

Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek. Deel 5

redactie P.C. Molhuysen en P.J. Blok

bron

P.C. Molhuysen en P.J. Blok (red.), *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek. Deel 5*. A.W. Sijthoff, Leiden 1921

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/molh003nieu05_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de [gebruiksvoorwaarden](#).

digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren i.s.m.

[Woord vooraf]

Gelijk reeds bij de verschijning van het voorgaande deel werd aangekondigd, DR. MOLHUYSEN legde de hem bij zijne nieuwe bezigheden in Den Haag te zwaar geworden taak neer. Dit vijfde deel heeft zijne goede zorgen niet meer genoten. Wij hebben zijn heengaan zeer betreurd; de eerste vier deelen leggen van zijne gaven en toewijding getuigenis af.

Meer dan drie jaren heeft dit vijfde deel op zich laten wachten. Het waren vooreerst nog de naweeën van den oorlog, die het werk vertraagden; de nieuwe redacteur moest zich voorts in zijn taak inwerken; de druk ondervond ten gevolge van allerlei oorzaken herhaaldelijk oponthoud; velen der vroegere, beproefde medewerkers moesten zich onttrekken en werden niet altijd gemakkelijk door nieuwe vervangen.

Voor de toekenning van een belangrijk rijkssubsidie aan onze uitgave zijn wij hartelijk dankbaar; zij was inderdaad dringend noodig voor de voortzetting van het door de veranderde tijdsomstandigheden in moeilijkheden gebrachte werk.

Men zal in dit deel een enkel artikel gewijd vinden aan vreemdelingen, die niet (zooals b.v. engelsche legeroversten in Elisabeths of fransche generaals in den bataafschen tijd) in ons vaderland een overwegende rol hebben gespeeld of zelfs maar een groot deel van hun leven hier hebben doorgebracht, maar die wij nochtans, om de uitnemendheid der artikelen zelve, bij uitzondering hebben opgenomen. Wij beperkten ons daarbij tot die gedeelten in het leven, b.v. van Voltaire, die in het bijzonder in Nederland speelden of op Nederland betrekking hadden.

Het register bevat eenige namen, waarachter naar twee deelen verwezen wordt. Een enkele maal wijst dit op een bij vergissing tweemaal behandelde stof; meer dan eens op een sedert noodig en mogelijk geworden aanvulling.

Wij brengen ten slotte onzen hartelijken dank aan onze oude medewerkers, die ons trouw bleven en aan de nieuwe, die aan ons verzoek om steun gaarne voldeden. Vooral toen tegen het tijdstip der voltooiing bleek, dat aan de noodige kopij nog verscheidene vellen druks ontbraken, moesten wij op velen hunner een dringend beroep doen, dat tot onze groote voldoening niet te vergeefs is geweest. Zoo kunnen wij ook nu weer onzen lezers een rijken en afwisselenden inhoud aanbieden. Wij maken er, eindelijk, opmerkzaam op dat in de thans verschenen vijf deelen (de helft ongeveer van den voorgenomen omvang) reeds ± 15000 artikelen zijn opgenomen, terwijl de volledige oude Van der Aa er ± 26000 telde.

L. KNAPPERT.

P.J. BLOK.

LEIDEN, Dec. 1921.

Dit deel bevat artikelen van:

P.S. ALLEN.
S. ANEMA.
E.D. BAUMANN.
G.J.W. KOOLEMANS BEYNEN.
Mej. J.M. BLOK.
P.J. BLOK.
D. VAN BLOM.
A. BREDIUS.
JOH. C. BREEN.
L.G.M. BRESSON.
D.A. BRINKERINK.
H. BRUGMANS.
E.C.G. BRÜNNER.
W.J.J.C. BIJLEVELD.
J.R. CALLENBACH.
Mej. A. CLER.
GUSTAVE COHEN.
J.L. VAN DALEN.
A. EEKHOF.
J.W. ENSCHEDÉ.
DOM DE FRANCE.
J. FRANSEN.
J. FRUIJTIER O.C.
J. GEESINK.
E.E. GEWIN.
A. GEYL.
S.P. HAAK.
H. TER HAAR.
J.J.M. HEEREN.
J. HERDERSCHEE.
H. HERMAN.
L.J. VAN DER HEYDEN.
J. VAN DER HOEVE.
A.E.J. HOLWERDA.
F. DE WITT HUBERTS.
J. HUGES.
C.B. HYLKEMA.
F.M. JAEGER.
G.W. JANSSEN.
J. DE JONG.
L. KNAPPERT.
H.H. KNIPPENBERG.
F.S. KNIPSCHER.
Th.J.M. KNUVELDER.
L.M.G. KOOPERBERG.
J. VAN KUYK.
A.J. LAKKE.
J. LINDEBOOM.
W.H. DE SAVORNIN LOHMAN.

J.C. VAN DER LOOS.
H.R. MAC GILLAVRY.
W. MARTIN.
A. MEERKAMP V. EMBDEN.
W. MEYER.
L. VAN MIERT.
P.C. MOLHUYSEN.
Mej. H.C.H. MOQUETTE.
ABR. MULDER.
F.E. MULERT.
J.W. MULLER.
R. DE NERÉE TOT BABBERICH.
J.W. VAN NIEUWENHUYZEN.
H.A. POELMAN.
J.W. PONT.
J.C. RAMAER.
M. VAN RHIJN.
P. RINK.
H.G. RÖMER.
Mej. H.J.A. RUYS.
A.A. VAN SCHELVEN.
H.W.J. VAN SCHEVICHAVEN.
H. SCHNEIDER.
L.H.C. SCHUTJES.
P.H. SIMON THOMAS.
J.F.M. STERCK.
W.J.P. SURINGAR.
C.C. UHLENBECK.
Mej. F.Th.A. VOIGT.
J.H. DE VRIES.
C. DE WAARD.
A.W. WEISSMAN.
A.J. WENSINCK.
E. WIERSUM.
J.A. WORP.
W. VAN DER WOUDE.
G.A. WUMKES.
F.W. VAN WIJK.
E. ZUIDEMA.
D.S. VAN ZUIDEN.
J. ZIJLMA.

A.

[Abbema, IJdo of Edo]

ABBEMA (IJdo of Edo), zoon van Sipke Abbema en Rienk Baringa, woonachtig te Sneek, waar hij 1566 burgemeester was en waar hij veel vertrouwen genoot. Hij sloot zich aan bij den opstand tegen Spanje en werd 24 Augustus 1568 door Alva te Antwerpen ingedaagd, maar verscheen niet op deze oproeping. Met andere aanzienlijke Friezen beijverde hij zich in 1572, om de friesche steden van het spaansche gezag bevrijd te houden, o.a. om Leeuwarden tot de partij van den opstand te doen overgaan. Hij was gehuwd met Eedwer Popma.

Zie: Bor, 4°. I. 383; van Meteren (Amst. 1786) II 71; te Water, *Verbond der Edelen* II 139.

Haak

[Abbenbroek, Nicolaas van]

ABBENBROEK (Nicolaas van), jonkheer, zoon van Gerrit van Abbenbroek en Magdalena van den Berg, overl. 1607. Hij behoorde tot de hollandsche ridderschap. Hij sloot zich aan bij het verbond der edelen en teekende het smeekschrift, dat aan de landvoogdes werd aangeboden. Hij werd 11 Juni 1566 door deze opgeroepen, om voor het Hof van Holland den leened af te leggen, ten bewijze van trouw aan den koning, wat hij 14 Febr. 1567 deed.

Zie: van Leewen, *Batavia illustr.* (Haag 1685) 9; d'Yvoy van Mydrecht, *Verbond der edelen*, 13 vlg. 57.

Haak

[Abels, Fokke]

ABELS (Fokke), zoon van Jan Abels, afkomstig uit Dokkum. Evenals zijn vader sloot hij zich aan bij de Watergeuzen, onder wie hij in 1568 genoemd wordt. Hij was aanwezig bij de inneming van Den Briel (1 April 1572). Hij werd 17 Mei 1572 door Alva tot ballingschap veroordeeld, als bevelhebber van een schip, dat te la Rochelle was uitgerust en dat in dienst stond van Lodewijk van Nassau in den strijd tegen Spanje. Hij wordt voorgesteld als een fel vijand van de katholieke kerk.

Zie: *Sententiën van Alva* (Amst. 1735) 243; Ioannes Carolus *de rebus Billaei* (1737) 8; van Groningen, *Geschiedenis der Watergeuzen* (Leid. 1840), 133 vlg.

Haak

[Abels, Jan]

ABELS (Jan), afkomstig van Dokkum. Hij werd door Friesland tegen de zeeroovers uitgezonden, maar sloot zich bij hen aan en is zodoende een der eerste Watergeuzen geweest. Toen Lodewijk van Nassau Mei 1568 een inval in Groningen deed, kreeg hij in last, om voor diens leger, of voor de vloot der Watergeuzen, die naar den Eems-mond gezonden werd, manschappen te werven. Hij verdreef in samenwerking met anderen met eenige schepen den admiraal François van Boshuizen, dien Alva had uitgezonden, om den toevoer naar Lodewijk's leger af te

snijden, van Delfzijl (7 Juli). In de volgende jaren bevoer hij met andere Watergeuzen de kusten van Oostzee en Noordzee en werkte mede tot de inneming van den Briel

(1 April 1572). In 1575 hield hij met eene kleine vloot de wacht op de hollandsche en zeeuwsche wateren, om te verhinderen, dat Marinus Brand en andere Watergeuzen, die de spaansche zijde gekozen hadden, de partij van den opstand benadeelden.

Hij had een zoon Fokke (zie boven).

Zie: van Groningen, *Geschiedenis der Watergeuzen* (Leiden 1840), 134-137.
Haak

[Abels, Tamme]

ABELS (Tamme) broeder van den vorigen, met wien hij onder de Watergeuzen voer. Hij was afkomstig van Dokkum.

Zie: te Water, *Tweede eeuwfeest van de vrijheid binnen Vlissingen* (Midd lb. 1772), 31; van Groningen, *Geschied. der Watergeuzen* (Leid. 1840), 137.

Haak

[Achter, Josephus van der]

ACHTER (Josephus van der), 47ste abt van Tongerlo, geb. te Oirschot 20 Jan. 1670, overl. in de abdij 23 Nov. 1745, deed 8 Dec. 1693 zijn plechtige kloostergeloften. Hij studeerde eerst te Rome en later te Leuven, waar hij den graad van baccalaureus formeel verwierf en het ambt van prior vacantiarum vervulde. Achtereenvolgens trad hij op als lector te Tongerlo en in de abdij van Postel. Hij was eenigen tijd archivaris van zijn klooster en penitencier in de bedevaartsplaats Duffel. Sinds 1707 was hij proost van St. Sulpitius te Diest, vanwaar de keuze zijner ordebroeders hem tot de abtelijke waardigheid riep. In laatstgenoemde stad beijverde zich de geleerde priester op uitmuntende wijze om de leer van Baius en Jansenius te bestrijden.

De keuze van een nieuwen abt, na den dood van Gregorius Piëra, ging met eenige moeilijkheden gepaard. Door een overgrootte meerderheid van de kloosterlingen gekozen en na de warme aanbevelingsbrieven van de commissarissen van het staatsbestuur, werd van der Achter bij keizerlijk schrijven, gedateerd uit Weenen, 28 Maart 1724, hoewel hij een Noord-Nederlander was, tot abt van Tongerlo benoemd. In hun aanbeveling getuigden de commissarissen van hem, 'dat hij een man was van erkende bekwaamheid, geregeld en voorbeeldig van leven, zacht van inborst, vredelievend, vol van broederlijke liefde, bezorgd voor de onderhouding der regeltucht, ervaren in de tijdelijke zaken, in een woord, begaafd met al de hoedanigheden, deugden en verdiensten, die men in iemand kon wenschen om waardig mijter en staf te dragen.' De nieuwe prelaat werd 27 April 1724 in zijn waardigheid aangesteld door Joh. Baptist Vermoelen, abt van St. Michiels en 7 Mei d.a.v. te Antwerpen in de kapel van het bisschoppelijk paleis gemijterd door Petrus Josephus de Franken-Sierstorf, bijgestaan door de abten van Grimbergen en Diligem. Een maand later, 8 Juni, werd aan van der Achter het

ambt van vicaris des generaal in Brabant opgedragen. Evenals zijn voorgangers ging deze prelaat voort met de verfraaiing en uitbreiding der kloostergebouwen. Onder zijn bestuur werd het nieuwe prelaatsgebouw opgericht. Dat de prelaat een begunstiger was van kunsten en wetenschappen, bewezen de beeldhouwwerken en schilderstukken die hij voor de abdij deed vervaardigen, maar ook de giften door hem aan de universiteit van Leuven geschonken. Het schijnt ook dat de abt zoo nu en dan Latijnsche liederen heeft vervaardigd. Door zijn zorg werden in Noorden Zuid-Nederland in verschillende parochies nieuwe parochiekerken en pastorieën gebouwd.

Zie: Fr. Waltman van Spilbeeck, *De abdij van Tongerlo* 527-541; Schutjes, *Geschied. van het Bisdóm 's-Bosch*, 1, 260.

Heeren

[Ackersloot, Hendrik]

ACKERSLOOT (Hendrik), gest. Febr. 1680, was van 1654 tot 1655 en sedert 1665 aan den Amsterdamschen Schouwburg verbonden als tooneelspeler, voor een speelloon van f 1. - f 3.50. In de jaren 1655 tot 1665 heeft hij zeker tot een reizend gezelschap behoord; o.a. was hij van 1660 tot 1663 in den Haag bij Fornenbergh. Na zijne terugkomst aan den Schouwburg nam hij eenige rollen van van G e r m e z op zich. In *De gelukte list* (1689) wordt hij als een goed speler geroemd.

Zie: K o s s m a n n , *Das Niederländische Faustspiel im 17. Jahrhundert*, 109; de z e l f d e , *N. Bijdr. tot de gesch. v.h. Nederl. toon. in de 17e en 18e eeuw*, 106; W o r p , *Gesch. v. den Amst. Schouwburg*.

Worp

[Acronius, Johannes]

ACRONIUS (Johannes), geb. 1565 te Grimersum (O.F.), waar zijn vader predikant was, gest. 29 Sept. 1627 te Haarlem, was leerling der Latijnsche school te Emden en student te Neustadt, waar Ursinus, Tassanus en Junius zijn leermeesters waren. In 1584 werd hij predikant te Eilsum, waar hij in het huwelijk trad en werkzaam bleef tot 1601. Van daar beriep hem de Geref. gemeente te Groningen. In de kerk van Stad en Lande heeft hij een gewichtige rol vervuld. Reeds het volgende jaar bracht hij een geharnast vertoog tegen de Doopsgezinden in het veld, getiteld: *Apologia, ofte Verandtworpinge des Edicts, welcker van ein Erbar Rhadt der Stadt Gröningen, jegen den Wederdoper, unde ander Secten Vnordinger, ahm 7 September des Jars 1601 gepubliceret. Vnde Dorch einen vngenomenen Libertiner, mit allerleye valsche, vnde nichtwerdige geschrey, angebellet is worden, Tho vnderricht der Eintfoldigen, vth befehl eines Erb. Rhats nu nyelick gestellet vnde in Druck vth gegeven*. Gedruket tho Gröningen, 1602. Dit pamflet was geschreven in het 'Sassisch' en werd nog datzelfde jaar in het Nederlandsch vertaald. In 1604 gaf hij in opdracht der provinciale Synode een krachtig pleit voor de afschaffing van het patronaatrecht en voor het autonome karakter der gemeenten, aan wie hij het volle recht wilde zien toegekend om haar eigen leeraren te beroepen. Dit geschrift, waarvan twee Nederlandsche vertalingen het licht zagen, is getiteld *Erinneringe van de beropinge der Prediger, wodanich, und dorch wehm de sulve geschen sal. Sampt ook wat van de Jure Patronatus ofte Collations-rechte over de Kercklicke-Beneficien tho holden sy*, Groningen 1604. Het is opgedragen aan den stadhouder Willem Lodewijk en herinnert aan strijdschriften van Luther. Ook hier hetzelfde forsche geluid, dezelfde

plastische voorstelling, hetzelfde manlijke, oprechte woord. Reeds het begin klinkt als een trompetstoot: 'De Christelicke Kercke ist nicht wo ein woste Stall aller

ungebundenheit, sunder alse ein wolbestellt Regiment unde Rijcke, darin de H. Jesus Christus alleine ein Höfft unde Koninck is, unde allen gewaldt hefft.' In de synode ging een stem op, dat hij de collatoren te fel had gestriemd. Daarom wilde de kerkvergadering het niet voor hare rekening nemen. Toch miste het zijn uitwerking niet. Aan de classen werd gelast, opgave te doen van alle misbruiken, die haar bekend waren. Vele berichten kwamen dienaangaande in bij de deputaten Acronius en Wolfgang Agricola, die er een rapport van opstelden, even belangrijk als merkwaardig, en waardoor openbaar werd, dat Acronius geenszins had overdreven. Acronius had het volle vertrouwen van den stadhouder. Deze droeg hem op, de Geref. kerk in het landschap Drente te institueeren. Hij was een man met organiseerend talent en een strijder voor de Gereformeerde leer. Dit laatste kwam vooral uit in de jaren, die voorafgingen aan de Dordtsche synode. Toen stond hij geregeld in briefwisseling met de leiders van het Calvinisme in de verschillende gewesten, zooals Johannes Bogerman te Leeuwarden, Festus Hommius te Leiden, Johannes Fontanus te Arnhem, Willem Baudartius te Zutphen. Door krachtige organisatie is het hun gelukt de macht der Arminiaansche fractie te fnuiken. Hij heeft met allen ijver aangestuurd op een nationale synode. Hoezeer hij een gunsteling was van Willem Lodewijk blijkt uit een schrijven van 1 Sept. 1611, waarin Acronius den stadhouder vraagt of hij peter wilde zijn bij den doop van zijn zoon. Deze gaf daarop order, aan zijn kapitein Bernard Hoornken het kind in zijn naam ten doop te heffen. Kort na dezen doop vertrok hij naar Wezel, waar hij verblijf hield tot Sept. 1614. Toen deze stad door de Spanjaarden werd ingenomen, vertrok hij naar Deventer, waar hij werkzaam was tot 1617. Een benoeming tot hoogleeraar te Franeker voerde hem naar de Friesche academiestad. Hij was echter meer predikant dan geleerde. Een verzoek van de Kamper gemeente om hem tijdelijk te mogen 'leenen' met het oog op de kerkelijke troebelen nam hij gaarne aan. Een beroep naar Haarlem, dat daarop volgde, werd gesteund door Prins Maurits die in een persoonlijk schrijven er op aandrong om toch niet te bedanken. De nood aldaar eischte, dat 'deselve stede met wel geleerde en begaeffde predicanten versien' werd. Dit bleef niet zonder uitwerking en 28 Mei 1619 werd Acronius als lid van de classis Haarlem toegelaten, zoodat wij kunnen aannemen, dat hij eenige weken te voren in de Spaarnestad zijn ambt heeft aanvaard. Tot zijn dood is hij er werkzaam geweest. Hij was een man van beteekenis, een massieve figuur van het Nederlandsch Calvinisme, het penseel waard van Frans Hals, die zijn beeltenis op doek heeft gebracht. Naar dit schilderij verscheen een gravure door Jan v.d. Velde. Behalve de *Apologia* en de *Erinneringe van de beropinge der Prediger* schreef hij nog *Elenchus orthodoxus pseudoreligionis Romanae Catholicae*, etc. Daventriac, 1615. *Probl. Cath. theol. de nomine Elohim, an eo personarum in Deo pluralitas insinuetur*. Gron. 1616. *Probouleuma de studio Theol. recte privatim instit. et de concionibus ecclesiasticis apte formandis et habendis*, Fran. 1618.

Zie: W.B.S. Boeles, *Friessl. Hoogeschool en het Rijks-Atheneum te Franeker*, 2e dl. 1e helft. Leeuw. 1897, 104-108; E.L. Vriemoet, *Athenae Frisiacae*, Leov. 1758, 180-192; Samuel Ampzing, *Beschrijvinge ende Lof der stad Haerlem in Holland*, Haerl. 1628, 139-140; J. Reitsma, *Honderd jaren uit de Gesch. der Hervorming en der Herv.*

Kerk in Friesland Leeuw. 1876. Register in voce. J. Reitsma en S.D. van Veen, *Acta der part. en prov. Synoden*, II, III, VII, VIII, Register in voce; H. Visscher en L.A. van Langeraad, *Het Protestantsche Vaderland*, Utrecht 1903, I, in voce; Wumkes, *J. Acronius en de Oranjes in Groningen*, tijdschr. voor de Volkstaal enz. Winsum, 1916, 41-42; Wumkes, *De Geref. kerk in de Ommelanden*, Gron. 1904, 32, 89-91; Chr. Sepp, *Het godgel. onderwijs in Nederl. gedurende de 16e en 17e eeuw*, Leiden 1873, I, Register in voce. J.S. Magnin, *Overzicht der Kerkel. Gesch. van Drenthe*, Gron. 1855, 200 en bijlagen no. 16 en 17. P.J. Wyminga, *Festus Hommius*, Leiden, 1899. Register in voce. *De Kerckel. Hist.* (van Johs. Wtenbogaert) 1646, 357, 358 en 677. *Praestantium ac eruditorum virorum epistolae ecclesiasticae et theol.* Amstel. 1684, 142, 210; Jac. Revii *Daventriae Illustr.* libr. sex, Lug. Bat. 1651, 585. Brieven in het archief Gabbema te Leeuwarden, verder kerkeradsacten van de gemeente te Deventer en classikale acten van Haarlem: *Navorscher*, 1899, 397.

Wumkes

[Acronius, Ruardus]

ACRONIUS (Ruardus), krachtens zijn naam stellig van Frieschen bloede. Zijn geboortedatum is onbekend. Wellicht was hij een zoon van Bernardus A. pastoor van Wanswert. Hij genoot een wetenschappelijke opleiding, brak vóór 1570 met het Katholicisme en trad op als prediker van de Geref. Religie. Hij predikte ongeveer 14 jaar niet zonder gevaar het Evangelie in de Nederlanden. Wellicht was hij eerst pastoor te Kornjum, maar legde daar het priesterkleed af. In 1572 bevond hij zich in het hoofdkwartier van Schouwenburg te Franeker en hield in de Grootte Kerk aldaar de eerste geref. predikatie. Wegens het Spaansch bewind in Friesland moest hij veiliger wijkplaats zoeken. Hij vond deze in N.-Holland, waar hij eerst de gemeente te Wijdenes (1573) en daarna die te Alkmaar diende (1574-79). De prov. synode van N. Holland vaardigde hem af naar de nationale synode te Dordrecht (1578). In Juli 1579 trad hij op als predikant te Bolsward, begin 1580 te Kornjum, van waar hij nog vóór het einde des jaars ter leen naar Leeuwarden ging, waar hij 12 Mei 82 definitief beroepen werd. Zijn naam komt in de acta der Friesche kerk herhaaldelijk voor. Hij had het vertrouwen der kerkelijke vergaderingen, die hem allerlei opdragen, hetzij om het kerkelijk leven te bevorderen, hetzij om de dissenters te bestrijden. Heftige theologische polemiek met zijn ambtgenooten IJsbrand Balck en Antonius Nicolai in 1588 noopte hem Leeuwarden met Kornjum te verwisselen (1590). Hij is vooral bekend geworden door zijn twistgesprek te Leeuwarden met den Doopsgezinden leeraar Pieter van Ceulen (16 Aug. - 17 Nov. 1596). Het verslag van deze disputatie is het volgend jaar verschenen onder den titel *Protocol, Dat is, De gantsche handeling des ghesprecx ghehouden tot Leeuwarden in Vrieslandt, tusschen Ruardum Acronium dienaer des Godlijcken woords ter eenre, ende Peeter van Ceulen dienaer by de Mennisten ofte Wederdooperen ten anderen Syden*, Franeker, 1597. Als aanvulling daarvan kan worden beschouwd Acronius' geschrift *Van het onderhoud der dienaren* enz.; Franeker 1599, waarin hij tegenover de Doopsgezinden het goed recht der dienaren van Christus' kerk op een betamelijke bezoldiging bepleitte. Van Kornjum is Acronius gegaan naar Schiedam (± 1599), waar hij zich een fel bestrijder van de Remonstranten toonde. Hij is aldaar aan het einde van 1611 gestorven. Hij schreef nog *Enarrationes Catecheticae: quibus*

quaestiones et responsiones Catechismi Ecclesiarum Belgicarum et Palatinatus, methodice, compendiose et dilucide, explicantur etc. Schiedam, 1606. *Predicatie door Johannem Wtenbogart bearbeydet enz.* Schiedam 1610. *Nootwendich Vertooch, daerin naectelijck wt Godts Woordt, ende de gheloofwaerdige Historiën der Kerken aenghewesen wordt, hoe Godts Ghemeynte, niet alleen in den Ouden maer ook in den N. Testamente gheduerende den tijdt van 700 jaren, tot dat den Roomschen Paus de Schriftmatighe regeringhe der Kercken verwoestet heeft, in hare regeringhe van de Politike regeringhe onderscheyden is gheweest enz.* Delft 1610. Na zijn dood verscheen het traktaatje *Christelijke ende Wettelijcke Beroepinghe der Dienaren Jesu Christi, gelijk die God Almachtich selve door zyne Propheten, Apostelen ende Dienaren Christi ingesteld heeft.* Ook heeft hij de hand gehad in *Bedenckingen over de beroepinghe D.D. Conradi Vorstii, tot professie der H. Theologie in de Universiteit tot Leyden*, 1611, en in de *Remonstrantie. Andermael over de beroepinghe D.D. Conrady Vorstii enz.*, 1611. Evenals Johannes Acronius heeft hij krachtig gepleit voor de autonomie der kerk tegenover inmenging van de Overheid.

Zie: J. Reitsma, *Honderd jaren uit de Gesch. der Herv. en der Herv. Kerk in Friesl.* Register in voce. H. Visscher en L.A. van Langeraad, *Het Prot. Vaderland* Utr. 1903, I, in voce. J. Reitsma en S.D.v. Veen, *Acta* enz. I, II, III, VI. Register, in voce. E.J. Diest Lorgion, *Geschiedk. Gedenk. voor de Herv. in Friesland*, Gron. 1848, 11-17; S. Blaupot ten Cate, *Gesch. der Doopsgez. in Friesland*, Leeuw. 1839, 9, 131-137; Ypey en Dermout, *Geschiedenis der Nederl. Herv. kerk*, IV, Register, in voce. P. Wyminga, *Festus Hommius*, Register in voce. *Schriftel. conferentie, gehouden in den jare 1611 in 's Gravenhage, tusschen sommige Kerckedienaren* enz. 's Gravenh. 1612; *Boekzaal 1731* II, 72, 588. Romein, *Naaml. der Predik. in Friesl.* II, Register in voce; F. Rutgers, *Acta van de Nederl. Synoden der 16e eeuw*, Utr. 1899, Register in voce. P. Bor, *De Nederl. Historien* (Ed. 1679) IV, 244, 441. *Predicaties van Mr. S. Episcopus*, Amst. 1693, 13-19. G. Brandt, *Historie der reformatie*, 2e dr. I, 835, Amst. 1677; II, A, 141-143, 184, 688. Amst. 1674.

Wumkes

[Acronius, Wessel]

ACRONIUS (Wessel) werd 17 Juni 1612 te Franeker als litt. stud. ingeschreven, doch verwisselde de letteren met de theologie. Hij werd in 1618 als candidaat beroepen te Warns en Scharl, waar hij predikant was tot 21 Mei 1624. Van daar vertrok hij naar Exmorra en Allingawier, waar hij werkzaam was tot 16 Juli 1632, toen hij deze gemeente verwisselde met Harlingen, waar hij gebleven is tot zijn dood in 1656. 13 Nov. 1650 wijdde hij aldaar de Westerkerk in, met een leerrede over Jesaja 2:3 'Ende vele volken zullen henen gaen ende zeggen.' In 1652 werd deze leerrede te Harlingen gedrukt.

Zie: *Naamlijst der Predikanten in Friesland* Leeuw. 1888, I, 187, 306, II, 415. *Boekzaal 1730* II, 509, 510.

Wumkes

[Aexma, Hotzo Hendriks]

AEXMA (Hotzo Hendriks); in 1569 was hij pastoor te Wolsum en deken over het dekenschap Bolsward, en bleef dit tot 1580, toen hij verbannen werd. Tot aan de komst van Leeuwarden's bisschop Cunerus Petri, in 1570, was hij ook 'commissarius

in spiritualibus' over geheel West-Fries land van den bisschop van Utrecht, Frederik Schenck van Toutenburg.

In 1580 uit Friesland verbannen, werd hij pastoor te Noordijk bij Groningen. In zijne balling-

schap schreef hij de bekende 'Conscriptio exulum Frisiae', bevattende de namen dergenen, die in 1580 met hem waren verbannen.

Zie: *Arch. Aartsbisd. Utrecht XVI*, 323, vlgg. v. *Apeldoorn*, *De kerkelijke goederen in Friesland I*, 222, vlg.

de Jong

[Albers, Abraham Bernardus]

ALBERS (Abraham Bernardus), geb. te Maastricht 31 Juli 1848, overl. te Cartagena (Columbia) 8 Nov. 1880, ontving schoolonderwijs te Zuffen en studeerde van 1866 tot 1872 aan de polytechnische school te Delft, waar hij in laatstgenoemd jaar het diploma van civiel ingenieur verwierf. In Aug. 1872 werd hij bij de vervaardiging der waterstaatskaart, in Maart 1873 bij opnemingen van de groote rivieren geplaatst. Na vergelijkend examen werd hij met ingang van 1 Apr. 1874 aspirant-ingenieur van den waterstaat en bij de herziening der rivierkaart geplaatst, waar hij de bladen Krimpen aan de Lek en Rotterdam bewerkte. Met 1 Apr. 1875 werd hij ingenieur 3e klasse. Met 1 Mei 1876 werd hij toegevoegd aan den ingenieur in het 1e rivier-arrondissement en hem Zalt-Bommel als standplaats aangewezen. Daar werden groote werken tot verbetering van de Waal onder zijn toezicht uitgevoerd. Tijdens de ziekte van den ingenieur Jhr. H. van Capellen werd hij in Maart 1879 te Maastricht geplaatst om diens dienst waar te nemen. Na diens overlijden bleef hij hier tot 1 Mei 1879, toen hij bij den Rotterdamschen Waterweg te Hoek van Holland werd geplaatst.

In het najaar van hetzelfde jaar verzocht Bolivar, een der staten van Columbia, het Nederlandsche gouvernement om een ingenieur aan te wijzen ten behoeve van de directie van de verbetering van het kanaal del Digue, lang ongeveer 165 kilometers, gegraven ter verbinding van de hoofdstad Cartagena met de rivier de Magdalena. Albers werd hiervoor door Nederland aangewezen en hem werd bij Koninklijk besluit van 6 Nov. 1879 met ingang van 15 d.a.v. onbepaald verlof uit den Rijks dienst verleend. Hij vertrok met hetzelfde vaartuig als burggraaf F. de Lesseps en J. Dirks, die naar Panama reisden, en hem werd door de Lesseps het voorstel gedaan, eenigen tijd aan de opnemingen voor het Panamakanaal deel te nemen. Hij was daarbij in Jan. 1880 drie weken werkzaam. Op 25 Jan. 1880 kwam hij te Cartagena aan, waar hij het ontwerp van bovengenoemde kanaalverbetering alsmede een ontwerp voor de bedijking van Cartagena, dat bij storm somtijds van uit zee overstroomde, maakte, na voor een en ander de noodige terreinopnemingen te hebben verricht.

Hij ontving in Aug. 1880 een aanbod van de Vereenigde Staten van Columbia om in dienst dier republiek te treden als ingenieur-adviseur. Hij hield dit aanbod in beraad, hopen de, zoodra het Panamakanaal zou worden uitgevoerd, bij den aanleg daarvan geplaatst te worden.

Geheel onverwacht werd hij door de gele koorts aangetast, aan welke hij na een ziekbed van enkele dagen bezweek.

Albers was ongehuwd.

Zijn leven is beschreven door J. Dirks in notulen *K.I.v.I.* 1880 1, 60.

Ramaer

[Almonde, Philips van]

ALMONDE (Philips van) luitenant admiraal van Holland en West-Friesland geboren 30 Dec. 1644 in den Briel uit een aanzienlijk geslacht, hetwelk echter in geen

betrekking stond tot het oude adellijke huis van Almonde, dat reeds vroeger was uitgestorven. Zijn vader was naar het schijnt Pieter van Almonde en anders Johan, die beide burgemeester van den Briel zijn geweest; tot zijn ooms behoorden de vice-admiraal Witte Cor-

neliszoon de With en de kapitein Jacob Kleydyck. Philips is vermoedelijk ongetrouwd gebleven, met zekerheid is bekend dat hij geen kinderen heeft nagelaten; hij was hardhoorende ten gevolge van een aandoening door het bulderen van geschut in zeker gevecht. Omtrent zijn sterfdag is er eenig verschil in de opgaven, wordende 6, 8 en 11 Jan. 1711 als zoodanig genoemd; hij overleed op de hofstede Haaswijk bij Oegstgeest.

Philips trad in 1661 als adelborst of appointé in den zeedienst, werd in 1665 luitenant bij de admiraliteit van de Maze en geplaatst bij zijn oom Jacob Kleydyck, doch nog in hetzelfde jaar bij den befaamden kapitein Laurens Heemskerck, die naar den vijand overliep, waarop het bevel over het schip Dordrecht aan Almonde werd overgedragen, die tevens werd bevorderd tot extra-ordinaris kapitein bij de admiraliteit van de Maze. Als zoodanig maakte hij een tocht naar het Noorden tot het afhalen van Oost-Indië-vaarders, en was het daarop volgend jaar tegenwoordig bij den vierdaagschen zeeslag. Vervolgens voer hij weder tot bescherming van koopvaardij-schepen, en behoorde in 1670 tot het smaldeel van vice-admiraal Jan de Liefde in de Middellandsche zee tot beteugeling der Barbarijsche zeeroovers; in dien tijd werd hij aangesteld tot gewoon of vast kapitein bij de admiraliteit van de Maze. Als commandant van de Wassenaar van 60 stukken was hij op 7 Juni 1672 in den zeeslag van Solebay, en het volgend jaar als commandant van de Delft van 62 stukken bij het smaldeel van luit.-adm. Cornelis Tromp in de drie zeeslagen tegen de vereenigde koninklijke vloeten; vooral in den zeeslag bij Kijkduin onderscheidde hij zich en droeg er veel toe bij dat Spragg, de admiraal der blauwe vlag, moest wijken; tot belooning werd hij, nog geen 29 jaar oud, verheven tot schout-bij-nacht bij de admiraliteit van de Maze. Als zoodanig vergezelde hij Tromp in 1674 naar de westkust van Frankrijk, en daarna naar de Middellandsche zee. In afwachting van de komst van den vice-admiraal Evertzen, werd Almonde in 1676 met 's lands schepen naar de Oostzee gezonden, waar hij deelnam aan twee zeeslagen, waarna Christiaan V van Denemarken hem begiftigde met een gouden eerepenning, hangende aan een ketting van hetzelfde metaal. Na den dood van Lt. adm. generaal de Ruyter op Sicilië, werd Almonde uit de Oostzee ontboden en in allerijl naar Napels gezonden om het opperbevel van de vloot van den Staat in de Middellandsche zee op zich te nemen; op de thuisreis voerde hij het lijk van de Ruyter met zich.

Na het sluiten van den Nijmeegschen vrede verliepen er vier jaren alvorens Almonde weder in dienst werd gesteld; het was in 1683 dat hij als Schout-bij-nacht werd benoemd tot een der bevelhebbers onder luit.-adm. Willem Bastiaansze Schepers, en toen kruiste in de Noordzee. Het volgend jaar werd Almonde door den prins van Oranje bekieed met de waardigheid van vice-admiraal bij de admiraliteit van Amsterdam in de plaats van den overleden Engel de Ruyter, en werd hem drie jaar daarna het bevel opgedragen over een smaldeel in de Middellandsche zee. Bij den overtocht van Prins Willem III naar Engeland voerde Almonde het bevel over het derde eskader van 's lands vloot ter bescherming van de transportschepen en tot dekking van de landing der troepen, waarna hij verder deelnam aan den oorlog welke uit deze gebeurtenis voortvloeyde, wordende hij ingedeeld bij de gemeenschappelijke vloot van Nederlanders en Britten. Hij maakte in 1690 een tocht naar de Middellandsche zee, doch was weder bij

de groote vloot bij de inneming der steden Corck en Kingsale, waarna hij in het vaderland terugkeerde. Na den dood van Cornelis Tromp werd aan Almonde het bevel opgedragen over de, in 1691 uitgeruste vloot waarmede hij zich bij de Britten voegde, terwijl hij het volgend jaar werd bevorderd tot luitenant-admiraal van de Amsterdamsche admiraliteit; vereenigd met admiraal Russell streed hij den 29. Mei den beroemden slag van Barfleur en la Hogue, waardoor het meesterschap ter zee werd verkregen. Op de gedenkpenningen ter vereeuwiging van dit roemrijk wapenfeit geslagen, prijkt de beeltenis van Almonde naast die van den Britschen opperbevelhebber. Ook de volgende jaren werd de scheepsmacht van het gemeenebest onder het bevel van Almonde gesteld, en bestookte hij tezamen met de Britten, de fransche kust. Na het sluiten van den Rijswijkschen vrede had Almonde twee jaren rust, maar ging in 1700 als luitenant-admiraal opperbevelhebber der scheepsmacht van den Staat, naar de Sont, waar hij tezamen met de Britsche en Zweedsche vloten, aan den Zweedschen Koning de gelegenheid bood met een leger in Denemarken te landen, waarop Kopenhagen werd ingesloten; na het sluiten van den vrede bleef hij nog eenigen tijd in die gewesten, doch keerde daarna naar het vaderland terug. In 1701 was hij weder aan het hoofd der vloot in het Kanaal, begaf zich in 1702 vereenigd met de engelsche vloot naar Spanje, en werd op zijn aandringen den 23. October de fransche en spaansche vloot in Vigos aangetast en vermeersterd. In 1704 bleef Almonde aan land, doch stond alweder aan het hoofd der vloot bij de inneming van Barcelona, keerde in 1706 naar het vaderland terug, nadat het opperbevel over de gezamenlijke nederlandsche en britsche scheepsmacht was opgedragen aan een engelschen vice-admiraal, aan wien hij als luitenant-admiraal niet ondergeschikt kon zijn.

Hoewel in 1708 verheven tot luitenant-admiraal van Holland en West-Friesland, de hoogste waardigheid bij het zeewezen, nam Almonde sedert dien geen deel meer aan krijgsverrichtingen ter zee.

Zijn grafombe bevindt zich in de Catharinekerk te den Briel.

Zie: de Jonge, *Geschiedenis van het Zeewezen*; D.F. Scheurleer, *Herinneringsdagen uit de zeegeschiedenis*; Joh. H. Been, in *N. Rott. Courant* 7 Januari 1911 en de *Zuid Hollandsche volksalmanak* van 1838.

Herman

[Amama, Nicolaus ab]

AMAMA (Nicolaus ab), geb. te Franeker ± 1618, gest. in 1656, zoon van den Franeker hoogleeraar Sixtinus Amama en Meine van Adelen van Cronenburg (I kol. 105), werd 3 Juni 1645 in het Franeker matrikel ingeschreven als 'Philos.-primum, deinde Philol. studiosius. Hij was een der meest geliefde leerlingen van den hoogleeraar in de sterrekunde en wijsbegeerte Johannes Phocylides Holwarda, wiens *Friesche sterrekunst, ofte een korte, doch volmaeckte Astronomia, Uyt eygene speculation uytgewerekt* (Harlem 1652), hij na den dood van zijn leermeester voor den druk bezorgde. Tevens belastte hij zich met de voltooiing van een ander werk van zijn leermeester, die hem dit op zijn sterfbed verzocht, n.l. *Philosophia naturalis, sive physica vetus-nova, ex optimis quibusque autoribus, antiquis pariter et neotericis deducta, propriisque speculationibus et inventis aucta et illustrata*. Hij liet op diens voetspoor de scholastieke methode van Aristoteles varen en volgde de empirische methode, die door Cartesius was aangewezen. Deze vrijheid en eenige andere zaken bezorgden

hem onaangenaamheden met sommige Franeker professoren. En hoewel hij stellig daarvoor in aanmerking kon komen, hielden zij tegen dat hem een leerstoel werd toevertrouwd. Een aantal verhandelingen van hem zagen het licht onder den titel: *Dissertationum Marinarum decas, in quo, praeter Marina problemata, varia passim fundamentalia, e solidioris Philosophiae principiis deducta, dogmata discutiuntur* (Franec. 1641). Hij gaf privaatonderwijs in de philosophische wetenschappen aan den lateren jurid. hoogleeraar Ulricus Huber.

Zie: W.B.S. Boeles, *Frieslands Hoogeschool en het Rijks Athenaeum te Franeker* II, 177, 179, 218. Chalmot, *Biogr. Woordenb.* i.v.

Wumkes

[Amilie, Otto]

AMILIE (Otto) of ook van Moerdrecht, Moordrecht genaamd, geb. te Montfoord 14de eeuw overl. te Brugge 7 Maart 1418, behoorde tot een voorname familie die hem bestemde voor den geestelijken stand. Gedurende eenige jaren was hij kanunnik te Utrecht aan den Dom of St. Martinuskerk, totdat hij het besluit nam in de strenge orde der Karthusiers te treden. Hij schonk een gedeelte van zijn bezit, geld en landerijen aan het klooster 'Nieuwe Licht' bij Utrecht en nam er het habijt aan. Na eenige jaren werd hij tot prior van het klooster gekozen. In een H.S. van het klooster worden de boeken opgesomd, welke hij voor het klooster deed afschrijven. Het klooster van Brugge koos hem tot prior, waarna hij het Utrechtsche Nieuwe Licht verliet, en het Brugsche klooster bestuurde tot aan zijn dood.

Zie: *Kroniek hist. gen. Utrecht XIII* (1857) 144; *Necrologium Nieuwe Licht in Bijdr. en meded. Utr. gen. IX* (1886) 246, 316, 324, 364.

Fruytier

[Amstel van Mijnden, Aemstel Amelis van, (1)]

AMSTEL VAN MIJNDEN (Aemstel) (Amelis van), (1) oudste zoon van Amelis (dood in 1436) en Margriet v. Cronenburg (Kroonenburg), (dr. v. Willem en Elisabeth v. Heemskerk) was, naar *Geld. Volksalm.* 1871, 108, van 1434-59 heer v. Loosdrecht en Cronenburg. Volgens Herberen v. Mijnden 16 was dit laatste door hem gekocht van Hendrik v. Cronenburg, waarop hij het tegenoverliggende huis Mijnden afbrak. Bovendien bezat hij Ruwiel, Engelen en Vlijmen, Loenen en Loosdrecht, maar niet de ridderlijke waardigheid. Van de laatstgenoemde plaats werd hij in 1434 door Philips v. Bourgondië tot baljuw aangesteld, terwijl in hetzelfde jaar zijn naam voorkomt in verband met een opdracht van een rente door hem aan zijn zwager Gijsbrecht v. Yselstein. Zijn vrouw was n.l. Johanna v. Yselstein, dr. v. Herbaren (Herberen, Herbert), Heer v.d. Bosch, ridder, en Johanna v. Haemstede. Door bovengenoemden vorst als graaf v. Holland werd hij met de helft van alle goederen zijns vaders beleend, zijn broeder Jan met de andere helft, en wel in 1436, in welk jaar hij zegelde met de Ridderschap v. Utrecht en equarteelde als zijn grootvader met Ruwiel. Hij behoorde dan ook tot degenen, die het verbond van dat jaar sloten tot steun van Rudolf van Diepholt. (Matthaeus, in *Not. ad Rer. Amorf. Script.* 296) van welchen bisschop hij leengetuige was in 1450, 1453 en 1457 (naar denzelfden schrijver in *De iure gladii Tractatus* 480, getuige bij de beslechting van het geschil tusschen Melis Uten Eng en Willem v. Vloten).

Heer Amelis, dien wij meermalen slechts met den naam van Mijnden zien prijken,
had evenwel door de gunst van den Bourgondischen vorst, wiens Raad hij wordt
genoemd, reeds in 1446

het recht verworven om den naam en het wapen v. Amstel te mogen voeren, welke, naar hij meende, na de samenzwering van v. Velzen, veranderd waren in Mynden. Melis v. Amstel, heer v. Mynden en Cronenburg, zooals hij dan ook genoemd wordt bij een zegeling met Gijsbrecht v. Zwieten in 1454, komt ook voor bij de twisten met Jan v. Renesse (zie art.), waarover bisschop Rudolf v. Diepholt in 1447 een verdrag sloot. In 1456, in welk jaar hij beleend werd met Huis en Gericht, Thins en Thierend v. Ruwiel bij de bekende moeilijkheden werd Melis v. Mynden, om met Burman (II, 314 te spreken) 'ter klokke uitgeluid' en behoorde hij dus tijdelijk tot de vele ballingen uit Utrecht.

Bij denzelfden schrijver vinden wij hem echter genoemd onder degenen, die ter dageraad te Wijk van wege den Bisschop verschenen zijn, en in 1458 was hij dan ook Raad van David v. Bourgondië, waarna we weinig meer van hem vernemen. Bovengenoemde vrouw (door haar mede reeds vermelden broeder Gijsbrecht met een rente beleend) had hem vele kinderen geschonken, in zekeren zin te vele, zoodat hij, na 28 Febr. 1465 bekomen machtiging zijn leenen, den dag te voren, na den dood zijns mede reeds genoemden broeders Jan, met diens aandeel in de heerlijkheden vermeerderd, over hen ging verdeelen. Zij waren:

1e Anthonis of Anton (zie art. Anthonis (1)).

2. Amelis, als student, althans op jongen leeftijd overl.

3. Herbaren of Herberen, Domkanunnik te Utrecht, ongeveer 1500, naar *Bat. III.*, terwijl hij, naar v. Spaen, in 1488 en 1490 als Proost v. Westfriesland voorkomt.

4. Hubert, Ridder in 't Huis der Duitsche Orde te Utrecht.

5. Christoffel, in *Bat. III.* na zijn zusters, doch nog vóór Wouter geplaatst, in dienst van de Vrouwe van Gruythuisen en kinderloos op jongen leeftijd (te Brugge) gestorven.

6. een belangrijk aantal dochters, van wie *Bat. III.* een 9 tal en v. *Spaen* een 7 tal opgeeft, waarop dan bij beiden nog de bovengenoemde Wouter volgt, ten onrechte echter naar *Gen. en Her. Bl. IV*, 335, waar hij, als derde kind, volgt op Anthonis en Herberen (dus ook vóór Amelis en Hubert, en waar dan in de 6de en 7de plaats volgen Joris (boven niet vermeld en ook weggelaten *Gen. en Her. Bl. VIII*, 151) en Christoffel (zie boven) en dan opgegeven worden als 8-12 Lijsbeth (Elisabeth), gehuwd met Egbert Haeck v. Ruytenborch (Haecke van den Rutenberg, *Nav. XXI*, 632) en, blijkens v. Spaen, overl. 1506; Maria, non te Wijck; Cornelia, evenzoo; Mechteld en Margriet in St. Servaes bij Utrecht, die *Bat. III.* beide laat sterven in 1483, en dan maar eventjes, ook in de 13de plaats vermeld, 14 niet bij name genoemde dochters in de kloosters te Amsterdam en te Soest. (Vgl. ook, iets minder volledig, *Her. en Geneal. Bl. VIII*, 151, waar echter Wouter weer voorkomt als vierde, volgende op Amelis en nog een paar lichte verschillen). Herberen v. Mijnden en zijn *Gedenkschriften* spreekt bl. 14-15 van 7 zoons en 7 dochters.

Zie de ten deele reeds genoemde jaargangen van de *Gen. en Her. Bl.*, vooral III, IV en VIII (zie verder de Registers) en, behalve de mede reeds aangehaalde werken, o.. a. die van Burman (*Utr. Jaarb.*); Matthaeus (ook diens: *Analecta Veteris Aevi 7; Archief v.K. en W. Gesch.* (vooral 3e verv.); te Water, *Utr. Placaatb.* (ziereg.) en de algemeene werken van Arend; Pontus Heuterus (*Hist. Burg.*); Slich-

tenhorst; Nijhoff; *Historie of Beschr. van 't Utr. Bisdom* (Leiden 1725); *Batavia Illustrata*; Ferwerda II (op Cronenburg); nog: *Geld. Volksalm.* 1871, 108. Vóór alles: W.A. van Spaen, *Historie der Heeren van Mynden* (den Haag 1807); S. Muller, *Gedenkschriften van Jhr. Herberen v. Mynden in Bijdr. en Med. Hist. Gen. XI 1* volg.
Kooperberg

[Amstel V. Mijnden, Amelis (2)]

AMSTEL V. MIJNDEN (Amelis) (2), overl. 8 Juli 1538, oudste zoon van Anthonis (1) (die volgt en en Elisabeth v. Zuylen v. Ny(e)veld(t), was heer v. Cronenburg, waarmede hij, evenals trouwens met Loenen, 21 Juli 1494, na den dood van zijn vader Anton beleend werd, verder van Mynden, Loosdrecht, Tekkop, aan welke plaatsen, gelegen op Hollandschen bodem, hertog Karel v. Gelre 14 Dec. 1504 veiligheid en vrije hoede gaf (*Gedenkw. v. Gelre* VI No. 1442) en nog van Oucoop en ter Aa. Hij werd het ook van Loenersloot, gekocht van Dirk van Swieten ('Joost' volgens Gouthoeven en v. Leeuwen, doch zie Hoogstraten en *Nav.* 1898, 410) en waarmede hij 18 Febr. 1516 werd beleend (1515, misschien zelfs nog iets vroeger, zou men even wel afleiden uit *Arch. v.K. en W. Gesch.* 2de verv. 127, Nos. 695 en 696; *Teg. Staat v. Utrecht* 143 noemt 1490 als het jaar waarin het huis aan 't geslacht v. Amstel v. Mijnden kwam, doch dit moet betrekking hebben op den aankoop door Amelis' vader, Anthonis (zie beneden). Omtrent dit Loenersloot beloofde Amelis, dat hij het niet sterker zou maken dan het nu was en het zou bewaren als een open huis van het Sticht (S. Muller e.a. *Cat. v.h. Archief der Staten v. Utrecht* 1375-1813) (Utrecht 1915), 5). Hij gaf zijn zoon Amelis 8 Febr. 1516 zijn recht tot de opvolging (hij gaf er hem de nahand van), maar, toen deze priester geworden was, zijn broeder Jacob (26 Oct. 1534, zie art.) Op dien eersten datum was Melis verlijd door Frederik v. Baden, bisschop v. Utrecht, met Loenersloot en de dagelijksche gerechten ook v. Oucoop en van der Aa bij transport van Dirk v. Swieten. Uit 't zelfde jaar (7 Febr. 1516) is nog een brief van hem bekend, rakende de schouwe van den Crommen Anxter onder Oucoop (*Utrechtsch Placcaatb.* II, 134). In 1518 (24 Maart) beleent hij Anton v. Isendoorn met goederen in het kerspel Loenen. 8 Febr. 1521 komt hij ons voor als getuige in een notarisattestatie ter zake 't huwelijk v. Lambert Snoey en Emma Paeuw (naar v. Buchell aangehaald in *Nav.* LIII (1903) 295). Ten gevolge van de partijschappen werd hij uit Utrecht verbannen in 1526 volgens *Gen. en Her. Bl.* III, 439, terwijl v. Spaen t.a.p. 188 het jaar 1525 opgeeft en eraan toevoegt, dat hij kort daarna is teruggekomen door toedoen van zijn broeder (bedoeld is Jacob, zie art.). Herberen v. Mynden, ook melding makend van die ballingschap (bl. 23) zegt, dat hij 10 jaar uit de stad was geweest (vóór of in ballingschap? uit deze, niet overduidelijke, bewoordingen alleen zou dat niet met zekerheid op te maken zijn). Ook Amelis' oom van moederszijde, Gerrit v. Zuylen v. Nyvelt noemt hij onder de ballingen. Amelis' naam onder de Ridderschap van het Sticht komt ons voor op 1530 en 1531, op het eerste van welke beide jaren wij hem ontmoeten als huwelijksvriend van z'n nicht Catharina van Ysendoorn (dr. v. Ernst en Oda v.A.v.M., dr. v. Anthonis (zie volg. art.), toen zij trouwde met Johan bastaard v. Kleef gen. Buderick, Heer v. Gron(t)stein (*Gen. en Her. Bl.* III 50) en wederom in 1535 bij haar tweede huwelijk met Herbaren of Herbert de Cocq v. Neerijnen

(zie aldaar en IV, 336). Heer Amelis-Melis v. Mijnden noemt hem kortweg de Bisschop in zijn brief aan de Staten v. Utrecht in verband met diens aankoop v. Loenersloot, heer Amelis, die naar v. Spaen, genoemd goed reeds in 1516 aan zijn broeder Jacob zou hebben afgestaan (zie boven en art. Jacob), is eveneens tweemaal getrouwd geweest: 1e. met Clementia v. Mathenese, dr. v. Adrianus of Adriaan en N.v. Tuyll, bij wie hij twee zoons en een dochter had t.w.

a) Anthonis of Anton, heer v. Cronenburg (zie art. Anthonis (3e).

b) de boven reeds genoemde Aelis, priester, niet vermeld bij v. Spaen noch in *Bat. III*.

c) Clementia of Oeda, gehuwd met Aernt of Arend v. Honnepel of Hunnepel v. Impel, terwijl v. Spaen ook een dochter Cunegonde vermeldt, kanunnikesse te Bedbur.

2e. met Elborch (Elburg) v.d. Boetzelaer (dr. v. Wessel, Heer v. Asperen en Judith Moll v. Ledtbergen (*Gen. en Her. Bl. IX, 211*; Ferwerda II op v.d. Boetzelaer), uit welk huwelijk geboren werden:

a) Christoffel, kanunnik van St. Pieter te Utrecht, overl. 1549.

b) Johan of Jan, in 1578 huwelijksvriend v. Clementia (waarover *Gen. en Her. Bl. IV 338*, kleindochter van zijn broeder en dochter van diens gelijknamigen zoon, naar *Bat. III*. kinderloos gestorven in 1587, die alleen z'n eerste vrouw opgeeft n.l. *Maria Taets v. Amerongen*. Zijn tweede was Clara Torck, weduwe van Johan v. Aldenbockum (Oldenboeckum) CIII, 1246) Lit. reeds in dit en vorige artikel genoemd. Vgl. nog: Matthaeus, *De Nobilitate* (1686) 793.

Kooperberg

[Amstel van Mijnden, Anthonis of Anton (1)]

AMSTEL VAN MIJNDEN (Anthonis of Anton) (1), overl. ± 1494 (blijkens *Gen. en Her. Bl. III 439*; in 1499 wordt z'n vrouw weduwe genoemd: *Reg. v.d. Utrechtsche Balye der D O. XCIX*), heer van Mynden, Loosdrecht, Cronenburg, vermoedelijk ook van Loenen, zeker ook v. Loen(d)ersloot, dat hij in 1490 kocht van Boudewijn van Swieten (ook volgens v. *Spaen*, terwijl de *Bat. III. II 830* geeft Joost v.S.) Anthonis' neef Herberen, die hem 'gheen oorlochsman' noemt, vermeldende, dat hij, Anthonis, Cronenburch uit de vaderlijke erfenis had verkregen, doet van hem uitkomen, (vgl. *Bijdr. en Med. Hist. Gen. XI* vgl. 16 en 49), dat hij nog al wat gehaspel had met de beleening. Maar aangezien de mededeeling voorafgaat, dat Melis v. Amstel in 1538, 'offlyvich' geworden was, zal hierbij wel te denken zijn niet aan Amelis (1), maar aan diens gelijknamigen kleinzoon (zie: Amelis (2) en vgl. ook de noot van den uitgever op bl. 49), zoodat de laatstgemelde mededeeling over de erfenis van Anton dan ook wel slaan moet op den aldus genoemden zoon van Amelis (2) (zie art.). De hier in dit art. bedoelde Anthonis was gehuwd met Elisabeth, dr. van Jacob v. Zuylen v. Nij(e)veld(t)en van Oeda van Montfoort, die hem drie kinderen schonk (zie art. Amelis) (2), behalve twee zoons Wolter (Wouter) en Jacob (ook wel in andere volgorde genoemd), een dochter Oda, echtgenote van Ernst v. Ysendoorn (vgl. hier ook *Ned. Leeuw* 1907, 247) en nog eene evenwel in de *Bal. III*. niet genoemde dochter Elisabeth, in 1520 gekozen tot abdis van S. Servaas bij Utrecht en in 1549 overl. Zij wordt ook genoemd in de *Historie of Beschr. v. 't Utr. Bisdom* (Leid. 1725) 90, waar een lofspraak van abt Johannes ab Huts

over haar is opgenomen betreffende haar voortreffelijk beheer in dikwijls uitermate lastige omstandigheden. Zij moet evenwel niet verward worden met een t.a.p. mede vermelde *Elisabeth v. Amstel*, eveneens abdes van de genoemde abdij van adellijke nonnen, maar reeds in 1500 (18 Mei) overleden.

Litt. Als boven.

Kooperberg

[Amstel van Mijnden, Anthonis of Anton (2)]

AMSTEL VAN MIJNDEN (Anthonis of Anton) (2), overl. 1542, oudste zoon van Amelis (2) (zie art.) en *Clementia v. Mathenese*, werd 12 Dec. 1539 verlijd 'bij(? na) dode van Melis voorsz. zijn vader'. Mede uit het art. Wouter (zie art.) kan blijken, hoe z'n beleening met het huis Cronenburch eenigen tijd traineerde, en hij te Loenen den keizer bij zijn bezoek aan het Sticht (1540) mede hielp ontvangen. Hij was dus heer van Cronenburch, Loenen, Loosdrecht en Mynden. Het jaar tevoren hadden hij, Adriaan van Renesse, kanunnik en scholaster van den Dom v. Utrecht en nog een paar anderen uitspraak gedaan als scheidslieden in een verschil tusschen Anthonis v. Ysendoorn, heer v. Sterkenburg (over wiens verhouding tot Amelis, zie art. Amelis 2) en Herberen de Cocq van Nerijnen als man en voogd van Catharina v. Ysendoorn (weduwe van Johan v. Grontsteyn (zie art. Amelis 2), zuster van Anton v. Ysendoorn, voornamelijk betreffende de nalatenschap hunner ouders. Van dezen Anton was onze Anton in denzelfden jare 1538 huwelijksvriend bij diens huwelijk met *Oyda v. Tuyll v. Bulkesteyn*. Hij zelf was getrouwd met *Catharina v. Rutenberch* (Ruitenborg, Ruitenburg), dr. van *Steven*, heer v. *Cabaau* en *Oudaan* en *Hadewich v. Lanscroon*. Hieruit sproten twee zoons Anthonis en Amelis (I 123) en een met *Nicolaas v. Oostrum* (overl. 29 Mei 1599) gehuwde (in 1590 kinderloos overleden) dochter *Adriana* (*Ned. Leeuw* 1904, 318; 1906, 267; vgl. ook *Gen. en Her. Bl.* IX 107).

Zie nog: A.M.C.v. *Asch v. Wijck*, *Plegtige intrede van Keizer Karel V in Utrecht in 1540* (Utrecht 1838) en verdere lit. boven.

Kooperberg

[Amstel van Mijnden, Cornelis]

AMSTEL VAN MIJNDEN (Cornelis), oudste zoon van Wouter (Wolter) en *Riselaant v. Merenburch*, heer v. Ruwiel, komt, in verband met zijn beleeningen, voor in 1500 (6 Juli, na den dood van zijn vader Wouter, zie aldaar) in 1502, 8 Juli, toen hij opdracht gaf aan *Herman van Lockhorst*, terwijl 't omgekeerde voorkwam (30 Dec.) 1508. Tien jaar later ontmoeten we opnieuw zijn naam. In 1521 staat hij op de lijst van de Ridderschap van Utrecht, waarop ook de in 't volgend art. behandelde Jacob voorkomt (*Utr. Placcaatb.* I 284). Niet lang kan hij meer geleefd hebben; mogelijk was hij in 1525 dood. 9 Mei van dat jaar wordt zijn zoon verlijd met het Stichtsche leen (Ru(w)eel, *Utr. Placcaatb.* I 280, nalatend uit zijn huwelijk met *Johanna v. Scherpenzeel*, een zoon Wouter (zie slot art. Wouter), later Cornelis geheeten, door den Domdeken, 20 Febr. 1527 verschreven, evenals Anton(is) en Jacob (zie art. en vgl. *Arch. K. en W. Gesch.* 3de Verv. 197). Maar slaat dit, tenzij op een anderen Cornelis, niet veeleer op den (in dat geval dus later overleden) vader van dezen Cornelis, die, Juli 1529 genoemd, onder regentschap van zijn oom Herberen of Herbert (*Ber. Hist. Gen.*¹ IV 119), 2 Juni 1540 mondig geworden, huwde met *Josina Spaarnwoude* (bij wie hij een zoon had,

G e r r i t , 1549 beschreven in de Rp. v. Utrecht, gelijk ook Herbert en Jacob, zie art.; vgl. *Utr. Placcaatb.* I 286 en verder twee

dochters, Johanna en Josina) en overleed in 1565. De laatstgenoemde Cornelis is waarschijnlijk de pelgrim, die een bedevaartstocht naar 't Heilige Land gemaakt heeft, een van de 38 pelgrims, wier beeltenissen in 5 langwerpige vierkante paneel-schilderijen, ook met den schilder zelf, Schoorel (Scorel) in 't stadhuis te Utrecht zijn teruggevonden (v. Asch v. Wijk, *Plegtige Intrede v. Keizer Karel V in Utrecht in 1540* (Utrecht 1838, 79). Zie verdere lit. boven.

Kooperberg

[Amstel van Mijnden, Jacob]

AMSTEL VAN MIJNDEN (Jacob), blijkens de eenstemmige opgaven bij *Bat. III.*, v. Spaen en de *Geneal. en Her. Bl.*, de jongste of derde zoon van Anton, heer v. Cronenburg en Elisabeth v. Zuylen v. Nij(e)veld(t) was heer v. Loenersloot, Oucoop en ter Aa. De eerste heerlijkheid had hij gekregen van zijn broeder Amelis (26 Oct. 1534), toen diens gelijknamige zoon priester was geworden (zie art. Amelis 2). Zijn naam komt ons het eerst voor in het stuk van 10 Nov. 1499, waarover bij zijn broer Wouter (zie art.). Dan ontmoeten we Jacob als baljuw v. Abcoude, 15 Maart 1521, toen hij zich voor den afkoop eener rente door Jan v. Renesse voldaan verklaarde (S. Muller, *Register van het Archief van de stad Utrecht* (Utrecht 1896 bl. 241). Op 't zelfde jaar genoemd bij Matthaeus, de *Fundatione Eccl.* lib. I c. 5, 157). Twee of drie jaar later, na de overdracht van Friesland aan 't Oostenrijksche huis, volgens de *Bat. III.* v. Spaen e.a. bevelhebber op het slot te Leeuwarden, ofschoon we, ondanks de vriendelijke medewerking van den heer Waller Zeper in die stad, in Friesche bronnen tot nog toe daarvan geen spoor gevonden hebben. Trouwens 27 April 1524 verleent hertog Karel aan de Staten v. Utrecht vrijgeleide o.a. ten behoeve van heer Jacob v.M. (*Arch. v.K. en W. Gesch. 3e Verv.* 113), die twee dagen tevens als gewezen leenman een verklaring had afgelegd van de beleening van Anton v. Isendoorn, geschied 24 Maart 1518, door Melis v. Amstel met al de goederen in den kerspel v. Loenen, welke Oyda v. Amstel, de moeder v. Anton v. Isendoorn en dochter v. Anton v. Amstel (zie onder Amelis 2) van Melis v. Mijnden in leen heeft gehouden (*Gen. en Her. Bl.* III 50). Ook dient er op gelet, dat Jacob al in een stuk van 9 Sept. 1524 hofmeester genoemd wordt (*Arch. v.K. en W. Gesch. 3e Verv.* 133). In het Sticht valt dan ook de voornaamste rol van den man, dien Arend (*Alg. Gesch. des Vad.* II 3, 342) evenzeer bemind achtte bij het volk als bij den adel, en wel voornamelijk sinds 1525 onder Hendrik van Beieren, wiens hofmeester en vertrouwde Raad hij was, meermalen ook met zendingen of allerlei opdrachten belast. Zoo 20 Mrt. 1526, zoo 1 Nov. van 't zelfde jaar, 9 Maart, 28 Juli, 6 Aug. van 't volgende jaar (*Arch. v.K. en W. Gesch. 3de Verv.* 174, 191, 214). Eveneens in 1527 op de vergadering v. Huessen (26 Sept.), belegd door Jan v. Kleef tot bemiddeling tusschen den Bisschop en de Gelderschen (Slichtenhorst, 393 vgl. ook: Moes en Sluyterman, *Ned. Kasteelen* II 73). In die mate genoot hij het vertrouwen van genoemden kerkvorst, dat hij dezen verving als stadhouder, terwijl de bisschop de wijk nam op 't slot te Wijk en aan Jacob v.M. overliet de onlusten van 1525 te bedwingen, die het gevolg waren van de baatzucht van adel en geestelijkheid, ongezind mede te werken tot afbetaling van de door de Staten v. Utrecht zelf aangeboden gelden, noodig voor den afkoop v. Karel v. Gelre uit de door dezen nog bezet gehouden of verontruste steden van het Oversticht. De gilden werden meester, verbanden hun tegen-

standers, riepen hun eigen ballingen terug; ook de bisschop verscheen weer in z'n hoofdstad, maar de gilden eischten gelijk aandeel van de geestelijken als van de wereldlijken in de lasten, iets, waarop Jacob v.M. in een rede tot 't volk al had aangedrongen. Deze kwestie bleef echter 'n hoofdbron van voortdurende onaangenaamheden, waarvoor de Bisschop meermalen uit den weg ging, terwijl heer Jacob als stadhouder optrad (vooral in 1526) met Ernst v. Amerongen (Slichtenhorst 384). Toen deze beiden zich evenwel verklaarden tegen het eveneens gevorderde rekening afleggen van de rentmeesters, ten einde hun bloedverwanten en vrienden te sparen, ontstond er een nieuw oproer, waarin Jacob v.M. aan het hoofd van adel en geestelijkheid zegevierde (einde 1526). Ook op het Utrechtsche ballingen der tegenpartij opnemende Amersfoort was de bisschop verstoord; een gezantschap uit die stad op 't slot te Wijk werd door Jacob v. Mijnden grimmig toegesproken (W.F.N.v. R o o t s e l a a r , *Amersfoort 777-1580* (Amersfoort 1878) II 207. Vgl. ook 226). In 1527, jaar waarin we ook zien dat Jacob door den Domdeken verschreven was, waren de stadhouders in Utrecht voorloopig geheel baas en bepaalden nu, dat de gewone jaarlijksche verandering der regeering voor altijd was afgeschaft. Meer onwettige maatregelen der aristocratie lokten een tegenomwentelingspoging van ballingen uit, die echter uitlekte, maar de Bisschop wederom tot tegenmaatregelen bracht, te meer omdat hun verstandhouding uitkwam met Karol v. Gelre. Omgekeerd mislukte een poging van den Bisschop om met gewapenden de hoofdstad te betreden (1 Aug. 1527). In dezelfde maanden kwam de samenwerking van den hertog met de Staten v. Utrecht tot stand en begon een verwoestende krijg met den Bisschop, die na een wapenstilstand weer hervat werd. Deze laatste, reeds van 't begin af in verstandhouding met Floris v. Egmond, den keizerlijken kapitein-generaal van Holland, bereidde de overdracht van het wereldlijk gezag aan Karel voor. Heer Jacob, vermeld als hofmeester ook in een bericht van den Bisschop van de 3 Staten v. Utrecht (Duurstede 28 Juli 1527 en *Arch. v.K. en W. Gesch. 3de Vervolg* 214) en 6 Aug. 1527 aan Floris v. Egmond, was, eveneens in dezelfde maand, door Karel v. Gelre in een brief aan de St. v.U. gekenmerkt als hem vijandig gezind, wien dus een toegezegde, eerst openvallende praebende moest worden ontnomen, ter begunstiging van zijn veldheer Maarten v. Rossum, die in Sticht en Oversticht stroopte en den Haag plunderde.

Doch eenige maanden later viel de beslissing. 1 Juli 1528 moest de Geldersche hulp 't onderspit delven voor de Bisschoppelijken, die na een hevig gevecht weldra meester van Utrecht waren (zie de art. Willem v. Gent, Chr. v. Meurs en Willem Torck in Deel III). Weldra volgt de huidiging van Hoogstraten als vertegenwoordiger des Keizers, aan wien Hendrik v. Beieren 't wereldlijk gezag over 't Sticht had afgestaan (*Tractatus super Translatione Patriae Traject.* in H o y n c k v. P a p e n d r e c h t , *Anal. Belg.* III 5 vgl.). Hiermede had Jacob v. Mijnden, bij zijn vijanden zwaar beschuldigd (zie 't eerste paskwil achter S t r i c k 353) als stadhouder afgedaan in het gewest, waar zijn rol grootendeels ten einde is, al komt zijn naam nog voor onder de edelen, die van de Ridderschap ter Capittel generaal plachten verschreven te worden op 1531, evenals Melis v.A.v.M., Anthonis en Cornelis (zie art.; *Utr.-Placcaatb.* I 285; *Gen. en Her. Bl.* III 440-44), al verschijnt zijn naam ook 7 Oct. 1535 onder de Ridderschap in Utrecht, hetgeen eveneens het

geval is in 1536 (*Utr. Placcaatb.* I 16, 286). In datzelfde jaar (27 Oct.) werd Loenersloot als ridderhofstede erkend en de Heerlijkheid als Ambachtsheerlijkheid Loenersloot, Oucoop. En nog twee jaar later (27 Aug. 1538) (v. Spaen geeft op 1537) was hij getuige bij 't huwelijk van zijn neef Anthony v. Ysendoorn en Otte v. Tuyll. Doch al zien we hem, ook in 1549, verschreven in de Ridderschap v. Utrecht (evenals Cornelis, zie art.), zoo brengt dit geenszins mee, dat hij, na de gebeurtenissen van 1528, steeds in dat gewest gebleven is. Toen hij het verliet, werd hij door bovengenoemden Floris v. Egmond aangesteld tot ambtman der stad Grave en den lande v. Kuik, genoemd op 1538 (17 Juli van dat jaar bij P. Hendrikx, *Gesch. en Aardr. Beschr. der stad Grave* (Grave 1845) I 159. Vgl. ook: Paringet (*Memoriaal van Grave en Cuyck*, uitg. door P.v. Alen (Utrecht 1752) I 351, 361; II 640), welke ambt hij bekleed schijnt te hebben tot 1544, blijkens z'n briefwisseling met genoemden heer (uitg. in: *Hist. Gen. Cod. Dipl. Neerl.* IIde Serie II 109 vlg.) Een brief van hem als ambtman v. Grave (21 Oct. 1542) naar aanleiding van een inval van Maarten v. Rossum in het Brabantsche bij Moesen Sluyterman, *Ned. Kasteelen* I 90.

Hij, Jacob v.M., wel 'biscop Jacob' genoemd (zie hier ook *W. Hist. Gen. N.R.* No. 28, bl. 22 Vert. 2) 'vermits hij seer groot was met den bisschop', moet vóór 1568 overleden zijn. Uit den schrijver, aan wien wij dit citaat ontleenen (zie: *Ber. Hist. Gen.* IV 50-51) blijkt tevens, dat hij wegens een beganen 'neerslach' langen tijd penitentie scheen te doen, zonder echter van den Paus pardon te kunnen verwerven of toestemming om tot priester te mogen worden gewijd, waarmee dus moeilijk te rijmen zou zijn de t.v.p., trouwens aarzelend, gedane mededeeling, als zou hij eerst pastoor te Loenen geweest zijn. Wel heeft hij naar deze pastorie gestaan, maar ook eerst dan, als hij zich, tot den Bisschop gewend hebbende, door zijn welsprekendheid - schoon ongeletterd - den staat zijner aanvankelijk zeer schamele bezittingen ten zeerste had bevorderd. Over de verdere eigenschappen, karakter en invloed van dezen buitengewonen man zie men Lambertus Hortensius (en vgl. v. Spaen t.v.p. 191 en de aangehaalde plaats uit den *Cod. Dipl. bl.* 109). Toen hij stierf, was hij weduwnaar van de in 1542 overleden Johanna v. Nijenrode, die hij 26 Oct. 1536 aan Loenersloot gelijftocht had. Zij, dochter v. Johan en Elisabeth v. Zuylen v.d. Haer, (zuster dus van Josina, echtgenote v. Willem Torck (III 1246) en weduwe van Frederik v. Drackenburg (Drackenburg), zie de geslachtslijst v. Nijenrode in *Ber. Hist. Gen.* IV¹ 124. Vgl. ook *Gen. en Her. Bl.* IV 316. Verder VIII 5, 6 en voor 't volgende, behalve Moesen en Sluyterman II 242, ook nog VIII 53 en IX 193-195), schonk hem, heer Jacob, twee zoons: 1e. Joost, te Montfoort in de Ridderschap v. Utrecht, overl. 18 Jan. 1553, in de slotkapel van het kasteel Wohnung begraven, na gehuwd te zijn geweest met de 8 Juni 1616 overl. Philippota Uteneng, dr. v. Amelis en Wilhelmina v. Doornick en 2e. Anton, in de Rp. v. Utrecht verschreven, domheer v. Utrecht. Zie in dit en voorg. art., vooral Amelis (1), waar bij te voegen: *Hist. abregée de la Ville et Province d' Utrecht* (Utrecht 1713) 193 s.; *Het leven van Henricus, 58ste Bisschop v. Utrecht* in *Batavia Sacra* (Antw. 1716), 556 vlg.; Suffridus Petrus in z'n *Appendix* achter *Chronicon*

Johannis de Beka; J.F.v. Cortgeen v.d. Goude en Dr. Cornelis Booth, *Chronyk en Beschr. v. Utrecht* (Amst. 1745) en vooral: Lambertus Hortensius, *Sec. civ. Uttraject. Libri VII* met Beka (en Appendices) en Heda in de groote uitgave van Utrecht 1642, vooral van eerstgenoemde 25, 26-27, 79. Vgl. ook de Ned. vert. v.A. Strick (den Haag 1625) vooral 50, 100 en G. Mees, *Lambertus Hortensius v. Montfoort als geschiedschrijver* (Utrecht 1836) vooral 172; *Annales Vernaculi Henricae ab Erp* in: *Matth. Anal.* 186 vlg., Henr. Bomelii, *Bellum Trajectinum* (Utrecht 1878) in: *W. Hist. Gen. N.R.* No. 28; B.J.L. de Geer v. Juthaas, *Hendrik v. Beicren, Bisschop v. Utrecht, 1524-1528* (voorlezing, niet in den handel, *Utrecht* 1862).

Kooperberg

[Amstel van Mijnden, Wouter of Wolter]

AMSTEL VAN MIJNDEN (Wouter of Wolter). Onder dezen naam vermelden wij:

1e. Wouter, Heer v. Ruwiel, een der talrijke kinderen, naar de *Bat. III*. e.v.

Spaens geslachtslijst 't jongste kind van Amelis (zie art. Amelis (1) en Johanna (Jenne) v. Yselstein, 't vierde evenwel naar *Gen. en Her. Bl.* VIII (na Amelis, doch vóór Herberen, dus als derde t.a.p. IV 335). Wouter en z'n nakomelingen hebben den naam Mijnden, zonder bijvoeging van dien van Amstel, blijven voeren. Terwijl zijn oudste broeder, Anthonis, Cronenburch uit de vaderlijke erfenis kreeg, ontving Wouter Ruwiel (zie boven), als heer van welk goed hij echter voorkomt (31 Jan.) 1473 na den dood zijns vaders Amelis, en (20 Aug.) 1497. Het eerste jaartal levert echter bezwaar, tenzij men Karels oorlog vóór Nancy al vóór 1473 zou kunnen laten beginnen. Herberen v. Mijnden zegt n.l. in zijn meermalen aangehaalde *Gedenkschriften* (bl. 16), dat het, toen de Bourgondiër zijn vazallen opriep 'ten strijde voor Nancy' het zijn (Herberens) grootvader 'niet gelegen was', waarop, daar 's schrijvers vaders (oudere) broeder Anthonis geen oorlogsman was (zie art. Anthonis (1) zijn vader d.i. dus Wouter in Melis' plaats voor Nancy mocht trekken en zich 't daarvoor hem beloofde goed Ruwiel zag opgedragen (vgl. ook de Vert. van genoemde uitg. bl. 177). Na 1497 hooren wij niet veel meer van dezen Wouter, die geen drie jaar meer daarna schijnt geleefd te hebben: 30 Juni en 16 Juli 1500 werden zijn oomzegger Melis of Amelis (d.i. Amelis (2), zoon v. Anthonis) en Cornelis, zijn oudste zoon (zie art.) vermeld na den dood van hun oom en vader.

Behalve Cornelis had deze, uit zijn huwelijk met Riselant v. Merenburch, nog een zoon Herberen (Herbert), lid van de Ridderschap v. Utrecht (als zoodanig vermeld op 1537 en 1549, vgl. boven) en gehuwd met Elisabeth v.

Schroye(n)steyn, dr. van Joost, Utrechtsch schepen (Herberen v. Mijnden bl. 30).

Dit was dan de bekende schrijver van de boven aangehaalde gedenkschriften, die bij de genoemde vrouw vier kinderen won, van wie de oudste zoon, evenals die van zijn broeder Cornelis, weer Wouter (overl. 1612) heette, de jongere Philip, afgezien van twee dochters, Anna en Petronella (non te Koningsveld, in 1598 gestorven).

Zooals uit z'n gedenkschriften blijkt, was Herberen te Utrecht getuige van verschillende oploopen tijdens Hendrik van Beieren, verder daarbij veelal vertoevende op 't kasteel te Vianen, hofmeester van heer Walraven en heer Wolfert v. Brederode, met wien hij in 1528 te Veere was,

in 1529 weer te Vianen verblijvende. Aangetast door de zweetende ziekte, kwam hij daar weer bovenop; was vóór en na getuige van verschillende min of meer belangrijke gebeurtenissen in en buiten Utrecht, zeker ook van den feestelijken intocht aldaar in 1540 van Karel V, waarbij ook zijn neef, Anthonis, zoon van den in 1538 overl. Amelis (2), (niet zonder vertraging) daarna heer v. Cronenburg geworden (zie aldaar) - trouwens reeds te Loenen, een gastrol had vervuld. Vgl. 't bij art. Anthonis (2) aangehaald werkje van v. A s c h v. W i j c k en over de ontvangst in 't algemeen, o.m. door den adel, waartoe ook Herberen, mede Henrica v. Erp in M a t t h ., *Anal.* I 113. Voor de ketterij betoonde hij grooten afkeer. In 1552 was hij vanzins den oorlog met Frankrijk te beschrijven, het bleef echter slechts bij het plan; vermoedelijk heeft de dood de uitvoering verhinderd.

2e. vermelden wij op dezen naam: Wouter (Wolter) (2), overl. 9 Dec. 1536, heer v. ter Meer, naar *Gen. en Her. Bl.* IV 337, tweeden zoon v. Anton of Antonie v.A.v.M., heer v. Mynden, Engelen, Vlijmen, Cronenburg, Loenen en Loenersloot (Zie art. Anton (I) en E l i s a b e t h v. Z u y l e n v.N., trad in de Duitsche Orde Balije v. Utrecht. Reeds bij zijn inkleeding in de Orde hadden zijn moeder, destijds weduwe (zie art. Anthonis (1) en zijn broeder Melis, heer v. Cronenburg en Loenen, zich verbonden om het erfrecht van hem, alsook van zijn broeder Jacob niet te verkorten (10 Nov. 1499). Toen Steven v. Zuylen v. Nijeveld door een woeste soldatenbende vermoord was, werd heer Wouter in zijn plaats, 25 Juni 1527, aangesteld tot Stadhouders der balie v. Utrecht. Als landcommandeur bevestigd had hij, die in 1529 als zoodanig een der beide vertegenwoordigers was van de balie v. Utrecht op 't in 1529 te Frankfort gehouden generaal kapittel een geenszins gemakkelijke taak, daar er zich moeilijkheden voor hem voordeden, voortspuitende uit de verplichtingen der landcommandeurs, stadhouders en coadjutors, in een constitutie op 't bovengenoemde kapittel neergelegd door Walther v. Cronberg, administrator van het hoogmeestersambt in Pruisen en meester der D.O. in de Duitsche en Waalsche landen en bevestigd door den Legaat en vanwege den Roomsche-Keizer (1 Sept. 1529). Ook op den Rijksdag v. Augsburg (1530), waar Karel V de D.O. in al haar vrijheden en rechten bevorderde, rezen bezwaren, die uitliepen op oneenigheden tusschen den Duitschmeester en verschillende landcommandeurs, o.w. ook die v. Utrecht, tusschen wie Karel wenschte te bemiddelen. Ten deele hielden deze en volgende geschillen verband met de kwestie der in dien tijd weer dreigend optredende Turken, waartegen de balie v. Utrecht, 19 Juli 1532, besloot op eigen kosten een vendel uit te rusten ten behoeve van Walther v. Cronberg, zonder dat daardoor evenwel een einde kwam aan de gespannen verhouding - grootendeels een kwestie van macht en bevoegdheden aan weerszijden. Te midden van die onaangenaamheden stierf Wouter of Wolter v. Amstel v. Mijnden in 1536, ook blijkens de lijst van landcommandeurs in de (reeds eenmaal aangehaalde) *Hist. of Beschr. v. 't Utr. Bisdom*, 87) en wel op het Huis v. Maersen (M a t t h ., *Anal.* V 885). Eveneens blijkens de daar voorkomende 'Continuatie op 't *Chronicon Equestris Ordinis Teutonicus* van 'n onbekende hand is Wouter te Utrecht begraven, wiens naam evenwel nog aangetroffen wordt in verband met een door Walther v. Cronberg (16 Juli) 1537 bevestigde gift van den overleden landcommandeur (van 4

morgen lands te Minden uit zijn vaderlijk erfdeel tot het vieren van zijn jaargetijde aan 't Duitsche huis te Utrecht) (vgl. *Matth.* V 828-829). en met een in 't zelfde jaar tusschen den Duitschmeester en den Stadhouder der Balie v. Utrecht getroffen overeenkomst betreffende heer Wouters nalatenschap.

Behalve deze beide Wouters, van welke de eerstbehandelde, de heer van Ruwiel, een natuurlijke dochter had, *Cunera* genaamd en vermeld *Ber. Hist. Gen.* IV 64 vlg. op 1534-1535, burgeres v. Utrecht en dan ± 70 jaar oud, hebben we voor de hier in aanmerking komende periode dus nog twee Wouters leeren kennen, den een als zoon van Cornelis (zie art.), den ander als zoon van Herberen, beiden op hun beurt zoons van Wouter, heer v. Ruwiel (zie boven, begin van 't art.).

Zie: het reeds aangehaalde in dit art. en in zoowel als onder dat van Amelis (1) en volgende art. Bovendien: J.J. de Geer tot Oudegein, *Archieven der Ridderlijke Duitsche Orde, Balie v. Utrecht II* (Utrecht 1871; 't eerste deel verscheen in 't zelfde jaar onder den titel: *Monumenta Ordinis Militiae Hospitalis Theutonicorum Jerosolimitani Baliviae Trajectensis*); dez. *Reg. der Overheden en Leden v.d.U. Balye der Ridderl. D.O.* (mitsgaders edele en aanzienlijke geslachten vermeld in de Archieven dier Balye (Utrecht 1899). Vgl. nog: *Matth. Anal.* X 359; *Tijdschr.* v.d. *Monde* 1841, 81.

Kooperberg

[Anemaet, Sebastiaan Hendrik]

ANEMAET (Sebastiaan Hendrik), een der Negenmannen uit de jaren 1844 en 45, geb. in 1786 te Nieuwe Tonge op Over-Flakkee, waar zijn vader notaris was; overl. aldaar 3 Febr. 1863. Hij studeerde te Leiden in de rechten (ingeschr. 2 Aug. 1803) en promoveerde aldaar op een diss. *Periculum juridicum inaugurale exhibens quaedam capita juris civilis*, 31 Oct. 1806. In 1807 tot notaris te Sommelsdijk benoemd, werd hij in 1811 tevens kantonrechter aldaar, terwijl hij in 1817 tot schout en secretaris van zijn geboorteplaats Nieuwe Tonge benoemd werd en in 1826 tot burgemeester dier gemeente. In 1840 zag hij zich tot lid der Tweede Kamer Stat.-Generaal gekozen, in welk lichaam hij ook onder de nieuwe grondwet zitting hield: Febr. 1849 tot Aug. 50 als afgevaardigde van 't hoofdkiesdistrict Brielle; Oct. 50 tot Apr. 53 als afgevaardigde van 't hoofdkiesdistr. Zierikzee. In 1849 was Anemaet tijdelijk voorzitter der Tweede Kamer. Hij overleed te Nieuwe Tonge in den ouderdom van 77 jaar.

Anemaet was gehuwd: 1e in 1808 met *Maria Johanna Arnoldina Lette*, 2e. in 1812 met *Jacomina Maria Armstrong*. Uit beide huwelijken kinderen.

Zie voor de genealogie in 't geslacht Anemaet: *Ned. Alg. Familieblad* 1883-84, No. 97, 103 en 106; verder *Bosch Kemper, Gesch. Nederl. na 1830*, IV, 317 e.v.; van *Welderen Rengers, Parl. gesch. Nederl. na 1849*, Register.

Zuidema

[Anthing, Carl Heinrich Wilhelm]

ANTHING (Carl Heinrich Wilhelm), geb. te Saksen-Gotha 11 Nov. 1766, overl. in 's Gravenhage 7 Februari 1823, was de zoon van *Johann Philip en Dorothea Emilia Schierschmidt*. Op 16-jarigen leeftijd als cadet en fahnjuncker in Saksen in dienst getreden, kwam hij in October 1786 bier te lande, ingedeeld bij het regiment Saksen-Gotha, hetwelk volgens capitulatie van den hertog van dien staat met de Staten-Generaal in Hollandschen dienst was. Als vaandrig bij het 1e

bat. van dit regt. woonde hij in 1793 het beleg van Willemstad bij; in 1795 behoorde hij tot het garnizoen van Heusden, toen die

vesting 13 Januari aan Daendels werd overgegeven. Na de omwenteling ging hij bij de nieuwe organisatie van het leger (8 Juli 1795) in Bataafschen dienst over als kapitein bij het 3e bat. der 7e halve-brigade; in 1798 was hij plaats-majoor, met rang van luitenant-kolonel, van het garnizoen der residentie, welke betrekking hij 25 April 1799 verwisselde met die van commandant van het 2e bat. van de 6e halve-brigade. Aan het hoofd van dit bataljon maakte hij in 1799 den veldtocht mede in Noord-Holland tegen de gelande Engelschen en Russen. Bij den aanval van het Fransch-Bataafsche leger op de Zijpe (10 Sept.) ontstond er in zijn bataljon, dicht bij Krabbendam, ten gevolge van het inslaan van een granaat, verwarring, welke door kwaadwillig geschreeuw van 'retireeren' oversloeg in eene paniek, waardoor een groot gedeelte van het bataljon op de vlucht sloeg. Het voorbeeld werkte aanstekelijk op andere troepen, waardoor het aanvankelijk op dit punt behaalde succes geheel verloren ging. Het grootste gedeelte der officieren van het bataljon werd voor den krijgsraad gebracht, doch vrijgesproken, toen uit het onderzoek bleek, dat zij hunne beste pogingen hadden in 't werk gesteld, om de verwarring tegen te gaan en den terugtocht te stuiten.

Had Anthing's bataljon zich in dit oogenblik van zwakheid als minder betrouwbaar doen kennen, het herstelde zijn goeden naam op schitterende wijze in den kort daarop, den 19en September, gevolgden slag bij Bergen, toen het, voorgegaan door zijn commandant, met het vaandel in de hand, over de brug bij Schoorldam trok, en onder zwaar verlies de Engelschen, die haar verdedigden, tot wijken drong. Bij die gelegenheid onderscheidden zich ook in 't bijzonder de adjudant-majoor Teunis Kragt Visscher, de sergeant Westerheide en de cadet van Wartum.

Blijkens zijn staat van dienst maakte Anthing in 1800, bij de Bataafsche afd. onder Dumonceau, den winterveldtocht aan de Main mede, behoorde hij in 1801 tot het reserve-leger in Hannover, en werd hij in 1805 met zijn bataljon ingescheept ter reede van Texel met het oog op eene landing in Engeland, om van daar met eene Bataafsche afdeeling (aangevoerd door generaal Dumonceau), onder het opperbevel van Marmont, in Duitschland en Oostenrijk deel te nemen aan den 3en coalitie-oorlog. Den 23en October 1806 werd hij tot kolonel bij het 4e reg. infanterie benoemd, welk regiment in de jaren 1806-1808 deel uitmaakte van de Hollandsche divisie die, weder onder aanvoering van gen. Dumonceau, in Noord-Duitschland tot versterking der Fransche troepen moest dienen. In Nov. 1808 kreeg hij het bevel over het regiment garde-grenadiers en kort daarop over het korps der Adelborsten van de garde. 17 Febr. 1809 tot generaal-majoor bevorderd, werd hij onmiddellijk belast met het bevel over de 1e brigade van het Hollandsche hulpkorps, hetwelk onder aanvoering van den luit.-generaal Gratien als deel van het Xe Fransche legerkorps bestemd werd om in Noord-Duitschland tegen von Schill en daarna tegen de overige vrijkorpsen, meerendeels aangevoerd door den hertog van Brunswijk-Oels, op te treden. In het begin van het jaar 1810 was Antingh gouverneur van Breda, waar hij de voor een militair zoo pijnlijke taak moest volbrengen, om, zonder geweld te mogen aanwenden, zich zoo lang mogelijk te verzetten tegen het in bezit nemen van de hem toevertrouwde vesting door de troepen van maarschalk Oudinot, die daartoe, terwijl koning Lodewijk in Parijs zoo goed als gevangen werd gehouden, bevel had ont-

vangen van keizer Napoleon (zie bij Oudinot). Nadat hij schriftelijk en mondeling aan de door den Franschen maarschalk gezonden officieren had te kennen gegeven, dat hij de Fransche troepen alleen binnen de vesting kon ontvangen als die van eene bevriende mogendheid, werden, toen zij eens binnen gelaten waren, door een bataljon soldaten zijn huis en zijne kamer geforceerd en met geweld de sleutels van de vesting in bezit genomen. Toen gaf hij aan zijne officieren te kennen, dat hij zich als gouverneur gedefungeerd achtte.

Na de eenige maanden later gevolgde inlijving van het koninkrijk Holland bij het Fransche Keizerrijk, ging hij in zijn rang in Franschen dienst over, tijdens welken hij o.a. deelnam aan de veldtochten van 1813 in Duitschland (bij het 3e legerkorps onder maarschalk Ney) en van 1814 in Frankrijk; bij Lützen en bij Bautzen werd hij gewond.

Den 19en Juni 1814 door Lodewijk XVIII tot luitenant-generaal benoemd, vroeg en verkreeg hij 6 Augustus van dit jaar zijn ontslag uit Franschen dienst, waarna hij den 27en Augustus d.a.v. als generaal-majoor weder bij het Nederlandsche leger ingedeeld, en korten tijd daarna (18 Oct.) bestemd werd, om als commandant op te treden van het nieuw te vormen leger in Nederlandsch-Indië, hetwelk een deel van het Nederlandsche leger zou uitmaken. Hem zou als chef van den generalen staf de uit Engelsche krijgsgevangenschap teruggekeerde kolonel Hendrik Merkus de Kock worden toegevoegd, terwijl bepaald was, dat aan Anthing de rang van luitenant-generaal, aan de Kock die van generaal-majoor zou worden toegekend, 'met den dag, waarop zij uit de vaderlandsche havens zullen zijn in zee gestoken'.

Aanvankelijk had koning Willem I gehoopt, dat dit nog vóór het einde van het jaar 1814 zou kunnen geschieden. Spoedig bleek evenwel, dat zich hiertegen teveel bezwaren voordeden en toen Napoleon den 1en Maart 1815 in de golf van Juan geland was, en in 20 dagen Parijs bereikt had, werd begrepen, dat de reeds bijeengebrachte Indische brigade voorloopig hier te lande zou blijven. Anthing werd nu 21 April 1815 tot luitenant-generaal bevorderd. Tijdens den veldtocht in de Zuidelijke Nederlanden was hij met zijne brigade ingedeeld bij de Nederlandsche divisie, die onder bevel van prins Frederik der Nederlanden eerst n.o.w. van Oudenaarde, later bij Hal z.w.w. van Brussel was opgesteld, om te waken tegen eene omtrekking van het Engelsch-Nederl. leger van de zijde van Mons. Daardoor kon hij geen deel nemen aan de krijgsv verrichtingen bij Quatre-Bras en Waterloo. Toen aldaar de beslissing ten nadeele van Napoleon gevallen was, nam de Indische brigade een werkzaam aandeel aan de insluiting en vermeestering van de vestingen le Quesnoy, Valenciennes en Condé. 15 Augustus nam prins Frederik te Curgies (z.o.w. van Valenciennes) afscheid van Anthing en de officieren zijner brigade, waarop de terugmarsch naar het vaderland werd aanvaard. 6 September scheidde de brigade uit het mobiele Nederlandsche leger, ten einde zich voor te bereiden tot haar overtocht naar Indië.

29 October zeilde het kleine eskader, hetwelk de eerste legercommandant met de eerste troepen van het nieuwe koninkrijk der Nederlanden naar de Aziatische bezittingen zou overvoeren, van Texel uit. Een der commissarissen-generaal, die het Indisch gebied van de Engelschen gingen overnemen, schout-bij-nacht A.A. Buyskes, voerde

er het bevel over. (Zie over den armzaligen toestand dier schepen: Dr. Colenbrander, *Gedenkschriften van Anton Reinhard Falck*, 485-486). Anthing kreeg met een zeshonderdtal officieren en soldaten plaats op de De Ruyter. De reis was verre van voorspoedig. Windstilte en hevige stormen wisselden elkander af. Het ration water moest op een halve flesch per hoofd worden teruggebracht. Hevige oneenigheden tusschen den niet gemakkelijken legercommandant en den commandant van het lineschip, kolonel 't Hooft, maakten het verblijf aan boord nog onaangenamer. Eerst 21 Mei 1816 ankerde de De Ruyter op de reede van Batavia met 116 zware zieken, terwijl gedurende den overtocht niet minder dan 48 personen, waaronder 6 officieren, bezweken waren. De legercommandant bevond zich toen evenwel niet meer onder de opvarenden. Toen de De Ruyter omstreeks half Mei in de baai van Benkoelen was binnengelopen, verklaarde hij geen voet meer op dit schip te zullen zetten: 'de commandant kon goed zijn op een trekschuit van Den Haag naar Delft, maar om een schip met troepen naar Batavia te brengen, daarvoor deugde hij niet'. Toen hij geen schepen kon krijgen, om alle troepen op over te brengen, kocht hij voor eigen rekening (f 5200) een kleinen schoener, waarop hij met zijne familie, eenige officieren en een 30 tal tot scheepsvolk gepromoveerde soldaten, die vroeger ter zee gevaren hadden, eenige dagen vóór de De Ruyter uitzeilde, onder leiding van den kapitein der infanterie (oud-zeeofficier) Meijer. Door storm belopen en bij gebrek aan zeekaarten en instrumenten, dwaalde de schoener eerst een heel eind uit den koers, en toen men eindelijk bij Anjer kon landen, bedankte Anthing voor de verdere zeereis en toog hij over land naar Batavia, waar hij 10 Juni aankwam en men hem reeds verloren had gewaand.

Eerst 19 Augustus 1816 ging het bestuur van het Engelsche in handen van het Nederlandsch gezag over; tot dien tijd bleef de Nederlandsche krijgsmacht in een kampement te Meester Cornelis. 2 Sept. d.a.v. ging de legercommandant zijne eerste inspectiereis over Java maken, waarna hij, te Batavia teruggekeerd, onder dagteekening van 23 October een rapport indiende over den staat der forten op Java en Madura. Gebrek aan tact zijnerzijds, in verband met den inhoud van art. 43 van het regeeringsreglement: 'Alle militaire bevelhebbers van den staat ter zee of te land in Indië dienende, ontvangen aldaar geene andere bevelen dan die van den Gouverneur-Generaal' was oorzaak, dat zich steeds moeilijkheden voordeden en wrijvingen ontstonden in zijne verhouding tot het oppergezag; meermalen, o.a. in zijn schrijven van 7 Januari 1817, kwam hij evenwel met kracht en in warme bewoordingen op voor de belangen zijner officieren. Den 23en Januari 1818 werd hij eervol van zijne betrekking ontheven, hoewel hij nog geruimen tijd daarna zijne functiën bleef waarnemen en eerst in 1819 naar Nederland terugkeerde, waar hij 18 April 1820 werd gepensionneerd en 7 Februari 1823 overleed.

Hij was gehuwd met Anna Maria Brascamp, uit welk huwelijk 31 Aug. 1792 te Willemstad een zoon geboren werd, Johan Philip, die in militairen dienst trad, geruimen tijd aidede-camp van zijn vader is geweest, ook diens adjudant in Indië, en de veldtochten heeft medegemaakt in Zeeland bij de landing der Engelschen (1809), in Rusland in 1812, in 1815 in de Zuidelijke Nederlanden en Frankrijk, ook in 1831 den Tiendaagschen veldtocht. Deze is gehuwd geweest met Charlotte Johanna Godl. Lusching.

Zie over hem: P. van Oldenborgh, *De belegering en verdediging van de Willemstad* (Dordrecht en Amsterdam 1793), 43 en 143; Bosscha, *Neerlands heldendaden te land*, 2e druk, III, naamregister, waarbij in aanmerking te nemen, dat C.H.W. Anthing en Karel Anthing één en dezelfde persoon zijn; J.W. van Sypesteijn, *Gesch. van het eerst opgerichte regiment Hollandsche hussaren* ('s-Grav. 1849), 223; Roulin, *125e regiment d'infanterie* (Orléans 1890) 17, 49, 258, 259; von Löben Sels, *Bijdragen tot de krijgsgeschiedenis van Napoleon Bonaparte* ('s Grav. 1839), II. 520, 521, 522, 533; ten Raai, *De uniformen van de Nederlandsche zee- en landmacht* ('s Grav. 1900) tekst 60; van Es, *Het historisch museum van het Korps Rijdende Artillerie* (Arnhem 1898, niet in den handel) III, 114; Kraijenhoff, *Bijdragen tot de Vaderl. Gesch. van de belangrijke jaren 1809 en 1810* (Nijm. 1831), 228-237, 284-304, bijl. No. 1 en No. 6; Camille Rousset, *La grande armée de 1813* (Paris 1892) 227; de Bas, *Prins Frederik der Nederlanden en zijn tijd*, derde deel, IIe stuk, 606-617, 816, 826, 880-926; de Bas et de P. Serclaes de Wommersom, *La campagne de 1815 aux Pays Bas* (Bruxelles 1908, 1909) I, 155; II, 79, III 10; W.A. van Rees, *Vermeulen Krieger* (nieuwe uitg. Rott., D. Bolle z.j.) 57-61; P.H. van der Kemp, *De teruggave der Oost-Indische Koloniën 1814-1816* ('s Grav. 1910) 172, 269-273, 276, 277, 296-298, 418; dezelfde, *Oost-Indië's herstel in 1816* ('s Grav. 1911) 129, 175, 193, 201, 210, 211; P.J.F. Louw, *De Java-oorlog van 1825-1830* (Batavia 1894) I 190-192, bijl. XXI (651-653); Dr. H.T. Colenbrander, *Gedenkschriften van Anton Reinhard Falck* (R.G.P Kleine serie 13) 458, 474.

Koolemans Beijnen

[Apsel, Apselius, Abselius]

APSEL (Apselius, Abselius) Wilhelmus, geboren uit een der aanzienlijkste families te Breda, trad in de orde der Karthuizers te La Chapelle bij Enghien, omstreeks 1431 en overleed aldaar 4 Aug. 1471. Om zijne voorzichtigheid en beleid werd hij tot prior gekozen van het Karthuizer klooster te Brugge, doch wist in zijne nederigheid na drie jaar ontslag te verwerven en keerde naar Enghien terug. (1465) Hij was een kloosterling van groote godsvrucht, die ervaren in vele wetenschappen, zijn vrijen tijd doorbracht met het samenstellen van godvruchtige werken en het binden van boeken. Zijne werkjes, alles in h.s., opgesomd door Paquot, doen hem kennen als latijnsch dichter en ook als vurigen vereerder van de H. Maagd Maria. Raïsse stelt zijn overlijden te Brugge, doch het necrologium van het Karth. klooster 'Nieuwe licht' vermeldt zijn overlijden als professus van het klooster te Enghien evenals le Vasseur.

Raïsse, *Auctarium ad sanctorum Belgii* (Duac. 1626) 162; Paquot, *Memoires* IV, 411-12 en talrijke aangehaalde schrijvers; *Bijdr. meded. Utr.* IX (1886) 298; le Vasseur *Ephemerides Ord. Carth.* (Montreuil 1899) III. 20.

Fruytier

[Arend, Dr. Johannes Pieter]

AREND (Dr. Johannes Pieter), geb. te Amsterdam 6 Nov. 1796, gest. aldaar 5 Oct. 1855, genoot lager onderwijs aan de Nutsschool in zijn vaderstad, kwam daarna in de zaak van zijn vader en werd na vier jaar klerk in een Duitsch handelshuis, waar hij zeven jaar werkzaam was. In dien tijd voltooide hij door zelfstudie zijn gebrekkige opleiding; hij bestudeerde de klassieke en de meeste moderne talen en heeft daaruit veel vertaald. In 1821 ging hij naar Hoorn in zaken, maar reeds in 1823 keerde hij

naar Amsterdam terug, waar hij zich als privaat-docent in verschillende talen vestigde.
Reeds het volgende jaar werd

hij benoemd tot lector in de Duitse en Engelsche taal en in de beginselen der wiskunde aan het atheneum te Deventer. Daar is hij verscheiden jaren werkzaam geweest; het veld zijner studiën heeft hij steeds uitgebreid. In 1837 werd hij benoemd tot leeraar in de Engelsche en Italiaansche, later ook in de Spaansche taal aan het Koninklijk Instituut van Marine te Medemblik. Toen dat instituut in 1850 werd vereenigd met de Koninklijke Militaire Academie te Breda, werd aan Arend eervol ontslag verleend, maar tegelijk werd hij benoemd tot leeraar in de vaderlandsche geschiedenis, taal- en letterkunde aan het gymnasium te Amsterdam. Reeds in 1851 nam hij als zoodanig ontslag om zich geheel aan zijn groote geschiedwerk te wijden, waaraan hij tot zijn dood heeft gearbeid. Arend was een man van groote ontwerpen. Behalve aan zeer veel vertalingen, heeft hij in zijn eersten tijd vooral gewerkt aan een geschiedenis der dichtkunst en fraaie letteren in Europa, die evenwel niet werd voltooid. Een hoofdstuk daarvan was de *Proeve eener geschiedenis der dichtkunst en fraaie letteren onder de Angelsaksen* (Amst. 1842). De voortzetting van dezen arbeid werd vertraagd, behalve door de bewerking van een *Handleiding tot aanleering der Spaansche taal* (Amst. 1838) en een *Manuel de la litteratura española* (Amst. 1839), door de uitnoodiging tot het schrijven van een *Algemeene geschiedenis des vaderlands*. Dat werk is Arends voornaamste en

bekendste arbeid gebleven. Hij heeft het groot opgezette werk evenwel niet kunnen voltooien, evenmin als dat aan een zijner opvolgers is gelukt. Arend zelf heeft uitgegeven de beide eerste deelen en de vijf eerste afleveringen van het derde deel (Amst. 1840-1857), dl. I, II, 1-6, III, 1, samen 8 banden, waarvan de laatste vervolgd is door O. van Rees. Arend, die in 1844 voor dezen arbeid van de Leidsche universiteit het doctoraat in de letteren ontving, heeft zoo de Nederlandsche geschiedenis beschreven tot 1585. Hij schreef, voordat de periode der groote onderzoekingen was aangebroken, voordat Fruin en Bakhuizen van den Brink hun baanbrekende studiën over de middeleeuwen en den opstand tegen Spanje hadden gepubliceerd. Daardoor was Arend's geschiedenis van deze perioden van den aanvang af al verouderd. Te waardeeren vallen evenwel nog altijd de groote nauwkeurigheid en volledigheid, waarvan Arend's werk blijk geeft: voor sommige details kan het nog altijd worden geraadpleegd. Maar een geschiedwerk in grooten stijl is het niet; daarvoor ontbreekt te veel de eenheid van conceptie. Ook de droge, eentonige stijl bemoeilijkt de lezing. Arend was in 1824 gehuwd met G.W. A b b i n k. Zijn portret werd gelithographeerd door P. Blommers.

Zie: *Hand. Lett. Levensb.*, 1856, 3 vlg.; *Nederland 1855*, III, 247 vlg.; *Berichten over zeevaartkunde XV*, 2e afd. 356 vlg.

Brugmans

B.

[Baat, Jeuriaan]

BAAT (Jeuriaan) kwam in 1649 aan den Amsterdamschen Schouwburg en speelde er nog in 1680, voor een speelloon van f 1. - f 4.15. Ook toen er al verscheiden tooneelspeelsters aan den Schouwburg waren, speelde hij meestal vrouwenrollen, vooral in kluchten, zooals *De qua Grieten*, *De Moffin*, *Robbert Leverworst*, *De aardige Colicoquelle*, *Jan Tot*, enz. Hij had de rol van Geertruy in *Warenar* en in het *Moortje* en van Byateris in den *Spaanschen Brabander*. Joan Blasius veranderde in 1670 in zijn *Dubbel en enkel*, eene bewerking naar de *Menaechmi* van P l a u t u s , één der mannelijke personen van het Latijnsche blijspel in eene vrouw, om aan Baat eene rol te kunnen geven. In *De gelukte list* (1689) wordt hij nog geroemd om zijn uitstekend spel.

Zie: K o s s m a n n , *N. Bijdr. tot de gesch. v.h. Nederl. toon. in de 17e en 18e eeuw*, 104; W o r p *Gesch. v.h. dram. en van h. tooneel* II, 33.

Worp

[Banchem, Johan van]

BANCHEM (Johan v a n), geb. te Leiden in 1540, overl. te 's Gravenhage 29 Nov. 1601. Hij studeerde te Leuven en vervolgens in Frankrijk in de rechten en verwierf den doctoralen graad te Angers. Hij vestigde zich te Leiden als advocaat en verkreeg een drukke praktijk en grooten naam. In 1582 benoemd tot raadsheer in den Hoogen Raad, werd hij 6 Febr. 1582 als zoodanig beëdigd; in 1599 werd hij president van het college. Van 1 Juli 1594 tot zijn dood was hij curator der leidsche universiteit. Zijn dochter A n n a was gehuwd met den leidschen secretaris N i c o l a a s v a n Z e y s t , zijn dochter D e l i a n a met den haagschen advocaat N i c o l a a s B a c k e r (zie daarover ook: H o r a S i c c a m a , *Aanteekeningen Register Journalen Huygens*, 531) en zijn dochter E m e r e n c i a met den haagschen advo-

caat Reinier Persijn (zie: *De Wapenheraut* XII, 180). Zijn portret komt voor in *Alma Academia Leidensis* 1614. Als kapitein der Leidsche schutterij komt hij voor op een schutterstuk door J. van Schoten, 1626, in de Lakenhal te Leiden.

Zie: *Diarium van Ev. Bronchorst*, reg.; P.C. Molhuysen, *Bronnen Leidsche Universiteit I*, reg.; Hs. Mij. Ned. Lett. No. 1170, 83.

van Kuyk

[Bartzoen, Gaspar]

BARTZOEN (Gaspar), ook Barzaeus of G. Zelandus of G. Belgica geheeten, was te Goes geboren. Hij studeerde te Leuven als jezuiet 'Gaspar hie Zelandus fuit natus in Oppido Goes, Lovanij in paedagogio Castrensi philosophiam didicit circa an. Domini 1535. Dein sub Carolo V militiam pertesus Christo militare coepit, multis tempestatibus et naufragiis eruditus' (Kanttekening bij een brief van Gaspar Ao. 1549 in de *Epistolae indicae*). In 1548 zette hij te Goa voet aan wal. Hij verheugde zich in de vriendschap van Franciscus Xaverius, die hem beloofde, dat hij zoo spoedig mogelijk tot het missiewerk in China of Japan zou geroepen worden. Voorloopig echter werd hij geplaatst te Ormuz. Daar werkte hij onder Mohammedanen en Heidenen gedurende 3 jaren. Twee brieven uit dat tijdvak, door hem in 1549 en 1551 aan zijne ordebroeders te Coimbra gericht, zijn bewaard. Hij schrijft over de weduwenverbranding, de dierenbescherming door de inboorlingen, den wagen van Jaggernäth. Over de 'yogins' spreekt hij met groote waardeering. Hij disputeert met ze over godsdienstige vraagstukken en overtuigt ze van de voortreffelijkheid van het evangelie. Hij hoopt van de overheid vergunning te krijgen, om zich op hunne wijze te kleeden, omdat hij meent,

daardoor het Christendom des te beter onder hen te kunnen verbreiden. We zien hier dus in onzen landgenoot een voorlooper van Roberto di Nobili. Veel moeite geeft hij zich ook voor het onderwijs. Aan jonge inboorlingen onderwijst hij zelfs het Latijn. Nog 2 brieven van Caspar zijn uit Goa geschreven in 1553. Hij beschrijft in den een de kuststreken van Ormus tot Goa, verhaalt hoe hij eenige pagoden bezocht. In een daarvan zag hij een driehoofdig afgodsbeeld. In den 2en brief (een soort rapport aan den praep. gen. P. Ignatius S.J.) handelt hij over verschillende streken - vooral in Indië - waar de Jezuiten werkzaam zijn, met name over de kusten van Malabar en Coromandel. Hij prijst het heerlijk klimaat van Ceylon, dat hij een waar paradijs noemt. Wellicht heeft hij daar herstel van gezondheid gezocht, maar zonder succes. Hij stierf diep betreurd in het najaar van 1553. In verschillende der *Epistolae Japonicae* wordt hij herdacht en gememoreerd, hoe hij te Ormus zich zelfs bijna geen tijd gunde om te eten en te slapen. Te recht zegt dan ook Brandonys S.J. van hem in 1554, dat hij is gegaan tot de eeuwige rust 'laboribus exhaustus'.

Uit: *Afgoderije der O.I. heidenen* door Ph. B a l d a e u s *opnieuw uitgegeven en van inleiding en aantekeningen voorzien* door J.A. de J o n g (den Haag 1917) Inl. xxxi.

Mulert

[Baten, Carel]

BATEN (Carel), Carolus Battus, geb. omstreeks het midden der 16de eeuw te Gent. Aangaande zijn leven is weinig bekend. Hij heeft in Duitschland en Frankrijk gereisd en daarna te Antwerpen de praktijk uitgeoefend. Na de inneming dier stad door Parma (17 Aug. 1585) is hij, gelijk zoovele protestanten uit de Zuidelijke Nederlanden, naar Holland uitgeweken en in het jaar 1588 treffen wij hem te Dordrecht aan, waar hij van 1588-1601 stadsgeneesheer is geweest. Voordeelig blijkt zijn praktijk daar niet te zijn geweest en dat was waarschijnlijk een der redenen, welke hem ertoe brachten over zijn vak te gaan schrijven. In 1589 gaf B. een vertaling uit van het *Artzney-buch* van C. Wirtsung, waarmee hij groot succes had. Daarna (\pm 1590) volgde een *Handboeck der Chirurgyen*, een korte uiteenzetting der uitwendige ziekten, welke toenmaals door de chirurgijns werden behandeld, een bij uitnemendheid practisch boek vnl. handelend over de therapie. Een eigenaardig werk verscheen in 1594: het *Secreet-boeck*, dat recepten bevat voor alles en nog wat. Hierop volgden weer twee vertalingen van geschriften van den Franschen chirurg J. Guillemeau over de ziekten der oogen en over de operatie- en verbandleer, resp. in 1597 en 1598. En tenslotte in 1604 een vertaling van de werken van A. Paré. B. was een wel-belezen en ervaren arts. Nieuwe ontdekkingen heeft hij niet gedaan, maar toch was hij in zekeren zin een baanbreker, daar hij de eerste is geweest, die werken over de geneeskunde in de Hollandsche taal heeft uitgegeven, wat hem door conservatievere geesten zeer kwalijk werd genomen.

Vgl. E.D. B a u m a n n , *Carel Baten*.

Baumann

[Becker, Conradus]

BECKER (Conradus), geb. te Oldenzaal, en aldaar 2 Aug. 1571 overl., werd kanunnik der St. Plechelmuskerk in zijn geboortestad en van St. Lebuinus te Deventer. Toen Oldenzaal door den oorlog zwaar werd geteisterd, zoodat men het Kapittel naar Zwolle wilde verplaatsen, heeft hij, of zijn broeder Johan, het te zamen met zijn broeder Henricus kunnen verhinderen.

Zie: *Archief Aartsb. Utrecht* XV, 202, 379; XXXVII, 399; Geerdink, *Bijdragen Twenthe* 522, 533.
Janssen

[Becker, Henricus]

BECKER (Henricus), broeder van den voorgaande, geb. te Oldenzaal, en aldaar 14 Dec. 1528 overl., was in 1514 kanunnik en senior der St. Plechelmuskerk in die stad. Hij belette de overbrenging van het Kapittel naar Zwolle in 1517.

Zie: *Archief Aartsb. Utrecht XV*, 139, 369, 379; Geerdink, *Bijdragen Twenthe* 194, 522.

Janssen

[Beeckman, Cornelis]

BEECKMAN (Cornelis), schout-bij-nacht, geb. 17 April 1662, overl. 21 Dec. 1716. Hij was in 1692 extra-ordinaris kapitein, in 1693 gewoon kapitein. Hij was tegenwoordig bij het ontzet van Barcelona in 1694, het bombardement van Kopenhagen in 1700; bij Vigos in 1702 en Gibraltar in 1704, werd schout-bij-nacht in 1716.

Zijn door een onbekende geschilderd portret bij den heer M.C.G. Delcourt van Krimpen te Velzen.

Zie: de Jonge, *Geschiedenis van het Zeewezen*; D.F. Scheurleer, *Herinneringsdagen uit de nederl. zee-geschiedenis*.

Herman

[Beeloo, Adriaan]

BEELOO (Adriaan), inspecteur van 't Lager Onderwijs in de prov. Noord-Holland, geb. 20 Nov. 1798 te 's Gravenhage, overl. 4 Oct. 1878 te Rotterdam. Aanvankelijk bestemd om predikant te worden, zag hij zich door tijdsomstandigheden genoodzaakt van dit voornemen af te zien. Na eerst eenige jaren aan het Ministerie van Justitie werkzaam geweest te zijn, werd hij in 1824 tot onderbibliothecaris van de Kon. Bibliotheek benoemd en vijf jaar later tot lector aan het Instituut voor de Marine, destijds te Medemblik gevestigd. Deze betrekking bekleedde hij totdat die inrichting met de Militaire academie te Breda vereenigd werd. Hij begaf zich toen met der woon naar Amsterdam, waar hij in 1853 tot secretaris der Provinciale schoolcommissie benoemd werd. Toen in 1857 een nieuwe wet op 't Lager Onderwijs werd ingevoerd, waarbij provinciale inspecteurs met het schooltoezicht werden belast, was A. Beeloo om zijn toen reeds algemeen erkende verdiensten de aangewezen man voor deze betrekking in de provincie Noord-Holland. Nassau, Kroon, Van der Heim, Verheyen, Farncombe Sanders e.a. werden voor dat nieuwe ambt in andere provincies aangewezen, behoorden dus met Beeloo tot de eerste schoolautoriteiten van ons land in dien tijd (zie bedoelde artt. in dl. I, III en IV). Tot 1880 hebben die provinciale inspecteurs bestaan; in dat jaar werden zij door nieuwe inspecteurs vervangen, drie voor 't heele land (wet Kappeyne van 1878), zooals het thans nog is. In 1877, op bijna 80-jarigen leeftijd werd Beeloo eervol uit zijn betrekking ontslagen; het volgend jaar overleed hij. Een tiental jaren, van 1865 tot 75, was hij tevens lid van den Amsterdamschen gemeenteraad geweest.

Als letterkundige was Beeloo vele jaren lid van het dichtgenootschap 'Kunstliefde spaart geen vlijt', dat later een Haagsche afdeeling van de 'Hollandsche Maatschappij van Fraaie kunsten' is geworden.

Zijn portret is gegraveerd door J.P. Lange en gelithographeerd door A.J. Ennle.

Van zijn geschriften noemen we: *Maria Tesselschade Visscher op het Slot te Muiden*. Blijspel (1819); *Tooneel- en Mengelpoezij* (1820); *Nederland in gebed tot*

God (1832); *Frankrijk, Engeland en Nederland* (1833); *Gedichten* (1836); 's *Gravenhage, Een berijmd verhaal, met geschiedkundige aantekeningen* (1843); *De instelling der Orde van St. Jacob door graaf Floris V in 1279* (1845); *Godsoordeelen. Naar aanleiding der jongste gebeurtenissen in Frankrijk en elders* (1848); 1572, 1672, 1772. *Gedicht, voorgedragen bij het feest der 75ste verga-*

dering van het Dichtgenootschap te 's Hage (1848); *Noord- Holland en de Noord-Hollanders in den vrijheidsoorlog tegen Spanje* (1852); *Geschiedenis des Vaderlands voor jonge lieden* (1856; 3de dr. 1863; veel gebruikt op de toenmalige gymnasiën en Latijnsche scholen); *Toespraak ter opening der werkzaamheden op de 13de algem. Vergadering van het Ned. Onderwijz. Genootsch.* (1857); *Grondbeginselen van opvoeding en onderwijs*, naar het Duitsch van A.H. Niemeyer (1868); *Verspreide en onuitgegeven gedichten* (1873). Voorts schreef hij een drietal levensberichten in de *Hand. der Maatschij. d. Ned. Letterk.*, n.l. van J.P. Arend (1856, 3) A.J. Berkhout (1858, 263) en Jacob v. Lennep (1868, 44); en tal van bijdragen in proza en poëzie in almanakken, tijdschriften enz. van dien tijd.

In onderstaand bericht uit *De Wekker* lezen wij van Beeloo: 'Onvermoeid was hij werkzaam op velerlei gebied. Hij verwierf zich een eereplaats in de rij van hen, die zich zelf een weg door 't leven baanden'.

Zie: *De Wekker* van 9 Oct. 1878 en *Cat. Bibliotheek der Maatsch. Ned. Letterk.* III.

Zuidema

[Begram, Warnardus Cornelis Mathildus]

BEGRAM (Warnardus Cornelis Mathildus), geb. te Gorinchem 23 Mei 1823, overl. aldaar 6 Mei 1890, was de tweede zoon van Mr. P.L. Begram en F.A.A.

Verhagen. Zijn vader was een streng man, die het niet kon verkroppen, dat de tweede zoon niet zooveel talenten had als de oudste, die in verband met het groote fortuin der familie bestemd werd voor hooge betrekkingen. Die zoon studeerde te Leiden in de rechten, voor den jongste achtte de vader het voldoende als hij landbouwkundige werd. In de Alblasserwaard, waar geen ander land dan weiland is, bestond toen het landbouwbedrijf voor een groot grondeigenaar uit weinig meer dan nagaan of de pachtboeren het land behoorlijk bemestten en de woningen goed onderhielden; van wetenschappelijken landbouw was geen sprake.

De oudste zoon overleed kort vóór het tijdstip, waarop hij gepromoveerd zou zijn, en nu werd de verhouding van den vader tot den overgebleven zoon beter.

Mr. P.L. Begram werd in Nov. 1840 tot lid der provinciale staten van Zuid-Holland gekozen en was in 1848 lid der dubbele Tweede Kamer; als candidaat voor de Tweede Kamer viel hij in Nov. 1848 niettegenstaande zijn grootgrondbezit, vooral doordat hij zich als officier van justitie door zijn groote gestrengheid bij het volk gehaat gemaakt had. De zoon, die aangenamer vormen had en populairder was, werd reeds in 1851 in het district Corinchem tot lid der staten van Zuid-Holland gekozen, kort daarna werd hij lid van den Raad van de plaats zijner inwoning en wethouder. Voor deze betrekkingen bedankte hij, toen hij 8 Febr. 1859 in het district Gorinchem tot lid der Tweede Kamer gekozen werd. Als lid der Staten nam hij een werkzaam aandeel aan de vaststelling der reglementen voor de waterschappen.

Hij had in de Kamer op sommige gebieden grooten invloed, legde zich met veel ijver op zijne betrekking toe en was de vraagbaak, zoodra er landbouwkwestiën aan de orde waren. In de zitting van 9 Maart 1863 verzette hij zich fel tegen de aankweeking van geleerde landbouwers op landbouwhoogeschoolen; hij meende dat deze in de praktijk niet zouden voldoen. Niettegenstaande zijne oppositie is toen op het voetspoor van hetgeen in Duitschland op initiatief van prof. F.G. Schultze te Jena gedaan was, het hogere landbouw-onderwijs tot stand gekomen door de oprichting der school te Haren, die later naar Wageningen ver-

plaatst is. Begram had er geen denkbeeld van, dat dit onderwijs een zoo hooge vlucht zou nemen.

Welk een invloed zijn adviezen op dit gebied hadden, bleek intusschen duidelijk in genoemde zitting, toen een amendement van hem om het aantal landbouwscholen niet twee maar een te doen zijn, met 36 tegen 26 stemmen werd aangenomen, en wel niettegenstaande Begram, die tot de conservatieve partij behoorde, niet in de gunst stond bij den toen almachtigen premier Thorbecke.

Begram weerde zich zeer bij het debat over den aanleg der Staatsspoorwegen, en later bij dat over den aanleg van een kanaal door de Geldersche Vallei in verband met den aanleg van vele andere kanalen. Natuurlijk verdedigde hij de verbetering der bestaande Keulsche Vaart, die door zijn district liep; hij deed vooral twee bezwaren tegen het Valleikanaal hoog klinken, de kwel in de Betuwe en den overgang over den Neder-Rijn.

Hoewel conservatief, was Begram ten sterkste gekant tegen de antirevolutionnaire richting, die vooral sedert 1870 door de pogingen van Dr. A. Kuyper veld won en welke hij een ramp voor het land achtte. Dit ging zoover, dat hij zelfs voor de schoolwet-Kappeyne stemde, terwijl hij na 1880 bij verkiezingen de liberale partij geldelijk sterk steunde.

Hij nam in 1878, toen hij tot dijkgraaf van de Alblasserwaard benoemd was, ontslag als kamerlid, en werd kort daarna weder lid der Provinciale staten van Zuid-Holland, hetwelk hij evenals dijkgraaf tot zijn overlijden bleef; korten tijd later werd hij gekozen als lid, dat bij staking der stemmen onder Gedeputeerde Staten de beslissing zou geven.

Als dijkgraaf was Begram even ijverig in hetgeen hij meende, dat het belang van het hoogheemraadschap was, als hij als kamerlid geweest was.

Als voorzitter der commissie voor de gemeene belangen (eene betrekking, die aan die van dijkgraaf der Alblasserwaard verbonden is) zette hij met kracht de verhooging van den nieuwen Zuider Lingedijk, die de Alblasserwaard en de Vijfheerenlanden tegen overstromingswater in Gelderland moest verdedigen, door. Toen het Merwedekanaal aangelegd zou worden, wist hij van den Staat eene nieuwe bedijking aan de westzijde van Gorinchem te verkrijgen zonder dat daarvoor eene reden was, terwijl hij als eisch voor de beproeving van den nieuwen bandijk, die in verband met dezen aanleg gemaakt moest worden, stelde, dat deze vijf etmalen een ontzaglijke drukking moest uithouden, te verkrijgen door het volzetten met water van eene kom tusschen den ouden (gedeeltelijk op te ruimen) en den nieuwen dijk. De Staat stond in dien tijd geheel machteloos tegenover de dijksbesturen. Toen de kom was volgepompt, begon de oude dijk te wijken en het dijksbestuur, waar toen de deskundige dijkgraaf T. Swets Az. in functie was, gaf den eersten dag van de volpompvergunning, het water uit de kom af te laten en daarna den ouden dijk zooveel noodig weg te graven.

Ook in zijn eischen aan den Staat omtrent de hoedanigheid van de klei der nieuwe dijken was Begram hoogst onredelijk, hoewel volkomen te goeder trouw.

Hij overleed na een ziekbed van slechts enkele dagen. Hij was ongehuwd.

Zie omtrent hem: *Notulen K. Inst. v. Ingenieurs 1889-1890*, 87.

Ramaer

[Beke, Balthasar van der]

BEKE (Balthasar van der), geb. te Gent (België) 5 Juni 1616, overl. te Delft 11 Apr. 1676. Hij werd 25 Sept. 1637 Jezuiet, 28 Mrt. 1648 priester, was 25 Juni 1656 tot 28 Aug. 1659 rector van het college te Aalst en kwam in 1662 als

missionaris naar Delft, waar hij verbleef tot zijn dood, met uitzondering van 31 Aug. 1666 - 6 Oct. 1672, toen hij aan het hoofd stond der hollandsche Jezuïeten-missie en resideerde te Amsterdam. Tijdens zijn bestuur ontbrandde opnieuw de oude strijdvraag omtrent het bezetten van sommige staties door de Jezuïeten. De apostolische vicaris van Neercassel bestreed de wettigheid van het verblijf der Jezuïeten op verschillende plaatsen, van waar hij hen geheel of gedeeltelijk wilde verwijderen. Dit geschil gaf aanteiding tot niet geringe wrijving tusschen seculieren en regulieren. Zelfs de leeken mengden zich in den strijd door op vele plaatsen te getuigen, dat de Jezuïeten reeds meer dan veertig jaren hun geestelijken bijstand verleenden, nadat de seculieren hen hadden verlaten. De vraag kwam o.a. ter sprake of Mgr. van Neercassel gerechtigd was, de zoogenoemde 'Concessiones Ephesinae' van zijn voorganger de la Torre, bisschop van Ephesus (overleden in 1661), weer in te trekken. De Congregatie de propaganda fide te Rome drong aan op naleving der van oudsher bestaande concordaten, doch juist omtrent de verklaring, de wederzijdsche onderhouding en daarmee de rechtskracht dier concordaten en de draagwijdte der decreten waren het partijen oneens. Van Neercassel beweerde in 1669, dat de Sociëteit 39 plaatsen zonder volmacht bezette; de Jezuïeten ontkenden dit. Pater van der Beke besloot nu, in Juni 1669, zelf zijn zaak te Rome te gaan bepleiten en kwam er in Oct. van hetzelfde jaar aan. Spoedig echter werden de onderhandelingen afgebroken, omdat reeds 9 Dec. d.a.v. paus Clemens IX stierf. Den 29. Apr. van het volgende jaar werd Clemens X gekozen, en het proces voortgezet. De paus liet in Juni 1670 over deze zaak een afzonderlijke Congregatie bijeenroepen, waarin van der Beke voor zijn rechten opkwam. Onderwijl echter verzocht Mgr. van Neercassel door zijn agent, dat deze Congregatie nog geen uitspraak zou doen, alvorens hij zelf te Rome zou gekomen zijn. Den 21. Nov. 1670 kwam hij er aan. Thans bepleitte van der Beke, sterk door de stukken, die hij uit de Missie had meegebracht, het goed recht zijner Orde. Na ook van Neercassel gehoord te hebben, stelde de Congregatie 21 Jan. 1671 eenige bepalingen vast, die den 17. Mrt. door de algemeene Congregatie de propaganda fide werden goedgekeurd en door den paus bekrachtigd. Deze besluiten moesten aan de bestaande oneenigheid een einde maken, maar bereikten hun doel niet. Van der Beke is begraven te Voorburg.

Zie: *Arch. v.h. aartsb. Utr.* I 242 v., II 442 vv., XXXI 416 v.; *Bijdrage v.d. gesch. v.h. bisd. Haarlem* X 99 vv., XXV 237; *Concordata et decreta a S. Congr. d. pr. fide edita pro bono regimine missionariorum foederati Belgii* (1700) 22 ss.

van Miert

[Bello, Philippus]

BELLO (Philippus), geb. te Doesburg 6 Apr. 1838, overl. te Lochem 4 Mrt. 1881, was eerst bij 't lager onderwijs werkzaam on werd daarna leeraar aan de H.B.S. en het gymnasium te Deventer. Hij schreef een *Handleiding bij de beoefening der atgebra*. 2 dln. (1865) en vervaardigde een *Statistische tabel voor alle landen der aarde*, naar die van Otto Hübner (1871).

Zuidema

[Benjamin, Hermanus]

BENJAMIN (Hermanus), gest. 9 Oct. 1703, was in 1680 rolleur aan den Amsterdamschen Schouwburg, maar werd er later een der best betaalde tooneelspelers. In 1687 werd met hem en zijne vrouw een contract gesloten, waarbij

zij voor een jaar als tooneelspelers werden verbonden voor een inkomen van f 1300; in 1693 ontvingen hij en zijne vrouw samen een speelloon van f 10. In 1696

zijn zij een korten tijd bij het gezelschap van Rijndorp geweest, maar spoedig naar Amsterdam teruggekeerd. Zijn dood is door Ludolph Smids Bezongen. Benjamin schreef de klucht *Krispijn baron en afslager* (1694, 1724) en vertaalde *De minnaar van zijne vrouw* (1692, 1705, 1743) naar Dorimond, *Felicia* (1699) naar Montauban en *De koppelaar van zijn vrouw* (1698) ook naar het Fransch.

Zie: Kossmann, N. *Bijdr. tot de gesch. v. het Nederl. toon. in de 17e en 18e eeuw*, 115, 116; Worp, *Gesch. v.h. drama en v.h. tooneel I*, 435; II, 121, 123, 205.

Worp

[Benjamin - Petit, Catharina Christina]

BENJAMIN - PETIT (Catharina Christina), echtgenoot van den voorg. was in 1680 en volgende jaren eene der eerste actrices van den Amsterdamschen Schouwburg met een speelloon van f 5.50. Evenals haar man is zij in 1696 een korten tijd bij het gezelschap van Rijndorp geweest. Na den dood van haar man is zij aan den Schouwburg gebleven, waaraan zij nog in 1737 verbonden was op een speelloon van f 3. -

Zie: Kossmann, t.a.p., 116.

Worp

[Bentheim, Bernard van]

BENTHEIM (Bernard van), zoon van graaf Everwijn, II, derijke en verstandige, gouverneur van Friesland onder de Saksische regeering en van Ingelburga, hertogin van Mecklenburg - Stargard. Magister van Bentheim was kanunnik van St. Plechelmus te Oldenzaal, pastoor in Scuttorp en Gildehaus en vicarius in Neuenhaus. Onder zijn toezicht en door zijn milde hulp werden de schoone gothische kerken gebouwd te Scuttorp en te Nordhorn. Hij stierf 28 Maart 1531.

Zie: *Archief Aartsb. Utrecht XV*, 158-159; Geerdink, *Bijdragen Twenthe* 522.

Janssen

[Berg heer van Middelburgh, jhr. Mr. Frans Ernst]

BERG heer van **MIDDELBURGH** (jhr. Mr. Frans Ernst), zoon van jhr. Otto Willem Johan Berg heer van Middelburgh en Dussen Muilkerk en Jeanne Arendine Changuion, geb. te Amsterdam 8 Juli 1802, gest. te Nizza 8 Jan. 1834, werd in 1817 aan het athenaeum in zijn vaderstad ingeschreven. In 1822 hield hij daar een openbare *Disputatio de jurisconsulto e sententia Ciceronis*. Intusschen was hij tevens in 1819 te Utrecht als student in de letteren, in 1823 in de rechten ingeschreven. 2 Dec. 1824 promoveerde hij te Utrecht tot doctor in de beide rechten na verdediging van een *Dissertatio inauguralis de foederibus patrocini ex historia et jure publico atque gentium illustratis* (Traj. ad Rh. 1824). Hij vestigde zich daarna als advocaat te Amsterdam; zijn zwakke gezondheid maakte hem evenwel minder geschikt voor de praktijk, zoodat hij zijn tijd en krachten zoo goed als geheel kon wijden aan letterkundige en historische studiën. Hij schreef eenige verhandelingen in van Kampen's *Magazijn* en in de *Bijdragen van den Tex en van Hall*. Maar Berg's voornaamste werken waren zijn twee door het Provinciaal Utrechtsch Genootschap bekroonde antwoorden op prijsvragen. Op de vraag *Eene opgave der redenen en omstandigheden, welke de opheffing van de kaapvaart doen wenschen enz.*, zond hij in 1827 een antwoord in onder den titel

Verhandeling over de afschaffing der kaapvaart (Utrecht 1828), dat met goud werd bekroond. Toen daarna hetzelfde genootschap een prijsvraag uitschreef: *Welken invloed had het Hanzeverbond op den voortgang, de vertraging en de voorwerpen van den Nederlandschen handel?* enz, zond Berg een antwoord in, dat in Maart 1833 met goud werd bekroond. Het verscheen onder den titel *De Nederlanden en het Hanzeverbond* (*Nieuwe Verh*

v.h. *Prov. Utr. Gen.* Utrecht 1833; ook afz.). Het boek was als eerste poging verdienstelijk, maar is geheel verouderd, sedert de systematische publicatie en bewerking der bronnen voor de geschiedenis der Hanze is begonnen. Een vroege dood belette Berg zijn voornemen uit te voeren en een algemeene geschiedenis van handel en zeevaart te schrijven. Hij was gehuwd met jkvr. *Margaretha Dedel*, die hem overleefde.

Zie: den *Tex*, *Levensschets van Mr. F.E. Berg* in *Bijdr. voor regtsgeel. en wetg.* 1834, *Hand. Lett.* 1834, 33 vlg., aangevuld door opgaven van het Centraal Bureau voor Genealogie en Heraldiek te 's Gravenhage.

Brugmans

[Berg heer van Dussen en Muilkerk, jhr. Mr. Willem Ernst Joan]

BERG heer van **DUSSEN EN MUILKERK** (jhr. Mr. Willem Ernst Joan), zoon van jhr. Mr. Willem Otto Berg heer van Dussen - Muilkerk en Henriette Clasina Hooft, geb. te Amsterdam 27 Juli 1813, gest. te Hilversum 24 Juni 1888, studeerde aan het athenaeum in zijn vaderstad in de rechten. Daar werd hij in 1830, te Leiden in 1831 als student ingeschreven. Hij promoveerde 18 Dec. 1834 te Leiden op een *Dissertatio de vectigalium ac tributorum in Hollandia historia tempore comitum* (Amst. 1834). Hij vestigde zich daarna als advocaat te Amsterdam. Hij werd 5 Oct. 1848 verkozen tot lid van den gemeenteraad en bij Kon. Besluit van 19 Febr. 1850 benoemd tot wethouder. Na de in werking treding der gemeentewet werd hij 9 Sept. 1851 als raadslid herkozen en 22 Oct. d.a.v. als wethouder. Hij beheerde de afdeling onderwijs, totdat hij in Sept. 1871 als wethouder aftrad. In de raadsvergadering van 16 Aug. 1876 kwam zijn ontslag als lid van den raad in. Hij was van de oprichting af directeur der in 1853 gevestigde Credietvereniging. Hij was van 1856 tot 1868 lid der Provinciale Staten van Noord-Holland. In 1880 trok hij zich geheel uit de zaken terug en vestigde zich in den Haag en daarna te Hilversum. Hij had groote belangstelling voor historische studiën, met name over de Walen en de Waalsche gemeenten in Nederland. Toen dan ook de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde in 1844 een prijsvraag uitschreef over den invloed der refugiés in Nederland, zond hij een antwoord in. Dat van H.J. Koenen werd echter bekroond. Berg gaf zijn antwoord uit onder den titel *De Refugiés in de Nederlanden na de herroeping van het edict van Nantes. Eene proeve van onderzoek naar den invloed, welke hunne overkomst gehad heeft op handel en nijverheid, letteren, beschaving en zeden* (Amst. 1845, dl. I; het tweede deel is nimmer verschenen). Berg was gehuwd 22 Mei 1846 te Amsterdam met zijn nicht, jkvr. *Johanna Elisabeth Berg*, dochter van jhr. Mr. Frans Ernst Berg van Middelburgh (die vóórgaat) en jkvr. *Margaretha Dedel*, geb. te Amsterdam 31 Aug. 1826, gest. te Hilversum 31 Aug. 1896.

Zie: *Bulletin de la Commission pour l'histoire des églises wallonnes* III, 407, aangevuld door opgaven van het gemeente-archief te Amsterdam en het Centraal Bureau van genealogie en heraldiek te 's Gravenhage.

Brugmans

[Berg, Gerardus van den]

BERG (Gerardus van den), geb. te Emmerik, gest. te Groningen 1727. Hij studeerde te Fulda en Mainz, en was baccalaureus in de theologie. Eerst was hij een paar jaar kapelaan te Groningen bij pastoor J. Rispens in de Butjesstraat. Toen in 1684 Joannes Tinga, pastoor der kerk in de Guldenstraat te Groningen, bedankt had,

werd v.d. Berg daar opvolger den 25sten Maart en nam het volgende jaar, bij weigering van pastoor Rispens,

ook de waardigheid aan van aartspriester over Groningen, de Ommelanden en Drente. In 1706 werd hij bevorderd tot provicarius apostolicus.

Nov. 1719 werd hem ook het aartsbischopdom over Friesland opgedragen. Toen hem dit echter te zwaar viel, benoemde de Apost. Vic. J. van Bijlevelt in 1722/23 den pastoor van Sneek, Joannes Tol, tot aartsbischop van Friesland. Deze nam het ambt aan, maar weigerde vooreerst nog den titel, zoodat van den Berg in de biskoplijsten van 1726 nog aartsbischop van Friesland wordt genoemd.

Hij wordt geprezen als een man vol ijver. Ook de Ommelanden ondervonden dit, waar hij o.a. de statie Sappemeer stichtte.

Zie: v. Heussen, *Hist. Ep. Gron.* 18, 19. *De Katholiek*, 1884, II, 110. *Archief Aartsbisd. Utrecht*, XXII, 117, 131, 153, 158, 204, 221, 223.

de Jong

[Betz, Mr. Gerardus Henri]

BETZ (Mr. Gerardus Henri), zoon van Mr. Gerardus Henri Betz, minister van financiën en Johanna Catharina van Steweren, geb. te Rotterdam 28 Dec. 1850, gest. te 's Gravenhage 1 Sept. 1900, genoot zijn lager en gymasiaal onderwijs in zijn vaderstad en werd 27 Sept. 1869 te Leiden als student in de rechten ingeschreven. Daar promoveerde hij ook 30 Mei 1874 na verdediging van een proefschrift *Iets over de ontzetting van rechten* (Leiden 1874). Na zijn promotie vestigde hij zich te Rotterdam als advocaat, daarna in den Haag als zoodanig. In 1880 werd hij benoemd tot commies-griffier der Eerste Kamer, uit welk ambt hij in 1893 zijn ontslag vroeg en verkreeg. Sedert leefde hij alleen voor zijn letterkundige en historische studiën. Hij was een man van artistieke en wetenschappelijke aanleg, maar beide waren niet genoeg uitgegroeid en ook te zeer doorengemengd, zoodat hij op geen van beide gebieden, kunst en wetenschap, iets van groote beteekenis heeft tot stand gebracht. Niettemin werden zijn werken om hun aangename vorm gaarne gelezen. Hij was een algemeen ontwikkeld man van veel smaak. Hij publiceerde een roman *Walewein*, verder *Novellen en schetsen*, bovendien verschillende historische tooneelstukken: *Jan van Leiden*, *Karet de Stoute*, *Aleid van Poelgeest*, waarvan het eerste ook is vertoond. Maar het meest had hij voorliefde voor studiën van het maatschappelijk leven, waarvan hij de resultaten soms in meer of minder romantischen vorm mededeelde. Van deze noemen wij vooral *Dames en Heeren uit de vorige eeuw* (Amsterdam 1897, 2 dln) en vooral zijn laatste werk *Het Haagsche leven in de tweede helft der zeventiende eeuw* ('s Gravenhage 1900), dat een aangenaam leesbaar boek over deze stof is. Betz huwde te Breda 7 Mei 1875 met Margaretha Johanna Pan, geb. te Leeuwarden 18 Sept. 1856, gest. te 's Gravenhage 7 April 1899.

Zie: *Ned. Spect.* 1900, 284 vlg., aangevuld door opgaven van het Centraal Bureau voor Genealogie en Heraldiek te 's Gravenhage.

Brugmans

[Bevervoorde, François Vincent Charles Engelbert van]

BEVERVOORDE (François Vincent Charles Engelbert van), geb. 8 Juni 1806 overl. 26 Juni 1865, trad in zeedienst op de art.- en genieschool te Delft en ving in 1824 als adelborst 2e kl. zijn maritieme loopbaan aan. Na van 1827-31 als adelb. 1e kl. in O.I. doorgebracht te hebben, diende hij als Luit. t.z. in 1836-37 een jaar lang op Z.M.s.s. Curaçao. In het laatste jaar volgde eene detachering bij de Koloniale marine en was hij commandant van den rivierstoomer 'Hecla' ter

beteugeling van den zeeroof. Na in 1841 uit O.I. teruggekeerd te zijn, volgde een plaatsing op Feyenoord en werd hij in het laatst

van dat jaar ter beschikking gesteld van het Dep. v. Koloniën voor het uiteennemen van een voor O.I. bestemde stoombaggermolen, dien hij te Soerabaja weder inéénzette en in 1846 aan den Indischen waterstaat overgaf. Na terugkeer in Nederland, diende hij nog in W.I. en O.I. als luit. t.z. 1e kl. en werd in 1854, één jaar na zijne bevordering, als kapit.-luit. gepensionneerd. Hij overleed als ontvanger der dir. belastingen te Kampen.

Hij huwde 1e M.W. Oyer; 2e H.C.A. Klijsen.

Mulert

[Beyerman, Mr. Hugo]

BEYERMAN (Mr. Hugo), zoon van Jakob Pieter Beyerman en Maria Jacoba Lichtenvoort, geb. te Rotterdam 5 Febr. 1791, gest. te den Haag 13 Juni 1870. Na een wat onregelmatige voorbereiding werd hij 17 Sept. 1808 te Leiden als student in de rechten ingeschreven. Daar kwam hij sterk onder den invloed van Wytténbach, wiens propaedeutisch onderwijs hij genoot, en later vooral van Kemper, wiens vrijzinnige denkbeelden hij overnam. Reeds in 1811 promoveerde hij op stellingen tot doctor in de beide rechten. Na volbrachte studie hield hij zich een jaar te Parijs op en vestigde zich daarna als advocaat te Rotterdam. Van 1816 tot 1818 volbracht hij een belangrijke zending naar de Vereenigde Staten, waar hij gelegenheid had 14 Maart 1817 de inauguratie van president Monroe bij te wonen. In Rotterdam behoorde hij tot den kring van Tollens, Bogaers e.a.; studie van letteren en geschiedenis voegde hij bij de rechtspraktijk. Maar tot een diepere studie is het bij Beyerman niet gekomen; hij was wel vol levendige belangstelling en brandenden ijver, maar miste de volharding en het doorzettingsvermogen om zich tot een bepaald onderdeel te beperken en daarvan geheel op de hoogte te komen. In verband daarmee staat ook zijn geringe wetenschappelijke productie; redevoeringen en enkele tijdschriftartikelen vormen in hoofdzaak zijn wetenschappelijke nalatenschap. In 1821 werd hij door Kemper aanbevolen voor een der juridische leerstoelen te Franeker; hij werd echter niet benoemd. In 1825 legde hij de rechtspraktijk te Rotterdam neer, huwde in het laatst van 1826 Aleida Antonia Wijnveldt en vestigde zich op de Bokhorst in Gelderland, waar hij zich aan zijn geliefkoosde studiën bleef wijden. Hij ging om met het plan om een geschiedenis der Nederlanden te schrijven. Hij zond dan ook een antwoord in op de bekende uitnodiging van Koning Willem I van 23 Dec. 1826, waarbij een plan voor een volledige geschiedenis van Nederland werd gevraagd; het werd met die van vier anderen met goud bekroond. Wellicht dankt hij daaraan zijn benoeming tot leeraar in de staatkundige aardrijkskunde en de geschiedenis van de scheepvaart en den zeeoorlog, met name die van Nederland, aan het nieuw opgericht Koninklijk Instituut der Marine te Medemblik. Den 28 Aug. 1829 aanvaardde hij zijn ambt met een *Redevoering over het hoog belang, dat het koninkrijk der Nederlanden ook thans nog heeft bij eene wel ingerichte marine* (Leeuwarden 1829). Reeds in Mei 1830 werd Beyerman benoemd tot hoogleeraar in de Nederlandsche geschiedenis, taal en letterkunde aan het Athenaeum te Deventer. Het zal wel aan de tijdsomstandigheden zijn toe te schrijven, dat hij eerst 3 Mei 1831 zijn ambt aanvaardde met een rede *Over de noodzakelijkheid om aan de studeerende jongelingschap reeds vroegtijdig eene grondige kennis mede te deelen van de taal, letteren en geschiedenis des vaderlands, zoowel tot vermeerdering van eigen geluk en volgende maatschappelijke betrekking, als tot bevordering*

van 's lands toekomstig welzijn (Deventer 1831). In Juni 1839 benoemden curatoren van het atheneum te Amsterdam hem als opvolger van van Kampen tot hoogleeraar in de Nederlandsche taal en letterkunde en de vaderlandsche geschiedenis. 28 Oct. d.a.v. aanvaardde hij dat ambt met een *Redevoering ten betooge, dat het geenszins de Engelschen zijn, zooals Montesquieu zegt, maar de Nederlanders, die ter zelfder tijd, de drie gewichtige zaken, den godsdienst, de vrijheid en den handel ten meesten maatschappelijken nutte wisten aan te wenden* (Amst. 1839). Beyermans gaven waren meer kritisch dan synthetisch; juist daarom was hij voor het hoogleeraarsambt niet ongeschikt. Maar zijn voordracht was niet zeer aantrekkelijk, zoodat hij de studenten niet vermocht te boeien. Dat gaf tegenover hem een onaangename stemming, die nog verscherpte, toen zijn buiten wonen - hij had in 1842 een huis te Velp gekocht - hem de blaam bezorgde, dat hij zijn ambt verwaarloosde. In 1852 zag hij zich dan ook genoodzaakt zich weer in Amsterdam te vestigen, waar hij in 1856 zijn vrouw verloor. Hoewel oud-lid van het in 1852 opgeheven Instituut, werd hij in 1853 niet benoemd tot lid der nieuwe Koninklijke Academie, die het oude Instituut verving. Meer waardeering vond Beyerman in de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, wier voorzitter hij meermalen was. Ook op politiek gebied bewoog hij zich meermalen; vóór 1848 was hij lid der liberale Amstel-societeit. Hij behoorde tot de oprichters der openbare handelschool. In 1865 verkreeg Beyerman zijn emeritaat.

Zie: Dyserinck in *Levensb. Lett.* 1871, 109 vlg. (met bibliographie).

Brugmans

[Bezemer, Pieter]

BEZEMER (Pieter), geb. te Schiedam 30 Oct. 1747, overl. 19 Oct. 1823; zoon van Ary Bezemer en Jannetje Prins. Zijn vader, een zalmvisscher, was bekend wegens zijn buitengewone lichaamskracht, waarmede Pieter zelf ook begaafd was. Hij huwde 21 Augustus 1782 met Pieterneeltje Wuyster, dochter van een koopvaardij-schipper; zij overleed 6 Jan. 1796, nalatende drie zoons en drie dochters. De oudste zoon Arie was bij de omwenteling van 1813 commandant van een corps van 600 man op de voorposten om den Helder, en werd later kapitein ter zee; de tweede zoon overleed als luitenant ter zee, de derde was commies ter stads-secretarie te Schiedam.

Pieter zelf was reeds op zijn negende jaar ter koopvaardij gaan varen, klom op tot stuurman en tot schipper, en deed als zoodanig een 20-tal reizen op de Groenlandsche walvischvangst. In 1789 leed hij schipbreuk, doordien zijn schip door het ijs werd gekraakt, en zonk; hij bracht met zijn equipage een week op het ijs door, alvorens zij werden gered. Na de staatsomwenteling trad hij in Juni 1795 in den zeedienst als luitenant, en zijn oudste zoon als cadet ter zee. Als commandant van de Havik behoorde hij tot het eskader van schout-bij-nacht Lucas, kwam in engelsche krijgsgevangenschap, waarin hij 10 maanden verbleef. Als commandant van de Maasnymph gestationneerd liggende in den mond van de Maas, werd hij den 18. Aug. 1800 's nachts 2 uur door de Engelschen overvallen, doch wist den aanval af te slaan, waarbij hij met zijn buitengewone lichaamskracht ijzeren schuitjes ballast in de engelsche sloepen wierp. Vervolgens behoorde hij tot de bataafsche flotille, die met de fransche vereenigd een landing in Engeland had moeten doen. In 1804 bevorderd tot eerste luitenant ter zee, toenmaals gelijkstaande met majoor bij het leger, verliet hij in 1805 den dienst. In 1816 vaart

hij weder ter koopvaardij, nog 3 jaren lang, kreeg daarna het toezicht op den bouw van een koopvaardijschip te Antwerpen, van welk schip zijn zoon gezagvoerder zou worden.

Zie: *Tijdschrift toegewijd aan het Zeewezen*.

Herman

[Biebuyck, Willem van]

BIEBUYCK (Willem van), Bibautius, omstreeks 1484 geboren te Tiel in Gelderland of meer waarschijnlijk te Thielt in Vlaanderen, was de zoon van rijke en voorname ouders, overleed te Grande Chartreuse 14 Juli 1535. Reeds van zijne vroegste jeugd af werd hij naar de scholen in Leuven gezonden, waar hij groote vorderingen maakte. Later opende hij, bekend als een geleerde, zelf een school te Gent. Verschrikt door het inslaan van den bliksem, beloofde hij de intrede in de orde der Karthuizers, wanneer hij ongedeed bleef. Hij vervulde zijne belofte en trad in het klooster der Karthuizers Val de grace. Na eenige jaren werd hij tot prior te Geertruidenberg gekozen en werd tevens visitator der Teuthonische provincie. Na den dood van P. Gerardus du Puits, generaal der Orde, werd Willem Biebuyck tot prior van La grande Chartreuse aan het hoofd der orde gesteld. Gedurende 13 jaar bestuurde hij het klooster en zijne orde met den grootsten lof. Paquot vermeldt zijn grafschrift en leert ons eenige zijner geschriften kennen, die in druk zijn uitgegeven.

Behalve eenige latijnsche puntgedichten gedrukt in de uitgave van '*Vita J. Christi per Ludolph. de Saxonia* (Antw. 1618.) werden zijn 'Sermones Capitulares' gedrukt door de zorgen van P. Jud. Hessius prior van Erfurt, te Erfurt 1539 en opgedragen aan den generaal der orde, Jean Gaillard. Meerdere edities verschenen o.a. bij Jacques Meursius 1654, waarbij ook gevoegd waren 'Conciones de plerisque praecipuis Festis.'

De preeken van Biebuyck zijn volgens den geest van dien tijd, plat en geestig.

In het Karthuiserklooster 'Nieuwe licht' herdacht men op 24 Juli het jaargetijde van den generaal Guilmus Bibaucii, in Rousseau, *Auctarium ad natales sanctorum* werd ook op dien dag zijne gedachtenis gehouden.

Zie: Morotius, *Theatrum S. Curtus. ord. Paquot*, *Mémoires* VII, 301-305, Le Vasseur, *Ephem. Ord. Cart. II* 528 *Bijdr. meded. hist. gen.* IX (1886) 293.

Fruytier

[Binckes, Jacob]

BINCKES (Jacob), zich gewoonlijk schrijvende Benckes, is geboren te Koudum in Friesland, als 4e zoon van Binke Binckes, burgemeester van Stavoren, gesneuveld 12 Dec. 1677 op Tabago. Zijn broeder Haitje was onder-equipagemeester te Amsterdam, hetgeen waarschijnlijk oorzaak is geweest dat Jacob in dienst was bij de admiraliteit van Amsterdam; een andere broeder Jonke, was bewindhebber der O.-I.C. te Amsterdam. Reeds in 1666 is Jacob als kapitein ter zee bevelhebber bij het eskader van Cornelis Tromp, maakt daarna den tocht naar Chatham mede en verblijft vervolgens in de Middellandsche zee en in de Oostzee, in welke laatste hij in 1675 het bevel voerde over een eskader. Een groot deel zijner werkzaamheid ligt in de West-Indiën en op de kust van Amerika; in 1673 heroverde hij tezamen met Cornelis Evertsen de Jonge het eiland St. Eustatius en daarna de stad New-York, welke werd herdoopt in Nieuw-Oranje, terwijl

het fort James den naam kreeg van Willem Hendrik. Ook latere jaren zien hem werkzaam in West-Indië.

Zijn door N. Maes geschilderd portret was op eene veiling te Kampen, 9 Juli 1908.

Zie: de Jonge, *Geschiedenis van het nederl. zeewezen*; D.F. Scheurleer, *Herinneringsdagen*

uit de nederlandsche zeegeschiedenis; Leven en daden der doorluchtigste zeehelden.

Herman

[Blaak, Abraham Hendrickse]

BLAAK (Abraham Hendrickse), meestal Abraham Hendricksz genaamd, was van 1645 tot 1669, en waarschijnlijk nog langer, tooneelspeler aan den Amsterdamschen Schouwburg. Ook in 1680 komt hij daar nog voor. Zijn speelloon bedroeg f 1.25 - f 2.75. Hij trad vooral in vrouwenrollen op, o.a. als Rispa in *Von del's Gebroeders*. de Voedster in *Joseph in Egypten*, Reym in *Warenaar* en Trijn Snaps in den *Spaanschen Brabander*. Hij wordt geroemd in de voorrede van *De gelukte list* (1689).

Zie: Kossman, *N. Bijdr. tot de gesch. v.h. Nederl. toon. in de 17e en 18e eeuw* 101.

Worp

[Block, Petrus]

BLOCK (Petrus), geb. te Gent tweede helft der 15. eeuw, overleed in de abdij te Drongen bij Gent 27 Sept. 1541 (niet 13 Oct. zooals bij Potter). Op jeugdigen leeftijd was hij in de Norbertijner-abdij Drongen getreden, vanwaar hij na eenige jaren gezonden werd naar Pauluspolder bij Hulst, om deze aan zijne abdij behorende parochie als pastoor te besturen. 1514 werd hij uit zijne pastorij geroepen door de algemeene stemmen der abdijsheeren, om als abt zijn klooster te regeeren. Op verdienstelijke wijze kweet hij zich van zijn plicht en onderscheidde zich door zijn voorzichtigheid en helderzienden geest evenzeer als door een echte godsvrucht. 1519 deed hij te Heinsdijk eene kapel van O.L. Vr. vernieuwen en ook te Drongen verfraaide en vernieuwde hij kerk en kapittelgebouwen. 1522 ontving hij plechtig den abt van Premonstreit met een gevolg van 14 paarden in zijne abdij. Meermalen trad hij op als commissaris des keizers, maar had ook vele wederwaardigheden te doorstaan. 4 Nov. 1530 verzwolg de zee een groot gedeelte van Hulsterambacht, waaronder het grootst gedeelte der bezittingen van de abdij te Heinsdijk, Pauwelspolder en Hulsterloo. Niettegenstaande de groote kosten van deze bedijking eischte de keizer nog de helft van de inkomsten der abdij 1533. Opnieuw werden door overstroming der abdijlanden te Heinsdijk 4 Jan. 1541 aan de abdij zware lasten opgelegd. De abt die intusschen het eerst het recht had verkregen den myter te dragen 1540, maar tevens gesolliciteerd had bij den Paus om zijn ontslag, verkreeg dit eindelijk 3 Maart 1541 onder zeer voordeelige voorwaarden, welke hij gevraagd had om gevreesde moeilijkheden te voorkomen. Hij stierf kort daarna, geëerd en bemind door ieder en werd in het koor der kerk begraven. Zijn grafchrift wordt in de kroniek der abdij vermeld.

Zie: Potter en Broeckkaart, *Gesch. der gemeenten v. Oostvl.* II 1e reeks Drongen 87-88; *Corpus chron. Flandriae* I, 640-647, 724-725.

Fruytier

[Blocquery, Mr. Jacob Cornelis van de]

BLOCQUERY (Mr. Jacob Cornelis van de), geb. te Hoorn 4 Jan. 1765 en aldaar overl. 15 October 1844, was een zoon van Mr. Jan Christiaan v.d.B., schepen, raad en burgemeester van Hoorn, Gecommitteerde ter Admiraliteit, Dijkgraaf van

Drechterland en Bewindhebber der O.I. Co., uit diens huwelijk met J a c o b a M a r i a v a n F o r e e s t . Eerst meermalen schepen van Hoorn, werd hij in 1795 verkozen tot Provisioneel Representant der Burgerij, daarna President der Municipaliteit, 1798-1808. Gedurende het Koninkrijk en na de inlijving was hij maire en vervolgens tot aan zijn dood burgemeester van zijne vaderstad. Door zijne voorzichtigheid, minzaamheid en bedaardheid bewees hij vooral gedurende de omwenteling Hoorn groote diensten; er werden daar door zijn optreden vele

onheilen voorkomen. Hij was gehuwd met Maria Margaretha Elizabeth van Akerlaken, geb. 14 Febr. 1768, dochter van Corn. Christof. en Eva Jansdr. Verloren, die 3 Febr. 1799 overleed.

Men zie over hem: van Akerlaken, *Mr. Hendrik van Stralen* 318.
de Savornin Lohman

[Bloemen, Henricus]

BLOEMEN (Henricus), ook Bloem of Blom, zoon van Gerrit Bloemen en Geertrui ten Oever, geb. 4 Aug. 1733 te Ootmarsum, overl. 10 Mei 1806 te Tubbergen. In Juni 1758 werd hij pastoor van Tubbergen. Tot nu toe werden de kerkelijke diensten gedaan op een groot kwartier afstands van het dorp; in 1762 werd echter een nieuw kerkhuis toegestaan aan den westkant van het dorp. De pastoor was tevens rentmeester van de havezate Weemselo. In 1795 werd hij coadjutor van den aarts priester van Twente en volgde hem in 1796 op. Hij scheidde verschillende nieuwe parochies van de zijne en van andere af en richtte nieuwe staties op. Hij werd begraven in de groote kerk in de grafstede van het huis Weemselo.

Zie: *Archief Aartsb. Utrecht* II, 147; VIII, 147, 369; XVI, 114; Geerdink, *Bijdragen Twenthe* 123, 371-372, 341, 421; *Verslagen en Mededeelingen Overijsselsch Regt en Geschiedenis* IX (1874) 89-91; *Kerkelijk Nederland 1856: Mengelwerk* 21 vv.; Röring, *Kerkelijk en Wereldlijk Twente I*, 182-183.

Janssen

[Bloet, Hugo]

BLOET (Hugo), Bloot, Belletus, geb. te Delft, Benediktijner monnik van de abdij van Egmond en gedurende eenige jaren aldaar prior, verliet dit klooster en ging over naar de strengere orde der Karthuisers, 1465. Hij bestuurde het klooster dezer orde Capella bij Enghien (Henegouwen), als prior. Te voren had hij ook het klooster Mons Dei bisd. Reims bestuurd. Hij was steeds voor allen een voorbeeld door zijn heilig leven maar vooral door den geest van armoede, welke hem bezielde. Tien jaren lang verdroeg hij met het grootste geduld zijne blindheid. Hij overleed 11 of 12 Sept. omstreeks 1480 of 85. Het *Necroloog van Nieuwe Licht* noemt hem 12 Sept. Bloet; *Raisse* 11 Sept, Bloot en prijst hoog zijne deugden. Door *Hist. Ep. Ultraj* 414 wordt hij Belletus geheeten. Hij komt niet voor op de lijst der monniken van Egmond in *De Bont, De Regale Abdij van Egmond* (Amst. 1905).

Zie: Arn. de Raisse, *Ad Natales Sanctorum Belgii Auctarium* (Duaci 1626) 190; *Bijdr. en Meded. Hist. Gen. Utrecht* IX (1886) 312. Morotius, *Theatrum chronol. S. Cart. Ord.* (Taur. 1681) 189.

Fruytier

[Bloys van Treslong, Johan Arnold]

BLOYS VAN TRESLONG (Johan Arnold), geb. te Steenberg 8 Nov. 1757, overl. 26 Jan. 1824. Hij kwam Maart 1772 in dienst als aspirant, was 1774 luitenant, en nam in 1781 deel aan het gevecht bij kaap St. Marie, waar hij gewond werd en daarna benoemd tot kapitein ter zee. Van 1787 tot 1793 is hij buiten dienst als verdacht van te franschgezind te zijn; in 1795 schout-bijnacht, neemt hij in 1797 deel aan den slag bij Kamperduin, weet zijn schip te Hellevoetsluis binnen te brengen, doch zwaar verwond door verlies van den rechterarm. Blijft buiten dienst tot 1808,

toen hij als schout-bij-nacht, adjudant des Konings, commandant is op de Maas en Zeeuwsche stroomen. In 1814 bevorderd tot vice-admiraal, is hij kort daarna op pensioen gesteld.

Zie: *Navorscher* 1898, D.F. Scheurleer *Onze mannen ter zee in dicht en beeld* (1912).

Herman

[Boas, Tobias]

BOAS (Tobias), geb. 3 November 1696, zoon van Abraham (ook wel genoemd Chajim

Boas) gest. 27 November 1782 te 's Gravenhage. Van handelaar in goud en juweelen bracht hij het door kennis en vlijt tot eigenaar van een groot bankiershuis met Europeesche vermaardheid. Hij stond in voortdurende relaties met het stadhoudelijke Hof en verschillende duitsche hoven. Voor de Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden plaatste hij leeningen. Tot het verkrijgen van meerdere rechten en vrijheden voor de joden in Holland zoowel als in het buitenland wendde hij meermalen energieke pogingen aan. Hij was de voornaamste bestuurder der Hoogduitsche Joodsche Gemeente te 's Gravenhage. Tobias Boas liet een groot aantal kinderen na van wie het meest bekend zijn zijn zonen Abraham en Simeon Boas, die het bankiershuis onder dezen naam voortzetten. In 1793 moest het zijn betalingen staken.

Zie: *De Hoogduitsche Joden te 's-Gravenhage van hunne komst iot op heden* door D.S. van Zuiden.

D.S. van Zuiden

[Boelen, Jacobus]

BOELEN (Jacobus), vice-admiraal, geb. te Amsterdam 16 Mei 1791, overl. 7 April 1876, zoon van Johannes Boelen, die als gezagvoerder verscheidene reizen deed voor de Oost-Indische Compagnie, en gedurende zeven jaar equipagemeester was op Ceylon, gestorven in 1795.

Jacobus was de jongste zoon, was eerst op kostschool te Barneveldt, ging vervolgens met zijn moeder naar Doesburg, daarna naar een Instituut te Anholt onder leiding van een R.C. priester, maar kwam in 1804 als aspirant in dienst bij de marine der Bataafsche republiek. Hij kreeg zijn eerste opleiding op de Eurydice te Hellevoetsluis en op het Instituut te Feyenoord, doch werd wegens ongesteldheid naar huis gezonden, waarop hij in 1808 examen deed voor vlaggejonker en op de vloot werd geplaatst. Nieuwjaar 1809 in engelsche krijgsgevangenschap geraakt, kwam hij wel in October in het vaderland terug, doch kon als krijgsgevangene niet weder in dienst treden, waarop hij weder naar Engeland vertrok met het voornemen zich naar Rio de Janeiro te begeven. Echter is hij in October 1810 weder in het vaderland terug, zijn verzoek om herplaatsing wordt afgewezen, maar ingevolge de militaire conscriptie werd hij als matroos 1e kl. ingedeeld. In Maart 1813 bevorderd tot aspirant 1e kl., wordt hij naar Toulon gezonden en daar op de vloot geplaatst, in Mei 1814 is hij weder in het vaderland terug en wordt bij de reorganisatie der marine in dienst gesteld als luitenant ter zee 2e kl., vertrekt 1816 naar Oost-Indië en neemt deel aan den oorlog in de Molukken. In 1820 is hij luitenant ter zee 1e kl., doch vaart van 1820 tot 1825 als gezagvoerder ter koopvaardij voor een Gentsche reederij; van 1826 tot 1829 maakt hij als koopvaardijkapitein een reis rond de wereld, van welke reis een verslag in druk is verschenen in 1835 te Amsterdam. In 1830 is hij weder in actieven dienst bij de marine als kapitein-luitenant ter zee, commandeert een divisie kanonneerbooten, en maakt als zoodanig van 1831-1833 de verrichtingen op de Schelde mede. In 1840 bevorderd tot kapitein ter zee, wordt hij in 1845 benoemd tot inspecteur van het loodswezen, en in 1850 gepensionneerd met den rang van schout-bij-nacht. Van 1851 tot 1870 lid van het Hoog Militair Gerechts hof, werd hij 1868 bevorderd tot vice-admiraal.

Zie: *Gids*, Nov. 1903.

Herman

[Boer, Heere Pietersz. de]

BOER (Heere Pietersz. de), dikwijls Heere Pietersz genoemd, was van 1649 tot Oct. 1650 en sedert 1653 aan den Amsterdamschen Schouwburg verbonden op een speelloon, dat van f 1.80 tot f 4 opliep. Hij speelde de titelrol in Gys-

breght, Joseph in 't hof, Geeraerd van Velsen, Sigismundus, Prince van Polen en in Den grooten Bellisarius, Aran in Aran en Titus, Noron in De veinzende Torquatus, Scipio in De Nederlaagh van Hannibal, maar ook Jan Knol in den Spaanschen Brabander en Ritsart in het Moortje. Ludolph Smids prees hem om zijne majesteit. Na den dood van Germez nam hij eenige van diens rollen op zich. Hij was een neef van Johan van Maatsuyker, den gouverneur van Nederlandsch Indië, die hem in 1678, 'eene tonne gouds' vermaakte, waarvan hij een mooi huis in Haarlem bouwde.

Zie: K o s s m a n n , *N. Bijdr. tot de gesch. v.h Nederl. toon. in de 17e en 18e eeuw*, 1041.

Worp

[Boevé, Bernarda Theodora de]

BOEVÉ (Bernarda Theodora de), directrice der H.B.S. voor meisjes te Amsterdam, geb. 12 Febr. 1839 te Doesburg, overl. 15 Oct. 1908, waarschijnlijk te Windweiler bij Aschaffenburg. Zij ontving haar opleiding ten deele op een Duitsche kostschool, ging zich daarna bekwamen voor het lager onderwijs, werd gouvernante bij een familie in Friesland, bezocht voor een poos Engeland en werd toen secondante op de meisjeskostschool van de dames Lison te Ede. Van hier vertrok zij naar Tiel, als hoofdonderwijzeres aan de meisjesschool aldaar, terwijl zij in 1866 tot hoofd der meisjesdag- en kostschool te Zwolle benoemd werd. Hier behaalde zij de acte M.O. Geschiedenis. In 1872 tot leerares aan de in dat jaar opgerichte H.B.S. voor meisjes te Amsterdam benoemd, werd Mej. de Boevé in 1874 directrice dier school, als opvolgster van Mej. M.R. Westerman Holstijn. 20 jaren heeft zij aan het hoofd dier inrichting gestaan en met groote toewijding de belangen er van behartigd. Behalve geschiedenis onderwees zij er de Engelsche talen letterkunde, waarvoor zij de bevoegdheid ontleende aan een overgangsbepaling in de wet op 't M.O., art. 85. Na herhaald verlot om redenen van gezondheid, vroeg zij in 1894 eervol ontslag uit haar betrekking, wat haar met ingang van 1 Sept. van dat jaar verleend werd.

Zij begaf zich toen met der woon naar Aschaffenburg in Beieren en overleed 15 Oct. 1908 te Windweiler boven genoemd (volgens een andere opgave echter te Ochstein in de Rijnprovincie).

E. Zuidema

[Bogaers, Pieter]

BOGAERS (Pieter), geb. te Helmond 6 Maart 1805 en aldaar overl. 13 Mei 1833; zoon van Henricus Peter B. en van Maria Catharina Sanders. Hij deed zijn studies te Kempen (Rheinland) en vertrok later naar Antwerpen om zich daar te bekwamen voor den handel. Hij was medewerker aan het katholieke tijdschrift *De Godsdienstvriend*, onder redactie van G.J. le Sage ten Broek en liet in handschrift een bundel verzen na, die in 1918 in prachuitgave door Helmundanus (Kapelaan A. Frenken) te Helmond zijn uitgegeven en voorzien van een levensbericht als voorrede.

Heeren

[Bogaert, Charles Henri]

BOGAERT (Charles Henri), vice-admiraal; geb. te Maastricht 17 Dec. 1835, overl. te Nieuwediep 22 Aug. 1892; zoon van Philip Jean Joseph B. en van

Agelina Louise Fanny. Is in 1892 gehuwd met Virginie Wilhelmina Francisca Hubertina Heusch, afkomstig van Maastricht.

Hij is als adelborst gekomen te Breda 1 September 1850 en drie jaar daarna bevorderd tot adelborst 1e kl., doorliep de verschillende officiersrangen, werd 1 Juli 1875 kapitein-luitenant ter zee. Als zoodanig was hij stationscommandant ter Oostkust Atjeh tevens belast met de leiding der

politieke zaken op de Oostkust. Met 1 Febr. 1882 benoemd tot kapitein ter zee, deed hij een dienstreis door verschillende landen van Europa met het oog op de organisatie van het torpedowezen; in 1884 en 1885 was hij commandant der maritieme middelen in de wateren van Atjeh; in 1888 bevelhebber van een divisie voor binnenlandschen dienst, vervolgens lid der commissie tot herziening van de militaire strafwetgeving en van de commissie tot herziening van het reglement van krijgstucht voor het krijgsvolk te water, tot hij in Maart 1890 werd bevorderd tot schout-bijnacht en de betrekking aanvaardde van directeur en commandant der marine te Willemsoord. Met 1 Mei 1892 benoemd tot vice-admiraal, werd hij 16 Juli 1892 op verzoek gepensionneerd.

Zie: *Marineblad* 1892/93.

Herman

[Boisot, Charles de]

BOISOT (Charles de), geb. omstreeks 1530, gest. 29 Sept. 1575, heer van Huysingen enz., oudste zoon van Pierre Boisot en Louise de Tisnacq, behoorde evenals zijn broeder Louis (zie hierna) tot den jongen brusselschen adel en was gehuwd met Maria de Fonseca. Hij nam ijverig deel aan het compromis maar aarzelde in het najaar van 1566 daarmede voort te gaan. Hij week in 1567 uit het land en werd door Alva's Bloedraad in 1568 ingedaagd en met zijn echtgenoot verbannen met confiscatie van goederen. Sedert sloot hij zich aan bij Oranje en vestigde zich te Keulen; hij diende dezen o.a. op een zending naar koningin Elizabeth (Oct. 1572). Hij nam evenals zijn broeder deel aan de vergeefsche pogingen tot ontzet van Haarlem en werd 17 Juni 1573 gouverneur van Vlissingen, na de verovering van Rammekens (3 Aug. 1573), waar hij met zijn broeder, den admiraal, samenwerkte, en na die van Middelburg en Arnemuiden in het volgende jaar ook van die plaatsen. Hij had minder succes in Waterland, waar hij het met Sonoy slecht vinden kon. Hij had als gouverneur der genoemde steden een belangrijk aandeel in de verovering en verdediging der zeeuwsche eilanden en in de organisatie van het bestuur in Zeeland, weldra als gouverneur van Walcheren, waar hij zich thans te Middelburg vestigde. Ook in de regeling ten opzichte der macht van den Prins in Holland en Zeeland (11 Juli 1575) had hij als lid der daartoe aangewezen commissie een belangrijk aandeel. Hij was ook een der door de Staten aangewezen gemachtigden tot den vredehandel te Breda (Maart tot Juli 1575). Vervolgens naar Schouwen en Duiveland gegaan om er de voorgenomen onderneming der Spanjaarden tegen Zierikzee te verijdelen, werd hij bij den overtocht der Spanjaarden naar Duiveland 29 Sept. zwaar gewond, misschien door een kogel van een zijner eigen soldaten, en stierf aan zijn wonden; zijn lijk werd 6 Oct. in de Abdijkerk te Middelburg begraven. Oranje beklaagde zich zeer, dat hij had 'perdu ung gentilhomme saige, diligent et aultant affectionné à nostre fait qu'aultre qui soit.' Janus Dousa herdacht hem (*Poëmata*, 477). Hij liet geen kinderen na. Zijn weduwe hertrouwde met den zeeuwschen edelman heer Willem van Cats.

Vgl. over hem: Te Water, *Verbond der Edelen* II, 248 vlg.; Groen, *Archives* V. 282.

Blok

[Boisot, Louis de]

BOISOT (Louis de), geb. omstreeks 1530 te Brussel, gest. 27 Mei 1576, heer van Quart enz. zoon van Pierre Boisot en Louise de Tisnacq, stamde hij

van vaders- en moederszijde uit een aanzienlijke ambtenaarsfamilie; zijn vader, tesorier-generaal (gest. 1561), werd in den adelstand verheven en kocht eenige heerlijkheden in Vlaanderen. Hij behoorde tot den

lichtzinnigen brusselschen hofadel en verspilde omstreeks 1564 veel geld aan spel en goede sier gelijk vele jonge edelen in die omgeving. Hij trad in zeedienst, nam waarschijnlijk geen deel aan de woelingen omstreeks 1566 en teekende vermoedelijk ook het Compromis niet. Toch heeft hij zich reeds 1567 met Oranje ingelaten en kwam in Jan. 1568 bij dezen te Dillenburg. In den herfst was hij in de Nederlanden terug maar ondernam spoedig daarna een reis naar Polen, misschien in overleg met Oranje, met wien hij heimelijk in betrekking bleef. In het begin van 1570 naar Brussel teruggekeerd, wist hij Alva's verdenking nog te ontgaan, al maakte hij zich gereed om den voorgenomen nieuwen inval van Oranje te steunen en stond hij 19 Dec. op het punt om het toen juist door d'Avila heroverde Loevestein te bezoeken. Eerst in 1571 werd hij veroordeeld tot verbanning en confiscatie na vonnis van den Bloedraad. Hij was met zijn broeder in den winter 1571/2 te Keulen. Aan den veldtocht van Oranje in den zomer van 1572 nam hij deel; bij het bemachtigen van Roermond bewees hij dezen door zijn relaties belangrijke diensten alsook te Mechelen en elders in Brabant. Vlak vóór den Bartholomeusnacht zond de Prins hem naar Coligny met een belangrijke zending maar hij werd onderweg te Mezières aangehouden en gevangen gezet; hij bekende van allerlei en werd naar Parijs gevoerd, waar hij tot het voorjaar van 1573 gevangen bleef. Toen ontsnapte hij met hulp van zijn trouwen dienaar van der Linden en vluchtte naar Engeland, van waar hij 'seer ongedaen van wesen ende sobre int habyt' naar Holland kwam. Hij nam deel aan de vergeefsche pogingen tot ontzet van Haarlem en werd in Juli 1573 door Oranje tot admiraal van Zeeland, 4 Maart 1574 tot luitenantadmiraal van Holland en Zeeland aangesteld. Hij trad als zoodanig in Zeeland met groot beleid aan het hoofd der zeeuwsche geuzenvloot op, sedert 1574 bij de reorganisatie van het bestuur van Zeeland ook als lid van den gewestelijken Raad. Zijn guerrilla op de Schelde tegen Mondragon, Sancho d'Avila, Beauvoir en andere Spaansche bevelhebbers had van Vlissingen uit groot succes. Zijn overwinning bij Rammekens (15 Aug. 1573), bij Roemerswaal (Nov. 1573), welke stad hij veroverde en verbrandde, en bij het Lodijksche gat (28 Jan. 1574), waar hij een oog verloor, beslisten het lot van Middelburg, dat zich moest overgeven (19 Febr.). Hij deed daarop een soort van triomftocht naar Holland, van waar hij half April naar Zeeland terugkeerde. Den 30sten Mei versloeg hij de vloot van Adolf van Haemstede op de Schelde bij Lilloo, vernielde haar en kwam met den gevangen admiraal en veel buit naar Vlissingen terug. Hij bereidde verder de verdediging van Zeeland voor tegen een van Spanje uit verwachte armada. In Aug. 1574 reisde hij naar Holland om er over het ontzet van Leiden te raadplegen. Hij kwam spoedig naar Zeeland terug, van waar hij begin Sept. weder naar Holland reisde om de door Oranje voorbereide uiterste poging tot ontzet te doen. Met 800 beproefde zeeuwsche matrozen, 500 hollandsche zeelieden en 1200 fransche musketiers onder kolonel La Garde roeide hij (5 Sept.) op omstreeks 200 platboomde vaartuigen van Rotterdam uit over het verdronken land in de richting van Leiden en drong met veel moeite en onder groote gevaren tegen het einde der maand door tot het Noordaasche meer, waar hij niet verder kon. De springvloed van 29 Sept. bracht eindelijk uitkomst. Door een storm voortgejaagd, liep het zeewater eindelijk tot dicht bij

Leiden op en in den nacht van 1 op 2 Oct. begon de aanval op Zoeterwoude en den Kerkweg, waar hij Valdez' troepen teruggedreef. De Lammerschans, de eenige hinderpaal nog, werd 2 Oct. door de Spanjaarden verlaten en Boisot drong nu snel tot Leiden door, waar hij in den vroegen morgen van 3 Oct. met eenige voorraadschepen langs den Vliet binnenkwam. Hij werd er als redder begroet, ontving er den 5den den Prins mede en regelde met hem de vervolging der Spanjaarden en de oprichting van een fort aan De Kaag. Een gouden penning met de afbeelding van Sanherib's beleg van Jeruzalem werd hem vereerd. Eerst 15 Oct. verliet hij met den Prins de stad. Te Delft ontving hij van de Staten van Holland een gouden eereketen. Den 30sten keerde hij naar Zeeland terug. Op aandrang van den Prins deed hij half December een aanslag op Antwerpen, in verband met een orangistische samenzwering aldaar, die evenwel geheel mislukte. Hij trad 18 Jan. 1575 in het huwelijk met *Louise*, dochter van jhr. *Arend van Dorp*, en vestigde zich met zijn gezin in de abdij te Middelburg, waar men hem hoog vereerde. Weldra was hij weer diep gewikkeld in de maatregelen tot verdediging van Zeeland, in het bijzonder thans van het zeer bedreigde Zierikzee, en kruiste met zijn vloot voortdurend op de Schelde en de Zuid-Hollandsche wateren. Een poging om de Spaansche troepen voor Zierikzee aan den brabantischen kant af te snijden mislukte 27 April 1575; hij bracht er bij Roemerswaal nauwelijks het leven af. Bij een poging tot ontzet van Zierikzee (27 Mei 1576) raakte zijn schip bij Borrendamme aan den grond, kantelde om en verdween in de diepte; onder de oogen van den Prins, die den tocht medemaakte, kwam de 'vaillant gentilhomme' met 150 zijner matrozen in de golven om. Zijn lijk werd in de Abdijkerk te Middelburg begraven. Een gedenkpenning vereeuwigde zijn dood. Hij liet geen kinderen na. Zijn weduwe hertrouwde (1583) met den franschen edelman *Hector de Créqui* en stierf 31 Maart 1585 te Abbeville.

Geschilderde of geteekende portretten van hem komen niet voor. 's Rijks Prentenkabinet bezit 4 gegraveerde, n.l. door Corn. Visscher, J. Houbraken, J. Punt en een onbekende, waarvan alleen het eerste betrouwbaar is.

Over hem: J.B. ridder *De van der Schueren*, *Louis de Boisot* (Leiden 1894), voor een groot deel geput uit het archief van *Arend van Dorp*, waarin ook dagboeken van B.'s hofmeester *Lengelle 1573/6*.

Blok

[**Bolhuis, Dr. Joan Hugo van**]

BOLHUIS (Dr. Joan Hugo van), zoon van *Gerrit Hugo van Bolhuis*, geb. te Baambrugge 20 Dec. 1805, in een duel omgekomen te Breda 14 Febr. 1844, genoot het eerste onderwijs van zijn vader, die predikant was. In 1819 kwam hij te Utrecht op de Latijnsche school onder rector *Nijhoff*; reeds in 1821 werd hij aldaar als student in de letteren ingeschreven; hij werd daar de leerling van *van Heusde* en *van Goudoever*. 28 Sept. 1826 promoveerde hij tot doctor in de letteren op proefschrift *Diatribes literariae in M. Porcii Catonis Censorii quae supersunt scripta et fragmenta* (Traj. 1826). Reeds 2 Oct. d.a.v. aanvaardde hij het ambt van praeceptor aan het gymnasium te Utrecht, waar hij met groot succes werkzaam was en dat hij tegen de aanmerkingen van *Victor Cousin* verdedigde in een brochure *Over de tegenwoordige inrigting der Latijnsche school te Utrecht* (Utr. 1837). Intusschen vereenigde hij zijn paedagogische werkzaamheid met philologische en vooral historische studiën.

Toen het Provinciaal Utrechtsch Genootschap in 1831 een prijsvraag uitschreef over de geschiedenis der Noormannen in ons land, zond Van Bolhuis een antwoord in; het verscheen onder den titel *De Noormannen in Nederland* (Utrecht 1834; *Bijlagen en Bijvoegsels*, t.a.p. 1835); hoewel het niet was bekroond, werd het destijds zeer gewaardeerd; ook thans is het nog de beste monographie over dat onderwerp. Vooral de geschiedenis van Utrecht trok zijn aandacht; hij heeft mede daarover zeer veel gepubliceerd in *van der Monde's Tijdschrift* en *Nijhoff's Bijdragen*. Afzonderlijk verscheen van deze studiën een *Proeve eener geschiedenis van het kasteel Vredenburg. Eene bijdrage tot de kennis der Spaansche overheersching, gedeeltelijk uit onuitgegeven stukken ontleend* (*van der Monde's Tijdschrift* 1838, 73 vlg.; ook afz., Utrecht 1838). In 1839 werd van Bolhuis benoemd tot hoogleeraar in de Nederlandsche taal en letterkunde aan de Militaire Academie te Breda als opvolger van *B o s s c h a*. Hij onderwees daar bovendien de geschiedenis, met name de krijgsgeschiedenis en ook het militair recht; hij had bovendien het toezicht op het onderwijs in de letterkundige en geschiedkundige vakken, dat door anderen werd gegeven. Ten behoeve van zijn onderwijs gaf hij uit een *Handleiding tot de kennis der nieuwere geschiedenis* III, 1 (Breda 1843; niet verder verschenen), dat de geschiedenis van 1792 tot 1802, met name de belangrijke krijgsgeschiedenis van dezen tijd, uitvoerig behandelt. Tot zijn gewelddadigen dood heeft hij zijn werkzaamheid aan de Militaire Academie met toewijding en ook met goed gevolg voortgezet. Hij was in 1834 te Utrecht gehuwd met *A g n e t a J o h a n n a B r o e r s*, die hem overleefde.

Zie: *Alg. Konst en Letterbode* 1826, II, 242 vlg., 1831, II, 393 vlg. 1839 II, 81, 1843, II, 50, 1844, I, 259 vlg., 1845, I, 50 vlg.; *Hand. Lett.* 1844, 25 vlg.

Brugmans

[Bolten, Christiaan Izaäk]

BOLTEN (Christiaan Izaäk), geb. te Alkmaar 14 Mei 1801, overl. te 's Gravenhage 2 Nov. 1892, was de zoon van een vrederechter. Hij werd na afgelegd examen tegelijk met L.J.A. van der Kun 16 Jan. 1818 cadet van den waterstaat aan de artillerie- en genieschool te Delft. Zij werden wegens hunne groote bekwaamheid dadelijk in het tweede jaar geplaatst; voor hen werd bij Koninklijk besluit van 26 Mei 1820 afgeweken van den eisch, dat men 4 jaren aan die school moest geweest zijn om ingenieur te kunnen worden. In 1820 werd Bolten evenals 5 anderen op de werken gedetacheerd, doch de aanstelling tot den rang van elève-aspirant verkregen zij eerst op 1 Mei 1822. Spoedig daarna volgde zijne benoeming tot aspirant-ingenieur met 1 Januari 1824, tot ingenieur 2e klasse met 1 October 1825, daarentegen tot ingenieur 1e klasse eerst met 1 Januari 1840. Sedert 1820 was hij aan het Nieuwediep onder den inspecteur-generaal Blanken werkzaam. Hij deed dienst bij den aanleg van het Noordhollandsch kanaal, en maakte bier een uitstekende leerschool voor zijne verdere wiskundige ontwikkeling door.

Met ingang van 1 Mei 1829 werd hij te Leeuwarden geplaatst als provinciaal ingenieur. Hier was hij in het bijzonder belast met de regeling van de vervening in de gemeenten Engwirden, Schoterland, Haskerland en Opsterland, de vorming der slibfondsen en dergelijke. Met 1 Juni 1837 werd hij Rijksingenieur te Leeuwarden, met 1 April 1849 werden de Rijks- en provinciale diensten vereenigd en werd hem als arrondissements-in-genieur de oostelijke helft van Friesland aangewezen. Eindelijk volgde met 1 Mei 1852 zijne benoe-

ming tot hoofdingenieur van Friesland, uit welke betrekking hij met ingang van 1 Januari 1867 op verzoek eervol ontslagen werd.

Hij huwde 14 Jan. 1826 te den Helder P. van Veen, geb. in 1803, overl. te 's Gravenhage 8 Febr. 1871.

Hij schreef: *Memorie over den toestand van den binnenlandschen waterstaat van Friesland* (Leeuwarden 1860).

Ramaer

[Bolten, Theodorus]

BOLTEN (Theodorus), geb. te Leiden, overl. te Londen Juli 1739. Er komt in het Leidsche Album tweemaal de inschrijving van een Theod. Bolten voor, 10 Aug. 1682, 15 jaar, en 28 Febr. 1687, 16 jaar oud. Bij de onbetrouwbare opgaven over den leeftijd der studenten kan hier beide malen één zelfde persoon bedoeld zijn. Hij werd 1698 hofpredikant van den koning-stadhouder Willem III te Londen, ging, na den dood van den koning, in 1703 naar Breda, en keerde 1711 naar Londen terug, als predikant der Holl. gemeente, wat hij bleef tot zijn dood. Hij schreef: *Lijkrede over de woorden II Samuel I. vs. 19, op het droevig en smartelijk afsterven van Willem de derde, uytgespr. den 15 Maart 1702 in de Kon. Kapel te St. James* (Amst. 1702).

Zie: Rogge, *Geschriften betref. de Ned. Herv. kerk* 162; Visscher en van Langeraad, *Het Prot. Vaderland* I, 479.

Molhuysen

[Bomble, Florentinus]

BOMBLE (Florentinus), geb. 15 Dec. 1665 te Zutphen, waarheen zijne moeder gevlucht was uit Borculo wegens den inval der Munsterschen, overl. te Amsterdam 25 Jan. 1722. Hij studeerde te Deventer en te Franeker (1684), werd 1687 predikant te Ytens, Oudega (1688), Sneek (1694), Zwolle (1697), Amsterdam (1698 tot zijn dood). Hij schreef: *Verzameling van Leerredenen*, in een bundel met die van den predikant Rouse (Leeuw. 1702); *Brief aan Leenhof*, wegens zijn Hemel op Aarde (Amst. 1703); *Pamflet Knuttel* no. 15059; *Tweede Brief aan Leenhof* (Amst. 1704); *Een buurpraatjen tusschen Roomsche-Katholyk en een Gereformeerde of zoogen. Papisten geus, waarin de dwalingen des pausdoms worden wederlegt en de gereform. leer tegen lasteringen verdedigt* (Amst. 1718).

Zie: Visscher en van Langeraad, *Het Prot. Vaderland* I, 482 en de daar aangehaalde literatuur.

Molhuysen

[Bont, Joannes de]

BONT (Joannes de), geb. te Capelle (N.-Br.) 7 Nov. 1833, overl. te Oudenbosch 5 Oct. 1902. Jezüet geworden 21 Apr. 1855, onderwees hij aan het seminarie te Culemborg 1858-1862, werd priester 15 Sept. 1867 en was werkzaam in de zielzorg te Mariëndaal bij Grave, Maastricht, Katwijk en 's Gravenhage. Hij vertaalde eenige ascetische werkjes: *Maand van Maria voor religieuzen* van L.S.S. ('s Hertogenbosch 1878, Leiden 1911), *De Grondslagen van het geestelijk leven* van J. Surin, s.j. ('s Hertogenbosch 1880), *Sursum Corda! Alleenspraken van de ziel met God* van Bernardinus de Villegas, s.j. (Turnhout 1885), *Geestelijke Gids en Geestelijke spiegel* van Lud. Blossius (Leiden 1890).

van Miert

[Bor, Cornelis]

BOR (Cornelis) was een bekend tooneelspeler, die een tijd lang behoord heeft tot het tooneelgezelschap van Jacob van Rijndorp, dat de schouwburgen te 's Gravenhage, Leiden en Utrecht bespeelde en ook verder veel rondreisde. In de eerste jaren der 18de eeuw kwam hij aan den Amsterdamschen Schouwburg. Hij speelde daar o.a. de rol van Agamemnon in H u i d e k o p e r 's *Achilles*. Maar hij leverde ook kleederen aan den Schouwburg en was er langen tijd kastelein. Bor is de leermees-

ter geweest van den beroemden tooneelspeler Jan Punt (IV. kol. 1098).

Zie: Corver, *Tooneel-aantekeningen* 18.

Worp

[Bosman, Theodorus]

BOSMAN (Theodorus), geb. te Roermond 15 Januari 1601, gestorven te Duinkerken 2 Juli 1666. Hij werd 26 Maart 1633 priester gewijd in de Jezuïetenorde, na zes jaren te Antwerpen leeraar geweest te zijn. In 1634 kwam hij terug naar Roermond, waar hij in de gunst stond van den commandant der stad, zoodat hij ongehinderd als geloofsapostel kon optreden en prediken. Toen Roermond in 1639 weer Spaansch geworden was, vertrok Bosman naar Antwerpen en stichtte hier verschillende godsdienstige vereenigingen. Van 1645 tot 1648 stond hij aan het hoofd van het Jezuïetenhuis te Tongeren. Daarna keerde hij weer terug naar Roermond en ijverde er voor het godsdienstig onderwijs.

Zie: C. Dommervogel S.J., *Bibliothèque de la Compagnie de Jesus*.

Knippenberg

[Boudewijnsz, Jan]

BOUDEWIJSZ (Jan), Johannes Baldewini in 1523 oud zeventig jaar of daaromtrent, was vele jaren openbaar notaris te Haarlem. In een procesverbaal van 1523 wordt hij magister genoemd en presbiter der parochiale kerk te Haarlem. In het laatst der 15e eeuw was hij eenigen tijd deken van Kennemerland.

Zie: J.G.C. Joosting, *Bronnen gesch. kerk. rechtspraak bisdom Utrecht (Oude Vad. Rechtsbr.* II: 11) 410; *Bijdr. Bisdom Haarlem XVI* (1891) 447.

van Kuyk

[Bouricius, Jan Frederik Daniël]

BOURICIUS (Jan Frederik Daniël), vice-admiraal, adjudant des Konings in buitengewonen dienst, geb. te Arnhem 26 Juli 1799 overl. 4 Mei 1859; derde zoon van Mr. Roeland Jan Bouricius, burgemeester van Arnhem, en van Eleonora Christina Frederica Eigtelwein afkomstig van Leipzig. Huwde 23 September 1826 te Doesburg met Johanna Christina Frederica Elisabeth de Vaynes van Brakell, derde dochter van J.W. de Vaynes van Brakell gep. kolonel der genie. Uit dit huwelijk zijn 4 zonen en 3 dochters geboren.

Hij kwam op 11-jarigen leeftijd op het Instituut der Marine te Enkhuizen, en werd na de inlijving bij Frankrijk overgeplaatst naar de Ecole Maritime Imperiale te Brest, waarvan hij na de omwenteling op verzoek werd ontslagen. Als adelborst weder in Nederlandschen dienst, is hij in Nov. 1814 bevorderd tot adelborst 1e kl. Wegens zijn gedrag bij het bombardement van Algiers den rang verkregen hebbende van luitenant titulair, ontving hij in 1817 de benoeming tot luitenant ter zee 2e kl. en in 1826 tot 1e kl. Tijdens de belgische onlusten ingedeeld bij de flotille op de Schelde, moest hij na een gevecht in Aug. 1831 de kanonneerboot no. 41, waarover hij het bevel voerde, in brand steken om te voorkomen dat deze in handen der Belgen zou vallen. In 1838 benoemd tot kapitein-luitenant ter zee, volgt in 1847 de bevordering tot kapitein ter zee, en neemt hij als zoodanig deel aan de 3e Balische expeditie. In het vaderland teruggekeerd, wordt hij in Dec. 1849 benoemd tot adjudant des Konings in buitengewonen dienst, en in 1852 bevorderd tot schout-bij-nacht. In

Maart 1855 aanvaardt hij de betrekking van commandant der zeemacht en inspecteur der marine in Oost-Indië, waarop met Januari 1857 volgt de bevordering tot vice-admiraal. In het voorjaar 1859 uit O. Indië vertrokken naar het vaderland, overlijdt hij 4 Mei 1859 op de thuisreis, en werd te Vlissingen begraven.

Zie: *Tijdschrift toegewijd aan het Zeewezen* 1859.

Herman

[Bouvier des Eclats, Joseph]

BOUVIER DES ECLATS (Joseph), geb. te Belley (Ain) 7 Dec. 1759, zoon van Jean Pierre Bouvier, koopman en van Marie Tevenet, trad 7 Nov. 1778 in dienst bij het 11e regiment dragonders, woonde den veldtocht van 1779 in Hannover bij, doorliep achtereenvolgens al de rangen van onderofficier en werd eerst 3 Juni 1792 tot luitenant, doch kort daarop 8 Maart 1793, in het Rijnleger dienende, tot kapitein bevorderd. Volgende jaren vinden hem overal, waar gestreden wordt, in de Zuidelijke Nederlanden, in Duitschland of in Zwitserland. In den rang van 'chef d'escadron' onderscheidt hij zich in 't bijzonder in den bekenden slag bij Hohenlinden, t.o. van München (3 Dec. 1800), waarin aartshertog Johan door Moreau geslagen werd; in 1805 strijdt hij bij Austerlitz. 20 Sept. 1806 volgt zijne benoeming tot kolonel bij het 14e regiment dragonders, 14 Mei 1807 die tot officier van het legioen van eer. In 1808 gaat hij naar Spanje, waar hij 8 October 1810 tot brigade-generaal wordt aangesteld. Door Mortier eervol vermeld om zijn optreden in het gevecht aan de Gebora (rechter zijrivier van de Guadiana, mondt ten Z.W. van Badajoz), 19 Febr. 1811, wordt hij door Napoleon met den titel van baron tot den adelstand verheven; in Juni d.a.v. onderscheidt hij zich weder bij Santa Martha en Villalba (ten Z. van Merida), waarop hem 6 Augustus het commandeurskruis van het legioen van eer wordt toegekend. In 1812 maakt hij den veldtocht in Rusland mede, waar zijne dapperheid in den slag aan de Moskowa hem lofuitgingen doet verwerven van prins Eugenius, den onderkoning van Italië.

Zoo was het verleden van den Franschen generaal, onder wiens oogen - men zou zelfs kunnen zeggen, met wiens medeweten - de eerste omwentelingsgebeurtenissen zich in 1813 in den Haag afspeelden. Door een bevel van 3 Maart 1813 naar de Hollandsche departementen gezonden, was hij aldaar van 17 Juli tot 6 September militair commandant in Friesland, daarna, tot aan de ontruiming van den Haag door de Fransche troepen, in het departement der Monden van de Maas. Hier zal hij, nadat generaal Molitor alle beschikbare troepen naar Utrecht had doen aftrekken, ± 400 man van het regiment 'étrangers' (voornamelijk Pruisen) onder zijne bevelen hebben gehad. Hoewel met zoodanige macht, bij krachtdadig optreden, de kiem van een volksoproer nog wel in haar geboorte had kunnen worden gesmoord, schijnt alles er op te wijzen, dat Bouvier overtuigd was, dat zijne troepen ten eenenmale onbetrouwbaar waren, en dat met hen niets was uit te richten. Onderhandelende met Tullingh en van Stirum, heeft hij den schijn weten te redden, alsof hij met die een of twee compagnieën nog elders militairement kon optreden.

In den morgen van den 18en Nov. marcheerde hij, door Tullingh, den commandant der nationale garde, hoffelijk uitgeleid tot Rijswijk, over Delft, Rotterdam naar Krimpen aan den IJssel. Tot daar heeft hij zijn gezag weten te handhaven; maar vóór den overtocht over het veer kwam het volk in opstand, en het grootste gedeelte trok met de paarden van den generaal naar den Haag terug, waar het, voor den prins van Oranje in dienst genomen, de kern heeft gevormd van een gewapenden troep, die bij den opstand groote diensten heeft bewezen.

Hoe Bouvier zich uit dien toestand gered heeft, is niet bekend. Met het overschot van zijn troep heeft hij zich, waarschijnlijk door de Alblasserwaard, naar Vianen begeven, waar hij geroepen werd tot de bewaking van het overgangspunt over

de Lek, waarlangs gen. Molitor van Utrecht op Gorcum kon terugtrekken. Nadat die aftocht in den nacht van 27 op 28 November had plaats gehad, is Bouvier te Vianen gebleven tot in den ochtend van 1 December. Dan verdwijnt hij spoorloos uit ons land. Tullingh deelt nog omtrent hem mede, dat hij, uit zijne krijgsgevangenschap ontslagen, te Parijs 22 April 1814 toevallig gen. Bouvier ontmoette. Deze verhaalde hem dat hij ter zake van de door hem in den nacht van 17 op 18 December gesloten capitulatie (eveneens volgens mededeeling van Tullingh zou hij toen in diens bijzijn op het Binnenhof het commando over den Haag aan graaf van Stirum hebben overgedragen), in het begin van December 1813 in hechtenis was gesteld in de gevangenis l'Abbaye te Parijs, en niet eer daaruit was ontslagen dan na de overgave van Parijs aan de Geallieerden. Na de terugkomst van Napoleon van Elba, werd hem, 14 April 1815, het bevel over en de organisatie van de nationale garde in de 6e militaire divisie (hoofdplaats Besançon) opgedragen. 15 November d.a.v. ontving hij zijn ontslag; hij overleed 12 Januari 1830. Zijn naam is ingeschreven op den triomfboog van de Champs Elysées te Parijs.

Zie: *Fastes de la légion d'honneur* (Paris 1844) IV. 229; *Dictionnaire historique et biographique de la révolution et de l'empire*, rédigée par le Dr. Robinet (Paris s.d.) I. 266; *Victoires, Conquêtes etc. des Français de 1789 à 1815* (Paris 1836) XI. 61; Frédéric Masson, *Cavaliers de Napoléon* (Paris 1896), 278; W. Eekhof, *Friesland in 1813* (Leeuwarden 1864), 63; Colenbrander, *R.G.P.* Vle deel I, II, III, naamregister; *Historisch Gedenkboek* (Haarlem 1913), naamregister; A.A. van Oldenbarneveld, genaamd Witte Tullingh, *De omwenteling van 1813 te 's-Gravenhage* (Utrecht 1869) o.a. 48; voorts alle geschriften, waarin de omwenteling van 1813 te 's Gravenhage behandeld is.

Koolemans Beijnen

[Bouwman, Pieter]

BOUWMAN (Pieter), geb. te Dordrecht 8 Jan. 1764, overl. te Heemstede na 1825, was de zoon van Arie Bouman en Aagje Swits. Hij beoefende de schilderkunst te Amsterdam, en vestigde zich later te Heemstede. Hij hield zich meest bezig met landschapschilderen.

Zie: Kramm; E.W. Moes in Thieme u. Becker, *Allg. Lex. bild. Künstler* IV, 452.

van Dalen

[Braum Houckgeest, Jacob Pieter van]

BRAAM HOUCKGEEST (Jacob Pieter van) geb. 19 Nov. 1838 te Amsterdam, overl. 15 Mrt. 1889 te Groningen. Hij kreeg aan de militair-geneeskundige school te Utrecht zijne opleiding voor officier van gezondheid en werd in 1859 als zoodanig aangesteld. 31 Mrt. 1865 werd hij benoemd tot leeraar in de ontleedkunde en de bijzondere en vergelijkende dierkunde aan genoemde school welke betrekking hij ook bekleedde, nadat de opleiding der militair-geneeskundigen naar Amsterdam was overgebracht. 24 Mei 1872 promoveerde hij te Utrecht na verdediging van een proefschrift getit.: *Iets over de peristaltische bewegingen van maag en darmkanaal*. In 1877 werd hij benoemd tot hoogleeraar in de ontleedkunde en embryologie aan de Universiteit te Groningen en op 13 Oct. v.d.j. hield hij eene openbare les, waarin hij sprak over *De ontleedkunde van den mensch in haar verband met de overige natuurwetenschappen*. Als rector magnificus aftredende in 1886, koos hij tot onderwerp van zijne rede *Phrenologie en localisatie*. Behalve verschillende bijdragen

in *Pflüger's Archiv für die gesammten Physiologie des Menschen und der Tiere*, en
het *Zeitschrift für Anatomie und Entwicklungs-*

geschichte von Braun und His, schreef hij nog: *Over de beteekenis van de drukking der dampkringslucht voor de bevestiging der gewrichten* (1877); *Over het mechanisme der breukbeklemming* (1878); *Het handboek van de stelselmatige beschrijvende ontleedkunde van den mensch van Fles*, bewerkt door v. B.H.; *De musculus obliquus superior*, in *Feestbundel Donders-Jubileum*, 231 (1888); *Donders, Beets, Moleschot. Eene nalezing op het Donders-Jubileum tevens eene opwekking aan Nederland* (1888).

Simon Thomas

[Brakel, Jan van]

BRAKEL (Jan van), geb. te Rotterdam in 1618, was de zoon van Pieter van Brakel, die 29 Mei 1664 bij Cadix sneuvelde.

Op 22-jarigen leeftijd kwam hij in dienst van den lande ter zee; was in 1665 commandeur van een brander, evenals in 1666 in den vierdaagschen zeeslag. In Juni 1667 maakt hij als commandant van het oorlogsschip 'de Vrede', van de admiraliteit van de Maze, den tocht naar Chattam mede, waar hij zich onderscheidde doordien een der branders onder zijn bevel als eerste den ketting passeerde, waarmede de rivier was afgesloten. In 1680 is hij schout-bij-nacht en neemt op 10 Juli 1690 deel aan den slag bij Bevezier, waar de engelsch-nederl. vloot stond onder bevel van den engelschen admiraal Torrington, strijdende tegen den franschen admiraal de Tourville; in dit gevecht sneuvelde v. Brakel. Hij is begraven in de St. Laurens kerk te Rotterdam, alwaar een marmeren buste van hem door IJ. Blommendaal. Zijn portret is graveerd door R. Vinkeles.

Zie: *Levensbeschrijving van eenige voornamen meest nederl. mannen en vrouwen* (1777); D.F. Scheurleer, *Herinneringsdagen uit de nederl. zeegechiedenis*.

Herman

[Brau, jhr. Mr. Willem Maurits de (1)]

BRAUW (jhr. Mr. Willem Maurits de) (1), zoon van jhr. Mr. W.M. de Brauw (IV kol. 290), geb. te Zierikzee 24 Apr. 1810, overl. 17 Jan. 1874 te Haarlem. Hij studeerde te Utrecht in de rechten en promoveerde in 1834 op een diss. *de obligationibus conditionalibus*; werd weldra lid van de arrondissementsrechtbank te 's Gravenhage, vervolgens officier van justitie aldaar en zag zich in 1850 tot lid der Eerste Kamer Stat.-Gen. voor de prov. Zuid-Holland gekozen, wat hij bleef tot Apr. 1853. Na de Aprilbeweging van dit jaar werd hij door het hoofdkiesdistrict Gouda naar de Tweede Kamer Stat.-Gen. afgevaardigd, waarin hij zitting hield tot zijn dood. Hij was der conservatieve richting toegedaan en sloot zich veelal aan bij de antirevolutionnaire partij.

Jhr. Mr. W.M. de Br. was gehuwd, sedert 1837, met jkvr. Alida Engelina de Gijsselaar, die hem zeven kinderen schonk.

Zijn portret is gelithographeerd door J.H. Hoffmeister.

Zie: van Welderen Rengers, *Parl. Gesch. Nederl.* (1907), Register; Ising, *In de Kamers der Stat.-Gen.* (1892), Register, en over 't geslacht de Brauw, zie beneden.

Zuidema

[Brau, jhr. Mr. Willem Maurits de (2)]

BRAUW (jhr. Mr. Willem Maurits de) (2), zoon van den voorgaande, geb. 24 Aug. 1838 te 's Gravenhage, overl. ald. 18 Dec. 1898. Na 22 Jan. 1864 aan de Utrechtsche hoogeschool tot jur. utr. Dr. bevorderd te zijn, op een diss. *De departementen van algemeen bestuur in Nederland sedert de omwenteling van 1795*, vestigde hij zich als advocaat in den Haag, werd het volgend jaar commies bij den Raad van State, in 1867 commies en in 1874 referendaris bij 't departem. v. koloniën, in 1882 administrateur der generale Thesaurie bij 't departem. v. Financiën. 1 Sept. 1882 zag hij zich tot minister van Koloniën in het ministerie van Lijnden van Sandenburg

benoemd, ter vervanging van Mr. W. baron van Goltstein. Ten gevolge van het votum der Tweede kamer over het in 't begin van 1882 door den Gouverneur-generaal gesloten verlengingscontract van de Billiton-Maatschappij, 't welk de minister had goedgekeurd, vroeg hij eervol ontslag als minister, wat hem 23 Febr. 1883 werd verleend. 16 Juni van het volgend jaar werd hij tot commissaris des Konings in de prov. Zeeland benoemd, welk ambt hij heeft bekleed tot 29 Juni 1897. Zich nu met der woon in den Haag vestigend, overleed hij hier het volgend jaar, in den ouderdom van 60 jaren. Jhr. Mr. W. de Brauw was gehuwd, sedert 1872, met Cornelia Jeanne Gertrude Jacqueline Rigail Certon; hertrouwde in 1889 met een zuster van deze, Henriette Justine. Uit beide huwelijken kinderen.

Zie: van Welderen Rengers, *Parl. gesch. Nederl.* (1907), Register; Ising, *In de Kamer der Stat.-Gen.* (1892), Register en over 't geslacht de Brauw; Nagtglas, *Levensber. Zeeuwen I* (1890), 77, II, 690; *Ned. Adelsboek*, 1908, 56; *Ned. Patr. II* (1911), 36; Vorsterman van Oyen, *Stam- en Wapenboek*, (1885), I, 96.

E. Zuidema

[Bray, Pieter de]

BRAY (Pieter de) trad als tooneelspeler op in de Coster's 'Academie' en werd in 1639 aan den Amsterdamschen Schouwburg verbonden. Hij speelde de voornaamste vrouwenrollen - eerst in 1655 trad eene vrouw in den Schouwburg op. In *De geest van Mr. G. Tengnagel* wordt van hem gezegd: 'Daer's de Bracy, die 't al verbeelde, Joffer, hoer, of coningin; Trots als een voor keyser speelde, speelde hy voor keyserin.' Zijn speelloon bedroeg per avond f 1.50; ook waschte en verstellde hij en zijne vrouw voor den Schouwburg. In Februari 1639 is hij gestorven.

Zie: E.F. Kosmann, *N. Bijdr. tot de gesch. v.h. Ned. toon. in de 17e en 18e eeuw*, 91.

Worp

[Brink, Arnoldus Reinerus ten]

BRINK (Arnoldus Reinerus ten), geb. Nijkerk 13 Febr. 1816, overl. te Blaricum 1 April 1861. Hij werd priester gewijd in 1838 en in hetzelfde jaar benoemd tot assistent te Azewijn, daarna kapelaan te Herven en Aerdt, Arnhem (Walb.) van waar hij in 1840 als missionaris vertrok naar West-Indië, om op het Hollandsch gedeelte van het eiland St. Martin onder de Negers werkzaam te zijn. Zijne geschokte gezondheid noopte hem in 1853 naar het moederland terug te keeren. Nog in den loop van dat jaar werd hij pastoor te Loo (bij Duiven). Vandaar werd hij in Januari 1858 verplaatst naar Blaricum, waar hij pastoor bleef tot zijn dood. Hij maakte daar aanstonds plannen tot den bouw van een nieuwe kerk en pastorie, welke laatste hij alleen mocht voltooien. Bij zijn vertrek naar de missie verscheen van J. de Breet, beëdigd translateur en onderwijzer, een *Afscheidsgroet aan den Weleerwaarden Heer A.R. ten Brink R.K. Pr. bij zijn vertrek van Arnhem en zijne bestemming als missionaris naar West Indiën* (Arnh. 1840). Hij zelf gaf uit: *Leerrede gehouden in de St. Walburgs-kerk te Arnhem, op den 17 Zondag na Pinksteren, den 4 Oct. 1840 door - bij zijn afscheid van de R.K. gemeente aldaar. Uitgegeven ten voordeele van het R.K. Weeshuis* (Arnh. 1840) *Arch. Aartsb. Utr.* I, 418.

van der Heijden

[Brinkhuizen, Harmen]

BRINKHUYZEN (Harmen), gest. 14 Sept. 1695, was in 1680 aan den Amsterdamschen Schouwburg verbonden op een speelloon van f 4.50. In 1693 verdienden hij en zijne vrouw samen f 11; zij behoorden dus tot de voornaamste tooneelspelers. Zijn dood werd bezongen door Ludolph Smids en door Abraham Bogaard.

Zie: K o s s m a n n , *N. Bijdr. tot de gesch. v.h. Nederl. toon. in de 17e en 18e eeuw* 115.

Worp

[Brinkhuyzen - Petit, Maria]

BRINKHUYZEN - PETIT (Maria), de vrouw van den vorige, was eene zuster van Catharina Christina Petit, de vrouw van Harmanus Benjamin. In 1680 was zij aan den Amsterdamschen Schouwburg verbonden op een speelloon van f 5. In 1696, na den dood van haar man, is zij te gelijk met haar zwager en zuster Benjamin korten tijd bij Rijndorp geweest, maar al spoedig teruggekeerd. In 1701 had zij met Hermanus Koning en met haar zwager de directie over de Amsterdamsche tooneelspelers, die, zooals de gewoonte was, gedurende de vacantie de kermissen bereisden. Zij leefde nog in 1723, maar het is niet zeker, of zij toen nog aan den Schouwburg was. In 1738 roemde Duim in zijn *Jubilée* 'het zusterpaar der Petieten.'

Zie: K o s s m a n n , *N. Bijdr. tot de gesch. v.h. Nederl. toon. in de 17e en 18e eeuw*, 116; W o r p , *Gesch. v.h. drama en v.h. tooneel*, II, 37.

Worp

[Brinkman, Gerrit]

BRINKMAN (Gerrit) was in 1737 als tooneelspeler aan den Amsterdamschen Schouwburg verbonden, waar hij toen een speelloon had van f 3.50. In 1768 verdiende hij en zijne vrouw per avond elk f 5.25. Brinkman was een goed tooneelspeler en wedijverde met Punt; zij hadden 'ieder hunne cabaal, dat ter dier tijd een heel spelletje in Amsterdam verwekte', vertelt Corver. Toen Punt in 1745 den Schouwburg verliet, om er eerst in 1753 terug te keeren, nam Brinkman vele zijner rollen over. Hij speelde o.a. Claudius in *De doodelijke minnenijd*, Orestes in *Andromache*, Cato in *Julius Caesar en Cato*, de titelrol in *Galeasso*, *Timon* en de *Glorieus*, Barneveld in *De dood van Willen den Eersten*, Ulysses in *Achilles*, enz., maar ook comische rollen, zooals Vetlasoepe in *Don Quichot*. Brinkman was ook tooneelmeester met een salaris van f 300; zijne nauwgezette plichtsbetrachting heeft hem den 11den Mei 1772 bij den brand van den Schouwburg het leven doen verliezen.

Worp

[Broecke, Pieter van den]

BROECKE (Pieter van den), geb. te Antwerpen 25 Februari 1585, overl. 1 Dec. 1640 voor Malakka. Hij was de zoon van Pieter (later koopman te Hamburg) en Maiken de Morimont. Zijne eerste reis deed hij naar Kaap Verd in 1605-06, als ondercommies voor het huis Elias Trip, de tweede in 1607-09 naar Angola en Congo, als ondercommies van Jacob Niquet (zwager van Gouv.-Gen. Reynst); de 3e en 4e in 1609-12 naar Angola, als eerste commies van denzelfden. In zijne reisbeschrijving vindt men de bijzonderheden terug; in die der 4e o.a. betreffende Loango. Veel belangwekkender echter zijn de reizen naar O.I. in 1613-1629. Hij werd er heengezonden als opperkoopman met de vloot van Reynst en knoopte handelsbetrekkingen aan in de Roode-zee-havens (Aden, Mocka enz.), leidde de verdediging van het fort Jakatra tegen de, met de Engelschen vereenigde, Javanen in 1618-19 waar zijne houdingverschillend beoordeeld is geworden, werd later door

J. Pzn. Coen als opperkoopman naar Suratte gezonden, waar hij als directeur van den handel in Hindostan en Perzië tot 1629 bleef. Te Batavia teruggekeerd werd hij commandeur der retourvloot, waarmede hij in Juni 1630 het vaderland bereikte. Eenige jaren later keerde hij naar O.I. terug, waar hij het beleg van Malakka leidde, maar hij stierf vóór de inneming van die stad. Eenvoudig, ongekunsteld, zonder geleerdheid, toont hij zich in zijne journalen zooals hij was; de verteller blijkt een juist oordeel te bezitten en

vertelt slechts merkwaardige zaken. Het M.S. bevindt zich in de Universiteitsbibliotheek te Leiden; het bevat een aantal bijzonderheden, die niet in druk zijn verschenen. Zijn portret werd geschilderd door Frans Hals en gegraveerd door den Haarlemschen graveur Adriaan Matham. Zijn zinspreuk was: Een uur betaelt het al. Hij is ongehuwd gebleven.

Zie: Tiele, *Mémoire* 236-244, 9-20; id. *Ned. Bibliogr. v.L. en Vk.* 48-49; *Begin en Voortgang* (voor de gedrukte reisverhalen); M. van Deventer, *Geschiedenis der Nederlanders op Java*, 1885, I, 109; E.W. Moes, *Iconographia Batava I* (1897) 130; J.E. Heeres, *P.v.d.B. en zijne journalen* (Geschiedk. opstellen, uitg. ter eere van Dr. H.C. Rogge, Leiden 1902); (Leupe P.A.) *P.v.d.B. voor Jakatra in 1619* (*Ned. Spectator* 1877).

Mulert

[Broek, Isfridus van den]

BROEK (Isfridus van den), geb. te Helmond 1685, overl. in de abdij van Postel 1 Sept. 1744. Hij deed waarschijnlijk zijn aanvankelijke latijnsche studiën te Gemert, werd 21 Sept. 1708 te Postel in de orde der Norbertijnen ingekleed en legde daar 8 Sept. van het volgend jaar de kloostergeloften af. Spoedig ontving hij nu de kleinere wijdingen, die van subdiaken en diaken en werd in Maart 1710 priester gewijd. 1 Jan. 1713 trad hij in de abdij op als lector in de theologie tot 27 Febr. 1719. Hij vertrok nu als kapelaan naar Arendonck, doch hervatte 13 Febr. 1721 zijn theologische lessen weer, totdat hij 30 Jan. 1722 als pastoor van Helmond werd aangesteld, waar hij 15 dagen later werd ingehaald. Hij bleef hier de pastorale bediening waarnemen, totdat hij door de stemming zijner medebroeders als abt van Postel werd aangewezen. Deze benoeming werd 8 April 1726 door koningin Maria Elizabeth bekrachtigd. Den laatsten April aanvaardde van den Broek zijn waardigheid en werd door Franciscus Panhuysen, abt van Averbode, met volmacht van den abt van Floreffe, in het bezit der abdij gesteld. De abtelijke wijding had plaats te Luik in 1727 in het klooster van Premonstreit door den suffragaan bisschop Rossius de Liboy. Achttien jaren hield van den Broek als een voorbeeldig overste de teugels van het bestuur in handen. Hij liet enkele gedeelten aan de abdij bijbouwen en bracht eenige veranderingen in de inwendige regeling van het klooster.

De prelaat, groot minnaar van de theologische studie, heeft veel aantekeningen achtergelaten, o.a. een handschrift van 346 blz. onder den titel: *Definitiones et conclusiones practicae juxta S Thomam per modum examinis*. In de eetzaal van de abdij van Postel hangt zijn levensgroot geschilderd portret.

Zie: Ign. Welvaerts: *Alg. Ned. Familiebl.* 1889; *Noord Brab. Volksalm.* 1889, 153-160; *Postels Biogr. Woordenb.* 46-51. Schutjes, *Geschied. Bisd. 's Hert. I.*, 328, IV, 127.

Heeren

[Broekhuizen, Herman van]

BROEKHUYZEN (Herman van), kapitein ter zee, geb. te Utrecht 12 April 1843, overl. 6 Juni 1891; zoon van Arnoldus v.B. en van Ida Eickelbohm; gehuwd in 1882 met A.P.M. Esscher. Hij kwam 1 Oct. 1857 als adelborst in dienst, werd 1 Oct. 1860 adelborst 1e kl., doorliep de verschillende officiersrangen. Nam als luitenant ter zee 1e kl. in de jaren 1879, 1880 en 1881 deel aan de tochten van de Willem Barends naar de Noordelijke IJszee. Hij werd 1 Maart 1891 bevorderd tot kapitein ter zee.

Zie: *Marineblad* 1891/92.
Herman

[Brouwer, Hendrik]

BROUWER (Hendrik), geb. in 1581 of 1582, overl. op Chiloë 7 Aug. 1643. Zijne ouders waren

Gysbert en Geerte Cornelis dr. van der Streng. 26 April 1606 vertrok hij naar O.I. met de vloot van Paulus van Caerden als secretaris van den breeden raad op de 'Banda' en keerde met dit schip in Juli 1610 in patria terug. 20 Dec. d.a.v. ging hij weder naar O.I. als commandeur van een eskader van drie schepen, waarmede hij midden 1611 te Bantam aankwam na, op de door hem voorgestelde wijze, op ongeveer 36° Z. Br. in oostelijke richting van de Kaap uitgaande Java, met noordelijke koersen, bereikt te hebben, en de reis naar de Molukken vervolgde. Minder goede verstandhouding met den Gouv. Gen. Both was oorzaak, dat hij van daar, via Makassar en verschillende plaatsen aan Java's Noordkust en Bantam en wederom over Soerabaja, waar hij een opdracht vervulde bij den onafhankelijken vorst, met de 'Roode Leeuw met de pijlen' vertrok om (den lateren Gouv. Gen.) Specx te Firando als opperhoofd op te volgen. Reeds in 1613 verrichtte B. de hofreis naar Jedo, om daar den sjogoen Iyéyasoe te begroeten. In Aug. 1614 werd hij weder vervangen door Specx. Als raad van Indië onder Gouv. Gen. Reynst was hij met anderen in commissie, om verschillende aangelegenheden in Oost- en Midden Java te regelen. In het laatst van 1615 vertrok hij wederom naar Nederland als commandeur. Tusschen 1616 en 1631 vervulde hij als bewindhebber der O.I.C. verscheiden diplomatieke opdrachten in Engeland. Begin 1632 benoemde de Kamer van XVII hem tot Gouv. Gen. en 18 April d.a.v. vertrok hij derwaarts met een vloot van 5 schepen. In deze hooge functie verbleef hij tot 1 Jan. 1636. Naar hem werd de, bij de blokkade van Malakka ontdekte, straat (Bengkalis) genoemd. Als commandeur van de retourvloot keerde hij in dat jaar naar patria terug. Een poging om wederom bewindhebber te worden, faalde.

In 1642 trad hij in dienst van de W.I. Comp., in den rang van Gouv. Gen., met een bijzondere opdracht, om het de Spanjaarden in Chili lastig te maken. 22 Dec. te Pernambuco aangekomen. liep hij reeds 15 Januari 1643 vandaar met 5 schepen van zijn vloot uit: 'Amsterdam', 'Vlissingen', 'Eendracht', 'Oranjeboom' en 'Dolphijn'. Onderbevelhebber was de vice-admir. Elias Herckmans. Hij zeilde beoosten Staten-eiland om en maakte daarmede uit, dat dit geen geheel vormde met het (denkbeeldige) Zuidland. De door hem bevaren passage werd sindsdien naar hem genoemd. Den 30en April bereikte men Chiloe en een der inhammen kreeg den naam van Brouwershaven. Met den ondermajoor Blaeuwbeek (II kol. 171) ingeschepte troepen nam hij Carelmapoe in, aan de golf van Ancoed gelegen, waarvan het Sp. garnizoen over de kling werd gejaagd, maar een andere kustplaats Castro bleek reeds verbrand en verlaten te zijn. Hij trok zich deze mislukking zóó aan, dat hij reeds 8 Juni ziek werd en ter reede Brouwershaven overleed. Zijn lijk werd gebalsemd, medegenomen naar Valdivia en daar begraven. Zijn opvolger Elias Herckmans keerde echter spoedig terug.

Hij huwde te Amsterdam 24 Maart 1617 met Agniete Pels er van Eupen (bij Aken), die hem naar O.I. volgde, toen hij daar Gouv. Gen. was. Zijn portret komt in Valentijn's werk voor. Nog een portret van hem is gegraveerd door I. Ledebouer en J. van der Schley. Door een onbekende geschilderd portret is in het Paleis te Weltevreden en copieën daarvan in het Rijksmuseum, het Ministerie van Koloniën en het Paleis te Buitenzorg.

Zie: J.E. Heeres, *De G.G. Hendr. Brouwer*

in *Oud- Holland XXV* (1907) 174, 217, alsmede M.A. van Rhede van der Kloot, *De G.G. en Comm. gen. enz.* ('s Grav. 1891).

Mulert

[Brouwer, Dr. Petrus van Limburg]

BROUWER (Dr. Petrus van Limburg), zoon van Abraham Henricus Brouwer en Johanna Sophia Slatboom, geb. te Dordrecht 20 September 1795, gest. te Groningen 21 Juni 1847. Hij genoot zijn eerste opleiding in Dordrecht en den Haag en werd in 1811 als student aan de Leidsche hoogeschool ingeschreven. Hij werd tot medicus opgeleid, zoodat hij dan ook 24 Febr. 1816 in de geneeskunde promoveerde na verdediging van een *Dissertatio de senectute*. Hij vestigde zich als geneesheer te Tiel en daarna te Rotterdam. Maar reeds in zijn studententijd was hij sterk onder den invloed gekomen van Wyttenbach, zoodat hij weldra geheel voor de studie der klassieke oudheid was gewonnen. In zijn praktijk zette hij deze studiën voort, zoodat hij 21 Juni 1820 promoveerde tot doctor in de letteren na verdediging van een *Commentatio de ratione qua Sophocles veterum de administratione et justitia divina notionibus usus est, ad voluptatem tragicum augendum* (Lugd. Bat. 1820). In Augustus d.a.v. werd hij benoemd tot conrector te Alkmaar, den 10 October 1821 te Rotterdam. Intusschen zette hij zijn studiën over de klassieke oudheid voort. In 1822 bekroonde de Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen zijn *Prijzverhandeling over het nationaal tooneel met betrekking tot het treurspel* (*Werken der Holl. Maatsch.* VI). In 1823 bekroonden Curatoren van het Stolpiaansch legaat hem met goud voor zijn antwoord op de prijsvraag *An et quatenus philosophi qui ante Socratem et Platonem fuerunt, atque illi ipsi et qui ex eorum scholis prodierunt, in commemorandis vel et exponendis principiis moralibus divinae existentis naturae et providentiae deorum notionem subinde adhibuerint et virtutis incilamenta inde deduxerint* (Lugd. Bat. 1823). In 1825 werd hij dan ook tot buitengewoon hoogleeraar in de letteren te Luik benoemd; 21 November van dat jaar hield hij daar zijn *Oratio de veterum Graecorum traditionibus ad antiquitatis cognitionem prudenter adhibendis*. In 1830 verloor hij door de Belgische revolutie zijn leerstoel en keerde hij naar Noord-Nederland terug. Hij werd in 1831 als buitengewoon hoogleeraar te Groningen benoemd of liever daarheen verplaatst. Hij nam toen van ten Brink de colleges over Grieksche taal, letterkunde en antiquiteiten over. Na den dood van Van Eerde werd hij tot gewoon hoogleeraar benoemd, welk ambt hij 18 Januari 1836 aanvaardde met een *Oratio de historia ceterarum artium ac disciplinarum duae ac magistra* (Gron. 1836). Hij onderwees sedert de algemeene geschiedenis en de Romeinsche antiquiteiten. Nog volgde hij van Eerde op als bibliothecaris der hoogeschool; als zoodanig gaf hij in 1841 het tweede deel van den catalogus dier boekerij uit. Hij was gehuwd met Johanna Aleida Ipera Wiselius, een dochter van den bekenden dichter Samuel Iperusz. Wiselius. Den naam *van Limburg* Brouwer voerde hij naar de moeder van zijn vader Anna Geertruida van Limburg, gehuwd met Petrus Brouwer.

Van Limburg Brouwer was een man van een fijnen geest en van groote veelzijdigheid. Hij was een humanist van den ouden stempel en was juist daardoor meer modern dan de tekstkritische school, die na hem kwam; voor hem was de oudheid nog levensvulling en ideaal. Zijn hoofdwerk was de *Histoire de la civilisation morale et religieuse des Grecs* (Gron. 1833-1842, 8 dln.), dat lang zeer gewaardeerd is als een voortreffelijke uitbeelding van het Grieksche geestesleven. In denzelfden

ruimen geest als Brouwers hoofdwerk waren zijn overige onderzoekingen opgevat; bekend zijn zijn *Proeve over de zedelijke schoonheid der poëzy van Homerus* (Leiden 1825), evenzoo *van Pindarus* (Amst. 1826), *van Aeschylus* (Amst. 1827), *van Sophocles* (Gron. 1832), *van Euripides* (Gron. 1832), studiën, die ver uitgingen boven tekstkritische interpretatie. Behalve andere studiën over de Grieksche oudheid gaf hij een uitgave van de *Apologia Socralis* (Gron. 1838) en een *Handboek der Grieksche mythologie* (Gron. 1841), ten slotte een *Overzicht van de geschiedenis der allegorische uitlegging van de Grieksche mythologie* (Amst. 1843). Ook de ontdekkingen in Egypte trokken zijn aandacht, blijkens zijn *Gedachten over het verband tusschen de zedelijke en godsdienstige beschaving der Egyptenaren* (Amst. 1828) en vooral zijn *Iets over de nasporingen van Champollion den jongeren, ten opzichte van de Egyptische godenleer* (Amst. 1830). Op het gebied der Romeinsche geschiedenis gaf hij een uitgebreid boek over *Cesar en zijne tijdgenooten* (Gron. 1844-1846, 4 dln.). Uit het Italiaansch vertaalde hij *Manzoni, De verloofden* (Gron. 1835, 3 dln.) en *Het leven van Benvenuto Cellini* (Gron. 1843, 2 dln.). Nog moeten worden vermeld zijn *Verhandelingen en losse geschriften* (Gron. 1835).

Naast Brouwers wetenschappelijk werk staat zijn arbeid op het gebied der Nederlandsche letterkunde. Daartoe valt in de eerste plaats te rekenen *Het leven van Samuel Iperusz. Wiselius* (Gron. 1846), zijn schoonvader, wiens letterkundige verdiensten hij in het licht stelde. Brouwer is bovendien de eerste geleerde geweest, die in Nederland de Grieksche oudheid in romanvorm uitbeeldde: zijn *Charicles en Euphorion* (Gron. 1831) en zijn *Diophanes* (Gron. 1838, 3 dln.) werden in zijn dagen zeer gewaardeerd; eerst later merkte men op, dat de klassieke oudheid hier minder dicht was benaderd dan in Brouwers wetenschappelijke studiën het geval was. Van pittiger gehalte waren zijn kleine stukjes in *Een ezel en eenig speelgoed* (Gron. 1842), waarin hij Apuleius en Lucianus navolgde. Maar het meest bekend is van Limburg Brouwer geworden en ook gebleven in ruimen kring door *Het leesgezelschap van Diepenbeek* (Gron. 1847), waarin in wat langwijligen romanvorm een goede uitbeelding wordt gegeven van het Nederlandsche geestesleven in de dagen van Willem II, gelijk de schrijver het zag.

Zijn portret is gelitografeerd door J.P. Berghaus.

Zie: *Programma inaugurale* van 1836; *S y b r a n d s* in *Alg. Konst en Letterbode*, 1847, no. 37, 38; *H u b e r*, *P. van Limburg Brouwer vooral in zijn jeugdigen leeftijd geschetst* (Gron. 1848); *K i s t* in *Hand. Maatsch. Ned. Lett.* 1848, 22 vlg.; *Notice sur P. van Limburg Brouwer* in *Annuaire de l' Acad. Royale de Belgique*, 1848; *Boeles* in *Jonckbloet Gedenkboek der hoogeschool te Groningen, Levensschetsen*, 145 vlg.; *B i l l e t e r*, *Die Anschauungen vom Wesen des Griechentums*, passim; *A. E. J. Holwerda* in *De Gids* 1890, III, 424; *H u i z i n g a* in *Academia Groningana MDCXIV-MCMXIV*, 48 vlg.; *R o o s*, *Geschiedenis van de bibliotheek der Rijksuniversiteit te Groningen*, 28 vlg.; *K a l f f*, *Gesch. der Ned. Lett.* VII 115 vg., 155, 213 vlg. en de daar aangehaalde bronnen.

Brugmans

[Brouwer, Mr. Petrus Abraham Samuel van Limburg]

BROUWER (Mr. Petrus Abraham Samuel van Limburg), zoon van Dr. Petrus van Limburg Brouwer en Susanna Johanna Aleida Ipera Wiselius, geb. te Luik in 1829, gest. in den Haag 13 Febr. 1873. Hij genoot voorbereidend onderwijs te Groningen, waar

zijn vader in 1830 hoogleeraar was geworden. Hij werd 11 Juni 1844 aldaar als student ingeschreven en promoveerde daar 18 Maart 1850 op een *Dissertatio juridica exhibens doctrinam juris Romani de actionum concursu, maxime secundum Savignii sententiam*. Hij vestigde zich met zijn moeder te Amsterdam, waar hij spoedig aansluiting verkreeg met de redactie van de *Gids*; in 1854 werd hij in de redactie van dit invloedrijke tijdschrift opgenomen, waarin hij tot 1865 zitting hield. In 1855 werd hem te Groningen een professoraat in de rechtsgeleerde faculteit aangeboden, waarvoor hij evenwel meende te moeten bedanken. In Augustus 1856 werd hij benoemd tot wetenschappelijk ambtenaar aan het algemeen rijksarchief; tengevolge daarvan verhuisde hij naar den Haag, waar hij sedert bleef wonen. Aan het rijksarchief heeft hij nuttigen arbeid verricht; hij ordende het archief van de directie van den Levanthandel, de grafelijke rekeningen, de registers van de rekenkamer van Holland en de civiele sententiën van het Hof van Holland tot 1660. Een andere vrucht van Brouwers werkzaamheid aan het archief is de uitgave der *Boergoensche charters, 1428-1482. Derde afdeling van het oorkondenboek van Holland en Zeeland, uitgegeven van wege de Kon. Akademie van Wetenschappen* (Amsterdam, 's Gravenhage 1869). Daar het charterboek van Van Mieris slechts tot 1436 liep, kon Brouwer in deze regestenlijst een groot aantal onbekende en ongedrukte oorkonden opnemen. Intusschen was hij ook op praktisch staatkundig terrein opgetreden; in Februari 1864 werd hij door Almeloo afgevaardigd naar de Tweede Kamer, waarin hij tot 1868 zitting heeft gehouden. Brouwer was een man van de vrije gedachte op het gebied van godsdienst en wijsbegeerte; in de politiek was hij een liberaal uit de school van Thorbecke, maar veel te zelfstandig van geest en daad om dezen meester steeds te volgen; met name op koloniaal gebied week hij van den grooten leider af. Reeds vroeger had hij Groens staatsrechterlijk systeem en ook diens praktische staatkunde bestreden; hij bleef dat ook in de Kamer doen. In het debat bracht Brouwer dikwijls een filosofisch-wetenschappelijk element, dat nog weinig in de Kamer was vernomen. Na de tweede ontbinding der Tweede Kamer door het ministerie Heemskerk in Januari 1868 werd Brouwer niet herkozen; sedert bleef hij zich geheel aan zijn archiefwerk en aan wetenschappelijke studie wijden. Hij vond daarvoor een vriendschappelijken kring in de mannen van den *Spectator*, de vergaderingen verzuimde hij zelden en hij was een der trouwste medewerkers. Een andere kring, waarin hij veel invloed had, was het *Koninklijk Instituut voor de taal- land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië*, waarvan hij in 1868 bestuurslid werd; in de *Bijdragen* van het *Instituut* en in het *Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië* gaf hij een aantal studiën. Brouwer overleed ongehuwd.

De geestelijke werkzaamheid van van Limburg Brouwer was zeer uitgebreid. Godsdienst, wijsbegeerte, geschiedenis, kunst, letteren, economie, rechtswezen, staatkunde - alles had zijn belangstelling; zeer veel heeft hij over al deze onderwerpen geschreven en gepubliceerd. Maar in zijn latere jaren heeft hij zich meer en meer gespecialiseerd op Indië; taal, letterkunde, kunst, maatschappij, wijsbegeerte en godsdienst van de Hindoe's werden meer en meer het onderwerp van zijn wetenschappelijk onderzoek. Van groote waarde achtte hij dat onderzoek niet alleen op zich zelf, maar ook voor de kennis van Nederlandsch-Indië, dat een oude Hindoe-beschaving heeft. Zeer groot

is ook het aantal studiën, dat Brouwer in verschillende tijdschriften heeft gepubliceerd; ook in den *Gids* en den *Spectator* schreef hij in meer populairen, maar steeds zeer verzorgden vorm over de resultaten van zijn onderzoek. Zijn eerste artikel op dat gebied, *Nitisastra*, verscheen in den *Gids* van Jan. en Febr. 1860; sedert bleef hij steeds werkzaam. Maar het meest bekend is Brouwer gebleven als de schrijver van den oosterschen roman *Akbar* ('s Grav. 1872; meerm. herdr.), die snel een groote populariteit wist te verwerven. Het boek is evenmin een avonturenroman als een psychologische roman; een zedenbeschrijving is het alleen tot op zekere hoogte; het geeft bovenal een beeld van het denkleven van Indië in de dagen van den grooten keizer Akbar, zooals Brouwer zich dat voorstelde en waarin hij ook zeer veel van zijn eigen denkbeelden heeft gemengd. Door de prachtige beschrijving van het Indische leven wist de *Akbar* blijvend te boeien.

Zijn portret is gelithographeerd door J.P. Berghaus.

Zie: Kern in *Ned. Spect.* 1873, 59 vlg.; Zimmerman, in *Gids* 1873, I, 500 vlg.; van Soest in *Tijdschr. voor Ned. Indië* 1873, I, 235 vlg.; Vosmaer in *Levensb. Lett.* 1875, 19 vlg. (met bibliographie).

Brugmans

[Bruin, Anna Maria de]

BRUIN (Anna Maria de) (overl. 1744) kwam in 1730 als tooneelspeelster aan den Amsterdamschen Schouwburg. Zij was eene dochter van Jan de Bruin en zijne vrouw Elisabeth, beiden ook tooneelspelers aan den Schouwburg, die in 1737 samen een speelloon van f 4 hadden. Anna Maria was eene der eerste actrices en verdiende f 5 per avond. Zij speelde de titelrol in *Jacoba van Beyeren*, Chimene in de *Cid*, Julia in *Eneas en Turnus*, Cornelia in Pompejus, Monisma in *Mithridates* en Lucretia in *Lucius Junius Brutus*. Tot 1742 danste zij ook in balletten. In 1733 is zij gehuwd met Jan Punt (IV kol. 1098) en elf jaren later op jeugdigen leeftijd bij eene bevalling gestorven.

Zie: Corver, *Tooneel-aantekeningen*, 6, 7, 20, 29.

Worp

[Bruin, Paulus Bernardus]

BRUIN (Paulus Bernardus), geb. te Alkmaar 28 Juni 1850, overl. te Oudenbosch 25 Sept. 1905. Hij trad 26 Sept. 1869 in de Jezuïetenorde, was leeraar te Katwijk 1875-79, werd priester gewijd te Maastricht 8 Sept. 1882, hield er vele jaren voordrachten voor de vereeniging 'Geloof en Wetenschap' en was tevens in de zielzorg werkzaam. Van 1897 tot zijn dood onderwees hij de zedekundige wijsbegeerte voor zijn ordebroeders te Oudenbosch. Hij behoorde sinds 1886 tot de vaste medewerkers van het tijdschrift *Studiën op godsdienstig, wetenschappelijk en letterkundig gebied*, waarin hij bijdragen, vooral op sociologisch gebied plaatste. Afzonderlijk gaf hij uit: *Persoonlijke dienstplicht of plaatsvervangning* (Haarlem 1889), *Sociologische Beginselen* (Nijmegen 1904, onmiddellijk gevolgd door den tweeden druk) en bewerkte negen ascetische werkjes van zijn vlaamschen 18-eeuwschen ordebroeder Car. van den Abeele in 't nederlandsch.

van Miert

[Brunsveldt, Hendrik]

BRUNSVELDT (Hendrik), zoon van Dirck en van Johanna van Hottinga; werd Nov. 1658 benoemd tot extra-ordinaris capitein ter admiraliteit van Friesland, maakte als zoodanig den tocht mede van de Ruyter naar de Oostzee, keerde Aug. 1660 vandaar terug. Werd Maart 1665 bevorderd tot schout-bij-nacht, maakt alle zeetochten van den 2en engelschen oorlog mede. In de jaren 1671-73 is hij bij 's lands vloot en strijdt bij Solebay en bij Kijkduin; vergezelt Tromp op zijn tocht langs de fransche kust.

Is 10 Nov. 1667 gehuwd met Johanna Adius dochter van Adigerus en van Maycke of Maria Jacobs dr. van Loo; waarschijnlijk was dit zijn tweede huwelijk; hij woonde met deze vrouw tot aan zijn dood te Harlingen. Hij is gestorven kort na den tocht van 1674. Zijn zoon Theodorus is geworden secretaris van Groningen.

Zie: *de Navorscher* 1898.

Herman

[Brutel de la Rivière, Jacques Marie Isaac]

BRUTEL DE LA RIVIÈRE (Jacques Marie Isaac), geb. te 's Gravenhage 27 Juli 1818, overl. 14 Maart 1892; zoon van Jean Jacques B.d.l.R. en van Wendelina Elisabeth van Goens.

Hij kwam in 1832 als adelborst op het Instituut te Medemblik, werd in 1835 adelborst 1e kl. doorliep de verschillende officiersrangen. Bij de reorganisatie van het onderwijs der adelborsten, en het oprichten van een opleiding te Willemsoord, was hij van 1854-1857 oudste officier-instructeur aldaar. Van 1866 tot April 1869 was hij equipagemeester op de werf te Willemsoord, eerst in den rang van kapitein-luitenant ter zee, en van 16 Januari 1867 af als kapitein ter zee. In 1875 aanvaardde hij de betrekking van directeur en commandant der marine te Amsterdam, nadat hij 1 Mei 1874 was benoemd tot schout-bij-nacht, waarop met 1 Mei 1876 de bevordering tot vice-admiraal volgde. In 1877 verwisselde hij de betrekking te Amsterdam met die van Commandant der zeemacht en chef van het Departement van Marine in Ned. Indië, dat hij bleef tot Maart 1880. Gepensionneerd 1 Juni 1880, had hij toen 21 jaren in de koloniën en tusschen de keerkringen doorgebracht.

Zie: *Marineblad* 1892/93.

Herman

[Bruyninck, Bruninck, enz. Nicolaas]

BRUYNINCK, BRUNINCK, enz. (Nicolaas), gest. na 1588. Hij was reeds in 1568 vertrouwd secretaris en raadsman van prins Willem van Oranje, dien hij gedurende diens verder leven trouw en ijverig in alle opzichten ter zijde heeft gestaan. Oranje heeft hem voortdurend gebruikt voor allerlei vertrouwelijke zendingen van staatkundigen zoowel als van particulieren aard, zoodat de geschiedenis van zijn loopbaan feitelijk die van den Prins mag heeten, voor wien hij talloze brieven schreef of deed schrijven als leider van diens secretariaat, wat hij bleef tot 's Prinsen dood. Tal van brieven van den Prins aan graaf Johan van zijne hand zijn overgebleven. Belangrijk is zijn rol vooral geweest in de voorbereidingen van 1570 en 1572, bij de besprekingen over het lot van Anna van Saksen, bij de Keulsche vredesonderhandeling, bij die met Anjou, bij de onderhandelingen over de opdracht der grafelijkheid, de regeling der utrechtse zaken, bij allerlei financieele besprekingen, bij onderhandelingen in Zeeland, waar hij waarschijnlijk thuis behoorde. Ook na 's Prinsen dood, waarover een merkwaardige brief van hem over is, diende hij Maurits en Louise de Coligny, met welke laatste hij naar Zeeland trok, toen zij zich daar vestigde in 1585.

Vgl. over hem: Groen, *Archives*, III suiv. passim, tot VIII, 454 suiv.

Blok

[Bruynsma, Theodorus]

BRUYN SMA (Theodorus), geb. te Bolsward, gest. te Leeuwarden, 6 Nov. 1667. Eerst kapelaan bij den pastoor en aarts priester v.d. Stock te Leeuwarden, volgde hij dezen bij diens dood in 1656 als pastoor op. 3 jaar lang nam hij ook de aarts priesterlijke werkzaamheden waar (zonder echter den titel te hebben), omdat men niet tot overeenstemming kon komen aangaande een nieuwen aarts priester. Hij bleef pastoor te Leeuwarden tot aan zijn dood.

Zie: A. T i a r a , *Annotationes*, 10-12, 38, 39.

de Jong

[Buma, Age]

BUMA (Age), verdienstelijk landhuishoudkundige en volksvertegenwoordiger, geb. 18 Mrt. 1820 te Koudum, overl. 29 Nov. 1893 te Hindeloopen. In 1881 werd hij door 't hoofdkiesdistr. Sneek naar de Tweede Kamer Stat.-Generaal afgevaardigd, als opvolger van den in dat jaar overleden Dr. Idzerda (IV 794). Hij nam hier plaats onder de liberale partij en heeft er tot Maart 1886 zitting gehad.

Met Mr. P.I.G. van Diggelen (zie beneden) richtte hij in laatstgenoemd jaar de Zuiderzeevereeniging op, een vereeniging die zich ten doel stelde, de wenschelijkheid eener droogmaking der Zuiderzee nader aan te toonen en de uitvoerbaarheid ervan grondig te onderzoeken. Buma zelf was tot zijn dood de voorzitter dier vereeniging, waartoe in korten tijd een groot aantal leden uit geheel Nederland waren toegetreden.

B. was ook lid der Prov. Staten van Friesland en bestuurslid van de vereeniging 'Schuttevaer' ter bevordering van het onderwijs aan schipperskinderen.

Zijn portret is gelithographeerd door W. Steelink.

Zie: Jhr. Six in *Eigen Haard* 1894, 101 e.v. (met portret); van Welderen Rengers, *Parl. gesch. Nederl.*, Register. En voor 't geslacht Buma: Andreae in *Fr. Volksalm.* 1887, 1 en 1888, 22; *Stamboek Friesche Adel* I, 414 en II, 288; *Ned. Patriciaat* II (1911), 46.

Zuidema

[Bunnik, Karel Cornelis]

BUNNIK (Karel Cornelis), geb. te Delft 25 Oct. 1830, overl. 10 Jan. 1884. Jongste der drie zonen van den majoor der artillerie Hendrik Bunnik, geb. te Nieuwpoort 30 Juli 1774 en van diens tweede echtgenoot Cornelia Bergsma, geb. 14 Jan. 1790. Op jeugdigen leeftijd verloor hij zijn beide ouders (zijn vader stierf 17 October 1834, zijn moeder 12 Febr. 1835) en werd hij opgenomen in het gezin van zijn oom C.A. Bergsma (IV. kol. 121) toenmaals hoogleeraar aan de hoogeschool te Utrecht. In 1846 geplaatst op het marine-instituut te Medemblik, wordt hij in 1850 benoemd tot adelborst 1e kl. en 2 jaar later tot luitenant ter zee 2e kl. Voor zijn gedrag bij een expeditie in Indië in 1859 benoemd tot ridder der mil. Willemsorde 4e kl., is hij in 1869 commandant van het schroefstoomschip 4e kl. Amstel, waarmede een reis wordt gemaakt naar de kust van Afrika; toen een sloep van dit schip in de branding omsloeg, vielen verschillende opvarenden in handen van de inboorlingen en werden naar het binnenland vervoerd, uit welke gevangenschap ze door onderhandelingen na een maand werden bevrijd, waarop echter een strafexpeditie volgde. In 1872 bereikt hij den rang van kapitein-luitenant ter zee, wordt voor zijn verrichtingen op Atjeh bevorderd tot ridder 3e kl. van de militaire Willemsorde, en is van 1874 tot 1877 directeur van het marine-etablissement op Onrust, wordt in 1877 bevorderd tot kapitein ter zee, en in 1881 gepensionneerd.

Zie: *Levensschets door A.C. van Haef ten* ('s Gravenhage 1884).

Herman

[Burch, Franciscus van der]

BURCH (Franciscus van der), geb. te Dordrecht 1574, overl. aldaar 1624, studeerde te Leiden in de rechten, verdedigde 2 Apr. 1594 onder Bronchorst *Theses de Emtione et Venditione* en 15 Apr. 1595 onder Beyma *Theses de Axiomatibus probabilibus*. Het volgend jaar was hij aan de universiteit te Orleans. Hij was schepen

en later burgemeester in zijn geboortestad Dordrecht, verder dijkgraaf van de Alblasserwaard en afgevaardigde naar de Staten van Holland.

Zijn portret door J.v. Ravesteyn, 1609, in het Rijksmuseum te Amsterdam (Cat. no. 1975a).

Zie: S. van Gijn, *Dordracum Illustratum* (1908) I, 244; II, 198; *Diarium* van Ev. Bronckborst, reg.; *Bijdr. en Med. Hist. Gen.* XXXIV (1913) 316.
van Kuyk

[Burg, Maria van der]

BURG (Maria van der), directrice der H.B.S. voor meisjes te Rotterdam, geb. 9 Febr. 1838 te Gouda, overl. 13 Febr. 1908 te Rome. Haar ouders waren Jacob van der B., beurtschipper van Gouda op Rotterdam, en Henriette Borst. Na de lagere school harer geboorteplaats te hebben afgehoopen, werd zij hier opgeleid voor het examen van onderwijzeres en zag zich weldra geplaatst als secondante op een meisjesschool, eerst te Delfshaven, vervolgens te Dordrecht en te Gorkum. Op haar 24ste jaar werd zij benoemd tot hoofd eener dag- en kostschool te Zaandam. Later vertrok zij naar Rotterdam, waar zij eerst hoofd eener school van M.U.L.O. voor meisjes werd en vijf jaar later, 20 Jan. 1871, directrice van de toen opgerichte, maar eerst in Jan. 1872 geopende H.B.S. voor meisjes. Aanvankelijk was deze gevestigd in een woonhuis op de Scheepmakershaven, doch drie jaar later kreeg zij een eigen gebouw in de Witte de Withstraat. Tot Juli 1898 is zij als directrice dezer eerste H.B.S. voor meisjes te Rotterdam werkzaam geweest; zij werd toen opgevolgd door mej. E.J.R. Bakhuizen van den Brink.

Haar laatste levensjaren bracht mej. van der Burg in Italië door, meerendeels te Rome, waar zij in 1908 op 70-jarigen leeftijd overleed. Na lijkverbranding werd hare asch daar op het Protestantsche kerkhof bijgezet.

Door eigen studie had mej. v.d.B. zich een uitgebreide kennis verworven en velerlei examens afgelegd, o.a. dat voor M.O. Duitsch. Maar bij voorkeur gaf zij te Rotterdam les in de geschiedenis, waarvoor zij hare bevoegdheid ontleende aan haar acte van hoofdonderwijzeres. Zeer werd haar onderwijs in dat vak geroemd. Bij de viering van haar 25-jarig jubilé in 1897 werd haar welverdiende hulde gebracht (zie hierover de *N. Rott. Cour.* van 20 en 21 Jan. 1897).

Zie ook: *N. Rott. Cour.* van 16 en 18 Juli 1898.

E. Zuidema

[Bijlevelt, Johannes van]

BIJLEVELT (Johannes van), in 1671 of 72 te Utrecht geb., overl. 21 Jan. 1727 te Arnhem, deed zijn voorbereidende studies in zijn geboortestad, de hogere te Leuven. Na zijn priesterwijding werd hij eerst assistent bij Petrus Hollen, pastoor te Utrecht in de St. Nicolaaskerk achter den Wal; daarna kapelaan in de St. Jan te Arnhem bij pastoor D. van Deventer, aarts priester van Gelderland. Nauwelijks was hij daar 4 maanden of er ontstond een hevige vervolging; de aanleiding wordt niet gemeld. Bij het opdragen der H. Mis werd hij van het altaar weggesleurd, de kerk werd geplunderd en hijzelf in de gevangenis geworpen. Dit gebeurde in Maart 1699. Na 24 dagen werd hij tegen een losprijs van f 1800 vrijgelaten en uit Arnhem verbannen. Met gevaar zelfs van zijn leven bleef hij echter de gemeente nog 4 jaar bedienen. 5 Nov. 1703 werd hij assistent van pastoor Franc. Verburg te Poeldijk. Na eenigen tijd werd hij door de Oudkatholieken aangeklaagd, omdat hij zijn zending had ontvangen van den verbannen Th. de Cock. Bij interdict van 17 Juli 1704 door de Staten geschorst, werd hij door de goede tusschenkomst van velen weer toegelaten, volgde pastoor Verburg, die 1 Jan. 1708 overleed, op, hoewel zijn vijanden het trachtten te verhinderen en bleef 5 jaar pastoor van Poeldijk. In dien

tijd moest hij 12 keer voor de rechtbank verschijnen, maar ontkwam door den invloed zijner vrienden aan verbanning of andere straffen. In plaats van de

slechte schuur, die voor kerk en pastorie diende, probeerde van Bijlevelt een fatsoenlijker bedehuis te bouwen; doch omdat geen verlof aan de Staten was gevraagd, werd bevolen het gebouwde weer af te breken.

Inmiddels was Jacobus Cats overleden, één der hevigste Oudkatholieken, lid van het Vicariaat en pastoor van den Driehoek of Mariakerk te Utrecht, de voornaamste statie der stad en in deze omstandigheden misschien der geheele Missie, en van Bijlevelt werd het meest geschikt geacht om hem op te volgen en die statie weer tot gehoorzaamheid aan Rome terug te brengen. Hier moest hij echter zwichten voor zijn vijanden en werd hij door de wereldlijke macht verhinderd, van de pastorie bezit te nemen en zoo werd hij in Juni 1713 benoemd tot pastoor van de hoofdkerk in de Oude Molstraat in den Haag; daar werkte hij met de grootste vrucht en won, tot groot voordeel der Katholieken, de genegenheid en het vertrouwen van eenige der voornaamste leden van de Staten van Holland o.a. Bruno van den Dussen, pensionaris en burgemeester van Gouda. De Internuntius te Brussel benoemde hem dan ook tot aartspriester van Delftland en bediende zich dikwijls van hem voor het uitvoeren zijner besluiten en het behandelen van gewichtige zaken.

28 Mei en 9 Juli 1716 was door den Aartsbisschop van Mechelen een verzoekschrift, door zijn secretaris, den bekenden Hoyneck van Papendrecht opgesteld, naar Rome gezonden om een Apostolischen Vicaris te vragen. Den tweeden keer stelde hij vier kandidaten voor, onder wie van Bijlevelt bijzonder wordt aanbevolen o.a. om zijn innige gehechtheid aan den H. Stoel, zijn oprechtheid van geloof en leer. 6 Oct. 1716 kreeg hij van den Nuntius in een brief de volmacht, om in de Vereenigde Provinciën alle weerspannige geestelijken te dagvaarden. Hij dagvaardde nu 2 Oudkatholieken, die zeer tegen den zin der regeering reeds eerder door den Nuntius te Keulen waren opgeroepen, en reisde bij weigering naar hen toe, doch zij riepen de hulp der regeering in en brachten beschuldigingen aan. Door zijn machtige vrienden werd echter gezorgd, dat er niet veel acht op werd geslagen. In Juli 1717 bezocht hij den Nuntius, om dezen met dagvaarden te doen ophouden. Bij zijn terugkomst vond hij een dergelijk streng bevel van de Staten. Nu legde hij met goedvinden van den Nuntius aan den Paus alle bezwaren voor, die uit het dagvaarden door een buitenlander waren te vreezen. Het antwoord uit Rome was zijn benoeming tot Vicaris-Apostoliek bij breve van 2 Oct. 1717.

In de breve stonden de woorden 'in Belgicis ditionibus, quae ab haereticis occupantur', welke ook een voorname reden waren geweest, waarom Theod. de Cock in 1702 was verbannen; daarom durfde men de breve niet aan de Staten overhandigen. Nog andere verwickelingen en moeilijkheden deden zich voor, doch toen in Jan. 1718 een nieuwe breve kwam, waarin die woorden waren veranderd in 'in Hollandia et Foederatarum Provinciarum partibus', koesterde men weer de beste verwachtingen voor de toestemming der regeering, toen opeens een storm opstak, die alles verijdelde: van Bijlevelt werd n.l. in een proces gewikkeld. De pastoor van Assendelft, C. van Poelenburg, was sinds eenige jaren in strijd met den protestantschen heer van Assendelft, Mr. Jean Deutz van Amsterdam, en met de parochianen, niet alleen om zijn oudkatholieke gezindheid, doch vooral om zijn aanstootelijk gedrag, al hebben de vijanden van van Bijlevelt het voorgesteld als een strijd tegen het oudkatholicisme alleen,

om des te beter een gerechtelijke vervolging te kunnen instellen. Immers, eerst richtte Mr. Deutz zich tot van Heussen en noemt als eenige reden het gedrag; waarover ook de Oudkatholieken onder zijn parochianen ontstemd waren. Als van Heussen aan zijn verzoek niet voldoet, wendt hij zich tot van Bijlevelt. Deze had wel geen macht om een priester zending te verleenen, wat hij ook ontkent te hebben gedaan, maar kon toch wel voorloopig één zijner kapelaans, n.l. Caspar van Gerwen, afstaan, om daar den dienst 'bij provisie', zooals werd gevraagd en hij 22 Maart antwoordde, waar te nemen. Van Poelenburg werd met de hulp van den baljuw uit de pastorie gezet en Caspar van Gerwen in het bezit gesteld. Van Poelenburg klaagde hem aan en zoo begon het proces. De geheele loop ervan is door Dr. Knuttel uitvoerig meegedeeld in het *Archief voor Ned. Kerkgeschiedenis* II. (1887), 225-279. De Raadpensionaris hield in de Statenvergadering een lofrede op van Bijlevelt; zelfs Protestanten hadden medelijden met den ijverigen priester, die het slachtoffer was van den doodelijken haat zijner vijanden; velen brachten met de Katholieken bij tot de boete, die ongetwijfeld zou worden opgelegd. Omdat hij voor van Gerwen een algemeene zending aan den Nuntius had gevraagd (door zijn ziekte was dit door een ander behandeld), hem naar Assendelft had gezonden, om daar 'bij provisie' den dienst waar te nemen, tegen de bevelen en plakaten der Staten had gehandeld, werd hij 3 Mei 1718 ten eeuwigden dage uit Holland, Zeeland en W. Friesland verbannen en veroordeeld tot een boete van f 1,000 en betaling der kosten. Hoyneck van Papendrecht schrijft in zijn *Liber memorialis Missionis Hollandiae*: 'dit vonnis is nooit gepubliceerd, tegen de gewoonte van het Hof in; daaruit besloot men algemeen, dat de Vicaris niet zoozeer om een of andere misdaad als wel door den haat zijner vijanden is veroordeeld.' Misschien was het ook te doen, een voorbeeld te stellen en de houding van van Bijlevelt tijdens het proces was minder geschikt, om het Hof tot toegevendheid te stemmen. Hij was door deze veroordeeling onschadelijk voor de Oudkatholieken: nu viel er aan zijn toelating als Apost.-Vicaris niet meer te denken. Hij vertrok naar Brussel en vandaar naar den Aartsbisschop van Mechelen, waar hij ruim een jaar bleef. Zijn archief tot op dezen tijd is nog niet teruggevonden; 't volgende na zijn verbanning, van Dec. 1718 af, berust in het bisschoppelijk Archief van Haarlem. De pogingen tot opheffing van het banvonnissen leden schipbreuk, vooral ook, omdat zijn vijanden door omkooprij eenige vertrouwelijke brieven van hem in handen hadden gekregen, waarin soms uitdrukkingen voorkwamen, beleedigend geacht voor enkele leden der Staten.

Na geweigerd te zijn door de overste van het Franciscanessenklooster te Huissen, verbleef hij eenigen tijd bij den pastoor aldaar, Henricus Hollen en mocht zich daarna 14 Juni 1719 weer vestigen in Utrecht, want, hoewel er een overeenkomst bestond tusschen Utrecht en Holland, om degenen, die uit de ééne provincie waren verbannen, in de andere niet op te nemen, zou Holland het oogluikend toestaan. Hoewel hij zich nergens mee mocht bemoeien, kon hij toch met de noodige voorzichtigheid zijn bediening in Utrecht uitoefenen, terwijl hij weldra door zijn vrienden onder de regeeringsmannen volkomen vrijheid kreeg, om in de provincie Utrecht zijn vicarisschap uit te oefenen. In een verslag van 17 Aug. 1719 zegt hij, dat de regulieren zich trouw onderwierpen aan het bevel van Rome, om het volledig gezag van den Vicaris te erkennen.

Veel drukte bezorgden hem de geruchtmakende berichten van de vervolgingen in Weert en de Paltz. In verband hiermede schreef in Jan. 1720 de Fiskaal van Holland aan dien van Utrecht, dat van Bijlevelt volgens de overeenkomst tusschen Holland en Utrecht niet langer in Utrecht mocht blijven. 14 Febr. werd hem deze beschikking bekend gemaakt en 16 Febr. bevond hij zich reeds te Arnhem bij zijn vriend Moeljaert. In zijn verslag van Juli 1720 schrijft hij zijn verbanning toe aan de Oudkatholieken. Met denzelfden moed en ijver bleef hij echter voor de Missie zorgen; grooten troost vond hij in de medewerking zijner aarts priesters. Hij woonde te Arnhem met zijn zuster *Martina* tot 24 April 1721 bij mevrouw van Outhuysden: toen vertrok deze uit het huis en bleven van Bijlevelt en zijn zuster er alleen wonen. Zijn brieven liet hij daar adresseeren aan zijn zuster 'Martina Bijlevelt, wonende in de Ketelstraat, aldernaest de Drie-Velthoenders'. Al heel spoedig had de regeering van Utrecht hem weer laten zeggen, dat hij wel in de stad mocht komen, maar er vooreerst nog geen verblijf houden, want, zegt hij in een brief van 20 Maart 1720, ze zagen wel, dat het een partijschap was van de Oudkatholieken.

In 1722 en 23 drongen de Oudkatholieken bij de Staten er op aan, dat hun partijgenoot Corn. Steenoven werd toegelaten en erkend als Vicaris over alle Katholieken, doch tevergeefs. In Utrecht en in 't algemeen in alle provincien buiten Holland werden de zendingen van van Bijlevelt erkend en toegelaten; behalve te Amsterdam, dat de Oudkatholieken begunstigde en de Katholieken bemoeilijkte. 27 April 1723 kozen zij Steenoven tot Aartsbisschop van Utrecht. De Katholieken begonnen nu ook te werken voor een Apostolischen Vicaris, die tegelijk bisschop was. Men heeft pogingen aangewend, om van Bijlevelt te doen consacreeen; Rome was er wel toe genegen, maar de Aartsbisschop van Mechelen niet, waarschijnlijk omdat hij verbannen was. Onder aanmoediging der regeering, vooral van den Raadpensionaris Hoornbeek, trachtte men een nieuwen Apost. Vicaris te krijgen en zond een lijst met zes candidaten naar Rome, dat Joh. van den Steen, pastoor te Haarlem aanwees, die 12 Dec. 1723 zijn benoeming kreeg. Misschien uit overmatige vrees voor ontdekking of voor moeilijkheden van zijn kant, had men van Bijlevelt onkundig gelaten. Toen het ruchtbaar begon te worden, zond de Internuntius van Brussel Hoyneck van Papendrecht naar hem toe: aanstonds, zonder het minste blijk van droefheld of ontevredenheid, onderwierp hij zich aan de beslissing van den H. Stoel en verklaarde, gaarne afstand te willen doen, als het heil der Missie zulks vorderde. Doch de Oudkatholieken, die van de zaak hadden gehoord, wekten de Staten op tegen den Raadpensionaris en de Gecommitteerde Raden, met wie was onderhandeld, door te verwijzen naar een geheime resolutie van 1711, waarbij in tegenstelling met het plakkaat van 17 Aug. 1702 het toelaten van een Vicaris aan de Gec. Raden was onttrokken en aan de Staten voorbehouden. En zoo wilden de Staten van de geheele zaak niets meer weten en bleef het bestuur aan van Bijlevelt, die zich weer bereid verklaarde, zijn taak nu niet aangenamer geworden, te blijven vervullen.

Het jubilé in 1724 bij de verkiezing van paus, Benedictus XIII liet hij heimelijk, buiten weten der Ondkatholieken, afkondigen; het werd door de Katholieken met grooten luister gevierd en de regeering verbood het niet, ondanks het verzoek der Oudkatholieken. Steeds heviger werd de vijandigheid tusschen beide partijen; voortdurend was er strijd over het bezetten der pastoorsplaatsen.

Eén zaak grieve van Bijlevelt bitter en bemoeilijkte zijn bestuur niet weinig: het Kapittel van Haarlem bleef er onafgebroken naar streven, om het bestuur van het bisdom Haarlem weer in handen te krijgen, al onthielden zij zich op Rome's bevel van alle inmenging in het bestuur der Missie. 6 Dec. 1725 en later weer 28 Juni 1726 zonden zij naar den Paus een dringend schrijven over den ongelukkigen toestand der Missie en vroegen als eenig redmiddel, het Kapittel in zijn vroegere rechten te herstellen. De Vicaris, die niets zoozeer vreesde als tweespalt onder zijn geestelijken, verdroeg alles met geduld en stilzwijgendheid. Nog in zijn laatste verslag van 1726 beklaagt hij zich over het Kapittel: dit tracht bij de Staten te bewerken, dat zijn zendingen en die van den Nuntius niet meer worden erkend: dan zou de H. Stoel genoodzaakt zijn, hun Kapittel te herstellen. De toestand was voor hem toch al moeilijk genoeg; de Katholieken werden soms bij de Staten verdacht gemaakt, voortdurend rezen moeilijkheden, waar zich de regeering in mengde, terwijl hij wegens zijn verbanning niet met al zijn kracht kon werken.

In Dec. 1726 had hij een zware verkoudheid opgedaan, die verergerde en zich zette tot *asthma siccum convulsivum*. Hij overleed kort daarop 21 Jan. 1727 te Arnhem. Op waardige wijze sloot hij de rij der Apostolische Vicarissen, van hen, die door hun nooit verflauwden ijver, als mannen

van gebed en arbeid de tegenspoeden en tegenwerkingen hebben doorstaan, in onbaatzuchtigheid niet zichzelf zoekend, maar de eer van God en die door hun moed en onverschrokkenheid, de dankbaarheid der Katholieke kerk van Nederland hebben verdiend. Zóó was ook Johannes van Bijlevelt.

J.F. V r e g t schreef onder den titel: *Het Apostolisch Vicarisschap van Joannes van Bijlevelt*, een reeks artikelen in de *Bijdragen van het bisdom Haarlem* I, 161-213; II, 1-48, 244-271, 309-361; III, 199-238, 407-433; IV, 329-367; V, 125-151, 193-278, 382-439; zie verder: dezelfde *Bijdragen* VI; VIII-X; XII; XVIII; XXIII; XXXIII; XXXVI (zie registers); *Archief Aartsb. Utrecht* I; VIII; XV; XVI; XXII; XXIV; XXV; XXVIII; XXXVI; XXXVIII (zie registers); Hoynck van Papendrecht, *Hist. Eccl. Ultr.* 76-82, 159-164; Knuttel, *Toestand der Ned. Kath. ten tijde der Republiek* II, 19-39, 58-67, 80-128; Mozzì, *Hist. des Révolutions* II, 83-93; III, 65-67; Dupac de Bellegarde, *Hist. abrégée d' Utrecht* (3e éd.) 293-295; Brom, *Archivalia in Italie* I en III, register; Geerdink, *Bijdragen Twenthe* 113-114; de Cock-van Lommel, *Missio foederati Belgii* (Leiden 1879) 20, 52, 63, 65, 90; R.C. *Jaarboek* (1844). 160-161.

Janssen

C.

[Cabeljau, A.]

CABELJAU (A.) was commissaris-generaal op de reis van twee schepen, die naar Guyana en Trinidad gezonden waren in de jaren 1597-1599. Hij bracht een rapport daarover uit aan de Statengeneraal, dat belangrijk is, ook omdat het 't eenige schrift is, dat ons bewaard bleef van de tochten naar W.I., in die dagen ondernomen. Op 5 Dec. 1597 vertrokken de 'Zeeridder' en de 'Jonas' uit den Briel; zij zeilden eerst naar de Canarische eil. en van daar de 'Zeeridder' alleen naar Amerika, aan welke kusten het in de eerste dagen van Februari 1598 op 5° N. Br. aanlandde. C. onderzocht daar niet minder dan 24 rivieren van Cuyana. Hij handelde op meer dan ééne plaats met de Indianen, die hij goed behandelde en aan wie hij een zoodanig vertrouwen inboezemde, dat er zelfs twee uit vrijen wil met de schepen medevoeren. Nog andere Ned. schepen waren op deze kusten, o.a. de Groote en de Kleine Sphaera Mundi van Amsterdam. Met deze maakte hij admiraalschap; gezamenlijk zetten zij den tocht voort, onderzochten de Orinoco, die zij tot het fort San Tomé (Ciudad Bolivar) opvoeren en deden ook de zijrivier Caroni onderzoeken. Na met de Spanjaarden in vreedzame betrekking te zijn gebleven, verkochten zij aan dezen later hunne geheele lading op het eil. Trinidad. De schepen keerden daarna naar het vaderland terug, grootendeels beladen met Brazielhout en velerlei toenmaals onbekende drogerijen. Het verslag is te vinden onder den titel 'Verclaringe vande onbekende ende onbeseijde voiage van America, beginnende van de rivier Amasonis tot het eylant van Trinidad toe' (H.S. in het R.A.), waartoe ook vermoedelijk behooren twee kaartjes, het eene van de kust van Guyana, het andere van het eiland Trinidad, gemerkt 1598.

Zie: J.K.J. de Jonge, *Opkomst van het Ned. gezag in O.I.* (1595-1610) I, 49 vlg. en 153 vlg.; de Laet, *Beschrijvinghe van W.I.* (1630), 568.

Mulert

[Caerden, Paulus van]

CAERDEN (Paulus van) maakte als adelborst de eerste reis naar O.I. onder Cornelis de Houtman mede en was vice-adm. op de vloot van Pieter Both (III kol. 152) in Dec. 1599. Na diens terugkeer naar het vaderland, vertrok hij naar Atjeh met 2 van de 4 schepen en deed na de overreiking aan den sultan van een brief en geschenken van Prins Maurits, een poging om de gevangen Zeeuwen te verlossen, welke in Januari 1601 echter mislukte door de standvastigheid van Frederik de Houtman, die zijn gegeven woord niet wenschte te verbreken, ook om den handel te bevorderen. P.v.C. keerde daarna weder naar het vaderland terug. In het volgende jaar ging hij als raad mede met de vloot van Wybrand van Warwyck en van eind 1603 tot begin 1605 was hij admiraal op een reis naar Brazilië enz. met Swartenhondt (II kol. 1405). In 1606 vertrok hij andermaal naar O.I. als admiraal van eene vloot van 8 schepen. Na een vruchteloze poging om het portug. fort op Mozambique te bemachtigen, bezocht hij Goa, Kalikut, Bantam en vervolgens de Molukken; vandaar zond hij in 1608 een deel zijner schepen van Bantam naar Nederland terug. Zelf veroverde hij met 300 man Taffosoha (op Makjan) op de Spanjaarden en werd in September van dat jaar bij de verovering van Sahoe door den vijand gevangen genomen. In Maart 1610 uitgewisseld zijnde, werd hij 6 Juni d.a.v. tot gouverneur der Molukken benoemd, maar viel reeds 5 weken later ten tweeden male in handen der Spanjaarden, die hem naar Manilla voerden, waar hij in 1617 in gevangenschap overleed.

Zie: J.K.J. de Jonge, *Opkomst van het*

Ned. gezag in O.-I. deelen I-III (1862); J.W. IJzerman, Het Journaal van Hendrik Ottsen (uitg. der Linschoten-Vereen. 1918) bladw.

Mulert

[Caland, Abraham]

CALAND (Abraham), geb. te Westkapelle 22 Mrt. 1789, overl. te Middelburg 11 Apr. 1869, was de zoon van Pieter Marinusz. Caland en Johanna Abraham dr. Louwers.

Zijn vader was dijkwerker aan den Westkapelschen dijk en overleed reeds in 1810. Een verhaal, o.a. vermeld door F. Müller (Die Provinz Zeeland), zegt, dat het gezin zoo arm was, dat Abraham, de oudste zoon, in de welvarende omliggende dorpen uit bedelen gezonden werd met order, een zeker aantal duiten thuis te brengen. Hij haalde dikwijls meer op en behield het meerdere voor zich. Toen hij wat geld verzameld had, ging hij daarmee naar den onderwijzer met het verzoek, hem daarvoor hetgeen hem nuttig kon zijn, te leeren. Deze voldeed daaraan, en vond zooveel aanleg in hem, dat hij na eenigen tijd wist gedaan te krijgen, dat hij in 1803 te Middelburg het departementale instituut voor den waterstaat mocht volgen, en Caland legde zich met zooveel ijver op de studie toe, dat hij binnen enkele jaren het einddiploma verwierf. Hij werd in 1806 opzichter in dienst van den polder Walcheren, en ging in 1810 in tijdelijken, in 1812 in vasten dienst van den Staat over. Hij was van 1814 tot 1817 geemployeerd bij den aanleg der haven van Middelburg, waarbij men met verschillende rampen, in het bijzonder bij den stormvloed van 16 Apr. 1815, te kampen had.

Bij de 7e organisatie van het korps ingenieurs van den waterstaat bij Koninklijk besluit van 25 Dec. 1816 werd Caland tot ingenieur 2e klasse benoemd. Het waren slechts de opzichters, die bijzonder gunstig aangeschreven stonden, die als zoodanig benoemd werden. Hij werd met ingang van 15 Apr. 1817 te Breskens geplaatst; van 1 Dec. 1818 tot 15 Juli 1821 was zijn woonplaats Hoofdplaat, daarna weder Breskens. In deze beide standplaatsen met den dienst in het 4e district, na 1823 ook in het 5e district belast, heeft hij groote werken tot stand gebracht. Er was gedurende dezen tijd, tot 1 Mrt. 1825, een afzonderlijke hoofdingenieur voor Zeeuwsch Vlaanderen, P. van Diggelen, wien zijn broeder H. van Diggelen tot 1823 toegevoegd was. Caland liet zich vooral in met de oeververdediging, terwijl de van Diggelens hun hoofdarbeid in het ontwerpen, later het uitvoeren van het kanaal Gent - Ter Neuzen hadden.

Toch deed Caland b.v. de waterpassingen voor de verbetering van het kanaal Gent - ter Neuzen, en was hij, toen H. van Diggelen verplaatst was, ook betrokken bij den aanvang van den aanleg.

De oever bij Hoofdplaat was sedert een halve eeuw steeds teruggaande en men achtte het noodig, dezen achteruitgang eindelijk te bedwingen. Caland is daarin op meesterlijke wijze geslaagd, want na zijn vertrek is hier geen achteruitgang van beteekenis geweest.

Met 1 Juli 1826 werd Caland verplaatst naar Zieriksee, waar hij eveneens zeer belangrijke werkzaamheden te verrichten had.

Van 15 Oct. 1829 tot 1 Mei 1831 en van 1 Apr. 1834 tot 1 Oct. 1837 nam hij bij den dienst van Schouwen en Duiveland nog dien van Tolen en St. Philipsland waar. Hij was reeds lang, vooreerst door zijne in 1818 bekroonde verhandeling over het nut der afgezaagde paalhoofden en de beste wijze van strandverdediging, later door het te Zieriksee tot stand gekomen standaardwerk 'Dijk-

bouw en zeeweringkunde' de erkende specialiteit in Zeeuwsche oeververdediging.

Caland beschrijft in het genoemde werk niet alleen al hetgeen in zijn tijd in Zeeland gebruikelijk was bij den aanleg van dijken en het verdedigen van dijken en van onderzeesche oevers (zee wordt ook gebruikt voor de Zeeuwsche stroomen, waar de stroomen en de golven op eene schaal als in zee, niet als in eene bovenrivier kunnen woeden), maar geeft ook nieuwe denkbeelden aan. Hij keurt het stelsel, dat van de 13e tot de 18e eeuw gevolgd was en waartegen Schraever zich het eerst had verzet, van steeds achteruitwijken voor de zee, ten zeerste af. Maar hij erkent, dat een doorgaande oeververdediging, zooals men b.v. aan een deel van de noordkust van Noord-Beveland reeds in de tweede helft der 18e eeuw had toegepast, bij een aangevallen oever te kostbaar kan zijn. Hij wijst er op, dat bijna overal in Zeeland achter een dijk weder andere dijken gelegen zijn, zoodat een aangevallen dijk, indien het niet anders kan, verlaten moet worden, maar dat men dan eenige vaste punten moet zien te behouden, daar anders ook het achtergelegen dijkvak op den duur zal verzinken. Dit stelsel is later door van Diesen, de Bruyn en Hogerwaard uitgewerkt en toegepast; zij namen aan, dat een cirkelboog, van uit den tegenovergestelden oever als middelpunt over de zeeëinden der verdedigde werken getrokken, de grens vormt van hetgeen kan wegvallen.

Caland heeft er het eerst op gewezen, dat het veel voorkomt, dat een weggevallen oever na eenige jaren weder aanslibt. Waar dit voorkomt, raadt hij het maken van zeer kostbare werken af, maar wil hij liever wachten tot het blijkt of dit het geval is, en eerst slechts den dijk een weinig binnenwaarts omleggen, zoodanig evenwel dat men nog een deel ervan gebruikt. Hij past in zulk een geval den maatregel toe om het verzonken deel van den oever onder eene helling met klei aan te vullen en daarna met zinkstukken te bekleeden, of ook, als dit niet doenlijk is, een in zee uitstekenden dijk van den bodem af te vormen door een aantal zinkstukken op elkander.

Zeer merkwaardig zijn in de provincie Zeeland (en het eiland Goeree) de dijk- en oevervallen, die h.t.l. elders niet voorkomen. Zij ontstaan bij zeer laag water, nadat de stroom vooral bij stormweder (en dus zeer hoog water) den oever heeft ondermijnd; het is de ontbrekende tegendrukking van het water, waardoor de slappe grond gelegenheid bekomt, zeewaarts uit te wijken.

Het is jammer, dat Caland bij zijn dijkbouw en zeeweringkunde eene voorrede geschreven heeft, waarin koning Willem II (de toenmalige kroonprins) al te dwaas opgehemeld wordt, en evenzoo, dat het bij het 1e deel gebleven is. In het 2e deel zouden bijzondere gevallen behandeld worden. Deze taak is later overgenomen door den verdienstelijken provincialen hoofdingenieur M.B.G. Hogerwaard.

Toen de hoofdingenieur van Zeeland van Diggelen plotseling overleden was, werd S. Tierens met ingang van 1 Juli 1836 tot zijn opvolger benoemd, iemand, geheel vreemd aan Zeeuwsche toestanden, en over het geheel een onbeduidend man. Ruim een half jaar later verzocht Tierens, met het oog op zijne gezondheid naar elders verplaatst te worden, en bij Koninklijk besluit van 24 Febr. 1837 werd Caland met ingang van 1 Apr. d.a.v. in de hem om zijne bekwaamheid toekomende betrekking van hoofdingenieur in Zeeland, ter standplaats Middelburg, benoemd. Hij heeft hier gedurende ruim 17 jaren een bijzonder gunstigen invloed op de Zeeuwsche zaken uitge-

oefend. Het feit, dat de verdediging van Zeeland tegen den waterwolf zoolang in ééne vaste hand was, werkte zeer ten goede, en Caland werd door alle gouverneurs, met wie hij moest samenwerken, zoowel als door de inspecteurs van den Waterstaat, van wie vooral Ferrand goed met Zeeland bekend was, ten hoogste gewaardeerd. Een bewijs, dat ook de ingezetenen hem waardeerden, werd hem gegeven door zijne verkiezing door het 5e district in Juni 1842 tot lid der provinciale staten van Zeeland. Hij bleef dit tot Juli 1849.

In 1842 werd hij benoemd tot lid eener gemengde Nederlandsch-Belgische commissie tot bepaling der grensscheiding tusschen Nederland en België en de afwatering van de grenslanden tusschen Zeeland en Oost-Vlaanderen. In 1851 werd hij benoemd tot lid eener commissie, belast met de samenstelling van de algemeene voorschriften voor de uitvoering van Rijkswerken.

Zijn opvolger als hoofdingenieur, J.A. Beijerinck, verklaarde na den stormvloed van 1/2 Februari 1858, dat het feit, dat er zoo weinig schade aan de calamiteuse polders in Zeeland was ontstaan, vooral te danken was aan de zorgen van Caland.

Toen hij den 65-jarigen leeftijd bereikt had, verzocht hij eervol ontslag uit den Rijks dienst, hetwelk hem met ingang van 1 Juli 1854 bij Koninklijk besluit van 4 Apr. te voren verleend werd. Onmiddellijk daarna werd hij door de ingelanden van den polder Walcheren voorgedragen en door den koning benoemd tot president der centrale directie van dien polder. Een gemoedelijk man, Mr. W.C.M. de Jonge van Ellemeet, was degene, dien de ingelanden hadden willen voordragen, maar hij bedankte voor de candidatuur en wees Caland als den eenigen geschikten man aan. Caland bleef president tot zijn overlijden, dus bijna 15 jaren. Ook hier heeft hij veel nut gesticht.

In dien tijd liet hij zich nog veel in met de publieke zaak. In 1860 ontwierp hij eene haven voor Scheveningen, en gaf dit ontwerp met zijne beschouwingen daarover in het licht.

In 1867 werd hij door de Nederlandsche maatschappij van nijverheid benoemd in eene commissie tot onderzoek van een open zeegat voor Amsterdam volgens het plan van A. Huet. Het verslag dier commissie werd in 1868 uitgegeven. De commissie achtte dit open zeegat het meest in het belang van Amsterdam. Caland berichtte later, dat hij nog duidelijker had willen zien uitgedrukt, dat het verkieslijk was boven het toen nog in aanleg zijnde Noordzeekanaal. De commissie achtte het met het oog op de invaart van de grootste schepen gewenscht, dat het zeegat ten minste 1000 meter wijd zou zijn; Caland verklaarde die groote wijdte bepaald noodig. Men behoort hierbij te bedenken, dat deze commissie vooral het oog had op de groote zeilschepen, en dat, doordat dergelijke schepen thans binnengesleept worden, hetgeen toen niet het geval was daar de zekerheid niet bestond, dat er steeds sleepstoombooten in voldoende hoeveelheid aanwezig zouden zijn, eene zoo groote breedte van in vaart zelfs voor groote zeilschepen niet meer noodig is.

Tot zijn laatsten levensdag bleef Caland ijverig, helder van hoofd en strijdvaardig. Dit bleek nog, toen hij in de vergadering van den gemeenteraad van Amsterdam van 11 Febr. 1869 benoemd werd tot lid eener commissie tot onderzoek van de bezwaren, vooral door Waldorp aangevoerd tegen eene spoorwegverbinding Haarlem - Amsterdam - Utrecht langs de zuidzijde der stad, van de uit-

voerbaarheid van het door Waldorp voorgesteld centraal station aan het open havenfront te Amsterdam en van de belemmering, die de scheepvaart daarvan zou ondervinden. Hoewel hij de vergaderingen der commissie wegens zijne lichaamsgesteldheid niet heeft kunnen bijwonen, heeft hij door tal van brieven blijk van belangstelling kunnen geven.

Caland was zeer autoritair; hiervan gaf bovengenoemde de Jonge van Ellemeet getuigenis met de woorden: 'Betreurenswaardig zou ik het oordeelen, bijaldien men om de eigenaardige feiten die ook hem als mensch gelijk aan elk onzer aankleven, het beginsel om een deskundige aan het hoofd der directie te plaatsen, wilde ter zijde stellen.'

Toen zijne tweede echtgenoot overleed, en hij o.a. het vruchtgebruik van de aan haar behorende buitenplaats Arnestein nabij Middelburg bekwam, haastte hij zich, alle boomen daarvan te doen kappen, hetgeen de bevolking op Walcheren te zijnen opzichte zeer onaangenaam stemde.

Caland huwde in 1815 Catharina Wilhelmina van der Plas, overl. 3 Mei 1843, en 24 Mei 1844 Jonkvr. Anna Elisabeth Schorer, overl. 4 Jan. 1852. Bij de eerste had hij verscheidene kinderen, bij de laatste geene.

Zijne belangrijkste werken zijn:

Over het nut der afgezaagde palenhoofden en de beste wijze van verdediging der zeestranden, in *N. Verh. Zeeuwsch. Gen.* 1819 (bekroond door dat genootschap); *Handleiding tot de kennis der dijksbouw- en zeeweringkunde*, 1e deel, Zierikzee 1833; *Over het bouwen van een fort in den mond der Westerschelde*, Zierikzee 1836; *Vrije beoordeeling van het ontwerpreglement van administratie der polders in Zeeland*, Middelburg 1856; *Ontwerp voor een zeehaven te Scheveningen*, Middelburg 1860; *Eenige beschouwingen over een Noordzeehaven voor Amsterdam en de afdamming van het IJ bij het Pampus*, Middelburg 1863; *Ontwerp voor een open vaarwater van Amsterdam naar de Noordzee*, Middelburg 1868; *Historisch overzicht en opmerkingen betreffende de ontwerpen tot verbinding van de Noord- en de Zuiderzee langs Amsterdam*, Middelburg 1869. Zie omtrent hem *Notulen Kon. Instituut van Ingenieurs* 1869-1870, blz. 202 (noot).

Ramaer

[Caland, Pieter]

CALAND (Pieter), geb. te Zieriksee 23 Juli 1826 overl. te Wageningen 12 Juni 1902, zoon van A. Caland (kol. 67) en C.W. van der Plas, deed op 15-jarigen leeftijd examen voor cadet aan de militaire academie te Breda. Hij verkreeg nummer 5 van de geheele ranglijst; daar hij zich uitsluitend voor den waterstaat had opgegeven en er slechts 2 plaatsen bij dat vak waren, terwijl de beschikbare plaatsen bij de genie en artillerie dadelijk aan hen, die de opvolgende nummers hadden verkregen, werden gegeven, was voor hem niets over dan de infanterie, bij welk wapen hij dan ook in Sept. 1841 cadet werd. Door den invloed van koning Willem III, die zeer met A. Caland bevriend was, en zonder twijfel ook omdat hij uitstekend voldaan had, werd aan het eind van het eerste studiejaar bepaald, dat Caland naar den waterstaat zou overgaan.

Na driejarige studie als waterstaatscadet verliet Caland met het rangnummer 1 de Akademie en werd hij bij Koninklijk besluit van 16 Juli 1845 met ingang van 1 Oct. d.a.v. benoemd tot aspirant-ingenieur. Hij werd eerst in Overijssel, vervolgens, reeds 2 maanden later, in Friesland geplaatst, met 1 Aug. 1847 toegevoegd aan den ingenieur te Zierikzee en met 1 Sept. 1848 geplaatst te Middelburg.

In Friesland werd door hem een onderzoek ingesteld naar de plannen tot verbinding van Ameland met den vasten wal, met indijking van de Lauwerzee. Te Zierikzee was hij o.a. belast met de directie eener inpoldering en het bouwen van een watermolen. Te Middelburg nam hij tijdelijk den dienst van arrondissements-ingenieur waar. Zijn dienstkring bestond uit de eilanden Walcheren en Noord-Beveland.

Bij Koninklijk besluit van 9 Febr. 1849 werd hij met ingang van 1 Apr. d.a.v. benoemd tot ingenieur 2e klasse, en hem tevens de betrekking van arrondissements-ingenieur te Purmerend opgedragen.

Met 1 Jan. 1853 werd Caland verplaatst naar den Briel, en hem het zuidwestelijk arrondissement van Zuid-Holland opgedragen. Een der gewichtige gedeelten van dezen dienstkring was de verdediging der kust van het eiland Goeree, die op vrij felle wijze door den stroom aangevallen werd, en het eenige gedeelte van ons land buiten Zeeland is, waar de zoo gevreesde dijkvallen somtijds voorkomen. Caland diende hier onder de orders van den hoofdingenieur A. Greve, een bekwaam man van den ouden stempel, die eenerzijds eene zeer strenge opvatting van den dienst had en anderzijds, minder wetenschappelijk ontwikkeld, den zoo gunstig aangeschreven Caland, die een zeer goeden stijl schreef en niet aarzelde, voor zijne meening uit te komen, op onheusche wijze bejegende. Hij heeft van 1853 tot het overlijden van Greve 15 Dec. 1857 moeilijke jaren doorleefd. Zeker was daaraan ook veel schuld de geschiedenis van den voor Rotterdam te kiezen waterweg naar zee.

In 1855 wendde de gemeenteraad van den Briel zich tot de regeering met het verzoek, het Brielsche zeegat, waar in 1688 de voor den inval in Engeland bestemde Nederlandsche vloot uitgezeild was, doch waar nog slechts 2 M. diepte onder laagwater werd aangetroffen, te verbeteren. F.W. Conrad Sr. had in vroegeren tijd een ontwerp voor een waterweg van Rotterdam naar Numansdorp opgemaakt, ten einde van daar door het Brouwershavensche Gat de zee te bereiken, en Greve had later een ontwerp opgemaakt voor een waterweg, loopende langs het Voornsche Kanaal en het Goereesche Zeegat, waarvoor twee zeer lange hoofden buiten genoemd gat in zee uitgebouwd zouden worden. De inspecteur van der Kun was, hoe groot zijn vertrouwen in zijn vriend Greve ook was, huiverig, aan diens ontwerp zijn veelvermogens steun te verschaffen, en het was op zijn initiatief en dat van den Minister Simons, dat bij Koninklijk besluit van 26 Juli 1856 aan Caland werd opgedragen, een plaatselijk onderzoek in te stellen naar de wijze, waarop de verbetering der monden van de Clyde, de Seine en de Rhône tot stand gebracht was of werd. Door hem werd 15 Oct. 1856 rapport over zijne reis uitgebracht.

Bij het bestaande verschil van meening tusschen de deskundigen besloot de minister van Rappard bij beschikking van 5 Nov. 1857 tot het instellen van een Raad van den Waterstaat, met de opdracht de verschillende ontwerpen te onderzoeken. Caland werd hiervan lid en secretaris.

Het verslag dezer commissie werd uitgebracht 21 Aug. 1858. Het was zeker aan de wils- en overredingskracht van Caland te danken, dat de leden, zij het ook aarzelend, zijne voorstellen, die 25 Jan. 1858 bij haar waren ingekomen, overnamen. Zijn ontwerp bestond in het doorgraven van den Hoek van Holland, waardoor eene kortere verbinding van het Scheur met de Noordzee tot stand zou komen dan de weg, die door de

Brielsche Maas naar zee liep. Beneden of zuidwestwaarts van den oostelijken mond der Doorgraving zou het Scheur worden afgedamd en aan het zeeëind der Doorgraving zouden twee hoofden in zee gemaakt worden om het flauw naar zee hellende strand van den nieuwen waterweg af te scheiden. Het was eenigszins een sprong in het duister, om door den stroom te laten doen hetgeen elders, vooral aan de Clyde en de Tyne, grootendeels, zoo niet geheel, door baggerwerk tot stand gebracht was. Maar niemand wist eene betere en goedkoopere oplossing dan de door hem ontworpen.

De door Caland voorgestelde doorgraving van den Hoek van Holland was reeds in 1739 door N. Cruquius aangegeven, en zij was in zoover rationeel, dat ter plaatse, waar zij in zee zou uitmonden, de dieptelijnen het dichtst de kust naderden, en dus de lengte der dammen zoo kort mogelijk kon zijn. Caland verbeterde de plannen van Cruquius, door daaraan eene afdamming van het Scheur vlak beneden (westwaarts van) de doorgraving te verbinden.

De denkbeelden van Caland werden zeer fel bestreden door den hydrograaf der Nederlandsche zeegaten, den zeeofficier S.R. Blommendal. Even scherp werd daarop door Caland geantwoord. Het was vooral de bewering van laatstgenoemden, dat de aanzanding en aanslibbing in de Nederlandsche zeegaten hoofdzakelijk uit het Engelsche Kanaal afkomstig is, die Blommendal bestreed. Hierin had Caland zonder twijfel gelijk, al is er ook veel zand en slib uit den Rijn en de andere hoofdrivieren afkomstig.

Caland werd met ingang van 1 Febr. 1861 naar Rotterdam en op zijn verzoek met 1 Juli 1865 naar Delft verplaatst. Van die standplaatsen uit bleef hij tot 1 Oct. 1867 tevens zijn gewonen arron-dissementsdienst waarnemen.

De minister Thorbecke belichaamde de voorstellen van den raad van den waterstaat in een wetsvoorstel, waarin de verbetering gekoppeld was aan den aanleg van het Noordzeekanaal. Dit ontwerp werd de wet van 24 Jan. 1863 (Staatsblad No. 4). Daarbij werden als algemeene grondtrekken aangenomen: eene normaalbreedte, verwijdende van 225 M. te Krimpen op 450 M. te Vlaardingen en 900 M. aan den mond in zee, met een voor de scheepvaart voldoende diepte; de riviermond zou gevormd worden door dijken, aansluitende aan twee in zee tot voldoende diepte uit te brengen dammen.

Met ingang van 1 Mei 1863 werd aan Caland de uitvoering van dit werk opgedragen, terwijl op 31 Oct. 1866, nadat de onteigening eenige jaren oponthoud gegeven had, de eerste spade voor het werk door Willem, prins van Oranje, gestoken werd.

Hoe verdienstelijk Caland's plan was, komt vooral uit, als men bedenkt, hoe Rotterdam het zou hebben, als men, gelijk Greve wilde, het Goereesche Gat verbeterd had en alle vaartuigen, voor die koopstad bestemd, door het volgens zijn plannen verbeterd Voornsche Kanaal moesten varen. Het is omstreeks 1900 voorgekomen, dat met mist 35 stoombooten buiten den mond van den Waterweg lagen te wachten; toen de mist optrok, konden zij alle, zonder elkander te hinderen, naar Rotterdam opstoomen. Ware er geen oorlog geweest, dan zou zulk een getal thans meer dan 150 kunnen zijn. Bij sluizen zou het oponthoud voor de laatste dezer schepen reeds in 1900 allicht een etmaal of meer geweest zijn. In het zoeven gestelde geval zou het, al ware het aantal sluizen vermeerderd, zeker een paar etmalen kunnen bedragen.

Bij zijne andere werkzaamheden werd aan Caland, bij ministerieele beschikking van 9 Juni 1860, het lidmaatschap opgedragen van den Raad van den Waterstaat voor de beveiliging der aangevallen oevers in Zeeland. Deze commissie bracht 30 October 1861 haar verslag uit.

In het jaar zijner vestiging te Rotterdam werd Caland lid en eenige jaren later lid-consultant van het aldaar gevestigd Bataafsche Genootschap voor proefondervindelijke wijsbegeerte. In 1885 werd hij lid van het Zeeuwsche Genootschap der wetenschappen te Middelburg, eenige jaren later ook van het provinciaal Utrechtsche Genootschap en van de Nederlandsche Maatschappij van Letterkunde te Leiden.

Bij vonnis van 19 Juli 1862 werd Caland door de rechtbank van eersten aanleg te Brussel benoemd tot expert in een rechtsgeding tusschen de Belgische regeering en een aannemer betrekkelijk de werken van het uitwateringskanaal van deelen van Oost- en West-Vlaanderen bij Heist.

De Rotterdamsche kiezers gaven hem 24 Nov. 1863 een bewijs van dankbaarheid, door hem te verkiezen tot lid der Provinciale Staten van Zuid-Holland. Hij bedankte voor de benoeming.

Bij brief van den minister van koloniën Fransen van de Putte van 5 Jan. 1865 werd aan Caland en den genie-officier D. Maarschalk een onderzoek naar de beste wijze van verbetering der havens van Batavia en Semarang opgedragen, terwijl Caland bij missive van dien Minister van 3 Juni 1865 werd belast met een onderzoek naar de beste verdediging der kust van Nikkerie in Suriname.

Caland werd door den minister van Buitenlandsche Zaken van Zuylen van Nijvelt met J.A. Beijerinck bij beschikking van 20 Aug. 1866 benoemd tot lid der internationale commissie over de waarschijnlijke gevolgen der afdammingen van de Ooster-Schelde en van het Sloe. In hetzelfde jaar werd dit rapport, waarin geen eenstemmigheid bereikt was, ingezonden. België heeft deze quaestie daarna aan de beoordeeling der groote mogendheden onderworpen; de einduitslag is geweest, dat de beide afdammingen zijn tot stand gebracht.

Bij Koninklijk besluit van 26 Apr. 1867 werd Caland met ingang van 1 Oct. d.a.v. benoemd tot hoofdingenieur-titulair. Hij werd terzelfder tijd ontheven van den gewonen arrondissements-dienst, en toegevoegd aan den met den algemeenen dienst van den Waterstaat belasten hoofdinspecteur F.W. Conrad, waardoor dus ook de Waterweg van den gewonen dienst afgenomen en bij den algemeenen dienst gevoegd werd.

Bij Koninklijk besluit van 26 Aug. 1867 werd hij lid der Staatscommissie, belast met het ontwerpen van regelen tot betere verdeeling der lasten van de calamiteuse polders in Zeeland. Deze commissie bracht 17 Maart 1869 rapport uit en het gevolg harer voorstellen was de wet van 19 Juli 1870 (Staatsblad no. 119), waarbij dit onderwerp afdoende geregeld werd.

Toen F.W. Conrad 1 Febr. 1870 overleden was, werd Caland zijn opvolger als chef van den algemeenen dienst en werd hij met ingang van 1 Apr. 1870 tevens effectief hoofdingenieur. Uit dezen tijd dagleekent eene memorie, gezamenlijk met den inspecteur C. Brunings uitgebracht over den binnenlandschen waterstaat der provincie Friesland.

In 1872 werd eene commissie van ingenieurs uit de Vereenigde Staten van Noord-Amerika afgevaardigd naar Europa in verband met plannen tot verbetering van een der monden van den Mississippi. Zij beval, na bezichtiging der hoofden aan

den Hoek van Holland en van vele dergelijke werken, de constructie van die hoofden ook voor die aan den Mississippi aan.

Veel kwam, tijdens Caland met den algemeenen dienst belast was, op dit gebied tot stand, als: de herziening van het Amsterdamsch peil, het verrichten van waarnemingen omtrent stroomen in de Noordzee, van waarnemingen omtrent het slibgehalte in de rivieren, omtrent de kwel in de Betuwe enz.; ook werd de herziening der rivierkaarten aangevangen en de waterstaatskaart met kracht voortgezet.

In de vergadering van 9 Apr. 1872 van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs deed hij eene mededeeling omtrent de plannen tot verbetering van het Hellegat met afdamming van het Ventjagersgaatje, die echter niet tot uitvoering zijn gekomen, doordat het eerstgenoemde vaarwater kort daarna weder meer vaardiepte aanbood.

Caland werd bij Koninklijk besluit van 28 Febr. 1873 met ingang van 1 Apr. d.a.v. benoemd tot inspecteur. Hij behield zijn dienstkring, namelijk den algemeenen dienst en den Rotterdamschen Waterweg. De benoeming tot inspecteur geschiedde met voorbijgang van 8 hoofdingenieurs, onder wie hoogst bekwame mannen.

Een der stoombooten van de Nederlandsch-Amerikaansche Stoomboot-Maatschappij te Rotterdam ontving omstreeks dien tijd zijn naam.

Bij brief van den minister van Koloniën Fransen van de Putte van 10 Juli 1874 werd Caland met den hoofdingenieur Waldorp uitgenoodigd om hun gevoelen te doen kennen over verschillende ontwerpen voor den aanleg van een zeehaven te Batavia. Bij brief van 16 Nov. 1874 ontvingen zij van diens Ministers opvolger van Goltstein kennis, dat ook aan den chef der hydrographie Blommendal om advies gevraagd was; mondeling verzocht laatstgenoemde minister de heeren, gemeenschappelijk hun advies uit te brengen. Bij de gespannen verhouding tusschen Caland en Blommendal was dit eerstgenoemden minder aangenaam, doch hij legde er zich bij neder en zelfs werd in den aanvang van 1875 op de hoofdpunten van het uit te brengen advies overeenstemming verkregen. Het rapport werd ten gevolge van het intusschen voorgevallen overlijden van Blommendal alleen door Caland en Waldorp in dato 22 Maart 1875 uitgebracht. De aanleg der havenwerken te Tandjong-Priok is hiervan en van eene reis van Waldorp naar Indië het gevolg geweest.

In 1873 had menigeen, in het bijzonder de regeering en de handel van Rotterdam, nog de beste verwachtingen van den Waterweg. Van vele zijden werd echter reeds toen aan het welslagen van het werk getwijfeld. Het is een groote verdienste van Caland, dat hij, zelfs nadat dit allerwege openlijk te kennen gegeven werd, het geloof in het open zeegat bleef behouden en van dit geloof ook de opvolgende ministers van Binnenlandsche Zaken heeft weten te doordringen. Velen, o.a. het invloedrijke Kamerlid van Kerkwijk, zeiden reeds toen, dat er niets van terecht kon komen. Intusschen had de groote hoofdigheid van Caland, waarvan het gevolg was de zekerheid van de juistheid van eigen inzicht, vooral het gevolg, dat hij tot zijn jongsten snik steeds van oordeel bleef, dat de door hem ontworpen waterweg en geen andere goed was.

Eenige jaren later begon Caland intusschen zelf in te zien, dat het stelsel om, nadat een vrij smalle geul door den Hoek van Holland gedeeltelijk door baggering, maar vooral door uitschuring tot stand gekomen was, en de verdere uitschu-

ring aan de natuur over te laten, niet tot de gewenschte uitkomst zoude leiden. Dat de oorspronkelijke begrooting te laag was, had hij reeds in 1870 erkend.

Caland wist den minister van Binnenlandsche Zaken Heemskerk te overtuigen, dat het gewenscht was, een uitgebreid baggerwerk te verrichten. Deze nam de verdediging hiervan op zich en bij de wet van 30 Mei 1877 (Staatsblad No. 118) werd als eerste uitgaaf voor dit doel f 200.000 toegestaan. De minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid Tak van Poortvliet achtte het intusschen, toen door dit groote baggerwerk niet onmiddellijk een doorgaande geul gevormd werd, mogelijk, dat ook deze wijze van verbetering eene *failure* zou blijken, en op zijn initiatief werd bij Koninklijk besluit van 4 Dec. 1877 eene Staatscommissie ingesteld met de opdracht, te overwegen of geheele terzijdestelling van het aanvankelijke plan om den waterweg te vormen door den grond te laten uitstroomen, wenschelijk was.

In deze commissie was Caland niet opgenomen, en hij vond hierin aanleiding om te verzoeken, aan het beheer der werken van den Rotterdamschen Waterweg ontheven te worden. Aan dezen wensch werd met ingang van 1 Jan. 1878 voldaan, en kort daarna werd ook de ingenieur J. Kluit, die sedert 1 Oct. 1867 met Caland had medegewerkt, naar elders verplaatst.

Caland heeft nog verscheidene malen den Minister van advies omtrent de uitspraken van de Staatscommissie gediend.

Deze commissie, wier eindverslag 10 Juli 1880 uitgebracht werd, stelde in zoover verandering in het gevolgde systeem voor, dat van uitschuring door den stroom geen sprake meer mocht zijn. Gelijk zoeven gezegd werd, had Caland met dit stelsel zelf reeds eenige jaren te voren gebroken. Door dit consequent en onverbiddeijk te doen, zou de begrooting van kosten van dit werk ruim driemaal de oorspronkelijke worden.

Hoewel de leiding van het werk sedert 1878 aan andere handen toevertrouwd bleef, was Caland's rol geenszins afgespeeld. Vooreerst vorderde het inspecteurschap in algemeenen dienst zijne werkzaamheid, en daaronder was ook reeds met 1 Apr. 1873 het beheer der groote rivieren gebracht, dat met 1 Jan. 1875 geheel van den dienst in de overige districten werd afgescheiden.

Reeds lang was de wensch om de bezoldigingen van het korps ingenieurs van den Waterstaat meer evenredig te maken aan de gepresteerde diensten en de ancienniteit, bij velen levendig. De uiterst lage bezoldigingen heetten goedge maakt door toelagen, doch deze waren zeer willekeurig verdeeld, en het was dikwijls een raadsel, waarom A een toelage, veel grooter dan zijne bezoldiging, had, en zijn tijdgenoot B eene, waaruit hij zelfs de uitgaven voor zijne dienstreizen niet kon bestrijden. Het is een der verdiensten van Caland, dat hij sedert 1 Juli 1875, toen hij de oudste inspecteur in dienst werd, herhaaldelijk op verbetering in deze heeft aangedrongen.

Hij zelf werd ook het slachtoffer van de toelagen in zoover, dat hij van 1 Jan. 1878 een toelage voor den Waterweg, groot f 4000, moest missen. Op voorstel van den minister Klerck werd in deze verbetering gebracht, hoewel hij de voorstellen van Caland niet in hun vollen omvang heeft overgenomen. Terzelfder tijd werd de betrekking van hoofdinspecteur, die sedert het overlijden van F.W. Conrad onvervuld gelaten was, weder ingevoerd. Caland werd bij Koninklijk besluit van 4 Mrt. 1881 met ingang van 1 Apr. d.a.v

tot deze betrekking geroepen, en hij heeft haar vervuld, totdat hij bij dat van 26 Sept. 1891 met ingang van 1 Oct. d.a.v. op zijn verzoek eervol werd ontslagen.

Tegelijk met den dienst van hoofdinspecteur, waaraan verbonden waren quaestiën aan personeel, algemeene verslagen en inlichting van den minister omtrent technische onderwerpen in hoogste ressort, b.v. bij verschil in gevoelen tusschen inspecteur en hoofdingenieur, was Caland tot 15 Mei 1884 belast met den algemeenen dienst. Daarna was hij alleen met het toezicht op dezen tak van dienst belast.

Caland werd tijdens zijn hoofdinspecteurschap door de Braziliaansche regeering belast met een onderzoek naar de mogelijkheid van verbetering der Rio Grande do Sul. Hij deed hiervoor in 1885 een reis naar Brazilië en werd daarbij vergezeld door den ingenieur J.W. Welcker. Hij werd als gevolg zijner bemoeiingen in deze eereid van het Braziliaansch instituut van ingenieurs.

In de vergadering van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs van 14 Apr. 1896 werd door hem eene korte mededeeling gedaan naar aanleiding van een verhandeling van S.J. Vermaes over Frieslands boezemstand en de verbetering der afvoerkanalen, waarin werd aangetoond, dat de plannen bij de uitvoering gedeeltelijk gefaald hadden. Caland verdedigde hier zijn met Brunings over deze aangelegenheid uitgebracht rapport, en betoogde, dat hetgeen thans is uitgevoerd, slechts een deel is van wat zij wenschten.

Naar aanleiding van het 50-jarig bestaan van genoemde instelling gaf zij in 1897 eene Gedenkboek uit. Daarin is van Caland een bijdrage te vinden, getiteld: Over dijken, duinen en stranden.

Eindelijk kwam in 1902 een brochure van hem uit, getiteld: *De Waterweg van Rotterdam naar Zee*. Hierin verklaarde hij, zich niet te kunnen vereenigen met de wijze van verbetering, die in de laatste jaren wordt gevolgd. Er werden lage dammen aangelegd en de grond, die in de vaargeul gebaggerd werd, werd tusschen die dammen gestort. Dit achtte Caland niet in overeenstemming met de beginselen, bij het verbeteren van benedenrivieren geldende. In het bijzonder releveert Caland in zijne brochure zijn voorstel om de Oude Maas in den Waterweg te leiden. De vraag: waarom heeft hij zelf dit deel van zijn programma niet vóór 1878 uitgevoerd, kan beantwoord worden door de opmerking, dat eerst de Waterweg zoo diep moest zijn, dat het Voornsche Kanaal, zij het ook tijdelijk, gemist kon worden. Caland vreesde, dat de doortrekking der Oude Maas op de Botlek een fatalen invloed zou hebben en men dus voor het feit kon komen te staan, dat Rotterdam, zij het ook korten tijd, geen enkelen behoorlijken weg naar zee zou hebben. Hieruit blijkt duidelijk, welk een conscientieus man hij was.

Tallooze malen was hij lid en dikwijls voorzitter van verschillende examencommissiën, zoowel voor den Nederlandschen en voor den Nederlandsch-Indischen waterstaat als van het eindexamen der Polytechnische School.

In 1865, 1869, 1873 en 1877 werd hij, telkens voor 3 jaren, gekozen tot lid van den raad van bestuur van het Koninklijk instituut van ingenieurs. Na de laatste verkiezing meende hij voor de benoeming te moeten bedanken. Hij was vice-president van genoemd lichaam van 1870 tot 1872 en van 1873 tot 1874 en president van 1874 tot 1876.

Caland had zeer veel gelezen, vooral ook in vreemde talen; vandaar, dat zijn boeken- en taalkennis zeer groot was. Hij was eenigszins zenuw-

achtig, hetgeen waarschijnlijk de reden was, dat hij na zijn benoeming tot hoofdinspecteur weinig meer praesteerde. Allen, die onder zijn orders gediend hebben, vereerden hem als een humaan chef. Bij het aftreden van den populairen burgemeester van Rotterdam F.B. 's Jacob werd dezen door de burgerij dier stad eene belangrijke som gelds aangeboden met de opdracht, die geheel te zijner keuze aan te wenden. Hij stichtte daarvoor een gedenkteeken op den gedempten Singel bij het Boymansplein ter eere van Caland, meenende de beste bestemming aan deze gelden te geven, daar hiermede de ontwerper van den waterweg, aan welken Rotterdam zijne welvaart dankte, gehuldigd werd. Dit monument werd 23 Dec. 1907 onthuld en door de gemeente overgenomen.

Het belangrijkste door Caland geschrevene is:

Verslag eener reis naar Frankrijk en Engeland tot onderzoek van werken tot verbetering van groote rivieren, *Notulen K.I.v. Ing.* 1856/1857; Overzicht van de geschiedenis der zeewerken op Goedereede, *Verh. K.I.v. Ing.* 1857/58; Over den vloed en de eb op de benedenrivieren. *Verh. K.I.v. Ing.* 1860/61, ook vertaald in het Fransch en in het Duitsch (*Allg. Bauzeitung* 1864); over de verdediging van het noorderstrand van Goedereede, *Verh. K.I.v. Ing.* 1867/68; Beantwoording der opmerkingen van A.R. Bloemendal Over Caland's plannen, afgedrukt in *Eindverslag der Staatscommissie voor den Rotterdamschen Waterweg*, 1880, bijlagen, blz. 28 vlgg. *De waterweg van Rotterdam naar Zee* ('s Grav. 1902).

Levensbeschrijvingen van hem komen voor: van J.C. Ramaer in den *Ingenieur* van 30 Aug. 1902, van R.P.J. Tutein Nolthenius in *Eigen Haard* van 13 en 20 Dec. 1902, beide met portret, en van denzelfden in de *Levensberichten Mij. Ned. Letterk.* van 1902-1903.

Caland huwde 18 Sept. 1850 te Zierikzee Jonkvr. Helena Carolina de Jonge, geb. aldaar 20 Juli 1828, overl. te 's Gravenhage 20 Jan. 1893, bij wie hij 4 zonen en 3 dochters had.

Ramaer

[Calckman, Jan Jansz.]

CALCKMAN (Jan Jansz.), geb. 1565, woonde in 't jaar 1642 te 's Gravenhage, toen hij het waagde zich te mengen in den strijd vóór of tegen het gebruik van het orgel in de godsdienstoefeningen der Gereformeerde Kerk. **C o n s t . H u y g e n s** had n.l. met dat doel in 1641 te Leiden een boekje het licht doen zien *Ghebruyck en onghebruyck van 't orgel in de Kercken der Vereen. Nederlanden*, waarin hij zich een voorstander van het orgel toonde. Eenige jaren te voren reeds had de Synode van Zuid-Holland, in 1638 te Delft gehouden, zich in zeer gematigden zin over de kwestie van het orgelgebruik uitgelaten: iedere kerk werd vrijgelaten hierin naar eigen goedvinden te handelen. **C a l c k m a n**, toen een man van 76 gelijk hij zelf zegt, verontwaardigd over dit besluit, meer nog geërgerd over Huygens' verdediging van het papistisch orgelspel, schreef in 1641 in een hartstochtelijken militanten toon een boekje tegen beide, zijn: *Antidotum, Tegengift vant gebruyck of on-gebruyck vant orgel* enz. ('s Grav. 1641. De Kon. Bibl. te 's Grav. bezit een ex.). Ofschoon veel te lang, het telt meer dan 200 bladz., en daardoor té veel in herhalingen vallend, terwijl zijn argumenten weinig steekhoudend zijn, is het boekje merkwaardig om zijn vele teekenende en pittige volksuitdrukkingen en om de van verontwaardiging gloeiende wijze waarop hij den invloedrijken secretaris van den Prins dorst aan te vallen. Het had bittere gevolgen voor hem: de Haagsche Kerkeraad bemoeide zich met den twist. Vooreerst had C. zonder de voorgeschre-

ven kerkelijke approbatie zijn boekje laten drukken; hij had verder de Eerw. Synode en de leden afzonderlijk 'hatelijck gescholden', verdeeldheid gezaaid, onderscheid gemaakt tusschen 'Orgelisten' en 'Contra-Orgelisten' en den heer van Zuylichen belasterd en veroordeeld. De kerkeraad achtte in haar zitting van 20 Dec. 1641 een zware straf noodig, maar C.'s hoogen leeftijd en goede consideratiën werden in aanmerking genomen. Het slot was dat C. christelijke satisfactie voor den kerkeraad had te doen n.l. zich neer te leggen bij het veroordeelend vonnis over zijn boekje en belofte van beterschap, waarna 'de saecke bleef af-gedaen, vergeten ende vergeven.' Een *Extract uyt de Resolutien des Kerken-Raeds* werd door Huygens uitgegeven achter zijn: *Responsa prudentum ad Auctorem Dissertationis de Organo* (Lugd. Bat. 1641), bevattende het oordeel van bekende tijdgenooten over zijn orgelboekje. Ook Calckman's boekje werd rechtstreeks aangevallen in *Korte aen-wijsinge dat het tegengift van den orgel-bestormer ongesont is*, door W.S. (Alemaer. 1641).

Uit zijn *Antidotum* blijkt dat Calckman een in de klassieken en kerkvaders zeer belezen man was. Reeds vroeger had hij uit het Duitsch een preek vertaald: *Christelijcke Danck-Predicatie wt den 126. Psalm over de ... verlossinge der stadt Wesel*, 9 aug. 1629 ghehouden door Joh. Placidum 16 Aug. 1629. *Overgheset uyt het Hoochduyts* (Leyden 1629). Een jaar na zijn *Antidotum* en zijn bittere vernedering schreef hij: *Droevighe Clachten der bedruckte Gemeynte Jesu Chr., in dese tijden der vervolginge door gheheel de Christenheydt* ('s Grav. 1642) waarin de orgelkwesatie echter, volgens belofte, niet aangeroerd werd. Huygens heeft in een vrij onkiesch puntduch de herinnering aan zijn tegenstander bewaard.

Zie: *Archief voor kerk. geschiedenis* X (1840), 272 e.v.; Th. Jorissen, *Constantin Huygens* (Arn. 1871) 270 e.v.; *De Tijdspiegel* 1893, III, 76-79; Const. Huygens, *Gedichten* ed. J.A. Worp, IV (Gron. 1894) 120-121; *Briefwisseling*, III 261 vlg. 321; *Acta der Partic. Synoden van Zuid-Holland uitg. door W.P.C. Knuttel*, II ('s Grav. 1909) 175.

Ruys

[Calkoen, Hendrik van Beeck]

CALKOEN (Hendrik van Beeck), in 1742 te Amsterdam geb., studeerde sedert 15 Mei 1761 te Leiden in de rechten, vestigde zich als advocaat in zijn geboortestad en bekleedde hier een betrekking aan de gemeentesecretarie, waarvoor hij in 1795 bedankte. Ook was hij secretaris der Maatschappij van Landbouw en lid van verscheiden genootschappen. Behalve een groot aantal voorlezingen over verschillende onderwerpen in 't genootschap 'Concordia' gehouden, gaf hij in het licht: *Oldenbarnevelds eer verdedigd* (1773), *Over het voorkomen en straffen van misdaden* (1780; bekroond) en *Politiek Systema van de Regeering van Amsterdam* (1780). Hij overl. 17 Juni 1818.

Zie: Fred. en v.d. Branden, *Biogr. Woordenb. in voce*; van Epen, *Geslacht Calkoen* in *Maandbl. Ned. Leeuw* XII, 121, en *Wapenh.* V, 1901, Register.

Zuidema

[Callenburgh, Gerard]

CALLENBURGH (Gerard), luitenant-admiraal, geb. 8 April 1642 in Willemstad; overl. 8 Oct. 1722. Kwam in 1661 als adelborst in dienst, werd in 1666 luitenant, en in 1671 als tweede luitenant geplaatst op het admiraalschip van de Ruyter op aanwijzing van dien vlootvoogd. In 1672 woont hij den slag bij Solebay bij, en doet

vervolgens dienst bij de zeelieden, die op de rivieren ageeren, en op de uitleggers ter verdediging van het grondgebied tegen de Franschen. In 1673 is hij eerst kapitein op het schip van Schout-bij-

nacht van Nes, doch kort daarna eerste kapitein op de Zeven Provinciën, het admiraalschip van de Ruyter. In 1676 is hij in de Middell. zee en is commandant van het vlaggeschip bij het sneuvelen van de Ruyter.

Hij werd vice-admiraal in 1689 en luitenant-admiraal in 1697 en was als zoodanig bij de verovering van Gibraltar in 1704. Na dien tocht is hij niet meer naar zee geweest, doch sleet de laatste jaren van zijn leven te Vlaarding en als lid van de Vroedschap, schepen en burgemeester.

Zijn portret is gegraveerd door J. Houbraken en door P. Tanjé en gelithographeerd door T.H. Weissenbruch naar de schilderij door J. Vollevens (1718) in het Rijksmuseum te Amsterdam.

Zie: de Jonge, *Geschiedenis van het Zeewezen*; D.F. Scheurleer, *Herinneringsdagen uit de Nederl. zee-geschiedenis*.

Herman

[Cambier, Jacob Jan]

CAMBIER (Jacob Jan), geboren te Vianen 29 Juni 1756, zoon van Jacob (burgemeester van Vianen) en van Jacoba Catharina Anna Elisabeth Ofze, is als student in Leiden ingeschreven 16 Aug. 1774, heeft aldaar zijn studietijd doorgebracht tot 1777, doch is niet gepromoveerd. Hij heeft dus geen recht op den titel van Mr., die hem in vele geschriften wordt toegekend, hetgeen niet wegneemt, dat hij zijn land in vele gewichtige betrekkingen goede diensten heeft bewezen. Na zijn studentenjaren moet hij eenigen tijd gediend hebben als cornet bij het lijfregiment Cavalerie Oranje-Friesland; in de officiersboekjes van dien tijd komt hij evenwel niet voor. Die diensttijd kan ook maar kort geweest zijn, want van 1779-1781 was hij secretaris van legatie en chargé d'affaires aan het hof van Berlijn; doch ook de diplomatieke loopbaan werd spoedig door hem verlaten. Van 1782 tot 1787 nam hij in Haarlem achtereenvolgens de betrekkingen waar van commissaris van de kleine bank van justitie, schepen, lid van den raad der stad en gedeputeerde ter vergadering van de staten van Holland. Der patriotsche partij toegedaan, werd hij, toen deze in Haarlem op het kussen was gekomen, een der kolonels van de nieuw opgerichte gewapende burgerwacht en toog hij met het bataljon *Pro aris et focis* naar Utrecht, waar hij in 1787 deel uitmaakte van de bezetting van Nieuwersluis. Na de Orangistische omwenteling in dit jaar trok hij zich uit het openbaar leven terug; doch zoodra de kansen voor de anti-stadhouderlijke partij begonnen te rijzen, komt hij weder naar voren. In 1794 is hij te Haarlem met 7 andere personen lid van een revolutionaire club, en nog van een andere, die zich ten doel stelde, om ingeval de stedelijke regenten bij het naderen van het Fransche leger hunne posten mochten verlaten, oogenblikkelijk gereed te zijn, het bestuur over te nemen. Aan de omwenteling zelve nam hij werkzaam deel; 22 Januari 1795 werd hij dan ook tot lid van de municipaliteit van de stad zijner inwoning gekozen; doch hij nam daarin geen zitting, omdat hij tot commandant van de gewapende burgerwacht werd benoemd. Zijn naam als aanhanger van de meer vooruitstrevende beginselen was intusschen reeds zoo bekend geworden, dat hij in het volgende jaar voor het district van Oosterland (hoofdplaats Gorinchem) tot lid van de Nationale Vergadering en in Sept. d.a.v. zelfs tot voorzitter daarvan verkozen werd. Bij de verkiezingen voor de 2e Nationale Vergadering werd hij opnieuw door hetzelfde district afgevaardigd; doch niet tot de ultra's behorende, was hij een der 22 leden, die bij den staatsgreep van 22 Januari 1798 op het Huis ten Bosch werden

gevangen gezet, waar hij tot 11 Augustus d.a.v. in verzekerde bewaring bleef.

Het na den 2en staatsgreep (12 Juni 1798) opgetreden Uitvoerend Bewind begreep van zijn kundigheden en zijn doortastend karakter te kunnen partij trekken, en benoemde hem tot zijn commissaris bij het departementaal bestuur van den Amstel (overeenkomende met de tegenwoordige betrekking van commissaris der koningin). In die betrekking heeft hij zich een krachtige persoonlijkheid getoond, vooral tijdens den inval der Engelschen en Russen in Noordholland. Met Kraijenhoff (luitenant-kolonel der genie) en van Kerchem (commissaris-directeur der marine) ijverde hij voor het in staat van verdediging brengen van Amsterdam, vooral aan de zeezijde en tevens steunde hij de municipaliteit dier stad in hare vaderlandslievende pogingen om, bij gemis van eene goede regeling voor de verpleging, het Fransch-Bataafsche leger zooveel mogelijk te voorzien van alle benoedigheden. Zijn toen gebleken onvermoeide werkzaamheid en degelijke organisatie-geest zal er vermoedelijk de Winter, die ze ter plaatse had kunnen waarnemen, toe hebben geleid om hem aan te bevelen voor den post van agent van oorlog, toen Pijman in Februari 1800 op herhaald verzoek zijn ontslag verkreeg. De moeilijkheden, die hij in die betrekking te overwinnen had tegenover den onbehouwen Augereau, den opvolger van Brune als commandant van het Fransche hulpkorps en van het Bataafsche leger, zullen het hem waarschijnlijk wel niet hebben doen betreuren, dat met het optreden van het Staatsbewind in October 1801, welks leden de verschillende takken van algemeen bestuur in commissiën beheerden, het ambt van agent van oorlog kwam te vervallen. Spoedig daarop kreeg hij zitting in het gedeputeerd bestuur van Holland, waaruit hij in 1804 ontslag nam.

Lodewijk Napoleon riep hem weder in de landsregeering: eerst als lid van den raad van state, in Nov. 1807 als minister van justitie, de volgende maand als minister van koloniën en, nadat in Jan. 1808 het ministerie van Koloniën met dat van marine onder van der Heim vereenigd werd, als minister, vice-president van den staatsraad. Deze betrekking verwisselde hij in 1810 met die van minister van oorlog, toen de koning te Parijs genoodzaakt werd, Kraijenhoff uit zijn ambt te ontslaan, nadat bekend was geworden, dat deze in 't geheim Amsterdam in staat van verdediging bracht.

Getuigen deze achtereenvolgende benoemingen en niet minder 's konings laatste aan hem gerichte brief van 2 Juli 1810 van het groote vertrouwen, hetwelk koning Lodewijk in hem stelde, alle oordeelvellingen uit dien tijd, ook van de Fransche gezanten, kenschetsen hem als een eerlijk man, op wien men bouwen kan. Als minister van oorlog had hij de moeilijke taak te vervullen, de Fransche troepen onder maarschalk Oudinot in de hoofdstad des rijks te ontvangen; met waardigheid volbracht hij de laatste bede van zijn vorst, toen deze reeds vertrokken was: 'Je vous demande un grand plaisir, un dernier service, c'est de faire en sorte que j'apprends par les journaux que tout le monde a été satisfait de la manière dont sera passée la journée d'après demain (dag van den intocht).' Maar niet geschiedde, wat de koning gehoopt had, nl. dat zijn zoon hem zou opvolgen. Holland werd ingelijfd, en de minister van oorlog moest zijn ambt verlaten. In het begin van 1811 schreef Lebrun, de nieuwe bestierder der Hollandsche departementen, aan den Keizer: 'Ce n'est pas des honneurs, c'est du pain que je lui demanderais pour deux ministres, qui l'ont bien servi quand

ils sont devenus ses sujets. M. Cambier va dans l'Aveyron tácher de vivre chez le général Tarayre, son gendre; il a 55 ans de service et d'estime publique' Napoleon benoemde den oud-minister van zijn broeder hierop tot lid van het Wetgevend Lichaam. Na de herstelling van ons land in 1813 was Cambier van 1814-1816 's konings ambassadeur in Spanje, en van 1817-1821 lid van de Eerste Kamer der Staten-generaal. 4 Oct. 1831 overleed hij op zijn buitengoed onder Wassenaar.

2 Mei 1783 was hij gehuwd met Catharina Josina Gerlings, geb. te Haarlem 15 Mei 1762, overl. te Amsterdam 5 Aug. 1832, dochter van Mr. Herman en Sophia Magdalena Crommelin. Zijn eenige zoon is jong gestorven. Van zijne vier dochters zijn de beide jongste gehuwd: 1. Anna (geb. 8 Aug. 1790, overl. 27 Aug. 1817) den 10en Mei 1808 met Jean Joseph Tarayre, toen generaal in Hollandschen dienst (geb. 21 Mei 1768 te Solzac, overl. 26 Nov. 1855 te Billorgues); 2. Margaretha Anna (geb. 2 Sept. 1795, overl. te Amersfoort 20 Mei 1845) den 29en Sept. 1820 met Jan Anthony Schallig (geb. 24 Aug. 1790 te Amsterdam, overl. Juli 1845 te Amersfoort).

Zijn portret komt voor op een door een onbekende gegraveerde prent met portretten van leden van het Wetgevend Lichaam.

Zie: *Vaderl. Historie ten vervolge op Wagenaar* XII, 53, XV, 369, 372, XVII, 154, XXX, 46, XXXVI, 64, 212, 261, XXXVII. 182, XXXIX. 119, XLIII. 192, XLIV. 265, XLV. 281; J.B. Schepers, *Een Hollandsche stad in een roerig tijdvak*, in *Tijdspeigel* 1900, I, 93 v.v.; Overmeer, *De omwenteling in 1795 te Haarlem en omstreken* (Haarl. 1904): 10, 11, 12, 14, 25, 27, 45, 46; Colenbrander *R.G.P.* I-VI. naamregister; Louis Bonaparte, *Documens historiques et reflexions sur te gouvernement de la Hollande* (Bruxelles 1820) III, 50, 78; Colenbrander, *Schimmelpain-ninck en Koning Lodewijk* (Amst. 1910); Theod. Jorissen, *Napoleon I et le roi de Hollande* (La Haye et Paris 1868); de z., *De ondergang van het Koninkrijk Holland* (2e uitg. Rott., z.j.); Vincent Loosjes, *Louis Bonaparte, de koning van Holland* (Amsterdam 1888); L. Wichers, *De regeering van Koning Lodewijk Napoleon* (Utrecht 1892). Voorts is in het bezit van den heer H. Oortman Gerlings te Utrecht een album amicorum van Cambier, waarin o.a. inschriften van zijne mede-volksvertegenwoordigers, die met hem in het Huis ten Bosch hebben gevangen gezeten. Deze zijn met de overige inschriften door den heer J.F. van Someren bekend gemaakt in de *Navorscher* 1895, 556-581.

Koolemans Beijnen

[Cammingha, Pieter van]

CAMMINGHA (Pieter van), sedert 1538 heer van Ameland, zoon van Sicke van Cammingha en Catharina Herama, geb. 1531 overl. 16 Juli 1578 te Leeuwarden. Hij was een der onderteekenaars van het Verbond der edelen en sloot zich aan bij den opstand tegen Spanje. In 1566 was hij afgevaardigde naar de Staten van Friesland. Zijn kasteel op Ameland werd najaar 1569 door de Watergeuzen geplunderd om onbekende redenen. In 1572 sloot hij zich aan bij eene samenzwering, die ten doel had, Leeuwarden tot 's Prinsen zijde te doen overgaan, waarvoor men krijgsvolk naar Friesland wilde doen komen. Hij werd daarom gedaagd door Gaspar de Robles, heer van Billy, maar vluchtte naar Ameland. Hij werd echter achtervolgd en te Leeuwarden gevangen gezet. Op verzoek van zijne vrouw en onder borgstelling van eene groote som gelds werd hem toegestaan, zijn eigen huis in genoemde stad te bewonen.

Hij was gehuwd met Franske Minnema en had twee zoons, Sick en Frans.

Zie: Hooft, *Historiën* VI, 257; Hoynck v. Papendrecht, *Analecta Belgica* (Hagae 1743) I. II 542, 721; te Water, *Verbond der edelen* (Middelb. 1776) II 314, III 498; Eekhoff, *Beschr. v. Leeuwarden* (Leeuw. 1826) II, 389; Zie Petit's *Repertorium* kol. 929, 1191, 2de deel kol. 593 en de art. aldaar genoemd; *Ned. Adelsboek* 1913, 17.

Haak

[Cammingha, Wytze of Vitus van]

CAMMINGHA (Wytze of Vitus van), ridder, zoon van Frans van Cammingha en Jouck Walta, overl. kort na 10 Nov. 1606 te Emden. Hij behoorde tot de tegenstanders van den graaf van Leicester en nam deel aan het verzet tegen het uitbreiden van diens macht in Friesland in 1586. Hij werd 1 Nov. van dit jaar met jhr. van Zuylen van Nijevelt, Joost de Menin, Nicasius Sille en Jacob Valcke naar Engeland afgevaardigd, om met koningin Elisabeth te onderhandelen over de aanvaarding van de soevereiniteit over de Nederlanden, over de vermeerdering van het aantal hulptroepen hier te lande en den terugkeer van Leicester. Het gezantschap stak 21 Jan. 1687 in zee, nam 23 Jan. Jacob Ortel in zich op en bleef tot 23 Maart in Engeland. Zoowel van de koningin als van Leicester had het dikwijls harde woorden te verdragen over het gedrag der Nederlanders ten opzichte van den laatstgenoemde gedurende diens verblijf hier te lande. Op 31 Maart berichtten de gezanten in de Staten-Generaal, dat Elisabeth de soevereiniteit niet aanvaardde, dat het verblijf der hulptroepen zou verlengd worden en dat lord Buckhorst zou overkomen om de mogelijkheid van terugkomst van Leicester te onderzoeken.

Cammingha werd 1593 lid van den Raad van State en woonde als zoodanig vele belegeringen bij. Bij die van Koevorden werd hij gewond (24 Aug. 1593). In 1594 gaf hij zich veel moeite voor het beleg van Groningen, waarvoor hij f 120.000 van de friesche Staten wist te verkrijgen (Juli). Hij was in 1600 gemoeid in de oneenigheden in de Staten van Friesland, waarbij hij tegen inmenging van buiten opkwam. Hij werd Juli 1605 en Nov. 1606 met anderen afgevaardigd naar Emden, om de twisten tusschen deze stad en den graaf van Oostfriesland bij te leggen. Een verdrag werd 10 Nov. 1606 gesloten. Cammingha overleed in den nacht na een feestmaal, dat naar aanleiding daarvan gehouden werd. Hij wordt door sommigen hooghartig genoemd. Hij was ongehuwd.

Zijn door een onbekende in 1596 geschilderd portret bij mr. P.S.V. baron van Harinxma thoe Slooten, te Leeuwarden.

Zie: Bor 4°, II. 872, 888, 929, 940 vgl.; van Meteren (Amst. 1786) IX, 169; Wagenaar XIII, 176, 192, 386; Vervou *Gedenckweerdige Geschiedenissen* (Leeuw. 1841); *Geschiedk. Aant. Omtrent het beleg v. Groningen* (Gron. 1850); Lod. Mulder, *Journaal van Anth. Duyck I* (Haag, Arnh. 1862) 122, 415; *Rijks Geschiedk. Publie. Kleine Ser.* 9 II 233; Petit's *Repertorium* kol. 929, 1191, 2de deel kol. 593 voor tijdschriftart., *Ned. Adelsboek* 1913, 17.

Haak

[Campen, Cornelis Jacobsz van]

CAMPEN (Cornelis Jacobsz van), geb. 1564, zoon van Jacob van Campen en Griete Pieters. Zijn moeder was een oudere zuster van Roemer Visscher, zijn vader werd in 1559 voogd over dien minderjarigen zwager. Een

broeder van hem was Pieter van Campen (geb. 1568) vader van den beroemden bouwmeester Nicolaas van C., en van Machteld van C., door Huygens' liefde voor haar bekend. In 1602 huwde Cornelis Jacobsz, wonende op de

Nieuwendijk met Catharina Quekels Cornelisd.. geb. 1578 (zuster der bekende Ida Quekels), wonende in de Warmoesstraat. Ter eere van dit huwelijk maakte Hooft een Bruilofts-Spel door Anna Bannings en Joachim van Mierop gespeeld. Hij was koopman en tevens een der kunstlievendste leden en bestuurder der rederijderskamer de Eglentier. Hooft noemt hem in zijn brief uit Florence; uit de manier waarop Hooft over hem spreekt, zou men opmaken dat hij gedichten maakte (Brieven, ed. van Vloten I, p. 11 noot). Bredero verwachtte van hem en zijn invloed slechting der bestaande geschillen tusschen de leden der Eglentier die in 1617 uitliepen op afscheiding en stichting van Coster's Academie (Nederd. Poëmata Amst. 1632 p. 6), Ook de leden der Brabantsche kamer 't Wit Lavendel' waardeerden hem: Abraham de Koning spreekt hem in zijn *Spel van Sinne, vertoont op de tweede lotery van d'arme oude Mannen* (Amst. 1616, 3e hand. 1e uytcomst) aan als 'U Campen sietmen ryck, dewijl g'in Liefde bloeyt', terwijl Rodenburg zijn *Wraeck-gierigers Treurspel* (Amst. 1618) opdroeg aan Cornelis van Campen, president en aan 't overige bestuur der Kamer In Liefd' bloeyende.

19 Maart 1607 vermaakte hij bij testament, voor notaris S. Henrix gepasseerd, aan Jacob 'sijn natuurlycke sone, geproceert bij Sytge Gerritsd.' een groot deel van zijn vermogen. 30 April 1615 werd dit testament geannuleerd; 5 Febr. 1638 maakte hij 'siecklyck' zijnde opnieuw 'n testament. Zijn vrouw schijnt dan overleden te zijn, terwijl zijn zoon Jacob, blijkbaar zijn eenig gebleven kind, zijn erfgenaam werd, behalve legaten aan neven en nichten o.a. aan de kinderen van zijn nichten Tesselschade en Anna Roemers, bij wier huwelijksvoltrekking hij in 1623 en 1624 getuige was geweest. Waarschijnlijk zal hij dus omstreeks 1638 overleden zijn. Zijn zoon Jacob was 2 Febr. 1623 met Geertruyd Cornelis gehuwd.

Oud - Holland I (1883) 244-245; III (1885) 163 e.v., XX (1902) 116-117; J.A. Alberdingk Thijm, *Werken XI* (Verspreide Verhalen II) (Amst. 1910), 125; J. te Winkel, *Ontwikkelingsgang der Nederl. Letterk. I* (1908) 339, 359, 364, 452, 456, 466 en 513.

Ruys

[Campen, Wilh. Joes van]

CAMPEN (Wilh. Joes van), geb. te Dordrecht 1 Aug. 1827, gest. te Buitenveldert 1 Febr. 1881. Hij werd tot priester gewijd 17 Dec. 1853 en was kapelaan te Schiedam, Hoorn en Vlissingen, en pastoor te Buitenveldert van 1869-1881. Onder zijne tijdgenooten stond hij als redenaar en schrijver bekend. Hij was medewerker aan het dagblad 'de Tijd' en het maandschrift 'de Katholiek' en 'de Volksvriend'. Als afzonderlijke uitgaven verschenen van zijne hand: *Brieven over Rome*, te Amsterdam bij A. van der Hoeven, 1868; *Het Huwelijk; Handboek voor christelijke echtgenooten*, te Amsterdam bij J. Beerendonk, 1872; *Kort onderricht voor bruidegom en bruid*, te Amsterdam bij J. Beerendonk, 1872; *De goede Herder of het huis van het verloren kind*, te Amsterdam bij F.J. Bekker, 1873; *Beschrijving van de steden en dorpen gelegen aan den spoorweg Rozendaal- Vlissingen*, te Vlissingen bij de Vey Mestdagh, 1873; *De Liturgie van het H. Misoffer*, te den Bosch, bij G. Mosmans, 1875; *Verklaring en uitlegging van het H. Misoffer naar de beste schrijvers*, te den Bosch bij G. Mosmans, 1875. In de pastorie te Buitenveldert hangt van hem een potloodteekening van P. Jansen. *Bijdr. v. Haarlem*: XXXVIII, 448-450.

van der Loos

[Camstra, Foppe van]

CAMSTRA (Foppe van), zoon van H o m m e van C a m s t r a en E e l c k van E y s i n g a , geb. 1530. Hij ondertekende het smeekschrift der edelen 1567 en werd 11 Febr. 1568 door Alva gedaagd, om zich te verantwoorden. Hij was echter gevlucht, waarschijnlijk naar Emden en werd 8 Sept. 1568 door het Hof van Friesland verbannen wegens majesteits-schennis. Uit Emden schreven hij en andere ballingen een brief, om zich te verdedigen. Hij was gehuwd met T j e t s k e van F e y t s m a en had een zoon H o m m e . Voor zijne vlucht had hij te Deinum gewoond.

Zijn door een onbekende geschilderd portret in het museum te Leeuwarden.

Zie: t e W a t e r , *Verbond der Edelen* (Middelb. 1776) II 317; *Groot Plakkaatboek van Friest.* III, 727, 753.

Haak

[Candidius, Georgius]

CANDIDIUS (Georgius), geboortig uit de Paltz (1597) werd den 19en December 1621 te Leiden ingeschreven als student. Hij werd opgenomen in het 'Staten-collegie'. Door de classis van Amsterdam werd hij geëxamineerd in November 1623. In dezen tijd beijverde Sebastiaan Danckaerts, die op het punt stond voor de tweede maal als predikant naar Indië te vertrekken, zich zeer om mede-arbeiders te winnen voor den Evangelie-arbeid in de Overzeesche gewesten. Candidius liet zich voor dit werk vinden. Zijne Theses *De providentia Dei* droeg hij op aan bewindhebbers der kamer van Amsterdam, die hem deswege met veertig carolusguldens vereerden. Den 9en Januari 1624 voer hij uit met de vloot waarop ook de predikanten Danckaerts, Heurnius en du Praet zich bevonden. Het schip 'de Gouden Leeuwinne' waarop Candidius zich bevond, zeilde niet naar Batavia, maar naar Paliacatte op de kust van Coromandel. Van daar vertrok hij weldra naar Ternate, omdat te Coromandel een predikant was. Hier ondervond hij veel tegenstand van den gouverneur Jacques Lefèbre. Deze zond hem naar Batavia, waar men, hoewel overtuigd, dat des gouverneurs klachten onbillijk waren, toch beter oordeelde Candidius niet meer op de Molukken te plaatsen. Hem werd Formosa als arbeidsveld aangewezen. In Augustus 1627 kwam hij op dit eiland aan, als de eerste predikant.

Candidius beschouwde zich niet zoozeer als de predikant van de Hollandsche nederzetting, dan wel als de man geroepen om onder de inlanders het Christendom te verbreiden. Hij bezocht daarom, van den aanvang af, de verschillende dorpen op het eiland en vestigde zich niet te Tayan, bij het fort, maar te Sincan, waar de inlandsche bevolking den Hollanders welgezind was.

Den 27en December 1628 voltooide hij zijn 'Discours ende cort verhael van 't eylant Formosa ondersocht ende beschreven door den Eerwaardigen Do. Georgius Candidius'. Dit discours is evenals een later geschreven verhandeling over de planting der christelijke religie op Formosa, opgenomen in het *Archief voor de geschiedenis der Oud-Hollandsche zending* III, 1-35.

Candidius was geen voorstander van het spoedig doopen der inlanders; ook als hij na zestien maanden arbeid een 120 leerlingen heeft, die hunne gebeden kenden en behoorlijk wisten te antwoorden op de vragen omtrent de voornaamste christelijke geloofsartikelen, gaat hij nog niet tot het doopen over. Hij zoekt allereerst het vertrouwen der menschen te winnen en dit gelukt hem zoo wel, dat, als tengevolge van Japansche intriges, de bevolking van Sincan tegen 't Hollandsche

bestuur in verzet komt, hij onder hen kan blijven wonen.

Naar zijn oordeel zal het Christendom 't best bevorderd worden, als het burgerlijk bestuur gehandhaafd blijft en dit niet de menschen tot ons geloof dwingt, maar wetten uitvaardigt tegen moord, diefstal, overspel en dergelijke zonden. Een predikant moet zich verbinden om ten minste 10 of 12 jaar lang op dit eiland te arbeiden en daartoe moet een hoogstaand, zedelijk man worden gekozen, liefst gehuwd met een inlandsche vrouw. Een 10 of 12 tal deugdzame Hollanders, bereid Formosaansche vrouwen te huwen, moeten hem ter zijde staan. De magistraat moet vooral de Hollanders in toom houden, opdat zij geene ergernissen verwekken.

Candidius schreef hierover zoo uitvoerig, wyl hij naar Formosa was gezonden met de bedoeling, dat hij raad zou geven omtrent de mogelijkheid der kerstening van het eiland en van de wijze waarop die zou kunnen geschieden.

Tusschen Juli en October 1631 krijgt Candidius ontslag. Hij was van oordeel dat de compagnie hare beloften, omtrent zijne bezoldiging aan hem gedaan, niet hield en daar hij op zijn vordering bleef staan, gaf gouverneur Putnams hem ontslag wat z.i. kon geschieden daar een ander predikant, Robertus Junius, op Formosa was gekomen.

In December 1631 is Candidius werkzaam te Batavia. Hij dient met de andere predikanten aldaar aanwezig een remonstrantie in bij den gouverneur-generaal Jacques Specx, zijn schoonvader. Hij was met diens natuurlijke dochter Sara, over wie Coen een zoo geruchtmakend en twistveroorzakend vonnis had doen vellen, gehuwd; in welke remonstrantie de predikanten medezeggenschap verzochten over de bezetting der vacante plaatsen. Van Hendrik Brouwer, die Specx verving, kregen zij niet meer dan recht van advies.

In Juli 1633 is Candidius teruggekeerd op Formosa, waar hij tot October 1636 met Junius samenwerkte, om daarna naar het vaderland te vertrekken.

Candidius verscheen den 2en Augustus 1638 voor de classis van Amsterdam, waar hij verslag deed van zijne werkzaamheden. Reeds in 1640 noodigde de classis hem uit zich weer beschikbaar te stellen voor den Indischen dienst, welk verzoek hij afsloeg. Als twee jaren later uit Indië een dergelijk verzoek tot hem komt, is hij bereid te gaan. Hij vertrekt in September 1643 met het voornemen opnieuw op Formosa te gaan arbeiden. Dat laatste is niet geschied. Hij werd te Batavia geplaatst, waar hij vast predikant-rector aan de Latijnsche school en bibliothecaris werd. Hij overleed aldaar 30 April 1647.

Zie: behalve de door van Troostenburg de Bruyn in zijn *Biographisch Woordenboek van Oost- Indische Predikanten* genoemde bronnen: *Archief voor de geschiedenis der Oude Hollandsche Zending* II, III, VI en J.R. Callenbach, *Justus Heurnius*.

Callenbach

[Canis, Jacob]

CANIS (Jacob), gwl. Kanis, ook wel Canisius, geb. te Nijmegen als zoon van Dirk en Wendel Vysscher, overl. aldaar 25 Dec. 1543. Hij werd licentiaat in de rechten te Orleans en was vijf jaar lang belast met de opvoeding der zonen van hertog René II van Lotharingen, die in tweeden echt verbonden was met Philippa, zuster van Karel van Egmond, hertog van Gelder. Volgens [Eckman's] - overigens hoogst onbetrouwbare - *Généalogies des familles nobles et anciennes des dix-sept provinces des Pays-Bas* II, 8-16, stond hij bij zijn meester in zoo hooge gunst, dat

deze hem bij open brieven van 12 Mei (het jaar wordt niet opgegeven) tot baljuw van Verdun en goeverneur van het kasteel van Magiemes (Mayenne?) benoemde, en hem ridder sloeg. De Jezuïet Johan Hasius, die in 1613 zijn berichten inwon bij Jacob's naaste, nog levende bloedverwanten, verzekert, dat hij in den adelstand werd verheven. Bij het afscheid van het Lotharingsche hof vereerde hem de hertog een beker gevuld met goudstukken, en overhandigde de hertogin hem een kostbaren ring. Ook na zijn terugkeer te Nijmegen bleef hij zijn traktement behouden; de bode, die het hem ieder jaar overbracht, werd dan deftig onthaald en ontving telkens een nieuw kleed.

Met zekerheid weten wij, dat hij in 1518 door hertog Karel van Gelder met een zending naar het Lotharingsche hof belast werd. In 1524 nam hij plaats in de schepensbank zijner vaderstad, en werd in de jaren 1524-42 minstens tienmaal tot burgemeester gekozen. Zonder twijfel was hij een der bekwaamste en invloedrijkste personen in Gelre. De stadsrekeningen vermelden herhaaldelijk zijn reizen voor de belangen van stad en gewest naar Keulen, Brussel enz. In 1536 bezocht hij Engeland, met welk doel is niet bekend. Ofschoon aanvankeijk een trouw aanhanger van hertog Karel, handhaafde hij toch de rechten en privilegiën der stad tegen de onrechtmatige handelingen van zijn eigen landheer. Deze beklagde zich, geheel ten onrechte, in een schrijven van 26 Oct. 1526 aan den ambtman van Tieler- en Bommelerwaard over Joost van Randwijck en Jacob Canis, als over 'meynedigers Inde moirdenairs', die het op zijn leven hadden toegelegd. Het verzet der Geldersche steden tegen het verbond, waardoor Karel's nalatenschap aan Frankrijk zou overgaan, zou vooral van Jacob en zijn broer Otto, meester van St. Niklaas, zijn uitgegaan. 't Was burgemeester Canis die de benoeming van Willem van Gulik en Kleef tot beschermer des lands krachtig bevorderde, en den nieuwen vorst 4 Febr. 1538 op de markt te Nijmegen openlijk huldigde. Karel van Egmond zag nu zijn plannen voor goed verijdeld en zou op zijn sterfbed gezegd hebben: 'Kanis, Kanis, du loser hond, du hebt mij gebeeten!'

Hertog Willem beloonde Canis voor zijn diensten door hem, ten behoeve van zijn zonen, twee kanonikaten te schenken, waarvan hij het begevingsrecht bezat, een te Xanten en een te Kranenburg.

Toen Willem van Gulik in 1543, bij het tractaat van Venlo, zijn rechten aan Karel V moest afstaan, was Canis als burgemeester van Nijmegen bij de onderteekening tegenwoordig. Veel jaren genoot hij ook het vertrouwen van graaf Oswald II van 's Heerenberg. Hij bleef altijd trouw aan 't katholiek geloof. Volgens zijn laatste wilsbeschikking werden zijn kostbare staatsiekleederen tot kasuifels vermaakt en verdeeld onder de parochiekerken der plaatsen, waar hij goederen bezat.

Jacob C. was tweemaal gehuwd. Zijn eerste, zeer rijke vrouw G e l l e k e n (Egidia) van H o u w e n i n g e n (of Hooningh?) schonk hem zeven kinderen, o.a. P h i l i p p a , P e t r u s (zie beneden) en W e n d e l , die huwde met burgemeester Godfried van Triest. Uit zijn tweede huwelijk met W e n d e l v a n d e n B e r g h werden twaalf kinderen geboren. D i r k (zie boven) G e r a r d a (of Clara), abdis van Clarencamp bij Wamel, G e r r i t , burgemeester te Nijmegen, O t t o , burgemeester te Arnhem, en later te Huissen, verder G i j s b e r t , G e l l e k e n , E l i s a b e t h , G e r t r u y d , J a c o b a , die allen huwden; drie anderen stierven jong.

Zijn zegel vertoont drie palen van vair, met een

schildhoofd, waarin een loopende windhond, overtopt met een barensteel met rechte hangers; 't is het zegel der van Lent's, vermeerderd met den hond.

Zie: Slichtenhorst, *Geldersche Gesch.*, B XI, 428, 433; *Stimmen aus Maria-Laach* LXXXV (1913), 36 ff., en de voor de genealogie aangehaalde bronnen bij Petrus Canisius. *Rekeningen der stad Nijmegen* dl. III-VII, Regist. i.v.; *Gelre, Bijdragen en Mededeelingen* IV, 49 vv.
van Miert

[Canisius, Dirk]

CANISIUS (Dirk), zoon van Jacob (zie beneden) en diens tweede vrouw Wendel van den Bergh, was de halfbroer van Petrus (zie beneden) en werd in 1532 te Nijmegen geboren. Hij overleed te Ingolstadt 27 Sept. 1606. Reeds op jeugdigen leeftijd ontving hij een kanonikaat aan de St. Victorskerk te Xanten, dat zijn vader van hertog Willem van Gulik ter vergeving had ontvangen, en verwierf den graad van magister artium aan de Leuvensche universiteit, waar hij 25 Juni 1547 als student was ingeschreven. Onzeker welken levensstaat hij zou kiezen, deed hij te Keulen de geestelijke oefeningen volgens de methode van den H. Ignatius onder leiding van den Jezüiet Leonard Kessel, en sloot zich op den dag zijner diakonaatswijding, 9 Mei 1554, bij de orde aan. In gezelschap van zijn neef, den Nijmeegschen kanunnik Hendrik Denijs (zie II 387) begaf hij zich naar Weenen, van waar zijn broer Petrus hem 20 Aug. 1554 naar Rome zond. Hier, zoowel als elders trok hij de aandacht door zijn engelachtig voorkomen en de groote reinheid zijner zeden. De stichter der orde, Ignatius van Loyola, liet hem te Rome zijn theologische studiën voortzetten. In 1557 behaalde Canisius te Bologna den graad van doctor in de godgeleerdheid en keerde toen naar Weenen terug, om er les te geven in de schriftuur en de controvers. In den zomer van 1559 was hij weer te Nijmegen om er zijn familie-zaken te regelen. Bij deze gelegenheid verkreeg hij van Burchard van den Bergh, zijn oom van moederszijde, - eerst hofkapelaan van keizer Ferdinand en kanunnik van St. Steven te Weenen, later kapitteldeken van St. Walburgis te Arnhem - de stichting van zes studiebeurzen, die nog heden ten dage bestaan. Het begijnhof in de Begijnengas, door hem aangekocht, schonk hij, ten behoeve der Jezüieten, aan den rector van het Driekronengymnasium te Keulen, doch deze schenking werd door den stadsraad vernietigd. Dirks gevolmachtigden verkochten het 24 Febr. 1562 aan de provisoren der arme weezen om het voor weeshuis in te richten.

Den 14. Oct. 1561 deed Canisius te Augsburg zijn professie in handen zijns broeders, den provinciaal van Duitschland, en stond daarna ruim dertig jaar aan het hoofd der drie voornaamste Jezüieten-colleges in Zuid-Duitschland: Munchen, Ingolstadt en Dillingen. Ofschoon weinig op den voorgrond tredend, was hij toch in het tijdperk der tegen-reformatie een man van beteekenis die, volgens het oordeel van Juvencins, niet alleen om zijn kennis, maar ook om zijn godsvrucht en zijn zielenijver met zijn broer Petrus op één lijn verdient gesteld te worden. De hem opgelegde taak was des te moeilijker, omdat de grondslagen der stichtingen, die hij bestuurde, of nog gelegd, of althans nog bevestigd, gebouwen opgericht en de studiën met dikwijls onvoldoend personeel geregeld moesten worden. Aan zijn onderdanen gaf hij het voorbeeld van een allernauwkeurigst onderhouden der regelen; doch vooral aan de zorg, die hij aan hun geestelijken voortgang besteedde, herkende men den leerling van Ignatius.

Nergens, zoo verklaarde Petrus Canisius, worden de jonge leden der orde degelijker gevormd dan te Munchen onder Dirk's leiding.

In 1561 benoemd tot rector van het in 1559 geopende college te Munchen, vond hij nog ongeveer alles te doen. Gesteund door de gunst van hertog Albert, bij wien hij in hoog aanzien stond, richtte hij het nieuwe college-gebouw op, zorgde voor een goed voorziene bibliotheek en legde de grondslagen van een conviet voor arme studenten. De pest dwong hem in 1562 met een deel der bewoners naar het klooster Biburg te vluchten. Van 1564 tot 1565 stond hij aan het hoofd van het college te Ingolstadt, waar hij allerlei moeilijkheden met de universiteits-professoren uit den weg had te ruimen. De vruchtbaarste tijd van zijn leven lag te Dillingen. Kardinaal Otto Truchsess von Waldburg had 17 Aug. 1564 de universiteit aldaar plechtig aan de Societeit van Jezus overgedragen. De eerste rector, de bovengenoemde Hendrik Denijs, moest reeds na acht maanden zijn ambt neerleggen. Dirk Canisius volgde hem op en bleef van 28 Mart. 1565 tot 1585 als rector het college besturen. Van 1565 tot 1582 was hij bovendien kanselier der universiteit. Onder zijn bestuur steeg het aantal studenten van 300 tot 600.

Van 18 Sept. 1565 tot 15 Nov. 1567, in den tijd, dat Petrus Canisius, op last van Pius IV de duitsche vorsten en bisschoppen bezocht, om de afkondiging der decreten van het Trentsche concilie te bevorderen, nam Dirk diens ambt van provinciaal waar. In de strijdvrage, die in het bisdom Augsburg en elders vele gemoederen in gisting bracht, of nl. het uitleenen van geld tegen 5% als ongeoorloofde woeker moest worden beschouwd, hield hij en verschillende zijner ordebroeders vast aan de strengere opvatting.

In 1585 keerde hij als rector naar Ingolstadt terug; hij bouwde er de nieuwe kerk, had de voldoening op een zelfden tijd drie beiersche prinses en drie badensche markgraven onder de leerlingen te tellen en zag de geheele literarische faculteit aan de Jezuïeten toegewezen, waardoor aan een langen strijd althans voorloopig een einde kwam.

In 1586 naakte hij deel uit van de commissie der Opperduitsche provincie, te Dillingen saamgeroepen om een nieuwe regeling der studiën te bespreken, ter voorbereiding van een algemeene Ratio studiorum, die in 1591 door den generaal Aquaviva voor de geheele orde verplicht werd gesteld.

Van het bestuur ontheven in 1589 werd hij naar Lucern gezonden om er een welverdiende rust te genieten. Nog eens, in 1595, nam hij het bestuur van het college te Ingolstadt op zich, maar die last bleek spoedig te zwaar voor zijn schouders. In 1597 werd hij, terwijl hij het doodsbericht van zijn broeder Petrus boorde voorlezen, door een beroerte getroffen, die hem spraak en geheugen bijna geheel benam; Petrus had hem dit voorspeld. Een overbrenging naar Augsburg, daarna naar Ingolstadt bracht geen verbetering. Na een lijden van zeven jaar overleed hij en werd in de kerk van het H. Kruis begraven.

Zijn door Joh. Sadeler gegraveerd portret is gereproduceerd bij Hamy, *Galerie illustrée d.l. Comp. de Jésus* (Paris 1893), en bij D u h r (zie beneden) 1, 733.

Zie: R a d e r u s , *De vita Petri Canisii* (Monachii 1614) 283; M e d e r e r , *Annales Ingolstadiensis* I; S p e c h t , *Geschichte der ehemal. Universität Dillingen* (Freiburg i.B. 1902), 265; P a c h t l e r , *Monumenta Germaniae paedagogica* (Berolini 1887) 1, 357; II 5, 482; *Imago*

primi saeculi Soc. Jesu (Antverpiae 1640), 863; de registers i.v. van H a n s e n , *Rheinische Akten zur Gesch. des Jesuitenordens* (Bonn 1896), *Monumenta historica Soc. Jesu* (Matriti 1894 ss.) D u h r , *Geschichte der Jesuiten in den Ländern deutscher Zunge I* (Freiburg 1907), B r a u n s b e r g e r , *Canisii Epistulae et Acta* (Freiburg 1896 ff.).

van Miert

[Canisius, Hendrik]

CANISIUS (Hendrik), geb te Nijmegen omstreeks 1557, overl. te Ingolstadt 2 Sept. 1610. Valerius Andreas noemt hem een oomzegger, Possevinus een neef van Petrus Canisius (zie beneden). Waarschijnlijk is hij diens achterneef, n.l. een zoon van Dirk Jansz. C. en Wendel Denijs. In de jaren 1576-78 komt Hendricus Kanis voor als ondersecretaris der stad Nijmegen met een salaris van 24 gld. 's jaars. Canisius studeerde te Leuven onder de professoren Petrus Pecquins, Joan. Wamesius en Philip. Zuerius, en schijnt reeds hier den graad van doctor in de beide rechten verkregen te hebben. Van daar vertrok hij naar Italië, en werd begunstigd door Christoph. Fugger, baron van Kirchperg en Weissenhorn. Vergezeld van zijn zuster (Gesa?), die later met den Augsburgser patriciër Langenmantel huwde, kwam hij naar Ingolstadt, en werd daar 9 Febr. 1590 als docent in 't kanoniek recht aan de universiteit toegelaten. In Juli 1590 ontving hij zijn aanstelling tot hoogleeraar voor één jaar op een salaris van 300 gld., en het volgend jaar werd hij als gewoon hoogleeraar op een traktement van 400 gld. opgenomen in de juridische faculteit. Van 1597 tot aan zijn dood was hij acht maal rector en eens pro-rector der universiteit. Den 21. Aug. 1610 werd hij, terwijl hij de heilige mis bijwoonde, door een beroerte getroffen, die hem beweging en spraak ontnam, en twaalf dagen later ten grave sleepte. De universiteit prees hem als 'een man van uitstekende deugd en wetenschap, die tot aan zijn dood op meer dan vijftigjarigou leeftijd ongehuwd bleef, zeer eenvoudig was in levenswijze en kleeding en steeds met oprechte liefde voor de afzondering, de kerk en de armen bezielde.' Bij testament liet hij een groot gedeelte zijner bibliotheek en andere kostbaarheden aan het Jezuieten-college te Ingolstadt na, en vermaakte al het overige aan de Maria-congregatie der universiteit.

Canisius wordt geroemd om zijn uitgebreide kennis, bezadigd oordeel en groote bescheidenheid. Door gezonde toepassing der scholastieke methode won zijn onderwijs, dat zich in streng kerkelijke richting bewoog, aan orde en helderheid. Zijn zin voor historisch onderzoek bracht hem, naast de studie van het recht, ook op geschiedkundig terrein. Hij gaf een groot aantal, meest ongedrukte middeleeuwsche geschriften van kerkelijken en historischen aard in het licht onder den titel: *Antiquae Lectiones sive Antiqua Monumenta ad historiam mediae aetatis illustrandam nunquam edita. Omnia nunc primum e Mss. edita et notis illustrata*, 6 vol. in 4° (Ingolstadii 1601-1604), waarvoor hem de stof o.a. door Marcus en Antonius Welser, Georg Lauter, Albert Hunger en de Jezuieten Anton. Possevinus, Jac. Gretser en Andreas Schott was geleverd; een aantal hss. ontleende hij aan de kloosterbibliotheek van Sankt Gallen. De twee eerste deelen droeg hij op aan zijn neef, Quirinus Leoninus (van Leeuwen, zie II 810), het derde aan Christoph. Fugger.

Een gedetailleerde opgave van den inhoud geeft P a q u ô t , *Mémoires pour servir à l'histoire des Pays Bas XIV* (Louvain 1768), 136 ss.; ook, maar minder uitvoerig, bij M o r e r i , *Grand dictionnaire historique* (Amsterdam 1720) i.v., of P o s s e v i n u s , *Apparatus sacer* (Coloniae 1608)

I, 724-26. In 1608 voegde hij er een supplement op het vijfde deel aan toe (door Paquôt niet vermeld), getiteld: *Promptuarium ecclesiasticum*. Men kan zijn *Antiquae Lectiones* als een voorlooper van P e r t z' *Monumenta Germaniae* beschouwen.

Canisius had bij de uitgave echter niet op de tijdsorde gelet. Daarom gaf J a c q u e s B a s n a g e , predikant bij de Waalsche gemeenten te Rotterdam en 's Gravenhage, een geheel nieuw bewerkte, chronologisch geordende en met inleiding en aantekeningen voorziene editie uit, waarin eenige stukken weggelaten, andere bijgevoegd zijn: *Thesaurus monumentorum ecclesiasticorum et historicorum seu Henrici Canisii Lectiones antiquae ad saeculorum ordinem digestae variisque opusculis auctae quibus Praefationes, animadversiones criticas et notas in singulos auctores adjecit* in 7 dln. fol. (Amstelaedami (Antverpiae) 1725). Basnage overleed vóór de uitgave gereed was.

Canisius' voornaamste juridisch werk is de *Summa juris canonici in quatuor constitutionum libros contracta* (Ingolstadii, 1594), dat tal van uitgaven beleefde en nog in 1707 te Würzburg herdrukt werd. Zijn geschriften over het kanoniek recht werden door Valerius Andreas verzameld en verschenen als: *Opera quae de jure canonico reliquit*. (Lovanii 1649, Coloniae 1662). In de overigens zeer goede opgave zijner werken bij Paquôt ontbreken: *Assertionum matrimonialium pars I et II*. Respond. Hieronymus Arnold de Raedt Gelderus et Leonard Treytwein Utingan. (Ingolstadii 1590-91); *Disputatio feudalis ex universo foedorum jure deprompta*, quam praeside Henr. Canisio defendet Geo. a Pflaumern Oenip. (Ingolstadii, 1593).

Zie, behalve de geciteerde werken: H u r t e r , *Nomenclator literarius*³ (Oeniponte 1907) III, 516; *Kirchentexicon*² II, 1795; *Allgemeine Deutsche Biographie* III, 749 (Leipzig 1876); M e d e r e r , *Annales Ingolstadiensis* 11, 121, 198 ss.
van Miert

[Canisius, Henricus]

CANISIUS (Henricus), geb. te 's Hertogenbosch in 1624, waarschijnlijk behorend tot de toenmaals daar wonende aanzienlijke familie de Hont (zie C.F. X a v . S m i t s , *De grafzerken in de Kathedrale St. Janskerk van 's Hertogenbosch* 265). Op zestienjarigen leeftijd trad hij in de Orde der Augustijnen in het klooster te Antwerpen waar hij ook werd geprofeest. Hij studeerde waarschijnlijk in Leuven, waar hij dan den graad van licentiaat in de theologie behaalde. In 1660 was hij aldaar ook prefect der lagere klassen, tevens belast met het toezicht over de interne leerlingen, en directeur der Maria-congregatie voor de filosofen. In dit of het volgende jaar werd hij aangesteld als prior in het klooster te Dendermonde en eenigen tijd daarna gepromoveerd tot doctor in de theologie aan de Universiteit van Douai. Als prior was hij daarna vele jaren werkzaam in de kloosters te Tienen, Maastricht en Leuven waar wij hem in 1685 nog aantreffen. Toen gevoelde hij echter dat zijn krachten hem begonnen te verlaten en hij trok zich terug in het klooster te Antwerpen om zich in kalmte voor te bereiden tot den dood. Hij stierf dan ook reeds in 1689 te Antwerpen en werd aldaar begraven. Op zijn tombe ziet men de afbeelding van een hond (zeer waarschijnlijk als toespeling op zijn naam).

Canisius was een man van groote geestesgaven, waardoor hij zijne orde groote diensten bewees, niet alleen in zijne functies als prior en definitor zijner provincie maar ook, zoowel door zijne her-

haalde zendingen naar Rome waar hij aan het Pauselijk hof met de grootste onderscheiding werd ontvangen, als naar het Nederlandsche missiegebied waar hij o.a. Pater Agolla opnieuw inleidde in de statie te Nijmegen.

Buitengewoon echter waren zijne talenten als kanselredenaar. Waar hij prior was, predikte hij in den Advent en de Vasten en de zoogen. Octaven, maar onderscheidde zich buitengewoon te Brussel en te Mechelen.

Van zijn hand verschenen:

Carminum Fasciculus. Dat dit werkje gedrukt is, weten wij uit het volgende n.l. *Manipulus sacrarum Orationum etc.* (Leuven 1661); *Liber concionum 'Pax et una charitas etc.*

Zie: J.F. Ossinger, *Bibliotheca Augustiniana* (Ingolst. en Augsb. 1768) 198; Paquot, *Memoires pour servir à l'histoire littéraire des dix-sept provinces des Pays-Bas etc.* XIV, 163.

ter Haar

[Canisius, Jacobus]

CANISIUS (Jacobus), geb. te Calcar 1584, als zoon van den uitgeweken Nijmeegschen schepen Gerard Canis, overl. te Ingolstadt 29(?) Mei 1647. Hij begon zijn studiën te Calcar, zette ze voort te Fulda, trad in 1603 in het Duitsch college te Rome, en werd drie jaar later Jezuïet. Naar Duitschland teruggekeerd, gaf hij sinds 1615 te Dillingen en elders lessen in de moraal-theologie en was tegelijk prins-bisschoppelijk prediker. Vooral was hij evenwel werkzaam in de zielzorg. Toen, na den aftocht der Zweedsche troepen, in 1634 de pest door Spaansche soldaten in Munchen was overgebracht, was hij een der zeven Jezuïeten, die zich dag en nacht aan de verzorging der zieken wijdde, en de eenige van hen, die den dood ontkwam. Later deed hij te voet een bedevaart naar Loreto om de belofte te vervullen, door de regeering en het volk van Munchen in het dreigend gevaar afgelegd.

Behalve eenige theologische en hagiographische geschriften, gaf hij een Latijnsche vertaling uit der kanselreden van den italiaanschen Jezuïet Gregorius Mastrilli, welke drie uitgaven beleefde (Keulen 1624, 1685 en Rome 1677) en van Ribadeneira's *Flos Sanctorum*, die driemaal in twee of meer folio-banden het licht zag (Keulen 1630, 1700, 1741).

Zie: Kropf, *Historia Provinciae Soc. Jesu Germaniae Superioris* P.V. 160, 250; Hartzheim, *Biblioth. Colon.*, 142; Sommervogel, *Biblioth. d.l. Comp. de Jésus* II, 614.

van Miert

[Canisius, Petrus]

CANISIUS (Petrus), geb. te Nijmegen 8 Mei 1521, uit het eerste huwelijk van Jacob (zie boven kol. 85) en Gelleken van Houweningen, overl. te Freiburg in Zwitserland 21 Dec. 1597. De dikwijls herhaalde bewering dat zijn eigenlijke naam de Hondt of iets dergelijks zou geweest zijn, mist allen grond, en vindt in geen enkel gelijktijdig document den geringsten steun. Hij zelf schreef Kanys, Kannees enz. en later steeds Canisius. Ter studie gezonden naar Keulen werd hij 18 Jan. 1536 in de philosophische faculteit ingeschreven; 2 Nov. 1536 werd hij baccalaureus, 3 Febr. 1538 licentiaat, en 25 Mei 40 magister der vrije kunsten. Op verlangen van zijn vader volgde hij eenigen tijd de lessen van het burgerlijk, en daarna aan de Leuvensche universiteit, waar hij 21 Apr. 1539 werd ingeschreven, die van het kerkelijk recht. Een huwelijksplan, hem door zijn vader voorgelagen, wees hij af

en verbond zich 25 Febr. 1540 tot eeuwige zuiverheid. Tijdens zijn studiejaren te Keulen woonde hij met andere studenten bij Andreas Heerl van Baardwijk, kanunnik van St. Gereon; in diens huis hield de Oosterwijksche priester Nikolaas van Esch toezicht

op zijn studiën en oefende vooral sterken invloed op zijn geestelijke vorming. Evenals van Esch verkeerde Canisius zeer vriendschappelijk met de karthuizers te Keulen, bij wien zich zijn studievriend, de bekende Justus Landsberger, aansloot. In 1543 bezocht hij te Mainz Petrus Faber, een der eerste leerlingen van Ignatius van Loyola, deed onder diens leiding de 'geestelijke oefeningen' en verbond zich 8 Mei aan de Sociëteit van Jezus; hij was de eerste Noord-Nederlander, die tot de nieuwe orde toetrad. Kort daarop ontbood Faber enkele jonge Spanjaarden en Belgen naar Keulen, die een door Canisius gehuurd huis gingen bewonen en onder leiding van den Leuvenaar Leonard Kessel de eerste nederzetting der orde op duitschen bodem vormden. Intusschen preekte Canisius in de stad en omstreken en hield tevens aan de universiteit voordrachten over de H. Schrift en de theologie. Hij stond in nauwe betrekking met verschillende katholieke voormannen, als Georg van Skodborg, den verbannen aartsbisschop van Lund, Everard Billick, kanselier der universiteit en den kanunnik Johan Gropper. Deze laatste was de ziel van het verzet, dat de reformatorische pogingen van den aartsbisschopkeurvorst Herman von Wied trachtte te verijdelen. Op Gropper's aansporing richtte zich Canisius tot keizer Karel V, die in Aug. 1545 Keulen aandeed, om hem te wijzen op het gevaar, waaraan de katholieke, zaak bloot stond. In Febr. 1546 reisde hij voor hetzelfde doel naar den keizer te Nijmegen. Twee maanden later werd von Wied door den paus afgezet. In Dec. van hetzelfde jaar was Canisius te Luik, waar hij namens von Wied's opvolger, Adolf von Schauenburg, geldelijken steun kwam vragen bij den bisschop Georgius van Oostenrijk en het kapittel. Terstond daarop vaardigde Adolf hem af naar den keizer, om aan het hof de bisschoppelijke belangen te bepleiten.

Middelertijd was Canisius 20 Dec. 1544 diaken en in den zomer van 1546 priester gewijd. Op aandringen van kardinaal Otto Truchsess van Waldburg, bisschop van Augsburg, begaf hij zich in het voorjaar van 1547 naar Trente; daar zou hij met zijn ordegenooten Lejay, Laynez en Salmeron aan de werkzaamheden van het algemeene concilie, dat er vergaderde, deel nemen. Spoedig daarop werd de kerkvergadering verlegd naar Bologna, waarheen Laynez en Canisius volgden. Begin Sept. ontbood Ignatius van Loyola hem naar Rome; onder de oogen des stichters zou hij aan zijn geestelijke vorming arbeiden. Den 18. Mrt. 1548 verliet hij met negen ordebroeders die stad om op verzoek van Joan de Vega, onderkoning van Sicilië, te Messina een college te beginnen. Canisius leeraarde er de rhetorica en preekte in 't latijn en in 't italiaansch, doch keerde in den zomer van het volgend jaar weer naar Rome terug, legde 4 Sept. 1549 in de handen van Ignatius de plechtige professie af en vertrok daarop, in gezelschap van Lejay en Salmeron naar Ingolstadt, waar hertog Willem IV eenige leerstoelen der hoogeschool aan de Jezuïeten wilde toevertrouwen. Na eerst, 4 Oct. 1549, te Bologna den doctorsgraad in de theologie ontvangen te hebben, kwam hij met zijn gezellen 13 Nov. te Ingolstadt aan. Zijn academische voordrachten werkten echter bij de onvoldoend ontwikkelde hoorders weinig uit. Meer vrucht droegen zijn particuliere gesprekken en preeken voor 't volk. In strijd met de statuten werd hij 18 Oct. 1550 tot rector gekozen, doch toen de vooruitzichten na Willem's dood niet vervuld werden, zond Ignatius Canisius naar Weenen, waar koning Ferdinand leeraren gevraagd had om de in verval geraakte universiteit nieuw leven in te

storten. Hij kwam er aan 9 Mrt. 1552 in gezelschap van den vroegeren pastoor van Bergen-op-Zoom, Nikolaas Florensz, gwl. Goudanus genoemd, die ook reeds te Ingolstadt zijn arbeid had gedeeld. Behalve theologische lessen aan de universiteit hield hij preeken, o.a. aan het hof en in de St.-Stevenskathedraal, hoorde biecht in gevangenissen en hospitalen en nam de zielzorg waar in de verlaten parochiën van Neder-Oostenrijk. Ook wist hij te bewerken dat Ferdinand's zoon Maximiliaan - de latere keizer - zijn hofprediker Phauser, een gehuwd en lutherschgezind priester, moest wegzenden, wat Maximiliaan hem nooit vergeven heeft. Op voorstel van Burchard van den Berg, kanunnik van St. Steven en broeder van Canisius' stiefmoeder, deed Ferdinand tot driemaal toe pogingen om hem het bisdom Weenen te doen aannemen. Toen deze mislukten, zette hij bij den paus door, dat Canisius althans één jaar het bestuur van het bisdom op zich zou nemen, maar op het laatste oogenblik schijnt hij voor Canisius' tegenstand geweken te zijn en zijn eisch ingetrokken te hebben. Vooral door Canisius' toedoen kwam het in 1551 begonnen Weener college tot bloei, een convict voor adellijke studenten was geopend en aan de universiteit was met den invloed der orde ook de katholieke geest versterkt.

Te Praag, waar hij 1555-56 gepreekt had, kon hij in laatstgenoemd jaar, evenals te Ingolstadt een college der Sociëteit openen. Kort voor zijn dood benoemde de stichter der orde Canisius tot provinciaal der Opperduitsche provincie, die Zwaben, Beieren, Bohemen, Hongarije, Opperen Neder-Oostenrijk zou omvatten.

In 1555 had hij aan de zijde van Ferdinand den rijksdag te Augsburg bijgewoond. Het volgend jaar verscheen hij als raadsman van den vorst op den rijksdag van Regensburg, en in Augustus 1557, in gezelschap van de Nederlanders Judocus van Ravenstein (Tiletanus) Martinus Riethovius, Franciscus Sonnius en Nic. Goudanus, bij het godsdienstig twistgesprek te Worms. Op verzoek der katholieken en met goedvinden van den paus trad hij hier op tegen Melancton en zijn medestrijders, en droeg er veel toe bij, dat de tegenstanders hun doel niet bereikten. In het najaar van 1557 bezocht hij te Zabern den bisschop van Straatsburg, Erasmus van Limburg, preekte te Straatsburg en andere plaatsen van den Elzas en daarna te Freiburg en Straubing.

Reeds was hij in 1556 te Rome geweest om na Ignatius' dood een nieuwen generaal der orde te kiezen; toen echter kon de vergadering niet doorgaan. In 1558 deed hij ten tweeden male de reis en nam deel aan de keuze, die 2 Juli Jac. Laynez tot algemeen overste aanwees. Nog was de vergadering der kiezers niet afgelopen, of hij moest op last van den paus den nuntius Camillo Mentuati naar den rijksdag van Petrikow in Polen vergezellen. De Amsterdammer Dirk Gerritsz zou zijn reisgenoot zijn, doch overleed reeds te Weenen (zie IV 647). Het verblijf te Petrikow bleef, ten gevolge der zwakke houding van koning Sigismund en de geestelijkheid, tamelijk onvruchtbaar.

Canisius vertrok nu naar den rijksdag te Augsburg, waar hij begin Mrt. 1559 aankwam, en de raadsman was van de bisschoppen in kerkelijke vraagstukken. Omtrent dien tijd geraakte hij in uiterst moeilijke omstandigheden. Karel V had de keizerskroon aan zijn broer Ferdinand overgegeven, zonder daarin den paus te kennen. Hierdoor was een breuk ontstaan tusschen den overigens zeer welmeenenden en godsdienstigen Ferdinand en den autoritair Paulus IV. Canisius deed al het mogelijke om de beide partijen tot elkander

te brengen, doch hij mocht niet slagen. De dood van den paus bracht eerst uitkomst. Op uitnodiging van het kapittel nam hij het ambt van domprediker te Augsburg waar en behield het gedurende zeven jaren (1559-66), ofschoon afgunst en wrevel over den ijver, waarmee hij de gebreken, ook der geestelijken, laakte, zijn arbeid dikwijls bemoeilijkten. Uit dezen tijd dagteekenen ook zijn betrekkingen met de Fugger's, en de bekeering van den Augsburger anabaptist Johan Jacob. Pius IV richtte 8 Mrt. 1561 aan hem een breve, om hem met zijn zegenrijken arbeid geluk te wenschen. In 1559 opende hij een Jezuïetencollege te Munchen, in 1562 te Innsbruck, in 1564 vertrouwde kardinaal Otto Truchsess de hoogeschool te Dillingen en het seminarie van den H. Hieronymus aan de Jezuïeten toe.

Nadat het algemeen concilie in 1562 heropend was te Trente, werd Canisius namens den paus uitgenoodigd voor een maand daaraan deel te nemen. Hij was vooral werkzaam in de commissie, die 't boekenverbod (index) te regelen had. Op 't concilie sprak hij voor een beperkt toestaan van den kelk, d.w.z. de communie onder twee gedaanten; later kwam hij echter, door de ondervinding geleerd, tot een andere meening. Tijdens de laatste periode van het Trentsch concilie was de verhouding tusschen keizer en paus weer zeer gespannen; het vertrouwen in de leiding der vergadering was sterk geschokt. Daar Canisius zoowel door den voorzitter kardinaal Morone als door den keizer in 't vertrouwen werd genomen, was zijn positie zeer delicaat: zonder een van beide partijen te stooten slaagde hij er in ze tot eenstemmigheid te brengen. Na zijn vertrek, zoowel als vroeger, beijverde hij zich, de geschriften der tegenstanders aan de vergaderde theologanten op te zenden, om hun tot voorlichting te dienen bij hun beslissingen.

De dood van den generaal der orde, Laynez noopte Canisius naar Rome te vertrekken, om aan de keuze van diens opvolger deel te nemen. Den 2 Juli 1565 werd de vroegere onderkoning van Catalonië Franc. Borgia voor dat ambt aangewezen. Kort te voren, 26 Jan. 1564, had Pius IV de besluiten van 't concilie van Trente bekrachtigd. Den koerier, die de authentieke copieën met een pauselijk schrijven aan de duitsche bisschoppen overbracht, waren de papieren op reis afhandig gemaakt. Nu werd Canisius door den paus met de geheime opdracht belast, die zelfde stukken aan de geestelijke en enkele wereldlijke vorsten te overhandigen; tevens had hij in last, ze aan te sporen tot bijwoning van den rijksdag te Augsburg, waar de aanneming en uitvoering der decreten moest worden bevorderd. Om het geheim der zending te verzekeren, zou Canisius als visitator zijner orde de reis maken. Zoo bezocht hij de bisschoppen van Augsburg, Würzburg, Osnabrück, de geestelijke keurvorsten van Mainz en Trier, deelde schriftelijk zijn last mede aan de bisschoppen van Munster en Paderborn, trachtte hertog Willem van Gulik-Kleef en Berg tot beslister katholiek leven over te halen, en versterkte den roomschen geest aan de universiteit te Keulen. Op die reis deed hij ook Nijmegen aan (25 Nov. - 4 (?) Dec.), waar hij door raad en burgerij met eere werd ontvangen.

Intusschen was Pius IV gestorven en ontving Canisius bevel, zich naar den rijksdag van Augsburg te begeven. Hier was het vooral aan zijn bemoeiingen te danken dat de paus afzag van een protest tegen het handhaven van den 'godsdiensvrede', dat waarschijnlijk den keizer zou verbitterd en voor de katholieken zeer noodlottige gevolgen zou gehad hebben.

In de jaren 1566 en 1567 werkte hij vooral te Würzburg en te Augsburg samen met de bisschoppen der diocesen om de kerkelijke toestanden te verbeteren. Graaf Ulrich von Helfenstein en geheel zijn graafschap bracht hij in eerstgenoemd jaar tot het katholiek geloof terug. Te Ingolstadt wist hij te bewerken, dat voortaan de universiteitsprofessoren en studenten de Trentsche geloofsbelijdenis zouden bezweren. Te Ellwangen stond hij in de vasten van 1568 kardinaal Truchsess ter zijde om het katholieke leven te herstellen.

Reeds het vorige jaar was hem Paulus Hoffaeus als vice-provinciaal ter zijde gesteld; zoo zou hij meer tijd kunnen besteden aan de weerlegging der Centuriatoren, die de paus van hem verlangde. In Mei 1568 vergezelde hij kardinaal Truchsess naar Rome, waar hem ook de belangen zijner orde riepen. Zijn voorstellen bij paus Pius V droegen veel bij tot de instelling eener commissie van kardinalen, de *Congregatio Germanica*, die in het bijzonder met de zorg voor de kerkelijke aangelegenheden van het duitsche rijk was belast. Niet minder ijverde hij steeds voor het door Ignatius van Loyola te Rome opgerichte *Collegium Germanicum*, dat aan de duitsche landen degelijk gevormde priesters moest bezorgen. Tevens zorgde hij, dat Gregorius XIII opleidingsscholen voor dat zelfde doel stichtte te Weenen, Dillingen, Graz, Praag en Olmütz. Zijne verheffing tot het kardinalaat wist hij te verhinderen.

Na dertien jaar de Sociëteit van Jezus in Duitschland bestuurd te hebben, werd hij in Mei 1569 van die taak ontheven. In dien tijd had hij de colleges van Weenen, Praag en Ingolstadt tot bloei gebracht, nieuwe opgericht te Munchen, Innsbruck, Dillingen en Tynau - dat slechts kort bestond - de grondslagen gelegd voor die te Hall en Augsburg, en krachtig meegewerkt voor dat van Würzburg. (De stichfing van een huis te Nijmegen in 1555 stuitte af op den tegenstand van den stadsraad; de pogingen van Roermond's bisschop Lindanus tot hetzelfde doel in 1572 bleven eveneens zonder gevolg). In 1563 waren Neder-Oostenrijk, Bohemen en Hongarije onder den naam van Oostenrijksche provincie van de Opperduitsche afgescheiden.

Toen Canisius zijn ambt had neergelegd, vestigde hij zich te Dillingen, om verder rustig zijn arbeid tegen de Centuriatoren te kunnen voortzetten; toch heeft hij slechts twee van de drie deelen, waarop het werk berekend was, voltooid. Vooreerst was zijn verzwakt gestel niet bestand tegen de bovenmatige inspanning, die deze voor hem geheel nieuwe studie van hem vorderde; maar ook meenden zijn oversten hem nuttiger voor andere bezigheden te kunnen gebruiken. Zoo verwisselde hij in Juni 1571 Dillingen met Innsbruck, daar aartshertog Ferdinand een Jezuïet als hofprediker verlangde. Op Canisius' aansporen liet de hertog overal de kettersche boeken opsporen en vernietigen, en katholieke boeken voor niet of voor verminderden prijs uitdeelen.

Den 27. Juni 1573 droeg Gregorius XIII, die Pius V was opgevolgd, hem een geheime zending op bij denzelfden Ferdinand, den hertog van Beieren en den aartsbisschop van Salzburg. Na afloop bracht Canisius te Rome verslag uit bij den paus, en bepleitte bij die gelegenheid de belangen van het Collegium Germanicum, welks toestand bijna hopeloos was. Den 6. Aug. 1573 bepaalde de paus dat voortaan honderd jongelieden uit de duitsche en noordsche landen aan het college kosteloos hun opleiding tot het priesterschap zouden ontvangen. Juist in die dagen had te Rome de algemeene vergadering der orde plaats, die aan

Borgia een opvolger moest geven. Als een buitengewone gunst werd Canisius, hoewel hij niet tot de afgevaardigden behoorde, toegestaan na de keuze de vergaderingen bij te wonen. Met zeer uitgestrekte volmachten voor zijn ordegenooten, hem door den paus verleend, keerde hij in Juli naar Innsbruck terug, en stond daar o.a. den pauselijken nuntius Portia met raad en daad ijverig ter zijde.

In 1576 vergezelde hij op verlangen van den paus, den legaat kardinaal Morone naar den rijksdag te Regensburg en verbleef er tot Sept. Na dit tijdstip voltooide hij te Innsbruck zijn tweede deel tegen de Centuriatoren. In de volgende jaren treffen we Canisius nu eens te Brixen, dan te Landsberg, waar hij een geschikt verblijf voor de novicen der orde verkreeg, dan weer te Landshut bij den vromen hertog Willem van Beieren, dien hij o.a. behulpzaam was in het vervangen van gevaarlijke boeken door katholieke geschriften. Tevens fungeerde hij (1577-80) als reisgezel van den provinciaal Hoffaeus, bij het ambtelijk bezoek der huizen zijner provincie.

Op aanraden van den pauselijken nuntius Bonhomini vroeg het katholiek gebleven kanton Freiburg in Zwitserland een college der Jezuiten. Canisius werd aangewezen om de nieuwe vestiging tot stand te brengen. Na een kort oponthoud in de kloosters Inzigkofen en Paradis (in Thurgau) kwam hij in 't gevolg van den nuntius zelf te Freiburg aan 11 Dec. 1580. In 1586 legde hij den eersten steen van het college, dat op kosten der regeering werd gebouwd, - terwijl reeds in 1582 de klassen elders begonnen waren - doch 't duurde tot 1596 eer hij de beide vleugels van het gebouw kon inwijden. De eerste tien jaren van zijn verblijf te Freiburg betrad hij nog den kansel; na dien tijd ontbrak hem daartoe de kracht. Maar groot bleef zijn invloed bij burgerlijke en geestelijke overheden, en niet minder de eerbied waarmee het volk hem omringde. Het oud Freiburgesch gebruik dat aan alle inwoners van het kanton voorschreef jaarlijks de katholieke geloofsbelijdenis te bezweren, werd door zijn toedoen hersteld. Hij bevorderde de bedevaarten en de vereering, vooral van de Zwitsersche heiligen, en richtte verschillende Maria-congregaties op. Aan een verzoek van Carolus Borromeus, aartsbisschop van Milaan, om hem op zijn herderlijk bezoek in Graubünden te vergezellen, kon de afgeleefde grijsaard niet voldoen; maar wel stond hij hem bij met raadgevingen, die van groote inschikkelijkheid getuigen, evenals die, welke hij zond aan den nuntius Bonhomini. In 1591 door een beroerte getroffen, herstelde hij wel gedeeltelijk, maar moest zich verder tot letterarbeid bepalen. Hij overleed 21 Dec. 1597. Zijn lijk werd in de St.-Nikolaaskerk begraven en in 1625 naar de St.-Michielskerk van het Jezuiten-college overgebracht. Den 2. Aug. 1864 teekende Pius IX de breve zijner zaligverklaring, die den 20. Nov. d.a.v. in de St.-Pieterskerk te Rome plechtig werd gevierd. Bij het derde eeuwfeest van zijn dood richtte Leo XIII (1 Aug. 1897) een encycliek aan de bisschoppen van Duitschland, Oostenrijk en Zwitserland, waarin hij Canisius Duitschland's tweeden Bonifatius noemt. Zelfs van protestantsche zijde werden zijn edel karakter en groote verdiensten meermalen erkend.

Canisius was een der invloedrijkste mannen der tegen-reformatie, en had op sommige tijdstippen feitelijk de leiding. Hij heeft de nooden van zijn tijd begrepen, omdat hij haar oorzaken had leeren kennen. Zoo werd hij overal de raadsman van allen, die aan de verbetering der misstanden in de

katholieke kerk wilden arbeiden. Opmerkelijk is, dat hij telkens op tegemoetkoming van roomsche zijde tegenover de duitsche kerkvoogden en landvorsten, en zelfs tegenover het volk aandringt. Persoonlijke gevoeligheden ontzien, verdiensten erkennen, al te strenge voorschriften matigen, rekening houden met afwijkende, niet-ongeoorloofde opvattingen en bovenal de samenwerking bevorderen tusschen het tijdelijk en het geestelijk gezag, dat waren de punten, waarvoor hij herhaaldelijk de aandacht vroeg van den H. Stoel, van de nuntii en van den generaal zijner eigen orde. Een zelfde gedragslijn wilde hij door zijn ordebroeders gevolgd zien, en slechts zelden week hij zelf daarvan af. Dit wil niet zeggen, dat hij nimmer de kracht van den wereldlijken arm, volgens de opvattingen van zijn tijd, wilde gebruikt zien ter verdediging van den katholieken godsdienst. Ook in zake heksenwaan en tusschenkomst des duivels was hij eenigszins een kind van zijn tijd.

De onwetendheid in godsdienstzaken in alle rangen beschouwde hij als een der machtigste bondgenooten der protestantsche Hervorming. Daarom besteedde hij groote zorg aan het christelijk onderwijs der jeugd, bevorderde de wetenschap aan de katholieke universiteiten en trachtte ook den clerus uit zijn verval op te heffen.

Weinigen hebben de gewichtige rol der pers juister op haar waarde geschat. Hij stelde zich in verbinding met katholieke geleerden, en spoorde hen aan tot het uitgeven van oude en nieuwe geschriften ter verdediging der kerk. Persoonlijk was hij hen daarin behulpzaam door het opsporen van handschriften, en het nazien hunner werken. Hij stond in betrekking met de voornaamste katholieke uitgevers, o.a. Plantijn te Antwerpen, Cholinus te Keulen, Maier te Dillingen, vroeg te Rome ten bate der duitsche drukkers opheffing der pauselijke privileges van den romeinschen uitgever Paulus Manutius, en zelfs geldelijken steun.

Zelf ontwikkelde hij als schrijver een groote bedrijvigheid. Zijn beroemdste werk is de *Summa doctrinae christianae* - een tegenhanger van Luther's Catechismus - op last van Ferdinand I samengesteld en zonder naam des schrijvers in 1555 te Weenen verschenen. Keizer Ferdinand I stelde dit verplicht voor zijn erflanden, evenals Albert V voor Beieren en Philips II voor de Spaansche Nederlanden. De eerste nederlandsche vertaling werd in 1557 te Antwerpen gedrukt. Een uittreksel voor de schoolkinderen werd in 1556 te Ingolstadt ter perse gelegd als: *Summa ... ad captum rudiorum accomodata*. Voor de leerlingen van de lagere en middelste klassen schreef Canisius op verzoek van enkele Leuvensche professoren een verkorte uitgave der eerste 'Summa': *Parvus Catechismus catholicorum* (later bekend als *Institutiones christianae pietatis* of *Catechismus catholicus*), die in 1558 te Keulen werd gedrukt. De 'Summa' ontving eerst haar definitieven vorm in de keulsche uitgave van 1566. Vóór Canisius' dood hadden reeds 200 uitgaven - waaronder verschillende geïllustreerde - in 16 verschillende talen het licht gezien; veel grooter is het aantal drukken van later tijd. Ook protestantsche geschiedschrijvers als Ranke, Menzel, Philippsen en Böhmer, en de godgeleerden Kawerau, Gust. Krüger en Zezschwitz prijzen den catechismus ten zeerste. De meer dan 2000 citaten uit de H. Schrift en de 1200 citaten uit de kerkvaders, waarnaar in den rand wordt verwezen, werden door zijn stad- en ordegenoot Petrus Buys of Busaeus (zie I 523) volledig afgedrukt in vier quarto-deelen: *Authoritates Sacrae Scripturae et Sanctorum*

Patrum (Coloniae 1569-70), later door Joan Hasius s.j. opnieuw in één folioband uitgegeven als: *Opus catechisticum* (Colon. 1577).

Zijn eerste werk, een uitgave van Tauler's schriften, die de grondslag werd van de latere Tauleruitgaven droeg hij 3 Juni 1543 onder den naam van 'Petrus Noviomagus' op aan Georg von Skodborg (Cöllen 1543). Vervolgens bezorgde hij *Divi Cyrilli archiepiscopi Alexandrini opera* (2 vol., Colon. 1546), *D. Leonis Papae opera* (Colon. 1546), *De consolandis aegrotis*. (Viennae 1554), *Epistolae B. Hieronymi selectae* (Dillingae 1562), *Institutiones et Exercitamenta christianae Pietatis* (Antverp. 1566), herhaaldelijk herdrukt. De twee deelen tegen de Centuriatoren: *Commentariorum de verbi Dei corruptelis liber primus: de .. Joannis Baptistae historia* (Dillingae 1571, 1582), en *De Maria Virgine incomparabili* (Ingolstadii 1577, 1583); verder *Manuale Catholicorum* (Friburgi 1587), ook in 't duitsch, fransch, engelsch en nederlandsch vertaald, *Notae in Evangelicas lectiones* (Friburgi 1591), en een groot aantal kleinere geschriften van godsdienstigen en hagiographischen aard.

Er bestaan een aantal levensbeschrijvingen van Canisius, o.a. van M. Raderus (1614) Sacchinus (1616), Nieremberg (1633), Fuligatti (1649), de Smidt (1652, vlaamsch), Dorigny (1707), Python (1710), Oddi (1755), Boero (1864), Séguin (1864), Patisz (1865), de drie laatste ook in 't nederl. vertaald, Riess (1865), Bovet (1865, 1881), de Bertigny (1865), Garcia (1865), Marcour 1881), Pfülf (1897), Mehler (1897), Michel (1897) Séguin-Allard (1897 nederl.), Genoud (1915). De nieuwste en meest critische is van O. Braunsberger, *Petrus Canisius. Ein Lebensbild* (Freiburg 1917), in 't nederl. vertaald door A. Hulsebosch (Bussum 1918).

Hoofdbron voor zijne geschiedenis is: O. Braunsberger, *Canisii Epistulae et Acta*, waarvan tot nu toe zes deelen verschenen (Friburgi 1896-1913) en nog meerdere te wachten zijn. Verder: *Allgem. Deutsche Biographie* III (1876) 749-56; *Kirchenlexikon*² II, 1796-1803; *Dictionnaire de théologie catholique* (Paris 1905) i.v.; *The Catholic Encyclopedia* XI, (New York) 756-762; Böhmer, *Les Jésuites*² (trad. G. Monod, Paris 1910), 105-110; Kröss, *Der selige Canisius in Oesterreich* (Wien 1898); Reiser, *B. Petrus Canisius als Katechet* (Mainz 1882); Braunsberger, *Entstehung und erste Entwicklung der Katechismen d. sel. P. Canisius* (Freiburg 1893). Voor de bibliographie: Hurter, *Nomenclator literarius*³ III (Oeniponte 1907) 196; Sommervogel, *Biblioth. d.l. Comp. de Jésus* II, 617-688, VIII, 1974-83; *Stimmen aus Maria-Laach* LXXI, 58, 164, 301. Voor de genealogie: Nijhoff's *Bijdragen* N.R. IV, 147-170; Bongaerts, *Geslachtslijst achter: De Zalige Petrus Canisius* (Amsterdam 1865) en *Studiën over godsd. wetensch. en letterk.* LXXIV, 184, LXXV, 710.

Voor de gegraveerde portretten de catalogi van Muller en van Someren, Hamy, *Essai sur l'iconographie d.l. Comp. de Jésus* (Paris, 1875) n° 368-400, en vooral *Studiën over g.w. en l.* XCI, 144-154. Er bestaan een aantal geschilderde portretten van Canisius o.a. van E. von Steinle, P. von Deschwanden, P. Molitor, Caes. Fracassini, L. Samberger. Zie *Studiën* t.a.p. van Miert

[Canisius, Petrus]

CANISIUS (Petrus), - hier vermeld ter onderscheiding van zijn meer bekenden naamgenoot en oud-oom - was geb. te Huissen (Geld.) als zoon van den schepen Johan en Maria

Schoenstein 3 Nov. 1615, trad 2 Oct. 1633 te Mechelen in de Jezuiten-orde en overl. te Roermond 22 Febr. 1649. Hij bood zich aan om het geloof te gaan verkondigen in Indië, doch werd in Spanje tegengehouden, keerde naar zijn vaderland terug en stierf korten tijd daarna.

Zijn broeder Otto, eveneens Jezuiet sinds 14 Maart 1635, was werkzaam als aalmoezenier op de Spaansche vloot en vond den dood bij een kruitontploffing in de Middellandsche Zee 3 Sept. 1643.

van Miert

[Capelle, Aymericus van der]

CAPELLE (Aymericus van der), geb. te Alfen aan den Rijn, overl. te Noordwijkerhout 28 Febr. 1787. Hij stond in 1747 pastoor de Leeuw van Lisse als kapelaan ter zijde. Toen in 1751 pastoor Spont te Limmen zich bij de Oud-Katholieken had aangesloten, werd van der Capelle tot zijn opvolger benoemd, maar kon eerst in 1753 van zijne Statie bezit nemen. Den 5en Mei 1754 werd hij pastoor van Vogelensang, en aldaar in 1763 door den Nuntius Ghilini (1763-75) aangesteld tot aartspriester van Holland, Zeeland en West-Friesland. Den 6en Juni 1771 werd hij pastoor der Statie op de Boommarkt te Amsterdam. Hij was van lofwaardigen levenswandel, een godgeleerde van uitstekende kennis, een onvermoeide herder, maar geen vriend van het haarlemsche kapittel. Vandaar dat de kapittelheeren den 16en November 1770 van hem en zijne voorgangers aan den Paus schreven 'dat zij noch in ijver noch door levenswandel met hen te vergelijken waren.' Den 6en Oct. 1772 verkreeg hij de medewerking der kapittelheeren tot het stichten van een fonds voor behoeftige priesters onder den naam van 'Olla sacra'. Den 3en April 1773 gaf hij in een rondgaanden brief aan de geestelijkheid kennis van de oprichting eener 'Societas pro nobis et posteris'. Deze instelling werd den 17en Juli 1854 door Mgr. van Vree opnieuw geregeld en op meer vasten voet gezet; zij bestaat nog altijd in het bisdom Haarlem onder den naam van 'Fonds pro nobis et posteris'. Om geesteszwakte werd hem den 29en Oct. 1781 Joës Franken tot coadjutor gegeven met recht van opvolging. Van der Capelle bleef aartspriester en pastoor te Amsterdam tot 1786 en overleed te Noordwijkerhout ten huize van pastoor Zwaak.

Er hangt van hem een portret in de pastorie der S. Catharina-kerk te Amsterdam, in 1774 door H.A. Bauer geschilderd.

Zie: *Bijdr. bisdom Haarlem* I, 286, 392; VIII, 298; XIII, 291-292; XIV, 188; *Archief Aartsb. Utr.* VIII, 113; XXXVI, 142, 226; *Bissch. Oud-Archief Haarlem*; *Archief Stafford*, behorende tot het bissch. oud-Archief te Haarlem.

van der Loos

[Cappelle, Johannes Pieter van]

CAPPELLE (Johannes Pieter van), zoon van François van Cappelle en Jacoba Elisabeth Rochussen Jongenheld, geb. te Vlissingen 9 April 1783, gest. te Amsterdam 26 Aug. 1829, genoot zijn eerste onderwijs te Koudekerke en vervolgens te Leiden waar hij ook de Latijnsche school bezocht. 14 Sept. 1795 werd hij, 12 jaar oud, en 30 Maart 1797 nogmaals als student in de godgeleerdheid te Leiden ingeschreven, waar R u h n k e n i u s zijn voornaamste leermeester was. In 1798 vestigden Cappelles ouders zich te Amsterdam, waar hij zelf nu ook zijn studiën aan het athenaeum voortzette. Hij genoot daar het onderwijs van W y t t e n b a c h e n, na diens vertrek naar Leiden in 1799, van D.J. v a n L e n n e p,

Wyttenbachs opvolger. Bovendien volgde hij de colleges van Walraven, van Swinden en van den tijdelijken lector Brunings. Deze laatste wist van Cap-

pelle te overtuigen, dat zijn aanleg en toekomst meer lag in de wiskundige dan in de letterkundige richting. Hij ging dus over naar de studie der wisen natuurkunde, gaf de theologie prijs, maar bleef de philologische studiën aanhouden. Hij combineerde ze met die der wis- en natuurkunde door zich vooral toe te leggen op het onderzoek van de exacte wetenschappen der ouden, waarbij van Lennep en van Swinden beiden hem leiding gaven. Zoo bereidde hij als proefschrift voor een nieuwe uitgave der nog weinig onderzochte *Quaestiones mechanicae* van Aristoteles, die echter door allerlei omstandigheden eerst in 1812 verscheen. Van Cappelle was toen reeds geruimen tijd in verschillende functiën werkzaam geweest. In 1803 werd hij benoemd tot lector in de wis-, bouw- en zeevaartkunde aan het Zeevaartkundig Instituut te Groningen. In 1808 werd dat instituut onder den druk der tijdsomstandigheden opgeheven en begaf van Cappelle zich weer naar Amsterdam, waar hij door den invloed van zijn vrienden kort daarna werd benoemd tot commies bij het bureau van het pas opgerichte Koninklijk Nederlandsch Instituut. Na de inlijving werd zijn positie aan het Instituut zeer twijfelachtig, zoodat het voor hem een uitkomst was, dat hij in 1811 werd benoemd tot praeceptor aan de Latijnsche school te Amsterdam. Hij kreeg toen ook gelegenheid zijn Aristotelesuitgave te voltooien; maar tot een promotie blijkt het niet te zijn gekomen. In de richting van deze studiën werkte hij voort; hij gaf kort daarna uit een bundel *Bijdragen tot de geschiedenis der natuurkunde bij de Ouden* (Haarlem 1815), die allerlei belangrijks over weinig bekende onderwerpen geeft. In dat verband moet nog worden vermeld, dat de Hollandsche Maatschappij hem in 1813 met de gouden medaille bekroonde voor de beantwoording van een prijsvraag over de brandspiegels van Archimedes.

Stellig had van Cappelle op dit nog weinig betreden terrein nog belangrijke resultaten kunnen bereiken, zoo de omstandigheden hem niet in een andere richting hadden gedreven. Toen in 1815 ook te Amsterdam een leerstoel voor Nederlandsche letterkunde werd opgericht, was Bilderdijk daarvoor naar zijn en anderer meening de aangewezen man. Maar tegen de benoeming van een man, die aan velen zooveel aanstoot gaf, kwam krachtige tegenstand. Zoo kwam het, dat werd gezocht naar een man van aanleg en takt, die geen ergernis zou wekken: van Cappelle werd aan Curatoren aanbevolen en in het begin van 1816 benoemd. Den 4. Maart aanvaardde hij het nieuwe hoogleeraarsambt met een rede *Over de verdiensten der Amsterdammers ten aanzien van den opbouw en de volmaking der Nederduitsche taal- en letterkunde* (Amst. 1816). Toen Herman Bosscha in 1819 stierf, werd van Cappelle ook het onderwijs in de vaderlandsche geschiedenis opgedragen; hij aanvaardde dezen nieuwen werkkring met een rede *Over het oogpunt, uit hetwelk in den tegenwoordigen tijd de beoefening der vaderlandsche geschiedenis moet beschouwd worden* (Amst. 1819). Van Cappelles optreden werd altijd zeer gedrukt door de overweging, dat hij de plaats innam, die voor Bilderdijk was bestemd. De vergelijking moest wel te zijnen nadeele uitvallen, daar hij vóór zijn benoeming weinig aan Nederlandsche letterkunde en geschiedenis had gedaan. Met takt en toewijding heeft hij zich evenwel aan de hem opgedragen taak gegeven, zoodat hij allerlei nuttig werk heeft kunnen verrichten. Hij gaf achtereenvolgens uit *Bijdragen tot de geschiedenis der wetenschappen en letteren in Nederland* (Amst. 1821), *Bijdragen tot de geschiedenis der Nedertanden* (Haarlem 1827),

eindelijk *Filips Willem, Prins van Oranje* (Haarl. 1828). Na van Cappelles dood gaf zijn leermeester, vriend en ambtgenoot D.J. van Lennep nog uit *Nagelaten bijdragen tot wetenschap en geschiedenis* (Haarl. 1831). Nog moet worden vermeld zijn uitgave met Siegenbeek en Simons van Hooft, *Nederlandsche historiën, met aantekeningen en ophelderingen* (Amst. 1824, 8 dln.). Van Cappelle huwde in Mei 1821 met Catharina Bosscha, dochter van zijn voorganger Herman Bosscha, die hem overleefde.

Zie: *Alg. Konst- en Letterbode* 1808 II, 202; 1814 I, 393; 1815 I, 94, II, 418; 1816 I, 149, II, 124; 1817 I, 73; 1818 I, 226, II, 204; 1820 II, 149; Stuart, *Jaarb.* 1815 II, 281 vlg.; Van Kampen, *Gesch. Ned. Lett. en Wet.* II, 549, 629 vlg.; van Lennep, *III. Amst. Ath. Mem.* 220, 279 vlg.; *Hand. Lett.* 1830, 4 vlg.; van Lennep in van Kampen's *Magazijn* X, 85 vlg.

Brugmans

[Carbasius, Mr. Cornelis]

CARBASIUS (Mr. Cornelis), geb. te Hoorn 22 Mei 1761, overl. te 's Grav. 16 Mei 1845, behoorde tot een deftig Noordhollandsch regentengeslacht. Hij werd na zijne promotie schepen en presidentschepen zijner vaderstad (1795-1804), lid van het wetgevend Lichaam (5 Maart 1804), Raadsheer in het Departementaal Gerechtshof (17 Febr. 1806), Lid van het Nationaal gerechtshof en van het keizerlijk gerechtshof en eindelijk raadsheer in het Hoog Gerechtshof. Hij was een man van groote bekwaamheid en een uitstekend jurist, die zijn vaderland groote diensten bewezen heeft. Hij was gehuwd met Agatha Houttuyn.

Men zie over hem: van Akerlaken, Mr. *Hendrick van Stralen* 45, 59, 88.
de Savornin Lohman

[Carel of Kaerel, Jan Janszoon de Jonge]

CAREL of **KAEREL** (Jan Janszoon) de Jonge, was de zoon van den gelijknamigen vader (de Oude), die tot de Amst. reeders behoorde van de eerste vloot, die onder C. de Houtman naar O.I. stevende. Op die vloot werd de zoon in Juni 1596 van ondercommies tot commies bevorderd. Hij heeft een journaal van dien tocht bijgehouden, dat minstens tot einde 1616 bij den in dat jaar overleden vader, toen bewindhebber der O.I.C. bewaard bleef. Het is het journaal dat P. Montanus verwerkt in zijne 'Hist. Beschr. der seer wijt beroemde Coopstadt Amst.' (latijnsche uitg. v. 1611, ned. vert. v. 1614) maar is thans zoek.

Zijn in 1601 door een onbekende geschilderd portret bij Douairière Huydecoper van Maarsseveen, Wulverhorst, Zeist; hij komt voor op een schutterstuk van 1604 door G. Pz. Sweelinck in het stadhuis te Amsterdam; een schutterstuk door P. Isaacsz., waarop hij voorkwam, is nog slechts bekend door eene teekening ernaar in het archief te Amsterdam.

Zie: J.K.J. de Jonge, *Opkomst van het ned. gezag in O.I.* (1595-1610) I, 102, II, 188, 365.

Mulert

[Carolus, Joris]

CAROLUS (Joris) was 'stierman, leermeester en caertschrijver van de groote ende cleyne zeevaert' en gaf in het licht: 'Het nieuw vermeerde licht, genaemt de sleutel van 't Tresoor, Spiegel, Gesicht en Vierighe Colom des groolen Zeevaerts, dat is

claer ende seeckere beschrijvinghe van de Oost, West, Suydt ende Noordse Navigatie, verciert met alle noodige Paskaerten, Opdoeninghen der landen enz. Alles van nieuws oversien, verbeetert ende vermeerdert door J.C.' (Amst. J. Jansen 1634). Van dezen zeldzamen atlas bezit de Kon. Bibl. te Brussel een even zeldzamen nadruk van 1637 'ook te koop bij Willem Janszn' (Blaeu). Vermoedelijk is het een verbetering van zijn 'Licht der zeevaart.'

Zie: Tiele, *Ned. bibliogr. v.P.L. en Vk.* (Amst. 1884).
Mulert

[Carteret, Antoine Benedict]

CARTERET (Antoine Benedict), geb. te Genève 15 Januari 1759, was de zoon van Pierre en van Jeanne Amandruz. Hij trad op jeugdigen leeftijd in Pruisischen krijgsdienst en verkreeg 1 Juni 1776 den rang van onder-luitenant in het regiment van Rothkirch. Vier jaren later (20 Oct. 1780) ging hij in denzelfden rang over in Staatschen dienst hij het regiment Waalsche infanterie van generaal Grenier. Zijn eerste garnizoen alhier was Sluis. Den 1en Juni 1787 tot luitenant bevorderd, werd hij 20 Sept. d.a.v. te Klundert gedemitteerd, omdat het regiment in dienst van de provincie Holland gestaan had tegenover de troepen van den Stadhouder. Tijdens de toenmalige onlusten schijnt hij in Utrecht, Weesp en Amsterdam geweest te zijn.

Hij week uit naar Frankrijk en het gelukte hem aldaar reeds 24 Maart 1788 in dienst te treden als sous-lieutenant bij het regiment Royal Liégeois in de compagnie van den kapitein (of majoor) Van Helden, die evenals hij uit Staatschen dienst (als majoor-ingenieur) ontslagen was. Bij dit regiment, hetwelk in 1791 opging in het 101e regiment, werd hij 1 Maart van dit jaar benoemd tot luitenant-adjutant (adjutant-majoor). Al spoedig moet hij de aandacht op zich gevestigd hebben, want in het volgende jaar (11 Juni 1792) is hij luitenant-kolonel van het 4e bataljon 'volontaires' van de Isère, welk bataljon bij de nieuwe organisatie der infanterie in halve brigades (27 Febr. 1794) overging als 1e bataljon in de 46e ½-brigade. Met dit bataljon is hij van 1792-95 te velde geweest in Piémont en heeft hij in 1793 het beleg van Toulon medegemaakt, waar de 'chef de bataillon' Bonaparte zich zoodanig onderscheidde, dat hij na de inneming van die vesting tot brigade-generaal werd verheven.

Toen na het Mei-tractaat van 1795 de vrede tusschen de Fransche en Bataafsche republieken was tot stand gekomen, gaf het Comité de Salut public bij besluit van 25 Mei d.a.v. vergunning aan alle uitgeweken Hollandsche officieren, die in Franschen dienst waren, naar hun land terug te keeren. Ook Carteret, die toen in Piémont was, maakte hiervan gebruik, en ging in rang en ancienneteit als luitenant-kolonel, commandant van het 3e bataljon der 6e ½-brigade, in het nieuw gevormde Bataafsche leger over. Dat hij toen als ontwikkeld en practisch officier bekend stond, mag blijken uit Daendels' voorstel aan het Comité te Lande d.d. 6 Januari 1796, om de luitenantkolonels Herbig en Carteret te belasten met de samenstelling van een exercitiereglement voor de infanterie. Ruim twee maanden daarna werd dit reglement aan de troepen uitgereikt.

In 1796 maakte Carteret's bataljon deel uit van de Bataafsche afdeeling, die onder gen. Daendels in Juni en Juli tot bij Dusseldorf is opgerukt; in 1797 was het onder de divisie, die van half Juli tot begin September aan Den Helder werd ingescheept voor eene expeditie tegen Ierland; in 1798 en begin 1799 was het aangewezen eerst voor de Iersche, daarna voor de Indische expeditie. Toen van die ondernemingen moest worden afgezien, bleef Carteret met zijn bataljon in Amsterdam, ofschoon de 6e ½-brigade onder de divisie van gen. Dumonceau behoorde, die destijds in Friesland en Groningen in bezetting lag.

In het laatst van Augustus 1799, toen eene Engelsche vloot, met landingstroepen aan boord, zich vóór de Noordhollandsche kust ten zuiden van Den Helder vertoond had, werd Carteret's

bataljon bij de divisie-Daendels aangetrokken, die bestemd was om de vijandelijke landing in Noord-Holland tegen te gaan. Daardoor kon het den 27en Aug. deelnemen aan het landingsgevecht tusschen Huisduinen en Callantsoog, waar het aan dooden en gewonden 95 man verloor. Het was den Engelschen evenwel gelukt, vasten voet aan wal te behouden; Daendels trok eerst in de Zijpe en eenige dagen later tot in den omtrek van Alkmaar terug.

De Fransche opperbevelhebber, generaal Brune, die in Den Haag was gebleven, deed, zoodra hij bericht van de gelukte landing had ontvangen, zooveel mogelijk troepen naar Noord-Holland oprukken. Ook het grootste gedeelte van de divisie-Dumonceau kwam, na een snellen marsch uit Groningen over Zwolle en Amsterdam, daarheen (30 Aug. - 9 Sept.). Carteret ging met zijn bataljon in die divisie over, en voerde gedurende den geheelen veldtocht het bevel over de 6e ½-brigade (3 bataljons), omdat de commandant daarvan, kolonel Boonacker, in Groningen was achtergebleven als militair bevelhebber over het departement van de Eems.

Met die halve-brigade heeft C. deelgenomen aan den aanval op de Zijpe (10 Sept.), aan den slag bij Bergen (19 Sept.) en aan dien van Castricum (6 Oct.). In de dagorder, welke Brune na den slag bij Bergen uitvaardigde, werden in 't algemeen ook de Bataafsche troepen met lof vermeld, maar in het bijzonder werd alleen de 6e ½-brigade genoemd 'onder de Bataafsche halve-brigades, die zich onderscheiden hebben.'

In 1800 werd Carteret's bataljon ingedeeld bij de 2e brigade (kolonel Crass) van de Bataafsche divisie (gen. Dumonceau), welke aan den Main opereerde. In April 1801 kwamen de Bataven, na door de Fransche bevelhebbers met lof te zijn vermeld, in het vaderland terug. Bij de insluiting van Mariënborg (tegenover Würzburg) had zich de grenadiercompagnie van het 3e bataljon der 6e ½-brigade in 't bijzonder onderscheiden.

10 Juli 1803 werd Carteret bevorderd tot kolonel. Het volgende jaar is hij commandant van een der vier bataljons (het 18e) Bataafsche infanterie, die met de Fransche troepen voor het eerst het kamp bij Zeist betrokken onder het opperbevel van generaal Marmont. Daar heeft hij, evenals alle andere Fransche en Bataafsche officieren, het monument, ter eere van Napoleon, helpen opwerpen, hetwelk het volgend jaar de pyramide van Austerlitz zou genoemd worden naar het in de nabijheid daarvan aangelegde dorp van dien naam. In de hardsteenen plaat, die aan de vierde face van dit monument werd aangebracht, waren naast de namen van de Fransche generaals en kolonels, die met hunne troepen dit werk hadden verricht, ook die gebeiteld van de Bataafsche generaals Dumonceau, Quaita en Heldring en van de Bataafsche kolonels Carteret, Collaert en Usslar.

Het jaar 1805 vindt hem weer, nu aan het hoofd van het 6e regiment infanterie (2 bataljons), onder de op de Zeistsche heide kampeerende troepen. In de laatste dagen van Juli werd dit kamp plotseling opgebroken, en marcheerden de troepen naar den Helder, om te worden ingescheept ter deelneming aan de door Napoleon voorgenomen landing in Engeland. 7 Augustus gingen ze ter reede van Texel aan boord, maar reeds den 29en d.a.v. ontscheepten ze, om als 2e legerkorps, onder bevel van Marmont, deel uit te maken van het groote leger, hetwelk onder het

opperbevel van Napoleon tegen Oostenrijk oprukte. De Bataafsche troepen vormden eene afzonderlijke divisie, aangevoerd door gen. Dumonceau. Van dezen krijgstoht zijn geene bijzonderheden bekend betreffende Carteret of zijn regiment. Als tot de Bataafsche divisie behoorende, zal het regiment een tijdlang Augsburg hebben bezet, daarna den aartshertog Ferdinand bij zijn terugtocht uit Ulm op den linker-oever van den Donau hebben vervolgd en 2 December, toen de slag bij Austerlitz plaats had, deel van de bezetting van Weenen hebben uitgemaakt. Hier bleef die divisie tot ongeveer half December, kwam daarna te Neustadt en ontving aan het einde dier maand bevel, over Ingolstadt naar de Bataafsche republiek terug te keeren. Na nog eenigen tijd aan de Lahn bij Dietz in kantonnement gelegen te hebben, kwam zij in Maart 1806 op den vaderlandschen bodem terug.

In September van dit jaar is Carteret aan het hoofd van het 7e regiment infanterie bij Wezel, waar op last van keizer Napoleon een Noorderleger werd samengetrokken, met het oog op den oorlog tegen Pruisen. 7 October nam koning Lodewijk zelf het commando daarvan op zich. Acht dagen later (15 Oct.) werd Carteret tot generaal-majoor bevorderd; in November, nadat koning Lodewijk het leger verlaten had, werd hij aangesteld tot chef van den staf bij de divisie-Dumonceau, aan welke na de vermeestering, met geringe moeite, van Hameln en Nienburg (21 en 25 Nov. 1806), het bewaken der kusten aan de Elbe en Wezer werd opgedragen. In Augustus van dit jaar waren de Hollandsche troepen in Oldenburg en Oost-Friesland gelegerd, ter beschikking van maarschalk Bernadotte. Blijkens een waardeerend en van dankbaarheid getuigend schrijven van hertog Peter van Holstein van 23 Febr. 1808 (in de familiepapieren bewaard) moet Carteret zich toen beijverd hebben, om de bevolking dier streken zoo min mogelijk de rampen van den oorlog te doen gevoelen. In Maart 1808 vertrok Dumonceau met een deel der Hollandsche troepen naar het vaderland; het overige gedeelte werd onder het bevel van den in Hollandschen dienst zijnde Franschen generaal Gratien gesteld; ook bij dezen bleef Carteret de betrekking van chef van den staf waarnemen, tot hij 3 Aug. 1808 werd bevorderd tot luitenant-generaal, waarna hij eveneens naar Holland terugkeerde.

Koning Lodewijk werd te dier tijde door zijn keizerlijken broeder gedwongen, de scherpste bepalingen uit te vaardigen om allen handel en verkeer met Engeland tegen te gaan. In October 1808 werd ter bewaking der kusten, zoowel te land als ter zee, de geheele kuststreek in drie groote militaire arrondissementen ingedeeld, over een van welke (van Harlingen tot de Jahde met hoofdkwartier Aurich) het bevel werd opgedragen aan den luit.-generaal Carteret. In April 1809 werd hij evenwel van dit commando ontheven en weder als chef van den staf toegevoegd aan den luit.-generaal Gratien, die nog steeds de Hollandsche troepen in Noordwestelijk Duitschland aanvoerde (hoofdkwartier Bremen). Aan deze troepen, ter sterkte van \pm 5000 man, ingedeeld bij het 10e legerkorps onder koning Jérôme, viel in die dagen de taak ten deel, de kleine oproerige benden, uiteen te jagen, welke die streken onveilig maakten. Sinds den 28en April was het partijgangerskorps van den Pruisischen majoor von Schill zich daarbij komen voegen. Toen deze naar Stralsund was getrokken, met het oogmerk om zich met zijn korps op Britsche schepen te

redden, ontving generaal Gratien bevel, hem te vervolgen. Den 25en Mei was von Schill onverwacht die vesting binnengerend, waarna hij eenige, doch onvoldoende maatregelen had getroffen, om haar in staat van tegenweer te brengen.

's Morgens te 10 uur van den 31en Mei kwam gen. Gratien met zijne voor 't grootste gedeelte uit Hollanders bestaande troepenmacht vóór die vesting; tegen 1 uur ving de bestorming aan de westzijde aan; het ravelijn werd spoedig vermeesterd; de brug over de hoofdgracht bij de Kniper-poort was niet weggenomen, waardoor het den aanvallers gelukte, tegelijk met de uit het ravelijn terugtrekkende bezetting binnen de poort te geraken. Carteret deed aan het hoofd van het 9e regiment (stellig was daar zijn plaats niet) den aanval mede, drong onder de eersten binnen de stad, doch werd al heel spoedig, terwijl hij bezig was, eenige bevelen te geven, doodelijk getroffen. Den volgenden dag werd hij tegelijk met de evencens gesneuvelde luitenant-kolonels B.A. Batenburg en B. Dolleman, de kapiteins J. Meylink en J.B. Bourgois van het 9e regiment, de luitenant J.E.C. van Meyers van het 6e regiment, zoomede 26 onderofficieren en soldaten op het kerkhof aldaar begraven.

Gesneuveld op het veld van eer, een echte soldatendood na een roemrijk volbrachte militaire loopbaan! Zou hij dien dood gezocht hebben? - zooals Victor de Stuers in *Eigen Haard* (27 Mei 1899) heeft beweerd. Bewezen is het niet, maar 't is mogelijk, zelfs waarschijnlijk. In de familiepapieren is een brief bewaard van koning Lodewijk, onder dagteekening van 27 Maart 1809 aan Carteret gericht, waarin hem opheldering gevraagd wordt omtrent bij den koning ingekomen berichten, volgens welke bij tusschenpoozen van de kust tusschen Harlingen en Jever 58 schepen naar Engeland hadden koers gezet; en uit archiefstukken blijkt, dat de koning vóór zijn vertrek naar Brabant en Zeeland (10 April) aan Gogel had opgedragen, de meest nauwkeurige inlichtingen in te winnen over de gedragingen van generaal Carteret, met betrekking tot door hem gegeven vergunningen, om in verbinding te komen met vijandelijke havens. Naar aanleiding hiervan heeft die minister den 5en Mei d.a.v. een voor den generaal bezwarend verslag aan den koning uitgebracht, waarop in de marge als beschikking staat aangeteekend, dat eene geheime commissie zal zitting nemen, samengesteld uit de maarschalken van het koninkrijk, die het gedrag van generaal Carteret zal onderzoeken en in geval van bevinding van schuld een voorstel zal indienen over de straf, die hem zal moeten worden opgelegd. De laatste brief in het dossier, waartoe die aanklacht behoort (R.A.), is die van generaal Gratien, waarin deze 31 Mei aan den koning de vermeerstering van Straalsund mededeelt en o.a. vermeldt: 'Nous avons à regretter la perte de plusieurs braves et notamment celle du lieutenant-général Carteret'. Hierdoor kon aan het onderzoek geen gevolg worden gegeven.

Carteret was gehuwd met *Jeanne Isabelle Amandruz*, die hem overleefde. Uit dit huwelijk werd in 1789 te Groot-Zundert een zoon en in 1798 te Amerongen een dochter geboren, genaamd *Adelaide Julie Eugénie* (ged. 18 Nov. 1798), die den predikant P.G. Molhuysen (dl. IV kol. 999) huwde. De zoon, *Jan Samuel Ennemont Carteret*, werd 1 Maart 1805 aangesteld tot 2en luitenant bij het 18e bataljon infanterie, waarvan toen nog zijn vader commandant was. Later overgegaan bij het regiment garde-grenadiers van koning Lodewijk, hetwelk

bij de inlijving van ons land bij Frankrijk het 3e regiment grenadiers van de oude garde werd, maakte hij in 1812 den veldtocht in Rusland mede, en streed hij den 17en November, onder generaal Tindal bij Krasnoë, waar het regiment op een veertigtal manschappen na te gronde ging. Gevangen genomen en naar de grenzen van Azië gevoerd, kwam hij eerst in 1816 in het vaderland terug, waarna hij als kapitein in de eerste afdeeling infanterie diende en later bij het departement van oorlog werd geplaatst. Hier bleef hij werkzaam tot in den rang van kolonel. Hij overleed te 's Gravenhage den 20en October 1856.

Samengesteld uit: B o s s c h a , *Neerlands heldendaden te land* (Leeuwarden 1873), naamregister en III¹, 164 noot; G.J.W. K o o l e m a n s B e i j n e n , *Krijgskundige studie over de verdediging der Bataafsche republiek in 1799* (overdruk uit *De Militaire Spectator* 1891-1895), 88 en 285; *Campagne sur le Mein et la Rednitz, 1800-1801* (Paris 1802) 47; P.J. F r e d e r i k s , *De pyramide van Austerlitz* (Amersfoort 1895), 32; E. v a n L ö b e n S e l s , *Bijdragen tot de krijgsgeschiedenis van Napoleon Bonaparte* ('s Gravenhage 1839) I, 318, II, 21, 25, 520, 521, 529-531; H.T. C o l e n b r a n d e r , R.G.P.V. 58; J.W. v a n S y p e s t e i j n , *Het leven en karakter van Jean Baptiste graaf Du Monceau* ('s Hertogenbosch 1852) 60; N. v a n E s , *Het historisch museum van het korps rijdende artillerie* (Arnhem 1898, niet in den handel), III, 55, 114, 118 en 121; *Dagblad van Zuidh. en 's-Gravenh.* 22 Oct. 1856; W.E.A. W ü p p e r m a n n , *Voor honderd jaren* (overdruk uit *Eigen Haard* 1906 v.v.); 276-279, waarin ook zijn portret; L. W i c h e r s , *De regeering van koning Lodewijk Napoleon*, 98 en 99; voorts uit officiersboekjes, familiepapieren en archiefstukken.

Koolemans Beijnen

[Casearius, Johannes]

CASEARIUS (Johannes), geb. ± 1642 te Amsterdam. Vroeg wees kwam hij in het huis van Dr. Franc. van der Enden in aanraking met Spinoza. Misschien trok hij met dezen naar Leiden; 21 Mei 1661 staat Johannes Caesar ingeschreven als student in de theologie in het Leidsche Album Studiosorum, inwonend bij Jacob van der Aa in de Salomonsteeg. Uit een brief van Simon Joosten de Vries van 1663 aan Spinoza en het antwoord van dezen daarop, blijkt dat hij in dat jaar Spinoza's huisgenoot te Rijnsburg was en dat deze hem toen nog niet rijp achtte voor zijn eigenlijke leer. 2 jaar later, in het voorjaar van 1665, vinden wij hem vermeld in het Album Studiosorum der Utrechtsche academie. Onmogelijk is het niet, dat er ongenoegen tusschen Sp. en zijn leerling ontstaan was. 5 Oct. 1665 wordt hij door de classis van Amsterdam tot de evangeliebediening toegelaten, met de vermaning, dat hij zich moest oefenen 'in het lezen van goede theologische authouren.' Nadat hij in Juni 1667 met Isabella Trent gehuwd was en in die twee jaar dus blijkbaar geen beroep ontvangen had, gaf hij zich op voor de Levant of de Oost. 6 Dec. 1667 wordt hij met nog 3 andere predikanten door de Deputaten voor de Indische Zaken geaprobeerd op een salaris van f 90 's maands, Jan. 1668 geëxamineerd, waarna hij Febr. 1668 met de Sparendam naar Indië vertrok. Vandaar werd hij naar Malabar gedirigeerd, toen door H. van Rhee de van Draakestein als gouverneur bestuurd, en wel naar Cochin. Van zijn ambtelijk leven daar weten we zoo goed als niets; alleen dat hij gemoeid was in den strijd van den Cochinschen kerkeraad tegen zijn ambtgenoot Marcus Masius en dat de attestatie, die alle klachten tegen dezen

samenvatte, door C. opgesteld en naar Batavia gezonden werd. De aanraking met van Rhee de, hartstochtelijk liefhebber van de botanie, bracht ook hem tot belangstelling in de Indische plantenwereld. Met hulp van den Karmelieter pater Mattheus de Santo Josepho werd in deze jaren de grond gelegd door van Rhee de tot zijn beroemde werk *Hortus Malabaricus*. Casca rius werd zijn ijverige medewerker, maakte het ontwerp voor 't geheele werk en schreef den Latijnschen tekst voor de eerste twee deelen van 't reusachtige werk, dat in de jaren 1679-1703 te Amsterdam in 12 folio deelen verscheen. 12 Sept. 1676 kreeg hij verlof, misschien wegens ziekte, om naar Batavia terug te keeren, waar hij 13 Juni 1677 'verlost werd naar het vaderland'; even vóór zijn vertrek overleed hij aan dysenterie. Een jaar later verscheen het eerste deel van den *Hortus Malabaricus* (G.A. Pritz el, *Thesaurus literaturae Botanicae*, Lps. 1872 i.v.); de dedicatie aan Joan Maatsuiker was ondertekend door van Rhee de en door Casearius, Eccles. in Cochín; de praefatio ad lectorem door Joh. Casearius alleen. In de voorrede tot het 3e deel laat van Rhee de recht wedervaren aan zijn ijverigen, te vroeg gestorven medewerker. Van den met fraaie afbeeldingen voorzien *Hortus Malabaricus* verscheen in 1689 te Amsterdam een Nederlandsche vertaling door Abr. van Poot, die het echter niet verder bracht dan de eerste twee deelen (2e druk, 's Grav. 1720); de meeste exemplaren van de oorspronkelijke latijnsche uitgave hebben een eerste deel van 't jaar 1686, vermoedelijk dus een herdruk alleen van dat deel. Een geslacht van planten door Nic. Jacquín in Amerika ontdekt, is naar hem 'Casearia' genoemd.

Zie: K.O. Meinsma, *Spinoza en zijn kring* ('s Grav. 1896) 181 e.v., 188 e.v., 207, 209, 444; *Nederl. Archief voor Kerkgesch.* N.S. 1e dl. (1902) 398 e.v.; *Journal des Savants* VII, 150, XIII, 9 en XVII, 656.

Ruys

[Cattie, Joseph Theodore]

CATTIE (Joseph Theodore), directeur der Rijks Tuinbouwschool te Wageningen, 5 Aug. 1849 in den Haag geb. en in 1905 te Wageningen overl. Hij studeerde van 1869-72 aan de Leidsche academie in de wis- en natuurkunde, werd in laatstgenoemd jaar tot leeraar in de plant- en dierkunde aan de H.B.S. te Arnhem benoemd en promoveerde in 1881 aan de Utrechtsche hoogeschool op een diss.: *Over de epiphysis cerebri der Plagiosbomi, Ganoidei en Teleostei*. In 1895 werd hij tot directeur van bovengenoemde Tuinbouwschool benoemd.

Tal van geschriften zagen van zijne hand het licht, waarvan de voornaamste zijn: *Nat. Historie der drie rijken*. 2 dln. (1874-80); *Is spiritisme geen bedrog?* (1874); *Goethe ein Gegner der Descendenztheorie. Eine Streitschrift gegen E. Haeckel* (1877); *Over mesmerisme, biologie, hypnotisme of dierlijk magnetisme en spiritisme* (Met portr. van den schrijver; 1879). *Gemeenzame brieven van een vriend der Natuur*, onder het pseudoniem Max van Edijck (1880); *De mensch en de dieren*. Geïllustreerd (1880); *Leerboek der bemestingsleer voor den tuinbouwer* (1890), en *Tuinbouwonderwijs aan eene Rijkstuinbouwschool* (1891). Verder bijdragen in schoolbladen en tijdschriften (*Album der Natuur*, *Isis*, *Tijdspiegel*, *Eigen Haard*). Ook redigeerde hij, sedert 1884, het *Tuinbouwblad* en schreef hij menig artikel in de *Landbouwcourant*.

Zuidema

[Celosse, Hermes]

CELOSSE (Hermes), Celossa of Selosse, 1615 geboren te Willemstad, waar zijn vader,

Johannes C., predikant was. Hij studeerde te Leiden en werd er 14 Febr. 1635 bij de philosophische faculteit als student ingeschreven. In 1638 werd hij praeparatoir geëxamineerd voor de classis van Dordrecht. In Ridderkerk, waar ook zijn vader als predikant zijn loopbaan begonnen was, bleef hij tot zijn emeritaat in 1676. In 1674 vertegenwoordigde hij de classis Dordrecht op de provinciale synode van Woerden. Tijdens een langdurige ziekte vervaardigde hij een nieuwe berijming van de Psalmen: *De CL Psalmen Davids op rijm gestelt* (Dordr. 1665), die hij bestemde niet om in haar geheel Datheen's berijming te vervangen maar met het doel dat daaruit evenals uit andere bestaande berijmingen, de beste zouden gekozen worden ten einde zodoende een keur-bewerking te vormen. Verscheiden gedichten van predikanten uit den omtrek werden mee afgedrukt, om het werk van den dichtlievenden collega te prijzen, dat overigens noch taalnuchter noch dichtkundige waarde bezit.

Deze Hermes Celosse moet niet verward worden met een anderen en ouderen predikant van denzelfden naam (ook als Slossius voorkomend), die achtereenvolgens te Hendrik-Ildo-Ambacht en te Giessen-Nieuwkerk predikant was en in 1620 uitgediend had.

Zie: Visscher en van Langeraad, *Het Protestantsch Vaderland II* (1908), i.v.; *Acta der particuliere synoden van Zuid-Holland uitgeg. door W.P.C. Knuttel II*, 180, 402; V, 44.

Ruys

[Chappuis, Herman Theodore]

CHAPPUIS (Herman Theodore), officier bij het Ned. leger en letterkundige, geb. te Haarlem 19 Sept. 1844, overl. in den Haag 15 Aug. 1906. Hij trad in 1861 als vrijwilliger in dienst, bij 't Instructie-bataljon te Kampen, en werd achtereenvolgens tot kapitein (1884), majoor (1895) en luit.-kolonel (1899) bevorderd. Al vroeg toonde hij aanleg voor letterkundige studiën en buitengewoon groot is het aantal romans en andere verhalen door hem geschreven. Behalve vertalingen van Aimard, Maine Reid, Ouïda, Twain e.a., behalve tal van novellen in Europa e.a. tijdschriften, heeft men van zijne hand: *De Fransch-Duitsche oorlog van 1870-71* (1875); *Op de Beukenhorst* (1876); *Renee. Een oorspronkelijk verhaal* (77); *De oorlog in het Oosten, den volke verhaald* (77); *Satanella. Een verhaal in 2 dln.* (78); *De Heer van den Sparrendaal* (79); *Zijn geheim* (79); *De lotgevallen van Jan Romein. Een boek voor jongens* (1882); *Broeders en zusters* (83); *Schetsen uit Noord-Brabant* (86); *Boschwachters Rika. Roman in 2 dln* (86); *Nol Giele en andere beelden uit Noord-Brabant* (86); *Villa Oceana. Roman in 2 dln* (87); *Stille wateren, diepe gronden. Roman 2 dln.* (89); *Twee moeders. Oorspronkelijke roman. 2 dln.* (93); *Monsieur Paljas* (95); *Haar afgod. Een verhaal in 2 dln.* (96); *Zijn pleegkinderen, id. id.* (98). Wat meer matiging in 't verspreiden zijner letterkundige talenten zou de waarde zijner pennevruchten ongetwijfeld verhoogd hebben. Niettemin werden de boeken van Chappuis gretig gelezen.

Zuidema

[Charbonnier, of Charbonniè Louis]

CHARBONNIER of Charbonniè (Louis), geb. te Clamecy (Nièvre) 9 Oct. 1754, zoon van Jacques Charbonniè en van Michelle Caille, nam 2 Febr. 1771 dienst bij het 49e reg. infanterie, deserteerde om aan eene onverdiende vervolging te ontkomen, vluchtte naar Pruisen en kwam in 1789 te Clamecy terug. Hij sloot

zich aan bij de omwentelingsgezinden, werd kapitein van het 1e bataljon nationale garde van Nièvre en 21 Sept. 1792 luitenant-kolonel bij het 21e bataljon 'volontaires'. Hij nam deel aan de slagen en

gevechten van Jemappes, Fleurus, Neerwinden, Rijssel en Meenen, waar hij gewond werd. 24 brumaire an II (14 Nov. 1793) werd hij bij het leger van Jourdan tot brigade-generaal en 8 pluviöse d.a.v. (27 Jan. 1794) tot divisie-generaal bevorderd. Zijne onstuimige dapperheid, gepaard aan eene zekere barschheid in zijn optreden, deed zijn gemis aan militaire kundigheden minder aan het licht komen en onderscheidde hem in de oogen van de vertegenwoordigers van de Conventie zoodanig, dat hij, onder het opperbevel van Pichegru, werd aangesteld tot commandant van het Ardenner-leger, hetwelk evenwel in het laatst van Mei en de eerste helft van Juni 1794 in den omtrek van Charleroi door vorst von Kaunitz en den prins van Oranje (den lateren koning Willem I) tot viermaal toe over de Sambre werd teruggeworpen. Hij voerde daarna eenigen tijd het bevel over de troepen, die Charleroi insloten. Hoewel de representant Saint-Just, die evenzeer militaire bekwaamheid miste, de eigenlijke leider dier krijgsbewegingen was geweest, werden de geleden nadeelen vooral aan Charbonnier geweten, en werd hij dientengevolge naar Parijs ontboden. Hij gaf hieraan geen gehoor, maar trok zich in zijne geboorteplaats Clamecy terug, waar hij door zijne medeburgers tot bevelhebber over het legioen der nationale garde benoemd werd. In het jaar 1795 werd hij evenwel door het Directoire weder in dienst gesteld als commandant van Boulogne, welke betrekking hij achtereenvolgens nog in Givet, Charleroi, Luik en Maastricht bekleedde.

Waarschijnlijk is hij omstreeks 1800 tot vestingcommandant (commandant d'armes) van laatstgenoemde plaats benoemd. Toen in 1809 bij de landing der Engelschen in Zeeland van alle zijden Fransche troepen werden bijeengetrokken, om dien inval te keeren, ontving ook Charbonnier in het laatst van Juli bevel, om met alle beschikbare manschappen der depots van de dragonder-regimenten en het 22e linie-regiment naar Antwerpen op te rukken; 2 Aug. kwam hij aldaar aan. Hem werd, onder het opperbevel van generaal Rampon, het bevel opgedragen over een der Fransche divisiën, waarmede hij bij Doel den linker Schelde-dijk moest verdedigen. Zijn hoofdkwartier was te Calloo. Onder hem diende de Fransche generaal Clément. Toen gebleken was, dat de Engelschen zich op het vasteland niet konden uitbreiden, was Charbonnier in het begin van October weder in Maastricht terug.

Bij het oprukken der Verbonden tegen Frankrijk in 1814 werd Maastricht den 8en Januari berend. Charbonnier was er nog vestingcommandant, ofschoon generaal, graaf Merle, als commandant van de 25e (territoriale) divisie (een deel van België omvattende), er het opperbevel voerde. Achtereenvolgens ingesloten door Pruisische, Russische, Zweedsche en Saksische troepenafdeelingen, bleef de vesting, hoewel van een eigenlijk beleg geen sprake was, voor het Fransche bestuur bewaard, totdat Lodewijk XVIII bevel tot ontruiming gaf. 4 en 5 Mei trok het garnizoen uit, en daarmede kwam Maastricht, na van 7 Nov. 1794 af tot Frankrijk te hebben behoord, onder Nederlandsch bestuur terug. Luitenant-generaal du Pont nam de vesting uit handen van den Franschen gevolmachtigde, generaal Martial, over, en benoemde er tot commandant kolonel M.J.N. van der Maesen.

Charbonnier ontving van Lodewijk XVIII het ridderkruis van Saint-Louis en verliet in het begin van 1815 den militairen dienst. Hij overleed 2 Juni 1833.

Zie: *Fastes de la légion d'honneur* (Paris 1845)

III, 135, 136; *Intermédiaire des chercheurs et curieux* 1897 I, 652-655; *Dictionnaire historique et biographique de la révolution et de l'empire*, rédigée par le Dr. Robinet (Paris s.d.) I. 379; Jomini, *Histoire critique et militaire des guerres de la révolution* (Bruxelles 1841) II, 16, 21-25; Bosscha, *Neerlands heldendaden te land* (1875), naamregister; de Bas, *Prins Frederik der Nederlanden en zijn tijd* (Schiedam 1887 enz.) I, 253, 269, III 368-370; J.J.C. Tonnet, *De landing in Zeeland in 1809 in De Militaire Speotator* 1910. 10. 82 en 84. Von Geusau. *Le siège de Maastricht* (Repertorium Petit 1057); H. Dyserinck, *Maastricht, Venlo en Sittard in 1814* in Historisch Gedenkboek 1813, IV. 592 v.v. Inlichtingen uit het archief van Maastricht.
Koolemans Beijnen

[Chavannes, César Gustave]

CHAVANNES (César Gustave) geb. 10 Mei 1832 te Vevey, gest. 3 Nov. 1909 te Leiden. Op 12-jarigen leeftijd bezocht hij de school der Hernhutters te Königsfeld, en eenige jaren later verhuisde hij met zijne familie naar Amsterdam, waar zijn vader als Waalsch predikant beroepen werd. Hij studeerde te Leiden in de theologie en werd een warm aanhanger van de modern-godsdienstige richting. In 1855 werd hij candidaat bij de Waalsche commissie, maar trok, daar er geene vacante plaatsen waren, naar de Krim, waar hij eenige jaren als huisleeraar bij eene Russische familie doorbracht. In 1861 ging hij weder naar Zwitserland, waar thans ook zijne ouders woonden, en werd leeraar aan het gymnasium te Morges, totdat hij in 1865 te Motiers als predikant beroepen werd. Ten gevolge van tegenkanting wegens zijne vrijzinnige gevoelens zag hij zich genoodzaakt zijn ontslag te nemen. In 1872 werd hij te Leeuwarden beroepen, in 1874 te Leiden, in 1906 nam hij zijn emeritaat.

Hij is president geweest van de Waalsche Commissie, de Synodale commissie en de Synode; penningmeester van de Ned. Gustaaf Adolfvereëninging; bestuurder van de Leidsche afdeeling der Vereëninging tot bevordering van Zondagsrust, die tot opvoeding van weezen in het huisgezin, die tot steun van verwaarloosden en gevallenen.

Behalve vele opstellen in *Theol. tijdschrift*, *Bibliotheek van moderne theologie*, *Teekenen des tijds*, *de Hervorming*, in onze taal welke hij volkomen machtig was, schreef hij *La religion dans la bible*, waarvan in 1906 eene door hem zelf bewerkte uitgave in het Nederlandsch verscheen onder den titel *De godsdienst der bijbelschrijvers*. Daarin wilde hij de groote waarde van den bijbel als godsdienstig boek doen kennen, de bijbelschrijvers als menschen, wien het niet om theologie of politiek, maar om godsdienst te doen was. Voorts gaf hij twee boekjes, *Godsdienstonderwijs* geheeten en bewerkte met zijne Leidsche collega's Hagen, Scheffer en J. Knappert handleidingen voor het godsdienstonderwijs.

In 1870 werd hem door het Haagsche Genootschap eene som toegekend als blijk van waardeering voor zijne beantwoording van de prijsvraag: 'Welk begrip hebben de schrijvers van het N.T. zich van het wonder gevormd? welke waarde is door hen aan het wonder toegekend? welke beteekenis heeft hunne beschouwing van het wonder nog voor onzen tijd?' Met A.G. van Hamel bezorgde hij eene Fransche vertaling van *Den Bijbel voor Jongelieden* door Dr. H. Oort en Dr. I. Hooykaas, getiteld, *La Bible des familles*. Hij was gehuwd met Annie Eliza Braithwaite, overl. 31 Dec. 1903.

Zie: L. Knappert, *Leidsche Jaarb.* 1910. N.R.C. 3 Nov. 1909 Av.
Herderscheê

[Christenius, Johannes]

CHRISTENIUS (Johannes), geb. te Crempen in Holstein in 1599, overl. te Amsterdam in 1672, ving zijn studie aan in Duitschland en voltooide deze te Leiden, waar hij 30 Aug. 1627 werd ingeschreven, onder Heinsius en Cunaeus. Na een reis door Frankrijk, keerde hij te Leiden terug en werd hier 15 April 1637 ten tweeden male ingeschreven, thans als Juris Candidatus. In dezelfde maand promoveerde hij onder Arnoldus Vinnius tot J.U.D. Na het houden eener voorlezing, bij wijze van proef, werd hij 3 Juli 1637 tot professor in de rechten aan de Illustre School te Deventer benoemd. Hier was hij eif jaar met vrucht werkzaam, en bekleedde hij in 1639 en 1647 het rectoraat. In 1648 vertrok hij naar Harderwijk als professor primarius, en vandaar in 1659 naar het Athenaeum te Amsterdam, waar hij tot zijn dood in 1672 bleef.

Over de waarde van zijn onderwijs wordt verschillend geoordeeld. Zijn vriend J.F. Gronovius prijst het zeer; Gerard Noodt daarentegen stelt hem minder hoog. Hij was als geleerde een man van zijn tijd, vriend en beoefenaar der letteren en een der zgn. elegante juristen der zeventiende eeuw. In niets muntte hij uit boven zijn tijdgenooten; bijzondere beteekenis hebben zijn geschriften niet. Behalve enkele voor zijn onderwijs bestemde, in druk gegeven, overzichten van den inhoud van het Corpus Juris, schreef hij een omvangrijk werk over het huwelijksrecht: *de Causis matrimonialibus Dissertationes* (Harderw. 1651), waarvan de tweede druk (Arnhem 1663) het meest verspreid is. Geheel samengesteld naar het recept van den tijd, is het een aan-één-rijging van citaten en polemische besprekingen van controversen. Voor de rechtsontwikkeling is het zonder beteekenis. Verder bezorgde hij een nieuwe uitgave van *Matthaei Wesenbecii JC. Commentarii in Pandectas J.C. et Codicem Justinianum olim dicti Paratitla* (Amsterd. 1665).

Zijn portret is gegraveerd door C. de Pasve.

Zie: J.C. van Slee, *De Ill. School te Deventer* ('s Gravenh. 1916), 29, 93 v.; Bouman, *Geld. Hoogeschool I*, 158 v., 259; P.C. Molhuysen, *Bronnen Gesch. der Leidsche Univ.* (R.G.P. 29) II, 210; verdere bronnenopgave bij van Slee, 95 van Kuyk

[Churchyard, Thomas]

CHURCHYARD (Thomas), engelsch schrijver en krijgsman, geb. omstreeks 1520, gest. te Londen 4 April 1604. Hij was een onvermoeid schrijver van pamfletten, verzen en historische geschriften en diende als vrijwilliger bij de engelsche hulptroepen hier te lande. Hij kwam reeds in de Nederlanden in 1566, toen hij te Antwerpen een door hemzelf zeer overdreven rol speelde in de woelingen aldaar, met name als bevelhebber der burgerij Jan. 1567 tijdens den slag bij Austruweel. Na Oranje's vertrek vluchtte hij als priester vermoemd naar Engeland. Hij nam onder Lumey deel aan 's Prinsen veldtocht van 1568, nadat hij Oranje te Dillenburg had bezocht met een geheime zending, en keerde vervolgens naar Engeland terug. Met Anjou kwam hij Febr. 1582 weder in Antwerpen. Hij diende verder onder sir John Norris.

Van zijne talrijke geschriften handelen over de Nederlanden: *The first part of Churchyardes chippes* (London 1575); *A lamentable and pitifull description of the wofull warres in Flaundres* (London 1879); *The miserie of Flaundres* (London 1579); *A true discourse historically of the succeeding governours in the Netherlands* (London 1602), ten deele uit van Meteren, ten deele uit mondelinge en schriftelijke mededeelingen van engelsche officieren.

Vgl. over hem: *Nat. Biogr.* i.v.
Blok

[Ciermans, Joannes]

CIERMANS (Joannes), uit een deftige familie geb. te 's Hertogenbosch 7 Apr. 1602, en overl. voor de vesting Olivença (Spanje) 20 Juni 1648. Hij was de zoon van Petrus en Elisabeth Thomas, studeerde gedurende 8 jaar aan het college der Jezuieten van zijn geboortestad en trad 6 Nov. 1619 te Mechelen in hun orde. Als leeraar der wiskunde had hij te Leuven den beroemden Grégoire de St. Vincent, die 1614-15 prefekt der scholen aan het Bossche college was geweest en op het einde van den cursus in 1624 zijn beide leerlingen Walter van Aelst en Jan Ciermans uitkoos om de wiskundige stellingen te laten verdedigen, die weldra de aandacht der geleerde wereld trokken: *Theoremata mathematica Scientiae de dvctv pondervm per planitiem Recta et obliquè Horizontem decussantem. Defendenda ac demonstranda In Collegio Societatis Iesu Louanij a Joanne Ciermans Dvcissilvio Die 29 Julij post Miridiem [sic] Anno 1624. 4° obl. 23 blz. en 20 fig. buiten tekst.* Van 1624-30 doceerde C. de klassieke letteren te den Bosch en Antwerpen. Daarna studeerde hij 4 jaar theologie te Leuven, werd 15 April 1634 priester gewijd, legde 12 Mei 1636 zijn plechtige professie af en bekleedde 1637-41 zelf den leerstoel der wiskunde te Leuven. In Dec. 1641 begaf hij zich in gezelschap van den Nijmeegschen jezuiet Hendrik Uwens (of Busaeus, zie III 1262) naar Portugal; beiden waren bestemd voor de missie van China, waar de wiskunde in hooge eer stond aan het keizerlijk hof. Uwens vertrok in 1647 naar Goa, maar Ciermans bleef in Portugal achter en droeg er den vergriekschten naam João Paschasio (waarschijnlijk omdat hij op Paaschdag geboren was) Cosmander. João IV, die in 15 Dec. 1640 als koning van Portugal was uitgeroepen, belastte hem met het onderwijs van den vromen, maar vroeg gestorven kroonprins Theodosio (1634-1654). Ook trok hij partij van zijn mathematische kennis in den bevrijdingsoorlog, dien hij tegen Spanje voerde. Reeds in 1643 vergezelde Ciermans het koninklijk leger en stond om zijn verschillende uitstekende hoedanigheden bij den koning zeer in aanzien. Weldra onderscheidde hij zich als bekwaam vestingbouwkundige; hij werd daarom met den aanleg der versterkingen belast en ontving den titel van coronel engenheiro-mór (kolonel-hoofdingenieur). In 1647 viel hij bij verrassing in handen van den vijand. Deze wendde alle middelen aan om hem voor zijn belangen te winnen. Ciermans liet, na langen tegenstand, zich eindelijk daarvoor vinden, en 't was onder zijn leiding, dat de Spanjaarden den 20. Juni 1648 een aanval waagden op de vesting Olivença. Bij de onderneming werd hij door een geweerkogel gewond, viel van zijn paard en stierf. Hij was de ziel der onderneming geweest; vandaar dat de Spanjaarden na zijn val onmiddellijk terugtrokken.

Van C. kent men alleen eenige kleinere werkjes, die als samenvatting of handleiding bij zijn lessen te Leuven gediend hebben. *Disciplinae mathematicae ...* (Lovanii 1640), 210 ongen. blz. schijnt, met uitzondering van den titel, geheel overeen te komen met *Annvs Positionvm Mathematicarvm Quas defendit ac demonstravit Perill: Dom. D. Wolffgang. Philipp. Jacobvs Vnverzagt Baro de Ebenfurt Praeside.... Ciermans. 1640 fol. C a n t o r* (*Vorlesungen über Geschichte der Mathematik II*², Leipzig 1900, S. 719) bespreekt den inhoud der 'Disciplinae mathematicae', dat niets anders is dan een handboek bij het rekenonderwijs, verdeeld in 12 maanden. Daarin is ook sprake van de rekenmachine, die C. zou

hebben uitgevonden, en waarmee men vermenigvuldiging en deeling zonder fout kon uitvoeren.

In een brief van 5 Jan. 1638 aan *Descartes* bestreed hij eenige plaatsen uit diens *Discours de la Méthode*, betreffende de theorie van het licht en de kleuren waarop D. zich verdedigde (Vertaling in *Oeuvres de Descartes*, ed. V. Cousin Paris 1824 t. VIII 180-90 met het antwoord 190-206). Deze controvers is behandeld in *Monchamp*, *Histoire du cartésianisme en Belgique*, 61-72, (opgenomen in het 39e dl. van *Mémoires couronnés de l'Académie Royale de Belgique* 1886).

Zie: *Rod. Guimarães*, *Les Mathématiques en Portugal* (Coimbra 1909 p. 30); *Luiz de Menezes*, *Historia de Portugal restaurado* (Lisboa 1751-59) I, 425, 436, II, 68, 107, 114, 178, 223, 227 ss., 262 s.; *Sommervogel*, *Biblioth. d.l. Comp. de Jésus* II, 1185; *E.M. Rivière*, *Corrections et Addit. à la Bibl. d.l.C.d.J.* fasc. II, col. 143; *Deux lettres inédites de Grégoire de St. Vincent* in *Annales de la Soc. Scientif. de Bruxelles* t. 26 (1902), 28.

van Miert

[Clercquius, Jacobus]

CLERCQUIUS (Jacobus) of *Clercq*, geb. ± 1615 te Purmerend; studeerde te Leiden in de theologie, waar hij in het Album Studiosorum als student in de theologie 27 Juli 1637 is ingeschreven. Nadat hij 1638 praeparatoir voor de classis van Leiden was geëxamineerd, werd hij in 1638 te Schermerhorn opvolger van Ds. Petrus Cabeljauw, stond vervolgens te Alkmaar (1642-47), daarna te Haarlem (1647-56), waar wij hem in 1651 naar de prov. synode te Schiedam vinden afgevaardigd, en te Amsterdam, waar hij 20 Febr. 1656 bevestigd werd en tot zijn dood (2 Nov. 1680) predikant bleef. Reeds vroeger, in 1646 was hij te Amsterdam beroepen geweest, maar Burgemeesteren hadden dit beroep niet geaprobeerd; toen hij in 1656 opnieuw beroepen werd, gelukte het den kerkeraad de toestemming der magistraat te verkrijgen; drie dagen te voren was Clercquius met de dochter van burgemeester de *Vrij* getrouwd. (*H. Bontemantel*, *De Regeering van Amsterdam*, 2e dl. (1897) p. 119). In 1664 verscheen er van hem een psalmberijming: *De Psalmen Davids op rijm gestelt* door *Jac. Clercquius .. op sang-nooten gestelt, door Corn. de Leeuw* (Amst. 1664), onder de vele toentertijd verschenen berijmingen niet een der slechtste. De beide *Bruno's*, *Hendrick* en *Alida* schreven er een lofdicht voor. Behalve dezen bundel hebben we een preek gedrukt van hem: *Evangelische olye uytgestort ter inwijdinge van de Nieuwe kerck tot Haerlem* (1648; 2e dr. verm. met een 3-tal predikatiën, 1651) een los gedicht in pl^o: *Tafereelken der Princen van Orangen op het ver-overen van de stad Naerden enz.* (Amst. 1673; *P.A. Tiele*, *Bibliotheek van Ned. Pamfletten*, 6694) en een enkel klein gedichtje in *Jacob Heiblocq's* stamboek (*Farrago Lat.* p. 234), wat doet vermoeden dat hij tot den vriendenkring van dezen Amsterdammer behoorde.

Zie: *Kerkelijk Register der Predikanten ... te Amst.* (1732) blz. 46; *Acta der Particuliere Synoden van Zuid-Holland, uitg. door W.P.C. Knuttel*, III, 233; *Visscheren van Langeraad*, *Het Protestantsche Vaderland* II, 1908.

Ruys

[Cocq, Cornelius Joan. Franc. le]

COCQ (Cornelius Joan. Franc. le) d'Armandville, zn. van *Pierre F.A.* en *Maria G.J. van Waterschoot van der Gracht*, geb. te Delft 19 Mrt.

1844, verdronken nabij de kust van Nieuw-Guinea 27 Mei 1896. Zijn eerste studiën volbracht hij te Katwijk en te Sittard, werd 26 Sept. 1865 Jezuïet en deed zijn wijsgeerige

studiën te Laval (Frankrijk). Reeds hier toonde hij groote bedrevenheid in de ziekenverpleging tijdens eene epidemie en bij de fransche gewonden, die in het studiehuis waren ondergebracht. Priester geworden 8 Sept. 1876 vertrok hij naar Indië, en kwam 1 Febr. 1879 te Batavia aan. Eerst was hij werkzaam te Semarang, doch in 1881 werd hij naar Maumeri op Flores gezonden. Vooral door het verzorgen van zieken trachtte hij invloed te krijgen op de nog onbeschaafde eilanders. In het najaar van 1883 en eveneens in 1884 deed hij een missiereis in de Minahassa, en bereidde er den weg voor een blijvende vestiging. Daarna ging hij over naar Sikka aan de Zuidkust van Midden-Flores en strekte zijn tochten ook tot Lio uit. Door zijn zich nimmer verloochenende zelfopoffering en zijn moedig optreden boezemde hij dit wilde volk ontzag en eerbied in, voorkwam bloedige botsingen tusschen naburige stammen en verzekerde de veiligheid. Toch waagde het bergvolk tijdens een droogte, waarvan hij de oorzaak heette te zijn, een aanslag op zijn leven. Maar ook toen bleef le Cocq hen verzorgen als te voren. In vele kampongs gelukte het hem den grondslag van een christengemeente te leggen. Prof. Wichman, Max Weber en Herman ten Kate bezochten hem aldaar op hun wetenschappelijke onderzoekingstochten. Tot aan zijn dood bleef hij in briefwisseling met ten Kate, die zijn brieven publiceerde in het *Tijdschrift v.h. Bataviaasch Genootschap* (dl. 40). Roerend was het afscheid der Sikkaneezen toen le Cocq hen verliet om op Ceram onder de Alfoeren een nieuwen missiepost te vestigen. 1 Jan. 1892 landde hij er, en koos eerst Bomfia, later Kessewooi op de Watoe-Bella-eilanden als standplaats. In 1894 deed hij een onderzoekingstocht op Nieuw-Guinea en ging te Kapaur op den 133en graad aan land, om de kuststreek te verkennen. Den 6. Dec. 1895 keerde hij terug om er zich voorgoed te vestigen. Maar ook hier, evenals te Bomfia en te Kessewooi, stelde de bevolking zijn verwachtingen te leur. Ofschoon door harden arbeid en ongeloofelijke ontberingen zijn krachten reeds geheel ondermijnd waren, begon hij 5 Maart 1896 een nieuwe reis op een schoener, dien hij van een Arabier gehuurd had. Het plan om den 141en graad te bereiken moest hij opgeven; op den 139en gr. keerde hij terug, ging per prauw naar Kapia en vond, toen hij naar den schoener terugroeide, zijn dood in de golven. Een rivier, tusschen de Hellwig- en de Bloemenrivier is door het militaire exploratie-detachement van Zuid-Nieuw Guinea de 'P. le Cocq d'Armandvillerivier' genoemd. Van Le Cocq zijn gedrukt: *Akten van de gevangenschap en den dood der P. Olivaint, Ducoudray* enz. (1871), Brieven in: *Berichten uit N.O.- Indië* 1890, 1892, 1894 II, 1896 II, 1899 II; in *Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde: Vergelijkende woordenlijst in het Hollandsch, Ceramsch en Alfoersch* (dl. LIII, 331-45), *Woordenlijst der taal, die gesproken wordt in het gebergte van Kapaur tot aan Sekar* (dl. LV).

Zie: W. van Nieuwenhoff, *Levensschets van R.P. Le Cocq d' Armandville* (Amsterdam 1900) of beter: *Pater Le Cocq d' Armandville. Aus dem Holländischen übersetzt* (en aangevuld) von M.S. (Regensburg 1902); S o m m e r v o g e l, *Biblioth. d.l. Comp. de Jésus* IX 58.

van Miert

[Colmjon, Gerben]

COLMJON (Gerben), zoon van Pieter Colmjon en Pietje Edzerda, geb. te Leeuwarden 27 April 1828, gest. aldaar 28 Dec. 1884, heeft zich grootendeels zelf gevormd. Hij wist zich door ijverige studie de kennis der

geschiedenis eigen te maken en leerde zich zelf de klassieke en de meeste moderne talen. Onder leiding van T.R. D i j k s t r a werd hij aan de provinciale bibliotheek van Friesland geplaatst, tot hij door de Staten van Friesland 22 April 1868 werd benoemd tot archivaris en bibliothecaris van Friesland. In 1877 werd hij benoemd tot rijksarchivaris in Friesland met verlof om het ambt van bibliothecaris der provincie te blijven bekleeden. Hij was een geestdriftig beoefenaar der Friesche taal; een kwarteeuw was hij secretaris van het *Selskip for Fryske tael en skriftenkennisse*. Hij schreef een *Beknopte Friesche spraakkunst* (Leeuwarden 1863) en vertaalde het evangelie van Lucas in het Friesch: *It Ewangeeltje fen Lucas, yn 'e fryske tael verset troch G. Colmjon* (Ljouwert 1879). Ook voor de geschiedenis van Friesland heeft hij gewerkt. Hij voltooide den *Systematische catalogus van de Provinciale Bibliotheek van Friesland* (Leeuwarden 1871-81, 5 dln.; met *Alphabetisch register*, begonnen door Colmjon, voltooid door B e r n s , Leeuwarden 1887). Bovendien publiceerde hij een *Register van oorkonden, die in het charterboek van Friesland ontbreken tot het jaar 1400* (Leeuwarden 1884). Zag hij deze uitgave nog voltooid, een glossarium friscum heeft hij niet mogen voleindigen. Hij huwde in Oct. 1855 met M a r i j k e G r o o t h e l m , die vóór hem overleed.

Zie: *Alg. Ned. Fam. Blad*, 1885, 22 vlg.; *Friesch Woordenboek* I, Voorbericht III. Brugmans

[Coninck, Cornelis Johannes Marius Jongkindt]

CONINCK (Cornelis Johannes Marius J o n g k i n d t), directeur der Rijks landbouwschool te Wageningen, geb. te Aarlanderveen 28 Nov. 1834, overl. 16 Aug. 1885 te Wageningen. Zijn ouders waren Mr. Albertus Jongkindt C., burgemeester van genoemd dorp, en M a r i a C a t h a r i n a L e e m b r u g g e . Hij ontving zijn opleiding aan de landhuishoudkundige school te Groningen, waarvan hij de eerste leerling was die, na afgelegd eindexamen, het diploma van landhuishoudkundige verwierf (1853). Daarna bekwaamde hij zich practisch op een boerderij te Oudshoorn, waarna hij aan het hoofd eener hoeve te Steenwijkerwold (eigendom van zijn grootvader Leembrugge) kwam te staan. Later werd hij pachter van die boerderij, waarop tal van verbeteringen door hem werden ingevoerd. In 1857 werd hij tot onderdirecteur der Landhuishoudkundige school te Groningen benoemd, waaraan destijds ook een groote boerderij te Haren verbonden was, die speciaal onder zijn beheer werd gesteld. Veel heeft Jongkindt Coninck tot den bloei der Groningsche landbouwschool bijgedragen, terwijl men aan de door hem ingevoerde landbouwreizen met de leerlingen dier inrichting menige belangrijke beschrijving met afbeeldingen van boerderijen in de provincie Groningen te danken heeft.

In 1859 zag hij zich benoemd tot directeur der in 1818 door van den Bosch gestichte Maatsch. van Weldadigheid (kolonies Frederiksoord, Wilhelminaord en Willemsoord; later nog vermeerderd met Veenhuizen en Ommerschans), terwijl hij in 1876 benoemd werd tot directeur der Rijkslandbouwschool te Wageningen. Negen jaren is hij hier werkzaam geweest, gelijk zeventien in de kolonies der Maatschappij van Weldadigheid. In beide betrekkingen werden tal van verbeteringen door hem ingevoerd. 'Veel is de vaderlandsche landbouw aan Jongkindt Coninck verplicht. Zijn naam staat met gulden letters in de aanalen van dien landbouw geboekt'. Sedert den dood van Staring (I 1490) was aan hem ook de

bewerking van het jaarlijksche landbouwverslag van Nederland opgedragen, en 'onder zijn leiding is dat verslag een vraagbaak geworden voor ieder die belang stelt in de Vaderlandsche landhuishoudkunde. Een schat van wetenswaardigheden vindt men erin bijeenverzameld. Den landbouw te verheffen was zijn levensdoel, en hij heeft dat gedaan met een onvermoeide, nimmer verflauwde energie'.

Jongkindt Coninck was lid van vele maatschappijen en vereenigingen. Behalve bovengenoemde *Verslagen van den landbouw* schreef hij een aantal bijdragen op landhuishoudkundig gebied in het jaarboekje der Maatsch. v. Weldadigheid, *Erica*, in de *Boerengoudmijn* e.a. periodieken. Vele landbouwers en landbouwkundige vereenigingen vroegen hem mondeling en schriftelijk om raad. Zijn laatste geschrift was: *Aanteekeningen en opmerkingen bij gelegenheid van een landbouwreisje door een gedeelte van Noord- en Zuid-Holland, Zeeland, Noord-Brab., Limburg en België* (1884).

Hij was gehuwd met Johanna Hendrika van Embden van Didam, bij wie hij een achttal kinderen had.

Zie: *Eigen Haard* 1885, 472 (met portr.) en *Economist* 1885, II, 1003.

Zuidema

[Coningh, Cornelis Theodoor van Assendelft de]

CONINGH (Cornelis Theodoor van Assendelft de), Amsterdamsch koopman, op de 'Lage Erve' bij Arnhem geb. 5 Mrt. 1821, overl. 28 febr. 1890 te Haarlem. Van jongs af bezielde met liefde voor handel en scheepvaart, werd hij reeds op zijn 23ste jaar gezagvoerder van een koopvaardij-schip. In 1845 en 50 ondernam hij in dienst van het Oost-Indisch Bewind een reis naar Nagasaki, stichtte in 1855 een eigen handelshuis te Amsterdam, doch stevende reeds vier jaar later, bij de openstelling der Japansche havens voor Europeesche schepen (Nederland had er sinds lang den alleenhandel) met eigen schip en lading naar Yokohama. Hier bleef hij nagenoeg twee jaren en bracht er in dien korten tijd het zijne toe bij, dat het vroeger onaanzienlijke visschersdorp een stad van beteekenis werd.

In 1867 trok hij zich uit de scheepvaart terug, vestigde zich met der woon in Cleef, waar hij tot 1871 bleef, en koos toen Haarlem tot verblijf.

Assendelft de Coningh was lid zoowel van de Leidsche Maatsch. der Ned. Letterk. als van het Kon. genootsch. voor Land-, Taal- en Volkenkunde van Ned.-Indië.

Hij schreef: *Mijn verblijf in Japan* (1856) en *Ontmoetingen ter zee en te land*. 2 dln. (1879). Voorts bijdragen in de *Vaderl. Letteroefeningen, Nederland, Eigen Haard* e.a. tijdschriften en bladen.

Zie: Smit Kleine in *Levensb. Letterk.* 1891, 155.

Zuidema

[Convent, Jan van]

CONVENT (Jan van), vice-admiraal, geb. te Dordrecht in 1659, overl. aldaar 23 Maart 1739. Hij trad in 1669 in den zeedienst bij de admiraliteit van de Maze, werd kapitein-luitenant in 1683, kapitein in 1687. Hij streed bij Bevezier en bij la Hogue, maakte de krijgsverrichtingen mede in den tweeden franschen en in den spaanschen successie-oorlog. Werd in 1709 schout-bij-nacht en in 1713 vice-admiraal van de Maze.

Zijn portret werd in 1736 geschilderd door A. Schouman.

Zie: de Jonge, *Geschiedenis van het zeezezen*.

Herman

[Corduanier, Joan. Bapt. de]

CORDUANIER (Joan. Bapt. de), geb. te Hal 9 Maart 1654, overl. te Haarlem 28 Febr. 1703, werd 2 Oct. 1670 Jezuiet, en was even als zijn twee broeders, Marcus en Josephus, in de Hollandsche missie werkzaam. In 1687 kwam hij naar Haarlem en bleef er tot aan zijn dood, ofschoon de stads-

regeering 21 Dec. 1693 afwijzend had beschikt op zijn verzoek om er te verblijven. Onder den schuilnaam C. Boon schreef hij eenige pamfletten tegen de aanhangers van den vicaris Codde, o.a. *De Schijnheilige Kerk-Rebellen, Naakt ten toon gestelt* enz. (Haarlem 1702). Daartegen gaf E. de Witte uit: *Boon in den Brouw-Ketel*. (Knuttel, *Catal. Pamfl. verz.* 14907).

Zie: *Bijdragen v.d. geschied. v.h. bisd. Haarlem XXXIII*, 313; Sommervogel, *Biblioth. d.l. Comp. de Jésus, Correct. et addit. fasc. III*, 404.

van Miert

[Corver, Maarten]

CORVER (Maarten), geb. 1727, gest. 1 Aug. 1794, werd geboren te Amsterdam ten huize van Enoch Krook, tooneelspeler aan den Amsterdamschen Schouwburg. Hij werd opgeleid voor graveur en in de leer gedaan bij Jan Punt. Maar hij had groote liefde voor het tooneel, werd al spoedig lid van een liefhebberijgezelschap en kwam in 1748 aan den Schouwburg. In 1752 was hij o.a. figurant in de balletten van le Roy, maar hij was ook tooneelspeler en vervulde o.a. de titelrol in *Gysbreght*, *Cid*, *Sigismundus*, *Arsazes*, *Karel erfprins van Spanje* en *De dobbelaar*, verder die van Patroclus in *Achilles*, Orestes in *Agamemnon*, Jason in *Medea*, Frederik in *Konradyn*, maar ook die van Valerius in *Krispyn medevryer van zyn heer*, Karel in *De malle wedding*, Leander in *Oratyn en Maskariljas*, Dorantes in *De wispelturige* en Ferdinand in *Philippyn Mr. koppelaar*. In 1763 verliet hij met zes andere collega's den Amsterdamschen Schouwburg, vormde zelf een gezelschap, reisde er mee en bespeelde van 1763 tot '73 de Haagsche en Leidsche Schouwburgen. Hij was, in weerwil van een zwak lichaam en eene niet fraaie stem, die hij echter veel wist te verbeteren, een voortreffelijk acteur, ingewijd in al de geheimen van zijn vak. Bovendien was hij letterkundig ontwikkeld en goed op de hoogte van de Nederlandsche en Fransche dramatische letterkunde. Hij kende de Parijsche schouwburgen, waar hij de eerste Fransche acteurs had zien spelen, en volgde zooveel mogelijk de voorstellingen van vreemde gezelschappen, die ons land bezochten. Zoo heeft hij als directeur een zeer grooten invloed kunnen oefenen op de tooneelspeelkunst hier te lande, want de leden van zijn gezelschap werden zijne leerlingen. Hij voerde de vroegere, eenvoudige voordracht weer in, die in de laatste jaren op den Amsterdamschen Schouwburg plaats had gemaakt voor schreeuwen en bulderen. Naar het voorbeeld der groote Fransche actrice, Mad. le Clairon, bestudeerde hij met zijne tooneelspelers de rollen van den historischen kant, om daardoor in het karakter der voor te stellen personen door te dringen. Zoo leerde hij de acteurs zich een eigen opvatting der rollen te scheppen, waartoe ook het bestudeeren van de oorspronkelijke drama's meehielp. Hij bestreed vaste poses en aanwensels, vreemde en onnatuurlijke houdingen. Hij lette met zorg op het vormen van eene groep of een tableau en schafte allerlei dwaze tooneeltradities af. Verder verbeterde hij het kostuum en voerde epetitities in. En door zijne bemoeiingen is eene nieuwe school van tooneelspeelkunst ontstaan.

Sedert 1763 bespeelde hij den Leidschen Schouwburg en in 1766 richtte hij zelf een Schouwburg op in de Assendelfstraat te 's Gravenhage. Maar in weerwil van eene subsidie van f 3000 jaarlijks van den Prins, brachten de voorstellingen in die twee Schouwburgen niet genoeg op, zoodat hij het vooral van reizen moest hebben. Zelf trad hij gedurende deze periode nog al eens als gast in den Amsterdamschen Schouwburg op en in 1774 ook te Rotterdam. Later verhuurde hij zijn

Schouwburg in den Haag aan vreemde gezelschappen. Van 1776 tot 79 was hij directeur van den Rotterdamschen Schouwburg; toen trok hij zich terug, maar vervulde nog wel eens eene gastrol. Hij schijnt drie malen gehuwd te zijn geweest, nl. met Anna van Hattum (overl. 23 Oct. 1759), tooneelspeelster en dochter van een Amsterdamschen acteur en actrice, daarna met Juffr. Brinkman, eveneens eene dochter van Amsterdamsche tooneelspelers, maar zelve als actrice onbekend, en ten slotte (in 1767) met Maria Kooos. Zijne eerste vrouw heeft *Cenie* uit het Fransch vertaald (1760).

Corver vertaalde *De jonge Indiane* (z.j.) naar Chamfort en Molière's *Tartuffe* (1777). Maar zijn belangrijkste geschrift is van polemischen aard. In 1781 had Simon Styl, *Het leven van Jan Punt* uitgegeven, waarin hij dezen acteur boven de wolken verhief en vele andere tooneelspelers met vrij groote minachting behandelde. Corver kwam daartegen op in zijne *Tooneel-aantekeningen verval in een omstandigen Brief aan den Schrijver van het Leven van Jan Punt* (Leiden, 1786), en toonde daarin aan, hoe weinig de anonyme schrijver van dat *Leven* op de hoogte was van de tooneelkunst en van de geschiedenis van den Amsterdamschen Schouwburg. Het boek is uitstekend geschreven en toont ons Corver als een bijzonder kundig en scherpzinnig man. Maar het is tevens eene onuitputtelijke bron voor de geschiedenis van den Schouwburg en van de tooneelspelers, die er in dien tijd aan verbonden waren. En zeer vermakelijk om te lezen. Stijl kwam er, nogmaals anonym, tegen op in *Vier zamenspraaken...* (1786), die opnieuw door Corver werden weerlegd in *Iets voor Oom en Neef, wegens hunne geëerde Zamenspraaken...* (1787).

Zie: Corver, *Tooneel-aantekeningen*, passim; P. Haverkorn van Rijswijk, *De oude Rotterdamsche Schouwburg*, passim.

Worp

[Coster, Timon Hendrik Blom]

COSTER (Timon Hendrik Blom), geb. in 1817 te Alkmaar, overl. 20 Febr. 1904 te 's Gravenhage. Hij volgde de lessen van het gymnasium te Hoorn en werd, 22 Aug. 1835 te Utrecht ingeschreven als student in de geneeskunde. 29 Sept. 1843 promoveerde hij na verdediging van een proefschrift, getit.: *De natura febris intermittentis*. Hij vestigde zich te 's Gravenhage en verwierf zich daar als medicus een goeden naam. In 1848 behoorde hij tot de oprichters van het 's Gravenhaagsche geneeskundig gezelschap en kort daarna van de afdeeling der Maats. t. bev. d. geneeskunst, die te 's Gravenhage gevestigd werd. Hij trad op als secretaris van de Staatscommissie, die in 1849 werd benoemd om rapport uit te brengen over de herziening der geneeskundige wetten. Deze poging was echter op niets uitgelopen, en in 1862 werd die zaak opnieuw ter hand genomen, ook in deze commissie had hij zitting en aan de werkzaamheden nam hij met veel ijver deel. Nadat de wet in 1865 in werking was getreden, werd hij lid van den geneeskundigen raad in Zuid-Holland en bleef dit gedurende tal van jaren. In Maart 1879 werd hij benoemd tot lijfarts van prins Frederik der Nederlanden. Ook nadat hij zijne praktijk had neergelegd, bleef hij belangstellen in hetgeen op medisch gebied voorviel, maar wetenschappelijke bijdragen van zijn hand verschenen er niet.

Simon Thomas

[Craen, Andries Pietersz]

CRAEN (Andries Pietersz), 17e eeuwsch dichter, waarschijnlijk in 1599 te Amsterdam geboren, zoon van Pieter Andriesz en in April 1627 gehuwd met Aachtie

Cornelis, weduwe van Willem Jansz. Cloeck. Hij was lid van Coster's Nederduytsche Academie; in de *Nieuw-Jaerlieden* dier Academie van de jaren 1618 tot

1622 treffen we onder zijn spreuk, 'Nimmermeer groot genoeg' eenige bijdragen van hem aan. Verder vinden we in den bundel *Venus Minnegifjens* (Amst. z.j., blz. 12) een *Jaers-liet* en in de *Amsterdamsche Pegasus* (Amst. 1627), een liedboek door 4 dichters samengesteld, alle 'Pastorellen of Bosch-Gesanghen', van zijn hand, waarvan sommige wel eenig dichterlijk natuurgevoel verraden. Was hij misschien verwant aan Vondel's grootvader van moeder's zijde Pieter Craen of Kranen?

Oud- Holland I (1883) p. 68.

Ruys

[Crane, Mr. Jan Willem de]

CRANE (Mr. Jan Willem de), zoon van Martinus Isaac de Crane en Claasje van Beek, geb. te Hoorn 11 April 1758; gest. te Franeker 31 Maart 1842, genoot zijn opleiding aan de Latijnsche School in zijn vaderstad, waarvan zijn vader rector was. Hij werd van deze school 30 Maart 1774 gepromoveerd met een oratie *Theologo esse timide non licere*. Hij werd 12 Sept. 1774 te Leiden als student in de theologie ingeschreven en daarna 12 Sept. 1775 te Groningen. De praktijk van het leeraarsambt trok hem evenwel weinig aan, zoodat hij in Mei 1776 een betrekking als huisonderwijzer aannam bij de familie de Blocq van Haersma te Buitenpost. Hij had daar gelegenheid om in geschiedenis en philologie te studeeren; ook maakte hij daar kennis met den predikant Muntinghe en den geschiedvorschcr Herbell. Hij ontwikkelde zich in die mate, dat hij 11 Oct. 1779 het ambt van praeceptor te Alkmaar kon aanvaarden. 14 Sept. 1780 werd hij als opvolger van van Ommereen benoemd tot rector der Latijnsche school te Dokkum. In Nov. begon hij zijn lessen; 18 Juni 1781 hield hij zijn inaugureele rede *De studio literarum elegantiorum vel in quovis vitae genere humanissima ac liberalissima animi remissione*. Van Dokkum ging de Crane in 1788 naar Enkhuizen, waar hij 18 Aug. het rectoraat met een rede aanvaardde. Reeds 11 Oct. d.a.v. droegen curatoren der hoogeschool van Franeker hem voor als hoogleeraar in letterkunde en geschiedenis; 11 Nov. d.a.v. werd hij door den Stadhouder benoemd tot hoogleeraar in de 'Literatuur, Historien en Poesie'. Reeds in Februari 1789 hield hij publieke lessen: 8 Mei opende hij zijn colleges; 15 Juni hield hij zijn inaugureele *Oratio de perfecto historico* (Fran. 1789). Zijn voornaamste vak was algemeene geschiedenis, welk Latijnsch college in 1799 vervangen werd door Nederlandsche lessen 'over de geschiedenis der menschen en volken, voornamelijk ten opzichte van hunne godsdienstige begrippen, regeeringsvorm, wetgeving en regtsoefening, krijgs- en burgerlijk bedrijf, koophandel en zeevaart, zeden en gewoonten, en vorderingen in kunsten en wetenschappen'. Ook gaf hij van dat jaar af college in uiterlijke welsprekendheid. In 1804 hervatte hij, nadat het statuut van 1799 was ingetrokken, zijn Latijnsch college over algemeene geschiedenis. In 1805 werd hij tevens benoemd tot bibliothecaris der hoogeschool, welk ambt hij tot 1816 heeft bekleed. Die hoogeschool zelve werd bij Keizerlijk Decreet van 22 Oct. 1811 opgeheven; een van haar laatste handelingen was de promotie van de Crane tot doctor in de beide rechten (11 Dec. 1811). De Crane genoot wachtgeld; bovendien was hij werkzaam als beëdigd translateur, en als eerste plaatsvervanger van het vredegerecht; in Juli 1815 werd hij benoemd tot vrederechter te Franeker. Toen evenwel kort daarna het athenaeum aldaar werd opgericht, werd hij benoemd tot hoogleeraar in de Grieksche en Latijnsche letteren. Bij Kon. Besluit van 10 Juli 1817 werd hem evenwel op zijn verzoek toe-

gestaan de geschiedenis te onderwijzen; Wassenbergh nam de colleges van Grieksche taal en letterkunde waar. Bovendien onderwees de Crane nog Romeinsche antiquiteiten, welk vak hij tot zijn aftreden behield. 1 Juli 1828 werd hij emeritus wegens het bereiken van den zeventigjarigen ouderdom, nadat hij in 1827 de algemeene geschiedenis aan Rovers had afgestaan.

De Crane behoort niet tot de historici van beteekenis. Als wetenschappelijk onderzoeker heeft hij weinig gepresteerd. Ook zijn lessen werden te Franeker weinig gewaardeerd, ten minste in den Franschen tijd, later bij de Crane's stijgenden leeftijd meer. Als wetenschappelijk man had hij voorkeur en aanleg voor de biographie. Zijn drie rectorale redevoeringen, die zijn gedrukt, behandelen alle beroemde mannen: *De Joanne Mauritio Nassaviae principe cognomine Americano* (*Ann. Acad. Gron.* 1815/6); *De Vossiorum Juniorumque familia, seculo presertim XVII insigni eruditionis laude clara, optime de literis apud posteros etiam merita* (t.a.p. 1819/20); *Narratio de vita et scriptis Ev. Wassenbergh* (t.a.p. 1826/7). Later gaf hij nog *Bijzonderheden de familie Hemsterhuis betreffende* (Leiden 1827). Daarnaast heeft hij over de invoering van den nieuwen stijl in Nederland geschreven. De Crane behoorde tot de mannen, die 26 Sept. 1827 het *Friesch Genootschap voor geschied-, taal- en letterkunde* oprichtten; hij werd er de eerste voorzitter van, schonk het een *Voorlezing over Franciscus Junius* (*Werken Fr. Gen.* II) en bijdragen in het nieuwe tijdschrift *De Vrije Fries*. Kort voor zijn dood gaf hij nog een bundel *Letter- en geschiedkundige verzameling van biographische bijdragen en berigten* (Leeuwarden 1841). De Crane behoorde tot de gematigde patriotten, zoodat hij in 1788 door Willem V kon worden benoemd en na 1795 in functie kon blijven. Hij was 2 Juni 1782 te Roordahuizum gehuwd met Trijntje Groenewoud, geb. te Dokkum 8 Maart 1757, gest. te Franeker 18 Jan. 1833.

Zijn portret is gelithographeerd door P. Blommers.

Zie: Teltling, *Het leven van Jan Willem de Crane* in *De Vrije Fries* VII, 109 vlg.; *Hand. Lett.* 1842, 31 vlg.; Boeles, *Frieslands hoogeschool* II, 2, 636 vlg.

Brugmans

[Creuwel, Antonius]

CREUWEL (Antonius), geb. te Lochem 19 Oct. 1679 uit baron Herman C. en Sibilla de Roller, overl. Doesburg 1755. Hij stond in 1704 als kapelaan te Arnhem (St. Jan) en was pastoor te Vaassen en Cannenburgh van ongeveer 1720 af. Op 22 Febr. 1722 kwam hij als pastoor te Doesburg, onder voorwaarde, zooals de apost. Vic. J. van Bylevelt meldt in zijn missieverslag 1721-24, dat hij van Doesburg's pastoraat zoude afzien, zoodra de Jezuïeten wederom zouden mogen terugkeeren. Ten gevolge van het plakkaat van 19 Oct. 1731 mochten alleen ingeborenen van het gewest, zoo zij geen ordensgeestelijken waren, hun pastorale bediening uitoefenen (v. Loon. *Gr. Geld. Placaetb.* III, 495), en zoo werd Creuwel 11 Dec. 1731 als pastoor geadmitteerd (*Stats resolutieboek* 1723-39). Pastoor Creuwel werd in 1738 tot aartspriester van Gelderland aangesteld en bleef zulks tot Nov. 1745, toen hij als zoodanig om gezondheidsredenen en ouderdom ontslag nam. Een kort verslag over zijn Geldersch district ingediend vinden we in het *Arch. Aartsb. Utr.* I, 66, in de eerste helft van 1741. In het einde van 1748 nam hij ook ontslag als pastoor van Doesburg.

v.d. Heyden

[Crils, Jacobus Rhosnata]

CRILS (Jacobus Rhosnata), vijf en veertigste abt van Tongerlo, geb. te Bergen-op-Zoom 21

April 1625, overl. 1 April 1685 in de abdij. Nadat hij 28 April 1647 de plechtige kloostergeloften had afgelegd, vertrok hij naar Rome om in het Norbertijnsch College zijn theologische studiën te voltooien. Op Kerstfeest 1649 werd hij aldaar tot priester gewijd. Onder de prelaten van Tongerlo is Crils de eerste, die te Rome zijn wetenschappelijke opleiding ontving. In het vaderland teruggekeerd, vervulde Crils vier jaren het ambt van penitencier in de druk bezochte bedevaartplaats Duffel, werd 13 Oct. 1660 supprior en novicemeester en 1 Nov. 1663 prior der abdij. Na den dood van den prelaat Ursino werd Crils onder voorzitterschap van den abt van St. Michiel, Macarius Simeono en den kanselier Steenhuis tot abt gekozen en 13 Sept. 1664 als zoodanig aangesteld. Daags daarna werd hem de abtelijke wijding toegediend door Eugenius d'Allamont, bisschop van Roermond. Ondanks de zware tijden, die de abdij ten gevolge van de voortdurende oorlogen doormaakte, liet de prelaat vele verbeteringen aan de kloostergebouwen aanbrengen. In 1682 werd Crils tot vicaris-generaal der orde voor de kringen Brabant en Friesland aangesteld, welke waardigheid hij 13 jaar vervulde. Ook zetelde hij zeven jaar als afgevaardigde der Staten van Brabant. Reeds in 1682 wordt hij als zoodanig vermeld in de opdracht der *Costumen van Brabant*, in dat jaar gedrukt. Crils wordt geroemd om zijn diepe geleerdheid, groote milddadigheid en godsvrucht. Van Craywinkel, die het tweede deel zijner *Legende* aan dezen prelaat opdroeg, zegt van hem, dat 'hij was, eenen man, in gheleertheit ende soetaerdicheidt uitstekende'.

Zie: Fr. Waltman van Spilbeeck, *De abdij van Tongerlo* 500-510; Schutjes, *Gesch. van het Bisdóm 's Hertogenbosch* I, 259.

Heeren

[Crombalch, Allard Jansz]

CROMBALCH (Allard Jansz), geb. te Alkmaar waar zijn familie thuis hoorde. De naam Crombalch komt vóór Allard in geen enkel archiefstuk voor, zoodat hij mogelijk de eerste van zijn geslacht was, die dien familienaam aannam. Hij was zeeofficier bij de Admiraliteit van het Noorderkwartier, toen hij 26 Nov. 1623 huwde met de bekende Tesselschade, nadat deze, volgens het bruiloftsgedicht van Vondel (De 'Tortsen van Alard Krombalck en Tesselscha Roemers') hem, een mooien, volgens sommigen onbeduidenden man, dien Hooft steeds 'Crommetjen' betitelde, in de kerk gezien en zulk een indruk van hem ontvangen had, dat zij bewusteloos neerviel. Vondel, Hooft en Huygens schreven bruiloftdichten ter eere van de huwelijksplechtigheid te Amsterdam. Zij vestigden zich te Alkmaar, eerst in de Koorstraat, later in de St. Magdalenastraat en de Langestraat. Na zijn huwelijk schijnt hij ambteloos burger te zijn gebleven en uitsluitend voor zijn gezin te hebben geleefd; alleen is 't bekend dat hij sedert 1626 het ambt van regent van de huisarmen bekleedde. Ook was hij meermalen te gast in den Muiderkring, waar hij zich misschien niet altijd op zijn plaats gevoeld zal hebben en niet altijd even bereid was de uitnodigingen van den Drost aan te nemen. 19 Febr. 1625 werd zijn dochter Taddaea of Teetje, 1628 Maria Tesselscha geboren, terwijl er 19 April 1631 een derdekind van hem te Alkmaar werd begraven. Drie jaar later, in 1634 stierf Teetje op 9-jarigen leeftijd aan de kinderpokken, den dag daarna C. zelf aan een bloedspuwing. Was een verblijf te Valkenburg in 1682, waarvan Hooft in een zijner brieven aan Tesselscha gewaagt, reeds noodig geweest met 't oog op zijn gezondheid? (*Brieven* ed.

v. Vloten n°. 403). Vader en dochter werden 29 Mei tegelijkertijd begraven. Het wederzijdsch testament van 1625, nog bewaard, gaf aan Tesselschade het vruchtgebruik van zijn nagelaten vermogen. Het eenige overgebleven meisje, *Maria*, stierf 31 Aug. 1647 te Alkmaar, waar de moeder was blijven wonen, die Juni 1649 te Amsterdam overleed.

Zie: Cath. Bruining, *Maria Tesselschade Visscher*, in *Onze Eeuw*, jrg. 17, III (1917) bl. 161 c.v.; J.A. Worp, *Een onwaerdeerlycke Vrouw. Brieven en verzen van en aan Maria Tesselschade*. 's Grav. 1918. pass. 8°.

Ruys

[Crul, Willem]

CRUL (Willem), geb. te Haarlem 25 Nov. 1721; schout bij nacht 1779; gesneuveld bij Antigua (West-Indië) 4 Febr. 1781, toen hij met zijn schip 23 nederl. koopvaarders van St. Eustatius geleidde, en onbekend met het uitbreken van den oorlog, door 3 engelsche oorlogsschepen werd aangevallen.

Portret in Rijksmuseum; gedenkpenning.

Zie: *Verhandelingen over het Zeewezen* 1859; D.F. Scheurleer, *Onze mannen ter zee in dicht en beeld*; v. Loon, *Beschrijving der nederl. historiepenningen*.

Herman

[Cunerus Petri]

CUNERUS PETRI, geb. te Brouwershaven ± 1530, gest. te Keulen, 15 Febr. 1580. Hij studeerde philosophic in het gymnasium Castri te Leuven, legde zich toe op theologie en schriftuurverklaring en werd professor in de Norbertijner abdij Park bij Leuven. 12 Nov. 1560 behaalde hij te Leuven den doctorsgraad in de theologie en werd hetzelfde jaar plebaan der St. Pieter te Leuven. In 1568 was hij rector der Leuvensche universiteit en zag onder zijn rectoraat Philips Willem ontvoerd worden. 16 Sept. 1569 werd hij door Pius V benoemd tot bisschop van Leeuwarden. Geholpen door de krachtige maatregelen van Alva, was hij de eerste, die sinds de oprichting der nieuwe bisdommen den zetel te Leeuwarden in bezit kon nemen. 1 Febr. 1570 deed hij zijn intocht in Leeuwarden en werd dienzelfden dag in de St. Vituskerk of Oldehove, zijn kathedraal, geïtroniseerd.

Treurig was de toestand van zijn diocees. Velen hingen openlijk of in 't geheim de nieuwe leer aan; zeer vele geestelijken, zoo seculieren als regulieren, zagen met vijandige oogen den 'corrector morum' komen; de Watergeuzen deden steeds invallen.

's Bisschop's eerste zorg was zich te omringen met een staf van mannen, op wier steun hij ten allen tijde kon rekenen. Van de twee pastoors der St. Vitus, Ivo Johannis en Dominicus Benedix, werd de eerste deken van Leeuwarden, de andere aartsdiaken. Zijn eerste kapittel was hem door de pauselijke bulle aangewezen n.l. 9 kanunniken van het klooster Mariëngaarde en 6 vicarii van St. Vitus.

Een andere niet geringe zorg was die voor de financiën. Om hierin te voorzien, waren hem drie kloosters en 6 beneficiën van St. Vitus toegewezen: het kapittel moest bezoldigd worden uit de inkomsten van het klooster Mariëngaarde bij Hallum en de 6 beneficiën; voor persoonlijk onderhoud des bisschops waren aangewezen het St. Nicolaasklooster der reguliere kanunniken te Bergum en de Norbertijner proostdij 'Vinea Domini' te Bolsward. Niet dan met moeite kwam hij in 't bezit van deze inkomsten.

26 Febr. 1570 liet hij het Conc. v. Trente afkondigen. 15 April riep hij zijne geestelijken naar Leeuwarden tot het houden eener synode, welke drie dagen duurde en waar talrijke heilzame besluiten werden genomen.

Daarna begon hij de visitatie van zijn diocees; overal waren kerken en altaren te reconcilieeren wegens gepleegde schendingen in de rumoerige

dagen der laatste jaren. Deze visitatie, welke hij trouw ieder jaar volbracht, moest hij staken van Juni 1572 tot Sept. 1573, wegens de invallen der geuzen, die roovend en plunderend Friesland doortrokken, maar ten slotte bedwongen werden door het krachtdadig optreden van Caspar de Robles.

Steeds grooter werden de moeilijkheden, waartegen hij te strijden had; de rumoerige tijden belemmerden zijn werk, het handhaven der kerkelijke wetten prikkelde velen tot verzet, de aartsdiaken van St. Jan te Utrecht wilde zijne vroegere jurisdictie in Friesland behouden, de afgezette abten werkten den bisschop tegen. Daarbij kwam groot geldgebrek, waarover hij o.a. klaagt in den brief, welke hij 24 Mei 1573 naar Rome zond.

Zijn grootste tegenstanders waren de calvinisten. Met kracht drong het calvinisme in Friesland door. Toen deze provincie zich Dec. 1576 door onderteekening der Pacificatie meer aan de zijde der Staatsgezinden schaarde, werd Robles als stadhouder vervangen door den prinsgezinden Rennenberg. Deze, zeker van den steun der gewapende macht, ontsloeg in 't begin van 1578 de leden van het provinciale hof en verving hen door anderen, meest nieuw gezinden. 28 Maart van dat jaar nam hij ook den bisschop gevangen en voerde hem naar het kasteel te Harlingen, daarmee feitelijk een einde makend aan het episcopaat van Cunerus Petri.

Van Harlingen werd hij spoedig overgebracht naar het klooster te Bergum. Na daar een tijd vertoefd te hebben, werd hij in vrijheid gesteld, bekleedde te Munster eenigen tijd de waardigheid van 'coëpiscopus' en stierf, 49 jaar oud, als pro-

fessor der Schriftuur te Keulen, afwaar hij in den dom begraven werd.

Hij schreef: *Den schilt tegen de Wederdoopers*, 1567; *Verae ac germanae Ecclesiae Christi designationem, per XIV proprietates sive notas*, Lovanii 1568; *De Sacrificio Missae*, ibid. 1572; *De meritorum Christi et Sanetorum consensu*, ibid.; *Quaestiones Pastorales, et de Coelibatu Sacerdotum*, ibid; *De Principis Christiani officio*, Coloniae 1580; *De gratia, libero arbitrio, praedestinatione, justificatione, indulgentiis et Divi Petri cathedrae firmitate*, ibid. 1583; *De cura corporis humani pro clericis aliisque piis hominibus e Sacra Scriptura et Patribus*, ibid. 1597; *Cursum D. Virginis*, Ingolstadii 1587; *Ad Principes Electores, de pace cum Hispano Rege. De Purgatorio*.

Zie: van Heussen en van Rijn, *Oudheden en Gestichten van Vriesland* I, 293-348; v. Heussen, *Hist. Ep. Leov.* 40; *De Vrije Fries*, 9, 177, 440; 12, 451; 20, 323-390; *Archief Aartsbisd. Utrecht*, 29, 203, vlgg.; Foppens, *Bibliotheca Belgica* (ed. 1739), I, 222, vlg.; Arn. Havensius, *De erectione novorum episcopatum*, (ed. 1607), 56 vlg.; *De Katholiek*, 101 (1892), 121, vlg.; Christianus a Langendonck, *Nicolai Vernulaei Academia Lovaniensis recognita et aucta* (ed. 1667), 17, 47, 69, 86, 154, vlg.; C.P. Hoynck van Papendrecht *Vita Viglii*, Tom. I, Pars 2 epistt. 67, 69, 70, 87, 95, 100, 101, 107, 114, 121, 188, 213; J. Reitsma, *Honderd jaren*, 151, vlgg.

Zie verder de geschiedenis van Friesland over dit tijdvak bij Schotanus, Winsemius e.a.

de Jong

D.**[Dalen, Cornelis]**

DALEN (Cornelis), geb. 31 Dec. 1766 te Rotterdam, overl. 24 Oct. 1852 aldaar, was de zoon van Johannes Dalen en Maria van der Rijk. 10 Dec. 1790 promoveerde hij te Leiden tot doctor in de geneeskunde. Hij vestigde zich te Rotterdam, waar hij meer dan 60 jaar de praktijk uitoefende en door zijne buitengewone begaafdheden in hooge mate geacht en bemind werd door zijn medeburgers en talrijke vrienden. Hij bezat een grooten kweektuin, die later als hortus botanicus dienst deed voor de leerlingen van de Klinische school (1828-1866), terwijl hij als directeur in functie bleef en zitting had in de commissie van bestuur dier inrichting. In Juli 1852 kreeg hij zijn eervol ontslag als lid en voorzitter der Stedelijke geneeskundige commissie, na gedurende 56 jaar, in dat lichaam zitting te hebben gehad. In 1802 werd hij benoemd tot stads-doctor en eerst na 50-jarigen dienst werd hem eervol ontslag uit die betrekking verleend. Als directeur van het Bataafsch genootschap voor proefondervindelijke wijsbegeerte bevorderde hij de beoefening der natuurkundige wetenschappen en als ondervoorzitter van de Maatschappij tot bevordering der beeldende kunsten, heeft hij deze instelling vele jaren gesteund. Geschriften van hem zijn niet bekend.

Simon Thomas

[Dalen, Jan van]

DALEN (Jan van) of Daalen, tooneelschrijver en tooneelspeler uit de 17e eeuw. Drie kluchtspelen bezitten wij nog van hem, alle van een

weinig verheffenden inhoud, zonder eenige litteraire verdienste, maar alle drie meermaal herdrukt: *D'Aardige Colieoquelle* (Amst. 1654; latere ed.: 1668, 1669, 1679, 1737, misschien naar het Duitsch bewerkt); *De jalouse Jonker* (Amst. 1654; latere ed. 1657, 1660, 1679, 1737); *De Kale Edelman* (Amst. 1657, latere ed.: 1679, 1737). Als tooneelspeler was hij te Amsterdam van 1648 tot 1680, misschien later nog, werkzaam, meest in ondergeschikte rollen. Tijdens het speeljaar 1658-1659 werd zijn klucht *D'Aardige Colicoquelle* 4 maal, *De jalouse Jonker* 1 maal vertoond, beide als naspel; hijzelf speelde erin mee. Zijn speelloon bedroeg eerst 10 stuivers, van 1652 af f 1.5 klimmende tot f 2.20. In 1655 ging hij met nog 5 andere collega's een contract aan, waarbij zij zich vereenigden tot een rondreizenden troep; misschien was dit uit protest tegen het bestuur van den Amsterdamschen schouwburg. Uit een pamflet van 't jaar 1660 *'T Samenspraeck tusschen Jan Tamboer en Jan Vos* blijkt dat ze weldra, de een vóór, de ander na, met hangende pootjes te Amsterdam terugkwamen. Enkele verspreide gedichten zijn er van hem te vinden vóór A b r . S y b a n t's *Dolle Bruyloft* (Amst. 1654) en vóór C a t h . Q u e s t i e r's *Geheymen Minnaar* (Amst. 1655), het laatste onderteekend: 'Dij omnia vendent'. Verder nog in eenige bundels van dien tijd: *Koddige Olipodrigo* (II 181), *Amsterdamsche Vreughdestroom* (II 53, 133, 187), *De nieuwe hofsche Rommelzoo* (317), *Kliios Kraam* (II

262), *Amsterdamsche mengelmoezel*, 59, 159, 167) en misschien zijn de initialen I.V.D. in *Klioo's Cytter* (67-71) ook die van Jan van Dalen.

Zie: E.F. K o s s m a n n , *Nieuwe bijdragen tot de geschiedenis van het Nederlandsch Tooneel in de 17e en 18e eeuw*. ('s Grav. 1915) 103, 131.

Ruys

[Damme, Isaacus van]

DAMME (Isaacus v a n), Haagsch dichter, geboren in 1598. Gaf op jeugdigen leeftijd een bundeltje poëzie uit getiteld: *Nederduytsche Gedichten door I. van Damme. Hag.* (Leyden 1617). In hetzelfde jaar verscheen er van hem een metrische vertaling van P l a u t u s *Amphitruo* (Leyden 1617), opgedragen aan den zweedschen gezant J a c o b v a n D i j c k , die hem tot de vertaling had aangemoedigd. Het werd in 1635, met eenige toevoegingen vermeerderd, opnieuw uitgegeven, nadat het in dat jaar op de 'Amsterdamsche Camer' vertoond was. De *Nederd. Gedichten* en de *Amphitruo* worden beide voorafgegaan door een lofdicht van W. v a n N i v e l l e . Hij schijnt op lateren leeftijd te zijn gaan studeeren; 4 Maart 1624 vindt men hem als Hagenaar, 26 jaar oud, in het Leidsche Album studiosorum ingeschreven. Daarna heeft hij zich in den Haag als doctor gevestigd; 28 Aug. 1646 en 15 Febr. 1653 komt zijn naam voor in notariële acten in verband met het afleggen van medische verklaringen. Het Haagsche kohier van 1674 heeft hem als eigenaar van een huis in de 'Sterlinghstraat aen de Noordzyde' met een vermogen van f 3.000.

Zie: J. t e W i n k e l , *Ontwikkelingsgang der nederl. Letterk.* I (1908), 417; *Die Haghe* 1909, 11 en 45, 1910, 85, 1914/15, 64.

Ruys

[David, Jean Antoine]

DAVID (Jean Antoine), geb. te Arbois (Jura) 9 Nov. 1767, overl. 14 Sept. 99, zoon van Claude François en van Jeanne Agnès Saillard, trad 22 Nov. 1781 in dienst in het regiment infanterie van Forez, maakte in 1782 een zeetocht mede op de Argonaute, werd in 1783 vrijgekocht en trad 7 Oct. 1784 opnieuw in dienst bij de dragonders van Languedoc. Na de onderofficiersrangen te hebben doorlopen, werd hij 14 Dec. 1792 souslieutenant in het 'legion du Nord', luitenant in Mei 1793, in welken rang hij de volgende maand als 'adjoint aux adjudants généraux' (leerlingstafofficier) bij het leger der Oost-Pyreneën werd geplaatst. Hier onderscheidde hij zich bij verschillende gelegenheden, zoodat hij 21 Maart 1794 tot brigade-generaal werd bevorderd. Overgegaan naar het leger van Italië werd hij in 1797, ten gevolge van het sluiten van den vrede op wachtgeld gesteld (réformé). In dien tijd toonde hij zich den 18en fructidor (4 Sept. 1797) een ijverig voorstander van den staatsgreep, waardoor het, driemanschap van het Directoire een bijna despotisch gezag in handen nam.

Toen generaal Brune in Augustus 1799 met het oog op een dreigende landing der Engelschen in de Bataafsche republiek bij den Franschen minister van oorlog op versterking van troepen, ook vermeerdering van het aantal generaals aandrong, ontving ook David den 25en van die maand aanschrijving zich naar ons land te begeven. 2 Sept. kwam hij in Alkmaar, waar hij bij de Fransche divisie onder generaal Vandamme werd ingedeeld, en hem Bergen als hoofdkwartier werd aangewezen.

Den 10en September zou hij den aanval leiden der beide Fransche bataljons, die in den vroegen morgen over den Slaperdijk (tusschen Kamp en Groet) tegen het middengedeelte van den Schoorlschen zeedijk (den zuidelijken dijk van de Zijpe)

zouden oprukken. Het was een front-aanval langs een smal défilé. David bevond zich op eene plaats,

waar hij niet behoorde, in de voorste rijen van zijn grenadiers, die hij voorging in den strijd en die hij hoopte den weg der overwinning te zullen wijzen. Hij was een der eersten, die getroffen werden. Een kogel doorboorde hem den hals, waarop hij bewusteloos neerstortte. Hij werd opgenomen en weggedragen, waarbij een kanonskogel nog een van de dragers doodde en hem den arm wegnam. Zijn voorbeeld van doodsverachting was tevergeefs geweest: de aanval mislukte.

's Morgens om 10 uur reeds werd hij in Alkmaar in het huis van den burger Kloek binnengedragen, waar hij nog vier dagen met den dood worstelde. Den 14en September te twee uur overleed hij en denzelfden dag werd hij te 7 uur in de Groote Kerk met militaire eerbewijzen begraven, bij welke gelegenheid de eeresalvo's boven het graf in de Kerk werden afgegeven.

Zie: Jacques Charavay, *Les généraux morts pour la patrie*. 1e serie, Paris 1893, in voce David; *Mémoires historiques sur la campagne du général en chef Brune en Batavie*, redigés par un officier de son état-major (waarschijnlijk Rostollant), Paris an IX, 29 et 30; Frédéric Masson, *Cavaliers de Napoléon* (Paris 1896) 24; W.P. Costerus, *Journal* inhoudende de landing der Engelschen en Russen, enz. (Amst. 1899); voorts alle werken, waarin de landing der Engelschen en Russen in Noord-Holland beschreven is.

Koolemans Beijnen

[Dedel, Salomon]

DEDEL (Salomon), Schout-bij-nacht, geb. te Amsterdam 18 Dec. 1736, overl. 15 Oct. 1800; zoon van Salomon Dedel, schepen te Amsterdam (overl. in 1774), en van Agneta Maria Boreel. Kwam op 12-jarigen leeftijd als adelborst in dienst bij de admiraliteit van Amsterdam, en volgde het zeemanscollege van Cornelis Douwes; ging op 15-jarigen leeftijd met toestemming der admiraliteit voor eenigen tijd dienen op de engelsche vloot. Werd in 1752 luitenant, in 1756 extraordinaris-kapitein en in 1759 gewoon kapitein. Als commandant van het fregat Dankbaarheid een koopvaardijvloot convooyeerende, streed hij in Augustus 1762 tegen een engelsch smaldeel zonder dat er oorlog was. In Augustus 1781 nam hij als bevelhebber van het schip Holland deel aan den slag bij Doggersbank. In 1782 bevorderd tot schout-bij-nacht.

Zie: de Jonge, *Geschiedenis van het Zeewezen*; D.F. Scheurleer, *Herinneringsdagen uit de nederl. zee-geschiedenis*.

Herman

[Dehasque, Petrus Henricus]

DEHASQUE (Petrus Henricus), geb. te Corthijs (Belg. Limb.) 22 Sept. 1776, overl. te Culemborg 17 Apr. 1846. Na zijn voorbereidende studiën te St.-Truien legde hij zich te Leuven en te Keulen op de theologie en de beide rechten toe en werd 12 Apr. 1801 te Keulen priester gewijd. Reeds in 1802 schijnt hij zich te Lyon aangesloten te hebben bij de 'Pères de la Foi', een vereeniging van geestelijken, die ontstaan was uit de samensmelting van een congregatie van dien naam, door den Italiaan Paccanari gesticht, en de 'Société des Pères du S. Coeur' van den franschman Franc.-Eléonor de Tournély. Dehasque was belast met de zorg voor inkomsten en uitgaven in het college te Belley (Frankrijk) en sinds 1806 in dat van Rousselaere (België). Hij was hier ruim een jaar, toen een decreet van Napoleon de Pères de la Foi uit dit huis verdreef. Den 27 Nov. 1807 ging hij zich ter beschikking van den bisschop van Namen stellen. Vooral maakte hij zich verdienstelijk tijdens

een epidemie onder de spaansche soldaten, die in verschillende steden verspreid lagen. Den 31. Juli 1814, eenige dagen vóór het herstel der Jezuïetenorde, begaf hij zich in het

noviciaat te Rumbekke bij Rouselaere, en 15 Juni 1816 trad hij op als pastoor te Culemborg, waar de laatst overlevende Jezuiet Michael Huberti 20 Nov. 1815 was overleden, en door den deservitor A.G. van Dam vervangen. Geholpen door zijn ordebroeder M. Wolff (zie IV 1481), trachtte hij er het katholieke leven, dat veel geleden had, op te heffen. Reeds in het eerste jaar beliep het aantal bekeerlingen minstens veertig. Zijn rusteloze bedrijvigheid en onvervaarde doortastendheid brachten hem in ernstige moeilijkheden met het burgerlijk bestuur; toch slaagde hij erin aan de katholieke gemeente een nieuwe kerk, pastorie en kerkhof te schenken. Gesteund door den aartspriester G. van Nooy en den vice-superior Mgr. Ciamberlani opende hij in 1818 te Culemborg een seminarie, waarin aanvankelijk seculiere en reguliere leeraars onderwijs gaven, doch dat na een paar jaren uitsluitend door leden zijner orde werd geleid. Krachtens koninklijk besluit werd dit seminarie in 1825 gesloten en eerst in 1841 heropend. Van 1816-1820 en van 5 Sept. 1834 tot zijn dood stond hij aan het hoofd der parochie Culemborg, van 1819-22 en van 1835-43 der Jezuiten in de hollandsche missie.

Tot 1917 werd in de pastorie te Culemborg een geschilderd portret van hem bewaard.

Zie: *Archief v.d. gesch. v.h. aartsb. Utrecht* III, 99; *Studiën, tijdschr. v. godsd. wetensch. en lett.* LXXVII, 3 vv.; *Litterae annuae Provinciae Belgicae Societ. Jesu* 1845-46, 2 s.

van Miert

[Dibbetz, Hermanus Maurits]

DIBBETZ (Hermanus Maurits), kapitein ter zee geb. te Gendringen 1 Oct. 1777, overl. te Haarlem 6 Jan. 1843. Zoon van Johannes D. en van Henriette Kuiper, een dochter van Hermanus Kuiper burgemeester van Gendringen en Margaretha Wildebeest. Hij huwde 21 Aug. 1804 met Johanna Elisabeth Glavinsans, geb. in 1785, overl. 18 April 1830, dochter van Pieter Glavinsans constructeur der marine en Grietje Krook. Hertrouwt 11 Nov. 1830 met Catharina Elisabeth Boormeester weduwe Pieter Pieterse, geb. 30 Oct. 1771, overl. 15 Maart 1851; uit dit tweede huwelijk zijn geen kinderen geboren. Hij kwam 1 Nov. 1788 als dienstdoend cadet in den zeedienst, maakte een reis naar Oost-Indië, was 1 April 1795 stuurman, en 22 October 1795 luitenant-provisoir. Van Aug. 1796 tot Juni 1797 in krijgsgevangenschap, wordt hij 6 April 1798 ordinaris luitenant ter zee, 1 April 1804 eerste luitenant, 15 Maart 1808 opperluitenant, 15 Mei 1808 luitenant-colonel, 12 Dec. 1810 capitaine de fregatte, 1 Juli 1814 kapitein ter zee; commandeerde als zoodanig in 1832 en begin 1833 de Waterloo, blokschip op de reede van Texel en was na dien tijd non-actief. Hij was ridder 4e kl. der M.W.O.

Uit: particuliere bronnen.

Herman

[Diemen, Antonio van]

DIEMEN (Antonio van), geb. in 1593 te Kuilenburg, overleden te Batavia 19 April 1645 was de zoon van Bartholomeus v.D. en Elisabeth Hoevenaer. In 1616 was hij koopman te Amsterdam, zonder echter succes in zaken te hebben, daar hij, na gefailleerd te zijn, als adelporst onder een valschen naam in 1618 naar Indië trok. In 1619 begon hij daar als klerk, maar spoedig klom hij op tot boekhouder en opperkoopman en reeds in 1625 tot ordinaris raad van Indië, terwijl hij in 1626 als

directeur van den handel optrad. In 1631 vertrok hij als admiraal der retourvloot naar het vaderland, van waar hij in 1632 naar Indië terugkeerde. Daar werd hij in zijne vorige betrekking hersteld en in het volgende jaar

als vervanger van den G.-G.H. Brouwer (kol. 53) aangewezen. Op 1 Januari 1636 trad hij als landvoogd op, welke betrekking hij tot zijn dood vervulde, vóór er bericht van zijn ontslag was ontvangen. Zijn naam is verbonden aan de demping van den opstand in de Molukken, waartoe hij zich in 1637 en 1638 derwaarts begaf, aan de oprichting van een latijnsche school te Batavia in 1642, aan de invoering der 'Bataviasche statuten' in datzelfde jaar en aan de stichting van de Holl. of kruiskerk in 1640 en van een andere kerk in 1644.

De eerste steen voor het ziekenhuis en het weeshuis te Batavia werd in 1639 gelegd.

Tijdens zijn bestuur had de verschrikkelijke vervolging der Christenen in Japan plaats, welke de verplaatsing van den ned. handel van Firando naar Decima voorafging; bovendien kenmerkte het zich door den oorlog met de Portugeezen, die tot den zeeslag bij Goa in 1638 en de verovering van Ceilon en Malakka leidde. Ook met den sultan van Bantam werd een wapenstilstand gesloten, alsmede contracten met Atjeh, met Ternate, Tidore en Djilolo.

Een gezantschap, in 1641 naar Laos onder Wüsthoff gezonden, voorkwam echter niet den moord van nagenoeg alle Nederlanders in Cambodja, in 1643, gevolgd door den slag op de rivier bij Penumping in 1644. In 1639 viel de ontdekkingstocht voor naar de Bonin-eilanden van M. Hzn. Quast (II kol. 1144) en Abel Jansz. Tasman, gevolgd in 1643 door die van M. Gzn. Fries (II kol. 458) en H. Schaap naar de eilanden benoorden Japan. De merkwaardigste waren echter die van A. Jzn. Tasman en F. Jzn. Visscher (II kol. 1499) in 1642-43 en 1644 voerend tot de ontdekking van Tasmania, Nieuw-Zeeland en andere Australische eilanden en tot verdere ontdekking van Nieuw-Holland's Noordkust. De toenmaals voor het eerst geziene landen werden met recht genoemd naar v.D., die daartoe het eerst den stoot had gegeven en naar zijne echtgenoot Maria van Aelst (wed. van Barth. Kunst, opperhoofd in Djambi) met wie hij 17 Januari 1630 te Batavia was getrouwd, welk huwelijk kinderloos bleef. In het jaar vóór zijn dood had nog een mislukte aanslag op zijn leven plaats. Het beste bewijs voor de uitstekende diensten, door v.D. bewezen, is de vereering van f 20.000, die zijne weduwe bij haar terugkeer van de bewindhebbers ontving.

Zie: Valentijn I en II; v. Dijk, *Neerlandsch vroegste betrekkingen met Borneo*, enz. (Amst. 1862) 87, noot 358; *Moniteur* (1848) 49, 378; H.P.N. Muller, *De O.I.C. in Laos en Cambodja* ((Uitg. der Linschoten-Vereen. 1917); J.E. Heeres, *A.J. Tasman, etc.* (1898); Paul Teleki, *Atlas zur Geschichte der Jap. Inseln etc.* (1909); A.A. van Rhede van der Kloot, *de Gouverneurs-generaal en Commissarissen van Ned.- Indië* (1610-1888) i.v. (1891).

Mulert

[Diepenbeek, Godefridus van]

DIEPENBEEK (Godefridus van), geb. te Helmond, licentiaat in de godgeleerdheid, werd in 1608 (of 1600) beneficiant en rector van het H. Geest-altaar in de kerk te Helmond, welk beneficie 25 Oct. 1641 werd vergeven aan Pieter Muls. Van Diepenbeek was pastoor en deken van Herenthals en van 1627 tot 1640 kanunnik en aarts priester der cathedraal van Antwerpen. In 1635 stichtte hij te Leuven twee beurzen voor zijn bloedverwanten en na deze voor ingeborenen van Helmond en verder voor de omliggende plaatsen. Hij maakte o.a. een akte op van een mirakel van O.L. Vr. in 't Zand te Aerle geschied aan zijn nicht, Henrixken Laureyns 2 Mei 1598.

Zie: Schutjes, *Gesch. van het Bisdom 's Hertogenbosch* II, 255, IV 120; Krüger: *Kerkel. Gesch. v.h. Bisdom Breda* I, 100; Joan Buekelius, *Historie ende Mirakelen geschiet tot Aerlen by Helmont*, 99.

Heeren

[Diggelen, Benjamin Pieter Gesienus van]

DIGGELEN (Benjamin Pieter Gesienus van), geb. te Middelburg 31 Jan. 1815, overl. te Statenzijl, gemeente Beerta 23 Nov. 1868, was de zoon van P. van Diggelen (kol. 133) en A.G. Logeman. Hij deed in 1830 met gunstigen uitslag examen voor cadet voor den waterstaat, maar door de tijdsomstandigheden werd de militaire academie te Breda gesloten en ontving van Diggelen eerst sedert 1832 aan deze, toen naar Medemblik verplaatste, inrichting onderwijs. Onderwijl maakte hij van 1830 tot 1832 vele reizen door Zeeland met zijn vader, en werd hij ook practisch aldaar bij waterstaatswerken werkzaam gesteld, waardoor hij geheel met die provincie op dit gebied vertrouwd werd. Hij deed in 1835 het eindexamen aan de akademie en werd bij Koninklijk besluit van 3 Oct. van dat jaar met ingang van 1 Nov. d.a.v. benoemd tot aspirant-ingenieur van den waterstaat. Door den invloed van zijn vader werd hij niet, als steeds gebruikelijk was, aan een ingenieur toegevoegd, maar bekwam hij onmiddellijk een zelfstandigen dienst, ter standplaats Zwolle. De dienst van den ingenieur, die tot dien tijd geheel Overijssel had omvat, werd met 1 Nov. 1835 in tweeën gesplitst en de zuidelijke helft aan van Diggelen opgedragen. Daartoe behoorde de IJsel boven Katerveer. Hij heeft zich door deze voor een jongmensch van 20 jaren moeilijke taak goed heengeslagen; hij legde zich met volle ambitie op zijn vak toe en was spoedig van de practijk van de vele waterstaatswerken van verschillende soort op de hoogte.

De mond van het Zwarte Water, genaamd het Zwolsche Diep, liet reeds lang wat vaardiepte betref te wenschen over. Hoewel het Zwarte Water ruim diep was, was er op het Zwolsche Diep in zee eene ondiepte, waar slechts 1.65 M. bij gewoon water stond. Met oostenwind was het zelfs voor kleine vaartuigen niet bruikbaar, en in gewone omstandigheden niet voor grootere. Daarom schreef de Overijsselsche vereeniging tot ontwikkeling van provinciale welvaart in 1842 eene prijsvraag uit over de middelen, aan te wenden om de vaardiepte tot 2.50 M. bij gewoon water te vergrooten. Van Diggelen dong, hoewel het Zwolsche Diep niet tot zijn dienst behoorde, mede en werd met den prijs bekroond.

Het ontwerp bestond in den aanleg van twee dammen, lang respectievelijk 6 en bijna 5 KM., tusschen welke dientengevolge eene geul van behoorlijke diepte, gedeeltelijk door baggering, gedeeltelijk door uitschuring, zou ontstaan. Tevens zou partij getrokken worden van eene groote oppervlakte zee tusschen den zuiderdam en de IJselmonden (Ganzendiep en Goot), met biezen te beplanten, terwijl bovendien in het Zwolsche Diep van de schepen met een tonnenmaat van meer dan 60 ton een tol geheven zou worden. Op deze wijze zou het kapitaal op den duur winstgevend worden.

Het gevolg was, dat bij Koninklijk besluit van 26 Juni 1844 concessie verleend werd aan eene door genoemde vereeniging op te richten maatschappij. Deze werd in Jan. 1845 opgericht en bekwam den naam Maatschappij ter verbetering van den handelsweg over het Zwolsche diep, mede door middel van landaanwinning, en van Diggelen werd tot haar ingenieur-directeur benoemd. Hij verkreeg dienstenbehoefte bij Koninklijk besluit

van 2 Mrt. 1845 met ingang van 1 Apr. d.a.v. onbepaald verlof uit den waterstaatsdienst.

De onder zijne directie van 1845 tot 1847 aangelegde dammen werden voor een groot deel gemaakt van kraggen, met riet en biezten doorgroeide kubussen grond, aan den mond van het Zwarte Water gestoken. Daarop kwamen eenige lagen rijshout, met steen bezet. Dit was eene zeer goedkoope wijze van aanleg. Op het zeeëind van den zuiderdam werd een licht geplaatst, dat wegens den grooten afstand van het vasteland niet van den vasten wal uit bediend kon worden; er werd aldaar een heuvel, eveneens grootendeels uit kraggen bestaande, opgeworpen, waarop eene lichtwachterswoning werd gebouwd en waarbij een haventje werd aangelegd. De heuvel bekwam den naam Kraggenburg. Ook bij het landeind van den zuiderdam werd eene haven gemaakt, bestemd voor de schepen, die wegens stormweder geen zee durfden kiezen.

Daar de vaarweg door het Zwolsche Diep tot dien tijd vrij was geweest, was de tol een doorn in het oog der schipperij. De tol werd voorbijgevaren, de maatschappij liet de weigerachtige schepen te Zwartsluis of elders aanhouden: van daar tal van processen en moeilijkheden.

Hoewel de werken in de eerste jaren een tamelijk succes hadden (de vaardiepte werd 1.90 M. bij gewoon water), verminderde die diepte later weder, zoo zelfs, dat toen de tol verlaagd werd, de maatschappij besloot, de dammen niet meer te onderhouden. De maatschappij had veel met geldelijke moeilijkheden te kampen. Haar voorzitter, J.C. baron van Haersolte van Haerst, heeft haar met veel moeite voor ondergang weten te behoeden, maar doordat de dammen niet meer werden onderhouden, werden zij steeds lager en daardoor verminderde de diepte weder. De scheepvaart gebruikte een gat in den noorderdam om daardoor op de Vollenhovensche vlakke te komen. De gedeeltelijk onder gewoon water gelegen gronden brachten weinig op.

Het eind was, dat het Rijk bij overeenkomst van 26 Jan. 1875 de werken overnam, terwijl tevens de tol werd opgeheven; alleen de werken tot landaanwinning werden niet overgenomen, en de maatschappij heet sedert Maatschappij ter bevordering van landaanwinning op de vlakke van het Zwolsche Diep.

Daar van Diggelen een werkzamen geest had, en zijne betrekking aan de Maatschappij hem vooral sedert 1847 veel vrijen tijd liet, had hij gelegenheid, verschillende brochures te schrijven, die van zijne scherpzinnigheid getuigen. In de eerste plaats een werkje over de vraag wat voor bedijking rijpe gronden zijn, en verder eene studie over de droogmaking der Zuiderzee. Hij was de eerste, die daarvoor een ontwerp maakte, dat niet zooals de plannen van Faddegon en dergelijke leeken geheel onmogelijk was, hoewel het toch zeker ook uiterst moeilijk uitvoerbaar geweest zou zijn, doordat de afdamming te dicht achter de eilanden Texel enz. ontworpen was.

Waarschijnlijk als gevolg van dit ontwerp werd hij 9 Nov. 1850 secretaris eener commissie voor de beoordeeling van ontwerpen voor de droogmaking der Lauwerzee, ingediend door F. Groet en anderen, later door H.V. Geerligts. Deze commissie bracht 26 Mei 1851 verslag uit, en in Oct. d.a.v. werd eene nieuwe commissie benoemd tot onderzoek van het door de eerste commissie voorgestelde bedijkingsplan. Het rapport der nieuwe commissie werd 26 Juni 1853 ingediend.

Van de vervening en de droogmaking van een veenplas in den polder Mastenbroek, de Koekoek

genaamd, maakte van Diggelen een ontwerp, dat tot uitvoering kwam. Hierbij werd verzuimd, een slikfonds te vormen; er werd een stoomgemaal gebouwd en de Koekoek werd drooggemaakt zonder dat om de droogmakerij een dijk was aangelegd; alleen de op de veenplas uitkomende slooten werden gedicht. Van Diggelen was met het bestuur overeengekomen, dat hij zijne belooning zou bekomen als de polder droog was, dit geschiedde in den zeer drogen zomer van 1868, maar in het najaar liep de polder door kwel van Mastenbroek uit onder en het duurde nog 40 jaren alvorens, nadat de dijk gemaakt en een beter stoomgemaal gebouwd was, de Koekoek droog kwam.

Welk eene populariteit van Diggelen in Overijssel genoot, kan daaruit blijken, dat hij 1 Juni 1846 door een landelijk district tot lid der Provinciale Staten gekozen werd. Toen hij in 1847 periodiek moest aftreden, werd hij zoowel door de stad Zwolle als door genoemd district gekozen; hij nam de verkiezing voor Zwolle aan. Na de invoering der provinciale wet in 1850 werd hij niet weder gekozen. Hij was van 1844 tot 55 lid van den raad van Zwolle. In laatstgenoemd jaar verhuisde hij naar Kampen.

Van Diggelen werd met ingang van 1 Oct. 1841 ingenieur 2e, met 1 Mei 1852 ingenieur 1e klasse van den waterstaat, de laatste maal met handhaving van zijn verlof. Toen hij in 1858 aan de beurt voor hoofdingenieur was, bood hij zich aan om weder in Rijks dienst te treden. Hij werd bij Koninklijk besluit van 1 Febr. 1858 met ingang van 1 Apr. d.a.v. tot hoofdingenieur benoemd, terwijl hij tegelijk ontslag bewam als ingenieur-directeur der Zwolsche-Diep-maatschappij.

De minister van binnenlandsche zaken droeg aan van Diggelen den dienst in de provincie Zeeland, ter standplaats Middelburg, op. Hij was hier uit zijne jeugd goed bekend, en had in Overijssel bovendien veel met zeewerken te doen gehad, maar of hij in de voetsporen zijner voorgangers A. Caland en J.A. Beijerinck kon treden, is te betwijfelen. Intusschen zou zijn dienst hier niet lang duren, daar men het oog op hem liet vallen om lid der Tweede Kamer te worden, waartoe hij 6 Sept. 1859 door de kiezers van het district Goes gekozen werd.

In de Kamer was hij de vraagbaak op het gebied van waterstaat en spoorwegen. Hij was voor den minister van Heemstra een groote steun bij zijn voorstel tot den aanleg van Staatsspoorwegen. Hij sprak in Nov. 1859 over de toen ingediende ontwerpen tot bekrachtiging van concessieën voor een noorder- en een zuidernet van spoorwegen aan twee combinatiën, in dezelfde maand over de aftappingen uit de Maas bij Maastricht ten behoeve van de Belgische kanalen, in Dec. 1859 over de gevangenisgebouwen, de Rijkswerven en den spoorweg 's Gravenhage-Scheveningen, in Juli 1860 over den aanleg van Staatsspoorwegen, in Dec. 1862 vele malen over het wetsontwerp tot doorgraving van Holland op zijn smalst met aanleg van het Noordzeekanaal en inpoldering der IJgronden, en tot aanleg van een waterweg van Rotterdam naar zee. Hij bestreed beide plannen. Tegen het eerste plan was hij vooral, omdat daarin de afwatering met de scheepvaart gecombineerd werd, terwijl hij (terecht) beweerde, dat in het geheel niet gerekend was op de groote aanslibbing van het Pampus na afdamming van het IJ bij Schellingwoude. Ook was hij van oordeel (hetgeen de ondervinding gestaafd heeft), dat uitvoering door een concessionaris veel duurder en minder goed zou zijn dan uitvoering van Rijkswegen. In de zitting van 11 Mei 1864 deelde hij mede, vooral tegen gestemd te hebben, omdat hij

de raming (18 miljoen) te laag achtte. Ook hier heeft de ervaring hem gelijk gegeven.

Wat betreft den Rotterdamschen waterweg meende hij, dat eene behoorlijke diepte niet tot stand te brengen was door de rivier te volgen, maar beval hij den aanleg van een kanaal aan. Hier heeft de ondervinding hem ongelijk gegeven.

Het artikel betreffende het kanaal voor Amsterdam werd met 39 tegen 24, dat betreffende den Rotterdamschen waterweg met slechts 3 stemmen tegen aangenomen, terwijl het geheele wetsontwerp werd aangenomen met 37 tegen 26 stemmen. Telkens behoorde van Diggelen tot de minderheid.

Dat hij er in het algemeen geen blind voorstander van was om alles door den Staat te doen uitvoeren, bewees hij in de zitting van 13 Juni 1863, toen de opdracht van de exploitatie der Staatsspoorwegen aan eene maatschappij aan de orde was. Hij achtte aanleg van Rijkswegen beter, omdat daarbij een correctief tegen het feit, dat ingenieurs dikwijls te weinig op de geldelijke belangen van het Rijk letten, aanwezig is in het feit, dat het Rijk voor de werken inschrijvingen houdt, waarbij zij gegund worden aan den laagsten geschikten inschrijver; het is diens belang om de werken zoo goedkoop mogelijk uit te voeren. Daarentegen achtte hij exploitatie door eene maatschappij de eenig mogelijke wijze om de kosten niet op te drijven.

Zonder aan de discussie deelgenomen te hebben, stemde hij 15 Mei 1862 voor de bekrachtiging van eene met België gesloten overeenkomst tot regeling der wateraftappingen uit de Maas, welk wetsontwerp, dat de minister Thorbecke en van der Maesen de Sombreff hadden overgenomen van hunne voorgangers, doch dat zij eigenlijk niet verdedigden, verworpen werd met 47 tegen 7 stemmen, en daarna door een ander, voor Nederland voordeeliger, vervangen werd.

In het algemeen hield van Diggelen zich zuiver op het terrein, waar hij deskundig was, en liet hij politieke redevoeringen aan anderen over. Intusschen blijkt uit de aangehaalde voorbeelden, dat hij, althans de laatste jaren van zijn kamerlidmaatschap, bij zijne medeleden weinig gezag had. Wellicht was dit mede een der redenen, waarom hij bij de periodieke verkiezing ingevolge aftreding in Juni 1864 verzocht, niet voor eene herkiezing in aanmerking te komen. Tegelijk gaf hij zich aan den minister van Binnenlandsche Zaken op om als er eene vacature mocht ontstaan, weder in het korps van den waterstaat in te vallen. Deze ontstond 14 Sept. d.a.v. door het overlijden van L. Rijsterborgh, en met ingang van 1 Nov. werd van Diggelen weder in dienst gesteld en belast met de provincie Noord-Brabant ter standplaats 's Hertogenbosch. Ook deze dienst was van vrij korten duur, want toen een zijner ambtgenooten met ingang van 1 Mei 1867 uit Assen verplaatst werd, kreeg van Diggelen gedaan, dat hij diens opvolger werd; hij werd daardoor belast met den dienst in de provinciën Groningen en Drente.

Bij eene inspectie van de in herstelling zijnde sluis, genaamd de Statenzijl, aan den Dollard nabij de Pruisische grens, maakte hij (die van een sanguinisch gestel was) zich zoo driftig, dat hij eene beroerte kreeg, waarop de dood spoedig volgde.

Van Diggelen huwde te Kampen 30 Dec. 1836 Geertruida van Berkum Bijsterbos, geb. aldaar 15 Dec. 1814, overl. te Zwolle 15 Dec. 1887.

Zijn zoon Mr. P.J.G. van Diggelen, lid van de Tweede Kamer en vice-president der arrondissementsrechtbank te Zwolle, richtte uit

piëttelt voor zijns vaders nagedachtenis in 1887 de Zuiderzeevereeniging op.

Van zijne werken zijn de belangrijkste: *Verhandeling over de verbetering van het Zwolsche Diep, eenige beschouwingen betreffende den fysieken toestand der lage bodems in ons vaderland* (Zwolle 1843); *De afdamming van het Sloe nader aangeprezen* (Middelburg 1844); *De Zuiderzee, de Friesche Wadden en de Lauwerzee, hare bedijking en droogmaking* (Zwolle 1849); *De beweging der spoordeuren en sluizen, door de drukking van het water op een drijfraam* (Zwolle 1850); *Nederlandsche belangen in betrekking tot landverhuizing en kanalisatie*, (Kampen 1857); *Een woord betreffende het bedijken van de Zuiderzee* (den Bosch 1866).

Ramaer

[Diggelen, Hendrik van]

DIGGELEN (Hendrik v a n), geb. te Zevenbergen 28 Nov. 1793, overl. te Middelburg 12 Mei 1842, kwam in 1809, toen zijn broeder P. v a n D i g g e l e n (die volgt) waarnemend, later (in 1813) effectief hoofdingenieur in Oost-Friesland was, bij den Waterstaat in dienst als 'geëmployeerde' en vergezelde dien broeder in 1814 naar Zeeland, waar hij eerst evenals deze te Middelburg, later (in 1815) te Sas van Gent geplaatst werd. Hij werd bij Koninklijk besluit van 25 Dec. 1816 tot aspirant-ingenieur benoemd, en werd toen te ter Neuzen geplaatst, waar hem de dienst in het 5e district werd opgedragen.

In 1823 werd hem de dienst van Rijks ingenieur in West-Vlaanderen, ter standplaats Brugge, aangewezen.

Het korps van den waterstaat telde betrekkelijk meer Noord- dan Zuid-Nederlanders. Het waren de besten onder de eerstgenoemden, die in het Zuiden geplaatst werden ter aanvulling van het tekort.

Nadat hij met ingang van 1 Jan. 1824 tot ingenieur 2e klasse was bevorderd, werd hem met ingang van 1 Juli 1826 opnieuw de dienst van ingenieur in het 5e district van Zeeland, weder ter standplaats ter Neuzen, opgedragen; wegens woningbezwaar verhuisde hij in 1831 naar Middelburg. Van 1 Jan. 1834, datum waarop hij ingenieur 1e klasse werd, nam hij den dienst op het eiland Walcheren tegelijk waar, en met 1 Oct. 1834 werd hij van den dienst in het 5e district ontheven, en hem bij Walcheren Noord-Beveland opgedragen.

Hij werd door de kiezers van het 5e district op 1 Juni 1832 afgevaardigd naar de Provinciale Staten van Zeeland, wel een bewijs, hoe geacht hij was.

Op 25 Sept. 1841 werd hij wegens zijn gezondheidstoestand van zijn, toen weinig omvangrijken, dienst op Walcheren en Noord-Beveland ontheven, en sedert ging hij lichamenlijk voortdurend achteruit.

Hij huwde Martina Geertruida Alvarez, overl. 8 Febr. 1861.

Ramaer

[Diggelen, Pieter van]

DIGGELEN (Pieter v a n), geb. te Zevenbergen 13 Jan. 1784, overl. te Middelburg 21 Febr. 1836, was reeds op jeugdigen leeftijd in dienst bij den waterstaat, en werd in 1804 landmeter bij dat vak. Hij moet reeds vroeg blijken van groote bekwaamheid gegeven hebben, want in 1807, toen Oost-Friesland bij Keizerlijk decreet met het koninkrijk Holland vereenigd werd, werd hij tijdelijk belast met de directie van den waterstaat in die provincie. Hij bleef dit onder het Fransche bewind, hoewel hij bij de opneming van den Nederlandschen waterstaat in het Fransche 'corps des ponts

et chaussées', bij Keizerlijk decreet van 20 Febr. 1811, slechts tot ingenieur werd benoemd, terwijl hij bij dat van 2 Mrt. d.a.v. in de 1e klasse werd gerangschikt. Intusschen werd hij bij Keizerlijk decreet van 12 Febr. 1813 tot hoofdingenieur

bevorderd, eene promotie dus met voorbijgang van vele anderen, onder wie F. Beijerinck, die 17½ jaar ouder dan hij, doch te zeer specialiteit in waterstaatswerken aan bovenrivieren was en dus in Oost-Friesland niet op zijne plaats zou zijn geweest.

Toen Oost-Friesland in 1814 door de Pruisen bezet was, en op 17 Apr. van dat jaar Zeeuwsch Vlaanderen het Fransche juk had afgeschud, werd van Diggelen voorloopig met de waarneming van den waterstaatsdienst in dat gewest, hetwelk nog tot het departement Escaut (later de provincie Oost-Vlaanderen) behoorde, belast; daar was onder het Fransche bewind een inspecteur der waterstaatswerken, J.W. Raven, die ziekelijk was en wiens dienst van Diggelen waarnam, tot 1 Oct. 1815 ter standplaats Middelburg. Na het overlijden van Raven op 4 Nov. 1815 werd van Diggelen definitief met den dienst van hoofdingenieur in Zeeuwsch Vlaanderen belast, en hem Sas van Gent als woonplaats aangewezen.

Bij de 7e organisatie van den waterstaat bij Koninklijk besluit van 25 Dec. 1816 werd van Diggelen hoofdingenieur 1e klasse. Zijne werkzaamheid strekte zich behalve tot de oeververdediging, die zware offers vorderde, ook vooral uit over het kanaal Gent - ter Neuzen, waarvoor ontwerpen werden gemaakt, die onder zijne leiding een begin van uitvoering kregen.

Toen de hoofdingenieur voor de Zeeuwsche eilanden A. Schraever met ingang van 1 Mrt. 1825 eervol ontslagen werd, werd zijn dienst bij dien van van Diggelen gevoegd, en deze dus met geheel Zeeland belast. Hij was als zoodanig vele jaren werkzaam, ter standplaats Middelburg.

Toen de inspecteur-generaal Goudriaan in 1829 overleed, en men het tevens gewenscht achtte, te voorzien in de sedert 1821 en 1827 bestaande inspecteurs-vacatures, ontstaan door het overlijden van van Delen en het ontslag van J. Blanken, werd niet van Diggelen, maar werden 3 jongere hoofdingenieurs, waaronder een Zuid-Nederlander, tot inspecteur benoemd. Deze voorbijgang, die waarschijnlijk met van Diggelen's goedvinden geschiedde, werd goedge maakt doordat hij bij Koninklijk besluit van 28 Jan. 1834 werd benoemd tot inspecteur honorair.

Van Diggelen huwde te Emden 23 Sept. 1810 Anna Geziëna Logeman, geb. te Groningen 10 Juli 1791, overl. te Middelburg 8 Mei 1832.

Ramaer

[Dirks, Justus]

DIRKS (Justus), geb. te Bergen-op-Zoom 12 Jan. 1825, overl. te Amsterdam 25 Dec. 1886, was de zoon van onbemiddelde ouders. Hij muntte in zijne jeugd uit door een vlug begrip van wiskunde. Hij verkreeg in den zomer van 1841 bij het admissieexamen voor cadet aan de militaire akademie te Breda het rangnummer 1, en werd voor den waterstaat aangewezen. Na vierjarige studie verliet hij deze inrichting met het rangnummer 3, en werd bij Koninklijk besluit van 23 Juli 1845 met ingang van 1 Oct. d.a.v. benoemd tot aspirant-ingenieur en toegevoegd aan den hoofdingenieur in Zeeland. Hem werd met ingang van 1 Apr. 1846 de dienst van arrondissements-ingenieur in het 5e district van Zeeland ter standplaats Axel voorloopig opgedragen, terwijl hij met dien dien 15 Oct. 1846 definitief belast werd, ter standplaats ter Neuzen. Hij verwisselde het 5e met het 4e district, ter standplaats Breskens, met 1 Apr. 1849, maar kwam met 1 Juli 1850 weder in het 5e district te ter Neuzen. In beide diensten had hij te doen met uitgebreide oeververdedigings-werken en tevens in het 5e district met het kanaal Gent - ter Neuzen, waar in dezen tijd vooral de

afwatering der omliggende landen, die door dit kanaal benadeeld waren, door den aanleg van zijkanalen verbeterd werd.

Dirks werd 1 Oct. 1849 ingenieur 2e klasse, 1 Mei 1860 ingenieur 1e klasse. Met ingang van 1 Mei 1858 werd hij verplaatst naar 's Hertogenbosch, van waar hij met 1 Oct. 1860 opnieuw verplaatst werd, en wel naar Gorinchem. Beide diensten waren hoogst belangrijk. Tot den dienst te Gorinchem behoorden het Zederikkanaal, de stoomgemalen aan den Arkelschen Dam en te Steenenhoek en eenige Rijkswegen; de hoofdzaak was de vorming der Nieuwe Merwede met afdamming van een aantal killen in de Biesbosch en de aanleg van dijken langs de nieuwe rivier.

Hij werd lid van den raad van den waterstaat, bij beschikking van den minister van Heemstra van 9 Juni 1860 ingesteld om na te gaan, welke verbeteringen aangebracht zouden kunnen worden in de Zeeuwsche oeververdediging. Dirks had, als doorkneed in Zeeuwsche zaken, zeker een belangrijk aandeel in het door dezen raad uitgebracht rapport, gedagteekend 30 Oct. 1861.

Door zijne groote werkzaamheid en door de humaniteit van zijn chef Augier verkreeg Dirks te Gorinchem niettegenstaande zijn minder beschaafde vormen een zoo goeden naam, dat hij, toen de maatschappij voor den aanleg van het Noordzeekanaal een hoofdingenieur zocht, daarvoor de aangewezen persoon scheen. Hij werd als zoodanig benoemd en vestigde zich 1 Apr. 1865 te Amsterdam. Op denzelfden dag bekwam hij onbepaald verlof uit den waterstaatsdienst.

Reeds vóór zijne benoeming bij de kanaalmaatschappij werd hij door minister Thorbecke in eene commissie onder voorzitterschap van F.W. Conrad benoemd om hare meening uit te spreken over den vorm, die aan de hoofden van dat kanaal te IJmuiden gegeven moest worden. De ontwerper, Sir John Hawkshaw, wilde dat het noordelijke hoofd 130 meter zeewaarts van het zuidelijke zou uitsteken, de commissie adviseerde in een rapport, gedagteekend Oct. 1864, om in het belang der scheepvaart de hoofden met hunne zeeëinden in eene lijn evenwijdig aan de kust aan te leggen, maar zoodanig, dat de vaargeul aan het zeeëind der hoofden niet zuidelijker gericht zou zijn dan oost-west.

Dirks heeft de werken van het Noordzeekanaal, die door eene Engelsche firma waren aangenomen, van den aanvang tot de overneming door den Staat gedirigeerd. Zeer veel tegenspoed werd ondervonden bij den aanleg der hoofden te IJmuiden, die geheel op Engelsche leest geschoeid waren. Daarbij was verzuimd, te bedenken dat, daar beton in Engeland aan hoofden te Dover en elders goed voldaan had, de materialen, waaruit het gemaakt werd, h.t.l. eene andere scheikundige samenstelling hadden, waardoor de betonblokken, die hier bovendien veel meer van den golfslag te lijden hadden dan in Engeland, uit elkander vielen.

De afdamming van het IJ bij Schellingwoude was een zeer moeilijk werk wegens den slappen ondergrond. Het is slechts met de uiterste moeite en veel hogere kosten dan geraamd was, dat dit werk voltooid is kunnen worden.

Dirks diende, omdat hem, naar zijne meening geheel onbillijk, door de directeuren der kanaalmaatschappij verweten werd, van bedoelde ongevallen de schuld te zijn, in Jan. 1868 zijn ontslag als hoofdingenieur in, maar de directeuren trokken hunne beschuldigingen in, zoodat hij in functie bleef.

Dirks werd met bestendiging van zijn onbepaald verlof in Oct. 1868 tot hoofdingenieur benoemd.

In de vergadering van het Koninklijk Instituut

van Ingenieurs van 8 Juni 1871 hield hij eene voordracht over de werken van het Noordzeekanaal; hij deelde daarin veel mede omtrent de moeilijkheden, bij den aanleg der werken ondervonden, en was zoo bescheiden, den aannemers of hunne gemachtigden de eer te geven van alle denkbeelden, toegepast tot het voorkomen of het tegengaan der rampen.

Dat de Regeering vertrouwen in Dirks had, bewees zij door hem in Febr. 1873 te benoemen in eene commissie onder voorzitterschap van jhr. G.F. van Tets, die tot taak had, te onderzoeken, welk peil het Noordzeekanaal behoorde te hebben in verband met de eischen van scheepvaart en afwatering en met de waterverversching van Amsterdam. Deze commissie bracht in hetzelfde jaar verslag uit.

In Sept. 1876 maakte hij in opdracht van een consortium eene reis naar het zuiden van Spanje om een onderzoek in te stellen naar de kosten van de bepoldering van eene moerassige streek tusschen de Guadalquivir en de stad Lebrya. Hij leverde een rapport met begrooting in, maar van de bepoldering kwam niets.

Op de vergadering van bovengenoemd Instituut van 18 Juni 1878 deed hij eene mededeeling over eene door hem ontworpen smalle rivier langs den Neder-Rijn tusschen Lobit en de Geldersche Vallei. De bedoeling was, deze rivier in gebruik te stellen zoodra het water in de rivier zelve beneden den gemiddelden waterstand zou dalen. Dirks wanhoopte er aan, dat de Waal tusschen het separatiepunt met den Rijn en Dodewaard (waar het Betuwepand, verlengde van het Geldersche-Vallei-kanaal, in de Waal zou eindigen) ooit voldoende diep zou worden, en meende door eene rivier, die met sluizen kon worden afgesloten, het middel gevonden te hebben om steeds met vaartuigen van voldoende diepgang de hoofdstad te kunnen bereiken.

In dezelfde vergadering werd dit plan aan eene afdoende kritiek onderworpen. Behalve de zeer hooge kosten (Dirks had geen begrooting gegeven) werd door A.L. de Bruyn Kops gewezen op de kolossale bezwaren, die de verwezenlijking van het ontwerp met zich zou brengen voor alle langs de zijde der rivier, waar de smalle rivier zou komen, gelegen steenfabrieken en andere inrichtingen. De beantwoording door Dirks was zwak, en niemand heeft dit onbekookte plan later ooit opgevat of verdedigd.

Dirks werd door F. burggraaf de Lesseps benoemd in het bestuur van het congres over den aanleg van een scheepvaartkanaal ter verbinding van den Atlantischen Oceaan met de Stille Zuidzee door de Amerikaansche landengte. Dit congres kwam in het voorjaar van 1879 te Parijs bijeen. Zijne adviezen waren zoo goed, dat de Lesseps besloot, Dirks uit te noodigen om met hem Panama te bezoeken, wat van Dec. 1879 tot Mrt. 1880 plaats had. In het Algemeen Handelsblad (het eerste stuk in het nummer van 18 Jan., het laatste in dat van 18 Apr. 1880) gaf hij eenige verslagen van zijne reis.

Zijn terugreis geschiedde over New-York. Hij werd, daar zijnde, tot eerelid van de Amerikaansche Institution of civil engineers benoemd.

Eene brochure, in 1881 over den Rotterdamschen Waterweg door Dirks geschreven, prijst den aanleg van een kanaal van Rotterdam naar zee voor de diepgaande schepen, die z.i. zeker nimmer door den open waterweg zouden kunnen varen, aan. De schitterende uitkomsten, sedert met den open waterweg verkregen, hebben bewezen, welk een verkeerd inzicht Dirks in deze had.

Toen zijn arbeid bij het Noordzeekanaal ongeveer voltooid was, werd hij door den invloed van A.C. Wertheim op 15 Febr. 1881 door het kiesdistrict Amsterdam tot lid van de Tweede Kamer gekozen. Hier was hij weinig op zijne plaats, hoewel zijne medeleden zijne goedmoedigheid waardeerden. Hoewel hij omtrent vele technische zaken goede inzichten had, was hij niet de geschikte persoon om die op heldere en overtuigende wijze uiteen te zetten, zoodat hij door veel minder bekwame leden gemakkelijk op zij gezet werd.

Toen het Noordzeekanaal met ingang van 1 Jan. 1883 aan den Staat overging en daardoor de kanaalmaatschappij liquideerde, hield vanzelf de betrekking van Dirks tot die maatschappij op.

Onderwijl had het gouvernement van Chili hem opgedragen om te Talcahuano een droogdok te ontwerpen. Hij maakte ten behoeve daarvan eene reis naar Chili en nam met het oog daarop op 2 Maart 1883 zijn ontslag als kamerlid. Hij werd evenwel 28 Maart d.a.v. herkozen evenals bij de periodieke verkiezingen in Juni van dat jaar. Eerst na zijn terugkeer in het vaderland nam hij 6 Dec. 1883 opnieuw zitting.

In den aanvang van 1884 deed hij op verzoek van de commissie van beheer van het Suezkanaal eene reis naar Egypte ter behandeling van de vraag of het gewenscht was, dit kanaal te verdubbelen, d.i. het overal geschikt te maken voor het elkander voorbijvaren van grootere stoomschepen.

Na de ontbinding der Kamer met het oog op de grondwetsherziening in Mei 1886 verzocht Dirks met het oog op zijne gezondheid niet meer voor kamerlid in aanmerking te komen.

Dirks huwde 13 Oct. 1848 S. C. K r u y s s e , die hem overleefde, en bij wie hij een zoon, ingenieur te Buenos Ayres, en eenige dochters had. Een andere zoon, J u s t u s , luitenant der artillerie, overl. op den leeftijd van 22 jaren 18 Oct. 1887.

Een levensbericht van hem door J.F.W. Conrad komt voor in den *Ingenieur* van 5 Febr. 1887. Men heeft van hem:

De Noordzee voor Amsterdam, beschouwing van de kosten en bespreking van twee andere nadeelen, geschreven naar aanleiding van het ontwerp van A. Huet (Amst. 1868); *Inter-oceanic canal-projects*, met F. de Lesseps en V. Dauzats, (Londen 1880); *Discussions*, met A. Couvreux fils (Londen 1880); *De Rotterdamsche Waterweg* (Amst. 1881); *Nog een woord over het Rijnkanaal* (Amst. 1881); *Information sur la construction d'une cale sèche à Talcahuano* (ook in de Spaansche taal uitgegeven) (Santiago de Chile 1883).

Ramaer

[Dolhain bergen, Adrien van]

DOLHAIN (BERGEN) (Adrien v a n), heer van Ollehain, geboortejaar onbekend, sneuvelt 17 Juli 1572 voor Bergen. Zoon van P i e r r e v a n (St. Wynox) Bergen en J e a n n e d e B a i l l e u l , nam hij ijverig deel aan het Compromis en werd deswege door den Bloedraad veroordeeld. Sedert 1568 is hij in dienst van Oranje en graaf Lodewijk, in Aug. als gezant naar koningin Elizabeth, weldra als commissaris voor het inzamelen van gelden onder de uitgewekenen in Engeland, in het voorjaar van 1569 als admiraal der Watergeuzen. Zijn schepen werden te Dover telkens in beslag genomen en weder losgelaten. Ruw en woest zeeschuimer, maakte hij zich gevreesd op de Noordzee en de Hollandsche kust, telkens schuilplaats zoekend in de oostfriesche kreeken en te Emden. Zijn woeste wreedheid en ongeregelde afrekening maakte weldra in den nawinter 1569-70 zijn overkomst

naar Dillenburg noodig, maar hij keerde, zonder Oranje bevredigd te hebben en na door dezen als zijn

admiraal ontslagen te zijn, naar zijn schepen terug en zette zijn rooftochten nog eenigen tijd voort. Hij werd evenwel in den zomer 1570 als admiraal vervangen door Ghislain de Fiennes, heer van Lumbres. Hij is toen naar Keulen, vervolgens naar Frankrijk gegaan. Wij vinden hem in den voorzomer van 1572 in het Hugenotenleger, waarmede Genlis Bergen trachtte te ontzetten; hij viel 17 Juli bij een poging om hem gevangen te nemen.

Over hem: van Groningen, *De Watergeuzen*; Blok, *De Watergeuzen in Engeland (Bijdr. vaderl. gesch. 3de R., IX, 237 vlg.)*.

Blok

[Dolre, Christophorus van]

DOLRE (Christophorus van), geb. te Amersfoort 11 Jan. 1636, overl. te 's Hertogenbosch 20 Augustus 1686. Op 18 November 1656 trad hij in de Jezuïetenorde en werd 20 September 1664 priester gewijd, na te Keulen gepromoveerd te zijn tot doctor in de wijsbegeerte en baccalaureus in de godgeleerdheid. Na de verbanning van Pater Joannes van Alkemade uit Amersfoort kwam van Dolre daar, doch ook hij werd in 1666 uitgewezen. Naar Alkmaar gegaan, kon hij ook hier niet werken, zoodat hij eindelijk naar den Bosch kwam, waar hij gedurende twintig jaren zijne gaven vrijelijk kon stellen in dienst der katholieke kerk.

Zie: *Bijdragen voor de Geschiedenis van het bisdom Haarlem* IV, 431, XXII, 408; *Archief voor de Geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht* I, 442, XIII, 437.

Knippenberg

[Dominicus Benedixius]

DOMINICUS BENEDIXIUS, geb. te Sneek, gest. te Dusseldorf, 14 Jan. 1586. Studeerde te Sneek, Haarlem en Leuven. Priester gewijd in 1546, werd hij in hetzelfde jaar pastoor van Sneek. Na aldaar 9½ jaar gewerkt te hebben, werd hij vicaris, en in 1567 pastoor der St. Vituskerk te Leeuwarden. Bisschop Cunerus Petri benoemde hem in 1570 tot kanunnik en aartsdiaken; om die waardigheden goed te vervullen, werd hij eerst te Leuven licentiaat in de godgeleerdheid. In 1580 uit Friesland verbannen, week hij uit naar Duitschland, was pastoor te Ratingen, en sinds 1585 kanunnik te Dusseldorf.

Hij schreef: *Sermones de vitanda peccati occasione; De Humilitate; De Ira, Invidia et Continentia; Contra luxum et crapulam*.

Zie: v. Heussen en v. Rijn, *Oudheden en Gestichten van Vriesland* I, 306, 356 vlgg.; *De Vrije Fries* XX, 335; Toppens, *Bibliotheca Belgica* I, 247; Andriatara, *Annotationes* 1 vlg.

de Jong

[Donker Curtius, Hendrik Herman]

DONKER CURTIUS (Hendrik Herman), zoon van Boudewijn (1) en Cornelia Hendrica Strachan (I kol. 733), geb. te den Bosch 1 Jan. 1778, overl. te Arnhem 25 Juli 1839. Hij werd student in de theologie te Utrecht 1794; verdedigde onder Heringa 1799 een *Specimen hermeneutico-theologicum de Apocalypsi ab indole, doctrina et scribendi genere Johannis Apostoli non abhorrente* (Utr. 1799), werd 1800 predikant te Blaricum en Laren, 1801 te Muiderberg, 1802 te Arnhem, tot zijn dood. In 1815 secretaris der door den koning benoemde commissie voor een kerkelijke regeling, is hij van 1825 tot zijn sterf jaar voorzitter geweest van de

synode, door zijn bekwaamheid van grooten invloed op den gang van zaken in de Herv. Kerk.

Hij gaf uit: *Verhandeling over de opstanding der dooden* (1805); *Verhandeling over den zin in welken wij de leer van Jezus Christus en zijne Apostelen, als van God zelve geopenbaard, moeten beschouwen* (1827) (Beide verhandelingen zijn met goud bekroond door het Haagsche genootschap en in de *Werken* opgenomen); *Leerrede over Jezaia LIV vs. 7 en 8, ter gelegenheid van Nederlands bevrijding* (Arnh. 1813); *Leerredenen* (Arnh. 1815, 2 st.); *Leerrede over I Timoth. I vs.*

5 *ter gedachtenis van E.J. Post* (Arnh. 1823); *Nagelatene Leerredenen* (Arnh. 1840).

Verder was hij de voortzetter van de *Bijdragen tot bevordering van waarheid en godsvrucht* door J.W. Tilanus, en leverde hij jaren lang beoordeelingen, verslagen en verhandelingen in de *Godgeleerde Bijdragen*. Hij werd 14 Mei 1812 te Harderwijk honoris causa tot Dr. theol. gepromoveerd, was lid van het Zeeuwsch genootschap, de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde en het Provinciaal Utrechtsch genootschap. Zijne afbeelding, naar de schilderij van H.B. Schiff, zag in steendruk het licht.

Zijn portret is gelithografeerd door H.J. Backer.

Zie: *Hand Letterk.* 1840, 9-15; W. Overduyn, *Leerrede tot gedachtenis van H.H. Donker Curtius* (Arnh. 1839); *Geldersche Volksalman.* 1840, 192-195; P. van der Willigen, *Iets over H.H. Donker Curtius*, gevoegd bij zijne *Nagel. Leerredenen* (Arnh. 1840); Bouman, *Geschied. der Geld. Hoogesch.* II, 431, 573; Glasius, *Godgel. Nederl.* I, 371-376; v. Langeraad, *Prot. Vaderl.* II, 530; L. Knappert, *Gesch. N.H.K.* II, 253, 264, 267 vlgg.

Molhuysen

[Dorp, Arend van]

DORP (Arend van), heer van Teemsche, Maasdam en Middelharnis, geb. omstr. 1530, gest. te 's Gravenhage 2 Aug. 1600. Hij was de derde zoon van den hollandschen edelman Adriaan v.D., hoogheemraad van Delfland, en Josina van Weyburch. Hij werd 24 Dec. 1552 rentmeester van Maxim. van Bourgondië, heer van Veere en Vlissingen, in Duiveland, woonde toen in den Haag, totdat hij 1561 drost van Zevenbergen werd, wat hij tot 1569 bleef. Na den dood van Maxim. van Bourgondië (1558) werd hij een der curatoren van diens omvangrijke nalatenschap, sedert 1564 eenig curator. Als zoodanig staat hij onder sterke verdenking meer zijn eigen voordeel dan dat der erfgenamen en schuldeischers van den verwarden boedel te hebben gezocht. Hij, die oorspronkelijk niet vermogend was, kocht namelijk tusschen 1564 en 1572, toen zijn curatorschap ophield, verschillende goederen en heerlijkheden voor eigen rekening. Hij bemoeide zich vóór 1568 niet met de onlusten en was waarschijnlijk ook geen lid van het Compromis, maar sloot zich op Oranje's eersten veldtocht heimelijk bij den Prins aan. Hij ontsnapte echter nog tot 1572 aan Alva's verdenking. Hij nam echter ontslag als drost van Zevenbergen en weigerde het ambt van commies van financiën te Brussel. In Mei 1572 toog hij uit Mechelen heimelijk naar Dillenburg om den Prins voor diens tweeden inval geld te brengen; hij bracht f 10000 mede, mits de Prins spoedig op Mechelen zou aanrukken, waar hij een rijk gemeubeld huis bezat en de bewijsstukken van zijn beheer als curator bij den Grooten Raad berustten. Hij bevorderde de bemachtiging van Mechelen door Oranje en maakte zich meester van de bedoelde en andere belangrijke stukken. De mislukking van 's Prinsen tweeden veldtocht deed hem Mechelen verlaten, en daarna Dendermonde, dat hij zou verdedigen, niet zonder zich van een bedrag aan juweelen en geld te hebben voorzien uit den te Mechelen voorhanden buit, en over Zeeland naar Oranje in Holland wijken. Hij liet zijn drie dochters in de handen van Alva achter. Nog katholiek, ging hij later over tot het Calvinisme. Geslepen financier, bekwaam en gelukkig speculant, wist hij zich ook in Holland te verrijken en kocht er in 1578 de heerlijkheid Maasdam, na 1580 bij gedeelten achtereenvolgens de heerlijkheid Middelharnis; hij kocht vooral geestelijke goederen op. Hij leefde op zeer ruimen voet en verplichtte Oranje, die veel in geldverlegenheid zat, meermalen door

financieele hulp. Wij vinden hem dan ook na 1572 als lid van 's Prinsen raad en hofhouding. Oranje, wetend, dat v.D.'s eigenbelang dezen aan zijn zaak bond, bleef hem steeds gebruiken en belastte hem met belangrijke posten en zendingen. In Juli 1573 benoemde Oranje hem tot gouverneur van Zierikzee en Zeeland beooster Schelde. Als zoodanig had hij met de Boisots een belangrijk aandeel in de verdediging van Zeeland, met name van Schouwen, waar men hem echter weinig genegen bleek te zijn. Hij leidde de verdediging van Zierikzee tegen Requesens en Mondragon in 1575-76 met veel energie, onderdrukte er alle neiging tot overgave bij de burgerij en wist zich lang te handhaven. In het voorjaar van 1575 nam hij voor Zeeland deel aan de vredesonderhandelingen te Breda. Binnen Zierikzee belegerd, moest hij 29 Juni 1576 de stad aan Mondragon overgeven. Hij onderhandelde daarna namens den Prins in Vlaanderen en was gedeputeerde bij het sluiten der Pacificatie van Gent; vervolgens leidde hij de onderhandeling over de verheffing van Oranje tot stadhouder van Utrecht, over de moeielijkheden met de vlaamsche calvinisten (1577), over de satisfactie van Amersfoort en Amsterdam (1578), over het ambt van Eersten Edele in Zeeland, waar hij thans weder grooten invloed had. Ook bij de onderhandelingen met don Juan en met Anjou speelde hij een belangrijke rol als lid van 's Prinsen raad en diens 'bien bon amy', zooals de Prins hem meermalen noemt. Op een reis naar Gorkum ter voorbereiding der Unie van Utrecht werd hij, zijn goederen in de Langstraat bezoekend, 29 Sept. 1578 te Waalwijk opgelicht en eerst naar Leuven, vervolgens naar Namen gevoerd, waar hij door Parma streng werd opgesloten in een donkeren kelder van het kasteel. Hij werd eerst in April 1579 tegen kolonel Fugger uitgewisseld. Hij was ook betrokken in de Keulsche vredesonderhandeling (1579), maar werd hier blijkbaar ook weinig vertrouwd. In 1580 maakte de Prins hem stadhouder van de leenen in Holland. Hij werd in 1582 door den Prins aangezocht diens hofhouding op zuiniger wijze te regelen en er de financieele leiding van te nemen. Hij deed het eerste maar weigerde het laatste, al bleef hij voortdurend zijn dienst verleenen, wat hij o.a. in 1580-81 deed bij de verkrijging van het markiezaat van Veere en Vlissingen door den Prins, gelijk later (1582) bij die van het markiezaat van Bergen op Zoom, waar hij den Prins 17 Nov. bij de inhuldiging vertegenwoordigde. Ook was hij superintendentgeneraal van het staatsche leger (28 April 1582) tijdens het bestuur van Anjou en zorgde als zoodanig voor de proviandeering van dat leger, waartoe hij meestal in Vlaanderen vertoefde, waar het leger tegen Parma streed. Na de Fransche Furie deed hij namens den Prins zijn best om de verzoening met Anjou te bewerkstelligen en verzorgde ook verder wat er van het Statenleger was overgebleven. De groote moeielijkheden daarbij trachtte hij zoo goed mogelijk te bestrijden, ofschoon wederom telkens van malversatie verdacht. In Aug. 1583 liep het leger, door den opperbevelhebber Biron verlaten, feitelijk uiteen en van Dorp legde zijn post neder. Hij hield zich sedert bezig met de onderhandelingen met Anjou tot op diens dood, weldra gevolgd door dien van den Prins zelve. Met 's Prinsen dood is zijn groote invloed op de landszaken zeer verminderd. Afkeerig van de neiging tot Engeland, heeft hij aanvankelijk nog als een der hoofden van de fransche partij geheel in 's Prinsen geest gewerkt. Hij was een der afgevaardigden, belast met de aanbieding der souvereiniteit aan koning Hendrik III (Dec. 1584),

bij wien hij ook de belangen van het Huis van Oranje zou behartigen op aandrang van graaf Maurits. Hij keerde met het gezantschap begin April 1585 uit Parijs terug 'onverrichter boodschap'; over de afrekening, die men hem vroeg, kwamen weder moeilijkheden, daar hij weigerde die af te leggen. Hij bleef de onderhandeling met Engeland ten sterkste afraden en vooral waarschuwde hij tegen de door Elizabeth geëischte overgave van zeehavens; hij verlangde veeleer toenadering tot de zuidelijke gewesten en keuze van een gemeenschappelijken souverein na den eerlang te wachten dood des Konings en pleitte hiervoor als lid der ridderschap van Holland in een scherp advies; ja, hij verkoos zelfs het sluiten van vrede met Parma, 'une bonne paix,' toen Brussel was gevallen en Antwerpen op vallen stond. Zijne verhouding tot Leicester en diens partij was dan ook allesbehalve gunstig. Maar ook met het Huis van Oranje kwam hij op slechten voet wegens zijn proces (1587-92) over zijn vorderingen daarop sedert 1572. Hij liet zich in een scherpe verdediging beleedigend uit over het Huis, dat hij beschuldigde van hebzucht. Louise de Coligny, graaf Maurits en de dochters van den Prins dienden een klacht wegens 'injurie' tegen hem in, terwijl het volk in den Haag den 'rijken' maar impopulairen man beleedigde en in zijn huis op het Noordeinde lastig viel.

15 Nov. 1592 werd een schikking getroffen. Twee jaren later (15 Nov. 1594) werd op last van het Hof van Holland een scherp onderzoek tegen hem ingesteld wegens vermeend hoogverraad door onderhandeling met den spaanschen landvoogd, aartshertog Ernst van Oostenrijk. Hij werd herhaaldelijk binnen zijn huis 'geconfineert' en zelfs eenige dagen op de Voorpoort gevangen gezet. Hij verdedigde zich schriftelijk, zich beroepend op zijn vele diensten en tegenover een compromitteerend stuk zeggend dat hij het slechts geschreven had 'om synen geest te oefenen.' Hij werd wel spoedig vrijgelaten maar moest binnen den Haag blijven tot het einde van zijn proces, dat hij echter niet meer beleefde; zijne erfgenamen zetten het proces niet voort, wat een ongunstigen indruk maakt. Hij is tweemaal gehuwd geweest, eerst met Maryken Booms, die hem eene dochter naliet, daarna met Antoinette Grellet, bij wie hij vier dochters had, van wie de oudste, Louise, huwde met Louis de Boisot. Anon. geschilderd portret in het stadhuis te Hoorn.

Over hem: Ridder De van der Schueren, *Brieven en onuitgegeven stukken van Jhr. Arend van Dorp* (2 dl. Utr. 1887-88).

Blok

[Drieling, Frederik Hendrik Cornelis]

DRIELING (Frederik Hendrik Cornelis), advocaat te Utrecht, waar hij 25 April 1805 geb. werd (ged. 5 Mei d.a.v. in de Janskerk ald.) en 24 Mei 1855 overleed. (In de *Asmodée* van 3 Mei 1854 wordt 1853 als zijn sterfjaar opgegeven; 1855 werd ons meegedeeld door den Burgerl. stand der gem. Utr.). Zijn ouders waren Mr. Jacob Arnold Drieling (vlugschriften en tijdschrift van dien naam) en Anna Conradina Adriana Wapot. Hij studeerde aan de hoogeschool zijner geboorteplaats in de rechten en promoveerde in 1829 op een *Specimen juris de conditione debitoris obaerati in patria nostra*. Na zijn promotie deed hij een reis naar Zwitserland en Italië, en vestigde zich toen als advocaat te Utrecht. Van zijn verder leven schijnt weinig bekend. Vooral tijdens de Aprilbeweging van 1853 deed hij van zich hooren. Hij was toen een der voormannen van de conservatief-antipapistische vereeniging te Utrecht, die onder de zinspreuk

'Koning en Vaderland' heftige manifesten aan de bewoners van het Protestantsche Nederland richtte, om de instelling der nieuwe bisdommen te voorkomen en tegen te gaan. De Roomsche-Katholieken werden daarin voorgesteld als de 'vijanden van het geloof der vaderen.' Ook aan de verspreiding van tal van vlugschriften en pamfletten tegen het bewind van Thorbecke nam Mr. Drieling ijverig deel. Hij was in dezen een vurig bondgenoot en medestrijder van Ds. Montijn, prof. G.J. Mulder, prof. Vreede, de Geer, Kemink en zooveel andere anti-Roomschgezinden dier dagen. Heftig en hoogst partijdig waren vooral de hatelijke uitvallen van Mr. Drieling in de *Asmodée* (vlugschriften en tijdschrift van dien naam).

Behalve bovengenoemde dissertatie kunnen als afzonderlijke geschriften van hem worden genoemd: *Aanteekeningen op eene reize naar Zwitserland en Lombardijën* in 1829 (1833); *Over 's lands geldelijke aangelegenheden, met de gevolgen der afstemming van de Wet tot regeling van 's Rijks openbare schuld* (1843); *De voorgedragen wet eener belasting op de bezittingen* (1844); *Ernstige aanmaning tot deelneming in de driepercents leening* (1844); *Korte opmerkingen over de ontwerpen van wet betreffende de herziening der grondwet* (1848); *Eenige bedenkingen over het Ontwerp van wet op het Armbestuur* (1851); *Beschouwingen over het nieuwe ontwerp van wet op het Armbestuur* (1853).

Zie: *Albers*, *Gesch. Herstel der hiërarchie in de Nederlanden* II, 396; *Blok*, *Gesch. Ned. Volk* IV, 423 e.v.; *Tijdschr. de Asmodée* 1854, No. 1 en volg.: *De Aprilgekken van 1853*. Verder *Knuttel*, *Cat. Pamfletten-verzameling* VII, 308 e.v. Zuidema

[Driutius, Remigius]

DRIUTIUS (Remigius), geb. te Volkerinkhove bij Kassel, gest. te Brugge, 1 Oct. 1617. Hij studeerde te Leuven, waar hij doctoreerde in de beide rechten. Hij was raadsheer in het Parlement van Mechelen.

Begin 1564 werd hij benoemd tot bisschop van het nieuw opgerichte bisdom Leeuwarden, en woonde in deze hoedanigheid de in 1565 te Utrecht gehouden provinciale synode bij. Wegens tegenstand der Friezen, heeft hij echter zijnen zetel te Leeuwarden nooit kunnen bezetten. Eenige jaren later werd hij benoemd tot bisschop van Brugge, welke waardigheid hij bleef bekleeden tot aan zijnen dood. Als bisschop van Brugge was hij een der voormannen van de z.g. 'nationale' partij.

Zie: v. *Heussen* en v. *Rijn*, *Oudheden en Gestichten van Vriesland*, I, 289, vlgg.; *Arn. Havensius*, *De erectione novorum episcopatum* 69; *Chr. a Langendonck*, *Nicolai Vernulaei Academia Lovaniensis recognita et aucta* (ed. 1667), 17, 54, 123; *Kan. de Schrevel*, *Remi Drieux, évêque de Bruges* in *Revue d' Histoire ecclésiastique* III en IV.

de Jong

[Duim, Isaak]

DUIM (Isaak), geb. 1696, gest. 1782, was de zoon van *Frederik Duim*, tooneelspeler aan den Amsterdamschen Schouwburg, schrijver van verscheiden drama's en een man, die in zijn eenvoudigen kring bijzonder gezien was. Isaak debuteerde in 1727 met de rol van Juba in *Cato* en nam den 4den Apr. 1776 afscheid van den Schouwburg in de hoofdrol van hetzelfde treurspel. Hij was met *Punt de* voornaamste tooneelspeler en had in 1737 een speelloon van f 5.25, in 1767 bovendien nog een vast inkomen van f 2.50 voor het 'instrueeren' der jonge

tooneel­spelers. Zijn spel muntte uit door be­schaving en zijne uitspraak was vol­komen zuiver. Hij speelde

de titelrol in *Gijsbreght, Admetus en Abestis* en *Don Louis de Vargas*, Caesar of Cato in *Julius Caesar en Cato*, Agamemnon in *Iphigenia in Aulis*, Hippolytus in *Phedra*, Xiphanes in *Mithridates*, later ook nog de titelrol in *De dood van Willem den Eersten*, *Karel de Stoute* en de *Brutus* van Voltaire, Scipio in *Sophonisba*, Augustus in *Cinna*, Borselen in *Jacoba van Beyeren*, Claudius in *De doodelijke minnenijd*, Lucas in *De vriendschap*, enz. Ook in blijspelen trad hij op, o.a. als Krelis Louwen, als één der Quirijn's in *De gelijke twelingen*, als Eelhard in *De wiskunstenars* en als Leonard in *De verstrooide van gedachten*. Sedert 1774 stelden de regenten van den Schouwburg voor zijn gaan en komen eene slede tot zijn dienst 'vermits zijn hooge jaren'. Duim was behalve tooneelspeler ook boekverkooper; honderden drama's, die het octrooi van den Schouwburg hadden, zijn bij hem uitgegeven. Hij leverde ook boeken voor den Schouwburg, dikwijls tot hooge bedragen. Duim was een zeer gezien man en zijn huis was eene plaats van bijeenkomst voor letterkundigen.

Worp

[Duisberg, Jan van]

DUISBERG (Jan van), boekhandelaar-uitgever, in het laatst der 17e eeuw te Amsterdam werkzaam; vermoedelijk is hij kort vóór 't jaar 1703 gestorven. In 1657 gaf hij uit met het adres 'Uyt de Boekwinkel van Jan van Duisberg, op de hoek van den Stilsteeg achter 't Stadhuis', in 1680 luidt dit: 'tegenover het Weeshuys in de Stapel Papier'. Behalve bekende uitgaven als Hooft's Dichtkunstige werken verz. d.J.v.d. Burgh (1657) was het vooral zijn eigen vertaalwerk, dat hij 't licht deed zien: *De Perssiaansche Roosengaard, beplant met vermaaklijke Historiën* enz. (1654) een bewerking van Saadi's *Goelistân*, waarvoor hij een Duitsche vertaling van Olearius gebruikte; vooraf gaan 2 lofdichten van zijn hand, ondertekend 'Jonst Voor Daad'. Het verscheen te Amst. voor Jan Rieuwertsz en Jan Hendriksz. Zijn *Toonneel der gedenkwaardigste Wonderen* enz. (1657) een bewerking van Boaistau's *Histoires prodigieuses*, was 't eerste dat hijzelf uitgaf. Dan volgt *Dichtkunst van Jan Vos, verzamell door J.v.D.* (1658) met een voorbericht van zijn hand. In 1680 begon hij aan zijn psalmberijming voor de Luthersche gemeente, een werk waardoor zijn naam lang is blijven voortleven. Eerst gaf hij een berijming van 85 der ongebruikelijkste psalmen: *LXXXV Nieu gerijmde Psalmen op bekende en gevoeghelijcke sang-wijzen gestelt en gerijmt* (1680) opgedragen aan de Luth. gemeente van Amst. en aan zijn neef, den Rotterdamschen predikant Meynardus Hoppe. In 1687 bood hij een volledige berijming aan het consistorie aan; er werden commissarissen benoemd, die tusschen den dichter en het consistorie moesten onderhandelen. Ondertusschen had hij 7 Jan. 1688 een 15-jarig octrooi van de Staten van Holland gekregen voor 't drukken van zijn bundel. Eerst 28 Nov. 1688 werd de goedkeuring en aanbeveling van den kansel voorgelezen. Het werk verscheen nu onder den titel: *De CL Psalmen Davids, in nederduytsche Zang-verssen, oude en nieuwe rymen; begrypende d'oude, alle d'in gebruyk zijnde Psalmen, eertijds gerijmt door Willem van Haagt. ende de nieuwe, alle de buyten gebruyk geblevene Psalmen, onlangs van hare onbekende, op bekende Kerk-zangwijzen gestelt en gerijmt, door J. van Duisberg, aldus geheel op bekende zang-wysen. Beneffens alte de gewoone Geestelijke Liederen, ten dienste van de Christelijke Gemeynte van d'onveranderde Augsburgsche Geloofs-Belijdenis* enz. T' Amsterdam, bij Jan van Duisberg in de Stapel Papier 1688. Het octrooi

werd 20 Juli 1703 weer voor 15 jaar vernieuwd ten gunste van de weduwe en haren zoon Willem van Duisberg; onder denzelfden titel werd het herdrukt met het adres: 'Bij de Erfgenamen van Jan van Duisberg, in de Stapel Papier 1703'. In 1700 had van Duisberg zelf tegen betaling van f 150 aan de firma Bruijn te Amst. vergunning verleend om 3000 psalmboekjes in klein formaat te drukken en te verkoopen achter de luthersche bijbeltjes; in de desbetreffende acte van 27 April 1700 wordt hij 'koopman in papieren' genoemd. Knuttel's *Pamfletcatalogus* vermeldt onder nos. 6821 en 6893 twee gedichten ter eere van de Bickers (1650), 'J.J. van Duysbergen' en 'J.J.v. Duisberg' onderteekend. Misschien is deze dezelfde als onze Duisberg. Ook zijn er enkele gedichten van hem te vinden in den bundel: *D' Amsterdamsche Kordewagen* (Amst. 1662).

Zie: *Bijdragen tot de geschiedenis der Evang.-Luth. Kerk, verz. d. J.C. Schultz Jacobi en F.J. Domela Nieuwen huis*. 3e stuk. (Utr. 1841) 70; A.M. Ledeboer, *De Boekdruckers enz. in Noord-Nederland* (Dev. 1872) 30; id., *Alfabetische lijst der Boekdruckers enz. in Noord-Nederland* (Utr. 1876) 49; *Het Boek* 3de jg. (1914) 283; M.M. Kleerkoper en W.P. van Stockum Jr., *De Boekhandel te Amsterdam* (Amst. 1914-16), 110, 283, 601, 1255 en 1298.

Ruys

[Dussen, Paulus van der]

DUSSEN (Paulus van der), geb. 5 Sept. 1658, schout-bij-nacht, ongehuwd overl. 8 Oct. 1707. Zoon van Arent van der Dussen, raad en pensionaris der stad Delft, en van Cornelia Briel. Hij trad op jeugdigen leeftijd als adelborst in dienst bij de admiraliteit van Amsterdam, werd in 1690 extraordinaris kapitein, en in 1700 schout-bij-nacht bij de admiraliteit van de Maze. Hij streed onder andere bij la Hogue en was bevelhebber van het nederl. eskader bij de verovering van Gibraltar tijdens den spaanschen successie-oorlog.

Zie: de Jonge, *Geschiedenis van het zeewezen*.

Herman

[Dwinglo, Jacob]

DWINGLO (Jacob), rederijker uit het begin der 17e eeuw, was c. 1607 factor van de 'Roo Roosen' te Schiedam. Op het refereinfeest door die kamer uitgeschreven en waaraan de bundel *Der Redenryckers stichtighe Tsamenkomste* (Schiedam 1603) de herinnering bewaart, kwam hij uit met een refrein 'in 't particulier', onderteekend: 'Dwinght u zelven'. In 1607 toen de 'Roo Roosen' door 'Trou moet blycken' te Haarlem uitgenoodigd waren (*Const.-thoonende Juweel Zwol* 1607) kwam hij mee, nu blijkbaar als factor; een spel van sinnen gaf hij, dat, hoewel lang niet een der slechtste, onbekroond bleef en een referein, met zijn spreuk 'Compesce te ipsum', waarmee hij een prijs won. Op 't bekende feest van de 'Akerenboom' te Vlaardingen, waarvan wij den bundel *Vlaerdings Redenryck-bergh* (Amst. 1617) bezitten, schijnt hij tot de jury behoort te hebben. Als factor aan de meedingende Schiedamsche Kamer treedt dan S. H e y n s op. Ook een politiek gedicht bestaat er van hem: *Liedt ende Refereyn opt Bestandt* (1609) in pl^o. (Knuttel, n°. 1615) en voor de stad Vlaardingen in 1612 een *Congratulatie oft Gheluckwenschinghe der stede Vlaerdinghen, op de inkomste van Pieter van Ruyten- Burgh, Ambachts-heer deser stede ... 6 Mey* (z.j. 8 blz.), voorzien van zijn naam en spreuk 'Compesce te ipsum'. Woonde hij misschien in dit jaar te Vlaardingen?

Zie: P.A. Tiele, *Bibliotheek van Nederl. Pamfletten* I (1858) 2°. 987.
Ruys

[Dyck, Jacobus]

DYCK (Jacobus), geb. te Roermond 25 Juli 1576, overl. te Gent 29 Mei 1635. Hij trad in de Jezüieten-orde 7 Mei 1596, werd priester gewijd te St.-Omer 4 Juli 1605 en verbleef vele jaren in het college zijner orde te Maastricht, dat hij 1613-1616 bestuurde. Hij schreef: *Open- Hof ende Vrij-Tafel ons Saligh-makers Jesu Christi* (1631) dat tien drukken beleefde en *Den Boeck des Levens* (1627). Uit het Italiaansch vertaalde hij: *Inwendighe oeffeninghen van deuchden* (1627), dat min-

stens vijfmaal herdrukt werd; uit het Spaansch: L u d . d e P a l m a 's. *Praxis et brevis declaratio viae spiritualis* (1634), herhaaldelijk, o.a. in 1893 te Parijs ter perse gelegd. Vermelding verdient nog: *Ontdeking van den grooten Cathai, uit de jaerlyksche brieven van P. Antonius de Andrade S.J.*

Zie: S o m m e r v o g e l , *Biblioth. d.l. Comp. de Jésus* III, 316, append., V; IX, 272.
van Miert

E.

[Ebbenhorst, Goert, Gerit van]

EBBENHORST (Goert, Gerit v a n) was stadsbewaker van Amersfoort, toen hij zich met eenige andere bewakers, meest van Gelderschen oorsprong en met name bekend, door hertog Karel van Gelre liet omkopen tot een door dezen op den 13den September 1536 (1535 bij v.d. A a) beraamden aanslag op genoemde stad. Daar bemerkte men evenwel tijdig onraad, zoodat de zaak geheel misliep. Terwijl de overigen, naar S l e c h t e n h o r s t , het leven 'hunne voeten dank te wijten hadden', werd v. Ebbenhorst met een drietal anderen gevangen genomen, ter dood veroordeeld en gebracht en daarna gevierendeeld. Zijn vrouw en kinderen werden uit de stad gewezen. Terwijl de Raads Dagelixe boeken op 't Archief te Amersfoort geen andere bijzonderheden geven dan die, welke naverteld worden bij v. B e m m e l , *Beschr. v. Amersfoort* 934, 935 en den dezen schrijver volgende v.d. Aa, treft men, mede blijkens welwillende mededeeling van Dr. Reynders, den archivaris aldaar, in de stadsrekeningen van 1536 wel posten aan, die betrekking hebben op den aanslag, doch zonder bijzonderheden en met den naam van slechts één der samenzweerders, n.l. Thonis de Slotemaicker, ook genoemd Thonis die verrader.

Vgl. behalve het genoemde en N i j h o f f , vooral nog: W.F.N.v. R o o t s e l a a r , *Amersfoort* II 283 (Amersfoort 1878). Over den aanslag zelf nog in: *Chron. Amorf. incerti auctoris*. (Lugd. Bat. 1693).

Kooperberg

[Eebles, Eblens, Ebelens Lyckle]

E(E)BLES (Eblens, Ebelens) (Lyckle) was gesproten uit het geslacht Steenwijk, hetwelk later (zie F e r w e r d a) of volgens v. S m i n i a nog met hem, maar weer spoedig daarna naar het *Stamb. v.d. Fr. Adel* (met beroep ook op V r i e m o e t ' s *Inleiding*) is geheeten *Lycklama toe Ny(e)holt* naar Nyeholtpade, waar Lyckle een slot bewoonde, den Friesburg (*Teg. Staat v. Friesland* in: *Teg. Staat der V. Ned.* XV II 599-600; vgl. over Nicholtpade ook K.v. R i c h t h o f e n , *Untersuchungen über Friesische Rechtsgeschichte* (Berlin 1882) II Bd 2, 1322; vgl. ook 699, 700, 702. Het eerst treffen wij Lyckle aan als grietman v. Stellingwerf in 1512 (28 Sept. in verband met moeilijkheden over het opbrengen eener belasting in zijn grietenij). Twee jaar later wendden zich, op hun tocht van Sloten, daarheen de Gelderschen, die er het in het water gelegen en versterkte huis van dien, den Saksischen hertogen getrouwen, grietman innamen en plunderden (23 Nov.). Dit bezoek hebben zij het volgend jaar, en wel op S. Anthonisdag, herhaald, bij welke gelegenheid het slot geheel afgebrand is. Met het oog op de hierdoor geleden

schade heeft de Bourgondische stadhouder Floris v. Egmond (of IJselstein) heer Ebles schadeloos gesteld met de halve grietenij in de Stellingwerven en de geheele van Schoterland (18 Febr. 1517). 18 Aug. kreeg hij commissie, behalve op Schoterland, op de (westelijke) helft van Stellingwerf. Door erfelijkverklaring in zijn geslacht heeft, 13 Oct. 1524, de Keizer nogmaals zijn gunst getoond jegens den ook in zijn streek zeer gezienen Lyckle. Dit betrof Weststellingwerf, want in laatstgenoemd jaar treedt een ander op als grietman v. Schoterland. Aldus tenminste v. S m i n i a 362, maar A n d r e a e , hem (blz. 113) vermeldende op 18 Febr. 1517 als grietman v. Schoterland (terwijl hij tevens de helft v. Stellingwerf bestuurde) voegt er (blz. 124) bij, dat zijn benoeming 10 Aug. 1525 werd geregistreerd. Het jaar te voren was blijkbaar Stellingwerf in z'n beide deelen administratief gescheiden in dien zin, dat Lyckle, die grietman van W.S. sinds 1517 was, dit ook na 1524 is gebleven, toen hij 11 Oct. in deze bediening zich opnieuw aangesteld en 13 Oct. geconfirmeerd zag met erfelijke successie. Althans zijn zoon is hem opgevolgd, Lubbert, die in 1537 als grietman voorkomt, hoewel een op dit punt afwijkende lezing bij sommigen gegeven wordt. Vgl. o.a. *Friesche Volksalm.* 1886, 47. Doch vermoedelijk is Lyckle grietman gebleven tot aan zijn dood, die waarschijnlijk in 1536 plaats had. Of zijn zoon Lubbert, gehuwd met B e r b e r (a) D i r (c) k s (overl. 1575), woonachtig te Oldelamer, voorkomende (17 Jan.) 1550 (als gevolmachtigde der grietenij op den landsdag) en wiens naam, volgens Andreae, ook nog genoemd wordt in 1560 (hoewel diezelfde schrijver, onmiddellijk daarop, bl. 125 1558 als Lubberts sterfjaar opgeeft), of Lubbert de eenige zoon is van Lyckle, staat niet geheel vast (sommigen geven hem n.l. 3 zoons), evenmin als de familienaam van zijn vrouw Johanna. Lubbert en Berbera hadden 6 kinderen. Een eigenaardige karaktertrek van Lyckle komt nog uit in 't bekende verhaal van de verheffing tot den adel van verschillende Friesche heeren door den Bourg. stadhouder. Deze, ook onzen grietman aangeboden, werd door hem geweigerd met de sinds vermaarde woorden: 'Deugd alinne macket wiere adel'.

Zie, behalve het *Wapenbock (I)* v. F e r w e r d a , het *Stamb. v.d. Fr. Adel*, het *Charterb. v. Friesl.* II 347, III 185) en van de oude kronieken vooral: W o r p T h a b o r (V) en W i n s e m i u s ; *Fr. Volksalmanak* 1856, 137-138, 1886, 47; V r i e m o e t h , *Athenae Frisiacae* XLI.; S c h e l t e m a , *Staatk. Nederl.* II, 542; S.F. K l i j n s m a , *Gescniedk. Herinn. uit de voorm. griet Oost-en Weststellingwerf*

(Meppel 1861) 15-17 en vooral: H. Baerdt v. Sminia, *Nieuwe Naamlijst v. Grietmannen* (Leeuw. 1837) en het vervolg daarop: A.J. Andreae, *Nalezing op v. Sminia's Naamlijst* (Leeuw. 1893). J.L. Berns, *Verslag aangaande een onderzoek naar Archiefstukken bel. v.d. Gesch. v. Friest.* (den Haag 1891) 57 (No. 366).

Kooperberg

[Eeckhout, Gerbrand Jansz. van den]

EECKHOUT (Gerbrand Jansz. van den) of Eekhout, schilder en dichter, geb. te Amsterdam in 1621, zoon van Jan Pietersz. van den E. (geb. 15 Aug. 1584, overl. 2 Nov. 1652), goudsmit, en Grietje Claessen Leydekker (geb. 1586 overl. 1631). Zijn oudere broers en zusters waren Claes, Pieter, Maria, Catharina en Jan, een jongere broeder Cornelis. Gerbrand overleed ongehuwd 26 Sept. 1674 en werd 29 Sept. uit zijn huis op de Nieuwe Heerengracht bij de Vijzelstraat begraven in het familiegraf in de Oude Zijds kapel.

Op 14-jarigen leeftijd kwam hij als schilder bij Rembrandt in de leer, werd weldra diens lievelingsleerling en later, naast Roghman, een zijner beste vrienden. In 1640 vestigde hij zich zelfstandig als schilder en had zoozeer Rembrandt's manier van schilderen zich eigen gemaakt, dat beider werken nog steeds verwisseld worden. Vooral van 1641 tot 1654 heeft hij de heldere Rembrandtieke kleurschakeeringen; bovenal in zijn portretten staat hij dicht bij zijn grooten leermeester. Zijn genrestukken doen aan Terborch en de Hooch denken. In zijn latere jaren wordt hij te gemanieerd, zijn werk wordt over 't geheel koud en zielloos. Het vroegst bekende schilderij van zijn hand is een 'Zegening van Jacob door Isaac' van 1641; van 1644 is het portret van zijn stiefmoeder Cornelia Willems Dedel, met wie zijn vader 22 Febr. 1633 hertrouwd was, van 1651 dat van zijn vader, beide portretten in het bezit der familie Hübrecht, afstammelingen van de v.d. Eeckhouts. In 1657 vervaardigde hij 2 groote gildestukken der Amsterdamsche wijnkoopers, een opdracht hem misschien verstrekt door zijn broeder Jan, bekend wijnhandelaar en hoofd van het Wijnkoopersgilde. In tal van openbare en particuliere verzamelingen in binnen en buitenland komen zijn schilderijen voor, deels op eigen naam, deels op dien van Rembrandt, evenals zijn teekeningen, gravures en etsen. Ook bestaan er nog verschillende gegraveerde volgreesen van hem, waarvan sommige als modellen voor het kunstambacht bestemd waren: *Verscheyde constige Vindingen om in gout, silver elc. te wercken. Dienstich den Silversmeeden naer d'invention van G.v.d. Eeckenhout, J. Lutma, A. en P. van Vianen c.a. 1e deel*, Amst. bij C. Danckerts (7 bln); *Veelderhande Nieuwe Compartimenten getekend door G. van den Eeckhout* (in 't fr.: Gerbrand de Chesne), Amst. Clem. de Jonghe (24 pln); *Eenige ordonnantie van verscheyde aerdige kindertjes in 't licht gebracht door G.v.d.E., M. Mosyn scutp.* (6 bln. kinderspelen); *Verscheyde aerdige Compartimenten en tafels nieuwelyckx geinventeert door G.v.d.E., geëst door P. Hz. Schut, A^o 1655. N. Visscher exc.* (12 bln.). *La Nouvelle figure à la mode de ce temps, des.* G.v.d.E. Ook als taxateur was hij werkzaam. In 1659 taxeert hij met Jan Looten een 'boerenschuurtge' van Jan Besem, in 1669 de schilderijen van Willem Allertz Eentgens; in 1672 wordt hij bij den bekenden strijd over 13 Italiaansche schilderijen tusschen den keurvorst van Brandenburg en den Amst. kunsthandelaar G. Uylenburg als deskundige betrokken (*Oud-Holland*

IV, 41). 'n Enkele maal trad hij ook als dichter op; hij behoorde tot den vriendenkring van Willem Schellinks, David Questiers en Hier. Sweerts. Op 2 Febr. 1657 had er een wisseling van lofdichten tusschen dit viertal plaats, afgedrukt in den bundel: *Hollantsche Parnas* (Amst. 1660) p. 378-386 en gewijzigd in: *Alle de Gedichten van Hier. Sweerts* (Amst. 1679) p. 513-523. Onder de 'Vriendendichten' in Jacob Heiblocq's *Farrago Latino-Belgica* (Amst. 1662) p. 245 vinden we een kort gedichtje van v.d.E., terwijl het Rijksarchief te 's Gravenhage in hs. een vers van hem bezit uit de collectie Beeldsnijder van Voshol.

Er bestaat een geschilderd zelfportret van hem te Bergamo bewaard (z.g. zelfportret van Rembrandt), terwijl zijn gegraveerd portret voorkomt in Arn. Houbraken, *De Groote Schouburgh der Nederlantsche Konstschilders II* (Amst. 1719), in J. Campo Weyerman, *De Levensbeschryvingen der Ned. Konst-Schilders II* ('s Grav. 1729) en in Ch. Blanc, *Hist. des peintres II*.

Zie: *Algemeen Nederl. Familieblad* 1883-1884, n° 104, 105, 110; *Maandblad De Nederl. Leeuw*, 13e jrg. (1895) 6, 62, 99; Een volledige lijst van v.d.E.'s schilderwerk in: A. van Wurzbach, *Niederländisches Künstler-Lexikon I* (Wien 1906). Voor het bovenstaande is vooral geput uit: U. Thieme, *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler*, Bd. 10 (Lpzg 1914).

Ruys

[Eekhout van Lee, Susanna]

EEKHOUT VAN LEE (Susanna) was van 1655-62, 1663-65 en ook in latere jaren met tusschenpoozen tot 1684 aan den Amsterdamschen Schouwburg, waar haar speelloon van f 2.50-f 4.50 bedroeg. Zij was de vrouw van Rochus Eekhout, eersten muzikant van den Schouwburg. In 1662 was zij een tijd lang bij het gezelschap van Fornenbergh in den Haag. Zij speelde in 1657 de titelrol in *Hester*, Dorilea in *Granida* de Infante in de *Cid*, Rosalien in *Aran en Titus*, Jut Jans in den *Spaanschen Brabander* en Katrijn in het *Moortje*. In 1680 was zij de eerste actrice met een speelloon van f 6.

Zie: Kossmann, *N. Bijdr. tot de gesch. v.h. Nederl. toon. in de 17e en 18e eeuw* 107.

Worp

[Eelsma, Jelle of Jelte]

EELSMA (Jelle of Jelte), zoon van Rippert Eelsma en Trijn Elinga, geb. 1539, overl. 13 Juni 1573 bij Holwerd. Hij woonde in 1564 op Hottinga State te Pietersbierum. Hij sloot zich aan bij het Verbond der Edelen en werd door Alva naar Antwerpen gedaagd, waar hij 10 Sept. 1568 tot verbanning werd veroordeeld met verbeurdverklaring van zijne goederen. Vervolgens teekende hij 15 Aug. 1569 het nader verbond, dat ten doel had, den hertog van Alva afbreuk te doen. Met Homme Hottinga rustte hij een schip uit, waarmede zij vrijbuitery uitoefenden, met Emden als uitgangspunt. Het is niet zeker, of hij aan de inneming van Brielle door de Watergeuzen deelnam (1 April 1572). Wel stond hij aan het hoofd van een vendel, dat in den tijd, die op deze gebeurtenis volgde, onder het opperbevel van Lumey in Zuid-Holland lag en dat (7 Juli) deelnam aan een aanval op Schoonhoven, welke echter met groot verlies werd afgeslagen.

Vervolgens begaf hij zich weer op zee. Met Willem Blois van Treslong en Symen Meyns landde hij op Wieringen, waar de laatste door de boeren gedood werd. Hij

lag 14 Maart 1573 met zijn schip voor Vlieland en 23 Maart bezette bij met Hero Hottinga Ameland, maar week vandaar op de nadering van Waalsche troepen, gezonden door Caspar de Robles. Naar Emden vertrokken zijnde,

keerden de Watergeuzen na eenigen tijd naar Ameland terug en landden bij Holwerd. Zij werden echter vervolgd; Eelsma trachtte te ontvluchten, maar verdrong bij eene poging om door zwemmen zijn vaartuig te bereiken.

Zijn karakter en bekwaamheid worden geroemd.

Hij was gehuwd met *Wiek Galama* en had eene dochter *Foek*, die huwde met den raadsheer Aede van Eysinga (2) (IV kol. 586). Zijne vrouw en dochter zouden op de reis van Emden naar Friesland in 1574 tusschen Delfzijl en Appingedam zijn omgekomen.

Zie: *Carolus, De rebus Billaei in Frisia gestis* (Leovard. 1731); *Sententiën van Alva* (Amst. 1735); *te Water, Verbond der Edelen*; *van Groningen, Geschied. der Watergeuzen* (Leid. 1840); *van Vloten, Nederl. tijdens den volksopstand tegen Spanje* (Schied. 1872).

Haak

[Eelsma, Wiger]

EELSMA (Wiger), oudere broeder van den vorige. Hij woonde op Eelsma-State te Sexbierum en was dijkgraaf en gedeputeerde der Vijf deelen. Hij nam deel aan het Verbond der Edelen en werd door Alva naar Antwerpen gedaagd en tot verbanning veroordeeld. Hij was gehuwd met *Doutse Douma* en had twee dochters, *Katharina* en *Anna*.

Zie: *te Water, Verbond der Edelen II*, blz. 367.

Haak

[Eersel, Bartholomeus van]

EERSEL (Bartholomeus van), meer bekend onder den naam *Honorius*, was geboren te Luik. Zijn vader was afkomstig uit Eersel (N.B.) In 1559 trad van Eersel in de orde van St. Norbertus en deed zijn priesterstudiën in de abdij van Floreffe. Hij werd 1568 pastoor te Helmond. Tijdens zijn bestuur werd de stad door de Staatschen ingenomen (1579) doch door de krachtige verdediging van het kasteel door Adolf van Cortenbach, moest deze spoedig weer ontruimd worden. Honorius, die zeer ervaren was in de Latijnsche taal, bezong deze moedige daad in een gedicht: *Victoria nobilissimi Adolphi de Cortenbach* ('s Hert. 1581). Bij een nieuwen inval der Staatschen moest van Eersel de stad ontvluchten en reisde in 1582 naar Rome. Later keerde hij naar Helmond terug, doch heeft de pastoorsfunctie niet meer geregeld waargenomen. Uit een overeenkomst, gesloten tusschen de priesters en de regeerders der stad Helmond, dato 24 Oct. 1586 blijkt, dat Honorius' opvolger Schutteput reeds in de stad aanwezig was. Waarschijnlijk heeft de pastoor dus kort na de onderteekening dezer akte bedankt. Zijn overlijden, in de meeste geschiedboeken op 28 Dec. aangegeven, staat in het doodenboek te Floreffe op 16 Dec. 1589 opgeteekend. Behalve bovengenoemd gedicht heeft Honorius nog de volgende werken in het licht gegeven: *Admonitiones ad fratres inferioris Germaniae*, (den Bosch); *Hodoiporicon itineris Halici*, (den Bosch 1581); *De dictis et factis Caroli V imperatoris*; *Elogium S. Norberte*; *Catalogus celebriorum ordinis Praemonstratensis abbatiarum*; (den Bosch 1584); *Laetus introitus Ernesti Bavari Vacca Belgica*; *Passio Gasparis Collignaei*; *Questiones theologicae LXX*; *Elucidarium B Anselmi Domini in Helmond*.

Zie: *Schutjes, Gesch. van het Bisdom 's Hertogenbosch IV*, 123; *Ign. Welvaerts, Levensschets van Beugels* (2e druk) 117; *Bossche Bijdragen II*, 107. Heeren

[Elegius of Eloy, Heilige]

ELEGIUS of **ELOY** (Heilige), bisschop van Noyon en Doornik (588-659), werd geboren in Gallië, dicht bij Limoges. Hij was een bekwaam goudsmid en vervulde de waardigheid van muntmeester en schatbewaarder bij Clotarius II en Dagobert I,

waarbij hij uitblonk door zijn deugden. In 640 zien wij hem tot Bisschop gewijd worden van Noyon en Doornik. Zijn bisdom strekte zich uit tot aan de Schelde, en het is buiten allen twijfel, dat hij in het land van Waes het Evangelie predikte, en eveneens in Zeeland, waar hij de kerk van Aardenburg stichtte. Zijn leven is beschreven door zijn vriend, den Heiligen Audoënus, bisschop van Rouaan, maar zooals dit tot ons gekomen is, houdt het verscheidene onbetrouwbare inlasschingen in. Hij stierf in 659.

Zie: Chesquiêre, *Acta Sanct. Belgii*, II 194-331; *Batavia Sacra* I, 21-23; Sarvaans, *Disquisitio de Vita et scriptis Eligii* (1859); Barthélémy in *Rev. Archéolog.* 1863 B. VIII 21-25; Paul Parsy, *St. Eloi* (1907); *Monum. Germ. Hist.: Script. Rerum Merovingiar.* (ed. B. Krusch) IV; *Passiones vitaeque Sanct. aevi merov.* 636 en vlg.

de France

[Elias, Burchard Jean]

ELIAS (Burchard Jean), geb. te Amsterdam 12 Juli 1799, overleden te 's Gravenhage 1 Mei 1871, zoon van Mr. Gerbrand (4) (kol. 152), werd in 1823 hoofdcommies bij de algemeene secretarie te Batavia, in 1828 secretaris der residentie Batavia en algemeen secretaris bij de hooge Regeering, in 1830 resident van Cheribon, in 1833 directeur der cultures te Buitenzorg, en na zijn terugkeer in het moederland secretaris-generaal bij het departement van Koloniën. Van 1842-45 was hij gouverneur-generaal van Nederlandsch West-Indië. Hij huwde 4 Juni 1823 Cornelia Dorothea Adelheid Scholten van Aschat (1793-1836) en 19 April 1837 hare zuster Lidie Henriëtte (1800-86). Een zijner tien kinderen, Henri Alexandre (geb. te Batavia 21 Mrt. 1829, overleden te 's Gravenhage 25 Febr. 1903) werd in 1862 gouverneur der Nederlandsche bezittingen ter kust van Guinea.

Zie: J.E. Elias, *Genealogie van het geslacht Elias, Faas Elias en Witsen Elias*, 1895, met aanvullingen uit familieberichten.

Breen

[Elias, Cornelis]

ELIAS (Cornelis), gedoopt te Alkmaar 23 Dec. 1696, overleden aldaar 21 Augustus 1765, zoon van Pieter Barendsz. Elias en Maria van Oudensteyn en achterkleinzoon van Pieter Jacobsz. Elias (kol. 154), was van 1724-48 weesmeester in zijne geboortestad. Hij werd er in 1740 lid der Vroedschap, was in 1751, 52, 55, 56, 60, 63 en 64 burgemeester en bekleedde nog een aantal andere ambten. Hij was gehuwd met Josina Machteld van Oudensteyn (1705-58). Een zijner zonen, Pieter (1738-74) werd in 1759 schepen en raad in de Alkmaarsche Vroedschap. Een andere zoon Cornelis (geb. 1743) was lid der regeering van Medemblik. Hij was een broeder van Elbert Elias (I kol. 799).

Zie: C.W. Bruinvis. *Het geslacht Oudensteyn in Nederlandsch Familieblad* 1903, blz. 320, 324.

Breen

[Elias, jhr. Mr. David Willem]

ELIAS (jhr. Mr. David Willem), geb. te Amsterdam 21 Aug. 1758, overleden aldaar 7 Dec. 1828, zoon van Mr. Gerbrand (3) (kol. 152), promoveerde 12 Dec. 1778 te

Leiden op een proefschrift *De privilegijs*, werd in zijne geboortestad achtereenvolgens commissaris van zeezaken (1781), van kleine zaken (1782, 83), en van de desolate boedelkamer (1785-87). In 1784 was hij schepen. Na de restauratie van 1787 werd hij den 27sten November van dat jaar benoemd tot pensionaris, welk ambt hij 26 Jan. 1792 met dat van hoofdschout verwisselde. Zijne houding als zoodanig werd uitbundig geprezen in een gedicht: *De Gerechtigheid aan de burgers en inwoners der stad Amsteldam bij gelegenheid dat.... D.W. Elias*

één jaar hoofd-officier geweest is. MDCCXCIII. In aansluiting aan de tactiek der Burgemeesters, trad hij niet krachtig op tegen de Patriotten, die zich in de leesgezelschappen bleven organiseeren. Eerst na de aanbieding van het beruchte request tegen eene mogelijke verdediging van Amsterdam tegen de Franschen, in October 1794, werd zijne houding meer beslist. Ten gevolge van de revolutie op 19 Januari 1795 moest hij aftreden. De meer radicale elementen deden eene poging om hem te vervolgen, en eene commissie uit de Provisioneele Representanten van het Volk van Amsterdam bracht een lijvig rapport over zijne houding uit, doch toen in Juni 1795 het voorloopig bestuur aftrad, werd verder niets tegen hem ondernomen. Sinds leefde hij als ambteloos burger, totdat hij in November 1813 op den voorgrond trad. Evenals zijn broeder Pieter werd hij bij het uitbreken van den opstand op 15 November eerst door den stadhouder Lebrun, en den volgenden dag, na diens vertrek, door den waarnemenden maire Charlé over den toestand geraadpleegd. Hij nam zitting in het op den 16den November gevormd Provisioneel Bestuur, en kon door zijne groote populariteit krachtig medewerken om de rust te herstellen en ernstige uitbarstingen van de volkswoede te voorkomen. Toen op den 31sten December 1813 het Provisioneel Bestuur aftrad en een nieuw bestuur door den Souvereinen Vorst werd aangesteld, was hij een der vier burgemeesters. Bij de in 1824 ingevoerde wijziging in den bestuursvorm, waarbij een burgemeester en vier wethouders het dagelijksch bestuur vormden, behield hij de burgemeesterlijke waardigheid. Hij maakte deel uit van de vergadering der notabelen, die den 29en Mrt. 1814 in de Nieuwekerk te Amsterdam bijeenkwam om over de grondwet te stemmen. 'Uithoofde van overtuiging van het ongeluk van regeeringloosheid' onthield hij zijne goedkeuring aan het ontwerp niet, doch hij bracht schriftelijk een vijftal bezwaren er tegen in: hij verklaarde te wenschen: 1o. beperking van het recht van den soeverein om oorlog te verklaren tot een verdedigenden oorlog, en verbod om bij den vrede grondgebied af te staan zonder toestemming van de Staten-Generaal; 2o. duidelijke aanwijzing van de wijze, waarop de Provinciale Staten moesten worden gekozen; 3o. verbod om de nationale militie buiten de grenzen te gebruiken; 4o. garantie der publieke schuld en 5o. erkenning van den christelijken godsdienst als de nationale.

16 Sept. 1815 werd hij door den Koning in den adelstand verheven; hij was lid der Ridderschap en der Provinciale Staten van Noord-Holland, curator van het athenaeum en lid van het amortisatiefonds. Bij de oprichting van het Nederlandsch Bijbelgenootschap in 1814 trad hij als een der vice-presidenten op. Hij huwde eerst, 1 Juli 1783, met *Antonia Faas* (1763-92), dochter van burgemeester Nicolaas Faas (zie dit deel), welk huwelijk door Pieter Nieuwland is bezongen; en vervolgens, 1 Juli 1793, met *Catharina Susanna van de Poll*, (1754-1830) dochter van burgemeester *Jan van de Poll*. Uit het eerste huwelijk werden vijf kinderen geboren, uit het tweede één zoon. Hem overleefden slechts eene dochter en zijn oudste zoon jhr. *Mr. Gerbrand Faas Elias*, geb. te Amst. 18 Apr. 1784, overl. aldaar 5 Maart 1864, die van 1829-51 lid was van den Amsterdamschen Gemeenteraad en van 1819-50 deel uitmaakte van de Ridderschap en de Provinciale Staten van Noord-Holland.

Zie: *Joh. E. Elias*, *De Vroedschap van Amsterdam; Nieuwe Nederlandsche Jaarboeken*,

1795, blz. 3732-3796; Colenbrander, *Ontstaan der Grondwet I*, 499; v.d. Vijver, *Beschr. der stad Amsterdam IV*. 170; *Hist. Gedenkboek 1813*, Dl. II, passim; P. Nieuwland, *Gedichten en Redevoeringen 1824*, blz. 61.

Breen

[Elias, Gerbrand (1)]

ELIAS (Gerbrand) (1), geb. te Amsterdam en gedoopt 17 Oct. 1651, overl. aldaar 5 Jan. 1732, zoon van Mr. Floris (1627-84) en Debora Pancras (1628-68), kleinzoon van Pieter (1) (kol. 154), was van 1670-1714 postmeester op Hamburg, van welk zeer winstgevend ambt hij afstand deed ten behoeve van zijn neef, burgemeester Gerbrand Pancras. Ter belooning werd hij in 1715 tot lid der Vroedschap gekozen, terwijl zijn zeer begaafde zoon Mr. Pieter (1688-1736) tot stadssecretaris werd benoemd. Van 1696-1715 was hij regent van het Spinhuis. Hij huwde, 20 Mei 1687, met Aletta de Bruyn (1655-1704). Schilderij door N. Maes bij den heer G.P. Elias te Amsterdam.

Zie: Elias, *De Vroedschap van Amsterdam*.

Breen

[Elias, Gerbrand (2)]

ELIAS (Gerbrand) (2), geb. te Amsterdam en aldaar gedoopt 28 Januari 1699, overl. te Schoonhoven 3 Juli 1755, zoon van Floris (1657-1714) en Alida Hackius, achterkleinzoon van Pieter (1) (kol. 154), vestigde zich te Schoonhoven, werd daar electeur in 1727, in 1729 raad in de Vroedschap, in hetzelfde jaar en nog herhaaldelijk schepen, en bekleedde in 1733 en 1748 de burgemeesterlijke waardigheid. In 1749 werd hij door den Stadhouder aangesteld tot baljuw en schout van Schoonhoven en Belois, en schout van Haastrecht, Vlier en Bonrepas. Sinds 1730 vertegenwoordigde hij Schoonhoven bijna onafgebroken in de vergadering der Staten van Holland; van Nov. 1735 tot April 1736 en van Mei 1746 tot April 1748 had hij zitting in het college der Gecommitteerde Raden, en in April 1741 werd hij door Holland gecommitteerd in de Admiraliteit van Friesland. Hij huwde 27 Maart 1718 met Anna Catharina van Geel (geb. 1694).

Zie: Elias, *De Vroedschap van Amsterdam*; de z., *Genealogie van het geslacht Elias*.

Breen

[Elias, Mr. Gerbrand (3)]

ELIAS (Mr. Gerbrand) (3), geb. te Amsterdam 10 Maart 1728, overl. aldaar 5 Februari 1769, zoon van Mr. Pieter (1688-1736) en Maria Philippina van Tongeren (1700-61), kleinzoon van Gerbrand (1) (zie hierboven), werd in 1748 kerkmeester der Nieuwekerk, bekleedde vervolgens verschillende stedelijke commissariaten, was tusschen 1757 en 1768 zeven maal schepen en werd in 1764 lid der Vroedschap. Kort voor zijn overlijden werd hij bewindhebber der O.-I. Compagnie (6 Dec. 1768). Hij huwde 22 Mei 1753 Machtelina Henriëtta le Leu de Wilhem, wier grootmoeder Margaretha Somer eene kleindochter was van Michiel Adriaensz. de Ruyter, en die hem het recht op den grafkelder van den admiraat in de Nieuwekerk aanbracht. Tusschen 1761 en 1865 zijn 24 leden van het geslacht Elias in dezen kelder begraven. Van zijne

zeven kinderen volgen Mr. Gerbrand en Pieter (kol. 154) en is David Willem boven behandeld (kol. 150).

Zie: E l i a s , *De Vroedschap van Amsterdam*.
Breen

[Elias, Mr. Gerbrand (4)]

ELIAS (Mr. Gerbrand) (4), geb. te Amsterdam, 20 April 1764, overleden te Haarlem, 18 October 1842, zoon van den voorgaande, bekleedde voor de revolutie verschillende commissariaten in zijne vaderstad, werd in 1808 assessor van den landdros van Amstelland en was sinds 1815 gedurende vele jaren lid van de Gedeputeerde Staten van het noordelijk deel der provincie Holland. Hij huwde

eerst, 27 Maart 1791, met Anna Maria du Quesne (1774-94), en daarna, 6 Juli 1795, met Henriëtte Alexandrine Adelaïde, baronesse von Deneken (1776-1853). Uit het eerste huwelijk sprongen twee, uit het tweede twaalf kinderen, van welke Mr. Pieter volgt (kol. 155) en Burchard Jean vermeld is (kol. 150).

Zie: Elias, *De Vroedschap van Amsterdam; de z., Genealogie van het geslacht Elias*.

Breen

[Elias, Jacob (1)]

ELIAS (Jacob) (1), geb. te Amsterdam 21 Sept. 1619 en aldaar overl. 29 Juli 1692, zoon van Pieter Jacobsz. (kol. 154) en evenals zijn vader zeepzieder, was de eerste uit zijne familie, die in de Amsterdamsche regeering werd opgenomen. Na van 1649 tot 1675 kerkmeester der Nieuwe kerk te zijn geweest, was hij van 1675-80 commissaris van huwelijksche zaken, in 1681 commissaris van zeezaken, in 1683 assurantiemeester en in 1685-86 en 1688-92 weesmeester. In 1682, 84 en 87 behoorde hij tot de schepenen, en in 1682 werd hij tot lid der Vroedschap gekozen. Zijn 11 Sept. 1646 gesloten huwelijk met Vrouwtje Pancras (1625-1700), dochter van burgemeester Gerbrand Claesz. Pancras, wiens zeepziederij hij voortzette, opende hem den toegang tot de magistratuur. In 1672 werd hij kapitein der schutterij. Ook was hij sinds 1655 heemraad van de Watergraafsmeer. Van zijne dertien kinderen is Michiel vermeld (1 kol. 800), en volgen hier Jacob en Nicolaas.

Zie: Elias, *De Vroedschap van Amsterdam*.

Breen

[Elias, Jacob (2)]

ELIAS (Jacob) (2), geb. te Amsterdam, 30 Januari 1655, overleden aldaar 29 Nov. 1701, zoon van den vorige, werd in 1689 kapitein der schutterij, was van 1691-95 regent van het Burgerweeshuis en werd in 1696 tot lid der Vroedschap gekozen. Ook was hij sinds 1693 bewindhebber der O.-I. Compagnie. Hij huwde 26 Juni 1685 met Elisabeth Weymans (1657-1717), die hem zeven kinderen schonk, van wie Nicolaas volgt (kol. 154).

Zie: Elias, *De Vroedschap van Amsterdam*.

Breen

[Elias, Jacob (3)]

ELIAS (Jacob) (3) Arnoudsz. was een zoon van Mr. Arnoldus Elias (1695-1762) en Maria Schaeck (1707-76) en kleinzoon van den voorgaande. Hij werd geb. te Amsterdam 18 Oct. 1728 en overleed aldaar ongehuwd 15 October 1800. Hij promoveerde te Leiden 2 Oct. 1747 op eene *Disquisitio an cessante ratione legis cesset lex*. Hij liet zich in zijne geboortestad als advocaat inschrijven, en werd in 1751 commissaris van huwelijksche zaken. In 1757, 58, 61, 62, 64, 65, 70 en 71 was hij lid der Schepenbank, in 1759 commissaris van kleine zaken en in 1760 van zeezaken. In 1761 tot lid der Vroedschap gekozen was hij in 1780 en 82-84 thesaurier en in 1781, 85, 86, 90, 91, 93 en 94 burgemeester. Hij behoorde tot de anti-patriotten en was een tegenstander van den pensionaris van Berkel. Hij steunde de politiek van Rendorp, doch 'veel bedaarder zijnde' kon hij, naar het getuigenis van een tijdgenoot, diens 'driftig karakter' eenigszins temperen. Door de revolutie werd hij

den 19den Januari 1795 gedwongen als regeerend burgemeester af te treden.
Miniatuurportret door Alb. Schaeck bij jhr. Backer Amsterdam.

Zie: Elias, *De Vroedschap van Amsterdam*; van Hardenbroek,
Gedenkschriften VI, 259 en passim.

Breen

[Elias, Nicolaas (1)]

ELIAS (Nicolaas) (1), geb. te Amsterdam 9 Aug. 1656, overl. ald. ongehuwd 4 Sept. 1713, zoon van Jacob (1) (zie hierboven), was van 1709-12 kerk-

meester der Nieuwekerk, werd in 1713 kapitein der burgerij en in hetzelfde jaar lid der Vroedschap.

Zie: *Elias, De Vroedschap van Amsterdam.*

Breen

[Elias, Nicolaas (2)]

ELIAS (Nicolaas) (2), geb. te Amsterdam 3 April 1690, overl. kinderloos te Schiedam 31 Oct. 1752, zoon van Jacob (2) (kol. 153), was van 1712-39 concierge van het Amsterdamsche stadhnis. In 1739 huwde hij met zijne nicht *Hillegonda Bosschaert* (1691-1751), dochter van den Schiedamschen burgemeester *Carel Bosschaert*, waarna hij zich te Schiedam vestigde, en daar onmiddellijk schepen en raad en in 1748 burgemeester werd. Sinds 1751 vertegenwoordigde hij Schiedam in de Admiraliteit te Rotterdam.

Zie: *Elias, De Vroedschap van Amsterdam.*

Breen

[Elias, Pieter (1)]

ELIAS (Pieter (1) Jacobsz.), geb. te Hoorn, 15 April 1584, overl. te Amsterdam, 18 Jan. 1632, werd de stamvader der regentenfamilie Elias. Zijn vader *Jacob Elias* (1559-1616) was om het geloof uit 's Hertogenbosch uitgeweken en had zich in 1586 als zeepzieder te Amsterdam gevestigd. Hetzelfde beroep werd door hem uitgeoefend. Door zijne huwelijken (na het overlijden zijner eerste vrouw, *Annetje Reyers dr.* in 1606) eerst met *Maria van Heemskerck* (1586-1610), eene kleindochter van *Adriaen Paeuw*, en daarna met *Maria Cloeck* (1592-1633), dochter van den bewindhebber der O.-I. Comp. *Jacob Florisz. Cloeck*, kwam hij in betrekking tot de Amsterdamsche regentenkringen. Hij was van 1617-20 regent van het Dolhuis, en sinds 1620 kerkmeester der Nieuwekerk en huiszittenmeester aan de Nieuwe Zijde. Hij trad op den voorgrond in den strijd der Amsterdamsche calvinisten tegen de libertijnsche fractie in de magistraat, en behoorde in December 1628 tot degenen, die in den Haag een request aan de Staten van Holland aanboden, met bezwaren tegen de houding der Amsterdamsche regeering. Slechts door zich eenigen tijd schnil te houden, ontkwam hij het lot van verbanning, dat eenigen zijner medestanders trof.

Uit zijn eerste huwelijk sproot een zoon *Reijer* (1605-70), die van 1638-64 regent van het Dolhuis was en in 1667 kapitein der schutterij werd. Uit zijn derde huwelijk werden elf kinderen geboren, van wie *Jacob* boven is behandeld (kol. 153). *G. Metsu* schilderde hem met zijne vrouw.

Zie: *Elias, De Vroedschap van Amsterdam; Wagenaar, Beschr. van Amsterdam.*

Breen

[Elias, Pieter (2)]

ELIAS (Pieter) (2), geb. te Amsterdam, 8 Oct. 1729, overl. aldaar 25 Nov. 1783, zoon van Mr. Pieter en *Maria Philippina van Tongeren*, bekleedde sinds 1755 verschillende commissariaten; werd in 1759 schepen, en was sinds 1770 lid der Vroedschap, waar hij tot de anti-patriotten behoorde. In 1781 was hij thesaurier en in 1782 burgemeester. Hij huwde 22 Juni 1756 *Hester Witsen* (1736-71), dochter van Mr. *Nicolaas* en *Constantia Hooft*, die hem vier

kinderen schonk, onder wie een zoon, Mr. Pieter Witsen Elias (1758-1808), die van 1786-95 te Amsterdam commissaris van zeezaken was, en uit wiens huwelijk met Adriana Wilhelmina Clara Fabricius (1764-1806) het geslacht Witsen Elias stamt.

Zie: Elias, *De Vroedschap van Amsterdam*.

Breen

[Elias, Mr. Pieter (3)]

ELIAS (Mr. Pieter) (3), geh. te Amsterdam 29 Dec. 1756, overl. aldaar 20 Dec. 1813, zoon van Mr. Gerbrand (3) (kol. 152), promoveerde te Leiden 10 Mei 1777 op een proefschrift *An pacta metu extorta valeant*. In hetzelfde jaar werd hij kerk-

meester der Nieuwe kerk en in 1779 deed hij als commissaris der desolate boedelkamer zijne intrede in den Amsterdamschen magistraat. Hij verwisselde dit commissariaat in 1783 met het ambt van schepen, als hoedanig hij ook in 1787, 89 en 90 fungeerde; voorts was hij van 1784-86 commissaris van kleine zaken. In 1786 werd hij tot lid der Vroedschap gekozen, waar hij tot de anti-patriotten behoorde. In 1786 trad hij op als bewindhebber der O.-I. Compagnie, en in November 1787 verving hij den afgezetten Mr. Joan Geelvinck als baljuw en dijkgraaf van Amstelland, baljuw van Waver, Botshol en Ruige Wilnis en dijkgraaf van den Hoogen Zeeburg en Diemerdijken. De revolutie van 1795 maakte hem ambteloos. 15 Juni 1802 werd hij, niettegenstaande hij als Oranjegezind bekend stond, door het Staatsbewind benoemd tot lid van het Departementaal Bestuur van Holland, wat hij bleef tot hij 12 Maart 1803 wethouder van Amsterdam werd. Op 1 Februari 1804 afgetreden, nam hij het ambt van thesaurier waar, tot hij 1 Februari 1806 opnieuw wethouder werd, en dit bleef, tot dat 20 Januari 1808 een nieuw stadsbestuur, met een burgemeester aan het hoofd, oprad. Hij werd toen lid der nieuwe Vroedschap, tot deze 12 Mei 1811 werd ontbonden. Bij het eerste uitbreken van het verzet tegen de Franschen, werd hij, evenals zijn broeder David Willem, in den nacht van den 16den November 1813 door den stadhouder Lebrun, vóór diens vlucht, geraadpleegd, en ook in den loop van den volgenden dag door den waarnemenden maire Charlé. Hij nam echter niet, zooals zijn broeder, zitting in het Provisioneel Bestuur dat in den namiddag van den 16den November werd ingesteld. Misschien liet zijne gezondheid dit reeds niet meer toe, want vijf weken later overleed hij. In verband met de door de familie gewenschte bijzetting van zijn stoffelijk overschot in het graf van de Ruyter, werd op 24 November bij Koninklijk Besluit het sinds 1 Januari 1813 in werking getreden verbod van begraven 'provisioneel' ingetrokken. De daardoor ontstane 'voorloopige' toestand heeft voor Amsterdam tot 1 Januari 1866 geduurd.

Een onwelwillende Fransche pen schetste in 1806 Pieter Elias als 'réformé fanatique, adoré par les ministres du culte réformé; ayant par conséquence une influence absolue sur les administrations et la régence d'Amsterdam; ennemi des Français; oligarque fédéraliste.' In nuchter Hollandsch kan men hieruit lezen dat hij een groote populariteit bezat en een streng geloovig christen was. Dit laatste blijkt ook uit een bij zijne familie bewaarde schets van zijne hand, waarin hij de kortstondige ziekte en het sterfbed van zijn veelbelovenden zoon Gerard Hendrik heeft beschreven, die als student in de theologie den 29sten November 1811 op 17-jarigen leeftijd overleed.

Uit zijn huwelijk met Anna Elisabeth van Couwenhoven (1757-1827) werden tien kinderen geboren. Zijn oudste zoon, Dr. Gerbrand Elias, geb. 24 Oct. 1780, overleed 1 Aug. 1814 als predikant te Schiedam. Een andere zoon, Mr. Pieter Elias, geb. 1 Jan. 1784 werd 6 Oct. 1836 lid van den Amsterdamschen Gemeenteraad en overleed 8 November 1842.

Zie: Elias, *De Vroedschap van Amsterdam*; Elias, *Genealogie van het geslacht Elias*; Colenbrander, *Gedenkstukken V*, 1, 376 enz.

Breen

[Elias, Mr. Pieter (4)]

ELIAS (Mr. Pieter) (4), geb. te Amsterdam 18 April 1804. ongehuwd overl. te 's Gravenhage, 22 Febr. 1878, zoon van Mr. Gerbrand (4) (kol 152), studeerde te Leiden in de rechten en

werd in 1835 kantonrechter te Haarlem, in 1857 raadsheer in het Gerechtshof te Amsterdam en 19 Dec. 1860 lid van den Hoogen Raad. Van 1850-1860 was hij lid der Provinciale Staten van Noord-Holland. In 1844 beschreef hij een methode om staal te magnetiseeren; de daartoe gebezigde ring bevindt zich in Teyler's museum. Logeman en van Wetteren bedienden zich van deze methode bij de vervaardiging hunner sterke staalmagneten. Verder construeerde Elias een magnetometer, die zich nog bevindt in het Nat. Lab. der Technische Hoogeschool te Delft (beschreven in *Dredge*, *Electr. Illumination*, Londen 1882, vol. I p. 102). Een door hem ter opwekking van electriche stroomen gebouwde machine is nog te zien bij de firma Enschedé te Haarlem. Hij schreef enkele stukken in verschillende tijdschriften. Sinds 2 Mei 1857 was hij lid der Koninklijke Academie van Wetenschappen. Het Eliasplein en de Eliasstraat te 's Gravenhage zijn naar hem genoemd.

Zie: *Elias*, *Genealogie van het geslacht Elias*.

Breen

[Elias, Jan Willem Witsen]

ELIAS (Jan Willem Witsen), geb. te Rijzenburg 24 Mrt. 1828, overl. te 's Gravenhage 29 Jan. 1889, was de zoon van P. Witsen Elias en Jonkvr. C.M. van Loon. Na opleiding op de kostschool van Stuart te Vianen studeerde hij van 1844 tot 1850 aan de Koninklijke Akademie te Delft, waar hij in laatstgenoemd jaar het diploma van civiel ingenieur verwierf. Hij deed in 1850 en het begin van 1851 opnemingen ten behoeve van de vorming der Nieuwe Merwede en kwam in het voorjaar van 1851 in dienst eener Engelsche maatschappij, voor welke hij opnemingen deed ten behoeve van een ontwerp om Amsterdam van de Lek uit van drinkwater te voorzien. In het najaar van 1851 bracht hij twee maanden ten huize van Simpson, ingenieur dier maatschappij te Londen, door om van waterleidingen op de hoogte te komen. Nadat de Engelsche maatschappij van hare plannen had afgezien werd hij in het begin van 1852 door een consortium, aan welks hoofd Mr. W.J. Tonckens te Meppel stond, uitgenoodigd, een ontwerp te maken voor een kanaal van Meppel naar de Zuiderzee. Het in het voorjaar van 1853 door hem ingediende ontwerp met begrooting werd door de betrokken waterstaatsautoriteiten gunstig beoordeeld. In den zomer van 1853 werd hem het ontwerpen eener verlenging in oostwaartsche richting van de Hoogeveensche Vaart opgedragen. Nadat hij aan die opdracht had voldaan, was hij werkzaam bij de verbreeding en verdieping der Hoogeveensche Vaart, deed in 1854 boringen en opnemingen voor het later gegraven Oranjekanaal en in de venen van Noord- en Zuid-Barge onder Emmen, en in hetzelfde en het volgende jaar voor het, eveneens later gegraven, Noord-Willemskanaal. Toen de gelden van die kanalen niet bijeengebracht konden worden, werd hij bij ministerieele beschikking van 27 Juni 1855 bij den waterstaat benoemd tot het ontwerpen eener nieuwe Statenzijl noordwaarts van de bestaande sluis van dien naam in verband met eene bedijking van gronden op Nederlandsch en Hannoversch gebied. Dit werk werd eerst ruim 10 jaren later uitgevoerd.

Toen zich 6 Aug. 1856 eene maatschappij tot aanleg van het bovengenoemde Noord-Willemskanaal van Groningen naar Assen had gevormd, werd de leiding der onteigening en later der werken aan Witsen Elias opgedragen. Hij leidde den geheelen aanleg van dit kanaal, waarbij 4 schutsluizen en bij elke sluis een stoomgemaal

tot het oppompen van het water van het eene pand in het andere, aangezien er geen gelegenheid tot voeding van het kanaal van den omtrek van Assen uit bestond. De stoomgemalen waren ingericht om met turf, eene brandstof, die goedkoop in de nabijheid te verkrijgen was, gestookt te worden. Eerst eenige tientallen jaren later is men er toe overgegaan, in deze gemalen steenkolen te stoken. Witsen Elias bleef aan dit kanaal verbonden tot kort voor de voltooiing. Gedurende dien tijd woonde hij te Groningen.

Met ingang van 1 Nov. 1860 werd hij, ter standplaats Leeuwarden, benoemd tot eerstaanwendend ingenieur bij den aanleg der Staatsspoorwegen. Hij werd belast met den aanleg dier lijnen ten noorden van Meppel. Begonnen werd met de lijn Harlingen - Leeuwarden, die door zijne overredingskracht geheel zonder wettelijke onteigening kon geschieden, iets hetgeen met geen enkele andere staatsspoorweglijn het geval is geweest.

Deze lijn kwam in 1863 in exploitatie. Vervolgens werden de lijnen Leeuwarden - Groningen en Leeuwarden - Meppel onderhanden genomen; zij kwamen respectievelijk in 1866 en 1868 in exploitatie. Eindelijk kwamen de lijnen Groningen en Nieuwe Schans en Groningen - Meppel, ten behoeve van welke hij met ingang van 1 Mei 1865 te Groningen geplaatst werd, in 1868 en 1870 in exploitatie. Daarna waren er nog voltooiingswerken te verrichten, revisiewerk te maken enz. Toen dit alles gereed was, werd Witsen Elias met ingang van 1 Sept. 1874 geplaatst op het bureau der opperste directie van den aanleg der Staatsspoorwegen te 's Gravenhage. Hij was de rechterhand der achtereenvolgende chefs dier directie, Klerck en Michaëlis. Hem werd met ingang van 1 Febr. 1876 de rang van hoofdingenieur verleend.

Hij werd in 1872 tot lid van den gemeenteraad van Groningen, in Nov. 1888 tot lid van dien te 's Gravenhage gekozen. Laatstgenoemd lidmaatschap heeft hij wegens de ziekte, aan welke hij bezweken is, niet kunnen aanvaarden.

Hij was een ingenieur met een helder verstand en een zeer practischen blik, van groote werkkraft en humaniteit.

Hij huwde 28 Aug. 1856 J.M. van D i e s e n , geb. 9 Febr. 1828, overl. 20 Febr. 1907, bij wie hij 11 kinderen had, van wie 10 den volwassen leeftijd bereikten.

Ramaer

[Elle]

ELLE, Heer Elle, abt der Cistercienserabdij Klaarkamp in Friesland komt voor in een oorkonde 10 Mei 1388 als scheidsrechter in de geschillen tusschen den abt Rippert van Aduard en zijn konvent, met de stad Groningen. Bij name vindt men dezen abt nergens meer vermeld.

Zie: *Oorkondenb. van Gron.* 783; Nanninga Uiterdijk. *Gesch. der Bernardijnen te Aduard* 45.

Fruytier

[Elsen, Martinus van den]

ELSEN (Martinus v a n d e n), geb. te Gemert 11 Apr. 1822, overl. te Soerabaia 19 Juli 1866. Aan de latijnsche school zijner geboorteplaats deed hij zijn lagere studiën en begaf zich 28 Sept. 1840 in het noviciaat der Jezuieten te Drongen (België). Hij was leeraar aan het seminarie te Culemborg 1843-1848, werd 18 Sept 1852 priester gewijd te Drongen en bestuurde het St.-Aloysiuscollege te Sittard 1854-1858. Toen het omtrent dezen tijd niet mogelijk bleek uit den seculieren clerus een voldoende

aantal priesters te recruteeren voor de missie van Ned. O.-Indië, klopte de aartsbisschop van Utrecht, Mgr. Zwijsen, vergeefs aan bij verschillende reguliere orden. Ten slotte richtte hij zich tot de Jezuïeten, die het voorstel aannamen. V.d. Elsen en J.B.

Palinckx waren de eersten die in 1859 vertrokken. Beiden kwamen zich in Aug. van dat jaar te Soerabaia vestigen. De stil-erustige en bescheiden, maar zeer werkzame man arbeidde er als pastoor met veel vrucht. Op zijn uitnodiging kwamen 28 Mei 1862 de Broeders van den H. Aloysius uit Oudenbosch te Soerabaia, om er de leiding der katholieke jongensschool op zich te nemen, terwijl de Zusters Ursulinen, die 14 Oct. 1863 volgden, zich met de opvoeding der vrouwelijke jeugd belastten.

Zie: *Katholieke Illustratie* 1908-09, 386, 398, 410, 422, 434, 449; A. van der Velden, *De Roomsche Katholieke Missie in Nederl. O-Indië* 1808-1908, 165-171. van Miert

[Epkema, Ecco (1)]

EPKEMA (Ecco) (1), verdienstelijk letterkundige, geb. te Wirdum (Friesl.) 13 Oct. 1759, overl. te Middelburg 1 Febr. 1832. Zijn vader, Nicolaas E., was onderwijzer der jeugd en dorpsrechter te Wirdum en stond bekend als een man van meer dan gewone bekwaamheden. Na van dezen en van P. Bruining, predikant op genoemd dorp, zijn eerste opleiding te hebben ontvangen, bezocht E. op 19-jarigen leeftijd de Latijnsche school te Harlingen en drie jaar later de hoogeschool te Franeker, waar inzonderheid Joh. Schrader en E. Wassenberg zijn leermeesters werden. Onder laatstgenoemde verdedigde hij in 1786 een academisch proefschrift, getiteld: *de transpositione, seu saluberrimo in sanandis veterum scriptorum scriptis remedio*. Het volgend jaar werd hij tot praeceptor te Leeuwarden en in 1788 tot rector te Dokkum benoemd, van waar hij in '89 naar Enkhuizen vertrok, ter bekleeding van hetzelfde ambt. Na een 12-jarig verblijf te Enkhuizen werd hem in 1803 het rectoraat te Hoorn opgedragen en van hier begaf hij zich in 1813 naar Middelburg, ter vervulling van dezelfde betrekking. 17 jaren is Epkema hier met veel ijver en succes werkzaam geweest, totdat hij op ruim 70-jarigen leeftijd wegens toenemende doofheid gepensionneerd werd.

De senaat der Leidsche hoogeschool had den bekwamen en achtenswaardigen man in 1823 honoris causa den titel Phil. theor. mag. litt. hum. dr. verleend.

Epkema stond bekend als een even bescheiden als degelijk geleerde. Ook als Latijnsch dichter had hij naam. Er bestaat o.a. een bundel Latijnsche gedichten van hem, in 1823 te Middelburg uitgegeven. Verder schreef hij een *Woordenboek op de gedichten en verdere geschriften van Gijsbert Japiks* (Leeuw. 1824) en *Thet Freske Riim, met aantekeningen*, na zijn dood door het Friesch Genootsch. voor Geschied-, Oudheid- en Taalkunde uitgegeven (1835), voorafgegaan door een levensschets van Epkema door J. van Leeuwen. Voorts bestaan er van zijne hand verscheiden uitgaven van Grieksche en Latijnsche lees en leerboeken (voor een deel zonder naam), terwijl zijn critiek op Theognis, uitgegeven in de *Handelingen* van het Utrechtsch genootschap, grootendeels is opgenomen door Gaysford in zijn *Poëtae minores Graeci* (Leipz. 1823, dl. III).

Dr. E. Epkema was lid van de voornaamste letterkundige vereenigingen in ons land. Twee maal gehuwd (eerst in 1792 met Gesina Neledoc, drie jaar later met Sibylla Catherina Bruining), had hij bij laatstgenoemde echtgenoot zeven kinderen.

Zie, behalve de reeds genoemde levensschets: *Alg. Konst- en Letterbode* 1832, I, 97; *Verslagen van het Prov. Friesch genootsch.* 1828-41, 94-96, 187; Siegenbeek in *Hand. Letterk.* 1832, 9-26.

Zuidema

[Epkema, Ecco (2)]

EPKEMA (Ecco) (2), kleinzoon van den voorgaande en zoon van die volgt, werd 25 Mrt. 1835 te Amsterdam geb., studeerde eerst aan het athenaeum ald. in de letteren, later aan de hoogeschool te Leiden, waar hij 1864 promoveerde op een diss. *Specimen litt. inaug exhibens Prosopographiae Juvenalis*. Inmiddels was hij een tijdlang practisch werkzaam aan het instituut zijns vaders (zie beneden) en werd daarna tot rector der Latijnsche school te Zalt-Bommel benoemd. Na twee jaar die betrekking bekleed te hebben, zag hij zich 7 Juli 1867 tot directeur der toen opgerichte Rijks hogere burgerschool met 3 jar. cursus dezer stad benoemd, waaraan hij 33 jaren als zoodanig werkzaam is geweest. 1 Sept. 1900 gepensionneerd, bleef hij te Zalt-Bommel wonen. Op noodlottige wijs eindigde hij hier zijn leven in de Waal, 21 Sept. 1905. Hij was gehuwd, doch had geen kinderen.

Geschriften van zijne hand vindt men in de *Vad. Letteroefeningen, Onze Tijd, Tijdschrift voor Geschiedenis* e.a. periodieken. Verder schreef hij een *Chron. Overzicht der Alg. geschiedenis in verband met de gesch. der beschaving* enz. (1870); een *Historische almanak voor het jaar 1877*; een *Leerboek van de geschiedenis der Oudheid, met platen en afbeeldingen* (1883); een *Leerboek der Alg. Geschiedenis met platen en afbeeldingen*. 2 dln. (1884), benevens een *Italiaansche Spraakkunst*, uit het Duitsch vertaald (3de dr. 1883). Met M.J. K o e n e n bewerkte hij een *Beknopt woordenboek der Grieksche, Romeinsche en Noorsche mythologie* (1896).

Zuidema

[Epkema, Petrus]

EPKEMA (Petrus) was, evenals zijn vader E. E p k e m a (1), een verdienstelijk letterkundige en tevens een bekwaam paedagoog. Geb. te Enkhuizen 20 Febr. 1799, overl. te Amersfoort 15 Juni 1871. Hij studeerde te Leiden in de letteren (ing. 1 Nov. 1820) en promoveerde in 1829 op een diss.: *De Aristide ejusque in rempubl. Athen. meritis*. Na van 1825-29 praeceptor aan de Latijnsche school te Haarlem geweest te zijn, werd hij in laatstgenoemd jaar als zoodanig te Amsterdam benoemd. Later richtte hij in deze stad een privaat-instituut ter voorbereiding voor de academische lessen op, dat langen tijd een grooten welverdienden naam genoot. Op leeftijd gekomen, vestigde hij zich metterwoon te Amersfoort, waar hem uit alle oorden van het land talrijke blijken van waardeering werden gebracht.

Dr. P. Epkema schreef: *Middelen ter genezing der oude ingekankerde kwalen van J.F. Reitz, voorgeschreven door een oud-practicus* (1856); *Epistola critica de oratione prima in Catilinam frustra a Cicerone abjudicata* (1857); *De rede van Cicero tegen Catilina vertaald, verdedigd en opgehelderd* (1862); *Wat zegt Daleth? En wat moet men van Daleth zeggen?* (1863, geschreven naar aanleiding van een beoordeeling van laatstgenoemd werk door iemand onder het pseudon. D a l e t h , in *Letteroefeningen* 1863); *Virgilius en zijne navolgers, benevens eene proeve van dichterlijke vertolking van Aeneis II, 1-107* (in *Vad. Letteroef.* van Febr. 1868); *Herziening der proeve van dichterlijke vertolking van Virgilius* (1868); *De Antigone van Mr. C.W. Opzoomer getoetst aan de Antigone van Sophocles en aan de regelen der taal en kunst* (1868).

Zie: Johs. Dyserinck in *Ned. Spect.* 1878, 226.

Zuidema

[Erasmus]

ERASMUS werd geboren in den nacht van 27 op 28 Oct., waarschijnlijk in 1466, uit een onregelde verbintenis, waarvan de aard in 't duister ligt. In 1506 worden zijn ouders in een aan hem gerichte pauselijke bul beschreven als een onge-

huwde leek (solutus) en een weduwe; een dergelijk document van 1517 doet de mogelijkheid veronderstellen, dat zijn vader priester geweest is. Hij had een ouderen broer, P e t e r genaamd, en beiden werden vermoedelijk te Rotterdam geboren, daar zij aldaar ingeschreven zijn. De naam van den vader was misschien R o g e r i u s G e r a r d u s (Rutger Gerritz.) want de pauselijke bul van 1517 is gericht aan 'Erasmus Rogerii', terwijl Peter in 1497 genoemd wordt 'Petrus Girardus' en in Erasmus' autobiografische schets, *Compendium Vitae* zijn vader eenvoudig 'Gerardus' heet. Erasmus' doopnaam was Herasmus, naar een heilige, die in de vijftiende eeuw bijzonder in eere was. Tegen 1496 liet hij er Desyderius aan voorafgaan, een gelatiniseerden vorm van een Grieksch bijvoeglijk naamwoord, waarop men vond dat zijn naam geleet, en in 1503 ongeveer nam hij, door de H. aan 't begin weg te laten, voor vast den gewaanden Griekschen oorspronkelijken vorm als naam aan - een vorm, waarin de naam herhaaldelijk voorkomt in de registers der inschrijvingen van de universiteiten na 1500.

De twee jongens ontvingen hun opleiding eerst in de gemeenteschool te Gouda, en later, vóór 1475, werden zij naar de beroemde Latijnsche school te Deventer gestuurd. Een tijd lang is Erasmus koorknaap in het Domkoor te Utrecht geweest, maar, toen Hegius rector werd in 1483, was hij weer in Deventer terug. In Dec. 1484 stierf zijn moeder daar aan de pest, waarop de twee jongens naar hun vader in Gouda gingen, die echter spoedig daarna overleed, en hen aan de zorg van voogden achterliet.

Na een verblijf van ruim twee jaar op een school te 's Hertogenbosch, onder leiding van de Broeders des Gemeenen Levens, kwam Peter terecht in het klooster Sion bij Delft, van strengere Augustijner monniken. Ook voor Erasmus hadden zijn voogden een dergelijk plan, doch gedurende eenigen tijd verzette hij zich daartegen; ten slotte echter, ongeveer 1487, liet hij zich overhalen in een ander Augustijner klooster, Steyn of Emmaus, even buiten Gouda, zijn intrek te nemen, waarschijnlijk in de hoop daar een uitgebreide bibliotheek te vinden en veel vrijen tijd voor studie.

Hierin werd hij niet teleurgesteld. Hij was nu langzamerhand tot het besef gekomen van zijn groote vermogens. In Gouda had het onderwijs van de lagere school in zijn moedertaal hem slechts weinig bijgebracht. In Deventer bracht hij het niet verder dan de derde klas, waarschijnlijk ten gevolge van zijn tegenzin tegen de ouderwetsche opleiding wat de talen betrof, uitsluitend gericht op de vereischte kennis voor de academische examens - alleen een ontmoeting met Rudolph Agricola aldaar maakte diepen indruk op hem. Reeds als jongen was hij echter goed bekend met Seneca, dien hij toen boven Cicero stelde, en met Quintus Curtius; Terentius en Horatius kende hij van buiten. Toen hij ouder werd, bestudeerde hij ook Ovidius, en hij legde zich met vreugde toe op de dichtkunst. Zijn twee jaren te 's Hertogenbosch leverden niet veel voor hem op, behalve misschien dat hij er Hieronymus leerde kennen, hoewel hij langen tijd meer hield van Augustinus, den eersten van de Kerkvaders, dien hij bestudeerd had. Tijdens het eerste jaar van zijn verblijf in Steyn genoot hij een tamelijk groote vrijheid, en las er, met een schoolmakker uit Deventer, Cornelius van Woerden, vele van de klassieke schrijvers, en werkte soms zelfs een heel stuk van Terentius in een enkelen nacht

door. Zijn correspondentie uit dezen kloostertijd toont vernuft en woordenrijkdom, hoewel hij het Latijn nog niet zóó volkomen meester was als in later jaren, toen hij hierin zou uitblinken.

Het duurde echter niet lang of de banden van het kloosterleven begonnen hem te knellen, en na eenige jaren van steeds toenemende ontgoocheling, besloot hij een poging aan te wenden om zijn vrijheid te verkrijgen. Den 25sten April 1492 werd hij door David van Bourgondië, bisschop van Utrecht, tot priester gewijd, en zijn groote bedrevenheid in het Latijn bezorgde hem toen de betrekking van secretaris van Henri à Bergis, bisschop van Kamerijk, die een aanstelling in Rome verwachtte. Een jaar of twee vergezelde hij den bisschop, die door zijn ambt genoodzaakt was vele streken van zijn diocees te bezoeken, op zijn reizen. Te Bergen-op-Zoom, waar de bisschop een familie-goed had, leerde Erasmus een schoolmeester, James Batt, kennen, die zich later een trouw vriend van hem betoonde, en op de buitenplaats van den bisschop te Halsteren, daar vlak in de buurt, schreef hij een uitvoerigen dialoog, de *Antibarbari*, ter verdediging van grondige studie - waarvan nu nog slechts het eerste deel, in 1520 gedrukt, bekend is, hoewel andere gedeelten in 1551 in Hs. te Cambridge moeten bestaan hebben.

Een belangrijk voorval uit dezen tijd was een bezoek aan het klooster Groenendael, waar hij manuscripten van Augustinus vond en gretig las. Eindelijk, toen de hoop om naar Rome te gaan niet vervuld werd, gaf de bisschop hem verlof naar Parijs te gaan om daar aan de universiteit te studeeren. Hij toog naar het 'Collège Montaigne', dat toen onder het beheer stond van John Standonck, ongeveer in Sept. 1495, maar hij kon niet tegen het harde leven daar en moest meer dan eens naar Holland gaan tot herstel van zijn gezondheid. De letterkundige vrienden, met wie hij omging, Gaguin de geschiedkundige en Faustus Andrelinus, konden hem niet ondersteunen. De geringe toelage van den bisschop was niet voldoende om in zijn onderhoud te voorzien en Erasmus zag zich genoodzaakt lessen te geven. Het was een tijd vol ontbering en hij vorderde met zijn studie minder dan hij gewild had. Toen bracht de trouwe Batt van Bergen hem in kennis met de moeder van zijn leerling, zijn beschermvrouwe Anna van Borssele, vrouwe van de belangrijke handelsstad Veere. Erasmus bezocht haar te Tournehem, een kasteel bij St. Omer, en door deze relatie kreeg hij eenige hulp om in zijn levensonderhoud te voorzien, hoewel uit zijn brieven aan Batt blijkt, dat hij nooit volkomen voldaan was.

In den zomer van 1499 nam zijn Engelsche leerling, Lord Mountjoy, hem mee naar Engeland, bewees hem veel eer en gaf hem een jaargeld, dat vele jaren uitbetaald werd; hierna werden zijn vooruitzichten beter. In Londen ontmoette hij Grocin, Linacre en More. Eenige maanden bracht hij in Oxford door, waar hij woonde in het klooster van zijn orde, St. Mary's College, en hij kwam onder den invloed van Colet, later deken van St. Paul en intiem raadgever van Hendrik VIII. Colet spoorde hem aan te blijven en met hem de godgeleerdheid te bestudeeren, maar onvoldaan over 's mans geringe kennis van het Grieksch, vertrok Erasmus weer naar Parijs in Jan. 1500. Onderweg werd hem aan het douanenkantoor te Dover eenig goud, dat hij van vrienden gekregen had, ontnomen krachtens een end verbod van uitvoer - een episode, die hem altijd

bijbleef. In Sept. 1500 joeg de pest hem voor 3 maanden naar Orleans, waar hij hard aan zijn Grieksch werkte en aan eenige commentaren op Hieronymus begon.

Van zijn eerste dagen in Parijs af had hij een paar gedichten en brieven laten drukken, die in de boeken van vrienden verschenen, en had hij een begin gemaakt met eenige van zijn latere werken, *Colloquiorum Formulae* en *De Copia*, ook een verhandeling over brieven schrijven en een paraphrase van Valla's *Elegantiae*. In 1500 gaf hij een deeltje *Adagia* uit, toegelicht ten behoeve van schrijvers in 't Latijn; in 1501 volgde een uitgave van Cicero's *De officiis*. In het voorjaar van 1501 verliet hij Parijs weer om de pest te ontvluchten en bracht hij ruim een jaar gedeeltelijk door te Tournehem bij St. Omer, waar de abt van St. Bertin, Antonius van Bergen, broeder van den bisschop van Kamerijk, zijn beschermheer was, en waar hij een verhandeling over practische zedenkunde, *Enchiridion militis Christiani*, samenstelde; gedeeltelijk toefde hij op een buitenplaats te Courtebourne, behoorende aan de familie Calonne, waar hij werkte aan een commentaar op St. Paulus met handschriften uit St. Omer geleend.

De pest was oorzaak dat hij in den herfst van 1502 Keulen verreed en zich vestigde te Leuven, waar Adriaan van Utrecht, de toekomstige paus, toen deken van de St. Pieter's kerk, hem aanbeval voor een openbare betrekking om college te geven. Dit sloeg Erasmus echter af, daar hij zijn leven lang niet hield van onderwijs geven en liever al zijn krachten aan de studie wijdde, vooral aan het Grieksch. In 1503-4 gaf hij zijn eerste vertaling uit het Grieksch uit - eenige *Declamationes* van Libanius - en maakte een lofrede, waarin passages voorkwamen over de verplichtingen van vorsten en vooral over hun plicht om oorlog te vermijden, opgedragen aan Philips den Schoone, die in 1504 van een bezoek aan Spanje te Brussel terugkeerde. In den zomer van 1504 ging Erasmus naar Parijs, met een manuscript geleend uit de abdij van Pare bij Leuven van de *Annotationes* van Valla bij het Nieuwe Testament, een critisch werk, waar hij zeer veel belang in stelde en dat hij later uitgaf.

Het volgend jaar kreeg hij weer een uitnoodiging om naar Engeland te komen en werd daar hartelijk ontvangen; gedreven door de hoop op een Engelsche prebende verkreeg hij de hierboven genoemde pauselijke dispensalic. Terwijl hij bij Colet in Londen logeerde, voltooide hij een werk van het allergrootst belang, een nieuwe vertaling van het Nieuwe Testament van het Grieksch in het Latijn, waarvan de deken, die er zich in verheugde dat zijn smeekbeden te Oxford eindelijk vrucht hadden gedragen, een prachtig afschrift liet maken gedurende de jaren 1506-9. Hij maakte ook vertalingen van Lucianus en Euripides, en in April 1506 ging hij naar Cambridge in verband met een koninklijk bezoek aan die Universiteit ter gelegenheid van de opening van het Christ College. In dezen tijd knoopte hij een van zijn vele vriendschapsbetrekkingen voor 't leven aan met Andreas Ammonius van Lucca, een van de beste latinisten van dien tijd, die later uit Mountjoy's dienst overging tot dien van Hendrik VIII. Er kwam echter niets van een vaste voorziening in Erasmus' behoeften en hij was daardoor genoodzaakt gouverneur te worden van eenige Genueesche jongens, die door hun vader, den geneesheer van Hendrik VII, naar Bologna gestuurd werden om te studeeren.

In Juni vertrokken zij uit Londen, en Erasmus nam boeken mee om die in Parijs te laten drukken, in Sept. werd hij theolog. doctor te Turijn. Een jaar lang was het gezelschap te Bologna gevestigd, van waar zij door den oorlog naar het Zuiden, naar Florence, werden verdreven. Toen zijn contract ten einde was geloopt, nam Erasmus een uitnodiging aan van Aldus Manutius om zich onder de leden der Nieuwe Academie te Venetië te scharen. 8 of 9 maanden lang leefde hij, lang niet ruim, in het huis van Aldus' schoonvader, Andreas van Asola, op intiemen voet met de geleerden van dien kring en zijn bed deelde met den jongen Jerome Alexander; met grooten ijver wijdde hij zich aan het omwerken van de *Adagia* van 1500 tot een belangrijk boek in folio van vele duizenden rubrieken, afwisselend van korte commentaren tot lange verhandelingen, dikwijls met sierlijke declamatiën over thema's, die zich in den tekst voordeden. Dit werk was in Sept. 1508 voltooid, en toen ging Erasmus naar Rome, van Siena samenreizende met een jongen Schotschen leerling, Alexander Stewart, natuurlijken zoon van Jacobus IV, en reeds aartsbisschop van St. Andrew. In Rome ging hij om met vele hoogwaardigheidsbekleeders der kerk, en zijn oordeel werd gevraagd over allerlei belangrijke kwesties van die dagen. Hij heeft een levendige beschrijving achtergelaten van een onderhoud met Grimani in het paleis van dien kardinaal. Toen hij met den aartsbisschop in Campania reisde en de merkwaardigheden van Napels in oogenschouw nam, kreeg hij brieven uit Engeland, waarin hij uitgenoodigd werd om terug te keeren en van de koninklijke gunst te genieten, waarnaar hij reeds uitgezien had bij de troonsbestijging van Hendrik VIII.

Hij haastte zich terug naar Londen en voor eenigen tijd nam hij zijn intrek in het huis van More in Bucklersbury, waar hij eenige dagen van ledigheid vulde met het schrijven van een luchtige satire op 't leven zooals hij het had leeren kennen, getiteld: 'De Lof der Zotheid' (*Moriae Encomium*). Ongeveer achttien maanden lang is hij dan uit 't gezicht verdwenen en 't is niet bekend wat hij in dien tijd heeft uitgericht. In het voorjaar van 1511 bracht hij een bezoek aan Parijs, en liet daar de *Moria* achter om die door Gourmont te laten drukken. In Aug. vestigde hij zich te Cambridge, op aansporing van Fisher, bisschop van Rochester, die inzag van welk een onschatbare waarde de aanwezigheid van zulk een geleerde voor de universiteit zou zijn, en die, als president van Queen's College, hem daar kamers kon verschaffen. Het is mogelijk dat hij daar benoemd is tot professor in de godgeleerdheid, een nieuw professoraat, gesticht door lady Margaret Tudor, moeder van Hendrik VII, die, beïnvloed door Fisher, reeds één 'college', het Christ's College, gesticht had, om de moderne beoefening der wetenschap te Cambridge te bevorderen, en die op het punt stond een tweede, dat van St. John, te stichten. Hij gaf ook colleges over Grieksche grammatica. Hij had echter niet veel talent voor het onderwijs. Tijdens zijn verblijf te Cambridge, dat, van tijd tot tijd afgewisseld door bezoeken aan Londen, duurde tot het voorjaar van 1514, zond hij zijn *De Copia*, bestemd om de beoefenaars van het Latijn aan een ruime woordenkeus te helpen, naar Parijs om door Badius uitgegeven te worden. Zijn voornaamste bezigheid was echter het verzamelen van gegevens voor een uitgave van Hieronymus, en het werken aan het Nieuwe Testament, bijgestaan door jonge geleerden, Lupset, Aldridge en anderen, die aangevuurd

werden door zijn studiegeest. De vele brieven uit deze periode geven ons een kijk op nadere bijzonderheden van zijn leven aan de Universiteit en van zijn bezoeken aan Londen. Tot beloning voor zijn harde werken bood de aartsbisschop van Canterbury, Warham, hem de prebende te Aldington in Kent aan, in 1512, en tegen zijn eigen beginselen in stond hij Erasmus toe een jaargeld van het kerspel te trekken zonder er te wonen.

Tegen den zomer van 1514 had Erasmus overvloedig materiaal gereed voor den drukker, en had hij zich in verbinding gesteld met Amorbach en Froben, een uitgeverfirma te Bazel. In Juli op reis gaande, bezocht hij zijn vrienden in Brabant en ging over Straatsburg naar Bazel, waar hij met haast koninklijke eer ontvangen werd. Johann Amorbach was niet meer in leven, maar zijn drie zonen, Bruno, Basil en Bonifacius zetten de uitgeverszaak met Froben voort, en één van hun medewerkers was Beatus Rhenanus van Schlettstadt, een geleerde aan wiens toewijding en aanhankelijkheid Erasmus later veel verschuldigd was. Een uitgave van Hieronymus was reeds onderhanden, en Erasmus' werk over de brieven werd met blijdschap aanvaard als een belangrijke bijdrage. Met uitzondering van een bezoek aan Engeland in het voorjaar van 1515 bleef Erasmus te Bazel tot den zomer van 1516; hij sloot ook vriendschap met Zasius van Freiburg en Pirckheimer van Neurenberg. Na eenige aarzeling of hij al of niet naar Venetië zou gaan, kwam hij tot een overeenkomst met Froben, die het Nieuwe Testament in het Grieksch zou drukken. Zijn werk in Engeland had zich beperkt tot een nieuwe vertaling met eenige aantekeningen, maar te Bazel vond hij enkele Grieksche hss., die hij aan twee jonge geleerden, Nic. Gerbell en Johannes Oecolampadius ter uitgave gaf. Hij waagde het niet de vertaling te laten drukken, zooals hij die in 1506 gemaakt had, maar paste haar meer aan bij de Vulgata. Tegen Februari 1516 werd het boek uitgegeven.

Er is wel eens beweerd dat de onderneming van Froben ingegeven was door den wensch om de Complutensische Polyglott, die toen te Alcalá ondernomen werd onder het toezicht van Ximenes, vóór te zijn; hiervan was het Nieuwe Testament al in Januari 1514 voltooid. Daar Ximenes hss. van het Vaticaan geleend had, is het waarschijnlijk dat 't bericht van zijn onderneming Bazel had bereikt, maar er bestaat geen direct bewijs om aan te toonen dat Froben en Erasmus ervan op de hoogte waren, en door den wensch om Ximenes vóór te zijn gedreven werden. Kleinere werken door Erasmus in dit tijdperk uitgegeven waren vertalingen van Plutarchus, een uitgave van Seneca, en een meer uitgebreide uitgave van de *Adagia*, welke werken hij alle in Engeland vóórbereid had, en de *Institutio Principis Christiani* gedrukt in Maart 1516, voor den jeugdigen aartshertog Karel van Spanje, tot wiens raad hij in 1515 benoemd was.

In Juni 1516 keerde hij naar de Nederlanden terug en werd daar gesteund door verscheidene beschermers. Aartshertog Karel (V) beval den kanselier hem een prebendete Kortrijk te geven, die spoedig voor een jaargeld verwisseld werd. Hij ging naar Engeland voor een paar weken en op zijn terugweg naar Dover vertoefde hij enkele dagen bij Fisher te Rochester. Voornamelijk was het doel van dit bezoek den steun van Ammonius in te roepen voor een rekest juist naar Rome gezonden, om dispensaties te verkrijgen van de belemmering, die zijn onwettige geboorte opwierp tegen het verwer-

ven van geldelijke toelagen en dergelijke voordeelen, en misschien ook wel om hem te vrijwaren tegen den druk, die er uitgeoefend werd om hem te dwingen tot terugkeer naar het klooster. De dispensaties werden toegestaan in Jan. 1517, en Erasmus verkreeg ze door middel van Ammonius op een volgend en laatste bezoek aan Engeland in de volgende maand April.

Op bevel van aartshertog Karel bracht Erasmus den winter van 1516-17 te Brussel door, en te Antwerpen in het huis van zijn vriend Peter Gilles. Hij was al ijverig bezig met de vóórbereiding van een nieuwe uitgave van het Nieuwe Testament, en zijn afschuw van den oorlog bracht hem er toe een *Querela Pacis* samen te stellen, waarin hij ernstig pleitte voor éénheid onder de christelijke koningen. In dezen tijd kwam er ook nog een ander protest van hem tegen den oorlog in omloop: de geestige samenspraak *Julius exclusus*, waarvan hij het auteurschap nooit durfde erkennen, maar dat hij in ± 1513-14 te Cambridge had laten drukken. In Juni 1517, géén gehoor gevend aan een uitnodiging om zijn vorst naar Spanje te vergezellen, vestigde hij zich aan de Universiteit van Leuven, waar hij meer dan vier jaar bleef wonen, eerst ten huize van zijn ouden vriend Paludanus, den redenaar van de Universiteit, en daarna in het College van de Lelie, waar hij zich op 31 Aug. 1517 had laten inschrijven.

In Oct. ongeveer werd hij in de theologische faculteit opgenomen, maar dit beschermde hem niet tegen de aanvallen van de orthodoxe partij. In zijn uitgaven van het Nieuwe Testament en Hieronymus had hij door zijn critiek zoowel op historisch als op taalkundig gebied, openlijk aangetoond, dat hij weigerde zich door traditioneele verklaring en geloof te laten binden, en hij had nadruk gelegd op het belang van het onderzoek der oudste bronnen; op dit stoutmoedig werk liet hij een reeks paraphrasen volgen, een soort onsamenvangende commentaren, waarin hij zijn gemakkelijke pen den vrijen teugel kon vieren, op de Brieven van het Nieuwe Testament 1517-21. Als een gevolg hiervan verviel hij van het eene twistgeschrijf in het andere: met Faber Stapulensis, een Parijschen theoloog, over de interpretatie van een tekst in den Hebréeënbrief (1517); met Latomus van Leuven over het belang van de studie der talen voor de godgeleerdheid (toen hij de executeurs van Jerome Busleiden aanzette om de universiteit te verrijken met een 'Collegium trilingue' (1519)); met Briard van Ath, den vice-kanselier, over het sacrament van het huwelijk (1519) en ten slotte met een jongen Engelschman die in Leuven studeerde, Edward Lee, en met een carmelieter, Nic. Egmondanus, over passages in zijn Nieuwe Testament en Paraphrasen, van 1520-21. De heftigheid van deze twisten geeft echter een verkeerden indruk van den waren stand van zaken. Zijn opvatting was niet in strijd met die van *alle* monniken en priesters. Velen stelden zijn werk op prijs - Benedictijnen, Franciskanen, Dominikanen en Carthuizers; deze laatste orde was hoog bij hem in aanzien, terwijl een van zijn beste vrienden, Martinus Lipsius, een augustijner kanunik uit Leuven was.

Van Mei - Sept. 1518 was hij weer in Bazel, om het toezicht te houden op de nieuwe uitgave van het Nieuwe Testament, die in Maart 1519 verscheen. Het is opmerkelijk, dat hij hierin woord voor woord zijn vertaling van 1506 weergaf, die hij in 1516 niet had durven uitgeven. Hij deed ook een nieuwe uitgave van de *Enchiridion* het

licht zien. In Leuven teruggekeerd, bezorgde hij een uitgave van Cyprianus, die Froben in 1520 te Bazel uitgaf. Erasmus stond in dien tijd in de geleerde wereld buitengewoon hoog aangeschreven. Koningen en bisschoppen uit alle deelen van West-Europa wedijverden om hem aan hun hof te verbinden; uit Boheme, Hongarije en Polen kwamen brieven van bewonderaars om zijn lof te verkondigen. Luther, die nog niet met de Kerk gebroken had, deed pogingen om zijn hulp te verkrijgen. Zulk een succes was echter niet wat Erasmus wenschte. Hij vroeg alleen maar vrijheid om rustig te kunnen werken, maar die vrijheid moest hij dan ook tot elken prijs hebben. Afgescheiden van zijn getwist met theologen, voldeed zijn positie in Leuven hem toch niet. Karel, nu keizer geworden en in 1520 teruggekeerd uit Spanje, dwong zijn raadsheer eerst mee te gaan naar Calais en Brugge, waar zij Hendrik VIII en Wolsey zouden ontmoeten, en toen naar Aken voor zijn kroning. Vervolgens begaf Erasmus zich met den Keizer naar Keulen, waar hertog Frederik van Saksen zich bevond, en hij werd daar gedwongen zijn meening uit te spreken over Luther's optreden; met tegenzin werd de geleerde politicus! Na den Rijksdag te Worms maakte edicten van den Paus en van den Keizer vrijheid van gedachte en van spreken hoe langer hoe moeilijker. Aan de Boheemsche Broeders, die in den zomer van 1520 afgevaardigden tot hem zonden, gaf hij een ontwijkend antwoord, hen verzoekende de aannemelijkheid van de waarheid niet in gevaar te brengen door haar te luidruchtig te prediken.

Zoo toog hij in Oct. 1521 wederom naar Bazel, met het voornemen om later door te gaan naar Italië. Tien maanden vestigde hij zich met Froben in het huis 'Zum Sessel', Todtengässlein 3, maar toen verhuisde hij naar een woning, die hij vroeger ook al eens gehuurd had, 'Zur alten Treu', op den Nadelberg, No. 15, die Froben 14 Dec. 1521 gekocht had. Zijn eerste werk, nu hij zijn vrijheid weer terug had, was het Nieuwe Testament opnieuw uit te geven en zijn Paraphrasen op de Evangeliën en de Handelingen te voltooien, waarvan de laatste in 1524 verschenen. Toen legde hij zich toe op de Kerkvaders; hierover zagen uitgaven onder zijn toezicht in snelle opéénvolging bij Froben het licht: Arnobius in 1522, Hilarius in 1523, een nieuwe uitgave van Hieronymus in 1524, vertalingen van Chrysostomus (bij gebrek aan geschikte mss. voor een uitgave in 't Grieksch) in 1525-6; Irenaeus in 1526, Ambrosius in 1527, Augustinus in 1528-9. Commentaren op eenige van de Psalmen en in 1527 een vierde druk van het Nieuwe Testament namen ook zijn tijd in beslag, en bovendien gaf hij nog vele oorspronkelijke werken uit - *Exomologesis* (1524), *Lingua* (1525), *De Christiano matrimonio* (1526), *Ciceronianus* en *De pronuntiatione* (1528). Nieuwe drukken van de *Adagia* verschenen in 1518, 1520, 1523, 1526, 1528; de *Colloquiorum Formulae* werden vermeerderd met nieuwe samenspraken in 1522, 1524, 1526, 1527, 1529. 22 Jan. 1527 maakte hij zijn testament, waarin hij uitgebreide maatregelen nam voor het drukken van zijn volledige werken bij Froben; hij beschreef daarin ook dat er 20 present-exemplaren gezonden moesten worden aan vrienden en beschermers en aan bibliotheken, waar hij belang in stelde.

In Bazel kon hij zich echter evenmin aan twistgeschrijf onttrekken als in Leuven. In 1520 deed een Spaansch professor te Alcalá, J.L. Stunica,

een reeks aanvallen op zijn Nieuwe Testament, en werd daarin, toen hij zich in 1522 te Rome bevond, krachtig bijgestaan door zijn landgenoot, Sanctius Caranza. Deze twist duurde verscheidene jaren, maar werd eindelijk bijgelegd. Toen deed in 1523 Ulrich Hutten, woedend over Erasmus' weigering om zich onder de Hervormers te scharen, een felle, persoonlijke aanval op hem, waarop Erasmus onmiddellijk antwoordde met een even lasterrijk geschrift, *Spongia* genaamd. Hutten stierf vóór de *Spongia* hem bereikt had, maar Erasmus gaf onversaagd spoedig een tweeden druk uit, en beleedigde de nagedachtenis van zijn vroegeren vriend zonder een zweem van berouw. Door Rome en de aanhangers der Kerk in alle landen was hij herhaaldelijk aangespoord om zich tegen Luther te verklaren. Leo X, Adriaan VI, Clemens VII, Hendrik VIII en Wolsey hadden er allen pressie op uitgeoefend, maar Erasmus mengde zich liever niet in de zaak en bleef zwijgen. Bij meer dan één gelegenheid had hij het moedig voor Luther opgenomen, daar hij het met vele van Luther's protesten tegen de verdorvenheid in hogere kringen eens was. Eindelijk kon hij niet langer weerstand bieden en stemde hij erin toe de pen tegen den hervormer te Wittenberg op te nemen. Als grond voor een uitdaging koos hij echter niet een van Luther's strijdschriften tegen misbruiken en kerkelijk wanbestuur, maar het wijsgeerige vraagstuk van de wilsvrijheid, ten opzichte waarvan Luther het standpunt van Augustinus had ingenomen. Erasmus' korte verhandeling over dit vraagstuk verscheen in Sept. 1524. Luther, die een diepe minachting koesterde voor wat hij Erasmus' lafhartigheid noemde om zich aldus tegen hem te kanten, antwoordde met *De seruo arbitrio* in 1525, waarop Erasmus' repliek volgde in een verhandeling, *Hyperaspistes* genaamd, waarin hij nogeens de stelling verdedigde, dat de wil van den mensch vrij is.

Zowat tegelijkertijd werd er ook van de andere partij een aanval op hem gedaan: de Theologische Faculteit te Parijs, op aanstoken van Noel Bédá, onderwierp zijn werk aan een vinnige critiek. Vooral veroordeelde zij een brief, *De esu carniúm*, in 1522 aan den bisschop van Bazel geschreven, waarin hij geprotesteerd had tegen het te slaafsch aanhangen van vormelikheden, waarvan vele van menschen oorsprong waren. Dit dispuut duurde ook lang. Van alle kanten kwamen nieuwe tegenstanders opzetten: Vincentius Theodorici uit Haarlem, een Dominikaner, en F. Titelmann, een Franciskaner, in Nederland; een troep monniken in Spanje; persoonlijke vijanden in Duitschland en Friesland; en in 1528 moest hij smadelijk het onderspit delven tegen Heinrich von Eppendorff, een Saksisch volgeling van Hutten, die Erasmus beschuldigde van zijn meester en hemzelf belasterd te hebben.

Tegen deze talrijke critici en vijanden verdedigde Erasmus zich met groote welsprekendheid. Het was ook in dien tijd niet vreemd, dat verhandelingen over geleerde onderwerpen bij de discussie ontaardden in scherpe, persoonlijke aanvallen, en Erasmus greep elk wapen, dat hem kon dienen, gretig aan. In zijn *Apologiae*, in groote haast geschreven, overtuigde hij zichzelf blijkbaar dat al het recht aan zijn kant was. Zelfs als dat zoo was, dan was hij nog geneigd zijn tegenstanders onnodig te prikkelen door grenzelooze vinnigheid. Hij was zich de uitwerking zijner woorden in 't geheel niet bewust en dacht altijd dat hij niets zei, dat bij mogelijkheid een eerlijk tegenstander kon kwetsen. Al deze *Apologiae*

die het negende deel vormen van zijn verzamelde werken, gevoegd bij zijn hierboven genoemde ernstiger geschriften, toonen aan dat zijn werkkraft in deze jaren werkelijk verbazend groot was, en dat terwijl zijn gezondheid reeds achteruitging.

Eindelijk, in 1529, volgde hij het voorbeeld van Henr. Glareanus en andere vrienden, en besloot zich niet langer te onderwerpen aan de hervormingen, die Oecolampadius in de kerk te Bazel invoerde en begaf hij zich naar Freiburg in Breisgau, waar het strenge gezag van Oostenrijk iedere ingrijpende wijziging van de traditie verhinderde. Tot den zomer van 1531 woonde hij in een groot huis, gebouwd voor Maximiliaan, dat 'Zum Wallfisch' heette en in de Franziskanergasse 3 gelegen was, maar later kocht hij zelf een huis, 'Zum Kindt Jesu', Schiffgasse 7. Hij en zijn trouwe vriend Bonifacius Amerbach, die nu gescheiden waren, zetten hun omgang per brief voort, en daar de meeste van die brieven door de goede zorgen van Bonifacius bewaard zijn gebleven, zijn wij nauwkeuriger op de hoogte van het persoonlijk leven van Erasmus gedurende die jaren te Freiburg dan van eenig anderen tijd van zijn leven. Zijn krachten verminderden snel, en tijden lang kwam hij zijn huis niet uit; dikwijls was hij te ziek om zelfs de hooggeplaatste bezoekers te ontvangen, die van ver weg kwamen om hem te spreken. Zooals altijd had hij geen vaste plannen, en dikwijls uitte hij den wensch om zich te vestigen in Bourgondië, waar hij in de buurt zou zijn van den wijn waarvan hij zooveel hield, of om naar Brabant terug te keeren in de hoop het jaargeld van den Keizer uitbetaald te krijgen. Hij was echter te zwak om een reis te ondernemen.

Toch waren zijn letterkundige voortbrengselen nog talrijk. Er kwamen nieuwe uitgaven van de Kerkvaders uit, Chrysostomus in het Latijn, en een vierde uitgave van Cyprianus in 1530 (waar *De fortunato martyrio* aan toegevoegd was, een verhandeling die, dwaas genoeg, als plagiaat van hem is beschouwd); Algerus in 1531, Basilius in het Grieksch in 1532, Haymo in 1533; vermeerderde uitgaven van de *Samenspraken* in Sept. 1529, 1531, 1533; wederom de *Adagia* in 1533 en het Nieuwe Testament in 1535; bovendien nog meer Paraphrasen van de Psalmen en andere kleine werken op politiek, opvoedkundig en zedelijk gebied. Toen hij langer dan eerst het plan was te Freiburg bleef, stemde hij op verzoek van de Universiteit toe om zich te laten inschrijven (5 Aug. 1533), en den 6den Oct. legde hij den eed af als lid van de theologische faculteit. In April 1534 maakte hij een nauwkeurigen inventaris op van al zijn bezittingen met het plan een nieuwe wilsbeschikking te maken - een plan, dat hij in Febr. 1536 ten uitvoer bracht.

In Juni 1535 besloot hij een bezoek aan Bazel te brengen. Eindelijk had hij een verhandeling over de kunst van prediken, *Ecclesiastes*, voltooid, waar hij al van 1523 mee bezig was; nog een uitgave van de *Adagia* was gereed, en nu bereidde hij een uitgave van Origenes in het Latijn vóór, benevens kleinere werken. Hij werd door vele vrienden hartelijk ontvangen en nam zijn intrek bij Jeronimus Froben in het huis 'Zur Luft' (Bäumleingasse 18). Toen de *Ecclesiastes* in Augustus voltooid was, bleef hij den winter over, van plan om in het voorjaar naar Bourgondië te verhuizen. In Oct. verkocht hij zijn huis in Freiburg en was wederom vrij. Zijn dood naderde echter. De zorg en toewijding van vrienden verlichtte zijn laatste maanden. Zelfs nog den 28sten Juni 1536 kon hij

brieven schrijven, 'aegra manu', maar 12 Juli stierf hij, een paar maanden vóór zijn zeventigsten verjaardag.

Het karakter van Erasmus is dikwijls verkeerd beoordeeld. In een tijd van veranderingen en omwentelingen stond hij tusschen de conservatieve en de reformatische partij in, tot op zekere hoogte voor beide partijen sympathie voelende, maar niet in staat één van de twee zijn onverdeelde steun te geven. Bij gevolg werd hij van beide kanten aangevallen, en met verwijten overstelpt. Het strijdperk, waarin hij gedwongen werd zich te begeven, stond hem echter tegen. De hartstocht van zijn leven was studeeren, meer over het verleden te weten te komen, en alles wat hij ontdekken kon in den dienst te stellen van de theologie. De critische studie van de oudheid was toen nog niet ver gevorderd. De archaeologie begon pas en de palaeografie was nog in haar eerste stadium. Het verschil tusschen de waarde van het eene Hs. en het andere werd slechts vaag ingezien, en de grondbeginselen van de tekstverbetering werden nog niet begrepen. Wat door Erasmus ten opzichte van de studie der klassiek en tot stand is gebracht, is reeds lang door latere ontdekkingen overtroffen. De waarde ervan lag in het feit, dat hij den weg wees in een tijd, toen anderen in 't onzekere waren, welke richting zij moesten uitgaan. Hij wijdde zich met hart en ziel aan zijn werk, elken stap overwegend naarmate hij verder ging, en zonder vrees de gevolgtrekking makend, waartoe zijn rede hem leidde. Zijn dorst naar kennis en zijn behoefte om deze aan anderen mede te deelen behield hij zijn leven lang. 'Ik zou liever tien jaar over de boeken zitten, dan één jaar in zaken zijn'; 'het leven zonder studie is niets', schreef hij in zijn laatste levensjaren. Toen hij stierf, was hij nog midden in zijn werk en de trouwe Beatus Rhenanus moest zijn uitgave van Origenes voltooiën. (1536).

Zijn werkzame geest wordt in zijn beweeglijkheid weerspiegeld. Toen hij eenmaal onafhankelijk was geworden, vestigde hij zich nergens voor goed, hoewel hij jaren achtereen in verschillende plaatsen woonde. Hij was altijd gereed om weer te vertrekken, als er iets was dat hem sterk aantrok; van Leuven naar Bazel, van Bazel naar Italië of Engeland of Brabant, van Freiburg naar Bourgondië. Ook was hij zoo voorzichtig géén banden aan te knopen, die hem zouden kunnen hinderen. Slechts ènmaalkocht hij een huis, en binnen de vier jaar verkocht hij het weer. Hij wilde op den duur geen patroon dienen, hoe hooggeplaatst die ook zijn mocht, en wilde geen jaargeld aannemen, tenzij het vrij was van alle beperkende voorwaarden. Zich bewust van zijn groote bekwaamheden en brandend van verlangen om die te gebruiken om kennis te verspreiden, stond hij er op tot aan zijn einde toe zijn eigen meester te blijven.

Behalve dit vaste geloof in de waarde van kennis voor de wereld, had Erasmus ook een warme vereering voor zedelijke goedheid. Predikende met zijn pen, gaf hij met 'onstuimige' snelheid in fraaie taal de eene vermaning na de andere. Herhaaldelijk onderbreekt hij zijn geschriften door de een of andere welsprekende uitweiding; nu eens prijst hij het verhevene van heiligheid, dan weer prent hij den menschen de eenvoudige plichten van naastenliefde in. Hij ziet niet altijd de praktische moeilijkheden onder de oogen, maar verwacht, dat ijver alle hinderpalen overwinnen zal. De geleerde bleef, niettegenstaande zijn schitterende gaven en zijn groot vernuft, toch altijd maar iemand, die buiten het werkelijke

leven stond. Hij was te veel in de boeken verdiept om een goed oordeel te kunnen vormen over de menschen, die hij niet voldoende kende: die groote lagen der menschheid, die buiten zijn gezichtskring vielen, maar voor wie staatslieden hebben te werken en met wie ze hebben rekening te houden.

De grootheid van Erasmus, niet alleen in zijn eigen tijd, maar voor alle tijden, is boven allen twijfel verheven. Aan zijn vrienden kunnen wij hem kennen. De mannen, die hem vriendschap en eer bewezen, waren zelve onder de eersten van hun eeuw: toch erkenden zij hem als hun meester. Zij bewonderden hem om de veelzijdigheid van zijn wetenschap, zijn groote belesenheid, zijn meesterschap over het Latijn en Grieksch; ook om de wijze waarop hij recht op zijn doel afging en om zijn schitterende gaven om iets uiteen te zetten; zij raakten aan hem verknocht door zijn geestigheid en aantrekkelijkheid en zijn warme sympathie; zij werden onweerstaanbaar meegesleept door zijn nooit-verflauwende toewijding aan zijn werk. Uit hun schrijven, niet aan hem, maar over hem, blijkt duidelijk hoe hoog zij hem stelden. 'Leo schijnt niet te begrijpen', schreef Beatus Rhenanus aan Zwingli, 'dat Erasmus niet is als een der onzen. Zijn grootheid kan niet volgens de gewone maten worden afgemeten. Hij is ver verheven boven alles wat wij menschen kunnen bereiken'. Voor Zasius in zijn brieven aan Bonifacius Amorbach is Erasmus 'meum numen', 'post superos verus salutis apostolus', zijn welsprekendheid onvergelykelyk, zijn genie goddelijk. De briefwisseling van Bonifacius met vrienden van alle landen en richtingen is vol van den lof van Erasmus. Aan de oppervlakte van Erasmus' leven en karakter zijn vele in 't oog loopende fouten, die hij zelf niet de minste moeite doet om te verbergen. Van hoeveel nut zijn brieven ook voor ons zijn om hem en zijn werk goed te beoordeelen, het is noodzakelyk om hem ook door de oogen van zijn tijdgenooten te zien.

Zie voor geschilderde portretten: Moes, *Iconographia Batava* no. 2385, 1-107. De voornaamste portretten in prent zijn door Dürer, A.v. Dijck, F. Nuys, Holbein.

Bronnen: *Erasmi Opera*, Bazel, 1540, 9 deelen; Leiden, 1703-6, 11 deelen; *Erasmi Epistolae*, deelen uitgegeven in 1516, 1517, 1518, 1519, 1521, 1528, 1529, 1531, 1532, 1534, 1536; bijéengevoegd tot deel 3 van de Bazelsche *Opera* 1538, 1541, 1558. Verzamelingen na zijn dood uitgegeven door P. Merula, 1607, en P. Scriverius, 1615, beide te Leiden; door J.J. Herzog, Bazel, 1779; door T. Förstmann en O. Günther, Leipzig, 1904; en door L.K. Enthoven, Straatsburg, 1906; verzamelde uitgaven: Londen, 1642; Leiden, 1703, 2 deelen; Oxford, 1906-13, 3 deelen (tot 1519); *Erasmi Lucubrationum Index*, Leuven 1519; *Erasmi Catalogus Lucubrationum*, Bazel, 1523 en 1524; *Bibliotheca Erasiana: Listes sommaires*, 1893, 3 deelen; *Adagia*, 1897; *Admonitio*, 1900; *Apophthegmata*, 1901; *Colloquia*, 1903-7, 3 deelen; *Enchiridion; Moriae Encomium; Erasmiana* door W. Vischer, 1876; A. Horawitz, 1878-85; door R. Fruin, 1880-2; door J.B. Kan, 1881-93; *Biografische schetsen* door Beatus Rhenanus, voorafgaande aan de *Origenes* van Erasmus, 1536, en aan *Erasmi Opera* 1540; latere biographieën door S. Knight, 1723; J. Jortin, 1760; S. Hess, 1790; H. Durand de Laur, 1872; R.B. Drummond, 1873, 2 deelen; E. Amiel, 1889; Emerton, 1899. Zie ook F. Seebohm, *The Oxford Reformers*, 1887, 3de uitgave; F. Nève, *Renaissance*

des Lettres en Belgique, 1890; F.M. Nichols, *The Epistles of Erasmus* (tot 1518), in het Engelsch vertaald, 1901-17, 3 deelen, en J. Lindboom, *Erasmus, onderzoek naar zijne Theologie*, 1909, *Het Bijbelsch Humanisme in Nederland*, 1913.

Allen

[Ermerins, Mr. François]

ERMERINS (Mr. François), geb. te Sluis 13 Sept. 1753, was de zoon van Jan Willem (geb. te Lillo 5 Mei 1717, overl. te Veere 23 Nov. 1784) en van Johanna Marinissen (1719-1790). Zijn vader, gesproken uit een geslacht, hetwelk, afkomstig uit Gabellebroek in Vlaanderen, sinds 1622 in Middelburg was gevestigd, was o.a. burgemeester van het vrije van Sluis geweest (tot 1743), en in 1769 baljuw van Veere en rentmeester der domeinen van den prins van Oranje.

François werd, na in Leiden gestudeerd te hebben, in 1775 raad, in 1777 pensionaris, in 1778 schepen van Veere, in 1782 rentmeester van 's prinsen domeinen, 1786-1787 tweede pensionaris van Middelburg. Toen in laatstgenoemd jaar, na de ongeregeldheden aldaar in Juni en Juli, de stadhoudelijke partij weder de overhand had bekomen, werd hem, die bekend stond als voorstander van de vooruitstrevende beginselen, in vriendelijke bewoordingen te kennen gegeven, dat men hem gaarne zijne plaats zou zien ruimen. Hij vroeg en verkreeg daarop in het laatst van Juli zijn ontslag, trad toen uit het openbare leven terug, en heeft zich vermoedelijk een tijdlang in het buitenland opgehouden; zijn oudste zoon althans is in Januari 1789 te Antwerpen geboren.

Als in 1795 de revolutie uitbreekt, woont hij evenwel te Tholen, en zoodra nieuwe regerings-personen moeten gekozen worden, komt Mr. Ermerins daarvoor onmiddellijk in aanmerking; 14 Februari wordt hij representant van het volk van Tholen voor den tijd van twee maanden; 14 April d.a.v. tot representant voor den tijd van 12 maanden geëligeerd, worden hem achtereen volgens de ambten van schepen, president van politie en maire van de stad Tholen toevertrouwd. Ook had hij voor Tholen zitting gekregen onder de provisioneele representanten van het volk van Zeeland, en hoe groot al zeer spoedig het vertrouwen zijner medeleden in zijne kunde en zijn beleid was, bleek bij de keuze van een bijzonderen afgevaardigde, die bij de onderhandelingen met het Comité de salut public te Parijs speciaal de belangen van Zeeland zou gaan behartigen, vooral om te trachten te voorkomen, dat Walcheren en Zuid-Beveland van de provincie zouden worden afgescheurd, waarop van Fransche zijde werd aangedrongen. Ermerins nam die benoeming aan op voorwaarde, dat hem iemand werd toegevoegd, die de Fransche taal volledig beheerschte; de Waalsche predikant Josué Teissèdre l'Ange verklaarde zich hiertoe bereid, en zoo vertrokken beiden 18 April naar Parijs. Ofschoon nu wel het vredetractaat van 18 Mei buiten hen om in den Haag geteekend is, hebben onze toenmalige gezanten te Parijs, Blauw en Meyer, verzekerd, dat hunne tusschenkomst niet zonder goede gevolgen is geweest. Walcheren en Zuid-Beveland bleven trouwens deel uitmaken van de Bataafsche republiek. (Vreede, *Diplomatie Bataafsche republiek* I, bijlagen bl. 72). 24 Juli 1795 werd E. door zijne medeleden tot 2en secretaris der vergadering van de provisioneele representanten van het volk van Zeeland gekozen, welke betrekking hij bleef waarnemen, toen 22 April 1796 de provisioneele representanten overgingen in de vertegenwoordigers des Zeeuwschen volks, doch waaruit hij 9 Febr. 1798 werd ontzet, als gevolg van den staatsgreep van 22 Januari t.v. Na den daarop gevolg-

den staatsgreep van 13 Juni werd hij den 10en Aug. door het Vertegenwoordigend Lichaam aangesteld tot lid van het Uitvoerend bewind der Bataafsche republiek, de hoogste staatsbetrekking, die hij met vier andere leden deelde. In dit college nam hij het voorzitterschap waar (17 Aug. - 16 Sept. 1799) gedurende den zwaarsten tijd, dien de Republiek moest doorleven, het eerste tijdperk van de landing der Engelschen en Russen in Noord-Holland.

Aan den staatsgreep, die het Staatsbewind in het leven riep, had Ermerins geen deel genomen. Met zijn medelid Van Swinden verliet hij 19 September 1801 onder protest de vergadering van het Uitvoerend bewind. Hij trok zich weder uit het openbare leven terug en vestigde zich in Middelburg, van waar hij des zomers de hem toebehoorende hofstede Watervliet bij Tholen betrok. In Aug. 1805 nam hij evenwel weder zitting in het departementaal bestuur van Zeeland; in Mei 1807 werd hij aangesteld tot kwartierdrost van Zeeland beoosten Schelde (standplaats Zierikzee), in welke betrekking hij zich vooral zeer verdienstelijk maakte tijdens de Engelsche expeditie in Zeeland in 1809, door het organiseeren van een kondschaftsdienst die een vaste basis gaf aan de operatiën. Na afloop dier expeditie werd hem door koning Lodewijk het landdrost-ambt van Zeeland opgedragen. Het zou slechts voor korten tijd zijn; 16 Maart 1810 werd de Koning gedwongen Zeeland en Brabant aan zijn broeder af te staan; maar zijne hulde aan Ermerins over diens gedrag bij deze gelegenheid heeft hij neergeschreven in de *Documens historiques* (1820, III, 95) met de woorden: 'Le landdrost de Zélande Ermerins et le bourgmestre de Berg-op-Zoom Vermeulen se distinguèrent particulièrement par leur courage et leur fidélité. C'est à de pareils hommes seuls qu'appartient le nom de Hollandais.' Tijdens de Fransche overheersching heeft Ermerins geen openbaar ambt waargenomen; doch na het herstel van Nederland's onafhankelijkheid werd hij geroepen, om voor Zeeland zitting te nemen in de dubbele vergadering der Staten-Generaal van 8-19 Aug. 1815, ter beoordeeling van de in de grondwet van 1814 noodig geachte wijzigingen met het oog op de vereeniging van Noord-Nederland met de Belgische gewesten. Spoedig daarna vond hij weder plaats in de provinciale staten van Zeeland; sinds 1818 tot op 75-jarigen leeftijd was hij lid van gedeputeerde staten van dit gewest, waarna hij nog 10 jaren zitting bleef houden in de provinciale staten. In alle betrekkingen, die hij bekleedde, heeft hij zich, zooveel de omstandigheden zulks toelieten, eene krachtige persoonlijkheid getoond. Warm vaderlander, mag hij een der flinke figuren genoemd worden uit den zoo moeilijken Franschen tijd.

Aan zijne groote belangstelling in alles, wat den landbouw betref, gaf hij uiting door in de werken van de Haarlemsche Maatschappij van Kunsten en Wetenschappen (Oeconomische tak, later Maatschappij van Nijverheid) van 1806 een opstel van zijne hand in te zenden, getiteld: 'Proeve ter ontdekking of de meekrap met Bergsche okeraarde is vervalscht.'

Zijn portret, waarschijnlijk geschilderd door P.J. Bourjé, is in het bezit der familie.

Hij is tweemaal gehuwd geweest: 1e 15 Nov. 1784 te Sluis met Johanna Helena ten Hage, geb. te Tholen in 1754, overl. te Middelburg 1 Aug. 1805, dochter van Gerrit, burgemeester van Tholen en Maria Exrik; 2e met Johanna Catharina Paspoort, geb. te Middelburg 25 Nov. 1770, en aldaar over-

leden 10 Sept. 1845, dochter van Mr. Cornelis Gatenus en Elisabeth Maria Schorer.

Uit het eerste huwelijk is 7 Febr. 1789 te Antwerpen geboren Mr. Jan Gerrit Ermerins, in leven laatstelijk, sinds 1832, officier van justitie bij de rechtbank van eersten aanleg te Zierikzee, aldaar overleden in 1838; hij is 4 April 1822 te Goes gehuwd met jkvr. Adriana Wilhelmina van Citters, geb. te Goes 4 April 1801, overl. te Middelburg 27 Aug. 1874, dochter van jhr. Willelm en Maria Petronella, rijksgravin van Hogendorp; uit dit huwelijk zijn nakomelingen van twee zonen.

Uit het tweede huwelijk zijn geboren: 1e. 8 Nov. 1808 te Middelburg François Zacharias Ermerins, in 1844 hoogleeraar in de medicijnen te Groningen, overl. aldaar 29 Mei 1871. Deze is 6 Mei 1835 te Middelburg gehuwd met Barta Antonia van der Veen, geb. 23 Juli 1814 te Noordwijk-binnen, overl. 22 Nov. 1885 te 's Gravenhage, dochter van Ds. Barthout en Christina Sebastiana Emants; uit dit huwelijk zijn nakomelingen van één zoon.

2e. 21 Maart 1810 te Middelburg Jacoba Elisabeth, overl. 25 Mei 1849; zij huwde haren neef Mr. Jacob Jan Ermerins geb. 12 Maart 1804 te Zierikzee, waar hij notaris werd en 28 Jan. 1873 overleed. Deze tak is uitgestorven.

Zie over hem: Mr. P.C. Bloys van Treslong Prins. *Genealogie der familie Ermerins* (1590-1908) 's Grav. 1909; alle werken, waarin het Uitvoerend bewind der Bataafsche republiek (1798-1801) wordt behandeld; Dassevael, *Historisch dagblad van Zeeland* (1795-1796), 3 stukken; *Archief, vroegere en latere mededeelingen van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen te Middelburg*, 1902, 78; Nagtglas, *Levensberichten van Zeeuwen* (Middelburg 1890) I. 187, 188; Mr. G.W. Vreede, *Geschiedenis der diplomatie van de Bataafsche republiek* (Utrecht 1863) I. 126 v.v. en bijlagen XI en XIII; J.C.C. Tonnet, *De landing in Zeeland in 1809 in De Militaire Spectator*, 1910 bl. 7 en 232; Dr. Colenbrander, *R.G.P.* I-VI, naamregisters; dezelvde, *Gedenkschriften van Anton Reinhard Falck* ('s Grav. 1913), 382; verder samengesteld uit welwillend verstrekte archivalische gegevens uit Tholen en Middelburg.

Koolemans Beijnen

[Es, Antonie Hendrik Gerrit Paul van den]

ES (Antonie Hendrik Gerrit Paul van den), rector van het stedelijk gymnasium te Utrecht, later van dat te Amsterdam; geb. te Sassenheim 2 Juni 1831, overl. te Baarn 7 Aug. 1909. Zijn vader was predikant in eerstgenoemd dorp en overl. ald. in 1834. Op zijn 12de jaar werd Antonie v.d. Es op de Latijnsche school te Harderwijk gedaan en aldaar gehuisvest bij den rector Clarisse; twee jaar later kwam hij op 't gymnasium te Leiden, waar hij in 1848 met goed gevolg het staatsexamen voor de hoogeschool aflegde, tegelijk met W.N. du Rieu en C.P. Tiele. Oude letteren waren de keus zijner studie; Cobet en Bake werden zijn voornaamste leermeesters. 12 Juni 1851 deed hij zijn candidaatsexamen, 12 Mei 1854 promoveerde hij op een diss.: *Adnotationes ad Lycurgi orationem in Leoratem*. Na eerst een poos als docent in de oude talen aan het instituut-Mensing te Rijswijk werkzaam geweest te zijn, werd hij in 1855 tot praeceptor aan het gymnasium te Leeuwarden benoemd. Van 1860-72 was hij conrector te Groningen, van 1872-81 rector te Utrecht, van 1881-96 rector te Amsterdam. In 1883 werd hij tevens tot buitengewoon hoogleeraar in de Grieksche oudheden en de paedagogiek aan de gemeentelijke universiteit te Amster-

dam benoemd, welk ambt hij bleef waarnemen tot 1901.

De verdiensten van van den Es voor het gymnasiaal en hooger onderwijs werden algemeen erkend. Zoowel te Utrecht als te Amsterdam heeft hij de aan zijn zorg toevertrouwde scholen geheel hervormd. Het Amsterdamsch gymnasium werd onder zijn bestuur geheel vernieuwd en van den Singel naar de Weteringschans overgebracht. Bij de inwijding van het nieuwe gebouw, 18 Dec. 1885, werd onder leiding van v.d. Es en M e n d e s d a C o s t a door leerlingen der school de *Antigone* van Sophocles in het Grieksch opgevoerd. Vooral de opvoedkundige bekwaamheden van den rector werden algemeen geroemd, zijn tact en organiseerend talent door iedereen erkend. Bovendien was hij iemand van een hoogstaand karakter. Een zijner vele vrienden en leerlingen noemt hem 'een fijn besnaard geleerde, met een helder hoofd en teeder hart'. Grieksche taal en letterkunde, met name ook de Grieksche antiquiteiten, waren het hoofdvak zijner studie. Verder heeft hij veel gedaan voor de kennis van de geschiedenis van het voorbereidend hooger onderwijs hier te lande, getuige zijn *Collegie van de dry tonghen* (Latijn, Grieksch, Hebreeuwsch) *te Leuven* (opgenomen in *Bijdr. tot de kennis der Nederl. gymnasiën* voor 1858), zijn studie omtrent de *Hieronymusschool te Utrecht* (1876 en 77) en zijn opstel bij gelegenheid van de inwijding van het nieuwe gymnasium te Amsterdam ten beste gegeven (zie *Eigen Haard* 1885, 590, 606 en 611).

De waarde van het Latijn en Grieksch voor het gymnasiaal onderwijs is misschien door niemand beter bepleit dan door van den Es. Toch was hij geenszins een doctor umbraticus. Daarvoor was hij te veelzijdig ontwikkeld en had hij een te open oog voor het volle menschenleven. Wij herinneren slechts dat hij zelf, als rector, de Amsterdamsche gymnasiasten opwekte om zich des zomers in het Gooi te oefenen in den wapenhandel.

Van den Es was lid van vele wetenschappelijke vereenigingen. Zijn portret, geschilderd door J o s s e l i n d e J o n g, versiert de Senaatskamer der Amsterdamsche universiteit, terwijl een ander, door J a n V e t h geteekend, in de docentenkamer van het Amsterdamsch gymnasium is opgehangen.

V.d. Es was gehuwd, van 1857 tot 1902, met Louise Augusta du Cloux, uit welk huwelijk geen kinderen geboren werden. Hij overleefde zijn vrouw nog zeven jaren, stierf te Baarn op 78-jarigen leeftijd en werd te Utrecht begraven.

Behalve het reeds genoemde en met voorbijgaan van artt. in tijdschriften (*Mnemosyne*, *Speetator*, *Museum*), dag- en weekbladen, vermelden wij als geschriften van Dr. A.H.G.P. van den Es: *Opstellen ter vertaling in het Grieksch*, 3 dln. (1854-62); *Commentatio de legibus Atticis, quae pertinent ad parentum liberorumque jura* (1863); *Grieksch- Nederlandsch Woordenboek* (zijn hoofdwerk, 1864; 6de dr. 1908); *Grieksche antiquiteiten* (1865); *De jure familiarum apud Athenienses* 1865); *Letterkunde der Grieken en Romeinen* (1867); *Grieksche spraakkunst* (1870); *De Heliaea van Athene*, studie op het gebied van 't Attische staatsrecht (1871); *Over de beste middelen om het doel van het gymnasiaal onderwijs te bereiken* (1873); *Het vierde eeuwfeest van het stedelijk gymnasium te Utrecht* (1874); *Matricula continens nomina discipulorum Scholae Hieronymianae apud Trajectinos ad Rhenum* (1876); *Lijsten van leerlingen der Hieronymusschool te Utrecht gedurende de jaren 1631, 1632, 1633, 1658 en 1659* (1877); *De herleving der classieke studiën* (1878);

De studie der Gricksche oudheidkunde (1883); *De l'organisation des études dans les Gymnases de Hollande* (1892, voorkomende in de *Revue internat. de l'enseignement*) en *Waarom Grieksch?* (1898).

Zie: Rogge in *Levensber. Letterk.* 1910, 115; Ritter in *Eigen Haard* 1901, 392 (met portr. naar de schilderij van Josselin de Jong); en *Utrechtsch Dagblad* van 10 Aug. 1909.

Zuidema

[Evers, Carel Joseph, baron]

EVERS (Carel Joseph, baron), Nederlandsch krijgsman, 8 Mei 1773 te Brussel geb. en 9 Aug. 1818 op 't kasteel Jambes in Namen overl. Hij trad al vroeg in dienst bij de cavalerie der Nationale garde zijner geboortestad. 4 Nov. 1788 werd hij sergeant bij een bataljon jagers; daarna onderluitenant der dragonders te Namen. Bij de komst der Oostenrijkers in de Zuidelijke Nederlanden ging hij in Franschen dienst over en verwierf zich hier wegens betoonde moed en beleid vele lauweren, zoowel voor Menin als aan de Lije, de Sambre, de Maas en den Rijn; iets later ook in Hannover en Italië. Ras bevorderd, diende hij als kolonel in Spanje, waar hij zich eveneens bij herhaling door groote dapperheid onderscheidde. Bij besluit van 31 Mrt. 1812 werd hem de rang van brigade-generaal toegekend en als zoodanig nam hij deel aan den veldtocht van Napoleon naar Rusland. Weldra verhief de keizer hem in den adelstand. Te Koningsbergen werd hij 5 Jan. 1813 krijgsgevangen gemaakt, doch reeds het volgend jaar weer vrijgelaten. 18 Sept. 1814 bevorderde koning Willem I der Nederlanden hem tot luit.-generaal. Nadat hij eenigen tijd aan 't hoofd der reserve-cavalerie had gestaan, zag hij zich belast met het bevel in 't zesde militair commando. Tal van onderscheidingen vielen hem ook in deze periode ten deel. Na zijn dood op bovengenoemd kasteel werd hij 12 Sept. 1818 met militaire eer in de Groote Begijnenkerk te Brussel begraven.

Steendruk door J.J. Rousseau.

Zie: *Biogr. Univ.* VII, 153 en 154.

Zuidema

[Evers, Everhardus]

EVERS (Everhardus), verdienstelijk ingenieur, zoon van Rie n k o E. en E l i z a b e t h L u b b e r s , geb. 17 Nov 1775 te Beerta (prov. Gron.) overl. te Kleef 29 Sept. 1840.

9 Juni 1795 als buitengewoon ingenieur aangesteld, werd hij weldra luitenant-ingenieur, tijdens den veldtocht in Noord-Holland. 10 Mrt. 1800 tot kapitein bevorderd, maakte hij in dien rang de veldtochten in Oostenrijk (1805), in Zeeland (1809) en Rusland (1812) mee. Vervolgens diende hij in Saksen en Pruisisch Silezië, streed in 1813 bij Lützen, Bautzen, Leipzig en Hanau, gelijk een jaar later in Frankrijk. In 1814 in Nederlandschen dienst overgegaan, werd hij nu tot majooringenieur bevorderd en klom weldra tot nog hoogere rangen bij de genie op. Als directeur der tweede fortificatie-directie tot generaal-majoor bevorderd (29 Juli 1831), werd hij in 1840 gepensionneerd. Koning Willem I benoemde hem in 1823 tot ridder der Militaire Willemsorde.

Everh. Evers was gehuwd met Anna Catharina D e g e r m a n , die hem een zoon schonk.

Zie: K r a y e n h o f f , *Geschiedk. beschouw. van den oorlog op het grondgebied der Bataafsche republiek* 302.

Zuidema

[Evers, Jan Willem Staats]

EVERS (Jan Willem S t a a t s), verdienstelijk rechtsgeleerde en geschiedkundige, geb. te Arnhem 18 Juli 1828, overl. ald. 23 Oct. 1894, zoon van den volg.; studeerde te Utrecht en promoveerde ald. 25 Oct 1850 op *Theses juridicae*. Hij vestigde zich als advocaat in zijn geboortestad, waar hij van 1854 tot 1866 rechter-plaatsvervanger in de arrondissementsrechtbank was, van 1862 tot 71

lid van den gemeenteraad en van 1880 tot zijn dood lid der Prov.-Staten van Gelderland.

Talrijk zijn de geschriften van zijne hand. Wij noemen: *Arnhem in 1813. Naar de berichten van tijdgenooten en uit onuilgegeven bronnen geschetst* (meer dan ééns gedrukt); *Arnhem in en omstreeks 1572. Eene bijdrage voor Nederland tot de geschiedenis der Spaansche overheersching. Aan officieele bronnen ontleend* (1872); *Hoe werd in de vorige eeuw de veepest in ons vaderland bestreden? Eene vraag uit officieele stukken beantwoord* (1867); *Beschrijving van Arnhem* (1868); *Honderd dagen in Italie en Midden-Europa. Reisherinneringen* (1872); *Van Arnhem op één dag uit en thuis. Reistochtjes* (1879); *De Geldersche Achterhoek in 1799. Eene bijdrage tot den Patriottentijd* (1880); *Johannes Fontanus, Arnhems eerste predikant, en zijn tijd* (1882); *Mr. W.H. Dullert en zijne stichting* (1882). Verder schreef hij een *Kroniek van Arnhem*, uit officieele bescheiden bijeenverzameld (1868); een geschiedkundige beschrijving van *Gelderlands aloude steden* (1891) en tal van opstellen, op de jacht, de visscherij en de geschiedenis der rechtspleging in Gelderland betrekking hebbende. Eindelijk bijdragen in den *Gelderschen Volksalmanak*, de *Oude lijd*, *Themis* en andere tijdschriften.

Zie: Frederiks en van den Branden, *Biogr. Woordenb.* i.v. Zuidema

[Evers, Willem Staats]

EVERS (Willem S t a a t s), verdienstelijk rechtsgeleerde. Hij werd geb. te Arnhem 6 Nov. 1785 en overl. aldaar 9 Dec. 1864, studeerde te Utrecht in de rechten (ingeschr. 27 Apr. 1802) en promoveerde 11 Mei 1807 op een diss. *Deatribus quae problemsuam interfecerunt*. Hij vestigde zich als advocaat in zijn geboortestad, doch verwisselde al spoedig de balie met de magistratuur. In den Franschen tijd was hij eenige jaren substituut van den keizerlijken procureur In 1813 tot officier bij de rechtbank van eersten aanleg te Arnhem benoemd, werd hij in 1838, bij de opheffing dier rechtbank, procureur-generaal bij het Provinciaal gerechtshof van Gelderland, uit welke betrekking hij in 1855 eervol ontslagen werd. Sedert leidde hij een ambteloos leven, maar bleef in tal van betrekkingen nuttig werkzaam: als lid der plaatselijke schoolcommissie, als schoolopziener, als curator der Latijnsche school, als bestuurslid van het toezicht op 't stedelijk ziekenhuis, op het Armbestuur, het Weeshuis enz. Dertig jaren was Mr. Staats Evers ook als lid van den Arnhemschen gemeenteraad werkzaam. (1826-56). Om zijn rechtschapen karakter, zijn kennis en bekwaamheid werd hij algemeen geacht.

Hij schreef: *Iets over Arnhem naar aanleiding van zijne begrooting over 1848* (1848); *Eenige conclusiën en belangrijke zaken, meerendeels vicarieën, tiendregten, erfpachten, grondregten, markenvereeningen en visscherijen betreffende, voor het Provinciaal Geregthof van Gelderland genomen. 2 dln.* (1857); *Lessen van wijsheid uit oude Latijnsche dichters* (1857).

Mr. W. Staats Evers was gehuwd met vrouwe Geertruida Gerharda Weeninck.

Zie: *Arnh. Cour.* van 12 en 19 Dec. 1864.

Zuidema

[Everts, Bernard Hendrik]

EVERTS (Bernard Hendrik), geb. in 1810 te Arnhem, overl. 3 Juli 1883 aldaar. 9 Apr. 1829 werd hij te Leiden ingeschreven als student in de geneeskunde en op 21

Juni 1834 promoveerde hij na verdediging van eene *Diss. Phys. Med. de Haematosi*. Hij vestigde zich als geneesheer te Deventer en werd in 1849 benoemd tot 1sten geneesheer en later tot directeur van het Krankzinnigengesticht 'Meerenberg'. In deze betrek-

king was hij gedurende 24 jaar werkzaam en wijdde zich geheel aan de behandeling der patiënten, in wier belang hij vele verbeteringen zoowel in het gebouw als in de verpleging aanbracht. Nadat hij in Nov. 1873 zijn eervol ontslag had aangevraagd, verhuisde hij naar Arnhem. Behalve de jaarlijksche verslagen betreffende het gesticht 'Meerenberg' verschenen geen bijdragen van hem op wetenschappelijk gebied.

Simon Thomas

[Everts, Evert Jan]

EVERTS (Evert Jan), zoon van Gerard Everts en Helena Beek. Na de omwenteling van 1795 werd hij aangesteld tot buitengewoon ingenieur hier te lande, en vier jaar later tot luitenant-ingenieur. Hij sneuvelde 19 Sept. 1799 bij 't afbreken van de brug te Schoorldam, slechts 23 jaren oud.

Zie: Krayenhoff, *Geschiedk. beschouw. van den oorlog*, 203; Bosscha, *Neerl. held. te Land III*, 205.

Zuidema

[Everts, Hendrikus Petrus]

EVERTS (Hendrikus Petrus), geb. 10 Mei 1777 te Rotterdam en 20 Maart 1851 aldaar overl. Hij was een zoon van Bernardus Everts en Maria van Herenthals. Na eerst als officier in 't Fransche leger te hebben gediend, kwam hij in 1795 als kapitein in dienst bij de Bataafsche Republiek en weldra als aide-de-camp bij den generalen staf hier te lande. Hij streed in Noord-Holland (1799) en Duitschland (1807 en 08), maakte den tocht naar Rusland mee, werd vlug bevorderd en in 1814 als luitenant-kolonel bij 't Nederlandsche leger geplaatst. In 1820 werd hij kolonel, in 1825 generaal-majoor en tevens provinciaal-commandant van Groningen en Drente.

Bij de omwenteling van 1830 bevond Everts zich bij de legerafdeeling onder generaal Cort-Heyligers, en aan hem werd toen (22 Sept.) de onderneming tegen Leuven opgedragen, die evenwel mislukte. Men kon de stad niet binnenkomen en trok zich daarom op Thienen en op St. Truyen terug, 14 Juli 39 werd hij met den rang van generaal gepensionneerd. Bij verschillende gelegenheden ontving hij zoowel in Franschen als in Nederlandschen dienst eervolle onderscheidingen.

Zie: Bosscha, *Neerl. held. te Land III*, 627. Ook *Ned. Adelsb.* 1913, 288.

Zuidema

[Everts, Henricus Joannes Mattheus]

EVERTS (Henricus Joannes Mattheus), geb. te den Bosch 22 Juni 1824, overl. 15 Nov. 1895 te Helvoort, was eerst leeraar aan het Instituut voor doofstommen te St. Michielsgestel, later aan het Klein-Seminarie van 't bisdom 's Hertogenbosch en sedert 1872 pastoor te Helvoort. Hij schreef o.a.: *Gezangen der H. Familiën* (Tilb. 1862); *Altijdurende kalender ten dienste der geloovigen in het bisdom van 's Hertogenbosch* (den Bosch 1866); *Dichtkransje aan het kindje Jezus ter eere* (ibid. 1866); *Groote en kleine Novene voor de eerste H. Communie* (ibid. 1870); *Novene voor het huwelijk* (ibid. 1875); *Het biecht- en communieboekje, voor kinderen na hun eerste H. Communie* (ibid. 1882).

Zie: Frederiks en van den Branden, *Biogr. Woordenb. i.v.*

Zuidema

[Everts, Mr. Jacob Nicolaas]

EVERTS (Mr. Jacob Nicolaas), broeder van Evert Jan bovengenoemd, was 11 Febr. 1785 te Twello geb. en overleed 2 Oct. 1846 in den Haag. Hij begon zijn militaire loopbaan als vrijwilliger bij de Bataafsche infanterie in 1802, doorliep alle rangen en werd in 1805 tot 2den luitenant bij de jagers aangesteld, met wie hij in de twee volgende jaren den veldtocht in Oostenrijk en Pruisen meemaakte.

Door koning Lodewijk werd hij in 1807 als

eerste luitenant geplaatst bij de Garde, waarbij hij twee jaar later tot kapitein bevorderd werd. Hij nam deel aan de krijgsv verrichtingen van dat jaar in Zeeland. Koning Lodewijk vereerde hem met het ridderkruis der Orde van de Unie. In Franschen dienst werd E. kapitein bij de oude Garde en nam hij deel aan den veldtocht in Spanje. 16 Oct. 1811 onderscheidde hij zich te Maganez, waar hij met de zijnen 24 uur lang een overmachtigen vijand tegenhield. In 1813 streed hij in Saksen met niet minderen lof. In 1814 en 15 nam hij deel aan den strijd in Frankrijk. Eerst in 't laatst van 15 keerde hij uit Franschen dienst terug; twee jaar later zag hij zich als majoor bij een bataljon infanterie geplaatst.

Toen de omwenteling van 1830 uitbrak, was E. commandant van het tweede bataljon jagers, met den rang van luitenant-kolonel, en als zoodanig nam hij deel aan vele der krijgsv verrichtingen, ook aan den Tiendaagschen veldtocht. In 1836 werd hij door Koning Willem I tot kolonel en later tot generaal-maj. bevorderd. Ook werd hij door dezen vorst, die hem zeer waardeerde, tot den adelstand verheven. Ook buitenlandsche vorsten, o.a. koning Louis Philippe van Frankrijk, eerden zijn verdiensten.

Zijn portret in steendruk door H.F. Sartor.

Zie: B o s s c h a , *Neerl. held. te Land* III, 378, 556, Bijl. 16; M u l l e r , *Cat. Portr.* 82; *Ned. Adelsb.* 1913, 286.

Zuidema

[Everts, Ulbe Arend]

EVERTS (Ulbe Arend), verdienstelijk rechtsgeleerde en geschiedkundige, geb. 6 Aug. 1799 te Joure, overl. 26 Mrt. 1860 in den Haag. Hij was het jongste (negende) kind van A r e n d E., schout van Joure, en G e e r t j e D i r k s . In 1815 werd hij student aan de hoogeschool te Franeker, vanwaar hij na verdediging van een diss. *de Homeri auctoritate apud Jureconsultos* (1819) naar Leiden vertrok, daartoe aangelokt door het verblijf van zijn beroemden dorpsgenoot prof. Borger (IV kol. 222). Het volgend jaar begaf hij zich naar de hoogeschool te Groningen, waar hij 22 Juni 1822 tot Jur. Utr. Dr. promoveerde op een *Disputatio juridica de morte civili*. Hij vestigde zich nu in zijn geboorteplaats als advocaat, doch werd kort daarna rechter in de arr. rechtbank te Heerenveen; in 1838 werd hij president dier rechtbank, in 1847 raadsheer in het Provinciaal gerechtshof van Friesland en twee jaar later lid van den Hoogen Raad der Nederlanden. Van zijn verdere maatschappelijke betrekkingen noemen wij slechts die van schoolopziener. Ook was hij lid van meer dan één geleerd genootschap, inzonderheid een ijverig medelid van het Friesch Genootsch., waarin Mr. U.A. Everts bij herhaling een spreekbeurt waarnam.

In de *Vrije Fries* vindt men tal van opstellen van zijne hand opgenomen, evenals in den *Frieschen Volksalmanak*. Met G.H.M. D e l p r a t bezorgde hij de *Mémoires de Sicco van Goslinga* (Leeuw. 1857) en met Dr. H. A m e r s f o o r d t gaf hij uit: *Verhaal van de verrigtingen der Jesuïeten in Friesland, door Pater Willem van der Heyden* (Leeuw. 1842). Eindelijk schreef hij een prijsantwoord bij het Stolpiaansch legaat *Over de pligten van Overheden en Onderdanen* (Leiden 1834).

De schrijver van onderstaand levensbericht noemt hem 'een toonbeeld van wat een krachtige ziel in een zwak lichaam vermag.'

Zie: Mr. J. D i r k s in *Hand. Maatsch. Ned. Letterk.* 1860, 410; *Weekbl. van het Regt*, 28 Juni 1860; *Dagbl. van 's Gravenhage*, 28 Mrt. 1860.

Zuidema

[Everts, Mgr. Willem]

EVERTS (Mgr. Willem), directeur van de inrichtingen van onderwijs te Rolduc, geb.
te

Sevenum (bij Venlo) 8 Mrt. 1827, overl. 8 Juni 1900. Zijn ouders waren P. E v e r t s , burgemeester der gemeente Sevenum, en M.G. H o e b e n . Na zijn eerste onderwijs op de dorpsschool zijner geboorteplaats te hebben ontvangen, werd hij op de normaalschool van Rolduc gedaan (1838), vanwaar hij twee jaar later naar het gymnasium van Venraai werd gezonden; drie jaar later keerde hij als seminarist van hier naar Rolduc terug. Na voltooide studie werd hij 20 Sept. 1851 priester gewijd en kort daarna tot leeraar in de classieke en moderne talen te Rolduc benoemd (1852). In 1868 zag hij zich tot directeur der inrichtingen van onderwijs aldaar (klein-seminarie, gymnasium en hogere burgerschool) benoemd. Hij bekleedde deze betrekking tot 1893, toen hij door 't hoofdkiesdistrict Roermond tot lid der Tweede Kamer werd gekozen, welk mandaat in 1897 vernieuwd werd.

Man van smaak, kennis en oordeel, wist Everts zijn leerlingen liefde in te boezemen voor de schoonheden der meesterwerken van de oude en de nieuwe letterkunde. 'Als leeraar in de classieke en moderne talen heeft hij zijn ongewone talenten gewijd aan de letterkundige opleiding en artistieke ontwikkeling zijner studenten, onder wie menig letterkundige van naam later welverdiende hulde bracht aan de hoge begaafdheden van den docent, die door zijn boeiende voordracht, zijn oordeelkundige verklaringen en opmerkingen zijn jeugdige toehoorders wist te boeien.' Als directeur der hem toevertrouwde inrichtingen van onderwijs heeft Everts deze scholen meer en meer op Nederlandsche leest weten te schoeien. Vóór hem werd het onderwijs er meest in 't Fransch gegeven; bijna alle leerboeken te Rolduc gebruikt waren destijds Fransche of Belgische manuels.

8 Mei 1887 werd de bekwame man honoris causa door de Universiteit van Leuven tot doctor in de filosofie en letteren bevorderd.

Van zijn weinig talrijke geschriften noemen wij alleen zijn *Geschiedenis der Nederlandsche letteren* (1868).

Zie: *Levensber. Letterk.* 1905, 115; voorts *Rolduc in Woord en Beeld* (1902), 165. Zuidema

[Evertsen]

EVERTSEN, zeeuwsch geslacht van zeevarenden; hun naam is in de zeeschiedenis bekend als een der roemrijkste uit het heldentijdperk der 17e eeuw; als vlootvoogden der zeeuwsche admiraliteit hebben zij veel bijgedragen tot behoud van het vaderland. De stamvader is E v e r t H e i n d r i c x s s e n , een visscher die zich in 1572 bij de Watergeuzen voegde; gest. in 1601. Hij was tweemaal gehuwd, eerst met L e y n t j e L e y n s e , daarna met A a r n o u t j e B a s t i a e n s s e ; zijn zoons droegen alle den naam E v e r t s z o o n , welke vervolgens is overgegaan in den familienaam E v e r t s e n . Uit het eerste huwelijk stammen drie zoons: 1e. H e n d r i k E v e r t s e n , deze was blind, is getrouwd geweest met N e e l t j e C o r n e l i s s e ; 2e. J o h a n E v e r t s e n (kol. 183), de Kapitein; 3e. E v e r t E v e r t s e n is in 1600 gehuwd met M a a y k e n H e n d r i c k s e . Uit het tweede huwelijk is geboren G e e r t j e E v e r t s e n getrouwd met J a n G h y s e l i n k , raad en burgemeester der stad Vlissingen, daarna in Brazilië in dienst van den Staat.

Herman

[Evertsen, Cornelis (1)]

EVERTSEN (Cornelis) (1), bijgenaamd de Oude, jongste zoon van Johan (1), de Kapitein kol. 183) en van M a a y k e n J a n s , werd den 4 Juli 1610 te Vlissingen

geboren, en trad reeds vroeg in den zeedienst bij de admiraliteit van Zeeland. Eerst voer hij aan boord van het schip van zijn ouderen

broeder J o h a n , ging daarna ter kaapvaart, om ten slotte in 1636 het bevel over een oorlogsschip te aanvaarden. Na verschillende gevechten met de Duinkerkers, was hij in 1639 bij Duins, en bleef verder tot den Munsterschen vrede ter zee tot bescherming der koopvaarders. In den Engelschen oorlog werd hij in Juni 1652 tot kommandeur bevorderd, had een belangrijk aandeel in de zeeslagen van dien tijd, geraakte in Engelsche gevangenschap, maar keerde na 3 maanden in het vaderland terug, en werd in 1654 schout-bij-nacht. Tot 1659 voer hij tot bescherming der koopvaarders, en maakte in dat jaar, onder de vlag van zijn broeder J o h a n , de groote onderneming tegen Zweden mede, droeg daarbij veel bij tot de verovering van Kartemunde en Nijborg. Van 1661 tot 1663 streed hij onder bevel van de Ruyter tegen de Barbarijsche zeeroovers, werd 16 Dec. 1664 benoemd tot vice-admiraal, en woonde als zoodanig den ongelukkigen zeeslag van 1665 bij, waarin van Wassenaer sneuvelde. In Juli 1665 werd hij, in de plaats van zijn broeder Johan, tot luitenant-admiraal van Zeeland verheven. Hij sneuvelde 11 Juni 1666 in den Vierdaagschen zeeslag, en werd te Middelburg in de Oude kerk begraven; zijn geschilderd portret is in de Oudheidkamer te Middelburg. Prenten door A. de Jode en H. Rokesz.

Hij was in 1640 gehuwd met J a n n e k e G o r c o m s , zuster van de vrouw van zijn broeder Johan en in 1659 in tweede huwelijk met J o h a n n a I t a , dochter van den vice-admiraal P i e t e r A d r i a e n s z o o n I t a . Uit het eerste huwelijk zijn geboren: 1e. J o h a n , geb. 1641, vaart met zijn vader ter zee en sterft in 1659; 2e. Cornelis, bijgenaamd de Jongste (kol. 181); 3e. E v e r t ; 4e. C a r e l , geb. te Vlissingen in Mei 1646; hij was de eerste van zijn geslacht, die te land diende, eerst als vaandrig, daarna als luitenant bij de mariniers, was als zoodanig bij den slag bij Seneffe in 1674; sneuvelde den 11 April 1677 in den slag bij Mont-Cassel; 5e. P i e t e r , geb. 1648, boekhouder bij de Oost-Indische Compagnie; gest. 1703; 6e. M a r i a , getrouwd met C a r e l d e R i d d e r , kapitein bij de landtroepen van den Staat; 7e. C a t h a r i n a , jong gestorven; 8e. G e l e y n , jong gestorven; 9e. G e l e y n , jong gestorven; 10e. G e l e y n ; 11e. J o h a n n a , jong gestorven; 12e. H e r m a n .

Uit het tweede huwelijk zijn geboren: 1e. J o h a n n a , getrouwd met W i l h e l m u s v a n G r i j p s k e r k e , raad der stad Vlissingen; 2e J o h a n Z e e l a n d i c u s , geboren in 1666 na den dood zijns vaders, wordt in 1696 raad en secretaris van Vlissingen, sterft ongehuwd in 1710.

Herman

[Evertsen, Cornelis (2)]

EVERTSEN (Cornelis)(2), bijgen. de Jonge, tweede zoon van Johan (kol. 184), werd 16 Apr. 1628 te Vlissingen geb., en werd eveneens vroeg voor den zeedienst opgeleid. Hij werd in 1652 scheepsbevelhebber, woonde de zeeslagen van 1652 en 53 bij, en werd in dat jaar zwaar gewond; hij vergezelde zijn oom Cornelis den Oude en de Ruyter op hun tocht naar Algiers in 1663, en streed dapper in den ongelukkigen slag bij Lowestoft. Hij werd 7 Juli 1665 tot schout-bij-nacht bevorderd, woonde de gevechten van 1666 bij, en werd 20 Aug. van dat jaar benoemd tot vice-admiraal van Zeeland. Hij was het volgend jaar bij den tocht naar Chattam, munt uit in den zeeslag van 1672 tegen de vereenigde Engelsche en Fransche vloten, betoont groote kloekmoedigheid in het gevecht tegen dezelfde zeemachten in het jaar 1673 en helpt de overwinning bevechten in 1674. Wordt in 1675 aangesteld tot kommandeur van Vlissingen en majoor van het fort Ram-

mekens; in 1676 was hij weder aan het hoofd van een eskader naar de Oostzee, en voerde in 1678 het bevel over de vloot, bestemd om met de Spaansche vloot samen te werken tegen Messina.

Hij overleed te Vlissingen den 20 Sept. 1679; zijn geschilderd portret is in het stedelijk museum te Middelburg. Prent door J. Houbraken. Hij is tweemaal gehuwd, eerst met Maria Raule, dochter van B. Raule, raad der stad Vlissingen, en vervolgens met Agnes Le Sage, dochter van Willem Le Sage, eerste edele in de Rekenkamer van Zeeland. Uit dit laatste huwelijk zijn geboren: 1e. Johan, geboren 1667, jong gestorven; 2e. Johan, geboren 1669, schepen en raad der stad Vlissingen, getrouwd met Catharina Sara Elfsdyk, dochter van Johan Elfsdyk, raadsheer in den hove van Vlaanderen; 3e. Cornelis, geb. 1676, jong gestorven.

Uit het huwelijk van Johan Evertsen met Catharina Sara Elfsdijk zijn twee zoons geboren, van wie de jongste Cornelis Johan vroeg is gestorven. De oudste zoon Johan Wilhelm geboren in 1698, was kapitein onder de Friesche gardes in 1726, verliet den dienst in 1729, werd pensionaris honorair der stad Veere; werd in 1731 benoemd tot majoor in een regiment, vervolgens tot luitenant-kolonel en eindelijk tot groot-majoor van 's Hertogenbosch; sterft in 1745. Hij was gehuwd met Constantia Thierry, dochter van Johan Thierry, griffier van het Hof van Holland, uit welk huwelijk zijn geboren: 1e. Catharina Sara, getrouwd met Wouter Eckhardt, kolonel der dragonders; 2e. Johan, heer van Lodijke, de laatste mannelijke afstammeling van den luitenant-admiraal Johan Evertsen; 3e. Helena Adriana getrouwd met Louis Philippe d'Orges, luitenant der Zwitsers.

Johan, heer van Lodijke, zoon van bovengenoemden Johan Wilhelm, geb. te 's Gravenhage den 9 April 1728, trad vroeg in den zeedienst bij de admiraliteit van de Maas, deed als adelborst en luitenant verschillende reizen, en werd in 1751 tot kapitein bevorderd; hij bleef als zoodanig in dienst tot 1758, stierf te Voorburg den 13 Januari 1778; was gehuwd met Cornelia Jacoba van Schuylenburch, dochter van Johan van Schuylenburch, afgevaardigde ter Staten-Generaal. Uit dit huwelijk zijn geen zoons geboren, zoodat de mannelijke stam van den luitenant-admiraal Johan Evertsen is uitgestorven. Er waren twee dochters: 1e Constantia Johanna Wilhelmina Helena getrouwd met G. May van Hunningen, kolonel van de infanterie en kapitein van een compagnie Zwitsersche gardes in Nederlandschen dienst; 2e. Helena Francisca Louisa.

Herman

[Evertsen, Cornelis (3)]

EVERTSEN (Cornelis)(3), bijgenaamd de Jongste, zoon van Cornelis (1) den Oude (kol. 179), geb. te Vlissingen 16 Nov. 1642, ging reeds met zijn tiende jaar naar zee, volgde zijn vader op verschillende tochten, en was in 1665 kapitein van een kaper, geraakte in engelsche gevangenschap, doch werd op last van koning Karel weder vrij gelaten. In 1665 woonde hij den noodlottigen zeeslag bij Lowestoft bij, werd bevelhebber op het schip van zijn vader, zag dien in den Vierdaagschen zeeslag sneuvelen, gelijk hij het sneuvelen van zijn oom Johan in Aug. 1666 bijwoonde. Vervolgens maakte hij den tocht naar Chattam mee. In 1672 als kommandeur naar West-Indië gezonden, vereenigde hij zich aldaar met den commandeur Jacob Binckes en heroverden zij tezamen Nieuw-Nederland en St. Eustatius. In 1675 bevorderd

tot schout-bij-nacht, volgde in 1679 de benoeming tot vice-admiraal en kommandeur der stad Vlissingen, terwijl hij in 1684 opklom tot luitenant-admiraal van Zeeland. Als zoodanig voerde hij het bevel over de voorhoede der vloot, die Willem III naar Engeland overbracht, keerde het volgend jaar in het vaderland terug, en gebood in 1690 een vloot, die de voorhoede uitmaakte van de gecombineerde Nederlandsche en Engelsche strijdmacht tegen Frankrijk; onverschrokken streed hij bij Bevesier. Nog eenmaal, in 1692, stond hij aan het hoofd eener vloot voor een aanslag tegen Duinkerken, doch deze aanslag verviel en sedert heeft hij zijn betrekking van luitenant-admiraal alleen vervuld door zitting te nemen in de Admiraliteit van Zeeland. Hij droeg den bijnaam van Keesje de Duivel; gestorven te Middelburg in Nov. 1706, en begraven onder de tombe van zijn vader en zijn oom. Zijn geschilderd portret is in het stedelijk museum te Middelburg. Prent door J. Houbraken.

Herman

[Evertsen, Evert]

EVERTSEN (Evert), zoon van Cornelis (1) den Oude, geb. te Vlissingen in 1644, treedt vroeg in den zeedienst, vaart vele jaren met zijn vader; wordt in den zeeslag van 65 zwaar gewond en woont op het schip van zijn vader den Vierdaagschen zeeslag bij. Hij krijgt in 1667 het bevel over een vaartuig, waarmede hij naar Suriname vertrekt, raakt op dien tocht slaags, waarbij hem een been wordt afgeschoten, als gevolg waarvan hij in December 1667 overleed.

Herman

[Evertsen, Geleyn]

EVERTSEN (Geleyn), zoon van Cornelis (1) den Oude (kol. 179), geb. 22 Juni 1655, gest. te Middelburg 25 Juli 1721 op zijn hofstede Zeerust. Hij ging reeds vroeg naar zee, voer zoowel ter koopvaardij als bij de kaapvaart; woonde als luitenant den zeeslag van Solesbay en de drie groote zeeslagen van 1673 bij, nam deel aan den tocht van de Ruyter naar de Caraïbische zee, en werd bij den aanslag op Martinique gewond. In 1679 tot kapitein bevorderd, was hij in 1683 bij den tocht naar Gothenburg, werd in 1685 schout-bij-nacht en hielp in 1688 Willem III in zijn onderneming tegen koning Jacobus. In 1690 is hij onder Almonde in de Middellandsche zee, neemt twee jaar later deel aan de overwinning bij La Hogue, en hielp in 1694 onder Callenburgh Barcelona te ontzetten. In 1695 benoemd tot vice-admiraal, maakt hij in 1700 met Almonde den tocht mede naar de Sont; bij het uitbreken van den Successie-oorlog wordt hij belast met de bewaking der Vlaamsche kust en de bescherming der zeegaten. In 1707, werd hem, na het overlijden van zijn broeder Cornelis, de waardigheid van luitenant-admiraal opgedragen. Den 2. Augustus 1721 in den familie-grafkelder te Middelburg begraven. Geschilderd portret in het stedelijk museum te Middelburg. Prent door J. Houbraken.

Hij is tweemaal gehuwd, eerst met Adriana van der Stringe, dochter van Johan van der Stringe, ontvanger-generaal van Zeeland, en daarna met Johanna van Citters, dochter van Aernout van Citters, ambassadeur aan het Engelsche hof; hij had geen kinderen.

Herman

[Evertsen, Herman]

EVERTSEN (Herman), zoon van Cornelis (1) den Oude (kol. 179), geb. te Vlissingen 28 Oct. 1657, werd in 1674 vaandrig en in 1677 luitenant der mariniers. Naderhand ging hij weder in den dienst te lande over, was in 1726 kolonel. Hij overleed te Vlissingen 5 Sept. 1730 en is ald. begraven. Zijn vrouw, *M a r i a W o o d*, schonk hem 4 dochters die alle jong zijn gestorven, en een zoon, *C o r n e l i s*.

Herman

[Evertsen, Cornelis]

EVERTSEN (Cornelis), zoon van bovengen. Herman, werd 4 October 1690 te Vlissingen geboren; overleden te Vlissingen 8 Januari 1773 en aldaar begraven. Eerst voor het burgerlijk bestuur opgeleid, verkoos hij den dienst ter zee, en ging in 1706 als vrijwilliger sloop, doch ging, op aandrang zijner familie over bij den dienst te lande. In 1747 verkreeg hij als luitenant-generaal van de infanterie der Nederlanden het bevel over Walcheren.

Hij was eerst gehuwd met Catharina Elisabeth de Ridder, dochter van Jan de Ridder, luitenant-kolonel van het voetvolk, uit welk huwelijk een dochter is geboren, die vroeg overleed. Uit zijn tweede huwelijk met Martha Cornelia Ockerse, dochter van Cornelis Cornelisse, burgemeester der stad Zierikzee, stammen 8 dochters en twee zoons, van wie de jongste, Cornelis, jong stierf, terwijl de oudste, Herman geb. 1727, in 1747 raad der stad Middelburg en schepen was, in 1751 rentmeester-generaal, 1757 thesaurier, in 1769 burgemeester van Middelburg; gestorven in 1778. Hij was tweemaal gehuwd, eerst met Anna Maria Parker, dochter van Wilhelm Parker, burgemeester van Middelburg, en daarna met Magdalena Maria van Gelre, dochter van Johan Herman van Gelre, pensionaris en secretaris der stad Zierikzee.

Uit het huwelijk van Herman met Anna Maria Parker stammen twee zoons, Cornelis en Wilhelm. Cornelis, geboren 28 Mei 1753, gest. 17 October 1809 was burgemeester van Zierikzee, gehuwd met Louisa Wilhelmina van den Broek, uit welk huwelijk geen kinderen zijn geboren.

Wilhelm geboren 2 Sept. 1754, gestorven op Zeerust 8 Januari 1802, was eerst boekhouder der Oost-Indische compagnie, vervolgens griffier op het kantoor van registratie te Middelburg. Uit zijn huwelijk met Sara Geertruid Lambrechtsen zijn 3 zoons geboren: Herman, Nicolaas en Cornelis Constantijn, welke laatste jong is gestorven.

Herman, geb. 16 Aug. 1776, volgde het voetspoor van zijn voorvaderen en vertrok in 1791 met een Oost-Indisch schip naar Java; op de terugreis in 1792 met het compagnieschip Barbestein is hij met het geheele schip verongelukt.

Nicolaas, geb. 27 Aug. 1778, oefende de praktijk uit als advocaat; hij overleed den 20. Juni 1808, ongehuwd.

Uit het huwelijk van Herman Evertsen met Magdalena Maria van Gelre stamt een zoon, Cornelis Cromstrien geb. 9 Juli 1768, gest. 14 Juni 1818, schepen en raad der stad Middelburg. Uit zijn huwelijk met Christina Petronella Angelina Vegelin van Claerbergen is alleen een dochter geboren, zoodat met hem de man. nelijke stam van den luitenant-admiraal Cornelis Evertsen den Oude is uitgestorven.

Herman

[Evertsen, Jan]

EVERTSEN (Jan), bijgenaamd de Jonge, oudste zoon van Johan (2) (den luit.-adm.), werd 15 Sept. 1624 te Vlissingen geb., vergezeld zijn vader reeds vroeg ter zee en was in 1646 kapitein, als hoedanig hij eerst ter kaapvaart voer. Hij sneuvelde 22 Sept. 1649 in een gevecht met een Turk en is te Fernambuco begraven.

Herman

[Evertsen, Johan (1)]

EVERTSEN (Johan) (1), de tweede zoon van Evert (kol. 179), bijgenaamd de kapitein, is in 1600 door Prins Maurits tot kapitein ter zee aangesteld; hij streed onder Justinus van

Nassau en Hautain. sneuvelde op de fransche kust bij La Rochelle 28 Juni 1617 en werd in die stad begraven. Hij was gehuwd met Maayken Jans, gest. 1647, uit welk huwelijk zijn geboren: 1e. Maayken getrouwd met Jan le Sage; 2e. Tanneken, welke driemaal is getrouwd. als met Gilles Cornelisse, met Rochier Lambrechtsen en met Hendrik Havichorst; 3e. Evert, die vroeg is gestorven; 4e. Johan de bekende luit. -adm. (zie beneden); 5e. Evert geb. te Vlissingen 15 Sept. 1603, die in 1619 tot scheepsbevelhebber werd bevorderd en den 31. Dec. 1625 voor Grevelingen sneuvelde in een gevecht met een Duinkerker. Hij werd den 4 Januari 1626 te Vlissingen in de Groote kerk begraven. Hij was gehuwd met Margaretha Vernon, uit welk huwelijk een zoon is geboren, Evert, die vroeg is gestorven; 6e. Pieter die vroeg is gestorven; 7e. Pieter, geboren te Vlissingen 7 Mei 1606, kreeg in 1625 van prins Maurits zijn lastbrief als kapitein van een commissievaarder; sneuvelde in 1625 in een gevecht met een Duinkerker; begraven in de Groote kerk te Vlissingen; 8e. Geleyn, geboren te Vlissingen 18 October 1607, sneuvelde den 3 Mei 1627 ter hoogte van Lissabon in een gevecht met een Portugees, terwijl hij zich bevond op het schip van zijn broeder Johan, begraven te Falmouth; 9e. Janneken, getrouwd met Jan Remussen; 10e. Cornelis (1), luitenant-admiraal, bijgenaamd 'de Oude' (kol. 179); 11e. Catelyntje, jong gestorven.

Herman

[Evertsen, Johan (2)]

EVERTSEN (Johan) (2), geb. te Vlissingen in Jan. 1600, is reeds vroeg door zijn vader voor den zeedienst opgeleid; hij nam in 1625 deel aan de gevechten bij Rochelle, was in 1626 in West-Indië, en ontving in 1628 van de admiraliteit van Zeeland den post van kommandeur; als zoodanig begeleidde hij de door Piet Hein veroverde zilvervloot naar het vaderland. Hij streed in 1631 op het Slaak en in 1636 tegen de Duinkerkers; werd 25 Febr. 1637 bevorderd tot vice-admiraal, en streed als zoodanig in 1639 bij Duins, werkte mede tot de verovering van Sas van Gent in 1644, woonde in 1645 het beleg van Hulst bij, en veroverde in 1646, bij den aanslag van Prins Frederik Hendrik op Antwerpen, de schans 'het Boerengat'. De Fransche koning vereerde hem met de ridderorde van St. Michel. Na den vrede van Munster in 1648 bleef hij als vice-admiraal aan het hoofd van Zeelands vloot. In 1653 was hij bij ter Heyde, alwaar hij werd verwond, en nadat de oorlog met Engeland in 1654 was geëindigd, genoot hij vijf jaren rust. In 1659 kommandeerde hij een Zeeuwsch eskader in de expeditie naar de Sont. Den. 16 Dec. 1664 werd Johan Evertsen tot luitenant-admiraal van Zeeland verheven, doch nam na den slag bij Lowestoft, in 1665, zijn ontslag, toen hij bij zijn terugkeer in den Brief door het grauw mishandeld was, en werd vervangen door zijn jongeren broer Cornelis. Na diens sneuvelen in 1666 kwam hij echter weder als luitenant-admiraal op de vloot, had het bevel over de voorhoede in den Tweedaagschen zeeslag, en sneuvelde daarin den 5. Aug. 1666. Hij werd begraven in de Oude kerk te Middelburg; een geschilderd portret van dezen vlootvoogd is in de Oudheidkamer te Middelburg. Prenten door A. Blateling, C. van Daten, A. de Jode en H. Rokesz. Hij was in 1622 getrouwd met Maayken Cornelissen Gorcoms, dochter van den scheepsbevelhebber Cornelis Jansen Gorcoms, uit welk huwelijk zijn geboren: 1e. Jan, bijgenaamd de Jonge (kol. 183); 2e. Catharina, gehuwd met Mattheus de la Palma, schepen, raad en thesaurier

der stad Vlissingen; 3e. Cornelis (2) bijgenaamd de Jonge (zie kol. 180); 4e. Evert, geb. in 1630.

Zie: *Levensbeschrijving van Johan en Cornelis Evertsen* door Mr. J.C. de Jonge; *Onze vloot* (Haarlem 1913); Dr. T. Scheurteer, *Onze mannen ter zee in dicht en beeld; Herinneringsdagen uit de nederl. zee-geschiedenis.*

Herman

[Ewijck, van]

EWIJCK (van), geb. 1645, gesneuveld 1686. Zoon van Herman van Ewyck, lid van de admiraliteit van Amsterdam. In 1678 was hij appointé, in 1683 extra ordinaris kapitein. Hij was gehuwd met Deliana van Heurn, sneuvelde bij Gadix in een strijd tegen fransche schepen en liet tweelingszonen na, Herman en Jan Christiaan, toen 10 jaren oud, die beiden in den zeedienst traden en den rang van kapitein bereikten.

Herman is in 1695 aangesteld tot luitenant; hem werd in 1727 als kommandeur buiten staat om langer te dienen en in zijn onderhoud te voorzien, een maandgeld van f 25 toegekend. Jan Christiaan werd in 1695 luitenant voor Amsterdam, hij is later overgegaan in russischen dienst bij Czaar Peter den Groote, en is 15 Juni 1715 met zijn schip in de lucht gevlogen.

Zie: de Jonge, *Geschiedenis van het Zeewezen.*

Herman

[Eyboldus]

EYBOLDUS, abt der Cisterciënserabdij St. Bernard te Aduard 1301, tot zijn dood 17 Jan. 1305, is wegens zijn kort bestuur slechts wainig vermeld. In 1304 trad hij op als scheidsrechter in een geschil over tienden tusschen het klooster Assen en den schout van Drente. Onder dezen abt wijdde de Cisterciënser bisschop Guido van Elne een altaar in de abdij (I kol. 1004).

Zie: Brugmans, *Kron. v. Aduard in Bijdr. en Med. Hist. Gen. Utrecht XXIII* (1902) 53; J.S. Magnin, *Voorm. Kloosters in Drenthe* (Heerev. 1846) 201; Joosting, *Archief der abdij Assen* (Leid. 1906) 36 no. 9.

Fruytier

[Eylardus]

EYLARDUS abt der Cisterciënserabdij St. Bernard te Aduard bestuurde het klooster 1305-1329, 21 April, datum van zijn dood. Hij deed in de nabijheid der abdij met vele kosten groote waterwerken aanleggen, 1313. Toen 1315 in het geheele land hongersnood heerschte, liet hij een overgrootten ketel maken om dagelijks voor een talrijke menigte spijzen te bereiden. Ten tijde van v. Heussen werd deze ketel nog bewaard in het H. Geest-gasthuis te Groningen. Abt Eylardus ontfermde zich over het klooster der Benedictinessen te Trimunt bij Marum, dat tot groote armoede vervallen was. Hij deed het herstellen en zorgde, dat het in de orde van Citeaux werd opgenomen als dochterklooster van Aduard. De abdij telde in dien tijd nog vele

conversen, zooals blijkt uit het feit, dat deze tijdens de reis van den abt naar het generaalkapittel te Citeaux binnen de zes weken een nieuw ziekenhuis hadden gebouwd, hetgeen de abt, afgeschrikt door de kosten, niet had willen toestaan. Bovendien was 1297 het ziekenhuis der monniken nieuw gebouwd. Het was een bewijs, dat de conversen reeds begonnen geen gezag meer te erkennen, wat weldra hunne geheele of gedeeltelijke afschaffing in de orde ten gevolge had.

11 Juli 1326 regelde Dominus Eylardus abt in Aduwerth met eenige anderen de opvolging van het rechterschap in Huizinge.

Zie: Brugmans, *Kroniek v. Aduard in Bijdr. en Med. Hist. Genootschap Utrecht* XXIII, (1902) 54-55; Uiterdijk *Gesch. Bernardijnen Aduard* (Gron. 1870) 29-31; Heussen *Hist. Ep. Gron.* 34; *Oorkondenbk. v. Gron.* No. 300.

Fruytier

[Eylof, Jan]

EYLOF (Jan), afkomstig uit Groningen, wordt genoemd als hopman over een vendel van 160 Geuzen, dat 26 Juni 1572 naar Leiden werd gezonden, toen deze stad de zijde van den prins van Oranje koos.

Zie: Bor, boek VI, 276; Wagenaar, *Vaderl. Hist.* VI, 367; P.J. Blok, *Geschied. eener Holl. Stad onder de Republick* ('s Gravenh. 1916) 42.

Haak

[Eysell, Johan Christiaan]

EYSSELL (Johan Christiaan), geb. te 's Gravenhage 13 Jan. 1795, overl. aldaar 26 Mei 1872, werd in 1814 buitengewoon geëmployeerde bij het departement van Oorlog, en ging in 1817 over naar het departement van Binnenlandsche Zaken, werd 1826 commies, 1847 referendaris.

Eysell had tot zijn eervol ontslag, dat hem met ingang van 1 Apr. 1862 verleend werd, bemoeienis met al hetgeen de middelen van verkeer, de inpolderingen, droogmakerijen, kanalen enz. aanging. Door zijn invloed viel de keuze van den minister de Kempenaer in 1849 op den bekwamen van der Kun voor inspecteur. Later had hij, vooral in overleg met van der Kun, veel invloed op de ontwerpen der spoorwegen. Zijne verstandhouding met dezen inspecteur, die op zijn voorstel in afwijking van vroeger en later aan het Departement werkzaam was, was zeer vriendschappelijk, en dit droeg veel bij tot een goeden gang der werkzaamheden.

Eysell overleed na een langdurig smartelijk ziekbed.

Men heeft van hem: *Lovensbericht van L.J.A. van der Kun*, Notulen K. Inst. v. Ing. 1863-1864, 142; *Bijzonderheden omtrent J.H. Ferrand*, idem 1866-1867, 46 (niet onder zijn naam).

Ramaer

F.**[Faas, Nicolaas]**

FAAS (Nicolaas), geb. te Amsterdam en aldaar gedoopt 25 Jan. 1736, overl. aldaar 8 Febr. 1795, zoon van **Jacob** (1684-1740) en **Christina van Kuyck** (1693-1758), promoveerde 30 Juli 1756 te Utrecht op een proefschrift *De Usuris*, liet zich als advocaat in zijne geboorlestad inschrijven en werd reeds in 1761 schepen, welk ambt hij daarna nog negen malen, voor het laatst in 1778, bekleedde. Nog vóór zijne promotie

werd hij regent van het Sint Pietersgasthuis. Na eenige commissariaten vervuld te hebben werd hij in 1768 tot lid der Vroedschap gekozen. In de jaren 1782-83, 87-88, 90-91 was hij thesaurier, terwijl hij in 1786, 1789 en 1792 als burgemeester optrad. Als lid van het college van burgemeesteren werd hij in 1786 ambachtsheer wegens Amsterdam van Ouderkerk, commissaris van de artillerie en fortificatie, curator der

Illustre school en scholarch der Latijnsche scholen, commissaris van de stadsgrafgeschutzgieterij en opperdirecteur der Teekenacademie, in 1789 commissaris-politiek in den Kerkeraad en in 1793 stadshoutvester. Sinds 1776 was hij bewindhebber der O.-I. Compagnie. Hij behoorde in den Amsterdamschen magistraat tot de anti-patriotten, doch trad in de politiek niet op den voorgrond. Uit zijn 27 Juli 1762 gesloten huwelijk met Anna Maria Calkoen (1742-1800) werd ééne dochter Anthonia (1763-1792) geboren, die met Mr. D.W. Elias (kol. 150) huwde, en de stammoeder werd van de familie Faas Elias.

Zie: Elias: *De Vroedschap van Amsterdam*.

Breen

[Fabius, Gerhardus]

FABIUS (Gerhardus), vice-admiraal, geb. te Lisse 13 Dec. 1806, overl. 24 Maart 1888, zoon van Jan Christiaan en van Aagje van Voorthuyzen, gehuwd met Johanna Elisabeth Frederika Bouricius, die in Febr. 1870 is overleden. Kwam in October 1820 op de kweekschool voor de zeevaart te Amsterdam, bleef daar tot in 1821, en ging toen varen als kajuitswachter en lichtmatroos; werd in Januari 1824 buitengewoon adelborst, 25 Dec. 1825 adelborst 2e kl. en 1 Juli 1826 adelborst 1e kl.; doorliep verder de verschillende officiersrangen, was tijdens de Belgische onlusten kommandant van een kanonneerboot behoorende tot de derde linie van defensie in de Hollandsche wateren. In 1833 is hij, ingevolge een geheime lastgeving, vier maanden lang onder een valschen naam (T. Burger) op het Noorsche schip Grateerne kruisende op de Gronden, om Nederl. koopvaarders te waarschuwen voor de blokkade onzer kusten. Van Nov. 1838 tot 1 Januari 1842 vaart hij ter koopvaardij als gezagvoerder van de Catharina Agatha. Met Januari 1844 bevorderd tot luitenant ter zee 1e kl. is hij van Januari 1845 tot April 1848 werkzaam in Oost-Indië als adjudant van den schoutbij-nacht v.d. Bosch. In 1854 bevorderd tot kapitein-luitenant ter zee, vertoeft hij in dat jaar en de twee volgende eenige malen als kommandant van een oorlogsbodem in Japan; met 19 Febr. 1860 opgeklommen tot kapitein ter zee, is hij van Sept. 1861 tot Sept. 62 kommandant van de scheepsmacht in West-Indië tijdens verwickelingen met Venezuela. Met Juli 1864 wordt de vlagofficiersrang, als schout-bij-nacht, bereikt, en als zoodanig van Dec. 1864 tot Jan. 68 de zeemacht in Oost-Indië door hem gecommandeerd; het laatste half jaar was hij vice-admiraal, tot welken rang hij met 1 Juli 1867 was bevorderd. Met 1 Juli 1869 op pensioen gesteld zijnde, was hij daarna nog eenige jaren lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

Zie: *Marineblad* 1888/89.

Herman

[Farret, Mr. Johan Pieter]

FARRET (Mr. Johan Pieter), geb. te Amsterdam 26 Juli 1744, overl. aldaar 28 April 1822, zoon van Dirk Farret (1704-1772), tabakskooper en in 1757 schepen van Amsterdam, en Dina Maria Canzius (1719-1755), kleinzoon van Johannes Farret (1670-1714), predikant te Tiel, promoveerde 26 Mei 1768 te Utrecht in de Rechten, op een proefschrift *De intercessione Pauli Apostoli pro Onesimo*. Hij vestigde zich als advocaat in zijne geboortestad, en gaf in 1778 uit een *Tweede Vervolg van de Handvesten ... der stad Amsterdam, voortgezet tot in het jaar 1772*, welk werk hij aan den Magistraat opdroeg. Hij was een der negen personen, die 7

Mei 1787, op aandrang der patriotten, op onwettige wijze tot leden der Vroedschap werden gekozen, en die juist vijf maanden later, na de restauratie, hun

ambt weder moesten neerleggen. Bij de omwenteling op 19 Januari 1795 werd hij lid van het voorloopig comité van Rechtsvordering, dat de oude schepenbank verving. Hij werd gekozen in het College van Repraesentanten van het Volk van Amsterdam, dat den 19den Juni 1795 het bestuur aanvaardde, doch legde het lidmaatschap daarvan op 23 Februari 1796 neder, wegens zijne verkiezing tot lid der Nationale Vergadering voor het 10e district van 't Y. Als zoodanig was hij lid der commissie voor de Constitutie. Bij de verkiezingen voor de tweede Nationale Vergadering (1 Aug. 1797) werd hij, als federalist, niet herkozen. 31 October 1801 trad hij op in het door het Departementaal Bestuur van den Amstel benoemde Intermediair Gemeentebestuur van Amsterdam, dat uit 19 personen bestond, en 12 Maart 1803 werd vervangen door een definitief gemeentebestuur, waarin hij eveneens zitting had, terwijl hij bovendien daarin tot 1 Febr. 1804 ook als wethouder fungeerde. In een lijst, die in 1804 onder de oogen van Napoleon moest komen, waarin Gogel de leden van den Amsterdamschen Raad karakteriseert, heet het van hem: 'homme à préjugés et tenant à tout ce qui est ancien, soidisant patriote et ayant occupé comme tel plusieurs places; petit despote, et à présent le plus grand protecteur de toutes les réactions en faveur du parti orangiste'. Uit dit onwelwillend getuigenis blijkt in elk geval dat Farret, als zoovelen zijner geestverwanten, van de Revolutie genoeg had. In de 20 Januari 1808 opgetreden nieuwe Vroedschap nam hij geen zitting. Bij de invoering der nieuwe rechterlijke organisatie in 1811 werd hij rechter in de Rechtbank van eersten aanleg, wat hij tot zijn dood bleef. Ook was hij sinds 11 Maart 1802 curator van het Athenaeum en van de Latijnsche school.

Na den vrede van Amiens bracht hij een Latijnsch gedicht van Jeronimo de Bosch in Nederlandsche verzen over (Knuttel, 23152).

Hij huwde 24 Maart 1776 Susanna Cornelia Graafland (1749-1803), die hem zeven kinderen schonk. Een zijner zonen Isaac Cornelis (geb. 1 Nov. 1778, overl. 14 Maart 1820), werd in 1804 secretaris van het toen opnieuw ingestelde college van schepenen, en ging in 1811 over als commies-griffier bij de Rechtbank van eersten aanleg.

Zie: Elias, *De Vroedschap van Amsterdam*; Breen, *De regeering van Amsterdam, gedurende den Franschen tijd*, in *Twaalfde Jaarboek van Amstelodamum* (1914); Colenbrander, *Gedenkstukken IV*, I. Inl. LIII.

Breen

[Fay, Jacob Frederik du]

FAY (Jacob Frederik du), geb. te Amsterdam 19 Juni 1682, kinderloos overl. aldaar 5 Febr. 1734, zoon van den voornamen koopman Jacob Frederik (1646-1691) en Maria Pancras (1656-1708), werd secretaris in zijne geboortestad in 1715. In 1722 tot schepen gekozen, kreeg hij in hetzelfde jaar zitting in de Vroedschap. Ook was hij sinds 1721 bewindhebber der O.-I. Compagnie. Hij huwde 12 Mei 1722 met Elisabeth van Alsem (1686-1744), weduwe van Willem Becker Jacobsz. Hij kocht in 1730 de bekende hofstede Meerhuizen aan den Amstel voor f 25000.

Zie: Elias, *De Vroedschap van Amsterdam*.

Breen

[Fay, Jan Noach du]

FAY (Jan Noach du), geb. te Amsterdam 18 Aug. 1683, overl. 1737, broeder van den voorg., was in 1711 en 1716 lid der schepenbank in zijne geboortestad. Na nog

eenige andere ambten bekleed te hebben, werd hij in 1718 bewindhebber der W.I. Compagnie en directeur der Socië-

teit van Suriname. Van 1721-1730 was hij gouverneur van Guraçao. Hij huwde 8 Maart 1716 met Anna Levina Leenderts, Audries dr., weduwe van Constantijn Nobel.

Zie: Elias, *De Vroedschap van Amsterdam*.

Breen

[Fennema, Reinder]

FENNEMA (Reinder), Nederlandsch mijn-ingenieur, geb. te Sneek 1849, overl. op Celebes 1897, was een der eerste leerlingen van de pas opgerichte H.B.S. in Sneek, studeerde in Delft voor mijn-ingenieur, daarna in Clausthal (Harz), deed na zijn laatst examen in Delft (1872) een studiereis naar Hongarije (Zevenbergen) en vertrok twee jaar later als adspirant-ingenieur naar Indië, waar hij aangesteld werd bij de geologische opnemings van Sumatra's Westkust. In 't zelfde jaar deed hij een onderzoek naar kwikerts in de Zuid-Padangsche Bovenlanden en verkende van 1875-79 het geheele terrein van de Padangsche Bovenlanden, waarna hij overgeplaatst werd eerst naar Batavia en later naar Soerabaja, om de boringen van artesische putten te leiden in Semarang, Rembang, Solo en Tegal. In 1881 stelde hij een vernieuwd onderzoek naar de Bengkoelsche kolenvelden in. Na een verlooftijd wegens ziekte kreeg hij in 1886 het toezicht op de petroleum-boringen in Langkat, welke veelbelovende uitkomsten tot de oprichting leidden van de Kon. Mij. tot exploitatie van petroleum-bronnen in Ned. Indië. Na andermaal een jaar verlof te hebben moeten nemen, werd hij in 1895 op het hoofdbureau te Batavia geplaatst, deed in 't volgend jaar een verkenningstocht in de Minahassa, om gouderts op te sporen en trok van hier naar de streek van de Tominibocht, ten einde de om hare geologische gesteldheid vermaarde omgeving van het diepe Posso-meer te onderzoeken, op welk meer hij bij eene hevige stormvloed omkwam. Ruim 22 jaar was F., toegerust met bijzondere theoretische kennis en zeldzaam praktische bekwaamheid, eerst onder en later met den hoofd-ingenieur Dr. R.D.M. Verbeek werkzaam, om meer dan $\frac{1}{5}$ van Java en Madoera geologisch te verkennen. Zijn arbeid, buitengewoon zwaar wegens de moeilijke reizen en zeer gebrekkige hulpmiddelen werd in 1893 beloond door zijne bevordering tot hoofd-ingenieur. De resultaten van zijne onderzoekingen boekte hij in verschillende jaargangen van 1875-96 van het *Jaarboek voor Mijnwezen in Ned. Oost-Indië*. De *Geologische beschrijving van Java en Madoera* (samen met dr. Verbeek, 2 dl. met atlas, 1896) werd, in het Fransch vertaald, door de Académie des Sciences te Parijs in 1899 met den prix Tchihatchef bekroond. In 1886 benoemde de Kon. Academie van Wetenschappen te Amsterdam hem tot lid van hare Wis- en Natuurkundige afdeling. Zijne vrienden in Nederland en in Indië lieten in 1898 een gedenksteen plaatsen in het Hoofdgebouw voor het Mijnwezen te Batavia.

F. was in 1885 getrouwd met E. de Bruine; zijn huwelijk bleef kinderloos.

Zie: R.D.M. Verbeek, *Reinder Fennema in Jaarb. v. Mijnwezen in N.O. Indie*, 1903, 122 v.v.; *Eigen Haard* 31 Maart 1899; *Ingenieur* 1900, II, 5.

Zuidema

[Fino, Samuel]

FINO (Samuel) was van 1645 tot 46, 1649 tot 1651 en 52 tot 56 tooneelspeler aan den Amsterdamschen Schouwburg op een speelloon van f 2. - f 2.50. In 1646 was hij bij een reizend gezelschap en van 1658 tot 1664 bij Fornenbergh's troep; in 1671 was hij zelf directeur.

Zie: K o s s m a n n , *Das Niederl. Faustspiel des 17. Jahrhunderts*, 104, 105, 109, 113;

dezelfde, *N. Bijdr. tot de gesch. v.h. Nederl. toon. in de 17e en 18e eeuw*, 9, 104, 121.

Worp

[Florentii, Joannes]

FLORENTII (Joannes) de Purmaria, van Purmerend of Purmerland, geb. 1450, overleed 1 Dec. 1504 in de Cisterciënserpriorij Galilea bij Monnikendam, waar hij op zeer jeugdigen leeftijd de kloostergeloften had uitgesproken. Hij muntte uit door zijne groote werkzaamheid en ijver in het overschrijven van boeken; bovendien was hij een goed predikant. Sinds anderhalf jaar was hij supprior, toen de prior Arnoldus Katwijk voor de tweede maal naar Warmond geroepen werd, en hij in zijne plaats werd gesteld om Galilea te besturen, Nov. 1483. Gedurende 21 jaar stond hij aan het hoofd der priorij, toen hij na het houden eener indrukwekkende predikatie getroffen werd door eene beroerte en denzelfden dag overleed.

Zie: *W ü s t e n h o f f*, *De Priorij Gallilea in Arch. Nederl. Kerk. gesch.* VII (1898) 310; *Bijdragen Bisd. Haarlem*, XXX, 382.

Fruytier

[Florensz, Nicolaas]

FLORENSZ (Nicolaas), naar Gouda, waar hij omstreeks 1515 geboren werd, gwl. *Goudanus* of *Gaudanus* genoemd, overl. te Leuven 10 Nov. 1565. Hier was hij 22 Mrt. 1537 als primus der philosophie uitgeroepen. Na zijn priesterwijding werd hij pastoor te Bergen-op-Zoom, en arbeidde er, vooral door zijn preeken, met zoo uitstekend gevolg, dat de stad van aanschein veranderde en zelfs het wekelijksch communiceeren gaandeweg toenam. Waarschijnlijk heeft hij te Leuven de Jezuïeten leeren kennen. Tusschen de jaren 1545-1547 sloot hij zich bij hen aan, doch bleef intusschen, op uitdrukkelijk verlangen van Jacqueline de Croy, markgravin van Bergen-op-Zoom, zijn ambt in deze stad waarnemen. In 1548 riep de stichter der Jezuïeten-orde, Ignatius van Loyola, hem naar Rome, en ofschoon de markgravin hem nog herhaaldelijk, als onmisbaar voor haar markiezaat, terugvroeg, bleef haar wensch onvervuld.

Na onder Ignatius' leiding dieper in den geest der orde te zijn doorgedrongen, kreeg hij de opdracht te Venetië aan de oprichting van een college te arbeiden. Bij zijn komst, 27 Mrt. 1550, werd hij ontvangen door den prior Andreas Lippomani. Behalve bij anderen oefende hij ook de zielzorg uit bij zijn landgenooten, die in grooten getale te Venetië vertoefden. Na eenige maanden gelastte hem Ignatius aan de universiteit van Bologna den doctorsgraad in de theologie te behalen, hetgeen 23 Aug. 1550 geschiedde, en zond hem vervolgens naar Ingolstadt, om er met Petrus Canisius eenige lessen te geven aan de theologische faculteit, die geheel in verval was geraakt. Goudanus verklaarde den brief aan de Romeinen en ook de *Ethica* van Aristoteles. De onderneming beloofde echter weinig voor de toekomst, als men er niet in slaagde tevens een college op te richten; niervoor echter stonden voor 't oogenblik de kansen zeer slecht. Daarom gaf Ignatius gehoor aan de uitnoodiging van koning Ferdinand, om enkele paters naar Weenen te sturen, ten einde de universiteit aldaar uit haar treurigen toestand op te heffen. Canisius en Goudanus werden daarvoor aangewezen. De laatste bereikte 9 Mrt. 1552 Weenen, hield er theologische voordrachten en preekte in 't Duitsch voor het volk. Zijn gezondheid liet evenwel dikwijls te wenschen over, en een zekere zwaarmoedigheid verergerde nog zijn toestand.

Na in 1557 naar Rome te zijn gereisd voor de eerste algemeene vergadering zijner orde, die echter geen voortgang kon hebben, zond Paulus IV

hem naar het Colloquium te Worms, waar hij met Canisius en verschillende Nederlandsche godgeleerden een zeer werkzaam aandeel nam aan de schriftelijke voorbereiding der besprekingen. In den winter keerde hij tot herstel zijner gezondheid naar de Nederlanden terug, en verbleef beurtelings te Leuven en te Keulen. Ook te Luik treffen wij hem aan. Voor den prins-bisschop dier stad, Robert II, zoon van bovengenoemde Jacqueline de Croy, stelde hij op: *Ratio compendiarie instituendi futuros pastores quoad doctrinam* (afgedrukt bij H a n s e n , *Rheinische Akten zur Geschichte des Jesuitenordens*, 769-771). Verder bezocht hij Rotterdam, Gouda, Delft, en won er bij de katholieken veel aanzien en vertrouwen.

In 1562 ontving hij van Paus Pius IV last, als nuntius apostolicus met een geheime zending naar Schotland te vertrekken, om de koningin Maria Stuart in haar geheel on-katholieke omgeving te troosten, en aan de bisschoppen en voornamelijk katholieken pauselijke brieven over te brengen. In gezelschap van twee Schotsche jongelieden van voornamen huize, Edmond Hay en William Creynton zou hij den tocht wagen. De calvinistische predikanten hadden evenwel lucht gekregen van het plan, en lieten alle havens en wegen bezetten. Toch kwam Goudanus 19 Juni te Edinburg behouden aan, en vond een onderkomen bij den aalmoezenier der koningin. Slechts ter sluiks kon hij, terwijl het hof de protestantsche godsdiensttoefening bijwoonde, een korte audiëntie bij de koningin verkrijgen, waarin hij haar den brief van den paus overhandigde. Maria verklaarde, dat zij niet vrij was, maar liever wilde sterven, dan het katholiek geloof prijsgeven. Gaarne had Florensz ook de bisschoppen bezocht, doch alleen de bisschop van Dunkeld, Robert Crichton, wilde hem te woord staan; de anderen hielden zich, uit vrees voor de protestanten, voor hem schuil. De indruk, dien Goudanus van den toestand kreeg, was zeer ontmoedigend. Ook hij vermocht er geen verandering in te brengen, daar hij hoofdzakelijk op eigen veiligheid bedacht moest zijn. De predikanten waren zeer opgewonden en mishandelden een Fransch koopman, dien zij voor den nuntius hielden, op gruwzame wijze. Ten slotte gelukte het hem, als matroos verkleed, een schip te bereiken, dat hem naar de Zuidelijke Nederlanden terugbracht. 13 Sept. was hij weer te Antwerpen. Een uitvoerig verslag zijner zending aan den generaal der orde, Laynez, gaf hij aan de twee Schotsche jongelieden mede naar Rome; het is te vinden in *Stimmen aus Maria-Laach* XIX (1880) 84-108. Zeer verzwakt bracht hij nog drie jaar te Leuven door, waar hij preekte en aan de studenten godsdienstonderricht gaf.

Zie: De registers i.v. Goudanus of Gaudanus bij: H a n s e n , l.c.; B r a u n s b e r g e r , *Canisii Epistulae et Acta*, vooral vol. I; *Monumenta historica Societatis Jesu: Chronicon* I-III, en andere deelen dier collectie over de jaren 1547-1565; F o u q u e r a y , *Histoire de la Compagnie de Jésus en France* II (Paris 1913), 87 ss.; *Studiën op godsd. wetensch. en letterk. gebied* LII, 374 vv. *Imago primi saeculi Soc. Jesu*, 867 s.

van Miert

[Fock, Bernardus]

FOCK (Bernardus), geb. te Rijssen in Twente, overl. 1716 te Delden. Studeerde te Leuven, waarschijnlijk 1693 priester gewijd. Juli 1693 werd hij kapelaan bij Theod. de Cock, pastoor te Leiden. Juni 1695 benoemd tot pastoor te Irnsum; in 1696 werd Warrega van zijne parochie afgescheiden en tot afzonderlijke parochie verheven. In 1701 ondertekende hij het request, ten gunste van

Codde naar Rome opgezonden, doch blijkbaar ter goeder trouw, want het volgend jaar erkende hij terstond den provicarius de Cock. Toen Al. van Haeften, Friesland's aartspriester, zich wegens leerverschil onmogelijk maakte, werd deze weliswaar niet officieel ontslagen, maar in 1704 werd Fock belast met de aartspriesterlijke werkzaamheid. In 1708 uit Friesland verbannen, ging hij naar Loenersloot. Toen hij, in 1710 naar den Haag ontboden, om zich over zijne zending te verantwoorden, niet anders kon zeggen, dan dat hij die van den nuntius had - wat in strijd was met de plakaten -, werd hem bij besluit van 20 Maart 1710 ook het verblijf in Holland ontzegd. Hij werd toen waarschijnlijk eerst assistent en in 1713 pastoor te Delden en tevens, naar het schijnt, coadjutor van den Twentschen aartspriester, Henricus Smithuis.

Zie: *Arch. Aartsbisd. Utrecht*, II, 313, vlgg., XX, 168, vlgg.; *Bijdragen Haarlem*, X, 379, vlg.; van Heussen, *Batavia Sacra*, II, 145, 520; *Hist. Episc. Dav.* 67; *Andr. Tiara*, *Annotationes*, 134; Geerdink, *Bijdr. Geschied. Twente*, 121, 361.

de Jong

[Fokke, Catharina Elizabeth]

FOKKE (Catharina Elizabeth), geb. 1727, gest. 1791, zonder twijfel een dochter van één der Fokke's, die in het begin der 18de eeuw aan den Amsterdamschen Schouwburg verbonden waren, danste er in 1738 mee bij de viering van het honderdjarig bestaan; zij werd er later eene der voornaamste actrices en had in 1768 een speelloon van f 5.25, eene jaarlijksche 'recognitie' van f 400 en nog eene andere van f 100 'wegens den zang'. Zij was leelijk, maar trad toch op in teedere rollen. Zij speelde o.a. de titelrol in *Rodogune*, *Sabinus en Eponina* en *Melanide*, Sabyna in *De dood der graaven Egmont en Hoorne*, Iphigenia in *Orestes en Pylades*, Porcia in *De doodelijke minnenyd*, Arsinoë in *Arsazes*, Ismene in *Scilla*, enz. Zij werd de derde vrouw van Punt en volgde hem naar Rotterdam, waar zij als tooneelspeelster optrad en al de ellende meemaakte, die de oude kunstenaar daar heeft ondervonden. Evenmin als haar man werd zij later weer aan den Amsterdamschen Schouwburg aangenomen en waarschijnlijk door hare familie onderhouden. Van 1781 tot 89 was zij kasteleines van den Schouwburg te Rotterdam, maar werd toen bedankt wegens den slechten financiële toestand van die inrlchting. Zij keerde naar Amsterdam terug en is er twee jaren later in het Oude-Mannen en Vrouwengasthuis overleden.

Zie: Haverkorn van Rijsewijk, *De oude Rotterdamsche Schouwburg* 153-162, 181, 250, 285.

Worp

[Fornenbergh, Jan Baptist van]

FORNENBERGH (Jan Baptist van), geb. 1624, gest. 1 Jan. 1697 in den Haag, maakte reeds in 1638 deel uit van een gezelschap reizende tooneelspelers. In het najaar van 1640 speelde hij eenige malen in den Amsterdamschen Schouwburg, waarvoor hij f 10 ontving, en hij was van Nov. 1642 tot Juli 44 en van Febr. tot Oct. 1645 aan dien Schouwburg verbonden voor een speelloon van f 1 - f 2. In 1641 vertolkte hij er de rol van Joab in Vondel's *Gebroeders*. Sedert Oct. 1645 behoorde hij tot een reizenden troep, waarvan hij later directeur werd. Ongeveer in 1660 stichtte hij een schouwburg in den Haag aan den Denneweg, waar hij vrij geregeld voorstellingen gaf, maar hij bleef ook de kermissen bezoeken. Reeds vóór 1660 schijnt hij ook buiten 's lands te zijn opgetreden en in 1665 tot 67 speelde hij te

Altona, Riga, Kopenhagen en meermalen geruimen tijd achtereen te Stockholm, in 1674 tot 76 te Hamburg, Lübeck, Stoekholm en in verschillende

plaatsen van Holstein. Tijdens de vredesonderhandelingen te Nijmegen (1676-78) gaf hij voorstellingen in die stad in het Spinhuis. Sedert 1679 was hij weer in den Haag, maar in 1682 legde hij het directeurschap over zijn gezelschap neer, verhuurde zijn schouwburg en ging stil leven: met zijne reizen had hij nl. een aardig kapitaaltje verdiend.

Fornenbergh is gehuwd geweest met *Helena Heussen*, later met *Maria Noozeman*, wier vader Gillis N. (IV kol. 1033) met eene dochter uit Fornenbergh's eerste huwelijk getrouwd was.

Fornenbergh is bekend als dichter van een bruiloftsvers (*Klioos Kraam*, 1657, 1, 98) en van de klucht *Duifje en Snaphaan* (1680, 81, 88, 1707, 1731), die lang op het tooneel is gebleven.

Zie: *Kossmann*, *Das Nederl. Faustspiel des 17. Jahrhunderts*, 101-121: *de zelfde*, *N. Bijdr. tot de gesch. v.h. Nederl. tooneel in de 17e en 18e eeuw*, 99, 100: *Worp*, *Gesch. v.h. drama en v.h. tooneel*, I, 460: II, 40, 41, 46-49.

Worp

[Franssoon, J.]

FRANSSOON (J.), Schrijver van een 17e eeuwse klucht, *Gierte Wouters, kluchts-wijse ghespeelt inde Amsterdamsche Schouwburgh* (Amst. 1623, 1635, 3e dr. Amst. 1640), een bewerking van een verhaal uit Boccaccio's *Decamerone*; het was ondertekend met zijn spreuk 'Non Nobis'. In 1618 vinden wij van een J. Fransz gedichten in den bundel *Nieuw- Jaerlieden* van de Nederduitsche Academie met de spreuken 't Lyen verwint' en 'Oordeelt recht'. In 1630 komt op 't rederijkersfeest der Witte Angieren te Haarlem een Goudsch rederijker voor, van wien verschillende gedichten in *Der Wit Angieren Eeren-Krans* (Haerl. 1630), steeds met de zinspreuk 'le prijs goede vruchten'. Zijn deze een en dezelfde persoon?

Ruys

[Fruin, Thomas Anthony]

FRUIN (Thomas Anthony), geb. te Rotterdam 10 Nov. 1818, overl. te Leiden 30 April 1878, was de zoon van *Robert Fruin* en *Elisabeth Perk*. Hij studeerde te Leiden eerst in

de rechten, daarna sedert 1838 in de theologie. In 1843 werd hij proponent en werd 4 Aug. 1844 te Pernis beroepen, waar hij 10 Nov. zijn ambt aanvaardde. Deze gemeente verliet hij voor Dordrecht, waar hij 5 Maart 1849 beroepen werd en 24 Juni zijn intrede deed, en de plaats innam van Ds. A.C. Romswinckel. Na een werkzaam leven van 22 jaren, dwong een zwakke gezondheid hem in 1871 zijn emeritaat aan te vragen. In 1872 vestigde hij zich te Rotterdam en in 1877 te Leiden, waar hij overleed. Sinds 16 April 1856 was hij gehuwd met *Agatha Elisabeth Martina Veltman*, dochter van Ds. J.G. Veltman, welke in 1898 te Dordrecht overleed. Geschriften heeft Ds. Fruin niet uitgegeven.

Naar *aanteekeningen*, en *Korte kroniek van Dordr.* 1889.
van Dalen

[Fuyter, Leva de]

FUYTER (Leva de) was van 1638 tot 42 als tooneelspeler aan den Amsterdamschen Schouwburg verbonden, waar zijn hoogste speelloon f 2.20 bedroeg: hoewel hij zich een leerling van van Germez noemde, heeft hij het dus niet ver gebracht. Maar later heeft hij voor het tooneel geschreven, nl. de treurspelen *Bedekten Verrader* (1646), *Het verwarde Hof* (1647)- het is door G. Greflinger vertaald als *Verwirrter Hof* - naar Lope de Vega, *Stantvastige Isabella* (1651) naar Montalvan en *Don Jan de Tessaudier* (1654), dat blijkbaar eveneens naar het Spaansch is vertaald en in 1720 door J.H. Cleiburg werd omgewerkt onder den titel *De gewrooke bloedschande*. Gedichten van hem komen voor in *Amsteldamze Vrolijkheit*, 1647, 13, 16, terwijl hij ook lofdichten schreef op *Vervolgde Laura* (1647) van van Germez en op *Rampzalige liefde* (1649) en *Rode en witte Roos* (1651) van L. van den Bosch. De Fuyter was schilder van beroep.

Zie: Kossmann, *N. Bijdr. tot de gesch. v.h. Nederl. toon. in de 17de en 18de eeuw*, 96 Worp, *Gesch. v.h. drama en van het toon. in Nederl.*, I, 329: II, 54, 127, 128, 157.

Worp

G.**[Galen, Jan van]**

GALEN (Jan van,) geboren te Essen in 1604. Zijn overgrootvader **Adam van Galen** was gehuwd met **Margaretha Bongaarden**, een juffer uit den ridderlijken stam van Papendorp; zijn grootvader was **Gijsbrecht**, en zijn vader **Jan van Galen**. Hij trad in dienst als gewoon matroos, doch klom spoedig op en was op 26 jarigen leeftijd bevelhebber van een schip: hij voer eenigen tijd op zoogenaamde directie-schepen. Hij streed herhaalde malen tegen de Duinkerkers, werd in een dier gevechten gewond, doch herstelde weldra; ook nam hij deel aan den slag bij Duins. Na den vrede met Spanje strijdt hij in de Middellandsche zee tegen de Barbarijsche zeeroovers; wordt bij een overrompeling van zijn sloep te Port Maria zwaar verwond, en met elf wonden overdekt, ter verpleging aan den wal opgenomen, vanwaar hij, na herstel, weder naar zijn schip terugkeert. Bij het uitbreken van den engelschen oorlog is hij in het vaderland, en werd hem als kommandeur het bevel opgedragen over schepen in de Middel-

landsche zee. Hij reisde over land daarheen, en door zijn dapperheid aldaar bekend, werd hij door den groothertog van Toscane ontvangen, die hem per rijtuig naar Pisa liet brengen, vanwaar hij de reis naar Livorno kon vervolgen, alwaar de schepen zich bevonden.

In den slag bij Livorno op 14 Maart 1653 werd hij zwaar gewond, zijn rechterbeen moest onder de knie worden afgezet; hij overleed 9 dagen later aan de gevolgen dier verwonding; zijn lijk werd gebalsemd en aan boord van het schip 'Haarlem' naar het vaderland overgebracht.

Hij werd begraven in de Nieuwe kerk te Amsterdam, waar zijn beeld in marmer op de tombe is uitgehouwen. Zijn portret door J. Lievensz. (waarnaar prenten door H. Rokesz., M. Mozijn, C. Goudsbloem, J. Houbraken, A.v.d. Beek) en A. Willaerts.

Zie: *Levensbeschrijving van eenige voornamste meest nederl. mannen en vrouwen* (1777): *Herinneringsdagen uit de nederl. zee-geschiedenis* door D.F. Scheurleer (1913).

Herman

[Gansfort, Wessel]

GANSFORT (Wessel), Gosfort e.a., bijgenaamd 'Lux mundi' en 'Magister contradictionis', geb. ± 1419 te Groningen, gest. 4 Oct. 1489 aldaar.

Als knaap bezocht hij waarschijnlijk de St. Maartenschool te Groningen. Door de liefdadigheid van O d a Jarges, weduwe van den Groningschen burgemeester Coppen Jarges, werd hij ± 1428 in staat gesteld verder het onderwijs, wellicht eerst te Groningen, kort daarna in de school te Zwolle, te volgen. Te Zwolle werd hij, onder het rectoraat van den rector van het Fraterhuis Dirk van Herxen, in het 'Domus parva', een der convicten van de Broeders van het gemeene leven, opgenomen. Nadat hij de Zwolsche school had afgelopen, werd hij hier tot leeraar aangesteld en gaf hij o.a. onderwijs aan Johannes Canter van Groningen en waarschijnlijk ook aan Herman Torrentinus. Van het convict uit bracht hij meermalen een bezoek aan Thomas à Kempis op den Agnietenberg. Ofschoon hij er over gedacht heeft monnik op den Agnietenberg te worden, dreef zijn begeerte naar kennis hem toch naar de Universiteiten. In het najaar van 1449 werd hij als student in de 'artes' te Keulen ingeschreven; hier nam hij zijn intrek in de 'Bursa Laurentiana'. 1 Dec. 1450 werd hij Baccalaureus artium, in 1452 werd hij - waarschijnlijk in de maand Maart - gepromoveerd tot Magister artium. 20 Dec. 1452 werd hij vrijgesteld van de academische werkzaamheden en vertrok hij, vermoedelijk naar Leuven. Ongeveer 1454/55 vertoefde hij te Parijs, waar hij in aanraking kwam met de voormalige Leuvensche Hoogleraren Hendrik van Zomeren en Nicolaas van Utrecht. Ook ontmoette hij hier wellicht zijn lateren bestrijder Anthonius de Castro. 15 Aug. 1455 werd hij als Hoogleraar in de Faculteit der vrije kunsten te Keulen opgenomen. Gedurende zijn tweede verblijf te Keulen legde hij zich toe op de studie van het Grieksch en het Hebreeuwsch en verdiepte hij zich in de werken van Rupert van Deutz (overl. 1135). In dezen tijd genoot Wessel waarschijnlijk den omgang met Johan Pupper van Goch en Gabriel Biel. Keurvorst Frederik van de Paltz noodigde hem naar Heidelberg, waar hij 1 Juni 1456 werd ingeschreven en sedert 23 Juni werkte in de 'via antiqua'. Hier kwam hij van nabij in aanraking met de theologische twisten tusschen de 'antiqui' en de 'moderni'. In 1458 vertoefde hij kort te Zwolle bij de Broeders van het gemeene leven. In hetzelfde jaar vertrok hij over Keulen, waar hij een verzoek van den Keurvorst om opnieuw naar Heidelberg te komen afwees, naar Parijs. In 1459 is hij te Parijs aangekomen. Onder invloed van Van Zomeren en Nicolaas van Utrecht ging hij hier van de Realisten tot de Formalisten over. De Formalistische richting bevredigde hem korten tijd daarna evenmin en hij schaarde zich vervolgens onder de Occamisten. Tusschen 1460 en 1470 vertoefde Wessel vermoedelijk te Parijs, ofschoon hij een enkele maal deze stad verliet en o.a. een bezoek aan Angers bracht. Een publieke betrekking schijnt hij voor zichzelf niet te hebben bekleed, hij studeerde er hoogstwaarschijnlijk voor zichzelf. Te Parijs maakte hij in dezen tijd kennis met den jurist Ludolf van Veen en misschien ook met den lateren Deken van Naaldwijk Jacobus Hoeck. In 1470 vinden wij Gansfort te Rome, waar hij in gezelschap van Francesco della Rovere (den lateren Paus Sixtus IV) en Bessarion vertoefde. Van Rome uit keerde hij naar Parijs terug, waar wij hem opnieuw in 1471 aantreffen. Hier kwam hij in aanraking met Reuchlin. Ten gevolge van de in

1473 aan de Parijische Hoogeschool gevoerde twisten, heeft Wessel zich waarschijnlijk genoodzaakt gezien Parijs te verlaten. Bisschop David van Bourgondië noodigde hem aan zijn hof, maar Wessel schijnt aan deze uitnodiging geen gevolg te hebben gegeven en vertrok ± 1473 naar Rome, waar hij een ontmoeting had met Paus Sixtus IV. Van Rome reisde hij naar Florence; in 1474 was hij te Venetië. Van daar keerde hij, na wellicht nog een bezoek aan Bazel te hebben gebracht, naar zijn geboorteland terug (± 1475). Tusschen 1475 en 1489 (†) vertoefde hij in hoofdzaak te Zwolle, op den Agnietenberg, in het klooster te Aduard en te Groningen. Als lijfarts van den Bisschop verkeerde hij meermalen aan het hof van David van Bourgondië, die hem zijn bescherming tegen de inquisitie verleende. In 1477 en 1479 ontmoeten wij Gansfort te Zwolle; in 1479 maakte hij voor deze stad deel uit van een politieke zending naar den bisschop te Wijk bij Duurstede. Bij het sterfbed van den rector van het Zwolsche Fraterhuis (overl. 4 Mei 1482) trad hij op als geneesheer. Terwijl hij vóór 1482 behalve te Zwolle meermalen op den Agnietenberg logeerde, vertoefde hij na dien tijd vooral te Aduard en te Groningen. Het was in deze jaren, dat tal van beroemde Humanisten als Agricola e.a. het Aduarder klooster bezochten. Hier bereikte Wessel o.a. een verzoek van Koning Lodewijk XI om naar Parijs over te komen, maar Gansfort bedankte ± 1486 vestigde hij zich voor goed in het Clarissenklooster te Groningen, waarheen zijn 'famulus' Goswinus van Halen hem een tijdlang vergezelde. In het convent ontving hij bezoeken o.a. van Agricola, Oostendorp en Torrentinus. Van hieruit correspondeerde hij met Jacobus Hoeck, Alexander Hegius e.a. Op ongeveer 70-jarigen leeftijd is hij gestorven. Zijn stoffelijk overschot werd bijgezet in de kerk van het klooster. Het graf werd in de 19de eeuw naar de Martinikerk overgebracht.

Het theologische standpunt van Wessel is in den loop der eeuwen zeer uiteenlopend gewaardeerd. Luther, Flacius, Ullmann e.a. zagen in hem een Reformator vóór de Reformatie. De Groningsche school (Hofstede de Groot sen., Muurling e.a.) zagen in hem een vertegenwoordiger van de oorspronkelijke Nederlandsche richting, waarvan de Groningsche richting de voortzetting zou zijn geweest. Van Heussen en Friedrich hielden hem voor Rooms-Katholiek. Ritschl, Schmidt en Paulus vonden in hem Roomsche en kettersche elementen. Lindeboom gaf hem een plaats onder de 'Bijbelsche' Humanisten. Wessel was geen zuiver Rooms-Katholiek; in tal van opzichten, vooral in zijn aflaatbeschouwing wijkt hij af. Evenmin is hij een Reformator vóór de Reformatie. Zijn sacramentsopvatting, rechtvaardigingsleer en bijbelbeschouwing zijn Roomsche. De beschouwingen van de Groningsche school over het Nederlandsche van de theologie van Gansfort tegenover het anti-nationale van het later opkomende Calvinisme, zijn onhoudbaar. Daarentegen heeft Lindeboom Wessel terecht een plaats onder de 'Bijbelsche' Humanisten aangewezen. In zijn theologisch denken zijn er naast Neo-Plato-nische-Humanistische invloeden, gegevens die aan Augustinus, Dionysius Areopagita en Bernard van Clairvaux herinneren. Men kan hem slechts zeer gedeeltelijk een voorloper van de Hervorming noemen. Wel kan men zeggen dat hij door zijn Augustinianisme, zijn voorliefde voor de 'antiquae scripturae', ook door zijn verzet tegen Aristoteles en zijn streven naar een religieusindividualistische leekenvroomheid, aan het tot

stand komen of het in stand houden van eenige voor het ontstaan der Hervorming noodzakelijke voorwaarden heeft medegewerkt.

Gansfort heeft grooten invloed geoeffend; in den Groningschen kring rondom Wilhelmus Frederici, op Goswinus van Halen, Hardenberg, Praedinius, te Aduard, op den Agnietenberg e.c. Het is bekend, dat Hoer geschriften van Wessel in de papieren van den Deken van Naaldwijk Hoeck vond, een en ander aan Hinne Rode gaf, door wiens bemiddeling zij ook binnen den gezichtskring van Luther, Oecolampadius en Zwingli kwamen. Na zijn dood werd de aflaatleer van Wessel door den Haagschen Dominicaner Anthonius de Castro bestreden. Van zijn boeken werden verschillende door den Dominicaan verbrand.

De voornaamste van zijn geschriften zijn: *Tractatus de oratione, Scala meditationis, De causis incarnationis et de magnitudine Dominicae passionis, De sacramento eucharistiae* en de korte verhandelingen in de *Farrago Wesseli* samengevat. De beste uitgave van zijn werken is de Groningsche van het jaar 1614. Over de bronnen van zijn levensgeschiedenis, zijn geschriften, de uitgaven van zijn werken, oudere en nieuwere literatuur, zijn theologie enz. vergelijk men: M. van Rhijn, *Wessel Gansfort*, 's Gravenhage 1917. Van de nieuwste literatuur noemen wij nog: J.G.C. Joosting, *Wessel Gansfort lijfarts van bisschop David*, in *Gron. Volksalm.*, Gron. 1917; E.W. Miller - J.W. Scudder, *Wessel Gansfort. Life and Writings*, 2 Tom. New York 1917, en de studiën van M. van Rhijn, *Jacobus Hoeck in Ned. Arch. v. Kerkgesch.*, 1915, 209 vgg.; de z., *Wilhelmus Sagarus*, t.a.p., 1919, 115 vgg.; de z., *Een Amerikaansch boek over Wessel Gansfort in Ned. Theol. Stud.* (XXXI) 1918, 206 vgg., *Impugnatorium M. Antonii de Castro O.P. contra epistolam M. Wesseli Groningens is ad M. Jacobum Hoeck, de indulgentiis, opnieuw uitgegeven en toegelicht* ('s Grav. 1919).

van Rhijn

[Garde, de la]

GARDE (de la), fransch krijgsman, geb. te Parijs, gesneuveld April 1583 voor Vierzel in Noordelijk Brabant, gehuwd met Françoise van de Werve. Hij diende sedert 1567 in Frankrijk bij La Rochelle onder La Noue, ontkwam na den Bartholomeusnacht en nam dienst onder Oranje. Hij had bij La Rochelle (1570) Lodewijk van Nassau gekend. Hij diende in Sept. 1573 met 8 vendels in Waterland, bij de pogingen tot ontzet van Alkmaar en vervolgens met groote onderscheiding bij die tot ontzet van Leiden als kolonel aan het hoofd van een regiment Franschen. Met Boisot bestuurde hij diens vloot op haar tocht naar die stad, met name de transportschepen. Zijn verhaal over dit beleg is van groot belang. In 1575 verdedigde hij Schoonhoven maar moest die stad ten slotte (24 Aug.) op eervolle voorwaarden aan Hierges overgeven. Ook voor diplomatieke zendingen werd hij gebruikt, met name bij die van Sept. 1575 in Frankrijk en die van Marnix naar Engeland in Dec. 1575. Hij genoot zeer het vertrouwen van den Prins, veroverde Baerle (Juni 1581), diende verder in Vlaanderen Hij sneuvelde bij de inneming van het slot Vierzel en werd te Antwerpen begraven, zeer betreurd als 'seer goed ende vroom soldaet'.

Vgl. over hem: Haag, *La France Protestante*, i.v. *La Noue*, 282 suiv.; Bor, I, 452, 555, 646, II, 273, 322, 366; van Meteren Bk. III, 512/3, Bk. IV, 110; le Petit, *Grand Chronique*, II, 284 suiv.; Delaborde, *Charlotte de Bourbon*, 118; Fruin, *Verspr. Geschr.* II, 456, 465, 487, VII, 170, 173 vlg., VIII, 427; Fruin, *Oude*

verhalen van het beleg van Leiden, 30 vlg., waar verder herdruk van het stuk bij *Le Petit*, waarschijnlijk het geschrift van de la G. zelve.

Blok

[Gascoigne, George]

GASCOIGNE (George), engelsch dichter en krijgsman, geb. ± 1525, gest. te Stamford, 7 Oct. 1577. Zoon van sir John G. en Margaret Scargill, behoorde hij tot den engelschen landadel, verwant van den beroemden zeevaarder Frobisher. Hij was jurist en parlamentslid (1557-59) reisde daarna in Engeland en Frankrijk, raakte vervolgens diep in schulden en kwam naar Holland met zijn vrienden Rowland Yorke en Herle in Maart 1572. Als hopman in dienst van Oranje getreden (de 'groene ridder') nam hij deel aan den Geuzenstrijd, wist zich te zuiveren van een aanklacht wegens betrekkingen met den vijand en streed onder kolonel Chester bij het beleg van Middelburg. Even vóór het beleg van Leiden door de Spanjaarden met het afgetrokken engelsche garnizoen van Valkenburg gevangen genomen, nadat men te L. geweigerd had dat garnizoen binnen de poort te laten, bleef hij vier maanden de gevangene van kolonel Liques en werd toen losgelaten, door de opstandelingen als verrader aangemerkt wegens zijn omgang met de Spanjaarden. Hij beschreef zijn avonturen in Holland en Zeeland voor zijn beschermer lord Grey, welk verhaal loopt over Maart 1572 tot den herfst van 1574.

Hij schreef vele gedichten en enkele prozawerken en was in de gunst bij Elisabeth en Leicester. Zijne verhalen over zijn avonturen 1572-74 zijn te vinden in zijn geschriften *The fruites of warre* en *Gascoignes voyage to Holland 1572*.

Vgl. over hem: *Dict. of Nat. Biogr.* i.v. en Blok in *Hand. en Meded. Letterk.* 1896.
Blok

[Gayckema, Fredericus of Gaaikinga]

GAYCKEMA (Fredericus) of Gaaikinga, abt der St. Bernardusabdij te Aduard, overl. 30 Aug. 1350, behoorde tot het adellijk geslacht van dien naam zeer in aanzien in de Ommelanden tijdens de middeleeuwen. Hij was abt Eylardus (overl. 1329) opgevolgd in het bestuur en volgde ook diens voorbeeld van een godvruchtig leven. Hij was vrijgevig en weldadig in het schenken van aalmoezen en bij het oprichten en versieren van kerken en kapellen der abdij. Zoo bouwde hij bij de poort eene kapel voor de vrouwen, aan wie de toegang tot de abdijkerk niet werd toegestaan en voor de armen, die in het gasthuis bij de poort verbleven. Nog bouwde hij eene nieuwe kapel te Langeweer en in het refugiehuis te Groningen op den Holm en eene nieuwe kerk te Laagmeden. Evenals zijn voorganger bewerkte hij de stichting van een vrouwenklooster onder het bestuur van Aduard, het Sint Annaklooster te Ten Boer. Ten onrechte geeft de *Kroniek van Aduard* de eer van die stichting aan den abt van Aduard, 1340. De eigenlijke stichtster was een edelvrouw, Adderth de Thyum, die nadat de kloostergebouwen voldoende waren ingericht, voorzien van meubelen, boeken en inkomen, er zelve haar intrek nam met al haar bezit. Op haar verlangen werd het nieuwe klooster 1342 door het Generaal-kapittel van Citeaux geïncorporeerd als dochterklooster van Aduard. 4 Juli 1344 keurde Paus Clemens VI dit besluit goed en bevestigde het op verzoek van den abt-generaal van Citeaux. De kroniek vermeldt een reis van den abt Frederikus naar Rome om de canonisatie te verkrijgen van St. Richardus (II kol. 1204) en S. Emmanuel (I kol. 1469). Bedoeld zal zijn eene reis naar het pauselijk hof te Avignon, waar de Pansen ten tijde van abt Fredericus verbleven, en tegelijk met de

reis naar het generaal-kapittel te Citeaux zeer gemakkelijk te volbrengen. De groote kosten voor de canonisatie schrikten hem af. Op steun der Orde kon hij niet rekenen, daar het generaalkapittel hierin reeds meermalen eene weigering had doen kennen. De Paus vereerde hem met een schoone relikwie, den arm der H. Margaretha, welke aan de kerk van Laagmede geschonken werd. Talrijke oorkonden getuigen nog van de bedrijvigheid en den ijver van abt Fredericus voor den bloei zijner abdij. Hij verkreeg van Buchardus aartsbisschop van Bremen vrijdom van tol te Staden. Vervolgens was hij bemiddelaar in den strijd, die was ontstaan tusschen Hamburg, Groningen en Hunsingo. De stad Hamburg drong bij den abt op de bescherming zijner kooplieden aan, 1346. De monniken Bernardus en Hayo met de conversen Sibbeke en Gosuinus van Klaarkamp werden afgevaardigd naar Hamburg om eene minnelijke schikking tot stand te brengen, 1347. Eerst 1355 kwam aan de vele moeilijkheden met Hamburg een einde. (Zie hierover de oorkonden in *Oorkondenb. v. Gron.*, 372, 388, 389 396, 400, 401, *Charterb. van Friesland* I 205, 208 en vv.) Als scheidsrechter trad abt Fredericus op in de vergadering te Selwert, 30 Juni 1338, na de verovering van Groningen door de Friezen. Door een overeenkomst met Groningen nam de abt het ongenoegen weg met de stad over het refugiehuis der abdij op den Holm. De kroniek vermeldt niets over het aandeel, dat de abt nam in de hevige Friesche twisten van dien tijd en waarin de abt Wybrand van Klaarkamp (IV, kol. 1485) zulk een rol speelde. Hetgeen hierover onder den opvolger van Fredericus wordt te boek gesteld evenals de moeilijkheden met Hamburg en Groningen, behoort onder het tijdperk van abt Fredericus. De abt overleed in zijne abdij 1350, waarschijnlijk aan de pest of zwarten dood, die in heel Europa woedde en in Aduard den prior, 44 monniken en 120 conversebroeders wegmaaide. Belangrijke giften, het patronaat van Wierum en Zuidhorn had hij van zijne familiegoederen aan de abdij geschonken. Ten laste der abdij en ten voordeele der familie Gaikinga waren hieraan vele voorwaarden verbonden, welke latere jaren een onberekenbaar gevolg voor de abdij hadden. (IV, kol. 1128).

Zie: H. Brugmans, *Kroniek van Aduard in Bijdr. en Meded. Hist. Gen.* XXIII (1902) 55-59, 126, 137. J. Nanninga Uitterdijk, *Gesch. der voorm. Abdij der Bernardijnente Aduard* (Gron. 1870) 35-39; *Cisterc. Chroniek* (Bregenz 1910) XXII, 38; Reimers, *Friesische Papsturk. Vat. Arch.* (Leeuw. 1908) 68-69; *Oorkondenb. Gron.* 354, 385; Brom, *Bullar. Traj.* I, 955.

Fruytier

[Geerling, Frederik Lambertus]

GEERLING (Frederik Lambertus), geb. te Maastricht 4 Mei 1815, overl. te 's Grav. 12 Jan. 1894, gepensionneerd vice-admiraal, oud-minister van marine. Was door zijn ouders oorspronkelijk bestemd voor den dienst der Kerk, waarom hij reeds vroeg de latijnsche school moest bezoeken, eerst te Utrecht, later te Arnhem, in welke steden zijn vader de betrekking vervulde van kapitein, provinciaal-adjutant. Geen roeping hebbende voor deze studie, werd hij daarna opgeleid voor de marine, en kwam in 1832 op het Instituut der Marine te Medemblik, waarna hij in Oct. 1835 werd benoemd tot adelborst 1e kl. Achtereenvolgens doorliep hij de verschillende rangen, als: 1839 luitenant ter zee 2e kl., 1850 1e kl., 1859 kapitein-luitenant ter zee, 1866 kapitein ter zee, 1872 schout bij nacht en 1875 vice-admiraal. Van 1874 tot 77 was hij kommandant der zeemacht en

chef van het Departement van Marine in Ned-Indië; in het vaderland teruggekeerd, werd hij 1 Aug. 1877 op zijn verzoek gepensionneerd. Vervolgens was hij van April 1883 tot April 84 minister van marine in het derde ministerie-Heemskerk. In zijn ambteloos leven leidde hij toen nog cenige jaren als voorzitter de conservatieve kiesvereniging Vaderland en Koning.

Zie: brochure van J.G. van den Bergh, oudminister van waterstaat 1894, uitgegeven en toegelicht door A.J. Flament, rijksarchivaris in Limburg.

Herman

[Gerhard, Hendrik]

GERHARD (Hendrik), een der voormannen van de sociaal-democratische arbeiderspartij hier te lande, geb. 11 Juni 1829 te Delft, overl. 5 Juli 1886 te Amsterdam. Opgevoed in het weeshuis zijner geboorteplaats, bekwaamde hij zich hier en elders voor het kleermakersvak. Behalve in Amsterdam, werkte hij ook in buitenlandsche steden: te Parijs, Lyon, Bordeaux, Toulon, Marseille en Lausanne. In laatstgenoemde stad huwde hij met *Suzanna Stehli*. In 1861 in Nederland teruggekeerd, vestigde hij zich te Amsterdam, waar hij geruimen tijd werkte voor de firma *Bodenhaim* in de Kalverstraat. Later zei hij het kleermakersvak vaarwel en werd directeur eener coöperatieve bakkerij te Amsterdam. Over 't algemeen had hij met veel moeite en tegenspoed te kampen. In 1869 trad hij tot de Internationale Werkliedenvereniging toe, waarvan hij in ons land een der ijverigste leden en geruimen tijd zelfs de eigenlijke leider werd. In 1871 was hij voorzitter van het derde Nederlandsche Werklieden-congres en leidde toen de vraag in: 'Is vrijmaking van den arbeid mogelijk met behoud van de bestaande wetten op den eigendom'. Van 1878-83 was Gerhard voorzitter van de Sociaal-democratische werklieidenvereniging in ons land.

Van zijn geschriften zijn vooral bekend: *Wat willen de socialisten? Kapitaal en arbeid; De Internationale en hare beoordeelaars* (1872). Bijeenverzameld, werden zij in 1888 uitgegeven onder den titel: *Verzamelde en nagelaten opstellen van H. Gerhard*. Een levensschets van hem werd in dezen bundel geschreven door F. Domela Nieuwenhuis.

Een zoon van H. Gerhard was *Adrien Henri Gerhard*, 7 April 1858 te Lausanne geb. Hij was eveneens een ijverig voorstander van de sociaal-democratische beginselen en sedert 1882 hoofd eener openbare school te Amsterdam.

Zie, behalve genoemden bundel opstellen: *Vliegen, De dageraad der volksbevrijding. Schetsen en tafereelen uit de socialistische beweging in Nederland* (met portr.). 2 dln. (1902). Verder: *Vooruit, Weekbl. v. Onderw.* 1889.

Zuidema

[Germez, Adam Karelsz van]

GERMEZ (Adam Karelsz van), *Garmez, Zjermes, Germees* of *Vangermez*, vaak ook alleen *Adam Karelsz* of *Carelsz* genoemd, werd in 1610 of 12 geboren als zoon van *Charles van Germez* of de *Vangermez*, van Antwerpen (geb. 1575), koopman van beroep, en *Lijsbet Steur Jacques dr.*, eveneens van Antwerpen (geb. 1579). 16 Dec. 1644 ondertrouwde hij, chirurgijn zijnde en wonende 'opt Weeshuijssluijsge', met *Magdalena Vennekool* of *Vencool* (geb. 1621), nicht van den beroemden bouwmeester en schilder *Jacob V.* Vier jaren later in 1648 dreef hij in het zelfde

huis een boekhandel en was uitgever o.a. van Jan de Witt's *Horace* en I. Vos' *Beklaagelijcke dwangh*. Hij stierf 25 Sept. 1667 te Amsterdam en werd 30 Sept. begraven uit een huis naast het glashuis op de Rozengracht,

in de Nieuwekerk, 5 onmondige kinderen nalatende. Na zijn dood vestigde zijn weduwe zich in den Haag. Zij was jaren lang in processen met bloedverwanten gewikkeld en leefde nog in 1707. Bij zijn dood wordt hij makelaar genoemd. Reeds 5 Jan. 1649 was hij opgenomen in het gilde der makelaars. In een akte van 25 Aug. 1660 treedt hij met zijn broeder Jacob, die te 's Gravenhage woonde, als zoodanig op.

Hij genoot bij zijn leven den roem de beste tooneelspeler van zijn tijd te zijn. Nog in het laatst der 18de eeuw wordt hij door Marten Korver, *Tooneelaanteekeningen* (blz. 3) geprezen. Geregeld en jaren lang speelde hij op het Amsterdamsch tooneel, in 1638, van 1641 tot 1650, van 1652 tot 67, meestal in ernstige rollen, zelden in een nastuk, nooit in een ballet. Hij ontving het hoogste speelloon, 1½ tot 5 gld. per avond. Een bewijs van zijn beroemdheid als acteur is het feit dat hij in 1647 ter eere van P.C. Hooft de door Brandt opgestelde lijkrede uitsprak, tot groote voldoening van Vondel, Huygens en van Baerle, die er bij tegenwoordig waren. Voor zijn moeite ontving hij 3 gld. en 15 st. Steeds vervulde hij voorname rollen: zoo in V o n d e l's *Salomon*, *Gebroeders*, *Joseph in Dothan*, *Gysbreght van Aemstel*, H o o f t's *Granida*, *Geeraerd van Velsen*, B r a n d t's *Veynsenden Torquatus*. Ook jonge rollen nam hij op zich: Ritsaert in de *Warenar*, Andries Pels in de *Spaensche Brabander*, Frederick in het *Moortje*. Door zijn titelrol in J a n V o s' *Aran en Petrus* droeg hij veel bij tot het succes van dat stuk.

Ook buiten Amsterdam trad hij wel op: van 27 Juli tot 17 Aug. 1660 was hij te Middelburg en misschien speelde hij ook te 's Gravenhage.

Petrus Francius, die onderwijs in de welsprekendheid van hem ontving, roemt zijn mooie stem, voordracht en gebaren, hoewel hij hem een man uit het volk noemt en een ongeleerde. (P. F r a n c i i, *Posthuma*. Amst. 1706 pag. 58 seqq., 97 seqq.) Ook R. A n s l o en L u d . S m i d s schreven lofdichten op hem.

Zelf heeft hij drie drama's berijmd: *Vervolgde Laura* (Amst. 1645, 1659, 1679 (3e en 4e dr.), Leyde 1716 en 1730), naar het fransch van J. R o t r o u met lofdicht van *Leon de Fruyter*, die hem in 1646 zijn *Bedekten Verrader* op droeg. Het stuk is door deze Hollandsche vertaling uit het Spaansch in het Duitsch gekomen. *Klaagende Kleazjenor* (Amst. 1647, 1670, Leyde 1716, 1730) naar J. R o t r o u , met lofdicht van R. A n s l o . *Eduard, anders Stantvastige Weduwe* (Amst. 1660, 1716, 1730 en z.j.), naar G. d e C o s t e s , S r . d e l a C a l p r e n è d e . Daar hij zelf geen fransch kende had hij de hulp van anderen noodig. Nadat zijn vriend K a s p a r v a n B a e r l e 300 regels van *Vervolgde Laura* voor hem had vertaald, werd het daarna rijmloos door J. H. G l a z e m a k e r vertaald. Het laatste der drie stukken, *Eduard*, werd door den schouwburgregent M a r t e n K r e t s e r voor hem uit het fransch bewerkt.

T e n g n a g e l noemt hem in zijn *Amsterdamsche Lindebladen* (Amst. 1639) onder de dichters.

Zie: M. M. K l e e r k o p e r , *De Boekhandel te Amsterdam* ('s Grav. 1914-16), 1163; E. F. K o s s m a n n , *Nieuwe Bijdragen tot de Geschiedenis van het Ned. Tooneel* ('s Grav. 1915) pass.; *Oud- Holland*, II (1884), 114, XXII (1904), 44; J. A. W o r p , *Geschiedenis van het Drama en van het Tooneel in Nederland* II (Gron. 1908) pass.; *Het Nederl. Tooneel* II (1873), 246 seqq.; *Nederl. Kunstbode* I (1874) 81 seqq.

Ruys

[Gerritsen, Joannes]

GERRITSEN (Joannes), geb. te Ressen onder Bommel in 1773, overl. te Duiven 24 Mei 1843. Reeds in 1798 was hij kapelaan te Zutphen. In 1806 werd hij pastoor te Harderwijk, in 1810 te Nijkerk, in 1815 te Zutphen, in 1818 te Duiven. Tot aartspriester van Gelderland werd hij benoemd in 1813. De St. Janskerk te Zutphen, welke de Katholicken hadden teruggekregen, werd door hem in 1816 ingewijd. Zijn waardigheid als aartspriester legde hij neer in 1834. Hij was provisor van het seminarie te 's Heerenberg. Na den dood van G.v. Nooy werd hij tijdens de vacature met het Utrechtsche amplissinaat belast, totdat de nieuwe aartspriester zou benoemd zijn.

Zie: *Arch. Aartsb. Utr.* XXVII, 20; XXXIX, 126.

van der Heijden

[Gestel, Abraham van]

GESTEL (Abraham v a n), geb. Amsterdam 17 Juli 1761, overl. Doesburg 22 Apr. 1813. Hij was kapelaan te Arnhem en werd 5 Juli 1792 pastoor te Doesburg. In 1809 werd hij aangesteld tot aartspriester van Gelderland. Hij bouwde te Doesburg een nieuwe kerk, welke door hem in 1813 werd ingewijd. Hij werd zeer geprezen om zijn preeken catechiseertalent. Hij overleed ten gevolge van bezoeken aan typhuslijders in het militaire hospitaal. Hij werd in de Groote kerk begraven in den grafkelder der familie Buckevoort.

van der Heijden

[Gestel, Adrianus van]

GESTEL (Adrianus v a n), geb. te Geldrop 30 Januari 1830, overleden te Maastricht 20 Augustus 1900. Hij studeerde aan de Latijnsche school te Eindhoven en trad 26 September 1849 als eerste candidaat der pas opgerichte Nederlandsche Vice-provincie in het noviciaat te Drongen, daar hij roeping gevoelde om Jezuïet te worden. Achtereenvolgens verbleef hij te Ravenstein en te Culenborg en ging dan naar Rome om zijne studiën voort te zetten. Hier verdedigde hij 27 November 1854 op schitterende wijze zijne philosophische stellingen, was twee keeren repetitor in het Collegium Germanicum en keerde na voltooiing zijner studiën naar Nederland terug, waar hij gedurende vier en dertig jaren dogmatiek en moraal-theologie doceerde aan zijn medebroeders te Maastricht. Inmiddels publiceerde hij tallooze tijdschrift- en dagbladartikelen en verschillende geleerde werken en populaire boeken ter verdediging van het katholiek geloof, vooral tegen de rationalistische beginselen van het liberalisme. Zoo verwierf hij zich den naam van 'de christelijke staatsphilosoof'. Afkeerig van polemieken-voeren, vermeed hij zorgvuldig alle aanmatiging of vertoon.

Zie: *Studiën* LV, 96; *Onze Pius- Almanak* 1902, 83-88; *Zondagsblad van De Tijd* 26 Augustus 1900.

Knippenberg

[Ghyben-maay, Elizabeth]

GHYBEN-MAAY (Elizabeth), gest. 17 Oct. 1759, was eene der eerste tooneelspeelsters aan den Amsterdamschen Schouwburg, waar zij na den dood van Adriana Maas en Anna Maria de Bruin de voornaamste rollen, later de

koninginmoeder speelde. Zij vertolkte o.a. de titelrol in *Jacoba van Beyeren*, *Rhodomistus en Zenobia* en *Fedra*, die van Pulchria in *Heraklius*, Semiramis in *De dood van Ninus*, Camilla in *Horatius* en Klytemnestra in *Iphigenia in Aulis*.

Zie: Corver, *Tooneel-aanteekeningen*, 4, 9, 93, 95-97, 104.

Worp

[Gilbert, sir Humphrey]

GILBERT (sir Humphrey), engelsch zeevaarder, en krijgsman, geb. omstreeks 1540, verdronken 9 Sept. 1583 bij de Azoren. Hij was de zoon van Otto Gilbert uit Compton. Jong in krijgsdienst in Ierland onder Sidney, werd hij 1571 lid van het Parlement. Herfst 1572 kwam hij als kolonel van 1500 vrijwilligers naar Zeeland en nam er deel

aan den strijd tegen de Spanjaarden bij Vlissingen, Goes, Middelburg en Bergen op Zoom, maar was ontevreden over zijn ongehoorzame troepen en de in Zeeland heerschende wanorde, zoodat hij eind 1573 naar Engeland terugkeerde. Stiefbroeder van sir Walter Raleigh, begon hij 1578 zijn zeetochten, 1583 naar Newfoundland, waar hij de eerste engelsche kolonie in Noord-Amerika stichtte te St. John. Op zijn terugreis kwam hij om.

Vgl. over hem: *Dict. of Nat. Biogr.* i.v.

Blok

[Glover, Joannes]

GLOVER (Joannes), geb. te Heteren 24 Juni 1759, overl. aldaar 14 Juli 1828. Hij was de zoon van eenvoudige landbouwers, en onderscheidde zich reeds van jongs af door buitengewone leergierigheid. Daar hem de gelegenheid tot geregeld wetenschappelijk onderricht ontbrak, ontwikkelde hij zich door eigen studie. Ten gevolge van ernstig onderzoek ging hij van de protestantsche tot de katholieke geloofsbelijdenis over en werd 21 Juli 1782 te Huissen in de kath. Kerk opgenomen. Na zijn huwelijk met Wilhelmina Sanders vestigde hij zich te Driel bij Arnhem. Hier bestudeerde hij o.a. de Kantiaansche wijsbegeerte, de meet- en sterrenkunde en de stuurmanskunst. Hij schreef verschillende verhandelingen over wetenschappelijke onderwerpen, en hield lezingen in geleerde genootschappen, vooral in 'Prodesse conamur' te Arnhem. In zijn omgeving stond hij als een geleerd, dienstvaardig en bedrijvig man bekend. Aan de staatkundige woelingen van zijn tijd nam hij levendig deel. Bij de omwenteling van 1795 werd hij lid van het ambtsbestuur van Overbetuwe, gecommiteerde van het kwartier Nijmegen op de Landdagsvergadering, door den Landdag namens Gelderland gecommiteerd in de Hoogmogenden, en later president van het intermediaire administratief bestuur der provincie. Na de inlijving bij Frankrijk was hij maire van Heteren-Driel, en bleef dien post nog lang na 1813 bekleeden. In den revolutie-storm had zijn godsdienstige zin veel geleden; toch bleef hij de belangen zijner geloofsgenooten, o.a. wat kerk- en armengoederen betreft, ijverig voorstaan. Op lateren leeftijd herleefde zijn kerkelijke gezindheid en trad hij in katholieke tijdschriften herhaaldelijk ter verdediging van den godsdienst op. Aan een naamgenoot Sir John Glover, inspecteur der engelsche admiraliteit in Canada, met wien hij in briefwisseling stond, leverde hij de teekeningen eener nederl. ijsboot, die weldra op het Ontario-meer in gebruik werd genomen. Van zijn geschriften zijn mij de volgende titels bekend: *Generaale cieringe op de wegen ... waterlossingen ... en medegangen, gearresteerd over den ampte van Neder-Betuwe*. Nijmegen 1798. 4°; *Advys van de Gecommitteerden ten landdagen uit het amt Over-Betuwe over de requesten der Geldersche R. Katholijken aangaande de kerk- en armengoederen*. Arnhem 1796. 8°; misschien hetzelfde als: *Advies en Consideratiën, welke die van Overbetuwe door den burger J. Glover op den Gelderschen landdag hebben doen voorlezen, betrekkelijk de kerk- en armengoederen; Verhandeling over den oorsprong der vreemde delfstoffen, en het regenen van steenen, en over eene geschiedenis der menschheid naar de rede* (Harderwijk 1805).

Zie: *De Christelijke Mentor* I, 478-85 ('s Gravenhage 1828).

van Miert

[Gockinga, Campegius Hermanus]

GOCKINGA (Campegius Hermanus), verdienstelijk rechtsgeleerde, geb. te Groningen 13 Sept. 1804, overl. te 's Gravenhage 2 Juni 1882. Zijn ouders waren Mr. Joseph G. en Catharina Modderman. Hij studeerde aan de hoogeschool zijner geboorteplaats (ingeschr. Sept. 1819),

onder Gratama, de Wal en Nienhuis, beantwoordde een door de juridische faculteit dier hoogeschool uitgeschreven prijsvraag over de *Straf van brandmerk* en promoveerde 19 Apr. 1826 op een diss. *De doctrinae Juris Criminalis incrementis inde a saeculo decimo octavo media jam parte elapso*. Zijn antwoord op bovengenoemde prijsvraag werd met goud bekroond en was getiteld: *Disputatio de poena stigmatum, de ejus origine atque usu apud diversos populos degue ejus meritis secundum praecipuos juris criminalis scriptores*. Na zijn promotie was Mr. C.H. Gockinga een tijdlang werkzaam op het kantoor van den procureur Reiger te Groningen. Weldra werd hij tot secretaris van het burgerlijk armbestuur gekozen en 19 Mrt. 1829 zag hij zich benoemd tot griffier van de Vrederechten in de beide kantons van Groningen. Zwak van gezondheid, werd hij in deze jaren aangetast door een ernstige oogziekte, die hem geruimen tijd allen arbeid belette. Hersteld, zag hij zich 1 Oct. 1838 benoemd tot rechter in de rechtbank te Winschoten, waar hij tot 1844 vertoefde. In dat jaar werd hij tot raadsheer in den Hoogen Raad der Nederlanden benoemd, van welk gerechtshof hij tot zijn dood lid gebleven is: sedert 1871 als ondervoorzitter, sinds 1878 als president. Zeer plotseling en treffend was het verscheiden van dezen ijverigen en bekwamen magistraat. 's Morgens uit een zitting van den Hoogen Raad naar zijn huis terugkeerend, werd hij onderweg door een beroerte getroffen, zoodat hij niet eens zijn woning meer bereikte. Hij stierf in den leeftijd van bijna 78 jaren en was om zijn edel karakter en voorbeeldige plichtsbetrachting algemeen geacht en bemind.

Mr. Gockinga was gehuwd, sedert 1838, met Henriette Maria Wilhelmine Sophie de Ranitz, die hem in 1874 door den dood ontviel. Geen kinderen werden uit dien echt geboren.

In den Haag was Gockinga tevens ouderling bij de Ned. Herv. kerk, lid van het Provinciaal College van Toezicht op de kerkelijke administratie bij de Hervormden in Zuid-Holland, en Vicepresident van het Algemeen College van Toezicht bij dat bestuur. Voorts was hij in andere betrekkingen nuttig werkzaam, o.a. als lid van de Staatscommissie voor de herziening der wetgeving op de eigendomsoverdracht van onroerende goederen enz. Zijn verdiensten werden erkend, onder meer, door het Prov. Utrechtsch Genootsch. v.K. en W. en door de Maatschappij der Ned. Letterk. te Leiden.

Hij schreef een aantal belangrijke opstellen in rechtsgeleerde en andere tijdschriften: inzonderheid werden die over het bekleemrecht zeer gewaardeerd. Men vindt zijn geschriften vermeld in de lijst achter onderstaand levensbericht in de *Hand. der Maatsch. v. Ned. Letterk.*

Zie: de Wal in *Levensber. Letterk.* 1883, 227; *Themis* 1882, 614; *Jaarb. Ned. Vredesbond* XII (1884), 27 en *Het Vaderland* van 3 en 6 Juni 1882.

Zuidema

[Gockinga, Arend Ludolf]

GOCKINGA (Arend Ludolf), geb. 2 Juni 1628, overl. 26 Mei 1686, zoon van Ludolf Henrici (Werumeüs) en Hille Gockinga. Hij was kolonel, en nam den geslachtsnaam zijner moeder aan, ongeveer in 1644. Hij huwde in 1652 met Judith van Iddekinge en had zeven kinderen, onder wie Tobias, officier, die jong sneuvelde, en Scato Ludolf, geb. 25 Aug. 1664.

de Vries

[Gockinga, Bauke]

GOCKINGA (Bauke), broeder van Dr. Scato G. (syndicus der Ommelanden). Hij huwde in 1596 met Eltke tho Wartum.
de Vries

[Gockinga, Eolt of Eijolt]

GOCKINGA (Eolt of Eijolt), Erfhoveling (nobilis) te Broek (het tegenwoordige Noordbroek en Zuidbroek), Reiderland (behoorende tot het Oldambt) en Pekelborg, bewoonde te Zuidbroek zijn burcht, genaamd Gockinga-heerd of Drostenborgh, die thans nog op de stafkaart is aangegeven. Hij was de zoon van Tammo G. en Benelope, Gravin van Diepholt. Hij was gehuwd met Wemele, Gravin van Kauwenborg en Sternborg, weduwe van Doornum. Hij had twist met de stad Groningen, welke in 1401 zijn genoemd slot innam en sloopte, hem als gevangene medenam naar de stad, en zijn heerlijke rechten tot zich nam. Eolt ontvluchtte. Het slot werd herbouwd, en later had de stad Groningen dezelfde twisten met Eolt's zoon Eppo G.

de Vries

[Gockinga, Eppo (1)]

GOCKINGA (Eppo) (1), zoon van Eolt en Gravin van Kauwenborg en Sternborg, bewoonde het herbouwde slot van zijn vader en had eveneens twist met de stad Groningen. Hij huwde in 1437 met Theda, Gravin Sirxena (van Grietzijl, ten noorden van Emden), de zuster van Edzard Sirxena, graaf van Oost-Friesland. Philips de Goede, Hertog van Bourgondië, verbond Eppo aan zijn hof. De stad Groningen viel genoemd slot wederom aan en veroverde het in 1438.

Door invloed van zijn zwager Edzard werd er een convenant gemaakt tusschen Eppo en de stad. En toen Eppo daarna in 1444 was gestorven werd de stad meesteres van Eppo's heerlijkheden en goederen.

de Vries

[Gockinga, Eppo (2)]

GOCKINGA (Eppo) (2), kapitein en kommandeur van de Forteresse Bourtange, zoon van Dr. Scato G. (syndicus der Ommelanden) en Luurtje Edzama. Hij huwde 26 Sept. 1630 met Catharina Clant, die stierf 22 Mrt. 1638 en die ligt begraven op het koor in de Martinikerk te Groningen. Hun dochter Luurtje (Luirda) G. huwde 1672 met Jan Verrucius, burgemeester van Groningen, en had één zoon Gerlach Julius, geb. in Sept. 1676, jong gestorven en begraven op het genoemd koor. Eppo G. hertrouwde in 1640 met Clara Eisinghe. Dit huwelijk bleef kinderloos.

Niet van dezen Eppo stammen de tegenwoordige Gockinga's af - zooals soms is beweerd - doch van Eppo's zuster Hille G., die in 1622 huwde met Ludoif Henrici, en wier kinderen den geslachtsnaam hunner moeder aannamen.

Zie: Mr. J.H. de Vries in Gen. Herald. Maandblad *de Nederl. Leeuw*, 1915, blz. 174.

de Vries

[Gockinga, Frederik]

GOCKINGA (Frederik), broeder van Dr. Scato G. (syndicus der Ommelanden), huwde te Groningen 18 Jan. 1607 met Lamme van Rensen, dochter van Rotger v.R. en Teka Herens. Hij had o.a. een zoon Eppo, die in 1638 huwde met Sibilla Verspeeck. Deze Eppo had een zoon Scato, een kleinzoon Eppo, en een achterkleinzoon Lodewijk Eppo (geb. in 1743 of 1745), met wien deze tak van Frederik uitstierf. Deze tak wordt wel eens genoemd de Overijsselsche.

de Vries

[Gockinga, Hendrik]

GOCKINGA (Hendrik), geb. 4 Dec. 1624, overl. 24 Mei 1674, zoon van Ludolf Henrici (Werumeüs) en Hille Gockinga. Hij was o.a. in 1663 Raad van State, en in 1664 lid der Staten-Generaal. Hij nam ongeveer in 1644 den geslachtsnaam zijner moeder aan. In April 1654 huwde hij met Anna Grawers. Hij had drie dochters en een zoon Ludolf, geb. 14 Maart 1667, ongehuwd overl. in Sept. 1712.

de Vries

[Gockinga, Hille]

GOCKINGA (Hille), overleden 16 Nov. 1642, dochter van Dr. Scato G (syndicus der Ommelanden) en Luurtje Edzama. Zij huwde 5 Mei

1622 met Ludolf Henrici (Werumeüs = van Wierum) en had vier kinderen, n.l. Scato - Clara - Arend Ludolf - en Hendrik, die allen, omstreeks 1644, den geslachtsnaam hunner moeder aannamen. Van dezen Scato G. stammen alle tegenwoordige Gockinga's af. (Zie Mr. J.H. de Vries, in Gen. Herald. Maandblad *de Nederl. Leeuw*, 1915, blz. 174). Genoemde Werumeüs overleed in 1635. In 1637 hertrouwde Hille G. met Adolphus Louwens, burgemeester van Groningen. Zij ligt begraven op het koor in de Martinikerk aldaar.

de Vries

[Gockinga, Hylcke]

GOCKINGA (Hylcke), geb. 31 Oct. 1723, overl. 9 Dec. 1793, dochter van Henric G. en Tateke Helena Sichterman. Zij had zich bijzonder op de kennis der talen en wetenschappen toegelegd, en heeft boeken over de Heilige Schrift nagelaten.

Schilderij door onbekende op de tent. te Delft, 1863.

de Vries

[Gockinga, Kenna]

GOCKINGA (Kenna), zuster van Dr. Scato G. (syndicus der Ommelanden). Zij huwde eerst met Witkop en later met Wilhelm van Vierssen, mede-bewindhebber van de West-Indische Compagnie (overl. 31 Aug. 1630). Zij was, als tante, aanwezig bij het opmaken van de huwelijksche voorwaarden van Eppo G. en Catharina Clant, op 2 Sept. 1630. Zij ligt begraven op het koor in de Martinikerk te Groningen.

de Vries

[Gockinga, Scato]

GOCKINGA (Scato) 1624-1683, lid der Staten-Generaal enz. (dl. III kol. 472).

Van hem stammen alle tegenwoordige Gockinga's af.

de Vries

[Gockinga, Scato Ludolf]

GOCKINGA (Scato Ludolf), geb. 25 Aug. 1664, overl. 9 Nov. 1737, zoon van Arend Ludolf G. en Judith van Iddekinge. Hij was lid van de Staten-Generaal, burgemeester van Groningen en curator van de Academie aldaar. Hij huwde 24 Juni 1699 met Adriana Breur en hertrouwde 13 Nov. 1716 met Sophia de Bringues. Zijne dochter Adriana Sophia werd 16 Oct. 1717 geboren; zij huwde 28 Oct. 1736 met Jonkheer Edzard Reint Alberda.

Scato Ludolf liet geen zoon na.

Schilderij door H. van Limborch, 1711.

de Vries

[Gockinga, Sijbrand]

GOCKINGA (Sijbrand), geb. 26 Dec. 1605, overl. 26 Juli 1631, zoon van Dr. Scato G. (syndicus der Ommelanden) en Luurtje Edzama. Hij studeerde aan de academiën te Groningen, Franeker, Leiden, en ook in Engeland en Frankrijk. Hij was als getuige

tegenwoordig bij het opmaken van de huwelijksche voorwaarden van zijn broeder Eppo te Groningen op 2 Sept. 1630.
de Vries

[Gockinga, Tammo (1)]

GOCKINGA (Tammo) (1), zoon van Tammo G. en N. Abdena, erfdrostinne van Emden. Hij was gehuwd met Benelope, Gravin van Diepholt, en overleed waarschijnlijk in 1399.

3 (of 11) Sept. 1398 droeg hij aan Hertog Albrecht van Beieren onderscheidene goederen op, waaronder 't Oldambt. Bij die opdracht werd bepaald, dat hij en Menno Houwerda het Oldambt in erleen zouden hebben. De stad Groningen was over deze bevestiging van macht zeer ongerust; en hierdoor werd de grondslag gelegd voor den kort daarop uitbarstenden strijd tusschen deze stad en de Gockinga's.
de Vries

[Gockinga, Tammo (2)]

GOCKINGA (Tammo) (2), zoon van Eppo G. en Gravin Sirxena, huwde in 1483 met N. Bauckens van Farnsum. Deze Tamme, geboren tusschen 1437 en 1444, was in de verdrukking, nadat in 1444 de stad Groningen meesteres was geworden van zijn 's vaders heerlijkheden en goederen. Het was gevaarlijk geworden om, wegens de vijand-

schap met de stad Groningen, den naam Gockinga te dragen. En daarom nam Tammo's zoon Eppo den naam en het wapen van zijne moeder aan, en noemde zich Bauckens. Ook Eppo's zoon Eppo droeg dien naam Bauckens, terwijl de syndicus Scato, de zoon van laatstgenoemden Eppo, weder den naam Gockinga ging voeren.

Het veranderde wapen bleef voorgoed in de familie.
de Vries

[Godebald]

GODEBALD, 24ste bisschop van Utrecht (gest. 1128): een Fries van wien men niet weet wanneer en waar hij geboren is, werd tot bisschop van Utrecht gekozen in 1112. Nog in hetzelfde jaar bevestigde keizer Hendrik V zijn kerk in het bezit van de twee friesche graafschappen van Oostergoo en van Westergoo. In 1118 nam de bisschop deel aan de synode van Fritzlar, die den kerkelijken ban tegen Hendrik V hernieuwde. Tevens schonk hij in ditzelfde jaar aan den deken van de kathedraal van Utrecht de prove voor het leven, die hijzelf bezeten had vóór zijn verkiezing. Door ziekte werd hij verhinderd deel te nemen aan het concilie dat in 1119-1120 te Reims gehouden werd en dat eveneens Hendrik V in den ban deed wegens de investituren. Paus Calixtus II schonk hem en zijn opvolgers het recht van den mijter te dragen, welke op dat tijdstip nog niet algemeen tot de onderscheidende waardigheidsteekenen van een bisschop behoorde.

In 1120 verordende Godebald dat de kanunniken van de S. Maria-kerk te Brugge voortaan hun proost moesten vragen aan die van S. Maarten van Utrecht. In het volgende jaar wijdde hij de S.S. Petrus-en-Paulus-kerk te Leiden.

In 1123 nam hij deel aan de eerste algemeene Kerkvergadering van het Lateraan en behoorde tot de bisschoppen die de akte van afstand van de investituren van Hendrik V ondertekenden.

Onder zijn herderschap vernieuwde deze Keizer de stichting van een keizerlijke prove, die door twee kanunniken bezeten werd, in de kerk van Utrecht. Toen in het jaar 1123 de Keizer omstreeks Kerstmis in deze stad vertoefde, ontstond er een twist tusschen zijn edellieden en de lieden van den Bisschop. Een oproer was er het gevolg van, Godebald werd gevangengezet wegens majesteitsschennis, en wist slechts na eenigen tijd weder vrij te komen tegen een losprijs. Bij die gelegenheid werd hij genoodzaakt zijn landen en moerassen te verkoopen gelegen bij Amerongen, Thornen Cothen en die toebehoorden aan den proost van zijn kathedraal, aan wie later Keizer Lotharius hem verplichtte ze terug te geven, in het jaar 1126.

In 1125 bevestigde Godebald de stichting van het dubbele Benedictijner-klooster van Oostbroeck en het Vrouwen-Clooster, gesticht door de ridders Herman, Theodoricus en anderen, en in 1122 begiftigd door Keizerin Mathilde.

In hetzelfde jaar stierf Hendrik V te Utrecht, zijn ingewanden werden begraven in het midden van het koor van de kathedraal, en zijn weduwe, Mathilde, schonk aan de kerk van Utrecht haar land van Richtkerke tot het onderhouden van een altijd durende kaarsvlam voor dit graf.

In den loop van het daarop volgende jaar schonk Godebald aan de S. Petrus-kerk van Utrecht, zijn kerk van Tiezelines-kercke in Holland. In hetzelfde jaar had de stichting plaats van de Benedictijnerabdij van Rijnsburg door Gravin Petronella.

In 1128 vaardigde de bisschop het besluit uit, dat voortaan de proost van West-Friesland zou gekozen worden door den deken en de kanunniken van de S. Maartenskerk van Utrecht, zonder dat daarbij de bevestiging noodig zou wezen

van den bisschop: voorts begiftigde hij hem met voorrechten van jurisdictie. Nog in hetzelfde jaar trok Godebald zich, oud en ziekelijk, terug in de abdij van Oostbroeck, ontving er het monnikskleed en stierf er den 4den November. Hij werd ter plaatse begraven, maar later bracht men zijn overblijfselen naar de S. Nicolaas-kerk te Middelburg over.

Zie: Bockenbergh, *Pontifices Ultrajectenses*, 17-18; J. de Beka (ed. Buchelius) 45-47; Heda (ed. Buchelius), 147-156; *Batavia Sacra*, 138-142; W. Moll, *Kerkgesch. van Nederl. vóór de Hervorming* II, 1ste stuk, 82-87; W.J.F. Nuyens, *Algem. Gesch. des Nederl. Volks*, IV, 90; H.J.A. Coppens, *Algem. Overzicht der Kerkgesch. v. Noord-Nederl.* 121-123.

de France

[Goes, Philips van der]

GOES (Philips van der), vice-admiraal, geboren 1651, overleden 9 Juli 1707, zoon van Andries van der Goes heer van Naters en van Machteld Doublet.

Was eerst als kapitein bij de landmacht in dienst van den staat; ging in 1678 in den zeedienst als extra ordinarius kapitein bij de admiraliteit van Amsterdam; werd in 1683 gewoon kapitein. Streed bij Bevesier, la Hogue, Lagos. Is in 1697 vice-admiraal en neemt als zoodanig deel aan den strijd bij Vigos in 1702.

Zie: de Jonge, *Geschiedenis van het Zeewezen*; D.F. Scheurleer, *Onze mannen ter zee in dicht en beeld*.

Schilderij door onbekende, Marine-tent., 's Gravenhage, 1900; idem door onbekende, Hofje Meermans te Leiden.

Herman

[Gomiecourt, Paulus de]

GOMIECOURT (Paulus de) Trajectensis, waarschijnlijk van Maastricht, geb. 1588, abt der Norbertijner abdij St. Nicolaas te Veurne, overleed aldaar 12 Sept 1653. Met lof had hij in zijn klooster de posten bekleed van provisor en prior. Daarna had de abt hem belast met de zorg van de parochie Houthem en vandaar werd hij beroepen om zijne abdij als abt te besturen door de benoeming van den landvoogd Ferdinand 1636, 6 Dec. Gewijd en gemijterd door den bisschop Corn. Jansenius van Yperen 1637, begon hij de vervallen abdij op te bouwen, en daartoe de noodige middelen bijeen te vergaderen. Hij ontzag geen moeite, zoodat spoedig eene nieuwe eetzaal, bibliotheek en abtskwartier waren opgetrokken. 1649 richtte hij te Nieuwpoort een college voor de humaniora op, dat spoedig bloeide. De dood kwam hem aan zijne vele werken, nog in voorbereiding, ontrukken. Zijn grafschrift is vermeld in de *Gall. Christ.*

Zie: *Chron. et Cartul. Abbat. St. Nicolai Furn.* (Brug. 1849) 31; *Gall. Christ.* V 376; *Fland. Ill.* (1732) III 118.

Fruytier

[Goorle, Abraham van]

GOORLE (Abraham van), geboren in 1549 te Antwerpen, overleden 11 Oct. 1608 te Delft. Hij was omstreeks 1565, tegelijk met zijn broeder David naar de Nederlanden gekomen, waar hij tot raadsheer bij Adolf, graaf van Nieuwenaar en Meurs benoemd werd, en te Utrecht woonde. Reeds in 1570 hadden hij en

zijn broeder, die thesaurier van den graaf was, daar eene zeer invloedrijke positie. In 1590 heet Abraham van Goorle ook wel 'commies der finantiën' nevens 'raadsheer van Nieuwenaer'. Na den dood van den Gelderschen stadhouder bekleedden zij beiden dezelfde functie's bij Nieuwenaer's weduwe Walborch van Nieuwenaer. Abraham van Goorle was gehuwd met Susanna Patersson, bij wie hij drie kinderen had: een zoon Abraham, geb. in 1585, die in 1603 als student in de filosofie te Leiden ingeschreven werd, en die op 15 Mei 1610 in het huwelijk trad met

Ida van Suylen van Nijeveldt. Hij woonde achtereenvolgens te Utrecht, te Delft en te Amersfoort, en schreef in 1609 na den dood van zijn vader de voorrede bij diens *Thesaurus*. Voorts: een zoon Daniël, geb. 27 September te Utrecht, en eene dochter Walborch, die gehuwd was met Adriaan Goyerts van Vianen, burger van Utrecht, en die in 1618 met haar man en haar broeder Daniël te Jutfaas woonde 'op den huuse van Gent.'

Abraham van Goorle was na de intrige tegen zijn broeder (zie aldaar), waardoor deze in 1594 te Utrecht ten val gebracht werd, in 1595 naar Delft verhuisd, waar hij tot aan zijn dood als ambteloos en wel gesitueerd burger heeft gewoond. Hij was een groot verzamelaar van zegelringen, munten, enz., en is de schrijver (Gorlaeus) van enkele belangrijke numismatische werken, waarin hij zich een goed kenner van de antieke munten en zegelringen toont. Zijn: *Dactyliotheca, seu Annulorum Sigillorumque, quorum apud priscos tam Graecos quam Romanos usus, ex ferro, aere, argento, et auro Promptuarium* dateert van 1601; in 1695 gaf Jac. Gronovius te Leiden daarvan eene tweede uitgave, opgedragen aan A. Heynsius. Het tweede deel van dit werk draagt den titel: *Variarum Gemmarum, quibus Antiquitas in signando uti solita, Sculptura*. In 1609 verscheen te Leiden: *Thesaurus Numismatum Romanorum aureorum, argenteorum, et aereorum ad familias aeternae urbis spectantium usque ad Augusti obitum, cum expositione eorundem*, opgedragen aan Henri IV, en met eene door zijn zoon Abraham geschreven voorrede voorzien. Na zijn dood zou Petrus Bertius, die met Abraham van Goorle zeer bevriend was, nog diens *Paraltpomena Numismatum* hebben uitgegeven. Volgens Buchellius en Scaliger zou de collectie van van Goorle vele nagemaakte exemplaren bevat hebben; in dit opzicht laten zij zich over hem niet zeer gunstig uit. De verzameling werd na van Goorle's dood door diens erfgenamen verkocht aan Henry, prins van Wales, een zoon van Jacobus.

Een fraai portret van Abr. van Goorle, door Jacob de Gheyn in 1580 geteekend, komt voor in de *Dactyliotheca* van 1601; volgens G. van Loon, zou een in 1599 door Hendrik de Keyser vervaardigde medaille hem eveneens voorstellen.

Zie: F.M. Jaeger, *Historische Studiën*, Groningen, J.B. Wolters (1919), 51, 58, 73-82, waar ook alle verdere litteratuur-opgaven (Buchell, van Loon, enz.) vermeld zijn.

Jaeger

[Goorle, David van]

GOORLE (David van), Senior, broeder van Abraham van Goorle (zie boven), was omstreeks 1550 te Antwerpen geboren, en stierf te Cornjum (Fr.) op 20 Oct. 1612. Hij was met zijn broeder omstreeks 1565 of 1570 naar de Nederlanden gekomen, en had zich in zijne functie van thesaurier van Adolf van Nieuwenaar te Utrecht gevestigd. In 1594 werd hij, op valsche beschuldiging van malversaties gepleegd te hebben, om politieke redenen ten val gebracht, waarop hij zich naar Friesland begaf en zich te Cornjum, op de bezittingen van zijn schoonvader Doeke van Martena vestigde, alwaar hij in 1612 overleed. Hij was op 3 Jan. 1591 te 's Gravenhage gehuwd met Swob van Martena, die hem slechts kort overleefde (overl. 27 Sept. 1614 te Cornjum). Uit deze echtverbintenis ontsproot David van Goorle, de wijsgeer en theoloog (die volgt). Hoogstwaarschijnlijk is het door Hen-

drik Goltzius vervaardigde portret (van Someren's *Catalogus* II, N° 2052), dat zonder eenigen grond tot dusverre als dat van Abraham van Goorle werd beschouwd, en waarvan zich een exemplaar in 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam bevindt, dat van den thesaurier David van Goorle.

Zie: F.M. Jaeger, *Historische Studiën* (1919), 62-76; aldaar is ook de verdere literatuur vermeld.

Jaeger

[Goorle, David van]

GOORLE (David van), Junior, geboren 15 Jan. 1591 te Utrecht, gestorven te Cornjum (Fr.) op 27 April 1612, beroemd wijsgeer en een der vroegste kampioenen voor de atomistische structuur der stof. Hij ontving na den politieken val van zijn vader te Cornjum zijne eerste opleiding, studeerde reeds in 1610 te Leiden, doch staat pas ingeschreven op 23 April 1611 als student in de theologie. Van zijn studie-tijd weten wij weinig meer, dan dat hij enkele arminiaansche vrienden had (E.A. van Engelen, Petrus Bertius); in de Leidsche universiteitsbibliotheek is nog een albumblad van hem aanwezig. In 1610 en 1611, op 19- à 20-jarigen leeftijd dus, schreef hij zijne beide filosofische werken, die echter pas lang na zijn dood verschenen. In 1620 verscheen te Leiden zijn grootste werk: *Exercitationes Philosophiae, quibus universa fere discutitur Philosophia Theoretica et pturima ac praecipua Peripateticorum dogmata evertuntur*, en in 1651 te Utrecht de *Idea Physicae*, die in hoofdzaak eene beknopte samenvatting zijn der denkbeelden, door hem in de *Exercitationes* ontwikkeld. G o r l a e u s bestrijdt in dit werk de fundamenten van Aristoteles' leer omtrent de *formae substantiales* en omtrent de *potentia* en *actus*; in zijne filosofie knoopt hij aan bij de zoogenaamde 'nominalisten'. Hij verwerpt Aristoteles' leer der vier elementen: G o r l a e u s kent er slechts twee, n.l. water en aarde, - eene voorstelling die m.m. in de 18e eeuw geleid heeft tot de leer van het *phlegma* en het *caput mortuum* der toenmalige chemici. Voorts is hij een overtuigd *atomist*, de onderstelling van de atomistische structuur der materie is volgens hem de noodzakelijke voorwaarde, om tot de verklaring te geraken van tal van natuurverschijnselen (condensatie, verdamping, samendrukbaarheid, enz.). Daarom moet dus G o r l a e u s , en niet, zoals meestal geschiedt, D a n i ë l S e n n e r t als de renovator van de fysische atomistiek worden aangezien. Mede door G o r l a e u s ' vroegtijdigen dood, is zijn invloed op de ontwikkeling der filosofie en natuurwetenschap niet zoo groot geweest, als de opzet van zijn werk mocht doen verwachten; trouwens ook onloochenbare gebreken van zijn werk zijn daarvan de oorzaak. Hij is te Cornjum begraven.

Zie: F.M. Jaeger, *Historische Studiën* (1919), 50-98; zie ook J.P.N. Land, *De Wijsbegeerte in de Nedertanden* (1899), 117.

Jaeger

[Gori, Marinus Willem Clemens]

GORI (Marinus Willem Clemens), geb. in 1834 te Amsterdam, overl. 26 Dec. 1890 te Hilversum. Hij kreeg zijne opleiding aan de militair-geneeskundige school te Utrecht, en werd in 1856 bevorderd tot off. v. gezondh. 3de klasse, 17 Juli 1860 volgde zijne benoeming tot off. v. gez. 2de kl. en kwam hij te 's Gravenhage in garnizoen. Later werd hij overgeplaatst naar Amsterdam en daar legde bij zich tevens toe op de studie der oogheekunde en hare practische toepassing onder

leiding van Dr. E.F. Hoyack. 1 Mrt. 1869 promoveerde hij te Utrecht in de geneeskunde na verdediging van een proefschrift, getit.: *Bijdrage voor nieuwe hospitaal-hygiëne*. 20 Jan. 1870 vroeg

hij zijn ontslag uit den militairen dienst en vestigde zich te Amsterdam als oogarts. Als zoodanig werkzaam zijnde, bleef hij zich ook nog bewegen op het gebied der militaire genees- en heelkunde en hygiëne, bezocht in opdracht der regeering verschillende wereldtentoonstellingen en congressen om rapport uit te brengen over hetgeen daar behandeld werd en werd in 1875 toegelaten als privaatsdocent aan de Amsterdamsche universiteit. 15 Oct. 1877 werd hij benoemd tot lector om onderwijs te geven in de militaire hygiëne, genees- en heelkunde. In zijne talrijke geschriften behandelde hij hiertoe behoorende onderwerpen, t.w. *De milit.-geneeskundige organisatie en de geneesk. dienst te velde bij het Engelsche leger* (Amst. 1878); *Het Roode-Kruis op de wereldtentoonstelling te Weenen in 1873* (Amst. 1874); *De eerste hulp op het slagveld*, in *Gids* 1867, III, 123; *Onze kasernen, Eene militair-geneesk. bijdrage* (Haarl. 1862); *De voeding van den soldaat* (Haarl. 1863); *Het leven van den soldaat* (Utr. 1865); *Een geval van retinitis en van morbus Brightii onder het gebruik van jodetum kalicum aanmerkelijk verbeterd*, in *Ned. Tijds. v. Geneesk.* 1866, I, 257; *Het kamp van Zeist in 1867*, *Ibid.* 1868, I, 209; *Een bezoek op de tentoonstelling van voorwerpen tot hulp, verpleging, vervoer en verblijf van zieken en gewonden*, *Ibid.* 1869, I, 554; *De sectie voor militaire geneeskunde op het internationaal medisch congres te Londen*, *Ibid.* 1881, 833.

Simon Thomas

[Gorter, Simon]

GORTER (Simon), geb. 11 Dec. 1838 te Warns, waar zijn vader, schrijver van *Het kenmerkend beginsel der Doopsgezinden*, leeraar bij de gemeente der Doopsgezinden was, gest. 15 Juni 1871 te Amsterdam. Zijne opleiding genoot hij aan het Amsterdamsche Athenaeum en de kweekschool der Doopsgezinden. Onder den schuilnaam Jut schreef hij een paar stukjes in den studenten Almanak.

Te Aalsmeer was hij predikant van 1861-63; toen vertrok hij naar Wormerveer. Tot herstel van gezondheid ging hij naar het Zuiden, naar Arcachon, dat door zijn Gidsartikel beroemd is geworden en het beroemd heeft gemaakt. Het volgende jaar keerde hij terug, maar in 1869, het jaar waarin hij lid werd van de Maatschappij der Ned. Letterkunde, moest hij zijn leeraarsambt neerleggen. Zijn heengaan gaf aanleiding tot oprichting van *Het Nieuws van den Dag* en zijne benoeming tot hoofdredacteur. Zijn groot letterkundig talent wijdde hij aan de hoofdartikelen, en Zaterdagavond deed hij een *Leekensermoen* verschijnen, gewoonte door dit dagblad tot heden aangehouden, en door andere bladen nagevolgd.

In *Een jaar leven voor de dagbladpers* zijn de meeste dezer dagbladartikelen verzameld. Zijne Gidsartikelen en andere bijdragen bracht prof. de Hoop Scheffer bijeen in *Letterkundige studiën*, met eene voorrede. Eenige preeken werden gebundeld onder den titel *Ik geloof, daarom spreek ik*.

Hij was in 1862 gehuwd met Johanna Catharina Lugt.

Prent door Emrik & Binger.

Zie: Jo de Vries, *Levensb. Letterk. met bibliografie* 1872.

Herderscheê

[Gouvion, Louis Jean Baptiste]

GOUVION (Louis Jean Baptiste) - niet te verwarren met den maarschalk Gouvion St. Cyr - werd geboren te Toul 6 Februari 1748. Hij trad op jeugdigen leeftijd in dienst bij de artillerie van het koninklijke leger, sloot zich later aan bij de revolutie en was in October 1791 kommandant van het 3e bataljon vrijwilligers van

de Drôme. 20 Juni 1793 werd hij brigade-generaal. In dien rang verkreeg hij in Mei 1796 het bevel over een der brigades (hoofdkwartier Zutphen) van de divisie Souham, deel uitmakende van het Fransche hulpkorps hier te lande. In 1798 en 1799 voerde hij het bevel over de genoemde divisie (hoofdkwartier Utrecht), waarvan de onderdeelen in laatstgenoemd jaar gelegerd waren in Nijmegen, Grave, Utrecht, Woerden en 's Hertogenbosch. Toen bij de Engelsch-Russische expeditie tegen de Bataafsche republiek de landing der 1e Engelsche afdeeling tusschen Huisduinen en Callantsoog den 27en Augustus 1799 was gelukt, en generaal Daendels met zijne divisie in de Zijpe had stelling genomen, ontving Gouvion 28 Aug. van den opperbevelhebber, generaal Brune, bevel, het commando te gaan op zich nemen van de eerste Fransche troepen, die op Haarlem waren gedirigeerd, om Daendels tot ruggesteun te dienen en de voorboede uit te maken van de Fransche divisie te velde, die uit de verschillende garnizoenen zou worden bijeengetrokken. In den morgen van den 29en te Haarlem aangekomen, en aldaar kennis bekomende van Daendels' voornemen, om uit de Zijpe terug te trekken naar eene stelling ten noorden van het IJ tot dekking van Amsterdam, zond hij onmiddellijk den chef de brigade (kolonel) Anbrée naar hem toe, om te trachten hem van dit voornemen terug te brengen. Vermoedelijk heeft die raadgeving Daendels niet tijdig genoeg bereikt; zoo wél, dan heeft hij haar niet willen opvolgen. Zoodra Gouvion evenwel bericht ontvangen had, dat de voorgenomen terugtocht niet verder was voortgezet dan tot de lijn Alkmaar-Avenhorn, trof hij de noodige maatregelen, om met de te zijner beschikking staande troepen Alkmaar en het terrein ten westen daarvan te bezetten.

1 September was hijzelf in Alkmaar. Nadat in den volgenden nacht generaal Brune mede aldaar was aangekomen en het commando over het Fransch-Bataafsche leger te velde had aanvaard, werd dit in ééne Fransche en twee Bataafsche divisiën ingedeeld, en aan Gouvion (5 Sept.) het bevel over de Fransche divisie opgedragen. Het was slechts voor één dag; want den volgenden dag kwam ten gevolge van Brune's herhaald verzoek aan den Franschen minister van oorlog, om meer Fransche generaals te zenden, gen. Vandamme in het leger aan, en aangezien deze den rang van divisie-generaal had (de rangen van lieutenant-général en maréchal de camp waren in den revolutietijd afgeschaft en vervangen door die van général de division en général de brigade) moest Gouvion hem het bevel over de divisie overgeven en als brigade-generaal onder hem blijven dienen. Hij deed er niet minder zijn plicht om, ofschoon Vandamme 22 jaar jonger in leeftijd was.

Bij de poging der Fransch-Bataven om den Zijperdijk te vermeesteren (10 Sept.) leidde hij den aanval op den uitersten linker vleugel bij Petten, doch het mocht hem niet gelukken (evenmin als op alle andere punten) de sterke stelling binnen te dringen. In den slag bij Bergen (19 Sept.), waarin de aanval van het Engelsch-Russische leger werd afgeslagen, onderscheidde hij zich zoodanig, dat hij door Brune op het slagveld tot divisie-generaal bevorderd werd.

Na den slag bij Alkmaar (2 Oct.), waarin hij het terrein, oostwaarts van Bergen verdedigd had, en den daarop gevolgden terugtocht van het Fransch-Bataafsche leger op Beverwijk werd de Fransche divisie, die achtereenvolgens met zes bataljons versterkt was, in twee divisiën gesplitst, aan eene

van welke het bevel aan Gouvion werd toevertrouwd. Aan het hoofd zijner divisie gelukte het hem den 6en October in den slag bij Gastricum den aanval der Engelschen langs het strand en den duinrand tot staan te brengen en den vijand terug te drijven.

Na zijn vertrek uit de Bataafsche republiek is Gouvion commandant van de 9e militaire (territoriale) divisie (hoofdkwartier Montpellier) en inspecteur-generaal van de gendarmerie geweest, in welke betrekking hij in 1804 vooral heeft bijgedragen tot herstel van de rust in de Vendée. In 1805 werd hem een zetel in den Senaat toegekend, waarna hij nog slechts kortstondig aan den actieven dienst heeft deelgenomen. 26 April 1808 werd hij in den gravenstand verheven. In 1814 sloot hij zich bij de Bourbons aan en kreeg hij zitting in de Kamer der pairs, waarvan hij tot aan zijn dood in 1825 lid bleef. Bij het proces tegen Ney in Dec. 15 stemde hij met t6 andere pairs voor de deportatie.

Zie: *Dictionnaire historique et biographique de la révolution et de l'empire*, rédigée par le Dr. R o b i n e t (Paris s.d.) II, 87; S.C. G i g o n , sousintendant militaire de 1e classe, *Le général Malet* (Paris, Lavauzelle 1912), 58; *Henry Houssaye*, 1815 (Paris 1906) 33e édition p. 579; alle werken, waarin de landing der Engelschen en Russen in Noord-Holland in 1799 beschreven is; *Archief-Daendels* (R.A.); *Registre de la correspondance militaire de l'adjudant-général Dardenne* (R.A.).

Koolemans Beijnen

[Gramsbergen, Matthijs]

GRAMSBERGEN (Matthijs) schreef in de 17e eeuw twee kluchtspelen: *Klucht van de levendighe doodt, of Bedroogen Kassier* (Amst. 1649, andere ed. 1650 en 1694) dat in 1648 voor 't eerst op de Amsterdamsche Schouwburg werd vertoond en *Kluchtighe Tragoedie of den Hartog van Pierlepon* (Amst. 1650, andere ed. 1657, 1679, 1697 en z.j.), in 1700 en 1752 opnieuw uitgegeven met eenige veranderingen aan het begin en het slot, onder den titel, *Piramus en Thisbe of de bedroogen Hartog van Pierlepon*. Misschien door een opvoering hier te lande door Engelsche acteurs er mee in kennis gekomen, vertoont zijn klucht een groote overeenkomst, wat het tusschenspel betreft, met Shakespeare's *Midsummernights Dream*. De klucht die in 1650 voor 't eerst vertoond werd bleef lang op 't tooneel en werd o.a. in 1741 door Hollandsche acteurs te Hamburg gespeeld.

Zie: J.A. W o r p , *Geschiedenis v.h. drama en v.h. tooneel in Nederland I*, 452, 453, II, 248.

Ruys

[Grave, Hendrik]

GRAVE (Hendrik), luitenant-admiraal van de Maze; geb. te Amsterdam, overl. 25 Maart 1749 op 79-jarigen leeftijd. Kwam op 18-jarigen leeftijd in den zeedienst, was in 1698 kapitein, 1717 kommandeur, 1722 schout-bij-nacht voor Amsterdam en werd in 1744 bevorderd tot luitenant-admiraal van de Maze, na 15 jaren niet in zee geweest te zijn.

Prent door J. Houbraken, naar N. Verbolje 1744. Schilderij door H. van Limborch, 1707.

Zie: de J o n g e , *Geschiedenis van het Zeewezen*.

Herman

[Gregory, Frederik Alexander Adolf]

GREGORY (Frederik Alexander Adolf), vice-admiraal, geb. te Doesburg 18 Mei 1814; overl. 16 Juli 1891; zoon van Jacob Adriaan G. en van Christina Frederika Fladde. Gehuwd met Jeanne Adriana Wilhelmina van Wijck.

Kwam 16 November 1830 als adelborst op het Instituut te Medemblik, dat hij 1 Oct. 1834 als adelborst, 1e kl. verliet. Was van Mei 1843 tot Juni 1845 als luitenant ter zee 2 kl. adjudant van den commandant der zeemacht in O. Indië; van Maart 1854 tot Augustus 1857 als luitenant

ter zee 1e kl. leeraar in de stuurmanskunst aan de adelborsten te Breda; van Mei 1858 tot Nov. 1860 als kapitein-luitenant ter zee kommandant van de scheepsmacht te Curaçao en van 1861 tot 1864 chef der afdeeling materieel aan het Dep. van marine. Als kapitein ter zee was hij kommandant van het Kon. Instituut voor de Marine te Willemsoord. Met 1 Mei 1872 bevorderd tot schout-bij-nacht, werd hem de betrekking opgedragen van directeur en kommandant der marine te Willemsoord; in April 1874 was hij kommandant van het eskader te Vlissingen bij de komst aldaar van den keizer van Rusland. Met 1 Mei 1874 bevorderd tot vice-admiraal bleef hij gehandhaafd in zijn betrekking te Willemsoord, tot hij met Mei 1876 den dienst met pensioen verliet. Daarna was hij nog tot Maart 1890 werkzaam als directeur-administrateur van het weduwen- en weezenfonds der militaire officieren bij de zeemacht, en als voorzitter der commissie tot examineeren van zeeofficieren en adelborsten, terwijl hij 28 Dec. 1879 werd benoemd tot kanselier der nederlandsche orden.

Zie: *Marineblad* 1891-92.

Herman

[Groen, Floris]

GROEN (Floris), overl. Aug. 1689 te Amsterdam, was van 1663-1669 en ook in 1680 als tooneelspeler aan den Amsterdamschen Schouwburg voor een speelloon van f 0.45 - f 1. Daarna werd hij directeur van een reizend gezelschap. Hij was vooral bekend als vervaardiger van verkorte tooneelbewerkingen, die hij met zijn gezelschap opvoerde en waarvan er eenige gedrukt zijn.

Zie: K o s s m a n n , *Das Niederl. Faustdrama im 17ten Jahrhundert*, 1-30, 169-175; d e z . , *N. Bijdragen tot de gesch. v.h. Nederl. toon. in de 17e en 18e eeuw*, 110, 111.

Worp

[Guldenarm, Johan Anton]

GULDENARM (Johan Anton), geb. 16 Apr. 1852. te Engwierum, overl. 5 Juli 1905 te Vlaarding. In 1881 werd hij te Utrecht bevorderd tot arts, na aldaar zijne medische opleiding te hebben genoten. Hij vestigde zich ook daar ter plaatse en werd assistent van den hoogleeraar van Goudoever, waardoor hij in de gelegenheid was zich te ontwikkelen als chirurg. Door hard werken, gepaard aan technische vaardigheid, slaagde hij er in het vertrouwen zijner ambt- en tijdgenooten te verwerven, zoodat hij als operateur zeer gezocht was. Zijne aanstelling als chirurg aan het Diakonessenhuis te Utrecht gaf hem de beschikking over een inrichting, die noodig was voor de uitoefening der chirurgie, zooals geëischt werd in dat tijdvak (1881-96). Vooral op het gebied der hersen-chirurgie werd hij door Dr. Winkler zeer gewaardeerd, indien operatief moest worden ingegrepen. 8 Oct. 1896 werd hij benoemd tot 1ste heilkundige aan het stedelijke ziekenhuis te Rotterdam, maar reeds op 1 Mrt. 1899 kreeg hij, op zijn verzoek, eervol ontslag uit die betrekking, omdat hij zich niet kon vereenigen met de opvattingen, die daar gehuldigd werden. Hij bleef gevestigd te Rotterdam en vond door zijne verbintenis aan de ziekeninrichting 'Eudokia' gelegenheid om aan zijne talrijke patiënten chirurgische hulp te verleen in eene omgeving, die hij daarvoor geschikt achtte. Eene reeds langen tijd bestaande hartaandoening maakte plotseling een einde aan zijn werkzaam leven. Van hem verscheen eene enkele mededeeling, t.w. *Bijdrage tot de*

hersenchirurgie, met A. Huysman en C. Winkler in Ned. Tijds. v. Geneesk., 1890, I, 637; hetzelfde met C. Winkler, *Ibid.* 1891, II, 217.

Een kort levensbericht van hem, door J.A. Korteweg, komt voor in het *Ned. Tijdschr. v. Geneesk.* 1905, II, 238.

Simon Thomas

H.

[Haan, Galenus Abrahamsz de]

HAAN (Galenus Abrahamsz de), geb. 8 Nov. 1622 te Zierikzee, overl. 1706 te Amsterdam (*Lijkrede* van Wille m v a n M a u r i c k in de doopsgezinde kerk), in 1645 gepromoveerd te Leiden tot doctor in de medicijnen. Sinds 1648 geneesheer en (onbezoldigd) leeraar der Vlaamschdoopsgezinden te Amsterdam, werd hij weldra de leider der collegiantische beweging onder de doopsgezinden in ons land, in welke hoedanigheid hij een ver strekkenden invloed op het godsdienstig, kerkelijk en godgeleerd leven van zijn tijd heeft geoefend in verlichte, mystiek-pietistische richting. Kleinzoon van den dooperschen martelaar Gillis v a n A k e n (I, 50), had hij met diens naam ook een goed deel van diensijverenden, profetischen geest geërfd. Meer nog om zijn nieuwe denkbeelden dan om zijn groote geleerdheid was hij, ook buiten 'slands grenzen, bekend. Met William Penn, Leibnitz' bekenden vriend Ernst van Hessen Reinfels en vele anderen die met zijn idealen van 'algemeen Christendom' en uitdelging van den sectegeest instemden, stond hij in verbinding.

Zie: Hylkema, *Reformateurs*.

Hylkema

[Haar, Hubertus ter]

HAAR (Hubertus ter), leeraar M.O. eerst te Deventer, later te Leiden en Amsterdam. Hij was een zoon van prof. B. ter Haar (II 536), werd geb. te Vlaardingen, 29 Juni 1833, en overleed 30 Juni 1892 te Nijmegen. Na van 1846-51 zijn opleiding voor de academische lessen op het instituut van Dr. P. Epkema te Amsterdam te hebben ontvangen, werd hij in Sept. van laatstgenoemd jaar als theol. stud. aan het Amsterdamsche athenaeum ingeschreven. Toen, drie jaar later, zijn vader tot hoogleeraar te Utrecht werd benoemd, zette hij zijn studie aan de hoogeschool dezer stad voort; weldra knoopte hij er warme vriendschapsbanden aan met H. de Veer, Jan ten Brink, Theod. Jorissen, J. Craandijk e.a. studenten. Hoewel zijn liefde voor de theologische studiën er gaandeweg op was verminderd, promoveerde hij toch tot Theol. Dr., op een *Specimen historico-theologicum Petri Datheni vitam exhibens* (26 Juni 1858). En het volgend jaar legde hij ook met goed gevolg zijn proponentsexamen af. Niettemin zei hij in 1859 de theologie en het hem wachtend predikambt vaarwel en ging studeeren in de rechten, in welke faculteit hij vier jaar later promoveerde op een dissertatie: *De staat en het individu* (3 Juni 1863). Thans verliet Dr. Mr. H. ter Haar voor goed de Utrechtsche hoogeschool en vestigde zich als advocaat te Amsterdam. Had hij reeds als student een levendig aandeel genomen in maatschappelijke vraagstukken, thans trokken deze nog meer zijn aandacht en belangstelling. In vereeniging met Mr. B.H. Pekelharing, A. Kerdijk, jhr. de Jong van Beek en Donk e.a. werd hij een der leiders van de in die dagen opgekomen vrijzinnig-democratische partij in ons land, wat ten gevolge had dat hem het redacteurschap van meer dan één sociaal blad werd aangeboden. Want ter Haar was zoowel een bekwaam en handig dagbladschrijver als een welsprekend woordvoerder op vergaderingen. Daarbij was hij scherpzinnig en bezat hij een helder oordeel.

Bezielde met liefde voor het Middelbaar onderwijs, dat vóór en na zijn juridische promotie allengs in 't leven was geroepen, besloot ter H. hieraan zijn kracht te wijden; reeds in 1865 legde hij met goed gevolg het examen in de handelswetenschappen af en werd nog in hetzelfde jaar benoemd tot leeraar in de staathuishoudkunde, de staatsinrichting, de statistiek en de handelswetenschappen aan de H.B.S. met zesjarigen cursus te Deventer. Weldra werd hem ook het onderwijs in de aethetica en kunstgeschiedenis aan de H.B.S. voor meisjes in die stad opgedragen. Nog later werd hij er tevens tot directeur der Burgeravondschool benoemd. Ter Haar was inderdaad een begaafd, veelzijdig ontwikkeld mensch; daarbij een bekwaam docent, die zijn leerlingen liefde voor hun studie wist in te boezemen. Tevens bezat hij veel kunstzin; muziek en schilderkunst vooral hadden ten allen tijde zijn belangstelling.

Dat hij ook te Deventer aan de vragen van den dag en de maatschappelijke quaesties bleef deelnemen, bewijst o.a. zijn ijveren ter wille van de kiesvereniging 'Vrijheid en Orde' aldaar, waarvan hij geruimen tijd voorzitter is geweest.

In 1883 werd ter Haar tot leeraar in de staatsen handelswetenschappen bij het M.O. te Leiden benoemd. Hier bleef hij slechts twee jaar; in 1885 begaf hij zich naar Amsterdam, waar hij tot leeraar aan de Openbare handelsschool was benoemd. In 1890 werd hij ernstig ziek, ontving verlof om tot herstel van gezondheid naar Wiesbaden te gaan, bezocht later voor dat doel ook Nijmegen nog, doch overleed hier in den zomer van 1892.

Mr. H. ter Haar was gehuwd met Pauline Griot la Gave, de zuster van een zijner Utrechtsche academievrienden.

Als geschriften van zijne hand dienen nog vermeld: *Standvooroordeel en maatschappelijke vooruitgang* (Deventer 1883). Verder schreef hij in verschillende tijdschriften als *Sociaal weekbl.*, *Tijdspiegel*, *Lantaarn*, *Olympia*; vroeger ook in *stud. almanakken*, *jaarboekjes*, enz.

Zie: Bientjes in *Levensber. Letterk.* 1895, 203.

Zuidema

[Haeften, Alardus van]

HAEFTEN (Alardus van), geb. Utrecht 1660, overl. aldaar 5 Nov. 1729. Hij begon zijne lagere studiën in zijn geboorteplaats en werd 16 Oct. 1676 in het Urbaansche college te Rome opgenomen, waar hij omstreeks het begin van 1685 den doctorstitel verkreeg. Daarna keerde hij 22 Juni 1685 naar het vaderland terug en werd door den Apostolischen Vicarius J. van Neercassel tot priester gewijd, waarna hij ongeveer vier jaren kapelaan was te Rotterdam. In 1689 werd hij aangesteld tot pastoor van Maasland, waar hij de rechtzinnige leer verliet en het Oudkatholicisme omhelsde. Door P. Codde werd hij in 1699 benoemd tot pastoor van Leeuwarden en tot aarts priester van Friesland. Toen in 1702 Codde in zijn waardigheid van Apostolisch Vicarius geschorst en in zijn plaats Th. de Cock werd aangesteld, liet deze van Haeften, hoewel 'roekeloos strijder voor de

aanmatiging van de Cleresie', wel in zijn waardigheid, doch ging hem in alles voorbij en vertrouwdde de zorgen van het Aartsbischopendom toe aan pastoor B. Fock. In 1712 heeft hij met den nuntius Santini over zijn terugkeer onderhandeld, maar wijl deze eischte dat de onderteekening moest geschieden ten overstaan van een kloostergeestelijke, brak hij de gevoerde onderhandelingen af en bleef in de scheuring volharden. Einde 1718 of in het begin van 1719 verliet hij Leeuwarden en begaf zich naar Vianen, als emeritus pastoor. Sedert komt hij voor als aldaar, bij wijlen, ook pastoreele functiën uitoefenende; meer bepaald had zulks plaats na eenige afwezigheid, ten tweede male van 28 Febr. 1724, toen hij zich in de opengevallen kerk en pastorie wist in te dringen. Doch na eenige maanden verliet hij Vianen en begaf zich naar Utrecht, waar hij in den 'Hoek' verbleef. In 1727 verscheen van hem een brochure: *Rechtmatige verdediging van Alardus van Haefden Pr.* tegen een Latijnsch boekje van Tilemannus Backusius Pr. getiteld *Responsio Apologetica*. In 1704 en 1705 had hij twee zendbrieven in druk tegen Pr. Ignatius Engenra S.J. uitgegeven. Zijne pennevruchten zijn anti-paus- en niet minder antimonniksgezind.

Zie: *De Katholiek* LXXXIV, 104-108; *Arch. Aartsb. Utr.* VII, 434; IX, 83, 114, 271, 286, 352, v.; XIX, 13, 302 XX, 172; XXII, 155, 200 v., 217; XLIV, 260, 263, 298; B.J. Post, *Geschiedenis van Maasland* 31-33; Tilemannus Bachusius, *Bewijs-schrift* 204-207; *Vrije Fries* 1881, 81.

van der Heijden

[Hafkenscheid, Bernardus Joseph]

HAFKENSCHIED (Bernardus Joseph), geb. 12 Dec. 1807 te Amsterdam, overl. 2 Sept. 1865 te Wittem (Limburg), was de zoon van Michaël Hafkenscheid en Catharina Alida Weber, een van de grootste redenaars der 19e eeuw, als zoodanig bekend onder den naam van 'Pater Bernard.' Hij studeerde van 1820-1824 op het Seminarie Hageveld; bij de sluiting van het Seminarie en de oprichting van het Collegium Philosophicum kreeg hij voorloopig lessen te Amsterdam van een Israëliet in het Hebreeuwsch en van den Hageveldschen leeraar Antonius Bogaerts in de theologie. Zijn verdere theologische opleiding ontving hij te Rome aan het Collegium Romanum, waarheen hij in 1828 met zijn vriend Joannes Theodorus Beelen vertrokken was. Hij behaalde in 1829 door zijn *Dissertatio de sacra Dei voluntate salvandi omnes omnino homines* de zilveren medaille; zijn vriend en medestudent was o.a. Vincentius Joachim Pecci (later: Paus Leo XIII). In 1830 werd hij te Rome subdiaken gewijd en verkreeg het baccalaureaat, in 1831 diaken en het licentiaat in de theologie. 17 Maart 1832 werd hij priester gewijd en verkreeg 24 April den doctorstitel. Hetzelfde jaar keerde hij naar Amsterdam terug, vertrok na enkele maanden naar het noviciaat der Redemptoristen te Weinhaus bij Weenen. In 1833 kwam hij op verzoek van Mgr. van Bommel - zijn vroegeren regent te Hageveld - in Luik, doceerde één jaar theologie te St. Truyen en trad vandaar uit reeds op als missieprediker. Van 1836-1841 was hij verbonden aan het klooster te Luik en preekte vooral in het diocees Luik, Mechelen en Roermond. In 1840 werd hij naar Koning Willem II gezonden, om hem namens de Congregatie des Allerheiligsten Verlossers dank te zeggen voor de erkenning der Congregatie als rechtspersoon, preekte bij die gelegenheid te 's Gravenhage en daarna te Amsterdam. Bij het bezoek van Willem II aan het klooster te Wittem in 1841, werd de koning door Pater Bernard ontvangen en toegesproken. Van 1842-

1845 verbleef hij in het klooster te Wittem, gaf vandaar uit missies vooral in N.-Brabant. Ter herinnering aan zijn missie in 's Hertogenbosch werd een plaat uitgegeven, voorstellende Pater Bernard op den preekstoel van St. Jan, een medaille geslagen en een zilveren godslamp geschonken aan de kloosterkerk te Wittem.

12 April 1845 vertrok hij uit Luik over Engeland voor de eerste maal naar Amerika; kwam daar in Mei aan en gaf daar tal van missies in het Duitsch, de eerste te Baltimore, daarna vooral langs de rivier Huron. Na een verblijf van vier maanden aanvaardde hij 16 Aug. de terugreis over Engeland naar Nederland, en kwam 9 Sept. te Wittem aan. Van 1845-1848 was opnieuw N.-Brabant en Limburg het terrein van zijn werkzaamheid. In 1848 werd hij prefect van het tweede noviciaat in het klooster te Luik, welke taak hij hetzelfde jaar nog verwisselde met het vice-provinciaalschap in Amerika. Vóór zijn tweede vertrek naar Amerika deed hij eerst nog een visitatiereis door Duitschland; vertrok 20 Dec. van Southampton en kwam 8 Jan. in New-York aan. Zijn eigenlijke residentie was Baltimore, doch gedurende de twintig maanden van zijn verblijf aldaar, deed hij zeven groote reizen door de Vereenigde Staten, preekte in het Fransch en in het Duitsch.

Om de vergadering van Provincialen zijner orde te Bischenberg in den Elzas bij te wonen, vertrok hij in Juli 1850 naar Europa. Op genoemde vergadering werd Bernard Hafkenscheid tot provinciaal voor Amerika gekozen. In Sept. ging hij eerst naar Weenen en Beieren, bezocht in Dec. Amsterdam en vertrok 27 Jan. 1851 voor de derde maal, nu uit Hâvre, naar Amerika en kwam 19 Maart te New-York aan. Was zijn vroeger verblijf in Amerika vooral geweest, om zijn congregatie in Amerika te organiseeren, thans gaf hij zich geheel aan de missies en preekte tot het eind van 1853 op tal van plaatsen in het Fransch, Duitsch en Engelsch. Engeland en Ierland werd daarna zijn missieveld. 10 Jan. 1854 kwam hij in het Redemptoristenklooster te Claphan bij Londen aan; hij werd benoemd tot superior van het klooster te Limerick in Ierland en tevens tot overste der Apostolische werken van Engeland, Schotland en Ierland. In Febr. preekte hij te Dublin, daarna gaf hij zijn beroemde missiën te Cork en Londen.

13 Nov. 1854 kwam hij in Nederland terug ter bijwoning van het Provinciaal kapittel te Wittem en werd gekozen om P. Sinkels, den provinciaal van Nederland en België, te vergezellen naar het Generaal Kapittel, dat April 1855 te Rome werd gehouden. Den tusschentijd gebruikte hij opnieuw tot het geven van missies en retraites in Engeland en Ierland.

Uit Rome kwam hij Nov. 1855 in Nederland terug en ontwikkelde opnieuw een ongemeene werkzaamheid in ons vaderland en in België. Eind Mei 1865 gaf hij zijn laatste, 291ste missie in Montzen bij Aken, daar struikelde hij 31 Mei in de kerk. Hij werd den 12en Juni naar Wittem vervoerd en overleed daar 2 September.

Zijn portret in: *Het leven van Pater Bernard* door M.J.A. Lans.

Zie: *Katholiek Nederland II* 337 en vlg.; en M.J.A. L a n s , *Het Leven van Pater Bernard, priester van de Congregatie des Allerheiligsten Verlossers, Doctor in de H. Godgeleerdheid* (1877, 1884, 1885, 1905); een Fransche vertaling verscheen hiervan in 1883, opgedragen aan Leo XIII; een Duitsche bewerking in 1884 door Schepers.

Th.J.M. Knuvelde

[Hagen, Hermanus Gerhardus]

HAGEN (Hermanus Gerhardus), geb. 9 Januari 1831 te Amsterdam, overl. 23 Nov. 1901 te Leiden. Den 11en Maart 1856 verkreeg hij den graad van doctor in de godgeleerdheid aan de hoogeschool te Utrecht op proefschrift *Dogmata immaculatae conceptionis Mariae*.

Hij was predikant te Piershil 1856-1859, te Koog a.d. Zaan 1859-60, te Leiden tot zijn emeritaat in 1897. Zijn afscheidswaard aan de gemeente naar 1 Joh. 4: 16b viel samen met zijne laatste bevestiging van nieuwe lidmaten.

Hij is lid geweest van de Synode der Ned. Herv. kerk en van de Synodale Commissie; voorzitter van de Ned. Gustaaf Adolf vereeniging, van de Evangelische Maatschappij, van de Leidsche maatschappij van weldadigheid, van de afdeeling Leiden der Maatschappij van toonkunst, vereeniging tot bevordering van schoolbezoek en kindervoeding; ook soms bestuurslid van de Maatschappij der Ned. Letterkunde.

In tijdschriften verschenen artikelen van zijne hand. Van *Nieuw en Oud* was hij in 1872 mederedacteur. Met zijne collega's Scheffer, Knappert en Koopmans van Boekeren bewerkte hij *Godsdienstonderwijs voor meer ontwikkelden*.

Hij was gehuwd met Suzanna Philippine Antoinette Krantz, overl. 26 Mei 1895.

Herderscheê

[Haghen, Gerardus]

HAGHEN (Gerardus) naar zijne geboorteplaats ook van Breda genaamd, overleed in het Karthuiserklooster la Chapelle bij Enghien 17 Apr. 1474, waar hij het ordenskleed had aangenomen. Hij was klein van gestalte, doch groot in deugd en ijver en liet niets onbepoefd om door woord en geschrift ook anderen tot een vromen levenswandel op te wekken. Hij schreef eenige werken in latijnsche verzen, dan eenige traktaten over verschillende geestelijke onderwerpen, aangehaald door Paquot. Geen enkel verscheen in druk. Raisse geeft hem den titel van Venerabilis.

Zie: Raisse, A. de., *Ad Natales S.-S. Belgii auctarium* 62; Morotius, *Theatrum Cartus. Ordinis* (Laurini 1681) 88, 189; Paquot, *Memoires* VII, 14; Le Vasseur, *Ephem. Ord. Cart. I*, 416; *Biogr. Nat. Belg.* VII, 639.

Fruytier

[Haitink, Engelbert Adriaan]

HAITINK (Engelbert Adriaan), geb. te Deventer 17 Jan. 1817, overl. te 's Gravenhage 16 Febr. 1895, was de eenige zoon van Bernard H. en Wilhelmina Wentink. Hij werd in 1836 kadet voor het wapen der genie voor Nederlandsch Indië aan de militaire akademie te Breda, werd 31 Aug. 1840 als 2e luitenant aangesteld en vertrok 7 Dec. d.a.v. naar Indië, waar hij 12 Mrt. 1841 aankwam. Hij werd 21 Apr. 1844 1e luitenant, en werd 9 Juli 1845 overgeplaatst bij den generalen staf als adjudant van den directeur der genie.

In 1848 en 1849 maakte hij de tweede en derde expeditie op Bali mede. Hij werd 24 Oct. 1850 kapitein en bekwam 1 Dec. 1852 een tweejarig verlof naar Europa. In Indië teruggekeerd, werd hij 26 Dec. 1854 majoor, 12 Mrt. 1855 chef de bureau van de directie der genie en 4 Aug. 1856 onderdirecteur van die directie. Wegens ziekte bekwam hij in 1860 twee jaren verlof naar Europa. Om gezondheidsredenen verzocht

hij met ingang van 1 Mrt. 1863 ontslag uit den militairen dienst, hetwelk hem onder toekenning van den rang van luitenant-kolonel eervol verleend werd.

Hier te lande teruggekeerd, werd hij bij de oprichting van de maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen benoemd tot secretaris van het college van commissarissen, eene betrekking die hij

ruim 30 jaren vervulde; eerst kort vóór zijn overlijden nam hij als zoodanig zijn ontslag.

Reeds spoedig werd Haitink vanwege het Departement van Koloniën belast met de keuringen van de bouwstoffen, bestemd voor de Nederlandsch-Indische Staatsspoorwegen.

In de vergadering van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs van 10 Nov. 1863 deed hij eene mededeeling over aan dat Departement geleverde linialen van gehard kaoetsjoek.

Als de eenige aan genoemd Departement werkzame technische ambtenaar werd Haitink betrokken in de grieven van T.J. Stieltjes tegen de wijze waarop de spoorwegaanleg op Java door den gouverneur-generaal Sloet van de Beele en de ambtenaren, in het bijzonder die te Batavia, was behandeld.

In de vergadering van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs van 14 Febr. 1865 was een brief van den hoofdingenieur dier maatschappij J.P. de Bordes ingekomen, die zeer scherp door Stieltjes werd beoordeeld. Haitink, die reeds eene brochure tot bestrijding van verschillende beweringen van Stieltjes had geschreven, waarin hij ook eene verklaring gaf van de door dezen aan de regeering toegeschreven vervalschingen in de stukken, verdedigde de verleende concessie op waardige wijze. Het bleek, dat veel van de eerst gemaakte fouten op zijn initiatief gewijzigd waren.

In de vergadering van genoemd lichaam van 12 Sept. 1865 was een brief van de Bordes ingekomen, waarin hij terecht weigerde, verantwoording af te leggen over de door zijne maatschappij gekozen en door de regeering goedgekeurde richting van den spoorweg. Het is later gebleken, dat de lijn, zooals Haitink voorspeld had, in afwijking van de meening van Stieltjes, zeer rentegevend was en is.

In 1878 werd Haitink benoemd tot chef van het toen opgerichte technisch bureau voor aanschaffing van materiaal voor Staatsspoorwegen in Nederlandsch Indië aan genoemd Departement. Later werd de werkzaamheid van dit technisch bureau ook uitgebreid tot andere takken van Rijksdienst in Nederlandsch Indië. Een ieder was steeds tevreden over de uitstekende wijze, waarop Haitink zich van zijn taak kweet. Deze betrekking vervulde hij tot zijn overlijden.

Ook was hij commissaris van den spoorweg Leiden-Woerden en van de Nederlandsch-Westfaalsche spoorwegmaatschappij. Hij had verder veel bemoeiing met verschillende tentoonstellingen.

Van 1869 tot 1872 was Haitink lid van den raad van bestuur van het koninklijk Instituut van Ingenieurs.

Haitink huwde in 1851 Caroline Albertine Johanna van der Hucht, geb. te Amsterdam 8 Oct. 1825, overl. te 's Gravenhage 16 Oct. 1912, bij wie hij 2 zonen en 2 dochters had.

Men heeft van hem: *Spoorwegaanleg op Java. Beoordeeling van het overzicht der werkzaamheden, voorstellende het ten uitvoer leggen der concessie tot den aanleg van spoorwegen op Java, aangevraagd door de heeren Banck c.s.* (zonder naam v.d. uitg., 1864); *Overzicht van hetgeen met de spoorwegen op Midden-Java is voorgevallen door T.J. Stieltjes, toegelicht en getoetst aan de feiten* (Amsterdam 1864).

Ramaer

[Hambrouck, Antonius Cornelii]

HAMBROUCK (Antonius Cornelii) wordt door vele schrijvers genoemd als geboortig van Rotterdam. Onderzoekingen op het Rotterdamsche archief bevestigen deze

bewering niet. Wel is hij, blijkens de op dit archief aanwezige registers, toen hij reeds predikant te Schipluiden was, te

Rotterdam, den 1en Juni 1632, gehuwd met *Anna Vincenten Moy*, herkomstig van Leiden. Tot 1647 bleef hij in zijn eerste standplaats werkzaam. In dat jaar werd hij door de Kamer van Rotterdam der Oost-Indische Compagnie aangezocht zich ter beschikking van den dienst in Oost-Indië te stellen. Den 8en April 1647 werd bij door de Classis van Schieland afgevaardigd; kort daarop vertrok hij met het schip Nieuw-Rotterdam.

In de eerste helft van het jaar 1648 kwam hij te Formosa, waar hij zich vestigde in het dorp Mattauw. Hambrouck blijft buiten de ernstige twisten, die ontstaan tusschen den gouverneur Verburgb en een tweetal predikanten. Hij ontvangt in 1655 een aanmerkelijke verbetering van traktement. In hetzelfde jaar werd hij ernstig ziek, zoodat gouverneur Coyett vreesde dezen bekwamen, met de taal des lands zoo goed bekenden predikant te verliezen. Zijn taalkundige bekwaamheden wendde hij aan tot verbetering van den predikdienst, die deerlijk in verval was geraakt, omdat op de verschillende dorpen nooit anders werd voorgelezen dan drie predikatiën van Dr. Junius en vijf van Ds. Happart. Hij vertaalde de evangeliën van Mattheüs en Johannes in 't Formosaansch. Een voorstel van hem om een school op te richten waarin een vijftigtal jongelieden in den godsdienst en het Nederlandsch zou worden onderwezen, kon de goedkeuring van het opperbestuur in Batavia niet verwerven. Aan het plan van Ds. Hambrouck om in de zuidelijke dorpen, waar het Christendom nog weinig gevestigd was, te gaan arbeiden, werd geen aandacht geschonken. Het waren deze dorpen waar in 1661 de Chineesche zeeroover Coxinga terstond grooten aanhang vond.

De geringe medewerking, die Hambrouck vond bij zijn pogingen om het werk op Formosa met meer kracht door te zetten, brachten hem er toe zijn ontslag aan te vragen. Dit ontslag kon moeielijk geweigerd worden. Gouverneur-Generaal en Raden van Indië lieten bij Hambrouck ernstig aandringen, dat hij, die de taal zoo wél meester was, op het eiland zou blijven, waartoe hij zich ook liet vinden. Het gevaar dat van de zijde der Chineezzen Formosa bedreigde en waarop zoowel de gouverneur Frederik Coyett als Hambrouck wezen, werd door het opperbestuur gering geacht.

Aan Coxinga, met een groote macht geland, werd den 2en Mei 1661 het fort Provintia overgegeven. Aanvankelijk werden de Hollanders, waaronder ook Hambrouck, in het fort en in de dorpen gevangen genomen, niet slecht behandeld. Hambrouck werd met Sr. Ossewayer naar 't kasteel Zeelandia gezonden, waar zij 24 Mei 1661 aankwamen, om een brief van Coxinga over te brengen, waarbij hij, op gunstige voorwaarden, overgave van 't kasteel eischte. De beide afgevaardigden spoorden aan het kasteel niet over te geven en keerden terug naar Coxinga. Den 13en Augustus kwam bericht aan 't fort Zeelandia, dat Ds. Hambrouck nog in leven was, doch dat twee schoolmeesters gekruisigd en na drie dagen lijdens, gestorven waren. Tal van Hollanders werden vermoord. Den 21en October 1661 komen twee inlanders in het fort Zeelandia, die mededeelen, dat Ds. Hambrouck te Sincan was onthoofd. Een ongehuwde dochter van hem werd in Coxinga's vrouwenverblijf opgenomen. Van Troostenburg de Bruyn ontkent de juistheid der oude verhalen, dat een zijner dochters ongehuwd zou zijn geweest; het dagregister van 't kasteel Zeelandia bevestigt echter hunne geloofwaardigheid.

Zie: van Troostenburg de Bruyn, *Biographisch woordenboek van Oost-Indische Predikanten* i.v. Hambrouck; voorts: *Archief voor de geschiedenis der Oude Hollandsche Zending* IV, 219-235; C.W.Th. van Boetzelaer van Dubbeldam, *De Gereformeerde Kerken in Nederland en de zending in Oost-Indië*, 65; W.G. Brill, *Betwif. Bijzonderh.* 111-127; *De Gids* 1892, III, 29.
Callenbach

[Hasenbroecks, Elsebe]

HASENBROECKS (Elsebe), geb. te Oldenzaal omstreeks 1372 en te Diepenveen overl. 4 of 5 Oct. 1458, sproot uit een aanzienlijk geslacht; zij was de jongste dochter van Werner van Delden en Geertruid van Dennen. Zeer jong al gehuwd leidde zij met haar echtgenoot Roelof Hasenbroeck (naar hem heet zij: Hasenbroecks) een gelukkig doch wereldsch leven. Omdat hun echt de eerste drie jaar kinderloos bleef ondernam de vrouw, in hoop op moedervreugde, een bedevaart naar Einsiedeln. De verre reis scheen beloond te zullen worden: de ouders kregen later nog een groot gezin. Tijden van beproeving braken aan: een paar kinderen stierven, de man stierf. Daardoor kwam Elsebe tot nadenken; ook door samenspreking met haar broeder Johannes te Munnikhuizen. Zij had berouw over hare zonden en ging boete doen; een nieuw leven wilde zij beginnen, liefst in een zusterhuis. De zorg voor hare drie overgebleven kindertjes, twee meisjes en een jongetje, weerhield haar. Ten gevolge van een pestziekte in de stad harer inwoning en in den omtrek vond zij echter spoedig aanleiding de wijk te nemen.

Elsebe begaf zich - het was 1397 of 1398 - naar Deventer. Zij huurde er een woning; binnen acht dagen stierven beide haar dochtertjes. Toen zij kort daarop omgang zocht met de bewoonsters van Meester-Geertshuis en bij een eerste bezoek den rector Johannes Brinckerinck ontmoette, ontving zij van diens persoon zoo'n machtigen indruk, dat zij besloot zich verder aan zijn leiding toe te vertrouwen. Deze belastte haar te haren huize met de geestelijke vorming van degenen die men te weinig kende om ze terstond in Gerrit de Groote's stichting op te nemen. Zelve mocht zij tot haar teleurstelling daar geen plaatsing bekomen, dewijl zij weduwe was.

In 1401, niet lang na Zwedera van Runen, Jutte van Ahuis en Eefse Hodden, kwam Elsebe Hasenbroecks in het ten jare 1400 gestichte vrouwenklooster te Diepenveen, tegelijk met drie anderen. Te voren had Brinckerinck bewerkt dat zij voorgoed ontheven was van de opvoeding van haar zoontje, het eenige kind dat zij nog overhad. Spoedig werd zij 'meestersche'. Zij was de elfde der eerste twaalf zusters die 21 Jan. 1408 ingekleed zijn. Aangesteld tot procuratrix bleef zij in die betrekking drie en dertig jaar werkzaam. In 1441 zag zij zich genoodzaakt af te treden: oud en doof als zij was werd zij toen bovendien blind. Zij moest een operatie ondergaan, maar mocht weldra in zooverre genezen, dat zij weer zelf den weg door het kloostergebouw kon vinden. Op zes-en-tachtigjarigen leeftijd overleed zij. 'Handschr. D' (Gron. 1903-04) meldt aan het slot van haar biographie op blz. 222: 'Sie liende hoer den wtwendigen dyngen, mer sie gaf hoer geheel onsen lieven heren ende den inwendigen dingen'. Het eerste doelt op Elsebe's werkzaamheid als procuratrix, het tweede wijst er op dat zij schouwster (visionaris) geweest is. Reeds te Einsiedeln, gekniel liggende tegenover het Mariabeeld aldaar, raakte zij in algeheele geestvervoering ('sie quam medallen van hoer selven'); van dat oogenblik af kreeg zij telkens visioenen. Wij lezen dat zij somtijds onder de

mis bij de elevatie in extase kwam, engelen op het altaar zag, kortom de 'gracie der schouwing' genoot. Zij was innerlijk zóó vervuld met God en zóó verslonden in Christus, dat zij te midden van haar klooster-arbeid dikwijls niet eens wist wat zij deed. De visioenen die ons van Elsebe Hasenbroecks staan opgeteekend dragen alle een phantastisch karakter.

Zie: W. Moll, *Joh. Brugman*, II (Amst. 1854), 83 volg., 91 volg.; W.J. Kühler, *Johannes Brinckerinck en zijn klooster te Diepenveen* (Rott. 1908) 46 aant. 1 (opgave van bronnen) en elders. Verg. blz. 66, aant. 1, van het *Archief aartsbisd. Utrecht* (XXXVI, 1910). Voor de schijnbare onregelmatigheid ten opzichte van de spelling Elsebe Hasenbroecks naast Roelof Hasenbroeck verg. *De Tijdspiegel* van 1887, blz. 495.

Brinkerink

[Hattum, Maurits van]

HATTUM (Maurits van) was als tooneelspeler aan den Amsterdamschen Schouwburg verbonden, waar hij, samen met zijne vrouw in 1737 een speelloon had van f 8. Hij heeft eene klucht geschreven, *Het vermakelijk avontuur* (1767) en de operette *De orakel-vaas* (1740) en *De verkeerde waereldt* (1742) uit het Fransch vertaald. Het echtpaar had Maarten Corver (zie boven kol. 117) tot schoonzoon.

Worp

[Heemskerck, Jacob]

HEEMSKERCK (Jacob), geb. te Amsterdam in 1567, gesneuveld 25 April 1607 in den slag bij Gibraltar. Hij was de zoon van den zeilmaker Hendrick Cornelis van Beest van Heemskerck en van Aecht Jacobs-dochter. Voor het overige zal het voldoende zijn van deze beroemde persoonlijkheid een chronologische samenvatting zijner levensdaden te melden. Hij was in 1595 commies op de 'Winthont' onder bevel van Willem Barents naar het Noorden en in 1596 schipper en commies op een dergelijke reis, waarbij hij de bekende terugtocht van Nova Zembla leidde. 1 Mei 1598 commies op de 'Gelria', in de vloot van Jacob van Neck naar O.I., doet hij Bantam aan. 4 Jan. 1599 vice-adm., vervolgt hij de reis naar Jacatra, Toeban, Dgaratan en Grissee, Arisbaja, Ambon, de Banda-eil., Bantam; 19 Mei 1600 in Nederland terug. 23 April 1601 als admiraal van een vloot van 8 schepen naar O.-I. (in combinatie met de vloot van 5 schepen van Wolfert Hermanszn.); 23 Febr. 1602 aankomst te Bantam, vervolgt de reis over Demak, Djaratan, Grissee, Patani; verovert een rijkgeladen port. kraak in de wateren van Djohore, waarvoor hij 31000 gld. buitgeld verdient en 500 gld. krijgt om zich een vergulden kop tot herinnering te laten maken; Oct. 1603 naar Nederland en daar in Juli 1604 teruggekeerd. 14 Sept. 1604 gehuwd met Geertruyd Colterman, dochter van Johan C. (burgemeester van Haarlem 1605) en Pietertge Gerritsdr. van Adrichem (jong overl., kinderloos, verg. testament van 27/2 1607). Omstr. 1606 beraamt hij met Plancius plannen voor een nieuwen tocht naar het Noorden, waarover hij zich met het bevel zou belasten. 1607 admiraal der Staatsche vloot. Naar het Schiereiland gezonden. 25 April sneuvelt hij in den slag bij Gibraltar. 8 Juni 1607 ter aarde besteld in de Oude Kerk te Amsterdam.

Schilderij door onbekende in Kweekschool v.d. Zeevaart, Amst., Mar. Tent. 's Grav. 1900. Prenten door J. Houbraken, C.v. Siechem, C. de Passe Sr., J. Lux, J. Punt.

Zie: *Reizen van W. Barents, J.v.H., J. Cornelissen Rijk en anderen naar het Noorden (1594-1597) verhaald door Gerrit de Veer uitg. door S.P. l'Honoré Naber, 2e dl. (Linschoten Vereen. 1907); de Jonge, Gesch. Zeewezen*

1869, I, 206 vlg.; *Marineblad* 1906/07; Dr. J.C. van Breen, *J.v.H.* (1567-1607) in *Tijdschrift v. Gesch., Land- en Volkenkunde* 1907, 181.

Mulert

[Heerman, Jacob]

HEERMAN (Jacob) of *Heermans*, boekverkooper, geb. 1605 te Amsterdam, zoon van *Jacob Heerman* of *Herrmann*, boekbinder van Straatsburg afkomstig, en *Anna Pieters*, die later hertrouwde met *Willem Jansz. Stam*. 12 Jan. 1629 ondertrouwde hij met *Trijn Jansz. Blocken* (geb. 1608), uit welk huwelijk een kind, *Trijntje* (geb. 1631) was; 8 April 1634 hertrouwde hij met *Neeltje Teunis dr.* (geb. 1616). Vermoedelijk werd hij 3 Febr. 1663 uit een huis in de Kalverstraat begraven in de Nieuwe Kerk te Amsterdam. Van 1631-39 weten wij dat hij als boekhandelaar werkzaam was, wonende op den Dam, hoek Vogelsteeg met uithangbord 'In 't Kruid-boeck.' Hij vertaalde in 1638 twee romans uit 't Fransch, die hij zelf uitgaf, naar d'Urfé, *De ghedenckweerdighe historye van Chryseide en Arimant* (Amst. 1638) en *De Historie van Silviane en Andrimart* (Amst. 1638). Eveneens uit 't Fransch, van V. D' Audiguier, bewerkte hij *De treurige, doch bly-eyndighende historie van onsentijdt, onder de namen van Lysander en Caliste* (Amst. 1663, 3e dr. Utrecht z.j. 4e dr. Amst. 1658, 1663 en 1669), een uitgave waarin het Nederl. met 't oorspronkelijk Fransch naast elkaar werden afgedrukt. In 1639 schreef hij een tooneelstuk *Chryseide en Arimant* (Amst. 1639), waarvoor hij het gelijknamige stuk van J. Mairet en weder de *Astrée* van d'Urfé gebruikte. Van 1649 tot 1651 was hij regent van den Amsterdamschen Schouwburg.

Zie: A.M. Ledebouer, *De Boekdruckers in Noord- Nederland* (Dev. 1872) 40; A.M. Ledebouer, *Alphab. lijst van Boekdruckers* (Utr. 1876), 73; M.M. Kleerkooper, *De Boekhandel te Amsterdam* ('s Grav. 1914-16) 254; C.N. Wijbrands, *Het Amst. Tooneel* (Utr. 1873) 228.

Ruys

[Heiden, Lodewijk Sigismund Vincent Gustaaf graaf van]

HEIDEN (Lodewijk Sigismund Vincent Gustaaf graaf van), verdienstelijk zeeofficier in Russischen dienst, geb. 6 Sept. 1773 te Zuidlaren (volgens een andere opgave te 's Gravenhage), overl. 17 Oct. 1850 te Reval. Hij was de tweede zoon van *Sigismund Pieter Alexander van H.*, heer van Reinestein en Laarwoud, landdrost van Drente en kamerheer van Willem V; zijn moeder heette *Maria Frederika*, baronesse van Reede van Amerongen. Voor den zeedienst bestemd, begon hij reeds in 1782, als negenjarige knaap, zijn loopbaan, onder leiding van den beroemden admiraal van Kinsbergen (IV, 838), en maakte als cadet zulke vorderingen, dat hij in 1789 tot luitenant benoemd werd en aan boord van een fregat geplaatst, dat onder bevel van kapt. *Vaillant* naar Oost-Indië bestemd was. Bij zijn terugkomst in het vaderland bleef hij in werkelijken dienst; o.a. bevond hij zich in 1794 op het eskader, dat mee moest werken om aan de Franschen den inval in Holland te beletten. Het volgend jaar vergezelde hij Prins Willem V naar Engeland, doch werd bij zijn terugkomst in den Haag gevangen gezet; intusschen na verloop van twee maanden weer op vrije voeten gesteld, voornamelijk door tusschenkomst van generaal *Pichegru*. Na eenigen tijd zonder betrekking bij zijn ouders gewoond te hebben, vertrok hij met andere Oranjegezinde makkers, onder zijn vroegeren bevelhebber schout-bij-nacht *Vaillant*, naar Rusland, waar hij weldra bij den zeedienst van dat rijk werd aangesteld, met den rang van kapitein-luitenant.

Hij werd naar de Zwarte Zee gezonden en bleef in die wateren dienen tot 1803, toen hij zich tot kapitein 2de klasse bevorderd zag. Gedurende zijn verblijf in die streken, vervaardigde hij een beschrijving van de Zwarte Zee, in de Russische taal gedrukt en uitgegeven. Vijf jaar lang, van 1803-08, diende graaf van Heiden bij het cadettencorps van de Marine en bij het college der admiraliteit. In den oorlog tegen Zweden voerde hij het bevel over een smaldeel fregatten, waarmee hij zich naar Sweaburg begaf. Vervolgens (1808) tot kapitein 1ste klasse bevorderd, werd hem het bevel opgedragen over een divisie der flotille. In de drie gevechten welke hij daarmee leverde, onderscheidde hij zich door beleid en moed zoo zeer, dat hij tot belooning met de orde van St. Wladimir en van St. Anna begiftigd werd. Nadat hem in 1809 het opperbevel over de flotille van Nieuw-Finland was toevertrouwd, ontving hij vier jaar later last met zijn schepen naar Dantzig te steunen en het beleg dier stad met kracht te steunen. Ook hier gaf hij blijken van bekwaamheid, moed en beleid. De belooning bleef niet uit; bij 't eind van den veldtocht schonk de keizer hem den rang van kapitein-commodore en versierde hem met een gouden eeredegen. In 1815 werd van Heiden benoemd tot gouverneur van Sweaburg en tot opperbevelhebber der zeemacht in Finland, terwijl hij zich twee jaar later tot schout-bij-nacht benoemd zag. Zoozeer was de keizer aller Russen over zijn gedrag voldaan, dat hij hem met eigen handen het grootkruis der St. Anna-orde op de borst stak.

In 1826 werd van Heiden door Ruslands keizer aan 't hoofd van een vloot naar de Middellandsche Zee gezonden. 20 Aug. uit Portsmouth vertrokken, landde hij 3 Oct. op het schoone Zante, waar hij zich weldra met de Engelsche en Fransche eskaders onder de bevelen van den vice-admiraal C o d r i n g t o n en den ridder de R i g n y vereenigde. Bekend is het aandeel dat hij in den slag van Navarino heeft gehad, 8 Oct. 1826, en hoe hij zich hier met roem overlaadde. De groote mogendheden van Europa vereerden den Hollandsch-Russischen vice-admiraal met schitterende eerbewijzen. In 1835 werd hij tot admiraal en tot militair commandant van Reval bevorderd.

Graaf van Heiden was gehuwd met Anna Maria Akelye, de dochter van een Zweedsch admiraal. Drie zijner zonen bekleedden in Rusland aanzienlijke betrekkingen.

Prenten door: Wright, J.J.G.v. Wicheren, Levilly en N.M. Soeterik.

Zie: *Drentsche Volksalm.* 1837, 39 en 42 (met portr.); voor 't geslacht van Heiden: *Ned. Adelsboek* 1906, 187, en 1914, 227.

Zuidema

[Heiden Reinestein, Louis graaf van]

HEIDEN REINESTEIN (Louis graaf van), commissaris des Konings in de prov. Groningen, geb. te Zuidlaren 11 Juli 1809, overl. 2 Nov. 1882 op het buiten 'Laarwoud' onder die gemeente.

Na zijn opleiding tot de academische lessen aan de Latijnsche scholen van den Haag en Meppel te hebben ontvangen, studeerde hij te Groningen in de rechten en promoveerde aldaar 18 Juni 1834 tot Jur. Utr. Dr., op een diss. *De varia majestatis significatione, tum olim apud Romanos tum deinde apud recentiores populos.* Als student trok hij tijdens den Belgischen opstand met de flankeurscompagnie der Groninger en Franeker hoogeschole te wapen.

Nog vóór zijn promotie tot burgemeester van Zuidlaren benoemd, werd Mr. v.H.R. in 1838

kantonrechter te Assen, in hetzelfde jaar kamerheer des konings in buitengewonen dienst, in 1844 adjunct-houtvester, twee jaar later houtvester; terwijl hij zich in 1846 tot lid der Provinciale Staten van Drente gekozen zag en in 49 door 't kiesdistrict Assen naar de Tweede Kamer der Staten-Generaal werd afgevaardigd. In dat lichaam heeft hij zitting gehad tot 1867, toen hij tot commissaris des Konings in de prov. Groningen benoemd werd. In deze hoedanigheid was hij tevens curator der Groningsche hoogeschool, van 1867 tot zijn dood.

Om zijn kunde en karakter algemeen geacht, had van Heiden Reinestein zitting in onderscheidene commissies. Zoo was hij in 1854 voorzitter van het 9de Landhuishoudkundig congres, in 63 lid der Internationale commissie ter vereffening der geschillen omtrent het Compascuum (gemeenschappelijk bezit van weilanden), waarover 't volgend jaar een overeenkomst getroffen werd. Tevens werd hij in 64 benoemd tot lid eener commissie tot herziening van het grenstractaat van 1824, waaromtrent een regeling gesloten werd in 1867. Tal van onderscheidingen vielen den bekwamen en werkzamen man in binnenen buitenland ten deel.

Prent door J.H. Hoffmeister.

Zie: van Welderen Rengers, *Parlem. Gesch. Nederl. sedert 1849*, Register; voorts *Ned. Adelsboek* 1906, 190.

Zuidema

[Henricus, I]

HENRICUS I, twaalfde abt der Cisterciënserabdij St. Bernard te Aduard 1293, gestorven 23 Juni 1301. Hij bouwde het groote ziekenhuis voor de monniken met kapel en altaar, 1297, welke gewijd werden door Emmanuel da Sescalo, bisschop van Cremona. Als balling uit zijn bisschopsstad vertrokken, vond deze in de abdij van abt Henricus eene verblijfplaats en koos er zijn graf. (I kol. 1469). Onder het bestuur van abt Henricus ontstond een geschil met de begijnen van Groningen over de moederlijke erfenis van den Aduarder monnik Joannes Pluckrose. De monnik Joannes beriep zich op den Paus. De abt beleefde het einde van het geding niet, dat 4 Juli 1301 werd beslist ten voordeele van Aduard.

Zie: Brugmans, *Kroniek van Aduard in Bijdr. en Meded. Hist. Gen. Utrecht* XXIII (1902) 51-53; *Oork.boek v. Groningen* no. 203, 107, 211; N. Uitterdijk, *Gesch. der voorm. Bern. abd. te Aduard* (Gron. 1870) 26-27.

Fruytier

[Henriet, Augustinus]

HENRIET (Augustinus), geb. te Inor, bij Sedan, 4 Mrt. 1817, overl. te Nijmegen 15 Mei 1897. Reeds als kind kwam hij naar Holland, deed zijn voorbereidende studiën aan het Gymnasium Aloysianum te Ravenstein, en trad 10 Oct. 1835 te Nijvel (België) in het noviciaat der Sociëteit van Jezus. Na eenige jaren werkzaam geweest te zijn in de colleges van Gent, Namen en Katwijk a.R. werd hij in 1849 te Leuven priester gewijd, was directeur van het St. Willibrordusgymnasium te Katwijk van 1852-57, en der parochie van O.L.V.O.O. te Rotterdam van 1857-59. Door den bouwmeester P. Cuypers liet hij het plan eener groote gothieke kerk ontwerpen, die slechts voor een klein gedeelte werd uitgevoerd, en in 1900 geheel verbouwd. Van 3 Oct. 1859-9 Jan. 1866 stond hij aan het hoofd der nederlandsche provincie van de Sociëteit van Jezus, en bracht in 1865 het noviciaat over van Ravenstein naar het nieuw gebouwde huis te Velp bij Grave. Hij gaf o.a. uit: *Handboekje van christelijke godsvrucht* (1855,

1878) en telken jare een *Novene ter eere van het H. Hart van Jezus* (1860-68, gedeeltelijk herdrukt voor de jaren 1869-73), ten dienste

der leden van de 'Vereeniging van het H. Sacrament', waarvan hij een ijverig bevorderaar was.

van Miert

[Herman, bisschop van Henna]

HERMAN, bisschop van Henna, Enensis, Hennensis, ook genaamd de *Lobio*, *Lobbes*, waarschijnlijk de plaats zijner afkomst, was werkzaam als wijbisschop van Luik, Kamerijk en Doornik omstreeks 1314 tot zijn dood te Luik 4 Oct. 1382. *Habets*, na *Fisen* en *Ernst*, meent, dat hij monnik was geweest der Benediktijnerabdij Lobbes in Henegouwen en daarna van St. Jacques te Luik. Uit het necroloog der Keulsche abdij St. Martinus blijkt duidelijk, dat hij tot die abdij behoorde. Vele schrijvers hebben gezocht om den naam van zijn diocees te bepalen, doch zijn hierin niet geslaagd. 1315 wijdde bisschop Herman, als wijbisschop van Luik, een altaar in de kerk van het Kruisheerenklooster St. Agatha te Cuyck. 6 Mei 1316 verleende hij een aflat ten gunste der bezoekers der abdijskerk van het Munsterklooster te Roermond. 1322 31 Oct. was hij als vertegenwoordiger van den bisschop op het provinciaal concilie te Keulen; 1324 bevond hij zich te Avignon aan het pauselijke hof. Talrijke wijdingen werden door hem verricht buiten het tegenwoordige Nederland. 3 Juni 1331 wijdde hij de kerk en het hoogaltaar van de thans nog bestaande Cisterciënserabdij Valdieu bij Visé. Hij overleed het volgend jaar en werd te Luik begraven in de abdij St. Jacques.

Zie: *Habets*, *Gesch. Bisdom Roermond* I, 241; *Revue Bénédictine* XX (1903) 23-25 XXIX (1912) 317.

Fruytier

[Hermanszn, Wolphart]

HERMANSN (*Wolphart*), van Bergh, te Delft woonachtig, vermoedelijk de natuurlijke zoon van *Herman*, Graaf van den Bergh, zoon van *Willem*, den zwager van Prins Willem I, ontving denkelijk zijne opleiding van R. Rzn le Canu (I kol. 561) te Amsterdam, waar ook twee zijner zusters door een pastoor zijn opgevoed.

Hij werd aangewezen tot admiraal over 5 schepen, die met de vloot van Jacob van Heemskerk (I kol. 1043) 23 April 1601 uitliep en in opdracht had, om voor twee gecombineerde Amsterdamsche (vóór) compagnieën in de Molukken handel te drijven. Een met afbeeldingen van dieren en met landverkenningen en kaartjes zeer goed verlucht M.S. Journaal, (gebonden in twee boeken), n.l. dat van het adm. schip 'Gelderland', is in het A.R.A. aanwezig. Na zich van Jacob van Heemskerk in den Atlantischen Oceaan afgescheiden te hebben, kwam W.H. 24 Dec. 1601 via Mauritius in Straat Soenda. Daar vernam hij, dat zich ter reede Bantam de groote Portug. vloot van Goa onder Andrea Furtado de Mendonça bevond; vermetel besloot hij deze schepen aan te tasten, wat in de laatste dagen van dat jaar met goeden uitslag geschiedde. Hij zeilde vervolgens naar Ternate en Banda, voldeed hier aan zijn last en sloot tevens het eerste contract met de Bandanezen, maar vernam dat de schepen van Furtado Ambon hadden afgelopen uit weerwraak over de ondervonden nederlaag. W.H. kwam echter de Ambonezen niet ter hulpe, maar zeilde met zijne volgeladen schepen terug naar Bantam, waar hij, na Jacob van Heemskerk nog te Grissee ontmoet te hebben, 1 Aug. 1602 aankwam.

In de eerste helft van 1603 met drie zijner schepen in Nederland terug zijnde, wachtte hem daar een ontvangst, zooals hij zich die niet had voorgesteld. Zijne

lastgevers beschuldigden hem, tegen zijn instructie gehandeld te hebben, door de Portug. vloot te bestrijden. Eerst in 1611 begon

W.H. een proces tegen zijne lastgevers bij den Hove Provinciaal van Holland, daarbij een eisch stellende van f 32.000 wegens smaad. Dit geding verloor hij, wel is waar, maar bij den Hoogen raad in beroep gaande, werd hem bij vonnis van 31 Maart 1613 een gouden penning en ketting ter waarde van f 2000 als eerherstel toegewezen.

Zijn portret is geschilderd door Corn. Ketel (v. Mander, *Leven der Schilders*, uitg. 1604, s.v.).

Zie: P.A. Tiele, *De scheepstocht naar O.I. (1601-03)* in *Bijdr. voor Vad. Geschied. en Oudheidkunde* 1870; J.K.J. de Jonge, *Opk. v.h. Ned. gez. in O.I.* Deel II. 259 vlg. en bijl. XXXII en XXXIII.

Mulert

[Hermite, Jr. Jacques I']

HERMITE Jr. (Jacques I'), geb. omstreeks 1582 te Antwerpen, overl. ter reede Callao de Lima 2 Juni 1624. Van 1607-11 was hij opperkoopman en president der loge te Bantam, in welke functie hij in Febr. 1609 een nieuw verbond sloot met den sultan van Bantam en in het volgende jaar een tractaat met den vorst van Jacatra. In 1611 werd hij raad van Indië en repatriëerde in Juni 1612; de heeren XVII beloonden hem voor zijne diensten met 220 £ Vlaamsch. Hij huwde te Amsterdam 2 Maart 1613 met Theodora van Wely, van Wijk bij Duurstede.

Als hoofd van de Nassausche vloot van elf schepen, overleed hij op die wereldreis, welke 29 April 1623 aanving.

Zie: J.K.J. de Jonge, *Opkomst van het Ned. gezag in O.I. (1595-1610)* III (1865), vooral de 'remonstrantie', 378 vlg.; Mr. A. van Reede v.d. Kloot, *de GG.'s en comm. gen. van N.I.* (den Haag 1891) 339.

Mulert

[Herport, Albrecht]

HERPORT (Albrecht), geboortig uit Bern (Zw.), trad 25 Mei 1659 te Amsterdam in militairen dienst der O.I.C. en vertrok reeds 4 dagen later met de 'Malacca' over de Kaap de Goede Hoop naar O.I., waar hij 29 Dec. d.a.v. te Batavia aankwam. Na een tijd lang daar vertoefd te hebben, ging hij met een vloot van 13 schepen onder admiraal Jan van der Laen 21 Juni 1660 over Macao naar Formosa, waar hij 5 Oct. aankwam. Daar bleef hij op Tai-wan in garnizoen, woonde de geheele belegering door den Chineeschen zeeroover Coxinga bij en vertrok, na de capitulatie, met de overgebleven bezetting naar Batavia, waar zij 28 Maart 1662 aankwamen. Na eenige maanden toevens aldaar, ging hij nog in hetzelfde jaar met een hulpvloot onder Admiraal en majoor Jan van der Laen naar de kust van Malabar en Ceilon, waar hij in de lijfwacht van van der Laen alle krijgsbedrijven onder Ryklof van Goens medemaakte. Eerst in Jan. 1667 keerde hij naar Batavia terug en voer in Oct. van dat jaar huiswaarts; den 28en Mei 1668 was hij weder te Amsterdam terug. Hij gaf te Bern in 1669 uit: *Eine kurtze Ost-Indianische Reisebeschreibung etc.* Daar hij zelf de teekenkunst beoefende, zijn de platen natuurgetrouw en is ook zijn verhaal, als dat van een ooggetuige, belangrijk. In het Nederlandsch vertaald, verscheen het in 1671, tegelijk met die van Saar (zie dit deel) en van Iversen bij J. Rieuwertz en P. Arentsz te Amsterdam.

Zie: Tiele, *Ned. Bibliogr. v.L. en Vk.* (1884).

Mulert

[Heukelom, Johannes Philippus]

HEUKELOM (Johannes Philippus), godsdienstonderwijzer, geb. te Amsterdam 18 Mrt. 1811, overl. 22 Febr. 1895 te Amsterdam. Hij schreef: *Strijdt den goeden strijd. Een woord aan Protestanten en Katholieken in deze gewichtige dagen* (1853); *Godsdienstig leesboek voor Christelijke huisgezinnen*. 2 dln. (1870); *Het geloof aan God en onsterfelijkheid, verdedigd en toegepast volgens de beginselen der*

Nieuwe richting (1871); *De dageraad des Christendoms. Tafereelen ontleend aan het Nieuwe Testament* (1873); *Bijbelbode. Gids bij catechisatie en bijbeloefeningen* (1877). Verder gedichten, als: *Feest der dwaasheid*, onder de initialen J.P.H. (1845); *Oranje komt* (1861) en *Aan de Ned. Pauselijke Zouaven* (1868). Ook opstellen in tijdschriften, als *De Tijdspiegel*, de *Christelijke volksalmanak* enz.

Zuidema

[Heukelum, Gerardus Wilhelmus van]

HEUKELUM (Gerardus Wilhelmus van), R. Kath. priester, geb. te Doornenburg, onder Bommel, 20 Dec. 1834, overl. 30 Juni 1910 te Jutphaas. Hij deed zijn hogere studiën aan het Seminarium te Rijsenburg en werd 10 Aug. 1859 tot priester gewijd. Weldra tot kapelaan in de Katrijnenkerk te Utrecht benoemd, werd hij hier de stichter van het Utrechtsche Sint-Bernulfgilde en later, onder leiding van Mgr.

Schaeplman, de oprichter van het aartsbisschoppelijk Museum te Utrecht. Sedert Maart 1873 was hij werkzaam als pastoor te Jutphaas, waar op 'Zwanenburg' een grafsteen met inscriptie voor hem werd opgericht.

Teekening door W.v.d. Heuvel in 's Rijks Prentenk., Amst.

Men heeft van Monseign. van Heukelum de volgende geschriften: *Maria-legenden. Een Meikrans, 's Heeren Moeder gewijd* (1863); *Van Sunte-Christoffels beelden, Een proeve ter beantwoording der vraag: Hoe werden in de Middeleeuwen de kolossale beelden van den heiligen Christophilus beschouwd* enz. Met gelithogr. en gefotogr. platen (1865). Voorts eenige artt. in *Het Gildeboek, tijdschr. voor Kath. kunst en Oudheidkunde*, waarvan hij redacteur was.

Zuidema

[Heulen, Christiaan van]

HEULEN (Christiaan van), gest. 26 Oct. 1707, was sedert 1683 (?) kastelein - misschien ook tooneelmeester - van den Amsterdamschen Schouwburg en, zooals uit tal van verzen en andere uitlatingen blijkt, buitengewoon gehaat bij de tooneelspelers wegens zijn geknoei en zijne slaafsche onderdanigheid aan de regenten. Hij vertaalde *De onbedreven minnaar* (1669, 1752) naar Crasnier en *De gekroonde na haar dood* (1701, 1733, 1744) naar Lope de Vega.

Zie: Kossmann, *N. Bijdr. tol de gesch. v.h. Nederl. toon. in de 17e en 18e eeuw* 117, 118; Worp, *Gesch. v.h. drama en v.h. tooneel*, II, 120, 157.

Worp

[Heurnius, Justus]

HEURNIUS (Justus) werd den 17en November 1587 te Leiden geboren als het zesde kind van Johannes Heurnius, hoogleeraar in de medicijnen aldaar en Christina Beyers (IV kol. 745). Den 17en Juli 1602 werd hij als student in de medicijnen aan de Leidsche Hoogeschool ingeschreven, in welke faculteit bij den 18en April 1611 tot doctor promoveerde. Onmiddellijk na zijne promotie ondernam hij een langdurige reis naar Frankrijk en Engeland, op welke reis hij het voornemen opvatte theologie te gaan studeeren, met het doel aan de bekeering der 'Indiërs' mede te werken.

Zijne theologische studiën volbracht hij aan de Groningsche hoogeschool, waar hij vertoefde van Dec. 1615 tot 1618. Kort na het voltooien dezer studie schreef hij zijn *De legatione evangelica ad Indos capessenda admonitio*, dat bij Elzevier te

Leiden verscheen in 1618. Hij wekt daarin de overheid en de bewindhebbers der Oost-Indische Compagnie op om de kerstening der volkeren, die onder hun bewind zijn gebracht, te bevorderen, door een ingetogen leven van hare beambten te eischen, scholen voor de inlanders op te richten en de H. Schrift in de talen der verschillende volken te doen overbrengen. Hij spoort godvruch-

tige mannen aan naar Indië te gaan om hunne krachten aan dezen arbeid te geven.

Den 22en April 1620 aanvaardt hij de predikantsbediening te Kalslagen. 13 November 1623 wordt hij door de Classis van Amsterdam naar Oost-Indië beroepen. Den 17en Juli 1624 zette hij te Batavia voet aan wal.

Na te hebben deelgenomen aan een vergadering, die een kerkorde voor Indië voorloopig vaststelde, werd Heurnius aangewezen om als predikant te Batavia te blijven. Hij arbeidde, behalve onder de Europeanen en de lijfeigenen der Compagnie, ook onder de Malabaren en Chineezen. Ten behoeve van den laatsten arbeid had hij een Hollandsch-Latijnsch-Chineesch woordenboek samengesteld, ook vertaalde hij de Geloofsbelijdenis, de 10 geboden en het gebed des Heeren in 't Chineesch. Bewindhebbers stelden dezen arbeid op prijs en vereerden hem eene aangename 'schenckagie'.

Tijdens dit verblijf in Batavia werd de stad tweemaal belegerd door den Soesoehoenan van Mataram; tijdens het tweede beleg werd door gouverneur-generaal Coen een uiterst streng vonnis geveld over een jongen vaandrig en Sara Specx, dochter van een der Raden van Indië, die zich aan onzedelijkheid hadden schuldig gemaakt. Heurnius trachtte den vertoornden Coen tot genade te bewegen, vergeefs. Cortenhoeven werd onthoofd, Sara Specx bij open deuren gegeeseld.

Kort daarna werd Heurnius geroepen bij den stervenden gouverneur-generaal, die hem opdroeg zijn wensch omtrent zijn opvolger op schrift te brengen in behoorlijken vorm. Hoewel aan Coen het recht was toegekend zijn opvolger aan te wijzen, werd besloten aan Coen's missive slechts de waarde van één stem toe te kennen. Zoo werd niet de door hem aangewezen Pieter Vlack, maar Jacques Specx tot gouverneur-generaal gekozen. Het opperbestuur in Nederland heeft deze verkiezing niet gesanctionneerd.

Met den heerschzuchtigen Specx kwam Heurnius in botsing, wegens diens ingrijpen in de kerkelijke tucht, daar hij een predikant wilde bestraffen, die door Kerkeraad en Raad van Justitie onschuldig was bevonden. Een tweede botsing volgde wegens Specx' eisch om, in strijd met de Kerkorde van 1624, politieke commissarissen aan elke kerkeradsvergadering te laten deelnemen. Een derde strijd ontstond toen Specx ingreep in een zaak van kerkelijke tucht. Specx gelastte Heurnius voor twee jaren te gaan naar de kust van Goromandel en daarna te vertrekken naar het vaderland.

Het bevel van Specx werd slechts ten deele uitgevoerd. In Mei vertrok Heurnius naar Coromandel, doch keerde reeds in September met het eerstvolgende schip naar Batavia terug. Als intusschen G.G. Brouwer Specx vervangen heeft, wordt Heurnius, 18 October 1632, weer in zijn ambt hersteld. Brouwer keurt ook uitdrukkelijk het optreden van Specx in kerkelijke zaken af. Met blijdschap greep Heurnius echter de gelegenheid aan, die hem geboden werd om Batavia te verlaten, toen de vraag tot hem kwam op Ceram te gaan arbeiden, vooral wijl hij daar nagenoeg enkel zendingswerk zou hebben te verrichten.

Den 1en Maart voer Heurnius, over wien G.G. Brouwer een zeer loffelijk getuigenis naar het vaderland zond, uit naar Ceram. Op Amboyna gekomen, deed hij daar tijdelijk dienst en werd den 6en Juni niet naar Ceram, doch naar de Oeliassers gezonden. Op deze eilanden vond hij enkele inlandsche Christenen, wier Christendom hierin bestond, dat zij des Zondags samenkwamen om te luisteren naar het 'onbequaemelyck'

voorlezen van een Maleische preek, die telkens herhaald werd wijl er maar drie verschillende waren. Door middel van scholen, het vertalen van hoofdstukken uit Oud- en Nieuw-Testament, het gedurende een paar maanden gaan wonen bij elk der zestien kerken van zijn ressort, zocht Heurnius invloed op het volk te verkrijgen. Het boetestelsel, wegens ontrouw kerkbezoek, werd door Heurnius gehandhaafd; ook zag hij heil in het uitroeien van heidensche heiligdommen; hij verbrandde in één jaar honderd offerhuisjes.

De scholen kwamen onder Heurnius' leiding tot bloei. In September 1635 moest hij de Oeliassers verlaten, daar hij door vijandige Mahomedanen was vergiftigd, welke vergiftiging een verlamming veroorzaakte aan handen en voeten. In November van dat jaar kon hij zijn geliefde eilanden opnieuw bezoeken, maar de gouverneur plaatste hem op Noesalaoet. Kort duurde daar zijn arbeid. De gouverneur riep hem terug naar Amboyna, wijl op Noesalaoet een opstand dreigde.

Heurnius bleef te Amboyna arbeiden; slechts vergezelde hij G.G. Antonio van Diemen, bij wien hij in hooge achting stond, op diens tocht om de in oproer geraakte eilanden te bevredigen. Dit gelukte en Heurnius kon een en andermaal preeken voor hen onder wie hij gearbeid had.

Den 17en Mei 1638 verliet Heurnius Amboyna. Over Flores, Endch en Bali, omtrent welke eilanden en de mogelijkheid om er de Christelijke religie te planten Heurnius een verslag uitbracht, voer hij naar Batavia. Den 23en December 1638 verliet hij Indië.

Einde Juni 1639 in het vaderland aangekomen, werd hij terstond door de Kamer van Amsterdam geraadpleegd en ontving hij eene vereering van f 1200. -.

Den 25en Augustus 1640 werd Heurnius derde predikant van Wijk bij Duurstede. Hij bleef ijveren voor den zendingsarbeid o.a. door aan te dringen op herstel van het seminarie van Walaeus en het oprichten van een klein college op Ambon. Op verschillende synoden drong hij aan op eene wettige orde voor de Indische kerk.

In 1646 gaf hij uit een herzien en verbeterd druk van Jan van Hasel's Maleische vertaling der Evangelien van Lucas en Johannes. In 1651 verscheen van zijn hand een vertaling van het boek der Handelingen, in 1692 te Amsterdam herdrukt. Een engelsche uitgave verscheen 1677 te Oxford, herdrukt in 1704.

In 1648 was nog verschenen een door hem verbeterde uitgave van een Maleische berijming van vijftig psalmen door Jan van Hasel. De overige psalmen werden door Heurnius in het Maleisch op rijm verhaald en uitgegeven in 1652, waarschijnlijk na zijn overlijden. De juiste datum van zijn dood is niet op te sporen. Hij moet overleden zijn tusschen September 1651 en September 1652.

Zie: J.R. Callenbach, *Justus Heurnius* (Nijkerk 1897) 4-6 (de bronnen) en C.W. Th. van Boetzelaer van Dubbeldam, *De Gereformeerde Kerken in Nederland en de Zending in Oost- Indië*.

Callenbach

[Heusde, Philip Willem van]

HEUSDE (Philip Willem van) werd den 17den Juni 1778 te Rotterdam geboren uit een deftig geslacht. Zijn vader, Mr. Cornelis van Heusde, was in Leiden in de beide Rechten gepromoveerd, maar had zich later aan den handel gewijd. Zijn moeder, Catharina Josina Wybo, was een schrandere, deugdzaame vrouw, met een zacht en vroom karakter. Van Heusde werd opgevoed in den geest van een religieus getint supranaturalisme. Op het Erasmiaansch gymnasium te Rotterdam heeft vooral Nodell,

die veel gevoel had voor de elegantie en de schoonheid van het classicisme, invloed op hem geoefend. Den 21sten Dec. 1794 verliet hij het gymnasium met een kleine oratie: *De Claudio Civili*.

Vóórdat hij naar de Universiteit ging, bleef hij nog twee jaren onder de leiding van Nodell en las met hem zoowel de klassieke schrijvers als de latere. Plato en Fr. Hemsterhuis trokken hem het meest aan. De plaats en in *Lettre sur les désirs*, over de vriendschap en de liefde, brachten hem in verrukking, wekten bij hem gevoelens, die van zijn later stelsel de trekken zouden bepalen. Het zou zijn de filosofie van het 'gezond verstand', niet het dorre bewijzende, maar met den trek van het ideële, gedompeld in den zachten gloed van de romantiek. Plato werd zijn lievelingsschrijver. Vooral de gevoelvolle voorstelling van de mythen boeide hem.

Op aanraden van Nodell ging hij naar het Athenaeum van Amsterdam. Zijn vader had hem bestemd voor de rechten, die hij er ook onder Cras studeerde, maar het meest trokken hem de lessen van Wyttenbach aan.

Sterke sympathieën hadden elkaar ontmoet, die, onbevredigd door het dorre, platte materialisme, in Hellas, het land der schoonheid, bevrediging zochten. Tegelijk ontwaakte bij van Heusde door het lezen van de Fransche en de Duitsche filosofen, vooral die van de onmiddellijkheidsphilosophie, als Jacobi, een drang om kunsten en wetenschappen filosofisch-encyclopaedisch te ordenen.

In 1800 verliet van Heusde het Athenaeum, om Wyttenbach naar Leiden te volgen. Hij vertoefde twee maanden in Parijs, vooral om de kunstwerken te zien, die daar in dien tijd in grooten getale uit Italië waren gebracht. Zijn gedachten over den zin voor het schoone heeft hij later uiteengezet in zijn rede: *De pulchri amore*.

In 1803 promoveerde van Heusde in de Letteren op een proefschrift, getiteld: *Specimen criticum in Platonem*.

Nadat hij nog den 14den September op 21 stellingen tot doctor in de beide Rechten was gepromoveerd, volgde den 17den Oct. 1803 de benoeming tot hoogleeraar te Utrecht in de geschiedenis, de oudheidkunde, de welsprekendheid en de Grieksche taal.

Den 26sten Januari hield hij zijn inaugureele rede: *De antiqua eloquentia cum recentiore comparata*.

Hij doceerde het Grieksch en na den dood van Saxe in 1806 ook het Latijn, dat van Goudoever in 1816 van hem overnam. Zijn colleges waren boeiend en kenmerkten zich door schoonen vorm en wijsgeerigen zin. Bijzonder geroemd werd zijn privatissimum, het z.g.n. Platonicum. Meermalen heeft hij een hem in Leiden aangeboden professoraat afgeslagen. In 1806 huwde hij met Charlotte Maria Anna Pompeyra, uit een geslacht van réfugiés.

Het karakter van van Heusde had de trekken van wat men in Duitschland noemde 'eine schöne Seele'. De kategorische imperatief van Kant was hem te stoïcijnsch. De mensch wordt volgens van Heusde gedreven door de zucht tot het goede. Liefde is de grondtrek van zijn wezen. Van 'strijdschriften' hield hij niet. Slechts éénmaal heeft hij zich laten verlokken, er een in het licht te geven, nl. naar aanleiding van het geschrift van Groen van Prinsterer: *De maatregelen tegen de Afscheidenen*. Dat gaf hij echter anoniem uit.

Onder leiding van van Heusde werd de bibliotheek geheel gereorganiseerd. De boeken werden in 1820 overgebracht naar het oude paleis van koning Lodewijk. Ook wijdde hij zijn zorgen aan het gymnasium. Zijn leerlingen werden er als leeraren aangesteld en het onderwijs van zijn geest en opvatting doordrongen, die men vindt uiteengezet in zijn *Brieven over Hooger Onderwijs*. Den 15den November 1838 opent van Heusde het Leesmusem met een voorlezing over de Geschiedkunde. Deze bevatte een deel van het werk, dat na zijn dood is uitgegeven onder den titel: *De school van Polybius*.

Behalve op de wijsbegeerte legt van Heusde evenals Herder en Fichte den nadruk op de historie en de paedagogiek. Victor Cousin zegt van hem: 'Il est passionné pour l'instruction publique.' 'C'est le Thiersch de la Hollande' en zijn leerlingen noemden hem 'Praeceptor Hollandiae'.

Hij maakte eenige reizen naar Zwitserland en was van plan, evenals zoovele Duitsche neohumanisten, te gaan naar Rome. Hij overleed te midden van zijn familie te Genève, den 28sten Juli 1839. Zijn stoffelijk overschot werd den 14. Aug. bijgezet in het familiegraf op de begraafplaats van de Bilt. Op den grafsteen beitelde men de lievelingsspreuk van van Heusde: 'Die niet als kind gelooft, hoe kan die wijsgeer heeten?'

Van Heusde is opgekomen uit de studie van de letteren en is neo-humanist. In Duitschland ging deze opvatting gepaard met de speculatieve filosofie, die van Heusde echter niet volgde. Hij was een leerling van Wytttenbach, die behoorde tot de oude kritische school, maar in plaats van op het kritische en het formeele meer den nadruk legde op den inhoud van de klassieken, vooral op de filosofie. Ook van Heusde doet dat. Het onderscheid echter tusschen van Heusde en Wytttenbach is dit, dat Wytttenbach nog den blik achterwaarts richtte, geheel in de oudheid opging, terwijl van Heusde zijn blik voorwaarts richtte met het doel, om met de beginselen van Hellas' wereldbeschouwing zijn volk in de 19de eeuw te bezielen.

Het hoofdmoment in zijn methode is het filosofische.

Heel de opvatting van de studie der letteren kristalliseert zich ten slotte om deze drie grondgedachten: ten eerste, dat de Socratisch-Platonische filosofie de ware beginselen en de ware methode bevat voor het filosofheeren; ten tweede, dat deze filosofie geheel overeenstemt met den aard van ons volk, en ten derde, dat zij de ware filosofie is voor de 19de eeuw.

Hoezeer van Heusde echter de socratische filosofie bestudeerde en haar beginselen aanpreef als leidende gedachte voor de 19de eeuw, toch was zijn bedoeling een illusie, want wat hij aanpreef, was de filosofie van het 'gezond verstand', zooals zich die antithetisch plaatste tegenover de speculatieve filosofie van Kant tot Hegel. Het geheele systeem van van Heusde is de filosofie van den 'sens commun' in een platonisch gewaad. Zijn eigenlijk standpunt haalde hij niet zoozeer uit de studie van de letteren, als wel uit den geest van zijn tijd. Zijn filosofheeren was met recht 'naar aanleiding' van Plato.

Het wijsgeerige uitgangspunt van van Heusde is de filosofie van het 'gezond verstand', die een fase, een moment is in de ontwikkeling van het wijsgeerig denken. Zij is het resultaat, waartoe zoowel het rationalisme als het empirisme vóór Kant zijn gekomen. Als de verstandsmetaphysica en het empirisme alle standpunten en tegenstel-

lingen geheel hebben ontwikkeld en uitgeput, treedt na de poging van Wolff in Duitschland de periode der 'Aufklärung' en der 'Popularphilosophie' op en in Engeland, als tegenstelling met Hume, de Schotsche filosofie van den 'common sense'. Deze filosofie van het 'gezond verstand' sluit het vóór-Kantische denken af, maar is tegelijk als 'onmiddellijkheidsfilosofie' de antithese van de kritische filosofie. Zoowel Kant als de onmiddellijkheidsfilosofie verzetten zich tegen de voorafgaande systemen, maar op verschillende wijze. De filosofie van het 'gezond verstand' neemt het gewone bewustzijn als laatsten grond, als fundament voor het filosofisch denken, terwijl voor de kritische filosofie het gewone bewustzijn het eerste probleem is. Als Kant zegt, dat wij van de dingen buiten ons niets kunnen weten, dan beroept de 'onmiddellijkheidsfilosofie' zich op de kennis van het absolute en de wereld buiten ons, die wij 'onmiddellijk' in ons waarnemen. Van die onmiddellijkheidsfilosofie is in Duitschland Jacobi de grootste vertegenwoordiger. Op dit standpunt staat ook van Heusde. Men moet er dus bij van Heusde vooral op letten, dat het 'gezond verstand' bij hem niet meer is dat platte rationalistische, alles bewijzende van het einde der 18de eeuw. Het heeft den invloed van de romantiek van het begin van de 19de eeuw ondergaan en is verwant aan de 'Glaubensphilosophie' van Jacobi.

Van Heusde zegt dan ook: 'men moet beginnen met veel te gelooven, niets te weten, alles te onderzoeken.' Dat 'niets te weten is echter hemelsbreed af van alles te betwijfelen.' Dat geloof is godsdienstig, zedelijk en wijsgeerig.

De inhoud van het 'godsdienstig geloof' is het geloof aan God, die in den mensch den 'sens commun' heeft gelegd. De inhoud van het 'zedelijk geloof' is, dat de mensch wel een behoeftig wezen is, maar tegelijk de liefde heeft voor deugd en zelfvolmaking. Het 'wijsgeerig geloof' geeft den mensch zekerheid aangaande de wereld buiten hem, waarmede hij door de zinnen in betrekking staat en van de zedelijke wereld in hem. Die zelfbewustheid van wat er in de ziel ligt, 'het dogma van den "sens commun"' met een stel overtuigingen, is dus het uitgangspunt, waaruit van Heusde heel zijn systeem opbouwt.

Hij beschouwt zijn wijsbegeerte als een analyse van al wat er in den inwendigen zin ligt verborgen en van al wat wij door de zinnen waarnemen van de wereld buiten ons.

Ten opzichte van de *kennisleer* staat van Heusde ongeveer op het standpunt van het gewone bewustzijn, van het naïef realisme. De inhoud van het 'gezond verstand', die bij de filosofen van den 'common-sense' ongeveer gelijk is, onderscheidt zich bij van Heusde hierdoor, dat volgens hem in den 'sens commun' ook ligt het geloof aan een bijzondere openbaring. Hij wil wijsbegeerte en Christendom verzoenen, wat hierin bestaat, dat de wijsbegeerte de bijzondere openbaring aanneemt, maar met zijn maatstaven van het goddelijke en heilige keurt. De filosoof en de christen moeten beiden opgaan in den christenwijsgeer. Het Christendom, dat hier gekeurd wordt door de filosofie van den 'sens commun,' verandert dan ook geheel van opvatting. In de Theologie lost zich de leer van de Triniteit op in een deïstisch getinte leer van de goddelijke voorzienigheid. In de Christologie is de Christus niet meer in de eerste plaats de Verlosser van de van God afgevalen wereld, maar het ideeële voorbeeld van den mensch, om Gode steeds meer gelijkvormig te

worden. Leerde de Christelijke kerk in de anthropologie, dat de mensch van nature bedorven is, de filosofie van het 'gezond verstand' leert, dat de mensch streeft naar zelfvolmaking.

Zijn opvatting van Plato draagt geheel den stempel van zijn eigen filosofie. De ideeën van Plato vereenzelvig bij met de maatstaven van het 'gezond verstand', die als normen liggen in de ziel. En de filosofie van Plato wordt dan voor hem een *philosophia pulchri, veri et iusti (Initia Philosophiae Platonicae)*.

Zijn eigenlijk systeem heeft van Heusde neergelegd in zijn encyclopaedie van kunsten en wetenschappen, die hij noemt '*de Socratische school of wijsgeerte voor de negentiende eeuw.*' Het geheele onderzoek is analytisch, schijnbaar onbevooroordeeld, alsof hij van geen dogma uitgaat. Aan het slot blijkt echter duidelijk, wat zijn uitgangspunt is. Als men het boek van achteren naar voren leest, kan men het systeem evengoed synthetisch opbouwen.

Het doel van het onderzoek van den mensch met zijn inwendigen zin is, het menschdom op te voeden tot redelijke en zedelijke zelfstandigheid. Het systeem legt den nadruk op de opvoeding.

Het alles beheerschend beginsel in den 'sens commun' is de liefde, die slechts in werking behoeft te komen, om zich achtereen volgens te ontplooiën als liefde voor het schoone, liefde voor het ware, liefde voor het rechte en heilige. Zoo differentieert zich de ééne inwendige zin in schoonheidszin, waarheidszin en zedelijken zin. Uit den eersten komen voort de schoone kunsten, uit den tweeden de eigenlijke wetenschappen, de wiskunde, de redekunde, de rhetorica en de schoone letteren, uit den derden de hoogere practische wetenschappen, de natuurkundige, inzonderheid de geneeskundige wetenschappen, de rechtsgeleerde, inzonderheid de staatkundige wetenschappen, de godgeleerde, inzonderheid de zedekundige wetenschappen.

Het onderzoek van den schoonheidszin is de *aesthetica*, dat van den waarheidszin de *logica* en dat van den zin voor het rechte en heilige, de *ethica*. De *aesthetica*, de *logica* en de *ethica* onderzoeken den oorsprong, het doel, de bestemming en het geheele verband van alle kunsten en wetenschappen. Naast de *aesthetica* en de *logica*, wier onderzoek zuiver theoretisch is, loopt evenwijdig de *paedagogica*, die practisch de kunsten en de eigenlijke wetenschappen moeten aanwenden, om den mensch te vormen. Zij moeten den schoonheidszin en den waarheidszin in hem ontwikkelen. Naast de *ethica* als theoretische wetenschap loopt dan practisch het Hooger onderwijs als hoogere *paedagogica*.

Het resultaat van dit geheele onderzoek, zoowel van het theoretische van den geheelen inwendigen zin als van het practische, dat betrekking heeft op de wereld buiten ons, is dan de *metaphysica*. Zij omvat het geheele wijsgeerige systeem en bestaat in de kennis en het verband van den inen den uitwendigen zin. Ten slotte legt van Heusde dan het verband tusschen wijsbegeerte en Christendom onder invloed van het dogma waarvan hij uitgaat.

Eigenaardig is van van Heusde, dat hij zijn wijsgeerig onderzoek wil bevestigen door zijn 'wijsgeerige navorschingen in de talen'. Door zoogenaamd onbevooroordeeld onderzoek zoekt hij uit de woorden van de taal de vraag te beantwoorden: 'hoe komt de mensch tot waarheid, tot deugd, tot wijsheid?' De leiddraad echter bij de

keuze van de woorden en bij het bepalen van de wijsgeerige beteekenis ervan is het dogma van den 'sens commun', zooals van Heusde dien opvat. De *philosophie van de historie* geeft dezelfde ontwikkeling van den 'sens commun' te zien in de ontwikkeling der volken. 'De geschiedenis moet met betrekking tot de opeenvolging van kunsten en wetenschappen aanschouwelijk voorstellen, wat de wijsbegeerte ons uit de trapsgewijze ontwikkeling van 's menschen zielsvermogens heeft doen beseffen.' De geheele historieopvatting van van Heusde concentreert zich in de gedachte van de opvoeding van den mensch door God, die vooral door Hofstede de Groot onder invloed van Lessing is uitgewerkt. De mensch is nog kind in het Oosten, knaap bij de Grieken en Romeinen, jongeling en man bij de Germanen. Ook in de historieopvatting beschouwt van Heusde het Christendom als van bijzondere beteekenis. Het geeft meer dan 'menschelijke wijsheid'. Den rechten zin ervan doet weer de wijsbegeerte van den 'sens commun' verstaan. Het onderwijs van de geschiedenis moet op de scholen in dezelfde volgorde gegeven worden, als zich deze heeft ontwikkeld en moet ook practisch medewerken, om den mensch op te voeden tot zelfstandigheid.

De lijnen van zijn systeem bepalen ook de trekken van van Heusde's *paedagogiek*. De scholen moeten ingericht zijn naar de opeenvolging der leeftijden, zoodat alle vermogens, die in den 'sens commun' liggen, zich kunnen ontwikkelen en de maatschappij in alle schakeering van stand en rang tot zelfstandigheid kan komen. Het doel van het lager onderwijs is *goede* menschen te vormen; daartoe moeten zij doorvoed worden met de grondbeginselen van onzen godsdienst, maar zonder bijzondere leerstellingen, dus het Christendom, zooals het opgevat wordt in het theoretisch onderzoek van den mensch en in de geschiedbeschouwing. De middelbare scholen moeten de menschen vormen tot *beschaafde* menschen. Het onderwijs moet er stellig een humanistisch karakter dragen en met den geest der oudheid vervuld zijn, voorzover dit zonder de kennis der oude talen mogelijk is. Het hooger onderwijs is de derde opvoeding, voor hen, die door zelfstandig in de maatschappij te leven en te werken, voorbeelden voor anderen moeten zijn en de belangen van kerk en staat moeten bevorderen. De gymnasia moeten opleiden voor de Universiteit. Zij zijn als het ware de kleine mysteriën daarvoor. Men zou ook de middelbare scholen en de gymnasia eerst samen kunnen laten gaan met gemeenschappelijken onderbouw zonder Grieksch en Latijn, om ze dan uiteen te doen gaan.

Daar van Heusde aan het dogma van den 'sens commun' absolute geldigheid toekent, wil hij, dat de Staat, door het *openbaar onderwijs* te leiden en te bevorderen, ons geheele volk naar dit schema zal opvoeden. Wanneer de Staat het onderwijs verzorgt, het voor allen zedebedervenden invloed beveiligt, en er geen schatten voor ontziet, 'dàn zoekt de Staat aan zijn doel en zijn hooge bestemming te beantwoorden.' Dan voorspelt hij 'zal een braaf en verstandig geslacht het tegenwoordige opvolgen.'

De onmiddellijke *invloed* van van Heusde was buitengewoon groot, vooral omdat hij de na de Fransche revolutie opkomende ideeën en stemmingen van het overgrootste deel van ons volk wijsgeerig wist te vertolken. Hij is als het ware de spiegel van zijn tijd. De studenten van alle faculteiten kwamen onder de bekering van zijn systeem. Tegenover Bilderdijk wordt hij terecht genoemd

de vader van den humanistischen Réveil. Toch zou zijn eigenlijk wijsgeerige opvatting reeds spoedig plaats maken voor de ervaringsphilosophie van Opzoomer. Op het gebied der klassieke philologie wendt de school van Cobet zich af van de wijsgeerige opvatting, om terug te gaan op de beginselen van de oude kritische school, en op theologisch gebied komt na de Groninger richting, die geheel uit van Heusde is opgekomen, de moderne school van Leiden.

Van Heusde werd in Utrecht opgevolgd door Simon Karsten, die wel de filosofische vorming van den philoloog aanbeval, maar het eigenlijke schema van van Heusde's systeem liet varen. Andere leerlingen van van Heusde, die zich onderscheidten op het gebied der philologie, zijn zijn beide zoons, J.A.C. v a n H e u s d e , later hoogleeraar te Groningen en A.C. v a n H e u s d e , Hulleman, Ekker, van Goudoever en de Geer. Van de gymnasia, die den invloed van van Heusde ondergingen, gold dat van Utrecht als model. Het grootst was de invloed van van Heusde op het gebied der theologie. Een geheele reeks van hoogleeraren in de theologie en predikanten waren leerlingen van van Heusde in engeren zin, anderen zooals Hofstede de Groot en Clarisse, die niet onder van Heusde gestudeerd hadden, hadden geheel zijn ideeën in zich opgenomen. De geheele Groninger richting is, zooals Hofstede de Groot zelf getuigt, zuiver Heusdeaansch.

Onmiddellijk uit het 'Platonicum' en de Heusdeaansche Utrechtsche disputen zijn voortgekomen de Geer, Hugenholtz, Kist, van Oordt, Royaards, van Teutem, van Doesburgh, Koorders, Pareau en Muurling. (Zie verder over personen en opvatting van de Groninger richting, P. H o f s t e d e d e G r o o t , *De Gr. Godgel.*).

H.J. Royaards en N.C. Kist werden hoogleeraren in de kerkgeschiedenis, die nu opnieuw werd beoefend (III kol. 228 vgl.).

Op het gebied van het recht is de '*Encyclopaedia Iurisprudentiae*' van den Tex ook zuiver Heusdeaansch. Mr. J. van Hall, ambtgenoot van den Tex aan het Athenaeum te Amsterdam, was wel geen leerling van van Heusde, maar toch in zijn opvatting aan hem verwant. Ook Mr. C. Star Numan, hoogleeraar te Groningen, was leerling en aanhanger van van Heusde. Mr. J. Heemskerk Azn. promoveerde op een Heusdeaansche dissertatie in 2 deelen 'de Montesquivio' in de Letteren en Rechten.

Op literair gebied kwam de Groninger school uit in het *Leesgezelschap te Diepenbeek* van Mr. P. v a n L i m b u r g B r o u w e r (boven kol. 56).

Zie voor de hier niet genoemde werken van van Heusde en de werken over hem: Dr. A.J. L a k k e , *Philip Willem van Heusde*. Academisch proefschrift. E.J. Brill, Leiden 1908.

Lakke

[Heusden, Everardus van]

HEUSDEN (Everardus v a n), H e u s s e n komt voor als prior van het karthuizerklooster te Zeeltem bij Diest in oorkonden 1401-1406. Prior Everardus liet volgens V a l e r i u s A n d r e a e , *Bibl. Belgica* verschillende geschriften achter, vermeld ook door F o p p e n s en M o r o t i u s . Zij stellen verkeerd het tijdperk van zijn leven omstreeks 1330.

Zie: F o p p e n s , *Bibl. Belgica*, 272; M o r o t i u s , *Theatrum Chronolog. S. Cartus. Ord.* (Taurini 1681) 72; F. R a a y m a k e r s , *Hist. voorm. Karth. klooster te Zeelhem* (Brus. 1863) 66.

Fruytier

[Hobein, Jacob]

HOBEIN (Jacob), geb. te 's Gravenh., 8 Jan. 1810, overl. te Vlissingen 10 April 1888. Trad in 1823 in 's rijks zeedienst, werd in 1830 bevorderd tot matroos 2e kl., in 1844 tot opperstuurman, en

in 1875 gepensionneerd. Is bekend doordien hij den 19. Maart 1831 de nederl. vlag weghaalde van een sloep op de Schelde, toen deze dreigde in handen van de opstandelingen te vallen.

Hij was ridder 4e kl. van de militaire Willemsorde.

Prenten door W. Steelink, P. Barbiers Jr., Smeeton Tilly, N. Pieneman.

Zie: *Marineblad* 1888/89.

Herman

[Hoeselman, Hendrik]

HOESELMAN (Hendrik), noemt zich zelf ook wel *Brockhorst*, was Augustijner monnik van het klooster Bethlehem bij Doetinchem en werd 29 Juni 1566 pastoor van de parochie Doetinchem. Afdewaald van de katholieke leer, kwam hij door zijne predikatiën in strijd met de kerk. Aanvankelijk echter schijnt zijn woord bij de voorstanders van den ouden godsdienst geen aanstoot te hebben gegeven, maar in November verzocht de te Nijmegen vertoevende stadhouder Charles de Brimeu het Hof een onderzoek te doen instellen naar de kettersche prediking van den pastoor van Doetinchem. Een paar dagen later gelastte het Hof den proost van Bethlehem den ketterschen monnik naar zijn klooster terug te roepen. De stadhouder was daarentegen van oordeel, dat men hem moest laten begaan, zoolang hij zich aan de rechte leer hield. Het Hof legde zich daarbij neer, maar verzocht toch den landdrost den pastoor in het oog te houden en bij herhaling van het misdrijf hem naar Bethlehem, of zoo men hem daar niet wilde toelaten, op de Janspoort te Arnhem te laten brengen. Dit geval schijnt zich reeds spoedig te hebben voorgedaan: volgens zijn eigen zeggen is hij 1 Maart van Doetinchem vertrokken en vandaar afgehaald door den prior. In het klooster teruggekeerd, zette hij zich aan het opstellen van een apologie, welke hij aan het Hof opzond (afgedrukt bij W.L. Bouwmeester, *Het klooster Bethlehem* 223-233). De ontvangst van dit stuk gaf in Mei het Hof aanleiding tot het instellen van een onderzoek te Doetinchem naar de leer van Hoeselman, waarmede de landdrost belast werd. Van den verderen levensloop van Hoeselman is niets bekend, alleen dit is zeker, dat hij niet meer als pastoor naar Doetinchem terugkeerde.

Zie: W.L. *Bouwmeester*, *Het klooster Bethlehem* 137-150; *Nijhoff*, *Bijdr. v. Vaderl. Gesch. en Oudheidk.* VIII, 76, IX, 40; Dr. J.S. van *Veen*, *Briefwisseling tusschen Margaretha van Parma en Charles de Brimeu, graaf van Megen en Stadhouder van Gelderland 1560-67.* (Arnh. 1914) 337, 339; L.J.v.d. *Heyden*, *De Parochie Wijnbergen-Doetinchem* 1919.

van der Heijden

[Hoffman, Mari Aert Frédéric Henri]

HOFFMAN (Mari Aert Frédéric Henri), lid der Eerste en Tweede Kamer der Stat.-Gen., geb. te Rotterdam 5 Apr. 1795. overl. te 's Gravenhage 3 Febr. 1874. Zoon van Mr. *Johan Fred. H.* (2) (I, 1137), behoorde hij tot de Waalsche kerk; van 1818 tot 40 was hij in zijn geboortestad diaken bij deze gemeente. Voor den handel opgeleid, werd hij met zijn broeder firmant in den ijzerhandel *Johan Fred. Hoffmann en zoon*, tot 1853, toen hij zich uit de zaak terugtrok. Verder was hij, evenals zijn vader en zijn broer, directeur der Maatsch. van Assurantie enz. te Rotterdam.

Reeds in 1844 door den koning tot lid der Eerste Kamer der Stat.-Gen. benoemd, werd hij na de grondwetsherziening van 48 door de keuze van de Staten van

Zuid-Holland in dat collegie bevestigd. In 1850 verwisselde hij het lidmaatschap der Eerste met dat der Tweede Kamer, waarin hij eerst het kiesdistrict Rotterdam (50-52), daarna

dat van Gouda vertegenwoordigde (1853-73) en waarin hij zich deed kennen als een der meest antirevolutionnaire leden van ons parlement.

In 1850 werd H. tot directeur der Hollandsche Maatsch. van Wetenschappen te Haarlem benoemd. De laatste jaren van zijn leven woonde hij in den Haag, hoekhuis Vijverberg en Kneuterdijk; des zomers te Voorburg op het fraaie landgoed 'Vrede en Rust', dat hem als erfenis van de familie Groen van Prinsterer ten deel gevallen was. Nog een ander buiten op Voorburg, de 'Heldenburg,' was door hem gekocht. Hij was gehuwd, sedert 1821, met Cornelia Adriana Groen van Prinsterer, zuster van den beroemden staatsman; uit dat huwelijk werd ééne dochter geboren.

Zie voor de genealogie het maandblad *De Ned. Leeuw* 1911, 157. Van Welderen Rengers, *Parl. Gesch. Nederl. sedert 1849*, Reg.

Zuidema

[Hohenlohe-langenburg, Hohenlo, Hollock, Philipp graaf van]

HOHENLOHE-LANGENBURG, Hohenlo, Hollock, (Philipp graaf van), geb. 17 Februari 1550. gest. te IJsselstein, 5 Maart 1606. Hij kwam 18 Februari 1575 over Emden naar Holland om onder Oranje te dienen, landde daar te Petten en werd als Duitsch vorstenzoon met vreugde door den Prins ontvangen. Langs het strand onder goede bedekking naar den Haag gekomen, werd hij dadelijk aan de brabantse grenzen in dienst gesteld, veroverde in 1576 Geertruidenberg en de schans te Krimpen, 1577 Steenbergen, Tholen en 's Hertogenbosch. Oranje maakte hem toen zijn luitenant-generaal in Holland. Hij streed daarna tegen Parma en Mondragon in het Overkwartier en benauwde in 1579 het weder afgevalen 's Hertogenbosch door de omliggende dijken door te steken. Na den afval van Rennenberg leidde hij de guerilla in het noordoosten tegen dezen en Maarten Schenk, later tegen Verdugo en Tassis. Hij onderscheidde zich vooral als dapper ruiterverste maar bedierf veel door zijn gebrek aan beleid, zijn drift en zijn heillooze neiging tot dronkenschap. Hij onderdrukte in 1580 een boerenopstand in Drente, versloeg Schenk 17 Juni op de Hardenberger heide en veroverde (Aug.) Coevorden maar werd door Rennenberg bij Bourtange verslagen. In 1582 veroverde hij Megen. Hij streed 1583 in Staats-Vlaanderen, verder weder in het noordoosten. Na 's Prinsen dood werd hij weder luitenant-generaal in Holland en Zeeland en bevorderde de belangen van graaf Maurits en Louise de Coligny, terwijl hij de militaire leiding in het gewest op zich nam. Onder Leicester, met wien hij persoonlijk overhoop lag, weigerde hij het algemeene opperbevel over het staatsche leger en behoorde hij tot diens scherpste tegenstanders, al bleef de landvoogd hem als veldoverste gebruiken, met name in Brabant en voor Zutphen (1586). Ook met Norris en andere engelsche legeroversten kreeg hij twist, zoodat er zelfs aan gedacht werd hem op te lichten en naar Engeland te voeren. Pogingen tot verzoening mislukten, doch hij bleef een der voornaamste staatsche veldheeren en bemachtigde de schans Engelen, die hij bitter Crèvecoeur noemde. Ook na Leicester's terugkeer in 1587 bleef hij onder dezen dienen, hoewel nog steeds scherp optredend tegen diens staatkunde en tegen de dezen welgezinde predikanten en partijgangers opkomend voor het gezag van Maurits en de Staten van Holland. Ook onder Maurits bleef hij aanvankelijk dienen, al kon hij zich weinig schikken in diens meer wetenschappelijke oorlogvoering, waarvan hij weinig begrip had; hij bleef meer geschikt voor de guerilla, o.a. bij het beleg van Geertruidenberg (1593) en de verovering van

Gennepe (1599). Hij huwde 17 Febr. 1595 met *M a r i a*, gravin van Buren, ongehuwde oudste dochter van prins Willem I, en bestuurde verder hare bezittingen, echter zijn neiging tot den drank en een ongebonden leven niet opgevend; een verlamming verbitterde zijn laatste jaren. Zijn lijk werd naar Duitschland gevoerd en in het familiegraf bijgezet. Zijn huwelijk was kinderloos gebleven.

Vgl. over hem, behalve de algemeene geschriften over den 80-jarigen oorlog, *Groen's Archives*, 1e Série, IV en vgl.; 2e Serie, I, passim; van hem een *Verantwoordinghe* tegen Leicester en Norris, (*K n u t t e l*, *Catal.* 730, 813 vlg).
Blok

[Hoogeveen, Henricus]

HOOGVEEN (Henricus), classiek philoloog, achtereenvolgens rector der Latijnsche scholen te Woerden (1733), Kuilenburg (1739), Breda (1745), Dordrecht (1761) en Delft (1764), in welke stad hij in 1791 op bijna 80-jarigen leeftijd stierf. Hij was geb. te Leiden, uit het huwelijk van *J o h a n n e s H.* en *M a r i a F r e y*; bezocht in deze stad eerst de Latijnsche, vervolgens de hoogeschool en werd reeds op 20-jarigen leeftijd tot conrector te Gorinchem benoemd. Nog geen jaar later werd hij rector te Woerden, dat destijds, als zoovele kleine plaatsen in ons land, zijn eigen Latijnsche school had. In Breda moest hij, door tijdsomstandigheden daartoe genoopt (oorlog met Frankrijk), zijn school tijdelijk sluiten en eerst na den vrede van Aken kon deze weer geopend worden. In dien tusschentijd legde hij zich op de mathematische wetenschappen toe en schreef hij o.a. een werk *De doctrina sphaerologica, quadrantis et gnomonica*, dat evenwel niet gedrukt is. Uit erkentelijkheid voor het andermaal in hem gestelde vertrouwen en uit liefde voor zijn classieke studiën bood hij in 1750 aan de regeering van Breda een door hem zelf bijeengebrachte bibliotheek van Grieksche en Latijnsche schrijvers aan.

6 Mei 1783, 50 jaar nadat hij het rectoraat te Woerden aanvaard had, droeg hij in 't openbaar een *Carmen elegiacum in quinquagesimum rectorum suae natalem* voor. Acht jaar later overleed hij. Zijn portret is gegraveerd naar *J. A n s p a c h* door *P. de Mare*.

Hoogeveen was een ijverig beoefenaar ook van de Latijnsche poëzie, en gaarne gaf hij hiervan blijk. Bij elke gepaste gelegenheid droeg hij op verzoek der overheid of uit eigen aandrifft zijn *Carmen* voor. Schier altijd sprak hij in dichtmaat; al zijn oraties waren carmina. Door tijdgenooten is zijn roem als Latijnsch dichter intusschen niet weinig overdreven. In den genootschappelijken trant dier dagen opgesteld, zijn zijn zangen, ja, zoetvloeiend en zonder fouten tegen de regels der prosodie, doch ook zonder verheffing: 'berijmd proza' hebben lateren het genoemd. Grootter zijn zijn verdiensten als taalkundige. Door en door te huis in de Grieksche taal- en letteren - niemand minder dan *Wyttenbach* verzekerde dit - verrijkte hij het boek van den beroemden *F r a n c i s c u s V i g e r u s* *De idiotismis linguae Graecae* met een schat van aanteekeningen, in drie achtereenvolgende uitgaven (1742, 52, 66) en verdedigde dit werk eenige jaren later tegen de aanmerkingen van een Duitsch professor *Z e u n e* in een geschrift: *J.C. Zeunii Animadversiones in Vigeri de Graec. Dict. Idiotismis lib. ad justam examinis lancem revocatae* (1778). Nog in de volgende eeuw heeft prof. *G o d e f r. H e r m a n n V i g e r u s* met de aanteekeningen van Hoogeveen, Zeune en de zijne in het licht gegeven. In 1822 verscheen te Leipzig de derde uitgaaf van dit werk.

Niet minder dan 16 jaren heeft Hoogeveen gewerkt aan zijn beroemd boek *Doctrina particularum linguae Graecae*. 2 dln. (1769), dat zoowel in Duitschland, Frankrijk en Engeland als te onzent opgang maakte en met recht als zijn hoofdwerk wordt aangezien. Evenals zijn *Vigerus* werd ook dit boek in Duitschland uitgegeven, met weinig beduidende bijvoegingen van prof. Schütz (Breslau en Leipzig 1782). Ook tegen deze uitgave teekende Hoogeveen verzet aan, en wel in zijn: *C.G. Schützi Animadversiones in Doctr. Partic. Graecar. ad justam examinis lancem revocatae ab H.H.* (Lond. 1786).

Andere geschriften van Hoogeveen zijn: *Carmen Alcaicum sive Gratulatio ad Culenbergentes de inundatione feliciter averruncata* (1744); *Laetitia publica de inauguratione Guilielmi Caroli Henrici Frisonis, Arausion. et Nassav. Princ.* (1747); *Oratio funebris in obitum Guilielmi IV* (1752), in 't Nederlandsch vertaald door A. d. van Goor (1753); *Ode in natalem Nassaviae et Arausion. principis Guilielmi V* (1766); *Palladis Musarumque Delphensium sedes inaugurata carmine elegiaco* (1766); *Propempticon ad Petrum van Bleiswijk* etc.

Hoogeveen was gehuwd, sedert 1733, met Hendrina Coster; na den dood van deze met Eva Petronella Hammius. Bij zijn eerste vrouw had hij vijf, bij zijn tweede acht kinderen. Een zoon van hem, David Hoogeveen, was predikant te Chaam (1768-95), een ander, Johan Hendrik H., te Drongelen (1772) en te St. Oedenrode (1793). Een derde en vierde (Jan en Theophilus) volgen beneden.

Zie: Saxe, *Onom. Lit.* VIII, 47 sqq.; *Biog. Univ.* XX, 534; Harlesii, *Vitae philol. nostra aetate clarissimi* III, 114; Hoefufft, *Parnass. Lat. Belg.*, 219, 220; Peerlkamp, *de Poët. Neerl.* 501, 502; Collot d'Escury, *Holl. Roem*, IV, 33, 128, 219; Schotel, *Kerk. Dordr.* II, 190, 191; Idem, *Illustre School Dordr.* 147.

Zuidema

[Hoogeveen, Jan (1)]

HOOGVEEEN (Jan) (1), zoon van bovenstaande, studeerde te Leiden in de rechten, promoveerde hier tot Jur. Utr. Dr. en werd nog bij het leven van zijn vader tot conrector der Latijnsche school te Delft benoemd. Hij aanvaardde die betrekking 9 Sept. 1771 met een *Carmen heroicum referens orationem Soaemidis ad matronas Romanas de sexu muliebri a gerenda republica non removendo*. Evenals zijn vader beoefende hij vlijtig de Latijnsche poëzie. Men heeft van zijne hand onder meer: *Carmen elegiacum exhibens orationem Caji Marii, consulis exulis, Carthaginis deletae ruderibus insistentis* (1805), in 't Nederlandsch vert. door C.F. Kleijnhoff (1806); *Oratio de pace novissime restaurata carmine eucharistico celebrata* (1802).

Zie: Schotel, *Illustre School Dordr.*, 153; Idem, *Kerk. Dordr.* II, 191 en 783; van der Aa, *Biogr. Anth. Crit. Woordenb.* II, 242.

Zuidema

[Hoogeveen, Jan (2)]

HOOGVEEEN (Jan) (2), verwant aan bovenstaanden, was mede een dichter in de eerste helft der 18de eeuw. Hij schreef o.a. een *Berijming van het Hooglied* (1726) en in het zevende Vervolg der *Nederduitsche en Latijnsche keurdichten* een gedicht dat ten titel voert: *Klagende godsvrucht*. Uit het eerste zijn op last van de schepenen te Leiden, kort na de uitgave een 20 à 30 tal bladen op 't Raadhuis verbrand, als zijnde spinozistisch.

Zie: v.d. Aa , *Biogr. Anth. Crit. Woordenb.* II, 242; *Cat. Maatsch. Ned. Letterk.* I, 253, II,

509; Frederiks en v.d. Branden, *Biogr. Woordenb.* 367.
Zuidema

[Hoogeveen, Theophilus]

HOOGVEEEN (Theophilus), zoon van Henricus II. bovengenoemd, was Art. Lib. mag. Phil. dr. en predikant te Piershil (1774) en Geervliet (1775), waar hij in 1782 overleed. Ook hij schreef Latijnsche gedichten. Verder zagen van hem het licht een *Carmen elegiacum continens Historiam morbi domestici, variolis infecta domo, dicta publiee in aede Gallic. quae est Dordraci* Cal. Sept. 1762; zoomede *Het Hooglied van Salomo, zinnebeeldig en dichtkundig uitgebreid*.

Zuidema

[Hoogeveen, Junior Cornelis van]

HOOGVEEEN Junior (Cornelis van), boekhandelaar en letterkundige te Leiden, waar hij 22 Jan. 1740 geb. was. Zijn zeer bemiddelde vader deed hem in de leer bij den boekhandelaar Luchtmans, wiens zaak weldra door hem werd overgenomen. Zij verliep echter onder zijn beheer; hij zelf stierf, Mei 1792, in groote armoe.

Reeds in zijn jeugd had Cornelis Hoogeveen een letterkundig Onderonsje opgericht, dat in 1766 den naam 'Kunst wordt door arbeid verkregen' aannam en waaruit later het bekende Leidsche dichtgenootschap van dien naam is ontstaan. Hoogeveen Jr. was mede lid van verscheiden andere dichtlievende genootschappen, niet tot voordeel van zijn boekhandel. Tevens was hij bestuurslid van 'Veniam pro laude', een tooneelvereeniging, waarvoor hij dichtstukken samenstelde. Afzonderlijk zag van hem het licht: *Dankoffer ter nagedachtenis aan het tweede eeuwgetijde der Leidsche hoogeschool, gevierd den 8-10 van Sprokkelmaand 1775*.

Zie: *Dichtlievende Oefeningen* van het Leidsche dichtgenootschap, *Ged. en Tooneelst.* van 'Veniam pro laude', 10 dln. (1758-85); Witsen Geysbeek, *Biogr. Anth. Crit. Woordenb.* III, 307; N.C. Kist, *Letterk. en Beoord. overzicht der Gesch. van het Beleg en ontzet der stad Leiden*, 31; *Cat. Maatsch. Ned. Letterk.* I, 27, *Bijvoegsels* 1848-52, 94; Fred. en v.d. Branden, *Biogr. Woordenb.* 367.

Zuidema

[Hoogstraten, Joannes van]

HOOGSTRATEN (Joannes van), Hoehstraten, abt der Cisterciënserabdij Klaarkamp in Friesland, wordt in oorkonden genoemd 1523-1527. Zijn voorganger wordt het laatst genoemd bij name 1511, zoodat abt J.v.H. reeds een tijd vóór 1523 aan het bestuur kan geweest zijn. 2 Apr. 1528 was zijn opvolger A. van Zwolle reeds abt.

Abt van Hoogstraten ondervond de nadeelige gevolgen van den laatsten strijd om Friesland tusschen den Keizer en de Gelderschen. Juli 1523 brandden en plunderden de krijgsbenden in en rond Klaarkamp. Dan had hij eene langdurige kwestie over het herstellen van het Klaarkamper zijk, tijdens den oorlog slepende. Voor den Hove gedaagd werd de abt in het ongelijk gesteid. 15 Oct. 1524 had een treurige gebeurtenis plaats in zijne abdij. Een jonge monnik, een Fries, vermoordde den prior Henricus van Langstraat uit Brabant, omdat deze hem berispt en bestraft had om zijn dronkenschap. De moordenaar vluchtte naar Leeuwarden, werd gevat en te Klaarkamp levenslang in den kerker gesloten. De abt moest 1000 goudgulden borg stellen, die verbeurd werden, zoo de schuldige ontvluchtte. Na

onderhandelingen en requesten verkreeg de abt den obligatiebrief, waarvoor de goederen der abdij te Jelsum behypotheekt waren, terug, mits hij 400 pond aan 's Keizers rentmeester in Friesland uitbetaalde, 5 Sept. 1525. Ten onrechte vermeldt de uitgever van het *Charterboek* in het opschrift der

oorkonden, dat men den schuldige had laten ontvluchten. De inhoud der laatste oorkonde zelf weerspreekt dit. Bij een onderzoek ingesteld door den abt van Oldeklooster werden nog twee monniken, vrienden van den schuldige, in andere kloosters verplaatst. Abt Joannes Hoechstraten was tegenwoordig op den landdag gehouden te Leeuwarden, waar keizer Karel V als landheer erkend werd. Hij onderteekende van wege de prelaten en religieusen met den abt van Lidlum en den prior van Thabor den confirmatie-brief van de overdracht van Friesland aan den Keizer, 20 Dec. 1524.

Zie: *Charterboek van Vriesland* II, 141, 152, 473, 502, 670; *Archief voor Vaderl. inz. Vriesche gesch.* III, 437-39.

Fruytier

[Hooyer, Cornelis]

HOOYER (Cornelis), geb. te Arnhem 8 Nov. 1804, overl. te Barchem 18 Juli 1873. Hij was predikant te Heumen en Groesbeek 1827-29, te Zalt-Bommel 1829-62, toen hij zijn eervol emeritaat verkreeg. Na eene preekbeurt voor koning Willem I te Brussel vervuld te hebben, werd hem het uitzicht geopend hofprediker te worden, hetgeen echter niet is geschied.

In zijne standplaats Zalt-Bommel maakte hij zich hoogst verdienstelijk tijdens den hongersnood van 1847 door mislukking van den aardappeloogst; en eveneens tijdens den watersnood in 1860, door giften te verzamelen en persoonlijk hulp te bieden. Voor eerstgenoemde ramp schreef hij het boekje *De groote nood des hongers in de Bommelerwaard*.

Behalve eenige leerredenen gaf hij de *Kerkelijke Wetten voor de Hervormden* (1846), met aantekeningen en historische inleidingen, en in 1865 *Oude kerkordeningen* bevattende besluiten van de nationale synoden in de 16e en 17e eeuw. Deze geschriften getuigen, volgens de inleidingen zelve, van zijne groote kennis van de kerk der vaderen.

Hij was gehuwd met Mina van Druijnen, overl. 1830, en hertrouwde in 1840 met Cornelia Johanna Margaretha Bruins, overl. 1883. Van zijne acht kinderen zijn nog vier in leven.

Zie: C. S e p p, *Bibl. van kerkgeschiedschrijvers* bl. 94, 264, 296, 303; J.J. P r i n s, *Het kerkrecht*. Voorts: *Wat de vrouw van ds. Hooijer aan hare kinderen vertelde van 't Zaltbommel van vóór vijf en tachtig jaren en later* (*Zaltbommelsche courant* Aug. 1916).

Herderscheê

[Houwing, Wesselius Marcus]

HOUWING (Wesselius Marcus), eerst predikant, later lid der Tweede Kamer Stat.-Generaal, geb. 1 Maart 1831 te Oldelamer bij Wolvega, waar zijn vader predikant was, overl. 4 Febr. 1907 te Hoorn. Hij studeerde aan de Groningsche hoogeschool en werd achtereenvolgens predikant te Blokzijl (1856), Vledder en Havelte. Op laatstgenoemde standplaats was hij bij herhaling afgevaardigde naar de Alg. Synode der Ned. Herv. Kerk. In 1891 werd Ds. Houwing door 't kiesdistrict Wolvega (nu kiesdistr. Weststellingwerf) tot lid der Tweede Kamer gekozen, waar hij zitting nam onder de vooruitstrevende liberalen. Tien jaar heeft hij hier als volksvertegenwoordiger zitting gehad. Van 1898-1902 was hij tevens lid der Provinciale Staten van Drente; een tijdlang ook lid van den gemeenteraad te Havelte.

In laatstgenoemd jaar begaf hij zich met der woon naar Nijmegen, vanwaar hij in 1905 naar Hoorn verhuisde, waar hij twee jaar later overleed.

Zijn zoon Mr. Dr. J o h . F r e d . H o u w i n g , in 1857 te Blokzijl geb. en in 1883 te Leiden in de letteren gepromoveerd op een diss. *De Romanorum legibus sumptuariis*, gelijk drie jaar later in pe rechten op een proefschrift: *Dwating bij over-*

eenkomsten door Nederlandsch recht, werd in 1895 hoogleeraar in het Burgerlijk recht aan de gem. universiteit te Amsterdam.

Zuidema

[Hoven, Jan van]

HOVEN (Jan van), geb. 1681, gest. Febr. 1750, was één der voornaamste tooneelspelers, die onder Jacob van Rijndorp den Haagschen en Leidschen schouwburg bespeelden. Hij vervulde o.a. de titelrol in *Plautianus* van G. van Loon en Bajazet in *Den grooten Tamerlov*. Na den dood van Rijndorp (1720) (IV kol. 1188) stond hij met Rijndorp's weduwe, Anna Katharina de Quintana, daarna met zijne oudste dochter, Marie van Rijndorp, aan het hoofd van het gezelschap. In 1725 trad hij uit het gezelschap, maar in 1728 nam hij naast Maria het directeurschap weer op zich; de zaken schijnen echter een paar jaar later niet goed meer te zijn gegaan. Misschien heeft hij zich toen van het tooneel teruggetrokken; later was hij althans tabakshandelaar in 'Het rookende Moortje' op het Hofspui, eene zaak, die zijne tweede vrouw Susanna van Driest, die hij in 1630 had getrouwd, hem kan hebben aangebracht. Van Hoven had zeer veel op met zijn directeur van Rijndorp en heeft na diens dood vele zijner tooneelstukken en bewerkingen uitgegeven.

Behalve vele gelegenheidsdichten schreef hij voor het tooneel *De treurende Theems hersteld, door de krooning van Georg I* (1714), *De gewaande krijgsman, of nieuwmodische minnaar*, kl. (1715), met Jan Pook, *De gelukke list op driekoningenvond* (1715), *Hel houwelijk door weddenschap*, kl. (1718) en *Don Quichots verlossing uit Siërra Morena*, bl. (1723). Verder nog *Zes lierzangen van Q. Horatius Flaccus* (1714), *Schilderij van de Haagsche kermis. Nevens de rarekiek vande Amsterdamsche kermis* (1715), *Lof der tabak* (1733) en *Fabelen van Esopus in diehtmaat*; het laatste is in Hs. aanwezig in de Bibl. d. Maatsch. v. Nederl. Letterkunde.

Zie: Kossmann, *Das Niederl. Faustspiel des 17. Jahrhunderts*, 142, 152, 153; dezelfde, *N. Bijdr. tot de gesch. v.h. Nederl. toon. in de 17e en 18e eeuw* 21, 22, 75-77.

Worp

[Huet, Daniel Théodore (1)]

HUET (Daniel Théodore) (1), 2de zoon van Théodore François II. (kol. 247) en Claude Suzanne Louis, geb. te 's Gravenh., 1 Oct. 1724, overl. te Utrecht 12 Mei 1795, was Waalsch predikant te Vlissingen van 5 Sept. 1748 tot 22 Mei 1763 en daarna tot zijn dood te Utrecht. Hij schreef behalve theologische werken ook Latijnsche en Nederlandsche verzen. Zijn huwelijk met Esther Joly (geb. 1727, overl. 1806) 7 Juni 1750 te Vlissingen gesloten, schonk hem 9 kinderen, van wie bekend zijn: Samuel Théodore (kol. 247) en Pierre Daniel, (kol. 246).

Werken: *Inhuldiging van W.C.H. Friso als Erf Heer van Vlissingen op 5 Juni 1751* met Platen (Amst. 1753), waarvoor de magistraat van Vlissingen hem 50 ducaten schonk; *Lamentationes Jeremiae etc.* (Traj. ad Rhen. 1770); *De Coddelijkheid des Evangeliums afgeleid van deszelfs verborgenheden*, in 't Fransch en in 't Nederl. (Utrecht 1772); *Réftexions sur la Nouvelle Apologie pour Socrate de J.A. Eberhard*, in 't Fransch en in 't Nederl. (Utrecht 1774); *Sermons sur divers textes de l'Écriture Sainte* (Amst. 1797) 2 dl. In *Notice sur G. Huet et ses descendants* schrijft D.Th. Huet hem nog de volgende, anoniem verschenen, boeken toe: *Noodige*

Waarschuwing aan de Lezers van de Ned. Bibl. enz. ('s Grav. 1776); *Brief aan de schrijvers van de Ned. Bibl. enz.* (Amst. 1782).

Zie: Haag, *La France protestante* i.v.; Hoeufft, *Parn. Lat. Belg.* 226; Vroolijk-

hert, *Vliss. kerkherv. Jubilé* 2, 311, 334; Id., *Vliss. Kerkhemel*, 324; van der Aa, *Nieuw. Biogr. Anth. Crit. Woordenboek; Liste des Egl. Wall. et des pasteurs qui les ont desservies* 85, 60; D. Th. Huet, *Notice sur G. Huet et ses descendants*.
Cler

[Huet, Daniel Théodore (2)]

HUET (Daniel Théodore) (2), geb. te Vlissingen 16 Aug. 1790, overl. te 's Gravenh., 15 Febr. 1874, oudste zoon van Samuel Théodore H. en Jacoba Adriana Busken (kol. 247) studeerde theologie aan de Leidsche Hoogeschool van 1808 tot 1812, werd 19 Sept. 1813 bij de Waalsche kerk van Breda beroepen, waar hij ruim 6 jaar bleef; 9 April deed hij zijne intrede in de kerk te Middelburg. Vervolgens ging hij naar Rotterdam (10 Nov. 1822), nam er gedurende 34 jaar den dienst waar, totdat hij 1 Juli 1856 emeritus werd. Hij maakte deel uit van verschillende wetenschappelijke genootschappen.

Werken: *Eerste en tweede viertal Leerredenen*, (Rott. 1830 en 1836); *Verhandeling over de duurzaamheid van het Protestantismus* (1832); *Sermons* (Rott. 1841); *Sermons de circonstance* (Rott. 1848); Verschillende brochures over theologische en letterkundige onderwerpen.

Zie: Haag, *La France protestante* i.v.; J.T. Bergman, *Levensschets van Dan. Theod. Huet* (1874); K.J.R. van Harderwijk, *Naamlijst en levensbijzonderheden der Predikanten enz. te Rotterdam*, 142; *Dagblad van Zuid-Holland en 's Gravenh.*, van 18 Febr. 1874 no. 41; *Stemmen voor Waarheid en Vrede*, Boekz. April 1874, 515; *De Teekenen des Tijds* 1859, no. 17; *Liste des Egl. Wall. et des pasteurs qui les ont desservies*. 14, 50, 57.

Cler

[Huet, Gédéon]

HUET (Gédéon), geb. te Montargis 1654, overl. te 's Gravenh. 24 Mei 1729, studeerde te Genève en was in 1685 predikant te Blet in Bourbonnais. Eenige maanden vóór de herroeping van 't Edict van Nantes, verkreeg hij de toestemming om Frankrijk te verlaten met zijne vrouw, Anne Lenfant (overl. 1733) en een kind, waarschijnlijk zijne dochter, Anne Elizabeth. Hij vertrok Juni 1685 naar Zwitserland; Aug. 1685 was hij in Neufchâtel, ging eenige maanden naar Marburg, maar bevond zich Dec. 1686 weer in Neufchâtel; vervolgens werd hij predikant te St. Lambert in de Palz. In 1688 echter noodzaakte een inval der Franschen hem overhaast te vluchten. Hij kwam weer te Marburg, dezen keer beroofd van alles. Met een zeer loffelijk getuigschrift der Marburgsche theologische faculteit, ging hij naar Holland (Dec. 1688), vestigde zich eerst te Dordrecht als predikant zonder vaste bediening, en in 1693 te 's Gravenh., waar hij een jaarwedde kreeg van de Heeren van de Societeit. Mei 1700 werd hem de Zondagavonddienst opgedragen. Oct. 1721 kreeg hij zijn emeritaat om zijn hoogen leeftijd en lichaamsgebreken. Behalve zijne dochter, Anne Elizabeth, in Frankrijk geboren, had hij 3 kinderen, Charlotte Henriette, geb. 1691, Magdelaine, geb. 1693 en François Théodore, geb. 1698.

In een tijd dat de Rotterdamsche predikant, Jurieu (I kol. 1232) en zijne partijgenooten, tot elken prijs de rechtzinnigheid in de kerk wilden handhaven, en door hun toedoen, in de synodes de strengste maatregelen waren genomen tegen alles wat naar ketterij zweemde, moest H., die in zijne geschriften een vurig voorstander der verdraagzaamheid was, met de kerk in botsing komen. De synodes

hadden een strenge censuur ingesteld, waaraan H. verzuimd had zijne werken:
Lettres venues de Suisse, l' Apologie pour les

vrais Tolérans en l' Apologie pour l' Apologiste des Tolérans, te onderwerpen. In de synode van Leiden (Mei 1691) werden 7 stellingen, aan deze geschriften ontleend, veroordeeld. Zij hielden in, dat de overheid niet het recht heeft andersdenkenden te veroordeelen, wanneer zij naar hunne overtuiging spreken; zij zijn dan zelfs niet schuldig voor God. De Staat moet hen dezelfde politieke rechten toekennen als aan de kerkelijk rechtzinnigen. Verdraagzaamheid is een eerste vereischte in een christelijk land. H. werd tot de volgende synode (Aug. 1691) in de bediening van zijn ambt geschorst en moest schriftelijk zijne instemming met de kerkelijke veroordeeling verklaren. Hij schreef toen: *Remonstrances très humbles du Sr. G. Huet etc.* (1694). In 1694 klaagde Jurieu H. opnieuw aan bij den Rotterdamschen kerkeraad en verkreeg dat hij zelf als rechter zou optreden. Bij die gelegenheid gaf H. een zeer heftig geschrift uit: *Instruction pour M. Huet, Ministre appelant, de 2 actes rendus au Consistoire de Rotterdam févr. 1694. Contre Mr. Jurieu défenseur sur ledit appel.*

Werken: *Lettre écrite de Suisse en Hollande etc.* (Dordr. 1690), anoniem verschenen; *Autre Lettre écrite de Suisse en Hollande etc.* (Dordr. 1690), anoniem (Jurieu viel dit werk aan in zijn *Tableau du Socianisme*); *Apologie pour les vrais Tolérans etc.* (Dordr. 1690) in antwoord op de *Tableau du Socianisme* van Jurieu; *Apologie pour l' Apologiste des Tolérans* (Dordr. 1690). Twee preeken: *L'unique moyen de parvenir au ciel* en *Le Propiciatoire de la Nouv. Alliance.* (Haag 1693). Met Beauval gaf hij in 1701 een nieuwe uitgave van de *Dictionnaire van Furctière*. Verder werkte hij aan 't register van Bayle's *Dict. hist.* Volgens Desmaizeaux (*Vie de Bayle*), die meestal geloofwaardig is, schreef hij ook nog, ten gunste van Bayle, met wien hij bevriend was: *Lettre d'un des amis de M. Bayle aux amis de M. Jurieu.*

Zie: Haag, *La France protestante* i.v.; Ypey en Dermout, *Gesch. der Ned. Herv. Kerk* III, 72, Aant., 47; de Riemer, *Beschr. van 's Gravenh.*; P. Bayle, *Oeuvres* IV, 640, 641, 656, 775, 794; *Boekz. van Europa* 1694, 351, 352; le Clere, *Bibl. Univers.* XVI, 302, 303, XVIII, 292; D.T. Huet, *Notice sur G. Huet et sur ses descendants* (1831) Copie van een manuscript; Teissèdre l'Ange, *Souvenirs etc.* (Amst. 1849), 19; Cd. Busken Huet, *J. Saurin en T. Huet* (Haarl. 1855) 51, 115 e.v.; J.T. Bergman, *D.T. Huet* (Leiden 1874), 5, 6; A.G. van Hamel, *Cd. Busken Huet* (Haarl. 1886), 5; F. Puaux, *Les précurseurs franç. de la Tolérance au 17me s.* (Paris 1885), 112 e.v.; E. Gigas, *Correspondance de P. Bayle* 408, 683; *Liste des Egl. Wall. des Pays Bas et des pasteurs qui les ont desservies* 32; *Bulletin de la Société de t'hist. du prot. fr.* 1861, 321, 322; *Actes Synodaux*, 1689, 1690, 1691, 1693, 1694, 1717; *Actes du Consistoire de l' Egl. Wall. de Dordrecht* 1690, 1691, 1693; *Actes du Consistoire de l' Egl. Wall. de Rotterdam* 1694.

Cler

[Huet, Pierre Daniel]

HUET (Pierre Daniel), 2de zoon van Daniel Théodore H. (1) en Esther Joly (kol. 244), geb. te Vlissingen 1761, overl. te Amst. 13 Aug. 1810, was achtereenvolgens Waalsch predikant te Harderwijk (18 Febr. 1787-Oct. 1794), te Haarlem en te Amsterdam. Oct. 1797 huwde hij Françoise Esther L'Ange, die hem 5 kinderen schonk o.a. Pierre Josué Louis, die volgt. In 1805 weduwnaar gebleven, hertrouwde hij 31 Aug. 1806 met Anna Maria Titsingh.

Werk: *Sermons* (Amst. 1813) na zijn dood verschenen.

Zie: Haag, *La France protestante* i.v.; Josué Teissèdre l'Ange, *Souvenirs etc.* Amst. (1849); *Konst- en Letterb.* 1811, II, 162; *Bulletin des Eglises Wallonnes et des pasteurs qui les ont desservies*, 95, 26, 4.

Cler

[Huet, Pierre Josué Louis]

HUET (Pierre Josué Louis) (verg. II 615, IV 787), geb. te Amst. 26 Nov. 1799 overl. ald. 12 Nov. 1846, oudste zoon van den voorg. en Françoise Esther l'Ange, studeerde aan het Athenaeum te Amst., behaalde in 1821 te Utrecht de gouden médaille voor zijn *Commentarius de Graecae tragoediae etc.* (Traj. ad Rhen. 1821). Hij verkreeg 1824 den graad van doctor in de godgeleerdheid aan de Leidsche Hoogeschool na het verdedigen van zijn *Specimen de antiquissimorum Deicultorum etc.* (L.B. 1824) 11 Juli 1824 werd hij Waalsch predikant te Dordrecht, 20 Nov. 1825 te Amsterdam, waar hij tot zijn dood bleef. 1825 huwde hij G.P.A. L e d e b o e r , die hem verscheidene kinderen schonk. In 't *Nieuw Christelijk Maandblad* plaatste hij verschillende belangrijke artikelen o.a. over Calvijn en over de herroeping van 't Edict van Nantes.

Werken: J.A. J a m e s , *Bestuur en aanmoediging voor ieder die ernstig de zaligheid zoekt. Naar het Engelsch door P.J.L. Huet* (Amst. 1841); J.A. J a m e s , *De verwelkte bloem. Een kort berigt omtrent Clémentine Cuvier. Vertaald door P.J.L. Huet* (Amst. 1842); P. H e n r y , *Het Leven van J. Calvijn. Uit het hoogduitsch vertaald en met aantekeningen vermeerderd. Ten deele bewerkt door wijlen P.J.L. Huet* 2 dl. (Rott. 1847).

Zie: Haag, *La France protestante* i.v.; J. Teissèdre l'Ange, *Souvenirs etc.*; *Liste des Eglises Wallonnes et des pasteurs qui les ont desservies*, 21, 4.

Cler

[Huet, Samuel Théodore]

HUET (Samuel Théodore), oudste zoon van Daniel Théodore H. (1) en Esther Joly (kol. 244), geb. te Vlissingen 21 Juli 1759, overl. te Brielle 4 Dec. 1826, was van 25 April 1784 het 17 Juli 1808 Waalsch predikant te Vlissingen en vervulde daarna tot zijn dood het predikantsambt te Brielle. 16 Aug. 1789 huwde hij J a c o b a A d r i a n a B u s k e n (overl. Sept. 1840), die hem 10 kinderen schonk, van wie verscheidene op jeugdigen leeftijd overleden. Bekend zijn: Daniel Théodore (2) (kol. 245), C o n r . B u s k e n geb. 10 Nov. 1791, P i e r r e G é d é o n geb. 5 Sept. 1796.

Bevalve eene *Opwekkende rede* in de jaarlijksche vergadering van het Zendelinggenootschap uitgesproken en in druk verschenen (Rott. 1825) gaf hij niets uit.

Zie: Haag, *La France protestante* i.v.; D.T. H u e t , *Notice sur G. Huet et ses descendants; Liste des Egl. Wall. et des pasteurs qui les ont desservies*, 86, 73; W. de J a g e r , in *Bull. de l'histoire des églises Wallonnes* I, 199.

Cler

[Huet, Théodore François]

HUET (Théodore François), geb. te 's Gravenh. Mrt. 1698, overl. te Amsterdam 27 Oct. 1733, zoon van Gédéon H. (kol. 245) en Anne Lenfant was Waalsch predikant te 's Gravenh. van 26 Mei 1720 tot 11 Mrt. 1731. Hij had tot ambtgenooten Chion,

Lachapelle en Jacques Saurin, en nam als tegenstander van Saurin deel aan den strijd over de noodleugen. In 1731 werd hij te Amsterdam beroepen, waar hij tot zijn dood bleef. 7 Jan. 1721 huwde hij te 's Gravenh. Claude Suzanne Louis (overl. te Leiden 26 Sept. 1776), die hem 5 kinderen schonk, van wie in leven bleven: Gédéon Théodore, geb. te 's Gravenh. 1723; Daniel Théodore (1) (kol. 244), Pétronelle Jeanne, geb. 1730, overl. 1810; Louis Samuel, geb. 1734.

Werken: *Sermons sur divers textes de l' Ecriture Sainte* (La Haye 1727); *Sermons sur divers textes de l' Ecriture Sainte* (Amst. 1738, 3 dl.); *Sermons sur tes sectiens du catéchisme de Calvin* (Amst. 1762, 4 dl.). Voltooid en uitgegeven door zijn zoon Daniel Théodore.

Zie: Haag, *La France protestante* i.v.; Miller, *Vervolg op Mosheim's zedeleer* VI, 639, 640; Ypey, *Kerk. Gesch. der 18de eeuw* VIII, 370; J.J. van Oosterzee, *Jacques Saurin*; Cd. Busken Huet, *J. Saurin en Th. Huet*, *Jaarb. van Wetensch. Theol.* XIII, 590; M. Bresson, *Un procès en hérésie, Jacques Saurin devant les Synodes Wall.* 47, 48, 65, 66; de Riemer, *Beschr. van 's Gravenh.* I, 411; Gaberel, *Jacques Saurin. Sa vie et sa correspondance* (Genève 1864), 215-217; D.T. Huet, *Notice sur G. Huet et ses descendants* (1831) Copie van een handschrift; *Liste des Egl. Wall. des Pays-bas et des pasteurs qui les ont desservies*, 29, 3.

Cler

[Hugenholtz, Frederik Willem Nicolaas]

HUGENHOLTZ (Frederik Willem Nicolaas), halfbroeder van den volg., geb. te Rotterdam 1 Aug. 1839, overl. te Grand Rapids, Michigan, 17 Feb. 1900, studeerde te Leiden in de theologie, was achtereenvolgens predikant te Delden, Zierikzee, Santpoort, en van 1885 tot zijn overlijden voorganger der Hollandsche Vrije Gemeente te Grand Rapids in de Vereenigde Staten van N. Amerika.

Van 1875-85 was hij redacteur van *De Hervorming* en in 1876 medelid van de commissie uit den Ned. Protestantenbond tot samenstelling van een bundel liederen voor de huiselijke en openbare godsdienstoefening, verschenen in 1882. Van hemzelf zijn liederen, oorspronkelijke en vertaalde, daarin opgenomen. Ook vertaalde hij Hamerling's *Sieben Todtsünden* en gaf bijdragen in *De Liefde Sticht*. De moeilijkheden voor moderne predikanten ontstaan uit den toestand van het kerkelijke leven onzer dagen schetste hij in de novelle *Geloofsstrijd* (Amsterdam 1880). In dat jaar zag bij denzelfden uitgever Berns zijne voordracht over *Godsdienstige opvoeding* het licht. De brieven uit Amerika geschreven over het eerste internationale congres van godsdiensten, bij gelegenheid van de wereldtentoonstelling te Chicago in 1893, in de *N. Rott. Cl.*, kwamen afzonderlijk uit onder den titel *Het parlement der godsdiensten*. Voorts redigeerde hij *Stemmen uit de Vrije Hollandsche gemeente* te Grand-Rapids. Sterk voelde hij zich tot de sociale beweging aangetrokken. In Zierikzee bevorderde hij de stichting van werkmanswoningen. In Grand Rapids was hij Master of the Poor (Directeur van het Stedelijk armwezen). Hij was gehuwd met Hendrika Cecilia Francina van Gogh, overl. te Grand Rapids, 1 Mei 1916.

Herderscheê

[Hugenholtz, Petrus Hermannus]

HUGENHOLTZ (Petrus Hermannus), halfbroeder van den voorg., geb. 31 Juli 1834 te Rotterdam, overl. 12 Aug. 1911 te Heemstede; predikant te Hoenderlo, Renswoude, Leeuwarden, Amsterdam, waar hij na ruim tienjarig verblijf meende de Ned. Herv. Kerk te moeten verlaten, van welken stap hij rekenschap gaf in zijn afscheidswoord op Hervormingsdag *Waarom gaan wij heen?* 1877. Hij werd de eerste voorganger van de Vrije Gemeente te Amsterdam.

Naast den arbeid in zijne gemeente vond hij tijd en kracht op vele plaatsen lezingen te houden over onderwerpen van godsdienstigen en zedelijken aard, zich te wijden aan veredeling van het volksvermaak in de hoofdstad, werkzaam lid te worden van

een debatingclub, waar personen van uiteenlopende richting elkaar ontmoetten,
Toyn-

bee-werk ter hand te nemen of te leiden. Zes jaren was hij lid van het Hoofdbestuur der Maatsch. tot Nut van 't Algemeen. Het wereldcongres van vrijzinnig-godsdienstige denkers te Amsterdam gehouden in 1903 getuigde niet alleen van zijne buitengewone welsprekendheid maar ook van zijn polyglottisch talent.

Ook vond hij tijd tot schrijven. Behalve opstellen in tal van tijdschriften gaf hij *Vertaalde leerredenen van Colani* (1858) en *Ter gedachtenis, toespraken tot de Herv. Gem. te Leeuwarden* (1866). Hij was redacteur van *Stemmen uit de vrije gemeente*, bezorgde *Levenslicht uit vroeger eeuwen* (bloemlezing uit de oudste godsdiensten), *Levenslicht* (stichtelijke bloemlezing), *Levenslicht uit den bijbel*. In 1872 gaf hij voor het Nut een godsdienstig leesboek, getiteld *Schetsen en tafereelen*; in 1886 zijne *Karakterbeelden*, in 1888 *Licht en schaduw*, indrukken van zijne reis naar Amerika, in 1900 *Uit natuur en leven*, in 1903 *Ethisch pantheïsme*, zijne eigene godsdienstige overtuiging weergevende, in 1907 *Innerlijk leven*. Met zijn broeder Reinhard dichtte hij No. 74 van den Liedererb. van den Ned. Protestantenv. Bond.

Toen hij zeventig was geworden verhaalde hij zijne levensgeschiedenis, omdat deze samenviel met een tijd van ontzaglijken ommekeer en hevige crisis op allerlei, vooral op godsdienstig en kerkelijk gebied; en gaf dat verhaal als *Indrukken en herinneringen*.

Een steen in het gebouw der Vrije Gemeente heeft tot inschrift dit woord van hem: 'De godsdienst moet zijn de groote sociale macht en alles doordringen van het hoog en heerlijk humaniteitsideaal.'

Hij was gehuwd met Maria Elisabeth Mees, overl. April 1919.

Steendruk door Mast Nibbrig.

Zie: Rogaar, *Levensb. Letterk.* 1912; en vooral genoemde *Indrukken en herinneringen*.

Herderscheê

[Hugenholtz, Philip Reinhard]

HUGENHOLTZ (Philip Reinhard), broeder van den voorgaande, geb. 8 November 1821 te Woudenberg, overl. 16 Mei 1889 te Amsterdam. Na predikant geweest te zijn te Cillaarshoek, Geervliet, Haarlem, werd hij te Amsterdam beroepen, waar hij werkzaam was van 1858-78. In het laatste jaar vestigde hij zich te 's Gravenhage, om na korten tijd naar de hoofdstad weer te keeren.

In orthodoxen geest was hij opgevoed. Op den duur kon de oude dogmatiek zijn wijsgeerigen geest en vromen zin niet voldoen. In 1864 sprak hij openlijk zijn veranderd gevoelen uit, ten gevolge waarvan een groot deel van zijn gehoor hem verliet.

Zijn diepe ernst maakte 't hem onmogelijk bij de orthodoxie te blijven met hare opvatting van de mysteriën der godsvrucht. De zedelijke eisch om goed te doen en daarom zelf goed te zijn gold hem het allermeeft. De onbepaalde gehoorzaamheid aan de zedelijke eischen, voor iederen mensch geboden, voert tot het geloof in een algemeene zedewet, en deze tot het geloof in God als de hoogste zedelijke macht. In de moderne richting vond hij bevrediging voor zijne godsdienstige behoeften, waarvan vele geschriften als *Het geweten* (1861), *Zekerheid* (1864), *De zonde* (1871) getuigenis geven.

Zijn tot den wortel der dingen doordringen, anders gezegd zijn radicalisme voerde tot eene breuk met de kerk, waarin hij nog te veel den zuurdeesem van het Roomsche kerkbegrip aantrof.

Langen tijd koesterde hij de hoop op eene her-

vorming van de kerk; daarom nam hij in 1873 de benoeming der synode aan om deel uit te maken van eene der drie commissies van advies ter zake eener reorganisatie van kerk en kerkbestuur; en diende hij later bij den Amsterdamschen kerkeraad een voorstel tot kerspelvorming in, met zijn ambtgenoot Dr. Ph.J. Hoedemaker. In twee brochures *De kerk en de eischen van het heden en Berusten of breken?*, beide van 1877, sprak hij zijne meening over zijne verhouding tot de Ned. Herv. kerk uit; en daar in de kerkelijke toestanden geene verbetering kwam hield hij 27 Jan. 1878 zijn *Afscheidswoord* naar Luc. 9:62. Met zijn broeder Herman legde hij de grondslagen voor de Vrije Gemeente te Amsterdam.

In het *Theol. Tijdschrift*, waarvan hij geruimen tijd mederedacteur was, in *De Gids*, in *Vaderl. Letteroefeningen* en elders verschenen vele opstellen van zijne hand, verzameld onder den titel *Studiën op godsdienstig en zedelijk gebied*, 3 dln. 1884-89 en *Geloofs- en Levensvragen*, 2 dln. 1885. Aan de samenstelling van den *Liederenbundel* van den Ned. Protestantenvbond had hij als dichter een werkzaam aandeel. In 1875 bevorderde de Senaat der Leidsche universiteit hem tot doctor honoris causa.

Hij was gehuwd met Annette Hofman.

Zie: *Stemmen uit de Vrije Gemeente* 1889; A.D. Loman, *Theol. Tijdsch.* 1889; Herderscheê, *De modern-godsdienstige richting in Nederland*.

Herderscheê

[Hugo]

HUGO, naar zijn geboorteplaats, van Oostburg, genoemd, monnik der St. Pietersabdij te Gent, werd 1163 tot abt zijner abdij gekozen en is bekend als Hugo de eerste. Hij overleed 1180, nadat hij gedurende zijn bestuur talrijke beschikkingen gemaakt had over de abdijsgoederen vnl. in het Oostburger ambacht. 4 Nov. 1166 komt hij voor in een oorkonde, waarbij uitspraak gedaan werd over de tienden te Oostburg, waarop de abdij recht had. Een andere oorkonde van dien tijd bevat beschikkingen van hem over landen in Russchenvliede bij Oostburg. 1164 verkrijgt hij landen voor zijne abdij te Ossenisse en 1169 te Zaamslag en te Axel. 28 Dec. 1165 verkreeg hij van Paus Alexander III de gunst van in de priorijen en uithoven de H. Mis te doen opdragen. Hij sloot vrede met Heer Willem van Avelghem, die de abdij plaagde en wist van graaf Philips v.d. Elsas en van Paus Alexander III de bevestiging der privilegies en eigendommen der abdij te verkrijgen: 1164 en 1165. 1167 stilde hij met den abt van St. Baafs de geschillen over de begrafenissen en uitvaarten met de Gentsche parochiën. Talrijke oorkonden uit zijn tijd komen voor van personen, die zich als lijfeigenen aan de abdij verkochten. Hij komt nog voor als abt in een charter van 1177. In dat jaar nam hij zijn ontslag.

Zie: A.v. Lokeren, *Chartes et Doc. de l'Abbaye St. Pierre* (Gand 1868) 159-184; R.v.d. Putte, *Annales Abb. St. Petri Blandiensis* (Gand. 1842) 135, 145, 47; *Cadsandria*, Z. VI. *Jaarboekje* II (1854), 158-160; *Gallia Christ.* V, 200; Raepsaet J.J., *Oeuvres complètes* I, 381.

Fruytier

[Hugo, Herman]

HUGO (Herman), geb. te Brussel 9 Mei 1558, overl. te Rijnberk 11 of 12 Sept. 1629, was 4 Sept. 1605 te Doornik in het noviciaat der Jezuiten getreden, nadat hij reeds drie jaar aan de universiteit te Leuven gestudeerd had. Hij onderwees de humaniora te Antwerpen, waar zijn leerlingen onder zijn toezicht *Fama postuma Praesulum*

Antverpiensium en een latijnsche vertaling van missiebriefen uit Japan en China uitgaven. Den 11.

Nov. 1613 werd hij priester gewijd, was 7 jaar prefekt der studiën te Brussel en, bracht door de latijnsche toespraken, die hij voor de congregationisten hield, zijn toehoorders in bewondering. Philip van Aremberg, hertog van Aerschot, verzocht hem als biechtvader op zijn reis naar Spanje. De kardinaal Alfons de la Cueva was voornemens hem van Madrid mede naar Rome te nemen; doch dit plan ging niet door. Na zijn terugkeer uit Spanje verkreeg Ambrosius Spinola hem als zielsbestierder en hoofdaalmoezenier van het leger. In deze hoedanigheid maakte hij in 1625 het beleg van Breda mee, en beschreef het in: *Obsidio Bredana armis Phitippi III, auspiciis Isabellae ductu Ambros. Spinolae perfecta*. Dit werk verscheen in folio bij Plantijn te Antwerpen (1626) met platen van Corn. Galle naar Rubens. Behalve drie latijnsche uitgaven bestaan er nog fransche en engelsche vertalingen. In 1629 vergezelde hij het spaansche leger onder Hendrik van den Bergh in de Veluwe, toen, tengevolge der inneming van Wezel, de toevoer van levensmiddelen voor de troepen werd afgesloten, en het krijgsvolk aan hongersnood en dientengevolge aan besmettelijke ziekten ten prooi werd. De troepen trokken zich toen binnen de Graafschap en verder tot in Westphalen terug. Na den prins van Chimay in zijn laatste oogenblikken te hebben bijgestaan, stond Hugo alleen voor de zorg van het lazaret te Bocholt, en wijdde zich, zooals gewoonlijk, geheel aan de verpleging van soldaten, zoowel als van officieren. Zelf door de ziekte aangetast, werd hij overgebracht naar Rijnberk en in het klooster van den H. Bernardus opgenomen. Hij stierf er en werd in het klooster der Augustinessen begraven.

Hugo was een man van strenge deugd voor zich zelf en van nimmer zich ontziende opoffering voor anderen. Hij bezat een uitgebreide talenkennis en sprak vlot vlaamsch, fransch, duitsch, italiaansch en spaansch. Zijn voornaamste schriften, behalve het reeds genoemde *Obsidio*, zijn: *De prima scribendi origine et universae rei litterariae antiquitate* (Antverpiae 1617), *De Militia equestri antiqua et nova* (Antverpiae 1630), maar vooral: *Pia desideria, emblematis elegiis et affectibus SS. Patrum illustrata*, dat hij op zijn reis naar Spanje samenstelde en aan paus Urbanus VIII opdroeg (Antverpiae 1624). Boëtius à Bolswert illustreerde het. De gedichten van dit boekje verzekerden Hugo een eereplaats onder de nieuwere latijnsche dichters. Het beleefde ongeveer 40 uitgaven en werd in vele europeesche talen overgezet. In 't Vlaamsch werd het door Justus de Harduyn vertaald. De doopsgezinde J. S u d e r m a n gaf zijn eigen ontboezemingen in versmaat bij de plaatjes der *Pia desideria* en andere van Otto van Veen onder den titel: *De godlievende ziel vertoont in zinnebeelden door Herman Hugo en Otto van Veen met dichtkunstige verklaringen* (Amsterdam 1724, 1737, Utrecht 1749). De plaatjes werden nagevolgd in *Goddelijke liefdevlammen* (Amsterd. 1691).

Zie: S o m m e r v o g e l , *Bibl. d.l. Comp. de Jésus* IV, 512; *Belgisch Museum* 1843, 269; H e r m a n s , *Bijdragen over Noordbrab.* I, 267 vlgg. *Biogr. Nat.* i.v. van Miert

[Huydecoper, Balthazar]

HUYDECOPER (Balthazar), geb. 10 April 1695 (uit het bekende Amsterdamsche regentengeslacht), na zijn promotie in de rechten van 1723 tot 1732 regent van het Burgerweeshuis en, als zoodanig ook van den Schouwburg, in 1740 schepen te Amsterdam, sedert 1732 baljuw of schout en dijkheemraad van Tessel, doch meest te Amsterdam woonachtig en aldaar ongehuwd overl. 23 Sept. 1778. Clas-

siek gevormd, geleerd patriciër, wijdde hij zijn vrijen tijd aan de taal- en dichtkunde naar achttiendeuwschen trant. Behalve verschillende (meest gelegenheds-) gedichten in 't Latijn en 't Nederlandsch (de laatstgenoemde na zijn dood, in 1788, verzameld uitgegeven) en twee vertalingen van *Horatius' Hekeldichten, brieven (en dichtkunst)*, eerst in 'Nederduitsch on dicht' (1726), daarna in 'Nederduitsche vaarzen' (1731), dichtte hij 4 treurspelen in den Fransch-classieken stijl van Corneille: *De triompheerende Standvastigheid of veydelde wraakzucht* (1717); *Achilles* (1719; herhaaldelijk, ja nog in 1845 herdrukt), vermaard door Punt's vertolking der titelrol, en op het Amsterdamsch tooneel lang bekend gebleven; *Edipus*, vertaald naar P. Corneille (1720), met het daarmede samenhangend strijdschrift *Corneille verdedigd* (1720), t.w. tegen Voltaire's aanval na diens gelijknamig treurspel; *Arzases, of 't edelmoedig verraad* (1722), geheel oorspronkelijk van vinding. Langer dan met deze stukken heeft hij roem ingeogst met zijne philologische werken. Behalve de eerste afzonderlijke uitgave der *Brieven van P. Czn. Hooft* (1738) en een, naar 't schijnt, althans onder zijne auspiciën verschenen verzameling der *Privilegien en Handvesten der Stede en des Eilands van Tessel* (1745) gaf hij in 1730 uit een *Proeve van taal- en dichtkunde, in vrymoedige aanmerkingen op Vondel's vertaalde Herscheppingen van Ovidius* (2 dln.), levenslang door hem verbeterd en na zijn dood, volgens zijn opdracht, opnieuw uitgegeven door F. van Lelyveld en N. Hinlopen (4 dln. 1782-1788): een langen tijd hoog geprezen commentaar in achttiendeuwschen trant, getuigende van groote belesenheid in de Nederlandsche letterkunde, ook der middeleeuwen (de 'Ouden') en der 16de eeuw, waarin hij de taal, zooals zij door Vondel en Hooft geschreven was, aan latere schrijvers als gezaghebbend voorbeeld voor oogen stelde, doch anderzijds ook op Vondel zelf wel critiek oefende van het standpunt der logisch redeneerende spraakkunst. Als kind van zijn tijd, opgegroeid in de Fransche begrippen eener classieke schrijftaal, miste hij, in weerwil van zijn groote kennis der oudere taal, alle besef van historische ontwikkeling en erkende hij alleen het verval der schrijftaal uit een ouderen, meer volmaakten staat, waartoe die schrijftaal en, zooveel mogelijk, ook de spreektaal teruggebracht behoorde te worden. Niet het gebruik der levende taal, maar de aan de classieke schrijvers ontleende, met de 'rede' overeenstemmende 'regel' is de opperste rechter; de spelling wordt niet in de eerste plaats naar den klank, doch naar de gelijkvormigheid geregeld: H. ziet slechts letters, hoort geen klanken. Steunende op een geheel op Latijnsche leest geschoeide spraakkunst, verdedigt hij uitvoerig het gebruik van een absoluten naamval (datief) in het Nederlandsch; hij berispt V. wegens het gebruik van den 2 pers. mv. van den zwakken verl. tijd op *-de* iplv. *-det*, strijdt voor het uitsluitend recht van *dan*, niet *als*, na compar. enz.: alles blijken eener denk- en zienswijze, die hem bij een later geslacht den naam van 'een taaldespoot uit den pruijktijd' bezorgd hebben. Den duurzaamsten roem heeft hij verworven met zijn critische uitgave der *Rijmkronijk van Melis Stoke*, na langdurigen arbeid op 't einde zijns levens door een ander uitgegeven (3 dln., 1772): de eerste wetenschappelijke editie van een Middelnederlandsch werk, met tal van historische en taalkundige verklarende aantekeningen. Wel was het hem ten slotte meer te doen om den geschiedschrijver (op wiens werk hij een overdreven philologische en historische critiek toepaste, die

voorbarig veel onecht verklaarde) dan om de historische taalkunde; maar zijn voor dien tijd zeer uitgebreide belesenheid in middeleeuwsche literatuur (die hij voor 't overige alleen wegens hare historische en taalkundige waarde hoogschatte), zijn groote kennis der middeleeuwsche geschiedenis en taal (die hem ook, vóór alle anderen, de echtheid van Klaas Kolijn's gewaande kroniek deed ontkennen), zijn juiste blik in het bepalen der woordbeteekenissen hebben gemaakt dat zijn werk tot diep in de 19de eeuw met vrucht gebruikt is. Was ten Kate de eerste Nederlandsche linguïst, Huydecoper was de eerste Nederlandsche philoloog, in engeren zinn, der achttiende eeuw. In zijn ouderdom heeft hij nog de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden helpen stichten (1766), in welker boekerij thans de meeste zijner Mnl. hss. berusten.

Zijn portret, door Houbraken naar Quinkhard, vóór het 1ste deel van den 2den druk zijner *Proeve*. Miniatuur door A. van Halen, verbeterd door J.M. Quinkhard in het Panpoëticon Bat., Rijksmus. Amst.

Zie: Schotel, *De B. Huydecoperi in linguam literasque Belgicas meritis* (*Ann. Acad. Lugd.-Bat.* 1829-1830); te Winkel, *Ontwikkelingsgang* III, 354-362; Kollwijn in *Taal en Lett.* XVI (1906) 1-29.

J.W. Muller

[Huygen, Adam]

HUYGEN (Adam), geb. te Doesburg in 1615 uit Herman H. en Agatha Kaldenbach, overl. te Doesburg kort na 1681. Hij begon zijne rechtelijke studiën te Leiden 22 Sept. 1642. Na eerst secretaris geweest te zijn werd hij burgemeester

van Doesburg. Hij was ook raadsheer van den vorst van Nassau - Siegen en drossaard van de heerlijkheid Wisch. Zijne *Beschrijving van het Begin, Opkomst en Aanwas der stad Doesburg*, voltooid in 1653, werd door Cornelis Walraven Vonk uitgegeven in 1753 (Nijmegen, 2e dr. 1761), die er een voorrede van 108 bladzijden voor schreef, waarin hij de voornaamste geschiedschrijvers van Gelderland behandelt en beoordeelt.

van der Heijden

[Huysen van Kattendyke, Willem Johan Cornelis, Ridder]

HUYSEN VAN KATTENDYKE (Willem Johan Cornelis, Ridder), geboren 22 Jan. 1816, overl. 6 Febr. 1866, werd in 1831 geplaatst op het Kon. Instituut te Medemblik en 6 Oct. 1835 benoemd tot adelborst 1e kl.; waarop in 1839 volgt de bevordering tot luitenant ter zee 2e kl. Van 1842 tot 1846 was hij adjudant van den directeur-generaal, later minister van marine, en van 1849 tot 1851 ordonnance-officier van Z.M. den Koning, waarop in 1851 de bevordering volgt tot luitenant ter zee 1e kl. en in 1858 tot kapitein-luitenant ter zee. In 1857 bracht hij het hier te lande gebouwde stoomschip voor Japan derwaarts over, en bleef in dat land tot 1859, waar hij met zijn officieren tevens belast was met het geven van onderwijs aan de Japanners in zeevaartkundige en andere wetenschappen. Een uittreksel uit het dagboek van dit tweejarig verblijf in Japan is in druk verschenen in 1860. Den 14en Maart 1861 aanvaardt hij de betrekking van Minister van Marine, en neemt die waar tot zijn dood.

Zie: *Tijdschrift toegewijd aan het zeewezen* 1866.

Herman

I.

[Iersel, Matheus van Yrsel, Eersel]

IERSEL (Matheus van) Yrsel, Eersel, Ierselius eigenlijk Goris genaamd, doch meestal genoemd naar het dorp Eersel, waar hij 1541 werd geboren, overleed te Antwerpen in de abdij St. Michiel 15 Juli 1629. Hij was sinds 1567 kanunnik der abdij te Middelburg en reeds priester, toen hij met zijne medebroeders door de verovering der stad door de Geuzen 1574, zijn klooster moest verlaten. Zij namen de wijk naar Vlaanderen en dienden bij den landvoogd Requesens een smeekschrift in om opneming in de abdij en der orde. Deze belastte hiermede den abt van Floreffe en zoo werd Matheus Coris of Joris gezonden naar de abdij van Tongerlo, waar hij niet lang verbleef. Van Tongerlo uit werd hem het bestuur opgedragen der parochie Alphen bij Tilburg, daarna van Poppel en Zammel, vervolgens van Deurne en Borgerhout, dat hij 28 Mrt. 1597 verliet om te Minderhout het herdersambt waar te nemen. Door het overlijden van den pastoor van Meer, deken van Breda 15 Aug. 1605, werd hij in diens plaats tot deken aangesteld. Toen 1612 het dekenaat Hoogstraten werd opgericht, hield hij op deken van Breda te zijn en werd de eerste deken van het nieuwe dekenaat. Om zijn grooten ijver in het volbrengen zijner plichten, zijne onvermoeidheid en onverschrokkenheid in de moeilijke en gevaarlijke tijdsomstandigheden, werd hij, niettegenstaande den leeftijd van 72 jaar, tot abt der abdij St. Michiel te Antwerpen gekozen, 17 Mei 1614. Hij gebruikte zijne laatste krachten om de abdij,

die zooveel geleden had, weder omhoog te brengen. Hij voltooide de restauratie der abdij door zijn voorganger begonnen en bouwde de afgebrande en nog niet herstelde gebouwen op. Hij breidde de bibliotheek uit op de vroegere graanzolders, en versierde de kerk met verschillende schilderijen o.a. van Rubens, met wien hij zeer bevriend was, die in 1624 het groot altaarstuk schilderde, thans in het Museum te Antwerpen. De abt overleed hoog bejaard na een voorbeeldig en uiterst sober leven. Na zijn dood werd achter het hoogaltaar een marmer gedenkteeken voor hem opgericht, waarin zijn portret geplaatst werd, door Rubens geschilderd. Dit portret, thans in het kon. museum te Kopenhagen, werd in de verzameling van steendrukken van dit museum uitgegeven met den verkeerden titel, als afbeeldsel van zijn opvolger, abt. J.v.d. Sterre.

In *Bijdr. hertogdom Brabant X* (1911) 283-301, vindt men een verslag van de visitatie der dekenij Breda door deken v. Iersel 1605-1606. Daaruit blijkt, dat de pastoor van Baarle, Itterius, met deken Irselius niet kan geïdentificeerd worden, zooals in de *Bijdragen*. Als pastoor en als abt was van Iersel nog steeds vol zorg voor de nog overgebleven bezittingen der Middelburgsche abdij o.a. te Steenberg en te Wijk bij Heusden. Waarschijnlijk hoopte hij nog op een mogelijk herstel van zijn beroemd klooster.

Zie: *Inscriptions funéraires et monumentales de la prov. d' Anvers* (1859) IV, LIV-LVI, 11, 148;

Bijdr. Hertogdom Brabant, VII 1908 450-51, 626; *Gall. Christ. V*, 157; Sanderus, *Chorograph. H.S. Brab.* 1, 107-109, 121; *Bijdr. bisd. Haarlem XXII* (1897) 230-233, *Archief Zeeuwsch Genootsch.* 1907, 168; J.J. de Smet, *Corpus Chronic. Flandriae* I, 728.

Fruytier

[Ilt, Harmen van]

ILT (Harmen van) was van 1618 tot Nov. 1651 aan den Amsterdamschen Schouwburg verbonden, waar zijn speelloon van f 1.50 tot f 3.50 steeg. Bekende rollen van hem waren Abjathar in Vondel's *Gebroeders* (1641) en Octavio in Rodenburg's *Jaloersche Studenten* (1644). Hij was tevens kleermaker en werkte veel voor den Schouwburg; in 1649 ontving hij f 14 voor het maken van nieuwe gordijnen. Hij schijnt in 1651 of 1652 gestorven te zijn.

Zie: E.F. Kossman, *N. Bijdr. tot de gesch. v.h. Nederl. toon. in de 17de en 18de eeuw*, 92.

Worp

[Ingenhoes, Christoffel Willem Bruijnings]

INGENHOES (Christoffel Willem Bruijnings), hoofd van een bloeiend instituut te Voorburg, geb. 18 Jan. 1817 te Tiel, overl. 5 Aug. 1896 te Voorburg. Naar oudentrant door eigen studie zich bekwamend, legde hij met goed gevolg tal van examens af (4de, 3de en 2de rang, met aantekeningen voor Fransch, Duitsch en Engelsch; naar de wet op 't L.O. van 1806, die van kracht bleef tot 1857), en behaalde later ook nog een afzonderlijke acte voor wiskunde. Tevens deed hij eenige kennis op van andere talen, zelfs van 't Italiaansch. In 1847 werd hij benoemd tot hoofd der inrichting voor opvoeding en onderwijs te Voorburg, die eenige jaren geleden door Bart Schreuders was opgericht, een bekwaam paedagoog dier dagen, vader van Otto Johannes S., in dl. II, kol. 1301 vermeld. 't Was een 'bijzondere school tweede klasse', zooals de instituten, dag- en kostscholen van dien tijd genoemd werden. Zij leidden op voor allerlei betrekkingen, maar inzonderheid voor Breda en Medemblik (later Nieuwe Diep). Vooral werd zij bezocht door jongens van aanzienlijke families uit den Haag en Rotterdam; uit laatstgenoemde stad vooral om opgeleid te worden voor den handel.

In 1864, een jaar na de uitvaardiging der wet op 't Middelbaar onderwijs, werd de school van Ingenhoes door de Regeering erkend als een inrichting voor lager- en middelbaar onderwijs, staande onder toezicht van de inspecteurs van beide afdee-

lingen van onderwijs. Voor de nieuwe talen had men er gewoonlijk docenten uit Zwitserland, Frankrijk, Duitschland en Engeland. Voor natuur- en scheikunde, voor teekenen en gymnastiek werden weldra afzonderlijke lokalen aangebouwd, overeenkomstig de eischen der wet. Ook voor zang en muziek, voor schermen enz. werd aan deze inrichting behoorlijk zorg gedragen. Naast het schoolgebouw had men een ruime, doelmatig ingerichte speelplaats. De slaappleatsen der kostschool muntten uit door netheid; 't geheel genoot zodoende een voortreffelijke reputatie. Bij verschillende gelegenheden werden het echtpaar Ingenhoes daarvan de ondubbelzinnige bewijzen gegeven: dikwijls schoot er plaats te kort voor 't aantal nieuwe leerlingen, die dan met goedvinden van ouders of voogden voor een deel onderdak gebracht werden bij ingezetenen van het dorp.

Boeken heeft I. niet geschreven, alleen enkele opstellen in de onderwijsbladen van dien tijd. Maar tal van jongelieden dankten aan zijn instituut een degelijke opleiding. In 1877 droeg hij 't beheer zijner inrichting aan zijn zoon, Dr. P.H. Bruijnings Ingenhoes, over. Deze bleef er werkzaam tot 1897; toen nam de school een ander karakter aan en hield zij allengs op te bestaan. Het gebouw werd eenige jaren geleden verkocht en voor andere doeleinden ingericht.

Zuidema

[Ivo Joannis]

IVO JOANNIS. In 1570, toen Cunerus Petri bisschop werd van Leeuwarden, was hij pastoor der St. Vituskerk. Standvastig had hij steeds het katholieke geloof beleden. De nieuwe bisschop stelde hem dan ook aan tot deken van Leeuwarden (of van het kapittel), welke waardigheid hij bleef bekleeden tot aan den val van het bisdom. Zijn populariteit was reden, dat hij in 1580 niet, gelijk zoovele anderen, uit Friesland werd verbannen, en sinds 1581 ontving hij van de nieuwe regeering zelfs een vast jaarlijksch pensioen van 180 gld. Nog heden ten dage bestaat in Leeuwarden het Heer-Ivo-straatje.

Zie: v. Heussen en v. Rijn, *Oudheden en Gestichten van Vriesland* I, 306, 358; Andr. Tiara, *Annotationes* 1, 4, vlg. *De Vrije Fries* IX, 393, vlg. 407; J. Reitsma, *Oostergo*, 241; v. Apeldoorn, *De kerkelijke goederen in Friesland*, II, 308.

de Jong

J.**[Jacobz, Jacobi Gerardus]**

JACOBZ, Jacobi (Gerardus) ook genoemd van **L e e u w a r d e n ,** **L e o v a r d i e n s i s ,** was de laatste abt der beroemde Cisterciënserabdij Klaarkamp in Friesland. Het jaartal zijner geboorte en overlijden is niet bekend. De juiste datum zijner benoeming als abt is evenmin aan te duiden. Hij komt als zoodanig de eerste maal voor bij de electie en installatie van den abt van Bloemkamp of Oldeklooster 15 Juni 1572. Als abt van de eerste abdij in Friesland en als gedeputeerde der Staten speelde hij een groote rol in de politieke gebeurtenissen van dien tijd. 25 Aug. 1572 werd hij door den landvoogd Robbles opgeroepen naar den landdag om te beraadslagen over de oorlogszaken. De abt verbleef dikwijls

te Leeuwarden voor staatszaken en kocht aldaar een huis op Nieuwstad 15 Febr. 1573, welke woning hij in Juli tegen een andere op de Nieuweburen verruilde. Moeilijke dagen braken voor den abt aan. 7 en 14 Juli 1576 diende abt Gerardus Jacobi namens den landsdag een lijst van doleantiën in bij den stadhouder Caspar Robbles.

De eerste ondergeteekende van het verzoek aan den Hove om een bondsdag uit te schrijven tot het benoemen van gecommiteerden om te bewerken van mede in de Pacificatie van Gent begrepen te worden was de abt Gerardus van Klaarkamp, 5 Dec. 1576. Klachten en nadere remonstrantie van de gedeputeerde staten van Friesland aan den stadhouder, den graaf van Lalaing,

aangeboden, waren op de eerste plaats onderteekend door abt Jacobus (13, 14 Mrt. 1577). Toen de geestelijkheid door den aartshertog Matthias gezet was op een opbrengst van 6.000 car. gulden, werd de abt Gerardus van Klaarkamp door hen belast die opbrengst in ontvangst te nemen 1578 (*Vr. Charterb.* III, 1206).

1577 werden op aanraden van den prins van Oranje pogingen gedaan om een nieuw College van gedeputeerden in Friesland tot stand te brengen, met het doel het nog steeds spaanschgezinde Hof zijn macht te ontnemen en het nieuwe uitgebreide volmachten te verleenen. Op den landdag 15 Oct. gelukte dit en werden de eerste zes nieuwe leden gekozen, waaronder de abt Gerardus van Klaarkamp. Hij behoorde tot de Roomschegezinde patriotische partij, die tegen Spanje optrad. Toen in het voorjaar 1578 het oude Hof werd afgezet en de meeste leden in hechtenis waren genomen, begaven de nieuwe gedeputeerden zich naar den president van Achelen, die in zijn huis werd gevangen gehouden. Hoe zij en vooral de abt van Klaarkamp aandrongen en zich beriepen op den wille des 'Eers-Hertochs' de president weigerde de sleutels der kanselarij en de zegels af te geven. Eerst toen dat bevel kwam, gaf hij toe en daarna kon het collegie der gedeputeerden 14 Juni het nieuwe Hof plechtig op de kanselarij geleiden.

Weldra begonnen de Roomsche en patriotische partij steeds scherper tegenover elkaar te staan. De abt van Klaarkamp hield natuurlijk de zijde van Rennenberg en verzette zich tegen de Unie van Utrecht. Hij behoorde onder diegenen, die op den landsdag Febr. 1579 protesteerden en Rennenberg verzochten de aansluiting bij de Unie *niet* te onderteekenen. De Roomschegezinde partij van den landsdag wilde zelfs de gedeputeerden veranderen en stelden in Maart 1579 nieuwe leden aan, behalve abt Gerardus, die alleen bleef. Doch ten laatste ging Friesland met Rennenberg onder veel woeling en onrust tot de Unie over. Nog eenmaal zien wij den abt in aanzien. In het voorjaar (waarsch. Febr.) 1580 richtten de gedeputeerden, onder wie nog abt Jacobi met een aantal notabele personen een verzoekschrift aan den graaf, waarbij zij den reeds verdachten stadhouder verzochten de blokhuisen te ontruimen en af te breken. Na den afval van Rennenberg kwam de groote omwenteling; de Roomsche kerk in Friesland ging te gronde en met haar de oude abdij Klaarkamp en hare onderhoorige kloosters der orde. De abt en zijne kloosterlingen, die wel zullen begrepen hebben, dat hun vonnis was uitgesproken, werden verstrooid en verjaagd. Reeds 14 Maart 1580 werd door de Staten van Friesland besloten een afgevaardigde naar Klaarkamp te zenden om alles te beschrijven, alle meubelen van het klooster te verkoopen en de landen te verpachten. Hetzelfde gebeurde op de uithoven, Nes, Betterwird, Jelsum enz. en in de refugehuizen te Dokkum en Leeuwarden. Ook het eiland der abdij, Schiermonnikoog, met zijn parochiekerkje werd door de Staten 1580 in bezit genomen, doch eerst 1638 verkocht. Twee monniken waren naar Groningen gevlucht met de eigendomsbewijzen der abdij, welke zij na den val der stad moesten inleveren, 28 Juli 1594. De abt, die zijne monumentale abdij als met den grond zag gelijk maken, bleef in Friesland, doch niet zonder meermalen lastig te worden gevallen. Uit een resolutie van 9 Aug. 1580 blijkt, dat de gewezen abt van Klaarkamp zekere kosten moest betalen, met de bedreiging van in handen van den cipier te worden

gesteld. Een resolutie van 17 Aug. luidde, dat Gerardus Jacobi de gewezen abt van Klaarkamp, omdat hij weigert te voldoen aan de resolutie van 9 Aug. in handen van den cipier overgeleverd zal worden, die met hem naar believen mag doen, o.a. uitwisselen met anderen malcontenten te Groningen.

Omstreeks April 1585 woonde hij te Bolsward en werd er na een huiszoeking bij hem gevonden 17 pond goud, dat in beslag werd genomen om daarmee amunicie of proviand te koopen. Zijn recht op het geld werd betwist door de verschillende friesche landschappen, ja zelfs de stad Bolsward meende er aanspraak op te hebben. Of hij het ooit terug kreeg, blijkt niet.

Uit de rekeningen in het provinciaal archief van den ontvanger-generaal der klooster-goederen 1590 ziet men, dat de abt van Klaarkamp Gerardus Jacobi een jaarlijksch pensioen kreeg van 400 gulden.

Niet alleen was de abt van Klaarkamp het eerste lid der staten van Friesland, hij was ook het hoofd der Cisterciënserkloosters in het Noorden, en als zoodanig had hij eveneens een zwaren strijd te voeren. Door de oprichting van het bisdom Groningen was het dochterklooster Aduard daarbij ingelijfd. De abt van Klaarkamp liet niets onbeproefd om deze inlijving, de ondergang van het klooster, te beletten. Door den dood van den abt van Aduard, 1576, zou de bisschop in het bezit der abdij komen, doch de abt van Klaarkamp wist een overeenkomst te bewerken met den bisschop, welke ter goedkeuring naar den Koning en naar Rome gezonden werd. Te voren reeds had hij als visitator te Aduard een administrator moeten aanstellen en door zijn aandrang werd deze 20 Oct. 1577 door de monniken gekozen als abt, en door hem als vader der abdij geïnstalleerd. Ook de keuze van den nieuwen abt van Aduard, Joannes Greven, 1578 heeft de abt van Klaarkamp geleid. Of hij nog de keuze geconfirmeerd heeft van den omstreeks 1594 gekozen abt Wilh. Emmen is twijfelachtig. In 1573 had de abt van Klaarkamp groote moeilijkheden in de priorij Sibculo, waaraan de onwaardige abt van Oudekamp een prior had opgedrongen en dezen met geweld in het bezit van het klooster gesteld, 1573.

Op Palmzondag 1574 kwam de abt Gerardus van Klaarkamp vergezeld van de abten van Menterne en Gerkenklooster om de keuze ongeldig te verklaren, en een nieuwe keus te leiden. De nieuwe prior werd 28 Juni als zoodanig bevestigd, door den commissaris van het generaal kapittel. 4 Juni 1575 kwam de abt van Oudekamp opnieuw in het klooster met een bende gewapenden om zijne vermeende rechten uit te oefenen, zoodat alle kloosterlingen de vlucht namen. Door toedoen van den abt van Klaarkamp werd den abt van Oudekamp 25 Sept. 1575 zijn visitatierecht ontzegd; tevens zorgde hij, dat het koninklijke gezag deze uitspraak bekrachtigde, en de rust en eendracht in de priorij hersteld werden. Slechts eenige weinige verspreide gegevers kan men over den laatsten abt van Klaarkamp bijeenzamelen, omdat bijna geheel het belangrijke archief der abdij in de vorige eeuw naar den papiermolen werd gezonden.

De laatste abt van Klaarkamp Gerardus Jacobi wordt door vele schrijvers geïdentificeerd met den laatsten prior van Klaarkamp, Gerardus Agricola (IV, kol. 14). Uit de rekeningen van de pensioenen blijkt duidelijk, dat zij twee afzonderlijke personen zijn geweest, aan wien elk 400 gulden pensioen werd uitgekeerd. Zelfs T e l t i n g verwisselt beiden met elkander, ofschoon men dui-

delijk kan zien uit de archiefstukken, dat beiden te Franeker verbleven. De gewezen abt Gerardus Jacobi komt nog voor in een archiefstuk van Francker 20 Febr. 1598 als voogd over zijn broers kinderen. Uit een ander stuk blijkt, dat het Klaarkamperweeshuis te Franeker niet uit het bezit alleen van den laatsten prior Agricola werd gesticht, maar ook door schenking van den laatsten abt Gerardus Jacobz.

Na Gerardus Jacobi droegen nog enkele Cisterciënsers den titel van Abt van Klaarkamp; o.a. Olivier de Saive, monnik van Valdieu bij Visé, werd door den abt van Clairvaux 1672 met den titel van abt van Klaarkamp begeven en als zoodanig naar Lodewijk XIV afgevaardigd. Te voren droeg de monnik van Duinen Michael Bultinck (I, kol. 513) dezen titel, totdat hij tot abt zijner abdij werd gekozen.

Zie: *Vriesch Charterboek* III, 1058, 1077, 1079, 1110, 1112, 1113, 1126, 1135, 1136, 1140, 1206; IV, 529; Telt ing, *Register van het archief van Franeker* (Fran. 1867) n°. 357, 588; *Histor. Avonden I* (Gron. 1896) 193-203; Winse mi us, *Chronique ofte Hist. v. Vriesland*. (Fran. 1622). 204; Schotanus, *Beschr. v. Utrecht*, 766, 827; *Archief Aartsb. Utrecht* XXIX (1908) 207; XXXI, 201; Brugmans, *Kron. v. Aduard in Bijdr. Meded. Utr. Genootschap* XXIII (1902) 102, 106, 108.

Fruytier

[Jansen, Martinus Joseph]

JANSEN (Martinus Joseph), archivaris van Sittard, waar hij 23 Dec. 1848 geboren werd en voor de geschiedenis van welke stad hij zich zeer verdienstelijk heeft gemaakt. Zijn vader was er secretaris der gemeente Sittard; de moeder heette D o r o t h e a T h i s s e n . Na zijn opleiding aan de lagere school en op het gymnasium der paters Jezuiten zijner geboorteplaats te hebben ontvangen, werd hij klerk op het kantoor van den notaris van der Heijden aldaar, legde in 1868 het examen van candidaat-notaris af en werd drie jaar later tot griffier bij het kantongerecht van Sittard benoemd. Sedert Juli 1873 was hij er ook lid van den gemeenteraad, terwijl hij 13 Juni 1876 tot archivaris der gemeente benoemd werd. Innig aan deze plaats verknocht, aanvaardde hij toch de betrekking van notaris te Venloo, waartoe hij in Febr. 1879 benoemd werd, en waar hij 24 Mei op den leeftijd van nauwelijks 32 jaar ongehuwd overleed.

Niet alleen voor de geschiedenis van Sittard, maar ook voor die van Limburg heeft Jansen veel gedaan. Zijn hoofdwerk is: *Inventaris van het Archief der gemeente Sittard* (1878-80) in 2 dln., waarvan het eerste loopt van 1343 tot 1609, het tweede van 1609 tot 1794. Verder schreef hij zeer gewaardeerde opstellen in de *Publications de la Société d' Histoire et d' Archéologie du duché de Limbourg* (dl. XIII-XVI), in het *Jaarboekje van 't kanton Sittard* (1877 en 78) en in het weekblad de *Maasgouw. Orgaan voor Limburgsche geschiedenis, taal- en letterkunde* (1879-1881).

Zie: Jos. Habets in *Levensber. Letterk.* 1883, 187, en *Venloosch Weekbl.* van 28 Mei 1881.

Zuidema

[Jansen-Kea, Jan]

JANSEN-KEA (Jan), geb. te Amsterdam, overl. te Nes en Swaluwebuurt 25 Mei 1869, deed zijne hoogere studiën te Rome, werd 21 Dec. 1842 tot priester gewijd en 28 Aug. 1843 bevorderd tot doctor theologiae. Hij was kapelaan te Leiden, van 1843-57 leeraar in de wijsbegeerte en in het Hebreeuwsch aan het Seminarie

Hageveld, enkele maanden rector van het Weeshuis te 's Gravenhage en van 1857-69 pastoor te Nes en Swaluwebuurt. Hij schreef: *Christelijke wetdadigheid tegenover*

Philantropie, te Amsterdam, 1865, bij C.L. van Langenhuysen.

Bijdr. B. Haarlem XXXVII, 254-255.

van der Loos

[Janssen, Herman Guillaume]

JANSSEN (Herman Guillaume, zich schrijvende *Jansen*), hoofdingenieur der marine, geb. te Antwerpen 17 Januari 1816, overl. te 's Gravenhage 1 Juli 1910. Zijn vader was magazijnmeester der artillerie van het nederl. leger in garnizoen te Antwerpen; toen in 1830 de onlusten uitbraken, vluchtte het gezin aan boord van de korvet *Proserpina*, gecommandeerd door den kapitein ter zee van Maren, broeder van Hermans moeder. Zoodra mogelijk werd naar Delft verhuisd. Zijn broeder was *Marinus Henry* kapitein ter zee en staatsraad. Herman werd 15 Nov. 1830 geplaatst als adelborst van de mariniers bij het Kon. Instituut voor de Marine te Medemblik, waar hij nader bij den scheepsbouw overging; 9 Oct. 1835 geplaatst als leerling bij de constructie op 's rijks werf te Rotterdam; 14 Sept. 1839 benoemd tot élève-constructeur; 1 Juli 1840 tot onderconstructeur. In 1843 als ingenieur 2e kl. geplaatst bij de werf te Willemsoord; in 1851 als adviseur voor scheepsbouwzaken gedetacheerd aan het Departement van Marine, en Maart 1852 bevorderd tot ingenieur 1e kl. Hij was lid van de commissie onder voorzitterschap van Prins Hendrik om den minister voor te lichten omtrent enkele punten betreffende het zeewezen van den staat, ging 1 Aug. 1855 naar 's rijks werf te Vlissingen, en met April 1858 als hoofdingenieur naar Amsterdam. Hij werd in 1867 gecommitteerd naar Glasgow bij den bouw van gepantserd materiaal, en vandaar terugkomende geplaatst als hoofd van het vak van scheepsbouw bij 's rijks werf te Willemsoord, waar hij bleef tot zijn pensionneering op 1 Nov. 1881. Na zijn ontslag vestigde hij zich te 's Gravenhage.

Uit: *Levensberichten van de Mij. der nederl. letterkunde te Leiden* 1910-11.

Herman

[Janssonius, Roelof Bennink]

JANSSONIUS (Roelof Bennink), predikantletterkundige, geb. te Groningen 19 Apr. 1817, overl. te 's Gravenhage 8 Dec. 1872. Zijn ouders waren *Pieter Kornelis J.*, winkelier in eerstgenoemde stad, en *Margje Roelofs Bennink*. Na de Latijnsche school zijner geboorteplaats bezocht te hebben, liet hij zich 4 Juli 1833 in 't *Album academicum* der Gron. academie inschrijven, legde twee jaar later het candidaatsexamen in de letteren en in 1837 dat in de theologie af, werd in 1838 proponent en promoveerde 13 Oct. 1841 summa cum laude tot Theol. Dr. op een proefschrift, getiteld: *Specimen de Romano-Catholicorum qui vulgo Jansenistae dicuntur historia ac principiis*. Hofstede de Groot, van Oordt en Pareau waren zijn voornaamste leermeesters, Jan Goeverneur, Lesturgeon en W. Hecker zijn trouwe academiëvrienden. In 1841 tot predikant bij de Ned. Herv. gemeente te Roderwolde in Drente benoemd, werd hij vijf jaar later in Arnhem en in 1850 naar den Haag beroepen. Zoowel hier als elders toonde hij zich een verlicht voorstander der zoogenaamde Groninger richting.

Reeds als schoolknaap maakte B.J. verzen, welke liefhebberij hem als student bijbleef; maar vooral op rijperen leeftijd gaf hij gaarne in maat en rijm weer wat er in zijn hoofd en hart omging. Verscheiden bundels poëzie kunnen daarvan getuigen; het beste ervan werd kort vóór zijn dood door hemzelf bijeenverzameld in twee deelen *Gedichten* (1872). Verder leverde hij verschillende bijdragen in proza en

poëzie in studentenalmanakken, jaarboekjes (*Aurora, Muzenalm.*), volksalmanakken en tijdschriften, schreef levensberich-

ten van tijdgenooten in *Gla sius' Godgeleerd Nederland* en in de *Handelingen van de Maatsch. der Ned. Letterkunde* en maakte zich verdienstelijk omtrent het kerkgezag. Van dit laatste getuigen zijn geschriften: *Gezangen der Katholieke Kerk*, 2 dln. (1858 en 59), *Geschiedenis van 't Kerkgezag bij de Hervormden in Nederland*, 2 dln. (1861), *Gezangen der Grieksche Kerk*, *Gezangen der Engelsche Kerk*, *Gezangen der Fransche Protestantsche kerk* (alle drie in 1866). Eindelijk schreef hij een belangrijk werk: *Geschiedenis der Oud-Roomsch-Katholieke kerk in Nederland* (1870). Een volledige opgaaf zijner geschriften vindt men aan 't eind van het eerste der onderstaande levensberichten.

Bennink Janssonius was lid der Commissie (1865), belast met het maken van een *Vervolgbundel op de Evangelische gezangen*, waarin 23 liederen van zijne hand voorkomen. Ook in het *Gezangboek der Hersteld Luthersche gemeente* vindt men liederen door hem gemaakt. In 1870 droeg de Synode der Ned. Herv. kerk aan Bennink Janssonius, Hofstede de Groot, ten Kate, Francken en Moll op, een verbeterde *Psalmberijming* te bezorgen, een arbeid waaraan hij maar kort zijn medewerking heeft kunnen verleen. 's Mans letterkundige verdiensten werden erkend door de Maatschappij der Ned. Letterkunde te Leiden, door het Historisch genootschap te Utrecht, door de vereeniging 'Nieuwland' te 's Gravenhage en door het genootschap 'Oefening kweekt kennis' mede aldaar; van de beide eerste vereenigingen was hij lid, van de beide laatste eereid.

Bennink Janssonius was twee keer gehuwd: 1e. met Elisabeth van Giffen (1842), 2e. met Wilhelmina Johanna Henriette Cremer (1849), zuster van den gevierden novellist (IV 473); bij deze laatste had hij negen kinderen.

Prent door W.F. Wehmeyer.

Zie: A.L. Lesturgeon in *Levensber. Letterk.* 1873, 173; idem in *Ned. Spect.* 1873, 90; Hofstede de Groot in *Waarheid in Liefde* 1872, 763; H.L. Oort in 't voorbericht voor de *Laatste leerrede en Gedichten van Bennink Janssonius* (1873).

E. Zuidema

[Jeursema, Hermannus]

JEURSEMA (Hermannus), geb. te Groningen, overl. te Steenwijkerwold 25 Oct. 1691. Eerst was hij een paar jaar werkzaam te Enkhuizen bij pastoor Mardus ab Alina. Toen in 1655 Antonius Verweij, Minoriet, die Steenwijkerwold bediende, overleden was, werd hij opgevolgd door zijn ordesgenoot Christianus Becker. Eenige zijner parochianen kwamen echter bij den Zwolschen aartspriester Volquerus Herkinge een anderen priester vragen. Om verschillende redenen gaf deze toe, en zond Hermannus Jeursema, dien hij persoonlijk installeerde, en ondanks het protest der Minoricten handhaafde. Pater Becker schijnt naar Steggerda gegaan te zijn. Jeursema bleef Steenwijkerwold bedienen tot aan zijn dood.

Zie: *Archief Aartsbisd. Utrecht*, II, 89; XI, 151; XIII, 259; v. Heussen, *Hist. Ep. Dav.* 103. Andr. Tiara, *Annotationes*, 68, 139, 142, 161.

de Jong

[Jolles, Jolle Albertus]

JOLLES (Jolle Albertus), verdienstelijk staatsman, geb. te Amsterdam 28 Dec. 1814, overl. ald. 23 Dec. 1882. Hij studeerde van 1832 tot 37 aan het Athenaeum illustre zijner geboortestad, met Messchert van Vollenhoven, Godefroi, Karseboom, Heemskerk Azn. e.a., terwijl D.J. van Lennep, C.A. den Tex en N.G. van Kampen

zijn voornaamste leermeesters waren. Na een wèl besteden studietijd promoveerde hij 18 Mrt. 1837 in twee faculteiten, eerst in de letteren, daarna in de rech-

ten, op een dissertatie: *De varia libertatis sacrorum in patria nostra conditione*. Het eerste deel hiervan, historisch-letterkundig, loopt van de eerste sporen van verzet tegen den gewetensdwang hier te lande tot den dood van prins Willem I; het tweede of publiek-rechterlijke deel loopt van dien tijd tot de Groote vergadering van 1651. Voor het letterkundig gedeelte had hij prof. Siegenbeek, voor het rechtsgeleerde Thorbecke tot promotor.

Na zijn promotie werd de litt. hum. en jur. utr. dr. tot commies-redacteur aan het stadhuis te Amsterdam benoemd, waar hij drie jaar werkzaam bleef, bij de afdeeling Armwezen en Onderwijs. In 1841, toen de splitsing der voormalige provincie Holland in twee deelen haar beslag gekregen had, zag Mr. Jolles zich benoemd tot substituut-griffier bij het nieuwe gerechtshof der prov. Noord-Holland. In 1846 volgde hij zijn vriend Godefroi op als substituut-officier van justitie bij de Amsterdamsche rechtbank, terwijl hij in 1853 advocaatgeneraal bij het Provinciaal gerechtshof van Noord-Holland werd, ter vervanging van den tot hoogleeraar benoemden jhr. Mr. Jo. de Bosch Kemper. In 1861 werd hij minister van den Hervormden Eeredienst (onder het ministerie van Zuylen-Loudon), in 1862, bij de opheffing van dat departement, lid van den Hoogen Raad der Nederlanden, in 1871 minister van Justitie (onder 't derde ministeric Thorbecke), in welke betrekking hij belangrijke zaken heeft tot stand gebracht. Zeer kort na zijn aftreden als minister van Justitie (Juli 1872) werd hij door het hoofdkiesdistrict Amsterdam tot lid der Tweede Kamer der Stat.-generaal gekozen. Het volgend jaar afgetreden, werd hij niet herkozen, doch zag zich aan 't eind van 73 opnieuw tot lid van den Hoogen Raad benoemd en bleef hierin sedert zitting houden tot zijn dood.

Middelertijd nam Mr. J.A. Jolles tal van andere maatschappelijke betrekkingen waar, als die van medebestuurder eener afdeeling der Maatschappij tot nut van 't Algemeen, curator der Stadsarmscholen, bestuurslid van de Hollandsche Maatschappij voor fraaie kunsten en wetenschappen secretaris van het Bijbelgenootschap en medebestuurder van het Genootschap tot zedelijke verbetering der gevangenen. Ook was hij in 1855 en 1861 een zeer werkzaam lid van de Commissie ter voorziening in den watersnood, waarbij hij persoonlijk de gevaarlijkste plaatsen der ondergelopen polders placht te bezoeken. Voorts was hij tal van jaren lid van den Amsterdamschen gemeenteraad en van de Provinciale Staten van Noord-Holland. 's Mans verdiensten werden erkend door het Prov. Utrechtsch Genootschap en door de Maatschappij der Nederl. Letterk. te Leiden. Belangrijke geschriften van zijn hand vindt men in de *Nieuwe bijdragen voor regtsgeleerdheid en wetgeving*, in het *Regtsgeleerd Bijblad* e.a. tijdschriften. Vooral zijn opstellen over het stelsel van eenzame opsluiting en over de cellulaire gevangenschappen werden zeer gewaardeerd.

'Jolles was een sieraad van de rechterlijke macht, een man van gezond verstand en van grondige rechtskennis. Getrouw aan de beginselen welke hij voorstond, wist hij die van andersdenkenden te eerbiedigen'. Als man des vredes werd hij om zijn humaniteit meermalen uitgenoodigd om bemiddelaar te zijn tusschen strijdende partijen. 'De hoofdeigenschappen van zijn karakter', zoo wordt in onderstaand levensbericht verder opgemerkt, 'waren ernst en gemoedelijkheid. Voorts had hij een oprecht godsdienstigen zin. Hij geloofde niet alleen wat hij zag, maar ook het hoogere en betere dat aan zijn oog onttrokken was. Onwrikbaar was zijn geloof aan de mogelijkheid

om den gevallen medemensch weer op te heffen en groot was te allen tijde zijn deelnemende zorg voor de zedelijke belangen der gevangenen’.

Mr. J.A. Jolles was twee maal gehuwd: eerst met Alida Croockewit, later met Cornelia Johanna Jacoba den Tex. Uit het eerste huwelijk had hij drie, uit het tweede zeven kinderen.

Zie: Mr. C.H.B. Boot in *Levensber. Letterk.* 1883, 103, en van Welderen Rengers, *Parl. Gesch. Ned. sedert 1849.* Reg.

E. Zuidema

[Jordaan van Tongeren, Adriana]

JORDAAN VAN TONGEREN (Adriana) was als heel jong meisje al verbonden aan het tooneelgezelschap van Jacob van Rijndorp. In 1739 was zij aan den Amsterdamschen Schouwburg, waar zij een speelloon van f 5 verdiende. Zij vervulde er de eerste rollen, later die van de ‘Koninginne Moeders’ en daarna die van de ‘Ouderwetsche Moeders’ in kluchten. Adriana Jordaan is de leermeesteres geweest van de beroemde actrice Adriana Maas. Haar man, Jan Hendrik van Tongeren, was acteur - speelloon f 3 - en tooneelmeester aan den Schouwburg, haar zoon Jacobus (geb. 1716) tooneelspeler; hij wordt door Corver geprezen als komiek.

Zie: Kossmann, *Das Nederl. Faustdrama des 17. Jahrhunderts*, 153, 154; dezelfde *N. Bijdr. tot de gesch. v.h. Nederl. toon. in de 17e en 18e eeuw*, 23.

Worp

[Junius De Jonghe, dr. Johan]

JUNIUS DE JONGHE (dr. Johan), heer van Roerheym en Cormaillon, geb. te Hal, gest. omstreeks 1590. Hij behoorde tot den brabantischen adel en nam deel aan het Compromis. Hij was zeer vermogend, reeds in 1565 in dienst van Frederik den Vrome, keurvorst van de Paltz, dus vermoedelijk reeds calvinist, te Heidelberg gevestigd en bekend als geleerd en bekwaam. Keurvorst Frederik wilde hem naar Frankrijk zenden om de betrekkingen met de Hugenoten te bevorderen. Jan. 1566 ging hij met een zending van dien aard naar Savoye, Juli naar Condé, in 1568/9 naar Engeland, najaar 1571 naar Frankrijk, waar hij ook in het voorjaar 1572 nog was. In den zomer van 1572 kwam hij naar Vlissingen, waar hij in het najaar voorkomt. Daarna vinden wij hem namens den Prins in Engeland om hulp te vragen. De Prins benoemde hem 18 Mei 1573 tot gouverneur van Veere, waar hij ‘pars magna’ had in de verdediging en verdere verovering van Zeeland tegen Mondragon. Hij was in Juli 1574 gijzelaar te Utrecht voor den naar Holland gezonden Marnix, die er zou onderhandelen. Namens de Staten van Holland schreef hij in het najaar een *Discours* in antwoord op de vredesvoorstellen van Champagny. Hij was lid der commissie voor den vredehandel te Breda (1575) en werd in Mei in ambassade naar Frankrijk en den Keizer gezonden. Na een kort bezoek aan het fransche hof ging hij over Heidelberg naar den Keizer. Hij was toen in dienst der Staten van Holland en Zeeland en ontving van hen 600 pd. salaris. Dit behield hij tot in Juli 1576. Bij de komst van Johan Casimir in 1578 heet hij een der ‘principaulx du conseil’ van dezen zoon van zijn vroegeren meester en speelde een rol bij het verzet van dien vorst te Gent tegen Oranje. Toch beval deze hem 1579 weder te Veere aan en benoemde hem 1581 tot burgemeester van Antwerpen, wat hij bleef tot Marnix hem 1584 opvolgde. Hij werd 1583 naar Johan Casimir van de Paltz gezonden en vergezelde Jan. 1584 Asseliers en Mouillerie bij hun gezantschap naar Anjou, die

hem in Maart naar Gent zond om die stad tot standvastigheid te vermanen. Na den dood van den Prins schijnt hij naar de Paltz teruggekeerd te zijn. Hij was gehuwd met H é l è n e

des Barnes, die in 1566/7 te Breda in de omgeving van den Prins was en zich ijverig calvinist betoonde. Zijn sterfjaar is onbekend.

Vgl. over hem: Fruin, *Verspr. Geschr.*, II, 365.

Zijn herhaaldelijk vertaald *Discours*, waarvan fransche, hollandsche en latijnsche drukken bekend zijn bij Bor, I, 532 vlg. Vgl. Knuttel, *Catal.*, 223/4; van Doorninck, *De Mariae privilegio*, 4.

Blok

[Junius, Robertus]

JUNIUS (Robertus), geb. te Rotterdam in 1606, was een kweekeling van het Seminarie van Walaeus. In 1628 zond de classis van Schieland hem uit naar Oost-Indië, waar hij de tweede predikant werd op het eiland Formosa. Na anderhalf jaar arbeid onder de Hollandsche bezetting op Tayouan vestigde hij zich te Sincan, waar Candidius vóór hem gearbeid had. Tot het jaar 1643 bleef hij daar werkzaam en was de ziel van den zendingsarbeid. Aan zijn collega's, van wie de een 'tot den drank genegen was', een tweede 'wegens dronkenschap' werd afgezet, een derde werd weggezonden 'om Godes kercke van blaem ende de Compagnie van onnutte gagietreckers te ontlasten', had hij weinig steun. Door het opleiden en aanstellen van een groot aantal schoolmeesters wist hij den zendingsarbeid nochtans tot grooten bloei te brengen.

Junius vervaardigde een tweetal woordenboeken van de beide voornaamste dialecten op Formosa gesproken; een A.B.C. boekje voor het schoolonderwijs en een drietal vraagboekjes voor het godsdienstonderwijs op Formosa; ook liet hij enkele in 't Formosaansch gestelde preeken op het eiland achter. Een preek, een gebed en de drie vraagboeken zijn te vinden in *Archief voor de geschiedenis der oude Hollandsche zending* III blzn. 236-320 (De vragen over de schepping van den mensch, die dienen moeten om den Hollandschen vorm van huwelijksluiting in te voeren, zijn zeer curieus t.a.p. blz. 253 en 254).

Junius, in het vaderland weergekeerd, deed verslag van zijn werkzaamheden aan de commissie ad res Indicas van de classis Amsterdam, aan de classis van Schieland, die hem had uitgezonden en aan die van Walcheren, welke groote belangstelling had getoond in den arbeid op Formosa. Groote verwachtingen werden door deze verslagen gewekt. Enkele voortreffelijke arbeiders werden daardoor aangevuurd om voor Formosa zich beschikbaar te stellen. Daar deed zich het gewone verschijnsel voor, dat de werkelijkheid niet beantwoordde aan de groote verwachtingen door de geestdrift van Junius gewekt. Dit gaf aanleiding tot klachten over Junius als of deze veel te hoog van zijn arbeid had opgegeven. (Zie *Archief voor de geschiedenis der oude Holl. Zending* IV blz. 71-100).

Junius, die predikant was geworden te Delft en daarna te Amsterdam, behield het vertrouwen van de kerkelijke overheden en H.H. bewindhebbers. Hem werd opgedragen proponenten voor de kerken van Oost-Indië te 'prepareeren'. Een der laatste dagen van Augustus 1655 overleed hij te Amsterdam aan de pest.

Prenten door P. de Jode naar A. Souter, C. Visscher naar A. Palamedesz., H. Rokesz.

Zie: van Troostenburg de Bruijn, *Biogr. Woordenb. van O.- Indische predikanten* i.v. Junius; *Archief voor de geschiedenis der Oude-Holl. zending* II, III, IV; C.W.Th. van Boetselaer van Dubbeldam, *De Gereformeerde kerken in Nederland en de Zending in Oost- Indië. De Gids* 1892 III, 31-68. Wm.

Campbell, *Missionary success in the island of Formosa* London 1889.

Callenbach

K.

[Kaag, Antonius Henr. Wilh.]

KAAG (Antonius Henr. Wilh.), geb. te Hoorn 19 April 1844, gest. te Amsterdam 18 Febr. 1906 en begr. te Abcoude. Hij studeerde te Culemborg, Hageveld en Warmond, en werd 15 Aug. 1869 tot priester gewijd. Hij was kapelaan te Rotterdam, Vlissingen, Amsterdam, Leiden, Delfshaven en Alkmaar, van 1885-1888 pastoor te Oude Schild en van 1888-1906 pastoor te Duivendrecht.

Pastoor Kaag stond onder zijne tijdgenooten bekend als journalist; van het dagblad 'het Centrum' voerde hij eenige jaren de hoofdredactie; voorts als volksredenaar en als auteur. Van zijne band verschenen: *Maarten Luther door Maarten Luther beschreven* (Alkmaar 1887); *De godsdienst, zijne waarheid en schoonheid* (den Bosch 1876); *Jesus van Nazareth* (Utrecht 1892). Deze uitgaven zijn alle vertalingen of bewerkingen naar vertrouwde schrijvers. Voor een eigen zelfstandig werk van blijvende waarde was de geestesaanleg van pastoor Kaag te woelig en te beweeglijk.

Bijdr. B. Haarlem: XXXVIII, 85-87.

van der Loos

[Kalbergen, Dirk]

KALBERGEN (Dirk), 17e eeuwsch tooneelspeler en dichter. Speelde op den Amsterdamschen schouwburg in 't voorjaar van 1646, Aug. 1650 tot Juni 1652, Aug. 1654 tot Sept. 1655. Van 1646 tot 1650 was hij waarschijnlijk bij de troep van A d r . van den Bergh, Jan Baptist e.a. die onder Engelsche aanvoerders op verschillende plaatsen in ons land optraden. In 1640 begon hij met een speelloon van 6 stuivers, vervulde toen blijkbaar onbeteekenende rollen; later werd het f 2³/₄ tot f 3 per avond. Hij was gehuwd met E l i s a b e t d e B o e r , evenals haar man aan 't tooneel verbonden; in een acte van 1660 wordt zij al weduwe genoemd en hertrouwde kort daarna. K a l b e r g e n berijmde een treurspel, *Muliasus de Turk*, nadat zijn vriend en mede-acteur T r i a a l P a r k e r het uit het Engelsch (J o h n M a s o n , *Muleasses the Turke*) voor hem had vertaald. In 1654 werd het op den Amsterdamschen Schouwburg vertoond, in het zelfde jaar te Amst. gedrukt met een lofdicht van J. N o o z e m a n . Behalve een lofdicht van zijn hand voor C a t h . Q u e s t i e r s , *Geheymen Minnaer* (Amst. 1655), treffen wij verzen van hem aan in: *Amsterdamse Vreughdestroom* (1655 p. 49), *Rommelzoo* (1655 p. 185) en *Amsterdamsche Kordewagen* (1662 p. 71).

Zie: *Oud- Holland* XXX, 1912 p. 45-46; E.F. K o s s m a n n , *Nieuwe Bijdragen tot de geschiedenis van het Nederlandsch Tooneel in de 17e en 18e eeuw* ('s Grav. 1915), 101, 145, 146, 147.

Ruys

[Kalbergen-de Boer, Elisabeth]

KALBERGEN-DE BOER (Elisabeth) was van 1655 tot 1662 als tooneelspeelster aan den Amsterdamschen Schouwburg verbonden op een speelloon van f 2.50. Zij was de vrouw van den voorg., na wiens dood zij aan het tooneel bleef, en misschien eene zuster van H e e r e P i e t e r s z d e B o e r . (kol. 40). Zij vervulde meestal kleine rollen in ernstige stukken en kluchten en trad dikwijls in balletten op. Elisabeth

is vóór Januari 1661 hertrouwd met van der Linde (geen acteur) en heeft den Schouwburg in 1662 verlaten.

Zie: K o s s m a n n , *N. Bijdragen tot de gesch. v.h. Nederl. toon. in de 17e en 18e eeuw*, 107.

Worp

[Kamp, Gerrit van der]

KAMP (Gerrit v a n d e r) was in 1687 als tooneelspeler aan den Amsterdamschen Schouwburg verbonden en ook in 1693, toen hij een speelloon had van f 3. Hij was in dien tijd één der beste acteurs van den tweeden rang. Van der Kamp heeft ook behoord tot een reizend gezelschap onder aanvoering van Emanuel Pereira.

Zie: K o s s m a n n , *N. Bijdr. tot de gesch. v.h. Nederl. toon. in de 17e en 18e eeuw*, 118; W o r p , *Gesch. v.h. Drama en het tooneel* II, 42.

Worp

[Karel, I]

KAREL I, hertog v. Bourgondië, Lotharingen, Brabant, Limburg, Luxemburg en Gelre, graaf v. Vlaanderen, Artois, Bourgondië, paltsgraaf v. Henegouwen, Holland, Zeeland, Namen en Zutphen, markgraaf van het H. Rijk, heer v. Friesland, Salins en Mechelen, bijgenaamd de Stoute, geb. te Dijon 10 Nov. 1433, gesneuveld bij Nancy 5 Jan. 1477, was de eenig overgebleven zoon van Filips I (den Goede) hertog van Bourgondië en diens derde vrouw Isabella van Portugal. Karel v. Bourg. en Jan v. Croy fungeerden als peter, Agnes v. Bourg. als meter bij den doop, waarbij het prinsje, behalve den hem (naar eerstgenoemde) geschonken naam v. Karel ook dien v. Martin ontving, omdat zijn geboorte samenviel met de vigilie van den heiligen Martinus. De pasgeboren Karel - want met dien naam alleen wordt hij algemeen genoemd - kreeg den titel (en de apanage) van graaf v. Charolais, een achterleen van Bourgondië. Bovendien schonk zijn vader hem de orde van het Gulden Vlies, waarin hij ridder benoemd werd in het kapittel, gehouden te Dijon in 1433 op den vooravond van den Heiligen Andreas. Daar de hertogin, zijn moeder, reeds 2 kinderen (Jodocus en Anton) op zeer jeugdigen leeftijd verloren had, wilde zij - zeer ongewoon voor een vorstin in dien tijd - mede, naar het heet, op grond van een voorspelling van haar vader, den koning van Portugal, het prinsje zelve voeden en bewees hem ook z'n volgende kinderjaren de grootst mogelijk zorg en teederheid.

Karel ontwikkelde zich lichamelijk en geestelijk dan ook op voorspoedige wijze, gesteund door leermeesters als de heer van Auxy, eerste kamerheer van den graaf v. Charolais, en Jean de Rosimboy, heer v. Formelles, die hem oefenden in het hanteeren der wapenen; als Jean Germain, bisschop v. Auxerre, en de geleerde Antoine Haneton uit Artois, meer te beschouwen als zijn geestelijke leiders. De jonge vorst, die zich (blijkens een nog in de *Arch. du Nord* voorhanden rekening) al sinds zijn tweede jaar placht te oefenen op een houten, gezadeld en getoomd paard, werd een volleerd ruiter, zooals hij zich ook zou onderscheiden als stoutmoedig jager en practisch ervaren zeeman; de lans hanteeren leerde hij als de beste, gelijk hij uitnemend met staaf en stok wist om te gaan, terwijl niemand hem overtrof in de kunst van het worstelen; en hoe hij pijl en boog wist te behandelen heeft hij in 1466 en 1471 getoond, toen hij op de toenmalige jaarwedstrijden van het Brusselsche gilde St. Sebastiaan den vogel velde en tot koning van dat gilde werd uitgeroepen (*Public. Acad. Roy. Brux.* 1882, 442). Voor zijn vaardigheid, zijn krijgshaftige en ridderlijke oefeningen zorgde verder de vermaarde Jacques de Lalaing,

ridder van het G.V. en kampioen der Eur. steekspelen, raadsheer en kamerling van den hertog, met wien hij zich het eerst had te meten op dat toernooi, dat zijn vader te Brussel hield (Febr. 1452) om er zijn zoon als weerbaar ridder de eerste proeven van zijn kunst te doen afleggen. Strijdlustig was deze dan ook in ruime mate en zijn sterk lichaam veroorloofde hem verre gaande inspanning te verdragen. Die kracht diende zijn lust tot arbeiden, welke geen grenzen kende. Nauwelijks gunde hij zich tijd voor rust en ontspanning, voor de muziek, die hij toch, evenals andere kunsten, liefhad; verder literatuur, waarvan hij vooral de ridderlijk romantische verhalen van de Lancelots en de Waleweins hoog stelde, schoon hij ook andere, ook klassieke lectuur (vooral de met wonderbare krijgsdaden zoo gevulde geschiedenis van Rome) goed in zich opnam; in mindere mate de danskunst, al was hij danser als zanger en daarbij begaafd met een natuurlijke welsprekendheid. Maar altijd in beweging, was die rustelooze geest steeds van avontuurlijke plannen vervuld, wier verwezenlijking hij najoeg met een ziekelijke hardnekkigheid, welke hij, naar de meening van velen, van z'n moeder had geërfd. Vurig van aard ontzag hij niemand of niets, liet zich slechts voortdrijven door zijn overprikkelaar temperament. Was het wonder, dat een dergelijke geestes- of gemoedsgesteldheid, al werd zij getemperd door een zekere hem door z'n opvoeding eigen geworden, schoon gereserveerde, hoffelijkheid, ook door z'n kuische en weldadige vroomheid (blijkende o.a. uit bedevaarten en schenkingen b.v. naar Linkenbeek bij Brussel en ter eere van de kerk van S. Sebastiaan) meermalen zorg inboezemde aan het Bourg. hof, niet het minst bij den van hem in zoo menig opzicht, juist ook ten aanzien van die kuischheid en reinheid van levenswandel, verschillenden Filips? En men mag aannemen, dat de verwijdering van den zoon dikwijls diende minder tot diens afleiding dan ter voorkoming van onaangenaamheden met dien vader, met wien hij de echt-Bourg. heerschzucht gemeen had, doch van wien hij in karakter grootelijks afweek. Was het ook uit voorzorg tegen den woelgeest, dat men hem spoedig met allerlei opdrachten voorzag? Zoo, om David, dien bastaard v. Filips, eer te bewijzen bij zijn wijding tot bisschop v. Therouanne (13 Sept. 1451), vier jaar dus vóór z'n overplaatsing naar Utrecht. Zoo naar Holland en Zeeland, al behoeft het nog niet hetzelfde jaar te wezen, dat hij benoemd zou zijn als 'stadhouder-generaal dier landen van herwaarts over', gelijk v.d. Aa wil op het voetspoor (behalve van *L.v.N. H en V* 168 168) van *W a g e n a a r*, die er echter (IV 44) het woord 'waarschijnlijk' bijplaatst en later (id. 70) spreekt van in of vóór 1454 (in pl. v. 1451).

Het eerste mij bekende stuk, dat Karels naam draagt als gouverneur en stadhouder-generaal (v. Holl. en Zeel.) is van 29 Juli 1454, (bij *B o x h o r n R e i g e r s b e r g* II 244-247); maar een volledige volmacht om hem geheel te vertegenwoordigen in Holland gaf Filips zijn zoon eerst in 1462, en dan ook slechts bedoeld voor zoolang als hij ziek was. Wel blijkt met zekerheid uit de eerste bron (aldaar 216), hoe de graaf v. Charolais er zelfs al veel vroeger toefde, zoo in 1444, (al heeft hij in hetzelfde jaar den eersten steen gelegd van den linkervleugel v.h. beroemde stadhuis v. Brussel) toen hij met de hertogin aanwezig was bij het vragen der bede, in 1449, toen hij een stuk land liet bedijken, nog Charlois geheeten, bij Rotterdam, voorbeeld van zoovele volgende polderindijkingen,

als die in 't end v. Somersdijck' (? Sommelsdijk), later het land 'v.d. Tonghe' genaamd; als die te Goedereede, op Noord-Beveland, bij Middelharnis, een aanwas onder Albrandswaard en tal van gorzen in Zeeland en Holland, voorbeelden ook voor de komende jaren, met vele andere te vermeerderen. Noemen wij daarvan het gebied van Oostvoorne en andere 'Zuid'-Holl. eilanden, waar het door den dood van Jacob v. Gaesbeek v. Putten en Strijen opengevallen, oude Holl. leen Strijen in 1459 voor goed kwam onder Karels onmiddellijk gezag, op verzoek der bevolking (vgl. Blok, *Holl. stad* 65 en Limburg Brouwer 122). Dit geldt ook van het tot Holland of Zeeland behorende leen v. Putten, waaraan de graaf v. Charolais toen (5 April) allerlei handvesten schonk in denzelfden tijd als hij dit ook deed aan Gorinchem, waarvan het kasteel hem mede toegewezen was. (Voor deze en andere bedijkingen en aanwinsten zie Blok, ook diens: *De Bourg. tijd* en de daar aangehaalde, beneden nog aan te duiden waterstaatkundige werken).

Vermelden wij echter nog, dat Karel ook Arkel bezat evenals Gooiland, zeker vóór 1461, toen hij gehuldigd en ontvangen werd in de helft der heerlijkheid, stede en slot v. Asperen, gelijk hij in 't volgende jaar in de heerlijkheid v. Heukelom en als heer van Leerdam en 'Schoonrewoerd' gehuldigd werd op den burcht v. Gorinchem, dit echter (blijkens Balen II 779) eerst in 1466. Op vermeerdering van eigen domein was dus ook deze Bourgondiër steeds bedacht, die er met de grootste zorg voor waakte en in persoon de commissie voor die domeinen presideerde. Toen hij, die evenals zijn voorganger wel begreep, dat alleen door een dergelijke bezitsvermeerdering de vorst minder afhankelijk werd van zijn onderdanen, er privilegiën om schond, ontstonden er met verschillende plaatsen processen over, die bij zijn dood voor den Grooten Raad niet alle beslist waren.

In de beide bovengenoemde gewesten liet hij meermalen van zich hooren. Zoo hield hij in 1451 een zoon ten doop van Maria, gravin v. Bouchane (Boucquan bij de La Marche), dochter van Jacob I v. Schotland en echtgenoot van Wolfard v. Borselen, heer v. Veere, naar hem Karel genoemd. In 1452 werd voor zijn vader, hertog Filips, die bede in de beide gewesten gevraagd, waarbij de ingezetenen zich een belangrijk, echter in vier genoemde gevallen beperkt, voorrecht van niet buiten de landpalen te mogen worden geoordeeld verwierven, maar Karel kwam herhaaldelijk met dat privilege in botsing. Doch ook verder greep hij op allerlei gebied in, persoonlijk ook vóór het jaar zijner algemeene inhuldiging (1467), sinds hetwelk hij weinig meer in Holland geweest is. Uit de periode vóór dit jaar mogen wij, wat de binnenlandsche bestuursaangelegenheden betreft, wijzen vooral op de rechtspleging, zooals hij gestreng de hooge grafelijke vierschaar hield in Zierikzee tegen de van geweldenarijen aangeklaagde heeren van Haemstede (ongeveer Aug. 1454), in welk jaar hij als stadhouder zijns vaders in het algemeen ter zake van de misbruiken bij de rechtstvorderingen en leenen in Zeeland zich liet gelden. Men vergelijkte daarmee ook het optreden tegen aan gezagsmisbruik schuldige regeerders te Middelburg, waar de graaf v. Charolais dan eveneens de vierschaar ging spannen. Wel gaf men hem na, dat hij al te vlug was met zijn gerechtelijk onderzoek, maar prees toch luide zijn zin tot rechtvaardigheid, alom gevierd in dicht en proza, binnen- en buitenlandsch, terwijl zijn ernst met

de justitie bleek ook uit zijn hervorming van het Hof of den Raad van Holland in 1462, wel nog niet uitsluitend tot een gerechtshof vervormd, maar waarin het aantal vertegenwoordigers van den hoogen adel toch tot één beperkt werd; de meeste plaatsen werden sindsdien door juristen ingenomen. En hoe hoog bij hem de waardeering stond van een goede regeling van het rechtswezen 'l'âme et l'esprit de la chose publique' kan men bevestigd vinden in dat merkwaardige decreet van den Raad v. Mechelen, te vinden in de, ook door J a c o b s geciteerde '*Ordonnances et stile de Procédure au grand Conseil de Malines*' (Brux. 1721) 183-185 en kan tot op zekere hoogte ook afgeleid worden uit dat overigens aan gegronnen twijfel onderhevige verhaal van Karels rechtspleging over den stadhouder (?) of stadvoogd (?) in Zeeland (?) in 1469 (?), (v. O o s t e r z e e in *Tijdstroom* 1860 II, 173 vlg.). In elk geval volgt hieruit, dat ongeveer dezen tijd Karel de Stoute in Brabant, Hen., Vlaand., Holl. en Zeel. in de voornaamste steden ter vierschaar zat en nauwgezet de gerechtigheid uitoefende 'doende aan yder Recht, Rijk en Arm, niemand aanzierende' (naar B a l e n , *Beschr. v. Dordrecht* II 784 en zie de daar genoemde plaatsen). Wat de bovengenoemde hervorming van den Raad v. Holland betreft, deze was een gevolg van het onderzoek, dat een in 1457 ingestelde commissie van eenige heeren had moeten instellen naar de uitoefening der justitie om oneerlijke rechters te verwijderen, maatregelen v. Filips, waarin Karel, bedacht op allerlei verbeteringen op dit gebied, de hand moet hebben gehad. En beiden treden bij bisschoppen als David v. Bourg ook op tegen afpersingen van geestelijke rechters. Niet minder ijver betoonde Karel bij de hervorming van den meermalen door hem voorgezeten Grooten Raad, die door 't edict v. Diedenhofen (Dec. 1473) in Mechelen gevestigd werd. Echter bleef, evenals in Frankrijk, naast dit Parlement voor de 'Matières de Justice', de 'Audience' bestaan voor de 'Matières de grâce', waar dus op de wijze, zooals door Olivier de la Marche, *Etat* 4-7 aanschouwelijk is beschreven, op bepaalde tijden, in plechtige vergadering den Hertog binnengekomen verzoekschriften werden voorgelezen en door dezen dadelijk afgedaan.

Tegelijk met de oprichting van het Parlement beproefde Karel de samensmelting van de 3 'Chambres des Comptes' (Rijsel, Brussel en den Haag) tot één enkele, eveneens in Mechelen. Ook op dit gebied zien wij hem van de eerste tijden van zijn stadhouderschap af met forsche hand ingrijpen.

Zoo beval hij (18 Juli) 1454 de beden van den Hertog op de leenen te heffen, zich niet bekommerend om de houders, die onder allerlei voorwendsels de betaling daarvan wilden ontduiken. Zoo ten aanzien van Filips' oproeping van rekenplichtige ambtenaren om hun rekeningen aan de Rekenkamer over te leggen en van diens muntordonnanciën o.a. van 1453 en 54, en van herhaalde voorschriften en bevelen (1456, 57) tegen misbruiken der rentmeesters. Maar vooral valt te letten op de bekende hervormingen 1463, waarbij nog nadere te voegen zijn, alles bekrachtigd door Filips, in het volgend jaar op de ordonnancie van de commissarissen van de Financiën op de verpachting der grafelijke domeinen. En als na den dood van Filips Karel de Stoute hem officieel is opgevolgd, is een van zijn eerste daden de bevestiging van de algemeene Rekenkamer voor de verschillende gewesten, waarbij echter het getal van de 'Meesters van de Rekening'

van vijf tot vier verminderd werd. En op 31 Mei van het volgend jaar (1468) regelt hij opnieuw de financiën in een uitvoerige ordonnantie, reeds 8 Febr. gegeven te Brussel; op 26 Aug. 1469 opnieuw het door nalatigheden en slecht bestuur in verval geraakte beheer der domeinen in Noord-Holland. Meestal met Fransche voorbeelden voor oogen voerde Karel in hetzelfde jaar de scheiding tusschen (de) 'Finances ordinaires' en (de) 'Finances extraordinaires' weder in 'doordat hij den 'Receveur général', tot dusver alleen, een 'Trésorier' ter zijde stelde 'pour recevoir les aides et autres parties extraordinaires'. En eveneens fransche instellingen waren de 'Chambre du trésor' en de 'Chambre des généraux (des aides)' opgericht (Dec. 1473) tegelijk met de oprichting van 't Parlement en in hetzelfde stuk als dat de 'Chambres des Comptes' vaststelde, voor al welke lichamen Mechelen blijkbaar als gelijksoortig middelpunt gedacht was als Parijs voor Frankrijk. De aard van Karels rumoerige regeering maakte deze zorg noodzakelijk voor de regeling der financiën, waarbij het vooral ook aankwam op een billijke en ruime opbrengst. Daaraan mocht ook de geestelijkheid zich niet onttrekken en beter dan zijn voorganger slaagde Karel erin haar goederen in Holland, in de laatste 60 jaar verkregen, te laten opschrijven en belasten. Dit was toen de hertog tijdens het beleg van Neuss zich in groote geldverlegenheid bevond en als de (Febr. 1475) in het bekende, bij Leiden gelegen klooster Lopsen vergaderde geestelijken en kloosterlingen zich verzetten, int hij in 1476 met geweld de schatting, waarbij vooral de rentmeester Jan v. Boschuyzen (Zie IV 247) optrad. Dwang was trouwens voor den Bourgondiër een veel gebruikt middel. Dwang paste hij toe jegens de Statenvergaderingen, wier afgevaardigden hij meermalen uitschold en wier leden uit Holland hij eenigen tijd met zijn hof meevoerde (1469). Dwang paste hij toe in den vorm van bedreiging jegens de steden.

Dwang jegens den koophandel, waar vooral de graanhandel en de haringvisserij door lasten getroffen werden, ook bij de oprichting der befaamde 'compagnies d'ordonnance' door den vóór alles militairen Bourgondiër jegens de bevolking, die dit machtsmiddel van den vorst vreesde en protesteerde tegen de groote onkosten van dat staande leger. Hoe de hertog, voor wiens militaire organisatie in het algemeen verwezen worde naar de desbetreffende studie v. G u i l l a u m e (in: *Mém. Cour. etc. R. Br.* XXII, 1) de geestelijkheid, reeds in 1474 belast, dorst aanpakken in verband met zijn geldverlegenheid tijdens het meergenoemde beleg van Neuss, zagen wij reeds boven. Maar vooral ook deed hij zich gelden jegens steden, die onwillig waren haar aandeel in de bede te betalen, waarin zij niet hadden toegestemd en die nu hertog Karel, met toepassing van het recht van 'vervanging', wilde dwingen zich te schikken naar de meerderheid. En zoo woedde juist deze Bourgondiër, die zich soms zelfs niet bekommerde om door zijn vader gedane beloften (b.v. aangaande te vergeven ambten) tegen oude gewoonten en privilegiën, waar die hem beletselen toeschenen in de uitvoering zijner grootsche plannen. Van zins de hem te machtig wordende oligarchie te breidelen, deed hij in tal van steden eenvoudig voorrechtsbrieven, vooral die, welke op de kiescolleges betrekking hadden 'casseeren' Zoo schond hij een oude gewoonte door zich in onmiddellijke betrekking te stellen met de achterleenmannen bij het oproepen zijner onderdanen ten oorlog, te neinde de edelen, die met de steden tegen

z'n militaire plannen waren, te dwingen tot uitrusting hunner leenmannen volgens die militaire plannen. Zoo had hij (gelijk reeds Filips) in de steden tegen haar recht zich aangematigd enkele ambten, die door den vorst van die steden verkocht waren, de z.g. 'cleyne poincten' te bezetten. Jegens de Staten schoot hij te kort in z'n plicht, door zich, althans na 1462, toen hij bij de aanvraag van een nieuwe bede namens Filips dit wel deed, niet te houden aan de gewoonte om de beden in persoon te vragen op de oude, daarvoor aangewezen plaatsen. Ook herhaaldelijk week hij af van de op overoud recht gegronde gewoonte, dat niemands goederen zonder voorafgaand vonnis mochten worden aangetast. Dit alles en meer kon men Karel verwijten, die weinig gaf om wenschen, die in zijn kraam niet te pas kwamen, zoo o.a. nog om deze, dat in brieven aan de Staten v. Holland alleen de Holl. taal mocht worden gebruikt. Afwijkend van sommige andere getuigenissen, zegt het *Alg. Letterl. Maandschr.* 2de jg. *Mengelw.* 548, dat Karel van 't Vlaamsch slechts eenige gebruikelijke woorden kende. In de 'Walsche' taal werden soms zelfs de nieuwe privileges uitgevaardigd.

Wij spraken reeds van zijn werk te dien aanzien op het gebied van het rechtswezen, de financiën, de militaire zaken, het dijkwezen. Andere waren er aan toe te voegen n.l. betreffende 't armen- en weezen- en gasthuiswezen, den handel in 't binnen- en met het buitenland, wachten der tollens e.a. Tal van stederechten, vrijheden en keuren van allerlei aard wijzen dit uit. En toch, hoe vaak is de trotsche hertog daarmee niet in botsing gekomen! In 't N. kon hiervan vooral Dordrecht meespreken, terwijl in het Z. Gent, Luik en Dinant vooral nog heel wat meer hebben ondervonden. Wat de bedoelde moeilijkheden der eerstgenoemde stad aangaat, moeten wij bovenal naar B a l e n verwijzen, waar het betreft de kwesties van 1456, toen de met krijgskrachten van beteekenis tot hulp van bisschop David optrekkende Filips de stad ontzag inboezemde, toen en nog meermalen later met boete getroffen; van dit jaar en b.v. van 1462 bij verschillende aangelegenheden verband houdende met de ruzie over het aandeel der stad in de bede van Z. Holland (waarover 1469 overeenstemming werd bereikt); dan en anders met het aanmatigende stapelrecht, ruzies met andere plaatsen als Gorinchem en Zierikzee daarover en over andere verwickelingen, die o.a. ook de intrekking van 't handvest v. 1462 betr. 't stedelijk bestuur ten gevolge hadden en waarvan men, behalve bij B a l e n (met verwijzing naar het *Groot Placcaetb.* II 533 en B.v. Rijswijk *Gesch. v.h. Dordtsche Stapelrecht*) het een en ander vinden kan in v.d. W a l l's *Handvesten* (zie aldaar 600-603, 618) en vooral bij J.L.v. D a l e en diens *Inv. v.h. Dordr. Archief* (Dordr. 1912) 165, 169.

Kan van de oude Holl. stad nog getuigd worden van een betrekkelijk gemakkelijk herstelde harmonie, dit geldt minder van de genoemde Z. Ned. steden, Gent vooral, de steeds woelige, onrustige stad, waartegen de bekende oorlog van 1452, in strijd met de begeerte zijner ouders, van zijn moeder met name, door den jongen graaf grootendeels werd mee gemaakt, die zich bij den aanvang in Brussel bevond en er z'n bekenden eed bij St. George aflegde. Vader en zoon maakten velen tot ridder en de eerstgenoemde, wiens conflict met de Scheldestad F r i s (*Nieuwe Oork. betr. den opstand v. Gent tegen Filips den Goede* (Gent 1906) 204 (28) minder verklaart uit voorwendsels als weigering der graan- en zoutbelasting en behoud van het hagepoorterschap dan wel uit het Bourg.

idee het stedelijk zelfbestuur te vernietigen, werd omsingeld in den slag bij Gaveren, uit dreigend gevaar gered door zijn bij die gelegenheid gewonden zoon, die zich daartoe een weg dwars door de Vlamingen wist te banen. Tranen van spijt ontvielen hem intusschen, toen hij tegenover de oudere en meer ervaren kapiteins niet kon doorzetten, dat Moerbeke, welke stad men had willen verrassen, doch die sterk voorbereid bleek, toch werd aangegrepen! De harde vrede aan Gaveren, de overwonnen stad, na haar tegenslagen bij Lokeren, Rupelmonde, Oudenaarden en kasteel Poucke, opgelegd, kon hem, afgezien van den behaalden krijgsroem, ten volle troosten. Want hij strookte geheel met de opvattingen van den graaf van Charolais, nog meer met die van den lateren hertog van Bourg. betreffende de almacht van den soeverein, die, om met Pirenne te spreken, in zijn oog de eenige waarborg was van de orde en de justitie, die onverzoenlijk was, maar gelijk voor allen, die hij pretendeerde in zijn Staten te doen heerschen. En de kiemen van die opvatting van zijn vader geërfd, maar door hem met onzinnige koppigheid doorgezet tot zijn val, werden bij elke nieuwe poging der gemeenten om zich aan den druk te ontworstelen steeds weer aangekweekt. Zoo ook ten opzichte van de vrij schuchtere en geheel vruchteloze pogingen van de Brabantsche steden, Mechelen bovenal, bewerkt door Jean v. Nevers, eens beschermeling en verwant van het huis van Bourgondië, in deze periode ongeveer (d.w.z. sinds 1463) gewonnen door Lodewijk XI (zie verder over hem, behalve *Coll. Doc. inéd.* I, 136 o.a.B. de Mandrot in *Revue hist.* XCIII (1907) 1-45). Inmenging van den Franschen koning! Het was niet de eerste maal, dat die den Bourg. hertog dreigde of trof! Had Gent bij zijn bovenbedoelden opstand niet reeds een beroep gedaan op Karel VII! De Fransche bemiddelingspoging was toen op niets uitgelopen. Zoo ver was het overigens nog niet. Andere gedachten doorkruisten het Bourg. brein! Kort na dien (Gentschen) oorlog van Gaveren had het beroemde fazantenfeest plaats, waarop ook de graaf van Charolais z'n gelofte deed voor een kruistocht in den tijd, dat de Turken zich van Constantinopel hadden meester gemaakt. Maar ook z'n moeder had haar plannen; zij, de dochter van Philippa v. Lancaster, meer sympathiseerende met Engeland dan met Frankrijk, wilde haar zoon, wiens door het verdrag van Utrecht vastgestelde echtverbintenis met Catharina, dochter v. Karel VII door haar vroegtijdigen dood niet was doorgestaan, in het huwelijk zien treden met de dochter van den hertog v. York, die op dat oogenblik de kroon van Engeland betwistte aan Hendrik VI. Maar hier was hertog Filips fel tegen, die nu de verloving van Karel doordreef met diens volle nicht, Isabella van Bourbon, welke, na bekomen dispensatie van den paus, een huwelijk zou worden. De hertog had de zaak bespoedigd in verband met een reis naar Duitschland, waar hij de plannen van den kruistocht zou bespreken. Hij liet den graaf van Charolais achter als zijn luitenant-generaal, hem belastend met het bestuur van zijn staten van Vlaanderen enz., met als raadgevers de kanselier v. Bourg., de heer v. Croy, en Pierre de Goux. Hertog Filips, na zijn vertrek uit Duitschland en vervolgens uit zijn graafschap Bourgondië, bracht daarna in Frankrijk ook het huwelijk van zijn zoon ter sprake; de pauselijke dispensatie was gekomen; eenige moeilijkheden over den bruidschat werden overwonnen en het huwelijk ging door (1454) en kon weldra gelden als een model tegenover de ongebondenheid van vorsten en vele minder hoog-

geplaatsten in een tijd als de tweede helft der 15e eeuw.

Gent genoot in 1456 de eer van een bezoek van het jonge paar. Intusschen werd de hertog verhinderd gevolg te geven aan zijn voornemen tot den kruistocht, eenerzijds door zijn strijd tegen het Sticht ter bevestiging van zijn bastaard David als bisschop (al eerder aangeroerd) als anderzijds door de onverwachte komst in zijn landen van den dauphin Lodewijk, die er een vrijplaats kwam zoeken tegen den toorn van zijn vader Karel VII.

Deze kroonprins, die van den uit Holland ijlings teruggekeerden Filips het kasteel van Genappe bij Brussel tot verblijf en een jaargeld, maar geen steun tegen zijn vader kreeg, vervulde de taak van peet bij gelegenheid, dat den graaf v. Charolais een dochter (Marie) geboren werd (die zijn eenig kind gebleven is). Hieruit moet evenwel niet besloten worden tot hun onderlinge sympathie; daarvoor liepen beider karakters en neigingen te zeer uiteen. Maar op één punt stemden zij overeen: als Lodewijk brandde Karel van begeerte de teugels van het bewind in handen te nemen; met meer reden dan gene beklagde deze zich over de slapheid van zijn vaders bestuur. Dit sloeg vooral op de machtige familie van de Croy's, met name op haar leden Antony en Jan. In het bijzonder was het de laatste, die door zijn invloed op Filips aanleiding (werd of) gaf tot de eerste verdeeldheid tusschen dezen vorst en zijn zoon, uitbrekende in 1457, maar, hoe hevig ook, weldra bijgelegd door den voetval v. Karel (die hem zwaar genoeg gevallen was). Misnoegd omdat de laatstgenoemde Croy de heerlijkheid Bethune aanvaardde, gaf deze door de wijze, waarop hij van zijn machtige positie gebruik maakte, den graaf v. Charolais stof tot allerlei klachten, ook in verband met de manier, waarop de Croy den dauphin naderde. Maar ze konden, zelfs bij de tijdelijke afwezigheid v. Croy, in 1458 met een zending naar Frankrijk belast, er niet toe leiden, dat dezen heer de voet gelicht werd. En Karels haat steeg ten top tegen Croy vanwege diens aandeel in den los- of terugkoop van de bij het verdrag v. Atrecht verpande steden met geld uit Filips' schatkist ten behoeve v. Frankrijks koning, Lodewijk XI, die Croy voor zich had willen winnen door de waardigheid van groothofmeester en de heerlijkheid v. Games. Begon 's koning Karels uitspraak ten aanzien van zijn pas naar den Bourg. hertog gevluchten zoon, dat deze schuilplaats verleend had aan een vos, die eens z'n kiekens zou verslinden, reeds een begin van waarheid te vertoonen? Hoe het zij, de heer van Croy zat zijnerzijds ook niet stil. Over de Croy's en Karels grieven tegen hen o.a. *Coll. Doc. inéd.* I 131, s.s.

Intusschen was koning Karel gestorven (22 Juli 1461), naar het heette aan uitputting, gevolg van de onthouding, die hij zichzelf had opgelegd uit vrees voor de vergiftiging, waartoe hij plannen bij zijn zoon vermoedde. Deze haastte zich nu naar Frankrijk, waarheen Filips en Karel hem met prachtige staatsie begeleidden (Oct. 61), ter bijwoning ook v. Lodewijks wijding te Rheims, maar de laatste begaf zich weldra naar Dijon, zijn geboorteplaats, die hij sinds zijn jeugd niet had weergezien. Van den nieuwen koning ontving hij het hooge jaargeld van luitenant-generaal zonder dat ambt te hoeven vervullen en bovendien een uitnoodiging tot een vriendschappelijk bezoek aan Lodewijk te Tours. Vandaar vertrok hij echter weer spoedig, toen de hertog v. Bretagne er z'n opwachting kwam maken. Een ontmoeting tus-

schen die twee te voorkomen, daartoe had de koning wel zijn redenen.

Charolais had weldra zijn verblijf in Holland, waar hij, gelijk wij zagen, in 't bijzonder in Dordrecht en den Haag hervormend optrad. Hij hield er zich ook op om 't in dezen tijd opnieuw opgekomen ongenoegen van zijn vader te ontgaan, die, opgestoot door de Croy's, bevolen had hem en o.a. Mr. Anthonis Michielszoon, Raad v. Holland, in hechtenis te nemen. De toeleg mislukte en hij verlost bovendien bij Dordrecht den reeds gevangen Anthonis, dien hij geleidde naar Gorinchem. Intusschen vernam Karel - en met groote woede - den afstand van de plaatsen in Picardië, bedoeld in 't boven reeds vermelde (vredes)verdrag v. Atrecht. Dit deed niet alleen tegen de Croy's zijn verbittering ten top stijgen, maar ook tegen Lodewijk XI.

Thans kreeg zijn reeds aangevangen heimelijke onderhandeling met Frans II van Bretagne, één der hoofden in den weldra uitbrekenden oorlog van de Ligue du Bien Public nieuwe beteekenis. Als tusschenpersoon deed daarbij Jan v. Romillé dienst, onderkanselier v. Bretagne, die, als Dominicaner-monnik vermomd, bovendien Eduard IV v. Engeland in het bondgenootschap zocht te betrekken. Maar Lod. XI was ingelicht en zeer verstoord op Charolais, op wien hij (najaar 1464) den bastaard Rubempré met een aantal manschappen heimelijk afzond. Doch de aanslag werd ontdekt en mislukte totaal. Wel gaf de koning daarop voor, dat het op Romillé gemunt was, maar wat beteekende dan die troepenmacht, die hij bij Hesdin had samengetrokken, waar Filips hem zou ontmoeten? Deze dacht er het zijne van en vertrok spoorslags naar Rijsel zonder den koning te hebben afgewacht (die het blijkbaar ook op hem had begrepen).

Lodewijk had er een storm van verontwaardiging door opgewekt in de Nederlanden. Vandaar de zending van gezanten, bij wier ontvangst Karel zelf tegenwoordig was, die hun, waar zij ook hoogmoedig waren opgetreden, dreigende woorden had toegevoegd, welke een belofte inhielden. Deze hield hij gestand, nog vóór dat een jaar verstreken was. De bovengenoemde Ligue was ten strijde getrokken; een aanzienlijk leger onder den graaf v. Charolais rukte Frankrijk binnen, nadat hij, overeenkomstig zijn wensch, door zijn vader met de regeermacht was uitgerust, krachtens welke hij de Croy's, ook Jan v. Lannoy stadhouder v. Holland, verklaarde als 'vijanden des lands', hen nopende tot de vlucht naar Frankrijk.

De Bourgondiërs leverden 16 Juli 1465 den Franschen slag bij Monthély, waar beiden bloedige verliezen leden, doch Karel het veld behield. Dat leidde reeds den 5den Oct. tot den vrede van Conflans, waarbij de onlangs ingeloste Sommesteden weer werden afgestaan onder een bepaalde voorwaarde en met toevoeging van nog andere voordeelen. De Luikenaars waren intusschen weer een hunner opstanden begonnen ditmaal krachtens een verbond door hen te voren reeds gesloten met Lodewijk, die hen nu in den steek liet. Voor de verwoestingen, door hen in Brabant en Namen aangericht, werden zij, na genoemden vrede, duchtig gestraft o.a. met zware boete. Ook voor den hoon, den Bourgondiër door die v. Dinant aangedaan, moest wraak worden genomen. Dit geschiedde in 1466, toen hij die stad met storm nam en 800 burgers in de Maas geworpen werden. IJlings onderwierpen zich wederom de Luikenaars, die tegen het pas gesloten verdrag Dinant waren te hulp gesnel. Nog vóór den Franschen oorlog had Karel zich aangesloten bij 't huis v. York,

niettegenstaande de bloedverwantschap, die hem bond aan dat v. Lancaster. Van 28 Maart 1465 af vond bedoeld streven uitdrukking in een vriendschapsverbond met Eduard IV, versterkt in 't volgend jaar door zijn belofte van een huwelijk met diens zuster, Margaretha van Y., in plaats van de in 1465 overleden Isabella van Bourbon.

Nog vóór dat zulks tot stand kwam, was Filips de Goede gestorven (Brugge 15 Juni 1467) en was zijn opvolger met naam en daad heerscher. Gelukkig was de verhouding tusschen vader en zoon niet steeds geweest, vooral in de laatste jaren niet, gelijk reeds bleek, en de hoofdoorzaak moet wel gelegen zijn in het verblijf van den lateren Lodewijk XI, reeds als kroonprins blijk gevende van zijn neiging om wantrouwen te zaaien, intriges te smeden en oneenigheden te voeden waar dit maar mogelijk was.

Gehuldigd in Vlaanderen en Brabant, kon de hulding van Karel nog niet dadelijk plaats hebben in Holland en Zeeland. Luik was immers, ondanks de ervaring van Conflans opnieuw op Lodewijk bouwende, wederom in beweging geraakt. Karel liet de Luikenaars, die Huy verrast hadden, niet lang met rust; bezig met de belegering van St. Truyen leverde hij hun slag bij Brusthem, waarbij zij al heel spoedig op de vlucht gedreven werden. Tongeren en St. Truyen gaven zich over. Ditmaal werd de stad in haar rechten en voorrechten hard aangevat en stond zij voor een lot als dat van Dinant, ook in verband met het te Gent gebeurde. Na de teraardebestelling van zijns vaders stoffelijk overschot te Brugge begaf Karel zich met groot gevolg (26 Juni 1467) naar Gent om daar als graaf v. Vlaanderen gehuldigd te worden. Zijn verblijf aldaar gaf evenwel aanleiding tot een oproer, bedoeld in het bijzonder tegen diegenen, die zich door middel van de gehate 'cueillotte' verrijkt hadden, waarbij herstel van de harde voorwaarden v. Gaveren, vooral betreffende de zout- en graanbelasting, vóór zat, voor een oogenblik werd het doel bereikt, maar nauwelijks had de pas gehuldigde graaf de stad verlaten en vooral nadat hij afgerekend had met de Luikenaars en Frankrijk, of hij kwam geheel terug op zijn concessies, die hij als afgeperst beschouwde. In Juli (1467) volgde de grafelijke genade, nadat 63 afgevaardigden uit Gent allerrootmoedigst daarom waren komen smeeken. Zoo hadden ook de oproerige bewegingen bij z'n huldetocht in Brabant eigenlijk geen ander gevolg dan dat het vorstelijk absolutisme er nieuwe zegepralen behaalde op de stedelijke tendenzen naar communale vrijheid.

Behalve om de vermeerdering der lasten en andere grieven was de beweging ten deele ook om de hervatting der vijandelijkheden tegen Frankrijk. Toch had hij aan deszelfs koning te wijten het voortdurend opzetten der Luikenaars, later ook het verleenen van een vrijplaats aan den graaf v. Warwick, toen die zijn vijand werd, sinds hij openlijk toetrad tot 't kamp v. Eduard IV door en sinds zijn bovenaangekondigd huwelijk met diens zuster Margaretha.

Met zelfs voor een Bourg. vorst buitengewonen rijkdom en pracht werd zijn huwelijk met Margaretha van York in Damme voltrokken en in Brugge gevierd, voor welke kleurrijke beschrijving wij verwijzen moeten naar de ook voor onze kennis van de toenmalige hofetiquette en -gebruiken belangrijke verhalen van ooggetuigen (vgl. *Kron. Hist. Gen.* 22ste Jg. (1866) 5e S. II 17 vlg.; *Bull. C.R.V.* 169 s.; vgl. ook *Trésor nat.* IV 33, 34 en vooral bij O. de la Marche).

Ook bij *Despars*, *Chron. v. Vlaenderen* IV 21-35 (uitg. de Jonge, Brugge 1840) en in 't Latijn v. kanunnik de Ram in *C.R. d'hist. V.* (1842 168 s.) Voegen wij er alleen aan toe, ter wille van de misschien weinig bekende bijzonderheid, dat Hugo v.d. Goes als decoratieschilder een ondergeschikte rol speelde onder de van alle zijden, vooral uit Atrecht en Valenciennes, tot de voorbereiding bijeengeroepen schilders, voorbereiding tot de luisterrijke en blijde inkomst van K.d.S. met de Eng. prinses in zijn goede stad v. Brugge (J.M.C.v. Overbeek, *Hugo v.d. Goes* in: *Elsevier*, Juli 1919).

Een dergelijke ontvangst genoot het jonge paar in Gent, waar, naar den schrijver van het *Dagboek*, het heele volk zich ten uiterste verheugd betoonde over dat bezoek. De heer *Fris* (*Hist. de Gand* 141) zal wel gelijk hebben, als hij de prachtige ontvangst toeschrijft aan vrees voor den verschrikkelijken hertog, welke vrees haar hoogtepunt bereikte bij 't bericht van de wilde verwoesting van Luik (20 Oct.). Hieraan was een nieuwe beweging der Luikenaars voorafgegaan, waarvoor zijn creatuur, de bisschop, en diens gouverneur en handlanger d'Humbercourt de wijk naar Tongeren hadden genomen, waar zij door de Luikenaars werden gevangen genomen. De hertog, zulks vernemende, brieschte van woede. Hij was op dat oogenblik met Lod. XI zelf aan het onderhandelen te Péronne, hetgeen, ondanks diens verzekeringen van trouwe uitvoering van de verdragen v. Atrecht en Conflans, steeds weer afstiet op de kwestie van de bondgenooten v. Karel uit Bretagne, die hem in den steek hadden gelaten. In de beschreven stemming schreef de Bourg. hertog de nieuwe Luiksche beweging toe aan de machinatiën van den Fr. koning. Hij, Karel, zou wraak nemen op die verwenschte stad en Lodewijk de wraakneming op diens vrienden doen bijwonen. Tevens werd het verdrag van Péronne gesloten, zoo voordeelig voor den Bourg. als deze maar wenschen kon, ook op het punt van de kwestie van 't beroep op 't Parl. v. Parijs van vonnissen, geveld in Vlaanderen, van lasten op den doorvoer van koopwaren en andere twistpunten van meer dan 30 jaar.

Naar het uiterlijk zeer vriendschappelijk trokken beide vorsten na het verdrag van Péronne gemeenschappelijk op om af te rekenen met de Luikenaars of om daarvan getuige te zijn. Men stelle zich de stemming van dezen voor tegen den verraderlijken koning, die hen zoo dikwijls en kort te voren nog had opgestoot en nu 'Vive Bourgogne' riep! Maar met hun tegenstand was het spoedig gedaan; na de verovering van Luik werden tal van bewoners omgebracht en van de stad zelve werden slechts de kerken en de huizen van de priesters gespaard. In Nov. was Karel terug in Brussel. Tegenover Frankrijk had hij ook daarom zoo sterk gestaan, niet alleen om zijn verbindingen in dat land zelf, maar ook om die met Eduard IV, eigenlijk een bevestiging (14 Febr. 1468) van het op den sterfdag zijns vaders reeds gesloten vriendschapsverbond, uitgebreid door een handelsverdrag (24 Nov. 1467). Hij deed Eduard IV benoemen tot lid van het Gulden Vlies en nam zelf den Kouseband aan. (Vgl. *Comynnes* ed. *Godefroy Lenglet* III, 99). In denzelfden tijd, dus eveneens in Juli 1468, was Karel als graaf van Zeeland gehuldigd te Middelburg met niet veel minder praal dan in den Haag voor Holland, echter niet dan na zware beden te hebben gevorderd, allerlei lasten ten gevolge hebbende en klachten v. Hoorn en moei-

lijkheden met Dordrecht ten spijt. Ook het volgende jaar, na overwinterd te hebben in Brabant en Vlaanderen, bracht hij den zomer door tot de vroeger besproken doeleinden in de beide eerstgenoemde gewesten. En daar, in den Haag, was het ook, dat hij (Sept. 1469) de afgevaardigden uit Friesland ontving. Herhaalde bijeenkomsten met de Friezen, in 1470 te Enkhuizen voortgezet, leidden tot geen resultaat. Hoogstens wilden dezen, om verder maar met rust gelaten te worden, een kleine schatting beloven, maar de machtige hertog eischte volledige erkenning van hem als heer (*Vrije Fries* VI 186 vlg.). Evenmin als onder Filips wilden de Friezen ook thans van onderwerping aan het Bourg. huis weten en reeds begonnen zij zich te verbinden met de Groningers en Oost-Friezen. Deze zou, bij de burgertwisten in genoemd gewest, misschien een gunstige kans gehad hebben, maar hij werd door andere, belangrijker aangelegenheden weldra geheel in beslag genomen. Vooreerst die van den graaf v. Warwick, reeds genoemd om zijn vijandelijkheden jegens Eduard IV, voor wien hij de wijk nam naar Lodewijk XI, die hem ondershands steunde (zie Karels brief aan Yperen, 16 Juni 1470 en andere bewijsstukken zoowel in *Coll. Doc. ined.* I 226 s. als in de daar aangehaalde *Preuves* bij de *Mémoires* v. Commines T. III) Evenwel geweerd uit Calais, schuimde hij de zee af, zeer ten nadeele van den handel van Hollanders en Zeeuwen. Toen nu de Fr. koning op een schrijven van Karel om zijn bescherming aan dezen zeeroover te onthouden, niet inging, stelde hij Hendrik v. Borselen, heer v. Veere, aan het hoofd van een vloot, welker bemanning Warwick ter zee en daarna te land hevig toetakelde. Nu dorst Lodewijk den graaf niet langer beschermen, die er evenwel in slaagde in Engeland te landen en aan het hoofd van een steeds versterkt leger Eduard IV te verdrijven, welke vorst onder allerlei gevaren in Holland hulp kwam zoeken nu tegen zijn uit den Tower gehaalden mededinger Hendrik VI. De houding van Karel tegenover dezen veranderden staat van zaken in Engeland was aanvankelijk niet geheel oprecht, vooral omdat hij te doen zou hebben met de vereenigde macht van Lodewijk XI en Hendrik VI. Doch eindelijk liet Karel zich door Eduard overhalen om hem schepen mee te geven voor zijn onderneming (1471), die met de neerlaag van Warwick afliep. Tot loon voor hun verdiensten verhief de herstelde Eduard den stadhouder van Holland, Lodewijk Heer v. Gruithuizen tot graaf v. Winchester en den heer v. Veere tot zijn Raad en Kamerling (met allerlei handelsvoordeelen ook voor Veere, *Wagenar* IV 118). En zijn verhouding tot Karel zelf bleef zoo goed, dat er alle grond tot twijfel schijnt aan den ernst, waarmee de laatste zijn aanspraken op de erfenis v. koning Hendrik kan hebben bedoeld op grond van de boven reeds bedoelde afstamming zijner moeder v. moederszijde en vervat in een door Gachard (in *Tresor Nat.* II 122 s.) gepubliceerd en bijna weer vergeten stuk. Het herstel v. Eduard bracht Lodewijk XI, die zich van het verdrag v. Péronne had laten ontslaan, weldra tot andere gedachten. Na een oorlog van drie maanden zonder veldslag, kwam weer een verdrag tot stand, dat dat v. Atrecht, Conflans en Péronne bevestigde. Maar nu liet het binnenland Karel geen rust, waar in sommige plaatsen onlusten voorvielen naar aanleiding van de nieuwe accijnzen, die al dat geoorloog medebracht. In Hoorn vooral schijnt er nog al wat rumoer ontstaan te zijn, mag men Velius I 48-49 gelooven, rumoer, dat, snel onderdrukt, een streng placcaat ten gevolge had. Later (einde 1474) zou de vorst

juist met die v. Hoorn, als schutters voor Neuss heel wat meer tevreden zijn om hun wakkerheid (vgl. *Oude Tijd* 1874, 255-256). In 1472 begon de oorlog met Frankrijk opnieuw; Karel beschuldigde Lodewijk het gesloten verdrag niet te hebben bekrachtigd en stelde zich aan 't hoofd van een aanzienlijk leger. Ditmaal begonnen de Franschen ter zee, en wel door allerlei daden van roof jegens de Hollandsche koop vaar ders en visschers. Thanswas het Paulus v. Borselen, natuurlijke zoon v. Hendrik, heer v. Veere, die hun te woordstond en wel zoo goed, dat de Fransche vloot gedwongen was ijlings weer haar havens op te zoeken. Intusschen drong de hertog over de Somme tot Nesle door, welke stad, veroverd, aan de vlammen werd prijsgegeven onder allerlei tooneelen van moord en mishandeling onder de oogen van den wraakzuchtigen Hertog. Daarop was Roye aan de beurt, maar voor Beauvais stiet hij het hoofd. Uit wraak verwoestte de Bourg. in het land v. Caux alles te vuur en te zwaard, legde Longueville in de asch, toen hij voor Dieppe was teruggewezen, legerde zich in het gezicht van Rouaan, maar uit gebrek aan middelen moest hij met een muitziek leger terug. Even bar trad zijn luitenant op aan de grenzen van Champagne als zijn meester in Picardië. Lodewijk XI, die wist van een afspraak van Eduard IV met hertog Karel om Eng. troepen te landen, haastte zich de Bretons tot een verdrag te nopen en nu zag zich ook de Bourg., even uitgeput als zijn vijand, wiens landen hij had verwoest, genoodzaakt een wapenstilstandsverdrag aan te gaan (14 Jan. 1473), dat duren moest tot 1 April 1474. Ook thans viel den hertog geenszins rust ten deel in het binnenland. Evenals in Hoorn leidde ontevredenheid over de accijnzen ook in Zierikzee tot een oproer, dat hij door zijn natuurlijken broeder Anthonie, den grooten bastaard, en Adolf v. Ravenstein broeder van den hertog v. Kleef, liet stillen. Dordrecht daarentegen bereidde, wat het in 1468 verzuimd had, zijn vorst een grootsche ontvangst en bleef ook verder rustig. Na zijn bezoek aan Holland en Zeeland was ditmaal Gelre aan de beurt. In het dit gewest verdeelende, vinnige geschil tusschen hertog Arnold en zijn zoon Adolf had de Bourg. hertog de zijde van den eerste gekozen, den ander tevergeefs tot een bemiddelingsvoorstel zoekende te bewegen. Arnold was uit de gevangenschap van zijn zoon ontslagen, maar toen Adolf, vermoedals Franciskanermonnik, uit Atrecht trachtte te ontsnappen, waar zich toen Karels leger bevond, werd hij aangehouden en te Rijsel gevangengezet. Daarop trachtte de Bourg. hertog de Gelderschen gerust te stellen, maar deze wantrouwen zijn bedoelingen, verklaarden zich opnieuw voor Adolf en gaven een verweerschrift uit, waarin zij o.a. aandrongen op ontslag van Adolf en de zijnen.

De hertog v.B., ditmaal niet toegevend aan zijn toorn, maande de Gelderschen aan om zich met Arnold te verzoenen. Deze grijsaard, intusschen teruggekeerd, zag zich echter lang niet overal erkend; hij stiet op tegenstand, vooral van 't nieuwe verbond v. ridderschap en hoofdsteden der drie henedenkwardieren.

Verstoken van hulpmiddelen van beteekenis, kon Arnold niet veel uitrichten en kreeg bevel van hertog Karel om het krijgsbedrijf stop te zetten. Daar zat meer achter. De sterke aanhang van den thans in Kortrijk gevangen Adolf zocht en vond intusschen een wakker hoofd in graaf Vincent van Meurs. Arnold, ten einde raad, droeg Karel van Bourg. de voogdij van Gelre op; de overeenkomst werd 30 Dec. 1472 te Brugge geteekend.

Deze verpanding nu, onbillijk en onrechtvaardig als zij was, opende, naar het scheen, den Bourg. den weg, vooral toen een beroerte den ouden Arnold (23 Febr. 1473) met den dood had getroffen. Over zijn nieuwe gewesten, Gelre en Zutphen, stelde hertog Karel, terwijl van Meurs naar Keulen uitweek, Willem van Egmond als stadhouder aan.

Alleen Venlo (*Bull. C.R.* II^{mo} S. VII 52 s.) en nog meer Nijmegen hadden verzet van eenige beteekenis aan het Bourg. leger, ten deele ook in Holland gelicht, durven bieden, schrik en schade als 't alom verspreidde (*Publ.... Limb.* VII 38 s.; vgl. ook 508). Nog in 1473 (18 Nov.) gaf Karel last tot het slaan van 'Gouden leeuwen' voor Gelderland, al zijn er tot dusverre geen exemplaren teruggevonden, zoodat terecht de vraag gesteld is, of deze munt wel geslagen is en niet reeds spoedig vervangen door den Bourg. of St. Andries gulden (*Ts. v. Munt- en Penningk.* 1894 2d jg. 38 vlg.) En het genoemde gewest moest den ijzeren hertog behalve geld, ook mannen en materiaal, tuig en schepen leveren (vgl. *G. Maandw.* II 510-511; v. *Wijn op Wagenaar* IV 49). Meester van de Ned. gewesten, aan hem of zijn creaturen onderworpen of onder zijn dreigenden invloed, wilde hij nu zoowel jegens den Franschen Koning als jegens den Duitschen Keizer vrijer zijn.

Vrij? Machtig zelfs! Wat geschied was moest slechts de baan openen, waarop de droomen van Bourg. tot vervulling moesten worden gebracht, de Bourg. droomen, door hem tot het uiterste voortgezet, de gelijkwaardige n.l. te worden tusschen beide genoemde vorsten, als gekroond koning aan het hoofd van een machtigen staat, ter onderlinge verbinding zijner Bourg. staten en de 'pays de par deça' niet alleen, maar tot verdere uitbreiding nog, tot ze paalden aan de Midd. Zee! Lod. XI, vernederd te Péronue, herhaaldelijk ook daarna te woord gestaan, scheen hem geen hinderpaal van beteekenis op dien weg. En de keizer? Het Rijk? Verbindingen, ook van zijn vader, waarop wij hier niet kunnen ingaan, waren al vroeger met Duitsche vorsten aangeknoopt. En de vooruitzichten ten aanzien v. Frederik III schenen ook niet ongunstig. Want niet alleen had deze zich niet beklaagd over Karels aanmatiging in Gelre, maar hij had hem zelfs gelukgewenscht met zijn succes en hem de officieele investituur met het pas verworven gewest aangeboden (Juli 1473). Het was geen wonder. Karels schoone dochter, de rijke Bourg. erfgename, was in 't spel. Niet voor het eerst trouwens. Zoo was zij een jaar te voren verloofd met Nicolaas van Lotharingen. Dit wenschte de keizer in een andere richting te sturen.

De zaak, waarop het nu aan ging komen, was verband te brengen tusschen zijn wensch naar 't huwelijk van zijn zoon Maximiliaan met Karels eenige dochter en de plannen van haar vader, die gingen in de richting van de koninklijke waardigheid en wel over het nieuw te stichten, aanzienlijk vergroot koninkrijk Bourgondië. Want vergrooting, afronding naar alle kanten was Karels eene wensch, de koningskroon de andere. Tot 't eerste doel waren al stappen gedaan: de eerste door 't verbond, een paar maanden vóór zijns vaders dood in den Haag gesloten met de vorsten van de Rijnrovers, den koning v. Engeland en den hertog v. Bretagne; de tweede was van 1469, toen aartshertog Sigismund hem tegen een som v. 100000 gulden het graafschap Pfirt (Ferrette), de streken Breisgau, Sundgan, den Elzas en de 4 Zwarte-Woudsteden verpandde, hetgeen dus een uitbreiding van zijn gebied Franche-Comté beteekende langs den Boven Rijn en waarover hij Peter Hagenbach als

stadhouder aanstelde, er weldra gehaat om zijn overmoed. In hetzelfde jaar had hij, wederom in den Haag, onder tal v. andere gezanten, die van den Boheemschen koning, den bekenden Podiebrad, ontvangen, die hem, door middel van 100000 Rijnsche guldens, zijn steun moest geven en invloed aanwenden op de 6 andere keurvorsten ten einde hem, Karel, tot Roomsch Koning te benoemen. Daarop was gevolgd het treden van de hertogen van Savoye en van Milaan in zijn 'clientèle' en scheen de afstand te zullen volgen door koning René van het graafschap Provence. De laatste schrede in de beoogde richting was dan de aanwinst v. Gelre geweest in 1473. Nu zou hij Frederik III ergens ontmoeten - en op 's hertogen aandringen was Trier aangewezen - om het nieuwe koninkrijk te doen erkennen in ruil voor het huwelijk van Maria met Maximiliaan. Het bekende woord van Karel, dat hij monnik zou worden den dag, waarop zijn dochter zou huwen, moge twijfel doen opkomen aan den ernst van dat deel der plannen, de toebereidselen tot de bijeenkomst te Trier waren er zijnerzijds niet minder grootsch om.

Voor wat daarmee in verband staat, verwijzen wij 't best naar de bekende beschrijvingen, waarvan die van tijdgenooten of ooggetuigen 't aantrekkelijkst zijn als eene van twee dienaren van den markgraaf v. Brandenburg (*Anz. f.K.d.D.V.* 1864, 201 flg.; 233 flgg.) en *N. Mitth. aus dem Geb. histor. antiquar. Forschungen* Bd. II 78. Men weet, wat gebeurd is. Of 't de oogverblindende glans van 't Bourg. gevolg is geweest, dan wel 't plotseling opgekomen wantrouwen van den altijd weifelenden Frederik III, al dan niet onder invloed van de Fransche intriges, een feit is het, dat in den nacht voorafgaande aan den kroningsdag, de keizer, met de zijnen, uit Trier bleek vertrokken, heengegaan met stille trom (25 Nov. 1473). Ook van een ander dan van den dadelijk opstuivenden Karel zou woede over een dergelijke teleurstelling begrijpelijk geweest zijn, van Karel zeker, die zich nog wel in onderscheid van zijn vader, vernederd had tot leenhulde aan den Keizer voor zijn Duitsche leenen (4 Nov. 1473). Doch, om die nu onmiddellijk op zijn beleediger te wreken, scheen hem niet geraden. Immers bereikten hem in een korte spanne tijds nieuwe jobstijdingen. De Zwitsers verbonden zich namelijk onderling en met den hun tot dusverre vijandigen aartshertog Sigismund (Maart 1474), die Pfirt v. Karel won inlossen en geen van alle gesteld waren op de nabijheid van den nieuwen buurman, wiens hegeerlijkheid hen begon te verontrusten. En vóórdat 2 maanden verlopen waren, opnieuw opschudding, nu in den Elzas, gericht tegen den genoemden Bourg. stadhouder (over wien vooral: *N e r l i n g e r , Pierre de Hagenbach et la domination bourguignonne en Alsace 1469-1474*, Nancy 1890), die zich, na een kortstondig, te voren uitgemaakt, proces ter dood veroordeeld zag. Hoevele gevaren er ook van die kanten dreigden, in verband ook met de verdachte houding van den Fr. koning, die hoopvol op de loer lag, de hertog stortte zich eerst in nieuwe avonturen. De keurvorst-aartsbisschop v. Keulen lag overhoop met zijn kapittel en zijn in verzet gekomen onderdanen; Karel, die zijn suprematie vooral aan den Rijn wilde vestigen, koos partij en wel voor den eerstgenoemde, die bovendien niet de candidaat was van den keizer en van tal v. Duitsche vorsten en wien hij ook de stad Neuss zou teruggeven. Maar het beleg van die Rijnstad was even vruchteloos als langdurig (Juli 1474 - Juni 75), terwijl de keizer zijn troepen daar tegen over op den Rijn ging samentrekken. En al was in dit

laatste gebeuren weer zoo iets te bespeuren van de opleving van de nationale gedachte in Duitschland, gelet op de geestdrift, waarmee op 's Keizers oproep geantwoord werd van de Zwitsersche bergen tot de vlakten van Oost-Friesland (zie, behalve R a u s c h 115-125 o.m. ook C h m e l , *Mon. habsb.* 122 en W ü l e k e r , *Urkunden* 23), toch zal ook hierin Lod. XI weer de hand gehad hebben, die ook de Zwitsers en de Bovenrijnsche staten gewonnen had, evenals den hertog v. Lotharingen.

Deze laatste zou (D. C a l m e t , *Hist. de Lorraine* V 315-317 en vgl. ook 't gelijknamige werk v. D i g o t), in vertrouwen op de Fransche hulp, den Bourg. 10 Mei 1475 den oorlog verklarende, hetgeen de eerstgenoemde bondgenooten reeds 25 Oct. 1474 gedaan hadden (*Abschiede* II 515) een inval doen in Luxemburg. Het geduchtst waren reeds de Zwitsers gebleken, die, Franche-Comté binnenvallend, bij Héricourt de feodale militie der beide Bourgondiës een nederlaag hadden toegebracht (1474). En daar bleef het niet bij. Terwijl bij en vóór Neuss hevig werd gevochten, overal in Duitschland onrust voor Karels wapenen was, zelfs Hamburg en Lubeck zich op een beleg voorbereidden, kwamen Zwitsers en Duitschers opnieuw in beweging, tot groote voldoening v. Lod. XI. Voor dezen dreigde echter 't volgend jaar een nieuw gevaar en wel in den vorm van een herhaalde landing van den ervvijand van over het Kanaal, die de oude Engelsche aanspraken op Guyenne nog inhield, maar, ondanks 't verdrag v. 25 Juli 1474 (R i j m e r , *Foedera* (1710) XI 804) feitelijk tevergeefs een beroep deed op zijn zwager, toen nog in Duitschland bezig gehouden, hoewel de keizer reeds bewijzen van vredelievendheid was begonnen te geven. De list van Lodewijk won het; hij kocht den terugtocht van Eduard IV en hernieuwde met den hertog v. Bourg. de vroegere verdragen voor den tijd van 9 jaar (13 Sept. 1475) Lodewijk wist wel, wat hij deed, zonder z'n plannen ook maar een oogenblik te verzaken. Diegene, die toch zijn tegenstander bleef, zou, zuidwaarts gelokt, toch wel in den val loopen. Als hij maar toezag, en, voorzoover of waar noodig, ingreep!

Zoo ging het ook. Zijn strijdkrachten, na den aftocht van Neuss en den vrede met den keizer (29 Mei 1475) vrijgekregen hebbende, wierp de Bourg. die nu op Lotharingen, dat daartegen niet opgewassen bleek. Hertog René week naar Frankrijk; in zijn plaats liet Karel zich door de namens hem bijeengeroepen landelijke standen tot hertog proclameeren.

Overmoedig door zijn succes besloot de overwinnaar met de Zwitsers af te rekenen, wier voortgezette plundertochten op Bourg. gebied moesten worden gewroken. Zouden die 'boeren' de macht van hem trotseeren, dien velen in Duitschland reeds zagen als den opvolger zelfs van den keizer, den armzaligen Frederik, wien, als hij dergelijke aspiraties koesterde, in dat land geen geslacht zou kunnen weerstaan, zelfs de Podiebrads niet in Bohemen (over wie trouwens reeds boven) of de Hunyads in Hongarije? Welnu, die boeren waren voor de overmacht v. Bourg. niet zonder zorg, en, bereid den storm uit den weg te gaan, vroegen zij om vrede, gesteund zelfs door Lod XI. Maar anderzijds waren die vrijheidlievende mannen ook niet geneigd om het vroeger afgeworpen Habsburgsche juk te vervangen door een ongetwijfeld harder Bourgondisch. Karel maakte hun een besluit gemakkelijk. Een inval, dien zij gedaan hadden in gebied, toebehoorende aan zijn Savooische bondgenooten, strekte hem tot voorwendsel om den Jura over te trekken.

Dat was de oorlog. Hun opgedrongen, vreesden de moedige bergbewoners dien ook niet, in naam hunner vrijheid. Bij Granson bewezen zij het; smadelijk werd het Bourg. leger uiteengedreven (Febr. 1476). Nieuwe lasten op de onderdanen, nieuwe troepen in het veld om de wraak van den geweldadigen hertog te dienen. Met hen sloeg hij het beleg voor Murten, doch hier werd hij aangetast door de Zwitsers, bij wie zich René van Lotharingen had gevoegd, belast met het opperbevel, dat echter feitelijk bij den roemrijken Waldmann berustte (over wien o.a. *Bull. Comm. Roy.* 1e S. VI 79 ss.). De slag bij Murten werd een nog bloediger nederlaag. Groote buit viel den overwinnaars in handen. Maar tegen den overwonnene verhief zich gemor van zijn reeds zoo duchtig aangesproken onderdanen. Verzet op meerdere punten, als versche contingenten, nieuwe subsidies geëischt worden. Bondgenooten als Galeazzo Maria Sforza bereiden hun overgang van Karel tot Lodewijk voor en evenmin is het verre Napels te vertrouwen.

De trotsche Karel was der wanhoop nabij. En zijn tegenstanders zaten niet still! Nancy, Lotharingen ging verloren. Verbroken waren de verbindingen van de Nederlanden met Bourgondië, Dit laatste scheen thans bedreigd.

Met inzet van zijn laatste krachten bracht de hertog dwingend en dreigend (vgl. zijn brief v. 13 Juli 1476 aan den heer v. Ravenstein sinds 22 Aug. 1475 zijn luit. gen. in de Nederl. en aan den kanselier v. Bourg. in *Bull. Comm. Roy* 2me S. VII 59-63) bijeen, wat hij bijeen kon schrapen. Om Nancy ging het, opnieuw in handen van hertog René gevallen.

Daarom had hertog Karel, zijn vrijwillige opsluiting in een kasteel v. Franche-Comté verbrekende, zich midden in den winter opgemaakt naar de hoofdstad v. Lotharingen. Door hem belegerd, zag zij haar wettigen vorst, René, met 20000 man tot ontzet opdagen. Het kwam tot een slag, waarin Italiaansch verraad tegenover Bourg. dapperheid een rol speelde; de wederzijdsche krijgsmachten waren reeds te ongelijk in grootte en van toestand; de 5de Januari 1477 werd voor Karel de dag des noodlots, door hem niet overleefd. Akelig verminkt werd zijn lijk een paar dagen later gevonden, naakt en uitgeschud, bevroren in een moeras, met moeite herkend.

Dit was geworden van Karels devies: 'Je l'ai em (entre)pris; bien en advienne'. En zijn ware overwinnaar? Zij, die den genadeslag hadden toegebracht, zij waren als 't ware de pionnen op 't schaakbord van den werkelijken overwinnaar, van Lodewijk XI. Hij, dien Granson en Murten het luidst hadden doen juichen, was degene, die, schier onafgebroken, het hardst gewerkt had om den ondergang van zijn mededinger zoo volledig en zoo verschrikkelijk mogelijk te maken. Hij had ook de hand gehad in volksbewegingen, die overal in Lotharingen en elders op verschillende plaatsen tegen den Bourg. heerscher waren uitgebarsten, die de Zwitsers had aangezet het genoemde land binnen te vallen. De rest - de verovering en de overwinning v. René volgde, in de gegeven omstandigheden, tot het goud waarmee een Compr. Basso zich had laten omkopen, van zelf en als 't ware automatisch. Alles had hij helpen voorbereiden en meegemaakt op een afstand, doende wat mogelijk was ter bereiking van het een heel leven lang vurig begeerde succes: de neerwerping van zijn doodelijk gehaten tegenstander, voornaamste doelwit van de buitenlandsche staatkunde van den koning van het Frankrijk uit dien tijd: de fijne list, 't onuitputtelijk geduld van de

Fransche 'spin' had het daarbij gewonnen van het onstuimige ongeduld van den wilden, brieschenden 'leeuw' v. Bourgondië! Lodewijk XI, den laatsten slag toegebracht hebbende door Zwitsers en Lotharingers, zegevierde, maar ginds zat een jonge wees in tranen en kammernis. En de onderdanen? Zij mochten haar bezorgdheid deelen, op verzoek van weduwe en wees beiden gebeden opzenden tot heil van de ziel des afgestorvenen - zij weenden niet. Bijgezet in de kerk van St. George te Nancy waar René hem een praalgraf oprichtte, is op last v. Karels gelijknamigen achterkleinzoon, den keizer, 't gebeente van den hertog naar Luxemburg gebracht, vandaar naar Brugge (1550), waar het plaats vond onder een eenvoudige tombe voor 't groote altaar van O.L.V., ter rechterzijde van de grafstede van zijn dochter, vrouwe Maria. En koning Filips II heeft ter nagedachtenis aan hertog Karel een graf van verguld koper doen oprichten, begonnen in 1558 door den Antwerpschen beeldhouwer Jacques Jongelinck, naar de teekeningen van Mare Gheeraerds. Zie over dit een en ander, behalve *la Flandre* 1884, 31, de artikelen v. Juste e.a. in de *Bull. de la Comm. Roy.* in de *Bull. de Roy. Brux.* en van J.v.d. Ghéyn, *Contrib. à l'iconographie de Charles le Téméraire* in *Annales de l'Acad. d'archéol. de Belgique* 1904 en 1907 en vergl. voor deze en de overige, gebruikte artikelen het *Repertorium v. Petit* (vooral bl. 36 vlg.).

Portretten door Hugo van der Goes? Mus. Brussel. Rog. van der Weyden, Mus. Berlijn. Rog. van der Weyden? hij den heer R. Jackson, Londen. Door H. Memlinck? als koning Balthasar op een Aanbidding in de Aelt. Pinacothek München. H. Memlinck als een der koningen op een Aanbidding, Mus. Madrid. Door? op een glas in de St. Romboutskerk te Mechelen. Door? Seminarie te Brugge. Door? stadhuis te Haarlem.

Prenten door B. Picart, C. Visscher, W. Unger, J. Punt, S. de Passe, P. de Jode, A. Matham, H. Spilman.

Op het beeldhouwwerk door Lieven van Bueyghem 1485 naar een tekening van Fr. van den Pitte in de kerk van O.L. Vr. te Bron (dep. Eure en Loir). Op zijn grafmonument door Jacq. Jongelinck 1495-1581 in de kerk van O.L. Vr. te Brugge.

Volledige opgave bij Moes, *Iconographia Batava*. Men raadplege ook hetgeen in het Rijksprentenkabinet betreffende Karel den Stoute op kaart is gebracht.

Zie: afgezien van het reeds aangehaalde, behalve ook de oude *kronieken v. Vlaanderen en Brabant, Holland en Zeeland*, de oude werken en mémoires van Monstrelet, Chastellain, de la Marche, Comynes (ook 'de Preuves'), Molinet, Pontus Heuterus, de bekende algemeene werken v. Wagenaar (met v. Wijns *Aanm. en Bijv.*) Nijhof, Blok en Pirenne, Gachard's *Collect. de Doc. inéd.* en zijn *Anal. Belg., Rymeri Foedera*, het materiaal in lexicogr. en Limburg Brouwer's en andere *oorkonden* en *charterboeken*, tal van *plaatselijke geschiedenissen*, vooral in de Z. Ned., met name v. Brussel, Antwerpen etc., geheel verouderde werken of studiën als v. Theod. Zermel, *Cur. Caroli Temerarii consilia Ludovico XI obstante non successerint* (Diss. Berlin 1856); W. Habington, *The historie of Edward the Fourth, King of England* (London 1640); Aen. Silvius, *Hist. rerum Frid. III Imp.* (Argent. 1685), in 't Duitsch vertaald door Th. Ilgen (Leipzig 1899); Jaeger, *Gesch. Carls des Kühnen* (Nur. 1797).

Verder: Huguenin, *Hist. de la guerre de Lorraine et du siège de Nancy* (Metz. 1837); Duclos, *Hist. de Louis XI* (Amst. 1746); dom. U. Plancher, *Hist. de Bourg.* (Dijon 1748); *Dagboek der Gentsche Collatie* ed. G.B. Schayes, (Gent-Rotterdam 1842); E.v. Rodt, *Die Feldzüge Karls des Kühnen* (Schaffhausen 1843); P.F.X. de Ram, *Doc. rel. aux troubles des pays de Liège sous les princes évêques Louis de Bourbon et Jean de Horne 1455-1505* (Brux. 1845); J. Jacobs, *Louis XI et Charles le Téméraire* (Louvain 1854); Thomas Basin, *Hist. de Charles VII et Louis XI* (*Soc. de l'Hist. de Paris* 1855); Fred. de Gingins la Sarra, *Dépêches des Ambassadeurs Milanais* (Paris-Genève 1858); dez., *Epis. des guerres de Bourg.* (in: *Mém. et Doct. p.p. la Soc. d'Hist. Romande VIII* 154); J. Chomel, *Reg. Chron. dipl. Friderici III* (Wien 1859); Henrard, *Appréciation sur le règne de Charles le Téméraire*; Guillaume, *Hist. des bandes d'ordonnance des Pays-Bas* (Brux. 1873); P. Frédéricq, *Essai sur le rôle politique et social des Ducs de Bourgogne* (Gand 1875); K. Dändliker, *Ursachen und Vorspiele der Burgunder Kriege* (Zürich 1876) dez., *Gesch. der Schweiz* (Zürich 1885-87); K. Rausch die Burg. *Heirath Maximilians I* (Wien 1880); J. Vaesen, *Louis XI Lettres...* publ. par J. Vaesen et E. Charavay in: *Soc. de l'hist. de France* 215 (Paris 1883); H. Sée, *Louis XI et les Villes* (Paris 1891); G. du Fresne de Beaucourt, *Hist. de Charles VII T. VI* (Paris 1891); J.H. Ramsay, *Lancaster and York* (Oxford 1892); A.E. Rott, *Hist. de la représentation diplomatique de la France auprès des cantons Suisses, de leurs alliés et de leurs confédérés* (Berne, Paris I. 1430-1559); A. Walther, *Die Burg. Zentralbehörden unter Max I und Karl V* (Leipzig 1909); P.J. Blok, *Gesch. eener Holl. stad onder de Bourg. Oost. heerschappij* ('s Grav. 1912); dez., *Gesch. Allas v. Nederl. De Bourg. Tijd* 1ste dl. ('s Grav. 1915) met de mede reeds aangeduide en daarin geciteerde waterschapsstudiën v. Hollestelle, Hingman, Ramaer en Beekman; B. de Mandrot, *Dépêches des ambassadeurs milanais en France sous Louis XI et François Sforza* (Paris 1916); J. Huizinga, *Herfsttij der middeleeuwen* (Haarl. 1919) reg. Vooral, behalve Barante, *Hist. des Ducs de Bourg.*, J. Foster Kirk, *Hist. of Charles the Bold Duke of Burgundy* (London 1863-68); E. Toutey, *Charles le Téméraire et la Ligue de Constance* (Paris 1902).

Kooperberg

[Karel V]

KAREL V, oudste zoon van Philips den Schoone en Johanna van Arragon 24 Febr. 1500 te Gent geb., 21 Sept. 1558 gest. te Yuste. Na den dood van Philips den Schoone (25 Sept. 1506), die kort te voren in de plaats van zijne vrouw het bestuur over Castilië in handen had genomen, nam in de Nederlandsche gewesten Karels grootvader Maximiliaan I het regentschap en de voogdij op zich (16 Nov. 1506), terwijl in Castilië tijdens de afwezigheid van Karel's grootvader Ferdinand van Arragon kardinaal Ximenes de Cisneros als regent optrad, die ook na de terugkeer van Ferdinand de regeering voerde. Maximiliaan liet het bestuur over de Nederlandsche gewesten en de zorg over de opvoeding van Karel over aan zijn dochter Margaretha van Savoye, die haar neef tot leermeesters gaf Luis Vacca en den geleerden theoloog Adriaan Florisz. van Utrecht. Daar de politiek van Margaretha geheel en al gericht was op de bevordering der dynastieke

belangen van 't huis Habsburg en geen rekening hield met de economische belangen dezer gewesten, zoodat ten gevolge van oorlogen met Frankrijk, Gelre (1507) en de Hanzesteden (1510-12) handel en nijverheid achteruit gingen, ontstond er een sterke oppositie, welke, geleid door Willem van Croy, heer van Chièvres, er in slaagde Maximiliaan I over te halen Karel voor mondig te verklaren.

Den 5den Jan. 1515 werd Karel als heer der Nederlandsche gewesten gehuldigd. Het bestuur kwam te berusten bij den heer van Chièvres, al bleef ook Margaretha de landvoogdij uitoefenen. Een geheel andere buitenlandsche politiek werd nu gevolgd. Met Frankrijk kwam er een of- en defensief verbond tot stand (1515) en met Engeland werd het handelstractaat van 1506 hernieuwd (1516). Aan den financieelen toestand werd meer zorg besteed. De druk der belastingen werd voor de economisch zwakkeren verlicht, terwijl steden, welke in financieele moeilijkheden verkeerden, geholpen werden. Ten gevolge van den toestand van vrede begonnen handel en nijverheid zich weer te ontwikkelen.

Na den dood van zijn grootvader Ferdinand van Arragon (23 Jan. 1516) liet Karel zich in Brussel tot Koning van Spanje uitroepen (5 April 1516) en zond hij Adriaan Florisz. van Utrecht naar Spanje om daar de huldiging der standen in ontvangst te nemen. Wanneer deze er evenwel op staan, dat Karel zelf zal overkomen en weigeren beden toe te staan, zoolang aan dezen eisch niet is voldaan, vertrekt Karel in het najaar van 1517 naar Spanje en houdt den 18en Nov. 1517 zijn intocht in Valladolid. Na eerst geweigerd te hebben persoonlijk voor de Cortes te verschijnen, moet hij ten slotte zwichten en legt hij 5 Febr. 1518 den eed af. Ook hier kreeg de heer van Chièvres het bestuur in handen tot groote ontevredenheid der Spanjaarden. Ondertusschen had Chièvres zijn politiek gewijzigd. Meer en meer was hij er op uit de dynastieke belangen van zijn vorst te dienen en deed hij daarom alle moeite Karel den keizerskroon van 't Duitsche Rijk te bezorgen. Door de medewerking van den Zwabischen Bond en den financieelen steun der Fuggers gelukte het Margaretha van Savoye Karel na den dood van Maximiliaan I gekozen te krijgen tot keizer (28 Juni 1519). Voor de erflanden heeft deze verkiezing belangrijke gevolgen gehad. De leeningen, welke Karel gesloten had met de Fuggers, moesten gedekt worden door de inkomsten, die uit Spanje verkregen werden. Niet onmogelijk is het dan ook, dat dit medegewerkt heeft aan het doen uitbreken van den opstand der Communero's in Castilië, welke, in 1519 onder leiding van Juan de Padilla begonnen, eerst in 1521 door Velasco en Enriquez is onderdrukt. Te zelfder tijd kwam Valencia tot een opstand, die ook eerst in 1521 is bedwongen. 't Gevolg was, dat de voorrechten en privileges van den derden stand werden ingetrokken. Daar vele Morisco 's en Marrano's aan den opstand hadden deelgenomen, gaf dit aan de inquisitie een welkome aanleiding tot vervolging, waardoor de welvaart van Spanje belangrijke schade leed. Ook voor de Nederlandsche gewesten heeft de verkiezing van Karel tot Duitsch keizer groote beteekenis. Op de belangen van deze landen werd voortaan niet meer zoo veel gelet. De regeering ken de er alleen de waarde aan toe van een vooruitgeschoven post, die haar in staat stelde Frankrijk te dwingen zijn noordgrens te verdedigen. 't Bestuur liet Karel over aan zijn dienaren. Bij 't edict van Barcelona (1519) werd bepaald, dat Margaretha van Savoye er 't gezag

zou uitoefenen, terwijl zij in belangrijke zaken 't advies moest inwinnen van den Conseil Privé, waarvan Jean de Carondelet, aartsbisschop van Palermo, president was.

Hoewel de opstanden toen nog niet gedempt waren, verliet Karel in 1520 het land ten einde zich in Aken te laten kronen (23 Oct. 1520), waarop hij den 1en Nov. den rijksdag bijeenriep, welke den 28en Jan. 1521 te Worms bijeenkwam. Belangrijke besluiten zijn hier genomen. Mede om den paus naar zijne zijde over te halen, koos Karel partij tegen Luther en was de rijksban als 't ware de prijs voor het geheim verdrag tusschen Karel en Leo X gesloten, waarbij Parma, Piacenza en Ferrara aan den Kerkelijken Staat werden teruggegeven (8 Mei 1521). Bovendien ging men over tot herstel van 't Reichskammergericht en de instelling van een Reichsregiment, dat tijdens de afwezigheid van den keizer met 't bestuur van 't Duitsche Rijk belast zou worden, maar dat voor 't nemen van besluiten diens goedkeuring noodig had. De zetel van dit regeeringscollege werd Neurenberg. Ten slotte kwam er een regeling tot stand tusschen Karel en zijn broer Ferdinand betreffende de verdeeling van de nalatenschap. Bij het verdrag van Worms (28 April 1521) werd overeengekomen, dat Ferdinand zou krijgen de Neder-Oostenrijksche hertogdommen en Karel de rest. Toen evenwel bleek, dat een scheiding van de Neder Oost. en de Opper Oost. hertogdommen in economisch opzicht onmogelijk was, kwam op voorstel van Ferdinand bij 't verdrag van Brussel een nieuwe verdeeling tot stand (7 Febr. 1522), waarbij Ferdinand alle Oost. landen en Karel de Spaansche en Bourgondische landen kreeg. Hiermede was de splitsing van 't Habsb. huis in een Oostenrijkschen en een Spaanschen tak een feit geworden.

Ondertusschen was de oorlog tusschen Frans I van Frankrijk en Karel V uitgebroken. Verschillende omstandigheden hadden hiertoe medegewerkt. Door 't aanvaarden van de regeering over de Spaansche landen moest Karel met 't oog op de korenvoorziening van zijn gebied het bezit van Napels en Sicilië verdedigen tegen Frankrijk, terwijl hij als erfgenaam der Bourgondische vorsten naar 't herwinnen van Bourgondië streefde. Aanleiding was de inval, welke Robert de la Marck, hertog van Bouillon, in Luxemburg ondernam (Maart 1521) en de verovering van Spaansch Navarre door Hendrik van Navarre met hulp van een Fransch legerkorps (Mei 1521). Voor de Nederlandsche gewesten was deze oorlog, waarin Frankrijk gesteund werd door Gelre, uitermate nadeelig. De haringvisscherij stond stil en dientengevolge de handel op de Oostzeehavens. De industrie ondervond van dezen stilstand den terugslag. Tegen de Gelderschen streed men in den beginne niet gelukkig, in 1523 werden Rijnland en den Haag door hen gebrandschat, terwijl zij eerst in dat jaar verdreven werden uit Friesland, waar zij zich sedert 1514, toen zij door Janko Douwama te hulp waren geroepen tegen George van Saksen, gehandhaafd hadden. Door de verdrijving van de Gelderschen kwam nu Friesland, dat in 1515 door George van Saksen aan Karel V verkocht was onder 't gezag des keizers (1524). Voor 't overige is er hoofdzakelijk gestreden op 't Italiaansche front. Hier stond Lautrec aan 't hoofd van de Fransche troepen. Deze kon niet verhinderen, dat Milaan bezet werd door de keizerlijke troepen (19 Nov. 1521) en dat na de nederlaag van een Zwitsersch hulpcorps bij Villa de Bicocca (27 April 1522) ook Genua in handen kwam van Karel V (30 Mei 1522). In 1525 keerde

de kans. Bonnivet heroverde Milaan op den keizer. Belangrijke steun kreeg Karel V nu door zijn bondgenootschap met Hendrik VIII van Engeland (Maart 1523), met den paus en Venetië (29 Juli 1523), welke bevreesd waren geworden voor de machtsontwikkeling van de Franschen in Noord Italië, maar vooral door den afval van Karel van Bourbon, comnétable van Frankrijk, die naar den keizer overliep (1523).

In 1524 heeft 't offensief van den keizer plaats. Aan 't Spaansche front werd Fuenterrabia bezet (24 Maart 1524), terwijl op het Italiaansche front de Franschen verslagen werden bij Biagrasso (30 April 1524) en de keizerlijken onder aanvoering van Bourbon en Pescara Provence binnenvielen (Juli 1524). De Franschen herstelden zich echter. De keizerlijken moesten Provence ontruimen, waarop de Fransche troepen de Povlakte binnenvielen en 't beleg sloegen voor Pavia (28 Oct. 1524).

Venetië, de paus en Engeland keeren zich nu van den keizer af. 't Gelukt Karel een leger op de been te brengen, waarmede hij 't Fransche leger een verpletterende nederlaag bij Pavia toebrengt (24 Febr. 1525) en waarbij Frans I hem in handen valt. In de Nederlandsche gewesten was ondertusschen de toestand zeer slecht geworden. Werden eensdeels de lasten, welke op de bevolking drukten, verzwaard door de hooge beden, anderdeels nam de ellende toe door de stijging der prijzen van levensmiddelen. Oproeren in verschillende steden waren hier 't gevolg van. Een uitkomst was het dan ook, toen den 14en Jan. 1526 de vrede te Madrid gesloten werd, waarbij Frans I Bourgondië afstond en afzag van alle aanspraken op de Italiaansche landen. Daar 't in dezen oorlog gebleken was, dat Frankrijk alleen niet tegen de Habsburgsche monarchie opgewassen was, zocht Frans I, zoodra hij in zijn land teruggekeerd was, naar bondgenooten ten einde met succes den oorlog tegen Karel te hervatten. 't Gelukt hem de Italiaansche staten Milaan, Venetië, Florence en de Kerk. Staat te bewegen een verbond met Frankrijk te sluiten (Heilige Liga van Cognac 22 Mei 1526). De strijd is voornamelijk op 't Italiaansche front gevoerd. In 1527 viel Karel van Bourbon met een leger Midden Italië binnen, nam en plunderde Rome (Sacco di Roma 6 Mei 1527), waarop de paus vrede sloot (26 Nov. 1527). Ondertusschen waren de Franschen onder Lautrec Noord Italië binnengerukt, verdreven de keizerl. troepen en rukten daarna naar Zuid Italië op. Nadat de Spaansche vloot bij Amalfi door Doria verslagen was (26 April 1528), sloeg Lautrec het beleg om Napels. Wanneer echter Doria naar den keizer overloopt, moeten de Franschen het beleg opbreken en terugtrekken. Bij Arusa moeten zij capituleeren (30 Aug. 1528). De keizerl. zijn hierdoor weer meester van den toestand en doen dan zelfs een inval in Provence, welke echter mislukt. Op 't noordelijk front werd de strijd vooral gevoerd door de Gelderschen, die zich meester hadden gemaakt van 't Neder- en Oversticht en zelfs een inval deden in Holland, waarbij den Haag geplunderd werd. De draperie, die in deze plaats reeds eenige beteekenis had gekregen, is er van dezen slag niet opgekomen. Van twee kanten liet de landvoogdes nu Gelre aanvallen. Uit 't noorden rukte George Schenck op, die 't Oversticht bezette, terwijl uit 't westen de graaf van Buren oprukte, die 't Nedersticht veroverde, waarna door beiden Gelre zelf bedreigd werd. Den 3en Oct. 1528 sloot Karel van Gelre vrede te Gorinchem, waarbij hij 't Neder- en

Oversticht aan Karel V afstaat en belooft zijn landen aan dezen na te laten, indien hij kinderloos kwam te overlijden. Daar echter de Franschen en de met hen verbonden Engelschen de Nederlandsche kust blokkeerden, stonden handel en visscherij stil, waarvan stilstand van industrie en gebrek aan levensmiddelen het gevolg waren. Waar de toestand zoo slecht was, moest het de bevolking moeilijk vallen de zware belastingen op te brengen, welke de regeering eischte. De Hollandsche steden trachtten van den geldnood van de regeering gebruik te maken om een edict te krijgen, waarbij de nering op 't platteland verboden zou worden, hetgeen hun evenwel niet gelukte.

In 't Duitsche Rijk was de toestand tijdens de afwezigheid van Karel V (1521-1530) eveneens slechter geworden. De groote ommekeer op economisch gebied, welke een gevolg was van de ontdekking van Amerika en 't vinden van den zeeweg naar Indië, had in 't Duitsche Rijk haar werking laten voelen. De tegenstelling tusschen rijk en arm was verscherpt, terwijl de lagere volksklasse in 't bijzonder de boerenstand door de daling van de waarde van 't geld in moeilijke omstandigheden geraakte. Hierbij kwam de noodzakelijkheid om belastingen te heffen ten einde 't rijk te kunnen verdedigen tegen de Turken en de orde in 't land te handhaven. Op den rijksdag van Neurenberg in 1522 werd besloten een belasting te heffen van 4% bij in- en uitvoer van koopmansgoederen, terwijl bepaald werd, dat de rijkssteden in de belasting, welke geheven zou worden voor den oorlog tegen de Turken, moesten bijdragen, hoewel zij geen stem hadden gehad in de vaststelling ervan. De steden, gesteund door de groote kooplieden, wier bedrijf in gevaar was gebracht door de bepaling, dat 't handelskapitaal niet grooter mocht zijn dan 50000 kronen, besloten zich tegen de beslissing van den rijksdag te verzetten. Op de vergadering der steden te Spiers (Maart 1523) werd besloten in beroep te gaan bij den keizer, die na beloften van financieelen steun de steden in 't gelijk stelde. Behalve de steden kwamen ook de edelen in verzet, die, verarmd door den gewijzigden economischen toestand, niet in staat waren de lasten te dragen, welke het bestuur hun oplegde. In 1522 kwamen zij onder leiding van Frans von Sickingen in verzet. Door 't gemeenschappelijk optreden van den landgraaf van Hessen en de keurvorsten van de Paltz en Trier werd de tegenstand van de edelen gebroken (1523). Door deze gebeurtenissen had het gezag van het Reichsregiment veel geleden. 't Was niet in staat geweest zijn maatregelen te doen goedkeuren of de binnenlandsche orde te handhaven. Na Jan. 1524, wanneer zijn zetel verplaatst wordt van Neurenberg naar Esslingen, heeft het geen beteekenis meer als centraal regeeringsorgaan, maar heeft het 't aanzijn gekregen van Oostenrijksch regeeringscollege. In 't zelfde jaar breekt in Zuid-Duitschland de boerenopstand uit. Ook hier is de slechte toestand op economisch gebied de oorzaak van 't verzet, dat allang verwacht was. In Stühlingen uitgebroken, breidde de beweging zich uit over geheel Zuid Duitschland, Tirol en Stiermarken. Verschillende edelen, zooals Florian Geyer en Götz von Berlichingen sloten zich bij de beweging aan, die eerst in 1526 met de uiterste krachtsinspanning door den Zwabischen Bond en de vorsten is bedwongen kunnen worden. De boerenstand kwam nu in een toestand van lijfeigenschap. De ontevredenheid onder de lagere volksklassen bleef bestaan. Bij de moeilijkheden

op economisch gebied kwamen nog die op godsdienstig gebied. Na den rijksdag van Worms had de hervormingsbeweging zich uitgebreid over 't geheele rijk, verschillende vorsten hadden de zaak der Hervorming omhelsd en slechts door een deel der kerk inkomsten en de jurisdictie over de geestelijkheid te geven aan de hertogen was paus Adriaan VI er in geslaagd Beieren voor de Kath. kerk te behouden. De kracht der Hervormingsbeweging was zoodanig toegenomen, dat zij op den rijksdag van Spiers (Juni 1526) kon eischen opheffing van 't coelibaat van den priester, toediening van 't avondmaal in beiderlei gestalte enz.

't Opnieuw uitbreken van den oorlog met Frankrijk in 1526, de opmarsch der Turken hadden ten gevolge dat Karel V zich niet bemoeien kon met de Deutsche aangelegenheden. Toen evenwel de strijd in zijn voordeel beslist was, koos Karel V krachtig partij voor 't Katholicisme. Op den rijksdag van Spiers (21 Febr. 1529) werd aan de Lutheranen verboden verdere nieuwigheden in te voeren, waartegen de vorsten en steden, die de Hervormingsbeweging welgezind waren, protesteerden (April 1529). Zoo was de toestand toen Karel V in Mei 1530 naar Duitschland kwam. Aan een optreden met geweld was voor hem niet te denken. De pas gevoerde oorlogen hadden zijn schatkist geheel en al uitgeput. Leeningen waren niet afgelost, renten bleven onbetaald, terwijl de standen van zijn gewest onmachtig waren hem beden toe te staan of beden te anticiperen. De Staten van Holland b.v. kon hij alleen bewegen tot 't toestaan van een bede door het door hen lang begeerde edict tegen de buitennering uit te vaardigen (Oct. 1531). De keizer moest er dan ook in berusten, dat de Protestantsche vorsten en de steden Maagdenburg en Bremen zich verbonden elkaar bij te staan tot verdediging van hun geloof (Smalkaldisch Verbond Dec. 1530) en maatregelen troffen voor een eventueel verzet (Dec. 1531). Werkeloos moest hij toezien, hoe de bond langzamerhand 't karakter aannam van een vorstencoalitie, welke haar territoriaal gezag wilde verdedigen, gelijk blijkt uit het toetreden van Beieren tot het Smalkaldisch verbond (Saalfelder verbond Oct. 1531) en zich daartoe in verbinding stelde met Denemarken (Jan. 1532) en Frankrijk (Mei 1532). Er komt een schikking tot stand, waarbij overeengekomen wordt de godsdienstige geschillen te laten rusten tot het bijeen te roepen Concilie deze zal behandelen (Godsdienstvrede van Neurenberg 23 Juli 1532). De vorstencoalitie had derhalve haar macht aan den keizer laten voelen. Er schoot voor hem ook niets anders over dan te berusten in het herstel van Ulrich van Wurtemberg, daar deze den steun had van de vorsten (1534). Bij de onderdrukking van de beweging der wederdoopers te Münster (1533-1535) speelde hij geen rol. De bisschop gesteund door Hessen was er in geslaagd zijn gezag te herstellen.

Even weinig succes had Karel V met zijn Deensche politiek, waarbij ook duidelijk aan 't licht kwam, dat hij alleen oog had voor zijn dynastieke belangen. Van den dood van Frederik I van Denemarken wilde Karel V gebruik maken om zijn bloedverwant Frederik van de Paltz op den troon te brengen, waartegen Lübeck, dat onder het bestuur van Jürgen Wullenwever was gekomen, zich verzette (1533). Voor de Nederlandsche gewesten was deze politiek van Karel V noodlottig. De vaart op de Oostzeelanden was onmogelijk geworden, doordat de Lübecksche vloot de Sont gesloten hield voor

Hollandsche schepen, zoodat visscherij, handel en nijverheid wederom tot stilstand kwamen in Holland. Vooral voor de bevolking van 't platteland, waarvan een groot deel diende op de schepen, was dit een zware slag. Hier en daar braken dan ook ongeregelheden uit, waarin de wederdoopers een rol speelden. Elders paste de plattelandsbevolking zich aan den toestand aan en trachtte tot groote ontevredenheid van de steden een middel te vinden in 't uitoefenen van een of ander ambacht. Zelfs ontstond er gevaar, dat Holland van de landzijde zou worden aangevallen, toen Deensche troepen in de Groninger Ommelanden verschenen en Christiaan III van Denemarken zich verbond met Karel van Gelre.

Onderwijl was Karel V ook in oorlog geraakt met Frans I. Beiden maakten namelijk na den dood van Francesco Sforza van Milaan (1 Nov. 1535) aanspraak op diens nalatenschap. In den beginne hadden de Franschen succes. Savoye en Piemont werden door hen bezet, terwijl een inval in Provence aan de keizerlijke troepen geen voordeel opleverde. Ze konden wel 't platteland vermeesteren, maar de versterkte plaatsen als Avignon, Valence enz. niet nemen. In Sept. 1536 moeten zij dan ook weer terugtrekken. Meer succes had Karel V aan 't Nederlandsche front. Hier had zijn veldheer George Schenck van Toutenburg de Geldersche troepen uit Groningen verdreven en dit gewest aan de bezittingen van Karel V toegevoegd (7 Juni 1536), waarin Karel van Gelre bij den vrede van Grave (Dec. 1536) moest berusten. In denzelfden tijd werd er een vloot uitgerust om Frederik van de Paltz op den Deenschen troon te brengen, waarvan echter werd afgezien, toen het bekend werd, dat Christiaan III zich van Kopenhagen had meester gemaakt. Er werd nu over den vrede onderhandeld, welke in Mei 1537 te Brussel tot stand kwam en waarbij Karel V Christiaan III als koning erkende. De oorlog tegen de Franschen kwam tot stilstand. Beide partijen bleken tegen elkaar opgewassen te zijn. Een inval der keizerlijken in Picardië onder den graaf van Nassau leverde geen resultaat op (Sept. 1536), echter ook de Franschen konden in 1537 geen voordeelen behalen. Op 't noordelijk front werd er een wapenstilstand gesloten te Bomy (30 Juli 1537) en te Monzon (16 Nov. 1537) op het Italiaansche front. Den 18en Juni 1538 kwam daarop de vrede te Nizza tot stand.

Frans I hoopte door concessies aan de Habsburgers 't bezit van Milaan te krijgen. Hoewel Frans I aan Karel V toestond door Frankrijk te trekken ten einde den opstand van Gent te onderdrukken (Dec. 1539), waar door hij een goede gelegenheid voorbij liet gaan om Karel V gevoelig te verzwakken, want met de bestaande ontevredenheid in de Nederlandsche gewesten ten gevolge van den achteruitgang der welvaart en de zware lasten had deze opstand zich licht kunnen uitbreiden, was Karel V niet van zins Milaan af te staan en gaf hij dit hertogdom aan zijn zoon Philips II (11 Oct. 1540). 't Uitbreken van een nieuwen oorlog was nu slechts een kwestie van tijd. Aanleiding tot den oorlog was de moord op twee Fransche diplomatieke agenten in 't Milaneesche gebied (Juli 1541). Frankrijk kon nu profiteeren van 't bondgenootschap met Turkije en de verzwakking van de Spaansche militaire macht ten gevolge van de nederlaag, die deze geleden had bij haar expeditie naar Algiers (1541). Bovendien had het tot bondgenooten Denemarken, Zweden en Gelre-Kleef. Er was zelfs een overeenkomst gesloten tusschen Frankrijk, Denemar-

ken en Gelre om over te gaan tot een verdeling der Ned. gewesten (1542). Daartegenover stond, dat Karel V tot bondgenoot had Hendrik VIII van Engeland. Dank zij een uitgebreide inlichtingendienst was Karel V nauwkeurig op de hoogte van de plannen zijner vijanden en kwam de oorlog (Juli 1542) voor hem niet onverwacht. De strijd werd voornamelijk gevoerd op 't noordelijk front. Tot groot voordeel van Karel bleven de Duitsche Protestantsche vorsten neutraal. Eerst keert hij zich tegen Gelre-Kleef, dat in Sept. 1543 tot vrede gedwongen wordt, waarbij de hertog Gelre aan Karel V moet afstaan. Daarop trok hij tegen de Franschen op, die door hem uit Henegouwen en Luxemburg werden verdreven (1543). Denemarken sloot vrede, nadat een aanval op de Hollandsche kust mislukt was (vrede van Spiers Mei 1544). Hierop valt Karel V, gesteund door troepen van de Protestantsche vorsten, Frankrijk binnen en rukt hij op tot Chateau Thierry zonder er echter in te slagen 't Fransche leger te vernietigen. Hoewel de toestand voor Karel V niet onverdeeld gunstig was, sloot Frans I toch vrede (vrede van Crépy 18 Sept. 1544), waarbij in den grond van de zaak de status quo ante hersteld werd. Karel V had vrede gesloten zonder Engeland, dat nu alleen den oorlog tegen Frankrijk moest voortzetten, zoodat beide staten zich voorloopig niet konden mengen in de aangelegenheden van zijn landen.

In de volgende jaren beproefde Karel zijn macht in de Nederl. gewesten en 't Duitsche Rijk te vergrooten, terwijl hij bovendien de eenheid in de Kerk trachtte te herstellen. In de Nederl. gewesten beproefde hij 't stelsel van beden te vervangen door vaste belastingen, hetgeen hem echter door den tegenstand der steden niet gelukte. Zelfs moest hij er in bewilligen, dat de steden van Holland zich vereenigden om er voor te zorgen, dat de nering op het platteland verdween. De financieele nood der regeering had hem tot deze concessie genoopt. Groote plannen had Karel V in het Duitsche Rijk. Hier wilde hij de eenheid van 't geloof herstellen, zijn gezag vestigen, ten einde dan de Turken aan te vallen en uit Europa te verdrijven. Den 19en Nov. 1544 werd 't Concilie te Trente bijeengeroepen. De Protestantsche vorsten, wier partij versterkt was door 't toetreden van den keurvorst van Brandenburg en den hertog van Saksen (1539), waren niet vanzins zich te voegen naar de uitspraak van 't Concilie. Op den rijksdag van Worms vragen zij vrijheid van godsdienst, onverschillig hoe de uitspraak van 't Concilie zou luiden (1545). Hierin wilde Karel V, die, doordat Turkije in conflict was met Perzië en geteisterd werd door inwendige twisten, van dit land voorloopig niets te vreezen had, niet bewilligen. De oorlog was nu slechts een kwestie van tijd. 't Gelukte hem den hertog van Beieren en Maurits van Saksen tot zijne zijde over te halen (verdrag van Regensburg Juni 1546), waarop de strijd begint. De Protestanten konden zich niet staande houden. Bij Mühlberg lijdten zij een zware nederlaag (24 April 1547), waar hun leider, de keurvorst van Saksen, in handen van de keizerlijken viel. Kort daarna werd ook de landgraaf van Hessen onderworpen en gevangen genomen. Karel V had nu de macht in 't Duitsche rijk in handen. Wanneer hij echter op den rijksdag van Augsburg 't bestuur van 't Duitsche rijk wil hervormen, komt de oppositie van de verschillende vorsten weer naar voren. Daar hij niet over de middelen beschikte om deze oppositie te breken, moest hij zwichten. Wel slaagde hij er in de verhouding

van de Nederlandsche gewesten tot 't rijk te regelen. Deze werden namelijk vereenigd tot een kreits, den Bourgondischen kreits, die bijdragen zou in de rijkslasten, daarvoor bescherming zou genieten, maar niet zou vallen onder de jurisdictie van den keizer (26 Juni 1548). Hiermede waren de Nederlandsche gewesten feitelijk losgemaakt van 't rijk en tot een geheel gemaakt, hetgeen nog bevestigd werd door de unificatie van de opvolging in de verschillende gewesten (Pragmatieke sanctie 1549). Op godsdienstig gebied kwam er een schikking tot stand. Karel V, die zich niet wilde neerleggen bij de besluiten van 't concilie te Bologna, waarheen het in Maart 1547 verplaatst was van Trente, vaardigde na overleg met een commissie, bestaande uit den streng Katholieken Michael Helling suffr. bisschop van Mainz en den gematigden Kath. Julius van Pflug en Joh. Agricola, het Interim uit, waarbij 't huwelijk van priesters en 't gebruik van den beker door leeken werd toegestaan (1548). De Protestantsche bevolking was niet van plan zich bij 't Interim neer te leggen, wel was er geen openlijk verzet, maar in 't geheim begon het zich te ontwikkelen. Bovendien was de politieke toestand van Europa weer slechter geworden voor Karel V. Turkije kon zijn blik weer wenden naar 't Noorden; Frankrijk, dat vrede had gesloten met Engeland, wilde de anti-Habsburgsche politiek weer opvatten (1550). In 't Duitsche Rijk maakte Maurits van Saksen zich gereed om van den keizer af te vallen. Hij sloot een verbond met de vorsten van Cüstrin, Mecklenburg en Hessen en wist zich den steun te verschaffen van Hendrik II van Frankrijk (verdragen van Chambord en Friedwald Jan. 1552). De keizer was door den loop der gebeurtenissen niet verrast, maar door zijn aarzelen verloor hij de kans de vlucht te kunnen nemen naar de Nederlanden. Aan tegenstand kon hij echter niet denken, ternauwernood kon hij ontsnappen naar Villach. Op de bijeenkomst van de Duitsche vorsten te Passau eischte Maurits vrijheid van godsdienst voor de Protestanten. Hoe treurig zijn toestand ook was, hierin wilde Karel niet bewilligen. Ten slotte door bemiddeling van Maria van Hongarije en Ferdinand besluit Karel V toe te stemmen in Maurits' eisch de godsd. zaken te laten rusten tot den bijeen te roepen rijksdag (verdrag van Passau 1552). Karel deed nu nog een poging om Metz, Toul en Verdun aan de Franschen te ontrukken, die deze steden veroverd hadden. Hij kon Metz echter niet nemen en zag toen van verdere pogingen af. Met de Duitsche aangelegenheden bemoeide hij zich niet meer, zoodat hij ook geen deel heeft genomen aan het tot stand komen van den godsdienstvrede van Augsburg (1555). Wel had hij nog de voldoening de vergroting van de Habsburgsche macht te zien door 't huwelijk van zijn zoon Philips II met Maria Tudor van Engeland (25 Juli 1554). Hij besloot zijn waardigheid neer te leggen. Den 15en Oct. 1555 doet hij afstand van de regeering over de Nederlanden, den 27en Sept. 1556 van die over Spanje, terwijl hij bij brieven van 27 Aug. 1556 aan 't Reichskammergericht en van 7 Sept. 1556 aan de vorsten van 't Duitsche Rijk meedeelde de regeering te hebben overgedragen aan Ferdinand. Afstand van de keizerl. waardigheid heeft hij eerst gedaan den 28sten Febr. 1558. In den herfst van 1556 vertrok Karel naar Spanje, waar hij zich vestigde in 't klooster San Yuste. Hier stierf hij den 21en Sept. 1558. Karel V, van oorsprong Nederlandsch vorst, is geheel en al Spaansch geworden in zijn opvattingen. Hieruit moet ook verklaard worden zijn ijveren voor het

Katholicisme. In de Nederlandsche gewesten slaagde hij er niet in de Hervorming uit te roeien. Onder hem is Spanje geworden een machtige koloniale mogendheid, die bovendien haar macht ter zee begon te laten gelden. In Middel-Amerika, 't noordelijk deel van Zuid-Amerika en 't zuid. deel van Noord-Amerika werd het Spaansche gezag gevestigd. Veel voordeel heeft echter Spanje van zijn koloniën niet kunnen trekken in Karels tijd. Op financieel gebied vormden de Nederlandsche gewesten het zwaartepunt van Karels macht.

Prenten, door Corn. Cornelisz, P. Teddesz., L. Vorsterman, L. Cranach, J. Suyderhoeff, D. Hopfer, B. Beham, F. Huys, Jan Swart. Schilderijen door L. van Leyden? Windsor Castle; B. van Orley museum te Boedapest; J. van Bettele 1517 museum te Mechelen; A. Dürer?, op jeugdigen leeftijd, Louvre, Parijs; Jer. Bosch in het Escuriaal; Chr. Amberger 1532 museum te Berlijn; Titiaan 1530 museum te Weenen; Titiaan 1532 en 1545 beide museum te Madrid; Corn. Anthonisz. circa 1545 Archief te Amsterdam; M. Grünwald? museum te Weenen.

Zie: a. Bronnen: L a n z , *Korrespondenz des Kaisers Karl V* (3.B. 1844-1846); L a n z , *Staatspapiere zur Gesch. des Kaiser Karls V* (1845); *Aktenstücke und Briefe zur Gesch. Kaisers Karls V* (1853); B r a d f o r d , *Correspondence of the emperor Charles V and his ambassadors at the Courts of England and France etc.* (1850); G a c h a r d , *Corr. de Ch. V et d' Adrien VI* (1859); G a c h a r d , *Analectes Historiques* (1856); C a s a n o v a , *Lettere di Carlo V al Clemente VII* (1893); *Recueil des ordonnances de Charles V*; A. U l l o a , *La vita dell' imperatore Carlo V etc.* (1860); d e S a l a z a r , *Coronica de nuestro emperador Carlos V* (1552); *Papiers d'état du Card. Granvelle*, ed. Weisz.

Bovendien bevatten de archieven in Brussel, Londen en Weenen nog tal van onuitgegeven stukken, welke van belang zijn voor de geschiedenis van Karel V.

b. Literatuur. Hist. de Ch.V (Bibl. de l'éc. des Hautes Et. 1913). W. R o b e r t s e n , *The history of the reign of the emperor Charles V* (1902); H. B a u m g a r t e n , *Geschichte Karls V* (gaat tot 1539); A. N a m i c h e , *L'Empereur Charles V* (1889).

1e met betrekking tot Nederland:

T h e i s s e n , *Gesch. van de Ned. onder Karel V*; T h e i s s e n , *Centraal gezag en Friesche vrijheid* (behandelt voornamelijk Friesland ten tijde van Karel V); B r ü n n e r , *De order op de buitennering van 1531* (behandelt voornamelijk Holland ten tijde van Karel V);

2e met betrekking tot Italië:

C. d e L e v a , *Storia documentata di Carlos* (1863-1893);

3e met betrekking tot België:

A. H e n n e , *Histoire du regne de Charles V* (1859);

4e met betrekking tot 't Duitsche Rijk:

L.v. R a n k e , *Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reformation* (1847); G. E g e l h a a f , *Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reformation* (1893); G. E g e l h a a f , *Deutsche Geschichte im 16. Jahrh. bis zum Augsb. Religionsfrieden* (1892).

De geschiedenis van Karel V in verband met de internationale verhoudingen vindt men o.a. in *The Cambridge Modern History* vol. II the Reformation (1903), en E. F u e t e r , *Gesch. des Eur. Staatensystems (1442-1559)* (1919). Beide werken geven uitvoerige literatuuropgaven.

Brünner

[Kasteele, Leonard van de]

KASTEEL (Leonard van de), geb. te 's Gravenhage 10 Dec. 1817, overl. te Meerenberg, gem. Bloemendaal, 28 Juni 1856, was de zoon van Mr. J.C. van de Kastele, wethouder en lid van de Tweede Kamer, en M.E.M. van Bosveldt. Hij ging, na het gymnasium te 's Gravenhage te hebben afgeloopen, in de praktijk als bouwkundige. Eene bepaling, dagteekenende uit den tijd van de oprichting der milit. akad. te Breda in 1828, hield in, dat men ook zonder van die inrichting afkomstig te zijn, ingenieur van den waterstaat kon worden. Hij deed het examen, dat voor dergelijke jongelieden was voorgeschreven, met goed gevolg en werd bij Koninklijk besluit van 2 Nov. 1839 met ingang van 1 Jan. 1840 tot aspirantingenieur benoemd, onder bepaling, dat de voor den waterstaat bestemde cadets, die te Breda in hun laatste studiejaar waren, in de ranglijst boven hem geplaatst zouden worden.

Na eenige jaren bij den algemeenen dienst van den waterstaat werkzaam geweest te zijn aan waterpassingen en de vervaardiging der rivierkaarten, werd hij met ingang van 1 Oct. 1842 arrondissements-ingenieur te Utrecht, waar hij o.a. plannen tot verbetering van de afwatering der Geldersche Vallei maakte en de Rijksmunt geheel verbouwde.

Met 1 Juni 1845 werd hij in dezelfde betrekking te Zwolle geplaatst, waar de zuidelijke helft der provincie Overijssel zijn dienstkring uitmaakte.

Met ingang van 1 Jan. 1846 werd hij benoemd tot ingenieur 2e klasse. Van 1 Maart tot 1 Juli 1846 had hij verlof wegens de ziekte en daarna het overlijden zijner eerste echtgenoot.

Te Zwolle werd hem de beoordeeling opgedragen van de plannen voor het voorzien van Overijssel van een kanalenet, opgemaakt door de luitenants der artillerie W.C.A. Staring en T.J. Stieltjes. Hij bracht daarover 31 Mei 1848 verslag uit.

Met 1 Mei 1850 werd hij met behoud van zijn dienstkring naar Deventer verplaatst. Nog geen jaar later verhuisde hij weder naar Zwolle, toen hij Dec. 1850 met ingang van 1 Apr. 1851 benoemd werd tot ingenieur-directeur van de Overijsselsche kanaalmaatschappij, die 4 Dec. te voren was opgericht. Met het oog op die benoeming bekwam hij bij Koninkl. besluit van 29 Dec. 1850 onbepaald verlof uit 's Rijks dienst. Dit verlof werd bestendigd, toen hij bij besluit van 2 Aug. 1854 tot ingenieur 1e klasse benoemd werd.

Tegelijk met hem werden T.J. Stieltjes en J.W. Bake tot ingenieur der maatschappij benoemd; de laatstgenoemde nam de benoeming niet aan, daar hij kort daarna eene andere betrekking verkreeg.

Van de Kasteele maakte in 1851 met Stieltjes eene reis naar Frankrijk ter bezichtiging van sluizen en stuwen, en er werd met den aanleg der werken groote spoed gemaakt. Het kanaal Zwolle - Almelo en de zijkanalen naar de Vecht en naar Deventer werden onder van de Kasteele's beheer begonnen en drie stuwen, twee in de Vecht en een in de Regge, werden ten behoeve van de voeding der kanalen aangelegd.

Hij woonde als directeur der maatschappij tot den zomer van 1853 te Zwolle, daarna tot zijn ontslag aan de stuw te Hankate, bij de scheiding van de Regge en het kanaal Zwolle - Almelo.

De vele arbeid ondermijnde de niet sterke gezondheid van van de Kasteele, en hij was genoodzaakt als ingenieur-directeur der maatschappij zijn ontslag te vragen, hetwelk hem in Juli 1854 verleend werd. Tot zijn overlijden bleef hij zijn verlof als ingenieur van den waterstaat behouden.

Hij huwde 15 Aug. 1844 M.M. Heyligers, overl. 17 Maart 1846 en 30 Aug. 1848 W.J.H.

Schlingemann, nog in leven. Bij de laatste had hij een zoon, C.W. van de Kastele, luitenant-kolonel der genie, later wethouder te Utrecht, nog in leven.

Hij schreef: *Rapport over de verbinding van de Eems bij Hanekenveer met de Overijselsche kanalen te Almelo*, met T.J. Stieltjes, Zwolle 1851.

Ramaer

[Kate, Lambert ten]

KATE (Lambert ten) Hermansz., geb. 23 Jan. 1674, overl. 14 Dec. 1731 te Amsterdam, waar hij - hoewel, volgens Uffenbach, korenkooper en, blijkens zijne verzameling boeken en teekeningen, welgesteld - bezigheid (en levensonderhoud?) vond in lessen over verschillende letter- en natuurkundige vakken. Tot zijne vrienden behoorden de dichter Hoogvliet en de letterkundige Verwer, maar ook de schilders van der Werff en van Huysum en de beeldhouwer Xavery; zijn leerling en geloofsgenoot was de dichter Feitama. Zijn veelzijdige ontwikkeling en smaak blijken uit een viertal, zoo oorspronkelijke als naar 't Fransch en Engelsch bewerkte, godgeleerde en stichtelijke geschriften, in den Doopsgezinden geest van redelijken godsdienst en verlichting, een paar natuurkundige verhandelingen (over de kleuren en tonen en over den plantengroei), eene alleen in 't Fransch verschenen aesthetische verhandeling en eene 'uitbreiding en beschrijving' van eenige zijner teekeningen; zijn roem dankt hij aan zijne taalkundige geschriften. Bebalve (onuitgegeven) aantekeningen op Kiliaan en op een Angelsaksisch woordenboek, *Aenmerkingen op de Nederduitsche Spraekkonst van A. Moonen* (in Schagen, *Vermakelykheden* I en II. 1732) en eene *Oeffen-Schets over het vereisch der Dichtkunst* schreef hij reeds in 1699 een (evenals het laatstgenoemde werk eerst in onzen tijd uitgegeven) *Verhandeling over de klankkunde*: een algemeene geluidsleer, benevens eene bijzondere klankleer der menschelijke stem, opmerkelijk door onafhankelijke opvatting en helder oordeel (b.v. over de vorming der stem en der verschillende klinkers in de mondholte, de verschillende verdeelingen der medeklinkers en de betrekking tusschen klanken en letters). In zijn *Gemeenschap tussen de Gottische spraeke ende de Nederduytsche* (Amst. 1710) geeft hij blijk van een juist inzicht in den aard dier verwantschap, in de beteekenis en den invloed van den klemtoon en in het samenstel der verschillende klassen van verbuiging en vervoeging in de Germaansche talen.

Deze geschriften mogen voorstudies heeten voor zijn hoofdwerk en meesterwerk, *Aenleiding tot de kennisse van het verhevene deel der Nederduytsche Sprake* (Amst. 1723), waarin hij, uitgaande van het gezonde, maar in zijn tijd nog bijna overal miskende grondbeginsel van gezette waarneming en onbevooroordeeld onderzoek der levende taal, en zich dus geenerlei schoolmeesterlijk taalgezag aanmatigende ('de Tael-wetten, even als de Land-wetten, nu van agteren te vinden en niet te maken'), in den vorm van gesprekken, vlot en zuiver van stijl, handelt over de taalwetenschap in 't algemeen, de verspreiding der Europeesche talen, de Nederlandsche klankleer, in verband met de spelling - aan welke spelkunst, veeleer 'spil- of quelkonst' te heeten, hij trouwens geen overgrootte waarde hecht -, de betrekking tusschen het 'Gemeene-landsche Dialect' (vooral van het Zuidhollandsche platteland) en de taal der Amstel- en Rijnlanders (voornamelijk van de groote Hollandsche steden), de verbuiging en de geslachten der znw. - waarvoor hij, evenals voor de spelling, eerst en meest de Oud-Germaansche talen vergelijkt en raadpleegt -, en vooral de vervoeging

der 'ongelijkvloeiende' werkwoorden en de daarvan gevormde znw., gegrond op de vaste, regelmatige wisseling der stamklinkers. Den aard en de beteekenis dezer klankwisseling het eerst, door middel eener methodische vergelijking der oude Germaansche talen, ontdekt en uiteengezet te hebben is een zijner grootste verdiensten. Op dezen vasten 'grondslag eener geregelde afleiding' - een theoretische inleiding, waarin hij zich de strengste eischen stelt, van elke ook geringe verandering rekenschap tracht te geven, steeds zooveel mogelijk van de oudste vormen uitgaat, ook reeds het belang der levende tongvallen voor de taalstudie beseft, een vergelijkende Germaansche klanktabel ontwerpt en ook van een juist inzicht zoowel in de vorming als in de begripontwikkeling der woorden blijk geeft, - bouwt hij dan twee 'proeven van geregelde afleiding': inderdaad een eerste wetenschappelijk etymologisch woordenboek (van een deel) der Nederlandsche taal. Schoon ook met Grieksch en Latijn bekend, waagt hij geen voorbarige vergelijkende uitstappen buiten het gebied der Germaansche talen; doch daarbinnen ziet hij om zich heen met een in de 18de eeuw zeldzamen historischen blik, een juist besef van het doel en de methode der taalwetenschap en een ruimte van opvatting, waardoor hij zich hoog boven al zijn land- en tijdgenooten op dit gebied verheft en zijn tijd ver vooruitstreeft. Als een der grondleggers van de historisch-vergelijkende taalstudie, voorlooper van J. Grimm, is hij echter eerst door dezen (en A.W. von Schlegel) en die na hen kwamen erkend; hier te lande hebben Bilderdijk en anderen aan zijn arbeid hun lof niet onthouden, maar toch aan Duitschers overgelaten zijn voetspoor te drukken.

Zijn portret door J. Houbraken naar J.C. Leblon.

Zie: T o l l i u s in *Siegenbeek's Museum I* (1812), IV (1817) 201; v o n R a u m e r , *Gesch. d. germ. Philol* (München 1870) 139-46; v a n d e r H o e v e n , *Lambert ten Kate* (Grav. 1896); t e W i n k e l , *Ontwikkelingsgang III*, 392-6.

J.W. Muller

[Katwijk, Petrus van]

KATWIJK (Petrus v a n), C a t w y c k , afkomstig uit Holland, waarschijnlijk van Katwijk, geb. omstreeks 1400, overl. te Antwerpen in het Cisterciënserklooster S. Salvator 31 Oct. 1476. Hij was het kloosterleven begonnen in de priorij van IJsselstein O Cist. Toen de rijke Antwerpsche koopman Petrus Pot besloten had zijne stichting voor de armen toe te vertrouwen aan de Cisterciënsers van IJsselstein, bouwde hij voor hen een klooster voor 8 monniken en 4 leekebroeders. De prior van IJsselstein Petrus Reyneri kwam 9 Oct. 1447 met drie monniken, waaronder Petrus, bezit van het klooster nemen. Hij stelde Wilhelmus Zael voorloopig als overste aan. 11 Aug. 1448 werd Petrus van Katwijk op kanonieke wijze als eerste prior verkozen en aangesteld door den prior van IJsselstein in bijzijn van den prior van Sibculo. Met veel plechtigheid werd door den prior 20 Aug. 1450 het lijk van den stichter Petrus Pot in de kloosterkerk begraven. Hij werkte met allen ijver aan den bloei van het klooster, dat zoo groeide, dat weldra een aanvraag aan den H. Stoel gedaan moest worden om leden aan te nemen boven het getal bij de stichting bepaald. Bijna 27 jaar stond prior Petrus aan het hoofd van het Potklooster, toen hij wegens zwakheid en hoogen ouderdom ontheven werd van het bestuur, 2 Juni 1475. Door den geschiedschrijver der priorij bij S a n d e r u s en op den gedenksteen ter herinnering aan den eersten prior opgericht in

de XVII eeuw, wordt hij de adellijke zoon genoemd van den Maarschalk van Katwijk. Dit zal wel volgens den smaak van dien tijd zijn opgesmukt, want de lijsten der monniken en priors geven hem deze hooge afkomst niet en op een oud gedenkteeken vindt men onder de namen der overleden kloosterlingen: '1476 R.D. Petrus Jacobi Catwyck I pr.'

Het memorieboek van Warmond, *Hist. ep. Ultraj.* 512, vermeldt: Fr. Heer Pieter van Catwijk eerste prior van Pieter Pottenhuis te Antwerpen. Een Cisterciënser met denzelfden naam Petrus Katwijk, was 1474-1478 prior in Bottenbroich O. Cist. bij Keulen.

Zie: *Inscriptions funéraires, prov. d'Anvers*, IV (Antw. 1859), xcv 203, 217, 222, 239; S a n d e r u s , *Chorogr. S. Brab.* I, 533.

Fruytier

[Kemp, Henrik]

KEMP (Henrik), zoon van A b r a h a m K e m p (zie IV, 827) en uitgever van diens *Leven der Doorluchtige Heeren van Arkel* (Gor. 1656). Evenals zijn vader was hij lid van de Gorcumsche kamer, 'De Segelbloem' en op het refereinfeest te Rijswijk tegenwoordig. *De Redens-krans gevlochten van Will'ge-Rysen en gecierd met Segel-blom, dat is: verscheyden vragen, uyt gegeven, by die van Rijswijk, en be-antwoord by die van Gorinchem* (Gor. 1643) heeft een referein onderteekend 'Virtus beatos efficit, H. Kemp, 1643.'

Ruys

[Kemp, Jacob]

KEMP (Jacob), tooneelspeler te Amsterdam, waarschijnlijk van Gorinchem afkomstig, waar zijn geslacht inheemsch was. Hij speelde tot Juni 1662, verliet toen den Amsterdamschen Schouwburg, en stierf waarschijnlijk kort voor 1665. Zijn speelloon bedroeg 6 st. tot 1½ gld per avond, o.a. speelde hij in 1658 mee in *Herdoopers Aenslag op Amsterdam* en in *Sigismund, prins van Polen*. Wij hebben twee tooneelstukken van hem: *Klucht van de Bedrogen Smith. Gespeelt op d' Amsterdamsche Schouwburgh* (Amst. 1661) en het na zijn dood door C. d e B e v e r e te Gorinchem in 1665 uitgegeven: *Medea, off Wraek van Verlaten Min, Uit Seneca. Treurspel*. Verder enkele lofdichten n.l. een ter eere van den Gorcumschen rederijker en waarschijnlijk familielid, A b r a h a m K e m p , voor zijn *Bly-eind-spel* (Gor. 1643), voor J. C l a e r b o u t 's *Verloof op 't Beleg en overgaen van Middelburg* (Midd. 1661) en voor H. d e G r a e f 's *Joanna* (Amst. 1664).

Zie: E.F. K o s s m a n n , *Nieuwe Bijdragen tot de geschiedenis van het Nederl. Tooneel in de 17e en 18e eeuw* ('s Grav. 1915) 106.

Ruys

[Kempen, Antonius Everdinus van]

KEMPEN (Antonius Everdinus v a n), lid der Tweede Kamer Stat.-Generaal, geb. te Utrecht 30 Jan. 1843, overl. te Leiden 28 Oct. 1902. Na eerst eenigen tijd op 't gymnasium van laatstgenoemde stad geweest te zijn, werd hij later meer in 't bijzonder voor de kunstnijverheid opgeleid. Met zijn vader, later met zijn broeders, stond hij verscheiden jaren aan het hoofd van de *Koninklijke Nederlandsche fabriek J.M. van Kempen en Zonen* te Voorschoten.

In 1882 tot lid van 't hoofdbestuur der Vereeniging van fabriek- en handwerksnijverheid in Nederland gekozen, heeft hij in deze betrekking veel gedaan voor het welzijn van den werkmansstand (oprichting van een pensioenfonds voor werklieden). In 1888 werd hij voorzitter van de Patroonsvereeniging 'Boaz', en steunde ook hier krachtig het streven naar verbetering van het lot der werklieden (woningenbouw, verzekering tegen werkloosheid enz.).

In 1892 werd van Kempen tot lid van den Leidschen gemeenteraad gekozen, twee jaar later tot lid der Prov. Staten van Zuid-Holland, terwijl hij in 1897 door het kiesdistrict Leiden naar de

Tweede Kamer werd afgevaardigd. Hij nam hier plaats onder de antirevolutionnaire partij.

Zie: *Leidsch Jaarb.* 1904, 'In Memoriam', en *Leidsch Dagblad* 29 Oct. 1902.

Zuidema

[Kemper, jhr. Barend de Bosch]

KEMPER (jhr. Barend de Bosch), rechter in de arrond. rechtbank te Amsterdam, alwaar hij 2 Aug. 1839 geb. werd en 24 Nov. 1882 overleed. Zijn ouders waren jhr. Mr. Jeronimo de Bosch K., hoogleeraar aan het athenaeum te Amsterdam, en Maria Aletta Hulshoff, terwijl de bekende Leidsche hoogleeraar Joa n Melchior K., zijn grootvader was. Hij studeerde aan het athenaeum zijner geboorteplaats in de rechten en promoveerde 25 Apr. 1865 te Leiden op een diss. *de Strafvordering in hare hoofdtrekken beschouwd*. Vier jaar later werd hij tot rechterplaatsvervanger, en in 1879 tot rechter in bovengenoemde rechtbank benoemd. Evenals zijn vader nam hij een werkzaam aandeel in de behartiging van maatschappelijke belangen. Zoo was hij geruimen tijd lid en secretaris der Plaatselijke schoolcommissie te Amsterdam, curator van het Evang. Luthersch Seminarium ald., medebestuurder van het Tollens-fonds enz. Ook was hij sedert 1877 schoolopziener in het 3e distr. der prov. Noord-Holland en sedert 1880 in het arrondissement Amsterdam. Om zijn beminnelijk karakter en nauwgezette plichtsbetrachting werd zijn plotseling overlijden op den jeugdigen leeftijd van 43 jaren algemeen betreurd.

Zie: P.R. Feith in *Levensber. Letterk.* 1883, 30.

Zuidema

[Keyser, Thomas Gerritsz. de]

KEYSER (Thomas Gerritsz. de), geb. 1597 te Utrecht, zoon van Gerrit Cornelisz. de K., kistemaker, oomzegger van den beroemden bouwmeester Hendrik de K. Hij huwde 1619, wonende op de Coninxgraft, met Anneken Emanuels van Dyck, wonende op 't Rokin, dochter van Emanuel van D. en Lijntje Manders (geb. 1595, overl. vóór 1663). In 1624 was hij blauwsteenverkooper op de Brouwersgracht; 15 Nov. 1628 werd hij tot portier van de Regulierspoort aangesteld. Toen hij 2 Nov. 1644 door notaris Barcman zijn testament liet maken was hij beursknecht van beroep; 23 Sept. 1651 werd hij in de Nieuwe Zijds Kapel te Amsterdam begraven.

Deze, blijkbaar geheel aan lager wal geraakte man, was tegelijkertijd een der beroemdste tooneelspelers van zijn tijd, met Adam van Germez een der hoogstbetaalde spelers aan den Amsterdamschen schouwburg: zijn speelloon bedroeg f 4 - f 4½ per avond. Tot 1648 trad hij meestal in heldenrollen op, en werd vooral om zijn stem en uitspraak zeer geprezen: in dien tijd ontving hij herhaaldelijk vergoeding voor zijn verzuimde poortwacht. In 1617 vervulde hij een rol in een van Rodenburgh's stukken, waarop S. Coster zijn bekende schimpdichtje maakte (o.a. te vinden in *Bloemkrans van Verscheidene Gedichten* (Amst. 1659, p. 198), in 1630 declameerde hij Vondels bekende prijsvraag: 'Apoll', op Helicon geseten', op 't Amsterdamsch tooneel, in 1641 speelde hij mee in Vondel's *Gebroeders*. Van Maart 1639 bestaat er een rekening van hem voor een leverantie van f 34:9 voor kaarsen en baarden aan den Amsterdamschen Schouwburg.

Tengnagel maakt eenige malen melding van hem als beroemd tooneelspeler.

Van de vele kinderen die hij gehad heeft, is er slechts één in leven gebleven, Catalyna, die 27 Juli 1625 in de Oude kerk werd gedoopt.

Oud-Holland, jrg. 22 (1904) p. 67-68; C.N.

Wijbrands, *Het Amsterdamsch Tooneel van 1617-1772* (Utr. 1873) p. 79; *Taal en Letteren*, jrg. 12 (1902) p. 75; E.F. Kossman, *Nieuwe Bijdragen tot de Geschiedenis v.h. Ned. Tooneel* ('s Grav. 1915) p. 93.

Ruys

[Kimpe, Jan]

KIMPE (Jan), kanunnik der abdij Drongen bij Gent, vervolgens pastoor te Heinsdijk (thans Hengstdijk Z. VI.), werd 1389 abt zijner abdij tot zijn overlijden 31 Jan. 1397. Hij had zijne verheffing van pastoor tot abt vooral te danken aan de bemoeiingen van Graaf Philips den Stoute. De graaf poogde de Vlamingen over te halen tot de partij van den tegenpaus Clemens VII en meende ook de abdij te moeten winnen. Hij beval Jan Kimpe, pastoor van Heinsdijk, eene parochie van Drongen, aan als het geschiktst om den staf te dragen, omdat hij dezen gunstig gestemd wist voor de Clementijner partij. De kloosterlingen betuigden hem als abt te willen ontvangen en zoo werd hij zonder stemming benoemd en door het hoofd der orde bevestigd, Nov. 1389. In persoon drong de graaf bij den nieuwen abt er op aan zich openlijk ten gunste van Clemens VII te verklaren met de belofte, dat hij en de koning van Frankrijk hem steeds zouden beschermen. Doch nu verzetten zich de meeste kloosterlingen tegen een overste, die den tegenpaus erkende. De tusschenkomst van den grootbaljuw van Vlaanderen was noodig om de abdij tot onderwerping te brengen. Nauwelijks was deze vertrokken of de Drongensche kanunniken benoemden tot bestuurder van het kleine klooster met de vermaarde bedevaartskapel te Hulsterloo (thans Nieuwnamen) een onder hen, die het meest gehecht was aan de partij van Paus Urbanus. De grootbaljuw riep de tusschenkomst in van den abt van Premonstreit (Clementijn) en onder den druk van de geestelijke en wereldlijke macht moesten de kloosterlingen buigen. Hulsterloo kreeg een Clementijn en gunsteling van den graaf tot bestuurder. Vlaanderen en vooral Gent weerstonden aan het bevel om de partij van Urbanus te verlaten. De vorst ging over tot geweld. De cisterciënserabt van Baudeloo en de Karthuisers verlieten de stad; overal barstte tweedracht uit in heel Vlaanderen en in het bijzonder in de abdij van Drongen, 1393. Toch wist de abt nog eenige gebouwen te repareeren, sieraden en huisraad te kopen. Oct. 1395 verontschuldigt hij zich voor het generaal-kapittel en stelt den abt van Premonstreit als gevolmachtigde aan. Op een ongelukkige wijze kwam de abt om het leven. Hij voer 's avonds met een boot van Gent naar de abdij, toen een plotselinge storm het vaartuig deed omslaan en de abt en de schipper verdronken (31 Jan. 1397). Zijn lijk werd opgehaald en in de abdiijkerk bijgezet.

Zie: *Corpus Chron. Flandriae* I 621-23; Potter en Broeckaert, *Gesch. der gem. v. Oostvl.* II 1e reeks, Drongen, 83-84.

Fruytier

[Kissels, Christiaan Dominicus]

KISSELS (Christiaan Dominicus) overleed op bijna 87-jarigen leeftijd te Sittard 17 Maart 1901. Hij bestemde de helft van zijn vermogen voor een liefdadigheidsstichting 'Christiaan Kissels' ter verpleging van katholieke oude mannen en vrouwen en ter opvoeding van katholieke weezen der gemeente Sittard.

Zie: *Jaarboekje van Sittard*, uitgegeven door de vereeniging 'De Kollenberg' (1901).

Knippenberg

[Kist, Herman Jacob]

KIST (Herman Jacob), verdienstelijk rechtsgeleerde en volksvertegenwoordiger, geb. 25 Dec. 1836 te Leiden, waar zijn vader N.C. K i s t

theol. prof. was; overl. 2 Juni 1912 te Laren (N.H.). Hij studeerde aan de Leidsche hoogeschool in de rechten (ingeschr. 8 Mei 55) en promoveerde 7 Febr. 1861 op een proefschrift: *Over de verbindtenissen die uit onrechtmatige daad ontstaan volgens artt. 1401 en 1402 B.W.* In 63 tot substituut officier van Justitie te Tiel benoemd, werd bij vijf jaar later in die betrekking overgeplaatst naar Amsterdam, terwijl hij in Jan. 1875 tot advocaat-generaal bij het nieuwe gerechtshof in laatstgenoemde stad werd aangesteld. 13 Juni 77 trad hij op als procureur-generaal bij genoemd hof, uit welke waardigheid hij Dec. 1903 eervol ontslagen werd.

Van Sept. 1881 - Mrt 88 was Mr. H.J. Kist lid der Tweede Kamer Stat.-Generaal voor 't hoofdkiesdistr. Amsterdam, waar hij tot de liberale partij behoorde en waar hij o.a. zijn medewerking heeft verleend aan de invoering van een nieuw strafwetboek. Nov. 91 kozen de Prov. Staten van Noord-Holland (waarvan hij sedert 71 lid was) hem tot hun afgevaardigde naar de Eerste Kamer. Zijn mandaat hiervoor werd verlengd in 1896 en in 1904.

Verscheidene jaren was Mr. K. ook lid van 't hoofdbestuur der Maatsch. tot Nut van 't Algemeen.

Zie: van Welderen Rengers, *Parl. Gesch. Nederl. sedert 1849*, Register. Zuidema

[Kivet, Albertus Arnhemius]

KIVET (Albertus) Arnhemius, geb. te Arnhem 1369 overl., te Wesel, 17 Mei 1449, trad op 20-jarigen leeftijd in het Karthuiserklooster Monnikenhuizen bij Arnhem. Bij het ontstaan van het nieuwe klooster zijner orde bij Amsterdam was hij daarheen gezonden met de eerste monniken en wakkerde hen aan door zijn stichtend voorbeeld in de moeilijkheden, steeds verbonden aan eene nieuwe stichting. Daarna was hij jaren lang werkzaam als novicenmeester te Wesel, waar hij verschillende boeken schreef en afschreef. Een handschrift van hem *Referendarium exemplorum* werd in de 18e eeuw bewaard in het kruisheerenklooster te Roermond. Het *Referendarium* bestond uit 7 Distinctiones en uit twee deelen. In handschrift No. 3856 der koninkl. Bibliotheek te Brussel vindt men f 21-33 *Excerpta exempla aliquot ex septem distinctionibus Alberti Kiveth*. Hetzelfde handschrift bevat de lijkrede gehouden bij de begrafenis van D. Albertus Kivet 20 Mei 1449 door den beroemden Doctor in de rechten Henricus Piro (Birnbaum) prior te Wesel. Zeer hoog wordt daarin het heilig leven van Albertus geprezen, worden hem zelfs mirakelen toegeschreven, zoodat men geneigd is hem te identifieëren met den prior Albertus van Arnhem eveneens overl. 1449 en om zijne verhevene deugden zoo geprezen door Raisius, die echter meent, dat men ze van elkaar moet onderscheiden.

Zie: Morotius, *Theatrum Chronologicum S. Ord. Carth.* (Taur. 1681) 83, 183; Foppens, *Bibl. Belg.*, 40; Le Vasseur, *Ephemerides Ord. Carthus.* (Montreuil 1891) II, 127; Hartzheim, *Bibl. Colon.* (Col. 1747) 324; J.v.d. Ghelyn, *Catalogue des Manuscrits de la Bibl. Royale de Belg.* VI (1906) 167, 168.

Fruytier

[Klaassens, Mathias Nicolaï]

KLAASSENS (Mathias Nicolaï), geb. te Monnikendam 1435, overl. 7 Jan. 1474, was op jeugdigen leeftijd opgenomen in het Franciscanerklooster Gallilea, nabij zijne geboorteplaats. Toen men in dit klooster de orde der Cisterciënsers aannam, was hij een der eerste drie priesters, die bekleed werd met het habijt der nieuwe

orde, 14 Nov. 1465. De doodenlijst van Gallilea vermeldt, dat P. Mathias vele boeken schreef voor het

klooster en ook tegen loon voor anderen, zoodat hij 'solemnis scriptor' wordt getiteld. Ook kende hij de kunst van illumineeren, de geschriften te verluchten. 1473 werd hij tot prior gesteld over het klooster. Na een half jaar reeds treurden de broeders over hun vroeg ontslapen, zeer nederigen en devoten prior.

W ü s t e n h o f f , *De priorij Gallilea* in *Arch. Nederl. Kerkgesch.* VII (1898) 283, 293, 305; *Bijdr. Bisdom Haarlem*, XXX, 370, 382.

Fruytier

[Knijff Hz., Aart]

KNIJFF HZ. (Aart), lid der Tweede Kamer Stat.-Gen., geb. 13 Mei 1836 te Woerden, overl. 8 Apr. 1908 te Utrecht. Sinds 1858 als fabrikant te Rietveld, bij Woerden, gevestigd, werd hij in 1874 door 't kiesdistrict Gouda tot lid der Prov. Staten van Zuid-Holland gekozen, terwijl hij drie jaar later tot burgemeester van de drie naburige gemeenten Rietveld, Waarder en Barwoutswaarder benoemd werd. Door ijverige behartiging van de plaatselijke belangen dezer gemeenten verwierf hij zich weldra de achting van velen.

In 1894, na de ontbinding van 't ministerie van Tienhoven-Tak, werd Knijff door het kiesdistrict Bodegraven tot afgevaardigde naar de Tweede Kamer gekozen, waar hij plaats nam onder de vooruitstrevende liberalen en waar hij tot 1901 zitting heeft gehad.

Zuidema

[Kobus, Jan Christiaan]

KOBUS (Jan Christiaan), predikant-letterkundige, geb. te Borculo 17 Mrt. 1793, overl. te Eibergen 11 Dec. 1881. Hij studeerde te Leiden in de theologie (ingeschr. 1815) en werd in 1821 predikant te Ressen, onder Bemmelen, in welk hoofddorp hij zijn domicilie had. Wegens doofheid moest hij in 1861 zijn emeritaat aanvragen en begaf zich toen met der woon naar zijn geboorteplaats Borculo, van waar hij later naar Eibergen verhuisde.

Met Jhr. W.G.H. de Rivecourt schreef hij een *Beknopt Biografisch Handwoordenboek van Nederland* in 3 dln. (1854-61; volksuitgaaf 1869-71). Verder tal van bijdragen in de *Navorscher*, den *Gelderschen Volksalmanak* e.a. periodieken.

Zuidema

[Koelman, Jacobus]

KOELMAN (Jacobus), of C o e l m a n , geb. 1632 te Utrecht. Als 'Jacobus Coelmans, Ultraiectinus' in 1650 aan de Utrechtsche Hoogeschool ingeschreven, studeerde hij daar filosofie en theologie en promoveerde er 25 Mei 1655 tot doctor in de filosofie; in 1657 werd hij predikant, eerst ambassade-predikant bij de heeren Residenten in Denemarken en te Brussel, daarna, 13 Aug. 1662, bevestigd bij de gereform. kerk te Sluis. Als zoodanig deed hij zich spoedig kennen door zijn strijd voor de rechten der kerk tegenover de overheid, vooral in zake beroeping van predikanten en verkiezing van ouderlingen en diakenen, door zijn ijveren voor de handhaving der kerkelijke tucht over leven en wandel zijner gemeenteleden en door zijn volgehouden strijd tegen het gebruik der formulieren bij de godsdienstoefeningen en het onderhouden der z.i. in strijd met de ware leer ingestelde kerkelijke feestdagen. Hij vatte zijn meening over het laatste samen in 2 boekjes: *Reformatie, noodig omtrent het gebruyck der Formulieren* (Vliss. 1673) en *Reformatie nodigh*

omtrent de Feest-dagen (Rott. 1675): de kerkelijke feestdagen waren schadelijk en onbijbelsch, de Zondag moest gevierd worden, de formulieren liet hij bij kerkelijke plechtigheden achterwege. Eind 1672, begin 1673, begon de strijd, waarin burgemeester S l u y m e r zijn voornaamste tegenstander was. Hij werd door de classis van Walcheren ter verantwoording geroepen. Sept. 1673 werd besloten Koelman te 'dragen', onder voorwaarde dat hij

zich gedeeltelijk aan de gebruikelijke formulieren zou houden. K. bleef zich echter verzetten en zijn eigen gang gaan: de Alg. Staten - Sluis hoorde tot de generaliteitslanden - gingen zich met het geval bemoeien. 22 Sept. 1674 kwam er een verbod van preeken, K. onderwierp zich niet, zoodat Juni 1675 de resolutie volgde van uitbanning uit Sluis en de generaliteitslanden. Rampspoedige jaren volgden thans: het preeken werd hem overal verboden, ook het houden van vergaderingen binnenshuis, bijna alle provinciale synoden ageerden tegen hem, weldra, 20 Nov. 1675 stierf zijn vrouw *Anna Huss*. Van stad tot stad rondzwervend, verbleef hij nog 't meest te Amsterdam en Utrecht (*Historisch Verhael der proceduuren tegen J. Koelman*, door Th. *Parresius*, Rott. 1677).

Te Amsterdam, waar hij met tusschenpoozen van 1676 tot 91 woonde, vond hij vooral een onderkomen bij den ziekenbezoeker *Uylenbroeck*, en steun, ook geldelijken misschien, van burgemeester van *Beuningen*. In 1679 werd hij te Herford, in 1682 te New Castle in N.-Amerika beroepen, voor welke beide beroepen hij echter moest bedanken. Eindelijk, in 1691, nadat de Amsterdamsche kerkeraad er in geslaagd was hem voor goed uit Amsterdam te verjagen, kwam hij tot rust te Utrecht, waar hij zich van preeken moest onthouden, maar huispredikaties, catechisaties en bijbellezingen mocht houden. Een grooten steun vond hij in de vriendschap met *Jod. Lodensteijn*, die hem reeds vroeger verdedigd had; ook stond hij in nauwe betrekking tot *Wilh. Brakel*. In 1695 is hij, algemeen geëerd, te Utrecht gestorven en er 6 Febr. in de Catherinakerk begraven.

Talrijke geschriften, vooral strijdschriften, heeft hij nagelaten, die zich richtten tegen de Labadie en de labadisten, tegen de Sabbaths-mannen, en tegen R. Descartes en Balth. Bekker. Tegen de eersten schreef hij: *Historisch verhael nopende der Labadisten Scheuringh en velerley dwalingen, met de Wederlegging derselver* (Amst. 1683, 2e dr. Leeuw. 1770) en *Der Labadisten dwaling grondig ontdekt en wederlegt* (Amst. 1684); het vieren van den Zondag verdedigde hij in: *Methode en bestieringen, om klaar te overtuigen de geene, die des Sabbats, en 's Heeren dags godlijke verbintenis nu bestrijden* (Amst., 1682), *De Praktijk des Sabbaths* (Amst. 1682, Amst. 1685, Rott. 1738) en *Het dispuyt, en de Historie, mitsgaders de praktijke van den Sabbath* (Leeuw. 1685). Op het laatst van zijn leven deed hij zich als een heftig bestrijder van Descartes en Bekker kennen; hij schreef: *Het vergift van de Cartesiaansche Philosophie grondig ontdekt* (Amst. 1692) en *Wederlegging van B. Bekkers Betoverde Wereldt* (Amst. 1692).

Behalve door zijn polemische geschriften heeft hij ook door stichtelijke boeken van mystiekpiëtistischen aard invloed geoefend. Het bekendste is *Pligten der ouders, in kinderen voor Godt op te voeden* (Amst. 1679, 3e dr. Amst. 1724, 4e dr. Utr. 1749, Amst. 1838 en nog in 't laatst der 19e eeuw door D.K. *Wielinge* herdrukt); *Sleutel ter opening van de donkerste kapittelen in de Openbaaringe* (Amst. 1688); *Het Verbond der Genaden en 't lot van des Heeren Bondgenoten* (Utr. 1706, 2e dr. Rott. 1738); *De weg Gods met den mensch hier op aarde* (z.j., 2e dr. Utr. 1890). Reformatorisch bedoeld zijn: *Neerlands plicht en voorbeeld, van de Reformatie der kerk* (Amst. 1689); *De Pointen van nodige Reformatie omtrent de kerk .. en Belijdenis der Geref. Kerke in Nedertandt* (Vliss. 1678); *Neerlandts ondergang, gedreigt en nabij* (Utr. 1692); *Spiegel der Wet* (1689, Leiden ± 1885)

't *Ampt en Pligten van Ouderlingen en Diakenen* (Rott. 1694, 's Grav. 1837). Daarnaast maakte hij door vertalingen het werk van Engelsche puriteinen, wier leerling en volgeling hij was, hier te lande bekend; het waren H. Binning, Th. Bromley, J. Brown, Th. Goodwin, W. Guthry, S. Rhetorfort, vertalingen, die tot in de 2e helft der 19e eeuw herhaaldelijk herdrukt werden, gelijk ook meerdere zijner oorspronkelijke werken. Bij zijn leven een der bekendste personen van zijn tijd, werd hij of op de handen gedragen of met haat vervolgd. Zijn voornaamste en heftigste tegenstander was Ericus Walten (I kol. 1534) die een spot-medaille op K. ontwierp, welke te Leiden vervaardigd werd, te gelijk waarmee hij schreef: *Portrait van Jacobus Koelman; hem vertonende in zijn tegenwoordige rasernie en doodstuipen* .. 's Grav. 1689. Ten slotte vermelden wij dat hij zijn *Samen-sprake nopende de sake der formulieren* (Rott. 1675) onder 't pseudoniem Christ. Alethinus; *Ettelijke Vraagen, voorgesteld aan Leeraars ... nopende de macht ... van Koning Jesus* (Utr. 1675) onder 't pseudoniem J a k . Chliarander C a r . f.; *Historisch verhaal van de Proceduuren tegen Jac. Koelman* (Rott. 1677) onder 't pseud. Theoph. Parresius; *De Pointen van nodige Reformatie* (Vliss. 1678) onder 't pseud. Cristophilus Eubulus schreef.

Van Someren's *Beschrijvende Catalogus van gegraveerde portretten van Nederl.* (Dl. 2 Amst. 1890) noemt 2 portretten van hem, één naar en door J. Luiken, met adres van B. Boekholt, en een zonder naam van graveur.

Zie: A.F. Krull, *Jacobus Koelman. Ac. Proefschr.* Gron. 1901 (waarin de onvolledige bibliographie aangevuld kan worden uit den Catalogus van de Mij der Nederl. Letterk. te Leiden); A. E e k h o f, Jacobus Koelman, in *Ned. Archief v. kerkg.* X, 1913, 289-327 en XI, 1914, 13-40. *Nederl. Spectator*, 1902, 76.

Ruys

[Koelman, Joannes Timotheus Maria]

KOELMAN (Joannes Timotheus Maria), geb. te Nijkerk 24 Sept. 1861, overl. te Schapen 14 Apr. 1892, waar hij rector aan de Handelsschool was. Hij was priester gewijd 15 Aug. 1886. Hij vertaalde uit het Duitsch van von Hammerstein: *Edgar of van het ongelooft tot de volle waarheid*.

van der Heijden

[Koeman, Jacob]

KOEMAN (Jacob), schrijver van een, in alexandrijnen gesteld dichtwerk, half zinnespel, dat te Amsterdam in 1662 verscheen onder den titel: *Schouwspel Beschouwing, ofte ware afbeelding van de hedendaeghse Tooneelhandel*. Het was voornamelijk tegen Vondel's 'Tooneelschild' gericht en stelde de ongunstige zijde van het toenmalig tooneel, misschien eenigszins te donker geteekend, maar niet geheel onwaar, in 't licht. In zijn voorrede noemt K. zich 'een ongeletterde, onnosel in rym, onkundigh in redenkunst, ongeoeffent in welsprektheit' enz.

Zie: J. te Winkel, *De Ontwikkelingsgang der Nederl. Letterk.* II (Haarl. 1908) 484.

Ruys

[Koesveld, Henricus van Coesveld]

KOESVELD (Henricus v a n) C o e s v e l d , een man even schitterend door heiligheid van leven als door kennis en geleerdheid, overleed te Brugge 1420, reeds zeer

bejaard. Hij behoorde tot de orde der Karthuisers en bestuurde als prior het klooster zijner orde bij Geertruidenberg, het Hollandsche Huis genaamd, 1331 gesticht door Willem van Duivenvoorde. Paquot, noemt hem den tweeden prior, wat hoogst twijfelachtig is. Hij schreef talrijke tractaten en preeken-verzamelingen vermeld bij Foppens, Paquot en anderen naar Petrejus, *Bibl. Cartus* (1609) 126-27, en Sanderus, *Bibl. Belg. Manus.* I, 356, II, 71.

In de koninklijke bibliotheek te Brussel worden nog eenige zijner werken in H.S. bewaard, waarbij ook eene korte levensbeschrijving van hem is gevoegd. Hij was visitator der provincie en overleed als zoodanig op een visitatiereis te Brugge in het Karthuiserklooster. *Raisse*, die hem den titel van Zalig geeft, stelt zijn overlijden, evenals de andere schrijvers, op 9 Juli. In het necroloog van het Karthuiserklooster Nieuwe Licht wordt 3 Aug. het overlijden vermeld van D. Henricus Koesveldie prior domus Hollandie.

Zie: *Le Vasseur*, *Ephemerides Ord. Cartus* (Montreuil 1891) II 464; *Morotius*, *Theatr. Chronol. Sac. Ord. Carth.* (Taur. 1681), 76; v.d. *Aa*, *Biogr. Wordenb.* III, 597; *Paquot*, *Mémoires* VII, 51-53; J.v.d. *Gheyn*, *Catalogue des Manuscrits de la Bibl. Royale* III, (1903) No. 2158 (4971-73), 2159 (5029), 2160 (11811-12); VI (1906) no. 3707 (9654-63); *Raisse*, *Auctarium ad Natales Sanct. Belgii.* (Duaci 1626) 123 v.

Fruytier

[Koets, Petrus Joannes]

KOETS (Petrus Joannes), geb. te Groningen 2 Juni 1818, overl. te Katwijk a/R. 11 Febr. 1868. Aanvankelijk was hij van plan zich op de rechten toe te leggen en volgde derhalve eenigen tijd de lessen aan de Groningsche universiteit. Daar kwam hij in vertrouwelijke vriendschap met den hoogleeraar B.H. Lulofs, die door zijn sierlijke voordracht en liefde voor de nederlandsche letteren, vooral voor Vondel, zijn leerling begeesterde. Lulofs' invloed bleef immer duidelijk merkbaar in Koets' vorming en onderricht. Later begaf hij zich naar 't seminarie te 's Heerenberg, werd 12 Mrt. 1842 op 'Duinzicht' onder Oegstgeest priester gewijd en den 20 d.a.v. tot kapelaan te Zwolle en in Aug. 1843 in diezelfde betrekking te Deventer benoemd. Den 19. Nov. 1844 trad hij te Drongen (België) in de Sociëteit van Jezus, en was van 1847-55 en van 1859 tot aan zijn dood leeraar aan het St.-Willibrordus gymnasium te Katwijk. Van 1856-59 had hij in het seminarie te Culemborg de welsprekendheid onderwezen. Hij schreef o.a.: *Leven en marteldood van den gelukz. Joannes de Britto* (1854); *Protest. Open brief aan den Weleerw. Heer H.J. Sonjee* (1860); *De Moederbede. Dramatisch gedicht* (1868) en gaf uit: *Profetische galmen van Vondel's lier* (1866), *Peter en Pauwels. Het treurspel van Vondel, benevens den lierzang de Kruisberg ... behelzende eene studie op des dichters terugtred tot de Moederkerk* (1869). H.J. *Allard* gaf in 1870 zijn *Verspreide en onuitgegeven gedichten* in het licht. Dr. *Schaepman* vierde zijn nagedachtenis in *De Wachter* 1871, I, 56.

Zie: *Sommervogel*, *Biblioth. d.l. Comp. de Jésus* IV, 1754.
van Miert

[Koker, Klaas Hendricus Justus]

KOKER (Klaas Hendricus Justus), leeraar aan het gymnasium te Amersfoort, geb. te Broek in Waterland 22 Aug. 1843, overl. 22 Maart 1909 te Hilversum. Hij studeerde te Utrecht in de letteren (ingeschr. 16 Sept. 1863) en promoveerde ald. 14 Juni 1873 op een diss.: *de Lucio Valerio Aureliano*. Verder bewerkte hij een nieuwe uitgaaf van *Enger's Beknopte Grieksche Spraakkunst* (6de dr. 1885).

Zie: *Weekbl. gymn. en middelb. onderw.* Apr. 1909.
Zuidema

[Koning, Harmanus]

KONING (Harmanus), overl. 1 Mei 1704, heeft een tijd lang behoord tot het tooneelgezelschap van Fornenbergh en daarmede in 1674 den tocht naar Scandinavië meegemaakt. In 1680 was hij aan den Amsterdamschen Schouwburg verbonden op een speelloon van f 6, maar stond o.a. in 1684 met zijn zwager Daniël Admiraal aan het hoofd van een reizenden troep, die in de vakantie de

kermissen bereisde. Bij den droevigen toestand, die er in 1687 aan den Schouwburch heerschte, werd hij met velen zijner collega's ontslagen, maar in 1689 is hij er teruggekeerd op een speelloon van f 7 en er tot zijn dood gebleven. Hij speelde de voornaamste rollen, zoowel in het ernstige als in het boertige genre, o.a. de titelrol in *De veinzende Torquatus*, Pyrrhus in *Andromache* en Joost in *De wanhebbelijke liefde*. Koning was een voortreffelijk acteur, die door tal van dichters, Ludolph Smids, Katharina Lescaille, W. van der Hoeven, J. Goeree, J. van Rijndorp, J. Pook, geprezen werd en wiens nagedachtenis lang in eere is gehouden. Hij heeft een drama *Artemista* uit het Duitsch vertaald.

Zie: K o s s m a n n , *Das Niederl. Faustspiel des 17. Jahrhunderts*, 113, 166; d e z e l f d e , *N. Bijdr. tot de gesch. v. het Nederl. toon. in de 17e en 18e eeuw*, 114, 115, 157.

Worp

[Koning-Admiraal, Anna]

KONING-ADMIRAEEL (Anna), de vrouw van den voorg. en eene zuster van den reizenden tooneelspeler D a n i ë l A d m i r a e l , was te gelijk met haar man aan den Amsterdamschen Schouwburch verbonden, op een speelloon van f 2.50. In 1693 is zij gestorven.

Zie: K o s s m a n n , *N. Bijdragen tot de gesch. v.h. Nederl. toon. in de 17e en 18e eeuw* 115.

Worp

[Kortenaer, Egbert Meeuwzoon]

KORTENAER (Egbert Meeuwzoon), gest. 13 Juni 1665, een man, die door eigen verdienste van den laagsten rang trapsgewijze is opgeklommen tot de waardigheid van luitenantadmiraal, na in dienst van het vaderland hand en oog verloren te hebben, is in deze waardigheid ten slotte, al vechtende voor zijn land, gesneuveld. Hij was de eerste zeeofficier, die den rang heeft bekleed van kapitein-luitenant, nadat besloten was om op de grootste van 's lands schepen het aantal luitenants van een op twee te brengen, van wie dan de oudste met bovenstaanden titel werd aangeduid. Van zijn jongere levensjaren is niets bekend, maar op 10 Augustus 1653 treffen wij hem als kapitein op het vlaggeschip van Tromp in den slag van ter Heyde. Toen deze vlootvoogd was gesneuveld, bleef Kortenaer de admiraalsvlag voeren en als zoodanig de leiding geven aan den strijd, waardoor verwarring werd voorkomen, welke anders allicht ware ontstaan als de dood van den opperbevelhebber vóór het einde van het gevecht algemeen bekend ware geweest. In 1658 is hij kapitein op het vlaggeschip van den luitenant-admiraal van Wassenaer, en maakte als zoodanig den tocht mede naar de Oostzee om de Denen bij te staan in den strijd tegen de Zweden; kundig en ervaren, was hij de erkende raadsman van den opperbevelhebber, en het welslagen van den tocht werd dan ook voor een groot gedeelte aan zijn invloed toegeschreven; de Staten benoemden hem dan ook in Juni 1659 tot vice-admiraal bij de admiraliteit van de Maze in de plaats van den gesneuvelden Witte Corneliszoon de Witte. Als zoodanig vergezelde hij den luitenant-admiraal Wassenaar weder, toen deze zich aan boord van het schip van de Ruyter begaf, die met zijn eskader bij Funen was aangekomen, om over de vereeniging der twee vloten te beraadslagen. Toen deze Zweedsche oorlog in 1660 was geëindigd, volgden er eenige jaren, welke niets bijzonders voor de levensschets van Kortenaer hebben opgeleverd, maar in 1665 zien wij hem, bij het dreigen van

een oorlog met Engeland, als een der drie luitenants-admiraal, welke het bevel voerden over de vloot, die werd vereenigd onder het opperbevel van v. Wassenaer als luitenant-admiraal-generaal.

Den 13. Juni 1665 raakten de nederlandsche en engelsche vloten bij Lowestoff in gevecht; op zijn schip 'Groot Hollandia', dat 78 stukken en 350 man aan boord had, strijdt Kortenaer aan het hoofd van zijn eskader tegen dat van prins Robert, maar wordt reeds in het begin van het gevecht, des morgens ten 5 uur, door een kanonskogel zoodanig aan het bovenbeen getroffen, dat hij terstond overleed.

Hij was gehuwd met Catharina Ariëns van der Wolff, overl. 1704 en had één zoon, Bartholomeüs.

De Groote kerk te Rotterdam levert nog het bewijs van de groote eer, welke Kortenaer zich door zijn gedrag had verworven, zijnde aldaar door het college ter admiraliteit van de Maze een grafmonument (door Verhulst) voor hem opgericht. Daaronder de verzen van G. Brandt:

'De Heldt der Maes, verminkt aan oog en rechterhand
En achter 't oog van 't Roer, de vuyst van 't Vaderlandt,
De groote Kortenaer, de schrik van 's vijandts vloten,
D'ontsluiter van de Sondt, leyt in dit graf beslooten'.

Zijn portret gegraveerd door A. Blotelingk naar van der Helst.

Prenten door A. Blotelingk, M. Mosijn, J. Houbraken,

Zie: *Levensbeschrijving van eenige voorname meest nederl. mannen en vrouwen* (1777); *Onze vloot* (Haarlem 1913).

Herman

[Kouwenhoven, Dieverina van]

KOUWENHOVEN (Dieverina van) schreef, naar het fransch van J. de Benserade, *Cléopatre*, een tooneelstuk: *Cleopatra, treurspel met vlieghwercken* (Amsterdam 1669), waarvan de voorrede gericht is aan haar zuster Alida Kouwenhoven en gedateerd 'In Utrecht 1669'.

Ruys

[Kraakman, Johannes Jacobus]

KRAAKMAN (Johannes Jacobus), kapiteinluitenant ter zee titulair, geboren te Alkmaar 20 Mei 1847, overl. te 's Gravenhage 14 Mei 1895; zoon van Johannes K. en van Catharina Delemarre, was gehuwd met E.J.T. Boer.

Hij kwam in 1863 als adelborst op het Instituut te Willemsoord, dat hij in 1866 verliet als adelborst te kl., doorliep de subalterne officiersrangen, was als luitenant ter zee 1e kl., waartoe hij 16 Juli 1881 was bevorderd, werkzaam als leeraar aan het Kon. Instituut der marine van 1882 tot 1887, werd 16 Sept. 1888 wegens gezondheidsredenen gepensionneerd, en met Januari 1889 voor hydrografische werkzaamheden geplaatst aan het Departement van Marine. Febr. 1891 benoemd tot permanent lid der commissie tot examineeren van zeeofficieren en adelborsten, verkreeg hij met 1 Oct. 1892 den titulair rang van kapitein-luitenant ter zee.

Zie: *Marineblad* 1895-96.

Herman

[Krook, Enoch]

KROOK (Enoch), overl. 1732, waarschijnlijk een zoon van den volg. Kwam in 1677 aan den Amsterdamschen Schouwburg en bleef er waarschijnlijk tot zijn dood. Zijn speelloon bedroeg f 1 - f 3. Hij wordt een leerling van prof. Francius genoemd en werd in 1718 aangesteld als leermeester der jonge tooneelstukken, waarvoor hij f 75

trok. In 1719 werd hij tevens tooneelmeester (regisseur) op een traktement van f 300. Met Daniël Kroon (hieronder) heeft hij, onder de zinspreuk 'Door Yver bloeit de Kunst', vele tooneelspelen geschreven en vertaald. Zijn zilveren bruiloft met Maria Laurier - zij hield een touwwinkel - werd

door Langendijk (*Gedichten I*, 247) bezongen.

Zie: M. Corver, *Tooneel-aantekeningen* 17, 19, 20.

Worp

[Krook, Kornelis Laurensz.]

KROOK (Kornelis Laurensz.) was sedert 1652 als tooneelspeler aan den Amsterdamschen Schouwburg op een speelloon van f 2 - f 3.75. Hij speelde o.a. de titelrol in *Joseph in Egypten*, Judas in *Joseph in Dothan*, Vosmeer in *Gysbreght*, Abjathar in *Gebroeders*, Artabanus in *Granida*, Gysbreght in *Geeraerd van Velsen* en Ritsaert in het *Moortje*. Hij schreef een lofdicht voor *Den grooten Timoleon* (1661) van van Toll.

Zie: Kossmann, *N. Bijdr. tot de gesch. v.h. Nederl. toon. in de 17e en 18e eeuw*, 105.

Worp

[Kroon, Daniël]

KROON (Daniël) behoorde in 1688, met zijne vrouw, tot een gezelschap reizende tooneelspelers, waar zij samen per week f 10 salaris genoten. Later

kwam hij aan den Amsterdamschen Schouwburg. Hij was een goed acteur en heeft zich ook verdienstelijk gemaakt door met zijn vriend Enoch Krook (hierboven) vele drama's te vertalen en te bewerken onder de zinspreuk 'Door Yver bloeit de Kunst.' Kroon is vóór 1716 gestorven.

Zie: K o s s m a n n , *N. Bijdr. tot de gesch. v.h. Nederl. toon. in de 17e en 18e eeuw.* 120.

Worp

[Kroon-de Vlieg, Petronella]

KROON-DE VLIEG (Petronella), gest. Febr. 1737, de vrouw van den voorgaande, was eene bekende actrice en trad op in ernstige en in comische rollen. Zij heeft in de *Bruiloft van Kloris en Roosje* de rol van Pieternel gecreëerd, zooals Thomas van Malsem die van Thomasvaer. Na den dood van haar man is zij nog meer dan twintig jaren aan den Amsterdamschen Schouwburg verbonden gebleven.

Worp

L.**[Laan, Dirk]**

LAAN (Dirk), lid der Eerste Kamer Stat.-Gen., geb. te Wormerveer 15 Febr. 1843, overl. 7 Apr. 1905 aldaar. Zijn vader was koopman en chef der firma *W e s s a n e n e n L a a n*. Na diens overlijden werden de zaken door zijn vijf zonen, van wie D. Laan de jongste was, voortgezet. Hij was lid der Eerste Kamer voor de prov. Noord-Holland van 23 Febr. 1897 tot zijn dood en behoorde tot de partij der vooruitstrevend-liberalen.

Zuidema

[Laar, Arnoldus van de]

LAAR (Arnoldus v a n d e), geb. Helmond 11 April 1826, overl. 10 en begraven 16 Jan. 1899 te Oss, zoon van Michiel (touwslager) en van Barbara Michiels, bezocht de latijnsche scholen te Uden en Helmond en het seminarie te St. Michielsgestel. Na een schitterende studie werd hij 25 Maart 1850 te Haaren priester gewijd. In hetzelfde jaar kapelaan te Ewijk, 29 Sept. 1851 te Tilburg (Gorke) en 23 Sept. 1856 te 's Hertogenbosch (St. Jan), waar hij zich door zijn buitengewone zeggingskracht grooten naam verwierf. Hij werd 23 Oct. 1872 pastoor te Oss, in 1884 deken en 18 Febr. 1896 kanunnik van het kathedraal kapittel van St. Jan. Door zijn toenemende zwakte was hij genoodzaakt 11 Juni 1896 zijn ontslag te nemen als deken en 29 Oct. 1897 als pastoor.

Hij schreef: *De liberale partij in Nederland* ('s Hertogenbosch 1872); *De H. Leonardus van Veghel, zijn leven en marteldood* ('s Hert. 1872).

Zie: *Levensschets van den Hoog Eerw. Heer Arnoldus van de Laar*, door A.J. Fritsen. ('s Hert. 1899); Schutjes, *Gesch. van het Bisdom 's Hertogenb. V*, 449; *Taxandria* XXVI 169.

Heeren

[Lambringa, Mr. Lambertus Engelbertsz.]

LAMBRINGA (Mr. Lambertus Engelbertsz.), geb. te Groningen, overl. te Leeuwarden 1/10 Sept. 1630. Hij studeerde te Leuven, waar hij het baccalaureaat in de theologie verwierf en 4 Juni 1605 priester gewijd werd. In 1606 naar Leeuwarden gezonden, werd hij in 1609 tot pastoor dier stad en aarts priester van Friesland verheven. Veel twist had hij met de Jezuiten, o.a. Arnoldus Cath, Willem Warighem en Gerardus Carbonel over de toediening der pastoralia; zelfs onder de parochianen ontstonden twee partijen, waarvan de eene de Jezuiten, de andere den aarts priester verdedigde. Tevergeefs waren de dreigementen van Sasbout Vosmeer. Rovenius bekoelde den strijd door een schrijven van 11 Juli 1615, waarbij hij

ook aan pater Carbonel de macht gaf om pastoralia toe te dienen. Uit een schrijven van Rovenius aan H. Vordenius, 26 Aug. 1623, blijkt dat Lambringa (op aanstoken der Jezuïeten, die hem in Leeuwarden wel wilden missen) in dat jaar een onbescheiden poging deed om aarts priester van Lingen te worden, wat hem evenwel niet gelukte. Hij wordt geprezen als een vroom en braaf man, gemakkelijk in den omgang met iedereen. Zijn arbeid werd niet weinig bemoeilijkt door de toen in Friesland nog vrij algemeene vervolging der Katholieken.

Zie: *Arch. Aartsbisd. Utrecht*, VI, 20, 39; XIV, 122, 124, vv., 398; XX, 144; *Bijdr. Haarlem*, XX, 114, vv; XXXIV, 258; Fruin, *Annales Dusseld.*, 472, 474, 477; *De Katholiek*, LXXXIV (1883), 95, v. Andr. Taira, *Annotationes*, 7. W.v.d. Heyden, *Verhaal van de verrigtingen der Jezuïeten in Friesland* 31, 33, 73, 108, 242, 251.
de Jong

[Lange, Jan Frederik Mauritsz]

LANGE (Jan Frederik Mauritsz), kapiteinluitenant ter zee, geb. te Batavia 18 Sept. 1840, overl. 1 Nov. 1888; zoon van Hendrik Merkus Lange en van Petronella Adriana Maurits Ganderheide. Is in 1873 gehuwd met M.C. Niesen.

Kwam in 1855 als adelborst op het kon. Instituut te Willemsoord, dat hij in 1859 verliet als adelborst 1e kl.; doorliep de verschillende officiersrangen, werd 1 Mei 1883 bevorderd tot kapitein luitenant ter zee, maakte als zoodanig in 1886 als commandant van Zr. Ms. schroefstoomschip Sommelsdijk een reis via Liberia en de Congokust naar Suriname, en na een éénjarig verblijf aldaar, een reis naar de Oostkust van Afrika ter bevordering van handelsbelangen.

Zie: *Marineblad* 1888-89.

Herman

[Langecruys, Langhe-Cruys, Langhe crucius, van de Longa Cruce Joannes]

LANGECRUYS (Langhe-Cruys, Langhe crucius, vande Longa Cruce Joannes) dikwijls ook de Beca genoemd naar zijn geboorteplaats Hilvarenbeek, zoon van Cornelius, overl. bejaard te Cassel 1604. Hij leefde gedurende vele jaren als student en professor te Leuven. In de pedagogie Het verken onderwees hij waarschijnlijk de latijnsche taal en daarna de filosofie 1563-66, terwijl hij tevens subregent was. Hij had Mrt. 1565 den graad behaald van licentiaat in de beide rechten en werd 21 Juni 1566 professor in het burgerlijk recht, nadat hij reeds eenigen tijd

de lessen in de decreten van Gratianus gegeven had. Hetzelfde jaar werd hij president van het nieuw gestichte Kollege van Winckelius. Onverwacht en zonder dat hij de minste poging in het werk had gesteld, werd Joh. Langecruids door den Koning benoemd tot de rijke St. Pieters proosdij van Cassel, open door den vrijwilligen afstand van J.B. de Langhe, officiaal van Mechelen, 1569. Van Langeeruids verliet 1568 Leuven om zich te Cassel te vestigen. Hij was een priester, die nauwkeurig zijne plichten vervulde en een afkeer had van alle pronk en praal. Hij nam zijne verplichtingen als kanunnik ernstig op, zooals blijkt uit de twee werkjes, die hij over de plichten der kanunniken in druk uitgaf te Douai 1584 en 88. Te Antwerpen bij Joannes Bellerus 1592 zag van hem het licht *Flores spirituales decerpti ex psalmis*. Behalve deze drie, vermeld door Sweertius en Valerius Andreas, vermeldt Paquot ook nog *Precationes in Epist. et Evangelia* Antv. 1601. Toen door de overplaatsing van Lindanus naar Gent de bisschopszetel te Roermond tot 1596 ledig stond, werd deze aan Langeeruids aangeboden; hij weigerde echter standvastig deze eer en last te aanvaarden. Bij testament, 28 Juni 1595, stichtte hij zes studiebeurzen voor zijne bloedverwanten of inboorlingen van Hilvarenbeek en den Bosch.

Zie: *Analectes Hist. Eccl. Belg.* XVII (1881) 369; XX (1886) 225, 243, 280; Paquot, *Memoires Hist. Litt.* V, 78-80; Coppens, *Nieuwe Beschr. Bisdom 's Bosch I*, 385.

Fruytier

[Langedult, Petrus]

LANGEDULT (Petrus), geneesheer te Haarlem, geboren aldaar in 1640, overleden 1677; 24 Aug. 1660 werd hij, 20 jaar oud, in het Album Studiosorum der Leidsche Universiteit ingeschreven, 9 Juli 1663 promoveerde hij aan die Universiteit op een dissertatie *'De Lithiasi'*. Hij was lid der Vlaamsch-doopsgezinde gemeente te Haarlem en met hart en ziel de beginselen der Rijnsburgsche Collegianten toegedaan. Als zoodanig betoonde hij zich een ijverig voorstander en verdediger van de vrijheid van spreken in hun godsdienstige samenkomsten. Toen Dr. Ant. van Dale die vrijheid van spreken aanviel in zijn boek *De oudheid van 't Alleen spreken verdedigd, of onderzoek over 't Prediken ... voor elk Broeder der Gemeente* (Amst. 1670) was hij, noodgedwongen, gelijk de voorrede zegt, er toe overgegaan een verweerschrift op te stellen, te meer omdat van Dale daarin een briefwisseling tusschen hem (Langedult) en Dr. Smout buiten zijn weten had laten afdrukken; hij schreef dus zijn *Apostolice Outheyt van de Vryheyte van Spreken in de Vergaderingen der Christenen, tegens Dr. A. van Dalens Alleenspreken verdedigt* (Haarl. 1672), voor zijn tijd een groote kennis van Joodsche oudheden, kerkvaders en allerlei dogmatische kwesties verradend. Indirect antwoordde van D. hierop weer met zijn *Historie van 't Predik-Ampt* (Haarl. 1674). Ook andere dwaalleeringen bestreed hij, b.v. die van het Chiliasme van Daniel de Breen, met zijn geschriftje *De Nietigheyde der Chiliasterije, vertonende de krachteloosheyte der bewijsredenen die voor het duysentjarige Rijke werden voortgebracht* (Haarl. 1676). Acht jaren later werd, waarschijnlijk door zijn weduwe, een heel ander werk van hem in 't licht gegeven n.l. een treurspel *Christus lydende, en verheerlykt* (Amst. 1684) met een opdracht, 'Aan de Christenen' en een merkwaardige inleiding, waarin hij het opvoeren van Jezus ten tooneele uit een Christelijk oogpunt verdedigde; het stuk zelf is een soort mysteriespel, voor opvoering niet geschikt. In hetzelfde jaar zag zijn *Christelijke Sedekunst ofte Oeffeninge der Godsalig-*

hey (Leyden 1684) het licht, een lijvlg werk dat door zijn vriend L a u r e n t i u s K l i n k h a e m e r met aantekeningen voorzien werd uitgegeven. Langedult toont zich in dit werk geen voorstander van den doop, maar wil geen dwang geoefend zien, 't liefst volkomen vrijheid gelijk in alles, zoo ook op 't punt van dit leerstuk. K l i n k h a e m e r was echter met L's uiteenzetting niet tevreden maar voegde (blz. 338-387) een uitgebreider verhandeling 'Van en voor der Christenen Waterdoop' in van zijn eigen hand. J o a c h i m O u d a e n schreef een van eerbied voor den overleden schrijver getuigend lofdicht voor 't werk. Zijn laatste en uitgebreidste werk verscheen in 1687, voltooid en uitgegeven door 3 ongenoemde vrienden. In de ongeteekende voorrede wordt alleen van L. meegedeeld dat hij op 37-jarigen leeftijd stierf en een weduwe achterliet, die reeds meerdere zijner werken had uitgegeven. Het is: *Aantekeningen of Verklaringen over het geheele Nieuwe Testament als mede over de Klaagtiederen van Jeremia* (Amst. 1687). Ook hier weer een lofdicht van den geestverwant O u d a e n . Ten slotte zijn er nog twee onuitgegeven werken van hem te vermelden, een treurspel *De Babylonise Toren der hedendaagse Christenen* (cf. J. t e W i n k e l , *Ontwikkelingsgang der Nederl. Lett.* II, 341-342), waarin hij de toenemende tweedracht en twisten tusschen de Christenen in 't licht stelt en betreurt; en, thans in het bezit der stadsboekerij van Haarlem, een *Verhaal van de Burgerlijke oproeren te Haarlem in 1672, beschreven als tijd- en meestal ooggetuige* (*Catalogus Bibliothecae Publicae Harlemensis*, 2e Suppl. (Haarl. 1864) p. 2).

C.B. H y l k e m a , *Reformateurs* (Haarl. 1900-1902) I, 142, II, 105, 155; J.C. v a n S l e e , *De Rijnsburger Collegianten* (Haarl. 1895) 59, 274, 276, 279, 336.

Ruys

[Languet, Hubert]

LANGUET (Hubert), geb. te Vitteaux in Bourgogne 1518, gest. te Antwerpen 30 Sept. 1581. Zoon van Germain L., gouverneur van Vitteaux, studeerde hij te Poitiers in de rechten en deed weldra groote reizen in Duitschland en Italië; hij leefde 1549 te Wittenberg bij Melanchton, bezocht Pommeren, Zweden, in 1555 opnieuw Italië, daarna noordelijk Europa tot Lijfland, Finland en Lapland toe, in hooge gunst bij Gustaaf Wasa, koning van Zweden. 1559 vergezelde hij den jongen Adolf van Nassau op een reis in Italië; vervolgens trad hij in diplomatieken dienst van keurvorst August van Saksen als diens raadsman en agent voor buitenlandsche zaken. Als zoodanig trad hij 1560/2 te Parijs op, vestigde zich tijdens den eersten Hugenoten-oorlog te Frankfort en Straatsburg, sedert 1563 weder te Parijs als saksisch agent, wat hij tot einde 1572 bleef. Zijn diplomatieke correspondentie uit dezen tijd is zeer belangrijk. Hij dringt op godsdienstig gebied steeds aan op matiging. Bij het opnieuw uitbreken der woelingen in Frankrijk ging hij Oct. 1567 naar Straatsburg, waar hij voor den Prins van Oranje een belangrijk aandeel had in de samenstelling van diens *Justificatie* van 1568, die hij te Dillenburg hielp opstellen. Hij keerde slechts kort na den godsdienstvrede van 1568 naar Parijs terug om spoedig weder uit te wijken naar den Rijn. Hij bleef er den keurvorst van Saksen dienen en was gewikkeld in diens onderhandelingen te Parijs en Weenen (1572-77), ook met Oranje en de vorsten aan den Rijn, tevens zich verdiepend in geleerde theologische en historische studiën. Deze werkzaamheid als hoog gesteld staatsman en geleerde bleef zijn hoofdbezigheid. In 1577 kwam hij op verzoek van paltsgraaf Johan Casimir naar Gent en werd, hoewel nog in dienst van keurvorst August, sedert 1578 invloedrijk in

de omgeving van Oranje, die hem zich te Antwerpen deed vestigen. Tot zijn dood was hij sedert een der invloedrijkste en meest vertrouwde raadslieden van den Prins en van prinses Charlotte, die hem met belangrijke zaken belastten, met name op een reis naar Frankrijk in het voorjaar van 1580. Hij had ook deel in de samenstelling van 's Prinsen Apologie van 1581. Zijn slechte gezondheid belemmerde hem zeer maar hij nam toch deel aan de beraadslagingen der Staten-Generaal te Antwerpen en te Delft in dienst van Oranje, terwijl hij zijne diplomatieke correspondentie met keurvorst August en diens raadslieden voortzette. Van zijn geschriften hebben vooral zijn brieven belang voor onze geschiedenis. Zij werden verzameld in *L. ad J. Camerarium et J. filium scriptae Epistolae* (Groningae 1646, Leipzig 1685; *Epist. politicae et historicae ad Sydnaeum* (Frankf. 1633, Leyden 1646; *Arcana seculi decimisexiti* (Halae Hermund. 1669) fr. vert. Cologne 1695); *Decades tres epist. Huberti Longueti etc.* (Francof. 1702). Vgl. over hem: Ha a g , *La France protestante*, i.v.; *Phil. de la Marc, Vie de Languet* (Halle 1700).

Prent door G.B. Cipriani.

Blok

[Lansink, Theodorus]

LANSINK (Theodorus), geb. te Haaksbergen, was in 1726 kapelaan in de Bublewijk en werd 1 Mei 1732 pastoor in zijn geboorteplaats. Was zijn voorganger in 1721 al begonnen in plaats van over de grens, meer in de nabijheid van Haaksbergen de godsdienstoefeningen te houden, hij waagde het in 1740 een nieuwe kerk te bouwen op een plaats, de Hoffbraeck genaamd, slechts op eenigen afstand van het dorp, waarvoor hij geen schriftelijke goedkeuring in handen had. Ondanks herhaald verzoek der Gereformeerden aan de regeering, mocht de kerk, met eenige veranderingen, blijven staan. In 1751 werd hij aartspriester van Twente. Hij wordt geprezen om zijn ijver, voorzichtigheid en vredelievendheid. Hij bleef in Haaksbergen tot zijn dood in 1760.

Zie: R ö r i n g , *Kerkelijk en Wereldlijk Twente* I, 63, 69-71, 120, II 238-240; *Archief Aartsb. Utrecht* I 79, IV 126, VIII 368 X 23; G e e r d i n k , *Bijdragen Twenthe* 122, 261, 303; t e r K u i l e , *Geschiedents van Espelo* 135-6.

Janssen

[Lebuinus, Liafwijn Heilige]

LEBUINUS (L i a f w i n) (Heilige), Apostel van Deventer, gest. omstreeks 777. Door den pseudo-Marcellinus ten onrechte genoemd onder de metgezellen van den H. Willibrord. In Engeland geboren, trad hij, nog jong, in den geestelijken stand, en werd vervolgens priester. Hij ontving, in een verschijning, van God het bevel de heidenen van de Yssel-oevers te gaan bekeeren; stak over naar Friesland en bezocht den H. Gregorius van Utrecht, volgens de Bollandisten, omstreeks het jaar 765. Deze zond hem met zijn leerling Marcellinus naar de Veluwe, Twente en Deventer. Op de oevers van den Yssel werd hij ontvangen door een weduwe, Abarhilda genaamd, bouwde een eerste bedeplaats te Wilp op den westelijken oever, en daarna een grootere te Deventer op den oostelijken oever der rivier, - dit laatste gebouw echter werd door de Saksen verbrand. Lebuinus, die heelhuids ontkwam, dorst zich daarna te begeven naar Marklo aan den Wezer, waar hij de Saksen op hun jaarlijksche groote bijeenkomst aanmaande zich te bekeeren, en keerde behouden terug. De kerk te Deventer herbouwde hij en stierf aldaar den 19den November, zeer waarschijnlijk van het jaar 777. De Saksen kwamen opnieuw om

zijn kerk te verbranden, zijn lichaam echter konden zij niet vinden. Kortens tijd daarna kwam de Heilige Ludger de kerk van Deventer weder opbouwen en deed er het lichaam van den Heiligen Lebuinus in bijzetten, dat hij gevonden had verborgen op een

plaats hem door den Heilige-zelf in een verschijning, getoond. Zijn relieken bleven door de Hervorming gespaard en zijn nog steeds te Deventer.

Zie: *Batavia Sacra* I, 93-95; Migne, *Patrol. lat.* CXXII 875-894 (Hucbaldus: *Vita S. Lebuini*); Gerhard Dumbbar, *Het kerkel. en wereldl. Deventer* (1732); Molhuysen in *Overyssele Alman.* (1836); W. Kentzler in *Forschung. z. deutsch. Gesch.* (1866) VI, 343-356; J.P. Verloren, *Lebuinus en z. stichting te Deventer* (1885); J.A.F. Kronenburg, *Neerlands Heiligen* III, 152-168; M.J.A. Moltzer, *De oudste Levensbeschr. v. Lebuinus*, in: *Nederl. Archief voor Kerkgeschied.* (1909), 221-235; *Neues archiv f. alt. d. Gesch.* XXXVII (1911) 286. de France

[Leeuw, Adriaan Bastiaansz. de]

LEE UW (Adriaan Bastiaansz. de), zich ook Adriaan Bastiaansz noemend, 17e eeuwsch tooneelschrijver en bekend tooneelspeler, werkzaam tusschen de jaren 1647 en 89, niet alleen op het Amsterdamsch tooneel, maar ook als lid van rondreizende troepen in 1655 en 1660. Zijn speelloon bedroeg 15 st. tot f 4 per avond. In de voorrede van een kluchtspel, getiteld *De gelukte List of Bedrooge Mof* (Amst. 1689) waarvan de hoofdpersoon 'Herman' waarschijnlijk de Leeuw voorstelt, wordt hij geroemd 'als een zeer verstandig Speeler zonder waanwijsheid: maar ook als een groot kénner van hét Tooneel, en van Tooneelstukken, die, door veel leezen, kennisse van de Franschetaale, én grondige érvarenheid, verscheidene spéllen die wél uitgevallen zijn, in hét licht gebragt hebbende, meerder achttinge had voor stille geschikte Treuren Blijspelen.... als voor die wilde Spaansche stukken'. Vermoedelijk is hij dus kort voor 1689 overleden. Hij was gehuwd met de tooneelspeelster Anna van Trooyen.

Zeven stukken heeft hij voor 't tooneel bewerkt, meerendeels uit 't fransch of Duitsch vertaald: *Kosroes*, *treurspel*, naar het fr. van Rotrou, voor 't eerst in 1656 opgevoerd en in 't zelfde jaar gedrukt; *Leo Arminius*, naar het Duitsch van Gryphius, voor de eerste maal in 1656 op den Amst. Schouwburg gespeeld en in 1659 gedrukt; *De Toverés Circe*, *treurspel mét kunst én Vliegwerken* (Amst. 1670, 1690) voor hem door den taalkundige I. Barokes uit 't Spaansch overgezet (het nederl. stuk werd onder den titel *Zauberente Circe* weer in 't Duitsch vertaald); *De vryer-zieke Vryster of het Huwelijk van niet*, naar 't fr. van de Montfleury, eerste opvoering in 1662, gedrukt in 't zelfde jaar (andere dr.: 1671, 1678, 1701, 1725, 1729); *Broershert*, uit 't fransch en gedrukt in 1668 (andere dr. 1679, 1683, 1720, 1729); het werd als *Der Hausknecht oder der lächerliche Kampf* in 't Duitsch vertaald en o.a. in 1740 te Hamburg opgevoerd (gedrukt in 1748); *Klucht van Pyramus en Thisbe*, uit het Duitsch vertaald (uitgaven: Amst. 1669 en 1752); *De Liefdendokter* naar Molière vertaald (Amst. 1666, 1680, 1696, 1766). Uit de herhaalde herdrukken zijner stukken, tot diep in de 18e eeuw toe, blijkt dat ze zeer in trek waren en vermoedelijk lang op 't tooneel zijn gebleven.

Als dichter maakte hij natuurlijk lofdichten voor anderer werk: voor Sybants *Dolle Bruyloft* (1654) en *Verleyde Vrient* (1668) en voor Toll's *Grooten Timoleon* (1669). Het met Adriaan Leeuw onderteekende *Eer- en Dankdicht geoffert aan den Raad der Stadt Leeuwarden* in de *Hollantsche Parnas* (Amst. 1660 p. 445) zal wel als dankbetuiging bedoeld zijn voor de ontvangst van zijn troep en het verlof om te spelen tijdens een kunstreis in 't Noorden.

Maar nog in een heel anderen kring treffen wij

hem aan; uit zijn medewerking aan den bundel *Parnassus aan 't IJ of Konst-schoole ter deugd* (Amst. 1663) blijkt dat hij tot de bekende dichterbent behoorde, die ten huize en onder leiding van den herbergier Jan Soet, in 'de Zoete Rust' bijeenkwam en daar dichterlijke antwoorden gaf op de door dezen gestelde vragen. Enkele gedichten antwoordende op de 3e, 4e en 5e vraag, en die niet tot de slechtste behoreen, zijn van A. Leeuw afkomstig. Blijkbaar was hij dus een trouw bezoeker van dien eigenaardigen kring.

Zie: E.F. K o s s m a n n , *Nieuwe bijdragen tot de geschiedenis van het Nederlandsche tooneel in de 17e en 18e eeuw*. ('s Grav. 1915), 8, 102, 131; J.A. W o r p , *Geschiedenis van het drama en van het tooneel in Ned. II* (Gron. 1908) passim.

Ruys

[Leeuwarden, Leovardie, Theodoricus van]

LEEWARDEN (Leovardie, Theodoricus v a n), abt der Cisterciënserabdij Klaarkamp, voornaamste klooster van Friesland, genaamd naar zijne geboorteplaats, stond als abt aan het hoofd dezer abdij omstreeks 1554-59. Datum van geboorte, overlijden, intrede in het klooster, enz. zijn onbekend. Als abt wordt hij voor het eerst genoemd 8 Mei 1554, toen hij te Oldeklooster het ontslag aannam van den abt en de kiezing en inleiding van diens opvolger presideerde. Waarschijnlijk stond dit ontslag in verband met de zending der regeering van commissarissen naar Oldeklooster om te 'visiteeren, inquireeren, en informeeren van den staat en regiment van hetzelfde convent'. Bovendien waren de abten van Klaarkamp en Gerkenklooster, de visitatoren van Oldeklooster, voor den Hove van Friesland gedaagd om zich te verantwoorden. Hevige klachten over deze schending der erkende voorrechten van de Cisterciënsers werden op den landdag 1555 aan den Koning gericht. Waarschijnlijk bleven zij onbeantwoord. De wereldlijke macht bemoeide zich met en beschikte over de kloosters als over de koninklijke domeinen en eischte van hen schattingen en belastingen van allerlei soort.

Abt Theodoricus was in de vergaderingen der Staten van Friesland, op de landdagen, een der toonaangevende leden. In hun naam onderteekende hij de verzoekschriften, antwoorden, beloften der Staten en de commissiën der gedeputeerden, 1555, 1558, 1559. 1558 rezen er opnieuw moeilijkheden in Oldeklooster, en greep de regeering in met voorbijgang van de rechten van den abt van Klaarkamp door een onderzoek in te stellen in het Nijeklooster, onderhoorig aan Oldeklooster. Abt Theodoricus ontving het ontslag van den abt van Oldeklooster, regelde en leidde de keuze van een opvolger, 5 Juni 1558. Uit het verslag van den landdag 1560 blijkt, dat abt Theodoricus eind 1559 of begin 1560 was overleden. De naam van abt Theodoricus komt in *Charterb.* III, 240 reeds voor met datum 22 Juni 1550. Dit jaartal is zeker fout, want dezelfde tekst komt p. 496 voor met den datum 22 Juli 1559.

Zie: *Charterb. van Vriesl.* III, 380, 387, 426, 430, 432, 468; *Archief Aartsb. Utrecht* XXIX, 196, 199, 201.

Fruytier

[Lels, Murk]

LELS (Murk), geb. te Amsterdam 22 April 1823, overl. te 's Gravenhage 11 Jan. 1891, was de zoon van H.M. L e l s en M.E. F l e n t r o p .

Opgeleid voor de zeevaart, het vak dat zijne voorouders lange jaren beoefenden, ging hij reeds op 14-jarigen leeftijd naar zee en klom op tot 2en stuurman, doch bleef sedert 1845 aan den wal.

Omstreeks 1850 werd hij boekhouder van de reederij 'Eersteling'; de aan die reederij behorende bark van dien naam verging op de eerste reis. Intusschen breidde de reederij zich voort-

durend uit. Hij had in 1869 onder zijn beheer 9 zeilschepen, te zamen metende 7248 ton. Hij woonde te Alblasterdam in het Huis te Kinderdijk. In 1864 richtte hij met anderen de firma de Coningh, Carst & Lels te Kanagawa in Japan op; deze firma werd later omgezet in Carst, Lels & Co. te Yokohama.

Hij stichtte in 1857 met anderen de machinefabriek onder de firma Diepeveen, Lels & Smit te Kinderdijk. In 1866 werd hij mede-eigenaar en boekhouder van de reederij Sleepdienst L. Smit & Co., die later evenals zijne cargadoorsfirma Murk, Lels & Zoon naar Rotterdam werd overgebracht. Intusschen dreef hij uitgebreide importen export-zaken op Japan en China. Eindelijk was hij oprichter en bestuurder van de koffiëonderneming Bendô bij Banjoewangie.

Door het kiesdistrict Sliedrecht werd hij in 1878 afgevaardigd naar de Provinciale Staten van Zuid-Holland; wegens zijne politieke gevoelens werd hij in 1889 vervangen door een antirevolutionnair.

Hij huwde in 1846 te Nieuw-Lekkerland *Ottolina Smit*, geb. te Alblasterdam 27 Maart 1822, overl. te 's Gravenhage 29 Aug. 1898, bij wie hij 7 zonen en 3 dochters had.

Ramaer

[Lemker, Frans]

LEMKER (Frans), burgemeester van Kampen en lid der Tweede Kamer Stat.-Gen., geb. te Kampen 21 Oct. 1775, overl. aldaar 30 Jan. 1858. Zijn ouders waren Mr. *Arend Johan L.*, secretaris der stad, en *Everdina Sina Sabé*; beiden tot notabele Kamper familiën behorende. Hij ontving zijn opleiding aan de hoogeschool van Harderwijk (1795-98) en Utrecht (1798-1802), promoveerde aan laatstgenoemde academie in de rechten, op een diss. *De delictis quae in Deum vel Religionem dicuntur committa*, vestigde zich in zijn geboortestad en liet zich als advocaat inschrijven aan de rechtbank te Zwolle. Een jaar na zijn promotie werd hij tot maire van Kampen benoemd, welke betrekking hij behield onder de Bataafsche republiek, het koninkrijk Holland en het Fransche keizerrijk. Lodewijk Napoleon verleende hem in 1808 tevens den titel van procureur des Konings. In beide betrekkingen gaf hij blijk van veel bekwaamheid en beleid. In 1815, onder de regeering van koning Willem I, onderscheidde de burgemeester zich o.a. bij de groote overstrooming welke zijne stad toen teisterde. Van 1817 tot 1839 was Mr. F. Lemker tevens lid der Tweede Kamer Stat.-Gen.; en sedert laatstgenoemd jaar lid der Prov. Staten van Overijssel.

Tot de belangrijke werken, onder zijn bestuur tot stand gekomen, behooren: de aanleg van den Zuiderzeespoorweg, de verbetering van het Keteldiep, het bouwen van de kazerne ten behoeve van het Instructie-bataljon, de vestiging van het instituut van *Wijk Roelandsz.* (dl. III, 1502), de aanleg van Kampens fraai plantsoen en het bouwen van de Nieuwe Stadsherberg tegenover de Yselbrug. 30 jaren is hij burgemeester van Kampen geweest (1813-43).

Mr. Lemker was gehuwd met *Johanna Catharina Frederika Muller*, met wie hij een gelukkig leven leidde, des zomers op zijn landgoed 'Vollenhof', onder Oldebroek. Hij stierf in 1858 op 83-jarigen leeftijd. Hij was de laatste afstammeling uit het aanzienlijke geslacht der Lemkers, dat zich in de 17de en 18de eeuw eervol in de Kamper stadsregeering heeft onderscheiden.

Zie: *Alg. Handelsblad* v. 2 Febr. 1858.

Zuidema

[Lemmers, Jan]

LEMMERS (Jan) was van 1638 tot 49 als tooneelspeler aan den Amsterdamschen Schouwburg; uit zijn speelloon - f 3 tot f 4.50 - blijkt, dat hij

een der voornaamste acteurs was. Van zijne rollen zijn bekend David in *Von d e l's Gebroeders* (1641) en Cardenio in *Rodenburg's Jaloersche Studenten* (1644). Hij leverde allerlei dingen aan den Schouwburg, o.a. eens 'swaenevleugels', een uurwerk voor f 48, een geborduurde broek voor f 20, enz. Een gedicht van hem is opgenomen in *Olipodrigo*, 1654, II, 244, terwijl het treurspel *Scipio*, door hem vertaald naar *Desmourets*, in 1649 werd opgevoerd en twee jaren later werd gedrukt.

Miniatuur door J.M. Quinkhard in het *Panpoëticon Batavum* te Amsterdam.

Zie: *Kossmann, N. Bijdr. tot de gesch. v.h. Nederl. toon. in de 17e en 18e eeuw*, 94.

Worp

[Lesturgeon, Alexander Lodewijk]

LESTURGEON (Alexander Lodewijk), predikantletterkundige, geb. 16 Oct. 1815 te Venlo, waar zijn vader destijds genie-officier was, overl. 18 Juni 1878 te Zweelo.

Na zijn opleiding te Koevorden en te Kampen te hebben ontvangen (in laatstgenoemde stad op het bekende instituut van J. van Wijk Roelandsz), studeerde hij te Deventer en te Groningen in letteren en theologie, werd in 1841 proponent, twee jaar later hulpprediker en het volgend jaar predikant te Oosterhesselen (Drente), welke standplaats hij in 1854 met het naburige Vledder verwisselde, gelijk hij deze plaats in 1864 voor Zweelo verliet.

Schoon als dorpspredikant bij zijn tijdgenooten hoog aangeschreven, is Lesturgeon toch meest als letterkundige bekend. Reeds als student had hij met zijn vrienden R. Bennink Janssonius en W. Hecker een bundel gedichten het licht doen zien onder den titel *Dichterlijk Mengelwerk* (1836), dat in later jaren door de auteurs zelve 'ondichterlijk bengelwerk' werd genoemd. Andere bundels volgden, als *Rietscheutgalmen* (1838), *Wel en wee, Zangen der liefde* (1839), *Verstrooiingen* (1844) en *Lief en leed* (1853). Ook in de Jaarboekjes van dien tijd (*Aurora* e.a.) liet hij zich hooren. Meestal ademden zijn gedichten een godsdienstigen en vaderlandlievenden geest, zonder dat zij juist een hooge vlucht namen. Ter wille van zijn nagelaten betrekkingen werd in 1879 door zijn vrienden Jan Goeverneur en W. Hecker een bloemlezing uit de gedichten van Lesturgeon samengesteld.

Tot zijn geschriften in proza behooren o.a.: *Een Drentsch gemeente-assessor met zijn twee neven op reis naar Amsterdam*, 2 dln. (1843); *Drenthe in vluchtige en losse omtrekken, geschetst door drie podagrissen*, 2 dln. (1851); *Koevorden's verlossing in 1814* (1864); *Menso Alting, de eerste hervormingsprediker van Drenthe, na drie honderd jaren herdacht* (1867); *Feestrede op 't tweede eeuwfeest van Koevorden's ontzet, met historische aanteekeningen* (1872). Voorts een aantal bijdragen in den *Drentschen Volksalmanak*, het jaarboekje *Erica* enz. Ook schreef hij veel in de provinciale bladen van Drente en Groningen. Van de *Nieuwe Drentsche eourant* was hij een drietal jaren redacteur.

Zie: *Hecker in Levensber. Letterk.* 1879, 153.

Zuidema

[Lexius, Jois Henricus]

LEXIUS (Jois Henricus), geb. te Amsterdam 28 Oct. 1755, overl. ald. 3 Juli 1817. Hij studeerde te Keulen en te Leuven, werd in 1779 tot priester gewijd en was van 1779-91 kapelaan te Buitenveldert, van 1791-1810 pastoor van 't Kalf bij Zaandam, en tegelijk van 1798-1804 hoogleeraar aan het Seminarie Warmond, van 1810-17

pastoor van 'de Posthoorn' te Amsterdam. In 1803 werd hij lid van het z.g. oud-kapittel van Haarlem en in 1816 deken en vicaris-generaal van

genoemd college; tevens was hij sinds 1811 provisor van het Hollandsch college Pulcheria te Leuven.

Bij de geestelijkheid van die dagen stond Lexius om zijne philosophische en theologische kennis, om zijn mild en meegaand karakter hoog aangeschreven, en heeft op de kerkelijke en staatkundige gebeurtenissen van het einde der 18e en in het begin der 19e eeuw een aanmerkelijken invloed geoefend.

Bij de stichting van het Seminarie Warmond werd aan Lexius door den aartspriester ten Hulscher opgedragen een studieplan te ontwerpen en een reglement van orde en tucht, en het tevens als eerste hoogleeraar ten uitvoer te leggen. Tegen het afleggen van den eed, die den 9en Maart 1795 door de provisioneele representanten des volks van de priesters gevorderd werd op de 19 artikelen, waarin de rechten omschreven waren van den burger en van den mensch, had een groot gedeelte der geestelijkheid bezwaar. En namens hen werd aan deze stemming uiting gegeven door den deken van het z.g. oud-kapittel, Stafford, in een bezwaarschrift, den representanten des volks in Juli 1795 toegezonden. Maar Lexius was van meening, dat, bij het beoordeelen der 19 artikelen, alleen op de zaak moest gelet worden, en de woorden dienden begrepen te worden, zooals de Volksrepresentanten die verstonden, en niet, zooals die verstaan konden worden. /Daartoe verscheen van zijne hand: *Eenvoudige gedachten over de door de provisioneele representanten van het volk van Holland den 31en January 1795 verklaarde rechten van den mensch en van den burger en over den eed op die rechten bij hun decreet den 9en Maart 1795 gevorderd door J.H. Lexius, Roomsche Pastoor aan het Kalf, te Amsterdam bij Theodorus Crajenschot op den hoek van de Heerengragt en Heisteeg in den Berg Sinai, 1795.* Waartegen Stafford een verweerschrift opstelde, waarop Lexius wederom antwoordde in: *Verantwoording aan den pastoor J. Stafford over den blaam, dien hij in een verweerschrift tegen J.H. Lexius voorgeeft hem door denzelfde aangevreven te zijn door J.H. Lexius, Roomsche-Pastoor aan 't Kalf, te Amsterdam bij T. Crajenschot, 1796.*

Lexius behoorde tot de oprichters van het eerste door de katholieken gestichte tijdschrift: *Mengelingen voor R. Catholyken*, te Amsterdam bij B.J. Crajenschot, boekverkooper in de Kalverstraat, waarin, behalve Lexius zelf, vooral zijne begaafde leerlingen, en onder dezen in het bijzonder Schrant, aan het woord kwamen.

Den 2en Aug. 1808 werd Lexius door koning Lodewijk in de commissie benoemd, aan welke de organisatie van den R.C. godsdienst hier te lande was opgedragen. Met Cramer en Stafford stelde hij het schrijven op, waarin van het bestaan der commissie aan den H. Vader werd kennis gegeven; met Hoogaerts en Muller bracht hij rapport uit 'over de beste inrigting en bestuur van het R.C. kerkgenootschap binnen het koninkrijk Holland', en 'over de wijze, waarop zal moeten worden gehandeld ten aanzien van de geordende geestelijken, welke hier en daar nog pastorijen hebben, en hoe in de vervulling dier standplaatsen door andere geestelijken bij vacaturen zal kunnen worde voorzien', en met Cramer wijdde hij zijne aandacht aan 'een reglement op het bestuur der kerken, goederen en fondsen'.

Op het Seminarie te Warmond hangt van Lexius een portret, kniestuk, vervaardigd door de Lelie in 1788; in de pastorie de Posthoorn te Amsterdam bestaat van hem een staalgravure, en in het bissch. museum te Haar-

lem wordt van hem een zilveren begrafenispenning bewaard.

Bissch. oud-archief te Haarlem; Bijdr. bisd. Haarlem XXXVIII, 210-231.
van der Loos

[Linden, Henricus van der]

LINDEN (Henricus van der) of Lindanus, geb. te Leiden 11 Sept. 1603, overl. te Kopenhagen 2 Mei 1659. Reeds had hij zijn philosophische studiën voltooid, toen hij in België voor de Jezuieten-orde werd aangenomen, doch naar Moravië gezonden, om den 6en Dec. 1626 te Brunn zijn noviciaat te beginnen. Na zijn priesterwijding 26 Mrt. 1636 onderwees hij vier jaar de zedekundige godgeleerdheid, en vertrok vervolgens naar Italië, om het ambt van pauselijk poenitentiarius eerst vijf jaar te Loreto en daarna vier jaar te Rome te vervullen. In 1655 keerde hij naar zijn vaderland terug, en vestigde zich voorloopig te Culemborg om pater van Wely in de geestelijke zorg bij te staan. Ten gevolge van een verkeerd bezorgden brief werd hij in zijn huis overvallen en gevangen gezet, doch spoedig tegen losgeld vrijgelaten. Daarna begaf hij zich naar Kopenhagen en woonde er in het huis van den spaanschen gezant Rebolledo. Zelfs zou koning Frederik III hem meermalen met voldoening geloofspunten hebben hooren behandelen en hem een ruime mate van vrijheid hebben verleend, om te Kopenhagen en te Altona onder zijn geloofsgenooten te arbeiden. Toen de hollandsche vloot onder de Ruyter te Kopenhagen aankwam, belastte hij zich terstond met de zielzorg en zelfs met de verpleging der katholieken van de bemanning, waaronder aanstekelijke ziekten waren uitgebroken, en deed daarbij de besmetting op, waaraan hij overleed. Zijn lijk werd plechtig begraven.

van Miert

[Linders, Mgr. Joannes Gerardus]

LINDERS (Mgr. Joannes Gerardus), geboren te Heukelum, gemeente Bergen, 7 April 1821, overl. te Sittard 22 Maart 1899; werd priester gewijd 23 December 1845 en aangesteld als pastoordeken te Sittard 12 Maart 1874. Hij verfraaide en vergrootte er de parochiekerk en deed veel goed aan weezen en behoeftigen. Achtereenvolgens werd hij benoemd tot kanunnik van het kathedraal kapittel van Roermond en geheimkamerheer van den Paus.

Zie: *Jaarboekje voor Sittard, uitgegeven door de vereeniging 'De Kollenberg'* (Sittard 1900).

Knippenberg

[Lion, Henri Julius]

LION (Henri Julius), verdienstelijk industrieel en journalist in Indië, geb. 23 Mrt. 1806 te Elberfeld, overl. 19 Oct. 1868 te Batavia. Op 18-jarigen leeftijd trad hij in Pruisischen krijgsveld, waaruit hij vijf jaar later, in 1829, als sergeant-majoor ontslag nam. In 1830 nam hij dienst bij 't Nederlandsche leger, en in 1834 begaf hij zich naar Indië, waar hij in 1841 op eigen verzoek eervol ontslagen werd, met den rang van officier. Sedert wijdde hij zich aan industriele ondernemingen, op welk gebied hij blijk gaf van buitengewone bekwaamheid. Ook bezat hij een uitgebreide kennis van Indische cultures, waarvan hij er verschillende praktisch beoefende. Eveneens wijdde hij zijn scherpzinnig vernuft aan de studie van den toestand, de gebreken en behoeften der Indische maatschappij. Hij was zijn tijd ver vooruit en, hoezeer vreemdeling, toonde hij zich met de behoeften en nooden van Indië beter bekend

dan de meesten zijner tijdgenooten. Veel heeft hij vooral ook gedaan voor den aanleg van spoorwegen op Java.

Met recht heeft men H.J. Lion niet alleen den nestor, maar ook den stichter der Indische journalistiek genoemd; inzonderheid had het *Bataviaasch Handelsblad*, waarvan hij een tijdlang de leider was, veel aan hem te danken.

Zie: Busken Huet in *Java-bode* van 28 Oct. 1869; Keuchenius in *Batav. Handelsbl.* van 2 Dec. 1869; *Tijdschr. Ned. Indië* 1869, III, 4, en *idem* 1870, I, 138. Zuidema

[Lion, Izaak Jacob]

LION (Izaak Jacob), hoofdredacteur van het *Dagblad van Zuid-Holland en 's Gravenhage*, geb. te Amersfoort 17 Dec. 1821, overl. in den Haag 27 Aug. 1873. Zijn vader was een geacht onderwijzer te Leeuwarden. Na diens persoonlijke leiding ontwassen te zijn, vestigde hij zich te Amsterdam, waar hij zich met letterkundigen arbeid bezig hield, speciaal met vertalingen en andere stukken voor het tooneel. Weldra echter ging hij zich meer in 't bijzonder wijden aan de journalistiek, die destijds nog bijna uitsluitend in handen van kundige Israëlieten was. Zijn buitengewone vlugheid en schranderheid vonden algemeene waardeering. Na 1852 was hij bijna uitsluitend dagbladschrijver, voor bladen van verschillende richting. Na de Aprilbeweging van 1853 redigeerde hij het door Thorbek's vrienden opgerichte blad *De Grondwet*, was daarna eenigen tijd aan *De Constitutioneel* (het orgaan van van Hall) verbonden en laadde door zijn verandering van richting en door zijn voortdurende geldelijke ongelegenheid de verdenking op zich, dat hij 'voor de meestbiedende partij te koop' was. Zelfs met de befaamde *Asmodée* knoopte hij betrekkingen aan.

Doch langzamerhand, na aan bladen en couranten van zeer verschillende richting verbonden te zijn geweest, herstelde hij zich, en door zijn onvermoeide werkzaamheid, zijn buitengewone scherpzinnigheid, zijn zeldzaam organiseerend talent won hij zich al meer nieuwe vrienden en beschermers. Ook was hij eenigen tijd (1850) als stenograaf bij de Tweede Kamer werkzaam, in welke betrekking hij zich den omgang met staatslieden van naam ten nutte maakte.

Toen in 1861 in de conservatieve kringen der residentie een vertrouwelijk schrijven was verspreid, waarbij een ton gouds gevraagd werd voor de oprichting van een conservatief dagblad, zag men weldra dat de leiding van dat blad was toevertrouwd aan den begaafden en algemeen bekenden Izaak Lion. 1 October 1861 verscheen het bedoelde blad, onder den titel *Nieuw dagblad van 's Gravenhage*, zijnde een vervorming van de *'s Gravenhaagsche Nieuwsbode*, die een jaar te voren door Lion was aangekocht. Niet lang daarna smolten beide bladen ineen tot *Het Dagblad van Zuid-Holland en 's Gravenhage*, onder welken naam het Orgaan van de conservatieve partij in de residentie tal van jaren heeft bestaan. 't Werd in 1873, bij den dood van Lion, voortgezet door J.D. Dorman (Zie dl. I, kol. 738).

In de laatste jaren van zijn veelbewogen leven had Lion veel met ziekte te kampen, waardoor hij genoodzaakt werd bij herhaling op buitenlandsche badplaatsen verblijf te houden. Inmiddels had zijn Dagblad gaandeweg een steeds grooter aantal lezers gevonden en had het een steeds grooteren invloed op den politieken toestand van ons land geoefend. Lions groote bekwaamheden werden alom erkend, ook door zijn tegenstanders. Geen ander redacteur beschikte in die dagen over zulk een belezenheid, over zooveel kennis, over zoo groote vlugheid en gevatheid. Jammer, dat van al die begaafdheden niet altijd een eerlijk gebruik werd gemaakt. Velen vonden hem onbetrouwbaar.

Lion was gehuwd met Mej. C. van den Berg, die hem met één zoon overleefde.

Behalve een lange reeks van hoofdartikelen in de door hem geredigeerde dag- en weekbladen,

gaf hij tal van afzonderlijke werken uit, vooral ook velerlei wetten en vertalingen uit het Fransch, Duitsch en Engelsch. Van zijn afzonderlijke geschriften noemen wij: *De vrouw. tooneelspel.* (1840); *Hulde aan Willem II.* Dichtstuk (1840); *Welkom aan Willem II en Anna Paulowna* (id. 1841); *Feestzang ter gelegenheid van het huwelijk van den erfgroothertog v. Saksen-Weimar-Eisenach* (1842); *Inwijdingscantate bij de opening van den Salon des Variétés* (1844); *Het tooneel, geschiedkundig geschetst* (1844); *Bloemlezing uit Saphir* (1844); *Proeven van een humor.-satir.* *Woordenboek der zamenleving* (1845); *Korte inhoud van de Flesch.* Drama (1848); *Monte-Christo.* Drama (1848); *De vrolijke vrouwtjes van Windsor* (1848); *Wat moet het volk van Nederland doen in deze tijden van beroerten* (anoniem; 1848); *Onze tijd.* Tijdschrift onder redactie van Lion (1849-57); *Boudewijn en De Tijd.* Niet en zonder loterij. (1849); *Stenographie en tachygraphie* (1849); *De eerste regtstreeksche verkiezingen in Nederland* (anoniem; 1849); *Proeve eener Nederl. stenographie* (1850); *De staatsregelingen in Europa sedert 1848.* 2 dln. (1852); *De nederlegging van het dagblad De Grondwet toegelicht* (1855); *Mr. F.A. van Hall en de Constitutioneele* (1856); *De politieke haan.* 3 dln. (1858); *Wespen op het gebied van staatkunde, wetenschap en kunst* (1858); *De dagbladen in Nederland* (1858); *Koloniale debatten over de jaren 1813-65* (1858 e.v.); *Jean Chrétien Baud* (1859); *Oostenrijk en Napoleon III* (1859); *Indie's grieven en Nederlands onrecht* (1859); *De parlementaire regeringsvorm* (1859); *De Nieuwe Rotterd. courant contra Philalethes* (1859); *De regten des Konings en de motie Wintgens, Politiek comediespel* (1860); De laatste zeven werken onder het pseudoniem *Philalethes*. *Het budget van de toekomst* (1862); *Politieke moraliteit. Een antwoord aan Dr. R. Fruin* (1864); *Mijn staatkundig leven. Bijdrage tot de kennis der dagbladpers in Nederland* (1865).

Zie: de *Beaufort*, *Nieuwe Geschiedk. opstellen*, II, 10, 11 en 37; *Dagbl. Zuid-Holland en 's-Gravenhage* van 28 Aug. en 2 Sept. 1873; *Het Vaderland* van 28 Aug. 1873.

Zuidema

[Lipman, Samuël Philippus]

LIPMAN (Samuël Philippus), verdienstelijk rechtsgeleerde en staatsman; geb. 27 Apr. 1802 te Londen, overl. 7 Juli 1871 te Hilversum. Hij ontving zijn opleiding meerendeels in Glückstadt (Holstein), Hamburg en Amsterdam, werd in 1819 jur. student te Leiden, waar vooral prof. H.W. Tydeman een geliefde leermeester van hem was, en promoveerde 31 Oct. 1822 tot Jur. Utr. Dr. op een dissertatie *de Jure nuptiarum Romano atque hodierno*. Zich als advocaat in Amsterdam vestigend, mocht hij zich hier weldra in een drukke praktijk verheugen. In 1855 werd hij er deken van de Orde der advocaten. Nadat hij, Israëliet van afkomst, tot de Roomsche Kath. kerk was overgegaan (3 Mei 1852), verliet hij in 1857 met der woon Amsterdam om in den Haag als lid van den Hoogen Raad zitting te nemen. 21 Mei 1862 hield hij zijn laatste pleidooi en wijdde zich sedert tot zijn dood aan wijsgeerige en godgeleerde studiën.

Mr. Lipman was lid van de Maatsch. der Ned. Letterk. te Leiden en van vele andere genootschappen.

Behalve een aantal vlugschriften over rechtsen godgeleerdheid, behalve een menigte artikelen in couranten en tijdschriften (*Alg. Handelsblad*, *de Tijd*, *de Wachter*, *Weekbl. van het Recht*), schreef hij: *Gedachten van eenen jood over de leer der H. Drieëenheid en over het pligtverzuim der*

Christenleeraars, welke alle redekavelingen hierover met andersdenkenden zoeken te vermijden (1820); *Essai historique sur les surséances* (1827); *De scheiding van België in derzelve gevolgen getoetst* (1830); *Wederlegging van het stelsel van G.H. van Hogendorp omtrent de Belgische aangelegenheden* (1830); *De vrede* (1830); *Gedenkstuk van den heldendood van van Speyk* (1831); *Hollands Marine* (1831); *Geschiedenis van de Staatkunde der voornaamste Mogendheden van Europa sedert den val van Napoleon tot heden* (1832-34); *Verdediging van den Weleerw. Heer Theod. Kuiper, R. Kath. Pastoor te Medemblik* (1839); *Onderzoek omtrent de wettigheid der Koninklijke Besluiten van 2 en 30 Junij 1822 en 18 Junij 1829* (1840); *De theocratie en het vertegenwoordigend regeringsstelsel* (1849; gericht tegen Mr. Groen van Prinsterer); *Woorden van afscheid* (1857; niet in den handel); *Het Nieuwe Testament vertaald, met ophelderingen en aantekeningen* (1859 e.v.; voltooid door Dr. H.J.A.M. Schaepman); *Redevoering gehouden ter gelegenheid van de openbare vergadering van het Nederl. Israëlitisch Seminarium in de groote gehoorzaal van het Athenaeum Illustre te Amsterdam* (1842); *Nederl. constitutioneel archief van alle koninklijke aanspraken en parlementaire adressen* (1847-53); *Brieven van een R. Katholieken leek over de R. Kath. Kerk en de Hervorming* (1856).

Zie: J.W. Tydeman in *Levensber. Letterk.* 1872, 65; J.A. Alberdingk Thym in *De Tijd* van 18 Juli 1871; voorts *de Wachter* van 1 Aug. 1871 en *de Kath. Illustratie* VI, 161.

Zuidema

[Lissen, Armgert van]

LISSEN (Armger van), op ruim zeventigjarigen leeftijd te Diepenveen gest. òf 15 Jan. 1467 òf meer waarschijnlijk 15 Jan. 1472. Zij was de dochter van een aanzienlijk, niet vermogend ridder; een nicht van Katharina en Griete van Naaldwijk en van Elizabeth van Heenvliet. Door zekeren Hendrik Maurik werd zij tot een devoot leven bekeerd. Met medewerking van Katharina van Naaldwijk, die in 1412 non te Diepenveen geworden was, verkreeg zij een plaats in hetzelfde klooster. Begin Sept. 1413 kwam zij daarheen over, tegelijk met genoemde Griete en Elizabeth, om Katharina's professie bij te wonen. Alle drie werden bij die gelegenheid opgenomen. Armgert van Lissen leerde zingen en lezen (d.i. gebeden en gewijde liederen half zeggende half zingende spreken) en was weldra ervaren in alwat het nonnenleven betrof. Toen de tijd harer inkleeding naderde, vreesde men dat zij om lichaamszwakte de kerkdiensten niet behoorlijk zou kunnen vervullen: zij werd dus geen koorzuster, gelijk zij gehoopt had, maar conversin en als zoodanig 14 Mei 1416 gekleed. Zonder tegenspraak aanvaardde zij die nederige betrekking, welke haar langzamerhand lief begon te worden. IJverig verrichtte zij de werkzaamheden er aan verbonden en volbracht zelfs meermalen in stilte datgene wat tot de taak van een ander behoorde (zie over dit 'stelen van ootmoedige werken': J.G.R. Acquoy, *Het klooster te Windesheim*, II - Utr. 1876 -, 285 volg.). Een tijdlang is zij ook kleederwaarster (vestiaria) geweest en had de zorg voor het linnen en de wol. Na 1462 - wanneer precies is onbekend - werd zij met twee medekloosterlingen ter reformatie uitgezonden naar het vrouwenconvent Anenburg in het tegenwoordige Hessen-Nassau. Zij betoonde zich daar 'een spiegel en exempel aller deugden', zoodat de zusters haar gaarne hadden willen houden. Doch zij was liever te Diepenveen, 'haar moederschoot'; keerde, na in den vreemde de noodige hervormingen tot stand gebracht te hebben, hierheen terug en is

er verder gebleven. Zeventig jaar oud zijnde kopieerde zij nog voor de zusters boeken en gaf zij op heiligidagen den jongeren onderricht in den koorzang. Kort daarop is zij gaan sukkelen: zij kreeg op het laatst tering en waterzucht. Een langdurig ziekbed maakte een einde aan haar werkzaam leven.

Zie mijne uitgave 'Handschr. D' (Gron. 1903-04), blz. 99 volg., 141, 143, 150, 157; vooral 331-338 (*Van suster armgert van lissen*). *Verg. Arch. aartsbisd. Utrecht* XXXIII (1907), 335.

Brinkerink

[Livinus, Heilige]

LIVINUS (Heilige), bisschop en martelaar, gest. 12 Nov. 657. Geb. in Schotland of wel in Ierland uit aanzienlijke ouders, leidde de Heilige Lieven, volgens de legende, van zijn jeugd af een kluizenaarsleven in gezelschap van eenige metgezellen, en bracht daarna vijf jaar door onder de leiding van den Heiligen Augustinus van Kantelberg, die hem tot priester wijdde. Terug in zijn vaderland, werd hij door koning Colmannus en zijn volk tot bisschop gekozen. Na zijn bisdom gedurende eenige jaren bestuurd te hebben, scheepte hij zich in om het Heilig Evangelie aan de heidenen te gaan verkondigen. Het eerst kwam hij in het land rondom Saint-Omer en trok vandaar door Vlaanderen en door Zeeland (Zierikzee) overal predikend; in Gent hield hij zich een maand lang op in het klooster aldaar (655), waar hij de relieken vereerde van den Heiligen Bavo, kort te voren overleden. Vandaar toog hij naar Brabant, waar hij verscheidene wonderen deed. Hij onderging ten slotte den marteldood te St. Lievens-Essche op twee mijl afstand van Geeraardsbergen en werd begraven te Houtem (St. Lievens-Houtem), tusschen Gent en Ninove.

Zie: *Acta Sanct. Belgii* III, 96-140; Liv. de Clercq, *de Historie v.d.H. Livinus* (1648); Mabillon, *Acta Sanct. Bened. saec. II*, 431-442; de Smedt, *Vie de St. Liévin* (1857); Pirenne in *Biogr. Belg.* XII (1892) 128-130.

de France

[Lobelius, Matthias]

LOBELIUS (Matthias), de l'Obel, geb. te Rijssel 1538, gest. te Highgate bij Londen 3 Maart 1616, zoon van den rijsselschen jurist Jean de l'O., studeerde te Montpellier en maakte zich bekend als geneesheer en botanicus, vooral in Engeland, waar hij zich 1569 vestigde. Hij schreef er zijn beroemde *Adversaria* (London, 1571) en kwam vervolgens naar Antwerpen, waar hij zijn studiën voortzette. Hij trad er 1578 in particulieren dienst van prins Willem v. Oranje, wien hij 81 zijn 'Cruydtboeck' opdroeg en dien hij eind 83 naar Delft volgde. Na 's Prinsen dood keerde hij naar Antwerpen terug, waar hij 1584/5 als medicus voorkomt; 1592 kwam hij naar Londen; hij stond later in hooge gunst bij koning Jacobus I, die hem tot zijn botanicus benoemde. Zijn naam als planten tuinbouwkundige was zeer groot.

Vgl. over hem: *Biogr. Nat.* i.v.

Zijn portret in Fagan, *Early engraving and engravers in England*, afb. XVII.

Blok

[Loder, Christiaan Lodewijk]

LODER (Christiaan Lodewijk), geb. te Amsterdam 15 Jan. 1843, overl. te 's Gravenhage 29 Dec. 1908, was de zoon van C.L. Loder, koopman, en C.W. Cardinaal. Hij werd in 1858 adelborst, bestemd voor den scheepsbouw, aan het

Instituut der Marine te Willemsoord. In 1861 werd de opleiding van deze jongelieden naar de Academie te Delft overgebracht, en in 1863 verliet Loder deze inrichting met het ingenieursdiploma, terwijl hij bij Koninklijk Besluit van 30 Juli 1863 met ingang van 1 Oct. van dat jaar tot aspirant-ingenieur der Marine benoemd en aan de Rijkswerf te Amsterdam geplaatst werd. Bij Koninklijk Besluit van 8 Juni 1865 werd hij

met 1 Juli d.a.v. ingenieur 2e klasse, bij dat van 23 Maart 1871 met 1 Apr. d.a.v. ingenieur 1e klasse, bij dat van 4 Febr. 1889 met ingang van 16 d.a.v. hoofdingenieur, eindelijk bij dat van 22 Febr. 1892 met ingang van 1 Apr. hoofdingenier, adviseur voor scheepsbouw. Met behoud van denzelfden werkkring werd hij bij K.B. van 22 Febr. 1893 met 1 Maart d.a.v. directeur van scheepsbouw.

Sedert Dr. Tideman was het bureau van den adviseur (later directeur) belast met het ontwerpen der oorlogsschepen, die op de Rijkswerven gehouwd zouden worden. Hierin was de bekwame Loder een meester. Hij beheerschte dit bureau en het geheele korps marine-ingenieurs op uitstekende wijze; hij was een man uit één stuk en kon zijn gevoel en op uiterst sarcastische wijze uitdrukken. Hij verzocht, geheel gezond en vol werkkraft, in 1908 zijn ontslag, dat hem bij Koninklijk besluit van 29 Sept. van dat jaar met ingang van 1 Nov. d.a.v. eervol verleend werd. Zijne bedoeling was, waar hij zich de laatste 16 jaren uitsluitend aan zijne betrekking gewijd had, veel te reizen en te lezen en zich aan de kunst te wijden, maar een korte ongesteldheid sloopte zijn sterk gestel in enkele dagen, kort na zijne uittreding uit den rijksdienst.

Hij bezocht in 1876 in opdracht der Regeering de wereldtentoonstelling te Philadelphia, en werd bij Koninklijk besluit van 19 Juli 1883 benoemd tot lid eener commissie tot het doen van voorstellen ter reorganisatie der Rijkswerven.

In de *Ingenieur* van 30 Jan. 1909 komt eene levensschets van hem door J.C. Jansen voor.

Hij huwde 14 Oct. 1870 S.J. L u t e y n , geb. 19 Febr. 1850, nog in leven, bij wie hij een zoon en 2 dochters had.

Ramaer

[Lotsy, Johannes Servaas]

LOTSY (Johannes Servaas), verdienstelijk volksvertegenwoordiger en staatsman, geb. 31 Mei 1808 te Dordrecht, overl. 4 Apr. 1863 in den Haag. Zijn ouders waren Servaas Hendrik L., secretaris der stad Dordrecht, en Dideria Clasina Aberson. Hij was een afstammeling van een zuster der gebroeders de Witt, genaamd Maria; deze huwde 1 Oct. 1641 met Diderik Hoeufft, heer van Fontaine Pleureuse; diens zoon Jacob Hoeufft, burgemeester van Dordrecht, was gehuwd met Sophia Everwijn, en uit dat huwelijk werd een dochter geb., Margaretha H., die trouwde met J.W. van Otting en een dochter naliet: Sophia Maria van Otting, gehuwd met Johannes Lotsy te Breda, den vader van bovengenoemden secretaris der stad Dordt.

Diens kleinzoon Joh. Servaas, aan 't hoofd van dit art. genoemd, ontving het voorbereidend hooger onderwijs op de Latijnsche school zijner geboortestad, waarvan destijds Fenema rector en Ross conrector was. Zijn liefde voor de klassieke studiën deed hij niet minder op bij zijn neef den beroemden Latijnschen dichter Jacob Hendrik Hoeufft (III, 595). Op 20-jarigen leeftijd bezocht Lotsy de hoogeschool van Leiden, waar hij 31 Juni 1832 tot jur. utr. Dr. promoveerde op een proefschrift *Quaedam de nullitatibus secundum codicis civilis Gallici principia*. Daarna vestigde hij zich als advocaat te Dordrecht, waar hij zich weldra de algemeene achting en het vertrouwen zijner stadgenooten verwierf. In 1847 werd hij tot buitengewoon lid der Tweede Kamer Stat.-Generaal voor de prov. Zuid-Holland gekozen, en twee jaar later door het hoofdkiesdistrict Dordrecht tot gewoon lid dier Kamer, waar hij plaats nam onder de liberale

partij. Voorts was hij lid van den gemeenteraad, curator der Latijnsche school van Dordr. en secretaris en burgemeester dier stad, 't laatste van 1852-56. Toen hij bij 't aanvaarden van laatstgenoemd ambt (8 Mei 1852) het lidmaatschap der Tweede Kamer had neergelegd, kozen de Prov. Staten van Zuid-Holland hem het volgend jaar tot lid der Eerste Kamer Stat.-Gen., welke betrekking hij bleef vervullen tot Aug. 56, toen hij tot minister van Marine werd benoemd. Tot Maart 61 bleef hij met die portefeuille belast, terwijl hij in Januari van dat jaar tevens ad interim minister van Koloniën was (in de ministeries v.d. Bruggen, Rochussen-van Bosse en van Hall-van Heemstra). Bij zijn aftreden als minister van Marine werd hij door den koning tot minister van Staat benoemd. 'Mr. J.S. Lotsy onderscheidde zich door uitgebreide kennis, door welbespraaktheid, door rechtvaardigheid, door minzaamheid'. Hij was gehuwd met Perina Cornelia Storm van 's Gravesande, die vóór hem overleed en hem zes kinderen naliet. Hij zelf overleed 4 Apr. 1863 en werd op het kerkhof Eik en Duinen begraven.

Lotsy schreef: *De waranda van Tilburg verdedigd. Een bijdrage tot het jagtregt. Pleitrede met bijlagen* (1840). Ook is in druk verschenen de redevoering, waarmee hij 8 Aug. 1853 het vooral door zijn toedoen te Dordrecht opgerichte gymnasium inwijdde.

Zie: Schotel, *Illustre school v. Dordr.* (1857), 200; *Dortsche Courant* v. 7 Apr. 1863; *Haagsch Dagbl.* v. 8 en 10 Apr. 63; van Welderen Rengers, *Part. gesch. v. Nederl. sedert 1849*, Register.

Zuidema

[Louvard, François]

LOUWARD (François), geb. te Chamgénéreux, in Frankrijk, in 't diocees le Mans, 1662, gest. te Schonauwen bij Utrecht 23 Apr. 1739. Hij deed zijn professie in de Benedictijner abdij St. Méline de Rennes 11 Juli 1680 en werd tot priester gewijd in 1690. In 1700 werd hij naar St. Denijs gezonden, om een uitgave van den H. Gregorius van Nazianze voor te bereiden, welke hij evenwel niet heeft kunnen beëindigen. Na een openbare twistrede met Protestanten in 1709 bekeerde hij er verscheidenen, vooral officieren van de Zwitsersche garde. Zelf evenwel had hij zich kunnen bekeeren van het Jansenisme, waartoe hij was overgegaan en dat hij met vuur verdedigde. Hij werd de eerste benedictijn van de Congregatie van St. Maur, die zich verzette tegen de Bul 'Unigenitus' en verklaarde, dat deze aannemen, ketterij zou zijn. Toen hij in 1711 bij den jezuiet le Fellier werd aangeklaagd, zond men hem naar Corbie, en daarna achtereenvolgens naar verschillende kloosters, steeds van wege zijn jansenistische neigingen. Op 31 Juli 1727 richtte hij van St.-Gildas bij Nantes uit aan Cornelius Jan Barchman, o. kathot. bisschop van Utrecht, een goedkeurend schrijven in 't Latijn, daarin de Bul 'Unigenitus' en het Formulier verwerpend; het was medeondertekend door 32 geestelijken: priors, pastoors, religieuzen. Deze brief was vergezeld van een anderen, in 't Fransch, waarin hij bisschop Barchman mededeelde, dat de vier faculteiten van de Universiteit van Nantes zijn keuze en die van zijn voorganger goedkeurden maar dat vrees voor den Koning ze ervan terughield het openbaar te maken. Louvard werd 31 Oct. 1728 gegrepen en eerst te Nantes opgesloten, vervolgens in de Bastille tot Jan. 1734. Daar schreef hij tegen 't eind van 1733 zijn geestelijk testament. Op 18 Mrt. 1734 verliet hij het klooster te Rebais, om aan een

nieuwe hechtenis te ontkomen en vluchtte naar de jansenistische Karthuizers van Parijs te Schonauwen bij Utrecht, waar hij de vijf laatste jaren van zijn leven doorbracht en stierf, bijgestaan door Varlet, bisschop van Babylonie, ge-excommuniceerd als hij. Door zijn vrienden werd het volgend grafscript voor hem opgesteld:

‘Trajecti apud Batavos exsul, mille post delusos insidiantium artes, omnigenis actus procellis, ad portum tandem salutis feliciter appulsus, cessit e vivis partaque beat Divos donandus corona, Domnus Franciscus Louvard, Cenomanensis, presbyter et monachus Benedictini ordinis e Congregatione Sancti Mauri, qui indefessus quoad vixit coelestis vineae operarius, peculiari quodam propensae mentis affectu defendendae in controversiis veritati mancipatus, virtutibus, doctrina, meritis omnibus non defuit, qui zelo zelatus pro Domino Deo exercituum, Helveticis legionibus ad vicinia regiae Lutetiae undequaque sparsis fidei propagationem summo catholicae gratis applausu procuravit, qui acerrimus inter suos avitae religionis assertor, novos flagitiosissimosque exosus errores, saepe territus ingemuit, quem indignatio publica adversus bullae quam ejuraverat inverecundum pestiferumque virus saepius vinctum, saepissime a patriis fecit extorrem, donec ad externos profugus, patrifamilias gratissimus obdermivit in Domino, nono Kal. Maii, anno reparatae salutis 1739, aetatis 78, professionis 59.’

Hij schreef: *De la nécessité de l'appel des églises de France au futur Concile Générale de la Constitution Unigenitus*. 1717; *Lettre au Cardinal de Noailles contre la Constitution Unigenitus*. 1718; *Mémoire pour le renouvellement de l'appel*. 1721; *Lettre d'un ami de France à un pasteur d'Utrecht sur D. Thierry de Viaixnes* (Utrecht 1736); *Droit des Chapitres Généraux de la Congr. de St. Maur en plusieurs lettres* (Nancy 1739).

Zie: *Nouvelles Ecclesiastiques*. 13 en 17 Febr. 1740; D. T a s s i n , *Histoire Littéraire de la Congr. de S. Maur* (Bruxelles 1770, 537-542); *Dictionnaire historique de la Mayenne* (Laval 1901-1910, II, 725-6, IV, 574); *Revue Mabillon* 1909, 498-525: *Léttre inédite de D. Louvard, prisonnier à la Bastille*.

de France

[Lowes, Henricus]

LOWES (Henricus), geb. te Blijham, gemeente Wedde in de provincie Groningen 7 Dec. 1828, overl. te Elst 20 April 1891, was de zoon van G e r h a r d u s H e r m a n u s L o w e s en G e s i n a G a r b e s ; hij studeerde aanvankelijk te Winschoten en O. Pekela, waar hij zich bij een rabbijn bekwaamde in het hebreuwsch, bij een Luthersch predikant in de andere oude talen; maakte daarna de humaniora op het Seminarie Hageveld en de theologische studiën op het Seminarie te Warmond. In de kapel van laatstgenoemd seminarie werd hij door Mgr. J. Zwijsen subdiaken, door Mgr. F.J. van Vree, bisschop van Haarlem, diaken en priester (15 Aug. 1853) gewijd. Hij werd achtereenvolgens benoemd tot kapelaan te Heinot (Liederholthuis) 5 Sept. 1853, te Zwolle (St. Michaël) 20 Nov. 1853, te Elst (O.B.) 25 Maart 1856, te Amersfoort (O.L. Vrouw) 22 Juli 1858. Daarna pastoor te Olburgen 1 Juli 1865, vervolgens te Elst 20 Dec. 1872, waar hij in 1891 op het R.K. Kerkhof begraven werd.

Henricus Lowes was een krachtig man met een doorzettenden wil, vooral bekend als predikant. In Olburgen bouwde hij een nieuwe kerk en pastorie, te Elst nieuwe pastorie en meisjesscholen met zusterhuis en begon maatregelen te nemen voor den bouw eener nieuwe kerk.

Hij gaf uit: *Preeken over het Lijden en Sterven van onzen Heer Jezus Christus door J.G. Wennekendonk, rustend pastoor, voor de pers herzien en uitgegeven door Henricus Lowes* (Utrecht 1865-75). Deze preeken zijn verschenen in 14 deelen of zestallen. Van het vijfde zestal af zijn ze herzien door Lowes. Verder was hij een der medewerkers aan het oratorisch maandschrift: *Ecclesiastes, de Catechismus op den Kansel onder hoofd-directie van Lue. Bern. Mulder* (Zwolle 1872). Waarschijnlijk gaf hij anoniem ook eenige *Godsdienstige Tractaatjes* bij Firma Wed. J. van Rossum uit.

Th.J.M. Knuvelder.

[Lublink, Joannes]

LUBLINK (Joannes), doorgaans de Jonge bijgenaamd, was een verdienstelijk staatsburger uit het laatst der 18de en 't begin der 19de eeuw; geb. te Amsterdam 9 Febr. 1736, overl. te Utrecht 24 Nov. 1816. Zoon van een welgesteld koopman, werd hij zelf eveneens voor den handel opgeleid, doch maakte tevens volijverig gebruik van de destijds bestaande gelegenheden om in de wereld van letteren en kunst te worden ingewijd. Tal van vereenigingen en genootschappen telden hem onder hun medeleden en kunstbroeders. Evenmin als de letterkundige waren de wis- en natuurkundige studiën hem vreemd, terwijl hij van de muziek, teeken- en schilderkunst mede veel werk maakte. Vertrouwd met de meeste talen van Europa, bracht hij een menigte dicht- en prozawerken in het Nederlandsch over; wij noemen slechts zijn *Fabelen* en *Zedekundige lessen* van Gellert, zijn *Nachtgedachten* van Young en de *Jaargetijden* van Thomson, alle omstr. 1780 verschenen. De redacties der voornaamste tijdschriften van ons land beijverden zich Lublink de Jonge, als medewerker aan zich te verbinden. Met den bekenden Amsterdamschen boekverkooper-uitgever Pieter Meijer (IV 982) was hij zeer bevriend en door dezen genoot hij den omgang van Feitema, de van Winters (vader en zoon), Lucas Pater en andere letterkundigen.

Tot 1795 sleet Lublink een ambteloos leven, doch bij de staatsomwenteling van dat jaar zag hij zich door zijn medeburgers tot lid der Nationale Vergadering gekozen. Hij was daarin het hoofd der Commissie, benoemd tot overweging van het voorstel van den Representant Ploos van Amstel ter scheiding van Kerk en Staat; ook was hij de steller van het vermaarde *Rapport* (1 Juli 1795), dat deze afscheiding ten gevolge had. Tevens maakte hij zich verdienstelijk voor het Onderwijs, als lid van een door de Nationale Vergadering ingestelde Staatscommissie ter verbetering van het schoolwezen hier te lande. Met hem waren lid dier Commissie J.H. Floh (I 865), C. van Lennep (I 1263), G.C.C. Vatebender (IV 1361), G.J. van Rijswijk (IV 1192) e.a. Van het staatstoooneel afgetreden, hervatte Lublink weder zijne letteroefeningen. Gedurende de laatste jaren van zijn werkzaam leven was hij blind; zijn echtgenoot, Cornelia Rijdenius, stelde toen zijn gedachten voor hem te boek. 80 jaren oud, overleed de waardige man te Utrecht en werd te Zeist begraven.

Behalve bovengenoemde vertalingen, schreef Lublink de Jonge er nog verscheiden andere. Bovendien oorspronkelijke werken, waarvan wij als de voornaamste noemen: *De verscheidene lotgevallen der geleerdheid en wetenschappen, de aanleidingen tot den oorsprong, wasdom, bloei en het verval der geleerdheid, kunsten en wetenschappen* (1774); *Verhandelingen over het nuttig tijdsgebruik* (1785); *Redevoeringen over de blijmoedigheid, den ouderdom, de belooning der deugd* enz. (alle in 1792). Met Lucretia van Merken (III 844) en haar echtgenoot

van Winter, met Lucas Pater, van den Bosch e.a. heeft Lublink ook veel gedaan ter verbetering van het kerkgezang der Lutherschen (tot wier gemeente hij zelf behoorde). Groot is voorts het aantal boekbeoordelingen van zijne hand. Prof. van der Palm zwaaide hem als criticus den grootsten lof toe, en Witsen Geysbeek noemde hem een 'waren recensentenspiegel'.

Lublink was lid van de Hollandsche Maatsch. van Wetenschappen te Haarlem en van die der Ned. Letterk. te Leiden, eveneens van het Prov. Utr. Genootsch. v.K. en W. en van de Maatsch. 'Felix Meritis' te Amsterdam. Nog in het laatst van zijn leven werd hij tot corresponderend lid der Tweede klasse van het Kon. Ned. Instituut benoemd.

Zie: *Lofrede op J. Lublink den Jonge, uitgesproken in 'Felix Meritis' door Corn. Willem Westerbaen* (met portr. 1817); *Witsen Geysbeek, Biogr. Anthol., Critisch Woordenb.* IV, 224 e.v.; *Verslag van de jaarl. vergad. der Maatsch. Ned. Letterk.* 1816; *Id. id. van het Kon. Ned. Instituut* 1816; *Collot d'Escury, Hollands roem* IV, 92 en elders; *van Kampen, Bekn. Gesch. Ned. Lett. en Wetensch.* 270, 271, 338; *Kalff, Gesch. Ned. Letterk.* VI, 8, 9, 564 e.v.

Zuidema

[Lumbres, Ghislain de Fiennes]

LUMBRES (Ghislain de Fiennes, heer van), geboorte- en sterfjaar en plaats onbekend, zoon van Charles de F. en Claudine de Lannoy. Met zijn broeder Eustache teekende hij het Compromis. Deswege door den Bloedraad veroordeeld, sloot hij zich aan bij Oranje en graaf Lodewijk van Nassau. In Mei 1568 vinden wij hem in Engeland om hulp te vragen van de uitgewekenen aldaar, wat hij met meer ijver dan beleid deed. Met graaf Lodewijk trachtte hij de Watergeuzen beter te organiseren en wij vinden hem als gemachtigde van Oranje voortdurend in Engeland en Frankrijk daarmede bezig. 10 Aug. 1570 door Oranje tot admiraal der Watergeuzen benoemd, slaagde hij er evenwel niet in hen in toom te houden of tot een belangrijke onderneming te gebruiken. Na den vrede van St. Germain onderhandelde hij voortdurend met het Fransche hof voor aan Oranje te verleenen bescherming. Na zijn aftreden als admiraal in Sept. 1571 kennen wij hem vooral als onderhandelaar in Frankrijk en Duitschland namens den Prins, die hem tot in 1577 in belangrijke besprekingen gebruikte. Vooral bij de onderhandelingen vóór en na den Bartholomeusnacht speelde hij als zoodanig een rol van beteekenis.

Over hem vrij wat in de *Mémoires* van la Huguerye en Groen's *Archives*; *Blok, De Watergeuzen in Engeland (Bijdr. vaderl. gesch.* 3de R. IX, 237 vlg.).

Blok

[Lumey, Marck de la Guillaume]

LUMEY, Marck de la (Guillaume), rijksgraaf, heer van Lumay (Lumey, Lummen), Seraing enz., geb. ± 1542, gest. te Luik 1 Mei 1578, zoon van graaf Jean d. I.M. en Margaretha van Wassenaar. Reeds in zijn jeugd maakte hij zich in den omtrek van het kasteel te Seraing berucht door zijn woestheid en plunderingen. In 1566 trachtte hij Luik in opstand te brengen en hielp de Calvinisten te Hasselt die stad te bemachtigen. Hij sloot zich in 1568 aan de Maas bij prins Willem van Oranje aan en plunderde op den veldtocht kerken en kloosters op vreeselijke wijze, priesters en monniken mishandelend. Door de Luiksche rechtbank van schepenen 14 Maart 1569 veroordeeld tot eeuwige ballingschap, verlies zijner leenen en confiscatie zijner goederen, week hij over Emden naar Engeland en sloot zich daar bij de Watergeuzen

aan (Sept. 1571) met een paar door hemzelfen uitgeruste schepen. In October werd hij hun aanvoerder, weldra door prins Willem als hun

admiraal aangesteld ter vervanging van den heer van Lumbres. Ofschoon telkens door koningin Elizabeth uit de Engelsche havens gewezen, bleef hij daar rondzwerven tot in het voorjaar, met name bij Dover en Duins en Wight. Nog einde Maart 1572 was hij daar, ook in onderhandeling met prins Willem over deeneming aan diens plannen van aanval op de Nederlanden. Op eigen gezag bemachtigde hij, door tegenwind langs de Hollandsche kust afgedreven, 1 April 1572 den Briel en handhaafde zich daar: het was het begin van den opstand in Holland en Zeeland. Van den Briel uit drong hij verder in Holland door, werd door Oranje en de te Dordrecht bijeengekomen Statenvergadering als 's Prinsen luitenant-gouverneur erkend en voerde er het bewind tot 's Prinsen komst in October, evenwel op hoogst willekeurige wijze en onder tallooze wreedheden en plunderingen. De moord op de Gorkumsche martelaren (9 Juli) komt voor zijn verantwoording. Een aanslag op Amsterdam mislukte. Vooral in Zuid-Holland woedde hij tegen kerken en kloosters, priesters en monniken. Ook na de komst van Oranje zette hij zijn woeste plunderingen en wreedheden voort. Berucht is de moord (10 Dec.) op den delftschen pater Musius te Leiden. Zijn nederlaag bij het Manpad (13 Dec.) bij een vergeefsche poging om het belegerde Haarlem te ontzetten was zijn laatste militaire daad. Op aandrang der Staten van Holland 24 Jan. 1573 door Oranje afgezet, werd hij in staat van beschuldiging gesteld en te Gouda gevangen gezet. Hij verdedigde zich schriftelijk en werd ontslagen maar in Mei weder op het slot Honingen opgesloten. Hij bleef dreigen en zijn gedrag verdedigen, een onderzoek door zijn 'pairs' vragend het gezag van Oranje en de Staten over zijn persoon afwijzend. Na een jaar kreeg hij verlof om heen te gaan en week uit naar Aken: Hij nam later (1577) dienst in het leger der Staten-Generaal. In het voorjaar van 1578 bemachtigde hij, steeds in onmin met het opperbevel en met de Staten, Heerlen en 's Hertogenrade maar week weldra naar de stad Luik, waar hij 1 Mei overleed,

volgens sommigen vergiftigd, volgens anderen aan den beet van een dollen hond. Hij was niet gehuwd.

Prenten door C.F. Fritzsch en J. Punt.

Over hem, behatve de algemeene literatuur over den opstand: *Biogr. Nat.* i.v. Blok

[Lynden, Robert Melvil baron van]

LYNDEN (Robert Melvil baron van), verdienstelijk staatsman, geb. te Amsterdam 6 Maart 1843, overl. in den Haag 27 Apr. 1910. Hij studeerde te Utrecht in de rechten (ingeschr. Sept. 1860), promoveerde er 24 Juli 68 tot jur. utr. dr., op Theses, en vestigde zich voorloopig in die stad als practiseerend advocaat. In 1872 werd hij benoemd tot hoogheerraad van den Lekdijk Bovendams; vijf jaar later tot rechter in de arrondissementsrecht bank te Utrecht (1877-1900), waarbij hij toen reeds eenigen tijd als rechterplaatsvervanger was werkzaam geweest. In 83 tot lid van den Utrechtschen gemeenteraad gekozen, werd hij iets later voor 't district Amerongen afgevaardigd naar de Prov. Staten van Utrecht, tot Dec. 87, toen hij door die Staten tot lid der Eerste Kamer gekozen werd (1887-1900).

Bij de oprichting van het Internationaal Hof van Arbitrage in 1900 werd hij tot secretaris-generaal van dat lichaam benoemd, wat hij gebleven is tot 1901. In Augustus van dat jaar zag hij zich tot minister van Buitenlandsche zaken in 't kabinet Kuyper benoemd, waarin hij ruim 3 jaar zitting heeft gehad (1901-05). Verschil van meening met den premier van 't kabinet deed hem daaruit treden.

Melvil van Lynden was van 1874 tot 1901 tevens secretaris van het Prov. Utrechtsch Genootsch. v. Kunsten en wetenschappen.

Hij was gehuwd, sedert 1872, met jkvr. Catharina Johanna van Weede, grootmeesteres der Koningin.

Teekening door H.J. Haverman.

Zie voor de genealogie: *Ned. Adelsboek* 1915, 207, en verder: van Welderen Rengers, *Parl. gesch. Nederl. sedert v. 1849*, Register.

Zuidema

M.**[Maarschalk, David]**

MAARSCHALK (David), geb. te 's Gravenhage 3 Apr. 1829, overl. aldaar 13 April 1886, was de zoon van Mr. H.L. M a a r s c h a l k , substituut-officier van Justitie aldaar, en H. B r a n d l i g t Hij ontving lager onderwijs in zijn geboorteplaats en middelbaar onderwijs te Breda, en was van 1843 tot 1847 cadet aan de Militaire academie bij het wapen der genie voor Nederlandsch-Indië. Hij werd in laatstgenoemd jaar tot 2en luitenant bij dat wapen benoemd. Hij doorliep de verschillende rangen en werd 25 Febr. 1867 luitenantkolonel, terwijl hij 24 Sept. 1868 op verzoek met den rang van kolonel eervol werd ontslagen. Hij heeft als genie-officier deelgenomen aan de expeditie op Borneo's westkust en heeft verdedigingswerken gebouwd op het eiland Onrust en ter verdediging van de reede van Batavia, alsmede een kampement te Banjoebiroe.

Op 24 Maart 1868, dus nog in Rijksdienst zijnde, werd hij voorzitter van het bestuur der Nederlandsch-Indische spoorwegmaatschappij. Hij trad na zijn ontslag uit den Rijksdienst op als hoofdingenieur dier maatschappij en bouwde de

lijnen Batavia-Buitenzorg en Samarang-Vorsten landen, die in 1872 gereed kwamen. In dat jaar legde hij zijne functiën neder. Hij hield zich vervolgens bezig met het ontwerpen van eene haven bij Batavia en werd in 1874 in verband met den voorgenomen aanleg van staatsspoorwegen op Java naar Nederland geroepen.

De Minister van Koloniën stelde hem 14 Apr. 1875 ter beschikking van den Gouverneur-Generaal om benoemd te worden tot hoofdingenieur, chef van den dienst der spoorwegen op Java; hij werd als zoodanig benoemd 27 Juni, en aanvaardde dien dienst 1 Juli d.a.v.

In 1878 werd hij met het oog op eene voorgenomen uitbreiding van den aanleg naar Nederland geroepen, en hier werd in overleg met hem aan het Departement een technisch bureau voor bestelling en keuring van hetgeen voor de spoorwegen uit Europa naar Indië gezonden moest worden opgericht onder E.H. Haitink als hoofd.

Maarschalk kwam in Dec. 1878 in Indië terug, en werd den 19en dier maand door den Gouverneur-Generaal benoemd tot Inspecteur-Generaal.

Hij heeft den aanleg der spoorlijnen Soerabaia-Malang, Sidho-Ardjo-Solo en Buitenzorg Preanger geleid, en ontving op verzoek eervol ontslag bij besluit van den Gouverneur-Generaal van 6 Nov. 1880.

Hij was een man van de daad, met een ijzeren wil, die bij Daendels vergeleken werd. Alles moest voor hem wijken, maar daardoor heeft hij wellicht meer tot stand kunnen brengen dan aan een minder krachtige persoonlijkheid mogelijk geweest ware. Hij had het denkbeeld, dat uit de polytechnische school te Delft afkomstige ingenieurs niet deugden, zoodat dezen meestal slechts in ondergeschikte betrekkingen bij den door hem beheerden spoorwegaanleg benoemd werden. In het bijzonder de van den Indischen waterstaat afkomstige ingenieurs werden door hem geweerd, terwijl dezen in dien tijd, toen er voor den waterstaat dikwijls weinig gewichtige arbeid in Indië was, gaarne bij den spoorwegaanleg geplaatst zouden zijn. Later hebben zij ook op Java bewezen, even goed als zijne protégés (meestal oud-genie-officieren als hij) spoorwegen te kunnen aanleggen en op zuinige wijze exploiteeren.

In 1881 vertrok hij naar Nederland en was daar met J. Groll werkzaam aan het overnemen door de Nederlandsch-Indische spoorwegmaatschappij van de Staatsspoorwegen op Java en met plannen tot aanleg van een spoorweg in de Transvaal. Van die plannen is niets gekomen.

Ramaer

[Maas, Adriana]

MAAS (Adriana) was de voornaamste tooneelspeelster van den Amsterdamschen Schouwburg en had in 1737 een speelloon van f 5.25. Corver noemt haar 'de Koningin van alle Actrices, die wij bij ons leven aan den Schouwburg gehad hebben; in Treur- en Blijspel beide goed'. Zij had geen 'theorie', maar die had zij ook niet noodig, omdat 'alles bij haar Natuur en Talent was'. Zij speelde o.a. de titelrol in *Jacoba van Beyeren*, Marianne in *Herodes en Marianne*, Semiramis in *De dood van Ninus* en Maria de Ludan in *Don Louis de Vargas*. Nog jaren na haar dood leefde de herinnering aan haar voortreffelijk spel onder alle tooneelspelers voort. Adriana is een tijd lang getrouwd geweest met P a u l u s v a n S c h a a g e n, acteur en tooneelmeester; na diens dood heeft zij zich misdragen en is bedankt; later is zij weer als actrice op den Schouwburg aangenomen, maar is kort daarna (ongev. in 1746) gestorven.

Zie: M. Corver, *Tooneel-aantekeningen*, 4-6, 101-105.

Worp

[Macdonald, Etienne Jacques Joseph Alexandre]

MACDONALD (Etienne Jacques Joseph Alexandre), geb. 17 Nov. 1765 te Sedan, was de zoon van Neill Etienne Macdonald (1719-1788) en Alexandrine Genant. Zijn vader, afkomstig uit de Schotsche hooglanden, had met meer dan 20 Macdonald's zich aangesloten bij den Pretendent en was na den slag bij Culloden (bij Inverness in Schotland) in 1746 uitgeweken naar Frankrijk. Daar kreeg hij een luitenantsplaats in het Schotsche regiment van Ogilvy, doch toen dit in 1763 werd opgeheven, was hij aangewezen op een pensioen van 300 livres. Hij vestigde zich te Sedan, sloot daar, zooals de maarschalk in zijn 'Souvenirs' verhaalt, een 'mariage de garnison' d.w.z. dat hij een jong meisje huwde zonder fortuin, van wier afkomst haar zoon niets meer wist mede te deelen dan dat zij 'une demoiselle de bonne

famille' was. Zeer gelukkig schijnt dit huwelijk niet geweest te zijn; want twee of drie jaar vóór den dood van Etienne's vader ging het ouderenpaar vrijwillig uiteen.

Niettegenstaande deze minder gunstige huiselijke omstandigheden ontving de jeugdige Macdonald, door ondersteuning van een landgenoot van zijn vader, lord Thomas Nairn, eene goede opleiding te Parijs in het instituut van den ridder Pawlet, een soort academie voor jongelui uit den gegoeden stand, waar hij tot militair ingenieur zou worden opgeleid. Bij zijn eerste examen voldeed hij evenwel niet. Kortens daarna ging generaal Maillebois met een aantal officieren en een nieuw geworven korps naar de Republiek der Vereenigde Nederlanden, om daar tot opperbevelhebber van het Hollandsche leger te worden benoemd in den strijd tegen keizer Jozef II; door protectie werd Macdonald als luitenant bij dit legioen ingedeeld. Zoo heeft hij hier te lande zijn eersten dienstitijd als officier vervuld in den Bosch, Arnhem, Nijmegen, plaatsen, die hij later meermalen zou terugzien.

Had hij gehoopt, zich spoedig in den oorlog te zullen onderscheiden, de omstandigheden waren hem daartoe niet gunstig. De vrede te Fontainebleau (8 Nov. 1785) maakte een einde aan de geschillen tusschen Jozef II en de Staten, en Macdonald keerde met eene kleine geldelijke schadeloosstelling naar Frankrijk terug. Daar trad hij weer als cadet in dienst bij het regiment van graaf Arthur Dillon.

Bij het begin der revolutie was hij luitenant; bij het uitbreken van den oorlog werd hij adjudant, eerst van gen. Beurnonville, daarna van Dumouriez, met wien hij den veldtocht in het Argonnerwoud en den slag bij Jemappes (6 Nov. 1792) medemaakte. Beurnonville, die hem had leeren kennen, reikte hem, nadat hij minister van oorlog geworden was (5 Febr. 1793), te Parijs het brevet van kolonel van het regiment van Picardië uit. In het leger teruggekeerd, werd hij nog in hetzelfde jaar door den generaal en chef Houchard tot brigade-generaal bevorderd (Aug. 1793). Ingedeeld bij de divisie-Souham, maakte hij deel uit van het Noorder-leger, hetwelk onder Pichegru in 1794 de Oostenrijksche Nederlanden heroverde en daarna den inval deed in onze Republiek. Hij was tegenwoordig bij het gevecht bij Boxtel (14 Sept.), bij de inneming van 's Hertogenbosch (9 Oct.), voerde het bevel bij den overtocht der Fransche troepen over de toegevroren Waal bij Nijmegen (vóór welke stad hem zijne benoeming tot divisie-generaal (28 Nov. 1794) bereikte) en achtervolgde het Engelsche leger, dat op de Eems terugtrok, tot in Friesland en Groningen. Hier voerde hij eenige maanden het bevel over de divisie-Souham, bij afwezigheid van haren commandant.

Toen deze in het eind van Mei 1795 was teruggekeerd, werden aan Macdonald achtereen volgens commando's opgedragen in de provinciën Utrecht, Holland en Zeeland. 5 Sept. kwam hij in Middelburg. Hier werd hij zoodanig door de Zeeuwsche koorts aangetast, dat men voor zijn leven vreesde en hem een verlof naar Frankrijk verleend werd.

Eerst 26 Febr. 1796 kwam hij in Middelburg terug; doch toen de koorts hem weder overvielen, deed Beurnonville, die Moreau in het opperbevel over het Noorder-leger was opgevolgd, hem in het laatst van Mei door gen. Souham aflossen ten einde hem de gelegenheid te geven tot algeheele herstelling. In de volgende maand betrok een deel van het Noorder-leger een kamp bij Gorssel. Aan Macdonald werd het bevel daarover opgedragen. Terwijl hij bezig was aldaar zijne troepen te oefenen, werd Jourdan, de commandant van het Sambre-en-Maas-leger, bij

Würzburg door aartshertog Karel verslagen (3 Sept. 1796) en achter den Sieg en den Rijn teruggedrongen, waarom het noodzakelijk werd geoordeeld daarheen versterking te zenden. Het kamp bij Corssel werd opgebroken; de troepen trokken Duitschland binnen; Beurnonville verving Jourdan in het opperbevel van het Sambre-en-Maas-leger en Macdonald voerde onder hem het bevel over het versterkte kamp van Dusseldorf. Tot verdere krijgsbedrijven kwam het daar evenwel niet; in April 1797 maakte de wapenstilstand van Leoben een einde aan de vijandelijkheden; doch eerst na den vrede van Campo Formio (17 Oct. 1797) kwam Macdonald ('en novembre, je crois' - schrijft hij zelf) in de Bataafsche republiek terug. Nog voor slechts korten tijd. Volgens besluit van het Directoire van 4 brumaire an VI (26 Oct. 1797) was het Noorder-leger en de staf daarvan ontbonden, en zouden de Fransche troepen, die in de Bataafsche republiek bleven, niet meer door een 'général en chef', maar door een 'général de division' worden aangevoerd. Daartoe werd gen. Moulin (of Moulins) bestemd. Beurnonville, die reeds in Sept. 1797 was teruggekeerd, en weder het opperbevel over het Noorderleger had aanvaard, zou tot de komst van den nieuwen bevelhebber het commando blijven waarnemen. In plaats van Moulin kwam evenwel (waarschijnlijk met het oog op den uit te voeren staatsgreep) 13 Jan. 1798 generaal Joubert in Utrecht aan. Diens komst heeft Beurnonville, naar het schijnt, niet willen afwachten; want 5 Jan. 1798 heeft hij zijn commando ad interim overgedragen aan Macdonald, die het den 15en Jan. aan den nieuwen titularis overgaf. Joubert was jonger divisie-generaal dan Macdonald, die dus niet onder hem kon blijven dienen, het bevel over de 1e divisie, hetwelk hij 't laatst gevoerd had, aan generaal Gouvion opdroeg en naar Parijs vertrok.

Eenige maanden later werd M. ter beschikking gesteld van generaal Brune, toen opperbevelhebber van het leger van Italië. Hier nam zijn schitterende krijgsmansloopbaan in alle landen van Europa een aanvang. In hetzelfde jaar nog was hij gouverneur in Rome; onder Championnet werkte hij mede aan de verovering van Napels en verving dezen in den aanvang van 1799 als opperbevelhebber in de Parthenopeïsche republiek. Genoodzaakt die republiek te ontruimen, werd hem, vóórdat hij zich met Moreau had kunnen vereenigen, door Suwarow eene beslissende nederlaag toegebracht aan de Trebia (18 en 19 Juni 1799), ten gevolge waarvan geheel Lombardije voor de Franschen verloren ging. In Frankrijk teruggekeerd, nam hij deel aan den staatsgreep van generaal Bonaparte van 18 brumaire. In Aug. 1800 werd hem het commando opgedragen van het 2e reserveleger, met hetwelk hij, onder den naam van 'leger van Grauwbunderland' de Oostenrijksche legers in Italië en in Duitschland van elkander gescheiden moest houden, en o.a. den merkwaardigen tocht over den Splügen volbracht.

Na den vrede van Luneville (9 Febr. 1801) werd hem de betrekking van gevolmachtigd minister bij het Deensche hof opgedragen, van welke hij na den vrede van Amiens op zijn herhaald verzoek werd ontheven.

Bij de troonsbestijging van den Keizer ontging hem de maarschalksstaf, bij die gelegenheid aan zoovelen zijner ranggenooten toegekend, en waarop hij zelf meende, evenzoogoed als zij, aanspraak te mogen maken. Men had Napoleon wantrouwen tegen hem ingeboezemd met de mededeeling, dat hij betrokken was in de samenzwering, waarvan

Moreau en Pichegru werden beschuldigd. Tot 1809 bleef die toestand van ongenade voortduren, gedurende welken tijd Macdonald zich op zijn landgoed te Courcelles terugtrok.

Bij de hernieuwing van den oorlog met Oostenrijk werd hij uit zijn rust opgeroepen door een bevel, zich naar Italië te begeven, waar hij nieuwe orders zou ontvangen van den Onderkoning (Eugène de Beauharnais). De slag bij Wagram, waar hij den hoofdaanval leidde, bracht hem de hoogste onderscheidingen: maarschalk des rijks, grootadelaar van het legioen van eer, hertog van Tarente. In 1810 is de nieuwe maarschalk in Spanje; in 1812 is hij bij den tocht naar Rusland aanvoerder van het 10e legerkorps; bij den veldtocht in Duitschland in 1813 heeft hij het 11e legerkorps onder zijne bevelen; bij Lützen (2 Mei) en bij Bautzen (20 Mei) helpt hij de overwinning bevechten; in den slag aan de Katzbach (26 Aug.) wordt hem door Blücher een nederlaag toegebracht; in den slag bij Leipzig (16-18 Oct.) ontkomt hij den dood of gevangenschap, door met levensgevaar zich op een noodbrug van enkele boomen over den Elster te wagen, bij welke gelegenheid hij te water raakt en met moeite gered wordt; bij Hanau (30 en 31 Oct.) moet hij zich met de overblijfsels van het Groote leger door de Beieren heenslaan.

1 Nov. gelastte Napoleon uit Höchst (halfweg Frankfort - Mainz), dat M. zijn commando over het 11e legerkorps zou overgeven aan generaal Charpentier, zich onmiddellijk naar Keulen zou begeven, om met de hem aangewezen troepen de bewaking van de Rijn grens op zich te nemen van den Moezel tot Zwolle. Het zou de derde en laatste maal zijn, dat de maarschalk ons grondgebied zou betreden. Den 27en Nov. was hij in Nijmegen, waar hem ruim 18 jaren geleden zijn aanstelling tot divisie-generaal bereikte. Den volgenden dag was hij in Arnhem en kon hij zich overtuigen, dat de bezetting niet in staat zou zijn, zich (zooals twee dagen later bleek) tegen de aanrukkende Pruisen te verdedigen. Tot den 4en Dec. is zijn hoofdkwartier te Nijmegen gebleven; toen verplaatste hij het naar Kleef, waar 18 of 19 Dec. het overschot van Molitor's divisie (± 1500 man) zich bij hem aansloot. Ten einde het gevaar te ontloopen, door het voortrukken van de Geallieerden in België en Frankrijk, van de hoofdmacht van Napoleon's leger, die in het noorden van Frankrijk stond, afgesneden te worden, begon Macdonald 5 Jan. zijn terugtocht. Na eene genoegzame bezetting in Grave, Venlo en Maastricht te hebben achtergelaten, trok hij langs de Maas, vereenigde den 18en bij Luik al wat hij aan mobiele troepen had overgehouden, en marcheerde hij (met ± 8 à 10.000 man) over Hoeselt, Namen, Givet en Mezières naar Châlons, waar hij zich 1 Febr. onder de rechtstreeksche bevelen van den Keizer kon stellen.

Hier heeft hij nog kunnen medewerken aan de laatste energieke, hoewel vergeefsche krachtsinspanning van den genialen veldheer. Het was zijn laatste veldtocht. Ook hij behoorde tot de hooggeplaatste militairen, die den oorlog moede waren. Te Fontainebleau verklaarde hij, evenals Ney, Lefebvre, Moncey en Oudinot, aan den Keizer, dat hij er genoeg van had. Na den troonsafstand van Napoleon ging hij over in dienst van Lodewijk XVIII, dien hij bij 's Keizers terugkomst van Elba tot aan de grenzen van België begeleidde. Een hem tijdens de 100 dagen aangeboden commando nam hij niet aan.

Na de terugkomst van Lodewijk XVIII werd

hem de pijnlijke taak opgedragen, om het keizerlijke leger, hetwelk achter de Loire was teruggetrokken, te ontbinden; een opdracht, die hij met grooten tact volbracht, en waarbij hij de gevoeligheid zijner vorige wapenbroeders zooveel mogelijk wist te sparen. Aan eerbewijzen heeft het hem ook in dit laatste gedeelte van zijn loopbaan niet ontbroken. Hij werd groot-kanselier van het legioen van eer, majoor-generaal van de Koninklijke garde, minister van staat, lid van den bijzonderen raad van den Koning, commandeur van de koninklijke en militaire orde van St.-Louis, gouverneur van de 21e militaire divisie; hij genoot jaarlijks 304 duizend francs, met geheel vrije woning op staatskosten. Na den val van Karel X trok hij zich uit het openbaar leven terug en bewoonde hij zijn slot Courcelles, waar hij 7 Febr. 1840 overleed.

Macdonald kan niet onder de groote, ook niet onder de gelukkige veldheeren gerangschikt worden; doch al zijne beoordeelaars doen recht aan de woorden, die hij in zijn 'Souvenirs' voor zijn zoon neerschreef: 'Ma conscience dans cette longue vie, si agitée ne me reproche rien, parce que j'étais toujours conduit par trois guides sûrs: l'honneur, la fidélité, le désintéressement et je me flatte qu'ils seront aussi les vôtres'. Zelfs Karl Bleibtreu roemt in hem 'ein ehrenwerther Charakter'.

Zie over hem: *Souvenirs du maréchal Macdonald avec une introduction* par M. Camille Rousset (Paris 1892); *Fastes de la légion d'honneur* par M.M. Lievijns, Verdoot et Bé gat (Parijs 1842). II, 478; voorts alle werken over de veldtochten, waaraan hij heeft deelgenomen; H.T. Colenbrander, *R.G.P.* I, 591; II, 333, III. 575, 591; V, 178; VI^I naamregister, VI^{III}, 1784, VII, naamregister; de zelfde, *Gedenkschriften van Anton Reinhard Falck*, 709; *Reaistres de la correspondance militaire de l'adjudant-général Dardenne 1793-1798* (6 registers in handschrift, R.A.); *Historisch Gedenkboek 1813* (Haarlem 1912/13), naamregister. Karl Bleibtreu, *Napoleon I* (Dresden u. Leipzig 1889), 85, 86.

Koolemans Beijnen

[Mackay, Aeneas baron (1)]

MACKAY (Aeneas baron) (1), heer van Ophemert en Zonnwijnen, verdienstelijk staatsman, geb. te Nijmegen 13 Jan. 1807, overl te 's Gravenhage 6 Maart 1876, gesproten uit een oud-adellijk geslacht, van Schotsche afkomst, waaromtrent men zie het beneden geciteerde *Adelsboek*. Zijn vader, Barthold Johan Christiaan baron M., diende eerst als zeeofficier bij de Ned. Marine en werd later directeur van het postkantoor te Rotterdam; zijn moeder was jonkvr. Anna Magdalena Frederika Henriette van Renesse. Hij studeerde te Utrecht in de rechten en promoveerde in 1829 op een *diss. hist.-pol. de Triplici Foedere anno 1668 inter regem Angliae, regem Sueciae et Ordines Generales Foederati Belgii icto*. Na zijn promotie vestigde hij zich als advocaat in den Haag, waar hij in 1838 bij het Hooggerechtshof als advocaat werd ingeschreven. Inmiddels had hij tijdens de Belgische omwenteling de toga met het soldatenpak verwisseld en als 2de luitenant bij de Haagsche schutterij aan den Tiendaagschen veldtocht deelgenomen. In 1840 zag hij zich tot referendaris bij den Raad van State benoemd, bij welk college hij voorloopig tien jaar werkzaam is gebleven, om er later als vice-president de leiding van te aanvaarden. Gedurende verscheidene jaren bekleedde baron Mackay een waardigheid aan het huis van koningin Anna Paulowna, gemalin van Willem II.

In 1848 begon zijn parlementaire loopbaan. In Juli van dat jaar werd hij in de plaats van L.C. L u z a c door de Prov.-Staten van Zuid-Holland tot lid der Tweede Kamer Stat.-Gen. gekozen, terwijl hij van 1850-1862 als afgevaardigde voor 't kiesdistrict Arnhem in dat lichaam zitting had. 2 Juli van laatstgen. jaar nam hij zijn ontslag als lid der Kamer, daar hij kort te voren tot vice-president van den Raad van State was benoemd, welke hooge betrekking hij tot zijn dood is blijven bekleeden. In 1865 werd hij tot minister van Staat verheven.

Met baron van Wassenaar, Beelaerts van Blokland, Keuchenius e.a. was M. een der hoofdmannen van de antirevolutionnaire staatspartij dier dagen. 'Om zijn tact en bekwaamheid, zijn oprechtheid, zijn rond en open karakter werd hij in en buiten de Kamer algemeen geacht en bemind'. Innig gehecht aan Nederland en Oranje, richtte hij zijn onvermoeid streven voortdurend op het heil van 't vaderland. Warm voorstander der Ned.-Herv. Kerk, steunde hij het christelijk onderwijs krachtig. Met Groen van Prinsterer, Elout van Soeterwoude, G. Pierson, O.G. Heldring, da Costa, Capadoce, van der Bruggen, Beets, Hasebroek e.a. was baron M. een der steunpilaren van 't Reveil en der vereeniging, die met haar tijdschrift *De Christelijke stemmen* zich zoo volijverig bewoog op 't gebied van den practischen godsdienst.

Mr. Aen. baron Mackay was gehuwd, sedert 1837, met jkvr. Maria Cath. Anna Jacoba F a g e l, die hem met drie kinderen overleefde.

Zie: *Eigen Haard* 1876, 134 (met portr.); van Welderen Rengers, *Parl. Gesch. Nederl.*, Registers; Blok, *Gesch. Ned. Volk* IV, 364; Knappert, *Gesch. Ned. Herv. Kerk* II, 292; *Ned. Adelsboek* 1915, 231-239.

Zuidema

[Mackay, Aeneas baron (2)]

MACKAY (Aeneas baron) (2), verdienstelijk staatsman, geb. te Nijmegen 29 Nov. 1838, overl. te 's Gravenhage 13 Nov. 1909; zoon van jhr. Mr. Johan François Hendrik Jacob Ernestus M.enjonkvr. Margaretha Clara Françoise van Lynden. Hij studeerde te Utrecht in de rechten en promoveerde in 1862 op een cissertatie *De uitsluiting van geestelijken en bedienaren van den Godsdienst uit de Volksvertegenwoordiging volgens art. 91 der Grondwet*. Na zich in zijn geboortestad als advocaat gevestigd te hebben, werd hij in 1865 substituutgriffier bij de arrondissem. rechtbank te Zutphen, in 68 substit. officier v. justitie bij die rechtbank en in 73 rechter aldaar. Deze betrekking bleef hij vervullen tot 20 Apr. 1888, toen hij benoemd werd tot minister van Binnenl. Zaken in het naar hem genoemde kabinet. Inmiddels was hij sedert 76 lid der Tweede Kamer Stat.-Gen. geweest, eerst voor Amersfoort (76-86), daarna voor Utrecht (86-88), terwijl hij in het zittingsjaar 84-85 voorzitter dier Kamer was.

Minister van Binnenl. Zaken was M. in het naar hem genoemde kabinet van April 1888 - Febr. 1890, terwijl hij van Febr. 90 - Aug. 91 met de portefeuille van Koloniën belast was. Het meest bekend is uit zijn meer dan driejarig ministerie wel geworden de wet op 't Lager Onderwijs van 1889, die voor 't eerst naast de openbare, ook de bijzondere school subsidieerde en aan de achterstelling van deze (in de schoolwetten van 1878 en 57), zoo al niet voor goed dan toch gedeeltelijk een einde maakte. In Aug. 91 trad het kabinet Mackay af, om opgevolgd te worden door 't ministerie T i e n h o v e n (1891-94). In 1891 tot minister van Staat benoemd, werd M. van 1891-1901 andermaal tot lid der Tweede Kamer

gekozen, thans voor 't district Kampen. Van 1901-05 was hij wederom voorzitter dier Kamer. In 1907 werd de oud-minister lid van den Raad van State.

Mackay Jr. was sedert 1869 gehuwd met Elisabeth Wilhelmina barones van Lynden, die twee jaar vóór hem overleed. Uit dat huwelijk is één zoon geboren.

Zie: van Welderen Rengers, *Parl. Gesch. Nederl. Reg.*; Blok, *Gesch. Ned. Volk* IV, 512 e.v.; Mr. Antonio, *Nieuwe Schetsen uit de Tweede Kamer* (1905), 11; *Eigen Haard* 1890, 73 (met portr.), en het *Adelsboek*, boven genoemd.
Zuidema

[Maesen de Sombreff, jhr. Paul Theresia van der]

MAESEN DE SOMBREFF (jhr. Paul Theresia van der), volksvertegenwoordiger en minister van Buitenl. zaken, geb. te Maastricht 25 Oct. 1827, overl. ald. 14 Nov. 1902. Hij studeerde te Leiden in de rechten (ingeschr. Sept. 1846) en promoveerde 28 Juni 1850 op Theses. In 1853 tot lid der Prov. Staten van Limburg gekozen, werd hij drie jaar later ook lid der Gedeputeerde Staten van dat gewest. In 1862 bood Thorbecke hem in zijn tweede ministerie de portefeuille voor Buitenlandsche Zaken aan, welke hij bijna twee jaar lang beheerd heeft (Mrt. 1862 - Jan. 64). De aansluiting van de nederlandsche regeering bij den stap der groote Mogendheden van Europa, die aan Rusland een nota hadden toegezonden betreffende den Poolschen opstand van 1863, vond geen bijval bij de leden van ons Parlement en leidde tot de afstemming van de begrooting van Buitenl. Zaken (29 Dec. 63). Vier dagen later werd de minister van dat departement op zijn verzoek eervol ontslagen.

Een half jaar daarna, Sept. 1864, vaardigde het hoofdkiesdistrict Maastricht jhr. van der Maesen naar de Tweede Kamer Stat.-Generaal af, waarin hij tot 1873 zitting heeft gehad, zonder echter op den voorgrond te treden. Zijn verkiezing gaf in 64 aanleiding tot de Limburgsche briefengeschiedenis, waarvan de oppositie tegen Thorbecke zich destijds bediende en die toen tot de aftreding heeft geleid van den minister van Financiën Betz (1862-65).

Jhr. van der Maesen was gehuwd, sedert 1855, met Emilia Louise Charlotte de Cava, die hem vijf kinderen schonk.

Zie: *Adelsarchief* 1900, 51; *Ned. Adelsboek* 1903, 365; van Welderen Rengers, *Parl. Gesch. Nederl. sedert 1849*, Register; Blok, *Gesch. Ned. Volk* IV, 445-449.

Zuidema

[Malderé, Jacques de]

MALDERÉ, Malleré (Jacques de), gest. te Middelburg 16 Nov. 1617, vlaamsch edelman, vroeger in dienst bij den markies van Havré, reeds in 1577 aan het hof van den Prins van Oranje te Antwerpen en diens stalmeester, ving bij den aanslag van Balthasar Gerards den Prins op. Hij werd 1585 door Maurits aangesteld tot baljuw van Veere en in 1596 tot vertegenwoordiger van den Eersten Edele in Zeeland, wat tot moeielijkheden met de Staten aldaar aanleiding gaf, daar hij geen Zeeuw was, hetgeen door een acte van non-praejudicie niet geheel kon worden goedge maakt. In 1595 wendde Havré zich tot hem met ondershandsche vredesvoorstellen aan prins Maurits, die echter werden afgewezen, omdat de Spanjaarden in de Nederlanden zouden blijven. Hij werd 1607 met Johan Berck naar Jacobus I gezonden om diens geldelijke hulp in te roepen, 1608 benoemd door de Staten-Generaal voor Zeeland in de commissie tot onderhandeling over het

Bestand met Spanje (hij was het, die toen tot de veeleischende spaansche gezanten zeide: 'wie alles hebben wil, verliest alles');

voorjaar 1610 lid van het buitengewoon gezantschap naar Frankrijk aan Hendrik IV om diens hulp in de gultsche zaken te vragen. Hij genoot zeer het vertrouwen van prins Maurits, wien hij 1602 de grafelijke waardigheid wilde opgedragen zien, en ook van de Staten van Zeeland. Hij was gehuwd met de voormalige rijnsburgsche non Margaretha van Berchem, weduwe van Alexandre de Haultain; zij overleed te Middelburg 23 Oct. 1618.

Vgl. over hem: van Wijn, *Nalezing op Wagenaar*, I, 317; *Aitzema*, III, 622 vlg.; van Meteren, 533 vlg.; *Wagenaar*, VIII, 411 vlg., 460 vlg.; Jeannin, *Negotiations* II, 166.

Blok

[Malsem, Thomas van]

MALSEM (Thomas van), gest. 1719, heeft behoord tot het tooneelgezelschap van Jacob van Rijndorp, maar was in 1700 aan den Amsterdamschen Schouwburg verbonden, waaraan hij tot zijn dood gebleven is. Hij was een bekend acteur, wiens naam langen tijd in eere is gebleven. Van Malsem was ook tooneelmeester, waarvoor hij een salaris van f 300 trok. Hij is of de schrijver van de *Bruiloft van Kloris en Roosje*, of hij heeft de rol van Thomasvaer gecreëerd. Hoewel hij zijne rechterhand niet kon gebruiken, heeft hij in het portaal van den Schouwburg Vondels' gedicht: *Tooneelspel quam in 't licht tot leerzaam tijtverdrijf*, enz. 'konstiglijk' met het penseel in de linkerhand geschreven. Van Malsem is op plechtige wijze begraven.

Zie: Kossmann, *N. Bijdr. tot de gesch. v.h. Nederl. tooneel in de 17e en 18e eeuw*, 119.

Worp

[Man, Anton Wilhelm de]

MAN (Anton Wilhelm de), vice-admiraal, geb. te Nijmegen 1 October 1773, overl. te Haarlem 4 Jan. 1861; zoon van Jan Willem Engelbert d.M. en van Geertruida Ruisenaers.

Den 1en Febr. 1785 als stuurmansleerling in dienst getreden, werd hij in April 1789 bevorderd tot jonker, en in December van dat jaar tot luitenant-titulair. Van October 1792 tot December 1793 diende hij als vaandrig bij de infanterie in Suriname. In 1794 bevorderd tot luitenant-ter zee 2e kl., bracht hij den tijd van Mrt. 1796 tot Dec. 1797 in engelsche krijgsgevangenschap door; Juli 1799 volgt de benoeming tot luitenant ter zee 1e kl., en in April 1803 commandeert hij als luitenant-kolonel een divisie kanonneerbooten in Zeeland; 12 Dec. 1810 bevorderd tot kapitein ter zee, als hoedanig hij na de restauratie overgaat bij de nederlandsche marine. In 1816 neemt hij, als vlaggekapitein van den vice-admiraal T.F. baron van Capellen, deel aan het bombardement van Algiers, waarvoor hij wordt benoemd tot ridder 3e kl. van de Militaire Willemsorde, in welke orde hij, na de expeditie tegen Tontoly in 1822, wordt bevorderd tot commandeur. Van Mei 1827 tot April 1830 is de Man commandant en directeur van de Zeemacht in Oost-Indië. Tijdens de belgische verwikkelingen was hij commandant van de 3e afd. onzer linie van defensie te water. Met April 1831 bevorderd tot schoutbij-nacht, treedt hij in 1837 op als commandant en directeur der marine in het hoofddepartement van de Zuiderzee. Dec. 1840 bevorderd tot vice-admiraal; en 1843 gepensionneerd.

Hij was in 1798 gehuwd met Adriana van Dalen, geboren nabij Geertruidenberg en overleden 22 Maart 1859.

Zie: *Verhandelingen over het zeewezen* 1861 en *Levensschets* door H.A. van Karnebeek ('s Grav. 1861).
Herman

[Mande, Hendrik]

MANDE (Hendrik), geb. te Dordrecht omstreeks 1360, overl. te Beverwijk 1431. Hij was van wel-

gestelde familie en ontving in zijn geboortestad een zorgvuldige opvoeding. Op vijftienjarigen leeftijd werd hij aangesteld tot secretaris van Willem van Oostervant, later graaf Willem VI. Terwijl hij deze betrekking bekleedde, besloot hij, na Gerrit de Grootte te hebben hooren prediken, een nieuw leven te beginnen, de wereld vaarwel te zeggen en God te dienen. In 1391 (volgens O.A. Spitz en in *De Kathotiek*, LXXXIX (1886), 98-99: in 1393) vertrok hij met dat doel naar Deventer, waar hij door de mannen der moderne devotie welwillend werd opgenomen. Op den duur vond hij hier echter geen bevrediging: het kloosterleven bekoorde hem meer dan het z.i. te vrije verkeer in de fraterhuizen. Zoo kwam hij, vermoedelijk in 1392, te Windesheim, alwaar hij 11 Nov. 1395 in het klooster tot reddiet ingekleed en later geprofest werd. Zoolang hij Windesheimsch kloosterling is geweest, heeft hij zich verdienstelijk gemaakt: èn als verluchter of versierder van missalen, bijbels en gezangboeken; èn als visionaris of schouwer; èn als mystiek schrijver van verschillende in het Dietsch vervaardigde traktaten. In het najaar van 1430 bevond hij zich op een reis door Holland te Beverwijk, daarna te Delft, en vervolgens wederom te Beverwijk, waar hij in het klooster Sion stierf. Mande stond reeds in zijn dagen bekend als een 'al te goddienstige man' en heet niet ten onrechte 'de Noord-Nederlandsche Ruysbroeck'.

Voor 's mans geschriften en de uitgaven ervan bezorgd zie men: G. V i s s e r , *Hendrik Mande* (Acad. proefschr.; 's Gravenh. 1899), 29-61, met de Bijlagen; C.G.N. de V o o y s , *Middelnederlandsche proza-verhalen over de geboorte van Jezus* (*Ned. arch. v. kerkgesch.*, N.S. I, 125-162), waarin *Visioen van Hendrik Mande*; nog een visioen *Handschr. D* (Gron. 1903-1904) 111 vlgg.; V i s s e r , *Een mynlike vuerighe begerte der ynniger zielen tot horen ghemynden here* (*Archief*, N.S., I, 249-269); de V o o y s , *De Dietse tekst van Hendrik Mande's Apocalipsis* (als voren, N.S., II, 78-97); J. van Mierlo Jr., *Eene paraphrase van de Brieven van Hadewych door Hendrik Mande* (*Dietsche War. en Belf.* 1909, II, 293-316).

Literatuur over Mande is te vinden blz. 3-5 van het aangehaalde proefschrift. Aan te vullen met Louis D. P e t i t , *Bibliographie*, II (Leid. 1910), nos. 1233, 1292; en diens *Repertorium*, II (Leid. 1913), kol. 724. Nog komt in aanmerking het artikel *Hendrik Mande* (met enkele familiebijzonderheden) van J.L. v a n D a l e n in het *Zondagsblad van het Nieuws van den Dag* van 11 Dec. 1904.

Brinkerink

[Maulde, Guillaume de]

MAULDE (Guillaume de), heer van Mansart, geboorte- en sterfjaar onbekend. Hij was edelman uit een aanzienlijk doorniksch geslacht en nam deel aan het Compromis. Uitgeweken, was hij in den winter van 1571/2 met vele andere uitgewekenen te Keulen. Hij nam deel aan Oranje's plannen, met name aan diens veldtocht van 1572. Hij volgde Oranje naar Holland en nam er deel aan het ontzet van Leiden, waarover hij een *Discours du Siège* opstelde. Hij werd door Oranje meermalen belast met vertrouwelijke zendingen, o.a. najaar 1575 naar graaf Johan te Dillenburg, begin 1577 naar Brussel tijdens de onderhandelingen met don Juan, najaar 1577 namens de Staten-Generaal naar Anjou en het fransche hof. Sedert 1577 gouverneur van Oudenaarde, verkeerde hij veel. aan het hof van den Prins en diende hem als kolonel van Waalsche troepen; hij was in 1582/3 voor het Vrije van Brugge gedeputeerde namens Vlaanderen in de Staten-Generaal en droeg bij

Oranje's begrafenis zijn standaard. Hij leefde nog in 1599 in het bezit van een leen van Zeeland te Haemstede.

Vgl. over hem: Fruin, *Verspr. Geschr.* VII, 170 vlg.; Groen, *Archives*, V, 315, 617, VI, 205, 235, 239; Muller et Diegerick, *Anjou*, I, 59 suiv.; Res. St. Gen. ed. Japikse, passim. Zijn *Discours du Siége*, herdruk naar het boekje van 1575 (Knuttel, *Catal.*, 225) in *Oude Verhalen van het beleg en ontzet van Leiden* (Leiden 1874).

Blok

[Maulde, Nicolas de]

MAULDE (Nicolas de), zoon van Guillaume, diende reeds jong met roem in het staatsche leger maar liet zich overhalen om deel te nemen aan de samenzwering te Leiden, waar hij als hopman (1586 aangesteld) eener compagnie uit Sluis in garnizoen was gekomen. Hij werd zelfs een der hoofden van die samenzwering, die evenwel ontdekt en verijdeld werd. Te Woerden gevangen genomen, werd hij, ondanks de tusschenkomst van graaf Maurits, 26 Oct. 1587 door de Leidsche schepenenbank ter dood veroordeeld; ook het aanbod eener jonge leidsche vrouw om den jongen hopman door een huwelijk te redden van het schavot kon niet baten; hij werd, ook op aandrang tot strengheid van de zijde der Staten, dien eigen dag geëxecuteerd. Vooral Oldenbarnevelt heeft op de voltrekking van het vonnis aangedrongen, wat invloed gehad heeft op diens veroordeeling in 1619. Zijn jongere broeder Louis de Maulde, dit de Mansart diende met roem onder Maurits en Frederik Hendrik en was 1646 sergeant-majoor, 1655 overste van een waalsch regiment, stierf in 1663.

Zie: over Nicolas: Bor, III, 93 vlg.; Bisschop, *Verhandeling over de woelingen der Leicestersche partij binnen Leiden* (Leiden 1867); Blok, *Holl. Stad*, III, 90 vlg.; Knuttel, *Catal.*, 804 vlg. Over Louis: *Navorscher*, IV, 39, V, 101; *Bijbl.* LXXX, CXXXVI.

Blok

[May, John]

MAY (John) scheepsbouwmeester, geb. te Chattam 3 Nov. 1694, overl. te Amsterdam 20 Juni 1779. Is tweemaal gehuwd geweest, eerst met Rebecca Gullingham, daarna met Jacqueline Cannegieter, uit welk laatste huwelijk 10 kinderen zijn geboren, onder wie de zeeofficier William. Hij had zich in Engeland op scheepsbouwkundig gebied reeds naam verworven, toen hij in April 1727 met Charles Bentam als assistent van den engelschen scheepsbouwmeester Thomas Davis naar Holland kwam, in dienst van de admiraliteit van Amsterdam, waar Davis was aangesteld tot eersten baas-timmerman. Bij het overlijden van Davis in 1736 werd deze opgevolgd door Charles Bentam, en bij diens dood op 1 Maart 1758, werd John May eerste baas-timmerman. Ofschoon toen reeds 63 jaren oud, fungeerde hij nog 21 jaar in die betrekking, en eerst na zijn dood kwam bij de admiraliteit van Amsterdam weer een Hollander aan het hoofd van het vak van scheepsbouw te staan, nadat zulks 52 jaren lang aan engelsche handen was toevertrouwd geweest.

Zwartekunstprent door V. Green naar Marinkelle.

Uit: particuliere bronnen.

Herman

[Meerhuysen, Jan Pietersz.]

MEERHUYSEN (Jan Pietersz.), bijgenaamd *Jan Tamborer*, geb. 1618, waarschijnlijk omstreeks 1667 gestorven. Bekend Amsterdamsch tooneelspeler, die 't best was in komische rollen, maar ook in ernstige rollen als in Vondels *Gebroeders oplad*. Van 1638 tot aan zijn dood was hij aan 't tooneel werkzaam, en verdiende, op *Adam van Gernemena*, in 1658 b.v. het hoogste spelloon: 1½ tot 3¼ gld. per avond. Hij was be-

vriend met I s a a c V o s voor wiens 'Iemant en Niemant' hij een eerdicht schreef met zijn naam en spreuk 'Oordeelt na 't voorbeelt' onderteekend; bij de opvoering van al zijn tooneelstukken vervulde hij zelf een rol. Ook tot Jan Vos stond hij in betrekking, hetgeen blijkt uit het pamflet *t' Samenspraeck tusschen Jan Tamboer en Jan Vos* (Utr. 1660); hij verontschuldigt zich hierin niet aan de acteursstaking van 1654 te hebben meegedaan, maar trouw aan het schouwburghoofd Jan Vos te zijn gebleven. De *t' Samenspraeck*, grootendeels een verdediging van Jan Vos tegen allerlei aanvallen op zijn veranderlijke politieke kleur, werd door een tegen-pamflet gevolgd: *Utrechts Schuyt-Praetjen* (Utr. 1660), dat Jan Vos en Jan Meerhuysen scherp hekelde.

Meerhuysen was kunstkooper van beroep zooals blijkt uit het 2e deel der *Koddige en ernstige Opschriften* (Amst. 1698, blz. 76); hij had een winkel, 'van oude boeken, kleederen en diergelycke vodden' gelijk het *Utrechts Schuyt-Praetjen* het smadelijk noemt. Zijn waardigheid van 'Tamponistus van de burgerij onder kapitein Nicolaas Pancras' bezorgde hem den bijnaam van Jan Tamboer, onder welken naam hij meer bekend was dan onder zijn eigenen. Onberispelijk schijnt zijn leven niet geweest te zijn. Naar eigen bekentenis in de *t' Samenspraeck* kwam hij vaak dronken op 't tooneel, maar was dan meest op z'n best. G. B i d l o o , die drie puntdichten op zijn dood maakte (*Mengelpoëzy*, 1719, p. 243-244) teekent hem als een losbol, die berooid stierf. Het reeds genoemde *Utrechts Schuyt-Praetjen*, misschien geen onbevooroordeelde bron, vertelt op hatelijke wijze eenige tafereeltjes uit zijn particuliere leven: een vrouw met den bijnaam 'Griet de hoer', een nachtelijke twist als de vrouw weigert den te laat thuis komenden echtgenoot binnen te laten, ruwe bedreigingen, een losbandig gedrag, dat de vrouw noodzaakt den man te vergezellen zelfs tot op 't tooneel, alles en meer nog aanleiding tot spot en opspraak, dronkenschap en bankroet gaan. Onder alles echter de gewilde tooneelspeler en danser in 't ballet, die de Amsterdammers door spot en scherts deed schaterlachen.

Ook enkele gedichten moeten van hem genoemd worden, al waren 't ook niet meer dan weinig beteekenende gelegenheidsgedichten: voor P. Z e e r y p 's *Arfleura en Brusanges* (Amst. 1696) een sonnet en in de *Amsteldamse Vrolykheit* (Amst. 1652) 5 gedichtjes waarvan er een het opschrift draagt: '*Harders lijk-klacht, over 't schielik sterven van sijn Bruyft*' (p. 35). Bovendien bestaan er '*Drie Jaarzangen, uitgeg. op de Schouwburg in Liefde Bloeyende*, 1650, vervaardigd door P. Zeerijp, J. Noozeman en J. Meerhuizen (J. H i l m a n , *Ons Tooneel*, 1879 p. 61). Het meest is hij wel bekend gebleven door een bundel anecdoten, die op zijn naam staat, *De Geest van Jan Tamboer, of Uyt-gelesene stoffe voor de kluchtlievende Jonckheydt* (Amst. 1656; andere uitg.: Amst. 1664, Armst., Erv. wed. J. van Egmont z.j., Amst. G. de Groot z.j., Amst. 1778). De vaak typisch Hollandsche verhalen, nauw samenhangend met soortgelijke tooneelkluchten, zijn meest van heel weinig kieschen, maar steeds van vroolijken aard. Dat het boekje opgang maakte blijkt wel uit 't feit dat het al heel spoedig ook in 't Duitsch werd vertaald: *Der Geist von Jan Tambaur, ein sonderbarer lustiger Kopff, welcher zu Amsterdam auffn Schauburg seine Person sehr angenehm mit seinen Schwencken und kurzweiligen Schertz-Reden vor zu stellen gewust* ((O.O.o.J.c. 1668, O.o. 1669, O.o. 1673). Ook is er een rijmpje

in den bundel Koddige en ernstige Opschriften (p. 47) 'boven aan een boekkas bij een herbergier te Dockum' met deze beginregels: Quichot en Thyl zijn hier besloten, Met Jan Tamboer en Taborijn.

Zijn portret (van Someren no. 3556) geeft een lachend en aantrekkelijk Frans Hals-type te zien, dat reeds onder zijn tijdgenooten om zijn vroolijkheid de aandacht trok. Gravure door een onbekende naar B. Graat, repr. *Amsterdam in de 17de eeuw* III, 84. David en Cath. Questiers maakten gedichten 'Op 't lachend afbeeldzel van Jan Meerhuizen, anders Jan Tamboer' (*Het eerste deel der Amsterdamsche Mengel-Moez* p. 32 en 157) terwijl Jan Zoet vier vrij grove gedichten op zijn beeltenis maakte (*Uitst. digtk. Werken* 2e dr. Amst. 1714, p. 194-195).

Oud-Holland XXX (1912) p. 42 e.v.E.F. Kossmann, *Nieuwe bijdragen tot de geschiedenis van het Ned. Tooneel in de 17e en 18e eeuw* ('s Grav. 1915) 92, 129-132.

Ruys

[Meeter, Eillert]

MEETER (Eillert), journalist en demagoog, geb. 1 Mrt. 1818 te Oude Pekela, waar zijn vader onderwijzer was; overl. 7 Apr. 1862 te Britonferry in Engeland. Als knaap van 15 jaar (in 1833) nam hij dienst in 't nederl. leger. Vier jaar later lag hij in garnizoen te Groningen, waar hij door eigen studie zich voor het officiersexamen trachtte te bekwamen. Van 1840 tot '43 was hij redacteur van het groninger schendblaadje *De Tolk der Vrijheid*. Wegens het verwekken van oproerige bewegingen kwam hij bij herhaling met den strafrechter in aanraking. Nov. 1846 begaf hij zich naar Engeland, waar hij gedenkschriften te boek stelde, later uitgegeven onder den titel: *Holland. Its institutions, its press, kings and prisons* (London 1857).

Inmiddels woonde hij in 1849 te Nijmegen, waar hij *De Star der Hoop* uitgaf, en twee jaar later vinden wij hem in Rotterdam, als redacteur van de *Zierikzeesche Nieuwsbode*. In 1851 werd E. Meeter door het gerechtshof van Zeeland tot een gevangenisstraf van 5 jaar en tot een geldboete van 5000 gulden veroordeeld. Toen verliet hij voor goed den Nederlandschen grond en begaf hij zich andermaal naar Engeland, waar hij na een zwervend leven in 1862 stierf.

In een vroegere periode had M. bijdragen geschreven in het *Leeskabinet*, en artikelen in de *Gron. Courant* over het beleg van 1672, welke opstellen later afzonderlijk verschenen als *De belegering van Groningen in 1672* (Gron. 1839). Verder zag van zijne hand het licht een drama, *Rabenhaupt* getiteld. Anoniem gaf hij uit: *De genezing der oogziekten door den weleerw. heer J.W.L. Kremer Az., predikant te Heeze* (den Haag 1842).

Zie: Mr. W.P. Sautijn Kluit in de *Ned. Spectator* van 1877, bl. 21, 26, 37, 45, 53, 60, 67 en 116. Ook de Bosch Kemper, *Gesch. van Nederland na 1830*, III, Aanteek. 35.

Zuidema

[Mejan, Gerardus Wouter Verwey]

MEJAN (Gerardus Wouter Verwey), lid der Tweede Kamer Stat.-Generaal, geb. te 's Gravenhage 26 Jan. 1797, overl. 6 Aug. 1850 op het landgoed 'Rijnstroom' onder Aarlanderveen. Zijn ouders waren Mr. Hendrik Verwey Mejan, president der Rechtbank van Koophandel in den Haag, en Anna Elisabeth

J o c h e m s , dochter van een vermogend bankier ald. Hij studeerde te Leiden en promoveerde er 29 Mei 1815 tot Jur. Utr. Dr. Bij den terugkeer van Napoleon uit Elba schaarde hij zich onder de jongelingschap, die de wapens ter verdediging

van het vaderland opvatte, en trok (uit eigen beurs bekostigd) met de compagnie Vrijwillige jagers te paard naar het Zuiden, waar hij met zijn kameraden eenigen tijd in de velden om Parijs lag.

In Maart 1816 op 19-jarigen leeftijd als advocaat beëdigd, nam hij terzelfder tijd plaats op het bankierskantoor der firma *J o c h e m s e n Z o o n*. In beide betrekkingen was hij vol ijver werkzaam. Tevens beoefende hij kunsten en wetenschappen, werd o.a. lid en medebestuurder van de Maatschappij 'Diligentia' te 's Gravenhage, van het Genootschap 'Pro excolendo jure patrio' en van het Prov. Utr. Genootsch. v.K. en W. Reeds op jeugdigen leeftijd in de Orde der Vrijmetselaren getreden, behoorde hij meer dan 25 jaren tot het Opperbestuur dier Orde; 29 jaar bekleedde hij het voorzitterschap der loge 'Union Royale' in de hefstad. Zijn verblijf op het fraaie familiegoed 'Rhijnstroom' niet ver van Alphen gaf hem aanleiding tot beoefening van den landbouw. Een verhandeling van den Engelschen professor Johnston in 'Diligentia' bracht hem op het denkbeeld om ook in Nederland een *M a a t s c h a p p i j v a n L a n d b o u w* op te richten, waarvan hij in 1847 voorzitter werd. De 'Dortsche Flora', een tuin- en landbouwvereniging te Dordrecht, benoemde hem tot honorair lid.

In 1835 werd Verwey Mejan door de toenmalige Staten der nog ongesplitste provincie Holland tot lid der Tweede Kamer Stat.-Gen. gekozen, waarin hij tot zijn dood, dus 15 jaren, zitting heeft gehad. In onderstaand levensbericht wordt hij geroemd als een kundig en veelzijdig ontwikkeld rechtsgeleerde, een goed redenaar, een goed stilist, een uitnemend volksvertegenwoordiger, een edel mensch.

Hij was gehuwd met *H e n r i ë t t e E l i z a b e t h* baronesse van Reede van Oudtshoorn, bij wie hij eenige kinderen had.

Steendruk door J.C. Elink Sterk.

Zie: F.A. van Rappard in *Levensber. Letterk.* 1851, 46, en van Welderen Rengers, *Parl. Gesch. Nederl. sedert 1849*, Register.

Zuidema

[Mellink, Franciscus Gerardus]

MELLINK (Franciscus Gerardus), hoofd eener school te Amsterdam, waar hij 13 Maart 1841 geb. werd en 2 Juli 1905 overleed. Hij schreef een aantal leer- en leesboeken voor het lager onderwijs op 't gebied van geschiedenis, aardrijkskunde en Nederlandsche taal. Afzonderlijk noemen wij: *Vorst en volk, een overzicht van de tegenwoordige en vroegere staatsinrichting van Nederland en zijne Koloniën* (1882); *S t a c k e ' s* *Geschiedenis van den nieuwsten tijd* (1883); *Handleiding bij het onderwijs in de Ned. taal aan lagere en middelbare scholen* (1875) en *Handboek der Alg. geschiedenis* (1885). Vele er van werden bij herhaling herdrukt.

Zuidema

[Mestrum, Petrus]

MESTRUM (Petrus), geb. c. 1620, gest. te Peins, 29 Jan. 1672. Hij was van de orde der Minorieten de Observantia. In 1646 komt hij naar Friesland als missionaris te Oosterend. In 1648 draagt de pastoor van Sneek, A. Sylvius, seculier priester, hem, wegens ziekte, voor 3 maanden de zorg voor zijne parochie op. Bij zijne terugkomst weigert M. Sneek te verlaten, en brengt de geheele parochie in rep en roer. Na verschillende waarschuwingen wordt hij 5 Aug. 1655 door de Propaganda geëxcommuniceerd. Nog verlaat hij Sneek niet, maar bewerkt zelfs nog in 1657 de

verbanning van pastoor Sylvius, die echter onmiddellijk wordt opgevolgd door pastoor Solstra.

Eindelijk betuigt hij zich voor de Franeker hogeschool aanhanger van het Protestantisme, en

wordt predikant te Peins en Sweins, waar hij sterft.

Zie: A. T i a r a , *Annotationes*, 10, 17-23, 26, 27, 34, 36, 40-42, 44, 77, 99, 100-103, 113, 158, naschrift. *Arch. Aartsbisd. Utrecht*, III, 21; XI, 193, XVIII, 278, 289, XXXIV, 50, 51, 60, 86, 108; R o m e i n , *Naamlijst van predikanten*, I, 245.

de Jong

[Mey, Hendrik Willem van der]

MEY (Hendrik Willem v a n d e r), rector van 't gymnasium te Leiden, geb. te Doesburg 5 Nov. 1834, overl. te Leiden 3 Apr. 1905. Hij bezocht de Latijnsche school zijner geboorteplaats, waarvan destijds Engelbregt (III, 349) rector en Burger (II, 277) conrector was; beiden zijn van grooten invloed op zijn vorming geweest. Zijn verdere opleiding genoot hij aan 't Athenaeum te Deventer, van waar uit hij in 1858 te Leiden zijn candidaatsexamen in de letteren deed. Na eenigen tijd practisch werkzaam geweest te zijn aan een instituut te Rijswijk en als praeceptor aan 't gymn. te Deventer, deed hij in 1860 zijn doctoraal en promoveerde vier jaar later tot Litt. hum. dr. op een *Spec. exhib. Diodori Siculi Fragmenta antiquiorem historiam Romanam spectantia* (Lugd. Bat. 1864). Het volgend jaar werd hij praeceptor, in 1867 pro-rector en in 1877 rector van het Leidsch gymnasium, welke laatste betrekking hij ruim 25 jaar met de grootste toewijding heeft bekleed.

In 1902 werd hij eervol ontslagen. Drie jaar later overleed hij, na een smartelijk lijden; 6 Apr. 1905 werd hij op de begraafplaats aan de Groenesteeg ter aarde besteld. Men roemde hem als een uitnemend mensch, een bekwaam docent, een degelijk geleerde, die 'met nooit verflauwenden ijver zijn arbeid verrichtte'. Sept. 1905 plaatste een commissie van oud-leerlingen te zijner eer in den corridor van 't gymnasium een wit marmeren kunstwerk, 'De worstelaars'.

Van der Mey was gehuwd, sinds 1875, met mej. S a r a D o z y , dochter des bekenden hoogleeraars.

Hij schreef: *Latijn en Grieksch en nog wat. Open brief aan Dr. S.A. Naber* (1869); *Tweeërlei weegschaal* (1884); *Studia Theognidea* (in 't progr. v. 't Leidsch gymn. 1869); zie in dat progr. van de jaren 1879 en 1887 ook een paar rectorale redevoeringen door hem gehouden. Met prof. R. F r u i n gaf hij uit: *Brieven van Cobet aan Geel uit Parijs en Italië* (1891). Met C o b e t redigeerde hij van 1873-86 de *Mnemosyne*. Voorts bewerkte hij den 3den druk van D o z y 's *Islamisme* (1900).

Zie: L. P u n t in *Progr. Leidsch gymn.* 1905-6; *Leidsch Jaarboekje* 1906, 'In Memoriam'; *Weekbl. gymn. en middelb onderw.* II (1905), 233; B i j v a n c k , *Litt. en hist. stud.* (1918), voorrede.

Zuidema

[Meyer, Hendrik Arnold]

MEYER (Hendrik Arnold), geb. te Amsterdam 4 April 1810, trad in 1828 in zeedienst en overleed te Soerabaja 2 April 1854 als comm. van de 'Padang'. Behalve zeeofficier was hij dichter. Zijn 'Eerste gedachte aan den Oceaan' staat in den *Almanak van het Schoone en Goede* (Amst. 1832). Deze proeve werd door andere gevolgd in verschillende jaarboekjes, totdat verscheen *de Boekanier*, Amst. 1840 (3 drukken), de 3e met zijn levensbericht, verder *Heemskerk*, gedicht, Amst. 1847 (2de druk aldaar 1860) en *Verspreide Gedichten*, aldaar 1848. In 1861 werden zijn gedichten in 2 dln. te Amst. uitgegeven.

Zie: *Hand. en Meded. der Mij. d. Ned. Letterk.* 1854.

Mulert

[Meijer, Dr. Lodewijk]

MEIJER (Dr. Lodewijk). Van dezen bekenden letterkundige heeft men tot nog toe de geboorteplaats niet kunnen vinden. In de scabinale

Akten v. Nieuwer-Amstel, bewaard op 't Provinciaal Archief te Haarlem, lezen wij dat 2 Juni 1656 voor Schepenen v. Nieuwer-Amstel verschenen Mr. Anthony Meyer van Lubec en Maria Hubog van Oldenburg meerderjarige dochter, die verklaarden dat 'tusschen hen sonder consent of onderstaan van ware ouders of bloed verwanten eenige beloften van trouw is gedaan buiten de stad Hamburg ten overstaan van Tobias Fabricius predicant tot Nieuwstede, dat zij daarover berouw en harteleet gevoelen en begeeren van sulx metten gevolge van dien hersteld te zijn in vorigen en vrijen staat alsof tusschen hen comparanten nooit eenige belofte accoord of verbintenis ware geweest en verclaren dat sij wederzijds den ander van belofte of accoord (die niet anders als pro forma gehouden moeten worden geschiet te zijn) uyt vrijen wille ontslaen en quiteren sonder eenige pretentie.'

Schepenen gaan met hun voorstel accoord en verleenen daarvan acte.

A. Meijer huwde toen met Marritje Baltus (zie Gemeente-Archief van Nieuwer-Amstel.)

In de volmachten van Nieuwer-Amstel vinden wij gezegden Meijer nogmaals den 30 Sept. 1659 en den 26 Nov. 1659 als wanneer Bernhart Coornhert, notaris en Dirk Meynert de Vos als curateurs in zijn boedel optreden. In de boeken van Nieuwer-Amstel ontmoet men herhaaldelijk namen van mannen die met Spinoza na zijn vertrek uit Amsterdam (1657 of 1658) hebben verkeerdt.

Daar woonde een le Fèvre ons bekend uit 't reisverhaal van Holleman, daar woonden Herman Albertsz en Gabriel Albertsz de Portugees, wier namen als de oudste Collegianten door Geel worden verheerlijkt, daar woonde Nicolaas van Persyn, die in 1660 tegelijk met Spinoza naar Rijnsburg vertrok om Ardes als officier op te volgen. Van Meijer weten wij, dat hij Duitscher was en zijn voornaam eigenlijk Ludwig en uit zijn verzen, dat hij behoorde tot de Luthersche kerk. Daar Meijer nu gedurende zijn geheele leven als vriend van Spinoza bekend is geweest, acht ik het niet gewaagd te onderstellen, dat hij een zoon van Anthony Meijer is geweest. Dat zijn naam in de doopboeken niet voorkomt, laat zich verklaren uit het onwettige huwelijk zijner ouders.

Meijer promoveerde te Leiden, den 19den Maart 1660 in de Philosophie en den volgende dag in de Medicijnen (zie M o l h u y s e n , *Leidsche Universiteit* 292). Evenals zoovele medicijnmeesters zal hij Spinoza wel op den leergang te Amsterdam hebben ontmoet met Bouwmeester, de Lansbergen etc. Meijer was evenals alle medici met hart en ziel cartesiaan geworden en had het voornemen opgevat, om zooals Cartesius zelf had aanbevolen, de nieuwe wijsgeerige beginselen op wiskundige wijze uiteen te zetten.

Nu bleek het hem in 1663 dat Spinoza dit plan reeds in practijk had gebracht bij het onderricht aan een zijner leerlingen, Casarius (zie boven sub voce) geheeten en hiermede was Meijer zoozeer ingenomen dat hij aan Spinoza voorstelde dit werk in 't licht te geven. Meijer zou de voorrede schrijven. In den 12den en den 13den van Spinoza's Brieven wordt de zaak voorbereid en in den 15den nog eens besproken. Dan heeft Spinoza de voorrede nagezien en verzoekt hij zijn vriend geen onaangename dingen toe te voegen aan het jonge mensch dat nu eenmaal de verwijderde oorzaak dezer uitgave geweest was, en tevens duidelijk te doen uitkomen dat hij, Spinoza, zelf de denkbeelden in de Principia vervat, niet voor zijne rekening neemt. Het

boek kwam bij Rieuwertsz uit, nadat Meijer, voldoende aan Spinoza's wensch, zijn voorrede had verbeterd, 't geen echter niet verhinderde dat er nog in onzen tijd lieden gevonden werden die Spinoza als een volgeling van Cartesius beschouwen.

Te Leiden werd in dezen tijd een hevige strijd gevoerd over de vrijheid van denken (de libertate philosophandi) ten opzichte van de Heilige Schrift en wel tusschen de kerkelijke partijen en de cartesianen.

Johan de Witt trachtte daaraan een einde te maken door den filosofen te verbieden over godgeleerde onderwerpen te spreken en de godgeleerden van het wijsgeerig terrein af te sluiten. Den 30sten Sept. 1656 verscheen zelfs een placcaat tegen de vermenging van de Theologie met de Philosophie. Voorts werd er zorgvuldig voor gewaakt dat geen nieuwe cartesiaansche professoren benoemd werden; die er nog waren werden allengs naar een anderen leerstoel verwezen.

Maar de twisten hielden niet op. Meijer mengde zich hierin met zijn traktaat: *de Philosophia S. Scripturac Interprete* (1666), dat in 1674 tegelijk met het *Tractatus Theologico-Politicus* v. Spinoza nog eens werd uitgegeven. Hij wilde als middelpartij de Rede beschouwd hebben als tolk der Heilige Schrift, terwijl Spinoza meende dat beide niet te verzoenen waren.

Deze strijd werd ten slotte in 1676 beslecht, toen Willem III den ouden Heidanus, den grootsten steun der cartesianen, zijn afscheid gaf, waardoor de zege der orthodoxie verzekerd werd. (Zie de dissertatie van Dr. Cramer over Heidanus).

Te Amsterdam, waar hij zich als geneesheer vestigde, trad Meijer hoofdzakelijk op als letterkundige en kunstrechter. Costers Academie, had zich met de Kamer de Eglantier 'In liefde bloeiende' in 1632 vereenigd onder de zinspreuk 'Door ijver in liefde bloeiende'. De belangstelling van beide was hoofdzakelijk op 't tooneel gericht. De baten waren bestemd voor het Wees- en het Oude Mannenhuis der Gemeente en de Burgemeesters van Amsterdam trokken zich zoowel om de belangen der gestichten als ook om het toezicht op den aard der vertooningen, de zorg voor den Schouwburg aan. Aanvankelijk waren de baten groot. De opgevoerde stukken, grootendeels kluchten, vielen in den smaak van het publiek. In dezelfde mate echter waarin 't publiek er mede ingenomen was, ergerden zij de beschaafden en de predikanten, maar werden betere stukken of sinnespelen opgevoerd, dan klaagden Burgemeesteren en Regenten weer steen en been over de geringe opbrengst voor de godshuizen. Dit gaf aanleiding tot moeielijkheden. Meijer mengde zich daarin uit liefde voor de kunst. Hij had in 1668 een kunstgenootschap, Nil Volentibus Arduum, opgericht waarvan hij (zie Kronenberg blz. 42) een Academie wilde maken, zooals destijds In Italië en Frankrijk overal werden opgericht.

Ijverig werden in dat gezelschap de taalwetenschap en letterkunde beoefend en vooral ook naar wetten en regels der tooneelpoezy gezocht. Deze laatste vooral boeiden Meijer het meest.

In 1669 was hij reeds regent van den Schouwburg maar moest weldra in 1671 voor Blasius en diens richting wijken. De schouwburg werd van 1672-77 gesloten en nu treedt Meijer in 1678 met Francius, Boumeester en van Domselaer wederom op als regent. Hij beoogt de verheffing van het tooneel en wil dat hervormen naar Fransche mo-

dellen en klassieke regelen. En om het publiek te behagen dat meer voor het oog dan voor het oor verlangt, voert hij allerlei kunst- en vliegwerken in, die evenwel veel geld verslinden en toch het volk niet boeien.

Het kunstgenootschap Nil Volentibus ging sedert Meijers uittreden sterk achteruit. Maar ook de Schouwborg wilde niet vlotten. De stukken van Breeroo en Vos behaagden veel meer dan die welke door Meijer zelf geleverd of wel uit Fransch en Spaansch vertaald werden.

In 1681 besloot Meijer eindelijk met Johan Pluymmer en Pieter de la Croix het bestier van den Schouwborg voor eigen rekening te nemen. Ook deze poging liep ten slotte op niets uit. Maar Meijer mocht den uitslag daarvan niet beleven. Hij overleed den 25. November van dat jaar en werd begraven in de Oude Kerk (zie *Mein sma Spinoza en zijn kring* blz. 450).

Van Meijer als geneesheer is weinig bekend. Alleen bevinden zich nog in 't Archief der Remonstranten te Amsterdam tal van boekjes over een medisch schandaal, in 1677 voorgevallen waarin herhaaldelijk Meijers naam voorkomt, en ook nog wel enkele levensbijzonderheden van hem vermeld worden.

Men heeft langen tijd gemeend op gezag van Colerus dat Meijer Spinoza op zijn sterfbed bezocht had en zich niet ontzien zou hebben eenig geld van hem te ontvreemden. In den *Navorscher* van 1897 heb ik aangetoond, dat niet hij maar een andere vriend den laatsten dag Spinoza heeft bezocht en de L.M. dien Colerus verdacht dus niet Lodewijk Meijer geweest kan zijn.

Meijer is voor Spinoza, niettegenstaande hun verschil van wereld- en levensbeschouwing, altijd een goed en trouw vriend gebleven, waarvan wel het voornaamste bewijs is, dat hij, al is het na eenig aarzelen, met Jarich Jelles in 1677 de *Nagelate Werken* van Spinoza liet drukken en voor de vertaling zorgde, welke beide nog in het zelfde jaar van Spinoza's overlijden verschenen (1677).

Dit is wel Meijers grootste verdienste jegens de Ned. wetenschap. Ook van dit werk is de voorrede door hem geschreven.

Van zijn eigen werken moet in de eerste plaats genoemd worden zijn *Woordenschat*, die gedurende 1½ eeuw op dat gebied het hoofdwerk bleef. Voorts de reeds genoemde *Philosophia Sacrae Scripturae Interpres*, verscheidene tooneelstukken als de *Verloofde Koningsbruid*, het *Ghulde Vlies* e.a.

Ook gaf hij nog een vertaling van de *Medulla Theologiae* van Amesius en een *Grammatica Generalis*.

Als dichter muntte hij niet uit. Zijn verdienste jegens de wijsbegeerte in ons vaderland en zijn invloed op de letterkunde zijn niet te miskennen. Ook was hij een goed Latijnist.

Over Nil Volentibus Arduum raadplege men het *Zeden en Dichtlievend Onderzoek of Aran en Titus* van blz. 27 tot het einde en A.J. Kronenberg *Het kunstgenootschap Nil volentibus arduum*, Deventer 1875.

Over de geschiedenis van den Schouwborg vergelijkte men Wagenaar, *Beschrijving van Amsterdam*.

W. Meijer

[Meyvogel of Mayvogel, Jacob Coenraetsz]

MEYVOGEL of **MAYVOGEL** (Jacob Coenraetsz). Stichtelijk dichter uit de 17e eeuw, van wiens levensomstandigheden niets anders bekend is, dan dat Hoorn zijn woonplaats was en zijn vrouw, *Maria Heykes*, 27 Aug. 1633 overleed, in een Rouwklacht door haar man betreurd. Hoewel hij zich in zijn werk, een verre navolging van Cats, niet veel meer dan een rijmelaar toont, werd het

tot diep in de 18e eeuw herdrukt en zelfs in die eeuw nog als schoolprijs uitgereikt! Wij kennen van hem: *Schat-kist der liefde, voortgebracht in tijdt van vrolyckheyt*, gevolgd door *Rouwklacht en Argument vande broosheyt des menschlijcken levens* (Hoorn 1632 en 34). *Gulden spiegel, ofte Opwekkingge tot christelijke deuchden* (Hoorn 1646, daarna tot 1782 tallooze malen herdrukt). Een bijbelsch spel *Thamars ontschakingh* (Hoorn 1646, tot 1763 herdrukt) en *Vermakelyke bruylofts-kroon, doervlochten met verscheyden leersame gedichten* (Amst. 1659 tot 1782 vaak herdrukt) aan welke laatste verzameling een nieuwe bundel eveneens *Vermakelijke Bruiloftskroon* getiteld, ontleend en c. 1800 gedrukt werd. Al zijn gedichten en voorreden zijn met zijn spreuk 'Godt boven al' onderteekend.

Zie: *Navorscher*, jrg. 27 (1877), blz. 374; D.F. Scheurleer, *Nederlandsche Liedboeken* ('s Grav. 1912) blz. 50, 57, 59, 245.

Ruys

[Mildert, Abraham van]

MILDERT (Abraham van). Schreef twee treurspelen, *Virginias* (Amst. 1618), een soort herdersspel, door de Duitsche Academie vertoond en *Harcilia*, bekend omdat de held midden in een woord sterft, zonder de laatste letters uit te spreken!

Voorafgegaan door een sonnet met zijn spreuk 'Liefd' noch' onderteekend, werd het in 1632 te Amsterdam gedrukt. Ook een klucht bestaat er van zijn hand: *Boertighe Clucht van Sr. Groen- Geel* (Amst. 1633 en 1643). In de *Nieuw- Jaar- Lieden utghegheven by de Nederduytsche Academi* komt ten jare 1618 een gedicht voor met de spreuk 'De muerte vida', misschien de zijne, en in de jaren 1620-1621 gedichten onder zijn devies: 'Weest milt' of 'Liefd' noch'. Blijkbaar was hij dus lid van Coster's Academie, daarnaast waarschijnlijk ook van de 'Eglentier', af te leiden uit de opvoering aldaar van zijn *Harcilia*. In het Album Amicorum van *Wibrand Sijmons de Geest* (van 1611) treft men een Hollandsch sonnet aan van 'Abraham van Mildert, in Parijs', met de spreuk: 'Aensiet 't recht'. Waarschijnlijk was hij ook met Bredero bevriend: aan 't slot van diens *Angeniet* (1638) geeft v.M. een gedicht met zijn spreuk 'Weest milt' een 'La mort en vie' onderteekend en onder de *Lyck-dichten over 't af-sterven des aerdighen ende vermaerde Poeëts Garbrant Adriaensz Brederode* (In *Alle de Werken*, 1638) komt er een voor van A. van Mildert. Misschien bestaan er meer gedichten van hem. In een auctie-catalogus van 't jaar 1772 wordt zijn klucht van 't jaar 1633 vermeld met de bijvoeging: 'benevens verscheiden dichtstukken v. denzelfden auteur.'

Oud- Holland VII (1889) p. 239; J.A. Worp, *Geschiedenis van het Drama en van het Tooneel in Nederland I* (1908) p. 260, 310, 323, 355, 443; *Naamlijst van een... verzameling Tooneelspelen. verzameld door een Liefhebber* (Dr. Leempoel) te Rott. 22 April 1722 verkogt.

Ruys

[Monet, Adrianus v. Geertruidenberg]

MONET (Adrianus) v. Geertruidenberg, de Karthuiser leefde begin der 15e eeuw en is alleen bekend door de uitgave van zijn werk '*Liber de remediis utriusque fortunae prosperae videlicet et adversae per A. quondam poetam praestantem necnon saerae theologiae professorem*. De eerste editie (Col. Ulrich Zell.) heeft alleen: *per quemdam Adrianum Carthusiensem sacrae theol. prof.* Het werk heeft vooral de aandacht getrokken, omdat een tractaat van den beroemden schrijver en dichter Fr. Petrarclus eveneens getiteld is: *Liber de remediis utriusque*

fortunae. Misschien dat daarom in sommige edities bijgevoegd is 'per poetam praestantem'. Zeker weet men, dat Adrianus te Geertruidenberg zijne

kloostergeloften had afgelegd. Hij zou te Luik opgetreden zijn als professor. Alleen Adornet O. Carth (*Diction de Theol. Cathol.* II (1905) 2310) noemt hem Adr. Monet prior van het klooster te Luik overl. 1411. Werkelijk bestuurde een Adrianus als prior het Luiksche Karth. klooster 1385-92. Onder de monniken van Geertruidenberg wordt 30 Dec. een nieuwe monnik Adrianus genoemd zonder eenige verdere aanwijzing. Alle biografen en schrijvers over incunabels vermelden Adrianus.

Zie: Petrejus, *Bibl. Cartus.* (col. 1609) 3-4; Foppens, *Bibl. Belg.* I, 21; Valerius Andreas; Fabricius; Morotius, *Theatrum Chronol. Ord. Marth.* 76. Michaud, *Biogr. universelle Nouv. Biogr. Genr.*; *Biogr. Nat. Belg.* I, 87; Hain, *Report. Bibl. In.* 93-96; Copinger, *Suppl. Hain* (1895) I, 95-96; Brunet, *Manuel du Libraire* III 1055; Campbell, *Ann. de la typogr. Neerl.* no. 6; G. Ferrazzi, *Bibliografia Petrachessa* (Bassano 1877) 235.

Fruytier

[Monickes, Geertruid]

MONICKES (Geertruid), afkomstig 'van goede ridderschap' uit Westphalen, later non in het klooster te Diepenveen en aldaar overl. 16 Febr. 1426. Zij was de tweede der eerste twaalf zusters die 21 Jan. 1408 in genoemd convent ingekleed werden, legde denzelfden dag ook haar professie af en werd kort daarop aangesteld tot cantrix (voorzangster). Zij moet zulk een heerlijkstemgeluid bezeten hebben dat men zelfs aan het pauselijk hof te Rome er van wist te spreken. Maar dikwijls voelde zij zich zóó ziek dat zij meende te zullen sterven; den volgenden dag echter ging zij weder naar het koor alsof haar niets gescheeld had. Bovendien bekleedde zij de betrekking van vestiaria (opzichteres over de kleeding). G. Monickes wordt ons beschreven als een ootmoedige zuster ('haer oefenyng was in den gront der oetmodicheit').

Zie mijn uitgave van '*Handschr. D*' (Gron. 1903-04), 96 aant. e, 216, 244-246; *Archief aartsbisd. Utrecht*, XXXIII (1907), 324.

Brinkerink

[Montijn, Christiaan Gerrit]

MONTIJN (Christiaan Gerrit), predikant bij de Ned. Herv. gem. te Utrecht, geb. te Bleskensgraaf (Zuid-Holl.), 29 Aug. 1803, overl. te 's Gravenhage 13 Nov. 1864. Hij studeerde aan de Utrechtsche hoogeschool (ingeschr. Juli 1819) en werd achtereenvolgens predikant te Middelharnis (1825), IJselmonde (1828), Hoorn (1831) en Utrecht (1832). Hier maakte hij zich vooral bekend tijdens de Aprilbeweging van 1853, toen er van Utrecht uit een reusachtig verzet werd aangeteekend tegen de herstelling der R.-Kath. bisdommen in Nederland. Met prof. de Geer van Jutphaas, prof. G.J. Mulder, prof. Vreede, Dr. Kemink en Mr. Drieling behoorde Ds. Montijn toen tot de opstellers van het bekende adres aan den Koning, dat weldra van 200.000 handteekeningen uit heel het Protestantsche Nederland voorzien was.

Verder schreef Montijn: *Stemmen voor het Concordaat* (1853), benevens een *Geschiedenis der Hervorming in de Nederlanden*. 2 dln. (1858; 2de dr. bezorgd door B. ter Haar, 1866). Voorts bijdragen in de *Jaarboekjes* van dien tijd, en eenige leerredenen.

Zie: van Welderen Rengers, *Parl. Gesch. Nederl.* I, 84 e.v.; Blok, *Gesch. Ned. volk* IV (2de dr.), 423; Idem in *Onze Eeuw* 1903, II, 494; Koorders, *De Aprilbeweging* (1854).

Zuidema

[Moor, Anselmus de]

MOOR (Anselmus de), Benedictijner monnik, keldermeester van Vlierbeek bij Leuven, Jan-

senist, geëxcommuniceerd, vestigde zich in 1731 bij Jacques de Pré uit Mechelen, oudkathol. pastoor van Roelofarentsveen.

Bronnen: *Catalogus ... sacerdotum refractoriorum* door: Tittman van Backhuyzen in *Archief voor de Gesch. v.h. Aartsb. Utrecht*, deel II blz. 171; *Nouvelles Ecclesiastiques* 10 Aug. en 10 Oct. 1728.
de France

[Morgan, Sir Charles]

MORGAN (Sir Charles), geb. 1575, gest. te Bergen op Zoom 1642. Zoon van Edward M., diende hij sedert omstreeks 1600 onder de Veres in de Nederlanden, werd 1603 geridderd. Hij voerde 1622 het bevel over de Engelschen bij Bergen op Zoom en hielp 1625 Breda verdedigen, leidde vervolgens, 1628/9, een engelsche expeditie naar Noord-Duitschland, diende 1637 voor Breda en werd daarna gouverneur van Bergen op Zoom tot zijn dood. Hij was gehuwd met Marnix' dochter E l i s e , gestorven te Delft vóór Mei 1634.

Over hem: *Nat Biogr.* i.v.

Blok

[Morgan, Sir Thomas]

MORGAN (Sir Thomas), geb. omstreeks 1540, gest. te New Fulham, 22 Dec. 1595. Hij was de zoon van William Morgan uit Glamorganshire en Anne Fortescue. Hij kwam 6 Juni 1572 als kapitein van 300 engelsche vrijwilligers naar Vlissingen en diende onder Tseraerts, 's Prinsen vertegenwoordiger in Zeeland, maar keerde naar Engeland terug na de mislukte pogingen tegen Goes. In Febr. 1573 kwam hij als kolonel weder met 10 engelsche vendels over, nam deel aan de pogingen tot ontzet van Haarlem en die tegen Mondragon in Middelburg. In Jan. 1574 werd hij naar Ierland gezonden. Eerst 1577 kwam hij met Norris naar de Nederlanden terug, streed bij Rymenam tegen don Juan, daarna in Brabant, 1581 voor Steenwijk, 30 Sept. in den slag bij Noordhorn, later in Vlaanderen tegen Parma tot in het begin van 1584. De Prins van Oranje stelde hem hoog en ontving hem dikwijls aan zijn hof, o.a. op het oogenblik van den aanslag van Jaureguy. Ook na Oranje's dood bleef hij in de Nederlanden strijden; hij onderscheidde zich bij de verdediging van Antwerpen in 1585. Na de overgave dier stad werd hij gouverneur van Vlissingen. Onder Leicester was hij gouverneur van Rijnberk, waar Parma hem belegerde. Onder Willoughby (z. aldaar) eischte hij het gouverneurschap van Bergen op Zoom, dat deze hem ongaarne afstond, al drongen de Staten-Generaal erop aan het hem te geven. Hij bleef er gouverneur tot 1593, toen de Raad van State hem onthief. Toen keerde hij naar Engeland terug. Hij was 1589 gehuwd met A n n a d e M e r o d e , die hij te Dordrecht schaakte en die na zijn dood in Dec. 1596 hertrouwde met Justinus van Nassau (zie aldaar).

Vgl. over hem: *Nat. Biogr.* i.v.; C h u r c h y a r d , *A true discourse historical* (London 1602).

Blok

[Mouw, Anna Elizabetha dèr]

MOUW (Anna Elizabetha dèr), geb. Z i l l i n g e r , directrice der H.B.S. voor meisjes te Deventer, geb. 4 Juni 1831 te Doesburg, overl. 13 Febr. 1892 in eerstgenoemde stad. Haar vader was een Duitscher, musicus van beroep; haar broeder een bekend

violist, die indertijd met W i n i a w s k y beroemde concerten gaf. Zij ontving haar eerste onderwijs te Doesburg, dat later werd voortgezet op een meisjeskostschool te Elburg. In 1848, op 17-jarigen leeftijd, deed zij examen voor onderwijzeres, met aantekening voor Fransch, Duitsch en Engelsch (wet L.O. van 1806); in 1865 legde zij het examen voor de hoofdacte af (wet 1857), weldra ook de examens L.O. voor Fransch, Duitsch en Engelsch. In 1871 behaalde zij de acte Fransch

M.O., in 1874 die voor het Duitsch M.O. In haar vrije uren beoefende zij ook de Italiaansche taalen letterkunde.

Van 1866 tot 1872 stond mevrouw dèr Mouw, geb. Zillinger aan 't hoofd van een particuliere meisjesschool te Zwolle, terwijl zij in laatstgenoemd jaar tot directrice der gemeentelijke H.B.S. voor meisjes te Deventer benoemd werd, een betrekking die zij 20 jaren heeft vervuld. Met mej. v a n d e r B u r g (Rotterdam) (boven kol. 61), mej. B o e v é (Amsterdam) (boven kol. 41), mej. B u d d i n g h (Utrecht) en mej. P l a a t (Leeuwarden) behoorde zij tot de eerste directrices van hoogere burgerscholen voor meisjes in ons land. Tijdgenooten roemen haar als een 'hoogbegaafde vrouw, bedeed met groote gaven van hoofd en hart', die 'met meer dan gewone liefde en toewijding heeft gewerkt aan de opvoeding en ontwikkeling van het vrouwelijk geslacht. Uit den rijken schat harer veelzijdige kennis gaarde zij met fijnen smaak bijeen wat dienen kon tot veredeling van het gemoed der aan hare zorgen toevertrouwde leerlingen, en aan den degelijken inhoud gaf zij een gulden vorm. Aan zeldzaam fijn en diep gevoel paarde zij een buitengewone energie.'

Sedert 1858 was zij gehuwd met Jacobus Cornelis dèr Mouw (overl. 1906), uit welk huwelijk twee kinderen geboren werden. Boeken heeft zij niet geschreven.

Zie het: *In Memoriam* van het *Deventer Dagblad* van 17 Febr. 1892, en de *Deventer Courant* van 19 Febr. 1892.

E. Zuidema

[Muller, Johannes Petrus George]

MULLER (Johannes Petrus George), schoutbij-nacht, geb. te Amsterdam 10 Juni 1816, overl. te Apeldoorn 18 Jan. 1888; zoon van Pieter M. en van Johanna Catharina de Block. Is in 1872 geh. met M.L. Schoor, uit welk huwel. zijn geboren twee zoons en een dochter. Hij behoort tot een familie, waarvan verscheidene leden betrekkingen bij de zeemacht hebben vervuld, zooals zijn grootvader, vader, drie ooms, een broeder en zijn beide zoons.

Hij kwam met Oct. 1831 als adelborst op het Instituut te Medemblik, dat hij in 1835 als adelborst 1e kl. verliet, doorliep de verschillende officiersrangen, werd 1 Mei 1858 kapitein-luitenant ter zee, en nam als zoodanig in 1864 als commandant van de 'Amsterdam' deel aan de Engelsch-Fransch-Nederlandsche expeditie in Japan. In

1865 bevorderd tot kapitein ter zee, was hij van 1868 tot 1872 commandant van het Kon. Instituut te Willemsoord, waarop de bevordering volgde tot schout-bij-nacht. Hij verliet in 1875 den dienst met pensioen.

Zie: *Marineblad* 1888-89.

Herman

[Muyr, Hendrick van der]

MUYR (Hendrick v a n d e r), Gorcumsch rederijker, lid van de kamer 'De Segelbloem' onder de spreuk 'Vernieut uit liefde'. Vele jaren is hij daar als rederijker werkzaam geweest. In 1609, bij het sluiten van het Bestand, maakte hij een *Vreeds-Triumph-gedicht, gecomponeert en rethorijckelijcken vertoont by de Camer, Vernieut wt Liefden, op den generalen Vreeds-Triumph dach, 5 Mey 1609* (Gor. 1609), voorafgegaan door lofdichten van tal van andere Gorcummers. In 1616 was hij op 't refereinfest te Ketel, waarvan de bundel *Der Reden-ryckers stichtighe Aenwysinghe* (Schiedam 1616) de herinnering bewaart, en droeg een referen en een liedeken voor, met zijn devies "k Verbey den tijt" opgenomen. Een jaar later riep de Vlaerdingsche Akerboom de rederijkers samen en enkele bijdragen van "k Verbey den tijt" doen zien dat ook v a n d e r M u y r daar aanwezig was. (*Vlaerdings Redenryck-bergh*, Amst. 1617). Van 1623 en 1643 zijn zijn 'Clinck-dichten' voor twee tooneelstukken van zijn kunstbroeder, Abr. Kemp. (*Droeff-eyndich spel, vande moordt van Sultan Osman en Bly-eind-Spel van wegen de Gorkomze Kamer*). In hetzelfde jaar verscheen ook de *Redens-krans gevlochten van Will'ge- Rysen en gecierd met Segel-blom, d.i.: verscheyden vragen, uytgegeven, by die van Rijswijk, en be-antwoord by die van Gorinchem* (Gor. 1643), waarin eenige antwoorden van "k Verbey den tijt." Twee afzonderlijke kluchten heeft hij geschreven: *Klucht van Frans Joppen en Gerritge de Licht. Eerst gespeelt by de Kamer, Vernieut uyt Liefden* (Gor. 1644) en *Klucht van den Ketel-boeter. Ghespeelt by de Camer Vernieut uyt Liefden* (Gor. 1644). Kort na de opvoering dezer twee stukken werd den Gorcumschen rederijkers het spelen verboden. (G.D.J. S c h o t e l, *Geschied. der Rederijkers in Ned.* II, 88-89). Had misschien de inhoud dezer kluchten meegewerkt om ergernis te geven? Later, in 1656, treffen wij een 'Eer-giff' van hem aan op K e m p's *Leven der Doorluchtige Heeren van Arkel* (Gor. 1656).

Ruys

N.**[Naaldwijk, Griet of Margareta van]**

NAALDWIJK (Griet of Margareta v a n), jongere zuster van de volgende. 'Men placht haar Jonkvrouw van Opstal te noemen' - meldt een biographie - 'naar het kasteel dat zij zou bezeten hebben, ware zij in de wereld gebleven.' Doch zij ging reeds op veertienjarigen leeftijd ten klooster en kwam, tegelijk met twee nichten (Elizabeth van Heenvliet en Arm gert van Lissen), begin Sept. 1413 te Diepenveen. Zij werd daar conversin en ingekleed 24 Juni 1414. Als 'meestersche' kreeg zij toen naast zich hare zuster Katharina, die haar inwijdde in de voorschriften der orde en haar oefende in de deugden welke in het convent werden aangekweekt. Beiden - de een later

suppriorin geworden, de ander altijd conversin gebleven (een betrekking van ondergeschikten aard) - hebben haar weg bewandeld in gehoorzaamheid, ootmoedigheid en zelfverloochening; in het bewaren van de regelen en de overige inzettingen des kloosters naar heur vermogen. - Griete van Naaldwijk is 21 Oct. 1424 aan tering bezweken, toen zij nog maar ongeveer vijf en twintig jaar oud was. De opgave 'Grete van Naeldwyck obiit a^o. 1426' in het *Necrologium* (zie beneden) is blijkbaar onjuist.

Zie wat de bronnen betreft: W.J. K ü h l e r , *Johannes Brinckerinck en zijn klooster te Diepenveen* (Rotterd. 1908), 141 de aant., 152 de aant., 342. Verg. *Arch. aartsbisd. Utrecht* (XXXIII,

1907), 332 volg. (in J.C. van Slee, *Het Necrologium en Cartularium van het convent der reguliere kanunnikessen te Diepenveen*).

Brinkerink

[Naaldwijk, Katharina van]

NAALDWIJK (Katharina van), naar haar kasteel Honsel of Honselaarsdijk ook geheeten 'Jonkvrouw van Honsel', geb. 22 Sept. 1395 op het slot Kraaijenstein in Zuid-Holland en overl. 12 Dec. 1443 te Diepenveen. Zij was de oudste dochter van Heer Hendrik van Naaldwijk en Katharina van Heenvliet. In haar prille jeugd werd zij toevertrouwd aan de bijzondere zorg harer grootmoeder Sophie van Teilingen, weduwe van Willem van Naaldwijk; deze zond haar te bekwaamer tijd ter school naar de abdij van Rijnsburg, het opvoedingsgesticht bij uitnemendheid voor adellijke jonkvrouwen in ons land. Toen Katharina twaalf jaar oud was kwam zij weer thuis. Hier trad zij meermalen als bemiddelaarster op wanneer in haar omgeving twist ontstond; zij trok zich bovendien het lot van armen aan en stond bij den adel hoog aangeschreven. Op jeugdigen leeftijd kreeg zij reeds menig huwelijksaanzoek; doch 'de groote machtige heeren konden zóó niet naar hare hand dingen, of de opperste Koning Christus begeerde haar nog veel meer en verkoos haar tot een eeuwige bruid'. Te midden van de wereldsche genietingen, waaraan zij volop deelnam, kwelde haar zulk een vrees voor dood en hel dat zij meende verloren te zullen gaan. Zij besloot een devoot leven te beginnen. Dagen van inwendigen strijd braken aan: zij wilde ten einde vrede voor de ziel te vinden naar het klooster, maar voelde zich te zeer gehecht aan hare ouders om ze te vertoornen en te bedroeven. Door tusschenkomst van drie personen: haar oom Johan van Heenvliet; Jodocus, procurator in het convent Rugge bij Brielle; en den prior superior der Windesheimsche Congregatie Johan Vos van Heusden - werd zij, ofschoon niet zonder heel wat moeite, opgenomen in het gunstig bekend staande klooster te Diepenveen. Zij bevond zich thans ver van de ouderlijke woning. Dat juist was haar verlangen. Zij wilde God volkomen dienen. 'Hoe verder ik dan van mijn vrienden af woon' - had zij te voren gezegd - 'hoe beter het mij zal zijn'.

Vóór of op 4 Sept. 1412 kwam zij in het Diepenveensche convent. Een paar dagen na haar aankomst (7 Sept.) werd zij ingekleed en 6 Sept. van het volgend jaar geprofest. Spoedig begeerde men haar in drie kloosters als priorin; zij was daarvoor echter te jong: nog geen dertig jaar oud. Van 1420 tot haren dood bekleedde zij te Diepenveen de betrekking van suppriorin; dus in den 'gulden tijd', toen Salome Sticken priorin was en onder haar bestuur het klooster zijn hoogsten bloei bereikte. Tot dien bloei heeft Katharina van Naaldwijk ongetwijfeld krachtig bijgedragen. Hoewel zij evenals vele harer medekloosterlingen zich kenmerkte door een overdreven gevoel van eigen onwaardigheid - toch is een goede, opbouwende invloed van haar uitgegaan. Zelve vredelievend, bewaarde en herstelde zij den vrede bij anderen; en door haar blijmoedige natuur vermocht zij menigeen die bedrukt was ten beste te raden, op te beuren. Een tijdlang heeft zij het opzicht gehad over de boekerij. Gaarne las zij de geschriften van Augustinus, met wien zij dweepte, dien zij 'haar geheelen vader' noemde en wiens '*Regulae*' zij dadelijk na hare professie afschreef om ze te dieper in haar hart te prenten. Zij bestudeerde voorts de Heilige Schrift; want zij kende Latijn, dat zij geleerd had indertijd te Rijnsburg en later in het klooster van Otto

Pooten ('der suster schoelmeyster'). Verteld wordt dat zij een korfje bezat om de boeken der Schrift die zij noodig had gemakkelijk te kunnen dragen; en een handboekje vol 'goede punten' (devota exercitia), aan het gelezene of gehoorde ontleend, met nauwelijks zóó veel wit dat men er een vinger op kon zetten. - Katharina van Naaldwijk is iemand geweest, wier innige vroomheid een zacht en beminnelijk karakter gedragen heeft.

Zie voor de bronnen en de literatuur: W.J. Kühler, *Joh. Brinckerinck en zijn klooster te Diepenveen* (Rotterd. 1908), 141, de aant. Verg. J.G.R. Acquoy, *Het klooster te Windesheim*, II (Utr. 1876), 295, 301 aant. 10, 306; III (Utr. 1880), 201; J.C. van Slee, *De Kloostervereeniging van Windesheim* (Leid. 1874), 134; K.O. Meinsma, *Middeleeuwsche bibliotheken* (Zutph. 1903), 161; *Arch. aartsbisdom Utrecht*, XXXIII (1907), 326 en XXXVI (1910), 43; 'Handschr. G' (uitgeg. door D. de Man; 's Gravenhage 1919), blz. 52.

Brinkerink

[Naarden, Naardensis Lubbertus]

NAARDEN Naardensis (Lubbertus), abt der Cisterciënscrabdij Bloemkamp of Oldeklooster bij Bolsward 1540, overleden te Leeuwarden eerste helft van 1545. Opmerkelijk is, dat de kroniekschrijver van Bloemkamp, bijna een tijdgenoot van dezen abt, niets meer van hem vermeldt dan het jaar zijner verkiezing, van zijn overlijden, de plaats waar hij gestorven is en dat hij in de abdij in het kapittel werd begraven. Abt Lubbertus ondertekende 28 Jan. 1542 een akkoord tusschen Oldeklooster en de stad Bolsward over het repareren der Makkumerzijk. Met veel ophef over de hooge kosten van deze reparatie spreekt de kroniek over den voorganger van abt Lubbertus. Het klooster verkreeg 7 Sept. 1544 het recht om door de haven van Workum eene hoeveelheid wijn en bier vrij in te voeren.

Zie: M. Schoengen, *Kroniek van Bloemkamp in Archief Aartsbisdom Utrecht* XXIX, 197; *Charterboek van Vriesland* II, 845, 46, 59; III, 51.

Fruytier

[Nagel, Naghelis Dirk]

NAGEL (Naghelis Dirk), ook van Egmond genaamd, was schildknaap van Holland en daarna monnik te Egmond. Hij verbleef te Avignon aan het pauselijk hof, want 1352 voldeed hij ald. voor den abt Olout de verschuldigde geldelijke servitiën, en voor den gekozen abt van Assendelft in 1354. Waarschijnlijk is hij door zijn invloed aan de cura in bezit gekomen van de abtelijke waardigheid te Vlierbeek, abdij bij Leuven. 1367 was hij reeds abt te Vlierbeek en bewerkte, dat in de abdij te Egmond zijn vriend, Jan van Hillegom, erkend werd als abt tegen den wil der monniken, en terwijl de monnik, die de meeste stemmen had verkregen op reis was om van den pas in Rome teruggekeerden Paus Urbanus V de goedkeuring der verkiezing te krijgen. 1369 3 Apr. was hij tegenwoordig bij de plechtige overbrenging der relikwieën van den H. Rumoldus te Mechelen. 1377 ontmoet men hem in de abdij Bonne Espérance (Henegouwen). Hij overleed niet 7 Nov. 1369, zooals in de lijsten der abten, doch 1381 of 82.

Hij had gestudeerd in het kerkelijk recht aan de universiteit te Parijs en den graad van baccalaureus behaald. Door zijn verblijf aan het pauselijk hof voor de zaken zijner abdij was hij in de gelegenheid om van den Paus op aanvraag een beneficium te verkrijgen afhankelijk van de abdij St. Hubert in de Ardennen. 20 Jan. 1365 werd

hem dit toegestaan en tevens opgelegd over te gaan als monnik naar St. Hubert.
Hij had dit niet nodig,

want door bulle van 2 Mei 1366 werd hij tot abt benoemd van Vlierbeek. In deze bul wordt hij nog genoemd monnik van Egmond. Denzelfden dag werd de abt van Vlierbeek Jan Keynooghe benoemd tot abt van Lobbes. Deze was kapelaan aan het pauselijk hof geweest, had aldaar nog een broeder en was waarschijnlijk niet zonder invloed op de benoeming van Dirk Nagel. 1371 eischte de hertog van Brabant eene buitengewone hooge belasting van alle kloosters. Deze beriepen zich op den Paus en belastten den abt van Vlierbeek Dirk Nagel met hunne belangen te verdedigen bij Gregorius XI. Anderhalf jaar verbleef de abt aan het pauselijk hof te Avignon, doch de betaling der vergoeding volgens overeenkomst liet zich wachten, zoodat de abt de tusschenkomst van den Paus moest inroepen. Deze droeg den kardinaal van Santa Croce, Guido de Malesset op den abt van Vlierbeek Theodoricus recht te doen weervaren, 1379, 27 Jan.

Door den dood van Theodoricus werd 19 Sept. 1382 een nieuwe abt benoemd te Vlierbeek.

Een werkje, een latijnsche spraakkunst, van Dirk Nagel is gedrukt te Amsterdam bij Herman Muller.

Zie: B e r l i è r e , *Documents Vaticans in Bijdr. Hertogd. Brabant* III, 1904, 263-265, 269-275; B r o m , *Bullarium Traject.* II, 321; *Bijdr. Bisd. Haarlem* XXIX (1905) 21, 23, 27; *Gall. Christ.* V, 50-51; *Oudh. v. Kennemerland* I, 474, 535; *Hist. Ep. Harlem.* 77.

Fruytier

[Nagel, Gerard Naghels]

NAGEL (Gerard Naghels), ook v a n D e l f t genaamd, waar hij omstr. 1400 werd geboren, overl. na 1456 in het Karthuiserklooster Kapelle te Héringes bij Enghien, dat hij als prior had bestuurd. Zonder twijfel behoorde hij tot de adellijke familie Nagel, befaamd vooral door Willem Nagel, legeraanvoerder van Jacoba van Beieron. De karthuiser prior is bekend geworden door zijn afschrift van vijf werken van den beroemden Joh. Ruisbroek, dien hij persoonlijk kende en hoog vereerde. Heer Gerardus had voor die werken een 'prologhe' geschreven, zeer merkwaardig voor bijzonderheden uit het leven van Ruisbroek, over het ontstaan van die werken en over de ontvangst die hun ten deel viel. Die 'prologhe' is uitgegeven door W. d e V r e e s e in *Het Belfort* X (1892) II, 6-20. Het handschrift wordt bewaard in de Koninklijke Bibliotheek te Brussel.

Zie: W. d e V r e e s e , *De Handschriften van Jan van Ruusbroec's Werken* (Gent 1900) I, 6, 23; v.d. G h e y n , *Catal. Manuscripts Bibl. Royale* III, no. 13753-54.

Fruytier

[Nagelmaeker, Laurentius]

NAGELMAEKER (Laurentius), geb. te Bergeik (N.B.), 1544, overl. te Mechelen 30 Juni 1602. Alleen Gramayc en na hem Coppens verzekeren dat hij te Westerhoven is geboren en noemen hem Laurentius van Westerhoven. Hij volgde den cursus der wijsbegeerte in het college het Varken te Leuven en behaalde de eerste plaats onder 171 studenten, 1563. Na eenigen tijd trad hij als professor in hetzelfde college op, verkreeg nog den graad van licentiaat in de godgeleerdheid en vestigde zich toen in de abdij St. Bernard. O. Cist., waar hij de theologie aan de jonge monniken onderwees. 1571 werd hij benoemd tot kanunnik aan de Metropolitaankerk te Mechelen. Hij verliet deze prebende 1579 om plebaan van die kerk te worden. 1585 werd hij opnieuw kanunnik en penitencier, tevens was hij directeur der kloosterzusters

van Bleyenberg O. Aug., waar hij inwoonde. Toen Mathias Hovius tot Aartsbisschop was benoemd, werd Laurentius Nagelmaeker in zijne plaats aangesteld als aartsvaerster 1596.

Gedurende lange jaren leed hij veel aan jicht. Hij overleed en werd begraven in de kloosterkerk van Bleyenbergh, waar zijn neef en erfgenaam Jac. Wachtelaar een grafschrift voor hem oprichtte, vermeld bij Paquot en v. Eynde.

Nagelmaeker was bekend als een goed predikant. Zijn portret werd in het klooster bewaard tot de opheffing van het klooster 1798. Hij gaf in druk uit: *De Jubileo sive indulgentiis et plena remissione dialogus* (Antv. Gerard Smits, 1576. 12o.).

Zie: Foppens, *Bibl. Belg.* II, 810-811; Paquot, *Memoires* I, 201-202; Coppens, *Bisdom 's Bosch* III, 180; *Biogr. Nat. Belg.* XV, 405; *Analecta hist. eccl. Belg.* XX, 243; van Eynde, *Provincie, stad en distr. van Mechelen* (Brus. 1770) II, 167.

Fruytier

[Nahuys, Jhr. Willem Christiaan Theodoor van]

NAHUYS (Jhr. Willem Christiaan Theodoor van), burgemeester van Zwolle, geb. 30 Juli 1820 te Lobith (gem. Herwen en Aerdt) overl. 19 Nov. 1901 te Zwolle. Na van 1843 tot 48 aan de provinciale griffie van Overijssel werkzaam geweest te zijn, werd hij achtereenvolgens burgemeester der gemeenten Diepenheim, Ambt-Almelo (1850), Ommen (51), Wijhe (57; waar hij tevens secretaris der gemeente was), en Enschede (1862), vanwaar hij in 1867 naar Zwolle benoemd werd, als opvolger van Mr. J.A.G. baron de Vos van Steenwijk. 30 jaren is hij burgemeester van Overijssels hoofdstad geweest en vele werken zijn in dien tijd onder zijn bestuur aldaar tot stand gebracht. Men zie daaromtrent de beneden aangehaalde Courant. Toen hij in 1892 zijn zilveren ambtsfeest als burgemeester van Zwolle vierde, werd op het naar hem genoemde plein dier stad een herinneringsbeeld te zijner eer geplaatst. Hij was bij zijn gemeentenaren zeer bemind. Vijf jaar later eervol ontslagen, werd hij als burgemeester opgevolgd door Mr. I.A. van Roijen.

Jhr. W.C.Th. van Nahuys was gehuwd, sedert 1856, met jkvr. Jacoba Diderica Coenen, die hem overleefde. Drie kinderen waren uit dat huwelijk geboren, eene dochter en twee zoons.

Zie: *Prov. Overijs. en Zwolsche Cour.* van 20 en 24 Nov. 1901, en *Ned. Adelsboek* 1915, 394. Ook *Alg. Fam.blad* 1887, 249, en 1889, 86 en 113.

Zuidema

[Nanning, Joës]

NANNING (Joës), geb. te 's Graveland 10 Aug. 1689, gest. te Buitenveldert 29 Sept. 1761, begr. den 5en Oct. in de gereformeerde kerk te Amstelveen. Hij studeerde te Keulen, werd priester gewijd en was pastoor te Leiden van 1713-1716, te Weesp van 1716-1718, leefde daarna ambteloos te Vinkeveen, en werd vervolgens wederom pastoor te Bergen (N.H.) van 1720-1736 en te Buitenveldert van 1736-1761. Sinds 1740 was hij kanunnik van het z.g. oud-kapittel te Haarlem.

Nanning was een even dichterlijk als welsprekend priester, wiens vele geschriften in poëzie en proza tot op onzen tijd hunne waarde behouden hebben. Van zijne jeugd af onderhield hij vriendschapsbetrekkingen met de kopstukken der oudkatholieke partij, waardoor meermalen, vooral in Amsterdam, de geruchten de ronde deden, als zou hij neiging gevoelen tot het Jansenisme, ja zelfs zich daarbij openlijk aan zou sluiten. Het eerst ging dit gerucht in 1751 bij de afval van pastoor Spont te Limmen en wederom in 1761 bij dien van pastoor Hansen te Nes en Swaluwebuurt. Maar dan besteede hij den kansel om zich van alle smetten vrij te

verklaren. De kanselrede werd na zijn dood uitgegeven onder den titel: *Verdediging van den*

zeergeleerden en eerwaardigen Heer J. Nanning, Roomsch- Katholyken pastoor te Buitenveldert tegen de eerrovende gerugten, die de Jansenisten ten zijnen opzigte te Amsterdam en elders hebben verspreid, aan zijne gemeente onmiddelijk voor de predikatie van den XVIII Zondag na Pinxteren op den 13 van Herfstmaand 1761 voorgedragen en van woord tot woord uit zijn eigenhandig geschrift in 't licht gegeven. Te Amsteldam bij Theodorus Crajenschot boek- en papierverkoper op den Hock van de Heerengragt en Heisteeg in den Berg Sinaï. Waarop van oudkatholieke zijde verscheen, zonder naam van drukker of schrijver: *Aenmerkingen op de verdediging van wijlen den eerwaarden Heere J. Nanning, zendeling te Buitenveldert. Gedaen den 13en van Herfstmaand 1761, onmiddelijk voor de predikatie.*

Naar aanleiding eener minder gelukkige uitdrukking in een zijner uitgegeven preeken werd Nanning door den Hoornschen pastoor Fraats in 1755 van onrechtzinnigheid beschuldigd. Hij verdedigde zich in een afzonderlijk geschriftje, getiteld: *Betoog der regtzinnige leringe van J.N. aangerand door M.F.R.P.* Te Amsterdam bij Theodorus Crajenschot, 1755. Ook door Rome werd den 25en Nov. 1756 zijne onschuld bevestigd.

Naar zijn portret in 1743 door P. Koets vervaardigd, maakte Houbraken in 1782 eene kopersneê, waaronder een zesregelig vers geplaatst werd van J.F. Delsing. Beide, portret en koperdruk, zijn aanwezig in de pastorie te Buitenveldert, waar eveneens, op het oogenblik, het grootste gedeelte van Nanning's fraaic bibliotheek bewaard wordt.

Behalve de genoemde werken verschenen van zijne hand: *Historie der veranderingen van de Protestantsche kerken door den Heer Jakobus Benignus Bossuet, bisschop van Meaux, enz.* te Leuven bij Martinus van Overbeke, 1738, 3 dln.; *Aurelius Prudentius Klemens lofzangen op de H. Martelaren*, te Amsterdam bij Gerrit Tielenburg, 1740; *Wettige vooroordeelen tegen de Calvinisten*, to Leuven bij Martinus van Overbeke, 1743; *Brief van Desiderius Erasmus van Rotterdam aan Koenraad Pelikaan, bevattende zijn gevoelen wegens het Heilig Avondmaal des Heeren*, te Amsterdam bij Gerrit Tielenburg; *Jezus te Bethaniën gezalfd of de historie der zalvinge te Bethaniën in agt korte predikatiën overwogen*. Te Antwerpen bij Alexander Everaerts, 1749; *2 Predikatiën over het H. Avondmaal des Heeren*, gedrukt achter de vertaling van den brief van Erasmus; *Twee predikatiën op den jaarlijkschen gedenkdag van het wonder der Heilige Stede, gedaan binnen Amsteldam*. Te Amsteldam bij Theodorus Crajenschot, 1750; *Predikatiën op de Zondagen*. Te Leuven voor Theodorus Crajenschot. Van 1752-1759, VI dln.; *Refugium animae peccatricis ad Jesum Christum crucifixum*: in 't Latijn en in 't Nederl., gedrukt achter het tweede deel der predikatiën op de Zondagen; *Jezus van den dood verreezen of de H. Historie der verrijzenisse en der verschijningen des Zaligmakers op den eersten dag, in XXXV korte predikatiën voorgesteld en overwogen*. Te Leuven voor Theodorus Crajenschot, 1755; *Godvrugtige zangen op de voornaamste feestdagen*, te Amsteldam bij Theodorus Crajenschot, 1756; *Refugium peccatoris ad J.C. ut Salvatorem, Illuminatorem, Pastorem, Regem, Conditorem, Patrem, Pontificem, Mediatorem et Judicem*, te Amsterdam bij Theodorus Crajenschot. In 't Latijn en in 't Nederl.; *Jezus te Bethlehem geboren, besneden en aangebeden, of 61 predikatiën op de geboorte, besnydenisse en aanbiddinge des Zaligmakers en op andere dan invallende vier-*

dagen gedaan. Te Leuven voor Theodorus Crajenschot 1761.

Zie: *Kerkelijk Nederland*, 1852, 23 vlg.; *Volksalmanak voor Nederl. Katholieken*, 1858, 181 vlg.; *Bijdr. v. Haarlem*, VI, 373 vlg.; id. XXXVIII, 417 vlg.
van der Loos

[Narsius, Johannes]

NARSIUS (Johannes), of van Naarsen, geboren te Dordrecht 9 Nov. 1580, gest. 1637, studeerde te Leiden als kweekeling van de stad Amsterdam in de theologie, was sedert 1605 predikant van de gereformeerde kerk te Grave, sedert 1615 (vóór 19 September) te Zalt-Bommel. Vele bijzonderheden, die hem nader doen kennen, zijn voor dezen tijd te verzamelen uit zijne brieven enz. in de literatuur-opgave beneden vermeld. Als predikant te Zalt-Bommel was hij tot dusver zoo goed als onbekend. In de bekende naamlijsten komt hij niet voor. Uit de classicale acta van Bommel blijkt dat hij de opvolger was van Albertus Selcart, dat hij steeds staat aan de zijde van den remonstrantschgezinden Henricus Leo. Doch hij was forscher, minder bedachtzaam dan deze. Dec. 1618 nam hij zijn ontslag, ongetwijfeld in verband met wat Henricus Leo op de Dordtsche synode ervoer. Hij woonde in 1620 te Rotterdam. Narsius hielp de Remonstr. Societeit in deze jaren bij het verspreiden van remonstr. boeken enz. naar het buitenland, bijv. naar Engeland en Duitschland. Hij laat zich daarbij kennen als niet heel gemakkelijk van aard. Op 26 Mrt. 1622 gevangen genomen, wist hij te ontsnappen. In Frankrijk werd Narsius doctor in de medicijnen; later lijfarts en geschiedschrijver in dienst van Gustaaf Adolf. Ten slotte vertrok hij naar Java als buitengewoon raad en geneesheer der Oost-Indische Compagnie, en stierf aldaar. Glasius (zie beneden) somt verscheidene werken van hem op, die echter van geringe beteekenis worden geacht. Vermeldenswaard is dat hij (Rogge, zie beneden, vermoedt althans dat hij de schrijver was) in Februari 1619 aan de deur van de vergaderzaal van de Dordtsche synode dat stekelig vers wist vast te hechten, dat algemeen bekend is geworden. Het komt voor in enkele van de eerst afgedrukte exemplaren van Brandt, *Historie der Reformatie* III (Rott. 1704), blz. 419 v., maar moest op bevel van de overheid worden uitgelicht. Eene vergelijking van de verschillende exemplaren van Brandt's werk kan den belangstellende doen zien hoe de ledige plaats zoo goed mogelijk is weggewerkt.

Vergeten wij bij zijne beoordeeling niet, dat hij in Februari 1613 ook schreef: 'Ik zou liever sterven dan te moeten zien dat de (Gereformeerde) Kerk in partijen zou gescheurd worden'. Hunne ervaringen moeten veelal zeer bitter geweest zijn, en hen ook tot bitterheid gestemd hebben.

Hij was gehuwd met Cornelia Spierings.

Zie: B. Glasius, *Godgeleerd Nederland (Biogr. Wrdb.; 's Hert. 1853) II*, 558-560; J. Tideman, *De Remonstrantsche Broederschap (Biogr. Naaml.; Amst. 1905) 336-338*; dezelfde, *De Stichting der Rem. Br. I* (Amst. 1871), 164, 247, 304-306; G.D.J. Schotel, *De Academie te Leiden* (Haarl. 1875), 31, 43, 357; *Praestantium ac eruditorum virorum Epistolae* etc. Ed. tertia (Amst. 1704) ep. 82, 86, 87, 100, 142, 192, 195, 196, 198-200, 202, 207, 422, 620; H.C. Rogge, *Brieven enz. van Joh. Wtenbogaert I* (Utr. 1868), no. 80, 99, 132, 137-139, 142, 144; dezelfde, *Johannes Wtenbogaert II* (Amst. 1875), 514; *Ned. Archief voor Kerkgesch. IV* (Leid. 1844), 20; Reitsma en van Veen, *Acta IV*, 208-316; *Classicale acta van Bommel* (1615-40) in het archief van de classis.

Knipscheer

[Nederburgh, ook wel Nederburg Mr. Sebastiaan Cornelis]

NEDERBURGH, ook wel *Nederburg* (Mr. Sebastiaan Cornelis), geb. te 's Gravenhage 7 Maart 1762, overl. te 's Gravenzande op den huize 'Oostduin' 3 Aug. 1811, was een zoon van Mr. Herman N., eerst advocaat te 's Gravenhage en daarna (1769-1788) pensionaris van Rotterdam, uit diens huwelijk met *Dina Adriana Spruyt*. Hij werd 13 Sept. 1777 te Leiden student, bij welke gelegenheid in het *Album Studiosorum Rotterdam* als zijne geboorteplaats werd aangegeven en promoveerde aldaar 21 Sept. 1782 op eene dissertatic: *De violenta jurium defensione*. In den zomer van het volgend jaar werd hij schepen van Kool en drie jaar later, 16 Febr. 1785, secretaris van den Hove en de Hooge Vierschaar van Schieland. Tegen het einde van datzelfde jaar (5 Dec.) stelden de Staten-Generaal zoowel als de Raad van State hem tot hunnen advocaat aan en toen een jaar later de tweede advocaat der O.I.C. Mr. *Pieter Graafland Joansz.* zijn ambt had nedergelegd, droegen Bewindhebbers hem met Mr. *Jacobus van Neck* en Mr. *Willem Cornelis Dekker*, beiden advocaten te Amsterdam, in diens plaats voor aan den stadhouder, wien, als oppersten bewindhebber, sedert 24 Maart 1749, het recht der benoeming toekwam. Nog maar weinige maanden na zijn aanstelling (13 Jan. 1787) en ofschoon hij 19 Juli slechts als tweede candidaat op de voordracht aan den stadhouder was geplaatst, waarop de vroegere tweede advocaat der Comp., Mr. *Daniel Meerman v.d. Goes*, toen pensionaris van Amsterdam, als eerste en de amsterdamsche advocaat Mr. *Gales Isaäc Gales* als derde candidaat voorkwamen, werd hij, nadat de eerste advocaat Mr. *F.W. Boers* (IV, 185), die wegens den slechten staat zijner gezondheid, reeds sinds 1783 meermalen zijn ontslag had verzocht, was afgetreden, in diens plaats aangesteld en daarmede niet slechts de raadsman der Kamer van Amsterdam, maar ook de ontwerper van alle van de Comp. uitgaande stukken en haar afgevaardigde bij de Staten-Generaal en vreemde regeeringen, terwijl hij voortdurend zitting kreeg in de vergaderingen der bewindhebbers en in die der Commissie voor de geheime zaken. Vier jaren later, toen men geen uitweg meer zag uit de moeilijkheden waarin de Comp. door den oorlog met Engeland (23 Sept. 1780) geraakt was, ontving hij de opdracht om met den kapitein ter zee *Simon Hendrik Frykenius*, de bezittingen der maatschappij in Afrika en Indië te bezoeken en, in overleg met den G.-G. Mr. *W. Alting* en den Directeur-Generaal Mr. *H. van Stockum*, na te gaan wat er zoude kunnen worden gedaan, 4 Nov. vertrok hij met *Frykenius* naar Texel, vergezeld van een secretaris *Eduard Daniëls*, oud-boekhouder van het Preparatoir besogne (het 17 Febr. 1786 op voordracht van Holland door de Algemeene Staten in het leven geroepen vijfde departement der O.I.C., bestaande uit zes bewindhebbers uit Amsterdam, dat het eerst van de uit Indië gekomen correspondentie moest kennis nemen) en twee geheim-schrijvers (zijn broeder *Johannes Jacobus* en *Frederik Otto de Bruyn*) en ving van daar met het fregat 'Amazoon', begeleid door het fregat 'Scipio' en de brik 'Comect' zijn reis aan. Door allerlei tegenspoed opgehouden, bereikte hij pas 18 Juni van het volgende jaar Simonsbaai en kon hij eerst, na over land naar Kaapstad te zijn gereisd, met *Frykenius* 3 Juli het hoogste gezag in handen nemen. 24 Sept. 1793 zette hij zijne reis voort, na het bestuur der Kaapkolonie te hebben overgegeven aan *Abra-*

ham Josias Sluysken, oud agent der Comp. op Surat, die op zijn reis naar het moederland de Kaap aandeed, daar de Gouverneur v.d. Graaff 24 Juni 1791 naar hier was ontboden en diens plaatsvervanger Johannes Isaac Rhenius hem minder geschikt voorkwam. 13 Nov. kwam hij ter reede van Batavia, maar terwijl hij, zooals hij 29 Juli 1793 den stadhouder schreef, aan de Kaap de ontevreden gemoederen althans eenigszins had gesust, werd zijn verblijf in Indië voortdurend gekenmerkt door de grootste onaangenaamheden o.a. met den Raad van Indië Willem Jacob v.d. Graaff, die door Bewindhebbers reeds als opvolger van den G.G. Alting was aangewezen, maar door hem voorbij werd gegaan bij de benoeming van een opvolger in plaats van den in 1791 overleden Directeur-Generaal van Stockum; met den Raad van Justitie te Batavia, omdat deze hem inzage weigerde van de stukken van een voor haar gevoerd geding, welk conflict met het ontslag van drie zijner leden, Mr. A.C. Hartman, Mr. W.C. Hoesen en Mr. C.H.C. Wegener, die 23 Mei 1795 bovendien verbannen werd, eindigde en eindelijk met een zeer aanzienlijk deel der bevolking, die, onder den indruk van den val van de Kaap, hem er de schuld van gaf, dat voor de verdediging van Java, dat elken dag dreigde te zullen worden aangevallen, niets werd gedaan, zoodat eindelijk het door de Nationale vergadering benoemde Comité tot de zaken van den O.I. handel en bezittingen, eerst den schout bij nacht Lucas naar Batavia als bemiddelaar in deze geschillen zond, en nadat deze 18 Aug. 1796 te Kaapstad zich met zijne geheele vloot aan den Engelschen schout bij nacht Elphinstone had overgegeven, aan Mr. C.J. Prediger, die op het punt stond als Raad van Justitie naar Batavia te vertrekken, den geheimen last gaf, om 'door omgang met alle standen, alle noodige informatie te bekomen, zoowel betrekkelijk het daar voorgevallene als ten opzichte van het politiek, militair, financieel en commercieel beleid der Regeering en den algemeenen geest des volks'. Toen daarenboven korten tijd daarna het door N. in 1795 verbannen lid van den Raad van Justitie Wegener, als lid van den Raad van Indië en Commissaris tot de zaken van den Inlander, naar Batavia terugkeerde en het opperbevel over de geheel Indische krijgsmacht, dat feitelijk bij N. berustte, aan den generaal-majoor Nordman werd opgedragen, terwijl eenige door N. ontslagen ambtenaren (v. Rossem, v. Hoesen) in hoogere posten geplaatst en door hem benoemde daarentegen weder in hunne vroegere functie teruggezet werden, nam N., na zijn terugkeer van eene reis langs de Oostkust van Java (28 Jan. 1799) zijn ontslag. Met groote plechtigheid verliet hij 12 Oct. 1799 Batavia (Frykenius was reeds 7 Juni 1797 overleden) met het hamburgsche schip 'Catharina en Anna' bijna een jaar na Prediger, die in Jan. 1798 nog op zijne terugroeping had aangedrongen, maar zich daarna geheel met zijne opvattingen was gaan vereenigen, en hem zelfs als secretaris op de bovengenoemde reis langs de Oostkust had vergezeld. 14 Dec. kwam hij te Kaapstad en zette van daar 10 Febr. van het volgende jaar zijn reis verder voort, maar werd reeds 11 Maart door het Britsche fregat 'Anson' onder kapitein Dweham gevangen genomen en 22 April naar Plymouth gebracht. Van daar reisde hij 11 Mei naar Londen en eerst 16 Juli kreeg hij verlof om naar het vaderland over te steken, waar hij vier dagen later aankwam. Ondanks de hevige aanvallen van Dirk van

Hogendorp en andere vijanden, die zich achter gefingeerde namen verborgen, bleef hij ongemoeid en werd door het Uitvoerend Bewind zelfs van hem geen verslag van zijne verrichtingen gevraagd, zoodat N. zelf eindelijk dat lichaam verzocht om tot het uitbrengen daarvan in de gelegenheid te worden gesteld. Dit verwees hem naar den Aziatischen Raad, waarop, na een jaar talmen en nadat N. op eene beslissing had aangedrongen, 20 Aug. 1801 bevolen werd om de stukken in handen van den advocaat-fiscaal te stellen; 15 Oct. 1802 verklaarde het de zaak nog niet voldoende toegelicht en eene maand later, toen de verlangde inlichtingen waren ontvangen, dat het, hoewel bereid om eene voor N. gunstige beslissing te geven, daartoe niet kon overgaan, omdat men niet wist of men daartoe bevoegd was, ook al had men de voormalige vergadering van XVII vervangen. Nadat het Staatsbewind 24 Mei 1803 op verlangen van N. den Raad die bevoegdheid toegekend had verleende dit lichaam N. 17 Nov. daarop honorable décharge. Nog geen jaar later, 22 Maart 1804, verkreeg hij zelf in dit college zitting en 15 Juli 1806 werd hij bij het Ministerie van Koophandel en Koloniën tot Chef van de eerste divisie voor de O.I. zaken benoemd. Op zijn verzoek werd hij 22 Nov. van het volgend jaar als zoodanig ontslagen, maar 1 Oct. 1809 werd hem het ambt van Directeur-Generaal der Publieke schatkist opgedragen, dat hij echter slechts een jaar bekleedde, daar het bij de inlijving werd opgeheven.

Over N.'s optreden, zoowel aan de Kaap als in Indië luidt het oordeel van bijna alle schrijvers ongunstig. Doch men dient daarbij niet uit het oog te verliezen, dat deze zonder afdoend onderzoek, af zijn gegaan op de berichten van Nederburg's tegenstanders, die hem als gunsteling des stadhouders zoo zwart mogelijk afteekenden, zoodat vele beschuldigingen door geen enkel bewijs zijn gestaafd. Uit niets bijv. blijkt, dat Nederburg eerst v.d. Graaff en daarna den kapitein ter zee K u v e l uit de commissie, die de verdediging voor Indië zou voorbereiden, heeft helpen verwijderen, noch dat hij het lid van den Raad van Indië Wegener en den opperbevelhebber van het leger, den generaal Nordman het leven onmogelijk zou hebben gemaakt, of zijn reis langs de Oostkust van Java enkel uit zucht tot vertoon ondernam. Onwaar bleek echter reeds dat hij, zooals in de *Politieke Bliksem* van 8 Aug. 1800 werd beweerd, den onderkoopman C o r n e l i s v.d. D o e s zoude hebben verbannen omdat hij in dezen een mededinger zag naar de gunst van de echtgenoot van den eersten secretaris der Hooge Regeering P.v.d. W e e r t en Mr. N.P.v.d. B e r g oordeelt, dat Dirk van Hogendorp in zijn *Essai sur l'Etat recent des possessions et établissemens asiaticques de la Republique Batave* Nederburg's optreden tegenover den Raad van Justitie te Batavia zoo onjuist heeft voorgesteld, dat het soms aan opzettelijke verdraaiing der waarheid doet denken. Ook zal wel niemand die bij van Deventer leest hoe Frykenius over zijn ambgenoot sprak, prof. Lauts nazeggen, dat deze zich in zijne brieven naar Europa 'in geenen deelezoo ongunstig over N. heeft uitgelaten als door deze meermalen te zijnen opzichte is geschied' ... terwijl het zeker voor N. pleit, dat hij aan de Kaap de vriendschap genoot van mannen als Truter (zie beneden) en van Ryneveld, terwijl de Jong van Rodenburg die hem van nabij aan den arbeid kon zien, hem om zijne 'onvermoeide vlijt en onafgebroken naarstigheit' prijst.

N. schreef in 1802: 'Verhandeling over de vragen of en in hoeverre het nuttig en noodzakelijk zijn zoude de Oost-Indische bezittingen van den staat ofte sommige der zelve terug te brengen op den voet der W.I. Volksplantingen, en of en in hoeverre het voordeelijker voor dit gemenebest en deszelfs ingezetene zijn zoude den Handel op voormelde bezittingen bij aanhoudendheid door eene uitsluitende Comp. te drijven, dan wel die voor alle 's Lands ingezetenen open te stellen en in dit laatste geval en onder welke bepalingen.'

Men zie over hem, behalve zijne zeer uitgebreide schriftelijke nalatenschap, die zich op het R.A. bevindt: v. K a m p e n , *Geschiedenis der Nederl. buiten Europa* III, 1e stuk, 353; L a u t s , *Geschiedenis van de vestiging, uitbreiding, bloei en verval van de magt der Ned. in Indië* IV, 170 en v.v.; v. D e v e n t e r , *Opkomst etc.* XII, pag. LIV-LVI, LXIII, LXIV; K l e r k d e R e u s , *Geschiedliche Ueberblick der administrative, rechtliche und finantielle Entwicklung der N.O.I. Co.* LXIII-LXV; S i l l e m , *Dirk van Hogendorp* 77-93; M e i n s m a , *Geschiedenis van de Ned. O.I. Bezittingen* I, 228-247; v. L i m b u r g B r o u w e r , *Leven van Wiselius* 161; W a g e n a a r , XXIV, 334; v a n D i j k , *Spec. politico-juridicum inaugurale continens historiam inquisitionis in delicta a praefectis atque officialibus in India cum Orientatum Occidentali commissa* 191-210 en de daarin aangehaalde geschriften.

Over zijne werkzaamheid aan de Kaap zie men M c . T h e a l , *History of South Africa* (1691-1715) 297-329 en B o u c h e n r o d e r , *Beknopt bericht nopens de volksplanting de Kaap de Goede Hoop* 8, 12, 14 en over zijn conflict met den Raad van Justitie en het voorgevallene in den Raad van Indië na het bekend worden van het verlies van de Kaap: v. d. B e r g , *Uit de dagen der Compagnie* 212-255 en 256-264.

Nederburgh was 9 Oct. 1787 gehuwd met Elisabeth Geertruy Schelten, geb. te 's Gravenhage 29 April 1767, overl. te Leiden 6 Mei 1822.

de Savornin Lohman

[Neel, Joannes Siberti de]

NEEL (Joannes Siberti de, v a n d e n), geb. te Breda, overleed als gevierd leeraar der medicijnen aan de universiteit te Leuven 13 Juli van een onzeker jaar, na 1438. Joannes de Neel van Breda 'magister in artibus' studeerde 1403 in de medecijnen aan de universiteit te Parijs. Zijn graad in de filosofie zal hij wel eveneens aldaar behaald hebben. 4 Mrt. 1410 verkreeg te Parijs 'Johannes Zeberti de Breda' het licentiaat in de medecijnen, en vestigde zich in zijne geboortestad Breda (D é n i f l e e t C h a t e l a i n , *Chartularium Universitatis Par.* IV, 93, 172). Hij was priester, doch in dien tijd werd de medische wetenschap veel door priesters beoefend. 1426 kwam een bode uit Leuven te Breda om Meester Joannes Neel uit te noodigen om met de magistraat van Leuven te komen onderhandelen over het bekleeden van een leerstoel der medicijnen aan de op te richten universiteit; 20 Aug. 1426 was hij te Leuven, begin Sept. werd hem gemeld, dat zijne voorwaarden werden aangenomen. 6 Sept. 1426 was hij tegenwoordig bij de keuze van den eersten rector magnificus, Wilh. Neefs, en den volgenden dag bij de plechtige opening der hoogeschool. Het volgend jaar werd hij zelf tot rector magnificus gekozen en nogmaals 1431 en 1437. Hij bleef professor tot zijn dood, behalve van Sept. 1429 tot Sept. 1431. Zijne lessen vonden een grooten bijval onder de studenten, zoodat zijn collega H e n r i c u s d e C o s t e r zijne lessen verlaten zag en hierom zich terugtrok en een tijd ophield met les geven. 31 Aug. 1439 was

Joan. Neel voor het laatst aanwezig op de bijeenkomst der universiteit. Zijn naam komt voor in het necrologium van de St. Pieterskerk te Leuven 13 Juli, waar hij in de kapel van Walter Datyns begraven is. Reussens zegt dat hij overl. Is 1439, op een andere plaats 1468. In de kerk van O.L. Vr. te Breda stichtte hij 26 Mei 1436 een beneficie. Omtrent hetzelfde tijdstip 1425 bevond zich te Keulen aan de universiteit ingeschreven als student: Johannes van Breda, doctor in de medicijnen. Hij was later rector magnificus der Keulsche hoogeschool, deken der faculteit en kanunnik van O.L.V.v.h. Kapitoel (H. Keussen, *Die Matrikel der Universität Köln* I, 219).

Aan de universiteit te Leuven komt nog voor in de rij der rectoren, 1437, Sebertus de Neele Doctor en professor in de medecijnen. Val. Andreas, *Fasti Academici*, 226 vermeldt een Sebertus de Neele gepromoveerd in de filosofie (Artibus) 1430, doctor in de medicijnen 1434, rector der universiteit 1436. Omdat in de rekeningen der traktementen der professoren 1426-1461 geen Sebertus de Neel voorkomt, doch telken jaar tot Juni 1439 Joannes de Neel, en ook geen Sebertus de Neel vermeld wordt in de lijst der professoren der universiteit 1426-1443 (*Analecta* XXX) meenen wij, dat de vermelde Sebertus dezelfde persoon is als Johannes de Neel. *Catalogus omnium primorum* (Mech. 1824) 11 vermeldt bij de promotie 6 Apr. 1430 Robertus, Sebertus de Neel van Breda als zoon van den Doctor in de medicijnen, en verzekert, dat hij 15 Nov. 1435 professor en 1436 rector magnificus der universiteit te Leuven was. Het necroloog van Breda v.O.L. Vr. Kerk teekent 3 Aug. op: *Ob. mag. Seberti de Neel canonicus*.

Zie: *Analecta Hist. Eccl. Belg.* XXIV (1893) 68-70; XXV (1895) 18; XXX (1903) 7-63, 191-194; XXVII (1898) 297, 299, 300, 301; XXXVIII (1899) 137; Hoyneck v. Papendrecht, *Analecta Belgica* III, I, 385, 392.

Fruytier

[Nehra, Henriette Amélie de]

NEHRA (Henriette Amélie de), onwettige dochter van Willem van Haren, geb. 15 Mei 1765 te Brussel, waar haar vader toen staatsch gezant was, gest. te Amsterdam 19 Juni 1818. Na den dood van haren vader (1768) zorgde haar oom Onno Zwier voor haar opvoeding, zoodat hij soms zelfs voor haar vader is aangezien. Zij bleef bij hem tot zijn dood in 1779. Bij Onno Zwier kan zij in 1776 Mirabeau hebben ontmoet, met wien zij, 'belle, charmante et gracieuse', 1784 te Parijs, waar zij als pensionnaire in een klooster was opgenomen, in nauwe betrekking trad, waarna zij vijf jaren, in volle bewondering voor zijn talenten en ook door hem en zijn vrienden hoog vereerd, met hem leefde. Zij beschreef in 1791 en in 1806 zelve dien gelukkigen tijd en den man. Hij verliet haar voor een andere, de heerschzuchtige en twistzieke mad. Legay. Later leidde zij te Parijs een moeilijk maar onbesproken leven, waarin de beroemde medicus Cabanis en Lafayette, lord Landsdowne en Vaughan, vrienden van Mirabeau, haar voorthielpen. Zij keerde na 1800 in berooide omstandigheden naar het vaderland terug, waar zij te Amsterdam bij verschillende aanzienlijke familiën als gouvernante optrad. Door invloed van vrienden werd zij 7 Juni 1804 in het Deutzenhofje opgenomen, waar zij overleed. Zij werd begraven in de Walenkerk in het graf der familie Deutz.

Vgl. over haar: B a k e in *Oud-Holland* 1884, 309 vlg. en *Navorscher* 1886, 141; K a l f f in

Elsevier's Maandschr. XXII, 676, 755; de Lomenie in *Revue des deux mondes*, 1 Juni 1858 V. 671, waar hare berichten over Mirabeau.

Blok

[Nérée, Richard Jean de]

NERÉE (Richard Jean de), (Richardus Janus), Nereus (Neraeus) geb. te Caen in Frankrijk vóór 17 Sept. 1579. Hij verlaat Frankrijk, komt naar Nederland en vestigt zich te Leiden, alwaar hij 17 Sept. 1601 als theol. stud. wordt ingeschreven en als zoodanig trouwde met Anna (van) Wijnhof(f)s (dochter van Herman en Anna Bise) op 23 Aug. 1604. Hij werd Prins Maurits' veldprediker (1611-1623) toen hij 'proposant' na oplegging der handen door de Synode van Leiden de bediening kreeg 19 Maart 1611 van 'Ministre de la parole de Dieu' bij het regiment de Châtillon, de door den koning van Frankrijk tot hulp der Staten gezonden troepen onder bevel van Caspar de Coligny heer van Châtillon (zoon van den admiraal), en waarvan chef was de Graaf Durfort d'Antigès, een familielid. Toen hij in 1623 na opdracht der Synode van Dordrecht de 'acten' in het fransch vertaald had, vond hij na afloop van dit werk zijn plaats bij de troepen door een ander ingenomen zeer tegen zijn zin, bleef daarna Waalsch predikant te Leiden, waar hij woonde op het Rapenburg in de 'Zwarte Leeuw' bij de academie, en waar hij in Maart 1628 overleed en 16 Maart d.a.v. begraven werd in de St. Pancraskerk aldaar. Zijn naam komt herhaaldelijk voor in de acten der Waalsche Synoden, 1609-1627. Hij vertaalde gelijk gezegd de acten der Synode van Dordrecht, waarvan de titel luidt: '*Actes du Synode national, tenu à Dordrecht l'an 1618 en 1619; ensemble les jugemens tant des Théologiens estrangers, que de ceux des Provinces Unies des Pais-Bas, sur les points de doctrine y débattus et contreversés. Mis en Français par R.J. de Nérée Leyden 1624, 40.*' gedrukt bij I. Elsevier, waarvan deel I aan de Staten-Generaal, deel II aan Prins Maurits, deel III aan Caspar de Coligny is opgedragen.

'L' Inventaire' (General des Inconvenients etc.) naar aanleiding van welk geschrift hij opmerkingen kreeg van de Synode (Acta. April 1610, no. 20) is ook van zijn hand, terwijl hij verder dichtte *Avant-panegyrie ou Trophees rares de son Excellence Monseigneur le Prince d'Orange*, een gedicht ter eere van prins Maurits in 133 versen, gedrukt te Leiden bij Bartholomé à Bildt Libraire 1619. De Koninklijke Bibliotheek bezit hiervan een 'verlucht' exemplaar.

Hij had bij zijn vrouw verscheidene kinderen en is de stamvader geworden van het nog in Nederland, Duitschland en Oostenrijk bloeiende geslacht van zijn naam, dat oorspronkelijk van Florence over Frankrijk als Hugenoot naar Nederland kwam. Op het gemeente-archief te Leiden berusten een 40-tal notarisprotocollen met allerlei bijzonderheden van zijn leven. Een portret van hem en een dito van zijn vrouw hangen, met andere schilderijen van eenige adscendenten, aan het hoofd der na hen gekomen generatiën op den huize Babberich bij Zevenaar. Van zijn familie bestaan in manuscript en in druk verschillende geslachtslijsten.

de Nérée

[Nessinck, Christoffer]

NESSINCK (Christoffer), geb. te Kampen 12 Jan. 1695, was de zoon van Egbert Nessinck en Anna van Diepenheim. Hij studeerde in de rechten, werd als student ingeschreven te Harderwijk 8 Sept. 1712 en vervolgde zijne studiën te Leiden, waar hij 25 Sept. 1713 werd ingeschreven. Hij vestigde zich als

advocaat in zijn geboortestad, alwaar hij zich bezig hield met de bewerking van het Landrecht van Overijssel. Op zijn verzoek kreeg hij d.d. 28 Nov. 1744 van Ridderschap en Steden, de Staten van Overijssel, octrooi tot het doen drukken en uitgeven van dit Landrecht, waarvan in 1747 bij Aegidius Valkenier te Kampen het 1e (eenigste) stuk verscheen.

Hij huwde 22 Maart 1724 te Kampen met Geertruid van der Straten, en werd 18 Nov. 1761 in de Bovenkerk te Kampen begraven.

Uit: M.S. aantekeningen.

J. Geesink

[Netscher, Adriaan David van der Gon]

NETSCHER (Adriaan David van der Gon), verdienstelijk zeeofficier en schrijver over koloniale aangelegenheden, in 1897 op 86-jarigen leeftijd te 's Gravenhage overleden. Hij was geb. te Rotterdam 23 Febr. 1811 en ontving zijn opleiding enz. voor de Marine, doch trad later (1848) uit den dienst en begaf zich als koffie- en suikerrietplanter naar West-Indië. Eenige jaren was hij lid van het Hof van Politie (Wetgevend lichaam) van Britsch Guyana te Demerary, tot 1857, toen hij zich als ambtelooos burger te Delft ging vestigen; later verhuisde hij naar den Haag.

Men heeft van hem onder meer: *Een bezoek aan St. Helena, met kanteekeningen in 't Hollandsch en Fransch* (den Haag 1838); *Bijdrage ter aanwijzing van de grondslagen, waarop de afschaffing der slavernij in Suriname dient gevestigd te worden* (ald. 1858); *Beantwoording van het op 25 Oct. 1858 aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal voorgesteld Ontwerp van wet ter afschaffing der slavernij in Suriname* (ald. 1858); *De quaestie van vrijen arbeid en immigratie in de West-Indiën toegelicht* (ald. 1859); *De opheffing van de slavernij en de toekomst van Ned. West-Indië* (ald. 1862); *Open brief aan Zijne Excellentie den Minister van Koloniën Fransen van de Putte* (ald. 1864); *Werking van de Wet tot opheffing der slavernij in de Ned. West-Ind. Koloniën* (ald. 1866). Verder schreef v.d. Gon Netscher bijdragen in het *Tijdschr. v. Taal-, Land- en Volkenkunde v. Ned. Indië*, in de *Koloniale jaarboeken*, in *The Royal Gazette of British Guyana*, in het *Dagblad van Zuid-Holland en 's Gravenhage* e.a. bladen.

Zie: Fred. en v.d. Branden, *Biogr. Woordenb. i.v.*

Zuidema

[Netscher, Johannes Theodorus]

NETSCHER (Johannes Theodorus), verdienstelijk land- en staathuishoudkundige, geb. te Rotterdam 1 Dec. 1786, overl. te 's Gravenhage 20 Jan. 1864. Hij studeerde aan de leidsche hoogeschool en promoveerde ald. Oct. 1808 op een proefschrift: *Disputatio juridico-literaria de M. Tullii Ciceronis oratione pro A. Licinio Archia poeta*.

In 1811 werd hij benoemd tot substituut van den keizerlijken procureur bij de rechtbank van den eersten aanleg in den Haag. Zes jaar later werd hij aangesteld tot commissaris bij het departement van Koophandel en Koloniën. In 1824 werd hij referendaris, in 1826 inspecteur-generaal der nationale nijverheid, in 1828 administrateur voor de nationale nijverheid. In Febr. 1840 zag hij zich benoemd tot staatsraad in buitengewonen dienst en eenige maanden later tot lid van den Raad van State. Deze betrekking bekleedde hij tot Juli 1862, toen hij, na den lande 51 jaar gediend te hebben, op pensioen werd gesteld.

Als administrateur voor de nationale nijverheid richtte Joh. Theod. Netscher de veeartsenijschool te Utrecht op en bevorderde hij met de meeste belangstelling landbouw, nijverheid, handel en

scheepvaart, als de hoofdbestaansmiddelen van ons volk.

Netscher was lid van onderscheidene binnenen buitenlandsche genootschappen. Hij was gehuwd met Petronella Jacoba Matthijssen.
Zuidema

[Neuman, George]

NEUMAN (George), klavierspeler te Amsterdam, overl. aldaar in het begin der negentiende eeuw, werd gehouden voor een der beste bespelers van zijn instrument hier te lande in zijn tijd (*De muzykonderwijzer* 1780, 227). Vóór Hurlebusch, den organist der Oude kerk in 1765 overleden, heeft hij, hoe lang blijkt niet, den kerkdienst waargenomen (Voorreden van zijn Psalmboek van 1776). Hij was de leermeester van mevr. L.C. de Neufville geb. Ritter, geboren in 1784 (*Ned. muz. tijdschrift* 184 1, 53). gedrukte composities verschenen bij Hummel, waarvan Gerber in zijn *Lexikon* (1791) en zijn *Neues Lexikon* (1813) een opgaaf doet; ook zijn titels van zijn werken, verschenen bij Covens & Zoon te Amsterdam, opgenomen in de *Lijst der nieuw uitgekomen boeken* Juli 1792, 231. Gregoir (*Biographie des artistes-musiciens neerlandais* 1864, 136) bericht, dat hij krankzinnig is overleden. Ik bezit van hem:

De muzikale zangwyzen van het boek der psalmen om te dienen zo wel voor de stem, als tot gebruik van muzicale instrumenten, (Amst. Hummel 1776 (herdruk alsvoren z.j.). Later was het kopijrecht in handen van de Nederl. Bijbelcompagnie, 1 Jan. 1822 aangevangen, welke eene ongedateerde uitgaaf met haar adres aan de markt bracht. Arrangementen voor klavier en viool van de ouvertures *le Huron* en *Henri IV*, (beide bij Hummel nr. 353 en 358) en *Amusemens pour les dames consistant en dix pièces ou serenades pour le clavecin*, Amst. Covens nr. 26.

Eitner inventariseert in zijn *Quellen-lexicon* (VII 183) onderscheidene zijner composities in binnen- en buitenlandsche verzamelingen berustende.

Enschedé

[Neurenberg, Johan van (1)]

NEURENBERG (Johan van) (1), geb. te Dordrecht Febr. 1613, overl. aldaar 6 Nov. 1685, was de zoon van Guillaume of Willem van Neurenberg en Maria Willemot van Luik. Zijn vader was door den handel een vermogend man, die aan de Nieuwehaven op het Nieuwe Werk te Dordrecht, zich een fraai huis bouwde, dat tot den aanvang der 19de eeuw het familiehuis der Neurenbergen is gebleven. Johan breidde het uit en verfraaide het aanmerkelijk. Hij was 21 Juli 1634 gehuwd met Elisabeth Trip Jacobsdr., begr. 18 Sept. 1669, uit welken echt 10 kinderen geboren werden, van wie Johan volgt. In 1674 werd hij Veertig, in 1648 Acht, voorts (1650) schepen en lid van den Oudraad 1650-51, 1654-55, 1662-63, 1673, burgemeester van het gerecht 1673, burgemeester der gemeente 2 April 1674, 1680-81 en 1685. Bovendien vervulde hij nog tal van andere openbare bedieningen o.a. gecommiteerde ter Staten van Holland, directeur van den Levantschen handel, regent van verschillende instellingen, enz.

Uit: M.S. Aanteekeningen.
van Dalen

[Neurenberg, Johan van (2)]

NEURENBERG (Johan v a n) (2), ged. te Dordrecht 30 Mei 1655, overl. aldaar 3 Juli 1719, was de zoon van den voorgaande. Hij was gehuwd met A d r i a n a d e S o n t , overl. 31 Oct. 1727, en bekleedde als zijn vader verscheidene betrekkingen, als: Veertig 1685, schepen en lid van den Oudraad 1691, burgemeester 1693-94, 1697-98, 1701-02, 1707-08, 1711-12, 1717

-18, lid der admiraliteit van Zeeland, 1712-16. Van zijn kinderen volgt Johan.

Uit: M.S. Aanteekeningen.
van Dalen

[Neurenberg, Mr. Johan van (3)]

NEURENBERG (Mr. Johan van) (3), ged. te Dordrecht 10 Febr. 1696, overl. aldaar 11 Dec. 1749, was de zoon van den voorgaande. Op 13 Maart 1716 werd hij als student in de rechten te Leiden ingeschreven. Hij was gehuwd met *Jacob a Rebecca van der Voort* van Amsterdam, overl. aldaar, begr. te Dordrecht 3 Aug. 1762, en bekleedde evenals zijn vader verscheidene ambten, als schepen en oudraad 1728, burgemeester 1747-1748. Hij breidde het familiehuis opnieuw uit en liet het geheel op onbekrompen wijze inrichten, o.a. met fraaie gobelins, voorstellende tafereelen uit *Il pastor fido* van *Guarini*, schoorsteenstuk en dessus de porte, geschilderd door *Adriaan van der Burg* 1730, hetwelk alles nog in het huis, thans bewoond door Mr. S. van Gijn, aanwezig is. Van zijn kinderen volgt *Johan*.

Zie: van Gijn, *Dordr. III.* 2823-24, 2832, 2840.

Uit: M.S. Aanteekeningen.
van Dalen

[Neurenberg, Mr. Johan van (4)]

NEURENBERG (Mr. Johan van) (4), geb. te Dordrecht 15 Febr. 1721, overl. aldaar 11 Oct. 1792, zonder kinderen. Op 24 Mei 1740 werd hij als student in de letteren te Leiden ingeschreven, maar koos later de rechten als studievak. Hij was 15 April 1749 gehuwd met *Johanna Reepmaker*, dochter van Mr. *Willem en Johanna Op de Camp*, overl. 18 Febr. 1809 te Dordrecht. Hij was Veertig 1747, schepen en oudraad 1747-48, 1751-52, 1755-56, 1761-62, burgemeester 1763-1764. In 1787 desisteerde hij van zijn ambten. Met hem is de familie van *Neurenberg* uitgestorven.

Zie: *Geneal. Reepmaker*, blz. 95.

van Dalen

[Neuspitzer, Hermanus]

NEUSPITZER (Hermanus), geb. te Emmerik 1635, begr. te Dordrecht 1 Nov. 1689, studeerde aan de hoogeschool te Harderwijk, waar hij in Maart 1658 onder den hoogleeraar *Paulus Colonijs* twee dissertatiën *De praxi coenae dominicae* en *De incarnatione verbi* verdedigde. Behalve deze dissertatiën en eenige latijnsche verzen schijnt hij niets in het licht gegeven te hebben. Toch was hij een allerverdienstelijkst letterkundige. Hij was eerst rector der latijnsche school te Gorinchem, en werd in 1680 na het vertrek van *Petrus Surendonck* door burgemeesteren benoemd tot rector der latijnsche school te Dordrecht, op een traktement van f 800 en 350 tonnen turf voor winterbrand, vrijdom van alle stadsimpositiën en accijnsen, benevens de toezegging, dat bij zijn vóóroverlijden aan zijn weduwe, mits binnen Dordrecht blijvende wonen, een subsidie zou worden toegelegd van f 100, en aan hem, wanneer hij door ziekte of zwakheid des lichaams zijn ambt niet 'bekwamelijk' zou kunnen waarnemen, zoodanige som van penningen zou worden toegevoegd, als burgemeesteren zouden oordeelen te behooren. In 1684 werd hij naar 's Gravenhage beroepen, maar burgemeesteren en curatoren

der school wisten hem te bewegen te Dordrecht te blijven. De Oudraad schonk hem nu niet alleen voortdurenden vrijdom van stadsimpositiën, maar ook aan zijn vrouw, die twee jaren den beloofden vrijdom niet had genoten, een zeker honorarium, benevens nog een extraordinaris toelage van f 250 's jaars zijn leven lang. In de meest vleierende en waardeerende bewoordingen werd de resolutie van den Oudraad aan Neuspitzer medegedeeld.

Hij is tweemaal gehuwd geweest. De naam

der eerste vrouw is onbekend; de tweede was Barendina van Hoerden. Bij zijn overlijden liet hij drie dochters na: Anna Maria, Anna Margaretha en Maria Catharina. Wiede Aletta Neuspitzer was, geboren te Amsterdam, die 11 April 1688 te Dordrecht met Marcelis de Baet trouwde, is mij niet gebleken. Neuspitzer en zijn vrouw maakten 31 Oct. 1689 voor notaris Hugo van Dijk hun testament, de voornoemde Neuspitzer 'wat sieckelijk' zijnde (hij werd n.b. 1 Nov. 1689 begraven!) Daarbij bepaalde hij, dat in den tijd van een jaar en zes weken, na zijn afsterven (zou) worden belegd op het Gemeenelands- of Stadskantoor te Dordrecht de som van drie duizend car. guld., welk kapitaal aldaar eeuwiglijk en altoos (zou) moeten blijven staan, zonder immermeer afgelost te mogen worden met de verdere begeerte, dat de jaarlijksche rente van dien successievelijk (zou) worden genoten en ontvangen bij degenen, die van zijn testateurs 'bloede ofte geslachte' in de H. Theologie (zou) komen te studeeren, zullende daarin altoos de naaste voor de verdere in graad moeten worden geprefereerd en, geen van zijn geslacht wezende, (zou) de rente genoten worden bij de zonen van de twee onderste praeceptoren, indertijd van de voorn. Latijnsche school, in de H. Theologie studeerende, ieder voor de helft, en de een of ander geen zoon of zonen hebbende, studeerende als voren, bij den ander alleen, en mede geen wézende (dan zou) de rente moeten oploopen en augmenteeren tot tijd en wijlen toe (dat) daar studenten zijn enz. Hij verkoos tot administrateurs van het kapitaal en de distributie van de rente de heeren Curateurs in der tijd van de Latijnsche school. Zijn bibliotheek vermaakte hij aan zijn neef Jan Reynier Kelderman Neuspitzer, met bepaling, dat indien zijn broeder Hermanus Kelderman mede kwam te studeeren, hij de helft van die bibliotheek zou ontvangen. Zij vermaakte aan haar zusters Catharina en Margaretha en haar broeder Hendrik van Hoerden te zamen f 3000. Zij vermaakten elkander de bladinge van hunne resteerende goederen, en stelden hunne naaste vrienden tot erfgenamen. De drie dochters worden in het testament niet genoemd.

De Neuspitzer-stichting bestaat nog heden.

Van Neuspitzer bestaat een portret, borstbeeld rechts, met lange pruik in ovaal, gegraveerd door J. van Munnikhuyzen in 4°, waarvan alleen proefdrukken vóór alle letter schijnen te bestaan (v.S. 3871).

Zie: Schotel, *III. School* 91-92; van Gijn, *Dord. III.*, 3501. M.S.

Aanteekeningen.

van Dalen

[Nicasius, Johannes (1)]

NICASIUS (Johannes) (1), geb. te Dordrecht, was de zoon van Anthonius Floris Nicasius, waard in het Wapen van Engeland. Toen in 1572 Dordr. tot de zijde van den opstand was overgegaan, vluchtten de koningsgezinden de stad uit. De regeerders der Grootte School werden afgezet, en een paar anderen Wouter van Steenhuyzen en Jan Ariens Uytenhage voorloopig aan het hoofd gesteld. Reeds het volgende jaar werd Johannes Nicasius tot rector der school benoemd. Hij deed zijn best, om het verval der school te voorkomen, maar slaagde niet. Voor den kerkeraad verklaarde hij, dat zijn school verliep, en dat de overheid er weinig acht op sloeg, zoodat hij wegens het geringe loon en den duren tijd niet kon leven, weshalve hij verzocht, of hij zich tot zijn studie mocht begeven; waarop de kerkeraad antwoordde, dat hij 'patientie zou nemen',

en zich oefenen, om des Saterdags een avondpreek te houden. Hij werd in 1575 door curatoren der Leidsche hoogeschool uitgenoodigd, om de inwijdingsrede te houden en cenige lessen te geven. Hij beloofde zulks, doch trok later zijn woord weer in. Of hij dezelfde is als Johannes Nicasius (die volgt), die in 1595 predikant te Middelstum was, of die, in 1589 of 1590 predikant te Groothuizen, is niet waarschijnlijk.

Zie: Schotel, *Kerk. Dordr.* I, 76; dez., *Ill. School* 17-18.

van Dalen

[Nicasius, Johannes (2)]

NICASIUS (Johannes) (2), gereformeerd predikant te Middelstum (1595-1610) en te Boertange (1613(?)-1617). Zoodra hij de eerste Groningsche synode bijwoonde in Juli 1595, werd hij aangewezen als examiner naast Joachim Wernerus, predikant te Groningen (1594-1614 overl.). Hij was reeds in 1574 geëxamineerd o.a. door Petrus Bertius te Rotterdam (1573-1579), maar voor de groote kerken was zijn stem te zwak, zoodat hij werd aanbevolen voor Naaldwijk (*Kerkel. Handb.* 1907, Bijl. 138 noemt op 1575 N.L. Verstoet). Overigens is hij zeer geacht (Knappert in *Ned. Arch. voor Kerkgesch.* 1910, 365 v., 369). Het is opvallend, dat Nicasius van der Schuere ook wordt geteekend als een 'jonck, teer persoonkin' (zie III, kol. 1153 v.), dat anderen, die in denzelfden brief van Bertius, door Knappert uitgegeven t.a.p. 367, ter sprake komen, ook uit Engeland zijn, dat beider levenservaringen tot één passend geheel kunnen gemaakt worden, en dat beide figuren dezelfde persoonlijke eigenaardige hoedanigheden vertoonen. Zoodat te onderzoeken blijft of zij niet in eenige verhouding tot elkander staan, ja wellicht deze namen denzelfden persoon aanduiden. Is dit inderdaad het geval, dan had hij in 1617 ongeveer 50 dienstjaren achter zich. Zijn voorganger te Boertange, Joannes Ringelius, was vóór Mei 1612 overleden; zijn opvolger was in Mei 1618 'nieuwlijck wth ein ander provincie beropen' en heette Stephanus Cohnius. In de synode te Groningen (6-9 Mei 1617) was hij nog aanwezig, maar hij heeft haar vóór het einde moeten verlaten en de acta niet kunnen onderteekenen 'wegen sijner krancheyt afwesen'. Zijn opvolger te Middelstum was Hermannus Arnoldi Rhenanus (of Dreckius of Treccius).

Wij vinden Johannes Nicasius in 1595 dus te Middelstum. In de synoden wordt hij met de allereersten in de provincie gelijk gesteld. Met Johannes Acronius wordt hij afgevaardigd naar den conventus praeparatorius te 's Gravenhage in Mei 1607. Hij moest wel uit Middelstum weg in 1610, nadat de geheele gemeente aldaar tegen hem in opstand kwam na een daad van zijn zoon Frans die 'sich ijn enigen dingen tegen tcarspel vergrepen' had; maar hij ging toch vrijwillig.

Zie: Reitsma en van Veen, *Acta* II, III, VII, ook 206, VIII, registers in vocibus; *Kerkel. Handb.* 1914, Bijl. 147, 151, 159; *Ned. Arch. voor Kerkgesch.*, t.a.p.; 1917, 301-339; 1918, 50-74, 152-186; Joosting en Knappert, *Schetsen uit de Kerkel. Gesch. van Drente* (Leid. 1916) 41-45; S.D. van Veen, *Historische Studiën en Schetsen* (Gron. 1905) 63-106; J. Hania, *Wernerus Helmichius* (Utr. 1895) 263; H.C. Rogge, *Johannes Wtenbogaert* 1, 291; H. Schokking, *De leertucht*, enz. (Amst. 1902) 150.

Knipscheer

[Niciaes, Hendrik]

NICLAES (Hendrik), geb. te Munster 10 Jan. 1502 (Nippold naar eene kanttekening bij *Chronika* 3, 2), overl. te Keulen ongeveer 1580.

Vroegrijp, overspannen kind, heeft hij reeds op zijn achtste jaar met zijn streng-roomschen vader en met zijn biechtvader disputeren over het herstel van de verloren gerechtigheid van den gevallen mensch, op zijn negende visioenen, waarin God met hem spreekt. Meteen leert hij goed Latijn, bekwaamt zich in den handel, leest Luthers geschriften, waarvan hij echter de waarheid loochent, trouwt en vestigt zich, 30 jaar oud, te Amsterdam. Daar verkeert hij veel met wederdoopers, ook met David Joris, wat hem gevangenisstraf kost; daar ook heeft hij zijn tweede visioen, waarin God zich thans geheel aan Zijn dienaar openbaart en hem drie helpers aanwijst, *Daniël*, *Tobias* en *Edidad*, historische personen zonder twijfel, al zijn, voorzoover wij weten, hunne namen niet bekend. Maar hij verlaat Amsterdam en gaat wonen in Emden, het land 'Pietas', gelijk hij later in een allegorisch reisverhaal, prototype van Bunyans 'Pelgrims progress', spreken zal van den weg Lijdzaamheid en de landen *Speculum justitiae*, *Doctrina*, *Abstinencia* enz. Te Emden geschiedt hem zijn derde openbaring: God vereenigt zich geheel met hem en schenkt hem het volle leven zijner godheid. Van 1540 tot 1560 heeft hij daar gewoond, met zijne mystieke bevindingen goed zakenman, tijd ook overhoudend voor het schrijven zijner tallooze traktaten, die van den lezer zware inspanning vergen. 'The reader of the works of the familists has to seek their doctrines in a wilderness of vague and high sounding words' (Barclay). Dit valt niet te loochenen, gelijk een tijdgenoot sprak van 'the drowsie dreames of a doting Dutchman', want vele bladzijden zijner geschriften zijn slaapverwekkend, al was Niclaes allerminst kindsch. Op het einde van zijn verblijf in Emden heeft de overheid hem vervolgd, hijzelf ontsprong den dans, maar zijne vrouw, getrouwde dochters en kleinkinderen hebben veel te lijden gehad. Hij heeft daarna nog te Kampen en te Keulen gewoond, in welke laatste stad hij dan is overleden. Over zijn reis naar Engeland spreken wij nog.

Eene copie van David Joris noemt Cramer Hendrik Niclaes. De volkomenheid is met zijn Huis der liefde, *Family of love*, op aarde gekomen. De vroeger onvolkomen bedelingen, ook van Christus, heeft God door Hendrik voltooid. Leer en sacramenten hebben afgedaan, thans komt het aan op het hart. Dit Huis der liefde is eene anabaptistische secte: hunne geloofsbelijdenis, *Dat uprechte christengelove des gemeinschappes der Hilligen, des Hüses der Lieften*, kent alleen den doop op belijdenis en leert ook afzondering van de wereld. Doch vooral deelen wij Niclaes bij de anabaptisten in om zijn spiritualisme ('That the Bible is not the word of God, but a signification thereof, and the Bible is but ink and paper, but the word of God is spirit and life', art. 20 van een soort van *Geloofsbelijdenis* der Engelsche familisten, 1579, bij Barclay, 29), zijn chilasme, zijne prediking dat de zijnen afgezonderd van de wereld moeten leven, te zamen met zijne mystieke vereeniging met God, waardoor hij, de profeet, meteen 'den vorgodeden mensch' is, zooals Hendrik zich o.a. noemt op den titel van *Den Spiegel der Gherechticheit*. Toch blijkt van betrekkingen tusschen de 16de eeuwsche doopers en hem niets, al hebben ze in b.v. Oostfriesland wel bestaan. Menno noemt hem niet. En wat die uitspraak betreft, dat Niclaes een copie van David Joris zijn zou (reeds Nicolai: 'Ende is (Niclaes) even denselven verleydenden David jorisgeest in alles gelijc', *BRN*

VII, 304), de liefde is de vervulling der wet, zij doet in de waarheid ingaan, maar zij is geestelijk en van davidjoristische uitspattingen is bij Hendrik geen sprake, al schijnt soms iets er op te wijzen. Verder is ook bij David de geloovige 'vergödet', ook Hendrik Niclaes acht dat onder de volmaakten geene schaamte is noch bedekking der ledematen (*Van dat geestelicke Landt der Belofften, van dat hemmelsche Jerusalem und des hilligen Volcks*, H.N. 1546, fol. 28c, Doopsgez. Bibl.), ook van Niclaes' zoogenaamd geestelijk huwelijk spreekt Nicolaï met toorn (*BRN VII*, 306). Overeenstemming tusschen beiden ook in den raad om zich verborgen te houden. Hoe zegt Niclaes? 'Houdt u stille. Blijft binnen uwe deuren, gaet niet buyten der stadpoorten. Gheeft u ymmer niet bloot. Laet u niet sien. Syt nu (dewijle dese erghe wereltd noch heerscht) even als of ghy doodt ende niet en waert' (*aldaar* 360). Doch er is ook verschil. Bij Niclaes vinden wij eene roomsch getinte hiërarchie, een in rangen verdeeld bestuur der secte, eerst de Hoogste bisschop, dan de 24 Oudsten, dan de Serafim of aartsbisschoppen, dan drie orden van priesters, wat aan de apostelen, profeten, ouderlingen en engelen der apostolische kerk onzer dagen denken doet. Ook heeft David Joris Niclaes als profeet verloochend. Er is, zeide hij, maar één ware profeet, ik zelf. Er kan geen tweede zijn.

Nu wij van zijn verwarden en duisteren schrijftant gesproken hebben, ook de schoone bladzijden ontbreken niet. Dit gebed b.v. 'O Heer, du almechtige Got, ein vader ofte genereerder aller geslachten, bewiset dijne untfermherticheit an dijn hantwerck nömlick an den die dagelick suken dijne wil tho doen; opent ons met dijnen vorstande de ogen unses Geistes unde bewiset dijne genade an dit blinde volck die nochtans ogen hebben; ontstoppet uns de oren unser inwendicheit unseren doven luden die nochtans oren hebben, updat wij dijn Woort tho rechte horen unde geloven mögen unde keret umme offte vormurwet de hardicheit unserer herten'. (H. Niclaes, *Den Spiegel der Gherechticheit* fol. 63, Bibl. Letterk. Leiden). Ook dit rijmpje:

Unse Herte is Godes Gemüth,
 Unse Wesen lieflick alse de Lelie süth,
 Unse Trüwe, Liefde unde Warheit
 Is Godes Licht, Liefde unde Klarheit'.
 (*aldaar*, laatste bladzijde).

Hendrik Niclaes heeft ook Engeland bezocht, hetzij in 1552, of na zijn Emdensche jaren, of misschien nog vroeger, in 1550, wanneer wij mogen aannemen, dat Micron in een brief aan Bullinger d.d. 20 Mei 1550 (*Epp. Tigur.* 365) met 'Davists' Niclaes' volgers bedoeld heeft. Hij heeft er aanhangers gewonnen maar ook fellen tegenstand gevonden. De eersten, die zich tegen hem verzetten, waren voorgangers der Hollandsche gemeente. Want Micron schreef: *A confutation of the doctrine of David George and H.N. the father of the family of Love*. Knewstub die, in een na te noemen boek, het traktaat vertaalt en opneemt, zegt dat het is 'taken out of his booke concerning holy assemblies whiche he wrote in Latine a litle before his death at Nord in East Freeslande'. En voorts dat 'Nicholas Carinaeus afterwards it set forth in printe'. Ook volgens Meiners (II 384 vlg.) schreef Micron: *Van de weerdigheyd, nutheydt ende noodigheyd der christelijcker vergaderingen* eerst in het Latijn, daarna vertaald en, bij Micron's dood onvoleindigd, door Carinaeus voltooid. Gerritsen heeft het geschrift niet kunnen vinden (*Micronius* 92).

Welnu, Micron stierf 12 Sept. 1559, Carinaeus (opvolger van Haemstede te Londen) Sept. 1563 (*Eccl. Lond. Bat. Arch.* II 184). De bestrijding van Niclaes door de Hollandsche predikanten te Londen is alzoo de oudste, die wij kennen. Bij voortdoring werd de gemeente door Niclaes' volgelingen gekweld. Dat Haemstede, die voor de anabaptisten opkwam, werd gelasterd daarom tot het Huis der liefde te behooren, wil Karel Utenhove niet gelooven (*aldaar* II, 206). Enkele leden gingen tot de secte over (*aldaar* II, 361 vlg. 670), in 1612 schrijft een hunner drie lange, verwarde brieven 'aan de diakens van de Dudtsche Kaerke te Londen' (*aldaar* III, 1, 1237). Sinds 1574 hebben zij onder de Engelschen zelven talrijke aanhangers. Van dat jaar dagteekent de engelsche vertaling van Niclaes' *Evangelium offte cine fröliche Bodeschop* (Doopsg. Bibl.), in 1579 verschijnt Knewstub's *A confutation of monstrous and horrible heresies taught by H.N.*, waarin fol. 87-92 de genoemde vertaling van Microns geschrift (Doopsg. Bibl.). In preekenbundels werden de familisten ook bestreden b.v. George Gifford of Maldon *Sermons upon the Booke of Revelation* 1596, waarin o.a. 'So in these last times so soone as ever the light of the gossell brake forth, Satan set it (zijn rijk) on foote again by the anabaptists, lybertines, family of love and other such monsters' ... (II, 24 naar Dexter, *England and Holland o.t. Pelgrims* 177, daar ik den bundel zelven niet kon machtig worden). De secte ging ongeveer 1700 onder, maar haar denkbeelden leven voor een klein deel voort in George Fox, soms doet ook Swedenborg aan Niclaes denken, het sterkst vinden wij zijn leer bij de Ranters (de snoevers), tegen wie juist George Fox zich heeft verzet. Ook zij waren, als Niclaes, 'vorgodede mensche', zóó zelfs dat 'they said that they were God' Fox zegt, dat daarover '(his) soul was greatly grieved' en bestreed het ranterisme, dat door eigen verwaasheid en uitspattingen te gronde ging. Dus was het einde van Niclaes' Rijk der verkorenen. Hier te lande vinden wij hen nog tot in den loop der 17de eeuw, met name in Dordrecht.

Prenten door Chr. van Sichem. Onbekende.

Zie: Cramer in *BRN* VII 285 vlgg. 304 vlg. 306, 359; Nippold in *Zeitschr. f.d. histor. Theol.* 1862, 323-402, 473-563. Miss C. Fell Smith in *Dict. of nat. biogr.* XL, 427-431; R. Barclay, *Inner Life of relig. soc.*³ 25-35; John Hunt, *Relig. thought in Eng. from the Ref. to the end of the last cent.* 1870 I 235. Over het allegorische reisverhaal van H.N. dat, in het Engelsch vertaald, door Bunyan zal gelezen zijn, Troeltsch, *Gesch. d. Chr. Relig.* 1909², 589. Over H.N. *Den Spiegel der Gherechticheyt* aan Nippold nog onbekend, in Latijnschen titel op den appendix van Alva, waarvan sinds 1862 een ex. ter Leidsche Bibl., Sepp, *Verbod. Lectuur* 187 vlg. Over een ander teruggevonden geschrift Tiele in *Biogr. Adv. V*, 122-125. De drie belangrijke mss. der Mij. der Ned. Letterk., *Chronika des Hûsgesinnes der Lieften*, *Acta H.N.* en *Ordo Sacerdotis* beschrijft Nippold *t.a.p.*, 326-330. Van de nog overgebleven gedrukte traktaatjes bezit de Doopsg. Bibl. eene rijke verzameling. George Fox, *An autobiography* ed. Jones, 1904, 78, 116s; Schotel, *Kerkel. Dordr.* I, 160; Los, *Gesch. Ned. Geloofs.* VIII, § 9; Kaajan, *Pro-acta* 319, 321, 325; Grevinchoven, *Ontdeckinge van de monstreuse dwalinge* 1604, met opdracht aan burgemeesteren van Dordrecht. Voorts het in den tekst genoemde.

L. Knappert

[Nicolai, Gulielmus of Guflliam Claesz.]

NICOLAÏ (Gulielmus) of Guflliam Claesz., ook de Hond genaamd, gereformeerd predikant te Kruiningen (1579) en Goes (1580-1615 overl.). Een geschil te Goes is door den 'coetus extraordinarius' te Goes behandeld in Oct. 1613. J.W. te Water geeft hiervan een kort verhaal. Hij bezocht de nationale synode te 's Gravenhage in 1586.

Zie: Reitsma en van Veen, *Acta V*, register; W. te Water, *Kort verhaal der Reformatie van Zeeland* (Midd. 1766) 275 v., 283, 303; *Kerkel Handb.* 1909, Bijl. 129, 137; Rutgers, *Acta*, 526, 537.

Knipscheer

[Nicolai, Idzardus of Idzerd Klases]

NICOLAÏ (Idzardus) of Idzerd Klases, geb. te Franeker, gest. 25 Febr. 1611, gereformeerd predikant te Tjummarum (1590 of 1591), Franeker (1592 of 1593-99), Hallum (-1603), Minnertsga (-1611). Hij schreef een boek tegen de Wederdoopers: Idz. Nicolaï, Franekerensis, predikant te Minnertsga, *Grontlicke onderwijsinghe teghen allerleye dwalinghen der Wederdooperen deses tijts inde Nederlanden* (Fran./Amst. 1609), twee deelen, 800 blz. In 1611 verscheen te Franeker een verkorte uitgave: *Leere der Waerheyt van eenighe Leerstukken die door de drijvers der nieuwicheden berispt ende ghelastert worden*. In cenige synoden was hij scriba.

Zie: J. Reitsma, *Honderd jaren uit de Gesch. der Herv..... in Friesl.* (Leeuw. 1876) 254, 276, 276³; T.A. Romein, *Naaml. der pred. in Friesl.* (Leeuw. 1886) 112, 216, 220, 228; Reitsma en van Veen VI, register; *Catalogue de la bibl. Lütge* (Amst., Fred. Muller, 1910) 108; H.C. Rogge, *Johannes Wtenbogaert I*, 177; *Kerkel. Handb.*, 1911. Bijl. 151, 154, 169, 188.

Knipscheer

[Nicolai, Wilhelmus]

NICOLAÏ (Wilhelmus), ook Somer(us) genoemd, gereformeerd predikant uit Leiden te Wijdenes en Oosterleek (1607-1617), Alkmaar (-1634) en Amsterdam (overl. 1649).

Zie: *Kerkel. Handb.* 1908, Bijl. 99, 101, 151; Reitsma en van Veen I, 415; II, 64.

Knipscheer

[Nicolai, Anthonius of Theunis van Wassenaar]

NICOLAÏ (Anthonius of Theunis) van Wassenaar, geb. te Dokkum, emeritus 1599, priester te Hoogebeintum, reeds in 1545 hervormd, naar Oost-Friesland gevlucht, aldaar predikant te Uplewert tot 1566, te Leeuwarden (1566 en vóór 1574), Enkhuizen (1574-1576), Workum en tijdelijk Wirdum en Sloten (1584-1586), Stiens (-1599). In Juni 1595 was hij voorzitter van de synode te Franeker. Tegen 1599, na een vergeefsch verzoek om ontslag en pensioen in 1591, wordt hij emeritus en aangesteld tot 'Raad der Kerk van Leeuwarden'. Een geschrift van zijne hand *De magistratu* is door de synoden van 1583 tot 1595 in onderzoek genomen en voor eene uitgave gereed gemaakt Het verhaal van zijn twist met de synode enz., waarin hij naast Ruardus Acronius stond, een twist die zóó hoog liep, dat het ten slotte ging

om het gezag van de synode, gaf G.H. van Borssum Waalkes, in het *Archief* van 1903, t.a.p. Romein noemt twee broeders van hem, nml. Tiberius of Tjebbe en Johannes. Menigmaal stelde hij requesten op, in naam van de synode, aan de hooge overheid over verschillende kerkelijke belangen, bijv. tegen de Wederdoopers; in 1587 aan den koning van Engeland.

Zie: T.A. Romein, *Naaml. der Pred. in Friest.* (Leeuw. 1886) 5, 69, 154, 388, 424, 532; Reitsma en van Veen, *Acta* VI, register in voce; Rutgers, *Acta*. 527; *Kerkel. Handb.* 1908, Bijl. 112; 1911, Bijl. 164, 183, 185, 191, 193; H. Schokking, *De leertucht* enz.

(Amst. 1902) 38; E. Meiners, *Oostvrieschlandts Kerkel. Gesch.* (Gron. 1739) II, 44-46; J. Reitsma, *Oostergo* (Leeuw. 1888) 267; de z., *Honderd jaren uit de Gesch. der Herv..... in Friesland* (Leeuw. 1876) register.

Knipscheer

[Niermeyer, Antonie]

NIERMEYER (Antonie), geb. 2 Sept. 1814 te Vlaardingen, overl. 10 Apr. 1855, zoon van Johan Hendrik en Petronella Figée. Febr. 1829 kwam hij naar de latijnsche school van Schiedam onder rector G.C. Brillenburg, een zwakke jongen naar het lichaam, maar met voortreffelijke geestelijke vermogens. Bij het verlaten der school oreeerde hij *De mythologia scandinavica*, in overeenstemming met de ontwaakte belangstelling voor de geschiedenis van eigen volk en ras, waarvan ook hijzelf later nog getuigen zou. In het leidsche album staat hij ingeschreven op 11 Febr. 1833, begin van een tijd van veel studeeren en geen student zijn, zoowel om zijn beschroomden aard als zwakke gezondheid. Hij vond hier, behalve zijne leermeesters in de theologie Clarisse, van Hengel en Kist, ook C.J.C. Reuvens, den beroemden archaeoloog (IV 1144) en H.A. Hamaker, den oriëntalist (III 533), maar die ook voor Indogermaansche talen den studielust wekte. Nog in den *Studenten Almanak* van 1835, 102 wordt hem hartelijk dank gebracht voor zijn nieuw college over de onderlinge verwantschap der Indogermaansche talen, 'tak van geleerdheid, waarin onze landgenooten bij vele uitheemsche geleerden aanmerkelijk ten achteren waren'. Deze studiën moesten Niermeyer wel sterk trekken, gelijk ook Hamakers, op 27 Aug. 1834 bij het Zeeuwsch Genootschap aanhangig gemaakte, prijsvraag naar *De godsdienstleer der aloude Zeelanders vergeleken met die van het Deensche Seeland*. Helaas! Reuvens overleed 26 Juli 1835, Hamaker 7 Oct. deszelfden jaars (acht dagen na zijne echtgenoot). Wel mocht de *Studenten Almanak* van 1836, 107 schrijven: 'zwaarder slagen kon de dood der leidsche hoogeschool nauwelijks toebrengen'. Maar reeds den 9den Febr. 1835 had de theol. faculteit, blijkbaar onder invloed van Hamakers prijsvraag, een antwoord gevraagd op deze: *Qualis fuit inter populos, in patria nostra sedem habentes, religionis et sacrorum conditio, antequam christiani erant? Quis ei cum mythologia sive septentrionali seu Graeca Latinave nexus intercessisse videtur? Quae postea ejus superfuerunt reliquatae et vestigia?* Men ziet: niet minder dan eene vergelijkende westgermaansche mythologie, besloten met een onderzoek naar haar voortleven tot heden. Er kwamen drie antwoorden, één was zóó onleesbaar, dat men het terzijde leggen moest; het tweede bleek van Egbert Roelants te Groningen, helaas reeds 29 Maart 1837 overleden (welke studie, door prof. de Wal, uit het Latijn vertaald, in 1839 het licht zag); het derde van Niermeyer. Hij verkreeg geen eerepenning, maar een 'vereerend getuigschrift'. Het stuk bleef onuitgegeven. Doch hij zette zijn studiën op dit terrein voort. Hij moest, 9 Nov. 1837 candidaat t.d.H.D. geworden, wachten op een beroep en schreef in dien tijd zijne *Verhandeling over het Booze wezen in het bijgeloof onzer natie. Eene bijdrage tot de kennis onzer voorvaderlijke mythologie*, Mei 1840. In deze 115 blz. tellende verhandeling heeft hij oog voor het feit dat wij slechts spreken kunnen van 'fragmenten' van den godsdienst onzer voorvaderen; dat wij voor onze volkssagen en sprookjes nog niet op een Grimm of Thiele kunnen bogen, maar, met name, van den 'verbazend geleerden taal- en oudheidkenner' Jacob Grimm

nog veel moeten leeren. Hij beschouwt zijne verhandeling als eene 'inleiding tot de studie van ons bijgeloof' en hoopt, dat geleerde mannen zich zullen vereenigen om, wat er van het voorvaderlijk heidendom overbleef, te bewaren voor den ondergang. Het boek vraagt eene beoordeeling naar den tijd waarin het werd geschreven, het is vol van gewaagde verklaringen, maar Grimm's voorbeeld oefent vaak gelukkigen invloed, de dierengedaanten des duivels zijn verdienstelijk behandeld, ook wordt de *Edda* naar het oorspr. (Arn. Mag. uitg.) aangehaald 61, 66. 5 Juli 1840 werd Niermeyer predikant te 's Heer-Arendskerke, waar hij twaalf jaren van hard werken heeft doorgebracht en in Dr. J. ab Utrecht Dresselhuis te Wolfaartsdijk een vriend vond, die, gelijk hij, mythologie en folklore beoefende. Toen hij een paar jaar later genezing voor een oogkwaal zocht bij den bekenden Ds. Kramer te Heeze (1798-1867), die, dilettantisch maar met zeldzame bekwaamheid, oogziekten behandelde, door tallozen bezocht, vond hij daar, met dezelfde begeerte uit Oostfriesland daarheen gekomen, *J a n t i n a D i d d e n s*, met wie hij 2 Sept. 1842 in het huwelijk trad. Hier heeft hij gedeelten uit de *Hecuba* en de *Electra* dichtelijk bewerkt, hier ook het *Hooglied* vertaald, hier een antwoord gegeven op een prijsvraag van het Haagsch Genootschap over den *Brief aan de Efesiërs*, Sept. 1846 met goud bekroond en op een andere van hetzelfde genootschap over de *Johanneïsche geschriften*, insgelijks met den eerepenning begiftigd, Sept. 1850. Om te zwijgen van tal van tijdschriftartikelen, die meermalen vooraf in de ringvergadering waren voorgedragen. Want de samenkomsten der ringbroeders waren in afgelegen streken vaak kweekplaatsen van ernstige studie. Het was na de bekroning dier tweede prijsvraag, dat de Senaat te Leiden hem, 14 Oct. 1850, het doctoraat honoris causa verleende. Reeds was hij lid van onderscheidene geleerde genootschappen. 7 Nov. 1852 kwam hij op zijne tweede standplaats Wemeldingen, op het einde deszelfden jaars volgde zijn benoeming tot hoogleeraar te Leiden. 28 Mei 1853 inaugureerde hij *De theologiae practicae studio, futuro Evangelii ministro prorsus necessario*. Nog geen twee jaren later nam de dood hem weg en droegen veertien zijner leerlingen hem ten grave. H.W. Terpstra, de praeses der faculteit, sprak namens hen. Prof. Kist herdacht hem in eene sinds uitgegeven *leerrede* naar Chron. 25, 29^b. Prof. Scholten plaatste het gedachteniswoord, dat hij tot de studenten had gesproken, in *De Morgenster* van 9 Mei 1855, 215-222. Een ongenoemde wijdde hem enkele regelen in den *Studenten Almanak*. Men vindt eene lijst zijner geschriften achter het te noemen levensbericht. *Zes Nagelaten leerredenen* (alle te Leiden uitgesproken) heeft Kuenen uitgegeven, 1855; zij prijken met een door van Nieuwenburg gesteendrukt portret des auteurs.

Zie, behalve het reeds genoemde: Dr. J. ab Utrecht Dresselhuis in *Levensber. Letterk.*, 1855, 147-160; *L. Stud. Alm.* 1856, 117 vlg., 149 vlg.

L. Knappert

[Nierop, Dirk Rembrandtsz. van]

NIEROP (Dirk Rembrandtsz. v a n), geb. in 1610 te Nierop [Nieuwe Niedorp (N.H.)], overl. aldaar 4 Nov. 1682, was schoenmaker van ambacht. Desnietteenstaande had hij op 30-jarigen ouderdom reeds groote vorderingen in de sterrekunde gemaakt; ongehuwd levende in het huis van zijn broeder, vormde hij verscheiden leerlingen, onder wie zijn broeders zoon Pieter, die later zijne brieven uitgaf. Hij hield briefwisseling

met Christiaan Huygens, met Nicolaas Witsen en ook met buitenlandsche geleerden. Hij schreef een aantal wiskundige werken, waarvan zijn *Tijdtbeschrijvinge der Wereldt* en zijn *Graedboeck en Onderwijs der Zeevaart* verscheidene herdrukken beleefden. Hij bewerkte ook Tasman's journaal.

Zie: G. L a u t s , D.R.v.N. in Jacob Swart's *Tijdschrift voor het zeewezen*, 1843, 330 vlg.; waar een globale lijst zijner werken voorkomt; S.P. l'Honoré Naber, *Reizen v.W. Barents, enz.* (L.V. XV) 1917, II, 309, vlg.

Mulert

[Nieuwenaar, Neuenar Adolf]

NIEUWENAAR, Neuenar (Adolf, graaf van N. en Meurs), geb. omstreeks 1545, gest. te Arnhem 18 Oct. 1589. Uit het protestantsche geslacht der graven van Neuenar gesproten, is hij 1570 gehuwd met zijne nicht W a l b u r g i s , wed. van den 1568 onthoofden graaf van Hoorne. Hij volgde 4 Dec. 1578 zijn neef en zwager Herman op als graaf van Neuenar en Meurs. Aan den Beneden-Rijn was hij vroeg gewikkeld in de keulsche en nederlandsche godsdienst- en staatkundige twisten, met name tijdens keurvorst Gebhard van Keulen, Wiens legerbevelhebber hij 1579 werd. Reeds in 1581 kwam hij, bloedverwant der Nassau's en Brederode's in aanmerking om staatsch stadhouder van Gelderland te worden; graaf Willem van den Bergh werd toen gekozen, dien hij, na diens verraad in 1584, toch verving. Hij bleek hier weinig politiek begaafd en van een zwak karakter, ook als krijgsman niet zeer begaafd, alleen zeer protestantsch gezind en streng gereformeerd. Hij wist den bekenden spaanschen krijgsoverste Maarten Schenk (1585) te winnen maar leed met dezen kort daarna de zware nederlaag tegen Tassis bij Amerongen (23 Juni 1585). Tot stadhouder van Utrecht gekozen, leidde hij daar en in Gelderland de verdediging, ook onder Leicester, die hem zeer genegen was en tevens belastte met de leiding der staatsche financiën. Met Leicester was hij het aanvankelijk geheel eens in diens strijd tegen de Staten en begunstiging der streng-gereformeerden. Hij spande zelfs met L. en diens aanhang samen om het land door een staatsgreep geheel onder den engelschen landvoogd te brengen. Na diens eerste vertrek begon hij echter, vermoedelijk onder invloed zijner vrouw, tot de Staten over te hellen, al bleef hij het erkende hoofd der streng-gereformeerden. Hij wist binnen Utrecht een verzoening der partijen te bewerken en werd, ofschoon weinig gezien, nu ook stadhouder van Overijsel (1587), aldus naast graaf Maurits van Nassau een aanzienlijke plaats in de Vereenigde Provinciën innemend. Hij werkte ten slotte met dezen laatste en de Staten samen om de sedert 1585 te Utrecht krachtig opgekomen calvinistische democratie ten onder te brengen en zelfs hare leiders te doen verbannen (1588); verder voerde hij met weinig succes den strijd tegen Spanje en de nederrijnsche Katholieken. Hij stierf door een ongeluk bij proefnemingen met geschut. Zijn kinderlooze weduwe erfde zijne bezittingen.

Prenten door J. Punt; onbekend. afg. bij Hirth III, 996; onbekend.

Verg. over hem: P.L. M u l l e r in *Allgem. Deutsche Biographie* i.v. en de daar aangewezen bronnen, met name *Archives de la Maison d'Orange-Nassau*, t. VII en VIII, waar brieven van hem.

Blok

[Nolet de Brauwere van Steeland, Joannes Carolus Hubertus]

NOLET DE BRAUWERE VAN STEELAND (Joannes Carolus Hubertus), vlaamsch letterkundige, geb. te Rotterdam 23 Febr. 1815, overl. te Vilvoorde 21 Juni 1868. Hij studeerde aan de hoogeschole te Gent en Leuven, vestigde zich

in 1844 te Brussel en was een warm voorstander der Vlaamsche beweging; tevens een ijverig lid van het Taal- en letterkundig genootschap in laatstgenoemde stad. Prof. David, van Duyse, Snellaert e.a. letterkundigen van naam behoorden tot zijn vrienden. In 1851 was hij voorzitter van het letterkundig congres, in België's hoofdstad gehouden.

De geschriften van Nolet zijn vele en velerlei; een uitvoerige opgave ervan vindt men in onderstaand werk. In zijn eerste gedichten: *Naomi* (Leuven 1840) en *Ambiorix* (ald. 1841) is duidelijk de invloed van Bilderdijk en Helmers merkbaar. Later werd hij meer zelfstandig. Hij schreef in poëzie nog: *Ernst en boert* (Brussel 1847); *Zwart op wit, Dichtverscheidenheden* (ald. 1853); *Het groote Dietsche vaderland. Met Hoogduitsche dichterlijke omzetting van Dantzenberg* (ald. 1857); *Vooruitgang* (ald. 1857); *Het Pausdom. Ode* (ald. 1860); *De beide Nederlanden. Dichtstuk* (ald. 1869) enz. In proza schreef hij o.a.: *Een reisje in het Noorden* (1863); *Du pan-germanisme et de ses influences sur la litterature flamande* (1858), en een *Redevoering over den invloed van het gevoel voor het schoone* (1854).

Met de gemoedelijke luim en boert in de meeste zijner gedichten toonde men zich over 't algemeen zeer ingenomen, maar een groot dichter was hij niet. Tal van Noord- en Zuid-Nederlandsche bladen en tijdschriften telden Nolet onder hun medewerkers. Uit vele zijner geschriften spreekt een diepe eerbied voor de R. Kath. kerk. Zijn gezamenlijke werken verschenen te Amsterdam in zes deelen: 3 dln. gedichten, 2 dln. proza, 1 dl. proza en poëzie.

Steendruk door C.C.A. Last.

Zie: Frederiks en van de Branden, *Biogr. Woordenb. der Noord- en Zuid-Nederl. Letterk.*, in voce.

Zuidema

[Noot, Charles van der (1)]

NOOT (Charles van der) (1), heer van Rysoir. Zoon van den brabantischen edelman en raad van keizer Karel V Wouter v.d.N. en Catharina Hinckart, was keizerlijk officier en diende later onder Philips II bij Egmonds compagnie. Hij nam deel aan het Compromis en werd door den Bloedraad ingedaagd en bij verstek veroordeeld tot verbanning. Hij was reeds naar Gulik uitgeweken. Bij den prins van Oranje in dienst getreden, was hij betrokken bij den mislukten aanslag van Groenendael op Alva (April 1568). Met den Prins te velde gekomen, voerde hij het bevel over een afdeeling ruitery en voetvolk. Ook in 1570 werkte hij voor den Prins; hij streed in 1573 bij Haarlem. Hij schijnt in Frankrijk omgekomen te zijn. Hij was gehuwd met Marie van Randerode van der Aa en liet twee zoons na, Lamoraal en Charles, die volgt.

Over hem de algemeene werken over den tijd, *Archives* II, 58, 62, 162.

Blok

[Noot, Charles van der (2)]

NOOT (Charles van der) (2), heer van Hoogwoude en Aertswoude, gest. 30 Aug. 1614, jongste zoon van den vorige, diende met roem onder prins Maurits, bij wien hij 1589 kapitein van de lijfwacht werd. Hij nam als zoodanig deel aan diens veldtochten tot 1598, toen hij kolonel werd van een zeeuwsch regiment, en werd 1601 tijdelijk gouverneur van Oostende, dat stond belegerd te worden; sir Francis Vere (zie hierachter) was er de opperbevelhebber. Tijdens dat beleg, waarbij hij Mei tot Dec. 1603 gouverneur en opperbevelhebber was, nam hij ook deel aan den

veldtocht in Brabant (1602). Na de verovering van Sluis in 1604 werd hij er luitenant-gouverneur onder Frederik Hendrik en leidde sedert 1606 als 'superintendent'

de militaire zaken in Vlaanderen, waar hij feitelijk als bevelhebber optrad. Hij stierf te Sluis 30 Aug. 1614. Hij was gehuwd met Anna Manmaker, dochter van den bekenden tesorier en vertegenwoordiger van den Eersten Edele.

Hij liet geen zoon na. Zijn schoonzoon was de bekende Philips de Zoete de Lakegen. Haultain.

Zijn portret bij Fleming, *Oostende* 62, 400.

Grafmonument in S. Janskerk te Sluis, *Wapenheraut* VI, 97.

Vgl. over hem de bronnen der militaire geschiedenis van den tijd; ten Raanen de Bas, *Het Staatsche leger* II en III.

Blok

[Noot, Gaspard van der]

NOOT (Gaspard van der), heer van Carloo. Broeder van Charles, den vader. Hopman in dienst van Philips II, was ook hij lid van het Compromis en toog met Paschen 1567 met andere gereformeerden uit in ballingschap. Door den Bloedraad ingedaagd, werd hij verbannen, was betrokken bij den aanslag van Groenendael op Alva (April 1568) en voegde zich bij den Prins van Oranje, aan wiens veldtocht hij deelnam. Ook later werkte hij met den Prins samen, in 1570 bij Unico Manninga in Oostfriesland. Hij sneuvelde als ritmeester 9 Juli 1573 in den slag op het Manpad voor Haarlem. Hij was gehuwd met Jeanne d'Enghein en liet een zoon Jean na. De Carloo van 1583 (*Archives* VIII, 280) moet een ander geweest zijn, misschien deze Jean.

Over hem: *Archives* II, 82; III, 292; IV, 45, 56; VIII, 281; *Van Meteren*, fol. 82.

Blok

[Nootman, Pieter]

NOOTMAN (Pieter), geb. te Amsterdam in 1601, overleden vóór 1652; M.G. Tengnagel noemt hem in dat jaar bij de overleden dichters (*De geest van M.G. Tengnagel by de verstorvene Poëten*, Rott. 1652). Hij was een zeer middelmatig tooneeldichter, wiens eerste, vermoedelijk niet gedrukte tooneelstuk was 't *Spel van den coninc Nabuchodonozar* (vóór of in 1627 gemaakt). Daarop volgde een historisch spel *Van den bloedigen slach van Pavyen* (Amst. 1627), waarvan de voorrede die het stuk aan zijn vriend Adriaen Brouwer opdraagt, nog uit Amst. geschreven is en dat prijkt met een 'klinckert' van den schilder ter eere van zijn vriend den dichter. In het zelfde jaar werd van hem een aan Rosset's *Histoires tragiques* ontleend spel *Borias ofte wulpsche-mins-tocht Treurspel* door de Academie te Amst. vertoond. Omstreeks dit jaar schijnt N. naar den Haag te zijn verhuisd; in 1629 toch werd hetzelfde spel door de Haagsche rederijkerskamer, 'De Jonge Bataviërs' gespeeld, en 't stuk aldaar gedrukt. Diezelfde rederijkers, wier factor hij was, gaven in 1629 ter eere van de inneming van den Bosch vertooningen, waarbij N. den tekst schreef: *Verthoningen, over de heerlijcke ... victorie van 's Hertogenbosch, belcydt d. Fredrick Henrick* (Delf 1629, herdr. in 1630). Enkele maanden te voren hadden de 'Jonge Bataviërs' zijn treurspel *Ulysses* ('s Grav. 1629) ten tooneele gevoerd. Zijn politieke richting van heftig Oranjeman toonde hij in twee strijdschriften *Den oprechten Waeg-schaels-Evenaer, verthoonende het christelijck tegen-oordeel, ende de Hollantschen weder-galm, beyde te niet makende het verkeert oordeel onlangs uytgegeven by een sekeren naemloosen Hollander* ('s Grav. 1633), gericht tegen E. Puteanus' verdediging van den vredehandel met Spanje, en in 1635 *Orangens-Leliens-Blijf-Faem* (z.p.e.j.) een hartstochtelijke maar zeer ondichterlijke

verdediging van Fred. Hendr. tegen den smaad van een vergeefsche belegering van Leuven. Als een der laatste werkjes van zijn hand hebben wij een liedboekje *Jeugdige Minne-Spiegel* ('s Grav. 1634), met een voorrede, 'Hage

25 Jan. 1634', aan P. Triboliet opgedragen. Literaire waarde heeft het boekje niet; het heeft een naar een schilderij van P. Staverinus door W. Hondius gegraveerd portret op 33-jarigen leeftijd. Zijn spreuk was 'Een of geen.'

Zie: *Oud-Holland II* (1884) p. 164; W.P.C. Knuttel, *Catalogus van de Pamfletten-verz. in de Kon. Bibl.* nos. 3907, 4307 en 4388; J.F. van Someren, *Beschr. Catalogus van gegrav. portretten* no. 3946.

Ruys

[Norris, Sir Edward]

NORRIS (Sir Edward), gest. Oct. 1603, jongere broeder van John N., kwam naar de Nederlanden omstreeks 1578. Eind 1585 diende hij er als luitenant van Phil. Sidney te Vlissingen. Bij Leicester, die hem in April 1586 te Utrecht ridderde, stond hij zeer in gunst; hij versterkte Schenkenschans en twistte overeenkomstig zijn woeligen en driftigen aard met vele andere officieren, vooral met Hohenlohe, dien hij herhaaldelijk uitdaagde. Hij voerde in 1588 het bevel in Oostende, vergezeld Drake op diens tocht naar Portugal (1589) en werd Juli 1590 gouverneur van Oostende, wat hij tot 1599 bleef. Hij keerde toen naar Engeland terug, zeer in de gunst bij koningin Elizabeth. Zijn standbeeld op het Norris-monument in Westminster Abbey te Londen.

Vgl. over hem: *Nat. Biogr.* i.v.

Blok

[Norris, Sir Henry]

NORRIS (Sir Henry), gest. 1599, jongere broeder van John N., kwam vermoedelijk 1578 als vrijwilliger naar de Nederlanden, diende in 1583 als hopman eener engelsche compagnie te Antwerpen en verder onder Leicester, die hem na den slag bij Warnsveld ridderde. Zijn laatste jaren bracht hij in Ierland door.

Vgl. over hem: *Nat. Biogr.* i.v.

Blok

[Norris, Sir John]

NORRIS (Sir John), beroemd krijgsoverste, geb. omstreeks 1547, sneuvelde in Ierland 3 Oct. 1597. Tweede zoon van Henry, lord Norris of Rycote, diende hij 1571 onder Coligny in Frankrijk, later in Ierland, in Juli 1577 als bevelhebber van engelsche vrijwilligers onder de Staten-Generaal naar de Nederlanden gekomen. Hij streed met 3000 Engelschen 3 Aug. 1578 bij Rijmenam tegen don Juan, in 1579 onder La Noue in Vlaanderen en vervolgens sedert den afval van Rennenberg (Maart 1580) in Friesland, Groningen en Overijsel tegen dezen. Hij voerde er de guerrilla tegen Verdugo in het Noorden mede tot het voorjaar van 1584 en overdekte zich met roem als dapper en beleidvol aanvoerder. Na korten tijd van dienst in Ierland keerde hij in Aug. 1585 aan het hoofd van het engelsche hulpleger van 4000 man infanterie en 400 ruiters naar de Nederlanden terug. Hij verdedigde er met kracht Arnhem en Nijmegen tegen Parma, ontzette April 1586 Grave, waarop Leicester hem 26 April te Utrecht ridderde, al begon reeds zijn twist met dezen, die hem gouverneur van de pandstad den Briel maakte. Hij trachtte te vergeefs het leven van Lubbert Turck van Hemert, die Grave overgaf, te redden en ging voort met onderscheiding tegen Parma te strijden. Hij nam deel aan den slag bij Warnsveld (22 Sept. 1586), werd daarna naar Engeland teruggeroepen, maar keerde in den herfst van 1587 weder

terug, totdat de vrees voor de Armada hem (1588) weder naar Engeland terug deed roepen. Hij werd Oct. 1588 belast met de dankbetuiging aan de St. Gen. voor hun hulp tegen de Armada en ondernam in 1589 met Drake de groote expeditie tegen Portugal. Sedert diende hij in Bretagne en na 1595 als opperbevelhebber in Ierland tot kort voor zijn dood.

Vgl. over hem: *Nat. Biogr.* i.v. en de algemeene werken over den 80-jarigen oorlog; Churchyard, *A true discourse historical* (London 1602), 27 ff.

Blok

[**Noue, François heer van la**]

NOUE (François heer van la), geb. 1531, gest. te Montcontour 4 Aug. 1591. Edelman uit een oud in Bretagne en Touraine gevestigd geslacht, zoon van François de la N., diende hij reeds jong in Picardië tegen de Spanjaarden. Hij ging 1558 tot de Hugenoten over en diende in de Hugenoten-oorlogen met onderscheiding onder Coligny, weldra beroemd als 'Bras de Fer' en geëerd om zijn edel karakter. Sedert den veldtocht van Oranje en graaf Lodewijk in Frankrijk (1569) was hij door nauwe vriendschap verbonden aan Lodewijk van Nassau en werd een der hoofden van de Hugenoten. Hij speelde een groote rol in de tusschen Oranje, Frankrijk en Engeland besproken voorbereiding van den strijd tegen Spanje in 1572 en volgde Lodewijk van Nassau naar Henegouwen. Hij bemachtigde er einde Mei Valenciennes en voegde zich bij Lodewijk binnen het door Alva belegerde Bergen, dat hij hielp verdedigen. Na de capitulatie dier stad (28 Sept.) werd hij gijzelaar maar keerde weldra, onder belofte van een jaar niet tegen Spanje te dienen, naar Frankrijk terug, waar hij na den Bartholomeusnacht te La Rochelle de Hugenoten leidde en de verbinding zijner partij met Anjou's Politieken voorbereidde. Hij speelde ook een belangrijke rol in de plannen om Anjou met de nederlandsche rebellen en Oranje, te verbinden en Anjou als landsheer in de Nederlanden te doen optreden, vasthoudend aan de oude Fransche politiek ten opzichte dier landen. Sedert 1576 in nauwe betrekking tot Oranje, wien hij, in 1577 de onderschepte brieven van Escovedo toezond over don Juan's plannen, volgde hij Anjou naar Henegouwen Juli 1578 en werd 21 Maart 1579 veldmaarschalk der Staten-Generaal onder aartshertog Matthias. Hij slaagde er niet in Anjou te bewegen toen reeds in de Nederlanden te blijven maar bleef toch zelf in samenwerking met Oranje aan het hoofd van het leger in Vlaanderen tegen Don Juan, Parma en de Malcontenten. Zijn pogingen in 1579 om de oproerige Gentenaren, onder wie hij overigens zeer populair was, tot rede te brengen mislukten; Hembyze noodzaakte hem 7 Juli de stad te verlaten. Ook zijn poging om Maastricht te ontzetten mislukte. Hij streed nu verder tegen de Malcontenten in zuidelijk Vlaanderen en wist de betrekkingen tusschen Anjou en de Staten-Generaal weder te hernieuwen. 30 Maart 1580 nam hij Philips van Egmond te Ninove gevangen. Bij Ingelmunster viel hij, met een kleine bende door den vijand overvallen, in Parma's handen (10 Mei 1580); hij werd in harde gevangenschap eerst te Namen, daarna in het fort Charlemont, eindelijk in het kasteel Limburg opgesloten. Hij droeg zijn zwaar lot met grooten moed vijf jaren lang; alle pogingen om hem uit te wisselen of zijn gevangenschap te verzachten mislukten; hij schreef er o.a. zijn *Discours politiques et militaires*. Eerst 28 Juni 1585 werd hij vrijgelaten op strenge voorwaarden (*Points et articles pour la délivrance de M. de la Noue*). Hij trok zich eerst naar het fransche hof, daarna naar Genève terug en werd 1588 voogd van Charlotte de la Marck en gouverneur harer steden Sedan en Jametz, waar hij evenwel niet dan met groote moeite kon komen. Hij werd thans een der vertrouwde raadgevers van Hendrik IV en streed 1589/90 met diens legers in Normandië aan de Aisne en in Bretagne, waar hij aan een

wond stierf. Hij was tweemaal gehuwd geweest, 1°. met Marguerite de T é l i g n y , zuster van Coligny's bekenden schoonzoon; 2°. met Marie de Juré. Bij de eerste had hij vijf kinderen, van wie twee zoons: O d e t (de T é l i g n y) en T h é o p h i l e , die onder Hendrik IV diende.

Hij schreef *Observations politiques et morales sur l'histoire de Guicciardin* bij Guicciardin, *Histoire des guerres d' Halie*, ed. Chomedey (Paris 1568, 1577, Genève 1577, 1583, 1593); *Discours politiques et militaires* (Basle 1586, Basle et Genève 1587, Basle 1588, la Rochelle 1590, Lyon 1595, i.l. 1612; duitse vert. Frankfort 1592, engelse London 1587, 1597; bewerkt in het Nederl. door J. de la Haye als *Den ghematichden Christen*, 's Grav. 1613; de *Observations sur les troubles*, herdrukt als *Mémoires de la Noue*, zijn er het 26ste boek van); *Domini de la Nue... disputatio de Bello Turcico*, in Camerarius, *De rebus Turcicis commentarius*, p. 94 suiv., Frankfort 1598; *Déclaration de M. de la Noue sur sa prise d'armes* (Verdun 1588; eng. vert. London 1589); *Correspondance de F.d.I.N.* ed. Kervijn de Vohlkaersbeke (Gand et Paris 1854).

Prenten door J. Punt in *Gallerie Versailles* dl. VIII. Afb. in *Crayon français à Chantilly* III 167 s.

Vgl. over hem: Amyrault, *Vie de François seigneur de la Noue* (Leyde 1661); Dalwigk, *Leben und Schriften des Fr. de la Noue* (Coburg, 1875); Vincens, *Fr. de la Noue* (Paris 1875); S é g u e r , *La Noue* (Colmar 1854), vooral Hauser, *François de la Noue* (Paris 1892).

Blok

[Noue, Odet de]

NOUE (Odet de , heer van T é l i g n y l a), geb. omstreeks 1565, gest. vóór 25 Aug. 1618; oudste zoon van François de la Noue (z. ald.) en Margu é r i t e de T é l i g n y , diende met groote onderscheiding onder zijn vader in het leger der Staten-Generaal tegen Parma en werd Juli 1584 door Parma belegerd in het fort Lillo, dat hij dapper en met goeden uitslag verdedigde. Bij een gewaagde onderneming tegen de spaansche forten op den Kouwensteynschen dijk bij Antwerpen werd hij 21 Dec. 1584 ernstig gewond en viel in Parma's handen. Hij werd te Doornik in strenge gevangenschap vastgehouden tot in 1591, toen hij kort vóór den dood zijns vaders werd losgelaten en aan Engeland uitgeleverd, van waar hij in Mei naar Frankrijk mocht terugkeeren. Hij diende verder onder Hendrik IV en speelde onder de Hugenoten een belangrijke rol, ook bij het sluiten van het Edict van Nantes. Daarna diende hij van 1600 tot 1605 onder prins Maurits o.a. bij Nieuwpoort en Sluis en keerde vervolgens naar Frankrijk terug om er weder onder de Hugenoten een leidende rol te verkrijgen. Hij kwam in 1617 nog eens naar den Haag met een diplomatieke zending tot steun van Oldenbarnevelt.

Hij was behalve krijgsman en werkzaam Hugenoot ook dichter en schreef o.a. *Poésies chrestiennes* (Genève 1594).

Vgl. over hem: Haag, *La France Protestante*, i.v. *La Noue*, 297 suiv.
Blok

[Noyelles, George de Montigny]

NOYELLES (George de Montigny, heer van). Hij was uit de aanzienlijke waalsche familie van dien naam, geboortejaar en sterfjaar onbekend. Hij nam als jongman deel aan het Compromis en voegde zich in 1572 bij den Prins van Oranje, die hem 10 April 1573 (hij was er feitelijk sedert 16 Maart) aanstelde tot gouverneur en kapitein van Leiden en Rijnland. Als zoodanig leidde hij de verdediging van Leiden tijdens het eerste beleg, niet in overeenstemming met drie der toenmalige burgemeesters, die hij van verraderlijke neigingen beschuldigde en gehangen wilde zien. In de stad was men weinig over hem tevreden; hij werd willekeurig, losbandig en dronkzuchtig, ruw en niet geheel betrouwbaar geacht en na het einde van het eerste beleg door Oranje ontslagen. Bij het ontzet der stad in 1574 voerde hij toch in Aug. als kolonel het bevel over een regiment Walen en Franschen. In 1576 sloot hij zich aan bij de Malcontenten en in het volgende jaar verzoende hij zich met den Koning.

Vgl. over hem: Fruin, *Versp. Geschr.* II, 393, 414, 456 vlg.; VIII, 422.
Blok

[Nuysenborch, Dirk van]

NUYSSENBORCH (Dirk van), geb. te Overveen 17 Oct. 1599, als zoon van Dirk, heer van Suydewijn en Margaretha Stuitelinx, overl. te Lier 2 Dec. 1677. Hij deed de lagere studiën bij de Jezuiten te 's Hertogenbosch, de hoogere te Leuven en te Orleans, waar hij licentiaat in de rechten werd. Den 20. Sept. 1633 trad hij in de Sociëteit van Jezus, werd 24 Maart 1640 priester en kwam in 1643 als missionaris te Nijkerk. Wegens de strenge plakkaten was hij genoodzaakt gewoonlijk 's nachts dienst te doen in zijn huis en bezocht de katholieken van den omtrek tot op zes mijlen afstand der stad. Op Zon- en feestdagen preekte hij soms twee- of driemaal en had niet zelden 300 tot 600 toehoorders. Toen in 1672 de Franschen Gelderland en Utrecht bezetten, huisde hij naar Amersfoort over, en bood van daar uit geestelijke hulp aan de zieken te Harderwijk, Barneveldt en Nijkerk. Na de inneming van Harderwijk werd hem eens van wege den bisschop van Munster te Amersfoort de last overgebracht, in de groote kerk te Nijkerk de mis te komen opdragen. Hij voldeed aan dat bevel, omringd van een menigte soldaten. In 1673 keerde hij naar de Zuidelijke Nederlanden terug.

Zie: *Archief v.d. gesch. v.h. aartsb. Utrecht* I 256 vv., II 462 vv.
van Miert

O.**[Obeloo, Jan]**

OBELOO (Jan), overl. 28 Juni 1835, lid van de gemeente der Zwijndrechtsche nieuwlichters, op het huis Groenewoud te Mijdrecht. Vroeger landmeter, een ontwikkeld en belezen man, sloot hij zich bij de secte aan en behoorde tot den Mijdrechtschen kring, waar men dat communisme huldigde, dat geen verbetering van maatschappelijke toestanden bedoelde, maar een leven was in gemeenschap van goederen, noodig ge-

acht voor de ontwikkeling hunner godsdienstige denkbeelden. De St. Simonisten hebben hij en Dirk Valk (III 1269) als medewerkers, zoo niet geestverwanten, begroet; hen, zegt Obeloo, die 'door God gebruikt worden om de aarde verder om te ploegen, opdat eenmaal in geest en waarheid de vrijheid, gelijkheid en broederschap daarop moge stand grijpen'. Ook in het godsdienstige vond hij overeenstemming, met name

bij Enfatim met zijn pantheïstisch: 'Tout est en Dieu, tout est par lui, nul de nous n'est hors de lui ...' Omgekeerd hebben ook de Fransen geestverwanten hen gekend. Buchez, sinds 1830 intusschen van de St. Simonisten gescheiden, vermeldt hen in zijn blad *l'Européen*. En Valk en Obeloo dweepten weder met de Lamenaï's *Paroles d'un croyant*.

Wij hebben van Obeloo in ms. *Iets omtrent de schijnbare onmogelijkheid van de invoering van het leerstuk van de gemeenschap der vrouwen* enz. Apr. 1834 (Doopsgez. Bibl.) en zeer waarschijnlijk ook *Eene voortezing aan de christelijke broedergemeente huisvestende op Groenewoud*, 1833 (Doopsgez. Bibl.), beide stukken, die van hooger ontwikkeling getuigen dan gemeenlijk bij de Nieuwlichters gevonden werd. Het eerste geschrift wijst er op dat hij, gelijk Maria Leer (II 799), de gemeenschap der vrouwen voorstond. Toch heeft hij zich tegen haar verzet, en bij haar bezoek aan het huis te Mijdrecht 18 Juli 1834 was hij het, die haar, met Valk, aan armen en voeten buiten het hek droeg.

Zie: G.P. Marang, *De Zwijndrechtsche Nieuwlichters* 1909, 13 vlgg., 148, 168, 206 en de daar opgegeven bronnen en literatuur. Voor den indruk door het St. Simonisme hier te lande op ontwikkeld gemaakt is tekenend *Het St. Simonisme en het Christendom*, 1834, door R. Posthumus (III 987).

L. Knappert

[Obreen, Frederik Daniel Otto]

OBREEN (Frederik Daniel Otto), zoon van Gerrit Obreen en Hendrika Theodora van der Eb, geb. te Rotterdam 21 Mei 1840, gest. te Amsterdam 1 November 1896. Hij werd in zijn vaderstad voor den handel opgeleid, maar gevoelde zich meer aangetrokken tot de studie der kunst en hare geschiedenis. In verband daarmee staat zijn benoeming tot adjunct-archivaris en bibliothecaris te Rotterdam, die gevolgd werd door die tot directeur van het museum-Boymans. Veel heeft hij gepubliceerd over de geschiedenis van Rotterdam in de *Rotterdamsche historiebladen* (1876-1880). Terzelfder tijd gaf hij een groot aantal documenten uit over onze kunstgeschiedenis in het *Archief voor Nederlandsche kunstgeschiedenis* (1877-1890), dat hij zelf redigeerde. In 1883 werd hij benoemd tot hoofddirecteur van het nieuwe Rijksmuseum te Amsterdam, tevens directeur van het schilderijen-museum. Voor de organisatie van dat museum heeft hij zich zeer verdienstelijk gemaakt. Hij huwde te Amsterdam 9 October 1884 met Auguste Sophie toe Laer.

Portret door Thérèse van Duyll-Schwartz in het Rijksmuseum.

Zie: *Maandbl. Ned. Leeuw* XIV, 161; *Bull. de l'hist. des Eglises wallonnes* 2e serie II, I. *Wapenheraut* 1898, 36.

Brugmans

[Ockerse, Jan Cornelis]

OCKERSE (Jan Cornelis), luitenant-admiraal, geboren 17 Nov. 1673, overl. 10 Juni 1745; zoon van Cornelis Ockerse, raadsheer in den hove van Holland en Zeeland, en van Margaretha Pous.

Hij ging op zijn 20ste jaar als vrijwilliger naar zee, werd in 1698 benoemd tot kapitein, was bij Gibraltar in 1704 en is na 1705 niet meer naar zee gegaan doch wel geleidelijk in rang verhoogd; werd in 1719 schout-bij-nacht voor Zeeland, in 1723 vice-admiraal, en in 1730 luitenant-admiraal.

Zie: de Jonge, *Geschiedenis van het Zeewezen*.

Herman

[Ocko Scarlensis]

OCKO SCARLENSIS, fictief Friesch geschiedschrijver, die volgens *A n d r e a s* *C o r n e l i u s* in de tiende eeuw leefde. Hij zou in 903 be-

gonnen zijn de geschiedenis van Friesland in het Latijn te schrijven en daarmee zijn voortgegaan tot 970. Zijn werk zou eeuwen lang zijn blijven liggen, totdat Vlytarp het zou hebben vertaald en vervolgd. Zoo vormde het geheel de grondslag van de kroniek van Andreas Cornelius (Leeuwarden 1597), die dat alles in zijn voorrede mededeelt.

Zie: Bolhuis van Zeeburgh, *Kritiek der Friesche geschiedschrijving*, 148 vlg.; de Wind, *Bibliotheek der Ned. geschiedschrijvers*, 9 vlg., 506.

Brugmans

[Odé, Jacobus]

ODÉ (Jacobus), geb. 11 Dec. 1698 te Zutphen, overl. te Utrecht 28 Nov. 1751. Hij studeerde te Harderwijk theologie en werd 1723 buitengewoon hoogleeraar in de filosofie te Utrecht, 1727 ook in de godgeleerdheid. Hij onderwees de kerkelijke geschiedenis, niet zonder vrucht, volgens getuigenis van den bekenden vlissingschen predikant G. Vrolijkert. Kort na zijne komst te Utrecht was hij onder Ens theol. doctor geworden (15 Mei 1724) op eene *Disputatio de decreto Dei*, een scholastiek, antispinozistisch geschrift. Zijn extraordinariaat aanvaardde hij met eene rede *De sole Christo*, aantoonende dat overal, waar in het O.T. van de zon gesproken wordt, daarmee Christus bedoeld wordt, rede, zegt Sepp, die ons niet begeerig maakt naar die andere, de rectorale van 1730, *De Jobi amicorumque ejus et ipsius Dei philosophia*. Toch was hij ingenomen met de cartesiaansche wijsbegeerte. Heeft dit aan zijn succes in den weg gestaan? Of de 'vermoeiende omslachtigheid' van zijn onderwijs? Maar dit laatste was nagenoeg algemeen. Hoe dit zij, Jan van den Honert en Voget gingen hem vóór als ordinarii; hij bleef extraordinarius. Aldus 'viderit spem evanuisse' zegt Reitz, zijn lijkredenaar (20 Jan. 1752) en daardoor mag het gekomen zijn, dat Odé in 1736 tot eene andere faculteit overging en nu voortaan astronomie, wis- en natuurkunde doceerde. Zeker geen man van eenzijdige ontwikkeling! Van Engelen die 3 Mrt. 1745 promoveerde *De natura et causa coloris* zegt veel aan zijn onderwijs te danken gehad te hebben. Toch moet hij ook op dezen katheder niet hebben voldaan, want in 1743 legde hij zijn ambt neder, al of niet vrijwillig.

Aan de felle dogmatische twisten van zijn tijd heeft ook Odé deelgenomen. Wesselius van Leiden had in 1721 het gevoel van Röell, over de eeuwige generatie des Zoons bestreden. In 1724 ging toen B.S. Cremer van Harderwijk (IV 469) hem te lijf, die aan de zijde van Lampe stond en dus ook röellist was. Slechts onderscheidde hij tusschen de natuurlijke en de huishoudelijke generatie (g. oeconomica), uit hoofde der eerste is Christus de Eengeboren, der tweede de Eerstgeboren. Ook Ant. Driessen (IV 525) stortte zich met lust in dezen strijd om wel zeer subtiële onderscheidingen, 1732, bewerende dat Lampe stellig een röellist geweest was, wat in datzelfde jaar ook de befaamde Holtius van Koudekerk deed, nog bovendien Lampe van socinianisme beschuldigend. Lampe zelf kon zich niet meer verdedigen, aangezien hij einde 1729 overleden was. Odé, vertoornd 'over de onbeschaamdheid van zo veele lasterzuchtige geleerden welken het gemakkelijk viel eenen dooden leeuw te trappen', schreef zijne *Epistola ad Driessenium, in qua ... Lampii sententia ... exponitur*, brief ook in het Nederlandsch vertaald. Driessen antwoordde in het voorbericht van zijne toen juist verschijnende *Verklaring van het Hooglied*, toen Odé wederom achter genoemde ver-

taling van zijne *Epistola*, en nog eens weer Driessen in de voorrede van een werk, dat tegen Herman Venema (II 1485) gericht was. Van beide zijden schreef men naar de wijze des tijds met felle en grove woorden, zonder natuurlijk de oplossing van het onoplosbare iets verder te brengen. Dat voor- en tegenstanders 'van het punt waarover de twist was verwarde begrippen hadden', geven wij Ypey en Dermout gaarne toe. Hunne schriften noemt Ypey elders 'treurige gedenktekens van de donkerheid der tijden, waarin men zelfs het flauwe licht van Lampe niet verdragen kon', waartegenover hij zijn eigen tijd prijst om zuiverder uitlegkunde.

Van Odé hebben wij nog een *Commentarius de angelis*, 1739, in-4° van 1000 bladzijden, waarin hij de magia daemoniaca verdedigt en betoogt, dat wij der daemonen handelingen niet kunnen begrijpen 'quod non fiant secundum consuetas naturae leges' (619).

Odé was 22 Juli 1748 nog getrouwd met Jacoba Adolphina Frisvogel, geb. 22 April 1686, eene bruid dus van 62 en een bruijom van 50 jaren, als wij geloof mogen slaan aan Schotel, die eene 'familieaanteekening' daarvan zag en noodig vindt er nog bij te voegen, dat dit huwelijk kinderloos bleef. Maar ook hier blijkt, dat wij van Odé's eigenlijk leven zeer onkundig zijn.

Zie: Ypey, *Gesch. Kr. Kerk 18de eeuw* VII, 275-279, X, 637 vlg.; Ypey en Dermout, *Gesch. Ned. Herv. Kerk* III, 207 vlg.; Schotel, *Kerkelijk Dordrecht* II, 299; Sepp, *Johannes Stinstra* I, 111 vlg.. II, 150; L. Knappert, *Gesch. N.H.K.* II, 23 vlg., 148; Bouman, *Geld. Hoog.* II, 197 vlg.

L. Knappert

[Offerhaus, Leonardus]

OFFERHAUS (Leonardus), zoon van Christiaan Gerhard Offerhaus en Margareta Heshuysen, geb. te Hamm 18 November 1699, gest. te Groningen 18 October 1779. Hij genoot zijn eerste onderwijs te Deventer en te Gouda en werd in 1716 te Deventer als student ingeschreven, waar zijn vader destijds hoogleeraar was; hij voltooide zijn studiën te Utrecht en te Leiden. Reeds in 1725 werd hij benoemd tot hoogleeraar in de geschiedenis en de welsprekendheid te Lingen, welk ambt hij met een *Oratio de persecutione Waldensium* aanvaardde. Niet lang daarna werd hij benoemd tot hoogleeraar in dezelfde vakken te Groningen; 29 Juni 1728 aanvaardde hij dat ambt met een rede *De caussis incrementi Antichristi sex prioribus seculis, sive de Antichristo in utero, ante ipsius ortum et nativitatem*. Ook gaf hij onderwijs in de latijnsche taal en letterkunde; maar in 1752 werd hem in plaats daarvan dat in de vaderlandsche geschiedenis en de aardrijkskunde opgedragen. Ten behoeve van zijn onderwijs publiceerde hij twee veel gebruikte handboeken: het *Compendium historiae universalis* (Gron. 1751; herdr. 1756, 1775 en later) en het *Compendium historiae foederati Belgii* (Gron. 1763). Zijn verder wetenschappelijk werk wordt meest gevormd door oratiën: *De Carolo Crasso insigni alternantis fortuna eexemplo* (1739); *De caussis invalescentis Barbariei* (1746); *De singulari Romanorum in re militari prudentia* (1747); *Laudatio funebris W.C.H. Frisonis* (1752); *De originibus gentium foederatum Belgium incolentium* (1755). In 1744 werd hij na den dood van Rossal benoemd tot bibliothecaris der academische boekerij; als zoodanig gaf hij den *Catalogus bibliothecae academicae Groninganae* (Gron. 1758) uit. In Juni 1778 herdacht hij zijn gouden jubileum als hoogleeraar. In Mei

1779 werd hem eervol ontslag verleend. Hij was gehuwd met *Cornelia Huysinga*, die in 1751 overleed.

Prenten door J. Houbraken en Thaenert. Portret door onbekenden schilder in de universiteit te Groningen.

Zie: *Nieuw Geleerd Europa* I, 30 vlg.; IX, 91 vlg.; *Boeles, Levensschetsen der Groninger hoogleeraren*, in *Jonckbloet Gedenkboek*, 69 vlg. en de daar aangehaalde bronnen.

Brugmans

[Ogle, sir John]

OGLE (sir John), geb. te Pinchbeck Febr. 1569, stierf te Londen Maart 1640. Hij diende sedert 1589 onder Francis, later onder Horace Vere in de Nederlanden en nam o.a. deel aan den slag bij Nieuwpoort en het beleg van Oostende, bij welke krijgsdaden hij zich zeer onderscheidde, later bij Sluis als kolonel. Maurits, die hem zeer vertrouwde, maakte hem 1610 gouverneur van het onrustige Utrecht, waar hij ook in 1618 voor Maurits de orde bewaarde, zij het niet geheel naar diens verwachting; sir Horace Vere volgde hem daar op en hij ging terug naar Engeland. Daar werd hij een der hoofdleiders van de Virginia Compagnie en nam in 1634 deel aan den strijd in Ierland. Hij was gehuwd met *Elizabeth de Vries* uit Dordrecht, die hem 4 zoons en 7 dochters schonk.

Hij weerlegde van Meteren's voorstelling van Vere's onderhandeling te Oostende (1611); zijn stuk is gedrukt in *Dillingham's* uitgaaf van Vere's *Commentaris* (Cambridge 1657).

Vgl. over hem: *Markham, The Fighting Veres* (London 1888), passim. Verder: *Dict. of Nat. Biogr.* i.v. en de berichten over de genoemde wapenfeiten.

Blok

[Oldenbarnevelt, Mr. Johan van]

OLDENBARNEVELT (Mr. Johan van), Ridder, heer van den Tempel, Berkel, Rodenrijs, Guntersteyn, Stoutenburg, enz., advocaat en bewaarder van het grootzegel en van de charters van Holland en Westvriesland, zoon van *Gerrit (Gerrit) van Oldenbarnevelt* en *Deliana van Weede*, geb. 14 Sept. 1547 te Amersfoort, onthoofd te 's Gravenhage 13 Mei 1619.

Nadat hij vermoedelijk te Amersfoort de latijnsche school bezocht had, werd hij op 17-jarigen leeftijd naar 's Gravenhage gezonden, waar hij twee jaren doorbracht (1564-65). Vervolgens bezocht hij, om zich op de rechtsstudie toe te leggen, de hoogeschoolen van Leuven en Bourges. Het uitbreken van den tweeden Hugenoten-oorlog noodzaakte hem met vele andere studenten Frankrijk te verlaten (1567). Hij reisde door Bourgondië en Franche-Comté en over Bazel naar Keulen. Hier en te Heidelberg zette hij zijne studie in de rechten voort; daarna bezocht hij ook nog Italië.

Te 's Gravenhage teruggekeerd, werd hij advocaat voor het Hof van Holland (1569). Met het uitbreken van den opstand van 1572 volgde hij niet het voorbeeld van de meeste leden van het Hof, die aan Spanje trouw blijvend, zich naar Utrecht verplaatsten, maar sloot zich met twee andere advocaten bij den Prins aan. In dezen tijd blijkt hij ook reeds een aanhanger der Hervormde leer te zijn. Hij maakte zich verdienstelijk voor den opstand, door te 's Gravenhage te ijveren voor het wapenen der burgers en het verzamelen van gelden. Op de komst der spaansche troepen week hij uit naar Delft (Febr. 1573) en nam als vrijwilliger deel aan de poging, om

Haarlem te ontzetten onder den heer van Batenburg, waarbij velen in een gevecht op het Manpad omkwamen (8/9 Juli 1573). Na zijne

komst te Delft was hij door de Staten tot advocaat van het nieuwe Hof van Holland benoemd. Hij trad als zoodanig op voor de Staten, voor vele steden en adellijke personen, in het bijzonder ook voor polderbesturen. Inmiddels wijdde hij zijn krachten ook aan zaken, die buiten zijn ambt stonden. Zoo deed hij (eind 1573) onderzoek naar moedwilligheden, door engelsche troepen in het land van Strijen bedreven. Veel moeite gaf hij zich, om het ontzet van Leiden te helpen bevorderen (1574). Eene ziekte belette hem bij de bevrijding der stad tegenwoordig te zijn. Gedurende zijn verblijf te Delft werd ook zijn huwelijk met Maria van Utrecht gesloten (1575), waardoor zijne inkomsten aanzienlijk vermeerderd werden. Eind 1576 bezocht hem eene deputatie van de vroedschap van Rotterdam, om hem het ambt van pensionaris dezer stad aan te bieden, aan welk verzoek Oldenbarnevelt na eenige aarzeling gevolg gaf.

Dit ambt gaf hem gelegenheid om zijne bekwaamheden als staatsman te ontwikkelen. Hij vertegenwoordigde Rotterdam voortaan meestal bij de Staten van Holland. Deze stelden zijne diensten op hoogen prijs en gebruikten hem herhaaldelijk als bemiddelaar tegenover steden of gewesten, die zich in het voldoen der toegestane gelden nalatig betoonden. Zoo vertegenwoordigde hij gedurende de jaren 1579-1582 de Staten van Holland bij de onderhandelingen, die tusschen dezen en de stad Amsterdam werden gevoerd over den afstand van het verdrag van satisfactie, dat bij den overgang van Amsterdam tot de partij van den opstand op 8 Febr. 1578 was gesloten. Terwijl Amsterdam wilde bewerken, dat de gunstige voorwaarden, die het daarbij had verkregen, zouden behouden blijven en de Prins zich geneigd betoonde, om aan de eischen van Amsterdam toe te geven, wist Oldenbarnevelt de meening der Staten, zoowel tegen den Prins, als tegen Amsterdam te handhaven, zoodat een middenweg gevonden werd. Belangrijk was het aandeel, dat Oldenbarnevelt nam aan de totstandkoming der Nadere Unie. Hij vertegenwoordigde de Staten van Holland op de vergaderingen te Arnhem en Utrecht (1578-1580). Verschillende door hem voorgestelde bepalingen werden in de Unie van Utrecht opgenomen. Zeer ijverde hij daarbij voor het beginsel der gewetensvrijheid. Het gelukte hem echter niet aan Holland eene bevoorrechte positie boven de andere gewesten te verschaffen. De Staten van dit gewest hadden hem (1578) uitgenoodigd, om mede te werken tot de oprichting van den Hoogen Raad en in 1581 werd Oldenbarnevelt als lid van dit college voorgedragen. De Prins heeft hem echter niet benoemd. Dat ook Zeeland zich onder het rechtsgebied van den Hoogen Raad voegde (1586), is grootendeels zijn werk. Gedurende de jaren 1580-83 nam Oldenbarnevelt een belangrijk aandeel aan de onderhandelingen over de opdracht der Hooge Overheid en in laatstgenoemd jaar van de grafelijke macht aan den Prins. Met anderen vertegenwoordigde hij de Staten van Holland op de belangrijke vergadering der Staten-Generaal te Antwerpen (eind 1582), waarop de kwestie van vrijen handel met de zuidelijke gewesten en de verdeling der gemeenschappelijke lasten ter sprake kwamen.

Na den moord op prins Willem werd Oldenbarnevelt door de Staten van Holland verkozen tot één der Raden, die met prins Maurits de voorloopige regeering zouden uitmaken (31 Juli 1584). Het vraagstuk van de aanbidding der souvereiniteit aan een buitenlandsch vorst was

daarbij allereerst aan de orde. Spoedig bleek, dat de voorstellen daaromtrent aan Hendrik III van Frankrijk gedaan en die voor een groot deel door Oldenbarnevelt waren opgesteld, door dezen koning niet werden aanvaard. Men wendde zich daarop tot Elisabeth van Engeland. Oldenbarnevelt maakte deel uit van het gezantschap, dat Juli-Aug. 1585 over de aanvaarding der souvereiniteit door Elisabeth onderhandelde. Zij zond ten slotte alleen hulptroepen onder den graaf van Leicester. Oldenbarnevelt schijnt er tegen gewaarschuwd te hebben, dat men dezen ook het stadhouderschap van Holland en Zeeland wilde opdragen en met kracht bevorderde hij de benoeming van den jongen Maurits van Nassau tot de genoemde waardigheden nog vóór de overkomst van Leicester.

De groote bekwaamheden, die Oldenbarnevelt bleek te bezitten, deden hem in aanmerking komen voor het gewichtige ambt van Advocaat van den lande, dat sedert eind 1584 in Holland vacant was en dat hij eindelijk na lange aarzeling 16 Maart 1586 aanvaardde. De instructie van 6 Maart verleende aan het ambt veel grooter invloed, dan het onder zijn voorgangers had gehad, daar de advocaat daardoor de leiding der vergaderingen geheel in zijne handen kreeg. De stad Rotterdam, wier materiele belangen hij met groote voortvarendheid had weten te bevorderen, verleende hem ontslag en benoemde zijn broeder Elias tot pensionaris. Zijne nieuwe positie bracht Oldenbarnevelt al spoedig in conflict met Leicester, die van het hem verleende gezag op verschillende wijzen misbruik maakte. Niet onwaarschijnlijk is het, dat de missiven, waarin de Staten-Generaal en de Staten van Holland over het bestuur van den landvoogd in het begin van 1587 bij koningin Elisabeth klaagden, door den advocaat zijn opgesteld. Tijdens het tweede verblijf van Leicester in de Nederlanden was deze het, die ingelicht door Ortell, den agent der Staten in Engeland, die sedert 1586 met hem eene geheime correspondentie onderhield, ruchtbaarheid gaf aan de plannen van den landvoogd, om met Spanje te onderhandelen. Geen wonder, dat Leicester, wiens gezag daardoor geheel ondermijnd werd, hevig over Oldenbarnevelt klaagt in een schrijven aan den Hoogen Raad (9 Sept. 1587). Vrezend voor verraderlijke plannen van den landvoogd te zijnen opzichte week de Advocaat bij diens komst te 's Gravenhage naar Delft uit (12 Sept.).

In verband met de oneenigheden tijdens het bestuur van Leicester staat het zeker ook, dat Oldenbarnevelt in dezen tijd tweemaal (April 1586 en April 1587) ontslag uit zijn ambt heeft gevraagd. Beide malen werd hij echter bewogen tot het blijven vervullen van zijne waardigheid. De tweede maal was er een oogenblik kwestie van het benoemen van een tweeden Lands-Advocaat bij Gecommitteerde Raden, waarvoor de Goudsche pensionaris François Francken in aanmerking zou komen, maar het plan heeft geen voortgang gehad; evenmin in 1578, toen men nog eens op deze zaak terugkwam. In Maart 1589 werd Oldenbarnevelt afgevaardigd naar Geertruidenberg, om te verhinderen, dat het engelsche garnizoen de stad aan den vijand uitleverde. Toen dit spoedig daarna toch geschiedde en de Staten-Generaal een scherp plakkaat tegen de bedrivers richtten, werd de Advocaat in een verweerschrift van den opperbevelhebber van de engelsche troepen hier te lande, Willoughby, openlijk aangevallen. In verband met het ongenoegen, dat men van de Engelschen had beleefd, staat ook de over-

dracht van een groot deel van de bevoegdheden van den Raad van State, waarin twee Engelschen zitting hadden, op de Staten-Generaal sedert 1590, waartoe ook Oldenbarnevelt veel bijdroeg. Ook eene andere belangrijke regeling kwam door zijn bemiddeling tot stand, nl. de verheffing van prins Maurits tot stadhouder van Overijsel, Utrecht en Gelderland, hetgeen voor de eenheid in de krijgsbedrijven van groot gewicht was. Aan de Staten van Overijsel en Gelderland had de Advocaat beloofd, dat voor eene geheele bevrijding der Oostelijke gewesten zou gewerkt worden. Aan de plannen tot verovering van den vesting-ring om de Vereenigde Provinciën, die in de volgende jaren tot uitvoering zijn gekomen, heeft hij zonder twijfel aandeel gehad. Herhaaldelijk werd hij bovendien als Gecommitteerde van Holland naar het leger afgevaardigd, om met de Stadhouders de veldtochtplannen vast te stellen, in 1592, zelfs vijf maal, waarom hij besloot nogmaals ontslag uit zijn ambt te vragen, wat echter geweigerd werd. Vermeldenswaard is nog zijn streven om met medewerking van een achttal predikanten en evenveel wereldlijke personen eene kerkelijke regeling voor Holland tot stand te brengen, waarbij aan de Staten eenigen invloed op de kerk werd gegeven, echter zoo, dat de laatste zich in hare vrijheid niet belemmerd behoefde te gevoelen. Dit compromis ondervond echter grooten tegenstand van kerkelijke zijde en bleef onuitgevoerd (1591). Door invloed van den predikant Uyttenbogaert sloot hij zich in hetzelfde jaar door gebruik van het Avondmaal bij de Gereformeerde kerk aan, maar vele rechtzinnigen zagen in hem een tegenstander.

Zeer groot was Oldenbarnevelt's invloed op de buitenlandsche politiek. De agenten Noël de Caron en Lieven Calvart hielden hem door hunne brieven van alle stroomingen in Engeland en Frankrijk op de hoogte. De laatste trachtte sedert zijne vestiging in Frankrijk (Juli 1593) in overleg met den Advocaat koning Hendrik IV aan te sporen tot een inval in Artois en Henegouwen, waarbij de Staten van hunne zijde zonden medewerken. Ook trachtte hij den koning van een vrede met Spanje terug te houden. Het drievoudig verbond, in 1596 door de Republiek met Frankrijk en Engeland gesloten, is als een triomf van Oldenbarnevelt's politiek te beschouwen.

Toen de vredesneiging in Frankrijk overheerschend dreigde te worden, werden Justinus van Nassau en Oldenbarnevelt naar Frankrijk gezonden, om te verhinderen, dat deze mogendheid het verbond liet varen. Koning Hendrik toonde zich zeer verblijd over de komst van den Advocaat en ontving hem gedurende diens verblijf in Frankrijk (Maart - Mei 1598) dikwijls alleen, maar hij verklaarde den vrede met Spanje te moeten sluiten. Wel beloofde hij de Nederlanden met subsidiën te ondersteunen. Doorreizend naar Engeland onderhandelde de Advocaat met de regeering aldaar (Mei - Aug. 1598) over de voortzetting van den oorlog, waartoe de engelsche regeering weinig neiging toonde en over de teruggave der sedert 1585 door haar verstrekte voorschotten. Na veel moeite werd men het bij het tractaat van Westminster (16 Aug.) eens over het te storten bedrag.

In 1599 bevorderde Oldenbarnevelt de uitrusting der vloot, die onder Pieter van der Does de spaansche kustplaatsen zou aantasten (Maart). Vervolgens zonden de Staten hem naar het door Mendocça bedreigde Bommel (Mei). De wensch der Staten, door hem aan prins Maurits overgebracht, om offensief te werk te gaan, kon op dit oogenblik

niet worden vervuld. Een geliefkoosd denkbeeld van den Advocaat kwam in 1600 tot verwezenlijking, nl. de tocht naar Vlaanderen met het doel om Duinkerken en Nieuwpoort en de door den vijand om Oostende gebouwde forten te veroveren. Oldenbarnevelt maakte met de Staten-Generaal, die 27 Juni te Oostende landden, den veldtocht tot 16 Juli mede. Dat deze onderneming tot eene ernstige verwijdering tusschen prins Maurits en hem aanleiding zou gegeven hebben, blijkt noch uit het verloop der gebeurtenissen, noch uit hunne verhouding in de volgende jaren. Maurits heeft zich geen stellig tegenstander van den tocht betoond. In geen geval is er sprake geweest van eenige onaangename bejegening van den Advocaat door hem, waarvan in sommige pamfletten gesproken wordt.

Oldenbarnevelt vertegenwoordigde de Staten op de conferentie te Bergen op Zoom (Juli - Aug. 1600), waar over eene toenadering tot de zuidelijke gewesten onderhandeld werd, echter zonder eenig resultaat.

Eene belangrijke zaak werd in 1602 door Oldenbarnevelt's bemiddeling tot stand gebracht, nl. de Vereenigde Oost-Indische Compagnie, die 20 Maart octrooi voor 21 jaar van de Staten-Generaal verkreeg. Het overwinnen der bezwaren van de reeds bestaande kleinere compagnieën had zeer veel moeite gekost.

De oprichting van een fransche Oost-Indische compagnie, waarvoor sommige ingezetenen als Balthasar de Moucheron en Pieter Lijntgens ijverden (1604-1606) vond bij hem echter geen steun en zou ook eene voor den nederlandschen handel zeer nadeelige concurrentie gekweekt hebben. Evenmin bleek de oprichting van eene West-Indische Compagnie met nederlandsch en fransch kapitaal, waarvoor onze agent te Parijs François van Aerssen, de koopman Willem Usselincx en de Goudsche pensionaris Francken zich veel moeite gaven (1606-1607); om verschillende redenen in het belang van de nederlandsche kooplieden te zijn. Ten onrechte is aan Oldenbarnevelt verweten, dat voornamelijk hij deze onderneming zou hebben tegengehouden. Aanvankelijk begunstigde hij haar zelfs, maar bij nadere kennismaking ondervond zij van vele zijden tegenkanting.

In 1603 had de Advocaat een gezantschap naar Engeland aanvaard, waaraan ook Frederik Hendrik verbonden was, ten einde koning Jacobus terug te houden van een vrede met Spanje en van afstand der pandsteden hier te lande aan dezen staat. Het eerste gelukte niet, het tweede wel. Het verlies van Engeland als bondgenoot versterkte bij Oldenbarnevelt de neiging, om zoo mogelijk een vrede of bestand met Spanje te sluiten, waartoe men ook in dien staat overhelde, blijkens mededeelingen, die den Advocaat en de Staten-Generaal in 1606 bereikten. De moeilijke financiële omstandigheden, waarin de nederlandsche gewesten verkeerden, deden Oldenbarnevelt een tijdperk van rust wenschelijk voorkomen. Zijn streven vond echter van vele zijden afkeuring. Hij werd beschuldigd van spaanschgezindheid en van baatzucht. Men meende, dat zijn verzoek in 1604 en 1605 tot de Staten van Holland gericht, om ontslagen te worden van de bijwoning der vergaderingen van de Staten-Generaal, in verband stond met plannen om zich geheel uit de staatszaken terug te trekken en van zijn bijeengegaard vermogen te gaan genieten, wat in vreedestijd beter kon geschieden dan gedurende den oorlog. Ook met prins Maurits kwam hij op minder goeden voet te staan, daar deze aanvankelijk niet voor een verdrag te winnen was en

eerst gaandeweg zich van het nut liet overtuigen. Oldenbarnevelt's vijanden hadden niet nagelaten, hem bij den Prins verdacht te maken. Anonieme brieven, op straat gevonden (4 Oct. 1608), beschuldigden Oldenbarnevelt openlijk van verraad. Dit deed hem zijn ontslag aanvragen, maar hij werd door de Staten van Holland op eervolle wijze in hun midden teruggeroepen. Door bemiddeling van de fransche en engelsche gezanten Jeannin en Winwood werd hij met prins Maurits verzoend. Ten slotte wist Oldenbarnevelt allen tegenstand te overwinnen. In het begin van 1609 was het eindelijk zoover gekomen, dat hij op de vergadering der Staten-Generaal te Bergen op Zoom (18 Maart) de afsluitende onderhandelingen te Antwerpen kon voorbereiden. In laatstgenoemde plaats werd het verdrag van het twaalfjarig Bestand 9 April onderteekend.

Het duurde echter niet lang, of de vrede in Europa dreigde verstoord te worden door de Gulik-Kleefsche erfenis-kwestie, waarin ook buitenlandsche vorsten zich begonnen te mengen, met name koning Hendrik IV van Frankrijk. Gaarne had deze gezien, dat Oldenbarnevelt tot gemeenschappelijke overleggingen naar Frankrijk was gekomen (begin 1610), maar de Advocaat zag geene mogelijkheid, om de Nederlanden te verlaten, te meer daar te Utrecht en in Friesland ernstige binnenlandsche moeilijkheden gerezen waren. De moord op koning Hendrik heeft het uitbreken van een europeeschen oorlog verhinderd. De verhouding tot Frankrijk was in den eerstvolgenden tijd een onderwerp van voortdurende zorg voor Oldenbarnevelt. Onze gezant Aerssens maakte zijne positie vrijwel onmogelijk o.a. door zijne betrekkingen tot de Hugenoten en andere tegenstanders der regeering en door zijne onvoorzichtige uitingen over de houding van deze bij de regeling der financieele aangelegenheden met de Nederlanden. Oldenbarnevelt werkte er toe mede, dat de gezant na zijn komst hier te lande in 1613 niet werd herbenoemd. Dit was zeker in het belang der Republiek, maar Aerssens bleef voor goed een heftig vijand van den Advocaat, dien hij ten onrechte beschuldigde zijne geheime berichten openbaar gemaakt te hebben en wien hij het plan toedichtte om zijn schoonzoon van der Myle tot gezant in Frankrijk te doen benoemen. Na Aerssens' verwijdering werd deze echter opgevolgd door Gideon van Boetzelaer, baron van Langerak, een weinig zelfstandig man, die zich gaarne door den Advocaat liet leiden.

Wat de buitenlandsche politiek betreft, zijn nog van belang de betrekkingen, die hij onderhield met de republiek Venetië, waarmede hij gaarne een bondgenootschap had aangegaan, hetwelk men in Venetië echter uit vrees voor ongenoegen met Spanje niet aandorst.

Met Zweden werd in 1614 door den Advocaat een defensief verbond tot stand gebracht, vooral met het oog op de weinig vriendschappelijke houding van Denemarken, voor welks neiging om de vaart door de Sont te bemoeilijken men steeds beducht was. Een groot voordeel behaalde Oldenbarnevelt, doordat hij in 1616 eene overeenkomst met Jacobus van Engeland wist te treffen, waarbij de pandsteden, die deze mogendheid nog bezet hield, op eene voordeelige wijze werden ingelost. De koning heeft later spijt getoond over de gunstige voorwaarden, die hij aan de Nederlanden had toegestaan. De houding, die hij bij de oneenigheden hier te lande in de volgende jaren ten opzichte van Oldenbarnevelt heeft aangenomen, is er eenigermate door bepaald.

Deze twisten hadden de meeningsverschillen op godsdienstig gebied tot uitgangspunt. Oldenbarnevelt stond dicht bij de Remonstranten. Het *Tractaat van 't ampt ende autoriteyt eener hooger christelyker overheydt in kerckelycke saecken*, door Uyttenbogaert geschreven, is mede in overleg met hem opgesteld en geeft zijne opvatting over het recht der overheid, om zich in kerkelijke zaken te doen gelden, weer.

Ook de bekende *Remonstrantie*, waarin de Arminianen hunne denkbeelden uiteenzetten (Juni 1610) is na raadpleging met hem geschreven. Het bijeenroepen van eene Nationale Synode, waarvan de Gomaristen de overwinning van hunne denkbeelden verwachtten, werd door Oldenbarnevelt zoo lang mogelijk tegengehouden. Niet ten onrechte beschouwden dezen hem als hun krachtigsten vijand. Geen wonder dat hij in talrijke pamfletten, die over de godsdienstgeschillen verschenen, werd aangevallen. Verscheidene waren tegen hem persoonlijk gericht, zooals *Nootwendig ende levendig discours* en de *Practycke van den Spaenschen Raedt* (1617).

Hij antwoordde daarop met zijne bekende *Remonstrantie aan de Staten van Holland*.

Oldenbarnevelt heeft getracht de twisten zooveel mogelijk binnen de perken te houden door het ingrijpen der overheid. De Staten van Holland namen begin 1615 het besluit, dat over de punten van geschil slechts met gematigdheid mocht gehandeld worden en dat zij in geen geval op den kansel mochten ter sprake gebracht worden. Wekte dit besluit reeds veel verzet, nog sterker werd de tegenstand tegen zijn bewind na de zoogenaamde 'Scherpe Resolutie' van 4 Aug. 1617, waarbij zoowel eene provinciale als eene nationale synode door de Staten van Holland werd afgekeurd, terwijl deze zich tot opperrechters over de middelen tot bedwinging der onlusten verklaarden en de steden gemachtigd werden, om eene buitengewone krijgsmacht in dienst te nemen, die alleen aan de Staten en de magistraten gehoorzaam behoefde te zijn. Dit besluit ontketende den burgeroorlog. Prins Maurits, die tot dien tijd geen aandeel aan de oneenigheden had genomen, trok zich persoonlijk de lichterding der waardgelders, welke in verschillende hollandsche steden, alsmede ook in Utrecht plaats vond, aan. Daar de Advocaat zich na het aannemen der genoemde resolutie naar Utrecht had begeven, waar hij tot in Oct. bleef, gedeeltelijk tot herstel van gezondheid, schreef men de maatregelen aldaar genomen niet zonder reden aan zijn invloed toe.

De Staten-Generaal gingen tot tegen-maatregelen over; zij besloten tot het houden van eene Nationale Synode (Juni 1618) en zetten de bijeenroeping door niettegenstaande de vurige rede van Oldenbarnevelt ertegen (28 Juni). Verder gaven de Staten-Generaal opdracht aan prins Maurits om de waardgelders af te danken, mede ondanks heftige protesten van den Advocaat. Meer en meer was deze door vroegere medestanders verlaten; in Holland steunden hem slechts 8 steden. Amsterdam met de kleine steden van het Noorderkwartier was hem het eerst vijandig geworden. Hier had hij onder de regenten persoonlijke vijanden als Adriaan Pauw. De engelsche gezant Carleton wendde al zijn invloed ten nadeele van Oldenbarnevelt aan en bracht daarbij ook de meening van Jacobus I in het spel. Daarentegen nam de fransche gezant du Maurier eene bemiddelende houding aan. Maar de partijen waren niet meer tot elkaar te brengen. Verschillende pogingen, om prins Maurits met den Advocaat te ver-

zoenen, waren mislukt. Jammer genoeg was het voorstel tot ontslag, dat hij zomer 1617 en voorjaar 1618 had ingediend, niet aangenomen. Zijne tegenstanders besloten ten slotte tot zijne gevangenneming (29 Aug. 1618). Een waarschuwing om te vluchten, die hem op den vorigen dag bereikte, had hij niet opgevolgd.

Tijdens zijne gevangenschap is de Advocaat vele malen verhoord door eene commissie, die door de Staten-Generaal benoemd was, later aangevuld met eenige leden uit Holland. Vervolgens werden 20 Febr. 1619 24 rechters benoemd, van wie er 12 door Holland waren aangewezen, die hem tot 1 Mei in verhoor namen. In beide colleges zaten vele persoonlijke vijanden van den Advocaat; op diens protesten tegen het feit, dat hij niet voor eene alleen uit Holland benoemde rechtbank werd gebracht, werd geen acht geslagen. Evenmin op zijn dringenden brief uit de gevangenis tot prins Maurits en Willem Lodewijk gericht. De bemiddeling der fransche gezanten du Maurier en Boissize vermocht geen invloed op den gang van zaken te krijgen; Louise de Coligny slaagde er niet in, om prins Maurits tot ingrijpen te bewegen. Het doodvonnis werd op 12 Mei uitgesproken en op den volgenden dag uitgevoerd. Het stoffelijk overschot werd eerst naar de Hofkapel te 's Gravenhage gebracht en later in het familiegraf te Amersfoort bijgezet.

De gronden, waarop het doodvonnis geveld werd, zijn zeker zeer zwak geweest. Voor het landverraad, dat Oldenbarneveld ten laste gelegd werd, waren geheel onvoldoende bewijzen bijgebracht. Wel kan men zeggen, dat hij den invloed van Holland te veel op den voorgrond heeft willen brengen en dat hij te weinig rekening heeft gehouden met de stroomingen, die niet met zijne zienswijze overeenkwamen. Doch dit lag niet in zijn aard. Hij is een der grootste staatslieden van zijn tijd geweest, misschien de grootste, maar hij was gewend om te leiden, niet om geleid te worden. Zijne kennis van binnen- en buitenlandsche toestanden dwong ieders eerbied af. Zijne werkkraft was buitengewoon groot. Hij was een goed financier en hij heeft zijn persoonlijk vermogen aanzienlijk weten te vermeerderen.

Ongeoorloofde middelen heeft hij daarbij echter niet aangewend, zooals zijne vijanden beweerden. Zijne opvattingen van de kerkelijke vraagstukken van zijn tijd hebben ten onrechte aanleiding gegeven tot de beschuldiging van ongeloofigheid. Hij gevoelde geen behoefte om het vraagstuk der praedestinatie en andere kwestieën voor zich zelf tot oplossing te brengen, getrouw aan zijne spreuk: 'Nil scire tutissima fides'. Maar hij verbaasde nog in zijne laatste dagen de predikanten, die hem bezochten, door uitingen van oprecht geloof. Zijne terechtstelling heeft een diepen indruk op de tijdgenooten gemaakt: Vondel's pen heeft dit bewustzijn levendig gehouden.

Oldenbarneveldt: was in 1575 gehuwd met *M a r i a* van *U t r e c h t*, waarschijnlijk een onechte dochter van Magdalena van Utrecht Jansdochter. Uit dit huwelijk werden geboren drie zoons *J a n*, Reinier en Willem (beide laatsten volgen) en twee dochters *G e e r t r u i d*, geh. met Reinoud van Brederode, heer van Veenhuizen en *M a r i a* geh. met Cornelis van der Myle.

Schilderijen: 1 Onbekend 1598, Stadhuis Amersfoort. 2 onbekend 1611, vroeger coll. Rutger Paludanus 1768. 3 Onbekend 1612 miniatuur coll. H.M. de Koningin. 4 door *J. M i e r e v e l t* 1616 verk. Amst. 21 Juni 1887 en 11 Nov. 1875. 5 Idem 1617, Louvre. 6 Idem 1617 vóór 1768 bij Sara Mens te Rotterdam. 7 idem 1617 verk. 's Grav.

31 Jan. 1877. 8 Idem 1618, Alb. van Pruisen, slot Reinhardthausen te Erbach. 9 Idem, R. Mus te Amsterdam. 10 Idem, J.P. Vaillant, 's Grav. 11 Idem verk. coll. D. van Eversdijck, 's Grav. 28 Mei 1766. 12 Idem verk. coll. Aeg. L. Tolling, Amst. 21 Nov. 1768. 12a Idem verk. coll. Lamb. ten Kate Amst. 29 Mei 1776. 13 Idem verk. coll. Ant. Rutgers, Amst. 1 Dec. 1778. 13a Idem verk. coll. Bagmans Utr. 31 Aug. 1811. 14 Idem verk. coll. Jer. de Bosch. 15 Idem verk. Amst. 29 Juli 1845. 15a Idem in 1850 bij J.T. Bodel Nijenhuis te Leiden. 16 Idem in 1850 bij J.L. Conette te Leiden. 17 Idem verk. coll. Willem II 's Grav. 9 Sept. 1851. 18 Idem verk. coll. M.C. van Hall. Amst. 27 April 1858. 19 Idem verk. Amst. 24 Jan. 1881. 20 Idem copie 1606 Mevr. Bagmans te Rotterd. 21 Idem idem 1617 mus. Gotha. 22 als voren gem. mus. 's Grav. 23 als voren. 24 als voren Douair. d'Ablaing v. Giessenburg 's Grav. 25 door Corn. Cornelisz. verk. coll. Stegart v.d. Bussche Brussel 19 Aug. 1856. 26 Onbekend. 1618 coll. Lichtenstein Weenen. 27 Onbekend, Univ. Amst. 28 Onbekend, Univ. Bibl. Leiden. 29 Onbekend, Dr. A.H.v.d. Heuvel, Utrecht. 30 Onbekend Jhr. H.J. Hora Siccama te Driebergen. 31 Onbekend, J.A. de Klask te Arnhem. 32 Onbekend miniatuur coll. H.M. de Koningin. 33 Onbekend miniatuur Maclaine Pont te Alkmaar. 34 Onbekend, inventaris P. Lastman Amst. 1632. 35 Onbekend verk. bibl. Nicolaiana Amst. 24 Nov. 1698. 35a Onbekend verk. Rotterd. 2 April 1739. 35b Onbekend verk. coll. Dan. v. Alphen, Leiden, 17 Nov. 1750. 36 Onbekend coll. Enschede Haarl. 1768. 37 Onbekend verk. coll. W. van Haren Maart 1770. 38 onbekend verk. Utr. 22 Apr. 1811. 38a Onbekend verk. Amst. 22 Juli 1811. 38b Onbekend verk. coll. W.A. Verbrugg 's Grav. 27 Sept. 1831. 39 Onbekend verk. coll. Jac. Scheltema Utr. 22 Maart 1836. 40 Onbekend verk. coll. W.C. baron Snouckaert v. Schouburg, 's Grav. 13 Sept. 1847. 41 Onbekend, was 1863 bij Jhr. A.A. van Oldenbarnevelt te Utr. 42 Onbekend verk. coll. A.D. Schinkel, 's Grav. 21 Nov. 1864. 43 Onbekend verk. coll. Pieneman Amst. 12 Nov. 1868. 44 Onbekend verk. Utr. 27 Apr. 1869. 45 Onbekend verk. Rotterd. 9 Juni 1887. 46 Onbekend miniatuur verk. Amst. 13 Nov. 1882.

Prenten door W.J. Delff, J. Houbraken, C.v.d. Passe I, J.v.d. Velde, H. Bary, G. de Berlinière, R. Vinkeles, P. van Gunst, H. Hondius, J. Lamsvelt, A. Vaillant, R. Elstrache, L. Brasser.

Zijn standbeeld door van Wijk en Odé in de gevelnis van het stadhuis te Rotterdam, 9 Dec. 1920.

Bronnen voor Oldenbarnevelt's leven zijn zijne geschriften *Remonstrantie* aan de Staten van Holland (Haag, 1618), ook in het Duitsch, Fransch en Latijn vertaald; *Corte Verthoninge op de remonstrantie van François van Aerssens en Remonstrantie rakende de constitutie van den staet deser Nederlanden*. Beide laatste geschriften zijn uitgegeven in *Kroniek v.h. Hist. Gen. van Utrecht* VI, 41, 257 vg. Zie voor de volledige titels dezer werken, de verschillende uitgaven en vertalingen, de pamfletten-catalogi van Muller-Tiele, van der Wulp, Rogge, Petit en Knuttel, alsmede voor de vlugschriften over Oldenbarnevelt en zijn tijd uitgegeven.

Brieven van den Advocaat in van der Kemp, *Maurits van Nassau* (Rotterd. 1843); *Archives de la Maison d'Orange-Nassau* uitgeg. door Groen van Prinsterer 2e Sér. I en II; van Deventer, *Gedenkstukken van Oldenbarnevelt* (Haag 1860-65). Eene uitvoerige biografie van Oldenbarnevelt bestaat nog niet.

Eenigszins in de plaats daarvan treden: *Historie van het leven en sterven van Johan van Oldenbarnevelt* 1648, 1658. *Waerachtige Historie van 't geslachte enz. van Oldenbarnevelt* (Amst. 1669, Rott. 1670). Zie over deze geschriften artikelen van: Groebe en Meijer genoemd in *Petit's Repertorium*; Oudemans *Leven en lotgevallen van J. van Oldenbarnevelt* Amst. 1826; Motley, *Life and death of John of Oldenbarnevelt* (Hague 1874), vert. door van Deventer (Haag 1874).

Zie verder o.a. Brandt, *Historie van de Rechtspleging* (Rott. 1708); Duim, *Het rechtsgeding van J.v.O.* 1745; *Verhooren van J.v.O.* uitgeg. in *Kron. Hist. Gen.* 1850. Beyerman *Oldenbarnevelt, de Staten van Holland en Leycester* (Dev. 1847); Mulder *Journal van Anth. Duyck* (Haag 1862-66); Philippson, *Heinrich IV und Philipp II* (Berl. 1879); P.L. Muller, *De Staat der Ver. Nederlanden in de jaren zijner wording* (Haarl. 1872); Rogge, *Johannes Wtenbogaert* (Amst. 1874); Ritter, *Die Union, Briefe und Acte zur Geschichte des 30 j. Krieges* (München 1874); Brill, *Oldenbarnevelt en Prins Maurits* (Leid. 1876); Joris de Bye, *Gedenkschrift*, uitg. door Fruin in *Bijdr. en Med. Hist. Gen.* 1888, 414; Broersma, *Het Tusschenbestuur in het Leycestersche tijdvak* (Goes 1899); Huges, *Het leven van Mr. Franchois Vranck* (Haag 1909); Geyl, *Christofforo Suriano* (1913); Coops, *De opheffing der Satisfactie van Amsterdam* (Amst. 1919).

Zie verder een groot aantal artikelen over Oldenbarnevelt en zijn geslacht in het *Repertorium* van Petit kol. 37, 161-163, 176, 180-183, 659, 772, 1438 en *Supplem.* kol. 41, 50, 51, 745. Daarin nog niet opgenomen zijn de artt. van Wagner en de Man in *Maandbl. Ned. Leeuw* 33 en 34 (1915 en 16); Wiersum en Snelleman in *Rott. Jaarb.* 1916 en 1918; Haak in *Bijdr. voor Vad. Gesch. en Oudh.* V R. VI en VII. Zie ook Fruin, *Verspreide Werken* (zie register) zijn *Tien Jaren uit den 80-jarigen oorlog* en *Geschiedenis der Staatsinstellingen in Nederland* ed. Colenbrander (Haag 1901); Pirenne, *Histoire de Belgique* IV; Blok, *Geschiedenis van het Ned. volk*, 2e dr. II.

Haak

[Oldenbarnevelt, Reinier van]

OLDENBARNEVELT (Reinier van), heer van den Tempel, Groeneveld, Brandwijk en Gijbeland, zoon van Johan van Oldenbarnevelt (die voorgaat), onthoofd te 's Gravenhage 29 Maart 1623. Hij reisde 1603 met zijn vader naar Engeland en werd daar door Jacobus I tot ridder geslagen. Hij werd te Heidelberg 29 Aug. 1606 als student ingeschreven en stond er onder leiding van Johannes Meursius als paedagoog. Vervolgens vertoefde hij een tijd te Parijs, waar de nederlandsche gezant François van Aerssens hem aan het hof bracht. Hij werd 7 Mei 1608 door koning Hendrik IV tot ridder geslagen en vertrok spoedig daarna met Meursius, die hem in Frankrijk vergezeld had, naar de Nederlanden. Na zijne terugkomst bekleedde hij het ambt van houtvester van Holland en woonde op het slot Teylingen. Tevens was hij hoogheemraad van Delfland. Na de gevangenneming van zijn vader deed hij eene poging om van prins Maurits en de Staten gedaan te krijgen, dat de gevangene naar zijn huis zou worden overgebracht. Na den dood van zijn vader werd hij uit zijne ambten ontzet. In 1623 verschaftte hij geld aan zijn broeder Willem (die volgt), om den aanslag, dien deze tegen prins Maurits beraamd had, uit te voeren. Hij vluchtte na het verijdelen van dezen aanslag naar Scheveningen en langs de duinkust naar Petten en vandaar per schip naar Texel

en Vlieland; hier werd hij echter herkend en aangehouden, waarna zijn vonnis te 's Gravenhage werd geveld.

Hij was gehuwd met *Anna Weytzen*, dochter van den bekenden veldoverte Wijts, vrouwe van Brandwijk en Gijbeland, die later hertrouwde met Jacob Westerbaan.

Prenten door S.v.d. Passe, R. Vinkeles en Bogerts.

Zie: *Baudartius*, *Memoriën* (Arnh. 1624); *Leven van Uyttenbogaert* (1645); *Brandt*, *Historie der Reformatie* (Amst. 1671) II, IV; *Jeannin*, *Negotiations II* (Amst. 1695); *Carleton Lettres II* (Haye 1759); *Wagenaar*, *Vad. Hist. X*; van *Wijn*, *Nat. op Wagenaar* 329, 360; van *Deventer*, *Gedenkst. van Oldenbarnevelt* (Haag 1860-65), *Chroniek van het Hist. Gen. V*, 304; VII, 49; *Maandbl. Ned. Leeuw XXXIII* (1915) 210; *Rogge* in *Onze Eeuw* 4, 292 vg Pamfletten over zijne veroordeeling in de *Catalogi van Muller-Tiele*, van der *Wulp*, *Rogge*, *Petit* en *Knuttel*.

Haak

[Oldenbarnevelt, Willem van]

OLDENBARNEVELT (Willem van), heer van Cralinger of Stormspolder, Stoutenburg, Guntersteyn, West-Souburg, enz., zoon van Johan van Oldenbarnevelt (z. ald.), geb. 1590 te 's Gravenhage, overl. 1634 te Brussel. Hij reisde met zijn broeder Reinier en hun paedagoog Johannes Meursius naar Heidelberg, waar hij 29 Aug. 1606 als student werd ingeschreven. Hij reisde 1608 met Reinier en Meursius naar Parijs, waar hij na het vertrek van beiden uit Frankrijk onder leiding van den gezant Aerssens achterbleef. Door diens bemiddeling werd hij Sept. 1608 als edelman van koning Hendrik IV aangenomen, op eene jaarwedde van 3000 gulden. Hij droeg toen den naam van heer van Cralingerpolder. Hij maakte echter schulden, waarop zijn vader hem naar Antwerpen ontbood (Maart 1609). Hij kreeg echter toestemming om naar Parijs terug te keeren. Toen zijn zwager Adriaan van der Myle over Parijs naar Venetië reisde, waar hij als gezant zou optreden, vergezelde Willem hem. Deze verliet hem te Padua, waar hij een tijd studeerde (1610), en maakte van daar eene reis naar Rome en Napels. Hij keerde vervolgens naar Parijs terug, begaf zich 1611 naar Engeland, waar hij 17 Mei door Jacobus I tot ridder geslagen werd en ten slotte naar zijn vaderland. Zijn onstuimig karakter deed hem den krijgsdienst als loopbaan kiezen. Hij diende eerst als cornet bij de ruitery onder den heer van Marquette en werd daarna tot ritmeester benoemd door de Overijselsche Staten. Als zoodanig nam hij deel aan het beleg van Rees (1614). Zijn huwelijk werd Mei 1616 voltrokken, waarbij hij van zijn vader het recht kreeg, om zich heer van Stoutenburg te noemen. Hij werd 18 Oct. 1617 tot gouverneur van Bergen op Zoom benoemd. Na de gevangenneming van zijn vader trachtte hij tevergeefs invloed te oefenen op prins Maurits en den engelschen gezant Carleton, om zich diens lot aan te trekken. Na de terechtstelling van den Advocaat en de verbeurdverklaring van diens goederen hielden de uitkeeringen op, die Willem daaruit genoten had, terwijl tevens zijne betrekkingen werden ingetrokken. De teleurstellingen, die hij op deze wijze ondervond, deden hem den aanslag van 1623 tegen prins Maurits beramen. Na de mislukking ontvluchtte hij met zijn neef Adriaan van der Dussen naar Rotterdam en vandaar in een schip naar Duitschland. Te Goch kreeg hij een geleide naar Brussel, waar hij veilig was, daar de aartshertogin Isabella zijne uitlevering weigerde. Hij

reisde vervolgens naar Zuid-Frankrijk en Italië en keerde eind 1623 weer te Brussel terug. De aartshertogin stelde hem in staat in zijn levensonderhoud te voorzien. Dat hij tot de Katholieke kerk is overgegaan en in spaanschen dienst zou zijn getreden, is ten onrechte verbreid. In den tijd van zijn verblijf in het zuiden onderhield hij eene vrij drukke correspondentie met Huig de Groot. Daarin doet hij zich van een betere zijde kennen dan door zijn verleden.

Hij was gehuwd met *Walburg van Marnix*, vrouwe van Souburg, dochter van Marnix. Zij liet zich van hem scheiden na zijne vlucht uit de Nederlanden en hertrouwde met Willem van Dordt.

Schilderijen door O. van Veen te Versailles. Onbekend 1634 Rijksmus. Amst.

Prenten door Vinkeles en Bogerts.

Zie: brieven van hem, uitgegeven door Rogge in *Kron. Hist. Gen.* 29 en *Bijdr. Hist. Gen.* 1903, 343, 401. Verder Brandt, *Hist. der Reformatie* IV: Carleton, *Lettres* II; Wagenaar, *Vaderl. Hist.* X, *Kron. Hist. Gen.* IV, V, X; Rogge, *Brieven van en aan Maria van Reigersberg* (Leid. 1902) en de z. in *Onze Eeuw* 4, 292 vg.; Wagner in *Maandbl. Ned. Leeuw* XXXIII, 1915 (210); Wiersum, *Bijdr. voor Vaderl. Gesch. en Oudh.* V, R. VI. Voor andere artikelen zie Petit's *Repertorium*.

Haak

[Oldenborgh, Pieter van]

OLDENBORGH (Pieter van), geb. in 1750, gest. te Willemstad 14 Juni 1812, was secretaris en penningmeester van stad en lande van Willemstad. Hij schreef: *De belegering en verdediging van de Willemstad in Maart 1793. Met afbeeldingen* (Dordrecht, Amsterdam 1793, 8o.) en *De oorlogs-vaartuigen ter defensie van de liniën van Zuid-Holland en het Hollandsche Diep in Maart 1793 beschreven, ter bijlage tot de beschrijving en verdediging van de Willemstad. Met platen* (Amst. 1793, 8o.).

Zie: de Wind, *Bibl. der Ned. geschiedschr.* Aanh. 27.

Brugmans

[Olivier, Johannes]

OLIVIER (Johannes), omstr. 1790 te Utrecht geb. en 26 Sept. 1858 te Batavia overl., was aanvankelijk bij 't onderwijs werkzaam, vergezelde toen een jong mensch, wiens opvoeding hem was toevertrouwd, naar Indië (1817) en werd in 1821 te Batavia aangesteld bij de Algemeene Secretarie, waar hij vlug promotie maakte. In 1822 vergezelde hij met andere ambtenaren den commissaris van Levenhove naar Palembang, vanwaar hij het volgend jaar naar Batavia terugkeerde. Wegens berispelijk gedrag zag hij zich hier tot schrijver bij de Marine gedegradeerd. In 1826 keerde hij naar Nederland terug en vestigde zich hier eerlang te Kampen, waar hij o.a. het tijdschrift *De Oosterling* redigeerde. Andermaal naar Batavia vertrokken (1840), was hij hier eerst als translateur, vervolgens als hoofdonderwijzer bij een gouvernementsschool werkzaam. 26 Maart 1849 werd hij benoemd tot directeur der landsdrukkerij te Batavia, welke betrekking hij tot zijn dood is blijven bekleeden.

Olivier was gehuwd met D.J. van Rietschoten.

Van zijn talrijke geschriften noemen wij: *Aanteekeningen op eene reize in Oost-Indië en gedurende een veeljarig verblijf in onderscheidene Nederlandsche établissements* (Amst. 1827); *Landen zeetogten in Neerlands Indië en eenige Britsche établissements*, in 1817-26. 2 dln. (1828); *Eerste handleiding tot de*

Aardrijkskunde van Ned.-Indië. Met een kaart (1830); Merkwaardigheden uit den Tiendaagschen veldtogt der Nederlanders

in België (1834); *Levensschetsen van de beroemdste mannen der Oudheid op het gebied van kunsten en wetenschappen. Naar de meest geloofwaardige bronnen opgesteld en ter vertaling in het Fransch met een woordenboekje voorzien* (Kampen 1837); *Reizen in den Molukschen Archipel, naar Macasser enz., in het gevolg van den gouverneur-generaal v. Ned. Indië in 1824 gedaan en volgens de dagboeken en aantekeningen van onderscheidene reisgenooten beschreven*. 2 dln. (1836-38); *Zee- en landreizen voor Nederlandsche lezers. Uit het Engelsch van B. Hall*. 2 dln. (1838); *De Oosterling. Tijdschrift bij uitsluiting toegewijd aan de verbreiding der kennis van Oost-Indië* (Kampen 1835-37); *Verhaal van eenen tweeden zeetogt en van verscheidene landreizen in de Noordpoolgewesten tot opsporing eener Noordwestelijke doorvaart. Uit het Engelsch van J. Ross*. 3 dln. met een kaart (1837); *Merkwaardigheden uit de landen van Europa, Azië, Afrika en America. Uit het Engelsch van J. Taylor* (1840 e.v.); *Bijdrage tot beantwoording der gewigtige vraag: Is de Cholera minstens besmettelijk? Zoo ja: Is de oorzaak der besmetting in den dampkring of in het menschelijk ligchaam gelegen?* (in den *Recenzent der Recenzenten* XXIV, 335); *Verhandeling over de kunsten en handwerken der Chinezen*. (in *Tijdschr. Nederl. Indië* III, 1, 283 en 428); *Over de Tijdrekening der Mahomedanen* (in *Idem*, III, 2, 322).

Zie: *Javasche Cour.* v. 6 Oct. 1858, No. 80.

Zuidema

[Olivier Schilperoort, Tielman]

OLIVIER SCHILPEROORT (Tielman), taal- en letterkundige, in 1781 te Utrecht geb. (zijn vader was daar uitgever) en in Sept. 1851 te Brussel gestorven. Na een letterkundige opleiding te hebben ontvangen, werd hij eerst leeraar aan de militaire school te Honselaarsdijk (1806), daarna particulier secretaris van den maire te Antwerpen (1812), weer later regent van het atheneum te Luxemburg.

Bij 't uitbreken van de belgische omwenteling leende hij zijn welversneden pen aan het bestrijden der revolutionaire denkbeelden en deed zich kennen (in belgische, fransche, duitsche en engelsche bladen) als een conservatief, monarchaal gezind schrijver. Tal van jaren, vóór en na 1840, bestreed hij de destijds opgekomen liberale partij, zich bij afwisseling in Amsterdam, den Haag, Rotterdam, Brussel en elders ophoudende. Hij leidde een nogal veelbewogen leven. Zijn laatste levensjaren sleet hij te Brussel, waar een zijner dochters woonde; hij stierf hier op ruim 70-jarigen leeftijd in behoeftige omstandigheden. Zijn letterkundige bekwaamheden werden door niemand minder dan Bilderdijk zeer geroemd.

De door hem in 't licht gegeven geschriften zijn: *Proeve van Nieuwere Taalkunde op de Nederl. Spraakkunst toegepast* (1806); *Premier cours de Grammaire Anglaise à l'usage des écoles* (1806); *Proeve over de uitgangen der (Fransche) Naamwoorden* (1818); *Algemeene Taalregelen, ten gebuik der Nederl. scholen* (1818); *Kort begrip van het samenstel onzer taal, na inzage van Mr. W. Bilderdijks Spraakleer enz.* (1827).

Eerstgenoemd werk is een kritiek op *W e i l a n d s Spraakkunst*, waarin het menige leemte aanwijst. Ook de spellingsleer van *S i e g e n b e e k* vond niet in alle opzichten genade bij Olivier Schilperoort, hoewel hij haar om 'der eenparigheid wille' aannam. Het laatste werk bevat een proeve van bewerking van een nieuw 'de beteekenissen onderscheidend Taalkundig Woordenboek', waaraan hij in 1825 ijverig bezig was en waaromtrent hij reeds een overeenkomst met een uitgever had aangegaan. Er is echter van deze uitgave niets

gekomen (gelijk van zoo menig andere, waarvan hij 't plan had opgevat).

Verder zijn van hem nog bekend een paar opstellen van taalkundigen inhoud in het Mengelwerk van den *Recenzent ook der Recenzenten* (1817 e.v.), uit den tijd dat hij regent van het Luxemburgsch athenaeum was. Van zijn overige werken is voor de geschiedenis onzer letterkunde belangrijk: *Proeve van beoordeelende Tooneeldichtkunde, op het treurspel Montigni toegepast* (1822), opgedragen aan de tweede klasse van het Kon. Nederl. Instituut. Deze kritiek van een in der tijd zeer gevierd tooneelspel berokkende den schrijver veel onaangenaamheden. Men verspreidde zelfs het gerucht, dat dit werk eigenlijk van Bilderdijk, Wiselius of anderen afkomstig was en dat Olivier Schilperoort er slechts zijn naam aan geleend had. Dit gaf den schrijver een verantwoording in de pen in den vorm van een *Brief aan den Algemeenen secretaris des Instituuts*, gedagteekend 's Gravenhage 22 Aug. 1822; het geschrift werd aan de leden toegezonden, doch niet in den handel gebracht. Ook behoort nog tot de letterkundige geschriften van zijne hand de uitgave van Bellamy's *Proeven voor verstand en hart*. 2 dln. (1825).

Eindelijk heeft men van Olivier Schilperoort: *Tafereel der gebeurtenissen van Europa op het einde der 18de en het begin der 19de eeuw*. 4 dln. (1803); *Eerste beginselen der aardrijkskunde* (1812); *Aurora, wijsgeerig staatkundig jaarboek over 1815* (1816); *Levens- en karakterschets van Willem Frederik, Prins van Oranje-Nassau. Naar het Hoogduitsch van J. van Arnoldi* (1818); *Herinneringen uit Engeland als bijdrage tot de kennis van den tegenwoordigen staat des Rijks, meerendeels uit ambtelijke bescheiden*. 2 dln. (1839). Leer- en leesboeken over geschiedenis e.a. vakken van onderwijs laten wij hier onvermeld.

Zie: *Cat. Maatsch. Ned. Letterk.* I-III.

Zuidema

[Ommeren, Walraven van]

OMMEREN (Walraven van), geb. te Arnhem 8 Oct. 1753, overl. te Arnhem 17 Jan. 1834, was beëdigd landmeter in dienst der provincie Gelderland, en was ter standplaats Arnhem met een deel van het beheer der groote rivieren in die provincie belast, onder de orders van den grooten waterbouwkundige C. Brunings (deel I kol. 498). Toen de unitarissen in Nederland gezegevierd hadden, werd hij bij decreet van het uitvoerend bewind van 26 Juli 1800 met W. Beijerinck (deel I kol. 340) benoemd tot commissarisinspecteur van den waterstaat in het departement van den Rijn, waartoe Gelderland behalve de noordelijke punt en behalve het deel bezuiden de Waal en een deel van Utrecht behoorde. Toen de grenzen der provinciën kort daarna weder als voor 1798 hersteld waren en eene nieuwe benoeming noodig was geworden, werd van Ommeren, weder te zamen met Beijerinck, bij besluit van het staatsbewind van 14 Oct. 1803 benoemd tot inspecteur voor de bovenrivieren, waartoe gerekend werden de Rijnarmen in Gelderland en Utrecht. Eindelijk werden beiden bij besluit van koning Lodewijk van 21 Maart 1808 benoemd tot inspecteur in het 7e district, dat uitsluitend uit Gelderland bestond. J.W. Welcker (*De Noorder-Lekdijk bovendams*, 105) vermoedt, dat het feit, dat in dit district bij uitzondering twee inspecteurs waren, zijn grond daarin had, dat men den bejaarden Beijerinck in zijn ouden werkkring wilde laten. Maar van Ommeren was drie jaren ouder dan hij; de reden kan geweest zijn dat Beijerinck ziekelijk was, althans hij overleed 6 Dec.

1808 en bij Koninklijk besluit van 19 d.a.v. werd de betrekking van 2en inspecteur in het 7e district opgeheven.

Van Ommeren ging bij de inlijving van ons land in het Fransche keizerrijk evenals zijne ambtgenooten in Franschen dienst over. Bij de organisatie van de in het korps der 'ponte et chaussées' opgenomen ambtenaren werd hij bij Keizerlijk decreet van 20 Febr. 1811 tot 'ingénieur en chef' benoemd en bij dat van 11 Mrt. d.a.v. in de 1e klasse gerangschikt. Hem werd de dienst in het departement Issel supérieur (Gelderland benoorden de Waal) opgedragen.

Na onze verlossing van het Fransche juk werd hij bij de 7e organisatie van den waterstaat bij Koninklijk besluit van 25 Dec. 1816 benoemd tot inspecteur in de 4e afdeling, bestaande uit Groningen, Friesland, Drente, Overijsel en Gelderland. Hij bleef te Arnhem geplaatst. Deze afdeling behoorde onder de noordelijke inspectie, van welke J. Blanken Jz. (deel I, kol. 357) inspecteurgeneraal was. Van Ommeren was zeer bevriend met Blanken. Wellicht ook dientengevolge en omdat zijn gestel nog zeer krachtig was, werd hij toen Blanken in 1826 zijn ontslag verzocht, gehandhaafd, niettegenstaande zijn 73-jarigen leeftijd. Ook na den Belgischen opstand liet men, ook omdat er weinig arbeid was daar de fondsen ontbraken, alles in statu quo, maar eindelijk, in Dec. 1833, deelde de minister van Doorn van Westcapelle aan van Ommeren mede, dat, daar bij de 80 jaren overschreden had, de tijd voor hem gekomen was om ontslag te vragen. Hij schreef terug, dat dit zijn dood zou zijn. De minister wachtte nog eenigen tijd en voordat het ontslag door den Koning geteekend was, overleed van Ommeren.

Hij huwde Adriana Engelen, geb. 1746, overl. 16 Febr. 1827.

Ramaer

[Onderwater, Cornelis]

ONDERWATER (Cornelis), was burgemeester van Delft, toen deze stad in 1672 door de ingezetenen van Maasland en Maaslandssluis werd ingenomen en haar wethouderschap genoodzaakt werd om 't Eeuwig Edict af te zweren en den prins tot stadhouder te verklaren.

Zie: Wagenaar, *Vad. Hist.* XIV, 181.

Zuidema

[Onderwater, Dirk]

ONDERWATER (Dirk), was de zoon van een welgesteld landbouwer in den omtrek van Leiden. Evenals zijn gewestgenoot H.C. Poot, vormde de natuur hem tot dichter. Zijn eerste en voornaamste werk, *De jongste dag* getiteld (Amsterdam 1801), maakte veel opgang. Hij overl. te Leiden, 12 April 1818, 46 jaren oud.

Behalve dit veel geprezen dichtwerk gaf hij in het licht: *De eerlijke eigennijve*, treurspel uit het Duitsch vertaald (Haarl. 1795); *De verzoeking of de broedertwist*, id. id. (ald. 1799); *Sint Maarten of de gestolen ganzen*, tooneelspel uit het Duitsch vert. (Leiden 1799); *Adeleide, gravin van Teek*, id. id. (ald. 1799); *Het doodshoofd of de vogelkooijen*, id. id. (Amsterd. 1799); *Noch de een noch de andere*, kluchtspel uit het Duitsch vert. (den Haag 1801); *Ernstige, satirike en democratische letterarbeid* (Leiden 1802); *Mengelingen in dichtmaat en proza* (ald. 1804); *De vriend der kinderen, of gedachten voor het opkomend geslacht* (ald. 1817).

Zie: Witz en Geysbeek, *Biogr., Anth. en Crit. Woordenb.* V, in voce; *Cat. Maatsch. Ned. Letterk.* I, 162, III, 99; Muller, *Cat. portr.* in voce.

Zuidema

[Onderwater, Pompejus]

ONDERWATER (Pompejus), waarschijnlijk een afstammeling van het bekende burgemeestersgeslacht van dien naam te Dordrecht; hij diende den lande als ritmeester en onderscheidde zich

in 1745 bij de verdediging van Doornik tegen de Franschen.

Zie: B o s s c h a , *Neerl. Heldend. te land* II, 581.

Zuidema

[Onsenoort, Anthonius Gerardus van]

ONSENOORT (Anthonius Gerardus v a n) geboren 27 Oct. 1782, gest. te Utrecht 23 Dec. 1841. Hij werd opgevoed in een weeshuis, van waaruit hij tot meubelmaker werd opgeleid; daarna werd hij leerling bij J.A. van de Water, een wondarts en in 1804 assistent militairarts bij het hospitaal in den Haag.

Zijn levensloop was zeer avontuurlijk.

In 1806 werd hij tot lijfarts van den Gouverneur Generaal van Nederlandsch-Indië, Daendels, benoemd; het gelukte hem echter niet Indië te bereiken, daar zijn schip tot tweemaal toe door de Engelschen in bezit genomen werd. De tweede maal werd zijn schip, de Gelderland, 19 Mei 1808 door het Engelsch fregat, de Virginie, aangevallen, het verdedigde zich dapper, doch werd met 13 dooden en 43 gekwetsten buit gemaakt. Van Onsenoort behandelde de lijdens onder het hevigst vuur, maar had daarna te Cork als krijgsgevangene een bitter lot. Eerst Febr. 1809 keerde hij in Holland terug, waar hij opnieuw militairarts werd. In 1811 was hij met het Fransche leger als chirurg in Portugal en Spanje. In den slag bij Salamanca verleende hij den gekwetsten maarschalk Marmont de eerste hulp.

In 1814 werd hij met de overige buitenlanders uit het Fransche leger ontslagen en keerde naar Holland terug. In 1815 na den slag van Waterloo werkte hij zoo verdienstelijk in het lazaret te Leuven, dat hij tot ridder in de orde van den rooden adelaar benoemd werd, op voordracht van Dr. Gräfe, chef van den pruisischen geneeskundigen dienst. In 1818 werd van Onsenoort aangesteld tot lector in de chirurgie en oogheekunde aan het militair hospitaal te Leuven en tot lector in de oogheekunde aan de Universiteit aldaar: hierdoor was hij de eerste universitaire docent in de oogheekunde als zelfstandig studievak in de Nederlanden.

Bij de aanvaarding van zijn ambt sprak hij een rede uit over de geschiedenis der oogheekunde. Van Onsenoort leidde te Leuven vele oogheekundigen op, o.a. den bekenden Fl. Cunier; verschillende proefschriften werden hier onder zijne leiding bewerkt. Van 1822-27 was v. Onsenoort directeur van de militair-geneeskundige school te Utrecht.

In 1827 trad hij af en wijdde zich de laatste 14 jaren van zijn leven aan de praktijk en zijn geliefde wetenschappelijk werk. Toen de cholera van 1832 ook Utrecht teisterde, liet hij zich de armste wijk der stad toewijzen, ging daar tijdelijk wonen en wijdde zich met al zijne krachten aan de zieken, zonder eenige belooning te willen ontvangen. Door eene rheumatische aandoening, in het veld opgedaan, geplaagd. ging hij in zijne laatste jaren nog voort lijdens aan huis te ontvangen, tot hij nog onverwachts bezweek.

Van Onsenoort schreef verschillende werken en verhandelingen, waarvan de voornaamste zijn:

Operatieve Heelkunde 1822-24. *Geneeskundige Heelkunde* 1825. *De militaire chirurgie* 1829. *Verhandelingen over de grauwe staar*, Amsterdam 1818. *Bijdragen tot de geschiedenis der vorming van een kunstigen oogappel*, Utrecht 1829. *De kunst om de oogen wel te verplegen*, Utrecht 1829. *Geschiedenis der oogheekunde*, Utrecht 1838. *Genees- en heelkundig handboek over de oogziekten en gebreken*, Amsterdam 1839-40. Boven-

dien stichtte van Onsenoort een hollandsch tijdschrift voor praktische chirurgie en oogheekunde, het *Nederlandsch Lancet*. Hierin en in *Hippocrates' Magazijn* vindt men verschillende verhandelingen van zijn hand.

Van Onsenoort was een uitstekend docent en goed chirurg, waardoor hij grooten invloed geoefend heeft.

Zie: J. Hirschberg, *Geschichte der Augenheilkunde*, Leipzig 1916, III, 15, 122-126.

van der Hoeve

[Oomen, Antoon Maria]

OOMEN (Antoon Maria), letterkundige, geb. te Amsterdam 11 Sept. 1814, overl. 14 Nov. 1888 te Antwerpen, waar hij sinds 1856 met der woon gevestigd was. Zijn eerste pennevruchten (*Zonen Maanvertellingen*, benevens enkele *Novellen*) verschenen in den *Volksalmanak* van J.A. Alberdingh Thijm en in de *Vlaamsche kunstbode* en de *Belgische Illustratie*. Afzonderlijk gaf hij uit: *Naar Jeruzalem en Rome, Schetsen en indrukken van Palestina, Egypte en Italië* (Gent 1884); *Het Plantenrijk, zijne legenden, poëzie en symboliek* (Antw. 1885); *Schetsen uit het Noorden* (id. id.), en *Herinnering aan de Wereldtentoonstelling van 1885 te Antwerpen* (id. id.).

Zuidema

[Oomen, Cornelis Wilhelmus]

OOMEN (Cornelis Wilhelmus), secretaris der gemeente Ginneken en schoolopziener in het zesde district van Noord-Brabant, geb. te Amsterdam 29 Dec. 1811, overl. te 's Hertogenbosch 12 Jan. 1866. Al vroeg schijnt hij zich onderscheiden te hebben door lust in studie en door groote vlijt. Bij Kon. besluit van 14 Apr. 1833 zag hij zich tot gemeentesecretaris van Ginneken benoemd en wel met vrijstelling van het bepaalde bij art. 115, in verband met art. 386 van het reglement op het plattelandsbestuur, voor zooveel den vereischten ouderdom betreft. Hij vervulde deze betrekking, waarbij hem iets later tevens die van plaatselijk ontvanger werd opgedragen, tot kort voor zijn dood, op loffelijke wijs.

Bij Kon. besluit van 6 Aug. 1835 werd hij aangesteld als plaatsvervangend kantonrechter te Ginneken, tot welke betrekking hij later bij herhaling opnieuw werd benoemd. En bij Kon. besluit van 30 Oct. 1855 werd hij schoolopziener in het toen bestaande zesde distr. van Noord-Brabant. Later was hij dit in het tiende schooldistrict, tot 1 Sept. 1865, toen hem hieruit eervol ontslag werd verleend. Zijn verdiensten als school-autoriteit werden algemeen geroemd. Van 1859 tot kort voor zijn dood was hij ook lid der Tweede Kamer Staten-Generaal. Verder eenige jaren president van den militieraad, als lid der Prov. staten van N.-Brabant, die hem in 1865 tot lid der Gedeputeerde staten benoemden.

C.W. Oomen was gehuwd met Maria Theodora Delhez, die hem vijf kinderen schonk.

Zuidema

[Oorschot, Adrianus van]

OORSCHOT (Adrianus van), geb. te Helmond 29 Aug. 1826, zoon van Petrus (bakker) en van Godefrida Rooyackers, overl. 26 Mei 1880 te Weert, trad na de humaniora aan de latijnsche school te Helmond afgemaakt te hebben, in de

orde der Minderbroeders en legde 4 Oct. 1846 in het klooster te Weert zijn kloostergeloften af. Den 5. Juni 1853 ontving hij te Roermond de priesterwijding. Om zijn gebleken aanleg voor vreemde talen te ontwikkelen werd hij in Mei 1859 naar Rome gezonden om aan de universiteit La Sapienza de oostersche talen te beoefenen. In 1861 verkreeg hij den graad van Magister in de hebreuwsche taal en werd in 1862 doctor in de oostersche talen. De generaal-overste zijner orde benoemde hem tot lector-generalis en gaf hem

tweemaal verlof tot een studiereis naar Palestina. Naar het vaderland teruggekeerd bewees hij de wetenschap - zonder zich met zijn naam op den voorgrond te dringen - zeer belangrijke diensten.

Zie: *Helmondsche Courant* 1880, no. 20; Schutjes, *Geschiedenis van het Bisdóm 's Hertogenbosch* V, 66.

Heeren

[Oort, Petrus van]

OORT (Petrus van), verdienstelijk zeeman en schrijver van maritieme schetsen en novellen, geb. te Helmond 20 Oct. 1834, overl. te 's Gravenhage 22 Maart 1893. Hij was geruimen tijd stuurman op de groote vaart, later als ingenieur bij de waterstaatswerken op de zeeuwsche en zuidhollandsche stroomen werkzaam. Eervol uit den dienst ontslagen, bracht hij zijn laatste levensjaren op het land door, achtereenvolgens zijn woonplaats kiezende te Barneveld, Utrecht, Hilversum, Haarlem en den Haag. In laatstgenoemde stad woonde hij van 1888 tot 1893.

Hij schreef: *Schipper Verduin*. 2 dln. (1880); *Wouter Leuvenaer en twee andere vertellingen* (1882); *Aan wal en aan boord*. 2 dln. (1883) en *Uit het koopvaardijleven* (1883).

Zie: *Zondagsbl. Nieuws van den Dag*, 19 Sept. 1880.

Zuidema

[Oorthuys, Gerardus]

OORTHUYNS (Gerardus), kapitein ter zee, geb. in 1742 te Groningen, overl. te Rotterdam 23 Aug. 1812; zoon van Jeldrik Oorthuys en van Catharina Olthoff. Zijn vader geboortig uit Bingum in Oostfriesland, was kapitein-luitenant bij het regiment infanterie van prins Christiaan Karel van Stolberg en sneuvelde in 1748 bij het beleg van Bergen op Zoom. Aanvankelijk diende Gerardus als cadet bij voornoemd regiment, doch ging in 1760 over tot den zeedienst als cadet bij de admiraliteit van de Maze; in 1763 werd hij extra-ordinaris-luitenant; tusschen 1765 en 1777 deed hij, met behoud van zijn rang, eenige reizen naar Oost-Indië in dienst der Oost-Indische Cie; in 1777 werd hij ordinaris luitenant en twee jaar later kapitein. Als commandant van het fregat 'den Briel' streed hij in Mei 1781 bij Kaap St. Marie, aan welk gevecht hij zijn meerdere bekendheid te danken heeft. In 1784 was hij bij het eskader van commandeur van Braam op den tocht naar O. Indië. In 1794 als bevelhebber van het schip 'den Brakel' naar Oost-Indië bestemd, doch in Engeland binnengelopen zijnde, werd hij bij het begin der Staatsomwenteling krijgsgevangen gemaakt; op woord van eer vrijgelaten, kwam hij in 1795 in het vaderland terug en verliet den zeedienst. Hij was in Jan. 1790 gehuwd met Elisabeth Rebecca Rijfsnijder, en heeft 4 kinderen nagelaten, van wie een zoon rijks-ontvanger werd te Katwijkbinnen, terwijl de jongste zoon als luitenant bij de marine in 1825 te Macassar overleed.

Prenten door: R. Muys, W. van Senus, F.N. Weissenbruch Dz.

Zie: de Jonge, *Geschiedenis van het Zeewezen*; Engelberts Gerrits, *Gedenkstuk van Neerlands heldendaden ter zee*.

Herman

[Oosterdijk, Justus]

OOSTERDIJK (Justus), eerste en eenige predikant te Aleppo, daarna te Smirna, geb. 1657, overl. te Smirna 12 Juni 1710. De Nederlandsche kolonie te Aleppo in Syrië had op het einde der 17de eeuw veel van haren ouden bloei verloren. In 1698 telde zij een zevental kooplieden, Jan van Liebergen was tresorier, J. Gosche consul. Deze had 16 Febr. 1696 om uitzending van een predikant gevraagd, wat Directeuren toen hadden geweigerd. Maar April 1699 stonden zij de predikantsplaats toe op 240 wichtige stukken van achten of 270 leeuwendalers (± 270 gulden). De predikant zou bij den consul bed en tafel vin-

den: overal bron van eindeloos ongenoegen voor de levantsche predikanten. 5 Aug. dragen Directeuren den secretaris op één bijbel in folio, twaalf in quarto, een psalm- en formulierboek en een zandlooper voor de nieuwe gemeente aan te schaffen. Juni 1700 is Oosterdijk toen uit patria aangekomen. Hij schijnt het met consul Gosche goed te hebben kunnen vinden, want toen deze, het eeuwig chicaneeren van Directeuren moede, zijn ontslag vroeg, schreef de Hollandsche natie uiterst vleiend over hem aan de Staten-Generaal, 23 Nov. 1703, brief door Justus Oosterdijk, Michiel Heldewier. Rudolf van der Eem e.a. onderteekend. Na Gosche's vertrek had de predikant de te verwachten moeilijkheden met zijne huisvesting gehad, waaraan een einde kwam door zijne overplaatsing naar Smirna, Sept. 1705. Niet vóór 1 Juni 1706 is hij daar aangekomen.

Zijn voorganger aldaar was Joh. Heyman, de latere prof. oriënt. te Leiden. Hij is in 1707 uit Smirna naar die universiteit geroepen, blijkens resolutie van curatoren van 12 Jan. 1707, hun schrijven van 3 Febr. 1707, Heyman's antwoord van 25 Juni 1707 'op het eiland Scio', waarheen hij nadrukkelijk zegt zich omtrent een maand vóór de ontvangst van den leidschen brief uit Smirna begeven te hebben. Hetzelfde blijkt uit een brief van 19 Febr. 1709 van Justus Oosterdijk zelve, dat Heyman een reis van een of twee jaren door Syrië en Palestina gemaakt had en toen in Constantinopel was. Inderdaad hebben wij van hem een brief uit Hadrianopel d.d. 5 Juni 1709, waarin hij aan curatoren schrijft dat hij in den aanvang van dat jaar in de hoofdstad 'des Ottomanischen Rijcks' was aangekomen. Aan de juistheid van al deze data valt niet te twifelen. Te vreemder is het, dat uit Heymans eigen aantekeningen in het kerkeradsboek van Smirna, gecopiëerd door Ds. van der Horst in 1720, tot andere jaartallen zou moeten besloten worden. Dat hij nl. reeds 9 Oct. 1705 zijne 'verlossinge' had bekomen, maar op Oosterdijk gewacht en toen 6 Juli 1706 zijn afscheid gepreekt had. De zaak is, dat hij toen nog te Smirna is gebleven en na het ontvangen van den brief van 3 Febr. 1707 (waarin hem f 500 gedurende twee jaren voor een studiereis geschonken werden) op reis is gegaan. Oosterdijk had middelerwijl 16 Juni zijne intrede gedaan naar 1 Cor. 9,16 en 17, maar reeds vier jaren later, 12 Juni 1710 overleed hij. Volgens een brief van den bekenden consul de Hochepped d.d. 3 Mei 1710 leed hij aan toevallen, waarop toen spoedig de dood gevolgd is. 24 Maart van dat jaar had Heyman te Leiden zijn ambt aanvaard. Oosterdijs opvolger Joh. van de Velden kwam op zijn reis naar de Levant bij Buda Pest om het leven.

Zie: *Bronnen t.d. gesch. van den Levantschen handel* verz. door K. Heeringa II, xviii vlg. 156, 392-397; *Bronnen t.d. gesch. der Leidsche univ.*, uitg. P. C. Molhuysen IV, 226, 233, 237, 109*, 113*, vlg. 126*; *Nederl. Archief v. Kerkg.* VII, 1847, 168, 171.

L. Knappert

[Oosterwyck, Volkerus van]

OOSTERWYCK (Volkerus van), predikantdichter uit de 17e eeuw; geb. 21 Aug. 1602 te Delft als zoon van den delftschen predikant Albertus van O. (overl. 17 Febr. 1616) en Adriana Westerwolt. Hij had een broer Johan en een zuster Agnes. Na in 1625 voor de classis van Delft praeparatoir te zijn geëxamineerd, werd hij eerst predikant bij de nederlandsche ambassade te Venetië; in 1634 predikant te Rotterdam, huwde hij 4 Nov. 1636

te Delft met Helena Meerman (dochter van Dirk Dirksz. M. en Dirkje Hendriksdr. van Santen) en deed 22 April 1640 te Delft zijn intree. In de jaren van zijn predikantschap aldaar had hij een goeden naam en als dominee en als dichter; op bijna alle zuidhollandsche synoden zien wij hem werkzaam als afgevaardigde. 1 Febr. 1671 nam hij zijn emeritaat, 31 Dec. 1675 overleed hij te Delft op 73. jarigen leeftijd. Hij had 7 kinderen: Adriana en Albertus, beiden ongehuwd overleden, Dirkje, die trouwde met Thomas Munckerus, rector te D., Hendrik in 1694 eveneens ongehuwd overleden, Joan in 1699, Jacob in 1695 en Adam in 1704 overleden.

Tot vele letterkundigen van zijn tijd stond hij in betrekking: met Jacob Westerbaen was hij bevriend, in een van wiens gedichten ('s Grav. 1672, II, p. 825) wij van zijn teleurstelling lezen over een mislukt bezoek van O. en Alida Brunhem op Ockenburg. Evenzoo met Const. Huygens, die voor twee zijner werken lofdichten schreef, hem enkele zijner gedichten toezond en na den dood van zijn zoon Philip in 1657 door een gedichtje van O. getroost werd, dat deze hem toezond met een exemplaar van een zijner werken. (In hs. aanwezig op de Univ. Bibl. van Leiden; afgedrukt bij Schinkel, *Nadere bijzonderheden*, 2e stuk, 1856, p. 25). Ook Jeremias de Decker kende hij, H. Sweerts en Willem Sluyter; de *Hollantsche Parnas* (Amst. 1660), een bundel gedichten van allerhande makers, bewaart verscheiden lofdichten op zijn persoon of werk, gelijk ook O. op zijn beurt weer eerdichten voor poëzie van anderen schreef. Zijn talrijk eigen dichtwerk is meest van bijbelsch stichtelijken aard: *Rymen ende zangen over het Hooge-Liedt Salomons* (Delft 1655, andere ed. Delft 1695); *Keur van heilige Stoffen uyt Gods Woord* (Delft 1656); *De Hof-Bloemen ofte 300 stichtelijke Bedenckingen* (Amst. 1659) met 2 gedichten van Constanter en een van zijn vriend A. Bornins; *Geloofsredenen dat is Heydelbergsche en Nederlantsche Catechismus op sangrymen* (Delft 1660 en 1665); *Het Mom-aensigt van de doot afgetrocken* (Rott. 1660); *Kleyne Winckel ofte zangen uyt het Testament op bekende Psalm en andere wysen* (Delft 1665); *Willem Teelineks Poliloquium op zangrijm gestelt door V.v.O.* (Utr. 1668); een vertaling uit het Engelsch *Den Christelycken Seneca ofte Joseph Hall's 300 goede Spreucken* (Delft 1657, 2e dr. 1659) en een lang gedicht in den bekenden bundel: *'t Verheerlickt Nederlandt, door de wapenen van de St. Gen., onder het opperbeleyt van Corn. de Witt* (1668), een verzameling ned. en lat. zangen waarvoor de besten van hun tijd als Vondel en Antonides bijdragen leverden. Ten slotte verscheen er van hem nog afzonderlijk in plano een politiek gedicht: *Hoort de roede, en wiese bestelt heeft ofte trouhertige waerschouwing over de zee-slagh, ghevallen tusschen Engelandt en Nederlandt 13 Juni 1665* (Petit, Pamfletten no. 3426) met zijn spreuk 'Sincerè & verè' onderteekend. Er bestaat een geschilderd portret van hem door A. Palamedesz (1641), door C. van Queborn gegraveerd, en een miniatuurportret uit het Panpoëticon Batavum, in het Rijks-museum te Amst. Een tweede gegraveerd portret vermeldt F. Muller no. 4012 van 1659, op 57-jarigen leeftijd, een onafgemaakte proefdruk in 8o. zonder naam.

Zie: *Nederlandsche Leeuw* 27e jrg. 1909 kol. 116; *Acta der particuliere Synoden van Zuid-Holland* uitg. door W.P.C. Knuttel, I

('s Grav. 1908) 160; E.W. Moes, *Iconographia Batava* II (Amst. 1905) no. 5580.
Ruys

[Opmeer, Petrus van]

OPMEER (Petrus van), zoon van Pieter Hendriksz. van Opmeer en Maria van Akersloot, geb. te Amsterdam 13 September 1526, gest. te Delft 9 November 1595. Hij genoot het onderwijs van den bekenden geleerde Alardus van Amsterdam. Toen deze in 1539 naar Keulen vertrok, kwam Opmeer onder de leiding van Cannius, den prior van het Elfdruizendmaagdenklooster. Daarna ging hij te Leuven studeeren, waar hij ook het college der Drie Talen bezocht; hij bleef een jaar te Leuven, waar hij het onderwijs genoot van Nannius; dat hij de colleges van Lipsius zou hebben gevolgd, zooals wordt bericht, is natuurlijk onmogelijk. Na een kort verblijf te Doornik keerde hij in 1546 naar Holland terug. Het volgende jaar huwde hij met Sophia Sasbout, een delftsche burgemeestersdochter. Dat gaf hem aanleiding zich metterwoon te Delft te vestigen, waar ook in 1551 zijn eenige zoon Pieter is geboren. Een beroep schijnt hij niet te hebben uitgeoefend; hij kon daardoor veel studeeren, zoowel in de theologie als in de rechtswetenschap, de geneeskunde en de wiskunde. Als overtuigd katholiek gevoelde hij zich geroepen het bedreigde geloof te verdedigen tegen de veelvuldige aanvallen, die de hervormers van allerlei richting daartegen deden. Apologetisch was ook zijn eerste werk *Vincentius Lirinensis: een seer schoon boecksxken voor die outheyt ende waerheyte des gemeene christen gheloofs teghens die godloose niewicheyden alder ketteryen* (Haarlem 1561), een vertaling uit het Latijn. Ook vertaalde hij eenige twistschriften tegen Empacius, een afvallig priester, die hij in 1568 te Delft liet drukken. Tegen dezen was ook gericht zijn *Officium missae*, dat kort daarna verscheen en aan Alva was opgedragen.

Te Delft stond Opmeer in nauwe betrekking tot den bekenden prior van het St. Agthaklooster, Cornelis Musius; om hen vormde zich daar een kring van kunstenaars en geleerden. Die kring werd verstrooid, toen Delft in den zomer van 1572 door Lumey werd bezet; Opmeer begaf zich naar Leiden en vandaar naar de Zuidelijke Nederlanden. Vandaar ontbood zijn vriend Pieter Pietersz., schout van Amsterdam, hem naar zijn den koning trouw gebleven vaderstad; waarschijnlijk is hij einde 1572 daar aangekomen. Eenige jaren heeft hij daar ten behoeve van het oude geloof met groote toewijding gearbeid met een kring van trouwe geloofsgenooten. In December 1577 was Opmeer nog te Amsterdam, waarschijnlijk ook nog in Mei 1578, toen de Alteratie Amsterdam aan de zijde der Staten bracht. Kort daarna is hij weer naar Delft uitgeweken, waar hij tot zijn dood heeft gewoond en waar hij ijverig voor het katholieke geloof werkzaam bleef.

Behalve de genoemde apologetische werken gaf Opmeer nog uit *Dat schip van patientie ende penitentie* (Antwerpen 1593), een bestrijding van het Protestantisme. Maar vooral is hij bekend gebleven door zijn historische werken. Hij schreef een *Opus chronographicum*, een geschiedenis der wereld van de schepping af tot 1569 door hem zelf voltooid, tot 1611 voortgezet door Lucas Beijerlinck, kanunnik 1e Antwerpen, en door Opmeers zoon Pieter in dat jaar uitgegeven. Achter de laatste uit-

gave van deze wereldkroniek, die in 1625 verscheen, volgt het bekendste werk van Opmeer, de *Historia martyrum Batavicornum sive defectionis a fide majorum Hollandiae initia*. Van het geheel verscheen in 1700 te Antwerpen een nederlandsche vertaling; die van de *Historia martyrum* is getiteld *Historie der Hollandse martelaren, welke om de Christen Catholyke godsdienst van de Hervormde nieuwgesinden see-wreed syn omgebracht*. Of de *Historia martyrum* geheel van Opmeer is, is de vraag; in de nederlandsche vertaling is bovendien een martelaarsgeschiedenis van 1639 toegevoegd, die natuurlijk niet van Opmeer kan zijn. In ieder geval is het martelaarsboek van Opmeer een gewichtige bron voor de kennis van de vervolging der Katholieken in Holland in den geuzentijd.

Gravure door onbekende.

Zie: de Wind, *Bibliotheek der Ned. geschiedschrijvers*, 236; de Bont in *Kath.* dl. 117, 197 vlg. en de daar aangehaalde bronnen; Moes in *Gesch. Opstellen aangeb. aan H.C. Rogge*, 59 vlg.; Fruin, *Verspr. Geschr.*, zie reg.

Brugmans

[Opsy, Lambert]

OPSY (Lambert), zoon van Lambert Cornelisz., secretaris van Amsterdam, en Trijn Klaas Gaefdochter, geb. te Amsterdam 25 October 1583, gest. waarschijnlijk kort na 1619. Misschien was hij koopman of reeder, zoo hij althans dezelfde is, die in de boeken der stad voorkomt onder den naam Lambert Cornelisz. Hij schreef een kroniek van Amsterdam van de stichting der stad tot en met 1611, waarvan het laatste gedeelte natuurlijk de berichten van een ooggetuige zijn. Zij is naar een handschrift van het gemeente-archief van Amsterdam uitgegeven door Scheltema, *Aemstels oudheid* III, 1 vlg., waar ook familieaanteekeningen van hem van 1561 tot en met 1619 zijn gepubliceerd (35 vlg.). Daar de laatste met genoemd jaar eindigen, kan worden aangenomen, dat Opsy kort daarna is gestorven. In het Britsch Museum te Londen (Add. Ms. 14310) berust een ander handschrift, in 1610 geschreven door Lambertus Cornelius Optius, zooals hij zich daar noemt. Het is getiteld: 'Sommige costuymen oock die namen der magistraten van Amstelredam; mitsgaders de beschryvinge en etlike geschiedenissen int corte derselver stede'. Het bevat lijsten van burgemeesters, schouten, raden enz. sedert 1413, met een korte geschiedenis van Amsterdam, voorafgegaan door: 'Ceremonien die gehouden plachten te worden binnen Amstelredam op de principaelste heyliche daghen bij die van de roomsche religie, genomen uyt boeck en voorrede van Walich Syvertsz., gheintituleert: roomsche misterien, ontdeckt in een klein tractaetken.' Welk verband er tusschen het amsterdamsche en het londensche handschrift bestaat, kan eerst door nauwkeurige vergelijking worden vastgesteld. Opsy vermeldt in zijn familie-aanteekeningen niet, dat en met wie hij was gehuwd, maar wel het sterven van twee zijner kinderen en de geboorte van een derde kind. Dat laatste, Catharina, geb. 15 Aug. 1619, huwde 21 Nov. 1634 met dr. Cornelis Witsen en werd zoo de moeder van den bekenden burgemeester Nicolaas Witsen. Opsy's moeder hertrouwde 21 Mei 1586 met den bekenden beeldhouwer en kaartteekenaar Joost Jansz., die echter reeds 8 November 1590 stierf.

Zie: Scheltema, *Aemstels Oudheid* III, 1 vlg.; Brugmans, *Verslag van een onderzoek in Engeland*, 235 vlg.

Brugmans

[Orges, Martin]

ORGES (Martin), fransch réfuglé, stichter van onze eerste papierfabrieken op de hoeve Klein Hattem tusschen Beekbergen en Apeldoorn, 1616, papier om zijne witheid en stevigheid bekend.

Zie: Weiss, *Hist. d. réf. prot. de France* 1853, II 144; Koenen, *Gesch. der Fransche vluchtelingen in Ned.*, 1846, 272; J.A. Nijhoff in *Bijdr. Vaderl. Gesch.* V, 90 vlgg.; *Tegenw. Staat v. Gelderl.*, 1741, 429 (spelt Orgel).

L. Knappert

[Ortel, Ortell Joachim]

ORTEL Ortell (Joachim), verwant aan de antwerpsche familie van dien naam, waaruit de beroemde Ortelius gesproten is, gest. te Londen, 3 Oct. 1590. Hij was 1580/2 commissaris der vivres voor het leger namens Holland en als zoodanig in Brabant werkzaam, tevens voor de Staten-Generaal, voornamelijk bij de engelsche hulptroepen. In Aug. 1584 werd hij, die uitnemend engelsch schreef en sprak en de engelsche manieren kende, wat alles toen uitzondering was, agent van Holland te Londen en werd ook door de Staten-Generaal als zoodanig gebruikt, in het bijzonder om Elisabeth te bewegen tot hulp in geld en troepen na den dood van den Prins. Hij vergezelde in Sept. den door den Raad van State afgezonden de Gryze met bijzondere instructies van de Staten-Generaal en van Holland, Zeeland, Friesland en Gelderland. Hij had als handig diplomaat grooten invloed op de zending van Leicester, bleef in nauwe correspondentie met Oldenbarnevelt en andere hollandsche leiders, o.a. Buys, en bracht herhaaldelijk klachten over den engelschen landvoogd, die dit wel wist, over aan de Koningin. Hij was het, die in 1587 de beruchte geheime instructie van Leicester aan Oldenbarnevelt overzond en zoo Leicester's plannen bekend maakte. Hij zette later zijn diplomatieken arbeid te Londen voort en wijdde zich vooral aan de handelsbetrekkingen, tot zijn dood op 3 Oct. 1590. Hij was, als gehuwd met een dochter van den bredaschen secretaris van den Cornput, zwager van Emanuel van Meteren, die blijkbaar vele berichten over de verhouding tot Engeland aan hem dankte.

Vgl. over hem: Japikse, *Res. St. Gen.* III vlg. en de bronnen uit den tijd van Leicester. Verder Fruin, *Verspr. Geschr.* III, 134, 186, 209, 399; Motley, *United Netherlands* I en II, passim.

Brieven van hem aan Oldenbarnevelt en de Staten-Gen. in *Gedenkstukken v.O.*, uitg. van Deventer, I en II.

Blok

[Orville, Jean Daniel d']

ORVILLE (Jean Daniel d') een zoon vermoedelijk van Guillaume (broeder van Jean (1), zie op Pierre), die zich te Frankfort a/d Main had nedergezet. Mogen wij op de gelijkheid van naam en geboorteplaats voortbouwen, dan was hij in 1645 geboren en liet zich 29 Juni 1665 als theoloog te Leiden inschrijven. In den te Genève 1671 ingeschreven theoloog J.D. d'O. mogen wij hem dan terugvinden.

Zie: Haag, *La France prot.* VIII, 52.

L. Knappert

[Orville, Joan Frederik d']

ORVILLE (Joan Frederik d') geb. te Amsterdam 9 Mei 1732, overl. aldaar 25 Maart 1809, koopman en bankier, schepen, bewindhebber der O.I.C., behoort tot een ouderen tak van dit geslacht dan Pierre (zie hieronder). Deze Joan Frederik n.l. klimt over David, geb. 1709, Frédérique Philippe geb. 1664, David geb. 1627, Philippe, geb. 1586, Ferry, geb. 1546 op tot Philippe en diens vrouw Anne de Mesureur. Ferry, geboortig van Valenciennes, vestigde zich in 1580 ook te Hamburg

gelijk Jean van den anderen tak. Hij trouwde 1572 te Aken met Anne Godin, de kinderen uit dit huwelijk blijven ten deele in Hamburg, maar David, een zijner kleinzonen, vestigt zich te Amsterdam en wordt een der voornaamste kooplieden. Zijne kinderen en kindskinderen huwen in bekende Amsterdamsche familiën.

Zie: J.E. Elias, *De vroedschap van Amsterdam 1578-1795*, register i.v. en vooral II 959 vlgg.

L. Knappert

[Orville, Jean Leonard d']

ORVILLE (Jean Leonard d'), broeder van Jacques Philippe en Pierre, was koopman te Londen.

Zie: J.G. de Chauvepié, *Nouveau Dict. Hist. et Crit.* 1753, III, art. Orville p. 82 sub let. C.

L. Knappert

[Orville, Pierre d']

ORVILLE (Pierre d'). Zijn grootvader Jean, geb. 16 Mei 1588 te Aix in Provence, ontvluchtte zijn vaderland om het geloof en vestigde zich te Hamburg, waar hij 29 Sept. 1660 overleed. Hij was getrouwd met Barbe Hertsbeck, die naar Amsterdam verhuisde en daar 15 Nov. 1679 overleed. Van hun kinderen kennen wij Jean, geb. 23 Aug. 1659 te Hamburg, overl. te Amsterdam 2 Maart 1751. Deze jaartallen, waarin bij latere schrijvers vergissingen voorkomen, zijn hersteld naar de oudste opgaven. Toch blijft het geboortejaar van Jean vreemd, gemerkt zijn vader toen 71 jaar was. Jean, de zoon, huwde Catharina Neys, uit welk huwelijk geboren werden o.a. Jacques Philippe de latere amsterd. hoogleeraar (IV 1043) en onze Pierre. Hij werd 1697 geboren en kwam in de zaak zijns vaders, waarin deze reeds een groot fortuin verworven had. Eerst echter studeerde hij te Leiden in de rechten (ingeschr. 10 Nov. 1717) en promoveerde aldaar 4 Nov. 1721 op *Ad. L. 36 dig. de acquirendo rerum dominio junctam L. 18 dig. de rebus creditis*. Wij hebben voorts van hem (na zijn dood door zijn broeder Jacques uitgegeven) *Petri d'Orvilli jurisconsulti poemata* 1740. Hij overleed reeds in 1738 (niet 1728, zooals latere schrijvers).

Zie: Haag, *La France prot.* VIII 52; Saxe, *Onom.* VI, 504; *Nouv. Biogr. Gener.* XXXVIII, 892; Peerlkamp, *Poët. Lat. neerl.* 487 s.; Weiss, *Hist. d. réf. prot.* II 290 s.; *Bronnen t.d. gesch. d. Leidsche Univ.* uitg. Molhuysen IV, 282*.

L. Knappert

[Orville, Pierre Frédérique d']

ORVILLE (Pierre Frédérique d') staat in het Leidsche *album stud.* ingeschreven op 22 Octob. 1680 als 'Francofurtanus 19 T.' Hij was dus geboren in 1661 ook te Frankfort, zoodat hij een broeder van Jean Daniel (zie boven) kan geweest zijn. Nu is er 29 Sept. 1684 te Leiden gepromoveerd 'Petrus Fredericus d'Orville, Maeno-Francofurtensis', zeer denkelijk dezelfde. Doch dan is hij van faculteit veranderd, want hij verdedigde eene medische dissertatie, *Theoria morborum soporosorum*.

Zie: *Bronnen Gesch. L. Univ.* uitg. Molhuysen IV, 195*.

L. Knappert

[Orville, Willem d']

ORVILLE (Willem d'), geb. te Hamburg 1651 of 1652, broeder vermoedelijk van *J e a n* (2) (zie op Pierre) liet zich 11 Apr. 1673 te Leiden als theoloog inschrijven, was 1678 predikant te Vlaardingen, 1700 te Haarlem, legde 1707 zijn dienst neder en overleed 31 Maart 1719 te Amsterdam. Wij hebben van hem *Gezangen*, Amst. 1698 en *Geestelijke klaagzangen*, Haarl. 1714.

Schilderijen: J.M. Quinckhard, miniat. Rijksmus. Amst. Prenten: P Schenck.

Zie: *Boekz. d. Gel. Wereld* 1719, 400. *Van Alphen N. Kerk. Handboek*, 1908, Bijl. 116.

L. Knappert

[Os, Anthonie van der]

OS (Anthonie van der), geb. 23 Oct. 1722 te Zierikzee, overl. te Zwolle, liet zich 11 Apr. 1741 als theol. stud. te Leiden inschrijven, waar het jaar te voren Joh. Alberti (I 58) hoogleeraar geworden was. Diens invloed in vrijzinnigen geest heeft van der Os in hooge mate ondergaan en er later veel lijden voor over gehad. In 1746 werd hij predikant te 's Graveland, twee jaar later te Zwolle. Hier gaf hij aanstoot aan zijne rechtzinnige collega's de Gimmer, Doitsma en van Zutphen (de jongste, van Rossum, was nog door geen inquisitorialen ijver aangestoken) door zijne kettersche prediking, durvende o.a. zeggen, dat de zondaar gerechtvaardigd wordt *na* en niet *vóór* het geloof, terwijl toch de Dordtsche synode, consequenter maar harder, de verkiezing niet *uit* maar *tot* geloof had geleerd (Can. I § 9). Voorts achtte hij het eeuwig zoonschap Christi onbewijsbaar uit *Micha* 5¹ ('uit u zal mij voortkomen die een heerscher zal zijn in Israël), *Ps.* 2⁷ ('de Heer heeft tot mij gezegd: gij zijt mijn zoon'), wat wel van groote zelfstandigheid getuigt en wat zijn collega de Gimmer dan ook ariaansch-remonstrantsch noemde. Ja in *Genes.* 3 vond hij alleen de straf voor 's menschen eigen zonden, wat de ander voor sociniaansch-remonstrantsch uitkreet. Dat van der Os onder de rechtvaardigheid Gods verstond zijn genegen wil om den zondaar door C. zalig te maken, in plaats van aan de verwerping der meesten vast te houden, dat vond de Gimmer zoo ijselijk, dat hij er geen naam voor wist. Om nog te zwijgen van 's mans woorden dat Johannes de Dooper aan Jezus geërgerd was geweest, dus een heilige, die uit den staat der genade gevallen was, wat bewees dat hij den afval der heiligen dreef. Om deze zonden brachten hare voorgangers de Zwolsche gemeente in beroering - uit zich zelve zou zij niet zoo snel en zoo fijn de ketterij geroken hebben - en 18 Dec. 1750 schorste de kerkeraad den ketterschen predikant. Ook persoonlijke gevoeligheden, afgunst op den welsprekenden, gezienen en 'gegoedigen' d.i. bemiddelden man, mogen den twist hebben aangestookt De stadsregeering, gelijk schier altijd in onze geschiedenis, nam het voor den gebannene op; de Gimmer c.s. beriepen zich op den stadhouder, die (gelijk ook menigmalen) voor den handhaver der orthodoxie gehouden werd. Maar Willem IV was juist gemengd geweest in de beruchte Steenwijksche onlusten, begonnen met een kerkelijk geschil, aangegroeid tot anti-orangistische beroerten (*W a g e n a r*, *Vaderl. Hist.* XX, 360-370), werd bovendien juist in dezen tijd, onmachtig tegenover den ontredderden toestand in den lande, door toenemende lichaamszwakte gekweld (*B l o k*, *Gesch.*² III, 470 vlg.) waaraan hij immers 22 Oct. 1751 onverwacht overlijden zou - en hij had geen lust zich met het Zwolsche krakeel in te laten. Hij won het advies in van prof. Venema te Franeker (II 1485) en deze ried aan het oordeel der leidsche godgeleerde faculteit in te roepen. Deze maande tot vrede, wat één hunner, Alberti, van rechtzinnige zijde op den naam Euxodius (die den breeden weg bewandelt) te staan kwam en een ander, J. van den Honert, op de betichting, dat hij, patroon van den aartsbedrieger van der Os, 'pijlen aan heele en halve pelagianen ontleend in het harte van het inwendig Christendom gestoken had'. Maar de classis bevestigde de schorsing en de Overijselsche synode zette hem Juni 1755 af. In 1758 heeft hij zich toen door Cornelis Loosjes, doopsgezind leeraar te Zaandam Oost (vriend van Betje Wolff, *Brie-*

ven, uitg Dyserinck 1904, 12 noot 1 en sparsim) laten doopen, en werd voorganger van eene soort vrije doopsgezind remonstrantsche gemeente te Beverwijk. 1 Jan 1764 ging hij naar Zaandam Oost, legde enkele jaren later zijn ambt neder, vestigde zich (oude liefde roest niet) weder te Zwolle en is daar overleden. Dit kerkelijk proces heeft in den lande grooter beroering gewekt dan wij ons zullen kunnen voorstellen, zoo wij niet bedenken, dat het hier ging om eigen overtuiging tegen formuliergezag en dat velen gingen gevoelen, dat hier groote belangen op het spel stonden. Vandaar dan dat in de zwolsche gemeente 'de leden van één huisgezin in elkanders ingewanden wroetten en echtgenooten zich van één scheurden'; vandaar dat velen van van der Os' voorstanders met hem werden gestraft en b.v. de oud-kapitein Abel Lijphart gedwongen werd het land voor Oost-Indië te ruimen. Maar vandaar ook dat al wat vrijzinnig dacht in het land het voor van der Os opnam, zooals b.v. *De Nederlandsche Criticus* I, 465 en 521, die betoogde, dat 's mans prediking niet kettersch was, daar immers het geloof zonder de werken dood is. En die daarom een medaille van f 36 uitloofde voor het beste middel om de deugd in ons vaderland te doen floreeren.

Zie: Ypey en Dermout, *Gesch. Ned. Herv. Kerk* III, 462-485, aantt. 215-226; Ypey, *Gesch. Kr. Kerk 18de eeuw* VII, 376-393, Sepp, *Joh. Stinstra* II, 3 en 51; Bouman, *Geld. Hoog.* II, 262 vlg.; *Handd. d. Kerkerads van Zwol in de zaake van ... v.d. Os*, 1751, 2 dln; *Nederl. Jaarb.* V, 1149-1153; VII, 763 vlgg.; VIII, 488-501, 1353-1360, XII, 561 vlg.; *Boekzaal der gel. wereld* 1752, 587 vlgg., 1764, 78 vlgg.; Schotel, *Kerkel. Dordr.* II, 304 noot, geeft een zeer belangrijke lijst van zeldzame pamfletten, op van der Os betrekking hebbende. W. Sluiter en H.L. Noordberg hebben in 5 dln. alle stukken verzameld. Zie den nieuwen *Catalogus* van Mennonitica 1919, 140-143. Over dit proces als onderdeel van den strijd om de tolerantie L. Knappert, *Gesch. N.H.K.* II, 68-72. 88

L. Knappert

[Osenbruggen, Johannes Barend van]

OSENBRUGGEN (Johannes Barend van), kantonrechter te Ridderkerk en lid der Tweede kamer Stat.-Generaal voor 't hoofdkiesdistrict Dordrecht van Mei 1879 tot zijn overlijden in Febr. 1889. Geboren in den Haag (1834), waar zijn vader Dr. C. van Osenbruggen (II. kol. 1037) conrector van 't gymnasium was, studeerde hij te Leiden in de rechten en promoveerde hier in 1857 op een diss.: *De regten en verplichtingen van den regter-commissaris, vergeleken met die in de Belgische wetgeving van 18 Apr. 1851 en de Pruissische van den 8sten en 9den Mei 1855.*

Zuidema

[Otger, Heilige]

OTGER (Heilige), Diaken. Zijn leven, uitgegeven door de Bollandisten, is niets dan een oratorische uitweiding van dat van den H. Wiro. Zonder twijfel werd Otger in Engeland, uit edele ouders, geboren. Hij werd opgevoed in een klooster of liever door samenwonende geestelijken en ontving het Diaconaat. Hij voegde zich bij de heiligen Wiro en Plechelmus toen dezen naar Rome gingen om de bisschopswijding te ontvangen, en vergezelde hen later op hun tocht van Schotland naar Gallië en België. Met hen evangeliseerde hij de omstreken van Roermond en stierf, na 713, op den St. Pietersberg, kort bij deze stad, waar hij in de Mariakerk begraven werd. Zijn reliquieën werden eerst overgebracht naar Utrecht en later naar Roermond.

Bibliografie: *Acta Sanct. Boll.* 10 Sept. 612-616; Ghesquière, *Acta Sanct. Belgii* VI, 219-227; *Batavia Sacra* I, 80; Wolters, *De H. Wiro, Plechelmus en Otgerus...* Roermond 1862; Kronenburg, *Neerlands Heiligen* III, 3-27.
de France

[Otto I, elect van Utrecht]

OTTO I, elect van Utrecht, geb. 1195, gest. 1 Sept. 1216, zoon van Otto I, graaf van Gelre (zie II 1038), opgevoed door den utrechtschen monnik Walter, die later abt van Villers in Brabant werd. Nog jong toonde hij geestelijke neigingen en toog na een ziekte naar het Heilige Land. Na zijn terugkeer werd hij proost van Xanten en 6 Dec. 1212 door den invloed zijner bloedverwanten, nog geen volle 18 jaar oud en dus ook niet eens priester, eenstemmig door de kanunniken tot bisschop gekozen. Rome erkende deze onkanonieke keuze niet en hij vond verzet. Om dispensatie deswege te verkrijgen naar Rome gereisd, stierf hij op reis 1 Sept. 1216 te Voorthuizen bij Elten in Bergland. Hij werd te Utrecht begraven.

Zie over hem: Moll, *Kerkgesch.* II, 1, 106; Pijnacker Hordijk, *Ned. Archievenblad* XX, 49; Brom, *Bull. Traj.* no. 57 vlg.; de z., *Regesten*, no. 621 vlg.
Blok

[Otto II, bisschop van Utrecht]

OTTO II, bisschop van Utrecht, gest. 28 Juli 1227. Gesproten uit het grafelijke geslacht van der Lippe en domproost van Utrecht, werd hij eind 1216 tot bisschop gekozen door den invloed der omliggende vorsten, door zijn neef keizer Frederik II dadelijk erkend, door den aartsbisschop van Keulen als bisschop geordend. Hij nam deel aan den kruistocht naar Damiate (1218), van waar hij voorjaar 1220 zeker terug was. Hij bezocht sedert herhaaldelijk de rijksdagen. Hij voerde daarna een hevigen krijg met Gelre, waaraan hij o.a. Salland ontnam (1226), en daarna met Rudolf van Coevorden en zijn opgestane Drenten, totdat hij bij Anen werd gedood. Hij werd te Utrecht begraven.

Zie over hem: Moll, *Kerkgesch.* II, 1, 107; Pijnacker Hordijk, *Nederl. Archievenblad* Register XX, 50; Brom, *Bull. Traj.* no. 69 vlg.; de z., *Regesten* no. 635 vlg.

Blok

[Otto III, bisschop van Utrecht]

OTTO III, bisschop van Utrecht, geb. omstr. 1200, gest. eind Mrt. of begin Apr. 1249. Hij was de tweede zoon van graaf Willem I van Holland en Aleidis van Gelre en bestuurde onder zijn broeder, graaf Floris IV, tot 1234 de Friesche graafschappen Ooster- én Westergoo. Vóór Febr. 1234 tot bisschop van Utrecht gekozen, werd hij eerst kort vóór 24 Juni 1245 gewijd en door den Paus bevestigd, tot zoolang dus elect genoemd. Na den dood van Floris IV in 1234 nam hij voor zijn neef, Willem II, de voogdij over Holland tot 1240 waar, terwijl zijn jongere broeder Willem hem verving, 1238 gevolgd door Boudewijn, graaf van Bentheim. Hij stond aanvankelijk niet aan de zijde van paus Innocentius IV, maar sloeg om na de keuze van zijn neef tot tegenkoning van Frederik II. Hij steunde den jongen Willem ook na de keuze als Rooms-Koning (1247), die hij krachtig bevorderd had, en was tegenwoordig bij diens kroning te Aken (1248). Zijn regeering als elect en bisschop staat gunstig bekend; hij gold voor een der invloedrijkste vorsten in deze streken en speelde een

belangrijke rol in de twisten des Keizers met Rome en bij de invoering der Dominicaner Orde hier te lande.

Zie over hem: Moll, *Kerkgesch.* II, 1, 114; Pijnacker Hordijk, *Nederl. Archievenblad* XX, 52; Meerman, *Willem van Holland* I. 120 vlg.; Brom, *Bull. Traj.* no. 142 vlg.; dez., *Regesten*, no. 867 vlg.

Blok

[Oudewater, Rudolf van]

OUDEWATER (Rudolf v a n), monnik van het Karthuiserklooster Nieuwe Licht bij Utrecht, overleed aldaar 21 Jan. 1559, na een heilig, boetvaardig leven. Toen de bekende vurige prediker Theodoricus van Munster, Franciscaan, ± 1515 in de voornaamste steden van Holland op de hoeken der straten boetvaardigheid predikte en overal op hevige wijze optrad tegen de gevolgen van den haat en nijd opgeweld uit de vernieuwde Hoeksche en Kabeljauwsche twisten, werd Rudolf zoo getroffen, dat hij zijn zondig leven vaarwel zeide om boete te gaan doen in de strenge Karthuiserorde. Hij overleed in hoogen ouderdom, na gedurende meer dan 50 jaren volhard te hebben in de strenge beschouwende levenswijze, door hem in den eersten vurigen ijver begonnen. Zijn naam komt voor in het Necroloog van Nieuwe Licht op 21 Januari.

Zie: Morotius, *Theatrum Chronol. S. Ord Carth.* (Taurini 1681) 203; *Bijdr. en Meded. Hist. Gen. Utrecht IX* (1886) 230.

Fruytier

[Oudin, Casimir]

LOUDIN (Casimir), bekend bibliograaf, geb. te Mezières 14 Febr. 1638, overl. te Leiden Sept. 1717. Leerling van het jezuiëten-college te Charleville, ging hij 1656 in de orde der Prémonstratensen, studeerde daarna in de abdij van Sery filosofie en theologie, 1669 is hij zelf professor in de abdij van Mureau. In 1678 vinden wij hem bibliothecaris in de abdij van Bucilly, 1681 op eene reis naar de kloosters zijner orde tot onderzoek hunner archieven, waarbij hij ook in ons land kwam. 1683 is hij bij de benedictijnen van St. Maur te Parijs, waar hij met een aantal geleerden omgang heeft. Tegelijk sloot hij daar echter vriendschap met 'le fameux ministre Jurieu' (zeggen Bouilliot e.a.). Doch dat moet dan vóór 1683 zijn geweest, want Pierre Jurieu, toen hoogleraar te Sedan, was bij de opheffing der hoogeschool aldaar, Juli 1681, ontslagen, zou toen predikant worden te Rouen, maar werd genoodzaakt uit te wijken en ging 'assez promptement' naar Rotterdam. Zijn omgang met Oudin moet dan vroeger geweest zijn, b.v. 1680 toen hij zijn *La politique du Clergé de France* schreef, wat hem bij de katholieken in hooge mate gehaat maakte. Begrijpelijk dus dat Oudin door dezen omgang 'déchut insensiblement dans l'estime publique'. Men zet hem gevangen in de abdij van Resson, hij wordt er hard behandeld, ontsnapt en komt 26 October 1690 te Lelden aan. Hier ging hij tot de gereformeerde kerk over (Paquot zegt het wat onvriendelijker) en genoot den steun van Spanheim, Trigland e.a. Spanheim was toen juist bezig aan het rangschikken van de befaamde bibliotheek van Vossius, oorzaak van zooveel onaangenaamheden, en genoot daarbij Oudins hulp. 18 Sept. 1692 schonken Curatoren hem daarvoor f 100. 15 Nov. 1694 droeg Spanheim aan Curatoren voor dat, als zij tot openstelling van de Vossiana besloten en hij dus hulp zou moeten hebben, hij hun ernstig Oudin aanbeval, 'omme de religie wt Vranckrijk herwaarts gevlugt als sijnde een man, die omme desselfs geleertheyt ende ervarentheyt in de talen tot 't voors. werck seer habiel ende van grooten dienst soude wesen.' 8 Dec. van dat jaar stellen Curatoren hem toen aan tot custos extraordinair op f250 's jaars, met de bepaling dat hij, bij overlijden van een der tegenwoordige custodes, in die vacature zal worden benoemd. In 1699 was dat nog niet geschied en zoo is de geleerde classicus, palaeograaf en bibliotheekkenner tot zijn dood custos gebleven.

Wij hebben van hem o.a. studies over den codex alexandrinus in de Bodleyana, een *Commentarius de scriptoribus ecclesiae antiquis illo-*

rumque scriptis, tam impressis quam manuscriptis adhuc extantibus in celebrioribus Europae bibliothecis, Lipsiae 1722. De volledige lijst geeft Paquot.

Zie: Haag, *La France prot.* VIII, 58; Saxe, *Onom.* V, 346; Paquot, *Mém.* I 437 s. Bouilliot, *Biogr. ardennaise* II; Siegenbeek, *Gesch. L. Hoog.* II 32 vlgg. (waar echter de ontmoeting met Louis XIV in de abdij van Bucilly zeer afwijkend verhaald wordt); de Chauffepié, *Nouv. Dict. Hist. et Crit.* III 62 lett. K; Molhuysen, *Gesch. Univ. Bibl. te Leiden* 28-33; *Bronnen t.d. gesch. der L. Univ.* uitg. Molhuysen IV, 105, 122 vlgg. 72*.

L. Knappert

[L'oyseleur Dit de Villiers, Pierre]

L'OYSELEUR DIT DE VILLIERS (Pierre), geb. te Rijssel omstreeks 1530, sterft te Westhove 24 Nov., begraven te Middelburg in de St. Pieterskerk 28 Nov. 1590. Zijn waarschijnlijk reeds calvinistische ouders weken omstreeks 1540 voor de plakaten naar Frankrijk uit. Hij studeerde te Orleans (1552) in de rechten, promoveerde er, werd advocaat bij het Parlement te Parijs maar ging vervolgens te Genève onder Beza theologie studeeren. Daarna (1558) op diens raad hugenootsch predikant geworden, sloot hij zich aan bij d'Andelot en stichtte een gemeente te Le Croisic aan den mond van de Loire. Door de katholieke kerkelijke overheid scherp vervolgd, vluchtte hij weldra naar Rouaan en predikte daar onder bescherming der Châtillons tot den Bartholomeusnacht. Hij was niet de Villiers, van wien (Green, *Archives*, III, 102) gemeld wordt, dat hij Juni 1567 bij Oranje te Dillenburg was, maar diende toen in Frankrijk de Châtillons, in het bijzonder den kardinaal, broeder van Coligny, als predikant en bij onderhandelingen met de uitgeweken Walen in Engeland. Als zoodanig is hij namens den kardinaal in Aug. 1570, namens Condé in 1571 te Londen werkzaam. In dezen tijd moet hij ook hofprediker van de koningin van Navarre geweest zijn. Hij was zeer welsprekend. Na den Bartholomeusnacht naar Engeland uitgeweken, predikte hij te Londen zoowel als in andere waalsche gemeenten in Engeland en hield te Oxford voordrachten in de rechten en de theologie. Met den eveneens hierheen geweken spaanschen protestantschen theoloog Corranus twistte hij heftig over diens *Tableau* (Norwich 1568, Londen 1574) en verdedigde gematigde inzichten, hoewel op den heftigen toon, waartoe zijn temperament hem placht te brengen. Hij werkte er bovendien aan eene uitgave van het Nieuwe Testament, in het bijzonder aan een latijnsche vertaling daarvan volgens de inzichten van Beza. Tevens speelde hij een rol in de betrekkingen tusschen Oranje en de uitgeweken Vlamingen en Walen. Toen reeds toonde hij zich een hartstochtelijk voorstander van aansluiting van de nederlandsche opstandelingen bij de Hugenoten en ried Oranje af op Engeland en koningin Elizabeth te vertrouwen. In 1575 werd hij predikant te Vlissingen en onderhandelde daar met Oranje over de moeielijkheden met koningin Elizabeth naar aanleiding van klachten der engelsche kooplieden over handelsbezwaren op de Schelde. Half Nov. 1576 met een zending van Oranje naar Londen belast, keerde hij half Febr. 1577 van daar terug en is sedert in vasten dienst van den Prins, als hofprediker en raadsheer in diens Raad. Als zoodanig had hij weldra met Languet, Marnix en Duplessis-Mornay grooten, zelfs overwegenden invloed bij den thans tot nauwe aansluiting bij de Hugenoten neigenden Oranje; 'nullus est qui plus quam Villerius

possit apud Principem', zegt Languet, die hem elders 'valde ingeniosus' en 'facundus' noemt. Geleerd, voortreffelijk stylist, handig pamflettist, scherp jurist en theoloog, had hij een belangrijk aandeel in den pamflettenstrijd, door Oranje tegen don Jan en de spaansche staatkunde gevoerd, ook in de voorbereiding van den door Oranje gewenschten Religievrede (1578) en vooral in de onderhandelingen met Anjou sedert 1578. In Nov. 1580 deed hij een korte reis naar Frankrijk, blijkbaar in verband met die laatste onderhandeling. Tegen Dathenus en diens medestanders bepleitte hij gematigder gevoelens binnen den kring van het Calvinisme dan hij, slachtoffer van katholieke vervolging, tegenover de Katholieken voorstond. Toch veroordeelde hij ook de onverstandige drijfverij van Dathenus en de zijnen in Vlaanderen. Bij dat alles toonde hij zich een man van de wereld en van fijne beschaving aan het hof van prins Willem en prinses Charlotte te Antwerpen, later te Delft. Hij was de samensteller van 's Prinsen beroemde Apologie (Delft 1581), namelijk van den origineelen franschen tekst. Na den aanslag van Jaureguy stelde hij een *Discours sur la blessure de Mgr. le P. d' O.* (1582, K n u t t e l , Cat. 597) op. Hij waarschuwde den Prins (Jan. 1583) tegen Anjou's plannen, die door de Fransche Furie openbaar werden. Na den moord op den Prins belastten de Staten-Generaal hem met de samenstelling van het officieele *Discours de l'assasinement* (Delft 1584). Hij weigerde na 's Prinsen dood in den dienst van koning Hendrik van Navarre over te gaan maar bleef Louise de Coligny, die van 1585 tot 1591 te Vlissingen woonde, en graaf Maurits, aan wien hij verscheidene brieven schreef, die ons bewaard zijn gebleven, als hofprediker, voorzoover de eerste betreft, en als raadsman dienen. Hij werkte den engelschen invloed, ook in den Leicesterschen tijd, steeds tegen en bleef met Marnix in nauwe betrekking met de Prinses gevestigd op het kasteel Westhove (Walcheren), dat hij vermoedelijk in 1582 gekocht had en waar Russell, engelsch gouverneur van Vlissingen, zich in Nov. 1587 van zijn persoon trachtte te verzekeren. Hij ontsnapte echter binnen Middelburg, waar wij hem verder meestal vinden. De titels van 'heer' van Villiers en van Westhove worden hem dikwijls gegeven, de eerste zeker ten onrechte.

Hij was te Genève, dus vóór 1558, gehuwd met de daarheen uitgeweken J e a n n e de B r i c h a n t e a u , die hem zeven dochters schonk; zij en hare volwassen dochters trokken omstreeks 1583 te Delft zeer de aandacht door hunne kleedij naar de fransche mode, onpassend geacht voor een gereformeerd gezin, nog wel dat van een predikant. Zij verkocht Westhove in 1610, stierf 1611.

Behalve de boven genoemde geschriften gaf hij uit: *Ratio iucundae concordiae inter ecclesias reformatas* (1579, K n u t t e l , *Catal.* 515, gedrukt bij G e r d e s , *Scrin. antiq.* II, 1, 391 sq.); *Ministorum qui verbum Dei in reformatis in Belgio ecclesiis concionantur epistola* (1579, G e r d e s , *Scrin. Antiq.* I, 121 sq. tegen de duitsche *Formula concordiae Bergensis*), in het Nederlandsch door B a s t i n g i u s vertaald als *Sendtbrief der Dienaren, die Godes woort in den Gheref. Kercken in Nederlandt vercondighen* (Antw. 1580, 2de uitg. 1588), later ook in het Duitsch. Het geschrift is 1651 opnieuw te Breda uitgegeven door L.G. van Renesse. Het bij G e r d e s I, 2, 328 sq. aan hem en Taffin toegeschreven stuk is van Olevianus (G r o e n , in *Archives*, VII, 133). Wel schreef hij *Theses de tiberio arbitrio* (Hag. Com. 1587), opgedragen aan A d r . v a n d e r M y l e . Zijn uitgave van het N.T., getiteld *Novum J.C. Testamentum graece et latine Theod. Beza interprete* (Antw. 1578) beleefde tot 1604 zes drukken, waarvan een (London, 1587) bezorgd werd door F e u g e r a y . Verschillende brieven van hem bij H e i n s i u s , *Epist. vir. illustrium*, in de *Epist. select. cent.* II, 791, 792, 934, 935, in G r o e n 's *Archives* (1e série III, 102, VII, 262; 2me série, I, 135, 142, 145, 150 (met foutief jaartal 1596, is uit 1590).

Vgl. over hem: H a a g , *La France protestante*, i.v.; G e r d e s , *Scrin. Antiq.* II, I, 391 sq.; J. a b U t r e c h t D r e s s e l h u i s , in *Gids*, 1843; B o s b o o m T o u s s a i n t , in *Eigen Haard*, 1882; N a g t g l a s , *Levensberichten*, II, 99 vlg.; H e s s e l s , *Archivum* II, 622, 977; III, 103, 137, 421; K e r v i j n d e L e t t e n h o v e , *Rel. polit.* VI, 9, 33, 141; F r u i n , *Verspr. Geschr.* III, 75, 80, 88, 106 vlg.; VII, 243-246, 251, 254; VIII, 425; B l o k , *Prins Willem's Apologie*, in *Bijdr. vad. gesch.*, 5de R., IV, 259 vlg.

Blok

P.**[Paape, Gerrit]**

PAAPE (Gerrit), zoon van Gerrit Paape en Adriana van Gameren, geb. te Delft 4 Febr. 1752, waarschijnlijk gestorven in de tweede helft van 1798. Hij had reeds in zijn vroege jeugd veel aanleg voor teekenen en veel liefde voor studie. Zoo kwam hij in 1765 op een plateel-bakkerij, waar hij het in tien jaren tot schildersknecht bracht. Reeds in dien tijd begon hij zich als letterkundige te doen kennen; in 1774 verscheen zijn eerste bundel poëzie onder den titel *Vruchten der eenzaamheid*. Sedert is hij voortdurend met schrijven en uitgeven voortgegaan, zoodat zijn letterkundige nalatenschap dan ook buitengewoon omvangrijk is. Daarbij komen dan nog zijn vertalingen uit het Fransch en Duitsch. Stellig heeft hij zeer veel geschreven

om den broode. Want in 1779 verliet hij de plateel-bakkerij wegens een arbeidsgeschil. Hij ging toen eerst waaiers en silhouetten schilderen, waardoor hij nauwelijks voor gebrek werd bewaard. Om aan den kost te komen, nam hij de betrekking van bediende van de Kamer van Charitaten (armenkantoor) aan; gedurende vijf jaren heeft hij dat ambt bekleed. Van meer belang was, dat Paape door den strijd zijner dagen werd aangegrepen en zich schaarde in de gelederen der patriotsche partij. In de laatste maanden van 1783 werd te Delft een vrijcorps opgericht, waarvan Paape al spoedig een ijverig lid werd. Niet alleen met de wapenen, maar ook met de pen diende hij de zaak der vrijcorporisten. Ook was hij een goed spreker in patriotsche vergaderingen; ook daarom

werd hij geregeld afgevaardigd naar de algemeene vergaderingen van de exercitiegenootschappen, die in de volgende jaren werden gehouden; daardoor gaf de democratisch-patriotsche partij zich een organisatie over het geheele land. Paape vertegenwoordigt daarin een eigen element, dat in den patriottentijd gewoonlijk niet naar voren komt, dat der kleine burgerij, zelfs eenigermate dat van den werkenden stand. Het schijnt, dat hij door *W y b o F i j n j e* in de politieke beweging is gekomen; dezen bewonderde hij althans zeer. Maar vooral heeft Paape zich deze verdienste voor de vrijcorpsen verworven, dat hij hun geschiedschrijver is geworden. Hij was in zijn betrekking tot het Delftsche corps in de gelegenheid veel gegevens over de geheele beweging te verzamelen. Daarnaar bewerkte hij zijn *Geschiedenis der gewapende burgercorpsen in Nederland* (Delft 1787. 8o.), die voor dit onderwerp nog altijd de voornaamste bron is en waarin de geschiedenis van een aantal genootschappen afzonderlijk is opgenomen. Ook heeft hij waarschijnlijk een zeer werkzaam deel genomen aan het samenstellen van het merkwaardige *Ontwerp om de Republiek, door een heilzame vereeniging der belangen van regenten en burgers, van binnen gelukkig en van buiten geducht te maken* (Leiden 1785). Dat is het zoogenaamde Leidsche ontwerp, dat in October 1785 door de vergadering van afgevaardigden van vrijcorpsen te Leiden is behandeld en aangenomen; het geeft in twintig artikelen de grondslagen aan van een patriotsche constitutie, waarin aan het volk (d.i. de burgerij) de verkiezing der stedelijke regeeringen werd opgedragen; daardoor zouden Staten-vergaderingen tot stand komen, die de uitdrukking waren van den volkswil en waaraan het stadhouderschap ondergeschikt zou worden gemaakt. Praktisch was zulk een constitutie destijds natuurlijk onuitvoerbaar; Willem V was stellig voor een samenwerking met de democraten niet te vinden. Het pleit evenwel voor de samenstellers van het Leidsch ontwerp, dat zij het kwaad meer zagen in de regentenheerschappij dan in het stadhouderschap. Maar feitelijk ging de strijd steeds feller tegen Willem V en ook Paape kon zich daaraan niet onttrekken; in 1787 heeft hij den stadhouder heftig aangevallen en bestreden. Zelfs bracht hij Willem V met al de ondeugden, die men hem toeschreef, ten toonee in zijn kluchtige opera in twee bedrijven *Vlugt van Willem V of de zegepraal der Bataafsche vrijheid* en in zijn tooneelbibel *Willem en Willemijntje koning en koningin der schoppen of de mislukte reis naar de Republiek der Keezen. Staatkundig blijspel te Nijmegen en Amersfoort in comp.* 1787.

Door al dien arbeid was Paape een man van beteekenis en bekendheid geworden onder de patriotten. Hij liep dus wel eenig gevaar, toen de Pruisen in September 1787 Willem V in zijn waardigheden herstelden. Hij bevond zich toen te Amsterdam, waar hij een patriotsche vergadering bijwoonde. Hij bleef daar tot einde October zich schuil houden, maar vluchtte toen over Gouda en Rotterdam naar Antwerpen, waar hij voorloopig bleef wonen. Hij moest ook hier door schrijven aan den kost komen. Bovendien heeft hij gelegenheid gevonden in de jaren van zijn ballingschap zeer veel uit te geven. Daarentegen heeft hij zich practisch weinig met de politiek ingelaten, zoodat hij dan ook niet betrokken werd in de twisten tusschen *V a l c k e n a e r* en *v a n B e y m a* en hun aanhangers in de ballingschap. Zijn niet zeer gunstige indrukken van de Zuidelijke Nederlanden gaf hij weer in *De Hollandsche*

wijsgeer in Braband (4 dln. 1788 en 1790), dat hem allerlei onaangenaamheden bezorgde. Daarom ook verliet hij Antwerpen en ging na een kort verblijf te Brussel te Duinkerken wonen; hij kwam daar half December 1789 aan. Hij leefde daar in volstrekte afzondering, maar kon daardoor ook veel schrijven. Hier schreef hij zijn *Hollandsche wijsgeer in Vrankrijk* (1790) in denzelfden trant als zijn *Hollandsche wijsgeer in Braband*. Hij geeft een beschrijving van Duinkerken en van het leven der uitgeweken patriotten aldaar. Ook schreef hij een geschiedenis van Frankrijk in drie deelen, *Mijn tegenwoordig Vaderland of wijsgeerige geschiedenis van Vrankrijk tot heden toe* (Dordrecht 1792), die weinig oorspronkelijks heeft, maar ook verstandige opmerkingen bevat over de revolutie. Nog verscheen in dezen tijd *Mijn vrolijke wijsgeerte in mijne ballingschap* (Dordrecht 1792), waarin Paape zijn door geen teleurstelling of ramp te breken blijmoedig en geloovig Christendom heeft ontvouwd, voor de kennis van zijn levensbeschouwing van het hoogste belang. Meer dan vier jaren heeft hij zoo te Duinkerken gewoond.

Den 28. Juli 1794 kreeg Paape plotseling bezoek van Daendels, die hem met twee andere ballingen opriep hem te vergezellen en te dienen van raad bij den komenden veldtocht. Hij volgde in den zomer van 1794 het hoofdkwartier van het Fransche leger en was steeds in de nabijheid van Daendels, met wien hij op goeden voet stond; waarschijnlijk is hij diens secretaris geweest en de steller van de Nederlandsche stukken, die van het Fransche hoofdkwartier uitgingen. Ook nam hij deel aan de onderhandelingen van de afgevaardigden der Amsterdamsche patriotten, Irhoven van Dam en Gogel, met Daendels en de Fransche representanten, die de revolutie van 1795 hebben voorbereid en ingeleid. In het najaar kwam hij met het Fransche leger in den Bosch aan, waar Daendels hem met de uitgave van een *Vaderlandsche Courant* belastte; het eerste nummer verscheen den 4. Oct. 1794; in ieder geval bestond het blad nog op het einde van het jaar. Den 22. Maart 1795 verliet hij den Bosch. Maar in Holland vond hij bij de revolutie niet het emplooi, dat hij ervan verwacht had. Hij vestigde zich te Dordrecht, waar hij weer ging schrijven en als president der societeit de leiding der patriotten in handen kreeg. Dordrecht benoemde hem dan ook als lid der 'commissie tot onderzoek van het politiek en finantieel gedrag der voorgaande regeering', volgens het besluit der Provisioneele Representanten van 14 April 1795. Den 20. Januari 1796 is deze commissie ontslagen en vervangen door een andere, waarin ook Paape zitting had; zij bracht 15 Mei rapport uit en werd 28 Juni ontbonden. Iets wezenlijks heeft geen van deze commissiën uitgericht. Paape, die president der commissie was geweest, heeft zijn gedrag en beleid verdedigd in een lijvige *Verantwoording aan zijne committenten*. Nog heeft hij zich in deze eerste dagen der omwenteling als radicaal patriot doen kennen als voorzitter der commissie tot voorbereiding der 'Centrale Vergadering van alle patriottische vergaderingen in de Bataafsche republiek', die den 20. Juli 1795 in den Haag werd geopend en uit volbloed unitarissen bestond; zij zou volledig toezicht houden op de hooge regeering en de verkiezing van een Nationale Conventie doorzetten. In de Centrale Vergadering zelf, die 28 Augustus in den Haag bijeenkwam, had Paape geen zitting; misschien had hij zijn handen te vol met het werk der genoemde commissie van onderzoek. Meer opvallend is het, dat Paape

niet tot lid der Nationale Vergadering is gekozen; wellicht spaart hij haar daarom zijn critiek niet. In verband daarmee staat stellig ook zijn toejuicing van den staatsgreep van 22 Januari 1798.

Hij was toen korten tijd raadsheer in het Hof van Justitie van Friesland geweest. Door de Provisioneele Representanten van dat gewest werd hij dan 16 Aug. 1796 benoemd tot provisioneel raadsheer in het departementaal gerechtshof. Daar hij niet in de rechten had gestudeerd en ook naar aanleg geen jurist was, is deze benoeming alleen uit politieke motieven te verklaren. Zij was ook op den duur niet te handhaven; te verwonderen is het dan ook niet, dat Paape met vier andere raadsheeren bij decreet van 29 Mei 1797 door het departementaal bestuur werd ontslagen.

Zijn laatste werken zijn *De Bataafsche republiek, zo als zij behoort te zijn en zo als zij weezen kan, of revolutionaire droom in 1798 wegens toekomstige*

gebeurtenissen tot 1798 (1798, 8°), dat de critiek op de omwenteling en haar resultaten doet gepaard gaan aan een lichtend perspectief van een betere toekomst, en zijn bekendste boek *De onverbloemde geschiedenis van het Bataafsch patriottismus van deszelfs begin tot op den 12den Juny 1798 toe* (Delft z.j. 1798 8°). In dat boek geeft hij de ontwikkeling van de staatkundige hervormingsbeweging van de dagen van Willem V af. Merkwaardig is zijn bezadigd oordeel over dien stadhouder en zijn gemalin en over de verhoudingen in den patriottentijd, terwijl hij bij de beoordeeling van de Bataafsche periode de vurige unitaris blijft. Voorloopig verwacht hij niet veel meer van de toekomst; alleen schemert hem in de verte de mogelijkheid van een soort constitutioneele monarchie voor oogen.

Dat was Paapes laatste werk. Hij zal kort daarna, in de tweede helft van 1798, zijn gestorven; van een zooveel schrijvend man zou men anders stellig wel later hebben vernomen. Hij huwde dan 24 Nov. 1776 te Delft met *M a r i a v a n S c h i e*, dochter van *R o e l a n d v a n S c h i e*, die hem in zijn staatkundigen arbeid ter zijde stond en hem bij zijn vele lotswisselingen trouw vergezelde; zij overleefde hem. Een belangrijke verzameling uitgegeven en onuitgegeven werken in handschrift van Paape bevindt zich in het gemeente-archief te Delft.

Prenten: M. Sallieth, Vinkeles en Bogerts.

Zie: *Navorscher* 1886, 256 vlg.; *K r o n e n b e r g*, *Een en ander over Gerrit Paape en zijn tijd*; *C o l e n b r a n d e r*, *Gedenkstukken* I, xxix, 551; II, 94; *K a l f f*, *Gesch. der Ned. Lett.* VI, 284 vlg., 320 en de daar aangehaalde bronnen.

Brugmans

[Pacheco, Isidoro]

PACHECO (Isidoro). Waarschijnlijk bloedverwant van den volgende, 1575 spaansch gouverneur van Goes; hij sneuvelde op den tocht van Mondragon naar Duiveland (28 Sept.).

Blok

[Pacheco, Pachico Pedro Alvarez]

PACHECO, *P a c h i e c o* (Pedro Alvarez). Bloedverwant van Alva, kwam hij als kolonel van een regiment in 1567 met diens troepen naar de Nederlanden en nam deel aan den veldtocht tegen Oranje in 1568. Hij werd 1570 gouverneur van Deventer en in April 1572 door Alva belast met het bevel over het Spaansche garnizoen van het reeds afgevalen Vlissingen. Uit Middelburg 9 April voor de stad gekomen,

waagde hij zich daarbinnen maar werd er dadelijk gevangen genomen door de Watergeuzen van de Rijk, die zijn leven redde door hem in de gevangenis te plaatsen. Na een kort proces werd hij op aandrang van Treslong niet tegen losgeld vrij-

gelaten, maar wegens zijn wreedheden te Deventer en uit weerwraak tegen Alva 9 Mei 1572 met twee met hem gekomen spaansche edelen opgehangen.

Vgl. over hem: L a m b r e c h t s e n , *De defensione civitatis Vlissing.* (Ultraj. 1773) en de voornaamste geschriften over den 80-jarigen oorlog.

Blok

[Paciotto, Francesco]

PACIOTTO (Francesco). Beroemd Italiaansch vestingbouwkundige, die 1567 met Alva naar de Nederlanden kwam, na uit den dienst van hertog Emanuel Philibert van Savoye te zijn getreden. Hij ontwierp de plannen voor den bouw van een aantal door Alva aangelegde kasteelen en bouwde er verschillende van, als te Antwerpen, te Groningen, te Vlissingen.

Vgl. over hem: B o s s c h a , *Heldendaden* I, 178; *Navorscher* VIII, 42.

Blok

[Padt-brugge, Dionys]

PADT-BRUGGE (Dionys), kopergraveur, leefde van 1629 of 30 tot na 1676, 28 Jan. 1652 huwde hij met M a g d . G o d i n in Amsterdam en 4 April 1652 was hij 'plaetsnyer' en burger in den Haag. Prenten van hem zijn o.a. de torenbouw van Babel.

Zie: D.O. O b r e e n , *Archief voor Nederlandsche kunstgesch.* 1877-87, V, 39; A.D. de V r i e s A z n . , *Oud- Holland* 1885, 306; A.v. W u r z b a c h , *Niederl. Künstlerlexikon* II, 297; Aant. Rijks Prentenkabinet, door E.W. M o e s , afd. prenten en aant. Rijksprentenkabinet door E.W. Moes, afd. schilderijen.

J.M. Blok

[Padt-brugge, H.]

PADT-BRUGGE (H.), teekenaar en kopergraveur, leefde van 1674-1714, werkte voor uitgevers in Holland. Hij heeft o.a. voor *Het Leven en de Daden der Zeehelden door L.v.d. Bos* Amst. 1676 en, in Stockholm, met Willem Swidde voor *Suecia antiqua et hodierna* (1693-1714) gewerkt. Prenten van hem zijn o.a. de titel voor *l' Alcoran de Mohamet de par le sieur Du Ryer* etc. La Haye 1683, verder eenige historieprenten beschreven bij Fred. Muller: *De Nederl. Gesch. in platen* 1863 Amst. No. 1055c, 1308a, 1811, 2150, 2215a, 2259, 2351.

Zie: C. K r a m m , *Levens en werken der holl. en vl. kunstschilders etc.* Amst. 1857-64, IV, 1242; A.v. W u r z b a c h , *Nederl. Künstlerlexikon* II, 297; Aant. Rijks Prentenkabinet, door E.W. M o e s , afd. prenten, en aant. Rijks Prentenkabinet door E.W. Moes, afd. schilderijen.

J.M. Blok

[Paedse, Wilhelmus of Willem]

PAEDSE (Wilhelmus of Willem) wordt genoemd als muntmeester te Dordrecht, ten tijde van hertog Albrecht van Beieren. In diens ordonnantie betreffende de evaluatie der munten van 17 Mei 1401 wordt gesproken van 'Paidzen grooten voir negen deniers'. Uit de rekening van Dordrecht over 1399 blijkt, dat hij woonde in het derde kwartier der stad en 10 £ gr. leende 'ter laatster Vriescher reyse', en in een

ordonnantie van hertog Willem VI van 19 April 1411, op den loop der munten wordt hij *Wilhelmus* genoemd.

Zie: van der Chijs, 250 en 296; Dozy, *Rek. van Dordr.* 105.
v. Dalen

[Paeschens, Paschasius, Joannes]

PAESCHENS (*Paschasius, Joannes*), geb. te Gheel omstreeks 1520, overl. te Breda 11 Aug. 1588, begon zijne studie aan de latijnsche school zijner geboorteplaats onder rector Dirk van Wesel. Daarna zette hij zijne hoogere studiën voort aan de universiteit te Leuven, waar hij 1540 bij de promotie in de filosofie onder 140 plaatsen de negentiende behaalde. Hij was kweekeling in het huis van Standonk. 1543-1549 werd hij als pater met het bestuur van dit huis

belast. 1545 werd hij tot priester gewijd en had den graad behaald van bachelier in de godgeleerdheid. 1544 was hij aangenomen in den raad der faculteit van de filosofie. Volgens Kuy l verliet hij Leuven 1560 om als kanunnik te gaan wonen te Tholen, waar hij later pastoor en deken werd. Uit enkele stukken uitgegeven door Hoynck van Papendrecht blijkt, dat Paschasius reeds deken was te Tholen 1551; hij had zonder de noodige volmacht goederen van het kapittel onteigend, waarop de magistraat van Tholen een aanklacht tegen hem indiende bij het Hof te Brussel, 1568. 1569 werd Joannes de Blaesere, raadsheer van Mechelen gezonden naar Tholen om de oude veete te doen vergeten zonder geheel te slagen. Dekan Paschasius, vroeger in ongunst bij de regeering, kwam nu in aanzien volgens de briefwisseling van Viglius. Toen 1577 Tholen overging aan de Staten werd, nadat in de kerk geplunderd en gebeeldstormd was, de katholieke godsdienst verboden en de deken met de kanunniken verdreven, uitgezonderd Assuerus Jacobs. De deken Paschasius nam met de papieren en documenten de wijk naar Breda, waar hij een kanunnikdij bezat en plotseling overleed 1588. Bij testament van 1555 had hij al zijn goederen aan de arme studenten van het huis Standonk vermaakt, hij veranderde dit door een codicille in 1586 om uit zijne goederen en die van zijn broeder Henricus twaalf beurzen te stichten voor studenten van Gheel en bij gebrek aan dezen van Tholen, Schakerloo en Vosmeer.

Zie: *Analectes Hist. Eccl. Belg.* XXI (1888. 178; Val. Andreas, *Fasti Academici* (Lov.) 1650) 273; Kuy l, *Gheel vermaerd* (Antw. 1863) 392; Hoynck van Papendrecht, *Analecta Belgica* III, II; 249-262.

Fruytier

[Paets, Adriaan]

PAETS (Adriaan), zoon van mr. Adriaan P. de jonge en Catherina de Vries, gedoopt 9 Aug. 1697 te Rotterdam, werd 16 Sept. 1715 als student in de rechten ingeschreven aan de Universiteit te Leiden (met verkeerden leeftijd in het gedrukte Album Studiosorum), waar hij 22 Sept. 1719 promoveerde op een proefschrift getiteld: *De donationibus*.

Hij werd 4 Febr. 1734 tot bewindhebber der O.I. Compagnie benoemd in de plaats van J. Noordhey en was in 1748 vroedschap, weesmeester en gedeputeerde ter dagvaart van de stad zijner inwoning Rotterdam. Hij stierf aldaar ongehuwd in Oct. 1765 en werd den 19en van die maand in de Waalsche kerk begraven.

Schilderij D.v. Nijmegen.

Wiersum

[Paets, Willem]

PAETS (Willem), portretschilder en koopman te Rotterdam, is geb. in 1636. Hij was de oom van de vrouw van den schilder Adr. v.d. Werff. Prenten: Martyrisatie naar A.v. Dyck.

Zie: A. Houbraken, *De Grootte Schouburgh der Nederl. Konstschilders*. Amst. 1718-29, III, 4; A. Bredius, *Oud- Holland* 1895, 114; A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* II 297; Aant. Rijks Prentenkabinet, Moes, prenten.

J.M. Blok

[Paget, Robert of Pagetius]

PAGET (Robert) of P a g e t i u s werd geboren te Rothley in Leicestershire, en was minstens sedert Oct. 1637 predikant bij de Schotsche gemeente, later Engelsche kerk genoemd, te Dordrecht. In het begin van 1655 kwamen eenige gedeputeerden van den kerkeraad der Engelsche gemeente te Utrecht naar Dordrecht, 'om te bevorderen het beroep en de demissie van D. Pagetio binnen Utrecht.' De burgemeester werd evenwel 6 Febr. 1655 door den Oudraad gemachtigd, met den kerkeraad der Engelsche gemeente te spreken en alles te doen,

wat 'deselve best naer sijn wijsheijt ende discretie bevinden zou te behooren', m.a.w. alle moeite aan te wenden om Paget voor Dordrecht te behouden. Paget was een geleerd man, bevriend met den vermaarden predikant *Jacobus Borstius*, die van hem getuigt: "T is alleen de zedigheyt en klein gevoelen, die hem terug hebben gehouden, dat hij sig geen meer naems gemaect heeft, gelijk sij hem oock weerhielden, (zoo) dat hij het beroep van de Engelsche gemeente te Amsterdam afsloeg. Ik was hem een broeder en leefde met hem in zoo een vaste vriendschap, dat ze nooit zelv niet na mijn (*Borstius*) vertrek na Rotterdam is vermindert, maer door brieven, bezoeck en aenspraeck onderhouden'. Omtrent het beroep naar Amsterdam komt evenwel in de resolutiën van den Oudraad niets voor. Hij beoefende de latijnsche dichtkunst, gelijk te zien is in het *Belgium Gloriosum* van *Jacobus Lydius*, blz. 5, en zijn *Gratulatorium ad Illustr. et Nobilliss. D.D. Cornelium de Witt*, dat afzonderlijk is uitgegeven. Dat hij een vriend en vereerder der de Witten was, blijkt niet alleen uit deze verzen, maar ook uit de vier kleine latijnsche gedichten op den gouden beker aan Mr. Cornelis de Witt in 1667 vereerd, te vinden in het tweede deel van *het Zwart Toneelgordijn* blz. 46.

Paget overleed te Dordrecht 18 Mei 1684, en werd in de Augustijnenkerk begraven. Hij testeerde 19 Oct. 1679 voor not. Adriaan Meynaert. Uit zijn testament blijkt, dat hij aan de armen der Hervormde gemeente en die zijner eigene legaten maakte, ook aan de weduwen der predikanten in de classis Dordrecht, en aan de arme huisgezinnen wonende binnen Roodley (Rothley) in Leicestershire, zijn geboorteplaats, de som van 20 ponden sterling; aan al zijn neven en nichten ieder 10 Engelsche schellingen, en aan al hunne kinderen ieder 5 tot een gedachtenis. Al zijn kleederen, huisraad, zilverwerk, enz. vermaakte hij voor de eene helft aan zijn neef *John Paget*, zoon van zijn broeder *George Paget*, of bij zijn vóóroverlijden aan zijn zuster *Anna Paget*, en voor de andere helft aan *Dorothe Green*, dochter van zijn zuster *Dorothe Paget*. Aan genoemde *Dorothe Green* kwam ook de gouden ring, aan hem vereerd, tot een gedachtenis van het overlijden van zijn cousin doctor *Nathan Paget*. Tot universeele erfgenamen benoemde hij de kinderen en verdere descendentes van zijn zuster *Dorothe Paget*, in leven huisvrouw van *William Green*, gewoond hebbende in *Swithland* in Leicestershire en die van zijn broeder *George Paget*, wonende in *Rothley*. Tot executeurs stelde hij *Robert Gay*, Engelsch koopman en *Adriaen Besemer*, pondgaarder te Dordrecht, en over zijn goederen in Engeland *John Williams*, predikant te Londen en zijn broeder *George*, of bij diens vóóroverlijden *Thomas*, broeder van Dr. *Nathan Paget*.

Zie: *Schotel*, *Kerk. Dordr.* I, 457-458; II, 217; *Leven van Borstius vóór zijn predikdienst*; *Nav.* I, 314; II, 141; *Not. Archief Dordrecht*, no. 236.

van Dalen

[Paix of Pacx, Hendrik Ambrosis]

PAIX OF PACX (Hendrik Ambrosis), veldslagschilder op de manier van Paulus van Hillegaert, woonde 1602 of 1603 te Amsterdam; in 1633 maakte hij zijn testament tijdens een ernstige ziekte, in 1658 kocht hij een huis te Amsterdam, waar hij op de Leliegracht woonde. Zijn schilderijen bevinden zich te: Napels, Museum, belegering van 's Hertogenbosch 1632; Praag, Gal. Nostitz, Prins Frederik Hendrik te paard;

's Gravenhage, Mauritshuis, de Prinsen van Oranje v.h. Binnenhof; Utrecht, huize Beverweert, de Prinsen van Oranje te paard in een landschap; Rijssel, Museum, belegering van 's Hertogenbosch (toegekend aan P. Snayers); Amsterdam, Rijksmuseum, Prins Maurits ter jacht uitrijdende, belegering van 's Hertogenbosch 1629, de verovering van 's Hertogenbosch 1629 (alle drie, in den cat. op naam v. Hillegaert, worden door C. Hofstede de Groot aan P. toegeschreven).

Zie: C. Hofstede de Groot, *Oud-Holland* 1899 166-167; A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* II, 297; Aant. Rijks-Prentenkabinet, door E.W. Moes, afd. prenten en aant. Rijks Prentenkabinet door E.W. Moes, afd. schilderijen.

J.M. Blok

[Palier, Johan Carel]

PALIER (Johan Carel), geb. te 's Hertogenbosch 16 Juni 1729, overl. aldaar 20 Febr. 1780. Hij was uit het bekende boekdrukkers- en uitgevergeslacht in den Bosch, waaruit wij kennen Charles Palier, die 1688-1740 de zaak beheerde, Hendrik 1740-1747, Jacobus 1748-1765. Jacobus 1766-1784, Hendrik die 1796 overleed en Hendrik, geb. 1785, overl. 1853 (over wien III 949). Onze Johan Carel was een breeder van Jacobus (2). Hij kwam als proponent in 1755 naar Well en Ammerzoden en ging vandaar 1 April 1769 als predikant naar den Bosch, waar hij ook 4 Maart 1771 professor werd aan de Illustre school. Na zijn dood gaf J.E. Martinet bij H. Palier te den Bosch en Amsterdam 's mans *Leerredenen over den Heidelb. Catechismus* uit (1792), in de voorrede waarvan hij des schrijvers geleerdheid prijst. Bij het Provinc. Genootschap in den Bosch bevindt zich nog (volgens vriendelijke mededeeling van Dr. W. Meindersma) een *Register van eenige waarnemingen, gedaan door J.C. Palier* t.w. over de koude en de warmte van het weder in 1776; het wonderglas; het steengewas; het planten van de hop; de rijp; het weder in 1768; beenderen, welke in de Bommelerwaard gevonden zijn. Er is eene *Disputatio theologica de Paschate secundo et tertio* welke J.C. Palier in den Bosch onder B. de Moor verdedigde 4 Oct. 1751, zoodat hij ook aan de Ill. school blijkt te hebben gestudeerd. Schilderij in den Bosch N.B. Gen.

Zie: C.R. Hermans, *Gesch. der Illustre en Latijnsche scholen te 's Hertogenbosch*, Amst. 1852, 32 vlg. *Schrift. Medd.*

L. Knappert

[Palinckx, Joan Baptist]

PALINCKX (Joan Baptist), geb. te Nieuw-Vossemeer 28 Nov. 1824, overl. te Batavia 1 Mei 1900. De eerste opleiding ontving hij op een kostschool te Brussel en aan het college te Oudenbosch. Den 27. Sept. 1848 deed hij zijn intrede in de Jezüeten-orde te Drongen (België), was eenige jaren werkzaam aan het St.-Willibrordusgymnasium te Katwijk en werd 15 Sept. 1857 priester gewijd. Met M. van den Elsen vertrok hij als missionaris naar Nederl. O.-Indië en kwam 9 Juli 1859 te Batavia aan. Zij waren de eerste jezüeten die in die missie optraden. Tot 31 Juli 1865 waren beiden werkzaam te Soerabaia. Op dien datum vestigde Palinckx zich te Djokjakarta, en werden de residentiën Djokjakarta, Kedoe, Bagelen en Banjoemas aan zijn geestelijke zorg toevertrouwd. Bij de verschrikkelijke aardbeving van 10 Juni 1867 toonde hij zooveel doodsverachting bij het redden van ongelukkigen, dat de regeering hem daarvoor haar bijzondere tevredenheid betuigde. Datzelfde was ook reeds vroeger geschied om zijn moedig gedrag tijdens de expeditie tegen de Dajaks in

het gebied van Bandjermassing in 1860, die hij als aalmoezenier vergezelde. Hij verhaalde zijn wedervaren in:

Verslag van een togt, door de binnenlanden van Borneo (Arnhem 1862). Te Djokjakarta arbeidde hij onafgebroken 33 jaar en was om zijn joviaal karakter de vriend van iedereen. Bedreigd door volslagen blindheid verliet hij zijn statie voor Batavia, waar hij vijf maanden later overleed.

Zie: *Berichten uit Ned. O.- Indië voor de leden van den St. Claverbond* 1900, IV, 5-24.

van Miert

[Paling, Izaäk]

PALING (Izaäk), schilder uit Leiden, gest. na 1719, was een leerling van Abr. v.d. Tempel, in 1664 was hij als burger in 't gilde van Leiden. Hij leefde, naar men zegt, langen tijd in Engeland, waar hij portretten schilderde en van waar hij, volgens Houbraken, in 1682 terugkeerde, zich te 's-Gravenhage vestigde en er portretten van aanzienlijke lieden schilderde. Schilderijen: Pancratius v. Maaswijck, rector der Lat. school te 's Gravenhage 1703, coll. M.D. de Bruyn. J. Houbraken graveerde naar zijn ontwerp het portret van D. van Liebergen.

Zie: A. H o u b r a k e n , *De Grootte Schouburgh der Nederl. Konstschilders etc.* Amst. 1718-19, III, 168; J.C. W e y e r m a n , *De Levensbeschrijvingen der Nederl. Konstschilders 's Gravenhage 1729-1749*, III, 6; G.K. N a g l e r , *Neues allgem. Künstlerlexikon* 1835-52, X, 475; J. I m m e r z e e l , *Levens en werken der Konstschilders etc.* Amst. 1843., II, 292; C. K r a m m , *Levens en werken der holl. en vl. kunstschilders etc.* Amst. 1857-64, IV, 1244; H. W a l p o l e , *Anecdotes of painting in England* 1872, 231; D.O. O b r e e n , *Archief voor nederl. kunstgesch.* 1877-87, V, 288; A.v. W u r z b a c h , *Niederl. Künstlerlexikon* II, 300; aant. Rijks Prentenkabinet, door E.W. M o e s , afd. prenten en aant. Rijks Prentenkabinet door E.W. Moes, afd. schilderijen.

J.M. Blok

[Paling, Willem Jan]

PALING (Willem Jan), aquarelschilder en lithograaf is geb. 1777, en gest. 1848, hij copieerde schilderijen van oude meesters in waterverf; eerst woonde hij in Jutfaas, later in Nieuwe Diep. Steendrukken van hem zijn o.a.: J. Bleuland, C. Dornseiffen, N.C. de Fremery, H. van Goudoever, Ph.W.v. Heusde, J.L. Schreuder v.d. Kolk, eenige litho's naar C. Wonder; een oude vrouw in een boek lezend.

Zie: C. K r a m m , *Levens en werken der holl. en vl. kunstschilders etc.* Amst. 1857-64, IV, 1245; A.v. W u r z b a c h , *Niederl. Künstlerlexikon* II, 300.

J.M. Blok

[Pallache, David]

PALLACHE (David), zoon van Jozef (zie beneden), stond zijn vader bij in den handel en als agent van Marokko, ook bij Frankrijk, vooral 'singulier brutaal' in 1634, toen Lodewijk XIII hier zijn uitlevering vroeg, en volgde hem in 1637 als zoodanig op. Hij stierf te Amsterdam in 1650 en werd te Ouderkerk in het familiegraf begraven.

Blok

[Pallache, Izaäk]

PALLACHE (Izaäk), zoon van Jozef, geboren in 1593 te Fez (?), studeerde te Leiden (ingeschr. 21 Febr. 1629) na zijn overgang tot het Christendom. Hij nam, als zijn broeder *A b r a h a m*, deel aan zijns vaders koophandel op Marokko en diens marokkaansch agentschap.

Blok

[Pallache, Jozef]

PALLACHE (Jozef). Geboren te Fez in Marokko, vermoedelijk omstr. 1570, sterft te Amsterdam 1657. Hij woont reeds 1596 met zijn broeder Samuel (zie beneden) te Amsterdam, daarheen omstreeks 1595 uitgeweken. Met dien broeder vraagt hij voorjaar 1608 aan de Staten-Generaal vergunning tot blijvende vestiging, wat 18 April werd toegestaan maar den volgenden dag geweigerd. Hij steunde zijn broeder in diens pogingen om tusschenpersoon te worden tusschen

de Staten en den sjerief van Fez en den handel op Marokko te ontwikkelen. Hij trad herhaaldelijk ook als agent van Marokko op, definitief sedert zijns broeders dood in Febr. 1616 en bleef tot zijn dood in 1637 agent te Amsterdam zonder koopmanschap te mogen voeren, die hij overliet aan zijn bovengenoemde zoons, een verhouding die herhaaldelijk tot bezwaren, processen en onderlinge twisten aanleiding gaf; ook zijn zoons Mozes en Abraham nemen aan deze werkzaamheid deel. Hij ligt te Ouderkerk begraven in zijns broeders graf.

Blok

[Pallache, Mozes]

PALLACHE (Mozes), zoon van Jozef (zie boven). Hij heet te Leiden gestudeerd te hebben maar is daar niet ingeschreven. Met vele talen bekend, hielp hij als jongmensch zijn vader en oom bij de voorbereiding van het verdrag van 1610 en werd daarvoor beloond. Hij verleende ook verder belangrijke diensten in dat opzicht en stond bij de Staten in de gunst als 'jeune homme de bonne expectation et fort qualifié et entendu en affaires et plusieurs langages'. De bevolking van Vlissingen mishandelde hem in 1612, zoodat hij mank bleef. Hij nam ook een zending naar Constantinopel waar (1614-16) en leefde later aan het hof te Fez, waar hij 1622-42 Europeesch secretaris en tolk was.

Blok

[Pallache, Samuel]

PALLACHE (Samuel). Oudere broeder van Jozef (zie boven) en blijkbaar hoofd dezer joodsche familie, geb. te Fez in Marokko omstreeks 1570, gest. in den Haag 4 Febr. 1616. Hij woonde in 1596/7 blijkbaar tijdelijk met Jozef in Amsterdam, stichtte er een portugeesch-joodsche gemeente en vroeg mèt hem in 1608 paspoort voor hunne nog in Tetuan verblijvende familie, wat 19 April door de Staten geweigerd werd. Daarna naar Fez teruggekeerd, werd hij door den sjerief belast met het overbrengen van brieven aan prins Maurits en de Staten ten einde drie schepen voor troepenvervoer te verkrijgen. Naar de Nederlanden gereisd, kreeg hij er twee benevens een koopvaarder, alles onder bevel van Wolfert Harmensz., met wien hij April 1609 naar Marokko terugging. In Oct. kwam hij met een eigenlijken gezant naar den Haag en vestigde zich als agent van den sjerief tijdelijk te Amsterdam, waar hij het 24 Dec. 1610 vastgestelde maar eerst 11 Juni 1612 door de Staten en den sjerief geratificeerde verdrag met Marokko tot stand bracht. Hij reisde herhaaldelijk heen en weder in het belang der staatkundige en handelsbetrekkingen met Marokko, blijkbaar om deze in handen zijner familie te brengen. Hij bleef in de gunst bij den sjerief maar werd door de Staten niet geheel vertrouwd, al werd zijn titel van marokkaansch agent en resident erkend. In Nov. 1614 door schipbreuk genoodzaakt te Dartmouth aan land te gaan, werd hij door de engelsche regeering gearresteerd als zeeroover; op aandrang der Staten vrijgelaten, werd hij op aandrang van den spaanschen gezant in Engeland dadelijk weder gearresteerd en bleef gevangen tot in April 1615, toen hij op aandrang der Staten werd vrijgelaten. Zijn handelingen ook tegenover de Staten en Turkije bleven verdenking wekken, maar hij stierf reeds blijkbaar verarmd, 5 Febr. 1616, werd na een officieel uitgeleide door prins Maurits en de Staten 9 Febr. op het Portugeesche kerkhof te Ouderkerk begraven, onder een fraaie nog bewaarde zerk.

De handelingen der geheele familie als kooplieden en agenten gaven aanleiding tot ernstige bezwaren, processen en andere moeilijkheden, ook in de familie zelve.

Vgl. over hen allen: van Sypesteyn,

David Pallache in Haagsche Stemmen 1887/8, 433; de Castries, *Sources inédites de l'histoire du Maroc* (2 dln. Paris, la Haye 1906/7); Heeringa, *Levantsche Handel* II, 1107 vlg.; de z., *Een bondgenootschap tusschen Nederland en Marokko in Onze Eeuw* 1907, 81 vlg.; Wolff in *Bijdr. vaderl. gesch.*, 4de R., 163 vlg.

Blok

[Pallandt, Floris van]

PALLANDT (Floris van), zoon van Erard of Everard van Pallandt (IV 1057) en Margaretha van Lalaing, graaf van Culemborg, vrijheer van Pallant, Wittem en Weerd, heer van Wildenburg, Vrechen, Lede, Heiden, Oostkamp, Engelsdorff, Kintzweiler, Lienden, Oudenweerd, Maurik, Eck en Wiel, Ommeren, Dalem enz., bannerheer en erfschenker van Gelderland, geb. 1537, overl. te Kuilenburg 29 Sept. 1598. Wegens de krankzinnigheid van zijne moeder en het verlies van zijn vader op jeugdigen leeftijd werd hij door zijne oudtante Elisabeth van Culemborg, weduwe van Antonis van Lalaing, op het slot te Kuilenburg opgevoed. Zij was een trouwe aanhangster van de katholieke kerk en Floris was tot in 1566 een aanhanger van dit geloof. Zijne opvoeding werd te Brussel voltooid aan het hof van de landvoogdes Maria, de koningin-weduwe van Hongarije. Hij won het vertrouwen van den keizer. Tegen het eind van 1555 begaf hij zich naar Culemborg wegens de wankele gezondheid van zijne oudtante en werd kort na haar dood als graaf van Culemborg gehuldigd (19 Dec. 1555). Deze bezitting was door Elisabeth reeds aan den vader van Floris vermaakt en was mede door hare bemoeiingen door Karel V tot een graafschap verheven (21 Oct. 1555). Daar ook andere bezittingen van Elisabeth op hem overgingen, behoorde hij tot de rijkste nederlandsche edelen. Te Brussel, waar hij een huis naast dat van den graaf van Egmond kocht, voerde hij een grooten staat. Dit veroorzaakte dat hij zijne goederen met schulden moest bezwaren. Hij onderscheidde zich in den slag bij St. Quentin (1557) en rustte eene afdeeling ruiters uit, waarmede hij zich in Picardië in dienst van den hertog van Savoje begaf (1558). Hierdoor versterkte hij zijn aanzien bij den Keizer en bij kroonprins Philips. In de volgende jaren sloot hij zich echter aan bij de tegenstanders der regeering. Met den prins van Oranje en vele voornamen edelen ijverde hij voor het verwijderen van den almachtigen kardinaal Granvelle uit de Nederlanden en hij voegde zich bij de tegen dezen gesloten Ligue. Hij was Nov. 1562 tegenwoordig op den rijksdag te Frankfort, waar de Prins, Egmond, Hoorne e.a. klachten indienden over de toestanden hier te lande en over het bestuur van Granvelle. Gedurende de laatste jaren van diens bewind was hij echter niet dikwijls te Brussel, maar vertoefde hij afwisselend te Kuilenburg en in verschillende plaatsen van Duitschland, waar hij zijn leenheer, den bisschop van Munster, met de tot zijne beschikking staande gewapende macht ondersteunde. Te Keulen woonde hij het huwelijk van zijne zusters Margaretha en Elisabeth met Jan Walraet van Merode en graaf Joost van Schouwenburg bij (1562). Zelf huwde hij 1562 te Biberich met Elisabeth van Manderscheidt. Hij begaf zich Sept. 1565 met haar naar Culemborg, waar zij als gravin gehuldigd werd. Inmiddels had van Pallandt zich niet onttrokken aan het verzet tegen de regeering in de Nederlanden. Zoo had hij zich begin 1565 nog met andere edelen verbonden om, wanneer aan den graaf van Egmond, die in dezen tijd naar Spanje vertrok, iets mocht overkomen, dit op den Kardinaal Granvelle te wreken. Spoedig treffen wij hem

weer te Brussel aan, waar Dec. 1565 in zijn huis bijeenkomsten plaats vonden, die leidden tot de oprichting van het Compromis der Edelen. Hij ondertekende dit verbond en woonde de vergaderingen te Breda en op het kasteel Hoogstraten bij, waar het verzoekschrift, dat aan de landvoogdes zou worden aangeboden, werd opgesteld (Maart 1566). Gedurende de dagen, waarop de overhandiging van dit stuk en de daaruit voortvloeiende besprekingen met de landvoogdes plaats vonden, (4-8 April) vergaderden de edelen telkens in zijn huis. Daar zou op laatstgenoemde datum de maaltijd hebben plaats gevonden, waar de aanwezige edelen den naam 'Geuzen' aannamen. Van Pallandt verliet Brussel 11 April en begaf zich naar Culemborg, waar de inwoners van het graafschap, die tot de hervormde leer waren overgegaan, hem bij een verzoekschrift toestemming tot het gebruik maken van de gasthuiskerk vroegen (6 Mei). De graaf stond hun verzoek echter niet toe. Zijn overgang tot de nieuwe leer had blijkbaar nog niet plaats gevonden. Eenige jaren geleden (1562) was te Culemborg nog een wederdooper Cornelis Aertsz. de Man levend verbrand. Zijne bekeering volgde echter spoedig, zeker onder invloed van zijne luthersche gemalin en van den voortgang der hervorming in het Zuiden. Van Pallandt vertoefde nl. begin Juli te Antwerpen, waar de Calvinisten vrijheid van godsdienst verlangden. De bijeenkomst der verbonden edelen te St. Truyen (14 Juli), waaraan van Pallandt deel nam, had gedeeltelijk onder invloed der bewegingen te Antwerpen plaats. Hij werd met anderen naar Duffel afgevaardigd, om te onderhandelen over de moeilijkheden op kerkelijk gebied. Inmiddels brak de beeldenstorm uit. Van Pallandt heeft getracht ongeregeldeheden in zijn gebied Culemborg te voorkomen, terwijl hij hier de hervormde leer invoerde. Hij stond na zijne terugkomst uit St. Truyen aan een aanhanger van dit geloof toe te prediken. Op 30 Juli vaardigde hij echter een verbod uit tegen het lastig vallen van andersdenkenden. Vervolgens gelastte hij uit de kerken en overal elders de beelden te verwijderen. Toch had 30 Sept. de plundering der St. Barbara-kerk te Kuilenburg plaats. In 1566 vertoefde van Pallandt nog in de Nederlanden. April 1567 begaf hij zich naar zijn kasteel Weerd in Duitschland en vervolgens hield hij zich te Keulen, Biberich en andere duitsche plaatsen op. Hij werd 19 Jan. 1567 voor den Raad van Beroerte gedaagd, waartegen hij uit Keulen protesteerde (Maart 1568). Hij werd 28 Mei veroordeeld tot eeuwige verbanning uit 's konings landen onder bedreiging met den dood bij overtreding en tot verbeurdverklaring van al zijne goederen in het gebied van koning Philips gelegen. Kort daarop werd zijn huis te Brussel afgebroken en werden zijne kasteelen Culemborg en Wittem bezet. Het laatste heroverde hij voor een tijd. Hij bracht troepen bijeen, om de door Willem van den Berg, de Villiers e.a. beraamde invallen in Gelderland of Brabant te ondersteunen. Ook Lodewijk van Nassau ondervond steun van hem bij zijn veldtocht in 1568, terwijl hij in 1570 en 72 den Prins van Oranje geld voorschoot voor diens invallen in Brabant. Hij trachtte, hoewel zonder gevolg, den Keizer en de duitsche vorsten tot bemiddeling tusschen de Nederlanders en de spaansche regeering te brengen. In dien geest diende hij met anderen en uit eigen naam verzoekschriften in (1570). Na Alva's vertrek keerde van Pallandt naar de Nederlanden terug en bood zijne diensten aan de Staten van Holland aan. Hij bezocht Oct. 1574 de vergadering van dit college te Dordrecht, vertoefde vervolgens te Middelburg en bevorderde

het tot stand komen der Unie tusschen Holland en Zeeland (1575 en 76). De Prins benoemde hem tot voorzitter van den Landraad, die Aug. 1575 naast hem werd opgericht, doch welke slechts een kortstondig bestaan heeft gehad. In genoemd jaar had hij ook geijverd voor het aanbieden der souvereiniteit over Holland en Zeeland aan den prins van Oranje. Toen deze weigerde, drong hij aan op het zenden van een gezantschap naar Engeland, dat de opperheerschappij over de Nederlanden aan koningin Elisabeth zou opdragen. Eene oneenigheid met Engeland, ontstaan door het in beslag nemen van eenige visscherschepen uit Zeeland, werd door bemiddeling van van Pallandt uit den weg gerulmd. Na het sluiten der Pacificatie van Gent diende hij als bemiddelaar voor de aansluiting van Gelderland bij dit verbond. Sedert dien tijd werd hij als lid der ridderschap van Gelderland beschreven en bezocht hij de vergaderingen der Staten van Holland niet meer. In Januari 1578 werd hij door het kwartier Nijmegen voorgedragen tot stadhouder van Gelderland, maar op zijn verzoek werd Jan van Nassau tot die waardigheid benoemd. Hij aanvaardde de Unie van Utrecht (April 1579) maar niet als graaf van Culemborg, alleen voor zijne heerlijkheden, waarschijnlijk omdat hij ontbinding der Pacificatie van Gent niet wenschelijk achtte.

Sedert 23 Jan. 1577 had van Pallandt weer zijn intrek op het kasteel te Kuilenburg genomen, dat sedert dien tijd zijne gewone verblijfplaats werd. Door zijne ligging was het ook van belang voor de verdediging der grens, zoodat er geregeld eene compagnie staatsche troepen lag. Van Pallandt was een aanhanger van den graaf van Leicester, zoowel omdat hij veel verwachtte van de ondersteuning van Engeland, als omdat hij in zijne geloofsovertuiging een geestverwant van den landvoogd was. Diens medestanders in Utrecht, Herman Modet, Karel van Trillo en Gerard Prouninck vonden na hunne verdrijving een toevluchtsoord te Culemborg. Prouninck's zoons werden tegelijk met van Pallandt's zoon opgevoed. Joan Bax, die door Leicester tot commandant van Muiden was benoemd, stelde hij aan tot bevelhebber over het garnizoen te Kuilenburg. Later heeft van Pallandt zich wel minder gunstig over deze aanhangers van Leicester uitgelaten. Van prins Maurits had zijn partij kiezen voor Leicester hem niet voorgoed verwijderd. Hij bevorderde althans 1590 diens verkiezing tot stadhouder van Gelderland. In 1589 en volgende jaren geraakte hij in moeilijkheden, doordat hij toeliet, dat te Kuilenburg munt werd geslagen voor de Groninger Ommelanden. De Staten-Generaal achtten dit in strijd met de regeling, die ten opzichte van het muntwezen in de Nederlanden was getroffen en lieten den muntmeester Hendrik Kraeyvanger arresteren. De laatste levensjaren van van Pallandt waren niet gelukkig door ongenoegen met zijne tweede vrouw, wier gedragingen tot veel ergernis aanleiding gaven en van wie hij zich liet scheiden (1583). Verder procedeerden zijne drie zusters tegen hem over hare aanspraken op verschillende bezittingen. Van Pallandt was zeer bemind door zijn ondergeschikten en hij genoot de vriendschap van vele bekende staatslieden en geleerden. Hij droeg zorg voor de toeneming der welvaart en het onderwijs in zijn gebied. De kerkelijke plechtigheden nam hij nauwgezet waar. Zijne lijfspreuk was 'libertas vita carior'.

Hij was gehuwd met Elisabeth, gravin van Manderscheidt, Blankenheim enz., die hem eene dochter Elisabeth schonk en hertrouwde met Philippa Sidonia van

Manderscheidt-Blankenheim-Gerolstein, die de moeder werd van zijn zoon Floris (die volgt).

Van Pallandt's biografie is geschreven door G.D.J. Schotel, *Floris I en II van Pallant* (Arnhem 1846); zie de literatuuropgaven ald. Zie verder M. a b I s s e l t, *Sui temporis historia* (Col. 1602); S t r a d a, *De bello Belgico* (Romae 1632-47); v a n d e r H a e r, *De initiis tumultuum belgicorum* (Duaci 1587); v a n L o o n, *Nederl. Hist. penningen* (Haag 1723-41); M a r c u s, *Sententiën van Alba* (Amst. 1735); t e W a t e r, *Historie van het Verbond der Edelen* (Middelb. 1753) en *Tweede Eeuwfeest van de Vrijheid* (Middelb. 1772); V o e t v a n O u d h e u s d e n, *Beschrijving van Culemborg* (Utrecht 1753); B o n d a m, *Onuitgegeven Stukken* (Utr. 1779); v a n d e S p i e g e l, *Onuitgegeven Stukken* (Goes 1780); G r o e n v a n P r i n s t e r e r, *Archives de la maison d'Orange-Nassau* (Ser. I, I-II); B r u c e, *Corresp. of Rob. Dudley, earl of Leycester* (Lond. 1844); H a a k, *Paullus Merula* (Zutphen 1901) Bijlage; R a c h f a h l, *Wilhelm von Oraniën und der Niederl. Aufstand* (Halle 1906-10) II, III. De bekende werken over den 80-jarigen oorlog van B o r, v a n M e t e r e n, W a g e n a a r, M o t l e y. Voor artikelen over van Pallandt zie P e t i t's *Repertorium* en *Supplem.*

Haak

[Pallandt, Floris II van]

PALLANDT (Floris II v a n), zoon van den vorigen en van Philippa Sidonia van Manderscheidt-Blankenheim-Gerolstein, graaf van Culemborg, vrijheer van Pal landt, Wittem, Weerd, heer van Engelsdorff, Kintzweiler, Vrechen, Bachum, Wildenborch, Lede, Eck, Maurik, Homoet, Ommeren, Dalem, Eem, Eemkerk, enz. geboren op het slot Culemborg 28 Mei 1577, overl. aldaar 2 Juni 1639. Spoedig na zijne geboorte ontstond er ongenoegen tusschen zijne ouders en begaf zijne moeder zich naar de Guliksche bezittingen van de Culemborg's, terwijl zijn vader voor zijne opvoeding zorg droeg. Deze gaf hem uitstekende leermeesters, als Bernardus Zwaardecroon of van Amersfoort, die hem in latijn, fransch, wiskunde en wijsbegeerte onderwezen. De zoons van Gerard Prouninck, Jacobus en Hendrik genoten tijdelijk dezelfde lessen met hem. In 1588 deed zijn vader moeite, om hem te Leiden in het Prinsenhof opgenomen te krijgen, ten einde in deze stad te kunnen studeeren. Eerst maakte Floris echter nog eene reis door Duitschland; 16 Febr. 1593 is hij als student te Leiden ingeschreven. Zijne moeder trachtte in dezen tijd ook invloed op zijne opvoeding te verkrijgen. Zij was na elfjarige afwezigheid te Culemborg gekomen (1591) en had verlangd, dat Floris door katholieke leermeesters zou onderwezen worden, daar zij ook eene aanhangster van het katholicisme was. De vader was daartoe niet te bewegen; hij deed zijn zoon door de overheid van Kuilenburg bewaken, omdat hij eene ontvoering niet onmogelijk achtte. Zijne vrouw had zich tot de Staten-Generaal gewend met de klacht, dat de onderstandsgelden, waarop zij aanspraak maakte, niet voldoende werden uitgekeerd. De graaf verklaarde, dat zijne door den oorlog verminderde inkomsten niet toereikend waren, om naast zijne eigen hofhouding, die van zijne vrouw en van zijn zoon, als die naar Leiden ging, te bekostigen. Door bemiddeling der Staten werden de uitkeeringen aan zijne vrouw en de zending van zijn zoon naar Leiden geregeld. Deze genoot hier onderwijs van zijne gouverneurs Samuel de Lechernière de la Rivière, een uit Sedan gevlucht edelman, Pierre du Moulin, Zwaardecroon

e.a., terwijl hij o.a. de colleges van Paullus Merula en Scaliger volgde. Met den eerstgenoemde voerde hij later nog correspondentie. Tijdens zijn studietijd ontving hij de overheidspersonen van Leiden en andere mannen van aanzien herhaaldelijk aan zijne tafel. Ook Frederik Hendrik moet hem daar dikwijls ontmoet hebben. Eind 1596 begaf Floris zich onder leiding van Herman Modet naar Duitschland, waar hij vele plaatsen en aanzienlijke personen bezocht en o.a. lang te Inn- en Knipphausen bij een familielid vertoefde. In 1598 te Culemborg teruggekeerd, behartigde hij tijdens de ziekte van zijn vader de belangen van zijn huis en aanvaardde hij na diens dood het bestuur over zijne goederen. Na zijn huwelijk in 1601 bereisde hij met zijn vrouw de Rijnstreek in Duitschland. In de jaren daarna bezocht hij herhaaldelijk zijne goederen in het buitenland, die veel door den vijand geleden hadden. Hij diende 1611 eene remonstrantie bij de Staten-Generaal in, om vergoeding daarvoor te vragen. Na langdurige onderhandelingen werd hem vooral door bemiddeling van Oldenbarnevelt eene vergoeding verleend. De Staten van Brabant stonden hem bovendien eene jaarlijksche uitkeering van f 5000 toe, voornamelijk wegens de verwoesting van het huis, dat zijn vader te Brussel had bezeten.

Eerst na aandrang van velen aanvaardde van Pallandt de benoeming tot gedeputeerde van Gelderland naar de vergadering der Staten-Generaal (11 April 1617). De oneenigheden, die zich in dit jaar tusschen de Staten-Generaal en de Staten van Holland voordeden, maakte hij echter niet mede, daar hij het grootste gedeelte van dit jaar met zijne gemalin in Duitschland vertoefde.

Na zijne terugkomst (Nov.) bleef hij tot eind Jan. 1618 te Culemborg, hoewel Oldenbarnevelt, als wiens medestander ten opzichte van de godsdienstgeschillen hij beschouwd werd, gaarne gezien had, dat hij reeds eerder de vergaderingen der Staten-Generaal had bijgewoond. Ten onrechte is echter beweerd, dat de Advocaat hem tegen prins Maurits had opgezet, wat uit Oldenbarnevelt's brieven aan van Pallandt overtuigend blijkt. De laatste heeft zich onthouden van deelneming aan den partijstrijd. Bij zijn vertrek uit den Haag naar den gelderschen landdag nam hij op 14 Maart afscheid van de Staten-Generaal met eene rede, waarin hij tot eendracht aanmaande. Op den landdag te Arnhem werd hij zijdelings betrokken in de beschuldigingen, die men tegen sommige gedeputeerden van Gelderland naar de Staten-Generaal inbracht en van wie men oordeelde, dat zij hunne lastgeving te buiten waren gegaan. Zij hadden nl. op de vergadering van laatstgenoemd college het recht om de wet te Nijmegen te verzetten, tot welke maatregelen prins Maurits in verband met de partijtwisten was overgegaan, aan den stadhouder ontzegd. Van Pallandt had zich echter in deze zaak niet geroerd, zoodat zijne gedragingen geen aanleiding tot gegronde aanmerkingen gaven. Met prins Maurits bleef hij op goeden voet. De graaf van Waldeck en Ernst Casimir van Nassau wisten dezen van zijne goede gezindheid jegens hem te overtuigen.

Spoedig daarop werd aan van Pallandt de leiding opgedragen van een talrijk gezantschap naar Duitschland en Denemarken. Het is niet onmogelijk, dat de Staten en prins Maurits het wenschelijk achtten, dat hij tijdelijk buitenlands vertoefde, wegens zijne verhouding tot de partij van Oldenbarnevelt. Van Pallandt aanvaardde de hem opgedragen taak. Het gezantschap, waarbij zich ook Johan Berk en Adriaan Pauw, de pensionarissen

van Dordrecht en Amsterdam, Albert Joachimi en Taco van Burmania bevonden, had ten doel, om de geschillen van den koning van Denemarken met de Hanzesteden en met den aartsbisschop van Bremen bij te leggen. Tevens moest getracht worden, den koning voor eene unie met de protestantsche vorsten in Duitschland te winnen en moest de goede verstandhouding van Denemarken tot de Staten zooveel mogelijk bevorderd worden. Op 27 Mei had het vertrek uit Zwolle plaats. Te Oldenburg en Bremen werden besprekingen gehouden met den graaf en den aartsbisschop van deze landschappen. Ook met het bestuur van de steden Bremen, Hamburg en Lubeck werd overleg gepleegd. De koning van Denemarken ontving de gezanten luisterrijk zonder echter bepaalde toezeggingen te doen. Op 6 Aug. en volgende dagen werd in de vergadering der Staten-Generaal verslag gedaan van de gevoerde onderhandelingen.

Van Pallandt nam voorloopig niet aan de vergaderingen van de Staten-Generaal en aan den gelderschen landdag deel, daar hij van prins Maurits eene wenk had ontvangen, om zich daarvan te onthouden, zoolang het proces van Oldenbarnevelt en diens medestanders duurde.

Met den Prins bleef hij verder op goeden voet; te 's Gravenhage was hij dikwijls zijn gast. Aan de beraadslagingen van de Staten-Generaal nam hij later tot in de laatste jaren van zijn leven ijverig deel. Hij werkte o.a. mede, aan het totstandkomen van de verdragen van de Staten en Engeland met den koning van Denemarken, toen deze zich aan het hoofd der protestantsche ligue in Noord-Duitschland tegenover den Keizer stelde (1625). De nederlandsche gezant van Boetzelaar wendde zich tot hem met het plan, om een verbond tusschen Frankrijk en de Nederlanden tot stand te brengen, waartoe de Staten-Generaal echter niet besloten (1627). Hij werd afgevaardigd tot de onderhandelingen over den vrede met de landvoogdes Isabella (1632-33) en tot het sluiten van een verbond met Frankrijk (1634-35). Bij Frederik Hendrik stond hij in hooge gunst. Hij nam onder diens bestuur geregeld deel aan de vergaderingen van het Geheim Besogne. Van Pallandt was een ijverig belijder van de hervormde leer. Toch was hij zeer verdraagzaam; hij duldde bijv. de prediking der Jezuïeten in zijn graafschap. Hij was een algemeen ontwikkeld man, die zich bij velen bemind wist te maken.

Hij was gehuwd met C a t h a r i n a , gravin van den B e r g h , dochter van Willem van den Bergh en van Maria Elisabeth, gravin van Nassau, oudste zuster van prins Willem I van Oranje. Dit huwelijk was kinderloos.

Zie over hem: S c h o t e l , *Floris I en II van Pallant* (Arnhem 1846), alsmede diens *Geschiedletter- en oudheidk. Uitspanningen* (Utrecht 1840); B a u d a r t , *Memoriën* (Arnh. 1624); U y t e n b o g a e r t , *Leven* (1647); v a n S l i c h t e n h o r s t , *Geldersche geschiedenissen I* (Arnh. 1654); A i t z e m a , *Saken van Staet en oorlog I, II* (Haag 1669); B r a n d t , *Historie der Reformatie* (Amst. 1671); t e W a t e r , *Historie van het Verbond der Edelen* (Middelb. 1753); V o e t v a n O u d h e u s d e n , *Beschrijving van Culemborg* (Utrecht 1753); W a g e n a a r , *Vaderl. Hist. X*; v a n d e r C a p e l l e , *Gedenkschriften* (Utr. 1778); C a r l e t o n , *Lettres* (Haye 1759) II; v a n d e r K e m p , *Maurits van Nassau IV* (Rott. 1843); M. G. d e B o e r , *Die Friedensunterhandlungen zwischen Spanien und den Niederlanden in den Jahren 1632-33* (Gron. 1898); S. P. H a a k , *Paullus Merula*

(Zutphen 1901); G. D a s , *Foppe van Aitzema* (Utrecht 1920).
Haak

[Palm, Johannes Henricus van der]

PALM (Johannes Henricus v a n d e r), geb. te Rotterdam 17 Juli 1763, overl. te Leiden 8 Sept. 1840. Hij was de zoon van den rotterdamschen kostschoolhouder Cornelius v.d.P. (II 1060) en M a c h t e l d v a n T o n s b e r g e n . Tien jaar oud, ging hij naar het Erasmiaansch gymnasium onder rector Dreux. Eene van de beide door hem gehouden oraties heet *De eo quod optandum est ex sententia Juvenalis sive de sana mente in corpore sano*: hijzelf was nimmer ziek. 19 Sept. 1778 liet hij zich te Leiden inschrijven (*Album Stud.* 1129 maakt hem 17, dus twee jaar te oud), door de rotterd. vroedschap begiftigd met eene plaats in het Statencollege. De hoogeschool bloeide toen juist door den roem harer geleerden en het aantal harer studenten. De jonge v.d. Palm hoorde Valckenaer, Ruhnkenius, H. Alb. Schultens, Pestel, later ook Hollebeek, Gillissen, Scholten, Boers en Rietveld. Naar Schultens heeft hij zich geheel gevormd en hem zijn leven lang vereerd (*Redevoer. Verh. en Losse geschr.*, Leeuw. 1854, IV, 213). Voor zijn studentenleven zie men zijne Redev. ter herinnering a.d. acad. leeftijd (*aldaar* IV, 197-226, uitgespr. 23 Juli 1828), waarln al zijne vrienden voorkomen: Schimmelpenninck, Brugmans, Kantelaar, Nieuwland, C. Franssen van Eek, Bilderdijk (band, later verbroken) en vooral Ewald Kist, tantezegger van Betje Wolff, van wiens vriendschap hij treffend heeft getuigd (*Redev. Verh.* III, 178 vlg. *Leerredenen* 1808/09, dl. II, de opdracht). 31 Jan. 1783 verdedigde hij onder Schultens zijn *Ecclesiastes philologica et critice illustratus* geschrift, dat groote bewondering wekte, en 28 Maart 1785 bevestigde prof. Boers hem als predikant van Maartensdijk. Daar trouwde hij 14 Nov. 1786 met A l i d a B u s s i n g h (dochter van zijn vaderlijken vriend J.W. B u s s i n g h , predt. te Delfshaven en E l i s a b e t h v a n d e r L i n d e n), geb. 11 April 1766; daar zag hij herhaaldelijk zijn vriend Bellamy, door wiens kunst van voordragen hij reeds als proponent verrukt was geweest en die hem te Maartensdijk bij dag en nacht, vaak zeer studentikoos, placht te bezoeken (B. bij v.d.P. inbrekend, *Redev., Verh.* III, 124; de B e a u f o r t , *Geschiedk. Opst.* II, 135). Stellig trok ook politieke geestverwantschap hen aan, want v.d.P. was, als zijn leermeester Schultens, patriot en 'keesde' niet maar 'zoowat', gelijk hij zich later schoonwasschen zou, maar nam deel aan de burgerwapenoefeningen, prees ze aan van den kansel en reikte in Sept. 1785 te Delftshaven aan het vrijkorps 'Pro aris et focus' een nieuw vaandel en twee koperen trommels uit, waarbij hij gloeiende patriotsche verzen uitsprak. Toen dan ook Sept. 1787 de Pruisen binnenvielen, voelde v.d.P. zich niet veilig en vluchtte met zijne jonge vrouw naar zwager J.W. B u s s i n g h te Monster (geb. 31 Oct. 1760, getr. met H e l e n a H o e k); 12 Mrt. 1788 ontving hij op zijn verzoek emeritaat en heeft nimmer meer de bediening opgevat, zeker ook omdat hij, goed prediker, een zeer slecht pastor was. Zoo was hij dan broedeloos, een professoraat te Lingen had hij reeds vroeger, Mrt. 1786, afgeslagen.

Redding bracht Mr. Joh. Adr. v.d. Perre (zie beneden) te Middelburg, oud-representant van den prins als eerste edele van Zeeland, uitnemend man, zelfstandig geleerde en groot 'patriot'. 1 Jan. 1789 trad v.d.P. bij hem in dienst als secretaris-bibliothecaris en altijd heeft bij met groote dankbaarheid aan zijn weldoener teruggedacht

(*Redev. Verh.* I, 159-206; het silhouet van v.d. Perre op zijn studeerkamer, Beets, *Leven* 43, 111). Na v.d. Perre's dood, 8 April 1790, bleef hij bij de weduwe tot haar overlijden, 14 Aug. 1794. In 1795 stond hij aan het hoofd der revolutionnaire beweging op Walcheren, onderhandelde met de Franschen en hield op het feest der alliantie eene rede, later nog eene over den volksgunst (*Redev. Verh.* V, 25-44. *De vriend des volks* no. 20 en 37). De eerste rede ging over in een gebed.

En weder diende hem het geluk. In Leiden was, na Schultens overlijden, 19 Aug. 1793, en na de schorsing van zijn opvolger Rau in 1795, Muntinghe van Harderwijk beroepen, die bedankte. Nu benoemde men v.d. Palm, die 11 Juni 1796 inaugureerde *De literis hebraïcis exornandis*, terwijl hij 8 Febr. 1799 bij het nederleggen van het rectoraat sprak *De Mohammede, religionis islamiticae et imperii saracenicici conditore* (gedeeltelijk omgewerkt en vertaald in *Redev. en Verh.* I, 73-109). Doch reeds in April van dat jaar riep het Uitvoerend bewind hem naar den Haag als agent van nationale opvoeding, ambt dat hij, voor staatsman geboren, minzaam, bevallig, toch geheel minister, schitterend heeft bekleed. Hij bracht eene reorganisatie van het lager onderwijs tot stand (wetten van Juni 1800, Juli 1803, April 1806; Blok, *Geschied.*² IV, 107, *Gedenkst.* VI, 67), over de jammerlijke verwaarloozing waarvan hij sprak in eene terecht beroemde rede tot de schoolopzieners, 16 Juli 1800 (*Redev. en Verh.* V, 72-86, *Brieven van Wolff en Deken* uitg. Dyserinck, 389). Dec. 1801 verwisselde v.d. Palm zijn ambt met dat van lid van den Raad van binnenlandsche zaken, richtte toen de geneeskundige staatsregeling in met behulp van Dr. med. J. van Heekeren (overl. 1804, herdacht *Redev. en Verh.* V, 101-115) en deed de nieuwe spelling van Siegenbeek invoeren met de daarmede samenhangende spraakkunst van P. Weiland (plaatsen over hem in mijne *Gesch. Ned. Herv. Kerk* II, 126 n. 5 en 244 n. 3) spelling, waaraan hij zelf met gracelijke achteloosheid zich niet placht te houden. Onder Louis Napoleon keerde hij uit den staatsdienst tot de hoogeschool terug, intusschen van het keezen zijner jeugd tot een zoo ijverig monarchisme bekeerd, dat iemand als Willem de Clercq hem, na eene lofrede op koning Willem I in 1828, van 'zwaaien met het wierookvat' verdacht (*Redev. en Verh.* IV, 197-226. *Dagboek* uitg. Pierson II, 60-63).

Te Leiden gaf Rau weder oriëntalia, zoo werd v.d. Palm hoogleeraar in de gewijde dichtkunst en welsprekendheid en deed 20 Sept. 1806 zijne intrede met eene oratie *De oratore sacro literarum divinarum interprete*, terwijl hij, na Rau's overlijden in 1807, ook weder Oostersch gaf, meer letterkundige dan filoloog, meer op de schoonheid dan op de exegeze van een tekst lettend, boeiend docent, vriend zijner leerlingen (Beets, *Leven*, 84 vlgg.; van Hengel, *Meritorium J.H.v.d. Palm commemoratio brevis* 1840, 7 s.). Van 1807-1836 was hij ook academieprediker. 'De groote kracht van v.d. Palm als stylist', zegt Hartog, 'ligt in het descriptieve en in de bekoorlijke natuurlijkheid en eenvoudigheid, die een kenmerk is van het ware schoone' (*Gesch. v.d. predikkunde* 1865, 385) en toen Beets zijnen grootvader had hooren preeken over de weenende vrouwen van Jeruzalem (later in elfde Tiental), schreef hij in zijn dagboek: 'En wederom de triomf van den eenvoud. Onze eenvoud zou zinledig, zou onbeduidend wezen. Men moet van der Palm zijn, men kan geen van der

Palm gelijken'. (*Leven*, 82 noot. Vergel. nog al S a u s s a y e , *Nic. Beets* 53 vlg. over de bekoring, die van v.d. Palms persoon uitging. Over hem als redenaar nog C.P. Tiele in *Nederl. Spectator* 1861, no. 34 vlgg. en Hartog *a.w.* 368-389). Den 4den Oct. 1813, terwijl Napoleons macht nog te vreezen was, hield v.d. Palm bij de opening der lessen die vaderlandslievende redevoering, die wel moedig scheen, maar waarover hij zich later tegenover Lebrun kleinmoedig verontschuldigde (*Gedenkst.* VI, 702, 1031 vlg. 1109; P.J. Blok , *De leidsche hoogeschool honderd jaar geleden*, 1911, 24 vlg. en noot 31). Zijn karakter was dat van vele zachtaardige, beminnelijke menschen: vreesachtig voor hard oordeel, bang om zelf te kwetsen, beducht voor krachtig getuigenis van eigen denkbeelden (B e e t s , *Leven* 125 vlg.; C l a r i s s e , *Prologus quo ... J.H.v.d.P.... exemplum auditoribus ... ad imitandum proposuit*, 1841, 84-39 gunstiger over den moed zijner overtuiging). Bij de ramp van 12 Jan. 1807 kwam zijn achtjarig zootje J a n W i l l e m om het leven, zijn broeder H e n d r i k A l b e r t (naar Schultens genoemd) werd gered, maar stierf als student Nov. 1819 (*Redev. en Verh.* V, 134; *Bijbelvoor de jeugd*, 9e stuk, voorrede; Toespraak tot de studenten, *Redev. en Verh.* III, 178 vlg.; *Palmiana*, ms. leidsche Bibl. portef. 1583 en 1584; mijn *Ramp van Leiden* 45, 47). In 1833 is v.d. Palm emeritus geworden, 1836 ontheven van het ambt van academieprediker; nog tot 1838 heeft hij college gegeven. Hij overleed 8 Sept. 1840 en werd te Katwijk begraven, waar hij rust naast Borger's overschot, in graven, waarvan de droevige verwaarloozing eene aanklacht is tegen de piëteit van het nageslacht. 'Toen wij van het kerkhof terugkeerden', zegt Beets (*Leven* 128), 'sloeg ik een blik op de onafzienbare zee, schaduwbeeld dier eeuwigheid, in welke J.H.v.d. Palm was ingegaan'. Van Hengel herdacht hem in de derde klasse van het Kon. Instituut (*Meritorum* etc. 1840), Clarisse voor de studenten (*Prologus* etc. 1841).

Wij hebben van hem (behalve tal van redevoeringen, verzameld in de genoemde uitgave bij Suringar, Leeuw. 1854 en vele bundels leerredenen) *Salomo*, 1808/16, 319 vertoogen naar aanleiding van het Spreukenboek, 2e dr. 1821/24 te 's Grav., 3e dr. 1834/35 te Leeuw., 'thans door niemand meer gelezen' (I a S a u s s a y e , *Nic. Beets* 55); *Bijbel voor de Jeugd*, Leiden 1811/34, 24 dln., waarvan, bij het groeien van het aantal deelen, ook de lezers voor den geest des auteurs in leeftijd wiessen; *Bijbelvertaling*, Leiden 1818/30, met aantt. (B e e t s , *Leven* 101 vlg. en tegenover 156; B u s k e n H u e t , *Litt. Fant. en krit.*, nieuwe uitg. I, 186 vol. lof over de taal); *Geschied- en zedekundig gedenkschrift van Nederlands Herstelling*, Amst. 1816 met hulp o.a. van A.R. Falck, antwoord op een prijsvraag van den admiraal van Kinsbergen, waarvan D.J. van Lennep, M.C. van Hall, H.C. Cras en D. Hoofd beoordeelaars waren.

Zie: behalve de vele geschriften reeds in den tekst genoemd, waaronder Beets' *Leven en karakter van J.H.v.d. Palm* 1842 in een stijl, dien I a S a u s s a y e , *Nic. Beets* 55, niet kan roemen, maar die tot nog toe de eenige biografie is, welke wij van v.d. Palm bezitten, vooral ook de rijke verzameling 'Palmiana' ter leidsche bibl., handschr. no. 1567-1585, portefeuilles gerangschikt naar de onderwerpen, *Agentschap* portef. 1570, *Kerk* 1571, *Schoolzaken* 1572, *Eenparigheid van Spelling* 1575, *Borger* 1584 enz. verzameling die op de hand van den auteur eener nieuwe biogra-

fie wacht. Over van der Palms bezoeken bij Betje en Aagje de *Brieven* uitg. Dyserinck, 389. Voorts mijne *Gesch. Ned. Herv. Kerk* II, 242-247 en mijn artikel over Borger in dit woordenboek IV, 222.

L. Knappert

[Pals, Gerrit van der]

PALS (Gerrit van der), geboren te Rotterdam 15 Juli 1754 als zoon van Hendrik van der P. en Cornelia van Heyningen, overleden aldaar 13 Maart 1839. Hij was een verzamelaar van picturale kunst en teekende ook zelf op de manier van zijn leermeester H. Kobell Jr. Sedert 1775 was hij werkend lid van het Rotterdamsche teekengenootschap 'Hierdoor tot Hooger' en later werd hij ook tot lid benoemd van de Koninklijke Academie van beeldende kunsten te Amsterdam. Van zijne schilderijen, die 30 Aug. 1824 in publieke veiling te Rotterdam verkocht werden, bestaat een gedrukte catalogus in het Fransch. No. 40, een schilderij van Adriaan van der Velde, voorstellende een Brabantsch landschap in de buurt van Antwerpen, bracht toen f 10.000 op. Na zijn dood werden de overgebleven schilderijen 26 Aug. 1839 en de teekeningen 1 April 1840 eveneens te Rotterdam in het openbaar verkocht. Ook van deze beide veilingen bestaan gedrukte catalogussen. Van der Aa vermeldt een teekening van hem naar een schilderij van L. Bakhuysen, die H. Salieth in koper gegraveerd en in 1783 onder den titel *De Hoek van Holland* uitgegeven zou hebben. Het is mij echter niet gelukt, een exemplaar van deze gravure op te sporen. Er zijn van hem enkele handschriften bewaard gebleven, waarin hij zijne herinneringen heeft te boek gesteld.

Van 1795 tot zijn dood is hij regent van het leprooshuis geweest.

Zie: *Rotterdam in 1854*, 89; *Veilingscat. Aug. 1824, Aug. 1839, Apr. 1840*; R. van Eynden en Adr. v.d. Willigen, *Geschiedenis der vaderl. schilderkunst*, Haarlem 1816-1842 III, 473 en IV, 71; J. Immerzeel, *Levens en werken der kunstschilders etc.*, Amst. 1843, II, 292; F. Hippert en Linnig, *Le peintregraveur holl. et belge du XIX siecle*, Brux. 1874 II, 778; A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* II, 300.

Wiersum

[Palthe, Anthoine]

PALTHE (Anthoine), portretschilder uit de 2e helft der 18e eeuw, was de zoon van Gerard Jan P. en broeder van Jan P. Zijne weduwe huwde den schilder W. Hendriks in Haarlem.

Zie: R. van Eynden en Adr. v.d. Willigen, *Geschiedenis der vaderl. schilderkunst* Haarl. 1816-1842, II, 79; J. Immerzeel, *Levens en werken der kunstschilders etc.* Amst. 1843, II, 293; G.K. Nagler, *Neues allgem. Künstlerlexikon* 1835-1852, X, 499; A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* II, 300; aant. Rijks Prentenkabinet, E.W. Moes, afd. schilderijen.

J.M. Blok

[Palthe, Gerard Jan]

PALTHE (Gerard Jan), schilder, navolger van G. Schalcken, is geb. in 1681 in Denekamp in Overijssel, en gest. in Deventer na 1750. Hij was de zoon van een predikant in Denekamp, leerling van Jurr. Pool in Amsterdam en schilderde in Deventer portretten en moderne gezelschapstukken met lichteffecten op de manier

van Schalcken. Van Gool noemt de volgende schilderijen op: twee bij de Prinses van Oranje, twee bij Pieter Leendert de Neufville te Amst., twee bij Wierman in Leiden, waaronder het portret van P. met kaarsverlichting. Schilderijen van hem kwamen voor op de veiling Hodshow te Amst., 23 April 1872, voorstellende een man en vrouw bij een schouw, de eerste rookend en lezend, de vrouw wafelbakkend (1796). Een waterverftekening van P. bevindt zich in de Al-

bertina te Weenen, voorstellende het borstbeeld van een jong meisje met haas. Naar hem graveerden o.a.J. Houbraken, P. Tanjc (in v. Gool I 426), D.J. Sluyter (in cat. coll. Hodshow 1872).

Zie: *Cat. G. Winkler* 1768, 472; J. van Gool, *De Nieuwe Schouburg der nederl. Kunstschilders en schilderessen*, 's Gravenh., 1750 I, 469; R. van Eynden en Adr. v.d. Willigen, *Geschied. der Vaderl. schilderkunst* Haarlem 1816-1842 II, 16; J. Immerzeel, *Levens en Werken der kunstschilders etc.* Amst. 1843, II, 292; C. Kramm, *De Levens en werken der holl. en vl. kunstschilders etc.* Amst. 1857-1864 IV, 1245; G.K. Nagler, *Neues allgem. Künstlerlexikon* X, 499; P. Terwesten, *Cat. of naamlijst van schilderijen met prijzen sedert 27 Aug. 1752 tot 21 Nov. 1768*, Haag 1770, 269; A. von Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* II, 300; aant. Rijks Prentenkabinet, E.W. Moes, afd. schilderijen.

J.M. Blok

[Palthe, Jan]

PALTHE (Jan), portretschilder en etser, is geb. in Deventer in 1719 en gest. in Leiden in 1769, hij was de leerling van zijn vader G.J. Palthe, die in Leiden werkte. Zijn schilderijen werden 20 Mrt. 1770 te Leiden verkocht. Zijn schilderijen bevinden zich te Amsterdam, Rijks Museum: Mevr. Nobel en hare kleinkinderen 1750, Pieter Cypriaen Testart 1747, Ag. Her. Nobel 1750, Joh. Willem Parker (burgem. van Middelburg) 1756 en zijn vrouw Jac. Maria van Bueren met haar zoontje 1756; Leiden, Sted. Museum, P.F. Clignet 1752, Ambr. Tulleken 1753, Sus. Marg. v. Hoogenhouck, Lambert v.d. Waerd. Prenten van hem zijn o.a.: boer naar A. Bloemaert, J.v.d. Wallen (lector der Waalsche gemeente te Leiden), boschlandschap, riviergezicht en een zwartekunstprent voorst. Tib. Hemsterhuis. Naar zijn ontwerpen hebben o.a.J. Houbraken en W. Pether graveerd.

Zie: *Veilingscat. 20 Mrt. 1770*; J.C. Overvoorde, *Cat. schilderijen sted. Mus. Leiden* 1908; B.W.F. van Riemsdijk, *Cat. schild. Rijks Museum* 1918; A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* II, 300; Aant. Rijks Prentenkabinet, E.W. Moes, afd. schilderijen en prenten.

J.M. Blok

[Paludanus, Godefridus]

PALUDANUS (Godefridus) was predikant te Grave althans sinds 1611. Hij werd voor remonstrantsch gehouden en deswege met zijn ook verdachten ambtgenoot Henricus Hollingerus lastig gevallen. Enkele gemeenteleden, schoon zij 'naeulijks konden lezen en hunne eige naemen schrijven en seer onkundig waren in de saeken en verschillen der religie' waren toch verontrust over deze onrechtzinnigheid hunner voorgangers en rekwestreerden deswege 12 Jan. 1618 bij prins Maurits als heer van Grave. Deze schreef toen aan beide leeraars, 15 Maart, dat zij zich zouden houden bij de ware gereformeerde religie. Toen zij geene verklaring van rechtzinnigheid konden afleggen, kregen zij Abr. Quevellerius, predikant in het nederambt van Kuyk naast zich. In 1619 afgezet, teekende Paludanus de akte van stilstand, maar herriep reeds Nov. van dat jaar, waarop prins Maurits beval hem in hechtenis te nemen. Men vond hem toen echter niet meer te Grave. Hij is of toen of later naar Frederiksstad uitgeweken, waar hij althans 1627 zich met een kruidenierszaak geneerde, maar ook voor de vluchtelingengemeente optrad, tot hij 23 Nov. 1631 ontslag van deze tijdelijke diensten vroeg. Van zijn verder leven heb ik niets kunnen vinden.

Zie: *Acta* uitg. Reitsma en van Veen IV, 186; *Nederl. Archief* 1844, IV, 20;
Brandt,

Reform. II, 706-709, IV 9 en 61; *Tideman*, *Rem. Broederschap* 322, 329.

L. Knappert

[Paludanus, Petrus]

PALUDANUS (Petrus). broeder van Rutger (II, 1061), zoon van *Theodorus*, den predikant van Zuidzipe en Capelle a/d. IJsel. Op deze laatste plaats geboren, werd hij student te Leiden (ingeschr. 18 Aug. 1759) in de theologie. 'Bezield met roemwaardige zucht voor den opbouw van taal-, dicht- en oudheidkunde', nam hij aanstonds deel aan de bijeenkomsten van H.A. Kreet, W. Mobachius Quaedt, Adr. van Assendelft, F. van Lelyveld, H. Tollius, H. van Wijn, waaruit de latere Maatschappij der Ned. Letterkunde in 1766 zou geboren worden. Insgelijks als student gaf hij eene vertaling van de *Oratio inauguralis de peccatoris justificatione* etc. van H. Scholten (18 Juni 1765). Daarna predikant te Vuren, Wassenaar 1770, overleed hij 24 Jan. 1774.

Zie: *Handd.* d. eerste verg. van Letterk. in den Schuttersdoelen, 18 Juli 1766; *Handd. Letterk.* 1774 11; P.J. Blok, *De Gesch. v.d. oorsprong onzer maatschappij*, *Handd. Letterk.* 1896.

L. Knappert

[Pambo, Johann Gotlieb]

PAMBO (Johann Gotlieb), geb. Fürstenwalde b. Berlijn, 1696, en aldaar tot predikant geordend, werd in Mei 1724, tegen den raad van het Amsterdamsche consistorie, beroepen tot predikant bij de Ev. Luth. gemeente te 's Hertogenbosch. 4 Juni 1725 opgenomen in de Fraterniteit der Luth. gemeenten, werd hij 16 Mei 1732 beroepen te 's Gravenhage als Duitsch predikant. Hier werkte hij met grooten ijver. Als pietist stond hij vrij tegenover formulieren en formuliergebeden, als overtuigd Lutheraan trad hij heftig op tegen hen, die zich gereformeerde vrouwen namen. Door zijn gemis aan zelfbeheersching en zijn zelfoverschatting verkeerde de Haagsche gemeente gedurende zijn diensttijd in voortdurende onrust. Groote verdienste heeft hij tegenover haar, daar, vooral door zijn invloed, het Weeshuis werd gesticht, 1 Nov. 1737 geopend. Den 25. Sept. 1755 vierde hij het 200 jarig gedachtenisfeest van den godsdienstvrede te Augsburg nog mede, door een prediking over Ps. 129:2; den 14 Mei 1757 overleed hij plotseling, door velen betreurd.

Van zijn hand verschenen een collect-predicatie: *Die wahre Christen als tiebreiche Säugammen der Waisenkinden* ('s Gravenh. 1734) (ook vertaald); *Vrede- en verzoeningspredicatie* over Joh. 13:35; 1741, *Die wahre christliche Bruderliebe und Eintracht* (Frankf. 1751); *De Gedachtenis van wijlen Z. doorl. Hoogheid den Heere Willem Karel Hendrik Friso, erfstadhouder*, enz. 1751 (vert.) *Beweis dass die Evang. Luth. Religion die beste sey*, gehalten im Haag 7 Jänner 1738; Haag 1771.

Zie: F.J. Domela Nieuwenhuis, *Gesch. d. Ev. Luth. Gem. te 's Gravenhage*, Amsterdam, J.H. Gebhard & Co., 1854, blz. 39-54; *Bijdr. t. Gesch. d. Ev. Luth. kerk in Nederland*, VI, 168; R.Th.F. Reudler, *Openl. hulde aan mijne 's Gravenh. gemeente*, 1835.

Schilderij: C.A.V. Tronken. Prenten: E.L. Krete, J. Folkema.

Pont

[Pandebus, J.]

PANDEBUS (J.), schilder, is alleen bekend door het door C. van Dalen gegraveerde portret van Dr. Joh. Maccovius.

Zie: A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* III suppl. 131.

J.M. Blok

[Pandelaert, Dr. Bernardus]

PANDELAERT (Dr. Bernardus), geb. te Oud-Beierland, overl. te Dordrecht 5 Sept. 1653, was de zoon van Gillis Pandelaert, die volgt, secretaris van Oud- en Zuid-Beierland en rentmeester dier heerlijkheden, en Abigaël Musenholiu

of Muys h o l A b r a h a m s d r . Hij studeerde in 1643 in de medicijnen te Utrecht. In 1644 werd hem op 9 April door 'd'Opper- Artzen des gewijde hoge-Schools t'Utrecht als Poëet 't hooft bekroont en (hy) waerdigh geacht de Tabbert-eer met Boek, Muts, Ringh etc. en begiftigd met een gouden medaille'. Zijn leermeester vervaardigde toen een gedicht te zijner eer: 'Ad Bernhardum Pandelaertium Medic. et Poetic. artis juxta gnarum cum med. doctor crearetur', en vergelijkt hem bij Justus Schleger (Scaliger), ook geneesheer en dichter. Reeds in 1639 had hij uitgegeven: *Lofdicht ter Eeren des syns Ampts wet behertighenden Zee-Ridder den Edelen Gestrenghen ende Manhaften Admiraal Marten Harpertsz Tromp over syn onlanghs verkregc victorie ter zee. Anno 1639, plano*. Waarschijnlijk is ook van zijn hand: *Famaes Tromp. Wtblasende de Victorie, die God de Heere ons heeft verleent onder 't kloeck en wijs beleyt van Marten Herpersz. Tromp.... den 21 Octobris, Anno 1639* (Het drukkersmerk op den titel) *Tot Dordrecht voor Jasper Gorissz.... Anno 1639*. Aan het einde: *Tot Dordrecht.... by Hendrick van Esch. 4o*. Aan het einde van het vers staat: *Is de jonckheyt al te teer, soo verdient de wil noch eer. B. Pandelaert*. (Cat. Pamfl. Kon. Bibl. 4629. Voorts in 1640: *Hymni of Lofsangen op de Christelycke Feestdagen* (Utrecht 1640. 40.).

Vóór 1648 was hij reeds geneesheer te Dordrecht, waar hij door een ernstige ziekte werd aangetast. Bij zijn herstelling gaven de Dordtsche dichters S. v a n Hoogstraten, M. Balen, T. van Braght en J. de Mol, allen doopsgezinden, uit: 'Vreugt-banier te pronk gesteken over D. Doctor Barnhart Pandelaerts bijna onverhoopte gesontheit den 19en van Louwmaant 1648. Dordrecht, gedruet bij Jacob Braat, boeckdrucker in de Werelt vol Druck (1648, plano).

Den 10. Febr. 1652 werd hij door den Dordtschen Oudraad, 'vertrouwende zyn geleertheyt en ervarenheyf' benoemd tot Extra-ordinaris doctor op een jaarwedde van 72 £, nadat hij reeds geruimen tijd te voren 'synen goeden ijver ende affectie tot het cureren ende visiteren van de arme en onvermogende gemeente getoond had sonder belooninge daervoor te genieten.'

Achter een werkje, door zijn vader Gillis Pandelaert in 1652 uitgegeven: *Drie leersame en troostelicke Boecxkens* (zie onder Gillis P a n d e l a e r t) schreef hij een vers: *Op het Vademecum Vertaelt door mijn E. Vader*. Voorts vindt men verspreide verzen, meest lofverzen, van zijn hand vóór de werken zijner Dordtsche tijdgenooten o.a. van A. v a n N i s p e n , *De Rampzalige Leander van Musaeus*, en in de *Bloemkrans van verscheyde gedichten* (Amst. 1659). In *Oud- Holland* 1907, blz. 34, komt een Latijnsch vers van hem voor. Bij zijn overlijden schreef M. B a l e n , *Grafspits op 't ingesarckte Lijck van den Hooghgeleerden Heer D. Bernhard Pandelaert, doctor in de Medecine, gestorven den 5 van Herfstmaand*.

Zie: *De Nederl. Leeuw* 1911, *Res. van den Oudraad 1652, M.S. Aant.*
van Dalen

[Pandelaert, Gillis]

PANDELAERT (Gillis), geb. te Sas van Gent(?), overl. te Oud-Beierland 1656 of 1657, was de zoon van J o h a n P a n d e l a e r t , rentmeester van Beierland en secretaris van Oud-Beierland.

Hij volgde in 1612 zijn vader als rentmeester van Beierland op, en in 1613 als secretaris, eerst in dienst der ambachtsvrouwen en heeren als S a b i n a v a n Egmond, Dirck van der Nath en daarna van de Raden en Meesters van de Rekeningen der Domeinen. Hij was gehuwd met A b i g a e l M u s e n h o l i u s of Muys sh o l a A b r a h a m s d r . , bij wie hij 8 kinderen ver-

wekte, o.m. Mr. Abraham Pandelaert advocaat te Dordrecht, Dr. Bernardus Pandelaert, geneesheer te Dordrecht (zie boven) en Gillis, die zijn vader in zijn ambten opvolgde. Pandelaert had een werkzaam aandeel in den bouw van het raadhuis te Oud-Beierland, waar op een steen zijn naam en wapen (in goud 3 roode raderen met 6 spaken) nevens die van den baljuw en dijkgraaf en den fabriekmeester zijn te zien. Ook aan de vergrooiting der kerk te Oud-Beierland in 1651 werkte hij mede; ook daar is zijn naam in steen gebeiteld nog te lezen.

Hij voerde ook de pen, blijkens het werkjein 1652 door hem uitgegeven: *Dry leersame ende troostelicke Boecxkens, Het eerste, Grondelick ende nootwendigh bericht, Hoe een Christen in desen jegenwoordigen leven tegens de grootste ende swaerste aenvechtingen (soowel hem selven, als andere) troosten ende te vreden stellen sal, Het tweede Sterfkonst, dat is: Eenvoudigh ende klaer bericht uyt Godes woort, wat van eenen mensche gevordert wert, die de Doot gerustelick wil verwachten en naer het hemelsche Vaderlandt met vrede en vreught begeren te varen; Het derde, dat rechte Vademecum Dat is: Eenens Christenmensches nootwendigh geselschap namentlick de heylsamen betrachtige des Doodts ende laetsten afscheyts. Alle dry uyt het Hooghduytsch ten dienste van alle Godtvreesende en Religieuse Nederlanders in hare moederlicke tale overgeset door Gilles Pandelaert, Rentmeester van de domeynen van de Beyerlanden, 1650. t'Utrecht voor Willem Snellaert, Boeck-verkooper 1652 8o.*

Zie: *De Nederl. Leeuw* 1911.

van Dalen

[Panderen, Egbert van]

PANDEREN (Egbert van), teekenaar en kopergraveur, is geb., naar men zegt, in Haarlem omstreeks 1581, hij is gestorven vóór 1628 (1617?); in 1606 was hij in het gilde te Antwerpen, doch werkte reeds vóór dien tijd in Amsterdam. Hij maakte vele bijbelsche voorstellingen in koper en graveerde o.a. naar Italianen als Lod. Vinson, Tempesta, verder naar B. Spranger, P. de Jode, J. de Momper, O. Vaenius en Rubens. Naar zijn ontwerpen graveerde o.a. J. Gelle.

Zie: S. Ampzing, *Beschrijving der stad Haarlem* p. 335; J. Immerzeel, *De Levens en Werken der kunstschilders* etc. Amst. 1843, II, 293; C. Kramm, *De Levens en werken der holl. en vl. kunstschilders*, Amst. 1857-64, IV, 1243; G.K. Nagler, *Neues allgem. Künstlerlexikon* 1835-1852, X, 505; D.O. O'Brien, *Archief voor Nederl. Kunstgesch.* 1877-87, VII 8, 272; Hijmans, *Grav. de l'école de Rubens* 61-63; Liggeren I, 434; A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* II, 301; aant. Rijks Prentenkabinet, J.P.v.d. Kellen, aant. Rijks Prentenkabinet, E.W. Moes, afd. prenten.

J.M. Blok

[Pangaert, S.]

PANGAERT (S.) is een schilder uit de 17e eeuw, van wien zoo goed als niets bekend is. Een schilderij van zijn hand bevindt zich in de coll. de Stuers te 's Gravenhage, het is het portret van een grijsaard (1659).

Zie: A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* II, 302.

J.M. Blok

[Panhuys, Adriaan Willem Emile van]

PANHUYS (Adriaan Willem Emile van), geb. te Maastricht 6 Dec. 1779, overl. aldaar 6 Aug. 1870. was een der zonen van Mr. Huybert Aemilius (geb. Maastricht 4 Juli 1730, schepen en raadsheer aldaar, commissaris-instructeur van H.H.H.H.M.M. de Staten-Generaal bij den hoogen brabantischen gerichte, drossaard van Dalem en Rolduc, overl. Maastricht 4 April 1793) en van Johanna Gerarda Heldewier (geb. 7 Juni 1738, overl. Maastricht 24 Juli 1811), trad als cadet in dienst bij het staat-

sche leger in het regiment Stuart 23 Aug. 1793; doch verliet den dienst en het land na de omwenteling in 1795. Aan de oproeping van de prinsen van Oranje, om deel te nemen aan het zgn. Rassemblement van Osnabrück, gaf hij evenals zijne broeders dadelijk gehoor, waardoor hij zich in 1800 een plaats verwierf in de zgn. Dutch brigade op het eiland Wight. Na de ontbinding van dit korps (1802) is hij naar het vasteland teruggekeerd, en bij het weder uitbreken van den oorlog (1803) als engelsch geallowanceerd officier gearresteerd en als krijgsgevangene o.a. te Maastricht tot 1811 onder surveillance gesteld. 23 Oct. 1813 trad hij in pruisischen militairen dienst en werd hij ingedeeld bij het hoofdkwartier van het 3de legerkorps, aangevoerd door generaal von Bülow. De aangegeven datum, den dag volgende op dien, waarop von Bülow's korps na den slag bij Leipzig in westelijke richting optrok, wettigt het vermoeden, dat Panhuys zich bij dien commandant of bij diens chef van den staf, gen. von Boyen, heeft aangemeld en werd aangenomen met het oog op het hoogstwaarschijnlijk toen reeds bestaande voornemen, om de hollandsche departementen binnen te rukken. Hoe dit zij, Panhuys trok in het gevolg van von Bülow de hollandsche grens over, en was tegenwoordig bij den overgang over den IJssel en de bestorming van Arnhem (17-30 Nov.). Met von Bülow zal hij naar den Haag gegaan zijn (5 Dec.), want zijn dienststaat vermeldt, dat hij 6 Dec. is opgetreden als fungeerend adjudant en tolk bij den russischen generaal von Phull (die met den prins van Oranje uit Engeland was gekomen). 16 Jan. 1814 werd hij aangesteld als kapitein bij den generaal-kwartiermeester-staf, in welke functie hij o.a. voor G.K. van Hogendorp als koerier dienst deed, om in verbinding te blijven met gen. von Bülow, nadat deze met zijn korps van Breda in zuidelijke richting was afgetrokken. Zoo woonde hij de inneming van Soissons bij (3 Maart 1814).

Na zijn terugkomst werd hij (23 Maart) als staf-officier ingedeeld bij het hoofdkwartier van de nieuw samengestelde 'armee te velde'. Krijgsbedrijven hadden toen evenwel niet meer plaats; 30 Mei 1814 werd de eerste vrede van Parijs gesloten; 13 Juni d.a.v. werd de armee te velde ontbonden.

Aan den veldtocht van 1815 werd door van Panhuys deelgenomen als kapitein van den staf, ingedeeld bij het 1e legerkorps van het engelschnederlandsche leger, onder bevel van den toenmaligen kroonprins, later koning Willem II. Met zijne chefs, majoor van Gorkum en generaal Constant de Rebecque, heeft hij dus op hetstafbureau te Braine-le-comte de spannende uren doorgebracht, waarin, tijdens de afwezigheid van den prins van Oranje, in den namiddag en den avond van den 15en Juni de gewichtige besluiten werden voorbereid en de bevelen werden uitgevaardigd, die den strijd bij Quatre-Bras op den 16en Juni. als inleiding tot den slag bij Waterloo, hebben mogelijk gemaakt. Het werk van de staf-officieren in zulke dagen, vooral van hen, die in de ondergeschikte rangen dienen, treedt niet dadelijk in het licht. Daaraan kan het vermoedelijk toegeschreven worden, dat aan van Panhuys eerst 2 April 1817 het ridderkruis der Militaire Willemsorde werd toegekend.

Als majoor van den generalen staf, in welchen rang hij 10 Juni 1830 werd aangesteld, was hij chef van den staf en adjudant in het 2de Groot militair commando (Friesland, Groningen, Drente,

Overijssel en Gelderland) met standplaats Deventer; 3 Jan. 1839 werd hij benoemd tot luitenantkolonel, eervol ontheven van zijne hiervoren genoemde betrekking en op non-activiteit gesteld; 16 Juni 1840 werd hij gepensionneerd.

6 Juni 1816 is hij gehuwd met Johanna Philippine Hass, gezegd Haccius (geb. 15 Febr. 1786, overl. te Voorst bij Zutphen 26 Juli 1835), dochter van Johan Philip, directeur der koninklijke pruisische domeinkamer te Minden. Voor de tweede maal trad hij in 't huwelijk 2 Sept. 1841 met Henriëtte baronesse von Warnsdorff, douairière von Einsiedel uit Saksen. Met haar woonde hij eenigen tijd te Aken, later te Maastricht. Hij heeft geen zonen nagelaten.

Hij wordt genoemd in: *Br. en Ged. van G.K. van Hogendorp* V, 324; *Historisch Gedenkboek* 1813 (Haarl., de Erven F. Bohn, 1912), I. 222: W.E.A. Wüppermann, *Veldtocht van 1815* (Breda 1900) bijlage 2, vi; F. de Bas, *Prins Frederik en zijn tijd* III, 2e stuk, bijlage XVI. 1328; F. de Bas et le comte J. de t'Serclaes de Wommersom, *La campagne de 1815 aux Pays-Bas* (Bruxelles 1908) III, Annexe IX, 91; verder samengesteld uit archiefstukken en familieberichten.

Koolemans Beijnen

[Panhuys, George Emile August van]

PANHUYS (George Emile August van), geb. te Hannover 22 Juli 1796, overl. te Frankfort a/M. 30 Jan. 1871), zoon van Willem Benjamin (die volgt) en A.E. Reijnsdorp, trad op 18 jarigen leeftijd (29 Juli 1814) in Oostenrijkschen krijgsveld bij het regiment van prins Reuss, hetwelk in dit jaar deel uitmaakte van het bezettings-legerkorps te Maintz. In 1815 diende hij als vaandrig in het hongarsche regiment Bensowski, dat tot het 4e legerkorps behoorde.

In 1817 nam hij zijn ontslag uit den oostenrijkschen dienst en ging hij over in het nederlandsche leger, waarbij hij reeds dadelijk (7 Aug. 1817) werd benoemd tot 2en luitenant van de infanterie, adjunct bij den generaal-kwartiermeester-staf; 5 Jan. 1820 werd hij, nog als 2e luitenant, bij dien staf geplaatst; 10 Jan. 1827 ging hij over naar den generalen staf, waarbij hij 10 Juli 1830 tot 2en kapitein, 29 Juli 1831 tot kapitein en 16 Mei 1835 tot majoor werd bevorderd.

Na het uitbreken van den Belgischen opstand werd den 5en Sept. 1830 in den omtrek van Maastricht eene divisie bijeengetrokken van 9 bataljons infanterie, 7 eskadrons cavalerie en 2 batterijen veld-artillerie, ter gezamenlijke sterkte van 7750 man en 1100 paarden, onder bevel van generaal Cort Heijligers, wien de opdracht was verstrekt om op te rukken naar de streek tusschen Leuven en Brussel, de orde te bewaren in de plaatsen op het platteland, de gemeenschap te onderhouden tusschen de citadel van Luik en Maastricht en, indien de gelegenheid zich aanbood, Luik weder te bezetten. Als chef van den staf was den generaal toegevoegd de majoor Roloff, onder wien kapitein Panhuys als stafofficier dienst deed. Deze onderscheidde zich bij die expeditie, toen de bezetting van Charleroi versterkt moest worden, door den 13en Sept. vermomd binnen de vesting te sluipen, die reeds door de opstandelingen geblokkeerd was, en daar met den bevelhebber de maatregelen voor te bereiden, om er een bataljon binnen te brengen, hetgeen den 15en gelukte. Ook bracht hij 25 dragonders naar Namen, waarop hij alleen naar het hoofdkwartier Tongeren terugkeerde. Den 5en October kwam het hoofdkwartier der divisie te Mechelen, waarna eene nieuwe indeeling van het leger in divisiën en brigades plaats had.

Gedurende den Tiendaagschen veldtocht was aan kapitein Panhuys de betrekking toevertrouwd van chef van den staf bij de 2e brigade (gen.-maj. de Favauge) van de 1e divisie (luit.-gen. baron van Geen) van het leger te velde. Zijne in die dagen hewezen diensten vonden vooral erkenning in de omstandigheid, dat ook hij behoorde onder de eersten, aan wien na den veldtocht de benoeming tot ridder in de Militaire Willemsorde ten deel viel (31 Aug. 1831). Tot in 1834 is hij bij het leger te velde gebleven.

Bijna 30 jaren lang (van Aug. 1836 - Aug. 1866) is hij daarna lid geweest van de milit. commissie bij de duitsche Bondsvergadering te Frankfort a/M. (voor Limburg en Luxemburg), met eene tusschenpoos van ruim één jaar (van 19 Juli 1852-22 Oct. 1853), gedurende welke hij de betrekking bekleedde van chef van het topografisch bureau bij het departement van oorlog. In dien tijd tot den rang van luitenant-generaal opgeklommen, werd hij 10 Oct. 1867 op pensioen gesteld onder dankbetuiging voor de vele en gewichtige diensten, door hem in zijne verschillende betrekkingen aan den koning en den lande bewezen. Verscheidene ridderkruisen werden hem door Duitse vorsten geschonken; bovendien erkende koning Willem III zijne verdiensten, zoowel door hem te benoemen tot ridder in de orde van den Nederlandschen Leeuw en ridder-grootkruis in de orde van de Eikenkroon (1859) als door zijne aanstelling tot adjudant van Zijne Majesteit in buitengewonen dienst (1858).

Hij is gehuwd geweest met Charlotte Friederike Wilhelmine von G ü n d e r r o d e (geb. 21 Jan. 1826, overl. te Frankfort a/M. 8 Aug. 1895). Uit dit huwelijk is eene dochter en een zoon geboren, welke laatste, H e n r i H e c t o r F r a n s (1853-1919) consul-generaal der Nederlanden was te Frankfort a/M. Mannelijke afstammelingen van hem wonen nog in Duitschland.

Zijn naam wordt genoemd in: *De Militaire Spectator* 1857, 393-405 en 506; B o s s c h a , *Neerlands heldendaden te land* (Leeuwarden 1875) III, 447; W.E.A. W ü p p e r m a n n , *De geschiedenis van den Tiendaagschen veldtocht* ('s Grav. 1881) 67, waar evenwel zijne voorletters abusievelijk zijn aangegeven als I.G.E.A.; C h . D u r a n d , *Dix jours de campagne ou la Hollande en 1831* (Amsterdam et Leyde 1832) 269. Verder samengesteld uit archiefstukken en familieberichten.

Koolemans Beijnen

[Panhuijs, Simon van]

PANHUIJS (Simon v a n). Omtrent dezen zeeofficier zijn, ook na langdurig onderzoek, geen voldoende gegevens beschikbaar geworden om een geregeld verhaal van hem te kunnen doen. Hij was kapitein der mariniers, en in eene verklaring van den burgemeester van Brielle, 4 Mel 1672, heet het dat zeker schipper is geprest om een deel der compagnie mariniers van kapitein S. van Panhuijs, welke aldaar in garnizoen lag, te vervoeren, welke mariniers volgens het patent geëmbarkeerd moesten worden op het oorlogsschip "t Wapen van Medemblicq", dat bij Texel zeilree ligt. Onderaan staat aangeteekend dat deze troepen te Enkhuizen 8 Mei 1672 zijn gelost. In den slag bij Solebay, 7 Juni van dat jaar, nam de kapitein der mariniers van Panhuijs, wat dan toch wel dezelfde Simon zal geweest zijn, op order van den gevolmachtigde der Algemeene Staten, na het sneuvelen van van Ghendt, diens commando over, zette den strijd voort tot een kogel hem het eene been verbrijzelde, het andere kwetste. In den slag bij Schooneveld, 7 Juni 1673, is een kapitein Simon van Panhuys commandant van de 'Zeeland' (40 stukken). Doch

ook reeds vroeger komt hij (of voor 't minst een gelijknamige) voor. Zoo 1664 bij de vloot van de Ruyter, waar hij met een sloep op een rivier van Sierra Leona eene verkenning doet om ververschingen te bekomen. En 1665 behoort hij tot de vrijwilligers, die met de Ruyter weder naar de vloot te Delfzijl gaan.

Zie: *Brandt*, *Leven van de Ruyter* 320, 396, 673; de *Jonge*, *Gesch. Ned. Zeewezen* III, 129, 153.

Herman

[Panhuyts, Willem Benjamin van]

PANHUYS (Willem Benjamin van), geb. te Maastricht 5 Dec. 1764, overl. te Paramaribo 18 Juli 1816, oudere broeder van Adriaan Willem Emile (zie kol. 457), trad reeds op 14-jarigen leeftijd als cadet in Staatschen dienst bij het regiment Oranje-Gelderland en kreeg als kapitein eene compagnie in het regiment Stuart in Febr. 1783. Bij dit regiment werd hij bevorderd tot majoor 1 Juli 1788 en tot luitenant-kolonel 24 April 1793. In dezen rang maakte hij den veldtocht mede in de Oostenrijksche Nederlanden tegen de Franschen en den terugtocht van het Hollandsche leger over de rivieren in 1794 en begin 1795. Hij voerde toen het bevel over een der negen bataljons grenadiers (van zes compagnieën), die met het oog op den veldtocht nieuw geformeerd waren, elk uit de beide grenadier-compagnieën van drie regimenten (het zijne uit de regimenten van Stuart, von Münster en de Bons). Hij nam daarmede o.a. deel aan den roemrijken slag van Fleurus (16 Juni 1794), waar de erfprins van Oranje (later koning Willem I) het fransche leger van Jourdan over de Sambre terugwierp. In den 2en slag bij Fleurus, tien dagen later geleverd, gaf de oostenrijksche bevelhebber, ofschoon aanvaller, bevel tot een algemeenen terugtocht. Kortom tijd daarna trok het oostenrijksche leger bij Maastricht en Luik over de Maas en moesten ook de Hollandsche troepen de Zuidelijke Nederlanden ontruimen. Panhuys ging toen met zijn bataljon het garnizoen van Venlo versterken. Na de capitulatie van die vesting, waarbij het garnizoen met krijgsmansseer mocht uittrekken (26 Oct. 1794), nam hij eenigen tijd deel aan de verdediging van de Bommelerwaard. Toen de Franschen over het ijs die waard waren binnengedrongen, werd zijn bataljon aangewezen om, met dat van Solms, Loevestein te verdedigen (3 Jan. 1795); doch met de capitulatie van Gorinchem, Loevestein en Woudrichem (20 Jan. d.a.v.) tusschen generaal van Oijen, die aldaar het opperbevel voerde, en den franschen generaal Osten, nam alle tegenstand een einde. De oude Republiek der Vereenigde Provinciën hield op te bestaan.

Van de nieuwe Bataafsche republiek wilde Panhuys niets weten; hij week uit naar Duitschland, nam deel aan het zgn. Rassemblement van Osnabrück, doch toen dit was uiteengegaan en hij aan de herstelling van zijn vaderland wanhoopte, riep hij de medewerking van den Erfprins in, om te trachten in oostenrijkschen of pruisischen krijgsdienst te treden. In Mei 1796 ontving hij van den Prins een aanbevelingsbrief voor den oostenrijkschen generaal Latour, doch hij mocht niet in zijn voornemen slagen. Tusschen 1795 en 1799 schijnt hij veel gereisd te hebben. In het huisarchief van Hare Majesteit de Koningin zijn althans brieven van hem bewaard aan den Erfprins uit Osnabrück (Juli 1795), uit Hannover (Febr. en April 1796), Wiesbaden (Juni 1796), Eisenach (Sept. 1797), Dresden (Juli 1798) en weder uit Eisenach (Juni 1799). De laatste bevat antwoord op eene namens den Prins ontvangen oproeping om deel te nemen

aan eene nieuwe expeditie tegen de Bataafsche republiek. Hij stelde zich geheel ter beschikking, maar verzocht, als het kon, 'de pouvoir être associé à la tête de l'entreprise'. De beraamde onderneming hing samen met de voorgenomen landing der Engelschen en Russen, die volgens het oorspronkelijk voornemen zou plaats hebben op het eiland Voorne of (en) aan den Hoek van Holland. In Engeland wenschte men over de kans van slagen op dat punt voorlichting te hebben van een hollandsch officier, die met den toestand aldaar bekend was. De Erfprins (toen nog te Berlijn) oordeelde Panhuys hiertoe 't meest geschikt. Daartoe opgeroepen, stelde hij zich weder aanstonds beschikbaar. 11 Aug. stak hij, vergezeld van de zeeofficieren A.C. Twent en W.A. Spengler te Cuxhaven in zee; den 16en bereikten zij 'onder een vlieden storm' Yarmouth. Het eerste gedeelte van het engelsche landingsleger was evenwel reeds den 13en Aug. uitgezeild. Men zond hen toen de vloot (die met hevigen storm had te kampen) achterna. In den nacht van 24 op 25 Aug. vertrokken zij van Deal, en in den avond van 27 Aug. - juist nadat de landing der eerste engelsche divisie op de noordhollandsche kust (het aanvankelijk voornemen, om aan den mond van de Maas te landen, was op zee gewijzigd) volbracht was - kwamen zij aan boord van de Isis, het engelsche admiraalsschip. Drie dagen later (30 Aug.) werd het bataafsche eskader, waarop het scheepsvolk in opstand gekomen was, in de Zuiderzee aan den engelschen admiraal Mitchel overgegeven. In den avond van den 7en Sept. kwam de Erfprins aan den Helder. Bijna 3000 man, matrozen en mariniers van het bataafsche eskader en overgelopen Bataven, hadden zich toen bereid verklaard, om in dienst van Oranje over te gaan.

Den 10en Sept. werden dezen plotseling op het eiland Texel aan wal gezet, zonder dat iets voor hunne komst was voorbereid. Het scheepsvolk dreigde weer tot muiten over te gaan. Aan Panhuys, aan wien het bevel over die bende werd opgedragen, gelukte het, bijgestaan door enkele officieren, hen in bedwang te houden. Zij zouden daar tot een geregelden troep georganiseerd worden, hetgeen evenwel, bij gebrek aan al het benodigde, onmogelijk bleek. Panhuys' taak heeft zich dan ook, tijdens den geheelen duur van de expeditie tot aan de inscheping op 17 October, niet verder kunnen uitstrekken dan tot het bewaren van de tucht onder een bende mokkend scheepsvolk en overloopers. Het was wat anders dan hij zich had voorgesteld, toen hij verzocht 'à la tête de l'entreprise' te worden verbonden; maar hij is zijn moeilijke en ondankbare taak met algeheele toewijding en zonder eenig tegenstreven tot het einde blijven vervullen, al vinden wij in zijne brieven éénmaal (14 Oct.) eene aanbeveling voor een nieuwen kommandant, 'indien U.D.H. zulks mocht goedvinden en oordeele dat (ik) elders van meer nut zoude kunnen zijn. Indien plans van diversie voorhanden zijn, zoo bevele mij onderdanigst aan in de attentie van Hoogstdezelve'.

De expeditie keerde in November onverrichter zake naar Engeland terug. De bende uit Texel en de verdere Bataafsche overloopers, die tijdelijk op Wieringen waren ondergebracht, zouden de kern uitmaken van de 'Dutch brigade' op het eiland Wight, waarover de Erfprins het opperbevel ontving. Panhuys verzocht niet, om daarbij ingedeeld te worden, met het oog op de keuze van twee der regimentscommandanten, hetgeen hij later (20 Dec. 1800 uit Eisenach) onomwonden

aan den Erfprins zal meedeelen met de woorden: 'choix s'il m'est permis de le dire, peu fait pour flatter l'ambition de ceux qui croiaient avoir du moins servi sans reproche'. Voorshands zegde hij den militairen dienst vaarwel en besloot hij meer voor zijne eigene belangen en die van zijne beide kinderen te gaan zorgen. Zijne eerste vrouw, Alexandrine Elisabeth Reijnsdorp, met wie hij in 1790 in het huwelijk was getreden, was 10 Sept. 1797 te Eisenach overleden. Haar grootvader Nicolaas Reijnsdorp was raad van de civiele justitie in Suriname geweest. Het zal eene erfenis-quaestie geweest zijn, die hem noopte, in 1800 aldaar een persoonlijk onderzoek te gaan instellen. In September van dit jaar is hij weder in Europa; doch, blijkens zijne correspondentie, is hij er later voor langeren tijd teruggekeerd.

Tot 1813 is zijn spoor niet geregeld te volgen; 8 Nov. 1805 maakt hij uit Hanau aan den Erfprins zijn aanstaand 2e huwelijk bekend met Louise Fredericq Auguste baronesse von Barckhaus Wiesenhütten (geb. 10 Aug. 1763). Toen in Nov. 1813 hier de omwenteling uitbrak, schijnt hij in Engeland geweest te zijn. Hendrik Fagel (te Londen) schrijft althans 27 Nov. aan den prins van Oranje (toen op zee, op zijn reis hierheen): 'J'ai écrit hier au soir à Panhuys de se rendre ici sur le champ'. Vóór 's prinsen vertrek zal besproken zijn, dat aan den hem zoo bekenden oud-luitenant-kolonel het bevel zou worden opgedragen over de nederlandsche krijgsgevangenen, die in Engeland waren (\pm 1000), om die als een bataljon van het nieuw te vormen nederlandsche leger naar het vaderland terug te voeren. Panhuys was weder aanstonds bereid, die opdracht te aanvaarden. Met de organisatie en uitrusting van dien troep verliepen echter eenige maanden. Eerst 27 Maart 1814 kwam het bataljon te Hellevoetsluis aan. De commandant meende hiermede zijne taak te hebben volbracht. Met uitzondering van de twee maanden op Texel in 1799, had hij nu, sinds 1795, bijna 20 jaren in het burgerlijke leven doorgebracht, en hij achtte het onnoodig, weder in denzelfden rang, als hij vroeger bekleed had (27 Januari 1814 was hij tot luitenant-kolonel, commandant van het 10e bataljon infanterie van linie aangesteld), in dienst te blijven. 11 April verzocht hij zijn ontslag met zoo mogelijk 'comme preuve d'une retraite honorable' den rang van generaal-majoor. Hij voegde er evenwel aan toe, dat hij zich zeer vereerd zou achten, indien hij Z.K.H. misschien nog van dienst zou kunnen zijn in eene diplomatieke betrekking in Duitschland of voor de reorganisatie van de kolonie Suriname. De motiveering van dit laatste verzoek is wel waard, hier te worden opgenomen: 'Connaissant ce pays sans foi ni loi par un séjour de deux ans et demi, et intéressé de plus à son salut, j'oserais Monseigneur me flatter de pouvoir en qualité de Commissaire ou Gouverneur ad interim en y sacrifiant une année, rendre un service essentiel à la Patrie: à quoi rien ne me déciderait que la conviction que, sans mettre, aussitôt que possible, un frein au système général de rapine, dont les Gouvernants mêmes souvent ont donné l'exemple, cette colonie finira bientôt par devenir une charge pour l'Etat, au lieu de pouvoir être encore pour des années une source de prospérité nationale'.

10 Mei 1814 werd hem eervol ontslag met den rang van generaal-majoor verleend. Zijn verzoek hetreffende eene plaatsing in Suriname was in boede aarde gevallen; 14 Aug. d.a.v. schrijft gij uit Frankfort a/M.: 'Verscheide kennissen

in Holland complimenteere mij met de aanstelling van gouverneur, waarvan ik niets weet....' Een dag te voren was in Londen het tractaat over de teruggave der koloniën tusschen Engeland en Nederland gesloten. Ofschoon dit niet aanstonds bekend gemaakt werd, zal men er hem, op wien men het oog had geslagen voor gouverneur van Suriname, wel niet lang onkundig van hebben gelaten. 18 Jan. 1815 diende Panhuys aan den Koning eene 'onvervankelijke' memorie in tot reorganisatie der kolonie Suriname; 14 Maart d.a.v. werd hij tot gouverneur der kolonie benoemd. Het nieuwe reglement voor Suriname was toen nog niet gereed; maar buitendien deed zich een onverwacht oponthoud voor: Napoleon was in Frankrijk teruggekeerd, ten gevolge waarvan de oorlog weder uitbrak. Voor den nieuw benoemden gouverneur kwam daardoor tevens eene tijdelijke plaatsing open, die hem niet onwelkom zal geweest zijn. Den 21en April benoemde de Koning den generaal-majoor van Panhuys tot zijn vertegenwoordiger bij het Pruisische hoofdkwartier, voor de waarneming van welke betrekking hem na afloop van den strijd het ridderkruis 3e kl. van de Militaire Willemsorde en door den koning van Pruisen dat van den Rooden Adelaar werd toegekend.

20 Nov. 1815 werd de 2e vrede van Parijs geteekend. Panhuys zal reeds eenigen tijd te voren uit het pruisische hoofdkwartier zijn teruggekeerd: Het 'Reglement op het beleid van de regering, het justitie-wezen, de landbouw en scheepvaart in Suriname', waardoor het bestuur op geheel andere grondslagen dan vroeger werd geregeld, was inmiddels 14 Sept. 1815 vastgesteld, en alles voor het vertrek van den nieuwen gouverneurgeneraal (zoo was zijn titel in het reglement gewijzigd) in gereedheid gebracht. Een eskader van eenige schepen was uitgerust, onder bevel van den vice-admiraal Aeg. van Braam, om met den landvoogd ongeveer 1000 man troepen (8 compn. van het bat. jagers No. 10, 4 comp. van het bat. jagers No. 11 en 2 comp. artillerie) over te brengen; 21 Nov. zeilde het uit. Van Braam kwam in het begin van Januari 1816 met een fregat en 250 man troepen te Paramaribo aan. Het fregat, waarop Panhuys zich met de overige troepen bevond, was door bekomen avarij genoodzaakt geweest, om in een der fransche havens in den Golf van Biscaye binnen te loopen en bereikte eerst 26 Jan. zijne plaats van bestemming. De engelsche gouverneur, generaal-majoor Person Bonham, die baron Charles Bentinck na diens overlijden 8 Nov. 1811 was opgevolgd, begon toen de noodige voorbereidingen te treffen voor het vertrek der engelsche troepen; 26 Febr. werd het bestuur aan Panhuys overgegeven, waarvan deze 27 Febr. bij proclamatie aan de bevolking kennis gaf. Uit hoofde van 's konings bijzondere instructie werden daarbij tevens alle leden, uitmakende het Hof van politie en crimineele justitie der kolonie, honorabel ontslagen en andere in hunne plaats gesteld. Zoo werd ook 4 Juli d.a.v. het Hof van civiele justitie ontbonden en opnieuw geconstitueerd. Eene algeheele wijziging te brengen in de toestanden van de kolonie, zooals de nieuw opgetreden gouverneur zich misschien had voorgesteld, was voor hem niet weggelegd; zijn bewind heeft slechts zeer kort geduurd, 18 Juli 1816 is hij te Paramaribo overleden.

Zie over hem: B o s s c h a , *Neerlands heldendaden te land* (Leeuw. 1875), III, 63; F.H.A. S a b r o n , *De oorlog van 1794-95* (Breda 1892) I, 15, 315, 320-324, bijlage 6, xxiii; en II, 31, 134, 178, 208, 219; d e z e l f d e ,

De Militaire Willemsorde (Breda 1912) 105, G.J.W. Koolemans Beijnen, *De erfprins van Oranje in Noord-Holland in 1799* in Bijdr. voor Vad. Gesch. en Oudheidkunde 1910; Toelichting op de genealogische overzichten, betrekking hebbende op het Nederlandsche leger in: *Verslagen, rapporten en memoriën over militaire onderwerpen*, deel XXIV (1896) 23 en 131; *Br. en Gedenkschriften van G.K. van Hogendorp IV*, 268; F. de Bas et le comte J. de t'Serclaes de Wommersom, *La campagne de 1815 aux Pays-Bas* (Brux. 1908) I, 268, III, 121; J. Wolbers, *Geschiedenis van Surinamc* (Amsterdam 1861) 595-599, 602 en 606; F.J.G. ten Raaij, *De uniformen van de Nederl. zee- en landmacht* ('s Grav. 1900) tekst, 230 en 231; verder samengesteld uit familieberichten en archiefstukken.
Koolemans Beijnen

[Pannebakker, Matthijs]

PANNEBAKKER (Matthijs). Hij heet altijd predikant te Delft, maar was dat niet. In het *Heerenboekje* van 1764 komt hij voor als catechiseermeester van het weeshuis, zoodat hij in dat jaar wel zal benoemd zijn. Hij trouwde 26 Jan. 1766 met H e y l t j e B a r t h u y z e n en zij waren toen, volgens hun testament van 8 Juni 1767 voor Mr. Jac. v. Koetsveld, beneden de f 4000 gegoed. Hij huwde ten tweeden male, 27 Maart 1780, A l i d a S c h i m en overleed als weduwnaar, 73 jaar oud. Uit een ander testament van 29 Dec. 1780 blijkt dat hij afkomstig was uit het graafschap Meurs. Wij hebben van hem *Vragen om aanleiding te geven tot denken over de waarheden van A. Hellenbroek*, Delft, 1784. Voorts eene door het Haagsch Genootschap met zilver bekroonde *Practicale verhandeling over den invloed van het geloof aan de geopenbaarde heilleer op de beoefening der zedepligten*, 1790. Toen Paulus van Hemert, predikant te Wijk bij Duurstede 24 Aug. 1784, vooral wegens verwerping van de leer der voorbeschikking, was afgezet, richtte Pannebakker tegen hem *Verscheiden gewigtige bedenkingen bij wijze van een brief voorgesteld..* Delft 1785, waarin hij de *Memorie* van van Hemert aan zijn kerkeraad en 's mans *Brief* aan de classis van Rhenen en Wijk afdruckt.

Zie: Y p e y , *Kr. kerk 18de eeuw VII*, 459; *Arch. Kerk. Gesch. V*, 1834, 277; *Boekzaal 1786*, 2, 401-409; H.Y. Groenewegen, *Paulus van Hemert 1889*, 8-15; *Medd.* uit het delftsch archief door Mr. B o u r i c i u s .

L. Knappert

[Pape, Abraham de]

PAPE (Abraham de), schilder van genrestukken, is geb. in Leiden, omstreeks 1620 en gest. in die stad in 1666. Hij was in 1644 leerling van Gerrit Dou, wiens wijze van werken hij navolgde en trad in 1648 in het in dat jaar gestichte gilde te Leiden, hij was hoofdman van dat gilde in 1649 en deken in 1651. Zijn schilderijen bevinden zich te Berlijn, het teekenonderwijs; Londen, Nat. Galerij, oude vrouw aan spinnewiel, en oude man, zijn handen warmend; idem, verz. Markies v. Bute, appelschillende vrouw; idem verz. G. Salting en verz. Mr. van Alen; Dessau, Amalienstift, boerengezelschap; 's Gravenhage, Mauritshuis, oude vrouw, een haan plukkend; idem verz. Du Bus de Ghisignies, een vrouw drinkt, terwijl een man rookt en een jongen er bij staat; idem verz. F.A. Huyssen van Kattendijke, vrouw van een blad papier lezend; Brussel, verz. graaf van Aremberg en baron Janssen; andere schilderijen van P. bevinden zich in Dublin en Schwerin; in 1893 was een 1648 gedateerd schilderij in het bezit van graaf G. du Chatel. Prenten naar zijn ontwerp werden o.a. door C.C. Last gemaakt (steendruk

naar het hierbovengenoemde schilderij in de verz. du Bus de Ghisignies).

Zie: G. Hoet, *Catal.- of naamljst van schilderijen* Haag 1752; P. Terwesten, *Catal. of naamljst van schilderijen met derzelve prijzen* van 27 Aug. 1752 tot 21 Nov. 1768, Haag 175, 865; R. van Eynden en Adr. v.d. Willigen, *Gesch. der vaderl. schilderkunst*, Haarlem 1816-42, II, 116; J. Immerzeel, *De Levens en werken der kunstschilders*, Amst. 1843, II, 295; G.K. Nagler, *Neues allgemeines Künstlerlexikon* 1835-52, X, 445; C. Kramm, *De Levens en werken der holl. en vl. kunstschilders etc.* Amst., 1857-64, IV, 1242; Dr. Waagen, *Treasures of art in Great Britain*, London 1854-57, I, III; D.O. O'Brien, *Archief voor Nederl. kunstgesch.* 1877-87, V, 178, 199; *Ex. retrospect. de Bruxelles* 1873; *Zeitschr. f. Bild. Kunst* 1879, 390; Woltmann, *Geschichte der Malerei* III, 796; *cat. Nat. Gallery* II; W. Martin, *Oude Schilderkunst in Nederland* I, 54; aant. Rijks Prentenkabinet, E.W. Moes, afd. schilderijen; A. von Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* II, 303.

J.M. Blok

[Pape, J. de]

PAPE (J. de), graveur. Prenten van hem zijn o.a.: Maria met kind en een Beweenning van Christus.

Zie: Aant. Rijks Prentenkabinet, J.P.v.d. Kellen.

J.M. Blok

[Pappelendam, J.C.]

PAPPELENDAM (J.C.) was een lithograaf uit de 19e eeuw, van wien een reeks schepenstudies werd uitgegeven door Desguerois en Co. te Amsterdam, verder werk van hem is: een aantal landschappen en boerenwoningen aan den Amstelveenschen weg, dan 'Promenade à la Haye', 'Palais du Roi'. Zijn schilderijen werden 16 Dec. 1884 te Amsterdam verkocht (1e deel), zijn verdere verzameling 26 Febr. 1889 aldaar.

Zie: *Veilingkatalogus* 16 Dec. 1884 en 26 Febr. 1889.

J.M. Blok

[Pardanus, Abraham]

PARDANUS (Abraham), schilder van gezelschapsstukken, is geboren te Haarlem in 1673 en gestorven in 1744 te Maarsen. Hij was een leerling van Richard Brakenburg en in 1701 in het gilde te Haarlem. Volgens Kramm werd zijn portret geschilderd door C. van Noorde.

Zie: A. Houbraken, *De Grootte Schouburgh der Nederl. Konstschilders etc.* Amst. 1718-29, II, 145; C. Kramm, *Levens en Werken der Holl. en Vl. kunstschilders etc.* Amst. 1857-64, IV, 1249; R.v. Eynden en Adr. v.d. Willigen, *Gesch. der Vaderland. schilderkunst*, Haarlem 1816-1842, 243; G.K. Nagler, *Neues allgem. Künstlerlexikon* 1835-52, X, 523; A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* II, 315.

J.M. Blok

[Pardo, Pardovan Susanna]

PARDO (Pardovan Susanna) behoorde tot eene voorname adellijke familie van Brugge, afkomstig uit Spanje, en was als non getreden in de abdij Sparmaille O.

Cist. te Brugge en daarna benoemd als abdis der Munsterabdij te Roermond, waar zij 1 Nov. 1642 overleed In hare abdij te Brugge bekleedde zij het ambt van priorin, toen zij om hare begaafdheid de aandacht trok van den vicaris-generaal der Cisterciënserorde. Bernardus Campmans (I, kol. 557). Deze stond den abt van Kamp bij, gesteund door de aartshertogin Isabella, om in de Munsterabdij orde en tucht te herstellen. Alle middelen werden door de adellijke nonnen aangewend, hare machtige bloedverwanten van het Geldersch Overkwartier ter hulp geroepen om de pogingen van den abt Laurentius van Bever te verijdelen. Niets baatte; ten laatste moesten zij zich onderwerpen. De abdis werd gedwongen haar ontslag te nemen

en Suzanna Pardo, vergezeld van eenige nonnen van Sparmaille, kwam hare plaats innemen om in de Munsterabdij de vergeten regels en voorschriften der orde weer in te voeren, 1626. Geen gemakkelijke taak wachtte haar. Nov. 1626 klagen de Staten van het Overkwartier bij den Koning over de afzetting der oude abdis in Roermond, over de aanneming van nonnen, die niet van adel waren, in strijd met de privilegiën der abdij, enz. De aartshertogin Isabella schreef 24 Dec. 1627 aan den graaf van Berghen en aan den raad van Gelder de behulpzame hand te bieden aan den abt van Kamp en aan de benoemde abdis in het reformeeren der Munsterabdij en gebod de afgezette abdis, die zich bleef verzetten te verwijderen (zie: Ruisschenberg, Anna). 27 Jan. 1627 werd de benoemde plechtig geïnstalleerd. Hetzelfde jaar, 17 Juni, kwam de Aartshertogin bij haar bezoek te Roermond in de abdij haar intrek nemen. De tegenstand hield niet op. Door het drijven der edelen van Gèlder werd Adama van Egeren, een der oude nonnen, naast de abdis benoemd als coadjutrice en komt als zoodanig voor in een oorkonde, Oct. 1632. Geen enkele naam der nonnen van Sparmaille komt voor in het doodboek der abdij van Roermond. Waarschijnlijk keerden zij naar Brugge terug. Susanna Pardo bestuurde de Munsterabdij tot haren dood en handhaafde krachtadig de ingevoerde tucht. Na haren dood kwam de oude tegenstand op hevige wijze weder los.

Zie: *Limburgs Jaarboek XXII* (1916) 84, 129; Sivré, *Het Necrologium van O.L. Vr. te Roermond* 98; *Versl. Rijks- Oude Archieven XXXV* (1912) 451, 455; *Rijks-archief Maastricht*.

Fruytier

[Pareau, Anton Henri]

PAREAU (Anton Henri), zoon van prof. Jean Henri (II 1065) en Helena Nisina Ribbius, broeder van Louis Gerlach (die volgt), geb. te Harderwijk 20 Juli 1805, overl. te Assen 5 Nov. 1859. Hij bezocht te Utrecht de latijnsche school onder rector Dornseiffen. Als student verwierf hij in 1826 den gouden eereprijs voor eene groninger prijsvraag over *Davids klaagzang over Saul en Jonathan, vergeleken met andere gelijksoortige Oostersche en Grieksche treurliederen*. Ook schreef hij onder leiding zijns vaders (maar door diens ziekte nimmer in het openbaar verdedigd) eene studie *Corani placita de moribus regundis ex Mohammedis indole aevique ratione adumbrata*. In 1830 deed hij eene reis naar Zwitserland met zijn vriend van Bolhuis (den lateren bekenden schrijver van de *Noormannen in Nederland*), zelfde jaar, waarin hij als vrijwillig jager tegen de Belgen uittrok. Drie jaar later overleed prof. Pareau, door zijn zoon trouw verzorgd, die kort daarna proponent werd. In 1835 volgde zijn huwelijk met Charlotte Maria Christina Dumont, geb. te Utrecht 1 Oct. 1811 (waardoor hij de zwager werd van Dr. E.B. Swalve) uit welk huwelijk acht kinderen zouden geboren worden en 23 Aug. deszelfden jaars zijne intrede te Zuilen. In 1839 ging hij naar Monnikendam, waar de koortsen zijne toch reeds zwakke gezondheid merkkelijk schaadden. In gezonder oord zocht hij herstel van krachten. In Nov. 1845 deed hij zijn intrede te Assen. Hier heeft hij nog gelukkige en arbeidzame jaren doorgebracht. Hij was scriba van het provinciaal kerkbestuur; hij heeft het weduwenfonds voor predikanten in Drente opgericht en voorts het historisch werk geschreven *De oude kerk te Assen eene voormalige kloosterkerk, beschouwd in betrekking tot de plaatselijke gemeente en de hervorming in Drenthe* (Assen 1849). Het jaar te voren was

de oude (voormalige klooster)kerk, thans stadhuis, verlaten en de nieuwe aan het kerkplein in gebruik genomen. Pareau's ambtgenoot, Dr. N.H. Tatum Zubli had haar ingewijd, hijzelf de afscheidsrede gehouden in het oude gebouw. Deze toespraak is door de lijvige aantekeningen uitgedijd tot een boek over het Cisterciënser nonnenklooster, gesticht voor de rust van de ziel van bisschop Otto II, bij Ane gesneuveld, eerst bij Coevorden, later overgebracht 'in een eenzaam oord in de mark van Witten', Maria in Campis, het begin van het latere Assen, voorts over de hervorming in de gansche landschap. Behalve dit nog altijd lezenswaardig werk schreef Pareau nog *Vraagboekje over geloofs- en zedeleer* 1841; *Een woord en bede omtrent de formulieren van eenigheid* 1849; *Over den doop* 1855.

Zie: E.B. Swaluë in *Levensber. Letterk.* 1860 369-379; *Aantt. Burg. Stand te Assen.*

L. Knappert

[Pareau, Louis Gerlach]

PAREAU (Louis Gerlach), geb. te Deventer 10 Aug. 1800, overl. te Groningen 26 October 1866, zoon van Jean Henri Pareau (II 1065) en Helena Nisina Ribbius, de eigenlijke grondlegger der Groninger School. In 1816 werd hij student te Utrecht, waar hij van zijnen vader oriëntalia leerde, den invloed onderging van van Heusde (boven 231), de lessen volgde van Schröder, die en het hoofd en het hart zijner leerlingen vormde en onder de theologen vooral veel aan Heringa te danken had. Hij heeft tien jaren te Utrecht gestudeerd, hard gewerkt en in tal van verhandelingen, zoowel in 'Utile Dulci' als later in de theologische gezelschappen 'Ἀληθεῦσιν ἐν ἀγάπῃ' en 'Τὸ καλὸν κἀγαθόν', blijk gegeven van zijne toen reeds ongemeene kennis en vernuftige scherpzinnigheid. Dr. H.N. van Teutem heeft ons van 'Pareau in zijn academietijd' eene uitvoerige schets gegeven (*Waarheid in Liefde* 1869, 541-558). Het is in een kort naschrift achter dit artikel, dat Hofstede de Groot zelf getuigt, dat 'de Groninger School hare hoofdbron niet heeft in Plato, niet in van Heusde, veelmin in Schleiermacher, maar in Pareau, die, geholpen door Plato en van Heusde, het Evangelie zelfstandig onderzocht en daaruit reeds als student dat zilver en goud opdolf 't welk hij als hoogleeraar gezuiverd en bewerkt aan de Kerk mededeelde' (vergel. ook *W.i.L.* 1867, 123, 134). Bekruipt ons bij het lezen van al wat hij reeds als student schreef zekere vrees voor statigheid en meesterachtigheid in zijn karakter, wij hooren dat hij 'zoowel geliefd als geëerd was bij allen, men was nauwelijks met een handdruk van hem gescheiden, of verlangde weder naar hem terug' (van Teutem, *t.a.p.* 547). In 1818 verkreeg de jonge Pareau een accessit op de Groninger prijsvraag *De migrationibus Hebraeorum* etc., terwijl hij 1820 in Utrecht zelf bekroond werd voor zijne *Comparatio Vondelii et graecorum tragicorum*. Wie zich herinnert dat hij in 1824 in het licht gaf eene *Commentatio de earmine Tograii*, een arabisch dichter, is wel verzekerd dat hij in de oostersche, zoowel als de grieksche en vaderlandsche letteren het verre had gebracht (Hamakers gelukwenschen aan vader en zoon bij deze gelegenheid uit *Bibl. Crit. nov.* I 260 bij Collot d'Escury, *Hollands roem* enz. III 402 noot). De eigenlijke theologie had hij niet verzuimd: 20 September 1826 promoveerde hij op eene *Commentatio critica et exegetica in 1 Cor.* XIII. Denzelfden dag bood de Senaat der hoogeschool hem het doctoraat in de letteren honoris causa aan. Het doet aan de glorie van den jongen Borger bij zijne promotie denken (IV 223). Gaarne gelooven wij in de 'vreugde van

den ouden vader en hoe hij lachte door zijn tranen heen' en met zekere ontspanning na zoo harden arbeid vernemen wij van de feestmalen en van 'het ruischen der volle feestbokalen die als uit oosterschen overvloed werden gevuld' (M u u r l i n g , *L.G. Pareau, een levensbeeld*, 1866, 9). Jan. 1827 is Pareau toen predikant geworden te Nederlangbroek, bij zijne intrede preekende over 2 Cor. 1, 24b.: 'Wij zijn medewerkers uwer blijdschap'. Muurling, zijn studievriend, zegt dat hij, met zijn natuurlijk zelfgevoel, dat wel vertrouwen wekte maar ook aan vertrouwelijkheid in den weg stond, met opzet dit woord gekozen had om bij zijne gemeente die vrees te vóórkomen. Merkwaardig voor onze kennis van de in dien tijd opkomende nieuwe denkbeelden is Pareau's opvatting van 2 Cor. 5, 19. 'Merk op', zeide hij eens tot Muurling, 'er staat niet: God verzoende zich in Christus met de wereld, maar: God verzoende in Christus de wereld met zichzelf'. (Muurling *a.w.* 12). 20 Nov. 1828 huwde Pareau Cornelia Catharina Johanna Susanna van Staveren, die hem met twee kinderen zou overleven. In 1810 ging hij naar Voorburg, reeds het jaar daarop benoemde men hem te Groningen in de vacature-Ypey, 16 November (niet October, met Heerspink *De godgel. en h. beoef. te Groningen* II 334) inaugureerde hij *De animo non minus theologorum quam ingenio academica institutione informando*. Het was het beginsel dat hij bij zijn onderwijs volgen zou: niet slechts op het ontwikkelen van den geest, vooral ook op de vorming des gemoeds komt het aan.

Pareau vond in Groningen in de faculteit van Oordt (II 1023) en Hofstede de Groot (II 530), die vóór twee en vóór een half jaar de plaatsen van Tinga en Clarisse (III 230) hadden ingenomen. Van stonde aan verbond hen hartelijke vrienden geest verwantschap, de faculteit vertoonde een éénheid van denkbeelden, beginselen en methode, welke toen luide geprezen werd en waarvan wij nog na zoo lange jaren de bekoring ondergaan. Geregeld kwamen zij des Vrijdagsavonds te zamen en uit die samenkomsten ontstond het Groningsch theologisch gezelschap, waarvan ook predikanten lid waren, ontstond in 1837 het tijdschrift *Waarheid in Liefde*, ontstond die serie van handboeken, welke ik nog noemen ga, ontstond dus wezenlijk de Groninger school. Over het karakter dezer school, over den inhoud harer theologie, het christocratische, het sterke gevoelselement er in 'medegebracht uit Utrecht in dien nieuwen, zachten, trillenden glans die electriseerde en verrukte' (H u i z i n g a , *Acad. Gron.* 86) over haar deugden en gebreken handelen wij hier niet andermaal. Men vindt ze alle bij Pareau, als bij haar zuiveren vertegen woordiger, terug. Wat den invloed van van Heusde aangaat, Pareau heeft daarover geschreven in *W.i.L.* 1839, IV 913-928 en er ook van gesproken in een brief aan van Oordt, die als voorbericht staat vóór Pareau's nog te noemen handboek der moraal. Van van Heusde, heet het, heb ik geleerd dat alle verbetering, volmaking en heil voor den mensch en voor de maatschappij geheel en al door ware institutie bewerkt moest worden; hij toonde ons de socratische en platonische wijsbegeerte als ware opleiding en vorming van den mensch en den staat tot deugd; hij wekte onzen aanleg, deed ons het goede en schoone zien en de kracht der ware opvoeding bij ondervinding kennen. In deze woorden iggen de begrippen der Groningers over de opvoeding der menschheid door God reeds in nuce besloten. Niet dus dat Pareau, van de beginselen der socratische filosofie doortrokken, tot godgeleerde gevormd was (*Godgel. Bijdr.* 1843, 732

vlg.), maar naar zijn eigen woorden elders: 'Wat van Heusde onderwees was ons voorbereiding voor het christendom. Want wie ooit menselijke wijsbegeerte en goddelijk christendom verward hadden' (de oude tegenstelling) 'en hoevelen dat ook nog heden verwarren - van Heusde deed het niet' *W.i.L.*, 1839 IV 926).

Over Pareau's college-geven hebben wij o.m. een relaas van een zijner beste leerlingen, J.B.F. Heerspink, die van 33 tot 36 's mans colleges volgde. Pareau deed zijne leerlingen tot den geest der bijbelschrijvers doordringen en wees vooral op hunne godsdienstige gevoelens. Hij sprak dan niet zelden zoo, dat de hoorders het schrijven vergaten en opgetogen zaten te luisteren. In het vragen was hij een meester, altijd helder, altijd scherp formuleerend, terwijl hij zich door geen vage antwoorden liet afschepen. Zijne vragen dwongen tot nadenken. Van Kuenens vragen zou men later met gelijke lof gewagen, maar wij begrijpen er den opgang door dien hij maakte. Ook dit prijst Heerspink in hem, dat hij eerbied had voor zijner leerlingen persoonlijkheid, hunne eigene, zelfstandige ontwikkeling begeerde en hen altijd waarschuwde voor het 'jurare in verba magistri'. Hij 'schonk hun licht en wekte in hen hooger, geestelijk leven' (H e e r s p i n k, a.w. II 338-341).

In dien tijd werd men benoemd als lid der faculteit zonder meer en vond zich bij gemeenschappelijk overleg zijne vakken toegewezen. Pareau gaf dan vooreerst Moraal naar zijne *Initia institutionis christianae moralis*, 1842, waarbij hij vooral de goddelijke kracht des Evangelies tot vorming en volmaking van het menschdom in 't licht stelde. Zijn moraal is geen dorre plichtenleer, maar eene interpretatie der zedelijke herschepping van mensch en menschdom in en door Christus (over het boek J.J. S w i e r s in *Waarheid in Liefde* 1846, II 299-330, III 617-649; H e e r s p i n k a.w. II 345-376, apologetisch tegenover de aanvallen van de *Godg. Bijdr.* 1843, 736 en elders). Voorts gaf hij Hermeneutiek naar zijne *Hermeneutica codicis sacri*, 1846. Hij kent eene grammaticale interpretatie, eene historische, logische, psychologische en aesthetische (tegen welke laatste Kuenen, *Lineamenta*² 67s, zou opkomen). Daar hij om het andere jaar nog bovendien encyclopaedie en dogmatiek te geven had, bewerkte hij te zamen met de Groot zijne *Encyclopaedia theologi christiani* 1840, niet dus van de theologie maar van den theoloog, want om de vorming van den mensch was het ook hier te doen. Eveneens te zamen (maar zóó dat de Groot zeide: 'van ons compendium over de dogmatiek is P. de voorname auteur') gaven zij *Lineamenta theologiae christianae universae .. sive brevis conspectus dogmatices et apologetices christianae*, 1840. De goddelijke openbaring in C. is hier het begin van het gansche stelsel, daarom is de verdeeling ook christologie, theologie, anthropologie, soteriologie (over het boek schreef o.a. Des Amorie van der Hoeven jr. in de *Gids* van 1846). Door deze handboeken, op zijne colleges uitgebreid, heeft Pareau menig geslacht van 'Groningsche theologen' helpen vormen. Zijn lessen over dogmatiek golden voor een school der wijsbegeerte, meer dan die van den oud-pastoor F.C. de Greuve, prof. phil. 1831-1863, wien men niet recht vertrouwde en wiens wijsgeerige richting men bovendien niet begreep (H u i z i n g a t.a.p. 95). Ook aan niet-theologen gaf hij op hun verzoek een druk bezocht college, terwijl hij ook tijd vond voor een lidmatencatechisatie waar dezelfde onderwerpen in populairder vorm ter sprake kwamen. Dit alles is alleen te begrijpen voor wie bedenkt dat toen ter tijd belangstelling in godsdienstige vragen in alle kringen wijd verspreid

was. Belangstelling, zich uitend in de verontwaardiging van gansch Groningen toen de Zeven Haagsche Heeren hun aanval op de Groot en Pareau richtten, 1842 en 1843, en eene serenade de sympathie der studenten vertolkte, belangstelling nog opmerkelijker zich uitend in de avonddiensten in de Martini, als de professoren als academiëprediker hun dienst deden, en het gebouw zóó vol was dat de academische pedel in ornaat bij de studentenbanken op post stond. Pareau preekte wetenschappelijk en kalm, met de waardigheid die hem eigen was en 'met zijn eigenaardigen nadruk van volle verzekerdheid' (Muurling). Als rector magnificus oreerde hij in 1843 *De religionis christianae vi in doctrinas disciplinasque humanas* en in 1858 *De perfectionis christianae in antiqua philosophia praesensionibus et desiderijs*. De oraties staan in de *Annal. Acad.* De laatste vindt men, vrij vertaald, als 'Over het voorgevoel der chr. volmaaktheid en het verlangen daarnaar in de oude wijsbegeerte' in *W.i.L.* 1889 1, 9-34 en Pareau gaat daarbij uit van het woord van Clemens Alexandrinus (*Stromat.* I, 282) dat 'gelijk de Hebreërs door Mozes en de profeten, zoo de Grieken door hunne wijsgeeren en paedagogen tot Christus zijn voorbereid.'

Heeft Hofstede de Groot, expansiever natuur, zich veel op allerlei gebied buiten de academie bewogen, Pareau is vóór alles hoogleeraar geweest. Echter was hij secretaris van de afdeeling v.h. bijbelgenootschap en herhaaldelijk, q.q. lid der Algemeene Synode. Is Muurling later tot de modernen overgegaan, Pareau is onveranderd van beginselen gebleven en heeft zich altijd verre van de moderne theologie gehouden. Men leze b.v. zijne uitvoerige aankondiging van B u s k e n H u e t's *Brieven over den Bijbel* in *W.i.L.* 1859, I 111-153 'eene opeenstapeling van bedriegelijke onderstellingen en een jammerlijk resultaat' (*t.a.p.* 127). Hij is heengegaan toen de gloriëtijd zijner school reeds was getaand, in 1866. 31 October heeft eene breede schaar van vrienden hem ter ruste gelegd. Den dag daarna herdacht Muurling hem voor de studenten 'als een licht van zijn tijd, een sieraad onzer hoogeschool, een roem der menschheid, een trouwen vriend en vaardigen leidsman'. Op zijn grafzerk beitelde men Τὶ κάλλιστον; Ἀρμονία.

Van zijne werken hebben wij de voornaamste reeds in den tekst genoemd. Daarbij vermelden wij nog een aantal verhandelingen en boekaankondigingen in *W.i.L.* en voorts *Leerredenen over het leven en het werk van J.C.*, Leeuw. 1851. *Niet in de wetenschap* enz. Gron. 1846. *Jezus Christus en die gekruisigd*, Gron. 1843. *Leerr. over 2 Tim.* 1, 10, Gron. 1833.

Prent door J. Ensing.

Zie: J.B.F. Heerspink, *De Godgel. en hare beoef. aan de hoog. te Groningen* II, 332-439; Hofstede de Groot, *Pareau als man van wetenschap* in *W.i.L.* 1867; W. Muurling, *L.G. Pareau, een levensbeeld*, Gron. 1866; Boelen achter Jonckbloet, *Gedenkboek*, Bijl. 143; Huizinga in *Academia Groningana* 79-98; Reitsma, *Gesch. d. Hervorm.*³ 777-782; L. Knappert, *Gesch. N.H.K.* II, 314-322. In dit *Woordenboek* de artt. over van Heusde (V), Hofstede de Groot (II) Muurling (III), J.F. van Oordt (II).

L. Knappert

[Parent, Louis]

PARENT (Louis), geb. te Bloys vermoedelijk in 1614, overl. te Franeker Aug. 1663, lid van het bekende geslacht dat Antoine, om het geloof in 1562 te Parijs gevangen, een anderen

Antoine den mathematicus 1666-1716, Daniël en Guillaume, geneeskundigen in ons land tot de zijnen telde. Onze Louis schreef zich 28 Sept. 1636 te Groningen in als theoloog (*Album* 35, met Boeles 'Parent' voor 'Parens'), nadat hij reeds te Parijs en te Cambridge humaniora gestudeerd had. Dan verliezen wij zijn spoor tot 9 Juli 1646. Op dien datum geeft de Senaat van Franeker hem verlot onderwijs te geven in de Fransche, Italiaansche en Spaansche talen, 3 Aug. 1649 geeft men hem daarvoor f 150 toelage, 22 Febr. 1650 tot f 300 verhoogd, 2 Juli 1663 op f 400 gebracht. Hij heet in die stukken 'medicinae candidatus' en wordt gerekend te zijn professor extraordinarius. Zijne 'goede qualiteiten ende meriten' worden doorlopend geroemd. In 1655 huwde hij Madeleine le Thuillier, die hem met twee kinderen overleefde en in 1668 met Egb. van Lycklama hertrouwde.

Hij schreef *Le guide des moeurs, des affections et du voyageur*. Fran. 1659; *Le tableau des merveilles de l'univers*, ald. 1661 (o.a. op de Leidsche Thysiana); *Nietigheid van het mensdom*, uit het Fransch door F. Halm a, Amst. 1724.

Zie: E. Vriemoet, *Athen. Frisiac.* 409; Boeles, *Friesl. Hoog.* II 200 vlg. Haag en de Chauffepié noemen hem niet.

L. Knappert

[Paringet, Diederik]

PARINGET (Diederik) was rentmeester en auditeur-militair van Grave, waar hij omstreeks 1716 moet zijn gestorven. Hij schreef een *Memoriaal of Beschrijving van de stad Grave en lande van Cuyck, derzelver tijdelijke heeren enz.*, dat na zijn dood door Mr. P. van Alen is uitgegeven (Utrecht 1752, 2 dln. 4o.).

Zie: de Wind, *Bibl. der Ned. geschtedschr.*, Aanh. 9; Nijhoff, *Bibl. v. Noord-Ned. plaatsbeschr.* 59.

Brugmans

[Paris, Johannes Wilhelmus]

PARIS (Johannes Wilhelmus) als proponent in 1636 beroepen te IJzendijke, 1738 predikant te Hulst en aldaar 14 Dec. 1776 overleden. Zijn vader was Emanuel Philips Paris, consistoriaal-raad in het vorstendom Hartsgerode en later hofprediker bij Victor Frederik, vorst van Anhalt Bernburg, die, gelijk zijn zoon, hier te lande heeft gestudeerd. Van dezen hebben wij verhandelingen over Jerem. 31, 22 en Exod. 20, 5 en 6 in *Bibl. Hag.* I en II. Voorts eene vertaling op rijm uit het Duitsch, van een ongenoemde, *Jezus de waare zondaarsvriend*, met een voorbericht van Jacobus Willemsen, predikant te Middelburg, en eene *preek* bij de honderdjarige gedachtenis van het innemen van Hulst door Frederik Hendrik (5 Nov. 1645), met een opdracht aan schrijvers vader, beide in de bibliotheek der Mij. v. Ned. Letterk.

L. Knappert

[Parré, Matthias]

PARRÉ (Matthias), landschapsschilder en lithograaf, is geb. in 1811 te Amsterdam en gest. aldaar in 1849, hij was een leerling van van der Stok en ten Kate. Steendrukken van hem zijn o.a. een reeks van landschappen met boerenwoningen, het Geldersch landschap (studies naar de natuur uitgeg. door C.I. Reinhold te Amst. 1838).

Zie: C. K r a m m , *De Levens en werken der Holl. en vl. kunstschilders etc.*, Amst. 1857-64. IV, 1250; A. v o n W u r z b a c h , *Niederl. Künstlerlexikon II*, 304.
J.M. Blok

[Partout, H.]

PARTOUT (H.), was c. 1789 in Zeeland werkzaam. Prenten van hem zijn o.a.: een reeks verkoopers en verkoopsters, portretten van Z.L.v. Erlach en N.F. von Steiger.

Zie: C. K r a m m , *Levens en Werken der Holl. en Vl. kunstschilders etc.* Amst. 1857-64, IV, 1250; A. v o n W u r z b a c h , *Niederl. Künstlerlexikon II*, 304.
J.M. Blok

[Paschen, Willem Gzn.]

PASCHEN (Willem Gzn.), sinds 1789 drost van Bredevoort, bemiddeld koopman te Winterswijk ('s mans veelgenoemd herbergierschap zullen wij moeten opgeven) heeft aan de zijde der patriotschfransche partij eene rol gespeeld in den aanstonds bedwongen opstand der oranjemannen in den Achterhoek 1799, met name in het proces tegen de freule van Dorth. De uitvoerige literatuur over dit tragisch geval staat sterk onder den invloed der partijschappen. Men schijnt het volgende te kunnen vaststellen. Hij heeft sinds begin Augustus omtrent de voorbereide contra-revolutie ijverig gerapporteerd, 5 September de bevelen van van Heeckeren van Suideras niet opgevolgd en, waar zijn macht te kort schoot, zich lijdelijk verzet. Aan het opsporen der 'oproerlingen' heeft hij daarna ijverig deelgenomen. Toen generaal Giraud hem dat opdroeg, heeft hij uit de garnizoenslijst der burger-detachementen, van Amsterdam en Utrecht tot demping van den opstand gezonden, eene nominatie van vijf personen opgemaakt die als leden van de militaire rechtbank zouden zitting nemen. Zij bestond, mede derhalve door zijn toedoen, uit die juridisch geheel ongeschoolde lieden (in het burgerlijke waren zij resp. koperslager, 'stinklooyer', hoedemaker, baardschraper, venter), die over leven en dood uitspraak zouden doen. Paschen trad als commissaris der regeering bij die rechtbank op, die 21 November over de freule van Dorth het doodvonnis uitsprak. Het was de taak van den commissaris toe te zien, dat het *Reglement op het in staat van beleg verklaren* (van 28 Aug. 1799) behoorlijk werd nagekomen, art. 15 verbood hem zich in de beraadslagingen te mengen, art. 16 invloed op de uitspraak te oefenen. Hij heeft zich later, bij de algemeene verontwaardiging over de gebeurtenis (ook het Directoire wraakte 'l'exécution hasardie de la baronne de Dorth'), op deze artikelen beroepen; toch heeft C.v.d. Aa terecht opgemerkt, dat het hem gemakkelijk zou gevallen zijn de onkundige en partijdige 'rechters' te leiden. Ook had hij zijne goedkeuring ('mij present W. Paschen Gzn.') aan het vonnis kunnen onthouden. In hoeverre persoonlijke vijandschap tegen de niet gemakkelijke freule hem bewogen hebbe, valt niet meer na te gaan; zeker staat hij schuldig aan hare noodeloos harde gevangenschap van 1-22 Nov. te Winterswijk. Dat het vonnis van 21 Nov. reeds 22 werd uitgevoerd, eischte art. 13 van genoemd draconisch reglement, dat zelfs alle appel verbood, maar de beruchte uitvoering van het vonnis, het vervoer der 52-jarige, kreupele vrouw naar het jodenkerkhof, die daarna, gefusilleerd maar niet gedood, nog levend in haar doodkist geworpen en eerst dáár door een nieuw schot gedood werd - dat alles komt stellig op rekening van Paschens plumpe en gewild-slordige maatregelen. Het gebeurde heeft aan zijne herbenoeming als drost in 1802 blijkbaar geen schade gedaan; hij zelf zegt, dat hij te Winterswijk 'zeer in agting stond' en teekent in zijne uitvoerige verdediging zijn optreden tegen generaal Giraud als moedig en zelfstandig. Uit de lijst van ingezetenen, die hij den generaal overgaf, blijkt dat zijn schoonvader J a n H o f k e s heette en hij verwant was aan de families W a l i e n en W i l l i n k , dus ook met den maire H. Willink Azn. die in 1813 en 1814 de leiding der zaken had. Paschen komt dan niet meer voor.

Zie: *Gedenkst.* III, xxii, 258, 298. C o r n . v . d . A a , *Gesch. v. d. jongst geëindigden oorlog*, 1806, VIII 463-489; d e z . , *De zoogen. verdediging van W. Paschen Gzn.*, Utr. 1807; J.W. S t a a t s E v e r s , *De Geld. Achterhoek*

in 1799, Wintersw. 1879, 27-35; W. Paschen Gzn., *Verdediging tegen Corn. van der Aa*, Dev. 1807; B. Stegeman, *Uit Winterswijks verleden*, 1907, 123-148; dez. in *Gedenkboek 1813*, IV 236-243; Jorissen, *Histor. Studiën* IV 41-49. Eene prent van de executie bij van der Aa a.w. 484 door Vinkeles en (verkleind) bij Colenbrander, *De Bataafsche republiek*, 213.

L. Knappert

[Pasmans, Bartholomeus]

PASMANS (Bartholomeus), geb. te Maastricht omstr. 1640 overl. te Leuven 1690, waar hij zijn leven als student en professor had doorgebracht. Bij de promotie der filosofie behaalde hij 1662 de tweede plaats als student van de Valk. Nadat hij zijn godgeleerde studiën voltooid had, en priester was gewijd, werd hij 1667 gekozen tot professor van de latijnsche taal in het college van den H. Geest. 1672 leerde hij de filosofie in de Valk en was daarna lector der theologie in het Pauskollege van Adriaan VI, tot 13 Nov. 1681, toen hij tot president van het kollege van Atrecht werd benoemd. 13 Oct. van het volgend jaar ontving hij den doctorstitel in de theologie. Als president van Atrecht had hij slechts weinig bezigheden; hij kwam hierom de parochiegeestelijken te hulp met prediken en biechthooren, en belastte zich met het bestuur van de zusters Augustinessen. Bovendien werd hij door den Aartsbisschop van Mechelen aangesteld als censor librorum van zijn diocees. Hij overleed slechts 49 jaar oud in zijn college en werd in de kapel begraven. Een werkje van hem. *Testimonia quibus doctrina S. Caroli Borromaei de remittendis et renitendis peccatis a singularitatis nota vindicatur* werd te Mechelen bij G. Lintsius 1675 gedrukt. Nog vermeldt van hem Paquot uitvoerig een zestal theses te Leuven gedrukt en herdrukt 1686-1703.

Zie: Paquot, *Mémoires Hist. Litt.* XV, 266-271; *Analectes Hist. Eccl.* XVII (1881) 384, XXI (1888) 132, 336.

Fruytier

[Passe, Chrispijn van de (1)]

PASSE (Chrispijn v a n d e)(1), teekenaar en kopergraveur, is geb. in Arnemuiden 1589, en gest. 1637. Hij was, naar men zegt, een leerling van Dirk Coornhert en kwam 1585 als 'meester-copersnijder' in het Antw. gilde. Hij schijnt daarna in Keulen gewerkt te hebben, was vóór 1613 in Utrecht, waar hij in dat jaar het burgerrecht verkreeg. Hij is de vader van Chrispijn (2), Simon, Willem en Mag. v.d. Passe, hun leermeester tevens en waarschijnlijk ook van Corn. Bloemaert. Hij huwde in Keulen voor de 1e maal met Magd. Bock, voor de 2e maal in Utrecht in 1636 met de weduwe Sebastiaengen Herdrikdr. van Asch. Zijn vroegste werk komt overeen met dat van Goltzius.

Zie over zijn werk bij Willem van de Passe.

J.M. Blok

[Passe, Chrispijn van de (2)]

PASSE (Chrispijn v a n d e) (2), teekenaar en kopergraveur, is geb. in Keulen in 1597 en gest. te Amsterdam na 1670; hij was een leerling van zijn vader Chr. van de Passe (1), in 1618 woonde hij ongehuwd in Utrecht. In 1621 woonde hij er nog, reisde veel, in 1630 en 1639 komt hij in Utrecht, in 1643 in Amsterdam voor. In 1646

huwde hij in Amst. met G e r t r . v.d. B r o e c k , waarna hij waarsch. in Amst. bleef, in 1616 maakten beide hun testament. Zie over zijn werk bij Willem van de Passe.
J.M. Blok

[Passe, Magdalena van de]

PASSE (Magdalena v a n d e), kopergraveerster, is geb. omstreeks 1596 en gest. 1638; zij was de dochter van Chr. van de Passe (1); zij huwde na 1624 met F r e d . v. B e v e r v o o r d e . Toen haar vader in 1636 voor de 2e

maal huwde, was zij reeds weduwe. Zij werkte op de manier van H. Goudt, met sterke tegenstellingen van licht en donker, bijbelsche en myth. voorstellingen, ook landschappen o.a. naar J. Brueghel, A. Willaerts, R. Xavery, Elsheimer.

Zie verder over haar bij Willem van de Passe.

J.M. Blok

[Passe, Simon van de]

PASSE (Simon van de), teekenaar en kopergraveur, was, naar men zegt de 3e zoon van Chrisp. van de Passe (1), hij is geb. te Utrecht c. 1595, en gest. te Kopenhagen in 1644. In 1615 was hij te Utrecht, werkte echter langen tijd na 1613 in Londen, waar Nic. Hilliard hem het maken van de portretten der koninklijke familie opdroeg en waar John Payne zijn leerling was. In 1624 was hij weer in Holland, ging later naar Kopenhagen, waar hij in 1626 den titel voerde van graveur van zijne Koninklijke Majest. van Denemarken; in 1637 was hij in Amst., doch stierf in 1644 te Kopenhagen. Behalve dat hij prenten maakte, graveerde hij ook portretten in den vorm van plaketten.

Zie over zijn werk verder bij Willem van de Passe.

J.M. Blok

[Passe, Willem van de]

PASSE (Willem van de), teekenaar en kopergraveur, zoon van Chrisp. van de Passe (1), is geb. te Utrecht in 1598, hij leefde sedert 1625 in Londen, waar hij voor of in 1637 gestorven schijnt te zijn.

Teekeningen welke aan C.v.d. Passe (1) toegeschreven worden bevinden zich te Amsterdam Rijks Prentenkabinet 1. Justus Lipsius. 2. Anna Maria Schuurman. 3. Lod. Willem v. Nassau, (No. 61 afb. Teek. nederl. en vl. meesters R. Prentenkabinet) 4. Johannes op Patmos, 5. Nessus, Deianira en Hercules. 6. Aurora, 7. Venus en Amor; Amsterdam veil. Fr. Muller coll. A. Langerhuizen Lzn. 29 April 1919 en veil. F. Muller coll. E. de Langen, 19 Dec. 1919, het oordeel van Paris; Weenen, Albertina, portret van Chr. v.d. Passe (afb. Alb. XI, 1281); (Weenen coll. de Ligne 1794 cat. A.v. Bartsch. 147, Perseus bevrijdt Andromeda. Kramm noemt op een in rood en zwartkrijt geteekend portret van den vice-admiraal Pieter Huys.

De prenten der v. d. Passes, die ook als uitgevers werkzaam waren, zijn zeer moeilijk van elkaar te onderscheiden, op hun naam staan o.a. de volgende geïllustr. werken: *De la Lumière de la Peinture et de la Designature* Amst. 1624, 1643, 1663; *l'instruction du roy* (Lod. XIII) *en l'exercise de monter à cheval par Mr. Ant. de Pluvinel*; reeks portretten van beroemde mannen; *Metamorphosen v. Ovidius*; reeks van Engelsche koningsportretten; *Afbeeldingen van Minne*; *Hortus floridus*; *Emblemata of zinneprenten*; reeks van portretten o.a. van de leden der Generale Staten van 1619, van 'courtisanen'. Vooral zeer veel portretten werden door de v.d. Passe's gemaakt; Franken, die hun werk beschrijft, geeft 578 nummers, verder tal van bijbelsche voorstellingen (170 nummers), voorst. v. heiligen (140 nummers), mijth. voorst. (416 nummers), illustraties (105 nummers), verder nog allegorieën en genrevoorstellingen. Ook tal van historieprenten maakten zij.

Naar de d. Passe's graveerden o.a.: L. Gaultier, B. Kilian, A. Londerseel, J. Smith, Abr. de Cooge, C.v. Queborn, Joh. Sadeler, F. Brun, C.v. Dalen, A. Sivertsma, A. de Bruyn, D. Loggan.

Zie: A. Houbraken, *De Groote Schouburgh der Nederl. Konstschilders* etc. Amsterdam 1718-29 I, 45; Merlo, *Nachr. v.d. Leben u. Werken Kölnische Künstler*,

Köln 1850-1852, 572; J. Immerzeel, *Levens en Werken der kunstschilders*. Amst. 1843. II, 295;

C. Kramm, *Levens en Werken der Holl. en Vl. kunstschilders etc.* Amst. 1857-64. IV, 1250, 1253, 1256, 1258, supp. 117; G.K. Nagler, *Neues Allgem. Künstlerlexikon* 1835-52 X* 564, 571, 572; XI 2; Ch. Blanc, *Manuel de l'amateur des estampes*, Paris. 1854-90, III, 147, 148, 150, 151; G.K. Nagler, *die Monogrammisten*. München 1871-79 II, 510, 625; IV, 3420; H. Walpole, *Anecdotes of painting in England* 1872, 402, 404, 406; D.O. Obreen, *Archief voor Nederl. kunstgeschiedenis* 1877-87, VII, 266, 267, 268, 329; D. Franken, *l' Oeuvre gravé des v.d. Passe*, Amst. et Paris 1881; A.D. de Vries Azn., *Oud-Holland* 1885, 240, 305; P. Haverkorn v. Rijswijk, *Oud-Holland* 1892, 97; J. Wessely, *Repertorium V* 250; S. Laschitzer, *Repertorium VIII* 439; A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* II, 304, 308; Evelijn, *Sculpture*, 88; Alfred E. Copp, *Connaisseur* III, 80; *Dansk Konstnar Lexikon*; aant. Rijks Prentenkabinet, door E.W. Moes, afd. prenten en aant. Rijks Prentenkabinet door E.W. Moes, afd. schilderijen. J.M. Blok

[Patijn, Johannes]

PATIJN (Johannes), geb. te Rotterdam 1709, overl. aldaar 24 Maart 1783, zoon van Jan Patijn de Jonge en Maria Persoons, broeder van Leonard (I 1400). 31 Aug. 1724 liet hij zich te Leiden als theoloog inschrijven en heet daar 20, wat mocilijk kan, gemerkt zijne ouders 1707 waren getrouwd. Hij promoveerde 21 Maart 1743, 'remisso examine et disputatione' d.i. honoris causa, bij gelegenheid van zijn straks te noemen professoraat. Hij kwam 1732 naar Benthuisen, 1735 naar Rijswijk, 1736 naar Middelburg en eindelijk 10 Mei 1739 naar Rotterdam. 1743 stelde de vroedschap hem aan tot hoogleeraar aan de Illustre school om onderwijs te geven in de 'zinnebeeldige godgeleerdheid', d.i. in de (thans berucht geworden) typische schriftverklaring, waarbij elk woord alles kon beteekenen. Zooals ook blijkt uit 's mans inaugureele oratie van 21 April over den koperen stang als doorluchtig voorbeeld van Christus, onderwerp, dat toch wel al te speciaal lijkt zelfs voor eene instelling, opgericht 'om encouragement te geven tot eenige bijzondere stuydiën in een stad van commercie'. Hij was aangesteld 'uyt consideratie van (zijn) beproefd attachement aan de gemeente alhier en om (hem) te sterker aan te moedigen tot het continueeren in (zijne) getrouwe ijver en applicatie in zijn dienst'. Tractement zou hij eerst genieten, als de zes reeds dienstdoende professoren zouden zijn 'uytgestorven', dan zou hij f 300 ontvangen. Men ziet, de Illustre school kwijnde, zij had zelfs geen afzonderlijke curatoren meer, de verzorgers van het erasmiaansch gymnasium waren ook de hare.

Tegen de toenemende onkerkelijkheid vertoonde zich als reactie een apologetisch streven ter verdediging van het christendom. Zoo bepaalde Walter Senserff, oud-burgemeester van Rotterdam en bewindhebber der O.I. Compagnie bij codicil van 16 van Wijnmaand 1751, dat jaarlijks een hervormd stadspredikant, te benoemen door des erflaters weduwe, acht preeken zou houden tegen atheïsten, deïsten, joden, mohammedanen of andere openbare tegensprekers van het christelijk geloof, tegen een honorarium van f 500. De weduwe droeg deze hachelijke taak aan Patijn op, die haar tot 1777 heeft vervuld en door anderen is gevolgd, nog door Dr. W. Francken Azn. (em. 1888), die echter aan de oorspronkelijke bedoeling humaner uitleg gaf.

In den onverkwikkelijken strijd tusschen Hofstede en Bruining ter eene en van der Groe ter andere zijde over het recht van de magistraat tot beroepen heeft Patijn de rol gespeeld van een die eerst weifelend partij kiest om daarna zich uit het kampperk terug te trekken. Het schrijven en uitgeven van van der Groe's *Klaere en grondige wederlegging* (herfst 1756) heeft hij echter openlijk afgekeurd.

Zie: van Harderwijk, *Naamlijst* 78 vlg.; de Bie, *Petrus Hofstede* 98; *Boekzaal* 1756, 2, 632-638 en 1757, 1, 214-230; J.B. Kan in *Rotterd. Jaarb.* 1888, 67 vlg.; L. Knappert, *Gesch. N.H. Kerk* II, 173 vlg.; Ypey, *Gesch. d. Kr. K. 18de eeuw* II, 93 vlg.; *Senaatsarchieff* Leiden, Catal. candd. qui gradum adepti sunt, uit te geven in Molhuysen, *Bronnen* V.

L. Knappert

[Pauli, Andreas]

PAULI (Andreas), teekenaar en kopergraveur, naar men zegt in 1598 in Holland geboren. Drie teekeningen van zijn hand bevinden zich in Mus. Plantijn - Moretus in Antwerpen. Door hem werden prenten gegraveerd n. Rubens, C. Schut, D. Seghers, P.v.d. Avont, B. Spranger, A.v.d. Venne, verder 5 bladen met den intocht van Maria de Medicis n.v. der Horst en het beleg van Leuven in 1635.

Zie: C. Kramm, *Levens en Werken der Holl. en Vl. Kunstschilders etc.* Amst. 1857-64. IV. 1260; G.K. Nagler, *Neues allgem. Künstlerlexikon* XI, 20; Ch. Blanc, *Manuel de l'amateur des estampes*, Paris, 1854-90 III, 154. A. Andresen, *Handbuch für Kupferstichsammler*, Leipzig, 1870, II, 266; A. Michiels, *Histoire de la peinture flamande depuis ses débuts jusqu'en 1864*, Paris, 1865-1876. X, 446; F. Müller, *De Nederl. Gesch. in platen* No. 1737. A. von Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* II, 312.

J.M. Blok

[Paulis, W.H.]

PAULIS (W.H.), landschapschilder, leerling van J.J. Eckhout te 's Gravenhage, was c. 1841 werkzaam.

Zie: C. Kramm: *Leven en Werken der Holl. en Vl. kunstschilders etc.* Amst. 1857-64, IV, 1260; G.K. Nagler, *Neues allgemeines Künstlerlexikon* 1835-52, XI, 23; A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* II, 312.

J.M. Blok

[Paulus]

PAULUS, abt der Cisterciënserabdij Klaarkamp bij Rinsumageest, komt voor in oorkonden van 1499 tot 1511. Alleen zijn voornaam is bekend. Plaats of data van geboorte of overlijden worden niet vermeld. Als abt der eerste abdij van Friesland had hij een voornaam aandeel in den laatsten worstelstrijd der Schieringers, bij overlevering de partij der Cisterciënsers, tegen de overwinnende Vetkoopers en het vestigen der Saksers in Friesland. Slechts weinig wordt hierover meegedeeld door de kroniekschrijvers. Eenige officieele stukken in het *Verslag* van Berns doen meer gissen. Toen Hertog Albrecht van Saksen 1499 19 Juli te Harlingen aankwam, werd hij begroet door de friesche abten met Klaarkamp aan het hoofd. Den volgenden dag deden zij hem 'huldt en eed' te Franeker. Na de instelling van het Provinciaal Hof te Leeuwarden werd abt Paulus benoemd als raad in den Hove. Of hij het volgend jaar reeds werd ontslagen, evenals zijn ordensen partijgenoot de abt Petrus

van Oldeklooster, blijkt niet. Evenals deze in Westergoo, zoo was abt Paulus in Oostergoo de steun en raadgever der ontevreden Friezen tegen de Saksen, die men uit Friesland poogde te verdrijven. Nadat hun tegenstand gebroken was, had de friesche Stadhouder Hugo von Leisnig (II kol. 805)

aanhoudende briefwisseling met den hertog van Saksen over de maatregelen tegen den abt van Klaarkamp 1501-02. Eindelijk nam de ambtman van Franeker W. Truchess den abt gevangen. Het was geen gemakkelijke taak den voornaamste der friesche leiders gevangen te nemen, want Truchess eischte van v. Leisnig hiervoor een extra belooning 1502, die men wel kon geven, want men vorderde van den abt 1500 goudguldens als losgeld. Abt Paulus wilde liever sterven, dan eenig geld aan zijne vijanden offeren, maar de kloosterlingen konden niet dulden hun abt in verdrukking te zien en brachten de groote som op. Lang heeft hij niet gevangen gezeten, want 5 Juni 1503 komt heer Paulus voor in een oorkonde over den verkoop van een hofstede. Met name komt abt Paulus voor het laatst in een oorkonde van 10 Dec. 1511; zijn opvolger wordt eerst vernoemd 1523. Van Klaarkamp zijn zoo weinig geschiedkundige bescheiden overgebleven, dat men hieruit geen gevolg kan trekken om een datum vast te stellen voor zijn dood of aftreden. Treurige tijden beleefden de abten der friesche kloosters. Beurtelings werden zij gebrandschat en geplunderd door de benden van den Zwarten Hoop, der Gelderschen en Bourgondiërs. Klaarkamp kreeg ruimschoots zijn deel; 1517 waren alle friesche kloosteroversten uit het land gevlucht. Bovendien was de abdij door de opbrengst van vele schattingen uitgeput. Abt Paulus met de abten van Oldeklooster, Gerkenklooster en Aduard verzochten aan den commissaris-generaal der Cisterciënserorde wegens hunne armoede verschoond te blijven van de jaarlijksche bijdrage voor de orde 1504. Abt Paulus leidde 1501 de keus van een nieuwen abt te Oldeklooster en te Aduard, 1500, 1504, 1505 en 1506. Onder abt Paulus werd Suffridus Rudolphi, beeldhouwer, schilder en geschiedschrijver, overl. op zijn kasteel Sterkenburg, in de abdij Klaarkamp begraven, 1509.

Zie: *Vriesch Chartb.* II, 7, 8, 67, 78, 225, 253, 258, 274; *Berns, Verslag aangaande een onderzoek naar archiefstukken voor de gesch. van Friesl. uit het tijdperk der Saksische Hertogen* ('s Gràv. 1891) no. 117, 230, 246, 263; *Archief Aartsb. Utrecht XXIX*, 230; *van Rixtel, Proeliaris of Strijdboek*. 53.

Fruytier

[Paulijn, Horatius]

PAULIJN (Horatius), schilder, is, naar men zegt, in 1640 geboren en was in Amsterdam werkzaam. Nagler zegt, dat hij dubieuse voorstellingen schilderde, welke duur betaald werden en hij roemt zeer een Venus en Amor uit de verzameling Butte in Kopenhagen. Hij was ook zeer vroom en overreedde mannen en vrouwen om met hem naar Palestina te gaan. P. werkte op de manier van Hendrik Pot en schilderde als deze gezelschapsstukken etc. Zijn schilderijen bevinden zich: te Florence, Uffizi, een man, die geld telt; Milaan, coll. Bentivoglio 1883, meisje, dat zingt en mandoline speelt; Mainz, Abraham op 't punt Izaak te offeren; Weenen, Academie, een Oostersch koning omgeven door vrouwen.

Zie: *A. Houbraeken, De Grootte Schouburgh der Nederl. Konstschilders etc.* Amst. 1718-29, III, 186; *J.C. Weyerman, De Levensbeschrijvinge der Nederl. Konstschilders te 's Gravenhage 1729-1749*, III, 26; *J. Immerzeel, Levens en werken der Konstschilders etc.* Amst. 1843, II, 296; *G.K. Nagler, Neues Allgem. Künstlerlexikon 1835-1852*, XI, 24; *idem, Monogrammist* III, 1333; *W. Bode, Studien zur Geschichte der holländ. Malerei*. 1883, 158; *Th. Frimmel, Blätter für Gemäldekunde* III, 130; *A. von Wurzbach,*

Niederl. Künstlerlexikon II, 313; Aant. Rijks-Prentenkabinet door E.W. Moes, afd. schilderijen.

J.M. Blok

[Paulijn, Izaak]

PAULIJN (Izaak), portretschilder, in 1630 te Amsterdam geboren; hij was een leerling van Abrah. van der Tempel, leefde verscheidene jaren in Engeland, later, na 1668, in den Haag.

Zie: J. Immerzeel, *Levens en werken der Kunstschilders* etc. Amst. 1843, II, 296; A. von Wurzbach: *Niederl. Künstlerlexikon*, II, 313.

J.M. Blok

[Pauwels, Claas Pauwelszoon]

PAUWELS (Claas Pauwelszoon), teekenaar en etser, was werkzaam in Holland in de eerste helft der 17de eeuw. Prenten van hem zijn o.a. een landschap met de vlucht naar Egypte.

Zie: G.K. Nagler, *Neues Allgem. Künstlerlexikon* 1835-52, XI, 575; C. Kramm, *Levens en Werken der Holl. en Vl. kunstschilders* etc. Amst. 1857-64, V, 315; Ch. Blanc, *Manuel de l'amateur des estampes* III, 242; *Repertorium* IV, 248; A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon*, II, 313.

J.M. Blok

[Pedel, Thomas]

PEDEL (Thomas) was gezagvoerder van het schip, dat door den G.-G. Cornelis van der Lijn met den koopman Adriaen Dortsman naar de Zuid-West (Aroe- en Key-) eilanden is gezonden om deze 'curijeuselyck' te onderzoeken in 1645. In de instructie wordt opgemerkt, dat de Massoibast van ondergeschikt belang was, omdat het gebruik daarvan te Batavia niet meer dan 20 picol bedroeg.

Zie: Drit. Wichmann, *Nova Guinea, Entdeckungsgeschichte* I, 104.

Mulert

[Peduzi, Dominicus Antonius]

PEDUZI (Dominicus Antonius), genreschilder en lithograaf, is geboren te Amsterdam in 1817 en gestorven in Weenen in 1861. Hij was een leerling van J.W. Pieneman. Prenten van hem zijn o.a.: Prins Willem van Oranje verlost zijn 4 kinderen uit de handen der Mooren, een ruitergevecht. Naar zijn ontwerp graveerden C.L. van Kesteren (de plundering van 's Gravenhage door Maarten van Rossum), en J.F.C. Reckleben, (de slag bij Turnhout).

Zie: J. Immerzeel, *Levens en werken der Kunstschilders* II, 297; C. Kramm, *De Levens en werken der Holl. en Vl. kunstschilders* etc. Amst. 1857-64 supp. 117; F. Muller, *De Nederl. Gesch. in platen*, Amst. 1863 S. no. 109 A; A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* II, 314.

J.M. Blok

[Pee, Henriette van]

PEE (Henriette v a n), miniatuurschilderes, dochter van Th. van Pee, is gestorven te Amsterdam in 1602 en gestorven te Haarlem in 1641. Zij was een leerling van haar vader en schilderde miniaturen op de manier van Rosalba. Zij huwde met **Herman Wolters**, een leerling van haar vader. Naar haar ontwerp maakten prenten: J. Houbraken, portret v. Henr. van Pee en H. van Schijn; J.C. Philips, portret van H. van Schijn.

Zie: J.C. *Weyerman*, *De Levenbeschrijvingen der Nederl. Kunstschilders*, 's Gravenh. 1729-49 IV, 402; G.K. *Nagler*, *Neues Allgem. Künstlerlexikon* 1835-52, XI, 50; A.v. *Wurzbach*, *Niederl. Künstlerlexikon* II, 314; aant. Rijks Prentenkabinet door E.W. *Moes*, afd. schilderijen.

J.M. Blok

[Pee, Theodoor van]

PEE (Theodoor v a n), schilder, is geboren in Amsterdam in 1668 en gestorven in den Haag in 1746, was een leerling van zijn vader **Jan van Pee**. Hij huwde in Amsterdam in 1692 met **Cornelia Basseveld**. Van 1715 af leefde hij vele jaren in Engeland als kunsthandelaar, daarna in Maarsen bij Utrecht en ging later naar den Haag. In 1737 was hij lid van het schil-

dersgilde te Utrecht. In 1745 huwde hij voor de 2e maal op 76-jarigen leeftijd. Zijne nalatenschap werd 23 Mei 1747 in den Haag verkocht. Zijne schilderijen bevinden zich in 's Gravenhage coll. v.d. Burgh, de Oost-Indiënvaarder, 1697; Schwerin, interieur 1740; Petrograd, coll. Semenov, stilvenen; idem coll Rondsevitsch, interieur 1697; naar zijn ontwerpen graveerden J.v. Sibley en Et. Desroches het portret van Jean Baptiste de Boyer en maakte J. de Later een zwartekunstprent, de sterke Forshey.

Zie: A. Houbraken, *De Grootte Schouburgh der Nederl. Konstschilders etc.* Amst. 1718-29 III. 89; J.C. Weyerman, *De Levensbeschrijvingen der Ned. Konstschilders* IV, 391; J. van Gool, *De nieuwe Schouburg der Nederlantsche Konstschilders en schilderessen*, 's Gravenh. 1750, I, 272; J. Immerzeel, *Levens en werken der konstschilders etc.*, Amst. 1857-64, IV, 1262; G.K. Nagler, *Neues allgem. Künstlerlexikon* XI, 50; A.D. de Vries, *Azn.*, *Oud-Holland* 1885 307; S. Muller Fz., *De Utrechtsche Archieven*, 166; G. Hoet, *Catalogus of Naamlijst van schilderijen met derzelver prijzen etc.* Haag 1752, I en II; P. Terwesten, *Catalogus of naamlijst van schilderijen met derzelver prijzen sedert 27 Aug. 1752-21 Nov. 1768.* Haag 1770; *Cat. tentoonst. Utrecht* 1894; *Cat. Semenov*, 1906; A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* II, 314; aant. Rijks Prentenkabinet E.W. Moes, afd. schilderijen.

J.M. Blok

[Peene, Lucas van]

PEENE (Lucas van) Peenen, Pene, Penius, Paenius, Pennen - zelf schreef hij Peene, zie de onderteekening van J.H. Hessels, *Ecclesiae Londino-Batavae Archivum* III (Cantabr. 1897) No. 879 - stamde uit een familie, die vermoedelijk uit Roesselare in Vlaanderen afkomstig is geweest. Wegens de geloofsvervolgung - naar het schijnt tusschen 1563 en 1569 - naar Londen verhuisd, werd zijn vader daar weldra ouderling van de Nederduitsche vluchtelingenkerk. Zoo verklaart het zich dat Lucas in 1580, als alumnus dier Kerk aan de Neustadt in de Palts heeft gestudeerd, waarbij hij bij niemand minder dan den beroemden Hieron. Zanchius thuis lag. Verschillende beroepen trokken hem kort daarop naar Vlaanderen. Brugge (voorjaar 1581) en Brussel (voorzomer, 1581) spanden zich daarbij echter vergeefs in. Gelukkiger was Gent; blijkens een bericht uit Jan. 1584 is hij daar eenigen tijd werkzaam geweest als predikant. Niet lang echter. Kort daarna immers werd hij aan de londensche Kerk verbonden. Volgens Ruytinck heeft hij daar van 1586 tot 1587 gestaan. Maar de officieele stukken uit Hessels' collectie doen zien, dat hij er 17 Mei 1585 reeds was en ongeveer half Augustus 1586 is hij reeds gestorven. Leendienst aan de kerk van Sandwich schijnt daarbij dezen toch al niet langen tijd dan nog onderbroken te hebben. In allen gevalle is van Peene feitelijk niet meer dan een maand of vier te Londen werkzaam geweest. Kort voor zijn dood is hij nog naar Leeuwarden beroepen geweest (Juli 1586). En in 1580 heeft hem ook reeds Keulen tot predikant gewenscht. Wel zonder veel van hem te weten echter, want hij wordt bij die gelegenheid aangeduid als 'de sone van eenen Lucas van Peene'.

Is deze Lucas mogelijk identiek geweest met zijn naamgenoot, die 8 Febr. 1586 te Londen in 't huwelijk trad met Jacomijnken Rombouts van Antwerpen? Onmogelijk is 't niet. En evenzeer zou 't kunnen, dat het 3 Mrt. 1588 daar gedoopte kind, 'Lucas, fs. defuneti D. Lucas', een zoon van

hem geweest is. Van den 5. Mei 1584 met Margrete le Vasseur, van Rijssele, wed. Pieters Brochard getrouwden Karel van Peene, fs. Lucas, van Roesselare, geldt dat natuurlijk niet.

Zie, behalve het reeds genoemde werk van H e s s e l s , Dl. II en III, registers in voce, W.J.C. M o e n s , *The marriage a.s.o. registers* (Lym. 1884) passim, en *Werken der Marnix-vereeniging* S III D I, en S III D V registers in voce Peene (van).
van Schelven

[Peereboom, Jacob Pieterszoon]

PEEREBOOM (Jacob Pieterszoon) was schipper op de fluit 'Elburg', een vaartuig der O.I.C., op reis van Nederland naar Batavia, waar het in Dec. 1658 aankwam. Hij rapporteerde aan den G.-G. en Raden van Indië ter hoogte van Kaap Leeuwin op 32½° Z.Br. op het Zuidland te zijn vervallen en aldaar 3 inboorlingen, in vilt gekleed, te hebben aangetroffen. Hij bracht van daar een weinig 'gomme of lack' mede, alsmede een hamertje, zijnde een houten steel met harden steen, met die gom daarin vastgemaakt 'bequaem genoeg om een mensch de cop met in te slaen'.

Zie: H e e r e s , *Het aandeel der Nederlanders in de ontdekking van Australië* (Leiden 1899) XII, 81.

Mulert

[Peetsold, Johannes Hendrikus of Peitsold]

PEETSOLD (Johannes Hendrikus) of P e i t s o l d , geb. te Dordrecht 5 Febr. 1809, overl. aldaar 12 April 1865, was de zoon van Adam P e e t s o l d en Johanna F a r e n h o u t . Hij vestigde zich te Dordrecht als huisonderwijzer, maar beoefende ook de letteren. Hij heeft o.a. uitgegeven: *Proza en Poezy* (met J. S a s s e te Nieuwveen) (Dordr. 1860) ten voordeele van hulpbehoevende weezen op Zuid-Beveland en (met P.J. de B o s s o n) *Hulde aan de nagedachtenis van Abraham Pieter van Groningen, Dordr. 1862; Feestgroet namens den grooten Kerkeraad der Ev. Luthersche gemeente te Dordrecht gewijd aan den Weleerw. Heer F. Michelsen na de kerkelijke viering van zijne 40 jarige Ambtsbediening in de voorn. gemeente den 12 Dec. 1858.* Ook nog vele andere gelegenheidsverzen heeft hij geschreven.

Uit: *M.S. Aanteekeningen*
van Dalen

[Peiffers, vaak foutief Pfeiffer Wilhelmus]

PEIFFERS [vaak foutief P f e i f f e r] (Wilhelmus), geb. te Brücken in het Guliksche 5 Dec. 1705, overl. te Amsterdam 17 Mei 1779. Het voorbereidend onderwijs genoot hij van J. Jungius, toen rector te Venlo, later hoogleeraar in den Bosch, daarna werd hij student te Utrecht onder van Alphen, Lampe, Ens en Mill. In 1728 vinden wij hem hulpprediker te IJsselstein, 1733 predikant te Delft aan de gasthuiskerk, 1734 aldaar in de gewone gemeente, 19 Aug. 1742 te Amsterdam. Hij was gehuwd met M a r i a J a c o b a K u y k v a n M i e r o p , die hem eene dochter schonk, A n n a M a r i a , die de eerste vrouw zou worden van den harderwijkschen oriëntalist E. Scheidius en 14 Juni 1776 overleed. De tweede zoon uit diens huwelijk (de eerste was J o h a n n e s P h i l i p p u s , prof. jur. te Franeker) W i l l e m , medicus, nam, daar zijn grootvader slechts die eene dochter had (waarom hij ook wenschte in hetzelfde

graf in de kerk te Harderwijk te worden bijgezet), bij zijn naam Scheidius dien van Peiffers aan.

In 1746 verscheen er eene nederlandsche vertaling van P. D o d d r i d g e 's *Praktikale leerredenen over de wedergeboorte*, waarvóór, behalve een brief van Is. Watts, predt. te Londen, ook een van W. Peiffers staat afgedrukt, d.d. Amst. 6 April 1745, waarin hij die preeken prijst als meesterstukken, 'waarin de beste welspreketheid der ouden schijnt te herleven'. Bij de lezing wordtmen, zegt P., verrukt door 'redelijkheid zonder

pelagianerije en door geestelijkheid zonder geestdrijverije'. Hier ziet men wat het zij 'waarheit in liefde te betragten'. Opmerkelijk is hier (behalve die samenvoeging 'waarheit in liefde', door de latere Groningers bekend geworden) dat Peiffers partij trekt voor de nieuwe, synthetische, engelsche preekmethode, te onzent door Hollebeek (I 1140) krachtig voorgestaan, maar door verreweg de meesten, als der orthodoxie vijandig en eene reuke van ketterije verspreidend, bekampt. Op dit punt derhalve vrijzinnig, was hij uiterst fel tegen de Hernhutters, wier 'mystieke dwalingen' hij met zijn ambtgenoot Gerard Kulenkamp onder veler toejuiching bestreed. Van hem hebben wij op dit punt *VIII Samenspraken ingerigt tot onpartijdig onderzoek en genoegzame wederlegginge van de Hernhutters*, Amst. 1749, boek dan ook door K u l e n k a m p , *Anatomie der hernhutsche secte*, 1750, voorber. LXXIV met ingenomenheid vermeld. Nog mengde hij zich in den strijd tusschen Hildebr. Janssonius, predt. te Veendam en Joh. Conr. Appelius te Zuidbreek over het gebruik der sacramenten, of nl. de sacramenten onderwerpelijk of voorwerpelijk de beloften Gods verzegelen? Appelius verdedigde - voorzoover zich deze duistere materie begrijpen laat - de stelling, dat de onbegenadigde niet tot des Heeren tafel naderen mocht. Peiffers had reeds in zijn *Geloofsvastigheid van een waar, schoon ongeletterd, christen*, Amst. 1766 zich tegen Janssonius gekeerd en schreef hem thans nog een *Brief*, Amst. 1769, waartegen wêer Janssonius met een *Saamenspraak over den waaren aart der sacramenten*, Gron. 1770. Voor zijne vredelievendheid pleit zijne voorrede vóór de vertaling, door J.C. Buzing predt. te Hanau, van Herman Witsius' *Animadversiones irenicae ad controversias quae sub infaustis antinomorum et neonomorum nominibus in Britannia nunc agitantur* (in tom. 11 *Miscellaneorum sacroum*), 1754. Nog hebben wij van hem een preek, *Sodoms ongerechtigheid en straffe*, op den vastendag van 2 Maart 1763. Hij vertegenwoordigt, gelijk Venema, Witsius, Conradi en enkele anderen het irenisch element in het strijdend Kanaän zijner dagen.

Schilderijen: J.M. Quinkhard. Prenten: J. Houbraken.

Zie: C r o e s e , *Kerkel. Reg.* 254-257; V r i e m o e t , *Athen. Fris.* 537; B o u m a n , *Geld. Hoog.* II 429, 493; S e p p , *Joh. Stinstra* I 136; *Prot. vaderl.* I 213.

L. Knappert

[Pelgrom, Jacobus]

PELGROM (Jacobus), landschapschilder en lithograaf, is geb. in Amsterdam in 1811 en gestorven aldaar in 1861. Hij was een leerling van Daiwaille, J.W. Pieneman en P. Barbiers. In 1848 woonde hij in Zaandam als teekenmeester. Teekeningen van zijn hand bevinden zich in: Amsterdam, Rijks Prentenkabinet, doorbraak bij Westervoorde, winterlandschap; Haarlem, Mus. Teyler, boschlandschap. Prenten door hem gemaakt zijn: Inwijding van het Rijn- en spoorwegstation te Arnhem 14 Mei 1845; tentoonst. van landbouw te Arnhem in Musis Sacrum Oct. 1854, watersnood van Mrt. 1855 in 24 afbeeldingen.

Zie: J. I m m e r z e e l , *Levens en werken der kunstschilders etc.* Amst. 1843, II, 298; C. K r a m m , *Levens en Werken der Holl. en Vl. kunstschilders etc.* Amst. 1857-64 IV, 1266; H.J. S c h o l t e n , *Musée Teyler à Harlem catal. raisonné des dessins des écoles française et hollandaise* Haarlem 1904, 546; F. M u l l e r , *De Nederl. Gesch. in platen* 1862, Amst. no. 7090, 7222, 7225; A.v. W u r z b a c h , *Niederl. Künstlerlexikon* II, 315.

J.M. Blok

[Pelichy, Gertrude Cornelia Marie de]

PELICHY (Gertrude Cornelia Marie de), schilderes en kopiste van oude meesters, is geboren te Utrecht in 1743 en gestorven in 1825, zij was een leerling van Suvée. Schilderijen van haar hand bevinden zich in het Museum te Brugge.

Zie: J. Immerzeel, *Levens en werken der kunstschilders etc. Amst.* 1843, II, 298; A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* II, 315.

J.M. Blok

[Pelkin, Cornelis]

PELKIN (Cornelis), kopergraveur, werkte c. 1663 voor boekhandelaars. Prenten van hem zijn o.a. het titelblad voor 'Spiegel der Spaansche tyrannie'. Middelburg 1663.

Zie: J. Immerzeel, *Levens en werken der kunstschilders etc. Amst.* 1843, II, 299; A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* II, 315.

J.M. Blok

[Pelsaert, François]

PELSAERT (François) was 'commandeur' op het schip der O.I.C. 'Batavia', dat op reis naar Indië 4 Juni 1619 op de Houtman's Abrolbos (op 28 $\frac{2}{3}$ ° Z. Br.) verzeild raakte. Met een sloep bereikte men den 7. Juli d.a.v. Batavia, van waar hij door den G.-G. Coen weder derwaarts werd gezonden, om de 100 achtergebleven schipbreukelingen te redden. De lotgevallen dier schipbreukelingen zijn voldoende bekend, doordat het relaas daarvan dikwijls en in verschillende talen is uitgegeven. Hij maakte daarna een ontdekkingsstocht langs de kust van West-Australië of 'het landt van d'Eendracht' van 22° 17' tot 29° 16' Z.Br. met het jacht 'Sardam' in 1629 op last van dienzelfden G.-G.

Zie: Heeres, *Het aandeel der Nederlanders in de ontdekking van Australië* (Leiden 1899), XI, 54-62.

Mulert

[Pelt, Abraham van]

PELT (Abraham van), historie-, genreschilder en lithograaf, is geboren te Schiedam in 1815. Hij was een leerling van J.W. Pieneman en G. Wappers en reisde in Frankrijk, Italië, Duitsland, Zwitserland, Engeland en Skandinavië. Nadat hij in Ubbergen gewoond had, vestigde hij zich te Brussel in 1856. Een tekening van zijn hand bevindt zich te Haarlem, Mus. Teyler, een grijsaard op de viool spelend. Prenten van hem zijn: een schilder, Maria met kind schilderend (wereldtentoonstelling te Parijs 1855); naar zijn ontwerp lithografeerde C.C.A. Last de bijbellezing door Heemskerck en de zijnen op Nova-Zembla.

Zie: J. Immerzeel, *Levens en werken der kunstschilders etc.*, Amst. 1843, II, 299; C. Kramm, *Levens en werken der Holl. en Vl. kunstschilders etc. Amst.* 1857-64, IV 1266; G.K. Nagler, *Neues allgem. Künstlerlexikon* 1835-52 XI, 65; A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* II, 315.

J.M. Blok

[Peltius, Gijsbertus]

PELTIUS (Gijsbertus), van Amersfoort, benedictijn van Paderborn, gestorven te Hogelant in 1692 na een dienst van 37 jaren.

Bronnen: *Batavia Sacra*. II, 149.
de France

[Penchard, J.]

PENCHARD (J.), kopergraveur, was c. 1678 in Leiden bezig. Hij maakte platen met anatomische onderwerpen voor de werken van R. de Graaf, Leiden, 1678, benevens vignetten en titelbladen.

Zie: J. Immerzeel, *Levens en werken der kunstschilders* etc. Amst. 1843, II, 299; A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* II, 315.

J.M. Blok

[Penn, Dr. Hubertus Jodocus]

PENN (Dr. Hubertus Jodocus), geb. te Urdingen 20 Juli 1768, overl. te Dordrecht 15 April 1847, was de zoon van Anthonius Penn en Anna Margaretha Franck. Hij studeerde te Leiden in de medicijnen, waar hij 11 Juni 1794

ingeschreven werd en promoveerde in datzelfde jaar na het verdedigen van *Theses Med.* (Lugd. Bat. 1794), tot med. doctor. Hij vestigde zich te Dordrecht als geneesheer, en huwde er 22 Nov. 1806 met *Adriana Johanna Bauduin*. Den 15. Oct. 1844 herdacht hij zijn 50-jarige werkzaamheid als geneesheer, bij welke gelegenheid hem de ridderorde van den Nederlandschen Leeuw werd verleend, en hij van de *Medicinae Doctores* een fraai bewerkten zilveren beker ontving.

Uit: *Ms. Aanteekeningen*.
van Dalen

[Penn, Dr. Jacobus]

PENN (Dr. Jacobus), geb. te Dordrecht 8 Dec. 1821, overl. te Hilversum 12 Jan. 1890, was de zoon van Dr. Hubertus Jodocus (die voorgaat) en *Adriana Johanna Bauduin*. Hij studeerde sedert 12 Sept. 1839 aan de Leidsche hoogeschool in de geneeskunde en promoveerde er 15 Oct. 1845. Daarna ondernam hij een reis naar Weenen en Parijs, waar hij vele geneeskundigen van naam, hospitalen en andere instellingen bezocht. In het vaderland na anderhalf jaar teruggekeerd, vestigde hij zich als geneesheer te Amsterdam, en verkreeg er weldra een uitgebreide praktijk. Tevens werd hij lid van den gemeenteraad, curator van het athenaeum, schoolopziener en secretaris der Provinciale commissie van geneeskundig toezicht. Door minister Thorbecke geroepen, om met de heeren Dr. *Ali Cohen* te Groningen, Dr. *Blom Coster* en Dr. *L.J. Egeling* te 's Gravenhage zitting te nemen in de commissie tot het ontwerpen der geneeskundige wetten van 1865, nam Penn een zeer werkzaam aandeel aan dien arbeid, en mocht hij het genoegen smaken ze door Kamers en Regeering te zien aangenomen en bekrachtigd. Ook was hij eenige jaren inspecteur van het geneeskundig staatstoezicht in Noord-Holland. Reeds in 1874 had hij een plan opgevat om in een gezonde streek van het land een herstellingsoord te stichten. Daaraan gaf hij ook uitvoering, en op 1 Mei 1875 werd het herstellingsoord 'Trompenberg' te Hilversum geopend, dat tot zijn dood onder zijn bestuur is gebleven, en waarin hij 12 Jan. 1890 aan een slepende ziekte is overleden.

Wegens zijn groote verdiensten werd hem de ridderorde van den Ned. Leeuw verleend. Hij was gehuwd geweest met vrouwe *Apolonia Herckenrath*, die vóór hem overleed.

Zie: *Dordr. Cour.* van 16 Jan. 1890.
van Dalen

[Penn, Johannes Jacobus]

PENN (Johannes Jacobus), geb. te Dordrecht 21 Nov. 1812, overl. aldaar 22 Jan. 1849, was ook een zoon van Dr. Hubertus. Hij studeerde in de bouwkunde te Berlijn in de school van *Schinkel* onder leiding van den architect *Nietz*. Hij vestigde zich later te Dordrecht en schreef een *Handboek der Schoone Bouwkunst* (Breda 1840-41) 2 dln. 4°. Het bevat hoofdzakelijk den Cursus der Berlijnsche bouwkunde, doch weinig nieuws, noch in theorie noch in praktijk.

van Dalen

[Pennincks]

PENNINCKS, landschapschilder, is geboren in Rotterdam in 1627; naar men zegt, was hij in 1698 nog werkzaam.

Zie: G.v. Spaan, *Beschrijvinge der stad Rotterdam* 1698; C. Kramm, *Levens en werken der Holl. en Vl. kunstschilders etc.*, Amst. 1857-64, IV, 1268; A. Bredius in *Oud-Holland* 1891 142; G.K. Nagler, *Neues allgem. Künstlerlexikon* XI, 182; A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* II, 316.

J.M. Blok

[Penning, Nicolaas Lodewijk]

PENNING (Nicolaas Lodewijk), schilder van landschappen, vee- en zeegezichten is geboren in den Haag in 1764 en gestorven aldaar in 1818. Hij was een leerling van Dirk v.d. Aa; zijn zoon

Pieter Aart Penning, geboren in 1791 in den Haag, was ook schilder. Een teekening van zijn hand bevindt zich te Amsterdam in het Prentenkabinet, voorstellende Willem I komt te Scheveningen aan op 30 Nov. 1813.

Zie: R. van Eynden en Adr. v.d. Willigen, *Gesch. der Vaderl. schilderkunst*. Haarlem 1816-1842, I, 296, II, 333; J. Immerzeel, *Levens en werken der kunstschilders etc.* Amst. 1843, II, 299; G.K. Nagler, *Neues allgem. Künstlerlexikon XI* (1835-52, 82; F. Müller, *De Nederl. Gesch. in platen* Amst. 1863. No. 5868; A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon II*, 316.

J.M. Blok

[Pennoch, H.]

PENNOCH (H.), lithograaf uit de 19e eeuw, heeft waarschijnlijk in Dordrecht gewoond. Prenten van hem zijn: het portret van Hier. van Alphen en het ontwerp voor een monument voor J.C. Schotel.

J.M. Blok

[Pensaert, Paschasius Gerardi]

PENSAERT (Paschasius Gerardi) was in 1576 predikant te Klundert en overleed in 1584. Hij komt voor onder de onderteekenaars van een accoord, in 1582 door de Dordtsche predikanten met Ds. Hermanus Herberts gemaakt. Ook wordt hij vermeld onder de classis-predikanten, die in 1577 Christianus Sinapius Venlo te Dordrecht in den dienst bijstonden.

Zie: Schotel, *Kerk. Dord.* I, 103, 521.
van Dalen

[Perelaer, Michel Théophile Hubert]

PERELAER (Michel Théophile Hubert), verdienstelijk officier bij 't Ned. Oost-Ind. leger, geb. te Maastricht 4 Aug. 1831, overl. in den Haag 2 Jan. 1901. Aanvankelijk voor den priesterlijken stand opgeleid, eerst te Rolduc, vervolgens te Rome, trad hij later in den krijgsveld, begaf zich naar Harderwijk (1854) en van hier in 't volgend jaar naar Batavia. Vier jaar later werd hij hier tot 2den luitenant bij 't Ned. Ind. leger bevorderd en nam als zoodanig deel aan de krijgsbedrijven in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, waar hij zich onderscheidde door moed en dapperheid. Van 1860 tot 64 was hij belast met het civiel gezag in de afdeeling Groote- en Kleine Dajak, gedurende welken tijd hij vlijtig aanteekeningen verzamelde voor een later uit te geven werk *Ethnographische beschrijving van de Dajaks* (1870). In 64 weer naar Java overgeplaatst, werd hij hier benoemd tot adjudant van den bevelhebber op 't fort Willem I, in welke betrekking hij gelegenheid had een groot deel van Midden-Java door eigen aanschouwing te leeren kennen.

Tot herstel van gezondheid naar Holland teruggekeerd (met den rang van kapitein), hield hij zich gedurende dien verloftijd (1870-73) bezig met het schrijven van *De Bonische expeditiën. Vrijgsgebeurtenissen op Celebes in 1859 en 1860. Kolgens officieele bronnen bewerkt.* 2 dln. (met portr. en kaarten; 1872). Eind 73 op Java teruggekomen, werd Perelaer hier het volgend jaar, na eerst eenige maanden aan 't departement van Oorlog werkzaam geweest te zijn, tot kapitein bij den Generalen Staf benoemd. Drie jaar later werd hij majoor en in 1879 vroeg en ontving hij zijn eervol ontslag uit het Ned. Ind. leger.

Onvermoeid zette hij thans zijn studiën over onze bezittingen in den Oost-Indischen Archipel voort. Ten einde deze beter bij zijn landgenooten bekend te maken, schreef hij verder achtereenvolgens: *Borneo van Zuid naar Noord*, een ethnogr. roman in 2 dln. (1881); *Uit de oude doos. Sprakelingen over Ned. Oost- Indië* (1882); *Nederlandsch Indië* (dit werk in vereeniging met W.A. v a n R e e s ; met teekeningen voorzien

van jhr. J.C. Rappard). 4 dln. (1880-82); *De Spoliatie gepleegd door de Ned. Indische regeering ten opzichte van het particulier landbezit op Java* (1884); *Baboe Dalima. Een opiumroman*. 2 dln. (1886), en *Het kamerlid van Berkenstein in Ned.-Indië* (1888).

Tijdens zijn bovengenoemd verlof in Europa had hij een voorrede geschreven voor Ritter's *Tooneelen uit het leven van Java's bewoners* (1872).

De Maatsch. der Nederl. Letterkunde te Leiden vereerde majoor Perelaer met haar lidmaatschap; eveneens het Kon. Instituut voor Taal-, Landen Volkenkunde van Ned.-Indië.

Zie: van der Lith, *Encycl. Ned.-Indië* (1886), i.v., en Frederiks en van de Branden, *Biogr. Woordenb.* (1892), i.v.

Zuidema

[Perizonius, Antonius (1)]

PERIZONIUS (Antonius) (1). Het geslacht stamt uit Schuttorp in het Bentheimsche en heette eigenlijk Voorbroek. Onze Ant. was hofprediker bij den graaf van Lippe, later leeraar te Cappel in dat graafschap, stierf 1645 en liet bij zijne vrouw *Wibbena Troppia* uit een Steinfurtsch geslacht elf kinderen na.

Zie: *Vriemoet, Athen. Fris.* 625 s.

L. Knappert

[Perizonius, Antonius (2)]

PERIZONIUS (Antonius) (2), jongste zoon van den voorg., ingeschr. te Gron. 6 Apr. 1643, rector te Appingedam, gepromoveerd tot theol. doctor 17 Juni 1653, in 1655 professor in het hebreeuwsch aan het gymnasium en predikant te Hamm in Westf., najaar 1661 hoogleeraar in het Oostersch te Deventer. Zelfs de titel zijner inaug. oratie is onbekend. Hij schreef *De ratione studii theologici tractatus ad ejus emendationem praecipue spectans*, 1669, slechts in uittreksel over in *Crenii Animadvers.* VI 176s., waarin hij o.a. pleit voor Grieksch voor theologen. Hij was gehuwd met *Baldwina Wildriks*, die hem acht kinderen schonk; hij overleed 24 Oct. 1672.

Zie: *Vriemoet, Athen. Fris.* 625 s.; *Bouman, Geld. Hoog.* I, 110 noot 2; *Album Stud. Gron.* 47, 448; v. *Slee, Ill. School Dev.* 30, 45, 77 vlg.

L. Knappert

[Perizonius, Antonius Johannes]

PERIZONIUS (Antonius Johannes), zoon van Rutgers broeder, vermoedelijk van Ant. Johannes (zie bij Rutger). Hij werd proponent 2 Oct. 1775, predt. te Blaricum 23 Juni 1776, te IJpendam 1778, te Amstelveen 1783, te Groningen 1795, te Haarlem 1795, emiritus 1817 en overleed 1818.

Zie: *Croese, Kerkel. Reg.* 281; van *Alphen, Kerkel. Handb.* 1908 en 1914 bijl.; *Naamreg. predt. Bat. Rep.* 1806, 57 (waar hij heet 'Rutg. ex fr. nep').

L. Knappert

[Perizonius, Christiaan (1)]

PERIZONIUS (Christiaan) (1), oudste zoon van Antonius (1), geb. te Brake in Lippe 1609, overl. 29 Sept. 1650 te Groningen. Hij bezocht de latijnsche scholen te

Dethmold en te Bremen, werd 23 Febr. 1632 te Groningen ingeschreven, waar hij 18 Jan. 1639 med. doctor werd, vestigde zich te Oldenzaal, daarna te Groningen. Hier benoemde men hem 1647 tot buitengewoon, 1650 tot gewoon hoogleeraar. Dat was 13 Maart, enkele maanden later overleed hij door besmetting aan een ziekbed opgedaan. Antonius Deusing, de oriëntalist en medicus, hield de oratio funebris. Christiaan was gehuwd met M a r i a H e t s i n g e , die hem met drie dochters en een zoon overleefde.

Prent door S. à Lamsweerde.

Zie: B o e l e s achter J o n c k b l o e t , *Gedenkboek* 35 vlg.; V r i e m o e t , *Athen. fris.* 626; *Album Stud. Gron.* 26, 446.

L. Knappert

[Perizonius, Christiaan (2)]

PERIZONIUS (Christiaan) (2), zoon van Antonius (2), geboren te Hamm, ingeschr. te Deventer 28 Aug. 1677, overleed vroeg.

Zie: *Vriemoet, Athen. fris.* 626; *van Slee, Ill. School Dev.* 225.

L. Knappert

[Perizonius, Gerard oomzegger]

PERIZONIUS (Gerard) oomzegger, van Christiaan (1), zoon van Antonius (2), den hoogleeraar te Deventer, studeerde te Deventer en kwam als candidaat 1688 naar Goutum en Zwichem, vertrok 1702 naar Groot-Ammers, 1 Sept. 1715 naar den Briel, waar hij 4 Jan. 1740 emeritus werd en in datzelfde jaar overleed, 8 Dec. Hij was in den Briel beroepen in de vacature-Hagelis, nadat de vroedschap 'om redenen' den candidaat van den kerkeraad, H. van den Berg, had 'gereprobeert'. Hij was ook curator der latijnsche school. Hij schreef *Het volkomen borgtochtschap van den Zone Gods* Amst. 1710, Utr. 1712, 1713, vooraf tegen Melch. Leydekker (IV 910).

Zie: *Vriemoet, Athen. Fris.* 626. *C. Veltenaar, Kerkel. leven in Den Briel* 244, 388; *van Slee, Ill. School Dev.* 226.

L. Knappert

[Perizonius, Jacobus]

PERIZONIUS (Jacobus), zoon van den deventerschen hoogleeraar, geb. 26 October 1651 te Appingedam, overl. 6 April 1715 te Leiden. Hij studeerde te Deventer, ingeschr. 20 Sept. 1666, humaniora onder Hoogers en Cuperus, 1671 te Utrecht onder Graevius, 1674 te Leiden onder Ryckius ('nata patriae an. 1674 respiratione'), ingeschr. 13 Aug. In 1675 was hij te Deventer terug en gaf daar drie *dissertationes* uit, waarvan de eerste *De constitutione divina super ducenda defuncti fratris uxore*, het leviraatshuwelijk. Vooralsnog ontgingen hem professoraten, al waren Graevius ('de Jac. Perizonio dies quoque noctesque cogito', aan Heinsius, *Syll. Burm.* IV 503 s.) en Nic. Heinsius zijne voorspraak, zelfs in Deventer ging Coetier als opvolger van Cuperus hem vóór, waar hij trouwens ook andere onaangenaamheden had (*Vriemoet, Athen. Fris.* 628, noot g). Hij is toen een oogenblik conrector in Delft geweest, maar reeds 5 Nov. 1681 te Franeker benoemd als hoogleeraar in geschiedenis en welsprekendheid (gewone samenvoeging toenmaals) op f 1000. Hij inaugureerde 19 Jan. 1682 *De Ciceronis eruditione et industria*. Toen hij zich ook op het gebied der gewijde geschiedenis begaf door zijne *De augustea orbis terrarum descriptione et loco Lucae* (II 2) *eam memorantis*, 1682 door H. Bernsau verdedigd, legden Cur. hem nog f 250 toe, vroeger ook door Drusius, Amama en Chr. Schotanus voor de historia sacra genoten. Zijne colleges over *Cicero*, *Terentius*, *Suctonius*, dienstbaar gemaakt mede aan oefening in fraaien stijl, waren druk bezocht. In de algemeene geschiedenis betrad hij nieuwe wegen door zich niet langer te bepalen tot de Romeinsche (naar het *Epitome* van *Tursellinus*) maar door allen Europeeschen volken zijn aandacht te schenken en ook hunne zeden, wetten, letterkunde in zijne behandeling op te nemen. Dit was waarlijk nieuwe wegen gaan en hij deed het 'incredibili cum successu', zooals later zijn lijkredenaar Ant. Schultingh zeggen zou. Wyttenbach, gewagende van de methode van Ruhnkenius bij zijne lessen in de algemeene geschiedenis, zegt, dat hij daarin slechts het voorbeeld van Perizonius volgde (*Vita Ruhnck.*, ed. J.Th. Bergman, 143 s.).

Jammer dat ook hem die twistzucht in het bloed zat, die, den tijd eigen, waarlijk niet alleen bij theologen werd botgevierd. Met zijn ambtgenoot Huber (I 1165), die zijn komst te Franeker nog wel zoo ijverig bevorderd had,

voerde hij een verwoeden strijd over de beteekenis van πραιτώριον (Filipp. I 13), volgens Huber (en de Stat. vert.) rechthuis, volgens P. de legerplaats der Praetorianen bij Rome, waarbij hij het aan grove hatelijkheden niet ontbreken liet, (1687-1690) en nog eens in 1693, toen hij in het eerste boek van Huber's *Institutiones historiae civilis* 120 dwalingen ontdekt en zich gehaast had die aan de groote klok te hangen. Hij was zóó heftig, dat Huber hem bij het Hof aanklaagde, dat hem tot schadevergoeding veroordeelde. Nog streed hij met Petrus Francius, 1696; met Jac. Gronovius, 1702 en 1703, over een plaats bij Aelianaus, strijd, waaraan Curatoren een einde maakten; eindelijk met Ludolf Kuster, 1713, over de beteekenis van *aes grave* en *cerno* en met Joh. Clericus over aantekeningen op Curtius.

In 1690 naar Leiden geroepen, had hij bedankt. In 1693 benoemde men hem opnieuw in de vacature Ryckius op f 1600, en, toen P. 16 April schreef dit te weinig te vinden, bracht men zijne wedde op f 1800. Hij zou Grieksch, geschiedenis en welsprekendheid doceeren. Hij inaugureerde 7 Juli *De usu graecae romanaeque linguac, eloquentiae, historiae et antiquitatis in gravioribus disciplinis*. In 1695 viel hem de eer te beurt om, gelijk ook Spanheim, een lijkoratie te houden op Maria van Engeland met bepaalde opdracht de 'moreele qualiteyten ende deugden van H.M.' te vermelden, 'daertoe allegerende sodanige exemplen wt de oude ende profane historiën, als denselven op dit subject sal oordeelen applicabel te wesen'. Hij sprak haar 16 Maart uit in het met zwart baai behangen Groot Auditorium en ontving daarvoor f 250. 8 Nov. 1697 oreerde hij nogmaals 'magno cum auditorum applausu' bij gelegenheid van den vrede tusschen Lodewijk XIV en de Republiek. 24 Dec. 1701 benoemden Curatoren hem tot hoogleeraar in de geschiedenis der Republiek op f 200 en 6 Febr. 1702 oreerde hij *De fide historiarum contra Pyrrhonismum*. In deze kwaliteit hield hij 18 Dec. 1702 'eene cierlijke oratie over de geluckige successen ende victorien die de wapenen van dezen Staat ende die van hare geallieerde in de vorige campagne door Gods genadigen segen op de vijanden soo te lande als te water behaalt hebben', voor het uitspreken waarvan C. en B. hem f 150 vereerden. Wederom sprak hij op verlangen van den Senaat, 12 Febr. 1709, over den voorspoed onzer wapenen in het afgelopen jaar en nog eens in 1713 bij den vrede - aldus telkenmale de gewichtige gebeurtenissen voor den lande door den gloed zijner taal schooner glans verleenend. Ook voor kleine belangen stond hij op de bres: hij maakte een eind aan het misbruik, dat de admiraliteit te Rotterdam van gaande en komende buitenlandsche studenten in- en uitvoerrechten eischte.

Als geleerde en docent heeft hij ook te Leiden grooten opgang gemaakt. Tib. Hemsterhuis (I 1068) ging herfst 1702 naar deze stad alleen om den man te hooren, die 'veterem historiam elegantius quam quisquam ante eum tradebat' (Ruhnkensius, *Elogium Tib. Hemsterhuis*, ed. Bergman, 8). Hier te Leiden gaf hij, naast tal van groote en kleine philologische werken, 1710 *Rerum per Europeam saec. XVI maxime gestarum commentarii historici* en 1711 *Origines babilonicae et aegyptiacae*.

Maart 1715 was hij zwaar ziek; hij overleed 6 April. Den 7den vergaderde de Senaat en nam de maatregelen voor een plechtig rouwbetoon, den 8sten las notaris Gerardus Wolf in den Senaat, in bijzijn ook van Gerardus (zie boven), broeder

van den overledene, het testament, dat reeds 5 Maart, verzegeld, in het senaatsarchief was gedeponereerd. Het uit voerig en zeer belangwekkend document, thans in Molhuysen's *Bronnen* afgedrukt, benoemt tot erfgenamen genoemden Gerhard, toen nog te Groot-Ammers en zijne bij hem inwonende zuster Aleida (want de erflater was ongehuwd). Bij hun overlijden zonder wettige 'lijfferven' erven voor de eene helft prof. Joh. Conr. Rungius te Harderwijk, voor de andere de zonen van Anton, zoon van Johannes Henricus (broeder van Antonius (1)) of, zoo er geen zonen zijn, dan zal erven Ds. Ermanius, predt. in de graafschap Lippe en schoonzoon van genoemden Johannes Henricus. Hij legateert aan de Universiteit te Leiden f 20.000, uit de renten waarvan jaarlijks f 300 zal gegeven worden aan een student in de classieke letteren, wiens studieplan het testament dan voorts nauwkeurig omschrijft, terwijl de overige renten zullen strekken tot aankoop van zeldzame classieke boeken en handschriften. Hij vermaakt al verder aan de bibliotheek een goed deel, weder nauwkeurig omschreven, van zijne boekerij, gedenkt zijne dienstboden, de studenten, die zijn lijk zullen dragen, bestemt voor zijn lijkredenaar, prof. Schultingius, de *Bibliotheca Vindobonensis* van Lambecius en wil dat Boerhaave, die nooit voor zijne visites iets wenschte aan te nemen, f 1000 uit den boedel zal ontvangen. Curatoren wezen 8 Mei 1715 den secretaris Gijs aan, om met den Rector ten sterfhuize des erflaters de geschonken boeken te catalogiseeren en sinds boogt de bibliotheek op het 'Legatum Perizonianum' met het door Carel de Moor geschilderd portret van den schenker. De eerste alumnus was Henr. Dreux. Vriemoet geeft de lijst zijner werken.

Schilderijen: C. de Moor (Bihl. Leiden), H.v.d. Mey (Senaatskamer, Leiden).

Prenten door L. Springer.

Zie: Vriemoet, *Athen. Fris.* 626-640; Ant. Schultingh, *Oratio funebris* 1715; F.G. Westhovius, *Vita Jac. Perizonii* vóór diens *Orationes et Dissertationes*, 1740; Molhuysen, *Bronnen Gesch. Leidsche Univ.* IV 112, 125, 131, 133, 148 vlg., 168, 188, 190, 194, 198, 235, 237, 242, 267, 272 vlgg. 275, 278, 137*-142* (het testament); dez., *Gesch. Univ. Bibl. te Leiden* 35, 38; Boeles, *Friesl. Hoog.* II 294-300.

L. Knappert

[Perizonius, Rutger]

PERIZONIUS (Rutger), geb. te Ootmarsum 17 Juni 1714, overl. te Amsterdam 29 Jan. 1781. Wij kennen uit Ootmarsum nog een Ant. Johannes P., ingeschreven te Groningen 24 Sept. 1728, broeder van onzen Rutger. Een geslacht vroeger studeerde insgelijks te Groningen een Ant. Joh. P., ingeschreven als jurist 9 Sept. 1696, gepromoveerd tot jur. doct. 30 Juni 1699, ook geboortig uit Ootmarsum. Predikanten van dezen naam zijn te Ootmarsum niet geweest; wij hebben hier takken, die over Antonius (1) en Johannes Henricus en Henricus (van Steinfurt, en 19 Mei 1629 te Groningen als theoloog ingeschreven) naar den gemeenschappelijken stamvader te Schuttorp terugvoeren. De tak van Antonius (2) stierf met Christiaan (2), Gerhard, Jacobus en Aleida (zie boven bij Jacobus) uit. Onze Rutger dan liet zich te Groningen inschrijven 22 Sept. 1731, werd 1738 predt. te Lellens, 25 Juni 1741 te Veendam, bedankt 1745 voor Utrecht, doch kwam 15 Juni 1749 naar Amsterdam. Hij was gehuwd met Alida Machteld Cloppenburg, die 31 Maart 1777 overleed, en hertrouwde 11 Oct. 1778 met Maria van Winter.

Schilderij door J.M. Quinckhard. Prent door J. Houbraken.

Zie: *Album Stud. Gron.* 176, 142, 456, 21, 180; *Croese*, *Kerkel. Reg.* 279 vlgg. en vermeerd. 15.

L. Knappert

[Perizonius, Theodorus Cloppenburg]

PERIZONIUS (Theodorus Cloppenburg), zoon van Rutger uit diens eerste huwelijk, den naam zijner moeder bij den zijnen voegende, geb. te Veendam 16 Febr. 1747, overl. te Amsterdam 16 Maart 1788. Hij studeerde aan het Athenaeum aldaar, te Groningen (ingeschr. 8 Sept. 1763) en te Utrecht en werd 5 Maart 1771 proponent. Hij was achtereenvolgens predikant te Lienden, 7 Juli 1771: te Pijnacker, 16 Jan. 1774; te Purmerend 9 Juli 1780; te Amsterdam 12 Aug. 1781 (in de vacature van G.J. Nahuys, benoemd tot hoogl. te Leiden). Hij was gehuwd met Maria Susanna Willer, 25 April 1775, bij wie hij twee zoontjes had, beiden vóór hun eerste jaar overleden.

Zie: *Croese*, *Kerkel. Reg.* 497-411; *Album Stud. Gron.* 217.

L. Knappert

[Perk, Marie Adrlen]

PERK (Marie Adrlen), geb. te Delft 23 April 1834, overl. te Amsterdam 16 Dec. 1916, was de zoon van Adrianus en Lessina Visser. Hij studeerde theologie aan de hoogeschool te Utrecht en werd 9 Dec. 1855 predikant bij de Waalsch Hervormde gemeente te Dordrecht, waar hij tot Sept. 1868 bleef. Hij was gehuwd met Justine Georgette Caroline Clifford Cocq van Breugel, uit welk huwelijk 10 Juni 1859 te Dordrecht geboren werd Jacques Fabrice Herman Perk, de latere sonnettendichter. Ds. Perk vertrok in 1868 naar Breda, en werd in Juni 1872 te Amsterdam beroepen. In Juni 1900 werd hem eervol emeritaat verleend. Op maatschappelijk gebied was Ds. Perk ijverig werkzaam. Te Dordrecht was hij in 1866 voorzitter der cholera-commissie en daarna o.a. van de Vereeniging tot bevordering der volksgezondheid. Ook was hij bestuurslid van het departement Dordrecht der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, van het letterkundig genootschap 'Diversa Sed Una', van de afdeling Dordrecht der Hollandsche Maatschappij van Fraaie Kunsten en Wetenschappen, in 1863 algemeen secretaris en in 1868 algemeen voorzitter dier Maatschappij.

Te Breda was hij mede-oprichter en president van het St. Nicolaas-comité, en in 1870 werd daar het Comité tot ondersteuning van de achtergebleven betrekkingen van gemobiliseerde militairen op zijn voorstel gesticht. Hij zelf was vice-president, en belast met de leiding der werkzaamheden. Ook stichtte hij mede het Bredasche Comité van het Roode Kruis.

In 1870 verbleef hij te Metz in dienst van het Nederlandsche Roode Kruis, ter voorziening in de godsdienstige behoeften van aldaar verpleegde protestantsche zieken en gewonden. Die tocht naar Metz, onmiddellijk na de capitulatie dier vesting, geschiedde in gezelschap van den president, admiraal Pels Rijcken, en ter geleide van een convooi levens- en verplegingsmiddelen. Later heeft Ds. Perk zijn bevindingen uitgegeven in een werkje, *Een bezoek aan Metz in 1870*.

Ontmoetingen en indrukken, opgedragen aan H.M. Koningin Sophie der Nederlanden. Na zijn terugkomst hield hij in verschillende plaatsen voordrachten over zijn verblijf te Metz en zijn werkzaamheden aldaar, ten voordeele der slachtoffers van den oorlog ten platten lande, die van alles beroofd waren. De zuivere opbrengst dier

voordrachten stortte hij in de kas der vereeniging Het witte kruis, die beoogde, de onge-

lukkige landlieden weer in het bezit van het benodigde te stellen.

De in 1871 te Breda gevierde feesten van de vereeniging 'Het metalen kruis', en de bij die gelegenheid plaats gehad hebbende plechtige overbrenging van het gebeente der op de citadel van Antwerpen gesneuvelde Nederlanders naar het kerkhof te Ginneken, schetste hij in een gedenkboek: *Een Réunie en .. een Uitvaart*, enz. terwijl later van de onthulling van het te Ginneken gestichte monument, tot welker onthulling het Hoofdc Comité hem uitnodigde, van zijn hand een *Gedenkboek* verscheen, waarvan de opbrengst strekte ten voordeele van de oprichting van een monument ter eere der op Atjeh gevallen militairen

Ds. P e r k was te Breda, eveneens als te Dordt, bestuurslid van het depart. der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. Ook te Amsterdam vervulde hij vele bestuursfunctiën. Hij was drie jaren president der Vereeniging tot veredeling van het volksvermaak, later eere-president en als zoodanig ook vele jaren werkzaam bij de door de 'Damesvereeniging' aldaar georganiseerde St.-Nicolaasfeesten in het Paleis voor Volksvlijt, en in de commissie voor de in gemeenschap met de Maatschappij voor den werkenden stand georganiseerde kunstavonden en voordrachten voor het volk. Voorts was hij medestichter der Vereeniging 'Floralia' en bewerkte door woord en geschrift de uitbreiding der Floralia-beweging in het geheele land. In 1878 ontwierp hij de eerste Tentoonstelling van voorwerpen van kunst en vlijt, door den werkman in vrijen tijd vervaardigd, werd president der commissie tot uitzending van werklieden naar de Parijsche wereld-tentoonstelling in 1878, eerst afhankelijk van het Nut, later als zelfstandig lichaam.

Van 1880-81 was hij algemeen voorzitter der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, voorzitter der Holl. Maatsch. van Fraaie Kunsten en Wetenschappen (afd. Amsterdam), president der afd. Amsterdam en algemeen secretaris van het 'Tooneelverbond'. De Vereeniging tot verbetering van het lot der blinden in Nederland hielp hij in 1876 mede oprichten, en was vele jaren haar voorzitter. Van 1853 af was hij pen-ningmeester der Noordhollandsche vereeniging 'Het witte kruis', en als gedelegeerde, met Mr. J W e r t h e i m en Dr. A. K u y p e r van het Comité voor de Transvaalsche zaken, legde hij met de gedelegeerden van het Utrechtsche Comité de grondslagen van de Nederlandsch-Zuid-Afrikaansche Vereeniging.

Bij de te Amsterdam gevierde citadelfeesten in 1882, was Ds. P e r k vice-president der feest-commissie en feestredenaar. Bij die gelegenheid gaf hij uit: *Het laatste bedrijf. De citadelfeesten te Amsterdam*. De uitgave geschiedde op kosten van het Departement van Oorlog.

Hij bekleedde sedert 1887 het voorzitterschap van de Algemeene Synode der Nederl. Hervormde Kerk en voorts nog bestuursfuncties in de afdeeling Amsterdam der Maatschappij van Weldadigheid, der Gustaaf-Adolfvereeniging, van den Anti-dienstvervangingsbond enz. Bovendien schreef hij een aantal werken o.a. over zijn reizen, over geschiedenis, literatuur, enz. o.a. *Beknopte Geschiedenis van het Protestantisme. een huis- en handboek, met voorrede van prof. B. ter Haar* (1860); *Uit Opper-Italië, schetsen, ontmoetingen, indrukken*. Met pl. (1864); *Een Réunie en een uitvaart. Gedenkboek der te Breda gehouden vijftigjarige Samenkomst van de Vereeniging Het Metalen Kruis* enz. (Breda 1871); *Strijders, toe-*

spraak, gehouden in het kamp van Millingen in Sept. 1874; De Kerk en het Tooneel; Zes jaar te Tripoli in Barbarije; Uit de Gedenkschriften eener Nederlandsche vrouw; Schetsen uit Luxemburg (ook in het Fransch vertaald); In de Belgische Ardennen; Une visite à Mondorf les Bains; Luxembourg, guide au Baigneur et au Touriste 1885 en 1892; La révocation de l'Edit de Nantes et les conséquences pour les Eglises Wallonnes; Discours pour l'ouverture de la Réunion des Députés des Eglises Wallonnes à la Haye le 15 Juin 1885 (ook in het Nederl. vertaald); De Tooneelarbeid eener non uit de tiende eeuw (1886); De Troubadours (1887); Uit vervlogen eeuwen in Oost en West (1888); Der Waldenzen glorieijke terugkeer in hunne valleien na 2 eeuwen herdacht (1888); Luxemburgiana (1892) enz.

Behalve deze talrijke werken verschenen tal van opstellen van zijn hand in de *Gids, Tijdspiegel, Nederland, Lees kabinet, Tijdstroom, Europa, Elseviers Maandschrift, Nederl. Spectator, Eigen Haard, De Portefeuille, Nieuw en Oud, Gustaaf Adolf, Het Tijdschrift van het Aardrijkskundig genootschap, het Bulletin de la Commission de l'Histoire des Eglises Wallonnes, de Nutsalmanak*, dag- en weekbladen enz. Ook was hij lid van vele geleerde genootschappen. Dat hij wegens zijn groote verdiensten met ridderorden als die van den Nederlandschen Leeuw e.a. werd vereerd, benevens met tal van fransche en nederlandsche herinneringsmedailles, behoeft geen verdere vermelding. Bij zijn jubileum 1895 ontving hij van talrijke zijden bewijzen van sympathie en waardeering, en werd hem o.a. door gemeentenaren uit zijn drie standplaatsen Dordrecht, Breda en Amsterdam, een album aangeboden. Een afbeelding van Ds. Perk met bijschrift vindt men in *Eigen Haard* 1895, 805.

Zie: *Eigen Haard* 1895, 805 v.v.; *Dordr. Cour.* 16 Dec. 1916.
van Dalen

[Perkois, Jacob]

PERKOIS (Jacob), portret en miniatuurschilder, is geboren te Middelburg in 1756 en gestorven in 1804. Hij was beambte bij de O.I. Compagnie, wordt echter in 1776 leerling van de 'Confrerie' in den Haag genoemd en was in 1778 verbonden aan de teekenschool te Middelburg. Hij teekende gewoonlijk genrefiguren naar de natuur met zwart en rood krijt en in waterverf; later schilderde hij miniatuurportretten. Hij woonde in Amsterdam en stierf er in een gesticht voor zwakzinnigen.

Teekeningen van hem bevinden zich o.a.: in Amsterdam, Prentenkabinet, zelfportret in kleuren 1780, een tuinman: potlood en bruinkrijt 1778, een Texelsche vrouw en een schilder: beide potlood-teekeningen, een man: roodkrijt, een vogel: waterverf 1767. Amsterdam, Mus. Fodor: jongen op schaatsen achter ijsslede waarin een meisje, 1756, in kleuren; te Amsterdam veiling F. Muller verz. Langerhuyzen 29 Apr. 1919 en idem verz. E. de Lange 19 dec. 1919: een prentenverkooper in kleuren; op de veiling R.WP. de Vries 9 Maart 1920: twee costumbladen in waterverf, en een staande boer zwartkrijt; in Weenen, Albertina: een groep figuren aan een rivier in waterverf; in Leipzig verk. J.A.G. Weigel Stuttgart 1883: een zittende boer; verder nog de teekenacademie te Middelburg. Prenten van hem zijn: het portret van Partout 1789, een paard met wagen bij boerenwoning. Naar zijn ontwerp graveerden P.W. van Megen de portretten van Nic. Jarny en J. Turc; M. d'Sallieeth, die van Nic. Jarny en Adr. 's Gravezande; C. Hodges die van Wierd Adels en Chr. Cornelis; F.H. Weissenbruch Dzn. litho-

grafeerde dat van Chr. Cornelis; tevens werden een reeks mannen- en vrouwenfiguren naar zijn ontwerp te Rotterdam uitgegeven in 1818 en 1839.

Teekening door J. Perkois.

Zie: R.v.d. Eyn den en A dr. v.d. Willigen : *Gesch. der vaderl. schilderkunst*, Haarlem, 1816-42, II, 409; J. Immerzeel, *De Levens en werken der kunstschilders* Amst. 1843 II, 300; C. Kramm, *De Levens en werken der holl. en Vl. kunstschilders*, Amst., 1851-1864 IV, 1242, IV, 1271; G.K. Nagier, *Neues allgem. Künstlerlexikon* XI, 111; D.O. Obreen, *Archief voor Nederl. kunstgesch.* 1877-87 IV, 144; A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* II, 317. Cat. Mus. Fodor te Amsterdam 1863, Amst.

J.M. Blok

[Perponcher, Ferdinand]

PERPONCHER (Ferdinand, ridder de), geb. 15 Juni 1610, was de 2e zoon van Isaac (die volgt) en Anna van Sednitzky. Als peet van zijn oom, den eenigen broeder zijner moeder, erfde hij, na diens overlijden in 1617 titels, naam en wapen van die familie, zoodat hij zich sinds dien tijd noemde F. de Perponcher, graaf van Sednitzky, heer van Choltitz, Füllstein enz. Meermalen komt hij alleen onder den naam Sednitzky voor, ter onderscheiding van zijn ouderen broeder Pieter, die veelal Perponcher, en van zijn jongeren broeder Willem, die Maisonneuve genoemd werd.

In de aanbeveling voor zijne latere benoeming tot kolonel wordt o.a. vermeld, dat hij zich sinds 1643 in Staatschen dienst bevond, verder: 'heeft mede onder de vrijwillighe swemmers geweest onder de La Cappellen ende voor de belegeringe van Sas en Hulst, in 't jaar 1646 als vendrich nae Brasil gegaen en aldaer geweest in de bataille van Garapes (bij den berg Guarapes, waar de Hollandsche generaal Schkoppe of Schuppen door de Portugeezen onder Barreto en Vieira in April 1648 verslagen werd) en oock in verscheyde andre occasiën'. Hierdoor wordt vrij wel het verhaal van van der Baan teniet gedaan (a.w. 568), dat de prins van Oranje hem in 1647 zijne compagnie zou ontnomen hebben, omdat hij zijn kolonel zou hebben uitgedaagd. Hoe dit zij, 16 April 1651 trad hij te Goes in het huwelijk met Anna Maria van Watervliet (overl. 1670), dr. van Cornelis, heer van 's Heer Hendrikskinderen, schepen en burgemeester van Goes (1591-1636) en van Anna van Liere. Door dit huwelijk kreeg het geslacht Perponcher aanvankelijk deel in de ambachts-heerlijkheid van Wolfaartsdijk. Ferdinand schijnt toen in Goes gevestigd te zijn geweest, want van 1657-1659 had hij als schepen aldaar zitting in de regeering.

In 1665, bij de lichte van nieuwe regimenten, werd hij als kolonel van een daarvan aangesteld; in Februari van dat jaar bemachtigde hij Wouw. In Februari 1672 staat hij aan het hoofd van een nieuw geworven regiment, ter repartitie van Zeeland. In October d.a.v. heeft hij deelgenomen aan de mislukte poging van Willem III om Woerden te veroveren, waarna hij (naar het dagverhaal van Everard Booth) door de Franschen gevangelijk binnen Utrecht werd gebracht. Hij moet dan spoedig zijn uitgewisseld, want tijdens den tocht van den stadhouder naar Charleroi (in Nov. en Dec. 1672) is zijn regiment bij Gouda opgesteld geweest.

In Februari 1674 ontving hij commissie als superintendent (president) van den 'Generalen Cryghsraedt', hetgeen hem niet schijnt verhinderd te hebben, om 11 Augustus van dit jaar deel te nemen aan den slag bij Senef. Ten slotte werd hij

na het overlijden van zijn jongeren broeder Willem (1676) diens opvolger als commandeur van Sas van Gent, waar hij in 1684 is overleden.

Hij schijnt een lastig heer geweest te zijn, niet het minst voor zich zelven. Niet alleen werden tijdens zijn laatste kommandement herhaaldelijk door de burgerij klachten tegen hem ingebracht, maar zelfs is hij bij sententie van den Hoogen Krijgsraad, wegens onhebbelijk optreden tegen den majoor de Vassy, veroordeeld geworden, om in tegenwoordigheid van gedeputeerden van dien krijgsraad en van officieren van zijn regiment, openlijk te verklaren, dat die majoor was een 'nut, valliant en bequaem officier'.

Zijne drie nagelaten zonen - Isaac (1653-1702), schepen, burgemeester en pensionaris van Goes, Cornelis (1655-1733), die eerst in Staatschen dienst is geweest, gewond is geworden in den slag bij Seneff, ten gevolge van dien zijn ontslag heeft genomen en toen schepen van Goes is geworden, en Willem Emmery (1664-1713), schepen van Goes en daarna gecommiteerde in de generaliteitsrekenkamer - zijn ongehuwd overleden.

Zie: J. van der Baan, *Wolfaartsdijk geschetst als eiland en ambachtsheerlijkheid*, enz. (Goes 1866) 368-370; J.H. Hora Siccama, *Aant. en verb. op het in 1906 door het Hist. Gen. uitgegeven Register op de journalen van Constantyn Huygens den zoon* (Amst. 1915), 640; *Navorscher* 1863, 348; 1864, 93 en 1866, 217; *Dagel. Aant. gedurende het verblijf der Franschen te Utrecht in 1672 en 1673* door Mr. Everard Booth in *Berigten van het Hist. Gen.* VI, 2e stuk, 36; Bosscha, *Neerl. heldend. te land* (Leeuwarden 1875) II, 473 en 479; Ten Raai en de Bas, *Het Staatsche leger 1568-1795* (Breda 1921) V, naamregister.

Koolemans Beijnen

[Perponcher, Hendrik George]

PERPONCHER (Hendrik George, graaf de P. Sedlnitzky), geb. te 's Gravenhage 19 Mei 1771, overl. te Dresden 29 Nov. 1856, was de zoon van Mr. Cornelis, baron de P.S., heer van Ellewoutsdijk, Watervliet, Everingen, Coudorp en Driewegen raadsheer in het hof van Holland en Zeeland (1733-76) en van Johanna Maria van Tuyll van Serooskerken (1746-1803). Hij trad in 1788 in dienst bij het Staatsche leger in het regiment Waalsche dragonders van Bijlandt, kreeg daarbij in 1792 eene compagnie, doch werd, bij het openen van den veldtocht in 1793 tegen de Franschen, aide-de-camp van prins Frederik van Oranje, tweeden zoon van Willem V. Zijn vorstelijke chef heeft onder dagteekening van 12 Januari 1798 te Hamptoncourt eigenhandig eene verklaring opgesteld over de onderscheidingsvolle wijze, waarop zijn adjudant zich in dien veldtocht van zijne taak heeft gekweten. Inzonderheid wordt daarin vermeld, hoe P. in het gevecht van Werwick (13 Sept. 1793) met de grootste koelbloedigheid onder het hevigste kartets- en geweervuur de bevelen overbracht; hoe hij, nadat hij den gewonden prins buiten het gevechtsgedrang had gebracht, onmiddellijk terugreed, om onder diens opvolger, generaal Golowkin, zijn dienst te hervatten, en dien dag nog ter redding toesnelde van prins Karel van Nassau - Weilburg, die midden onder de vijandelijke huzaren geraakt was.

Zoodra de toestand zijner wond het slechts eenigszins toeliet, kwam prins Frederik in het leger terug, en P. nam zijne plaats als aide-de-camp weder bij hem in. De overwinning van den erfprins van Oranje (later Willem I) den 3en Juni 1794 aan de Sambre vóór Charleroi behaald, moge voor korten tijd de verwachting op verder gunstig

verloop der vijandelijkheden hebben opgewekt, na den slag bij Fleurus (26 Juni) moest de terugtocht beginnen. Met prins Frederik zal P. toen naar Staats-Vlaanderen getrokken zijn, daarna achtereenvolgens naar de hoofdkwartieren te Breda en te Gorcum, totdat den 15en Januari 1795 de verdediging der Republiek werd opgegeven en de prinsen naar den Haag vertrokken.

Onder de namen van hen, die met het stadhouderlijk gezin naar Engeland uitweken, komt, voor zooveel bekend, die van Perponcher niet voor. Toch is het zeer waarschijnlijk, dat hij ook daarheen den Prins vergezeld heeft; want hij vertrok, 22 Juli 1795, met dezen uit Engeland naar het zgn. Rassemblement van Osnabrück, en nadat dit was uiteengegaan en de Prins in Maart 1796 zich in oostenrijkschen dienst ging begeven, nam hij zijn trouwen metgezel weder als aide-de-camp met zich mede.

Bovengenoemde loffelijke vermelding van den Prins omtrent den dienstijver en de dapperheid van P. strekt zich ook over dezen tijd uit; in 't bijzonder wordt daarin diens gedrag geroemd in de gevechten bij Mombach op den 18en, bij Emmeldingen op den 19en October, bij den grooten uitval van de Franschen uit Kehl op 22 Nov. 1796, waar Perponcher gewond, en zijn naam vermeld werd in het verslag van aartshertog Karel; eindelijk in den terugtocht bij Klagenfurth den 29en Maart 1797.

In Januari 1798 voor eenige maanden in Hamptoncourt teruggekeerd, vertrok de Prins van daar in het laatst van April, om zich weder ter beschikking van den Keizer te stellen. Perponcher, inmiddels tot ritmeester bevorderd, ging opnieuw als adjudant mede. Het zou de laatste tocht zijn, die zij te zamen gingen ondernemen; 6 April 1799 overleed de in November 1798 tot opperbevelhebber van het Oostenrijksche leger in Italië benoemden Oranjevorst te Padua; zijn adjudant was de eenige Hollandsche vriend, die den ongeveer drie jaren jongeren chef in zijn laatste oogenblikken heeft bijgestaan. Nog eenigen tijd bleef P. in oostenrijkschen dienst, waarin hij tot majoor werd bevorderd; maar toen de erfprins van Oranje in Juli 1799 de officieren van het oude Staatsche leger opriep, om zich te Lingen bij hem aan te sluiten, ten einde eene tegenomwenteling in de Bataafsche republiek tot stand te brengen, kwam ook hij zich in de tweede helft van Augustus aldaar aanmelden. Zijn rang van majoor, hem op betrekkelijk jeugdigen leeftijd toegekend, bracht hem daar in eenigszins scheeve positie tegenover zijne vroegere kameraden van het Hollandsche leger, van wie zelfs velen, die ouder in leeftijd waren, nog als kapitein dienst deden. De Erfprins schreef over die moeilijkheid aan zijn vader. Vermoedelijk heeft de oud-adjudant het ook zelf ingezien en is hij spoedig teruggekeerd. Volgens zijn dienststaat althans is hij 19 Sept. 1799 weder als majoor in Oostenrijkschen dienst. In dien rang is hij in het eind van Januari 1800 overgegaan in Engelschen dienst, bij het in Engelsche soldij staande regiment jagers van den oostenrijkschen generaal von Löwenstein. Met die jagers nam hij in genoemd jaar deel aan den veldtocht in Duitschland onder den luitenant-generaal baron von Simbschen. In het volgende jaar trok hij met hen naar Egypte, waar hij onder Abercromby en Hutchinson streed tegen den franschen generaal Menou, die het overschot van Bonaparte's leger aanvoerde en in Aug. 1801 gedwongen werd, zich naar Frankrijk in te schepen. Ook in dezen veldtocht mocht hij, 23 Augustus, een van veel waardeering getuigend schrijven ontvangen van zijn onmiddellijken

chef, generaal-majoor sir Eyre Coote; en bijna 50 jaren later werd hem nog door de engelsche regeering de medaille toegezonden, die door koningin Victoria, ter herinnering aan dien egyptischen veldtocht, was ingesteld.

Van 1804-1808 verbleef hij met het regiment van Dillon, waarvan hij sinds 28 Aug. 1804 luitenant-kolonel-commandant was, op het eiland Malta; in 1808 streed hij als kolonel-commandant van het lusitanische legioen in Portugal onder de bevelen van sir Arthur Wellesley, den lateren hertog van Wellington; bij de landing der engelsche troepen in 1809 in Zeeland, onder lord Chatham, was hij chef van den generalen staf van het legerkorps lichte troepen onder de bevelen van luit.-generaal graaf van Rosslyn.

In Engeland teruggekeerd, bleef hij daar in dienst tot na den slag bij Leipzig, toen hij ontslag verzocht en zich naar Holland begaf. Hij schijnt zich toen dadelijk ter beschikking gesteld te hebben van Gijsbert Karel, als diens militaire raadgever te zijn aangenomen en bestemd te zijn geweest voor het opperbevel over de eerst gevormde troepenafdeelingen. Dit laatste voornemen is evenwel niet tot uitvoering gekomen. Meer werd hij de geschikte man geacht, om in commissie met Jacob Fagel, dadelijk na den opstand naar Engeland te gaan, ten einde den prins van Oranje in kennis te stellen met hetgeen hier voorviel, hem den wensch van het Hollandsche volk over te brengen, om hier te lande de souvereiniteit op zich te nemen en om aan de Engelsche regeering allen mogelijken bijstand te verzoeken.

Den 19en November in een Scheveningsche pink uitgezeild, kwamen de gezanten den 21en d.a.v. ongeveer te 10 uur te Londen aan, waar hunne zending met het meest volledige succes werd bekroond. Hulp aan troepen, aan wapenen en verdere uitrustingsstukken en aan geld werd hun toegezegd. Perponcher vergezelde den Prins, toen deze den 26en Nov. op de Warrior zich hierheen inscheepte. Den 30en ongeveer te 4 uur landde de Prins te Scheveningen. Perponcher was (met Hoppner) reeds vooraf met eene boot aan wal gezet, om zich te overtuigen, dat geen gevaar dreigde; hij bracht ook de eerste tijding van 's Prinsen aankomst bij Hogendorp. Den 2en Dec. vergezelde hij (met von der Goltz) den Prins naar Amsterdam, van waar den volgenden avond werd teruggekeerd. Tijdens zijne afwezigheid was in de 's Gravenhaagsche Courant van Zondag 28 Nov. bij publicatie van Leopold, graaf van Limburg Stirum, de werving geopend voor het *Oranje-legioen*, tot welks eerste commandant, met zoodanigen rang als Zijne Hoogheid nader zoude goedvinden, door het Algemeen Bestuur, onder dagteekening van 29 Nov. 1813, No. 3, werd aangesteld 'de Baron de Perponcher, gewezen adjudant van Prins Frederik en die den oorlog bijgewoond heeft in oostenrijkschen en engelschen dienst, in Duitschland, Italië, Spanje, Malta en Egypte' (archieff van het kabinet der Koningin). In verband met de werving voor andere korpsen was de toeloop van manschappen voor dit legioen niet zoo groot, dat daarvan meer dan een bataljon infanterie (bataljon No. 1) kon worden gevormd, waarover de luitenant-kolonel Lansman Gillot tot commandant werd benoemd. Aan Perponcher werd toen omstreeks het midden van December opgedragen om met baron G.C. Spaen van Voorstonden, die als gezant naar het hoofdkwartier der Verbondenen ging vertrekken, aan de aldaar aanwezige vorsten het officieele bericht over te brengen van de aanvaarding der regeering van

den Souvereinen Vorst, hun inzicht in den toestand alhier te geven, en militairen bijstand te verzoeken ter verdrijving van de nog in ons land aanwezige Fransche troepen. Te voren was hem daartoe de rang van kolonel in het nederlandsche leger en de betrekking van adjudant van Z.K.H. den Souvereinen Vorst toegewezen. Met de belofte van krachtige ondersteuning keerde hij in den avond van den 21en Januari 1814 van die zending terug.

In de eerste dagen van Februari werd hem het bevel toevertrouwd over 4 bataljons infanterie, die beschikbaar konden worden gesteld, om bij de insluiting van Gorcum pruisische bataljons af te lossen; zijn hoofdkwartier vestigde hij te Hardinxveld. Tijdens de aankomst van die bataljons waren de onderhandelingen over de overgave der vesting reeds aangevangen; 4 Febr. werd een wapenstilstand gesloten, waarbij o.a. bepaald werd, dat den 20en d.a.v. het fransche garnizoen met krijgsmanseer zou uittrekken. Ook nederlandsche troepen trokken dus op dien datum Gorcum binnen. Den volgenden dag marcheerde Perponcher met die vier bataljons naar Brabant, om zich bij het engelsche hulpleger aldaar, onder bevel van generaal Graham, aan te sluiten.

De werkzaamheden tot het oprichten van het nieuwe nederlandsche leger waren inmiddels met kracht voortgezet. Half April werden 20 bataljons infanterie met eenige cavalerie en artillerie tot een mobiel corps d'armée, onder het opperbevel van den Erfprins, tusschen Breda en 's Hertogenbosch, samengetrokken. Het werd ingedeeld in twee divisïën, elke van twee brigades, over een van welke het bevel werd gevoerd door Perponcher, die 17 Maart 1814 tot generaal-majoor was bevorderd. Dit legerkorps heeft nog korten tijd dienst gedaan bij de insluiting van Bergenop-Zoom; doch toen 30 Mei de vrede van Parijs gesloten was, werd het den 13en Juni d.a.v. ontbonden.

Reeds spoedig, nadat Willem I als Souvereine Vorst het bewind had aanvaard, had Perponcher den wensch te kennen gegeven, om, indien de gelegenheid zich voordeed, in diplomatieke betrekking geplaatst te worden. Zijn bewezen diensten gaven hem aanspraak op vervulling van dien wensch. Zoo aanvaardde hij in Augustus 1814 de betrekking van gevolmachtigd minister bij het pruisische hof.

Toen evenwel in Maart 1815 Napoleon van het eiland Elba was teruggekeerd, de te Weenen vergaderde mogendheden hem aanstonds den oorlog verklaarden en ook opnieuw een nederlandsche legermacht werd mobiel gemaakt, werd Perponcher uit Berlijn teruggeroepen, om het bevel op zich te nemen van de 2e nederlandsche divisie van het 1e legerkorps (hoofdkwartier Nivelles), hetwelk, onder bevel van den kroonprins der Nederlanden (later koning Willem II), deel uitmaakte van het engelsch-nederlandsche leger, onder het opperbevel van den hertog van Wellington (hoofdkwartier Brussel). Vóórdat de vijandelijkheden waren aangevangen, werd hij, 21 April 1815, bevorderd tot luitenant-generaal.

In den korten veldtocht van 1815 heeft Perponcher zich hoogst verdienstelijk gemaakt, niet alleen met betrekking tot de nederlandsche krijgsmacht, maar in meer uitgebreiden zin met betrekking tot de zaak der Verbondenen, door, in over-eenstemming met daaromtrent ontvangen wenk van den chef van den generalen staf van het 1e legerkorps, generaal-majoor Jean Victor de Constant Rebecque, af te wijken van een door Wellington in den avond van den 15en Juni uitgevaar-

digd bevel, om zijne divisie bijeen te trekken te Nivelles, en daarentegen met de te Nivelles aanwezige troepen zijner divisie naar Quatre-Bras op te rukken. Hierdoor is het den prins van Oranje, die den 16en Juni 's morgens omstreeks 6 uur te Quatre-Bras aankwam, en dadelijk de door zijn onderbevelhebber getroffen maatregelen goedkeurde, mogelijk geweest, met die divisie het doordringen van de Fransche troepen, onder aanvoering van maarschalk Ney, zoolang op te houden, tot meerdere versterkingen, vooral van de Engelschen, op het slagveld aankwamen en dit doordringen kon worden tekeer gegaan.

De beteekenis van dit feit kan hier niet in bij-zonderheden worden uiteengezet; doch eene enkele waardeering van een bij uitstek deskundigen vreemdeling moge hier plaats vinden. Den 12en Juni 1817 schreef generaal von Gneisenau, in dezen veldtocht chef van den generalen staf van het pruisische leger onder veldmaarschalk Blücher, dat op dienzelfden 16en Juni door keizer Napoleon bij Ligny (\pm 2 uur gaans van Quatre-Bras) geslagen werd, aan zijn koning, Frederik Willem III: 'Wanneer de luitenant-generaal de Perponcher de order van den hertog van Wellington had opgevolgd, wanneer hij naar Nivelles ware gemarcheerd en niet zulk een goeden weerstand had geboden, dan had maarschalk Ney, te Quatre-Bras aankomende, rechts kunnen afslaan en in den rug kunnen komen van het leger, dat bij Ligny onder bevel van vorst Blücher streed en aldus de geheele vernietiging daarvan kunnen veroorzaken.' De pruisische koning deed, ten gevolge van die inlichting, op den tweeden verjaardag van den slag bij Quatre-Bras (16 Juni 1817), met een zeer vleierend eigenhandig schrijven, aan de P. het ordeteeken der 1e klasse van den Rooden Adelaar toekomen.

De divisie Perponcher had op den 16en Juni groote verliezen geleden; van de \pm 8000 man waren 11 à 1200 man buiten gevecht gesteld.

Twee dagen daarna had zij te Waterloo opnieuw den eersten schok van den franschen aanval op te vangen. De beide brigades der divisie waren niet bij elkander opgesteld. De brigade-Saksen-Weimar stond uit- en voorwaarts van den uitersten linkervleugel der stelling van het engelsch-nederlandsche leger en bezette de hoeven Papelotte, la Haye en het kasteel Frischermont; de brigade-Bijlandt was geplaatst in de hoofdstelling op den linkervleugel tusschen de engelsche brigades Pack en Kempt, aanvankelijk eenigszins vooruitgeschoven. Een teruggang der vooruitgeschoven bataljons, die bij den aanvang van den strijd ongedekt aan het vuur van overmachtige artillerie en daarna aan den aanval van de fransche divisie d'Erlon blootstonden, heeft ten onrechte (zooals o.a. door Knoop, Wüppermann, de Bas en de I 'Serclaes is aangetoond) aan vreemde schrijvers stof tot afbrekende critiek over hun gedrag gegeven. Ook op dezen dag heeft de divisie-Perponcher trouw haar plicht betracht en tot de overwinning bijgedragen. Tweemaal werd het paard van haar bevelhebber onder hem doodgeschoten.

Bij de eerste uitreiking van de ordeteekenen der Militaire Willems-orde (8 Juli 1815) werd Perponcher tot commandeur van die orde verheven.

Na afloop van den veldtocht keerde de generaal naar zijn gezantschapspost te Berlijn terug, dien hij bleef waarnemen, totdat hij 19 April 1842 werd gepensionneerd.

Bij kon. besl. van 14 Juni 1822 werd Hendrik

George de Perponcher Sednitzky ingelijfd in den nederlandschen adel met den titel van baron bij eerstgeboorte; bij kon. besl. van 18 April 1825 werd hem de titel van graaf bij eerstgeboorte verleend. Koning Willem II, zijn chef in 1814 en 1815, schonk hem in April 1849 het grootkruis van de orde van de Eikenkroon, en verhief hem de volgende maand tot den rang van generaal der infanterie. In zijne laatste levensjaren woonde hij te Dresden.

2 Oct. 1816 is hij gehuwd met Wilhelmina Frederica Adelheid, gravin van Reede Ginkel (27 Dec. 1792 - 1 Sept. 1861), dr. van graaf Willem Arend en van Charlotte Elisabeth von Krusemark, uit welk huwelijk hij drie zonen naliet, die in pruisischen dienst zijn gegaan en in 1853 zijn erkend in den pruisischen adel met uitbreiding van den titel van graaf op allen. Zijn oudste zoon, Wilhelm Heinrich Ludwig Arend, is bij het nederlandsche hof gezant geweest van Pruisen, van den noordduitschen bond en van het Duitsche rijk van Dec. 1863 - Aug. 1874.

Zijn portret in steendruk is o.a. opgenomen in het hieronder vermelde biografisch album.

Zie: Colenbrander, *R.G.P.* VI, VII, VIII en X, naamregister; *Br. en Ged. van G.K. van Hogendorp*, naamregister en V. 19, 39, 220, 222, 227, 231, 233, 236, 252, 257-259 en 262; Jorissen, *De omwenteling van 1813* (Groningen 1867) II, naamregister; *Biographisch Album. Verzameling van Portretten en Levensberigten van verdienstelijke mannen uit de geschiedenis van het Ned. zee- en krijgswezen en van de Koloniën* (Rotterdam 1862); *Hist. Gedenkboek 1813* (Haarlem, de Erven F. Bohn, 1912 en 1913) naamregister; Sabron, *De vesting Gorinchem van Nov. 1813 tot Maart 1814* (Breda 1902), 103 en 106; de Bas, *Prins Frederik en zijn tijd* (Schiedam 1891-1904) I, 522, II 131, 133-136, III¹ 234, 255, III² 536 enz.; Koolemans Beijnen, *Op welk tijdstip heeft maarschalk Ney in Juni 1815 bevel ontvangen om Quatre- Bras te bezetten?* in Supplement 4 bij de December-aflevering van *De Militaire Spectator* 1914; *Nederlands Adelsboek* 1906; voorts alle werken en geschriften, die over de slagen van Quatre- Bras en Waterloo handelen, inzonderheid Wüppermann, *De veldtocht van 1815* (Breda 1900) en de Bas et le comte de T'Serclaes de Wommersom, *La campagne de 1815* (Bruxelles 1908), index alphabétique dans tome II; verder samengesteld met behulp van archiefstukken.

Koolemans Beijnen

[Perponcher, Isaac, ridder de (1)]

PERPONCHER (Isaac, ridder de) (1), heer van Maisonneuve (in Picardië), zoon van Guillaume, ridder de Perponcher (die 3 Mei 1548 in Frankrijk gehuwd was met Marie de Chambon), stamde uit een oud adellijk geslacht, waarvan de stamreeks tot het begin van de 13e eeuw opklimt, dat zijn naam draagt naar het stamslot Perponcher in het landschap Périgord (in het zuidwesten van Frankrijk) en dat met de voornaamste Fransche families vermaagschapt was. Hij is de eerste uit zijn geslacht, die hier te lande gewoond en in het Staatsche leger gediend heeft. Hij was sergeant-majoor (jongste hoofdofficier) van een fransch regiment, dat in 1626 door de Staten in repartitie genomen is; 3 Dec. 1626 werd hij daarbij bevorderd tot luitenant-kolonel, en toen de commandant ervan, Jean Antoine de St.-Simon, baron de Courtomer, bij het beleg van 's Hertogenbosch gesneuveld was, werd hij in diens plaats tot kolonel aangesteld (24 Nov. 1629). In 1645 werd bij dit regiment een nieuwe commandant benoemd, zoodat de P. toen waarschijnlijk naar Frankrijk is teruggekeerd, waar hij op zijn

kasteel Corneille, bij Laon, 25 Jan. 1656 in den ouderdom van 84 jaren is overleden. Hij moet evenwel ook nog vóór 1626 in een ander fransch regiment in onze republiek gediend hebben, hetgeen eenige bevestiging vindt, in de omstandigheid, dat hij 11 Febr. 1607 in het huwelijk trad met gravin Anna van Sedlnitzky, de in rechte lijn later eenige afstammeling van Peter v.S. Deze Boheemsche graaf had om zijn overgang tot den protestantschen godsdienst zijn land moeten verlaten, en zich hier bij de partij van den opstand tegen Spanje aangesloten. Hij was een van de vreemde bevelhebbers, die bijna van den aanvang af (in 1577 had hij in Holland reeds het commando over een vendel) met de Hollanders den vrijheidskrijg gestreden en zich door zijne kunde en zijne ervaring een zeer voorname plaats verworven heeft. De door Sedlnitzky sinds 1590 bekleede betrekking van sergeant-majoor-generaal van het leger was toch de hoogste betrekking in het leger (een generaals-betrekking) na die van den kapitein-generaal, dien hij op zijne meeste tochten vergezelde, wiens vertrouwen hij bezat en wiens rechterhand hij was in de leiding en de uitvoering der krijgsondernemingen [zie III, 1158; ook *Journal van Anthonis Duyck*, uitgegeven door Lodewijk Mulder ('s Gravenhage en Arnhem 1864) II, 513, 519, 646; III, 122, 141, 146, 154, 157, 162, 432, 439, 483, 485; en F.J.G. ten Raa en F. de Bas, *Het Staatsche leger 1568-1795* (Breda, De Kon. Mil. Academie 1910-1915) I, II en III, naamregister].

Door genoemd huwelijk zijn Isaac de Perponcher en Anna van Sedlnitzky de stamouders geworden van het geslacht de Perponcher Sedlnitzky; na het overlijden van Anna (1635), wier eenige broer Ferdinand van S. haar in den dood was voorgegaan (1617), zijn naam, titels en bezittingen van de Sedlnitzky's op de Perponcher's overgegaan. Zij lieten drie zonen na: Pieter (1608-1677), Ferdinand (1610-1684) en Willem (1615-1676). Zie op deze namen.

27 Januari 1637 is Isaac voor de tweede maal in het huwelijk getreden met zijne nicht Magdalena de Perponcher, die o.a. de heerlijkheden Corneille en Entremencourt (of Autremencourt) in zijn geslacht overbracht. Dit huwelijk is kinderloos gebleven.

Zie over hem: J. van der Baan, *Wolfaartsdijk geschetst als eiland en ambachtsheerlijkheid* enz. (Goes 1866) 562, 563, 567; W.M.C. Regt, *Grafzerken in de St. Sebastiaanskapel in de Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 17 Maart 1906; E. Wiersum, *Grafschriften uit het Schotsche kerkje, in Rotterdamsch jaarboekje* 1913; F.J.G. ten Raa en F. de Bas, *Het Staatsche leger* (Breda, de Kon. Mil. Academie 1917) IV, 247 en 248.

Koolemans Beijnen

[Perponcher, Isaac de (2)]

PERPONCHER (Isaac de) (2), geb. te Tiel 22 April 1662, was de eenige nagelaten zoon van Willem (kol. 481). Hij trad in Staatschen dienst, werd kolonel van de infanterie en overleed 7 Mei 1708 als commandeur van Hulst. Hij huwde 24 Oct. 1690 te Zoelen met zijne volle nicht van moeders zijde, Anna Clara van den Steene (geb. Tiel 1671, overl. aldaar 30 Juli 1712), dr. van Mr. Jacob en Anna de Bije. Na het overlijden van de ongehuwde zoons van zijn oom Ferdinand de P. in 1733, gingen naam, titels en wapen van de Sedlnitzky's over op zijn oudsten zoon, Mr. Jacob Arend (1692-1771), die ook door zijne Boheemsche familieleden als graaf van Sedlnitzky erkend werd. Deze huwde 3 April 1727 met jkvr. Jacoba Maria, baronesse van Wassenaar van Duven-

voorde (1707-1767), uit welk huwelijk hij twee zonen naliet Mr. Cornelis (vader van Hendrik George en van Willem Karel, kol. 474) en Mr. Willem Emmery (II 1085).

Zie: J. van der Baan, *Wolfaartsdijk, geschetst als eiland en ambachtsheerlijkheid* (Goes 1866) 570 en 571; *Nederlands Adelsboek* 1906.

Koolemans Beijnen

[Perponcher, Pieter]

PERPONCHER (Pieter, ridder de), zoon van Isaac (1) (kol. 479) en Anna van Sednitzky, diende eerst in het staatsche leger als majoor en luitenant-kolonel (1649) bij het fransche regiment van Charles de Réchine Voysin, heer van de Loges. In 1658 en 1659 nam hij (en niet zijn broeder Ferdinand, zooals van der Baan, Bosscha en Hora Siccama vermelden) deel aan de expeditie naar de Sont, waarbij in laatstgenoemd jaar de deensche en hollandsche troepen (de laatste onder aanvoering van den engelschen kolonel Killegrew) op het eiland Funen landden, de stad Nijborg innamen en den Zweden eene nederlaag toebrachten. In 1661 werd hij luitenant-kolonel in het fransche regiment van Pierre Durfort d'Autiège. Hij was 15 Mei 1640 in het huwelijk getreden met Jozina Tengnagel (overl. 1668), dr. van Alexander en Jozina van Dorth, overleed in 1677 en liet twee zonen na, die beiden ongehuwd stierven.

Zie: J. van der Baan, *Wolfaartsdijk geschetst als eiland en ambachtsheerlijkheid* (Goes 1766) 567; ten Raa en de Bas, *Het Staatsche leger* (Breda 1921) V, naamregister.

Koolemans Beijnen

[Perponcher, Willem de]

PERPONCHER (Willem de), heer van Maisonneuve (onder welken naam hij veelal voorkomt), geb. 20 Aug. 1615, overl. 24 Maart 1676, was de jongste zoon van Isaac (1) (kol. 479). Hij trad, evenals zijn broeders, in staatschen dienst, was in 1656 in den rang van sergeant-majoor (den jongsten rang van hoofdofficier) commandeur van Aardenburg, in 1667 van Sas van Gent. In 1672 werd hij tot brigadier bevorderd.

In Dec. 1643 was hij in 't huwelijk getreden met Catharina van den Steene (overl. 1680), dr. van Jacobus, ontvanger der domeinen in het land van Buren, en van Lucretia Craeyvanger. Uit dit huwelijk liet hij behalve 4 dochters, één zoon, saac (1662-1708), na (zie kol. 480).

Zie: J. van der Baan, *Wolfaartsdijk geschetst als eiland en ambachtsheerlijkheid*, enz. (Goes 1866) 569; van Sypesteyn en de Bordes, *De verdediging van Nederland in 1672 en 1673* ('s Gravenhage 1850) I 87; ten Raa en de Bas, *Het Staatsche leger 1568-1795* (Breda 1921) V, naamregister; *Nederlands Adelsboek* 1906.

Koolemans Beijnen

[Perponcher, Willem Karel baron de]

PERPONCHER (Willem Karel baron de), geb. te 's Gravenhage 24 Jan. 1775, overl. te Doesburg 17 Maart 1857, was een broeder van Hendrik George (kol. 474). Zijn voorletters vindt men ook geschreven W.R. en W.C.R. Hij is niet ingelijfd in den nederlandschen adel, zoodat de titel van baron, die hem veelal wordt toegekend, betrekking moet hebben op zijne boheemsche afstamming.

Aanvankelijk trad hij in pruisischen krijgsdienst; 13 Maart 1796 werd hij cadet bij de Garde du Corps, twee jaren later was hij daarbij cornet, doch 18 Aug. 1801 verkreeg hij 'honorable demissie'. 20 Febr. 1805 was hij weder in dienst als 1e luitenant bij het reg. dragonders van Wobezier; 20 April 1806 werd hij bevorderd tot ritmeester en adjudant van generaal Blücher, met wien hij deelnam aan den onge-

lukkigen veldslag bij Auerstädt (14 Oct. 1806), en met wien hij door de capitulatie van Ratkau (bij Lübeck) krijgsgevangen werd (7 Nov. 1806). Met zijn generaal werd hij 20 April 1807 tegen den franschen generaal Victor uitgewisseld. Hij bleef in het pruisische leger dienen tot hij 10 Mei 1811, nu in den rang van majoor, opnieuw 'honorable demissie' verkreeg.

Waar hij zich heeft opgehouden van 1811-1815 is niet bekend; doch volgens zijn stamboek trad hij 5 Febr. 1815 in nederlandschen krijgdsdienst als luitenant-kolonel en adjudant des konings; 18 April 1820 werd hij bevorderd tot 2en kolonel en commandant van het reg. hussaren No. 8 (de oorspronkelijke belgische hussaren), 27 Aug. 1820 tot kolonel en 16 Aug. 1829 tot generaal majoor, provinciaal commandant van Noord- Holland, in welke betrekking hij 1 Jan. 1841 werd gepensionneerd met den rang van luitenant-generaal, nadat hij 6 October 1840 was benoemd tot ridder in de orde van den Nederlandschen Leeuw.

Bij Kon. besluit van 8 Juli 1815 No. 16 (d.i. het 2e besluit van benoemingen in die orde) werd hem het ridderkruis 4e klasse der Militaire Willemsorde toegekend, en in zijn stamboek staat bijgeschreven: '1815 bij Waterloo'. Den 18den Juni 1815 was hij evenwel adjudant des konings, dus niet bij een korps ingedeeld, en zijn naam wordt niet aangetroffen bij een der staven van het veldleger, noch in een der beschrijvingen van den slag bij Waterloo, als van iemand die zich bijzonder zou onderscheiden hebben. Bij genoemd besluit zijn evenwel ook anderen in de Militaire Willemsorde opgenomen, die aan de krijgsverrichtingen in de Zuidelijke Nederlanden geen deel namen, maar op grond van vroeger bewezen diensten daarvoor naar Zijner Majesteits gevoelen in aanmerking kwamen (S a b r o n , *De Militaire Willemsorde*, 106). Hier is te denken aan totnogtoe niet bekende diensten, door hem wellicht in 1813 bewezen, of in zijne hoedanigheid als adjudant des konings, in welke betrekking hij met den vorst zal hebben gewerkt aan de samenstelling en de uitrusting van het leger, dat bij Waterloo medewerkte aan het behalen der overwinning op Napoleon's krijgsscharen.

Hij was in 1801 in het huwelijk getreden met Johanna Frederica Trip, dochter van Johan en Anna Maria Schuyt van Castricum, die kinderloos overleed. Daarna hertrouwde hij met Alida Maria van Rest, uit welk huwelijk een zijner zonen, L e o n a r d d e P., die evenals zijn vader de militaire loopbaan koos, in 1851 in Indië tot 2en luitenant werd aangesteld, in 1854 overging bij het leger hier te lande en in 1885 als luitenant-kolonel van de cavalerie wegens ziekte werd gepensionneerd. Deze overleed in 1892, en met hem stierf die tak der familie de P. uit.

Zie: J. van der Baan, *Wolfaartsdijk geschetst als eiland en ambachtsheerlijkheid* (Goes 1866), 578; J.C. Wilbrenninck, *Chronologische lijst van H.H. Officieren der cavalerie van het Nederlandsche leger* (1898, niet in den handel), Nos. 79 en 908; verder samengesteld met behulp van een extract-stamboek.

Koolemans Beijnen

[Perre, Adriaen van de]

PERRE (Adriaen v a n d e) was raad te Middelburg in de jaren 1597-1601, 1604, 1610, schepen in 1602, 1603, 1605, 1606, 1608, 1609, 1611, 1612, tresorier in 1604, 1607, 1610, boekhouder van de schutterij der Colveniers in 1604. Hij was gehuwd

met Adriana Dirckx Hayman en had de volgende kinderen: Paulus (kol. 488); Anna, omstr. 1620 gehuwd met Mr. Levinus van Vrijberge, rekenmeester vanwege de stad Tholen bij de Rekenkamer van Zeeland, beëdigd in die qualiteit 26 Augustus 1616, met wien zij drie zonen had, Willem, geboren (omstreeks) 1624, Johannes, geboren 2 Mei 1636 en Mr. Cornelis, overleden 19 Mei 1683 en te Tholen begraven, gehuwd met Maria Steengracht; Quirina; Dirk; Francina; Johannes; Barbera; Maria. Hij bewoonde met zijn gezin het huis op den Dam N.Z. aan den Oosthoek van de Pauwpoort. Later woonde daar zijn zoon Paulus, die omstreeks 1638 eigenaar van het pand werd.

Zie: Eerste Wijkregister, eerste vervolg (Gemeentearchief Middelburg; *Zelandia Illustrata*, I (1879), 139; Kestelo, *De stadsrekeningen van Middelburg* IV (1891), 117, V (1899), 63, 89, 113; VI (1900), 88; Nagtglas, *Levensberichten van Zeeuwen*, II (1893), 371.

Meerkamp van Embden

[Perre, Christiaen van de]

PERRE (Christiaen van de), schilder te Middelburg. In 1567 ontving hij van den magistraat 10 £ voor een schilderij van de Verrijzenis des Heeren en in 1568 nog 10 £ voor de volle betaling van Sint-Pieters' altaar in den Westmonster.

Zie: Kestelo, *De stadsrekeningen van Middelburg* IV (1891) 71.

Meerkamp van Embden

[Perre, Mr. Ewaldus van de]

PERRE (Mr. Ewaldus van de), geboren 21 Mei 1631 te Middelburg, overleden aldaar 18 Mei 1685, begraven te Domburg, zoon van Paulus van de Perre en Clara Teelinck (kol. 488). In 1641 werd hij toegelaten tot de 5e (tegenwoordig de 2e) klasse der Latijnsche school te Middelburg. Raad van zijn geboortestad was hij in de jaren 1665, 1668, 1671, schepen in 1666, 1667, 1669, 1670. Eveneens in 1670 bekleedde hij het ambt van schout der stadsambachten en dat van commissaris der desolate boedels in 1668. Bij akte van 9 Maart 1679 kocht hij de hooge heerlijkheid Domburg van de stad voor 12775 £ Vlaamsch. Hij was gehuwd met Barbara Veth, geb. 24 December 1644. Drie van zijn kinderen stierven jong; overigens worden als zijn kinderen genoemd Apollonius, geboren (omstr.) 1661, overleden 9 April 1685, Cornelia, in 1687 gehuwd met Mr. Zacharias Paspoort, zoon van Mr. Arend Paspoort en Hildegonda Reaal.

Zie: *Zelandia Illustrata* I (1879), 693; Kestelo, *De stadsrekeningen van Middelburg* VI (1900), 84, 87, VII-VIII (1901), 4, 23, 31, 125, 129, 161, 163, 166; Kestelo, *Domburg in woord en beeld* (1913), 16 vlg., 54 vlg.

Meerkamp van Embden

[Perre, Jan van de]

PERRE (Jan van de), koopman, geboren te Mechelen, werd 22 September 1557 als poorter van Middelburg toegelaten. Hij was calvinistisch gezind en overhandigde aan den magistraat van Middelburg, met andere Hervormden, in 1566 het bekende request waarbij vrijheid van geweten verzocht werd tegen betaling van 3 miljoen. Later week hij uit en werd in 1568 met achtendertig anderen verbannen, doch spoedig na de verovering van Middelburg door de prinsgezinden in 1574 keerde hij naar die stad terug. De Prins van Oranje benoemde hem 22 Maart bij de verandering

van de wet tot raad. 8 Maart 1574 werd het eerste consistorie door de Hervormden gehouden en daar de nood onder het volk, mede ten gevolge van de langdurige belegering, zeer neep, benoemde de voorloopige kerkeraad in zijn vergadering van 31 Maart 1574 vier provisioneele diakenen, nl. den schepen Hugo Joosz., de raden Jan van de

Perre en Robrecht Jansz. de Lanoy, en Pieter Jansz. van Solt, die zouden samenwerken met de bestaande armmeesters. De benoeming was echter onwettig en de diakenen ondervonden daardoor veel moeilijkheden. De kerkeraad maakte daarom 29 Mei 1574 een dubbeltal van twaalf personen op, waaruit, na de goedkeuring van de voordracht door de gemeente, de magistraat zes gewone diakenen koos. 15 Juni werden zij aangesteld en onder de gekozenen behoorde ook weder de raad Jan van de Perre. In latere jaren heeft hij deze functie echter niet meer bekleed. In 1578 voerde hij een proces met Adriaen Claeysen, poorter van Arnemuiden, en den magistraat van die stad; het onderwerp van geschil blijkt echter niet. Zijn dochter *Jacolina* overl. in April 1560. De stad kocht van zijn erfgenamen zijn huis, genaamd De geschilderde poort, staande aan den Burcht, bij de Balans, waarop in 1593 100 £ werd betaald aan den rentmeester Jacques Dallens, die in 1584 te Zierikzee gehuwd was met *Margaretha van de Perre*.

Zie: *Marcus, Sententiën en indagingen van den hertog van Alva* (1735), 62, 67; 's *Gravesande, Tweede eeuw-gedachtenis der Middelburgsche vrijheid* (1774), 55, 441, 523; 's *Gravesande, Vredegroet ter inwijding van het nieuwgebouwde armziekenhuis op de Heeregracht te Middelburg* (1785) 36 vlg.; *Nagtglas, De algemeene kerkeraad der Nederduitsch- Hervormde gemeente te Middelburg van 1574-1860* (1860), 143; *Kesteloo, De stadsrekeningen van Middelburg IV* (1891), 34, 117; de *Stoppelaar, Inventaris van het oud-archief der stad Middelburg, 1217-1581* (1883), nr. 2749 (de toelichting is onjuist, de beide daar genoemde zaken houden geen verband met elkander).

Meerkamp van Embden

[Perre, Jan Klaasz. van de]

PERRE (Jan Klaasz. v a n d e), afkomstig van Mechelen, werd 21 Juli 1534 als poorter van Middelburg toegelaten.

Zie: *Kesteloo, De stadsrekeningen van Middelburg III* (1888), 383.

Meerkamp van Embden

[Perre, Mr. Johan van de (1)]

PERRE (Mr. Johan v a n d e) (1), geboren volgens Elias in 1607 te Middelburg, hetgeen echter door het doopboek der Ned. Herv. kerk aldaar niet bevestigd wordt; overl. 13 Mei 1647 te Utrecht. 6 Mei 1642 huwde hij te Amsterdam *Susanna Bartolotti*, ged. 19 Mei 1614 te Amsterdam, overleden 6 Maart 1692 te Utrecht, begraven te Amsterdam, dochter van Jan Battista Bartolotti en van Leonora Hellemans. Van de Perre woonde in 1642 te Amsterdam in de Nieuwe Doelenstraat, daarna op het Preekerskerkhof. Zijn huwelijk bleef kinderloos. Hij werd begraven in de Jacobikerk te Utrecht. De weduwe hertrouwde met Mr. Johan van der Nypoort, secretaris der stad Utrecht.

Zie: *Nagtglas, Levensberichten van Zeeuwen* (1893), II, 372 vlg.; *Elias, De vroedschap van Amsterdam I* (1903), 387; *Bloys van Treslong Prins, Genealogische en heraldische gedenkwaardigheden in en uit de kerken der provincie Utrecht* (1919), 231.

Meerkamp van Embden

[Perre, Johan van de (2)]

PERRE (Johan van de) (2), ged. 7 Sept. 1663 te Middelburg, overleden 22 Nov. 1730, zoon van Jan van de Perre en van Susanna van der Beke. In 1673 werd hij toegelaten tot de Latijnsche school te Middelburg, die hij in 1680 verliet. Schepen te Middelburg was hij in de jaren 1703, 1704, 1706, 1707, 1709, raad in 1702, 1705, 1708, tresorier in 1705, 1708. In 1704 ontving hij zijn aanstelling als bewindhebber van de W.

Indische Compagnie ter kamer Zeeland, welke functie hij bekleedde tot zijn overlijden. Lid van de Staten van Walcheren werd hij in 1710 en in hetzelfde jaar nam hij zitting als Gecommitteerde Raad van de Staten van Zeeland. Hij wordt in 1705 genoemd als beheerder van den boedel, nagelaten door Mr. Johan Schorer, pensionaris van Middelburg. Zijn dochter *Maria Barbara* huwde in Augustus 1731 Albert Voget, predikant te Middelburg, later hoogleraar te Groningen en te Utrecht.

Schilderij: onbekend (Zeeuwsch Gen. Middelb.).

Zie: *Lijst der Edele Mogende Heeren Gecommitteerde Raden van Zeeland* 8; *Kestelo, De stadsrekeningen van Middelburg*, IX (1902), 64, 76, 144, 161; *Nagtglas, Levensberichten van Zeeuwen* II (1893), 373.

Meerkamp van Embden

[Perre, Mr. Johan van de (3)]

PERRE (Mr. Johan van de) (3), zoon van Johan van de Perre en Barbara Maria Schorer, huwde Katharina Kornelia Steengracht, dochter van Mr. François Adriaan Steengracht en Adriana Elisabeth de Huybert. Hij overleed in 1749. Drie van zijn zonen worden afzonderlijk besproken, Johan Adriaan (die volgt), Martinus Johan (kol. 487) en Paulus Ewaldus (kol. 490). Zijn dochter Barbara Adriana, geboren 3 Juli 1742 te Middelburg, was gehuwd met Willem Thibaut van Aagtekerke. Van de Perre was schepen te Middelburg in de jaren 1737, 1738, 1741, 1742, 1744, 1745, 1747, 1748, raad in 1739, 1740, 1743, 1746, 1749, tesorier in 1740, 1743, 1746.

Zie: *Kestelo, De stadsrekeningen van Middelburg* IX (1902), 64.

Meerkamp van Embden

[Perre, Mr. Johan Adriaan van de]

PERRE (Mr. Johan Adriaan van de), geboren 25 December 1738 te Middelburg, overleden 8 April 1790 te Middelburg, oudste zoon van Johan van de Perre, raad te Middelburg en Katharina Kornelia Steengracht (die voorgaat). In 1749 werd hij toegelaten tot de Latijnsche school te Middelburg, die hij in 1755 verliet. Daarna studeerde hij te Leiden in de rechten en promoveerde er in 1757 op een dissertatie *De homicidio sui ipsius*. In 1760 huwde hij *Jacoba van den Brande*, dochter van Johan Pieter van den Brande en Maria van Reigersberg; het huwelijk bleef kinderloos. Tot 1760 woonde hij in de Latijnsche-Schoolstraat te Middelburg, van 1761-1763 in de Lange Noordstraat, daarna tot zijn dood in het huis tegenover de Oude Kerk, dat hij zelf had doen bouwen (thans zetel van de Arrondissementsrechtbank). Bij akte van 12 December 1757 kocht hij de heerlijkheid Nieuwerve. Den zomer bracht hij sedert 1784 op Westhove door, welk kasteel door zijn vrouw was geërfd van haar oom Jacob van Reigersberg, overleden 13 December 1784. Kiezer te Middelburg was hij in de jaren 1760-1762, schepen in 1762-64, 1767-69, raad in 1764-1767. In 1768 stelde de Prins van Oranje hem aan als representant van den Eersten Edele in de Staten en Gecommitteerde Raden van Zeeland (beëdiging 31 October 1768), als opvolger van Mr. Wilhem van Citters, en in 1769 volgde van de Perre Mr. Jacob van Citters op als eerste gecommitteerde van den Eersten Edele in de Staten van Walcheren. Toen hij in laatstgenoemde kwaliteit zitting nam, was in het polderbestuur reeds jaren lang een beruchte kwestie aanhangig, die de grootste moeilijkheden heeft gebaard. In 1762 was door de Staten en Breede Geërfd en tot kassier en boekhouder van het eiland Mr. Jan Willem Maertens aangesteld. In Mei 1767 vertrok deze in

stille uit Middelburg en bleek in de kas van Walcheren een tekort van ruim f 80.000 te hebben achtergelaten. De leden van het college hielden nu vol, dat hun eerste griffier, Mr. Johan Willem Parker, en Herman Evertsen, schepen en raad van Middelburg, zich hadden verbonden als borgen voor den kassier, maar de beide heeren ontkenden dit pertinent. Een proces hierover tegen Parker werd in hoogste instantie door hem verloren. Bovendien ontstonden onaangenaamheden en processen tusschen het college en individueele leden hiervan, alsmede tusschen het college en de Vierentwintig commissarissen uit de ingelanden, over de aansprakelijkheid. In 1776 veroordeelde de Hooge Raad de leden van het bestuur tot het dekken van het tekort, maar ofschoon van de Perre, als vertegenwoordiger van den Eersten Edele, de meest vrijgevige voorstellen deed, weigerden de veroordeelden aan het vonnis te voldoen. In het volgende jaar verschenen twee deurwaarders om het bestuur gevankelijk naar den Haag te voeren en in gijzeling te stellen. Hierop voldeden eindelijk eenige leden hun aandeel en het ontbrekende betaalde Van de Perre. Het ambt had thans echter voor hem niets aantrekkelijks meer en in het laatst van 1777 nam hij ontslag. In December 1778 trad hij eveneens af als representant van den Eersten Edele in de Staten van Zeeland, om zich in het vervolg als particulier voornamelijk te wijden aan werken van wetenschappelijk en sociaal belang. Hij werd benoemd tot buitengewoon gedeputeerde ter generaliteit voor zijn leden, doch zijn verdere bemoeiingen op politiek gebied bepaalden zich in hoofdzaak tot deelneming aan de beweging van 1787 voor de bekende dankadressen en de akte van verbintenis tusschen stadhouders-gezinde regenten in Zeeland om den bestaanden regeeringsvorm te helpen bestendigen - en tot het bekleeden van het voorzitterschap der commissie van arbitrage, 7 Mei 1789 door de Staten van Zeeland ingesteld tot beslissing van de vraag, of de XXVe penning tot steun van de financiën der Oost-Indische Compagnie ter Kamer Zeeland al dan niet behoorde te worden ingevoerd.

In 1768 was te Vlissingen het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen opgericht en een Middelburgsch departement hiervan werd in 1784 erkend. Voorzitter van deze dochterstichting werd van de Perre. Hij was reeds de leider van het Natuurkundig Gezelschap te Middelburg, in 1780 door hem opgericht, en dank zij zijn liberaliteit konden in 1787 de beide instellingen, met de Teekenakademie, gezamenlijk worden ondergebracht in één gebouw. Hij schoot namelijk het geld voor, benoodigd tot den aankoop van het huis in de Latijnsche-Schoolstraat, waarin zijn broeder, Mr. M.J. Veth van de Perre, woonde. Het stond ter plaatse, waar later het kantoor der firma van Gend & Loos gebouwd werd. Na zijn overlijden schonk zijn weduwe het gebouw aan het Natuurkundig Gezelschap. Een voornaam doel van van de Perre was de ontwikkeling van den burgerstand, die hij door zijn stichting hoopte te bevorderen. Hiermede en ook met zijn streven om het onderricht voor vrouwen te verbeteren, blijkend o.a. uit de door hem bewerkte oprichting van het Natuurkundig Gezelschap der Dames in 1785, was hij stellig zijn tijd vooruit. Als beheerder van het Museum wilde hij een geleerde doen benoemen, die tevens, in overleg met het stadsbestuur, algemeen openbaar onderwijs zou geven. Zijn keus viel op J.H. van der Palm (kol. 430), die 1 Jan. 1788 voorloopig in van de Perre's particulieren

dienst trad. Om onbekende redenen is het groote plan echter nooit uitgevoerd en toen van de Perre 8 April 1790 overleed, bleef van der Palm huisprediker van diens weduwe. In een buitengewone vergadering van het Middelburgsch Departement van het Zeeuwsch Genootschap op 25 November 1790 huldigde van der Palm in een lofrede de verdiensten van zijn weldoener en beschermer.

Schilderij door Sompsois en een onbekende.

Zie: *Notulen van de Staten van Zeeland*, 1778, 597 vlg., 1789, 13, 17 vlg., 266 vlg., 293 vlg., 359 vlg., laatste pagineering 47 vlg.; *Lijst der Edele Mogende Heeren Gecommitteerde Raden van Zeeland*, 6; *Nieuwe Nederlandsche Jaarboeken*, XIII (1788), 26 vlg.; van der Palm, *Lofreden op Mr. Johan Adriaan van de Perre*, in: *Verhandelingen, uitgegeven door het Zeeuwsch genootschap der Wetenschappen te Vlissingen*, XV (1792), 1 vlg.; Paspoort, *Beschrijving van Zeeland vervolgd* (1820), 178 vlg., *Zelandia Illustrata*, I (1879), 191, 688, 754; Nagtglas, *Levensberichten van Zeeuwen*, II (1893), 374 vlg.; Bussemaker, *Aanteekeningen van J.A. van de Perre de Nieuwerve over de acte van verbintenis en de dankadressen in Zeeland in 1787*, in: *Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap te Utrecht*, 1902, 465 vlg.; de Waard, *Inventaris van de archieven der besturen van het eiland Walcheren, 1511-1870* (1914), 865 (Parker, Perre), en bijlage VI, d; Nijk, *Iets over Johannes Henricus van der Palm (1763-1840) gedurende zijn verblijf te Middelburg (1788-1796)*, in: *Archief, uitgegeven door het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen*, 1917, 41 vlg.; 1769-1919, *Gedenkboek, uitgegeven ter gelegenheid van het anderhalve-eeuwfeest van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen te Middelburg*, 17 vlg.

De bibliotheek van het Zeeuwsch Genootschap bezit brieven van van de Perre over wetenschappelijke onderwerpen aan J.W. te Water, zie: van Visvliet, *Inventaris der handschriften van het Zeeuwsch Genootschap* (1861), 37. Het Rijksarchief in Zeeland bewaart stukken betreffende de akte van verbintenis en de bovengenoemde commissie van arb'ltrage (Aanwinsten 1897, nrs. 68 en 69), alsmede over het faillissement van den kassier Maertens (*Verlagen omtrent 's Rijks oude archieven* 1917, 278).

Meerkamp van Embden

[Perre, Martin van de]

PERRE (Martin van de), woonde te Middelburg. In 1553 en 1564 werd hij aandeelhouder in rentebrieven op den tol van Iersekerood. Vóór 20 Augustus 1576 moet hij overleden zijn, want van dien dag dateert een overeenkomst tusschen zijn zoon Maerten en zijn overige nagelaten kinderen. In 1555 en 1557 was hij koning van de schutterij van het Sint-Jorisgilde (Kruisboog) te Middelburg.

Zie: *Rekening ordinaris van de domeinen Bewestenschelde*, 1555, fol. 122 (*Rijksarchief in Zeeland*); de Stoppelaar, *Inventaris van het oud-archief der stad Middelburg*, 1217-1581, 3e afdeeling, 351, 4e afdeeling, 11; de Waard, *Regestenlijst van de Zeeuwsche rekenkamer* (1918), nrs. 113 en 122.

Meerkamp van Embden

[Perre, Mr. Martinus Johan Veth van de]

PERRE (Mr. Martinus Johan Veth van de), geb. 15 Augustus 1747 te Middelburg, overleden 24 Juli 1802, jongste zoon van Johan van de Perre, schepen te Middelburg, en Katharina Kornelia Steengracht (kol. 485). Waar hij gestudeerd heeft is niet gebleken. In Jan. 1780 huwde hij Clasina Cornelia van Bronkhorst,

dochter van Adrianus van Bronkhorst te Utrecht en van Johanna Meinarda van Cleeff; het huwelijk

bleef kinderloos. Tot 1787 woonde hij in de Latijnsche-Schoolstraat te Middelburg. In dit jaar werd zijn huis overgenomen door zijn broeder Johan Adriaan om er het Middelburgsch Departement van het Zeeuwsch Genootschap en andere vereenigingen in te vestigen. Van de Perre verhuisde toen naar de Balans. In 1755 erfde hij de heerlijkheid Westkapelle van zijn oom Martinus Johan Veth, die den 24en Oct. van dat jaar overleed. Schepen te Middelburg was hij in de jaren 1769-1773, 1775-77, 1781-83, 1788-89, 1791-1792, 1794-95, raad in 1771-72, 1774-75, 1777-81, 1783-87, 1789-90, 1792-93, burgemeester in 1790-91, 1793-94. Tijdens de revolutie van 1795 werd van de Perre in de vergadering der burgers van 16 Februari tot schepen gekozen. Voorzitter van het reeds eerder gevormde burgercomité was de gewezen huisprediker van van de Perre's broeder, J.H. van der Palm. In diens handen hadden thans de leden der nieuwe stadsregeering den eed af te leggen, die aldus luidde: 'Ik beloove en zweere den Post, mij door de burgerij opgedragen, overeenkomstig desselfs aart getrouwelijk te zullen waarnemen'. De heeren van de Perre en Lantsheer verzochten den eed te mogen afleggen in handen van den eersten burgemeester, als het hoofd der wettige vertegenwoordigers van de burgerij. Deze concessie kon hun echter niet worden gedaan. - In de latere municipaliteit heeft van de Perre geen plaats bekleed.

Het bezit van de heerlijkheid Westkapelle heeft van de Perre veel moeilijkheden en verdriet gebaard. Zoo gaf de invoering der nieuwe psalmberijming in 1775 aanleiding tot onaangenaamheden, die eerst in 1787 eindigden en aan het gezag van den heer onherstelbaren afbreuk bezorgden. Op den 12en Maart 1795 werd te West-Kapelle de vrijheidsboom geplant en op dienzelfden dag gaf een commissie uit de municipaliteit aan den heer te kennen, 'dat de burgerij niet meer van hem gediend wenschte te zijn'. Den 25en Mei 1799 deed de Landsregeering te Westkapelle publiceeren, dat het leenrecht vervallen verklaard was. Van de Perre had de heerlijkheid toen reeds verlaten en vertoefde op Duinvliet bij Domburg. Hij heeft vermoedelijk Westkapelle niet weergezien.

Zie: B a a r t, *Westkapelle, hare bevolking, Westkapelsche dijk* (1889), 82 vlg.; N a g t l a s, *Levensberichten van Zeeuwen*, II (1893), 378 vlg.; K e s t e l o o, *De stadsrekeningen van Middelburg*, IX (1902), 10, 54, 64, 94; N i j k, *Iets over Johannes Henricus van der Palm (1763-1840) gedurende zijn verblijf te Middelburg (1788-1796)*, in: *Archief, uitgegeven door het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen*, 1917, 63 vlg.

Meerkamp van Embden

[Perre, Paulus van de (1)]

PERRE (Paulus v a n d e) (1), koopman van Mechelen, werd 11 September 1566 als poorter van Middelburg toegelaten. In 1574 was hij tesorier van de stad en in Augustus van hetzelfde jaar komt hij voor als raad.

Zie: 's G r a v e s a n d e, *Tweede eeuw-gedachtenis der Middelburgsche vrijheid* (1774), 523; K e s t e l o o, *De stadsrekeningen van Middelburg IV* (1891), 117.

Meerkamp van Embden

[Perre, Mr. Paulus van de (2)]

PERRE (Mr. Paulus v a n d e) (2), geb. omstreeks 1598, vermoedelijk niet te Middelburg, overleden 14 Dec. 1653 te Londen, zoon van Adriaan van de Perre (kol. 482) en Adriana Dircx Hayman. Schepen te Middelburg was hij in de jaren 1636, 1637, 1639, raad in 1638, 1641-44,

tresorier in 1638, 1643, burgemeester in 1640, secretaris in 1645-51, pensionaris in 1650-53, curator van de Latijnsche school in 1652.

Hij was gehuwd met Clara Teelinck en had de volgende kinderen: Adriana, geb. 29 Januari 1629, Ewaldus, geb. 21 Mei 1631 (kol. 483), Suzanna, geb. 15 Apr. 1633, geh. met Adriaan van Borssele van der Hooge. Hij is vooral bekend door zijn deelnemen aan diplomatieke onderhandelingen met Engeland. Deze worden hier slechts besproken voor zoover van de Perre er bij betrokken was. 20 December 1651 vertrok hij met Jacob Cats, oud-raadpensionaris van Holland, en Gerrit Schaep, vroedschap van Amsterdam, in buitengewone ambassade in dienst van de Staten-Generaal naar Engeland om te onderhandelen over de hernieuwing en uitbreiding van het Groot-Entrecours (een handelsverdrag van 1496), alsmede over de intrekking der Akte van Navigatie en het opheffen der belemmeringen, door de Engelschen aan den Nederlandschen handel in den weg gelegd. Reeds 29 December ontving het Parlement de gezanten, bij welke gelegenheid Cats een rede hield om de algemeene oogmerken der Staten-Generaal uiteen te zetten. De onderhandelingen vlotten slecht. Wel schortte de Engelsche regeering de represailles op, maar de reeds genomen schepen werden niet teruggegeven. In Februari 1652 gaf het gezantschap aan Engeland kennis van het uitloopen van een vloot van honderdvijftig oorlogsschepen ter beveiliging van den Nederlandschen handel. Natuurlijk vermeerderde dit bericht de reeds bestaande verbittering maar toch werden de besprekingen nog voortgezet. Op 29 Mei had de noodlottige ontmoeting bij Dover plaats tusschen de vloeten van Blake en Tromp, die slaags raakten ten gevolge van een misverstand. Thans was de vrede niet meer te redden. De raadpensionaris Pauw werd persoonlijk naar Engeland gezonden om te getuigen van de vredelievendheid der Staten-Generaal. Intusschen was Engeland weder begonnen met het opbrengen van Nederlandsche schepen en de verbittering daarover was hier te lande zoo groot, dat den ambassadeurs gelast werd onmiddellijke staking van alle feitelijkheden te vragen, benevens invrijheidstelling van de reeds genomen schepen en de gedetineerde bemanningen. Bij niet-inwilliging moesten de gezanten zonder uitstel terugkeeren. Toen nu na het indienen der eischen bleek, dat de Engelsche vloot was uitgevaren, met opdracht om zooveel mogelijk Nederlandsche schepen op te brengen, namen de heeren den 10en Juli afscheid en kwamen enkele dagen later in het vaderland terug. In de vergadering der Staten van Zeeland van 20 Juli bracht van de Perre verslag uit van de verrichtingen der ambassade.

Na een jaar oorlog was de toestand voor de Republiek zoo ongunstig geworden, dat de Staten-Generaal onderhandelaars naar Londen zonden, om tot den vrede te geraken. Weer werd van de Perre aangezocht en na eenige weifeling verklaarde hij zich bereid. Hieronymus van Beverningh, lid van de goudsche vroedschap, werd vooruitgezonden, om zoo mogelijk Engeland te bewegen niet vast te houden aan de zware voorloopige eischen. De overige heeren: Jongestal, raadsheer in het Hof van Vriesland, Nieupoort, uit Holland, en van de Perre, volgden hem en vertrokken 26 Juni met het schip 'Den swarten arendt', kapitein Anthony Post, van Zeeland naar Engeland. 30 Juni kwamen zij te Londen aan. De eerste audiëntie bij den Raad van State

had 2 Juli plaats. Engeland hield vast aan den eisch tot schadeloosstelling voor de reeds geleden verliezen in den oorlog en verlangde verder het sluiten van een zeer nauw verbond tusschen de beide staten, wat zou neerkomen op een versmelting, 'una gens, una respublica'. De heeren Nieupoort en Jongestal vertrokken 14 Augustus naar den Haag om mondeling rapport aan de Staten-Generaal uit te brengen. 4 November waren zij weder in Londen terug. In tegenstelling met Beverningh en Nieupoort, maakte van de Perre zich tot pleitbezorger van den Prins van Oranje. In de eerste dagen van December werd van de Perre ongesteld en Zondag 14 December overleed hij, 55 jaar oud. Twee dagen later kwam de Meester van de Ceremoniën, Flemmingh, den overigen afgevaardigden een bezoek van rouwbeklag brengen namens den Engelschen Raad van State. Het lijk van den overledene werd gebalsemd en in een looden kist gelegd, de achtergelaten papieren werden met de zegels der overgebleven gedeputeerden verzegeld. De engelsche blokkade hield alle nederlandsche havens gesloten en een bijzonder paspoort was derhalve noodig om het stoffelijk overschot met het schip 'St. Peter', onder kapitein Peter Davernett, naar Zeeland te voeren. In de laatste dagen van December had de overbrenging plaats, en daarna de begrafenis in de Oude of Sint-Pieterskerk te Middelburg. Op de zerk werd het wapen van van de Perre en een grafschrift aangebracht. K. Slabbaert heeft een portret van van de Perre in koper gestoken.

Zie: A i t z e m a , *Saken van staet en oorlogh*, III (1669), 694 vlg.; *Verbael, gehouden door de Heeren H. van Beverningh, W. Nieupoort, J. van de Perre en A.P. Jongestal, als Gedeputeerden en Extraordinaris Ambassadeurs van de Heeren Staten-Generael der Vereenigde Nederlanden aen de Republyck van Engelandt* ('s Gravenhage 1725); de l a R u e , *Staatkundig en heldhaftig Zeeland* (Middelburg 1736), 77 vlg.; *Zelandia Illustrata* I (1879), 144, 228, 267; N a g t g l a s , *Levensberichten van Zeeuwen* II (1893), 371 vlg.; K e s t e l o o , *De stadsrekeningen van Middelburg*, VI (1900), 29, 32, 84, VII-VIII (1901), 26, 49; B l o y s v a n T r e s l o n g P r i n s , *Genealogische en heraldische gedenkwaardigheden in en uit de kerken der provincie Zeeland* (1919), 183; C o l e n b r a n d e r , *Bescheiden uit vreemde archieven omtrent de groote Nederlandsche zeeoorlogen 1652-1676*, I (1919), *Rijks Geschiedkundige Publicatiën*, kleine serie, 18, 1 vlg. Voor de voorgeschiedenis van den Eersten engelschen oorlog E l i a s . *Schetsen uit de geschiedenis van ons zeewezen* III, in *Bijdragen voor nederlandsche geschiedenis en oudheidkunde*, 5e reeks, VII (1920), 140 vlg.

Meerkamp van Embden

[Perre, Mr. Paulus Ewaldus van de]

PERRE (Mr. Paulus Ewaldus v a n d e), geb. 26 Aug. 1745 te Middelburg, overl. 17 Aug. 1786 te Brussel, zoon van Johan van de Perre en Katharina Kornelia Steengracht (kol. 485). In 1756 werd hij toegelaten tot de Latijnsche school te Middelburg, studeerde later te Leiden in de rechten en promoveerde daar in 1764 op een dissertatie *De differentiis tutorum et curatorum*. Hij was gehuwd met Johanna Susanna van der Mandere en verkreeg door zijn huwelijk verschillende goederen, o.a. het huis 'Ter Boede' bij Koudekerke op Walcheren, waar hij 25 Juni 1786 den Stadhouder en zijn gezin ontving. Het bewindhebberschap der O.I. Compagnie ter kamer Zeeland viel hem in 1776 ten deel; in 1774 komt hij voor als leenman in het Leenhof van Vlaanderen te

Middelburg. In 1780 liet hij in de Lange Noordstraat een aanzienlijk huis bouwen (thans Rijkskweekschool voor onderwijzers). De Staten-Generaal vaardigden hem af als buitengewoon gezant en gevolmachtigd minister bij het hof te Brussel, waar hij 17 Augustus 1786 overleed.

Zie: *Het verheugd Zeeland* (1787), 27 vlg.; *Zelandia Illustrata I* (1879), 709; Nagtglas, *Levensberichten van Zeeuwen II* (1893), 377 vlg.; Kesteloo, *De stadsrekeningen van Middelburg IX* (1902), 142.

Meerkamp van Embden

[Persoons, Claes Jeremiasz.]

PERSOONS (Claes Jeremiasz.), te Rotterdam geboren en aldaar overleden 27 Juli 1692, was een zoon van Jeremias Claesz., metselaar, en Grietge Baltens Verbeeck, terwijl zijn geboorte waarschijnlijk in het eerste kwartaal der 17de eeuw gesteld mag worden. Oorspronkelijk metselaar van beroep, vestigde hij de aandacht der stedelijke regeering op zich door het indienen van een plan in 1653 voor het herstel en rechtzetten van den toren van de Groote of St. Laurenskerk te Rotterdam. Deze, reeds lang eenigszins overhellende, was in 1650 bij een zwaren storm 3½ voet naar het zuidwesten overgezakt. Architecten uit verschillende Hollandsche steden, o.a. de bekende bouwmeester Jacob van Campen, zijn naar Rotterdam ontboden om hun licht te laten schijnen in deze zaak en zij hebben wel de richting bepaald van de werkmethode bij het herstel, maar pas het voorstel van Claes Jeremiasz. nam de vele bezwaren weg, die nog waren blijven bestaan. Hem werd verder het werk opgedragen, dat nog altijd de bewondering wekt van de bouwkundigen. Den 7den Mei 1660 besloot de vroedschap den in dienst zijnden stadstimmerman en den stadsmetselaar te ontslaan en deze posten niet weer te laten vervullen, doch in plaats daarvan een stadsarchitect te benoemen, waartoe zij 24 Mei Claes Jeremiasz. aanstelden. Tot zijn dood heeft deze, die in 1668 met den toenaam Persoons voorkomt, het ambt van architect-bouwmeester bekleed; hij kan de eerste geacht worden van de rotterdamsche directeuren van gemeentewerken. Veelzijdig waren zijn werkzaamheden; hij had het toezicht over de metselaars, den timmermans- en den smidswinkel der stad over de straatmakers, enz. De vroedschapsresolutiën getuigen van de groote waardeering, die de stedelijke regeering voor zijn werk had, blijkende uit traktementsverhoogingen, extra-gratificatiën en het verschaffen van faciliteiten om op alle stadswerken toezicht te kunnen houden, zooals het aanschaffen in 1687 van een rijtuig te zijnen behoeve, toen hij oud en stram begon te worden, waarom ook zijn zoon Jan Persoons hem reeds als hulp was toegevoegd. Hij huwde 5 Juli 1650 met Adriaentge Jansd. Cardon en had bij haar vier kinderen, van wie Jan, die hem opvolgde als stadsarchitect, in October 1692 overleed.

Zie: *Bronnen voor de geschiedenis van Rotterdam II*; G. van Reyn, *Geschiedkundige beschrijving der stad Rotterdam I*, 258 en *Rott. Jaarb. III* (1892), 140.

Moquette

[Persijn, Theodorus (1)]

PERSIJN (Theodorus) (1), Theodoricus, geboortig van Amsterdam, waarschijnlijk zoon van Hendrik of Jan P., overl. 1497, studeerde 1475 in de rechten aan de universiteit te Bologne; 1476 was hij doctor aan de universiteit te Ferrara en werd 12 Sept. 1476 benoemd als professor aan de universiteit te Leuven. Kort daarna

werd hij raad van den Hove van Holland en 1480 deken van het kapittel der St. Adrianuskerk te Naaldwijk.

1483 deed hij afstand en begaf zich in het Karthuise klooster te Delft. Hij bestuurde gedurende een tijd het klooster als prior en trad op als convisitator der teutonische provincie omstreeks 1487. 28 Jan. wordt hij vermeld in het necroloog van het utrechtsche Karthuiserklooster. Hij overleed omstreeks 1490.

Zie: Knod, *Deutsche student. Bologna* (1899) 402; *Hist. gen. Utr. Bijdr. en Med. IX* (1886) 232; *Analectes hist. eccl. Belg. XIV* (1877) 280; XXXVIII (1912) 286, 288; *Bijdr. Bisdom Haarlem XXV* (1900) 104.

Fruytier

[Persijn, Theodorus (2)]

PERSIJN (Theodorus) (2), Theodoricus, geb. te Amsterdam omstreeks 1490, waarschijnlijk zoon van Jan, die 1502 burgemeester van Amsterdam was, overl. circa 1537, studeerde te Leuven in het college het Varken. Zijn broeder was in het Karthuiserklooster te Delft getreden, waar zijn oom Theodoricus prior was. Na zijne promotie bood magister Theodoricus zich aan in het nieuwe Karthuiserklooster te Leuven. Hij ontving het habijt der orde 18 Nov. 1509 en werd het volgend jaar geprofest. 22 Juni 1511 droeg hij het eerste Misoffer op. 1515 werd hij tot procurator aangesteld, welke post hij bekleedde tot hij 1525 tot prior werd gekozen. Hij bestuurde het klooster tot 1536.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg. XIV* (1877), 280; XVI (1879) 216.

Fruytier

[Pesarovius, Elias Pomian]

PESAROVIVS (Elias Pomian), geb. 1645 te St. Nicolai, Rusland. Werd in 1671 bij de poolsche gemeente te St. Anna bij Dantzig beroepen; te Lubeck geordend, werd hij in 1674 veldprediker bij het regiment van den overste Wilhelm Polentz, in dienst van den Prins van Oranje te Brussel. In 1678 schijnt hij in Naarden Luthersche godsdienstoefeningen te hebben geleid, waarna hij in 1679 naar de Luthersche gemeente te Leeuwarden werd beroepen. Onder zijn ambtsbediening verkregen de Lutherschen vrijheid van godsdienstoefening - 22 Mei 1681 - en een eigen kerk. Naar aanleiding van geschillen met zijn gemeenteleden en geloofskwesties werd hij door de Synodale vergadering van 1687 voor 6 maanden in zijn ambt geschorst. Hij onderwierp zich niet; ten gevolge daarvan werd hij in 1691 uit de fraterniteit gestooten en afgezet. De Luth. gemeente van Purmerend, die in 1690 vrijheid van godsdienstoefening had verkregen en zich aan de besluiten der Synodale vergadering en van haren voorzitter, den z.g. Amsterdamschen paus, P. Wesling, niet stoorde, beriep hem 5 Juli 1692 als haar leeraar. Hier arbeidde hij tot zijn dood, 9 Febr. 1709. G. Heinrici hield een lijkrede op hem. Van zijn hand is: *Onderzoek over het afblijven van het Avondmaal*, 1696, 4o.

Zie: *Bijdragen t. gesch. Ev. Luth. Kerk, Utrecht*, 1844, blz. 190, 212 vlg., 219.

Pont

[Pesser, Jan Dirxz. alias Jan Dammasz.]

PESSER (Jan Dirxz. alias Jan Dammasz.), geb. te Rotterdam, overl. 28 September 1619 aldaar, was een zoon van Dirck Pietersz. P. en Aegje Dammasd. en had dus als patronymicum zijn grootvaders naam aangenomen. Hij behoorde tot een rotterdamsch geslacht, dat wij reeds sinds 1524 in de regeering dezer stad aantreffen, handelslui en neringdoenden met fortuin en ondernemingszin.

Jan Dammasz. was schepen der stad van 1599 tot 1617, regent van het weeshuis in 1602 en 1603, penningmeester van de groote visscherij in 1603 en van 1605 tot 1610. Visscherij en scheepvaart moesten zijn belangstelling wel wekken; in 1596 was hij boekhouder en medereeder van het schip 'De groene leeuw', in 1597 wordt hij zeilmaker genoemd, hij komt

voor onder de bekende kooplieden, doch is het meest bekend geworden als oprichter van de brouwerij 'De witte leeuw' aan den Schiedamschedijk O.Z., de eerste van verschillende brouwerijen, die aan zijn nakomelingen behoord hebben, waarvan de groote brouwerij 'De twee witte klimmende leeuwen' aan de Leuvehaven O.Z. wel de voornaamste was. Een groote rol heeft hij gespeeld in de godsdiensttwisten van 1618. Toen te Rotterdam de kerk voor de Remonstranten gesloten was, verzamelden zij zich op een ledig erf van Jan Dammasz. Pesser. Hij werd dientengevolge gevangen genomen en slechts na het betalen van een groote boete losgelaten. Den 9den October 1583 werd hij in ondertrouw opgenomen met A e c h j e C l a e s d . v a n d e r H o r s t . Als zijn woonplaats wordt dan Schiedam opgegeven. Zijn zonen Dirck en D a m m a s zijn eveneens voormannen van de Remonstranten geweest en behoorden tot de groote brouwers van Rotterdam. Van beiden bezit het gemeentearchief aldaar een geteekend portret, van den laatste door J. Stolker naar P.P. Rubens; van den eerste bovendien een litho door de F.

Zie: *Bronnen voor de geschiedenis van Rotterdam I; Rotterdam in den loop der eeuwen* Dl. II 1ste stuk, bl. 56; *Rott. Jaarb.* IX (1911) bl. 129.

Moquette

[Pesser, Mr. Johan]

PESSER (Mr. Johan), geb. te Rotterdam in 1627 of 1628 volgens het Album Studiosorum van Leiden, waar hij 18 Maart 1650 als student in de rechten werd ingeschreven, overleden in de week van 6-12 Maart 1678 te Rotterdam, was een zoon van D a m m a s J a n s z . P e s s e r e n D o r o t h e a K e y s e r . In 1665 werd hij lid van de stedelijke regeering in zijn vaderstad en hij bekleedde tot 1672 allerlei ambten, n.l. vroedschap van 1665-1672, weesmeester in 1666 en 1667, gedeputeerde ter dagvaart in 1666 en 1671, boonheer in 1667 en 1669, gecommiteerde raad van 1667 tot 1670, fabrykmeester in 1670 en burgemeester in 1671 en 1672. Hij behoorde tot de antistadhouderlijke partij, wat hem in 1672 niet alleen zijne regeeringsposten kostte, maar het ook raadzaam voor hem maakte naar Antwerpen uit te wijken, vanwaar hij naar Rotterdam terugkwam, toen de politieke storm eenigszins bedaard was. Hij trouwde 5 October 1664 te Rotterdam met A d r i a n a v a n d e r A a , in 2de huwelijk 26 Januari 1670 te Rotterdam met G e e r t r u i j d v a n N i e u h o v e n .

Zie: *Bronnen voor de geschiedenis van Rotterdam I; Rotterdam in den loop der eeuwen* Dl. I, bl. 220 vlg.; *Rott. Jaarboekje*, 2de reeks VII (1919) bl. 66 vlg.

Moquette

[Peters, Andries of in het Latijn: Andreas]

PETERS (Andries of in het Latijn: Andreas), evenals zijn broeder Gerlach - zie het volgend artikel - kloosterling te Windesheim. Hij stond bij dezen verre ten achter in geestesgaven en moest zich in het convent tevredenstellen met de nederige betrekking van convers. Practische werkzaamheden had hij derhalve te verrichten: den handenarbeid en het ambachtsbedrijf. Hij is vele jaren des kloosters kleermaker geweest. Geteekend wordt hij ons als een zeer ootmoedig, liefdevol en ijverig iemand, echter in hooge mate, angstvallig ('scrupulosus').

Zie: J o h . B u s c h , *Chronicon Windesemense* (ed. H. Rosweyde, p. 114; ed. K. Grube, p. 317).

Brinkerink

[Peters, Gerlach]

PETERS (Gerlach), geb. te Deventer in 1378, overl. te Windesheim 18 Nov. 1411. Hij had een broer die *Andries*, en een zuster die *Lubbe* heette. Naam zijner moeder: *Geesje* ('Gesa de

Daventria'). Hoe oud Gerlach was, toen hij in zijn vaderstad onder de Broeders des gemeenen levens werd opgenomen weten wij niet; zeker is het dat hij geruimen tijd met hen vriendschappelijk omgaan mocht en daarna op aanraden van Florens Radewijns, waarschijnlijk niet lang vóór diens dood (24 Maart 1400), zich naar het gunstig bekende, bloeiende klooster te Windesheim begaf. Bijziendheid stond hem in den weg om daar regulier kanunnik te worden, wijl hij niet in staat zou wezen op eenigen afstand het gewone schrift en de noten der missalen en der overige koorboeken te lezen. Hij verkeerde er slechts als klerk ('clericus'). Doch toen men aan het bezwaar was tegemoetgekomen en kleine boekskens voor hem vervaardigd had, die hij bij den kerkdienst in de hand en dicht onder de oogen kon houden, werd hij, na tot priester geordend te zijn, 30 Nov. 1403 ingekleed en het volgend jaar geprofest. Na zijn professie was hij een tijdlang sacristein en als zoodanig belast met de verzorging van het altaargereedschap, kortom van alwat tot den dienst in de kerk behoorde; een ambt, dat hij met volle toewijding en innige devotie vervulde. Gerlach's laatste levensjaren zijn jaren van smartelijk lichaamslijden geweest: hij werd door het graveel aangetast, en is er aan bezwaken. In 'Handschrift G' (uitg. D. de Man; 's Gravenh. 1919) lezen wij dat Johan Brinckerinck 'brueder Gerlacus omme sijns hiligen levens willen in alsulker weerdicheit hadde, dat hi plach te seggen dat hem duchte, dat hi ene heele weke te bed voer (*zich gelukkig voelde*), als hi sine mysse hoerde'; gevolgd door de woorden die een niet minder loffelijk getuigenis bevatten: 'Want alsoe ingekiert ende godformich was sijn leven ende wanderinge, dat mennich jaer na sijnre doot sine voetstappen in Wijndsom lughteden'. - De blijvende beteekenis welke Gerlach Peters heeft is: dat hij een schouwend leven geleid en een uitstekend stichtelijk schrijver zich betoond heeft.

Uit meer dan ééne plaats van het *Chronicon* van Johan Busch blijkt, dat Gerlach Peters de grootste schouwer van Windesheim is geweest. Voor 's mans mystieke opvattingen, voor hetgeen hem onderscheidt van en verheft boven Hendrik Mandé (gest. 1431) worde verwezen naar J.G.R. Acquoy, *Het klooster te Windesheim en zijn invloed* I (Utr. 1875), 177, 180 volg., 275 volg.

Wat Gerlach's werken betreft, men raadplege, behalve Acquoy, t.a.p. 276-280, vooral W. MolI, *Gerlach Peters en zijne schriften* (Kist en MolI, *Kerkhistorisch archief* II (Amsterd. 1859), 145-246. Aldaar zijn afgedrukt: Peters' *Breviloquium* (blz. 174-199); zijn twee *Brieven* aan zijne zuster (blz. 202-214, 218-229); gedeelten van de vermoedelijk door Johan Schutken bezorgde Dietsche vertaling van het *Soliloquium* (blz. 234-239). Het aan Gerlach toegeschreven tractaat *De libertate spiritus* komt in afdruk voor t.a.p. blz. 240-245. Om het *Soliloquium*, het beste werk in het Latijn dat de schrijver vervaardigd heeft, draagt hij den bijnaam van 'alter Thomas a Kempis'.

Literatuur over Gerlach Peters' leven en werken: MolI, de geciteerde monographie; Acquoy, a.w. I, 271-280; J.D. de Stoppelaar, *Gerlacus Petersz. Een kloosterling uit den bloeitijd van het Monasterium Windesemense* (Leid. 1901). Zie ook de opstellen over Gerlach Peters in het maandschrift *De Volksmissionaris*, XXII (1901).

Brinkerink

[Peters, Lubbe]

PETERS (Lubbe), overl. in 1413, zuster van de beide voorgaanden. Zij was 'ene vuerige, op-

rechte maget', die te Deventer werd opgenomen onder de devoten van Meester-Geertshuis. Daar bekleedde zij de betrekking van procuratersche en had dus 'die uitwendige dinge (*het oeconomisch bedrijf, de huishouding*) te verwaeren'. Zij deed haar dagelijksch werk zóó, dat zij 'trouwe was in den dingen, die oer bevoelen weren'. Gelijk reeds in het vorig artikel is medegedeeld, heeft broeder Gerlach aan zijn zuster twee brieven geschreven; inzonderheid om haar te midden van heur practisch arbeiden te sterken in het geestelijke.

Zie: D. de Man, 'Uitg. Handschrift G' ('s Gravenh. 1919), 15-18: *Van zuster Lubbe Peters*. - De beide *Brieven* zijn uitgegeven door W. Moll in het *Kerkhist. archief* van Kist en Moll, II (Amsterd. 1859), 202-214, 218-229 (inleidingen daarop: 199-202, 215-218). De *Eerste Brief* is bovendien naar een ander handschrift dan Moll gebruikt heeft met belangrijke wijzigingen uitgegeven door F.J. van Vree en J.F. Vreugt in het *Archief aartsb. Utrecht*, X, 368-379. Verg., wat den *Tweeden Brief* aangaat, J.C. van Slee, *Catalogus handschriften Athenaeum- Bibliotheek te Deventer* (Dev. 1892), 23.

Brinkerink

[Petit, Elisabeth le]

PETIT (Elisabeth le) was de dochter van Mr. Jacob le Petit, bewindhebber der O.I. Compagnie ter Kamer te Amsterdam. Zij was geboren te Utrecht, en trouwde aldaar (volgens attestatie van Dordrecht 17 Oct. 1654) met Cornelis van Overstege heeren Willemsz., watergraaf van den Nederwaard te Dordrecht, weduwnaar van Johanna Cools. Zij was, blijkens haar grafschrift op Carolus Rijckewaert, van Remonstrantsche gevoelens. In den bundel gedichten van haar echtgenoot: *Poezy, wereldlijk en Geestelijke*, Dordr. 1661, komen verzen aan haar gericht voor, en wordt zij vereerd met namen als: *Amstels son, mijn Schoone son, mijn Puik-idè vermogende Diaen* enz. Verschillende Dordtsche dichters snaarden bij haar huwelijk de lier, als Joh. van Someren, Corns. de Beveren, C. Wttenbogaert, Karel van Nispen, Adr. van Nispen, Matth. Balen en Gos. van Duijn. Al deze gedichten komen ook in den genoemden bundel voor. Het huwelijk bleef kinderloos '*Lijfsvruchten heeft haar nog den Hemel niet geschonken*, zegt haar man. Zij werd te Dordrecht begraven 6 Juni 1661. Van Overstege hertrouwde reeds kort daarna, want in Oct. 1662 lieten hij en zijn derde vrouw Anna Zalswis een dochter Petra doopen.

Elisabeth le Petit beoefende, gelijk uit den dichtbundel bovengenoemd blijkt, de dichtkunst. Blz. 201-224 wordt ingenomen door *de Geestelike Gedigten van Elizabeth le Petit, Huisvrouw van Cornelis van Overstege*.

Zie: *Oud- Holl.* 1907. 1e afl.

van Dalen

[Petri, Georg Henrik]

PETRI (Georg Henrik), geb. 23 Sept. 1644 te Giessen in Hessen; studeerde te Straatsburg en Utrecht. Mei 1672 was hij dienstdoend proponent te Medemblik; 3 Oct. 1673 werd hij beroepen als predikant bij de Luth. gemeente te Zaandam. Kort hierop werd hij te Amsterdam geordend en deed daarna zijn intrede in de gemeente, die hij tot zijn onverwachten dood, 28 Dec. 1703, heeft gediend. In 1693 trof ook zijn gemeente het lot uitgestooten te worden 'ad aeternum' uit de Fraterniteit, omdat zij aan de ordinatie van Ds. Swidde van Monnikendam had medegewerkt. Zij sloot

zich daarop aan bij de met P's medewerking gestichte Christ-broederlijke Unie.
Onder zijn uitvoerige aantekeningen komt ook voor, dat

hij den 16 Aug. 1677 Czaar Peter in Zaandam heeft gezien, '7 voeten lang, gekleed in Sardammer boeren kleederen'.

Van zijn hand verschenen: *Zaandammer Sneeuw-Wonder, Door de Atmachtige Hand Gods uitgewrocht op Oost- Zaandam; mitsgaders tot Oost- en West- Zaanen, 't Kalf, de Koog, Zaandijk en Aassendelft, den 18, 19 en 20 February, zijnde Maandag, Dinsdag en Woensdag in 't Schrikkeljaar 1692.* Te Amsterdam bij Johan Jacob Keuler; Boekverkooper op den hoek van de Niesel. 1692; *Onder-aardse Stormklok Door de Almachtige en alleen Wonder-doende hand Gods, in een onverwachte en verschrikkelijke Aardbeving, op Zardam, door geheel Holland, en nog meer andere Provincien, en Landen en Plaatsen, geluid: den 18 September, zijnde Donderdag namiddag omtrend en voor half drie uren, in 't Schrikkeljaar 1692.* t'Amsterdam Bij Dirk Hendrik Bruyn, op de Nieuwe-Zijds-Agter-burgwal bij de Lijnbaansteeg, in de Drukkerij. 1692. *Het Goddelyk gestigte en gezegend Echtleven, ter bruiloft van den voortreffelyken Jongman Cornelis Laurens Louwe als bruidegom en de deugdzame jonge-dochter Hillegonda Claes Kaaskoopers als bruid, in den echten staat gepaard tot West- Zaandam den 4den November A^o 1696, verloont en hartgrondig gewenscht.* Te Amsterdam bij de Wed. van Gysbert de Grot, tusschen de twee Haarlemmer Sluizen. 1696. *Zwanen- Zang en laatste Testament van wijlen de Hr. Georg Henrik Petri, in Zijn Eerw. leven Luth. Predt. te Zaandam, kort voor zijnen dood opgesteld; Eenige (27) geestelijke Gezangen, die in de Zaandamze Luthersche Gemeente op Zon- en Feestdagen na de Predicatie, als meede voor en na Catechisatie, God ter eeren, ende tot Stigtinge der Zangeren gezongen werden, Wel eer gerijmt, en met approbatie van den E. Kerkenraadt uitgegeven.* Tot Zaandam, bij Harmanus Jukkens de Roode, Boekdrukker aan de Westzy in den Overtoom bij den Dam. 1700; *De Gekruyste Jesus, vertoont in eenige Christelijke Betragtungen over het Bitter Lijden en Sterven onzen Heeren Jesu Christi. Tot troost voor de bedroefde en zwaarmoedige ziele in leven en sterven.* Te Amsterdam, bij Samuel Schoonwald, in de Kalverstraat bij de Osse-Sluys over de Taksteeg 1727. (Uitg. na zijn dood).

P. van Gunst gaf zijn portret, kl. 8.

J.W. van Sonten gaf een leerrede op zijn sterven over Luc. 2:29/30.

Schilderij door J.T. Bodecker; prenten door P. van Gunst en T. Bodecker naar M.S.; miniatuur door J.M. Quinckhard (R. mus. Amst.).

Zie: J. Honig Jz., *Hist. Oudh. en letterk. studies*, Zaandijk J. Heynis Tzn., 1866, I, 188 vlg.; W.J. Manssen, *Jaarb. der Ver. Luth. kerkgesch. Amsterd.*, ten Brink en de Vries, 1913, blz 23 vlg.

Pont

[Petri, Joannes Delfus]

PETRI (Joannes) D e l f u s , geb. te Delft omstreeks het midden der 15e eeuw, zoon van Petri Franconis, overleed waarschijnlijk te Leuven 24 Mei 1522. Hij was monnik van het Karthuiserklooster bij Delft en reeds eenige jaren prior aldaar, toen hij naar Leuven werd gezonden om als rector het pas begonnen klooster aldaar te voltooien en in te richten. Bij zijn aankomst vond hij de nieuwe stichting nauwelijks in aanbouw en in groote armoede, 23 Nov. 1495. Gedurende 10 jaren ijverde hij voor den opbouw van het klooster en wist vele begunstigers en weldoeners te vinden. De gebroeders Gillis, alias de Pottere, van Bergen op Zoom stelden door hunne vrijgevigheid den prior in staat een gedeelte van het klooster en heel de kerk te vol-

toeien, welke 18 Juni 1501 werd ingewijd. Steeds vond de prior machtigen steun, hulp en raad in tal van moeilijkheden bij Adrianus van Utrecht, deken van St. Pieter te Leuven, later Paus. De priors van Antwerpen en Delft, maar vooral ook van Geertruidenberg Wilhelm. Bibautius, Biebuyck (kol. 37) kwamen hem steeds te hulp. Bibautius, tevens visitator, later generaal der orde, werd belast door het generaal-kapittel 1516 een verschil te vereffenen tusschen graaf Hendrik van Nassau en het Leuvensche klooster. Hij bracht een overeenkomst tot stand en verkreeg van den graaf de betaling van zulk een som, dat de prior Joh. Petri de eetzaal en het ziekenhuis kon bouwen, 1516. Door de priors van Brugge en van Delft, de visitatoren, was Johannes Petri 1504 plechtig als prior ingeleid, nadat het klooster op het generaal kapittel bij de orde was ingelijfd. Nog 20 jaar stond hij aan het hoofd van het klooster, dat steeds in bloei toenam, en waar vele Leuvensche studenten, vooral Hollanders, het kloosterleven aannamen. Op zijn aanhoudend aandringen werd hij 1524 van zijn ambt van prior ontheven wegens zijn hoogen ouderdom en zwakheid. Het juiste jaartal van zijn dood wordt niet vermeld; 24 Mei staat hij opgeteekend in het necroloog van Nieuwe Licht O. Carth. Aldaar vindt men op 15 Juni een anderen Johannes Petri van Delft, karthuiser te Enghien, gedurende langen tijd prior te Sion bij Zierikzee. Een handschrift in de Bibl. Royale te Brussel *Corona Cartusiana* bevat een opdracht aan den prior van Leuven Joh. Delphus en eene vertaling van een bekenden franschen roman door Joh. Delphus *Historia de itinero probi militis et baronis de Traysignies* (F. 168-256).

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XIV (1877) 246-299; XVI (1879), 216; *Bijdr. Meded. Hist. Gen. Utrecht* IX (1886) 271; J.v.d. Gheyn, *Catal. Manuscr. Bibl. Royale Belg.* VI (1906) 752, no. 4529.

Fruytier

[Petri, Rudolfus Roelof Pietersz.]

PETRI (Rudolfus) (Roelof Pietersz.), v a n Niedek, geb. te Amsterdam 25 Juli 1586, overl. aldaar 4 Juni 1649. Hij werd als alumnus der stad 14 Juni 1603 te Leiden in het Staten College ingeschreven, kwam als proponent in 1608 naar Zaandam, werd 29 Dec. 1611 naar Amsterdam beroepen, ofschoon Plancius (IV, 1077) bezwaren tegen zijne rechtzinnigheid had ingebracht, en 1 Maart 1612 bevestigd (V o s , *Amstels kerkel. leven* Bijl. A, 364; *aldaar* 103 echter 2 Mei). Hij behoorde tot de contraremonstranten. Op den biddag van 1613 predikte hij tegen de voorgestelde Revisie der geloofsbelijdenis, diende in 1617 eenigen tijd de contra-remonstranten te 's Gravenhage en, toen prins Maurits te Utrecht de Wet verzet, de waardgelders afgedankt en men den contra-remonstranten de Bnurkerk afgestaan had, hield Roelof Pieterszoon daar Dinsdag 7 Aug. 1618 de eerste openbare predikatie. De toeloop ook van buiten was zoo groot dat 'het aen waegens en schuiten gebrak om se te voeren en aen herbergen om se t'ontfangen'. Door deze buitenlieden werden ook vele Utrechtsche ingezetenen 'door den schijn van de groote menigte, daer veele sich van oudts aen vergaepden' medegetrokken.

Hij was in 1634 en 1646 praeses der Noordhollandsche synode, voorts een ijverig schrijver. 'Dees hemels ambassaedt', zegt Geldorp in het onderschrift van 's mans portret, 'die door sijn vlugge pen noch duisenden verlicht'. Wij hebben van hem: *Spieghel der barmhartigheidt Gods*, 1 Nov. 1624 en vele volgende drukken; *Het lof der onses Heeren J.C.* 1624 met eene aanbeveling van Joh. Polyander; *Het lof der kercke en der*

gemeente J.C.; Het lof des Woordts Godts; Het lof des H. geestes; Evangelische Arent, eene verklaring van het evangelie van Johannes, posthuum en na zijn dood door Henr. Rulæus voltooid; *Scherf en Schilt der kinderen Godts*, 1631, eene meditatie over ps. 91; *Enge poorte* 1624 tegen Ed. Poppius; *De tranen Christi* bij 'ongelegentheijt' dat de Nieuwe Kerk 11 Jan. 1645 was afgebrand, boos voortteeken van Gods toorn, want gelijk de kerk van haar dak beroofd was, zoo zijn wij door onze zonden beroofd van Gods bescherming enz.

Zijn portret schilderde A. van Nieuland, etsen van C. van Dalen en A. Conradus, daarnaar een afdruk bij Vos, *Amstels kerkel. leven* tegenover 142.

Schilderij door A.v. Nieuland; prenten door C. van Dalen, J.C. Filips en A. Conradus.

Zie: Brandt, *Reformatie* II, 819; Croese, *Kerkel. Reg.* 42; Vos, *Amstels kerkel. leven* 142-145; eene uitvoerige bibliografie van 's mans geschriften door G.D. Bom H.G.zn. *aldaar* bijl. A 364-368 en eene beschrijving zijner portretten *aldaar* bijl. B. 398 vlgg.

L. Knappert

[Petri of Suffridus, Suffridus]

PETRI of **PETRUS** (Suffridus), geb. te Leeuwarden 15 Juni 1527, gest. te Keulen 23 Januari 1597. Hij vertrok in 1547 naar de academie te Leuven, waar hij vooral de klassieke oudheid bestudeerde. In 1553 keerde hij naar Leeuwarden terug ter wille van huiselijke omstandigheden. Maar in 1556 was hij weer in Leuven, waar hij als privaat-docent voorlezingen hield over grieksche en latijnsche schrijvers. Op aanbeveling der leuvensche professoren werd hij in 1557 benoemd tot hoogleeraar in de klassieke talen aan de hoogeschool te Erfurt. In 1559 bedankte hij voor een uitnoodiging van den raad van Groningen om Praedinius als rector der St. Maartensschool op te volgen. In 1562 werd hij op aanbeveling van Hopperus benoemd tot secretaris en bibliothecaris van kardinaal Granvelle, welk ambt hij aanvaardde. Toen Philips II hem evenwel een leerstoel aan de in 1562 opgerichte academie te Douai aanbood, bedankte hij voor die onderscheiding. In 1564 bood de groningsche raad hem een lectoraat in het romeinsche recht aan; hij was wel geneigd de uitnoodiging aan te nemen, die door den koning, Viglius en Hopperus werd gesteund; maar ten slotte kwam niets van de zaak. Suffridus vestigde zich nu weer te Leuven, waar hij tot 1567 bleef. Toen begaf hij zich weer naar Friesland, waar hij tot 1570 bleef. Het schijnt, dat hij daarna tot 1577 weer te Leuven heeft gewoond. In dat jaar werd hem het buitengewoon hoogleeraarsambt aan de Apostelschool te Keulen aangeboden. Misschien om de verwarde toestanden in de Nederlanden te ontgaan, heeft hij die benoeming aangenomen. Tot zijn dood bleef hij te Keulen; daar is hij ook gestorven; hij ligt begraven in de Apostelkerk, waar in 1611 een monument voor hem is opgericht.

Suffridus Petri was een der beroemdste geleerden van zijn tijd. Hij heeft zeer veel geschreven en uitgegeven; hij liet bovendien een zeer groot materiaal in handschrift na. Redevoeringen over filosofische en philologische onderwerpen, klassieke tekstuittgaven, juridische verhandelingen heeft hij uitgegeven. Het meest bekend, ook om de bestrijding door Emmius, is zijn historiewerk gebleven, waarmede hij zich vooral in latere levensjaren heeft

bezig gehouden. Gedurende zijn verblijf te Brussel besloot hij de geschiedenis van zijn vaderland te beschrijven; sedert begon hij de stof daarvoor te verzamelen; zijn verblijf in Friesland van 1567 tot 1570 staat daarmee waarschijnlijk ook wel in verband. In Leuven en Keulen is hij met zijn arbeid voortgegaan. In de voorrede van zijn boek, dat aan de Staten van Friesland is opgedragen, zet hij het plan uiteen. In de twaalf eerste boeken wilde hij de gesteldheid van Friesland beschrijven, ligging, bodem enz., dan de bewoners in karakter, zeden en gewoonten. Dan zouden zestien boeken volgen over godsdienst, bestuur, publiek en privaat recht. Daarna zouden komen de eigenlijke *Annales Frisiae*, die in 24 boeken de geschiedenis van Friesland zouden beschrijven van de vroegste tijden tot het einde der zestiende eeuw. Het slot zou worden gevormd door de beschrijving van de daden en verdiensten van bijzondere personen in negen boeken.

Van dat groote plan is niet veel terecht gekomen. Suffridus gaf voorloopig alleen het zeventiende boek, maar verdeelde dat weer in drie boeken. Zoo ontstond *De Frisiorum antiquitate et origine libri tres* (Keulen, 1590, 8°.; 2e dr. Franeker 1698, 12°.). Het boek behandelt de oudste geschiedenis van Friesland. Het werd in Friesland zeer bewonderd en geprezen; bij besluit van 28 October 1590 benoemden de Staten van Friesland Suffridus tot 's lands historieschrijver op een jaarwedde van 300 Car. guldens en nog evenveel ineens. Hij ging op den ingeslagen weg voort en gaf spoedig nog een ander gedeelte van zijn groot werk uit: *De scriptoribus Frisiae decades XVI et semis* (Keulen 1593, 8°.; 2e dr. Franeker 1699, 12°.). In dat boek beschrijft hij de levens van 165 schrijvers en geeft de titels van hun werken op; wat het laatste gedeelte betreft, is het zeer belangrijk. Reeds spoedig daarna had Suffridus zich te verdedigen tegen een heftigen aanval van Ubbo Emmius, die in 1596 zijn eerste decade der friesche geschiedenis uitgaf en daarin alle mededeelingen van Suffridus over het oude Friesland voor fabelachtigen onzin verklaarde. Zijn wetenschappelijk karakter werd daardoor dermate aangetast, dat hij zich met kracht heeft moeten verdedigen. Zijn verdediging werd eerst na zijn dood uitgegeven als *Suffridi Petri Apologia pro antiquitate et origine Frisiorum, cum B.G. Furmerii peroratione contra Ubbonem Emmium* (Franeker 1599, 12°.). Toen Emmius zich verweerde, schreef Furmerius zijn *Hyperaspistes apologiae Suffridi Petri de origine et antiquitatibus Frisiorum ad Ubbonem Emmium* (Leeuwarden 1604, 8°.). Intusschen was de strijd voor Suffridus en zijn aanhangers reeds verloren. Ook het voortgezette onderzoek heeft Emmius gelijk gegeven. Niettemin moet worden erkend, dat Suffridus een man was van groote geleerdheid en ook niet zonder critiek en methode; alleen aanvaardde hij lichtgeloovig wat hij als friesche traditie bij oudere auteurs vond.

Zie: Goethals, *Lectures* II, 162 vlg.; *Konst en Letterbode* 1842, II, 290 vlg.; *Vrije Fries* I, 76, 78; II, 413 vlg.; *Alg. Lett. Maandschr.* 1847 II, 309 vlg.; de Wind, *Bibl. der Ned. gesch.* 8, 225 vlg., 247, 300; Bolhuis van Zeeburgh, *Kritiek der Friesche geschiedschrijving*, 178 vlg.

Brugmans

[Peurse, Adam van]

PEURSE (Adam van), geb. te Dordrecht 28 Oct. 1814, overl. te Gent, was de zoon van Hendrik van Peurse en Anna Magda-

Lena Gimberg. Hij werd in de schilderkunst onderwezen door L. de Koningh te Dordrecht en legde zich toe op het landschap, maar vertrok reeds in 1833 naar Portugal, waar hij als vrijwilliger voor de zaak van Dom Pedro streed en het beleg van Oporto bijwoonde. Na 1835 vestigde hij zich te Gent, maar huwde te Antwerpen. Op de tentoonstelling van 1841 te Gent was van hem een boomrijk landschap te zien, dat door de Maatschappij van Schoone Kunsten aldaar werd aangekocht, en bij de verloting ten deel viel aan den koning van België. Van zijn kunst is verder weinig bekend.

Zie: *Immerzeel* II 302.

van Dalen

[Peutemans, Pieter]

PEUTEMAN(S) (Pieter), geboren te Goes en waarschijnlijk daar gedoopt 13 Dec. 1641 als zoon van Leonard P., ondertrouwde 1 Maart 1676 te Rotterdam met Cornelia de Bruyn en werd aldaar begraven 18 Juni 1698. Hij schilderde portretten en schutter- en historiestukken. In 1676 was hij lid van het St. Lucasgilde te Middelburg. Voor de schuttersgilden zijner geboortestad schilderde hij schutterstukken, in 1675 een voor het St. Sebastiaanshof en in 1684 een voor het Voetboghof; deze beide stukken zijn in 1864 door A.J. Lamme te Rotterdam in veiling verkocht; waar zij gebleven zijn, is niet bekend.

In 1688 stelden Burgemeesteren van Rotterdam Pieter Peutemans aan als commissaris van het broodwezen en 20 April 1690 kreeg hij admmissie als veerschipper op Delft, welk beroep hij tot zijn dood uitoefende.

Zie: G. van Spaan. *Beschrijvinge der stad Rotterdam* 1698, bl. 423; *Rott. Historiebladen* 3e afd. bl. 658, *Oud- Holland* 1905 bl. 76 en *Archief voor Nederl. Kunstgeschiedenis* VI, 216 en VII, 169.

Wiersum

[Pex, J.]

PEX (J.), zich noemende 'Artium Magister zedert 1761', vestigde zich vóór 1800 te Dordrecht. Ook woonde hij eenige jaren op het eiland Overflakkee. In 1798 gaf hij een geschrift uit, waarin verscheidene Dordtsche burgers op een hatelijke wijze werden tentoongesteld. Hierop verscheen een tegenschrift van P. Keuls, *Iets voor 't Publiek en voor J. Pex, Artium Magister* (Dordr. 1798. 8°). In 1818 gaf hij uit: *Iets voor de Dordtsche Roomsche Gemeente* (Dordr. 1818), waarin hij over de R.C. gemeente op de Haven, inzonderheid over pastoor J.H. Schiefbaan en zijne aanklagers handelde. Zijn geboorte- en sterfjaar zijn onbekend.

van Dalen

[Pfeiffer, Magister Casparus]

PFEIFFER (Magister Casparus), geb. 24 Maart 1584 te Gautsch, bood zich den 25. Mei 1609 als proponent aan bij de Luthersche gemeente van Amsterdam. Na korten proeftijd werd hij den 9 Aug. tot predikant beroepen op Fl. 600,- en Fl. 50.- kamerhuur. Hij werd te Leipzig geordend en door Adolf Fisscher den 13 Dec. bevestigd. Den 25. Dec. 1633 wijdde hij de Luthersche kerk op het Spui te Amsterdam in, met een prediking over Luc. 2. 1-14, die in 1644 vertaald werd uitgegeven en herdrukt is bij het 100-jarig en bij het 200-jarig jubilé. Den 26. Mei

1643 overleden, werd hij 'met plechtige lijkstaatie in het Hamburger koor van de Oude Kerk' begraven.

Zie: Pont, *Gesch. van het Lutheranisme in de Nederlanden tot 1618* blz. 537;
Domela Nieuwenhuis, *Gesch. der Amsterd. Luth. gemeente*, 1856, blz. 52.
Pont

[Picardt, Dr. Johan]

PICARDT (Dr. Johan), zoon van Johan Picardt, geb. te Gronau 5 Februari 1600, gest. te Coevorden 21 Mei 1670, studeerde te Leiden in de theologie. In 1623 werd hij beroepen tot predikant te Egmond-aan-Zee. Den

9 April 1643 preekte hij daar afscheid; hij ging naar zijn getuigenis alleen vandaar heen, omdat zijn hart hem naar Drente trok. Den 19. November van dat jaar aanvaardde hij het predikambt te Rolde. In 1648 werd hij door Drost en Gedeputeerden benoemd tot eersten predikant te Coevorden; daar heeft hij tot zijn dood gestaan. Als predikant werd hij zeer gewaardeerd.

Als meer predikanten heeft hij zich veel met landbouw en landontginning bezig gehouden; nog heet een ontginning in het Bentheimsche, die naar zijn denkbeelden is aangelegd, de Picardij. Maar het meest is Picardt blijven voortleven door zijn geschriften. Zijn eerste geschrift was zijn *Afscheedts-sermoon gedaan in de volcrijcke kercklijcke vergaderinghe tot Egmond op Zee* (1643). Daarna gaf hij uit *De Prediger, dat is grondige verklaringe van de autoriteyt, waerdicheyt, en uytnemendheid des H. predigambts boven alle hoogheden, digniteiten en officien deser werelt* (Zwolle 1650), dat voor de kennis van het leven van den predikant in de zeventiende eeuw belangrijk is. Zijn hoofdwerk is de *Korte beschrijvinge van eenige vergetene en verborgene antiquiteiten der provintien en landen gelegen tusschen de Noord Zee, de IJsel, Emse en Lippe. Waer bij gevoeght zijn Annales Drenthiae* (Amsterdam 1660, 4°.; tweede dr. *mitsgaders een korte beschrijvinge der stad Covorden*. Groningen 1731, 8°.; 3e dr. Groningen 1748, 8°.). Voor een door hem vervaardigd epitome naar het groote boek voor schoolgebruik vond hij blijkbaar geen uitgever. Picardts werk is nog steeds van beteekenis voor de beschrijving der toestanden en gebeurtenissen in Drente in zijn tijd; zijn oudheidkundige bespiegelingen en taalkundige afleidingen hebben natuurlijk hun waarde verloren.

Gravure door P. Holsteyn naar M. Nijhoff.

Zie: *Drentsche Volksalmanak*, 1842, 3 vlg.; P a n , *Kleine opstellen*, 25 vlg.; *Dr. Volksalm.*, 1846, 3 vlg.; *Nieuwe Dr. Volksalm.*, 1890, 24 vlg.; L. K n a p p e r t in *Navorscher* 1894, 280-304 en in *N. Dr. Volksalm.* 1900, 21-68 en 1904, 36-56.

Brugmans

[Picolet, Cornelis]

PICOLET (Cornelis), zoon van den volgende, beoefende de schilderkunst; een door hem in 1667 geschilderd stuk, voorstellende de rotterdamsche familie Korff, was een veertig jaar geleden eigendom van den heer G. Obreen te Amsterdam. Behalve portretten schilderde hij ook binnenhuizen. Hij was de leermeester van Adriaen van der Werff.

27 April 1673 gaven Burgemeesteren van Rotterdam hem admmissie als veerschipper op Delft, welk beroep hij tot zijn dood, begin Maart 1679, uitoefende.

Zie: *Bronnen voor de geschiedenis van Rotterdam II*, 235 en *Rott. Historiebladen* 3de afd. bl. 658.

Wiersum

[Picolet, Pieter Teunis]

PICOLET (Pieter Teunis), geboren te Rotterdam als zoon van A n t o n i P., huwde aldaar 16 Juni 1619 met T r i j n t g e C o r n e l i s dr. en werd 18 Febr. 1649 in de St. Laurenskerk begraven. Hij is de samensteller van het grootste deel van het uitgebreide vervolg op de belangrijke kroniek en beschrijving van Rotterdam, welke vervaardigd werd door den in 1623 overleden rotterdamschen bakker J a n G e r r i t s z . v a n W a e r s c h u t .

Zie: *Bronnen voor de geschiedenis van Rotterdam II*, 230, 234 en 235.

Wiersum

[Pielat, Barthélemy]

PIELAT (Barthélemy) misschien de zoon van den gelijknamigen dokter te Parijs, geb. te Orange

en broeder van Phinéés die volgt, studeerde sinds 1659 theologie te Genève, werd daarna predt. te Meaux en week vandaar uit naar Engeland. Daar heeft hij gepreekt voor Herault, Durel, Primerose, fransche predikanten te Londen en wel in verschillende kerken. Een preek over Genes. I, 1 [gemeenlijk in de woordenboeken aan Phinéés toegekend] sprak hij 11 Febr. 1653 in la Charenton, Newport Market, uit (in druk Saumur 1664); eene andere, *Le triomphe chrétien*, opgedragen aan de hertogin van York, op Hemelvaartsdag 1670 in la Savoye (in druk, Londen 1670); *Sermon de consolation contre la mort*, opgedragen aan de gravin van Arlington in la Savoye en gedrukt 1670; *Sermon eontenant les solides consolations contre la mort* etc., opgedragen aan Karel II en uitgesproken op den jaardag van het martelaarschap van Karel I (30 Jan.) 1669, in de Fransche kerk (van Threadneedle street?). Van Engeland kwam hij naar onze republiek, waar hij nog verscheiden werken geschreven heeft. Zoo deed hij 1681 te Amsterdam verschijnen *d'Oude Spraakkonst verworpen* (l'Antigrammaire) met een opdracht aan Willem Hendrik, prins van Oranje, in welk boek hij eene nieuwe methode invoert om fransch te leeren t.w. door aangename samenspraken. Voorts: *Lettres nouvelles et curieuses*, en *Etudes de médecine*. Ook hebben wij van hem *La vie et les actions mémorables du Sieur de Ruyter*, Amst. 1678 in 12° met een sonnet en een épitaphe beide door den schrijver, die zich hier teekent 'docteur', onder de *Spraekkonst* 'medic. doctor'.

Zie: H a a g, *La France prot.* VIII, 234 s. Het eerste en laatste dezer boekjes o.a. in de bibl. v.d. Mij. der Ned. Letterk.; F. de Schickler, *Les églises du refuge en Angleterre* 1892, II, 262 s.; Arnaud, *Hist. des protestants de Provence* II 404.

L. Knappert

[Pielat, Diederik Christiaan]

PIELAT (Diederik Christiaan), kleinzoon van Phinéés, geb. op Ternate (zijn vader was geen predikant), ingeschr. als jur. stud. te Leiden 17 Aug. 1739, gepromoveerd aldaar 19 Dec. 1741 op eene diss. *De tutoribus ac curatoribus* met een opdracht aan zijn beide ooms Ludov. Timon en Phinéés Philibert. Hij huwde Caroline Jacoba de Lille (dochter van Willelm, lt. colonel bij de garde te paard en van Elisabeth Vaillant) te Schiedam, uit welk huwelijk 18 Febr. 1745 aldaar geboren werd Wilhelmina; 16 Oct. 1751 Everhardina Johanna. Hij was ouderling der Waalsche gemeente te Schiedam, raad en burgemeester en is Mei 1700 aldaar begraven. Een zoon van hem zal wel zijn Bernardus Johannes Piélat van Bulderen 8 Aug. 1772 als 'Schiedams Batavus 18, J' te Leiden ingeschreven, bekend uit de geschiedenis van de omwenteling, en vermoedelijk een kleinzoon Christiaan Hendrik Jacob, te Leiden ingeschreven 16 Sept. 1791 ook van Schiedam en toen 16 jaar oud. Hij studeerde later te Groningen, ingeschr. 1 Nov. 1793 en promoveerde 11 Juni 1794 aldaar op diss. *Ad legem XIII princ. digestorum de usuris*. Hij is toen te Groningen getrouwd met Aleÿda Cornelia Forsten (over dezen naam o.a.L. Knappert, *Gesch. Ned. Herv. kerk* II 146 vlg. noot 7). 30 Maart 1800 werd hun dochter Anna Sara Bernardina aldaar gedoopt, 20 Dec. 1801 Eldina Alegonda, 17 Aug. 1806 doch nu te Delft Marie Gertrude. De vader stierf kort daarop 25 Dec. 1807, eerst 33 jaar oud, te Groningen en werd 28 Dec. in het familiegraf te Schiedam bijgezet.

Zie: *Album Stud. L.B.* 1172; *Album Stud.*

Gron. 246, 496. *Ms. Aantf.* Bibl. Wall. Leiden; *Rapport van de gequalificeerden .. der burgers van Schiedam* enz. bij Abr. Bakker aldaar 1795 met bijlagen; *Livre Synodal* ed. 1904, reg. 139.

L. Knappert

[Pielat, Franciscus Constantijn]

PIELAT (Franciscus Constantijn), oudste zoon van Phinéés, geb. te Rotterdam Febr. 1675, ingeschr. te Leiden als jur. stud. 15 Sept. 1692, gepromoveerd aldaar 16 Maart 1694 op *Aliquot quaestiones juridicae*. Hij huwde (ondertr. 5 Juni) 1712 met Anna Dincksté van 's Gravenhage, uit welk huwelijk (ged. 15 Oct.) 1713 geboren werd Maria Charlotte (ged. 17 Mei), 1716 Isaac Johannes Constantijn. De vader was toen advocaat bij den Hove.

Zie: *Alb. Stud. L.B.*; Molhuysen, *Bronnen* IV 215*; *Ms. aantf.* Bibl. Wall. Leiden.

L. Knappert

[Pielat, Jacobus Christiaan]

PIELAT (Jacobus Christiaan), geboren te 's Gravenhage omstreeks 1742, ingeschr. te Leiden 24 April 1764, gepromoveerd tot jur. doct. aldaar, Febr. 1789 overleden te Waalwijk en 11 Febr. begraven te Schiedam.

L. Knappert

[Pielat, Ludovicus Timon]

PIELAT (Ludovicus Timon), zoon van Phinéés, geb. te Rotterdam 1 Juni 1691, diende misschien een korten tijd in het leger, studeerde te Franeker en werd September 1709 candidaat. Juli 1710 werd hij predikant te Berlikum, 31 Sept. 1711 trad hij te Haarlem in het huwelijk met Alida Adriana Vernatti uit Utrecht, vermaagschapt aan dien Philibert Vernatti, die 26 Jan. 1634 met anderen eene gemeente en kerk gesticht had te Sandtoft in de parish Belton, Lincolnshire, waar in het Fransch en Hollandsch zou gepreekt worden. Juni 1714 ging Lud. Timon naar Assendelft, Juli 1718 naar Nijmegen, 6 Febr. 1729 naar 's Gravenhage. Hij was het die 11 April 1748 den doop bediende aan Willem V, door S. Fokke in prent gebracht (reprod. *Huis. en maatsch. leven onzer voorouders*, 1914, 1 127 en Olthuis, *De doopspraktijk*, 1908, 212). Ook sprak hij 13 Maart 1735 de lijkrede uit op zijn ambtgenoot J. Doesburgh. Uit zijn huwelijk zijn mij drie kinderen bekend, Beatrix Albertina, half September 1744 te 's Gravenhage gehuwd met Gerard van Minninghen, burgemeester van Bommel, hertrouwd (aanget. 12 Juli) 1750 met Mr. Johan de Kempnaer, griffier en raad in den leenhove van Brabant, overl. (begr. 8 April) 1758; Willem Lodewijk, geb. 1718 te Nijmegen, als theol. stud. te Leiden ingeschr. 1 Maart 1738, later insgelijks predikant te 's Gravenhage en aldaar 28 Maart 1766 overl.; Petrus, geb. 1713 in den Haag, 12 Mrt. 1735 te Leiden als jur. stud. ingeschreven, Juni 1738, geh. met Johanna Grindet van Vlissingen, die 19 Mei 1739 van een levenloos kind, (ged. 8 Juli) 1741 van een zoon Hermanus beviel. Onze Lud. Timon, naar Bommel gegaan, vlak vóór het huwelijk zijner dochter, overleed daar 20 Mei 1750. E. van Staveren sprak 31 Mei de (sinds in druk verschenen) lijkrede uit.

Schilderij door J. Vollevens Jr. Prent door D. Coster; teekening door A. Schaasberg.

Zie: Burn, *History of the French .. refugees .. in England*, 1846, 102 s.; *Nederl. Archief* XIV, 1918, 251; E. van Staveren, *Het zegenend scheiden* enz. 's Grav. 1750; H.D.J. van Schevichaven, *De St. Stephens kerk te Nijmegen*, 1900 ('De naemen der predicanten' etc.); *Ms. Aantf. ter Biblioth. Wall. te Leiden*.
L. Knappert

[Pielat, Phinéés]

PIELAT (Phinéés), geboortig van Orange, studeerde te Genève theologie 1665 en volgende

jaren, diende enkele maanden de gemeente zijner vaderstad, was daarna huispredikant bij een edelman, du Pradel, dan predikant van Villeneuve de Bier en Viverez, maar moest toen uitwijken voor een edict des Konings, dat aan allen die niet als fransche onderdanen geboren waren het prediken verbood. Op de Waalsche Synode van Leeuwarden, April 1672, vertoonde hij gunstige getuigschriften van de synode van Viverez, van Mr. du Pradel en van de stad Orange en ook van de vroedschap van 's Gravenhage, waar hij zich met der woon gevestigd had. 21 Dec. 1672 is hij waalsch predikant te Rotterdam geworden tot hulp van Charles de Rochefort en neemt sinds een werkzaam aandeel in al de verrichtingen der Eglise wallonne te onzent. Van hare synoden was hij vaak voorzitter of secretaris, zorgde als consulent voor de gemeente te Nijmegen (Sept. 1681), stichtte in 1686 eene nieuwe gemeente te den Briel en den vrede in de gemeente van Vaals, waar hij Pierre Farjon van Faugères in Languedoc als predikant bevestigde. Gedurende vele jaren kwam hij op voor de belangen der fransche predikanten op de galeien, met name voor die van Orange, Mr. de Chambrun, Mr. Chion e.a., gemerkt de 'connaissance particulière' welke hij zich van de zaken aldaar gevormd had, belangen welke hij ook ettelijke malen voor den koning-stadhouder heeft bepleit (Sept. 1686, April 1689, Sept. 1693). Van de commissie voor het jaarlijks nazien der Autographa der Statenvertaling was hij enkele malen lid. In de twisten, veroorzaakt door zijn stad- en ambtgenoot Jurieu trad hij bemiddelend of raadgevend op, maar geraakte ten slotte zelf met hem in onmin. De synode van Dordrecht, April 1693, trok zich eindelijk de zaak aan en op eene vergadering van het consistoire 29 Juni 1693 werd de vrede met veel tact en overleg voorbereid, zoodat op de vergadering van 3 Juli d.a.v. 'ils ont témoigné y déférer entièrement et se sont embrassés et réconciliés promettant mutuellement d'entretenir à l'avenir une bonne union'. Ook Jurieu en Basnage, 'ont édifié la compagnie en se reconciliant, s'embrassant etc.' Ter synode van April 1695 bracht Piélat verslag uit over 's mans *Lettres pastorales*, gelijk hij Sept. 1697 deel uitmaakte van eene uitgebreide commissie, die oordeelen moest, naar gemaakte uittreksels, over Bayle's *Dictionnaire historique et critique*, ofschoon hij, 'le pasteur sympathique et tolérant avec lequel Bayle était particulièrement lié', getracht had zich aan die opdracht te onttrekken. Het was Piélat die April 1698 inlichtingen gaf over Jurieu's onwil om verantwoording te doen van f 4000, hem uit Berlijn voor de gevangen broeders te Algiers gezonden. Het was zijn laatste werk. In 1682 had hij eene reis naar Orange gemaakt, 'pour y régler ses affaires domestiques', thans in 1698 bereikte hem het verzoek de gemeente aldaar voor zes maanden te komen dienen. Hij ging, ofschoon de kerkeraad hem de bezwaarlijke reis afried, tegen het eind des jaars, Nov. 1699 schreef hij dat ziekte zijn terugkomst tegenhield. Toch was hij nog krachtig genoeg geweest om aan de feesten ter gelegenheid van den verjaardag van Willem III (14 Nov.) deel te nemen. De gouverneur Delubres wenschte op den 15den drie godsdienstoefeningen, in eene daarvan preekte Piélat over enkele verzen van ps. 21 en bad voor den vrede tusschen Engeland en Frankrijk. Sinds ging hij achteruit en overleed te Orange 16 Mei 1700. De Waalsche synode te onzent van September getuigde van hare droefheid over zijn dood.

Piélat was 29 April 1674 te Overschie getrouwd

met Charlotte Marie de Becheville de Blagny van Bergen op Zoom, die hem (ged. 17 Febr.) 1675 een zoon schonk François Constantijn (die vooraf gaat). Kort daarop is zij overleden, want 28 April verzocht de weduwnaar het wapenbord zijner vrouw in de kerk der gemeente te mogen ophangen, gelijk dienzelfden dag geschiedde en waarvoor hij der diaconie f 62-11-0 betaalde. Twee jaar later, 19 April 1677, hertrouwde hij met Jeanne Vernatti (zie voor dezen naam boven bij Ludovicus Timon) uit welk huwelijk geboren werden Alexandre Auguste (ged. 2 Febr.) 1681; Philippus Julius (ged. 1 Maart) 1682; Sara Marie (gedoopt 18 Febr.) 1685; Phinéés Philibert (ged. 25 Octob.) 1686 (die volgt), waarbij getuige was Philibert de Vernatti, 'chevalier baronnet', zoon vermoedelijk van den stichter der kerk van Sandtoft; Louis Dyman [of Thyemen, Timon] (ged. 4 Juni) 1691 (die vooraf gaat); Jacques Christian, genoemd naar zijns vaders ambtgenoot Basnage (ged. 27 Aug.) 1692; Jean Pierre (ged. 7 Febr.) 1694 en ten slotte Charlotte Madeleine (ged. 19 Juni) 1695, waarbij haar halfbroeder François Constantijn als getuige optrad. De moeder van dit talrijk kroost is 2 April 1702 nog eens hertrouwd met Claude Bonabel, fransch predikant te Canstadt in Wurtemberg.

Schilderij door B. Vaillant. Prent door J. Gole.

Zie: *Livre synodal d. egl. wall. d. Prov. Unies* ed. in folio van April 1672 tot September 1700; *Livre synodal* ed. 1904, Il table alphabétique 139; *Archives de l'Egl. wall. de Rotterdam, Actes du consistoire* aldaar en daaruit Ms. ter Bibl. Wall. te Leiden; *Bulletin d.l. Soc. de l'Hist. du Prot.* 1892, 498; P ouj ol, *Histoire et influence des égl. Wall.* 137 en 218; C. Serrurier, *Pierre Bayle en Hollande*, 1912, 165, 182-185; Gagnebin, *Liste etc.* 1888, 55.

L. Knappert

[Pielat, Phinéés Philibert]

PIELAT (Phinéés Philibert), zoon van den voorgaande, geboren te Rotterdam 25 October 1686, ingeschreven als student te Leiden 14 Sept. 1706, Sept. 1710 toegelaten als proponent bij de Eglise wallonne. Hij deed als hulpprediker dienst te Utrecht, Nijmegen en Maastricht, totdat hij Sept. 1713 beroepen werd bij het Staatsche garnizoen te St. Guillain, waarvoor hij dan borden en bekens voor het avondmaal aanvraagt, enkele bijbels en enkele 'livres de controverse pour l'instruction du peuple'. Is hij dezelfde die als predikant te Veenendaal vermeld wordt, dan is hij daar niet (zoals van Alphen, *N.K. Handb.* 1910 bijl. S. 167) 1723, maar 1714 of 1715 gekomen, want in 1716 werd hij predikant bij (niet, zoals zelfs Romein *Naamlijst* 96 verwarrend schrijft, de Nederduitsche gemeente te Londen: het Archivum noch de attestatie-trouw- en begrafenisboeken dier gemeente kennen zelfs maar zijn naam, maar) de Eglise de St. Jean te Londen. In deze kapel, St. John Street, Spital Fields vergaderde eene Fransche gemeente sinds omstreeks 1687, die 1823 met de Eglise wallonne zou samensmelten. M. Sudre, predikant ging 1716 heen en in zijn plaats beriep men M. Phinéés Philibert Piélat op £ 50, 'vroeger predikant bij het garnizoen van St. Giulain in Vlaanderen', zoodat er hier van Veenendaal geen sprake is. Hij is dat gebleven tot 1722 en leefde nog in 1741. Want eene na te noemen dissertatie te Leiden van 19 Dec. 1741 is opgedragen aan 'Phinéés Philibert Piélat verbi divini interpreti in sacello hollandico magnae brittaniae regis quod est Londini', zoodat hij toen nog aan de ambassade-kapel werkzaam was.

Hij was 30 April 1713 gehuwd te Heusden met Petronella Marguerite Savendonk.

Zie: *Album Stud. L.B.*; *Livre synodal* ed. in folio van Mei 1710 tot Mei 1714; Burn, *The history of the french, walloon, dutch refugees, settled in England*, 165-168; *Proceedings Hug. Soc.* VIII, 24; D.C. Piélat (zie boven), *Diss. jur. de tutoribus*, L.B. 1741 de opdracht.

Van dit geslacht zijn voorts zoowel hier te lande als in Duitschland talrijke afstammelingen bekend, die als Piélat, Pilla, Piela, Pialat in de registers voorkomen. Uitvoerige en nauwkeurige uittreksels daaruit in Ms. ter Biblioth. Wall. te Leiden.

L. Knappert

[Pierius A Smenga, Petrus]

PIERIUS A SMENGA (Petrus), Schotanus, geb. in Schoterland in Friesland, student in de medicijnen aan de universiteit te Leuven, waar hij 19 Oct. 1578 den doctorstitel behaalde. Te voren reeds 1569, werd hij aangesteld als professor der grieksche en hebreuwsche taal in het kollege Busleiden of Drie Talen. Met ijver gedurende vele jaren kweet hij zich van zijne taak. Volgens Paquot en Neve zou hij maar 8 jaren die lessen gegeven hebben, maar 1601 komt hij nog als professor voor.

Waarschijnlijk was hij gedurende langen tijd slechts in naam professor met een kleine vergoeding, want door de militaire bezetting van Leuven, 1578, door de troebelen en oorlogen in de volgende jaren, verlieden de studenten, was de universiteit bijna te niet. Ook het kollege Busleiden was totaal verarmd en ledig. Pierius à Smenga was 1577 gehuwd met Petronella Segers. Als professor der medicijnen aan de universiteit volgde hij Corn. Gemma op, overl. aan de pest 1577, zoon van Reinerus van Dokkum eveneens professor te Leuven. Hij overleed 90 jaar oud te Leuven 9 Mrt. 1650 en werd in St. Quinten begraven. Zijne schriften vermeldt *Bibl. Belg.*

Zie: Val. Andreas, *Fasti Academici Stud. Lov.* (2 ed.) 237; 285, *Analectes Hist. Eccl. Belg.* XXI (1888) 246-248; F. Neve, *Mémoire sur le collège des Trois Langues*, 248-250; Foppens, *Bibl. Belg.* II, 1002.

Fruytier

[Pierson, Nicolaas Gerard]

PIERSON (Nicolaas Gerard), geb. te Amsterdam 7 Febr. 1839, als jongste der zes kinderen van Jan Lodewijk Gregory Pierson (III 977) en Ida Oyens, 30 Oct. 1862 gehuwd met Catharina Rutgera Waller, die hem eenige jaren zou overleven (hun huwelijk is kinderloos gebleven), gestorven 24 Dec. 1909 op huize Gliphoeve bij Heemstede, begraven te Velzen; van 1864-1868 mededirecteur der Surinaamsche, van 1868 tot 1885 directeur, van 1885 (na den dood van Mr. W.C. Mees) tot 1901 president der Nederlandsche Bank, van 1877 tot 1885 hoogleeraar in de staathuishoudkunde en de statistiek aan de gemeentelijke universiteit te Amsterdam, tweemaal (van 1891 tot 1894 en van 1897 tot 1901, de laatste maal tevens kabinetsformateur) Minister van Financiën, na 1905 Tweede Kamerlid voor Gorinchem; begiftigd met twee eere-doctoraten: van Leiden (1875) in de rechtswetenschap, van Cambridge (Engeland, 1904) 'in science', lid van de British Economic Association, de Royal Statistical Society en van de Reale Accademia delle scienze (Accademia dei Lincei) di Roma; zie hier de voornaamste uiterlijke feiten zijn levens.

Zijn beteekenis ligt voornamelijk op wetenschappelijk (economisch en statistisch), daarnaast op staatkundig gebied en op dat van het bankwezen.

Wat Pierson als staatsman betreft, zij inzonderheid gewezen op de door hem in zijn eerste ministerschap tot stand gebrachte belastinghervormingen (bedrijfs- en vermogensbelastingen), op de sociale wetten van het door hem geformeerde en voorgezeten ministerie (ongevallenverzekering, woning en gezondheidswetten) en op de organisatie (in 1897) op zijn aanstichting van de nederlandsche vrijhandelaren, in de vereeniging 'Het vrije ruilverkeer'. Pierson's invloed op de indische politiek is mede van beteekenis geweest; zijn in 1877 als 'Koloniale politiek' gebundelde opstellen maakten hem tot een der baanbrekers der door Franssen van de Putte ingeluide 'ethische politiek'; tot zijn dood was hij voorzitter van het Indisch Genootschap, tot kort daarvoor president-curator der in 1907 door hem geopende Indische Bestuursacademie; meer dan belangrijken indirecten invloed, door woord en geschrift, heeft hij evenwel op onze koloniale politiek niet uitgeoefend.

Zijn wetenschappelijke verdiensten (ook buitenslands, o.m. door engelsche en italiaansche vertalingen van zijn hoofdwerken erkend) liggen geheel op economisch (en statistisch) terrein. Veel heeft de ontwikkeling der statistiek in Nederland, meer nog de beoefening hier te lande van de wetenschap der staathuishoudkunde aan hem te danken.

In 1892 en 1899 bevorderde hij, als minister, de instelling achtereenvolgens van de Centrale Commissie en die van het Centraal bureau voor de Statistiek; vóór dien was hij, sinds 1859, lid en later vele jaren bestuurslid en voorzitter van de (particuliere) Vereeniging voor de Statistiek geweest, sinds 1885 lid van het Institut International de Statistique; na zijn ministerschap was hij lid en (na Mr. Kerdijk's dood) voorzitter van de Centrale Commissie.

Van zijn economische geschriften is het voornaamste het 'Leerboek der Staathuishoudkunde' (in twee deelen), waarvan na zijn dood, een derde, wat de feitelijke gegevens betreft bijgewerkte, druk bezorgd werd door prof. Dr. C.A. Verrijn Stuart, die eveneens het meerendeel zijner in verschillende tijdschriften verschenen artikelen (met een enkel posthuum stuk) in zes deelen 'Verspreide Geschriften' bijeenbracht. Van ouderen datum dan het Leerboek zijn de 'Grondbeginselen der Staathuishoudkunde', het eerst (in 1875 en 1876) in twee deeltjes verschenen, later tot één deel ingekort en waarvan hijzelf den laatsten (vijfden), aanzienlijk omgewerkten druk (van 1905) nog heeft bezorgd, inzonderheid bestemd voor het middelbaar onderwijs, waarbij Pierson korten tijd werkzaam was geweest (in 1864, het jaar, waarin hij ook de middelbare akte staathuishoudkunde haalde, werd hij nl. benoemd tot leeraar aan de Handelsschool te Amsterdam).

Als schrijver over onderwerpen van munten bankwezen is Pierson hier te lande niet geevenaard. Practische kennis en ervaring paarde hij hier aan scherp theoretisch inzicht, met name voortbouwende op de grondslagen van Ricardo en W.C. Mees.

Het nauwst verwant gevoelde hij zich aan die moderne voortzetting der klassieke economie, welke, mede als reactie op de voornamelijk in Duitschland gebloeide hebbende inductivistische 'historische school', in de laatste decennien der negentiende eeuw in verschillende landen (niet het minst in Oostenrijk) de deductie in het economisch denken weder op den voorgrond heeft gebracht. Eenzijdig deductivist was Pierson even-

wel in geenen deele; reeds in zijn oudste geschriften blijkt van waardeering ook voor voorloopers en voormannen der historische school als List en Roscher en zoowel zijn belangstelling voor de statistiek als de talrijkheid en het gehalte zijner historisch-economische verhandelingen bewijzen, dat ook de methode der inductie, al verwierp hij hare uitsluitende toepassing, naast die der deductieve redeneering, volgens hem recht van bestaan had.

Het geheel zijner werken overziende, ontkomt men niet aan den stelligen indruk, dat onder de nederlandsche economisten niemand is aan te wijzen, die Pierson overtreft of evenaart in veelzijdigheid; in diepte van inzicht moge W.C. Mees, moge wellicht onder zijn latere tijdgenooten ook Beaujon zijn gelijke zijn geweest, noch een van deze twee, noch een der jongeren was zoo universeel als hij of haalde bij hem als stylist. Voor één, zeker niet onbelangrijk, onderdeel der economie kan hier een uitzondering worden gemaakt: of Pierson het moderne socialisme begrepen heeft, mag betwijfeld worden; wie daarover zichzelve licht wil verschaffen, sla andere boeken dan zijne geschriften op; doch met dit eene voorbehoud kan veilig worden gezegd, dat zeer veel uit 'Leerboek', 'Grondbeginselen' en 'Verspreide Geschriften' - naast munt- en bankwezen (met de leer der wisselkoersen) mogen bijvoorbeeld zijn verhandelingen over belastingen, grondbezit, handelspolitiek en bevolkingsvraagstuk worden genoemd - nog langen tijd zal behooren tot het grondigste wat daarover, en niet alleen in het nederlandsch, geschreven is.

De Mr. N.G. Pierson-stichting, voortgekomen uit een fonds, hem op zijn zeventigsten geboortedag overhandigd, heeft ten doel, met tusschenpoozen van eenige jaren, een 'Pierson-medaille' te doen uitreiken aan nederlandsche schrijvers van economische werken, die daarvoor naar de meening eener commissie van beoordeeling in aanmerking komen.

Schilderij van J. Veth en van Haverman.

Necrologieën van Pierson vindt men: in het *Jaarboek der Koninklijke Academie van Wetenschappen* 1911 en in *Onze Eeuw* 1911, IV bl. 343 door J. d'Aulnis de Bourouill; in de *Levensberichten van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde* (1911) en in *De Economist* 1910, bl. 1 door C.A. Verrijn Stuart; in *Mannen en Vrouwen van beteekenis* dl. 40, no. 12 door D. van Blom; in *Eigen Haard* 1910 bl. 68 door D. Stigter; in *Journal des Economistes* Dec. 1909 door G.M. Boissevain; in de *Verhandelingen van het Institut Colonial International* (zitting te Brunswijk April 1911) door J.T. Cremer; in de *Nieuwe Rotterdamse Courant* van 24 en 27 Dec. 1909; in *Het Vaderland* van 24 Dec. 1909, door R.J.H. Patijn; in *Het Volk* van 4 Jan. 1910 door R. Kuyper.

D. van Blom

[Pietersdr., Digna]

PIETERSDR. (Digna) was een doopsgezinde martelares te Dordrecht, geëxecuteerd 23 Nov. 1555. Door het ontbreken van alle registers en bescheiden, waarvan Tieleman van Bracht voor zijn *Bloedig Tooneel of Martelaarspiegel* gebruik gemaakt heeft, is het niet mogelijk, zijn berichten te controleeren, of aan te vullen. Maar van Bracht staat als zeer geloofwaardig bekend. Hij deelt dan mede, dat men in het jaar 1555 'tot Dordrecht zich ook vergrepen heeft aan eenigen der Heiligen Gods' o.a. aan Digna Pietersdochter.

Nu vindt men in Keurboek no. 21 op het gemeentearchief te Dordrecht blz. 642 v.v. een aan-

tal vonnissen door Franciscus Sonnius, commissaris der pauselijke Heiligheid, gesubdelegeerde ter instantie van de Keizerlijke Majesteit over Holland, Zeeland, Vriesland, Gelderland etc. 'in zake onses heiligen Christelijken geloove' met zijn assessor Nicolaes Bartholomei, een procureur fiscaal, en den notaris J. Wesenhagen, gewezen tegen een aantal personen, die hunne kettersche dwalingen herriepen en tot gestrengte penitentiën werden veroordeeld. Daarin leest men dat *'Barbara Gerritsdr. van Leyden, wesende een weesken ende gaende vuyten weeshuys ten Xlen jaere haer leven arm ende desolaet wesende, is gecomen onder 't geselschappe der herdoopers, ende is duer huerluyden raet ende ingeven ten XIIIen jaere haers levens herdoopt, blyvende in die leeringe der herdoopers tot haeren XVIIen jaere toe, nae welcken XVIIen jaere is weder omme affgebroecken van deselve ketters ende ongelooff, gevende haer wederom gansselycken totten oprechten geloove ende kerkelyck gebruyck van ons moeder die heylige kerck, oick totten derden regule van Sinte Franciscus, doende die drie beloften, als men in Sinte Franciscusorden doet. Zij moest daarvan evenwel 'schijn brengen' en 'doen ontdekken eenige kettersche vergaderingen oft scholen'. Zoo kwam zij 17 April 1555 te Utrecht voor den Commissaris 'brengende mit haer seeckere brieven van recommandatiën der stede van Dordrecht met declaratie sgeens sij in derselver stede tot ontdekkinge der ketters ende voorderinge onses heyligen Christengeloofs gedaen hadde, gevende huer by wete ende consent des pastoirs, deken ende Schout derselver stede van Dordrecht in 't geselschap der ketters aldaer wesende, niet sonder groote pericule haers lijffs, om 't ontdekken zekerlycken te doene, van welck geselschap duer 't verclaren ende ontdekken van haer nu gevangen sijn acht persoonen binnen Dordrecht voorsz. ende drie tot Bergen op Zoom ende nyette min meer andere heymelijcken ontloopen.'*

De zittingen der Inquisitie te Dordrecht duurden van 7 Juni tot 20 Juli 1555, maar de verzameling vonnissen betreffen slechts degenen die hunne ketterij afzwoeren. Toch kunnen wij wel aannemen, dat onder de personen die 'nu gevangen zijn binnen Dordrecht' Digna Pietersdr. behoorde. Er werd op verscheidene wijzen hard tegen haar geprocedeerd, ten einde haar van het geloove afvallig te maken. 'Maar als men de zaak niet verder brengen kon, werd zij, na buiten pijn van ijzeren banden bekend te hebben, herdoopt te zijn geweest, en vergaderingen gehouden te hebben, tegen het geloof, de heilige Sacramenten, andere diensten en ceremoniën der Heilige Kerk', aan den wereldlijken rechter overgeleverd. Dit inquisitoriale vonnis werd uitgesproken ten stadhuize in presentie van Schout, Burgemeesteren, Thesauriers en ettelijke kanunniken des Capittels, en vele meer andere notabele personen, soo geestelijke als wereldlijke in grooten getale vergaderd zijnde.

Door de Schepenbank of Camere Juditiale werd Digna Pietersdr. 17 Nov. 1555 ontpoorterd, en veroordeeld om 'in een sack gesteken en in 't water verdrongen te worden'.

Dit vonnis werd haar bij monde van den schepen Wouter Barthoutsz. op Puttuxtoren, de toenmalige stadsgevangenis beteekend. Van Bracht deelt voorts mede, dat het niet zeker is, of alle schepenen met den schout wel in het vonnis bewilligd hebben, of dat Wouter Barthoutsz., die bij haar dood present was (?) de voornaamste aandrijver van dit werk geweest is. 'Evenwel laat het zich aanzien, dat het meeste

getal niet veel behagen daarin moet gehad hebben, naardien zich Wouter Barthoutsz. alleen met den scherprechter en de dienaren van justitie bij den dood dezer vrouw heeft laten vinden'.

Van Bracht is hier abuis. Wouter Barthoutsz was Raad 1551-52, Schepen 1555-56, 1559-60, 1563-64, 1567-68 en stierf oud 54 jaren in 1571. Hij zal dus in 1555 de jongste schepen geweest zijn, die naar oude gewoonte, belast was met het beteekenen of voorlezen der vonnissen aan de veroordeelden. (De jongste schepen wijst het vonnis).

Of het vonnis werkelijk ten uitvoer is gelegd, zou men naar de mededeelingen van van Bracht moeten gelooven, maar er zijn er, die het betwijfelen, op grond van een post in de Rekening van het Heilig Geest- en Pesthuis ter Nieuwerkerk over 1571, waar men leest: 'It. bet. Suster Elizabeth Willemsdochter, moeder des Convents van Beetleem genaempt die Broedsusteren, ende dit van een vierendeel jaers mondcosten van Digna Pietersdochter, weduwe wijlen Wylliem Florisz zaliger, blyckende by quitantie facit 12 Rsgl., haer verschenen opten XXV July a^o LXXI.'

In hoeverre hiervoor grond is, is niet na te speuren; in registers vóór 1555, heb ik den naam van beide personen niet aangetroffen.

Zie: T. van Bracht, *Bloedig Tooneel* enz. II, 167; Balen, *Beschr. van Dordr.* 831; *Keurboek* no. 21, Archief, Dordrecht.
van Dalen

[Pietersdr., Aaltje]

PIETERSDR. (Aaltje), gehuwd met Pieter van Ruytenburch, 1563 te Delft gevonnisd om 'anabaptisterie'. Zij was afkomstig uit Leiden.

Schilderij door M.J. Mierevelt bij Douair. bar. Schimmelpenninck v.d. Oye v. Pallandt huize de Poll, Voorst.

Zie: *2de Keurboek van Delft* fol. 173 en daaruit *Navorscher X*, 6f.
L. Knappert

[Pietersdr., Dorothea]

PIETERSDR. (Dorothea), vrouw van den bekenden wederdooper Lourijz Lourijsz. van Leiden, die 28 Juli 1534 in 's Gravenhage werd onthoofd. Hij had nog eene tweede vrouw, die 9 Sept. 1534 voorkomt als 'Lourys Lourysz. weduwe'. Dorothea hertrouwde met Job Matthijsz., stoeldraaier, denkelijk een batenburger en is met haar man en drie anderen 9 Juli 1544 te Leiden ter dood gebracht.

Zie: *Sententiën 's Hofs van Holland* f. 115r. vlg. 133 r. *Crimineel vonnisboek der Leidsche Schepenbank* op 9 en 12 Juli 1544; L. Knappert, *Opkomst* enz. 139 vlg. 182 vlg.

L. Knappert

[Pietersz., Adriaan]

PIETERSZ. (Adriaan), leidsch wederdooper, bijgenaamd 'met ééne oge'. Hij werd 12 Mei 1534 te Amsterdam onthoofd en zijn vonnis bevat opmerkelijke gezegden over de 'kapel ter heyliger stede' en de daar gebeurde wonderen.

Zie: *Sententiën 's Hofs v. Holland* f. 67v. 68r.
L. Knappert

[Pietersz., Cornelis]

PIETERSZ. (Cornelis), anabaptist. Hij bedient in 1534 te Leiden den doop aan onderscheiden personen en wordt 16 Aug. 1544 te 's Gravenhage onthoofd. Hij is denkelijk die Cornelis Pietersz. uit den Briel, die met Jacob van Campen gesprekken voert over de 'twe claeuwen der scriftuere' en die door Jan Matthijsz. als bode gebruikt wordt.

Zie: *Sententiën 's Hofs v. Holland* f. 133r.; *Bijdr. Hist. Gen. Utr.* XLI, 96, 98, 102.
L. Knappert

[Pietersz., Frans]

PIETERSZ. (Frans), anabaptist uit Leiden, 11 Mei 1534 te Amsterdam verbrand.

Zie: *Sententiën 's Hofs van Holland* f. 66v. 67r.
L. Knappert

[Pietersz., Joost]

PIETERSZ. (Joost), anabaptist uit Leiden, broeder van den volgenden.
L. Knappert

[Pietersz., Pieter (1)]

PIETERSZ. (Pieter) (1), alias *C o m a n P i e t*, gedoopt 13 Nov. 1535 te Leiden ten huize van een lantarenmaker door een 'kort man' in tegenwoordigheid van zijn broeder Joost. Onthoofd te Leiden 29 Mei 1536.

Zie: *Sententiën 's Hofs v. Holland* f. 244r.

L. Knappert

[Pietersz., Pieter (2)]

PIETERSZ. (Pieter) (2), alias *B o r r e k i e k* of *B o r r e k i e r c k*, wever te Leiden, gedoopt door Cornelis Pietersz. (zie boven). Hij was bekend met de plannen voor het oproer te Leiden, maar wilde daarmede niets te maken hebben. Twee dagen na het mislukken van dien opzet, 25 Jan. 1535, was hij Leiden ontvlucht en werd te Amsterdam, na het oproer aldaar, gegrepen, ofschoon hij daaraan geen deel had genomen, van meening dat men nimmer 'wederomme slaen soude'. Hij behoorde dus tot de niet-revolutionnaire weerlooze doopers. Op 10 Juli 1535 is hij te Amsterdam onthoofd en gevierendeeld.

Zie: mijn *Opkomst* enz. 156, waar de datum moet worden hersteld naar *Bijdr. Hist. Gen. Utr.* XLI, 150 vlgg.

L. Knappert

[Pieterse, Anthony]

PIETERSON (Anthony), luitenant-admiraal, geb. te 's Gravenhage en aldaar gedoopt 13 Januari 1658, overl. 13 Juni 1722 op zijn hofstede Polanen bij Monster, en in de kerk aldaar begraven; zoon van *A n t h o n y* achtereenvolgens raad, thesaurier en burgemeester van 's Gravenhage, en van *C a t h a r i n a C o e n e*. Zijn grootvader was *A d r i a a n P i e t e r s o n* overleden in 1634, die in 1614 door de Staten van Zeeland werd benoemd tot lid van de generaliteitsrekenkamer, en gehuwd was met *Q u i r i n a d e J o n g e*.

Anthony ging reeds vroegtijdig als vrijwilliger naar de vloot, werd in 1677 adelborst of appointé, en reeds drie jaren daarna buitengewoon kapitein bij de Maze, en in 1681 gewoon kapitein. Hij was tegenwoordig bij Bevezier en bracht vele jaren in de Middellandsche zee door. In 1697 is hij schout bij nacht bij de Maze, in 1701 vice-admiraal van het Noorderkwartier; was aanwezig bij Vigos maar bleef daarna een paar jaar aan wal. In 1705 ging hij weder naar zee, is in 1713 luitenant-admiraal van het Noorderkwartier.

Grafmonument in de kerk te Monster.

Zijn neef *J a c o b J a n P i e t e r s o n*, eveneens in die kerk begraven, is geboren 1692, werd vice-admiraal in 1759 en is overleden 24 Febr. 1764.

Zie: *de J o n g e*, *Geschiedenis van het Zeewezen*; D.T. *S c h e u r l e e r*, *Onze mannen ter zee in dicht en beeld*.

Herman

[Pipenpoy of Pijpenpoy, François de]

PIPENPOY of **PIJPENPOY** (François de), jonkheer, zoon van Jean de Pipenpoy en Cornelia van Overstraten. Hij was één der verbonden edelen. Hij werd in 1577 in plaats van Marten Bayert, heer van Ganlau, die door de Prinsgezinden werd gevangen genomen, aangesteld tot grietman van Hemelumer Oldevaert en Noordwolde en tot drost van het kasteel te Stavoren, van welke stad hij ook Olderman was. De stadhouder Rennenberg zond hem Maart 1579 naar Brussel met brieven aan de Algemeene Staten, den Raad van State en den prins van Oranje, om een twist tusschen de Groningers en Friezen over het betalen van het krijgsvolk van Caspar de Robles, heer van Billy, te doen bijleggen. Zijne zending had geen resultaat van beteekenis. Niet te verdedigen was het echter, dat de Staten van Friesland hem er geen belooning voor verleenden ondanks het voorstel daaromtrent door den stadhouder gedaan.

Nadat de Prinsgezinden de kasteelen van Leeuwarden en Harlingen begin 1580 hadden bezet, werd ook dat van Stavoren opgeëischt door afgevaardigden van Gedeputeerde Staten van Friesland. Pipenpoy weigerde de overgave echter, daar hij geen lastgeving van zijn meester Rennenberg had ontvangen en daar aan diens verraderlijke plannen nog geen uitvoering was gegeven. Ook voor het aanbod van f 3000 benevens behoud van zijne grietenij bezweek Pipenpoy niet. Alleen in opdracht van den Prins verklaarde hij het kasteel te willen uitleveren. Twee personen werden derhalve tot den Prins afgevaardigd, waarop deze aan de friesche Staten en aan Pipenpoy schreef. De laatste gaf daarna het kasteel over (18 Febr. 1580). Als vergoeding voor achterstallige soldij over den tijd van zijn drostambt en voor zijne aanspraken op de inkomsten uit zijne grietenij werd hem eene som ineens van f 2500 en eene jaarlijksche uitkeering van f 350 toegekend (1587). In hetzelfde jaar schijnt hij van zekeren Tjitse Douwes, die ook als kaper den vijand gediend heeft, in de kerk te Koudum overlast ondervonden te hebben. Er wordt opgegeven, dat hij gehuwd is geweest en dat hij kinderen heeft nagelaten, maar de namen van deze en van zijne vrouw worden niet vermeld.

Zie: Winsemius, *Chronique van Vrieslant* (Franek. 1622 XVIII, 626, 658); Schotanus, *Beschryvinge ende Chronyck van Frieslandt* (Franek. 1655) b. XVII 810, XXIII 884; Hooft, *Ned. Historiën* b. XVI; te Water, *Verbond der Edelen* (Middelb. 1753) III, 234-237, IV 451 vg.; Baerdt van Sminia, *Nieuwe naamlijst van grietmannen* (Leeuw. 1837); Trosee, *Het verraad van George van Lalaing, heer van Rennenberg* (den Bosch 1894).

Haak

[Pipenpoy of Pypenpoy, Jean de]

PIPENPOY of **PYPENPOY** (Jean de), heer van Merchten, burgemeester van Brussel. Volgens sommigen zou hij deelgenomen hebben aan het verbond der edelen, hetgeen door te Water op goede gronden wordt ontkend. Hij huwde met Anna van Oyenbrugge en later met Margaretha Ovarré.

Zie: te Water, *Verbond der Edelen* III, 237.

Haak

[Pire, Jacobus du (de)]

PIRE (Jacobus du (de)), geboren 1674 te Amsterdam, overleden 6 Sept. 1718 te 's Gravenhage, was de zoon van Johannes du Pire. Hij studeerde sedert 20 Sept. 1694 te Leiden en was vóór 1701 predikant bij de Hervormde gemeente te Koudum, werd in dat jaar beroepen te Heenvliet, en van daar 4 Febr. 1709 (geaccepteerd 15 Febr.) te Dordrecht, om de plaats in te nemen van Ds. Johannes d'Outrein. Hij werd bevestigd 17 Maart 1709. In Maart 1710 werd hij reeds naar Delft beroepen. Zoodra de stedelijke regeering dit vernam, bracht de presideerende burgemeester Adriaan van Hoogeveen in den Oudraad 12 Maart 1710 het voorstel, om, 'dewijl de persoon ende leere van dus de Pire bij de gemeente voor seer aangenaam werd gehouden en andere steden genegenheid schenen te hebben om hem bij nadere voorvallende gelegenheden uit deze stad derwaarts te beroepen gelijk als affgenomen konde worden uyt de verscheyde voorstellingen aan deszelfs persoon van tijt tot tijt gedaan', goed te vinden, 'den voorn. ds. du Pire aan deze stad wat vaster te verbinden'.

Burgemeesteren werden daartoe gemachtigd en ontboden den predikant in hunne vergadering, waar zij hem: *'geconsidereert de vrugt, die ondervonden wiert, dat deszelfs predickdienst onder de*

gesamentlijcke ingesetenen dezer stede hadde gedaan' enz. aanboden, nevens het Staten-tractement, waarop ter tyt en wijle een van de ordinaire Leeraren deser stede soude komen aflijvig te werden, of te verloreken, beroepen was, oock het votte stadstractement, sullende ingang nemen met den 1en January deses jaars 1710', indien hij zich wilde verbinden eventueele beroepen naar elders niet te zullen aannemen. Du Pire dankte voor de eer, hem aangedaan, 'seggende daaruit te bespeuren de ongemeene affectie ende deference die H. Ed. Groot Achtb. voor hem betoonden.

Hij was naar Dordrecht gekomen, "met het voornemen die te mogen erlangen en zich daartoe waardig te maken, zonder particuliere reflectie op het tractement, dat hem zou worden toegevoegd. Een weinig meer tractement bij andere steden te presenteeren zou in opmerkinge van de genegentheyt die hier voor hem was bevindende niet lichtelijk bekwaam kunnen zijn, om tot den kerckendienst in andere steden over te gaan."

Toch maakte hij bedenking, om zich zoo volstrektelijk te verbinden, meenende dat dit mogelijk aan zijn verderen dienst hindertijk zou kunnen zijn, dewijl de liefde niet beter wordt gequeeckt dan als sy met eenige vreesse gepaart gaaf. Er werd nu overeengekomen, dat hij met ingang van 1710 het bepaalde traktement zou genieten, onder voorwaarde, dat hij gehouden zou zijn, ingeval van aanneming van een beroep naar elders, ter thesaurie der stad, te restitueeren hetgeen dat wegens dit aan zijn geaccordeerde stadstractement meerder, als wanneer dat daarinne door versterf of vertreck van een zijner collega's souden wesen gevallen, zou hebben genoten.

Hetgeen burgemeesteren met hem beraamd hadden, werd 19 Maart 1710 door den Oudraad geapprobeerd. Het te sluiten contract werd aan du Pire toegezonden, voor het geval hij daarin nog eenige veranderingen wilde maken, en de predikant ging zelf aan de woningen der Oudraden, om hen te bedanken voor de affectie enz. hem bewezen. Hij ontving het verhoogde salaris en nam intusschen een beroep naar Delft aan. In de vergadering van den Oudraad van 20 Mei werd daarover breedvoerig gehandeld. Hij had van het beroep noch van de aanneming ervan, aan burgemeesteren kennisgegeven. Deze verzochten hem den 3en Mei te komen ter Burgemeesterskamer, om zoo mogelijk van het beroep af te zien, maar du Pire kwam niet, en vervoegde zich ten huize van den presideeerenden Burgemeester, om mede te deelen, dat zijn komst ter kamer 'van geen nut meer kon zijn, dewijl hij het beroep tot Delft al had aangenomen'. Dat de heeren van den Oudraad over zulk een handelwijze slecht te spreken waren, is te begrijpen. Zij spraken van 'ondankbaarheid voor de bewezen genegenheid', van 'ontrouw ten opzichte van zijn zoo solemneele beloofde erkentnisse' van 'vilipendie en kleinachting voor Hun Ed. Cr. Achtb. Er werd voorgesteld du Pire te ordonneeren, ter thesaurie te restitueeren al hetgeen hij wegens het stadstractement had ontvangen, en hem verboden eenige verdere predikdienst in deze stad te doen 'als van geen stichtinge in deze gemeente meer konnende zijn'. Du Pire vertrok naar Delft zonder afscheid gepredikt te hebben, en werd 8 Juni 1710 te Delft bevestigd, waar hij in de plaats kwam van Ds. J o h s . K r a m e r , die naar Amsterdam vertrokken was. In Nov. 1713 nam hij een beroep aan naar 's Gravenhage, waar hij 6 Sept. 1718 overleed.

Bij zijn intrede te Dordrecht schreef G e r a r d d e H a a n : *Heilwensch aan den zeer Geleerden*

en Godzaligen Heere Jacobus du Pire, gewezen Bediennaar des Goddelyken Woorts in Heenvliet. Nu in den Predikdienst bevestigd binnen Dordrecht den XVI in Lentemaand MDCC VIII.

Hij was in Maart 1702 te Amsterdam gehuwd met Clara van Lennep Jurriaansdr., geboren aldaar 1685, die na 22 Juni 1703, toen zij te Amsterdam testeerden, te Heenvliet overleed. Een kind overleed te Dordrecht 8 September 1709, een dochter. Catharina Elizabeth trouwde 1 Sept. 1738 te Dordrecht met Ary Dura J.F. en J. du Pire, die bij haar huwelijk, verzen schreven, waren waarschijnlijk haar broeders.

Den 16. Dec. 1709 was hij te Dordrecht hertrouwd met Elisabeth Gronen, geboren te Londen, bij welke gelegenheid verschenen: *Gezangen ter Bruilofte van den Eerwaarden Heere Jacobus du Pire, leeraer van Godts kerke te Dordrecht ende Mejoffrouwe Elisabeth Gronen*, waarin *Harderszang* door F. van Bochoven, en verzen van F.W. Westhovius en Johannes van Braam. Ook zijn vriend Cornelis Boon van Engeland wijdde hem een herderszang *Volkert* en bezong zijn tweede huwelijk.

Du Pire was een welsprekend redenaar, *'die gansch Dordrecht met zijn preeken binnen zijnen tempelmuur lokte, en die etk, als een hinde naer een fontein naar zijn gaven dorstende volop met een Manna, zoo rein uit zijn mont ten oore invloeyende als de Jordaan of Siloe, kon laven'*.

Zie: Schotel, *Kerk. Dordr.* II, 277; *Res. van den Oudraad van Dordr.* 1710; *Bibl. der Gem. Dordrecht* nos. 683, 813, 814.

van Dalen

[Plaat, Rebecca]

PLAAT (Rebecca), de eerste directrice der H.B.S. voor meisjes te Leeuwarden, was geb. 11 Dec. 1828 te Middelstum (prov. Gron.) en overl. 6 Oct. 1905 te Arnhem. Sedert 1859 stond zij aan het hoofd eener bloeiende 'dag- en kostschool voor jongejuffrouwen' te Leeuwarden, die in 1875 door de gemeente tot een hogere burgerschool voor meisjes werd ingericht. Mej. Plaat werd toen tot directrice dier inrichting benoemd. Zij gaf les in geschiedenis op grond van overgangsbepalingen in de wet op het M.O. (art. 85). Vroeger had zij verschillende acten van bekwaamheid voor lager- en meer uitgebreid L.O. behaald, zoowel volgens de schoolwet van 1806 als volgens die van 1857. In 1894 legde zij haar betrekking neer, ging in Arnhem wonen en werd als directrice der middelbare meisjesschool te Leeuwarden opgevolgd door mej. A.M. Will.

Zie: *Leeuw. Courant* van 9 Oct. 1905.

Zuidema

[Plaat, Andreas Hendrik Johan van der]

PLAAT (Andreas Hendrik Johan van der), geb. te Grave 11 Febr. 1761, overl. te Antwerpen 15 Febr. 1819, was de 2e zoon van Johan van der Plaat, substituut-scholtus, rechter en dijkgraaf van Grave en het land van Cuyk, en Johanna Charlotta Ardesch. In zijn vroege jeugd verloor hij zijne ouders; hij werd toen door zijne voogden geplaatst op de artillerie-school van den kapitein Guichenon de Chatillon te 's Hertogenbosch, waar hij zijne militaire opleiding ontving. In 1778 werd hij aangesteld tot extraordinaar-ingenieur, in 1784 tot luitenant-ingenieur; doch in 1787 verliet hij den staatschen dienst, wel waarschijnlijk omdat hij 'voor

1787 met de Patriotten medegedaan had' (*Br. en Ged. van G.K. van Hogendorp* V, 158). Hij is toen in russischen dienst

overgegaan, waar hem aanstonds de rang van majoor bij de genie werd toegekend, en hij gelegenheid had, om zich te onderscheiden. Ter erkenning, zoowel van zijne dapperheid in de veldtochten tegen de Turken in 1789, 1790 en 1791, als van zijne kunde in den aanleg van vestingwerken (o.a. werd de vesting Tiraspol aan den Dniester geheel onder zijne leiding gebouwd) werd hij spoedig achtereenvolgens tot luitenant-kolonel (1789), kolonel (1792) en generaal-majoor (1797) bevorderd, in welken laatsten rang hij commandant van de vesting Riga was. Ook werd hem het ridderkruis van de 3e klasse van de St.-Wladimir-orde toegekend.

In het laatst van Dec. 1797 trad hij in het huwelijk met zijne nicht *Geertruida Joanna Ardesch*, waarna hij zijn ontslag verzocht uit den russischen dienst, dat hem 15 Jan. 1798 op eervolle wijze werd verleend.

In den eersten tijd na zijn terugkeer in het vaderland bleef hij buiten ambtelijke betrekking wonen te Vught en daarna op een buitengoed buiten Harderwijk; doch in Jan. 1807 werd hij door koning Lodewijk aangesteld tot inspecteur bij het departement van den waterstaat, bij welken dienst hij, nadat ons land bij Frankrijk was ingedeeld, werkzaam bleef als ingénieur-en-chef in het departement der Zuiderzee (standplaats Amsterdam). Onder zijne leiding zijn in dien tijd de straatwegen van de Bildt naar het paleis het Loo en van Amsterdam naar de Lek aangelegd.

Zoodra in Nov. 1813 Amsterdam zich bij de omwenteling aansloot en *Kraijenhoff* (die met zijne zuster gehuwd was) met het bevel over die stad was belast, stelde van der Plaat zich ter beschikking van commissarissen-generaal van het algemeen bestuur, en ontving hij de opdracht (25 Nov.) zich te begeven 'naar Zwol of zoodanige plaats, alwaar de generaal, commanderende het russisch leger, op de Vereenigde Provinciën gedirigeerd, zich bevindt', en dezen te verzoeken, vooral linie-troepen en artillerie, des noods met schepen, dadelijk op Amsterdam te doen trekken.

Over zee begaf hij zich onmiddellijk naar Nijkerk, waar hij 26 Nov. den russischen majoor Elsenvangen sprak, die met 250 Kozakken op weg was naar Amsterdam. Van hier vertrok hij per as naar Zwolle, waar hij in den morgen van den 27en aankwam, en nog juist gelegenheid had, den russischen kolonel Narischkin te ontmoeten, die kort daarop naar Amersfoort oprukte. Te 12 uur zag hij den russischen generaal Benckendorff (met wiens vader hij in Rusland zeer bevriend was geweest) met \pm 4000 man infanterie en cavalerie te Zwolle binnenkomen, zoodat hij ten volle in de gelegenheid was, aan zijn opdracht te voldoen.

Nu spoedde hij zich naar den pruisischen generaal von Bülow, die uit Munster ons land was binnengerukt. Op diens beslissing om den IJssel over te trekken en Arnhem in te nemen, zal hij wel mede zijn invloed hebben doen gelden. Waarschijnlijk is hij met dien generaal den 2en Dec. naar Utrecht getrokken, waarna hij zich naar den Haag heeft begeven (*Br. en Ged. V*, 157), om aan het algemeen bestuur zijn diensten aan te bieden.

Toen Benckendorff den 10en Dec. Breda had bezet, achtte de Souvereine Vorst het raadzaam, dat aldaar een nederlandsch generaal het opperbevel zou hebben. Met het oog op de

aanwezigheid der Russen was van der Plaat daartoe als het ware de aangewezen persoon. 15 Dec. werd hij tot gouverneur dier vesting benoemd; den 19en d.a.v. aanvaardde hij het bevel, op den zelfden dag dat uit Antwerpen een fransche krijgsmacht van ± 8000 man oprukte om Breda te overvallen. Met de geringe middelen, die te zijner beschikking stonden (eene bezetting van 3000 à 3500 man, met aanvankelijk 16 veldvuurmonden) wist hij evenwel zooveel vertoon te maken, dat de fransche generaals, Roguet en Lefebvre Desnouettes, ook bedreigd door het aanrukken van pruisische en engelsche troepen, van hun voornemen afzagen en in den vroegen morgen van den 23en Dec. weder aftrokken. Van dien tijd af kon de gouverneur het noodige doen verrichten, om de vesting in voldoende staat van tegenweer te brengen. Eene warme tevredenheidsbetuiging van den Souvereinen Vorst, het ridder-grootkruis der St.-Anna-orde, hem door den keizer van Rusland geschonken en een gouden snuifdoos met inscriptie van het bestuur der stad Breda waren voor den gouverneur de bewijzen, dat zijne zorgen en werkzaamheden op prijs waren gesteld.

Bij de verdeling van het rijk in 8 militaire arrondissementen (17 Jan. 1814) werd het bevel over het 5e arrondissement (het voormalig Staats-Brabant met alle landen, gelegen ten zuiden van het Hollandsch Diep en van de landen van Altena en Heusden, ten zuiden van de Oude Maas) aan den generaal-majoor van der Plaat opgedragen.

Na den terugkeer van Napoleon van het eiland Elba ontving v.d. Plaat een nieuw blijk van vertrouwen van den Souvereinen Vorst in zijne bevordering tot luitenant-generaal (21 April 1815), drie dagen later gevolgd door zijne benoeming tot gouverneur van Antwerpen; 1 Juni d.a.v. werd hem bovendien het commando over het 1e militaire arrondissement, en 16 Maart 1816, ten gevolge van de nieuwe militaire indeeling van het rijk, het bevel over het 4e generaal-kommando, bevattende de provinciën Antwerpen, Noord- en Zuid-Brabant, opgedragen.

Bij de eerste benoemingen in de Militaire Willemsorde behoorde van der Plaat onder hen, aan wie het commandeurskruis werd toegekend.

Het gouverneurschap van Antwerpen heeft hij tot aan zijn dood waargenomen; zijn lijk werd in een grafkelder binnen de kapel op het kasteel bijgezet. Hij heeft geen afstammelingen nagelaten.

Zijn portret in olieverf is in het bezit van den gep. luit.-kolonel van Bisselick te Rijswijk (Z.-H.); in fotografischen afdruk is het overgenomen in het 4e deel van het *Historisch Gedenkboek van 1813* (Haarlem 1913).

Zie over hem: *Algemeene Konst- en Letterbode* 1819, I, 212 en 226, Levensbericht van den Luitenant-Generaal A.H.J. van der Plaat; *Colenbrander, R.G.P.* VI³, Inl. 42, 43, 56, 130, 142 en naamregister, idem VII, naamregister; *Meded. Letterkunde* 1912, 154: Een brief van generaal van der Plaat van 28 November 1813; *Mr. H.W. Tydeman, Levensbijzonderheden van den luit.-gen. baron C.R.T. Kraijenhoff* (Nijmegen 1844), 111 en 118; *Theod. Jorissen, De omwenteling van 1813* (Groningen 1867), II, naamregister; *Br. en Ged.* van G.K. van Hogendorp ('s Grav. 1902) naamregister; *F. de Bas et le Comte de T'Serclaes de Wommersom, La campagne de 1815* (Bruxelles

1908) I, 202; *Historisch Gedenboek 1813* (Haarl. 1913) naamregister.
Koolemans Beijnen

[Plaat, Engelbert George van der]

PLAAT (Engelbert George van der), geb. te Grave 1 Nov. 1756, overl. aldaar 15 Nov. 1831, oudere broeder van den voorgaande, ontving, evenals deze, zijne opleiding op de artillerie-school van kapitein Guichenon de Chatillon te 's Hertogenbosch en werd 15 Aug. 1771, dus vóór zijn voleindigde 15e levensjaar, aangesteld tot extraordinair ingenieur (2e luitenant). Zijn eersten diensttijd bracht hij gedurende vele jaren door in Staats-Vlaanderen, waar hij, behalve met het aanleggen en verbeteren van vestingwerken, belast werd met het toezicht over belangrijke bedijkingen der schorren tusschen Hulst, Axel en Sas van Gent, in verband met eventueel te stellen inundatiën. Achtereenvolgens in 1779 tot luitenant-, en in 1790 tot kapitein-ingenieur bevorderd, was hij, onder de bevelen van den luit.-kolonellingénieur de Freytag, nog in die streek werkzaam, toen, bij de nadering der Franschen in 1794, prins Frederik, jongste zoon van den stadhouder, den 27en Juni met het bevel over de linie van Staats-Vlaanderen werd belast, en den 2en Juli d.a.v. in Sluis aankwam. Onmiddellijk daarop werd bevel gegeven tot het stellen der inundatiën. De daaromtrent ingekomen rapporten gaven den prins evenwel aanleiding, den 27en Juli zoowel aan den overste Freytag als aan kapitein van der Plaat arrest op te leggen. Waarschijnlijk was dit aan een misverstand te wijten; voor de betrokken officieren had die zaak althans geen verdere onaangename gevolgen.

Nadat Staats-Vlaanderen in de 2e helft van October 1794 door de hollandsche troepen ontruimd was, bleef van der Plaat in garnizoen te Bergen-op-Zoom tot aan den ondergang van de Republiek der Vereenigde Provinciën. Hij ging toen in den rang van luitenant-kolonellingénieur over in dienst van de Bataafsche republiek (9 Juli 1795).

Den 23en Juli 1797 werd hij benoemd tot directeur van fortificatiën in het departement van de Waal tot aan de Zuiderzee (met standplaats Nijmegen), omvattende de vestingwerken van Nijmegen, Arnhem en de Grebbe-linie met hare verlenging in de Neder-Betuwe. Vooral in laatstgenoemd gedeelte is in 1799 de aanleg van werken met kracht aangevat; in dien tijd werden de hoofdposten aan de Spees en te Ochten, alsmede de verbindingsweg met voorliggende gracht tusschen die beide posten opgeworpen, waaromtrent de voorstellen door van der Plaat waren ingediend.

Tijdens den veldtocht in Noord-Holland in dit jaar is hij in zijn standplaats gebleven, zoodat hij aan de operatiën te velde geen deel nam. Minder goede verstandhouding met den directeurgeneraal van fortificatiën, van Hooff, was aanleiding, dat hij op herhaald verzoek den 22en Maart 1800 met 'honorabele demissie' den dienst verliet.

Hoe zijne vorige diensten werden op prijs gesteld, blijkt wel daaruit, dat hij nog geen maand na de pensionneering van van Hooff (14 Juli 1803) weder in zijn vorigen rang in het korps ingenieurs werd opgenomen en geplaatst werd als commissaris van de genie bij het ministerie van oorlog (9 Aug. 1803), waar hem, onder de regeering van Lodewijk Napoleon den 17en Juni 1808 de functie van chef de bureau, fungeerend 'chef de division' werd opgedragen.

Bij de inlijving van ons land in het fransche keizerrijk verkoos hij niet onder het nieuwe bestuur werkzaam te zijn; hij verliet met het aan zijn rang verbonden pensioen opnieuw den dienst, en vestigde zich als ambteloos burger metterwoon te Nijmegen.

Nadat in den nacht van 4 op 5 Januari 1814 de fransche troepen die vesting hadden verlaten, vertrok van der Plaat naar den Haag, om den Souvereinen Vorst zijne diensten aan te bieden. Aanvankelijk werkzaam gesteld bij het ministerie van oorlog, werd hij bij besluit van 16 Maart 1814 aangesteld tot kolonel-directeur, eerst van de 3e, na de gewijzigde indeeling van 17 Nov. 1814, van de 4e directie van fortificatiën (standplaats 's Hertogenbosch); onder zijne leiding werden in 1815 de vestingen Grave, 's Hertogenbosch, Breda en Bergen-op-Zoom in staat van verdediging gebracht. 24 Dec. 1816 werd hem de titulaire, 10 Sept. 1827 de effectieve rang van generaal-majoor toegekend. Bij besluit van 12 Mei 1823 werden, na eene door den koning gehouden inspectie, verscheidene officieren van de genie begiftigd met de Militaire Willemsorde, strekkende 'tot blijk van Z.M. tevredenheid over de verrichte werkzaamheden voor de bevestiging van het zuidelijk frontier'. Van der Plaat ontving bij die gelegenheid het ridderkruis der 3e klasse.

In Sept. 1827, dus op bijna 71-jarigen leeftijd, werd hij in zijne functie van directeur van fortificatiën verplaatst naar de 3e directie (standplaats Gent), in welke zich in de laatste jaren zoovele moeilijkheden hadden opgedaan met betrekking tot scheuren en instorten van nieuw aangelegde vestingwerken, ten gevolge waarvan eenige officieren der genie voor het hoog militair gerechtshof hadden terechtgestaan of nog terechtstonden, en in welke directie nog vele en belangrijke werken moesten worden ten uitvoer gebracht.

Hoewel hij meende, dat het zijn krachten zou te boven gaan, is hij nog twee jaren in zijn nieuwe standplaats werkzaam gebleven; op zijn herhaald verzoek werd hij 12 October 1829 op pensioen gesteld. Hij vestigde zich daarna te 's Hertogenbosch, doch overleed te Grave, waar hij ook begraven is.

Tijdens zijne langdurige militaire loopbaan zijn door hem verscheidene memories opgesteld en ingediend omtrent onze verdedigingsliniën en vestingen, en daarin aan te brengen verbeteringen, vooral met betrekking tot de Grebbelinie en hare verlenging in de Neder-Betuwe.

Zijn portret in olieverf is in het bezit van den gep. luitenant-kolonel van Bisselick te Rijswijk (Z.-H.).

31 Dec. 1786 is hij te Hulst in het huwelijk getreden met Suzanna Maria Tegelberg (ged. Hulst 28 April 1754, overl. te St. Oedenrode 10 Dec. 1800), dochter van Pieter en Maria Gerbrands. Hun eenige zoon Johan Pieter, heer van Honswijk (geb. te Hulst 20 Jan. 1789, overl. te Baarn 26 Nov. 1847) is in 1815 in den adelstand verheven met het praedicaat van jonkheer. Met diens zoon, jhr. Mr. Engelbert George Vincent Maximiliaan, heer van Honswijk (geb. Amsterdam 20 Jan. 1818, overl. te Parijs 23 Mei 1876) is het geslacht in de mannelijke lijn uitgestorven.

Zie over hem: *Algemeene Konst- en Letterbode* 1832 II, 456 en 467, Levensschets van den Generaal-Majoor Engelbert George van der Plaat; F.

H.A. Sabron, *De oorlog van 1794-95* (Breda 1892) I, 60; *De Militaire Spectator* 1893, 283 en 292; C.R.T. Kraijenhoff, *Extract uit het Verbaal van den Inspecteur-Generaal der fortificatiën van 1814 tot 1827* (Nijmegen 1840), 73, 121, 138, 140, 146, 147 en bijlage II; Mr. H.W. Tydeman, *Levensbijzonderheden van den luit.-generaal baron C.R.T. Kraijenhoff* (Nijmegen 1844) 235, 246, 254, 256, 257, 262 en 264; Elise Lagrange, *Les frères Laurillard-Faltot, Souvenirs de deux officiers du temps de l'empire* (Bruxelles 1904), 498 et 499; *Nederl. Adelsboek* ('s Grav. W.P. van Stockum en Zoon) 1911, naamregister.

Koolemans Beijnen

[Planque, Catharina de la]

PLANQUE (Catharina de la), dochter van Nicolaas (3), de volgt. Met haar sterft het geslacht uit. Zij huwde met Angelus Jacobus Cuperus, als proponent te Hardenberg 1725, Vollenhoven 1730, waar hij 1757 overleed. Hij had o.m. een zoon Johannes, den lateren amsterdamschen predikant (IV 488) en deze wederom een zoon Angelus Jacobus, den jurist (I 660), in wiens boedel zich de papieren bevonden over het geslacht de la Planque, waarvan Bodel Nyenhuis zich bediende.

L. Knappert

[Planque, Nicolaas de la (1)]

PLANQUE (Nicolaas de la) (1), naam die zeer verhaspeld voorkomt, Planc, Plance, Planques enz. werd 1589 te Keulen geboren. Hij studeerde enkele maanden te Saumur, verliet die hoogeschool 26 Dec. 1609 met een loffelijk getuigschrift, heeft ook een jaar te Sedan gestudeerd, ontving van de predikanten aldaar en van prof. Tilenus 21 en 22 Oct. 1612 een tweede testimonium en is toen naar Leiden gegaan. Dáár vinden wij hem 14 Dec. 1612 ingeschreven als 'Nicolaus de le Plancq Coloniensis 23 T.', zoodat de identiteit genoegzaam blijkt. Bodel Nyenhuis en op zijn voetspoor van der Aa laten hem April des volgenden jaars te Kampen op de Waalsche synode proponent worden. Inderdaad heeft die synode 18-20 April 1713 te Kampen vergaderd, maar geen Nic. de la Planque komt daar onder de proponenten voor, ja zelfs mist men zijn naam in de table alfabétique van het *Livre synodal*. Veeleer moet men aannemen, dat hij van Leiden naar Keulen is gegaan, waar hij dan 26 Aug. 1613 predikant is geworden bij de (sinds 1571 afzonderlijk georganiseerde) nederlandsch gereformeerde gemeente, 'die tot Ceulen den waren Godt int verborgen dient'. In 1618 vinden wij hem te Utrecht, waar hij, na prins Maurits' omzetting der regeering, de contra-remonstranten dient met Rudolfus Petri (kol. 497). In Sept. van dat jaar heeft toen de tielsche gemeente hem vergeefs tot predikant begeerd. Hij is naar Keulen teruggekeerd, maar daar niet lang meer gebleven. De vervolgingen waren toegenomen en door de 'wedersakeren' kon hij 'sonder merckelyck gevaer soo sijns persoons als ook dezer gemeynte' niet langer blijven. Ds. Joh. de Mourcourt en de opzieners gaven hem een getuigenis d.d. 2 Febr. 1619, waarin zij zijne getrouwheid, eenvoud, ijver en standvastigheid prijzen, hemzelve als een voorbeeld van de welgegronde leer en een christelijken wandel. Het stuk draagt het gemeentezegel van den wijnstok 'met dry staken' en het randschrift (ter verbetering van *Archief X*, 390): 'Christus vitis vera et nos palmites'. Hij is toen aanstonds naar Kampen gegaan en daar 13 Juni predikant bij de geref. gemeente geworden (met bijvoeging 'gek. van Keulen'). In 1631 voor den Haag, in 1632 voor Amsterdam bedankt hebbende, gezien en geacht, zoo-

dat zelfs de Staten en Frederik Hendrik op zijn komst aandrongen; in briefwisseling met Trigland e.a., ging hij 1633 naar Haarlem, waar hij 1 Jan. 1634 bevestigd werd, doch reeds 1636 overleed (met van Alphen; Bodel Nyenhuis: 19 Sept. 1634).

Zie: van Schelven, *Vluchtelingenkerken*, 270 vlg.; Bodel Nyenhuis in *Archief X*, 1840, 385-397; Schotel, *Kerkel. Dordrecht I*, 253 vlg.; *Nederl. Archief VIII*, 1848, 187; Ypey en Dermout, *Gesch. Herv. Kerk II*, 254 vlg.; van Alphen, *Nieuw Kerk. Handb.* 1908, biil. P. 116.

L. Knappert

[Planque, Nicolaas de la (2)]

PLANQUE (Nicolaas de la) (2). Hij was de zoon van den vorige, geb. 1626 te Kampen, stud. te Leiden Mei 1646, kwam als proponent Maart 1652 naar Krommenie, 1655 naar Beverwijk, 1657 naar Kampen, 13 Mei 1665 naar Amsterdam, waar hij 8 Aug. 1702 overleed.

Zie: Croese, *Kerkel. Reg.* 91; Moonen, *Naemketen* 38.

L. Knappert

[Planque, Nicolaas de la (3)]

PLANQUE (Nicolaas de la) (3), zoon van den vorige, geb. te Amsterdam 1667, med. stud. te Leiden 25 Sept. 1698 en aldaar 22 Oct. 1699 gepromoveerd op eene *Disputatio medica de lienteria*.

Zie: *Album Stud.* 751; Molhuysen, *Bronnen IV*, 228*.

L. Knappert

[Plantinus, Johannes]

PLANTINUS (Johannes), geb. te Leeuwarden 8 Oct. 1692 als zoon van een schipper, studeerde te Franeker, ging als proponent naar Berlikum 1 Sept. 1715, daarna naar Hindeloopen 5 Nov. 1719, naar Leeuwarden 30 Mrt. 1721, naar Utrecht 25 Nov. 1725, naar Amsterdam 29 Sept. 1726, waar hij 17 Mei 1771 overleed. Als predikant te Amsterdam knoopte hij vriendschapsbanden aan met von Zinzendorff, verzette zich daarom (met de Bruyn, Schiphout en Hier. van Alphen) tegen Kulenkamps herderlijken brief ter waarschuwing tegen de wangevoelens der Hernhutters, 30 Oct. 1738, maar heeft zich 1750 van hen afgewend, vooral om Zinzendorff's *Liederenbundel*, aanhangsel XI en XII, die aanstoot gegeven hadden. De bekende Rutger Schutte, warm met hem bevriend, hield zijne lijkrede, die, evenals de rede waarmede Plantinus hem bevestigd had, staat afgedrukt in Schutte's *Bundel van plegtige leerredenen* 1772, 312, 133. P. was gehuwd 1e met Saapke Quader, overl. 13 Dec. 1717, die hem eene dochter schonk, ongehuwd overl. 10 Jan. 1745; 2e met Maria van de Put, overl. 21 Dec. 1736, die hem ook eene dochter baarde, later gehuwd met Jan van Meekeren en kinderloos overleden. Hij gaf eene preek uit bij zijn 50-jarig jubileum 1746.

Zijn door Quinckhard geschilderd en door Tanjé gegraveerd portret wordt geroemd.

Zie: Croese, *Kerkel. Reg.* 199 vlgg.; Schotel, *Kerkel. Dordrecht II*, 366, noot 4; Romein, *Naamlijst* register; Sepp, *Joh. Stinstra II*, 192, 199 vlg., 214 vlg.

L. Knappert

[Plechelmus, Heilige]

PLECHELMUS (Heilige), bisschop, niet te verwarren met Plechtelmus, bisschop van Candida Casa, werd geboren in Schotland of Ierland, uit een zeer voorname familie. Van zijn eerste jeugd af leidde hij een leven van gebed en boetvaardigheid, maar men weet niet of hij monnik werd. Priester gewijd werd hij, gelijk de H. Wiro, door zijn landgenooten tot bisschop gekozen en met hem naar Rome gezonden om daar gewijd te worden door Paus Sergius I (687-701). Nadat hij eenigen tijd zijn bisdom bestuurd had en hij daar geen heidenen meer vond om te bekeeren, besloot hij elders te gaan prediken. Vergezeld van Bisschop Wiro en

Diaken Otger evangeliseerde hij de landstreken tusschen den Rijn, de Waal en de Maas. Pepijn van Herstal schonk hem, omstreeks 700, den St. Pietersberg bij Roermond om daar een kerk te bouwen en een klooster te stichten of minstens een missiecentrum. Hij stierf daar op hoogen leeftijd, omstreeks 713, en werd begraven in de Mariakerk. Bij zijn graf gebeurden vele wonderen. Een gedeelte zijner reliquieën werd overgebracht naar Oldenzaal, de overige naar Roermond met die van zijn gezellen Wiro en Otger. Zijn leven is geschreven zeker vóór pseudo-Marcellinus.

Bibliografie: *Acta Sanct. Boll.* 15 Juli 50-60; Ghesquière, *Acta Sanct. Belgii* VI 197-218; Hofman, *Archief Gesch. aartsbisd. Utrecht* II 394; Wolters, *De H. Wiro, Plechelmus en Otgerus...* Roermond 1862; Kronenburg *Neerlands Heiligen*. III 3-27.

de France

[Plettenberg, Mr. Joachim Ammema baron van]

PLETTENBERG (Mr. Joachim Ammema baron van), geb. te Leeuwarden 8 Maart 1739, overl. op den huize Windesheim (bij Zwolle) 18 Aug. 1793, was de zoon van Hendrik Casimir ritm. en col. comm. der ruitery en zijn 3de vrouw Agatha Petronella van Ammema. Hij studeerde te Utrecht in de rechten, was eerst gecommiteerde ter Staten-Vergadering van Friesland, maar vertrok 18 Mei 1764 met het O.I.C. schip 'Amerongen', kapitein Jacob Pieter van Braam, van Texel als buitengewoon raad van Justitie en kwam 2 Januari 1765 te Batavia aan. In 1767 huwde hij Cornelia Charlotte Feith, weduwe van Louis Taillefer, directeur van Bengalen en vertrok als independent fiscaal naar de Kaapkolonie, was in 1772 als secunde aldaar werkzaam en van 1774-1785 als gouverneur. Gedurende zijn beheer viel de Eng. oorlog voor, waarin Frankrijk door het zenden van een vloot en troepen onder admiraal de Suffren, zoowel de Kaap als onze bezittingen in Voor-Indië uit Eng. handen redde. De kaapkolonie had dientengevolge 1784 een Fransche bezetting. Bovendien kenmerkte zijn bewind zich door tochten naar het binnenland, zoo wel door hem zelve, als door Olof Gotlieb de Wet en anderen ondernomen. In 1783 deed zijn zwager Jacob Pieter van Braam de Kaap aan met het hulpeskader voor O.I. bestemd. In de laatste dagen van dat jaar kreeg hij zijn eervol ontslag als gouverneur, maar het duurde nog tot 1785 voor zijn opvolger Cornelis Jacob van de Graaf hem verving en hij met de retourvloot als admiraal repatriëerde. Zijn archief is door den achterkleinzoon van den commandeur, W.H. van Braam, in 1914 en 1916 aan het Algem. Rijksarchief geschonken. Zijne weduwe, die dit archief bewaarde, bewoonde het huis in de Kamperstraat te Zwolle, dat door de stedelijke autoriteit aldaar is gebruikt voor de ontvangst van keizer Napoleon I in Oct. 1811.

Zie: Godee Molsbergen: *Reizen in Zuid-Afrika II. Tochten naar het Noorden* (1686-1806) *Uitg. der L.V.* 1916.

Mulert

[Pluygers, Johannes Arnold]

PLUYGERS (Johannes Arnold), geb. te 's Gravenhage 23 April 1776, overl. op Poelgeest bij Leiden 21 Aug. 1837, zoon van Johan en Geertrui Tavenraat. Eerst klerk op een notariskantoor in zijne geboortestad, werd hij 1793 student in Utrecht, daarna achtereenvolgens predikant te Werkhoven. Driebergen, Tiel, Zwolle en (sinds 11 Dec 1814) te Leiden. Een deftig man, maar van 'schuldellooze scherts geenszins afkeerig', op den kansel bevallig van voordracht, beoefenaar ook van de

natuurlijke historie Hij was gehuwd met Maria Geertruida Schneevoogt
uit welk huwelijk o.a. geboren werd

Willem George (te Zwolle 1812), de later bekende hoogleeraar te Leiden
 Zie: Siegenbeek in *Handel. Letterk.* 1838, 5-8. Opgave Burg. stand Leiden.
 L. Knappert

[Poel, Cornelia van der]

POEL (Cornelia van der), geb. te Ameide 22 Mrt. 1782, overl. te Groningen 23 Mei 1834, werd in 1804 opzichter bij de landsgebouwen en in 1805 opzichter bij den waterstaat. Bij de 5e organisatie van den waterstaat in 1807 werd hij als landmeter te Leeuwarden geplaatst, hetwelk hij bleef tot de 6e organisatie ingevolge onze inlijving bij Frankrijk. Hij werd toen bij Keizerlijk decreet van 20 Febr. 1811 tot ingenieur des ponts et chaussées benoemd en bij dat van 12 Mrt. d.a.v. in de 1e klasse gerangschikt. Bij decreet van 12 Mei 1812 werd hij gedetacheerd bij de Marine en bij de werken te Hellevoetsluis geplaatst. Na onze bevrijding van het Fransche juk werd hij op zijn verzoek weder bij den waterstaat in dienst gesteld, en verkreeg hij zijn dienstkring, het oostelijk Friesland met de eilanden weder, nu ter standplaats Dokkum.

Bij de 7e organisatie van den waterstaat werd hij bij Koninklijk besluit van 25 Dec. 1816 gecontinueerd als ingenieur 1e klasse. Tegelijk werd hij met ingang van 1 Mei 1817 naar Delfzijl verplaatst. Toen, vooral op aanvraag der Zuid-Nederlanders, afzonderlijke provinciale diensten, in het bijzonder voor de werken, die in 1819 aan de provinciën in beheer gegeven waren, werden ingesteld, werd van der Poel met den Rijksdienst in de provincie Groningen, ter standplaats Groningen, belast. Vervolgens werd hem met ingang van 1 Jan. 1824 de waarneming van de betrekking van hoofdingenieur in Groningen opgedragen, terwijl hij van 1 Aug. 1821 tot 1 Oct. 1825 tegelijk belast werd met het waarnemend hoofdingenieurschap in Drente. Bij koninklijk besluit van 28 Jan. 1834 werd hij met ingang van 1 Apr. d.a.v. tot hoofdingenieur 2e klasse benoemd.

Hij was ongehuwd.

Ramaer

[Poel, Egbert van der]

POEL (Egbert van der), den 9den Maart 1621 te Delft gedoopt, begraven te Rotterdam 19 Juli 1664. Den 17den October 1650 liet hij zich te Delft als schilder in het St. Lucasgilde opnemen. In Augustus 1653 woonde hij nog in Delft, doch is kort daarop naar Rotterdam vertrokken, waar hij 21 November 1655 een kind liet doopen. Bekend is hij als schilder van maanlandschappen, boerenhuizen en branden. Hij doet denken aan Aert van der Neer en Cornelis Saftleven, wiens leerling hij misschien geweest is. De brand van Delft in 1654 is door hem op verschillende schilderstukken vereeuwigd. Het Museum Boymans bezit een dergelijk schilderij van hem. Hij trouwde 25 Juni 1651 te Delft met Aeltgen Willems van Linschoten.

Zie: *Rott. Historiebladen*. Afd. III Dl. I, bl. 660; P. Haverkorn van Rijsewijk, *Notice descriptive etc. du Musée Boymans* 1892, 197; *Catalogus van het Museum Boijmans*, 1916, 68.

Moquette

[Poelgeest, Aleida of Adelheid van]

POELGEEST (Aleida of Adelheid van), dochter van Jan van Poelgeest, schildknaap en rentmeester van Zuid-Holland, vermoord op het Buitenhof te 's Gravenhage 21 Sept. 1390. Zij was kamerjonkvrouw bij Albrecht's eerste gemalin en werd daarna de minnares van den hertog, die haar en haar verwanten met gunsten overlaadde. Tot 1388 bleef zij eene kamer op het Hof bewonen, maar daarna betrok zij een huis in de Papenstraat, dat door den graaf voor haar was ingericht en waarheen een straatje gemaakt werd van de

Voorpoort of Gevangenpoort. Zij vertoefde herhaaldelijk op het slot te Teilingen met den graaf (o.a. 1387 en 1390) en vergezelde hem ook op reizen naar Henegouwen. Aan de feestelijkheden van het Hof, waarop de edelen en edelvrouwen van Holland genoodigd werden, nam zij geregeld deel, terwijl zij geheel behandeld werd alsof zij 's graven echtgenoot was. Zijn zoon Willem van Oostervant waarborgde ook de geschenken, die zij van zijn vader ontvangen had, bij acte. Men nam er echter aanstoot aan, dat Albrecht door haar toedoen de Kabeljauwsche partij begon te begunstigen, waardoor ook zijn zoon zich achteruitgezet gevoelde. Hij stelde zich in betrekking tot verscheidene Hoeksche edelen en trachtte den invloed der tegenpartij, onder welke Jan van Arkel eene voorname plaats bekleedde, te breken. Eene uiting van de ontevredenheid zijner medestanders was de moord op Aleida en 's hertogen hofmeester Willem Kuser, die haar vergezelde. Tegen de moordenaars en tegen degenen, die tot hen in betrekking stonden, werd vervolging ingesteld en eerst vele jaren later had de zoen tusschen de magen van Aleida en van Kuser en de heeren Dirk en Hugo de Blote te 's Gravenhage plaats (1413).

Zie: van Gouthoeven, *Chronycke* (Dordr. 1620); Veldenaer, *Chronyck van Hollandt* (Leyd. 1650) blz. 65; van Mieris, *Charterboeck* (Leyd. 1753) III 204; Wagenaar, *Vad. Hist.* III 322 vg.; van Wyn, *Nalezing op Wagenaar* 185; *Kon. v. h. Hist. Genootschap* VII, 57, 95; Ising, *Haagsche Schetsen* 1 (Haag 1878); voor tijdschrift-artikelen zie Petit's *Repertorium*.

Haak

[Poelgeest, Gerrit van]

POELGEEST (Gerrit van), zoon van Gerrit van Poelgeest, en van Maria van Malburg, ridder, Heer van Homade, geb. 1545, overl. 1614. Hij sloot zich aan bij het verbond der edelen en week in 1567 uit de Nederlanden, om vervolging te ontgaan. Na zijn terugkeer bezocht hij als lid der ridderschap de vergaderingen van de Staten van Holland. Hij werd 24 Sept. 1577 door deze met Dirk Jansz. Lonk en Richard Barent naar den Prins te Brussel afgevaardigd, om dezen mede te deelen, dat men middelen beraamde, om Amsterdam tot de aanvaarding van het verdrag van Satisfactie te bewegen, terwijl Don Jan de stad ervan trachtte terug te houden. Hij werkte mede tot het tot stand brengen van de Unie van Utrecht, welk verdrag hij voor Holland onderteekende. Hij werd toen commissaris-generaal der vivres voor het college der Nadere Unie en had als zoodanig de taak om met andere commissarissen te bewerken, dat de troepen in Gelderland in dienst van de geunieerde gewesten traden. Later bekleedde hij het ambt van Hoogheemraad van Rijnland. Hij was gehuwd met Anna van Bergen, dochter van den Heer van Grimbergen, bij wie hij een zoon Gerrit had. Zijn portret is gegraveerd door H. Goltzius (vg. van Someren, *Catalogus van gegrav. portr. v. Ned.*, Amst. 1890, II blz. 500).

Zie: van Gouthoeven, *Cronycke* (Dordrecht 1620); Bor XI 277 (874) XII (79) en 34 (90); van Leeuwen, *Bat. Illustrata* (Haag 1685), 165, 768 vg. 1051; te Water, *Verbond der Edelen* III, 232 vg.; Paulus, *Verklaring der Unie van Utrecht* (Utr. 1775-77) I 20 vg., IV 129.

Haak

[Poelgeest, Jasper of Kasper van]

POELGEEST (Jasper of Kasper van), zoon van Gerrit van Poelgeest en Maria van Malburg, ridder, heer van Homade en Koudekerk, overl. 1597. Hij diende als hopman

onder den Heer van Swieten in 1580, die hem (Sept.) uit Grave ontbood, om Oldenzaal tegen een mogelijken overval door den graaf van Rennenberg te helpen verdedigen. Maart 1581 hielp hij met zijn vendel het kasteel te Stavoren belegeren onder Sonoy. In hetzelfde jaar streed hij onder Norrits tegen Verdugo bij Noordhorn, (Sept.) in welken slag de Staatsche troepen verslagen werden. Hij nam deel aan de begrafenis van prins Willem van Oranje (3 Aug. 1584). Later treffen wij hem aan als Raad ter Admiraliteit te Rotterdam. Hij was gehuwd met *Anna van Dorp*. Hij had geen kinderen.

Zie: van Gouthoeven, *Chronycke* (Dordrecht 1620) 196 vg. Bor. XV 218 (223) XVI, 17 (251) 42 (285); van Leeuwen, *Batav. ill.* 1051; te Water, *Verbond der Edelen* III 230.

Haak

[Poeliën, David van]

POELIËN (David van), heer van Nuland en Rijsoord, geb. te Dordrecht 12 Juli 1769 (gedoopt 16 Juli in de Engelsche kerk), overl. aldaar 10 Jan. 1830, was de zoon van *Arnold van Poeliën* en *Hester Crena*. Hij werd 19 Maart 1796 tot Raad zijner geboortestad gekozen, maar bedankte aanstonds. Den 19. Nov. 1813 was hij lid van het Tusschenbestuur der stad Dordrecht, en sedert 29 Dec. 1815 lid van den Gemeenteraad. Bij de reorganisatie in 1824 werd hij tot burgemeester van Dordrecht benoemd, welke functie hij tot 1827 vervulde. Tevens was hij lid der Staten van Holland. Hij onderscheidde zich door edelmoedige daden en bevordering van kunsten en wetenschappen, steunde o.m. 's lands financiën, droeg veel bij tot ondersteuning der verminkten in den slag bij Waterloo, was medeoprichter van het Invalidenhuis te Leiden, enz. Voorts was hij lid van de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen, en de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde. Wegens zijn groote verdiensten werd hij tot Ridder N.L. benoemd.

Zie: *M.S. Aanteekeningen*.

van Dalen

[Poiret, Pierre]

POIRET (Pierre) werd geboren te Metz 15 April 1646 en overleed te Rijnsburg 21 Mei 1719. Op zesjarigen leeftijd verloor P. zijn vader, zwaardveger van beroep en werd in de leer gedaan bij een beeldhouwer, die hem de beginselen van het teekenen leerde, waarin hij een zekere vaardigheid verkreeg. Men verhaalt zelfs, dat hij het portret van Antoinette Bourignon maakte langen tijd na haar dood. Op dertienjarigen leeftijd verliet hij het atelier van zijn meester om zich toe te leggen op de studie, waartoe hij zich aangetrokken voelde. Hij begon latijn te leeren in zijn geboortestad en vervolgde deze studie in 1661 te Buxoville (bij Straatsburg), waar de Kirchheim, gouverneur van de heerlijkheid Lichtenstein, behoorende tot het graafschap Hanau, hem liet komen om Fransche les te geven aan zijn kinderen. P. bleef 3 jaar bij deze familie, die hij in 1664 verliet om zijn studie voort te zetten aan de Universiteit te Bazel, waar hij in de wijsbegeerte en godgeleerdheid ging studeeren, voor zoover zijn zwakke gezondheid het hem toeliet. Het cartesianisme trok hem aan en daar zijn groote aanleg hem tot het abstracte voerde, legde hij zich bij voorkeur toe op de metaphysica. In 1667 vertrok hij naar Hanau, waar hij zijn studie voortzette en in April 1668 werd hij te Heidelberg beroepen tot hulpprediker van den predikant Crégut. In 1670 trouwde hij met *Claudia Kin*, geboortig uit Metz. Zijn huwelijk

bleef kinderloos. Ofschoon hij sinds 1670 bevestigd was en reeds de reputatie van een goed kanselredenaar had genoten door veelvuldige predikatiën te Otterberg, Frankenthal, Mannheim en andere plaatsen,

kon hij eerst in 1672 de geestelijke leiding verkrijgen van een kerk. Hij werd tot predikant beroepen te St. Annahoeve in het Tweebrugsche. Daar hij vrijen tijd genoeg had in de uitoefening van zijn ambt, gebruikte hij dien voor het lezen van geschriften van de voornaamste godgeleerden zijner eeuw. Toen hij in een werk van Samuel Maresius gelezen had, dat deze het Voetius tot een ketterij aanrekende de *Imitatio Christi* van Thomas a Kempis te hebben geprezen, kreeg hij het verlangen aan eigen onderzoek de waarheid van deze beschuldiging te toetsen. Hij schafte zich het werk aan en hoe meer hij er zich in verdiepte, des te meer trok 't hem aan. Niet alleen Thomas a Kempis las hij, maar ook Tauler en andere beroemde mystieken. Bekoord door hun leer voelde hij een grooten lust in zich opkomen deze te volmaken en een ernstige ziekte, waardoor hij in 1673 aangetast werd, deed er het hare toe zijn gedachten op het innerlijke leven te concentreeren. Naarmate hij zich verdiepte in het mysticisme, verwijderde hij zich van de filosofie van Descartes en die van Locke, die hij ten slotte bestreed door tegenover hun denkbeelden de zijne te stellen. De oorlog van 1676 ontrukte hem aan zijn overdenkingen en zijn rustig werk. Hij vluchtte naar Holland. Een oogenblik kwam het denkbeeld bij hem op zich naar Friesland te begeven om zich aan te sluiten bij de volgelingen van Labadie, maar bij het lezen van een geschrift van Pierre Yvon tegen Antoinette Bourignon, dat hem in handen was gekomen, voelde hij een zoo hevige verontwaardiging, dat hij zijn reis opgaf en naar Hamburg vertrok, waar hij tot zijn groote vreugde in aanraking kwam met deze beroemde mystieke, voor wie hij sedert langen tijd bewondering en achting had opgevat. Poiret bracht ongeveer een jaar door te Hamburg, leidde er een voorbeeldig leven en wijdde zich aan goede werken. Hij vergezelde Antoinette Bourignon in 1677 naar Oost-Friesland en toen zij in 1680 van daar verdreven werd en naar Franeker moest wijken, ging hij met haar mee en deed zijn best haar in Amsterdam in veiligheid te brengen, doch zijn bemoeiingen waren vruchteloos, daar zij in dien tijd stierf. Hij bleef acht jaren te Amsterdam. Bayle zegt, dat hij in dien tijd was: 'un homme d'une probité reconnue, et qui de grand Cartésien est devenu si dévot, que pour songer mieux aux choses du ciel, il a presque rompu tout commerce avec la terre.' In 1688 trok hij zich terug te Rijnsburg bij Leiden. Men weet niet, wat hem er toe bewogen heeft Rijnsburg tot woonplaats te kiezen. Was het misschien om zijn denkbeelden onder de collegianten te verspreiden? Reeds spoedig na zijn komst aldaar, had hij het ongeluk zijne echtgenoot te verliezen. Hij bleef er tot zijn dood wonen, zijn tijd verdeelende tusschen werken van barmhartigheid en het schrijven van theologische werken van mystieken aard. Hij leefde er in stilte en afzondering en genoot er door zijn vroomheid een algemeene achting. Er bestaat een portret van hem, gemaakt door G. de Broen.

Van zijn hand zijn de volgende werken:

Cogitationes rationales de Deo, anima et malo, Amst. 1677, Amst. 1685, 3e verm. en verb. uitg. Amst. 1715. *Toutes les oeuvres de Mlle Antoinette Bourignon*, Amst. 1679 et suiv. avec une préface apologétique et sa vie continuée par P.P.; *Kempis commun ou les quatre livres de l'imitation de J.C. pour l'usage des protestans*, Amst. 1683; retouché 1701 et 1710; Bâle 1738. *Mémoire touchant la vie et les sentimens de Mademoiselle Antoinette Bourignon* in 'Nouvelles de la Rép. des

Lettres, 1685'. *Monitum necessarium ad Acta Eruditorum Lips. anni 1686, mensis Januarii spectans*, Amst. 1686 tegen Seckendorf, die A. Bourignon had aangevallen. *L'oeconomie divine ou système universel et démontré des oeuvres et des desseins de Dieu envers les hommes* etc. Amst. 1687; vert. in 't Lat. 1705; in 't Eng. 1713; in 't Duitsch Berlenburg, 1737-1742. *La paix des bonnes âmes dans tous les partis du christianisme*, Amst. 1687. *Idea theologiae christianae juxta principia Jacobi Bohemi, Philosophi Teutonici, brevis et methodica. Accedunt Sexti Pythagorei Sententiae ob argumenti praestantiam verè divinae*, Amst. 1687. *Les Principes solides de la Religion et de la vie chrétienne, appliquez à l'éducation des enfans et applicables à toutes sortes de personnes opposez aux idées sèches et Pélagiennes que l'on fait courir sur de semblables sujets*, Amst. 1705. Hgd. (Klugheit d. Gerechten), Holl. Lat.; *De Christiana liberorum e veris principiis educatione* etc. Amst. 1694; *La Théologie de l'amour, ou, la vie et les oeuvres de Ste. Catherine de Gènes*. Nouvelle traduction, Cologne 1691; *De eruditione solida, superficialia et falsa*, etc. Amst. 1692; It. insigniter auctiores, Amst. 1707. Hiertegen schreef Ferdinand Ernst, graaf van Herberstein, *Mathemata adversus umbratiles Petri Poireti impetus propugnata*, Praegae 1709; *La Théologie de la Croix de J.C., ou Vie et oeuvres de Ste Angèle de Foligny, avec les exercices sur la Passion, par Blossius*, Cologne 1696; *La Théologie du coeur, ou Recueil de quelques Traités qui contiennent les lumières les plus divines des âmes simples et pures*, Cologne 1690. It. 2e éd. avec une Lettre sur l'éducation chrétienne des enfans, Cologne 1697; vert. in 't Duitsch 1702; *Recueil de divers Traités de Théologie mystique, qui entrent dans la célèbre, dispute du Quiétisme, qui s'agite présentement en France, contenant: 1o le Moyen court et très facile de faire oraison; 2o. l' Explication du cantique des cantiques; tous deux par Madame Gyon; 3o. l' Eloge, les maximes spirituelles et quelques lettres du F. Laurent de la Résurrection; 4o. les Moeurs et Entretiens du même F. Laurent, et sa pratique de l' Exercice de la présence de Dieu*. Avec une Préface, où l'on voit beaucoup de particularité de la vie de Madame Guyon, Cologne Amst.) 1699. *La théologie réelle, vulgairement dite la théologie germanique avec quelques autres Traités de meme nature, une lettre, et un catalogue sur les écrivains mystiques, une préface apologétique sur une théologie mystique, avec la nullité du jugement d'un protestant (Jurieu) sur la même théologie mystique*, Amst. 1700. *Le Chrétien réel contenant 1e la vie du Marquis de Renty par J.B. de Saint Ure, Jésuite. 2e la vie de la Vén. Mère Elisabeth de l'Enfant Jésus etc.*, Nouv. éd. Cologne 1701, 1702. *Le saint Réfugié, ou la vie et la mort édifiante de Wernerus, mort l'an 1699*, Cologne 1701; *Theologiae pacificae, itemque Mysticae, ac hujus auctorum Idea brevior*, Amst. 1702. *Le Catéchisme spirituel pour la vie intérieure par M. Olier*, Cologne 1703. *Opuscules spirituels de Madame Jeanne-Marie Bouviers de la Mothe-Guyon*, nouv. éd. augm. de son rare Traité des Torrens, et d'une Préface touchant sa personne et sa doctrine, Cologne 1704. *L'école du pur amour de Dieu, ouverte aux Sçavans et aux Ignorans dans la vie merveilleuse d'une pauvre fille idiote paysanne de naissance et servante de condition, Armelle Nicolas, vulgairement dite la bonne Armelle, décédée en Bretagne, par une fille religieuse de sa connaissance*, nouv. éd. augm. d'un Avant-Propos, Cologne 1704; *Virtutum christianarum*

insinuatio facilis, et quibusvis accommodata, edidit et praefatus est Petrus Poiret, Amst. 1705; correctior et auctor Coloniae 1711.; *Fides et ratio collatae contra principia J. Lockii*, Amst. 1707; *Bibliotheca Mysticorum selecta*, praefixa Theologiapacifica sive comparativa Clariss. J. Gärden, Amst. 1708; *Pratique de la vraie théologie mystique*, Cologne 1709; *La théologie de la présence de Dieu* contenant 1. La vie et les oeuvres du F. Laurent de la Résurrection 2. Traité de l'importance de la présence de Dieu par P. Poiret, Cologne 1710; *Sacra Orationis theologia* 1711; *Le nouveau Testament* avec des explications et réflexions qui regardent la vie intérieure, Cologne 1713. (Ouvrage de Mad. Guyon); *L'ancien Testament* avec des explications et réflexions, qui regardent la vie intérieure en 12 tomes, Cologne 1715; *Vera et cognita omnium prima, sive de natura edearum ex origine sua repetita, asserta et adversus Cl. Abr. Pungelerum defensa*, dissertatio theologico-philosophica, Amst. 1715; *Le saint solitaire des Indes*, ou la vie de Grégoire Lopez de la traduction de M. Arnaud d'Andilli, avec une Préface de P.P. Cologne, 1717; *Lettres chrétiennes et spirituelles sur divers sujets qui regardent la vie intérieure ou l'esprit du vrai christianisme*, Cologne, 1717-18. La vie de Madame la Moine-Guyon, écrite par elle-même, Cologne, 1720. Petri Poiréti *Posthuma*, Amst. 1721. Poésies et cantiques spirituels sur divers sujets qui regardent la vie intérieure. Par Madame Guyon, Cologne, 1722.

Schilderij door N. Verbolje; prenten door G. de Broen en onbekende.

Zie: Jo. Fabricii *Hist. Bibl.* (1717) P. V, p. 522-523; Jac. Bruckeri, *Hist. crit. phil.* (1767) tom. IV. Period III. Pars I, Lib. III, Cap. III, § 31, 32, p. 725-735, 580, en in Append. tom. VI, Pars I, Lib. III, Cap. III, p. 789-793; Moshemii, *Instit. Hist. Eccl.* (1764) Saec. XVII, Sect. II, Pars II, Cap. VII, IV, p. 898; *Catal. Bibl. Bunav.*, Tom. I, vol. I, sectio IV, p. 451-452; Sectio VII, § 5, p. 829; Tom. I, vol. II, p. 1069 en 1719; Tom. III, vol. II, p. 644; Christ, *Saxi Onomasticon liter.*, Pars V, saec XVII, p. 244; *Bibl. Brem. hist.-theol.* (1719), Cl. III, Fasc. I, p. 75 etc.; Cl. V, Fasc. I, p. 379; Cl. VII. Fasc. III, p. 771; Thomasii, *Dissert. ad Poireti libros Erudit solida*, p. 13; Het *Elogium* vóór zijn *Posthuma*; Jo. Georgii Walchii, *Bibl. theol. sel.* Tom. I, p. 706, 722; Tom. II, p. 59-65, 118; *Bibl. hist. lit. Reimanniana* (Hildesiae 1739), tom. II, p. 272, 452; *Cat. libr. Bibl. Acad. Upsaliensis* (1814), Sectio I, Fasc. II, p. 706; *Comment. de vita et scriptis Poireti, opp. eius Posth. praef.*; Joh. Frid. Stapferi; *Inst. Theol. Pol. univ.* Tom. IV, Cap. XV, § XLIII-LXXIX, p. 345-357; Tom. IV, Cap. XV, § CCLIII, p. 442; Tom. V § CCLXXV, p. 394; Grapius (Zach.), *Systema controvers. noviss.* (niet gezien); Herzog, *Real-Enc.* Bd. XI, S. 777-778; Christ Gottl. Jöcher, *Allg. gel. Lexicon* (1751), Bd. III, S. 1649; Heinr. Wilh. Rotermund. *idem* (1819) Bd VI, S 486; Max Goebel, *Gesch. d. christl. Lebens* (1849) Bd. II, S. 233, 487, 610, 626, 682, 688, 711, 813, 850; Bd. III, S. 79, 90, 128-129, 197, 316-317, 321, 328, 333, 355, 357, 377, 379; Bayle: *Nouvelles de la Républ. des Lettres* 1685 avril, p. 450; Leon. Offerhaus, *Compendium hist. univ.* (ed. 4 Lips. 1778), Pars II, Lib. IX, Cap. XX, § 8, S. 348; Heinr. Lud. Benthem, *P.C. und S. Holl. Kirch und Schulen-Staat*, Theil II, S. 749; Arnold, *Kirchenund Ketzer Historie* (1729) Th. III, Kap. XVI,

§ 32; Emile Aug. Bégin, *Biographie de la Moselle*, tome III, p. 479-492; Nicéron, *Mémoires pour servir à l'histoire des hommes illustres dans la Républ. des Lettres* (Paris 1729) tome IV, p. 144 et suiv.; tome X, p. 140-145; Haag, *La France protest.*; Moreri (Louis), *Le grand dict. hist.*; Cousin (M.v.), *Cours de l'histoire de la philosophie, Hist. de la phil. an 18e s.*, tome I, p. 457; *Biogr. univers. anc. et mod.* (1823) tome 35, p. 144-147; *Biogr. univers. ou Dict. de tous les hommes* etc., tome 15, p. 302; Paquot, *Mémoires pour servir à l'hist. litt. des 17 prov. des Pays-Bas* (1768), tome 14, 290-315; Glasius (B), *Godgel. Nederl.* (1856) dl. III, 107-112; Ypey (A): *Beknopte letterk. Gesch. der system. Godgel.* dl. III, 41-61; Ypey (A), *Gesch. der Chr. Kerk in de 18de eeuw* (1809), dl. X, 511; Martinet, *De Hist. der wereld*, dl. V, 73; Hoogstraten, *Groot alg. hist. geogr. geneal. Woordenboek*; Nieuwenhuis, *Woordenboek v. kunsten en wetenschappen*; Scheuchzer, *Bijbel der natuur* door Meyer uitgeg. Dl. I, St. I, 288; Kisten Moll, *Kerkhist. Archief* (Amst. 1859), dl. II, 231; Joh. v. Abcoude, *Naamregister*; Schotel, *Anna Maria van Schuurman* ('s Hert. 1853), 33; H. van Berkum, *Antoinette Bourignon* 254-289; Muller, *Beschr. catal. van 7000 portr.* (Amst. 1853), 202, no. 4242; E.W. Moes, *Iconographia Batavia* (Amst. 1905), dl. II, 220, no. 5979.

Voigt

[Pols, Mr. Meinardus Siderius]

POLS (Mr. Meinardus Siderius), zoon van Mr. Jacques Pols en Jeannette Hermine Deketh, geb. te 's Gravenhage 28 October 1831, gest. te Utrecht 28 December 1897. Hij genoot zijn opleiding aan het haagsche gymnasium en werd in September 1849 te Leiden als student in de rechten ingeschreven. Den 1. Mei 1854 promoveerde hij tot doctor in de beide rechten op stellingen, maar gaf tegelijk een 'academische proeve' uit, *De openbaarheid des eigendoms en der zakelijke rechten* (Leiden 1854), die reeds getuigenis geeft van de historische richting van zijn studiën. Na zijn promotie vestigde Pols zich als advocaat in zijn vaderstad, waar hij zich spoedig een uitstekenden naam verwierf, met name in strafzaken. Sedert 1854 was hij bovendien van tijd tot tijd werkzaam als auditeur militair. Bij Kon. Besluit van 5 April 1866 werd hij benoemd tot auditeur militair der derde militaire afdeeling met standplaats den Haag. Ook daardoor kwam Pols tot nadere bestudeering van het militaire recht; als gevolg daarvan gaf hij uit *Het crimineel wetboek voor het krijgsvolk te lande, met een toelichting* ('s Grav. 1867; 2e uitg. 1876), het eenige wetenschappelijke werk, dat daarover bestaat; in de inleiding geeft hij een geschiedkundig overzicht van het militair strafrecht in Nederland in den tijd der Republiek. Bij kabinetsschrijven van den minister van oorlog van 8 Januari 1867 werd Pols aangewezen om met de Pinto en van Karnebeek het militair strafrecht te herzien. Ook had hij zitting in de staatscommissie voor de samenstelling van een nieuw wetboek van strafrecht. Bij Kon. Besluit van 16 December 1874 werd hij benoemd tot advocaat fiscaal voor zee- en landmacht, waardoor hij naar Utrecht moest verhuizen. Een aanzoek om in 1877 als minister van justitie in het kabinet-Kappeyne op te treden sloeg hij af; voor de politiek was hij te veel man van onderzoek en wetenschap. Wel nam hij dus de benoeming aan tot hoogleraar in het strafrecht en de strafvordering aan de rijksuniversiteit

te Utrecht, die geschiedde bij Kon. Besluit van 27 Juli 1879.

Den 26. September d.a.v. aanvaardde hij zijn ambt met een rede over *Het bestaan, de ontwikkeling en de tegenwoordige toestand van het Nederlandsche strafrecht* (Utrecht 1879). Hij doet zich daarin kennen als een der krachtige voorstanders van de nieuwe beginselen op het gebied van het strafrecht en van het mede door hem ontworpen, in 1886 ingevoerd nieuwe wetboek van strafrecht. Dat blijkt ook uit zijn *Leiddraad bij de voorlezingen over strafrecht en strafvordering I* ('s Grav. 1890; dl. II is niet verschenen), en uit zijn verschillende redevoeringen: *Strafrecht en strafrechtspraktijk voor de Fransche revolutie, redevoering gehouden in het Prov. Utr. Gen.* ('s Grav. 1889); *Redevoering over John Howard, gehouden in het Prov. Utr. Gen.* (Utrecht 1893); *Redevoering over de nieuwe richtingen in het strafrecht, door den rector magnificus der rijksuniversiteit te Utrecht uitgesproken* (Utrecht 1894). Tegenover de tijdens zijn hoogleeraarschap opkomende nieuwe richting in de strafrechtswetenschap van Lombroso stond hij afwerend, al waardeerde hij de nieuwe gezichtspunten, die zij aanbood. Ter bevordering van de studie van het strafrecht onder vigueur van het nieuwe wetboek werd door hem met zijn collega's van der Hoeven, van Hamel en Domela Nieuwenhuis het *Tijdschrift voor strafrecht* opgericht, waarvan hij geregeld redacteur en trouw medewerker bleef. Ook in *Themis* verschenen geregeld bijdragen van zijn hand; in de *Juristenvereeniging* verdedigde hij meer dan eens grondige adviezen.

In den grond was Pols echter meer historicus dan criminalist; het lot heeft gewild, dat zijn ambtelijke loopbaan hem meer van zijn eigenlijke bestemming afvoerde dan hem daarbij bracht. Zonder zijn beteekenis als rechterlijk ambtenaar en als hoogleeraar in het strafrecht gering te achten, kan men veilig zeggen, dat de geschiedenis, vooral de rechtsgeschiedenis Pols' bijzondere liefde had. Op dat gebied vooral was hij een degelijk en grondig onderzoeker; de middeleeuwsche geschiedenis van Holland was het terrein, waarop hij bij voorkeur arbeidde. Reeds in 1871 publiceerde hij in *Themis* een opstel *Over de samenstelling van de Lex Frisionum*. Tegelijk doorzag Pols de noodzakelijkheid om de oude stadrechten en andere rechtsbronnen op betere wijze uit te geven dan in tijdschriften als *Themis* en *Nieuwe Bijdragen voor rechtsgeleerdheid en wetgeving* mogelijk was. Daarom heeft hij met J.A. Fruin en anderen krachtig samengewerkt om in den boezem van het *Provinciaal Utrechtsch Genootschap* een nieuwe vereeniging te stichten; in 1879 werd dan ook de *Vereeniging tot uitgave der bronnen van het oude vaderlandsche recht* opgericht. Van het begin af tot zijn dood toe is Pols secretaris daarvan geweest; met Fruin en de Geer was hij lid der commissie van redactie.

Voor die vereeniging heeft Pols ook als uitgever zeer veel gedaan; hij was trouwens bijna twintig jaar de ziel van al haar werkzaamheden, haar drijvende kracht. Zeer veel kleine bronnenpublicatiën gaf hij in de *Verslagen en Mededeelingen*. Bovendien heeft hij drie bronnenpublicatiën van groote beteekenis voor de vereeniging tot stand gebracht. Met Fruin opende hij de werken der vereeniging door de uitgave van *Jan Matthijssens Rechts-*

boek van *Den Briel* ('s Grav. 1880), een model van scherpzinnige tekstkritiek en analyse. Niet minder uitnemend was Pols tweede tekstuitlegging, die der *Westfriesche stadrechten* ('s Grav. 1885, 2 dln.), een verzameling van groote en kleine stadrechten, alle behorende tot dezelfde familie, door Pols samengebracht en volgens een vast plan vereenigd, merkwaardige voorbeelden van te onzent zeldzame landelijke stadrechten. Het derde groote werk, door Pols voor de vereeniging tot stand gebracht, was *De stadrechten van Nijmegen* ('s Grav. 1894, 2e stuk); deze uitgave was na den dood van mr. C.C.N. Krom verweesd blijven liggen en werd door Pols opgenomen en voltooid. Van zijn historische studiën zijn te noemen *De middeleeuwsche rechtspleging in zake van doodslag (Versl. en Med. Kon. Akad. afd. Lett. 3e reeks II)*, waarin hij voor het eerst dit ingewikkelde onderwerp duidelijk uiteenzette. Over een oud bekend geschilpunt zei hij zijn meening in een studie *Over de onechtheid van den giftbrief van Dirk V van 1083 (Bijdr. vad. gesch. en oudh. Derde reeks, IV)*, die niet onbestreden bleef en door Pols opnieuw werd verdedigd in een tweede studie *De echtheid van den cyrograaf nader getoetst (Bijdr. Derde reeks V)*. In den Fruin-bundel van 1894 plaatste Pols een *Bijdrage tot de kritiek der Annales Egmundani*, waarin die geschiedbron in haar oude beteekenis tegen von Richthofen werd gehandhaafd. Eindelijk gaf mr. S. Muller Fzn. na Pols' dood zijn studie over *Jan I van Holland* uit (*Bijdr. Derde Reeks X*), in zijn soort een model van historische studie en kritiek. Pols had nog veel meer in portefeuille, maar kwam moeilijk tot publicatie van zijn studiën, die hij steeds bleef aanvullen en omwerken. Hij bleef ongehuwd.

Zie: *Jaarb. Kon. Akad.* 1898, 63 vlg.; *Themis* 1898, 187 vlg.; *Utrechtsche Studenten-alm.* 1899, 305 vlg.; *Utrechtsch Jaarboekje* 1899, 263 vlg.; *Letterk. Levensber.* 1899, 57 vlg.

Brugmans

[Poppius, Cornelis]

POPPIUS (Cornelis) komt ook voor als Cornelis Jellius, Jelis, Gellius, Gilisz en, naar zijne geboorteplaats Rotsterhaule in Schoterland: Cornelis Rotsterhaule (ook Oosterhaule ja Ouwsterhaule), gest. 1603 te Zevenhuizen. Wolters (t.a.p.) kon geen spoor van hem vinden. J. de Jong (t.a.p.) acht het mogelijk dat hij een broeder is van Menso Poppius. Romein (t.a.p.) schrijft: Hij 'hield zich om zijne hervormde gevoelens in 1565 in Oostfriesland op, leerde in 1566 te Sneek, vluchtte in 1567 naar Emden, keerde in het volgend jaar terug, doch slechts voor korten tijd, werd in 1569 predikant te Westerhuisen in Oostfriesland'. (Vergelijk A.A. van Schelven, *De Nederd. vluchtel.-kerken* ('s Grav. 1909), 114-130). Cornelis Poppius heeft het convent te Wesel bijgewoond (Nov. 1568); zie zijne handteekening op het facsimile bij J. de Jong achter in het a.w. In 1567 moest hij 'op verbeurte van lijf en leven het land ruimen, predikant zijnde te Sneek'. Van 1578 tot 1581 was hij predikant te Enkhuizen (naast Andreas Theodorici Castricomius; vgl. Romein, t.a.p.); van 7 Mei 1581 tot zijn dood te Zevenhuizen. Eene poging om hem in 1580 voor Friesland terug te winnen is niet geslaagd. De hier na te vermelden bronnen leveren vele merkwaardige bijzonderheden.

Zie: A. Wolters, *Reform.-gesch. der Stadt Wesel* (Bonn 1868), 378; Rutgers, *Acta*, 38, 292, vgl. 194; *Kerkel. Handb.*, 1907, Bijl., 168;

1908, Bijl., 112; 1912, Bijl., 153; Reitsma en van Veen, *Acta I*, 60, 76, vgl. 72 v.; II, 211-216, 218, vgl. 272; Veeris ende Pauw, *Vernieuwt kerkel. Alphabeth* (Enkh. 1750), 76, 317; J. Reitsma, *Honderd jaren uit de gesch. der herv. in Friesl.* (Leeuw. 1876), 131; Diest Lorgion, *Gesch. van de Kerkherv. in Friesl.* (Leeuw. 1842), 88; J. Reitsma, *Oostergo*, (Leeuw. 1888), 267¹; T.A. Romein, *Naamlijst der pred. in Friesl.* (Leeuw. 1886), 329 v.; J. de Jong, *De voorbereiding en constit. van het Kerkverband ... in de zestiende eeuw* (Gron. 1911), 80, 166, 196 en het facsimile achter in dit werk.

Knipscheer

[Poppius, Eduard]

POPPIUS (Eduard), geb. te Enkhuizen 1576 of 1577, gest. 9 Maart 1624 in de gevangenis op Loevestein, bekend Remonstrantsch predikant, medewerker van Joh. Wtenbogaert bij de oprichting van de Remonstrantsche Broederschap; was reeds op de vergadering van 14 Jan. 1610 aanwezig. Kweekeling van het Staten-collegie te Leiden; proponent en predikant te Amstelveen (1599-1607) en te Gouda (tot 1619), geciteerde ter Synode te Dordrecht. De noordholl. synode van 1603 benoemde hem om op te treden tegen Ad. Venator. Zie over de bezwaren van P. Plancius tegen hem bij Schokking t.a.p. Rogge teekent hem (t.a.p.) als medeoprichter van de 'Sociëteijt'; ook Tideman. De Goudsche Catechismus komt ter sprake op de zuidholl. synode van Oct. 1608. Als 'geciteerde' is hij 24 April 1619 ontslagen; zijn ambtgenoot Herboldus Thombergen wordt door de zuidholl. synode van Juli 1619 afgezet.

Bekend zijn zijne werken: *De enge poorte ofte predieatien ...* reeds te Gouda verschenen en in 1648 te Haarlem herdrukt. Ter verdediging tegen Trigland die hem had aangevallen in *Cracht der godsaligheyt*, verscheen (eerst na zijn dood): *De cragtelooosheyt der godsaligheyt ...* (1632), *De cracht der gosaligheyt vermorst ...* (1632) en *De ware religie ofte de verwarde ... religie Jac. Triglandii* (1634). Andere, meer stichtelijke, werken vermeldt Glasius, aan te vullen met no. 3300 en 4910 door Doornick aangegeven, met de 'Gebeden van Eduard Poppius' door B. Tideman nog in 1897 gevonden, en met enkele brieven aan Joh. Wtenbogaert.

Wtenbogaert betreurde zijn dood zeer en verhaalt bijzonderheden van zijne begrafenis te Gorcum. Hij liet eene weduwe na.

Prenten door W.J. Delff, P. Sluiter en G. Vertue.

Zie: B. Glasius, *Godgel. Nederl.* ('s Hert. 1856), III, 116-119; J. Tideman, *De Stichting der Remonstr. Broederschap* (Amst. 1871/72), I en II, zie het register achter II, aan te vullen met I 158-160; H.C. Rogge, *Joh. Wtenbogaert* (Amst. 1874/76) II, 21, 72, 333-335, 378, 415, 509; III, 6, 90; J.I. van Doorninck, *Bibl. van Ned. Anonymen en Pseudonymen* ('s Gravenh. en Utr. 1870), register; Reitsma en van Veen, *Acta I*, 325, 340; III, 282 v.; H.C. Rogge, *Brieven enz. van Joh. Wtenbogaert I en II* (Utr. 1870/71), no. 176, 206, 280; *Praest. ac erudit. virorum epistolae eccles. et theol.* (Amst. 1704), ep. 271; B. Tideman, *Biogr. Naaml.* (Amst. 1905), 88 en register; *Kerkel. Handb.* 1907, Bijl. 116; 1908, Bijl. 100; *Archief voor Ned. Kerkgesch.* VI (1897), 158-160; H. Schokking *De leertucht enz.* (Amst. 1902), 238 v., 290 v.; G.D.J. Schotel, *De academie te Leiden* (Haarl. 1875), 30; A.C. Duker, *Gisb. Voetius I*, 295.

Knipscheer

[Poptatus]

POPTATUS, abt der Cisterciënserabdij Klaarkamp in Friesland komt voor in oorkonden 1355 en 1362. Hij leefde in den tijd, dat de kloosters een voortdurenden oorlog voerden en de kloosterlingen een weerbaar aandeel namen in den strijd der Schieringers, de partij der Cisterciënsers, tegen de Vetkoopers. Het oorlogvoeren en slag leveren der kloosters onderling was aan de orde van den dag, zooals blijkt uit de kronieken van Bloemkamp en Aduard. Van Klaarkamps aandeel zijn slechts enkele berichten over. Uit twee oorkonden leert men abt Poptatus kennen, niet als een vreedzaam kloosterling, maar als een vechtgrage Fries. 11 Aug. 1345 bekrachtigt hij een verdrag met Hamburg betreffende de schade 1346 door de conversen der friesche kloosters toegebracht aan de Hamburgers. 1362, 22 of 23 Juli had abt Poptatus een onderhoud met den Burgemeester van Groningen. Zonder weifelen verklaarde hij, dat zijne kloosterlingen de Groningers beroofd hadden en verklaarde het te betreuren, dat de buit niet grooter en aanzienlijker was geweest. Hij was echter bereid om te onderhandelen en alles terug te geven. Kwam men niet tot een vergelijk, dan zouden zijne kloosterlingen voortgaan met te nemen van de Groningers, wat zij konden, echter zonder geweld.

Door al dat oorlogvoeren verviel de tucht in de kloosters, bovendien sleepte de pest omstreeks 1350 vele monniken ten grave, wat veel bijdroeg, ook in Klaarkamp, tot verval.

Zie: *Oorkondenboek van Groningen* no. 440, 515.

Fruytier

[Port, Gerhard van der]

PORT (Gerhard v a n d e r), geboortig van Zierikzee, overleden te Amsterdam 10 Sept. 1691. Hij liet zich als student te Leiden inschrijven 15 Oct. 1667, kwam 1673 als proponent naar Vrouwenpolder en ontving daar Aug. 1680 een beroep naar de Hollandsche gemeente te Londen. Daar was de ééne predikant, Philippus Op de Beeck, hoogbejaard en zwak, zoodat het werk voor den anderen, Samuel Bisschop, te veel werd. De aandacht was op hem gevestigd om zijn leer, zijn talenten, zijn vroomheid en zijn 'amiable conversation', schrijft de kerkeraad hem (de brieven, oorspronkelijk in het hollandsch, heeft Hessels ons in het engelsch afgedrukt) 8 Aug. en hij antwoordt 19, dat hij dankbaar is voor deze 'glorious promotion' naar zulk eene aanzienlijke en beroemde gemeente. Hij kwam 13 Dec., hield 1en Kerstdag zijne eerste predicatie, werd 9 Jan. der gemeente voorgesteld, 16 Jan. bevestigd en deed dien dag 'aghternoens' zijne intrede - alles volgens de oude londensche kerkorde. Hij was toen gehuwd met J o h a n n a V e r p o o r t e n, die 20 Febr. van dat jaar 1681 een zoon B a r t h o l o m e u s ten doop hield, maar nog in datzelfde jaar (de datum is opengelaten) met haar kind overleed. 29 April schrijft hij den kerkeraad uit Leiden, op een reis door Holland, vermoedelijk na die sterfgevallen ondernomen. 31 Mei 1682 [1632 is blijkbaar een drukfout] is hij te Londen hertrouwd met 'jouffrou' M a r i a d e M o u s o n j. d. van Amsterdam. Zij was het vorig jaar met attestatie van de Waalsche gemeente aldaar d. d. 13 April 1681 naar Londen gekomen, vergezeld van hare moeder Catharine de la Fontaine, weduwe van Jean (zoodat Maria eene voordochter moet geweest zijn), haar zwager Matthieu Chitty en diens vrouw Catharine de Mouson, benevens haar dienstmaagd, de weduwe Rachel Rombouts. Uit dit tweede huwelijk werd Gerhard eene dochter geboren, C a t h a r i n a, die 6 Jan.

1684 werd gedoopt. De moeder had daarvoor lang gesukkeld, o.a. toen zij Sept. 1682 met haren man Amsterdam had bezocht, nu, na hare bevalling, in Juli, reisde zij weer daarheen, waarbij de tiendaagsche(!) overtocht haar geen goed deed. 16 Febr. 1685 behoorde Gerhard tot de vertegenwoordigers der fransche en nederlandsche gemeenten, die Jacobus II bij zijne troonsbestijging kwamen begroeten. 28 Aug. deszelfden jaars volgde zijn beroep naar Amsterdam. In de brieven van kerkeraad en burgemeesteren aan die van Londen treft ons de toon van trots. 'Omnis comparatio odiosa, maar sal alleen dit seggen tot motiven, onse gemeijnte is bloeyende en talrijk, tusschen de veertich en vijftich duysent ledematen, soo dat ons, onder correctie, soodanich een groote gemeente onder één consistorie onder het gereformeerde christendom niet bekent en is'. Het getal van veertig à vijftig duizend lidmaten komt vrij wel overeen met dat hetwelk Anna Maria van Schuurman in haar *Eukleria* voor 1670 opgeeft en dat tot zulk eene zonderlinge vergissing aanleiding gaf. De toon van den londenschen kerkeraad daarentegen is die des beklags: na al de diensten, in den loop der jaren door zijne gemeente den geloovigen van het vasteland bewezen en in het bijzonder den burgers van Amsterdam, schijnt het hem wel zeer hard, dat Amsterdam, met zulk een overvloed van begaafde mannen, nu heelemaal uit Londen een getrouwen dienaar komt wegrooven, terwijl daar zulk een gebrek bestaat. Daar echter Ds. van der Port het beroep al aannam (misschien had hij al beloften gegeven tijdens zijn verblijf in Juli 1684) kan de kerkeraad niet anders doen dan zich bij de zaak neerleggen. 28 Oct. 1685 is hij te Amsterdam bevestigd, 30 Nov. schrijft hij een brief naar Londen met hartelijke dankbetuiging voor de liefde hem steeds bewezen en vraagt meteen attestatie voor zijne vrouw en voor broer en zuster Chitty. Hij heeft daarna de gemeente bij het zoeken naar een geschikten opvolger nog zijne diensten bewezen. Zijne talrijke bewaard gebleven brieven wekken den indruk van een verstandig en beminnelijk man. Zoo b.v. als hij 11 Maart 1682 aan de hollandsche gemeente te Sandwich schrijft, die moeielijkheid had met haren leeraar Frans Drost: 'indien gij eenige zwakheid in hem bevindt, vergeet niet, dat de Heer zijne gaven plaatst in aarden vaten en dat gij den man niet verbitteren moet op grond van enkele fouten'.

Er is een Cornelis van der Port, van wien in 1706 eene vertaling van Erasmus' *Laus stultitiae* verscheen. Hij kan de broeder van Gerhard of zijn zoon geweest zijn.

Zie: *Eccl. Lond. Bat. Archivum* ed J.H. Hessels III, 2, 2629-2632, 2635, 2646, 2648, 2649 vlg., 2656, 2661, 2663 vlgg.; *The marriage baptismal and burial registers of the Dutch church London*, ed. W.J.C. Moens 59, 128, 156; *Register of the attestations... preserved in the Dutch church London*, ed. J.H. Hessels, 116, nos. 1655 en 1656, vergel. 113 no. 1613; Croese, *Kerkel. Reg.* 122.

L. Knappert

[Pot, Petrus]

POT (Petrus), zoon van Jan en Margareta van der Delft, geb. niet te Utrecht, zooals meest alle schrijvers beweren, maar te Dordrecht 20 Aug. 1375 en overl. te Antwerpen 20 Aug. (niet 20 Apr. zooals in *Biogr. Nation*) 1450. Als jongeling van 21 jaar trok hij naar Palestina en Egypte vestigde zich daar als handelaar en vergaarde er een overgroot fortuin. 1404 kwam hij te Antwerpen wonen, waar

hij het burgerrecht verkreeg, een groot handelshuis en bank stichtte. De grootste roem van Pieter Pot is zijne onbaatzuchtige vrijgevigheid en milddadigheid voor zijne arme medemenschen. Zoowel in het Oosten als in zijn vaderland gaf Pieter Pot een ruim gedeelte van zijn overvloed aan den hulpbehoevende. Een groot aantal nog bewaarde documenten getuigen hoe edelmoedig hij met personen van alle standen leeningen aanging. Hij bouwde na raad met zijn echtgenoot op zijne eigendommen in de Munsterstraat een gasthuis bestuurd door drie priesters en eenige leeken, belast met het uitdeelen en de verzorging der spijzen aan de noodlijdende 1433. De hertog van Bourgondië bevestigde de gift van talrijke landerijen door Pieter Pot als inkomsten aan zijne stichting afgestaan. Tot meerdere zekerheid stichtte hij bij het gasthuis een prioraat St. Salvator voor de Cisterciënsers van Ysselstein, die met het bestuur van het gasthuis en met de armenverzorging belast werden. Niet alleen zijn prioraat, ook de Grande Chartreuse, de Karthuisers van Kiel bij Antwerpen en andere kloosterstichtingen ondervonden zijne vrijgevigheid.

1430 werd Peter Pot door keizer Sigismond in den adelstand verheven. De hertog van Bourgondië sloeg hem tot ridder. Later heeft de bekende genealoog Chr. Butkens, prior van het Potklooster, de titels van den stichter van zijn klooster opgesmukt o.a. door hem heer van Boutersem en Middelharnis te noemen, hierin nagevolgd door Henriquez en andere schrijvers. Peter Pot was gehuwd met *M a r i a*, dochter van *W o u t e r T e r r e b r o e t s*, overl. 26 Febr. 1459. Zij hadden 5 zonen en eene dochter, die allen voorname huwelijken sloten.

Ten onrechte vermelden de geschiedschrijvers der Cisterciënsers, *Cistercium bis Tertium* 451, *C h a l e m o t*, *Series Sanctorum* O. Cist. 274, enz., dat Petrus Pot na den dood zijner vrouw, hetzij als monnik of als convers het ordenskleed in zijne kloosterstichting aannam. Wel werd hij volgens het gebruik van dien tijd in het Cisterciënsershabijt en als stichter op de eereplaats in het koor der kerk van de priorij begraven, en aldaar een prachtmonument voor hem opgericht. Ten tijde der beeldstormerij werd dit kunststuk van beeldhouwwerk verwoest.

Bij testament liet hij nog vele legaten voor de armen o.a. voor Rotterdam en Gouda na. Het prioraat van Mariendonk bij Heusden gedacht hem op 20 Aug. als weldoener (H.S. Staatsarchief Gent). Zijn portret is afgebeeld op een gravuur in *Fland. Ill.*, 1e ed.

Zie: *Inscriptions funéraires de la province d' Anvers* IV, p. XCIII-XCV, 219, 221; *Mertens en Torfs, Gesch. van Antwerpen* III, 52; *Henriquez, Menol. Cist.* ad diem 20 Aug.; *Biographie Nationale* XVIII, 76-80, 82; *Coenobiographia abbatiae S. Salvatoris* in de verschillende edities van *S a n d e r u s Brabantiae Sacrae; Hist. episc. Ultraj.* I, 343.

Fruytier

[Pot, Cornelis van der]

POT (Cornelis van der), geb. 12 April 1736 te Rotterdam als zoon van *W i l l e m van der Pot* en *S a r a B o s c h*, overleden aldaar 15 Febr. 1805, koopman en dichter. Van zijn gedrukte gedichten noemen wij zijn welkomstgroet aan de bestuurders van het Haagsche genootschap onder de spreuk: 'Kunstliefde spaart geen vlijt', toen dezen hem 12 Aug. 1780 een bezoek brachten op zijn 'lustplaats' Kraayenburg, den lijkzang op zijn vader, 1783, den huwelijkszang bij het huwelijk van zijn zoon *W i l l e m van der Pot*

met Geertruid Johanna Specht van Eik 13 Febr. 1785 en de wiege-, verjarings- en lijkzangen voor zijn kleinzoon Cornelis 1797-1799.

Hij huwde 16 Dec. 1760 Aryna Heemskerk, gest. 30 Aug. 1764, en hertrouwde 24 Nov. 1766 met Maria Josina van Vollenhoven.

Wiersum

[Pot, Willem van der]

POT (Willem van der), vader van den vorige, geb. te Rotterdam 6 Jan. 1704, overl. aldaar 28 Maart 1783, koopman en dichter. In zijn jeugd richtte hij met vijf kunstgenooten te Rotterdam het kunstgenootschap *Natura et Arte* op; ook was hij lid van de Maatschappij der Nederlandsche letterkunde te Leiden. In 1740 maakte hij een geslachtslijst van zijn familie en van die zijner vrouw, waarvan in 1774 een vermeerderde herdruk verscheen. Van zijn gedrukte gedichten noemen wij de lijkzangen op zijn broeder en medelid van het kunstgenootschap *Natura et Arte*, *Kornelis*, gest. 25 Aug. 1728, op zijn zuster *Alida*, gest. te Rotterdam 17 Oct. 1730, den laatsten zang aan zijn kinderen en verdere nakomelingen 1767, het hofdicht op zijn landgoed *Endeldijk* bij Honselaarsdijk, in 1768 uitgegeven met een *Vervolg* in 1772, den lijkzang bij den dood zijner vrouw *Sara Bosch*, gest. 1 Febr. 1777, met wie hij 23 Nov. 1729 in het huwelijk was getreden. Een heldendicht getiteld *Bato* bleef door ziekte onvoltooid.

Zijn portret door G. van Nijmegen is in 1767 gegraveerd door R. Vinkeles en, voorzien met een zesregelig vers van B. Huydecoper, in 1768 door P. van Eyk uitgegeven.

Schilderij door G.v. Nijmegen (Boymans, Rotterd.); miniatuur door J.M. Quinckhard (R.mus. Amst.); prent door R. Vinkeles.

Zie: *Moquette*, *Catalogus van de portret verzameling der gemeente Rotterdam* nr. 2029.

Wiersum

[Pots, Hendrik]

POTS (Hendrik), griffier bij het Hof van Holland. Hij was tegenwoordig bij de eerste verhooren van Hogerbeets, op 27 Sept. 1618, vermoedelijk ook van Ledenberg en van de Groot op 3 Nov. 1618.

Zie: *Brandt*, *Historie der Rechtspleging* (Rott. 1708) blz. 4; *Wagenaar*, *Vad. Hist.* X, 288, 293.

Haak

[Potse, Joannes Josephus]

POTSE (Joannes Josephus) was assistent bij P. van Beest, die rector was in het St. Elisabeth klooster te Huissen. Na diens dood werd hij in het begin van 1739 door den amplissimus van der Steen naar Holland ontboden, om op Paschen dienst te doen te Velzen. Door samenloop van verschillende omstandigheden kon hij Huissen niet zoo spoedig verlaten en schreef aan den Amplissimus hem te willen verontschuldigen. Deze nam het hem echter zoo kwalijk, dat hij hem niet meer in zijn district wilde ontvangen. Potse begaf zich persoonlijk tot hem, maar werd niet toegelaten. Nadat hij hem daarop in een schrijven de redenen had uiteengezet, werd deze zaak bijgelegd. Potse werd nu als kapelaan gezonden naar Amsterdam in 'de Posthoorn'. Daar werd hij door de stedelijke regeering toegelaten 20 Mei 1739.

Kort daarop werd hij gezonden naar de Kethel, vanwaar pastoor *Theodorus van den Broeck* vertrokken was om het rectoraat in het St. Elisabeth convent te aanvaarden. Doch wegens ouderdom en zwakte kon hij dit ambt niet vervullen en bedankte als zoodanig reeds in 1740. Nu werd op 7 Mei 1740 Potse tot rector aangesteld. In Nov. 1745 werd hij door den nuntius Crivelli benoemd tot aartspriester van Gelderland. Hij overleed 8 Febr. 1751.

Dagboek van het Elisabeth convent te Huissen, in afschrift aanwezig in het parochie-archief te Huissen; *Bijdr. Haarl.* XIV, 180.

van der Heijden

[Pottere, Roeland de]

POTTERE (Roeland de), zoon van Maximilianus en Jacomina Boot, geb. te 's Gravenhage 5 Dec. 1584, overl. te Antwerpen 16 Apr. 1675. Te Douai had hij de lessen der wijsbegeerte en der rechten gevolgd en te Orleans het licentiaat verworven, toen hij 9 Jan. 1608 te Doornik in het noviciaat der Jezuïeten-orde trad. Den 13. Sept. 1615 priester geworden, kwam hij in 1621 naar Delft om den ziekelijken pater Makeblijde bij te staan. De vicarius apostolicus Rovenius liet hem onder beperkende voorwaarden als medehelper toe. In 1630 volgde hij Makeblijde als overste der statie op, die onder zijn bestuur bloeiende jaren beleefde. Naast zijn woning had hij een ander huis ingericht, om er onder zijn toezicht meisjes van netten stand te doen opvoeden. De ruime aalmoezen, die hij ontving, stelden hem in staat de armen rijkelijk bij te staan. In 1662 trok hij zich wegens ouderdom en zwakte naar Antwerpen terug.

Zie: *Archief v.d. gesch. v.h. aartsb. Utrecht* VI, 231; XIV, 144; vv.; *Bijdragen v.d. gesch. v.h. bisd. Haarlem* XXV, 231 vv.

van Miert

[Praedinius, Regnerus of Reinier Veldman]

PRAEDINIUS (Regnerus) of Reinier Veldman, geb. 1510 te Winsum, overl. 1559 te Groningen. In laatstgen. plaats bezocht hij de fraterschool, onder leiding van Gosewijn van Halen, waar o.a. Albertus Hardenberg tot zijn medeleerlingen behoorde. Kort na 1523 vervolgde hij zijn studiën te Leuven; van 1529 tot 1535 was hij docent in Groningen. Daarna heeft hij een tiental jaren gereisd en gezworven, ontving o.a. een rectorsbenoeming in Erfurt, om eindelijk in 1545 het rectoraat der St. Maartensschool in Groningen te aanvaarden, dat hij bekleedde tot zijn dood. Ingevolge zijn benoeming onderwees hij bijna alle geestelijke wetenschappen, waar hij, uit persoonlijke voorkeur, de theologie nog aan toevoegde; jaarlijks placht hij onder grooten toeloop in den Lijdenstijd de lijdensstof te verklaren. Zijn school bracht hij tot grooten bloei, leerlingen kwamen van heinde en verre; Joh. à Lasco o.a. overwoog zijn zoons bij P. ter schole te zenden, maar werd door diens dood verhinderd. Het waren vooral zijn theologisch standpunt en onderwijs, die tot zijne vermaardheid bijdroegen. Hij bleef binnen de Roomsche-Katholieke kerk en verklaarde nadrukkelijk daartoe te willen behoren, maar feitelijk nam hij een afwijkend standpunt in, hetgeen op het einde van zijn leven zijn veroordeeling tot verbanning ten gevolge had; ziekte en dood verhinderden de uitvoering van het vonnis. Toch moest hij niets van Luther en van de 'Evangelischen' hebben; een nog ter Universiteitsbibliotheek te Groningen aanwezig Grieksch N. Testament, dat achtereenvolgens in het bezit van Erasmus, van Luther en van P. was en door de beide laatsten van aantekeningen is voorzien, geeft daarvan blijken. P. behoorde dan ook tot de groep der Bijbelsche humanisten, die zich achter Erasmus schaarden; dezen bewonderde hij zeer, en noemde zich zelfs een 'Erasmist'. Overigens overweegt bij P. het Bijbelsche boven het humanistische; hij was geen dichter, schreef een weinig fraai Latijn, en vertoont meer de exclusivistische stijfheid van den gereformeerden prediker, dan den zwier van den humanist. Overeenkomstig zijn Erasmiaansch standpunt is hij voorstander van een Bijbelsch Christendom, staat hij dientenge-

volge kritisch ten opzichte van de Kerk en de traditie, is hij ruim en ondogmatisch tegenover vele, ook principiële leerstukken, maar komt daardoor óók tot zekere vaagheid en onbepaaldheid ten opzichte van hoofdpunten der leer. Zóó bijv. naar aanleiding van het Avondmaal, waar hij eenige verwantschap met het standpunt van Wessel Gansfort vertoont. Boven alles onderscheidt hij zich echter door zijn verdraagzaamheid en Christelijke liefde.

Zijn leerling Joh. Acronius, hoogleeraar in de geneeskunde te Bazel, bezorgde na zijn dood een uitgave zijner geschriften: *Regneri Praedini Frisii Groningensis, viri clarissimi atque doctissimi, Scholae quondam Groningae Rectoris Opera quae supersunt omnia*, Bas. 1563. Zij geeft geen volledig beeld van zijn schrijversarbeid: levensbeschrijvingen van Wessel Gansfort en van Agricola, ongetwijfeld waardevol, zijn verloren gegaan. Bovendien heeft hij zelf kort voor zijn dood een aantal geschriften en aantekeningen over figuren der klassieke oudheid vernietigd, omdat zij z.i. te weinig in betrekking stonden tot de eeuwige waarheid.

Zijn door S. van Lamsweerde gegraveerd portret in de *Effigies et vitae Proff. Acad. Gron.*, waarvan reproductie door van de Weyer bij Diest Lorgion. Zijn grafsteen bevindt zich op het tegenwoordige Martinikerkhof te Groningen ten N. der kerk, eenige voeten onder den grond.

Prenten door S. van Lamsweerde en onbekende.

Zie: J.J. Diest Lorgion, *Regnerus Praedinius* (Acad. proefschr.) (Gron. 1862); J. Lindeboom, *Het Bijbelsch humanisme in Nederland* (Leid. 1913), 167-172 en pass.; M. van Rhijn, *Wessel Gansfort* ('s Grav. 1917), pass.

Lindeboom

[Prey, Johannes Z.S.]

PREY (Johannes Z.S.), geb. te Praag in 1744, kwam na vele omzwervingen te Rotterdam, waar hij 3 Febr. 1773 akte van finale admissie kreeg. Hij was schilder van beroep en werd 22 October 1792 hoofdman van het Sint Lucasgilde aldaar, als hoedanig hij twee jaar fungeerde. Hij schilderde o.a. portretten en allegorische voorstellingen, doch had als teekenleeraar meer verdienste. In 1823 stierf hij te 's Hertogenbosch.

Zie: Immerzeel en Kramm, *Moquette, Catalogus van de portretverzameling der gemeente Rotterdam* nrs. 963 en 1276, *Rot. III.* nr. 1467, *Rott. Historiebl.* 3de afd. bl. 563 en 661 en *Rotterdam in 1854* bl. 89 en 90.

Wiersum

[Prins, Adrianus]

PRINS (Adrianus), amsterdamsch koopman en lid der Eerste Kamer Stat.-Generaal, geb. te Wormerveer 16 Juli 1821, overl. te Amsterdam 10 Jan. 1902. Hij was in de handelswereld en speciaal in den graanhandel een algemeen bekende figuur, om zijn groote zakenkennis, zijn buitengewone werkkraft en zijn innemende vriendelijkheid bij iedereen geacht en bemind. Zijn helder inzicht in financfëele en handelszaken bracht hem al spoedig in verschillende betrekkingen, die hij steeds met lust en ijver waarnam. Gedurende meer dan 25 jaar was hij lid van de Provinciale Staten van Noord-Holland, welke Staten hem van Sept. 1871 tot Jan. 80 en van Maart 1892 tot Sept. 92 naar de Eerste Kamer Stat.-Gen. afvaardigden. Ook was hij geruimen tijd lid van den amsterdamschen gemeenteraad. Verder eenige jaren president-commissaris van het dagblad *De Amsterdammer* en lid en voorzitter van

den Raad van toezicht der Amsterdamsche Bank. Hij werd begraven 14 Jan. 1902 op het Nieuwe Oosterkerkhof te Amsterdam, onder groote be-

langstelling van een aantal vrienden, beursbezoekers en mannen uit elken rang en stand.

Zie: de 'Groene', *Amsterd. Weekbl.* van 19 Jan. 1902.
Zuidema

[Prins, Jan Pietersz.]

PRINS (Jan Pietersz.) was een dordtsch burger, die in 1667 door Mr. Cornelis de Witt als Gemachtigde 's Lands vloot in den tocht naar Chattam, werd aangesteld tot Commandeur van de *Gardes maritimes*, bestaande uit bevaren lieden, die door de Gecommitteerde Raden op zijn schip en omtrent zijn persoon ten dienste waren gesteld. In 1672 was Prins vice-commandeur over de garde, aan de Witt door de Staten-Generaal gegeven, onder den commandeur Jan Roelantsz. Prins maakte, alzoo den tocht naar Chattam en den slag bij Solebay mede. Van zijn verdere daden verneemt men niets. Zijn sterfjaar is onbekend.

Zie: de Jonge, *Gesch. van het Nederl. Zeewezen*, 2e dr., II 305, 306.
van Dalen

[Prins, Antony Winkler]

PRINS (Antony Winkler), doopsgezind predikant, eerst te Tjallebert (1841-50), daarna te Veendam (1850-82). Hij werd geb. te Voorst, bij Zutphen, 31 Jan. 1817, en overl. op 91-jarigen leeftijd, te Voorburg 4 Jan. 1908. Zijn ouders waren Jacob Prins, med. dr., en Johanna van Marle Winkler, wier eenige zoon hij was. Later verhuisde het gezin (er waren behalve Antony nog twee dochters) naar Schiermonnikoog, waar de knaap een deel zijner jeugd heeft doorgebracht. 13 jaar oud werd hij op het instituut Stuart te Vianen (IV 1284) gedaan, en drie jaar later, in 1833, ging hij naar Gorkum, waar hij zich onder leiding van Dr. Elink Sterk (III, 1201) voor de academische lessen bekwaamde. In 1835 liet hij zich inschrijven aan de utrechtse hoogeschool, waar hij eerst (in 37) met goed gevolg het candidaats-examen in de wis- en natuurkunde, vervolgens (in 38) dat in de letteren aflegde. Van 1838 tot 41 studeerde hij te Amsterdam, aan het seminarie der Doopsgezinden, waartoe hij door een verkregen alumnaat in staat werd gesteld. De vader had als gemeentearst op Schiermonnikoog slechts een bescheiden inkomen.

Zowel te Amsterdam als te Utrecht onderscheidde de student Winkler Prins zich door bijzonderen aanleg, studeerde vlijtig, doch genoot tevens van de genoegens van het academieleven. Hij was lid van de amsterdamsche studentengezelschappen 'Etebon' (Eigen tabak en bollen om niet) en 'N.E.K.' ('Natuur en kunst'). Laatstgenoemd gezelschap werd door hem opgericht in vereeniging met zijn vrienden Dronrijp Uges, D. Harting, P. Leendertz en de Hoop Scheffer. Verbetering te brengen in de gebrekkige studie der letteren van dien tijd was het doel van genoemden vriendenkring, in welks bijeenkomsten geestig de draak gestoken werd met de rijmelarij in de almanakken en jaarboekjes van die dagen. Hetzelfde doel werd een paar jaar later nagestreefd door het tijdschrift *Braga*. Oprichters van dat veertiendaagsche tijdschrift 'geheel in rijm' waren A. Winkler Prins en J.J.L. ten Kate (de laatste toen nog theol. student te Utrecht), bijgestaan door de Hoop Scheffer, Leendertz e.a. 't Verscheen van 1842-44. In alle Braganummers werd gespot met de vele rijmelaars die ons land destijds opleverde; hevig verzet werd er vooral in aangeteekend tegen den treurigen toestand der critiseerende tijdschriften die men toen te onzent had (*De Gids* inclus).

In 1841 aanvaardde Winkler Prins het ambt

van leeraar bij de Doopsgezinden te Tjallebert, bij Heerenveen, en in 1850 dat te Veendam. Eerst in laatstgenoemde plaats heeft hij zich tot zijn volle kracht ontwikkeld: hij werd er de 'intellectuele pionier der Groninger veenkoloniën.' Niet alleen als godsdienstleeraar, ook als lid en voorzitter van de commissies van lager en middelbaar onderwijs, als dagbladschrijver en in vele andere betrekkingen was hij hier meer dan 30 jaren nuttig werkzaam. Verbazend veel is het wat hij er door woord en daad heeft tot stand gebracht.

In 1882 vroeg de 65-jarige predikant zijn emeritaat, om zich te gaan vestigen eerst te Amsterdam, later te Lisse (1889) en te Voorburg (1895). Inmiddels was W.P. in 1847 gehuwd met Hendrika Rensina Klijnsma, dochter van een majoor der genie te Arnhem. Acht kinderen werden uit dat huwelijk geboren. Vier der zonen mocht de vader nog bij zijn leven tot arts bevorderd zien; twee der dochters wijdden zich aan het onderwijs. Helaas ontvielen hem kort vóór zijn dood zijn oudste zoon Jacob (zie beneden) en zijn jongste Antony, arts te Sleen.

Meer dan eens werd Winkler Prins tijdens zijn verblijf te Veendam aangezocht om als lid der Tweede Kamer Stat.-Gen. op te treden. In 1864 als zoodanig gekozen (voor 't district Winschoten), bedankte hij daarvoor. In de politiek was hij een warm voorstander van de leer van Thorbecke, die hij zelfs in een paar brochures verdedigd heeft. De oprichting der hoogere burgerschool te Veendam was voor een goed deel zijn werk. Druk bewoog hij zich op 't gebied der journalistiek. Achtereenvolgens was hij lid der redactie van de *Prov. Friesche* en de *Veendammer Courant*; bovendien schreef hij hoofdartikelen in de *Groninger*, de *Twentsche* en *Delftsche couranten*. Tien jaar lang redigeerde hij het *Practisch Volksboek* (1861-71), gelijk later het door zijn zoon Jacob opgerichte tijdschrift *De Leeswijzer*. Ook de *Vragen van den dag* werden een tijdlang door hem geredigeerd, in samenwerking met Dr. H. Blink. Voorts leverde hij bijdragen in de *Gids*, de *Economist*, *Nederland*, de *Portefeuille* en andere tijdschriften zoomede in verschillende almanakken en jaarboekjes van dien tijd. Zijn hoofdwerk is de reuzencompilatie, neergelegd in de *Geïllustreerde Encyclopaedie* (16 dln., 1869-82), waarvan hij op 70-jarigen leeftijd te Amsterdam zelf den tweeden druk (1884-88) voltooiën mocht (de 3de dr. van dit werk verscheen in 1905-12; de 4de van 1914-; de beide laatste onder hoofdredactie van Henri Zondervan).

Buitengewoon talrijk zijn verder de afzonderlijke uitgegeven werken van W.P.: geschriften op 't gebied van aardrijkskunde, natuurkunde, maatschappelijk bedrijf, staat, school en kerk, letteren en poëzie. Vooral gedurende zijn verblijf te Veendam heeft hij verbazend veel geschreven. Hij deed dit zoowel uit liefde voor de wetenschap en voor de maatschappij waarin hij zich bewoog, als ten behoeve van de opvoeding zijner kinderen.

Een volledig overzicht zijner geschriften vindt men in de *Bibliografie* achter het eerste der onderstaande levensberichten geplaatst. Hier noemen wij slechts het volgende. Uit zijn vroegere periode: *De droom. Een gedicht* (1837); *Durwig, de laatste bard. Een gedicht in den trant van Ossian* (1838); *Het steekspel op het Huis Te Duyn. Een dichterlijk verhaal*, opgedragen aan den bovengenoemden vriendenkring te Amsterdam 'N.E.K.' (1839); *Hansje, of het bruidsgeschenk. Idylle naar Eberhardt* (1840); *Braga*. Eerste

jaargang, onder mederedactie van J.J.L. ten Kate (1843; de tweede druk, door W.P. van een Inleiding en Aanteekeningen voorzien, verscheen in 1883); *De vlinder. Proza en poezie*. 3 stukken (1844-48); *Bemoediging in tegenspoed* (1847); *Aan Alphonse de Lamartine. Een gedicht* (1848); een bundel *Leerredenen*, op verzoek van zijn eerste gemeente te Tjallebert uitgegeven (1851); *Brand op zee. Een gedicht* (1852); *Ziet opwaarts. Naar het Hoogduitsch van Zschokke* (1853); *De gesluierde profeet van Khorassan. Een gedicht, naar Moore* (1853); *De bisschoppelijke hiërarchie, de protestantsche beweging en het ministerie* (1853). Van latere dagteekening zijn: *Natuurtafereelen uit den Harz, noordelijk Italië en Zwitserland* (1858); *De zee en hare wonderen*. Uit het Hoogduitsch van Hartwig (1859); *Zwitserland. Dichtklanken* (1860); *De wonderen der Schepping. Uit het Hoogduitsch van Lampert* (1861); *Beknopt leerboek der Aardrijkskunde. Uit het Hoogduitsch van E. von Seydlitz* (1861); *Drie extra-beschouwingen uit de Veenkoloniën over de hergraving der Diepen te Veendam* (1863); *Ziet om u; Ons huis en zijne bewoners* (1863); *De veldslag bij Waterloo* (1865); *Het ministerie Thorbecke* (1865); *Handboek der Aardrijkskunde*. Uitgeg. door de Maatsch. tot Nut van 't Algem., 3 dln. (1859-68); *Geschiedenis en beschrijving van het eiland Schiermonnikoog* (1868); *Beschouwingen uit de Veenkoloniën* (een bundel artikelen uit de *Gron. Courant*, 1867); *Natuurstudiën. Naar Masius* (1868); *Schoedlers Boek der Natuur. Uit het Hoogduitsch*. 2 dln. (1871); *Willem Albert Scholten. Herinneringen uit het leven van een industriëel* (1871; 2de dr. 1892); *Tempel- en tafelzangen* (1880); *Afscheidsrede te Veendam. 24 Sept. 1882* (1882); *Feestrede ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan der H.B.S. met vijfjar. cursus te Veendam* (1891); *Geïllustreerde Aardrijksbeschrijving*. 3 dln. (1891-93). Voorts een paar *Levensberichten* in de *Hand. der Maatsch. d. Ned. Letterk.*, t.w.: van D. Harting en van J.G. de Hoop Scheffer. Eindelijk: *Leekenevangelie. Uit het Duitsch* (1902).

Winkler Prins was lid van een aantal genootschappen voor wetenschap, letteren en kunst, als van 't haagsche 'Oefening kweekt kennis,' het 'Friesch Genootschap,' het 'Prov. Utrechtsch Genootsch. v.K. en W.', het 'Historisch Genootsch.' te Utrecht, de leidsche 'Maatsch. der Ned. Letterk.' enz. In 1883 was hij voorzitter van het 36ste Landbouwkundig Congres, te Veendam gehouden.

Zie: Johs. Dyserinck in *Levensber. Letterk.* 1908-09, 172 (met bibliogr.); Jero de Vries in *Eigen Haard* 1908, 136, 148 en 164; *Doopgsgez. Jaarb.* 1909, 22.

Zuidema

[Prins, Jacob Winkler]

PRINS (Jacob Winkler), oudste zoon van bovenstaande, geb. te Tjallebert 5 Febr. 1849, overl. aan boord van een schip dat hem van een reis naar Amerika huiswaarts brengen zou, Dec. 1906. Na het voorbereidend hooger onderwijs aan de latijnsche school te Veendam ontvangen te hebben, liet hij zich aan de utrechtsche academie als student in de letteren inschrijven (Juli 1868), bepaalde zich echter in zijn studiën meest tot de nieuwere literatuur, de aesthetiek en de schilderkunst. Na een verblijf van omstreeks twee jaar verliet hij Utrecht, zonder een academischen graad behaald te hebben, bezocht Parijs en Londen en werd leeraar aan de 'Ockbrookschool' van reverend Shawe in Derbyshire. Na eenigen tijd keerde hij naar 't vaderland terug en vestigde zich te Apeldoorn, waar hij in

't huwelijk trad (1874) met mej. M.L. Frackers, hoofd eener meisjesschool voor meer uitgebreid lager onderwijs aldaar. Zijn echtgenoot overleed in 1901; hij zelf verliet toen de door hem geliefde Veluwe, om zich met der woon te Voorburg te vestigen (1902). Het huwelijk was kinderloos gebleven, zijn leven in vele opzichten eenzaam. Maar hij beminde de natuur en had een bijzondere liefhebberij in bloemen en planten; was daarbij wijsgeerig van aard en wist zich voortreffelijk te onderhouden met zijn lievelingsdichters Goethe, Schiller, Körner, Shakespeare, Shelley e.a.

Gedurende zijn meer dan 25-jarig verblijf te Apeldoorn en Beekbergen schreef Winkler Prins een groot aantal novellen en romans, opstellen over literatuur, aethetica en schilderkunst in binnen- en buitenlandsche tijdschriften, waarvan wij noemen: *Nederland*, *Onze Tolk*, *De Leeswijzer* (eenige jaren was Prins hiervan redacteur); voorts *De Banier*, *De Gids*, *De Nieuwe Gids* en de *Gazetta Piemontese*. In laatstgenoemd tijdschrift eenige *Lettre sull' Olanda*.

Onder het pseudoniem Kaspar Brandt schreef hij een paar romans, n.l. *De ondermeester van Aewerd*. 2 dln. (1871) en *De armband uit Japan* (1876); onder zijn eigen naam de verhalen *Ouders en kinderen*. 2 dln. (1877) en *Het Koningskind*. 2 dln. (1878). Als dichter deed hij zich kennen in de bundels: *Sonnetten* (1885), *Zonder sonnetten* (1886) en *Liefde's Erinnerung* (1887), en het was vooral door deze drie dichtbundels dat hij zich naam maakte. Vele zijner gedichten 'met hun sterk sprekend gevoel voor de natuur en hun uitdrukkingvollen rhythmus' behooren tot het beste wat onze literatuur sinds 1880 heeft voortgebracht. Door Joannes Reddingius werd een nieuwe uitgave van Winkler Prins' gedichten bezorgd (1910; met goed gelijkend portret).

Willem Kloos getuigt van den apeldoornschen dichter: 'Hij is geen hartstochtelijke natuur, met een hoog lyrisch accent en een langen ademtocht; met breede, vormenrijke vizioenen, kleurvol en licht of donker en zwaar; maar een fijne, heldere ziel, met een realistische plastiek, welke, vaak die van Jacques Perk nabij komt en met een weemoed, die zich dikwijls concentreert tot innigheid.'

Dat Jacob Winkler Prins met goed gevolg ook de schilderkunst beoefende, bleek op meer dan ééne tentoonstelling, o.a. op die van 1886 te Amsterdam gehouden, waar een door hem ingezonden stuk (*Geldersch landschap*) de bewondering van velen wegdroeg.

Zie: Kloos, *Veertien jaar Literatuurgeschiedenis. 1880-1893* (1898), I, 150 en 202; II, 41; Verwey, *Inleiding Nieuwe Nederl. dichtkunst* (1906), 79; Joannes Reddingius, *Gedichten van J. Winkler Prins* (1910). Inleiding; voorts het tijdschrift *Buiten* 1910, 254.

Zuidema

[Proëlius, Petrus]

PROËLIUS (Petrus), zoon van Hendrik, predikant te Pijnakker (die zich, emeritus geworden, 75 jaar oud, 14 Juni 1641 nog als student te Leiden liet inschrijven) geboren aldaar, 1640 predikant te Pijnakker, 1646 Gouda, 7 Mei 1651 Amsterdam, waar hij 19 Aug. 1661 overleed.

Zie: *Album Stud. L.B.* 324; Croese, *Kerkel. Reg.* 71 vlg.

L. Knappert

[Proper, Herman]

PROPER (Herman), geb. 3 Aug. 1755 te Vorchten op de Veluwe, waar zijn vader Jan predikant was, overl. 3 Febr. 1842 te Leiden. Eerst leerling der latijnsche school te Zwolle, dan stu-

dent te Harderwijk (ingeschr. 18 Sept. 1771), waar ook zijn vader en onderscheiden met hem gelijknamigen hadden gestudeerd, genoot hij daar het onderwijs van Joh. Herm. Schacht, hoogleeraar sinds 14 Juni 1764, die met zijne ongemeene, encyclopaedische kennis volle veertig jaren der hoogeschool tot roem zou zijn. In 1778 werd Proper predikant te Dalen, daarna te Vollenhoven, Hien en Doodewaard, Leiderdorp en toen, Sept. 1797, te Leiden, waar hij tot begin 1833 zijn ambt bekleeden zou. Toen hij te Hien stond is zijne beroeping naar Harderwijk niet goedgekeurd, vermoedelijk uit politieke overwegingen (*Verzam. van stukken betr. de improbatie der ber. van H.P. Harderw.* Apr. 1796). Zoowel hijzelf als zijn biograaf Siegenbeek zijn typische vertegenwoordigers van het tijdperk, dat zelfgenoegzaam en al te rustig, maar ook tevreden en gemoedelijk is. 'Gevormd in een tijd, toen de predikwijze nog op verre na de hoogte van volkomenheid niet bereikt had, waarop zij in onze dagen staat', wist Proper toch van de latere vorderingen partij te trekken. Hij 'hield met de meeste nederlandsche godgeleerden den gulden middenweg', maar bleef ook 'verre van die dwaze zucht naar nieuwheid, die zich in het naburig Duitschland geopenbaard heeft'. Hij vond hoorders bij 'dezulken die niet enkel of althans voornamelijk, gelijk thans helaas maar al te veel het geval is, tot streeling en bevrediging van hun kunstsmaak de godsdienstige bijeenkomsten bezoeken.' Wij hebben 's mans *Feestrede* in druk 27 April 1828 ter viering zijner 50 j. evangeliebediening uitgesproken in de Pieterskerk, 'zonder vermindering of verzwakking in vermogen'. Hij gewaagt daarin dankbaar van 'huiselijken vrede en geluk, van gezelligheid en vriendschap' door hem genoten. Hij zegt, dat hij Christus heeft mogen prediken als 'voortreffelijkst leeraar der menschen, verhevenst voorbeeld der deugd, maar ook als eeniggeboren zoon van God, die op zijn middelaarstroon heerschappij voert'. En dan in benijdenswaardige tevredenheid: 'Het heet en driftig ijveren voor oude namen en leervormen, die uit de menschen zijn, is bekoeld. Schoolsche twisten, die weleer christelijke harten van elkander verwijderden, zijn gestaakt. De geest der liefde en der gematigdheid is aanmerkelijk toegenomen. De prediking is meer genaderd aan apostolische eenvoudigheid en duidelijkheid'. Toch gewaagt hij van 'ontzettende gebeurtenissen, door hem beleefd, tooneelen van verwoesting door hem aanschouwd'. Hij mag, behalve op tooneelen in den patriotten- en den franschen tijd, gedoeld hebben op de ramp van 12 Jan. 1807, die Leiden geteisterd had. Zijn kleindochtertje *J o h a n n a C a t h a r i n a*, vijf maanden oud, kind van zijne dochter, die met notaris C.P. van Staveren getrouwd was, kwam om onder het puin van het ouderlijk huis (naast het hoekhuis Steenschuur-Nieuwsteeg van schepenen van Noort). De leerrede, welke hij had uitgesproken op den tweeden Zondag na de ramp, is met die van anderen uitgegeven (*Bundel van aanspraken* enz. 1807, 67-99). Ook hij ontkent, dat rampen straffen zouden zijn voor de zonden; hij ziet er veeleer een leerschool in. Behalve deze beide preeken 'liet hij geen schriftelijke gedenkteekenen van zijne kunde achter'.

Zie: *Alb. Stud. Ac. Gelro-Zutph.* 130b en register i.v.; *B o u m a n*, *Gesch. d. voorm. geld. hoogeschool* 1847, II, 290-297, 490 vlg.; L. K n a p p e r t, *De ramp van Leiden* 37, 58 vlg. *S i e g e n b e e k* in *Handd. Mij. Letterk.* 1842, 27-31.

L. Knappert

[Putte, Carel van de]

PUTTE (Carel van de), vice-admiraal, overl. 17 April 1695; zoon van Reynier Pietersz. van de Putte en van Catharina van Goch. Hij was gehuwd met Johanna Constantina Biscop, dochter van Samuel Biscop en van Johanna Constantina Can. In 1666 is hij aangesteld tot kapitein bij de admiraliteit van Zeeland, maakte de groote zeeslagen mede van den 3den engelschen oorlog, en vergezelde de Ruyter naar Martinique. In Dec. 1679 werd hij schout-bij-nacht; in 1684 vice-admiraal.

Zie: de Jonge, *Geschiedenis van het Zeewezen*.

Herman

[Pijnappel, Menso Johannes]

PIJNAPPEL (Menso Johannes), lid der beide Kamers Stat.-Generaal, geb. te Amsterdam 26 Jan. 1830, overl. aldaar 31 Jan. 1906. Hij studeerde aan het Athenaeum zijner geboorteplaats in de rechten en promoveerde in 1855 aan de hoogeschool te Utrecht. Zich te Amsterdam als advocaat vestigend, werd hij hier weldra tot lid van den gemeenteraad gekozen, terwijl hij van 1866 tot 69 door 't hoofdkiesdistr. Amsterdam naar de Tweede Kamer werd afgevaardigd. In 1882 werd hij door de Prov. staten van Noord-Holland tot lid der Eerste Kamer gekozen, wat hij bleef tot 1887. Na de ontbinding der kamers, in dat jaar noodig geworden door de toenmalige grondwetsherziening, werd hij opnieuw tot lid der Eerste Kamer gekozen en had toen zitting tot 1894. Later was hij nogmaals lid der Tweede Kamer voor 't district Amsterdam I tot 1901.

Zie: van Welderen Rengers, *Parl. gesch. Ned.*, Register.

Zuidema

[Pythius, Franciscus]

PYTHIUS (Franciscus), Pithius, Piteus, Pierens of Pieters, in 1581 te Sandwich woonachtig en beroepen naar Moerkerke in Vlaanderen, van 1587-1598 predikant te Alphen a/d Rijn. Vooral door de studie van H.Q. Janssen in *Studiën en Bijdragen* t.a.p. kan men hem leeren kennen in zijne houding tegenover Petrus Hyperphragmus of Pieter Overhage anders gezegd: Pieter de Zuttere, die in 1595 naar Alphen was gevluht. Franciscus Pythius ontving eene ernstige vermaning van de zuidhollandsche synode van 1596, omdat hij den genoemden afgezetten predikant te Alphen had laten optreden.

Zie: H.Q. Janssen, *De Kerkherv. in Vlaanderen I* (Arnh. 1868), 52, 55, 321; dezelfde in *Studiën en Bijdragen IV* (1880), 321, 337, 342 v., 367; *Kerkel. Handb.* 1907, Bijl., 101; Reitsma en van Veen, *Acta II*, 288, 298, 336, 337 (bis), 369, 390; III, 18, 39, 68 v., 79, 95, 97 v., 100, 122, (139).

Knipscheer

[Pythius, Johannes of Pitius]

PYTHIUS (Johannes) of Pitius, predikant te Aarlanderveen, 18 Aug. 1617, remonstrantschgezind. Afgezet door de zuidhollandsche synode in Juli/Aug. 1619. De acte van stilstand is door hem onderteekend.

Zie: Reitsma en van Veen, *Acta III*, 348 v., 469; *Kerkel. Handb.* 1907, Bijl., 100.

Knipscheer

[Pythius, Samuel]

PYTHIUS (Samuel), predikant te Waarder van 1613 tot zijn dood in 1652. In 1619 als remonstrantschgezind afgezet, kon hij in 1628 het ambt weer te Waarder aanvaarden.

Zie: Reitsma en van Veen, *Acta III*, 356; *Kerkel. Handb.* 1907, Bijl., 163.

Knipscheer

Q.**[Quadratus, Pieter]**

QUADRATUS (Pieter), evangelisch priester, door burgemeester Allard Andries Boelens te Amsterdam in 1532 aangesteld als kapelaan van de Nieuwe kerk of St. Catharina. Naast zich kreeg hij Adriaan Cordatus van Middelburg. Hij voldeed zoo goed aan de behoeften der sacramentarisch gezinde vroedschapsleden, dat men hem eene voordeelige vicarie schonk en hij zijn verblijf hield ten huize van den raadsheer Jan Bennincx.

Zie: de Hoop Scheffer, *Kerkherv.* 597, 607; Pont, *Gesch. Luth.* 146. Voor de vicarijen der Nieuwe kerk; Lelong, *Reform. v. Amst.* register op Nieuwe kerk.

L. Knappert

[Quaita, François]

QUAITA (François), in 1742 te Keulen geboren, trad op 19-jarigen leeftijd in oostenrijkschen krijgsdienst (vermoedelijk in de oostenrijksche Nederlanden), bleef daarin ruim 22 jaren (van welken tijd geen aantekeningen voorhanden zijn), meldde zich, toen het staatsche leger in het laatst van 1784, bij gelegenheid van de geschillen met keizer Joseph II met nieuwe regimenten zou worden uitgebreid, bij den stadhouder aan, en verkreeg 21 Jan. 1785 van den Raad van State eene commissie als ritmeester van een compagnie hussaren in het nieuw opgerichte waalsche legioen van kolonel de Matha. Hoogstwaarschijnlijk heeft hij in het oude leger niet langer gediend dan tot October 1787, toen het

regiment van genoemden kolonel, die de zijde van de Staten van Holland tegen den Prins-Stadhouder had gehouden, gereduceerd werd. Hij komt althans niet in de officiersboekjes van dien tijd voor.

Nadat het staatsche leger in 1795 was opgelost, kwam in de formatie van het nieuwe bataafsche leger een regiment hussaren voor, grootendeels gevormd uit de oude regimenten van van Heeckeren en Timmerman. Als eerste commandant daarvan werd, 10 Juli 1795, aangesteld Frans Quaita, door generaal van Boecop aanbevolen als een officier, die vele anderen van zijne brigade in bekwaamheid overtrof. Het aantal zijner dienstjaren in het bataafsche leger liet men tellen van het oogenblik zijner eerste indiensttreding bij het staatsche leger af (1785). Het regiment hussaren werd ingedeeld bij de divisie van generaal Dumonceau, en kwam, nadat het eenigen tijd verspreid was geweest over Holland, Utrecht en Brabant in Juli 1796 voor het grootste gedeelte in garnizoen in de provinciën Groningen en Friesland. Van dien tijd af had de kolonel gelegenheid, om leiding aan de oefeningen te geven, de manschappen aan tucht te gewennen en een goeden geest in het regiment te brengen. In 1797 zou eene bataafsche legerafdeeling, onder bevel van generaal Daendels, vereenigd met eene fransche krijgsmacht, onder het opperbevel van generaal

Hoche, eene landing in Ierland bewerkstelligen. Ook Quaita werd met twee eskadrons van zijn regiment bij die troepen ingedeeld. Van 17 Juli tot 9 Sept. was die afdeeling ingescheept in het Marsdiep, gereed om elken dag uit te zeilen. De expeditie kwam echter niet tot uitvoering; de troepen werden ontscheept en Quaita keerde na eenigen tijd met zijne eskadrons weder naar Groningen en Friesland terug.

In de 2e helft van Juli en in Aug. 1799 was het grootste gedeelte van Dumoneeau's divisie, ook het regiment hussaren van Quaita, langs de noordelijke kusten van Groningen en Friesland opgesteld, om, zoo noodig, aldaar eene landing der Engelschen te beletten. Nadat de 1e engelsche afdeeling den 27en Aug. in Noord-Holland voet aan wal had gezet, ontving Dumonceau van den franschen opperbevelhebber, generaal Brune, bevel om met $\frac{2}{3}$ van zijne divisie naar Holland te komen, ten einde met de divisie-Daendels en de beschikbare fransche troepen den gelanden vijand terug te drijven of het verder voortdringen te beletten. In den vroegen morgen van den 31en Aug. opende Quaita's regiment den afmarsch uit Groningen. Over Meppel, Zwolle, Hattum, Voorthuizen, Amersfoort, Weesp, Amsterdam en Velzen kwam het den 8en Sept. te Heilo, waar het tot den 3en Oct. voortdurend in kantonnement gelegen heeft. Telkens van daar uittrekkende, heeft Quaita met het regiment deelgenomen aan den aanval op de Zijpe (10 Sept.) en de slagen bij Bergen (19 Sept.) en Alkmaar (2 Oct.). Uit het door hem, na den veldtocht ingediende en bewaard gebleven: 'Rapport historique et topographique du colonel Quaita commandant le régiment d'Hussard bataves' komt ten duidelijkste uit, dat in het polderland voor cavalerie zeer weinig gelegenheid tot optreden is. In laatstgenoemden slag werd hem, door generaal Vandamme, omstreeks 7 uur 's avonds, dus nagenoeg in de duisternis, op het strand bij Egmond op zee, onder hoogst moeilijke omstandigheden gelast, het regiment ten aanval te doen oprukken, waaromtrent hij zelf schreef: 'mon attaque ne pouvait done pas réussir, à quoi l'obscurité a encore contribué davantage'. Maar den 6en Oct. was hij gelukkiger. Na den slag van den 2en Oct. had Brune het fransch-bataafsche leger doen terugtrekken tot in en voorwaarts van de lijn Wijkaan-Zee - Beverwijk. Vier dagen later ontwikkelde zich aldaar een voorposten-gevecht tot een slag. Westwaarts van Castricum was open terrein. waar cavalerie in werking kon komen. Nadat den geheelen dag met afwisselend gevolg gestreden was, waarbij Quaita in het middaguur reeds een 200-tal engelsche dragonders met ongeveer 130 hussaren had teruggeslagen, werd in die streek tegen den avond het fransche centrum door den vijand tot wijken gedwongen, juist ter plaatse, waar het bataafsche regiment hussaren in 1e linie, het 10e regiment dragonders in 2e linie en het 4e regiment chasseurs (beide laatste fransche regimenten) in 3de linie was opgesteld. Quaita erkende het geschikte oogenblik voor de cavalerie om in te grijpen: et c'est à haute voix que j'ai commandé l'attaque aux trois corps de cavalerie, en criant à la brave infanterie française: 'la cavalerie charge, ne tirez plus, en avant Enfants de la patrie, battez la charge, aux baionnettes, pas de charge'; la brave infanterie française s'est ralliée à ma voix; elle s'est avancée, feu et combat ont cessé à l'instant et le champ de bataille a été gardé; plusieurs prisonniers ont été fait; des milliers

l'eut été, si la nuit n'avait pas favorisé la fuite de l'ennemie'. Zoo schreef hij zelf in zijn 'Rapport'; zoo is het ook door den voornaamsten beschrijver van den veldtocht van fransche zijde [un officier de son (Brune's) états-major] te boek gesteld, met het enkele verschil, dat deze Brune de eer toekent, van het bevel tot den aanval te hebben gegeven. De aanvalsrit besliste in het centrum den strijd; de Engelschen waren voorgoed afgeslagen, en trokken twee dagen later naar de Zijpe terug. Na het einde van den veldtocht schreef generaal Dumonceau, 1 November, aan den agent van oorlog over het regiment hussaren o.a.: 'er heerscht bij dit regiment een civismus, een ijver en liefde tot den dienst, die alles overtreft en die volkomen beantwoordt aan de intelligentie van zijne waardige chefs'. Het regiment hussaren keerde met zijn kolonel, met roem beladen, naar Groningen terug.

In het volgende jaar werd eene bataafsche afdeeling van 11 bataljons infanterie, 6 eskadrons cavalerie, 3 comp. artillerie te voet en eene comp. rijdende artillerie, onder bevel van generaal Dumonceau, bestemd, om, vereenigd met fransche troepen, onder het opperbevel van generaal Angereau, in Duitschland den linker vleugel te dekken van het fransche hoofdleger onder generaal Moreau. Van de zes eskadrons waren er twee van het regiment hussaren. Quaita, hoewel niet daartoe aangewezen, verzocht met dezen te mogen uittrekken, wat hem werd toegestaan. Zoo maakte hij den zgn. winterveldtocht aan de Main mede, tijdens welken de bataafsche afdeeling zich naar het getuigenis hunner fransche aanvoerders roemrijk onderscheidde, en ook Quaita's beleid en bekwaamheid, inzonderheid den 18en Dec. in het gevecht bij Graffenberg (nabij Neurenberg) eervol worden vermeld. Tijdelijk voerde hij het commando over de brigade van generaal Bruce. Den 18en Juni 1800 had de afdeeling het grondgebied der Republiek verlaten; 19 April 1801 waren de hussaren in Nijmegen terug.

18 Juli 1803 werd Quaita tot generaal-majoor bevorderd. In dien rang woonde hij in den zomer van 1804 de oefeningen bij in het kamp van Zeist, waar toen, onder de leiding van generaal Marmont, de pyramide werd opgeworpen, die later naar den slag van Austerlitz genoemd werd. Hij voerde er, onder den franschen generaal la Coste, het bevel over eene brigade cavalerie. Bij dien van de vele fransche generaals en kolonels, werd ook zijn naam in den steen op de 4e face gebeiteld met die van de bataafsche kolonels Cartenet, Collaert en Usslar. Ook het volgende jaar werd dit kamp betrokken, doch den 30en en 31en Juli plotseling opgebroken, omdat het legerkorps aan den Helder moest worden ingescheept, om met andere troepen, die langs de fransche kust gelegerd waren, eene landing in Engeland te ondernemen. Quaita voerde een der brigades aan van de divisie Dumonceau. Den 2en Sept. werden de troepen echter weder ontscheept, om naar Duitschland te marcheeren, en deel uit te maken van het Groote leger, hetwelk onder aanvoering van den Keizer zelf, in den 3en coalitie-krijg Oostenrijk zou vernederen. Quaita verwisselde zijn brigade-commando met dat over de bataafsche cavalerie. In dien veldtocht heeft de bataafsche divisie geen deel genomen aan de groote krijgsgebeurtenissen; niettemin betuigde de Keizer, na den slag bij Ulm, reeds bij dagorder van 28 Oct., zijne tevredenheid aan het

legerkorps van generaal Marmont over de marschen, die het had moeten alleggen en over de wijze, waarop het de vermoeienissen en ontberingen had verdragen. In Maart 1806 keerden de bataafsche troepen in vier colonnes op den vaderlandschen bodem terug; over eene hiervan was het commando aan generaal Quaita opgedragen.

In Dec. 1807, dus eerst op 65-jarigen leeftijd, werd hij gepensionneerd, na vooraf door koning Lodewijk benoemd te zijn tot ridder in de orde van de Unie. Hij vestigde zich toen in Maastricht, waar hij in 1816 nog in leven was.

Hij is gehuwd geweest met Françoise Emilie de Baderstein. Van zijne negen kinderen zijn twee zonen achtereenvolgens in bataafschen, hollandschen en nederlandschen dienst geweest:

1. Reinhard Joseph, geb. te Straatsburg 21 Febr. 1784, overl. 30 Juli 1819, trad 1 Maart 1798 als cadet in dienst bij het regiment van zijn vader, maakte daarin den veldtocht mede in Noord-Holland in 1799, werd 31 Oct. 1803 aangesteld tot 2en luitenant, en ging bij zijne bevordering tot 1en luitenant, 21 Juni 1806, over in de lijfgarde van den Raadpensionaris, welke kort daarna de garde van den koning van Holland zou worden. In die garde diende hij korten tijd in 1806 in het Noorder-leger, onder koning Lodewijk in Westfalen, en in het leger dat in 1809 in het westelijk deel van Noord-Brabant, eveneens onder den Koning, werd bijeengetrokken, om de landing der Engelschen in Zeeland te keer te gaan. In 1810 overgegaan in franschen dienst, werd hij 9 Juli 1811 kapitein, in welken rang hij in 1812 den veldtocht in Rusland bijwoonde. In Nederland teruggekeerd, werd hij 5 Mei 1815 kapitein in het zuid-nederl. regiment karabiniers landmilitie; 12 Juli d.a.v. werd hem als kapitein de rang van majoor verleend in de afdeeling kurassiers No. 9.

2. Louis Robert, geb. te Hasselt 22 Juli 1788. Op zijn 12en verjaardag, 22 Juli 1800, werd hij als cadet aangenomen in het regiment van zijn vader; 28 Juli 1805 aangesteld tot 2en luitenant, trekt hij in het najaar met de bataafsche divisie, onder Dumonceau, naar Oostenrijk, en in het volgend jaar onder koning Lodewijk naar Westfalen. In 1807 strijdt hij onder maarschalk Mortier in Zweedsch-Pommeron, tijdens welken veldtocht hij, 6 Febr., bevorderd wordt tot 1en luitenant; in 1808 bewaakt hij de hollandsche kusten; in 1809 is hij onder de troepen, die in het westen van Noord-Brabant het oprukken van het in Zeeland gelande engelsche leger moeten beletten; in 1810 gaat hij, bij de inlijving van ons land, over in franschen dienst. Het hollandsche regiment hussaren, waarin hij steeds was blijven dienen, werd het fransche regiment hussaren No. 11, in hetwelk hij, 12 Maart 1812, tot ritmeester werd bevorderd en eenige maanden daarna, deel uitmakende van Ney's legerkorps, Rusland binnentrok. In het laatst van Aug. werd hij in zijn rang overgeplaatst naar het 8e regt. hussaren in het 1e cavalerie-corps van Nansouty, met hetwelk hij deelnam aan den slag van Borodino (7 Sept.), de gevechten van Tarutino (de overvallende van Murat door de Russen op 18 Oct.) en Malo-Jaroslawetz (24 Oct.), den overtocht van de Berezina (27 en 28 Nov.) en, zooals hij in zijn stamboek liet inschrijven: 'verder bij alle affaires in den veldtocht van Rusland gediend hebbende bij de voorhoede der Groote Armee'. Op de grenzen van Rusland ziek achtergebleven,

werd hij, na zijn herstelling door Duitschland trekkende, bij Breslau in Silezië krijgsgevangen gemaakt.

In Maart 1814 is hij in Nederland terug. Het is te begrijpen, dat iemand met zooveel oorlogsondervinding een welkome aanwinst was in het nieuw te vormen nederlandsche leger. 28 Maart d.a.v. wordt hij als adjudant bij generaal Stedman geplaatst; 12 Oct. van dit jaar wordt hij benoemd tot ritmeester-adjudant bij het regt. hussaren No. 8 (samengesteld uit Zuid-Nederlanders); 5 Mei 1815 wordt hem, met behoud van zijne betrekking, de rang van majoor toegekend, in welken rang hij bij de brigade van den generaal-majoor baron Chigny deel neemt aan den slag bij Waterloo, waar hij zich zoo onderscheidt, dat hem bij Kon. besl. van 11 Aug. 1815 het ridderkruis 4e kl. der Militaire Willemsorde wordt vereerd.

2 Sept. 1815 verkrijgt hij den effectieven rang van majoor; 20 Dec. 1826 wordt hij bevorderd tot luit.-kolonel en gaat hij over naar het regiment hussaren No. 6 (de hussaren van Willem Boreel).

Toen in 1830 de opstand in Zuid-Nederland uitbrak, lag dit regiment in garnizoen in de kleine vesting Doornik. Den 10en Sept. ontving de commandant (kolonel van Balveren) in 't geheim bevel, met het regiment naar Oudenaarden te marcheeren. Omdat de bevolking der stad duidelijk getoond had, zich bij de opstandelingen te willen aansluiten, besloot de kolonel het regiment, alsof het slechts eene gewone oefening of een militairen marsch betrof, zonder eenige bagage te doen uitrukken en gaf hij zelfs den standaard ter bewaring aan den overste Dequaita (zoo moest, ingevolge raadpleging van zijn geboorte-akte, sinds 1822 zijn naam worden geschreven), die met vijf andere officieren zou achterblijven, en wien hij persoonlijk voor het behoud daarvan verantwoordelijk stelde. Ofschoon van geboorte Zuid-Nederlander, heeft de overste, als eer- en plichtgetrouw soldaat, de belofte, die hij had afgelegd, naar behooren vervuld. Spoedig na het vertrek van het regiment werden de opstandelingen in de stad geheel meester en sloot zich het plaatselijk bestuur bij het voorloopig bewind aan. De achtergebleven detachementen infanterie en cavalerie werden in de kazernes belegerd, en ten slotte werd den 1en Oct. eene capitulatie gesloten, volgens welke de magazijnen met kleeding en wapenen, zoomede de paarden met al het zadeltuig aan het provisioneel gouvernement moest worden overgegeven; alle noord-nederlandsche officieren en manschappen mochten evenwel naar hun vaderland terugkeeren. De vijf noord-nederlandsche officieren, die met Dequaita waren achtergebleven, drongen nu bij hem aan, om hun den standaard (die natuurlijk van den stok was genomen) af te staan, opdat zij voor de overbrenging daarvan zouden zorg dragen; doch hij bleef dit, als persoonlijk verantwoordelijk, stellig weigeren. Hij sloot zich niet bij den opstand aan, doch beschouwde zich voorloopig als krijgsgevangene. Na afloop van den Tiendaagschen veldtocht heeft hij, ingevolge machtiging van den Koning, den standaard en eene som gelds van f 3720,10, die eveneens door hem in bewaring was gehouden, aan den nederlandschen gezant bij het fransche hof afgegeven. Langs dien weg bekwam het regiment zijn standaard terug. Dequaita was reeds, als in België achtergebleven, van de stamlijst der officieren geroyeerd; doch bij afzonderlijk Kon. besl. van 15 Oct. 1831 is hem

toen 'honorable demissie' verleend. Verder is van hem niets bekend, dan dat hij 9 Jan. 1868 is overleden.

Zie over den generaal Quaita en zijne zonen: van Seypesteyn, *Geschiedenis van het regiment Hollandsche Hussaren* ('s Grav. 1849) 20 v.v.; dezelfde, *Het leven en karakter van Jean Baptiste, graaf Dumonceau* (Hert. 1852); 40; d'Auzonde Boisminant, *Gedenkschriften* ('s Grav. 1841) I, 318; Koolemans Beynen, *Krijgsgeschiedkundige studie over de verdediging der Bataafsche Republiek in 1799 in De Militaire Spectator* 1894, 181 en volgende afleveringen; Bosscha, *Neerlands heldendaden te land*, naamregister (ook op 'de Guaita'); *Campagne sur le Mein et la Rednidz de l'armée Gatlo-Batave, aux ordres du général Augereau* (Paris 1802) 67; van Tuyll van Serooskerken, *De lichtblauwe Hussaren van Willem Boreel*, waar Louis Robert op bl. 38 'de Guaita' en op bl. 63 en 64 'de Guita' en in de naamlijst op blz. 98 'de Guaita' wordt genoemd; von Löben Sels, *Bijdragen tot de Krijgsgeschiedenis van Napoleon Bonaparte* ('s Grav. 1839) I, 311, 317; *De uniformen van de Nederlandsche zee- en landmacht* ('s Grav. 1900) tekst van F.J.G. ten Raaij, 8, 9; van Es, *Het historisch Museum van het korps Rijdende Artillerie* (Arnhem 1898, niet in den handel) II, 62, 98; P.J. Frederiks, *De pyramide van Austerlitz* (Amersfoort 1895) 17, 32; *Mémoires historiques sur la campagne du général en chef Brune en Batavie, rédigés par un Officier de son état-major* (Paris au IX) 79; Wilbrenninck, *Chronologische lijst van H.H. Officieren der Cavalerie van het Nederlandsche leger* (1898, niet in den handel), ook vervolg 4e serie, bl. 5; verder samengesteld met behulp van dienststaten en archiefstukken.

Koolemans Beijnen

[Quarré, Karel]

QUARRÉ (Karel), zoon van Maximiliaan en Maria t' Seeraerts, overl. 1575. Hij was gehuwd met Anna Teye. Raad van Brabant en, in tegenstelling met anderen van zijn geslacht o.a. Willem die tot het Verbond der edelen behoorde, 'slavernij boven vrijheid waardeerende', werd hij door Alva lid gemaakt van den Raad van beroerten. Na de nederlaag van Lodewijk bij Jemmingen ging hij, 1569, naar Groningen om, met Caspar de Robles, die weinige burgers te straffen, die aan den beeldenstorm deelgenomen en zich vóór den Prins verklaard hadden. Hij is daar met groote strengheid opgetreden en heeft een viertal hunner doen hangen of onthoofden.

Zie: J.W. te Water, *Verbond der edelen* III, 238 vlg.; Blok in *Gedenkboek der Reductie* 5; Ypey en Dermout, *Gesch. Herv. Kerk* I, 224 vlg.

L. Knappert

[Quartel, Pieter Johannes de]

QUARTEL (Pieter Johannes de), geb. te Rotterdam 26 Aug. 1816, overl. te Utrecht 4 Aug. 1894, was de zoon van P.J. de Quartel en W. Goppel. Hij werd, na in zijne geboortestad en daarna te Amsterdam zijne opleiding ontvangen te hebben, cadet voor den waterstaat aan de militaire academie te Medemblik in 1832 en aspirant-ingenieur van den waterstaat met ingang van 1 Nov. 1836. Hij werd te 's Gravenhage geplaatst bij den algemeenen dienst, waar hij bij de vervaardiging der rivierkaart werkzaam was. Met ingang van 1 Oct. 1842 werd hij arrondissements-ingenieur te Breskens, terwijl hij met ingang van 1 Mei 1844 ingenieur 2e klasse werd. Met ingang van 1 Dec. 1845 werd hij

arrondissements-ingenieur te Kampen, waar Schokland tot zijn dienstkring behoorde.
Bij zijne reizen daar-

heen zeilde hij bij storm weder dat eiland somtijds voorbij en kwam te Hoorn of Enkhuizen terecht; hij deelde dan aan zijn hoofdgenieur mede, dat hij daarheen 'verstormd' was en bleef er somtijds een week of langer. Hij werd met ingang van 1 Apr. 1849 naar Roermond, met 1 Mei 1851 naar Utrecht, welk arrondissement de geheele provincie omvatte, verplaatst. Deze dienst was, niet om zijne capaciteiten maar wel om zijn ijver en zijn zonderlinge wijze van dienstopvatting, te zwaar voor hem, zoodat hij reeds 1 Mei 1852 naar Assen verplaatst werd. Van daar ging hij met 1 Juli 1856 naar Zierikzee, terwijl hij tegelijk tot ingenieur 1e klasse werd benoemd. Hij was reeds ruim 4 jaren door jongere ambtgenooten voor deze benoeming voorbijgegaan. Te Zierikzee voldeed hij zoo slecht, dat hij met ingang van 1 Mei 1859 bij den algemeenen dienst werd geplaatst. Na twee jaren wilde men het weder met een gewonen dienst beproeven en werd hij met ingang van 1 Aug. 1861 geplaatst te Assen, waar hij reeds vroeger gediend had. Men had er toen genoeg van, hem steeds den dienst te zien verwaarloozen, en daarom werd hij met 1 Mei 1865 bij den aanleg van Staatsspoorwegen te 's Gravenhage geplaatst, in een betrekking waar geen stukken waren af te doen, maar bestekken en begrotingen gemaakt moesten worden. Daar men ook hier ontevreden over hem was, werd hij met ingang van 1 Oct. 1867 aan den inspecteur C. Brunings te Arnhem toegevoegd. Deze liet hem weinig arbeid verrichten, maar eindelijk vond men toch, dat de Quartel weder een gewonen werkkring moest hebben en plaatste men hem met 1 Oct. 1868 te Leeuwarden, echter met de bepaling, dat deze dienstvervulling tot 31 Dec. d.a.v. zoude duren. Daar werd het onbeduidende oostelijk arrondissement zijn deel. Verder werd hij bij Koninklijk Besluit van 1 Jan. 1869 met ingang van 1 Mei d.a.v. eervol uit den dienst ontslagen, terwijl hem tevens een wachtgeld werd toegekend.

In de jaren, die op zijn ontslag volgden, schreef hij opstellen in het bouwkundig weekblad de *Opmerker*. Typeerend is een opstel in het nummer van 4 Maart 1871, onderteekend 'Eenige hoofdingelanden langs de Lekdijken', waarin geklaagd wordt over de verwaarloozing der nederlandsche rivieren; de Quartel's jammerlijk werkje van 1855 wordt daarin uitbundig geprezen.

Hoe hij het toen heeft weten aan te leggen, dat de regeering van Peru het oog op hem liet vallen voor hoofdgenieur der openbare werken in die republiek, is een raadsel. Wellicht is zijne taalkennis hem hier voordeelig geweest. Hij verkreeg bij Koninklijk Besluit van 30 Juni 1871 verlof tot het aanvaarden der opdracht, met bepaling, dat het hem in Jan. 1869 verleende wachtgeld gedurende zijn verblijf in Peru geschorst bleef.

Hij reisde in 1871 met eenige andere ingenieurs daarheen, en aanvaardde 22 Aug. van dat jaar zijne betrekking. Hij vroeg enkele dagen na zijne indienststelling aan het peruaansche congres concessie voor den aanleg van een spoorweg in dat land van Payta naar Sullana, verder door de Cordilleras naar Santa Cruz, waarbij genoemde bergketen door een tunnel, zoo lang als de Mont-Céris-tunnel, doorboord zou worden. Hiervan kwam niets.

Hij bleef in Peru 2½ jaar zonder veel anders te doen dan goede sier maken van het geld, dat hij verdiende. Zijne twee zonen, goedige doch

weinig intelligente jongelieden, werden in Peru tot ingenieur benoemd, hoewel zij daarvoor geen opleiding gehad hadden, en hij liet in het *Journal du Pérou* een artikel (overgenomen in de *Stoompost* van 16 Febr. 1873) opnemen over den uitstekenden ingenieur Don Pedro Juan de Quartel. Na een geflatteerde beschrijving van zijne daden eindigt het stuk: 'Que d'activité, grands dieux!'

Toen de overeenkomst met de peruaansche regeering afliep, werd zij natuurlijk niet verlengd, de Quartel repatrieerde in het voorjaar van 1874 en vestigde zich metterwoon te Utrecht; hij deed nog veel moeite om concessie voor spoorwegen en andere openbare werken te verkrijgen.

De Quartel schreef in de jaren 1874 tot 1885 veel in het schendblad *Asmodée*, zelfs komen daarin verzen van hem voor. Hij drong ook daarin evenals in de voorlaatste der beneden te noemen brochures aan op de oprichting van een afzonderlijk Departement van Waterstaat; hij zeide, dat men als Minister een bekwaam ingenieur, (volgen verscheidene namen) 'of de Quartel' nemen moest.

Hoewel hij zich reeds op vrij jeugdigen leeftijd aan gebruik van sterken drank te buiten ging, schreef hij verschillende opstellen, waarvan een enkel van vrij groote intelligentie getuigt. De belangrijkste zijn: *Denkbeelden omtrent eene noodzakelijke en mogelijke verbetering van den toestand der hoofdrieveren* (Assen 1855); het blijkt, dat de schrijver het rapport van Ferrand en van der Kun van 1850, dat sedert proefhoudend is gebleken, niet gelezen heeft; hij wil de Heerenwaardensche overlaten verlagen, enz. op het voetspoor van Goudriaan en anderen. *Verhandeling over de Hondsbossche zeewering en de duinen te Petten*, door het dijksbestuur bekroond met den tweeden prijs (Alkmaar 1864); dit is zijn beste werk. *Een ernstig woord tot allen die belang stellen in den bloei van Neerlands hoofdstad* (Arnh. 1868); in dit onbeduidende opstel heerscht een humor van laag allooi, hij bespot zijn tijdgenoot van Diggelen intusschen vrij snedig over het afdammen der zeegaten tusschen de eilanden; de brochure wordt in de *Stoompost* van 24 Mei 1868 aan een gerechte kritiek onderworpen. *Ontwerp tot kanalisatie van de rivier de Lek* (Utr. 1877); *Projet et propositions pour établir quelques canaux et pour améliorer quelques voies navigables* (Utr. 1883).

Hij huwde 15 Juni 1844 A.M.A. I m a n s , een goede vrouw, die veel geleden heeft van haars echtgenoots fouten.

Ramaer

[Quast, Hillebrand Gerritsz.]

QUAST (Hillebrand Gerritsz.), van Enkhuizen, commandeur van de admiraliteit van het Noorder-kwartier, was in 1607 als bevelhebber van een schip van Enkhuizen bij de vloot van Heemskerck, en nam deel aan den slag van Gibraltar. Hij werd in 1612 commandeur van drie schepen om te kruisen op de barbarijsche zeeroovers; ook de volgende jaren is hij voor gelijk doel werkzaam in de Middellandsche zee als commandeur van een eskader, dat in 1617 15 schepen sterk was, en het volgend jaar 25 schepen; hij vermeesterde eenige roofschepen en bevrijdde vele christenslaven. Persoonlijk voerde hij in 1616 het bevel over het schip de 'Oranjeboom', en in 1620 over 't Hoen' een schip van Enkhuizen. Daarna wordt zijn werkzaamheid verlegd naar de Noordzee en de vlaamsche kust ter bestrijding der Duinkerkers, en is hij in 1626 commandeur van een eskader tot sluiting van de haven van Duinkerken. In Maart 1627 nabij

Portland een Duinkerker veroverd hebbende, roept hij de kapiteins van zijn eskader bijeen, en komt met hen overeen om het recht van voetspoeling niet toe te passen, hoewel nog een jaar te voren de kapiteins zich bij eede hadden moeten verbinden om de gevangen Duinkerkers over boord te werpen; doch de admiraliteit van het Noorder-kwartier had dien eed niet weder gevorderd. Deze handelwijze van commandeur Quast werd aanleiding tot een overleg tusschen den stadhouder en gedeputeerden der collegiën ter admiraliteit, waarin werd vastgesteld, dat het voetspoelen als wedervergelding tegen de Duinkerkers moest worden toegepast, behalve op passagiers, jongens en visschers, de laatsten echter alleen voor zoover ze niet zelve hun gevangenen over boord hadden geworpen.

In voorjaar 1628 vermeestert Quast weder een Duinkerker, bemand met 90 man, maar past wederom het voetspoelen niet toe, hetgeen hem door sommigen ten kwade werd geduid, maar toch geen nadeelige gevolgen voor hem heeft gehad. Onder den invloed der leiding van mannen als Piet Hein, Maarten Harpertsz. Tromp en Hillebrand Quast veranderde de wijze van oorlogvoeren; de order van voetspoelen is nimmer ingetrokken, maar werd geleidelijk minder toegepast en is, na de inneming van Duinkerken door de Franschen, vanzelf in onbruik geraakt.

In 1629 is Quast als commandeur werkzaam op de vloot onder opperbevel van Piet Hein; persoonlijk voert hij het bevel over het schip 'de Hollandsche Thuy'n' van de admiraliteit van het Noorderkwartier, welk schip groot 180 last, was bewapend met 18 metalen stukken, 14 gotelingen en 6 steenstukken, en bemand met 90 matrozen en 30 muskettiers. Na het sneuvelen van Piet Hein is het opperbevel der vloot tijdelijk overgegaan op Quast, tot een nieuwe luitenantadmiraal was aangesteld.

In 1631 is hij weder als commandeur met een vloot in zee ter bewaking van de vlaamsche kust.

Zie: *Staat van oorlog bij de admiraliteit van het Noorder- Kwartier* 1629; de Jonge, *Geschiedenis van het zeewezen*; Brandt, *Beschrijving van Enkhuizen*; Jan OIers, *Oorlogsdaden van Prins Maurits* 1619.

Herman

[Queeckel, Ghijsbert]

QUEECKEL (Ghijsbert) was raad van Dordrecht in 1422, schepen in 1423, en burgemeester in 1426. Tijdens de regeering van hertog Filips van Bourgondië was hij 'ontvanger der schuldenaren van Dordrecht'. In 1430 werd hij met anderen van wege de regeering van Dordrecht gemachtigd, om de helft te ontvangen uit den sleischat der grafelijke Munt, wegens voorschotten, indertijd aan heer Jan van Beieren gedaan. Hij was gehuwd met Christina N., bij wie hij twee zonen, Barend en Gijsbert, en een dochter Jenné won. In 1453 werd hij ambachtsheer van Wioldrecht, welke heerlijkheid lang in het bezit der familie Queeckel is gebleven.

Zie: van Beverwyck, *'t Beghin van Holl.* 98-101; van der Chijs, *De Graf. Munten van Holl. en Zeel.* 374-75, 567.

van Dalen

[Quintijn, Gilles Jacobsz.]

QUINTIJN (Gilles Jacobsz.) in het laatst der 16de eeuw te Haarlem geboren; woonde aldaar tot circa 1629 als koopman, en heeft enkele dichtwerken nagelaten. Van 1627 is er een gedicht van zijn hand: *Oraeniens Grols-gewin* (Haerlem 1627), opgedragen aan Frederik Hendrik, waarin hij eenige toespelingen maakt op onrecht,

dat hem is aangedaan en waarvoor hij hulp van den Prins vraagt. Twee jaren later geeft hij opnieuw een gedicht uit: *Oraniens*

Overwinning van 's Hertogen- Bos ('s Grav. 1629) welks 'Toe-eygeninge aen den Prince van Oranjen' hij te baat neemt om zijn gansche zaak bloot te leggen en den Prins te verzoeken hem steun te verleenen bij zijn pogingen tot herstel van vermeend of werkelijk onrecht. Hij stelt daar zijn zaak aldus voor: In 1624 was hij, burger van Haarlem, schutter en gedurende 20 jaren koopman met eere, in gebreke gebleven aan zijn moei *Cornelia Koeymans*, weduwe van Abraham de Visscher, te Amsterdam, een som van ruim f 4939 uit te betalen. Sinds Aug. 1624 werd hij, hoewel hij goede borgen beweerde gesteld te hebben, gedurende een jaar te Haarlem gegijsseld. Hij wendde zich tot den Hoogen Raad, die hem naar het Haarlemsche Gerecht verwees. Hoewel hij de som betaald had, werd hij tot 1627, gedurende 4 jaar min 6 weken, in hechtenis genouden en van zijn bezittingen, zelfs boeken en geschriften, beroofd. In de gevangenis schreef hij het bovengenoemde lofdicht *Oraniens Grols-gewin*, wat hem de tusschenkomst van den Prins bezorgde, zoodat hij vrijgelaten werd. Verbitterd verliet hij nu met zijn groote gezin Haarlem en vestigde zich, misschien als boekverkooper, te 's Gravenhage, eerst 'op de Suylstraet in den wilden valck', later 'in 't Noortende'. Daar verscheen al spoedig van hem zijn bekende, aan J. Cats opgedragen boekje: *De Hollandsche Liis met de Brabandsche Bely* ('s Grav. 1629), waartoe een geruchtmakend geval van kindermoord te Haarlem hem aanleiding gaf en dat hij voor een daalder in den handel bracht. (Zie voor de fraaie plaatjes: *Navorscher* 35, p. 653). Scherp hekelde hij hierin de ongebondenheid der Haarlemsche jeugd, en zijn ergernis over het gedrag der jeunesse dorée gaf hem menig raak en geestig, vaak plat schetsje in de pen. Ongunstig steekt het gedrag der nederlandsche jongelingschap af bij dat der engelsche jeugd, wier zedigheit hij bij zijn verblijf aldaar kon bewonderen.

Het hem naar zijn meening aangedane onrecht vergeten kon hij evenwel niet. Nadat de Hooge Raad zijn verzoek om herziening van 't Haarlemsche vonnis had afgewezen, wendde hij zich met een tweede lofdicht tot Frederik Hendrik: *Oraniens Overwinning van 's Hertogen-Bos*. Hij mat zijn onrecht breed uit, vol haat jegens zijn tegenstanders. De Prins kon echter een tweede maal niets voor hem doen. Twee rekestten diende hij daarop in bij het Hof van Holland en een 'Crimineel Advertissement' van 270 artikelen, vol heftige aanvallen op de Haarlemsche Justitie en den Hoogen Raad; een berisping van hooger hand volgde, openlijke verbranding van het libel en publieke 'amende honorable' (*Nav.* 48, p. 192-194). En ook de gevormachtigde van zijn moei bedreigde hem ten aanhoore van velen openlijk op de Amsterdamsche Beurs met nieuwe gijzeling.

De jaren brachten hem geen rust of berusting. 'Patrioot aller Patriotten', gelijk hij zich noemde, meende hij een middel te hebben gevonden 'om de Generale Staet der vereenigde Nederlanden, niet allene voor haren toekomenden val te behoeden; maer oock uyt alle hare grote lasten ende swarigheden ... in groten voorraedt ende overvloed van verschietende penningen ende sodanigen seeckeren vasten ende ... onverwinlicken staet te brengen ...' Hij verzocht in een *Voorlopende Remonstrancie aen de Staten- Generael* ('s Grav. 1632) zijn plan te mogen ontvouwen, maar succes had hij alweder niet. Na 'verscheyde ootmoedige requesten en sollicitacijen' verscheen

er in 1633 een geschriftje van zijn hand: *De voor-lopemde Hollandsche Wee! ende Wraeckeklagt aen den eeuwigen Godt ... daernaen aan de Staten Generael enz.* waarin hij het hem gedurende 9 jaren aangedane onrecht (hij noemt zich 'den negen-jarigen geweldelick verdruckten, gemarteliseerden en getyranniseerden auteur') van nieuws ophaalt, teruggaaf van zijn bezittingen verlangt, gehoor voor zijn redres-plannen vraagt, een maandelijksch traktement en een octrooi, met een voorschot van f 6000, om drie voor den drukker gereed liggende boekjes te kunnen uitgeven: I. *De Gevangen Joseph*, een poetis boeck, II. *De Hollandsche Regtvaerdigheyt*, waar hij in 325 crimineele artikelen de 'verdoemelicke proceduyren' van het Haarlemsche Gerecht en van den Hoogen Raad aan de kaak zal stellen, en, III *De Hoofd-Officier- Generael van de Vereen. Nederlanden*, eveneens met een agressief doel.

Wij weten niet hoe het Quintijn verder gegaan is. Stierf hij misschien al spoedig daarop? In 1624 noemde hij zich reeds oud en in zijn pamflet van 1633 klaagt hij over toenemende lichaamszwakte ten gevolge van 's levens tegenspoeden. Misschien is de Mr. Gillis Quintijn, die als eigenaar van een huis aan de Veerkade te 's Gravenhage voorkomt, zijn zoon. De beide lofdichten op Frederik Hendrik, eerst afzonderlijk verschenen, werden ook opgenomen in den bundel *Lofdichten ter eere van den doorluchtighsten Vorst Frederic Henric over de victoryen der stercke steden Wesel end 's Hertogen-Bosch* (Amst. 1629).

Ruys

[Quirijnsz., Willem]

QUIRIJNSZ. (Willem), prodikant te Maasland, in 1604 naar den Briel beroepen. Hij behoorde daar tot de contraremonstrantsche partij, maar maakte geen bezwaar de Resolutie tot den vrede der kerken van 1614 te onderteekenen, gelijk hij zich ook tegen scheuring verklaarde. Maar in Aug. 1616 zeide hij ter classicale vergadering dat hij de eenigheid met de remonstranten niet langer kon bewaren. Voor heeren gecommiteerden van Brielle geroepen, zeide hij o.a. 'Ik ben een dienaar Gods, ik weet daar niet meer van te zeggen. En bij zooverre ik den Heeren niet aan en sta, de heeren hebben maar te zeggen: Willem Krijnsze gij dient ons niet, ende daer met gedaan.' Toen hij voortging ook op den kansel tot ongehoorzaamheid aan de Staten op te wekken, volgde zijne afzetting met behoud van gagie, huis en andere emolumenten. Want in den Briel 'zijnde een frontierstad van zeer groote importantie, daarop de vijand dapper loerde' moest men ook tegen onrust van binnen verzekerd zijn.

De magistraat en gedeputeerden der Staten zeiden het garnizoen aan, dat zij getrouw zouden zijn alle dadelikheden te weren, waartegen prins Maurits in den nacht van 30 Sept. de stad met garnizoen van de generaliteit bezette, waarover Huig de Groot toen zijn groot misnoegen toonde (volgens een van de punten in zijne latere beschuldiging). Intusschen begon Quirijnsz. Kerstdag 1616, als een ware slijkgeus in konventikels te prediken, werd daarover 'vriendelijk vermaand' doch wilde niet 'obediëeren, voor zijn excuse nemende den groten dekmantel van consciëntie'. De stad 'schijnt te staan in confusie', Quirijnsz. 'adresseert hem aan het peupel', dat met roers en rapieren den doleerenden predikant beschermt. Toen de schutterij in het geweer kwam, hield hij zich verborgen. Na den val van Oldenbarnevelt trad hij weder in zijn ambt, is in 1627 gedeputeerde ter synode van Utrecht, neemt in 1631 een werkzaam aandeel in de be-

slechting der geschillen tusschen magistraat en kerkeraad te Rotterdam, brengt in 1635 rapport uit over Cloppenburg's boek tegen den woeker, wordt in 1636 emeritus en is het jaar daarop overleden.

Zie (behalve bij Brandt, Baudartius en Wtenbogaert vooral): Corn. van Alke-

m a d e , *Beschrijving van Brielle 1729*, 140-152, die o.m. opneemt het vertoog van den magistraat aan de Staten van Holland in Grasmaand 1617 te dezer zake. Voorts *Acta* uitg. Reitsma en van Veen III en *Acta Zuid-Holland*, uitg. Knuttel I en II de registers.

L. Knappert

R.

[Rachemius, Hermannus]

RACHEMIUS (Hermannus), overleden vóór Juni 1583. -Althans Claes van Damme was toen reeds als zijn opvolger predikant te Groote Lindt (cl. Dordrecht) en aanwezig op de Synode te 's Gravenhage. Rachemius stond aldaar sedert 1581. Hij was lid van het convent te Wesel in begin Nov. 1568. Noch de nauwkeurige nasporingen van A. Wolters in 1868 (zie *a.w.*, blz. 368), noch de studiën van J. de Jong (en A.A. van Schelven) hebben veel tot de kennis van de altoos belangrijke levensbijzonderheden van verborgen strijders als van hem en anderen kunnen bijdragen. Wolters vermeldt dat Holland zijn vaderland was, dat zijn familienaam ongewoon is, en een *Rachemius* in de geschiedenis van Hendrik van Zutphen voorkomt (*a.w.*, blz. 375.). Op te merken is dat zijn naamteekening in het facsimile, door J. de Jong uitgegeven, 'bij procuratie' is gesteld (*a.w.*, blz. 133) door Johannes Lippius (*a.w.*, blz. 134 v., 149, 151). Deze schreef evenwel duidelijk *Rahemius*.

Zie: *Arch. voor kerkel. Gesch.* V (1834), 458; A. Wolters, *Reform. gesch. der Stadt Wesel* (Bonn 1868), 375, 375³; Rutgers, *Acta* (Utr. 1889), 37; Reitsma en van Veen, *Acta* II, 217; J. de Jong, *De Voorber. en Const. van het Kerkverband der Ned. Geref. Kerken in de zestiende eeuw* (Gron. 1911), 79, 79¹², 134 v., 151, 151², 196, 232 en het facsimile achter in dit werk; A.A. van Schelven in het *Ned. Arch. voor Kerkgesch.* IX (1912), 165-183; *Kerkelijk Handboek* (1907), Bijl., blz. 120.

Knipscheer

[Rademaker, Gerrit of Geurt Arend]

RADEMAKER (Gerrit of Geurt Arend), geb. te Barneveld 22 Aug. 1834, overl. te 's Gravenhage 10 Mei 1908, was de zoon van Jacob Arend Rademaker en Aartje van Essen. Hij studeerde te Utrecht en werd in April 1858 candidaat. Zijn standplaatsen als predikant waren achtereenvolgens: Meeuwen en Haagoord 17 Oct. 1858, Hattem 1862, Herveld 1864, Sneek 1867, van waar hij 19 April 1875 te Dordrecht beroepen werd in de plaats van Ds. W.J.O. Sluyter. Den 2en Mei deed hij er zijn intrede, maar vertrok reeds 6 Dec. 1877 naar 's Gravenhage waar hij 1902 emeritus werd.

Geschriften zijn van zijn hand niet verschenen. Zijn portret, borstbeeld links, met facsimile zijner handteekening werd door J.H. van der Heyden gelithografeerd, en bij F. Böger te Dordrecht gedrukt.

Zie: *M.S. Aant.*; *Dordr. Ill.* no. 3539.
van Dalen

[Raders, Jan Ernst van]

RADERS (Jan Ernst van), vice-admiraal; gedoopt 8 Sept. 1737, overl. 16 Mei 1825, zoon van Christophle Ernest v.R. en van Wilhelmina Johanna de Grodham. Hij is in 1786 te Doesburg gehuwd met Maria Johanna Krieger. Zijn vader Christophle is geb. te Wesel 12 Dec. 1703 en overleden te

Doesburg; was weer de zoon van Heinrich Daniel v.R. geb. te Lipstadt 1654 of 1655, gehuwd met Corn. Broen, overl. te Maastricht 4 April 1737.

Uit particuliere bronnen.

Herman

[Radewijns, Florens]

RADEWIJNS (Florens), de stichter van de Broederschap des gemeenen levens, omstr. 1350 te Leerdam geb. en overl. te Deventer 24 Maart 1400, was een zoon van welgestelde ouders. Hij had een zuster, gehuwd met zekeren Zuetelincs of Suetelyncs; hun dochter Stijne (gest. 1445) werd onder de devoten in Meester-Geertshuis te Deventer opgenomen.

In 1375 ontmoeten wij Radewijns als student aan de Hoogeschool te Praag, waar hij na driejarig verblijf den titel van meester in de vrije kunsten verwierf. Uit het buitenland teruggekeerd ging hij eerst naar Gorinchem, waarheen zijn familie inmiddels verhuisd was; en daarna naar Deventer om den beroemden prediker Gerrit de Groote te hooren. Na ernstig beraad liet hij door dezen in 1380 zich bekeeren: hij besloot de wereld te verzaken en wilde God alleen dienen. Hij werd kanunnik van Sint-Pieter te Utrecht. Doch hij voelde zich tot den vader der 'moderne devotie' zóó aangetrokken dat hij, ten einde voortdurend in diens tegenwoordigheid te kunnen wezen, zijn voordeelige praebende te Utrecht vaarwel zeide en, na de priesterwijding ontvangen te hebben, zich de betrekking van vicaris van het Sint-Paulusaltaar in de Sint-Lebuïnuskerk te Deventer getroostte.

Weldra sloot Radewijns, ofschoon hij een minder goede hand van schrijven had, zich aan bij de z.g. 'kopieerende klerken' (clerici scriptores) die ten huize van de Groote te zijnen behoefte theologische werken afschreven. Waarschijnlijk in 1381 of 1382 stelde hij voor het wekelijksch loon dat zij daarvoor ontvingen bijeen te leggen en voortaan te gaan samenwonen om een leven van godsvrucht en praktische arbeidzaamheid te leiden. Het huis in de Engestraat, tot dat doel aangewezen maar spoedig te klein geworden, werd door beschikking van Vrouwe Zwedera van Runen in Jan. 1391 geruild (de ruil is 17 Nov. 1396 bekrachtigd) tegen haar eigen veel aanzienlijker en geschikter woning in de Pontsteeg: het in de geschiedenis bekende Heer-Florenshuis, dat negentien bestuurders heeft gehad; de eerste - 'die irste insetter ende geestelike regierre' - was Florens Radewijns, de laatste: Godert van Huessen, in 1574 opgetreden. Zóó ongeveer is volgens traditioneele opvatting ontstaan de vrije vereeniging van vrome mannen die de Broederschap des gemeenen levens heet, waarover te gelegener tijd een studie zal verschijnen van Alb. Hijma; zóó zijn geworden de Fraterhuizen, die hier te lande en elders zulk een belangrijke rol gespeeld en in G.H.M. Delprat hun geschiedschrijver gevonden hebben.

Op zijn sterfbed heeft Gerrit de Grootte (gest. 20 Aug. 1384) aan zijne leerlingen bevolen een klooster te stichten en Florens Radewijns als opvolger te erkennen. Laatstgenoemde is toen het hoofd geworden van de Broederschap, ja van de gansche devote beweging; en dat bleef hij tot het einde zijns levens: op geen beteren Eliza had ooit de Elia-mantel van den meester kunnen vallen. Ingevolge de opdracht van den overledene hebben de Grootte's volgelingen te Windesheim een klooster gebouwd, dat door Hendrik Klingebijl, Hendrik van Wilsem en anderen tot aanzijn is gekomen. Radewijns heeft hen met raad en daad bijgestaan en aan de inkleeding der eerste bewoners op 17 Oct. 1387 een werkzaam deel genomen. Toen ten jare 1398 de pest in Overijssel zóó hevig woedde dat de Broeders van Heer-Florenshuis genoodzaakt waren uit te wijken, gingen velen - ook Radewijns - naar Amersfoort, bleven daar geruimen tijd, deden er het hunne tot uitbreiding van de 'devotie' en onderhielden met de te Deventer achtergeblevenen een drukke briefwisseling. Kort na terugkomst uit Amersfoort werd Radewijns met zijn zwak gestel ernstig ziek, herstelde, doch werd wederom ziek; in het voorjaar van 1400 kwam hij te overlijden. 'Doe men desen heiligen man te grave droech' - deelt een der bronnen ons mede -, 'soe was daer een guet eerbaer borgher, die sechde uyt devocien ende reverencien die hij tot hem hadde: Of sante Lebuinus een heilige is dat en weet ic niet (mer hij gelovedes); mer waerlike weet ic dat dese man een heilich confessoer Godes is'. - Enkele van Radewijns' geschriften zijn bewaard gebleven.

Zie: J.H. G e r r e t s e n , *Florentius Radewijns* (Nijmegen 1891; acad. proefschr.), waar blz. 51-62 omtrent de stichting der Broederschap een van de traditie afwijkende voorstelling wordt gegeven en waar blz. 43-47 de bronnen opgegeven worden. Aan te vullen met de literatuur in de twee deelen *Bibliographie* (Leid. 1888 en 1910) en de twee deelen *Repertorium* (Leid. 1907 en 1913) van L o u i s D. P e t i t . - Voor de geschriften van Radewijns komen in aanmerking: W. M o l l , *Kerkgesch. v. Ned. vóór de Hervorming*, II, st. 2 (Arnh. 1867), 362 volg.; G e r r e t s e n , *a.w.* 93-121; D.J.M. W ü s t e n h o f f , *Florentii parvum et simplex exercitium* (*Arch. v. Ned. kerkgesch.* V (1895), 89-105). - Met betrekking tot Heer-Florenshuis raadplege men: J.G.R. A c q u o y , *Het klooster te Windesheim en zijn invloed*, 3 dln. (Utr. 1875-1880), passim; W.J. K ü h l e r , *Joh. Brinckerinck en zijn klooster te Diepenveen* (Rotterd. 1908), passim; M. S c h o e n g e n , *Jacobus Traiecti atias de Voecht, Narratio de inchoat. domus clericorum in Zwollis* (Amsterd. 1908), in voce; mej. M.E. K r o n e n b e r g , *De bibliotheek van het Heer-Florenshuis te Deventer* [*Ned. arch. v. kerkgesch.*, N.S., IX ('s Gravenh. 1912), 150-164, 252-300]; en t.a.p. 313-322 onder denzelfden titel een artikel van A. H u l s h o f . De vraag of Florentius Rodiginus, rector der (kapittel)school te Deventer, dezelfde persoon is geweest als Florens Radewijns wordt bevestigend beantwoord door A c q u o y , *Het klooster te Windesheim*, I (Utr. 1875), 44 aant. 7; ontkennend door G e r r e t s e n , *a.w.* 69 volg.

Brinkerink

[Raephorst, Herbert van]

RAEPHORST (Herbert v a n), behoorend tot een riddermatig geslacht in Holland, zoon van Hendrik van Raephorst en Clara van Renesse, overl. volgens sommige berichten te Emden in 1568. Volgens M a r c u s *Sentententiën van Alva* was hij 8 Mei 1570 reeds over-

leden. Hij ondertekende het Verbond der edelen en werd door Lodewijk van Nassau en Hendrik van Brederode met anderen afgevaardigd, om in Friesland verslag te doen van de omstandigheden, waaronder het Verbond was tot stand gekomen en van den inhoud. De afgevaardigden moesten de edelen tot aansluiting opwekken, welk doel door hunne zending grootendeels bereikt werd.

Volgens een bericht zou zijn gedrag tijdens zijn verblijf in Friesland ergernis hebben gegeven, doch het is niet uit te maken, of dit bericht ook overdreven is.

In 1567 was hij met Arend van Duivenvoorde als aanvoerder van troepen, in dienst van de verbonden edelen, in het klooster te Egmond en vervolgens in het klooster te Heilo gelegerd, vanwaar strooptochten door Holland werden ondernomen. In dezen tijd moeten zeker ook de feiten hebben plaats gevonden, die aanleiding hebben gegeven tot de beschuldigingen, die voor den raad van beroerten tegen hem zijn ingebracht. Hij zou in de kerk te Wassenaar de godsdienstoefening verstoord en den priester mishandeld hebben. Hij zou medegewerkt hebben tot het breken der beelden en de miskelk naar eene herberg hebben medegenomen, om er uit te drinken. In de vonnissen tegen Arend van Duivenvoorde en Cornelis van Assendelft wordt een gedeelte van hunne vergrijpen op rekening van Raephorst gesteld. Deze weigerde blijkens zijn vonnis den eed van trouw aan den koning te vernieuwen en alle verbintenissen tegen dezen te laten varen. Hij werd 23 Maart 1568 veroordeeld tot verbanning uit 's konings gebied met verbeurdverklaring van al zijne goederen.

Hij was gehuwd met N.N. van Honselaeer, doch had geene kinderen.

Zie: Winsemius, *Hist.* (Leov. 1667) I p. 66 sq.; Carolus, *De rebus Billaei* (Leov. 1731) 6; Marcus, *Sententiën van Alva* 39, 49, 72, 81, 129, 169, 175, 445 vg.; te Water, *Verbond der Edelen* I, 95, III 243 vg.

Haak

[Rampius, Johannes]

RAMPIUS (Johannes), uyt de schole van Leyden, was de opvolger van Adriaen Caspar Parduyn als rector der Illustre school te Dordrecht. Waarschijnlijk is hij de Johannes Rampius, die 16 Mei 1636 in het Album Stud. te Leiden werd ingeschreven. Als dan zou hij te Woerden in 1610 geboren zijn. Dr. Schotel noemt hem verkeerdelijk Cornelius. Volgens een aantekening in het actenboek der curatoren der Illustre school hield hij 7 Jan. 1645, na door den schoolverzoger Ds. Gosuinus à Buytendyck met een oratie plechtig gesolemniseerd te zijn, een oratio inauguralis. Omtrent 9 jaren had hij met veel roem en tot groot genoegen der curatoren de school bestuurd, toen hij zijn demissie verzocht, wyl hij zijn overige levensdagen te Leiden, waar zijn eenige zoon ging studeeren, in rust wilde doorbrengen. In zijn plaats werd op hetzelfde tractement, 800 £ 's jaars benoemd Cornelius Schalcken, waarop Rampius 30 Dec. 1654 een fijne *Oratiuncula valedictoria et introductoria Cornelii Schalkenii* hield en vertrok. Rampius was een doorgeleerd man, die ook de latijnsche en grieksche dichtkunst beoefende, maar proeven ervan zijn, niet bekend. Margaretha van Godewijck was een dergenen, die hij, 't latijn ook suiver leerde spreekken', en die van hem getuigde, dat hij 'het grieksch sprak als een geboren Griek'. Bij zijn vertrek liet zij Dordrecht een treurzang aanheffen: *Op 't vertrek van de Heer Johan Rampius Rector, wen sijn E. met sijn Familie vertrok na Leiden metter woon, Septemb. 6. 1654*, en de stedelijke regeering

schonk Rampius op voorstel van de schoolverzorgers voor zijn goede diensten, ijver en naarstigheid f 250 (Res. van 30 Sept. 1654).

Zie: Schotel, *III. School* 89, 90; M.S. *Gedichten van Marga. Godewijck*, 283 (Bibl. der Gem. Dordr., no. 3036a).

van Dalen

[Rampon, Antoine Guillaume]

RAMPON (Antoine Guillaume, graaf), geb. 16 Maart 1759 te Saint-Fortunat (Ardèche), overl. te Parijs 2 Maart 1842, was de zoon van Jean Antoine en van Suzanne Milhot. 14 Maart 1775 als soldaat in dienst getreden bij het koninklijke leger, was hij in 1789 bij het uitbreken van de omwenteling sergeant-majoor. Toen de oorlog hem gelegenheid bood, zijne militaire eigenschappen te doen uitkomen, volgde zijne bevordering tot de hoogere rangen vrij wat spoediger: 12 Jan. 1792 verwierf hij als sous-lieutenant den officiersrang; 5 Aug. van hetzelfde jaar was hij 1e luitenant, 8 Sept. 1793 kapitein, 16 frimaire an II (6 Dec. 1793) 'adjudant-général, chef de bataillon' (hoofdofficier van den generalen staf), als zoodanig door de volksvertegenwoordigers Fabre en Gaston benoemd op het slagveld te Villelongue (oostelijke Pyreneën); 1 Mei 1794 werd hij chef de brigade (kolonel), ook op het slagveld benoemd na het bezetten van het plateau van de Albères-bergen (ten zuidoosten van Collioure, aan de Middellandsche zee). Kort en tijd daarna gevangen genomen en na twee jaren uitgeleverd, werd hij vervolgens naar het leger van Italië gezonden. Hier vestigde hij zijn naam als standvastig en onverschrokken bevelhebber door de verdediging van de redoute op de Montelégino (in de Zee-Alpen ten noorden van Savona). Met één bataljon van de 32e en de drie compagnieën grenadiers van de 117e halve-brigade, te zamen ter sterkte van ongeveer 1200 man, wist hij aldaar op den 11en April 1796 de oostenrijksche divisie Argenteau tegen te houden. Van één uur in den namiddag tot in den laten avond bleef hij met zijn dappere schaar weerstand bieden aan de steeds met versche troepen herhaalde vijandelijke aanvallen; telkens werden die op bloedige wijze afgewezen. Middenin den strijd deed Rampon zijne troepen zweren, dat de hun toevertrouwde post niet in handen van den vijand zou vallen, vóór zij allen gesneuveld zouden zijn: 'Mourons tous dans ce poste'. [Zoo is het in alle boeken en geschriften opgenomen officieele verhaal. Generaal Thiébault deelt echter in zijne Mémoires mede, dat niet Rampon, maar de chef de brigade (kolonel) Fornésy zijnen manschappen dien eed deed zweren]. De redoute bleef in handen van de Franschen, waardoor de jeugdige generaal Bonaparte, die in den loop van den dag op het slagveld was aangekomen en het opperbevel had aanvaard, in de gelegenheid werd gesteld, in den nacht van 11 op 12 April de noodige maatregelen te treffen, die hem den volgenden dag de overwinning op de oostenrijksche troepen bij Montenotte verzekeren. 'Désirant remplacer un brave (14 April was generaal Banel gesneuveld) par un brave', bevorderde het Directoire bij besluit van 24 April 1796, op voorstel van Bonaparte, den chef de brigade Rampon, met ingang van 12 April, tot général de brigade (generaal-majoor). De nieuw-benoemde generaal bleef zich in het verdere verloop van den veldtocht onderscheiden, streed daarna onder Brune in Zwitserland, bevocht nieuwe lauweren in Egypte en Syrië en werd na het vertrek van Bonaparte door Kléber tot général de division bevorderd. Met het overschot van het fransche

leger keerde hij in November 1801 in Frankrijk terug, waar hem reeds een plaats was bereid in den Senaat en hem, 17 Juni 1802, door den Eersten Consul een eeresabel werd uitgereikt met het opschrift: 'Le général en chef Bonaparte au général Rampon; témoignage de satisfaction pour les campagnes d'Allemagne, d'Italie et d'Egypte.'

Met de tien laatste campagne-jaren was hij de 40 jaren gepasseerd, en in overeenstemming met Napoleon's uitspraak: 'A quarante ans on est trop vieux pour faire la guerre', werd hij, waarschijnlijk ook wel ten gevolge van bekomen wonden, den 10en Nov. 1802 op zijn verzoek op pensioen gesteld. Voor mannen als Rampon waren evenwel in die tijden genoeg betrekkingen beschikbaar, waarin van hunne werkzaamheid nog partij kon getrokken worden. Nadat hij 25 prairial an XII (14 Juni 1804) tot groot-officier van het legioen van eer was benoemd, en in den gravenstand was verheven, werd hem in 1806 het commando opgedragen over de nationale gardes in de departementen van het Noorden, het Pas de Calais, de Somme en de Lys, welke betrekking hij tot 1 Jan. 1818 heeft waargenomen. In dien tijd heeft hij tweemaal deelgenomen aan hier te lande voorgevallen krijgsgebeurtenissen, de eerste maal bij gelegenheid van de landing der Engelschen in Zeeland in 1809, de tweede maal bij de laatste pogingen van Napoleon om in 1813 in de hollandsche departementen vaste punten te doen bezet houden.

De fransche minister van oorlog, generaal Clarke, had in 1809, zoodra de tijding van de Engelsche expeditie te Parijs bekend werd, last gegeven, om de nationale gardes uit de omliggende departementen bijeen te brengen, die met troepen uit de verschillende garnizoenen tot grootere eenheden te organiseeren en ze onder het algemeen bevel te stellen van generaal Rampon, aan wien werd opgedragen, zooveel mogelijk troepen in Vlissingen te brengen, en voorts den vijand aan te vallen en terug te drijven. Napoleon, die destijds zijn veldtocht in Oostenrijk beëindigd had en uit Schoenbrunn zijn bevelen zond, was integendeel van oordeel, dat men niet moest aanvallen, dat men de Engelschen in een verdedigenden oorlog moest afmatten, en zij dan vanzelve wel genoodzaakt zouden worden, zich weder in te schepen. In zijn schrijven van 9 Aug. aan Clarke teekent hij in enkele volzinnen generaal Rampon, zooals hij hem kende: 'Ce n'est pas au général Rampon, qu'il faut recommander d'attaquer; il ne sait point faire autre chose. Il est bien important que le général Sainte-Suzanne ou le maréchal Moncey aillent prendre ce commandement. Le général Rampon est incapable d'un système de prudence et de combinaison de cette espèce'. Inmiddels waren eerst koning Lodewijk Napoleon, daarna maarschalk Bernadotte met het commando over de gezamenlijke hollandsche en fransche troepen belast, onder wie Rampon het bevel voerde over de drie fransche divisien Dallemagne, Chambarlhac en Charbonnier langs de Schelde, alsmede over de divisie Olivier in het land van Cadsand. De expeditie verliep zonder groote krijgsgebeurtenissen, zooals Napoleon voorspeld had. Rampon had in dien tijd nog zitting moeten nemen in den raad van onderzoek over het gedrag van den franschen generaal Monnet, die Vlissingen had overgegeven, welke raad den 25en Sept. als zijn gevoelen uitsprak, dat die overgave aan lafheid of aan verraad moest

worden toegeschreven. Ten gevolge hiervan werd de vestingcommandant door een krijgsraad bij verstek (hij was als krijgsgevangene naar Engeland gevoerd) ter dood veroordeeld. In erkenning van zijne tijdens de expeditie, ook aan het koninkrijk Holland, bewezen diensten, werd Rampon door koning Lodewijk met het grootkruis van de orde der Unie vereerd.

11 November 1813, den dag volgende op dien, waarin Napoleon te St. Cloud aan zijn minister van marine had uiteengezet, welke maritieme maatregelen ter verdediging van de hollandsche departementen moesten worden getroffen, volgde het bevel aan den minister van oorlog, om generaal Rampon met de 3000 nationale gardes, die hij onder zijn commando had, naar Gorcum te zenden, 'welke plaats op dit oogenblik van het grootste belang is'. De verdediging van het bruggehoofd op de Merwede, het verbindingspunt over de rivieren tusschen de noordelijke en de zuidelijke departementen moest aan een energieke generaal worden opgedragen. De Keizer verwachtte bovendien, dat deze, zoodra hij de daarvoor noodige troepen te zijner beschikking zou hebben verkregen, van Gorcum uit, offensief zou te werk gaan, in de omliggende landstreek den opstand der bevolking zou onderdrukken, en den opmarsch van vijandelijke troepen zou belemmeren. De omstandigheden hebben er toe geleid, dat Rampon, na zijn aankomst op 20 Nov. met 2 regimenten nationale gardes uit Brabant, zich slechts tot de verdediging van de kleine vesting heeft moeten bepalen; maar die taak heeft hij dan ook vervuld op eene wijze, die - zooals Sabron het uitdrukt - 'weinig of niet te wenschen heeft overgelaten, waarbij hij zich bovendien door zijn kalm en waardig gedrag en eene strikte eerlijkheid tevens de achting verwierf van de ingezetenen, die hem feitelijk als hun vijand moesten beschouwen'.

Met ongeveer 3500 man, waarvan verreweg het grootste gedeelte als weinig strijdvaardig kon worden beschouwd, heeft hij twee volle maanden het hoofd geboden aan het pruisische belegeringskorps van ruim 4000 man onder generaal von Zielinsky, die o.a. de vesting den 22en Jan., in den nacht van 24 op 25, in dien van 26 op 27, van 27 op 28, van 29 op 30 Jan. 1814 en op laatstgenoemden dag van 10 uur tot half vijf liet bombardeeren, ten gevolge waarvan van de 1382 huizen slechts 300 onbeschadigd waren gebleven. Daarna werden onderhandelingen geopend, die tot de overgave van de vesting leidden op 20 Febr. Met krijgsmanseer mocht het garnizoen uittrekken, maar buiten de vesting moesten de troepen de wapens neerleggen, waarna zij, in verschillende colonnes, als krijgsgevangenen naar den rechter oever van den Oder werden vervoerd. Ook generaal Rampon deelde in dit lot. Het was een droevig slot aan de heldenloopbaan van den met roem overladen krijgsman.

Na den vrede van Parijs uit de krijgsgevangenschap in Frankrijk teruggekeerd, werd hij door Lodewijk XVIII in de kamer der Pairs opgenomen en tot ridder van St. Louis verheven. Gedurende de 100 dagen bleef hij in die kamer zitting houden, en toen na den slag van Waterloo het fransche leger op Parijs was teruggetrokken, werd hem de leiding der verdediging van een zuidelijken sector der hoofdstad opgedragen. Tengevolge daarvan werd hij na de 2de restauratie niet aanstonds weder in gunst aangenomen; eerst 5 Maart 1819 werd hem door

den Koning opnieuw een zetel in de kamer der Pairs toegekend, waarin hij verder is blijven zitting houden. Bij gelegenheid der kroning van Karel X werd hem, 22 Mei 1825, het grootkruis van het legioen van eer geschonken.

Zie over hem: *Fastes de la légion d'honneur* par M.M. Lievyns, Verdot et Bégat (Paris 1842) II, 138-140; Dr. Robinet, A. Robert et J. le Chaplain, *Dictionnaire historique et biographique de la révolution et de l'empire* (Paris s.d.) II, 683; Gén. Baron Thiébault, *Mémoires* (Paris 1895), naamregister in deel V; voorts de werken en geschriften over de veldtochten, waaraan hij heeft deelgenomen, voor zooveel dien van 1809 in Zeeland betreft voornamelijk J.C.C. Tonnet, *De landing in Zeeland in 1809*, in *De Militaire Spectator* 1810, 10, 39, 41 en 82; *Correspondance de Napoleon I*, Août et Sept. 1809; Colenbrander, *Gedenkstukken* VI, 93-100; Felix Rocquain, *Napoléon I et le roi Louis* (Paris 1875) 35, 205-219; Louis Napoléon, *Documents historiques et réflexions sur le gouvernement de la Hollande* (Bruxelles 1820) III, 62-74; Dubosq, *L'affaire de Walcheren* in *La nouvelle Revue* 1909; J.W. van Sypesteijn, *Het leven en karakter van Jean Baptiste graaf Dumonceau* ('s Hertogenbosch 1852), 67; en voor wat het beleg van Gorcum aangaat, voornamelijk F.H.A. Sabron, *De vesting Gorinchem van November 1813 tot Maart 1814* (Breda 1902); Colenbrander, *Gedenkstukken* VI en VII, naamregister en *Historisch Gedenkboek* 1813 (Haarlem de Erven F. Bohn 1913) 284-318.

Koolemans Beijnen

[Rançonier, Jacobus]

RANÇONIER (Jacobus), was de zoon van Claude, een adellijk Bourgondisch officier en Anna van Fijnen, en werd 11 Nov. 1600 te Maastricht geboren. Hij overleed in Paraguay, volgens sommigen 31 Jan. 1636, doch waarschijnlijker omstreeks het begin van 1635. Zijn lagere studiën deed hij aan 't Jezuïeten-college zijner geboortestad, en werd 17 Oct. 1619 te Mechelen zelf Jezuïet, zeer tegen den zin van zijn vader, die hem niet meer onder zijn oogen duldde. Hij deed zijn theologische studiën te Leuven, toen de procurator der provincie van Paraguay en Chili, pater Gaspar Sobrino, in Europa medewerkers kwam zoeken. Rançonier bood zich aan en trok, in gezelschap van Engelbert van den Berghe (zie IV, 120) Joost van Suerck en Adriaan Cnudde, gedeeltelijk te voet, gedeeltelijk te paard naar Lissabon, vanwaar hij 15 Febr. 1627 met 42 gezellen de reis naar Buenos Aires aanvaardde. Om de gevoeligheid der Spanjaarden te ontzien namen de missionarissen van vreemde nationaliteit spaansch-klinkende namen aan; zoo heette Rançonier in de missie Diego Ferrer. Te Cordova del Tucuman voltooide hij zijn theologische studiën, die hij besloot met een openbare verdediging van stellingen. Na zijn priesterwijding werd hij in 1629 naar de landstreek Guayra, in den tegenwoordigen braziliaanschen staat Parana, gezonden. Daar waren de Jezuïeten sinds 20 jaar bezig de Indianen in reducties samen te brengen en tot akkerbouw en veeteelt, nuttige kundigheden en ambachten op te leiden; zelfs werden muziek, zang en schilderkunst beoefend. 't Beschavings- en bekeeringswerk had reeds verrassende vorderingen gemaakt. Rançonier was bijna onmiddellijk na zijn aankomst getuige van den bijna volkomen ondergang der missie. De verraderlijke slavenjagers van San Paulo, de zoogenaamde Mamelucos, drongen in 1630 't reductiegebied van Guayra binnen, verwoestten alles en

sleepten duizenden Indianen in slavernij weg. De overste der missie, Ruiz de Montoya, besloot de bewoners der twee gespaard gebleven reducties en de vluchtelingen langs de Parana-rivier den stroom te laten afzakken. Rançonier maakte dien uittocht van 12.000 menschen mee en onderscheidde zich door zijn groote toewijding en bedrijvige zorg. Gedeeltelijk in kano's, gedeeltelijk door de bosschen, waarin men op het gedruisch van den grooten waterval der Parana den weg moest vinden, werd de verhuizing volbracht. Het volgend jaar 1632 zond zijn overste hem naar den stam der Itatinen, die tusschen de Parana en de Paraguay woonden. Een onwaardig portugeesch priester, Acosta genaamd, had eenigen tijd te voren, onder voorwendsel van een dorp te willen stichten, een groot aantal Indianen bijeengebracht met het doel om ze aan de slavenjagers over te leveren. Zijn plan was ontdekt en hij zelf door de Indianen gedood. Door geduldig volhouden wist Rançonier het wantrouwen der Itatinen te overwinnen en slaagde er in met behulp van de paters Joost van Suerck, Nic. Enart en den Spanjaard Martinez vier reducties te stichten. Doch ook nu weer werden er drie door de strooptochten der Mamelucos ontvolkt. In 1633 gelukte het hem een nieuwe te vestigen, ongeveer 100 mijlen noordwaarts van Asuncion. Nu kwam de tegenstand van de spaansche kolonisten, die de Jezuïeten uit de reducties verwijderd wilden zien, en van de nieuwbekeerden slavendiensten vorderden. Doch sterk door koninklijke privileges boden de missionarissen wederstand en slaagden erin zich te handhaven. Op 't einde van 1634 brak er onder de Indianen een besmettelijke ziekte uit, waaraan ook Rançonier, door ontbering en ellende reeds lang uitgeput, bezweek. Hij schreef: *Litterae annuae Provinciae Paraquariae* 1626 et 1627 (Antverpia 1636), dat ook in 't fransch vertaald is.

Zie: Nic. de l T e c h o (du Toict), *Historia Provinciae Paraquariae* (Leodii 1673) lib. XI, cap. XXVIII; de H a m a l , *Litterae annuae Provinciae Paraquariae* 1634 et 1635 (Insulis 1642); C h a r l e v o i x , *Histoire du Paraguay* II liv. VIII, 309; C o r d a r a , *Historia Societ. Jesu* P. VI. lib. XVI no. 370, XVII nos. 300 ss. 322 ss.; *Précis historiques* XXVIII (Bruxelles 1879), 348 ss.; S o m m e r v o g e l , *Biblioth. d.l. Comp. de Jésus* VI, 1438, IX, 1787.

van Miert

[Rappard, Jhr. Hendrik Willem Anton van]

RAPPARD (Jhr. Hendrik Willem Anton v a n), kapitein ter zee, geb. te Arnhem 12 Oct. 1808; overl. 4 Febr. 1862; jongste zoon van jhr. Mr. H e n d r i k A n t o n ridder van R a p p a r d procureur-crimineel van Gelderland, overl. 6 Febr. 1843, en van J o h a n n a B e n j a m i n a v a n T h i j e H a n n e s , overl. 26 Maart 1856.

Hij kwam in 1823 als cadet in dienst en werd 1 Juli 26 benoemd tot adelborst 1e kl. Tijdens de belgische onlusten is hij werkzaam bij de verdediging van Antwerpen, en raakt van Dec. 1832 tot Juli 1833 in fransche krijgsgevangenschap, was inmiddels in 1831 bevorderd tot luitenant ter zee 2e kl. Van 1833 tot 47 maakt hij twaalf zeereizen met Prins Hendrik der Nederlanden, waarvan de laatste reis voor het overbrengen van Prins Alexander naar Madeira; 1841 werd hij benoemd tot ordonnans-officier van Prins Hendrik, 1842 bevorderd tot luitenant ter zee 1e kl. en met 1 Jan. 1848 benoemd tot adjudant van Prins Hendrik. Van 1852 tot 54 maakt hij weder een paar zeereizen, is in 1853 bevorderd tot kap.-luit. ter zee, en hervat daarna zijn functie als adjudant bij Z.K.H.; 1859 werd hij bevorderd tot kapitein ter zee. 26 Juni 1856 huwde hij met Jonkvrouwe

Albertine baronesse van Pallandt, dochter van baron van Pallandt van Keppel en van vrouwe baronesse Torck van Rosendaal.

Zie: *Herinneringsgeschrift van 1862* (niet in den handel).

Herman

[Rasière, Isaack de]

RASIÈRE (Isaack de), ook wel de Rasier of de Ragier geheeten, is in 1595 te Middelburg geboren en daar 15 Oct. 1595 in de Herv. Kerk gedoopt. Zijn vader heette Lourens de Rasière; zijn broeder Abraham was 7 Juli 1618 opperkoopman op het schip 'de Zeewolf'. Reeds op jeugdigen leeftijd verloor hij zijne moeder; zijn vader hertrouwde in 1605 met Anna l'Hermitte van Antwerpen. Vrij zeker stamt de Rasière uit eene zuid-nederlandsche koopmansfamilie. Over zijn jeugd is niets bekend. In 1626 is hij secretaris van Nieuw-Nederland en zal als zoodanig tegenwoordig zijn geweest bij den aankoop van Manhattan-eiland. Een rapport van de Rasière van 23 Sept. 1626, uit het fort Nieuw-Amsterdam in Amerika naar Nederland gezonden, bevindt zich thans in Noord-Amerika, doch is niet toegankelijk. In 1627 heeft hij de kolonie van de Pilgrim Fathers in New Plymouth (New England) bezocht en hiervan eene interessante beschrijving gegeven in zijne 'Memorie' voor zijnen weldoener Samuel Blommaert, te Amsterdam, waarschijnlijk in 1628 opgesteld. Treffend heeft hij hierin o.a. den kerkgang der Pilgrims beschreven. Deze 'Memorie', welke in het rijksarchief te 's Gravenhage berust, is in het hierna te noemen artikel in haar geheel uitgegeven. Tusschen Oct. 1627 en 24 April 1629 is de Rasière weder naar Amsterdam teruggekeerd; hij huwde hier 3 Dec. 1633 met de 24-jarige Eva Bartels, een nichtje van Jean Raye, bewindhebber der W.-I. Compagnie. Als de poging mislukt is om hem in plaats van Wouter van Twiller directeur-generaal van Nieuw-Nederland te maken, vertrekt hij naar Brazilië, en gaat daar, evenals velen van de familie zijner vrouw, in den suikerhandel. In 1636 laat hij hier een zoon Lourens doopen; een anderen zoon Isaack houdt hij hier 19 April 1637 ten doop. De eerste Lourens schijnt gestorven te zijn, want in 1641 wordt hem te Parahiba weder een zoon geboren, dien hij eveneens Lourens noemde. In 1639 was hij in het bezit van drie suikermolens: 'Den Amstel', 'Middelburgh' en 'La Rasière'. In 1651 woont hij nog in Brazilië; 3 Sept. 1654 is hij echter weder in Holland terug, want dan verklaart hij voor notaris Vitus Mustelius te Rotterdam, het zevende deel van de nalatenschap van de ouders zijner vrouw ontvangen te hebben. Later is hij naar 'de Barbados' vertrokken, zooals zijn zoon Lourens de Rasière bij zijn huwelijk met Aletta van Hontum - (hun beider portret door Nic. Maes, thans te Brussel) - Nov. 1669 mededeelt. De familietraditie wil dat Isaack de Rasière ook nog gouverneur van Tabago zou zijn geweest. Zijne levensgeschiedenis, de literatuur, de 'Memorie' voor Blommaert opgesteld en bijlagen in: A. Eekhof, *De 'Memorie' van Isaack de Rasière voor Samuel Blommaert*, in: *Nederlandsch Archief voor Kerkgeschiedenis*, N.S., XV (1919), 245-280.

Eekhof

[Ratelbant, Johannes]

RATELBANT (Johannes), geb. 5 Febr. 1715 te Amsterdam, overl. 15 Juni 1793 te Franeker. Hij liet zich 25 Maart 1735 als theoloog te Leiden inschrijven, verdedigde onder Alb. Schultens eene *Disp. de convenientia admirabili dialecti arabicae cum hebraea in universo linguae ambitu*, werd 30 Oct. 1740 predikant te Holysloot, 1745

te Koog a/d. Zaan, 14 April 1748 te Leeuwarden. Hier ging de roep van groote welsprekendheid van hem uit en deze, maar vooral ook de goede gunst van de prinses-weduwe Maria Louisa, deden hem in aanmerking komen voor de vacature, in de faculteit te Franeker ontstaan door het vertrek van Aeg. Gillissen (IV 656) naar Leiden. Om zijne wetenschappelijke verdiensten kon hij er althans geen aanspraak op maken. Uit zijne Leeuwarder dagen hebben wij van hem preeken, waarvan ééne, bij de inwijding der nieuwe kerk van Oldeboorn, 1753, een naschrift heeft over de geschiedenis van dat dorp; voorts bruiloftszangen. Intusschen bedenke men, dat de theol. hoogleeraren ook academiepredikers waren en dat noch Venema (II 1485) noch S.H. Manger, hoe uitstekend ook als geleerden, door welsprekendheid uitblonken. Zoo benoemden curatoren 4 Maart 1765 Ratelbant op f 1000 en f 200 als academieprediker. Hij had te Leeuwarden nog juist den tijd om zijne rechtzinnigheid te toonen in de zaak van Theod. de Cock, die, in Febr. te Leeuwarden preekend, aanstoot had gegeven door o.m. te zeggen, dat de christelijke liefde verdraagzaamheid wilde en dat God allen tot zaligheid riep. 16 Juni 1765 deed R. toen zijne intrede als academieprediker te Franeker, 18 Juni volgde het doctoraat honoris causa, 6 Jan. 1767 eerst inaugureerde hij als hoogleeraar, sprekend *De pietate christiana theologo prorsus necessaria*, rede door C. Jongsma in het Nederlandsch vertaald. Bij deze gelegenheid verscheen ook een bundel met latijnsche en nederlandsche lofdichten door leeuwarder vereerders, *Pieriae frondes laeti monumenta triumpho honoribus et meritis J. Ratelbant consecratae*, Fran. 1767. Bij de meerderjarigheid van Willem V had hij reeds eene leerrede uitsproken *Salomons droom verklaart*, in 1766 te Franeker uitgegeven. In 1788 sprak hij als rector *De librorum apocryphorum ut vocant lectione et excussione, omnibus christianis utili et necessaria*. In 1771 verscheen van hem eene *Synopsis analytica theologiae christianae* naar Joh. à Marck's *Medulla theologiae christianae* 1690, uittreksel, waarvan het reeds twee jaar na zijnen dood heette, dat 'het niemand meer te stude kwam'. Van zijne colleges zegt een ooggetuige dat ze 'altijd in de war liepen'. Het is begrijpelijk, dat, toen hij in 1791 zijn emeritaat vroeg, curatoren zeiden, dat door de inwilliging van dat verzoek de hoogeschool weinig schade zou lijden. Echter brachten zij hulde aan zijne braafheid. Zoo is Ratelbant als de belichaming van het verval der eenmaal roemruchte hoogeschool, die de stormen van 1795 tegemoet ging.

Zijn portret door een onbekende. Stadhuis Franeker.

Zie: Boeles, *Frieslands Hoogeschool* II, 550-554; Sepp, *Joh. Stinstra* II, 44 vlg.; *Tegenw. Staat van Friesland* 1788, III, 474 vlg.; L. Knappert, *Gesch. N.H.K.* II, 92 vlg.; S. Cuperus, *Kerkel. leven in Friesl.* I, 211.

L. Knappert

[Ravallet, Willem de]

RAVALLET (Willem de), geb. te Amsterdam 27 Aug. 1798, overl. te Dordrecht 2 Dec. 1871, was de zoon van Reinier François de Ravallet en Hendrica van Londen. Hij trad 24 Juni 1814 als cadet in dienst bij het Vrijwillig bataillon no. 13, bij de staande armee, en nam als zoodanig deel aan den slag bij Waterloo. Tijdens den belgischen opstand, toen hij eerste luitenant was, onderscheidde hij zich zoodanig, dat hij 14 Nov. 1830 benoemd werd tot Ridder der Militaire Willemsorde. Hij was ook bij het beleg der citadel van Antwerpen en werd met de bezetting krijgsgevangen gemaakt.

Na zijn terugkeer in het vaderland werd hij benoemd tot Ridder N.L., en in 1846 tot kapitein. Wegens doofheid verzocht en verkreeg hij zijn pensioen, en hield hij zich beurtelings te Dordrecht en op zijn buitenverblijf te Velp op. Later werd hij majoor, en vervolgens luitenantkolonel der d.d. schutterij te Dordrecht, en bleef daarbij tot 1861.

M.S. Aanteekeningen.
van Dalen

[Ravené, Abraham]

RAVENÉ (Abraham) was in 1776 commandant der militia op het eiland St. Eustatius. Hij merkte den 16en Nov. van dat jaar een brigantijnschip op, dat een vlag voerde, bestaande uit dertien roode en witte strepen, en dat de staatsche vlag op het fort Oranje op de gebruikelijke wijze begroette. Na overleg met den gouverneur van St. Eustatius, Johannes de Graaff, heeft Ravené het saluut beantwoord met twee schoten minder, dan de 'Andrew Doria' - in werkelijkheid een amerikaansch kaper - afgevuurd had. Dit saluut leidde tot diplomatieke moeilijkheden, en de Graaff moest zich tegenover de Staten-Generaal verantwoorden. Hij stelde een 'Deductie mitgaders Memorie van Informatie' op, waaraan onder de Bijlagen was toegevoegd een proces-verbaal van Ravené over de begroeting der Doria, welk stuk echter eerst op 1 Juli 1777 opgemaakt is. De opsteller verklaart erin, dat de staatsche autoriteiten het amerikaansche schip slechts als koopvaarder erkend hebben, zonder zich over de vlag te bekommeren, die het voerde. Evenwel hebben zij uitdrukkelijk willen te kennen geven, dat het saluut niet beteekende een erkenning der oorlogsmarine van de Vereenigde Staten.

Zie: F.W. van Wijk, *De Republiek en Amerika 1776-1781*, waar o.a. het proces-verbaal van Ravené als Bijlage I opgenomen is; *Deductie mitgaders Memorie van Informatie van Johannes de Graaff*, Rijksarchief, 's Gravenhage.

van Wijk

[Ravens, Arent Jansz.]

RAVENS (Arent Jansz.), noemt zich meestal Arnoldus Joannis Corvinus a Belderen. Zijn geboortejaar en -plaats zijn onzeker. Hij was de zoon van Joannes Arnoldsz. Ravens, over wien in het tweede deel van dit blogr. woordenb. (kol. 1166) een minder juist levensbericht geplaatst werd. (Zie: *Studien op godsdienstig, wetenschappelijk en letterkundig gebied XXXVI*, 311-363). Hij is omstreeks 1644, een zestal jaren vóór zijn vader, tot het katholieke geloof bekeerd, en wijdde sindsdien in de Rijnstreken als rechtsgeleerde zijne beste krachten aan het katholiek hooger onderwijs. Hij werd hoogleeraar aan de universiteit van Mainz en geheimraad van den keurvorst Joannes Philippus von Schönborn, welk ambt hij tot zijn dood, welke valt na 1668, bekleedde. Hij schreef: *Digesta, per aphorismos strictim explicata* (Amst. 1642, herdrukken 1649, 1656, 1664); *Jus canonicum per aphorismos strictim explicatum* (Amst. 1648, herdrukken 1651, 1663, 1672); *Jurisprudentiae Romanae summarium, seu codicis Justiniani methodica enarratio. Cum juris civilis antiqui, novissimi nec non pontificii et municipalis, pro varietate materiarum, diversis et congruis locis, inserta brevi declaratione*. 2 dln. (Amst. 1655); *Jus feudale, per aphorismos strictim explicatum* (2e dr. 1660, 13e dr. 1680). Hij bezorgde een 2en druk van zijns vaders werk: *Posthumus Paeianus; seu definitiones juris utriusque, viri Cl. Julii Pacii a Benriga S.C., posthumae; insigni*

auctu et divisionum, integrorum titulorum, aliaque accessione plane novatae (Amst. 1659); *Imperator Justianus magnus, catholicus, augustus, triumphator* (Mo-

guntiae 1668). *Tractatus geminus de personis atque beneficiis ecclesiasticis, seu introductio ad genuinam universi canonici seu pontificii explicationem. Opus posthumum* (Frankf. 1708).

Zie: *Studien op godsdienstig, wetenschappelijk en letterkundig gebied XL*, 472-489 en de aldaar aangehaalde bronnen.

van der Heyden

[Ravensberg, Johannes]

RAVENSBERG (Johannes), derde predikant te Archangel bij de hervormde koopliedengemeente. Zij was gesticht in 1660, en de eerste predikant kreeg voor zich en zijne opvolgers de opdracht ook de gemeenten te Wologda, op 800 werst, Colmograd op 80 werst en Jeraslav te bedienen, waar zich, vooral te Wologda, bloeiende nederlandsche kolonies bevonden. Er waren te Archangel twee kerken, eene luthersche en eene gereformeerde, deze laatste nieuw in 1674, waar alleen des zomers dienst was; des winters vergaderde men in de woning van den predikant. De tweede, Abr. Ursinus, beroepen in 1670, vertrok 1684 naar Oostfriesland. Ravensberg kwam het jaar daarop, was ook geneesheer, maar kon, om lichaamszwakte de vier gemeenten niet bedienen; voor Wologda en Jeraslav kwam toen Ds. L.H. Stumphius van Moscou. Zeker was Ravensberg voor veel arbeid te zwak; in 1687 liet de koopman Paul Peel voor het onderwijs zijner kinderen Everhard van Weli uit Amsterdam komen: werk, dat anders vaak door de predikanten in zulke gemeenten verricht werd. R. overleed te Archangel in 1698. François de Rantre volgde hem op.

Zie: *V o s*, *Amstels kerkel. leven* fol. 181 en 295 (in de lijst op deze bladzijde is Johannes' achternaam opengelaten); *Nieuw Archief voor kerk. gesch.* I, 1852, 38-46; *Tegenw. Staat v. Rusland* 1735, 332; *S c h e l t e m a*, *Rusland en de Ned.* IV 332; *D.S. van Zuiden*, *Bijdr. t.d. kennis v.d. Holl.- Rus. rel.* 1911, 18. Er ligt over deze gemeente nog veel te bearbeiten materiaal in het brievenboek der cl. Amsterdam.

L. Knappert

[Ravesteyn, Hubert van]

RAVESTEYN (Hubert van), ged. te Dordrecht Juni 1638, overl. aldaar vóór 1691, was de zoon van Herman Huybertsz. (van Ravesteyn) en Aeltje Andries Vermey. Hij huwde 22 Dec. 1669 te Papendrecht met Catharina van Meurs, die hem 8 kinderen schonk. Dit groote gezin en slecht betaald werk zijn de oorzaken van zijn slechten financiële toestand, die wel blijkt uit de aantekeningen bij het overlijden van zijn zoon in 1691, toen er meer schuld was dan goed, en van zijn vrouw, 2 Oct. 1697, die 'sine bonis' aangeteekend wordt. Zijn kunst, die vrij zeldzaam is, is gemerkt met H.R. (IR). Stalen er van vindt men in het Rijksmuseum, in het Museum Boymans en bij enkele verzamelaars.

Zie: *Oud- Holland* 1891, 1e afl., 1903, 2e afl. (art. van G.H. V e t h) en voorts Houbraken, Immerzeel, Kramm, enz.

van Dalen

[Ravesteyn, J.]

RAVESTEYN (J.). Van hem is niets anders bekend, dan dat hij het verbond en het smeekschrift der edelen in 1566 ondertekende.

Zie: te *W a t e r*, *Verbond der Edelen* III, 245.

Haak

[Rechteren, Jacob Godfried van]

RECHTEREN (Jacob Godfried v a n), tot Gramsbergen, geb. den Haag 17 Dec. 1736, overl. Parijs 27 Juli 1831 was de oudere broeder van V i n c e n t W i l l e m v.R. (IV kol. 1127). Hij werd 21 Sept. 1772 gerappelleerd als extraord. envoyé aan het russ. hof en ging in dezelfde betrekking bij het hof van Spanje over, blijvend dit tot 1793; hij maakte zich daarbij verdienstelijk

voor den nederlandschen handel, ook in W.I. Later was hij Spaansch gezant te Hamburg. Hij huwde daar 28 Jan. 1787 met Doña Ines Maria de Aguirrey Yoldi, uit welk huwelijk een zoon Jacques Marie Louis, den 27sten Aug. 1818 als kamerheer van koning Willem I te Parijs overleden.

Zijn geschilderd portret, alsmede dat zijner echtgenoot, door de schilderes Wettmüller, is in het bezit van mevr. de Bauer, Calle de S. Bernardo 54, Madrid.

Zie: J. van Doorninck, *Geslachtk. aanteekeningen ten aanzien van gecommitteerden ten landdage van Overijssel* enz., 362 (Deventer 1871) J.A. Sillems, *Het leven van Mr. Johan Valckenaer*, II 66 vlg. (Amst. 1876).

Mulert

[Rees, Willem Adriaan van]

REES (Willem Adriaan van), krijgs- en letterkundige, geb. te Arnhem 13 Mrt. 1820 uit het huwelijk van Richard v.R. en Constantia Wilhelmina Piper; overl. 4 Juli 1898 te 's Gravenhage. Hij ontving zijn opleiding op de Militaire academie en trad na voltooide studiën in indischen krijgsveld, dien hij in 1864 met den rang van majoor verliet. In 1870 werd hij benoemd tot lid van de Algemeene Rekenkamer in den Haag.

Zijn naam is vooral bekend door zijn populaire geschriften over de krijgsdaden in Ned. Oost-Indië in de 19de eeuw. Wij noemen hiervan: *Montrado, geschied- en krijgskundige bijdrage betreffende de onderwerping der Chineezers op Borneo* (1858); *Wachia, Taykong en Amin, of het Ned. Oost- Indisch leger in 1850* (1859); *De annexatie der Radjang, eene vredelievende expeditie* (1860); *Herinneringen uit de loopbaan van een Indisch officier*. 2 dln. (1862; bij herhaling herdrukt en in het Duitsch vertaald door mevr. Lina Schneider. Mannheim 1869); *De Bandjermasinsche krijg van 1859-63*. 2 dln. (1865); *De pioniers der beschaving in Ned. Indië. Verhaal van eenige krijgstochten in de Buitenbezittingen* (1866); *Toontje Poland. Indische typen*. 2 dln. (1867); *De Bandjermasinsche krijg nader toegelicht* (1867); *Vermeulen Krieger. Tafereelen uit het Indische krijgsleven* (1870); *Historisch-Indische schetsen. Bloemlezing* (1873); *Een bange nacht* (1878); *Wynanda. Eene Indische novelle* (1879). Deze twee laatste verhalen verschenen in *Eigen Haard* van genoemde jaren. Onder den titel *Novellen, levensschetsen en krijgstaferelen* verschenen in 1881 te Leiden in 6 dln.: *Toontje Poland, Herinneringen, Vermeulen Krieger en Ned. Indische typen en krijgstaferelen*.

Ook enkele vertalingen en studiën over militaire onderwerpen zagen van W.A. van Rees het licht, terwijl hij met majoor M.Th.H. Perelaer schreef: *Neerlands Indië. Teekeningen van J.C. Rappard* (1880-82).

Zuidema

[Regemorter, Ambrosius]

REGEMORTER (Ambrosius), komt voor als predikant te Londen in 1608, te Maidstone in 1615 en weer te Londen in 1621-1625.

Zie: *Werken Marnix- Vereeniging*, Serie II, dl. II, 189, 272, 304; Serie III, dl. I, 400, 467, 490; M. Woudstra, *Holl. Vreemdel.-gem. te Londen* (Gron. 1908), 149.

Knipscheer

[Regemorter, Abraham van]

REGEMORTER (Abraham v a n) komt voor als ouderling te Yarmouth in 1641 en 1644.

Zie: *Werken Marnix- Vereeniging*, Serie II, dl. II, 313, 320, 330.
Knipscheer

[Regemorter, Mr. Lodewijk van]

REGEMORTER (Mr. Lodewijk v a n), ouderling te Yarmouth in 1655 en 1660.

Zie: *Werken Marnix- Vereeniging*, Serie II, dl. II, 350, 358, 367.
Knipscheer

[Regenmorter, Assuerus]

REGENMORTER (Assuerus), geb. te Antwerpen, gest. te Londen 10 Sept. 1603
(komt ook

voor als Regemmortel, Regemmorterus, Regelmortel, van Regemoortel, Regimorterus). Ingeschreven te Genève als theoloog Mei 1579, predikant te Londen 1581-1582, te Antwerpen 1582-1585; (althans sinds Augustus 82, want wij hebben een brief van hem aan den kerkeraad te Londen d.d. Antwerpen 25 Aug. 1582) aangezocht voor Dordrecht toen hij uit Antwerpen gevlucht was naar Middelburg (1585); achtte zich evenwel nog gebonden aan de Hollandsche kerk te Londen, waar wij hem op 2 Nov. 1585 reeds wedervinden. Over zijne handteekening zie het *Ned. arch. voor Kerkel. gesch.* t.a.p. Een lied van hem is bewaard; het is eene vermaning aan de gemeente te Londen tot vrede en eenheid (1581; zie: *Werken Marn.- Vereen.* III. I. 138 v.). In Dec. 1582 kwam hij waarschijnlijk in aanmerking voor een beroep naar 's Gravenhage, maar werd te jong geacht.

Zie: H.Q. Janssen, *De Kerkherv. in Vlaanderen I* (Arnh. 1868), 77 v.; *Ned. Arch. voor Kerkel. gesch.* IX (1849), 207 v.; *Werken Marnix-Vereeniging*, Serie III, dl. I (Utr. 1873), 138, 141, 154, 170, 178, 190; serie III, dl. II; *Eccl. Lond. Bal. Archiv.* II reg. op Regemmorterus (no. 196 o.a. belangrijk voor het overgeven van Lier 2 Aug. 1582); Herman de Vries, *Genève pepinière du Calvinisme Hollandais I* (Fribourg, Suisse 1918, 51, 94, 197; M. Woudstra, *De Holl. Vreemdel. gem. te Londen* (Gron. 1908), 149.

Knipscheer

[Regout, Hubertus Gerardus Louis]

REGOUT (Hubertus Gerardus Louis), verdienstelijk industrieel te Maastricht, waar hij 16 Dec. 1832 geb. werd en 6 Jan. 1905 overl. Hij was een zoon van Petrus R., die volgt. Na zijn studiën aan de industrie- en handelsschool te Mechelen voltooid te hebben (1850), trad hij in de zaak zijns vaders (zie beneden). Van 1870 tot 1899 was hij medefirmant in de commanditaire vennootschap Petrus Regout & Co., terwijl hij in 1883 een eigen fabriek van fijn porselein stichtte onder den naam van firma Louis Regout & Zoon te Maastricht.

Van 1872 tot 81 was R. lid van de Provinciale staten van Limburg, die hem in laatstgenoemd jaar naar de Eerste Kamer Stat.-Generaal afvaardigden en bij herhaling zijn mandaat vernieuwden.

Hij was gehuwd met Theresia Hubertina Bergeren had vijf kinderen.

Zie: *Ned. Patriciaat* 1910, 375.

Zuidema

[Regout, Petrus Dominicus]

REGOUT (Petrus Dominicus), de vader van bovenstaande, werd 23 Mrt. 1801 te Maastricht geb., waar zijn familie zich reeds in 1680 gevestigd had, en overleed 18 Febr. 1878 op 't kasteel 'Vaeshartelt' onder Meerssen. Door de oprichting van een glasfabriek (1833) en van een eenvoudige aardewerkfabriek (1836) werd hij de stichter der beroemde zaak firma Petrus Regout & Co., die thans haar waren van glas, kristal, porselein en aardewerk over bijna alle werelddeelen verzendt. Haar fabrieken te Maastricht beslaan een oppervlakte van verscheiden hectaren en verschaffen dagelijks aan circa 5000 arbeiders werk. Bij 't uitgaan der fabrieken 's middags 12 uur is de Boschstraat zwart van menschen.

Door zijn veelzijdige talenten en onvermoeiden ijver is Petrus Regout ook in wijderen kring bekend geworden. Behalve van den maastrichtschen gemeenteraad en van de Kamer van koophandel aldaar, was hij ook lid van de Provinciale staten

van Limburg en van de Eerste Kamer der Stat.- Generaal. In de politiek behoorde hij tot de R.-Kath. partij der rechterzijde.

Zie: *Ned. Patriciaat* 1910, 367.

Zuidema

[Regout, Petr. Hub. Leo]

REGOUT (Petr. Hub. Leo), zoon van Hub. Thom. Edouard en Maria Kersten, geb. te Maastricht 7 Sept. 1855, overl. te Utrecht 30 Jan. 1908. Hij deed zijn lagere studiën aan de H.B.S. te Maastricht, behaalde het diploma van ingenieur (Hüttenkunde) aan het polytechnikum te Aken en trad 26 Sept. 1876 in de Sociëteit van Jezus. Van 1883-1885 was hij leeraar aan het St.-Aloysiuscollege te Sittard, werd 8 Sept. 1888 priester gewijd te Maastricht en bracht eenigen tijd in de zielzorg door te Nijmegen en te Amsterdam. Van 1897 tot zijn dood was hij secretaris van den provinciaal der nederlandsche Jezuiten. Hij schreef een elftal artikelen over Kant's wijsbegeerte in de *Studiën op godsd., wetensch. en letterk. gebied* (dl. LI-LXVII), die tegenspraak vonden bij den belgischen geestelijke Ch. Santroul. van Miert

[Regters, Tiebaut]

REGTERS (Tiebaut), geb. te Dordrecht (volgens van Gool II 353: 25 Dec. 1710, maar volgens het doopboek der Herv. Gem. werd 8 Jan. 1710 ged. Tybont, zoon van Tibout en Blommerante, zonder den naam Regters), overl. te Amsterdam 26 Jan. 1768. Regters trouwde 25 Sept. 1712 te Amsterdam als jonkman met Catharina van der Vloet j.d. geb., aldaar. Deze Tiebout, die langen tijd o.a. te Amsterdam woonde en in 1730 testeerde, maar 22 Oct. 1757 te Dordrecht overleed, is wel de vader van den bovengenoemden schilder. Hoe het eigenlijk is, kan niet met zekerheid gezegd worden. Twee jaar oud zijnde, verhuisde hij met zijne ouders naar Arnhem. Daar werd hij opgevoed en ontving hij de eerste lessen bij den schilder ten Haeg, die hem evenwel te veel met den grooten borstel en te weinig met het kunstpenseel bezig hield. Op 20-jarigen leeftijd vertrok hij naar Rotterdam, leerde er onder leiding van eenen Meyer en daarna naar Amsterdam, waar hij eerst zich aan 't onderwijs van den beruchten dozijnschilder Wannenberg overgaf, maar daarna onder leiding van Quinckhart raakte, die hem op het goede pad bracht. Regters onderscheidde zich als portret- en familiestukkenschilder. In 1761 schilderde hij voor de chirurgijnsgildekamer te Amsterdam een ontleedkundige les, waarop prof. Petrus Camper voorgesteld wordt bezig met een hoofd te ontleden, en omringd van de overheden van het gild. Een familiestuk stelt voor Jeronimo de Bosch met zijn gehuwde en ongehuwde kinderen. Dit stuk was langen tijd in het bezit van Mr. Jeronimo de Vries. Zijn portret, door hem zelve geschilderd, stelt hem voor, zittend, met een hoed op het hoofd, op een stoel voor zijn schildersezel, waarop een familiestuk staat, houdende zijn eene hand in de zijde en met de andere een schilderstok, een bos penseelen en een palet met opgezette verven. Een gegraveerd portret komt voor bij J. van Gool, *De Nieuwe Schouwburg der Nederl. Kunstschilders* (1750), op één plaat met J. ten Compe en J. Palte. Het is een borstb. links, in ovaal met krulpruik.

Zie: Immerzeel; Kromm; van Gijn, *Dordr. III*. van Dalen

[Reineri, Cornelius Reyneri]

REINERI (Cornelius) Reyneri, Reiniers, meest genoemd van Gouda naar zijne geboorteplaats, waar hij 1525 het levenslicht aanschouwde, overleed 16 Dec. 1609 te Leuven, waar hij heel zijn leven als student en professor had doorgebracht. Bij de promotie der filosofie 1549 was hij, student in het Verken, de primus van 163

en vielen hem de daaraan verbonden eerbetoogingen ten deel. Reeds het volgend jaar trad hij op als professor der filosofie tot 1554. Na zijne theologische studiën werd hij professor der theologie en behaalde 1568 1 Juni den doctorstitel. Als professor

genoot hij een kanunnikdij in de St. Pieterskerk. Sinds 1566 was hij aangesteld als president van het klein kollege der theologanten; twee jaar later nam hij het bestuur van het groot kollege over van Jansenius van Hulst, bisschop van Gent. 1570 genoot hij de eer gekozen te worden als rector magnificus. 1572 ging hij als president naar het kollege van Atrecht.

Onder de moeilijkste omstandigheden bleef hij het kollege van Atrecht besturen, dat door oorlog, plunderingen en verwoestingen nauwelijks kon blijven bestaan. De gebouwen der boerderijen, de eigendommen van het kollege, lagen in puin; pachten of tienden werden niet meer betaald; door de spaansche bezetting van Leuven legerden sinds 1578 de soldaten steeds in het kollege, dat weldra een bouwval geleeek. Cornelius Reiniers onderhield ten laatste de studenten op eigen kosten. Vóór zijn dood zag hij echter nog het begin van een herstel van het kollege van Atrecht en kon hij een nieuwen bloei waarnemen der universiteit, welker ondergang hij nabij had gemeend. Door de verheffing van den deken van St. Pieter Henr. Cuyckius tot bisschop van Roermond, werd Corn. v. Gouda in zijn plaats tot deken benoemd en bekleed met het daaraan verbonden ambt van vicekanselier der universiteit. De proost van St. Pieter tevens kanselier, steeds van adellijke familie, verbleef gewoonlijk niet te Leuven. Bij zijne afwezigheid genoot de vicekanselier dezelfde rechten en eerbewijzingen als deze, en ten laatste ook den titel. Ten tijde van Reineri bestond hierover verschil en er werd beslist, dat hij slechts den titel van vicekanselier zou voeren. Bij het grafschrift van Reineri werd na het woord 'cancellarius' gevoegd 'in absentia praepositi.' Cornelius Reineri was een der weldoeners van het huis Standonk voor arme studenten. 1604 stichtte hij een studiebeurs in het Pauskollege, welke nog bestaat. Margareta Reiniers, overl. 1600, waarschijnlijk zijne zuster of bloedverwante, stichtte eveneens eene beurs; mogelijk zijn de beurzenstichtingen van Adriaan Bonger van Gouda, pastoor te Yperen, en van Petrus Bleyenberge van Gouda, deken van Horst, bij Utrecht, alle nog in wezen, aan den invloed van Cornelius Reineri te danken. Hij werd in het koor zijner kerk, de St. Pieter, begraven. Val. Andreas vermeldt het opschrift van zijn grafmonument. Eveneens *Grand Théâtre Sacré de Brabant* I, 95.

Zie: Val. Andr. *Fasti Academici* (Lov. 1650) 61, 78, 119, 233; *Analectes Hist. Eccl. Belg.* XVII (1881) 164, 238, 383; XX (1886) 240; XXI (1888) 194; XXVII (1898) 318, 462; XXVIII (1882) 108, 116.

Fruytier

[Reineri, Joannes]

REINERI (Joannes), geb. te Nederweert, overl. te den Bosch 14 Oct. 1560, behaalde als student aan het kollege het Kasteel te Leuven bij de algemeene promotie der filosofie onder 148 de tweede plaats 1518. Gedurende vele jaren gaf hij als professor aan hetzelfde kollege de lessen der filosofie; 1547 en 1557 trad hij op als deken dezer faculteit. 1544 volgde hij Nic. van der Borch (a Castro), later bisschop van Middelburg, op als president in het kollege van Busleiden (Trois Langues), dat hij bestuurde, tot hij 29 April 1559 als deken der kapittelkerk van St. Jan te den Bosch werd benoemd. Sinds 1535 bezat hij aldaar eene prebende; 1 Mrt. 1544 was hij ook kanunnik van St. Donatiaan te Brugge. Verkeerd beweert Foppens, *Hist. Ep. Silvaduc.* 140 en Miraeus, *Op. Dipl.*, dat Reineri regent in het Kasteel is geweest. Dit blijkt duidelijk uit de akten van de faculteit der filosofie.

Nauwelijks had Reineri bezit genomen van zijne nieuwe prebende of hij kwam te overlijden. Zijn lijk werd bijgezet in het koor der St. Janskerk.

Bij testament van 27 Mei 1555 had hij verschillende studiebeurzen gesticht voor zijn bloedverwanten en voor de inwoners van Neder- en Overweert en eenige jaarlijksche renten aan het kollege Busleiden.

Zie: F. Neve, *Mémoire sur le Coll. des Trois Langues* 389; *Analectes Hist. Eccl. Belg.* XX (1886) 59, 80; XXI (1888) 216; Schutjes, *Gesch. Bisd. 's Bosch* II, 226; III, 264; Val. Andreas, *Fasti Academici stud. gen. Lov.* (Lov. 1650) 278; Habets, *Gesch. Bisd. Roermond* III, 628.

Fruytier

[Reinerus, Dominicus]

REINERUS (Dominicus), geb. te Bolsward in Friesland 1561, overl. te Leuven 28 Mei 1598, was om zijn gehechtheid aan den Roomschen godsdienst van alles beroofd en uit zijn land gebannen. Hij had te Munster in Westfalen zijn latijnsche studiën en de filosofie met goed gevolg voltrokken en kwam naar Leuven, waar hij achtereenvolgens de verschillende graden der godgeleerdheid behaalde en 21 Nov. 1594 tot doctor promoveerde. Het jaar te voren was hij benoemd tot president van het kollege van den koning gesticht door Filips II op aandringen van Lindanus, bisschop van Roermond. Jan Strijen, bisschop van Middelburg, verdreven van zijn zetel, werd de eerste president. Na zijn dood volgde Reinerus, van wien men groote verwachtingen had, hem op. Deze werd, slechts 37 jaar oud, door den dood weggerukt, na een bestuur van vier jaren. Hij werd naast zijn voorganger begraven in de koor der St. Quintenkerk te Leuven. Zijn grafschrift vermeldt Val. Andreas, en *Grand Théâtre Sacré de Brabant* I, 111.

Zie: *Analectes Hist. Eccl. Belg.* XVIII (1882) 424; of *Annuaire de l' Univ. Cath. de Louvain* XLIV (1880) 559; Val. Andreas, *Fasti Academici stud. gen. Lovaniensis* (Lov. 1650) 133.

Fruytier

[Reineveld, Willem Stephanus van]

REINEVELD (Willem Stephanus van), geb. te Kaapstad 24 Maart 1765 en aldaar overl. 14 Aug. 1812, behoorde tot de meest bekende personen in de Zuidafrikaansche samenleving van zijnen tijd. Hij was achtereenvolgens secretaris van den Raad van Justitie (1793), president van de Weeskamer en fiscaal en maakte deel uit van den Politieken Raad (1795), die met de Gouverneur de Kolonie bestuurde. Evenals Sluysken en zijne medeleden in dat college, Rhenius, Cordon, de Wet, Brand en Berg wilde hij den 11. Juni 1795 er niet in toestemmen, dat de Britsche vloot 'voor den Prins van Oranje de Kaap zoude in bezit nemen', maar deze tot het laatste toe ververdedigen en weigerde, na de overgave (15 Sept.) aanvankelijk om onder de Britsche Regeering te dienen. Later wijzigde hij dit besluit, wat hem vele vijanden bezorgde, die nog vermeerderden door zijn optreden in het geding tegen de oproerige ingezetenen van het district Graaf Reinet, (29 Aug. 1800), dat met de ter dood veroordeeling der aanleggers, Marthinus Prinsloo en Adriaan van Jaarsveld, en de verbanning en gevangenisstraf van de overigen eindigde. Na de teruggave van de Kolonie door Groot-Brittannië werd hij door het Bataafsche Gouvernement als fiscaal ontslagen, waarop hij Kaapstad verliet en zich te Schuur, in de nabijheid der stad, vestigde om met landerijen boschbouw in zijn onderhoud te

voorzien. Hij bleef echter president van de Weeskamer, en had drie jaren later de voldoening, dat hem het voorzitterschap van het Hof van Justitie (4 Maart

1809), het hoogste rechterlijke ambt in de Kolonie, werd aangeboden, dat hij tot zijnen dood bekleedde. In 1804 gaf hij te Kaapstad uit: *Aanmerkingen over de verbetering van het vee aan de Kaap de Goede Hoop inzonderheid over de conversie der Kaapsche in Spaansche of wol geevende schapen*, over welk onderwerp hij 4 Sept. van dat jaar eene memorie tot generaal Janssens richtte, die zich op het Rijksarchief onder de papieren, welke door de erfgenamen van Mr. Nederburgh aan die instelling werden geschonken, bevindt. In diezelfde verzameling (kol. aanwinst 157) berust van zijne hand een: *Onderzoek over hetgeen thans in deze Colonie zoude kunnen en behooren in het werk gesteld te worden, om hare bloei en geluk in overeenstemming met de belangen van het moederland op een krachtadige wyze te bevorderen*, eene verhandeling door hem opgesteld voor zijnen vriend Mr. J.A. Truter (zie beneden), die zijn oordeel had ingeroepen over een, door dezen, ontworpen geschrift: *Over het nut welke het moederland geneigd is aan deze Colonie toe te brengen, doch vooral in 't bijzonder over het voornemen van den Goeverneur Generaal en Chef om zich te bepalen tot eene juiste beoordeeling van de finantieele staat van deeze Colonie*, benevens een zeer belangwekkenden brief over den toestand der Kaapkolonie en de wijze waarop de Mist en Janssens zich van hunne taak kweten aan Nederburgh, die hem blijkbaar zeer hoog had leeren schatten (26 Juni 1803). In de *Lijst van personen aan de Kaap de Goede Hoop welke zijn overgegaan in dienst en soldij van 't Engelsche Gouvernement*, tot deze zelfde collectie behoorend en door iemand, die vroeger met R. bevriend was geweest, maar later een tegenstander geworden, opgesteld, wordt v.R. 'een jong, handig en werkzaam mensch' genoemd, 'die alles aan zichzelf te danken heeft en zich steeds van zijne verplichting heeft gekweeten als een eerlijk en gemoedelijk man betaamd', op wiens persoon de schrijver 'een gunstig regard' durfde aanbevelen, wanneer hij zijn 'gedrag maar eenigszins kon justificeeren als daaronder gerustelijk voor hem instaan en gewigtige diensten van hem verspreken'.

Hij was 12 Aug. 1782 gehuwd met Cornelia van der Riet.

Men zie over hem, behalve de reeds genoemde papieren van Mr. Nederburgh op het Rijksarchief: Kol, Aanwinst No. 157, Me Theal, *History of South Africa 1652-1795 II*, 274, 289, 309, 313 en hetzelfde werk 1795-1834, 162.

de Savornin Lohman

[Reitsma, Johannes]

REITSMA (Johannes), geb. 15 Dec. 1837 te Oudemirdum, overl. 23 Febr. 1902 te Groningen, bekend kerkhistoricus. Friesland telde hem 'onder hare zonen van ouder tot voorouder', zegt hij in het 'Woord vooraf' zijner *Honderd jaren*. Zijn vader was Dr. A. T. J. Reitsma, predikant laatstelijk in Groningen en daar in 1880 gestorven, zijne moeder Klask Noordens, die haren zoon nog een jaar overleefde. Johannes had nog een jongeren broeder, T.G.H. Reitsma, den lateren advocaat-generaal bij het Gerechtshof in den Haag en eene zuster, Clara, later gehuwd met Dr. J. van Loenen (overl. 1889). Hij bezocht het gymnasium in Groningen onder den veelgeprezen rector Schneither en werd 5 Sept. 1856 ingeschreven als student in de letteren en de godgeleerdheid. Zoo genoot hij het onderwijs eerst van de Greuve, Valeton, Jonckbloet, Hecker en Francken, daarna van de mannen van de Groninger school, Hofstede de Groot (II kol. 530), Pareau, Muurling (III kol. 891) en Dlest Lorgion, buitengewoon hoogleraar

sinds 1860. Reitsma was een gezellig student in het gezellig Groningen, dat, middelpunt van het gewest en van Holland afgelegen, op eigen krachten te steunen had om het zijnen inwoners aangenaam te maken en daarin ook voortreffelijk slaagde. De betrekkingen tusschen hoogeschool en burgerij waren daar van oudsher nauw. Zoo vinden wij R. als maskerade-commissaris in 1859 en, met zijn vriend J.J. Diest Lorgion (overl. 1869), opsteller van het plan voor dien optocht. In dagen dat de kennis van en de belangstelling in onze Oost nog vrij wat geringer waren dan tegenwoordig, verdient het zeker onze aandacht dat het programma bevat 'Hoofdpersonen uit de geschiedenis van de vestiging der Europeanen in Oost-Indië, Portugeezen, Nederlanders en Engelschen.' Voorts was hij secretaris der almanak-redactie in 1860, schreef in dat jaarboek onderscheiden schetsen en werkte ijverig in het door hem opgerichte dispuut $\text{IX}\Theta\text{Y}\Sigma$. De bestudeering van de werken van Heinrich Lang, Hase, Hausrath, Reuss, Opzoomer, Kuenen voerde hem op andere wegen dan die zijner leermeesters; of hij ooit goed 'groningsch' geweest is, weet ik niet; toen hij de academie verliet, was hij een aanhanger der moderne theologie, waartoe ook E.J.B. Jorissen, sinds 1861 predikant in Groningen, het zijne heeft bijgedragen. En wat de wetenschap aangaat, Diest Lorgion won hem voor de kerkgeschiedenis, waaraan hij zijn leven lang trouw zou blijven. Wijsgeer noch dogmaticus was hij; reeds als student trok hem de geschiedenis; Motley bewonderde hij, met Moll wisselde hij brieven en 19 Maart 1864 promoveerde hij over Franciscus Junius, ook afzonderlijk uitgegeven. Hij geeft in dat kleine boekje naar goede methode ons een beeld van Junius, zijn jeugd, zijn arbeid onder 't kruis, zijn hoogleeraarschap te Middelburg, daarna te Leiden, den schrijver van *Le paysible chrétien*, 'geen genie maar een uitmuntend mensch', luidt Reitsma's oordeel. Met iets van den humor, dien wij later bij hem zullen waarnemen, maar waarin hij zich toen nog niet recht dorst laten gaan, vertelt hij dat Junius, eenmaal vrouwenhater, viermaal getrouwd is geweest. 3 April 1864 deed R. toen zijne intrede in Boyl in het Z.O. van Friesland, 27 Mei 1867 trad hij in het huwelijk met Jenny Louise van Sandick, dochter van J.C.F. van Sandick (overl. 1886) en S.L. baronesse van Dedem (overl. 1845). Uit dit huwelijk zijn zes kinderen geboren, van wie de oudste zoon Frits, als predikant te Drachten alom geëerd en bemind, 16 Febr. 1918 aan de zijnen werd ontruk. Een jaar na dit huwelijk vertrok R. naar Kooten, 1878 naar Hoogezand. 1885 volgde zijne benoeming tot hoogleeraar van wege de Ned. Herv. Kerk te Groningen. 29 Sept. aanvaardde hij dat ambt met eene rede over *Karakter en waarde der dogmatiek en hare betrekking tot de historie*. Want, ofschoon geen dogmaticus had hij, naast de vaderlandsche kerkgeschiedenis en het kerkrecht, ook dogmatiek te onderwijzen. Werden zijne colleges er in geroemd, erover geschreven heeft hij weinig: in het *Theol. Tijdschr.* 1897 1-42 plaatste hij een artikel 'Dogmatiek van de rechterzijde' naar aanleiding van prof. P.J. Muller's handboek der dogmatiek, waartegen hij zijne groote bezwaren grondig en met die rondborstigheid, die hem eigen was, ontwikkelde. Zeventien jaren heeft hij zijn ambt bekleed, gaarne gevolgd docent, vriend zijner leerlingen en zijn gezellig, oud-patricisch huis aan de Noorderhaven met den fraaien antiëken gevel openzettend voor zijne vele vrienden, die

de uren in dit gelukkig gezin doorgebracht wel nimmer zullen vergeten. Zijn doorn in het vleesch was zijn asthmalijden, het maakte Zondag 23 Febr. (niet 25, zooals Gooszen *Levensb. Letterk.* 1903/04 206) 1902 een einde aan dit vruchtbaar leven. Donderdag 27 hebben wij hem de laatste eer bewezen.

Met recht roemt Feith (*Gron. Volkssalmanak* 1903, 32) zijne kennis van het kloosterleven, meteen was hij thuis in de algemeene geschiedenis des christendoms in ons vaderland. Lange jaren predikant in kleine gemeenten, had hij, schoon getrouwd zijn ambt waarnemend, tijd tot studie te over. De lijst zijner geschriften vindt men in het reeds genoemde levensbericht door Gooszen. Op het gebied van de kloostergeschiedenis gaf hij studiën over Ruweklooster (*Fr. volksalm.* 1882), Steenkerk (*Fr. volksalm.* 1890), de abdij Essen (*Gron. volksalm.* 1890), Sibkeloo (*Histor. avonden* I, 1896), Legenden en mirakelen uit de kloosters der Friesche Ommelanden (*Gron. volksalm.* 1903). De Cisterciënsers vooral hadden zijn hart, in hun klooster Klaarkamp was hij 'als kind aan huis.' Wat hem boeide was hun innerlijk leven, hun geestesgesteldheid, en terecht heeft hij gewaarschuwd tegen de kortzichtigheid, die aan de legendaria der kloosters historische waarde ontzegt (*Gron. volksalm.* 1903, 33 vlg.). Ik bewaar een langen brief van Reitsma, waarin hij mij over het karakter van den *Dialogus Mirac.* schrijft, bezig als hij toen, Febr. 1897, was aan de bestudeering van het geestelijk leven in de 12e en 13e eeuw, waarover hij in Dec. van dat jaar in de *Mij. der Ned. Letterk.* spreken zou.

Van het wijder gebied onzer vaderlandsche kerkgeschiedenis verdienen, na zijn *Franciscus Junius* (zie boven), de volgende werken van zijn hand te worden genoemd. Van Gellius Sneecanus, den hervormer van Leeuwarden, vond hij verloren gewaande geschriften en schreef toen over hem in *Studiën en Bijdragen* van M o l l e n d e H o o p S c h e f f e r III, 26-74. Van datzelfde jaar 1876 dagteekent *Honderd jaren uit de geschiedenis der hervorming en der hervormde kerk in Friesland*, uitgegeven door het Friesch Genootschap. Reitsma's leermeester Diest Lorgion was hem op dit gebied vóórgegaan, maar het gebruik van tot nu toe verwaarloosd materiaal, crimineele sententiën, het archief-Gabbema, synodale acta, pamfletten rechtvaardigde eene nieuwe bewerking der stof. Begonnen bij de eerste regeeringsjaren van Karel V, loopt het verhaal geleidelijk en methodisch tot aan de Dordtsche Synode, daarna komt na 'den zwaren storm nog slechts theologisch gekibbel.' In zulk eene betiteling hooren wij reeds die ietwat nuchter-ironische beoordeeling van gebeurtenissen, die ons ook later treffen zal. Van 1888 is *Oostergoo, register van geestelijke opkomsten van Oostergoo 1580/81*, met aanteekeningen, die van groote kennis getuigen. Op blz. 215-260 geeft R. een manuscript uit over de kerkelijke omwenteling van 1580 met eene voortreffelijke inleiding. Na de locale geschiedschrijving de algemeene: in 1893 gaf hij zijne *Geschiedenis van de hervorming en de hervormde kerk der Nederlanden*. Het is een leerboek, dat in kort gehouden paragrafen het verhaal geeft, in aanteekeningen bijzonderheden en bronnen. Na eene afdeeling over ketterijen en godsdienstige bewegingen in de middeleeuwen, volgen de perioden, opkomst tot 1568, vestiging tot 1619, heerschende kerk tot 1795, overgang tot 1815, negentiende eeuw met de 'doleantie'

als eindpaal. De verdeeling is geleidelijk, de voorstelling klaar, de aanteekeningen zijn bevattelijk en beknopt. R. geeft vooral de uitwendige geschiedenis, niet die b.v. van het godsdienstig-zedelijk leven. Opmerkelijk is ook dat de hervormde kerk in onze overzeesche gewesten niet wordt behandeld. Dat het boek goed werd ontvangen, blijkt uit de verschijning van den tweeden druk in 1899: er was, na Ypey en Dermout, aan zulk een handboek groote behoefte. Na Reitsma's dood verscheen een derde druk, 1916, aanvankelijk bewerkt door Dr. L.A. van Langeraad, na diens dood voortgezet door prof. Lindeboom. Zeker was herziening noodig, sinds 1899 had het onderzoek allerminst stil gestaan, toch ontnam Langeraad's bewerking al te veel aan het oorspronkelijk karakter van het werk (vergel. wat ik schreef *Theol. Tijdschr.* 1913, 563-568), het latere gedeelte door Lindeboom hoedt zich voor die fout, 'het karakter van wijlen Dr. J. Reitsma's werk is hier weder getrouw bewaard.' Van Reitsma's verderen arbeid kunnen wij niet gewagen zonder van het gezelschap te spreken, dat 9 October 1886 werd opgericht, het Groningsch Historisch Genootschap. In dezen kring, eens per maand vergaderend, is hard gewerkt, is menige verhandeling voorgedragen die onze wetenschap heeft verrijkt en hebben jeugdige historici veel geleerd. Bovendien waren omgang en toon er van eene vermaard geworden genoeglijkheid. Reitsma was er tot zijn dood voorzitter. Zie zijn 'Een woord vooraf' vóór *Historische Avonden, bundel uitgegeven door het Historisch Genootschap*, 1896. De tweede bundel is van 1907, de derde van 1916. Van Reitsma is in den eersten bundel het reeds genoemde artikel over Sibkeloo. In het woord vooraf vóór den tweeden bundel wijdde Mr. I.A. Feith den sinds overledene een warm 'In memoriam.' Hij vermeldt daar ook de jaarlijksche 'historische wandelingen' der leden; over die naar Emden, Juni 1900, schreef ik in *Zondagsblad v.h. Nieuws v.d. Dag*, 29 Juli 1900, de laatste door R. medegemaakt. Het was dit genootschap dat de Reductie van Groningen herdacht door een *Gedenkboek*, 1894, waarin Reitsma schreef over *De laatste dagen van de heerschappij der R.K. Kerk (137-168)*. Uit dit genootschap is almede voortgekomen het *Oorkondenboek van Groningen en Drente 1888-1899* door Blok, Feith, Gratama, Reitsma en Rutgers. In diezelfde jaren, 1892 tot 1899, gaf Reitsma, onvermoeid werker, met Dr. S.D. van Veen, de *Acta* uit der Provinciale synoden in 8 deelen, aanvangende met N. Holland in 1572, voor alle eindigend met 1620, een voortreffelijk werk vol kostelijk materiaal, waarvan aan R. het leeuwenaandeel toekomt. Voor Z. Holland heeft Knuttel het voortgezet tot 1700. Een twee jaren vóór zijn dood, alsof hij van harden arbeid in letterkundig werk verpoozing gezocht had, verscheen zijn *Geuzentijd*, roman in twee deelen. Laat mij mogen verwijzen naar wat ik over dien historischen roman schreef in *Tijdspiegel* 1900.

Zijn portret in 'peinture Boogaerts' ter Gron. senaatskamer.

Zie: *Levensbericht* door M.A. Gooszen in *Levensber. Letterkunde* 1903/04, 206-250 met eene lijst der geschriften.

L. Knappert

[Remaclus, Heilige]

REMACLUS (Heilige), beweerd bisschop van Maastricht. In het Ve deel der *Scriptores rerum merovingicarum* doen B. K r u s c h en W. L e v i s o n alles te niet wat tot hertoe omtrent den heiligen Remaclus werd aangenomen, en toonen

onweerlegbaar aan, dat de *Vita S. Remacti* van het begin der IXde eeuw is en van geen geschiedkundige waarde. De Heilige was eerst abt van Solignao, en later op de 'Schotsche' wijze bisschop-abt van Stablo-Malmedy. Nimmer is hij bisschop geweest van Tongeren-Maastricht, en, hoewel in ons land vereerd, staat dus zijn persoon buiten de geschiedenis van Noord-Nederland.

Zie: B. K r u s c h en W. L e v i s o n , *Passiones Vitaeque Sanctorum oevi meroving.* (Hannover 1910), in *Mon. Germ. Hist. Script. rerum merov. V; Analecta Boll. XXXIX* (1910) afl. IV, 446.

de France

[Rembrandt Harmensz. van Rijn]

REMBRANDT HARMENSZ. VAN RIJN, geb. 15 Juli 1606 te Leiden, overl. 5 October 1669 te Amsterdam. Wij hebben geen reden aan de opgave van Orlers, den zeer nauwkeurigen biograaf en tijdgenoot van Rembrandt, omtrent zijne geboorte te twifelen, al verschillen sommige opgaven van zijn leeftijd een weinig hiermede; men nam het daarmede toen niet altijd zoo nauw. Zijn vader, Harmen Gerritsz. van Rijn, was molenaar en had zich naar zijn molen zoo genoemd; deze, aan de Vest gelegen, heette de Rijn-molen. Zijn moeder, Neeltgen Willems van Zuytbroeck was de dochter van een welgesteld bakker; het petekind van haren vader, Willem, Rembrandt's broeder, werd dan ook weer bakker. Een andere broeder, Adriaen, was schoenmaker en zou, eerst veel later, met hulp van zijn beroemden broeder, in het bezit van den vaderlijken molen komen.

Onze schilder groeide op in dit milieu: dat van een niet onbemiddelde klein burgerlijke familie, in het na het beleg weer tot nieuwen bloei gekomen, zich vooral door de lakenindustrie van dag tot dag uitbreidend en verrijkend Leiden.

De beeltenis van Rembrandt's vader toont ons een eenvoudig, wat stroef man, zonder twijfel ijverig en degelijk voor zijn zaken. De moeder daarentegen moet, na de vele en met kinderlijke toewijding geschilderde portretten, die Rembrandt ons van haar naliet, wel een heel sympathieke vrouw geweest zijn. Een dier vrome, ernstige huisvrouwen, die hare kinderen in godsvrucht opvoedde, uit wier gelaat liefdevolle, algeheele toewijding aan haar huisgezin spreekt.

Zijne ouders wilden Rembrandt laten studeeren. Daarvoor werd hij denkelijk al jong ter schole gezonden, want 20 Mei 1620 vinden wij Rembrandus Hermanni Leydensis, nog geen 14 jaar oud, reeds ingeschreven als student in de letteren aan de leidsche hoogeschool. Hij zal er echter niet lang en niet veel geleerd hebben. Orlers vertelt ons, dat de jongen daar 'gants geen lust ofte genegenheit' toe had. Hij wilde schilder worden, en zijne ouders moesten wel toegeven aan zijn neiging, die onweerstaanbaar leek, en brachten hun zoon bij hun stadgenoot Jacob van Swanenburch in de leer.

Deze zoon van den burgemeester-schilder Isaac Nicolai, had Italië bezocht, en te Napels, wegens zijne 'spoockery' schilderijen, waarop heksen voorkwamen, in het gevang der inquisitie gezeten. Hij moet een zekere reputatie gehad hebben, hoewel wij nog maar één schilderij van hem kennen, dat nu juist geen grooten dunk van zijn kunst geeft: een gezicht op Rome's St.-Pietersplein, met vele kleine figuurtjes (Kopenhagen). Intusschen bleek mij onlangs uit archivalia, dat hij ook portretten schilderde; wie zal ons zeggen, of die niet onder Caravaggio's invloed stonden, en wat Rembrandt daarvan geleerd kan hebben?

In elk geval: hij bleef drie jaren onder zijn leiding, om daarna nog zes maanden het onderwijs van Pieter Lastman te Amsterdam te genieten. Lastman, die en als schilder en als leermeester in dien tijd wel de beroemdste kunstenaar in ons land was, slechts te Haarlem door den ouderen Cornelis van Haarlem geëvenaard, is voor Rembrandt's ontwikkeling van veel grooter beteekenis geweest dan men vroeger vermoedde. Rembrandt's vroege composities staan dikwijls geheel onder den invloed van die van zijn meester. Naar enkele zijner schilderijen maakte Rembrandt schetsen, om die, weer in zijn geest verwerkt, te gebruiken voor eigen schilderijen. En als wij Lastman's kruisiging in het Rembrandthuis te Amsterdam zien, vooral het menschengewemel op den achtergrond rechts, dan begrijpen wij, dat zulk werk op den genialen leerling blijvende indrukken heeft achtergelaten.

Niet zooals zijne meesters, ging Rembrandt toen naar het beloofde land der kunstenaars: Italië. Hij vestigde zich kalm te Leiden om 'op hem selven de schilderconste te oefenen en te practiseeren.' Toch is hij, zijn heele leven door, met Italië in contact gebleven. Hofstede de Groot, Veth en anderen hebben aangetoond hoeveel hij aan Italiaansche kunst ontleende, hoe hij door afbeeldingen, door het zien van italiaansche kunstwerken hier te lande in gemeenschap trad met de groote kunst van het Zuiden, al werd dit nooit bij hem tot slaafsche navolging. Toen Huygens omstreeks 1630 Rembrandt en Lievens, beiden leerlingen van Lastman, te Leiden op hunne ateliers bezocht, hadden zij hem gezegd, dat men werkelijk gemakkelijk genoeg italiaansche kunst hier te lande kon zien in plaats van moeielijke reizen er aan te besteden om die in Italië zelf te gaan opzoeken. Hoewel Leiden nog geen eigenlijk schildersgilde had, vertoefden er in die dagen verscheiden schilders van beteekenis. De vermaarde Porcellis schilderde te Leiderdorp zijne zeestukken, van Goyen en de Neyn hunne landschappen, Bailly zijn uitstekende portretten en stillevens, Joris van Schooten had reeds schutterstukken geschilderd en de vermaarde voorstellingen van het lakenbereidersbedrijf van den ouden Isaac Claesz van Swanenburch trokken nog steeds de aandacht, evenals Lucas van Leiden's wereldberoemde triptiek van het laatste oordeel, waarvoor de stad Leiden voor dien tijd fabuleuse sommen had geweigerd. De jonge schilder met wien Rembrandt het meest verkeerde, was Jan Lievens, al is het niet juist, wat men onlangs in een uitvoerig geschrift trachtte te betoogen, dat vóór 1632 Rembrandt en Lievens gemeenschappelijk werk maakten en dit met een monogram R.H.L. (Rembrandt Harmensz. Lievens) merkten. Dit vroege monogram van Rembrandt moet Rembrandt Harmensz. Leydensis gelezen worden. Uit den allervroegsten tijd van Rembrandt's leidsche periode is nog maar weinig overgebleven. Wij kennen een scène uit het leven van Tobias en een Bileam met zijn ezel uit het jaar 1626. Na dien tijd is er werk uit de jaren 1627-30, zoowel schilder- als etswerk, bijbelsche onderwerpen en portretten, waarin reeds het lichtprobleem een groote rol speelt.

Het clair-obscur (Helldunkel) - wij hebben er eigenlijk geen goed woord voor in onze taal - dat Rembrandt tot de hoogste schoonheid zou opvoeren, was een plant van zuidelijken bodem. Michel Angelo da Caravaggio had er een school mede gesticht, en talrijke hollandsche schilders

waren in Italië onder zijn invloed geraakt. Honthorst kwam uit dat land terug met zijne vermaarde nachtstukken. Finsonius, Caravaggio's leerling, die 1618 te Amsterdam overleed, bezat een der beroemdste schilderijen van hem, zijne Madonna del Rosario, thans in het ex-keizerlijk Museum te Weenen, en een Judith en Holofernus, schilderijen die Rembrandt waarschijnlijk te Amsterdam gezien heeft. Bovendien was Elsheimer, die te Rome onder Caravaggio's invloed geraakte, ten onzent bekend geworden, door de fraaie gravures van Goudt en verscheiden andere plaatsnijders, die Rembrandt, de groote verzamelaar, zeker al vroeg kende of in zijn bezit had. Reeds vroeg voelde hij zich tot deze manier aangetrokken. Zijne schilderijen uit den leidschen tijd dragen er al dikwijls de sporen van en in zijn Simeon in den tempel (Mauritshuis, den Haag) van 1631, waarop hij het licht zoo tooverachtig op de hoofdgroep laat vallen, terwijl het grootsche tempelgebouw en de toeziende menigte in het halfdonker gehuld zijn, overtreft zijn clairobscur alles wat tot nog toe in dien trant geschilderd werd. Bij dit werk wordt de kunst van Caravaggio brutaal en ruw.

Aan deze schilderij gingen nog, zooals gezegd, een aantal werken vooraf, waaronder zijn beroemde Paulus te Stuttgart van 1627 en de gevangenneming van Simson van 1628 (Berlijn) en een niet gedateerd werk, Judas de zilverlingen terugbrengend, ook een aantal portretjes met enkele grootere portretten, meest van hemzelf of zijne ouders. Vooral in de portretten van zijne moeder met haar fijne, gevoelige trekken (Oldenburg, Lord Pembroke, Windsor, Verz. Bredius enz.) toont hij zich vroeg een meester. Ook de vroege etsen, die hij naar zijn moeder maakte, zijn reeds meesterstukken van uitdrukking en karakteruitbeelding. Een der vroegste portretten van onbekenden is het omstreeks 1630 geschilderde, lichtuitstralende meisjesportret in het Mauritshuis (Verz. Bredius) waarin hij het onbeteekenend kopje door zijn licht verheerlijkt.

Een serie mythologische onderwerpen, meest in klein formaat, (Andromeda, Bacchus en Ariadne, Minerva, de roof van Proserpina, de roof van Europa e.a.) omstreeks 1631 ontstaan, zijn reeds in die bijzondere, realistische wijze opgevat, waarmede Rembrandt alles dadelijk voor ons doet leven. Maar men zoeke er geen klassieke schoonheid in; wel geeft hij dramatische kracht en soms reeds een schoon brok landschap (op de Andromeda en Bacchus en Ariadne bijv.).

In Leiden, nog jong, begon hij reeds beroemd te worden. Huygens bezocht hem en schreef woorden van hoogen lof over hem in zijn dagboek. Ook van Buchel prijst hem reeds. Huygens zou hem in het oog houden en niet lang daarna bij Frederik Hendrik aanbevelen. Leerlingen stroomden hem reeds toe. Gerard Dou, Isaak Jouderville, Jacques des Rousseaux, wellicht ook Jacobus van Spreeuwen, behoorden tot zijne eerste leerlingen. Jouderville betaalde hem f 200. - voor een 'cursus' van 2 jaren. Men zag hem noode gaan, maar in het midden van 1631 zien wij den meester zijne geboortestad voor goed verlaten voor de groote, bloeiende Amstelstad, hem reeds door zijn leertijd bij Lastman bekend, waar hij een groote schaar reeds vermaarde kunstenaars vond. Inderdaad werd Amsterdam meer en meer het brandpunt van het hollandsche kunstleven; uit alle kleinere kunstcentra trokken schilders hierheen, waar de meeste kans was op bestellingen, en het opgewekte leven der drukke havenstad ze

toelachte. Rembrandt woonde eerst bij zijn kunstbroeder Hendrick van Uylenburch, die wel eens een portret schilderde maar zich toch ook veel met den kunsthandel bezighield. Waarschijnlijk ontmoette hij hier zijn toekomstige vrouw *Saskia van Uylenburch*, een bloedverwante van zijn huisheer, wier portret hij in 1632 voor het eerst schilderde (coll. Jacquemart - André, Parijs). Denkelijk werd dit de aanleiding tot een vrijage, die in 1634 met een huwelijk bekroond werd. Zij was de dochter van een burgemeester van Leeuwarden, die tot de trouwe aanhangers van prins Willem behoorde; zij was vermogend, en schijnt, naar de talrijke portretten, die Rembrandt van haar maakte, een bekoorlijke, beminnelijke verschijning geweest te zijn. Het was dan ook een gelukkig tijdperk in zijn leven, dat maar kort duurde, want reeds in 1642 ontviel zij hem en werd 19 Juni van dat jaar in de Oude kerk begraven. Hoe liefdevol schilderde en etste hij telkens haar beeltenis! Hoe schitterend is dat uitvoerig portret der gracelijke vrouw in Kassel's Museum, waar hij haar in statie met hare schoonste sieraden contereitte! Haar dood sloot een belangrijk tijdperk af van Rembrandt's leven. Nauwelijks te Amsterdam gevestigd, was bestelling op bestelling gevolgd. Niet alleen lieten vele aanzienlijke personen zich door hem uitbeelden: reeds in 1632 bestelden de chirurgijns een 'Anatomiestuk' voor hun gildekamer bij den jongen meester, wiens faam zich spoedig verbreidde. In dit werk bewonderen wij de geniale opvatting van het moeielijk gegeven: een groep medici rondom een geanatomiseerd cadaver. Rembrandt wist het lugubere aan het onderwerp te ontnemen door de levendigheid der groepeerings en der karaktervolle portretten, het licht, dat den toeschouwer tegemoet straalt, en ook de donkerste hoeken doorzweeft. Waren de vroegere anatomiestukken slechts meer of minder goed saamgestelde portretreksen, Rembrandt schiep hier een zijner meesterwerken mede, dat alle dergelijke vroegere stukken verre achter zich liet. Het is als het ware een monument, der medische wetenschap gewijd, dat dan ook menig vertrek harer adepten, heel de wereld over, versiert. Behalve de beeltenissen van zijne *Saskia* en die zijner zuster *Elisabeth*, die misschien vóór zijn huwelijk Rembrandt in de huishouding ter zijde stond, ontstonden portretten van den zoogen. scheepsbouwmeester en diens vrouw, van den rijken koopman *Nicolaes Ruts*, van *Maerten Daey* en zijn vrouw, somptueuse, levensgroote stukken, ten voeten uit, en van tal van bekende en onbekende Amsterdammers. Hoe tijdroovend deze soms omvangrijke doeken ook geweest moeten zijn, Rembrandt nam toch gretig de bestelling aan, die de hem bewonderende *Huygens* voor hem bij prins *Frederik Hendrik* verkreeg. Een reeks passiestukken: *Kruisoprichting*, *Kruisafneming* (beide van 1633), *Hemelvaart* (1636) *Graflegging* en *Opstanding* (1639) en een *Aanbidding der herders* (1646) (alle te München) werden achtereenvolgens voltooid. De eerste twee behooren niet tot 's meesters beste werken. Vooral de *Kruisoprichting* is gebrekkig en wat theatraal van compositie; Rembrandt zag het zelf in toen hij het, ongeveer een tiental jaren later, alleen met wat bruin en grijs, tot een veel doordachter, dieper doorvoeld kunstwerk herschiep. De *Hemelvaart* verraadt vlaamschen invloed, hoewel de zeer levendige groep der toeschouwers wèl zijn eigen is. Rembrandt zelf vond de *Graflegging* en *Opstanding* het beste geslaagd; hij schreef aan *Huygens*, dat 'zy door

stuydijose vlijt nu afgedaen' waren en dat de oorzaak van het lange werk aan die stukken was, dat 'daer die meeste ende die naetuerelste beweeghelickeyt in geopserved' waren. Rembrandt kwam meermalen op zijn oude werk terug. Zoo kennen wij van zijn Kruisafneming te Petersburg (1634) een veel later, iets omgewerkt en fraaier exemplaar, waarin men den steeds naar beter strevendenden herkent; de Aanbidding der herders heeft hij nog eens (1646), en geheel anders en fraaier geschilderd (National Gallery). Nog een aantal groote werken ontstonden. De Simson door de Filistijnen verrast (1636, Frankfort) is een over-drukke en niet gelukkige compositie, van een onaangenaam realisme, evenals een eveneens groot doek: zijn Mene Tekel bij Lord Derby (omstr. 1635) waar de prachtige schildering het theatrale gebaar van den bijna de halve schilderij beslaanden vorst niet goed kan maken. Waar Rembrandt reeds een volmaakt portretschilder was, blijft hij nog zoeken in zijn historieële onderwerpen; 1636 schildert hij de zoogen. Danaë (Petersburg - door Bode voor 'de bruid van den jongen Tobias, die dezen verwacht' gehouden), een naakt vrouwenfiguur, dat het naast de schoonste Venus van Titiaan uithoudt, van een warmen gloed in de vleesch tinten, en een meesterschap van schildering die het tot een der parelen der Ermitage maakten. Om dezen tijd ontstaan ook eenige landschappen, meest fantastische vergezichten, die nog den invloed van den grooten ziener Hercules Seghers verraden, door Rembrandt zoo hooggeschat, dat een aantal van diens landschappen, en zeker ook zijn prentwerk deel uitmaakte van zijn rijke kunstverzameling. Slechts een enkele maal schildert hij een winterlandschapje (1646, Kassel) dat door zijn eenvoud en breedheid 'moderner' aandoet dan de anders zoo voortreffelijke winters van van der Neer en van de Cappelle.

1642 dateerde Rembrandt zijn eerste en laatste schutterstuk, thans als 'de Nachtwacht' bekend. Men had hem zeker de vrijheid gelaten zijn onderwerp op zijne wijze te behandelen. Maar wij kunnen wel aannemen, dat het resultaat den schutters niet behaagde. Frans Banning Cocq, kapitein, en Willem Ruytenburg, luitenant, staan wel heel vooraan op den voorgrond, maar de andere schutters zijn nauwelijks als portretten behandeld; Rembrandt wilde 'niet de schutters doen zien, maar het korporaalschap, en in dit vendel heel een wereld van beweging en illusie' (Veth). Onder zijn handen werd dit schutterstuk geen handig portretstuk, zooals van der Helst het nog zoo kunstig zou schilderen, waarbij een aangename groepeerings toeliet, dat elk portret, uitvoerig geschilderd, tot zijn recht kwam. Rembrandt *moest* die aanzienlijke heeren wel als portret behandelen, maar de overigen werden slechts tot zijn schilderachtig bedoelen gebruikt, en het resultaat was een zeer bewogen compositie, diep doordacht, waarbij het licht en donker een hoofdrol speelt, een kleurenwonder, een vereeuwiging van de schutterij, een historieschilderij par excellence. En mogen toen de schutters ontevreden geweest zijn - thans loopen de bezoekers min of meer verveeld langs de rijen van schuttersportretten van Rembrandt's tijdgenooten, om sprakeloos te blijven staan bij het licht en kleurenwonder: de Nachtwacht!

Bijna gelijktijdig met het voltooien van de Nachtwacht ontviel hem zijn geliefde Saskia. Als eenig kind van haar was hem overgebleven *Titus*, 22 Sept. 1641 gedoopt, die, leerling van zijn vader, dien in den dood nog vooraf zou gaan.

Rembrandt's moeielijkheden met Titus' min, Geertje Dirckx, gaan wij vluchtig voorbij, om te herdenken wat na Saskia's dood zijn trouwe dienstmaagd en levensgezellin Hendrickje Stoffels voor hem geweest is. Rembrandt's zucht naar huiselijkheid had hem, na den dood van Saskia, in de sympathieke Hendrickje, die 1649 reeds bij hem diende, niet alleen een model voor menig groot kunstwerk, maar ook een hem oprecht toegewijde vriendin doen vinden, die hem later in zware dagen tot steun en troost zou zijn. Uit één acte van 1664 zou men kunnen opmaken, dat hij haar vóór dien tijd nog getrouwd heeft; maar er is daaromtrent geen andere aanwijzing. In 1661, toen Rembrandt in groote moeielijkheden verkeerde, werd door Hendrickje en Titus een soort vennootschap opgericht, die kunsthandel dreef, met Rembrandt als directeur; wat hij schilderde was voor die vennootschap, waarvoor hij huisvesting en onderhoud zou genieten. Zoo werd den door zorgen gedrukten kunstenaar het leven draaglijk gemaakt en het werken gemakkelijker.

Hun dochttertje Cornelia, die bij Rembrandt's overlijden 15 jaren oud was, werd de echtgenoot van den weinig beteekenenden schilder Cornelis Suythof, met wien zij naar Batavia vertrok. Haar eerste zoon werd daar 1673 Rembrandt gedoopt.

Rembrandt, die sedert 1639 een ruim huis in de St. Anthonie-breestraat bewoonde (het 'Rembrandthuis') dat hij gekocht had maar nooit betaald heeft, bracht daar een kostbare kunstverzameling bijeen van schilderijen, prenten en teekeningen van de vermaardste meesters van binnen- en buitenland. Ooggetuigen verklaarden, dat hij op veilingen de hoogste prijzen betaalde, om de kunst hoog te houden, zooals hij zeide, en als hij zeker kunstwerk wenschte te bezitten. Gewend aan ruime verdiensten - hij kreeg gemiddeld f 500 voor een portret of een schilderij - ook door de talrijke leerlingen die hem toestroomden, bekommerde hij zich niet om geldzaken. Toen door allerlei omstandigheden, ook door mislukte speculaties (Rembrandt spreekt zelf van 'verliesen geleden in de negotie, alsmede schaden en verliesen by der Zee') de schilder zijne schuldeischers niet kon betalen, moest hij 1656 om 'surséance' van betaling (toen brieven van cessie genoemd) vragen. Jhr. Mr. J.F. Backer heeft in een uitnemende studie (in Elsevier's maandschrift) uiteengezet hoe Rembrandt vóór zijn dood alle schulden had afbetaald op één na.

Ondanks al deze pijnlijke levenservaringen bleef Rembrandt's werkkracht onverzwakt; steeds grootscher en verhevener werden zijne scheppingen, steeds breeder zijn toets, steeds dieper en rijker zijn kleur. 1657 waarschijnlijk ontstond zijn machtig doek: David, harpspelende voor Saul, van een intensiteit van gevoel en een kleurengloed, als maar weinige werken vóór dien datum. Niet minder aangrijpend echter is de nog rijkere en completere Jacob's Zegen van 1656 te Kassel, een werk, dat door het diep sentiment, den beschouwer onvergetelijk in herinnering moet blijven. Ook heerlijke portretten ontstonden in dien tijd: Jan Six (1654), de kop van een leven en uitdrukking, die elk ander portret er naast slap en kleurloos doet lijken, het schitterend kostuum met een ongeloofelijke breedheid behandeld.

Hoe geweldig is dat mansportret van 1659 (The merchant) wat een innerlijkheid bij de meest grootsche schildering! (lord Feversham). En welk

een reeks van zelfportretten zijn er ontstaan tusschen 1650-1662! Die van lord Iveagh, van den hertog van Buccleuch (1659) en vooral dat van Frick, vroeger bij lord Hchester, waar Rembrandt, groot, een reus, gezeten, met zijn stok in de hand, den indruk geeft van een vorst, 'every inch a king.' Vorstelijk is ook de kleur van dat meesterwerk: goudgeel en steenrood.

Nog lang had Rembrandt leerlingen om zich heen. Waren in den eersten tijd te Amsterdam Flinck, Victors, Bol (wiens fraai portret van Elisabeth Bas nog thans door velen voor het werk van zijn meester gehouden wordt), Carel Fabritius, Hoogstraten, Backer, en vele anderen op zijn atelier geweest, later volgden Abraham van Dyck (wiens 'Oude vrouw' te Brussel lang voor een Rembrandt gold), Willem Drost (van wien werken, bij Rothschild, te Dresden en in de Wallace-collectie, nog thans Rembrandt's naam dragen) Nic. Maes, Lavecq, en een der laatsten: Aert de Gelder, wiens 'Rembrandt du Pecq' thans het Museum Boymans te Rotterdam siert. Het werk van al die leerlingen toont hoezeer de meester zijn invloed op zijn discipelen wist te doen gelden. Onze geheele schilderschool omstreeks 1640-1660 draagt de sporen van dien invloed.

Ook het etswerk van Rembrandt, zijne teekeningen, werden steeds grootscher en breeder van opvatting en bewerking. Na de indrukwekkende 'Drie boomen' (1643) waaraan reeds de 'Dood van Maria', 1639, was voorafgegaan, volgde de beroemde ets, bekend onder den naam van 'De honderd guldens prent': Jezus de zieken genezende, waarin hij een zijner heerlijkste composities gaf, vol van de grootheid van het bijbelverhaal, één en al medelijden met de menselijke ellenden, en van een onvolprezen fijnheid van licht en donker. Hoe hij die grootere composities telkens en telkens weer verbeterde, hooger voerde, bewijst menige prent, zooals zijn Drie kruisen, de Jezus den volke verbeeld, enz. in zijn verschillende staten. Op zijn wandelingen in en om Amsterdam ontstonden de vele etsen, die Rembrandt doen kennen als een der grootste meesters in het weergeven van het landschap. Een enkele maal strekten zijn tochten zich verder uit, maar zij bleven steeds binnen de grenzen van zijn vaderland. Of hij werkelijk in 1662 een korten tijd in Engeland verblijf gehouden heeft, zooals Vertue mededeelt, blijft nog te bewijzen.

Het is onjuist, wat men vroeger aannam, dat Rembrandt in latere jaren vergeten was. Hij gold ook toen, ondanks zijn tegenspoed, die hij voor een deel aan zich zelf te wijten had, voor een beroemd schilder. Alleen bij hem schreven sommige notarissen: 'voor mij compareerde Rembrandt van Rijn, *vermaert* (ééns zelfs *wytvermaert*) schilder'. En toen, tusschen 1654 en 1660, een aanzienlijk verzamelaar te Messina, Don Antonio Ruffo, drie schilderijen bij Rembrandt bestelde (de Homerus (Bredius), de Alexander de Groote (Ermitage) en de Aristoteles (Mrs. Collis Huntington) en Guercino gevraagd werd, daarbij ook een schilderij te maken, antwoordde hij, dat het hem een eer was, iets te mogen schilderen, dat naast het werk van Rembrandt mocht hangen, een meester, wiens etsen hij kende en zeer bewonderde.

Voor de versiering van het Stadhuis werd, met de toen beroemdste schilders van Amsterdam, Bol, Flinck enz. ook Rembrandt uitgenoodigd een stuk te schilderen: Claudius Civilis, die de Batavieren den eed doet zweren tegen de Romeinen. Helaas vond het geen genade bij de

amsterdamsche burgervaderen; er was nog sprake van 'verschildering' maar vermoedelijk haalde Rembrandt, ontmoedigd en vertoornd, zijn stuk terug om het niet weerom te brengen. Het is nu nog maar een klein fragment van het reuzendoek, dat men te Stockholm als een zijner grootste meesterstukken gaat bewonderen. De indruk dezer bijna bovenmenselijke gestalten, in hun magische verlichting als gedaanten uit de geestenwereld voor ons opdoemend, is overweldigend. Ten onrechte meende men, dat dit doek niet voltooid was; het is echter wel met een verbluffende breedheid geschilderd. Ook hier weer een tooveren met het licht (de lichtbron op de tafel is door de vóóraanzittenden verdekt) dat de roodbruinen, gelen, paarsen, groenen doortintelt en het gansche stuk tot een zeldzaam kleurenfeest maakt. Ook in zijn mutileering blijft dit werk een der meest grootsche en belangrijke van den meester.

Ontstond dit stuk omstreeks 1660, bijna gelijktijdig kreeg Rembrandt nog een bestelling: de zoogen. Staalmeesters (van de Lakenhal) te schilderen. Het draagt het jaartal 1662 en behoort tot het volmaakste wat zijn penseel ons nagelaten heeft. De meesterlijke groepeerings dezer in het zwart gekleede mannen, met zwarte hoeden en witte kragen, de gloed, die er uit het diep roode perzische tapijt en uit de warm bruine betimmering laait, en toch in heerlijk evenwicht met al dat zwart blijft, het leven, dat hij dezen koppen wist in te blazen, dat den toeschouwer doet vergeten, dat hij voor een schilderij staat, dat alles maakt de Staalmeesters tot een der machtigste en rijpste kunstwerken der wereld.

Niet heel veel later ontstonden het Joodsche bruidje (Rijks Museum) en de familiegroep te Brunswijk, de laatste van een haast ongekende kleurenweelde. Deze werken, en de 1663 gedateerde Homerus, een fragment helaas van een veel grooter doek, behooren tot Rembrandt's belangrijkste werken van de laatste periode, tevens van zijn heele leven. 1663 schiep hij zijn Homerus, en de vele punten van overeenkomst vooral in de kleur en techniek, doen vermoeden dat omstreeks dien tijd ook de terugkeer van den Verloren Zoon (Petersburg) geschilderd werd. Deze schilderij is een der aandoenlijkste die Rembrandt ons schonk. Geen schilder heeft ooit zooveel liefdevol medelijden gelegd in de handen van een grijsaard. Van zich zelf schilderde hij tusschen 1660 en zijn dood nog een reeks portretten en twee zijner schoonste kniestukken - een onbekend echtpaar - ééns te Petersburg bij prins Youssouppoff, naar ik hoor nu opgeborgen in Londen. Na 1666 zijn nog slechts enkele werken gedateerd, en uit zijn sterfjaar kennen wij alleen zijn eigen portret.

Men heeft daarom wel eens het vermoeden uitgesproken, dat Rembrandt in zijn laatste levensjaar weinig of niet meer werkte. Wij weten thans beter. Nog in 1669 stond er op zijn schilderkamer een niet geheel voltooid Simeon, en de schilders Allard en Cornelis van Everdingen, die den meester in dat jaar bij herhaling bezochten, vertellen, dat hij ook nog geslepen koperen platen getoond had, waarop hij van plan was een Passie te etsen. Hoe kon het ook anders? Zijne Hendrickje, zijn zoon Titus waren hem ontvallen; eenzaam, alleen met zijn 15-jarig dochtertje Cornelia, moest hij wel telkens weer in zijn kunst troost zoeken voor zijn leed. Een zelfportret uit dat laatste jaar toont hem zeer verouderd, met opgezette wangen, ziekelijk en met een blik van wonderlijke resigntie. Eenige jaren vroeger zal

het lachende portret van den reeds bejaarden meester (uit de verz. Carstanjen) ontstaan zijn, waar ons de grijnslach onaangenaam aandoet. Hier daarentegen de tot rust gekomen strijder, de kunstenaar, die zijn leven lang geworsteld heeft met telkens weer overwonnen moeielijkheden totdat hij werken schiep als de Staalmeesters, den Claudius Civilis, Jan Six, die boven alle moeielijkheden staan, waarbij de stoutste kritiek moet zwijgen en bewonderen.

Maar weinigen stonden er aan zijn sterfbed. Het is de vraag of zelfs zijn schoondochter wel aanwezig was. Een weduwe, Rebecca Willems, die hem verpleegde, en zijn dochtertje waren misschien de eenigen, die hem omringden. 5 October blies hij den laatsten adem uit, en 8 October werd hij, met deftigen eenvoud in de Westerkerk ter aarde gebracht. Eerst in 1906 werd daar een gedenkteeken aangebracht, dat de rustplaats aanwijst van onzen grootsten kunstenaar, een der grootsten onder de grooten, die de wereld gelukkig maakten met de onsterfelijke gewrochten van hun geest.

Voor geschilderde zelfportretten zie: B o d e , *Rembrandt* 11, 13-18, 54, 61, 157, 158, 161-176, 238, 254-261 en M o e s , *Iconographia Batava*. Voor geëtsde zelfportretten H i n d , *Rembrandt's elchings* n°s 2-4, 29-36, 54-64, 67, 90, 108-110, 156, 157, 168, 229-231.

Van Rembrandt zijn thans omstreeks 600 schilderijen, 300 etsen en 1400 teekeningen bekend. Voor de eerste zie men W i l h . B o d e , *Rembrandt, beschreibende Verzeichn. seiner Gemälde mit den heliographischen Abbildungen* (8 dln. verschenen, Parijs, sedert 1897, fol.); voorts H o f s t e d e d e Groot, *Beschr. u. krit. Verzeichn. d. hervorrag. holl. Maler d. XVII. Jahrh.* deel VI (Esslingen-Parijs 1915); W. R. V a l e n t i n e r , *Klassiker d. Kunst: Rembrandt* (volledige verzameling reproducties). Catalogus der etsen: B a r t s c h , *Cat. raisonné de toutes les Estampes qui forment l'oeuvre de R.* (Weenen 1797; nieuwe uitg. d. C l a u s s i n , Paris 1824); M i d d l e t o n , *A descriptive Cat. of the etched works of R.* (Londen 1878) en W. v. S e i d l i t z , *Krit. Verzeichn. A. Radierungen R.'s* (Leipzig 1895). Zie ook: R. H a m a n n , *R.'s Radierungen* (Berlijn 1906). Volledige verzameling reproducties: R o v i n s k i , *l'Oeuvre gravé de R.* (St. Petersb. 1893, fol.) Catal. d. teekeningen: H o f s t . d e Groot, *Die Zeichnungen Rembrandts* (Haarl. 1906); L i p p m a n n en H o f s t . d e Groot gaven een groot aantal teekeningen in uitmuntende reproducties uit.

De literatuur over R. is zeer omvangrijk. De voornaamste titels van boeken en tijdschriftartikelen tot 1905 in W. R. V a l e n t i n e r , *R. u. seine Umgebung* (Strassb. 1905). De grondlegger der moderne R.-Studie is W i l h e l m B o d e , met zijne *Studien zur Gesch. d. holl. Malerei* (Brunsw. 1883). Goede levensbeschrijvingen zijn die van C. V o s m a e r ('s Grav. 1877), E. M i c h e l (Parijs 1893), C. N e u m a n n (Berl. 1902), J a n V e t h (Amst. 1906) en F. S c h m i d t D e g e n e r (Wereldbibl. z.j.). Veel materiaal bevat het tijdschrift *Oud-Holland* (van 1883 af), voornamelijk door de bronnenstudies van A. B r e d i u s en N. d e R o e v e r , alsook H o f s t . d e Groot, *Die Urkunden über Rembrandt* ('s Grav. 1906).

Bredius

[Renesse, Jan van]

RENESE (J a n v a n), zoon van Jan van Renesse en van A l i d a v a n Bronkhorst van Batenburg, heer van Wulven en Wilp, geb. 1537 of omstreeks dit jaar, overl. vermoedelijk te Utrecht 1 Apr. 1584. Hij was een der ondertekenaars van het Verbond der edelen en werd door

Alva voor den Raad van Beroerten gedaagd. Hij werd 17 Aug. 1568 door dit college verbannen met verbeurdverklaring van al zijne goederen, op denzelfden dag, waarop ook zijne moeder tot verbanning werd veroordeeld, omdat zij hervormde predikanten had gehuisvest en dikwijls de predeking volgens de hervormde leer had bijgewoond. Volgens zijn vonnis zou Renesse te Utrecht een van de aanvoerders van de beeldstormers geweest zijn. Hij zou de deur van de Buurkerk hebben opengebroken en aan een der beeldstormers een hamer gegeven hebben, om de beelden te vernielen. Verder zou hij zijne medeplichtigen hebben aangezet, om de vernieling in de St. Geertruidskerk voort te zetten. Zeker en Antony Doyenburg zou hij hebben aangeraden, om met andere beeldstormers zich te Vianen in dienst te stellen van den heer van Brederode.

Deze voorstelling klopt echter in het geheel niet met het uitvoerige verslag, dat Bor omtrent de gebeurtenissen te Utrecht op 25 en 26 Aug. 1566 geeft. Volgens deze mededeeling, die den indruk van nauwkeurigheid en volledigheid maakt, heeft Renesse met andere personen van aanzien, o.a. den burgemeester Johan Bol en de raadsleden Paulus van Bokhoven en Jacob van Asch, als bemiddelaar gediend om de Hervormden, die het gebruik van eenige kerken eischten, tot een uitstel van acht dagen te bewegen. Ondanks het tot stand komen van deze overeenkomst werden toch de Buurkerk, de St. Jacobskerk, de Dominieaner- en de Minderbroeders-kerken van beelden beroofd, terwijl ook in de kloosters der laatstgenoemde orden verwoestingen werden aangericht. Op 26 Aug. trachtte Renesse nogmaals en thans zonder mede-afgevaardigden een uitstel van vier dagen van verdere vernieling te bewerken, gedurende welke men zou trachten, om toestemming van de landvoogdes tot het in gebruik nemen van eenige kerken door de Hervormden te verkrijgen. Toch had op dien dag nog de plundering van de St. Nicolaas- en de Geertruidskerk plaats.

Het is niet gebleken, waar Renesse zich tijdens zijne ballingschap heeft opgehouden. Na den opstand in het Noorden keerde hij terug naar Holland en hij bevond zich te Leiden in 1574 tijdens het beleg. Na de Pacificatie van Gent keerde hij naar Utrecht terug, waar hij volgens lastgeving van de Algemeene Staten van 26 Sept. 1577 in het bezit van zijn huis op het St. Jans Kerkhof werd hersteld. Het was in gebruik genomen voor de kanselarij van het Hof en voor de vergadering der Staten. Als afgevaardigde van de ridderschap van Utrecht nam hij deel aan de vergaderingen, die leidden tot de aanneming der Unie van Utrecht en onderteekende 6 Dec. 1579 de hoofdpunten, die voor dit verdrag ontworpen waren. Hij werd vervolgens aangesteld tot commissaris-generaal over de ammunitie voor het college der Nadere Unie. In 1581 werd hij buitengewoon raad in het Hof van Utrecht. Hij is begraven in de St. Servaaskerk in de stad Utrecht. Hij was gehuwd met Margaretha van Renesse van Elderen. Uit dit huwelijk worden zeven zoons genoemd: Johan, Frederik, Diederik, Willem, Christoffel, Johan, Jacob (bij Hoogstraten, *Groot alg. hist. Woordenb.* (Amst. 1733), terwijl van Leeuwen in *Batavia illustr.* (Haag 1685), alleen de eerste vier en deze niet in dezelfde volgorde opgeeft.

Zie: Bor, *Ned. Hist.* Bk. II, 63 (90) *Authentieke Stukken* bij dl. I, blz. 128. bk. XIII, 90 (34); van Meteren, *Ned. Hist.* III, 54; Marcus,

Sententiën van Alva 106 vg.; *Wagenaar, Vad. Hist.* VI 184; *Bondam, Oratio de Foedere Traject.* (Traj. 1779) II, 63 (90); id. *Verz. van onuitgeg. stukken* III (Utr. 1779), 286, 312 vg.; *N. Bondt, Commentarius ad Unionis Ultraj. proemium* (Traj. 1756); *te Water, Verbond der Edelen*, III, 250 vg.; *Chron. v. het Hist. Gen.* 1858 (zie Register); *Ned. Adelsboek* 1906, 358.

Haak

[Renesse, Johan van]

RENESE (Johan van), zoon van Gerrit van Renesse, heer van Wulven (kol. 589) en Geertruid van der Haer, geb. te Leiden 1538, onthoofd te Utrecht 3 Juli 1568. Onjuist is zeker de mededeeling van *te Water, Verbond der Edelen* III 257, dat hij op zijn 9de jaar kanunnik in het domkapittel te Utrecht zou geworden zijn. Volgens *Mattheus, Fundat. Eccles.* p. 124 is dit op zijn 22ste jaar geschied. Hij deed afstand van die waardigheid ten behoeve van zijn broeder George 15 Juni 1565. Hij sloot zich aan bij de verbonden edelen, teekende het verzoekschrift, dat aan de landvoogdes werd aangeboden en bezocht de bijeenkomst te St. Truyen, waarvoor hij reis- en verblijfkosten van het verbond ontving. Na afloop dezer vergadering begaf hij zich weer naar Brussel, doch in het najaar van 1566 treffen wij hem te Utrecht aan. Volgens het verhoor, dat hij na zijne gevangenneming in 1568 onderging, trachtte hij, toen de beeldenstorm in deze stad plaats greep (24 en 25 Aug. 1566), de plundering zooveel mogelijk tegen te gaan, hetgeen ook de meeste getuigen, die over hem gehoord werden, bevestigden. Hij had aangeraden, de beelden uit de kloosters te verwijderen, om vernieling te voorkomen. De handelingen der plundersaars keurde hij openlijk af. Hij bekende een aantal malen de prediking van de Hervormden te hebben bijgewoond, maar hij was niet tot hunne leer overgegaan. Hij beweerde niet medegewerkt te hebben tot pogingen om aan graaf Hendrik van Brederode de macht in Utrecht te verschaffen (2 en 3 Oct. 1566 en Febr. 1567). Wel trad hij bij dezen in dienst, nadat hij vergeefs moeite had gedaan, om door den raad van Utrecht tot hopman te worden aangesteld, hetgeen niet gelukte, omdat men hem wantrouwde wegens zijn verstandhouding met de Geuzen. Hij was onder Brederode werkzaam als vaandrig, kwartiermeester en hopman en had ten slotte te Vianen het bevel over drie vendels, terwijl hem het opperbevel in deze plaats was toevertrouwd. Hij werd gevangen genomen bij eene poging om de schans bij Vreeswijk te slechten, hetgeen door de troepen van hertog Erik van Brunswijk werd belet. Hij werd naar Utrecht gevoerd en daar door het Hof verhoord. Hij beweerde zich niet verbonden te hebben tot bestrijding van den koning.

Hij wordt dikwijls verward met andere personen o.a. met Jan van Renesse, heer van Wulven en Wilp (die voorafgaat). Hij was ongehuwd.

Prent door H. Goltzius.

Zie: *Bor, Ned. Oorl.* I Authent. Stukken 125; *van Meteren, Ned. Hist.* III, 54; *Hooft, Ned. Hist.* b. IV; *Marcus, Sententiën van Alva* 317; *te Water, Verbond der Edelen* III 255; *Wagenaar, Vad. Hist.* VI 233; *Kroniek v.h. Hist. Genootsch.* 3e S. IV (1858) 246-261, 273-275; *Fruin, Verspr. Werken* I, 403.

Haak

[Renesse, Renisse de Petrus van]

RENESE *Renisse de* (Petrus van), ook genaamd *Boestenswene*, Peter in de Valk, benoemd tot professor der filosofie bij de oprichting der universiteit te

Leuven, was 6 Sept. 1426 tegenwoordig bij de kiezing van den eersten rector en den volgenden dag bij de plechtige ope-

ning der universiteit. Waarschijnlijk was hij afkomstig van het Zeeuwsche dorp Renesse; omdat hij ook Boestenswene beoosten het Zwin genaamd werd, kan men moeilijk aannemen, dat hij tot adellijke familie Renesse behoorde. Hij werd gekozen als eerste deken der faculteit van de filosofie (artium) 7 Sept. 1426, en werd nogmaals gekozen 1428. Hij trad op als professor tot 1432, sinds dien tijd vindt men hem niet meer vermeld. 1430 had hij moeilijkheden met de professoren Nicolaus de Valkenisse en Henricus Wellens, omdat hij in zijn huis studenten had opgenomen, die eerst bij hen hadden gewoond. Hij werd door de faculteit in het ongelijk gesteld en op zijn aanvraag werd hem de gunst als regens op te treden dat jaar geweigerd, zoodat hij dat jaar als lector is ingeschreven. Als professor genoot hij jaarlijks een traktement van 30 gulden. Door het leergeld der studenten, en de opbrengst van het geen hij verdiende met dezen in zijne woning op te nemen, moest hij in zijn onderhoud voorzien.

Zie: *Analectes Hist. Eccl. Belg.* XXIV (1893) 78; XXX (1903) 7-16, 195, 199, 201-208. 266-267.

Fruytier

[Renesse van Baer, Adriaan van]

RENESE VAN BAER (Adriaan van), zoon van Jacob en Anna van Grijskerck, geb. op het kasteel Reynesteyn, 28 Juli 1599, overl. te Amersfoort 16 Oct. 1647. Te Utrecht deed hij zijn humaniora, te Leuven werd hij baccalaureus in de letteren, 27 Oct. 1618 trad hij in de Sociëteit van Jezus en werd 20 Dec. 1625 priester. In 1627 naar de hollandsche missie gezonden, was hij korten tijd op het kasteel te Rhoon, en van 1628-31 te Groningen werkzaam. Hier gaf hij op acht plaatsen binnen de stad geregeld catechismus, gewoonlijk voor een 50-tal leerlingen, en richtte twee Maria-congregaties op voor burgermeisjes en twee andere voor mannen. Den kinderen leerde hij liederen, liet hen kleine tooneelstukken opvoeren en beloonde hen met geschenken. Op Aschwoensdag voerde hij op zeven verschillende plaatsen der stad het woord in kleine bidplaatsen en in de passieweek richtte hij in elk dezer een H. Graf op, waarbij hij, meestal 's nachts, wederom preekte. De heele vasten door preekte hij dagelijks in een met zwart rouwfloers behangen vertrek. Daarbij werden tevens voorstellingen gegeven met levende beelden. Zelfs in de omliggende dorpen liet hij diezelfde voorstellingen vertoonen, en hoewel dit 's nachts geschiedde, kwamen de menschen van drie uur ver er heen. In 1631 werd hij gevangen genomen en, nauwelijks vrijgekocht, opnieuw gevat. Ook nu werd de losprijs betaald, maar Renesse verbannen. Hij week uit naar Brugge, keerde in 1634 naar het noorden, om eerst in Franeker te arbeiden, en zeven jaar later te Amersfoort, waar hij overleed en met buitengewone plechtigheid in de St.-Joriskerk begraven werd.

Zie: *Arch. Aartsb. Utrecht* I, 441; II, 463 v., VI, 25, 331; XIII, 435; XXV, 442; XXXIII, 87-90; *Groningsche Volksalmanak* 1908, 170 v.

van Miert

[Renesse van Baer, Adrianus Wilhelmus baron van]

RENESE VAN BAER (Adrianus Wilhelmus baron van), geb. te Oosterwijk 10 of 15 Mei 1709, zoon van Jan Adriaan baron van R., overl. 21 Oct. 1721 op het huis Durendaal te Oosterwijk en diens tweede echtgenoot, Elisabeth van Utrecht, overleed als abt van St. Geertrui te Leuven 8 Maart 1785. Hij was op

twintigjarigen leeftijd in de abdij van St. Geertrui der orde van St. Augustinus getreden, waar alleen adellijke jongelingen als kanunnik

werden aangenomen. 1730 legde hij zijne kloostergeloften af; priester gewijd, werd hij 1739 door zijn abt de Herzelles belast met het bestuur der parochie Neerlanden, aan de abdij geïncorporeerd. Gedurende 25 jaar was hij als een trouw herder voor het welzijn zijner parochianen in de weer. 3 Mrt. 1765 was hij gekozen tot abt zijner abdij; deze keuze werd 19 Oct. van dat jaar door keizerlijk diploma bevestigd. Hij werd omstreeks denzelfden tijd benoemd tot conservator der privilegiën van de leuvensche universiteit en werd ook aangesteld als rechter der synode van het aartsbisdom Mechelen. Gedurende eenige jaren had hij ook zitting in de Staten van Brabant, maar deed hiervan vrijwillig afstand. Ten hoogste wordt abt van Renesse geprezen om zijn ijver in het vervullen zijner ambten en om zijne liefde voor de armen. De St. Gertrudiskerk te Leuven, de voormalige abdijskerk, bezit nog een klokkespel, een der schoonste der Nederlanden. Sinds 1745 was het oude buiten gebruik; 1776 belastte de abt de vermaarde klokkegieters van den Gheyn de oude klokken te hergieten en er nieuwe bij te maken. 1779 was het klokkenspel, bestaande uit 37 klokken, gereed. Thans met nog eenige klokken vermeerderd, is sinds de restauratie van 1892 het klokkenspel een merkwaardigheid van Leuven.

De abt van Renesse overleed zacht en kalm na eene slepende ziekte. 14 dagen vóór zijn dood had hij voor zich een witmarmeren steen, met een zeer eenvoudig opschrift, laten plaatsen in den torenmuur buiten de kerk waar hij begraven werd.

Schilderij door Frans Jacquin, Ed. du Jardin sc., *Dietsche Warande* 1881, 184.

Zie: v a n E v e n , *Louvain dans le passé et le présent* (Lov. 1892) 411; *Taxandria* IV, 194; *Analectes Hist. Eccl. Belg.* XXIX, 111; A. J a c o b s , *L'Abbaye noble de St. Gertrude* (Louvain 1880).

Fruytier

[Renesse van Wulven, Gerrit van]

RENESE VAN WULVEN (Gerrit v a n), ridder, zoon van J a n v a n R e n e s s e , heer van W u l v e n en A l i d a F r e y s van Kuinre, geb. 1509, onthoofd te Utrecht 1568. Hij bekleedde achtereenvolgens de waardigheden van slotvoogd van Woerden, raadsheer in het Hof van Holland en raadsheer in het Hof van Utrecht. Hij behoorde tot de verbonden edelen en werd als een aanhanger van de hervormde leer beschouwd. In zijn vonnis wordt nl. gezegd, dat hij de prediking dezer leer had bijgewoond en dat hij zich een tegenstander van de inquisitie en de plakaten had verklaard. Het is echter niet zeker, dat hij zich werkelijk van de Katholieke kerk had losgemaakt. Bij den beeldenstorm te Utrecht in 1566 hield hij zich onzijdig. Hij keurde het echter af, dat het Hof zich geneigd toonde om de beeldstormers te straffen. Op 3 Oct. 1566 werd hij met een kanunnik van den Dom en een der schepenen van Utrecht door de Staten van het gewest naar Vianen afgevaardigd, om aan Hendrik van Brederode te verzoeken, niet naar Utrecht te komen. Van zijn zoon J o h a n en zijne onechte zoons P h i l i p s en W i l l e m wordt echter gemeld, dat zij onder Brederode gediend hebben. Dezen werden 17 Aug. 1568 door Alva tot verbanning en verbeurdverklaring van goederen veroordeeld. Hijzelf werd 25 Aug. ter dood veroordeeld, hoewel verschillende personen te zijnen gunste getuigden; het vonnis is waarschijnlijk nog in hetzelfde jaar voltrokken. Hij werd in de Minderbroeders-kerk te Utrecht begraven, nadat zijne verwanten daarvoor geld hadden bijeengebracht.

Hij was gehuwd met G e e r t r u i d a v a n d e r

Haer en had uit dit huwelijk vier zoons: Johan (zie kol. 587), Beernst, overl. 1578 te Antwerpen in dienst van den graaf van Bossu, Frederik George, domheer te Utrecht, en vier dochters, nl. Agnes, geh. met Adriaan van Renesse van der Aa, Maria, geh. met Everhard Cotereau, Catharina, geh. met Werner van Lennep, en Aleid, geh. met Jan van Oostrum.

Zie: Bor, *Ned. Hist.* B. V, 209 (291), Authent. Stukken op dl. I, 129; van Meteren, *Ned. Hist.* III, 54; Marcus, *Sententiën van Alva* 107, 323; Brandt, *Hist. der Reformatie*, I Bijv. bl. 56; te Water, *Verbond der Edelen* III 246-250; *Tijdschr. v. Van der Monde* 2e Ser. I 35 vg.; *Kroniek v.h. Hist. Genootsch.* 1858, 247, 266, 268, 272, 277.

Haak

[Renichon, Michiel]

RENICHON (Michiel), geb. te Temploux in het graafschap Namen, ter dood gebracht 3 Juni 1594 te 's Gravenhage. Hij was pastoor te Bossier in Namen, maar had in 1592 zijne pastorie verlaten wegens geschillen met zijne parochianen over de inkomsten aan zijne waardigheid verbonden. Ten gevolge van de verwoestingen der landstreek door den oorlog, waren deze inkomsten verminderd. Hij liet de bediening in zijne standplaats aan een kapellaan over en vestigde zich te Namen als schoolmeester. Daar kwam hij in aanraking met graaf Floris van Barlaymont, die hem bij gelegenheid, dat hij den maaltijd gebruikte met de edelen van 's graven gevolg, bij zich ontbood. Volgens de bekentenis, die Renichon na zijne gevangenneming in 1594 aflegde, had de graaf hem voorgespiegeld, dat hij zijn beperkt inkomen zou kunnen vermeerderen, waarvoor hij zich niet ongevoelig toonde. In Febr. 1594 was hij nogmaals door Barlaymont ontboden, die hem een ruime belooning toezegde, als hij zich voor een belangrijk feit ter beschikking van den koning stelde. Met den graaf reisde hij daarop naar Brussel, waar de eerste hem in tegenwoordigheid van den landvoogd Ernst van Oostenrijk bracht. Althans werd hem gezegd, dat een persoon, die te bed lag en die hij uit de verte een oogenblik te zien kreeg, de aartshertog was. Het is echter niet onwaarschijnlijk, dat een onbekende zich hier voor den landvoogd uitgaf. Uit diens naam werd aan Renichon eene som van 100 Philips-daalders ter hand gesteld en werden hem nog 1500 kronen toegezegd, als hij er in slaagde prins Maurits te vermoorden. Ook werd hem te kennen gegeven, dat er nog andere personen waren, op wier vermoording zeer veel prijs werd gesteld, nl. Oldenbarnevelt en Marnix van St. Aldegonde (misschien ook Hohenlohe, als ten minste de naam Longolius, die in de bekentenis staat, als eene verbastering van diens naam moet beschouwd worden.) Renichon kreeg den raad, om zich te 's Gravenhage als schoolmeester te vestigen en zoo het terrein te verkennen. Vervolgens werd in zijne tegenwoordigheid gebracht een soldaat, die één van zes personen zou zijn, welke op zich hadden genomen om tegenstanders van den koning om het leven te brengen. Deze deelde hem mede, dat hij hem zou volgen en dat zij gezamenlijk zouden trachten om graaf Frederik Hendrik, die nog studeerde, van het leven te berooven. Misschien is deze soldaat Pierre du Tour, die in Sept. te Bergen op Zoom is ter dood gebracht, omdat hij moordplannen tegen prins Maurits en anderen in den zin had.

Renichon reisde nu met brieven van Barlaymont voor den bevelhebber van het kasteel te Turnhout, kapitein Larigon, naar Antwerpen. Vernomen hebbend, dat hij Larigon te Turnhout niet zou aantreffen, keerde hij naar Brussel terug

en reisde hij met andere brieven van Barlaymont over Leuven, Diest en Herenthals naar Turnhout en vandaar onder begeleiding van een soldaat naar Breda, waar hij 12 Maart aankwam. Aangezien men verdenking tegen hem kreeg, werd hij in verhoor genomen. Hij bekende, dat hem een aanslag tegen de stad was opgedragen, welke bekentenis hij vervolgens als onjuist herriep. Naar den Haag gebracht, trachtte hij zich van het leven te berooven (1 April). Op 2 en 20 April en 31 Mei verhoord, bekende hij de ware toedracht van zaken. De afgevaardigden van aartshertog Ernst van Oostenrijk Otto Hartius en Jeronimus Comans, die opdracht hadden om vredesvoorstellen aan de Staten te doen, ontkenden, dat Renichon op last van Barlaymont of van den landvoogd handelde en stelden voor hem te Antwerpen, Brussel of Breda met Barlaymont te confronteeren, doch de Staten hadden geen vertrouwen in hunne verzekeringen. Renichon werd door het Hof van Holland ter dood veroordeeld, welk vonnis op denzelfden dag werd ten uitvoer gelegd. Hij werd onthoofd; zijn lijk werd gevierendeeld en de deelen werden in het openbaar opgesteld.

Zie: *Confessie ofte Bekentenisse ghedaan by Michiel de Renichon* enz. Voor den volledigen titel en uitgaven en vert. Knuttel's *Catalogus van Pamfl.* I, 916-919, alsmede ald. 904, 905; *Propositie ghedaen bij Otto Hartius en Jer. Comans* en 907-914 *Antwoord van de Staten- Generael ... op sekere Missive van den Eertzhertoge van Oostenrycke* enz. In verschillende uitgaven van het laatste geschrift is ook Renichon's Confessie opgenomen. Zie ook de *Catalogi* van Muller-Tiele, Rogge en van der Wulp; Bor, *Ned. Hist.* bk. XXXI 28-31 (812-815); Brandt, *Hist. der Reform.* I 798; Wagenaar, *Vad. Hist.* VIII 398; Duijck, *Journael* (Uitgeg. door L. Mulder (Haag 1866) I, 366; E. Gossart, *La domination espagnole dans les Pays-Bas* (Brux. 1906); Motley, *United Netherlands* III, 299-301; Fruin, *Verspr. Geschr.* VII 374, IX, 77.

Haak

[Renno, Johan Christiaan]

RENNO (Johan Christiaan), geb. 20 Maart 1764 te Schwartzenau in het groothertogdom Hessen-Darmstadt, was de zoon van Johannes en van Johanna Margueritta Smidt. Hij trad, 1 April 1784, als ruiter in dienst bij het regiment cavalerie van generaal van der Hoop, bij hetwelk hij in Maart 1790 tot adjudant werd aangesteld. Met dit regiment (toen Hoeufft van Oijen) maakte hij in 1794 den veldtocht mede in de Oostenrijksche Nederlanden, gedurende welken hij zich bij onderscheidene gelegenheden als een dapper en onverschrokken cavalerist deed kennen.

Overgegaan in het bataafsche leger werd hij, 1 Aug. 1795, eerste adjudant met rang van 1en luitenant in het regiment dragonders (kolonel Broux), met hetwelk hij in 1796 naar Dusseldorf trok, in 1797 bij Texel werd ingescheept, in 1799 den veldtocht in Noord-Holland, en in 1800, onder het opperbevel van generaal Augereau, den winterveldtocht aan den Main medemaakte.

28 Juni 1805 werd hij bevorderd tot ritmeester, ruim een maand later (7 Aug.) met het geheele legerkorps van Marmont ingescheept tot eene expeditie tegen Engeland, 4 Sept. ontscheept, om deel te nemen aan den 3en coalitieoorlog in Duitschland en Oostenrijk. 1 Oct. 1806 werd hij bij zijne bevordering tot luitenantkolonel overgeplaatst bij het 2de regiment hussaren, waarmee hij in 1806 en 1807 tegen de

Pruisen en de Zweden streed, en zich den 1en April van laatstgenoemd jaar onderscheidde door met het 2de eskadron van zijn regiment den terugtocht van het observatie-korps onder den franschen divisie-generaal Grandjean te dekken. In 1809 was hij te velde tegen de in Zeeland gelande Engelschen. Bij de inlijving van ons land bij Frankrijk bleef hij aanvankelijk bij hetzelfde regiment, hetwelk onder den hollandschen kolonel Marie Joseph Gerardus Collaert alleen van nummer verwisselde, en als fransch hussarenregiment No. 11 in Aug. 1810 naar Arras trok. In 1812 zou ook dit regiment deelnemen aan den veldtocht tegen Rusland; doch vóórdat het den 25en Juni de grensrivier de Niemen overtrok, was Renno in het begin dier maand overgeplaatst naar het 5de regiment hussaren (kolonel Meuziau), hetwelk deel uitmaakte van de divisie Sebastiani (later Pajol), behoorende tot het 2de korps (generaal Montbrun) van de reserve-cavalerie, welker opperbevelhebber de koning van Napels, Joachim Murat, was. Zoo moest hij zijne hollandsche wapenbroeders verlaten, om geheel in fransche omgeving over te gaan. Van Sypesteyn zegt, met betrekking tot dit heengaan, dat de verdienstelijke en algemeen beminde luitenantkolonel van het regiment, die als de ziel daarvan werd aangemerkt, tot spijt van alle officieren, reeds in den optocht naar Rusland, bij een ander regiment werd overgeplaatst. Slechts ruim twee maanden zou hij bij zijn nieuwe regiment dienst doen. Op 16 Aug. 1812, d.i. vóór Smolensko, meldt zijn staat van dienst: 'één zware en zes lichte wonden en krijgsgevangen.'

Waar hij is heengevoerd, en wanneer hij teruggekomen is, is niet bekend; doch wij vinden hem weêr op den 15en Jan. 1815, toen hij, volgens zijn stamboek, tot luitenant kolonel, majoor. effectief, werd aangesteld bij het in het vorige jaar opgerichte regiment lichte dragonders No. 4. Na nog in diezelfde maand het commando te hebben overgenomen van kolonel Barchman Wuytiers, verliet hij den 1en April d.a.v. met het regiment 's Hertogenbosch, om te gaan deelnemen aan den kortstondigen veldtocht in de Zuidelijke Nederlanden, tijdens welken het regiment was ingedeeld bij de 1e brigade lichte cavalerie (gen. maj. Ghigny) van de divisie nederlandsche cavalerie, onder bevel van den luit.-gen. Jean Marie Antoine Philippe baron de Collaert. In den slag bij Waterloo voerde hij het regiment herhaalde malen ten aanval, tot zijn paard onder hem gedood en hijzelf gewond werd, zoodat hij het bevel aan den majoor von Staedel moest overdragen. Kortens tijd daarna werd hem het ridderkruis der 3de klasse van de Militaire Willemsorde toegekend, en toen hij, na in Sept. 1815 te zijn bevorderd tot 2de kolonel, den 1en Jan. 1817 het regiment verliet, om als kolonel het bevel over de afdeeling kurassiers No. 2 te aanvaarden, werd hem door de officieren van het korps, waarvan hij afscheid nam als blijk van genegenheid en hulde, na daartoe van den koning vergunning te hebben ontvangen, een met diamanten versierd ridderkruis aangeboden. Na gedurende bijna negen jaren zijn nieuw commando te hebben waargenomen, werd hij bij kon. besl. van 20 Oct. 1825 bevorderd tot generaal-majoor, provinciaal-kommandant van Gelderland, welke betrekking hij tot zijn dood, 21 Jan. 1829, bekleedde.

Zie over hem: van Sypesteyn, *Geschiedenis van het regiment Hollandsche Hussaren* ('s Gravenhage 1849), 88, 99, 125, 128, 195, 196

en 204; J.C. Fundter, *Geschiedenis van het 4e regiment dragonders* (Nijmegen 1853) 8-33 en 85; Bosscha, *Nederl. heldendaden te land* (Leeuwarden 1875) naamregister; de Bas et le comte de T'Serclaes de Wommersom, *La campagne de 1815 aux Payx Bas* (Bruxelles 1908) II, 202, III, 100; Wüppermann, *Veldtocht 1815* (Breda 1900) 131, 132, bijlagen XXX; Wilbrenninck, *Chronologische lijst van H.H. Officieren der cavalerie van het Nederlandsche leger* (1898, niet in den handel) No. 38; verder samengesteld met behulp van het stamboek.

Koolemans Beijnen

[Reuvens, Louis Abraham]

REUVENS (Louis Abraham), geb. te Leiden 15 Dec. 1824, overl. te 's Gravenhage 15 Mei 1897, was de zoon van Dr. C.J.C. Reuvens en L.S. Blussé. Hij verloor zijn vader, die hem voor klassieke studiën bestemd had, op jeugdigen leeftijd. Hij werd opgeleid aan het gymnasium te Leiden, doch vond meer behagen in een practischen werkkring, zoodat hij in 1843 examen deed aan de Koninklijke academie te Delft, waarin hij slaagde. In 1845 werd hij, als een der beste leerlingen, voor den waterstaat aangewezen, en op 17 Juni 1848 werd hij met ingang van 1 Oct. d.a.v. tot aspirant-ingenieur-surnumerair van den waterstaat benoemd.

De minister de Kempenaer bedacht den zonderlingen maatregel, dat Reuvens en 3 anderen met het oog op bezuiniging bij Koninklijk besluit van 5 Oct. 1849 met ingang van 1 Jan. 1850 op non-activiteit gesteld werden, op een wachtgeld van f 350 's jaars. Eerst met 1 Mei 1852 werd Reuvens in dienst hersteld; hij werd tegelijk aspirant-ingenieur.

In de jaren van zijne non-activiteit deed hij op eigen kosten eene opneming van de Peel met het oog op ontginningen en bevoeiingen. Deze heeft verder geen gevolg gehad. Na twee jaren bij den algemeenen dienst van den waterstaat met het verrichten van waterpassingen en opmetingen te hebben doorgebracht, werd hij 15 Aug. 1854 te Gouda geplaatst ten behoeve van de verbetering van den Hollandschen IJsel, die kort boven Gouda door een dijk, waarin eene schutsluis gebouwd werd, werd afgesloten.

Met ingang van 1 Juli 1856 werd hij tot ingenieur benoemd.

Met 1 Oct. 1860 werd hij bij den aanleg van Staatsspoorwegen gedetacheerd; hij werd ter standplaats Arnhem benoemd tot eerstaanwendend ingenieur; hem werd de aanleg der lijn Arnhem - Zwolle - Meppel, waartoe de spoorwegbrug te Zutphen behoorde, opgedragen.

Met ingang van 1 Jan. 1865 werd hij benoemd tot ingenieur van den provincialen waterstaat in Gelderland. Op zijn verzoek werd hem dienstenbehoefte onbepaald verlof uit den Rijksdienst verleend. In 1870 werd hij gekozen tot lid van den Arnhemschen gemeenteraad, wat hij bleef tot zijn vertrek uit die gemeente.

Daar de betrekking van provinciaal ingenieur toen ter tijd weinig beteekende (de eenige werken onder zijn beheer waren de Berkel en de weg Arnhem-Apeldoorn), hield Reuvens, die zeer werkzaam was, zich bezig met plannen tot het verbeteren der afwatering in de Graafschap en verrichtte hij een uitvoerig onderzoek naar de hoogten der dijken langs de groote rivieren in Gelderland. Als gevolg van dat onderzoek vestigde hij de aandacht op verschillende dijkgedeelten, die te laag waren en die ingevolge zijne voorstellen opgehoogd werden.

Bij het Rijk aan de beurt zijnde voor hoofd-ingenieur, werd hij bij Koninklijk besluit van 31

Jan. 1874 als zoodanig benoemd; hem werd de dienst in Overijssel opgedragen. Hij verzocht evenwel met verlof te mogen blijven en dit werd hem toegestaan, tevens zijne benoeming tot hoofdingenieur bij besluit van 28 Maart 1874 ingetrokken, en een ambtgenoot tot hoofdingenieur benoemd. Dit was evenwel Reuvens' bedoeling niet en met hulp van zijn zwager, den minister Mr. G. de Vries, wist hij gedaan te krijgen, dat hij alsnog tot hoofdingenieur benoemd werd, maar nu met behoud van zijn verlof; dit geschiedde bij besluit van 18 Apr. 1874.

Vier jaren later werd hem door minister Tak van Poortvliet opnieuw de dienst in de provincie Overijssel aangeboden en nu nam hij deze plaatsing aan, zoodat hij met ingang van 1 Nov. 1878 herplaatst werd als hoofdingenieur, terwijl hij tevens als ingenieur van den provincialen waterstaat van Gelderland eervol ontslag bewam.

Met 1 Maart 1882 werd Drente aan zijn dienst toegevoegd.

In deze beide provinciën was zeer veel arbeid, en Reuvens, die een bijzondere voorkeur had voor het toepassen van nieuwigheden, kon hier veel goeds tot stand brengen, hoewel er ook wel mislukkingen te boeken vielen.

Met ingang van 1 Dec. 1891 ontving hij op verzoek eervol ontslag. Terzelfder tijd werd hij benoemd tot dijkgraaf van Delfland. Hier was hij werkzaam tot Juni 1893, toen hij eervol ontslagen werd.

Reuvens was een scherpzinnig man, altijd werkende, terwijl hij veel goede en oorspronkelijke denkbeelden had. Hij was evenwel zoowel voor zichzelf als voor anderen moeilijk, waardoor hij aan veel miskenning blootstond. De moeilijkheden, die hij als dijkgraaf had, hebben hem veel kwaad gedaan.

Zijn tijdgenoot G. van Diesen heeft hem (in den *Ingenieur* van 22 Mei 1897) naar verdienste gehuldigd.

Men heeft van zijne hand: Over een ellipspasser, *Not. K.I.v.I.* 1848/9, 278; Verslag over de verkenning in de Noordbrabantsche en Limburgsche Peel, *Verh. K.I.v.I.* 1853/4, 65; Nota omtrent het bouwen van ingegoten bazaltmuren, *Not. K.I.v.I.* 1856/7, 164; Nota omtrent de vorstvrije peilschaal aan de sluis te Gouda, *id.* 1857/8, 126; *De verbetering van de afwateringen in het Zutphensche*, Arnhem 1867; *Het verzekeren van een vasten boezemstand aan Rijnland* met J.F.W. Conrad en T.J. Stieltjes, Alkmaar 1868; *Nadere adviezen*, met idem en P. Maas Geesteranus, Arnhem 1872; *Register van Dijkshoogten enz. langs de Waal- en Rijndijken in Gelderland*, met 38 kaarten, Arnhem 1872; *De Verbetering der bemalingsmiddelen van het waterschap de Beemster*, met J.F.W. Conrad, J.C. de Leeuw en H. Linse, Haarlem 1873; *Register van Dijkshoogten langs de Maas in Gelderland en Noord-Brabant* met 23 kaarten, Arnhem 1874.

Reuvens huwde 1 Juli 1853 W.C. Verschoor, overl. 1 Aug. 1864 en 10 Mei 1872 E. Wichers, overl. 26 Febr. 1910. Bij de eerste had hij een zoon en twee dochters.

Ramaer

[Reyd, Everard van]

REYD (Everard van), ook van Reydt of Everardus Reidanus, zoon van Dr. Johan van Reyd en Clara Everts, geb. te Deventer in 1550, gest. te Leeuwarden 25 Febr. 1602. Hij schijnt zich vroeg te hebben ontwikkeld; als gereformeerde vluchtte hij althans reeds in 1567 voor het schrikbewind van Alva naar Duitschland. Of hij daar heeft gestudeerd

is onzeker; hij schijnt doctor in de rechtswetenschap te zijn geweest. In ieder geval trad hij in dienst van graaf Jan den Oude van Nassau. Met dezen, die in 1578 tot stadhouder van Gelderland was benoemd, keerde hij als secretaris naar Nederland terug. Toen graaf Jan evenwel in Aug. 1580 naar Nassau terugkeerde, bleef van Reyd in Gelderland. Hij werd benoemd tot burgemeester van Arnhem, werd als zoodanig naar de Staten-Generaal afgevaardigd en deed bij verschillende gelegenheden goede diensten als zoodanig. In 1584 werd hij door Willem Lodewijk, juist tot stadhouder van Friesland benoemd, aangesteld tot zijn raad. Hij stond tot dezen vorst en daardoor ook tot Maurits in nauwe betrekking. Daarnaast bleef hij ook de Geldersche betrekkingen aanhouden en zat ook voor Gelderland in de Staten-Generaal.

Zoowel in Gelderland als in Friesland had hij zorgvuldig de belangrijke gebeurtenissen aangeteekend en belangrijke staatsstukken onder de oogen gehad. Persoonlijk was hij bovendien nauw bij tal van belangrijke gebeurtenissen betrokken. Zoo kon hij de geschiedenis van zijn tijd beschrijven. Eerst geruimen tijd na zijn dood gaven zijn neven Johan en Frederik van der Sande uit zijn *Historie der Nederlantscher oorlogen begin ende voortganck tot den jare 1601* (Arnhem 1626, 40; 2e dr. Arnhem 1633, fol.; 3e dr. 'ende hier is nu bijgevoeght 't vervolgh van 1601 tot 1644', Amsterdam 1644, 2 dln. 1 bd. fol.; voor de verdere vervolgen zie op Johan van der Sande). Het werk van van Reyd werd door Dionysius Vossius in het Latijn vertaald onder den titel: *Belgarum aliarumque gentium annales auctore Everardo Reidono Dionysio Vossio interprete* (Leiden 1633, fol.)

Het werk van van Reyd loopt van 1566 tot 1601. Maar de periode vóór 1583 is kort behandeld; daarna wordt hij veel uitvoeriger en legt daarbij den nadruk op de gebeurtenissen, die hij zelf heeft beleefd en van betrouwbare getuigen had gehoord. In zijn voorrede zegt hij: 'Veel scribenten soecken den roem van onpartijdicheyt, ende nochtans is de penne qualick also te matigen, dat niet die genegenheydt ergens blijcke; daerom verclaere ick vrijmoedich, met raet ende daet steeds die parti van de religie ende vrijheydt, maer met de pen die der waerheydt gevolgt te hebben, verswijgende noch der vijanden deughden noch der vrienden gebreecken'. Zoo is zijn werk inderdaad onpartijdig, voor zoover dat in zulk een eeuw van hevigen strijd mogelijk was. Zijn hoek behoort tot de beste geschiedwerken, die wij over onzen opstand hebben; nog steeds is het van groote waarde. Zijn stijl is beter dan die van zijn meeste collega's. Het spreekt van zelf, dat vooral de gebeurtenissen in Gelderland en Friesland zijn aandacht hebben, hij kent dat bezwaar en spoort dan ook in de voorrede anderen aan zijn voorbeeld voor de andere provinciën te volgen.

Prenten door J. Müller, onbekende.

Zie: de Wind, *Bibl. der Ned. geschiedk.* 287 vlg.; van Harn, *Iets over Everardus Reidanus* (Gorinchem 1852); Blok, *Gesch. v.h. Ned. Volk*, 2e dr. II, 672, en in het algemeen de litteratuur over den opstand.

Brugmans

[Reymerswaal, Romerswaal Cornelius van]

REYMERSWAAL (R o m e r s w a a l) (Cornelius van), genaamd Gravius, student in het Kasteel te Leuven, behaalde bij de promotie der filosofie de vierde plaats. Als professor der filosofie leerde hij in het Kasteel tot 1544. Daarna was hij gewoon professor der theologie, waarin hij 3 Mei 1555 den doctorstitel behaalde. Sinds 1554 of 1555 was hij deken van het kapittel te Veere. Hij behield deze waardigheid niet lang, want 1557 werd

de deken Frans Jansz. vermoord en 1554 stierf Mr. Joos van Hoorenbeek, deken en pastoor. Corn. v. Romerswaal was 1575 nog in leven, doch reeds vroeger uit Veere vertrokken.

Zie: Val. Andreas, *Fasti Academici* (Lov. 1650) 79, 113, *Bijdr. Bisd. Haarlem* XXV (1900) 443, *Anal. Hist. Eccl. Belg.* II (1865) 314.

Fruytier

[Reymerswaele, Reimerswaal Laurentius van]

REYMERSWAELE (Reimerswaal) (Laurentius van), ook van Zeeland genaamd of Petri, waarschijnlijk naar zijn vader, afkomstig uit het thans verdrongen stadje R. op Zuid-Beveland, promoveerde te Leuven in de filosofie 1429 en behaalde de derde plaats. Hij werd aangenomen in den raad der faculteit hetzelfde jaar, en als lector 1431. Hij gaf slechts een jaar de lessen in de filosofie.

Zie: *Analectes Hist. Eccl. Belg.* I (1864) 395; XXX (1903) 206, 267; Val. Andreas, *Fasti Academici* (Lov. 1650).

Fruytier

[Reynst, Pieter Hendrik]

REYNST (Pieter Hendrik), zoon van Jacob Reynst, luitenant-admiraal van Holland en Westfriesland, en Eva Clifford. (1723-1791). Hij behoorde van vaders- en moederszijde tot de aanzienlijkste geslachten der amsterdamsche regentenfamilies. Hij trad, evenals zijn vader, in den zeedienst, werd in 1743 tot extraordinaris en in 1753 tot ordinaris kapitein-ter-zee bevorderd. In 1772 volgde zijn aanstelling tot schout-bij-nacht en in 1779 tot vice-admiraal en commandant van het eskader op de reede van Tessel. Als zoodanig vertegenwoordigde hij de staatsche overheid bij het ongenood bezoek van Paul Jones en zijn amerikaansch-fransch eskader. Hij toonde daarbij duidelijk, dat hij allesbehalve gesticht was over de aanwezigheid van dezen 'Founder of the American Navy'.

In den vierden engelschen oorlog had Reynst geen gelegenheid zich te onderscheiden. Doch in 1783 ontving hij bevel, om met een aanzienlijk eskader naar de Middellandsche zee koers te zetten tot bescherming der nederlandsche handelsbelangen in die wateren. De reis was niet gelukkig; de schepen werden door een geweldigen orkaan in het westelijk bekken dier zee aangegrepen en deerlijk gehavend, terwijl het lineschip 'Drenthe' omsloek en zonk.

In het voorjaar van 1784 werd het eskader met spoed teruggeroepen wegens de dreigende moeilijkheden met keizer Jozef II. Reynst kreeg nu het bevel over de staatsche zeemacht in de Schelde; een zijner ondergeschikten, de luitenant-ter-zee Cuperus, hield er den 8en Oct. 1784 een brik aan, die in strijd met de bestaande tractaten, van Antwerpen naar zee wilde zeilen. Men weet, dat de keizer dit incident als een oorlogsverklaring wilde beschouwen doch op raad van Frankrijk ten slotte voor een vergelijk, het tractaat van Fontainebleau, te vinden was.

In den Patriottentijd bleef Reynst, zooals trouwens de overgrootste meerderheid der zeeofficieren. den Prins getrouw. Hij werd in 1789 aangesteld tot luitenant-admiraal van Holland en West-Friesland en is, na deze waardigheid twee jaar lang bekleed te hebben, in 1791 te Arnhem overleden.

Reynst is in 1761 gehuwd met Johanna Sara Bicker, bij wie hij twee kinderen had. Hij woonde te Amsterdam op de Keizersgracht en bezat de hofstede Hoffwerk bij Breukelen aan de Vecht.

Schilderij door B. Bolomey.

Zie: J.E. Elias, *De Vroedschap van Amsterdam I*; J.C. de Jonge, *Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen* 5 en 6; F.W. van Wijk, *De Republiek en Amerika 1776-1782*.
van Wijk

[Reynsteyn, Arend van]

REYNSTEYN (Arend v a n), geb. te Vianen. Hij werd in 1564 door den prins van Oranje voorgedragen voor de functie van houtvester van Holland en als zoodanig door de Staten van dit geweest toegelaten (6 Nov.), nadat eerst bezwaar gemaakt was, omdat hij niet in Holland, maar in het graafschap Bentheim zou geboren zijn, wat echter onjuist bleek te wezen. Hij sloot zich in 1566 bij de verbonden edelen aan.

Zie: *Reg. van Holland en Westfriesl.* 4 en 6 Nov. 1564 blz. 867 vg.; te Water, *Verbond der Edelen* III, 262.

Haak

[Rhoer, Cornelis Willem de]

RHOER (Cornelis Willem d e), zoon van den groningschen hoogleeraar J a c o b u s d e R h o e r, geb. te Deventer 26 Sept. 1751, gest. te Utrecht 15 Jan. 1821. Hij studeerde aan het gymnasium te Deventer, waarvan hij 28 Jan. 1765 werd bevorderd tot de hoogeschool met een *Oratio pro urbe Daventria* (Deventer 1765). Hij ging nu studeeren aan het athenaeum in zijn vaderstad, maar volgde zijn vader naar Groningen, waar hij 11 Jan. 1768 'gratis in honorem patris collegae professoris' werd ingeschreven. Van Groningen ging hij naar Leiden, waar hij 19 Sept. 1771 werd ingeschreven. Hij bleef daar slechts een jaar; 30 Sept. 1771 vinden wij hem weer in het groningsche album. Te Groningen promoveerde hij ook den 19. Mei 1773 tot doctor in de beide rechten op een *Specimen historico-juridicum inaugurate de poena ad filios et propinquos rei non extendenda qua variarum gentium mores ac leges exponuntur earumque caussae indagantur* (Gron. 1773). Te voren had hij reeds van zijn historische neigingen blijk gegeven door zijn *Dissersertatio philologica de studiis litterariis Caesaris Augusti* (Gron. 1771).

De Rhoer bleef voorloopig te Groningen als advocaat werkzaam, totdat hij 17 Nov. 1777 werd benoemd tot hoogleeraar in de historie, de welsprekendheid en het Grieksch aan de academie van Harderwijk. Den 10. Sept. 1771 aanvaardde hij dat ambt met een *Oratio inauguralis qua ostenditur multum ad ingenii culturam per Europam profuisse expeditiones quae cruciatae vulgo appellantur* (Harderwijk 1778). In 1781 hield hij een rectorale rede *Pro fructibus qui ex historiae patriae studio in vitam civilem redeunt*. In 1784 werd hem ook het onderwijs in de vaderlandsche geschiedenis opgedragen. In 1791 hield hij een rectorale rede *De artibus ac literatura studiis Romanorum ingeniis et Reipublicae accommodatis*. In datzelfde jaar werd hij belast met het onderwijs in het natuur-, volken- en staatsrecht en werd tevens ontheven van dat in het Grieksch. In 1795 bedankte hij voor het ambt van raadsheer in het provinciaal hof te Utrecht; wellicht in verband daarmee werd hij in dat jaar uitsluitend belast met zijn juridische vakken.

In 1796 werd de Rhoer door het district Harderwijk verkozen tot lid der Nationale Vergadering, waar hij zich bij de federalisten aansloot en tot lid der commissie voor de constitutie werd benoemd. In 1797 werd hij niet verkozen in de tweede Nationale Vergadering en keerde na een onderbreking van anderhalf jaar tot zijn wetenschappelijken arbeid terug. Den 7en Maart 1798 werd hij benoemd tot hoogleeraar in de rechtsgeleerde faculteit te Utrecht, welk ambt hij tot zijn dood heeft bekleed. De Rhoer was een man van zeer uitgebreide kennis en grooten aanleg; hij heeft aan het geschiedenisonderwijs een zelfstandige plaats gegeven in het academische leven; hij bracht de filosofische geschiedbeschouwing, die hij aan Robertson en Heeren had ontleend,

aan de universiteit. Hij heeft behalve de reeds genoemde redevoeringen weinig gepubliceerd; blijkbaar kwam hij niet spoedig tot de uitgave van zijn wetenschappelijk werk. Hij gaf nog een *Dissertatio de effectu religionis Christianae in jurisprudentiam Romanam* (Groningen 1776) en een verhandeling *De fide Herodott recte aestimanda* (*Werken Teylers Tweede Gen.* VIII). De Rhoer bleef ongehuwd.

Prent door L. Portman.

Zie: B o u m a n , *Gesch. der Geldersche hoogeschool* II, passim; v a n H e u s d e , *C.W. de Rhoer gekenschetst als geschiedkundige* (Utrecht 1821); herdrukt in *Ter nagedachtenis van C.W. de Rhoer en W.H. de Beaufort* (Utrecht 1830); ook *Nieuwe Verh. Prov. Utr. Gen.* 1821, 1.

Brugmans

[Ridder, Cornelius de]

RIDDER (Cornelius de), van Groenestein, zoon van Dirk en Cornelia van Schadyck, geb. te Utrecht 12 Jan. 1600, overl. te Bailleul 1 Juli 1667. Na zijn lagere studiën te Emmerik, Leuven en 's Hertogenbosch legde hij zich op de wijsbegeerte toe te Parijs. Toen hij zijn intree zou doen aan het hof te Brussel, stond hem de etiquette zoo tegen, dat hij de wereld vaarwel zegde en zich 31 Dec. 1627 te Mechelen in het noviciaat der Jezuïeten begaf. Den 15. Apr. 1634 priester geworden, kwam hij spoedig te Bailleul en onderscheidde zich door zijn groote vrijgevigheid jegens de armen en zijn ijver om de jeugd in den godsdienst te onderrichten. Dag aan dag trok hij met dat doel de omliggende dorpen, ongeveer 15 in getal, rond. Door zijn tusschenkomst bij Condé en Turenne wist hij Bailleul voor een plundering der fransche troepen te bewaren; daarvoor was hem de stad zeer dankbaar en eerde hem ook nog na zijn dood door zijn plechtige begrafenis te bekostigen.

van Miert

[Riddersma, Jelle of Jeldert van]

RIDDERSMA (Jelle of Jeldert v a n). Hij was een der verbonden edelen en werd op last van Alva naar Antwerpen gedaagd om zich daar te verantwoorden wegens de tegen hem ingebrachte beschuldigingen. Hij woonde op Riddersma-State te Kollum en was gehuwd met Wyts van Beyma.

Zie: Winsemius , *Hist. I.* II, 114; te Water , *Verbond der Edelen* III, 262.

Haak

[Riemersma]

RIEMERSMA was in 1779 kapitein-ter-zee bij de Admiraliteit van Amsterdam en ingedeeld bij het eskader op de reede van Tessel. Toen de eskader-commandant, vice-admiraal Reynst, met verlof afwezig was, liep den 3en Oct. van genoemd jaar het amerikaansch-fransch eskader van John Paul Jones met twee britsche prijzen binnen. Riemersma was waarnemend marine-commandant, en moest dus het staatsche gezag vertegenwoordigen. Hoewel hij de saluutschoten van Jones niet beantwoordde, gedroeg hij zich toch tegenover de ongenooide gasten vrij welwillend, welke houding zeer afstak tegenover die van Reynst, die weldra naar den Helder terugkeerde. 'The Dutch Vice-Admiraal, a decided tory ... Captain Riemersma a good republican and friend to the Americans'.

Riemersma werd gedurende den Vierden engelschen oorlog door de marine-autoriteiten niet met eenig commando van belang belast, doch toen in 1783 de pas-benoemde gezant der Republiek bij het amerikaansch congres, Mr. Pieter Johan van Berckel - de broeder van den bekenden pensionaris - naar Amerika vertrekken moest, kreeg de man, die vier jaren te voren Paul Jones had zien aankomen, het bevel over

het staatsch eskader, dat den nieuwen diplomaat naar Boston vervoeren zou. Dit smaldeel bestond uit de 'Overijssel', de 'Erfprins', de 'De Briel' en de 'Windhond'. De schepen zeilden uit op den 25en Juni 1783, en volbrachten de reis naar Boston en terug zonder wederwaardigheden; alleen de 'Erfprins', kap. Aberson, leed op ellendige wijze schipbreuk.

Zie: F.W. van Wijk, *De Republiek en Amerika 1776-1782*; de Jonge, *Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen*. dl. 6.
van Wijk

[Riemslach, Petrus]

RIEMSLACH (Petrus), geboren te Breda 1747 overleed als laatste prelaat der Cisterciënserpriorij Waarschoot te Brussel 23 Mrt. 1817. Hij was op jeugdigen leeftijd in het klooster Waarschoot te Gent getreden en werd 1793 tot het bestuur van zijn klooster geroepen door de keus zijner medebroeders. Meerdere schrijvers noemen hem abt, doch waarschijnlijk is dit eene vergissing en bleef Waarschoot steeds een priorij. Toen de fransche Republikeinen 1794 in België vielen, gelukte het den prior met twee zijner monniken over de grenzen te vluchten, terwijl de acht overigen te Amiëns in den kerker werden opgesloten. In Maart 1795 keerden allen naar hun klooster te Gent terug om 2 Nov. 1796 met geweld door fransche soldaten uit het klooster gezet te worden. Daar Riemslach den eed tegen het koningschap weigerde af te leggen, werd hij veroordeeld tot verbanning naar Cayenne. 1 Jan. 1789 werd hij in een huis der Hoogpoort, waar hij een schuilplaats had gevonden, overvallen en gevangen genomen. 4 Januari werd hij onder een sterk geleide naar Oudenaarde en vandaar van kerker tot kerker gesleept naar Rochefort, waar hij in den ijselijken ponton la Charente werd opgesloten. In Augustus werd hij, omdat de engelsche oorlogsschepen de overbrenging van de gevangenen beletten, naar het eiland Rhé overgebracht, waar hij in kommer en ellende gevangen bleef tot einde 1799. Hij keerde naar België terug 1800 en nadat alle hoop op het herstel van zijn klooster verdwenen was, vestigde hij zich te Brussel, waar hij overleed.

Zie: B a v e g h e m , *Hel martelaarsboek der Belgische geestelijkheid* (Borgerhout 1872) II, 82-84; P o t t e r e n B r o e c k a e r t , *Gesch. der gem. van Oost-Vlaanderen*, I reeks 7. d. D e z e l f d e n , *Gesch. van den oudsten tijd tot heden* (Gent 1901) VIII, 267, Waarschoot, 98-99.

Fruytier

[Riet, Fortunatus]

RIET (Fortunatus) was een toonkunstenaar te Dordrecht in de eerste helft der 17e eeuw. Men vindt over hem in de Thes. rekening 1633 fol. 85, deze post: 'Ter ordonnantie (van mijn E. Heeren) betaelt aan Fortunatus Riet, Mr. in musijck, de somme van vijftich ponden munte voorsz. tot eene vereeringe, dat hij aen mijn E. Heeren vsz. met sijne kinderen heeft doen hooren, eene sonderlinge harmonie, dus hier bij deselve ordonnantie ende sijne quitantie L £.' Waarschijnlijk was hij een reizend kunstenaar, want in andere registers komt zijn naam niet voor.

Zie: S c h o t e l , *Kerk. Dordr.* I, 337.
van Dalen

[Rietstap, Johannes Baptista]

RIETSTAP (Johannes Baptista), genealoog en heraldicus, geb. te Rotterdam 12 Mei 1828, overl. in den Haag 24 Dec. 1891. Hij was sedert 1852 werkzaam bij de afdeeling stenographie der beide Kamers Stat.-Gen. en werd in 1890 gepensionneerd. Hij was gehuwd met Johanna Maria de Haas.

Behalve andere geschriften zagen van zijne hand het licht: *Armorial général, contenant la*

déscription des armoiries des familles nobles et patriciennes de l' Europe, précédé d'un dictionnaire des termes du blason (1861; 2de dr. 1883 e.v.); *Beknopte geschiedenis van Nederland, bestemd voor middelb. en lagere scholen* (1861; 2de dr. 1868); *Wapenboek van den Ned. adel. Met genealogische en heraldische aantekeningen*. 2 dln. in folio (1883 e.v.); *De wapens van den tegenwoordiger en den vroegeren Ned. adel. Met drie registers* (1890); *De wereldbol. De jongste zee- en landreizen. Naar Harnisch, Heinzelmänn e.a.* (1867); *Het Noorden van Europa. Reizen door Denemarken, Zweden, Noorwegen, de Faroër. IJsland en Siberië* (1868); *Leerboek der stenographie* (1869); *Beknopt aardrijksk. woordenboek van Nederland en zijne Koloniën* (1902).

Zuidema

[Rink, Mr. Stephanus]

RINK (Mr. Stephanus), zoon van Egbert Rink en Alida Maria Backer, geb. te Tiel 16 October 1740, overl. aldaar 10 Maart 1798, advocaat van groote vermaardheid in de Neder-Betuwe, Tieler- en Bommelerwaard en het Land van Maas en Waal, die te Tiel gedurende vele jaren een omvangrijke rechtspraktijk uitoefende. Ook was hij ontvanger van het Ambt van Neder-Betuwe en auditeur militair. Hij had aan de academie te Utrecht gestudeerd en was aldaar in 1764 gepromoveerd op een dissertatie: *Controversiae circa Jusjurandum*. Rink huwde 23 September 1777, te Drumt (bij Tiel), met Beatrix Rom, dochter van Hermanus Rom en Aletta van Housselt, uit welk huwelijk geboren zijn Mr. Egbert Dirk Rink (zie IV, 1156) en Mr. Hendrik Jan Rink.

Rink was een warm aanhanger van de nieuwere denkbeelden, die in de veelbewogen tijden, waarin hij leefde, doorbraken. Toen Mr. J.D. van Leeuwen, naar aanleiding van de bekroning van zijn prijsvraag (in 1785 door het Zeeuwsch Genootschap uitgeschreven), over de beste middelen om het begraven in de steden en kerken te doen ophouden, even buiten de stadsgrachten van Tiel een kerkhof stichtte, genaamd 'Ter navolging', nam Rink daaraan ijverig deel en liet voor zich daarin een graf metselen, waarin hij 16 Maart 1798 bijgezet is. Het kerkhof was kort na zijn stichting door het gepeupel verwoest, maar daarna hersteld en van lieverlede in gebruik genomen. Op het (thans verdwenen) hek stonden oorspronkelijk de woorden: 'De menschenliefde door 't gezond verstand verlicht, Heeft deez' Begraafplaats tot een voorbeeld hier gesticht.'

Zie: 'Het Patriotsche kerkhof te Tiel' in den *Gelderschen Volksalmanak voor 1902*.

P. Rink

[Rittner, Abraham]

RITTNER (Abraham), geb. te Arnhem 27 Aug. 1754, overl. in Haarlem 2 Dec. 1822, zoon van Abraham en Magdalena Faicard, is een weinig gekend man, doch die als militair zijn land groote diensten heeft bewezen, en ook na zijne pensionneering zich steeds bereid getoond heeft, om, waar gevaar dreigde, zich persoonlijk beschikbaar te stellen.

In het staatsche leger heeft hij slechts in de ondergeschikte rangen tweemaal: van 1768-1771 (als cadet in het regiment Zwitsers van Sturler) en van 1776-1787 (als sergeant bij de zwitsersche gardes) gediend; beide keeren heeft hij met paspoort den dienst verlaten. Na dien tijd schijnt hij de aandacht op zich gevestigd te hebben als organisator en administrateur; want bij de reorganisatie van het leger in de

nieuwe Bataafsche republiek werd hij 27 Juli 1795 aangesteld tot commissaris van oorlog, eene betrekking ongeveer overeenkomende met die

van militair-intendant in den tegenwoordigen tijd, evenwel met dit onderscheid, dat zij in hoofdzaak eene controleerende was. In dien tijd nl. waren aannemers volgens aangegaan contract verplicht tot levering van alle benodigdheden van het leger, zoowel in garnizoenen als in kampen of kantonnementen, zoowel in vredes- als in oorlogstijd. Eerst als de aannemers niet of niet voldoende aan hunne verplichtingen voldeden, moesten de commissarissen van oorlog raad schaffen.

In welke lastige omstandigheden een commissaris van oorlog kon geraken, ondervond Rittner reeds 27 Sept. 1796, toen hij, als zoodanig dienstdoende bij de divisie van generaal Daendels, te Arnhem voor de schulden van het gouvernement gerechtelijk werd gearresteerd en eenigen tijd gevangen gehouden (M e n d e l s , *Herman Willem Daendels*, 110).

Was dit slechts eene toevallige onaangenaamheid van geheel tijdelijken aard, in het jaar 1799, bij de landing der Engelschen en Russen in Noord-Holland had hij, in dezelfde betrekking bij het bataafsche leger te velde geplaatst, gedurende drie maanden met de grootste moeilijkheden te kampen, die hij in zelfverloochenende plichtsbetrachting en met stalen volharding heeft weten te overwinnen, daarin met groote toewijding bijgestaan door de municipaliteiten van Alkmaar, Haarlem en Amsterdam.

De bataafsche divisien waren geheel onvolledig uitgerust te velde gezonden; den voornaamsten aannemer (van de vivres) joeg Rittner spoedig weg, omdat die niet voor zijn taak berekend was, en tot overmaat van ramp werd hij met administratieve bezwaren lastig gevallen door den agent (minister) van oorlog, die zich geen begrip van de moeilijke omstandigheden, waarin de commissaris verkeerde, kon of wilde vormen, en die hem, wegens den geldnood, slechts bij kleine hoeveelheden tegelijk de zoo hoog noodige geldmiddelen kon toezenden. Maar Rittner ontzag zich niet, om ook den minister van oorlog op zijn verplichtingen te wijzen: 'Alle zwarigheden hoegenaamd schrikken mij niet af. Ik zal ze ook alle te boven komen, maar daartoe moet ik geld hebben ... Ik eisch van U, burger Agent, in naam des Vaderlands op een en ander redres en ondersteuning'; of op een anderen datum: 'Ik moet U nogmaals verzoeken, burger Agent, om het bedorvene niet nog meer te bederven, geene aanvragen, door mij gedaan, in suspens te houden of onbeantwoord te laten.'

Den toestand, waarin het leger verkeerde, legde hij op de navolgende wijze voor den agent van oorlog open: 'buiten het zeer gebrekkige artillerie-park, ambulances en eenige weinige fourgons voor de generaals is geen voerwerk voorhanden. Geen schop, geen spade, geen honweel, geen kruiwagens, in één woord, zonder in verdere details te treden, niets is hier voorhanden; daarbij geen magazijnen in den omtrek. Dagelijks moet ik de middelen creëeren en de generaals en commandeerende officieren moeten zich van de termen van militaire executie bedienen, om zich dat te verschaffen (en dan nog zeer gebrekkig), waarvan de magazijnen en bijzonder de stad Alkmaar bij profusie moest wezen voorzien'. Rittner wist bijeen te krijgen, wat er zijn moest.

In het fransche leger, dat zijne eigene commissarissen van oorlog en aannemers had, begon de verpleging ook spaak te loopen, vooral in de eerste dagen na den terugtocht op 3 October

van Alkmaar - Bergen naar Beverwijk. Als gevolg hiervan ontving Rittner den 7en October te 12 uur van den Franschen opperbevelhebber het korte en bondige bevel: 'Le commissaire de l'armée batave Rittner est requis de fournir des vivres à l'armée française.' Bij de kennisgeving hiervan aan den agent van oorlog schreef onze commissaris: 'De middelen, die ik reeds in 't werk gesteld heb en nog stellen zal om aan deze requisitie te voldoen, zijn en blijven ter verantwoording van diegenen, welke dit gebrek veroorzaakt hebben. Morgen middag zal geen man noch paard ongefouageerd zijn. De municipaliteit van Amsterdam en Haarlem zullen dagelijks leveren 30.000 rations brood, 60.000 rations genever, 1500 £ zout, de benoodigde azijn, haver, hooi en stroo. Het slachtvee stel ik militairement in requisitie tusschen ons en den vijand.' Zoals hij schreef, geschiedde het ook. Gebrek, in de voeding althans, kwam niet meer voor.

Eéne groote voldoening werd hem door Brune bereid. Toen het hoofdkwartier van het gallobataafsche leger een paar dagen later in Alkmaar was teruggekeerd, werd Rittner bij den opperbevelhebber ontboden, die hem te midden van een groot aantal officieren (naar zijn eigen verhaal: meer dan honderd) opwachtte en tot dezen de navolgende woorden richtte: 'Ce n'est pas votre bravoure, ce ne sont pas les soins que le Gouvernement batave prend pour ceux qui sont volés à sa défense, mais c'est à l'homme que je vous présente, uniquement à lui seul, à son zèle, à son activité que nous devons les obligations de nous retrouver à cet époque dans cette ville. Sans lui nous aurions été contraints et forcés de replier sur Amsterdam, Woerden, etc.

'Citoyen Commissaire, je ne vous estime pas seulement, mais je vous aime. Pour preuve de ma satisfaction, je vous nomme Colonel, et je vous en ferai passer le Brevet.'

Het brevet heeft Rittner ontvangen, maar daarbij is het ook gebleven. Het bataafsche gouvernement heeft de benoeming niet bekrachtigd, omdat het 'Plan van organisatie' geen rang van kolonel aan een commissaris van oorlog toekende. Mag dit hem eene teleurstelling zijn geweest, ook daardoor liet hij zich niet ontmoedigen.

Volgens zijn staat van dienst werd hij verder 1 Aug. 1800 aangesteld tot directeur-en-chef van den veldtrein, in welke betrekking hem 28 Juni 1805 de kolonelsrang werd toegekend, en hij met de bataafsche afdeeling, onder generaal Dumonceau, den 3en coalitie-oorlog meemaakte. Op den 2en December, datum van den slag van Austerlitz, was die afdeeling in Weenen; in Maart 1806 kwam zij in 't vaderland terug. 1 Aug. 1806 werd Rittner tot inspecteur-en-chef van het bataljon treinsoldaten aangesteld; 12 Febr. 1807 werd hij benoemd tot ridder in de orde van de Unie.

Vermoedelijk tengevolge van inkrimping van het leger werd hij 31 Dec. van dit jaar op pensioen gesteld. Zijn openbaar leven nam hiermede evenwel geen einde. Reeds 27 Mei 1808 werd hij aangesteld tot directeur van de algemeene werving, en toen in 1810 de minister van oorlog Kraijenhoff het plan had opgevat, om Amsterdam tegen Napoleon I te verdedigen, vinden wij hem terug als commandant van Gorcum, waar hij den geheimen last ontving, om den opmarsch der fransche troepen te doen nagaan, en indien dezen de rivieren naderden,

met het garnizoen, in verband met andere troepen, over Utrecht op Amsterdam terug te trekken. Die verdediging van de hoofdstad heeft, als bekend, niet plaats gehad. Koning Lodewijk werd te Parijs door zijn keizerlijken broeder genoodzaakt, Kraijenhoff als minister van oorlog te ontslaan (3 Maart 1810), en eenige maanden daarna werd ons land bij Frankrijk ingelijfd.

Gedurende de fransche overheersching is van Rittner niets bekend; maar nauwelijks is in 1813 Kraijenhoff als gouverneur van Amsterdam opgetreden (24 Nov.), of Rittner is een van de eersten, die zijn diensten komt aanbieden. Kraijenhoff kende hem van 1799 en van 1810, wist, welke doorzettende kracht hij kon ontwikkelen en belastte hem aanstonds met de werving van troepen. Reeds twee dagen later werd majoor Grünebosch tot commandant van het 1e bataljon aangesteld; weldra waren er drie bataljons, die vereenigd werden tot het 1e regiment van linie, waarover Rittner als commandant werd benoemd. Dit regiment heeft slechts korten tijd bestaan, omdat de in Januari 1814 vastgestelde algemeene organisatie alleen afzonderlijke bataljons, en geen regimenten kende. 11 December 1813 marcheerde het 1e bataljon uit Amsterdam naar Weesp, om met de te onzer hulp opgerukte Kozakken en eenige andere troepen de kern te vormen van een insluitingskorps voor Naarden, dat nog door de Franschen bezet werd gehouden. Weldra volgden de andere bataljons, ook Rittner zelf, die zijn hoofdkwartier in Weesp nam. Toen Kraijenhoff 11 Maart 1814 zelf het bevel over het tot ruim 4000 man aangegroeide insluitingskorps aanvaardde, en tot een geregeld beleg der vesting overging, ontving kolonel Rittner het commando over een der drie sectoren (het centrum), waarin het terrein om Naarden werd verdeeld. Na de overgave der vesting kwamen de belegeringstroepen in Amsterdam terug (13 Mei 1814). Kortten tijd daarna zal onze kolonel voor de 2e (of 3e) maal gepensionneerd zijn.

Ook daarna werd hij als gepensionneerde nog tot militairen dienst geroepen. Nadat 27 Febr. 1815 de nieuwe militiewet was aangenomen, werd Rittner benoemd tot militiecommissaris in het 11e district; hij vestigde zich toen metterwoon in Haarlem, waar hij tot zijn overlijden is gebleven.

Hij is in April 1782 in den Haag gehuwd (als sergeant) met Catharina Koevenhoven; zijne dochter Magdalena Johanna trad 27 Oct. 1805, eveneens in den Haag, in het huwelijk met Jan Bos Jsz. van Amsterdam, 1e luitenant en adjunct-directeur van de bataafsche artillerie- en transporttrein.

Zie: *De Militaire Spectator* 1893, bl. 346; idem 1895, bl. 17 en 18; Baron Kraijenhoff, *Bijdragen tot de Vaderlandsche Geschiedenis van de belangrijke jaren 1809 en 1810* (Nijmegen 1831), bl. 109, 211, 370, 371, en bijlagen No. 9, 10 en 11; Mr. H.W. Tydeman, *Levensbijzonderheden van den luit.-generaal, baron C.R.T. Kraijenhoff* (Nijmegen 1844), bl. 114; Toelichting op het genealogisch overzicht der korpsen infanterie en cavalerie van het Nederlandsche leger bl. 19 in *Verslagen, Rapporten en Memoriën* deel XXIV (1896); *Nederlandsche Staatscourant* van 6 Januari 1814; J.A. Jochems, *Amsterdams Oude Burgervendels* (Amst. 1888), II, 160, 163, 164; F. de Bas, *Prins Frederik der Nederlanden en zijn tijd* III, 351, 354; *Historisch Gedenkboek van 1813* (Haarlem,

de Erven F. Bohn 1913), naamregister. Verder samengesteld uit Rittner's staat van dienst en archiefstukken.

Koolemans Beijnen

[Rivecourt, Jhr. Willem George Hendrik de]

RIVECOURT (Jhr. Willem George Hendrik de), kapitein bij de infanterie van 't ned. leger, ged. te Zutphen 20 Apr. 1794, overl. ald. 31 Oct. 1874. Hij stamde uit een fransch geslacht in Poitou, dat na 't edict van Nantes naar Holland was geweken, en werd in 1844 gepensionneerd. Met den predikant K o b u s (zie boven kol. 301) schreef hij een *Beknopt Biogr. Handwoordenboek van Nederland*. 3 dln. (1854 e.v.). Verder vervaardigde hij, als heraldicus, verschillende geslachtsboomen (van 't huis Nassau, Oranje, Chalons enz.) en schreef genealogische studiën en stamregisters van verscheiden familiën. Voorts was hij medewerker aan den *Volksalmanak voor Roomsche Katholieken* (1853 e.v.)

Zie: *Ned. Adelsboek* 1916, 371.

Zuidema

[Robinson, John]

ROBINSON (John), leider der Pilgrim Fathers, geb. omstreeks 1576 te Sturton le Steeple (Nottinghamshire), zoon van John Robinson de Oudere en Ann Robinson. Hij bezoekt in 1592 de Universiteit te Cambridge (Corpus Christi College), wordt bachelor in 1596 en krijgt een fellowship in 1597. Hij huwt 15 Febr. 1604 te Greasley (Nottinghamshire), met Bridget White, dochter van Alexander White, eveneens van Sturton. Aanvankelijk is hij predikant der Anglikaansche Kerk te Norwich (St. Andrew's Church); weldra vereenigt hij zich onder invloed van Laurence Chadderton en William Perkins met diegenen, die zich verzetten tegen de hiërarchische inrichting der Anglikaansche kerk, en stuurt hij aan op een reformatie overeenkomstig de beginselen der oude christelijke Kerk. Uit Norwich verdreven, wordt hij leider der vergaderingen in de Manorhouse te Scrooby, waar William Brewster woonde en postmeester was. In 1608 vluchtte hij met velen naar Amsterdam; hier vestigde hij een gemeente, in onderscheiding van de 'ancient church' door Francis Johnson gesticht, en van de gemeente van John Smith the Seabaptist, en van de Engelsche koopliedengemeente (Bagijne-kerk te Amsterdam). Wegens voortdurende oneenigheden in deze gemeenten, besloot Robinson met de zijnen Amsterdam te verlaten en vroeg samen met 100 personen verlof om zich Mei eerstkomende te Leiden te mogen vestigen. Dit werd hun 12 Febr. 1609 door den Leidschen magistraat toegestaan. In 1611 kocht hij hier van Johan de Lalaing een huis, het tegenwoordige Jean Pesijnshofje (gedenksteen: on this spot lived, taught and died John Robinson 1611-1625). Op 5 Sept. 1615 werd Robinson als lid der Leidsche universiteit ingeschreven; hij bezocht de colleges van Polyander en Episcopius, en disputeerde met den laatste. Zijne geloofsgenooten Brewer en Brewster kwamen in moeilijkheden met Jacobus I van Engeland, wegens het oprichten te Leiden van een drukpers. In 1620 vertrok de grootste helft van zijne gemeente, ongeveer 150 personen, naar Noord-Amerika (New Plymouth). Robinson bereidde hen voor door gebed, vergezelde hen naar Delfshaven, waar de 'Speedwell' gereed lag, om hen over Engeland naar Amerika te voeren. Zijn gebed op de 'Speedwell' heeft ook op de Hollandsche omstanders diepen indruk gemaakt. Robinson spoorde door brieven de kolonisten tijdens hun verblijf in Engeland en in Amerika aan, tot eensgezindheid en broederlijke liefde. Treffend is zijn pleidooi (19

Dec. 1623) voor een christelijke behandeling der Indianen. Wegens gebrek aan overtochtskosten en door de tegen-

werking van de 'Merchant-Adventurers' werd Robinson verhinderd om zelf naar Amerika over te steken. Hij stierf te Leiden 1 Maart 1625, en werd 4 Maart 1625 in de Pieterskerk, uitgeleid door professoren en predikanten, begraven. Hij had zeven kinderen: *A n n* huwde Jan Schetter van Utrecht vóór 1622, en was in 1625 weduwe; *J o h a n n e s* (*J o h n*), die in Engeland doctor in de medicijnen is geworden, erfde 's vaders Bijbel; *B r i d g e t*, geboren in 1608, huwde John Greenwood, die te Leiden in de theologie studeerde, doch spoedig stierf; daarna hertrouwde zij met William Lee; *I s a a c*, geb. 1610, ging naar New Plymouth, huwde daar in 1636 met Margaret Hanford, bij wie hij 5 kinderen kreeg; hij trouwde nogmaals in 1649, uit welk huwelijk 4 kinderen geboren werden; hij ging over tot de Quakers en stichtte Falmouth; *M e r c y*, geb. in 1612, is waarschijnlijk in 1623 gestorven; *F e a r*, geb. in 1614, huwde in 1648 John Jennings; *J a m e s* stierf in Mei 1638. Robinson's vrouw woonde nog tot in 1635 op het Jean Pesijnshofje te Leiden, blijkens haar testament, dat eerst onlangs is bekend geworden. De gemeente van Robinson versmolt langzamerhand in de Hollandsche Kerk en gemeenschap. Nog in 1644 werd in hunnen kring een collecte gehouden voor de Protestanten in Ierland.

De werken van John Robinson zijn uitgegeven als: *The works of John Robinson, with a memoir and annotations by Robert Ashton* (Boston 1851). 3 volumes. Over hem zie men: *E. Arber, The Story of the Pilgrim Fathers* (London 1897); *H.M. Dexter, The England and Holland of the Pilgrims* (Boston and New York 1905); *Walter H. Burgess, John Robinson, the pastor of the Pilgrim Fathers* (London 1920); *A. Eekhof, Three unknown documents concerning the Pilgrim Fathers in Holland. With six facsimiles* (The Hague 1920); ook in hollandsche bewerking als: *Drie onbekende dokumenten betreffende de Pilgrim Fathers in Holland*, in: *Nederlandsch Archief voor Kerkgeschiedenis*, N.S., deel 16 (1920), 1-24; *D. Plooy and J. Rendel Harris, Leyden Documents relating to the Pilgrim Fathers* (Leyden 1920); *A. Eekhof, De nieuwste literatuur over de Pilgrim Fathers in Holland*, in: *Stemmen des Tijds*, jaarg. 9 (1920), 123-134. Over de driehonderdjarige gedachtenisviering in Holland en Engeland zie men: *H.M. van Nes, De Pilgrim Fathers herdacht in Nederland en Engeland* in: *Stemmen des Tijds*, jaarg. 10 (1920/1921), 15-30.

Eekhof

[Rochefort, Charles de]

ROCHEFORT (Charles de), geb. te la Rochelle in 1605. Hij was in dienst der gebr. A. en G. Lampsins (II kol. 752) te Vlissingen als proponent werkzaam op het zouteiland Tortuga (nabij de kust van Venezuëla), daarna in 1645 predikant op St. Eustatius en vervolgens op Tabago. Hij eindigde als Waalsch predikant te Vlissingen in 1650 en in 1653 te Rotterdam, waar hij in 1682 emeritus werd. Hij schreef: *Histoire naturelle et morale des Iles Antilles* (Rott., Arn. Leers 1658, 1665 en 1681) waarvan een ned. vertaling door H. Dullaert in 1662 verscheen, alsmede een eng. vert. in 2 dln. in 1666 en een hoogduitsche te Frankfort in 1666 (alle met een Caraïb. woordenlijst van Pater Raymond). Bovendien: *Le Tableau de l'isle de Tabago ou de la Nouvelle Oualere* Leide 1665; de tweede uitgave heet: *Relation de l'isle* (Paris et Leide 1666). Men vindt in dit boek veel omtrent de gebroeders Lampsins. In de *Histoire naturelle et morale des Iles Antilles*, te zamen met L. de Poincy geschreven, is chap. VIII, 373-434 bijna geheel gewijd aan de Apalachen-Indianen, een

uitgestorven tak der Creek-Indianen, die in Florida, Georgië en Alabama woonden.

Portret in zwarte kunst door B. Vaillant.

Zie: P. Nagtglas, *Levensberichten van Zeeuwen*, als ook de boven genoemde boekwerken.

Mulert

[Rochussen, Charles]

ROCHUSSEN (Charles), voortreffelijk historieschilder, 1 Aug. 1814 te Rotterdam geb. en 22 Sept. 1894 aldaar overleden. Eerst voor den handel bestemd en opgeleid, verwisselde hij later (op ruim 20-jarigen leeftijd) het kantoor voor het atelier. Hij bekwaamde zich op de teekenacademie in den Haag, waar hij vooral den omgang met Waldorp en Nuyen zocht, en ontwikkelde verder zijn aangeboren talent door ijverige studie in zijn geboortestad en te Parijs. Al vroeg toonde hij een bijzondere vaardigheid in het teekenen van figuren, beelden en landschappen, welke kunst hem tot den eersten illustrator van zijn tijd en van zijn land gemaakt heeft. Het boek-illustreeren werd zijn specialiteit. 'Met een zeldzaam gemak teekende hij al wat hij wilde, en het faalde nooit. Grenzenloos was zijn fantasie.' Ook heeft hij met succes geëetst en gegraveerd.

Aanzienlijk is het aantal beelden, landschappen, binnenhuizen, genrestukken en historische tafereelen, door Rochussen ontworpen en op hout of steen gebracht. Van 1849 tot 1869 woonde en werkte hij te Amsterdam; daarna trok zijn geboortestad hem wederom tot zich. In 1884 werd er in de hoofdplaats van ons land een tentoonstelling van 240 zijner teekeningen en andere ontwerpen gehouden.

In zijn historiebeelden zijn het vooral de détails, die tot hun recht komen (kostumes, meubels en verder interieur). Bewonderenswaardig is de kennis, die de teekenaar-schilder op dit gebied ten toon spreidt. De stoffeering der Oudheid en Middeleeuwen zijn hem bij het schilderen zijner historische tafereelen en landschappen even vertrouwd als die van den nieuweren tijd. 'En op en over alles ligt het merk der oorspronkelijkheid.'

Met recht heeft men Ch. Rochussen den schilder en verluchter bij uitnemendheid van onze vaderlandsche geschiedenis genoemd. Van Lennep, Hofdijk, Schimmel, Bosboom-Toussaint, Witkamp, Jan ten Brink, de Heer, Keller en andere schrijvers zijn door de teekeningen van R. in waarde gerezen, de inhoud hunner geschriften meer tot het volk doorgedrongen dan zonder deze het geval zou geweest zijn.

Van 1879 tot zijn dood was R. ook lid der redactie van het tijdschrift *Eigen Haard*, waarin mede tal van novellen en andere verhalen door hem geïllustreerd werden. Nog in zijn 80ste jaar, kort voor zijn dood, teekende hij illustraties voor dit werk. Terecht noemde men hem in een bijschrift bij zijn portret in dit blad een 'illustrator van den eersten rang, een geliefd en populair teekenaar, die bij voorkeur datgene in zijn werk weet te leggen wat groot en klein aantrekt.'

Ch. Rochussen was iemand van een kleine gestalte, levendig in zijn bewegingen, gebaren, gesprekken, anecdoten; deze laatste bij voorkeur uit de oude doos. Bovendien een mensch met een goed en edel hart. Bijna 60 jaren lang, van 1836 tot 94 was hij geëerd bij het kunst- en letterlievend publiek in ons land, en minstens een paar menschengeslachten heeft hij met zijn gravures en illustraties geboeid.

Gravures door P.J. Arendsen, W. Steelink.

Zie: Jo. de Vries in *Eigen Haard* 1894, 632 en 741 (met portr. en illustr.); Obreen in

Elseviers Geillustr. Maandschrift 1891, 3, en in *Het Schildersboek* 1898, 25 (met portr. en illustr.); Haverkorn van Rijsewijk in *Ned. Spectator* 1894, 382. Verder de couranten bij zijn overlijden verschenen.

Zuidema

[Roelofs, Rodolphus Gerardus]

ROELOFS (Rodolphus Gerardus), geb. te Grave begin der 16e eeuw, overl. 16 Juni 1591 te Luik, studeerde de filosofie te Leuven in de pedagogie de Valk. Hij was zeer bedreven in de latijnsche en grieksche letteren, de rekenkunde en de oude geschiedenis, zoodat hij met goed gevolg als bijzonder leeraar werkzaam was bij de adellijke familie Schetz de Grobbendonck en tot leerling had Jan Karel Schetz, later kanselier van het Gulden Vlies. Daarna kwam hij in dienst als schrijver bij den beroemden rechtsgeleerde Elbertus Leoninus van Zaltbommel, en verkreeg hij een kanunnikdij te Grave in de St. Elisabethskerk. Zijn meester Elbertus koos in die troebele tijden ten slotte de zijde der Staten en van Oranje. Roelofs, te Grave niet meer veilig, vluchtte naar Keulen. 1584 vestigde hij zich te Luik, waar hij kanunnik was geworden van de St. Pieterskerk en verbleef er tot aan zijn dood. Bij testament stichtte hij een studiebeurs in de Valk te Leuven. Roelofs gaf een werk in druk, uitvoerig vermeld en geprezen door Paquot, over het kerkelijk recht: *De Litteris Canonicis* (Colon. 1582). Het genoot in dien tijd een bijzondere aandacht, werd zeer veel gebruikt en door Ferrari, beroemd rechtsgeleerde te Milaan in een traktaat uitgegeven 1613. De overige drie werken vermeld door Sweertius, Valerius Andreas, Foppens, *Bibliotheca Belgica* en *Biographie Nationale* XIX, 653 zijn slechts tafels in fol. om opgehangen te worden.

Zie: *Analectes Hist. Eccl. Belg.* XXI (1888) 156; Paquot, *Mémoires Litt.* VII, 209-212; F. Lucii Ferraris, *Prompta bibliotheca* (ed. Migne Par. 1858) VIII, 621.

Fruytier

[Roepel, Antonie]

ROEPEL (Antonie), geb. te Paramaribo 28 Dec. 1774, overl. 14 Aug. 1857; zoon van Christiaan Roepel, officier in franschen dienst bij de Royal Deux Ponts en vervolgens kapitein bij het vrijkorps van Visher, en van Anne Fontana; uit dezen echt zijn 5 zonen en 6 dochters geboren, van welke kinderen Antonie de zesde in leeftijd was. Het geslacht Roepel stamt in vrouwelijke lijn af van het adelijk geslacht Boussu; zijn grootvader Frederik Roepel was kolonel van het regiment cavalerie Royal Allemand; zijn grootmoeder was Agnes, gravin Pinet Vin.

Antonie begon in 1790 zijn militaire loopbaan als élève op het artillerie-college te 's Gravenhage, maar werd 2 jaar later adelborst bij de admiraliteit van Amsterdam, in Januari 1793 cadet bij het korps zee-artilleristen en in 1794 luitenant ter zee titulair. Als zoodanig wordt hij in genoemd jaar met een compagnie zee-artilleristen ontscheept om de vestingwerken bij de Dordtsche Kil te bezetten.

Na ontbinding van het corps zeeofficieren in 1795, komt hij weder bij de Bataafsche Republiek in dienst als luitenant ter zee effectief en werd belast met de werving van zeevolk in de provinciën. In October 1797 neemt hij deel aan den slag bij Kamperduin, geraakt in engelsche krijgsgevangenschap, doch wordt in voorjaar 1798 daaruit ontslagen. In 1799 is hij eerst adjudant van den agent der marine Spoors, gaat daarna bij de landing der Engelschen en Russen weer in franschen

dienst als adjudant van den brigade-generaal Senig, chef d'état-major van generaal Brune, maar keert na afloop van die krijgsbedrijven

weer terug als adjudant van den agent van marine.

In 1801 bevorderd tot eerste luitenant ter zee, (majoor) was hij toegevoegd aan de commissie, die namens de Bataafsche republiek, Bonaparte ging gelukwenschen met zijn benoeming tot eersten consul van de fransche republiek, en wordt vervolgens toegevoegd aan Schout-bij-nacht Verhuell om een bataafsche flotille gereed te maken tot het doen van een landing in Engeland. In 1804 is hij equipagemeester op de werf te Vlissingen, wordt in December van dat jaar kapiteinluitenant ter zee titulair, en gaat in 1805 als equipagemeester over naar de werf te Amsterdam. Na de inlijving bij Frankrijk is hij aangesteld tot directeur de l'équipement de la marine à Amsterdam, en wordt na de restauratie bevestigd in zijn betrekking als equipagemeester met rang van kapitein ter zee.

In 1824 wordt hij benoemd tot commissaris van het Groot-hollandsch-kanaal, later tot medelid van de commissie voor het afdammen van het Y, en president-commissaris van de Nederlandsche scheepsbouw-maatschappij.

In 1828 volgt zijn benoeming tot adviseur, in het belang der marine, bij den gouverneur van Noord-Holland, wanneer er gevolg gegeven mocht worden aan de omdijking van Amsterdam.

Vervolgens is hij rijks-commissaris bij het entrepot-dok te Amsterdam, en in Sept. 1843 directeur der marine te Amsterdam. Juli 1844 eervol uit den dienst ontslagen.

Hij was gehuwd met Anna Elisabeth Petronella Grotta, uit welk huwelijk twee zonen en drie dochters zijn geboren.

Zie: *Tijdschrift voor het Zeewezen* 1858.

Herman

[Roggen, Paulus Petrus van]

ROGGEN (Paulus Petrus van), geb. te Gent (Geld.) 15 Oct. 1813, overleed te Harmelen 10 Juli 1883. Hij werd priester gewijd in 1841, en werd kapelaan te Wehl 1841, Duiven 1846, Terborg 1847, Loo 1850, pastoor te Aalte 1851, Harmelen 1861 tot aan zijn dood. Hij gaf uit: *Leerrede ter gelegenheid der plechtige inwijding der R.K. kerk te Gent, aldaar uitgesproken op 23 Oct. 1844* (Arnh. 1844).

van der Heijden

[Römer, Alexander Everard]

RÖMER (Alexander Everard), broeder van Johan (hieronder), geboren te Utrecht 14 Maart 1788, bezocht de school van F. Holsteyn en het gymnasium, promoveerde 30 Mei 1811 tot doctor in de geneeskunde op proefschrift: *De remediorum roborantium notione, accuratius quam vulgo fieri solet, determinanda*. Hij was kanunnik ten Dom en ging in 1813 als 'garde d'honneur' naar Frankrijk. Hij overleed te Utrecht 8 April 1819 ten gevolge eener besmetting bij een patiënt opgedaan. Den 11. Mei 1815 huwde hij Louisa Maria Momma, dochter van Jan Jacob en Henrietta Maria Vosmaer.

Zie: *Doopreg.* van de geref. gem. te Utrecht, *Album Stud. Ac. Rhen. Traj. Acad.* bullen en dissertatie. *Journal der reis als garde d'honneur*, Ms., in mijn bezit.

H.G. Römer

[Römer, Everard Johan]

RÖMER (Everard Johan), zoon van Mathias Daniël (hieronder), gedoopt te Amersfoort 12 Maart 1741, promoveerde te Utrecht tot doctor in de geneeskunde

10 April 1765 op proefschrift: *De aëre, plurimorum morborum causa*, was aldaar stadsgeneesheer en 1767-1808 geneesheer der fundatie van Renswoude. In 1798 werd hij, zich niet kunnende vereenigen met den nieuwen stand van zaken, van zijn post ontheven, waarna ook de familiewapens uit den gevel van het fundatiehuis werden gehakt. De betrekking werd echter niet vervuld en toen kort daarop de toe-

stand wederom veranderde, werd hij op zijn ouden post gehandhaafd. Hij overleed in 1808. Den 28. October 1776 huwde hij Anna Wilhelmina van Doelen.

Zie: *Doop- en andere registers* der geref. gem. te Utrecht en Amersfoort. *Album Stud. Ac. Rhen. Traj.* Mr. C.G.C. van Hengst, *Aant. betr. de Fundatie der Vrijvrouwe van Renswoude*, Utr. 1890.

Römer

[Römer, Henrik Gabriël]

RÖMER (Henrik Gabriël), zoon van Alexander Everard (hierboven), geb. te Utrecht 1 Mei 1816, werd na den vroegen dood zijns vaders opgevoed door zijn stiefvader, W.H.P. baron van Utenhove. De stiefvader zijner moeder was Gabriël van Oordt, hoogl. in de godgeleerdheid te Utrecht; van hem de naam Gabriël. Hij bezocht het gymnasium te Utrecht, waar hij onder de allerbeste leerlingen behoorde en werd ingeschreven aan de utrechtsche universiteit den 19. December 1834. Van zijn tijdgenooten waren zijn beste vrienden Barthold Lintelo de Geer van Jutphaas, de latere hoogleeraar, en zijn neef Jan Willem Römer, de latere procureur bij den Hoogen Raad. Zijn leermeesters waren o.a. Ph.W. van Heusde (boven, kol. 231) en J.M.F. Birnbaum, dien hij later te Giessen dikwijls bezocht. Hij promoveerde 21 December 1841 tot litt. hum. doctor op proefschrift: *De consulum Romanorum auctoritate in libera republica* en 29 April 1844 tot jur. utr. doctor op proefschrift: *De derelictione quae asphaltismate contracto fieri solet*. Van 1847-49 was hij waarnemend waardijn bij 's Rijks Munt, wegens het langdurig verlof van Mr. L.C. Hora Siccama, in welken tijd hij heeft deelgenomen aan het werk der hermunting. 1849-1868 was hij kameraar van het Waterschap 'Heicop genaamd de Lange Vliet' en secretaris van de gemeente Utrecht tot 1867; vervolgens lid van den Raad aldaar; daarna lid der Provinciale en Gedeputeerde Staten der provincie Utrecht, als hoedanig hij in 1888 waarnemend Commissaris des konings was. Bovendien was hij 1870-1895 Curator der utrechtsche universiteit, in welke hoedanigheid het zijn taak was 27 Mei 1888, bij afwezigheid van den pres. cur., Donders op diens feest toe te spreken, en langen tijd regent van het geref. burgerweeshuis en van de stichting van Renswoude. Zijne verdiensten werden erkend door zijne benoeming tot ridder in de orde van den Eikenkroon van Luxemburg en in die van den Nederlandschen Leeuw. Hij was ook lid van het Historisch Genootschap te Utrecht en overleed te Jutphaas den 17. Januari 1896. Den 1. Juni 1853 huwde hij Machtilda Elisabeth Maria Jacoba van de Kastele, dochter van Mr. Jacob Carel en M.E.M.J. van Bosvelt.

Zie: Registers en acad. bullen als boven. Dr. A. Vrolik, *Verslag van al het verrigte tot herstel van het Nederl. Muntwezen van 1842-1851*, Utr. 1853, 198; *Het jubileum van prof. F.C. Donders*, Utr. 1889.

Römer

[Römer, Johan Willem Everard]

RÖMER (Johan Willem Everard), zoon van Everard Johan (hierboven), gedoopt te Utrecht 12 Februari 1786, jur. utr. doctor, werd te Utrecht als student ingeschreven in 1802; bekleedde den post van auditeur militair in het prov. commandement van Utrecht, van watergraaf van het waterschap Heycop gen. de Lange Vliet, was kanunnik van Sint Jan en overleed aldaar in 1855. In 1808 huwde hij Johanna Maria Lambertina Kien.

Zie: *Album* als boven. *Familiepapieren* in mijn bezit.

Römer

[Römer, Mathias]

RÖMER (Mathias), zoon van Frans Römer en Susanna Resteau, gedoopt te Hamburg 6 Mei 1655, deed 21 April 1682 zijn poortereed te Amsterdam als 'mr. Wollewever' en overleed aldaar op het Singel in 1719. Hij huwde April 1692 Margaretha Martens uit Utrecht.

Zie: *Doop-* en andere *registers* der Evang. Ref. Gem. te Hamburg en der stad Amsterdam. *Poorterboek* van Amsterdam.

Römer

[Römer, Mathias Daniël]

RÖMER (Mathias Daniël), zoon van den vorige, gedoopt te Amsterdam 18 Januari 1702, was achtereenvolgens Ned. Herv. predikant te ter Aa, Elst, Wageningen, Amersfoort en (sedert 1744) Utrecht en overleed aldaar in 1774. Hij huwde te Utrecht 15 Maart 1728 Johanna Alexandrina van Wachendorff, dochter van Alexander Carel Philip (zie in dit deel) en Gerharda van Sypesteijn. De door H. van Velthooven geschilderde portretten bevinden zich te mijnen huize te Arnhem.

Zie: *Doop-* en andere *registers* van de ger. gem. te Amsterdam en Utrecht; *Alg. Ned. Familieblad* no. 93 (7 Febr. 1884).

Römer

[Roode, Michiel de]

ROODE (Michiel de), geb. Amsterdam en in de Luthersche kerk aldaar ged. 20 Febr. 1685; ald. ongehuwd overleden 12 Jan. 1771 en in een eigen graf begraven; zoon van Michiel Jansz. en van Anna Somma, Pietersdr. Hij was, evenals zijn vader, makelaar. In het naamregister der makelaars te Amsterdam werd zijn naam ingeschreven 17 Mei 1714. Van zijn 'zakenleven' is ons verder niets bekend, doch hij moet goede zaken gemaakt hebben en flink gefortuneerd zijn geweest, om zich de uitgaven te kunnen veroorlooven, waartoe zijn kunstliefde hem dreef. Hij was 'een door zijn edelmoedigheid nooit genoeg volprezen kunstmeceen', die 'met het volste recht in de werken der voornaemste Poëten van zijnen tijd, met bijzondere achting gemeld wordt.' Een groot deel van zijn aanzienlijk vermogen besteedde hij aan het verzamelen van schilderstukken, boeken en andere kostbaarheden. In 1732 werd hij door aankoop eigenaar van het Pan Poëticon Batavum, een verzameling van geschilderde portretten door Arnoud van Halen aangelegd. Hij liet in deze collectie enkele portretten door betere vervangen en deed verder door verscheidene kunstschilders, maar voornamelijk door den portrettist Jan Maurits Quinckhart, de portretten schilderen van de meeste der toenmalige Nederlandsche dichters. Als dankbetuiging voor deze eer, schreven die dichters vaak een lofdicht in het 'Stamboek', door de Roode aangelegd. Dit stamboek is in 1773 uitgegeven door het Leidsche Genootschap: 'Kunst wordt door Arbeid verkregen'. Hierin vinden wij lofdichten op de Roode en zijn kunstkabinet o.a. van S. Feitema, Arn. Hoogvliet, Jan de Marre, Ph. Zweerts, Dirk Smits en Frans Greenwood. Na zijn dood kwam de portrettenverzameling onder den hamer op de verkooping, die 29 Maart 1771 op de Heerengracht bij de Leliegracht ten huize van den overledene gehouden werd en kwam toen in handen van Arnoud de Jongh, die ze in 1772 overdeed aan bovengenoemd Leidsch kunstgenootschap.

De Roode was naar het getuigenis van Corver een kundig liefhebber der tooneelkunst en een boezemvriend van den tooneelspeler Jan Punt. Hij was 'een van die gestrenge tooneelrechters aan welke te voldoen een speeler zich tot eene eer mocht reekenen' (Tooneelaant. 40, noot). In het Pan Poëticon werd in 1734 ook het portret geplaatst

van de Roode, geschilderd door J.M. Quinckhart. Omstreeks dienzelfden tijd liet de Roode zijn portret schilderen op één paneel met Jan Punt.

Zie: A. v. H a l e n , *Pan Poëticon Batavum verheerlijkt, Oud- Holland XXXVII*.
Heeren

[Roonhuyse, Hendrick]

ROONHUYSE (Hendrick), geb. ± 1625 te Amsterdam, overl. aldaar 1672. Zijn leermeester was Rogier Rogiers Beerenaart, met wiens dochter hij huwde. In 1646 werd hij chirurgijn en in 1648 'Stads Vroeveaar'. Hij zou ook de eerste 'Voorlezer voor de Vroet-wijven' te Amsterdam zijn geweest. Als verloskundige en heilkundige had R. in zijn tijd een grooten naam, en terecht. Zijn ervaring heeft hij neergelegd in een boekje getiteld *Historische Aanmerkingen* (1663), waarvan een tweede vermeerderde druk in 1672 uitkwam onder den titel *Genees- en Heelkonstige Aanmerkingen*. Een duitsche vertaling verscheen in 1674 te Nürnberg, een engelsche te Londen in 1676.

De *Aanmerkingen* zijn een bundel vrij goed geschreven waarnemingen op heilkundig en gynaekologisch gebied en vormen een interessante en aangename lectuur. De schrijver blijkt een welbelezen man en een bekwaam en ondernemend heilkundige. Een grooten naam had R. als operateur van den hazenlip. Hij levert een pleidooi voor de keizersnee op de levende vrouw en geeft een verhandeling over de 'Ruptura vesicae ofte gescheurde Blàas', een gebrek, waarover, zegt hij, door niemand vóór hem was geschreven.

Zie: B a n g a , *Geschiedenis der geneeskunde in Nederland*.
Baumann

[Roorda van Eysinga, Sytze]

ROORDA VAN EYSINGA (Sytze), geb. te Sneek 24 Febr. 1772, overl. 1 April 1829 a/b. 'Het schoon verbond' nabij St. Helena, aldaar begraven. Predikant te Kuinre 1794, te Westzaan 1800. Achttien jaren later vertrok hij naar Java, met vrouw en drie kinderen en werd aangesteld als pred. te Batavia. Hij deed in 1821 eene dienstreis als kerkvisitator naar Makassar, Amboina, Ternate en Banda. Te Batavia was hij schoolopziener en secretaris van de afd. Bijbelgenootschap. Ook was hij lid van het Batav. Genootschap. In 1810 verschenen te Amsterdam zijn *Leerredenen over nuttige en aangename onderwerpen*. Zijn zoon, Dr. Philipus Pieter, gaf de *Reizen en lotgevallen* zijns vaders in het licht (Amst. 1830) in twee deelen, waarachter, ook in twee deelen, zijne eigene (met inleiding).

Hij was gehuwd met IJda Catarine Piers.

Zie: van Troostenburg de Bruyn, *Biogr. Woordenb.*, 365.
Herderscheê

[Rooswijk, N. van]

ROOSWIJK (N. v a n) noemt zich op den titel van het onderstaande werkje 'burgher ende poorter der voornoemde stadt Heerlem'. Hij schreef een *Cort ende waerachtich verhael van alle geschiedenissen, handelingen, aenslagen, stormen ende schermutselingen in ende voor der stadt Heerlem in Hollant gheschiet* (Leiden z.j. 4o; pamflet Knuttel no. 202; een andere druk van der Wulp no. 8682; herdr. m. aant. Haarlem 1739, kl. 8o.). Het behandelt de geschiedenis van het beleg der stad tot 26 Maart 1573. Het moet echter door Rooswijk of door een ander zijn vervolgd tot

de overgave der stad; met zulk een vervolg komt het verhaal voor in de *Historie ofte wiider verclaringhe der Nederlandscher oorlogsgeschiedenissen*, fol. 32-49, een der vervolgen der Divisiekroniek (Dordrecht 1591, fol; *ibid.* 1595, fol.)

Zie: de Wind, *Bibl. der Ned. geschiedschr.* 184 vlg.

Brugmans

[Rosemond, Godschalk Roesmont]

ROSEMONDT (Godschalk Roesmont), geb. te Eindhoven omstreeks 1480, uit een gegoede familie, overl. te Leuven 5 Dec. 1526, studeerde aldaar in de pedagogie de Valk, toen hij bij de promotie der filosofie 1502 de derde plaats behaalde. Bij het begin zijner godgeleerde studie ging hij in het college van den H. Geest wonen, maar werd spoedig teruggeroepen naar de Valk om de filosofie te onderwijzen. 1509 werd hij aanvaard in den raad der universiteit. Nog slechts licentiaat werd hij opgenomen in het 'stricte college' der faculteit der theologie 1 Oct. 1515, nadat hij de kanunnikdij verkreeg afgestaan door den professor Crabbe. Het volgend jaar behaalde hij den doctorstitel en 1520 werd hij tot rector der universiteit gekozen en als zoodanig verwelkomde hij den Keizer bij zijn bezoek aan Leuven. De uitvoerders van het testament van paus Adrianus VI benoemden hem 8 Nov. 1524 tot president van het college, opgericht in het huis van den overleden paus, die zijn raadsman was geweest. Hij bestuurde het tot zijn dood. Tevens was hij bestuurder der zusters van het leuvensche gasthuis, waar hij begraven werd. Zijn grafschrift, thans verdwenen, is vermeld bij Paquot, *Biogr. Nat.* en *Grand Théâtre Sacré de Brab.* I, 131-132. Hij stond bekend als een welsprekend prediker. Tot onderrichting en stichting gaf hij een zevental volksboekjes uit in de nederlandsche taal, meermalen herdrukt. Dr. de Vreesse geeft een nauwkeurige en uitgebreide lijst van deze werkjes in *Biogr. Nat.* Een latijnsch werkje van Rosemond *Confessionale* behelst gewaagde stellingen over de excommunicatio latae sententiae, later weerlegd door paus Benedictus XIV. Zijne werkjes trokken niet alleen de aandacht van de bibliografen, Miraeus, Valerius, Andreas, Foppens, le Long, Moes, *Amsterdamsche Boekdrukkers*, Nijhoff, *Bibliographie de la Typogr. Néerl.* 1500-1540, maar ook van andere schrijvers zooals A. Troelstra, *De toestand der catechese in Nederland gedurende de voor-reformatische eeuw* (Gron. 1901); D.C. Tinbergen, *Des Coninx Summe* (Gron. 1900) 156-160, 181; Pijper, *Gesch. der Boete en Biecht in de Christelijke Kerk* (Haag 1908) II, 311-316.

7 Nov. 1519 veroordeelde de theologische faculteit, waaronder Rosemond, verschillende stellingen van Luther. Als tegenstander haalde hij zich den haat van diens volgelingen op den hals. Rosemond trad meermalen op als inquisiteur; met R. Tapper en Nic. Coppyn werd hij naar den Haag gezonden om het vonnis over Pistorius uit te spreken. Bij het verhoor zou hij zich volgens het verhaal van Gnapheus met een belachelijke goedmoedigheid aangesteld hebben (P. Fredericq, *Corpus Inquisitionis* IV, 406). Tegelijk met Luther werd ook Erasmus hevig aangevallen door de leuvensche professoren, vooral door Egmondanus. Driemaal beriep de humanist zich op den rector Rosemond. Een onderhoud ten huize van Rosemond tusschen Erasmus en Egmondanus, opdat deze met zijne aanvallen zou ophouden, bleef zonder gevolg. Een drietal brieven van Erasmus aan Rosemond zijn uitgegeven. Toen hij den dood van Rosemond bekend maakte aan Joh. de Lasco, schreef deze 'fuit vir melior quam pro vulgari sorte theologorum.'

Rosemond liet bij zijn vroegtijdigen dood studiebeurzen na aan het Groot-kollege, het Paus-kollege en een gift aan het leuvensche gasthuis.

Zie: Paquot, *Mémoires Hist. Litt.* V, 58-62; *Biographie Nationale* XX (1908-10) 102-110; H. de Jongh, *L'ancienne Faculté de Théologie de Louvain* (Louv. 1911) 158, 165-167, 198, 213, 225, 229, 231, 250; *Analectes Hist. Eccl. Belg.* XVIII (1882) 95, 105, 117; XXI (188) 111; Schutjes, *Gesch. Bisdom 's Bosch* II, 221; XXVII (1898) 311.

Fruytier

[Rotterdam, Arnoldus]

ROTTERDAM (Arnoldus) is geboren te Amsterdam in 1718; hij werd 20 Juli 1737 te Leiden als theoloog ingeschreven. Hij was proponent in 1741, predikant te Zuilen in 1748, te Steenwijk in 1755, waar hij in 1781 stierf. Behalve vele preeken gaf hij uit *Gods weg met Nederland of vervolg op Blomherts Geschiedenissen behelzende de merkwaardigste gebeurtenissen in de republicq voorgevallen zeedert het sluiten van den vrede te Utrecht tot op deezen tegenwoordigen tijd* (Amsterdam, Utrecht 1753, 8o.), een boek, dat zelden meer wordt geraadpleegd.

Zie: de Wind, *Bibl. der Ned. geschiedsch.* Aanh. 18.

Brugmans

[Rouget, Pierre]

ROUGET (Pierre), geb. 1 April 1771 te Lons le Saulnier (hoofdplaats van het departement Jura), overl. in 1833 te Dyon, was de 3e zoon van Claude Ignace Rouget, 'avocat du roi' bij het presidiaal gerechtshof te Lons le Saulnier en van Jeanne Madeleine Gaillande; hij was de jongste broeder van den dichter van de Marseillaise (die den achternaam van 'de Lisle' bij zijn naam had gevoegd, toen hij in 1776 moest worden ingeschreven voor de militaire school te Parijs). Op 23 jarigen leeftijd, in 1794, trad hij in franschen krijgsveld als luitenant in een bataljon 'Volontaires de Paris'; in ditzelfde jaar ging hij over bij de grenadiers van de 18e ½-brigade, spoedig daarop bij den generalen staf; en als secretaris van de fransche burger-representanten trok hij met Pichegru's leger ons land binnen. Daendels, die bij dit leger generaal-majoor was, had hem leeren kennen, en vroeg en verkreeg hem als aide decamp in den rang van kapitein (8 Juli 1795). Zoo ging Rouget in het bataafsche leger over, waarin hij zich de achting en het vertrouwen niet alleen van zijn generaal, maar van velen, die hem gekend hebben, heeft weten waardig te maken. Falck spreekt van hem in 1807 als 'de achtenswaardige en knappe Rouget'. De verhouding tusschen Daendels en zijn adjudant ging weldra over in die van vertrouwde en vriend, en daar de bataafsche generaal van 1795 tot 1799 de meest invloedrijke man in de Bataafsche republiek is geweest, heeft Rouget aan vele belangrijke gebeurtenissen van dien tijd deelgenomen en daaraan door zijn raad misschien meer medegewerkt dan algemeen bekend is. In Juli 1796 trekt hij met Daendels naar Dusseldorf aan het hoofd van eene bataafsche afdeeling, tot ondersteuning van Kléber. In 1797 is hij met zijn generaal in Texel ingescheept, om deel te nemen aan eene expeditie tegen Ierland of naar de West-Indiën, welke echter niet tot uitvoering kwam. Toen Daendels omstreeks half Mei 1798, zonder toestemming van het Uitvoerend Bewind, zich naar Parijs begaf om van het fransche Directoire vergunning te verkrijgen tot het verjagen van dat bewind, nam hij zijn aide-de-camp Rouget met zich mede. Nadat zij den 10en Juni d.a.v. waren teruggekeerd, en twee dagen daarna de staatsgreep met militaire hulp volvoerd was, werd weder Rouget, maar nu door het nieuw opgetreden intermediair bewind,

als spoedbode met een schrijven aan het Directoire naar Parijs afgevaardigd, waarin werd mede-

gedeeld, wat den vorigen dag was geschied, met bijvoeging dat hij, Rouget, alle mogelijke inlichtingen, die nog verlangd werden, mondeling kon verstrekken. Hij kweet zich van die opdracht op eene wijze, zeer ten genoegen van zijne lastgevers; eene maand later (16 Juli 1798) werd hij tot luitenant-kolonel bevorderd.

Het volgend jaar trok hij in het gevolg van Daendels te velde tegen de in Noord-Holland gelande Engelschen en Russen. Weder was het Rouget, die het belangrijke besluit van Daendels om, nadat de landing van de 1e engelsche divisie gelukt was (27 Aug.), den polder te Zijpe te ontruimen, aan den opperbevelhebber, generaal Brune, die in den Haag gebleven was, moest gaan mededeelen en nader verklaren. Ditmaal keerde hij niet met eene tevredenheidsbetuiging terug, maar met den stilligen last aan zijn generaal om te blijven, waar hij stond en niet verder terug te trekken. Verdere bijzonderheden, speciaal op Rouget betrekking hebbende, deden zich in dien veldtocht niet meer voor. Daendels had evenwel veel van zijne populariteit verloren, en trok zich in 1802 geheel uit het leger terug.

Rouget werd daarna ingedeeld bij den staf van generaal Dumonceau, met wien hij, na in Texel ingescheept te zijn tot eene landing op de engelsche kust, die niet tot uitvoering kwam, in 1805 en 1806 den 3en coalitie-oorlog in Duitschland en Oostenrijk medemaakte. 5 Nov. 1806 werd hij tot kolonel bevorderd. Slechts drie maanden later, 9 Febr. 1807, volgde zijn bevordering tot generaal-majoor, in verband met eene nieuwe bestemming. Toen namelijk Daendels door koning Lodewijk weder op het staatstoonel was teruggeroepen en tot gouverneur-generaal der aziatische Koloniën en bezittingen werd benoemd, zou zijn oud-adjutant en vriend, inmiddels tot ridder in de orde van de Unie verheven, hem ook daarheen vergezellen.

De kusten waren door de Engelschen geblokkeerd; daarom zou de reis over Parijs, Spanje, Portugal en de Canarische eilanden worden genomen. Rouget werd vooruit gezonden, om in 't geheim voor extra-relais te zorgen door geheel Spanje en Portugal. Indië zou hij evenwel niet bereiken, want hij werd op zee door de Engelschen krijgsgevangen gemaakt. In Juli 1810 uitgewisseld, kwam hij hier terug; maar het koninkrijk Holland bestond toen niet meer. Als brigade-generaal in het fransche leger opgenomen, is hij in zijn loopbaan niet meer zoo geleidelijk te volgen. Voor zooveel bekend, komt hij niet voor in opgaven der brigade-commandanten van de legers, die in de veldtochten van 1812-1815 streden, zoodat hij in die jaren waarschijnlijk sedentaire betrekkingen zal hebben bekleed. Generaal Thiébault toont hem in zijne Mémoires nog even, toen hij te Charenton in 1815 met generaal Rouget en eene onbetrouwbare troepenmacht den 20en Maart den Keizer in zijne adelaarsvlucht van Malta naar Parijs moest trachten te vangen. Rouget hield van de Bourbons, verhaalt hij daarbij; de oud-adjutant van Daendels zal dus ook in het koninklijke leger wel in zijn rang gehandhaafd zijn. Larousse, die enkele regels aan hem wijdt, zegt, dat hij in 1830 brigade-generaal was in 1833 te Dyon is overleden. Hij is ongehuwd gebleven.

Zie over hem: Julien Tiersot, *Rouget de Lisle. Son oeuvre, sa vie* (Paris 1892); Mendels, *Herman Willem Daendels* ('s Gravenhage 1890) 170 en bijlage XXVI; Colenbrander, *Gedenkstukken* II, III, V, VI¹ en VI² naam-

register (waarin de achternaam 'de Lisle' moet vervallen en in deel III het bijschrift hetzelfde moet zijn als in de deelen II en V: 'adjutant van Daendels'); van Sypsteyn, *Geschiedenis van het regiment Hollandsche Hussaren* ('s Grav. en Amst. 1849), 225; *Mémoires du général Bon Thiébault* (Paris 1895) V, table alphabétique des noms cités (waarin eveneens abusievelijk de achternaam 'de Lisle' is toegevoegd); verder samengesteld met behulp van een staat van dienst en van archiefstukken.

Koolemans Beijnen

[Roukens, Willem]

ROUKENS (Willem) was in 1702 burgemeester van Nijmegen. Toen na den dood van Willem III in de provincie Gelderland volksbewegingen ontstonden tegen de regenten, die door den laatsten stadhouder krachtens het Regeeringsreglement van 1674, doch in strijd met de oude privilegiën, aangesteld waren, behoorde Roukens tot degenen, die afgezet werden. Hij berustte echter niet in zijn lot, doch heeft voortdurend als een der woordvoerders der zoog. 'Oude Plooi' tegen het optreden der nieuwe regenten, de 'Nieuwe Plooi', geprotesteerd, eerst bij den gelderschen landdag, later zelfs bij de Staten-Generaal, doch zonder succes.

In Juli 1702 trachtte het Hof van Gelderland Roukens en zijn lotgenooten in hun oude waardigheden te herstellen, doch de burgerij, versterkt door de Maasschippers, die op de 'Oude Plooi' zeer gebeten waren, verdreef hen bij den keurdag van 3 Jan. 1703 voor goed van het kussen.

Nadat hij zijn tegenstanders geruimen tijd in woord en geschrift bestookt had, waagde Roukens den 7en Aug. 1705 een staatsgreep. Aan het hoofd van een 60-tal samenzweerders overrompelde hij het stadhuis van Nijmegen. De burgerij kwam echter in het geweer, bevrijdde de zittende regenten, die Roukens in hechtenis genomen had, en greep eenige der rustverstoorders. De heeren van de 'Nieuwe Plooi' lieten niet met zich spotten, en deden nog denzelfden dag een aantal samenzweerders uit het raam van het stadhuis ophangen. Den volgenden dag, 8 Aug., bevalen zij den hoofdman van het complot, Willem Roukens, op de Grootemarkt van de stad, die hem als burgemeester gekend had, te onthoofden, welk wreed vonnis voltrokken werd.

Schilderij N. de Huët en onbekende. Prenten door J. Lamsvelt en R. Vinkeles.

Zie: S.P. Hak, *De Ploojeren, in het Kwartier van Veluwe* in het tijdschrift *Gelre*. dl. X, 1908.

van Wijk

[Rouveroy, Johannes van]

ROUVEROY (Johannes van), ook gespeld *Roeveroy*, uit een te Leiden veelvuldig voorkomend geslacht, geb. 1670, ingeschr. als student aldaar 21 Mrt. 1685, praep. geëx. 1694. 2 Oct. 1695 maakte de kerkeraad van Alphen een vijftal op, waarop ook hij voorkwam, welke voordracht door de ambachtsvrouw werd geweigerd. 1796 is hij predikant te Langeraar, 30 Juni 1700 te Leiden. Daar huwde hij 12 Nov. 1701 met *Barbara van Noort*, j.d. in de Pieterskerkkoorsteeg. De bruidegom, vroeger gehuwd met *Catharina Hak*, werd geassisteerd van Antony Schoubart, zijn zwager, de bruid van vrouwe Cornelia Onseel, haar behuwdzuster. In plaats van P. Hollebeek, overleden, benoemden de Staten, op voordracht van curatoren, hem 20 Maart 1709 tot subregent van het Statencollege op f 600, terwijl den dag

daarvóór de sub-regent R. Aemilius regent was geworden. Bij zijne installatie op 28 Maart hield curator Rooseboom de oratie. Rouveroy ver-

huisde toen van de Steenschuur naar het College en 24 Febr. werd uit zijn huis in de Pieterskerk begraven 'Maria van Roeveroy int Duitse collegie', die dus wel zijne dochter zal geweest zijn. Kort daarop moet ook hij overleden zijn: 9 Mei 1720 benoemen de Staten tot zijn opvolger David Knibbe. 9 Nov. 1722 stellen curatoren tot 'oeconomia' van het College aan Agatha van Rouveroy, weduwe van Jac. van der Poot, die ik in de Leidsche registers niet vond, maar die een dochter of een nicht van hem kan geweest zijn. Zijn neef Abraham Abr.zoon assisteerde hij bij diens huwelijk met Aletta van Rouveroy op 27 Mei 1717.

Zie: *Album Stud. L.B.* 674; *Acta Z. Holl. Syn.* uitg. Knuttel, VI, 318, 422 vlg., 447, 601; Molhuysen, *Bronnen* IV, 243, 321, 333; *Trouwboek* C C fol. 238 en G G fol. 194, Leidsch archief; *Grafboek* op 24 Febr. 1720.

L. Knappert

[Royaards, Herman Johan]

ROYAARDS (Herman Johan), geb. te Utrecht 3 Oct. 1794, overl. aldaar 2 Jan. 1854 de kerkhistoricus, zoon van Hermannus en Johanna Henriette Schorer, kleinzoon van Albertus, geneesheer te Zalt-Bommel en Godefrida Geertruid van Coeverden. Hermannus had eene zuster Syburgh Henrika, die in 1784 huwde met Joost Gerard Kist: de ouders van N.C. Kist, den lateren leidschen hoogleeraar in de kerkgeschiedenis, zoodat de beide stichters van het *Kerkhistorisch archief* volle neven waren. Een andere broeder van Hermannus en Syburgh, Gisbertus, was ambtenaar in het toenmaals pruisische stadje Huissen bij Arnhem. Onze Herman Johan ging eerst op de Hieronymus-school te Utrecht, waar hij de lessen genoot van Karsten, Dornseiffen en S. Nijhoff, om in 1811 student te worden in Utrecht. Al weder was het van Heusde, 'de afgod zijner leerlingen', zegt Scholten - wie over de studie en de studenten te Utrecht van dezen tijd schrijft, komt hem altijd tegen - die ook Royaards boeide, met name door zijn lessen over de *Historia humanitatis* en *Historia philosophiae*. Deze lust voor geschiedenis, door van Heusde gewekt, leidde tot de oprichting, 1811, van het genootschap 'Historia Duce', later geheeten 'Utile Dulci', waarvan, met Royaards, Kist, Schorer en Gaymans de eerste leden waren en dat gewijd was aan de beoefening van geschiedenis en letteren. Tot dit gezelschap hebben behoord de Geer, P.H. Hugenholtz, J.F. van Oordt, J.C. de Wijs en vele anderen; van hen ging in 1815 de oprichting der compagnie vrijwillige jagers uit, die zoo lang te Bruay bij Valenciennes gecantonneerd zijn geweest. Teruggekeerd, studeerde R. theologie onder zijn vader, G. van Oordt en Heringa (met den ouden Royaards weder verzoend), terwijl Adam Simons (zie beneden) door zijne lessen over nederlandsche geschiedenis, stijl en poëzie van grooten invloed op zijne vorming geweest is. 12 Maart 1818 promoveerde hij *De altera Pauli ad Corinthios epistola et observanda in illa apostoli indole et oratione*, 13 Mei deed hij proponent, 1819 werd hij predikant te Meerkerk bij Gorinchem. Hij heeft daar met ambtgenooten in de buurt, velen van hen oudleden van 'Utile Dulci', in druk wetenschappelijk verkeer gestaan; zijn predikwerk hing altoos samen met een of ander onderwerp van studie, aldus, dat de preek tot een wetenschappelijk onderzoek, of uit de studie de preekstof geboren werd, wat ons een weinig beducht maakt voor het gemakkelijk volgen van haren voorganger door de hoogleeraren-kweekende Meerkerksche

gemeente. Van die studie getuigt o.a. zijne door het Haagsch Genootschap met goud bekroonde verhandeling *Proeve over den geest en het belang van het boek Daniël*, echt heusdiaansch d.i. zonder critiek te oefenen vooral letten op de denkbeelden (cf. Sepp, *Proeve*³, 207). Met groote toewijding stond R. zijne gemeente ter zijde, toen de dijkbreuk van 1820 haar zwaar getroffen had.

Ik heb elders het vermoeden uitgesproken, dat het aan Joh. Clarisse te danken is, dat in dezen tijd de Regeering hare aandacht schenken ging aan grondiger onderwijs in de kerkgeschiedenis (III, 228). 1823 benoemde zij N.C. Kist te Leiden en onzen Royaards te Utrecht (die tegelijk naar Schiedam beroepen was) tot buitengewoon hoogleeraar om onderwijs te geven in de kerk- en dogmengeschiedenis benevens de moraal. Hij inaugureerde 20 Juni 1823 *De hominum gentiumque varietate in christianae societatis historia observanda*. En reeds toen rijpte het plan bij hem en Kist, om een kerkhistorisch archief te stichten. Te midden van harden arbeid (hij was ook academieprediker) ontviel hem zijn vader, begin 1825, maar smaakte hij ook het geluk van in het huwelijk te treden met Henriëtte Johanna Both Hendriksen. Het volgend jaar werd hem een zoon geboren (de tweede, Willem Jan is van 1829) en volgde ook zijne benoeming tot gewoon hoogleeraar. Hij oreerde 3 Maart 1826 *De theologia historica cum sacri codicis exegesi rite conjuncta, nostris potissimum temporibus in Belgio excolenda*. Zij is, zegt hij, de geschiedenis van godsdienst, kerk, leerstukken te zamen met apologetiek en patristiek (p. 9). Van de 'damna et errores', welke de gevaarlijke historische critiek in Duitschland op haar geweten heeft, wil hij niet weten (p. 16), maar oordeelt, dat de theologia historica van de Schrift moet uitgaan, met schriftexegese derhalve nauw verbonden zijn moest. 'Men kreeg den indruk', zegt Sepp geestig, 'alsof de kerkelijke geschiedenis te harer aanbeveling een goed geleide noodig had' (*Bibl.* 8). De plannen voor een 'Tijdschrift voor historische theologie' kwamen 1829 tot uitvoering. Toen verscheen deel I van het *Archief voor Kerkelijke Geschiedenis inzonderheid van Nederland*. Ook Th. Adr. Clarisse zou redacteur geweest zijn, zoo niet zijn vroege dood ook dit schoone vooruitzicht vernietigd hadde. De vader schreef over den betreurden zoon vóór diens posthuum artikel over Geert Groote in *Archief* I (zie III, 230). Een tijdschrift als dit bezat ons vaderland nog niet en stellig is, wat Kist en Royaards hoopten, geschied: dat hun arbeid, vooral er op aangelegd om, door het opsporen van nieuwe kenbronnen voor de geschiedenis, ook tot de toekomstige ontwikkeling dier wetenschap bij te dragen, volgende geslachten zou ten goede komen. Royaards plaatste in dit deel zijne verhandeling *Over den voortgang in de beoefening der geschiedenis ook van die der christelijke kerk* (1-82). In ons land, lezen wij (74), was het Venema (II 1485), die den grond legde tot die wijsgeerig pragmatische geschiedenis, welke ook R. wil t.w. 'zulk cene wijsgeerige geschiedenis, waarin de daadzaken in derzelve samenhang wijsgeerig worden nagespoord, waarbij men indringt in den waren geest der gebeurtenissen en niet anders tracht te doen als de werkelijke wereld over te boeken' (82). Hier is de invloed van van Heusde wel sterk. In ditzelfde deel plaatste hij eene verhandeling over de *Spaansche inquisitie* (253-282) en liet daaraan voorafgaan eene opwekking tot het verzamelen en beschrijven

van traktaatjes en pamfletten (247-253), waarop inderdaad de arbeid van Fred. Muller, Louis D. Petit, H.C. Rogge e.a. gevolgd is. Aan dit *Archief* in elf deelen, daarna *Nederl. Archief* in negen en *Nieuw Nederl. Archief* in twee deelen heeft R. zijne beste krachten gegeven. In deel II van dit laatste komen nog artikelen van zijn hand voor, het bevat meteen zijne necrologie door N.C. Kist; voortaan zou het Tijdschrift als *Kerkhistorisch Archief* onder Kist en Mol verschijnen (dl. I in 1857). Maar de naam van Royaards blijft verbonden aan dit voortreffelijk werk, dat vooral voor de geschiedenis van het vaderlandsche Christendom van zoo groote beteekenis was en nog is.

Koning Willem I, wiens regeering immers warm ijverde voor de beoefening der vaderlandsche geschiedenis, taal en letteren, had, na den dood van den historieschrijver M. Stuart, bij besluit van 23 Dec. 1826, nederlandsche geleerden uitgenoodigd om een plan over te leggen voor eene geschiedenis des vaderlands. Aan Jac. Scheltema, Mr. J.C. de Jonge, Beyerman, Groen van Prinsterer en Royaards viel een gouden eereprijs ten deel, aan den laatste voor zijne *Bijdragen tot de bewerking van de geschiedenis der Nederlanden*. Dat was 1830. In dat jaar en 1831 deelde hij in de groote gebeurtenissen door eene *Leerrede* na het uittrekken der utrechtische studenten, 21 Nov. 1830 (in den bundel van Bouman 207-240) en eene *Dankrede* bij hun terugkeer, 16 Oct. 1831, afzonderlijk uitgegeven, gelijk hij weder een jaar later den dood zijner diepbetreurede vrouw (26 Oct. 1832; de *Klaagzang* zegt 5 Oct.) in een *Klaagzang* beweevende. Zelf ernstig ziek geworden, deed hij, na zijn herstel, met Kist eene reis langs de Moezel, 1833, en in 1835 eene naar den Hartz, tijdens welke zij met vele duitsche geleerden betrekkingen aanknoopten (vergel. daarover R. in zijne opdracht aan Gieseler, Lücke en Ullman van deel I zijner *Gesch. v.h. Gev. Christendom v-x*). In 1834 verscheen zijn *Hedendaagsch Kerkregt bij de Hervormden in Nederland* I, in 1837 II, waardoor hij voor dezen verwaarloosden tak van wetenschap nieuwe belangstelling wekte. Hij was vóór onafhankelijkheid der Kerk, zonder dat hij den band tusschen Kerk en Staat wilde losmaken. 26 Maart 1835 legde hij het rectoraat neer met eene rede *De proavorum nostrorum pietate in condenda tuendaque Belgii Foederati republica conspicua*. In datzelfde jaar, 28 Oct., sprak hij de *Feestrede* uit bij gelegenheid van het 50-jarig bestaan des Haagschen Genootschaps, waarvan hij toen voorzitter was; verrijkt met aantekeningen en bijlagen is zij een belangrijke bijdrage geworden voor onze kennis van het toenmalig theologisch leven in Nederland. Het karakter van het Genootschap zelf had zich in dier voege gewijzigd, dat de ware verdediging des Christendoms niet gesteld werd in de handhaving van eenig kerkelijk leerstelsel, maar in een voortgezet onderzoek naar den aard en den oorsprong van den chr. godsdienst zooals deze uit de H.S. zelve kenbaar wordt (Scholten). In 1885 zou Kuenen in zijn *Gedenkschrift* Royaards' taak weder voor 50 jaren voortzetten (zie ook Sepp, *Proeve*³ 44-65). 23 Jan. 1836 bracht aan R. nieuw huiselijk geluk door zijn huwelijk met Sara Maria Swellengrebel, vriendin zijner eerste vrouw, dochter van den curator der utrechtische hoogeschool Mr. J.G Swellengrebel; zij zou hem met twee zoons uit zijn eerste en drie uit zijn tweede huwelijk overleven. Het was het jaar van het tweede eeuwfeest dier universiteit en 14 Juni

smaakte R. het voorrecht twee zijner leerlingen, Johannes Henricus Scholten (III 1143), reeds litt. hum. dr., en Jacobus Julianus Snouck Hurgronje, more majorum tot doctoren in de theologie te bevorderen. Wat R. bij die gelegenheid sprak ('Est haec nova quaedam solemnitas ...') vindt men in *Ann. Ac. Rhen. Traj.* 1836/37 en bij C. van den Bergh, *Gedenkboek* 1837, 190-198. Uit de volgende jaren dien ik te vermelden de *Chrestomathia patristica* II, 1837 (I is van 1831), 'die niet ten onrechte wegens hare onnauwkeurige correctie en gebrekkige organisatie, vooral in de selecta uit de Apostol. Vaders, berispt is' (Sepp, *Proeve*³ 460, *Bibl.* 51 vlg.), het *Compendium historiae ecclesiae christianae* I, 1840 (II in 1845), waarover Sepp, *Bibl.* 41 vlg. prijzend schrijft, *Dichtregelen* bij het graf van van Heusde 14 Aug. 1839 (niet in den handel, maar afgedrukt achter A. van Goudoever, *Levensbericht van v.H.* in *Utr. Stud. Alm.* 1840 en eindigend met 's mans spreuk: 'Die niet als kind gelooft, hoe kan die wijsgeer heeten?') en *Ph.W. van Heusde, geschetst als geschiedkundige en als paedagoog tot de godgeleerdheid*, twee voorlezingen, *Utr.* 1840, met eene *Opdragt* aan N.C. Kist. Van belang is ook zijne Voorrede vóór dl. I van J.J. Dodt v. Flensburg, *Archief voor kerkelijke en wereldsche geschiedenissen inzonderheid van Utrecht*, 1839. Ook daarin roemt hij, dat 'opdelving van tot dusver ongeopende bronnen en critische schifting der daadzaken zich aan eene pragmatische bewerking zoekt te paren.' Geschiedvorschcr en geschiedschrijver moeten elkander de hand bieden, zal de geschiedenis niet slechts beschreven, maar tevens verrijkt en gezuiverd worden, d.i. zullen de daadzaken worden voorgesteld in verband met hare oorzaken en gevolgen. Vele bronnen zijn reeds aangeboord, thans doet de heer Dodt dat voor Utrecht, eertijds het middelpunt van Nederland, kerkelijk en wereldlijk, met hare rijke archieven van de vroegere kapittelen, van de O.B. Klerezij, van de provincie, van de stad. En Royaards verheugt er zich over, dat Dodt gaat voortzetten, wat Bor, Matthaeus, Drakenborch, Broedersen begonnen. Wij verheugen er ons nog altijd over, gemerkt de rijke stof, die wij aan Dodt (7 dln.; 3 dln. voortzetting d.v. Asch van Wijk) te danken hebben.

Deze jaren brachten ook huiselijk leed. Half April 1838 overleed zijn eenig dochtertje, 3 Mei een pas geboren zoontje, slachtoffer vermoedelijk van de nog altijd zeer onvolmaakte verloskunde, 1841 weder een meisje, Anna. De bundel leerredenen, *Evangeliewoorden vooral voor lijdende christenen* 1841, is in deze jaren ontstaan. In dat jaar 1838 had de tweede klasse van het Kon. Nederl. Instituut eene prijsvraag uitgeschreven over *De geschiedenis der invoering en vestiging van het Christendom in Nederland*, 16 Nov. 1840 schonk zij aan R. voor zijn antwoord den eereprijs, 1842 verscheen het als boek en nog eens in de Verhandelingen der klasse. Ik bezit slechts de derde, vermeerderde en verbeterde uitgave, 1844, waarin o.a. aan de bedenkingen van Credner in de *Neue Jenaische Literatur-Zeitung*. Oct. 1842 (overgen. *Konst- en Letterbode* April 1843) gehoor gegeven en wezenlijk elke bladzijde gewijzigd is. Het boek is niet alleen bestemd voor de geleerden, maar ook voor wie zich niet onder hen rekenen, ook voor 'beschaafde vrouwen, die immers het zout uitmaken van ons geletterd publiek' (*Voorberigt*, 3e uitg. XIII). De tweede prijs had Dr. E.J. Diest Lorgion, toen predt. te Hallum, verworven,

'wiens beknopt maar zaakrijk opstel' (Moll) te Leeuwarden bij W. Eekhof, 1842, verscheen en 'voor dat van zijn gelukkiger mededinger in nauwkeurigheid van bewerking en deugdelijkheid van vorm geenszins behoeft onder te doen.' In 1849 liet R. het eerste deel verschijnen van zijne *Geschiedenis van het gevestigd Christendom en de chr. Kerk in Nederland ged. de Middeleeuwen*, waarop 1853 het tweede deel volgde. Zij geven derhalve het vervolg op de *Invoering*. Naar aanleiding dezer drie deelen schreef Moll: 'Ofschoon R. geenszins een meester der historische kunst mag genoemd worden, en zijne taal en stijl evenzeer gebrekkig zijn, als zijn verhaaltrant omslagtig en vermoeiend is, daar hij zijne mededeelingen gedurig overlaadt met wijsgeerige beschouwingen, die de feiten der geschiedenis voor des lezers voorstelling verduisteren en hem nauwelijks iets te denken overlaten - door R. heeft de wetenschap eene groote schrede voorwaarts gedaan', waartoe Moll dan voorts rekt vooral zijne ordening van het materiaal (*Kerkgesch. v. Nederland I*, 1864, Inleiding XXIX vlg.). Bij dit oordeel van Moll gedenke men dat R. zich 'op den ruimen Oceaan bevond, waarop hij zonder compas den rechten koers zoeken' moest (*Gesch. v.h. gev. Chr. voorr. XIX*) en ook dat hij, betreurend, 'dat men zich meestal verloren had in het geheel uitwendige karakter onzer kerkgeschiedenis' en van plan het inwendige ruime plaats te geven, daarin door den dood verhinderd is. Overigens zijn deze boeken 'overschaduw'd door den klassieken arbeid van Moll' (S e p p , *Bibl.* 121), wat men toestemmen en toch het betreuren kan, dat de nieuwe kerkhist. school ten onzent haar aanvang bij Moll en niet bij Kist en Royaards pleegt te stellen. Wat hij over het 'karakter van het Heidendom in Nederland' schreef is wel geheel verouderd, schoon hij er oog voor had, dat men 'te veel de topografie des heidendoms in de behandeling van deszelfs geschiedenis uit het oog verloren' heeft (*Inv. Chr.* 56). In verband met deze studiën noem ik hier zijn debat met prof. Hofstede de Groot. De groningsche hoogleeraar had in *Nederl. Archief IV*, 121-190 zijne denkbeelden ontwikkeld over den gang der chr. godgeleerdheid in Nederland en daarin ook zijne ons bekende stelling verdedigd, dat 'onze voorouders het bijbelsch practische van hunne eigene godgeleerdheid [!] lieten varen, om er van Luther en van Calvijn een tweederlei speculatief-juridisch beginsel voor op te nemen' (143). R. richtte zich toen in datzelfde deel, 329-382, met *Brieven* (4 Jan. 1842) tot zijn ambtgenoot, waarin hij betoogde, dat ook andere richtingen dan de bijbelsch-practische nationaal mochten heeten, ook die van Voetius en andere 'calvinisten'. Het nageslacht staat meer aan de zijde van de Groot dan aan die van R. (tegen wien ook Kist zich verzette) en vindt in het calvinisme een element aan het nationaal gereformeerd protestantisme toegevoegd. Royaards' *Proeve eener gesch. der herv. in de stad Utrecht* (*Nederl. archief V*, VI en VII) is eene belangrijke studie op het gebied der locale geschiedschrijving.

Begin 1847 verloor hij zijnen oudsten broeder Mr. J.G.A. R o y a a r d s , raadsheer in het Hof te Utrecht, die tien dagen later door hunne eenige zuster, ongehuwd en bij hem inwonend, in het graf gevolgd werd; in 1848 overleed ook de nog overgebleven broeder Mr. D.H. R o y a a r d s , ontvanger der registratie, verliezen, die den familiezwakken man hevig schokten. In de beroeringen van dat jaar 1848 nam hij deel (*Evang.*

Kerkbode 12 en 19 Mei 1848), voor het behoud der utrechtse hoogeschool trad hij in het krijt met zijne *Voorlezing over het historisch karakter der tegenw. nederl. universiteiten*, 16 Dec. 1848. 21 Maart 1850 legde hij het rectoraat neer met eene *Oratio de commutationis, quam subiit theologia in Nederlandiam saeculo hoc undevicesimo, via et ratione*.

Voor zijne talrijke, in dit levensbericht niet genoemde, algemeen-kerkhistorische artikelen (over zijne *Schets der chr. zedeleer* 1850 zeer ongunstig S e p p , *Proeve*³ 425 vlg.), verwijs ik naar de straks te noemen bibliografie. Mij rest slechts aan het slot dezer regelen een woord over R.'s persoonlijkheid, zooals zijn boezemvriend N.C. Kist die geteekend heeft. Met het goede der aarde ruim bedeed, was hij in zijn overvloed matig en ingetogen, meer daarop bedacht het anderen goed te geven dan het zelf goed te hebben. Man van de studeerkamer en uren lang staande aan zijn lessenaar, genoot hij meteen volop van zijn huiselijk leven, dat zijne vrouw hem maakte 'als een hemel'. Met een deftig huis in en zijn geliefd 'Meyenhage' bij Utrecht (vroeger ook door van Heusde bewoond), kon hij tevens reizen naar zijn hartelust en heeft België, Frankrijk en Duitschland, Zwitserland, Italië en Engeland bezocht - vaak met zijn gansche gezin. Bij de studenten geëerd en door zijne ambtgenooten geacht, in zijne woonplaats door ieder gezien en vertrouwd ... als ik Kist aldus lange bladzijden vullen zie, met wat aan Royaards geschonken was, dan ben ik geneigd de woorden van des Amorie van der Hoeven Jr. (ook vaak Royaards' gast op 'Meyenhage', *Gesch. v.h. Gev. Chr.* I, VIII) op hem toe te passen: 'Wat dunkt u van dien hoog bevoorregte? Heb ik de schets van zijn geluk voltooid, of zal hem nog iets ontbreken?' (*Nagelat. Leerr.* 76). En R. wordt mij het type van dat rustig geleerdenleven van het midden der 19de eeuw, dat voortschreed in vredig welbehagen, nog niet geschokt door de vraagstukken, de twijfelingen, de onlust van een later tijdperk.

C.F.C. Bentinck (lith.), A.B.B. Taurel (sc.), J.P. Berghaus, Desguerrois & Co., F. Schroeder en onbekende (lith.).

Zie: N.C. K i s t , *Ter nagedachtenis van Herman Johan Royaards in Nieuw Archief v. Kerkel. Gesch.* II, 401-641 met *Lijst der uitgeg. geschr.* 462-473; H.E. V i n k e , *Toespraak bij het graf van .. Dr. H.J. Royaards* (Utr. 1854); H. B o u m a n , *Leerrede ter aandenking van Herm. Joh. Royaards* (met portret) (Utr. 1854); J.H. S c h o l t e n in *Levensb. Letterk.* 1854, 50-70 met lijst der geschriften; C. S e p p , *Bibliotheek van Nederl. Kerkgeschied schrijvers* 1886, 25, 41, 51, 121, 160, 181, 227, 233, 282, 294, 305, 314, 330 vlg., 333, 339, 367, 375, 428, 492; d e z . , *Proeve eener pragm. gesch. d. theol.*³, 1869, 21, 47, 207, 425, 460.

L. Knappert

[Ruissenbergh, Anna]

RUISSENBERGH (Anna), geb. uit een adellijke familie, trad in de Munster abdij te Roermond omstr. 1583, werd aldaar 1604 tot abdis gekozen. Zij bestuurde deze abdij tot 1626 en overl. 15 Aug. van een onbekend jaar te Aken, waar zij de baden gebruikte. Haar naam komt voor in enkele oorkonden van den magistraat van Roermond 1611, 1614. Door de Aartshertogen belast met een pain d'abbaye deed zij, 1618, hierover haar beklag bij de Staten van het Overkwartier. Het bestuur der abdis liet veel te wenschen over. Langzamerhand verviel de tucht en werden de ordensvoorschriften verwaarloosd. De pogingen van den abt van Oudekamp om deze te herstellen, leidden

tot verzet en weerspanningheid der abdis en eenige kloosterlingen, die tegen haar visitator steun zochten bij hunne adellijke bloedverwanten en de Staten van het Overkwartier. Deze besloten zich tot de Aartshertogen te wenden met klachten over den abt van Kamp, die de voorschriften der orde in het bijzonder het clausuur wilde doorvoeren en zoo de oorzaak was dat weinig geschikte personen zich aanmeldden. De Cisterciënserorde was te streng voor adellijke jonkvrouwen, voor wie, beweerden zij, de abdij uitsluitend gesticht was. Zij verzochten de machtiging en den steun van de Aartshertogen om bij den paus te verkrijgen, dat het klooster tot een adellijk stift zou verwereldlijkt worden, 2 Juni 1625. Het plan mislukte; aan de weerspannige abdis werd het bestuur ontnomen en Susanna Pardo (kol. 446), non der abdij Sparmaille te Brugge, een goed geregeld klooster, in haar plaats gesteld, niettegenstaande de klachten der Staten van het Overkwartier over de schending der privilegiën van het klooster, 1626. Omdat de afgezette abdis niet ophield zich te verzetten en alles aanwendde om hare opvolgster onmogelijk te maken, werd zij door den abt van Kamp 27 Juni 1626 veroordeeld om naar een ander klooster gezonden te worden. De aartshertogin bekrachtigde bij een schrijven van 24 Dec. 1626 dit besluit. Hierom wordt plaats en jaartal van het overlijden dezer abdis niet vermeld in het doodboek der abdij. Een beroep op het generaal-kapittel van Cîteau en op den Paus baatte niets. De abt van Kamp werd in het gelijk gesteld. Deze moest vele vervolgingen verduren van Hendrik, graaf van den Bergh, vriend der weerspannige abdis, die der abdij Kamp veel schade toebrengt. De zuster der abdis J o a n n a , eveneens non in de abdij sinds 1596 en daarna suppriorin en noviciënmeesteres, verbleef 1625 reeds vier jaar buiten haar klooster wegens de ondraaglijke droefenissen, die zij van hare zuster, de abdis, moest verduren. Zij was bekwaam om als abdis het klooster te besturen, maar zwak van gezondheid. Haar overlijden wordt niet opgeteekend in het doodboek, waarschijnlijk keerde zij niet terug. A g n e s R u i s s e n b e r g eveneens nonne in Munster, suppriorin en voorzangerster overl. 1651, schijnt geen zuster der abdis geweest te zijn.

Zie: S i v r é , *Necrologium v.O.L.V. Munster* 64, 74; *Inventaris Oud-Archief Roermond* II, 168, 232, 245; *Versl. Rijks Oude Archieven*, XXXV (1912) 451; *Limburgs Jaarboek* XXII (1916) 83, 127-130; *Staatsarchief* Maastricht.

Fruytier

[Rulaeus, Henricus]

RULAEUS (Henricus), R u y l a e u s of R u y l , geb. in 1611. Hij staat 4 Mei 1627 op 16-jarigen leeftijd, als zoon van den hoornschen predikant P h i l i p p u s R. in het album der leidsche Universiteit ingeschreven. Na in 1632 voor de classis van Leiden praeparatoir te zijn geëxamineerd, kwam hij in 1634 als proponent te Wormerveer, ging 1637 naar Weesp en deed 1640 te Amsterdam zijn intrede, waar hij weldra als een der vurigste rechtzinnige predikanten bekend stond en tot zijn dood in 1680 bleef. Hij huwde er met een dochter van den amsterdamschen predikant R u d o l p h u s P e t r i en had nog een broeder J o h a n n e s (geb. 1609) die tegelijk met hem te Leiden aankwam. In 1654 werd hij opnieuw met L. V i n c k i u s en H. L a n g e l i u s , maar nu honoris causa, als bijbelcorrector aan de leidsche academie ingeschreven. Op verschillende zuidhollandsche synoden kwam hij als corresponderend lid, op die van 's Gravenhage in 1654 werd hem de zorg voor den ver-

armden braziliaanschen predikant Dionysius a Piscarreto opgedragen. Bekend is zijn naam gebleven door zijn pennestrijd met den kerkhistoricus G. Brandt, wiens arminiaansche dwalingen, in zijn *Historie der Reformatie* verkondigd, hij trachtte te weerleggen met zijn geschriftje: *G. Brandts Stoute Geveynstheyt en tiefdeloose geest vertoont in sijn Boeck genaemt de Historie der Reformatie, en ontdeekt door H.R.* (Amst. 1675, nieuwe uitg. in 1676). Hoe fel en hartstochtelijk hij zijn vijand aanviel, hij roemde toch taal en sierlijkheid van diens stijl. Brandt liet er op volgen een *Verantwoording, ter saecke van syne Historie der Reformatie* (Amst. 1675), waarna Rulæus opnieuw tegen hem te velde trok in zijn: *H. Ruyls Verdedinge van de waerheydt sijner beschuldigingen, tegen de Historie der Reformatie van G. Brandt* (Amst. 1676). Reeds in 1661 had hij van zich doen spreken: uit de Resolutiën van den amsterdamschen raad van 7 Jan. 1661 blijkt dat hij, die met Ds. Wittewrongel één lijn trok, de beroeping wist door te drijven van zijn geestverwant Ds. Broverus van Enkhuizen, zeer tegen den zin van Burgemeesteren, die dan ook weigerden dit beroep te approuberen, waarna Ds. Lamair van Rotterdam beroepen werd. In 1677 gaf hij een leerrede uit, 3 Maart 1677 gehouden na het sneuvelen van de Ruyter en aan diens weduwe opgedragen: *Zions Rouw- Klage over de doodt van Michiel de Ruylter uytgestort omtrent den tijdt sijner heerlicker Begraeffnisse binnen Amst. 3 Maert 1677 over 2 Sam. 1: 19* (Amst. 1677). In den 17e eeuw schen bundel *Hollantsche Parnas* (Amst. 1660) komen van H.F. Waterloos verschillende gedichtjes voor op de afbeeldingen der rechtzinnige leeraars te Amsterdam; daaronder is er ook een op Rulæus' portret.

Zie: B. Glasius, *Godgeleerd Nederland* III (1856) i.v.; W.P.C. Knuttel, *Catalogus van de Pamfletten-verzameling in de Kon. Bibl.* II, nos. 11358, 11478, 11479, 11480, 11495; H. Bontemantel, *De Regeeringe van Amsterdam I* ('s Grav. 1897) p. 136; *Acta der Particuliere Synoden van Zuid- Holland* uitgeg. d.W.P.C. Knuttel I, 493, III, 346, 386, 395, 409, 467.

Ruys

[Runen, Zwedera van]

RUNEN (Zwedera van), zooals zij in den regel genoemd wordt maar eigenlijk heetende Zwedera van Rechteren, overl. te Diepenveen 21 Febr. 1407, dochter van Frederik van Rechteren en Margareta van Kuilenburg, huwde op jeugdigen leeftijd met heer Johannes van Ruinen, een dreentsch ridder. Na een tijdlang aan allerlei wereldsche genoegens, jachtvermaak en dergelijke, zich te hebben overgegeven, kwam zij tot inkeer, wilde God alleen dienen en legde de gelofte af om, ingeval zij weduwe werd, nimmer een tweede huwelijk aan te gaan. Haar echtgenoot stierf, en moeilijke dagen volgden. De zoon van zekere Vossina, een rijke weduwe maar van geringe afkomst, deed aanzoek om hare hand en begon met tijdens heur afwezigheid den burcht te bezetten waar zij woonde. Zij nam de vlucht naar Kampen, zocht van daar een goed heenkomen bij haar vrienden en wendde zich toen tot bisschop Floris van Wevelinkhoven. Deze hielp haar voort en gaf den raad opnieuw te huwen. Het was tevergeefs: de gelofte bond haar.

Omstreeks 1390 ontmoeten wij de Vrouwe van Runen te Deventer. Ten einde wat dichter bij de devoten aldaar te zijn, tot wie zij zich - vooral na het onderhoud met den bisschop - bijzonder aangetrokken voelde, kocht en betrok

zij een woning in de Pontsteeg, die bij acte van 31 Jan. 1391 den Broeders van Heer-Florenshuis werd afgestaan in ruil tegen een hunner kleinere minder geschikte perceelen in de Engestraat. In den trant van Gerrit de Groote's bekende stichting richtte zij haar nieuw huis in tot een soort zusterhuis, waar in 1398 kwam inwonen haar geestverwante Jutte van Ahuis, gewezen abdis van Vreden. Spoedig verlangden beide adellijke vrouwen plaatsing in Meester-Geertshuis zelf. Zij spraken er over met den rector Johannes Brinckerinck, die meedeelde, dat zij volgens de statuten van het Huis niet mochten opgenomen worden, doch dat hij persoonlijk - om aan haar en anderer wenschen tegemoet te komen - het plan had te Diepenveen een klooster te stichten, waar opneming van weduwen en aanzienlijken geen beletsel zou wezen. Reeds Juni 1400 begon hij den bouw. Zwedera hielp krachtig mede en schonk haar jaarlijksch inkomen van driehonderd gulden: 'iohan brinckerinck ende sie' - meldt een der bronnen - 'sijn fonderes (stichters) deses cloesters'. Wanneer de Vrouwe van Runen in het klooster gekomen is, staat niet vast; zij kwam tegelijk met de Vrouwe van Vreden, toen het er nog armoedig gesteld was, in ieder geval vóór 14 Febr. 1401. Ruim zes jaar mocht Zwedera te Diepenveen wonen: de inkleeding der eerste twaalf zusters op 21 Jan. 1408 heeft zij niet beleefd. Bij testament van 18 Mei 1402 had zij al haar goederen ten behoeve van de Diepenveensche nonnen vermaakt. Kloosterlinge zijnde werd zij, de vroeger in weelde opgevoede, geprezen: om haar mildheid jegens behoeftigen, haar gehoorzaamheid, haar volgen van Christus in armoede en ootmoedigheid als het uitgangspunt aller deugden ('grondootmoedig' heet zij zelfs; verg. J.G.R. A c q u o y , *Het klooster te Windesheim* I, 181, aant. 6; II, 285). Van Zwedera van Runen bezitten wij enkele 'goede punten' (devota exercitia); korte spreuken, 'hare schilden', die zij òf zelve uitgedacht had of ontleend aan de kloosterbibliotheek, welker boeken zij bewaarde en 'de schatten van Diepenveen' placht te noemen. Als Zwedera's neven komen voor Wijnald van Arnhem en Zweder van Rechteren.

Zie: W.J. K ü h l e r , *Johannes Brinckerinck en zijn klooster te Diepenveen* (Rotterd. 1908), passim; de voornaamste bronnen worden opgegeven blz. 24, aant. 2. Populair-wetenschappelijk: J.S. v a n V e e n , *Zwedera van Rechteren, Vrouwe van Ruinen* (in den *Nieuwen Drentschen Volksalmanak* van 1901).

Brinkerink

[Ruscheblatt, Herm. Joës Henricus]

RUSCHEBLATT (Herm. Joës Henricus), geb. te Amsterdam 12 Nov. 1829, aldaar overl. 16 Dec. 1905. Hij werd 15 Aug. 1855 tot priester gewijd, was kapelaan te Oud-Vossemeer en te Amsterdam (St. Catharina), leeraar aan het Seminarie Hageveld, van 1869-1876 pastoor te Duivendrecht, van 1876-1883 te Castricum en sinds dien tijd, door zijne hardhoorigheid, buiten bediening en rustend te Amsterdam. Ruscheblatt behoorde tot de ijverigste penvoerders zijner dagen. In het maandschrift *De Katholiek* verschenen van zijne hand zeer vele opstellen; als afzonderlijke uitgaven gaf hij uit: *Het lijden en sterven van onzen Heer Jesus Christus*, te Amsterdam bij F.H.J. Bekker, 1886; *Onderricht over het H. Sacrament des Vormsels*, te Haarlem bij F.v. Collenburg, 2e dr. 1887; *Maria, de moeder des Heeren, in hare voorbestemming, haar leven en hare verheerlijking*, te Amsterdam bij F.H.J. Bekker, 1890; *De H. Josef in zijn leven en in zijne deugden als voorbeeld van alle christenen*

beschouwd, 1891; *Van het ziekbed naar den hemel*, 1892; *Homilieën op alle Zondagen en Feestdagen des Heeren*, 1894; *Verklaring der epistelen op alle Zonden feestdagen des Heeren*, 1899; *Het leven is eene pelgrimsreize naar de eeuwigheid*, 1902; *Jesus' liefde in het H. Sacrament ons betoond*, te Amsterdam bij G. Borg, 1905.

Zie: *Bijdr. v. Haarlem*, XXXVIII, 82, 83.
van der Loos

[Russell, sir William]

RUSSELL (sir William), geb. omstreeks 1558, overl. 9 Maart 1613 te Northall. Jongste zoon van lord Francis Russell, earl of Bedford, reisde hij lang door Europa, diende in Ierland en kwam in Dec. 1585 met Leicester naar de Nederlanden als luitenant-generaal van diens ruitertij. Als zoodanig voerde hij het bevel in den slag bij Warnsveld (22 Sept. 1586), waar Sidney viel, dien hij opvolgde als gouverneur van Vlissingen. Als zoodanig trachtte hij zich voor Engeland in 1587 van Walcheren te verzekeren en kwam daardoor in scherpe tegenstelling tot Maurits en de Staten. Met Leicester's opvolger als bevelhebber der engelsche hulptroepen, lord Willoughby, kon hij het minder goed vinden. Hij verzocht zijn ontslag en werd 16 Juli 1588 vervangen. Sedert 1594 was hij onderkoning van Ierland tot Mei 1597; in 1599 werd hem het opperbevel in het westen van Engeland opgedragen tegen een verwachten spaanschen aanval.

Vgl. over hem: *Nat. Biogr. i.v.*; Churchyard, *A true discourse historical* (London, 1602), 95 ss.

Blok

[Rutgers van Rozenburg, jhr. Jan Willem Hendrik]

RUTGERS VAN ROZENBURG (jhr. Jan Willem Hendrik), lid der beide kamers Stat.-Gen., werd 20 Aug. 1830 te Amsterdam geb. en overl. 31 Oct. 1902 ald. Na eerst aan 't athenaeum zijner geboorteplaats, onder de Bosch Kemper, den Tex en des Amorieu van der Hoeven, vervolgens te Leiden, onder de Wal, van Assen en Vissering, in de rechten te hebben gestudeerd (hij promoveerde 14 Juni 1854 op een diss. *De paroemia Ecclesia non sinit sanguinem*), vestigde hij zich als advocaat te Amsterdam. In deze hoedanigheid begaf hij zich in 1864 naar Indië, als consulent van een handelshuis, dat voor een groot bedrag crediteur was in een faillissement te Soerabaja. Na terugkeer in 't vaderland werd hij in 1865 secretaris der amsterdamsche Kanaalmaatschappij en twee jaar later directeur daarvan. In Juni 1869 zag hij zich door 't district Haarlemmermeer tot lid der Tweede Kamer Stat.-Gen. gekozen. In 1875 werd hij als zoodanig vervangen door zijn politieken tegenstander baron van Heemstra, doch twee jaar later opnieuw naar de Kamer afgevaardigd door Amsterdam. Bij de periodieke verkiezingen van 1881 niet herkozen, werd hij in October van dat jaar aangewezen als opvolger van het overleden kamerlid Godefroi (IV, kol. 661). En nadat hij in 1887 een candidatuur voor de Kamer had afgewezen, aanvaardde hij het volgend jaar een andere en hield toen zitting in de Tweede Kamer tot 1897, toen hij een herbenoeming van de hand wees. Aan 't eind van dat jaar werd hij door de Staten van Noord-Holland naar de Eerste Kamer afgevaardigd, als opvolger van den overleden A.C. Wertheim (IV, kol. 1404).

'Een lastig heer was jhr. Rutgers in de 2de Kamer, scherp, sarcastisch en altijd tot den aanval bereid, vooral als het de clericale partij betrof. Den voorzitter kostte

het vaak moeite genoeg hem binnen de perken te houden. Bekwaam en welsprekend was hij in hoge mate. Teekenend was zijn figuur in de illustraties van

die dagen: een klein, maar dapper athleet, met breed voorhoofd, vurige oogen, sterke schouders, gespierde armen.'

Zie: J.A. Levy in *Woord en Beeld* 1900, 343; van Welderen Rengers, *Parl. Gesch. Nederl.*, Register; Ising, *In de kamers der Stat.-Generaal 1850-1886*, Register; Castor et Pollux, *In de Tweede Kamer*, 146; *Ned. Adelsboek* 1916, 429.

Zuidema

[Ruttenberg, Gijsbertus Theodorici]

RUTTENBERG (Gijsbertus Theodorici), R u t e m b e r c h , geb. te Utrecht, zoon van Theodoricus van Oudhuesden alias Ruttenberg, behorende tot de voornaamste familie der bisschopstad, was monnik van het karthuizerklooster Nieuwe Licht bij Utrecht, waar hij overleed en 6 Nov. 1557 begraven werd. In het klooster zijner professie bekleedde hij den voornamen post van procurator. In dien tijd overleed zijn vader, die aan het klooster eene schenking deed voor een jaarlijksche pitantie en begraven werd in den kloostergang 26 Sept. 1540. Boven zijn graf werd een schilderij (tabula) geplaatst, door hem zelf geschilderd. Gedurende eenige jaren werd Gijsbertus belast als prior met het bestuur van het klooster Sion bij Zierikzee. Na een verdienstelijk bestuur keerde hij naar 't Utrechtsche klooster terug. Hij is bekend bij Raisius, Foppens en Morotius e.a. door de uitgave van een *Chronicon Cartusiae Ultrajectinae*, het eenige, wat er in hunnen tijd was overgebleven van zijne talrijke opmerkenswaardige geschriften.

Zie: Morotius, *Theatrum chronologicum S. Ord. Carth.* (Taur. 1681) 125; Foppens, *Biblioth. Belgica* I, 368; *Bijdr. en Med. hist. gen. Utrecht* IX (1886) 164, 334, 358, 378.

Fruytier

[Ruysch, Jhr. Hendrik Alexander]

RUYSCH (Jhr. Hendrik Alexander), vice-admiraal, geb. te Zutphen 7 Febr. 1767; overl. 14 Nov. 1839; jongste zoon van Hendrik Ruysch, heer van Lunenburg, generaal-majoor van de infanterie van den Staat, en van Helena Alexandrina van Eys.

Op jeugdigen leeftijd zijn ouders verloren hebbende, was Hendrik Alexander eerst grenadiercadet bij het regiment van wijlen zijn vader, doch ging daarna op zijn verlangen als adelborst over bij de marine van den staat. Hij was tegenwoordig bij den slag op de Doggersbank op 5 Aug. 1781, waar hij werd gewond, en ter belooning voor zijn gehouden gedrag den rang kreeg van luitenant-titulair. Een jaar later, als prijsmeester op een engelsche brik gezet in de Noordzee om deze naar het vaderland te brengen, leed hij schipbreuk en kwam met de equipage in een open boot op de deensche kust aan; voor zijn gedrag op deze reis werd hij door den Prins van Oranje vereerd met een eeredegen. Met het eskader van van Braam naar O.-Indië vertrokken, maakt hij daar de krijgsverrichtingen op Malacca en Riouw mede, wordt Febr. 1784 luitenant ter zee effectief en is 1786 weder in het vaderland terug; vervolgens brengt hij weder twee jaar in Indië door, wordt 1793 kapitein-luitenant ter zee, en als zoodanig geplaatst bij de compagnie zee-artilleristen, waarmede hij in 1794 streed tegen de oprukkende Franschen. Daarna commandeert hij een flotille op de Schelde, maar is na de evacuatie van Zeeland werkzaam bij de verdediging der Zuiderzee; toen de daartoe behorende vaartuigen in het Nieuwediep waren

ingevroren, werd Ruysch naar den Haag gezonden om orders te halen, doch toen hij aldaar aankwam, was de Prins van Oranje reeds naar Engeland vertrokken.
Na de ontbinding van het corps zeeofficieren

in 1795, bood Ruysch zijn diensten aan de Bataafsche republiek aan en bleef als kapitein-luitenant ter zee in dienst. Als zoodanig nam hij deel aan den slag bij Kamperduin in Oct. 1797, raakte in engelsche krijgsgevangenschap, maar keerde reeds in December in het vaderland terug; April 1798 bevorderd tot kapitein ter zee. In 1802 met het eskader Hartsinck naar Oost-Indië vertrokken, verliest hij in 1806 zijn schip 'de Schrikverwekker' door stranding op de Agnieten-eilanden, krijgt daarna vergunning om te repatrieeren, en is in 1807 over Noord-Amerika in het vaderland terug. In 1808 benoemd tot chef van den staf bij het eskader van vice-admiraal de Winter, verwisselt hij spoedig deze betrekking met die van administrateur-generaal van Marine onder den minister v.d. Heim, daar Marine en Koloniën toen vereenigd waren; hij kreeg daarbij tevens den rang van brigadier.

Spoedig is hij echter weer op de vloot terug, en neemt in 1809 als schout-bij-nacht, commandant op de Maas en op de Zeeuwsche stroomen, een werkzaam deel aan het afslaan der engelsche landing. Na den aftocht der engelschen wordt hij in Januari 1810 benoemd tot commandeur der orde van de Unie, terwijl koning Lodewijk hem in datzelfde jaar nog benoemt tot baron van het Koninkrijk. Na de inlijving bij Frankrijk is hij eerst als schout-bij-nacht commandant van de tweede divisie, zijnde de monden van de Maas, daarna commandant van het centrum der Scheldevloot, doch wordt in 1813 opontboden naar Parijs om zich te melden aan het Ministerie van Marine. April 1814 neemt hij ontslag uit den franschen dienst, keert naar het vaderland terug; hij wordt Juli 1814 benoemd tot schout-bij-nacht bij de nederlandsche zeemacht. Augustus 1815 wordt hij ingelijfd bij den nederlandschen adel met titel van jonkheer. In 1820 vertrekt hij naar de Middellandsche zee, waar hij 4 jaren doorbrengt, en in April 1823 benoemd werd tot ridder 3e kl. der Militaire Willemsorde. In 1827 benoemd tot directeur en commandant der marine in het hoofddepartement van de Maas, wordt hij in 1830 bevorderd tot vice-admiraal.

Steendruk door J.M. Hoffmeister.

In Augustus 1798 was hij gehuwd met Wilhelmina Agatha Crommelin.

Zie: *Tijdschrift voor het zeewezen* 1841.

Herman

[Ruysche, Ruch Gerardus]

RUYSSCHE (Ruch Gerardus), geb. te Leerdam omstreeks 1410 komt voor als primus bij de promotie der filosofie aan de universiteit te Leuven 1439. Reeds hetzelfde jaar werd hij aangenomen in den raad der faculteit en in den raad der universiteit 31 Mei 1440. 1440 en 1441 was hij lector en 1441-1443 regens der filosofie. In dit laatste jaar 20 Aug. werd hij aangesteld als promotor der universiteit, geen gemakkelijke post. Alle professoren, studenten, hunne bedienden en ambtenaren waren onafhankelijk van alle vorstelijke en plaatselijke rechtsmacht. De universiteit was zelve verplicht de orde onder hen te handhaven. Hiermede was belast de promotor; hij was als het ware haar commissaris van politie. 6 Maart 1446 had Ruysche een opvolger in het ambt. Of hij overleden is te Leuven of naar elders vertrok, is onzeker.

Zie: *Analectes Hist. Eccl. Belg.* XXVII (1898) 392; XXX (1903) 221-225, 268.

Fruytier

[Ruyter, Engel de]

RUYTER (Engel d e), vice-admiraal, geboren te Vlissingen 2 Mei 1649, overl. te Amsterdam 27 Febr. 1683, zoon van M. Adriaansz. de Ruyter en N e e l t j e E n g e l s . Hij is als cadet of appointé

in dienst gekomen, heeft daarna den staat gediend als luitenant, en werd begin 1668 extra-ordinair kapitein bij de admiraliteit van Amsterdam, daarna in 1669 gewoon kapitein bij dat college. Hij maakte in 1670 den tocht mede van v. Ghent tegen de Algerijnen en werd beloond met een gouden keten en gedenkpenning. Bij den slag van Solebay geleidde hij de branders naar den vijand en werd in dien slag gewond; voert daarna bij de binnenlandsche verdediging des vaderlands het bevel over een compagnie gewapende matrozen. In 1673 is hij in Juni aanwezig bij den slag van Schooneveld, en vervolgens bij den beroemden slag van Kijkduin, waar zijn schip geplaagd was onmiddellijk vóór dat van zijn vader, den opperbevelhebber. Hij werd daarna wegens zijn heldenmoed, in de laatste gevechten betoond, bevorderd tot schout-bij-nacht, en vergezelt als zoodanig in 1674 zijn vader naar West-Indië, haalt daarna in 1675 als bevelhebber van een smaldeel een convooy koopvaarders uit de Middellandsche zee.

In 1676 vervangt hij den schout-bij-nacht Almonde als bevelhebber der schepen in de Oostzee, toen laatstgenoemde naar de Middellandsche zee ging om den gesneuvelden luitenant-admiraal-generaal de Ruyter te vervangen.

Den titel van hertog, welke na den dood van zijn vader op hem overging, wees hij af doch aanvaardde dien van baron.

Hij bevond zich in 1678 bij de 2e hulpvloot naar de Middellandsche zee onder opperbevel van Cornelis Evertsen en nam deel aan het gevecht tegen de fransche vloot onder graaf de Chateau-Regnaud, waarbij zijn schip zwaar beschadigd werd. Hij werd in datzelfde jaar bevorderd tot vice-admiraal bij de admiraliteit van Amsterdam.

Geschilderd portret door F. Bol in het Mauritshuis.

Zie: de Jonge, *Geschiedenis van het Zeewezen*; D.F. Scheurleer, *Onze mannen ter zee in dicht en beeld*. 1912.

Herman

[Ruyter, Michiel Adriaanszoon de]

RUYTER (Michiel Adriaanszoon de), geboren te Vlissingen 24 Maart 1607, overleden te Syracuse 29 April 1676 aan de wonden zeven dagen tevoren in den slag bij die stad bekomen; 18 Maart 1677 in de Nieuwe kerk te Amsterdam begraven.

De vader van admiraal de Ruyter, zijnde Adriaen Michielsen de Ruyter, geboortig van Bergen-op-Zoom en overleden 20 October 1629, is tweemaal gehuwd geweest, als: 13 Januari 1598 met Aagje Jans, afkomstig van Vlissingen, overleden in 1599, en 24 Maart 1601 met Aaltje Jans afkomstig van Vlissingen, overleden 24 April 1649. Uit het eerste huwelijk is 11 Maart 1599 een zoon geboren, Adriaan; uit het tweede huwelijk stammen 11 kinderen, als: 1e Lucretia Adriaans, geb. 19 Maart 1602 overleden in 1679; 2e Michiel, geb. 16 April 1604 en kort daarna gestorven; 3e Neeltje geb. 12 Maart 1606; 4e Michiel (de bekende admiraal) geb. 24 Maart 1607; 5e Grytie, geb. 5 Juni 1609; 6e Jan, geb. 20 Mei 1611; 7e Anneke geb. 5 Juli 1613; 8e Willem, geb. 2 Jan. 1616; 9e Lysbeth, geb. 10 April 1618 en kort daarna gestorven; 10e Cornelis, geb. 1 Sept. 1619; 11e Lysbeth, geb. 22 Maart 1621.

De admiraal M.A. de Ruyter is driemaal gehuwd, als: 1e op 16 Maart 1631 met Marie Volters, van Vlissingen, toen 27 jaren oud, en gestorven 30 Dec. 1631. Ten tweede op 1 Juli 1636 met Neeltje Engels of Ingels, toen oud 29 jaren, dochter van Engel Eewoutsen, en gestor-

ven 25 Sept. 1650. Ten derde op 8 Januari 1652 met Annetie van Gelder, toen oud 38 jaren, weduwe met een zoon, geb. 13 Dec. 1647, die als kapitein in den slag bij Kijkduin gesneuveld is op 21 Aug. 1673.

Uit het eerste huwelijk stamt een kind, Aaltje, geb. 14 Dec. 1631 en gestorven 18 Jan 1632. Uit het tweede huwelijk zijn 5 kinderen, als: 1e Adriaan, geb. 27 Sept. 1637, gestorven 16 April 1655; 2e Cornelia, geb. 20 Sept. 1639, gehuwd met Jan de Witte op 4 Maart 1659, die in 1683 als kapitein ter zee is gestorven; 3e een kind, dat 16 Aug. 1641 werd geboren, doch 3 dagen later is overleden; 4e Aaltje (Alyda), geb. 16 Nov. 1642, overl. 4 Nov. 1679; deze is tweemaal gehuwd geweest, als: 12 Juli 1663 met Johan Schorer, een weduwnaar met een zoon Abraham, die 13 Jan. 1679 sterft, nadat de vader 26 Mei 1664 was overleden, en ten tweede op 28 Juli 1667 met den predikant Thomas Rote; 5e Engel (die voorafgaat). Uit het 3e huwelijk stammen 2 kinderen, als: 1e Margreet, geb. 1 Dec. 1652, die huwde met den predikant Bernardus Somers, overl. 8 Juni 1684; 2e. Anna, geb. 13 Sept. 1655, overl. 24 Aug. 1666.

Uit het huwelijk van Cornelia de Ruyter met Jan de Witte, oudsten zoon van den rentmeester Cornelis de Witte, zijn drie kinderen geboren: 1e. op 23 Nov. 1659 een doodgeboren dochter; 2e Cornelis, geb. 2 Oct. 1660, en 3e Michiel, geb. 6 Oct. 1662 overl. 16 Nov. 1683.

Uit het huwelijk van Alyda de Ruyter met Johan Schorer stamt een dochter, Cornelia, overleden in Dec. 1686, en uit haar huwelijk met Thomas Rote zijn 7 kinderen, van wie bij haar dood op 4 Nov. 1679 nog in leven waren, Anna, Thomas, Alyda en Clara.

Uit het huwelijk van Margreet de Ruyter met den predikant Bernardus Somers stammen 7 kinderen, als: Cornelis, Anna, Greta, Lysbeth, Johanna Cornelia, Michiel en Bernardus, welke laatste op 16 Febr. 1685 na den dood van zijn vader is geboren en 13 Maart 1685 gestorven.

Michiel Adriaanszoon de Ruyter ging reeds op 11-jarigen leeftijd naar zee, eerst als jongen, daarna als matroos, totdat hij, door alle scheepsbedieningen opklimmende, stuurman en daarna schipper werd. Zijn werkzaamheden ter zee werden in de eerste jaren afgewisseld door dienst te land, want nauwelijks 15 jaren oud, is hij busschietter in het leger der Heeren Staten, eerst in het land van Kleef, daarna bij het beleg van Bergen op Zoom; kort daarna ging hij weder naar zee als matroos, werd gekwetst en geraakte in spaansche gevangenschap, waaruit hij wist te ontvluchten en te voet door Frankrijk heen naar het vaderland terugkeerde. Vervolgens voer hij ettelijke jaren ter koopvaardij in dienst van de gebroeders Cornelis en Adriaan Lampsens, vaart als stuurman op Groenland, Mauritius en Zuid-Amerika, werd in 1637 commandeur van een zeeuwschen kaper en ageerde tegen de Duinkerkers, maar voer in 1640 weder als kapitein ter koopvaardij naar Brazilië. In 1641 was hij schout-bij-nacht op de vloot onder Arnold Gijsels op den tocht naar Portugal, maar is van 1643 tot 1651 weder varende ter koopvaardij. Hij trad 29 Juli 1652 in krijgsdienst als commandeur der vloot verzameld in de Wielingen, en levert in Augustus slag tegen de Engelschen onder Ascue; hij vereenigt zich met de vloot onder Witte Cornelisz de With en voerde het bevel over de voor-

hoede bij den daarop volgende zeeslag in het kanaal tegen Blake. In het vaderland teruggekeerd, was het zijn voornemen om niet meer naar zee te gaan, doch hij laat zich overreden om weer als commandeur het bevel te aanvaarden van een eskader onder opperbevel van Tromp, en streed onder dien vlootvoogd tegen Blake in den driedaagschen zeeslag in Maart 1653, waarbij zijn schip zoodanig werd beschadigd, dat het naar Vlissingen moest worden gesleept; 28 Maart 1653 werd hem de bijzondere tevredenheid der Staten betuigd. Weder in zee zijnde, commandeert hij het 4de eskader der vloot van Tromp, maakt alle slagen tegen de Engelschen mede, eindigende met het sneuvelen van Tromp, in welk laatste gevecht zijn schip weder zoo reddeloos werd geschoten, dat het naar de Maas gesleept moest worden; doch spoedig liep hij weder in zee om de koopvaarders te geleiden. Den 8. Nov. 1653 werd hij benoemd tot vice-admiraal van Holland onder het college ter admiraliteit van Amsterdam, welk ambt hij slechts aanvaardde op aandrang der Staten, daar het zijn voornemen was om liever aan land te blijven, dan met minderwaardige schepen naar zee te gaan. Na zijn afscheid van de admiraliteit van Zeeland, vestigde hij zich nu metterwoon te Amsterdam.

In 1655 werd hem door burgemeesters en regeerders der stad Amsterdam het grootburgerschap hunner stad vereerd.

Kort daarop naar de Middellandsche zee vertrokken, bewerkt hij de vrijlating van christenslaven, terwijl zijn volgende reis naar de Oostzee is ter bescherming van de koopvaarders aldaar; na aankomst van den luitenant-admiraal van Wassenaer voegt hij zich bij diens vloot. Eind 1656 is hij weder op weg naar de Middellandsche zee, waar hij zich meester maakt van twee fransche kapers, hetwelk veel moeilijkheden veroorzaakte met den franschen koning, maar waarvoor de admiraliteit van Amsterdam hem beloonde met een gouden keten. Eind 1657 te Texel binnengekomen, wordt hij met een vloot gezonden naar de Portugeesche kust, om in 1659 met een vloot te zeilen naar de Oostzee ter ondersteuning van den Deenschen koning; hij vereenigt zich met den luitenant-admiraal van Wassenaer, doch na diens vertrek, wordt hem het opperbevel opgedragen. Na de landing op Funen en de beschieting van Nijborg vereert de koning van Denemarken hem met een gouden keten en eerepenning, terwijl hij na het sluiten van den vrede tusschen Denemarken en Zweden, en vóór zijn terugkeer naar het vaderland, in den deenschen adelstand wordt verheven.

In 1661 en daarop volgende jaren zien wij hem weder in de Middellandsche zee ter beteugeling van zeeroof en het bevrijden van christenslaven; vandaar gaat hij in 1664 met geheime orders naar de kust van Guinea, waar de nederzettingen op de Engelschen worden heroverd; daarna koerst hij naar de West-Indiën, alwaar hij in 1665 bericht krijgt van het uitbreken van den oorlog met Engeland. In datzelfde jaar wordt hij door de Staten van Holland bevorderd tot luitenant-admiraal onder het College ter admiraliteit van Amsterdam. In Augustus met de vloot in de Eems binnengevallen, wordt hij aanstonds benoemd tot luitenant-admiraal van Holland en West-Friesland, en als zoodanig belast met het opperbevel over de geheele vloot in de plaats van den gesneuvelden v. Wassenaer. Als opperbevelhebber hijscht hij zijn vlag op het beroemde schip 'de Zeven Provinciën', bevecht in Juni 1666 den vierdaagschen

zeeslag tegen Monk en volvoert in Augustus zijn beroemden terugtocht, welke aanleiding was tot de verwijdering tusschen hem en Cornelis Tromp.

Veel eer werd hem bewezen; de admiraliteiten boden hem geschenken aan, die van Amsterdam een houwer met gouden gevest, terwijl de koning van Frankrijk hem benoemde tot ridder in de orde van St. Michel. In Juni 1667 wordt een der belangrijkste krijgsbedrijven door hem volvoerd, namelijk de tocht naar Chattam, waarvoor hij door de Staten van Holland met een gouden kop werd vereerd, terwijl niet lang daarna door den vrede van Breda een einde kwam aan dezen tweeden engelschen oorlog. Er volgden nu drie jaren van rust voor den luitenant-admiraal, welke hij doorbracht in zijn woning te Amsterdam op het Waalseiland aan den oever van het IJ, totdat in 1671 besloten werd weder een vloot onder zijn bevel in zee te brengen. Na het uitbreken van den oorlog in 1672 wordt de vloot opnieuw uitgerust, en slaat de Ruyter den 7. Juni de vereenigde engelsche en fransche vloot bij Solebay, waarna hij met de vloot op de hollandsche kust bleef kruisen ter beveiliging tegen vijandelijke aanslagen, totdat de schepen weder voor een deel werden opgelegd. In Aug. werd zijn huis in verband met de beweging tegen de gebroeders de Witt bij zijne afwezigheid met moeite tegen het rumoerige gepeupel beschermd. In zijn woonplaats teruggekeerd, werd hij door de regenten van Amsterdam, bij het opdringen van de Franschen, belast met het gebied over het krijgsvolk van 't IJ en Waalkant, zoo burgerij als matrozen en soldaten, in geval van generaal alarm. Den 21. Febr. 1673 bevordert tot luitenant-admiraal-generaal van Holland en West-Friesland, ging hij in Mei weder met de vloot naar zee, waar nu ook weer Cornelis Tromp dienst deed als luitenant-admiraal na zijne verzoening met de Ruyter; den 7. en 14. Juni werd bij Schooneveld slag geleverd tegen de engelsch-fransche vloot onder prins Robert en d'Estrées, terwijl den 21. Augustus daarop volgt de beroemde zeeslag bij Kijkduin, waar, door het beleid van de Ruyter, het gevaar, dat het vaderland van de zeezijde bedreigde, voorgoed werd afgewend. Nadat in Febr. 1674 de vrede met Engeland was gesloten, vertrok de Ruyter naar West-Indië om afbreuk te doen aan de Franschen, van welken tocht hij in het najaar terugkeerde om in Augustus van het volgende jaar naar de Middellandsche zee te gaan, ten einde te zamen met de spaansche vloot tegen de fransche vloot te ageeren, voerende hij zijn vlag aan boord van het schip 'de Eendraght'. Den 8. Jan. 1676 streed hij in zicht van de Stromboli tegen de Franschen onder Duquesne, en den 22. April nogmaals bij Sicilië, in welk gevecht hij werd gewond. Hij overleed aan zijne wonden den 29. April, zonder dat de tijding, dat de koning van Spanje hem den titel van hertog had verleend, hem voor zijn dood had bereikt. Zijn lijk werd gebalsemd, naar het vaderland vervoerd en den 18. Maart 1677 met ontroerend eerbetoon in de Nieuwe kerk te Amsterdam begraven, alwaar een praalgraf te zijner eere werd opgericht.

Geschilderde familiegroep van admiraal M.A. de Ruyter in Rijksmuseum. Portret gesch. door F. Bol in het Mauritshuis, Rijksmuseum (M o e s , *Iconographia Batava* 6661). Prenten door H. Bary, A. Blotelingh, M. Mosijn, J.v. Somer.

Zie: D.F. S c h e u r l e e r , *Herinneringsdagen uit de nederl. zeegeschiedenis* 1913; *Onze vloot*, Haarlem 1913; B r a n d t , *Het leven en bedrijf van den Heere Michiel de Ruiter* 1687;

Bloemlezing met inleiding daaruit door G. Kalff; register van Cornelia de Ruyter berustend in het Algemeen Rijksarchief te 's Gravenhage.

Herman

[Rij, Gerard du]

RIJ (Gerard du), geb. te Gouda 17 Sept. 1749, overl. te Voorburg 10 Oct. 1819, was de zoon van Abraham du Rij de Champdoré (geb. te Leiden 4 Nov. 1696, overl. aldaar 30 Nov. 1758), rector aan de latijnsche school, eerst te Gorinchem, daarna, sinds 6 Aug. 1741, te Gouda, en van Jacomine de la Rue, geb. te Rotterdam 23 Oct. 1713, overl. te 's Gravenhage 21 Febr. 1775. De vader van Abraham, Samuel du Rij de Champdoré, geb. te Parijs en overl. te Leiden 3 Nov. 1729, was de eerste van zijn geslacht, die zich hier te lande vestigde; hij had bij zijne vrouw, Maria Savary, vijf kinderen, die allen in Leiden geboren zijn.

Gerard, de eerste van zijn geslacht, die den naam alleen van 'du Rij' heeft aangenomen, trad in Aug. 1767 in dienst als cadet bij het regiment cavalerie van Famars, ging in Jan. 1771 als zoodanig over bij het eskadron Gardes du corps van den prins van Oranje, waarbij hij in Maart 1772 sous-brigadier met rang van cornet werd. In Juli 1777 overgeplaatst als adjudant met rang van luitenant bij de Gardes Holland, werd hij sous-lieutenant met rang van 1en luitenant in Jan. 1785, en 1e luitenant met rang van ritmeester in Juli 1785. Tijdens de geschillen van de provincie Holland met den Stadhouder was hij van 27 Sept. 1786 tot 2 Oct. 1787 adjudant-generaal bij generaal van Rijssel, aan wien door de Staten van Holland het commando was opgedragen in het cordon tusschen de Maas en de Zuiderzee. Dit zal wel de reden geweest zijn, waarom hij in Dec. 1787 met honorabele demissie den dienst verliet. Hij vestigde zich daarop in Oostenrijksch Vlaanderen, waar zijne eerste vrouw Agatha Hoyneck van Papendrecht, 14 Nov. 1793, te Buren overleed.

Toen de Stadhouder in 1795 het land had verlaten en de Bataafsche Republiek die van de Vereenigde Provinciën had vervangen, komt du Rij zich weder aanmelden en wordt hem met den rang van kolonel het commando over het 1e regiment cavalerie opgedragen. Hij deed zich spoedig kennen als een chef, die juist in een tijd, waarin nieuwe grondslagen moesten worden gelegd, goed op zijn plaats was, kwam met klem voor de belangen zijner minderen op, en werd in eene door generaal Daendels onder dagteekening van 6 Jan. 1796 aan het Comité te lande ingediende 'Memorie wegens het opstellen der verscheidene reglementen voor de armee van den Staat' aanbevolen, om generaal van Zuylen van Nijvelt behulpzaam te zijn in de samenstelling van een exercitie-reglement voor de cavalerie. In Juni 1796 was hij ingedeeld bij de bataafsche afdeling, die onder Daendels naar Dusseldorf trok; in 1797 was hij geëmbarkeerd bij Texel, om met Hoche eene landing in Ierland te ondernemen (die niet tot uitvoering kwam), in 1799 was hij met het bataafsche leger en het fransche hulpkorps te velde in Noord-Holland, om de Engelschen en Russen terug te drijven.

Na den 18en Juli 1803 tot generaal-majoor te zijn bevorderd, voerde hij in Dec. 1805 het bevel over een der bataafsche brigades, die deel moesten uitmaken van het noorder leger, onder den Connétable van Frankrijk, prins Lodewijk Napoleon, die zijn hoofdkwartier te Nijmegen had, doch na den vrede van Presburg dit leger

ontbond. Aanvankelijk maakte hij geen deel uit van het hollandsche hulpkorps, hetwelk in 1806 voor den veldtocht tegen Pruisen en in 1807 tegen Rusland ter beschikking van Napoleon moest worden gesteld, doch in het laatst van April of begin Mei 1807 kwam hij in Polen ter aflossing van generaal Mascheck, die aldaar het bevel voerde over eene brigade bataafsche ruitery, samengesteld uit drie eskadrons van het 2e regiment hussaren (kolonel van Heilman) en twee eskadrons van het 2e regiment kurassiers (kol. Weiskern). Die brigade bleef evenwel niet vereenigd; de hussaren werden voor Kolberg gedetacheerd, en de kurassiers ingedeeld bij het 8e legerkorps onder maarschalk Mortier, waarbij ook generaal du Rijn overging. Met die beide eskadrons heeft hij roemrijk deelgenomen aan de groote cavalerie-charges in den slag bij Friedland (14 Juni), die onder aanvoering van generaal Grouchy de overwinning van dien dag voorbereidden, bij welke gelegenheid ook de hollandsche rijdende batterij van kapitein van Brienen van Oosterom bijzondere diensten bewees. In Sept. van dit jaar had maarschalk Dumonceau het hollandsche hulpkorps vereenigd in Westfalen, Hannover en Oldenburg, waarbij du Rijn weder als commandant van de cavalerie optrad. Hier bleef een groot gedeelte van dit korps ook in het volgende jaar gekantonneerd onder bevel van generaal Gratien, nadat maarschalk Dumonceau in Maart 1808 naar Holland was teruggekeerd. Volgens zijn staat van dienst was du Rijn ook in dit jaar bij het leger te velde in Duitschland. Lodewijk Napoleon erkende zijne bekwaamheden en zijne verdiensten door hem te benoemen tot staatsraad in buitengewonen dienst en tot commandeur in de orde van de Unie.

Tijdens de landing van de Engelschen in Zeeland in 1809 was generaal du Rijn opperbevelhebber in de vesting Willemstad en commandant in het 2e militaire arrondissement. Na de inlijving van ons land bij Frankrijk werd hij in Dec. 1810 op pensioen gesteld. Hij was toen 61 jaren. Napoleon moest jongere generaals hebben, vooral bij de cavalerie. Toen evenwel in 1813 de Nederlandsche staat hersteld werd, en bij de oprichting van een nieuw leger de behoefte aan een hoofd voor het ruiterswapen zich sterk deed gevoelen, terwijl de jongere oud-hollandsche cavalerie-aanvoerders, Collaert, van Merlen, Trip, enz. nog onder de fransche standaarden dienden, vestigde de commissaris van oorlog, baron Bentinck van Buckhorst, de aandacht van den Souvereinen Vorst op den gepensionneerden generaal du Rijn, ten gevolge waarvan deze bij besluit van den S.V. van 5 Jan. 1814 'in activiteit' werd gesteld en hem de betrekking van inspecteur-generaal der cavalerie werd opgedragen. Deze betrekking is hij tot zijn dood toe blijven vervullen, en dat ook toen werd op prijs gesteld, wat hij voor de reorganisatie van de cavalerie had verricht, mag wel daaruit blijken, dat hij, ofschoon hij persoonlijk niet aan de slagen van Quatre-Bras en Waterloo had deelgenomen, bij het 2e besluit van uitgifte (8 Juli 1815) werd vereerd met het ridderkruis der 3e klasse van de Militaire Willemsorde. Vermoedelijk moest hij hierin ook eene belooning zien voor vroegere oorlogsdaden, want volgens *S a b r o n (De Militaire Willemsorde, 106)* benoemde de Koning bij dit besluit nog eenige andere ridders in de M.W.O., militairen, die aan de krijgsverrichtingen in de Zuidelijke Nederlanden geen deel namen, maar, op grond

van vroeger bewezen diensten, daarvoor naar Z.M. gevoelen in aanmerking kwamen.

Du Rij is viermaal gehuwd geweest (*Alg. Ned. familieblad* 1883-84, No. 5), uit welke huwelijken hij evenwel slechts dochters heeft nagelaten. Zijn naam is bewaard gebleven in het geslacht du Rij van Beest Holle.

Zie over hem: *Verzameling van stukken rakende de zaak van den Generaal-Majoor Albert van Rijssel* (1789); Koolemans Beijnen, *Krijgskundige studie over de verdediging der Bataafsche Republiek in 1799* in *De Militaire Spectator* 1891, 320, 358-360 en 1892, 515 (Overdruk 88, 94-96, 287); van Sypesteyn, *Geschiedenis van het Regiment Hollandsche Hussaren* ('s Grav. 1849), 94, 97, 101, 202; *De uniformen van de Nederlandsche Zee- en Landmacht* ('s Grav. 1900) tekst van ten Raa, 9; van Löben Sels, *Bijdragen tot de krijgsverrichtingen van Napoleon Bonaparte II*, 252, 295, 305; Bosscha, *Neerlands Heldendaden te Land*, naamregister; van Es, *Museum van het korps Rijdende Artillerie* (Arnhem 1898, niet in den handel) 60; Kraijenhoff, *Bijdragen tot de Vaderlandsche Geschiedenis van de belangrijke jaren 1809 en 1810* (Nijmegen 1831) 67, 88, 89, 118; Wilbrenninck, *Chronologische lijst van Heeren Officieren der Cavalerie van het Nederlandsche leger* (1898, niet in den handel), Inspecteurs der cavalerie No. 1, naamlijst No. 1.

Koolemans Beijnen

[Rycke, Lambertus de]

RYCKE (Lambertus de), geb. 1575 te Westmaas, zoon van Hubertus de R., kleinzoon van Pieter de R. (III, 1111), 1602 predikant te Fijnaard, 1604 te Bergen op Zoom, waar hij nog diende tijdens het beleg van 1622 en met zijn ambtgenooten du Rieu en Vay de beschrijving daarvan uitgaf; hij stierf 1658.

Vgl. over hem: Glasius, *Godgel. Nederl. i.v.*

Blok

[Ryckel, Josef Geldolphus van, a]

RYCKEL (Josef Geldolphus van, a), geb. 1581 op het kasteel te Oirbeek bij Thienen, overl. te Leuven 21 Oct. 1642, was de zoon van Jan, overl. 11 Apr. 1611 en van Anna van Linden, een adellijke familie van Hesbay. Na zijne studie der filosofie in de Valk te Leuven trad de jonge Jos. Geldolphus in de adellijke abdij St. Gertrudis te Leuven, waar hij 1602 zijne kloosterbeloften aflegde. Zijn broeder Joannes, eveneens kanunnik in deze abdij, was een tijd pastoor te Bettecum en daarna provisor en overleed 1633.

Na de studie der theologie en de priesterwijding werd Jozef Geldolphus spoedig aangesteld tot subprior; 1616 werd hij benoemd tot pastoor te Oosterwijk bij den Bosch, parochie geïncorporeerd aan de H. Gertrudis-abdij, niet Oosterwijk, dorpje bij Tongerlo, zooals de *Biogr. Nat.* XX, 632-34 beweert. Vier jaren werkte van Rijckel met ijver in de parochie Oosterwijk door iedereen geacht. Hij ging voort met het herstellen der kerk, en voerde opnieuw de plechtige diensten in. 1626 werd hij tot abt gekozen en benoemd en ontving de abtswijding 12 Juli. Hij weigerde het pensioen (pain d'abbaye) te betalen, dat de regeering wederrechtelijk bij zijne benoeming aan de abdij had opgelegd. De raad van Brabant stelde hem in ongelijk, 21 Oct. 1629, zoodat hij moest toegeven. Hij herstelde en vernieuwde de abdijgebouwen, die onder de troebele tijden veel hadden geleden, verfraaide de kerk en deed de noodige reparatie aanbrengen aan den toren, een der merkwaardigheden van Leuven. Vooral zorgde de abt voor het onderhoud en het

vermeerderen van de bibliotheek. Zelf gaf hij een elftal werken uit in druk (1631-1641), meest handelend over

theologie en hagiographie. Zijn groote ijver voor de godsvrucht der zielen in het vagevuur deed hem niet alleen hierover een drietal werken opstellen, maar hij richtte 1630 een broederschap op voor de overledenen, dat nog bestaat. Vele zijner werken doen hem kennen als vurigen Mariavereerder. 1617 had hij te Oosterwijk een broederschap opgericht van O.L. Vr. van den Rozenkrans, dat weldra 3000 leden telde. Een lijst zijner uitgegeven werken, waarvan enkele zeer uitgebreid zijn, vindt men bij F o p p e n s , *Bibl. Belg.* II, 773 en *Biogr. Nat.* Een beknopte geschiedenis zijner abdij, lijsten van de abten van St. Truiden, St. Paulus te Utrecht, van de Commandeurs der Duitsche orde te Utrecht, van het kapittel van Nivelles, enz. en vele bijzonderheden over adellijke families vindt men in zijn werk: *Historia S.*

Gertrudis, principis virginis primae Nivellensis abbatissa (Brux. 1637) in 4° pp. 690. Het portret van den abt komt voor in zijn werk: *Vita S. Beggae ducissae Brabantiae Andetenensium Begginarum et Begghardorum fundatricis* (Lov. 1631) en is ook afgebeeld naar een gravure v. Henric. van Sanden in: v a n E v e n , *Louvain dans le présent et le passé* (Lov. 1895), 67.

De geleerde en werkzame abt overleed 61 jaar oud. Zijn grafmonument verdween 1798, toen alles in de abdij verkocht en verkwanseld werd.

Deze abt was geen conservator der universiteit, zooals de meeste abten zijner abdij. S a n d e r u s geeft verkeerd als datum van overlijden 1641.

Zie: A. J a c o b s , *L'Abbaye noble de St. Gertrude* (Louv. 1880), 70-74; J.G. a R y c h e l , *Hystoria S. Gertrudis* 663-665; S a n d e r u s , *Chorograph. Sac. Brabantiae* II, 4.

Fruytier

[Rijk, Jacob Simons de]

RIJK (Jacob Simons d e), amsterdamsch graankoopman, geb. te Amsterdam 1541 of '42, gest. te Veere 11 Sept. 1584, gehuwd met M a r g a r e t e , dochter van Nicolaas Willemsz. Hooft. In 1566 week hij uit en werd verbannen; hij trok naar Dantzig, waar hij een oorlogsschip uitrustte, en zich in Engeland voegde bij de vloot van graaf van der Marck heer van Lumey; in 1572 was hij bij de inneming van den Briel. Daarna verlegde hij zijn werkzaamheid naar Zeeland, nam deel aan verschillende krijgsbedrijven tegen Mondragon, en werd bevelhebber van Veere. Bij een tocht naar Tholen geraakte hij in krijgsgevangenschap, werd later wel weer uitgewisseld, doch trad niet meer op den voorgrond. In 1580 kocht hij de gentsche heerlijkheid Zaffelaer. Hij was toen bevelhebber eener compagnie te Gent. Hij liet drie kinderen na.

Zie: *Levensbeschrijving van eenige voornamen meest nederl. mannen en vrouwen* (1777); E l i a s , *Vroedschap van Amsterdam I*, 380; E.B. S w a l u e , *De daden der Zeeuwen gedurende den opstand tegen Spanje*.

Herman

[Rijke, Dirk]

RIJKE (Dirk), geb. 21 Oct. 1789 te Amsterdam, overl. 2 Aug. 1830 te 's Gravenhage. Vroeg wees, is hij opgevoed met den krachtigen steun van David Bertrand Esdré. Eerst student aan het athenaeum, waar hij de vriendschap genoot van Hamaker, ging hij daarna naar Leiden (ingeschr. 7 Aug. 1807) en werd 26 Oct. 1811 predikant in Hemmen. Op aanbeveling van van Voorst ging hij in 1816 als predikant bij de Hervormde gemeente naar Brussel, ingevolge de regeling, welke koning Willem I

zich voor de kerkelijke aangelegenheden voorbehouden had. Hij heeft zich daar de achting der gemeente verworven, 'zoo al minder door schitterende gaven van uiterlijke voordragt dan althans door de meer wezenlijke verdiensten van de inwendige

voortreffelijkheid zijner leerredenen'. Ook heeft hij daar gearbeid in het rijksarchief. Als lid der synode (die ook de zuidnederlandsche gemeenten bestuurde) naar 's Gravenhage gegaan, overleed hij aldaar, zijne weduwe E.P. B e a u s a r met zes kinderen achterlatende.

Zie: *Handd. Letterk.* 1831, 7-11.

L. Knappert

[Rijn, Jacob van]

RIJN (Jacob v a n), geb. te Leiden, was prior van het Cisterciënserklooster Mariahave te Warmond, 1501, tot aan zijn dood 1537. Volgens de *Hist. Ep. Ultraj.* 508, en R ö m e r bestuurde hij het klooster 33 jaar. Zijn naam komt niet voor in de gedeelten van het memorieboek van Warmond, uitgegeven in *Hist. ep. Ultraj.* en *Bijdr. Bisd. Haarlem XXXIII*. Onder dezen prior was het afschrijven van boeken nog in eere in zijn priorij. 1511 betaalde de stad Leiden den prior Jac. van Rijn zeker bedrag voor het afschrijven van een keurboek in zijn klooster. De prior van Warmond deed meermalen zijn invloed gelden in het nonnenklooster 'De 11 duizend maagden' te Warmond. Hij zag er 1524 en 25, misschien jaarlijks, de rekeningen na. Op zijn aandringen werd door de nonnen het gebruik ingesteld, om op de feestdagen in de kerk de getijden der H. Maagd Maria te bidden, 1533. Prior J.v. Rijn wist te beletten, dat het plan van den abt-visitorator, om de kloosters van Heemstede en Monnikendam te vereenigen, uitgevoerd werd. (III, kol. 270). Waarschijnlijk geven de onuitgegeven archiefstukken van Warmond, berustend op het leidsch archief, vele bijzonderheden over het bestuur van Jacob van Rijn in Mariahave.

Zie: R ö m e r , *Gesch. overzigt v. kl. en abdijen II*, 203; *Bijdr. Bisd. Haarlem XXXIII* (1911) 27, 29, 38.

Fruytier

[Rijneveld, Dr. Jacob Cornelis van]

RIJNEVELD (Dr. Jacob Cornelis v a n), geb. te Enkhuizen 27 Maart 1799, overl. te Nijmegen 29 Nov. 1851, was de zoon van N i c o l a a s A b r a h a m en van J o h a n n a R i s . Hij ontving zijne opleiding aan de artillerie- en genieschool te Delft, waar hij zich reeds door schranderdheid en studielust onderscheidde. 7 Dec. 1819 werd hij aangesteld tot 2en luitenant bij de rijdende artillerie, en 15 Jan. 1826 bevorderd tot 1en luitenant. In het volgende jaar werd hij naar Leuven gezonden, om aldaar de leerwijze te bestudeeren van den hoogleeraar in de fransche taal- en letterkunde, Jean Jacotot, welke, op nieuwe beginselen berustend, te dier tijde veel opgang maakte. De hem aangeboden gelegenheid nam hij te baat, om de lessen in het hooger onderwijs te volgen, en zich in 1829 den doctorstitel in de natuurlijke wijsbegeerte te verwerven na de verdediging van een proefschrift: *Over eenige bijzonderheden betreffende de werktuigelijke kracht van den stoom*.

Na het uitbreken van den belgischen opstand nam hij als adjudant van den kolonel der artillerie, Frederik Carel List, deel aan de bezetting van Brussel onder prins Frederik, bij welke gelegenheid hij den 23en Sept. door een kogel eene lichte wonde bekwam aan het achterhoofd, en zich overigens zoodanig onderscheidde, dat hem den 16en Nov. d.a.v. het ridderkruis der 4e kl. van de Militaire Willemsorde werd toegekend. In het volgend jaar was hij, tijdens den Tiendaagschen veldtocht, weder adjudant van kolonel List, toen kommandant der artillerie te velde, in welke betrekking hem eene eervolle vermelding ten deel viel.

Hij had zich alzo reeds als man van studie en als dapper en beleidvol officier doen kennen, toen hij in Nov. 1836, bij het weder openen der

lessen aan de Koninklijke Militaire Academie, werd aangewezen om bij die inrichting op te treden als hoofd van onderwijs in de artilleriewetenschap, welke betrekking, hem nog in den rang van luitenant opgedragen, hij, na zijne benoeming tot kapitein op den 16en December 1837, bleef vervullen, totdat hij in April 1842, na in het vorige jaar tot ridder in de orde van den Nederlandschen Leeuw te zijn benoemd, bij keuze tot majoor werd bevorderd.

Een nieuwe bijzondere opdracht wachtte hem. De gedwongen leening van van Hall was in aantocht; maar reeds vóór dien tijd werd op de uitgaven van het leger bezuinigd, waar dit slechts eenigszins mogelijk was. Vooral de rijdende artillerie, de duurste wapensoort, moest het ontgelden. Het was voor den 'oud-rijder', generaal C.F. List, als directeur-generaal en minister van oorlog weggelegd, om zijn geliefkoosd wapen zelf af te breken; het aantal compagnieën moest steeds ingekrompen worden. Niettemin overtuigd van de waarde van de rijdende artillerie voor het leger, besloot de minister een proef te doen nemen tot het in het leven roepen van eene lichte veld-artillerie, waarbij zes van de bedieningsmanschappen te paard het stuk volgden, en de twee overige op den voorwagen werden medegevoerd. Aan majoor van Rijnveld werd het nemen van die proef opgedragen, en ook van deze opdracht kweet hij zich weder met veel talent en goed gevolg.

Ware hij hier te lande werkzaam gebleven, dan zou hem misschien veel teleurstelling en veel verdriet gespaard zijn geworden. Maar zijn als kundig officier met eere verworven naam deed hem in aanmerking komen voor chef van het wapen der artillerie in Nederlandsch-Indië. Bij kon. besl. van 30 Oct. 1847 werd hem die betrekking opgedragen in den rang van luitenantkolonel. In April 1848 zeilde hij met zijne echtgenooten en twee veelbelovende zonen van Rotterdam uit; bij aankomst in Indië werd hem den 31en Juli de rang van kolonel toegekend. Het wapen der artillerie in Indië wachtte op een chef, die met scherpen blik zijn behoefte zou onderkennen, en beleidvol, doch met krachtige hand zou aanvatten, wat om verbetering vroeg; maar - hier volge het oordeel over v.R. uitgesproken door den oud-majoor der artillerie van het oostindisch leger, F.H.W. Kuypers - 'gematigdheid, doorzicht en menschenkennis scheen Rijnveld aan gene zijde van de Wereldzee gelaten te hebben, daar hij wellicht meende, dat alleen zijn naam voldoende was om het bestaande dadelijk te doen veranderen. Door zijne ondoordachte handelingen, door den invloed en het karakter van eenige jeugdige officieren, die hij als de nitvoerders van zijn wil in zijne onmiddellijke omgeving had geplaatst, zaaide hij wind en oogstte storm, vervreemde zich van allen, die hem moesten ondersteunen, zelfs van hen, die hem steeds genegen waren, zelfs van zijn ouden beschermer, den legercommandant, hertog van Saksen Weimar; hij stapelde zodoende hinderpalen op hinderpalen, sloot zich zelf de baan der hervorming af, totdat hij eindelijk moe getobd en afgezwogd, miskend en onbillijk beoordeeld, zooals hij meende, den te zwaren last van de schouders wierp'.

Na een ruim driejarig verblijf in Indië keerde hij met een door ziekte gesloopt lichaam in Nederland terug, alleen vergezeld van zijne echtgenooten; een zijner zonen was in Indië, de andere op de terugreis overleden. Kortens tijd

daarna nam ook zijn levensloop een einde (29 Nov. 1851).

Een loopbaan, begonnen onder de beste vooruitzichten, die bij de voortzetting aanvankelijk op schitterende wijze in vervulling kwamen, werd op de meest tragische wijze in drie jaren tijds niet alleen afgesneden, maar vernietigd. Toch zal de naam van van Rijnveld met eere genoemd blijven, zoolang in Nederland de krijgswetenschappen zullen beoefend worden; want hij heeft zich in zijne wetenschappelijke werken een gedenkzuil gesticht, die de eeuwen kan trotseeren, en wel voornamelijk door het in het leven roepen van *De Militaire Spectator*. Na Geisweit van der Netten is uit dien tijd geen nederlandsch officier te noemen, die op militairwetenschappelijk gebied zooveel heeft gewerkt, en dit meermalen onder de moeilijkste omstandigheden; zijn werk heeft evenwel boven dat van den zoo even genoemde voor, dat hij niet alleen vele officieren heeft aangemoedigd, om zijn voorbeeld te volgen, maar hun tegelijkertijd een weg heeft geopend, waarlangs zij hunne denkbeelden konden verbreiden, en hunne meeningen doen ingang vinden. Hij heeft in Nederland een forschen stoot gegeven tot het wetenschappelijk behandelen van militaire onderwerpen in een tijd, waarin het geestelijk peil van het officierskorps niet hoog stond, maar toch daarin reeds elementen aanwezig waren, die slechts wachtten op gelegenheid en leiding, om hunne meeningen op krijgskundig gebied te uiten, daarbij in het licht te stellen, dat ook het krijgswezen als belangrijke tak van het staatsbestuur onderwerp van studie moest zijn, en de belangen voor te staan van hen, die deel van het leger uitmaakten. Voor de oprichting van een militair tijdschrift heeft hij het gunstige oogenblik te baat genomen, waarin, korten tijd na den Tiendaagschen veldtocht, het leger populair was geworden en een groot gedeelte van het nederlandsche volk uit alle rangen en standen in het leger diende; maar het mag wel als zeker gesteld worden, dat de geestdrift, die hem bij zijn voornemen bezieldde, hem de moeilijkheden heeft doen voorbijzien of te licht schatten, die hem en zijnen medewerkers vooral in den eersten tijd stonden te wachten. Het was toch geen geringe taak voor eene redactie van een nieuw tijdschrift, om haar werk te aanvaarden in den winter, in eene onherbergzame woning van een boerendorp op de heide, waar geen bibliotheek haar ten dienste stond, alle gemakken van een goed ingericht bureau of kantoor ontbraken, en de werkzaamheden eerst een aanvang konden nemen, nadat de dagelijksche militaire oefeningen, die uit den aard der zaak hare vermoeienissen medebrachten, waren afgelopen. 'Veelmaals immers - zoo schrijft een biograaf in *De Militaire Spectator* van 1852 - steeg men 's morgens te vijf uren te paard, om twee uren ver gedurende drie uren te gaan manoeuvreeren. Te huis gekomen, kon men v.R. te halfeen weder aan het werk vinden. Te midden van dergelijke dienstbezigheden schreef v.R. in het gehucht Enschoot bij den landbouwer Piggen, in een vochtig vertrek met witte muren en een steenen vloer slechts met een plankje onder de voeten, zijne *Geschiedenis der omwenteling van Polen*.

Zoo werkte hij ook met zijn mede-redacteur, zijn vriend Frederik Petrus Gisius Nanning (1798-1832), 1en luitenant der genie, die zeven maanden na het verschijnen van het eerste nummer overleed, voor zijn *Militaire Spectator*, waarvan hij den eersten jaargang sloot met

slechts 350 inteekenaren. Onvermoeid heeft hij met stalen volharding zestien jaren lang (tot hij naar Indië vertrok) het redacteurschap blijven waarnemen, en toen hij dit aan den 2en luitenant der infanterie A.W.P. Weitzel (die dien rang reeds gedurende tien jaren bekleedde en dertien jaren zou bekleeden) overgaf, was het aantal inteekenaren belangrijk grooter geworden. Ook in dezen werkkring - hoe groot zijne toewijding daaraan moge geweest zijn - zijn hem geene onaangenaamheden gespaard; o.a. heeft hij zich in latere jaren moeten verdedigen tegen de opmerkingen, dat hij te lauw en te ministerieel was (hij had om zijn tijdschrift te kunnen in stand houden, subsidie van het ministerie van oorlog verzocht en verkregen), dat hij de ontwikkeling zijner lezers te laag schatte, ook dat hij te autoritair was. Zijn opvolger kenschetste in 1882, bij gelegenheid van het vijftigjarig bestaan van *De Militaire Spectator*, met alle waardeering voor zijne toewijding en zijne noeste vlijt, dit verschil tusschen den redacteur en zijne lezers met de woorden: 'Er bestond veeleer misverstand tusschen hem en zijn publiek; dit publiek had hem ingehaald en was hem voorbijgestreefd; van Rijnveld was bezadigd, ja omzichtig in den aanvang en hij is dat gebleven tot aan het einde; men dwaalde, toen men hem eenmaal een vurig strijder noemde, en men dwaalde, toen men beweerde, dat hij ophield dit te zijn'.

Nog steeds blijven officieren en oud-officieren hem in dankbare vereering herdenken als de oprichter van het oudste orgaan van het nederlandsche leger, dat zich onder de leiding zijner opvolgers heeft weten te handhaven en voor zijne lezers is gebleven het militaire tijdschrift, dat zich steeds heeft weten aan te passen aan de behoeften van zijn tijd, en waarin het krijgswezen in zijn grooten omvang altijd met ernst, meesttijds met talent en op wetenschappelijke wijze is behandeld geworden.

Rijnveld's portret komt voor in den album: *De Militaire Willemsorde*, verzameld door P.H.K. van Schendel (Edam 1891).

Zijne werken - zoowel in oorspronkelijke als in vertaalde opstellen - zijn grootendeels opgenomen in de eerste zestien deelen van *De Militaire Spectator*. Als afzonderlijke uitgaven zijn van hem bekend: *Opmerkingen over de alles omvattende leerwijze van Jacotot* (1829); *De omwenteling in Polen, of schets der voornaamste Poolsche Staats- en Krijgsgebeurtenissen gedurende de jaren 1830 en 1831* (Breda 1836); *Celebes, of Veldtocht der Nederlanders op het eiland Celebes in de jaren 1824 en 1825* (Breda 1840); *Beleg van Valenciennes in 1793*; *Beknopte beschrijving van den veldtocht op Java in 1811 door Bernard, hertog van Saxe Weimar* (Dordrecht 1835), vertaling van *Précis de la campagne de Java en 1811*.

Zie over hem: W.J. Kn o o p , *Levensberigt van Jacob Cornelis van Rijnveld* in de *Werken van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde* (Leiden 1852); F.H.W. Kuypers , *Geschiedenis der Nederlandsche Artillerie* (Nijmegen 1874) IV, 424-427; *De Militaire Spectator* 1833, 1 en 2; 1848, 193 en 194; 1852, 267-276; 1882, 2-8; Jhr. J.W. van Sypesteyn , *Geschiedenis van het regiment Nederlandsche Rijdende Artillerie* (Zalt-Bommel 1852) 238, 263, 278, 281, 335, 339, 357; N. van Es , *Het Historisch Museum van het Korps Rijdende Artillerie* (Arnhem, niet in den handel) V IIA, 56, 67, 123, bijlage I e en f; V IIB, bijlage I f; VIII A, 20, 145.

Koolemans Beijnen

[Rijswijk, Herman van]

RIJSWIJK (Herman van), jaar en plaats van geboorte onbekend, verbrand met zijn boeken te 's Gravenhage 13 Dec. 1512. Reeds in 1502 werd hij wegens zijne ketterijen gehoord door den inquisiteur Johannes van Ommaten, prior van een klooster van predikheeren te Utrecht of te Zuffen althans reeds in 1495. Het bleek toen dat meester Herman niet alleen kwalijk gevoelde van de roomsche kerkleer, maar van het Christendom in het algemeen was afgedwaald. Hij loochende niet slechts de schepping, welke hij voor een uitvindsel hield van 'stulto Mose'; ontkende niet alleen dat er na dit leven nog een 'vita particularis' zijn zou; maar noemde Jezus zelfs 'stultus et simplex fantasticus et seductor simplicium hominum', loochende, dat C. de zoon des almachtigen Gods zou geweest zijn, gewaagde van de velen, die om het Evangelie waren gedood, terwijl het toch 'falsum' en de gansche bijbel 'ficta' is. Tijdens dit proces zeide meester Herman ook dat 'doctissimus Aristoteles et ejus commentator Averrois fuerunt veritati propinquissimi'. Inderdaad doen zijne stellingen aanstonds denken aan het averroïsme, toentertijd ijverig, inzonderheid te Padua, beoefend, waar van Rijswijk ze zeer goed kan geleerd hebben. Hij herriep voor van Ommaten zijne dolingen en werd toen veroordeeld tot levenslange gevangenis. Hij is daaruit ontsnapt, voortgegaan met het schrijven van zijne kettische boeken (waarvan er geen enkele tot ons gekomen is) en in 1512 weder gevangen genomen. Zijn zaak is toen berecht door Jacob van Hoogstraten, prior van het dominikanerklooster in Keulen en pauselijk inquisiteur, en door Jacob Ruysch, deken van de hofkapel in 's Gravenhage. Als hereticus relapsus is hij toen verbrand. Is hij, wat zeer waarschijnlijk is, de 'medicus Hollandus charus principibus' uit den *Hochstratus ovans*, dan heeft hij ook nu weer schreiend en jammerend herroepen, wat hem deze maal even weinig baatte als de tusschenkomst van bloedverwanten. Hoogstraten wilde zijn nieuw inquisiteurschap aanstonds doen vreezen, 'novo inquisitori sic erat paranda auctoritas'. Een voorlooper der hervorming kan Herman kwalijk heeten, maar hij is een bewijs van zelfstandig, kettisch denken in ons land reeds zoo vroeg in de eeuw.

Zie: *Sententiën 's Hof van Holland* fol. 39, afgedrukt bij R o o d h u y z e n , *Gnafeus* 82; M o l l , *Kerkgesch.* II, 3, 104-108, 375 vlg.; F r e d e r i c q , *Corpus Inquis.* I, 489, 494 (uit *Catalogus heret.* van L u t z e n b u r g 1526), 501 vlg.; de H o o p S c h e f f e r , *Kerkhervorming* 57 vlg.; P i j p e r , in *B.R.N.* III, 392 vlgg.

L. Knappert

[Rythovius, Riethovius Martinus]

RYTHOVIUS Riethovius (Martinus), eigenlijk B a u w e n s genaamd, eerste bisschop van Yperen, geb. te Riethoven in Noord-Brabant 1511, overleed te Sint-Omer 9 October 1583. Hij kwam ter wereld op het gehucht Walek; nog wordt in de plaats zijner geboorte aangewezen, waar zijne woning stond. Vandaar, dat hij ook bijgenaamd wordt Waelik, en V a l e r i u s A n d r e a s zegt, waarschijnlijk verkeerd, 'cognomento Valck' *Fasti academici*, 113). Hij was de oudste zoon der negen kinderen van Boudewyn Bouwens en Luitgard. De familienaam zijner moeder is niet bekend. De stamboom zijner vier broeders en vier zusters is nog te Riethoven; allen waren gehuwd en met kinderen gezegend. Waar Martinus zijne latijnsche klassen volbracht, is niet vermeld; 1531 begon hij de studie der filosofie in de pedagogie de Valck aan de universiteit te Leuven. Twee jaar later behaalde hij onder

107 filosofen de tweede plaats (*Analectes* II, 1865) 307; 1535-45 trad Martinus op in de Valck als professor der filosofie. 5 Jan. 1536 werd hij aangenomen bij den raad der faculteit. 1543-45 ziet men hem meermalen onder de 'tentatores licentiandorum' en onder de 'examinatores.' *Analectes* XXI (1888) 21, 113. Intusschen voltooide hij zijne theologische studie en ontving de priesterwijding. 1550 behaalde hij met glans den graad van licentiaat in de godgeleerdheid. In dien tijd stichtte de kardinaal Otto Truchess, bisschop van Augsburg, het theologisch kollege St. Hieronymus te Dillingen als voorbereiding voor een universiteit en wendde zich tot de leuvensche hoogeschool om enkele bekwame leeraren. De vice-kanselier Ruard Tapper beval de twee Noord-Brabanders, Martinus Bauwens van Riethoven en Corn. Herlenius van Roosendaal aan. Rythovius en Herlenius vertrokken naar Duitschland 1550 en gaven de lessen te Dillingen tot 1552, toen de oorlog tusschen Karel V en Maurits van Saksen hen dwong weer te keeren. De onveiligheid der Rijnstreek belette hun vooreerst den tocht naar het Vaderland. Zij weken naar Lanshüt, daarna naar Frisach, keerden weer naar Dillingen, om eindelijk naar Leuven te vertrekken, belovend weer te keeren, zoodra zij geroepen zouden worden. Rythovius zou niet meer naar Dillingen terugkeeren. Toen de universiteit door den kardinaal met toestemming van den Paus was ingericht, zond hij zijn secretaris naar Brussel om bevestiging der privilegiën van den keizer te verkrijgen en tevens om eenige leuvensche professoren uit te noodigen te Dillingen als leeraar op te treden. Lindanus van Dordrecht, Galenus van Westkappel in Zeeland, en Herlenius konden aan den oproep gehoor geven. Rythovius, hoezeer de kardinaal aandrang, kon geen toestemming der theologische faculteit verkrijgen om te vertrekken (H. S p e c h t, *Geschiede der ehemaligen Universität Dillingen*). Intusschen gaf Rythovius met zijn vriend en studiegenoot J. Hessels de lessen aan de theologanten der norbertijnerabdij te Park. Zijn *tractatus de controversis fidei*, welke hij dicteerde, is, jammer genoeg, niet gedrukt. Volgens S c h u t j e s was hij sinds 1553 reeds professor te Leuven, zeker leeraarde hij, vóór het behalen van den doctorsgraad. Hij werd met Hessels toegelaten om den doctorstitel te behalen 31 Aug. 1555. Ter oorzake van hunne verdachte leerstellingen werden zij eerst 19 Mei 1556 gepromoveerd. (De J o n g h, *L' Ancienne faculté de théologie de Louvain* (Louv. 1911) 61. De theologische faculteit gaf hun de ernstige vermaning, dat zij zich zouden onthouden van in hunne lessen of openbare verzoeken en overal van leerstellingen te verkondigen of te steunen die indruischten tegen de oude leer der faculteit, zoodat men kon meenen, dat zij niet overeenstemden met de andere leeraren (*Fasti acad.* 113). Ondersteunden zij de later door Rome veroordeelde stellingen van Bajus, hun collega, welke zulk een invloed zouden uitoefenen op de nederlandsche godgeleerden? Zeker is het, dat Rythovius later een der grootste tegenstanders van Bajus' leer was. Hoog werd Rythovius geacht, wat blijkt uit zijne benoeming tot president van het kollege der theologanten, Aug. 1556. Hij werd ook gewoon professor der godgeleerdheid en deed afstand van zijn kanunnikdij in St. Jacob om bezit te nemen der prebende van St. Pieter, verbonden aan zijn leerstoel. Met Sonnius, den H. Petrus Canisins en eenige anderen werd Rythovius naar Worms gezonden als afgevaardigden om tot overeenstemming of toenadering met

de hervormden te komen, eveneens aldaar bijeengeroepen. Heel de bijeenkomst, geopend 11 Sept. 1557, leidde tot geen resultaat. Melanchton, alvorens Worms te verlaten, kon niet nalaten zijn bewondering uit te drukken over de nederlandsche geleerden, bijzonder over Rythovius. Deze, begin Dec. wedergekeerd, werd in Februari daaropvolgend voor dat half jaar tot rector magnificus gekozen der universiteit. 7 Maart 1559 verliet hij, benoemd tot deken van St. Pieter en vicekanselier der universiteit, het bestuur van het kollege van den H. Geest. Wegens de voortdurende afwezigheid van den proost-kanselier zat hij steeds de bijzondere plechtigheden der universiteit voor. Koning Philips II benoemde hem bij de oprichting der nieuwe bisdommen tot eersten bisschop van Yperen, hoewel Viglius den koning geraden had hem te bestemmen voor den zetel van Antwerpen. Rythovius nam met tegenzin deze waardigheid aan. Hij had meer neiging naar een vreedzaam leven en had er zelfs over gedacht Karthuiser te worden. Paus Pius IV bevestigde zijne benoeming 10 Mrt 1561. In Yperen en omstreken, heel de Vlaamsche zeekust, was de leer van Luther, Calvijn en der Wederdoopers verspreid. Vandaar, dat de instelling van den nieuwen bisschop bespoedigd werd. 18 Oct. 1561 nam zijn procureur, Joh. Gerardi in zijn naam bezit van het bisdom. 2 Nov. 1561 niet 1562, zooals bijna alle schrijvers, diende de aartsbisschop Granvelle, bijgestaan door Sonnius en Richardot, bisschop van Atrecht, aan Rythovius de bisschopswijding toe in de St. Gudule te Brussel. Op het feest van St. Martinus 11 Nov. deed de nieuwe bisschop Martinus zijnen plechtigen intocht in de St. Maartenskathedraal. De ontvangst van den bisschop was de schitterendste en de meest blijde van alle der nieuwe bisschoppen. Yperen had reeds lang, sinds de bisschopstad Therouane 1551 door keizer Karel geheel verwoest was, vele pogingen aangewend om een bisschop te verkrijgen. De kanunniken van St. Maarten, geseulariseerd, verzetten zich niet, zooals de machtige abdijen met hunnen aanhang in de andere bisdommen. Een gedeelte der kanunniken van Therouane (de niet Franschen) kwamen over naar Yperen. Toch bezorgden de organisatie van het nieuwe diocees, de instelling der kanunniken en ambtenaren den nieuwen bisschop veel kommer en arbeid, en ook eenige tegenwerking van de zijde der kanunniken van Therouane verblijvend te St. Omer. 3 Maart 1563 vroeg de landvoogdes Rythovius om zich zonder uitstel naar het Concilie te Trente te begeven met de bisschoppen van Atrecht en Namen en de godgeleerden van Leuven, Mich. Bajus, Jan Hessels en Corn. Jansenius van Hulst. Zij kwamen 21 Juni te Trente aan en woonden de drie laatste zittingen bij, 23-25. Hun invloed op den gang der zaken en de besluiten was groot. Rythovius meening over de geheime huwelijken en de huwelijken zonder toestemming der ouders vindt men bij Sfortia Pallavicinius, *Vera historia Conc. Trid.* L. 22 Cap 4. II 224. (ed. J.B. Giatino Antv. 1673) Rythovius was onder de commissarissen gekozen om de decreten over de leer des vagevuurs te bepalen. Hij pleitte ook met goed gevolg voor het behoud der privilegiën van de universiteit te Leuven. De nederlandsche afgevaardigden, na schitterend de eer van hun land en episcopaat te hebben opgehouden, verlieten half December Trente. Rythovius kwam terug te Yperen 7 Feb. 1564. Hij stelde een memorie op voor de landvoogdes, waarin hij er op aandrong de besluiten van het Concilie zonder eenig

voorbehoud zoo spoedig mogelijk af te kondigen. Toen de landvoogdes het besluit der afkondiging gaf, draalde de bisschop niet langer om deze af te kondigen en toe te passen in zijn diocees. Rythovius was de eerste nederlandsche bisschop, die in zijn diocees een seminarie oprichtte bij zijn kathedraal 1565.

Gedurende zijn geheel episcopaat was zijn streven, herstel en nieuw leven te brengen in de vervallen katholieke instellingen. Hij bezocht geheel zijn diocees. Hij was een welbespraakt redenaar en wist zijne toehoorders te boeien, en tot nadenken te brengen. Vele afgedwaalden bracht hij tot hunne plichten terug, ontelbare bekeeringen van protestanten werden door hem bewerkt, vandaar een groote tegenstand der hervormden. Philips II had Rythovius aangewezen als het voornaamste lid der bijzondere commissie, welke de landvoogdes moest samenstellen om raad te geven over de maatregelen ter beteugeling en bestraffing der Gereformeerden. Rythovius met de godgeleerden Jansenius van Hulst, Josse Ravestein, met de presidenten van den raad van Vlaanderen, Utrecht en Brabant en de bisschoppen kwamen 8 Juni 1565 ten beraad bijeen te Brussel. Hun raad aan den koning van verzachting in het toepassen der straffen werd verworpen. Met het jaar 1566 begon voor Rythovius een weg van smart, lijden, en vervolging. Toen de beeldenstorm losbrak, bevond hij zich te Yperen. De geuzen waren den laatsten tijd overmoediger geworden; toen men te Yperen het ergste vreesde, bad men den bisschop de stad te verlaten. Egmond, de gouverneur van Vlaanderen, vertoefde in de stad. Dringend verzocht men hem te blijven. Toch verliet hij Yperen, en evenals te Antwerpen waar Oranje vertrok, zoo was dit ook te Yperen als een sein voor de beeldstormers, die alles in kerken en kloosters van Yperens diocees vernielden en plunderden, 15 en 16 Aug. De bisschop had een toevlucht gevonden bij een touwslager, terwijl de geuzen zijne woning binnenvielen en hunne razernij koelden aan zijn bibliotheek, die totaal vernield werd. Ten laatste verliet hij de stad om in den omtrek te verblijven. 28 Aug. was hij reeds weergekeerd en 1 Sept. begon hij opnieuw te prediken in de kathedraal. 1567 en 1568 had de bisschop, behalve de schenderijen in vele kerken, den dood te betreuren van een 12-tal zijner priesters door de water- of boschgeuzen na de wreedste martelingen ter dood gebracht. 4 Juni 1568 ontving de bisschop het uitdrukkelijk bevel van den hertog van Alva onverwijld bij hem te Brussel komen. Laat in den avond van den volgenden dag ontving hem de hertog en beval hem, den graaf van Egmond, bekend te maken met zijn doodvonnis, dat den volgenden dag zou voltrokken worden en hem voor te bereiden. De bisschop wierp zich aan de voeten van den hertog en smeekte om genade voor den graaf, die zijn vriend was, of ten minste om uitstel. Barsch antwoordde de hertog 'Messire d'Ypres, ik heb U hier geroepen, niet om het vonnis te doen veranderen of uit te stellen, niet om uw raad te hooren, maar enkel alleen om den schuldige te helpen sterven'. Geheel terneergeslagen begaf de bisschop zich naar het Broodhuis, waar hij den graaf, het was bijna middernacht, uit een diepen slaap moest wekken, om hem de schrikkelijke tijding mede te deelen. Hij wist hem moed in te spreken, hoorde zijne biecht, overlegde met hem een schrijven aan zijne vrouw en zijne twaalf kinderen, en aan den koning om vergiffenis en aanbeveling voor zijne dierbaren. Vroeg in den morgen droeg de bisschop de H. Mis op, waar-

onder de graaf communiceerde; hij begeleidde hem, na zich belast te hebben met zijne brieven en laatste aanbevelingen tot op het schavot, dat de graaf beklom, verzoend met zijn lot, zonder wrok of haat; als een waar katholiek ging hij, bijgestaan door den bisschop, den dood te gemoet. De beul sloeg met zooveel overhaasting toe, dat het bloed op het kleed van den bisschop spatte. (Zie uitvoerig: N a m è c h e , *Cours d'histoire nationale* XIV 430-443 en de talrijk aangehaalde schrijvers aldaar en d. III kol. 358). Ten onrechte melden vele schrijvers, dat bisschop Rythoven ook den graaf van Hoorne voorbereidde. Deze werd in zijne laatste uren bijgestaan door den pastoor van la Chapelle, Ghislain de Vroede.

Diep geschokt begaf bisschop Rythovius zich aanstonds naar Leuven, waar hij aan den rector, den lateren bisschop van Leeuwarden, Cunerus Petri, zijn vreeselijk wedervaren verhaalde. Een omstandig verslag van dit verhaal werd door den leuvenschen professor, Thom. Stapleton, naar Douai, in een bewaard gebleven brief, geschreven. Trouw bewaarde de bisschop de met bloed bevlekte toog en den ring, een geschenk van koning Philips, hem in de laatste oogenblikken door den graaf van Egmond geschonken. 9 Juni was de bisschop in Brussel weergekeerd en zond den schoonen brief van Egmond aan den koning, vergezeld van een schrijven om den koning te bidden de laatste bede van den graaf voor zijne ongelukkige vrouw en arme kinderen te verhooren. Rythovius was de leider, de ziel van de beide provinciale concilies te Mechelen 1570 en 1574.

Zie: *Synodicon belgicum* uitgegeven door de R a m . I 29-228. Op dit concilie gaf Rythovius duidelijke bewijzen van zijn afkeer voor de dwalingen van Bajus, wiens veroordeeling het concilie in de universiteit te Leuven deed afkondigen. Toen deze afkondiging opspraak verwekte, gaf Rythovius met Jansenius van Hulst, bisschop van Gent, een brief uit, 23 December 1570, waarbij zij getuigden, dat deze afkondiging op uitdrukkelijk bevel der vereenigde bisschoppen was geschied. In zijn eigen bisdom ijverde hij voor het houden van de jaarlijksche synode, welke sinds 1564 plaats had. 1577 deed hij de statuten van de synode, dat jaar gehouden, drukken in zijn eigen drukkerij, te zijnen huize. Het is de eenigste druk, die bekend is van de drukkerij van zijn bisschoppelijk paleis. Als lid der Staten van Vlaanderen komt Rythovius nog meermalen voor in de politieke geschiedenis van dien tijd. Hij schreef Alva, doch te vergeefs om hem te bewegen de belasting van den tienden penning af te schaffen. 12 Jan. 1572 ging hij persoonlijk met de afgevaardigden van Vlaanderen pleiten bij den gevreesden hertog, en wendde zich ten slotte met de andere bisschoppen tot den koning. 24 Mrt. 26 Juli werd zij afgeschaft. 13 Mei 1573 ging een nieuwe klaagbrief van Rythovius en den bisschop van Atrecht over de wreedheden der Spanjaarden en Alva te Mechelen, Naarden enz. naar den koning. Rythovius raadde den opvolger van Alva toegevendheid aan ten opzichte der Calvinisten in Holland en Zeeland. Steeds verdedigde Rythovius in de Staten van Vlaanderen, toen de Orangisten de overhand verkregen, op krachtdadige wijze de rechten van Kerk, land en Vorst. Ten laatste, omdat hij zich bleef verzetten tegen de benoeming van Oranje als ruwaard van Vlaanderen, werd hij 30 Oct. door een schandigen staatsgreep met alle tegenstanders te Gent gevangen genomen, tijdens de Statenvergadering bijeengeroepen 24 Oct. 1577. (N a m è c h e , *Cours d'hist. Nationale* XVIII 141, en aangehaalde schrijvers; B l o k , *Gesch. Neerl. Volk* (1 ed.)

III, 199; Nuyens, *Gesch. der nederl. beroerten* III, 181-299). Vier jaar bleef hij met den bisschop van Brugge gevangen. Een poging ter ontvluchting, 15 Juni 1570, gelukte niet; de bisschoppen werden opnieuw gevangen; de meeste edelen echter ontsnapten. Laf werden de gevangenen Jac. Hessels en Joh. de Visschere vermoord en ook meermalen dreigde men de bisschoppen met den dood. 14 Aug. 1581 werden zij uitgewisseld tegen Burchard Hembyze en een predikant.

Rythovius vond Yperen en bijna geheel zijn bisdom in de macht der Calvinisten, die van Gent uit een schrikbewind voerden over geheel Vlaanderen en met geweld en bloedige vervolging de Katholieken onderdrukten. 27 Maart 1582 hernam hij het bestuur van zijn bisdom en herwijdde vele kerken en altaren van die plaatsen, die door Parma onder het gezag des konings werden teruggebracht. Juni 1583 vestigde hij zich te Rijssel met zijne huisgenooten, zijn secretaris Gerard Petri van Steensel. Adrianus van Zeeland van Vessem, zijn zegelbewaarder en Willem Goossens, zoon van zijn zuster Lijncken, gewoon clericus. 12 Aug. begaf hij zich naar Veurne, herwijdde de kerken ook in de omstreken, diende de sacramenten toe vooral aan de pestlijders, welke ziekte hevig uitbrak in die streken, waar nog weinig priesters waren. Toen Bergues St. Winoc aan Parma was overgegaan, begaf de bisschop er zich heen om de kerken te wijden en troost te brengen aan de ongelukkigen. Hij voelde zich op eens onwel, vertrok 4 Oct. naar St. Omer, waar zijn neef, die in de geneeskunde gestudeerd had, bevond, dat hij door de pestziekte was aangetast. Kalm vernam de bisschop deze tijding; hij werd opgenomen in het gasthuis der grijze zusters, belast met de zorg der pestlijders en overleed, geheel voorbereid, 9 Oct. 1583. Zijn lijk werd te St. Omer begraven. In Yperen, dat eerst 7 April 1584 aan Parma kwam, werd 3 Juli een plechtige uitvaart voor den bisschop gehouden. 1604 wendde men pogingen aan om zijne overblijfselen naar Yperen te brengen. Eerst 1607 na vele onderhandelingen lukte dit aan Boudewijn, neef van den bisschop, deken van Cassel. 11 November werd het gebeente van Rythovius bijgezet in de kathedraal te Yperen in een prachtige marmeren graftombe, waarop het beeld van den bisschop in liggende houding gebeiteld door den kunstenaar Urb. Taillebert. De oorlog van 1914, die Yperen geheel verwoestte, vernielde natuurlijk met de kathedraal de tombe van Rythovius, een der grootste bisschoppen der Nederlanden. Zijne bezittingen had de bisschop bestemd voor zijn seminarie en het stichten van studiebeurzen. Hij stichtte voor Riethoven en verschillende

omliggende plaatsen een rente, waarvan aan ieder kind, dat het Onze Vader, Wees gegroet, Geloof, Tien en Vijf geboden en Akten kon bidden met Kerstmis en Paschen een koek gegeven moest worden. De rente te Riethoven brengt nog 3,75 gld. op en jaarlijks met Pinksteren worden aan de kinderen koeken gegeven. Hij stichtte ook een rente voor de schoolkinderen, afstammelingen zijner familie te Riethoven en omtrek, welke tot 1914 nog 100 gld. opbracht, doch thans wegens den oorlog renteloos is geworden. Van de theologische werken van Rythovius is niets gedrukt of bewaard gebleven. De Ram gaf uit in: *Bulletins de la commission Royale d'histoire*, 1e sér. XIV 6 en vv. *Scriptum D. Rythovii Episcopi Yprensensis de Pacificatione Gandensi*. A.v.d. Peereboom drukte af in zijn *Ypriana* (Brug. 1878-83) VI. *Statuta et ordinationes ecclesiae cathedralis Yprensensis*. 1576 gaf bisschop Rythovius te Parijs uit: *Manuale pastorum ad usum dioecesis Yprensensis*. Zijn openingsrede van het provinciaal concilie 1574, eveneens een paar brieven vindt men in het vermelde *Synodicon Belgicum* I, 183-192, *Oratio Martini Ep. Iprensis*; Jud. Ie Plat. geeft in *Monumentorum concilii Tridentini ampl. collectio* (Lov. 1787) VII 46-49. *Lettre de M. Rithovius ev. d'Ipres à la gouvernante des Pays Bas sur la reception du concilie de Trente*.

Het geschilderd portret van den bisschop wordt bewaard met de andere portretten van de bisschoppen van Yperen in het seminarie te Brugge. Te Riethoven bezit de kerk nog een levensgroot portret van den bisschop met opschrift, wapen en devies: *Adesse festinant tempora. Sanderus, Flandria illustr.* II, 298 ed. 1732 geeft een portret in kopergravuur, een weinig afwijkend van de gravuur, in A. Miraëus, *Illustrium Belg. Scriptorum icones et elogia* (Antv. 1608) 15; Foppens, *Biblioth. Script.* II, 848 geeft dezelfde gravuur als Miraëus met onderschrift van Sanderus. Prent ook door Ph. Galle. Een uitvoerige levensbeschrijving werd uitgegeven door Adolphe Iweins *Esquisse hist. et biographique sur Rythovius premier évêque d'Ypres* in: *Annales Soc. d'Emulation de la Flandre* (Bruges), 2e serie XI (1859), 147-262, en aangevuld door de *Biographie nationale Belge* XX (1910) 725-764. Ook P. Claessens schreef een beknopt leven van den Yperschen bisschop: *Esquisse biographique de deux évêques belges au 16e siècle* in *Annuaire de l'université de Louvain*.

Zie: G. de Meester, *Historia episcopatus Iprensis ex autographis* (Brug. 1851) Schutjes, *Gesch. bisd. 's Bosch* V, 619-621; Wetzler und Welte's *Kirchenlexikon* (2 ed.) (Freib. 1897) 1423; Hurter, *Nomenclator* (2 ed) I, 51.

Fruytier

S.**[Saaftingen, Willem van, van ter Doest]**

SAAFTINGEN (Willem van, van ter Doest), geb. te Renesse in Zeeland of te Saaftingen, tweede helft der XIIIe eeuw, is de bekende held van den gouden Sporenslag bij Groeningen 1302, die door alle kroniekschrijvers van Vlaanderen wordt geroemd en op wien *Conscience* in zijn *Vaderl. Geschiedenis* bijzonder de aandacht vestigt. Werd hij vroeger min of meer beschouwd als een legendarisch persoon, sinds de uitgave van den *Codex Dunensis* door Ker-

vijn de Letten hove zijn de feiten zijner geschiedenis bevestigd en talrijker en nader bekend geworden. Willem was een convers of leekebroeder der Cisterciënserabdij ter Doest bij Brugge. Zoo hij niet afkomstig van Saafingen was, is het mogelijk dat hij dien naam droeg naar den door hem bewoonde uithof Groda of Graauw in de heerlijkheid Saafingen, waar hij zijn werkzaamheden had. Zijn de conversen der Friesche Cisterciënserabdijen berucht om het aandeel

dat zij namen in den strijd der Schieringers tegen de Vetkoopers, niet minder weerbaar toonden zich de vlaamsche conversen. Willem was aan het ploegen, toen hij zijne bloedverwanten onder bevel van Jan van Renesse zag ten strijde trekken tegen den gehaten Franschman. Hij kon zijn strijdlust niet meer bedwingen, sprong te paard, en gewapend met een vreeselijke strijdnots toog hij naar het slagveld bij Kortrijk. Met reuzenkracht bezielde, sloeg hij met zijn goedendag, naar men zeide, niet minder dan 1400 Franschen dood, onder wie 40 der voornaamste edellieden. Na zijn triomf keerde Willem naar het klooster terug en de kroniekschrijvers, die steeds klimmende cijfers van Willem's slachtoffers vermelden, weten niets over den afloop van dit, tegen alle kerkelijke regels strijdend, avontuur. Uit den *Codex Dun.* blijkt, dat 1308 na een herhaaldelijk getwist en verzet in de abdij, Willem van Saafingen, den cellier zijns kloosters doodsloeg en den abt zwaar kwetste. De conversen zoowel van ter Doest als ter Duinen mengden zich druk in de burgerwisten van dien tijd. Meest allen uit de lagere klasse des volks, ruw en onbeschaafd, brachten zij de partijschap, den geest des tijds, met zich in het klooster. Door hun verblijf op de uithoven kwamen zij dagelijks in aanraking met de bevolking en leefden mede in den geest van verzet en opstand. De abten wegens de voortdurende moeilijkheden in het klooster besloten het getal der conversen, door geen nieuwelingen meer aan te nemen, te verminderen en de landerijen te verpachten. Vandaar de woede der conversen; zij stonden op tegen de monniken, zoodat de hulp der tijdelijke macht moest ingeroepen worden, wat weinig baatte, want deze was geheel aan den franschen koning onderworpen, gehaat door de Vlamingen. De strijdlustige Willem stond aan het hoofd der ontevredenen; na den manslag vluchtte hij op den toren van Lisseweghe, waar hij eene belegering doorstond, tot zijn vriend Jan Breidel hem kwam verlossen en zijn vlucht begunstigde. Hieruit blijkt, dat Willem een machtigen aanhang had. Zijn misdad deed niet ongestraft. Hij werd in den kerkelijken ban gedaan en de Paus deed door de bisschoppen van Terwaan en Kamerijk het interdict over Vlaanderen uit spreken. Broeder Willem moest zich gewonnen geven, hij ging naar Rome als boeteling en eindigde zijn leven in Palestina, waar hij in een der aldaar strijdende ridderorden was overgegaan en waar hij ook beter thuis hoorde.

Meyer, *Annales Rer. Flandr.* lib. XVII verwart br. Willem van ter Doest met een oproerig monnik der abdij Duinen, Jac. Puyt. (Zie over dezen *Ann. Emulation de Flandre* 1905, *Une Invasion dans l'abbaye des Dunes*, LV (1905) 47-45.

Ten onrechte wordt Willem soms convers der abdij Loos genoemd.

Zie: *Corpus Chron. Flandr.*, I 169-170, 430, 431; *Chronycke v. Vlaanderen door N.D. en F.N.* (Brugge z.j.) I, 523-26; L.v. Hollebeke, *Lisseweghe son église et son abbaye* 126, 129, 131; *Codex Dunensis sive diplomatum et chartarum medii aevi amplissima collectio* (Brux. 1875) n° 138-155; Kervijn de Lettenhove, *Notice sur un M.S. de l'abbaye des Dunes* (extr.) 34-38; *Biographie Nationale XXI*, 963-66.

Fruytier

[Saar, Johann Jacobs]

SAAR (Johann Jacobs), geb. omstreeks 1625 te Neurenberg, trad op 19-jarigen leeftijd in Ned. krijgsdienst en bracht 15 jaren in dienst der O.I.C. door, vooral op Ceylon. Zijn dagboek heeft hij verloren en daarom gaf hij zijn herinneringen uit met behulp van pastor Müller te Neurenberg, den

vriend zijner jeugd. De reisbeschrijving verscheen in 1662 te Neurenberg onder den titel: *Ost- Indianische funfzehnjährige Kriegsdienste und wahrhaftige Beschreibung, was sich zeit solcher 15 Jahre von A^o Chr. 1644 bis 1659 zur See und zur Land in öffentlichen Treffen etc.* In 1672 verscheen het ten tweeden male en in 1678 in Ned. vertaling. Hij maakte in 1645 ook een expeditie naar Engano mede onder commandeur Abel Jansz. Tasman en naar de Molukken in 1646; in 1649 naar Suratte en Ormaz en ook de tochten der Nederlanders en Denen tegen de Portugeezen. Hij overleed vóór 1672.

Zie: *Alg. Deutsche Biographie*, (1875); T i e l e , *Bibliographie voor L. en Vk.* (1884).
Mulert

[Saeghers, Cornelius, Saegers]

SAEGHERS (Cornelius, Saegers), geb. te Oosterhout omstreeks 1703, overleden te Tongeren 18 Nov. 1768, behaalde als student te Leuven van de pedagogie het Verken bij de promotie 1721 onder 121 plaatsen de tweede. Na zijne theologische studiën was hij eenigen tijd lector voor de monniken-theologanten in de Benediktijner abdij Vlierbeek bij Leuven. 13 Aug. 1729 werd hij aangesteld als professor der filosofie in het Kasteel, waar hij met den grootsten lof de lessen gaf tot 9 Juli 1737. Toen begaf hij zich naar het klooster Corsendonk als lector der theologie, maar voornamelijk om zijn zucht naar eenzaamheid, gebed en versterving te voldoen. Het volgende jaar keerde hij naar Leuven terug en werd, wat zelden of nooit gebeurde, opnieuw professor. Al den tijd, waarover hij kon beschikken, besteedde hij aan de studie der theologie en filosofie. 1 Juli 1745 werd hij benoemd tot examiner van het bisdom den Bosch. Hij bezat als professor een kanunnikdij te Luik, die hij in 1751 verruilde met een van O.L.V. kerk te Tongeren. Hij vestigde zich aldaar en gedurende 17 jaren was hij voor zijne medekanunniken en voor al de inwoners een voorbeeld van deugd en godsvrucht, en voor de armen een steun in nood en steeds een milde gever. Hij overleed aldaar na een lange en pijnlijke ziekte in geduldig lijden, door iedereen hoog vereerd.

Zie: *Analecles Hist. Eccl. Belg XX* (1886) 110.
Fruytier

[Sallengre, Albert Hendrik de]

SALLENGRE (Albert Hendrik de), zoon van Albert Hendrik de Sallengre en van een ongenoemde zuster van den dichter Lucas Rotgans, geb. te 's Gravenhage in 1694, gest. aldaar 27 Juli 1724. Hij bezocht het gymnasium in zijn vaderstad en werd 16 September 1709 te Leiden als student in de letteren ingeschreven; hij geeft dan op twintig jaar oud te zijn, wat niet met zijn bekend geboortjaar overeenkomt. Hij schijnt niet te hebben afgestudeerd; in 1713 was hij althans in den Haag terug en richtte hij samen met andere letterkundigen het *Journal littéraire de La Haye* op, dat onder zijn leiding tot 1722 bestond en daarna door anderen tot 1737 is voortgezet. In 1714 gaf hij uit zijn *Eloge de l'yvresse*, dat meermalen is herdrukt en nog in 1798 'considérablement augmentée' door M i g e r is uitgegeven; nog bestaat een nederlandsche vertaling van het boekje onder den titel: *Bacchus op zijn troon of Nuttigheid des wijns*. Na den vrede van Utrecht deed hij een reis naar Parijs, waar hij veel in letterkundige kringen verkeerde; daarna gaf hij uit de *Histoire de Pierre de Montmaur* (den Haag 1715), een soort roman. In 1716 is hij raadsheer der prinses van Oranje geworden; in 1717 werd hij benoemd tot

commies van de generaliteitsfinanciën. Dat ambt belette hem niet in 1717 nog een reis naar Frankrijk en in 1719 naar Engeland te doen. Te Londen werd hij om niet geheel naspeurlijke redenen

benoemd tot lid der Royal Society. In 1723 was hij op het congres van Kamerijk, in welke functie, blijkt niet. Intusschen had hij in het Nederlandsch en het Fransch een *Brief over de langwijligheid in het preeken* uitgegeven, die door de actualiteit van het onderwerp meermalen in beide talen is herdrukt. Van zijn verdere werken noemen wij een vertaling uit het Engelsch van Steele's *Present state of the roman church* als *Etat présent de l'église romaine* en vooral zijn *Novus thesaurus antiquitatum Romanarum* (den Haag 1716-1719, 3 dln. fol.). Na zijn dood verscheen zijn *Essai d'une histoire des Provinces Unies, pour l'année 1621, où la Trêve finit, et la guerre recommença avec l'Espagne. Ouvrage posthume* (den Haag 1728. 4o.).

Zie: de Wind, *Bibl. der Ned. geschiedschr.* Aanh. 12; Bisschop, *Justus van Effen*, 45.

Brugmans

[Salmasius, Saumaise Claude de]

SALMASIUS, Saumaise (Claude de), geb. 15 April 1588 te Sémur-en-Auxois in Bourgogne, gest. te Spa 3 Sept. 1653. Hij was de oudste zoon van Benigne de Saumaise, heer van Tailly enz., en de hugenootsche Elisabeth Virost. Zijn katholieke vader, geleerd dichter, sedert 1592 raadsheer in het Parlement van Dyon, onderwees hem zelf en zond hem 1604 ter studie naar Parijs, waar hij onder Casaubon letteren, verder filosofie en rechten studeerde en wegens zijn geleerdheid reeds zeer in het oog viel; vervolgens ging hij Sept. 1608 op raad van Casaubon naar Heidelberg, waar hij onder Godefroy in de rechten studeerde en den geleerden Gruterus als bibliothecaris vond.

Hij keerde in Maart 1609 naar Dijon terug en werd 19 Juli advocaat bij het parlement aldaar. Zijn voorliefde bleef de studie der letteren; hij schreef latijnsche en grieksche verzen, vertalingen en origineelen, bewerkte reeds te Heidelberg een uitgave van L. Annaeus Florus (1609), stond, bewonderd als 'ad miraculum doctus' zooals Casaubon van hem schreef, met tal van geleerden in briefwisseling en kwam nu en dan in Parijs; vooral met de *Historiae Augustae Scriptores* hield hij zich toen bezig; verder beoefende hij verscheidene europeesche talen en zocht naar hare verwantschap. Hij bleef te Dijon tot 1623 en sloeg herhaaldelijk professoraten te Padua, Bologna, Oxford, enz. af; den post van raadsheer, dien zijn vader hem wilde overdragen, kon hij, protestant opgevoed, niet verkrijgen. Zijn zwakke gezondheid belette hem niet reeds vroeg een reusachtige werkzaamheid te ontwikkelen, terwijl hij, weinig tot zelfbeheersching geneigd, in zijn jeugd tevens op hartstochtelijke wijze 'faisait l'amour'. 5 Sept. 1623 eindelijk gehuwd met de humeurige en tirannieke Anne Mercier, dochter van den geleerden Josias Mercier, sieur Des Bordes, vestigde hij zich met zijn gezin op een landgoed van zijn schoonvader te Grigny bij Parijs. Buiten zijn gewone studiën legde hij zich hier ook op de oostersche talen toe en deed onderzoek naar de verwantschap der verschillende taalstammen, waarover hij met den geleerden Peirese correspondeerde; de klassieke oudheidkunde ontging de aandacht van den veelzijdigen geleerde allerminst, vol bewondering als hij was voor zijn beroemd voorbeeld, Scaliger, dien hij den grootsten geleerde van alle tijden achtte. François Aerssens, curator der leidsche universiteit, stelde als zoodanig in Juni 1630 voor hem naar deze school te beroepen, 'om deselve met schrijven van boeken ende met syne residentie te illustreeren sonder nochtans eenige publycque lessen te doen'. Eerst een jaar

later kwam men ertoe hem als 'een van de geleertste ende ervarenste personen in de kerkelijke ende profane antiquiteyten ende historien respectie te wesen, die men nu in de geheele Christenheit soude kunnen vinden', werkelijk uit te noodigen op een traktement van 2000 lires en met tegemoetkoming in de verhuizingskosten. Hij moest inzonderheid 'historiam ecclesiasticam' doceeren en Baronius' boek bestrijden. Hij stelde echter nog hooger eischen en na lange onderhandeling en vertraging wegens den gezondheidstoestand van hemzelve, zijn vrouw en kinderen, kwam hij onder groote eerbewijzen in het najaar van 1632 (vóór Nov.) naar Leiden, waar hem de 'Commandery' in de Kloksteeg als vrije woning werd aangewezen. Hij nam te Leiden ongeveer de bijzondere eereplaats in, die vóór hem Scallger had ingenomen, ook letterlijk in den senaat. 'Surtout la liberté', die hij als protestant in Frankrijk miste, behaagde hem in de Republiek, al had hij ernstig te kampen met de eigenaardigheden van het klimaat en met den naijver van vele geleerden, onder wie Daniel Heinsius vooral hem dikwijls ergerde; zijn gebrekkig spreken van het latijn, een der oorzaken van de aarzeling om hem te beroepen en van de hem betoonde vijandschap, wist hij belangrijk te verbeteren. Gesteund door prins Frederik Hendrik, die hem zeer bewonderde en hem overhaalde tot de bewerking eener eerst na zijn dood uitgegeven *De Re Militari Romanorum liber* (L.B. 1657) of *Militia Romana*, en door diens gunstelingen Rivet en Huygens, handhaafde hij zich onder allerlei bezwaren. Hij ontwikkelde te Leiden aanvankelijk weinig werkzaamheid onder voortdurende aanvallen van ziekte en twisten met Heinsius en andere leidsche geleerden; Heinsius, die bibliothecaris was, bemoeilijkte hem zelfs ernstig in het gebruik der bibliotheek. Met Descartes onderhield hij goede betrekkingen. Hij beklagde zich in een heftig schrijven aan Curatoren van 6 Juni 1635 over het hem telkens aangedane onrecht. Een reis naar Frankrijk in het najaar van 1635, tijdens welke koning Lodewijk XIII hem op zijn verzoek tot 'Conseiller d'Etat' verhief, dreigde hem in die stemming aan Leiden te doen ontvallen; ook was het in deze richting van belang, dat Condé, toen gouverneur van Bourgogne, trachtte hem voor Frankrijk terug te winnen door schitterende aanbiedingen; de te Leiden zeer heerschende pest werkte een en ander in de hand. Maar de pogingen stuitten af op zijn eischen en vooral op de moeilijkheid, dat men den overgang tot het Catholicisme van hem verlangde; ook de afkeer zijner vrouw van het leven in Holland kon hem niet bewegen het land der persoonlijke vrijheid voorgoed te verlaten: 'la liberté que j'ai chez les estrangers, de dire, d'crire et de faire ce que je voudrai, le repos et la tranquillité de ma conscience' gaven den doorslag, terwijl ook de aandrang der leidsche Curatoren niet achterbleef. Met een staatsch konvooi kwam hij begin Februari 1637 uit Dieppe naar de Republiek en Leiden terug. Zijn vijand Heinsius en diens zoon Nicolaas bleven hem echter nog steeds tegenwerken en onder voortdurende twisten en hatelijkheden, voor een goed deel ook wel toe te schrijven aan Salmasius' slecht humeur en ijdele zelfverheffing, ging zijn leven verder, te midden thans van een vernieuwde veelzijdige werkzaamheid op filologisch en ander gebied, waarvan o.a. zijn veel bestreden werken *De Usuris* (1638) en *De Modo Usurarum* (1639) de vrucht waren. S. schreef ook over de brandende kwestie der

haardracht zijn boek *De Coma* (1645). Nadat in 1640 Curatoren in den twist met Heinsius ernstig tusschenbeide gekomen waren en een scheidsgericht door dezen was ingesteld, kwamen de beide twistende geleerden, doch eerst in Februari 1644, eindelijk tot een vergelijk, waarbij zij beloofden voortaan niet meer tegen elkaar te zullen schrijven. In ditzelfde jaar hernieuwde Mazarin de pogingen om hem voor Frankrijk terug te winnen, maar nieuwe aanbiedingen der Curatoren, door Frederik Hendrik gesteund, hielden hem te Leiden terug en zijn zeer antikatholiek boek *De primatu Papae* (1645) maakte voorgoed aan de fransche aanzoeken een einde, al weigerde Mazarin een door de geestelijkheid verlangde vervolging van den schrijver. Een nieuwe reis naar Parijs en Dijon in 1640 tot regeling der nalatenschap van zijn vader had hem de bezwaren van het leven in Frankrijk voor een Hugenoot opnieuw doen gevoelen. Hij bleef nu weder eenige jaren te Leiden en schreef er o.a. *De Mutuo* (1645), *De Transsubstantione* (1646), *De latere Christi aperto* (1646), *De subscribendis signandis Testamentis* (1648), *De annis climatoriiis* (1648), *Defensio regia pro Carolo I* (1649), welk laatste boek een beroemd antwoord van Milton uitlekte en hier te lande veel ergernis wekte; verder bezorgde hij een aantal uitgaven van latijnsche schrijvers met aanteekeningen en bereidde andere voor. In 1649 noodigde de geleerde Christina van Zweden hem uit naar Stockholm te komen. Hij verkreeg van Curatoren verlof voor zes maanden en ging naar Zweden, waar hij met groote eerbewijzen overladen werd en op aandrang der koningin langer dan een jaar bleef; zij verzocht Curatoren zelfs hem voorgoed aan haar af te staan, wat dezen echter weigerden, krachtig aandringend op zijn terugkeer. Die had echter eerst plaats in den zomer van 1653. Hij bleef toen niet lang meer te Leiden. Ernstig lijdend aan jicht, begaf hij zich ter genezing naar Spa en overleed er 3 Sept. 1653. Hij werd te Maastricht in de Waalsche kerk begraven.

Hij liet vijf zoons en eene dochter na. Zijne dochter, Elisabeth Bénigne, keerde met hare moeder, die f 3000 van Curatoren als pensioen ontving, naar Frankrijk terug; de moeder stierf er in 1657; Elisabeth had wegens hare weigering, vóór en na de herroeping van het edict van Nantes, om katholiek te worden zware vervolgingen te doorstaan maar bleef protestant. Van zijn vijf zoons werd Bénigne Isaac 1655 in een duel in Frankrijk gedood, Josias sneuvelde in hetzelfde jaar in Polen, waar hij onder koning Karel Gustaaf van Zweden diende, Louis diende Karel II van Engeland, Louis Charles den in 1648 herstelden paltzgraaf. Zijn oudste zoon, Claude (geb. te Leiden 1633), erfde de boeken en papieren zijns vaders, leefde aanvankelijk als geleerde aan het hof van Christina van Zweden, ging na haar aftreden naar Beaune in Frankrijk en stierf daar 18 April 1667.

Van zijn buitengewoon talrijke geschriften, uitgegeven en onuitgegeven, voltooid en onvoltooid, geven Paquot en van der Aa i.v. een uitvoerige lijst. De Bibl. Nationale te Parijs en de Univers. Bibl. te Leiden bezitten verschillende zijner handschriften en boeken met aanteekeningen van zijn hand, grootendeels uitgegeven en afkomstig uit de nalatenschap van zijn zoon Claude, die ze vermaakte aan tweeraadsheeren te Dijon, Ph. de la Mare en J.B. Lantin. Hij moet zelf gezegd hebben, dat hij 600 jaren zou noodig hebben om al zijn plannen en aanteekeningen uit te wer-

ken. Van zijn talrijke brieven wordt een groot getal in verschillende bibliotheken bewaard; vele ervan zijn uitgegeven, o.a. in *Cl. Salmasii Epist. liber primus accur. Antonio Clementino* (L.B. 1654).

Schilderijen door N. van Negre, P. Dubordien, P. de Vos en een onbekende. Keping in de Senaatskamer te Leiden. Prenten door Ph. Mathan, J. Suyderhoef, A. van Zijlvelt, L. Vorsterman, E. de Boulonois, L. Springer. Miniatuur door A. van Halen.

Vgl. over hem: Ad. Vorstius, *Oratio Funebris* (L.B. 1653); Haag, *La France protestante* i.v.; Cohen, *Ecrivains français en Hollande* (Paris, 1920), 311 suiv.; Molhuysen, *Bronnen Leidsche Univ.* II, passim. Vele geschriften voor en tegen hem bij Paquot.

Blok

[Sambix, Sambeec Felix van (1)]

SAMBIX (S a m b e e c) (Felix van) (1), geb. te Antwerpen in 1553, begr. te Delft 14 Juni 1642, werd 1 Juni 1589 door de Vroedschap te Delft gemachtigd om daar 'franchoische en duytsche schoele' te mogen houden. Zijn eerste vrouw werd begraven 8 Juli 1594. Hij hertrouwde 20 Nov. 1594 met Annetgen Coninx. Hij woonde aan den Verwersdijk en fungeerde, behalve als schoolmeester, ook als schoonschrijver, met den titel 'très expert écrivain, maitre de la plume couronnée à Delft'. Zijn portret, door M.J. Mierevelt geschilderd en hem in 1619 op 66-jarigen leeftijd voorstellende, is graveerd door W.J. Delff.

Schilderij door M.J. Mierevelt. Prent door W.J. Delff.

Zie: Ledeboer, *Boekdruckers in Noord-Nederland* 119 en 336; *Het geslacht Van Waesberghe*, 2e uitg. 68, 77 en 244; *De Navorscher* VI, 241 en 273, XI, 309 en XII, 91 en 150; Mr. J. Soutendam, *Een wandeling langs Delfts straten en grachten* in 1600, 14 en 95 en Moquette, *Cat. van de Portretverzameling in het archief der gemeente Rotterdam*, waarin zijn portret, daar hij waarschijnlijk nooit te Rotterdam gewoond heeft, ten onrechte is opgenomen. Ook Ledeboer heeft den vader en den hier volgenden zoon niet uit elkaar gehouden.

Wiersum

[Sambix, Sambeec Felix van (2)]

SAMBIX (S a m b e e c) (Felix van) (2), een zoon van bovengenoemde, geb. te Antwerpen, overl. waarschijnlijk te Delft na 1655, ondertrouwde te Rotterdam 9 Juli 1606 met Elisabeth van Waesberghe, geboren 9 April 1589 als dochter van Jan en Margaretha van Bragt. Hij heeft zich vermoedelijk eerst te Delft gevestigd als boekdrukker en daar in 1610 uitgegeven *Onschuld ende Afwijzinge Adriani Smoutii*. Daarna is hij als zoodanig werkzaam te Rotterdam, uit welke plaats drukken van hem bekend zijn van 1611-1613. In 1612 gaf hij daar o.a. uit:

Vergaderinghe ghehouden in de kercke van Geneven door den weerden Godtzaligen ende Hoochgheleerden D.D. Johannem Calvinum en de *Defensie van Adam Hartwech*, en in 1613: *Practijcke Civile des Edelen Heere M. Philips Wielandt*.

In deze drie boeken wordt als woonplaats van den uitgever genoemd: 'Opt Steijgher in den Bijbel'. Het volgend jaar echter woont hij blijkens zijn testament voor notaris Jacob Symons van 28 Januari 1614 in 'De Gulden Moelen' eveneens op 't Steijger, het huis waar reeds in 1587 de boekverkooper Adriaen de Voghel woonde en dat, nadat het 28 Maart 1605 door twee beurtschippers op Utrecht gekocht was, verdoopt werd tot 'De Marktschuyt op Utrecht'. De oude naam komt nog voor in bovengenoemd testament, dat de testateur onderteekent als

Felix van Sambix de Jonghe. Eerstgemelde uitgave van 1612 heeft als merkteeken den fenix uit zijn asch verrijzende, met de zinspreuk 'Rara avis in terra Phoenix', die van 1613 het wapen van Antwerpen met den dubbelen adelaar als schildhoofd, dat ook voorkomt in dezelfde gelijktijdige uitgave van dit werk bij Jan van Waesberghe de Jonghe. Na 1614 is Felix van Sambix weer naar Delft getrokken en heeft zich daar als boekdrukker gevestigd in de Pepersteeg; een uitgave van 1634 is voorzien van de plaatsbepaling: 'In de Pepersteegh in 't Vergulde Schrijfboeck'.

Felix van Sambix (vader of zoon) vertaalde onder de initialen (F.v.S.) verschillende werken uit het Fransch, die soms te Rotterdam bij de van Waesberghes gedrukt zijn, soms, o.a. in 1643 te Delft, door Felix van Sambix de Jonge werden uitgegeven. In 1655 was deze nog als uitgever werkzaam. Zijn vrouw werd 7 Nov. 1648 in de Oude kerk te Delft begraven. De datum van zijn dood is niet bekend.

Zie de bij den vader aangehaalde literatuur.

Wiersum

[San, Gerardus de]

SAN (Gerardus de), geb. te Brugge 1754, overl. te Groningen 1829, schilder van portretten en stukken de geschiedenis betreffend, deed reeds vroegtijdig als leerling van Legillon zijne talenten kennen en maakte zulke vorderingen, dat hij 1781 zijne studie te Rome ging voortzetten. Reeds het volgend jaar behaalde hij daar een der zes medailles, toegekend door de Sint Lucas academie. 1783 en '84 nam hij deel aan den wedstrijd uitgeschreven door de academie van Parma en behaalde telkens den tweeden prijs. Door zulk succes bekroond, keerde hij verlangend naar zijn vaderstad terug, waar hij dadelijk met een menigte bestellingen overladen werd. De revolutie joeg hem en zijne familie uit Vlaanderen; hij vestigde zich te Groningen, waar zijn broeder Jozef als katholiek priester werkzaam was. Hier was hij spoedig overvloedig van werk voorzien en won weldra zoo in achting en aanzien bij de Groningers, dat toen het stadsbestuur een school oprichtte voor de teeken- en schilderkunst, de San met de directie belast werd. Tot zijn dood bleef hij deze besturen en bewees door zijn onderwijs groote diensten in het Noorden. Vele portretten door de San worden nog bewaard door de groningsche families. De katholieke kerk te Groningen is nog in bezit van de volgende schilderijen van de San: De marteling der H. Barbara; De bekeering en de dood van St. Augustinus.

Zie: *Biograph. Nat. Belg. V.* (1876) 698.

Fruytier

[Sandbrink, Eduard Alexander]

SANDBRINK (Eduard Alexander), rechtsgeleerde, geb. te Driebergen 29 Dec. 1826, overl. te Winschoten 26 Mrt. 1875. Hij studeerde te Utrecht ingeschr. 1844) en promoveerde ald. op een *Spec. jur. de advocatorum qui in Belgio Septentrionali floruerant iuribus ac doctrina* (1849). Achtereenvolgens werd hij burgemeester van Amerongen en Leersum, redacteur van de *'s Gravenhaagsche Nieuwsbode* (1854), rechter in de arrondissementsrechtbanken van Appingedam (1856), Utrecht (1861) en Winschoten (1863). Bij zijn overlijden was hij president der rechtbank van laatstgenoemde plaats.

Hij schreef bijdragen in meer dan één rechtsgeleerd tijdschrift. Afzonderlijk verscheen van zijne hand: *De rechterlijke organisatie en de Juristendag* (1871).

Zuidema

[Sandelin, Mr. Pieter Alexander]

SANDELIN (Mr. Pieter Alexander) werd den 19en Februari 1777 te Brussel geboren. Hij studeerde in de rechten, en trad in 1807 in (Franschen)

administratieve staatsdienst. Eerst was hij verbonden bij de Droits-Réunis te Maastricht; na de inlijving van het Koninkrijk Holland werd hij Procureur des Keizers (officier van justitie) te Amersfoort. Daar leerde hij den Nederlandschen volksaard en de Nederlandsche letteren kennen en waardeeren. Onder Willem I kreeg hij een aanstelling (1814) tot Vice-President, in 1817 tot President der Rechtbank in Brugge. In 1829 ontving hij den Nederlandschen Leeuw, terwijl de Staten van West-Vlaanderen hem in het zelfde jaar tot lid der Staten-Generaal van het Koninkrijk kozen.

In de Kamer sloot Sandelin zich bij de Conservatieven aan. Hij bewonderde de Grondwet van 1815 ten zeerste, en verdedigde haar tegen de aanvallen van zijn mede-afgevaardigden uit het Zuiden. Zijn aanvankelijke populariteit veranderde dan ook weldra in afkeer, en toen hij in 1830 niets van de Belgische revolutie wilde weten, plunderde het grauw zijn huis in Brugge. Het gelukte hem met moeite, zich met vrouw en kind in veiligheid te brengen, en Den Haag te bereiken. Daar bleef hij sedert wonen, terwijl hij in 1839 voor de Nederlandsche nationaliteit koos.

De Nederlandsche regeering heeft echter Sandelin niet weder in actieven dienst hersteld, doch hem eerst op wachtgeld en daarna op pensioen gesteld. Men schonk hem evenwel in 1844 den titel van Staatsraad in buitengewonen dienst. Sandelin heeft zich de rest van zijn dagen aan de studie van de Schoone Letteren en het Recht gewijd, en overleed te 's Gravenhage, den 21en Juni 1857. Hij was tweemaal gehuwd geweest, den eersten keer met Marie Jeanne Bosquet, den tweeden keer met Maria Theresia Adelaide Servais, die hem in 1855 ontviel. Uit het tweede huwelijk was een zoon.

Behalve eenige kleinere geschriften over politieke of juridische onderwerpen, publiceerde Sandelin: *Jacob Cats zedelijke en meest bijzondere schoonheden, bijeenverzameld en op eene alphabetische orde gebracht* (1822), *Répertoire général d'économie politique ancienne et moderne*, 6 volumes, 's Gravenhage, P.H. Noordendorp (1846-1848).

In het laatste werk doet de schrijver zich als liberaal-conservatief economist kennen. Hoewel hij steeds een overtuigd Rooms-Katholiek gebleven is, kon hij toch in het staatkundige niet altijd met den clerus medegaan.

Sandelin was lid en zelfs geruimen tijd voorzitter der in 1819 naar aanleiding der bekende Taal-besluiten opgerichte Koninklijke Maatschappij van Vaderlandsche Taal- en Letterkunde te Brugge waar hij in 1820 een rede hield over: 'Eendragt en Vaderlandsliefde'. In 1830 werd hij ook tot lid der Leidsche Maatschappij gekozen.

Zie: *Levensbericht Letterkunde* door A. Elink Sterk Jr. 1857.
van Wijk

[Sandwijk, Gijsbertus van]

SANDWIJK (Gijsbertus van), onderwijzer, geb. 16 Apr. 1794 te Spanbroek (N.-Holl.), overl. 3 Juni 1871 te Purmerend, waar hij in 1886 gepensionneerd was. Vóór Purmerend was hij te Schermerhorn werkzaam. Hij schreef een groot aantal leer- en leesboeken voor school en huis, o.a.: *De vriend der jeugd*, 2 dln. (1827); *Beknopte geschiedenis van ons vaderland* (1831); *Karakterschetsen, krijgsbedrijven, geschiedkundige anecdoten uit den belgischen opstand* (1831); *Het leven van J.C. van Speyk* (1837); *Gedichtjes voor de jeugd* (1837); *Kinderspelen, verhalen, zedelessen, raadsels* (1838); *Kronijkmatige en geschiedkundige beschrijving van Purmerend* (1839); *De diergaarde* (1859); *Het buitenleven. Vertellingen en liederen*

van Geertruide (1861); *Verhalen en versjes voor de jeugd* (1864); *Boert en ernst. Zes voorlezingen* 2 dln. (1865). Verder was hij redacteur van een tijdschrift *Prentenmagazijn*. 8 dln. (1841-49).

Zuidema

[Santvoort, Godefridus Godevaert van]

SANTVOORT (Godefridus Godevaert v a n), geb. te St. Oedenrode 10 Juni 1577, overl. omstreeks 1640 te Antwerpen werd door zijne ouders naar den Bosch gezonden, waar hij de latijnsche lessen volgde van den bekenden Christ. Vladeraccus. Zijn vader was D i r k M a t t h i j s , zijne moeder M a r i a C o e v e r i n x zuster van Gijsbertus, deken van St. Jan te den Bosch, benoemd bisschop van Deventer. Vervolgens kwam Santvoort aan de universiteit te Leuven, waar hij na de filosofie in de rechten studeerde en 1606 den graad van licentiaat in de beide rechten behaalde. Hij verkreeg omstreeks dien tijd een kanunnikdij in de O.L. Vr. Kerk te Antwerpen, welke hij 1625 prijs gaf om stiller te kunnen leven en meer tijd aan zijne godvruchtige oefeningen te kunnen besteden. Kanunnik Santvoort kende behalvezijne moedertaal en het Latijn, ook Fransch, Italiaansch en Spaansch, waaruit hij eenige devotiewerkjes in het vlaamsch vertaalde en 1624 en 1626 te Antwerpen in druk uitgaf. Men vindt ze vermeld bij S w e e r t i u s *Athenae Belgicae* 291; *Val Andreas* 293; F o p p e n s , *Bibl. Belg.* I, 374, en P a q u o t en voornamelijk in *Biogr. Nation.* XXI (1913) 382-383.

Zie: P a q u o t , *Mémoires Hist. Litt.* V, 146; S c h u t j e s , *Gesch. Bisd. 's Bosch* V, 310.

Fruytier

[Santvoort, Jacobus van]

SANTVOORT (Jacobus v a n), priester geb. te Amersfoort 1584, overl. te Leuven 1663, studeerde aan de universiteit te Leuven de godgeleerdheid en daarna in de beide rechten. 1 Dec. 1613 behaalde hij het doctoraat in deze wetenschap. Hij bekleedde aan de universiteit het ambt van dictator of redactor, belast met het samenstellen der officiële bescheiden der universiteit, 28 Dec. 1631-39. Te voren, reeds 5 Febr. 1615 (niet 1621 zooals bij vergissing V a l . A n d r e a s p. 205 verzekert) tot 1621 was hij opgetreden als advocaat-fiscaal der hoogeschool. 1620 verkreeg hij den leerstoel als professor primarius van het kerkelijk recht, na eerst als antecessor ordinarius werkzaam geweest te zijn. De universiteit koos hem tot haar rector magnificus, 1641. Overladen met eer en rijkdommen, toonde hij zich deze gaven waardig, door zijn buitengewone geleerdheid en zijn onuitputtelijke liefdadigheid. Zijne liefde voor de armen toonde hij vooral door de stichting van een weeshuis voor kinderen geboren uit katholieke ouders te Leuven of te Amersfoort. Eenige dames van Leuven waren met een stichting begonnen voor weeskinderen, 1636, welke geen stand hield. Toen besloot Santvoort zelf eene weeshuis op terichten voor jongens en meisjes te Leuven. 17 Sept. 1643 legde hij zijne plannen voor aan den raad der stad; deze besloot hem te steunen in zijne onderneming en liet de gebouwen van het St. Nicolaasgesticht te zijner beschikking. Hier opende hij een tehuis voor ouderlooze kinderen, en plaatste het onder de bescherming van St. Ivo, den patroon der rechtsgeleerden. Hij kocht daarna het kollege der Jezuïeten. Bij zijn testament 1653 bestemde hij dit na zijn overlijden om tot verblijf der weezen in te richten. Bovendien doteerde hij zijne stichting zoo rijkelijk, dat het ruim kon bestaan. Tevens stelde hij de statuten van zijne stichting op en benoemde den

deken van St. Jacob en den prior van St. Maartens klooster tot beheerders, die een priester met het bestuur belastten. Sinds de Fransche revolutie is het weeshuis bestuurd door

leeken. Het telde steeds 14 jongens en 14 meisjes, die er verbleven van hun zesde tot het achttiende jaar. De laatste wees van Amersfoort verliet 1888 de stichting. In het weeshuis bewaarde men nog 1895 twee geschilderde portretten, den stichter voorstellend in zijn studeervertrek en op zijn doodsbed. Hij overleed 80 jaar oud, volgens van Even 11 Maart, volgens *Analectes* 3 Mei 1663 en werd in de St. Jacobskerk begraven. Het gedenkteeken met zijn afbeelding voor hem opgericht in deze kerk werd door de fransche revolutionairen vernield. Of de Duitschers Santvoort's stichting spaarden, is mij niet bekend.

Zie: Val. Andreas, *Fasti Academici* (Lov. 1650) 32, 205; *Analectes Hist. Eccl. Belg.* XVII (1881) 333; XXVII (1898) 98, 328, 364, 368; W. van Even, *Louvain dans le Passé et dans le Présent* (Louv. 1895) 655-656, 662.

Fruytier

[Santvoort, Johannes Schouw]

SANTVOORT (Johannes Schouw), verdienstelijk zeeofficier en ontdekkingsreiziger, geb. 10 Juli 1846 te Bennekom, waar zijn vader destijds predikant was, en overl. 23 Nov. 1877 te Djambi aan Sumatra's Oostkust. Opgeleid voor de marine, werd hij in 1860 adelborst 3de kl., drie jaar later adelborst 1ste kl. en in 1867 luitenant ter zee 2de kl. Na een kruistocht in de Middellandsche zee gemaakt te hebben, diende hij van 1865 tot '68 en van 1871 tot 75 aan boord van verschillende oorlogsbodems in Ned. Oost-Indië; o.a. werkte hij als rivieropnemer geruimen tijd op Borneo.

Nadat in 1873 het Ned. Aardrijksk. Genootschap was opgericht (door P.J. Veth; C.M. Kan, N.W. Posthumus e.a.), besloot deze vereeniging in 1876 tot het uitrusten van een wetenschappelijke expeditie naar de binnenlanden van Sumatra, aan het hoofd van welke expeditie gesteld werden de luitenant ter zee 1ste kl. Joh. Santvoort (met het rivieronderzoek belast), de controleur 2de kl. A.L. van Hasselt (voor 't ethnografisch onderzoek), de ingenieur D.D. Veth (die als geograaf en fotograaf werkzaam zou zijn) en Joh. F. Snelleman (aan wien zoölogisch onderzoek werd opgedragen). Twee jaar lang, van 1877-79, heeft deze expeditie de binnenlanden van Sumatra onderzocht en ten slotte de resultaten van haar onderzoek neergelegd in het belangrijke werk *Midden-Sumatra, Reizen en onderzoekingen* enz. 4 dln. (1879 e.v.).

13 Januari 1877 met de 'Conrad' uit Nederland vertrokken, stapten de reizigers zes weken later te Padang aan wal. Vergezeld door een inlandsch hoofd, met klein gevolg, ondernam nu Schouw Santvoort, begin Maart, den tocht door de toen nog geheel onbekende binnenlanden van Sumatra en kwam 28 April 1877 te Palembang aan. Den volgenden dag begaf hij zich per mailboot naar Batavia, vanwaar hij in Juni te Djambi terugkeerde, om van hier uit aan boord van een stoombarkas zijn eigenlijk onderzoek, het stroomgebied van de Batang Hari of Djambirivier, te beginnen. Hij mocht dit echter niet ten einde brengen, daar hij in den nacht van 22 op 23 Nov. te Djambi plotseling overleed in den ouderdom van 31 jaren. Een eenvoudig monument met 't opschrift: 'Hier rust de luit. ter zee 2de kl. Joh. Schouw Santvoort' wijst de plaats aan, waar de veel belovende ontdekkings-reiziger begraven werd. Als chef van genoemd rivieronderzoek werd hij opgevolgd door den luit. t.z. 1ste kl. C.K. Cornelissen. Zijn geschrift *Plan van een onderzoekingstocht in Midden-Sumatra* vindt men opgenomen in de *Bijbladen van het Tijdschr. Ned. Aardr. Genootsch.* 1877.

Zie: P.J. Veth in *Eigen Haard* 1877, 405 (met portr.) en van der Lith, *Encyclop. Ned. Indië* III, 565.

Zuidema

[Sareye, Jan Maartensz.]

SAREYE (Jan Maartensz.), geboortig van Nieuwpoort in Vlaanderen, rector te Leiden. Hij was de opvolger van Christiaan van Wijnobergen en werd benoemd 10 Nov. 1537, voor een half jaar, op vijf ponden vlaamsch. Bij het eindigen van zijn halfjaar herbenoemd, nam hij in 1542 ontslag. Maar in 1558 vinden wij hem terug als conrector op 31 gld. en het jaar daarop als rector op 124 gld. Het is dan, dat hij als conrector naast zich heeft den bekenden hervormer Petrus Bloc cius (II 180). Doch reeds in 1561 geeft de vroed schap hem ontslag en zien wij hem opvolgen door Mr. Sebastiaan Reyniersz en de gebr. Jan en Gijsbrecht Jansz., allen priesters. Dit wettigt het vermoeden dat beiden werden ontslagen als der nieuwe religie toegedaan (wat Bloccius stellig was), maar zekerheid is er niet. Want bij afkondiging van 25 April 1562 bepaalde de stadsregeering, overeenkomstig beider verzoek van 7 Nov. 1561, dat zij bij uitzondering eene bijschool voor jongens van boven de zeven jaar zouden mogen houden, ten getale van twintig en niet daarboven, voor een tijdvak van drie jaren. Zij zouden vrijdom van accijns van de stads- en Delftsche bieren hebben, doch den rector der Groote school voor elken leerling 16 st. per jaar uitkeeren. Want de bijscholen, als der Groote school zware concurrentie aandoende, waren some geheel verboden, soms onder bezwarende bepalingen toegelaten. Zou de regeering aldus gehandeld hebben, zoo beiden in 1561 om ketterij waren ontslagen? Ja meer, toen de drie jaren om waren, wendde Sareye zich tot de regeering en verzocht, daar hij oud en van 'tendre complexie' was, zijn leven lang de bijschool te mogen houden, welk verzoek men hem toestond bij resolutie van 10 Nov. 1564.

Sareye had twee gehuwde zoons, M a a r t e n en J a n , die wij 23 Nov. 1569 zien ingedaagd wegens het verbergen van een kind van Frans Backer.

Wij kennen van zijne hand *Grammatices prima rudimenta; Syntaxeos Graecae et Latinae methodus*, Antv., 1554.

Zie: V a l . A n d r e a s , *Bibl. Belg.* 558; L. K n a p p e r t in *Leidsch Jaarb.* I, 129 vlg. 133-136, waar men ook de archivalia, op S. betrekking hebbende, vindt.

L. Knappert

[Sas, Petrus Zass]

SAS (Petrus) Z a s s , karthuiserman in het klooster Nieuw Licht bij Utrecht, behoorde tot een deftige Utrechtsche familie en overl. aldaar als prior van het klooster 7 Oct. 1540. Zijn vader G e r a r d u s G i j s b e r t u s en zijne moeder A g a t h a werden beiden begraven in het klooster, door hun zoon bestuurd als vicarius en prior, naast het grafgedenkteeken van Digna Sas. Deze, de dochter van Gijsbert en Jacoba, had in het klooster een jaarlijksche pitantie van wijn en visch gesticht op den verjaardag van haar sterven. Als prior bestuurde Petrus het klooster van 1525 tot zijn dood 40; tevens was hij gedurende eenige jaren visitator der kloosters van de Teutonische provincie, waartoe de Noord- en Zuidnederlandsche kloosters behoorden. Of P e t r u s S a s monnik en priester en P e t r u s S a s priester en koster beiden in het Karthuiserklooster bij Geertruidenberg en vermeld in het necroloog van Nieuw Licht 3 Febr. en 26 Oct. tot de familie van den prior behoorden, blijkt niet.

Prior Petrus Sas was een voorstander en steun van de uitgave van de werken van Dionysius den Karthuiser, waarmede de Karthuisers van Keulen zich belast hadden. Dit blijkt uit den opdrachtbrief aan Prior Petrus Sas gericht door Theool Loëra Stratis van de *Opuscula aliquot ad theo-*

riam (Col. 1534). Levinus Ammonius droeg hem ook de verzameling van sermoenen op van Guilielmus Bibautius, prior te Geertruidenberg, daarna generaal der Karthuizers (V 37). 13 Mei 1535 wijdde de bisschop Laur. Hertoge op verzoek van den prior Sas eene kapel ter eere van Sint Salvator door den prior gebouwd op den Emmikhuizerberg.

Zie: *Bijdr. Meded. Hist. Gen. Utrecht* IX (1886) 156, 163, 234, 322, 329, 357, 377, 378; Dionysius Cartus, *Opera Omnia* (Montreuil 1896) I, XII; J.v.d. Gheyn, *Cat. Manuscr. Bibl. Royale de Belg.* III, 219 n°. 1972. *Arch. aartsb. Utr.* XXXI (1906) 294-297.

Fruytier

[Sasse, August]

SASSE (August), verdienstelijk anthropoloog en ethnograaf, geb. 13 Dec. 1832 in de Rijp (N. Holl.), waar zijn vader Med. Dr. was, en overl. 7 Oct. 1893 te Zaandam. Hij studeerde te Groningen (ingeschr. 1849) en Utrecht (ingeschr. 1851) in de medicijnen en promoveerde 3 Mei 1855 te Leiden, op een dissertatie: *De milt beschouwd in hare structuur en hare physiologische betrekking tot het ligchaam*, een onderwerp dat hem ook reeds bezig had gehouden bij 't schrijven van een bekroond antwoord op een prijsvraag. Na zijn promotie vestigde hij zich als practiseerend geneesheer te Zaandam en bleef hier volijverig werken tot zijn dood. Zijn vrije uren wijdde hij aan de studie der anthropologie en ethnologie, in 't bijzonder ook aan de eraniologie of schedelleer, getuige zijn opstellen hierover in binnen- en buitenlandse tijdschriften geschreven. Een afzonderlijk geschrift van zijne hand is: *Beginsel en der Volkenkunde* (1870), bij zijn verschijnen zeer geroemd. Verder schreef hij: *De cholera. Opmerkingen naar aanleiding van prof. G.J. Mulder's werk: De natuurkundige methode en de cholera* (1867).

Zie: Dr. Herman ten Kate in *Tijdschr. Ned. Aardryksk. Genootschap.* XI (1894), 422.

Zuidema

[Saurin, Elie]

SAURIN (Elie), geb. te Usseau (Dauphiné), 28 Aug. 1639, overl. te Utrecht 8 Apr. 1703. Hij was de oudste der 2 zoons van Susanne Matti en Pierre Saurin, een predikant, die in 1637 te Oulx stond, vervolgens te Usseau, daarna te Courtezon en stierf in de uitoefening van zijn ambt te Grenoble. Elie werd tot zijn 18de jaar door zijn vader onderwezen en voltooide zijn studiën aan de hoogeschoolen te Die, te Nismes en te Genève, waar hij zich als mensch en geleerde onderscheidde en zich naam verwierf in discussies met kath. theologen. In 1661 werd hij door de Synode van Dauphiné, te Die gehouden, bevorderd tot proponent en beroepen in Venterol. Maar het volgend jaar reeds kreeg hij een beroep naar Embrun. Men dacht er over hem professor in de godgeleerdheid te maken aan de hoogeschool te Die, maar omdat hij niet de vereischte eerbied toonde jegens het H. Sacrament werd hij veroordeeld tot verbanning en boete, welk vonnis hij wist te voorkomen door zijn vlucht naar Genève.

Vandaar begaf hij zich eind Juni 1664 naar Holland. In Juli 1665 werd hij beroepen te Delft. Tijdens zijn werkzaamheid aldaar mengde hij zich in het proces van de Labadie, predikant te Middelburg en behoorde tot een zijner voornaamste bestrijders. Nadat de Labadie in 1669 ontzet was uit zijn ambt, bood de kerkeraad van

Middelburg S. aan, zijn opvolger te worden, doch hij weigerde en schoof zodoende de verdenking van zich af, in deze zaak in zijn eigen belang gehandeld te hebben. In 1671 nam hij een beroep naar Utrecht aan om er Wolzogen te vervangen, die Amsterdam als standplaats had gekozen. Maar deze verandering was geen verbetering, want

tijdens de bezetting van Utrecht door de fransche troepen leefde hij in voortdurende onrust, aan Frankrijk uitgeleverd te zullen worden. Evenwel deed de vrees hem zijn plicht niet verwaarloozen, integendeel, hij had zelfs den moed of zoo men wil de onvoorzichtigheid de kath. leerstellingen op den kansel te bestrijden. In deze zoo moeilijke en gevaarlijke omstandigheden werd hem in Aug. 1673 het beroep naar Dordrecht aangeboden, doch ook dat sloeg hij af, daar hij zijn gemeente niet wenschte te verlaten. Na de ontruiming der Franschen (Nov. 1673) had S. weer nieuwe moeilijkheden door het aanmatigende gedrag van Payen, die hem als hulpprediker was toegevoegd en niet in die ondergeschikte rol kon berusten. Doch dit alles was niets, vergeleken bij zijn langdurig geschil met Jurieu. S. verklaarde zich in 1691 tegen de opvattingen van dezen streng rechtzinnigen rotterdamschen predikant omtrent den aard der profetiën, de inspiratie van de schrijvers der Heilige Schrift, de noodzakelijkheid van den doop der kleine kinderen en andere leerstellingen, en hiermede opende hij den strijd, die veel geschrijf van weerskanten ten gevolge had. De Synoden trachtten tevergeefs de beide tegenstanders te verzoenen. De Synode van Leeuwarden beproefde in Aug. 1695 voor goed een einde te maken aan dezen rampzaligen twist onder bedreiging van schorsing uit hun ambt. S. bleef ongehuwd. In de laatste jaren van zijn leven gaf hij verscheidene theologische verhandelingen in het licht, waarmee hij naam maakte en zich deed kennen als een ijverig voorstander van de staatkundige en godsdienstige verdraagzaamheid. In Sept. 1702 thuiskomende van een reis naar Kampen, waar hij een Synode had bijgewoond, werd hij ziek en stierf na een langdurig lijden.

Werken: *Réflexions sur un Libelle inlituté: Information pour N.S. les Etats, et Instruction sur ce qui s'est passé au Synode de Ziriczee.* (Utr 1692); *Examen de la Théologie de Mr. Jurieu, où l'on traite de plusieurs Points très importants de la Religion Chrétienne, comme du Principe de la Foi, de l'Idée de l'Eglise, de la Justification, de l'Efficace du Batême, de la Polygamie, de l'amour du Prochain, etc.* (La Haye, 1694, 2 dl.); *Remontrance aux Eglises qui doivent composer le Synode de Lewaerden* (1695); *Remontrance aux Eglises qui doivent composer le Synode de ta Brille* (1696) *Mémoire pour le Consistoire sur le dernier Libelle de Mr. Jurieu intitulé, suite de la Réponse de Mr. Jurieu, Idées des Sentiments de Mr. Saurin, sur les mystères de la Trinité et de l'Incarnation; Défense de la vérité. Doctr. de l'Egl. Réf. sur le Principe de ta Foy, contre le livre de Mr. Jurieu, intitulé: Défense de la Doctr. universelle de l'Egl.* (Utr. 1697); *Justific. de la Doctr. du Sieur E. Saurin contre deux libelles de Mr. Jurieu l'un intitulé: Idées des sentiments de Mr. Saurin etc., el l'autre: La Religion du Latitudinaire.* (Utr. 1697, 2 dl.); *Suite de la Justific. de la Doctr. du Sr. E. Saurin etc.* (Utr. 1697); *Réfl. sur les Droits de la Conscience, etc. ou on marque les justes bornes de la Tolérance Civile en matière de Religion* (Utr. 1697); *Apologie pour le Sieur Saurin contre les Accusations de M. Jurieu* (zonder plaatsnaam en datum); *Traité de l' Amour de Dieu* (Amst. 1701, 2 dl.); *Traité de t' Amour du Prochain*, ouvrage posthume (Amst. 1704).

Zie: H a a g, *La France protestante*; C h a u f e p i é, *Dict. Hist. et Crit.*; P. B a y l e, *Dict. Hist. et Crit.*; *La Vie et la Mort de Mr. Elie Saurin*, achter zijn *Traité de l'amour du Prochain*; *Hist. de l' Edit de Nantes*, III, 612; *Nouv. de ta Rép. des Lettres*, Mai, 1701, Art. IV; Didot, *Nouv*

Biogr. gén. XLIII, 364, 365; Rabus, *Boekz. v. Europa*, 1701, 407; *Encycl. des Sciences Rel.* XI, 475; Frank P u a u x, *Les précurseurs franç. de la tolérance du 17e s.*, 146-157; *Bulletin de la Société de l'hist. du protest. franç.*, 1856, 308; Basnage de Beauval, *Hist. des ouvr. des sav.*, XI, 48; XIII, 108; XVII, 107; XIX, 157; *Livre synodal des Eglises Wallonnes des Pays Bas*; *Lettres sur l'affaire de M. Elie Saurin en 1670*, Collection de Pièces ms. Bibl. Wall. A.D.C. 5 (3).

Voigt

[Savary, Jacob Savry]

SAVARY (Jacob Savry), geb. te Amsterdam, was de zoon van Salomon Savary en Maria Panten Levynsdr. en behoorde tot de doopsgezinde gemeente. Hij trouwde 3 Jan. 1644 te Dordrecht met Katelijnghe Jan van Bylaertsdr., daarna 10 Nov. 1652 hertrouwde hij mede te Dordrecht met Neeltje Boenes Jacobsdr., die 4 Oct. 1662 overleed. Volgens van der Aa werd hij 2 Juni 1665 als krankzinnige opgesloten. Het jaar van zijn overlijden is onbekend. Zijn zuster Martina was in 1644 te Amsterdam gehuwd met Matthijs Balen Jansz., touwverkooper, den bekenden beschrijver van Dordrecht 1677 (I kol. 230). Een zoon van Jacobus, Lavinus, overleed te Dordrecht in 1699. Jacobus Savary wordt evenals zijn vader Salomon plaatsnijder genoemd, maar hij was tevens boek- en kunsthandelaar te Dordrecht. Zijn winkel heette 't Kasteel van Gendt. In 1657 gaf hij uit: *Historiën der Martelaren* en in 1665 de *Werken van Flavius Josephus*, vertaald door Lambert van Bos, en opgedragen aan de Regeering van Dordrecht en Nicolaas Tulp te Amsterdam. Zijn boekmerk was: Een spittende man, waarboven 'Fac et Spera', hierboven een krans, gehouden door een uit de wolken komende hand; terzijde links een Romeinsch krijgsman, rechts een vrouw met gebroken zuil; hieronder bladeren en vruchten.

Of hij de platen, die in de door hem uitgegeven *Historiën* en in *Flavius Josephus* voorkomen, mede gegraveerd heeft, is niet te zeggen.

Uit *M.S. Aanteekeningen*.

van Dalen

[Scabaelje, of Schabaellie Dierick]

SCABAELE of Schabaellie (Dierick), Amsterdammer, 1 Juli 1612 door den doop opgenomen in de Vereen. Waterl. Doopsgezinde gemeente te Amsterdam, molenaar van beroep en zoon van Philip S. In 1617 werd door Coster's Academie een door hem geschreven *Spel des Gheschils tot Athenen* (Amst. 1617), de dramatisering van een bijbelstof uit de Handelingen der Apostelen, gespeeld. Verder is er van hem een *Spel des Oproers lot Ephesen* (1641) en een tractaat *Corte ende clare aenwijsinghe van den sin meeninghe enz. des h. Apost. Pauli in het neghende cap. zijnes briefs tot den Romeynen* (Amst. 1616), met een sonnet vooral van Reinier Telle. Als een zeer onbeteekenend dichter doet hij zich kennen in zijn medewerking met zijn broer Jan aan het *Walchers Liedeboeck* (Vlissinghe 1611), een verzameling schriftuurtijke liederen. De *Naamlijst der Doopsgezinde schrijveren en schriften* (Amst. 1745) stelt nog op zijn naam: *Aardige Comedie van Eygenbaat* en *Spel van des Heeren Wyngaard* (Amst. 1614). Hij onderteekende met zijn spreuk: 'Weest op u hoede'.

Zie: H.C. Rogge, *Geschriften betreffende de Nederl. Herv. Kerk* (Amst. 1864) p. 56; *Navorscher* IX (1859) p. 19; J.A. Worp, *Geschied. v.h. Drama en v.h. Tooneel in Ned.* I (1908) 261.

Ruys

[Scaliger, Joseph Justus]

SCALIGER (Joseph Justus), geb. te Agen in Zuid-Frankrijk 5 Aug. 1540, overl. te Leiden 21 Jan. 1609, het 10e van de 15 kinderen (3e zoon) van J u l i u s

Caesar Scaliger en Andiette de Roques-Lobieca. Zijn vader, een Italiaan, die geacht werd van de De la Scala's, het adellijk geslacht, dat eens over Verona geheerscht had, af te stammen, had zich als geneesheer te Agen nedergezet. Joseph kreeg onderwijs op een Latijnsche school te Bordeaux, waar o.a. Muretus onderwijs gaf, doch kwam tehuis, toen daar de pest was uitgebroken en studeerde verder onder 's vaders leiding. Deze stierf in 1558 en in 1559 vinden wij den zoon te Parijs, waar hij autodidactisch Grieksch leert. In 1562 volgt zijn overgang tot het calvinisme en 1569-70 strijdt hij in den derden godsdienstoorlog aan de zijde van de Hugenoten. Daarvóór, in 1565, valt zijn italiaansche reis in gezelschap van Muretus, ook een bezoek aan Engeland en Schotland. Van 1570 tot 72 woont hij bij den jurist Cujacius te Valence in Dauphiné, waar hij ook met den lateren geschiedschrijver de Thou, president later van het parlement te Parijs, vriendschap sloot. In dit jaar 1572 maakte hij deel uit van een diplomatieke missie naar Polen, waar toen de latere koning van Frankrijk, Hendrik II, candidaat voor den troon was. De Bloedbruiloft doet hem zich uit het openbare leven terugtrekken en ook uit het gezantschap. Hij komt dan te wonen te Genève, wordt daar hoogleeraar, maar sinds 1574 woont hij op het kasteel van den heer Rochepozay in de Touraine, waar hij zich rustig aan zijn studiën kon wijden. Intusschen kreeg de leidsche hoogleeraar Justus Lipsius in 1570 een verlof voor een badkuur naar Spa, doch keerde niet terug en ging ook over tot de Katholieke kerk. Sedert 1591 heeft men toen pogingen aangewend om Scaliger voor de leidsche academie te winnen. Ook Hendrik IV werd daartoe in den arm genomen. De afgezant, die daarbij gebruikt werd, was de leidsche juridische professor Tuning. In 1593 leidden de onderhandelingen tot het gewenschte resultaat. Een uitvoerig verhaal van deze onderhandelingen vindt men in het te noemen artikel van Molhuysen. Scaliger heeft te Leiden gewoond op het Rapenburg (thans n° 40/42) tegenover de academie, waar hij inwoonde bij jhr. Bartel Brant met kost en bewassing voor f 1300 op rekening der universiteit. Bijna 16 jaren heeft hier zijn licht nog geschinen, de glorie der hoogeschool. Wanneer de kleine grijsaard langs het Rapenburg wandelde, bevroeden de menschen dat reeds zijne enkele persoonlijkheid hun stad beroemd maakte. Hij heeft hier hard gewerkt, onder meer zijn beroemdste werk, de *Thesaurus temporum* voltooid (L.B. 1606. Amst. 1658) en de leidsche bibliotheek, zegt dr. Molhuysen, is er trotsch op, dat zij het handschrift van dit meesterwerk, nu eenige jaren geleden, heeft kunnen bemachtigen. Leiden en Scaliger behooren voortaan in den gedachtengang aller filologen bijeen. Toen hij overleed, daalde een man ten grave 'in wiens brein de gansche oudheid was herleefd'. Maar dat zulk een heros aan ons land verbonden is geweest, dàt danken wij den ruimen blik van den eersten curator der hoogeschool, Jan van der Does.

Scaliger was een der grootste baanbrekers, die de geschiedenis der wetenschappen kent. Verbazingwekkend was reeds de omvang van zijn kennis. Behalve het Latijn, hetwelk hij van zijn vroegste jeugd af aan, vooral ook in den omgang met zijn humanistisch gevormden vader, zich eigen gemaakt had, beheerschte hij het Grieksch volkomen. Ook kende hij meerdere oostersche talen, al bereikte hij daarin nooit zulk een hooge meesterschap. Wiskunde was hem lang niet vreemd; door zijn vader, een geneesheer vol liefde voor natuurstudie, werd hij ook daarin geleid; vooral in anatomie en bota-

nie was hij ervaren. Tijdens zijn langdurig verblijf bij den beroemden rechtsgeleerde Cujacius te Valence in Dauphiné legde hij zich ook op de studie van het romeinsche recht toe en bracht hij het daarin zóó ver, dat zijn vriend hem als zijn juridischen collega begeerde. Nu behoorde hij echter tot die hoogst zeldzame veelweters, zooals Aristoteles en later Leibnitz, die de onmetelijke stof hunner kennis beheerschten, niet er door beheerscht werden. Zijn grootste beteekenis echter lag natuurlijk in de nieuwe wegen, die hij insloeg. Het Humanisme, dat hem voorafging, had bij de ontzaglijke verdiensten, die het tegenover de Europeesche beschaving gehad heeft, zooals al het menschelijke, ook zijn grondfouten, en deze traden nu in zijn ouderdom het scherpst voor den dag. Ook de Europeesche wetenschap is aan het Humanisme grooten dank verschuldigd, doch in het diepst van zijn wezen was dit iets anders dan wetenschap. Het kunstgenot, dat de lectuur der Ouden verschaffen kon, was wel het allereerste. Werd men nu daarin gestoord door bedorven teksten, dan zette men doodeenvoudig voor de bedorven lezing een andere in de plaats, onbekommerd of die tekstveranderingen de oorspronkelijke woorden van den schrijver weergaven of niet, als de nieuwe woorden maar verstaanbaar en mooi waren, was men tevreden. In Italië, het stamland van het Humanisme, werkte bij de bewondering der Oudheid ook zeer sterk het vaderlandslievend zelfgevoel mede: zulke groote mannen waren onze voorouders. Bij alle Humanisten was ook het persoonlijk welbehagen in het gevoel van eigen kracht zeer sterk. Want op de eigen werkzaamheid in den trant der Ouden, of de zoogenaamde imitatio veterum, kwam zeer veel aan. Men hield redevoeeringen zooals Cicero, men maakte verzen zooals Horatius, en was er soms van een oud geschrift een gedeelte verloren gegaan, welnu, geen nood - zoo sterk was men - men maakte het er bij. In zulk een philologie nu was Scaliger door zijn leermeesters opgevoed en ook door zijn vader voorgegaan. Voor dezen schreef hij heel wat latijnsche opstellen en verzen. Een navolger der Ouden is hij ook gebleven; hij schreef Latijn en maakte latijnsche verzen, ja zelfs schreef hij Grieksch en maakte grieksche verzen. Ook behield hij grooten eerbied voor sommige navolgers der Ouden uit zijn tijd, zooals b.v. voor zijn ouden leermeester Muretus, hoe ver die vijand der Protestanten in geloofsovertuiging ook van hem af moge gestaan hebben. Reeds dadelijk echter toont zich hier in het gebruik van het Latijn een groot verschil met zijn voorgangers. Hij wilde niet kort en goed een navolger van Cicero zijn, hij vormde zich een eigen soberen latijnschen schrijfstijl met heel wat oudere latijnsche niet-ciceroniaansche uitdrukkingen. Ook nog in een ander opzicht week hij van zijn tijd af. Men schreef toen veel miscellanea, verzamelingen van opmerkingen van gemengden inhoud; zonder die in beginsel af te keuren gevoelde hij zich meer geroepen wetenschappelijke onderwerpen in een samenhangend geheel te behandelen.

Dit echter waren nog kleinigheden vergeleken bij de diepgaande omkeering, die de gansche philologische arbeid als onwillekeurig bij Scaliger ondervond. Een zeer groot getal latijnsche en grieksche schrijvers zijn ook door hem uitgegeven, echter volgens tekstkritische beginselen die aan zijn voorgangers vreemd waren. Het ging er bij hem om de teksten zooveel mogelijk juist naar de handschriften vast te stellen en waar die te kort schoten de bedorven lezingen door strenge conjecturaalkritiek zóó te verbeteren, dat men reke-

nen kon de woorden der schrijvers zelf wedergevonden te hebben. Reeds in zijn eerstelingsgeschrift, zijn behandeling van Varro, die hij als twintigjarig jongeling ondernam, handelt hij naar deze tekstkritische beginselen. Van zijn vele behandelingen van schrijvers is zijn uitgave van de Romeinsche elegische dichters Catullus, Tibullus, Propertius wel een van de allervoornaamste.

Reeds zijn uitgave echter van de astronomie van Manilius toont duidelijk, dat hij niet de man was om bij tekstkritiek te blijven staan. Hoe stond het met het astronomisch weten der oudheid? Dat is de vraag waarop hij van Manilius het antwoord verwacht. Van de teksten naar het denken, werken, leven der Oudheid, dat is voor hem de weg die de philologie te betreden heeft. De gedachte, de gansche oude wereld ons als een historisch verschijnsel als 't ware voor oogen te stellen, verrees in steeds grootere klaarheid voor zijn geest.

Doch hoe zou het mogelijk zijn zich een klaar geordend beeld van die vervlogen tijden te vormen? Alles warrelde in de overlevering van dat verleden meest dooreen. De volgorde der gebeurtenissen was veelal niet meer te erkennen, evenmin liet zich in vele gevallen uitmaken of gebeurtenissen in verschillende landen gelijktijdig waren of wel door eeuwen van elkander gescheiden. Een bruikbare tijdrekenkunde was er niet. Alles was hier verwarring. Ieder land, iedere streek, ja iedere stad der oude wereld had zijn eigen tijdrekening; hier had men een maanjaar, daar een zonnejaar, daar weer een naar een ander gesternte. De aanvang des jaars was allerwege verschillend; rekende men op de eene plaats van een zonnestilstand af b.v., op een andere had men weer een ander aanvangspunt, en de maanjaren waarvan begonnen die? Uiterst lastig was ook de jaartelling niet bij jaren, doch naar uiterlijke gebeurtenissen; iets was b.v. gebeurd toen die en die archont te Athene waren, die en die consuls te Rome. Ja, maar wanneer waren die lieden archonten of consuls? dat wist men niet. Dan hooren wij ook, dat iets plaats greep in het zooveelste jaar der Olympiade, - een vierjarig tijdvak van het eene Olympische feest op het andere, - waarin die en die in den wedloop zegepraalden; die Olympia-overwinnaars echter waren voor latere geslachten onbekende grootheden. Bij christelijke schrijvers richtten zich de tijdsbepalingen vaak naar de verschillende Paaschfeesten, die niet alleen wisselend maar vaak ook slecht berekend waren. Het was natuurlijk zaak al die jaartellingen tot een, dat dan wel de christelijke zijn moest, te herleiden, waarbij dan natuurlijk niet vergeten moest worden, dat die met 1 Januari begon, de andere op gansch andere dagen b.v. op 21 Juni. Om nu zulk een herleiding mogelijk te maken moet men, zooals vanzelf spreekt, eerst al die jaartellingen zoo goed mogelijk kennen. In 1583 verscheen nu Scaliger's *De emendatione temporum* (over de verbetering der tijdsbepalingen), waarin hij den aard van alle hem bekende tijdrekeningen - een groot aantal - oostersche, egyptische, grieksche, romeinsche, ja oud-saksische zoo nauwkeurig mogelijk trachtte vast te stellen. Het was een reuzenwerk, waarbij bekendheid met tal van talen en zekere wiskundige vaardigheid moesten samengaan. Doch al die detailstudiën waren slechts middelen tot een grootsch doel. Hij had de gedachte eener wereldgeschiedenis opgevat. De tijdrekenkunde moest hem, zooals hij het uitdrukte, op een hooge wachtpost plaatsen, vanwaar hij een uitzicht over alle tijden en volken verkrijgen kon. Alle tijden dus herleid tot een enkele jaartel-

ling: de christelijke. Doch ook met deze was het treurig gesteld. Het Juliaansche jaar was iets te kort genomen en zoo begon b.v. Paschen een bedenkelijke neiging te vertoonen Kerstmis te ontmoeten. Nu echter had de romeinsche geleerde Lilius verbeteringen in den kalender aangebracht in 1582; een jaar vóór Scaliger's boek verscheen, had Paus Gregorius XIII dien verbeterden kalender als den Gregoriaanschen aan de Europeesche volken ter aanvaarding voorgesteld. De Paus deed daarmede der wereld een groote weldaad, doch hij trad daarmede als een soort van geestelijk wetgever van Europa op en Protestanten ergerden zich over zulk een aanmatiging: de Paus wilde als in de Middeleeuwen der wereld de wet voorschrijven. Scaliger wees reeds in zijn boek op eenige door Lilius begane foutjes; later schreef hij over die foutjes nog een afzonderlijke verhandeling. Hoe het echter zij, de verbeteringen, die het Gregoriaansche jaar bracht, waren zóó groot, dat dit tenslotte ook in Protestantsche landen wel ingang vinden moest. De tegenstand daartegen was in dien tijd zeer begrijpelijk maar toch in den grond der zaak kleingeestig.

Met dit boek had Scaliger om zoo te zeggen de middelen tot bouwen verschaft, maar nu moest er ook gebouwd worden. Het ging er nu dus in de eerste plaats om om in een chronologische samenvatting de gansche oude geschiedenis bijeen te brengen. Ook in dit opzicht was van de overgeleverde oude litteratuur partij te trekken. Christelijke schrijvers hadden reeds beproefd de geschiedenis van Griekenland en Italië met de oostersche in synchronistische verbinding te brengen. Het prikkelde die mannen vooral te weten welke gebeurtenissen der klassieke landen met de bekende der Bijbelsche geschiedenis gelijktijdig waren. Een der allervoornaamste dier schrijvers was Julius Africanus, een man uit de 3de eeuw n. Chr. Zijn werk echter was verloren gegaan. Zeer te betreuren, want zulke schrijvers beschikten over bronnen, die in Scaliger's tijd geheel onbekend waren geworden. Gelukkig was er nog een chronologische geschiedenis over, die van Eusebius, die ongeveer een eeuw na Africanus leefde. Helaas echter was deze slechts bekend en nog slechts gedeeltelijk uit de slordige latijnsche vertaling van Hieronymus. Een oogenblik heeft Scaliger toen blijkbaar voor de humanistische verzoeking gestaan de grieksche Eusebius weer terug te verwerven door een bravoure-stuk van vertalingskunst te leveren, door namelijk Hieronymus eenvoudig weg in het Grieksch over te zetten. Hij weerstond echter die verleiding en sloeg den weg van positief historisch onderzoek in. Door scherpzinnige nasporingen kwam hij latere annalisten op het spoor, die uit Eusebius geput hadden, westeuropeesche, latijnsche, maar vooral byzantijnsch-grieksch. De belangrijkste der laatsten was de monnik Georgios (Syncellus) uit Konstantinopel en Scaliger vorschte uit, dat diens boek in handschrift nog in de parijsche bibliotheek aanwezig was. Niet zonder moeite gelukte het hem het handschrift ten gebruike te krijgen. Hier had men nu Grieksch van Eusebius zelf. Een ding was echter nog steeds wel het meest te betreuren. Men wist nu meerdere schrijvers te noemen, die Eusebius hadden nagevolgd, maar wie waren Eusebius' voorgangers? Vooral de helaas reddeloos verloren Julius Africanus. Daar kreeg Scaliger van zijn vriend Casaubonus een brief, hem meldende, dat hij in een Parijsche allerlei-codex eenige pagina's Grieksche tekst gevonden had, lijsten van verschillende vorstenhuizen en een volledige lijst van Olympia-overwin-

naars bevattende. Uit Casaubonus' mededeelingen kon Scaliger opmaken, dat hier een stuk van den origineelen Julius Africanus teruggevonden was. De deftige strenge man was blijde als een kind; hij sprong, zoo schrijft hij aan Casaubonus, dol van pret zijn kamer rond. Hij kreeg nu een afschrift van het stuk. Daar had hij haar nu voor zich, een Olympia-overwinnaarslijst tot 220 n. Chr., herleid tot jaartallen van den Juliaanschen kalender. Hij barstte in uitdrukkingen van geestdrift uit over het heerlijke Olympia in den trant van Pindaros. Men kan nagaan hoevele loszwerfende berichten van oude schrijvers nu een vaste chronologische standplaats verkrijgen moesten. Al deze en dergelijke schatten werden samengevat in een nieuwen, geweldigen foliant, *Thesaurus temporum* (schatkamer van tijdsbepalingen), die in 1606 te Leiden in het licht verscheen.

De persoonlijke ontwikkelingsgang van Scaliger als geleerde komt geheel overeen met den loop van het wetenschappelijk onderzoek der moderne klassieke wetenschap, dat beginnende met diplomatisch nauwkeurige vaststelling van teksten met een historischen opbouw eindigt. Scaliger was zijn tijd twee eeuwen vooruit en merkwaardig is het, dat zijn volle beteekenis eerst in de 19de eeuw begrepen werd door de groote grondleggers der moderne klassieke studiën, de mannen der deutsche Altertumswissenschaft, in de eerste plaats door B.G. Niebuhr en A. Böckh. Dat reconstrueeren van het verlorengegane, dat zoeken naar de bronnen, waaruit de ons overgebleven schrijvers kunnen geput hebben, is in groote hoofdzaak geheel iets in den trant van de 19de en 20ste eeuw. Doch ook nog in andere opzichten komt dat moderne karakter zijner studiën treffend uit. Achter de tweede uitgave van zijn *De emendatione temporum* (van 1598) vindt men een verzameling van 'uitgelezen fragmenten van oude Grieken' (*Veterum Graecorum fragmenta selecta*); uit ons bewaard gebleven schrijvers heeft hij brokstukken bijeen weten te brengen van door deze gebruikte verloren gegane geschriften; in dit geval waren het grieksche mededeelingen omtrent gebeurtenissen vermeld in de bijbelsche geschiedenis. Fragmenten bijeenbrengen, dat is wel een der meest vruchtbare werkzaamheden van de 19de eeuwsche philologie geworden. Nog veel sterker is het, dat hij het eerst van alle philologen de beteekenis der epigraphie voor het historisch-antiquarisch onderzoek begrepen heeft. Hij had een massa antieke inscriptiën verzameld en die gaf hij nu, om er een verzamelboek van inschriften van te maken, aan den Duitscher Janus Gruter. Aan diens werk nam hij zelf ook nog een zeer direct aandeel. Dat de grondlegger der moderne epigraphie, A. Böckh, hem hoogachtte is dus zeer te begrijpen. En waarlijk ook nog in een ander opzicht was hij een wegbereider. De epigraphie heeft de geschiedenis van het alfabet tot haar natuurlijken grondslag. In zijn *Thesaurus* komt nog een 'verhandeling' voor 'over de letters der Ioniërs' (*Diatrise de Ionum litteris*); hij toont daarin aan, hoe de westersche alphabeten van het phoenicische afgeleid zijn. Van groote beteekenis was ten slotte ook zijn zakelijke kritiek. Daarin echter had hij Humanisten tot voorbeeld, zooals Laurentius Valla, die de onechtheid der schenkingsakte van Constantijn betoogd had. Aan de tweede uitgave namelijk van zijn *De emendatione temporum* was een behandeling toegevoegd van verschillende kerkhistorische kwesties. De meest opzienbarende daarvan was die betreffende het groote boek aan Pau-

lus' leerling Dionysius den Areopagiet (Handelingen 17 vers 34) toegeschreven, waarin over de kerkelijke hiërarchie en het monnikenwezen gehandeld wordt als over instellingen uit den apostolischen tijd. Scaliger betoogde, dat dit een maakwerk van vele eeuwen later zijn moest.

Wat Scaliger kenmerkte was een strenge ernst en diep gevoel van levensroeping. Als hij tot voorwaarde voor zijn benoeming te Leiden de ontheffing van verplichting tot het geven van college's stelde, dan was dat niet, omdat hij zich in de zelfzuchtige genoegens van een ongestoord studieleven wilde terugtrekken. Hij wilde slechts zijn tijd niet aan het voordragen van lessen verspillen. Hij had wat anders te doen: hij had als het ware een geheel tijdvak in nieuwe richting tot verhoogde werkzaamheid te bezielen. Hij zette Franschen, Engelschen, Duitschers aan het werk, op de onbaatzuchtigste wijze, - men denke slechts aan Gruter's opschriftenverzameling - met zijn wetenschappelijk bezit, zijn voorlichtingen, hun arbeid steunend. Te Leiden oefende hij invloed op begaafde jonge mannen. Hij doorzag de beteekenis van den student Huig de Groot; Janus Rutgers had veel aan hem te danken; tusschen hem en den begaafden Daniël Heinsius ontwikkelde zich een verhouding als tusschen vader en zoon. Heinsius stond den meester bij in zijn stervensuur.

Scaliger was in hooge mate een karakter en de verbinding van hooge zedelijke eigenschappen met buitengewone verstandelijke gave maakte zijn grootheid uit. Men schrijft zijn gevoel van persoonlijke waardigheid wel toe aan zijn bewustzijn als edelman, moge ook al zijn afstamming van de la Scala's aan bedenking onderhevig zijn. Het is echter wel zeker, dat zijn wezenlijke zedelijke kracht van anderen aard was. Een werken voor wetenschap als het zijne is een gevolg van diepen levensernst, en levensernst openbaarde zich bij de Franschen in streng Katholicisme, doch niet minder ook in overgang tot het Calvinisme en geneigdheid, later sedert de dagen van Pascal, tot Oud-Katholicisme. Het zijn fransche Hugenoten geweest, die de *Altertumswissenschaft* der Duitschers zijn voorgedaan, een Henricus Stephanus (Henri Etienne) met zijn *Thesaurus linguae graecae*, dat grieksche woordenboek, getuigende van een kennis van grieksche schrijvers, die ons nog duizelen doet en dat nog heden ten dage voor alle philologische studie een onmisbaar hulpmiddel is, dan de fijne criticus Casaubonus en ten slotte de heröische Scaliger. Dat hij zich te Leiden op zijn plaats gevoelde en zich daar door geen aanlokkende voorspiegelingen weg liet halen, is begrijpelijk. Hij stond daar in vriendschappelijke betrekking tot die helden, die voor zijn hem zoo dierbaar geloof geworsteld hadden. Daar stond hij nu als op een wachtpost voor dat geloof in een eervolle positie aan die universiteit, die in een tijd van moeite en gevaren als een geestelijk bolwerk voor het Calvinisme in Europa was opgericht. Van daar uit ging zijn invloed door het gansche werelddeel. Is het nu wonder, dat de trouwe dienaren der Kerk, de Jezuïeten in de eerste plaats, hem een gevaarlijk man achtten? Vele aanvallers werden op hem afgezonden; de voornaamste was de Duitscher Schoppe (Scioppius). Vooral zijn persoonlijk karakter werd aangevallen; zijn adeldom als een poging tot opzettelijk bedrog voorgesteld. Hij had van den 'ondergeschoven' Dionysios gesproken; hijzelf was een 'onderge-

schoven' de la Scala. Zoo lokte men den hooghartigen man uit zijn tent. De eer van zijn vader en voorouders meende hij niet te mogen laten aantasten. Hij trad nu zeer heftig op, zoo zelfs, dat vele zijner vrienden dezen strijd zijner onwaardig achtten.

De lijst van Scaliger's geschriften is zeer omvangrijk. Men vindt eene opgave ervan bij van der Aa, *Biogr. Woordenbk.* XVII, 1, 166-175. Van hem zijn ook brieven uitgegeven en dan de zoogenaamde *Scaligeriana*, een verzameling van uitspraken van hem in gesprekken, in verschillende tijden zijns levens gehouden, en door vrienden opgeteekend. Eene nieuwe uitgave der *Scaligeriana* naar een kopij, nagelaten door Max Bonnet, zal A. Monod te Montpellier bezorgen. De *Lettres françaises inédites* gaf Ph. Tamizey de Larroque, Paris 1881. De *Epistolae* L.B. 1627. De *Opuscula varia antehac non edita* gaf Casaubonus, Paris 1610.

De literatuur over Scaliger en de bronnen voor de kennis van zijn leven en werken zijn niet minder talrijk. Wij noemen ervan vooraan Jac. Bernays, *Joseph Justus Scaliger*, Berlijn 1855. Voorts *Bronnen v.d. gesch. der L. Univ.* uitg. Molhuysen I, sparsim; de z., *De komst van Scaliger te Leiden*, 1913, met de twee portretten van vader en zoon door Goltzius; de Chaufepié, *Nouveau Dict. Hist.* IV in voce; Louis D. Petit, *Repertorium* kol. 1495 vlg. Veel literatuur ook bij G. Cohen, *Ecrivains français en Hollande dans la première moitié du XVII siècle*, 1921, 187-217.

A.E.J. Holwerda

[Scarleye, Joannes]

SCARLEYE (Joannes), geboortig van den Bosch, overl. 23 Sept. 1540 te Leuven, waar hij als student van het Kastele bij de algemeene promotie der filosofie 1505 de derde plaats behaalde. Aldaar werd hij professor der filosofie. Intusschen studeerde hij de godgeleerdheid, verkreeg de graden van baccalaureus en licentiaat en werd omstreeks 1539 tot mederegent van de pedagogie het Kasteel benoemd, omdat de regent Corn. Sculteti met bezigheden overladen was. 1525 was hij als rector magnificus der universiteit gekozen. Hij wordt verward met Joannes Reineri, die verkeerd als regent van het Kasteel in dien tijd wordt aangeduid. 1539 het jaar vóór zijn dood was hij benoemd tot professor der moraal. Door Val. Andreas, *Fasti Academici* wordt J. Scoorleye niet onder de regenten van het Kasteel gerekend.

Zie: Schutjes, *Gesch. Bisd. 's Bosch* IV, 556; *Analectes Hist. Eccl. Belges* XX, 59, 80.

Fruytier

[Schaapen, Wilhelmus Ludovicus Josephus]

SCHAAPEN (Wilhelmus Ludovicus Josephus), geb. te Breda 8 Januari, overleed 2 Juni 1882 in de Trappistenabdij te Achel. Hij had als jongeling de militaire loopbaan gekozen en diende als sergeant-majoor in het nederlandsche leger, toen hij besloot de wereld te verlaten en in de strenge boeteorde der Trappisten te treden. 27 April 1846 ontving hij in de abdij te Achel het kloosterkleed en den naam van Dom Augustinus. 23 Mei 1847 legde hij zijne kloostergeloften af. Na zijne priesterwijding, 19 Febr. 1853, bekleedde hij het ambt van novicenmeester en daarna van prior. Hij werd door zijne medebroeders hoog geacht en bemind. Toen bij de abtskeuze 6 Juli de gekozene, Dom Malachias Verstraeten van Mil, weigerde in de keus te berusten, werd bij eene nieuwe keus de prior D. Augustinus tot abt verkoren. Slechts twee jaar stond hij aan het hoofd der abdij. Om moeilijkheden te voorkomen met het belgische staatsbestuur, legde de abt op

nederlandsch grondgebied een nieuw kerkhof voor zijn klooster aan. De voorgangers en opvolgers van den abt in het bestuur der Trappistenabdij van Achel waren steeds geboren Nederlanders, nl. Dom Bern. van de Seyp, geb. te Delft, abt 1882-1891, toen hij overging naar de Karthuizers bij Grenoble, overleed in ballingschap 1919 in St. Hugh's Charterhouse Partridge Green, Sussex. Hij stichtte de Trappistenkloosters te Echt en Diepenveen. Dom Malachias Verstraeten van Mil (N. Br.) abt 1891-1912, overleed 1 Febr. 1913. D. Mauritius Joh. Lanz van Haarlem abt 1912, overleed 1919. In de abdij bewaart men de geschilderde portretten van al deze abten.

Fruytier

[Schaeft, Dionysius van der]

SCHAEFT (Dionysius v a n d e r) geb. te Hoogloon 1506 Norbertyn der abdij te Averbode, aldaar overl. 4 Mrt. 1541. Hij was een neef van den voorgaanden abt G. van der Schaeft. Nog slechts 24 jaar oud werd hij door toedoen van zijn oom tot coadjutor met recht van opvolging benoemd 22 Jan. 1530. Hij bestuurde Averbode 1532-'41. Ofschoon met de beste gevoelens bezielde, belette een voortdurende ziekte en verlamming hem van de eerste jaren van zijn bestuur af veel voor zijne abdij te arbeiden. Reeds 1535 bewerkte hij de benoeming van een coadjutor met recht van opvolging, die de zaken der abdij beredderde. Met het nonnenklooster Keizersbosch had hij vele moeilijkheden; hij poogde te vergeefs de nonnen tot het gemeenschappelijk leven terug te brengen. Toen deze aan de weerspannige nonnen van Binderen O. Cist bij Helmond een onderkomen verschaften, trad de abt krachtig op; stellig weigerde hij het verlot om aan de Bernardinessen nog langer een verblijf in Keizersbosch toe te staan en laakte ten scherpste, dat zij die oproerige elementen in haar stift hadden opgenomen.

Abt Dionysus van der Schaeft stierf plotseling, en werd bij zijn voorganger, zijn oom, begraven onder een gemeenschappelijke zerk. Zijn dood werd eenige dagen geheim gehouden, tot de opvolging verzekerd was. De Gallia noemt hem 'juris utriusque doctor'.

Zie: *De Norbertynen Abdij Averbode* (Averb. 1920) 129-131; Gallia Christ. V, 110; Berlière, *Invent. des libri obligationum des archives Vat.* No. 1939.

Fruytier

[Schaeft, Geeraard van der]

SCHAEFT (Geeraard v a n d e r), geb. omstreeks 1560 te Hoogloon. N. Br. van een gegoede familie, overl. te Leuven 20 Juli 1532, legde zich toe op de studie der rechtswetenschap, en bekwam eerst een betrekking als keizerlijk notaris en daarna als notaris aan het prinselijk hof van Luik. Hij had reeds de wijding van subdiaken ontvangen, toen hij in de Norbertijner abdij te Averbode trad, 1490. Na zijne priesterwijding werd hij pastoor te Zoetendaal, vervolgens provisor en daarna coadjutor van den abt Barth. van den Valgaet, dien hij 1501 opvolgde, bevestigd door pauselijke bulle. Hij was een der groote abten van Averbode. De neergeblakerde kerk en abdij werden door hem opgebouwd en van kunstvolle altaren, gestoelte, orgel en verdere sieraden voorzien, niettegenstaande den onverpoosden krijgstoestand van het land. Krachtig verdedigde hij de rechten der abdijen tegen het invoeren der commende en later ten tijde van Karel V tegen de wederrechtelijke inmenging van het staatsbestuur in de geestelijke zaken en de opdringing der onrechtmatig benoemde oversten. Op een vergadering der Brabantsche abten zijner

orde onder wie ook die van Middelburg en Mariënweerd, werd besloten steeds op
gezamenlijke kosten de geschonden

rechten van hunne abdijen te verdedigen. Abt van der Schaeft was bekend en bevriend met Adriaan Floriszoon later Paus en met kardinaal Willem van Enckevoirt, die hem gewichtige diensten bewezen. De abt is niet van nepotisme vrij te pleiten. Tot coadjutor benoemde hij eerst zijn neef Hendrik van Schaeft, kanunnik zijner abdij pastoor van Hechtel en deken van Beerlingen, doch deze overleed slechts 40 jaar oud te Diest 1522. 1530 wist hij te bewerken, dat een andere neef, Dionysius, die hem opvolgde werd benoemd. Abt Geerard overleed te Leuven. Zijn lijk werd in het geheim naar zijne abdij gevoerd en begraven om de installeering van zijn opvolger zonder tegenstand te doen plaats hebben.

Zie: *De Norbertijner abdij Averbode* (Averb. 1920) 116-128; *Gallia Chris. V*, 110.; Van Spilbeek, *Necrol. de Tongerlo* 141. Goovaerts, *Ecivains de l'ordre de Vrémontré II*, 285.

Fruytier

[Schayck, Joachim Arsenius van]

SCHAYCK (Joachim Arsenius van), Schayck, Utrechtenaar van geboorte, Benedictijner-monnik van St. Pietersabdij te Gent, aldaar overl. 6 Dec. 1631. Weinig is van hem bekend, voordat hij benoemd werd tot coadjutor van den abt Columbanus Vrancx. Deze was niet meer bij machte om de abdij uit haar sinds jaren groot verval op te heffen. Er heerschte oneenigheid onder de monniken, het koorgebed werd nalatig gehouden, de verspreide goederen en eigendommen werden slordig beheerd. Bovendien waren de kloostergebouwen in een bouwvalligen toestand geraakt door het uitblijven van reparatie. Een visitatie op last van den Nuntius had plaats 1607 en had de benoeming van van Schayck ten gevolge. Reeds als coadjutor zorgde hij voor het delgen der schulden van de abdij. Toen hij 1615 tot abt was aangesteld, werkte hij met al zijne energie aan de verheffing van het klooster. Langzaam kwam er verbetering in den toestand. Van Schayck deed de noodige herstellingen aanbrengen, herbouwde onder leiding van den architect Petrus Huysens de kloosterpanden en de slaapzalen, versierde de kerk en vermeerdeerde de bibliotheek. De theologische studiën werden georganiseerd en de koordienst op prijzenswaardige wijze verricht. De uitvoering zijner verdere plannen werd door zijn dood verhinderd. De abt van Schayck trad 1621 op als visitator der congregatie der exempte Benedictijnen in Vlaanderen, waartoe de St. Pietersabdij behoorde.

Zie: *Gallia Christiana*, V 208, 209. *Flandria Illustr.* (2 ed.) 292; *Revue Bénédictine* XI (1894) 443-45; de Busscher, *L'Abbaye de St. Pierre à Gand* (Gand 1867) 133, 173.

Fruytier

[Scheer, Petrus Speckman van der]

SCHEER (Petrus Speckman van der), boekverkooper en uitgever te Winschoten, waar hij 27 Sept. 1858 overleed. Hij was geb. te Coevorden 28 Oct. 1820 en schreef, behalve bijdragen over oudheidkunde, opgenomen in den *Drentschen Almanak*, destijds te Coevorden uitgegeven: *De Valtherbrug, haar Germaansche oorsprong en het waarschijnlijke doel waarmee zij gelegd kan zijn* (1855).

Zuidema

[Schelandre, Jean de]

SCHELANDRE (Jean de) (Heer van Soumazannes) geb. c. 1585, overl. c. 1635. Lezers van de vijf verschenen deelen van *Het Staatsche Leger* door ten Raa en de Bas weten, dat de Staten, in de XVIIe eeuw, Fransche regimenten in dienst hadden, weten ook dat onder de bevelvoerende officieren de grootste namen voorkomen van den protestantschen en milltairen adel van Frankrijk, zooals de heeren La Noue, de twee Chastillon's, de twee Bethune's, de heeren de Hauterive, de Courtomes, d'Estrades, de Bouillon, wier jongere broeder zich

Turenne noemde. In de Lage Landen begonnen zij hun krijgskundige loopbaan, bij Maurits gingen zij ter schole om de krijgskunde te leeren en, toen de jonge Seigneur du Perron, beter bekend onder den naam van René Descarte in 1618 zich naar Breda begaf, deed hij niets anders dan den grooten stroom volgen. Zoo deed ook een eenvoudig soldaat der Staten, over wien de Hollandsche kronieken en archieven niet spreken, maar die zich een naam heeft verworven in de Fransche letterkunde: Jean de Schelandre. Was hij alleen bekend door zijn drama *Tyr et Sidon*, dat als tragedie in 1608 en als tragicomedie in 1628 een plaats verwierf in de ontwikkeling van 't tooneel vóór Corneille, dan zou er geen reden zijn hem in dit woordenboek te vermelden, maar daar verscheidene van zijn gedichten, zooals wij hebben kunnen aantoonen, aan Holland gewijd zijn en een van hen een waar krijgsverhaal in verzen is, moet hij hier zijne plaats vinden, temeer daar wij nu over onuitgegeven documenten beschikken, die wij nog niet kenden, toen wij over hem schreven in *Ecrivains français en Hollande dans la première moitié du XVIIe siècle*.

Jean de Schelandre werd, volgens de biografie, die Colletet hem wijdde in zijn *Vies des Poètes français*, waarvan het manuscript helaas door een brand in 1871 vernietigd werd, in 1585 geboren op het kasteel van Soumazannes (Meuse), welke datum twijfelachtig is, daar wij hem in Juli 1604 reeds tegenkomen als voornaamste partij bij een notarieele acte. In een zin bewaard in de *Notice* van Asselineau schrijft dezelfde Colletet over dezen dichter: 'Hij werd naar Holland gezonden om de beginselen der krijgskunde te leeren. Als gewoon soldaat in dienst getreden in 't leger van Turenne, klom hij achtereenvolgens op tot luitenant en kapitein. Daarna ging er bijna geen veldtocht voorbij, zonder dat hij den koning diende als kapitein of als vrijwilliger, zooals het een edelman van zijn stand betaamde'.

Dat is alles vrij vaag, en zoo schrijven wij geen geschiedenis meer. Van alles wat Colletet verhaalt is er slechts ééne verklaring belangrijk: 'hij werd naar Holland gezonden' - omdat ik in staat ben die te bewijzen. De vermelding van Turenne gaan wij met stilzwijgen voorbij, omdat deze in de lijsten der Staten alleen voorkomt in de jaren van 1633 tot 1637, als kapitein van het regiment van Maisonneuve (cf. *Het Staatliche Leger* t. IV (1918), 164, n. 4). Het tweede getuigenis schijnt juist, het handelt over de immatriculatie aan de Universiteit te Heidelberg op 11 Aug. 1596 van

Joannes Junius, Metensis;
JOANNES SCELANDER, Sedanensis
injurati propter aetatem.

De leeftijd van 11 jaar volgens dezen datum zal niemand verwonderen, die b.v. het *Album studiosorum* van Leiden heeft ingezien, maar in een onlangs verschenen artikel in de *Revue d' Histoire littéraire de la France* (1921) heb ik aangetoond dat er twee Jean de Schelandre zijn, volle neven, en niets bewijst, dat het onze J.d.S. is, die in Duitschland gestudeerd heeft. Bovendien vertelt Colletet ons, dat hij zich onderscheidde aan de Sorbonne, waarvan ik echter nergens de bewijzen heb kunnen vinden.

Zullen de Hollandsche archieven, na grondig onderzoek, stilliger uitkomsten opleveren? Tot nu toe zijn er geen strookjes over Schelandre in den beroemden klapper van de *Bibliothèque Wallonne* te Leiden, maar onder den naam van Béthune vond ik eens: 'B é t h u n e , cap. Ostende,

1601; col. avril 1602. Comp. Dussau, du Fort, Hamel, Du Puy, Chalandre, du Buisson, Ceridos, Montmartin; comp. 145 h'. Dit was een openbaring, want hier vinden wij Schelandre's naam, juist op het te verwachten tijdstip, te midden van die der officieren, door den dichter genoemd in zijn *Ode Pindarique* ... op de inneming van Grave. Het doorsnuffelen van de *Commissie-Boeken*, de *Resolutiën*, van den *Staet van Oorloge* bevestigden dit resultaat evenals 't doorlezen van het *Journal* van Duyck en van de *Belegeringhe der Sladt Oostende* van Fleming. Ongelukkig vindt men in het *Eedboek* van de kapiteins in dienst der Staten (Rijksarchief, n°. 1928, z. 16 en 17) wel de onderteekening van Schelandre, maar met den voornaam Robert. Juist dezelfde onderteekening heb ik gevonden in het 'Cabinet des Titres' in de Bibliothèque Nationale te Parijs, op een kwitantie, waarbij 'Robert de Schelandre, page de la chambre du Roi' erkent te hebben ontvangen 'deux centz escus' 'pour son hors de paige', te Parijs, den 10den Januari 1598. Indien Robert op dat tijdstip den dienst van Henri IV verliet, was dit zekerlijk om daarheen te gaan 'où ce grand prince envoyoit tous ceux qui avoient l'honneur de porter ses livrées' (Racan), dat wil zeggen naar Holland. De tijd was niet verre, waarop de Staten 'donnèrent ... charge au sieur de la Noue de leur amener deux mille François en Hollande' (van Meteren, *Oorlogen*, trad. fr. de 1618, fol. 451). In den *Staet van Oorloge* van 1599 vinden wij reeds, na zijn colonel 'heere de la Noue' (Odet, zoon van François) den kapitein Chalandre aan het hoofd van zijn '113 Spiessen ende roers', met een bezoldiging van 1460 fl. per maand, zoowel voor zijn piekeniers als voor zijn muskettiers. Welnu, in dit officiële document, evenals in de verhalen van Duyck en Fleming, en verder overal waar er kwestie is van kapitein Schelandre, en niettegenstaande kleine verschillen in schrijfwijze van den naam, moet men, zooals het *Eedboek* het bevestigt, denken aan Robert. En in welke betrekking stonden Robert en Jean de Schelandre tot elkaar? Robert was de oudste, Jean de jongste broeder, zooals het testament bewijst van hun vader Robert Thinde Schelandre, gouverneur de Jametz, heer de Sousmazannes 'lequel estant en son lit, malade, ... ordonne ... le 27 mars 1591, que damoiselle Agneta de Lisle, sa femme, soit et demeure tutrice de Robert, Jan, Heléyne et Charlotte, enffans dudit sieur testateur et de ladite damoiselle sa femme ... et que 2000 écus soient employés par ladite damoiselle sa femme en l'achapt de leur terre pour et au nom de Jan, son fils puisné, afin de décharger d'autant la terre de Sousmazannes au profit de Robert son fils aîné.'

Wij kunnen ons gemakkelijk voorstellen, dat Robert de Schelandre aan 't hoofd staat van een compagnie zooals de *Staet van Oorloge* bewijst en dat de jongere Jean onder hem dient. 't Is waar dat Jean nooit over zijn broeder spreekt, misschien kon hij slecht overweg met zijn chef. Zeer zeker is echter dat de verzen van Daniel d'Anchères (anagram van Jean de Schelandre) zoo nauwkeurig zijn, dat er niet aan te twijfelen valt, of zij zijn het werk van een ooggetuige.

Uit het eerste gedicht, uitgegeven in de *Meslanges poétiques* na het verschijnen van *Tyr et Sidon* (1608) onder den titel van *Le Procez d'Espagne contre Hollande plaidédes l'an 1600 apres la Bataille de Nieuport*, moeten wij niet verzuimen, de volgende biografische bijzonderheid op te merken:

Le bruit d'un tel exploit dans mon âme fit naître
 Un esguillon de Mars, un desir de cognoître
 Le guerrier qui deffend nompareil en vertus
 De l'acier de Cesar, les raisons de Brutus ...

Dat wil zeggen, dat dadelijk na den slag bij Nieuwpoort, 2 Juli 1600, Jean de Schelandre dienst nam in het leger van Maurits. En juist op den 5den Juli vinden wij in het *Journal* van Duyck (uitg. Muller, t. II (1864), 684): 'de compagnie van La Simandière gaf hij aan Pommarède, die van Cormières aan Du Puys ende die van Mariscot aan Chilandre', natuurlijk Robert.

De volgende regels geven ons 1606 als datum van het gedicht 'dedié à très-sage Prince et très valeureux capitaine, Maurice de Nassau, due de Grave, etc.':

La Flore, par six tois de nouveau s'est paréo,
 Depuis qu'un bel instinct de victoire assuré
 Vous fit entrer en Flandre, et, costoyant ses bords,
 Paver les flots de naus et les sables de morts.

Dit kan terzelfdertijd een sombere herinnering zijn aan het slagveld, waar de Spanjaard 3000 en Maurits 1000 dooden achterlieten. Buiten deze twee citaten geeft het gedicht geen verdere biografische bijzonderheden, maar het is belangrijk door den geest, die er uit spreekt: een vurige liefde voor de vrijheid en een bittere haat tegen alle tyrannie, juist de geest die deze jonge Franschen, meestal protestanten, bezielde, die hunne wapens en bloed veil hadden voor de vrijheid der Nederlanden. Het mooie vers, dat wij aanhaalden (*De l'acier* etc.) uit dezelfde gevoelens, die wij terugvinden in een *Ode* van Theophile en een *Discours* van Balzac, opgegeven werk, dat zij dichtten toen zij nog studeerden aan de Leidsche Hoogeschool. De dichter Jean de Schelandre voelt zich in een droom overgebracht aan de voeten van den Oppersten Rechter, die voor zich oproept 'deux nymphes d'ici-bas', Spanje en Holland:

L'Espagne basaunée
 Orgueilleuse en son dueil, dolente en son orgueil,
 Portoit la rage au front et les larmes à l'oeil.

Zij dient hare klacht in tegen 'la rebellion d'Hollande sa sujette'.

A tant se teüt Espagne et sur pied se diessa,
 Puis d'un humble maintien, Hollande s'advança.
 L'or de ses blonds cheveux, où Cupidon se joue,
 D'un humide réseau, sans parade se noue.
 Son front, illuminé de flambeaux azurés,
 Les lis de son teint frais, de rose colorés,
 L'embonpoint de ses bras, mi-couverts de la manche,
 Son voile à cent replis de fine tolle blanche,
 Tiroient au fond des coeurs plus de rayons ardants,
 Que l'Espagnole pompe aux yeux des regardants.

Aan de bijzonderheden van den blooten arm en de geplooide muts, herkent men een Zeeuwsch model, maar wat ons het meest belang inboezemt is de ontwikkeling van een geliefd thema uit de XVIe eeuw in Frankrijk, uitgedrukt in de *Vindiciae contra tyrannos*, de strijd tegen het despotisme:

Les Roys sont vos nepveux, s'ils gouvernent en paix,
 S'ils briguent, en douceur, l'amour de leurs sujets ...

Mais si bridant les coeurs et les langues craintives
Des peuples asservis, Ils transforment les noms
De Princes en Tyrans, de Caesars en Nérons,
Si, pour souverain Chef, ils ne vous reconnoissent,
Si, brutaux, de rapine et de meurtre ils se paissent,
Il faudra prendre en gré la rage qui les poind?
Nous sentirons les coups et n'on soufflerons point?

Het tweede gedicht van Jean de Schelandre is getiteld: *Ode pindarique sur le voyage fait par l'armée des Etats de Hollande au País de Liége l'an 1602. Item sur la prise de Grave*. Men vindt het op pag. 43 van de *Meslanges poétiques* in de uitgave van *Tyr et Sidon* van 1608. Een zeer eigenaardig onderwerp, want de *voyage* of expeditie van Maurits in het land van Luik, dat hij inderdaad door-

trok, in Juli 1602, en waardoor hij Zuid-Brabant bedreigde. verliep niet bijzonder glansrijk, want zij eindigde in een - als men wil - strategischen terugtocht waarbij ten leste Grave ingenomen werd. Maar onze verwondering stijgt nog wanneer men om zoo te zeggen dag aan dag het verhaal van den dichter tracht te controteeren door het *Journal* van den trouwen procureur-fiscaal D u y c k (t. III, 308-488). Zij schijnen te wedijveren in nauwkeurigheid en men kan evengoed den een als den ander gebruiken om de positie van elk corps troepen te bepalen op het plan van Lambert Cornelisz (Rijksprentenkabinet, Collectie Muller, No. 1182).

Het is niet meer dan natuurlijk, dat de Franschen er een goede plaats innemen; men vindt de formatie van hun twee regementen geteekend en vermeld:

Des indoutables François
Qui, par LA NOUE antrefois
Et par CHASTILLON conduites,
De DOMMARVILLE despend.

Dat Hallot de Dommarville, de militaire onderwijzer van den jongen Frederik Hendrik, Henri de Chastillon is opgevolgd, nadat deze den 10den Sept. 1601, te Ostende gesoeuveld was, terwijl de Chastillon wederom in Januari in de plaats was gesteld van Odet de la Noue, die zich teruggetrokken had, is wel bekend. Maar het corps, dat intusschen machtiger was geworden, was in twee regimenten gesplitst, en Dommarville kreeg 't bevelhebberschap over de eene, en Léonidas de Bethune, bloedverwant van Sully, over de andere helft:

Et de ce Béthune
De qui le démon
Promet à son nom
Plus belfe fortune ...

Deze voorspelling van een schitterende toekomst voor Béthune toont, dat het stuk geschreven is vóór 5 Aug. 1603, den dag waarop Léonidas den dood vond te Geertruidenberg, bij gelegenheid dat hij tusschenbeide kwam in een twist tusschen Fransche en Engelsche soldaten. Overal waar wij het dichtstuk vergelijken met het *Journal* van D u y c k, vinden wij de treffendste overeenstemming (b.v. in de bovenvermelde namen der gesneuvelde fransche kapiteinen, zoodat ongetwijfeld de *Ode Pindarique* het verhaal is van een ooggetuige. Ik durf hetzelfde zeggen van den volgenden indruk van een bombardement, ontleend aan een vergelijking voorkomend in *la Stuartide* (1611), maar ook reeds in het *Modèle de la Stuartide*, dat ik terugvond in het British Museum (Ms. 16 E XXXIII fol. 132):

Ainsi encore, aux mazes d'Oostende,
Fond un boulet de la dune Flamende,
Et par dessus un terreux logement
Vient le couvert [het dak] effleurer seulement;
Là le soldat, qui, avant ce vacarme,
Si deslassoit d'un silénique charme,
Parloit d'amour ou dormoit à recoy [in stilte]
Change visage et sursaute d'effroy,
Puis les tuilots et la poudre [stof] secoue
Et, tout rassis, au peril fait la moue

Ik twijfel er dus niet langer aan of Jean de Schelandre heeft zijn broer Robert gevolgd bij het beleg van Ostende, maar ik heb het bewijs, dat de laatste stierf ongeveer Aug. 1603, want een besluit van den *Raad van State* van 17 Sept. verklaart: 'Capn.

Pierre Baldran: Pierre Baldran de Casa doet eede als capn. van de compagnie van wijlen capn. Chalanders'. Is Jean toen doorgestaan met voor Ostende al de ellende te lijden, die de Groot en na hem Malherbe zoo welsprekend hebben beschreven: 'Nee perimit

mors una semel'? Wij weten het niet, maar uit een onuitgegeven notarieele acte uit het kantoor van notaris Stasquin te Sedan, gedagteekend 12 Juli 1604, meer dan twee maanden vóór den val van de stad, die zich den 20sten Sept. overgaf, blijkt dit: 'comparut *personnellement* Jan de Schelander, escuyer, Sr. de Soumazannes, estant de present à Sedan, lequel a recongnut avoir vendu, constitué, etc.'

De titel, dien hij draagt, wordt verklaard door den dood van zijn ouderen broer in het voorafgaande jaar en dezelfde omstandigheden veroorloven hem, iets verder, van zich zelven te spreken als: 'ayant charge de dame Agnets de Lisle sa mère'. Eenige maanden later leeren wij uit een andere onuitgegeven acte, uit hetzelfde kantoor, gedateerd Nov. dat hij den zoon van zijn knecht Chr. Mareschal in de leer geeft aan Toussaint Ladague, lakenkoopman te Sedan, om in diens vak opgeleid te worden.

Eindelijk hooren wij, hoe hij, op 22 Juni 1610, door bemiddeling van denzelfden ministerieelen ambtenaar 600 livres tournois leent, maar ditmaal laat hij zich vertegenwoordigen door den koopman Jean Amour uit Verdun. Zonder twijfel was hij weer weg, waarschijnlijk met de troepen van Maurits, mee. Deze hield den 11den Juli 'monstering' op de schans van Schenck, voordat hij, bijgestaan door maarschalk La Châtre, Culik ging belegeren. Het werd echter 18 Aug. eer de laatste zijn troepen voor de muren der stad bracht. Uit een zin uit de voorrede van *La Stuartide* (1611) opgedragen aan Jacob I, blijkt, dat de dichter er bij tegenwoordig was: 'Je poursuivray donc, Sire, ... pourveu que nous n'ayons pas, tous les ans, le divertissement d'un voyage [veldtocht] à Juilliers [Gulik].' Verder zwijgen de archieven, tot wij uit een onuitgegeven procuratie van Charlotte de Schelandre, zuster van den dichter, gedateerd 4 Jan. 1639, vernemen, dat zij zich de eenige erfgenaam verklaart van wijlen haar broërs en zuster, Hélène, Robert en Jean en aanspraak maakt op de heerlijkheid de Sousmazannes. Jean moet dus vóór dien datum gestorven zijn, misschien in 1635, zooals Colletet meent, ab intestato, zonder kinderen en diep in de schulden, want de schuldenaren leggen beslag op zijn bezittingen. Nergens wordt er melding gemaakt van een weduwe, zoodat wij moeten twijfelen aan zijn oude levensbeschrijving, die vertelt, dat hij getrouwd geweest is, en dat hij oneenigheid kreeg met eenige vrienden, die zijn vrouw, Mlle de Schelandre, tot het catholicisme zouden hebben bekeerd. De betrekkingen tusschen de Schelandres en Holland bleven niet beperkt tusschen deze, welke wij nagegaan hebben in de personen van Robert en Jean; Haag, *La France Protestante* 1ste ed., t. VI, p. 44, art. Jaucourt vermeldt een René de Schelandres, gehuwd met Louis van Jaucourt, heer van Etrechy, die in Holland diende onder maarschalk Gaspard II de Chastillon. Verder had Louise de Coligny in haar dienst een Mlle de Chelandre, aan wie zij, bij testament van 8 Nov. 1620, naliet een 'somme de six mil livres tournois'. Dat moet dezelfde zijn als de 'opperhofmeesteres' onder Frederik Hendrik, op wie Prof. P.J. Blok zoo vriendelijk is geweest onze aandacht te vestigen en die Constantijn Huygens (*Gedichten*, uitg. Worp, t. II, p. 144) bezongen heeft in de volgende regels:

Qu'il n'y a rien de si dispos,
Que la Chelandre nostre Mère,
Qu'elle se lasse du repos
Qu'elle se repose en carrière.

Hierna (1626) hoort men in Holland niets meer van de Schelandres, maar wij, onderzoekers van het verleden, stellen ons tot taak ook de kleinste berichten te verzamelen van den Franschen kapitein Robert de Schelandre, die stierf voor de onafhankelijkheid van Holland, en van den Verdunschen edelman Jean de Schelandre, die zijn zwaard en pen in dienst stelde van dezelfde zaak.

Zie: *Tyr et Sidon, Tragédie ou les Funestes Amours de Belcar et Meliane avec autres Meslanges Poétiques* par Daniel d'Anchères, gentilhomme Verdunois, Paris, Jean Micard, 1608, 1 vol. in 16o.; nieuwe uitgave, zonder de *Meslanges*, door J. Haraszti, voor de *Société des Textes français modernes*, Paris, Cornély, 1908, in -16o.

Tyr et Sidon, tragi-comédie divisée en deux journées, Paris, Rob. Estienne, 1628 in 16o., anoniem: J. de Schelandre wordt slechts genoemd in het voorwoord van Ogier; men vindt deze 'refaçou' in Viollet le Due, *Ancien Théâtre français*, Paris, Jannet, 1854 en v., in -16o., d. VIII, 1856 (p. 5-225).

Le Modèle de la Stuartide en l'honneur de la très illustre Maison des Stuarts ... par Daniel d'Anchères, Sieur de Schelandre (ms. in het British Museum, 16 E XXXIII, gedeeltelijk uitgegeven door G. Cohen in *Ecrivains*, p. 709-711, facsimile XI en XII; het ms. is misschien autographie; *Les deux premiers livres de ta Stuartide en l'honneur de la très illustre Maison des Stuarts, dédiés au Serenissime Roy de la Grande Bretagne* par Jean de Schelandre, Sr. de Soumazennes en Verdunois, Paris, Fleury Bourriquant, 1611, 1 vol. in -16o.

Trois premiers de sept tableaux de Pénitence tirés de la Sainte Escripiture, dédiés au Roy de la Grande Bretagne par Daniel d'Anchères, gentilhomme Verdunois. Imprimés à Paris, 1609, in 16o.; de gecalligrafeerde titel op t. XIV van het gen. werk van G. Cohen.

Ch. Asselineau, *Notice sur Jean de Schelandre, poète verdunois, 1585-1635*, 2e ed., Alençon, 1856, in 8o. waar men de aantekeningen vindt van G. Colletet, *Vie des poètes français*, waarvan het Ms. in 1871 te loor ging (cf. *Manuel bibliographique de la littérature française moderne* van G. Lanson, nieuwe ed. 1914, in 8o. Nr. 1909). Gustave Cohen, *Ecrivains français en Hollande dans la première moitié du XVIIe siècle*, Paris, Ed. Champion, 1920, in 8o., Livre I: Régiments français au service des Etats: Un poète soldat, Jean de Schelandre, gentilhomme Verdunois (pp. 13-137) en Pièces Justificatives (pp. 693-711); Id. *Notes généalogiques et documents inédits sur le poète Jean de Schelandre et sa famille*, in *Revue d'Histoire Littéraire de la France*, 1921.

Gustave Cohen

[Schelfhout, Andreas]

SCHELFHOUT (Andreas), landschapschilder, etser en lithograaf, werd geb. te 's Gravenhage in 1787 en is gestorven aldaar in 1870, hij was een leerling van H.A.A. Brekenheimer, hij zelf had tot leerlingen Jongkind, Nuyen, Tom, v. Leickert, Duboure. Bij voorkeur schilderde hij winterlandschappen, waardoor hij een zekere beroemdheid heeft verkregen. Zijn schilderijen werden 26 Juli 1870 verkocht.

Schilderijen van zijn hand bevinden zich te Amsterdam 's Rijksmuseum, Maas bij winter, landschap met ruïne van kasteel Brederode, twee wintergezichten; eveneens, in Mus. Fodor; 's Gravenhage, Sted. Museum, een 5 tal landschappen en een zeegezicht; Dordt, Museum; verschillende buitenlandsche Musea; werken van Sch. bevonden zich op de veilingen van 23 Nov. 1896, van Suer-

mondt 28 April 1885, Salomon 24 Maart 1896, de Heer van Nyenrode 24 April 1873; Völcker 17 April 1888, van Gogh 3 April 1889, Bierens 15 Nov. 1881, Ledeboer 25 Juni 1891, F. van Lennep en G. de Vos 25 April 1893, Wassenaar 18 Maart 1890, Messchaert v. Volck 5 April 1892.

Teekeningen bevinden zich in 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam (een 33 stuks) o.a. gezicht tusschen Calais en Boulogne, strand- en figuurstudies; in Mus. Fodor aldaar (c. 27 stuks), te Haarlem in Mus. Teyler een 7 tal en een album met 84 teekeningen (ontwerpen voor zijn schilderijen), ook is er in Bremmer's *Moderne kunstwerken* deel VII een tekening voorstellende een watermolen afgebeeld.

Sch. etste een 3 tal landschapjes en lithografeerde o.a. een gezicht op Dordt, boschlandschappen, het huis v.d. heer Rutgers te Beek, een hondenkop. Verscheidene van deze werken werden door C.W. Mieling uitgegeven. Naar zijn ontwerpen maakten prenten o.a. E.W.J. Bagelaar, A.C. Nunninck, C.W. Mieling, C. Bentinck, P. Lauters, J.B. Tetar van Elven, Fourmois, J.P. Lange, J.C. Bendorp, J.v.d. Maaten, A. Girardot, A.K. de Koningh, J.P. Lange, W. de Koning, M.A.v. Straaten, F.H. Weissenbruck, D.J. Sluyter, J.D. Steuerwald A. Boens (F.M. 6220), C.L.v. Kesteren (F.M.S. 21 A. (98).

Zie: C. Immerzeel, *De Levens en werken der hollandsche en vlaamsche kunstschilders* etc., Amst. 1843 III, 64; G.K. Nagler, *Neues allgem. Künstler-lexikon*, München 1835-52, XV 173; C. Kramm, *De levens en werken der hollandsche en vlaamsche kunstschilders* enz., Amsterdam, 1857-64, V, 1470; W. Burger, *Musées de la Hollande*, Paris 1858-60, Amsterdam II, 307, 357; Ch. Blanc, *Manuel de l'amateur d'estampes*, Paris 1854-90, III, 440; G.H. Marius, *De holl. schilderkunst in de XIXde eeuw* 146; J. Veth, *Holl. teekenaars van deze tijden*, Amst. 1903; *Cal. Rijks-Museum; Cat. Mus. Fodor* 1863; *Cat. Sted. Mus. te 's Gravenhage; Cat. Mus. Dordrecht*; F. Muller, *De Nederl. geschiedenis in platen*, 1863 Amsterdam, no. 6220, en S. 21 A (98); *Cat. raisonné des dessins des écoles française et hollandaise, Musée Teyler à Haarlem* par H. Scholten, Haarlem 1904, 518; H.P. Bremmer, *Mod. kunstwerken* VII, no. 35; veilingscat. 26 Juli 1870.

J.M. Blok

[Schelle, Jan David van]

SHELLE (Jan David van), geb. te Leiden 24 Mei 1782, overl. op zee 1 Dec. 1825, een der zonen van Pieter (1749-1792) (kol. 650) en Charlotte Pasteur, werd aanvankelijk, 4 Dec. 1798, als cadet bij het wapen der infanterie, ingedeeld bij het 2de bataljon der te halvebrigade. Misschien kende hem een der officieren van Daendels' staf, of heeft men al spoedig in hem een jongmensch erkend, waar wat in zat en die voor bijzondere diensten gebruikt kon worden - een feit althans is, dat hij, in zijne zeer ondergeschikte positie, als 'adjoint' (volgens zijn staat van dienst) bij den staf van Daendels heeft dienst gedaan tijdens den veldtocht in Noord-Holland in 1799. Zijn biograaf in van der Aa noemt de functie 'architect-adjunct'; misschien zal hij zijne gave van teekenen reeds hebben kunnen toonen, en is hij op het staffbureau, voor zooveel noodig, als topografisch teekenaar gebezigd, of te werk gesteld bij een der officieren van de genie. Hoe dit zij, hij heeft dien geheelen veldtocht in een voor een aanstaand officier zeer leerzamen werkkring bijgewoond. Na afloop daarvan ging hij over bij het wapen der artillerie en heeft hij onderwijs genoten op de artillerie school te 's Gravenhage, waar de cadetten ook

voor genie-officier werden opgeleid. 10 Aug. 1802 werd hij benoemd tot extraordinair ingenieur (2en luitenant), 7 Dec. 1806 tot geografisch ingenieur (eene bijzondere betrekking, door koning Lodewijk ingesteld ten dienste van het lopografisch bureau); en 8 Aug. 1808 tot 1en luitenant bij den staf van het korps artillerie en genie (toen in een korps vereenigd). In dien tijd heeft hij medegewerkt aan de triangulatiwerkzaamheden en opmetingen van den luit.-kolonel der genie Kraijenhoff, de voorbereiding voor de vervaardiging van de groote topografische kaart der noordelijke provinciën van de Nederlanden. In het *Précis historique* heeft Kraijenhoff ook zijn naam vermeld onder de medewerkers, van wie hij veel dienst gehad heeft.

Korten tijd na zijne bevordering tot 1en luitenant werd hij als geografisch ingenieur ingedeeld bij den staf van de hollandsche brigade, die, onder aanvoering van generaal-majoor Chassé, ter versterking moest dienen van de fransche troepen in Spanje. 4 Sept. 1808 bij Bergen-op-Zoom aanvang nemende, ging de tocht door België over St. Cloud, le Mans, Bayonne, St. Jean de Luz, Yrun en Tolosa naar Mondragon, waar de brigade den 25en Oct. onder de bevelen kwam van maarschalk Lefebvre, hertog van Dantzig. Zes dagen later woonde van Schelle de bestorming bij van de rotsachtige hoogten bij Durango en Zornosa (ten z.o. van Bilbao), waar de hollandsche brigade hare eerste lauweren plukte. Den 17en Maart 1809 nam hij deel aan het gevecht bij Mesa de Ibor (ten zuiden van de Taag, ongeveer ter hoogte van Almaraz) en den volgenden dag aan dat van Valdecanas, waar hij gewond werd.

Waarschijnlijk is die verwonding aanleiding geweest tot zijn terugkeer naar Holland; althans in het laatst van Aug. 1809 was hij daar. De Engelschen waren toen in Zeeland. De bestaande optische kusttelegraaf kon den bevelhebber der hollandsche troepen, generaal Dumonceau, die zijn hoofdkwartier in Ossendrecht had, niet meer bereiken. Tengevolge daarvan werd besloten tot den aanleg van eene nieuwe correspondentie-lijn van Amsterdam (Westerkerk) over de kerktorens van Aalsmeer, Woubrugge, Waddinxveen, Nieuwerkerk, Rotterdam, Klaaswaal, Willemstad, Standdaarbuiten, Steenberg, Bergen-op-Zoom naar Ossendrecht. Van Schelle werd als ingenieur-geograaf met de inrichting der seinposten, de aanstelling van seinmeesters, enz., enz. belast; en toen besloten werd, om die lijn als vaste telegrafische verbinding te behouden (met nog een zijlijn naar Yerseke) ontving hij, 31 Oct., zijne aanstelling als directeur der landelijke telegrafische bedieningen. Sedert koning Lodewijk zich in het begin van die maand naar Het Loo had verplaatst, was er nog eene nieuwe lijn bijgekomen van Amsterdam over Muiden, Naarden, Eemnes-buiten, Nijkerk, Putten, Garderen, den berg achter Niersen (westwaarts van Vaassen) naar het paleis op Het Loo. In het jaar 1810 werden die lijnen evenwel buiten gebruik gesteld.

Den 4en Dec. van dat jaar koos generaal Janssens, die Daendels als gouverneur-generaal in Indië ging vervangen, van Schelle tot zijn aide-de-camp, en nog vóór het einde van het jaar (29 Dec.) zeilden beiden op het fregat de Medusa met nog twee andere schepen uit den mond van de Loire uit (R h e d e v a n d e r K l o o t doet in zijn *Gouverneurs-Generaal van Nederlandsch-Indië* op blz. 132 Janssens naar

Java vertrekken van 'Maindain', vermoedelijk, in verhollandscht-franschen klank, de uitspraak van het woord 'Minden', den naam van het fort, dat tegenover St. Nazaire lag). In het laatst van April 1811 kwam de Medusa in Soerabaya aan, van waar Janssens met zijn gevolg overland de reis naar Batavia volbracht. Van Schelle werd hier, 9 Juni 1811, benoemd tot directeur van het depot-generaal van oorlog op Java, eene (in navolging van het in 1806 door koning Lodewijk in Holland opgerichte dep.-gen. van oorlog) nieuwe instelling, den oorsprong van den 'Topographischen dienst'. Slechts korten tijd heeft hij die betrekking, tijdens welke waarneming hij, den 12en Juli, tot kapitein werd bevorderd, kunnen vervullen; de Engelschen waren in aantocht; 26 Aug. werd hij, bij de bestorming van het kamp van Meester Cornelis, krijgsgevangen gemaakt. Heeft hij Janssens' lot gedeeld, dan is hij in 1813 in het vaderland - toen deel uitmakende van Frankrijk - teruggekeerd. Niet bekend is of - en zoo ja, waar - hij weder in franschen dienst is getreden; maar 2 Jan. 1814 is hij aide-de-camp bij zijn voormaligen chef, nu (sinds 24 Nov. 1813) gouverneur van Amsterdam, generaal Kraijenhoff. Toen deze, 11 Maart d.a.v., het bevel over het belegeringskorps vóór Naarden persoonlijk op zich ging nemen, en zich daartoe Weesp tot hoofdkwartier koos, nam hij den kapitein-ingenieur van Schelle als een van zijne adjudanten mede. Ook na den afloop van het beleg hield hij hem in diezelfde betrekking bij zich.

5 Nov. 1814 werd van Schelle benoemd tot majoor-ingenieur en als adjudant toegevoegd aan den nieuw benoemden gouverneur-generaal van Indië, G.A.G.Ph. van der Capellen. De terugkeer van Napoleon in Maart 1815 bracht vertraging in het vertrek van commissarissen- en gouverneur-generaal. De voor Indië aangewezen troepen trokken als indische brigade mede te velde en werden ingedeeld bij het korps van prins Frederik te Halle, aan den staf van welk korps majoor van Schelle als stafofficier werd toegevoegd. Hierdoor kon hij aan de groote krijgsgebeurtenissen in de Zuidelijke Nederlanden geen deel nemen. Eerst 29 Oct. 1815 zeilde de flotille met de voor Indië bestemde autoriteiten en troepen van Texel uit. Van Schelle was op hetzelfde schip als de gouverneur-generaal en werd door dezen, bij afwezigheid van generaal de Kock, belast met de functie van chef van den generalen staf bij de troepen, die naar Indië werden overgevoerd. Hij vervulde die betrekking, die hij bij aankomst op Java voorloopig bleef waarnemen, zoozeer tot tevredenheid van van der Capellen, dat deze hem op 's konings verjaardag, 24 Aug. 1816, tot luitenant-kolonel bevorderde. Na de aankomst van generaal de Kock (1 Mei 1817) bleef van Schelle als souschef van den generalen staf onder hem dienen, en volgde hem, met bevordering tot den rang van kolonel, in zijne functie van chef van den generalen staf op, toen deze (13 Nov. 1819) benoemd werd tot kommandant van het leger te velde en de indische troepen. In Nov. 1820 volgde zijne benoeming tot gouverneur en militaire kommandant van Makassar, welke betrekking hij nog vervulde tijdens het bezoek van den gouverneur-generaal van der Capellen in 1824, met de gevolgen daarvan in laatstgenoemd jaar, de expeditie, onder bevel van luit.-kolonel H. de Stuers tegen de rijkjes van Soepa en Tanette, en de groote expeditie tegen Boni onder den generaal J.J. baron van Geen in 1825.

Toen deze beëindigd was, werd kolonel Bischoff, die onder van Geen den tocht had medegemaakt, opnieuw (hij was ook de voorganger van van Schelle geweest) tot gouverneur en militair commandant van Makassar benoemd, waarop van Schelle naar Batavia terugkeerde, alwaar hij den 28en Aug. aankwam. Op de terugreis naar Nederland overleed hij, 1 Dec. 1825, aan boord van het schip 'de Gezusters'.

Hij was 3 Maart 1817 te Batavia gehuwd met Dorothea Jeannette Amalia Anthing (dochter van den legerkommandant C.H.W. Anthing (kol. 20) en Anna Maria Brascomp), die 11 Febr. 1837 te Dresden overleed. Hun oudste zoon, Pieter, (geb. te Batavia 27 Jan. 1818), makelaar in granen te Rotterdam, huwde aldaar, 29 Juli 1846, met Margaretha de Leeuw Ruijsenaers, en werd de vader van den lateren mijnningenieur Carel Jan van Schelle (geb. te Rotterdam 21 Juni 1847); hun tweede zoon, Carel Willem Hendrik, doorliep in Indië, grootendeels te Batavia, de verschillende betrekkingen van de rechterlijke macht en werd, 26 Nov. 1868, benoemd tot raadsheer in het Hoog Gerechtshof en het Hoog Militair Gerechtshof van Nederlandsch-Indië; hij bleef ongehuwd.

Zie over hem: Boscha, *Neerl. heldendaden te land* (Leeuwarden 1875) naamregister; van Sypesteyn, *Geschiedenis van het regiment Nederlandsche rijdende artillerie* (Zalt-Bommel 1852) 150 noot 1; Kraijenhoff, *Bijdragen tot de Vaderlandsche geschiedenis van de belangrijke jaren 1809 en 1810* (Nijmegen 1831), bijlage 1, in welke drie werken de naam evenwel abusievelijk geschreven is als van Schellen; W.C.A. Staring, *De optische telegrafen in Nederland in Tijdschrift v.h. Kon. Instituut van Ingenieurs* 1890/91, 281; de Bas et le comte de T'Serclaes de Wommersom, *La campagne de 1815 aux Pays-Bas* (Bruxelles 1908) III, 105; Wüppermann, *Veldtocht van 1815* (Breda 1900), bijlagen VII; P.H. van der Kemp, *Oost-Indië's herstel in 1816* ('s Gravenhage 1911), naamregister; Mr. P. Meyer, *Kronijk van Nederlandsch-Indië in Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië* 1839, II, 275, 1845, II, 469, 483 v.v., 513; J.C. van Rijneveld, *Veldtocht der Nederlanders op het eiland Celebes in de jaren 1824 en 25 onder aanvoering van den luit.-generaal J.J. baron van Geen* (Breda 1840); F.M.L. van Geen, *De Generaal van Geen 1773-1846* ('s Gravenhage 1910) 146, 148; verder samengesteld met behulp van een staat van dienst.

Koolemans Beijnen

[Schelle, Johannes van]

SHELLE (Johannes van), geb. te Rotterdam 5 Nov. 1723, overl. te Leiden 24 Juli 1762. Hij genoot in zijne vaderstad het onderwijs van Joh. Jensius, rector en hoogleeraar aan de Ill. School (sinds 9 Sept. 1719), den vermaarden graecus en paedagoog en liet zich 17 Sept. 1742 te Leiden inschrijven. Daar hoorde hij A. Schultens en Hemsterhuis, van den Honert en Alberti. 4 Mei 1749 werd hij predt. te Bergen, 26 Jan. 1755 te Overschie, 7 Nov. 1756 te Edam, 8 Mei 1757 te Amsterdam. Kort daarop riepen Curatoren der leidsche hoogeschool hem om Joh. van den Honert (overl. 6 April 1758) op te volgen. Hij inaugureerde 16 October 1758 *De feliciori, extremis Evangelii temporibus reservato, ecclesiae christianae statu*, onderwerp dat van berusting getuigt. Tegelijk is hij (wat toen maar zelden meer voorkwam) predikant te Leiden geweest, bevestigd 21 Jan. 1759. Doch reeds 24 Juli 1762 overleed de zwakke man. Hij was 16 Nov. 1749 gehuwd met Jo-

hanna Hovendaal. Wij hebben van hem eene *tijkrede* op Prins Willem IV, eene *leerrede* bij gelegenheid van den 25-j. predikdienst van prof. J. van den Honert, voorts *De voortreffelykheid van Messias' koningryk* in twintig leerredenen.

Portrel door Houbraken naar eene teekening van T. Regters.

Zie: Croese, *Kerkel. reg.* 311; Siegenbeek, *Gesch. L.H.* II, Toev. 206.

L. Knappert

[Schelle, Pieter van]

SHELLE (Pieter van), geb. 16 Juli 1749 te Rotterdam, overl. 28 Febr. 1792 te Duinkerken. Hij liet zich 29 Maart 1765 te Leiden als medicus inschrijven en vestigde zich aldaar ook als geneesheer. Toen Bilderdijk er in de rechten studeerde (ingeschr. 19 Mei 1780) geraakte hij ook met van Schelle bekend, met wien 'eene wederzijdsche poëtische zucht' hem vereenigde en wien hij rekent onder 'de dichterlijke genieën door de kennis der ouden gekweekt'. Van Schelle had in 1772 een lied gedicht op de geboorte van den Erfprins, den lateren koning Willem I, maar mettertijd sleepten de patriotsche gevoelens hem mede en werd daardoor de band met B. verbroken, die, na zijn terugkeer uit zijne ballingschap, 's mans dood vernam maar naar geene bijzonderheden vroeg, als zijnde 'niet nieuwsgraag en wel het minst neerologisch'.

Toch bezorgde hij in 1825 eene uitgave (bij J. de Vos en Comp. te Dordrecht) van v. Schelle's *Heroïden of Heldinnenbrieven*, geprezen o.a. door Valckenaer en Collot d'Escury. 'Het is of men Ovidius in het Hollandsch leest.' In de brieven van Michal aan David, van Hagar aan Abraham, van Jempsar (Potifar's vrouw) aan Jozef, van Susanna aan Jojakim vonden tijdgenooten een smaak, een gevoel, een kiesheid, waardoor ze het gelijksoortig werk van Macquet overtroffen.

De Mij. der Nederl. Letterkunde bezit een exemplaar, waarin Bilderdijks 'Voorberigt' in handschrift is ingeplakt, met een naschrift dat in de gedrukte ontbreekt.

G.J.C. Baco't gaf zijn te Duinkerken geschreven *Vaderl. Almanak* uit als *Nagelatene opwakkingen tot vaderlandsche moed en vryheidsliefde*. (Duinkerken 1792). Van zijn patriotsche gevoelens getuigt ook zijne uitgave (met P. Vreede en F.A. van der Kemp) van *Catalogue raisonné des Tableaux* van aanhangers van het Huis van Oranje, in antwoord op een gelijksoortig werk van de Oranjepartij. Terwijl hij in 1772 eene bewerking gaf naar het Latijn door Mr. C.A. van Wetstein als *Leyden van het beleg der Spanjaarden verlost*, schreef hij ook een lofdicht op Lefrancq van Berkhey's *Het verheerlijkt Leyden*, 1774: '.... Nooit trof men schooner stof, nooit grooter dichter aan.' In 1887 week hij met tal van patriotten uit en vestigde zich te Duinkerken. Daar richtte hij eene 'Hollandsche drukkerij' op, waar ook zijne *Duinkerksche historische courant* van de pers kwam. Hij overleed aan eene 'allerhevigste borstontsteking' en werd op het kerkhof der 'onroomschgezinden' begraven. J. 't Hooft Jzn. herdacht hem in een lijkdicht, zijner egade opgedragen, hem die nu 'leeft eindeloos van 't zaligst heil doordrongen, / met Barneveldt door 't zwaard ontzield/ En 't edel Broederpaar door 't woedend grauwn vernield,/ Wier lof hij menigwerf heeft op zijn lier bezongen.'

Hij was gehuwd met Charlotte Pasteur. Hun zoon Jan David gaat vóór.

Zie: Lefrancq van Berkhey, *Het verheerlijkt Leiden* (40); Helen Lincklaen Fairchild, *Francis Adrian van der Kemp*,

86; Collot d'Escury, *Hollands roem* enz. IV, 2, 722 vlgg.; da Costa, *De mensch en dichter Bilderdijk*, aantt. 400 vlg.; *Nagelatene opwakkeringen* enz. uitg. Baet, voorbericht; J. 't Hooft, *Mengelingen*, 'eenig exemplaar', no. 55 (de nummers der gedichten zijn met potlood bijgevoegd).

L. Knappert

[Schellincks, Willem]

SHELLINCKS (Willem), schilder, teekenaar, etsen en dichter, geb. 2 Febr. 1627 te Amsterdam, zoon van den landmeter Daniel S., die nog drie andere zoons had, n.l. Daniël, Jacobus en Laurens. Willem maakte van 14 Juli 1661 tot 24 Aug. 1665 een reis door Europa in gezelschap van Jacob Thierry den Jonge. Hij bezocht o.a. Rome, waar hij Reyer Anslo ontmoette en andere Hollandsche bentgenooten zag. Op reis maakte hij aanteekeningen en vele schetsen; in handschrift bracht hij drie boeken 'Memoriën' mee, die ten tijde van Houbraken, die ze voor zijn levensbeschrijving van Sch. raadpleegde, in 't bezit van Arn. van Halen waren. Vele zijne teekeningen, voor zekeren van Hemm gemaakt, die volgens Uffenbach (*Merkwürdige Reisen*, 1754, III, 602) zijn reis bekostigde, zijn thans te vinden in de Hof bibliotheek te Weenen, als bijvoegsels bij een atlas van Blaeu. Te Amsterdam schijnt hij een vroolijk leven geleid te hebben; hij was bevriend met G. van den Eeckhout, David Questiers en H. Sweerds, die hem 't 'Puikje van de snaken' en 'Spits' noemden. Alle vier waren zij op 2 Febr. jarig; in 1657 gaf dit aanleiding tot een uitwisseling van onderlinge geboortedichten (*Hollantsche Parnas*, Amst. 1660, 378 e.v., later herdrukt in H. Sweerts, *Gedichten*, Amst. 1697). 6 Nov. 1667 werd zijn huwelijk met Maria Neus, wed. van den in 1666 overl. Dancker Danckerts in de Nieuwe Kerk ingezegend; 3 kinderen zijn er uit dit huwelijk bekend: Maria Jacoba (geh. met Jan Clarenbeeck). Willem en Constantia (beiden in 1692 nog minderjarig). 22 Aug. 1669, wonende op de Nieuwe Gracht, en 6 Oct. 1676 maakten Sch. en zijn vrouw hun testament. 15 Oct. 1678 werd hij uit een huis op de Keizersgracht in de N. Zijdskapel begraven. Uit een inventaris van 13 Dec. 1679 blijkt dat hij een kapitaal van minstens f 19.000 bezat en dat Frederik Moucheron en Nic. van Berghem een zekere som kregen voor het stoffeeren van Sch.'s schilderijen.

Er zijn maar weinig schilderijen van hem bekend; meerdere staan op naam van Wouwerman, Lingelbach. e.a.; grootendeels bevinden zij zich in buitenlandsche verzamelingen. Bekend is dat hij schilderde zijn: 'Inschepping van Karel II', 'Tocht naar Chatham', 'Haven van Livorno' e.a. Als teekenaar is hij beter bekend, 't Amsterdamsche stadhuis, Buitenplaats van burgem. Pancras, gezichten op de Schelde, 't Kolosseum, Toulon, Malta enz. Naar teekeningen of schilderijen van hem zijn gegraveerd.: 'Tocht naar Chatham' door R. de Hooghe, 'Het doorbreken van de St. Anthonisdyc' door P. Nolpe, 'Brand van het oude Stadhuis te Amst.' door A.v.d. Borch, 'Inschepping van Karel II' door D. Danckerts, titelprent voor Bor's *Nederl. Oorlogen* (Amst. 1679, later gebruikt voor J. le Clercq, *Geschiedenis der Vereenigde Nederlanden* (Amst. 1730) door A. Blooteling (zie: F. Muller, *De Nederl. geschied. in platen*, n°. 2018, 2026, 2256a, S. 5 B. S, 2025 C. en K.).

Als dichter was hij van veel minder belang; de meeste gedichten, ondertekend 'W. Schellinks', 'W.S.', 'W. 6 Stuyvers', 'Srevijuts Sez', 'Six Soucx', 'Zeus Xis' of 'O.f. 1 st O &', vindt

men in het liedboekje *De Olipodrigo* (Amst. 1654) met vier goede etsen van zijn hand. Andere komen voor in: *Amsterdamsche Vreughde Stroom* (2e dr. Amst. 1655), *Vermeerderde Amsterdamsche Vreughde-stroom* (2e deel. Amst. 1654), *De Nieuwe Haagsche Nachtegaal* (Amst. 1659), *Kliios Kraam* (2de opening, Leeuw. 1657) waarin ook een 'Gedenk-teekken van W. Schellinks verjaar-dag' door H. S w e e r d s , *Cupidoos Lust-hoff* (Amst. 1662) en een kort puntgedicht in het stamboek van den Amsterdamschen rector J a c o b H e i b l o c q (*Farrago Latino-Belgica*, Amst. 1662 p. 244). Zijn uitgebreidste gedicht is de berijming der 3de bede in: *Gebedt onzes Heeren, in rijmen uitgebreid* (Amst. 1658).

Zie: Arn. Houbraken, *De Grootte Schouburgh der Nederl. Konstschilders II* (Amst. 1719) 263 e.v.; *Oud- Holland I* (1883), 150-163, A. von Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon II* (Wien 1916), i.v.

Ruys

[Schelling, Mr. Pieter van der]

SCHELLING (Mr. Pieter van der), zoon van Dirk Hendriksz. van der Schelling en Aletta Sinjon, geb. te Rotterdam 23 Juli 1691, gest. aldaar in 1751. Hij studeerde aan het seminarium der Remonstranten te Amsterdam onder van Limborch en le Clercq en werd in 1712 bevorderd tot proponent. Hij werd in 1713 beroepen tot predikant te Gorinchem, vanwaar hij reeds het volgende jaar als zoodanig naar Gouda vertrok. Daar heeft hij tien jaren gestaan. Den 10en November 1724 maakte hij in den kerkeraad bekend, dat hij voornemens was als predikant af te treden en op het einde van dat jaar den dienst neer te leggen. Op aandringen der gemeente bleef hij nog eenige maanden; zijn ontslagbrief is van 15 April 1725. Blijkbaar was hij reeds geruimen tijd voornemens van staat te veranderen; immers reeds 18 April 1721 werd hij 'V.D.M. apud Remonstrantes in ecclesia Goudana' als student te Leiden ingeschreven. Wanneer hij in de rechten is gepromoveerd, blijkt niet; hij draagt na zijn aftreden als predikant echter steeds den meesterstitel. In 1725 vestigde hij zich te Rotterdam, waar hij tot zijn dood is blijven wonen. Er was daarvoor een bijzondere aanleiding; den 24en Augustus 1717 was van der Schelling gehuwd met Alida van Alkemade, dochter van den bekenden verzamelaar en oudheidkundige Cornelis van Alkemade; zij stierf te Rotterdam den 12 Juli 1742 op 57-jarigen leeftijd. Dat huwelijk is beslissend geweest voor de loopbaan van van der Schelling; hij werd de getrouwe helper en later de opvolger van van Alkemade. Zij verzamelden oorkonden en andere oude stukken en kopieerden bovendien een zeer groot aantal historische documenten; zoo ontstond een uitgebreide bibliotheek en collectie van andere zeldzaamheden, die reeds Uffenbach merkwaardig genoeg vond om ze te beschrijven. Zij werd in 1751 na den dood van van der Schelling voor een deel verkocht. Voor een ander deel bleef zij in het bezit der familie. In 1777, toen Kluit ze bezocht, was zij in het bezit van Salomon Bosch; in Schotels tijd, omstreeks 1830, berustte zij onder de familie van Vollenhoven. Eerst in 1848 is zij in Amsterdam verkocht en zoo verspreid. In verschillende openbare en ook bijzondere bibliotheken kan men nog deelen van van Alkemade en van der Schelling vinden.

Evenals van Alkemade was van der Schelling sterker in het verzamelen dan in het verwerken van een omvangrijk historisch materiaal. Toch heeft hij wel een en ander uitgegeven, dat ook thans nog als publicatie van documenten waarde

heeft. Het eerste voortbrengsel van beider samenwerking was van Alkemade's *Beschrijving van de stad Briele en den landen van Voorn...vermeerderd door P. van der Schelling* (Rotterdam 1729, 2 dln. 1 bd. fol.). Een andere gemeenschappelijke uitgave was het bekende boek *Nederlands displegtigheden* (Rotterdam 1732-1735, 3 dln. 8o). Na den dood van zijn schoonvader gaf van der Schelling uit den derden druk van diens *Het Kampregt, aloude en opperste regtsvordering voor den Hove van Holland onder de eerste graven. Mitsgaders de oorsprong, voortgang en 't einde van 't kampen en duelleeren door P. van der Schelling* (Rotterdam 1740, kl. 8o.). Een ander werk, dat door hem werd vermeerderd, was Pars' *Catti aborigines Batavorum, dat is: De Katten, de voorouders der Batavieren, ofte de twee Katwijken*, dat door hem werd uitgegeven *Met aanteekeningen, nevens verzameling van Katwijksche, Rijnsburgsche en andere Nederlandsche oudheden* (Leiden 1745, 8o.).

Afzonderlijk gaf van der Schelling uit *Hollands tiend-regt, of Verhandeling van het regt tot de tienden ...* (Rotterdam 1727, 2 dln. 8o.). Daarop volgde het bekende boek *De aloude vrijheid, staatsregeering en wetten der Batavieren, vergeleeken met die van laater tijden* (Rotterdam 1746, 8o.). Op meer speciaal terrein bewoog hij zich met zijn *Histori van het notarisschap ... bijzonder in de Nederlanden ...* (Rotterdam 1745, 8o.). Daarnaast gaf hij een herdruk van Van Leeuwen's *Nederlandse Praktijk en oefening der notarissen en andere gemeene schrijf- en regtvorderaars..., althans vermeerderd met Bijvoegselen en Aanteekeningen, als ook met 30 consultatien en advysen van denzelfden auteur en andere voorname regtsgeleerden in Holland* (Rotterdam, 2 dln. 8o.). Na zijn dood verscheen nog van Zurck's *Codex Batavus ... met een vervolg van placaten, resol., aanmerkingen en andere vermeerderingen, van Mr. P. van der Schelling. De vierde druk...* (Leiden 1764, 4o.). Bovendien gaf van der Schelling eenige gedichten uit. Niet van hem is de *Chronyk en Beschryving der stad Alkmaar* (Alkmaar 1679), die soms op zijn naam staat. Reeds uit het jaartal blijkt, dat dat niet juist kan zijn; het bedoelde boek is eenvoudig een uitgave van de kroniek van van der Woude, met M.S. aanteekeningen van van Alkemade en van der Schelling.

Zie: Schotel, *Leven, werken en handschriften van C. van Alkemade en P. van der Schelling* (Breda 1833, 8o.); Tideman, *De Remonstrantsche broederschap*, 2e dr. 91, 93, 262, 451; *Wapenheraut* XIV, 150 vlg.

Brugmans

[Scheltus, Mr. Isaac]

SCHELTUS (Mr. Isaac), zoon van Mr. Paulus Scheltus en Catharina Brants, geb. te 's Gravenhage 12 Maart 1691, gest. aldaar 22 Augustus 1749, was evenals zijn vader en grootvader staatsdrukker van Holland. Voor zijn periode bewerkte hij het *Groot-Placaet-boeck, vervattende de placaten... van de Staten-Generael... de Staten van Holland en West- Vrieslandt* ('s Gravenhage, 1658-1797, 10 dln. fol.). Scheltus huwde den 26. Juli 1717 te 's Gravenhage met Maria Mol, geb. aldaar 11 December 1694, gest. aldaar 6 November 1742.

Zie: *Alg. Ned. Fam. Bl.* 1883/4 No. 51,115.

Brugmans

[Schenck, Albert of Friedrich Albert]

SCHENCK (Albert of Friedrich Albert), geb. 2 Juni 1735, overl. 1 Mei 1805 te Oraniënstein bij Dietz in Nassau, zoon van Johann Jacob (1695-1776)

'Oberförster' van den vorst van Nassau in Siegen, was gedurende 24 jaren lijfchirurg van prins Willem V, dien hij op al zijne reizen vergezelde. Hij had zijne opleiding in de

'Wundarzneikunst' genoten in Elberfeld en Straatsburg, en is vermoedelijk dezelfde, die in de officiersboekjes van 1767-1778 voorkomt (onder den naam van J.A. en A. Schenck) als chirurgijn-majoor bij de regimenten van Smissaert en Grenier. In het begin van 1795 vertrok hij uit den Haag met het stadhouderlijk gezin naar Engeland, en hij volgde den oud-stadhouder in 1802 naar Oraniënstein, toen deze zich in de Nassausche erflanden ging vestigen. Hij was 29 April 1777 gehuwd met D o r o t h e a C h a r l o t t a F l o r e t, overl. 6 April 1812, dochter van den predikant Floret uit Birnstein. Zij volgde haar man niet naar Engeland, maar vestigde zich in 1795 metterwoon te Marburg.

Zie: W.G.F. S c h e n c k, *Wilhelm der fünfte* (Stuttgart 1854) *Vorrede*; F. de B a s, *Prins Frederik der Nederlanden en zijn tijd* (Schiedam 1887) I, 232, 421; verder overgenomen uit een geslachtslijst.

Koolemans Beijnen

[Schenck, Carl of Friedrich Carl]

SCHENCK (Carl of Friedrich Carl), geb. 29 Maart 1741, overl. 28 Mei 1814 te Oraniënstein, broeder van den voorgaande, heeft eerst in het Hollandsche leger gediend en was daarna gedurende vele jaren onder-stalmeester aan het hof van Willem V. Hij was 17 April 1769 gehuwd met C o r n e l i a P e t r o n e l l a v a n B r u i n e n b u r g, geb. te Goor 21 Juli 1750, overl. te Kampen 29 Maart 1828. Zij is zoogmoeder geweest van den lateren koning Willem I. Hun oudste zoon J o h a n n J a c o b (1770-1847) is geruimen tijd, o.a. in Engeland, geheim-secretaris van Willem V geweest.

Zie: G.J.W. K o o l e m a n s B e y n e n, *De erfprins van Oranje te Lingen in Bijdragen voor Vaderl. Gesch. en Oudheidkunde* 1907, 205; verder overgenomen uit een geslachtslijst.

Koolemans Beijnen

[Schenck, Karel Jacob August Willem]

SCHENCK (Karel Jacob August Willem), geb. 5 Mei 1799 te Dillenburg, gesneuveld in de Padangsche bovenlanden 22 Juli 1832, was de zoon van Willem (die volgt) en A.P.W. F r e n s d o r f f. Na korten tijd in Franschen dienst geweest te zijn, verliet hij dien in Dec. 1813; in Maart 1815 verbond hij zich als cadet bij het 19e bataljon infanterie van het nederlandsche leger, hetwelk bestemd was voor den dienst in Oost-Indië. Den 29en Oct. 1815 uitgezeild van den Helder op het schip Amsterdam, kwam hij 14 Mei 1816 te Batavia, werd nog in ditzelfde jaar aangesteld tot 2en luitenant en 24 Aug. 1818 tot 1en luitenant. In dien rang maakte hij (1821) onder generaal de Kock de expeditie in Palembang mede, na afloop waarvan hem, ter belooning van betoonde dapperheid, het ridderkruis der Militaire Willemsorde werd geschonken. Hij werd daarna adjudant bij den Kommandant van de 1e Groote Militaire Afdeeling (zijn vader), met standplaats Batavia. Tot kapitein bevorderd den 25en Dec. 1823, nam hij in 1831 en 1832 met het 1e bataljon (de jagers van Krieger) deel aan den Padri-oorlog, ter westkust van Sumatra. Den 22en Juli 1832, bij het binnendringen van de laatste benting van de linie van Boekit-Kamang op den berg Marapalam, stierf hij, getroffen door een lanssteek van een der priesters, den heldendood. Een eenvoudige steenen zuil, waarin zijn naam is gebeiteld, toont den beklimmer van den Marapalam de plek, waar hij ter ruste werd gelegd.

Zie: H.M. L a n g e , *Het Nederlandsch Oost-Indisch leger ter Westkust van Sumatra* 1819-1845 ('s Hertogenbosch 1852), I, 212; W.A. v a n R e e s , *Vermeulen Krieger* (Arnhem 1870) 172-176, 193, 194; verder overgenomen uit een geslachtslijst.
Koolemans Beijnen

[Schenck, Willem]

SCHENCK (Willem), geb. te 's-Gravenhage 19 Maart 1772, overl. te Batavia 4 Febr. 1846 was de 2e zoon van Carl en C.P. van Bruinenburg (hierboven); hij was zoogbroeder van den lateren koning Willem I. Den 1en Juli 1788 trad hij in Staatschen dienst als vaandrig bij het waalsche regiment Grenier, waarbij hij 20 Nov. 1792 luitenant werd. 1 Maart 1794 tot kapitein bevorderd, werd hij geplaatst bij het korps jagers van Mathieu (later von Heydte). In die rangen maakte hij de veldtochten van 1793 en 1794 mede in Vlaanderen en Brabant. Na de omwenteling van 1795 ging hij niet over in bataafschen dienst; doch hij nam korten tijd daarna deel aan het zgn. Rassemblement van Osnabrück. Toen dit uiteenging, verkreeg hij de engelsche 'allowance' en vestigde hij zich te Dillenburg in Nassau. In 1799 beproefde de erfprins van Oranje (later Koning Willem I) opnieuw, om van Lingen uit eene tegenomwenteling in de Bataafsche republiek tot stand te brengen. In verband met onderhandelingen, om het Pruisische hof over te halen, zich bij de coalitie aan te sluiten, besloot de Prins eene poging te doen in 't werk stellen, om Ehrenbreitstein door eene overvalling aan de Franschen te ontrukken. Die taak werd omstreeks half Augustus aan kapitein Schenck opgedragen; hij werd naar Lingen ontboden, ontving daar eene instructie, wissels ter waarde van f 6000 en een aanbevelingsbrief van den Prins aan den oostenrijkschen generaal Sztarray, waarin diens medewerking werd verzocht. Schenck zou evenwel zelf de overvalling moeten uitvoeren met voormalige officieren uit het Staatsche leger, die zich in het Nassausche hadden teruggetrokken. Hij ging alleen op verkenning uit, wist zelfs binnen de vesting te komen, doch moest 1 Sept. berichten, dat het plan hem onuitvoerbaar was gebleken.

Nadat de engelsch-russische inval in Noord-Holland in 1799 mislukt was, kreeg de Erfprins van het engelsche gouvernement vergunning, om uit de overgelopen Bataafsche troepen een 'Dutch brigade' op het eiland Wight op te richten; bij dit korps werden oud-officieren van het Staatsche leger ingedeeld, die zich bijzonder verdienstelijk hadden gemaakt voor de zaak van Oranje. Zoo vond ook Schenck eene plaatsing bij dit korps, en bleef hij in engelsch-nederlandschen dienst tot na den vrede van Amiens, toen die brigade werd ontbonden. Hij had inmiddels den rang van majoor verworven, en ging 1 Jan. 1803 over in het regiment Nassau-Fulda, als krijgsmacht bestemd voor het nieuwe vorstendom Fulda en Corvey, hetwelk door den Eersten Consul aan den Erfprins was toegewezen.

Na den slag van Jena en de daarop gevolgde capitulatie van Erfurt (15 Oct. 1806) werd Oranje ook uit dit vorstendom verjaagd. Schenck ging toen over in franschen dienst en werd 'chef de bataillon' in het regiment Westphalen, welk regiment werd ingedeeld bij de krijgsmacht, die in het begin van 1808 onder het opperbevel van Murat, toen nog groothertog van Kleef en Berg, Spanje binnenrukte. In de jaren 1808-1810 maakte hij de veldtochten in Spanje en Portugal mede, en onderscheidde hij zich o.a. roemrijk bij de bestorming van Valencia (28 Juni 1808), ten gevolge waarvan hem het ridderkruis van het Legioen van eer werd toegekend.

Na in 1814 deel genomen te hebben aan den veldtocht in Frankrijk, vroeg en verkreeg hij den 19en Dec. van dat jaar zijn ontslag uit den Franschen dienst, en meldde hij zich aan, om weder bij de nederlandsche krijgsmacht geplaatst te worden. De Souvereine Vorst was hem hierin niet

aanstonds ter wille, omdat hij in Franschen dienst was geweest; doch, na meermalen persoonlijk zijn belangen te hebben voorgedragen, werd hij 21 Jan. 1815 in den rang van luitenant-kolonel benoemd tot kommandant van het 23e bataljon, dat bestemd was voor Oost-Indië; 6 April werd hij bevorderd tot 2en kolonel bij de infanterie, doch bleef hij het bevel over zijn bataljon voeren.

De Oost-Indische brigade werd gedurende den veldtocht in België ingedeeld bij de divisie van prins Frederik, wiens hoofdkwartier te Halle was, zoodat Schenck, die te Aalst in kantonnement was, geen deel kon nemen aan den slag van Waterloo; doch toen na dien slag die divisie Frankrijk binnentrok, woonde hij de insluiting, beschieting en overgave (27 Juni 1815) van le Quesnoy bij. Naar Valenciennes voortgerukt, overviel hem, nadat hij tegen die vesting zijne voorposten had uitgezet, eene zenuwkoorts, ten gevolge waarvan hij naar Holland werd teruggezonden. In het laatst van Augustus keerde ook de Indische brigade naar het vaderland terug, en werd aan Schenck, die inmiddels hersteld was, en haar te Utrecht opwachtte, het bevel over het daartoe behoorende 5e regiment opgedragen. Hij marcheerde met het regiment naar Haarlem, bleef aldaar tot den 11en October, toen het in kleine vaartuigen te Spaarndam werd ingescheept, om overgebracht te worden naar den Helder, van waar 29 Oct. de flottille met de voor Oost-Indië bestemde krijgsmacht uitzeilde. 11 Mei 1816 kwam zij voor anker op de reede van Batavia.

19 Aug. van dit jaar had de overgave van de koloniën aan het Nederlandsch bestuur plaats. De regeling van het militair gezag was toen reeds voorbereid. Door het besluit van C.C.G.G. van 5 Juli t.v. was Java in drie groote militaire afdeelingen verdeeld, aan het hoofd waarvan - met het oog op de groote afstanden - officieren 'van bekende trouw en talenten' zouden geplaatst worden, van wie te verwachten was, dat zij bij zich voordoende moeilijke omstandigheden zelfstandig de noodige maatregelen zouden kunnen treffen. Kolonel Schenck werd, 15 Juli, tot commandant van de 1e Groote Militaire Afdeeling benoemd met standplaats Batavia.

In die betrekking werd hij 19 Maart 1830 bevorderd tot generaal-majoor en 4 Dec. 1836 gepensionneerd, waarna hem 10 Jan. 1838 het ridderkruis van den Nederlandschen Leeuw werd toegekend. Na dien tijd werd hem, 8 Juli 1840, nog den post van inspecteur over de schutterijen, Djajang Secars en Pradjoerits opgedragen.

18 Nov. 1798 was hij te Dillenburg in het huwelijk getreden met *A u g u s t a* *Philippine Wilhelmina Frensdorff* (geb. 3 Juni 1779, overl. te Batavia 21 Sept. 1861), dochter van den geheimraad Frensdorff te Dillenburg. Behalve zijn hiervoren genoemden zoon Karel had hij nog een zoon *W i l l e m E r n s t* (geb. te Fulda 19 Oct. 1806, overl. te Soerabaya 10 Oct. 1883), die lid is geweest van de Rekenkamer te Batavia, en in die stad, 29 Juli 1835, in den echt trad met *F r e d e r i k a A u g u s t a P e n n i n g - N i e u w l a n d* (geb. 15 Dec. 1817, overl. te Tjiseroa bij Buitenzorg 18 Jan. 1866), dochter van den indischen generaal-majoor J. Penning Nieuwland. Van hem zijn nog afstammelingen in leven.

Zie over hem mijn opstel: *De erfprins van Oranje te Lingen in Bijdr. voor Vad. Gesch. en Oudh.* 1907, 197-201, en P.H. van der Kemp, *Oost-Indië's herstel in 1816* ('s Grav. 1911), 179. Verder samengesteld met behulp van eene geslachtslijst en eene autobiographie (in 1840

opgesteld), mij indertijd te 's Gravenhage welwillend door zijn kleinzoon, wijlen den majoor der artillerie W.F. Schenck van het Indisch leger, ter raadpleging afgestaan.
Koolemans Beijnen

[Schenck, Willem Georg Frederik]

SCHENCK (Willem Georg Frederik), geb. in 's Gravenhage 28 Maart 1785, overl. 29 October 1829 te Marburg, was de zoon van Albert Schenck (zie hierboven). Bij zijn doop traden de beide zonen van Willem V als peetvaders op. Hij bleef hier te lande tot 1795, toen hij met zijne moeder naar Marburg vertrok, waar hij later kapitein in Hessischen dienst werd. Hij heeft in 1822 eene levensbeschrijving van Willem V opgesteld, onder den titel van 'Wilhelm der fünfte, Prinz von Oraniën', die na zijn dood is uitgegeven (Stuttgart, Carl Mäcken 1854) door zijn zoon **E b e r h a r d Christian Georg** (geb. te Hanau 4 Juni 1818, overl. te Stuttgart 5 April 1880 als Wurtembergsch 'Oberbaurat und Ministerialrat'), die in 1879 tot den adelstand werd verheven.

Zie over hem bovengenoemd werk; verder overgenomen uit een geslachtslijst.

Koolemans Beynen

[Schenckelius, Lambertus Thomas]

SCHENCKELIUS (Lambertus Thomas), zoon van **D o m i n i c u s Schenckelius**, geb. te 's Hertogenbosch 7 Mrt. 1547, gest. na 1624. Hij kwam in 1564 te Leuven, het volgende jaar te Keulen studeeren. Daarna was hij als leeraar werkzaam te Elten, Tienen en Antwerpen; in 1576 was bij rector der Latijnsche school te Mechelen. Als zoodanig heeft hij twee gelegenheidsgedichten gemaakt: *Gratulatio in adventu Joannis Austraci in urbem Meehlinensem* (Leuven 1577, 8o.) en *Gratulatio in adventu Alexandri Parmae principis aliorumque regi Catholicae militantium* (Leuven 1578, 8o.). In dat laatste gedicht stond hij op nederlandsch-katholiek standpunt, dat hij ook verdedigt in zijn *Apologia antithetica pro rege Catholica* (Antwerpen 1589, 8o.). Als paedagoog gaf hij uit *Grammaticae Latinae praeceptiones libris tribus* (Antwerpen 1592, 4o.). Het bekendst is Schenckelius gebleven door zijn theorie en practijk der mnemotechniek. De theorie heeft hij uiteengezet in zijn *De memoria libri duo* (Douai 1593, 2 dln. 8o.; nog in 1678 te Frankfort herdrukt). Het verscheen in fransche vertaling als *Traité de la mémoire* (Atrecht 1593; herdr. als *Magasin des sciences*, Parijs 1625, 12o.). Andere werken over dat onderwerp zijn zijn *Methodus sive declaratio quomodo lingua Latina sex mensibus spatio doceri possit* (Straatsburg 1619, 12o.) en zijn *Gazophylacium artis memoriae* (Rostock en Venetië 1619, 12o.; herdr. Frankfort en Leipzig 1678). Zijn laatste paedagogisch werk was zijn *Tabula prosodiae Latinae* (Keulen 1618, 12o.). Practisch leerde hij de kunst van het geheugen zoowel in de Nederlanden als daarbuiten. Hij heeft dan ook veel gereisd: in 1593 was hij te Douai, in 1595 te Luik, in 1602 te Marburg, in 1606 te Parijs, in 1609 en 1610 in Frankrijk, in 1616 te Praag, in 1620 te Freiburg. Zijn gedichten gaf hij uit in den bundel *Elegiacarum et epigrammatum liber* (Toulouse 1609); daarna gaf hij nog een *Lamentatio in obitum Henrici IV* (Castres 1610). Op historisch gebied gaf hij uit een *Descriptio brevis praelii in Frisia initi anno MDCLXVIII die XIII Maji quo cecidit Joannes Ligny comes Arenbergius Frisiae gubernator* (Brussel 1590), die nog weinig is opgemerkt.

Zie: de **W i n d**, *Bibl. der Ned. geschiedschr.* 232 vlg.

Brugmans

[Schenkman, Jan]

SCHENKMAN (Jan), onderwijzer te Amsterdam, waar hij 1 Oct. 1806 geberen was en

4 Mei 1863 overleed. Hij schreef een menigte bijdragen in proza en poëzie in almanakken, jaarboekjes enz., vervaardigde tal van prentenboeken en gaf afzonderlijk uit: *Overpeinzigen van een eenvoudig burgerman op den 16den verjaardag van zijnen zoon* (1850); *Rekwest van Amsterdamsche jongens aan den Burgemeester van hun stad* (id.); *Sint Nicolaas en zijn knecht* (id.); *Hulde en dank aan het Bestuur der gemeente Amsterdam* (id.); *Oud en Nieuw. Berijmde voortezingen en losse dichtstukjes* (1851); *Vertellingen van Moeder de gans* (id.); *Wat een eenvoudig burger dacht bij de onthulling van het standbeeld van Rembr. van Rhijn. Boertig gedicht* (1852); *Jeremiade van Rembr. van Rhijn in den avond van 26 Mei 1852* (id.); *Brief van St. Nicolaas aan zijn vrienden te Amsterdam. Luimig dichtstukje* (id.); *Ontwerp van een nieuwe belastingwet op de Crinolines* (1858); *De vrolijke pretmaker in gezelschap* (4de dr. 1864); *Arlequin's bont A Bboek* (1860); *Het nieuwe apenspel zonder weerga* (1862); *De nieuwe circus. Groot paardenspel voor het kleine publiek* (1863); *Humoristische voorlezingen in proza en poëzie. Met een voorrede van J. van Lennep en een portr. des schrijvers* (1863).

Zuidema

[Schetz van Grobbendonck, Schets, Ignatius Augustinus]

SCHETZ VAN GROBBENDONCK (Schets, Ignatius Augustinus), geb. te den Bosch 29 Aug. 1629 gedurende het beleg der stad, welke zoo dapper door zijn vader Antonie verdedigd werd, was de jongste op één na der dertien kinderen uit diens tweede huwelijk met Maria van Malsen, overleed als bisschop van Gent 31 Mei 1680. Verkeerd geven alle schrijvers Butkens, Sanderus, v.d. Velde, Habets, Coppens, Hellin, Mees, *Biogr. Nat.* VIII 325, 1625 als geboortjaar van Ignatius op.

Sanderus noemt hem 'secundo genitus'. Ook al de andere schrijvers, die de stamlijst der familie van Ant. Schetz aangeven (zie III kol. 1137) zijn onvolledig of onjuist. Het lijstje uit het doopboek van St. Jan *Tax.* XV, 7-8 is weder verbeterd in: Sassen van IJsselt, *De voorname huizen en gebouwen van 's Bosch* II, 14. Daaruit blijkt, dat Ignatius niet gedoopt werd in de St. Jan. Hij werd geboren middernacht 28-29 Aug., zooals bisschop Ophovius, wien een tijding werd gezonden der blijde gebeurtenis, aantekent in zijn *Diarium*. Waarschijnlijk kon men voor die plechtigheid met den jonggeborene, die denzelfden dag gedoopt werd, wegens het hevig bombardement niet in St. Jan komen. Bij den uittocht van de dappere bezetting na de inneming der stad merkte men bijzonder de echtgenoot van den bevelhebber op met haar jongstgeborene op den arm. De zuster van Ignatius, de latere abdis der Bernardijner abdij la Cambre, Isabella Clara Eugenia, was de jongste der kinderen en niet de zesde, zooals III, kol. 1137 gezegd wordt, en waarschijnlijk 1630 of 31 geboren. Ook Goovaert Nicolaas, Jezuiet, geb. te den Bosch 1611, die aldaar beschouwd wordt als niet tot de familie te behooren, was een oudere broeder van den bisschop. Bij zijn doop vereerde de stad 's Hertogenbosch den doopeling van haar bevelhebber met een vrijgeveige schenking. Zijne ouders, zeer bevriend met de Jezuiten, werkten zijne plannen om Jezuiet te worden tegen, doch stemden ten laatste toe. Ter eere van den Ordenstichter werd zeker de jongste zoon Ignatius geheeten. De Jezuiet, Karel van Grobbendonck, was geen breeder van Ignatius. doch slechts een achterneef. Hij was wel de zoon van Antonie

Schetz van Grobbendonck, maar deze was de zoon van Gaspar, oom van den vader van Ignatius. Ignatius studeerde te Leuven met onderscheiding. Na de theologische studiën voleind te hebben, behaalde bij den graad van licentiaat in de beide rechten. Reeds 1647 was hij kanunnik van de kathedraal te Doornik geworden. Na zijne studiën en priesterwijding vestigde hij zich aldaar, klom op tot eersten aartsdiaken en vicaris-generaal. Als eerste aartsdiaken komt hij voor de eerste maal op de diocesane synode 29 Apr. 1644 en werd benoemd tot examinerator pastorum en iudex synodalis. Als zoodanig was hij aanwezig op de synode 21 Apr. 1665. Hetzelfde jaar werd hij door het kapittel van Doornik aan den koning voorgedragen als bisschop voor den vacanten zetel van Doornik, doch zonder gevolg.

Alphons de Berghes werd door den koning benoemd, kon echter niet in het bezit van zijn zetel komen, omdat Doornik 24 Juni 1667 door de Franschen werd ingenomen en koning Lodewijk XIV, die Doornik behield, een franschen bisschop benoemde. De koning bestemde 1667 den talentvollen vicaris-generaal van Doornik voor het bisdom van Roermond, het armste en om zijne moeilijke ligging in verschillende staten het minst begeerde van alle nederlandsche diocesen.

Het kapittel van Roermond had hem op de lijst ter benoeming aan den koning voorgedragen. 26 April 1667 maakte Schetz van Grobbendonck zijne benoeming tot bisschop bekend aan den vicaris-generaal van Roermond. 29 Nov. 1667 liet de benoemde bisschop een onderzoek instellen naar den toestand van het Roermondsche bisdom. Terwijl de pauselijke bevestiging uitbleef, werd de bisschop van Namen J.v. Wachtendonck bevorderd tot aartsbisschop van Mechelen en Ignatius Schetz van Grobbendonck in diens plaats benoemd tot bisschop van Namen. Bij brief van 29 Maart 1668 deelde de bisschop aan het roermondsche kapittel deze benoeming mede en het besluit dat hij hierom van zijne benoeming voor den roermondschen zetel had afgezien. Bij brief van Nov. 1668 had dit kapittel bisschop Ignatius voorgedragen voor den aartsbisschoppelijken zetel van Mechelen. Door pauselijke breve van 24 Apr. 1669 werd de benoeming van Namen bevestigd, waarop de nieuwe bisschop 5 Mei bezit nam van zijn bisdom door zijn procurator Simon Polchet, proost van Nijmegen.

12 Mei 1669 werd hij door den bisschop van Antwerpen, Ambr. de Capello, bijgestaan door de bisschoppen Allamont van Gent en Nic. French van Ferns in Ierland, plechtig gewijd in de kapel der Karmelietessen te Antwerpen. Ignatius Schetz van Grobbendonck bestuurde op zeer verdienstelijke wijze zijn bisdom, dat zeer veel te lijden had door de oorlogen van Lodewijk XIV. 20 Aug. 1669 gaf de nieuwe bisschop een verordening uit op de studiebeurzen in zijn bisdom. 1670 hield hij eene diocesane synode en regelde voor zijn diocees de te vieren feesten der bijzondere heiligen. 25 Jan. 1671 assisteerde hij den bisschop van Antwerpen bij de wijding van Alfons de Berghes tot aartsbisschop van Mechelen en 1672, 16 Oct., assisteerde hij dezen aartsbisschop van Mechelen bij de wijding van de Gottignies zijn opvolger als bisschop van Roermond, die reeds het volgend jaar overleed. Gedurende zijn bestuur in Namen had de bisschop voortdurend moeilijkheden met de abdij St. Gérard O.S.B., die geheel ver-

vallen was door de incorporatie van het bisdom. Mrt. 1679 benoemde de koning den bisschop van Namen voor den openstaanden zetel van Gent. In het consistorie 15 Sept. 1679 werd hij door Paus Innocentius XI als zoodanig bevestigd. 8 Jan. 1680 deed hij onder veel pracht en praal zijn intocht in de nieuwe bisschopsstad. Slechts vijf maanden bekleedde hij dezen bisschopszetel; de dood maakte een einde aan de veelbelovende verwachtingen, die men van den nieuwen kerkvoogd koesterde. Hij werd in de crypte zijner kathedraal begraven zonder grafteeken of opschrift. Het devies van den bisschop was: In labore requies. Een schoon portret met zijn familiewapen vindt men in S a n d e r u s , *Flandria Illustrata* I (ed. 1732) 235. Geschilderde portretten van den bisschop worden nog bewaard in de kapittelzaal van de kathedraal te Gent, in het bisschoppelijk paleis te Namen en op het kasteel te Hingene (prov. Antw.) van den hertog d'Ursel, afstammeling van Koenraad Schetz van Grobbendonck, oom van den bisschop.

Zie: *Gallia Christiana* III, 245, 547; V, 168; Jos. Habets, *Gesch. Bisdom Roermond* II, 503-506; Hartzheim, *Concilia Germaniae* X, 9-11, 18-21 (Colon. 1775); Berlière, *Monasticon Belge* I, 36; *Analectes Hist. Eccl. Belg.* III, 451-52; *Mededeeling Z.E.P.v. Miert*.

Fruytier

[Schey, Gilles]

SCHEY (Gilles), vice-admiraal, geb. te Arnhem Aug. 1644, overl. te Amsterdam 15 Juni 1703; trad op twaalfjarigen leeftijd als adelborst in den zeedienst, was commandeur der soldaten bij de expeditie van Funen, was in 1671 kapitein bij de admiraliteit van Amsterdam, woonde verschillende zeeslagen bij en maakte ook in de Middellandsche Zee den slag mede, waarbij de Ruyter sneuvelde. In 1683 leed hij schipbreuk bij Texel, werd in het najaar van dat jaar bevorderd tot schout-bij-nacht; hij streed bij Bevesier en was in 1692 vice-admiraal. Begraven in de Oude Kerk te Amsterdam. Zijn broeder Dirk was eveneens in den zeedienst en bracht het tot buitengewoon kapitein van de admiraliteit van Amsterdam; zijn laatste reis was die met de vloot welke prins Willem III overbracht naar Engeland; hij stierf ongeveer 30 jaar oud.

Hun vader, Dirk, was kapitein bij de admiraliteit van Amsterdam, maakte verschillende zeeslagen mede en overleed in 1679 te Amsterdam, waar hij in de Oude Kerk begraven is; diens broeder Jan, was als commandeur in den zeedienst.

De vader van Dirk en Jan, dus de grootvader van Gilles, heette eveneens Dirk, is geboren in 1581 te Arnhem en was gehuwd met Nella Harwarda, uit welk huwelijk 12 kinderen zijn geboren. Hij was een schipper, vervoerde in 1626 met een aak een spaanschen betaalmeeester met de kas van Keulen af en leverde hem over aan prins Frederik Hendrik, waarna hij werd benoemd tot kapitein bij de admiraliteit van Amsterdam.

Portretten door C. Janssen van Ceulen, J. Weenix, N. Maes, alle bij graaf Bylandt te 's Gravenhage. Voorts door J.M. Bering (P. Schenck, Tb. v.d. Wilt sc.)

Zie: de Jonge, *Geschiedenis van het Zeewezen*.

Herman

[Schiedam, Gerardus van]

SCHIEDAM (Gerardus van), Scheedam, Streedamius, monnik van het Karthuiserklooster bij Luik, overl. 14 Oct. 1442 of 43 in het klooster Bois St. Martin bij Geerards-

bergen, was een man van groote ervaring en geleerdheid, die om zijn voorbeeldige levenswijze de achting van iedereen afdwong. Achtereenvolgens bestuurde hij als prior verschillende kloosters zijner orde. Eerst het Hollandsche Huis bij Geertruidenberg, dan het klooster der Twaalf Apostelen bij Luik 1427; vandaar werd hij door het generaal-kapittel naar Bois St. Martin verplaatst, 1434, waar hij overleed en in de kerk begraven werd. Hij liet verschillende geschriften na, waarvan een zevental vermeld worden door Foppens, *Bibl. Belg.* I, 360, Paquot, *Mémoires* IX, 333 en Morotius, *Theatrum Chronol. O. Carth.* (Taur. 1681) 82, die verzekeren, dat deze in handschrift te Leiden bewaard worden. In de Biblioth. Royale te Brussel bevindt zich een handschrift van 220 bladen afkomstig van het Karthuiserklooster bij Enghien met de *Opera Gerardi Stredamii* n.l. *Tractatus de instructione praelatorum; Speculum subditorum; Dompni Gerardi de Scheydam O. Carth. Speculum sacerdotum; Speculum secularium et hujus mundi amatorum dompni Gerardi de Schiedam; Speculum ac pocius stimulus penitentiae.* J.v.d. Heyn, *Catal. manuscr. Bibl. Royale de Belgique* III (1903, 326. No. 2175 (5018-5022)). S. Autore, O. Carth. verzekert, dat deze werken ten onrechte aan G. van Schiedam worden toegeschreven, maar dat zij van den Karthuiser Jac. de Gruytrode zijn. De geschriften van J. de Gruytrode worden verward met talrijke werken van Jac. de Jüterbock O. Carth., ook genaamd Jac. de Clusa en van Dionysius den Karthuiser. Nog vindt men te Brussel in handschrift No. 2159 (5029, 30) *Sermones X de decem preceptis decalogi a domno Gerardo de Scyedam.*

In de bibliotheek te Amiens was 1905 van Ger. de Schiedam nog aanwezig h.s. no. 93 *De cura pastoralis liber unus.* (*Epistola praelatis sive pastoribus animarum ad abbatem S. Adriani Gerardimontensis*); in de bibliotheek van Kamerijk h.s. no. 341 *De septem sacramentis liber unus; Dialogus de virtutibus; Dialogus de vitiis; De decem praeceptis; Speculum religiosorum.* Dit zijn met de sermonen *de decem preceptis* de werken, welke door Morotius aan G.v. Schiedam worden toegewezen.

Zie: Saumery, *Délices Pais de Liège* I, 293; Vasseur, *Ephemer. Ord. Carth.* (Montreuil 1891) III, 539; Fisen, *Flores Eccl. Leod.* (Lille 1647) 113.

Fruytier

[Schiedam, Martinus van]

SCHIEDAM (Martinus van), zoon van Johannes Joannis en van Haza N...., geb. waarschijnlijk te Schiedam en overleden omstreeks 1421. 16 Febr. als Karthuiser in het klooster Nieuw Licht bij Utrecht, waar hij het ambt van koster bekleedde. Pater Bonaventura Kruitwagen heeft duidelijk bewezen (*Tijdschrift voor Boek- en Bibliotheekwezen* 1908, 276-286) hoe gedurende drie eeuwen alle bibliografen ten onrechte Martinus als den schrijver van een tractaat *De Spiritualibus Ascensionibus* geprezen hebben. Hij was slechts de afschrijver. Het necrologium van zijn klooster zegt uitdrukkelijk van hem, dat hij vele boeken schreef. Zes codices, door Martinus geheel of gedeeltelijk overgeschreven, bevinden zich nog in de Universiteitsbibliotheek te Utrecht.

Zie: *Bijdr., Meded. Hist. Genootsch. Utrecht* IX, 239, 265, 337, 345, 354.

Fruytier

[Schilders, Martinus]

SCHILDERS (Martinus), geb. te Hilvarenbeek 13 Mrt. 1623, overl. 25 Aug. 1670 te Nederockerseel bij Brussel. Hij had bijna zijne theologische studiën geeindigd, toen hij besloot het kloosterkleed aan te nemen in de St. Michiels-

abdij te Antwerpen, waar hij 6 Jan. 1650 zijngeloften uitsprak. 8 Apr. 1651 werd hij priester gewijd en na te Leuven den graad van licentiaat in de godgeleerdheid behaald te hebben, werd hij aangesteld tot professor in zijne abdij, daarna tot prior. De laatste jaren van zijn leven was hij provisor of rentmeester der bezittingen van de abdij te Nederockerseel, waar hij overleed. Als professor hield hij 1663 eene redevoering bij de plechtige inhuldiging van den abt Simeomo, gedrukt te Antw. 1663. Nog verscheen van hem in druk *Exhortatio Leonina*, 29 latijnsche versen aan dien abt Simeomo en enkele theses der theologie, verdedigd door zijne leerlingen, Antv. 1663. Hij was de oom van Wilh. Schilders, pastoor in Deurne en Borgerhout eveneens St. Michielsheer, overl. 1717. Voor hen was in de thans afgebroken abdijskerk een gedenkteeken opgericht.

Zie: L. G o o v a e r t s , *Ecrivains, Artistes de l'Ordre de Prem.* (Brux. 1903) II, 143; *Inscriptions funéraires prov. Anvers IV*, 51.

Fruytier

[Schipper, Lieuwe]

SCHIPPER (Lieuwe), 30 Sept 1808 te Zaandam geb. en 7 Oct. 1870 te Velp overl., schreef tal van kinderboeken, o.a.: *Gedichtjes voor de jeugd. Met een voorrede van N. Beets* (1838); *Nieuwe versjes voor kinderen* (1839); *Dichtbundeltje voor de beschaafde jeugd* (1843); *Nieuw dichtbundeltje* (1865); *Kinderalbum* (1870) en *Luim en ernst* (1875).

Zuidema

[Schmidt, Smith, Smit Fabricius Wilhelmus]

SCHMIDT (S m i t h , S m i t) (Fabricius Wilhelmus), geb. te Nijmegen omstreeks 1553, overl. 7 Mrt. 1628 te Leuven, waar hij zijne filosofische en theologische studiën had gedaan, was eenigen tijd leeraar der filosofie in het Kasteel omstr. 1585. 31 Aug. 1594 behaalde hij den doctorstitel in de godgeleerdheid. Andr. Valerius geeft hem den titel van professor en na hem Coppens, Schutjes en anderen. Hij heeft nooit geleeraard aan de universiteit, doch zooals de meeste doctoren S.Th. voerde hij den titel van professor, en werd gerekend onder de doctores-regentes. 5 Nov. 1596 werd hij bekleed met het ambt van censor librorum, waaraan een kanunnikdij van den eersten rang in de St. Pieterskerk verbonden was. 1598 aangesteld tot president van het slechts enkele jaren te voren gestichte kollege van Craendonk, ging hij nog hetzelfde jaar over naar het kollege Houterlee. Dit kollege, gedurende twintig jaar verlaten, werd door zijne provisosoren vernieuwd, en Schmidt tot president benoemd. Hij bestuurde het tot ongeveer December 1603, toen hij het presidentschap van het klein kollege van den H. Geest op zich nam. Sinds 22 Dec. 1601 was hij opgenomen in den raad der universiteit. Door de verheffing van Jacobus v.d. Burcht tot bisschop van Roermond kwam hij in diens plaats, 1611, aan het hoofd van het groot kollege van den H. Geest. 1605 genoot hij de eer, als rector magnificus de universiteit te besturen. 1625 verkreeg hij het dekenschap van St. Pieter en het volgend jaar koos men hem tot conservator der privilegiën der universiteit in plaats van den overl. abt van St. Gertruide. Onvoorzien, na het bijwonen van een predikatie op het feest van St. Thomas in de Dominikanerkerk, werd hij door een zware beroerte getroffen en overleed 75 jaar oud. Hij liet, zijne familiegoederen uitgezonderd, al zijn bezit besteden aan het stichten van 7 studiebeursen voor inboorlingen van Nijmegen en omstreken, welke 1875 nog 599 frcs. opbrachten. Een grafschrift, zooals C o p p e n s beweert,

werd niet voor hem gemaakt. De kanunnik van St. Pieter L. Medard stelde een zoogenaamd elogium op, dat men vindt bij Foppens, *Bibl. Belgica* I, 401 en Paquot, die ook de beide geleerde werken door Schmidt uitgegeven vermelden. Het eerste is een verklaring op een werk van den H. Leo den Grooten, uitgeg. te Leuven 1600. Het tweede zonder naam van den schrijver gedrukt 1627, is een strijdschrift tegen eenige professoren der parijische universiteit. Dezen hadden het werk veroordeeld van den Jezuïet P. Santarelli, waarin hij de rechten van den Paus verdedigde, en het parlement van Parijs, dat het boek geboden had te verbranden 1626, in het gelijk gesteld. Schmidt kwam op tegen de censuur der Sorbonne en verdedigde de stellingen van P. Santarelli, volgens de gevoelens en overtuiging van alle rechtzinnige katholieken.

Zie: Val. Andreas, *Fasti accademici* (Lov. 1650) 46, 61, 71, 131, 132, 289, 295; *Analeetes Hist. Eccl. Belg.* XVII (1881), 171, 194, 238; XVIII (1882), 76, 268; XX (1886), 181; XXIX (1902), 107; Paquot, *Mémoires Litt.* IX 271-274; C. Sommervogel, *Biblioth. de la Comp. de Jésus* VII, 580-582.

Fruytier

[Schoenmakers, Johannes]

SCHOENMAKERS (Johannes), geb. te Dordrecht 1 Nov. 1755, overl. aldaar 4 Juni 1842, was de zoon van Pieter Schoenmakers en Agnita van Dongen. Hij werd opgeleid tot goud- en zilversmid, en leerde teekenen onder leiding van Wouter Uitterlimmige. Door den omgang met dordtsche schilders als van Strij, Versteeg, Hofman en anderen begon hij zich op hun raad op het schilderen toe te leggen, voornamelijk van stadsgezichten, waarin hij uitnemend slaagde, en veel naam verwierf. Zijn werk vond een plaats in verschillende beroemde kunstkabinetten en musea. Hij behoorde tot de eerste leden van het teekengenootschap Pictura te Dordrecht, waarvan hij in 1831 tot lid van verdienste werd benoemd. Ook was hij lid der Kon. Academie van Beeldende kunsten te Amsterdam.

Behalve aan de schilderkunst deed Schoenmakers ook aan de etskunst, waarvan in de *Gedichten* van Dirk Kuipers eenige proeven voorkomen.

Zie: van Eynden en van der Willigen, III, 76; Immerzeel, III, 73; Kramm, 1482.

van Dalen

[Scholten, Wessel]

SCHOLTEN (Wessel), geb. te Amsterdam 8 Mei 1785, overl. 5 Dec. 1856 te Leiden, zoon van Wessel en Hendrika van Zalingen. Hij bezocht in zijne geboorteplaats de latijnsche school onder rector Hana, totdat in 1796 zijne ouders, vurige orangisten, de stad verlieten en zich te Emmerik vestigden. Zij behoorden tot die minderheid in de oranjepartij, die geene aanraking hoegenaamd met de patriotten begeerde. Onze Wessel heeft te Emmerik ijverig de klassieken beoefend en er tevens eene kennis der duitsche taal en letteren opgedaan, waarop maar weinigen zijner landgenooten konden bogen. Hij is een poos gouverneur geweest van den jongen van Hemert, wiens ouders ook waren uitgeweken, maar 18 Sept. 1804 werd hij student te Utrecht. Dáár vond hij den grooten van Heusde (boven kol. 231), die hem in zijne liefde voorde Grieksche letteren nog versterkte. Van de theologen trok hem vooral Jodocus Heringa, dien hij later in zijn *Epistola ad Joh. Henr. Scholten de Jod. Heringa .. vita functo* 18 Jan. 1840 herdenken zou, van wien hij die exegetische nauw-

keurigheid leerde, van 'laxe interpretatie als van overdrevene akribie even ver verwijderd'. Den 14den Juni 1809 verdedigde hij zijn *Specimen de appellatione τοῦ υἱοῦ του ἀνθρώπου qua Jesus se Messiam professus est*, werd proponent bij de classis van Utrecht en 6 Aug. predikant te Vlenten, waarvan de collatie berustte bij het kapittel van S. Salvator of Oud-Munster te Utrecht. Kort te voren was hij in het huwelijk getreden met Andreëtta Christina van Heusde, zuster zijns leermeesters, die hij reeds te Emmerik bij de van Hemert's had leeren kennen. Hier, in voortdurend verkeer met de Utrechtsche vrienden, schreef hij zijne *Diatribes de parabolis Jesu Christi*, eerst 1827 verschenen; hier kon hij, vermogend man geworden, in het zware jaar 1816 veel voor de armen der gemeente doen. In 1817 ging hij naar Harderwijk, waar hij met de hoogleeraren van het zieltogend (en 1818 opgeheven) athenaeum, Reuvens, Vosmaer, Amersfoordt e.a. vriendschap sloot, zich voor het lager onderwijs verdienstelijk maakte en zich ook met liefde de belangen der 'kolonialen' van het werfdepot aantrok. Totdat hij 1822 het oogenschijnlijk weinig aantrekkelijk beroep aannam van predikant bij de gasthuiskerk te Delft. Als gevolg van de eigenaardige geschiedenis der prediking in de gasthuizen hier te lande, behoorde ook te Delft de gasthuispredikant niet tot de classe, maar werd door regenten, na approbatie van burgemeesteren, benoemd. Zij hadden zelfs eene afzonderlijke begraafplaats, mochten slechts des middags preeken en stonden in eene scheeve verhouding tot de andere predikanten. Men zie, behalve van Bleyswijk en den *Tegenwoordige Staat* (XIV 462 vlg.) het geschrift van Scholten zelve, *Gasthuiskerk en gasthuispredikant te Delft*, 1853. In dit St. Jorishuis dan, waar krankzinnigen en lichte misdadigers werden opgenomen (begin van dat jaar 1822 was juist Maria Leer, de zwijndrechtsche nieuwlichtster, ontslagen) heeft Scholten lang gearbeid, zijn velen vrijen tijd der studie gevend, zoowel de theologie als de klassieke letteren dienende, totdat hij 1851 emeritus werd. De laatste vijf jaren zijns levens heeft hij te Leiden doorgebracht, waar immers zijn oudste zoon hoogleeraar was, die hem een schoonen levensavond bezorgd heeft. Behalve hem had hij nog Bernard Scholten, dien hij 9 Dec. 1849 te Lage Zwaluwe bevestigde; Andries, later geneesheer te Utrecht; Marius ook medicus; Catharina, getr. m. den heer v.d. Colff van Giessen en Maria, getr. m. Ds. C. Krabbe. Zijne echtgenoot volgde hem 11 Nov. 1857 in den dood.

Zie: Chr. Krabbe in *Levensb. Letterk.* 1857, 147-156, met volledige lijst zijner werken. Voorts uit mondelinge mededeelingen.

L. Knappert

[Scholten, Herman]

SCHOLTEN (Herman), geb. te Haaksbergen 28 Mei 1726, overl. te Leiden 10 October 1783. Hij werd 13 Sept. 1744 te Harderwijk ingeschreven, 1747 proponent en predikant te Diepenheim, 1765 hoogleeraar te Leiden, waar Joh. Alberti (I 58) in 1762, Joh. van Schelle in datzelfde jaar, Couwenburg du Bois in 1764 aan de faculteit door den dood waren ontrukt. Vóór Scholten had men tevergeefs R. Castendijk te 's Gravenhage benoemd. Met Scholten benoemden curatoren Aeg. Gillissen die 17 Juni inaugureerde. 18 Juni sprak Scholten *De hominis peccatoris propter sola Θεανθρώπου Jesu Christi merita coram Deo justificatione, olim festo expiationis die et intimis tabernaculi mosaici aditis ab ipso Deo elegantissime depiete* - onderwerp waarvoor het toch de tijd niet meer was. Als aftredend rector sprak hij in 1772 nog

eens, nu *De Paulo apostolo perfecta doctoris evangelii forma*. Er bestaat van hem nog eene studie over de grieksche accenten in *Bibl. Brem.* V 239 ss. 'Van zijn onderwijs bleef lang na zijn dood een lieflijk getuigenis bestaan.' Zijn portret door Nic. Reyers hangt ter Senaatskamer.

Schilderij door N. Reyers. Prent door L. Springer.

Zie: Sepp, *Joh. Stinstra* II 56; Siegenbeek, *L. Hoog.* I, 283, II 212 vlg.; Bouman, *Geld. Hoog.* II 200; Glasius, *Godg. Ned.* III 294; *Beschrijvingsbr. Letterk.* 1784, 4.

L. Knappert

[Scholten, Willem Albert]

SCHOLTEN (Willem Albert), geb. te Loenen (gemeente Apeldoorn) 6 Oct. 1819, overl. te Groningen 1 Mei 1892, was het eenig kind van A. Scholten, Nederduitsch-Hervormd predikant in zijne geboorteplaats, en J. Evers.

Reeds op éénjarigen leeftijd verloor hij zijn vader; zijne moeder vestigde zich toen te Zutten, waar hij tot den leeftijd van 12 jaren weinig van het schoolonderwijs profiteerde, ook wegens zijn slechte gezondheid. Hij bracht de zomers geregeld op het land door bij familiebetrekkingen, waardoor hij van een zwak een krachtig jongeling werd. Zijne moeder wilde hem voor het vak van zijn vader doen opleiden, maar hij had meer zin voor exacte wetenschappen; hij verliet na daar korten tijd onderwijs gehad te hebben, het zutfensche gymnasium, en werkte van 1835 tot 1836 te Zutten bij zijn stiefvader Dekens in een manufactuurwinkel, van 1836 tot 1837 bij de firma Hoffman en Fleumer, in verfwaren, te Buiksloot, sedert het begin van 1837 bij die firma te Amsterdam. Van 1837 tot 1838 bereisde hij Duitschland (vooral Westfalen en de Rijnprovincie), overal nasporingen doende naar de wijze van fabricatie van verfstoffen. Dit ging met groote moeilijkheden gepaard, maar het gelukte hem, vooral door fooien aan knechts, achter allerlei geheimen bij verschillende wijzen van verfbereiding te komen. In 1838 richtte hij op de boerderij van zijn oom Kleiboer te Tonden bij Brummen een aardappelmeelfabriekje op, waar hij zelf met een man en een jongen arbeidde. In het laatst van hetzelfde jaar werd een fabriekje te Warnsveld gebouwd, waar, behalve aardappelmeel, sago (ook uit aardappelen) en verschillende verfstoffen vervaardigd werden. In het voorjaar van 1841 brandde dit af en Scholten, die gezien had, dat een groote aardappelmeel- en stroopfabriek van J. Backer te Oosterbeek goed rendeerdte niettegenstaande de turf, waarmede de fabriek gestookt werd, zoowel als de grondstof vooral uit de provincie Groningen met groote kosten werden aangevoerd, besloot in die provincie een dergelijke fabriek te stichten. Met het oog op het daar aanwezige heldere water werd Fokshol (gemeente Hoogezand) als plaats gekozen.

Er waren zeer groote geldelijke moeilijkheden te overwinnen, zoodat Scholten zelfs verscheidene malen een horloge moest verpanden om genoeg geld te hebben tot betaling zijner arbeiders.

In den beginne maakte hij te Fokshol ook verfstoffen, maar op raad van een amsterdamsch koopman, die hem er op wees, dat te Gouda een goed rendeerdende aardappelstroopfabriek ook de aardappelen uit Groningen ontving, terwijl in de verfstoffenfabricatie te veel moeilijkheden scholen, besloot hij in 1843 de verffabriek te laten varen en zich alleen op aardappelfabrikaten toe te leggen. Van dezen tijd dagteekent de bloei zijner fabriek. De aardappelziekte van 1845 tot 1847 gaf hem in den beginne eenig voor-

deel, later echter niet, maar zijne zaken waren in 1847 reeds op zoo solieden grondslag gevestigd, dat de voortdoring der ziekte hem weinig kon schaden.

In 1849 verving hij den paardenarbeid in zijne fabriek door stoomkracht. In 1854 kocht hij met T. Bakker eene branderij te Sappemeer; ook hier waren aardappelen het materiaal, waaruit het product, de moutwijn, gestookt werd. In 1859 richtte hij eene fabriek te Zuidbroek op, waar behalve de bovengenoemde artikelen dextrine en beenzwart vervaardigd werden.

Omstreeks 1862 had Scholten reeds zoo voordeelig gearbeid, dat hij besloot, ook naar andere middelen van bestaan dan hetgeen uit aardappels verkregen kon worden, de hand uit te strekken. In dat jaar werd te Groningen eene suikerraffinaderij opgericht, die hij 'Selfhelp' noemde. Ook verhuisde hij dat jaar naar die gemeente.

In 1865 werd een aardappelmeel- en stroopfabriek te Brandenburg in Pruisen gesticht. Daar deze evenals zijne andere fabrieken gunstige uitkomsten opleverde, bleef het hierbij niet, maar werd in 1869 een dergelijke fabriek te Neu-Ruppin, in 1870 eene te Tangermünde gesticht. In 1869 werd te Sappemeer een graanbranderij gesticht, die in 1878 gedeeltelijk werd verkocht. In 1872 werden dezelfde soort fabrieken, een in Oostenrijksch, een in Russisch Polen gebouwd; in 1875 werd die te Tangermünde, aan welke Scholten f 150.000 had verloren, naar Pruisisch Polen overgebracht, terwijl er bovendien in Nederland en Pruisen telkens fabrieken werden gesticht of aangekocht. De in 1854 overgenomen branderij, die intusschen geheel Scholten's eigendom geworden was, werd in 1878 door hem veranderd in een stroop papier- en strookartonfabriek.

Enkele buitenlandsche fabrieken werden later met groote winst verkocht, maar bij zijn overlijden had Scholten toch nog 16 fabrieken, te zamen gedreven met een zeer groot kapitaal (in 10 weken van den herfst 1890 werd voor ruim 5 miljoen gekocht of uitgegeven); in het geheel zijn door hem 24 fabrieken gesticht, waarvan 8 opgeheven of verkocht werden, en waarvan sommige niet alleen aardappelproducten, maar ook kandij en stroop papier vervaardigden.

Eindelijk legde Scholten zich in het laatste tiental zijner levensjaren nog toe op de veenderij. Hij kocht langzamerhand ruim 3300 hectaren veengrond onder Emmen en stichtte er de veenkolonie Klazienaveen, waar hij een turfstrooiselfabriek oprichtte.

Hij werd reeds op den leeftijd van ongeveer 40 jaren door eene hinderlijke doofheid bezocht, die steeds verergerde, zoodat hij op dien van 60 jaren bijna volkomen doof was. Dit had evenwel op zijn werkkraft en ondernemingsgeest, die met de jaren nog toenamen, geen invloed. Hoewel zijn eenig kind, J.E. S c h o l t e n , een goed man van zaken was, dreef de vader tot den dag van zijn overlijden alle fabrieken zelf.

Scholten had een groot aandeel in de oprichting der Nederlandsch - Amerikaansche Stoombootmaatschappij (thans Holland - Amerika-lijn). Een harer eerste stoombooten droeg zijn naam.

Op 28 Aug. van elk jaar gaf Scholten aan zijne beambten en arbeiders een aandeel in de winst der fabriek tot een bedrag, bij sommigen tot 40% van hun jaarlijksch inkomen, naarmate

van de betoonde plichtbetrachting. Deze maatregel werkte uitstekend.

Hij huwde 18 Sept. 1847 Klazien a Sluis, die hem overleefde.

Op 6 Oct. 1889, Loen Scholten den leeftijd van 70 jaar bereikte, werd hem eene grootsche hulde gebracht door tal van vereenigingen en particulieren. Ter eere van dit feest werd door hem te Groningen een kinderziekenhuis gesticht.

In 1871 gaf de veendamsche Doopsgezinde predikant A. Winkler Prins eene naar de aantekeningen van Scholten bewerkte levensbeschrijving van hem, getiteld 'Herinneringen' uit, waarvan na Scholten's dood in 1892 een tweede uitgave verscheen. Scholten bepaalde in zijn testament, dat aan alle openbare boekerijen h.t.l. hiervan kosteloos een exemplaar gezonden zou worden.

Steendruk door J. Spoel.

Op de begraafplaats te Groningen is op Scholten's kosten een mausoleum van groote afmetingen, aan hem gewijd, gesticht.

Ramaer

[Schortinghuis, Wilhelmus]

SCHORTINGHUIS (Wilhelmus), belangrijk vertegenwoordiger van het nederlandsch piëtisme, geb. te Winschoten 23 Febr. 1700, overl. te Midwolda 20 Nov. 1750, zoon van bakker Jurjen Willemsz. Schortinghuis en Trijntje Sikkesdr. Schildkamp. Vroeg ging de schrandere knaap ter latijnsche school, kwam door den dood zijner ouders toen bij een zilversmid in de leer, doch geraakte toch nog gelukkig ter groninger academie. Hij liet zich 11 Mei 1719 inschrijven, studeerde onder Ant. Driessen (IV 525) en Otto Verbrugge en was dus student kort vóór den tijd, waaruit het pamflet *Pseudo-studiosus hodiernus, sive theologus groningianus detectus et refutatus* van Petrus Hofstede dagteekent (IV 762), dat een weinig gunstig en onsmakelijk beeld der toenmalige studenten in de godgeleerdheid ophangt. Willem had daar echter luttel last van, daar hij 'het geselschap van ernstige, degelijke jongelieden' zocht. In 1723 werd hij predikant te Weener in Oostfriesland. Zijn voorganger daar was E. Meiners, de bekende schrijver van het nog groote waarde hebbende boek *Oostvrieschlandts Kerkelijke geschiedenis*, 1739 en hij vertelt daar van de gunstige verandering der allerlaatste jaren in den uit- en inwendigen staat der gemeenten. Vroeger alles dor, nu 'vindt men bij zeer velen ene overredinge van en toestemminge aan de noodzakelijkheid der wedergeboorte, des geloofs, der bekeringe en der innige en nauwe godtzaligheid. In ons Oostvriesche Zion worden dagelijksch in vele gemeintens, zo gereformeerde als evangelisch-luthersche, geestelijke kerkkinderen geboren, die van het inwendig genadewerk niet alleen eigenaardig kunnen spreken, maar ook in haar gedrag klare blijken geven, datze de zaken waarvan zij gewagen in haar binnenste gewaar worden'. Wie geen vreemdeling is in ons 18de eeuwsch Kanaän, hoort hier de taal dier bevindelijke vroomheid die, als reactie tegen verstandelijk dogmatisme, reeds bij Teellinck (zie aldaar) en Lodenstein in een vorige eeuw ontstaan, thans in piëtistische kringen bloeide. Het Oostfriesche piëtisme zou nog in den aanvang der 19de eeuw invloed oefenen heel op de Zwijndrechtsche nieuwlichters. De jonge Schortinghuis, aanvankelijk nog bang voor den 'seve der fijmelarije', wordt door zijn abtgenoot H. Klugkist (zelf door Alardin en Buchfelder voor het piëtisme gewonnen) bekeerd tot den staat der helwaardigheid en zoo levendig ingeleid 'in de heerlijkheid, dierbaarheid, algenoegzaamheyd en bereydwillegheyd van den Heere Jesus dat mijn hart mij wierd

ontnomen en ik bewilligde het met so veel gulheijd aan den Heere Jesus, dat al had ik er duisend zielen en lichamen gehad ik haddese geerne weggegeven'. Aldus naar 's mans eigen schildering in een na te noemen boek (*Innig Chr.* 89 vlg.). Ook zijn leven wijzigde zich onder de nieuwe geestesrichting het kreeg dat karakter van wereldontvluchting, van angstvallig wikken wat mag en niet mag, casus conscientiae, dat wij overal bij het piëtisme vinden. Zoo mocht zijn biograaf in de *Boekzaal* zeggen, dat hij zijn leer met een godzalig leven sierde en roemen, dat er onder zijn dienst een merklijk aantal van geestelijke kinderen Gods in Sion geboren werden. Hier te Weeder verkreeg hij ook die vaardigheid in de tale kanaäns ('Te dien dage zullen er vijf steden in Egypteland zijn sprekende de spraak van Kanaän', *Jes.* 19, 18; *Het innig christendom* 36), waarvan wij den invloed op sommige groepen des volks nog kennen. 1 Aug. 1734 kwam hij naar Midwolda. Hier heeft hij deelgenomen aan den theologischen strijd, die toen in het Oldambt werd gevoerd naar aanleiding van een boekje van dr. Th. van Thuynen, *Korte uitlegginge van het gereformeerde geloof* 1722²⁻³, voor de kennismaking waarmede wij minnaars van het zich verdiepen in dergelijke controverzen naar Schortinghuis' nog te noemen biograaf verwijzen. Van belang is zijn ijveren voor de conventikels, de oefeningen, sluipvergaderingen, voortgekomen uit de profetieën der gereformeerden uit de 16de eeuw, door Teellinck, de Labadie (II 743), Koelman (boven 301) zeer bevorderd, maar bestreden door wie er eene bedreiging in zagen van het geijkte kerkelijke leven. In Stad en Lande vonden ze ijverige voorstanders in Joh. Verschuur (zie beneden) en Sicco Tjaden, ook een piëtist van invloed, en de strijd daarover bracht daar geen kleine onrust. Schortinghuis behoorde, naar zijne piëtistische denkbeelden, tot de voorstanders. Het bekendst is hij, als talentvol verdediger dier richting, geworden door zijn boek *Het innige christendom tot overtuiging van onbegenadigde, bestieringe en opwekkinge van begenadigde zielen in desselfs allerinnigste en wesentlikste deelen gestaltelik en bevindelik voorgesteld in t'zamenspraken*. Het verscheen 1740, ik heb een druk van 1742, den derden. Het zijn 25 dialogen tusschen een geoefende, begenadigde, kleingeloovige en onbegenadigde, naar de wijze van Verschuijs *Waarheit in 't binnenste*, dat vier jaren vroeger verschenen was, doch niet symbolisch als dat of Bunyans *Pilgrimsprogress*, boek dat Sch. overigens veelvuldig aanhaalt. De meeste gereformeerden, heet het, kennen de gronden hunner leer niet bevindelijk, zij zoeken het in een uiterlijk goed leven en de leer der vrije en zegepralende genade misbruiken zij tot zorgeloosheid. Maar de goddelijke waarheden worden alleen bij goddelijk licht begrepen, dan wordt de ziel ingeleid in Gods hoogheid en eigen nietigheid en smelt in den gloed der liefde Christi. In dit merkwaardige boek vindt men de typische karaktertrekken van dit piëtisme met talent geteekend. De merklijke overgang in den genadestaat, als de begenadigde ter neder zinkt en versmelt in een stroom van tranen en meent dat hij in de aarde, ja zoo in den afgrond zal neerstorten en verdwijnen in zijn helwaardige nietigheid en verdoemelijkheid met die nare uitroep: ach wat zal ik doen? 'Ik verfoeijde mijselven duisentmaal met snokken en tranen, met schudden en bewegen van mijn gandsche lichaam; dat wonderlijk woord was nu in nadruk het mijne: Wee mij, ik verga. In dese selve oogenblik wierde ik levendig en met veele opgeklaartheyd en ligt

ingeleyd in het gesigte van de majesteyt Gods en de onvergelykelijke schoonheyd, volheyd en dierbaarheyd van den Heere Jesus. En dit teffens met so veele verwijderinge, troost, ruimte, innerlike vergenoeginge en uitnemende blijdschap in mijn herte, dat....' (*I.C.* 319 vlg.). Hier is de overgang tot geestverrukking openbaar: het schudden en beven is daarvoor typisch. Zuiver extase is het ook als Schortinghuis zegt, dat de geheiligde ziel wel eens wordt ingeleid om den verheerlijkten Christus van nabij te beschouwen in al zijne graveerselen van lijden en verhooging. 'Hoe soet sijn al haare overdenkingen van dien dierbaren schoot en wondersoon des Allerhoogsten den welken sij haar selve so menigmaal als van nabij vertegenwoordigt, ja als opgevoert wordt boven de wolken, met hemelglans omringt ..' (*I.C.* 330). Voor de piëtistische voorstelling van des menschen nietigheid zijn die woorden opmerkelijk, die ook buiten deze kringen bekend zijn geworden: '.. was ik immer bevangen met die sorgvuldige vreese, dat 'er eenige gedagte van iets te sijn, iets te hebben of iets selfs te kunnen in mijn herte soude oprijzen .. ootmoed was mij een weergalose cieraat .. nu leerde ik die dierbare vijf Nieten bij eygene bevindinge enigsinds kennen en practizeren, ik wil niet, ik kan niet, ik weet niet, ik heb niet en ik deuge niet' (*I.C.* 348 vlg.). Eindelijk zijn voor dit piëtisme nog typisch de 'ongestalten' d.z. de diepe inzinkingen, waaraan de begenadigden bloot staan, de 'geestelike verlatingen' van Voetius (*D u k e r*, *Gisb. Voetius* III 56 vlg.), als het 'duister en dodig' om hen wordt, als de liefde tot de godzaligen koud is en de lust om de middelen waar te nemen verdwijnt. Het boek, dat eerst na veel gehaspel de approbatie kreeg der groninger theologische faculteit (ofschoon Driessen zelf vurig ijverde voor een innerlijk christendom, Gerdes een vereerder van Lampe en van Velzen den auteur goed gezind was), waarvan de derde druk zelfs verboden werd en aan den strijd waarover eerst een einde kwam toen de Staten van Stad en Lande een 'perpetuum silentium tot voorkominge van meerdere onlusten' bevalen, heeft ook daarna heel wat vijandige pennen in beweging gebracht, maar is tegelijk in breede kringen geliefd zielevoedsel geweest en is dat nog.

Het piëtisme uit zich gaarne lyrisch. Ook van S. hebben wij dichtbundels over, *Bevindelike gesangen vertonende een uitverkoren sondaar I in sijne natuirstaat*, II *an sig selfs ontdekt en III geheyligt*, Gron., Spandaw, 1729, 1733², 1737³, 1754⁵, ('eene eerste poging tot het geven van eene geregelde geestelijke levensgeschiedenis van een uitverkoren zondaar in zijn natuur- en in zijn genadestaat', Kromsigt 141), voorts *Geestelike gesangen tot ontdekkinge, overtuiging, bestiering en opwekkinge van allerley soorten van menschen*, Gron., Spandaw, 1726, 1734², 1740³. Beide bundels komen in één band (gelijk bij mijn exemplaar) vóór. Bij alle gedichten is de melodie aangegeven, soms, als bij de schriftuurlijke liedekens, zeer wereldsche melodieën, 'Phyllis kwam Phylander tegen', 'Rosemond die lag gedoken' (*Geest. Ges.* 35, 74). Met een dichter van soortgelijke geestelijke stoffen als b.v. Jan Luyken, of zelfs met Lodenstein, mag men S. ook in de verte niet vergelijken. Hij blijft laag bij den grond en geeft bliken van groven wansmaak.

'Ik heb mij Heer met asch gevoet,
't Welk eenmaal als gesuikert roet
Mijn siel sal bitter breken op,
So gij mij geeft den laatsten schop' (*Geest. Ges.* 45).

Of ook, in het vers Coffy of thee drinkende,

'Is er ooit een drank te vinden,
Die ons tot verquikking is,
't Is den thee tot lafenis,
En dus moet ik billik in den
aangenamen thee verstaan,
Gij hebt alles welgedaan' (*Bev. Ges.* 126).

Hier ook het gebruik van jij en jou tegenover God en Christus ('Waarom souje mij verderven, liefste Jesu', *Geest. Ges.* 93), dat in de oefeningen der 'fijnen' later algemeen zou worden. Hier ook de zedelijke onmacht:

'En och kond' ik nog maar kruipen,
'k Sou misschien ten hemel sluipen
Maar ik leg als doot in 't sant
En verroer nog voet nog hant' (*Bev. Ges.* 12)

S. was 13 Dec. 1723 te Weener getrouwd met Aletta Busz, eene predikantsdochter van Uitwierda. Zij schonk hem elf kinderen, van wie vijf in hun prille jeugd stierven. Georgius overleed als student (des vaders grafschrift op dezen zoon, Kromsigt 306, ontroert), Gerardus (IV 1239) werd predt. te Koudekerke, Henricus ook aldaar, Wilhelmus te Schoondijke, Lukas te Biervliet. Terecht vermoedt Kromsigt 308 dat niet zonder reden het Zeeland van [Teellinck, Koelman en] Smijtegeld hen allen daarheen getrokken heeft.

Zie: J.C. Kromsigt, *Wilhelmus Schortinghuis*, 1904, waar men ook 's mans boven niet genoemde geschriften vindt; Ypey en Dermout, *Gesch. Ned. H. Kerk*, III 326-333; Ypey, *Gesch. Chr. K.* 18e eeuw VII 327-336; D.v.d. Keessel, *De vastgestelde leerenz.* Dev. 1750; E. Meiners, *Oostvrieschlandls Kerk. Gesch.* II 538; L. Knappert, *Gesch. N.H.K.* II 31-36; H. van Berkum, *Schortinghuis en de vijf nieten*, Utr. 1859, slap novellistisch.

L. Knappert

[Schotanus, Christianus]

SCHOTANUS (Christianus), zoon van Bernardus Schotanus en Aletteia Wilsing, geb. te Schingen 16 Augustus 1603, gest. te Franeker in 1671, studeerde te Leeuwarden aan het gymnasium onder Neuheusius. Den 16. Mei 1621 werd hij als student in de godgeleerdheid te Franeker ingeschreven. Den 14. Maart 1627 aanvaardde hij het predikambt in zijn geboorteplaats Schingen. In het laatst van 1629 werd hij predikant te Cornjum, waar hij een groote reputatie van geleerdheid verkreeg. In 1639 volgde hij Pasor te Franeker op als hoogleeraar in de grieksche taal. In 1644 werd hem bovendien het onderwijs in de kerkgeschiedenis opgedragen. Eenige jaren daarna ging hij tot de theologische faculteit over, terwijl hij tevens predikant te Franeker werd. Dat laatste ambt legde hij in 1668 neer; het hoogleeraarschap in de godgeleerdheid heeft hij bekleed tot zijn dood.

Schotanus kon vlug werken; zeer groot is het aantal van zijn academische disputatiën; ook op andere wijze heeft hij allerlei gepubliceerd. Maar het meest is hij bekend gebleven als de geschiedschrijver van Friesland. Het eerst gaf hij uit de *Beschrijvinge ende chronyk van de heerlickheydt van Frieslandt tusschen 't Flie end de Lauwers* (Franeker 1655, 4°). Dat boek was een inleiding op zijn groote geschiedenis; het bevat bij wijze van tafereelen een groot gedeelte der geschiedenis

van Friesland en een beschrijving van de natuurlijke gesteldheid van het land. Daarna verscheen *De geschiedenissen kerckelyck ende wereltlyck van Friesland oost ende west ... tot op het jaar 1583* (Franeker 1658, fol.). Dat werk was voor dien tijd zeer

verdienstelijk en heeft ook veel van zijn waarde behouden, al staat de oudste geschiedenis natuurlijk nog sterk onder den invloed van de fabelachtige verhalen, die dienaangaande destijds bestonden. In de voorrede deelt Schotanus mede dat hij voor een vervolg tot 1611 de bouwstoffen gereed had; dat vervolg is nimmer gedrukt en ook als handschrift niet teruggevonden. De kaarten, die bij de geschiedenis behooren, zijn door Schotanus uitgegeven in de *Beschrijvinge van de heerlijkheydt van Frieslandt tusschen 't Flie end de Lauwers. Met nicuwe caerten* (z. pl. 1664, fol.), die een met kaarten toegelichte historische beschrijving van het gewest is. Al de uitgaven werden ondernomen met den krachtigen steun der Staten van Friesland.

Portret door een onbekende op het stadhuis te Franeker.

Zie: *Vriemoet*, *Athenae Frisicae*, in voce; *Friesche Volksalmanak voor 1849*, 60 vlg.; *Boeles*, *Geschiedenis van de hoogeschool en het athenaeum te Franeker*, in voce.

Brugmans

[Schouman, Aert]

SCHOUMAN (Aert), schilder, teekenaar, kopergraveur en glasetser, werd geboren te Dordrecht in 1710 en stierf in den Haag in 1792. Hij was 8 jaar lang leerling van Adr. v.d. Burg en stichtte later met anderen eene academie om naar het naakt model te teekenen. In 1748 was hij in den Haag en leefde daarna afwisselend in Dordrecht en den Haag, totdat hij zich in 1753 voorgoed in laatstgenoemde stad vestigde. Hij was een veelzijdig kunstenaar, schilderde portretten en vooral vogels, ook schilderde hij in tempera wand- en zolderingversieringen, hij teekende portretten voor kopergraveurs en etste ook glazen in stippelmanier. Twee van dergelijke glazen, waarvan één uit 1750 met het portret van Willem IV, de ander uit 1751 dateert, bevinden zich in het Nederl. Museum te Amsterdam. Uit zijn dagboeken blijkt, dat hij wel eens de wijzerplaten etc. van uurwerken beschilderde en dat hij talrijke kopieën naar Metsu, v. Mieris, D. Teniers, Ostade, Schalcken, Potter, Terborch, Hondecoeter, Rubens, W.v.d. Velde, v. Dijck, G. Kneller, J. Steen, Netscher e.a. maakte, waarmee wel voornamelijk waterverfkopieën zullen worden bedoeld, maar er kunnen ook olieverfschilderijen onder geweest zijn. Zijne leerlingen waren: Wouter Dam, Wouter Uiterlimmig en zijn neef de zeeschilder Marinus Schouman. Uit zijne nalatenschap werden zijne schilrijen 17 Oct. 1792, zijne teekeningen, prenten en boeken etc. 10 Dec. 1792 te 's Gravenhage verkocht.

Zijne schilderijen bevinden zich te: Amsterdam, Rijks Museum, zelfportret (1787) en faisanten in een veld: Dordrecht, zelfportret; Glasgow, hoenders door een valk overvallen; 's Gravenhage, Gemeente Museum, Thomas Hoog, Jan Hudde Dedel en een allegorische voorstelling op het devies van het genootschap 'Kunstliefde spaart geen vlijt'; Petrograd, Hermitage, vertrek, waarin een schoenmaker een jonge vrouw de maat neemt; Utrecht, stilleven.

Teekeningen van zijn hand bevinden zich te: Amsterdam, Prentenkabinet, ambassad. v. Hoey, Wielheesens (1782), Jan Hudde Dedel (1775), Pieter van Bleyswijk, Greenwood, Corn. Evertsen, Prins Willem, landgraaf van Hessen-Cassel, Johannes Vollevens, Willem V, C.v. Renesse, Ernst Lodewijk van Brunswijk - Wolfenbittel, portret v. een heer, brand van het hof van Frankrijk te 's Gravenhage 1782, Gouden Kop aan C. de Wit vereerd in 1667 ter herinnering aan den

tocht naar Chattam (F.M. 2278 b), gezicht in een belgische stad met pruikenmakers etc. 21 Oct. 1789 naar Dauranse (F.M. 5058 A), akte, twee tafereelen uit het verhaal van Meleager en het Calyd. zwijn, rooker, familie onder een boom, twee bladen met een naakte vrouw met hoornvee (n.S.v d. Does), een 30 tal bladen met vogels, een aap, gezicht op Monster, Lokhorst, Enkhuizen en Steenebaken, oude ruïne van Brigdamme in Walcheren, der Heyde, de Lindt, ruïne v. Popkenskerk in Walcheren, huis Vegterweerd, Gansooyen, Hoornbrug, 's Gravenhage, Durkendam, Papendrechtsche dijk, Rietdijksche poort te Dordt, Rijnsburg, Westkapelle, twee gezichten op een stad; Mus. Fodor: een viertal teekeningen van vogels; te Weenen, Albertina, waterverfkopieën naar schilderijen van Dou, Hondecoeter, A.v.d. Werff, verder een kanaalgezicht, en het portret van Arnold Marcel. Teekeningen van zijn hand bevonden zich o.a. op de veilingen van der Willigen (Haag 1874), Vreeswijk (Amst. 1882), Jac. de Vos (1883), J.C. Weigel (1883).

Prenten van hem zijn o.a.: Jan Snellen, v. Bleyswijk, J.v. Os, regels v.S. Lucas voor de Dordtsche broederschap 1736 (F.M. 3754), landschap met koeien, de komeet of staartster te zien van de Amstelsluis te Amsterdam 1769, aap als schilder n.D. Teniers 1727, heilige familie, stierenkop n. Potter, paardenkop n. Potter, rooker, mannenkop; zwartekunstprenten zijn: portret van A.v.d. Burg, Mr. Collins, Ger. Dou, Dedel, portret v. een heer, Pieter v. Bleyswijk, Greenwood, G. Hoet, Ant. Marcel, Pielat, Ger. Sandifort, Fr. v. Schie, Lod. van Brunswijk, v. Linden van Slingeland, Cuypers, zelfportret, portret n. Fr. Hals, H. Antonius, ongedierte zoekende vrouw bij kaarslicht, jongen bij kaars, oude vrouw, een nar, man bij kaarslicht, familie met poes, teekenaar bij kaarslicht, drinker en vrouw, mannenkop, vrouwenkop, man met tulband, vrouw met kan in de hand, man met muts.

Naar zijne ontwerpen maakten prenten: J. Houbraken nam. J.v. Boissele, J. Gillis, J.v. Gool, Ger. van Hasselaer, Lod. v. Brunswijk - Wolfenbuttel, J. Munnickenmolen, P. Nieuwland, J.v. Spaan, J. Spex, P. Steyn, J.E. Voet; P.W. van Megen nam. Willem de Koning en J.A. Zoutman; P.B. Waanders nam. J.M. Stipriaen Luisuis; P. Tanje nam. Pieter Lijonet; F.H. Weissenbruch Dz. nam. J.A. Zoutman; S. Fokke, de teeken-academie der Haagsche schilders 1750, een Ceylonsche kaneelduif, Afr. of Kaapsche kalkoen; Ploos van Amstel, een staande hond; J. Folkema, titelblad inhuldiging van Willem IV als erfheer van Vlissingen; R. Vinkeles, lijdichten op Ida Corn. Temminck; F. Basan, schoenmaker neemt dame de maat; N.v.d. Meer, embleem van Kunstliefde spaart geen vlijt, te 's Gravenhage 1772 (F.M.S. 4271 A).

Schilderij door A. Schouman. Prent door denzelfde.

Zie: J. van Gool: *De nieuwe Schouburg der nedert. Kunstsch. en schilderessen*; 's Grav. 1850; A. d. r. v. d. Willigen, *Gesch. der Vaderl. schilderkunst*. Haarlem 1816-42, II 68, IV 166; J. Immerzeel, *Levens en werken der Kunstschilders etc.* Amst., 1843, I, 1275; C. Kramm, *Levens en werken der holl. en vl. kunstschilders etc.* Amst., V 1494; F. Jos. v. d. Brander, *Gesch. der Antw. schilderschool* Antw. 1883; A. Woltmann en K. Woermann, *Gesch. der Malerei*, Leipzig 1879-88, III, 1602, 1103; Ch. Blanc, *Manuel de l'amateur des estampes*, Paris 1854-90 III, 470; D.O. O'Brien, *Archief voor Nederl. kunstgesch.* 1877-87, IV, 113,

164; VII, 74, 107. G. Hoet, *Catalogus of naamlijst van schilderijen met derzelver prijzen etc.* Haag 1752 II; P. Terwesten, *Catalogus of naamlijst van schilderijen met derzelver prijzen sedert 27 Aug. 1752-21 Nov. 1768*, Haag. Henriques de Castro, *Oud-Holland* 1883 p. 281; Mr. N. de Roever in: *Oud-Holland* 1888 33; G.H. Veth in: *Aant. Dordtsche schilders, Oud-Holland* 1892, 11; F. Muller, *De Nederl. Geschiedenis in platen*, Amst. 1863 no. 2278 b; no. 3743, 3. 4271 A, 3.5058 A; aant. Rijks-Prentenkabinet door E.W. Moes afd. schilderijen en prenten; aant. Rijks-Prentenkabinet door v.d. Kellen; A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* II, 585; *veilingscat.* 17 Oct. en 10 Dec. 1792, 's Gravenhage.

J.M. Blok

[Schouten, Wouter]

SCHOUTEN (Wouter), ged. 2 Sept. 1638 te Haarlem, overl. aldaar Oct. 1704. Op veertienjarige leeftijd kwam S. te H. bij een bekwaam chirurgijn in de leer; den 6en Maart 1658 werd hij na een examen tot onder-heelmeester in dienst der O.I. Comp. aangenomen. Den 16en April 1658 vertrok hij naar Indië, waaruit hij in Dec. 1664 weer terugkeerde. Het verhaal van zijn verblijf in Indië gaf hij in een reisverhaal, getiteld *Aanmercktijcke Voyagie, gedaan door Wouter Schouten naar Oost- Indiën* (1676). Na zijn reis vestigde hij zich te Haarlem als chirurgijn en kreeg spoedig een groote praktijk. In 1692 werd hij verkoren tot bestuurder, 'vinder', van het chirurgijnsgilde. Hij gaf in 1694 een werkje uit getiteld *Het gewonde Hooft, of korte verhandeling van de opper-hoofswonden en Bekkeneelsbreuken, van de Wonden des Aangesichts en van de Wonden des Hats* (2de druk 1726). Een tweede werk, geheeten *Verhandeling der tegennatuurlijke Gezwellen* verscheen eerst na zijn dood in 1727.

S. was een bekwaam en eerlijk heelkundige. Zijn werken zijn het lezen zeer waard en bevatten verscheidene merkwaardige observaties. Zij geven tevens een denkbeeld van het medisch werken en handelen uit zijn tijd.

S. is tweemaal gehuwd geweest. De eerste maal met *Adriana van Masschel* (overl. 8 Mei 1679), de tweede maal (25 Febr. 1680) met *Maria Wendel*.

Prenten door Chr. van Hagen en een onbekende.

Zie: *Baumann*, *Een Haartemsch chirurgijn uit de XVIIde eeuw*.

Baumann

[Schram, Volkert]

SCHRAM (Volkert), vice-admiraal, geb. te Enkhuizen 1622 en gesneuveld 7 Juni 1673 bij Schooneveld. Zoon van *Adriaan Schram* en van *Brecht Freeks*. Hij streed onder *Tromp* en de *Ruyter* in de engelsche oorlogen en werd 1665 vice-admiraal. Hij is begraven in de *Westerkerk* te Enkhuizen. Hij was 31 Aug. 1642 te Enkhuizen gehuwd met *Jantje Serakels*, uit welk huwelijk 7 kinderen zijn geboren. Zijn dochter *Meinuw* was gehuwd met *David Vlugh*, die als schout-bij-nacht sneuvelde ook bij Schooneveld 7 Juni 1673.

Portret door J. van Neck in het *Stadhuis* te Enhuizen. Prenten door J. Veenhuisen, F.H. Weissenbruch.

Zie: *Navorscher* 1898; D.F. *Scheurleer*, *Onze mannen ler zee in dicht en beeld*.

Herman

[Schrevelius, Theodorus]

SCHREVELIUS (Theodorus), geb. te Haarlem in 1572, gest. te Leiden 2 December 1653, werd 28 Januari 1591 als student te Leiden ingeschreven; in 1600 werd hij als opvolger van Schonaeus benoemd tot rector der Latijnsche school in zijn

vaderstad. Hij was ook sedert 1607 raad in de vroedschap aldaar. In 1618 werd hij bij de verzetting der wet door Maurits als aanhanger van Oldenbarnevelt afgezet als raad. In 1624 werd hij van onrechtzinnigheid beschuldigd, en, hoewel hij aanbood de Dordtsche canones te onderteekenen, uit zijn recloraat ontslagen. Hij werd evenwel reeds den 1. Februari 1625 in gelijk ambt benoemd te Leiden; hij bleef daar in functie tot 1642, toen hij om het bereiken van den zeventigjarigen leeftijd eervol ontslag vroeg. Hij heeft verschillende werken nagelaten. Op hoogen leeftijd gaf hij uit *Hartemum sive urbis Hartemensis incunabula, incrementa. fortuna varia, in pace, in bello* (Leiden 1647, 40). Hij zelf vertaalde dat werk onder den titel: *Harlemias ofte om beter te seggen, de eerste stichtinge der stadt Haerlem, het toenemen en vergrootinge derzelve, hare seldtsame fortuyn en avontuer in vrede, in oortogh, belegeringe, harde beginselen van de eerste reformatie* enz. (Haarlem 1648, 4°; tweede druk 'vermeert met historische aantekeningen tot 1750', Haarlem 1754, 4°; 3e dr. Amsterdam 1765, 4°). Dit werk bevat in de drie eerste boeken de geschiedenis van Haarlem tot 1636; het vierde geeft de grafelijke keuren en privilegiën; het vijfde beschrijft den regeeringsvorm; het zesde geeft een biographisch overzicht van de mannen van beteekenis, die in Haarlem hebben geleefd. Schrevelius huwde den 25. Juli 1599 te Alkmaar met Maria van Teylingen, dochter van Augustijn van Teylingen en Brechtje Hercules, geb. in 1570, gest. 26 Juli 1652.

Schilderij door F. Hals. Prent door J. Matham, J. Suyderhoef. Teekening door F. Hals.

Zie: de Wind, *Bibl. der Ned. geschiedsch.* 487 vlg., 593; *Dietsche Warande* 1890, 503 vlg., 589 vlg.; Nijhoff, *Bibl. v. Ned. plaatsbesch.* 68 vlg.

Brugmans

[Schröder, Jan]

SCHRÖDER (Jan), geb. te Vlissingen 15 Nov. 1800, overl. te Kleef 2 Mei 1885, was de zoon van Carel, officier der Bataafsche Marine, en van Adriana Sarah Mathijsen. Hij ontving zijne opvoeding te Kleef, trad reeds op 12-jarigen leeftijd in dienst der fransch-ned. zeemacht en was in 1814 cadet bij de ned. marine. In 1816 maakte hij zijne eerste reizen naar O. en W.-I. en naar de W. kust van Afrika. 19 Sept. 1817 werd hij adelborst 1e klasse. Hij onderscheidde zich als officier in de expedities tegen Palembang in 1819 en 1821, was tegenwoordig bij de inbezitting van Benkoelen, Natal en Palembang en bij verschillende kruistochten tegen zeeroovers in de wateren van Banka, waarbij hij kaarten vervaardigde van de monden van de Palembangrivier. 1 Jan. 1822 werd hij luit. t.z. 2e kl., 1 April 1830 1e kl. In 1831 nam hij (met van Speyk), als comm. van een kanonneerboot, deel aan de verdediging van Antwerpen en maakte zich daarbij zeer verdienstelijk. Na overgave van de Citadel was hij een paar jaren krijgsgevangen te Aire (Frankrijk). Van 1838 tot 1842 verbleef hij als luit. t.z. 1e kl. in O.-I. en was daar hoofdzakelijk als hydrograaf werkzaam en van 1844 tot 1846 als kapit.-luit. t.z. vlaggekapitein op de 'Rijn' bij het eskader onder prins Hendrik der Nederlanden in de Midd. Zee, op de kusten van Schotland, Ysland en Newfoundland. Bij het oprichten van een pruisische marine in laatstgenoemd jaar werd hij, op aanbeveling der ned. regeering. geplaatst aan het hoofd eener opleiding van stuurlieden te Dantzig, waaruit de besten tot zeeofficier werden bevorderd. Als kapit. t. zee ontving hij 1 Juni 1849 eervol ontslag van het ned.

bestuur en ging later voorgoed in pruisischen dienst als commodore over, in welke betrekking hij in 1852 met een paar fregatten de reede van zijn geboorteplaats bezocht.

Van 1854 tot 1858 was hij schout-bij-nacht, hoofd van het marine-station Dantzig, in welke betrekking hij als vice-admiraal tot 1859 gehandhaafd bleef. In dat jaar werd hij geplaatst aan het hoofd van het departement van Marine te Berlijn met stem in het ministerie. Deze betrekking van (eerste) minister van Marine van Pruisen heeft hij tot 1860 bekleed, toen hij gepensionneerd werd en zich te Kleef ging vestigen. Hij ligt te Doetinchem begraven, waarheen het lijk tot aan onze grenzen met duitsche militaire honneurs gebracht is. Hij ontving 2 Nov. 1882 den rang van schout-bij-nacht titulair bij onze marine. Hij was tweemaal gehuwd: 1°. van 5 Dec. 1828 tot 15 Jan. 1842 met Petronelta Coops, die hem drie dochters en een zoon schonk en 2°. van 4 Mei 1843 tot 8 Aug. 1855 met Anna Catharina van Marén, die hij te Dantzig aan de cholera verloor.

Er bestaat van hem een lithographisch portret van Hofmeister. Hij schreef in Jacob Swart's tijdschrift voor het zeewezen artikelen, voornamelijk aan hydrografie gewijd: 1827, 202; 42, 672; 44, 501, 651 en 728.

Zie: *Unsere Zeit*, jaarg. 1859 (Brockhaus); *Een vergeten grootheid* door P.H.K.v.S. in het Zondagsblad van het *Nieuws v.d. Dag* dd. 2 Aug. 1896, waarin ook zijn portret voorkomt.

Mulert

[Schrijver, Cornelis]

SCHRIJVER (Cornelis), geb. te Amsterdam in 1686, overl. aldaar 16 Mei 1768; zoon van die volgt. Hij ging reeds op 10-jarigen leeftijd naar zee, werd in 1702 luitenant en in 1713 kapitein. Hij streed bij Vigos, Gibraltar en Malaga, later meestal tegen de barbarische zeeroovers met grooten roem. Hij is bekend als schrijver van verschillende geschriften op zeevaarkundig en op krijgskundig gebied en als voorstander van grondige hervormingen in het toen zeer verwaarloosde zeewezen. Hij was zeer gezien bij prins Willem IV, wiens raadsman in zeezaken hij was. Hij schreef onderscheidene belangrijke memoriën over den toestand onzer zeemacht in zijn tijd. Bekend is vooral zijne *Verdediging* (Amst. 1767). Voorts zijn *Omstandige brief .. aan .. Willem IV over de redenen van het groote verval van 's lands Zeemagt*, *Twee voorname articulen om te dienen tot redres in de vervallen zeedienst*.

Hij was in 1738 vice-admiraal, en 1748 luitenant-admiraal. Hij was gehuwd met Maria le Plat en had drie dochters, van wie bij zijn overlijden nog één in leven was.

Portret door J.M. Quinckhart (J. Houbraken sc.).

Zie: de Jonge, *Geschiedenis van het Zeewezen*, en D.F. Scheurleer, *Herinneringsdagen uit de nederlandsche zee-geschiedenis*.

Herman

[Schrijver, Philips]

SCHRIJVER (Philips), kapitein ter zee, overl. in 1711. Zoon van Mathys Schrijver en van Catharina Rotgans; hij was gehuwd met Cornelia Teyloos, dochter van kapitein Teyloos. Zijn zoon gaat voor.

Philips is in 1684 extra-ordinaris kapitein en in 1690 gewoon kapitein. Hij streed bij la Hogue, bracht eenige jaren door in de Middellandsche Zee, was bij Vigos in 1702 en bij Gibraltar in 1704. Nam in 1710 ontslag uit den zeedienst.

Zie: de Jonge, *Geschiedenis van het Zeewezen*.

Herman

[Schuer, Jan Lodewijk]

SCHUER (Jan Lodewijk), van wiens leven verder

niets bekend is, schreef een *Beknopte beschrijving van Dantzig* (Amsterdam 1735, 8°). Een soort vaderlandsche geschiedenis gaf hij in zijn *Nederlands merkgebeurtenissen sedert bijna twee eeuwen* (Amsterdam 1752, 3 dln. kl. 80.; 2e dr. Utrecht 1767, 3 dln. kl. 80.), waarin hij onze geschiedenis sedert 1555 heeft beschreven. Maar vooral is hij bekend gebleven door zijn samenwerking met D. van Hoogstraten in hun *Historisch, geographisch, genealogisch en oordeelkundig woordenboek* (Amsterdam 1733-83, 7 dln. fol.), dat als een voor dien tijd betrouwbare encyclopaedie veel is gebruikt.

Zie: de Wind, *Bibl. der Ned. geschiedschr.* Aanh. 18.
Brugmans

[Schueren, Mr. Joannes Baptista Josephus Nicolaas ridder de van der]

SCHUEREN (Mr. Joannes Baptista Josephus Nicolaas ridder de van der), zoon van Ludovicus Johannes Hubertus de van der Schueren en Theresia Adriana Wittert, geb. te 's Gravenhage 13 Januari 1841, gest. te Beek bij Nijmegen 10 Januari 1905. Hij genoot voorbereidend onderwijs in zijn vaderstad en studeerde daarna te Leiden, waar hij 22 December 1864 op stellingen promoveerde. In 1867 werd hij benoemd tot griffier van het kantongerecht te Nijmegen, in 1870 tot kantonrechter te Wychen. In 1877 trad hij op als rechter in de arrondissementsrechtbank te Rotterdam, in 1890 als raadsheer in het gerechtshof te 's Gravenhage. Naast zijn ambtswerk wijdde hij veel aandacht aan historische en genealogische studiën. Behalve bijdragen in verschillende tijdschriften publiceerde hij de *Brieven en onuitgegeven stukken van jonkheer Arend van Dorp* (*Werken Hist. Gen.* Nieuwe serie n°. 44, 50, Utrecht, 1887, 1888, 2 dln.), die belangrijke gegevens bevatten voor de geschiedenis van de eerste periode van den tachtigjarigen oorlog. De van der Schueren behoorde tot de oprichters van de vereeniging 'Die Haghe', waarvan hij verscheiden jaren bestuurslid was. Hij huwde 1 Juni 1865 te 's Hertogenbosch met Maria Theresia van Rijckevorsel, geb. aldaar 28 November 1843.

Zie: *Jaarb. Ned. adel* 1890, 173 vlg.; *Taxandria* XI, 311 vlg.
Brugmans

[Schulenborch, Johan]

SCHULENBORCH (Johan), geb. te Groningen, geboortejaar onbekend; overl. Augustus 1692 te 's Gravenhage. Vermoedelijk was zijn vader Harmen Schulenborch en huwde diens weduwe met een zekeren Bolle. Johan woonde met zijn moeder en zijn stiefvader in de herberg 'de Palm', een bekende verzamelplaats van leden der groningsche gilden.

18 Aug. 1624 en 16 Maart 1625 wordt Johan als student in de filosofie aan de universiteit van Groningen ingeschreven. In 1642 is hij lid van de gezworen gemeente der stad Groningen, waarmede hij den eersten stap gezet heeft op de ladder der stedelijke magistratuur; in 1643 wordt hij administrator van de Weeskamer. In 1650 wordt hij tot lid van den Raad van Groningen gekozen en in 1652 vaardigt de stad hem af als gecommiteerde ter Staten-Generaal, hetgeen hij bleef tot 30 November 1661, toen hij uit zijn ambt ontzet werd. De jaren 1652 tot 1661 bracht hij meestal te 's Gravenhage door, waar zijn rijkdom, zijn gemakkelijke omgang en zijn talenten hem toegang tot de eerste kringen verschaften.

De verhouding tot zijn geboortestad Groningen was moeilijk: de raad der stad hernieuwde telkens zijn mandaat als gecommitteerde ter Staten-Generaal, daarmede erkennende zijn onmisbaarheid, doch in den kring der groningsche

regentenfamilies werd hij, de homo novus, niet opgenomen; men duldde en gebruikte hem, eeren deed men hem niet. Vandaar dat Schulenborch ook gedurende zijn verblijf te 's Gravenhage nauwe betrekkingen onderhield met de groningsche gilden, op wier steun hij, mocht de fortuin hem ongunstig worden, onbeperkt rekenen kon.

In 1661 braken de tijden van tegenspoed voor hem aan. De kwestie van den vrede met Portugal bracht hem ten val. 23 Juni 1661 namen de Staten-Generaal het besluit, dat de vrede met Portugal gesloten zou worden. Als voorzitter der Staten-Generaal had S. krachtig tot dit besluit medegewerkt; hij werd tot een der onderhandelaars met Portugal benoemd, maar ging hierbij tegen de uitgesproken wenschen van Stad en Lande in 6 Aug. 1661 werd de vrede gesloten. Stad en Lande besloten den vrede niet te ratificeeren en Schulenborch ter verantwoording te roepen. 23 November 1661 schorsten de Staten van Stad en Lande hem als gecommiteerde ter S.G. en 10 Jan. 1662 ontzette de raad van Groningen hem uit al zijn ambten.

Schulenborch verbindt zich met de ontevreden gilden. Deze komen in oproer en wisten 10 Juli 1662 den raad het besluit af te persen, Schulenborch in zijn ambt van gecommiteerde ter S.G. te herstellen. Spoedig werden de gilden met geweld tot gehoorzaamheid teruggebracht, en nu spande het bestuur der stad met de staten van Stad en Lande en den stadhouder tegen Schulenborch samen. Verschillende, weinig gegronde, beschuldigingen werden tegen hem ingebracht; een buitengewone, partijdig samengestelde rechtbank werd ingesteld, welke 27 Oct. 1662 hare zittingen opende. 4 November verscheen Schulenborch voor zijn rechters; zijn veroordeeling stond vooruit vast. 30 Dec. 1662 werd hij veroordeeld tot de doodstraf en confiscatie zijner bezittingen. Doch voor het vonnis geveld werd, was hij over Bremen naar Munster gevlucht. De bisschop van Munster benoemde hem tot raadsheer in zijn 'privé-conseil.' Van Munster uit bleef Schulenborch tegen zijn veroordeeling strijden, o.a. door het pamflet *Prodomus Schulenburgicae defensionis*. Hij bleef echter uit Groningen gebannen.

Onzeker is de rol, door hem in 1672 gespeeld. Hij bleef den bisschop van Munster tot diens dood dienen en keerde toen naar 's Gravenhage terug, waar hij ongehinderd, in aanzienlijke kringen verkeerend, een rustig familieleven leidde.

22 December 1643 was hij gehuwd met Grietien Jansen, later zich Margaretha Janssenius noemende. Zij overleed 15 Februari 1689. Drie jaren later stierf Johan Schulenborch. Zijn stoffelijk overschot werd 14 Aug. 1692 in kelder no. 42 van de Nieuwe kerk te 's Gravenhage bijgezet.

Zie mijn artikel *Johan Schulenborch* in den *Groningschen Volksalmanak* voor 1920.

Poelman

[Schultens, Albert]

SCHULTENS (Albert), geb. te Groningen 22 Aug. 1686, overl. te Leiden 26 Jan. 1750, de eerste van het Oriëntalistengeslacht van dezen naam (zie J.J. en H.A.) en de grondlegger van de richting, die door zijn zoon en kleinzoon na hem wordt gevolgd. Deze drievoudige traditie (geslacht, studievak en wetenschappelijk principe) roept de Buxtorfs op, een vergelijking die niet in het voordeel van de laatstgenoemden uitvalt: zij waren en bleven reactionnair, ter-

wijl de Schultensen in de geschiedenis der philologie een hogere plaats hebben verworven, naarmate zij meer tot het verleden gingen behooren.

Albert Schultens is de grondlegger van de vergelijkende semietische philologie, hoewel hij leefde in een tijd die van taalvergelijking weinig kennis en nog minder begrip had. Zeer vroeg rijp (op zijn veertiende jaar student te Groningen), heeft hij de gedachte, die zijn lichamelijk en geestelijk nageslacht tot een richtsnoer zou worden, vóór zijn twintigste jaar geconcipeerd, gedurende zijn geheele loopbaan uitgewerkt, uitgebreid en toegepast, en tot zijn dood toe verdedigd tegen de heerschende meening, met het zelfbewustzijn en de kracht die uit den stoeren kop in de Leidsche Senaatskamer stralen.

Te Groningen studeert hij onder Braun en Paulus Hulsius en houdt in 1702 zijne *Disputatio de utilitate linguae arabicae* (afgedrukt in Opera Minora (Leiden en Leeuwarden 1769)). Ex ungue leonem. Daarna studeert hij eenigen tijd te Leiden. In Utrecht schittert het licht van Reland, dat hem tot zich trekt. In 1709 promoveert hij te Groningen in de theologie op een dissertatie over Markus 13:32 (Opera Minora). Leiden, sinds eenigen tijd in het bezit van de collectie handschriften door Warner geschonken, trekt hem; hij keert terug en krijgt toegang tot den schat; de studie wordt hem gemakkelijk gemaakt door het in 1711 aangenomen beroep naar Wassenaar.

Reeds in 1713 roept Franeker hem op den leerstoel voor Hebreeuwsch en Antiquiteiten. Zijn inaugureele oratie wordt zijn levensprogram, het bestek waarnaar eerst in de negentiende eeuw gebouwd zal worden door ... Wilhelm Gesenius te Halle. Ziehier in het kort de gedachtengang: Volgens de geldende meening heeft de joodsche en christelijke traditie alle wenschen ten opzichte van de hebreeuwsche lexicographie vervuld. Geheel ten onrechte; alles staat op losse schroeven. Men heeft zich van de traditie los te maken en alles opnieuw te doen. Het belangrijke hulpmiddel is het Arabisch, *Hebraeae matris splendidissima propago*. De eenige die, op zeer speciaal gebied, dit hulpmiddel gebruikt heeft, is Bochart (de schrijver van het Hierozoicon); de andere oriëntalisten hebben òf op rabbijnsche wijze gestudeerd, òf zij hebben Hebreeuwsch en Arabisch naast elkaar beoefend, zonder taalvergelijking (Golius, Pococke, Reland). Op den 'rabbijnschen burcht' moet een aanval gedaan worden.

Een andere dwaling is, dat het Hebreeuwsch zou kunnen verstaan worden uit zich zelf, d.w.z. uit de weinige resten, die wij in het Oude Testament bezitten. Zou men het Latijnsche lexicon soms ook alleen uit Cicero kunnen opbouwen? Bij dit alles komt nog, dat het Hebreeuwsch wegens zijn ouderdom zeer afgeslepen is.

De eerstvolgende jaren zijn aan de toepassing van deze beginselen gewijd, zooals blijkt uit Schultens' eerste groote werk: *Origines Hebraeae sive Hebraeac linguae antiquissima natura et idoles ex Arabiae penetralibus revocatae. Liber primus* (Franeker 1724; opgedragen aan Willem Karel Hendrik Friso). Hier geeft hij nauwkeurig aan, welke de gebreken en de achterstand van de hebreeuwsche lexicographie zijn en in verband daarmee wijst hij op de taak die hij zich gesteld heeft, en die hij met het werk van den chirurg vergelijkt: 1e. Het hebreeuwsche lexicon

is, onder den invloed van de traditie, door het arameesche beïnvloed: zulke inkruipselen moeten verwijderd worden. 2e. Van wetenschappelijke lexicographie kan geen sprake zijn, zoolang de meest uiteenlopende beteekenissen aan éénzelfden wortel worden gegeven, hetzij zonder nadere toelichting, of met willekeurige en fantastische pogingen tot verklaringen. 3e. De beteekenissen in den context van het Oude Testament zijn veelal secundair; de primaire moeten nog opgespoord worden. 4e. Er zijn tal van hebreewsche uitdrukkingen, die slechts in hun samenhang met het Oosten en de verwante talen kunnen verklaard worden, en niet uit de oud-testamentische literatuur alleen. Als proeve van hebreewsche lexicographie behandelt hij een reeks van wortels, die hij voornamelijk met behulp van het Arabisch verklaart en waarbij hij de toenmalige methoden en resultaten aan gegronde critiek onderwerpt.

Het werk was een waardige uitvoering van het program, in de inaugureele oratie ontvouwd; het moest de aandacht op hem vestigen, en tegelijk misnoegen en argwaan verwekken. Dat de aandacht in sterke mate op hem gevallen was, blijkt uit de onderscheiding die hem in 1729 gewerd: curatoren van Leiden roepen hem als regent van het zgn. Staten-college (zie hierover Siegenbeek, *Geschiedenis der Leidsche Hoogeschool I*, 59-61) en interpres legati Warneriani, verbonden met de *venia docendi*. Deze daad eerde niet alleen Schultens, maar ook het legaat van Warner, waarvan de schatten tot nog toe in een zweetdoek gelegen hadden. Hij werd de eerste van een rij interpretes die, tevens als academische docenten, de semietische philologie onschatbare diensten hebben bewezen.

Schultens' overgang naar Leiden valt samen met het einde van zijn tweede rectoraat te Franeker (1e maal 1719-20), dat hij aan zijn opvolger overdroeg met zijn *Oratio prima de linguae arabicae antiquissima origine, intima ac sororia cum lingua hebraea affinitate, nullisque seculis praeclorata puritate* (afgedrukt achter *Origines II*). Deze oratie sluit zich bij die van 1713 aan, kan op het eerste deel van de *Origines* van 1723 als aangewonnen grond terugzien en geeft blijk van verdiept inzicht in het gevaarlijke probleem van de vergelijkende taalstudie. Van waar de superioriteit van het Arabische lexicon boven het Hebreeuwsche? De titel der oratie geeft reeds een verwijzing naar het antwoord op deze vraag en toont tevens een veranderd inzicht in de kwestie. Men bedenke wel: tot diep in de 18de eeuw gold het Hebreeuwsch als de oudste taal der menschheid; men kon dus alle andere bekende talen als dochters van het Hebreeuwsch beschouwen of, met het oog op de babylonische spraakverwarring, van vergelijking afzien. In zijn oratie van 1713 noemt Schultens de verhouding van het Arabisch tot het Hebreeuwsch, die van moeder en dochter. De titel van de redevoering van 1729 spreekt van een zusterlijke verhouding tusschen beide, een inzicht gewonnen door taalvergelijking. Met dit inzicht moesten de Bijbelsche gegevens in overeenstemming gebracht worden. Heber heeft Hebreeuwsch gesproken. Zijn kleinzoon is Joktan, die in het Arabisch Kahtan genoemd wordt. Hij vestigt zich in Zuid-Arabië; zijn nakomelingen gelden, ook in Arabië, als de echte Arabieren. Later herhaalt dit feit zich in Abraham's zoon Ismaël, wiens nakomelingen het andere deel van Arabië's be-

volking vormen. Oorspronkelijk bestaat er tusschen het Hebreeuwsch en het Arabisch dus volkomen gelijkwaardigheid. Waardoor is nu het Arabisch de meerdere van het Hebreeuwsch geworden? Door het isolement van Arabië aan de eene, en door het commercium en connubium van Palestina aan de andere zijde.

Deze oratie is ook weer de aanloop tot een groot werk, waarin de hier uitgesproken gedachten nader ontwikkeld en verdiept zullen worden. In 1738 verschijnt het tweede deel van de *Origines Hebraeae*, waarin de onderlinge verhouding der verschillende semietische talen uiteengezet wordt, op een wijze, die wel later verbeterd en aangevuld, maar niet principieel gewijzigd zal worden.

In dit werk wordt tevens een inzicht geformuleerd, dat de grondslag voor de algemeene taalvergelijking genoemd kan worden. Schultens toont aan, dat het Perzisch etymologisch niet verwant is met het Arabisch, Hebreeuwsch enz. (de naam semietische talen komt eerst in het eind der 18e eeuw op), maar wel met verschillende germaansche talen. Verder: dat het Turksch noch met de semietische, noch met de germaansche groep etymologisch samenhangt, maar in Centraal-Azië thuis hoort.

Deze leidende gedachten worden nader toegelicht en verdedigd in andere geschriften van grooten of kleinen omvang, waarvan te noemen zijn: *De defectibus hodiernis linguae hebraeae eorundemque resarciendorum tutissima via ac ratione originibus hebraicis subserviens opus* (Franeker 1731). En: *Oratio altera de linguae arabicae antiquissima origine*, waarmee hij in 1732 het hoogleeraarschap te Leiden aanvaardde. Naast het regentschap van het Staten-college en het ambt van Interpres legati Warneriani werd hem namelijk 1732 het gewoon hoogleeraarschap in de oostersche talen opgedragen, hoewel zijn voorganger Heiman nog in functie was; men schijnt diens werkzaamheid niet bijzonder gewaardeerd te hebben. In 1740 werd Schultens tevens belast met het onderwijs in de Hebreeuwsche Oudheden.

Uit zijn laatste periode dateeren zijn gecommenteerde vertalingen van de boeken Job en Spreuken (Leiden 1737 en 1748). Hier heeft hij zijn beginselen in praktijk gebracht. Dat deze werken gewaardeerd werden, blijkt uit het feit, dat van de vertaling van Job een fransche bewerking verscheen en dat het boek over de Spreuken in Duitschland door G.J.L. Vogel opnieuw uitgegeven is. Merkwaardig genoeg, heeft Schultens zijn (in manuscript in de leidsche bibliotheek bewaard) vergelijkend hebreeuwsch woordenboek nooit gepubliceerd, en, nog merkwaardiger, ook zijn zoon en kleinzoon hebben dit nagelaten.

De nieuwe en wijde uitzichten die Schultens wist te toonen, worden nauwelijks verdonkerd door de schaduw der overdrijving, die zeker te onderkennen is. Het nageslacht vergeet wel eens de waarde juist dezer overdrijvingen te schatten.

Schultens' overige geschriften zijn van polemischen aard. Verschillende theologen van naam: Antonius Driessen, Taco Hajo van den Honert en Gousset (Gussetius) toonden zich weinig ingenomen met zijn inzichten en methode. Volgens hen kon het Hebreeuwsch op eigen beenen staan, zonder hulp van het Arabisch te behoeven. Schultens verdedigt zijn methode in *Vindiciae originum hebrasarum et opusculi de defectibus hodiernis linguae hebraeae* (voorrede van 1737) en in *Vetus et regia via hebraizandi*

asserta contra novam et metaphysicam hodiernam (Leiden 1738, met 3 excursus). Van polemischen, maar niet van principieelen aard zijn de twee brieven aan Menke te Leipzig, den redacteur der *Nova Acta eruditorum*, waarin J.J. Reiske een zoetzure critiek op enkele van Schultens arabische en hebreuwsche textuitgaven en commentaren had gegeven.

De arabische teksten, die Schultens publiceerde, behooren in de eerste plaats tot het gebied van de oud-arabische poëzie, dat voor de arabische en hebreuwsche lexicographie van groot belang is; in de tweede plaats tot dat van de geschiedenis van Zuid-Arabië (zie Schultens' beschouwingen over Joktan-Kahtan); in de derde plaats tot dat van de kruistochten. Men mag wel zeggen, dat, hoe nuttig deze edities ook geweest mogen zijn, een systematische behandeling van de arabische literatuur eerst in de negentiende eeuw begint (in ons land vooral door Dozy en de Goeje).

Schultens' invloed blijkt ook uit de dissertaties, die onder zijn leiding geschreven en verdedigd zijn (zie *Sylloge Dissertationum philologico-exegeticarum sub praesidio A Schultens, J.J. Schultens et N.G. Schroeder defensorum*; Leiden en Leeuwarden 1772-1775, 2 deelen).

Schultens is vier maal gehuwd geweest; zijn eerste vrouw, Elisabeth Dozy (overl. 1717) was de moeder van zijn zoon Jan Jacob (kol. 713).

Zie: M. Siegenbeek, *Geschiedenis der Leidsche Hoogeschool*, Register i.v. en de geschriften aangehaald in dit werk II, 189; M.Th. Houtsma, *De ontwikkelingsgang der hebreuwsche taalstudie* (Leiden 1890), 12 vg.

Wensinck

[Schultens, Hendrik Albert]

SCHULTENS (Hendrik Albert), zoon van Joannes Jacobus en Suzanna Amalia Schramm, en kleinzoon van Albert, geb. te Herborn (waar zijn vader hoogleeraar was) 25 Febr. 1749 en met hem in hetzelfde jaar naar Leiden, vertrokken, studeert aldaar op jeugdigen leeftijd in de oostersche letteren en onderneemt, even in de twintig, een studiereis naar Engeland, waar zijn naam en kundigheden hem veler hoogachting doen verwerven, in zulk een mate dat Oxford hem in 1773 tot Magister Artium verheft honoris causa - een zeldzame onderscheiding. In hetzelfde jaar roept Amsterdam hem als hoogleeraar in de oostersche talen (als opvolger van Willem Koolhaas) en huwt hij Catharina Elisabeth de Sitter, die hem, na zijn dood op 12 Aug. 1793, met drie zoons en twee dochters overleeft.

Zijn verblijf in Engeland brengt hem in aanraking met het werk en de traditie van Pococke, uit wiens nagelaten papieren hij een deel van Maidī's *Arabische spreekwoorden* uitgeeft: *Specimen proverbiorum Meidanii ex versione pocockiana* edidit H.A.S. (Londen 1773). Het boek geeft 120 (een zeer klein deel) van Maidānī's spreekwoorden met vertaling en verklaring, en is opgedragen aan Th. Hunt, die Pococke's leerstoel bekleedde. Dat Schultens bij zijn leven niet tot een complete uitgave van Maidānī gekomen is, komt niet alleen uit den hem karig toegemeten levensstijl voort, maar ook daaruit, dat zijn leidsche werkkring (sinds 1779) en eigen studierichting hem zoowel naar het Oude Testament als naar het Arabisch trekken. Als hij op zijn 45e jaar overlijdt, is de groote uitgave voor één derde persklaar. Een prospectus, in 1791 door hemzelf verbreid, werft zooveel intekenaars, dat de uitgave verzekerd is. Hij heeft althans gezien, hoe een goede editie zou moeten zijn: arabische text en ara-

bische commentaar. Maar hij wanhoopt voor zulk een publicatie aan voldoende belangstelling en kiest den middenweg: arabische text, met vertaling van selecte stukken uit den arabischen commentaar in het Latijn, met eigen toevoegsels en verklaringen uit het werk van Pococke. Het geheel wordt op 3 groote kwartijnen geraamd. Schroeder heeft wat persklaar was in het licht gezonden: één deel quarto (314 pag.), bevattende 454 spreekwoorden Leiden 1795).

Te Leiden was hij zijn vader opgevolgd in al diens functies, uitgezonderd die van rector van het Staten-college. Hij doceerde dus ook het Hebreeuwsch en de hebreuwsche antiquiteiten; en blijkbaar met voorliefde. Een nieuwe vertaling van het boek Job, voorzien van aantekeningen, maakte hij voor de pers gereed. Maar ook van dit werk mocht hij de verschijning niet beleven. H. Muntinghe bezorgde de uitgave (Amsterdam 1794) die in 1797 ook in het Duitsch verscheen (vertaling van K.F. Weidenbach, Leipzig).

Zelfstandige publicaties van zijn hand zijn verder niet verschenen; want ook zijn uitgave van een deel van *Kalila wa Dimna* verdient nauwelijks een zelfstandig werk genoemd te worden; het titelblad zelf noemt de editie in usum auditorum (Leiden 1786). Hier mag alleen vermeld worden zijn eerste textuitgave: *Anthologia Sententiarum Arabicarum cum scholiis Zamachsjarii* edidit vertit illustravit H.A.S. (Leiden 1772).

Schultens' roem, niet op een lang leven en groote wetenschappelijke verdiensten gegrond, schijnt ten deele uit zijn naam (Schultens was een predicaat), ten deele uit zijn persoonlijkheid verklaard te worden. Van der Palm's galmende lofspraak in de Akademische Feestrede van 1828 komt uit oprechte bewondering voort; en de volksvertegenwoordiger Jacobus Kantelaar zou allicht niet het leven van een professor in de oostersche talen beschreven hebben, wanneer niet deze mensch buiten zijn geleerdheid bijzondere gaven bezeten had. Het is evenwel niet gemakkelijk ze te beschrijven. De groote indruk dien hij gemaakt heeft, is blijkbaar gewekt door eigenschappen, die in zijn tijd bijzonder op prijs gesteld werden; hij is verlicht, gematigd, vroom, zonder sterk in de leer te zijn, een man van belezenheid, kortom: hij is een man naar den smaak van het eind der 18de eeuw.

Op het gebied van de arabische studiën zijn het niet de wijde uitzichten van zijn grootvader, die hem trekken, maar het sententieuze: de spreekwoorden van Maidānī, de spreuken van Zamakhshari, de levenswijsheid van Kalila wa Dimna. Te Leiden oreert hij als aftredend rector over de natuurlijke geaardheid der Arabieren, zoowel in de keuze als in de behandeling van zijn onderwerp beïnvloed door de fransche natuurromantiek. Van gelijk gehalte is een voordracht, te Amsterdam in besloten kring gehouden, over de bloedwraak en de zedekunde der Arabieren (afgedrukt in *Drie redevoeringen*, uitgegeven door C.J. Wenckebach, Leeuwarden 1845).

Een andere rede, in denzelfden bundel verschenen: *Over de dichtkunst der Oosterlingen*, toont Schultens in een andere eigenschap, die eveneens door tijdgenooten zoo hoog werd aangeslagen: die van smaakvol lettré, door vrouwen nog meer dan door mannen bewonderd. Niet alleen de classieken, maar ook de jongste poëzie heeft hij gelezen, citaten uit Ho-

merus en Ossian wisselen met vertalingen uit het Perzisch en Arabisch.

Ook in zijn theologische en staatkundige houding is Schultens een representant van de heerschende ideeën. De Schultensen waren van ouds met de theologen der uiterste rechterzijde op gespannen voet geweest; Hendrik Albert heeft officieel met de dogmatische godgeleerdheid geen aanraking gehad. Zijn opvattingen aangaande het boek Job toonen hem ook hier als den redelijke en gematigde: in kwesties van inleiding en textcritiek bewandelt hij den middenweg en hij huldigt den regel, dat men zijn eigen dogma's aan de bijbelsche schrijvers niet moet opdringen. Zijn onderwijs in Hebreeuwsch en Antiquiteiten wordt hoogelijk geroemd, alweer om de groote bevalligheid, die zelfs het dorre aantrekkelijk maakte. Maar zijn rechtzinnigheid, als van velen zijner tijdgenooten, was verdacht: hij was liberaal, in zoover hij ieder gaarne zijn standpunt gunde en het zijne zelfs niet op den voorgrond bracht. Dat hij bij dit alles een vroom en goed man was, wordt uitdrukkelijk door zijn nadere bekenden uitgesproken.

Schultens' eigenschappen als mensch kwamen ten volle uit tijdens zijn rectoraat (1786/7); zelden heeft een rector voor zulk een moeilijke taak gestaan. Toen bij de hevige botsing tusschen patriotten en Orangisten het volk zich tegen als patriotten bekende studenten keerde en een zeer dreigende houding aannam, was Schultens, die door beide partijen geëerbiedigd werd, de man, die het woedende volk door zijn manlijke houding wist te imponeeren en daardoor de academieburgers te redden. Dat hij zelf in den politieken twist partij gekozen heeft, wordt nergens vermeld; wel, dat zijn vijanden, blijkbaar Orangisten, uit dit zijn optreden munt tegen hem trachtten te slaan.

Schilderijen door W. Hendriks (2) en een onbekende. Prenten door R. Vinkeles en L. Springer.

Zie: M. Siegenbeek, *Geschiedenis der Leidsche Hoogeschool*, Register i.v.; J. Kantelaar, *Lofreden op H.A.S.* (Amsterdam 1794); P.J. Blok, *Geschiedenis eener Hollandsche stad* III. Register i.v.

Wensinck

[Schultens, Jan Jacob]

SCHULTENS (Jan Jacob), zoon van Albert en Elisabeth Dozy, geb. te Franeker 19 Sept. 1716, overl. te Leiden 27 Nov. 1778, studeert te Leiden (waar hij 1730 honoris causa ingeschreven is) oriëntalia en godgeleerdheid. Dat hij de inzichten en methode zijns vaders volgde, blijkt uit zijn eerste dissertatie *De utilitate dialectorum orientalium ad tuendam integritatem codicis hebraei* (Leiden 1742). Wanneer men met zeker recht van de overdrijving der Schultensen en hunne school gesproken heeft, dan mag deze aanmerking in de eerste plaats van Jan Jacob's dissertatie gelden. De these van zijn vader aangaande het hebreeuwsche lexicon wordt hier uitgebreid en toegepast op den text van het oude testament. Had de vader op goede gronden betoogd, dat de lexicografie eerst door een arabisch bad gezond zou worden, de zoon ging een stap verder: was de juiste beteekenis der woorden vastgesteld, dan kon men haar toepassen op den gegeven text, die dan ook niet geëmendeed behoefde te worden. Volkomen terecht betoogt de dissertatie, dat emendaties in den regel niet anders dan proeven van echt of valsch vernuft hunner vindere zijn; maar dit bewijst natuurlijk niets voor den ongeschonden staat van de hebreeuwsche texten, evenmin als een gezonde lexicogra-

phie deze gezond kan maken. In het tweede deel van het boekje poogt de schrijver zich tegenover de onderling afwijkende parallele gedeelten in het Oude Testament te rechtvaardigen. Hij gaat zelfs zoover van te beweren, dat b.v. 2 Sam. 22 en Psalm 18 beide door David in verschillende redacties uitgegeven zijn. De stelling van Albert is hier geoutreerd.

Den graad van doctor in de godgeleerdheid verwerft Jan Jacoh zich in 1742 op grond van de *Dissertatio ad locum Apostol. Philipp. II, 5-11* (Leiden 1743), een proeve van dogmatische kennis en inzicht, die met zijn oostersche studie nauwelijks in verband staat.

Twee jaar later wordt hij hoogleeraar te Herborn (niet ver van Marburg), waar hem, uit zijn huwelijk met *Suzanna Amalia Schramm*, in 1749 zijn zoon Hendrik Albert (kol. 711) geboren wordt. In hetzelfde jaar neemt hij van zijn vader het onderwijs in de godgefeerdheid en oostersche talen te Leiden over. Na diens dood in 1750 wordt hij tevens interpres legati Warneriani en regent van het Staten-college.

Spoedig daarna is Schultens in theologische twisten en twistgeschrijf gewikkeld - men zegt nolens volens - tot schade van de oostersche wetenschap, die hij althans niet in geschrifte bevorderd heeft. Naar aanleiding van het optreden van den zwolschen predikant v.d. Os (zie kol. 408) en de desbetreffende adviezen der leidsche faculteit van godgeleerdheid, koos Schultens met beslistheid partij tegen de ultra's, in pamfletten en in lijvige werken (*Uitvoerige waarschuwinge op verscheide stukken der kategismusverklaringe van A. Comrie*; Leiden 1755). Zijn onderwijs in de oostersche philologie heeft evenwel uitstekende leerlingen gevormd onder wie zijn zoon Hendrik Albert (die voorgaat), N.G. Schroeder en E. Scheidius. In het prospectus voor een complete uitgave van Maidäni's Arabische spreekwoorden van 1791 heeft de zoon getuigd van zijns vaders belezenheid in de arabische literatuur: *qui vir, etsi per curarum multitudinem aliarumque rerum, praesertim theologiarum, occupationes, famam non potuit libris scribendis posteritati commendare, ingenio tamen ac multiplici eruditione praestitit inter suos; in Arabicorum autem librorum lectione paternam diligentiam non tantum aequavit, sed longe multumque superavit.*

Proeven van het werk zijner leerlingen vindt men in *Sylloge dissertationum philologico-exegeticarum sub praesidio A. Schultens, J.J. Schultens et N.G. Schroeder defensarum* (Leiden en Leeuwarden 1772-1778, 2 deelen).

Schilderij door P.F. Laereix, Univ. te Leiden, lith. L. Springer; door een onbekende Lakenhal te Leiden.

Zie: M. Siegenbeek, *Geschiedenis der sLeidsche Hoogeschool*, Register i.v. Wensinck

[Schutken, Johan]

SCHUTKEN (Johan), aan tering overl. 23 Jan. 1423. Hij was een leerling van Gerrit de Groote en Florens Radewijns; verkeerde van 1383 tot 1387 in het Fraterhuis te Deventer; en ging toen, omdat de strengere levenswijze in een klooster hem meer aantrok, naar het convent te Windesheim, waar hij tot zijn dood bleef als broeder des gemeenen levens en als 'klerk' (clericus) gelijk hij ter onderscheiding van anderen heette, waar hij echter nooit als koorbroeder ingekleed en geprofest werd. Aldaar is hij der jongeren 'consiliarius' of raadsman geworden, voor wien zij de ziel uitgestort en tot wien zij met hun gemoedsbezwaren de toevlucht genomen hebben: de raadsman en trouwe vriend inzonderheid van Gerlach Peters (gest. in 1411). Ook heeft hij in het Windesheimsche 'refectorium' (*reventer, eetzaal*) ongeveer twaalf jaren achter-

een elken dag aan tafel den leekebroeders iets stichtelijks voorgelezen en met zijn grondige bijbelkennis hun uitgelegd wat uitlegging behoefde.

Volgens prof. Acquoy is Schutken's vroomheid niet vrij geweest van piëtisme en methodisme. In zijne cel, welke hij als zijn aardsch paradijs beschouwde, werd hij door bepeinzing van de verschillende feiten uit het leven en lijden van Jezus zóó ontgloeid, dat het hem was alsof hijzelf onder het kruis stond, ja daaraan hing. 'Daar met zijn geest door de open wonden tot aan het hart des Heeren doorgedrongen en hart met hart vereenigende, wiesch hij zich in Christus' bloed van al zijn zonden rein en voelde, door de vurige pijlen der liefde gewond, de brandende min, die hem eeuwig beminde' (Joh. Busch). 's Mans methodistische neigingen bleken hieruit: dat hij zich aan een dagverdeeling hield, waarvan nooit afgeweken werd: bidden en werken, lezen en denken, kapittel houden over eigen gedrag (*zichzelf onder handen nemen, tot zichzelf inkeeren*) en God vragen om vergiffenis - het volgde elkander altijd even geregeld en stelselmatig op. Wanneer hij zijn cel verliet, sprak hij een of ander 'goed punt' (devotum exercitium) ten einde tegen de verzoeking gevrijwaard te blijven; kwam hij er in terug, dan knielde hij onmiddellijk voor het Christusbeeld neder en deed een kort gebed.

Busch deelt in zijn *Chronicon Windesemense* mede dat Johan Schutken voor de feestdagen vele gedichten en gezangen heeft vervaardigd; een goed afschrijver is geweest, die tal van zangboeken, antiphonaria, lectionaria, missalen en gradualen nauwkeurig bewerkte; ze tevens met kunstvaardige hand van muzieknoden voorzag; als bibliothecaris het toezicht heeft gehad over de Dietsche kloosterboeken, welke hij aan eenigszins ontwikkelde leeken ter lezing uitleende. Daarenboven moet hij heel wat vertaald hebben: o.a. den psalter, de evangelie-pericopen voor het kerkjaar en Gerlach Peters' voortreffelijk *Soliloquium*. - Onbekend is, in welke familiebetrekking Johan Schutken gestaan heeft tot A l e i d S c h u t k e n , een rijke devote vrouw, die zichzelf en al het hare gaf aan het convent te Windesheim ('Onze Martha' heet zij in aangehaald *Chronicon*).

Zie: J.G.R. A c q u o y , *Het klooster te Windesheim en zijn invloed I* (Utr. 1875), 280-289, waar 280 aant. 6 de bronnen worden opgegeven; N.C. K i s t en W. M o l l , *Kerkhist. archief*, IV (Amsterd. 1866), 221, 239,; J.C. v a n S l e e , *De Kloostervereeniging van Windesheim* (Leid. 1874), 50 volg., 302, 304, 326, 336; V. B e c k e r , *Eenige oude Dietsche versjes (De Katholiek*, dl. LXXXVIII (1885), 364-366); K.O. M e i n s m a , *Middleleeuwsche bibliotheken* (Zutph. 1903), 147, 285, aant. 1.

Brinkerink

[Schuver, Juan Maria]

SCHUVER (Juan Maria), verdienstelijk ontdekkingsreiziger, geb. 26 Febr. 1852 te Amsterdam, waar zijn vader een vermogend koopman was, gest. eind Augustus 1883 in Soedan. Na het voortgezet onderwijs op 't bekende instituut voor Rooms-katholieken te Katwijk-Binnen ontvangen te hebben, maakte de veel belovende jongeling op 17-jarigen leeftijd met zijn vader een reis naar Frankrijk, Spanje, Italië, Griekenland, Turkije en Palestina, waarna hij door Rusland, Zweden, Noorwegen, Denemarken, Duitsland en België terugkeerde. Op 21-jarigen leeftijd trok hij andermaal naar zuidelijke landen, en in de weinige jaren die hem nu nog in het leven restten heeft hij maar zelden, en dan slechts voor kort, zijn vaderland teruggezien. Hij doorreisde in die jaren nog Spanje, Marokko, Arabië, Perzië en Armenië,

waar hij o.a. den berg Ararat beklom. Reizen was zijn lust en zijn leven. Middelerwijl had hij als knaap eerst zijn moeder, daarna ook zijn vader verloren, zoodat hij sedert al meer zijn reislust den vrijen teugel kon vieren.

Allengs vatte hij het voornemen op, het zijne bij te dragen tot de ontsluiting van Afrika, bezocht voor dat doel Londen en Parijs, waar hij zich behalve van andere uitrusting tevens van de noodige aardrijkskundige instrumenten voorzag, en begon 1 Januari 1881 zijn belangrijke reis door het Nijlgebied. Hij voer van Caïro deze rivier op, trok door de Nubische woestijn en begaf zich over Berber, Chartoem, Tamaka, Dar Bertat en Beni Sjangoe naar Tadasi. De verder zuidwaarts gelegen streken zijn voor een goed deel voor 't eerst door hem beschreven en in kaart gebracht. Nadat hij in 1882 uit Tamaka het Oostelijk grensgebied van Abessynië bezocht had en door min of meer geheel onbekende streken was getrokken, keerde hij naar Chartoem terug, vanwaar hij zich het volgend jaar naar de Bahr el Ghasal of Gazellenrivier begaf. Hier, in Egyptisch Soedan, werd hij in 't laatst van Augustus door Dinka-Negers in het dorp Tek vermoord, hij en zijn bediende met nog eenige dragers. Hij had den leeftijd van nog geen 32 jaar bereikt.

Schuber was een 'dapper en onverschrokken reiziger; een bekwaam taalkenner, een scherpzinnig opmerker, een human mensch. Zonder ijdel streven naar winst of roem heeft hij zijn groote gaven en zijn groot fortuin besteed aan het belang der wetenschap.'

Hij schreef: *Reisen im Obern Nilgebiet. Erlebnisse und Beobachtungen* (1883).

Zie: P. J. V e t h in *Eigen Haard* 1884, 394 en 409 (met portr.), waar tevens verdere literatuur wordt opgegeven.

Zuidema

[Seep, Claes of Zeep]

SEEP (Claes) of **Z e e p**, dichter uit het midden der 17de eeuw. Poëzie van hem treft men o.a. aan in de liedboekjes *Clioos Cytter* (Amst. 1669) en *Otipodrigo, bestaande in vrolyke gezangen*, enz. (Amst. 1654); ook een puntgedicht in het vriendenalbum van den rector Jacob Heiblocq (*Farrago Latino- Belgica*, Amst. 1662, p. 245). Hij woonde blijkbaar te Amsterdam en hoorde daar tot de 'Bendt der Dighteren' die onder leiding van den herbergier Jan Soet in 'de Soete Rust' bijeenkwam om zich in de dichtkunst te oefenen. De bekende bundel *Parnassus aan 't IJ, of Konst-schoole ter deugd* (Amst. 1663, p. 3) heeft Seep's dichterlijk antwoord op de eerst gestelde vraag, een gedichtje onderteekend met de spreuk; 'Ick leef in de bladeren.' Misschien was hij ook lid van Krul's Amsteldamsche Musyckkamer 'Je blijft in eelen doen', bekend met hem was hij zeker. (G. M o r r e , *J.H. Krul*, 1894, p. 74). In Tegnagel's dichterlijst (*Amsterdamsche Lindebladen*, Amst. 1639) wordt ook Seep vermeld. Heeft misschien op hem betrekking het gedicht van R. A n s l o . *De Bruiloft van Nikolaas Seep en Elizabeth Slood, te Weesp, den 22 van Grasmaandt* 1646, *vereenigt* (in: *Apollos Harp*, Amst. 1658, p. 289)?

Ruys

[Seeratt of van Seeratt, Thomas]

SEERATT of **VAN SEERATT** (Thomas), waterbouwkundige te Groningen in de eerste helft der 18de eeuw, die zich inzonderheid verdienstelijk maakte door het herstellen en verbeteren der dijken en zeeweringen na den watervloed van 1717. Volledig overzicht dezer werkzaamheden is bewaard gebleven in een door hem

geschreven journaal, dat nog altijd van groote waarde is voor de kennis der bedijking van dien tijd.

Het jaar van zijn geboorte en overlijden kan tot dusver niet worden vastgesteld. Naar den naam te oordeelen doet deze zoowel als die zijner vrouw J o h a n n a S c h o t t a w a y aan vreemde afkomst denken.

Seeratt werd in 1716 onder den titel van Commies Provinciaal door het Provinciaal Bestuur van Groningen aangesteld tot hoofdambtenaar van den waterstaat, een tak van dienst welke echter destijds, toen verreweg het meerendeel dezer werken tot de afzonderlijke waterschappen, de zylvestenijen behoorde, niet die groote beteekenis had welke zij later verkreeg. Opmerkelijk is deze benoeming in zoover dat iemand werd gekozen die voor deze betrekking niet was opgeleid, noch veel daarin werkzaam kan zijn geweest. Toen hem dit eens werd voorgeworpen, beriep hij zich ook slechts op datgene wat hij twintig jaren lang als zeeman op het gebied van vloed en stroom en storm had leeren kennen, alsmede de zeeweringen die hij in andere landen had gezien. Gelijk het door hem wordt uitgedrukt, 'behoefde zulk een persoon niet onbekwaam geacht te worden om tegen de zee te arbeiden.' Men mag echter aannemen dat. Seeratt vrij zeker reeds bij zijne aanstelling als een betrouwbaar deskundige heeft bekend gestaan.

Eveneens werden bouwwerken aan hem opgedragen, zoo al in het eerste jaar een onderzoek naar de bouwvallig geworden academiekerk, welke vervolgens onder zijn toezicht eene belangrijke herstelling onderging.

Verdienstelijker openbaarde zich nochtans Seeratt's werkzaamheid toen hij tevens in het begin dezer dienstbetrekking werd belast met een algemeen onderzoek der zeeweringen in deze provincie. In een uitgebreid rapport hierover uitgebracht wees hij nu op den geheel onvoldoenden toestand, waarin deze verkeerden en hoezeer het dijkwezen in zijn gewest ten achter stond bij dat van het naburige Friesland. Dit had tengevolge dat op zijn advies de Staten het besluit namen met spoed belangrijke verbeteringen aan te brengen.

Nauwelijks was men hiermede aangevangen of in 1717 kwam de groote kerstvloed, doorbrak en vernielde zoo goed als alle zeedijken en overstroomde het grootste deel der provincie. Reeds staande den vloed gaven de Staten Seeratt alle volmacht, eerst voor redding van menschen en vee, daarna voor onderzoek en maatregelen tot herstel.

Aan dit vertrouwen heeft de werkzame man op voortreffelijke wijze beantwoord. Om de onmisbare eenheid en samenwerking bij de uitvoering te verkrijgen was Seeratt aan het hoofd gesteld van het geheele plan der bedijking, ook die gedeelten welke in gewone tijden aan afzonderlijke corporatiën waren opgedragen. Onder zijne voortvarende leiding gelukte het reeds in 1718 zoover met het omvangrijke werk gereed te komen, dat de schier openliggende provincie voorshands voor zeevloedden weer behoorlijk beveiligd was. Slechts met overmacht van werkvolk had Seeratt dit kunnen bereiken, soms stonden tot 4000 man onder zijne bevelen. De beide volgende jaren kon het geheel worden voltooid. Niet alleen waren toen de ontredde dijken met zijn sluizen en waterkeeringen geheel hersteld, doch tevens aanzienlijk verzaard en versterkt, zoodat een aanmerkelijk grooter beveiliging was verkregen. Welk een werkkraft de onvermoeide ambtenaar hierbij betoonde, met welke bezwaren, dikwijls tegenwerking en

miskennis hij had te kampen, hoe hij met zijn sterk lichaamsgestel en onversaagden moed alle afmatting wist te doorstaan getuigt het door hem nagelaten journaal. Tot invoering zijner voorstellen om een betere regeling voor het onderhoud en oppertoezicht dezer werken te verkrijgen, hebben de Staten echter jammer genoeg niet kunnen besluiten.

In 1721 verwisselde Seeratt deze drukke verantwoordelijke betrekking met de rustiger en zeker meer lucratieve van Provinciaal Rentmeester, waartoe hij inmiddels 1719 was benoemd. Waarschijnlijk zal het aanvankelijk combineeren van zoo ongelijksoortigen werkkring mede zijn aan te merken als eene belooning zijner groote verdiensten. Laatstgenoemde betrekking werd door hem vervuld tot 1735. Denkelijk is hij toen of anders in een der eerstvolgende jaren overleden, want in 1740 verkocht zijne weduwe het door haar bewoonde huis in de Oude Boteringestraat te Groningen.

Voor het aangehaalde journaal of gedenkschrift zijner werkzaamheid als Commis Provinciaal, hetwelk opgedragen aan de Heeren der Ommelanden door Seeratt is ingeleverd December 1730, werd hem bij besluit der Staten een honorarium toegekend van 100 zilveren ducats.

Zie: *Groninger Volksalmanak*, 1890 en 1918.

Zijlma

[Selcart, Albertus]

SEL CART (Albertus), geb. ongeveer 1568, gest. 1615, van oud-Bommelsch priesterlijk geslacht, zooals blijkt uit twee grafsteenen bij den zuidelijken ingang van de kerk te Zalt-Bommel, en uit het z.g. *Necrologium* dat in het Stadhuis nog bewaard wordt (zie daarover *Acquoy*, *Jan van Venray*, 's Hert. 1873, blz. 174 en 174²). **Huibert Selcart**, de bekende bommelsche martelaar (1542), was zijn oom. Hij was predikant te Abbenbroek, op het eiland Putten (1591-1595), te Vianen (1595-1608), sedert dat jaar tot 1615 te Zalt-Bommel. Zijne vrouw, **Stijntgen Moring**s (haar naam staat op een van de beide beven genoemde grafsteenen), is overleden 9 Nov. 1612. Haar voornaam komt ook nog in het *Oudt-Doopboekje* (1609-1618) voor, in het Rijksarchief te Arnhem bewaard. Te Vianen is **Jac. Trigland** onder zijne leiding tot het predikambt gekomen. Op de zuidhollandsche synoden was hij vrij geregeld aanwezig; ook de geldersche van 1609 en 1612 zagen hem in haar midden; die van 1609 benoemde hem tot assessor. Op 29 Sept. 1616 hertrouwde **Catelijntgen van der Elst** (blijkbaar was Albertus Selcart vóór zijn dood in 1615 hertrouwd), weduwe van Albertus Selcart, met **Willems Govers van Nijenhuisen**, 'weduwnaer'. Rogge zegt, dat Selcart met Henricus Leo, die ook te Zalt-Bommel predikant was sedert 1599, partij koos voor de Remonstranten. Hij meende ongetwijfeld dat de Remonstrantsche gevoelens in de Gereformeerde Kerk geduld behoorden te worden. Het genoemde doopboek vermeldt op 27 Febr. 1610 dat Selcart als 'peter' stond over den doop van twee kinderen van **Aelbert de Bruijn**; en op 22 Maart 1612 dat Henricus Leo naast 'Stijntgen' (ongetwijfeld de vrouw van A. Selcart) als 'meter' stond over den doop van 'Hendrixken, tkijnt Wilhelmi Remoutii, predicant des Francoysen garnesoens alhier', nl. te Zalt-Bommel.

Zie: *Reitsma en van Veen*, *Acta* II, 372, 424; III, 2, 39, 62, 78, 98 v., 121, 139, 158, 209, 226; IV, 171 v., 177, 198; *Kerkel. Handb.* 1907, Bijl., blz. 100, 162, 169; *Acquoy*,

Jan van Venray, register op 'Selcart'; *Arch. voor Kerkel. Gesch.* IV (Leid. 1844), 267-273; H.C. Rogge, *Johannes Wtenbogaert II* (Amst. 1875), 127; H.W. ter Haar, *Jacobus Trigland* ('s Grav. 1891), 37 v.
Knipscheer

[Sels, Jan]

SELS (Jan), geb. te Dordrecht 6 Juli 1775, overl. aldaar 4 Jan. 1854, was de zoon van Jan Sels en Elisabeth Degen. Hij was van beroep broodbakker, maar beoefende in vrijen tijd de geschiedenis zijner geboortestad. Hij gaf o.a. uit: *Nieuw Handboekje voor de korenmarkt van Dordrecht* (1823).

Op zeer hoogen leeftijd schreef hij een *Beschrijving van Dordrecht en deszelfs Eylant en Ommestreeken uit verschillende oude schrijvers bijeengebragt door J. Sels* (1852), dat door zijn vriend H. Lagerwey in de jaren 1854-1857 in afleveringen met steendrukplaten versierd, werd uitgegeven. De schrijver was toen reeds overleden; het laatste gedeelte van het werk werd door een andere hand toegevoegd. Een tweede werk: *Het begin, opkomst en bloei van Dordrecht*, bleef onvoltooid en onuitgegeven. Het berust evenals het h.s. der *Beschrijving* in de Bibliotheek der Gemeente Dordrecht.

Uit: *M.S. Aanteekeningen*.
van Dalen

[Sels, Jan Louis]

SELS (Jan Louis), geb. te Dordrecht 21 Sept. 1828, ongehuwd aldaar overl. 28 Nov. 1859, was de zoon van Jan Anthonie Sels en Antonia Kuipers. Hij beoefende de schilderkunst op niet onverdienstelijke wijze, getuige zijn portretten, maar was ook decoratieschilder. In 1852 werd hij lid van het dordtsche teekengenootschap Pictura. Zijn vroegtijdige dood belette, dat zijn gaven tot volle ontwikkeling kwamen. Zijn portret, door J.H. van der Heyden op steen geteekend, werd met facsimilé zijner handteekening bij F. Böger te Dordrecht uitgegeven.

Uit: *M.S. Aanteekeningen*.
van Dalen

[Sepp, Christiaan (1)]

SEPP (Christiaan) (1) was de eerste eener van oorsprong duitsche familie van dezen naam in Holland. Hij werd geb. te Goslar (Hannover), waar zijn vader conrector der latijnsche school was, begin der 18de eeuw, en overl. in Augustus 1775 als boekverkooper-uitgever te Amsterdam. Voor den handel bestemd, vestigde Christiaan S. zich als koopman te Hamburg, waar hij zijn vrijen tijd bij voorkeur aan de beoefening der entomologie en andere natuurkennis wijdde. Ook de teekenpen hanteerde hij er met groote vaardigheid. Van Hamburg vertrok hij (vóór 1739) naar Amsterdam waar zijn oudste zoon Jan Christiaan (kol. 725) geboren werd, uit een huwelijk in Duitschland gesloten. In Amsterdam beoefende hij met veel succes de teeken- en graveerkunst, terwijl hij zich tevens als cartograaf naam maakte (land- en zeekaarten). Maar 't meest is hij bekend als schrijver van een beroemd boek over de insecten, get.: *Beschouwingen der wonderen Gods in de minst geachte schepselen of Nederlandsche insecten, naar hunne aanmerkelijke huishouding, verwonderlijke gedaanteverwisseling en andere wetenswaardige bij zonderheden beschreven* enz. Van dit boek zijn de dertig eerste platen, met de beschrijvingen,

aan hem alleen te danken, terwijl bij de latere afleveringen de hulp van zijn oudsten zoon Jan Christiaan hem ten dienste stond, totdat eindelijk bij den dood zijns vaders, deze geheel alleen de bewerking der platen en de beschrijvingen ter hand nam.
Zuidema

[Sepp, Christiaan (2)]

SEPP (Christiaan) (2), kleinzoon van bovenstaande, geb. te Amsterdam 1 Mei 1773, overl. ald. 14 Dec. 1835. Hij was de zoon van den

boekhandelaar en uitgever Jan Christiaan (kol. 725). Nadat hij eenigen tijd deelgenoot was geweest van zijn vaders boekhandel, werd hij tot commissaris van politie in zijn geboortestad benoemd, een betrekking die hij met veel ijver en goed gevolg waarnam. Vooral bij den toenmaligen directeur der amsterdamsche politie, Mr. Wiselius, stond hij hoog aangeschreven. Zijn vrijen tijd wijdde hij onder meer aan de vertaling van werken van Stilling: *Heimwee; Het leven; De overwinning van den Christelijken godsdienst* enz. Bilderdijk heeft een afkeurend oordeel over die vertalingen uitgesproken; zie diens briefwisseling met prof. Tijdeman, II, 165 en 166. De vertaling van Stilling's *Tooneelen uit het rijk der geesten*, 2 dln., door zijn schoonzoon C.H. Hovingh, werd door Sepp van een voorbericht voorzien.

Zuidema

[Sepp, Christiaan (3)]

SEPP (Christiaan) (3), geb. te Amsterdam 3 April 1820, overl. te Wijk aan Zee 10 Mei 1890, doopsgezind predikant en kerkhistoricus, man van groote gaven beide van verstand en hart, als geleerde geroemd, als mensch door velen bemind. Ongeveer 1735 kwam Christiaan Sepp (kol. 719), de overgrootvader, naar Amsterdam, etser en graveerder, vervaardiger van geografische kaarten, natuurkundige en entomoloog. Zijn zoon, Jan Christiaan, boekhandelaar en een der oprichters van 'Felix Meritis', was ook liefdeprediker bij de doopsgezinde gemeente van de 'kerk bij de kruikjes' (1781). Zijn zoon Jan (kol. 724), ook boekverkooper, huwde Christina Bakker: de ouders van wien deze regelen zijn gewijd. Hij genoot het eerste onderwijs aan de school van den heer Paulus, later ging hij ter latijnsche school, waaraan toen ook Dr. Epkema les gaf, de 'onvergetelijke', zooals latere leerlingen Jo. de Vries, Allard Pierson, Nic. Beets, P. de Génestet hem in dankbare bewondering noemen zouden (*Levensber. Letterk.* 1915/16, 258). Sepp werd 28 Juni 1837 student aan de kweekschool der doopsgezinde Sociëteit, reeds toen om zijne levendigheid, zijne beminnelijkheid, zijn vernuft gezien. Hier sloot hij vriendschap met de Hoop Scheffer, Hooykaas Herderscheê, Jan Wijs; hier was hij de leerling van Samuel Muller, later door hem herdacht in *Levensber. Letterk.* 1875/76 en van Wopke Cnoop Koopmans, wien hij in zijne *Pragmat. Gesch.*³ 312 vlg. woorden van vereering gewijd heeft, al heeft Cramer er terecht op gewezen, dat het beiden minder om de vorming van geleerde theologen dan wel om de opleiding van goede predikanten te doen was. Als student heeft Sepp voorts hard gewerkt. Voor de *Bijdragen van buitenlandsche godgeleerden*, door zijn vader uitgegeven, begon hij in 1840 artikelen van duitsche theologen te vertalen, wat hij in lange reeks tot 1847 voortzette, verklaring van zijne latere neiging voor de duitsche godgeleerdheid en van zijnen vluggen, gemakkelijken, maar ietwat onachtzamen stijl. Hij deed meer dan vertalen: in 1843 bekroonde de utrechtische theol. fac. hem met goud voor zijn antwoord op haar prijsvraag, *Unde doctrinae, quam Paulus apostolus professus est, origo cum ab ipso repetita est, tum a nobis est repetenda?* (*Utr. stud. alm.* 1844, 98). Proponent geworden 28 Juli 1843, ging hij 5 Nov. van dat jaar als predikant naar Westzaan-Zuid. Van den beginne af aan heeft hij door goede tijdverdeeling de kunst verstaan zoowel der praktijk als der studie het hare te geven. Hij was een met geestdrift door velen gehoord prediker, hij toonde zich een innemend, gemakkelijk zich

bewegend, altijd hupvaardig, door stem en gestalte indruk makend, ernstig en nauwgezet pastor. Meteen schreef hij hier o.a. (altijd nog tot Nieuwtestamentische studiën getrokken) zijn *De leer des N.T. over de H.S. des O.V.* 1849, maar ook (profetie van zijne latere beoefening van de geschiedenis der godgeleerde wetenschap) zijn *Johan Albrecht Bengel*, 1848. Trouwens reeds in zijn *Herinneringen uit het leven van een hulpprediker*, 1846, gaf hij belangrijke historische bijzonderheden over het onderwijs van Muntinghe en Tinga te Groningen. Hier ook legde hij den grondslag voor die prachtige bibliotheek, die eenmaal in kerkgeschiedenis, biografieën, in werken over godgeleerd onderwijs alles overtreffen zou wat in jaren in ons land in veiling was gekomen. Bibliofiel was Sepp van het edelst allooi, wat hij liefhad kende hij ook door en door, tegelijk stond zijne bockerij open voor allen die er waarlijk belang in stelden. 5 Nov. 1848 ging hij naar Zaandam-Oost en Nov. van dat jaar huwde hij Christina Elisabeth Alida Spin de dochter des amsterdamschen boekdrukkers. Uit dit huwelijk zijn vier zonen en twee dochters geboren, de moeder overleed 24 Juli 1905. Beroepen te Leiden, deed Sepp 14 Mei 1854 intrede en hier ving het tijdperk van zijne grootste krachtsontplooiing aan, waarbij zijne veelzijdigheid niet minder treft dan zijn woekeren met den tijd. Aan zijn ambt, met prediking en onderwijs en pastoraal, gaf hij zich met hart en ziel en bediende nog bovendien 1879-1881 de haagsche gemeente vóór deze tot zelfstandigheid gekomen was (*Doopsgez. Bijdr.* 1896, 64-72). Sinds 1852 was hij bestuurder der Sociëteit en curator harer kweekschool, en die met hem in deze colleges zitting hebben gehad leggen getuigenis af van zijne nauwgezetheid en toewijding. Hij was een man voor het gezellig verkeer geschapen, gul gastheer, met het groote voorrecht dat zijne middelen hem veroorloofden gul te zijn; hij kwam te Leiden in een tijd van opbloeiend wetenschappelijk leven, toen een aantal, van wie decora academiae worden zouden, in de dagen van hun opgang waren; zoo heeft hij vriendschap en omgang gepleegd met Scholten, Kuenen, Prins, met Cobet, met Goudsmit, met Fruin en De Vries, terwijl ook deken Quant tot zijne goede kennissen behoorde. Tegelijk waren het jaren van ernstigen wetenschappelijken arbeid, die zich nu hoe langer zoo meer op kerkhistorie richten ging. In 1860 verscheen in 4o. zijn door Teyler bekroond werk *Proeve eener pragmatische geschiedenis der theologie in Nederland 1787-1858* (Teylers werken dl. XXXVI) 1860², 1867³. De prijsvraag was uitgeschreven onder den indruk van C. Schwarz, *Zur Geschichte der neuesten Theologie* (Ned. vert. door C. Krabe), maar Sepp gaf meer dan dit boek had gedaan. Terwijl hij eene geschiedenis ontwerpt van de godgeleerde wetenschap in die zeventig jaren, neemt hij daarin hel theologisch hooger onderwijs aan de hooge scholen en athenaca op en geeft een aaneengeschakeld verhaal van al de grootere en kleinere werken op het gebied der dogmatiek en wijsbegeerte, der apologetiek en ethiek, der exegeese, kerkgeschiedenis en practische theologie, gedurende dat tijdperk verschenen. 'Wij bezitten geen ander werk, 't welk op dit ook maar gelijk, dat ons zóó in staat stelt de geschiedenis der nederlandsche godgeleerdheid in dat tijdperk te overzien en telkens datgene op te slaan wat wij daaruit willen weten.' En uit jarenlange ondervinding mag ik dat andere woord van Cramer

onderstreepen: 'Voor den kerkhistoricus, die onze nieuwere geschiedenis beoefent, is het eenvoudig onmisbaar.' Van een later werk van Sepp, *Het godgeleerd onderwijs in Nederland ged. de 16de en 17de eeuw*, 2 dln. 1873/74 zegt Cramer elders (58): 'leerrijke en opwekkende lectuur met name voor aankomende beoefenaars der kerkhistorie.' In de *Geschiedkundige nasporingen* II, 1873 schreef Sepp ook over 'Jacob Böhme's oudste vrienden in Nederland' (137-223). Hij moest dus ook handelen over Johann Georg Gichtel en diens *Theosofia practica*, eene duistere en verwarde mystiek in zeven deelen (167). Maar hij aarzelde niet en las het werk door. Ex ungue leonem!

Wij keeren tot den leidschen tijd terug. Het volgende groote werk was *Johannes Stinstra en zijn tijd* I, 1865, II, 1866. De bijtitel luidt *Eene bijdrage tot de geschiedenis der kerk en school in de 18de eeuw*. De lezer blijft dus in de sfeer van de *Pragmatische geschiedenis* en de schrijver heeft dit niet anders gewild: in het voorbericht zegt hij: 'vroeger heb ik mijn krachten gewijd aan de beschrijving van de geschiedenis der godgeleerdheid gedurende 1787 tot 1858, nu lever ik eene bijdrage tot de kennis van hare lotgevallen in de achttiende eeuw.' In waarheid, deze man was zóó rijk aan kennis, dat hij, bekend met wat anderen wisten, overvloedig geven kon wat anderen niet wisten. In Leiden gaf hij eindelijk nog de drie deelen der reeds genoemde *Geschiedkundige nasporingen* 1872, 1873 en 1875, het ook reeds genoemde *Godgeleerd onderwijs*, *Drie evangeliedienaren uit den tijd der Hervorming* 1879 (t.w. Jean Taffin, Pieter de Zuttere en Agge van Albada), *Polemische en irenische theologie* 1881, 1882.

Behalve deze uitnemende studiën, die aan Sepp voor goed eene eereplaats toekennen onder onze kerkgeschiedvorschers, leverde hij in de *Godgeleerde Bijdragen* een aantal artikelen en vooral boekaankondigingen. Hij was in 1855. met deel XXIX redacteur van dat tijdschrift geworden en bleef dat tot 1866. Men had toen in ons land de *Jaarboeken voor wetenschappelijke theologie* onder redactie van Doedes en van Oosterzee 1845-1855, daarna de *Nieuwe jaarboeken* onder die van Harting, 1858-1863, beide in den geest der bijbelsche orthodoxie. Toen Sepp de *Bijdragen* zou gaan redigeeren bloeide dat maandschrift allerminst, maar het gelukte hem artikelen te verkrijgen van tal van theologen, die later voor het meerendeel tot de woordvoerders der moderne theologie zouden behooren en met de meesten van wie hij bevriend was. Ik noem slechts Scholten, Kuenen, van Hengel, Hoekstra, Loman, Prins, Matthes, Oort, de Goeje (den arabist). Natuurlijk steeg het tijdschrift daardoor merkkelijk in beteekenis. Tot de kentering kwam uit niet ver te zoeken oorzaken. Het is zeker, dat hij in de *Bijdragen* het vrije, wetenschappelijke onderzoek wilde dienen, dat alleen naar waarheid vraagt, maar naar geen partij. Modernen en antimodernen beiden zouden er zich in uitspreken. Dat ging ook aanvankelijk, toen de richtingen nog niet scherp belijnd waren, toen de moderne theologie eigenlijk nog komen moest en alleen *Waarheid in liefde* der Groningers eene bepaalde groep vertegenwoordigde. Na 1860 ging het niet meer, toen de moderne theologie met stelligheid zich als antisupranaturalistisch, deterministisch, monistisch vertoonde. Sepp deed dien stap niet en wenschte geen artikelen in dien geest. De modernen onttrokken zich, nog het langst werkten Land, Oort, Prins

en Blom mede; toen in 1867 het *Theologisch Tijdschrift* begon te verschijnen, was het met de *Bijdragen* meteen aan een einde. Langer duurde Sepp's redacteurschap van *De christelijke huisvriend*, 1857-1875, een stichtelijke periodiek. waarin hijzelf veel geschreven heeft onder den schuilnaam Advena. Intusschen had de Senaat der hoogeschool bij de groote herdenkingsfeesten van 1875 ook aan Sepp het eeredoctoraat in de theologie verleend, hulde zijner geleerdheid waardig. Zijne gemeente had in 1879, toen hij haar 25 jaar had gediend, hem hare dankbaarheid en liefde getoond, enkele jaren later werd hij emeritus na 39 jaren dienst en vestigde zich, 1882, te Amsterdam. Daar kwam hij te wonen in dat zijnen vrienden zoo welbeken de huis Keizersgracht 469 bij de Leidsche straat. Sepp zette hier ijveriger dan ooit zijne studiën voort en schonk als blijk daarvoor aan de wetenschappelijke wereld zijne *Bibliographische mededeelingen* 1883, *Kerkhistorische studiën*, 1885, *Bibliotheek der Nederlandsche kerkgeschiedschrijvers*, 1886, *Verboden lectuur* 1889, *Uit het predikantenleven van vroeger tijden*, 1890, terwijl eindelijk posthuum, bezorgd door Dr. J. Knappert en J. Sepp, in 1891 nog verscheen *Het staatstoezicht op de godsdienstige letterkunde in de Noordelijke Nederlanden*, 'waardig slot' zeggen de beide bezorgers, 'van zijne veeljarige, omvangrijke werkzaamheid op het gebied der historische godgeleerdheid.' Wèl mocht indertijd Rauwenhoff van Sepp's werken zeggen, dat zijne 'geschriften hoe langer hoe meer in hun blijvende waarde zullen worden erkend' (*Theolog. Tijdschr.* 1873, 555). Voortreffelijke en onmisbare hulpmiddelen bij het onderzoek, arsenalen van kennis, met de levendigheid geschreven, die wij in den schrijver liefhadden en met de nauwgezetheid die wij in hem bewonderden, zullen zij nog voor vele geslachten van kerkhistorici gids en vraagbaak zijn. Van die nauwgezetheid getuigen o.a. zijne volstreckte betrouwbaarheid van het opgeven zijner bronnen en zijne uitnemende registers. Historische werken zonder juiste registers waren hem terecht een ergernis. De onpartijdigheid, waarnaar hij levenslang streefde, heeft hij in zijne werken inderdaad bereikt. Zijne bezonken belezenheid was ontzaglijk, al is het mogelijk, dat hij 'in de schriften van Menno minder goed thuis was' (*Doopsgez. Bijdr.* 1905, 89).

Maar de acht jaren van dit otium cum dignitate werden niet alleen door dien arbeid gevuld. Sociëteit en kweekschool bleven zijne goede zorgen ondervinden, voor de zending en den arbeid van het Bijbelgenootschap toonde hij daadwerkelijke belangstelling, het bezoeken van gevangenen en van (overal in de groote stad verspreide) behoeftigen en zieken, met wie hij op de eene of andere wijze bekend was geraakt en wier lot hij zich zoo hartelijk aantrok, eischte menig uur van zijn tijd. Daarbij was hij immer bereid te woord te staan wie zijn raad of hulp kwamen inroepen en voerde eene uitgebreide correspondentie, ook met tal van buitenlandsche vrienden, onder wie Nippold zulk een groote plaats innam. Waarlijk, wie hem des avonds mocht ontmoeten in den huiselijken kring, in intiem gezelschap, opgewekt prater, geestig verteller, in ieders aangelegenheden belang stellend, tot luisteren bereid, die kon zich nauwelijks zulk woekeren met den tijd voorstellen. Ook moet hij wel een sterk lichaam hebben gehad. In 1887 is hij ernstig ziek geweest, maar hersteld, in Januari 1890 vreesden de zijnen opnieuw voor zijn leven, nu helaas met

grond. In Mei voerde men hem op zijn dringend verlangen nog naar Wijk aan Zee, reeds den 10den kwam daar het einde. Hij is te Beverwijk begraven.

Hebben wij van den geleerden kerkgeschiedvorschcr gesproken, ook den mensch willen wij gedenken. In ons wel geëtiketteerd theologisch Kanaän heeft men ook Sepp zijne plaats willen aanwijzen en gezegd dat hij, aanvankelijk modern, later dat vaandel verlaten had. Doch zóó is het niet. Hij was eene vrome, ondogmatische natuur, na verwant aan het bijbelsch supranaturalisme eener vroegere periode, gevoed door Thomas à Kempis, Tersteegen, Paul Gerhard, Matthias Claudius, geloovende in de mogelijkheid van een christendom boven geloofsverdeeldheid. Wat de menschen in partijen en richtingen verdeelde dat was niet eigen hartsbehoefte, dat waren de door theologen opgeworpen kwesties. Vroomheid, geloof, maar geen scherp belijnde dogmatiek wilde hij, verdraagzaam, breed en bij machte overal het goede te erkennen - geen wonder, dat, toen na 1860 de moderne theologie het stelsel van Scholten werd, Sepp zich daarin niet vinden kon. Vooral het antipranaturalisme kon hij niet aanvaarden. Hij bleef voor Scholten bewondering koesteren, maar ging zijn eigen weg, daarom allerminst in vijandschap met de modernen (in zijn amsterdamschen tijd was hij met mijn vader bij uitstek bevriend); bij het klimmen der jaren zoo mogelijk nog toenemend in zijn ruim en vrijzinnig oordeel, bleef hij zijn ondogmatisch, evangelisch christendom buiten de partijen handhaven, waarbij zijne gaven en zijn karakter, zijne gansche persoonlijkheid hem voor die vereenzaming bewaarden, welke anders gemeenlijk het deel wordt van wie zich bij geen partij kunnen aansluiten. Overtuigd protestant, heeft hij elke onverdraagzaamheid jegens roomschen veroordeeld. Dat hij goed doopsgezind was en zijn kerkgenootschap lief had, zijn leven is er om dat te getuigen, maar van eng menistendom heeft hij nimmer willen weten. Waarom hij nooit in doopsgezinde periodieken heeft geschreven, blijft mij raadselachtig.

Behalve de beide na te noemen biografieën zijn er na zijn dood geen levensschetsen over hem verschenen.

Zie: S. C r a m e r in *Levensber. Letterk.* 1890/91; J. S e p p , *Ter gedachtenis aan Christiaan Sepp, theol. doctor en rustend predikant*, 1890 (niet in den handel).

L. Knappert

[Sepp, Jan]

SEPP (Jan), geb. te Amsterdam 18 Sept. 1778, overl. ald. 19 Dec. 1853; zoon van Jan Christiaan S., die volgt, en Wichertje Wichersdruijs. Hij was mede een ijverig beoefenaar van de natuurlijke historie in hare verschillende onderafdeelingen, vooral van de entomologie, terwijl hij na den dood zijns vaders, als eigenaar der firma J.C. Sepp en zoon, de uitgaven der kostbare werken over de *Insecten*, de *Vogels*, de *Flora Batava* enz. voortzette, het een al rijker geïllustreerd dan het ander. Ook gaf hij uit: *Afbeelding en beschrijving van Surinaamsche vlinders*, alsmede een *Bloemkundig Woordenboek*.

Jan Sepp was gehuwd met C h r i s t i n a B a k k e r , bij wie hij acht kinderen had. Een dezer was Cornelis Sepp (zie III, 1168), met wiens dood de beroemde uitgeverfirma in Amsterdam ophield te bestaan. De hiergenoemde Jan Sepp overleed in 1853, op 75-jarigen leeftijd. Een aardige levensschets van hem vindt men in de *Entomologische Zeitung* van Jan. 1855.

Zuidema

[Sepp, Jan Christiaan]

SEPP (Jan Christiaan), geb. te Amsterdam 8 Nov. 1739, overl. aldaar 29 Nov. 1811; hij was de oudste zoon van Christiaan S. (1) bovengenoemd en wordt in onderstaand werk van A.C. Kruseman als de grondlegger der firma J.E. Sepp en zoon aangemerkt. Reeds op jeugdigen leeftijd toonde hij veel lust en aanleg zoowel voor het boekverkoopersbedrijf als voor de entomologie en andere natuurwetenschappen. Met zijn vader verzamelde hij een groot aantal insecten. Ook hanteerde hij met veel vaardigheid het microscoop, het penseel en de graveernaald, zoodat hij onder zijn collega's in het binnen- en buitenland zeer gezien was. Hij zette het beroemde werk zijns vaders over de *Insecten* voort. Daarnaast gaf hij uit: *De Nederlandsche Vogelen* door Nozeman en Houttuyn, met platen van Sepp zelf (5 dln.; prijs circa f 500); *Flora Batava* door prof. Jan Kops, voortgezet door prof. Miquel e.a. (10 dln., rijk geïllustreerd met circa 800 platen; prijs f 420; wordt nog in onzen tijd voortgezet); *Nederlandsche kapellen* door J.C. Sepp (6 dln., met 300 gekleurde platen; prijs f 310); *Uitlandsche vogelen* door Edwards en Catesby (9 dln., met 470 platen; prijs f 280); *Uitlandsche kapellen* door Cramer (4 dln., met 288 gekleurde platen; prijs f 220); *Surinaamsche vlinders* (30 afl. met 150 gekleurde platen; prijs f 150); Knorr, *Zeldzaamheden der Natuur*; Stoll, *Zabel- en Treksprinkhanen*; Philips, *Perspectief- of Doorzichtkunde* enz.

In 1777 richtte J.C. Sepp met C. Wirtz en anderen te Amsterdam de bekende Maatschappij 'Felix Meritis' op. In 1781 werd hij door de doopsgezinde gemeente 'der Oude Vlamingen' te Amsterdam tot haar voorganger gekozen, zoodat J.C. Sepp behalve boekverkooper ook godsdienstleeraar was.

In 1773 nam J.C. Sepp zijn zoon Jan als deelgenoot in zijn zaak op zoodat deze voortaan gedreven werd onder de firma J.C. Sepp en Zoon. Als belangrijke uitgaven dezer firma moeten nog genoemd worden: verschillende *Land- en Zeekaarten*, alsmede een werk: *Bijdragen van Buitenlandsche godgeleerden*.

J.C. Sepp was tweemaal gehuwd: 1e met Sara Focking, 2e met Wichertje Wichersdruijs. Uit het eerste huwelijk had hij drie, uit het tweede elf kinderen.

Zie: *Alg. Konst- en Letterbode* 1812, I, 3 en Kruseman, *Bouwstoffen Ned. Boekh.* II, 339.

Zuidema

[Serné, Samuel Hendrik]

SERNÉ (Samuel Hendrik), geb. te Haarlem 10 April 1826, overl. 19 Jan. 1879 te Zwolle, was organist in laatstgenoemde stad en schreef onder meer: *Tweestemmige liederen ten dienste van Zondagsscholen* (1866); *De Christelijke Jongelingsvereniging. Hare geschiedenis* enz. (1867), en *Hosanna. 63 liederen voor drie- en vierstemmig mannenkoor* (1870). Ook gaf hij een vertaling van Ashworth, get.: *Zonderlinge verhalen uit het dagelijksch leven* (1865).

Zuidema

[Serwouters, Joannes]

SERWOUTERS (Joannes), oudste zoon van Pieter S. van Antwerpen, plaatsnijder en Sebilla Vaget; geboren 21 Aug. 1623 in het huis 'de Schellevisch' op de Prinsegracht te Amsterdam. 27 Aug. werd hij in de Nieuwe Kerk, dus protestant, gedoopt, 18 April 1627 een zuster Magdalena, eveneens in de Nieuwe Kerk; in 1630 werd het laatste kind van Pieter, Petronella, roomsch gedoopt door pater

Laurentius. In de tussenliggende jaren was het gezin S. dus blijkbaar tot het katholicisme overgegaan.

'25 April 1649', zoo vermeldt het pui-register der huwelijksaanteekeningen te Amsterdam, 'compareerden Joannes Serwouters, van Amsterdam, oud 25 jaren, wonende op de Blommarkt met zijn vader Pr. Serwouters, ter eenre en Elisabeth Costers van Amst. oud 19 jaren woond' op de Nieuwendijk geadsisteert met haar moeder Trijn Gerritsz ter andere zijde.' Het huwelijk werd ingezegend door den bekenden Leonardus Marius. Uit het huwelijk met deze Elisabeth Costers, geb. 7 Juni 1629, overl. 3 Aug. 1660, was een zoon Pieter (geb. 1641). Joan S. hertrouwde 3 Nov. 1668 met Maria Gruwels van Venlo (geb. 1641). Hij is in de geschiedenis onzer letteren bekend gebleven als tooneelschrijver, dichter en regent van den Amsterdamschen Schouwburg. Drie tooneelstukken hebben wij nog van hem: *Den grooten Tamerlan, met de dood van Bayaset de I, Turks keizer* (Amst. 1657, 1661, 1662, 1671, 1672, 1678, 1685, 1719, 1736, 1745 en z.j. (2 edities) naar het spaansch van L. Velez de Guevara, te Amsterdam meermalen gespeeld; *Den trotsen Leo en Philippus de Goede* (Amst. 1658, 1719) en *Hester, oft Verlossing der Jooden* (Amst. 1659, 1662, 1667, 1698, 1732, 1751), uit het fransch van P. du Ryer. In de jaren van het verschijnen van zijn stukken, valt ook zijn werkzaamheid als schouwburg-regent; hij was dit van 1655 tot 1663. Er zijn maar enkele gedichten van hem aan te wijzen, twee onbeteekenende in het liedboekje *Amsteldamsche Vrolijkheyd* (Amst. 1652 p. 163 en 192) en 5 goede in den bundel *Hollantsche Parnas* (Amst. 1660, p. 40, 55, 332 en 541), een 'Kers-liedt', waarschijnlijk gedicht bij een opvoering van den 'Gysbreght van Aemstel' op den Amst. Schouwburg, 'Op 't afbeeltsel van juffr. Emerentia vande Gracht' 'Op de Troupenning van I.B.', 'Op het Music-Collegie, ter eeren van de Alderheiligste Maget Maria t'Amsterdam' en een 'Bruyloftzang op de feest van Joan inde Betuwe en Joffr. Maria van Dilsen'. De dichter Jan Vos maakte een puntdicht op zijn beeltenis (*Alle de Gedichten*, Amst. 1662, p. 199).

Het Prentenkabinet te Amsterdam bezit een album met familie-aanteekeningen, wapens, portretten en gravures van de hand van Pieter S., den vader, voortgezet door Joan. Pieter, wiens vader indertijd met de familie Vondel uit Antwerpen was geweken, neemt ook een versje van Joost v.d.V. over, waarin hij als lid van het adellijk geslacht S. wordt bezongen (*Poezy*, 1682, I, p. 594) en levert er een teekening van zijn wapen bij, met de spreuk 'In al is lyden.'

Zie: *Volks-almanak voor Nederl. Katholieken*, 1861, 164-276; *De Dietsche Warande* VI (1864) 266 v.v. en 408 v.v.; *Oud-Holland* IV (1886) 80; M.M. Kleerkooper en W.P. van Stockum Jr., *De Boekhandel te Amst. in de 17e eeuw*, II ('s Grav. 1914-16), 1447, 1448; C.N. Wybrands, *Het Amsterd. Tooneel van 1617-1772* (Utr. 1873) 228-229; J.A. Worp, *Geschiedenis van den Amst. Schouwburg* (Amst. 1920). 84, 92, 97, 145, 177.

Ruys

[Severinus, Adrianus]

SEVERINUS (Adrianus) was in de tweede helft der zeventiende eeuw boekverkooper te Leiden. Hij gaf uit een *Oorspronkelijke beschrijving van de vermaarde belegering en 't ontzet der stad Leiden* (Leiden 1674, 4o.), die bij gelegenheid van het eerste eeuwfeest van het beroemde beleg uitkwam. Het boek is ook later blijkbaar veel gelezen;

de tweede druk 'versiert met kopere platen' verscheen te Leiden in 1738 in 8o., de vierde, 'vermeerderd met de oratie van K. Crucius', aldaar in 1757, de vijfde, die niet gedateerd is, nog later. De bekende verhalen van het leidsche beleg zijn op die wijze gemeen goed geworden. Severinus gaf bovendien *Het beroemde leven en sterven van ... Michael de Ruyter ... verloond in een korte lijkreden* (z. pl. en j. 4o.). Zij is den 27. November 1676 uitgesproken 'in de Duitse Leesplaetse der Universiteit van Leiden'; het boekje bevat behalve de lijkrede tal van gedichten, o.a. van Antonides (Pamfl. Knuttel No. 11382, Tiele no. 7425). Severinus was ook dichter; hij gaf uit *Geestelijke jaarfeesten op rijm* (Leiden 1669) en *Mengelingen* (ibid. 1673).

Brugmans

[Seversz, Jan]

SEVERSZ. (Jan), bijgenaamd 'dye creupel', uitgever, boekdrukker en perkamentmaker te Leiden, althans sinds 1500, met zijn spreuk 'Lof God van al.' Wij kennen van hem een aantal uitgaven, eene *Wandelinghe der kersten menschen met Jhesu* (1503), een *Leven ons liefs heren Jhesu christi* (1510), eene vertaling van Bonaventura's *Stimulus divini amoris* (1511) een *Bijenbouc* (1515) en andere, waarvan er vele thans op de leidsche Lakenhal. Bij hem verscheen ook 1517 de *Cronycke van Hollandt, Zeelant ende Vrieslant*, vulgo de *Divisiiekroniek*, met een twekolommig register van vier bladen en met een wereldkaart, de oudste bekende nederlandsche, gedateerd 1514, eerst afzonderlijk uitgegeven derhalve, drie jaar later in de *Divisiiekroniek* opgenomen. Het is om een plaats in dit boek tegen den afluathandel (fol. 412v.) dat men Jan Seversz. reeds in 1517 'luthersch' laat zijn, plaats echter die niet tegen het beginsel van den afluathandel, veeleer tegen de oeconomische nadeelen ervan t.w. het uit het land sleepen van goud en zilver gericht is. Toch kan zijn overgang tot de reformatorische gezindheid niet lang daarna zijn geschied, want uit een fragment van zijn winkelkasboek, 1520, blijkt dat hij te koop had hollandsche bijbels en afzonderlijke Evangelien, Luther's *Sermon von Bereitung zum Sterben* (1519) in vertaling, *Auslegung des Valeruners für die Laien* (1517) insgelijks in 'duyts', *Sermon von Ablass und Gnade* (1518) ook vertaald, daarentegen in het Latijn Luther's *Von der Freiheit eines Christenmensches* (1520). Ook stond hij toen in briefwisseling met heer Dirk van Abcoude, pastoor te Utrecht en der hervorming niet vijandig, die voor hem Luther's *An den christlichen Adel* en zijne uitlegging van het *Magnificat* vertaalde of nog zou gaan vertalen. Voorts leverde hij ook drukwerk aan Willem Vorsterman te Antwerpen, gelijk hij aan een anderen Antwerpenaar Jan van Doesborch de overgebleven exemplaren der *Divisiiekroniek* waarschijnlijk in losse vellen verkocht had. Toen de moedige man nu nog bovendien het waagde in 1524 den tweeden druk van Hendrik van Bomel's *Summa der godliker schrifturen* (eerste druk 1523) te doen verschijnen, daagde men hem voor het Hof, hij verscheen niet en werd door de leidsche vroedschap met lijdelijk verzet beschermd. Bij plakkaat van 23 Maart 1524 werd toen de *Summa* verboden, hijzelf 16 April ten derden male gedagvaard. Hij heeft toen Leiden verlaten. Waarheen is hij gegaan? Ik meende zijn spoor te kunnen volgen naar Utrecht waar een Jan Seversz., boekdrukker, 17 Juni 1524 wordt uitgebannen, wiens handelingen en die zijner vrouw Maritgen zeer goed bij zijne vroegere

lotgevallen aansluiten. Al de daarop betrekking hebbende plaatsen vindt men in mijn na te noemen *Opkomst* enz. blz. 77 in de noot. Deze Jan Severtsz. wordt 17 Mei 1525 voor goed uit Utrecht gebannen en 18 Maart 1527 vinden wij een 'Jan Syvaartsz. dije creupel' gevangen op de St. Olofspoort te Amsterdam wegens het uitgeven van kettersche boeken. Het lag voor de hand in hem onzen Jan Severtsz. terug te vinden. Maar zoowel wijlen Dr. Moes als Dr. C.P. Burger Jr. en onlangs mej. Dr. H. Ruys hebben daartegen bezwaren ingebracht. In de *Leidsche rechtsbronnen* 363 nam dr. P.J. Blok een acte over van den leidschen schout tegen 'Marie Jan Zevertsz. printers weduwe', dat later bleek gedagteekend te zijn 29 October 1534 en waarin ook staat dat Jan poorter was geweest van Antwerpen. Hij was dus althans 1534 overleden en de amsterdamsche naamgenoot wordt nog 1535 vermeld. Mej. Dr. Ruys vermoedt daarom, dat ook de utrechtsche Jan Severtsz. reeds niet meer onze leidsche, maar de amsterdamsche was en dat de onze, na zijne verbanning. naar Antwerpen is gegaan, waar hij immers reeds betrekkingen met Jan van Doesborch had. Maar dan is zijne vrouw, later zijne weduwe. in Leiden blijven wonen. Zoo blijft er onzekerheid, al geef ik toe dat de stelling van twee verschillende personen meer vóór dan tegen heeft.

Zie: Moes, *Amsterd. Boekdr. en Uitg. in de 16e eeuw* I, 109; C.P. Burger Jr., *Het Boek* jrg. 1912, 292; H.J.A. Ruys in *Het Boek* 4e jrg. (1915), 161-168; L. Knappert, *De opkomst v.h. prot. in eene Noordned. stad*, 1908, 69-77, waar men al de leidsche archivalia vindt en de plaatsen uit Dodt, Paul Fredericq enz.; P.A. Tiele in *Bibliogr. Advers. Nijhoff*, IV, 65-78.

L. Knappert

[Sibrandus Leo]

SIBRANDUS LEO is in de eerste helft der zestiende eeuw geboren te Leeuwarden en was in 1557 priester te Menaldum. Hij stierf te Groningen in 1588. Naar ouden trant schreef hij twee kloosterkronieken: 1o. *Vitae et res gestae abbatum in Lidlum* (uitg. Matthaeus, *Analecta* VI; 2e ed. III, 539 vlg.), welk werk de geschiedenis van het klooster bevat van 1132 tot 1572, maar ook voor de verdere geschiedenis van die eeuwen van groot belang is. 2o. *Vitae et res gestae abbatum Horti Divae Virginis seu Mariengaard apud Frisios* (uitg. Matthaeus, *Anactale* VI; 2e ed. III, 243 vlg.; Hugo, *Sacrae antiquitatis monumenta* I), welke kroniek de geschiedenis van genoemd klooster van 1163 tot 1569 bevat; zij is minder van algemeen belang dan de voorafgaande.

Zie: de Wind, *Bibl. der Ned. geschiedschr.*, 183 vlg.; Muller, *Lijst van Noord-Ned. kronijken*, 82.

Brugmans

[Sichmans, Nicolaas Gregorius]

SICHMANS (Nicolaas Gregorius), geb. 23 Apr. 1623 te St. Oedenrode, overl. te Postel 3 Sept. 1709, legde 19 Aug. 1646 als kanunnik der Norbertijner-abdij Postel de plechtige geloften af. Priester gewijd 1648, werd hij 1650 tot pastoor te Duizel benoemd, dat hij bestuurde tot 1685. Tevens werd hij 1657 tot pastoor te Bergeik benoemd, welke parochie hij het volgend jaar aan een medebroeder afstond. Tegelijk met Duizel bediende hij ook de parochie Eersel, en sinds 1670 trad hij op als deken van Hilvarenbeek.

Toen hij tot abt zijner abdij gekozen was, werd deze keuze 20 Juli 1685 bekrachtigd door den gouverneur-generaal der Nederlanden. Na een gelukkig bestuur van 17 jaren vroeg hij 1702 aan de

ordensoversten om een coadjutor, die hem werd toegestaan. 21 Aug. 1704 deed hij afstand van het bestuur en overleed hoog bejaard in de abdij. Zijn geschilderd portret wordt nog bewaard in de abdij Postel.

Waarschijnlijk was Nic. Sichmans van St. Oedenrode overl. Nov. 1729 als pastoor van Gestel en Blaarthem en deken van Eindhoven een zijner bloedverwanten.

Zie: Th. Welvaarts, *Gesch. der Abdij Postel* (1878) 313-315; Schutjes, *Gesch. Bisdom 's Bosch* I, 327; III, 510, 541, 728, 731.

Fruytier

[Sichterman, Jan Albert]

SICHTERMAN (Jan Albert), geb. te Groningen 19 Sept. 1692, overl. aldaar 15 Januari 1764, was de zoon van Galenus S. en Margaretha Celos of Celosse. Hij begon zijn loopbaan als luitenant, maar ten gevolge van een duel, waarin hij zijn tegenstander doorstak, vertrok hij 10 April 1716 als onderkoopman der O.I.C. naar Batavia, waar hij 30 Oct. d.a.v. aankwam. Na een jaar verblijf aldaar ging hij naar Houghly als ambtenaar ter beschikking en werd in 1719 tot kassier te Casimbazar banoemd. In 1720 trad hij in het huwelijk met Sibilla Volckera Sandelijn, dochter van den onderdirecteur van Bengalen. In 1721 volgde zijne benoeming tot baanmeester te Houghly. Oneenigheid met den directeur van Bengalen Pieter Vnyst was oorzaak, dat hij in het laatst van 1723 naar Batavia werd opgezonden, waar C.G. en raden hem wel rehabiliteerden, maar vooreerst niet terugzonden. Eerst in 1725 werd hij, na de executie van Pieter Vuyst, fiscaal in Bengalen, waar hij 19 jaren verbleef, van 1734 af als directeur en van 1740 af tevens als extra-ordinaris Raad van Indië. In 1744 verzocht hij ontslag als zoodanig en was daarna nog een half jaar ordinaris Raad van Indië te Batavia. In 1745 keerde hij als commandeur der retourvloot naar het vaderland terug. Hij vestigde zich in zijn geboorteplaats, waar in 1750 het prachtige huis verrees, dat nog steeds zijn naam draagt en langen tijd een soort museum van indische en andere kostbaarheden is geweest. Een buitenverblijf 'Waellust' bezat hij nabij Wildervank.

Zijn portret, waarbij hij is omhangen met den gouden ketting met eerepenning, als admiraal der retourvloot, hem bij terugkomst toegekend, alsmede dat van verscheidene zijner familieleden (o.a. dat van hem en zijne echtgenoot) is in het bezit van Mr. P.I.A. Sichterman, zijn nazaat, te Zwolle.

Zie: *Groninger Volksalmanak* 1914, *De Bengaalsche Sichterman* door jhr. Mr. J.A. Feith.

Mulert

[Sidachus, Sytze, Sitze]

SIDACHUS (Sytze, Sitze), abt der Cisterciënserabdij Klaarkamp in Friesland, omstreeks 1240, behoorde tot een aanzienlijke Friesche familie. Hij is alleen bekend door den schrijver der *Gesta abbatum Orti S. Marie*, die hem roemt als 'vir in diebus suis nominatus ac clarus.' In een verschil over eigendomsrecht van het nonnenklooster Nazareth O. Cist. met de abdij Mariëngaard O. Praem. wist de abt Sidachus de rechten van Nazareth, dat van Klaarkamp afhankelijk was, op krachtige wijze te handhaven. Uit het verhaal van dezen twist tusschen de beide abdijen komt de naijver, die tusschen de Cisterciënser- en Norbertijnerorde reeds van St. Bernards tijd af heerschte, in 't bijzonder tusschen Ktaarkamp en Mariëngaarde, aan den dag. Duidelijker blijkt deze nog uit het conflict, dat een weinig later ontstond over de nieuwe stichting, Gerkenklooster. Abt Sidachus

behaalde ook nu de overhand en kreeg Gerkenklooster voor de Cisterciënserorde. De zeer partijdige schrijver van Mariëngaard laat den abt Sidachus, maarvooral den monnik, later den eersten abt van Gerkenklooster, Wibrand, een allesbehalve edele rol in deze zaak spelen. De stichter Gerka had eerst zijn klooster aangeboden aan Ludingakerk, toen aan Sidachus van Klaarkamp; deze had hem niet afgewezen, doch ook niet dadelijk aangenomen, waarop Gerka naar Mariëngaard ging, waar men zijn aanbod gretig aanvaardde. Abt Sidachus van Klaarkamp liet zijn aanspraken gelden en Gerka zelf met de meeste zijner volgelingen kozen de partij van Klaarkamp. 1247 werd de abt van Klaarkamp met den abt van Godsschool door het generaal-kapittel der Cist. orde belast met het onderzoek naar het Benedictijner klooster Menterwolde, dat bij de orde van Citeaux wenschte ingelijfd te worden, onder het vaderschap van Aduard. Eerst 1259 kwam deze verbinding tot stand. Waarschijnlijk was abt Sidachus toen reeds dood. Zeker was hij overleden, toen het leven van abt Jelger van Mariëngaard werd opgesteld 1267-1275.

Abt Sidachus stond in betrekking met de Cisterciënser-missionarissen in Oost-Pruisen en de abdij Oliva, waar een zijner monniken, Jarichus, abt was geweest (II, kol. 895).

Zie: *Wybrands*, *Gesa abbatum Orti S. Marie* (Leeuw. 1879) 190, 201-205, 209, 212, 215, 218-220; *Brugmans*, *Kroniek van Aduard*, 46.

Fruytier

[Siebold, Jhr. Dr. Philipp Franz Balthasar von]

SIEBOLD (Jhr. Dr. Philipp Franz Balthasar von) werd 17 Febr. 1796 te Würzburg geboren als zoon van den hoogleeraar in de chirurgie Dr. Johann Georg Christoph (1767-1798) en Maria Appolonia Josepha Lotz. Zijn geslacht, oorspronkelijk uit de omstreken van Magdeburg afkomstig, bloeide eene eeuw in Hessen en te Niedeggen in Gulikerland, alwaar Johann Christoph Siebold, overl. 1766, chirurg en burgemeester was. Diens zoon Kaspar Karl werd hoogleeraar te Würzburg en was een der beroemdste duitsche heekundigen, die om zijne groote verdiensten 1 October 1801 den Rijksadelstand verwierf. Hij was met den domheer Lotz, oom van moederszijde, voogd over zijn kleinzoon, die bestemd was de roemrijke traditie van zijn geslacht aan de würzburgsche hoogeschool voort te zetten, alwaar hij dan ook in 1815 als student werd ingeschreven, om er reeds in 1820 op een dissertatie tot Dr. med. te promoveeren. Kortens tijd wijdde hij zich aan de praktijk, doch zelfs de groote kans, die er voor hem bestond de voorvaderlijke hoogleeraarstoga te verwerven, vermocht hem niet te bewegen, zich voorgoed te Würzburg te vestigen. Hij wilde meer van de wereld zien en vooral de tropen trokken hem bijzonder aan als a.s. arbeidsveld. Kortens tijd was hij als lijfarts verbonden aan het hof van onzen eersten Koning, doch zijne komst naar Nederland gebruikte hij spoedig, om als militair geneesheer eene betrekking bij het oost-indisch leger te verkrijgen, hetwelk hem 11 Juni 1822 gelukte, door zijne benoeming tot chirurgijn-majoor. Op Java had hij nauwelijks den dienst te Weltevreden begonnen, of de Gouv. Gen. baron van der Capellen stelde hem voor, het nieuwbenoemde opperhoofd in Japan, kol. de Sturler, te vergezellen naar dat weinig bekende land. 8 Aug. 1823 landde hij te Decima, alwaar hij zoowel de medische praktijk uitoefende, als zich ook met veel ijver toelegde op de botanie. Von Siebold had veel tact om met de Japanners om te gaan, won hun vertrouwen en schiep zich een kring van jonge ge-

leerden, die weetgierig naar westersche wetenschap waren en hun leermeester tevens goed op de hoogte brachten van de toestanden daar te lande. Van hen leerde hij ook de taal zeer spoedig lezen en schrijven; voor talen had hij een bijzonder talent en in dienzelfden tijd maakte hij zich het Nederlandsch volkomen eigen. Reeds spoedig kreeg hij verlof om zich buiten de beperking van Decima te vestigen op een klein landgoed, genaamd Narutaki. Daar heeft hij terstond de op Decima aangelegde botanische verzameling uitgebreid. In ruil voor zijne grootendeels oogheeskundige praktijk verkreeg hij van zijne patiënten tal van ethnographische merkwaardigheden, terwijl ook Europeesche instrumenten op medisch gebied, door hem van Batavia meegebracht, een gewild ruilobject vormden bij de japansche geleerde wereld. Zijne verzamelingen hield hij echter verborgen om geene achterdocht op te wekken.

Reeds in 1824 begon hij met het schrijven van artikelen over Japan, in hetzelfde jaar gelukte het hem een levenden theestruik naar Java te doen overbrengen; kort daarna wist men door zijne aanwijzingen ook uit zaad jonge theeplanten te winnen, zoodat von Siebold met recht de grondvester mag worden genoemd der Java-theeplanting.

Om beter door te dringen tot de zoozeer geslotene japansche kringen verbond hij zich in japansch huwelijk met O t a k i S o n o k u . Hun in 1827 geboren dochtertje, O l n e , legde zich, volwassen geworden, toe op de genees- en verloskunde, in welk laatste vak zij onder hare landgenooten groote vermaardheid verwierf.

In 1826 vertrok von Siebold met het bestuur der factorij oudergewoonte naar Tokio ter hulding van den rijksbestuurder. Het was voor den medicus een ware triomftocht, zijn roem was hem overal vooruitgegaan en het viel hem niet moeilijk zijne kennis en verzamelingen tevens elken dag uit te breiden. De japansche geographie was en bleef echter op regeeringsvoorschrift een gesloten boek, doch ook dit hoofdstuk van zijne weetgierigheid liet hem niet los en onvoorzichtig genoeg besepte von S. niet geheel het groote spionnagevaar, dat hem overal omringde in de rijkshoofdstad. Hij wist afteekeningen van kaarten van het land en omgeving te verkrijgen, doch nauwelijks was het gezantschap op de terugreis, of hetgeen gebeurd was werd verraden en 10 Nov. 1828 werd een proces tegen hem ingesteld wegens landverraad. Hoewel hijzelf slechts, hangende het onderzoek, geïnterneerd werd op Decima, greep eene scherpe vervolging zijner vrienden en leerlingen onder de Japanners plaats. Van 1825 af had hij reeds veel merkwaardigs op botanisch en ethnographisch gebied over Batavia naar den leidschen hortus gezonden. Vóór hij de kaarten moest afgeven, had hij er snel afteekeningen van gemaakt, gewoonlijk des nachts, en die verborgen. Ondanks alles bleef men hem beleefd en voorkomend behandelen; maar de tijd van afwachten viel hem zeer zwaar, niet het minst door de strenge straffen, die over zijne japansche vrienden werden uitgesproken. Toch bleef hij al dien tijd aan den arbeid. Op Decima had hij een klein tuintje en bevriende Japanners brachten onder voorwendsel, dat het voeder was voor zijne melkgeiten, tal van planten mede, die hij op eene rotspartij liet groeien en die een prachtig studiemateriaal voor hem vormden. In die dagen deed von S. de gelofte, dat hij de rots mede zou nemen ter gedachtenis, als hij levend Japan mocht verlaten, en dat hij twee weeskinderen op zijne kosten zoude opvoeden, als hij zijne moeder terug mocht zien. Die rots heeft tot het einde der 19e eeuw op

het buiten Nippon bij Leiden bestaan, terwijl de bewindvoerder van de beroemde proeftuinen aldaar, Abr. Hakbijl, en echtgenoot, de twee weezen waren, die elkander als trouwe levensgezellen vonden, dank zij de gelofte van hun beschermer. Om von Siebold's leven ten slotte te redden, heeft Nederland onder druk van den beierschen Koning aan Japan eene beslissing in het proces afgedwongen, zoodat hij er ten slotte afkwam met eene verbanning ten eeuwigden dage uit het land en bevel daaruit te vertrekken vóór 1830. Op 7 Juli van dat jaar was hij te Vlissingen aangekomen. Met oprechte waardeering werd hij ontvangen en ondanks de moeilijke politieke toestanden van het oogenblik, gehuldigd.

In Leiden, waarheen hij reeds veel materiaal gezonden had, vestigde von Siebold zich ten huize Rapenburg 19. Het groote perceel werd schier geheel ingericht als museum voor de meegebrachte en reeds vroeger gezondene schatten, die het geheele Japansche volksbestaan omvatten. Tevens nam hij de beschrijving ter hand van al wat niet aanschouwelijk aanwezig was, hetgeen belichaamd is in het standaardwerk *Nippon, Archief zur Beschreibung von Japan*. Daarvoor bleef hij in contact met zijne opvolgers op Decima, die hem trouw terzijde stonden in het opsporen en verzenden van gewenschte aanvullingen. Voor de levende planten kocht hij een tuin met koepel buiten de Zijlpoort en richtte er eene kweekerij en proeftuin in, die al spoedig even beroemd werd en evenveel bezoek trok als het japansch museum. Chrysantemum, pioen, tal van japansche leliesoorten, doch ook grootere gewassen en boomen werden door von Siebold in Europa bekend en gekweekt. In 1837 verwerf het rijk na taxatie de verzamelingen in het museum, die onder beheer van den verzamelaar kort daarop werden overgebracht naar een pand in de Paardensteeg.

Vooraf onder Koning Willem II, die veel belang stelde in von Siebold's werk, werd het eene ware mode het museum en den proeftuin te bezoeken en geen vreemdeling in Nederland kon voldaan zijn, als hij niet door zijne handteekening in het album (thans ter Univ. Bibl.) zijne belangstelling in dit unicum daadwerkelijk had doen blijken.

Als japansch adviseur heeft hij de regeering er telkens op gewezen, dat tal van Japanners hunkerden naar openstelling van hun land voor vreemde kennis en wetenschap en dat Nederland in deze door de alleroudste betrekkingen de voorkeur had en moest zien te houden. Ondanks de geringe medewerking der regeering, die geheel in beslag werd genomen door de voornamelijk financieele zorgen na België's afscheiding, gelukte het toeh den koning te bewegen, zich te wenden tot den japanschen rijksbestierder, om in een plechtig schrijven, door generaal Nepveu overgebracht, de opening van het eilandenrijk te verkrijgen. In Japan werd dit optreden met gejuich begroet door de nieuwe partij, die zich grootendeels gevormd had uit de kringen, waar von Siebold nog niet vergeten was, maar nadere aandrang bleef uit, ook door den plotseligen dood des konings en Japan werd geopend voor westerschen invloed, maar Nederland speelde ondanks von Siebold en al diens moeite, daarbij geen rol! Niettegenstaande veel teleurstelling voelde von S. zich geheel en al Nederlander; hij was sinds 17 Nov. 1842 in den nederl. adel ingelijfd met het predicaat van jonkheer. In 1845 huwde hij met I.H.C. Frein von G a g e r n , met wie hij zich vestigde in een landhuis op zijn terrein buiten de Zijlpoort, te midden der japansche producten zijner kweekerij. Ook zijne hoog bejaarde moeder kwam daarheen,

doch overleed reeds in den eersten winter van haar verblijf. Het volgend jaar werd in dit huis, toen nog onder Leiderdorp gelegen, een zoon geboren, doch kort daarop verliet de familie dit oord, om er enkele weken slechts, des zomers terug te komen. Gewoonlijk hield zij verblijf in het oude klooster Sankt Martin bij Boppard en later in Bonn. Andere mogendheden stelden meer belang in Japan en in de mogelijkheden daar voor hen, op handelsgebied vooral, te bereiken en vonden in von Siebold een bekwamen en uitermate kundigen adviseur, doch niet, dan nadat hij in 1852 andermaal eene vergeefsche poging bij Koning Willem III en diens ministers had aangewend, om 's lands groot belang in dezen niet te verwaarloozen en eene actieve politiek in te luiden. Het eenige, wat Nederland na de aanvankelijke opening van Japan verkreeg, was de opheffing van von Siebold's verbanning in 1854. Toen eenige jaren later (1858) handelsverdragen met Japan gesloten werden, o.a. ten laatste ook met Nederland, draalde de regeering nogmaals om den aangewezen persoon met de uitvoering te belasten. Maar von Siebold was het wachten moede en wilde ondanks alles, ondanks zijn meer dan 60 jaren, Nippon terugzien en hij ging dan ook in 1859 op eigen kosten met medeneming van zijn oudsten zoon, nog een kind. De Nederl. Handelsmaatschappij had hem aangezocht hare belangen in Japan te willen bevorderen.

Na bijna 30-jarige afwezigheid werd hij feestelijk verwelkomd door allen, die nog in leven waren van zijne schare leerlingen en vrienden, en spoedig was hij weer op zijn oude Narutaki terug. Ook de medische praktijk nam hij weder op en het stroomde patiënten, want zijn naam en roem waren blijven leven. Onder de verbeterde omstandigheden was het hem mogelijk eene nieuwe verzameling op ethnographisch gebied bijeen te brengen, waarbij zorgvuldig gelet werd op hetgeen in de leidsche, oudere ontbrak.

In 1861 viel hem de eer te beurt door den rijksbestuurder uitgenoodigd te worden, om in de hoofdstad lezingen te houden. Hij gaf er gehoor aan, doch de politieke toestand aldaar, vol vallen en strikken, was geenszins de omgeving, die hij wenschte en hij keerde nog in hetzelfde jaar naar Decima en vervolgens naar Batavia terug met zijne nieuwe verzamelingen. Zijn zoon liet hij daar achter. Na valsche voorspiegeling van tot diplomatiek agent benoemd te zullen worden, hoorde hij te Batavia, dat men daar nader over zou spreken in den Haag. Hij ging er heen, om nogmaals teleurgesteld te worden in zijne pogingen, om Nederland's bevoorrechte plaats te handhaven.

Toen werd het hem te veel en hij diende zijn ontslag in, hetwelk hem 7 Oct. 1863 onder dankbetuiging en een pensioen van f 4000 werd verleend. Inmiddels was hij bevorderd tot generaal-majoor b/d. Gen. Staf, doch dit ging van Batavia uit.

Zijne tweede verzameling werd ook niet aangekocht door het Rijk, ondanks zijn aanbod.

Verbitterd over zulk optreden keerde hij Nederland, waar zijne familie tijdens zijne afwezigheid (op Nippon) gewoond had, den rug toe en vestigde zich in zijne vaderstad Würzburg.

Buiten Nederland wist men zijne groote verdiensten wel op hoogen prijs te stellen; tal van vorsten wonnen zijn raad in en de beiersche regeering kocht zijne prachtige tweede verzameling, die thans nog in München bewaard wordt.

Bij het begin der ordening daarvan stierf von Siebold plotseling 18 Oct. 1866.

Hij was een openhartig en royaal man, die telkens in botsing kwam met de zuinige, vaak benepen machthebbers in ons land. De kost-

baarste produkten zijner tuinen, met groot geduld en zorg geteeld, moest hij vaak van de hand doen voor veel te lagen prijs, om contant geld te hebben. Het Sedamplantje, thans over geheel Europa verspreid, bracht hij over Java na zijne eerste reis naar Europa. Toen het op de zeereis dreigde dood te gaan vanwege de vocht, klom hij zelf in den mast en bevestigde het aldaar, tot de reede van Batavia in zicht was. Later placht hij te zeggen tot zijne kinderen: als ik maar een pfennig had voor elk Sedamplantje in Europa, dan zou ik een rijk man zijn en wat zou ik dan nog voor de wetenschap kunnen doen. Alle eigenbelang, alle gewinzucht was en bleef hem vreemd, en de nederlandsche Staat heeft van die eigenschap van haren trouwen dienaar schromelijk misbruik gemaakt. Bij zijne tweede reis heeft hij de regeering gewezen op het groote belang, dat voor ons land gelegen was in de oprichting eener drukkerij op Decima. Deze is opgericht met regeeringssubsidie en werkte voortreffelijk, toen von Siebold in 1861 werd teruggeroepen. Daarna was zij ten doode gedoemd. Maar de regeering heeft het niet beneden zich geacht ieder jaar na von Siebold's dood een bedrag van het pensioen zijner weduwe af te houden, tot het subsidie vereffend was, niettegenstaande de weduwe met hare vijf jonge kinderen in hoogst kommervollen toestand achterbleef. Requesten hielpen niet, Nederland toonde zich uiterst dankbaar voor 40-jarigen trouwen, uitstekenden dienst, waar van het te laat inzag, hoe weinig men dien gewaardeerd had!

Zooals von Siebold zelf bij zijn eerste verblijf in Japan door een eenvoudig monument de verdiensten zijner voorgangers als ontdekkingsreizigers had geëerd, vooral Kämpfer, zoo is hem ook de eer, die hem toekwam, niet onthouden. Natuurlijk was hij eerevoorzitter der door hem gestichte Kon. Mij. tot aanmoediging van Tuinbouw, lid en eere lid van alle Nederlandsche en de meeste buitenlandsche genootschappen van zijn tijd. Tal van eeredoctoraten zijn hem verleend; veertien hooge ridderorden sierden zijn borst. In Nangasaki, Weenen en zijn oude Würzburg staan monumenten hem ter eere. Zijn marmeren buste in het leidsch Ethnographisch museum, waarvan de kern zijne verzameling is, werd in onzen tijd, helaas, verminkt en vernield! Zijn merkwaardige woning en beroemde tuin werden in 1896 afgebroken en het terrein als bouwterrein gebruikt. Enkele straatnamen in die buurt herinneren aan hem en zijn werk. In zijne levensbeschrijving door Dr. Wijnmalen geplaatst in de *Levensberichten der Mij. v. Letterkunde* (1871) vindt men eene vrij volledige lijst zijner geschriften en eenige bronnen voor zijne levensbeschrijving, die nog nooit, ondanks tal van proeven daartoe, volledig verschenen is, met gebruikmaking van het omvangrijk materiaal, dat hij daarvoor achterliet en dat naast vele hoogstzeldzame en belangrijke voorwerpen op hem betrekking hebbende, in bezit is van zijn eenig overgebleven kind, Freifrau von Ulm - Erbach te Erbach a/D.

Van groot belang waren echter de werken van Dr. S. Kure, uit het Japansch in 1909 vertaald door zijn tweeden zoon Heinrich Freiherr von Siebold (peetekind van prins Hendrik der Nederlanden, vriend en beschermer zijns vaders) en het 6 jaar vroeger verschenen boekje van den oudsten zoon, Alexander Freiherr von Siebold; getiteld: *Ph.F. von Siebold's letzte Reise nach Japan..* Berlin 1903. Beide zoons hebben in engelschen (later japanschen) en in oostenrijkschen dienst veel roem verworven in

Japan, aldus de voetstappen van hunnen grooten vader en voorganger drukkend.

Portretten van von Siebold zijn aanwezig op het slot Erbach, o.a. een zeer fraai miniatuur, hem afbeeldend in uniform omstreeks 1835, een geteekend portret uit 1845, en ten slotte een door zijne tweede dochter, later mevrouw v o n

B r a n d e n s t e i n , geschilderd portret, pendant van dat zijner echtgenoot.

Vervolgens een klein portretje uit 1858 in bovengenoemd album en een overall verbreid portret in uniform met alle eeretekenen, waarvan de oorspronkelijke uitgave gedrukt is in Japan op bankpapier. Hierop is hij afgebeeld met een baard, dien hij in Japan bij zijn tweede bezoek moest laten groeien, daar hij zich niet meer kon scheren door het letsel aan zijne handen, bij een brand te zijnen huize kort na zijne aankomst, bij het blusschingswerk ondervonden.

Zie verder: B i j l e v e l d in *Leidsch Jaarboekje* 1920, 102 vlg.

Bijleveld

[Siegenbeek, Matthijs]

SIEGENBEEK (Matthijs), geb. te Amsterdam 23 Juni 1774, overl. te Leiden 26 Nov. 1854. Hij werd uit ouders van Duitschen bloede geboren, die hij in de 'Opdragt' der *Leerredenen* II dankbaar gedenkt, en bleef, na het overlijden eens jongeren broeders, hun eenige zoon. Op zijn elfde jaar ging hij ter Latijnsche schole en had toen reeds kennis der moderne talen, wat in het toenmalige Nederland bijzonder genoeg was, om het hier te vermelden. Zijn rector was Richeüs van Ommeren (III 932) die, behalve dat hij zijnen discipelen voortreffelijk de oude talen leerde, vooral ook hun gevoel voor het schoone ontwikkelde en de verfijning van hun smaak beoogde. Ook was hij, zooals toen iedere literator, dichter van latijnsche verzen, wat Siegenbeek ook van hem leerde, zoodat hij de school verlaten kon met een *Carmen etegiacum*, *Ultima Jacobae Bavarae, morti proxima, verba*. Hij heeft later aan zijne dankbaarheid jegens van Ommeren uiting gegeven in zijne *Narratio de vita R.v.O.*, vóór de uitgave van diens *Carmina* en in de opdracht aan Jo. de Bosch vóór zijne *Proeve eener dichterlijke vertaling van Homerus*.

Siegenbeek was doopsgezind en zijne ouders behoorden tot de gemeente 'bij het Lam en den Toren'. Dat bracht hem in aanraking met hare leeraren W. de Vos (sinds 1762 predt. te Amsterdam, de grootvader van W. de Clercq) en Allard Hulshoff, den 'onvergelijkbaren' (Opdracht der *Leerredenen* II, VIII). Mede onder hun invloed besloot hij leeraar bij de doopsgezinden te worden. Aan 't Athenaeum studeerde hij mathesis onder van Swinden, humaniora onder Wijttenbach, oriëntalia onder Walraven. Voorts, schoon ingeschreven aan het doopsgezind seminarium (Dec. 1790, 'vanwege de gemeente onder 't Lam'), volgde hij, bij de toenmalige hartelijke verhouding tusschen beide kweekscholen, de lessen van Konijnenburg en van Hemert. Deze laatste, sinds 24 Nov. 1790 hoogleeraar in de wijsbegeerte en fraaie letteren en 'zeer welspr kend' (G r o e n e w e g e n , *Paulus v. Hemert* 79) oefende op den daarvoor gevoeligen jongen Siegenbeek invloed, merkbaar uit diens *Oratio de eloquentiae studio, oratori sacro necessario*. Doch ook de doopsgezinde hoogleeraar G. Hesselink, boeide hem, ja werd hem als een 'vaderlijke vriend'. In hem trokken den jongen student zijne kennis van de nederlandsche taal en letteren en zijn goede smaak. Aan grondige theologische studie deed hij niet, deed men niet te Amsterdam. Wat traditioneele exegetische, wat zich wapenen

tegen de straks mogelijke aanvallen van deïsten en rationalisten, dat was al. Doch in hooge mate opvoedend was de omgang met even literarisch ontwikkelde vrienden als Abr. en Jo. de Vries, bij wie hij weder aantrof Kemper (verloofd met hunne zuster Christine, J a . N a b e r , *J.M Kemper*, 13 vlgg.), Nieuwland, D. van Lennep, A.R. Falck (wiens *Gedenkschriften*, uitg. Colenbrander, 1913, 9, 17 vlg. enz. voor de kennis van dezen kring zeer belangrijk zijn) e.a. en die hem ook in kennis brachten met hun oom van moederszijde Jo. de Bosch. En door hem kreeg hij weder toegang tot diens leidsche vrienden, Valckenaer, Ruhnkenius, Luzac, H.A. Schultens.

3 Juni 1795 werd hij proponent. Men roemde zijne predikgaven, waarbij wij niet vergeten, dat zulk een lof niet al te moeilijk verkregen werd in een tijd, toen de homiletiek niet hoog stond. 6 Maart 1796 werd hij predt. te Dockum. Hij vond daar als remonstrantsch ambtgenoot F. van Teutem, en hunne vriendschappelijke omgang heeft stellig medegeholpen om te Dockum tot stand te brengen, wat toen ook elders werd gewenscht maar nergens is gelukt, t.w. de vereeniging der remonstrantsche en doopsgezinde gemeenten, gelijk die daar bestaat tot op dezen dag (L.

K n a p p e r t , *Gesch. N.H.K.* II 198). Ook met zijn hervormden collega Arius Adriani was S. op den besten voet, met hem zat hij in de commissie van toezicht op het lager onderwijs (boven I 3) en 15 Mei 1797 opende hij eene openbare les met eene (mij niet onder de oogen gekomen) *Rede over het nut der verlichting* (adv. *Leeuw. Cour.* en daaruit *Vrye Fries* 1916, 84). Siegenbeek heeft later zijn vriend herdacht in *Levensb. Letterk.* 1831, 11-25. Reeds hier volgde hij de methode, om de vaderlandsche geschiedenis dienstbaar te maken aan de evangelieprediking (tegenwoordig op amerikaansche kansels zeer gewoon). In zijne *Leerredenen* (I, Haarl. 1814, II ald. 1820) vind ik er eene op 'Leydens verlossing' (I 94), eene andere over 'De weldadige werkingen der hervorming bijzonder voor de Nederlanders' (II 1) en nog een, April 1815, na Napoleons terugkeer van Elba (II 38). Hij heeft het daarin (54) over 'de plotselinge wederoprichting van eene troon over welks instorting iedere vriend van deugd, godsdienst en menscheijkheid zich, met de levendigste dankbaarheid aan Gode, verblijd had', wat wel van gansch andere stemming spreekt dan die woorden in zijne nog te noemen rede bij den vrede van Amiens, 16 Juni 1802 gehouden, waarin hij Bonaparte prijst als 'enig afbeeldsel der Camillussen, Scipioos en Fabiussen, als held en staatsman beroemd' (holl. vert. 15 vlg.).

Ruim een jaar was Siegenbeek te Dockum geweest, toen zich hem gansch overwachte vergezichten openden. Laurens van Santen (K a l f f , *Letterk.* VI, 157, 160; zijn portret S i e g e n b e e k *Gesch. L. Hoog* I, 358) in de school van Burman tot klassiek filoloog gevormd, repetitor te Leiden, vurig unitaris en daarom met oog voor de taal-die-een-volk-samenhecht, sinds 1795 lid der leidsche municipaliteit, straks curator harer hoogeschool, volvoerde in 1797 een lang gekoesterden wensch door, met van Leyden, van de Kastele en van Lelyveld een leerstoel te stichten voor Nederlandsche taal en welsprekendheid (waartoe men ook de letterkunde rekende). Hij stond met Siegenbeek in briefwisseling, placht hem te gaan hooren, als hij eens in Leiden een beurt waarnam en deed hem benoemen. 'Ik weet nauwelijks om welke redenen hij juist mij koos', zou Siegenbeek zelf later zeggen (*Gesch. L. Hoog* I, 354). Toen

men achttien jaren later te Amsterdam, met voorbijgaan van den onpopulaireren Bilderdijk, op een gelijksoortigen kathedraal J.P. van Capelle, een mathematicus, riep, schreef deze, 5 Nov. 1815, aan D.J. van Lennep: 'Toen Siegenbeek professor werd, had hij aan 't vak zeker niet veel meer gedaan dan ik en welk een roem heeft hij verworven!' (J. v a n L e n n e p , *Leven van C. en D.J. van Lennep* IV 51), waarbij dan de auteur filosofeert: 'Hoe minder men van een candidaat weet, hoe meer men geneigd is het beste van hem te hopen' (a.w. 52). Aldus dan op geloof tot buitengewoon hoogleeraar benoemd, preekte Siegenbeek 23 Juli 1797 te Dockum afscheid met *Jes.* 11, 9 en inaugureerde 23 Sept. d.a.v. te Leiden ('niet zonder angstvallige bekommring') over *Openbaar onderwijs in de nederduitsche welsprekendheid*. Van 'bekomring' mocht hij later, bij het zich herinneren van dien dag, spreken, gemerkt den weinig bloeienden toestand, waarin toen de beoefening van eigen taal en letteren verkeerde, toen de hogere standen zich haar schaamden ('Een hollandsche roman! Heden, *ma chère*, wel hoe vindt gij dat? En *ma chère* vindt het even *ridicul* als ons juffertje. Ik lees geen Hollandsch', W o l f f en D e k e n , *Sara Burgerhart* I, XI), toen de volkstaal onbeschaafd en ruw was en men een leerstoel voor het nederlandsch onnoodig en zelfs voor de degelijke geleerdheid, met het Latijn als voertaal, schadelijk achtte. Daartegenover stond, dat men niet van hem eischte dat hij wetenschappelijke filologie zou geven, geen historische grammatica, maar van hem verwachtte, dat hij voor den kansel en de pleitzaal redenaars vormen zou door hen hunne taal goed te leeren gebruiken. Reeds schoon genoeg een doel. S. Muller, die zijne na te noemen biografie van Siegenbeek begint met eene breede uiteenzetting van wat genie is en wat talent, houdt het ervoor, dat S., nademaal hij geen genie was, doch wel een talent, juist daarom voor zijn taak berekend was. In elk geval bleek hij het te wezen. Ook heeft hij hard gewerkt op het gansche gebied der hem toevertrouwde vakken, kon critiek verdragen en er zijn voordeel mede doen en dit weder, omdat hij een bescheiden en waarlijk nederig man was (zie daarover een woord van N.C. Kist in *Archief v. Kerk. Gesch.* 1835, VI, 223 noot). Reeds twee jaren later (van Santen was intusschen 9 April 1798 overleden) benoemde men hem tot gewoon hoogleeraar in de nederlandsche taal en fraaie letteren; hij oreerde 28 Sept. 1799 over *P.C. Hooff beschouwd als dichter en geschiedschryver*. 6 Juni 1802 (om eerst de uitwendige feiten van 's mans hoogleeraarschap te geven) hield hij op uitnoodiging van den Senaat de reeds genoemde *Oratio de pace ambianensi*, met zooveel welgevallen aangehoord, dat Curatoren er zijne jaarwedde van f 1600 op f 1800 om brachten en haar op hunne kosten lieten drukken. Er is eene nederlandsche vertaling door Abr. Blussé de jonge, Dordrecht 1802, waarvan de leidsche bibliotheek een sierlijk gebonden exempl. bezit. Siegenbeek zelf zou later van dien vrede mistroostig aantekenen: 'Eene zooveel heils voorspellende gebeurtenis doch waarvan de gehoopte vruchten in haren eersten bloesemknop verstikten' (*Gesch. L. Hoog* I, 371). In 1803 voerde hij als secretaris van den Senaat de briefwisseling met Pestel, die immers, na de bekoeling der staatkundige hartstochten, gelijk Boers, Luzac en Kluit, tot de hoogeschool kon terugkeeren, maar lang weifelde. Eindelijk nam hij 5 Sept. 1803 weder zitting in den Senaat, doch overleed reeds 16 Oct. 1805 (III, 968). Het was Siegenbeek, die Borge overreedde zijne 5

Dec. 1807 gehouden oratie *De modesto ac prudenti S.L interprete* in het licht te geven, waarvan hij zooveel verdriet heeft gehad. In 1809 legde S. het rectoraat neder met eene *Laudatio Jani Dousae* (met aantt. verschenen). 6 Nov. 1815 sprak hij bij de inwijding der herboren hoogeschool een dichtstuk uit *Leidens hoogeschool hersteld* (*Gesch. L. Hoogl* 418-422; *Introductio vóór Annal.* 1815/16). terwijl hij toen meteen geroepen werd om les te geven in de vaderlandsche geschiedenis. In 1823 legde hij weder het rectoraat neder, thans met eene rede *De Laurentio Petro Spiegetio* (*Annal.* 1823/24). Toen 20 Aug. 1824 Kemper onverwacht den lande was ontvallen, sprak Siegenbeek 23 Sept. d.a.v. voor de studenten *De Kempero optimo, quod generosi juvenes intueantur atque imitentur, exemplo* (vergl. *L. Stud. alm.* 1825, 73), in deze *Memoria J.M. Kemperi publica lectione celebrata* ook eigen vriendschap met den beproefden man herdenkend. Het volgend jaar bracht blijder taak. Op den dies van 1825, bij den maaltijd op den Burgt (tot de aanbieding waarvan de koning Curatoren in staat had gesteld) droeg hij een latijnsch lierdicht voor. Over hooger onderwijs in het algemeen heeft hij zich uitgesproken in zijn *Iets over hoogeschoolen*, 1828, waarin hij 'zelfs' oolijk is (29), overigens behoudend als allen toen op hooger onderwijsgebied. En eindelijk viel hem 23 Sept. 1847 het wel zeldzaam (en tegenwoordig schier onmogelijk) voorrecht ten deel zijn vijftigjarig hoogleeraarschap te gedenken. Hij deed het met een historisch overzicht van den groei van zijn vak sinds zijn optreden en sprak met begrijpelijken trots *De incrementis litterarum neerlandicarum inde ab erecla in Ac. Lugd. Bat. harum litterarum cathedra*. Zóó mocht hij spreken: was niet De Vries zijn opvolger?

De ééne en ondeelbare Bataafsche Republiek eischte ook eene taalgemeenschap en deze wil weer éénheid van spelling. De willekeur op dat gebied was een oud euvel, thans zou men trachten het te genezen. De agent der nationale opvoeding J.H. van der Palm (boven, kol. 430) droeg der Bataafsche maatschappij voor taal- en dichtkunde op den arbeid aan te vatten. Zij benoemde toen uit afd. Leiden C. Rogge en onzen Siegenbeek uit afd. Rotterdam P. Weiland en B. Fremery, uit Amsterdam Y. van Hamel en G. Brender a Brandis. Op hun advies ontving in 1801 P. Weiland de opdracht om eene spraakkunst op te stellen, Siegenbeek eene *Verhandeling over de nederduitsche spelling*. Zij werd ('geheel onder van der Palms oog bewerkt', *B e e t s*, *Leven en karakter van van der Palm*, 67) 18 Dec. 1804 door de Bat. Republiek goedgekeurd en als regel van spelling vastgesteld, ofschoon v.d. Palm zelf in luchtige achteloosheid er zich niet door liet binden. Sinds werd zij officieel en bleef dat, totdat 1883 de Regeering de nieuwe spelling van de Vries en te Winkel aanvaardde. Siegenbeek voerde niet veel veranderingen in (ligchaam; j achter een op i uitgaanden, w achter een op u uitgaanden tweeklank), hij regelde de spelling der vreemde woorden en, daar hij een onpartijdig, welwillend en zachtmoedig man was, luisterde hij naar kritiek. Zijn geschil met Meerman was den tijdgenoot een bewijs, dat de wetenschap inderdaad 'emollit mores, nec sinit esse feros'. Heftig heeft Bilderdijk hem bestreden, en wellicht is dit mede de oorzaak geweest, dat, toen Schimmelpenninck Sieg. trachtte te overreden voor Bilderdijk als secretaris van de Mij. der Nederl. Letterk. plaats te maken, hij dat niet heeft willen doen. (L. K n a p -

per t, *Ramp van Leiden*, 97). Intusschen ging hij ijverig voort met taalstudie, woordafleiding, geslachtsbepaling, bastaardwoorden, syntaxis, zonder te vermoeden dat in Duitschland door Grimm eene nieuwe taalwetenschap ontstaan was, die de oude school eindelijk ook hier zou afbreken. Zoo hebben wij van hem o.m. *Proeven van nederduitsche welsprekendheid* (1799); *Verhandeling over den invloed der welluidendheid en gemakkelykheid van uitspraak op de spelling der nederduitsche taal* (1804), door de Bat. Maatschappij met goud bekroond, waarin S. onze taal laat overhellen tot het zachte, vloeibare en welluidende, wat op hare woordvorming grooten invloed geoefend heeft (42); *Proeven van dichtkunde uit de 17de eeuw* (1806); *Verhandeling over de dichterlijke verdiensten van Vondel* (1807); *Betoog van den rijkdom en de voortreffelykheid der nederl. taal en opgaaf der middelen om de toenemende verbastering van dezelve tegen te gaan* (1810), ook met goud bekroond. Voor de Celles schreef hij eene *Histoire succincte de la langue hollandaise* en volvoerde in 1808 eene opdracht, met Meerman en Calkoen, om nederlandsche namen voor het fransche stelsel van maten en gewichten te geven. Reeds zagen wij, dat enkele zijner oraties en preeken der vaderlandsche geschiedenis gewijd waren. Nog gaf hij eene *Beknopte geschiedenis der Vereenigde Nederlanden*; eene studie over *Het godsdienstig karakter van Willem I* (in *Mnemosyne* XII, 1823) en over Lodewijk van Nassau (*ald.* XV 1825); voorts zijne *Geschiedenis der leidsche hoogeschool*, die nog immermet vrucht door ieder wordt geraadpleegd, al hebben wij eene nieuwe, uitvoeriger geschiedenis dier school broodnoodig, tot welk werk M o l h u y s e n 's *Bronnen* thans het materiaal bieden. Ik mag nog wel herinneren dat Siegenbeek van Luthers lied op Vos en van Essen eene nederl. overzetting gaf, *Archief* 1834, V 473-477. Van 1826 is 's mans *Beknopte geschiedenis der nederd. letterkunde*, verbeterde uitgave van een *Kort begrip*, 25 jaar vroeger opgesteld voor zijne studenten. Het is waar, dat het kleine hier zeer wordt opgeblazen, als b.v. Elisabeth Koolaart 'eene vrouwelijke Vondel' heet (vergel. J o n c k b l o e t , *Letterk.* V, 33), maar er staat veel juist oordeel tegenover. Mij heeft het altijd bekoord, dat in een tijd, waarin men voor de kunst der juffrouwen Wolff en Deken niets voelde, Siegenbeek althans van hare romans getuigde, dat 'hoewel deze voortbrengselen van langwijligheid (waartoe ook de gekozene briefvorm niet weinig medewerkte) en andere onvolkomenheden geenzins zijn vrij te spreken, zij wegens welgeslaagde schildering van echt vaderlandsche zeden en karakters grooten lof verdienen, ja kunstgewrochten heeten mogen' (294). Nog zij aangestipt dat hij altijd het nauwe verband in het oog hield met de letterkunde der Ouden, getuige zijne *Verhandeling over de welsprekendheid van Pericles* en de *Proeve eener dichterlyke vertaling van de Ilias* (bk. 22 en 24). Wat zijn eigen stijl aangaat, zeker was het oordeel der tijdgenooten gunstiger dan het onze. Hij zelf had grooten eerbied voor van der Palm en nog Brill, *Stylleer*², 97 zegt dat van der Palm 'van eene welsprekendheid blijk gaf, die zelfs in het licht der redevoeringen van Demosthenes niet verbleekt'. Maar lateren spreken van zijn 'gebrek aan pit', zijne 'flauwhartigheid' (J o n c b l o e t , *Letterk.* VI 123). Zullen wij, met Geel, den stijl laten verschillen naar het karakter der schrijvers dan schreef S. den goedhartigen stijl, stil, gematigd, bescheiden, tevreden, prijzend (G e e l , *Ond rzoek en fanta-*

sie⁶ 129, 131), ofschoon de verheffing niet ontbreekt.

Wij moeten nog een woord zeggen van Siegenbeek's arbeid buiten zijn eigenlijk ambt. In 1803 was bij de leidsche doopsgezinden predikant Jan van Geuns; voor de vervulling der tweede, vacante plaats ontbraken de middelen. Men heeft toen 26 Nov. Siegenbeek verzocht twaalf predikbeurten in het jaar te willen vervullen, tegen f 400, met den titel van 'leeraar dezer gemeente'. Hij nam dat aan, hield nieuwsjaarsdag 1804 zijne eerste predikatie en heeft dezen arbeid tot 5 Jan. 29 geregeld volgehouden. Ook nam hij een werkzaam aandeel in de gemeentezaken, de invoering van liederen, het vragen van jaarlijksche bijdragen tot stijving der uitgeputte kas, bemoeiingen voor het behoud der kweekschool te Amsterdam. Had hij reeds vrijwillig afstand gedaan van een deel zijner wedde, in zijn testament beschreef hij der gemeente nog f 400. Over hetgeen het kerkgenootschap der doopsgezinden in de laatste vijftig jaren tot verspreiding van godsdienstkennis enz. heeft toegebracht schreef hij in *Archief voor Kerk. Gesch.* 1835, VI 203-224.

Groote verdiensten heeft hij voor de Maatschappij der Nederl. Letterkunde gehad. In 1803 deed hij haar, met J.W. te Water, uit diep verval opstaan, was van 1803-1822 haar secretaris, van 1822-1847 haar voorzitter. In tal van levensberichten heeft hij afgestorven leden herdacht. In 1817 bekroonde de Mij. zijne *Lofrede op Simon v. Slingelandt* (*W.W.* III, 1, 1-116) en nam zijne voorlezing over denzelfden als staatshervormer in hare *Werken* op (VI 103-121) gelijk studies over den Wapene Martijn (ald. III, 2, 73-226; V, 2, 125-153). Overigens heeft 'gedurende zijn 25-jarig bestuur de Mij. geen bijzonder merkwaardige veranderingen of lotswisselingen ondergaan' (J.F. Bergman in *Gedenkschrift* 1867, 138).

Het tooneel had zijne warme belangstelling. Wie zich daarvan wil overtuigen leze zijne *J.C. Wattier - Ziesenis, Eerste tooneelkunstenaresse van Nederland in eene redevoering geschetst*, Haarlem 1828. Hij begint met het voorrecht te roemen van in dagen te mogen leven waarin een hoogleeraar en evangeliedienaar vrij uit van zijn liefde voor het tooneel spreken mag en herinnert er aan, hoe hij 'deze voortreffelijke vrouw heeft geacht, zooveel hij kon heeft zien spelen en haren nuttigen en leerrijken omgang' gaarne heeft gezocht. Achter de rede zelve staan aanteekeningen, verzen ter eere van Wattier door J. Bosscha, Chr. Fried. Haug, A. Loosjes, C. Kloots, terwijl dan Siegenbeek nog een zeer lezenswaardig opstel plaatst over *De middelen ter vorming van een nationaal Nederlandsch Tooneel*, waarin hij o.a. de oprichting van een tooneelschool bepleit.

In 1815 werd hij, zijner dockumsche liefde getrouw, schoolopziener in het tweede district Zuid-Holland en bleef dat tot 1852. In 1840 vierde hij zijn zilveren feest als schoolopziener met eene *Rede over de chr. liefde als beginsel dat onderwyzers by de vorming der jeugd bezielen en de band van vereeniging zijn moet tusschen schoolopzieners en onderwyzers*.

Toen het springen van het kruitschip, 12 Jan. 1807, Leiden in rouw dompelde, woonde Siegenbeek dicht bij het tooneel van de ramp, Rapenburg, 3e huis voorbij de Heerensteeg (no. 3 van den plattegrond achter L. Knappert, *De ramp v. Leiden*). Hij heeft ons van de gebeurtenis een levendig *Historisch tafereel* opgehangen, met levensschetsen van Kluit en Luzac, in den bundel

Leydens Ramp, Amsterdam 1808, waarin Bilderdijk zijn gedicht aan Siegenbeeks arbeid liet voorafgaan.

Siegenbeek was getrouwd met Geertruida Tieboel. Uit dit huwelijk werden 25 Febr. 1806 tweelingbroeders geboren, van wie in leven bleef Daniël, die den naam zijner moeder bij den zijnen voegen zou (II 1317). Een zuster van mevr. Siegenbeek, Lieske Tieboel, was gehuwd met Josué Teissèdre l'Ange (I 145).

Aan zoo rijk en arbeidzaam leven kwam 26 Nov. 1854 een einde, 'de hand des doods verbrak door een zachte aanraking de reeds verzwakte banden die ziel en ligchaam zoo lang hadden samengehecht'. De hoogleeraar M. De Vries herdacht reeds den volgenden dag den doode voor zijn studenten, de doopsgezinde predikant C. Sepp (boven kol. 720) sprak treffend bij het graf en wijdde hem later eene leerrede (1855). De *Studenten Almanak* 1856, 117 volstond met te zeggen: 'Groote diensten heeft hij aan taal en letterkunde bewezen, dit zal niemand ontkennen, hoe men overigens ook over zijn rigting en zijn stelsel oordeelen moge.' Zijne vrienden staarden hem 'in diepen weemoed na'.

Zie behalve het reeds in den tekst genoemde: S. Muller in *Levensb. Letterk.* 1855, 83-123 met bibliografie 124-135; A. de Jager in *Nieuw archief voor taalkunde* 1855/1856, 109-112; *Album Ac. Ath. Ill. Amsterdam*, 158; Scheltema en van Wijk, *Een poging tot verbroedering* enz. 1874, 49; Sepp, *Proeve*³, 182; dez., *Biblioth.*, 277, 283, 287; Collot d'Escury, *Hollands roem* III, 43 vlgg.; J. te Winkel, *Gesch. Ned. Taal* 1901, 29, 106 vlg.; J. Huizinga in *Acad. Groning.*, 1914, 56, 109, 113, 167 S. Blaupot ten Cale, *Gesch. d. doopsgezinden in Holland* enz. II 21, 70, 150; L.G. le Poole, *Kerkel. leven doopsgez. te Leiden*, 1905, 116 vlgg., 145, 185, 188 vlg. 199, 250; H. Ruys in *Science in the Netherlands* 139.

L. Knappert

[Simonis, Theodoricus]

SIMONIS (Theodoricus), d'Eemstede, geb. te Heemstede bij Haarlem circa 1485, zoon van Simonis Nicolai, overl. omstreeks 1542. Als student in de rechten te Leuven leerde hij de Karthuisers van het nieuwe klooster aldaar kennen en meldde zich aan om in de orde te treden. Hij ontving het habijt 21 Febr. 1505 en legde het volgende jaar zijne kloostergeloften af in tegenwoordigheid zijner ouders, vrienden en bloedverwanten. Hetzelfde jaar, 2 Juli, droeg hij zijn eerste H. Misoffer op. Hij was een goed schilder en een ijverig en kunstig verluchter van boeken. Na eenige jaren werd hij benoemd tot vicaris van het klooster en toen hij dezen post bekleedde, kwam zijn broeder Johannes, student te Leuven in het college van Standonk, met de bede om in het noviciaat te treden, 11 Juni 1520. Deze, het volgend jaar geprofest, werd priester gewijd 1522, toen hun vader kort te voren was overleden. Joannes even handig schilder en verluchter als zijn broeder, werd 1528 procurator van het klooster, terwijl Theodoricus na novicenmeester te zijn geweest tot prior werd gekozen 1539. Door zijne gediensdigheid en om zijne vredelievendheid was hij hoog in aanzien bij zijne medebroeders.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XIV (1877) 269, 286, 295; XVI (1879) 216; Siret, *Dict. hist. des peintres* (1866) 913.

Fruytier

[Simons, Adam]

SIMONS (Adam), geb. te Amsterdam 25 Febr. 1770, overl. aldaar 5 Jan. 1834. Hij studeerde eerst aan het Athenaeum zijner geboortestad daarna te Leiden in de theologie, werd in 1792

proponent, 1793 predikant aan de Vuursche 1799 te Thamen a.d. Uithoorn. Toen nu bij Kon. Besluit van 2 Aug. 1815 de utrecht'sche academie tot Lands Universiteit verheven en tevens een tweetal nieuwe leerstoelen opgericht werden, voor landhuishoudkunde en voor nederlandsche letteren en geschiedenis, werd Simons voor de laatste geroepen. Als dichter had hij zich reeds naam gemaakt en o.a. bij de plechtige inwijding der hoogeschool 6 Nov. 1815, het feest 'door zijne zangen opgeluisterd.' Hij inaugureerde 25 Maart 1816 en gaf, behalve taal en letteren des vaderlands, ook aesthetica en noorsche mythoogie. Een zijner leerlingen, Mr. L.Ph.C. van den Bergh, roemt erin 'hoe (Simons) de beoefening der vaderlandsche geschiedenis en letteren aan de hoogeschool algemeen wist te maken, maar vooral hoe hij op zijn geliefkoosd dispuutcollege en in den vertrouwelijken omgang met zijne leerlingen geheel hun vriend was, onder scherts en ernst hun vertrouwen wist te winnen en dien invloed ter bevordering van vaderlandsche letteren en geschiedenis aanwendde.' En een ander: 'als man van veel kennis, vernuft en smaak, veelal blijgeestig en openhartig, was hij in gezellige kringen geacht en bemind.' Ook trad hij nog meermalen voor de gemeente op. Stellig heeft hij op de beoefening onzer taal en historie aan de hoogeschool gezegenden invloed geoefend. Als hij ergens zegt dat 'zooveel edele menschen het pad (zijns) levens met rozen bestrooiden' (voorrede *Gedichten* 1805) hebben wij o.a. te denken aan J. Kantelaar, Schimmelpenninck, Y. van Hamelsveld, J.F. Serrurier. Hij liet eene weduwe Johanna Maria Keer en drie zonen na.

Men heeft van hem: *Gedichten*, 1805 (met fraai portret); *Alexander, keizer aller Russen*, 1815; *Redev. over den waren dichter*, 1816; *Verstrooide Gedichten*, 1822; *Verzamelde poëzie*, 1834.

Prenten door W. van Sems en C.C.A. Last.

Zie: *Handel. Letterk.* 1834, 28; *Algem. konsten letterbode*, 1834, 17 vlg.; L. Ph.C. van den Bergh, *Gedenkboek v.h. tweede eeuwfeest der utr. hoogeschool*, 1837, 41, 46 vlg.

L. Knappert

[Simons, Dr. Gerrit]

SIMONS (Dr. Gerrit), geb. te Uithoorn 22 Jan. 1802, overl. te 's Gravenhage 17 Nov. 1868, was een zoon van den voorg. Hij genoot lager onderwijs in zijne geboorteplaats en leerde van zijn vader en van van Hamelsveld te Amsterdam latijn en grieksch. Hij studeerde van 1819 tot 1828 aan de universiteit te Utrecht. Hoewel die tijd lang was, werd hij niet in ledigheid doorgebracht; hij verwierf een gouden medaille voor de beantwoording eener prijsvraag over de samenstelling van den waterdamp in de lucht, en promoveerde in de wis- en natuurkunde op eene dissertatie over de uitzetting van vloeistoffen door de warmte. Na van 1830 tot 1832 als militair naar de grens getrokken te zijn, waar hij vooral te Bergen op Zoom verblijf hield, werd hij bij koninklijk besluit van 13 Aug. 1832 tot adviseur voor schei- en werktuigkundige zaken bij het Departement van Financiën benoemd. Bij zijne betrekking van adviseur werd hij bij Koninklijk besluit van 7 Juli 1841 nog benoemd tot inspecteur, belast met het toezicht op de scheepsmetingen en tot examinerator in zake roeiingen en metingen der belastingambtenaren.

Van 1836 tot 1838 was hij een der voornaamste medewerkers aan het aan kritiek gewijde *Driemaandelijksch tijdschrift*. Ook hield hij een aantal

voordrachten over natuurkunde in het gehouw *Diligentia*, waarvan hij bestuurslid was.

In Jan. 1838 werd hij met D. Mentz, M.G. Beijerinck en G.N. Roentgen benoemd in eene commissie tot onderzoek van de beste middelen tot droogmaking van de Haarlemmermeer. Op 4 Dec. 1838 leverde hij bij die commissie eene nota in, waarin hij het gebruik van stoomkracht met aandrang aanbeval, en waarin bovendien het geheele vraagstuk van het noodige vermogen der te bouwen stoomgemalen magistraal behandeld werd. Wegens oppositie in de commissie werd in Maart 1840 eene nieuwe commissie benoemd, waarin Simons eveneens zitting had. Het gevolg van zijn streven was, dat hij het pleit won. Hij werd 27 Oct. 1840 tot lid der commissie voor de droogmaking benoemd. Zijne werkzaamheid in die commissie was aanleiding, dat hij met den ingenieur A. Greve eene prijsvraag, uitgeschreven door het Bataafsch genootschap te Rotterdam, beantwoordde, waarvoor zij de gouden medaille verwierven; hun antwoord werd in 1844 uitgegeven. Merkwaardig is in dit geschrift de stelling, dat stoomgemalen liefst opgericht moeten worden ter plaatse waar fabrieken bestaan of opgericht worden, zoodat de stoomkracht ook daarvoor dienen kan, terwijl ook thans nog de stoomgemalen, eenvoudig voor bemaling in natte tijden dienende, dikwijls 9/10 van den tijd buiten werking zijn en dus te weinig rente opbrengen. Het is voor onzen tijd weggelegd om door de electricische bemaling een afdoenden stap in deze richting te doen.

Tot hare ontbinding in Apr. 1858 bleef Simons lid der Haarlemmermeercommissie. Hij beschreef de stoomwerktuigen der drie stoomgemalen in een kort opstel, uitgekomen in 1848.

Met ingang van 1 Sept. 1845 werd Simons adjunct-directeur, met 1 Sept. 1846 directeur van de Koninklijke academie te Delft. Hij was hier geheel op zijne plaats en werkte op het voetspoor van Lipkens. Hij trad zeer tactvol op en wist den goeden geest in het onderwijs zoowel als onder de leerlingen, door zijn voorganger gebracht, te bestendigen. Hij was veel minder streng dan zijn voorganger, en verzette zich sterk tegen een denkbeeld van den minister van Koloniën om eene kazerne op de binnenplaats der academie op te richten ten einde de voor Indisch ambtenaar bestemde studenten in toom te houden. Daarentegen bevorderde hij de oprichting van de studentensociëteit, terwijl een vroegere dergelijke sociëteit door de tegenwerking van Lipkens was ondergegaan; daarom noemde men de nieuwe Phoenix.

De ministerraad stelde den Koning bij een rapport, gedagteekend 13 Nov. 1848, voor, de academie samen te smelten met de militaire academie te Breda, dus den toestand van voor 1843 weder in het leven te roepen. Op 29 d.a.v. werd daartegen in een waardig adres aan Z.M. door Simons en alle hoogleeraren en leeraren geprotesteerd. Ook doordat de kroonprins, beschermheer der academie, kort daarna den troon beklom, kwam van dit plan niets.

Simons trachtte de wiskundige studie aan de academie op een hoog peil te houden. Een bewijs daarvan is, dat hij twee harer leerlingen, L. Cohen Stuart, die in 1848 en R.W. van Goens, die in 1851 het ingenieursdiploma verwierf en wier wiskundigen aanleg hij kende, kort na hunne promotie tot leeraar aan de academie voordroeg.

In 1847 richtte Simons met F.W. Conrad

en L.J.A. van den Kun het Koninklijk instituut van ingenieurs op, eene nog bloeiende instelling, waarvan hij bestuurslid en vice-president werd, hetwelk hij bleef tot 1854, terwijl hij in 1860 voor zijn leven tot bestuurslid benoemd werd.

Aan de delftsche academie werden, gelijk boven gezegd werd, behalve ingenieurs ook de ambtenaren van het binnenlandsch bestuur in Nederlandsch-Indië opgeleid. Dit gaf Simons aanleiding om in 1851 met J.C. Baud en T. Roorda het Koninklijk instituut voor taal-, land- en volkenkunde voor Nederlandsch Indië op te richten. Ook richtte hij kort daarna een oost- en west-indische opvoedingsmaatschappij op en bevorderde hij de oprichting van de vereeniging van burgerlijke ingenieurs (thans geheeten van delftsche ingenieurs).

Bij Koninklijk besluit van 15 Jan. 1849 werd hij benoemd tot lid eener commissie tot onderzoek van de gebreken van het hooger onderwijs h.t.l. en de middelen om daarin verbetering te brengen. Die commissie bracht 31 Aug. d.a.v. verslag uit.

Met prof. Dr.P.L. Rijke werd hij in het begin van 1850 door den minister Thorbecke benoemd om eene uitvinding van Louis Roulet tot het vervormen van zeewater in goed drinkwater te onderzoeken. Zij brachten 1 Juli 1850 een zeer gunstig rapport over deze uitvinding uit.

Door zijne betrekking als directeur der delftsche academie was hij in nauwe aanraking met den beschermheer der inrichting, den kroonprins, later koning Willem III gekomen, die hem zeer hoog schatte. Mede op diens verlangen werd hij bij Koninklijk besluit van 23 Juni 1856 als minister van Binnenlandsche Zaken in het kabinet van der Brugghen opgenomen.

Bij dat van 10 Juli 1856 werd op zijn voorstel eene commissie benoemd om te onderzoeken, welke de gevolgen voor den Nederlandschen handel zouden zijn van den aanleg van het Suezkanaal. Bij een rapport van 12 Juli 1856 vestigde Simons de aandacht op het onvoldoende landbouwonderwijs in Nederland. Bij een ander van 24 d.a.v. behandelde hij hetgeen noodig zou zijn om de havens, in het bijzonder die van Amsterdam en zijn toegang naar zee, wat afmetingen betreft, met het Suezkanaal in overeenstemming te brengen. Als gevolg van genoemde rapporten werden commissiën ingesteld: bij Koninklijk besluit van 15 Juli 1856 tot het doen van een onderzoek naar de behoeften van het landbouwonderwijs en tot het doen van voorstellen daaromtrent, en bij dat van 26 d.a.v. tot het doen van een onderzoek naar de verbetering van het Noordhollandsch kanaal. Bij laatstgenoemd besluit werd tevens aan den ingenieur P. Caland opgedragen, de werken tot verbetering van de Clyde, de Seine en de Rhône ter plaatse te onderzoeken en daarover te rapporteeren.

Tot groote verbazing van een ieder, die hem elders werkzaam gezien had, luisterde Simons niet naar hetgeen de sprekers in de Tweede Kamer omtrent de aan zijne zorg toevertrouwde belangen mededeelden, maar sprak hij onderwijl over alles met andere leden. Hoewel hij in zijn departement veel arbeidde en trachtte, al hetgeen hij uit jarenlange ervaring wist, in de praktijk toe te passen, was men zoo verontwaardigd over zijne zoeven gesignaleerde handelwijze, dat men besloot, zijne begrooting af te stemmen. Onder de tegenstemmers na eene zesdaagsche discussie behoorden bijna alle libe-

ralen en eenige conservatieven. Men verweet Simons, dat hij zich over de beide toen gewichtigste onderwerpen, het onderwijs en de spoorwegen, niet wilde uitlaten. Hij beloofde wel, die onderwerpen te zullen bestudeeren, maar men wenschte spoedige beslissingen. Het was intusschen wel een zeer onbillijke eisch om reeds binnen 5 maanden na de aanvaarding van het bewind concrete voorstellen te willen hebben.

Nadat op 5 Dec. 1856 de stemmen over de begrooting staakten, was er bij de herstemming op 6 d.a.v. geen enkel lid, dat hem wilde redden door afwezig te blijven of voor te stemmen. Het was geenszins, zooals zijn levensbeschrijver zegt, dat men zich vroolijk maakte over zijn harde werken, dit werd toen evenals thans op prijs gesteld; Thorbecke, van Bosse, van Reenen, van Hall en vele andere staatslieden werkten evenzeer hard. Maar het was het wel werken aan zijne stokpaardjes, waarover hij opstellen (zeker goede opstellen) schreef, maar het niet afdoen van hetgeen dagelijks voorkwam, dat men in Simons laakte. Hij had nooit in het ambtelijke gareel geloopt, waarin men althans zedelijk gedwongen is, de loopende zaken, ook die van gering belang, tijdig af te doen. Hij nam alleen ter hand hetgeen hij belangwekkend achtte, en liet al het andere aan zijn lot over. De koning, die hem ongaarne als minister miste, nam het gevraagde ontslag niet aan, maar toen Simons ten gevolge van de doorgestane emoties ernstig ziek werd, ontving hij zijn ontslag bij besluit van 19 Jan. 1857. Toen hij hersteld was, werd hij 6 Apr. d.a.v. benoemd tot lid van den Raad van State.

Hoezeer de chef der liberale partij Thorbecke op Simons gebeten was, kan blijken uit het feit, dat toen de Raad van State ingevolge de wet van 31 Dec. 1861 gereorganiseerd werd, eene geheel nieuwe samenstelling van dat lichaam tot stand kwam. Alle oude leden werden ontslagen, maar allen op vier na, die den premier onaangenaam waren, Netscher, van Rechteren van Ahnem, van Breugel Douglas en Simons, werden bij Koninklijk besluit van 30 Juni 1862 weder benoemd. Deze vier bekwamen den titel staatsraad in buitengewonen dienst.

In Sept. 1862 werd Simons lid van den pensioensraad van burgerlijke ambtenaren.

In Juni 1864 werd hij door het kiesdistrict Gorinchem gekozen tot lid van de Tweede Kamer; hij bleef dit tot zijn overlijden. Niet alleen, dat hij in de Kamer de liberale kabinetten Thorbecke en van de Putte bestreed en later het conservatieve kabinet Heemskerk steunde, hij deed dit nog op andere wijze doordat hij president-commissaris was van het *Dagblad van Zuid-Holland en 's Gravenhage*, een ultra-conservatief blad, dat Thorbecke op hartstochtelijke wijze bestreed en later Heemskerk op dezelfde wijze steunde. De hoofdredacteur, I.J. Lion, had als politicus een slechten naam.

Simons werd 13 Oct. 1838 correspondent, 25 Apr. 1844 lid van het Koninklijk Nederlandsch Instituut, dat in 1851 overging in de Academie van Wetenschappen, waarvan hij ook lid werd. Hij was van 1857 tot 1865 voorzitter der natuurkundige afdeling van dit lichaam, waarbij om het andere jaar het voorzitterschap van de geheele academie behoorde.

Hij werd in 1829 lid van het Provinciaal Utrechtsch genootschap van kunsten en wetenschappen, in 1837 lid en in 1846 lid-consul-

tant van het Bataafsch genootschap van proefondervindelijke wijsbegeerte en in 1850 lid van de hollandsche maatschappij van wetenschappen.

Hij was ongehuwd.

Men heeft van hem: *Over de stoomkracht voor de droogmaking van het Haarlemmermeer* (Amst. 1848); *Voorloopig verslag van de commissie voor de Londensche tentoonstelling*, met jhr. mr. D.R. Gevers Deynoot en D.D. Büchler (in *Tijdschrift der maatschappij ter bevordering van nijverheid*, 15e deel (1851).

Eene uitvoerige levensbeschrijving van hem, door Dr. A. Vrolik, komt voor in de *Notulen Kon. Instituut van Ingenieurs 1869-1870*, blz. 59 en vlgg. De leeraar (later hoogleeraar) A. Huet te Delft, die door de humaniteit van Simons als student een jaar vroeger dan gebruikelijk was, tot een hooger jaar bevorderd was, waarbij hij een cursus oversloeg, verkondigde te pas en te onpas den lof van Simons, haalde hem overal bij, hij maakte hem tot een soort fetisch. Hoewel Simons zeker veel verdiensten had en Thorbecke hem in 1862 zeker onrechtvaardig behandeld heeft, verdiende Simons niet den uitbundigen, hem door Huet telkens weder toegezwaiden, lof.

Steendrukken door F. Waanders, C.C.A. Last, C.W. Mieling, J. Veth. Ramaer

[Sitter, Albert Johan de]

SITTER (Albert Johan de), uit het bekende groningsche regentengeslacht gesproten, geb. te Groningen 1 September 1748, gest. te Veendam 17 Juni 1814. Hij werd 3 Januari 1763 te Groningen als student ingeschreven. Daarna zette hij zijn studiën te Leiden voort, waar zijn naam echter niet in het album voorkomt. Zijn promotie bleef evenwel achterwege door zijn benoeming tot rentmeester der stadsvenen te Groningen. Later werd hij raadsheer aldaar en drost der beide Oldambten. Als overtuigd patriot werd hij in 1787 bij de restauratie van Willem V uit zijn ambten ontzet. Hij bleef tot 1795 ambteloos. Na de revolutie nam hij onmiddellijk zitting in het bestuur der stad en van het gewest, dat hem afvaardigde naar de Staten Generaal. In 1796 werd hij door het district Winschoten naar de Nationale Vergadering afgevaardigd; in 1797 werd hij in de tweede Nationale Vergadering herkozen, waar hij ook lid van de commissie voor de constitutie werd. Hij was federalist en een der leiders van die partij. Daarom werd hij 22 Januari 1798 bij den bekenden staatsgreep gevangen genomen en geïnterneerd in het Huis ten Bosch. Na de aanneming der staatsregeling en den tweeden staatsgreep werd hij begin Juli uit zijn gevangenschap ontslagen. Sedert hield hij zich buiten alle politiek en voorloopig zelfs buiten eenig ambt. In 1803 liet hij zich evenwel bewegen zijn oude functie van drost der beide Oldambten weer te aanvaarden. Bij de nieuwe rechterlijke indeeling in 1811 werd hij benoemd tot vrederechter te Veendam; dat ambt heeft hij tot zijn dood bekleed.

De Sitter heeft zich zeer verdienstelijk gemaakt voor de geschiedenis van zijn gewest. Hij is een der eersten geweest, die de oude archieven bestudeerde en ordende. Hij gaf uit een *Voorloopig register van charters, privilegiën, placaaften enz. Stad en Lande betreffende en kunnende dienen tot het opmaken van derzelve Groot Placaat- en Charterboek, loopende tot...* 1594 (Groningen 1789, 8o.). Met Tonco Modderman bewerkte hij den *Tegenwoordige Staat van Stad en Lande* (Amsterdam enz., 1793, 1794, 2 dln.), een uitnemende historische beschrijving

van het gewest, die nog steeds wordt geraadpleegd. Ook in de werken van het genootschap *Pro Excolendo Jure Patrio*, waarvan hij een ijverig lid was, zijn eenige van zijn studiën opgenomen.

Prent door een onbekende.

Zie: *Konst- en Letterbode* 1815, II, 359 vlg.; *Colenbrander, Gedenkstukken* II, passim; *Hand. Lett.* 1815, 20 vlg.

Brugmans

[Slichtenhorst, Dr. Arend van]

SLICHTENHORST (Dr. Arend v a n), geb. waarschijnlijk te Arnhem omstreeks 1615, gest. te Nijkerk 8 April 1657, hield te Leiden 24 Juli 1639 een *Oratio de navigationibus ac commercii Foederatorum Belgarum* (Leiden 1639), die hem waarschijnlijk ook voor proefschrift diende. Daarna deed hij een reis naar Frankrijk. Van zijn verder leven is zoo goed als niets bekend. Hij is bekend gebleven door zijn *Gelderse geschiedenissen van 't begin af vervolgd, tot aan de afzwering des konings van Spanje, waarvan 't eerste deel verhandelt de landbeschrijving, getrokken meerendeels uit de Latijnsche werken van den heer Joh. Isaac. Pontanus, doch doorgaans veranderd, vermeerderd en met meer dan 300 nieuwe hoofdstukken en andere noodige bijvoegsels vergroot* (Arnhem 1654, fol.; sommige exemplaren hebben het jaartal 1653). Uit den titel blijkt het karakter van het werk voldoende. Het is de meest gebruikte geschiedenis van Gelderland.

Zie: *de Wind, Bibl. der Ned. geschiedschr.* 439 vlg.; *Geire, Bijdr. en Med.* III, 159 vlg.

Brugmans

[Slingelandt, Cornelis van]

SLINGELANDT (Cornelis v a n), geb. 1507 te Dordrecht, overl. 17 Juli 1583 aldaar, was de zoon van *Hendrik van Slingelandt*, raad en schepen van Dordrecht, en *Digna Bogaert*. Hij bekleedde onderscheidene regeeringsposten in zijn vaderstad, waar hij het bedrijf van lakenkooper uitoefende, als: raad 1559-60, thesaurier 1560-65, schepen 1562, 1565, 1566-69, 1572-73, H. Geestmeester ter Groote kerk 1566, burgemeester van het gerecht 1573, burgemeester der gemeente 1575-77. Ook was hij gedeputeerde ter Statenvergadering te Brussel 21 Nov. 1571, en te 's Gravenhage 7 Dec. 1571. Daar hij de zaak van den opstand tegen Spanje toegedaan was, bleef hij bij het geus worden van Dordrecht in Juni 1572 aan het bewind, en werd afgevaardigd naar de eerste vrije Statenvergadering, die 15 Juli 1572 in het voormalige Augustijnenklooster te Dordrecht werd gehouden, alwaar Philips van Marnix als gemachtigde van den prins van Oranje verscheen.

Hij was eerst gehuwd met *Catharina Brouwer Jansdr.*, die 10 Dec. 1568 overleed, en hem 5 kinderen naliet; daarna 19 Juni 1569 met *Hillegond Wenssen Jacobsdr.* van Zwijndrecht, weduwe van *Cornelis de Jonge Willemsz.* Hij werd begraven in de Groote kerk aan de zuidzijde bij het orgel, waar later de familie van *Slingelandt* de St. Annakapel in eigendom verkreeg, die nog in haar hek het familiewapen draagt met het devies: *Candide et Cordate.*

Uit *Ms. Aanteekeningen.*

v. Dalen

[Slingelandt, Govert van]

SLINGELANDT (Govert v a n), geb. 1620 te Dordrecht, gest. 3 Juli 1690 te 's Gravenhage. Uit een aanzienlijke dordtsche regenten-familie gesproten, genoot hij te Dordrecht een geleerde opvoeding en studeerde te Leiden in de rechten, 1 April 1639 ingeschreven als 'Godefredus Slingerlandt' en 30 Nov. 1643 gepromoveerd. Hij werd toen advocaat in zijn vaderstad. Zeer bevriend met de verwante familie de Witt volgde hij Johan de W. 31 Aug. 1653 als pensionaris van Dordrecht op en steunde hem krachtig in

de Statenvergadering. Hij stond bekend als een geleerd en handig maar tevens als een opvliegend man. De Witt bleef met hem, weldra ook door zijn huwelijk aan de de Witten verwant, in intieme betrekking en gebruikte hem voor menige binnen- en buitenlandsche zending, vooral in de noordsche zaken, waarin hij 1655-1660 een belangrijke rol speelde, met name als een der gezanten naar Zweden in 1657, van waar hij einde Nov. 1656 terugkeerde na het tractaat van Elbing (Sept. 1656), naar Denemarken, Zweden en Polen (Mei 1659/60), waar hij den vrede van Kopenhagen hielp sluiten. Hij bewees 'neef' de Witt in de Statenvergadering menigen politieken dienst als pensionaris zijner stad en werd daarvoor 7 Mei 1664 beloond met den belangrijken post van secretaris van den Raad van State, wat hij onder de Witt en ook onder Willem III gebleven is, ofschoon hij dezen soms tegenwerkte, aldus een kwart eeuw lang een der drie voornaamste 'ministers' van den staat. Hij was verder een niet onverdienstelijk dichter en schreef verzen in de *Dordsche Kraam* en andere liedboekjes. Hij had ook kunstzin, wat vooral uitkwam bij het slaan van de talrijke herinneringsmedailles van staatswege, waarvoor hij niet alleen de legende maar, naar men meent, ook soms de afbeeldingen placht te bezorgen, in ieder geval te beoordeelen. Hij was tweemaal gehuwd, 1e met Christina van Beveren, en 2e met Arnoldina van Beaumont, bij welke laatste hij een zoon Simon had, die volgt, en een dochter Elisabeth, geh. Aug. 1693 met den griffier der Staten-Generaal sedert 1700, François Fagel. Hij werd in de Grootte kerk te Dordrecht begraven in de familiekapel.

Schilderijen door J. Mijtns, G. Schalcken, A. Palamedes (?) en een onbekende. Prenten door J. Houbraken.

Vele brieven van hem en aan hem in de groote brievenverzamelingen betreffende Johan de Witt, in de oude dl. V, in de nieuwere dl. I en II. Van hem: *Grafschrift van den heer Mr. Joan de Witte* (1653). Vgl. van Loon, *Historie penn.* II, 555; III, 24.

Blok

[Slingelandt, Pieter van (1)]

SLINGELANDT (Pieter van) (1), heette eigenlijk van den Tympel, want zijn vader Jan van Slingelandt van den Tympel, schildknaap, schepen en burgemeester van Dordrecht 1397-98, was de zoon van Johan van den Tympel, mede schepen en burgemeester van Dordrecht, en Elisabeth, dochter van Herbaren van Arkel Johans zoon, ridder, heer van Slingelandt en Odilia van Kuyk.

De wapens dezer laatste personen, nl. Johan van den Tympel en Elisabeth van Arkel in wit marmer ingelegd, liggen nog in de Grootte kerk te Dordrecht, met het opschrift: 'Afbeelding van de twee oude wapensteen die bij de sarking dezes grafs volgens oud gebruyk aan de kerck zijn gebleven'.

Door het kinderloos overlijden van Dirk van Slingelandt Willemsz. kwam de heerlijkheid Slingelandt in 1414 aan zijn neef Pieter bovengenoemd, zoon van Jan van Slingelandt van den Tympel en Catharina van Drongelen Johans dr. Sedert liet hij den naam van den Tympel weg en noemde zich vrijheer van Slingelandt, gelijk zijn nakomelingschap tot op den huidige dag.

Hij was gehuwd met Susanna van Poelgeest Gerards dr. en liet één zoon na, Otto, die in 1439 met de heerlijkheid verlijd werd.

Uit *Ms. Aanteekeningen*.

v. Dalen

[Slingelandt, Pieter van (2)]

SLINGELANDT (Pieter van) (2), geb. te Dordrecht, overl. 1544 aldaar, was de zoon van Hendrik van Slingelandt en Beatrix Pots Jacobsdr. Hij behoorde onder de veertig kabeljauwsche burgers, die door de oproerige gilden in April 1477 gevangen werden genomen, om rekening te doen van der stede middelen. Nadat zij beloofd hadden, binnen twee of drie jaren de genoten gelden te zullen voldoen, werden zij ontslagen, maar verlieten heimelijk de stad, meest naar Gorinchem, waardoor de Hoeksche partij de regeering in handen kreeg. Na de verrassing der stad door heer Jan van Egmond, 6 April 1480, met behulp van twee rijsschepen, geladen met krijgsvolk, werd het Hoeksche bewind verdreven en kwamen de ballingen, ook Pieter van Slingelandt, weder terug.

Hij werd Raad in 1504 en stichtte in 1519 (volgens den gevelsteen) of bij testament van 25 Jan. 1542 (volgens Balen) eenige kameren voor arme vrouwen, thans genoemd den Armen Vrouwenhof of Slingelandtshof, eerst bestaande uit 24 woningen, maar in 1726 tot 33 uitgebreid.

Hij was gehuwd met Cornelia van der Mee van Roosenburch Jacobsdr.

Uit *Ms. Aanteekeningen*.

v. Dalen

[Slingelandt, Saris of Caesarius van]

SLINGELANDT (Saris of Caesarius van), geb. te Dordrecht, overl. 20 Oct. 1499, was de zoon van Saris van Slingelandt. In 1469 beloofde hij voor Schout, Burgemeesteren en Goede luyden van der stede niet te zullen trouwen, in een klooster gaan of zijn goederen vervreemden of bezwaren, tenzij met toestemming zijner ooms. Hij trouwde later Belia Greefrode Tymansdr.

Na de verrassing van Dordrecht, op 6 April 1480, werd hij schout van Dordrecht, en pachtte 1 Oct. 1495 dit ambt opnieuw voor 10 jaren, terwijl hij tevens eerste artillieriemeester was. Hij stichtte te Dordrecht een hofje van zes woningen voor arme lieden, thans verdwenen, terwijl een straat naar hem Sisarys- of Sarisgang genoemd werd.

Uit *Ms. Aanteekeningen*.

v. Dalen

[Slingelandt, Simon van]

SLINGELANDT (Simon van), geb. 14 Jan. 1664 te Dordrecht, gest. 1 Dec. 1736 te 's Gravenhage. Zoon van Govert v.S. (zie boven) en Arnoldina van Beaumont, werd hij 21 April 1681 te Leiden ingeschreven als student in de letteren; hij oefende zich vooral in het Grieksch, de geschiedenis, de wiskunde en studeerde ook in de rechten, alles drie jaar lang. Hij promoveerde elders in de rechten. Na den dood zijns vaders werd hij, ondanks diens niet zeer groote onderdanigheid jegens Willem III, 4 Aug. 1690 diens opvolger als secretaris van den Raad van State. Dat is hij 35 jaar met grooten roem geweest, bekend om de door hem gestelde voortreffelijke jaarlijksche petitiën van den Raad, trouwe medewerker van Heinsius en Marlborough, zeer bevriend met den engelschen gezant in den Haag sedert 1709, Townshend, later met Chesterfield en andere engelsche staatslieden van de partij der Whigs. Hij gold met Heinsius, den griffier François Fagel, zijn zwager, en den tesorier Hop als een der bekwaamste leiders der Republiek. Werkzaam, bekwaam, doorzettend,

geestig, recht door zee, had hij grooten persoonlijken invloed op den gang der binnen- en buitenlandsche staatkunde van zijn tijd. Niemand kende de geschiedenis der staatsregeering en hare eigenaardigheden en gebreken beter dan hij, zooals vooral blijkt uit

zijn veel later uitgegeven *Staatkundige geschriften*. Uitstekend financier, slaagde hij erin de financiële crisis van 1715 en 1720 te boven te doen komen. Bij den dood van Heinsius (1720) kwam hij dan ook zeer in aanmerking voor den post van raadpensionaris, maar werd niet benoemd wegens zijn hervormingsgezindheid en zijn soms al te ruwe rondheid; het ambt van tesorier-generaal, dat hij in 1699 had gewenscht, ontging hem echter niet (27 Oct. 1725) na Hop's dood. Twee jaar later werd hij, na van Hoornbeek's dood, toch raadpensionaris van Holland (17 Juli 1727), wat hij ruim negen jaar, tot zijn dood, bleef. Ook in dezen post handhaafde hij ten volle zijn roem en de staatkundige beginselen, waarvoor hij met Heinsius had gestreden, in het bijzonder het nauwe verbond met Engeland en Oostenrijk tegenover Frankrijk. In de binnenlandsche politiek trachtte hij, toen zijne verschillende denkbeelden tot hervorming van de staatsregeling na 1713, met name in de Grootte Vergadering van 1716 tot voorstellen van den Raad van State omgewerkt, geen ingang hadden kunnen vinden, de fouten van den bestaanden toestand zooveel mogelijk te neutraliseeren; van de door hem aanbevolen verheffing van den frieschen erfgenaam der Oranjes tot de waardigheden zijner voorvaderen ook in de nog stadhouderlooze provinciën moest hij na zijn benoeming tot raadpensionaris geheel afzien, al bleef hij Willem IV zeer genegen en steunde hij dezen soms met zijn advies. Hij was als raadpensionaris het erkende hoofd der Republiek en in deze periode een der voornaamste leiders van de europeesche politiek van dien tijd, die vooral gericht was op de handhaving van den vrede en de bestrijding der fransche pretentiën, in nauwe samenwerking met Engeland en de leiders der Whigs aldaar, ook met Walpole, die hem hoog schatte. Met dezen heette hij Europa omstreeks 1730 te regeeren en te houden bij het 'oude systeem' van Willem III. Ook in de politiek bleef hij steeds recht door zee gaan zooals zijn karakter was, wat soms tot bezwaren leidde. Hij was 31 Juli 1690 gehuwd met *S u s a n n a d e W i l d t*, dochter van den bekenden amsterdamschen secretaris der admiraliteit Job de W., bij wie hij zes kinderen had, van wie volwassen werden: *G o v e r t* (geb. 1694), ontvanger-generaal van Holland sedert 1729, en *S u z a n n a*, geb. 1700, 1721 geh. met den ruwen hannoverschen gezant baron Spörker, met wien hij veel overhoop lag. Na haren dood (1722) huwde hij, jichtig en dikwijls hulpbehoevend (1726), met zijne huishoudster *J o h a n n a v a n C o e s v e l d*, die hem verder bleef verzorgen, wat ook de voornaamste reden voor dit huwelijk geweest schijnt te zijn.

Een aantal brieven van en aan hem zijn in verschillende verzamelingen te vinden en gedeeltelijk gedrukt (vgl. *G o s l i n g a*, *Slingelandt*, blz. 4, noot 4). Zijne *Staatkundige Geschriften* lang in ms. in omloop als een soort van handschrift voor regenten, werden eerst in later tijd uitgegeven (4 dl., Amst. 1784/5); verder verscheen zijn *Verhandeling van de Instelling, Instructiën, en ambt van den Raad van State* (z.j. en pl.). Vgl. nog *Vaderlandsche Remarques volgens en op de Staatk Geschr.*, (den Haag 1787). Bij *J o r i s s e n*, *Chesterfield in Hist. Studiën* 227, 232, twee belangrijke memoriën uit 1728/9, de laatste onder den titel *Pensées impartiales*. Zijne ambtspapieren zijn in het Alg. Rijksarchief te 's Gravenhage.

Schilderijen door A. Palamedes (?), Th. Netscher, Ph. van Dijk. Prenten door G. Houbraken en J. Holl.

Over hem: Goslinga, *Slingelandt's efforts towards European peace I* (den Haag 1915); verder Siegenbeek, *Lofrede (Verh. Letterk. III, 1)* en S.v.S. als *Staatshervormer (Nieuwe Werken Letterk. VI, 103)*; Thorbecke in *Hist. Schetsen* 66.

Blok

[Slingere, Victor de]

SLINGERE (Victor de), zoon van Franciscus, priester van het bisdom Yperen, overleed 17 Mei of Juni 1583 te St. Omer. Plaats of jaar van zijne geboorte zijn niet bekend. Hij komt voor als pastoor van de St. Baafskerk te Oostburg, niet Oostbrugge zoals Val. Andreas, bisdom Brugge, 10 Mei 1575. 4 Juni 1575 werd hij door bisschop Remi Drieux tot deken van Sluis aangesteld; hij bleef echter pastoor te Oostburg, waar hij 22 Jan. 1580 nog tegenwoordig was bij het sluiten der kerkerekening, terwijl de calvinisten reeds in de St. Eligiuskerk heerschten. Hij was nauw bevriend met Mathias Lambrecht, den lateren bisschop van Brugge en had waarschijnlijk te Leuven gestudeerd en zoo betrekkingen aangeknoopt met Ruard Tapper en Mich. Baius. Ten huize van dezen te Leuven stelde hij edelmoedig een som gelds en eenige renten ter beschikking van het nieuw gestichte kollege van Ruard Tapper, waarvoor twee beurzen gesticht zouden worden. Met smart zag hij, dat de Zeeuwen van de streek van zijn pastoraat hoe langer hoe meer gevaar liepen het katholiek geloof te verliezen, daarom stelde hij de studenten van het dekenaat Sluis op den voorrang bij het verkrijgen der beurzen, 10 Mei 1575. Bij testament van 1583, bevestigde hij nogmaals de stichting. Oostburg en omstreken had sinds 1578 schrikkelijk te lijden van de staatsche en spaansche troepen. Ten laatste lag het uitgebrand en bijna geheel verlaten, zoodat ook de pastoordeken elders een toevlucht heeft moeten zoeken. Hij overleed te St. Omer in het gasthuis de la Costerie. Het kollege Ruard Tapper verdween spoedig. Baius stichtte het kollege St. Augustinus en stelde den Amsterdammer Jansonius aan tot president. Deze besteedde al zijne krachten om het te doen bloeien met de schenkingen van de Slingere en van Lievin Leenarts, doctor in de medecijnen te Middelburg, vermeerderd door giften van J. de Wit van Amsterdam. De rampzalige tijden, verwoesting en bezetting maakte een langer bestaan onmogelijk. Ten laatste kwamen deze stichtingen bij die van Mich. en Jac. Baius om het kollege de Bay te vormen. In 1880 bracht de beurs van de Slingere nog 125 frs. op.

Hist. Ep. Ultraj. 480, maakt van Victor de Slingere een kanunniek-regulier van St. Augustinus bij Leiden door een verkeerde lezing van Val. Andreas, *Fasti Academici* (Lov. 1650) 333.

Zie: *Analectes Hist. Eccl. Belg.* XIX (1883) 148; XXII (1890) 17-31; de Schrevel, *Hist. du Sem. de Bruges II* (documents) 160-165; H.Q. Jansen, *De kerkhervorming in Vlaanderen* (Arnh. 1868) I, 333.

Fruytier

[Sloet Van De Beele, Ludolf Anne Jan Wilt baron]

SLOET VAN DE BEELE (Ludolf Anne Jan Wilt baron), zoon van Jan Adriaan Joost baron Sloet en Johanna Jacoba Sara Visscher, geb. te Voorst 28 Maart 1806, gest. te Arnhem 10 Dec. 1890. Hij werd opgeleid aan het instituut

Kinsbergen te Elburg, vanwaar hij naar de hoogeschool te Utrecht vertrok. Daar werd hij 16 Juni 1824 als student in de rech-

ten ingeschreven; 17 Maart 1830 promoveert hij op proefschrift *De differentiis in Francici et novis Belgici ratione testamentorum* (Traj. 1830). Daarin reeds openbaarde zich zijn neiging tot de studie van het oude vaderlandsche recht, die hem zijn leven lang is bijgebleven, al werd hij zeer dikwijls door ambtsbezigheden aan de studie onttrokken. Hij vestigde zich 18 Aug. 1830 als advocaat te Zutphen, was van 2 Nov. 1830 tot 9 Oct. 1834 in actieven dienst bij de geldersche schutterij. Hij hervatte daarna de praktijk, maar studeerde tevens in het archief der oude stad; als resultaat daarvan verscheen o.a. *Het kondichboek der stad Zutphen* (*Ned. Jaarboeken voor Rechtsgeleerdheid*, 1845). Mede als resultaat van zijn studiën in de geldersche geschiedenis verscheen *Het jagtbedrijf onzer voorouders* (1848), kort daarna gevolgd door *Bijdragen tot de kennis van Gelderland* (1852-1855). Sloet woonde toen niet meer te Zutphen; in Nov. 1847 benoemden de Staten van Gelderland hem tot hun griffier. 31 Mei 1860 werd hij benoemd tot voorzitter van den raad van toezicht op de spoorwegen, 24 Aug. d.a.v. tot lid der commissie der staatsspoorwegen. Maar reeds 23 Juni 1861 benoemde hem de koning tot gouverneur-generaal van Nederlandsch Indië. In deze waardigheid heeft Sloet veel kunnen tot stand brengen. In 1866 trad hij af; in October van dat jaar was hij in Nederland terug; in Mei 1867 vestigde hij zich ter wille van zijn studiën te Leiden. Van 1868 tot 1872 was hij lid van de Tweede Kamer zonder evenwel zijn studie op te geven. In 1870 gaf hij uit *Wilhelmus de Berchen, de nobili principatu Gelre et eius origine*; het volgende jaar verzamelde hij zijn verspreide studiën in een bundel, dien hij *Van Al's* noemde. Hij verscheen in dezen tijd *Het koerboek der stad Doetinchem* (*Nieuwe Bijdragen voor rechtsgeleerdheid en wetgeving*, XX). Maar zijn voornaamste werk was de voorbereiding van zijn *Oorkondenboek der graafschappen Gelre en Zutphen, tot op den slag van Woeringen* (1872-1876), dat, ingericht naar het voorbeeld van het pas verschenen oorkondenboek van Holland en Zeeland van van den Bergh, het oude charterboek van Bondam zou vervangen. Dit werk kan als Sloets levenswerk worden beschouwd; het is met groote zorg samengesteld en beantwoordt dan ook beter dan dat van Van den Bergh aan de eischen van volledigheid en nauwkeurigheid. Intusschen was hij in 1873 naar Arnhem verhuisd, waar hij tot in hoogen ouderdom bleef doorwerken. In de *Verslagen en Mededeelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen* publiceerde hij een aantal studiën; in de *Werken* der genoemde Akademie gaf hij in 1863 een belangrijke studie over *De Hof te Voorst*, in 1879 over *Het hoogadelijk, vrij wereldlijk stift te Bedbur bij Kleef en zijne bewoners*. Reeds in 1856 was hij benoemd tot lid der Kon. Akademie; bij Kon. Besluit van 31 Mei 1876 werd hij benoemd tot curator der leidsche academie, 21 Aug. 1877 tot president; tot zijn dood heeft hij dat ambt bekleed. Intusschen was hij bij het klimmen zijner jaren zijn aandacht meer gaan vestigen op het volksleven, vooral op het volksgeloof, Als proeve daarvan gaf hij in 1884 uit *De heilige Ontkommer of Wilgeforthis*, de bekende, niet gecanoniseerde heilige. Maar vooral openbaarde deze nieuwe richting van zijn studiën zich in zijn twee boeken *De dieren in het Germaansche volksgeloof en volksgebruik* (1887, 1888, 2st.) en *De planten in het Germaansche volksgeloof en volksgebruik*, werken, die als de behandeling van een nieuwe stof in Nederland zeer werden gewaardeerd. Sloet was

gehuwd met zijne nicht Jacoba Maria Visscher, die hem zeven kinderen schonk, o.a. Johan Julius Sigismund, den bekenden gelderschen historicus (1845-1919).

Zie: Th. van Riemsdijk in *Ned. Spect.* 1890, 419 vlg.; *Ned. Heraut*, 1892, 59 vlg.; Fockema Andreae in *Leidsche Stud. Almanak*, 1892, 343 vlg.; Kern in *Jaarb. Kon. Akad.* 1891, 37 vlg., *Levensb. Lett.* 1892, 1 vlg.

Brugmans

[Sluyter, Willem]

SLUYTER (Willem), stichtelijk dichter, wiens bijnaam van den 'Gelderschen Cats', zijn invloed voldoende teekent. Hij werd 22 Maart 1627 te Neede in den Achterhoek geboren als oudste zoon van den bierbrouwer-korenhandelaar Tileman S. en Geertruyd Saalkind. Na eerst de Illustre school te Deventer bezocht te hebben, werd hij in 1649 aan de utrechtsche Hoogeschool als student in de theologie ingeschreven, waar hij leerling van Voetius was en omging met Joh. van Lodensteyn. Juli 1652 werd hij te Eibergen, in de heerlijkheid Borculo, als predikant bevestigd, daar beroepen door den collator graaf Otto van Limburg en Bronkhorst, weldra zijn beschermer en vriend. In 1661 verscheen te Deventer (bij Jan Colomp) zijn eerste bundel stichtelijke liederen, met muziek, getiteld *Psalmen, Lofsangen, ende geestelike Liedekens* (de approbatie is reeds van 14 April 1659), opgedragen aan Elisabeth Charlotte, borggraevinne van Limburg en Bronkhorst, een bundel die spoedig gevolgd werd door een tweeden, *Gezangen van heilige en godtvruchtige Stoffe*, waarvan de 9e druk verscheen onder den titel: *Tien Boeken der Gesangen van Wilhelm Sluiter*. Kort daarop, 3 Aug. 1662, huwde hij met Margaretha Sibylla Hoornaert, dochter van den borculoschen rentmeester Johannes H., uit welk huwelijk 2 kinderen geboren werden: Charlotte Geertruyd (geb. 11 Juli 1663, huwde met Benjamin van Eibergen) en Johannes (geb. 15 Sept. 1664, huwde met zijn nicht Maria Sluiter en was predikant te Raalte en Steenwijk). De geboorte van hun zoon kostte der moeder het leven. Sluiter's *Doots-Echt-Scheydinge*, het voornaamste gedicht in den 1667 door zijn vriend Arn. Bornius uitgegeven bundel: *Christelicke Doodts-Betrachting* is hiervan de weerklank. Kort na dezen, met onderworpenheid gedragen slag, trof hem een nieuwe ramp. 14 Sept. 1665 werd ons de oorlog verklaard door den munsterschen bisschop Bernard van Galen, die o.a. aanspraak maakte op de heerlijkheid Borculo; 17 Sept. werd ook Eibergen bezet. Sluiter had intusschen de vlucht moeten nemen, na zijn bezittingen naar Zutphen in veiligheid gebracht te hebben. Tijdens deze ballingschap vertoefde hij meest in den Haag, waar hij van den omgang met zijn vriend Johannes van Vollenhove genoot, die hem ook met G. Brandt in briefwisseling bracht. Eindelijk, na een ballingschap van 33 weken, kon hij in Mei 1666 opnieuw voor zijn geliefde gemeente optreden, staande in de volle kerk op een ladder, daar zijn preekstoel verwoest was. Zijn kinderen bleven bij hun grootmoeder in Deventer, zelf begon hij in zijn nu stille pastorie een kluizenaarsleven, beschreven en bezongen in zijn *Buiten-Leven* (1668), reeds in hetzelfde jaar te Delft opnieuw en vermeerderd uitgegeven als: *Eensaem Huis-, Somer- en Winterleven*. Een jaar later verscheen zijn *Lof der Heilige Maagt Maria en de Triumpherende Christus, over sijne verrijzenis en Hemel-*

vaert, als mede een nieuwe stichtelijke bundel *Vreugt- en Liefde-Sangen aan de Gemeinte J.C. binnen, en rondom in de buerten des kerspets van Eibergen*. Neffens de misgeloovige misse, welk laatste stuk jaren later herdrukt werd in: *Paepsche Sacramentsdag. Hier is bijgevoegt de mis-getoovige misse. Het eerste is nooit, van het tweede is maar een brok gedrukt geweest* (Dev. 1701). Zijn meest bekende bundel verscheen in 1670: *Eibergsche Sang-lust, of Geestelijke Liedekens, tot dienst der sang-lievende Gemeinte van Eibergen*, met lofdichten o.a. van Const. Huygens en H. Sweerts.

In het rampjaar 1672 werd Borculo opnieuw door de Munsterschen bezet. 20 Mei 1672 vluchtte S. opnieuw. Volgens een oud verhaal, nog lang in den Achterhoek in omloop, werd hij op zijn vlucht door een Roomsche geholpen. Tijdens deze tweede ballingschap nam hij eenigen tijd den dienst te Deventer waar en dichtte hij *Jeremia's Klaeg-Liederen, op dicht- en sangmate*, aan Justina van Nassau opgedragen. Met goedkeuring van zijn eibergsche gemeente nam hij in 1673 een beroep naar Rouveen aan. Hij kwam daar niet meer; in Dec. 1673 overleed hij te Zwolle ten huize van een zwager. Zijn *Lyk-reden, aen de Gemeynthe J.C. t' Eybergen Door hem selve, voor zijn dood, aldus in 't verborgen vaerdig gemaakt*, werd na zijn dood uitgegeven. Zijn beide spreuken 'Qui bene latuit, bene vixit', en 'Quanto secretius, tanto liberius', zoo ook zijn overal voorkomend anagram: 'Heer, suss lust my u will', zijn teekenend voor zijn levensopvatting: heilige eenzaamheid verkoos hij boven het drukke levensgewoel, christelijke berusting gaf hem zijn geloof onder alles; door zijn vrome, eenvoudige liederen heeft hij zijn gemeente leeren zingen en eeuwen lang, tot diep in de 19e eeuw zelfs, heeft zijn poezie weerklink gevonden in de harten van vele geloovigen. Talloos vele malen werden zijn liederenbundels herdrukt; In 1839 verscheen er een verzamelde uitgaaf van 'Met eene levensbeschrijving van den dichter uit aantekeningen van hem en zijn geslacht opgemaakt', waarna er nog 4 ongedateerde drukken van verschenen.

Zijn *Lof der Heilige Maagt Maria* verwekte verzet van roomschen kant. In 1671 verscheen van P. Theophilus Adami een *Eerescherm der allerheiligste Maagt, Moeder Godts ... tegen het gedichte Lof der H. Maagt Maria van W. Sluiter*.

De bibliotheek van de Mij. der Ned. Letterkunde te Leiden bewaart 14 brieven van hem aan J. van Vollenhove, 1 aan een onbekende, de amsterdamsche bibliotheek bezit een gedicht in hs. uit het Album van Arn. Moonen, de Kon. Bibliotheek heeft een anagram op een los blaadje, waarschijnlijk uit een album amicorum gescheurd.

Er zijn eenige portretten van hem: ten voeten uit, voor 't open raam aan een tafel met boeken zittend, een aan den haard, door J. Luiken voorkomende in zijn *Eensaem Huis-, Someren Winterleven*, en een door B. de Bakker gegraveerd met 4-regelig onderschrift van R. Schutte.

Zie: *Het Leeskabinet* (Amst. 1864), 81-89; *Geldersche Volksatmanak* (1836), 150-159; J. te Winkel, *De ontwikkelingsgang der Nederl. Letterk.* II (Haarlem 1908), 305-310; H.W. Heuvel, *Willem Stuyter van Eibergen* (Eib. 1919); F. Muller, *Beschrijvende catalogus van 7000 portretten* (Amst. 1853), no. 4967; J.F.

van Someren, *Beschrijvende Catalogus van gegraveerde portretten* enz. (Amst. 1891), 583.

Ruys

[Smallegange, Mattheus]

SMALLEGANGE (Mattheus), zoon van Johan Smallegange (III 1185) en Soete Oostdijck, geb. te Goes 1 Jan. 1620, gest. aldaar in 1704. Hij verloor zijn vader reeds in 1628, maar schijnt een goede opvoeding te hebben genoten. Hij bezocht de latijnsche school te Goes en werd in 1638 te Utrecht als student ingeschreven. Hij was daar nog in het begin van 1647; echter schijnt hij in den tusschentijd in Frankrijk gereisd, misschien wel gestudeerd te hebben. Tot de promotie kwam hij evenwel niet; hij noemt zich later ook eenvoudig 'rechtsgeleerde en historieschrijver.' Een bepaald beroep heeft hij daarna en ook later blijkbaar niet uitgeoefend. Een groot gedeelte van het eerste stadhouderloos tijdvak woonde hij te Amsterdam. In het begin van 1660 werd hij wegens een door hem gepubliceerd gedicht op den jongen Willem III voor een jaar uit Amsterdam gebannen. Intusschen was hij reeds omstreeks 1660 te Goes in het lidmatenboek der gereformeerde gemeente ingeschreven. Na 1666 zal hij daar gewoonlijk hebben gewoond, hoewel hij ook wel te Middelburg voorkomt. Hij bleef ongehuwd.

Smallegange was blijkbaar maatschappelijk weinig bruikbaar; hij klaagt ook steeds over wederwaardigheden en tegenspoeden des levens. Hij was daarnaast een ijverig onderzoeker van historische bijzonderheden en een bezig verzamelaar van oudheden; daaraan offerde hij niet alleen zijn tijd en moeite, maar ook zijn geld op. Zijn eerste werk was *Nederlands verquikking of d'ontwaeckte leeuw* (Amsterdam, 1673, 1674, 2 dln. 4o.), waarin hij uiting gaf aan zijn vreugde over het herstel van het stadhouderschap. Daarna gaf hij de *Geslacht-rekening der doorluchtigste vorsten van Nassau en Oraenjen ... sedert 682 tot 1675* (Amsterdam 1675, 8o.; 2e dr. aldaar 1690, 8o.). Dan publiceerde hij een *Kaarte van den Nederlandschen adel* (Amsterdam 1676), gevolgd door de *Wapenen der steden en oud-adelijke geslachten in de magtige Republijk van Holland en Westvriesland meï de Verklaaringe* (Amsterdam z.j. fol.) en de *Beschrijving van den Zeelandschen adel, met wapenkaarten* (z.p. en j.; herdr. achter de *Cronyk van Zeeland*). Voor deze uitgave genoot hij de ondersteuning der Staten van Zeeland, die hem om zijn historische werkzaamheden in 1685 een pensioen van f 250. - toelagen.

Die toelage houdt natuurlijk verband met de voorbereiding van de uitgave van Smallegange's kroniek van Zeeland. De uitgave van dat groote werk werd zeer vertraagd doordat Smallegange de goedkeuring van verschillende autoriteiten ging vragen op het geschrevene en gedeeltelijk reeds gedrukte. In 1688 benoemden de Staten van Zeeland op zijn verzoek commissarissen-reviseurs van zijn werk. Niet alleen was enorme vertraging daarvan het gevolg, maar ook moesten telkens weer vellen worden overgezet, zoodat de bestaande exemplaren van den druk op allerlei punten van elkander afwijken. Dat heeft zelfs geleid tot het vermoeden, dat er meerdere drukken van de kroniek bestaan. Dat blijkt bij vergelijking evenwel niet het geval te zijn. Er bestaat slechts één uitgave van de *Nieuwe cronijk van Zeeland. Eerste deel, vervattende de voor desen uitgegeven Cronyken van ... Jac. Eyndius en Joh. Reygersberg, veel vermeerdert ... Met vete kopere platen verciert* (Middelburg 1696, fol.). In een

in sommige exemplaren toegevoegd 'besluit', dat in of na 1702 geschreven is, bericht Smallegange, dat het tweede deel van zijn kroniek 'over eenige jaren al meest beschreven ligt'; het is echter nimmer verschenen, terwijl het handschrift ook niet is teruggevonden.

Zoals reeds uit het titelblad blijkt, heeft Smallegange in zijn kroniek de oudere werken van Eyndius en Reygersberch opgenomen. Ook uit Boxhorn en Vredius heeft hij zeer veel, soms letterlijk overgenomen. Daarnaast heeft hij zeer veel oorspronkelijke stukken afgedrukt en zeer veel andere bronnen geraadpleegd. Daardoor ook behoudt zijn kroniek steeds waarde, mede door de talrijke afbeeldingen van steden, dorpen, kasteelen en huizen, waardoor hij zich de intekening van zijn tijdgenooten en de waardeering van het nageslacht wist te verwerven.

Zie: *Nehalennia* 1849, 35 vlg.; *Nieuwsblad voor den boekhandel* 1902, 356 vlg., herdr. in *Alg. Ned. Fam. blad*, Nieuwe Serie XV, 423 vlg.; *de Wind*, *Bibl. der Ned. geschiedschr.*, Aanh. 9; *Nijhoff*, *Bibl. v. Noord- Ned. plaatsbeschr.* 70 vlg.

Brugmans

[Smetius, Johannes, eigenlijk Johann Smith]

SMETIUS (Johannes, eigenlijk Johann Smith), zoon van Johann Smith en Maria Raets, geb. te Aken 10 Oct. 1590, gest. te Nijmegen 30 Mei 1651. Zijn eerste opleiding ontving hij te Odenkirchen bij Dusseldorp. Sedert 1605 genoot hij te Harderwijk het onderwijs van Pontanus. In October 1608 werd hij hier tot de academische lessen bevorderd en vertrok onder geleide van zijn vader naar de academie te Heidelberg, waar hij in de godgeleerdheid studeerde. 2 Augustus 1611 werd hij daar tot de evangeliebediening toegelaten. Van Heidelberg ging hij naar Genève en vandaar naar Frankrijk en Engeland. In het najaar van 1613 aanvaardde hij den predikdienst te Sittard. Door den kleefsch-gulikschen oorlog werd hij reeds in September 1614 uit Sittard verdreven. Hij begaf zich nu naar Sedan, waar hij 2 Januari 1615 het ambt van predikant bij de hoogduitsche gemeente aanvaardde. Kort daarna werd hij bovendien benoemd tot hoogleeraar in de wijsbegeerte aldaar; hij vormde daar verschillende leerlingen van beteekenis. 2 Mei 1617 legde hij beide ambten, die hij slechts tijdelijk schijnt te hebben bekleed, met een oratie neer. In Juni van dat jaar was hij bij zijn ouders in Nijmegen; van daar uit deed hij een reis door Nederland en bezocht Harderwijk, Franeker en Groningen. Niet geheel naar zijn zin nam hij in 1618 het beroep te Nijmegen, waar zijn ouders sedert 1615 gevestigd waren, aan; 30 Augustus 1618 werd hij openlijk bevestigd in een ambt, dat hij meer dan dertig jaren met eere heeft bekleed. In 1626 huwde hij Johanna Bouwens, die hem lang overleefde.

Smetius is een verdienstelijk predikant geweest; zijn gematigd orthodoxe richting paste juist in een stad, waar men na de remonstrantsche beroeringen tot verzoening neigde. Daartoe heeft ook Smetius het zijne bijgedragen o.a. door het nijmeegsche accord van Maart 1623. Maar zijn groote reputatie dankt hij toch aan zijn oudheidkundige studiën, waartoe zijn langdurig verblijf te Nijmegen ook wel uitlokte. Zijn leven lang heeft hij verzameld wat hij in de stad en haar omgeving aan germaansche en romeinsche oudheden kon machtig worden; hij bracht zoo een museum, vooral van romeinsche oudheden bijeen, dat nauwelijks zijn wedergade had in dien tijd; geleerden uit alle landen kwamen

het bezichtigen. Daarom ook voerde Smetius een uitgebreide correspondentie, die voor een belangrijk deel is bewaard gebleven.

Smetius was evenwel geen werktuiglijk verzamelaar; hij deed ook naar aanleiding van zijn vondsten historische onderzoekingen, waartoe het oude Noviomagum hem van zelf bracht. Zoo gaf hij met ondersteuning van den magistraat zijn beroemd *Oppidum Batavorum seu Noviomagum* (Amsterdam 1645, 4o.; sommige exemplaren hebben het jaartal 1644) uit, waarin hij tracht aan te toonen, dat het Oppidum Batavorum, waarvan Tacitus spreekt, geen andere plaats dan Nijmegen kan zijn; dat inzicht is door nieuwere onderzoekingen ten volle bevestigd en werd ook in de zeventiende eeuw door de meeste geleerden gedeeld. Door den dood is Smetius evenwel verhinderd zoowel om zijn museum volledig te beschrijven als om meer studiën daarover in het licht te zenden. Na zijn dood heeft zijn gelijknamige zoon Johannes Smetius Jr. (geb. te Nijmegen 1 Mei 1636, predikant te Ubbergen 1661, te Weurt 1662, in het Schependom van Nijmegen 1670, te Nijmegen 1679, gest. aldaar 15 Mei 1704) zijn werk voortgezet. Hij nam het museum over en publiceerde den door zijn vader aangevangen catalogus als *Antiquitates Neomagenses sive notitia rarissimarum rerum antiquarum, quas in veteri Batavorum oppido studiose comparavit Johannes Smetius pater et filius* (Nijmegen 1678, 4o.). Na den dood van den jongen Smetius in 1704 werd het museum verkocht aan den keurvorst van de Palts. De zoon heeft ook zijns vaders *Beschrijving en Chronijk van de oude stad der Batavieren* (Nijmegen z.j. 8o.) uitgegeven, nog later vervolgd als *Chronijk vande stad der Batavieren, nevens de beschrijving van Nijmegen, door Johannes Smetius, uit de eigenhandige aantekeningen verbeterd, vermeerderd, voorts vervolgd tot den jare 1784* (Nijmegen 1784, 8o.; door G.C. in de Betouw). J. in de Betouw gaf later nog een vervolg tot 1818, H.D.J. van Schevichaven tot 1900. Smetius was ook latijnsch dichter.

Pastel door Rutger van Langevelt.

Zie: Kisten en Royaards, *Archief IV*, 117 vlg.; bovendien de litteratuur over Nijmegen en de oudheden aldaar.

Brugmans

[Smets, Smits Fabri Hieronymus]

SMETS, Smits (Fabri Hieronymus), geboren te Koersel bij Beeringen, Norbertijn der abdij van Averbode, waar hij 1531 zijne kloostergeloften had afgelegd, overleed te Leuven 12 Oct. 1546. Verschillende ambten werden hem toevertrouwd. Eerst was hij dispensier, daarna pastoor te Hoogmierde, waar hij 1540 een nieuwe pastorie bouwde. Twee jaar later werd hij door roofzieke Geldersche troepen uit zijne parochie verjaagd. Hij begaf zich naar zijne abdij, waar hij 24 Dec. 1542 tot provisor werd aangesteld. Het volgend jaar werd hij tot abt gekozen en 10 Juli 1543 als zoodanig gewijd. Drie jaar slechts bestuurde hij Averbode. 1546 verrichtte hij de visitatie in het Norbertinessenklooster Keizersbosch te Neer bij Roermond. Hij deed de kloostervrouwen, onder wie de geest van onafhankelijkheid heerschte, opnieuw aan hem, als vaderabt, gehoorzaamheid beloven. Zijne hervormingsplannen voor het klooster bleven door zijn kort daaropvolgenden dood achterwege.

Zie: Schutjes, *Gesch. bisdom 's Bosch IV*, 633; *De Norbertijnerabdij Averbode* (Averb. 1920) 133-134, 338; *Gall. Christ. V*, 110; Berlière, *Invent. des libri obligationum des arch. Vaticanas*, 1950, 1952.

Fruytier

[Smit, Cornelis]

SMIT (Cornelis), geb. te Alblasserdam 13 Apr. 1784, overl. aldaar 12 Juni 1858, was de derde zoon van J.F. Smit (kol. 761) en M. C e e l e n . Hij werd evenals zijne familieleden reeds van zijn prille jeugd in het vak van scheepsbouwer opgeleid op de werf zijns vaders. Zooals onder J.F. Smit zal vermeld worden, woonde hij twee jaren lang als schippersknecht te Brnissime, hij kwam daarna weder in het ouderlijk huis. Na den dood zijns vaders in 1807 beheerde hij met zijn broeder J a n de scheepswerf, maar reeds in 1811 stichtte hij een eigen werf bij de haven te Alblasserdam, waar hij visschersvaartuigen en beurtscheepjes bouwde en in 1814 werkte met 14 arbeiders. In 1817 kocht hij met zijne zuster G e e r t j e eene naast zijne werf gelegen steenbakkerij. In 1821 schreef hij voor het eerst in op den bouw cener stoomboot. In 1825 werkte hij reeds met 50 knechts. Hij bouwde in dat jaar eene loodsboot en eene stoomboot, de Pylades, om in Oost-Indië zeeroovers te jagen.

De eerste Oost-Indië-vaarder werd op zijne werf in 1826 gebouwd; voor den bouw van deze soort vaartuigen verstrekke de regeering belangrijke subsidiën.

Tot aan zijn dood werden door hem meer dan 200 zeeschepen gebouwd of door hem onder zijne verantwoordelijkheid aan anderen in bouw gegeven. Men kan hem beschouwen als den grondlegger der vele scheepsbouwerven langs de benedenrivieren, daar b.v. voor hem werkten: aan de Noord: J. & K. Smit, Johs. Jonker, F. Kloos en C. van Duyvendijk; aan de Lek: Gebrs. B. Pot, Erven Jan Pot, Jan van Duyvendijk; aan de Nieuwe Maas: Gebrs. Pot; en aan den Hollandschen Ysel: Hoogendijk, Otto en Bakhuizen, meerendeels nog bestaande scheepswerven.

Tusschen 1830 en 1840 kocht hij zoo goed als alle buitengronden langs de oostzijde van de Noord onder Alblasserdam. In 1841 liet hij een bijzonder grooten houtzaagmolen bouwen. Kort daarop richtte hij met anderen een groote sleephelling op naast den Veerweg te Papendrecht, alsmede voor eigen rekening een werf te Zieriksee. In 1855 had hij aandeel in 196 schepen, meerendeels op zijne werf of onder zijn verantwoordelijkheid gebouwd.

Smit stelde belang in verschillende zaken buiten zijn vak. Zoo maakte hij een plan om de Rijzemaal onder Alblasserdam in te richten voor wintervluchthaven voor Rijnschepen. Ook nam hij proeven om de opbrengst der watermolens te vergrooten.

In 1858 brak eene stilstand in handel en scheepvaart uit. Het gevolg was, dat er kort na het overlijden van Smit een tijdelijk gebrek aan kasmiddelen was, terwijl er, om de werf gaande te houden, steeds geld moest zijn. Met de geldelijke hulp van den 80-jarigen Fop Smit kwamen de erfgenamen de moeilijkheden te boven.

Smit huwde 19 Mei 1811 N e e l t j e T u y t e l , geb. 15 Aug. 1781, overl. 7 Mrt. 1858, bij wie hij een zoon en 6 dochters had.

Ramaer

[Smit, Fop Janszoon (1)]

SMIT (Fop Janszoon) (1), geb. te Alblasserdam 1 Dec. 1705, overl. aldaar 8 Aug. 1791, kan als de grondlegger van de grootheid zijner afstammelingen beschouwd worden. Hij was de derde zoon van J a n S m i t J a n s z o o n en J a n n i g j e J a n s . Evenals zijn vader was hij scheepmaker, zijne werf lag nabij de

grens van Alblasterdam en Nieuw-Lekkerland. Uit een 'Rekinboek' van zijn oudsten zoon, dat nog bestaat, en dat 8 Dec. 1775 is begonnen, blijkt, dat hij reeds eene groote elienteele had, niet alleen in de omgeving maar ook te Rossum, Litooien, Vlaardingen en Oost-Duiveland.

Intusschen kan het zijn, dat de zaken eerst de groote uitbreiding bekwamen onder de stuwkracht van zijn zoon J.F. S m i t , die zeker reeds sedert omstreeks 1770 een belangrijk deel in de zaken genomen zal hebben.

Fop trok zich in 1785 uit de zaken terug, en liet die over aan zijne zonen Jan Foppe (kol. 761) en J a k u s .

Hij huwde A d r i a n a d e G r o o t , overl. 11 Jan. 1789, bij wie hij 4 zoons en 5 dochters had; 3 zijner kinderen stierven op jeugdigen leeftijd.

Ramaer

[Smit, Fop Janszoon (2)]

SMIT (Fop Janszoon) (2), geb. te Alblasterdam 11 Oct. 1777, overl. te Nieuw-Lekkerland 25 Aug. 1866, zoon van J.F. S m i t en M. C e e l e n , leerde reeds vroeg bij zijn vader het vak van den scheepsbouw en associeerde zich met dezen omstreeks 1800. Behalve dat hij, en later ook zijne beide jongere broeders, hunnen vader op de werf bijstonden, lieten zij zich zelfs als knapen reeds met koophandel in; zij pachtten rietlanden, waarvan sommige hunnen vader toebehoorden, gingen des avonds en des nachts het riet snijden en maakten het tot vervoer gereed.

Omstreeks 1806 had J.F. Smit een proces met een schipper van Rossum over de slotbetaling van een gemaakt schip. Een advocaat te Tiel had de zaak in handen, maar er kwam geen eind aan. Nadat Fop's broeders Jan en Cornelis er reeds te vergeefs om afrekening waren geweest, trok Fop er heen. Hij kreeg te Tiel den advocaat te spreken, die hem zeide, dat het proces wel gewonnen was, maar dat de kosten meer bedroegen dan de schipper volgens vonnis had moeten betalen; uit oude relatie wilde hij echter dat meerdere niet in rekening brengen, maar beschouwde hij de zaak als gequitteerd. Toen Fop een bedrukt gezicht zette, voegde de advocaat hem toe: 'Jonge man, ik wil u nog een goeden raad op den koop toegeven: met dominé's, dokters, advokaten en procureurs moet ge u niet bemoeien, dan zal het u goed gaan.'

Hij heeft in zoover aan dezen raad, dien hij nogal eens aanhaalde, gevolg gegeven, dat hij zich nimmer met kerkelijke zaken inliet en niet kerksch was.

Op de thuisreis nam hij van een grindhoop eenige biggels in zijn reiszak. Toen zijne zuster G e e r t j e hem de deur opende, legde hij den reiszak voorzichtig neer, en zeide: ik heb ze, waarop hij met den zak rammelde, zoodat de familie in den waan verkeerde, dat hij het geld had medegebracht.

Zoo loopen er nog thans aan den Kinderdijk over hem verscheidene anecdotische overleveringen.

In 1805 beheerde Fop bovendien met zeer beperkte middelen een door zijn vader gekocht werfje, dat hij in 1807 door de verkrijging van zijns vaders erfdeel aanmerkelijk kon uitbreiden.

In 1824, toen de bouw van stoomschepen begon, konden zijn volle werkkracht en ondernemingsgeest zich ontwikkelen. In dat jaar associeerde hij zich met zijn broeder Jan (die volgt), die van de vereenigde beurtschippers van Nijmegen op Rotterdam den bouw eener raderboot had aangenomen. Daarna werden nog een aantal

booten gebouwd, o.a. 5 voor de Nederlandsche Stoomboot-Maatschappij te Fijenoord, waaronder de eerste voor de vaart op Londen bestemde stoomboot, de Batavier. In 1827 werd voor eigen rekening het kofschip Kinderdijk gebouwd.

De vennootschap met zijn broeder Jan werd in 1828 ontbonden. Sedert dreef Fop weder de door hem sedert 1805 beheerde werf, terwijl hij een tijdlang de aan zijn broeder behorende ouderlijke werf in pacht had. Hij bouwde sedert dien tijd 13 zeeschepen voor eigen rekening en 61 schepen voor andere reederijen, waarvan hij voor een groot deel medereeder bleef.

Intusschen werden ook 65 rivierstoomschepen van verschillende afmetingen en constructie gebouwd. Onder deze schepen waren ettelijke bestemd voor duitsche reederijen op den Rijn, en voor een door hem opgerichten sleepdienst van uit zee naar Rotterdam en Dordrecht. In 1848 bouwde hij het eerste ijzeren zeezeilschip, de Californië, die in 1895 nog onder rotterdamsche reederij voer. Hierop volgden een aantal dergelijke schepen.

Van hem ging de bouw uit van ijzeren masten en rondhouten, die zoozeer voldeden, dat zij spoedig over de geheele wereld werden toegepast.

Aan de ijzerindustrie, zoover zij met de scheepvaart in verband staat, heeft Smit een grooten stoot gegeven. Hij was van een buitengewone werkzaamheid en beheerde tot aan zijn dood op bijna 89-jarigen leeftijd al zijne eigene ondernemingen, waaronder behalve de scheepswerf, den stoombootdienst van Rotterdam op Gorinchem en den stoomsleepdienst in de zeegaten.

Smit was de meest bekende van zijn generatie, in de eerste plaats als gevolg daarvan, dat hij het grootste vermogen had bijeengegaard, en dat hij met een helderen kijk op zaken en als man van durf en ondernemingsgeest er niet tegen op zag, zich financieel bij tal van nieuw opgezette groote ondernemingen te interesseeren. In de tweede plaats was hij tot op hoogen leeftijd mobiel, reisde veel door ons land, in zijn jongere jaren voor den houtaankoop ook in Duitschland, van waar hij eenmaal met een door hem te Wezel gekochten en geproviandeerden vlieger alleen naar huis terugroeide. Ook deze beweeglijkheid droeg er toe bij om hem en zijn min of meer vreemd klinkenden voornaam in wijderen kring bekendheid te verschaffen.

Hij huwde 29 Juni 1806 J a n n i g j e M a k , geb. 10 Nov. 1776, overl. 7 Nov. 1852. Hij had hij haar 8 kinderen van wie 4 jong stierven. Die, welke den rijpen leeftijd bereikten en allen in zijne zaken werkzaam waren, zijn: P i e t e r , geb. 8 Nov. 1808, overl. 8 Febr. 1863, J a n , geb. 13 Maart 1811, overl. 6 Febr. 1875, L e e n d e r t , geb. 11 Febr. 1813, overl. 9 Dec. 1893 en F o p , geb. 29 Sept. 1815, overl. 5 Febr. 1892.

Zie omtrent hem: *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 27 Aug. 1866.

Ramaer

[Smit, Jan]

SMIT (Jan), geb. te Alblasserdam 21 Juli 1779, overl. te Nieuw-Lekkerland 1 Febr. 1869, was de tweede zoon van J.F. S m i t en M. C e e l e n . Reeds jong was hij bij zijn vader als scheepmaker werkzaam. Hij zette na diens dood in 1807 met zijne moeder en zijnen broeder Cornelis (kol. 758) de scheepmakerij voort. Het patent bleef tot 1820 ten name der moeder staan. Cornelis had intusschen in 1811 zelf ook eene werf gesticht te Alblasserdam, en het patent

kwam in 1821 ten name van Jan, als werkende met 11 knechts. Van 1824 tot 1828 werkte hij in vennootschap met zijn broeder Fop (kol. 759), en bouwde o.a. de eerste stoombooten op Nijmegen, het kofschip Kinderdijk, 5 booten voor de Nederlandsche Stoomboot-Maatschappij te Fijenoord, waaronder de eerste Batavier-boot voor den dienst op Londen.

Hij was minder voortvarend dan zijne beide broeders. In 1847 liet hij de werf over aan zijne beide zonen Jan en Kornelis, die deze onder de firma J. & K. Smit tot grooten bloei brachten.

Smit huwde 2 Oct. 1814 Teuntje van Rijs, geb. 19 Febr. 1789, overl. 31 Juli 1865, bij wie hij 3 zonen en 5 dochters had.

Ramaer

[Smit, Jan Foppe]

SMIT (Jan Foppe), geb. te Alblasterdam 25 Nov. 1742, overl. aldaar 12 Sept. 1807, was de oudste zoon van F. Smit Jr. (kol. 755) en A. de Groot. Hij was scheepmaker en nam met zijn broeder Jakus in 1785 van hunnen vader de werf, die te Alblasterdam, niet ver van de grens met de gemeente Nieuw-Lekkerland gelegen was, over. Jakus verhuisde omstreeks 1800 naar Oud-Beierland, zoodat Jan Foppe de eenige vennoot werd. Hij kocht van Jakus eene werf, die deze kort te voren ten noorden van het ouderlijk erf had aangelegd, zette daarop zijn oudsten zoon Fop (kol. 759) en nam dezen later als medevennoot in zijne zaken op. In 1805 hadden zij een patent als 'Koopman in compenie en scheepstimmerman met 10 knechts.' In hoofdzaak bouwden zij hoogaarsen, hengsten, bergsche schouwen en beurtschepen. Uit den afval en de uitzaagsels daarvan werden de zoogenaamde kinderdijksche hoogaarsen gemaakt, de kleinste in hunne soort (zie E. van Konijnenburg, *De Scheepsbouw van af zijn oorsprong*, deel I, blz. 95); deze laadden hoogstens 1800 kilogram, konden bij windstilte geroeid worden en werden gebruikt door bijna ieder, die bedrijfsbenoodigdheden of levensmiddelen uit de naburige steden betrok, of die hout, riet, biezen, hooi enz. daarheen te vervoeren had. In latere jaren, toen de Oost-Indië-vaarders gebouwd werden, dienden zij om dezen schepen naar de zeehaven te boegseeren.

Smit was jaren lang diaken en ouderling der hervormde kerk te Alblasterdam, maar heeft nooit gewild, dat zijn zonen (wel zijne dochters) lidmaat der kerk werden, met het oog op de tijdroovende beslommingen, aan eereposten als deze verbonden. Hij was zeer streng voor zijn gezin; zijne oudste dochter en zijn jongste zoon Cornelis (kol. 758) hebben na een huiselijk tooneel zijn huis verlaten en kwamen eerst na twee jaren terug. De laatste verhuurde zich als schippersknecht te Bruinisse.

Bij zijn overlijden was Smit een voor dien tijd vermogend man, die behalve zijn beide werven met woningen, nog verscheidene huizen, 18 hectaren land, verscheidene schepen, vele pretensiën op beurt- en vrachtschepen en een kapitaal in effecten bezat. Hij kan wellicht in hoogere mate dan zijn vader als de grondlegger van het fortuin der uitgebreide familie Smit beschouwd worden.

Smit huwde 4 Nov. 1770 Marrigje Ceelen, geb. 19 Jan. 1747, overl. 5 Sept. 1820, bij wie hij 3 zonen en 2 dochters had.

Ramaer

[Smunnincx, Helena]

SMUNNINCX (Helena), geb. te Zwijndrecht, ongehuwd overl. te Dordrecht 9 Sept. 1733. Bij

haar testament 17 Dec. 1715 vermaakte zij haar nalatenschap aan haar gehuwde zuster *A n n a*. Een andere zuster *M a r i a* ongehuwd, was in 1742 overleden. Zij, *H e l e n a*, schreef gedichten, waarvan een bundeltje in hs., opgedragen aan Ds. Hellebroeck 1 Jan. 1692, berust in de bibliotheek der Gemeente Dordrecht. Het bevat ook een achttal zwartkrijtteekeningen, waarbij haar eigen portret met onderschrift: '*Ick Helena Smunnincx heb u dit dicht geschreven, omdat ick uyt U woort creyng voetsel voor myn leven*'. De verzen zijn zeer middelmatig en van zeer vromen inhoud.

Uit *Aantf.*

van Dalen

[Snellen, Jan]

SNELLEN (Jan), schout bij nacht, overl. voor Torbay 25 Aug. 1691, zoon van Willem Snellen, drossaart en burgemeester van Breda, en van Catharina Verhoeven.

In 1673 was hij bevelhebber van een fregat, en woonde de drie groote zeeslagen van dat jaar bij. Hij nam deel aan den tocht langs de kust van Frankrijk onder C. Tromp, aan prins Willem III's overtocht naar Engeland in 1688 en streed in 1690 bij Bevezier. Hij ligt begraven in de fransche kerk te Rotterdam.

Portret door A.v. de Werff was in 't museum Boymans, doch in 1864 verbrand. Eene teekening er naar in dat museum.

Zie: de Jonge, *Geschiedenis van het zeewezen*; Scheurleer, *Herinneringsdagen uit de nederl. zeegeschiedenis*.

Herman

[Snoeck, Matthias Adriaan]

SNOECK (Matthias Adriaan), geb. te Bommel 13 Aug. 1761, overl. 1 Juni 1840 op zijn buitengoed 'de Barendonk' bij Cuijk, stamt uit een oud adellijk geldersch geslacht, Broekhuizen genaamd Snoeck, hetwelk zich in de 15e eeuw naar Gorcum verplaatste, in welke stad vele leden ervan in de regeeringscollegiën hebben zitting gehad. Hij was de tweede zoon van Adriaan, schepen van den Edele Hoogerigte van Thuil, wonende te Bommel en van vrouwe Jellianna Anna van Hoytema, dochter van den burgemeester dier stad. Aanleg en keuze bestemden hem voor de betrekking van militair-ingenieur; zijne opleiding daartoe ontving hij op de artillerie-school van den kapitein Guichenon de Chatillon te 's Hertogenbosch. 18 Dec. 1780 aangesteld tot extra-ordinair-ingenieur (2e luit.), kwam hij te Arnhem onder de leiding van den kapitein-ingenieur Croiset; in 1782 was hij in 's Hertogenbosch, waar hij medewerkte tot het in staat van verdediging brengen van het zuidelijke frontier tijdens de oneenigheid met keizer Jozef II. Na in April 1788 bevorderd te zijn tot luitenant-ingenieur werd hij in 1794, tijdens den veldtocht tegen de Franschen, bij het hoofdkwartier van den prins van Oranje geplaatst, waardoor hij de belegering van Landrecies (18-29 April), alsook de gevechten aan de Sambre (in Mei) en bij Fleurus (26 Juni) bijwoonde. Ten gevolge van laatstgenoemden slag trok de oostenrijksche bevelhebber, prins van Coburg, terug op den Rijn en moest ook het hollandsche leger de Oostenrijksche Nederlanden ontruimen. Aan de daarop gevolgde verdediging van de Bommelerwaard nam Snoeck een werkzaam aandeel, zoowel door het in staat van verdediging brengen van het fort St. Andries als bij het afslaan van de aanvallen op dit fort (2 Nov. en in den nacht van 10 op 11 Dec.). Drie dagen na den eersten aanval, 5 Nov. 1794, werd hij bevorderd tot

kapitein-ingenieur. De verdediging van de waard kon evenwel nog slechts korten tijd worden voortgezet: 16 Dec. viel de felle vorst in, en 27 Dec. begonnen de Franschen op verschillende punten de rivieren

over te trekken. De hollandsche troepen trokken terug op Bommel en Gorcum, verder op Woerden en Leiden; 18 Jan. 1795 zijn de Franschen in Amsterdam, 22 Jan. in den Haag: de Republiek der Vereenigde Nederlanden had opgehouden te bestaan.

Snoeck nam geen dienst in het nieuw opgerichte bataafsche leger, maar verzocht ontslag, dat hem 10 Aug. 1795 verleend werd. Hij vestigde zich daarop eenigen tijd metterwoon te Groningen, later te Nijmegen, waar hij zijne vrouw en zijn eenigen zoon verloor. Aan de poging van den erfprins van Oranje, om in 1799, in verband met de landing der Engelschen en Russen in Noord-Holland, eene contra-revolutie in ons land tot stand te brengen, heeft hij medegewerkt door in Aug. naar Zeeland te gaan en daar, als fruitverkooper, bij de soldaten inlichtingen in te winnen omtrent de sterkte en de verdedigingsmiddelen der fransche troepen op Walcheren, alsmede omtrent de gesteldheid der kusten. De aantekeningen, die hij gemaakt had. bracht hij te Elten bij d'Yvoy, die aldaar een centraal bureau had, waar alle berichten voor den Erfprins inkwamen, en bij wien ook een engelsche kolonel vertoefde, door de engelsche regeering gezonden, om zich van alle voor den aanval op de Republiek wetenswaardige zaken op de hoogte te stellen. Hoogstwaarschijnlijk heeft hij aan die medewerking, na de mislukking van genoemde expeditie, de plaatsing te danken gehad bij de 'Dutch brigade' op het eiland Wight, waar hij tot de ontbinding van dit korps, na den vrede van Amiëns, gebleven is. Hij kwam terug met den majoorsrang, werd in het genot gesteld van de engelsche 'allowance' en vestigde zich weder te Nijmegen.

Na de inlijving van ons land bij Frankrijk, werd hij, als tot de gegoeden behoorende, benoemd tot 'conseiller de la préfecture'. Pogingen, door hem in 't werk gesteld, om van die betrekking ontslagen te worden, werden hem door den onderprefect, de Bonnechose, ten sterkste ontraden, vooral op grond dat hij reeds op de lijst der verdachten was aangeteekend. Hij heeft zich naar dien welgemeenden raad gedragen, ofschoon de uitbetaling der allowance daardoor ophield.

Nadat Nijmegen 5 Jan. 1814 door de Franschen ontruimd was, vertrok Snoeck naar den Haag, om den Souvereinen Vorst zijn diensten aan te bieden. Spoedig kon hem een werkkring worden opgedragen, waarbij zoowel van zijne kundigheden als ingenieur, als van zijne locale kennis kon worden partij getrokken. Grave was door de fransche troepen bezet gebleven, en het garnizoen aldaar veroorzaakte door requisitiën en strooperijen den bewoners der omliggende plaatsen veel overlast. Teneinde hieraan perk te stellen, was de nieuw benoemde gouverneur van Gelderland, J.C.E. baron van Lynden, reeds begonnen met den landstorm op te roepen, om de vesting in te sluiten; doch het werd noodig geoordeeld, om daaraan ook troepen van het nieuw opgerichte staande leger toe te voegen. Voorloopig was evenwel alleen het 5de bataljon infanterie van linie (nog slechts 200 man tellende) beschikbaar. Het werd aangevoerd door kolonel S. graaf van Limburg Stirum, die tot commandant der blokkade benoemd werd en aan wien den bij besluit van den S.V. van 5 Febr. 1814 benoemden majoor-ingenieur Snoeck werd toegevoegd. Feitelijk werd deze (16 Maart 1814 tot luitenant-kolonel bevorderd) met de leiding der blokkade belast, welke leiding tijdelijk ook in naam aan hem

werd opgedragen, toen de overste Twent den 1en April met het 6de bataljon van linie het insluitingskorps (waarbij hij 6 Mrt. was aangekomen) moest verlaten, om zich bij het mobiele korps te voegen. Dit bevelhebberschap van Snoeck duurde evenwel slechts kort; 7 April d.a.v. kwam de luitenant-kolonel d'Hauw het van hem overnemen, onder wien hij verder tot het einde van de insluiting zijne vorige functie bleef waarnemen. Grooten dienst bewees hij ook in het opwekken en onderhouden van een goeden geest bij den landstorm, die met veel toewijding zijne taak bij het insluitingskorps heeft vervuld.

Den 14en Mei 1814 werd Grave door de Franschen ontruimd en trokken nederlandsche troepen er binnen. Snoeck bleef er in garnizoen als eerstaanwezend ingenieur, en in 1815 werd de vesting door hem in staat van verdediging gebracht. Wegens zijne bij de blokkade bewezen diensten, zijn beleid en zijn moedig gedrag werd hij bij kon. besl. van 24 Nov. 1816 benoemd tot ridder 4e kl. van de Militaire Willemsorde. Vóór de afkondiging van de Grondwet van 1815 was hij gekozen onder de notabelen, die hunne stem daarover hadden moeten uitbrengen.

Den 6en Dec. 1817 werd hij benoemd tot kolonel-directeur in de 1e directie van fortificatiën, standplaats 's Gravenhage, waarbij hem in 1821 werd toegestaan, zich metterwoon in Delft te vestigen, omdat zijne zonen aldaar op de militaire school geplaatst waren. In 1827 zag hij bij elke der vier wapensoorten een zijner zonen als officier.

In 1825 was hem met den luitenant-generaal Croiset de onaangename commissie opgedragen, om een nauwkeurig onderzoek in te stellen omtrent het gedrag van den luit.-kol.-ingenieur Lobry en den luit.-ingenieur Merkes met betrekking tot de instorting van het nog onvoltooide kruitmagazijn te Yperen. Een zeer ongunstig rapport, daaromtrent ten nadeele van eerstgenoemden hoofdofficier uitgebracht, had ten gevolge, dat deze op non-activiteit werd gesteld.

20 Dec. 1826 werd kol. Snoeck bevorderd tot generaal-majoor, in welken rang hij in dienst bleef tot 13 Maart 1832, toen hij werd gepensionneerd. Bij kon. besl. van 9 April 1839 werd hij tot den adelstand verheven met het praedicaat van jonkheer; tot zijn overlijden woonde hij te Cuijk in de nabijheid van zijn buitenverblijf.

Snoeck is tweemaal getrouwd geweest; de eerste maal trad hij 2 Juli 1792 te Hall of Halle bij Zutfen in den echt met Maria Jacoba Valckenier (Nov. 1772 - Mei 1798), uit welk huwelijk hij twee dochters had: Hermanna Wilhelma (7 Oct. 1794-18 Juli 1845), die 1 Nov. 1822 zich in den echt verbond met den kapitein der artillerie N.L. Meijners, en Jelliana Anna (19 Dec. 1795 - 6 Nov. 1837), die 19 Dec. 1815 huwde met den kapitein-ingenieur D. Bos.

4 Juni 1804 hertrouwde hij met Geertruida Helena Meijnhardt, wed. van den gep. majooringenieur L.E.A. de Quay, in het huis Barendonk bij Cuijk, hetwelk zij bewoonde. Van zijne kinderen uit dit huwelijk was Matthias, luitenant-ingenieur, na het uitbreken van den opstand der Belgen in Doornik te hebben bijgewoond, van daar door Frankrijk getrokken; na overzee in Nederland te zijn teruggekeerd, was hij in 1831 in den Bosch in garnizoen en trad 2 Juni 1837 in het huwelijk met Johanna Jacoba Nicoletta Esser Meerman.

Zijne zonen Thomas Hendrik, 1e luit. der artillerie en Adriaan, 1e luit. bij het 1e bataljon jagers, waren in 1831 ingedeeld bij de colonne van hertog Bernhard van Saxon-Weimar; hun jongste broeder George Frederik Albert was toen vrijwillig sergeant bij de 14de afdeeling infanterie. De luitenant der artillerie verwierf zich door zijn moedig gedrag in de gevechten van Houthalen en Hechtel het ridderkruis der 4e klasse van de Militaire Willemsorde. Adriaan huwde in Sept. 1836 met Annetta van Elsbroek.

Prent door M. Monrot.

Zie: *De luitenant-generaal baron Kraijenhoff voor het Hoog Militair Geregtsch Hof beschreven en vrijgesproken* (Nijmegen 1830), 4; *Extract uit het verbaal van den inspecteur-generaal der fortificatiën van 1814 tot 1827* (Nijmegen 1840), bijlage II; Mr. H.W. Tydeman, *Levensbijzonderheden van den luitenant-generaal, baron C.R.T. Kraijenhoff* (Nijmegen 1844), 316, 317; *Historisch Gedenkboek 1813* (Haarl., de Erven F. Bohn 1913) IV, 463-465; F.H.A. Sabron, *De blokkade van Grave in 1813-14* (Breda 1912), 37 v.v.; *Nederland's Adelsboek 1918*; verder samengesteld met behulp van *familieberichten* en *archiefstukken*.

Koolemans Beijnen

[Soeteboom, Hendrik Jaeobsz.]

SOETEBOOM (Hendrik Jaeobsz.), zoon van Jacob Direksz. Soet en Griet Jans, geb. te Oost-Zaandam in 1616, gest. waarschijnlijk aldaar na 1678. Zijn oorspronkelijke naam was evenals die van zijn vader Soet, maar in 1648 noemt hij zich als auteur van de *Derde voornaamste zeegetogt* voor het eerst Soeteboom; dien naam heeft hij behouden, hoewel hij zich nog in 1649 als uitgever Soet noemt; misschien heeft hij zijn naam veranderd, omdat zijn vader een bekend katholiek was geweest en hij de herinnering daaraan wilde doen verdwijnen. Hij zal oorspronkelijk sloopstimmerman zijn geweest, maar had al vroeg neiging tot studie en onderzoek. Daarmede houdt het stellig verband, dat hij in 1640 boekverkooper was te West-Zaandam bij den Overtoom; hij gaf zijn eigen werken uit, maar drukte ze zelf niet. In 1649 gal hij zelf zijn laatste werk uit; de latere zijn door andere uitgevers verzorgd. Hij zal dus in of kort na dat jaar zijn zaak hebben verkocht; later, toen hij de *Arkadia* schreef, woonde hij weer te Oost-Zaandam; daar zal hij ook zijn gestorven. Hij huwde 2 October 1645 met T.D. Russel.

Soeteboom heeft zeer veel geschreven, in hoofdzaak van en over de Zaan. 'Geboren synde aan de oever der silvere Zaan' heeft hij zijn leven gewijd aan het onderzoek van zijn streek. Hij zegt in zijn *Arkadia*: 'Want van zijn kindtsche jaren aan tot zijn bedaagde nauwelycks iets wat van de selve onondersogt gebleven is, hebbende daartoe bekomen de memorie der ouden, de gelegendtheyd der geschrevene en gedruckte chronijcken, de handvesten ende voorregten van de voorgestelde plaetsen en wat dies meer is.' Terecht kon hij zich noemen 'een naerstig ondersoecker van oude geschiedenissen ende oudheden van zijn geboortedorp ende omliggende plaetsen'; in het algemeen is hij ook nauwkeurig en betrouwbaar. Zijn eerste werk was de *Beschrijvinghe van out-Zaanden, mitsgaders haere oude heerlijkheit, adelycke geslachten onderganch met de moort van grave Florens de 5 etc. Alsmede de opcomste van Oostzaanden, Westzaanden ende Zaanderdam. Eerste deel* (Zaandam 1640, 8o.). Zijn volgende werken zijn letterkundig: *Sanerdams Bloemecrans, met verscheyde zedige zangen en stichtelijke*

rijmen, 'l samengebonden (Zaandam z.j. - 1645 - obl. 12o.) en *Batavische Eneas of Getrouheyts voorbeelt. Nevens de verwoesting van Westzanen en Crommenye geschiel anno 1574. Treurspel* (Alkmaar 1648, 4o.), een zwakke navolging van *Von del's Gijsbreght*. Zuiver historisch is zijn *Op en nedergank van de oude koninklycke en loffelycke Anzeestadt Stavoren ... Nevens de voornaamste geschiedenissen van Vrieslandt van 't jaar voor Christus geboorte 313 tot na 1575* (Zaandam 1647, 12o.; 2e dr. aldaar 1648, 12o.). Dit boek, dat goeddeels nog is opgebouwd op de oude, fantastische friesche geschiedschrijving, heeft natuurlijk veel van zijn waarde verloren. Op weer geheel ander historisch gebied is Soeteboom met zijn *Derde voornaemste zeegetogt ... na de Oost-Indien, gedaan met de Achinsche en Moluksche vloten onder de ammiralen Jacob Heemskerk en Wolfert Harmansz. In den jare 1601, 1602, 1603 ... Getrocken uyt de naerstige aantekeningen van Willem van Westzanen ... en met eenige noodige bijvoegselen vermeerdert* (Zaandam 1648, 4o.; 2e dr. Amsterdam 1658, 4o.), dat als bronnenpublicatie nog steeds waarde heeft. Aan de dichtkunst offerde hij nogmaals door zijn *Beemsters dankoffers. Blijspel* (Zaandam 1649, 4o.) en *'t Kleyn Lusthofje, vol van bruylofszangen, echt liedekens, houwelycxbaken en feestgedichten ... Den laatsten druk vermeerdert en verbeterd* (De Rijp z.j. obl. 12o.; een andere druk is onbekend; verdere dateering is niet mogelijk).

Voor goed kwam Soeteboom nu op historisch gebied met zijn *Soetstemmende Zwaane van Waterland verhalende van de oude, besondere, aanmerkenwaardige, en seer vreemde dinghen van Waterland en Waterlanders: van Edam, Munnikkendam en de ses hoofdorpen van Waterland met eene breede beschryvinghe van 't begin ende voortganck der stede en heerlijkkhede van Purmerendt* (Zaandam 1658, 12o.; 2e dr. Amsterdam 1660, 12o.). In hoofdzaak historisch is ook Soeteboom's meest bekende werk *De Zaanlants Arkadia. In welke verhandelt wort van der Batavieren (nu Hollanders) en Caninefaten (nu Kermers) oorspronk, bewooninge en mannelijke daden, dorpen en heeren wooningen: Daar benevens van de Zaan, een spruchtel des Rhijns, zijn voorleden en tegenwoordige wezen en uitgang, met de beschrijving der dorpen die van outs aan de Zaan gelegen hebben en die er nu noch aan gevonden worden. In vyf boeken te zamen gebracht* (Amsterdam 1658, 12o.); het is een gedachtenwisseling tusschen vier personen, waarvan een de schrijver zelf is, over talrijke historische en oudheidkundige onderwerpen; voor de geschiedenis en de gesteldheid van de Zaanstreek is het boek nog steeds van groote waarde. In hetzelfde jaar verscheen Soeteboom's *De Nederlandsche beroerten en oorlogen omtrent het Ye en aen de Zaene beschreven* (Zaandam 1658, 12o.; 2e dr. Amsterdam 1695, 12o.; 3e dr. Amsterdam z.j. 12o.). Daarop volgt het meer bekende *Vroonens begin, midden en eynde, met het opkomen der steden van Westfrieslant ... Alles in 4 boecken (met vlyt) bijeen vergadert en met kopere platen verciert* (Amsterdam 1661, 12o.), dat over de oudste geschiedenis van Noord-Holland tot ongeveer 1300 waardevolle gegevens bevat. Eveneens kan aan Soeteboom worden toegeschreven de bronnenpublicatie over de Zaanstreek, die hij uitgaf onder den titel *Besondere privilegien ende handvesten verleent aen d'inwoonders van Westzaanden en Crommenie, waar in zijn begrepen d'ingezetenen van Zaardam aen*

de Westzijde van de Zaan, Koogh, Zaadijck, Wormerveer, 't Westend van Knollendam, Westzaanden aande Regel; Crommenie en Crommeniedijck ... (Zaandam 1661, 4o.), die als zoodanig nog steeds haar waarde heeft. Vele jaren daarna gaf hij nog uit *Noordhollands onfrusting, ofte historisch verhael van het begin en voortgang der oproeren, die tot Oost- en Westzardam, Wormer, Crommenye etc. voorgevallen zijn in den jaare 1678 ... door een liefhebber van het gemeenebest bijeengesteld* (Amsterdam 1678, 8o.), dat voor de plaatselijke verhoudingen aan de Zaan nog steeds waarde heeft. Van meer algemeen belang is *Het Nederlants schoutooneel, waarin kortelijk vertoont wordt 't begin en voortgangh des oorlogs, die de koningen van Vrankrijk en Engelant, mitsgaders de bisschoppen van Munster en Keulen tegens de Vereenigde Nederlanden nevens hare bontgenoten hebben gevoert. Beginnende met het jaar 1672 en eyndigende met het gesantschap van H.H.M.M. Staten door de heer van Beverningh aen de koningh van Vrankrijk gedaan den 1 Juny 1678 ...* (Amsterdam 1678, 8o.). Daarbij sluit zich onmiddellijk aan *De voortoooper van de vrede ofte bedenckinge over de verkondinge van de dingen, gemenelijks de handelinghe der vrede voorgaen ...* (Amsterdam 1678, 4o.), waarin de schrijver waarschuwt tegen overdreven vredesverwachtingen.

Dat is het laatste werk, dat Soeteboom heeft uitgegeven. Vele jaren na zijn dood verscheen zijn *Oudheden van Zaanland, Stavoren, Vronen en Watertand ... Atlas uit de oudheden nagespeurd en met authentique stukken bewaarheid ... Deze laatste druk van nieuws overzien, verbeterd, met nodige aantekeningen, figuren en een landkaart verrykt* (Amsterdam 1702, 2 dln. 8o.). In dezen bundel zijn opgenomen de *Beschryvinghe van out Zaanden, de Op en nedergank van de ... Anzeestadt Stavoren, de Soetstemmende Zwaane van Waterland, de Zaanlants Arkadia en Vroonens begin, midden en eynde*, alle in vermeerderden herdruk. Ook van anderen gaf Soeteboom tal van werken uit, o.a. herdrukken van het *Ruygh-bewerp* en de andere bekende boekjes van de kamer *In Liefde Btoeyende*.

Zie: *Kron. Hist. Gen.* II, 199 vlg.; *Navorscher* VIII, 212 vlg., 272 vlg., 298 vlg., 372 vlg.; *Honig*, *Studiën* I, 247 vlg.

Brugmans

[Soetermeer, Cornelis]

SOETERMEER (Cornelis), gedoopt te Rotterdam 21 Mei 1782, overl. te 's Gravenhage 24 Juni 1842, was de zoon van Jan Soetermeer en Clasina van der Lek. Hij werd door zijn vader, die sloopsteekenaar bij de Oost-Indische Compagnie was, in hetzelfde vak opgeleid, en was reeds op jeugdigen leeftijd in dienst van genoemd lichaam, terwijl hij bij de opheffing der compagnie in dienst der Nederlandsche marine overging.

Hij werd bij Koninklijk besluit van 29 Jan. 1816 benoemd tot constructeur der Marine te Vlissingen.

In Maart 1818 werd hij naar Engeland gezonden om met den onderconstructeur C.J. Glavimans en den zeeofficier G.M. Roentgen (IV kol. 1160) de aldaar gebruikelijke samenstelling van oorlogsschepen en de inrichting der scheepswerven te bestudeeren. Hij bleef daar tot het einde van genoemd jaar. Hij werkte aan de werf te Portsmouth o.a. mede aan den algeheelen herbouw van het lineschip 'Victory', waarop Lord Nelson in den slag van Trafalgar in 1805 sneuvelde. Hij ontving bij zijn vertrek als aandenken aan zijn verblijf aldaar van de constructeurs aan die werf eene snuifdoos ten geschenke.

In 1827 werd hij lid van het Koninklijk Nederlandsch Instituut. Hij werd bij Ministerieele resolutie van 17 Febr. 1830 benoemd tot constructeur der 1e klasse. Met ingang van 1 Febr. 1831 werd hij naar 's Gravenhage verplaatst, om aan het Departement van Marine werkzaam te zijn.

In April 1833 werd hij met D. Mentz (II kol. 896) en P. van Diggelen (kol. 33) benoemd in eene commissie tot onderzoek van de gebreken aan de Zeesluit te Vlissingen door den paalworm ontstaan en de middelen tot herstel. De commissie bracht reeds 29 Juli d.a.v. rapport uit. Met het oog op de tijdsomstandigheden ried de commissie slechts het doen van tijdelijke voorzieningen aan.

Bij Koninklijk besluit van 11 Sept. 1839 werd hij met ingang van 1 Oct. d.a.v. tot constructeur-inspecteur benoemd. Hiermede had hij den hoogsten rang in zijn dienstvak, dien hij toen eigenlijk reeds 2 jaren bekleedde, bereikt.

Hij huwde Maria Dorothea Wentland, die hem overleefde. Zij hadden geene kinderen.

Ramaer

[Solingen, Cornelis]

SOLINGEN (Cornelis), ged. 29 Mei 1641 te Gorinchem, gest. in den Haag 1687 (begr. 23 Maart). Hij was de zoon van Anthonis Franssen van Solingen (overl. 1678) en Neelken Cornelis van der Kaa. Op jeugdigen leeftijd werd hij volgens de gewoonte dier dagen leerling bij een chirurgijn; in 1683 verklaart hij immers reeds 'ruym dertigh jaren aan de konst' te zijn geweest. Waarschijnlijk is hij in 1652 bij Anthony de Rovere, chirurgijn in den Haag, in de leer gekomen. Zeker is echter, dat hij in 1659 'compagnon of knecht tot den vermaerden Heer mijn impotenten meester de Heer Monsr. De Foi, toegenaemt Luc, chirurgijn Generael der vereenigde Nederlanden ende van de Franse auxiliaire vijf regimenten' was. Verder diende hij ook ter zee in dienst van admiraal Obdam en van 1663 tot 1664 van schout-bij-nacht Cornelis Tromp, die onder de Ruyter was uitgezonden om de algerijnsche zeeroovers te tuchtigen. Smyrna en Spanje heeft hij op dien tocht bezocht. Als zijn leermeester in de ontleedkunde noemt S. den vermaerden Louis de Bils, die van 1659-1661 te Rotterdam woonde. Daar S. in 1659 ook een tijd te Rotterdam vertoefde, heeft hij de B. daar waarschijnlijk leeren kennen. Ook beoefende hij de ontleedkunde onder Tobias Andreae Willemsz. (1633-1685), die in 1662 hoogleeraar te Duisburg en in 1669 titulair hoogleeraar te den Bosch werd. Waar Solingen onder hem werkte is onbekend. In 1665, na den tocht naar de Middellandsche zee, heeft S. zich in den Haag gevestigd. Den 4en Juni legde hij den eed af als burger en werd hij als schutter ingedeeld bij het Witte Vendel. In Juli 1665 deed hij zijn proeve, maar werd 'gerejecteert op zyn examen van de phlebotomie'. Den 29en Sept. is hij gelukkiger en is 'gepasseert onder Harmen van Eysselesteyn als Deecken'. In 1669 en 1670 was S. hoofdman van zijn gilde. Als zijn woonplaats wordt in 1671 'de Plaats' genoemd. In Januari 1685 huurde hij een huis 'noortseyde van de Papestraet' (thans No. 15) voor één jaar en twee jaar op zicht tegen de jaarlijksche som van f 190 en gratis barbiers- en chirurgijnshulp behalve bij ernstige gevallen. Den 25en April 1675 liet hij zich te Leiden inschrijven als student in de geneeskunde. Als zijn domicilie wordt genoemd het huis van Bernt van Wingen in de Nieuwstraat. Blijkbaar was dit echter slechts

een fictief domicilie, want gedurende zijn zoogenaamden studietijd bleef S. in den Haag wonen. Den 5en Jan. 1677 promoveerde S. te Utrecht tot doctor in de geneeskunde na verdediging eener proeve *De miscellaneis chirurgicis* en den 15 Jan. wordt hij daarna ingeschreven in het haagsche doktoren-boekje.

Zeer bevriend was S. met den haagschen doctor Cornelis Stalpart vander Wiel, die bij moeilijke verlossingen en chirurgische gevallen vaak zijn hulp inriep en aan wien S.' *Embryulcia* is opgedragen. Als tegendienst vereerde van der W. onzen chirurgijn met een gedicht te zijner eere, dat vóór 't genoemde geschrift prijkt. In zijn *Hondert seldsame Aanmerkingen* vindt men verscheidene waarnemingen van S., dien hij 'chirurgus experientissimus' noemt. Bekend is de heftige twist, dien S. daarentegen kreeg met Johan Stalpart vander Wiel, broeder van Cornelis (kol. 796), welke twist tot een proces leidde, dat S. vrijwel heeft gennineerd.

Solingen werd begraven in het stille Kruiskerkje aan den voet van de scheveningsche duinen. Bij zijn dood bleken zijn financieele zaken verre van in orde en zijn erfgenamen verklaarden den 24en Maart 1687 den boedel niet te aanvaarden. Zijn chirurgische instrumenten, van welke hij verscheidene zelf had uitgevonden en gesmeed, vermaakte S. aan de medische faculteit te Leiden, die ze nog bezit. Verder kreeg deze zijn portret, geschilderd door J. de Baen, een dankbaren patiënt van S., en zijn kraamstoel.

Solingen was ontegenzeggelijk een bekwaam chirurgijn en verloskundige. Behalve zijn *Embryulcia* (1673) schreef hij *Ampt ende plicht der vroedvrouwen en Manuale operatiën der chirurgie* (1684). Zijn *Alle de wereken* zijn in 1698 door Th. Schoon uitgegeven. Een duitsche vertaling verscheen in 1693 te Frankfort.

Schilderij door J. de Baen. Prent door J.F. Bodecker en Ghetscher.

Zie: Krul in *Ned. Tijdschr. v. Geneesk.* 1883, 1885; B a n g a , *Geschied. d. Geneesk.*; F a s b e n d e r , *Geschiehte der Geburtshülfe*; v a n S o m e r e n , *Beschrijv. Catalog.* no. 5193.

Baumann

[Someren, Dr. Adrianus van]

SOMEREN (Dr. Adrianus v a n), geb. te Dordrecht 16 Nov. 1624, overl. aldaar 19 Mei 1663, was de zoon van Dr. Cornelis van Someren en Anna Blocken. Hij werd 30 Sept. 1645 student in de medicijnen te Leiden. 27 April 1647 staat in de Acta van den Senaat omtrent hem aangeteekend: '*Visus est dignus Adrianus de Someren, Dordrechtanus, cui supremus in Medicina tribuatur gradus, quem illi contulit D. Heurnius.*' Hij vestigde zich als doctor ordinarius te Dordrecht. 28 Mei 1652 huwde hij met Clara van Mispelshoeff (overl. 1668); hij liet één zoon Cornelis na.

In de liederboekjes van zijn tijd komen gedichten van zijn hand voor, alsmede vóór de werken van tijdgenooten, bijv. vóór *De Rampzalige Leander*, vertaald door Mr. Adr. van Nispen, *de Reys na Constantinopelen gedaan bij Jr. Joris van der Does*, vertaald door denz. In *Uitspanning der Vernuftten* door zijn broeder J o h a n v a n S o m e r e n vindt men een gedicht van Adriaan op het huwelijk van J o h a n met Elisabeth Vervoorn.

Uit *Aantt.*

van Dalen

[Someren, Mr. Cornelis van]

SOMEREN (Mr. Cornelis van), geb. te Dordrecht 26 Sept., ged. 3 Oct. 1650, overl. te Gorinchem 1707, was de zoon van Mr. Johan van Someren en Elisabeth Vervoorn. Hij studeerde sedert 14 April 1667 aan de Hooge-

school te Leiden en promoveerde 27 Nov. 1670 in de beide rechten met een proefschrift *de Tutelis*. Den 10. April 1674 werd hij wederom te Leiden ingeschreven met toevoeging *Juris Consultus*. Hij vestigde zich omstreeks 1690 te Gorinchem, waar hij als schepen fungeerde in 1691, 1693, 1698, 1700, 1702, 1704. Ook was hij regent van het weeshuis aldaar en burgemeester in 1707, toen hij overleed. Hij was een man die in de vaderlandsche oudheden bijzonder wel ervaren was, en zeer veel schriften van Gorinchem, de landen van Arkel en Zuid-Holland bijeenverzameld had. Van zijn werken werd lang na zijn dood uitgegeven: *Beschrijvinge der stad Gorinchem en Lande van Arkel, benevens de Aloude Adelyke Geslachten der Doorlugtige Heeren van Arkel, Gorinchem, 1755, fol*. In de bibliotheek der gemeente Dordrecht berust een handschrift in folio: *Beschrijving der Stad Dordrecht*, dat behalve vele belangrijke gegevens over gebouwen, instellingen, enz., de geschiedenis der stad bevat tot 1575. Nog moet hij geschreven hebben een *Beschrijving van Zuid-Holland*, die door Mr. P.H. van de Wall voor zijn *Handvesten van Dordrecht* gebruikt werd, maar thans verloren schijnt. Ook beoefende hij de dichtkunst, maar zijn verzen vindt men verspreid in de werken van tijdgenooten, o.a. vóór Balen, *Beschrijving van Dordrecht*, 1677. Hij was 12 Maart 1686 te Gorinchem gehuwd met Anna van Sprang, bij welke gelegenheid verscheen: *Letterbanket opgedister Bruitofte van den Heere Mr. Kornelis van Someren, Regtsgeleerde, En de deugtrijke juffrouw Mejuff. Anna van Sprang, vereenigt binnen Gorcum op den 12den van Lentemaand 1686 Dordr. 4o.*

Zie: Smits en Schotel, *Beschr. van Dordr.*; *Beschr. van Gorinchem* door C. van Someren. *Aantt.*
van Dalen

[Someren, Jacob van (1)]

SOMEREN (Jacob van) (1), geb. te Dordrecht 18 Aug. 1636, overl. te Leiden, was de zoon van Dr. Cornelis van Someren en Anna Blocken. Hij wordt bij zijn huwelijk notaris genoemd, maar onder de dordtsche notarissen komt hij niet voor. Den 22. Sept. 1669 huwde hij te Leiden met Catharina Tackhoen, laatst weduwe van Salomon Delmanhorst (del Manhorst). Hij heeft geschreven volgens Dr. Schotel: *C. Julius Caesar ofte wraeck van vermande Vrijheydt, Treurspel. Dordr. 1670 4o*; *Arsinoe princesse van Egypte ofte Rampzalige liefde, Treurspel, Dordr. 1671 8o.*; *Joseph by syne broederen in Aegypte, 1686*; *Cupidoos Aenspraek Aen den Rijn, over het Huwelijk van den Wel Edelen Heer, Mijn Heer Mr. Cornelis de Roovere, Schepen in wetten, en uyt den oud-raed der Stad Dordrecht etc, etc. En De Wel Edele Jonk-Vrouwe, Me Jonk Vrouwe Dina Meerman, bevestigt binnen Leyden den XXV September MDCLXXXV. 4o.*; *Op het huwelijck van den Heere van Slingelandt met de Vrouwe van Waelsdorp, 1686*. De drie laatste moeten werkelijk van hem zijn, de beide andere kunnen ook van zijn neef Mr. Jacob wezen.

Uit *Aantt.*
van Dalen

[Someren, Mr. Jacob van (2)]

SOMEREN (Mr. Jacob van) (2), geb. te Dordrecht 23 Sept., ged. 30 Sept. 1652, overl. aldaar 16 Mei 1681, was de zoon van Mr. Johan van Someren en Elisabeth Vervoorn. Hij werd student te Leiden 14 April 1667, promoveerde 28 Nov. 1670 in de beide rechten met een proefschrift *De Transactionibus*. Den 10.

April 1674 werd hij wederom als student in de rechten ingeschreven, opgevend
30 jaren oud te zijn. Den 26. Oct. 1679 werd hij aangesteld tot agent van

den Maashandel, in welke betrekking hij in 1681 opgevolgd werd door Mr. Nicolaes Vivien, hoewel zijn broeder Mr. Cornelis van Someren (kol. 769) ernstig er naar gesolliciteerd had. Van tijd tot tijd beoefende hij de dichtkunst, gelijk blijkt uit de verzen vóór Balen's *Beschrijving van Dordrecht* 1677 en Hoogstraten, *Inteiding tot de Hooge Schoote der Schilderkonst*, 1678.

M.S. Aantf.

van Dalen

[Someren Brand, Simon van]

SOMEREN BRAND (Simon van), geb. te Gorinchem 1752, overl. te Dordrecht 8 Febr., begr. 13 Febr. 1800, was de zoon van Cornelis van Someren Brand, schepen te Gorinchem.

Hij studeerde te Utrecht in de theologie en was gedurende zijn studententijd lid van het genootschap *Dulces ante omnia musae* aldaar. Den 9. Juni 1774 verdedigde hij een *Dissertatio moralis de legibus divinis positivis universalibus* (Utrecht, 1774) 4o., werd vervolgens predikant te Vuren en Dalem, te Maasland, te Maassluis, te Zutphen en 27 Juni 1797 te Dordrecht, waar hij 5 Aug. zijn intrede deed. Hij was een welsprekend redenaar en uitstekend theoloog. Tevens beoefende hij de oudheidkunde, taal en letteren. Hij was gehuwd met Johanna Jacoba van Hees. Bij zijn overlijden, na een ziekte van slechts weinige dagen, verschenen tal van rouwgedichten enz. o.a. Hey, *Treur- en Troostgalm...* K. van Trigt, geb. Hofman, *De Rouwklagende Godsdienst* J. Ignatus, *Klaag- en Treurklagt over het afsterven* H.F. Adams, *Rouwklagt over het onverwagts afsterven* A.J. de La Faille, geb. Brand, *Lijkzang ter gedachtenis van myn getiefden broeder* W. van der Jagt, *Op het overlyden van*, B. Horché, *Klaaglied tot God* A. Kimijzer, *Grafschrift op het zatig afsterven.* enz. waarvan wij slechts de verkorte titels citeeren.

Zijn afbeelding door P.H. Revelman, door A. Zurcher gegraveerd werd, met een vierregelig gedicht van P. de Grient Dreux, uitgegeven. Voorts is er een silhouette rechts in ovaal get. door A. Meulemans, gegraveerd door J.C. Bendorp met een vierregelig vers en adres van H. de Haas; een grootere silhouette draagt alleen tot onderschrift S. Brand.

Zie: Schotel, *Kerk. Dordr.* II, 701-03. Aant. Bibl. gem. Dordr. 2875.

van Dalen

[Son, Jan Carel François van]

SON (Jan Carel François van), schout-bijnacht titulair, geb. te Amsterdam 22 Febr. 1790, overl. 24 Nov. 1856; zoon van Pelgrom Maximiliaan van Son president van de dissolvente boedelkamer te Amsterdam en van Susanna Cornelia Melissen. In December 1799 in dienst getreden als cadet super-numerair, leed hij reeds op zijn eerste reis schipbreuk in de Molukken; in 1808 is hij luitenant, komt in engelsche krijgsgevangenschap tot 1809, wordt Mei 1810 ingedeeld bij de fransche marine als enseigne de vaisseau. Na de restauratie treedt hij Juli 1814 als kapitein in dienst bij het korps mariniers, doch verlaat dat korps op 1 Januari 1816 en wordt benoemd tot luitenant ter zee 1e kl.; als zoodanig nam hij deel aan het bombardement van Algiers. Van 1818 tot 1820 is hij in West Indië, en vervolgens tot 1825 in de Middellandsche Zee; 1 Januari 1826 volgt de benoeming tot kapiteinluitenant ter zee. Tijdens de belgische onlusten was hij tot Febr. 1831

chef van den staf bij de 3e linie van defensie te water, gaat daarna weder naar de Middell. zee tot 1835, zijnde inmiddels in 1833 bevorderd tot kapitein ter

zee. In Nov. 1840 gepensionneerd met titulair rang van schout-bij-nacht.

Hij was 13 Juni 1827 gehuwd met Magdalena Escolastica Raphaëla Valls Yorfila, dochter van den postdirecteur te Port-Mahon; uit dit huwelijk zijn 10 kinderen geboren.

Zie: *Verhandelingen over het zeewezen 1857*.

Herman

[Son, Petrus of Pieter van]

SON (Petrus of Pieter van), geb. te Klundert, overl. in de Grootte Lind 12 Febr. 1740, begr. te Dordrecht, was de zoon van Johannes van Son en Cornelia van Goolen. Hij werd 30 Mei 1674 benoemd tot notaris te Rotterdam, maar oefende van Dec. 1674 tot April 1722 de practijk te Dordrecht uit. Tevens was hij sedert 1673 procureur voor den Hove en Hooge Vierschaar van Zuid-Holland. Den 4. Mei 1681 trouwde hij te Dordrecht met Elisabeth van Wessel, wed. van Pieter Nolthenius, uit welk huwelijk vijf kinderen geboren werden, o.a. Mr. Rochus Johannes van Son, ged. te Dordrecht 1 April 1682, advocaat voor den Hove van Holland enz. te Dordrecht 1703-1720, gehuwd te Gorichem 29 April 1707 met Adriana van Haeften, overleden te Leiden 28 Sept. 1720.

Pieter van Son gaf uit: *Lijste der Zegelen Judicieel en Notarieel. Dordr. 12o*, in 1745 op nieuw uitgegeven onder den titel: *Lijste over de Zegels der Judiciele en Notariele, mitsgaders onderhandsche Acten en Instrumenten, en alle anderen buiten dezelve, met de noodige observatiën kortelijk uitgetrokken en getiteld, over de ordonnantie van 't klein zeget. Ingegaan den eersten January 1745. Naar de voorgaande ordonnantie samengesteld door P. van Son, in zijn leven practizijn te Dordrecht en nu volgens de nieuwe verandert en vermeerderd door Philip Zweerts, notaris te Amsteldam. Dordr. 1745. 8o.*

Zie: *Het Geslacht Nolthenius*, Haarlem 1914, 19. Heerenboekjes van Dordrecht. van Dalen

[Sonderlants, Hille]

SONDERLANTS (Hille), verdienstelijk kloosterhervormster, afkomstig uit Kleefslant en overl. 25 Jan. 1445 in het convent St. Maria in Galilea te Gent. Aanvankelijk een wereldschgezinde begijn maar na hare bekeering een der devoten in Meester-Geertshuis te Deventer, kwam zij reeds vroeg in het ten jare 1400 gestichte klooster te Diepenveen. Zij was n°. 1 van de eerste twaalf zusters die 21 Jan. 1408 daar ingekleed werden, deed denzelfden dag tevens professie, zag zich als rector aan het hoofd geplaatst en bekleedde deze betrekking vier jaar, totdat men in 1412 tegen haar verwachting een ander, Salome Sticken, tot priorin benoemde. Na korten tijd ambteloos te zijn geweest werd zij priorin in het Windesheimsche klooster St. Mariënkamp of St. Mariënveld (ook Oude Nonnen) te Amsterdam 'om er een goed fundament te leggen'. Met groote vrucht mocht zij hier omstreeks twaalf jaar arbeiden; toen keerde zij naar Diepenveen terug. Later - in 1435 of 1436 - vertrok zij naar het Benedictijner klooster Klaarwater bij Hattem, waar men haar begeerde 'om aldaar een goede ordonnantie te maken'. Het was haar echter niet mogelijk er de hervormingen in te voeren welke zij wenschte. Dientengevolge besloot zij heen te gaan, in vereeniging met de goedgezinden onder de zusters. Zij vonden een onderkomen te Goinga in Friesland in Nyeklooster (Aula Dei), waar allen - Hille

uitgezonderd - de orde van St. Bernard, d.i. die der Cisterciënsers, aannamen.
Blijkbaar heeft Hille Sonder-

lants in Nyeklooster veel voortreffelijke dingen tot stand kunnen brengen. Na afloop is zij opnieuw naar Diepenveen teruggekeerd. Niet lang daarna ontmoeten wij haar als priorin te Gent in St. Maria in Galilea, alwaar zij is gestorven, 'toen het daar op een goeden voet gekomen was'.

Zie mijn uitgave van *'Handschr. D* (Gron. 1903-04), 192, 214, 216, 243-244, 249; W. MoII, *Kerkgesch. v. Ned. vóór de Herv.*, II, st. 2 (Arnh. 1867), 16; J.G.R. Acquoy, *Het klooster te Windesheim* II (Utr. 1876), 360-361; III (Utr. 1880), 193, 198, 219; *Arch. aartsbisd. Utrecht*, XXXIII (1907), 326; W.J. Kühler, *Johannes Brinckerinck en zijn klooster te Diepenveen* (Rotterd. 1908), passim.

Brinkerink

[Sonoy, eig. Snoey Diederik]

SONOY, eig. S n o e y (Diederik), geb. 1529 te Calcar, gest. op Dijksterhuis bij Pieterburen 2 Juni 1597, zoon van L a m b r e c h t S o n o y en M a r g r i e t e v a n D r a k e n b u r g . Hij was als kleefsch edelman getreden in de bende van ordonnantie van Maximiliaan van Bourgondië, markies van Veere en Vlissingen, en diende in de oorlogen van Karel V en Philips II tegen Frankrijk. Later woonde hij in den Haag, 1555 gehuwd met M a r i a v a n M a l s e n , een hollandsche. Zij bracht hem rijke goederen aan. Evenals zijn broeder J o o s t , die echter later den Koning getrouw bleef, teekende hij het compromis. Hij behoorde er tot de calvinistische edelen, werd als zoodanig verbannen door den Bloedraad, verliet het land met de zijnen en sloot zich bij Oranje aan, die hem 6 April 1568 belastte met het bijeenbrengen van de uitgeweken nederlandsche edelen aan den Rijn en in Oostfriesland voor den voorgenomen veldtocht. Hij werkte er samen met den agent Wesenbeke en werd 1 Juli met Hendrik Thomasz. belast met de organisatie der Watergeuzen in Oostfriesland. Hij nam op de Eems verscheiden schepen en noodzaakte den hollandschen admiraal Boshuyzen die kusten te verlaten. Hij behoorde in 1570 tot de werkzame agenten van Oranje aan den Beneden-Rijn, met name in het Kleefsche en in Oostfriesland, belast met het bijeenbrengen van gelden voor een nieuwen inval in verband met verschillende aanslagen o.a. op Enkhuizen en Waterland. Tusschen hem en den agent Basius ontstond ernstige wrijving. Hij was bij al deze plannen en aanslagen een der voornaamste leiders en hield zich veelal op te Wezel en Emmerik, waar zijn vrouw zich gevestigd had. Belangrijk is de commissie-brief, dien Oranje hem 8 Febr. 1570 te Arnstadt gaf als ontvanger van alle bijeen te brengen gelden in Holland, Utrecht en 'daaromtrent' (Bor, I 312), waarvoor hij zich met tal van personen aldaar in verbinding stelde. Hij zelf zou in Nov. of Dec. met een vloot van Emden uit de hollandsche havensteden aanvallen. Zijn plan mislukte echter, doordat de graaf van Oostfriesland zijn in het ijs vastgevroren schepen in beslag nam. In het voorjaar van 1571 leidde hij het gezantschap van Oranje naar Zweden en Denemarken met het doel om Elfsburg als vluchthaven voor de Watergeuzen te verkrijgen, wat echter geweigerd werd. Hij bleef in Emden, Hamburg, Bremen en elders werkzaam, totdat Enkhuizen (21 Mei 1572) na de inneming van den Briel zich voor Oranje verklaarde. Nu snelde hij daarheen en kwam er 2 Juni aan, weldra erkend als 's Prinsen luitenant-gouverneur in het Noorderkwartier, welke functie hij

15 jaren uitoefende. Hij organiseerde er den opstand tot Haarlem toe, wierf er troepen en liet deze ook in Overijssel en Friesland optreden. Evenals Lumey in Zuid-Holland trad hij wreed en woest op tegen priesters en monniken en werd de schrik der noordhollandsche katholieken. Eerst met de komst van den Prins (Oct. 1572) matigde hij zijn vervolgingen. Hij leidde thans de verdediging van noordelijk Holland tegen don Frederik's overmacht met veel beleid, kon echter evenmin Amsterdam winnen als Haarlem redden. Beter gelukte het ontzet van Alkmaar en de organisatie der vloot, die die van Boussu op de Zuiderzee versloeg. Ook de pogingen van Chevreux in 1574 om Waterland van Amsterdam uit te bemachtigen wist hij te verijdelen. Nieuwe aanvallen op Amsterdam en Haarlem mislukten echter in het volgende jaar en de toestand was dikwijls zeer bedenkelijk. Uit dezen tijd is de brief van Oranje aan Sonoy en de zijnen over het bondgenootschap met den 'Potentaat der Potentaaten' (Bor I 563). Zijn ongehoorde gruwelen tegenover de katholieken in West-Friesland in 1575 bleven ongestraft. Van Alkmaar uit, waar hij zijn woonplaats had gekozen, ging hij intusschen voort met de beveiliging van Holland boven het IJ, voortdurend bemoeielijkt door den vijand onder den heer van Hierges en de waterfloeden van dezen tijd in die streken. Ook tegen den heer van Billy in Friesland had hij te strijden; hij slaagde erin Texel te behouden. De verovering van Amsterdam gelukte hem niet, al benauwde hij de stad en sneed haren handel op de Zuiderzee af. Na 1576 hield de guerrilla hier op. Rennenburg droeg hem het beleg van Kampen in 1578 op; hij veroverde die stad en daarna ook Deventer voor dezen, die hem als voornaamsten bevelhebber gebruikte. Na Rennenburg's afval keerde hij zich tegen dezen en leidde den krijg in Friesland en Groningen met veel succes, samenwerkend met Norris, Hohenlo en Willem Lodewijk van Nassau. Hij versloeg het leger van Rennenburg bij Grijpskerk (19 Juli 1581). Na Rennenburg's dood verijdelde hij pogingen tot afval in West-Friesland en onderdrukte met krachtige hand de bewegingen onder de katholieken in 1583, hoewel met minder wreedheid op sterken aandrang van Oranje. Heftig Calvinist, sloot hij zich in 1585/7 ten volle aan bij de partij van Leicester en trad zelfs op tegen Maurits en Hohenlo, die Medemblik van hem opeischten. Herhaaldelijk door de Staten ter verantwoording geroepen wegens zijn verzet tegen hun gezag en dat van den stadhouder, weigerde hij herhaaldelijk den eed aan Maurits af te leggen en naar den Haag te komen en bracht, voortdurend Leicester getrouw, Medemblik in staat van verdediging. Hij oefende in deze jaren in het Noorderkwartier feitelijk zelf het stadhouderschap uit, terwijl hij de hand had in de plannen om Maurits, Oldenbarnevelt en andere leiders der Staten gevangen te nemen. Leicester's aanslagen mislukten echter en hij legde 17 Dec. zijn post neder. Daardoor verloor Sonoy allen steun. Op de door Hohenlo tegen hem in druk uitgegeven beschuldigingen antwoordde hij 12 Jan. 1588 met een scherpe 'Verantwoordinge' (Knuttel, *Catal.* 826); ook liet hij bij den Raad van State zijn gedrag uitvoerig verdedigen door den commissaris Willem Mostert, wiens stuk ook gedrukt werd (ib. 827 vlg.). Hij wilde zijn standpunt niet opgeven en moest 27 Febr. 1588 binnen Medemblik belegerd wor-

den door graaf Maurits, later door den heer van Villers. Hij zond Mostert naar Engeland om hulp en steun te vragen. Ook zijn oude vriend Bardes uit Amsterdam kwam voor hem op. Eerst eind April kon Maurits binnen Medemblik komen, nadat door bemiddeling van den nieuwen bevelhebber der engelsche troepen, lord Willoughby, een accoord met Sonoy en zijn soldaten getroffen was. Sonoy moest tegenover de verbittering der burgerij van Medemblik zelfs 'sauvegarde' van graaf Maurits aannemen en kon de stad niet dan met moeite verlaten. De Staten van Holland verklaarden nu geen prijs meer te stellen op zijn diensten, ook al zou de Raad van State hem willen handhaven; hij zelf begeerde ook zijn 'afscheid', dat hem, 'colonel Diedrig Sonoy', 12 Aug. 1588 met dank voor zijn getrouwen dienst tijdens prins Willem werd verleend. Hij vertrok spoedig daarna naar Engeland om er bij Leicester, die evenwel in Sept. stierf, en de koningin zijn belangen te verdedigen. Hij werd er vriendelijk ontvangen en liet zijn gezin uit Alkmaar overkomen. In Engeland legde hij zich toe op de ontginning van een overstroomd stuk land, dat Elizabeth hem had geschonken en waarop hij noordhollandsche boeren had gekoloniseerd. In den zomer van 1593 heeft hij die ontginning, die niet bijzonder gelukte, laten varen en vestigde zich te Norden in Oostfriesland. Na de reductie van Groningen (1594) ging hij wonen op het kasteel ten Dyke of Dijksterhuis bij Pieterburen, waar hij aan de gevolgen eener beroerte overleed.

Hij liet den roep na van een hardvochtig man van groote matigheid van leven, een groot vriend der gereformeerde religie, fel vijand der katholieken; overigens liefhebber van jacht en paarden, voortreffelijk krijgsoverste, die de krijgstucht uitstekend handhaafde en als zoodanig zeer door prins Willem werd geëerd.

Hij liet eene dochter, E m e r e n t i a , na, die door prins Willem voor zijn bastaardzoon Justinus ten huwelijk gevraagd werd. Sonoy sloeg deze verbintenis af. Zij huwde later met den oostfrieschen edelman L u u r t M e n n i n g a . Maria van Malssen overleed te Enkhuizen 12 Dec. 1584. Sonoy hertrouwde 24 Nov. 1585 met J o h a n n a d e M e p s c h e , reeds driemaal weduwe, die 19 Maart 1596 te Norden stierf en hem geen kinderen naliet.

Vgl. over hem vooral: B o r , *Historie der Nederl. Oorlogen*, passim, die blijkbaar de beschikking heeft gehad over zijn archief en vele brieven en stukken van en over hem afgedrukt. Verder G r o e n , *Archives*, 1e série, passim, ook het *Supplément* van van S o m e r e n .

Blok

[Sontag, John]

SONTAG (John). In *Zelandia illustrata* door F. N a g t g l a s (Vervolg - Middelburg 1885) wordt op bl. 23 gelezen: 'Portret van J. Sontag, brigadier-generaal in engelschen dienst en in 1809 kommandant van Middelburg. Geteekend en gekleurd profiel. Deze afbeelding van den goedhartigen generaal, kenbaar aan zijn vervaarlijken neus, komt in Walcheren nog dikwijls voor. Deze generaal was een Hagenaar, doch reeds in 1779 in engelschen dienst gegaan.' Hoogstwaarschijnlijk moet dit zijn Johann Salomon Balthasar Sontag, ged. in de Luthersche kerk te 's Gravenhage 30 Oct. 1747, zoon van J o h a n W i l h e l m P h i l i p en van A n n a H o e k , te 's Gravenhage in ondertrouw ingeschreven 18 Mei 1777 met S u z a n n a H a t f i e l d , wonende te Doncaster in Engeland.

Generaal Sontag heeft met vele Hollanders in betrekking gestaan. In October 1795 was hij te Southampton als luitenant-kolonel aide-decamp van generaal Abercromby, die aan het hoofd van 15000 man naar West-Indië gezonden werd, om de fransche en hollandsche koloniën te veroveren. Niet onwaarschijnlijk is het te achten, dat hij in diezelfde betrekking in 1793 en 1794 bij het engelsche leger in de oostenrijksche Nederlanden en in onze republiek geweest is. In 1796 was hij op het eiland Barbados, in 1797 weder terug in Engeland. Als Hollander is hij in Engeland een vraagbaak geweest bij de voorbereiding voor de engelsch-russische expeditie in 1799 in ons land, die in hoofdzaak ten doel had, om het Huis van Oranje hier te herstellen. Weder als adjudant van Abercromby, nam hij aan die expeditie deel: en toen de prins van Oranje (later koning Willem I), in Noord-Holland aangekomen, de krijgsgevangen gemaakte bemanning van het bataafsche eskader met de overgelopen en krijgsgevangen gemaakte manschappen van het bataafsche leger tot een kern voor het nieuw op te richten hollandsche leger zou organiseeren en daarvoor natuurlijk geld, kleeding en wapenen noodig had, werd hem door den engelschen opperbevelhebber, den hertog van York, luitenant-kolonel Sontag toegevoegd als engelsche commissaris bij de hollandsche troepen, om met hem dit alles te regelen. Nadat de expeditie onverrichterzake in Engeland was teruggekeerd, en de bovengenoemde krijgsgevangenen op het eiland Wight tot eene in engelschen dienst staande 'Dutch brigade' waren geformeerd, bleef Sontag in diezelfde administratieve functie werkzaam; en toen die brigade in 1802, na het sluiten van den vrede van Amiëns, werd ontbonden, werd hij belast met het uitbetalen van de 'allowance', door de engelsche regeering aan de aan Oranje trouw gebleven officieren toegekend, hetgeen hij als 'Inspector general of all foreign allowanced officers' tot 24 December 1814 is blijven doen. Op dien datum werd die uitkeering nog genoten door 3 generaal-majours (7½ sh. daags), 57 hoofdofficieren (5 sh.), 147 kapiteins (3 sh.) en 631 luitenants, vaandrags, kwartiermeesters, auditeurs en chirurgijn-majours (2 sh.); het jaar berekend op 364 dagen, en het pond sterling op f 11.-, was dit jaarlijks een bedrag van f 420.247.-2. De hieraan verbonden administratieve werkzaamheden zijn niet gering te achten, als men daarbij in aanmerking neemt, dat het dien officieren vrijstond, zich op het vasteland te vestigen, waar zij verkozen.

Vóórdat deze taak voor hem ten einde liep, werd Sontag ook geroepen tot deelneming aan de tegen Zeeland gerichte expeditie in 1809, die voornamelijk de verovering van Antwerpen ten doel had. Hij was toen tot den rang van generaal-majoor opgeklommen, en werd, nadat de engelsche troepen op het eiland Walcheren ontscheept waren, 2 Augustus benoemd tot kommandant der stad Middelburg. 11 November werd hem door generaal Don nog grooter gezag opgedragen, toen hij werd aangesteld tot president der provisioneele regeering van Walcheren, in plaats van den landdrost. De expeditie liep toen evenwel al naar het einde. Sontag's laatst in het openbaar uitgevaardigd bevel dateerde (volgens welwillend verstrekte inlichting van den gemeente-archivaris van Middelburg) van 11 Dec. d.a.v., en had betrekking op overbrenging van geweren naar het stadhuis en

bekendmaking van het adres, aan hetwelk de rekeningen ten laste van het engelsche leger na het vertrek der troepen konden worden ingezonden. 25 December was het eiland Walcheren geheel door den vijand ontruimd. Na 1814 is van Sontag niets meer bekend.

Zie over hem: *Grenville papers* (London 1906) V, 210, 333; Koolemans Beijnen, *De erfprins van Oranje in Noordholland in 1799 in Bijdragen voor Vaderl. gesch. en oudheidkunde* 1910, 9, 74, 96 en 101; (de Brauw), *Mijne emigratie in Duitschland, Engeland en Ierland in de jaren 1799-1802* (Utrecht 1837) 152; Colenbrander, *Gedenkstukken* V, 762, 763; *Brievenboek van luitenant F.C. Barbin de Telliers* (handschrift aanwezig in het krijgsgesch. archief van den generalen staf); verder samengesteld met behulp van archiefstukken.

Koolemans Beijnen

[Sopingius, Adolphus]

SOPINGIUS (Adolphus), zoon van Nicolaas, broeder van Christianus en Godefridus, die volgen, gereformeerd predikant te Longerhouw en Schettens (Friesland) 5 Oct. 1612, en te Arnhem 1620 (Juli of vroeger), waar hij stierf in 1633.

Zie: *Kerkelijk Handboek* 1903, Bijl. 114; 1911, Bijl. 167; T.A. Romein, *Naaml. der pred. v. Friesl.* (Leeuw. 1886) 309; J.W. Staats Evers, *Joh. Fontanus* (Arnh. 1882) 97; Reitsma en van Veen, *Acta* IV, 355; VI 240.

Knipscheer

[Sopingius, Christianus]

SOPINGIUS (Christianus), zoon van Nicolaas, broeder van Adolphus en Godefridus, studeerde te Leiden, sedert 1612 of 1613, gereformeerd predikant te Warmond, preekte in remonstrantschen geest op 5 Febr. 1617 en daarna te Amsterdam, geraakte daarover in moeilijkheden, werd 12 Febr. 1619 daarvoor door de synodale gedeputeerden van Zuid-Holland geschorst en in de eerste dagen van Augustus d.a.v. ontslagen. Ook weigerde hij de acte van stilstand te teekenen, waartoe hij bovendien later nog eens werd ingedaagd (Sept. 1619). Hij ging hierna in de Betuwe wonen. J.C. van Slee verhaalt hoe na zijn vertrek uit Warmond de gemeente van de rijnsburgsche Collegianten zich vestigde; evenwel zonder dat er een spoor is van eenige bekendheid van Sopingius met de plannen daartoe. In April 1623 teekende hij de veranderde acte van stilstand. Tideman bericht ons wat Sopingius voor de Remonstranten heeft gedaan als predikant te Gouda, en in enkele andere gemeenten gedurende korten tijd. Ook dat hij reeds op 1 Maart 1617 de 'nadere unie der Remonstranten' teekende en in Nov. 1618 mede een verzoek aan de Staten richtte opdat Grevinckhoven en Goulart de geciteerden op de dordtsche synode mochten bijstaan; welk verzoek is afgewezen. In 1630 is hij tot predikant bij de Remonstrantsche Broederschap aangenomen. Hij woonde toen te Maurik. Te Gouda stierf hij op 67-jarigen leeftijd.

R. à Persijn sc. Op de prent staat: Aetatus suae 62, 1647.

Zie: *Kerkelijk Handboek* 1907, Bijl. 164; Reitsma en van Veen, *Acta* III 357; J.C. van Slee, *De Rijnsburger collegianten* (Haarl. 1895) 16 v., 28, 34v., 55; G. Brandt, *Hist. der Reform.* II 479 v., III 337-342, 873, 916; *Biograph. Naaml. van de Rem. Broedersch.* (Amst. 1905), 91 v., 218, 222, 254 v., 273; J. Tideman, *De stichting der Rem. Broederschap* (Amsterdam 1871/72) I, 13, 270; II 287, 291, 443, 458; A.C. Duker, *G. Voetius* I (Leiden 1897). Bijl. 292, xxxiii.

Knipscheer

[Sopingius, Gerardus]

SOPINGIUS (Gerardus), zoon van Christiaan (?), overl. als remonstrantsch predikant te Zegwaard en Zoetermeer op 12 Aug. 1648; nadat hij in 1647 proponent was geworden.

Zie: *Biogr. Naaml. van de Rem. Broederschap* (Amst. 1905) 222, 422.
Knipscheer

[Sopingius, Godefridus]

SOPINGIUS (Godefridus), oudste zoon van Nicolaas, broeder van Adolphus en Christianus, geb. 16 September 1573 te Weener in O.-Friesland, studeerde te Utrecht onder Johannes Arcerius dien hij in 1587 naar Franeker volgde, schreef 19 Maart 1592 een latijnsch gedicht in het album van K. Pontanus, proponent en predikant te Tjerkwerd in 1595, te Schraard na Juli 1597 en vóór 1600, te Bolsward 25 Juli 1603 tot 1615 toen hij 30 Nov. stierf. Een grafsteen met zijn naam enz. is in de Groote Kerk van Bolsward. Op 29 Maart 1611 is Sopingius gecommitteerd naar 's Gravenhage tot bevordering van de nationale synode. Hij is 30 Juni 1614 beroepen tot hoogleeraar te Franeker, maar moest daarvoor bedanken, omdat het vertrek uit Bolsward hem niet toegestaan werd. In het register van het collegie staat: 'de beroeping aangenomen'. Aan zijne weduwe is voor de dedicatie van een boek honderd daalders vereerd 21 Maart 1616. Hoe Sopingius over de leidsche hoogeschool dacht schreef hij 9 Juli 1611 aan Bogerman. Sedert 1597 woonde hij verschillende friesche synode bij. Leerling en huisgenoot van Arcerius; geestverwant van Lubbertus en Gomarus. Tot verdediging van Lubbertus schreef hij (het boek verscheen in 1616) *Apologetica responsio ad libellum anonymum, qui vocatur bona fides Sibrandi Lubberti et ad Hugonis Grotii pietatem, cui annexa est ipsa bona fides anonymi et vita auctoris*.

Sepp, hem vergelijkend met Bogerman, schrijft: 'Sopinga werd minder bekend, verdient waarlijk meerder eere. Door Arcerius werd hij tot een deugdelijk geleerde gevormd. In de *Apologetica responsio* bestrijdt hij de meening van Hugo Grotius dat Melanchthon in het gevoelen van de praedestinatie aan de zijde van de rechtzinnige gereformeerden moet geplaatst worden. Ik ken dit werk alleen uit het verslag dat Trigland ons daarvan geeft. Is dit nauwkeurig dan bewijst het dat Sopingius wel wat maar niet alles gelezen heeft wat Melanchthon daarover schreef. Roemrijker gedachtenis heeft Sopingius, mijns bedunkens, nagelaten door zijne bijdragen tot de uitgave van het *Lexicon* van Hesychius, dat de leidsche geneesheer Cornelius Screvelius in 1668 ter perse bezorgde. Het betere deel van dit werk behoort aan Sopingius e.a., gelijk Alberti heeft aangewezen. Toen dit werk verschenen was, vroeg men aan Nicolaas Heinsius wie toch die Sopingius was, aan wien Screvelius zooveel te danken had?'

Zie: *Kerkelijk Handboek* 1911, Bijl. 143, 183, 187; Reitsma en van Veen, *Acta* VI 90, 100, 114, 129, 144, 161, 171, 188, 204, 216, 225, 232, 235; T.A. Romein, *Naaml. der pred. in Friesl.* (Leeuw 1886) 266, 309, 312, 397, B. Glasius, *Godgel. Nederl.* ('s Hert. 1856) I 382 v.; C. Sepp, *Godgel. Onderw. in Ned.* I (Leiden 1873) 148-150; J. Reitsma, *Honderd jaren uit de Gesch. d. Herv. in Friesland* (Leeuw. 1876) 345 v., 369, 376; Wijminga, *F. Hommius* 143, 148, 167, 173.

Knipscheer

[Sopingius, Nicolaas]

SOPINGIUS (Nicolaas), geb. te Groningen, was in 1573 in O.-Friesland te Weener, reeds toen of daarna predikant te Greetzyl, kwam (tijdelijk) te Leeuwarden in 1578, vertrok begin 1579 naar Utrecht, vandaar in 1590 naar Breda, overleden 1592. Te Utrecht behoorde hij bij de 'consisto-

rialen' en hield reeds in 1579 een twistgesprek met Hubertus Duifhuis. Hania schrijft: 'Sopingius die gewoonlijk als nog al onhandelbaar wordt voorgesteld, werd door Helmichius later (14 Mei 1607) een "suavissimus collega" genoemd'. In Mei tot Aug. 1588 maakte Sopingius deel uit van een gezantschap naar Elisabeth, koningin van Engeland, ten einde haar te verzoeken den vrede met Spanje niet te sluiten ten koste van de openbare godsdienstoefening, ook al werd de conscientievrijheid gehandhaafd. Sopingius liet in 1592 eene weduwe Ursula met zes kinderen na. Zijn drie zonen, hier beschreven, waren Godefridus, de oudste, Adolphus en Christianus.

Zie: *Kerkelijk Handboek* 1910, Bijl., 165; 1911 Bijl. 164; Reitsma en van Veen, VI 294; B. Glasius, *Godgel. Nederl.* ('s Hert. 1856) 1382 v.; G. Brandt, *Hist. der Reform.* I (Amst. 1677) 620 v., 748; T.A. Romein *Naaml. der pred. in Friesl.* (Leeuw. 1886) 9; A.C. Duker, *Gisb. Voetius* I (Leiden 1897) 28v., 169, XII (bis); J. Reitsma, *Honderd jaren uit de Gesch. d. Herv. in Friesl.* (Leeuw. 1876) 181, 253; J. Hania, *Wernerus Helmichius* (Utr. 1895) 26-44, 98, XLII; IJpeijen Dermout, *Gesch. v.d. Herv. Kerk* I (Breda 1822), aant. 63; J. Wiarda, *H. Duifhuis* (Amst. 1858) 45v.; *Arch. voor Kerkel. Gesch.* IX (Leid. 1838) 364 v.; H.J. Royaards, *Gesch. der Herv. in Utrecht* (Leid. 1847) 167, 300; E. Meiners, *Oost Vrieschl. Kerkel. Gesch.* I (Gron. 1739) 49.

Knipscheer

[Sorgh, Hendrik]

SORGH (Hendrik), geb. in 1611 te Rotterdam, zoon van Maerten Claesz. of Maerten Claes Rokesz., die ook reeds met den toenaam de Sorch voorkomt, en van Lijsbet Hendriks van Hengel. Van omstreeks 1624 tot 1630 schijnt hij leerling geweest te zijn van den schilder Willem Pieterz. Buytewech te Rotterdam; daarop vertrok hij naar Antwerpen om onder David Teniers te werken. Eerst noemde hij zich de Sorch, later alleen Sorch of Sorgh. Toch komt hij ook nog dikwijls zonder toenaam voor. Evenals zijn vader is hij marktschipper op Dordt geweest, doch, terwijl de vader ordinaris marktschuitvoerder was, zal de zoon dit baantje door een ander hebben laten waarnemen. Ook is hij beëdigd broodweger en brandmeester geweest. Verschillende bijzonderheden wijzen er op, dat hij tot de gegoede burgers der stad behoorde. Na 1633 heeft hij waarschijnlijk uitsluitend te Rotterdam gewerkt, waar hij 20 Febr. 1633 trouwde met Ariaentgen Pieters Hollaer.

In 1669 treffen wij hem aan als hoofdman van het St. Lucasgilde. Van hem zijn vooral veel binnenhuizen met boeren, groente- en vischmarkten bewaard gebleven en verder nog andere onderwerpen en portretten. G. van Spaan spreekt van hem als van een koddig boertjes-, sloop- en waterschilder. Dr. Jan Sysmus in zijn schildersregister noemt er nog de portretten bij. In zijn manier van werken is verwantschap met den schilder Adriaen Brouwer aan te toonen, tot wiens kunst hij zich blijkbaar zeer aangetrokken gevoelde. Van zijn portretten noem ik die van Simon Episcopius, van Theophilus Rijkwaert en diens vrouw, van Witte Cornelisz. de With, een portret van zijn eigen vrouw, een zelfportret en een paar familiegroepen, o.a. van de familie van Mr. Eeuwout Prins te Rotterdam. Tal van musea en particuliere verzamelingen in Engeland, Frankrijk, Duitschland, Rusland en Denemarken bezitten schilderijen van hem. Een kleiner aantal is in

ons land bewaard, o.a. in het Rijksmuseum te Amsterdam en in het Museum Boijmans te Rotterdam. In twee portretten door Rembrandt geschilderd in de verzameling van den hertog van Westminster, volgens traditie voorstellende den schilder Berchem en diens vrouw, heeft Schmidt Degen er de conterfeitsels van Hendrik Sorgh en Ariaentgen Hollaer meenen te herkennen. De schilder stierf tusschen 22 en 29 Juni 1670 en werd begraven in de Grootte Kerk in het Noordpand.

Zie: *Rott. Historiebladen* afd. III. dl. I, 688 vlg.; *Oud-Holland* VIII, 10, IX, 49, 146, 273, X, 238 vlg, XII, 142, 145, 149, 155, XV, 60, XXXI, 259, XXXII 2, 23-24; G. van Spaan, *Beschrijvinge van Rotterdam*, 421.

Moquette

[Souburg, Jacob Sasbout]

SOUBURG (Jacob Sasbout), geb. te Middelburg, overl. te Dordrecht 26 Dec. 1694, was de zoon van Mr. Sasbout Souburg en Sara Cornelisdr. de Heusde. Sedert Nov. 1661 was hij stadsopereur te Dordrecht in plaats van Barend Schrader op een jaarwedde van f 100. Tevens stond hij bekend als een vermaard steensnijder. Hij was gehuwd met Emmerentia van Velzen. Zijn zoon Sasbout was evenals zijn vader chirurgijn; zijn dochter Sara, geb. 26 Mei 1662, huwde met den beroemden schilder Arnoldus Houbraken.

Van Mr. Jacob moet bestaan hebben een portret in olieverf door J. de Baen, waarnaar Arnoldus Houbraken een ets maakte, met 6-regelig lat. vers door J. Targier en dito holl. vers door D. van Hoogstraten. Een schilderij, geheel met dit zeldzame blad overeenkomende, staat op naam van Nicolaes Maes, en bevindt zich in het Augusteum (het Groot-Hert. Museum te Oldenburg).

Zie: van Gijn, *Dordr. Illustr.* 3643; *M.S. Aanteek.*

van Dalen

[Soutendam, Mr. Jan]

SOUTENDAM (Mr. Jan), zoon van Dr. Jan Soutendam en Susanna Macqueline, geb. te Delft 23 Febr. 1830, gest. te 's Gravenhage 2 Augustus 1891. Hij genoot onderwijs aan het gymnasium te Delft en werd 15 September 1848 als student te Leiden ingeschreven. In 1854 promoveerde hij tot doctor in de beide rechten op proefschrift *De Celso jurisconsulto* en een jaar daarna tot doctor in de letteren op een dissertatie *Observationes criticae*. In dat jaar werd hij leeraar aan het gymnasium te Amersfoort. Maar het onderwijs voldeed hem niet en zoo vestigde hij zich als advocaat te Delft. Maar vooral heeft hij zich verdienstelijk gemaakt als archivaris en bibliothecaris der stad. In 1874 werd hij benoemd tot secretaris der gemeente, welk ambt hij tot zijn dood heeft bekleed. Hij heeft een groot aantal inventarissen en catalogi uitgegeven: *Inventaris der charters en privileges, berustende op het archief der gemeente Delft, 1246-1599* (Delft 1860); *Register der bescheiden, die berust hebben in het 'secreet vertreck' van H.H. Burgemeesteren en Regeerders der stad Delft* (Delft 1861); *Catalogus van het geschiedkundig gedeelte der gemeente-bibliotheek van Delft* (Delft 1863); *Korte beschrijving der schilderijen ten raadhuize te Delft bewaard* (Delft 1865); *Catalogus van regtsgeleerde en andere werken op de gemeente-boekerij van Delft* (Delft 1866). Over de geschiedenis van Delft in haar verschillende tijdvakken heeft Soutendam zeer veel gepubliceerd, o.a. in de *Bijdr. en Med. van het Historisch Genootschap* en de *Bijdragen voor vad. gesch. en oudh.* Afzonderlijk verscheen

Een wandeling door Delfts straten en grachten in 1600 (Delft 1882).

Zie: *Bull. de l'hist. des églises wallonnes* V, 200 vlg.

Brugmans

[Spaan, Gerrit van]

SPAAN (Gerrit van), geb. te Rotterdam 12 Febr. 1651, gest. aldaar 28 Aug. 1711, was bakker van beroep, daarnaast ook dichter en oudheidkundige. Hij gaf uit een *Gelukzoeker over zee of Afrikaansche wegwijzer* (Rotterdam 1691, 8o.; 2e dr. aldaar 1694, 8o.) en een *Aziaansche wegwijzer* (Rotterdam 1695, 8o.). Daarop volgde de *Schermschool der stuurlieden of het leven van Louwtje van Zevenhuisen* (Rotterdam 1700, 8o.) en de *Gedenkwaardige geschiedenissen* (Rotterdam 1701, 8o.). In de volgende jaren gaf hij uit de *Wekelijksche marktdaagsche Rotterdamsche boere-kermis, verhalende losse gerugten, loopende tijdingen en ware geschiedenissen* (Rotterdam 1703 en 1704, 4o.), een merkwaardig voorbeeld van wat men destijds tot de onderhoudende lectuur rekende. Als dichter deed hij zich kennen door *Het nieuw Oost- Indisch huis, gebouwd in de Boomtjes tot Rotterdam* (Rotterdam 1698, 4o.; 2e dr. aldaar 1711, 4o.). Een treurspel van zijn hand was de *Opkomst der Oost- Indische Compagnie met de voornaamste landt en zeegevegten, verhandelt en vertoont in Batavia voor den generaal en raaden van Indiën* (Rotterdam 1711, 4o., 2e dr.). Maar van Spaan's meest bekende werk is zijn *Beschrijvinge der stad Rotterdam en eenige omleggende dorpen, verdeeld in III boeken* (Rotterdam 1698, 8o.; 2e dr. aldaar 1713, 8o.; 3e dr. aldaar 1738, 8o.). Het eerste boek bevat een korte geschiedenis van Holland tot aan de hervorming, het tweede een beschrijving der dorpen om Rotterdam enz. het derde een geschiedenis van den opkomst en de vergrooting van Rotterdam, met de beschrijving der voornaamste gebouwen. Hoewel het boek destijds blijkens de herdrukken werd gewaardeerd, heeft het thans weinig waarde meer.

Prent door J. Wandelaar.

Zie: *De oudste kronieken en beschr. v. Rotterdam en Schieland uitg. d. Unger en Bezemer* (Bronnen v.d. gesch. v. Rott. II). II; *Rotterd. Jaarboekje* III, 81 vlg.; Nijhoff, *Bibl. van Noord- Ned. plaatsbeschr.* 74 vlg.

Brugmans

[Spaen, Mr. Willem Anne rijksvrijheer van]

SPAEN (Mr. Willem Anne rijksvrijheer van), heer van Hardenstein; later baron van Spaen la Leeq, zoon van Alexander Sweder, vrijheer van Spaen heer van Ringenberg, Haminckelen en Hardenstein, en Elisabeth Agnes Jacoba gravin van Nassau la Lecq, geb. te Arnhem 26 December 1750, gest. te 's Gravenhage 29 April 1817. Hij werd in 1766 te Utrecht als student in de rechten ingeschreven, waar hij ook promoveerde. Zijn naam komt evenwel niet in het album voor. Reeds in 1769 werd hij benoemd tot burgemeester van Elburg. 2 Mei 1771 werd hij ambtsjonker van Nijkerk en 6 Mei 1773 geadmitteerd in de ridderschap van de Veluwe. Als zoodanig had hij ook zitting in de Staten van Gelderland, die hem afvaardigden naar de Staten Generaal. In 1774 en 75, 1780 en 81, 1783 en 84, 1786 tot 1792 zat hij in dat hooge college. Nog was hij in 1778 lid van het college van Gedeputeerde Staten van de Veluwe. In 1786 legde hij zijn burgemeesterambt van Elburg neer, zoodat hij ook niet betrokken was bij het verzet, dat Hattem en Elburg in dat jaar aan de Staten van Gelderland boden. Hij ging toen op het goed Bellevue bij Kleef wonen, maar bleef zitting houden in

de Staten van zijn gewest en in de Staten Generaal. Na de restauratie van Willem V werd hij in 1789 opnieuw burgemeester van Elburg en tevens scholtus binnen en buiten Hattem. In 1791 werd hij bovendien benoemd tot dijkgraaf van Hattem, in 1792 tot raad extraordinaris in het Hof van Gelderland, in datzelfde jaar tot hoofdschout van Maastricht en Vroenhoven en tot raad in de admiraliteit van Amsterdam. In 1795 werd hij bij de revolutie natuurlijk uit al zijn ambten ontzet; hij trok zich weer terug op Bellevue. Eerst in 1803 trad van Spaen weer in het openbare leven; hij werd toen president van het kanton Kleef en een jaar later electeur van het departement van de Roer. 1 October 1809 werd hij door koning Lodewijk benoemd tot grootmeester van wapenen bij het Hoog Heraldiek College en tevens tot commandeur in de Orde van de Unie. In 1812 verwisselde hij deze laatste met die der Reunie. Na het herstel der onafhankelijkheid werd hij 7 Maart 1814 benoemd tot lid van de Vergadering van Notabelen, die 29 Maart d.a.v. in de Nieuwe Kerk te Amsterdam de grondwet heeft aangenomen. In datzelfde jaar benoemde Willem I hem tot president van den Hoogen Raad van Adel, die voorloopig tot taak had den geheelen nederlandschen adel te organiseren; dat was destijds een moeilijke en kiesche taak, daar de adel in zijn politieke rechten was hersteld en het dus van groot belang was onpartijdig te constateeren, wie tot den nederlandschen adel kon geacht worden te behooren. 28 Augustus 1814 werd van Spaen opgenomen in de ridderschap van Gelderland; in 1815 werd hij als zoodanig benoemd tot lid der Provinciale Staten van dat gewest. 15 September 1815 werd hij door den Koning benoemd tot lid van de Eerste Kamer en tot commandeur in de Orde van den Nederlandschen Leeuw. Hij huwde 12 October 1773 Anna Bentinck tot Buckhorst, vrouwe van Buckhorst, Salck en Vecaten, dochter van Zeno Arend Bentinck en Arnoldina Emilia van Wassenaer, geb. 13 Jan. 1757, gest. 3 Sept. 1818.

Reeds in den tijd van zijn burgemeesterschap te Elburg begon van Spaen zijn uitgebreide historische en oudheidkundige onderzoekingen, die hij tot zijn dood toe heeft voortgezet. In zijn familiearchief vond hij een zeer groot materiaal van zijn grootvader Alexander Bernard van Spaen, die vele jaren besteedde aan het samenstellen van uitvoerige geslachtsregisters van bijna alle bekende geslachten uit Kleef en Mark en omstreken; ook verzamelde deze historische handschriften. Geheel in dezelfde richting ging zijn kleinzoon; een groot gedeelte van zijn leven heeft hij gegeven aan genealogische en heraldische studiën en aan het verzamelen van historische documenten; vooral in den revolutietijd, toen niemand waarde aan oorkonden en dergelijke stukken hechtte, was het gemakkelijk zich daarvan een groote verzameling te verschaffen. De geheele genealogisch-historische verzameling van van Spaen is na zijn dood in haar geheel aangekocht en gedeponerd in de bibliotheek van den Hoogen Raad van Adel. Alleen de oorkonden werden geplaatst in het Algemeen Rijksarchief, waar zij systematisch weer zijn ingedeeld bij de verschiltende archieven, waartoe zij oorspronkelijk hebben behoord; zoo is een gedeelte van dezen oorkondenschat opgenomen in het Rijksarchief in Gelderland. Ook de bibliotheek van de Maat-

schappij der Nederlandsche Letterkunde bezit een handschrift en vele brieven van van Spaen.

Van Spaen was meer verzamelaar dan historicus. Toch heeft hij enkele werken nagelaten, die waarde hebben als historische onderzoekingen. Kleine publicatiën waren de *Verhandeling over het regt der jagt op Veluwe* (Arnhem 1784) en de *Verhandeling over de crimineele ordonnantie van koning Philips in Gelderland* (Arnh. 1794). Zijn eerste groote werk was de *Oordeelkundige inleiding lot de historie van Gelderland* (Utr. 1801-05, 4 dln. 8o.). Het werk is, zooals de titel naar waarheid zegt, geen eigenlijke geschiedenis van Gelderland, maar een inleiding daartoe. Allerlei onderwerpen uit de geldersche geschiedenis, met name die der middeleeuwen, worden in de twee eerste deelen behandeld; de twee laatste worden gevuld door een historische beschrijving van het kwartier van Nijmegen. Zijn volgend boek was de *Historie der heeren van Amstel, van IJsselstein en van Mijnden* (Den Haag 1807, 8o.), die nog steeds als gewichtige historisch-genealogische studie groote waarde heeft, al is zij in de bijzonderheden soms verouderd. Daarna gaf van Spaen een bundel losse stukken uit onder den titel *Proeven van historie en oudheidkunde* (Kleef 1808, 8o.), waarop nog meerdere bundels hadden moeten volgen, maar niet zijn gevolgd. Eindelijk zette hij zich aan zijn levenswerk, de *Historie van Gelderland* (Utrecht 1814, dl. I, 8o.), die hij door den dood is verhinderd te voltooien. In dit eerste deel beschrijft van Spaen de geschiedenis van Gelderland van de vroegste tijden tot den dood van Reinoud II in 1343; het was zijn bedoeling daarop nog twee of drie deelen te laten volgen, die het geheel zouden voltooien tot 1543; wat verschenen is, heeft nog waarde.

Zie: *Jaarb. Ned. adel*, 1888, 255 vlg.; 1893, 517 vlg.; *Verh. Letterk.* 1817, 17 vlg.; *Konst en Letterbode* 1818, I, 146 vlg.; *Versl. en Meded. Letterk.* 1868, 46 vlg.; *Geld. Volksalm.* 1885, 18 vlg.

Brugmans

[Spangen, Joannes]

SPANGEN (Joannes), geb. te Spangen, gest. te Leeuwarden, 3 Oct. 1650. Eerst pastoor te Makkum, werd hij in 1649 pastoor te Leeuwarden en aarts priester van Friesland, welke ambten hij echter slechts een jaar bekleedde.

Zie: Andr. Tiara, *Annotationes*, 9, 10, 18-20, 57, 67; v. Heussen en v. Rijn, *Oudh. en Gest. v. Vriesland*, I, 360; *De Katholiek*, 86 (1884), 105.

de Jong

[Spangenberg, Tileman]

SPANGENBERG (Tileman), minoriet uit Groningen begin der 16de eeuw, die in den biechtstoel placht te zeggen, dat Christus voor ons gestorven was, dat men in hem alleen als in onzen Zaligmaker moest gelooven en dat aflaten louter dwaasheden waren. Doch ook buiten den biechtstoel verzweeg hij zijne meening niet. Aan bureu en verwanten predikte hij dat de heerschende godsdienst spoedig in verachting zou komen, dat priesters en monniken om hun geldzucht en boezen wandel uit den tempel zouden gedreven en daarna de andere, ware godsdienst zou gesticht worden, omdat God de bedorven zeden dezer lieden, die het evangelie niet predikten en een leven leidden, zelfs den heidenen onwaardig, niet langer wilde dulden. Spangenberg is blijkbaar een uit dien groningschen kring van hervormingsgezinden, naar den geest van Gansfort, die eene hervorming *in de Kerk* bedoelden.

Zie: D. Gerdes, *Histor. evang. renov.* I, 46 seq. naar Mornaeus, *Mysterium iniquitatis* 609. De tijdsbepaling naar de Hoop Schef-

fer, *Kerkerherv.* 66 noot, tegen P. Hofstede de Groot, *Gesch. der Broederk. te Gron.* 9 en Brandt, *Reform.* I, 56, die hem vroeger plaatsden.

L. Knappert

[Speenhoven, Johannes]

SPEENHOVEN (Johannes), sedert 1596 gereformeerd predikant te 's-Gravenzande; in of vóór 1603 te Lingen (de toenmalige classis Lingen behoorde tot Overijssel, maar nu bij Duitschland); moest in 1605, vandaar verdreven, een goed heenkomen zoeken; aanbevolen door Wtenbogaert voor en beroepen te Utrecht in 1605; 18 Febr. 1619 door de vroedschap van Utrecht afgezet; overleden 29 Juni 1621 te Delft, waar hij de remonstrantsche gemeente in stilte bediende.

Als predikant van 's-Gravenzande bezocht hij de zuidhollandsche synode te Delft 27-31 Aug. 1596. Hij wordt daar 'S p a n h o v i u s' genoemd. In 1603 is hij aldaar opgevolgd door Arnoldus Swalmius. Als predikant van Lingen onderteekende hij in 'het synodale boek' van Overijssel de kerkordening van 1586. In 1601 was Lingen nog vacant; in 1603 bezocht hij van daar uit de overijselsche synode te Kampen (27-30 Juni), waar hij de vraag stelde of een 'pape, soo een dootslach gedaen, tot het ministerium mochte toegelaten worden?' De synode van 14 en 15 Aug. 1604 te Zwolle benoemde hem tot scriba; uit zijne eigene notulen kan men iets lezen over de kerkelijke toestanden te Lingen.

Te Utrecht was hij de rechterhand van Wtenbogaert die hem ook meermalen aanwees voor de waarneming van zijn dienst te 's Gravenhage. De utrechtsche predikanten hebben met Wtenbogaert de synode van 8-10 Juli 1606, gehouden in het St. Catrijnenconvent, voorbereid en bestuurd. De hier beraamde en in Aug. d.a.v. opgestelde kerkordening berustte geheel op het beginsel van samenwerking tusschen de Staten en de synodale gedeputeerden, de magistraten en de kerkeraden. De kerkelijke toestand te Utrecht wordt in de acta van deze synode zeer geroemd. R o g g e noemt de provincie Utrecht 'vóór 1618 het Eldorado van de Remonstranten'. Speenhoven was voorzitter van de zeer belangrijke synode, terzelfder plaatse 'in den grooten refectoor' bijeen, nadat hij ook de vergadering met gebed had geopend. Assessor nevens hem was Wtenbogaert 'mede beschreven ende versocht twelck zijn E. hadde gedaen'. De arbeid was daarbij tusschen deze beiden als volgt verdeeld: 'De eerste om het gebed voor en na te doen, het woord doorgaans te voeren en de stemmen op te nemen. De tweede om hem in het voeren van het woord bij te staan, zijn memorie te versterken en het eerste advies te formuleeren'.

Op 12-23 October 1618 vergaderden de utrechtsche kerken tegelijkertijd op twee plaatsen. De andere partij 'in het groot kapittelhuis van den Dom'. Speenhoven was bij de remonstrantsche partij weer in het St. Catrijnenconvent bijeen en aldaar assessor, terwijl de beide gedeputeerden naar de Dordtsche synode, Isaacus Frederici en Samuel Naeranus, resp. praeses en scriba van die bijeenkomst waren.

Brandt verhaalt breedvoerig zijne afzetting als predikant te Utrecht, en nog breder zijn gesprek met de Staten van Utrecht voor wie hij weigerde de 'acte van stilstand' te onderteekenen op 1 Aug. 1619, waarna hij mede naar Waalwijk werd geleid (4 Aug.) op zeer smadelijke wijze. Maar: 'der Heeren bloote wil kon voor hem geen genoegsaeme reden zijn', als hij lette op de eerste Christenen, op zijne roeping als predikant door 'de gemeente' en op zijn conscientie. Zijne belofte mocht niet baten dat hij 'niet dan weinigen

zou ten dienste staan, en met alle zedigheid en omzichtigheid preeken'. Aangrijpend is het verhaal van het afscheid van zijne vrouw, vóór hij uit de gevangenis naar het oord van zijne verbanning werd uitgeleid. Zijne kinderen mocht hij daartoe niet eens ontvangen. Reeds waren er nu ongeveer 25 remonstrantsche predikanten te Waalwijk. Van 30 Sept. - 4 Oct. 1619 hielden zij hunne vergadering te Antwerpen.

Speenhoven was, evenmin als de andere utrechtische predikanten, den 14en Jan. 1610 te Gouda; maar later sloot hij zich toch aan bij de 'vijf artikelen' van de Remonstranten, aldaar en toen opgesteld. In 1611 schreef hij aan Becius dat hij eerst het beloop van de haagsche conferentie wilde afwachten, voordat hij met dezen kon medearbeiden aan de voorbereiding tot een nationale synode. Met Wtenbogaert was hij meermalen in drukke correspondentie. In 1611 examineerde hij Paschier de Fijne. Zijne weduwe kwam ten laste van de remonstrantsche broederschap. Hij stierf plotseling ten huize van Pieter Joosten van Ruiven, gewezen vroedschap te Delft, bij wien hij woonde. Zijn lijk werd heimelijk in een achterschuur begraven. Het werd ontdekt, maar het bleef daar.

Zie: *Kerkelijk Handboek* 1907, Bijl. 119; 1910, Bijl. 166; Reitsma en van Veen, *Acta* III 65, 360; V 206, 254, 261, 264, 266 v., 269 v.; VI 294-344, 361-365; VII 206; G. Brandt, *Historie der Reform.* III (Rott. 1704) 390-393, 943-957; H.C. Rogge, *Joh. Wtenb.* (Amst. 1874/76) I 241, 243; II 21, 115, 135, 146, 165, 441, 465 v.; III 9; J. Tideman, *Stichting Rem. Broedersch.* (Amst. 1871) I 22, 67, 77, 98, 142, 241; *Biogr. Naaml.* (1905), 96, 306 v., 310; *Catalogus van Handschriften op de Bibl. der Rem.-Geref. gem. te Rotterdam* (Amst. 1869), n°. 288, 1783.

Knipscheer

[Spengler, Jhr. Johannes Theodorus]

SPENGLER (Jhr. Johannes Theodorus), minister van oorlog onder 't eerste ministerie-Thorbecke, geb. te Zwolle 4 Dec. 1790, overl. te Gendringen 16 Nov. 1856. Reeds op 16-jarigen leeftijd trad hij als onderofficier-élève in dienst bij de garde van koning Lodewijk, en 't volgend jaar (1807) werd hij sergeant bij de garde-grenadiers. In 1809 bij 's konings lijfwacht te paard geplaatst, werd hij Mei 1810 brigadier bij diens lijfwacht te voet. Na de inlijving van ons land bij 't fransche keizerrijk werd jhr. S. aangesteld tot 2en luitenant bij het 2de regiment der garde-grenadiers en later klom hij steeds hooger op. Bij de bevrijding van het fransche juk nam hij als kapitein dienst in 't nederl. leger en werd ook hier tot steeds hooger rang bevorderd: in 1840 was hij luitenantkolonel, in 43 kolonel, in 44 adjudant des konings in buitengewonen dienst, in 48 generaal-majoor, kommandant der reserve-brigade.

1 Nov. 1849 werd jhr. Spengler tot minister van oorlog benoemd, welken post hij tot 15 Juli 1852 bekleed heeft. Gedurende eenige maanden was hij in 't eerste ministerie Thorbecke tevens met de portefeuille van Marine belast.

In zijn verschillende militaire rangen nam jhr. S. aan verschillende krijgstochten deel: in 1809 in Brabant tegen de Engelschen, in 1815 in Frankrijk tegen Napoleon, in 1830 te Antwerpen tegen de Belgen. Ook aan den Tiendaagschen veldtocht nam hij het volgend jaar deel, terwijl hij van 1832-34 bij het mobiele leger dienst deed. Tal van onderscheidingen vielen hem gedurende zijn langen dienst ten deel.

Zie: Kobus en Rivecourt, *Biogr. Woordenb. i.v.*; van Welderen Rengers, *Parl. Gesch. Nederl.* sedert 1849, Register en *Ned. Adelsboek* 1917, 309.

Zuidema

[Speuy, Spuy of Spuey Hendrik Joosten]

SPEUY, Spuy of Spuey (Hendrik Joosten) was na 1596, maar vòòr 1602, organist der Groote kerk te Dordrecht, als opvolger van Adriaen Servaessen. Hij ontving van de kerk 150 £ en van de stad 100 £ als jaarwedde, die in 1603 tot 150 £ en later tot 250 £ verhoogd werd, benevens 60 £ vergoeding voor huishuur. Dat hij het toch niet breed had, wordt wel daardoor bewezen, dat de stedelijke regeering hem in 1603 120 £ leende, terug te betalen in 4 jaarlijksche termijnen. In 1604 vindt men vermeld, dat hij de clavesimbel moest bewaren, die door Jacques Narrot voor 153 £ 6s. 6 d. voor de stad gekocht was, om 'tot ere van de stad gebruyct te worden'. Hij was gehuwd, onbekend wanneer, maar niet te Dordrecht, met Abigael Dionysiusdr. In het doopregister der Herv. kerk staan in de jaren 1607-1616 vier zijner kinderen ingeschreven zonder vermelding der namen. Hij stierf te Dordrecht in Aug. 1625, nadat hij 26 Aug. 1625, met zijn vrouw getesteerd had. Zij zelf overleed in Oct. 1625. Beiden werden in de Groote Kerk begraven.

Uit *Ms. Aanteekeningen*.

v. Dalen

[Speyk, Jan Carel Josephus van]

SPEYK (Jan Carel Josephus van), geb. 31 Jan. 1802 te Amsterdam, tweede zoon van Hendrik Jan v.S. en Cornelia Johanna Rutz van Brugge, werd op 11-jarigen leeftijd aldaar in het burgerweeshuis opgenomen, kwam in 1815 in dienst bij een kleermaker, doch werd spoedig daarna stuurmansleerling, in 1823 adelborst 2e kl. in 1824 adelborst 1e kl. en in 1829 luitenant ter zee 2e kl. In 1830 kreeg hij het bevel over kanonneerboot no. 2 en nam deel aan de krijgsverrichtingen op de Schelde; 5 Febr. 1831 vloog hij, om de vlag niet in handen der Belgen te laten vallen, vrijwillig met zijn schip in de lucht; hij is begraven in de Nieuwe Kerk te Amsterdam.

Zie: Jacobus Koning, *Leven van J.C.J. van Speyk* (1832); *Onze Vloot* (Haarlem 1913).

Herman

[Spiegel, Laurens Pieter van de]

SPIEGEL (Laurens Pieter van de), geb. 19 Jan. 1736 te Middelburg, gest. 7 Mei 1800 te Lingen, zoon van Laurens v.d.S. en Cornelia Petronella Duvelaer. Uit een oorspronkelijk vlaamsche naar Zeeland uitgeweken oude burgerfamilie, verloor hij vroeg vader en moeder en werd, ofschoon oorspronkelijk voor den handel bestemd, (1751) door zijn voogden naar de latijnsche school onder rector Reitz te Middelburg gezonden; hij viel door zijn veelzijdigen aanleg in het oog. Hij studeerde te Leiden (ing. 17 April 1755) in de rechten en letteren en promoveerde er 27 Dec. 1758 in de rechten. In 1759 secretaris van Goes geworden, werd hij 1768 daar raad en burgemeester, 1780 secretaris der Staten van Zeeland, 1785 raadpensionaris van Zeeland, 6 Dec. 1787 van Holland. Reeds te Goes schreef hij belangrijke historisch-staatkundige werken en maakte zich bekend als een gematigd,

bekwaam en onverdacht oranjegezind staatsman, die het vertrouwen zijner provincie ten volle bezat, zoodat hij in Zeeland de erkende leider der daar geheel overheerschende Oranjepartij werd en als zoodanig met het stadhoudelijke hof in den Haag en den engelschen gezant Harris in nauwe betrekking stond. De zeeuwsche 'Acte van Verbintenis' tot hand-

having der bestaande constitutie was zijn werk. Hij kwam in Mei 1786 naar Holland over om namens Zeeland bij de Staten-Generaal op en ergieke maatregelen tegen de Patriotten aan te dringen. Vooral Harris drong na de Restauratie van 1787 krachtig op zijn benoeming in Holland aan, ofschoon men tegen den hoekigen, weinig vormelijken Zeeuw ook in de omgeving van Willem V aanvankelijk ernstige bezwaren koesterde en hijzelf het 'wijde veld vol distelen en doornen' vreesde. Hij had, behalve dat zijn zwakke gezondheid hem hinderde, telkens ernstige bezwaren van persoonlijken en zakelijken aard te overwinnen, maar vond aanstonds steun bij de Prinses voor zijn plannen tot bevestiging van het stadhoudelijk gezag en tot nauwe aansluiting bij Engeland en Pruisen in de buitenlandsche staatkunde. Vooral bij de binnenlandsche zaken had hij aanstonds te strijden tegen den onhandigen ijver van vele machtige oranjegezinden, als Bentinck van Rhoon e.a., bij de regeeringsveranderingen in Holland en tegen de dikwijls door hen gegispte zwakheid en onhandigheid van Willem V zelven, tegen al te grooten invloed der beide bevriende mogendheden op de binnenlandsche toestanden. Hij was de bewerker van den nieuwen eed der regenten en ambtenaren op de bestaande stadhoudelijke staatsregeling, van de inhaerentverklaring van het stadhouderschap in de gewestelijke staatsregelingen, van de Acte van garantie der staatsregeling in de Staten-Generaal en die der beide mogendheden te dezen opzichte, van de algemeene staatkundige alliantie met Engeland en Pruisen in 1788. Hij leidde ook met kracht en beleid de hervorming der ontredderde financiën van Holland en de andere gewesten, voornamelijk tot herziening van het verouderde quotenstelsel, in Sept. 1792 gelukkig tot een einde gebracht, en zette zich vervolgens aan de hervorming van leger en vloot en van het beheer der O. en W.I. Compagnie, waarbij hij echter op groote bezwaren stuitte. In de buitenlandsche staatkunde wist hij door zijn gematigde en verstandige houding en den invloed zijner bekwaamheden de Republiek weder een rol te doen spelen in de zaken van Europa, maar de Belgische Revolutie van 1788 en de Fransche van 1789 doorkruisten zijn plannen, die aan die van Slingelandt herinneren. De eerste werd, ook onder zijn machtigen invloed, tot België beperkt en met zijn medewerking, zonder ernstig gevaar voor de rust in de Republiek zelve, tot een einde gebracht; de tweede bleef de grootste moeilijkheden voor zijn 'ministerie' opleveren, vooral na de sterk door hem bestreden besluiten van Pillnitz van 1791, al slaagde hij er voorloopig in den vrede tusschen de beide staten te bewaren, terwijl Pruisen en Oostenrijk tegen zijn advies aan Frankrijk den oorlog verklaarden. Hij aarzelde in Sept. 1792 om een nieuwe benoeming van een periode van vijf jaren aan te nemen, daar hij voor zijn plannen sterke oppositie en slechts zwakken steun, ook zelfs bij den Prins, vond en in de buitenlandsche zaken groote bezwaren verwachtte. Hij vroeg bedenktijd en nam de benoeming ten slotte eerst weder aan, mits hem door de Staten van Holland steun werd toegezegd voor de hervorming der financiën en die van de vloot in de eerste plaats. De tevergeefs door hem nog tijdelijk tegengehouden oorlogsverklaring van Frankrijk (1 Febr. 1793) bracht een zwaren slag toe aan zijn gansche werkzaamheid en deed zijn hervormingspogingen voorloopig staken; de slechte

afloop van den veldtocht van 1794 ontnam hem zijn laatste illusiën. Hij bleef echter tot het einde op zijn gevaarlijken post, ook na de door hem sterk afgekeurde uitwijking van de stadhouderlijke familie op 18 Jan. 1795. Den 4den Febr. werd hij met Bentinck, als de voornaamste hoofden der gehate stadhouderlijke regeering, door de nieuwe patriotsche machthebbers gevangen genomen en eerst in de Gevangenpoort, 16 Oct. in het Huis ten Bosch opgesloten, waar zijne handelingen als raadpensionaris aan een streng onderzoek werden onderworpen onder leiding van den heftigen democraat Valckenaer, toen hoogleeraar te Leiden. Men kon echter niets werkelijk bezwarends tegen hem vinden, ook na scherp onderzoek zijner papieren. 10 Febr. 1796 werd hij in 'voorloopige bewaring' toch naar het kasteel te Woerden overgebracht, waar hij drie jaren in gevangenschap leefde en zich met letterkundig werk bezigheid. Eerst 20 Dec. 1798 werd hij met alle andere staatsgevangenen op aandrang der thans gematigde fransche regeering losgelaten en kwam bij zijne familie in IJsselstein wonen. Uit vrees voor inderdaad niet ondenkbare nieuwe arrestatie tijdens den inval der Engelschen en Russen in 1799, week hij 10 Aug. heimelijk naar Lingen uit. Hij heeft er den Erfprins van Oranje, die er toen zijn hoofdkwartier had, met raad gediend, totdat hij 7 Mei 1800 onverwacht stierf. Hij was 1759 gehuwd met Digna Johanna Ossewaarde, bij wie hij 16 kinderen had, van wie 5 zoons en zes dochters hem overleefden.

Van hem, behalve een aantal brieven en memoriën, gedrukt door de Jonge, als *Documents sur la Restauration in Ned. Rijksarchief I*, 304 en bij Colenbrander, *Gedenkstukken*, dl. I-III, schreef hij: *Specimen inaug. De formis negotiationum in jurisprudentia romana* (L.B. 1758); *Verhandeling over den oorsprong en de historie der vaderlandsche rechten* (Goes 1769); *Verh. over de opkomst, het gezag en den ondergang der aloude hooge of grafelijke vierschaar in Zeeland* (*Werken Zeeuwsch Gen.* dl. II); *Gedachten over het zamenstel onzer hedendaagsche burgerlijke rechtsgeleerdheid* (Goes 1777); *Historie van de Satisfactie van Goes* (Goes 1777); *Missive aan een heer in Zeeland over de militaire jurisdictie* (Middelburg, z.j. (1777)); *Algemene kundigheden voor den gemeenen man van regten* (Goes z.j.); *Ontwerpen van de Unie van Utrecht* (Goes 1778); *Bundel van onuitgegeven stukken, dienende ter opheldering der vaderl. historie enz.* (2 dl., Goes 1780/3); *Over de armoede en bedelarij* (Goes 1780; den Haag 1805); *De geest van het politiek systema van de regeering van Amsterdam* (anon., 1781); *Brief van een heer in Holland geschreven aan een heer in de regeering van Zeeland* (anon., Dordr. 1783); *Nadenking van eenen staatsman wegens zijn ministerie in Holland* (z. pl. (Rotterd. en Leiden) 1800); *Schets der regeerkunde* (Amst. 1801); *Brieven en negotiatiën van mr. L.P.v.d.S.* (3 dl. Amst. 1803).

Vergelijk over aan hem toegeschreven geschriften Knuttel, *Pamfl. Catal.* no. 20417 vlg., 21294, 21635, 21710.

Schilderijen door P. Oets en een onbekende. Prenten door R. Vinkeles.

Over hem: Vreede, *L.P. van de Spiegel en zijn tijdgenooten* (4 dl. Middelb. 1874-77); van der Meulen, *Studies over het ministerie van V.d.S.* (Leiden 1905).

Blok

[Spithout, Spitholdius Egbert van]

SPITHOUT, Spitholdius (Egbert van), priester, geb. te Zutphen, overl. te Antwerpen 15 April

1627, studeerde aan de universiteit te Keulen en behaalde er den graad van Licentiaat in de theologie. 1595 werd hij kanunnik en plebaan der kathedraal van Antwerpen en tevens librorum censor. Hij was een eenvoudig man van groote godsvrucht, die nog tijd wist te vinden om eenige godsdienstige werkjes in druk uit te geven. Een gebedenboekje 1604 in het Latijn en ook in het Nederlandsch en 1612 een meditatieboek over het lijden ende verryzenis van Christus opgedragen aan zijn vriend den Benedictijnerabt van S. Pantaleon te Keulen zagen het licht. De titels der werkjes worden juist aangegeven bij Paquot en vermeld door Sweertius, Val. Andreas Foppens en Krüger, *Bisdóm Breda* I, 120. Van Spithout overleed op gevorderden ouderdom en werd in de O.L. Vr. kerk begraven. Zijn eenvoudig grafschrift vermeldt: Paquot, in *Graf en Gedenkschriften van Antwerpen* I, 117, 171. Als plebaan werd hij opgevolgd door den bekenden Leon. Marius van Goes, die nooit resideerde.

Van Spithout stichtte een beurs in het klein kollege der theologanten te Leuven, welke bestuurd door de prov. commissie van Brabant 1880 nog ruim 200 franken opbracht. Hij schonk een legaat ten bate der kapelaans der kathedraal. In de sacristie der kapelaans in de O.L. Vrouwe kerk werden twee portretten van hem bewaard met opschrift.

Zie: Paquot, *Memoires Litt.* I, 156-157; Diercxsens, *Antverp. Christo Nascens et Crescens* V, 183; Val. Andreas, *Fasti Academici* (Lov. 1650) 295; Foppens, *Bibl. Belg.*, 252.

Fruytier

[Spranckhuysen, Adolphus]

SPRANCKHUYSEN (Adolphus), zoon van Thomas Spr. (predikant te Leiden 1592-1602, zie kol. 791), studeerde te Leiden, geëxamineerd in Dec. 1602. Helmichius schrijft op 26 Oct. 1602 over 'de cleyne bequaemheyte Spranckhusii, als bij den studenten nullo numero propter sive stupiditatem sive tenuitatem ingenii'. Toch volgde hij aanstonds zijn vader te Leiden op in elk geval vóór Aug. 1603. Hij overleed in 1615. Hij bezocht de synode te Dordrecht van Oct. 1608 en was in vorige jaren ook kerkvisitor in zijne classis. De studenten te Leiden onderwees ook hij in het maken van schetsen voor preeken en het proponeeren zelf. Voetius was ook daar bij zijn leerling. Hij was een geestverwant van Gomarus. Uit Wtenbogaert, Trigland en Brandt verhaalt ook Rogge wat Ad. Spranckhuysen in de classis Leiden op 2 Nov. 1610 antwoordde op de resolutie van de Staten in Juli en Aug. waarbij het geloofsonderzoek in het examen voor a.s. predikanten werd beperkt binnen zekere grenzen. Hij betuigde daarop niet categorice te kunnen antwoorden.

Zie: *Kerkelijk Handboek* 1907, Bijl. 131; Reitsma en van Veen, *Acta* III 208, 226, 238, 276; A.C. Duker, *Gisb. Voetius* I (Leiden 1897) 105, 105⁶; G. Brandt, *Hist. der Reform.* II (Amst. 1674) 136; H.C. Rogge; *Joh. Wtenbogaert* II (Amst. 1875) 69¹; *Werken Marnix-Vereen.* serie III, dl. IV, 152, 162; dl. V, 356; Wijminga, *F. Hommius* (Leiden 1899) 23, 26 v., 37, 73, 134, 177, 179, 245, 251. Knipscheer

[Spranckhuysen, Dionysius]

SPRANCKHUYSEN (Dionysius), geb. te Wijk bij Duurstede (Vergel. *Kerkelijk Handboek* 1907, Bijl. 110; 1910, Bijl. 171), zoon van Thomas Spr. studeerde te gelijk met Voetius (1607-1611) te Leiden, predikant te Asperen 1609, te Puttershoek 1614,

te Haarlem einde 1615, te Woudrichem 1618, te Delft 1625, overl. Aug. 1650.
Wtenbogaert, Trigland en Brandt, en na hen H.C.

Rogge geven breede verhalen over de toestanden te Haarlem en de moeilijkheden aldaar door hem ondervonden. Hij was 'volmaakt zuiver in de leer', maar beroepen op de kerkorde van 1591, de 'staatskerkorder'. Dat was voor enkele ouderlingen en een paar predikanten genoeg om den nieuwen broeder een wolf en een huurling te noemen. Spranckhuysen verlangde zijn ontslag, maar het werd hem niet verleend vóór 1618, toen de synode te Enkhuizen (9 Oct. - 5 Nov.) bijeen was. Deze synode had vele bezwaren tegen hem om de wijze waarop hij beroepen was en vooral omdat hij zich mede had 'verloopen met het uitgeven van schandaleuse en calummieuse boekjes'; maar hij heeft zich 'gewillig overgegeven tot de verzoening met den kerkeraad ten overstaan van de gedeputeerden der synode', en de synode gaf 'letteren van attestatie en brieven van recommandatie' om uit te reiken na de beraamde verzoening.

Spranckhuysen had in die dagen een 'Justificatie' doen drukken. Andere werken van hem zijn: *De geestelycke bataille tegen de dood* (Delft 1647), *De geestelycke triumph over de dood* (ald. 1648), *De lof en pligt des huwelyx* (Fran. 1653), *De roepende stemmen, rouwklage over Frederik Hendrik in Lijkreden en Gedichten begrijpende 't leven enz. van Zijne Hoogheit* (Amst. 1648), *De scheppinge der wereldvermaning tot dankbaarheid, Triumph wegens de Silveren Vloot*.

Samuel à Doreslaer schreef een lijkrede op hem. In Juli/Aug. 1619 was hij op de synode te Leiden, in Aug. 1620 op die te Gouda. Hij behartigde toen de kerkelijke belangen te Heikoop ten aanzien van Ds. Rutgerus Clock en te Schiedam ten aanzien van Eleaser Swalmius.

In 1626 kwam hij in aanmerking voor een beroep naar 's Gravenhage; in 1636 voor 's Hertogenbosch.

Schilderij door Chr. van Queborn (C.v.Q. sc.).

Zie: *Kerkelijk Handboek* 1907, Bijl. 103, 110, 150; 1908, Bijl. 116; 1910, Bijl. 171; Reitsma en van Veen, *Acta* II 5-14; III 326, 411, 437, 464, 468; G. Brandt, *Hist. der Reform.* II (Amst. 1674) 301-305, 920 v.; H.C. Rogge, *Joh Wtenbogaert* II (Amst. 1875) 325 v.; Veeris en de Paauw (Enkh. 1750) 193 v.; B. Glasius, *Godgel. Nederl.* III ('s Hert. 1856) 386 v.; G.D.J. Schotel, *Kerkel. Dordr.* (Utr. 1845) II 280; A.C. Duker, *G. Voetius* I (Leid. 1897), 276, xxxiii, ciii, cv, cxxix; M.H.A. van der Valk, *Kerkelijk Oud-Beijerland* (O.-Beijerl. 1907) 134; W. Meindersma, *De Geref. gem. te 's Hertogenbosch* (Z.-Bommel 1909), 81.

Knipscheer

[Spranckhuysen, Elias]

SPRANCKHUYSEN (Elias), predikant te Geldermalsen (classis Bommel) 1617, sedert 1620 te Raamsdonk, waar wij hem uit het oog verliezen. Uit de acta van de classis Bommel (onuitgegeven) en van de geldersche synode te Arnhem (15 Juni - 28 Juli 1618) blijkt dat hij tegen zijn zin, om in de classis te kunnen worden bevestigd, eene acte moest onderteekenen, waarin hij verklaarde onderlinge verdraagzaamheid te zullen voorstaan en beloofde den omgang met de Contra-Remonstranten te zullen mijden, wat zou strekken tot onrust in de classis. Deze onderteekening was geschied op 14 Febr. 1617. In de straks genoemde synode beklagde hij zich over deze behandeling; in die van 1619 (24 Aug. - 2 Sept.) te Nijmegen werd hij in zijn dienst zonder nieuw examen gehandhaafd, omdat hij onschuldig was aan dit 'onordentelijk' examen, en de schuld daarvan lag bij de examinatoren.

Zie: *Kerkelijk Handboek* 1903, Bijl. 128;

Reitsma en van Veen, *Acta* IV 214, 221, 322; de acta van de classis Bommel.
Knipscheer

[Spranckhuysen, Maximiliaan]

SPRANCKHUYSEN (Maximiliaan), predikant te Buurmalsen in 1619; in 1625 aldaar opgevolgd door Hendrik Vogel. (1625-1666).

Zie: *Kerkelijk Handboek* 1903, Bijl. 120; Reitsma en van Veen, *Acta* III 469.

Knipscheer

[Spranckhuysen, Thomas]

SPRANCKHUYSEN (Thomas), gereformeerd predikant te Wijk bij Duurstede 157 tot?, te Grave tot 1586, te Gorinchem van 1588 tot 1592 of 1593, te Leiden tot zijn dood in 1602. Onder de stukken bij de nationale synode te 's Gravenhage in 1586 ingekomen en van haar uitgegaan bevinden zich een brief van Th. Spranckhuysen en het antwoord daarop. De eerste is van hem 'minister Graviensis', gedateerd 2 Juli 1586 (de synode was bijeen van 20 Juni - 1 Aug.), den 4en ontvangen, geschreven uit Utrecht met bericht dat hij, zijne vrouw en vijf (weldra zes) kinderen op wonderbare wijze uit Grave gered zijn, zij 't ook met verlies van al hun goed Als 'minister ecclesiae profligatae quae fuit Graviae' biedt hij thans zijn dienst bij de ter synode vergaderde kerken aan. De synode antwoordt met de verzekering van hare deelneming en is bereid tot hulp. Zij noodigt hem uit op hare kosten naar 's Gravenhage te komen, omdat persoonlijke kennismaking en samenspreking met degenen die hem willen en kunnen helpen noodzakelijk is. De predikanten van Amsterdam hebben hem op 4 Augustus 'beschreven tot den dienst der kerk hetzij voor Ouderkerk en Amstelveen of voor Sloten en Sloterdijk, naardat men bevinden zal dat de nood van de gemeente het eischt.' De aantekening van deze bijzonderheid is door P. Plancius in het kerkeradsboek van Amsterdam geschreven en een voorbeeld dat grootere steden veelal patroniseerend optraden in dorpsgemeenten.

Als predikant te Gorinchem bezocht Th. Spranckhuysen de zuidhollandsche synoden van 1588 en 1592 en behartigde hij verschillende kerkelijke belangen, o.a. te Heusden. Evenzoo als predikant te Leiden, waar hij in 1598 de synodale leerrede hield over Mt. 9:36, en o.a. een brief schreef aan Helmichius (Febr. 1598). Franciscus Odolphi uit Heusden woonde te Leiden bij hem in evenals Antonius Walaeus. Hij preekte meermalen voor Gomarus om dezen zijn te zwaren arbeid te verlichten.

Zie: *Kerkelijk Handboek* 1907, Bijl. 115, 131; 1910, Bijl. 171; Reitsma en van Veen, *Acta* II 313, 325, 405, 424, 441; III 1, 21, 60, 64, 67, 77 v., 99 v., 122, 137, 157, 181; *Ned. Archief voor Kerkel. Gesch.* VIII (Leiden 1848) 15; F.L. Rutgers, *Acta* (Utr. 1889) 614; J. Hania, *Wernerus Helmichius* (Utr. 1895) 50, 167; H. Schokking, *De leertucht*, enz. (Amst. 1902), 47, 115; A.C. Duker, *G. Voetius I* (Leiden 1897), VII, XV; H.Q. Janssen, *Kerkherv. in Vlaanderen I* (Arnhem 1868), 382; *Werken Marnix-Vereen.*, serie III, dl. IV 98, 152, 162; dl. V, 356; Wijminga, *Festus Hommius*, 23.

Knipscheer

[Sprenger, Johannes Petrus]

SPRENGER (Johannes Petrus), krijgsman, geb. te Dordrecht 4 Oct. 1777, overl. te Gorinchem als generaal-majoor, 22 Dec. 1837. Hij onderscheidde zich reeds als luitenant in den slag bij Talavera (Spanje). 24 Jan. 1810 zag hij zich met 100 hollandsche infanteristen te Lerma plotseling door 900 man spaansche ruitery aangevallen. Hij bood ze moedig het hoofd

en bleef, in weerwil van twee kanonschoten aan den hals, de zijnen aanvoeren en de aanvallen van den vijand afweren.

Tijdens het oproer te Antwerpen (1830) bevond hij zich als kolonel aldaar. Ook nam hij deel aan den Tiendaagschen veldtocht.

Zie: *Bos sch a*, *Neerl. heldend. te land* III, 354, 372 en 692.

Zuidema

[Sprenger van Eyk, Jacobus Petrus]

SPRENGER VAN EYK (Jacobus Petrus), verdienstelijk staatsman en directeur-generaal der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen, overl. 20 Mrt. 1907 te Utrecht, in den ouderdom van 65 jaar. In 1842 te Hilvarenbeek (bij Tilburg) geb., waar zijn vader *Jacobus Johannes* predikant was (de moeder heette *Wilhelmina Carolina Heshusius*), studeerde hij te Utrecht in de rechten (ingeschr. Sept. 1863), kon echter wegens bijzondere omstandigheden zijn academische studie niet voltooien, deed in de plaats daarvan examen als candidaat-notaris en als surnumerair bij de registratie, en kreeg toen een ambtenaarsbetrekking bij 't Ministerie van Financiën. In 1871 noodigde de inspecteur van dezen dienst *Motké*, hem uit, als deskundige mee te gaan naar Java, ten einde aldaar het belastingwezen en de indische financiën in 't algemeen te helpen hervormen. Met bijzondere lust en toewijding gaf Sprenger aan die roepstem gehoor. Door zijn grooten ijver en buitengewone talenten klom hij weldra tot den rang van inspecteur en directeur der indische financiën op. Vervolgens tot lid van den Raad van Indië benoemd (1879), werd hij in 1884 uit deze betrekking naar Nederland teruggeroepen, om aldaar als minister van Koloniën op te treden in 't derde ministerie *Heemskerk*. Hij aanvaardde dat hooge ambt en vervulde het met lof en eer van 27 Febr. 1884 tot 21 Apr. 88.

In laatstgenoemd jaar tot het ambtelooze leven teruggekeerd, schreef de buitengewoon bekwame en werkzame man meer dan één zeer gewaardeerd werk over het belastingwezen in ons land. Wij noemen: *De rijks- en gemeentebelastingen in Nederland* (1891) en het onder zijn redactie staande *Staatkundig en staathuishoudkundig Weekblad Nederland* (1892 e.v.). Voorts zijn *Wetgeving op het recht van successie en van overgang bij overlijden* (1886) en *De wet op de vermogensbelasting* (1893) en *De wet ter belasting van bedrijfs- en andere inkomsten* (1893), beide door hem toegelicht. Zijn woonplaats in den Haag gehouden hebbend, zag hij zich hier in 1892 tot lid van den gemeenteraad gekozen, terwijl de Senaat der utrechtische hoogeschool hem honoris causa tot Jur. Utr. Dr. bevorderde. Ook tal van andere onderscheidingen vielen hem ten deel.

Van 9 Mei 1894 tot 26 Juli 97 was Sprenger v. Eyk minister van Financiën in 't kabinet *Röell*. Onder zijn leiding kwam toen onder meer een herziening van de Wet op de personeele belasting tot stand, alsmede een regeling op de suikerindustrie.

1 Juli 1900 werd hij tot directeur-generaal der Staatsspoorweg-Maatschappij en tot directeur der Nederl. Centraal Spoorwegmaatschappij benoemd, als opvolger van *J.C. Cluysenaar*, die als zoodanig was afgetreden.

Zie: van *Welderens Rengers*, *Schets Parlem. Gesch. Nederl.*, Register (1907), en *Ising*, *In de Kamers der Staten-Generaal* (1892), 193.

Zuidema

[Spronck, Sprunc Gerard]

SPRONCK, Sprunc (Gerard), ook van Haarlem genaamd naar zijne geboorteplaats werd ingeschreven als student aan de universiteit te Leuven omstreeks 1430. De aangehaalde data van inschrijving en promotie in de *Analectes* zijn niet juist. Sind 1440 was hij werkzaam als regent, professor, der filosofie. 1447 werd hij tot deken van deze faculteit gekozen en 1450 stond hij als rector aan het hoofd der universiteit. In de lijst der professoren, voor wie een beneficie gevraagd werd 1449, wordt hij betiteld als artium magister en in theologia baccalaureus formatus en sinds 8 jaar professor.

Zie: Reusens, *Matricule de l' Université de Louvain*, I 48; *Analectes Hist. Ect. Belg.* XXVII (1898) 304; XXX, 220 vv. 238, 257.

Fruytier

[Spruyt, Johan van der]

SPRUYT (Johan van der) schijnt een Rotterdammer te zijn, hoewel ons geen levensbijzonderheden van hem bekend zijn. Of wij hem mogen identificeeren met Jan Spruyt, zoon van Andries Spruyt en Adriana Roest, gedoopt te Rotterdam 20 Febr. 1752, overleden aldaar 27 Sept. 1797 en 17 Sept. 1780 gehuwd met Hermina Jacoba Schermer, is niet zeker, daar deze Jan Spruyt solliciteur (= procureur) genoemd wordt en Johan van der Spruyt plaatsnijder was. Den 19den Febr. 1788 besloten burgemeesteren en fabriekmeesteren aan dezen plaatsnijder op te dragen om de wapens te graveeren, die in het stadskaartboek van de Vou moesten bijgevoegd worden. Dat hij tevens teekenaar was, blijkt uit een afbeelding van de Delftsche Poort, 1783, met onderschrift: ad viv. del. et sculp. J.v.d. Spruyt; uit een portret van Willem George Frederik, Prins van Oranje en Nassau enz., N. Cornel excudit te Rotterdam, J.v.d. Spruyt ad viv. del. Verder kennen wij van hem De Rivier de Maze voor de stad Rotterdam in het begin van 't jaar 1784, afgeteekend en in 't koper gebragt door A. van der Haar en J.v. Spruyt; Afbeelding der prachtige illuminatie en decoratie voor de huizinge van den Heere M.Th. Peypers op den 7 Augustus 1788, A. Boon del. Spruyt sc. N. Cornel excud; Afbeelding der luisterrijke illuminatie en decoratie voor de huizinge van den Heere H. van Oort, op den 7 Augustus 1788, A Boon del. Spruyt sc. N. Cornel exc. Een portret van Ds. Joh. Habbema, predikant te Rotterdam, is in 1785 door hem in koper gebracht, een portret van Hugo de Groot en diens graftombe te Delft in 1786.

Zie: Kramm *Gesch. van de beeld. kunsten in de Nederlanden; Rott. Historiebladen*, afd. III, dl. I, 696; *Rott. Ill.* no. 41, 508, 1366, 1451 en 1452; *Moquette*, *Catalogus van de Portretverz.* no. 866, 867 en 963.

Moquette

[Staal, Walterus Jacobus]

STAAL (Walterus Jacobus), geb. te Velp (Geld.) 29 Oct. 1839, overl. in de Banda-zee 30 Juni 1897. Hij deed zijn lagere studiën aan het seminarie te Culemborg, werd 29 Sept. 1858 te Ravenstein Jezuïet, volgde den wijsgeerigen cursus te Laval (Frankrijk) en werd 1 Sept. 1872 priester gewijd. Naar de missie van Ned. O.-Indië vertrokken - waar vroeger ook zijn oom Theod. Staal gearbeid had en 24 Apr. 1847 te Padang door zijn bediende verraderlijk was vermoord - kwam hij 21 Febr. 1875 te Batavia aan. De chineesche christen-gemeente te Soengeislan op Banka werd hem als werkkring aangewezen; gewoonlijk was hij echter 7 of 8 maanden van 't

jaar op reis om de verspreide katholieken op Riouw, de oostkust van Sumatra, Palembang, Benkoelen, Biliton en de Wester-afdeeling van Borneo te bezoeken. Toen deze laatste in 1885

tot zelfstandig kerkdistrict werd verheven, vestigde Staal zich te Singkawang, waar hij een groot aantal katholieke Chineezers vond. Na een kort verblijf te Medan in 1892 kwam hij in Oct. van 't zelfde jaar te Batavia. Omtrent dezen tijd verzocht de apostolische vicarius van Batavia, mgr. A.C. Claessens wegens ouderdom en zwakte van zijn ambt ontheven te worden. Den 23. Mei 1893 werd Staal door paus Leo XIII tot zijn opvolger aangewezen met den titel van titulair bisschop van Mauricastro; hij ontving de bisschopswijding in de parochiekerk te Culemborg 13 Nov. d.a.v. uit de handen van den aartsbisschop van Utrecht, mgr. Snickers. In Indië teruggekeerd doorkruiste hij zijn uitgestrekt vicariaat om overal het H. Vormsel toe te dienen. Op de Kei-eilanden aangekomen voelde hij zijn krachten hem begeven. Kort na zijn vertrek overleed hij aan boord van 'de Arend' nabij Banda. Zijn lijk werd 23 Juli te Batavia plechtig begraven.

Zie: *Berichten uit Ned. O.- I. voor de leden v.d. St. Claverbond* 1897, IV en V; A.v.d. Velden, *De R.- K. Missie in Nederl. O.- Indië* 1808-1908, 200, 232-253. van Miert

[**Staessens, Joh.**]

STAESSENS (Joh.), geb. 17 Nov. 1745 te Dommelen in N. Brabant en aldaar overleden 11 Juni 1818, was regulier-kanunnik der Norbertijnerabdij Postel sinds 28 Aug. 1774. Zijne latijnsche studiën had hij gedaan aan het gymnasium te Gemert. Na zijne priesterwijding 1775 bekleedde hij de posten van subprior, prior en novicenmeester, en gaf tevens de lessen der filosofie en theologie. 1789 werd hij aangesteld tot pastoor te Veldhoven, doch reeds het volgend jaar werd hij tot abt van Postel benoemd door de Staten van Brabant. Kort slechts duurde zijn bestuur. Zijne geestvermogens werden zoozeer gekrenkt, dat 1791 de visitators der abdij andere bestuurders aanstelden. 1793 gaf de abt zijn ontslag. Een opvolger kon wegens de droevige tijden niet meer gekozen worden. Na meermalen uit de abdij te zijn gedreven of wegens het gevaar weggevlucht, werden 3 Januari 1797 alle abdijsheeren met hun ongelukkigen abt door de militaire macht met geweld buiten hun klooster gezet. De abt vond tot aan zijn dood een toevluchtsoord bij zijne zuster te Dommelen. Joh. Staessens, vervaardigde verscheidene latijnsche gedichten, een enkel werd uitgegeven door Th. Welvaarts in zijne *Gesch. der abdij Postel* II, 324 en vv. Een portret werd van dezen abt niet geschilderd.

Zie: L. Goovaerts, *Ecrivains de l'Ordre Prémontré*, II, 196; Schutjes, *Gesch. Bisdom 's Bosch* I, 330; III, 468.

Fruytier

[**Stalpaerts, Adrianus**]

STALPAERTS (Adrianus), geb. te Hilvarenbeek 1563, overl. te Duffel 25 Oct. 1629, was de 41ste (volgens anderen de 36ste) abt van Tongerlo. Hij ontving zijn eerste opvoeding te Diessen. Op 20 April 1585 trad hij in de orde van de H. Norbertus en werd 1 Mei 1586 geprotest. 23 Mei 1587 werd hij priester gewijd en in 1593 benoemd tot pastoor van Hapert en Hoogeloon. Vandaar werd hij in 1599 aangesteld te Waalwijk, waar hij de pastoreele functie bleef waarnemen, tot hij 24 Aug. 1607 werd gekozen tot hulpabt voor den prelaat Mudtsaerts. Den 21sten Oct. d.a.v. werd deze keuze door de Aartshertogen goedgekeurd. Terstond na deze benoeming, die voornamelijk geschied was om moeilijkheden over de opvolging te voorkomen bij den dood van den tegenwoordigen prelaat, vertrok Stalpaerts naar

de universiteit van Douay, waar hij tot den dood van Mudtsaerts bleef (17 Nov. 1608). De plechtige inbezitneming van de abdij door den nieuwen prelaat had 1 Dec. 1608 plaats te Park onder voorzitterschap van den abt dier abdij, bijgestaan door den prior van Tongerlo, Petrus Stalpaerts, broeder van den nieuwen abt. Het volgend jaar, 11 Januari, kwam bisschop Gisb. Masius uit 's Hertogenbosch hem in Tongerlo de abtelijke wijding toedienen, daarbij geassisteerd door de abten van Park en Averbode. Het wapen door Stalpaerts aangenomen was een houten kruis op gouden grond, met drie klaverbladen van sinopel. Stalpaerts was een nederig, zedig en uiterst matig man. Naast zijn bijzondere zorg voor den vooruitgang van deugd en godsvrucht bij zijn onderhoorige kloosterlingen, bevorderde hij, zooveel in zijn vermogen was, de wetenschappelijke studies. Door zijn toedoen werden eigen kanunniken als lectoren aan de abdij verbonden. Niet alleen de hoogere wetenschappen, ook de kennis der oude talen werd hoog opgevoerd. Het Grieksch en Hebreeuwsch werden onderwezen door den beroemden Joseph Barbato uit Memphis. Geleerden ontvingen op allerlei wijze steun en aanmoediging van den abt, waarom velen uit dankbaarheid hun werken aan hem opdroegen. Met name kan hier genoemd worden: J. L e s s i u s' *De summo bono et aeterna beatitudine hominis* (Antw. 1626), waar een schoone lofrede op den prelaat in de voorrede is opgenomen.

Ter bevordering van de studie stichtte hij in 1619 in het St. Willibrorduscollege te Leuven drie beurzen, die in 1757 tot één werden vereenigd. De grootste roem oogstte Stalpaerts echter door de stichting van een Norbertijnsch college te Rome in 1628. In 1615 liet de prelaat aan het klooster een nieuwe kapel bouwen, waarvan het altaar door bisschop Zoësius werd ingewijd. Na verschillende moeilijkheden overwonnen te hebben, mocht er de prelaat in slagen de reliquien van den gelukzaligen Siardus, prelaat der abdij van Marienhof in Friesland, met groote plechtigheid naar Tongerlo over te voeren, waar zij 6 Juli 1617 aankwamen.

In 1627 vroeg en verkreeg Stalpaerts van aartshertogin Isabella vergunning een hulpabt aan te stellen. Deze keuze had echter niet plaats. Zijn laatste levensjaren besteedde hij aan een nieuwe standplaatsregeling in de verschillende parochies, doch de dood belette hem de uitvoering van zijn reeds goedgekeurde plannen. Op den terugtocht van de mijtering van den abt van St. Michiel, werd Stalpaerts te Duffel door een hevige koorts aangegrepen, waardoor hij 25 Oct. den geest gaf. Op zijn ziekbed werd hij bezocht door bisschop Ophovius. Het lijk werd naar Tongerlo overgebracht en in de kapel van den H. Norbertus begraven; den 30sten Sept. 1724 is het vandaar naar de kapel van den H. Petrus overgebracht.

Zie: Fr. Waltman van Spilbeeck, *De abdij van Tongerlo*, 428, 430-447; Schutjes, *Geschiedenis van het Bisdóm 's Hertogenbosch*, I, 256-257; V, 875. Heeren

[Stalpart Vander Wiel, Cornelis]

STALPART VANDER WIEL (Cornelis), geb. 1620 te 's Gravenhage, overl. aldaar Oct. 1702. S. behoorde tot een aanzienlijk haagsch geslacht; zijn vader P i e t e r was o.a. burgemeester. Hij bezocht in zijn geboorteplaats de Latijnsche school en studeerde daarna te Franeker, in de geneeskunde onder J.A. van der Linden. Na zijn promotie in Juli 1642 vestigde hij zich in den Haag, waar hij in Jan. 1643

werd aangenomen als 'ordinaris Haechs doctor' op een traktement van 200 gulden (in 1652 tot 100 gulden verlaagd). In 1644 werd hij belast met het geven van lessen aan de chirurgijns en hun leerlingen in het Theatrum anatomicum op een jaarlijksche toelage van 60 gulden. In het rampjaar 1672 trok hij met het veldleger uit. Eerst in 1682 heeft hij zijn ervaring uit een veertigjarige praktijk gepubliceerd in een boekje, getiteld: *Hondert seldzame Aanmerkingen, so in de Genees- als Heel- en Snykonst*. In 1686 volgde een tweede bundel van vijftig *Aanmerkingen*. Een latijnsche vertaling verscheen in 1687 (2de druk 1727), een fransche te Parijs in 1758.

De waarnemingen van S. behooren niet tot de beste uit zijn tijd, zijn vaak te beknopt en daardoor niet altijd nauwkeurig genoeg, maar zij zijn toch het lezen zeer waard en door de op de waarneming volgende bespreking der literatuur van veel belang voor de geschiedenis der geneeskunde. Tot de uitnemendste geneeskundigen van zijn tijd behoorde hij echter niet.

Een portret versiert zijn *Hondert seldzame Aanmerkingen*.

Prenten door A. de Blois en een onbekende.

Zie: B a n g a , *Geschiedenis der geneeskunde in Nederland*.

Baumann

[Stalpart Vander Wiel, Johan]

STALPART VANDER WIEL (Johan), geb. te den Haag 1639, overl. aldaar 26 Mei 1683, jongere broeder van den voorg. Hij studeerde onder Ph. Matthaeus te Franeker, waar hij 30 Mei 1660 promoveerde tot dr. med. na verdediging van een diss. *de Empyemate*. Daarna vestigde hij zich in den Haag, waar hij den 2en Febr. 1668 stadsdokter werd op een salaris van f 200. Zes dagen later (8 Febr.) werd hij op verzoek van het chirurgijnsch gilde benoemd tot doctor anatoicus (salaris f 200), waarvoor hij den chirurgijns en hun leerlingen lessen moest geven op het theatrum anatomicum. Den 3en Dec. 1669 werd zijn titel verhoogd tot professor en zijn salaris tot f 400. In Jan. 1671 werd hij tevens geneesheer 'van 't Tuchthuys deser stede' (salaris f 60). In het rampjaar 1672 trekt hij met 't leger uit en den 3en Jan. 1673 wordt hij belast met de geneeskundige behandeling van de zieke soldaten in 't 'Dolhuys', dat tot militair hospitaal was ingericht. Hiervoor ontvangt hij den 4en Febr. 1674 f 400 en den 9en Aug. 1677 nogmaals dezelfde som. Johan St. was gehuwd met A g n e t a M a i r e , bij wie hij vijf dochters kreeg.

Gemeld wordt, dat zijn lessen over de chirurgie druk werden bezocht. Eigen geschriften heeft hij niet gepubliceerd, maar in den bundel waarnemingen van zijn broeder Cornelis vinden we ook eenige van Johan St.

Zie: K r u l , *Haagsche Doctoren, Chirurgen en Apothekers*.

Baumann

[Stanley, sir William]

STANLEY (sir William), geb. 1548, gest. te Gent 3 Mrt. 1630. Oudste zoon van sir Rowland S., geboren katholiek, diende hij 1567-70 onder Alva als vrijwilliger, daarna vijftien jaar lang onder Drury in Ierland tot Oct. 1585; hij werd in 1579 geridderd en bewees schitterende diensten. Hij kwam met Leicester's troepen Dec. 1585 naar de Nederlanden als bevelhebber van iersche benden, die zich weldra door ruwheid en wanordelijkheid berucht maakten, terwijl hijzelf verraderlijke neigingen toonde. Toch streed hij dapper voor Doesburg en Zutphen en was bij den slag bij Warnsveld (22 Sept. 1586). Hij bemachtigde het wankelende Deventer en

werd er door Leicester tot gouverneur aangesteld, geheel onafhankelijk van zijn persoonlijke vijand sir John Norris.

Hij gal 29 Jan. 1587 de stad verraderlijk over aan den spaanschen gouverneur van Zutphen, Tassis, en trad met bijna het geheele garnizoen over in spaanschen dienst, zeer bewerkt door de Jezuïeten, die steeds grooten invloed op hem hadden. De Staten stelden een prijs van f 3000 op zijn hoofd. Hij bereidde een spaanschen inval op Engeland voor in verband met de Armada en ging daarvoor naar Madrid, waar hij ook later herhaaldelijk verscheen om tegen Elizabeth de katholieke opvolging te steunen. Zijn persoonlijke haat tegen Elizabeth voerde hem zelfs in spaansche oogen te ver. Na 1598 streed hij tegen Maurits bij Gelder en Nieuwpoort. Ook tegen koning Jacobus trad hij vijandig op; hij werd verdacht van medeplichtigheid aan het Buskruidverraad, waarbij zijn luitenant Guy Fawkes een rol speelde. Hij bleef nog steeds tegen Engeland werken, steunde de oprichting van een Jezuietencollege te Luik (1614) en klaagde in zijn laatste jaren zeer over miskenning. Hij trachtte herhaaldelijk vergunning te verkrijgen om, hoofd zijner familie als hij was, naar Engeland terug te keeren, maar de vergunning werd hem geweigerd ook onder Karel I en hij bleef in de Spaansche Nederlanden, waar hij ten slotte met de Jezuïeter twistte. Hij werd evenals zijn vrouw begraven in de kathedraal te Mechelen.

Vgl. over hem: *Nat. Biogr.* i.v. en *Cardinal Allen's Defence of Sir W.S. surrender of Deventer*, ed. Heywood (Chatham Society), Vgl. Knuttel, *Catal.* 854.

Blok

[Staphorst, Abraham]

STAPHORST (Abraham), geb. te Edam, omstr. 1638? overl. vóór 1677, was de zoon van Ds. Casparus Staphorst en Maria Keuters. Hij werd door zijn vader bij een schilder in de leer gedaan, maar in het boek der leerjongens van het St. Lucasgilde te Dordrecht is hij niet te vinden. Vervolgens werd hij naar Italië gezonden, om zich verder in de schilderkunst te bekwamen, waarvoor zijn vader hem een jaargeld van f 300 toelegde. Hij bleef 5½ jaar in Italië, en had, door zich sober te behelpen, slechts ruim f 600 van het hem toegelegde geld gebruikt, zoodat hij meende nog f 1650 van zijn vader te kunnen vorderen. Maar daar deze de uitbetaling weigerde, betrok zijn zoon hem in rechten. Voor schepenen van Dordrecht werd bij vonnis van 8 Juli 1665 de vader in het gelijk gesteld, alsook voor het Hof van Holland 30 Juli 1666.

Dat de verstandhouding tusschen vader en zoon veel te wenschen overliet, blijkt uit hetgeen Houbraken omtrent hem mededeelt. Hij was een goed portretschilder, maar los van levenswandel, die niet schroomde in de kroeg zijn vader te karikatureeren. Zijn verblijf in Italië moet in de jaren 1654-1658 vallen, daarna heeft hij ook minstens twee malen in Engeland vertoefd. Uit het testament van zijn vader 23 Juni 1677 blijkt, dat hij gehuwd is geweest, en kinderen naliet. Van zijn portretkunst is niet veel bekend; een portret van lord Robert Ruwell bevond zich indertijd op Woburn Abbey in Engeland.

Zie: Houbraken II, 344; Kramm, Immerzeel. P.A. Leupe, *Abram Staphorst schilder te Dordrecht* in *Arch. voor Ned. Kunstgesch.* II, 279. *Oud Holland* 1903, 2e afl.

van Dalen

[Staphorst, Casparus]

STAPHORST (Casparus) geb. te in 1586 of 1587, overl. te Dordrecht 21 Sept. 1679, studeerde te Leiden?, maar komt niet voor in het *Album Studiosorum*. In 1618 werd hij predikant te Edam, en werd 28 Sept. 1643 te Dordrecht

beroepen, waar hij tot zijn dood bleef. In 1651 verkreeg hij een extra ordinarius plaats in het college theologiae te Leiden. In Aug. 1673 werd hij met behoud van traktement, emolumenten, rang en sessie emeritus verklaard. Hij nam ijverig deel aan de twisten over het lange haar, daarbij staande aan de zijde van Ds. J. Borstius en van de Labadisten, en schreef in 1630 een traktaat, getiteld: *Worstelingen des Boetvaardigen*, opgedragen aan de Regeering van Dordrecht, die hem f 100. - ervoor vereerde. Hij stond bekend als een hoogst ernstig, rechtzinnig en godvruchtig man, streng van zeden, en heftig in manieren. Hij beoefende de Latijnsche dichtkunst en schreef: *Carmen Epicinium ac Protrepticum de Bello Britannico et ejusdem per Dei gratiam felici exitu qui est Triumphus pacis Dordrecht excudebat Henricus Essacus* .. 1656, een z.g. heldendicht in zes boeken verdeeld. Ook schreef hij middelmatige gedichten in het *Belgium Gloriosum* 1662. Na zijn dood verscheen een *Uytgebreyde belijdenispredikatie voor degemeente Dordrecht voornamelyck opgesteld*. Hij was gehuwd met Maria Keuters, daarna met eene ongenoemde, die in 1682 overleed. Hij had drie zonen: Abraham den schilder, vóór 1677 overleden, Nicolaes, lakenkooper, 6 Aug. 1652, gehuwd met Johanna Hillen, en Samuel, predikant te Heerjansdam, 28 Sept. 1660 gehuwd met Jannette van Ravesteyn, en twee dochters, Anna gehuwd 1e 12 Dec. 1662 met Franciscus Wijngaerts, predikant, 2e 3 April 1674 met Abraham Heyblom, apotheker, en Elisabeth, die haar vader op zijn ouden dag verzorgde, en 5 April 1682 huwde met Philippus Specht, predikant te Krimpen.

Al deze kinderen komen voor in zijn testament van 23 Juli 1677, waarin Elisabeth in het bijzonder bedacht wordt.

Zie: Schotel, *Kerk. Dordr.*, I. Aantf. van Dalen

[Staring, Willem Constantijn Arnold]

STARING (Willem Constantijn Arnold), geb. te Laren (Gelderland) 19 Dec. 1812, overl. te 's Gravenhage 20 Nov. 1895, was de zoon van den dichter A.C.W. Staring (I 1488) en J.A.C. van der Muelen. Hij werd, na te Zutfen middelbaar onderwijs genoten te hebben, in Oct. 1828 cadet aan de militaire academie, en werd bij koninklijk besluit van 8 Jan. 1832 tot 2en, bij dat van 3 Jan. 1839 tot 1en luitenant der artillerie benoemd. Op 17 Sept. 1832 werd hij van de vesting- naar de veldartillerie overgeplaatst, en op 10 Oct. 1836 werd hij aangewezen als leeraar in de wiskunde aan de militaire academie te Breda. In 1840 werd hij weder bij de vesting-artillerie geplaatst.

Hem werd in 1843 door Gedeputeerde Staten van Gelderland opgedragen om hydrografische opnemingen van de zutfensche wateren te doen, welke hij met de wetenschappelijke hulp van zijnen broeder Dr. W.C.H. Staring uitvoerde. Hij bekwam hiervoor onbepaald verlof. Vervolgens ontving hij in 1845 eene dergelijke opdracht van Gedeputeerde Staten van Overijssel. Toen dit werk niet vlug genoeg vorderde, werd hem in 1846 op zijn voorstel zijn ambtgenoot T.J. Stieltjes (II 1370) toegevoegd. Te zamen brachten zij in 1847 rapport uit. Dit heeft geleid tot den aanleg van een aantal kanalen in Overijssel, terwijl men in Gelderland nog jaren lang heeft voortgesukkeld zonder kanalen, en er eerst veel later toe is overgegaan, eenige kleine rivieren, die noch voor de scheepvaart, noch voor de afwatering deugden, te verbeteren, welke verbetering evenwel slechts half werk is geweest.

Op 1 Mei 1848 kwam Staring terug bij de artillerie, en wel bij het 2e regiment vestingartillerie, doch in 1850 veranderde hij geheel van richting, daar hij bij koninklijk besluit van 18 Sept. van dat jaar met ingang van 1 Oct. d.a.v. benoemd werd tot referendaris aan het Departement van Financiën, waar hij hoofd der afdeeling Nijverheid werd. Bij koninklijk besluit van 23 Sept. 1850 bekwam hij ontslag uit den militairen dienst.

Als referendaris had hij een werkzaam aandeel in de totstandkoming van het Rijkstelegraafnet h.t.l. In Maart 1852 werd de behandeling van de zaken betreffende de telegrafie aan het Departement onder zijne afdeeling gebracht, terwijl de ingenieurs van den waterstaat met den aanleg en het onderhoud, ieder in zijn ressort, werden belast. Hij werd niet lang na hare instelling in 1852 lid eener commissie voor de zaken van den Rijkstelegraaf, en heeft als zoodanig een groot aandeel gehad in het administratieve deel van den telegraafaanleg in ons land, die door den ingenieur E. Wenckebach geleid werd.

Zeer bevriend met zijnen bovengenoemden broeder, werd hij op diens voorstel op het 12e landhuishoudkundig congres te Deventer in 1857 met twee anderen benoemd in eene commissie betreffende het totstandbrengen van bevoeiingen in Nederland. Hun verslag had weinig gevolg.

Met ingang van 1 Sept. 1868 werden de nijverheid en de telegrafie gescheiden; Staring bleef slechts hoofd van de afdeeling telegrafie. Met ingang van 1 Jan. 1870 werd zijne afdeeling van het Departement van Binnenlandsche Zaken naar dat van Financiën, met ingang van 6 Nov. 1877 werd zij naar dat van Waterstaat, Handel en Nijverheid overgebracht.

Bij koninklijk besluit van 10 Jan. 1877 werd Staring met ingang van 1 Febr. d.a.v. benoemd tot hoofd-directeur van den Rijkstelegraaf, en bij dat van 23 Apr. 1884 werd hij met 1 Juli d.a.v. op zijn verzoek als zoodanig eervol ontslagen.

Gedurende 32 jaren vertegenwoordigde hij Nederland op tal van telegrafie-congressen.

Hij werd in Juni 1851 gekozen tot lid van het bestuur van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, en werd telkens herkozen totdat in 1867 bepaald was, dat men na 3 jaren zitting gedurende een jaar niet herkiesbaar was. Ook daarna werd hij nog in 1869, 1873 en 1877 telkens voor 3 jaren tot bestuurslid gekozen, zoodat hij als zoodanig in het geheel 25 jaren zitting had. Daarvan was hij 1 jaar vice-president, 1 jaar secretaris en 20 jaren penningmeester. In de functies als bestuurslid en penningmeester heeft hij het record geslagen. Hij werd in 1890 tot eeerlid van genoemd Instituut benoemd.

In 1860 werd hij lid van de Nederlandsche maatschappij van letterkunde te Leiden.

Hij was ongehuwd.

Het belangrijkste door hem geschrevene is: *Verslag over den toestand der rivieren en afwateringen in het Zutphensche, en ontwerpen tot verbetering van dien toestand* (anoniem), Zutphen 1847; *Handleiding tot het bevoeien van hooilanden in Nederland*, Arnhem 1847; *De scheepvaart in Salland en Twenthe* (met T.J. Stieltjes), Zwolle 1847; *De Overijsselsche wateren* (met T.J. Stieltjes), Zwolle 1848; *De Belgische Kempen*, Arnhem 1850; *De Rijn-Wezervaart* (met T.J. Stieltjes), Zwolle 1850; *Verslag over het*

Zwolsche Diep (met J.H. Ferrand en J.G. van Gendt) 's Gravenhage 1851; *Rapport over de irrigatiën in Nederland* (met W.N. Clermont en S. van Royen), in Verslag 12e landhuishoudkundig congres te Deventer, 1857; *Over den stoomhamer van Condie*, in Not. K. Inst. v. Ingenieurs 1857-1858, 93; *IJzeren telegraafpalen*, in idem 1863-1864, 127; *Over de beton van Coignet*, in idem 1865-1866, 93.

Ramaer

[Stassart, Goswinus Josephus Augustinus, baron de]

STASSART (Goswinus Josephus Augustinus, baron de) werd den 2en September 1780 te Mechelen geboren, uit een aanzienlijk Belgisch geslacht. Hij bezocht de Latijnsche school te Namen en studeerde te Parijs in de rechten. In 1804 trad hij als auditeur bij den Staatsraad in dienst van Keizer Napoleon. Hij volgde zijn meester op verscheidene van diens veldtochten, zoo als intendant-generaal in Tyrol (1806) en in Pruisen, na den veldtocht van het zelfde jaar. In 1807 ontving hij het Legioen van Eer. Het volgende jaar kreeg hij zijn aanstelling tot sous-préfet te Orange, weldra die tot préfet van het Departement Vaucluse.

De Stassart kwam in 1811 als prefect van het Departement van de Monden van de Maas, standplaats 's Gravenhage, in de nieuw geannexeerde gewesten. Én als gehoorzaam dienaar van den grooten Keizer, én uit hoofde van zijn stug karakter, heeft hij het zich zelf en zijn geadministreerden in de drie jaren van zijn bestuur niet gemakkelijk gemaakt. Vooral maakte hij zich gehaat door de groote gestrengheid en dienstijver, waarmede hij in 1813 de lichte Gardes d'Honneur bewerkstelligde, tegen de adviezen van den Stadhouder Lebrun in. Bekend is ook zijn optreden in het voorjaar van 1813 tegen de pogingen tot verzet tegen het vertrek der conscrits.

In November heeft De Stassart nog van Gorinchem uit getracht het Keizerlijk gezag te herstellen, doch hij was ten slotte genoodzaakt met de aftrekkende Fransche troepen mede het Hollandsch grondgebied te verlaten. Hij bleef tot het einde toe Napoleon getrouw, en bood ook tijdens de Honderd Dagen opnieuw zijn diensten aan. Eerst na Waterloo vestigde hij zich weer in België.

Na drie jaren buiten het ambtelijk leven gebleven te zijn, nam hij in 1818 zitting in de Provinciale Staten van Namen. In 1821 werd hij lid der Staten-Generaal, bijna te gelijk met zijn oud-collega De Celles. Hij heeft tot den Belgischen opstand toe tot de woordvoerders der oppositie behoord: Koning Willem I beantwoordde dit door hem zijn pensioen als sous-préfet te ontnemen.

Hoewel De Stassart in 1830 meer voor een vereeniging van België met Frankrijk gevoelde dan voor de stichting van een onafhankelijken staat, heeft hij toch koning Leopold I in onderscheidene betrekkingen getrouwelijk gediend; zoo was hij eenigen tijd voorzitter van den Senaat. In 1847 trok hij zich uit het openbare leven terug, en is den 10en October 1854 te Brussel overleden. Hij was weduwnaar van Gravin du Mas de Peysac, welk huwelijk kinderloos bleef.

De Stassart was behalve staatsman, ook homme de lettres. In 1812 werd hij verkozen tot lid der Nederlandsche Maatschappij van Letterkunde; later was hij lid en voorzitter der Belgische Koninklijke Academie. In de verschillende door hem bekleede staatsbetrekkingen bevorderde hij steeds de letterkunde en andere schoone kunsten. Ook heeft hij eenige Fransche werken nagelaten, w.o. een bundel 'Fables'. Zijn testament voorzag in de stichting van een fonds tot het toekennen

van prijzen aan jonge Belgische schrijvers en historici.

Prent door L. Bangniet.

Zie: *Levensbericht Letterkunde* 1855, door baron de St. Genois, waarin een lijst zijner nagelaten geschriften; A.J. van der Heyden, *Notice historique et généalogique sur l'ancien et noble maison de Stassart*, Anvers, 1850; *Oeuvres Complètes* du Baron de Stassart, met Inleiding van Dupont-Delpont, Bruxelles 1854.

van Wijk

[Staveren, G. van]

STAVEREN (G. van), schrijver van twee naar 't Spaansch bewerkte drama's *De wyze Krygsman en dappere Raadsheer* (Amst. 1658), meermalen op den Amsterdamschen Schouwburg vertoond en *De Dolheyt om de eer*, in *Nederduytsche vaarsen gestelt* (Amst. 1661), eveneens op 't Amst. tooneel gespeeld. Mogelijk was hij ook de maker van een gedicht, ondertekend 'van Staveren' in de *Amsteldamse Vrolikheyt* (Amst. 1649).

Ruys

[Steelant, Gerardus van]

STEELANT (Gerardus van), behoorde tot de adellijke familie van dien naam, hoog in aanzien in Vlaanderen, wier leden in de 15e en 16e eeuw meermalen voorkomen als baljuw van Hulst, Axel, Peerboom en verschillende hooge ambten bekleedden in het land van Waas. Gerard van Steelant was kanunnik der Norbertijner abdij, Drongen, einde 15e eeuw. Hij had gestudeerd in de godgeleerdheid aan de universiteit te Leuven en probeerde door den invloed zijner familie de waardigheid van abt zijner abdij te verkrijgen. Reeds toen de abt van Drongen, Walter Boulyn, ernstig ziek was, liet Keizer Maximiliaan aan de abdijheeren weten, dat hij verlangde, dat frater Gerardus als abt zou opvolgen. Deze zorgde, dat de keizer, die te Gent verbleef, van den dood van den abt, 5 Juli 1485, ten spoedigste onderricht was, waarop de keizer eigenhandig een brief schreef, waarin hij zijn wil uitdrukte, dat fr. Geerardus van Steelant, begaafd met alle hoedanigheden, welke een abt moet bezitten, zonder tegenstand van wien ook tot abt zou gekozen worden, 16 Juli 1485. Er schijnt wel degelijk tegenstand in de abdij geweest te zijn, want 27 Sept. 1485 betaalde Razo abt van Drongen te Rome de bedragen, verschuldigd bij zijn benoeming. Deze was dus niettegenstaande het bevel van den keizer gekozen en te Rome bevestigd en Gerard v. Steelant komt niet voor op de lijsten der abten, wel Razo Goetgebuur. De lijsten der abten en de kronijk der abdij zijn niet juist voor dit tijdstip. (*Gall. Christ.* V, 238, *Flandria illustr.* I, 310). Zelfs verzekert men, dat Razo nooit in het bezit zijner abdij te Drongen kwam, afstand deed en terugkeerde of zich vestigde in de abdij Steinfeld. De moeilijkheden ontstaan door den dwang van den keizer zijn hiervan wel de oorzaak. Potter en Broeckaert laten verkeerd den abt Willem Boulyn in 1488 sterven. Goovaerts *Ecrivains de l'ordre de Prémontré* kan de moeilijkheid ook niet oplossen. 1488 waren de kanunniken verstrooid en hadden hunne abdij verlaten, wellicht om den oorlog en het beleg van Gent, mogelijk ook om aan den druk van Keizer Maximiliaan te ontkomen. 1489 of 1490 had de abt Razo een opvolger in het bestuur der abdij, hetzij hij ontslag had genomen of overleden was. 27 April 1490 betaalde Willem Huyge zijn verschuldigde bijdrage wegens zijne benoeming tot abt van Drongen. Of Gerardus van Steelant deze maal opnieuw gedongen heeft naar de abtelijke waardigheid, blijkt niet. Reeds 1478 of

79 was hij benoemd tot pastoor te Pauluspolder (Z. VI.) parochie der abdij; kort is hij slechts pastoor

geweest of misschien is de benoeming ingetrokken, want 1480, 81 was er reeds een ander kanunnik van Drongen pastoor. Eenige jaren na zijne vergeefsche poging om abt te worden was hij opnieuw als pastoor werkzaam te Pauluspolder. Hij komt voor in een rekening der stad Hulst 1489 als heer gheraart en 1495 als heer Geeraard van Steelant, religieus van Drongen, pastoor van Ser Pauwelspolder. Ook in Pauluspolder ondervond hij moeilijkheden; het kerkfabriek weigerde aan den pastoor zekere inkomsten der parochie uit te keeren. 1503 werd op pauselijk bevel den abt van Sint Geertrui te Leuven gelast aan het hoofd van het kerkbestuur, dat zich bleef verzetten, te gebieden onder bedreiging van den ban, aan pastoor Geerard van Steelant de verschuldigde inkomsten uit te keeren. 1506 of 07 werd Ger. v. Steelant in zijn parochie opgevolgd door Petrus Block (deel V, kol. 38). Volgens het *Mortuarium ecclesiae abbatialis B.M.V. in Trunchinis*, handschr. van 1775 in het archief der abdij Grimbergen, overleed hij 12 Jan. 1506. Verkeerd wordt hij aldaar Gerulphus genoemd.

Zie: Potter en Broeckaert, *Gesch. der gem. van Oost Vlaanderen* 1e reeks, II, Drongen, 87; *Corpus Chronicorum Flandriae* ed. J.J. de Smet I, 639, 723; *Archief Aartsbisdom Utrecht XXXV*, 238; Grijpink, *Registers op de parochiën en altaren* I, 22, 23; Berlière, *Inventaire analyt. des libri obligationum* (Rome 1904) No. 1886, 1894.

Fruytier

[Steen, Jan Havickszoon]

STEEN (Jan Havickszoon), gemeenlijk kortweg genoemd Jan Steen. Schilder van het Hollandsche volksleven, van historiestukken en van enkele portretten. Geboren te Leiden omstreeks 1626, begraven aldaar 3 Febr. 1679. In 1646 werd hij te Leiden ingeschreven als student in de letteren, en twee jaar later behoorde hij tot degenen, die er het St. Lucasgilde oprichtten. Van 1649 tot 1654 woonde hij te 's Gravenhage, waar hij 3 October 1649 in het huwelijk trad met *M a r g a r e t h a*, dochter van den landschapschilder *J a n v a n G o y e n*. In 1654 keerde hij naar Leiden terug. Daarna huurde hij een brouwerij te Delft, waar wij zijn naam in 1656 en 1657 in akten vermeld vinden. Een deltsch stadsgezicht komt op twee zijner schilderijen voor. Hij heeft daar blijkbaar zoo nu en dan vertoefd. Intusschen was hij reeds weer in 1653 betalend lid van het leidsche schildersgild. Van 1661 tot 1669 vinden wij hem te Haarlem. In 1669 keerde hij naar zijn geboortestad terug. Daar kreeg hij in 1672 vergunning om een herberg te houden in zijn ouderlijk huis aan de Langebrug. In 1673 hertrouwde hij met *M a r i a v a n E g m o n t*, weduwe van den boekverkooper *Nicolaes Herculeus*.

Jan Steen had uit zijn eerste huwelijk de navolgende kinderen: *T h a d a e u s*, gedoopt in de R.K. kerk in de Oude Molstraat te 's Gravenhage 6 Febr. 1651; *E v a*, gedoopt in dezelfde kerk 12 Dec. 1653. Van *C o r n e l i s*, *C a t h a r i n a* en *J o h a n n e s* zijn de geboortejaren onbekend. In 1680 waren slechts Thadaeus en Cornelis meerderjarig, die beiden schilder waren (Van Cornelis bevindt zich een schilderijtje, binnenhuis, in het Stedelijk Museum te Leiden.)

Uit zijn tweede huwelijk had Jan Steen een zoon *T h e o d o r u s* (Dirk), gedoopt in de R.K. kerk te Leiden 16 Juli 1674.

Zichzelf, zijn vrouw, kinderen en familie heeft hij op tal van schilderijen (b.v. 'Het huishouden van Jan Steen', Mauritshuis) afgebeeld, en zijn min of meer 'officieele' beeltenis vindt men, door hem zelf vervaardigd, in het Rijksmuseum.

In hoeverre de zoogenaamde 'Alkmaarsche Jan

Steen', vermeld deel III, blz. 1199 van dit woordenboek, tot zijn familie behoort, is onzeker. Merkwaardig is, dat, terwijl des schilders kinderen, zoover hekend is, alle katholiek gedoopt werden, hijzelf begraven is in de protestantsche Pieterskerk of op de begraafplaats daarvan.

De ontwikkeling als kunstenaar van dezen zich telkens verplaatsenden, onrustigen schilder des dagelijkschen levens moet men zich ongeveer als volgt voorstellen:

Na eerst (de overlevering althans vermeldt dit) onderwijs te hebben ontvangen van den schilder *Nicolaus Knupfer*, op wiens composities de opstelling in enkele historiestukken van Jan Steen gelijk, kwam hij in Den Haag bij Jan van Goyen. Dit bewijst m.i., dat hij in die jaren (1649) den kant uit wilde van landschap met figuur. Niet alleen heeft van Goyen met hem samen gewerkt (de lucht op een kermis door Jan Steen in de verzameling Victor de Stuers is onmiskenbaar van de hand van van Goyen), maar ook Steen's opvatting verraadt zijn invloed. Verder hebben in dien Haagschen tijd enkele der toen aldaar wonende schilders op den toen 23-jarigen jongen ingewerkt en met name moeten de oubollige tafereelen van Adriaen van de Venne en de geschilderde Driekoningenfeesten van Jacob Jordaens, die in Den Haag was gekomen om in het Huis ten Bosch de Allegorie op Frederik Hendrik te schilderen, indruk op hem hebben gemaakt, terwijl eindelijk eenige technische invloed van Paulus Potter is aan te toonen. Steen's vroege werken (b.v. het gezicht op de Vischbrng te Leiden, thans in het Städelsche Museum te Frankfort a/M.) toonen hem reeds als een uitnemend opmerker en als karakterschilder in opkomst, wien het meer en meer gelukken zal, behalve de groep ook den enkeling te typeeren. In 1653 vinden wij zijn eerste gedateerde schilderij, een bruiloft, vroeger in de collectie Six. Hier is de groepeerij volmaakt in haar losse natuurlijkheid, en zijn de scherpe karakteristiek, de humor en lichte spot reeds prachtig. Maar ook de architectuur en de boomen hebben hier zijn volle aandacht. Uit dezen zelfden tijd moeten ook de mooie, gevoelige landschappen dateeren, die wij van Jan Steen kennen en die hij in zijn eerste Haarlemsche jaren, dus 1661 en volgende, ook nog moet hebben geschilderd.

De verhuizing naar Haarlem kan niet zonder invloed op Steen's ontwikkeling zijn gebleven. Wat hem erheen trok, weten wij niet, en wij kunnen slechts vermoeden, dat bij de eenigszins duffe Leidsche atmosfeer, waar de Dou- en Van Mieris-richting bloeiden, heeft willen verwisselen voor de omgeving van den levendigen Hals, waar de tradities van Adriaen Brouwer nog in eere werden gehouden en waar de vindingrijke Adriaen van Ostade werkte, aan wiens Rederijkers, etc. b.v. Jan Steen de compositie voor een belangrijk schilderij ontleende.

Evenwel, hij was toen reeds lang geheel zichzelf en wist, sinds 1660 ongeveer, waar zijn kracht lag. Al moge Rembrandt's lichtdonker en Pieter de Hooch's kleur op hem hebben ingewerkt, al moge hij soms geheel met de fijnheid van een Mieris of met de coloristische teederheid van een Delftschen Vermeer hebben geschilderd, hij blijft steeds zichzelf en toont in deze technische navolgingen alleen, hoe buitengewoon hoog hij stond in de kennis van zijn métier. Hij was een nakomer: toen Rembrandt zijn Nachtwacht schilderde, was Jan Steen zestien jaar en toen de Staalmeesters, dat toppunt onzer picturale kultuur, ontstonden, was hij pas vijfendertig! Voor hem waren er geen technische

problemen meer op te lossen: die taak hadden anderen reeds volbracht. Maar zijn neigingen voerden hem meer en meer tot de weergave van hetgeen hij rond zich heen zag gebeuren: het leven van de kleine burgerij, waartoe hij zelf behoorde, heeft niemand zóó uitnemend en levendig gekarakteriseerd en tegelijkertijd zóó schilderachtig weergegeven als Jan Steen. Van den ochtend tot den avond geeft hij dit leven weer: van het opstaan tot het slapen gaan; en geen gebeurtenis in het leven is er, die hij niet op de een of andere wijze heeft weergegeven: huwelijksgebruiken (Weenen, Brunswijk), Driekoningenfeesten (Cassel, Brussel), De St. Nicolaasavond (Rijksmuseum), de Prinsjesdag (Rijksmuseum), geboortefeesten, danspartijen en stille, huiselijke maaltijden, stoeiende kinderen, boeren, vertier in herbergen, in tuinen en op de plassen, zieke vrouwen met hoofdschuddende doktoren, verliefde jongelingen en oude gekken; de vrek, door den dood verrast, de alchimist, bij wie een moeder troost komt zoeken, en wat niet al.

Zijn kunst is in dit opzicht een encyclopaedie van het toenmalig dagelijksch leven. Maar daarbij geeft hij dit vaak op bijzonder humoristische wijze, als illustratie van een spreekwoord ('soo de ouden songhen, so pypen de jonghen', 'Daar helpt geen medesyn, het is der minne pijn', 'Wat helpt keers en bril, als den Uyl niet sien en wil'), of een situatie weergevend op onovertroffen rake wijze. En telkens is het alles koloristisch prachtig overwogen en meesterlijk in gebaar en houding.

Ook in zijn godsdienstig getinte onderwerpen uit het huiselijk leven is Jan Steen zeer opmerkelijk. Het bidden vóór en na den maaltijd (Nat. Gallery en Duke of Rutland) geeft hij weer met haast kinderlijke devotie en grooten ernst.

Losbandig, zorgeloos leven gispt hij in enkele groote, welverzorgde composities (Parijs, collectie Schloss; Weenen, Museum; Londen, Duke of Wellington) met deels nog onverklaarde toespelingen en symbolen.

Ook als bijbelschilder is hij vaak voortreffelijk, vooral in zijn tafereelen uit het Oude Testament (Woede van Ahasverus). In zijn Nieuw-Testamentische verhalen is hij soms minder duidelijk. Hoe prachtig van kleur en karakterteekening vele van die schilderijen ook mogen zijn (Emmausgangers, Rijksmuseum, Bruiloft van Kana in de collectie O. Beit te Londen), toch is in zijn allesbehalve verheffende of grootsche opvatting van den Christus iets, dat hindert.

Ook met zijn katholicisme kunnen wij die schilderijen niet in overeenstemmig brengen. 'Jan Steen als bijbelschilder' is vooralsnog een moeilijk probleem.

De volheid van zijn kunnen heeft Steen tot het laatst (hij overleed op 53-jarigen leeftijd) bewaard. Tegen 1670 wordt hij evenwel in veel van zijn werken wat bonter, wat afwisselender in zijn lichter geworden coloriet. Zijn groepeerings wordt steeds grootscher en het toppunt daarvan is de haast onontwarbare menschenkluwen in de dolle bruiloft der aan Jan Steens zoo rijke collectie van den Hertog van Wellington te Londen.

Jan Steen is de Breero onder de schilders. Hij heeft, als geen tweede (de te jonggestorven Brouwer misschien uitgezonderd) het menschengedoe om zich heen beluisterd en hij heeft het bekeken met die opgewektheid en dien sprankelenden zin voor humor, die hem tot den grooten tegenhanger maakt van onzen Shakespeare, Rembrandt.

Al was Steen geen Rembrandt, al staat hij niet gelijk deze, als een internationale, maar als een

echt hollandsche figuur temidden van ons grootste schilderras, toch is hij een van de allergrootsten daarvan.

Het feit, dat Jan Steen honderden schilderijen gemaakt heeft, waarvan verscheidene van groote technische detaillering, bewijst afdoende, dat de, vooral door Arnold Houbraken (*Groote Schouburgh der Ned. Konstschilders en schilderessen*, 2e dr. 1753 blz. 12 vlgg.) verspreide verhalen, als zou hij een losbol en een dronkelap zijn geweest, van allen grond ontbloomt zijn. Hij was, integendeel, een harde en regelmatige werker, huiselijk van aard, maar blijkbaar allesbehalve afkeerig van uitbundige vroolijkheid en van de gezelligheid van zijn eigen taveerne en die van anderen. Hetgeen hem tot een voortdurend observeeren van wat hem in het leven bovenal interesseerde in staat stelde en ten goede is gekomen aan de pakkende kracht zijner zedeschilderingen.

De schilderijen van Jan Steen loopen tot 1677. Zijn werken bevinden zich nagenoeg in elk museum, dat oude Hollandsche kunst bezit. Hier te lande zijn vooral het Mauritshuis en het Rijksmuseum rijk aan uitnemende werken van zijn hand, terwijl men er verder o.m. vindt in de Lakenhal te Leiden, de verzamelingen Victor de Stuers (overl.) en Bredius te 's Gravenhage, Six te Amsterdam en van Beuningen te Rotterdam.

Het buitenland (behalve Amerika) is ook rijk aan werken van den meester. Met name in Engeland en Duitschland vindt men er vele, in laatstgenoemd land eenige kapitale werken in musea.

Teekeningen op naam van Jan Steen zijn er slechts enkele. Evenmin als Frans Hals heeft Steen veel teekeningen gemaakt. En evenals deze heeft hij, in tegenstelling tot het meerendeel van onze oude meesters, nooit geëet.

De copieën en falsificaties op naam van Jan Steen zijn zeer talrijk.

Schilderijen door J. Steen (vele), F. Bol, J.v. Ostade, K. de Moor; prenten door: J. Vendelot, P. de Mare, J.C. Cornet, C.W. Marr. J. Gole, J. Houbraken, W. Vaillant, R.J.v. Arum, J. Oortman; teekening door onbekende.

Zie: T. van Westrheene Wz., *Jan Steen*, la Haye 1856. Ad. Rosenberg *Terborgh und Jan Steen*, Bielefeld en Leipzig, 1897. - C. Hofstede de Groot, *Beschreibendes und Kritisches Verzeichnis der Werke der hervor ragendsten holl. Maler des XVII Jahrh.* Band I. (Dit is de nieuwste catalogus van Jan Steen's werken). W. Martin, *Jan Steen en zijn kunst op de tentoonstelling te Londen*, in *Onze Kunst*, November 1909. W. Martin, *Studien zu Jan Steen*, in *Monatshefte für Kunstwissenschaft*, 1909. Hierin vele facsimile's van signaturen op schilderijen van den meester.

W. Martin

[Steen, Herman van Steenken de Petra]

STEEN (Herman van) (Steenken de Petra), geb. te Zuiddorpe (verkeerd Santdorpe, Scutdorp) in het midden der 14e eeuw wordt door alle bibliografen met ophef geroemd en geprezen om zijne geleerdheid en bijzondere kennis der schriftuur. Hij behoorde tot de orde der karthuisers en waarschijnlijk tot het klooster Val-degrace te Brugge. Gedurende 29 jaren bestuurde hij aldaar het nonnenklooster zijner orde St. Anna tot zijn dood 23 Apr. 1428. Op dezen dag worden zijne deugden en heiligheid geroemd door Raisse, die hem den titel van 'Venerabilis' geeft. Hij schreef verschillende werken door Paquot en *Biogr. Nat.* IX 267 opgesomd, waaronder een 'tractatus de Immaculata Conceptione B.M.V.' Een werkje van hem

Sermones 50 super orationem dominicam verscheen in druk te Andenaarden bij Arnold. Caesaris (niet Joan, zooals bij P a q u o t) 1480 en te Leuven bij Joh. de Westalia 1484. De Kon. Bibl. te Brussel bezit in handschrift no. 1998 deze sermonen, waarbij eene korte levensbeschrijving, die zich eveneens aldaar bevindt in no. 3856 (v.d. G h e y n , *Catal. de manuscr. de la Bibl. Royale* V. 237, VI 168); De V i r c h , *Bibl. Script. Ord. Cist.* (2 ed. 1656) 146 rekent verkeerd II. van Steen onder de Cisterciënsers.

Zie: Arn. de R a i s s e , *Ad natales S.S. Belg. auctarium* (Duac. 1626) 67; P a q u o t , *Memoires* XII, 176-77 en talrijk aldaar aangehaalde schrijvers; C a m p b e l l , *Annal. Typ. Neerl.* 254-55, n. 919 en 20; H o l t r o p , (Hag. Com. 1856) *Catalogus libr. saec XV impr. quotquot in Bibl. reg. Hag. asservantur.* n°. 97, n°. 515.

Fruytier

[Steen, Suzanna van]

STEEN (Suzanna v a n) was schilderes te Dordrecht in het midden der 17e eeuw. Haar naam met het jaartal 1648 'komt voor op een kloeke schilderij *den Stokbewaarder* voorstellende, die te Dordrecht placht gevonden te worden', zegt I m m e r z e e l , maar waar dat stuk zich bevindt, meldt hij niet. Bij H o u b r a k e n en K r a m m wordt haar naam niet aangetroffen. S u s a n n a v a n (d e r) S t e e n , die in December 1666 te Dordrecht trouwde, zal wel niet de schilderes zijn.

Zie: I m m e r z e e l , K r a m m , i.v.
van Dalen

[Steen, Alard van den]

STEEN (Alard v a n d e n) , geb. te Dordrecht 1663, overl. te Leuven 22 Juli 1744, deed zijne lagere studiën aan de latijnsche school te Gemert. Te Leuven behaalde hij als student van de pedagogie het Verken bij de promotie der filosofie 1682 de 21e plaats onder 132. Nadat hij zijne godgeleerde studie had voltooid aan het hollandsch kollege, St. Pulcherie, werd hij 1688 benoemd tot regent van het kollege de H. Drievuldigheid, dat hij tien jaren met ware toewijding bestuurde. Hij verruilde zijn kanunnikdij van St. Pieter met een in de kerk van St. Jacob en om de koordiensten veelvuldiger te kunnen bijwonen, nam hij ontslag als regent van het kollege, 13 Dec. 1698. Jan. 1702 werd hij door de graven Függer belast als ontvanger met het beheer der inkomsten van het kollege van Luxemburg, welke den president om zijn nalatige en slechte administratie werden ontnomen. 4 April werd hij als president van hetzelfde kollege aangesteld. Het volgend jaar 22 Aug. werd van den Steen met geweld, op de onrechtvaardigste wijze, tegen alle recht uit het kollege verwijderd. Men betichtte hem de jansenistische dwalingen aan te hangen en door het drijven van den aartsbisschop van Mechelen en den leuvenschen doctor Fr. Martin was hij gedwongen in ballingschap te gaan. 1706 keerde hij weder, werd in zijn eer als president van het kollege hersteld door besluit van den Raad van Brabant 11 Aug. 1706. 1707 en 1720 werd hij als rector der universiteit gekozen. Hij besteedde al zijne krachten om het kollege Luxemburg te doen bloeien. 1730 kocht hij een groot huis met het plan het kollege, dat op eene vochtige ongezonde plaats lag en dat bouwvallig werd, aldaar over te brengen. De onderhandelingen hierover begonnen, werden op de lange baan geschoven. Van den Steen, om zijn voorbeeldig

leven geacht, die als raadsman zonder omwegen zijn gevoelen uitte en door velen werd hooggeschat, overleed na een zesjarig met geduld

verdragen lamheid; hij werd in de St. Jacobskerk begraven.

Alardus v.d. St. was de broeder van Jan, aartspriester van Holland en pastoor te Haarlem (IV, 1265). Met raad en daad stond Alardus zijn broeder krachtadig bij in den strijd en het proces dat deze voerde als provisor tegen P. Melis den president van het haarlemsche kollege Pulcheria te Leuven. Deze Melis, de partij der oudkatholieken geheel toegedaan, poogde de bezittingen en stichtingen van het kollege geheel te vervreemden ten voordeele van de oudkatholieken, zooals dit gebeurd was met het utrechtsche kollege den Hoogen Heuvel. Door zijn ijver en waakzaamheid droeg Alardus er veel toe bij om het kollege uit de handen der oudkatholieken te redden.

Zie: *Analectes Hist. Eccl. Belg.* XIX (1883) 277, 282-284; XXI (1888) 289, 354; *Bijdragen Bisd. Haarlem*, VIII (1880) 289, 303, 304.

Fruytier

[Steenbergen, Dr. Hendrik van]

STEENBERGEN (Dr. Hendrik van), ged. te Dordrecht 28 Juni 1677, overl. aldaar 28 Maart 1743, was de zoon van Johannes van Steenbergen en Catharina van Steeland, die in Nov. 1672 uit Delft zich te Dordrecht vestigden. Na zijne studiën aan de hoogeschool te Utrecht? vestigde hij zich in 1700 als med. doctor in zijn geboorteplaats en huwde te 's Gravenhage 18 Aug. 1704 met Anna Susanna D'Ablyen, geb. te 's Gravenhage 27 Jan. 1670, begr. te Dordrecht 22 Febr. 1718, en daarna 22 Sept. 1716 met Maria Coddæus Mattheusdr.

Hij beoefende de latijnsche poëzie, maar gaf geen bundels uit. Men vindt o.a. een vers van zijn hand in de *Pharmacopoea Dordracena Galenico-Chemica Magistratus auctoritate munita: Editio tertia multo auctior et emendatior*, Dordr. 1766 getiteld: *In Pharmacopoeam Dordracenam*.

Uit Aantf.

van Dalen

[Steenbergen, Dr. Jan Willem van]

STEENBERGEN (Dr. Jan Willem van), ged. te Dordrecht 12 Juni 1708, overl. aldaar 19 Maart, begr. 26 Maart 1772, was de zoon van Hendrik van Steenbergen en Anna Susanna D'Ablyen. Hij studeerde aan de hoogeschool te Leiden 13 Sept. 1729, en vestigde zich als med. doctor te Dordrecht, waar hij tevens Anatomiae Lector werd. Meermalen kwam hij voor een benoeming als hoogleeraar in aanmerking. Hij bekleedde voorts sedert 1753 den post van lid van het college der Goede Lieden van Achten. Ook beoefende hij de Latijnsche dichtkunst, zooals men vinden kan in de *Poëmata* van Mr. J. van den Broucke. Ook schreef hij Nederlandsche gedichten. Hij was Sept. 1763 gehuwd met Petronella Elisabeth Taay Simonsdr., daarna 30 Sept. 1754 met Gijsberta Wilhelmina de Vulder Albertsdr., geb. te Babyloniënbroek.

Uit Aantf.

van Dalen

[Steenbergen, Nicolaas van]

STEENBERGEN (Nicolaas v a n), geb. te Serooskerken in 1774, overl. 1852, studeerde sedert 17 Sept. 1791 aan de hoogeschool te Leiden, en was van 1811 tot 1843 predikant te Papendrecht.

Zijn portret in silhouette, rechts in ambtsgewaad met facsimile zijner handteekening werd uitgegeven door de wed. P. B a r b i e r s te Zwolle (van S. 5319*).

Uit *Aantf.*

van Dalen

[Steenbergen, Petronella Catharina van]

STEENBERGEN (Petronella Catharina v a n), geb. te Dordrecht 26 Mei 1705, overl. aldaar 3 Aug. 1782 was de dochter van H e n d r i k u s v a n S t e e n b e r g e n en Anna Susan-

na D'Abley n. Zij huwde 12 April 1740 met Jean de Court Françoisz., bierbrouwer te Dordrecht. Als dichteres deed zij zich niet onverdienstelijk kennen. Men vindt hare verzen vóór de gedichten van hare vriendin Clara Ghijben en elders. Zij schreef o.a. *Zeegenwens ter verjaring van mijn waarde Nigt juffrou Adriana van den Broucke verjaart den 10 Juni Anno 1718*; *Op het overlyden van den Weledelen Gestrengen Heere en Mr. Johan van den Broucke in zyn weled. leven in den oudraad der stad Dordrecht aan deszelfs zuster jonkvrou Adriana van den Broucke en verdere nabestaanden*; *Opdracht van Nederlands ongevallen aan juffer A.v.d. Broucke*; *Clora, Veldzang, ter verjariny van de deugdrijke joffer Adriana v.d. Broucke den 10 Juni 1732*. Al deze gedichten zijn in hs. aanwezig in de Bibl. der Gemeente Dordrecht.

Uit Aant.

van Dalen

[Steenmeyer, Johannes]

STEENMEYER (Johannes), geb. te Amsterdam 28 Maart 1791, overl. te Arnhem 19 Juli 1864, zoon van J o h a n n e s , predt. te Vuren en Dalem, Vollenhoven, Vlaardingen, overl. 1802 en J o h a n n a O r t e l , beiden vroeg gestorven. Hij studeerde te Utrecht eerst onder van Heusde (kol. 231), die ook hem die liefde voor de klassieken, voor Plato bovenal, inboezemde welke hij (met zijne vereering voor v.H. zelve) zijn leven lang behouden zou. 'Hoe oud,' vraagt hij nog in zijn ouderdom, 'zal ik wel moeten geworden zijn; of wat ongeval moet mijn geheugen gekrenkt hebben, zoo ik ooit vergete het onderwijs van dien man?' (*Brieven* 132 noot 1). In zijne na te noemen *Brieven over de welsprekendheid* blz. 16 zegt hij: 'Waarom spreekt [mijn recensent] van mijne groote geleerdheid? Toch niet, omdat er, nu en dan, een woordje Grieksch mij ontvallen is?' En Tiele in zijne ook nog te noemen randglossen teekent hierbij aan: 'De snaak wist wel dat dit woordje nog al dikwijls voorkwam en dat het hem niet ontviel ook.' Zoo is het, en voor ons is zijn stijl te puntiger juist door den onmiskembaren invloed door de ouden er op geoefend. Toch schroomde hij voor het 'eenzijdig philologische' (*Wilhelm Broes*, 12 noot) en waarschuwde tegen een verwerpen van elk werk der welsprekendheid, dat niet vorm, toon, kleur en voordracht der bewonderde oudheid had (*Brieven* 65 en de kostelijke noot 66 vlg.). Hij studeerde daarna onder Royaards (kol. 616), Heringa en van Oordt (II 1023) en werd 1813 proponent. In dat jaar volgde ook zijn beroep naar Leimuiden, 1817 ging hij naar Nieuw-Loosdrecht, 1825 naar Elburg. Van het Instituut Kinsbergen aldaar was o.a. Dr. H. Donker Curtius curator, de gezaghebbende theoloog die dagen, man inderdaad van groote beteekenis, toen predikant te Arnhem. Op een zijner bezoeken te Elburg maakte hij met S. kennis en, toen er 1827 te Arnhem eene vacature ontstond door den dood van J. Veltman, deed hij met zijn sterken maar altijd verholen invloed hem beroepen Hij kwam 1 Juni 1828 en bleef er tot zijn emeritaat in 1858. Jaren lang was hij scriba van het Provinciaal kerkbestuur in Gelderland en herhaaldelijk lid van de Synode. Hij was 19 Dec. 1813 gehuwd met Henriëtte Geertruida Storkers, die hem 26 Juli 1862 ontviel. Zijn huwelijk bleef kinderloos als dat van Wilhelm Broes. En hoe treffend daarom blz. 29 van het aan Broes gewijde geschrift!

Steenmeyer's groote beteekenis ligt op het gebied der kanselwelsprekendheid, in de geschiedenis waarvan men zijnen naam altijd met eere noemen zal. Ik heb het woord gebruikt duidelijkheidshalve, hijzelf wilde slechts weten van de wel-

sprekendheid die één is en ongedeeld, of zij in leer- of raadzaal, voor de balie of van den kansel haren luister toont. Reeds zijn vader stond als goed homileet bekend (*Leerredenen* 1783), want, schoon hij, tegen Hollebeek, aan de oude, analytische methode vast hield, wist hij zich voor hare fouten te bewaren. Onze S. heeft zijn denkbeelden over homiletiek ontvouwd eerst in een artikel in de *Godgel. Bijdr.* 1831, 595-621 ter aankondiging van een twaalfstal leerredenen van J.L. Nijhoff, artikel waarin hij o.a. het memoriseeren der rede verdedigt (ofschoon hij het improviseeren niet onbepaald verbieden wil, *Brieven* 84 noot en 274 vlg.). Daarna gaf hij in dezelfde *Godg. Bijdr.* 1831-1833 zijne terecht geroemde, voortreffelijke *Brieven over de welsprekendheid*. Twintig jaren later verschenen zij in éénen bundel bij Is. An. Nijhoff en Zoon te Arnhem, bewijs dat het wezenlijk goede niet in vergetelheid raakt. In 1875 verscheen er te Deventer nog een derde druk met een woord vooraf van C.P. Tiele, waarin de leidsche hoogleeraar o.a. schrijft: 'Mij herinneren deze Brieven de dagen toen onze onvergetelijke leermeester [Abr. des Amorie van der Hoeven] ons ook Steenmeyer aanbeval als een veiligen gids op den weg, waarop wij toen onze eerste schreden waagden'. De leidsche bibliotheek (Tielekamer) bezit het exemplaar, waarin Tiele op den rand een groot aantal potloodaanteekeningen geschreven heeft. De *Brieven* zijn ontstaan (als geschiedkundig verschijnsel moeten zij naar hun tijd beoordeeld worden) toen welsprekendheid veel meer dan nu in eere was, beoefend en nagejaagd werd, toen met name ook de kansel voorwerp was van groote, algemeene belangstelling en toen derhalve beschouwingen over de kunst van wèl spreken op veler warme aandacht rekenen mochten. Naar den vorm zijn de *Brieven* in S.'s zuiveren, puntigen stijl, door de studie der ouden geadeld, geestig, een enkele maal wat opgeschroefd; naar den inhoud geven zij, naast voortreffelijke algemeene beginselen, wijzen raad voor beginnende homileten en aldus mag dit boek zijn plaats vinden voor 't minst naast, vaak boven, van Hengel, *Institutio oratoris sacri*, Abr. des Amorie van der Hoeven, *Johannes Chrysostomos* en N.G. van Kampen, *Het wezenlijk kenmerkend onderscheid der soorten van welsprekendheid* - om slechts deze drie, toenmaals algemeen gelezen, werken te noemen en te zwijgen van oraties als van J.F. van Oordt, *De eloquentiae sacrae natura*. Voor 's mans stijl leze men het slot der voorrede ('En nu, ten slotte, moge ook het hart zijn regt hebben tot warmer toespraak enz.') en men zal erkennen moeten dat zulk een taal, zoo zuiver, zoo krachtig en zoo ontroerend als een oordeel is over het taalbederf en de stijlverslapping bij velen van dit geslacht. Volgens Steenmeyer is dus de welsprekendheid één: van haar, die de eigene, ongeunstelde uitdrukking is der welgestelde ziel, zijn geen soorten. De echte redenaar ('vir bonus dicendi peritus') is altijd op zijne plaats en in iedere vergadering thuis, en ook van den kanselredenaar wordt gevorderd wat de oudheid van elken orator eischte: vinding, schikking, stijl, geheugen en voordracht (*Brieven* 240, *Wilhelm Broes* 66). Van redekunst verstand hebben is nog niet welsprekend zijn, in de eerste plaats moet men door natuurlijken aanleg geschikt zijn voor het werk der openbare welsprekendheid, orator nascitur non fit, en om die φύσις ρητορική op te sporen moet men waarnemen, hoedanig van nature iemands rede, gevoel en wil geschapen zij. En dan komt de arbeid: redenaars groeien niet, als paddestoelen, zonder moeite op.

Maar de rhetorica brengt het verval der ware welsprekendheid en de rhetoricus is als Molières bourgeois gentilhomme: opgelegde vormen zonder de ziel. En het is de ziel des sprekers die in zijn reden moet overgaan. Had van Kampen gezegd: stichten op den kansel, overreden in de pleitzaal, overtuigen in de raadsvergadering, leerzaam vermaken in de gehoorzaal - St. wil overtuigen. En daar overtuigen hem hoofdzaak is, wil hij dat de homileet groeie op het veld der theol. wetenschap: redelijke, zuivere kennis heeft hij noodig. Tegen stichten heeft hij hartgrondige bezwaren, hij verstaat er onder aandoenlijk spreken, en het woord stichting kan voor jongelieden een 'pulvinar diaboli' worden, als zij zich gaan verbeelden dat zij op den kansel welsprekend genoeg zijn, als zij maar stichtelijk prediken. En men zal zich dan op dat stichten door roering des harten zoo lang toeleggen, totdat de verlichting der kennis van Jezus en zijn evangelie zal weggesticht zijn (*Brieven* 175, 209, 218). 'Zalving' vindt hij een schrikkelijk woord, en hij houdt zich gerechtigd, om, zoo dikwijls men van zalvende predikatiën spreekt, met dat vette woord en met die smerige zegswijze den spot te drijven (*Brieven* 200 vlgg.). Ik vermoed dat hij tegen ons 'ontroeren' als doel der prediking geen bezwaar zou gehad hebben. De *Brieven* zijn voorts rijk aan even wijze als geestige praktische wenken (over te lang preeken 251, het maken van schetsen 256 vlg., over stem en voordracht 261, waarbij de in onzen tijd wel zeer lichtzinnig klinkende opmerking: 'het gebruik van een matig glas wijn doet den gorgel goed') en men is verantwoord, als men nog heden het boek aanbeveelt aan ieder, die wèl spreken en daarbij voorbereiding wil.

En hoe was, bij deze voortreffelijke theorie, de practijk? Er is een volk van getuigen over de schittering zijner welsprekendheid, tot welker volmaking zóóveel medewerkte. Een hooge gestalte, een bezielde en sprekend gelaat, scherp doordringende oogen met fraai geteekende wenkbrauwen boven een romeinschen neus, om de lippen een fijne glimlach. Eene stem vol van welluidendheid, gemakkelijk ryzend en dalend, beheerscht bij fluisterend inhouden en uitgezette kracht, nooit in den preektoon. Een stijl, evenals zijn schrift en uitspraak welverzorgd, zuiver, als die van von Hase in staat in twee of drie trekken een sprekend gelijkend portret te geven, en met dat stempel der klassieke beschaving, waarvan ik reeds gewaagde. De preek zelve, op den tekst gebouwd, vernuftig en gemakkelijk verdeeld, vooral uitmuntend op het terrein des christelijken levens. Zoo verbazen wij ons niet te hooren, dat hoog en laag, geleerd en ongeleerd aan zijn lippen gekluisterd hing, de oogen onafgewend op hem gericht, met den glans eener steeds hooger stijgende bewondering op het gelaat. Wij gelooven het getuigenis aanstonds en volkomen. Zoo men dan nog gedenken wil, dat hij een grondig kenner en dus beminnaar der natuur was, scherp in zijn oordeel maar voor zijn vrienden als goud, hartelijk en gastvrij - hoe komt het dan, vraagt men zich met weemoed af, dat deze man eenzaam en haast vergeten gestorven is, dat op den triesten regendag zijner begrafenis behalve zijn eenige broeder S. Steenmeyer slechts enkele vrienden achter de baar gingen, van de arnhemsche gemeente haast niemand en dat alleen Dr. P.A. Schouw Santvoort een woord sprak? Hoe komt het dat er zoo weinig bleef van de hulde in vroeger jaren zoo kwistig hem toebedeeld? Hem heeft bittere schade gedaan die ééne gave, hem overvloediger

nog dan de andere geschonken, de humor, maar met sterke neiging tot het satyrische. Niet die van Claudius b.v. of (later) van Fritz Reuter, veeleer die van Sterne. Ook bij Steenmeyer in de diepte des gemoeds warmte, menschenliefde, trouwe vriendschap, maar aan de oppervlakte een niet in toom gehouden vernuft, een geestig maar scherp oordeel, eene zekere bijtende scherts, gevolg misschien ook van zijne vreugdelooze jeugd. Op den kansel gaf hem deze, mèt de andere gaven, soms de ontroerendste uitingen in den mond, doch maar al te vaak vierde daar een losse humor hoogtij, die de arnhemsche gemeente gniffelend van 'steenmeyeriaantjes' spreken deed en waarover zij grager sprak dan over zijn ernst. In zijne *Brieven* behandelt hij de vraag of scherts op den kansel geoorloofd zij? Hij heeft haar te veel, te onergdenkend plaats geruimd. Het maakte zijn ernst verdacht, hemzelve (ook buiten den kansel) gevreesd en voorat zij, die de scherts niet verstonden, waren er te boozter om gebelgd. Zoo bracht dit ééne meer verwijdering, dan al het andere vermocht te trekken en te binden. Welgevallig is de gegedachte dat hij nochtans vrienden heeft gehad, die tot zijn wezen zijn doorgedrongen, tot zijn diep en rijk gemoed. In de genoemde voorrede vóór de *Brieven* heeft hij in hunne vriendschap geheel naar waarheid geroemd.

Behalve deze *Brieven* hebben wij van hem *Wilhelm Broes in leven, karakter, werkzaamheid geschetst* (Arnh. 1858), biografie van een uitnemend en voor de eerste helft der 19de eeuw typisch theoloog, met weldoende piëteit geschreven; *Mozes in Leerredenen*, twee drukken; *Leerrede bij de eerste prediking in de herbouwde St. Eusebius-kerk te Arnhem*, 1852 (de toespraken op het einde zijn een voorbeeld van den toon, waarin zulke persoonlijke woorden moeten gesteld zijn); een aantal preeken in de reeks, die bij van der Wiel te Arnhem het licht zag; twee opstellen in het *Christelijk Atbum* 1818; eene oudejaarsavond- en eene nieuwjaarspreek in *Evang. Penningmagazijn* 1864; *Iets over de regelen der betrekking van de hoogl. der godgel. in de Herv. Kerk in Nederl.*, 1848; *Schilderkunst en dichtkunst in overeenkomst en verschil* (*Tijdspeigel* Juli 1847); *Iets over Ignatius en zijne brieven* (ingegeven door de begeerte om den niet bekoonden schrijver over Ign., F.J.A. Junius, te rechtvaardigen).

Zie: B. ter Haar, het uitnemende *Iets ter nagedachtenis van J. Steenmeyer vóór de Nagelatene leerredenen* III-XXXIV, 1865; R. Bennink Jansonius, *Voorrede vóór dez.*; C.P. Tiele, *Woord vooraf vóór de genoemde derde uitgave der Brieven*; J. Hartog, *Gesch. van de predikkunde*, goedk. uitg. 1865, 319-322, 331, 396 vlg.; C. Sepp, *Proeve*³ 515 vlgg.

L. Knappert

[Steenwijk, Bertholdus de, van Steynwick]

STEENWIJK (Bertholdus de, van Steynwick), geb. te Koevorden omstreeks 1400 (ex soluto et soluta), begon zijne universiteitsstudie te Keulen 1421 en behaalde 27 Febr. 1423 het licentiaat in de filosofie; 1425 bevond hij zich nog te Keulen. 1428 werd hij ingeschreven aan de universiteit te Leuven en werd hetzelfde jaar aangenomen in den raad der faculteit der filosofie en 23 Juli gekozen als deken. Ook trad hij op als lector en werd gekozen als voorzitter der 'quodlibeta'. Hij verzocht van dezen post verschoond te blijven om wettige redenen, die aangenomen werden, waarschijnlijk wegens de studie in het kerkelijk recht, die hij voortzette en waarin hij den graad van baccalarens behaalde. Na eenigen tijd verliet hij Leuven en trad in de Benediktijner

abdij St. Mathias bij Trier. 1448 werd hij, monnik der abdij St. Mathias, ingeschreven als student te Heidelberg, zette er zijne studiën voort, behaalde den graad van licentiaat in het kerkelijk recht, 17 Dec. 1448, en het volgend jaar in de theologie. T o e p k e , *Die Matrikel der Universität Heidelberg I*, 257, II 514, 530. Verdere gegevens omtrent dezen geleerden Benediktijn ontbreken. D. Ursmer Berlière, de beroemde belgische geschiedvorschier meent, dat in het stadsarchief van Trier, waar de documenten der abdij St. Mathias zich bevinden, over Bertholdus nadere gegevens zullen zijn.

Zie: *Analectes Hist. Eccl. Belg.* XXX (1903) 202, 240, 241, 271.

Fruytier

[Stegemans, Medardus]

STEGEMANS (Medardus), benedictijner monnik van Vlierbeek bij Leuven, jansenist, in 1728 gevlucht naar de karthuizers van Parijs te Schonauwen bij Utrecht.
de France

[Steger, Cornelius Anthonius]

STEGER (Cornelius Anthonius), directeur van den stenographischen dienst bij de Staten-Generaal, geb. te 's Gravenhage 30 Nov. 1827, overl. ald. 24 Mei 1904. Zijn ouders waren Nicolaas Steger en Maria Jacoba van Lanthen. Hij bezocht het gymnasium te Katwijk a.d. Rijn en was daarna op een procureurskantoor in den Haag werkzaam, dat hij weldra verliet voor een betrekking bij de griffie van de arrondiss. rechtbank aldaar. Later veranderde hij van carrière en bekwam hij een plaats bij de redactie der *Nederl. Staatscourant*, onder voorwaarde dat hij zich op de beoefening der stenographie of snelschrijfkunst zou toelagen. Tetar van Elven (zie dat artikel) werd hierin zijn leermeester. In 1849 legde Steger zijn eerste proeven van welgeslaagde stenographie af en weldra ontving hij een aanstelling bij den stenographischen dienst op 't Binnenhof. Reeds in 1852 werd hij tot eerste stenograaf bij die inrichting benoemd. Om te doen zien met welk een ijver hij zich in deze kunst geoefend had, diene dat hij van 1849 tot 51 de 22 deelen der *Vaderlandsche Historie* van Wagenaar heeft gestenographeerd. In 1886, bij den dood van Noordziek (IV, 1033), werd Steger diens opvolger als directeur bij den stenographischen dienst der Staten-Generaal, welke betrekking hij tot 1901 heeft bekleed. In 1889 had hij het 40-jarig feest van zijn ambtelijken dienst gevierd; tien jaar later herdacht hij zijn 50-jarige ambtsvervulling als stenograaf. Bij beide gelegenheden ontving hij talrijke blijken van hulde en belangstelling.

Steger heeft menige verbetering in het bestaande stelsel der stenographie aangebracht. Hij schreef: *De stenographie in Nederland* (1859); *Handleiding tot de kennis der Nederl. stenographie* (1867; 3de dr. 1899); *Geschiedenis der snelschrijfkunst* (1878; 2de dr. 1888). In *De Gids* van Aug. 1889 vindt men een opstel van zijne hand *De openbaarmaking van de handelingen der Staten-generaal*.

Zie: Joh. Gram in *Eigen Haard* 1889, 70; *Hollandsche Revue* 1899 (IV), 108 (met portr.); Mr. Antonio, *Nieuwe Schetsen uit de Tweede Kamer* (1905), 141 e.v.

Zuidema

[Stein, Elias]

STEIN (Elias), geb. 5 Febr. 1748, overl. te 's Gravenhage 12 Sept. 1812, vermaard schaakspeler. Leermeester in dat spel van den erfprins, den lateren koning Willem I en van prins Frederik. Schrijver van: *Nouvel Essai sur le jeu des echecs avec reflections militaires sur ce jeu*. A la Haye 1789.

Steendruk door een onbekende.

Zie: *De Hoogduitsche Joden in 's Gravenhage* door D.S. van Zuiden; F.W. von Maurillion in de voorrede zijner *Handleiding tot het leeren van het schaakspel*, naar het Hoogduitsch door Jan de Quack (Rott. 1828).
van Zuiden

[Stein, Samuel Elias]

STEIN (Samuel Elias), geb. te 's Gravenhage 1778, gest. aldaar 8 April 1851. Bekende haagsche geneesheer en vroedmeester. Promoveerde op 21-jarigen leeftijd te Leiden op proefschrift: *De hydrope*. Sedert 1814 lid secretaris van de Hoofdcommissie voor de zaken der Israëlieten.

Steendruk door J.H. Hoffmeister.

Zie: *De Hoogduitsche Joden in 's Gravenhage* door D.S. van Zuiden.
van Zuiden

[Sterlincx, P.]

STERLINCX (P.) schreef *Een corte waerachtighe beschrijvinghe van alte geschiedenissen, aenstaghén, stormen, schermutsingen ende schieten voor de vrome stadt Haerlem in Hollandt geschiet. Midtsgaders hoe, ende met wat conditien de selve den alghemeynen viant Ducque d' Albe overghelevert is, oock hoe hij met den sotdaten, ende burgheren ghehandelt heeft, ende dat tot den XII Septembris anno M.D. LXXIII.* (Delft 1574, 4o.; pamfl. Knuttel no. 203, van der Wulp 238). Het laatste in de bijlagen opgenomen stuk is van 10 April 1574. De schrijver van het boekje was stellig ooggetuige; verder is van hem niets bekend.

Zie: *Vad. Mus.* V, 337.

Brugmans

[Sterling, Mr. Jacobus Johannes Uytwerf]

STERLING (Mr. Jacobus Johannes Uytwerf), zoon van Johannes Uytwerf Sterling en Adriana Jacoba Swemer, werd den 4en Augustus 1790 te Dordrecht geboren, waar zijn vader lid der Schepenbank was. De jonge Sterling studeerde, na volbrachte voorbereiding aan de Latijnsche school te Dordrecht, aan het Amsterdamsche Athenaeum in de rechten. Vooral volgde hij de lessen der toenmaals bekende hoogleeraren Cras en Kemper. Den laatste volgde hij naar Leiden, waar hij den 27en Mei 1809 promoveerde op een verhandeling *De furtis*.

Sterling vestigde zich na zijn promotie als advocaat en procureur te Amsterdam; in 1821 ging hij over naar de rechtelijke macht, in 1838 naar het Openbaar Ministerie, en in 1841 volgde zijn benoeming tot Procureur-Crimineel. Als zoodanig is hij den 15en Mei 1853 te Amsterdam overleden. Hij was gehuwd met M.J. A m e s h o f, uit welk huwelijk een zoon en een dochter geboren werden.

Sterling heeft zich druk bewogen in het openbare leven; hij vervulde o.a., op verscheiden tijdstippen, het lidmaatschap der Tweede Kamer, der Provinciale Staten van Noord-Holland, van den Amsterdamschen Gemeenteraad, van het College van Curatoren van het Athenaeum Illustre, van het Hoofdbestuur van het 'Nut van 't Algemeen', enz. Ook op wetenschappelijk gebied bewoog hij zich, getuige een aantal verhandelingen over juridische aangelegenheden, en zijn medewerking aan de: *Aanmerkingen op het Ontwerp van het Wetboek van Strafvordering voor het Koninkrijk der Nederlanden*, in samenwerking met F.A. van Hall, C.A. den Tex en

J. van Hall. In 1826 werd hij gekozen tot lid der Maatschappij van Letterkunde, in 1834 werd hij Ridder in de Orde van den Nederlandschen Leeuw.

Sterling behoorde tot de opkomende liberale partij, zonder echter een fel partijman te zijn. Hij werkte in 1848 krachtig mede tot handhaving der openbare orde.

Overigens was hij een voorstander van het cellulaire gevangenisstelsel, waartoe hij in Amsterdam de eerste reglementen ontwierp.

Zie het *Levensbericht in de Handelingen Letterkunde* 1853, van de hand van Mr. C. van Hall, waarin de volledige lijst van de Geschriften van Uytwerf Sterling van Wijk

[Sterre, van der Wilhelmus]

STERRE (van der Wilhelmus), geb. te Eindhoven 1599, zoon van Hendrik, schout der stad en van Anna van Esch, overleed te Yperen 22 Juli 1663. Zijn broeder Johan, door Schutjes *Gesch. bisdom's Bosch*, verkeerd de broer van kanunnik Pallas v.d. St. genoemd, was abt van St. Michiel te Antwerpen. Wilhelmus studeerde te Leuven en behaalde 1617 in de filosofie de 7e plaats der eerste lijn. Hij voltooide zijne godgeleerde studie aan de universiteit, welke hij 1625 verliet als baccalaurens en verwierf daarna den graad van licentiaat en een gegradueerde kanunnikdij in de kathedraal te Yperen. Achtereenvolgens bekleedde hij aldaar verschillende ambten. 1629-31 was hij schatbewaarder; 15 Mrt. 1631 werd hij aarts priester; 24 Apr. 1638 aartsdiaken van het kapittel en 27 Aug. 1639 werd hij geïnstalleerd als deken van het kapittel. Driemaal gedurende het openstaan van den bisschoppelijken zetel bestuurde hij het bisdom als vicaris. Bij vergissing wordt hij bisschop van Yperen genoemd in Frencken, *Genealogieën van eenige voorname geslachten* (den Bosch 1918) 51, en deken van Gijpons in plaats van Yperen in *Tax.* XXII, 332. Volgens *Analectes* was hij ook pastoor te Audenaarden. Als afgevaardigde der geestelijkheid was hij meermalen tegenwoordig in de Staten van Vlaanderen. Hij overleed plotseling. Alles wat hij verkregen had uit zijne kerkelijke ambten, schonk hij aan de kathedraal. Hij werd in het koor der kerk begraven. Een grafschrift, vermeld in *Gallia Christiana* V 33, roemt zijn godsvrucht en voorzichtigheid.

Zie: Sanderus, *Flandria Illustrata* (ed. 1732) II, 327, 328, 331; *Taxandria* XIV (1907) 230; *Analectes hist. eccl. Belg.* XVII (1881) 220.

Fruytier

[Steuerwald, Jan Dam]

STEUERWALD (Jan Dam), geb. te Bergen op Zoom 13 April 1805, overl. te 's Gravenhage 10 Mei 1869, was de zoon van Justin Ernst Steuerwald en Lucia Dam. Hij was teekenaar op steen en heeft als zoodanig in de eerste helft der 19e eeuw tijdens de opkomst der steendrukkunst veel naam gemaakt, door uitgave van reproducties naar schilderijen, historieprenten, portretten, enz.

Uit *M.S. Aanteekeningen*.

van Dalen

[Steven, Dr. William]

STEVEN (Dr. William), geb. 22 Nov. 1796 te Peebles a.d. Tweed, overl. 2 April 1857 te Edinburgh, student aldaar, 5 April 1823 M.A. Men zond hem toen als hulpprediker naar de schotsche gemeente te Rotterdam en toen de pastor loci, Dr. Anderson, overleden was, werd Steven zijn opvolger, 8 Maart 1829. In het voorjaar van 1839 keerde hij naar zijn vaderland terug, benoemd tot huismeester van het oude en befaamde George-Heriot's hospitaal voor zonen van arme edinburgsche poorters. Bij zijn vertrek verleende de leidsche hoogeschool, op voorstel van Clarisse, van Hengel en Kist, hem nog het doctoraat honoris causa (11 Mei 1839), gelijk hij reeds lid was van de Mij. der Ned. Letterkunde. Want hij las en sprak onze taal gemakkelijk.

Hij is de geschiedschrijver zijner gemeente geworden. In 1832 verscheen van zijne hand *The history of the scottish church at Rotterdam*, waarachter nog *Notices of the british churches in the Netherlands* en *Brief view of the dutch ecclesiastical establishment*. Er zijn van deze laatste studie volgende drukken van 1838 en 1839. Het werd bijzonder gunstig

ontvangen en heeft zeker bijgedragen aan de vervulling van zijn wensch: een beter kennen van de schotsche kerk hier te lande. Van hem hebben wij ook *History of the High School of Edinburgh* 1849; voorts (met Johnston) *Progressive Geography* 1841; dan nog *Memoir of George Heriot*, 1845. Hij was intusschen 1843 predikant geworden van Trinity-College te Edinburgh, wat niet de gelukkigste tijd zijns levens geweest is. Hij was gehuwd met C. G i b s o n , die hem met vijf kinderen overleefde. Wie hem gekend hebben, prijzen zijn eenvoud, zijne beminnelijkheid en zuiver karakter.

Zie: B o d e l N i j e n h u i s in *Levensb. Letterk.* 1857, 176-183; *Konst- en Letterbode* 23 Mei 1857; S e p p , *Kerkgeschiedschr.* 380.

L. Knappert

[Stevens, Fulgentius]

STEVENS (Fulgentius), uit eene adellijke familie in 1654 geboren, behoorde tot de Augustijner-orde der vlaamsche provincie. 30 jaren was hij aan het onderwijs verbonden te Huy, Leuven, Gent en Brugge; 20 Nov. 1695 werd hij pastoor van 'de Posthoorn' te Amsterdam, stierf 8 Juli 1710, en werd in de Nieuwe kerk te Amsterdam begraven.

Stevens was een geduchte bestrijder van het Oud-katholicisme, dat in twee kerkjes, gelegen in de nabijheid van 'de Posthoorn', gepredikt werd. Door de Oud-katholieken ter schriftelijke verantwoording geroepen, weigerde Stevens daarop in te gaan. Vandaar dat tegen hem in 1704 een vlugschrift verscheen, zonder naam van schrijver of drukker, getiteld: *Wettig onderzoek van de onwettige reden, die d'eerw. P. Fulgentius Stevens op Palm-Sondag in zijn predikatie bijbragt om niet te voldoen aan 't gene daer hy op St. Gregorius dag door een gedrukte zendbrief toe beroepen is.*

Er bestaat van hem een kopergravure in het Museum de Amstelkring te Amsterdam.

Zie: *Bijdr. v. Haarlem*; XXXVIII, 167-169.

van der Loos

[Stevin, Hendrik]

STEVIN (Hendrik), geb. 's Gravenhage 1614, gest. na 1668. Hij was de tweede zoon van S i m o n (die volgt) en C a t h a r i n a C r a e y , studeerde te Leiden in de wiskunde (ing. 14 Febr. 1639). Zelf verdienstelijk wiskundige, gaf hij verschillende ongedrukte werken van zijn vader zorgvuldig bijgewerkt uit of bezorgde herdrukken ervan, met groote liefde en zorg de, na den dood zijns vaders door zijn oudsten broeder Frederik en zijne moeder met weinig zorg behandelde, kostbare handschriften zijns vaders zooveel mogelijk weder bijeengebracht hebbende. Tot zijn dood ambachtsheer van Alphen, waar hij woonde, stond hij in betrekking met Huygens, diens zoon Christiaan en andere wiskundigen van zijn tijd.

Hij schreef: *Wisconstich filosofisch bedrijf* in 14 boeken *met aanhang* (Leyden 1664), gevolgd door een *Plaatboec* (aldaar 1668), daarbij behorende en de oorspronkelijke illustratie met 'figuren' zeer verbeterend en vermeerderend.

Blok

[Stevin, Simon]

STEVIN (Simon), geb. te Brugge in 1548, gest. te 's Gravenhage, voorjaar 1620. Hij werd nog jong boekhouder en kassier te Antwerpen, later financieel stadsambtenaar te Brugge tot 1571, deed groote reizen naar Pruisen, Polen en Noorwegen, vestigde zich toen te Middelburg en was in 1581 uitgeweken te Leiden, waar hij zich 16 Febr. 1583 als student laat inschrijven. Hij hield zich daar met wiskundige studiën bezig en doceerde ook aan de universiteit in theoretische en toegepaste wiskunde, waarin o.a.

Maurits van Nassau een zijner leerlingen werd. Deze stelde hem zeer hoog en maakte op zijn veldtochten van S.' diensten ijverig gebruik. Deze vestigde zich einde 1590 te Delft, waar hij zich verbonden had tot het oprichten zijner nieuw uitgevonden watermolens (octrooi St. Gen. 1586); hij kreeg er ook het toezicht over 's lands waterwerken (1592), kwam daarna vòòr 1600 in den Haag en werd Jan. 1593 op aandrang van prins Maurits aangesteld als ingenieur en kwartiermeester van het staatsche leger, wat hij tot zijn dood bleef. Hij stelde in 1600 de instructie op voor de door prins Maurits aan de leidsche hoogeschool gestichte ingenieursschool, waar alleen in de landstaal mocht onderwezen worden. Hij is ber emd als kwartiermeester, scherpzinnig wiskundige, een der grondleggers van de mechanica, vindingrijk werktuigkundige, groot uitvinder, hartstochtelijk vereerder der moedertaal, een veelzijdig genie. Hij was en bleef katholiek.

Tot zijn wiskundige werken behoort een *Traité d'Optique*, waarin hij verschillende grondproblemen der perspectief oplost en zijn nieuw gevonden stellingen door geschikt gekozen voorbeelden illustreert. Hij bespreekt hierin 't zoogenaamde omgekeerde vraagstuk der perspectief en lost de vraag in enkele bijzondere gevallen op; gegeven zijn hierbij in een vlak twee figuren in een willekeurigen stand, die elkaars perspectief *kunnen* zijn, gevraagd wordt ze zoo te plaatsen en de plaats van 't oog zóó te bepalen, dat ze werkelijk elkaars perspectief zijn. Ook bewijst hij de volgende grondstelling: als 't centraal geprojecteerde vlak en 't vlak door 't oog daaraan evenwijdig ('t vluchtvlak) in den zelfden zin in 't tafreel worden neergeslagen, dan blijft de perspectieve ligging bestaan; 't neergeslagen oog is 't centrum van perspectief voor de homologe punten van 't neergeslagen vlak en de centrale projectie. In een zijner latere verhandelingen bespreekt hij de eigenschappen der loxodroom. Zijn hoofdverdienste op wiskundig gebied is echter de invoering der decimale breuken; hij spreekt zich dan tevens sterk uit voor de invoering van het decimale stelsel in munten, maten en gewichten.

Veel belangrijker nog zijn zijne mechanische geschriften. Hij geeft het eerst de wet aan, volgens welke het evenwicht op het hellend vlak plaats heeft, waarbij hij uitgaat van de onmogelijkheid van het perpetuum mobile; het parallelogram van krachten wordt bij hem aangetroffen; hij voert de gewoonte in krachten naar richting en grootte door lijnen voor te stellen, waardoor de mechanica de beschikking krijgt over de hulpmiddelen der meetkunde.

Even belangrijk is de ontdekking en de verklaring der hydrostatische paradox (de stelling, dat de drukking van een vloeistofzuil op den bodem van een vat slechts afhangt van de hoogte der zuil, het oppervlak van den bodem en 't soortelijk gewicht van de vloeistof, maar niet van den vorm van 't vat), de eerste groote stap in de hydrostatica sinds Archimedes.

't Verdient verder opmerking, dat Stevin (vóór Galilei) met den delftschen burgemeester Johan Hugo de Groot valproeven deed om de onjuistheid der uitspraak van Aristoteles, dat de zwaarste lichamen 't snelst vallen, aan te toonen. Als vestingbouwkundige was hij een der beroemdste van zijn tijd; als landmeter stond hij eveneens verre zijn ambtgenooten. Zijn beroemde zeilwagen, 1606 door hem geconstrueerd,

verspreidde zijn naam wijd en zijd. In zijn laatste jaren had hij te klagen over ondankbaarheid der Staten Generaal ten opzichte van zijn diensten. Prins Maurits had hem toen tot zijn raad en superintendant zijner financiën benoemd.

De algemeene erkenning van zijne wetenschappelijke verdiensten is van veel jonger datum; zij werden vooral in het licht gesteld door E. D ü h r i n g in zijne *Prinzipien der Mechanik* en door E. M a c h in *Die Mechanik in ihrer Entwicklung historisch kritisch dargestellt*, ten onzent door prof. D. B i e r e n s de H a a n en Gravelaar (zie beneden).

Stevin was een warm voorstander van het gebruik van de moedertaal in wetenschappelijke werken; aan zijn *Weegconst* gaat een pleidooi voor het gebruik der 'Duytsche tael' vooraf. Ook voor de zuiverheid der taal bleef hij strijden. Hij liet vele handschriften na, daaronder ook onafgewerkte; zijn zoon Hendrik (zie boven) verzamelde deze, nadat zij aanvankelijk zeer verwaarloosd en verspreid waren, en gaf er vele van uit.

Schilderij door een onbekende; Brugge richtte hem in 1844 een standbeeld op en liet een medaille te zijner eere slaan; in den Haag een buste in zijn woonhuis (Raamstraat 47).

Hij is op gevorderden leeftijd gehuwd geweest met de veel jongere C a t h a r i n a C r a e y, die hem twee zoons. F r e d e r i k (geb. 1613, ing. als theol. student te Leiden 1629, en als jurist, gest. te Leiden 1639); Hendrik, die voorg. en twee dochters, S u s a n n a en L e v i n a schonk. Zijn weduwe huwde 1621 M a u r i t s de V i r i (Virieu), baljuw van Hazerswoude, en stierf te Leiden 5 Jan. 1673.

Zijn voornaamste geschriften zijn: *Tafelen van intresten* (Antwerpen 1583); *L'arithmétique contenant les computations etc.* (Leyde 1585); *Problematum geometricorum l.l. V* (Antv. s.a.); *De beghinselen des waterwichts* (Leyden 1586); *De beghinselen der weeghconst* (Leyden 1586); *De weeghdaet* (Leyden 1586); *Vita politica, Het burgherlick leven* (Leyden 1586, Delft 1611, Amsterdam 1684); *De Sterctenbouwing* (Leyden 1594, Amsterdam 1624); *Hypomnematica mathematica* 2 t. (L.B. 1605-8, vert. als *Winstconstige gedachtenissen* (Leyden 1605-8); *Mémoires mathématiques* 15 t. (Leyde 1608); *Oeuvres mathématiques* (Leyde 1634); *Castrametatio, dat is legermeting* (Rott. 1617, Leyden 1633, Fransche vert., Leyde 1618); *Nieuwe Maniere van sterctebou* (Rott. 1617, Leyden 1633, Fransche vert., Leyde 1618); *Dialectike ofte Bewysconst* (Rott. 1621); *Materiae politicae* 2 t. (Leyden 1649, twee drukken van dit jaar); *Verrechting van Domeine mette Contrerolte* (Leyden 1650); *Vande spiegeling der Singkonst et Vande Molens*, éd. B i e r e n s de H a a n (Amst. 1884); *Coopmansbouckhouding*, uitg. B o o n (Leiden 1887).

Over zijn geschriften: B i e r e n s de H a a n in *Bouwstoffen voor de geschiedenis der wis- en natuurk. wetenschappen* no. XXI en XXV; *Verslagen Kon. Acad. afd. Nat.* 1884, 107, 197, 249, waar een volledige lijst, aangevuld door Gravelaar (zie beneden).

Vgl. over hem: v a n C a p e l l e, *Bijdragen tot de gesch. der wetenschappen en letteren* (Amst. 1828); V o o r d u i n, *Laudatio S. Stevini* (Gand 1823); D e l e p i e r r e, *Résumé biographique* (Brug. 1840); G o e t h a l s, *Notice historique* (Brux. 1841); du F a n (St. v a n d e W e y e r), *S. Stevin et M. Dumortier* (Nieport (London) et Brux. 1845); Q u é t e l e t, *S. Stevin* (Brux. 1845); D e l a f i n, *Notice sur la vie et les ouvra-*

ges de S.S. (Amst. 1846); Steichen, *Mémoire sur S.S.* (Brux. et Gand 1846); Inghels, *Notice historique* (Brug. 1840, 1844); van Duyse, *S. Stevin* (Brux. 1846); Navorscher I, 252, 366 en II, 43, 165; Tesch, in *Nieuw Archief voor Wiskunde*, 2de R. III, 94; Gravelaar in *Nieuw Archief voor Wiskunde* 2de R. V, 106; Morren in *Hand. XXVe Nederl. Congres* (1900), 106 vlg.: Molhuysen, *Bronnen Leidsche Univ*, I, 389. Zie verder Petit, *Repertorium* i.v. van der Woude en Blok

[Steijn, Pieter]

STEIJN (Pieter), geb. 6 Oct. 1706 te Haarlem, gest. 5 Nov. 1772 te 's Gravenhage, zoon van Adriaan Steyn, burgemeester van Haarlem, en Johanna Patijn. Uit een oude regentenfamilie, studeerde hij sedert 10 Febr. 1724 (foutief aangegeven als 20 jaar) te Leiden in de rechten, waar hij 6 Sept. 1726 promoveerde, werd 1729 secretaris en 1735 lid der vroedschap van Haarlem, waar hij schepen en burgemeester werd, vervolgens lid van Gecommitteerde Raden van Holland en commissaris en equipagemeester van de admiraliteiten van Amsterdam en Zeeland, 21 Juli 1749 raadpensionaris van Holland op aanbeveling van Willem IV, na het ambt sedert Juni te hebben waargenomen in de plaats van den afgetreden Gilles. Hij was meer uitstekend financier dan staatsman, ofschoon hij ook als zoodanig achtereenvolgens prins Willem IV, de Gouvernante, Brunswijk en den jongen Willem V ter zijde stond. Hij regelde op uitstekende wijze de toen verwarde financiën van Holland en van het Oranjehuis en stelde als lid eener daartoe benoemde commissie 1750 een belangrijk rapport over Holland's financiën samen; verbeteringen in het belastingstelsel werden door hem aangebracht. Herstel van het krediet was zijn streven en werd ook bereikt. Hij werd 8 Nov. 1759 curator der Leidsche Universiteit. Als staatsman bezat hij onder de Gouvernante Anna in de regeeringsconferenties niet zooveel invloed op de zaken als onder Willem IV zelven. Hij werkte tijdens Anna meestal samen met Amsterdam en de 'republikeinsche' oppositie tegenover de friesche partij aan het stadhouderlijke hof en Bentinck. Op beteren voet stond hij met den tusschen de partijen doorzeilenden Brunswijk en steunde dezen in de binnen- en buitenlandsche staatkunde. De Akte van Consulentschap werd hem echter eerst na de totstandkoming medegedeeld. Zijn eigenlijke werkkring bleven de financiën, ook onder Willem V; overigens was hij op staatkundig gebied gematigd en vredelievend en werkte krachtig mede aan Brunswijk's pogingen om de partijen te verzoenen.

Zijn beide huwelijken, met Maria Adriana Denyssen en Cornelia Schillinger, wed. van Daniël Deutz, bleven kinderloos. Hij werd begraven in de Groote kerk te 's Gravenhage, waar op zijn graf een opschrift van J. van Spaen.

Van hem een aantal brieven in de *Archives*, 4me série en 5me série, t.I. Zijn papieren in het Alg. Rijksarchief en het Huisarchief van H.M. de Koningin.

Schilderijen door J. Fournier en een onbekende. Prenten door J. Houbraken, Vinkeles en Bogerts.

Over hem: *Nederl. Bibl.* 1774, I, 105 en verder de algemeene geschiedkundige werken over zijn tijd, met name Wagenaar en de *Vervolgen* op diens werk, benevens van Wijn's *Bijvoegsels* en *Nalezingen*.

Blok

[Stirum, Mr. Albert Otto Ernst]

STIRUM (Mr. Albert Otto Ernst, graaf van Limburg) werd den 2en Dec. 1803
te Gro-

ningen geboren, als zoon van Otto Ernst Gelder graaf van Limburg Stirum, militair commandant der stad, en Albertina Maria, barones van Maneil. Hij studeerde te Franeker en Leiden, en promoveerde aan de laatstgenoemde Hooge School den 13en Maart 1829 tot doctor in de beide rechten.

Van Stirum vestigde zich na zijn promotie voor goed in Leiden, waar hij in 1830 in hethuwelijk trad met Jonkvrouwe Francona Diderica van Halteren. Tijdens de mobilisatie van dat jaar deed hij als luitenant der Schutterij dienst als plaatselijk adjudant, waarna hij in verschillende vertegenwoordigende lichamen gekozen werd: 1832 hoogheemraad van Rijnland, 1840 lid van de Provinciale Staten van Holland, 1843 wethouder van Leiden. In laatstgenoemd ambt maakte hij zich verdienstelijk door den aanbouw der eerste stedelijke gasfabriek.

Nadat van Stirum in 1848 en 1849 aan de stad zijner inwoning zeer bijzondere diensten had bewezen bij de bestrijding der toen heerschende cholera, werd hij 7 October 1851 door den Koning benoemd tot burgemeester van Leiden. Die taak was niet gemakkelijk, daar Thorbecke's Gemeentewet moest uitgevoerd worden. Dat de nieuwe administratie in de Sleutelstad zonder moeilijkheden ingevoerd werd, is voor een groot gedeelte het werk van den nieuwen Burgemeester geweest. De regering erkende deze verdiensten door ridderorden en door van Stirum te benoemen tot Curator der Universiteit.

De leidsche burgemeester was bij de burgerij zeer gezien. De Maatschappij van Letterkunde koos hem in 1852 tot medelid. Hij overleed in 1859, nalatend een weduwe en een talrijk gezin.

Zie: *Levensbericht Letterkunde*, door D. Tieboel Siegenbeek, 1859.
van Wijk

[Stock, Joannes van der]

STOCK (Joannes van der), geb. te Leiden, gest. te Leeuwarden, 27 Sept. 1656. Eerst geneesheer, werd hij later Oratoriaan. 1650 werd hij pastoor van Leeuwarden en aarts priester van Friesland. Na zes jaren ijverig werken stierf hij aan de pest.

Zie: A. T i a r a , *Annotationes*, 10; v. Heussen en v. Ryn , *Oudh. en Gest. van Friesland I*, 360; *De Katholiek*, 86 (1884), 106.
de Jong

[Stockman, Bernardus of Stockmans]

STOCKMAN (Bernardus) of Stockmans, geb. te Antwerpen, was de zoon van Jan Stockman. Hij was in 1589 'Francoysche schoolmeester' te Dordrecht, waar zijn broeder Hans of Jan Stockmans zich mede gevestigd had, als bierbrouwer. Hij beoefende de wiskunde, en gaf in 1589 uit: *Arithmetica ofte Cyfferboeck*, opgedragen aan *Schout, Borgermeester, Schepenen ende Raet, mitsgaders mijnen Heeren Colonellen, Capiteynen, Overigheden ende Regeerders der hooghloflijcker wijdt-beroemder ende seer vermaerde koop-stadt Dordrecht*. Van dit veelgebruikte werk bestaan drukken van 1589 (blijkens de opdracht, gedateerd 20 Julij 1589) van 1622 te Middelburg, van 1633 en 1637 te Utrecht, 1644 te Gouda, 1653 te Rotterdam, 1655 te Gouda enz. De derde druk werd verbeterd en bezorgd door den landmeler Cornelis van Nieuwrode of Nyenrode, terwijl bij een volgende uitgave door Abel W. Wassenaer rekenmeester te Utrecht, die het *van nieuws oversien, gecorrigeert en verbeterd had een Tafelken om te rabatteeren* werd toegevoegd.

Op den titel der eerste en tweede uitgave komt het portret van Stockman voor (halverlijve, links, in pelsrok, een boek in de hand

houdende) gravure z.n. De titels van volgende drukken vertoonen hem op ouderen leeftijd. De rotterdamsche uitgave van 1653 mist het portret.

Voorts heeft men van hem nog: *Corte ende eenvuldighe instructie om lieffelijcken ende bij hem selven sonder eenige meester ofte onderwijs te leeren cyferen.*

Differenciën van de Corenmaten, van nieus oversien en verbeterd door O.S. Boeye.

Zie: Schotel, *Ill. school* 25; van Someren, *Cat. van Portr.* n°. 5360; van Gijn, *Dordr. Ill.* 3654.

van Dalen

[Stockmans, Magdalena of Stocmans]

STOCKMANS (Magdalena) of **Stoemans**, geb. 12 April 1598 te Dordrecht, dochter van Jan of Johannes Stockmans (overl. 1602) en Elisabeth Jan Lambrechtsdr. (overl. 1609), beiden afkomstig van Antwerpen. Uit dit huwelijk waren 6 kinderen geboren. In den winter van 1617 op 1618 logeerde Magdalena of Madalena, toen dus wees zijnde, te Amsterdam, om het huwelijk bij te wonen van haar zuster Elisabeth met Jan Teller Thomasz. De dichter Gerbr. Adr. Bredero kwam tijdens dat verblijf met haar in kennis en raakte verliefd op haar. Magdalena gaf echter de voorkeur aan den veel ouderen Isaack Willems van der Voort (geb. 30 Mei 1576), een rijk koopman uit Brabant afkomstig maar woonachtig te Napels - de 'bruyne Brabander' gelijk Bredero zijn mededinger noemde. Van der Voort was in 1617 blijkbaar voor zaken te Amsterdam. 27 Mei 1618 ondertrouwden zij te Dordrecht, 18 Juni daaropvolgende werd het huwelijk te Oud-Alblas voltrokken. Bredero wijdde, twee maanden voor zijn dood, haar een afscheidslied dat, met omzetting van het 6e en 7e couplet, later gedrukt werd in de *Groote Bron der Minnen* (Amst. 1622, p. 81-82). De oorspronkelijke rijmbrief, met het adres 'Mademoiselle Madame Madalena Stoemans', gevonden in de papieren van de nakomelingen van Catharina, Magdalena's dochter, gehuwd met den staathuishoudkundige Pieter de la Court, werd door Ch.M. Dozy in het *Brederoo-album* (Feestnummer van *Oud-Holland*, 2e Jrg., 1885, p. 27 e.v.) afgedrukt. Niet onwaarschijnlijk dat meer gedichten in Bredero's liedboeken op haar betrekking hebben. Na haar huwelijk bleef zij in Italië wonen; haar man stierf 29 Aug. 1629. Met 3 kinderen, twee waren er overleden, trok zij naar 't vaderland terug, vestigde zich te Amst. en deed daar 16 Sept. 1636 haar poorterseed. Zij woonde, zeer gefortuneerd, op de Keizersgracht, hertrouwde in 1638 met Thomas Varwer, oud-burgemeester van Deventer, overleed Juni 1660 en werd in de Nieuwe Kerk begraven. Haar zonen dreven handel onder den naam Guglmo. en Giov. van der Voort. Twee portretten zijn er van haar bekend: een door D. Baudringien geschilderd en een door van Loon.

Zie: *Oud-Holland* II (1884), Brederoo-nummer; VII (1889), 155-157; J. Prinsen JLzn. *Gerbrand Adriaensz. Bredero* (Amst. 1919); E.W. Moes, *Iconographia Batava* II (Amst. 1905) no. 7601.

Ruys

[Stompwijk, Theodorus van]

STOMPWIJK (Theodorus van), **Stumpwickius**, geb. te Haarlem, overl. in het karthuiserklooster te Zeelhem 2 Juli 1621. Gedurende eenige jaren woonde hij in het karthuiserklooster te Brugge. Of hij daar zijne professie gedaan heeft, blijkt niet. Toen de prior van

het verwoeste klooster te Zeelhem in het refuge te Diest was overleden, 1600, werd van Stompwijk belast met het bestuur der bezittingen van het klooster. De weinig nog overgebleven monniken verspreiden zich en hij nam zijn verblijf te Leuven. 1602 keerde hij met drie monniken naar Diest weder, deed het oude klooster in Zeelhem eenigszins bewoonbaar maken en vestigde zich aldaar 1604. Door gebrek aan middelen werden de gebouwen langzaam hersteld. 1614 bezocht aartshertog Albert het klooster en verleende den prior een geschenk om de kerk te voltooien, welke 1616 gereed kwam. Voor zijn dood mocht de prior het klooster, waarvoor hij zoo geijverd had, grootendeels weder opgebouwd zien.

Tijdens zijn verblijf te Brugge bewerkte hij uit 't *Speculo Morali* van den kardinaal Joannis Vitalis een *Compendium* door Petreus overgenomen in zijn *Bibliotheca Cartusiana*.

Zie: Fr. Raymakers, *Hist. Oogslag voorm. Karthuiserklooster te Zeelhem* (Brus. 1863) 54-59, 66; Foppens, *Bibl. Belg.* II, 1129; Morotius, *Theatrum Chronol. Cartus. Ord.* (Taur. 1681) 138; *Hist. Ep. Ultraj.* 54.

Fruytier

[Storm, Gregorius]

STORM (Gregorius), benedictijn, missionaris te Barneveldt in 1726.

Zie: *Archief voor de Gesch. v. h. Aartsb. Utrecht* X 35.

de France

[Storm, Lambertus Dominicus]

STORM (Lambertus Dominicus), een der Negen mannen, die de grondwetsherziening van 1848 hebben voorbereid, geb. te Breda 25 Mrt. 1792 en overl. 3 Juni 1859 te 's Gravenhage.

Reeds in 1844 door de Prov. Staten van Noord-Brabant tot lid der Tweede Kamer Stat.-Gen. gekozen, werd Storm in Febr. 1849 door het hoofdkiesdistrict Breda opnieuw naar deze Kamer algevaardigd en sedert heeft hij daarin zitting gehouden tot zijn dood. Hij was een van de katholieke kamerleden, die een werkzaam aandeel hebben genomen aan de verbetering onzer constitutioneele instellingen. 15 jaren lang heeft hij daarvoor met alle kracht gewerkt, eerst voor 't verkrijgen van een beter kiesrecht dan er vóór 1848 bestond, voor de ministerieele verantwoordelijkheid, voor vrijheid van drukpers, gelijkheid voor de wet enz., daarna voor de handhaving en eerlijke toepassing der in 48 verkregen rechten. Hij was een der krachtigste medestanders van Thorbecke, eerlijk vertegenwoordiger van het liberaal Katholicisme.

'Storm was een volksvertegenwoordiger in den vollen zin des woords. Zijn overtuiging, gegrond op onderzoek en ervaring, was bij al zijn doen en laten zijn eenige leidsvrouw. Niets kon hem daarin doen wankelen. Hij was even ontoegankelijk voor gunstbetoon als verheven boven smaad en miskennis. Het belang van 't Vaderland ging hem boven alles. Met ernst en kracht kwam hij telkens op tegen elke poging om van den milden geest der verkregen grondwet af te wijken. Wars van letterknechterij en gewrongen uitlegging, bezielde met oprechten zin voor al hetgeen onze vernieuwde instellingen vastheid en duurzaamheid kon geven, heeft hij zonder ommezien, en onverschillig wie ministers waren, zijn overtuiging gehandhaafd tegen al wat hij als inbreuk op die constitutioneele beginselen beschouwde. Liefde voor waarheid en vrijheid was hem in hooge mate eigen;

verdraagzaamheid in 't godsdienstige niet minder. Steeds kwam bij eerlijk en oprecht voor zijn gevoelen uit.'

Treffend was het heengaan van dezen afgevaardigde uit het parlement. Terwijl hij bezig was in

de kamerzitting van 3 Juni 1859 het woord te voeren ten gunste van een amendement van zijn vriend en medestander Thorbecke (aan de orde was dien dag een wetsontwerp betreffende het Bondscontingent van Limburg), werd hij plotseling door een hartverlamming getroffen. Vrienden omringden den gestorvene; de vergadering werd geschorst, het lijk in een zijvertrek gebracht. Drie dagen later werd het naar Breda vervoerd en op de R. Kath. begraafplaats 'Zuilen' onder Prinsenhage ter aarde besteld.

Zie: van Welderen Rengers, *Parl. Gesch. Nederl.* (1907), Register; Ising, *In de Kamers der Stat.-Generaal* (1892), 3-5; *N. Rotterd. Cour.* van 8 Juni 1859. Zuidema

[Storm de Grave, Adriaan Willem]

STORM DE GRAVE (Adriaan Willem), geb. te Hattem 13 Oct. 1763, overl. te Breda 23 Jan. 1817, was de zoon van Esaias Storm (ged. te Batavia 18 Febr. 1731, overl. te Groningen in Juni 1769) en van Charlotte Wilhelmine van Lintelo tot de Marsch (geb. te Zuffen 15 Nov. 1733, overl. te Hattem 6 Juli 1766). Esaias, die in Staatschen dienst den 28en April 1768 tot luitenant-kolonel was bevorderd in het regiment Oranje Stad en Lande, had den 20en October d.a.v. den achternaam 'de Grave' aangenomen (familienaam zijner grootmoeder van moederszijde, die uit een te Gent woonachtig geslacht afstamde), en de vergunning verkregen, dat zijne nakomelingen zich voortaan 'Storm de Grave' zouden noemen.

Adriaan Willem (hij werd bij den laatsten naam genoemd) trad reeds in Maart 1774, dus op 10 jarigen leeftijd, als cadet in dienst bij het regiment Oranje Stad en Lande, waarin zijn vader in de rangen van kapitein, majoor en luitenant-kolonel gediend had. Na eene interruptie in zijn dienst als vaandrig van 1 Januari 1786 tot 1 Januari 1788, werd hij, 22 Maart 1790, aangesteld tot luitenant en slechts drie maanden daarna (15 Juni 1790) bevorderd tot kapitein in het regiment van den generaal-majoor D.W.H. baron van Brakell. In dien rang nam hij deel aan den veldtocht van 1793-1795, tijdens welken het 1e bataljon (waarbij hij was ingedeeld) in Den Bosch was gelegerd; hij behoorde o.a. tot de bezetting van Crevecoeur, welk fort den 27en Sept. 1794 door kolonel Tieboel aan den franschen generaal Delmas werd overgegeven.

Na den ondergang van de republiek der Vereenigde Provinciën ging Storm in zijn rang over in het Bataafsche leger en werd hij ingedeeld bij de 1e comp. van het 1e bat. van de 1e halve-brigade. Met Daendels trok hij in 1796 naar Dusseldorp, en werd hij in 1797 op de reede van Texel ingescheept met het oog op eene expeditie tegen Ierland, die evenwel niet tot uitvoering kwam. Toen in 1799 het leger werd uitgebreid en o.a. elk bataljon een tweede hoofdofficier bekwam, werd hij, 29 Juni van dit jaar, aangesteld tot majoor bij zijn bataljon, waarover luitenant-kolonel Nicolson het bevel voerde. In den veldtocht in Noord-Holland tegen de Engelschen en Russen was dit bataljon, behoorende tot de divisie-Daendels, op den 10en Sept. bij de bestorming van den Zijperdijk het voorste in de colonne, die den aanval ondernam tegen het dorp St. Maarten, en daar aanvankelijk eenige voordeelen behaalde, waarvan evenwel verder geen partij werd getrokken.

Op den 19en Sept. was het bataljon, tijdens den slag van Bergen, in reserve achtergelaten in het dorp St. Pancras, waardoor het gelegenheid had, bij dit dorp het voortdringen der Engelschen te stuiten, die de over den Langen dijk terugtrekkende Bataafsche troepen van Daendels' divisie op de hielen volgden. Toen de Engelschen, op

bevel van den hertog van York, in den nacht uit dit défilé terugtrokken, was Nicolson's bataljon, hetwelk nagenoeg niet geleden had, onder de eerste troepen, die hen achtervolgden, om de oude positie bij Oudkarspel weder te gaan bezetten. In Daendels' rapport werden de namen van den kommandant en van den majoor Storm met lof vermeld.

In den slag bij Castricum (6 October) hield hetzelfde bataljon op de voorposten eenigen tijd stand tegen een overmachtigen aanval van de Russen, voor welken het evenwel genoodzaakt werd te wijken. Bij die drie gelegenheden had S. dus in eerste linie aan den strijd deelgenomen.

Het volgende jaar werd het bataljon ingedeeld bij de Bataafsche divisie, onder generaal Dumonceau, welke deel uitmaakte van de Gallo-Bataafsche krijgsmacht, waarmede generaal Augereau van Juli 1800 tot April 1801 aan den Main en de Regnitz den linkervleugel dekte van het Fransche hoofdleger in Duitschland onder generaal Moreau.

Toen ruim een jaar na den vrede van Amiëns (27 Maart 1802) de oorlog tusschen Frankrijk en Engeland weder uitbrak (18 Mei 1803) en de Eerste Consul het voornemen had opgevat om met behulp van de Bataafsche land- en zeemacht een inval in Engeland te doen, werd ook het 1e bataljon der 1e halve-brigade, waarover majoor Storm de Grave destijds het bevel voerde, tot deelneming aan die expeditie bestemd (25 Nov. 1803). De voorbereiding daartoe duurde ongeveer twee jaren. S. werd in dien tijd tot luitenant-kolonel bevorderd (28 Juni 1805) en behield in dien rang het commando over zijn bataljon, hetwelk, ingevolge reorganisatie van het leger (11 Juni 1805) het 1e bataljon van het 1e regiment van linie was geworden. In den zomer van 1805 maakte dit deel uit van de bataafsche krijgsmacht, die met fransche troepen, onder het opperbevel van generaal Marmont, het kamp bij Zeist had betrokken, om aldaar de noodige eenheid in de oefening te verkrijgen. Tegen het einde van Juli werd dit kamp plotseling opgebroken. Het gunstig oogenblik voor den overtocht naar Engeland scheen nabij. De troepen werden op de reede van Texel ingescheept, doch na eene maand weder ontscheept (29 Aug.), om door Duitschland naar Oostenrijk te marcheeren ter deelneming aan den 3en coalitie-oorlog. De bataafsche divisie, onder generaal Dumonceau, is in dien veldtocht niet tegenwoordig geweest bij de groote krijgsgebeurtenissen; tijdens den slag bij Austerlitz (2 Dec.) was zij te Weenen; in Maart 1806 was zij in het vaderland teruggekeerd.

Nadat Lodewijk Napoleon het bestuur over het koninkrijk Holland had aanvaard (23 Juni 1806) had weder eene reorganisatie van het leger plaats (17 Sept. 1806). De grenadiers van de garde werden geacht het 1e regiment infanterie van linie uit te maken; in verband daarmede werd de benaming van elk der bestaande regimenten één nummer hooger, zoodat S. de G. van toen af kommandant was van het 1e bataljon van het 2e regiment infanterie van linie. Toen de oorlog tusschen Frankrijk en Pruisen uitbrak (8 Oct. 1806), ontving koning Lodewijk van Napoleon bevel, een Noorder leger te vormen te Wesel, waarbij de helft van de Hollandsche infanterie moest worden ingedeeld. Ook het 2e regiment werd daartoe aangewezen, tengevolge waarvan S. de G. deelnam aan de krijgsverrichtingen van ondergeschikt belang in Westfalen, Hannover en Keur-Hessen, o.a. aan het vermeesteren van de kleine vestingen Hameln en Nienburg (21 en 24 Nov.) Daarna bleef het Hollandsche hulp-

korps, onder bevel van Dumonceau, nog eenigen tijd aan de Weser en de Elbe werkzaam, totdat in Maart 1807 maarschalk Mortier, onder wiens opperbevel het was gesteld en die met het grootste gedeelte van zijn korps tot in de nabijheid van Stralsond in Zweedsch-Pommeren was opgerukt, een deel van Dumonceau's divisie bij zijne troepen aantrok, en wel eene brigade van ongeveer 3000 man, onder generaal-majoor van Hasselt, waarbij ook de beide bataljons van het 2e regiment infanterie waren ingedeeld.

In die streek had dit regiment, onder aanvoering van kolonel A. Lyklama a Nyeholt, gelegenheid zich te onderscheiden, vooral in het gevecht aan de Peene (16 April 1807), waar de Zweden tot in Stralsond teruggeworpen werden. In de rapporten over dit gevecht werd o.a. de naam van luit.-kolonel Storm de Grave met eere vermeld.

Na het opheffen van het beleg van Kolberg (2 Juli) en het innemen van Stralsond (20 Aug. 1807) bleef de Hollandsche divisie nog eenigen tijd, onder het opperbevel van maarschalk Brune, Oost-Friesland, Oldenburg en Bremen bezetten; in Maart 1808 kwam het grootste gedeelte ervan, ook het 2e regiment, in het vaderland terug. Niet lang zou de overste Storm van het meer rustig verblijf alhier genieten. 17 Augustus gelastte Napoleon aan zijn broeder, om onmiddellijk eene uit de verschillende wapensoorten bestaande brigade, ter sterkte van \pm 3000 man naar Spanje te doen marcheeren. Ook Storm's bataljon werd hiertoe aangewezen; 4 Sept. marcheerde de brigade, aangevoerd door generaal-majoor Chassé, van Bergen-op-Zoom af. Over Antwerpen, Gent, Amiens, Atrecht, Douvens, St.-Cloud (waar de troepen door Napoleon werden in oogenschouw genomen), le Mans, Bayonne, St. Jean de Luz en Tolosa kwam de brigade den 30en Sept. voor Durango aan, waar zij door maarschalk Lefebvre, hertog van Dantzig, onder wiens opperbevel zij geplaatst was, werd geïnspecteerd. Den volgenden dag bestormde zij de rotsachtige hoogten bij Durango en Zornosa (ten Zuiden van Bilbao), van waar de vijand werd verdreven. Reeds bij dit eerste gevecht onderscheidde Storm zich met zijn bataljon zoodanig, dat hij daarvoor met twee zijner onderhebbende kapiteins, evenals Chassé zelf en kolonel Lyklama, het ridderkruis van het Legioen van eer ontving.

Korten tijd daarna (10 Dec. 1808) werd hij bevorderd tot kolonel; doch hij bleef het bevel over zijn bataljon voeren, totdat in Juli 1809 kolonel Lyklama, die het commando over de beide bataafsche bataljons infanterie voerde, werd teruggeroepen en hij als regimentskommandant in diens plaats trad. Met zijn bataljon, daarna met zijn regiment, nam hij verder deel aan alle gevechten, o.a. bij Mesa de Ibor, ten Zuiden van den Taag, ongeveer ter hoogte van Almarez (17 Maart 1809) en bij Talavera de la Reyna (28 Juli 1809), waarbij de bataafsche brigade steeds met onderscheiding genoemd werd; maar vooral heeft Storm persoonlijk zijn naam verbonden aan de verdediging van het verschanste Hieronimieten-klooster van St. Jago bij Merida, aan den noordelijken oever van de Guadiana. Het korps van maarschalk Victor, hertog van Belluno, moest zich tijdelijk van die rivier verwijderen en noordwaarts trekken. De maarschalk had aan generaal Chassé een vertrouwd officier gevraagd, om het bevel te voeren in genoemd fort, welks bezetting moest dienen om meester te blijven van de brug over de rivier, en tijdelijk geheel aan zich zelve werd overgelaten. Van 13 Mei tot 13 Juni 1809 heeft Storm dien post met

ongeveer 300 man, tegen eene Spaansche krijgsmacht van ruim 3000 man met overmachtige artillerie, verdedigd, totdat hij bevel kreeg dien te ontruimen. De meest vleierende betuigingen van tevredenheid over zijne bij deze gelegenheid betoonde standvastigheid en beleid werden zijn deel, o.a. in twee brieven van den chef van den generalen staf van Victor's korps, generaal Séméné, in copie aanwezig in het rijksarchief, waarin ook de namen van de bataafsche kapiteins C.F. van Nyvenheim en J.W. van Liebergen, alsmede van de luitenants W. Schönstadt (adjutant), F.A.W. Herckenrath en J.M.L. de Mohr met lof vermeld werden. Chassé schreef aan den minister van oorlog in Holland: 'Wanneer de Colonel Storm de Grave in zijne militaire loopbaan niets anders had ultgevoerd dan deze defensie, zou dezelve meer dan voldoende zijn, om zijne reputatie voor altoos te vestigen. De Hertog van Bellune, de Generaal Leval en het gansche corps d'armée heeft hem den welverdienden lof toegezwaard. Deze defensie heeft in 'tgeneraal hier zeer veel gerucht gemaakt'.

In Augustus teruggeroepen, begaf kolonel Storm zich den 11en van die maand van Toledo op weg naar zijn land. Op zijn reis daarheen of onmiddellijk na aankomst zal hij de tijding vernomen hebben, dat hij den 19en van diezelfde maand bevorderd was tot generaal-majoor, in welken rang hij onmiddellijk werd ingedeeld bij de divisie van generaal Dumonceau (11 Oct.), toen in het westen van Noord-Brabant opgesteld, om met de Fransche troepen het verder voortdringen van het gelande Engelsche leger te beletten. Reeds vroeger was hij door den koning in de orde van de Unie opgenomen.

Bij de inlijving van ons land bij Frankrijk in 1810 ging hij over in franschen dienst, waarin hij, in den beginne in sedentaire betrekking, het militair commando voerde in de departementen van de Rhone (standplaats Lyon) en van de Loire (standplaats Montbrison). In Mei 1812 werd hij weder ingedeeld bij de Fransche legers in het Spaansche schiereiland, en nam hij deel aan de slagen van Salamanca (bataille des Arapilles) aan den rechteroever van den Tormes, waar maarschalk Marmont den 22en Juli 1812 door Wellington geslagen werd, en van Vittoria, in het noorden van Spanje, in de provincie Alava (21 Juni 1813), waarin de engelsche opperbevelhebber door eene beslissende overwinning op maarschalk Jourdan de fransche legers noodzaakte, Spanje te ontruimen.

In een der vele gevechten, die Storm had bijgewoond, had hij een ernstige beenwond bekomen, die hem voorloopig ongeschikt maakte, om te velde dienst te doen. Dientengevolge werd hem, na een verblijf van ruim twee maanden (15. Dec. 1813 tot begin Maart 1814) te Parijs, het militair bevel over het departement Cantal (in Auvergne) opgedragen (standplaats Aurillac).

Na den val van Napoleon en het herstel van Nederland vroeg hij zijn ontslag uit den franschen dienst, hetwelk hem 8 Sept. 1814 verleend werd. Op zijn verzoek werd hij weder in zijn rang van generaal-majoor in het nederlandsche leger opgenomen bij besluit van den Souv. Vorst van 27 Oct. 1814, voorloopig op non-activiteitstractement, van het oogenblik af, dat hij hier te lande zou zijn aangekomen, totdat hij in functie zou zijn getreden. Hij bevond zich toen te Parijs, en kon zich 'uit hoofde van hevige en chronische verzweringen aan het linker been, gevolg van bekomen wonden' in November d.a.v. nog niet verplaatsen 'zonder zijn leven te compromitteren' (medisch attest), waarom hij verzocht, dat zijn

traktement mocht ingaan met den dag van het besluit, hetgeen werd toegestaan. Van zijn verdere loopbaan is niets meer bekend, dan dat hij 28 April 1815 te Muiden zich in tweeden echt verbond met Susanna Maria Nering Bögel (1783-1827), dat hij in Februari 1816 in Muiden woonde, en dat hij 26 November 1816 bevorderd is tot luitenant-generaal. Waarschijnlijk zal zijn gezondheidstoestand niet toegelaten hebben, dat hij weder in actieven dienst trad en moet zijne laatste bevordering als erkenning van vroeger bewezen diensten worden aangemerkt. Den 23en Januari 1817 is hij 'aan de gevolgen van eene kwaadaardige koorts' te Breda overleden.

Uit zijn eerste huwelijk, gesloten te Hattem 27 Januari 1788 met Maria Cornelia de Laver (1760-1814), hebben hem drie zonen (die hieronder volgen) en ééne dochter overleefd, welke laatste, Maria Anna (geb. Hattem 13 Maart 1796, overl. Haarlem 5 April 1877), 17 April 1821 in den echt trad met Antonie Marinus Beijerman (geb. Rotterdam 1 Nov. 1788, overl. Breda 18 Maart 1861, als gep. luit.-kolonel der artillerie).

Zijn tweede huwelijk bleef kinderloos.

Zie: Mendels, *Herman Willem Daendels* ('s Grav. 1890) bijlagen 151; Van Sypesteyn, *Geschiedenis van het regiment Hollandsche Hussaren* ('s Grav. 1849) 222; Van Löben Sels, *Bijdragen tot de Krijgsgeschiedenis van Napoleon Bonaparte* ('s Grav., 1839), II 249, noot; Bosscha, *Neerl. heldendaden te land* (Leeuwarden 1873) naamregister; Kraijenhoff, *Bijdragen tot de Vaderl. Gesch. van de belangrijke jaren 1809 en 1810* (Nijmegen 1851), 164; Del Camp genaamd Camp, *Het leven en de kriegsbedrijven van David Hendrikus baron Chassé* ('s Hertogenbosch 1849) 24, 25, 30; A.J.P. Storm de Grave (zoon van Adriaan), *Mijne herinneringen uit den Spaanschen veldtocht gedurende de jaren 1808 en 1809* (Amsterdam 1820); dezelfde, *Verblijf in Frankrijk gedurende de jaren 1808-1814* (Amsterdam 1822-1824, 2 dln.); Roulin, *Historique des corps d'infanterie ayant porté le No. 125* (Orleans 1890) 68, 70, 71, 79-85; *Almanac de la cour* (Amsterdam 1809) 63; verder bewerkt met behulp van een staat van dienst, archiefstukken en familieberichten.

Koolemans Beijnen

[Storm de Grave, Antonie Johan Pieter]

STORM DE GRAVE (Antonie Johan Pieter), geb. te Hattem 12 Aug. 1788, overl. te Roermond 18 Jan. 1864, was de oudste zoon van den voorgaande. Hij trad 17 Aug. 1801 in dienst bij het 1e bataljon van de 1e halve brigade, waarbij zijn vader majoor was en waarvan deze in 1803 kommandant werd. In de eerste jaren is hij steeds bij dit bataljon gebleven, werd daarbij, 29 Januari 1805, aangesteld tot 2en luitenant, en korten tijd daarna tot adjudant. Evenals zijn vader trok hij dus in het korps van Marmont in 1805 mede naar Oostenrijk, in 1806, 1807 en 1808 onder Mortier en Brune naar Pruisen, Zweedsch-Pommeren en Noord-Duitschland aan de Wezer en de Elbe. In zijn stamboek is in het bijzonder vermeld, dat hij heeft deelgenomen aan het beleg van Stralsond en de bataille van Fardininshof tegen de Zweden 16 April 1807, dat is het gevecht, in hetwelk Mortier de Zweden dwong om over de Peene te wijken en in Stralsond terug te trekken, waarbij het, zooals van Löben Sels mededeelt (II, 248, 249), tot een scherp gevecht kwam tusschen de hollandsche troepen en den terugtrekkenden linkervleugel der Zweden, en vooral het 2e regiment infanterie gelegenheid had, zich te onderscheiden.

In Maart 1808 in Holland teruggekeerd, ging

Storm steeds in hetzelfde bataljon (toen 1e bat. 2e regt. inf.) dienende, in Sept. d.a.v. met Chassé naar Spanje, waar hij tijdelijk van zijn vader gescheiden werd, omdat hij den 11en Februari 1809 werd geplaatst bij den staf van den franschen generaal Leval, bij wiens divisie de hollandsche brigade was ingedeeld. In die betrekking, welke hij onder de leiding van den chef van den staf, den adjudant-generaal Allemand, tot groote tevredenheid van zijn chef waarnam, woonde hij alle slagen en gevechten bij, waaraan die divisie deelnam, o.a. die van Talavera (28 Juli 1809), bij Almonacid, ten zuiden van Toledo (11 Aug. 1809) en Ocana, ten zuiden van Aranjuez (19 Nov. 1809).

In den avond van laatstgenoemden slag, waarin de Franschen eene beslissende overwinning op de Spanjaarden behaalden, te Aranjuez terugkeerende, vernam hij aldaar, dat hij naar Holland was teruggeroepen en tot aide-de-camp was benoemd bij zijn vader, die reeds drie maanden te voren vertrokken, en in Holland tot generaal-majoor was bevorderd. Aangezien de Hollandsche brigade was aangewezen, om de 22000 krijgsgevangenen naar Frankrijk over te brengen, en het alleen reizen aan vele gevaren onderhevig was, vergezeldde hij zijne krijgsmakkers, totdat zij de fransche grens overschreden (23 Dec. 1809) en spoedde zich toen verder naar Holland.

Tijdens zijne fransche dienstjaren na de inlijving van Holland, heeft hij zijn vader als aide-de-camp vergezeld naar Lyon en Montbrison, en is hij met dezen nog te velde getogen in Portugal, ofschoon hij reeds verlof had aangevraagd wegens ziekte (bloedbrakingen). De toestemming bereikte hem te Valladolid, nadat hij had deelgenomen aan den slag bij Salamanca (22 Juli 1812). Met het convooi, hetwelk den gewonden maarschalk Marmont naar Frankrijk vervoerde, kwam hij 22 Sept. d.a.v. te Bayonne; in het laatst van October was hij hier te lande terug, waar hij tot herstel zijner gezondheid een jaar moest blijven. 21 October 1813 vertrok hij weder naar het leger. Te Dax (in het zuiden van Frankrijk, aan den Adour) ontmoette hij zijn vader, die wegens zijne wonden uit Portugal was teruggezonden. Met dezen keerde hij naar Parijs terug, waar hij 15 Dec. aankwam, om in Maart 1814 weder met hem (altijd in zijne functie van aide-de-camp) naar Aurillac te vertrekken.

17 April 1814 kwam aldaar het bericht, dat Napoleon afstand gedaan had van den troon (11 April). Generaal Storm was nog steeds lijdende, en kon zich moeilijk verplaatsen; daarbij kwamen berichten uit Holland met groote vertraging in. Ten gevolge van een en ander werd eerst in Augustus besloten, dat Antonie alleen naar Parijs zou gaan, om voor zijn vader, zijn broeder en zich zelve eervol ontslag uit den franschen dienst te verzoeken; bij besluit van 8 September 1814 werd dit verleend.

Na zijn terugkeer in Hollandschen dienst bleef hij (aanvankelijk op half-traktement) als kapitein-adjudant bij zijn vader, ten gevolge waarvan hij (hoogstwaarschijnlijk ook wel ten gevolge van zijn gezondheidstoestand) geen deel nam aan de krijgsverrichtingen in de Zuidelijke Nederlanden. Na diens overlijden ging hij, 1 Mei 1817, in dezelfde betrekking over bij generaal van Geen, die destijds te Namen kommandant was van het 6e generale militaire commando. Uit die betrekking is hij, 19 Juni 1819, op verzoek eervol ontheven en op $\frac{2}{3}$ traktement gesteld (non-actief?). 5 Mei 1825 trad hij weder in actieven dienst als adjudant van generaal von Goedecke, die mede bij de Hollandsche brigade in Spanje gediend had en hem daar zal hebben

leeren kennen, en die sinds 1 Juni 1824 provinciaal kommandant van Luxemburg was en 's konings commissaris der bondsvesting aldaar. Vijftien jaren heeft hij die betrekking waargenomen, ook nog eenige maanden na de pensionneering van genoemden generaal (27 April 1840). In dien tijd was hij majoor geworden (16 Sept. 1832), in welken rang hij, 19 Sept. 1840, kommandant werd van een der bataljons van de 9e afdeeling infanterie; het volgende jaar werd hij bevorderd tot luitenant-kolonel bij het 2e regiment infanterie, en drie jaren later (28 Juni 1844) gepensionneerd met den rang van kolonel. Onmiddellijk daarop werd hij aangesteld tot militiecommissaris, welke betrekking hij eerst in Noord-Holland, daarna (1856) in Limburg bleef vervullen tot 1 Februari 1863.

In Franschen dienst is hij door generaal Leval meermalen voorgedragen voor het ridderkruis van het Legioen van eer, welke onderscheiding hem evenwel niet is tebeurtgevallen. Cambier, de laatste minister van oorlog van koning Lodewijk, die, na de inlijving, aanvankelijk tot nadere regeling, zijne betrekking bleef waarnemen, gaf 3 Dec. 1810 in een brief aan den franschen minister van oorlog, generaal Clarke, eene aanbeveling ten behoeve van vele officieren, dienende bij de hollandsche brigade in Spanje, die ten gevolge van de tijdsomstandigheden door hunnen koning niet waren beloond geworden, zooals zij dit hadden mogen verwachten. Hieronder werd ook luit. A.J.P. Storm de Grave genoemd.

Antonie was gehuwd met Caroline Wilhelmine Antoinette van den Heuvel. Zijn eenige zoon Emile Willem Carel Cornelis koos eveneens de militaire loopbaan en werd als luitenant-kolonel provinciaal adjudant in Utrecht in 1875 gepensionneerd met den rang van kolonel.

Op letter- en geschiedkundig gebied was Antonie zeer ontwikkeld; meermalen schreef hij aan familieleden brieven, zoowel in de fransche als in de nederlandsche taal, in versmaat.

Den veldtocht van de hollandsche brigade in Spanje in 1808 en 1809 heeft hij op levendige en onderhoudende wijze beschreven in: *Mijne herinneringen uit den Spaanschen veldtocht gedurende de jaren 1808 en 1809* (Amsterdam 1820).

Nog heeft hij in druk doen verschijnen:

Verblijf in Frankrijk gedurende de jaren 1808-1814 (Amsterdam 1822, 2 dln.); *Elchéira, Bertha, Laura, Seraphina, Blanca, Irena, Emma. Zevental verhalen* (Amsterdam 1850); en vrij vertaald uit het hoogduitsch: *Tafereel mijner krijgsgevangenschap in Rusland van den jare 1812 tot 1814 door Frederik Peppeler, Kapitein 1e kl. bij het Groothertogelijke 3e Regiment Hessische Infanterie van linie* (Gorinchem 1833).

Zie: Bosscha, *Neerlands heldendaden te land* (Leeuwarden, 1873) naamregister; Del Campo genaamd Camp, *Het leven en de krijgsbedrijven van David Hendrikus baron Chassé* ('s Hertogenbosch 1849) 34; Van Sypesteyn, *Geschiedenis van het regiment Nederl. Rijdende Artillerie* (Zalt-Bommel 1852) 150; verder bewerkt met behulp van een staat van dienst en familieberichten.

Koolemans Beijnen

[Storm de Grave, Jhr. Carel Willem Johan]

STORM DE GRAVE (Jhr. Carel Willem Johan), geb. te Leeuwarden 5 Mei 1792, overl. te Ginneken 27 April 1878, was de tweede zoon van Adriaan Willem. Reeds op 12-jarigen leeftijd, 15 Oct. 1804, trad hij in militairen dienst bij het 1e regiment infanterie van linie, werd 6 October 1809 benoemd tot page van koning Lodewijk, en ging

24 Juli 1810, toen ons land bij Frankrijk was ingelijfd, over als page in dienst bij Keizer Napoleon.

Bij zijne aanstelling tot 2en luitenant, 14 Jan. 1811, werd hij ingedeeld bij het 25e regiment dragonders, hetwelk toen, onder de bevelen van kolonel Ornano, een van de groote ruiters-aanvoerders van dien tijd, deel uitmaakte van de fransche legermacht in Spanje. Met dit regiment zal hij, in het begin van zijn officiersloopbaan, waarschijnlijk den 5en Mei 1811 de schitterende charge medegereeden hebben bij Fuentes de Onoro (in Portugal bij Almeida, ten zuiden van de Douro), die zijn kolonel den generaalsrang op het slagveld aanbracht. In zijn staat van dienst is niet aangegeven, welke belangrijke gevechten of slagen hij verder bijwoonde; alleen staat daarin vermeld, dat hij in 1811 in Portugal en Spanje, in 1812 in Spanje, in 1813 in Spanje en Duitschland, in 1814 en 1815 in Frankrijk te velde was.

Zijne benoeming tot ridder in de orde van het Legioen van eer op 25 Februari 1814 geeft eene aanwijzing, dat hij zich bijzonder zal onderscheiden hebben in de slagen, waarin Napoleon in de eerste helft van Februari van dit jaar de verschillende korpsen van Blücher's legermacht het een na het andere tusschen de Seine en de Marne bij Montmirail, Chateau-Thierry, Etoges, Vaucamp en Champaubert uiteensloeg en daarna, door zijne overwinning bij Montereau (18 Februari), den kroonprins van Wurtemberg tot den terugtocht naar Troyes noodzaakte. Het 25e dragonders behoorde toen tot de brigade-' Héritier, welke bij die slagen aanwezig was.

Eenige maanden later vroeg en verkreeg Storm ontslag uit den franschen dienst en werd hij bij het nieuwe nederlandsche leger ingedeeld als kapitein bij het 10e bataljon west-indische jagers, dat voor Suriname bestemd was (22 Oct. 1814). De uitzending der troepen daarheen had evenwel niet zoo spoedig plaats als ook koning Willem I gewenscht had. Eerst brachten verschillende omstandigheden vertraging daarin teweeg, en toen in Maart 1815 Napoleon van Elba terugkeerde, werd de zgn. Indische brigade bij het veldleger ingedeeld, en onder de bevelen gesteld van prins Frederik, die met een afzonderlijk korps bij Halle stond. Aan de slagen van Quatre-Bras en Waterloo heeft Storm dan ook geen deel kunnen nemen; maar aan dit korps werd na die slagen o.a. opgedragen, om Valenciennes, le Quesnoy en Condé te vermeesteren, aan welke krijgsverrichtingen ook door de west-indische jagers werd deelgenomen.

15 Augustus aanvaardde de Indische brigade van Valenciennes den terugtocht naar het vaderland; 6 September scheidde zij uit het mobiele leger; maar het duurde nog tot 13 Maart 1816 vóórdat Storm werd ingescheept op het transportschip 'de jonge Nicolaas', om den 8en Mei d.a.v. in de kolonie Suriname te ontschepen. Deze data (aan Storm's staat van dienst ontleend) komen niet overeen met die betreffende den overtocht van de hoofdmacht (21 November 1815 en 26 Januari 1816 - zie bij W.B. Panhuys), zoodat, indien zij juist zijn, onze kapitein met een aanvullingstroep of alleen is overgebracht.

Bij kon. besl. van 17 Nov. 1821 werd Storm bij onderlinge ruiling overgeplaatst als ritmeester bij de afdeeling kurassiers No. 1, waardoor hij niet alleen hier te lande, maar ook bij zijn oorspronkelijke wapensoort terugkeerde. In 1828 ging hij als ritmeester 1e kl. over bij de afdeeling kurassiers No. 9; tijdens den Tiendaagschen veldtocht voerde hij het bevel over het 1e eskadron van die afdeeling. Na afloop van den veldtocht

werd hem, 12 October 1831, het ridderkruis der 4e klasse van de Militaire Willemsorde toegekend, hoogst waarschijnlijk in erkenning van en als belooning voor den moed en het beleid, door hem betoond op den 12en Augustus, toen na het sluiten van den wapenstilstand, plotseling eene canonnade van de muren van Leuven losbarstte, waardoor o.a. van den kommandant dier afdeeling, kolonel Galliëris, en van diens zoon een been werd afgeschoten, en mede ten gevolge daarvan aanvankelijk een paniek onder de troepen ontstond.

Met dit feit werd de rij der door Storm bijgewoone krijgsbedrijven gesloten. Hij had zich intusschen als dapper en beleidvol cavalerie-officier een uitstekenden naam verworven, hetgeen zoowel in de hem ten deel gevallen onderscheidingen (24 Dec. 1851 adjudant van Z.M. in buitengewonen dienst; 1 Mei 1845 ridder, 9 Maart 1860 commandeur in de orde van den Nederlandschen Leeuw; 14 Juni 1857 ridder grootkruis der Luxemburgsche orde van de Eikenkroon), als in zijne bevordering tot den hoogsten rang in het leger erkend werd. Achtereenvolgens in 1835 en 1840 tot luitenant-kolonel en kolonel bevorderd, werd hij, 26 Maart 1841, in laatstgenoemden rang kommandant van het 1e regiment zware dragonders, welk commando hij als kolonel (8 Oct. 1842) bleef voeren, nadat zijn regiment bij de reorganisatie van 1 Nov. 1843 den naam van 1e regiment dragonders had bekomen, totdat, 17 Nov. 1849, zijne benoeming volgde tot generaal-majoor, kommandant van de reserve-brigade, tevens belast met de functiën van gouverneur der residentie en van provincialen kommandant van Zuid-Holland. Na deze betrekkingen in Dec. 1852 verwisseld te hebben met die van kommandant van de 1e brigade cavalerie, werd hij, 30 Mei 1854, benoemd tot luitenant-generaal, inspecteur van het wapen der cavalerie, tevens belast met het toezicht over het wapen der marechaussée.

Zijne wetenschappelijke kundigheden werden erkend in zijne benoeming, 10 April 1850, tot lid van het Comité van defensie, en, 14 Mei 1850, tot lid der speciale commissie van inspectie over het militair onderwijs, meer bepaaldelijk voor het wapen der cavalerie.

Ingevolge zijne aanvraag werd hij 9 Maart 1860, gepensionneerd onder dankbetuiging voor de vele, langdurige en gewichtige diensten, door hem in zijne betrekking bewezen.

Bij kon. besl. van 6 Dec. 1852 werd hij verheven in den nederl. adel met het praedicaat van jonkheer.

Hij was gehuwd met Maria Henriëtte Tegelberg (geb. te Hulst 7 Oct. 1799, overl. te Breda 2 Juni 1886) uit welk huwelijk twee dochters en één zoon zijn geboren. Deze, jhr. Willem Isaac Adriaan (geb. te Arnhem 24 Juli 1822, overl. te 's Gravenhage 24 Nov. 1893) trad in 1836 in dienst als cadet der cavalerie aan de kon. militaire academie, werd, 18 Juli 1841, aangesteld als 2e luit. bij het regt. zware dragonders, doorliep achtereenvolgens alle officiersrangen, totdat hij, 20 Maart 1880, bij zijne benoeming tot generaal-majoor, evenals zijn vader, inspecteur van het wapen der cavalerie werd; 6 Juli 1883 werd hij gepensionneerd. Tijdens hij den rang van luitenantkolonel bekleedde werd hij, 4 April 1874, benoemd tot adjudant van Z.M. en als zoodanig overgeplaatst bij den Grooten Staf; hij bleef in die betrekking gehandhaafd bij zijne bevordering tot kolonel; doch toen hem, 24 Januari 1877, het bevel werd opgedragen over het 3e regiment hussaren, werd hij tevens benoemd tot adjudant van Z.M. in buitengewonen dienst.

Zie over hem: *Almanac de la cour* (Amsterdam 1810) waarin hij bij het 'Maison du roi' onder de pages vermeld staat; W ü p p e r m a n n , *De geschiedenis van den Tiendaagschen veldtocht* ('s-Gravenhage 1881) 392, 393; B o o m s , *Le 12 aout 1831 de la campagne des dix jours* (La Haye, Bruxelles 1875) 27; C h . D u r a n d , *Dix jours de campagne* (Amsterdam 1832) 307.

Koolemans Beijnen

[Storm de Grave, Cornelis Marinus]

STORM DE GRAVE (Cornelis Marinus), geb. te Hattem 4 Dec. 1794, overl. te Brussel 15 Dec. 1871) was de derde zoon van Adriaan Willem. Hij trad, 26 Januari 1815, als cadet in dienst bij het regiment zuid-nederlandsche hussaren, hetwelk den 1en Maart 1814 was opgericht door F.V.P. prins de Croy, en den 21en April 1815, na de samensmelting van de noord- en zuid-nederlandsche korpsen, den naam zou aannemen van regiment hussaren No. 8. Den 15en Mei 1815 werd Storm bevorderd tot cadet-wachtmeester. In dien rang heeft hij zich in den slag van Waterloo zoodanig onderscheiden, dat hem, 24 Nov. 1816, het kruis van de Militaire Willemsorde 4e kl. werd toegekend. Deze datum van benoeming (bijna 1½ jaar na den slag) geeft reden om aan te nemen, dat een door hem begaan bijzonder feit eerst later ter kennis van de autoriteiten is gebracht. Bij de familie is de herinnering bewaard van het feit, dat hij, ziende dat, bij het ter charge oprukken van de vijandelijke kurassiers, het paard van zijn eskadrons- of zijn regimentskommandant, door een vijandelijk projectiel getroffen, neerstortte, onmiddellijk afsteeg en zijn paard ter beschikking van zijn chef stelde. Dit mag waarlijk naast een hooge opvatting van plichtsgevoel, een daad van moed en beleid genoemd worden. Trouwens het geheele 8e hussaren, onder bevel van den luitenant-kolonel J.L. Duvivier, ingedeeld bij de brigade Ghigny, heeft zich bij Waterloo bijzonder onderscheiden. Bij eene sterkte van 439 man (3 eskadrons) waren 1 officier en 132 ruiters gesneuveld of vermist, en 7 officieren met 145 ruiters gewond.

Na den slag van Waterloo heeft het regiment nog deelgenomen aan de insluiting en vermeerstering van de vestingen le Quesnoy, Valenciennes en Condé in het noorden van Frankrijk.

Ruim een jaar daarna volgde, niet geheel in overeenstemming met zijne wenschen, zijne aanstelling tot 2en luitenant (17 Dec. 1817) bij het bataljon infanterie nationale militie No. 18, en eerst vier jaar later zijn overgang in dien rang, bij ruiling, bij de afdeeling kurassiers No. 1 (16 Juni 1821). Daardoor kwam hij terug bij de cavalerie, nu in een oorspronkelijk noordnederlandsch regiment. Bij zijne bevordering tot 1en luitenant (20 Oct. 1825) kwam hij weder bij een zuid-nederlandsch korps, de afdeeling kurassiers No. 2 (oorspronkelijk het eerst opgerichte Belgische korps karabiniers), hetwelk - na het uitbreken van den opstand in 1830, en nadat den 23en October van dit jaar aan alle Zuid-Nederlanders, die nog trouw gebleven waren, ontslag uit dien dienst werd gegeven, indien zij zulks verlangden - zoodanig verliep, dat het bij kon. besl. van 14 Nov. 1830 werd opgeheven. Storm werd toen (20 Dec. 1830) ingedeeld bij de afdeeling kurassiers No. 3, met hetwelk, onder aanvoering van luitenant-kolonel G.L.C. Bouwens van der Boyen, hij den Tiendaagschen veldtocht medemaakte. Verliezen heeft deze afdeeling in dien veldtocht niet geleden; dus zal zij weinig gelegenheid gehad hebben, om met den vijand in aanraking te komen.

Korten tijd daarna (5 Oct. 1831) werd S. bevoor-

derd tot ritmeester en achtereenvolgens 4 Nov. 1845 tot majoor, 7 Oct. 1849 tot luitenant-kolonel, en 31 Dec. 1852 tot kolonel bij het 1e regiment dragonders, welk commando hij ruim drie jaren voerde, tot hij op zijn 62e jaar werd gepensionneerd (12 Mei 1856).

In den tijd, dat hij den majoorsrang bekleedde, werd hij (10 Mei 1849) benoemd tot ridder in de orde van den Nederlandschen Leeuw.

Hij is gehuwd geweest met Celine Isaure Pauline van Beugen, uit welk huwelijk één zoon hem overleefde, Willem Adriaan, die in 1870, ook bij de cavalerie, tot 2en luitenant werd aangesteld, doch op 35-jarigen leeftijd in 1883 overleed.

Samengesteld met behulp van familieberichten en een staat van dienst.

Koolemans Beijnen

[Straalman, Mr. Matthys]

STRAALMAN (Mr. Matthys), heer van Duist, de Haar en Zevenhuizen, werd 21 Juli 1722 te Amsterdam geboren. Na volbrachte studie in de rechten vestigde hij zich in zijn vaderstad als advocaat. Hij bezat een huis op de Heerengracht tegenover de Nieuwe Spiegelstraat, en een buiten aan de Vecht, het bekende Trompenberg, waar hij ook overleden is. Straalman behoorde tot een aanzienlijk, oorspronkelijk doopsgezind geslacht van Amsterdamsche kooplieden, dat echter nooit in de Regeering der stad gezeten had.

Na de onlusten van 1748 werd Mr. Matthys door Willem IV, den 6en September van dat jaar, in de Vroedschap beschreven. Toen korten tijd hierna de Stadhouder kwam te overlijden, herkreeg de anti-stadhouderlijke partij in den Amsterdamschen Raad de meerderheid en wist Straalman en zijn mede-48-ers buiten de openbare ambten te houden, zoodat hij in bijna 40 jaar geen post van schepen of burgemeester kreeg. Geleidelijk stierf de factie van 1748 uit, en in de dagen van den Patriottentijd was Straalman de eenige overgebleven Prinsgezinde in de Vroedschap. Deze trouw werd door Willem V beloond, toen hij, na de overgave der stad aan de Pruisen, er de wet verzette. Straalman werd den 27en November eindelijk Burgemeester, welke waardigheid hij onder de Restauratie nog in 1790 en 94 bekleedde. Hij was in Januari 1795 Voorzittend Burgemeester, en de man, die den 18en dier maand met de revolutionairen onderhandelde, en den volgenden dag het bestuur der stad aan de provisioneele municipaliteit overdroeg, n.b. met dankzegging voor de deftige en bedaarde wijze, waarop zich de revolutie voltrok!

Straalman trok zich nu in het particuliere leven terug en overleed eerst den 12en Augustus 1808 te 's Graveland, in den ouderdom van 86 jaren. In zijn hoogen ouderdom vertaalde hij nog twee tooneelstukken uit het Fransch, *Eriphile* en *Philips de Tweede, Koning van Spanje*, die in 1801 en 1803 in den Amsterdamschen Schouwburg opgevoerd werden.

Hij is gehuwd geweest met Cornelia Amsing, bij wie hij drie zoons en een dochter had. De jongste zoon, Mr. Anne Willem Straalman, werd in 1816 door Koning Willem I in den adelstand ingelijfd met den titel van baron.

Prent door J. Kobell.

Zie: J.E. Elias, *De Vroedschap van Amsterdam*, II; H.T. Colenbrander, *De Patriottentijd*, III; Eiusdem, *De Bataafsche Republiek*; Witsen Geysbeek, *B.A.C. Woordenboek*, V.

van Wijk

[Stratenus, Louise Antoinette]

STRATENUS (Louise Antoinette), schrijfster van romans, novellen en andere werken, geb. te Zeist 3 Aug. 1852, overl. in Mrt. 1908 te Prinsenhage. Zij was de dochter van Hendrik

Jacob S. en Henriette Jacqueline Schadée van der Does. Van haar opleiding en studie is weinig bekend. Reeds in haar jeugd vertaalde zij leesboeken voor kinderen, o.a. *L'île colibri*. Op ruim 30-jarigen leeftijd ging zij tot de R.-Kath. kerk over. In verschillende plaatsen van ons land en ook te Stockholm en elders in het buitenland woonachtig, hield zij zich voortdurend bezig met de beoefening der letteren. Voor haar tooneelstuk *Hoogmoed* (1882) werd zij bekroond; eveneens voor andere pennevruchten. Van haar zeer talrijke geschriften noemen wij: *Noordsche bloemen* (1875); *Erica's* (1877); *Novellen* (78); *Droomen en werkelijkheid* (79); *Afgedwaald* (80); *Verspeeld* (1881); *Wraak*. Tooneelspel (81); *Toewijding* (83); *Geluk* (84); *Anna van Nevelen* (85); *De Woestenberg*. Oorspronkelijke roman (85); *Beschermengelen*. Een geschiedkundig verhaal (86); *Een lange marteling*. Oorspronkelijke roman (88); *Oostvoorne* (89); *Een reddingboei* (90); *Joséphine de Beauharnais*. Directoire roman (90); *Hoe zij stierf* (91); *In verzoeking* (91); *Lindendaal* (91; evenals de beide voorgaande een oorspronkelijke roman); *Verhoord gebed* (91; idem); *De liefde van een boer*, Roman uit de Transvaal. 2 dln. (1900); *Roofvogels*. *Herinneringen aan een gevallen held*. Oorspronkelijke roman in 2 dln. (1893); *Slavenketenen*. Idem (94); *Anarchisten*. Idem (95); *Als een dief in den nacht* (98); *Bange dagen* (1903); *Plicht*. Oorspr. roman (1903), en *Het kind*. Idem (1904). Voorts een boek, getiteld: *Vormen*. *Handboek voor de samenleving in en buiten huis* (1887); *De opvoeding der vrouw* (1891) en *De ziekte der eeuw* (1905). Vele andere titels vindt men nog in 'Brinkmans Catalogus'.

Zie: Frederiks en v.d. Branden, *Biogr. Woordenb.* (1892). En voor 't geslacht Stratenus: jhr. H.H. Röell in *Ned. Leeuw* 1902, 81.

Zuidema

[Strick, Maria]

STRICK (Maria), kopergraveerster, schoonschrijfster en onderwijzeres, is geboren in 1577 in 's Hertogenbosch, zij was de dochter van den onderwijzer Caspar Becq in Delft. Zij huwde in 1598 met den onderwijzer Jan Strick, die later naar Rotterdam verhuisde, waar zij redevoeringen hield tegen den predikant Hieronymus Hirnius. Kramm spreekt over een prent, voorstellende Mozes met de tafelen der wet, met door Maria Strick gegraveerde bijbelplaatsen. Verder is er een gegraveerde proeve van haar schoonschrijfkunst en het 'Toneel der loflijke schrijfpennen ten dienste van de constminnende Jeucht' in 't Licht gebracht door Maria Strick, fransoysche school-houdende binnen de wijdt vermaerde stadt Delft. Ghesneden door Hans Strick 1607. 4o.

Schilderij door M. Jz. Mierevelt. Prent door W. Jz. Delft.

Zie: C. K r a m m, *Levens en werken der holl. en vlaamsche kunstschilders etc.* (Amst. 1857-64) V, 1582; P. Haverkorn van Rijs wijk in *Oud-Holland* 1905, 52; aant. Rijks Prentenkabinet, door E.W. M o e s, afd. prenten: A.v. W u r z b a c h, *Niederl. Künstlerlexikon* II, 670.

J.M. Blok

[Strick van Linschoten, Paulus Hubert Adriaan Jan]

STRICK VAN LINSCHOTEN (Paulus Hubert Adriaan Jan), heer van Linschoten, Polanen, Hekendorp enz., geb. te Utrecht 21 Nov. 1769, overl. te Bologna 25 Juli 1819. Hij stamde uit een oud adellijk geslacht, was in 1796 lid van de eerste Nationale vergadering en vervolgens gezant der Bataafsche republiek aan 't hof van Wurtemberg. Hier kwam hij in kennis met

verscheiden duitsche letterkundigen en geleerden, geraakte echter bij den keurvorst van genoemd land in ongenade wegens zijn vrijzinnige denkbeelden op staatkundig en godsdienstig gebied. Na zijn terugroeping leefde hij als ambteloos burger op zijn voorvaderlijk landgoed Linschoten, in de nabijheid van Woerden gelegen, waar hij zijn tijd met letteroefeningen doorbracht. Ook wijdde hij zich aan de beoefening van verschillende wetenschappen en onthaalde gastvrij een aantal vrienden op zijn huis, als Hooft de zijnen op het Muiderslot.

In 1807 werd Strick door den koning van Pruisen tot kamerheer benoemd en met de orde van den Rooden Adelaar vereerd. Weldra vertrok hij nu naar Berlijn en woonde hij bij afwisseling in verschillende andere steden van Duitschland. Kort vóór de inlijving van Nederland bij Frankrijk vestigde hij zich te Mannheim. Na de afschudding van het fransche juk betrad hij nog eens den vaderlandschen grond, keerde toen naar Duitschland terug en stierf in 1819 op een reis naar Italië.

Behalve eenige losse gedichten in de *Kleine dichterlijke handschriften* van Uyl en broek (zie dat art.) en eenige gedichten, door Wits en Geysbeek in zijn *Apollineum* (I, 179-189) geplaatst, behalve de *Dichtvruchten* van den vriendenkring 'Kunst door vriendschap volmaakter', heeft men van Strick van Linschoten nog: *Proeve eener vertaling van het Pervigilium Veneris* enz. (Utr. 1805); *Gedagten* (Amst. 1808); *Tien lierzangen van Horatius in dezelfde digtmaat overgebracht* (ald. 1808); *Klagte bij het graf van Mr. J. Hinlopen* (Utr. 1809) en het merkwaardige boek *Eleutherophilus' vertraute Briefe während eines Durchftugs durch einem Theil der nördlichen Provinzen des Königreichs der Niederlande im Sommer des jahres 1817 an einen Freund geschrieben*. 3 dln. (Mannheim 1818). Voorts schreef hij belangrijke bijdragen in het *Landbouwkundig Magazijn* van Kops.

Zie: Q.M.R. Verhuel in *Alg. Konsten Letterbode* 1855, 99; Wits en Geysbeek, *Biogr.-Anthol.-Crit. Woordenb.* V, 345-364; *Recens. ook der Reeens.* III, 336; *Vad. Letteroef.* 1808, I, 600; Blok, *Gesch. Ned. volk²* (1915) IV, 30; *Ned. Adelsboek* 1917, 371. En voor 't geslacht Strick v. Linschoten, id. id., 369-384. Zuidema

[Stronck, Carel Willem]

STRONCK (Carel Willem), geb. te Tiel 25 Juli 1775, overl. te Dordrecht 29 Mei 1853, zoon van Bernard Theodorus (overl. 27 Nov. 1910) en van Wilhelmina Catharina Cords. Hij bezocht het gymnasium te Tiel, waar hij eene latijnsche redevoering hield over dat 'aenigma Bononiense', waarvan zijn rector, E.E. van Bergen, de oplossing gevonden had, en vertrok 1791 naar Utrecht. Theoloog, was hij meteen goed mathematicus, en prof. Hennert zocht hem voor die studie te winnen, maar hij bleef zijn gekozen vak getrouw, vooral oriëntalia studeerende. Van zijne leermeesters eerde hij vooral Heringa, dien hij bij zijnen dood (18 Jan. 1840) in eene uitgegeven leerrede herdacht. 4 Mei 1797 verdedigde hij onder dezen leermeester zijn *Specimen hermeneulico-theologicum de doctrina et dictione Johannis apostoli ad Jesu magistri doctrinam dictionemque exacte composita*, werd 6 Aug. 1797 predikant te Odijk, 15 Juli 1798 te Jisp, 28 Nov. 1802 te Dordrecht, waar hij 28 Nov. 1852 den dag herdacht dat hij vijftig jaren in die gemeente had gearbeid.

Naast veel practischen arbeid vond hij tijd voor studie. Van 1800 tot 1820 verscheen in 7

deelen zijn *Bijbelsch Huisboek*, door de toenmalige geleerde wereld zeer geprezen, ook om zijne tekstverbeteringen. Voorts gaf hij *De geschiedenis van Jezus naar de vier evangeliën* (1800). Een jaar daarna schonk de Maatschappij t.N.v.h. Alg. hem de gouden medaille voor zijn *Volksboek over de pligten der zamenleving* en in 1827 deed het Haagsch Genootschap hetzelfde voor zijne *Proeve eener opgave van de geschiedkundige berigten betreffende de geschiedenis van David, vergeleken met zoodanige gewijde dichtstukken welke aan hem met zekerheid of waarschijnlijkheid toegekend worden*. Het onderwerp is typisch voor den tijd van nog schuchter bijbelonderzoek, de behandeling ervan verhoogde Stronck's naam als 'oosterling', zoodat hij te Harderwijk zoowel in de vacature-Muntinghe (II 904) als in die van J.H. Pareau (II 1065) genoemd werd en de utrechtsche Senaat hem 19 Juni 1824 het doctoraat honoris causa verleende. Doch naast de oostersche was hij ook de klassieke letteren blijven beoefenen. In de Nieuwe verhandelingen van het Zeeuwsch Genootschap 1819, III, 3, 227-249 vindt men 's mans *Observationes criticae in Homeri hymnum in Cererem*, waardoor, zegt Collot d'Escury, hij 'opnieuw bewezen heeft dat onze vaderlandsche godgeleerden de beoefening der klassieke geleerdheid met de theologische weten te paren'. De groote Ruhnkenius had de homerische hymnen in 1780 voor het eerst uitgegeven. Ook zijn er latijnsche gedichten van Stronck bekend. Van een aantal geleerde genootschappen was hij lid, bij zijne stelling ongemeene kennis een bescheiden, voorzichtig man, meteen trouwhartig en in zijne vriendschap standvastig.

Hij was 19 April 1810 gehuwd met Johanna Martine Boon, dochter van Jacob, lid der dordtsche vroedschap en Jacoba Maria Hooft, die hem vijf dochters en een zoon schonk.

P. Fontijn schilderde zijn portret, door J.C. Bendorp gegraveerd, 1817.

Zie: Schotel in *Levensber. Leterk.* 1853, 171-181; daarnaar Glasius, *Godgel. Nederl.* III, 398 vlgg.; Bouman, *Geld. Hoog.* II, 331, 342; Collot d'Escury, *Hollands roem* III, 407 noot; *Arch. v. Kerk. Gesch.* V, 1834, 243; Wyttenbach, *Vita Ruhnkenii* ed. J.Th. Bergman, 211, 217.

L. Knappert

[Strij, Abraham van]

STRIJ (Abraham van), schilder en etser, is geboren te Dordrecht in 1753 en aldaar gestorven in Maart 1826. Hij was een leerling van zijn vader en van Joris Ponse, en broeder van den Cuyp-imitator Jacob van Strij. Hij schilderde portretten, genrestukken en behangsels. Schilderijen van zijn hand bevinden zich te Amsterdam, Rijksmuseum, jongen teekent onder toezicht van een meester naar pleister, een vrouw bij een wieg, een vrouw, die een ketel schuurt in een keuken. Fred. Muller in zijn *Nederl. Geschiedenis* in platen Amst. 1863 noemt onder no. 4719A het volgende van van Strij: 1786 afbeelding van een der zijden vaandels (waarop de Dordtsche Stedemaagd) door den oud-raad van Dordrecht aan elk der 11 Burgercompagnieën uitgereikt, welke vaandels alle in 't Dordtsche Museum berusten en alleen door het nummer der compagnie verschillen. Het schilderwerk, de Dordtsche stedemaagd enz. aan beide zijden is van Abr. van Strij, vier daarvan zijn in 1795 overgeschilderd en de latijnsche spreuk: *virtute civium securior*' door de holl.: vrijheid, gelijkheid 1795 vervangen. Het is een fraaie teekening in kleuren door J. Rutten 4o. en bevindt zich

in den atlas van Mr. S. van Gijn. In verz. Rhaban Ruhl verk. Mei 1876 binnenhuis met lezend man in verz. Nelles, verk. Dec. 1895 viertal koeien en 2 schapen met herder bij ruïne.

Teekeningen bevinden zich te Amsterdam, Rijksprentenkabinet: zittende vrouw met schotel, oude vrouw met mand, interieur en twee mannen, jongen in den grond een kanon, interieur met ouden man, lezende man, staande jonge man in landschap, jonge rugliguur, marktscene, zittende vrouw, man met hond (2 stuks), jonge man met een pak, ? portret van een schilder; te Leipzig coll. J.A.G. Weigel 1883, slapende vrouw 1823; te Weenen, Albertina, interieur met een boer en een oude vrouw aan een tafel, een wandelaar, idem Mus. Fodor: zittend oud man, landschap met landlieden en vee n.A. Cuyp, in een kamer een lezende oude heer, oude vrouw leest in den bijbel voor een jongen naar N. Maes, binnenhuis naar Q. Brekelenkam.

Prenten van hem zijn: twee koppen n. Rembrandt, landschap met windmolen (de laatste niet zeker).

Naar zijn ontwerp teekende A. Delfos de geleerde, graveerde G.F. Bendorp een titelprent, A.K. de Koningh een bergachtig landschap, C.G. Schutgen van Houten een man met muts op, zittend op een ton met kruik in de hand, Joh. Bemme Azn. een winterlandschap met jongen.

Teekening door A.v. Strij. Prent door J.E. Marius.

Zie: R. van Eynden en v.d. Willigen, *Geschied. der vaderl. schilderkunst* (Haarl. 1816-42) III, 59, IV 25; J. Immerzeel, *Levens en werken der kunstschilders etc.* (Amst. 1843) III, 120; G.K. Nagler, *Neues allgem. Künstlerlexikon* XVII, 501; C. Kramm, *De levens en werken der holl. en vl. kunstschilders.* (Amst. 1857-64) V, 1582; W. Bürger (Thoré), *Musées de la Hollande* (Paris 1858-60) *Amsterdam I*, 174; II. 217; Ch. Blanc, *Manuel de l'amateur d'estampes* (Paris 1854-90, II, 606; T. Hippert et Linnig, *Le peintre-graveur hollandais et belge du XIX siècle*, Brussel 1874 I, 480; F. Müller, *De nederl. Geschied. in platen*, Amst. 1863; *cat. Rhaban Ruhl*, Mei 1896; *cat. Nelles*, Dec. 1895; A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstlerlexikon* II, 671.

J.M. Blok

[Strijen, Willem van]

STRIJEN (Willem van), geb. 23 Apr. 1619 als zoon van Quirijn v.S. (IV, kol. 1283) en Alida van Moerkercken, overl. 18 Mei 1670. Na zijn promotie was hij advocaat in den Haag. Evenals zijn vader en broeder Cornelis (IV, kol. 1283) was hij een bekwaam rechtsgeleerde; een groot aantal adviezen van zijn hand zijn uitgegeven in de *Hollandsche Consultatien*, in de *Utrechtsche Consultatien* (I, n°. 101, II, n°. 11) en in het *Advysboek* van van den Berg. In 1656 werd hij advocaat-fiscaal der domeinen in Holland en Westfriesland; meermalen kwam hij in aanmerking voor een raadsheersplaats in het Hof van Holland, kort voor zijn dood voor den presidentszetel in dat Hof. Zeer bekend is zijn advies over het patronaatsrecht.

Hij huwde in 1645 met Maria van der Geer (overl. in 1671), moeder van twee zonen: Hugo (overl. in 1710) en Quirijn (overl. in 1719).

Zie: J.E. Elias, *Vroedschap van Amsterdam* II, 639-640; Fruin-Japikse, *Brieven van J. de Witt* II, 467; Gonnet, *Briefw.*

Gebr. van der Goes I, 234, 264; H, 121, 169; J.F.v. Beeck Calkoen, *Onderzoek rechtstoestand geestel. en kerkelijke goederen in Holland* (Amst. 1910) 177 v., 292 v.

van Kuyk

[Stijl, Dr. Simon]

STIJL (Dr. Simon), zoon van Jelle Stijl en Epke Hylke Haanekuik. geb. te Harlingen den 25en Febr. 1731, gest. aldaar 24 Mei 1804. Hij werd reeds den 9en Juli 1744 als student te Franeker ingeschreven, waar hij de leerling werd van L.C. Valkenaer, Schrader en Ypey; na vier jaren besloot hij in de medicijnen te gaan studeeren, waarbij Ouwens hem leiding gaf. Den 28en Oct. 1749 werd hij als medicus te Leiden ingeschreven; daar studeerde hij onder Albinus, Gaubius en Allemand. Niettemin promoveerde hij weer te Franeker, waar hij in 1754 werd bevorderd tot doctor in de geneeskunde na verdediging van een *Dissertatio de motibus musculorum automaties*. Hij vestigde zich daarna als geneesheer in zijn vaderstad, waar hij ongeveer vijftig jaar de praktijk heeft uitgeoefend. In den patriottentijd hoort men niet van hem op politiek gebied. Dat hij evenwel een man van democratische beginselen was, bewijst wel het feit, dat hij in Febr. 1795 werd gekozen tot lid der vergadering van Provisioneele Representanten van Friesland. Hij werd door die vergadering onmiddellijk gekozen tot lid der Staten-Generaal, in welk college hij in Maart zitting nam. In Mei werd hij op zijn verzoek naar Friesland teruggeroepen, waar hij 22 Juni werd verkozen tot lid der vergadering van Representanten van het volk van Friesland, waarvan hij ook de eerste voorzitter werd. Aan de handelingen van die vergadering nam hij een werkzaam aandeel. Tegen zijn wil werd hij in 1796 door het district Sneek gekozen tot lid der Nationale Vergadering. Hij heeft dan ook getracht zich te verontschuldigen en nam daardoor ook eerst midden Juli zitting, hoewel de vergadering reeds den 1en Maart was geopend. Hij sloot zich hier aan bij de federalisten en werd als zoodanig in de commissie voor de constitutie benoemd. De staatsregeling, door die commissie ontworpen, was een compromis tusschen federalisme en unitarisme, dat niemand bevredigde. Het werd den 10en November aan de Nationale Vergadering aangeboden met een toespraak van Stijl, waarin de beginselen zijn ontvouwd, waarop het rustte. Sedert heeft hij zich weinig meer in de politieke discussiën gemengd. Het ontwerp-staatsregeling werd breedvoerig door de Nationale Vergadering besproken en ten slotte, rijkelijk geamendeerd, aangenomen. Het werd evenwel in den zomer van 1797 bij volksstemming verworpen; een tweede Nationale Vergadering was dus noodig, die dan ook den ten Sept. bijeenkwam. Tot zijn voldoening was Stijl niet in die vergadering gekozen; in die vergadering, waar het federalisme steeds meer terrein verloor, zou Stijl ook kwalijk hebben gepast. Zoo trok hij zich in Sept. 1797 geheel uit het staatkundig leven terug en begaf zich in zijn praktijk, die hij tot zijn dood heeft waargenomen. Hij bleef ongehuwd.

Stijl was als zoovelen van zijn tijd dichter, die bij allerlei gelegenheden verzen maakte en soms ook uitgaf. Maar vooral was hij een groot voorstander en beminnaar van het tooneel. Reeds als student gaf hij proeven van zijn dramatisch talent door twee kluchtspelen *De vrijer na de kunst* (Leiden 1754) en *Krispijn filosoof* (Amsterdam 1754), die te Amsterdam en elders meermalen met succes zijn vertoond. Later gaf hij nog een treurspel uit, *De Mityleners* (Har-

lingen 1768). Nog meer heeft hij in handschrift nagelaten; het is voor een deel uitgegeven door J. B r o u w e r in *Nagelaten gedichten van Simon Stijl* (Leeuw. 1835). Kritiek op *De Mityleners* uitgeoefend gaf Stijl aanleiding tot het schrijven van *Een onderzoek nopens het eigenlijk karakter der Grieken*, dat voor zijn pragmatische geschiedbeschouwing van belang is en verband houdt met zijn andere werken op historisch gebied. Niet alleen was Stijl tooneelschrijver, maar hij speelde zelf ook. Hij was jaren lang een zeer geliefd voordrager en spreker te Harlingen en kwam zoo van zelf op de planken. In 1762 stichtte hij te Harlingen een schouwburg, waar een door hem gevormd en geleid dilettantengezelschap geregeld speelde. Dertien jaar heeft hij dat tooneel bestuurd; veelal vervulde hij zelf de hoofdrollen.

Waarschijnlijk heeft zijn drukke praktijk hem verhinderd de zaak verder in stand te houden. Dat zijn belangstelling voor het tooneel niet was verminderd, blijkt wel uit zijn *Leven van Jan Punt*, dat is opgenomen in dl. IX van de *Levensbeschrijvingen van eenige voorname meest Nederlandsche mannen en vrouwen* (Amsterdam, Harlingen 1774-1783, 8o.). Als een goed stuk nederlandsch proza heeft deze levensbeschrijving nog steeds waarde; bekend gebleven is de daarin voorkomende beschrijving van den befaamden brand van den Amsterdamschen schouwburg den 11en Mei 1772, die in tal van bloemlezingen is opgenomen. Als zoodanig moest het stuk dan ook worden beoordeeld, daarnaast als een model van een biographie naar de eischen van die dagen. Stijl heeft in zijn *Leven van Jan Punt* vooral den ideaal-tooneelspeler willen schetsen, ten voorbeeld voor anderen en dat model uitgebeeld naar den persoon en de kunst van Punt. Het is dus begrijpelijk, dat hij in de bijzonderheden niet steeds nauwkeurig was; bovendien stonden in dit geval ook de oude en de nieuwe kunst scherp tegenover elkander. Blijkbaar bewonderde Stijl den ouden, deftigen declamatietoon van Punt en gevoelde hij weinig voor het meer moderne, natuurlijke spel en voordracht der jongeren. Zoo is het begrijpelijk, dat de tooneelspeler M a r t e n C o r v e r in zijn *Tooneelaanteekeningen vervat in een omstandigen brief aan den schrijver van het leven van Jan Punt* (Leiden 1782, 8o.) aan Stijl zoowel gebrek aan kennis van het tooneel als partijdige beoordeeling daarvan verweet. Daar de genoemde *Levensbeschrijvingen* naamloos verschenen, meende Corver met een jong, onervaren beginner te doen te hebben. Stijl liet den blaam niet op zich rusten en verdedigde zich met klem, echter weer anoniem, in *Vier zamenspraken tusschen oom en neef* ('s Gravenhage 1787, 8o.). Corver sloot ten slotte dit belangwekkend debat met een brochure *lets voor oom en neef*. ('s Gravenhage 1788, 8o.).

Het meest bekend is Stijl echter geworden door zijn historischen arbeid. Vooreerst moet worden aangeteekend zijn medewerking aan de *Tegenwoordige Staat van Friesland* (*Tegenwoordige Staat*, dl. XIII-XVI; Amsterdam, Harlingen 1785-1789, 8o.). Maar beroemd als een model van wetenschappelijk proza is gebleven zijn veelgelezen *Opkomst en bloei van de Republiek der Vereenigde Nederlanden* (Harlingen 1774, 8o.; 2e druk aldaar 1778, 8o.; 3e dr. Brussel, Dordrecht 1824, 8o.; 4e dr. Schiedam 1854, 8o.; fr. vert. van C h o t i n Brussel 1828, 1829, 2 dln. 12o.). Als inleiding tot den eersten druk voegde Stijl aan zijn werk toe zijn vertaling van T u r p i n 's *Verhandeling over de opkomst en ondergang*

der republieken, die in de volgende drukken is weggelaten en vervangen door een weerlegging van de kritiek van Pieter Paulus op enkele onderdeelen. In onze letterkunde neemt de *Opkomst en bloei* een gewaardeerde plaats in; als geschiedwerk is het wat verouderd. In navolging van Montesquieu gaf Stijl een wijsgeerige geschiedenis van den nederlandschen opstand. Als alle pragmatische geschiedschrijvers hecht hij de grootste waarde aan de karakteriseering der voornaamste historische figuren; uit hun karakter leidt hij de gebeurtenissen en verhoudingen af. Hij betoogt dan ook meer dan dat hij verhaalt, zonder evenwel in de beschrijving der voornaamste gebeurtenissen te kort te schieten. Zelfstandig historisch onderzoek heeft hij weinig ingesteld; de feiten heeft hij grootendeels uit Wagenaar geput. Het is hem minder te doen om zijn lezers meer kennis dan om hun helderder inzicht in onze historische ontwikkeling bij te brengen; vandaar dat hij meer dan de meeste van zijn tijdgenooten de aandacht vestigt op den invloed en de beteekenis van economische verschijnselen en verhoudingen.

Schilderij door J.A.J.A. Baur. Prent door R. Vinkeles.

Zie: O t t e m a , *Gelegenheidsrede bij de onthulling van het borstbeeld van dr. Simon Stijl* (Leeuwarden 1860); *Konst en Letterbode* 1804, II, 146 vlg.; S c h e l t e m a , *Mengelwerk I a*, 162 vlg.; B u s k e n H u e t , *Lit. fantasieën XXIV*, 133 vlg.; *Nieuwe Friesche Volksatmanak* 1862, 82 vlg.; t e W i n k e l , *Ontwikkelingsgang der Ned. Letterk.* III, 568 vlg.; K a l f f , *Gesch. der Ned. Letterk.* VI, 3, 163 vlg., 465, 533 vlg.; C o l e n b r a n d e r , *Gedenkslukken* II, 430.

Brugmans

[Superville, Daniel de (1)]

SUPERVILLE (Daniel d e) (1), beroemd theoloog der Eglise wallonne, geb. te Saumur Aug. 1657, overl. te Rotterdam 9 Juni 1728. Het geslacht, sinds in Nederland talrijk, stamt uit Béarn. J e a n , geneesheer, huwde Sept. 1607 met S a r a B a r b o t , had een zoon J a c q u e s , deze weder een zoon J a c q u e s , die ook geneesheer was, te Niort, en trouwde met M a r t h e P i l e t , dochter van I s a a c . Uit dit huwelijk werd onze Daniël geboren. De vader overleed nog in Frankrijk, de moeder week uit naar hier: 'est reçu à la Paix de l'Eglise après avoir signé l'acte de reconnaissance pour avoir eedé à la violence de la persécution en France, Marthe Pilet veuve de Jacques de Superville de Saumur', 4 août 1686.

Daniël studeerde in zijne geboortestad, daarna 1677 te Genève, tot zijns vader dood hem 1679 terugriep, werkte ijverig filosofie en was een vurig aanhanger van Cartesius, werd 1683 predikant te Loudun, maar moest in 1685 uitwijken. Hij kwam met zijne vrouw, E l i s a b e t h d e M o n n e r y , naar Maastricht en heeft daar eene poos de gemeente gediend. 13 Jan. 1686 werd hij toen hulpprediker te Rotterdam. Toen hij 12 Aug. 1691 een beroep ontving naar de Eglise de la Savoye te Londen, waarvoor hij reeds eens, gelijk voor Berlijn en Hamburg, bedankt had, deed het consistoire moeite bij burgemeesteren om hem tot vast predikant benoemd te krijgen. Dit gelukte, gelijk ook voor Jacques Basnage, 30 Sept. 1691, aanvankelijk zonder verhooging der f 400, die hij sinds 1686 van het delftsche geestelijk kantoor ontving. Toen Pierre du Bosc 2 Jan. 1692 overleed, genoten Basnage en Superville gezamenlijk diens tractement. Hij heeft aan het kerkelijk leven zijner dagen ijverig deelgenomen. Met Phinees Pielat

(kol. 503) beoordeelde hij in 1695 de *Lettres pastorales* van Jurieu. In opdracht der Waalsche synode drong hij in 1705 bij de Staten aan op het verlenen van hulp aan de weduwen van uit Frankrijk gevluchte predikanten, voorzoover die hier getrouwd waren. Hij pleitte voor het verzoek van protestantsche gezinnen in Gent, die om de 14 dagen een preek verlangden van M. Giraud van Sas van Gent. Hij had zitting in de commissie voor het onderzoek van de grieven van M. de Joncourt in 1708 en bracht het 'projet de réparation' ter tafel, dat de Joncourt weigerde te teekenen, waarop toen zijne afzetting is gevolgd. Het heeft niet aan de Superville gelegen, aan hem, die was 'pacifique au milieu des démêlés, heureux à les assoupir. Il savoit contenter tout le monde et lors même qu'il refusoit, on n'avoit jamais lieu de se plaindre'. Voor de broeders op de galeien heeft hij veel gedaan. Tijdens de vredesonderhandelingen te Utrecht is hij dikwijls daarheen gereisd om besprekingen te houden met de vreemde gezanten over een mogelijk herstel der protestantsche Kerk in Frankrijk en over maatregelen tot vrijlating der 'galériens'. Van deze laatsten zijn er toen 136 ontslagen. Hij verzond telkens de gelden voor de gevangenen, zoo in 1706 1000 livres voor de broeders op de galeien in Marseille, waarbij hij de tusschenkomst had van Mad^{elle} van Armeide, een aangehuwde verwante en M.G. Allart. Toen zij Juli 1710 een brief ontvangen had van M. Ysar, pasteur te Amsterdam, waarin hij schreef dat de predikanten op de galeien van Duinkerken wel voor eene groote som konden worden losgekocht, hetgeen bevestigd werd door brieven, ook aan Mad^{elle} van Armeide van MM. Bousquet en Marteilhe, beiden op de galeien aldaar, kreeg onze S. de opdracht om bij den raadpensionaris Heinsius stappen te doen te hunnen behoeve. Zoo ontving hij gelden voor Salomon Bourget, galerien te Marseille en smaakte het genoeg en 17 Juni 1713 den genoemden Jean Marteilhe, van de galeien ontslagen en over Nice, Genève en Frankfort naar Holland gereisd, te Rotterdam te ontvangen. Marteilhe's *Mémoires*, loopende van 1700 tot 1713, die het licht zagen in 1757, waren door onzen S. nagezien (éd. 1865, préface IV). Nog was hij onderscheiden malen voorzitter of secretaris der waalsche synoden. Door toenemende zwakte tot zijn arbeid onbekwaam, werd hij 30 Jan. 1724 emeritus met behoud van het stadstraktement. Hij heeft ettelijke bundels preeken nagelaten, vele ervan door synoden na zijn dood goedgekeurd en daarna uitgegeven. Vermaard is zijn preek van 10 Sept. 1704 geworden na den slag bij Hochstädt (13 Aug.), gelijk hij uitmuntte door eene welsprekendheid, die hem Saurin nabij bracht en waarvan 'la douceur et l'onction' voorname eigenschappen waren. Voorts schreef hij *Les vérités et les devoirs de la religion chrétienne*, een catechismus voor de jeugd, door het consistoire 2 Aug. 1706 goedgekeurd en op de scholen der rotterdamsche gemeente ingevoerd. Zijn zoon Daniel (die volgt) heeft daarvan later een *Abrégé* gegeven, Amst. 1763, Lausanne 1770, Rouen 1817, Caen 1825 (J.M. Quérard, *Dict. Bibliogr.* 1838, IX 293). Voorts kennen wij nog van hem *Lettres sur les devoirs de l'église affligée* 1691, door Berbinou 'presque introuvable' genoemd, terwijl hij in handschrift naliet *Histoire des confesseurs sur les galères*, waarin sommigen groote gelijkenis met de genoemde *Mémoires* van Marteilhe zien. Eindelijk nog *Le vrai communiant ou Traité de*

la sainte cène, Rott. 1718, door de Haes vertaald als *De ware dischgenoot*, Amst. 1737. Dit laatste werk vindt men vaak aan zijn zoon toegeschreven.

Zijne eerste vrouw, reeds genoemd, schonk hem (ged. 23 Dec.) 1685 eene dochter *Marthe*, maar overleed met haar kind kort daarop, drie weken na zijn komst te Rotterdam. Hij hertrouwde 8 Dec. 1694 met *Catharina van Armejde*, uit welk huwelijk werden geboren *Catharine* (ged. 18 April 1696); *Marthe* (ged. 10 Nov. 1697); *Emilie* (ged. 30 Oct. 1698), 2 April 1721 getrouwd met *Pierre Humbert*, geb. te Genève, te Amsterdam; *Daniel* (ged. 13 Juni 1700) (die volgt); *Jean* (ged. 1 Sept. 1702); *Christine Elisabeth* (ged. 8 Juni 1704) en *Pierre Jacques* (ged. 21 Sept. 1708). Bij edict van de Staten van Holland en Westfriesland d.d. 18 Juli 1709 werd hij met vrouw en zes kinderen (*Marthe* was overleden) genaturaliseerd. De moeder, in 1663 te Nantes geboren, vandaar in 1681 naar Holland gevlucht, is 29 October 1719 overleden.

Prent door P. Thomassijn.

Zie: *Livre Synodal* ed. in folio Mai 1695 sub 38, Mai 1697 sub 43, Sept. 1705 sub 37, Avril 1708 sub 20, 38, 49, 52, Sept. 1712 sub 21, Mai 1713 sub 22, Sept. 1713 sub 22, Avril 1741 sub 61, Sept. 1741 sub 54, Mai 1742 sub 43; *Actes de mariage, extraits baptistaires, actes du consistoire, grafboek* te Rotterdam, uittr. ms. Bibl. Wall te Leiden; J.G. de *Chaufepié*, *Nouveau Dict. Hist. et Crit.* IV, 381 ss., voortreffelijk artikel vooral over zijn karakter, van iemand die hem persoonlijk heeft gekend; P. *Fonbrune Berbinau*, *Dan. de Superville 1657-1728*, Chambéry 1886 (ac. pr. uitgebreid); *Mém. touchant la vie de M. de Superville* in *Journal littéraire de la Haye* XIII, 197; L. *Knappert*, *Gesch. N.H.K.* II, 8 vlgg.; van *Harderwijk*, *Naaml.* 129 vlg.; *Haag*, *La France prot.* IX, 326.

L. Knappert

[Superville, Daniel de (2)]

SUPERVILLE (Daniel de) (2), zoon van den voorgaande, geb. te Rotterdam 11 Juni 1700, overl. aldaar 24 Mei 1762. Hij werd 27 Nov. 1717 te Leiden ingeschreven, proponent Mei 1723 en toen hulpprediker van zijn vader, na diens emeritaat predikant aldaar 30 Sept. 1725. Hij was van eene groote welsprekendheid en bij de gemeente bemind. Toen hij in 1731 voor een beroep naar Amsterdam bedankte en verklaarde geen beroep naar elders ooit te zullen aannemen werd 'tot betuyginge van het genoegen van de regeering deswegens' bepaald dat, bij het overlijden van de wed. van Armejde, zijne grootmoeder, haar makelaardijambt zou overgaan op zijne (niet genoemde) zuster. Ook hij was zwak van gestel en zocht, op advies van Boerhaave, gedurende twee zomers heul bij de wateren van Spa met gelukkig gevolg.

Wij hebben van hem: *Sermons sur divers textes de l'Ecr. sainte* 3 tom, Rott. 1754; *La lumière trop tôt éteinte ou sermon sur Jean 5:35*, bij den dood van Willem IV. *verlat.* van Fr. de Haes, Rotterd. 1752. Met van Effen, 's Gravesande, Joncourt redigeerde hij het *Journal littéraire de la Haye*. Hij vertaalde de drie laatste deelen van *Burnet*, *English history* en ook *Is. Watt*, *Culture of spirit*. Hij was ongehuwd. Er is een lijkdicht op hem van A.F. Hagedoorn en onder zijne afbeelding door J. Folkema (ook vóór dl. 1 der genoemde *Sermons*) een vierregelig versje, waarin hij heet van 'les vertus le peintre et le modelle'. Er is ook nog een prent door B. Bernaerts.

Zie: *Album Stud. L.B.* 856; *Livre synodal* ed. 1904 table alfab.; *Actes de consisto re a Rotterd.*, Ms. aantt. Bibl. Wall. Leiden; *Eloge historique de M. de Superville* vóór dl. II der *Sermons*; v. H a r d e r w i j k , *Naamlijst* 135 vlg.; R. B i j l s m a over de rotterd. makelaardij in *N.R.C.* 29 Mrt. 1905 1e bl. A.

L. Knappert

[Superville, Daniel de (3)]

SUPERVILLE (Daniel de) (3), door de meesten verward met Daniel (2), geb. te Rotterdam 2 Dec. 1696, overl. te Erlangen 1776. Hij was de zoon van J a c q u e s [den broeder van Daniel (1), ged. te Saumur 12 Oct. 1659, koopman en lid van den kerkeraad te Rotterdam] en van M a r g u é r i t e V e t t e k e u k e n , die behalve hem, het negende, nog elf kinderen hadden. Hij liet zich als med. stud. te Leiden inschrijven 13 Febr. 1719, maar was toen reeds te Utrecht gepromoveerd op eene *Dissertatio de sanguine et sanguificatione* 1718. Daar te Leiden huwde hij 26 April 1722 met Catharina Elisabeth le Comte en vertrok reeds 21 Juni met attestatie voor zich en zijne vrouw naar Duitschland. Daar is hij 1726 lector in de anatomie te Stettin, lid van de Kon. Acad. te Berlin en 1742 kanselier der universiteit te Erlangen. Hij heeft verscheidene werken geschreven over anatomie.

Zie: *Album Stud. L.B.* 861: *Actes de consist. de Leyde, de Rotterd.* Ms. Aantt. Bibl. Wall. Leiden; E. S e h l i n g , *Daniel von Superville* (Leipz. 1893) dat ik niet in handen heb kunnen krijgen; H a a g , *La France prot.* IX, 327.

De Bibl. wall. te Leiden bezit een medaille in brons op zijn dood als kanselier van Erlangen, met zijn portret.

Prent door C.F. Fritsch.

Jacques en Daniel (1) hadden nog een broeder, J e a n , wiens weduwe, J u d i t h V e r s e , wij ook 18 Juli 1709 genaturaliseerd vinden met hare kinderen M a t t h i e u en Marie. De Marthe de S., die 11 Juni 1692 (her) trouwde met F r a n ç o i s P i c h o t , pasteur te Gouda, is misschien de moeder van Jacques, Daniel (1) en Jean, doch dan niet dezelfde M a r t h e die 9 Aug. 1735 overleed en geboren heet 1662.

L. Knappert

[Suringar, Gerard Tjaard]

SURINGAR (Gerard Tjaard), zoon van T j e e r d N i c o l a a s S. en Petronella C o u p e r u s , geb. te Leeuwarden 18 Oct. 1761, ongehuwd overl. te Beetsterzwaag 7 Juni 1827. Na de lagere en latijnsche scholen doorloopen te hebben, werd hij 1775 als student in de rechten aan Franekers hoogeschool ingeschreven en wijdde zich daar met voorliefde aan de oude talen en de rechtswetenschappen. Hij genoot daar onderwijs van Herman Cannegieter, Elias Wiger, Joannes Schrader en Everardus Wassenberg. Hij promoveerde met lof 21 Juni 1781 tot doctor in de beide rechten op een *Dissertatio juridicoantiquaria inauguralis sive Observationes ad selectas quasdam Solonis leges*. In hetzelfde jaar werd hij benoemd tot praeceptor aan de latijnsche school te Haarlem, vanwaar hij in 1783 naar Leenwarden vertrok met aanstelling tot conrector. Gedurende de fransche omwenteling werd hij in 1796 uit zijn ambt ontzet, omdat hij den nieuwen eed van trouw weigerde af te leggen. Hij bleef nu zonder betrekking tot najaar 1801, toen hij benoemd werd tot docent in de grieksche en latijnsche talen aan het instituut de Grave in Groningen. In Oct. 1802 gaf hij gevolg aan een op hem uitgebracht beroep door het

Opper-Kerken-Directorium en het Opper-School-Collegium te Berlijn, tot rector aan de latijnsche school en hoogleeraar in de letteren en antiqui-

teiten aan de Illustre School te Lingen (Hannover). Hij aanvaardde zijn ambt 7 Jan. 1803 met een rede *De pace cum societatibus civilis conservandis tum humanitatis et bonarum artium allrice*. In 1814 werd hij beroepen tot rector aan de latijnsche school te Groningen, twee jaar later tot idem te Duisburg en hoewel de lat. school te Lingen een kwijnend bestaan leidde, bleef hij toch zijn plicht getrouw. In 1819 wordt een decreet tot opheffing der Illustre School uitgevaardigd zoowel als tot instelling van een gymnasium. In de commissie van advies had ook G.T. Suringar zitting. Op zijn uitdrukkelijk verzoek werd hij niet voorgedragen voor het rectoraat over het nieuwe gymnasium, maar door voortdurend sukkelen daartoe gedwongen, op zijn verzoek in 1820 gepensionneerd. Hij bracht nog menig jaar te L. door en nam daarna zijn intrek bij zijn jongsten broeder Mr. D o m i n i c u s S. te Beetsterzwaag. Van zijn hand verscheen 1799 onder het pseudoniem 'hilaethes Frisius' een *Epicedion Herois fortissimi Gulielmi Georgii Frederici Principis Auriaci, summi caesianorum exercituum ducis in Italia* en werden in druk gebracht door hem gehouden oraties ter gelegenheid van jaarlijksche examens, waarvan sommige. o.a. het *Carmen festum, Deo optimo maximo liberatori Europae*, uitmunten door schoonheid van stijl en rijkdom van inhoud. Den 19en Juli 1813 hield hij een rede *De assidua mortis meditatione, firmissimo contra ipsius metum et vitia mata praesidio*.

Zie: S.F.W. Hoffmann, *Verzeichniss der Altertumsforscher u. Theologen*; F.A. Eckstein, *Nomenclatur Philologorum*; Ludwig Schriever, *Gesch. des Kreises Lingen. Lingener Volksboten*, 20 Febr. 1918; Bernh. Ant. Goldschmidt, *Gesch. der Grafschaft Lingen*.

W.J.P. Suringar

[Suringar, Lucas]

SURINGAR (Lucas), geb. te Leeuwarden 22 Dec. 1770, overl. te Amsterdam 23 Aug. 1833, zoon van Tjeerd Nicolaas, burgemeester van Leeuwarden (die volgt) en Petronella Couperus. Hij ging ter latijnsche school onder Valentijn Slothouwer en verliet haar met eene rede *De origine et incrementis graecae et latinae linguae et quantum illae aliis in linguis prosint*. In 1785 werd hij toen al student te Franeker, waar hij vooral het onderwijs genoot van E. Wassenbergh, den graecus en van Joh. van Voorst, den theoloog, die later te Leiden zijn ambtgenoot worden zou. Hier verdedigde hij 2 Juni 1790 van Voorst's *Specimen observationum ad loca quaedam Malthaei*. Een jaar later ontving hij van Curatoren, onverwacht naar Franeker gekomen om den studenten een soort van vergelijkend examen af te nemen, een der beide uitgeloofde prijzen, een Flavius Iosephus ed. Havercamp. 2 Mei 1792 promoveerde hij op eene *Dis sertatio philologico-exegetica de diversis*

vocum קייזש 'ATIOS et affinium significatibus in sacra scriptura. Hij werd 26 Aug. 1792 predikant te Oppenhuyzen bij Sneek. In 1796 kwam hem, den vurigen orangist en der omwenteling vijandig, uiterst gelegen eene benoeming door den koning van Pruisen als hoogleeraar aan de Illustre School te Lingen, waar hij tevens predikant zou zijn op f 1000. Hij ooreerde 27 Jan. 1797 *De vera pietate praecipuo theologi officio*. Met hem verlieten ook zijne ouders het vaderland. Hij is daar 8 Aug. 99 gehuwd met Anna Catharina Elisabeth Beckhaus, geb. te Lingen 23 Juni 1778, dochter van Fr. Wilh. burgemeester, krijgsraad en protonotarius van de graafschap Lingen-Tecklenburg en Maria Anne

Elisabeth Lucassen, door welke verbintenis Suringar zich geheel inburgerde en zich 'in 't midden zijns volks' gevoelde. Bij de overdracht van het rectoraat aan J. Campstede, 19 Dec. 1800, hield hij eene, op een pompeus plakkaat aangekondigde, *Oratio de eo quod in praesenti rei literariae et studii speciatim theologici conditione iis praesertim agendum sit et evitandum qui in excolenda religionis disciplina feliciter versari desiderant*. Hier schreef hij zijne verhandeling over *De leer des Bijbels inzonderheid des N.T. aangaande het laatste algemeene gerigt hetwelk J.C. over de wereld houden zal*, 1804, waarvoor het Haagsch Genootschap hem de gouden medaille, de leidsche Hoogeschool het eeredoctoraat aanbood. Maar de School van Lingen, losgerukt (na den slag bij Jena) van den pruisischen Staat, kwijnende, de jaarwedden bleven onbetaald, Suringar verloor zijne beide ambtgenooten, wier taak ook op zijne schouders gelegd werd. Toch vond hij nog tijd voor eene verhandeling over *De waarheid en goddelijkheid der evangelieleer uit de behoorlijk gestaafde totgevallen der joodsche natie na den dood en de verheerlijking van onzen Heere J.C.*, weder door het Haagsch Genootschap met goud bekroond, 1809. In 1807 werd hij benoemd tot Reformirter Inspector, d.i. Inspecteur der Geestelijkheid, Kerken en Scholen in de Graafschap Lingen. Ook dezen zeer omvangrijken werkkring vervulde hij met groote nauwgezetheid. Onder hem promoveerden (want Lingen had het jus promovendi) op dissertaties, door den promotor opgesteld, zijn zwager Joachim Friedrich Beckhaus *De vocabulis ἀπαξ λεγομένοις; et rarioribus dicendi formulis in I ad Tim. epistola paulina obviis authentiae ejus nihil detrahentibus* (tegen Schleiermacher), 2 Mei 1810 en E.A. Tamling (die van Mei 1819 tot 28 Juni 1842 predikant bij de Ned. Herv. Gem. te St. Petersburg zijn zou), *De verbi σωζειν et affinium diversis significationibus in N.T.* 6 Nov. 1812. Suringar had te Lingen ook hollandsche jongelui aan huis o. wie Willem Dedel. Zoo leefde hij een bezig leven, terwijl de rust van het stille stadje met al de geneugten van het gezellig familieleven paste bij 's mans bescheiden karakter, dat het voetlicht schuwde. Zoo bedankte hij dan ook in 1811 voor Koningsbergen en voor Harderwijk. Den 14en Juni 1814 hield hij eene welsprekende, in het familie-archief bewaarde *Anrede an das Tecklenburg-Lingensche Landwehr Bataillon bej dessen Einzug in Lingen*. In datzelfde jaar, toen Holland weer vrij was, bood Willem I op advies van van Voorst hem een katheders te Leiden. Dit nam hij aan en preekte 7 Mei 1815 afscheid naar 1 Thessal. 3. 9. Met moeite maakte hij zich van Lingen los. 'Universa utpote civitas tam carum civem ad portas urbis comitata lacrimis desiderii futuri dolorem indicavit'. Hij inaugureerde 13 Juni 1815 *De muneris doctrinae christianae interpretum praestantia a fuiuris religionis doctoribus rite aestimanda* en sprak bij het neerleggen van het rectoraat 8 Febr. 1827 *De variis quae rei christianae obortae sunt ealimitibus in illius commodum atque salutem divina moderante providentia conversis*. Nog gaf hij uit eene *Leerrede over het goddelijk bestuur in den vroegen dood onzer geliefden*, 1821 (na den dood zijns oudsten zoons en van zijne toen eenige dochter) 1 en 2 Jan., en eene andere, gehouden voor het Bijbelgenootschap, 1827. 'Quae, quamquam numero pauca sint, tantum et doctrinae et elegantiae spirant ut omnino doleamus quod non plura ab eadem manu profecta sint'. Suringar

gaf college in de dogmatiek Maandag, Dinsdag, Woensdag en Donderdag 11 uur, in de theologia naturalis Woensdag en Donderdag 10 uur, hield een responsie-college over dogmatische vragen Vrijdags 1 uur en een schetscollege Woensdag 1 uur. 15 April 1832 benoemde de Societas historico-theologica te Leipzig hem tot medelid, waarvan het, met merkwaardige randteekeningen gedrukte, diploma nog aanwezig is. Zijn zoon getuigde van hem: 'Erat modestus, prudens, lenis, justus, affabilis, elemens, fidelis et commissa fideliter celans.' En zijne studenten: 'Warsch van alle zucht naar ijdel roem, was zijn hoofddoel getrouw te zijn in de vervulling zijner pligten. En dit doel heeft hij bereikt'. De slordige stijl der lofspraak laat haarzelve ongerept.

Suringar had niet minder dan twee dochters en elf zonen, o.w. Gerard Conrad Bernard (III 1213), Pieter Hendrik (III 1215), Willem Hendrik Dominicus (III 1217), Joachim Willem (IV 1288), Lodewijk Pieter, predt. te Esten, Pieter Jacob, rechter in Amsterdam, Joannes predt. te Eysden.

Zijn portret werd op steen gebracht door L. Springer, terwijl een pastel uit jongere jaren bij de familie berust.

Zie: W.H.D. Suringar, praeceptor gymn. L.B. *Narratio de vita Lucae Suringaris* in *Ann. Ac. L.B.* 1833/34, 35-45; M. Siegenbeek in *Handd. Letterk.* 1834, 8-17; *Leidsche Stud. alm.* 1833, 79 vlg. en 1834, 102 vlgg.; Bernard Goldschmidt, *Gesch. der Grafschaft Lingen*; Domkapitular Schriever, *Gesch. der Schulen u. des Schulwesens im Dekanate u. Kreise Lingen*; *Festprogramm zvm 200 j. Jubitäum des K. Gymn. Georgianum zu Lingen*; papieren uit het familie-archief L. Knappert en W.J.P. Suringar

[W.J.P. Suringar]

[Suringar, Tjeerd Nicolaas]

SURINGAR (Tjeerd Nicolaas), zoon van Gerard Tjaard S. Jur. Utr. doct. en van Aafke Jacobi, geb. te Stiens 13 Apr. 1741, overl. te Leiden 18 Juni 1820, gehuwd 1e te Woudsend 23 Dec. 1759 met Petronella Couperus, geb. Leeuwarden 11 Febr. 1738 en overl. te Lingen/Hannover 15 Mei 1805, 2e met Sophia Elisabeth Thijssen, wed. Em. Ds. Samuel Hubert. Als 18-jarig jongeling wordt hij ingeschreven als burger van Leeuwarden, waar hij spoedig het ambt bekleedde van Bouwmeester der gilden, in 1766 komt hij voor als vaandrig. In 1770 wordt hij verkozen tot 'raad in de vroedschap', in 1776 wordt hij schepen, welk ambt hij bekleedde tot 1779. In 1793 benoemd tot burgemeester, werd hij in 1795 uit zijn ambt ontzet, daar hij den eed van trouw aan de Republiek weigerde af te leggen. Hij begaf zich naar Lingen, waar zijn zoon Lucas (zie boven) hoogleeraar in de godgeleerdheid aan de Illustre School was. Nu diens benoeming tot idem te Leiden, verliet Tj. N ook Lingen, vestigde zich een paar jaar in Utrecht en vertrok in 1818 naar Leiden. Van 1777-1795 was hij 'voogd' van het St. Anthony Gasthuis te Leeuwarden in welk ambt hij zich zeer verdienstelijk wist te maken door het 'nauwkeurig revideren en zorteren' van alle papieren in het bezit van het Gasthuis.

Zijn portret in olieverf geschilderd, hetwelk jaren lang in de vergaderzaal van het St. Anth. Gasthuis gehangen heeft, werd gedurende de omwenteling weggenomen en aan de familie gegeven, in wier bezit het nog is.

W.J.P. Suringar

[Susteren, Helena van]

SUSTEREN (Helena v a n), zuster van Henricus, den bisschop van Brugge, die volgt, geb. te Amsterdam 3 Nov. 1666, overl. te Antwerpen 18

Oct. 1742, hetzelfde jaar als haar broeder den bisschop, was een dochter van Gijsbert Hendrik een rijk koopman en van Helena Donckers, beiden behorend tot een voorname familie van 's Hertogenbosch. Haar vader woonde 1672 nog te Amsterdam, 1674 werd hij door koning Karel II van Spanje, vorst der zuidelijke Nederlanden, in den adelstand verheven. Behalve den bisschop had zij nog de volgende broeders: Frans, 1709 pastoor der Jezuietenstatie St. Catharinasteeg te Utrecht; Martinus, geb. te Amsterdam 1671, eveneens Jezuïet, missionaris in Friesland, overl. 2 Aug. 1727 als rector van het college in Kortrijk; Melchior, eveneens te Amsterdam, geb. heer van 's Gravenwezel, gehuwd, werd 7 September 1717 in den adelstand verheven of, zoo noodig, daarin erkend, en verheven tot ridder van het Roomsche Rijk, titel overgaande op al zijn wettelijke afstammelingen. Hare zuster Adriana, geestelijke dochter, weldoenster van het R.K. Maagdenhuis te Amsterdam, was 1712 nog in leven. De geslachtslijst in *Taxandria* vermeldt Helena niet onder de kinderen, een bewijs van onvolledigheid. Zij trad te Antwerpen in het klooster der Ursulinnen, slechts eenige jaren te voren in deze stad gevestigd, waar dezen een toevlucht gevonden hadden, toen haar klooster bij den grooten brand der stad Roermond 1665 geheel vernield was. Omdat de Ursulinnen volgens haren regel verplicht zijn tot het geven van onderwijs, ondervonden zij veel tegenstand van de antwerpsche schoolmeesters, zoodat zij eerst 1682 toegelaten werden om aldaar een blijvend klooster in te richten. 1687 deed Helena van Susteren haar intrede in dit nieuwe klooster en ontving den naam van Maria Helena van het H. Kruis. Haar medenovice was Agnes van Urstedt, geb. te Kopenhagen. Na hare professie 30 Mei 1688 was zij werkzaam in de dagscholen voor de armen der stad en daarna in het pensioonaat, waar rijke en adellijke kinderen hun opvoeding genoten. 1730 werd zuster Helena als overste aan het hoofd van het gesticht geplaatst. Een harer eerste werken was het verbeteren en vergrooten der schoolgebouwen, en het inrichten van het onderwijs volgens de eischen van dien tijd. Door haar invloed verwijderde het stadsbestuur het hinderlijke gebouw der stadswachten, uit de nabijheid van het klooster. Overste Helena, niet bij machte om uit de kloosterkas alle uitgaven te dekken, vond milden geldelijken steun bij hare rijke bloedverwanten, bijzonder bij den bisschop van Brugge, wiens wapen ter herinnering aan zijn weldaden in een der ramen der kapel prijkte. Hoe groot de rijkdom harer familie was, bewijst nog het koninklijk paleis op de Meir te Antwerpen, eertijds gebouwd door Jan Alex. van Susteren omstreeks 1745 tot zijne woning. Niet minder prachtig was het hotel aldaar gebouwd omstreeks dien tijd voor de wed. van Melchior van Susteren. Onder het bestuur van Maria Helena van Susteren bereikte het Ursulinnengesticht het toppunt van bloei en invloed. Talrijke dochters van hoogen huize namen aldaar den sluier aan, en hare scholen stonden in de hoogste achting bij de antwerpsche bevolking. 12 jaar, tot haren dood, stond zij aan het hoofd van het klooster, dat de eerste kloosterlijke inrichting was in die stad geheel gewijd aan het onderwijs.

Zie: *Graf- en gedenkschriften der prov. Antwerpen*, IV (1859) CLXIII, 460; *Taxandria* VI (1899) 196-199; de Herkenrode, *Nobiliaire des Pays Bas* (Gand 1865, II, 1858).

Fruytier

[Susteren, Henricus Josefus van]

SUSTEREN (Henricus Josefus van), geb. te Amsterdam 22 Juli 1668 zoon van Gysbertus en Helena Donckers, overleed als bisschop te Brugge 24 Febr. 1742. De jonge van Susteren studeerde te Brussel en te Antwerpen de humaniora, daarna voltooide hij de filosofische studie aan de universiteit te Douai. Te Leuven studeerde hij de theologie en de rechten, waarin hij den graad van licentiaat behaalde. Zijne talenten waren niel onbekend gebleven aan den aartsbisschop van Mechelen, Precipiano, die hem aanstelde tot zijn secretaris en daarna als officiaal en kanunnik van St. Rombout, 1694. Van Susteren was voorkomend, innemend en zacht van karakter, doch tevens standvastig. Moedig hield hij stand in den hevigen strijd tegen de Jansenisten, wier partij in België, versterkt door de uit Frankrijk gevluchten, zeer machtig was. Hij deelde met zijn bisschop den haat en de moeilijkheden zonder tal, die deze strijd hun berokkende en liet niet na, vooral toen hij tot vicaris-generaal van het bisdom was benoemd, met zachtheid toch krachtdadig de rechten van den Apostolischen stoel te verdedigen, tegen de aanslagen van zijne tegenstanders. Vandaar de haat der jansenisten die zich uitte in schimp- en schandschriften, vooral toen van Susteren als vicaris-generaal door den aartsbisschop belast was met de gevangenneming van Quesnel om zoo een eind te maken aan de intriges en heimelijke opstokerij, die verbittering, twist en verdeeldheid onder de geestelijken van het bisdom brachten. Toen Quesnel met zijne geestverwanten de benedictijnen Gerberon en Brigode in hechtenis geuomen was, werd van Susteren belast met de instructie van hun proces. Quesnel ontsnapte met behulp van den prins van Aremberg 12 Sept. 1703. 10 Nov. 1704 werd hij geëxcommuniceerd en veroordeeld. Van Susteren werd ook belast met een zending naar Paus Clemens XI. Zeker heeft hij zeer veel bijgedragen om België te bevrijden van een sekte, die aan de katholieke Kerk zooveel kwaad berokkende en reeds zooveel aanhang onder de geestelijkheid had gevonden. Van Susteren was kanunnik-scholaster van het kapittel te Mechelen. Bij den dood van den aartsbisschop, 1711, werd hij bevestigd als vicaris-generaal; keizer Karel VI benoemde van Susteren om zijne verdiensten tot bisschop van Brugge 1715. Paus Clemens XI preconiseerde hem in het consistorie van 17 Dec. 1715. Wegens de afwezigheid van den kardinaalaartsbisschop Thomas Philippe d'Atsace, voor zaken te Weenen, kon hij Mechelen niet aanstonds verlaten. 22 Maart 1716 werd hij te Mechelen door den kardinaal gewijd en 29 Maart deed hij zijne plechtige intrede te Brugge. 25 Nov. 1718 vaardigden hij een herderlijken brief uit, waarbij hij de pauselijke bulle *Unigenitus* afkondigde, en sleng optrad tegen de jansenistische partij, die wilde appetleeren tegen de hen veroordeelende bulle. Een zware arbeid wachtte den bisschop in zijn diocees, die 10 jaar zonder herder was geweest. Westelijk Staatsvlaanderen, onderhoorig aan zijn bisdom, leed gevoelig door de scherpe vervolgingen der protestanten. Te Sluis, de eenige plaats waar een priester resideerde, werd deze verbannen en de kerkschuur 1725-34 gesloten gehouden. Mgr. van Susteren stichtte in Brugge een onderwijsinrichting voor arme meisjes, bestuurd door de zusters Apostolinnen van Antwerpen. Zijn grootste zorg was de oprichting van een seminarie, dat sinds 90 jaar niet meer te Brugge

bestond. Hij kocht een huis bij de St. Walburgiskerk, zorgde voor de noodige inkomsten voor de leerlingen en prolesoren en 1719 werd het seminarie geopend met 6 theologanten. 1727 telde het meer dan 40 studenten, zoodat de bisschop besloot het ruime hotel van den heer van Pitthem, thans bisschoppelijk paleis, aan te koopen. Bijna geen kerk of klooster van Brugge of men vindt er nog gedenkteekenen of geschenken, sprekende van de mildheid van den bisschop. Mgr. van Susteren besteedde ook een gedeelte van zijn groot fortuin aan de vermeerdering der inkomsten van de beneficianten der St. Salvatorskerk en ter versiering der kathedraal. De wandtapijten door van der Borcht 1725 gemaakt, die nu nog de bewondering van elken kenner opwekken en van onschatbare waarde zijn, werden door mgr. van Susteren geschonken aan de hoofdkerk van Brugge. Bijzonder was hij de vriend der armen, die ruimschoots bedeed en bezorgd werden door de overgrootte vrijgevigheid van hun bisschop. Schitterend was het feest van zijn zilver jubilé als bisschop 10 Nov. 1740. Zoowel arm als rijk wilde om strijd bewijzen, hoezeer zij hun herder beminden. Brugge vierde een triomf, zooals in de tijden van haar grootsten bloei, toen graven of koningen hun intocht deden. Twee jaar later was de stad en heel het bisdom in rouw over den dood van den beminden bisschop. Bij testament had hij zijn rijke bibliotheek van theologische en rechtskundige werken aan zijn seminarie geschonken. Tijdens de revolutie werd de bibliotheek verborgen. 1834 werd zij vereenigd met die der cistercienserabdij van Duinen, wier laatste monnik alles aan het pas opnieuw opgerichte bisdom Brugge had geschonken en vormt thans in de abdijgebouwen, tot seminarie ingericht, een der rijkste verzamelingen van België. Bisschop van Susteren schonk ook nog aan zijn opvolgers het gekochte buitengoed met boerderij te St. Kruis. Behalve eenige legaten, kwam verder al zijn bezit aan het seminarie waardoor het van een rijkelijk bestaan verzekerd was. Als bewijs van dankbaarheid deed het seminarie een prachtige graftombe oprichten door den beeldhouwer Hendrik Pullinx, waarop het beeld van den prelaat in liggende houding in marmer gehouwen 1749. Het goed bewaarde gedenkteeken bevindt zich nog in de kathedraal.

Behalve de zeer talrijke mandementen aan zijn diocesanen schreef en gaf mgr. van Susteren uit: *Deductio pro immunitate loci* in 4°. *Ritus servandi a sacerdotibus et aliis ministris in missa privata et solemni* (Brug. 1737) en herdrukt 1746. Reeds meermalen had de magistraat van de stad en het Vrije van Brugge aanspraak gemaakt op een rechtsgebied, dat de bisschop als proost van St. Donaas bezat. Bij het begin van het bestuur van mgr. van Susteren hernieuwde zij hare aanspraken. Als bekwaam rechtsgeleerde stelde hij op meesterlijke wijze zijne verdediging op in: *Déduction présentée à sa majesté impériale et catholique par l'évêque de Bruges prévôt de Saint-Donas et en cette qualité chancelier perpétuel et héréditaire de la Flandre*. Met glans behaalde hij de overwinning en zag zijn goed recht erkend.

Talrijke geschilderde portretten van den bisschop zijn nog aanwezig, zooals in het Seminarie te Brugge, in het bisdom aldaar, in het gasthuis te Damme, enz. 1822 kwam een geschilderd portret voor op een kunstveiling te Brussel.

In *Histoire du diocèse de Bruges* (een onvoltooid werk in groot fol.) vindt men een portret

van bisschop van Susteren, een schoone litographie van Canneel. *Flandria Illustrato*, waarvan de editie van 1732 door den uitgever Christ. van Lom van 's Gravenhage aan bisschop van Susteren is opgedragen, heeft in kopergravuur een ander portret, jeugdiger figuur, met tekst ontleend aan F o p p e n s , *Compendium Chronol. episc. Brug.* (Brug. 1731).

Verder vindt men een portret in kopergravuur door P. W a u t e r s in B e a u c o u r t de Noortvelde , *Beschrijving der heerl. en lande van den Proossche* (Brug. 1764). Van der G h e y n vermeldt een portret, gegraveerd door P.B. B o u t a t s , *Catal. Bibl. Royale Brux.* VI, no. 4337 In de bekende portretwerken van M u l l e r en van S o m e r e n zoekt men bisschop van Susteren te vergeefs.

Mgr. P. C l a e s s e n s van Mechelen bewerkte een levensbeschrijving van mgr. van Susteren, welke niet verscheen Kanunnik de S c h r e v e l te Brugge is in bezit van stapels documenten betreffende den bisschop van Susteren voor het vervolg van zijn *Histoire du Séminaire de Bruges*. Daar hij tevens eene levensbeschrijving bewerkt van van Susteren voor het te verschijnen deel van *Biogr. Nationale Belg.*, kon hij geene inzage dezer documenten geven.

Zie: S a n d e r u s , *Flandr. Illustr.* (1732) II, 62; van der Velde , *Synopsis monumentorum conciliorum Archiep. Mech.* (Gand 1822) 773-74; *Taxandria* VI (1899) 196-199; *Tombeau de Mgr. van Susteren* in *Annales Emul. de Bruges* (1912) 64-69; P. C l a e s s e n s , *Hist. des archev. de Malines* (Louv. 1881) 25-27, 35, 60; J. B a e t e n , *Verzameling van Naamrollen Kerk. Gesch. v. Mechelen* I, 266; J. L a e n e n , *Hist. de l'église de St. Rombaut* (Mal. 1920) 192.

Fruytier

[Swalmen, Elisabeth de, van]

SWALMEN (Elisabeth de , v a n) , abdis der Munsterabdij O. Cist. te Roermond komt voor in oorkonden van 1292-1297. Haar overlijden wordt geboekt in het necrologium der abdij 27 Januari. Hare opvolgster wordt eerst genoemd in een oorkonde van 1308. De abdis en haar konvent hadden moeilijkheden met den pastoor Theodoricus over het recht van aanstelling van een vicaris te Aldekerk en over den eigendom van 7½ morgen land. De abt Giselbertus van Kamp bij Reinberk, visitator van Roermond, bracht een minnelijke overeenkomst tot stand 13 Nov. 1293, en 21 Febr. 1294. De abdis Elisabeth en haar konvent stonden 7 Aug. 1295 de tienden van Echt af bij wijze van gift aan de kerk aldaar. Met den abt van Averbode sloot de abdis een vergelijk over goederen te Sterksel. Reeds sinds 1269 waren de beide abdijen hierover in verschil. De abdis Elisabeth deed de rechten harer abdij gelden, 1296 verkreeg zij van paus Bonifacius een lastgeving voor den cantor van O.L. Vr. te Maastricht om de vervreemde eigendommen van Munster te doen teruggeven.

In de bladwijzer van *Invent. Oud-archief Roermond* wordt Elisabeth van Swalmen verward met Elisabeth de Geldria de tweede abdis, die volgens v a n S p a a n , *Inleiding hist. Geld.* II, 190, 202 een dochter zou geweest zijn van Otto II van Gelre, dus een kleindochter der eerste abdis Richardis.

Zie: *Inventaris Oudarchief Roermond* III, 218, 220-222; *Verslagen Rijks Oude Archieven*, XXXV (1912) 438; *Limburgs Jaarboek* XXII (1916) 74, 91; S i v r é , *Necrologium van O.L. Vr. Munsterabdij*, 17.

Fruytier

[Swalmen, Fritwindis, Fritswildis, Frezewindis]

SWALMEN (Fritwindis, Fritswildis, Frezewindis) was abdis der Cisterciënserabdij 'Munster' te Roermond 14e eeuw, en overleed aldaar 14 Nov. van een onbekend jaar waarschijnlijk omstreeks 1350. Hare opvolgster komt voor in een oorkonde van 1354. Haar naam als abdis komt het eerst voor in oorkonde 7 Juli 1342. 15 Nov. 1341 getuigt nog hare voorgangster, de abdis Certrudis, dat de kloosterzuster Fritswindis van Swalmen eigendommen gekocht heeft, welke zij ter beschikking van het klooster stelt. Tevens blijkt uit die oorkonde, dat het misbruik van privaatbezit in de abdij was gesloopen, wat een andere oorkonde met den naam der abdis, 15 Mei 1344, bevestigt.

Zie: *Inventaris Oudarchief te Roermond* III. 231; *Verstagen Rijks Oude Archieven* XXXV (1912) 439; S i v r é , *Necrologium der O.L. V, Munsterabdij* 101.

Fruytier

[Sweers, Isaac]

SWEERS (Isaac), geb. 1 Jan. 1622, gesneuveld 21 Aug. 1673, was in 1641 notaris in Brazilië, raakte in portugeesche gevangenschap, doch ontluchtte daaruit in 1646. In 1652 kapitein ter zee, woonde hij den driedaagschen zeeslag bij, en geraakte in engelsche gevangenschap. In 1665 is hij bij de vloot van de Ruyter, en bleef als schout-bij-nacht met een smaldeel in zee ter bescherming van den handel, nadat de vloot was binnengevallen. In 1666 is hij vice-admiraal, woont den vierdaagschen zeeslag bij, terwijl hij in den slag van 4 en 5 Aug. bij de achterhoede van Tromp was, waardoor hij met dezen moest deelen in den toorn van de Ruyter, die den ongunstigen afloop van het gevecht toeschreef aan de handelingen van Tromp, die zich van de hoofdvloot had verwijderd. Echter ging hij weder met de Ruyter naar zee, en vermeesterde te zamen met Evertsen het kloeke engelsche oorlogsschip 'The Royal Charles'. Na het sluiten van den vrede van Breda wordt Sweers met een smaldeel naar zee gezonden ter beveiliging van de handelsschepen tegen de barbarijsche zeeroovers; op zijn terugtocht in begin 1668 had hij een ontmoeting met den engelschen vice-admiraal Thomas Allen, welke aanleiding gaf tot een geschil omtrent het strijken van de vlag volgens de vredesbepalingen van Breda. In 1672 is hij bevelhebber van een smaldeel bij Solebay, en ondersteunt den brandercommandeur Van den Rijn bij het verbranden van de 'Royal James'. Na terugkeer van de vloot nam Sweers deel aan de binnenlandsche verdediging als commandant van een regiment gewapende matrozen, en beproefde met eenige vlottende batterijen een aanslag op de vesting Naarden.

Bij het weder in zee brengen van de vloot in 1673 wist hij zijn schip door middel van wijnvaten over het Pampus te lichten, voegde zich na den slag bij Schooneveld bij de vloot van de Ruyter, voerende hij het bevel over het schip 'de Olifant' van 82 stukken, en had in den kort daarop volgende slag het bevel over de voorhoede van het eskader van Tromp, doch moest voor den vice-admiraal Spragg wijken, hetgeen aanleiding gaf tot een geschil met Tromp, dat zoo hoog liep, dat de Prins van Oranje tusschenbeide moest komen; een krijgsraad had Sweers volkomen vrijgesproken, aangezien zijn schip reddeloos was geschoten.

In den zeeslag bij Kijkduin in 1673 was hij weder bij de voorhoede van Tromp, doet den vice-admiraal Kempthorn wijken, bekampt met Tromp het eskader van de blauwe vlag maar sneuvelt.

Graftombe in de Oude kerk te Amsterdam.

Schilderijen door Is. Luttichuys. Prenten door J. Houbraken, B. Vaillant, D. Vrijdag, R. Vinkeles en Bogerts.

Zie: D.F. Scheurleer, *Onze mannen ter zee in dicht en beeld* (1912) en J.C. de Jonge, *Geschiedenis van het zeewezen*.

Herman

[Swieten of Zwieten, Sweeten, Zweeten Adriaan van]

SWIETEN of **ZWIETEN** (Sweeten, Zwe(e)ten) (Adriaan van), zoon van Jan (kol. 862) en Catharina (of Maria) van der Abeele, Heer van Opmeer, huwde 1e met de kinderloos overleden N.v. Hodenpijl, 2e met Odeline (Otteline) v. Egmond, dochter van Willem v.E., heer van Zevenhuizen en van Johanna v. Eemskerk (beleend 1451 en 1468). Zij hadden kinderen: 1e Jan, o.a. drost van Gorcum, overl. 1510 1509? vgl. *Sententie* 1529, zie beneden), wiens gelijknamige zoon, overl. 1521 (*ibidem*; volgens Gouthoeven en *Bat. Illustr.* in 1526) en 2e Johanna, die (blijkens een ms. aant. op 't Leidsche Arch.) een ronden stoel deed maken aan de pilaren van Sinte Bertelmeesaltaar in plaats van den grooten vierkanten vrouwenstoel, dien haar grootvader Jan in Sinte Bertelmeeskappelle had doen maken (toestemming van burgem. 15. 11. 1512). Zij trad in het huwelijk met Willem v. Alkemade, welke heer van Zevenhuizen werd (eig. Willem v.d. Coulster) terwijl zij (eveneens volgens *Bat. III.* 1115) Josina zou heeten. Dat laatstgenoemde, ongehuwd overleden Jan, wiens goederen overgingen op het geslacht v.d. Coulster misschien, maar zeker zijn vader, zijn grootvader Adriaan en zijn overgrootvader Jan in de regeering van Leiden zaten, behoort mede thuis in het art. van laatstgenoemde.

Ook Adriaan was verschillende jaren schout van die stad (tusschen 1479 en 1485; reeds 1477 naar *Bat. III.*, die hem tevens zijn neef Hugo (kol. 861) doet opvolgen als heemraad van Rijnland), gelijk hij reeds in 1465 en 1472, burgemeester was. Hij, dien wij ontmoeten in 1473 zegelend met Hugo v.S. en als scheidsman in geschillen in 1482, in verband met aanneming van memoriediensten op 1485, bekleedde met name het eerstgenoemde ambt in hoogst moeilijke tijden nl. te midden der hoog oplaaierende Hoeksch-Kabelj. twisten na den dood van Karel den Stoute. Eerst scheen het in Leiden nog te zullen loslopen, toen schout Adriaan van 100 der voornaamste burgers een eed afnam dat zij zich rustig zouden houden; maar toen elders woelingen uitbraken, geschiedde dat ook te Leiden. De van Swietens, en in 't bijzonder de zeer kabeljauwschgezinde Adriaan, speelde(n) een belangrijke rol bij het binnenlaten (op 3 Juli 1479) van een paar honderd partijgenooten onder Jan v. Egmond e.a. en het ontwapenen van Hoekschen, wier huizen geplunderd en hoofden verbannen werden. Doch een paar jaar later verwisselden de rollen weer, toen de bekende Hoeksche aanslag uit Utrecht plaats had, 20 Jan. 1481, geleid door Reinier van Broekhuizen en Hendrik v. Zuylen v. Nyevelt. Tevergeefs boden schout Adriaan met een handvol Kabeljauwen voor het huis van v. Swieten aan de Vrouwensteeg nog eenig verzet; de meesten vluchtten ijlings door de Wittepoort naar den Haag. 3 maanden later evenwel werd Leiden weer aan de Hoekschen ontrukkt, die ook de aan den Rijn gelegen kasteelen ter Does en Swieten moesten opgeven, het laatste, het stamslot, gelegen ± 20 minuten voorbij Leiderdorp tegenover de uitspanning

'Ik leer nog' (volgens een in 't Leidsch Archief aanwezig schrijven van prof. Damsté uit Utrecht van 21 Juli 1905). Bij den daarop gevolgden oorlog met Utrecht en Montfoort wordt Adriaans naam niet genoemd in verband met de holl. nederlaag aan de Vaart (13 Oct. 1481), zooals b.v. wel die van Willem v. Boschhuysen, ridder (zie IV, 248; Willem v.B. voor Harmelen, Hoorn enz. *Hist. Gen. Ber.* IV, 215). Deze mag niet verward worden met den gelijknamigen zoon van Floris, welke 'regent' van Leiden, neef van Lutgarde, de weduwe van Hugo v.S. een rente ontving (1482 staat er ter plaatse bij, bewijs te over voor 1482 als sterfjaar van Hugo, waarover art.).

In elk geval stond Adriaan in gunst bij Maximiliaan, die hem bij zijn bezoek aan Dordrecht in 1486 tot ridder sloeg (v. B a l e n II, 800 noemt intusschen wel anderen, niet hem, wien die eer te beurt viel en doet dat bezoek plaats hebben in 1485 in den zomer). Volgens 't *Nob. des Pays-Bas* I, 15 (ook aangehaald bij t e W a t e r , *Verbond der Edelen* III, 321, die hem ook de zoon doet zijn van Jan en zijn eerste vrouw M a r i a v.d. A b e e l e) had die ridderslag plaats te Dordrecht in 1486. Met het oog op zijn dood zouden beide opgaven mogelijk zijn, want die schijnt (in geen geval vroeger dan 1485, zie boven) in 1487 te zijn voorgevallen, niet later, want van 6 Dec. van dat jaar hebben wij (vgl. R a m m e l m a n E l s e v i e r , *Inv. v.h. Archief v. Leiden* I, 70) een compromis en uitspraak over een geschil, na het overlijden van Adriaan, schout van Leiden, tusschen Willem v. Boschhuysen, ridder, en Adriaan v. Poelgeest en het gerecht van Leiden. Maar hoe zou daarmee dan te rijmen zijn *Biogr. Wdb.* III, 249, waar betoogd werd, hoe klaarblijkelijk dezelfde Willem (zie ook literatuurlijst aldaar) vóór 7 April 1485 moet overleden zijn?

Wij noemden als kinderen uit Adriaans tweede huwelijk reeds J a n en J o s i n a ; ook J e n n e wordt genoemd. Over Jan (waarvoor nogmaals verwezen naar 't gelijknamige art.), den drost van Gorinchem en heemraad van Rijnland, overl. 9 Aug. 1509, zie *Bat. III.* 1504 en vgl. aldaar 1115, waar 1510 als sterfjaar was opgegeven. Of is hier verwarring tusschen de beide Jans, ook beiden blijkbaar schout geweest? Het altaarstuk van Mariënpoel spreekt onloochenbaar van 13 Aug. 1510 als sterfdag, maar noemt niet dien van den anderen Jan.

Zie: Ten deele reeds vermeld in den tekst. Zie verder o.m. B l o k , *Gesch. eener stad onder de Bourg. Oost. heerschappij* ('s Grav. 1912) 78, met verwijzing tevens naar v. M i e r i s , *Handv.* 164 en vgl. overigens lit. vermeld onder volg. art.

Kooperberg

[Swieten of Zwieten, Arend van]

SWIETEN of **ZWIETEN** (Arend v a n) (soms Arnold), ridder, Heer van Leyenburg(h) en Loen(d)ersloot (bij testament van zijn grootvader B o u (d e) w i j n v a n S.), was een zoon van Dirk (2) (kol. 855) en J o h a n n a v a n L e y e n b u r g , uit den huize van Arkel.

Daar zijn vader nog vóór zijn grootvader overleed, was het de laatste, dien hij opvolgde als heer van Loenersloot, hiermee beleend door bisschop David van Bourgondië. Tevens verwierf hij nog vele andere heerlijkheden, terwijl hij in 1452 na den dood zijns vaders beleend werd met Thedingsweerd. Drie jaren later zag hij zich door hertog Arnold van Gelre beleend met de 75 morgen bij Loenersloot. In 1467 nam hij

deel aan den oorlog van den hertog van Bourg. tegen de opstandige Luikenaars en het was bij die gelegenheid, dat hij het ridderschap verwierf. (v. Gouthoeven, *Oude Chron. v. Holl., Zeel. en Utrecht* (Haag 1636), 483). In hetzelfde jaar had de graaf van Charolais de overblijfselen van het kasteel en de heerlijkheid van Leyenburch, welke door den heer van Heukelom waren overweldigd, verbrand en verder in bezit gehouden, hem in leen gegeven als rechte erfgenaam van zijn moeder, erfdochter van Arnoud v. Leyenburch (ms. aant. Archief Leiden). Hij huwde 1e. in 1457 met Otta (Otte) v. Nyenrode, dochter van Splinter en Johanna van Beyerens (nat. dochter van hertog Jan), 2e. in 1467 met Maria van Catz, dochter van Wolphert (en van N. van Sabbingen), welke vrouw later hertrouwde met Willelm, zoon van Herper(t) van Foreest (volgens *Bat. III.* met Herpert, zoon van Willelm).

Heer Arend komt in 1468 of 1469 voor als baljuw van Rijnland en treedt in 1473 op als 'dedingsman' van Gijsbrecht v. Nyenrode, heer v. Zuilen en Maartensdijk met Johan v. Zuylen v. Natewisch en Ernst v. Drakenburg in een scheidingsacte tusschen eerstgenoemde en diens zuster Jannet met haar echtgenoot Gerrit v. Rijn. Hij overleed in het laatstgenoemde jaar.

Hij liet na uit het eerste huwelijk: Dirk (1) v.S., heer van Loenersloot (die volgt); uit het tweede: Josina, gehuwd met Willelm, bastaard van Wassenaer en Catharina, die trouwde (1517) met Johan v. Heteren. Misschien spruit deze dochter echter uit het 1ste huwelijk; zie althans H.M. Werner, *Geld. Kasteelen I*, 388, die echter op zijn beurt aarzelt betreffende den persoon van haar echtgenoot. Zie verder onder volg. art.

Kooperberg

[Swieten of Zwieten, Dirk van]

SWIETEN of **ZWIETEN** (Dirk van) (1, ridder, heer van Leyenburg(h) en Loenersloot, Oucoop, ter Aa etc., zoon van Arend (kol. 852) en diens eerste vrouw Otte v. Nyenrode, werd in 1471 door overgifte van zijn oom Jan (Johan) Splintersz. v.N. en zijn vader Arend beleend met 20 morgen in Diemerbroeck bij het Reygersbosch; 6 Oct. van hetzelfde jaar door hertog Karel met de overige landerijen in Reygersbroeck en Abcou. 2 Dec. 1473 beleende hij Evert Soudenbalch met de Leemcolck tot Werckhoven door opdracht van Frederik v. Drakenburg. 24 Aug. 1474 volgde zijn beleening door den hertog van Gelre met de 75 morgen bij Loenersloot, 't oude Geld. leen, de Boomgaard. Zijn vader was toen al overleden. In 1475 komt hij voor als gekozen voogd van Janna van Montfoort, huwende met Johan v. Nyenrode en 9 Oct. van dit jaar treedt Dirk weer op in verband met dit jonge paar, te wiens bate Alienora v. Borselen, schoonzuster van den bruidegom en nicht van de bruid, een opdracht doet. (*Ber. Hist. Gen. IV*, 110). Aldus ook *Nav. XLVIII* 409, die echter aan de mogelijkheid van dat optreden twijfelt met 't oog op den jeugdigen leeftijd van Dirk, die inderdaad niet vóór 1458 kan geboren zijn. Doch dit bezwaar zou misschien ook van 't vorige kunnen gelden, is in elk geval, blijkens verschillende getuigenissen, overbodig, doch niet op dezen grond, dat 't geen andere, gelijktijdige Dirk v.S. kan geweest zijn, al was deze de eenige Dirk v.S.v.L. Een vergissing voor

Arend Dirksz. is ook onaannemelijk, tenzij diens sterfjaar 1473 weerlegd zou kunnen worden. Misschien was Dirk bij de laatstgenoemde handeling al meerderjarig verklaard. (Zoo ook *Nav.* 1900, 185, waar er op gewezen wordt, dat hij al heel kort daarna, 3 Febr. 1476, den leeneed deed voor de beleening met Loenersloot door den bisschop en waarvan de beleening zelf, (waarover boven) dus nog tijdens de minderjarigheid zou kunnen hebben plaats gehad).

En voor 't volgende vervalft natuurlijk alle reden tot bezwaar. Zoo betreffende de gift door dezen Dirk in 1478 van Schobbeland aan Isbrand v. Coulster, eens (in 1426) in handen van Dirks gelijknamigen grootvader als schoonzoon van Arend v. Leyenburg, die met genoemd erf in 1421 verlijd was.

Heer Dirk zegelde, 12 Sept. 1480, den lijftocht, bevestigd door Johan v. Nyenrode, zijn neef, van goed, vermaakt door Gijsbert Splintersz. v. Nyenrode, aan zijn echtgenoot Geertruide v. Amerongen (vgl. ook *H. Gen. Ber.* V, 214). 7 Juli van het volgend jaar gaf Dirk de 75 morgen van Loenersloot in onderleen uit aan Ernst Soudenbalch, proost van Maastricht. Volgens *Nav.* 1898, 409 had hij, 3 Febr. 1476, het huis met gebied aldaar en het dagelijksch gerecht, ook van Oucoop en v.d. Aa, in leen genomen van den bisschop van Utrecht, waarbij o.a. een paar heeren uit de huizen Nyenrode en Renesse (Johan) getuigen waren (zie ook *Biogr. Wdb.* III, 1053). Zeker in 1489 moet Dirk v.S.v.L. reeds baljuw van Muiden, Weesp en Naarden (Gooiland) geweest zijn, gelijk af te leiden is uit v. Overvoorde, *Arch. v.d. Kerken* II R. 2133, *Inv.* no. 477, bevestigd door een ms. aant. op 't leidsche archief, melding makend van een eigenhandigen brief. Doch op een lijst van baljuwen van Gooiland komt Dirk alleen voor op 1492, ook 1494 (*W.H. Gen. N.R.* V, 253) als baljuw van dat landschap.

In 1495 (zie b.v. *Kron. v.h. Hist. Gen.* 1846, 109), 1500 wordt hij mede vermeld als kastelein en baljuw van Muiden en Gooiland. 4 Juli 1499 vroeg hij zijn leenheer, den bisschop, gewapende hulp, geen kans ziende anders in den oorlog tegen Gelre zijn kasteelen tegen de Gelderschen te kunnen bewaren. Hij voerde er niet zelf het bevel, doch liet dit over aan Willem v. Nievelt. Hem werd Splinter v. Nyenrode als medebevelhebber toegevoegd (vgl. ook *Hist. Gen. Ber.* IV, 34, met verwijzing tevens naar A.M.C.v. Asch v. Wijck, *Arch. v.K. en W. Gesch., meer bep. v. Utrecht* I, 237, 246, 265-266). Beiden vroegen 2 Juni 1508 versterking bij Utrecht om een aanval het hoofd te kunnen bieden (v. Asch v. Wijck t.a.p. X, 237). Toen deze uitbleef, verzochten zij 'om merckelicke saecke voorgevallen', 15 Sept. van dat jaar hun ontslag, waarop Dirk den bisschop zich bereid verklaarde om 't huis Loenersloot te bewaren op voorwaarde van behoorlijke versterking van dat slot en van bijstand (*Kron. Hist. Gen.* 1846, 264-265). Overigens had heer Dirk een verzoek gedaan ten bate van Splinter, zijn neef, voor meerdere bezoldiging (vgl. v. Asch v. Wijck I, 246). Zie ook 't schrijven van eerstgenoemde aan Frederik v. Baden over bijstand aan die van Abcoude en Loenersloot. Zie aldaar 266 en vgl. nog: *Kron. Hist. Gen.* 1846, 248). Denzelfden Splinter v. Nyenrode had men in 1502 kunnen zien optreden als gemachtigde der voogden van Jooste

(Josina) v.N., tot wie ook Dirk v.S.v.L. behoorde; volgens *Ber. Hist. Gen.* IV, 116 gold het hier echter Dirk, bastaard v. Nyenrode. In 1506 ontmoeten wij Dirk v.S., op 21 Nov. een vicaric fundeerende op het altaar van St. Catharina in de kapel te Loenersloot, 13 Dec. van dat jaar door den bisschop bevestigd. Dan in 1509 in verband met de opdracht van de 75 morgen bij Loenersloot aan zijn zoon Joost (kol. 863).

En nog in 1515 (13 Juli) bij de in hetzelfde art. te behandelen opdracht van het huis van dien naam. 1517 (29 Mei) droeg hij het huis ter Does met 11 morgen lands (in 't ambacht Leiderdorp) over aan Walraven v. Brederode (te Vianen) ten bate van Floris v. Egmond (v. Asch v. Wijck, *t.a.p.* II, 221; vgl. ook *Nav.* 1900, 186). Kort daarop, hetzij nog in 't zelfde jaar, hetzij in 't volgende moet Dirk v.S.v.L. overleden zijn, achterlatend slechts één zoon, den beneden volgenden Joost, met wien hij nog in een acte van 1 Juli 1517 genoemd wordt, terwijl uit een stuk van 1518 blijkt, dat Dirk dood was, waarmede tevens anderer opgave, nl. van 1521 als zijn sterfjaar, weerlegd zou zijn.

Genoemde zoon was geboren uit Dirks huwelijk met een dochter van F r e d e r i k (niet J o h a n ; vgl. III, 1053; ook W i t t e r t v. Hoogland, *Bijdr. lot de Gesch. der Utrechtsche ridderhofsteden en heerlijkheden* ('s Grav. 1912) II, 136) v. R e n e s s e , heer van Rijnouwen en Elisabeth van Cruyningen. Dirks 2de huwelijk, aangegaan ± 1509 nl. met Catharina van Egmond en Yselstein (die hij 25 April 1509 lijftochtte met 80 ponden van 40 grooten uit zijn leengoederen, welke hij van Holland hield), dochter van A r e n d v. Y s e l s t e i n , bastaard van Egmond en B a r b a r a v. B o r s (s) e l e n , schijnt kinderloos te zijn gebleven.

Lit. Ten deele reeds genoemd. Zie overigens onder volg. art.

Kooperberg

[Swieten, Dirk van (2)]

SWIETEN (Dirk v a n) (2). Op dezen naam vermelden wij nog voor ongeveer dezelfde periode:

Dirk was, ook volgens G o u t h o e v e n , zoon van B o u d e w i j n of B o u w e n (den rentmeester van Dirk v.S., den zoon van Claes), den bastaardbroeder van Bou(de)wijn, den bekenden rentmeester-generaal van Holland. Dirk, als Raad genoemd in een schrijven van 15 Jan. 1447 bij R a m m e l m a n E l s e v i e r I, 45, werd griffier van het Hof van Holland. Maar dit kan toch niet dezelfde Dirk Bouwens zijn, die naar de mededeeling van G o u t h o e v e n (vgl. ook *Nav.* 1899, 239), nog nergens duidelijk weerlegd (terwijl ook 't leidsche ms. Geneal. v. Swieten in dezen geen licht geeft) de Dirk was, die, gehuwd met J e n n e v. d. B o n k h o r s t , kinderloos overleden zou zijn in 1529, 93 jaar oud, hetgeen wijst op 1436 als geboortejaar.

Dan zou dus de griffier Dirk een andere moeten zijn, die al in 1445 als zoodanig optrad, griffier en registermeester, blijkbaar dezelfde, die in 1454 secretaris was van den herlog van Bourgondië en bewaarder van zijn tresorie in Holland, Dirk, dien een leidsche ms. aant. in 1450 tot procureur-generaal van Holland en in 1463 tot griffier maakt, maar hem zeker ten onrechte J a n n e v a n N a a l d w i j k als vrouw geeft, welke hem ook geen kinderen zou hebben geschonken; Dirk, die mede uitspraak deed in een geschil tusschen Jan van

Duvenvoorde en heer Boudijn, rector van het Regularissenklooster sinte Mariënpoel en ook als de op 1456 als heemraad van Rijnland (bij v. L e e u w e n) genoemde, in welk ambt hij in 1481 vervangen werd door Gijsbert v. Raaphorst. De eene der beide Dirken, vermoedelijk de griffier bij den hertogelijken Raad (te beschouwen, meen ik, als de oudste zoon van Boudewijn, de andere als diens (stief) broeder: vgl. ook *Leidsche Jaarb.* 1905, 143) was ook bezitter van het huis Endegeest en van land in Katwijk, Bodegraven, Koudekerk en Alphen; verder stichter in 1461 van de St. Bartholomeuskerk met een vicarij in de kerk van St. Pieter te Leiden, in 1463 en 1471 door hem nog eens rijkelijk begiftigd.

Kinderloos was de misschien ook (op 1468) als borg in verband met Hugo v.S. (kol. 860) en Lutgarde genoemde, die een neef was van Gerrit van Poelgeest, kanunnik van St. Pancras te Leiden, stichter in 1417 in genoemde kerk van een vicarij, ook in 1459 door genoemden Dirk reeds rijkelijk begiftigd (zie ook op Willem (2)).

Dirk, de zoon van Boudewijn, komt ook voor in 1434 en 1435, toen Johan, jonkgraaf van Nassau; hem in vrij eigendom gaf de vroeger in leen gehouden landen, genaamd de Mollem, tusschen den Berckmeerdijck en de Berckmeer in Opmeer in Vrieslant. Blijkbaar ook dezelfde, die zoowel in 1433 en 1438 (bij herhaling), ook in 1440 zegelde. Trouwens op 1428 vinden we al den naam van dezen Dirk, als hij, evenals zijn broeders en zusters (zie art. Gijsbrecht en Jan) belooft de testamentaire beschikkingen hunner ouders belooft te zullen eerbiedigen. Verder, blijkens ms. aant. te Leiden, op 1443, nadat op bevel des hertogen van Bourgondië, Melis v. Mynden en Dirk v.S. het slot te Muiden ingenomen en weder aan Lod. v. Montfoort te bewaren gegeven hadden (ms. handv. Chron. van v.d. H o u v e), 1445 in zijn kwaliteit van secretaris, 1459 toen Karel v. Charolais hem aanstelde tot bewaarder van de brieven, registers enz. van zijn heerlijkheden Arkel, Putten en Strijen, 1465. Gouthoeven (en natuurlijk ook *Bat. III.*) spreekt van 1502 als sterfjaar van den Dirk v.S., die Raad van Holland was. Dit jaartal is voor *Nav.* 1899, 239, uit den aard der zaak, een beletsel om aan te nemen, dat niet Dirk v.S.v.L. (kol. 853) maar deze Dirk, als wiens vader wij Willem v.S. (kol. 865) beschouwen, in 1517 het huis 'ter Does' overdroeg, wat anders voor de hand gelegen zou hebben, daar hij gehuwd was met M a c h t e l d v.d. D o e s , zuster van den bezitter van het huis 'ter Does'; Gouthoeven voegt bij deze vrouw ook het jaar 1529 als sterfjaar met dien leeftijd van 93 jaar! Let op deze getallen boven en 't is duidelijk, dat er ergens een verkeerde opvatting moet schuilen. Die zoek ik in de bovengedane opgave, m.i. ten onrechte gedaan in *Nav.* 1899, 239. Voorloopig, in afwachting van de resultaten der zeer gewenschte onderzoekingen der genealogen, die, naar we hopen, de verwarring zullen verdrijven, welke hier vooral in de genealogie der v. Swietens onmiskenbaar is, zie ik, gesteund ook door het betrekkelijk gezag van 't genoemde leidsche hs., de zaak zoo, dat we, afgezien van Dirk v.S.v.L., in zijn tijd hebben een Dirk, den zoon van Boudewijn, welke zoon Dirk, levende ± 1445 te Utrecht nog vóór zijn vader vermoedelijk is overleden, de oudere broeder van

Gijsbrecht, Jan enz.; Dirk, die het veer gekregen had tusschen Dordrecht en Zwijndrecht, de begunstiger van Mariënpoel, die in Boudewijns testamentaire beschikkingen niet bedacht was, denklijk als rijk genoeg beschouwd in onroerend goed wegens zijn huwelijk met de erfdochter *Johanna*, dochter van den heer v. *Arckel v. Lyenburg* (en bij haar dan vader van Arend, vader van Dirk, zie de betr. art.) en in 1452 overleden op de terugreis van Jeruzalem tien dagen nadat hij ridder ten Heiligen Grave geworden was.

Verder Dirk, den zoon van Willem (kol. 865), door dezen Dirk v. Sw. en Amerongen en (sinds ± 1472) de echtgenoot van de bovengenoemde *Machteld*, blijkens het leidsche hs., dochter van *Simon Frederik*, baljuw van Brielle, eerst (1444) schout van Leiden en vurig Kabeljauw en als zoodanig bijna doodgeslagen bij de leidsche woelingen van 1445 (*Blok, Bourg. Oost. stad 75-76*), opvolger van den afgezetten Hoekschen schout *Floris v. Boschuyzen* (IV, 242), later drost van Gorinchem (of Arkel) en overl. 1477, na op herhaalde jaren vermeld te zijn, zegelend zoowel als anderszins, dochter dus van *Simon Frederik* (bij diens gelijknamige vrouw *Machteld*, soms *Maria* genoemd, dochter van *Dirk v.d. Does*, welke *Machteld* de jonge in 1462 beleend was voor *Willem v. Boschuyzen*. De dochter van *Dirk* en *Machteld*, *Anna*, huwt met *François v. Leeuwen*, Raad van Holland, en de dochter *Aechte* (*Agatha*), met *Pieter Schaert Kerstiaensz.* (1496) (over welken aanzienlijken, dordtschen poorter, meermalen Raad en Schepen in Dordrecht, wimpeldrager in de slag bij Jutphaas, waar hij met vele andere Hollanders gevangen werd genomen, behalve *Gouthoeven* (527), v. *Balen*, v. *Asch v. Wijck*, v. *Ts. v.d. Monde* 1840, 127). Genoemde *Machteld*, geb. dus uit 't huwelijk van *Dirk v.d. Does* en diens (1ste) vrouw *Machteld* (misschien overl. 1439) heeft blijkbaar nog een gelijknamige zuster gehad, in 1507 kinderloos overleden, vrouw van *Adriaan v. Poelgeest*, burgemeester van Leiden (zoon van *Jan* en van *Margaretha v. Swieten*. *Jaarb. v.d. Ned. Adel* 5e Jrg. 86). Laatstgenoemde is dan niet te verwarren met *Margaretha*, echtgenote van *Floris Oem v. Wijn garden*, oudere zuster van *Dirk* en dochter dus van *Willem v. Sw. en v. Amerongen*. Elders wordt echter deze laatste *Margaretha* wel *Maria* genoemd, die haar man verscheidene kinderen schonk.

Zie: Over Boudewijn's zoon *Dirk*, griffier v.d. Raad van Holland; v. *Riemsdijk*, *De oorsprong van het Hof v. Holland* in: *Gesch. Opst. aan Fruin* 205. Vgl. een schrijven op 't leidsche Archief v.H.O. (*O'Brien?*), waarin de schrijver mede zegt nog enkele aant. te hebben over dien *Dirk* en over andere leden van zijn geslacht eodem tempore. Zie overigens lit. beneden.

Kooperberg

[**Swieten, Dirk van (3)**]

SWIETEN (*Dirk van*) (3). Nog is sprake van een *Dirk v.S.*, die heer was van Giesenkerk en Peursum, zoon van *Claes* en overl. in den Haag, misschien ook in 1529, zeker voor 1530, in welk jaar zijn heerlijkheden vervielen aan een nicht van hem. Of zijn vader die *Claes* was, die in 1439 de genoemde heerlijkheid Giesenkerk beërfde, is twijfelachtig, te eer, als die zoon *Dirk* eerst in of ± 1529 zou zijn overleden. Werd 't feit niet door 't bovenaangevoerde ten sterkste weersproken, dan zou

men, wat den tijd betreft, dezen Claes eerder als vader hebben willen geven aan Mr. Dirk v.S., in 1469 Raad van Holland, den echtgenoot van Machteld, de dochter van Simon Frederik. Zie boven en *Arch. v.d. Kerken. Reg. 2173*, waar sprake is van een Simon Frederik v. Swieten als vader van Adriana, weduwe van ridder Johannes v.d. Hair, op 't jaar 1495 (over wie ook *Reg. 2179* aldaar). Van Simon Frederik v. Swieten, 1490 Drost van Voorne, gehuwd met Agatha v.d. Does, (zuster van de genoemde Machteld, de vrouw van Mr. Dirk v. Swieten Willemsz. en aldaar boven niet genoemd) spreekt ook *Nav. 1899, 240*, die hem als vader geeft Mr. Dirk v. Swieten, misschien zoon van Claes(?), in elk geval de bovengenoemde Raad van Holland (v. 1469), dien hij ook als de waarschijnlijke vader beschouwt van Claes Dirksz. v.S., 1510-1524 veertig-raad van Leiden, op zijn beurt weer de vader van Mr. Dirk Claesz. v. Sw., 1525-1527 veertig-raad van Leiden, mogelijk dan de bovengenoemde Dirk Claesz., die omstreeks 1530 overleed. Wanneer in de *Arch. der Kerken (Reg. 1713* en elders) genoemd wordt een Ysenbeek de Brugdamme, domina de Zwieten, weduwe van heer Theodericus de Zwieten, op 1431, is hier natuurlijk sprake van een veel ouderen Dirk, voorafgaande aan de behandelde periode.

Lit. Zie beneden.

Kooperberg

[Swieten, Gijsbert of Gijsbrecht van (1)]

SWIETEN (Gijsbert of Gijsbrecht v a n) (1), ridder, tweede zoon van den zoowel op financieel als politiek gebied beroemden B o u (d e)w i j n , den in 1454 overleden 'thesaurier' en de evenals deze om vroomheid vermaarde L u t g a r d e v.

N y e n r o d e werd, evenals zijn broeders en zusters (zie boven in art. Dirk (2)) door Boudijn in belofte genomen om zijn testamentaire beschikkingen te eerbiedigen en aangemaand onderling in goede vriendschap te leven (1 Oct. 1428). Vooral Gijsbrecht heeft in dezen zijn plicht gedaan, zooals alleen reeds blijkt uit de memorieboeken van Boudewijns stichting Mariënpoeel, getuigenis afleggend van de herhaalde mildheid der van Swietens (B i j l e v e l d , *Het nonnenklooster Mariënpoeel en de stichter Boudewijn v.S.* in: *Leidsch Jaarb.* 1905, 138 vlg.). Toen, na in 1439 door hertog Philips zijn rentmeester gegeven verlof om over zijn leengoederen te beschikken en die bij testament onder zijn kinderen te verdeelen, kreeg de tweede zoon, Gijsbrecht, de heerlijkheid Zwieten (een paar ms. aant. op 't Leidsch Archief bevatten enkele bijzonderheden over die deeling).

Gijsbrecht komt op verschillende jaren voor, zegelend behalve in 1428, ook in 't volgend jaar, verder als zoodanig of anderszins vermeld op 1432 (blijkens een ms. aant. ook in verband met een overdracht aan hem door Boudewijn van een rente, door dezen in 1411 verworven), op 1440, 1443 (o.a. als rechter), 1446 (idem), 1447, 1449, 1450 (idem, herhaaldelijk zegelend), 1455 (in verband alweer met de nonnen van St. Mariënpoeel), 1456. Heel lang zal heer Gijsbrecht, wiens naam ook te vinden is in een acte van verkoop van land aan Boudijn (wiens weduwe 1 April 1455 het in 1449 door dezen nog vermeerderde grondbezit overdraagt aan de Heilige Geestmeesters te Leiden) niet meer geleefd hebben. Zijn dood valt in elk geval vóór 1460, daar in dat jaar (in een transfix van 6 Juni) 'joncfrou Katrijn' als zijn weduwe genoemd wordt en twee jaar daarna zijn zoon Hugo optreedt. Behalve dezen (kol. 860)

hadden heer Gijsbrecht en zijn vrouw nog meer kinderen. Katharina v. Diemen 'sijn goet wijff' (dochter van Hugo) stond haar man terzijde bij het vroomheidswerk o.a. aan Mariënpoel, blijkende, behalve uit testamentaire beschikkingen, ook uit aanneming van memoriediensten van hen in 1462 (hierbij was 't, dat hun zoon Hugo was vermeld), 5 jaar na iets dergelijks voor hun moeder en schoonmoeder, weduwe Lutgarde. Bedoelde kinderen waren nog twee zoons, Willem (kol. 866) (niet overal vermeld), Pieter (kol. 865) en twee dochters. De oudste van deze was Adriana, gehuwd met Gijsbrecht, zoon van Herpert v. Yselsteyn en N.v. Haamstede (v. Spaen, *Hist. van het huis v. IJselstein*). Hun dochter Margaretha trouwde met Arend v. Duvenvoorde (huwelijksche voorw. 21 April 1465) en overl. 1529 (*Wapenher.* 1905, 83). Eerstgenoemde, Adriana, weduwe, behoorde tot de huwelijkslieden bij 't huwelijk van haar kleinzoon Gijsbrecht v. Yselstein, zoon tot Duivenvoorde, en Arend v. Almonde (1494) (*Hist. Gen. Kron.* 1852, 287).

De jongste, Catharina, gehuwd eerst met Adriaan, zoon van Frank v.d. Bouckhorst en Catharina v. Bakenesse, daarna met Willem v. Rommerswael, baljuw van Rotterdam.

Heer Gijsbrecht - Gerrit (Gheerit) heet het verkeerdelijk bij Gouthoeven 206, Gijsbrecht op bl. 205; vgl. hetzelfde verschil tusschen *Bat. III.* 879 en 1113 - werd begraven voor het heilige kruiskapelletje in de kerk van Mariënpoel, terwijl de andere leden van het geslacht des stichters allen liggen onder de blauwe zerk voor het hoog outaar, gewijd aan de H. Maagd (zie verder het tafereel, waar echter ook Gijsbrecht met de andere zoons en hun vrouwen achter hun vader is afgebeeld). Als reden voor genoemde uitzondering geeft ook v. Heussen, *Oudh. v. Rijnland* (Leiden 1719) op, dat er anderen kort na hem gestorven waren.

Lit. beneden. Hier vooral ook de aangehaalde studie in *Leidsch Jaarb.* 1905.

Kooperberg

[Swieten, Gijsbert of Gijsbrecht van (2)]

SWIETEN (Gijsbert of Gijsbrecht van) (2), oudste zoon van Pieter (kol. 865) en Maria v. Montfoort, is tweemaal gehuwd geweest 1e. met Maria v. Wijngaarden (dochter van Floris en Barta v.d. Bouckhorst), overl. 1525, daarna met Yda v. Nieven te Leiden, die in 1549 weduwe werd. Haar man werd begraven te Leiden - zegt de *Bat. III.* - (zie boven over de begraafplaats der v. Swietens), bij zijn eerste vrouw gekregen hebbende een zoon, Cornelis, en twee dochters, waarover beneden.

Deze Gijsbrecht, beleend in 1484 (zie art. Hugo), was schout van Zoeterwoude, als zoodanig zegelend in 1506, 1507 (dan ook als ambachtsheer), 1509 (bij herhaling), 1510, 1511, 1513, 1515, 1516, 1518-1520, 1522, 1524 (herhaaldelijk), evenzoo 1527-1532, in welk jaar hij een verklaring gaf over 't klooster en convent op Rodenburg, dat 't nl. geregeld met de bewoners van het ambacht Z. moest meebetalen. Ook gedurende het volgende twintigtal(?) jaren, dat Gijsbrecht nog schijnt geleefd te hebben, was zijn rol niet van overwegend belang.

Zijn zoon, de genoemde Cornelis, eveneens ambachtsheer van Zoeterwoude en schout, als zoodanig zegelend in 1533, 1538, en zijn vrouw Anna v. Bors(s)elen hebben al in 1530

(9 Oct.) huwelijksvoorwaarden gemaakt en in 1539 hun testament (11 Aug.), waarop Cornelis' dood vermoedelijk in of kort voor 1543 volgt, wijl in dat jaar Adriaan verlijd wordt (na den dood van Cornelis) met de leengoederen, waarmede deze verlijd was in 1531.

Deze zoon Adriaan, overl. te Gouda (waarvan hij gouverneur werd) in 1584, bij den dood zijns vaders nog minderjarig, later gehuwd met *Josina v. Naaldwijk*, bij wie hij 7 kinderen kreeg, hoogheemraet in Rijnlant, behoorde tot de Verbondsedelen, terwijl de dochter *Maria* huwde met *Jacob Copier*, heer van Calslagen en Tol (zoon van *Jacob en Margaretha v. Roon*) (over beide zwagers *Fruin*, *Verspr. Geschr.* II, 125 vlg.; over de eerste o.a. *Blok*, *Willem de Eerste* I, 207, 252; te *Water*, *Verbond der Edelen* III, 319-327; *Voy v. Mydrecht*, *Verbond en smeekschriften der Ned. Edelen* (niet in den handel) 71-72; *dez.*, *Bijdr. tot de historie van het Verbond en de smeekschriften der Ned. Edelen* 242.

Anna v. Borselen leefde nog in 1553, toen haar kinderen *Adriaan* en *Maria* een notarieele overeenkomst troffen, waarin o.a. de bepaling voorkwam, dat *Maria* het een en ander in korting zou laten komen van de rente, wanneer zij later meer zou erven dan haar broeder uit de nalatenschappen van *Adriana v. Swieten*, zuster van haar vader *Cornelis* (zie boven), weduwe van *Gerijt Heermans* en van de eveneens kinderloos gebleven weduwe van *Engelbert v. Ophem*, *Barolda*, jongste dochter evenzeer uit het 1ste huwelijk van *Gijsbrecht* (2). Uit diens tweede huwelijk sproot *Maria*, gehuwd met *Jan Spijskens* uit Brussel, uit welk huwelijk, behalve een kinderloos overleden zoon *Gijsbrecht*, ook een dochter *Philippa* geboren werd, die haar man *Hugo Willemsz. v. Swieten*, burgemeester te Oudewater, twee dochters schonk, *Aleida* en *Maria*.

Lit. Zie verder beneden.

Kooperberg

[Swieten, Hugo van]

SWIETEN (Hugo van), oudste kind van *Gijsbrecht* (1) (kol. 858) en *Katharina v. Diemen*, huwde met *Lutgarden v. Boschuyzen* dr. van *Claes* (IV, kol. 242), den jongeren broeder dus van *Willem* en *Floris*, zoons derhalve als hij van *Willem v.B.*, den rentmeester-generaal van N.-Holland en *Beatrix v. Swieten*, dochter van een ouderen *Dirk*, gesneuveld bij *Stavoren* 1345 en zuster o.a. van dien *Claes*, die, volgens *Rammelman Elsiever*, door de Leidenaars zou zijn doodgeslagen (terwijl 't moeilijk een andere *Claas* kan zijn, dien de *Bat. III. ± 1370* te *Delft* laat doodslaan).

Hugo, dien wij boven reeds ontmoetten, genoemd trouwens al op 1450, 1454, was kastelein en baljuw van *Woerden* en werd door de regeering in die stad 9 Juli 1460 tot scheidsman benoemd in het geschil tusschen *Leiden* en zijn schoonvader, den genoemden *Claas v. Boschuyzen*, betreffende diens rekening over een volbrachte reis naar *Abbeville* bij den hertog van *Bourgondië* en de onkosten bij gelegenheid, dat de 'genadige Vrouwe' van *Bourgondië* te *Leiden* was om de 'papegaai te schieten'. Blijkens bijgaande kwitantie en accoord heeft *Huig* dat verschil werkelijk uit den weg kunnen ruimen (*Rammelman Elsiever* I, 54). Heer *Hugo*, van wien op 1467 vermeld wordt, dat hij land kocht in *Zoeterwoude*, was hiervan ook ambachtsheer, als zoodanig meermalen vermeld, evenals zijn

broeder Willem, met wien hij voorkomt 28 Maart 1476 (1477). Voor dezen Willem, bezwaarlijk dezelfde als de op 1437 (*Arch. der Kerken* o.a. *Reg.* 1785) vermelde Willem, zoon ook van een Hugo, maar van een veel vroegeren, voor den eersten Willem, kinderloos gebleven in zijn huwelijk met *E l i s a b e t h v. R u y v e n*, dochter van *W i l l e m* en van *A g n e s v. R i e t w i j k*, verwijzen we, gelijk voor den anderen, naar het art. Willem. Met bovengenoemd ambacht als erfelijk leen, hem opgedragen door *A e l b r e c h t v. R a e p h o r s t D i r c x s o o n*, werd door Karel den Stoute 23 Juni 1475 Hugo verlijd, die in dien tijd zegelend of anderszins optreedt; bovengenoemde vorst had den brief van de heeren van Wassenaar 7 Maart 1469 bevestigd aangaande de overgifte van het gruitgeld aan Hugo v.S. en zijn echtgenoot L.v.B. als leenroerig aan de grafelijkheid (leidsche ms. aant.; vgl. *Handv. en Priv. v. Leiden* p. 345). Zoo met Dirk v.S. als een der borgen, 1473 met Adriaan, zijn neef (zie art.), die hem, op 1478 (bij v. Leeuwen) vermeld als Heemraad van Rijnland, in die positie 1481 vervangt (zooals 27 Febr. 1502 dat ambt komt aan Jan v.S.); 1468 reeds met zijn vrouw Lutgarde.

Met haar stichtte hij in 1480 het Syonshof ten behoeve van 14 oude mannen (*B l o k , B o u r g . O o s t . s t a d* 266). Hun vrome zin komt, behalve in verband met memoriediensten, ook in 't volgend jaar uit door hun schenkingen (trouwens in 1462 reeds aan zijn grootvaders stichting Mariënpoel, waarover boven) en hun giften ten bate van zingende missen, waarvan een voor zijn broeder Willem v. Sw. c.s. Terwijl wij voor de hieruit voortvloeiende vraag betreffende het al of niet bezitten van kinderen door Willem naar zijn art. kunnen verwijzen, zou aangaande de vroomheid ook van deze van Swietens hier nog verwezen kunnen worden in het algemeen naar hun betrekkingen tot kloosters en andere stichtingen. En hoewel zij sinds 5 Jan. 1475 het levenslang bewoonrecht had van een huis tusschen de gracht en het erf van het klooster der Regulieren in St. Jeronimusdal buiten de Rijnsburgerpoort heeft Lutgarde, Hugo's vrouw, in een dier stichtingen, en wel in het St. Agnietenhof, de allerlaatste jaren van haar leven als bagijn doorgebracht.

Hugo's vrouw, toen zijn weduwe, als hoedanig zij genoemd wordt 28 Aug. 1487 (in verband met 't zelfde klooster van St. Jeronimusdal), 1488, 1491, gaf in haar testament, gemaakt 23 Mei 1494, opnieuw blijk van haar vroomheid. Weduwe Lutgarde! Want Hugo, in 1480 nog voorkomende, al weer in de *Bat. III.* als dijkgraaf van Rijnland, (evenals in 1469 heer Arend v.S., vgl. art. en in 1514 Willem en Gommer v. Boschuyzen) moet reeds eenige jaren te voren overleden zijn, hoogstwaarschijnlijk wel in 1482. Maar dan moet natuurlijk een andere Hugo v.S. geweest zijn, de schout van Zoeterwoude, die b.v. (8 Oct.) 1485 zegelt, terwijl men uit 't Reg. bij *O v e r v o o r d e , A r c h . v . d . K l o o s t e r s* (aldaar bl. 429) den indruk zou kunnen krijgen, dat beiden één en dezelfde persoon waren, zoo door 't laten betrekken b.v. van de nos. 1740 en 1780 aldaar op denzelfden persoon, terwijl toch in het tweede ('t bovenbedoelde stuk van 28 Aug. 1487) de overleden echtgenoot van Lutgarda genoemd wordt (ook in 1486 zegelend??), waar in het eerste (vermoedelijk voor het eerst, althans daar ter plaatse, vermeld

wordt 'Hugo v. Sw., schout van Zoeterwoude, hetgeen nog meermalen voorkomt. Deze zegelt 1495, 1497, 1500; verder 1504-1506. Soms staat er bij Hugensz. Inderdaad moet dus deze schout van Zoeterwoude een andere geweest zijn dan de bovenbesproken Hugo, dien men zonder aarzelen eerder dan den tweeden als Hugo's vader zou willen beschouwen, ware het niet, dat de *Bat. III*. Lutgardes gelijknamigen echtgenoot (gelijk aan diens broeder) het bezit, hier van wettige, kinderen ontzegd had. De jongere Hugo is dan een onwettige zoon en voorloopig nog even weinig duidelijk als de schout Jan Hugensz. die 22 Aug. 1482 zegelt als 27 Sept. daarop (blijkens *Arch. der Kloosters. Reg.* 1674 en vgl. ook 't leidsche hs.).

Hugo Hugensz. en hij zijn dan broeders, onechte zoons van Hugo¹. Inderdaad is mij achteraf nog gebleken uit een op 't Leidsch Archief aanwezige schriftelijke aantekening (in een schrijven van 29 Mei 1908) over Rijsel, dat (en wel in 1501) Hugo v.S. door Philips den Schoone gewettigd wordt, die daar echter genoemd wordt zoon van Hugo bij Ida Wouters; en, zij hieraan toegevoegd, uit een andere soortgelijke aant. dat Hugo v.S. Rodenburg(h) bezat (9 Mei 1496).

Intusschen 1482 als sterfjaar van Hugo wordt er vrijwel door bevestigd en men denke hierbij ook aan een stuk van 6 Mei 1484, waarbij Max. en Philips jonkvr. Adriana, 't 4de(?) kind van Gijsbrecht (1) (evenals dan Catharina S. 5de(?); kol. 858) verlijden met de leengoederen, haar aanbesteden van haar broeder(!) Huygen v.S., waarna deze van de leengoederen afstand doet ten behoeve van haar broeders zoon Gijsbrecht v.S. Pieterszoon (zie art. Gijsbrecht (2)). In elk geval wordt nog genoemd (*Arch. der Kerken R.* 426) op 1494 een schout Hugo, maar Hugo Hugensz. zegelt in 1500.

Lit. volgt.

Kooperberg

[Swieten, Jan van]

SWIETEN (Jan v a n) was de jongste van het zevental (echte) kinderen van B o u d e r w i j n e n L u t g a r d e v. N y e n r o d e (vermeld ook in 't *Nob. des Pays-Bas I*, 15), immers volgende op Dirk (kol. 855), Gijsbrecht (kol. 858), Aleida, de vrouw van Claas v. Diepenburg, daarna van Evert, bastaard van Holland, ridder, heer van Hoogwoude, vervolgens op Margareta (niet te verwaaren met Margriete, welke een leidsche ms. aant. vermeldt als Jansdr., die, genoemd 9 Oct. 1533, na 1 jaar in het klooster doorgebracht te hebben te Naaldwijk, non wil worden en consent heeft van haar oom Cornelis Dircx, die de andere voogden moet overhalen), wier man was Jan v. Poelgeest, zoon van Gerrit en Wilhelmina (dochter van Willem), bij transport van haar zwager Claas v. Diepenburg met het goed te Woerden beleend, en ten slotte op (de in 1495 gest.) Catharina, priorisse of mater in 't klooster te Poel bij Leiden. Heer Jan, heer van Opmeer, Obdam, Spanbroek enz. was schout van Leiden. Met genoemde broeders en zusters komt ook hij te pas bij de al bekende belofte van 1 Oct. 1428 (*Arch. der Kloosters. Reg.* 467). Hij werd bij den dood zijns vaders 15 Nov. 1454 beleend met het huis 'Te Velde' en 20 morgen land en Cortemade.

Hij huwde 1e. M a r i a v. d. A b e e l e, waarvoor echter met meer waarschijnlijkheid te lezen is C a t h a r i n a, op grond van het leidsche hs. en *Arch. der Kerken R.* 366, waar ook de namen van haar echtgenoot Jan en hun zoon Adriaan (kol. 851) genoemd worden op 1485. 2e. E m e r e n t i a v. d. M a r c k, die

hertrouwde met Floris v. Alkemade (die in 1511 stierf). Het huis te Velde kwam 31 Aug. 1470 aan den genoemden Adriaan, daarna 20 Juli 1487 aan diens dochter Jooste v.S. (of volgens *Ned. Leeuw* 1912, 93 Josina), die huwde met Willem van de Coulster, schout van Leiden (1512), overl. 1533. Zij testeerde 25 Sept. 1549 te Leiden. Hun dochter Agatha verloor haar man Johan v. Cuylenburg in 1557, wien zij alleen een viertal dochters had geschonken.

Jan v.S., als schout van Leiden genoemd op 1466, ontmoeten we, ook als zoodanig herhaaldelijk tusschen 1441 en 1478 (*Alph. Naaml. der Schouten en Burg. v. Leiden in Alg. Ned. Familiebl.* 1894, 27 vlg.), evenals tusschen 1502 en 1507 zijn gelijknamige kleinzoon, zoon van Adriaan (kol. 851). Heer Jan, in het bezit van land en huis aan de Bredestraet, beide gekocht in 1462, door hertog Karel 6 jaar later verlijd met de Rijntiende in Zoeterwoude en Hazerswoude, leefde nog in 1500; althans in de leidsche hs. aantek. treffen we een verklaring aan, afgelegd op 6 Oct. door Dirk v.S.v. Leyenborch en Jan, heer tot Opmeer.

Over 13 Aug. 1510 als sterfdag van Jan v. Swieten, waarvoor ter plaatse verwezen is naar het bekende altaarstuk van Mariënpoel, vergelijkte men het art. Adriaan.

Lit. volgt.

Kooperberg

[Swieten, Joost van]

SWIETEN (Joost van), heer van Leyenburg, geb. ± 1485 of 1486, zoon van Dirk (1) (kol. 853) en een dochter van Fredrik v. Renesse, komt ons voor in 1514, toen hij 'erve sijnes vaders Dirx, beleent sijnde' 16 morgen lands in het kerspel Loenen kreeg 'van der leensweer gevrijt' om te verkoopen tot voldoening zijner schulden; van de 75 morgens aldaar, waaruit het leen van zijn vader bestond, bleven de overige 59 leen. Dit gebied lag om den huize Loenersloot zoowat op de grenzen van het Sticht en Holland. De 75 morgen bij elkaar had Joost in 1509 van zijn vader in leen ontvangen, die 13 Juli 1515 zijn huis Loenersloot opdroeg aan den bisschop ten behoeve van Amelis v. Amstel v. Mijnden (1, 123), aan wien hij het verkocht had.

Deze verkoop zou volgens v.d. Aa (*Aardr. Wdb.*) plaats gehad hebben op 18 Febr. 1516 en heer Joost zou daarbij geheel de handelende persoon geweest zijn, welke voorstelling Gouthoven nog niet het recht mag geven hem dien verkoop geheel toe te schrijven (daar aan Joost dat goed ook niet vóór die handeling door zijn vader was opgedragen). Terecht zal dan ook v. Hoogstrate n ingezien hebben, dat deze alleen tot die handeling het recht en de macht had, zijnde op dat oogenblik de leenbezitter, maar anderszijds ook begrepen hebben, dat zonder de instemming van Joost niets van dien aard mogelijk was, die dan ook in alle betrekkelijke akten genoemd en erkend moest worden. Leyenburg in 't Geldersche schijnt na dien verkoop zijn residentie. Samen wordt Joost met zijn vader (kol. 855) nog genoemd in een acte van 1 Juli 1517. Den zoon alleen komen we dan tegen in 1522 (*Nav.* 1898, 411).

Van meer belang is zijn optreden geweest als ambtman van Neder-Betuwe, welk ambt hij bekleed heeft van 1527-1538, voorkomende ook in de rekeningen van het archief der geld. rekenkamer, waarin hij voor traktement stelde 300 goudgulden (ad 28 st.) 'nae aunder gewoenten alle jaer' (J.A. Heuff Azn., *Het Ambtmanschap in Neder-Betuwe en Gelre, Bijdr.*

en *Med.* III, 141) en ook in briefwisseling met Floris v. Egmond v. Yselstein, graaf v. Buren.

Als ambtman heeft hij deelgenomen aan de wakkere verdediging van Tiel, aangevallen door keizer Karels bourg. troepen onder Floris v. Egmond met Reyer v. Bern en Schenk v. Toutenburg (III, 1132) onder zich. Aangevangen 25 Juni 1528 moest het beleg op 13 Aug. (volgens Pontanus, *Hist. Gelr.* 755 op 16 Aug.; ook Staats Evers, *Gelderlands Voorn. Steden* 246, terwijl Nijhoff, *Gedenkw. Gelre* VI, 166 den duur stelt van 17 Juli-13 Aug., echter in zijn heele beschrijving evenmin den naam van Joost bij de andere bevelhebbers noemt, hetgeen Rinck in zijn beneden te noemen werk bl. 50 wel, doch Hortensius, *Utr. Gesch.* ('s Grav. 1625), 309 vlg. weer niet doet) op 13 Aug. dus, drie dagen na den driemaal tevergeefs herhaalden stormloop van Schenk, alle beschieting ten spijt (vgl. hier ook Nijhoff, *Oork.* no. 1509), met schande en onder ernstige verliezen (1500 man?), trouwens ook aan ziekten (waarvoor vooral J.H.v. Heurn, *Hist. der Stad en Meyere v. 's Hertogenbosch* (Utrecht 1776) I, 463) worden opgebroken (vgl. hier ook: Valckenier, *Verwerd Europa* I, 481).

Wij vernemen vooreerst weinig meer van heer Joost, hoewel door zijn ambt een der aanzienlijkste heeren der streek en zich verheugende in de blakende gunst van hertog Karel van Gelre, ten bewijze waarvan deze hem begiftigde met de erfenis, die Alijd van Landwijk (? Sandwijck. Vgl. Pontanus op 1529), weduwe van Gerhard v.d. Stegen aan den hertog vermaakt had.

Nog een ander bewijs: toen hertog Karel met keizer Karel in 1536 vrede wilde maken was Joost v.S., ambtman van Ned. Betuwe, evenals graaf Christoffel v. Meurs (III, 849), een der geldersche gezanten (Tractaat van Grave, gesloten 10 Dec. 1536 o.a. in *Recueil des Traités* II, 663). Trouwens dit ambt zelf was hij geheel verschuldigd aan de beschreven gezindheid des hertogen, wiens bijzit hij gehuwd had, Johanna v. Merwijck, bij den vorst moeder van Catharina, die hij in 1532 liet trouwen met Walraven v. Arkel; bij dit huwelijk was de met haar moeder getrouwde Joost v.S. een van de getuigen der bruid (*Oork.* no. 1698). Nog dient vermeld - 't was trouwens reeds in 1530 geschied - dat de hertog aan Johanna en haar echtgenoot levenslang den Gelderschen en Meurschen tol (aldus naar den graaf van Meurs, die hem in pand had) gaf om de opbrengst daarvan te heffen en te genieten (*Oork.* no. 1573).

Na 1537 schijnt Joost niet (lang) meer geleefd te hebben. Mogelijk is hij nog in dit jaar, anders heel kort daarop overl., geen kinderen gekregen hebbende van zijn vrouw, de genoemde Johanna, zuster van Jaspar v. Merwijck (zie III 823), waar 1536 genoemd is als sterfjaar van Joost.

Feit is het, dat koningin Marie, de landvoogdes, in een schrijven over 't bezweren van het vredesverdrag, van 22 Febr. 1537, de geld. afgevaardigden noemende, niet spreekt over Joost (mogelijk derhalve gest. tusschen 10 Dec. 1536 en 22 Febr. 1537?) Maar zijn opvolger Nicolaas Vijgh werd toch eerst in 1538 ambtman. Zie *Gelre, Bijdr. en Med.* III, 124, terwijl aldaar op bl. 141 als ambtsjaren van Joost worden opgegeven 1527-1538.

Lit. Ten deele reeds in den tekst, ten deele

beneden opgegeven. Hier vooral behalve de bekende werken van Pontanus, Slichtenhorst, Nijhoff, d'Ablaing v. Giesenburg: J.A. Heuff, *de Neder-Betuwe en haar ridderschap in: Gelre, Werken van no. 3. Verder Gelre, Bijdr. en Med.* IV (1901) VII (1904); *Beschr. der stad Bommel door een Geld.*

Regtsgeleerde (v. Hasselt) (Amst. 1774); E.D. Rink, *Beschr. der stad Tiel* (Tiel 1836). Zie verder onder volgend artikel.

Kooperberg

[Swieten, Pieter van]

SWIETEN (Pieter van), derde zoon van Gijsbrecht (1) en Catharina v. Diemen, wordt in een leidsche ms. aant. genoemd op 1473 als 1ste gasthuismeester van St. Katrijn. Hij was gehuwd met Maria v. Montfoort te Delft, die later hertrouwde met Cornelis Croesink, ridder (sinds 't bezoek van Max. aan Dordrecht in 1486, *Nob. des Pays-Bas* I, 14), heer van Zoetermeer, houtvester van Holland (zoon van Jacob C., rekenmeester in den Haag en te Mechelen en van Maria v.d. Does uit Z.-Holland). Zij, Pieter en Maria, hadden 1e. een zoon Gijsbrecht (zie art. Gijsbrecht (2)), 2e. een dochter Lutgaard (Lutgarde), die haar man Gerrit, zoon van Jacob v. Schoten en baljuw van Kennemerland 6 zoons en 2 dochters schonk, t.w.: 1e. Jacob, overl. op 't huis te Teilingen aan de zweetende ziekte in 1529, echtgenoot van Machteld Sonk(e) te Delft, dochter van Dirk en Juliana Beukelaars zij leefde als weduwe nog in 1546; 2e. Frans, die woonde bij den heer v. Cruyningen en stierf bij 't beleg van Therouanne (Artois) in 1536; 3e. Cornelis, priester, pastoor in (de) Beverwijk (1557); 4e. Willem, eveneens priester; 5e. Jan, wiens weduwe, Cornelia van Egmont, 1595 overleed; 6e. Gijsbrecht, ridder, zonder kinderen bij zijn vrouw Anna, bastaarddochter van Reynoud v. Brederode.

Verder twee dochters: 1e. Sophia, non ter Lee; 2e. Alijd, non in 't Zijklooster te Haarlem.

Een andere Pieter v. Swieten was de zoon van Claes, een geestelijke, als hoedanig hij voorgedragen wordt tot de vicarie van sinte Katharina in het O.L.V. gasthuis op de 'Hogelants kerkgraff' (2 Oct. 1520) (*Arch. der Kerken Reg.* 2301).

Lit. verder beneden.

Kooperberg

[Swieten, Willem van (1)]

SWIETEN (Willem van) (1). Afgezien van bovenstaanden Willem, zij hier vooreerst herinnerd aan een ouderen Willem, zoon van Hugo en Lijsbeth van Zanen, voorkomende trouwens reeds op 1422, toen hij met 12 morgen lands 'verlijt' werd 'daer Dirk Willems de wederheft in leen heeft.' In hetzelfde jaar valt de beleening met Leyderdorp. Zijn vrouw Oeden (Oeda) werd daarmee 'getuftigt'. (1442). 1424 wordt Willem, Hugo's oudste zoon en Lijsbeth Matthijs Ballincsd. zijn vrouw met 12 morgen 'getuftigt' (de beleening met de Zwanendrift, op het Spaarne, viel in 1424). Hij was dus tweemaal gehuwd.

Deze Willem schijnt kinderen gehad te hebben. Althans uit 't leidsche hs. zullen wel als zoodanig af te leiden zijn: 1e. Willem Willemsz. v.S., gehuwd met Aleid Janckans, genoemd op 1451 (1455?) Op 1488 komt hij nog voor. (Matthaeus, *De jure gladii* 2, 6). Hij transporteert goed op Hendrik Kris om na dien te komen op de oudste dochter

van J a c o b v.d. D o e s of op W i l l e m , Jacobs 'aardsken' broeder; 2e. Dirk, beleend met het goed te Leiderdorp 1478(?) Hij is dood 1482; 3e. J a c o b v.S. Zijn broeder Willem erft inderdaad van hem 1451. Aan diens goed tocht hij zijn vrouw A l e i d (1451). Zij 'renoveert' op den tocht 1452. Idem Dirk v. Swieten. Met dezen genoemd als leengetuige op 1468 (M a t t h . *De jure gladii* 206). Deze Dirk was een neef van Gerrit v. Poelgeest, 1417 fundeerende een vicarij te Leiden (zie kol. 856 Dirk (2)), welke hij nu (1449) vermeerderde (H e u s s e n).

Willem, zoon van Gijsbrecht (1) en broeder van Hugo (kol. 860), van wien we zagen dat, hij volgens *Bat. III.*, eveneens zonder wettige kinderen zou overleden zijn, was gehuwd met E l i s a b e t h v. R u y v e n , dochter van W i l l e m en van A g n e s v. R i e t w i j k .

Kooperberg

[Swieten, Willem van (2)]

SWIETEN (Willem v a n) (2). Nog vermelden wij op dien naam: Willem v. Swieten, op 't huys te Amerongen, misschien een zoon van dien W i l l e m v. S w i e t e n te Montfoort, die (1428) Boudewijn v.S. zijn neef $\frac{1}{6}$ deel verkocht, die wijlen Claes v. Swieten, zijn oom, had. Maar meer waarschijnlijk is hij te houden voor het onechte kind van den in bovenstaande artikelen meermalen genoemden Boudewijn, vader van de zeven mede vermelde kinderen (vgl. W i t t e r t v. H o o g l a n d I, 340).

In elk geval was deze Willem v.S. van Amerongen procureur-generaal en griffier van Holland (1472). Hij was Raad des hertogen van Bourg. in zijn land van Gelre en gehuwd met C a t h a r i n a v. A m e r o n g e n . Hij bewijst 1475 voor Philips Ruychrock van de Werve en Jan Oem, leenman van Holland, zijn zoon D i r c k een bepaalde som te (hebben) ontvangen uit zekere 22 morgen lands te Amerongen. Willem wordt ook genoemd op 1478, toen (17 Febr.) het huis te Amerongen aan Gijsbrecht v. Hemerten werd te leen gegeven (hs. aant. arch. Leiden). Willems dochter M a r g (e) r i e t v.S.v. Amerongen huwt met Floris Oem v. Wijngaarden (kol. 858), griffier van Holland (1498) v. B a l e n geeft evenwel (II, 1341) op als diens vrouw Maria v. Swieten, dochter van Willem Willemszoon Dirk (zie deze kolom) (1472) echtgenoot van Simon Vrederick Willems, baljuw van Brielle. Zij, 1462 beleend voor Willem v. Boschuyzen, jongste dochter, verwekt bij Machteld, dochter van Dirk v.d. Does, Raad van Holland (1498) (kol. 856). Nog een dochter van Willem v. Sw. v.A. was A n n a , de vrouw van F r a n ç o i s v. L e e u w e n , Raad van Holland, ambachtsheer van St. Oudemans Ambacht, baljuw van Schieland, van wier dochter Aagt (juffrouw v. Wioldrecht), de vrouw van Pieter Schaert reeds onder art. Dirk sprake was. Het kan niet deze Willem, maar moet de Willem v. Leyderdorp geweest zijn, die goed transporteerde aan Hendrik Hendriksz. v. Sw., daar dit geschiedde na den dood van zijn broeder Jacob (zie deze kol.). Deze Hendrik is misschien de bekendste Hendrik v.S. geweest, terwijl de vader degene zal geweest zijn, die het Godshuis (de Pieterskerk) beschonk (1412). De zoon zou dan de Hendrik kunnen zijn, op 1460 genoemd (in *Arch. der Kloosters*), maar dan reeds voorkomende op 1445, toen hij naar aanleiding van het oproer met Pinksteren uit Leiden verbannen werd.

Daarna volgde ontheffing van den ban en de beleening van 1447. Ook is er een Hendrik v.

S. geweest, zoon van Claes, geb. 1490, gest. 15-, met onbekende vrouw gehuwd.

Literatuur. Voor een goed deel reeds in en onder voorg. art. genoemd. Met name: *Genealogie v. Swieten* (hs. gemeentearchief te Leiden en andere ms. aant. aldaar); de bekende werken van van Gouthoeven, A.v. Leeuwen (*Bat. Illustrata*); Matthaeus, Nijhoff, Blok, afgezien nog van: v. Heussen, *Oudh. en Gestichten v. Rijnland*; Orlers, *Beschr. v. Leiden*; v. Mieris, *Handv. v. Leiden*; v. Asch v. Wijck. Verder: A. Rademaker, *Kabinet v. Nederl. en Kleefsche Outheden II* (Amst. 1731). De werken v. Römer en P.M. Bots, *De oude Kloosters en Abdijen v.h. tegenw. Bisdom v. Haarlem* (Rijsenburg, 1883), K.J.F.C.v. Kneppelhout v. Sterkenburg, *De Gedenkteekenen in de St. Pieterskerk te Leyden* (Leyden 1864) (waar bv. bl. 42 genoemd wordt Beatrix v.S. als vrouw van Willem v. Boschuyzen en moeder o.a. van Floris, kol. 860); W.J.C. RammeIman Elsevier, *Inv. v.h. Archief der Gemeente Leyden* (Leiden 1865); Th. v. Riemsdijk, *De oorsprong van het Hof v. Holland* in: *Gesch. Opstellen aan Fruin* ('s Grav. 1894), waar op de onder art. Dirk reeds aangehaalde bl. 205 als eerste griffier van den Raad te 's Gravenhage genoemd wordt de 1 Mei 1445 in functie tredende Dirk Boudijnszoon v. Zwieten); *Oude gebouwen te Leiden* (in opdracht v.d. Vereeniging: Oud-Leiden 1907); vooral, behalve *Wapenheraut* 1918, de werken van J.C. Overvoorde, *Archieven van de Gasthuizen* (Leiden 1913), de z., *Arch. v.d. Stadsheerlijkheden en v.d. Vroonwateren*; de z., *Archieven van de Kloosters* (Leiden 1917); de z., *Archieven van de Kerken*. Nog: d'Abblaing v. Giessenburg, *Wapenb. der Ridders v.d. Duitse Orde* ('s Grav. 1871) bl. 2, (waar genoemd wordt als echtgenoot van Willem v. Doetinchem, Catharina Oelger v. Noirdijck (overl. 1544), dochter van Johan en Margriet v. Sweten) en art. in: *Leidsch Jaarb.* 1905 en 1915, *Tijdschr. v.d. Monde*; *Nav.* (vooral de genoemde jaarg. ook VI). Verder: *Jaarb. v.d. Ned. Adel* (idem), *Ned. Leeuw* (idem), *Ber. Hist. Gen.* IV en V, *Geld. Volksalm.* (zie reg.). Ten slotte nog: E.B.F.F. Wittert van Hoogland, *Bijdr. tot de Gesch. der Utr. Ridderhofsteden en Heerlijkheden* ('s Gravenh. 1909-1912).

Kooperberg

[Swinnas, Willem]

SWINNAS (Willem), geb. te Brielle in 1620, werd 11 September 1640 te Leiden als studiosus philosophiae ingeschreven. Hij studeerde medicijnen onder leiding van Heurnius en andere hoogleeraren. Na zijn studietijd vestigde hij zich als geneesheer in zijn vaderstad. In 1665 werd hij benoemd tot geneesheer van de admiraliteit van de Maas; door hem werd zorg gedragen voor de in Brielle aan land gebrachte gewonden. Hij stierf in 1672. Als medicus gaf hij uit een *Verhandeling over de kinderpokken en maselen*, die achter sommige drukken van van Beverwijck's *Schat der gesontheit en ongesontheit* wordt aangetroffen. Afzonderlijk verscheen *De peststrijt, beharnast met veel voortreffelijke geneesmiddelen* (Leiden 1664). Maar zijn voornaamste werk ligt op historisch gebied. Hij gaf uit *Engelse, Nederlandse en Munsterse krakkeelen* (Rotterdam 1666, 8o.; 2e dr. *ibid.* 1667; tweede en derde deel, *ibid.* 1667; 3e dr. *ibid.* 1668, 3 dln. 8o.). Een nadruk, die buiten Swinnas om verscheen, is *Vermeerderde en*

verbeterde Engelse, Nederlandse en Munsterse krakkeelen (Amsterdam 1666, 4o.; pamfl. Knuttel no. 9243). Swinnas' werk is altijd zeer gewaardeerd als de beschrijving van een belangrijke periode door een kundig en ernstig man. Ook zijn stijl, waarin hij Hooft navolgde, is goed en hier en daar treflend. Ten onrechte wordt soms aan Swinnas toegeschreven *Franse, Engelse, Keulse, Munsterse en Nederlandse oorloge ... in den jare 1671 en 72 en eyndigende ... Augustus 1673* (Amsterdam 1673, 2 dln. 12o.; 2e dr. Amst. 1673, 2 dln. 12o.; 3e dr. Amst. 1678, 12o.). Daar hij in 1672 is gestorven, kan hij dat werkje niet hebben geschreven.

Zie: Scheltema, *Mengelwerk I C*, 201 vlg.; *Navorscher IV*, 80 vlg., *Bijbl.* 101 vlg.

Brugmans

[Swol, Jan van]

SWOL (Jan van), schrijver van twee tooneelstukken: *Constantinus* (Amst. 1637), in 1630 aan Anna Roemers opgedragen en het, in wonderlijke taal, geschreven, ruwe spel *Margrietje* (Amst. 1634, herdr. in 1637) aan Geertruyt Roemers opgedragen en voor de weezen op de kermis van 1630 gespeeld. In 1652 was hij overleden: hij wordt dan door Tegnagel bij de 'verstorvene Poëten' genoemd.

Ruys

[Sybrants, Taco of Taeco]

SYBRANTS (Taco of Taeco), ook *Sibrands*, laatste pastoor te Nieuwland (bij Bolsward), predikant bij de St. Jacobskerk te Utrecht (1582-1586), daarna te Medemblik. Ypey en Dermout bespreken de vele malen aangeroeerde vraag, of hij vroeger landbouwer was geweest. Hij stierf in 1615 te Medemblik. Zijn leven is merkwaardig om de volhardende en met goeden uitslag bekroonde handhaving van de vrijheid van zijn geloof tegenover pogingen tot leerdwang. De merkwaardigste momenten vindt men te Utrecht op 25 April 1586, en te Medemblik in de jaren 1593 tot 1598. De gebeurtenissen zijn herhaaldelijk beschreven.

Men zie: Ypey en Dermont, *Gesch. der Ned. Herv. Kerk II* (1822), 73 v. en aant. 39 en 80; C.M. van der Kemp, *De eere der Ned. Herv. Kerk gehandhaafd II* (1830), 92-117; F.S. Knipscheer, *De invoering van de waardeering van de Geref. belijdenisschr. in Ned. vóór 1618* (Leiden 1907), 85-90, 154-156, 164, 193, en de daar genoemde bronnen; J. Wiarda, *Huibert Duifhuis* (Amst. 1853); Veeris en de Pauw, *Vern. kerk. alphabeth* (Enkh. 1750), 201, 319; T.A. Romein, *Naaml. der pred. van Friesl.* (Leeuwarden 1886), 385; J. Hania, *Wernerus Helmichius* (Utrecht 1895), 104; L. Knappert, *Gesch. der Ned. Herv. Kerk I* (Amst. 1911), 51 v., 94 v.

Knipscheer

[Sytzama, Clara Feyona baronesse van]

SYTZAMA (Clara Feyona baronesse van), dochter van Pyrrhus Wilhelmus en Isabella Juliana Abinga van Humalda, geb. 5 April 1729 op Beslinga State bij Friens, overl. als douairière van Raesfelt, vrouwe van Heemse aldaar 1 Sept. 1807. I.J.A.v. Humalda sterft in 1730. P.W. van Sytzama hertrouwt in 1732 met Geertrui Foek van Burmania, douairière Jarges en vestigt zich op den borch Bellingweer bij Winsum in Groningen. Frederika Alida Tegneus wordt Clara's gouvernante.

Al vroeg openbaart zich bij haar lust tot rijmen. Pyrrhus Wilhelmus had in zijn jeugd een geheel album volgeschreven met wat hem getroffen had in de vaderlandsche litteratuur. Velen der van Sytzama's hadden van de renaissance af te Leuven of Leiden gestudeerd. Pico

Galenus, twee jaar oudere broer van Clara, wordt ingeschreven als student te Groningen in 1745 en in den herfst van 1746 verschijnt haar bundel jeugdverzen onder den titel *Bellingweerder Uitspaningen* bij Jurjen Spandauw te Groningen. Mei daaraan voorafgaande was onder aanvoering van Gerard Nicolaas Heerkens een poëtenoorlog uitgebroken; die strijd ging tweehoofdig tegen groningsche autoriteiten, waarvan velen dorstten naar dichteroem (Lucas Trip, Hemsterhuis, Alting, Huizinga Bakker etc.) en een groep studenten, vrienden van Pico Galenus van S., die alle lofdichten schreven voor de *Bellingweerder Uitspaningen* van Clara F., terwijl aller gemeenschappelijk ideaal was Groningen behalve tot een middelpunt van wetenschappelijken roem ook nog tot een brandpunt van kunstleven te maken. Bellingweer een tweede Muiderslot, Clara F.v.S. een tweede Tesselschade! Daarbij werd door den bellingweerder studentenkring sterk gebucoliseerd, zooals het Album Amicorum van Arnold Kulenkamp, een der leden van dien kring, in 1904 door een zijner nazaten aan het museum te Alkmaar aangeboden, bewijst, waarin een onuitgegeven gedicht van Clara v.S. aan den eigenaar te vinden is (zie *Navorscher* jg. 54, p. 389, alwaar meer dan ééne foutieve conclusie). Lucas Trip beëindigt den poëtenstrijd met het dichtpamflet: 'De bescheiden hekeldichter'. Heerkens vlucht naar Leiden en Groningen dicht verder. 6 Sept. 1750 echter treedt Clara van S. in het huwelijk met Isaäk Reinder baron van Raesfelt, zoon van Evert Elbert Anton en Jacoba Henriette Arnolda van Wtterwijck heer en vrouwe van Heemse en vestigt zich in Overijssel.

Bevat de bundel *Bellingweerder Uitspanning* slechts kindergerijmel, in 1794 verschijnt bij Johannes Allart te Amsterdam: *Gedichten van vrouwe C.F. van Raesfelt, geboren van Sytzama*. In dien bundel bewijzen verzen uit de jaren 1748 en '49, dat tusschen haar en haar leermeester in de poëtië etc. in Groningen zich een liefdesverhouding heeft ontwikkeld. Maatschappelijk en politiek verschil heeft een huwelijk verhinderd, wat oorzaak werd van des jongelings vroegtijdigen dood. Archiefonderzoek heeft aan het licht gebracht, dat dit Justus Conring is geweest, zoon van Andries Conring, raadsheer te Groningen. Hij was lid der Admiraliteit van Friesland en 'Rekenmeester' en genoot een groote reputatie van bekwaamheid te Groningen in philologische en juridische wetenschappen. Bij den intocht van W.K.H. Friso als algemeen erfstadhouder in Groningen in 1749 werd Andries Conring afgezet als Raadsheer, terwijl van Sytzama mede de ziel der orangistische beweging was geweest in de crisisjaren van 1747-49. (zie *Nieuwe Groninger Courant* van 19 Mei 1747 en de *Oprechte Groninger* van 11 Maart 1749). In deze periode heeft Clara van S. nog vier dichtpamfletten uitgegeven: *Veldzang op de geboorte van Anna, Princesse van Oranje en Nassau*, (Jurjen Spandauw, Gr. 1746); *Ter verheffing van Z.D.H. Willem Carel Hendrik Friso* (J. Spandauw, Gr. 1747); *Lierzang ter geboorte van Willem de Vde* (J. Spandauw, Gr. 1741); *Visscherszang ter zevende verjaring van H.D.H. Carolina geb. Princesse van Oranje en Nassau*, 28 Februari 1750.

In Heemse wordt haar in 1757 een dochter geboren. In 1774 voltooit ze een Hofdicht, *Heemse, Hof-, Bosch- en Veldzang* getiteld, dat echter pas in 1783 verschijnt bij de Wed.

J.v. Schoonhoven te Utrecht. Blijkens een vers in haar bundel van 1794: *Aan den heer Vosmaer voor deszelfs vriendenrol* en gedateerd 1774, heeft Arnoud Vosmaer, de bekende directeur der natuur- en kunstkabinetten van Willem V, natuurkenner van europeesche reputatie, op 'Heemse' gelogeerd in dat jaar. In het album amicorum, nog in het bezit der familie, staat dit gedicht naast een afdruk van het portret van v. Wassenberg, dat vóór de *Bellingweerder Uitspanningen* is geplaatst. Waarschijnlijk heeft Reinhard Burchardt Rutger van Rechteren, heer van Gramsbergen, Gedeputeerde van Overijssel ter Staten-Generaal met wiens zoon Chrétien Louis, Clara's dochter in 1772 in het huwelijk trad, Vosmaer met Clara Feyona in aanraking gebracht. Zijn onderricht heeft zooveel gebreken in haar hofdicht aan 't licht gebracht, dat ze het geheel wil omwerken, en eerst negen jaar later verschijnt het. Deze kennismaking bezorgt haar in 1775 het lidmaatschap van het Haagsche dichtgenootschap 'Kunstliefde spaart geen vlijt', waarvan Vosmaer 'honorair lid en medebestuurder' was. Ook Jacob Spex, de vriend van Poot, was lid. Uit zijn in 1755 verschenen gedichten blijkt, dat Clara hem in 1746 een ex. van de *Bel. Uitsp.* heeft gezonden. Ik weet niet uit kracht van welke relatie. Blijkens een vers van Clara v.S. van 1781: *Aan mevrouw de Baronesse van Essen, geb. van Haeften* heeft er ook een sympathieke verhouding bestaan tusschen de dichteres van *Iets van M.* en Clara van Sytzama. Zij wijdt aan dit bundeltje verzen een dankdicht voor de toezending.

In 1781 ontwaakt in haar nog eens de traditie van Bellingweer en geeft ze een rijmpamflet op de zege van Doggersbank in het licht.

In datzelfde jaar valt haar de benoeming tot honorair lid van het Leidsch Genootschap 'Kunst wordt door arbeid verkregen' ten deel, wat ze met een enthousiast dankdicht beantwoordt.

Hier doet zich de vraag voor: 'Waarom is Clara van Sytzama niet met Bilderdijk in contact geweest, die in 1781 gewoon lid van het Genootschap was?' Het antwoord is waarschijnlijk te zoeken in de richting van Clara's verwantschap met de van Rechterens, vrienden van Joan Derk v.d. Capellen. Blijkens een brief van Dominee Bacot (zie over hem dit woordenboek in voce), patriotsch predikant te Eenrum d.d. 2 April 1784, in bezit der famiie van Ittersum te Heemse, heeft Clara van Sytzama in correspondentie met hem gestaan en een lofvers gemaakt op zijn prijsvers op van der Capellen. Dat prijsvers heb ik nergens kunnen vinden, maar als zang en lofzang ergens zijn gepubliceerd, zou dit voldoende verklaren, dat B. van Clara's poëzie nergens heeft gerept. Het feit, dat zij dit vers in haar bundel van 1794 niet heeft opgenomen, wijst er echter op, dat zij zich later weer van de patriotsche ideeën heeft afgewend.

In de jaren 1792 en 93 bereikt Clara van Sytzama's productiviteit haar hoogtepunt, evenals de hoedanigheid van haar werk. Vooral waar het geldt de vertolking van haar leed: het verlies van den geliefde in Groningen en in hem den leidsman in het rijk der wetenschap, waarvan zij haar kunst afhankelijk meent, - is haar poëzie van alle tijden. Haar neiging tot wetenschappelijke studie vindt nog een eigenaardige uiting in haar: *Kort begrip der geschiedenissen van Oud-Griekenland* in 1802 te Coe-

vonden verschenen bij Jacobus v.d. Scheer. Het is een excerpt uit Robertson, Stuart en Barthelemy's *Voyage du jeune Anarcharsis*.

Karakter en levensloop geven aan het werk van Clara van Sytzama een verhoogde belangrijkheid, als bij Huygens.

Schilderij door J.A. Wassenbergh (J.C. Philips sc. 1745); door een onbekende bij A.D.J.F. Meyjes, huize Wegdam bij Goor.

Zie: *Een vergeten dichteres uit de 18e eeuw* van schrijver dezes in het najaar 1921 bij J.N. van Kampen verschenen.

S. Anema

T.

[Tack, Tak, Joan, Ramus]

TACK (T a k, J o a n, R a m u s), meer onder dezen latijnschen naam bekend, geb. te Goes 28 Febr. 1535, overl. te Dôle in Frankrijk 25 Nov. 1578 was doctor en leeraar in de rechten aan verschillende universiteiten. Weinig is van zijne jeugd bekend. Op 20-jarigen leeftijd begon hij reeds te Weenen onderricht te geven in de rhetorica en de Grieksche taal. Ter zelfder tijd studeerde hij in de rechten: hij verliet Weenen en Duitschland en kwam te Leuven, waar hij 3 Oct. 1559 tot doctor in de beide rechten promoveerde. Het volgend jaar werden hem de lessen in de Instituten toevertrouwd. 1562 vertrok hij naar Douai, waar hij gedurende drie jaren optrad als professor in de Rechten aan de nieuwe universiteit, gesticht door Philips II. De Staten van Brabant boden hem tegen een hoog jaargeld te Leuven een leerstoel aan, dien hij aannam. Met veel ophef getuigden zijne toehoorders over de practische methode der lessen van den welsprekenden professor, die zeer ervaren was in het natuurrecht en oudheidkunde. De troebelen en treurige toestand in Leuven (1578) deden Ramus besluiten de stad te verlaten en het aanbod van een professoraat aan de universiteit te Dôle te aanvaarden. Hij overleed in die stad, voordat hij zijne lessen begon, slechts 43 jaar oud. Ramus met zijn collega Joh. Molinaeus keurde de oprichting der nieuwe bisdommen af in het advies, dat zij gaven en door Philips II aan de leuvensche universiteit gevraagd was, 1562. Hij was ook een der vijf professoren in de Rechten, die, geraadpleegd over de Pacificatie van Gent, deze goedkeurden. Zij onderwierpen hun advies aan de goedkeuring van Rome. Hij was gehuwd met A d e l a i d e G o v a e r t s (overl. 3 Augustus 1613) en liet twee kinderen na: J a n , geb. te Leuven Mei 1566, en C a t h e r i n e , geb. Jan. 1570. Verschillende werken van Ramus zijn gedrukt. Het zijn vertalingen van grieksche verzen in het latijn, eenige latijnsche verzen, *De Gestis Archiducum Austriae*, tijdens zijn verblijf te Weenen en eenige werkjes over het recht tijdens zijn verblijf te Leuven. Valerius Andreas deed 1641 en 1652 nog een tweetal zijner werkjes drukken. Een vijftal handschriften werden bewaard bij den schepen van Leuven, M. Baalmans, ten tijde van Paquot, die uitvoerig de titels zoowel der gedrukte als niet gedrukte werken opgeeft. Deze worden ook vermeld, maar minder nauwkeurig, bij F o p p e n s , *Bibl. Belgica* II, 715; *Nouv. Biogr. gen.* XLI, 576.

Zie: P a q u o t , *Memoires Hist. Litt.* VI, 163-187; V a l . A n d r e a s , *Fasti Academici Stud. gen. Lov.* (Lov 1650) 195.

Fruytier

[Taelman, Jan]

TAELMAN (Jan), luitenant-admiraal, geb. te Gouda in 1675, overl. in 1755, zoon van kapitein A b r a h a m T a e l m a n , die in 1690 streed bij Bevesier, in 1692 met de Forbin en in Juni 1696

overleed. Jan was reeds op zeer jeugdigen leeftijd naar zee gegaan; sedert 1706 bekleedde hij den rang van kapitein en werd als zoodanig in 1744 op eens bevorderd tot luitenant-admiraal. Hij voerde in 1748 het bevel over de Scheldevloot.

Schilderij door een onbekende in de verzameling-van Erp Taalman Kip te 's Gravenhage.

Zie: de Jonge, *Geschiedenis van het Zeewezen*; D.F. Scheurleer, *Herinneringsdagen uit de nederlandsche zee-geschiedenis*.

Herman

[Taillefert, Louis]

TAILLEFERT (Louis), van kaapsche Hugonoten-familie, ging reeds vroeg in dienst der Oost-Indische Comp. waarin hij zich bijzonder onderscheidde, werd bestuurder der factorij te Suratte en in 1760 gezonden naar Bengalen, als directeur en buitengewoon Raad van Indië, zoowel op uitdrukkelijk verzoek der bewindhebbers der O.I.C., als van de hooge regeering te Batavia. Hij overleed aldaar 5 Nov. 1766. Hij was in 1757 gehuwd met Cornelia Charlotte Feith, dochter van een vendumeester te Batavia. Zij hertrouwde in 1767 met Mr. Joachim, baron van Plettenberg (kol. 521), eerst fiscaal en daarna gouverneur van de Kaap en overleed te Zwolle 5 Nov. 1812. De overgave van het directeurschap in Bengalen is neergelegd in een rapport op het A.R.A. in het archief Plettenberg.

Zie: Nagtglas, *Levensberichten van Zeeuwen i.a.*; van Kampen, *Geschiedenis der Nederlanders buiten Europa II*, 166.

Mulert

[Tak, Christiaan Bonifacius van der]

TAK (Christiaan Bonifacius van der), geb. 12 Augustus 1814 te Voorschoten, overl. 8 Augustus 1878 te Rotterdam, was een zoon van zeer onbemiddelde ouders, die er niet aan konden denken hem veel te laten leeren. Hij kwam dus bij een timmerman in de leer en werd daarna opzichter in de fabriek van Enthoven te 's Gravenhage. In 1852 trad hij, eveneens als opzichter, in dienst van de Rijnspoorwegmaatschappij en had o.a. de leiding bij het bouwen van de IJsselbrug; daarna naar Rotterdam verplaatst als hoofdopzichter, liet hij onder zijn toezicht de scheeve draaibrug over het Boerengat maken, een tijdelijk stationsgebouw enz. Een korten tijd was hij vervolgens belast met de zorg voor het onderhoud van wegen en werken van Amsterdam tot Rotterdam en van Utrecht tot Driebergen, doch in 1861 aanvaardde hij de betrekking van Directeur der Gemeentewerken te Rotterdam. Verschillende bruggen zijn ook daar onder zijn directeurschap ontworpen en tot stand gebracht, waaronder in de eerste plaats te noemen is de Willemsbrug over de Maas en verder de brug over de Koningshaven. Zijn naam is verbonden aan de Drinkwaterleiding, de Academie van beeldende kunsten en technische wetenschappen, den herbouw van het Museum Boijmans, de Vleeschhal, de Veemarkt en aan verschillende

scholen, terwijl ook de rioleering van de geheele stad zijn werk is. In 1865 verscheen van hem 'De terminus van den Rijnspoorweg' met 9 plattegronden, uitgegeven door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

Zie: *Levensbericht van C.B. van der Tak* in *De Opmerker*.

Moquette

[Taleman, Franciscus]

TALEMAN (Franciscus), T a l e m a n n i u s , geb. te Edam, gest. te Leuven als prior van het Carthuisklooster 21 Dec. 1539. Hij was 'magister scolarium en clericus', toen hij zijne opname vroeg in het klooster te Leuven, waar hij 19 Mrt. 1514 het kloosterkleed ontving, 1515 de geloften aflegde en 7 Jan. 1516 zijn eerste H. Misoffer opdroeg. Wegens zijne buitengewone gestalte, werd hij Goliath bijgenaamd. Eerst bekleedde hij den post van koster; 1525 werd hij door de visitatores belast met het ambt van procurator van het klooster. 1526 werd hij verkozen tot vicaris van het nonnenklooster zijner orde te Brugge, waar hij verbleef, totdat hij 1536 geroepen werd het klooster te Leuven als prior te besturen. Hij wordt geprezen als 'homo litteratus et industrius' en als een buitengewoon begaafd predikant. Hij was behulpzaam bij de uitgave van de werken van Dionysius den Karthuiser, door D. Theod. Loëra Stratis met andere Karthuizers te Keulen ondernomen. Fr. Taleman verzorgde het drukken van *Ennarratio in Job* van Dionysius (Keulen 1534) en voorzag deze uitgave van een geleerde opdracht aan Maria de Hamal, weduwe van Graaf Willem de Croy van Aarschot, bijzondere weldoenster van het Leuvensche klooster. Opnieuw werd deze opdracht afgedrukt in de uitgave van Dionysius *Opera Omnia* (Montreuil 1897) IV, 283-86.

Zie: *Analectes Hist. Eccl. Belg.* XIV (1877) 285; XVI (1879) 216; Morotius, *Theatrum Chronol Cartus. Ord.* (Taur 1681) 120; *Opera Omnia Dionysii Cartusiani* (Montreuil 1896).

Fruytier

[Taling, Adrianus Jansz.]

TALING (Adrianus Jansz.) werd te Leiden als predikant aangesteld 5 Nov. 1573 op f 200 en vrije woning. Toen de magistraat tijdens het beleg het, reeds vroeger uit het stijve perkament van oude misboeken gemaakte, papieren geld in omloop bracht, waarop als randschrift voorkwam 'Haec libertatis ergo', wekte dit 's mans ergernis. Hij voer van den kansel tegen burgemeesteren uit, die hadden moeten zeggen 'Haec religionis ergo', en zijne woorden gingen zóó hoog dat Jan van Hout, naast van der Werff in het heerengestoelte zittende, een geladen pistool uit zijn zak trok en zeide: 'Wil ik hem er aflichten?', wat de burgemeester echter belette. Hij moet gedurende het tweede beleg voor een tijd of voor goed de stad verlaten hebben, want ter synode van Dordrecht is 15 Juni 1574 sprake van Hadrianus Jansz., 'dienaer te Leiden, nu te Delft sijnde.' Onder de predikanten dier stad komt hij echter niet voor. Men bestemde hem eerst voor Gouda, maar zag daarvan af, daar die van ter Gouw een anderen wilden. Daarna voor Gorinchem, doch ook daar komt hij niet voor als dienaar der gemeente. Wel vindt men te Mijnsheerenland een predikant van zijn naam.

Zie: *Gerechtdagboek* op 5 Nov. 1573, fol. 137r vlg. (ms. Leidsch archief); Prinsen, *Jan van Hout*, 48 vlg.; Blok, *Holl. stad III*, 49 (die 'Teling' spelt); Brandt, *Reformatie*, I 554; *Acta Prov. Syn.* uitg. Reitsma en van Veen II, 139, 144, 147, 149, 154.

L. Knappert

[Talma, Alydus Warmoldus Lambertus]

TALMA (Alydus Warmoldus Lambertus), geb. 21 Aug. 1835 te Dokkum, overl. 25 Aug. 1902 te 's Gravenhage, zoon van Mr. Aritius Sy-

brandus en Elisabeth Geertruid Charlotte von Eichstorff. Hij studeerde van 1853-57 aan de utrechtse hoogeschool; in Mei 1858 werd hij candidaat, van 11 Juli 1858 tot Sept. 1859 was hij in Angeren, 3 Juli 1864 ging hij naar Katwijk aan den Rijn, 6 Juli 1873 naar Harlingen, en 20 Sept. 1874 naar Voorst, van waar hij 19 Aug. 1878 beroepen werd naar Dordrecht, en 10 Nov. d.a.v. zijn intrede deed in de plaats van Ds. G. van Herwarden, die vertrokken was. Hij werd 1 Juli 1902 emeritus. Hij was gehuwd met Duijfe Hekelaar. Een zijner zonen was minister A.S. Talma. In 1880 gaf hij uit: *Open brief over de Dortsche Quaestie*.

Uit Aantf.

van Dalen

[Talma, François Joseph]

TALMA (François Joseph) geb. te Parijs, 15 Januari 1763, rue des Ménétriers, overl. aldaar 19 October 1826, zoon van een tandarts, François Joseph Talma en van Anne Mignolet, diens echtgenote.

Reeds in 1797 had Talma in gezelschap o.a. van Vanhove, Joanny en (toen nog) Mlle Vanhove voorstellingen gegeven te Brussel en was vandaar naar Holland vertrokken, vanwaar zij in Januari 1798 weer te Brussel terugkeerden.

Talma, in 1801 gescheiden van Julie Carreau, had een nieuw huwelijk aangegaan met Charlotte Vanhove actrice van de Comédie Française. (16 Juni 1802). Zij was een dochter van Charles Joseph Vanhove, tooneelspeler, en geboren 10 September 1771, te 's Gravenhage. Op 14-jarigen leeftijd debuteerde zij bij de Com. Franç. als *Iphigénie* met volkomen succes. Echter moest zij zich tot den dood van Mlle Desgarcins tevreden stellen met ondergeschikte rollen. Ze was eerst gehuwd met een orchestmusicus, Louis Petit van wien ze in 1791 ging scheiden. Bij 't heengaan van Mlle Contat, kon Mme Talma het aantal van haar rollen uitbreiden en zich opnieuw laten bewonderen. In April 1811 nam zij afscheid van het tooneel. Na Talma's dood huwde zij met den Vicomte de Chalot, een belgisch edelman.

Zij gaf een boek uit: *Etudes sur l'art théâtral* (Parijs, 1835 in 8°) en schreef enkele comédies.

Bij 't gezelschap fransche comedianten, dat tusschen 1803 en 1806 in Amsterdam speelde, trad Talma op in de rol van *Othello* naast Mad. Vanhove en Mlle Contat. In October 1811 hadden weer voorstellingen plaats te Amsterdam door Talma en andere leden van het Théâtre Français. De aanleiding daartoe was het bezoek dat keizer Napoleon in gezelschap van Keizerin Maria Louisa aan enkele hollandsche steden bracht. De Prefect van het Dept. der Zuiderzee, Graaf de Celles stelde dezen kunstenaars de zaal, kostuums en decoraties van het Hollandsche Theater ter beschikking, gaf bevel dat de groote loge tegenover het tooneel moest worden versierd, vele andere loges gereserveerd voor hoogwaardigheidsbekleeders. Zoo ver ging de zorg van dezen prefect, dat hij ook voor een behoorlijke vertegenwoordiging der choregraphische kunsten maatregelen nam door te bevelen, dat naast de danseuse Mlle Millièrè, die zich bij de artisten zou bevinden, welke uit Frankrijk overkwamen, zou optreden Mejuffrouw Polly, danseuse van het Holl. Theater, benevens 16 andere dansers en danseuses. Van de voorstellingen door Talma, Damas, Mme Duchenois en Mme Bourgoin gegeven, bestaat een merkwaardige kritiek in een hds. van den Hollandschen acteur J. Jelgerhuis, Rz. getiteld *Schetzende Herinneringen van de Representatien*, gegeven in October 1811 enz. Jelgerhuis schreef deze Aanteekeningen (welke

hij vergezeld deed gaan van door hem vervaardigde in waterverf uitgevoerde kostuumteekeningen) iederen avond na het bezoek aan den Schouwburg - 'aleer (hij) te bedde ging'. Gespeeld werden: *Adelaide du Guesclin*, *Phèdre* (2 x), *Rhadamiste et Zénobie*, *Zaire*, *Gaston et Bayard*, *Hamlet* (2 x), *Iphigénie en Tauride*, *Mahomed*, *Philoctète*, *Manlius Capitolinus*, *Oedipe* (van Voltaire).

J. vindt Talma goed gevormd voor het tooneel - 'niet swaar van Schillet', maar zijn gelaat niet mooi: de neus was te klein, zijn oogen niet groot genoeg. Wat bij de eerste voorstelling onzen beoordeelaar vooral beviel in Talma, die de rol van *Vendome* speelde in *Adelaide* (3 Oct.), dat waren zijn 'stille alleenspraken'; hij deed gelooven werkelijk alleen te zijn, zelfs zonder toeschouwers. De 'stilte van zijn gesprek, de passie van zijn woede' waren eenig. Alleen hinderde zijn schuddende beweging 'als een hond, die zig van nat ontdoed'. Ook viel J. het verbleeken van Talma op, 'door de lijding van zijn gevoel'. Hij had dat nog nooit in een tooneelspeler waargenomen.

4 Oct. *Phèdre*. - Deze voorstelling was een teleurstelling voor J. Damas (*Hippolyte*) leek een Hollandsche boer, Duchenois stond ver beneden Wattier, 'een nul in 't eijffer van de kunst'. 'Laage gemeene gebaarden', haar geluid voor de teederheid te grof, haar gelaat als dat van 'een aan den drank zijnde duytsche vrouw', - 'daar Wattier is, moet Duchenois wegblijven'. Daarentegen beviel Mme Bourgoïn als *Aricie* hem ongemeen, schoone houding, goed gelaat, aangename stem. Haar kleed was hem te ver van de waarheid; de geschiedkunde zegt te veel om op het stuk der kleeding zoo te blijven dolen. Over Talma geen woord bij deze voorstelling. Wel over hem als *Orestes* in *Andromaque* (6 Oct.): Uitmuntend, schudde zich veel minder. Ondanks zijn lang kleed, dat meer romeïsch dan grieksch was, zag Jelgerhuis, dat Talma's beenen en voeten slecht stonden. Damas komt er ook slecht af, Mme Duchenois eveneens, Mme Bourgoïn als *Andromaque* was zeer mooi, zacht en bevallig, vol gratie. Voortaan zal J. alleen over Talma spreken; het werk der anderen is te egaal, maar van Talma staat men altijd verbaasd. Alleen als iets opmerking verdient spreekt J. nog over Talma's medespelers. In *Iphigénie en Aulide* waar Talma den *Achilles* speelde, kwam hij niet boven den Hollander Passé uit: zijn ingehouden woede tegenover *Agamemnon* (4e bedr.) drukte hij meesterlijk uit.

De *Rhadamiste* van Talma (10 Octob.) was voortreffelijk, zijn sterven overschoon. - Duchenois als *Zénobie* was beter dan in vorige rollen, misschien omdat hierbij geen vergelijking mogelijk was. Als *Orosman* in *Zaire* was Talma volgens J. minder dan de vertolkers van die rol op het Holl. tooneel. Allen speelden dit stuk knoeierig, ook de kostumes waren slecht. Andries Snoek overtrof volgens den beoordeelaar Talma in de rol van *Orosman*.

De tooneelschikking in *Gaston et Bayard* was bij de Holl. tooneelisten beter. Talma werd in zijn rol van *Bayard* geëvenaard zoo niet overtroffen door Passé, Kruys en Snoek. Damas als *Gaston* was beter dan in vorige rollen. Duchenois werd in de rol van *Euphémie* overtroffen door Wattier; ze was woest, lomp, had den stand van een 'vis wijf'. Juffr. Kamphuyzen speelde die ten tijde van J. ook, maar veel zachter en bevalliger. *Hamlet*. Hier viel J. het verschil in kleeding op van Talma (*Hamlet*) en zijn medespelers met de Holl. tooneelisten vergeleken. De Holl. kostumes vindt J. niet juist, maar de Franschen schijnen eerder Polen dan Denen. Het spel van

Talma beviel hem bijzonder, waarvan hij verschillende bewijzen geeft. De rol van *Orestes* door Talma gespeeld in *Iphigénie en Tauride* was 'ongemeen fraay van studie; men kon er waarlijk den verstandigen tooneelspeelder in vinden'. J. vindt Talma een 'ongemeen' acteur ondanks zijn *Orosman*.

Doordat hij te Zaandam moest spelen, kon J. de voorstelling van *Mahomet* niet bijwonen. Zijn kunstbroeder Westerman vond Talma weer zeer goed. Damas en Bourgoin namen afscheid en op Zondag 27 October ook Mme Duchenois in *Hamlet*.

Alles welbeschouwd vindt J. het spel van Talma 'meer raar, zonderling dan wel eigendlijk fraay'. '*Philoctète*' had Talma in 1797 reeds in den Haag gespeeld; hij muntte uit boven Bingley en Snoek in dezelfde rol, alleen zijn kostuum was te nieuw, te mooi. Telkens spreekt J. zijn bewondering uit voor het zachte spel van Talma. Na over de *Manlius*-rol te hebben gesproken, bespreekt J. de laatste voorstelling van Talma in de rol van *Oedipe* en zegt, dat hij denkelijk in zijn leven iets dergelijks, zoo'n aantal 'onvergeetbare schoonheden' niet weer zal zien. In 1813 gaf Talma op last van den Keizer voorstellingen in Dresden. In 1814, 1817 en 1820 deed hij weer tournées in de provincie en het buitenland. In 't laatste jaar bijv. in België. In 1822 schonk de Koning der Nederlanden hem het vruchtgebruik van een rente van 10.000 frcs. op voorwaarde, dat hij, gedurende 6 jaar, zijn vacantes zou besteden om op het Théâtre te Brussel de voornaamste rollen van zijn répertoire te spelen.

13 Juni 1826 verscheen Talma voor 't laatst op de planken in de rol van *Charles VI*. Datzelfde jaar, 19 October stierf Frankrijk's groote acteur en werd 21 October op het kerkhof Père-Lachaise begraven. Bij zijn dood vond men twee comédies bij zijn papieren: *La Méprise* en *L'Erreur agréable*, benevens een geheel nieuw bewerkte 5e acte van den *Manlius* van Ducis. In de *Mémoires van Lekain* vindt men als inleiding van Talma's hand: *Quelques réflexions sur Lekain et sur l'Art théâtral*.

Aretius Sibrandus Talma te Engwierum (Fr.) richtte in 1822 een brief tot den grooten acteur om hem te vragen of hij van hollandschen oorsprong was, daar er families in Holland waren, die denzelfden naam droegen. Talma kon hem slechts zeggen dat hij op 6 mijlen van Cambrai in Fransch Vlaanderen was geboren. Hij voegde er bij, dat hem ook al gevraagd was of hij van arabischen oorsprong was, daar Talma in 't arabisch 'onverschrokken' beteekent en dat hij overigens zich gelukwenschte een naam te dragen dien zijn geleerde briefschrijver zoo wist te eeren.

Zie: Moreau, *Mém. hist. et litt. sur F.J. Talma* (Paris 1826); Tissot, *Souvenirs hist. sur la vie et la mort de F. Talma* (Paris 1826); Regnault Warin, *Mém. hist. et crit. sur F.J. Talma et sur l'art théâtral* (Paris 1827); J. Jelgerhuis Rz., *Schetzende herinneringen* enz. (hds. 1811); J.A. Worp, *Geschied. v.d. Amst. Schouwv.* (Amsterdam 1920).

Fransen

[Tamerus, Henricus]

TAMERUS (Henricus), komt ook voor als Amerus, Famerus en vaak als Thamerus, geb. 1540, overl. na 1619; leerling van Melancton, eerst Luthersch predikant te Amsterdam (1595-1598), daarna ongeordend predikant te Heteren, sedert 1606 te Etten, na eene uitbanning sedert 1602 te Doeveren, Genderen en Gansoyen, dat behoorde bij de classis

Gorcum. Hij ondertekende in 1619 de Acte van Stilstand. Hoewel niet ongeleerd en bij velen bemind, heeft hij veel geleden, ook door eigen schuld; vooral door armoede. Na 1619 leefde hij van een pensioen, evenals na zijn dood nog zijne weduwe.

Het laatst schreef over hem: J.W. P o n t , *Gesch. van het Lutheranisme in Ned. tot 1618* (Haarl. 1911), die de voornaamste gedrukte bronnen vermeldt, behalve A.C. D u k e r , *Gisbertus Voetius I* (Leid. 1897) 231, 292, LXXXIII, CI, CII. Zie ook: *Jaarboek der Vereen. voor Ned.-Luth. Kerkgesch.* III (Amst. 1910), 5, 28.

Knipscheer

[Tappert, Ruardus, of Rieuwert]

TAPPERT (Ruardus, of Rieuwert), geb. te Enkhuizen 15 Febr. 1485, overl. te Brussel 2 Mrt. 1559, dekaan van het kapittel van St. Pieter te Leuven, kanselier der universiteit aldaar, grootinquisiteur in de Nederlanden (de komische opsomming zijner waardigheden B R N I. 587 vlg.). In dit laatste ambt heeft hij vooral naam gemaakt en leeft hij in de herinnering voort. Onder zijne eerste slachtoffers behoort Jan Pistorius van Woerden, wiens geding loopt van 11 Juli tot 7 Sept. 1525. Joost Laurensz, Godscale Rosemond en Claes Coppijn de Montibus hadden met hem zitting. De martelaar, waardig en scherp in zijn verweer, is ook in bijbelvastheid Tappert's meerdere. Als de doctor het woord 'weest u oversten onderdanich' aan Paulus toeschrijft, zegt Jan: 'Dat en seyt niet Paulus maar Petrus' (1 Petr. 2 13). (F r e d e r i c q , *Corpus* IV 468, of. 428) Zijn laatste proces tegen een beroemd ketter was dat tegen Angelus Merula, dat 10 Juni 1553 begon. Den 16den overhandigde de grijze pastoor van Heenvliet aan Tappert de twaalf artikelen, waarin hij zijne gevoelens had samengetrokken en Tappert op zijn beurt gaf hem zes propositiones, welke Merula toestemmend moest beantwoorden. Moll moest nog het verloren gaan dezer stukken betreuren, wij kunnen ze thans lezen (bij Hoog in de na te noemen uitgave). De propositiones van Tappert houden in, dat de concilies de waarheid leeren en dat men die heeft te volgen ook als men ze niet begrijpt. Vooral moest Merula verklaren, dat hij het gevoel van zijn superieur zou gehoorzamen 'modo iudicium et sententia ejus non adversetur scripturis'. Noch Sonnius noch Tappert kwamen met deze disputatie verder. Er is onder de stukken van dit langdurig proces een brief van Tappert aan Merula met kantteekeningen van dezen, waarin op het slot die fanatieke woorden des inquisiteurs: 'Et contrarium [veritas] docens (etiam si verum esset, quod tamen est impossibile) ex hoc solo damnaretur, quod ecclesiae, quae est columna et firmamentum veritatis, in sua doctrina adversaretur,' woorden, welke Fruin zijn bekenden uitroep: 'gezegend de Hervorming ...!' enz. ontlokten. Maanden lang zat Merula op de Voorpoort; Kerstavond 1553 bracht men hem naar het convent Bethlehem in het Westeinde. Tappert, middelerwijl zelf te Leuven van onrechtzinnigheid beschuldigd (hij leerde dat in *Joh.* VI geen sprake is van het sacrament des altaars) kwam Juni 1554 naar 's Gravenhage om het proces te beëmdigen. 11 Juni begonnen weder de disputen. De straks te noemen *Apotheosis* laat Tappert zeggen: 'Nunquam vidi praelium acerbius, nunquam in nostra republica gravius est trepidatum ... ut omnino metueremus ne aut universam Hollandiam inficeret .. Defendebat magni animi constantia nec minori omnium admiratione nonaginta quinque articulos.' 19 September laat T. hem naar de Voorpoort terugbrengen en besluit hem 'met vier te laten verbranden',

vonnis, dat 28 Sept. zou voltrokken worden. Dan speelt men volgens *Apotheosis* en *Historia tragica* dat listig spel (van het snel en zachtjes voorlezen van 67 artt. en eene afzweringsacte), dat door Fruin en Hensen terecht onaannemelijk is geacht. Waar is echter, dat Tappert stukken heeft vervalscht. Nog eens hooren wij van hem, als hij Merula 4 Juni 1557 uit de abdij van Liessies in Henegouwen, waar hij zachte behandeling genoot, naar Bergen laat voeren.

Den haat door Tappert gewekt kent men het best uit de *Apotheosis*, letterkundig meesterstuk van het vlijmendst sarcasme, niet vooral (ofschoon stellig ook) van belang voor de feiten, maar van beteekenis voor onze kennis der verbittering door hem gewekt. Het sarcasme is van deze soort, b.v. in Tapperts pauselijke beroepsbrief: 'Saulus tertius (Paulus III die 6 Juli 1537 hem tot inquisiteur had benoemd) cerberus servorum Dei dilecto nobis in fisco filio Grovardo Slabbort de Stenckhusia,' *BRN I* 582. 'Ru, ru, ru, ar, arr, arrr, ruart,' blaft Cerberus den groot-inquisiteur aan, en er zal wel geen lezer geweest zijn die hem zijn hellevaart niet gunde. De *Apotheosis* laat hem op het einde vertellen dat hij, te Madrid gekomen om zich te verantwoorden, door Philips II niet werd te woord gestaan en daarvan eene beroerte kreeg, waaraan hij stierf. Eene latere uitgave van 1567 laat in 'nec rex se interpellari sineret' het woord *rex* weg, zoodat alleen de episcopus een rol in de zaak speelt. In elk geval overviel hem de dood in de koninklijke vertrekken. Hij liet behalve zijn roep van voorbeeldig inquisiteurgeneraal ('homo .. summa credulitate praeditus', Fr. de Enzinas *De statu Belgicae religione* 48; 'non magni referre, nocentes an innocentes pereant, qui istiusmodi supplicia subeunt, modo populus terreatur exemplo', Ruard in *Apoth.* *BRN I* 634) ook geschriften na. Hij was o.a. de opsteller van de XXXII *articuli lovanienses condemnantes haereses*, 1544 (ook bij G e r d e s , *Hist. Reform.* III docum. 87-95). Eene nadere verklaring gaf hij in *Explicatio articulorum facultatis theologiae lovaniensis*, 1555 (zie den brief van Joh. Cochleus aan T.d.d. 15 Juli 1546, uitg. G.H.M. De I p r a t in *Kerkh. archief* IV, 1866, 169-85). Zijne verdere werken geeft B a y l e *Dict. Hist.* IV. 320, D. en E. De *Opera Tapperi* te Keulen 1582 in fol. Vermelding verdient nog, dat aan Tappert mocht gebeuren wat aan Merula ontging: zitting hebben op het concilie van Trente, waar hij door zijne scherpzinnigheid uitblonk.

Prenten door K. Bary, Ph. Galle, W. de Larcon, H. Bogaerts. Teekening door J. de Bisschop.

Zie: *Clar. theologi D. Ruardi Tappert .. apotheosis*, oudste bekende druk 1559, tweede te Basel 1567. Nieuwe uitgave met inleiding door P i j p e r in *BRN I* 565-636. Over de onderscheiden uitgaven B l o k in *Bijdr. vad. gesch.* 1902, 352-358. Voor den schrijver gaat gemeenlijk H e n r . G e l d o r p i u s door, wat B l o k *t.a.p.* 358-366 twijfelachtig vindt; maar T h . G o o s s e n s , *Franciscus Sonnius in de pamfletten* 1917 betoogt op goede gronden, dat G. de satyre schreef en wel na zijn vlucht voor de inquisitie. De *Apoth.* is vertaald als *De hemelvaart des eersten ende oversten vervolgher der christenen ..* 1572, 1600 (te Delft bij Jac. Vennecool, ex. Doopsg. Bibl.), 1622 (naar den druk van 1559); Paullus Merula (II, 902), *Fidelis et succincta rerum adversus Angelum Merulam tragice gestarum commemoratio*, 1604, kortweg *Historia tragica*, vert. door zijn zoon Willem in hetzelfde jaar, sparsim; Dr. A.H.L. H e n -

sen in *De Katholiek* 1897, 46-53, in *Bijdr. gesch. bisdom Haarl.* 1898 (tegen de betrouwbaarheid van dit geschrift en der *Apotheosis*); J.B. K a n desgelijks in *Bijdr. vad. gesch.* 1900, 101-109; B l o k , *aldaar* 130-137 en F r u i n , *Verspr. Gesch.* I, 244-265 verdedigen de betrouwbaarheid in het algemeen, maar niet van *Apotheosis* (BRN I 615 s), het verhaal van Tapperts bedrieglijken handel met Merula; M o l l , *Angelus Merula* 230; I.M.J. H o o g , *De verantwoording van R. Merula* 1897, 20-25, 26-33 (brief van Tappert); P. F r e d e r i c q , *Corpus inquisit* IV, 406-495 sparsim; B a y l e , *Dict. Hist. et Crit.* IV, 319 ss. die al de oudere schrijvers over T. geeft.

L. Knappert

[Tarayre, Jean Joseph]

TARAYRE (Jean Joseph), geb. 21 Mei 1770 te Salles of Solzac (Aveyron), overl. te Rodez of Billorgues (Aveyron) 27 November 1855, trad 4 Juli 1792 in dienst als kapitein van het 2e bataljon 'volontaires de l'Aveyron' (later de 85e ½ brigade), maakte de veldtochten van 1792-1797 mede in het leger van Italië, trok daarna met Bonaparte naar Egypte en Syrië, waar hij zich zoodanig onderscheidde, dat hij achtereenvolgens in 1799 tot chef de bataillon en in 1801 (onder Menou) tot chef de brigade (kolonel) werd bevorderd, beide malen op het slagveld. In Frankrijk teruggekeerd, diende hij in 1804 en 1805 in de belgische departementen, ontving 14 Juni 1804 het officierskruis van het legioen van eer, en was in 1806 ingedeeld in het Noorder-leger, dat op onze oostelijke grens onder bevel stond van Lodewijk Napoleon.

Toen deze in genoemd jaar tot koning van Holland was gekozen, nam hij eenige fransche officieren mede hierheen, o.a. Tarayre, van wien hij zelf zegt (*Documens historiques* I, 122): 'Il choisit le colonel français Tarayre, pour lui donner le commandement, de sa garde: cet officier s'était distingué au siège de St. Jean d'Acre par un trait de bravoure; il était instruit et adroit'. 30 Augustus 1806 werd Tarayre tot generaal-majoor bevorderd, 3 Aug. 1808 tot luitenantgeneraal; hij was gedurende de eerste jaren 's konings voornaamste raadgever in militaire aangelegenheden, bleef een van de beide commandanten van de koninklijke garde (capitaine des gardes) en werd begiftigd met het grootkruis van de orde van de Unie.

Bij de landing der Engelschen in Zeeland in 1809 werd hij aanvankelijk tot kommandant aangesteld van een der beide divisien, die in het westelijk deel van Noord-Brabant werden bijeengetrokken; maar toen Koning Lodewijk het opperbevel aan maarschalk Bernadotte had overgegeven (16 Augustus) en naar Amsterdam trok, nam hij met de garde ook generaal Tarayre mede, aan wien toen werd opgedragen, de noodige maatregelen tot verdediging der hoofdstad te treffen.

Toen de koning, na afloop dezer expeditie, op ontbod naar Parijs vertrok, werd aan den minister van oorlog, generaal Kraijenhoff, opgedragen, om in 't geheim Amsterdam, met het oog op eene mogelijke poging van fransche zijde tot bezetting van die stad, in staat van tegenweer te brengen. Hem werd toen ook het commando over 's konings garde opgedragen, ten einde de gelegenheid te hebben, de (van afkomst fransche) generaals Tarayre en Travers uit Amsterdam te verwijderen en hen alzoo onkundig te doen blijven van de maatregelen, die daar werden voorbereid.

26 November, dat is op den dag vóór 's konings

vertrek (in den nacht van 26/27) ontving Kraijenhoff van den koning bevel, om generaal Tarayre als 2e kommandant van de hollandsche troepen in Zeeland, die door maarschalk Dumonceau werden aangevoerd, aan te wijzen; mocht de laatste afwezig zijn, dan zou het commando op den generaal overgaan.

19 Februari 1810 teekende koning Lodewijk te Parijs het besluit: 'Onze kapitein der Gardes en Luitenant Generaal Tarayre, ons zijn ontslag hebbende verzogt Art. 1. Wij verleenen bij dezen aan onzen kapitein der Gardes en Luitenant-Generaal Tarayre zijn ontslag uit onzen dienst in gemelde qualiteiten.'

Van dit ontslag wordt door geen enkel schrijver, zelfs niet door Kraijenhoff of door Röell, melding gemaakt. Wat tusschen beide hierboven staande data tusschen den koning en den generaal is voorgevallen, ligt tot nu toe in het duister. Raadpleging van de voorhanden bescheiden in 't Rijksarchief vermocht den sluier van het geheim niet op te lichten. Het verzoek van Tarayre is onder die stukken niet bewaard gebleven. De koele bewoordingen, waarin het ontslag werd verleend, zonder een enkel woord van dank aan den man, die ruim in de koninklijke gunst had gedeeld, duidt op eene gevoeligheid van de zijde van den koning, vermoedelijk opgewekt door de wijze van ontslag-aanvraag, die rechtstreeks aan den vorst schijnt gericht te zijn.

Heeft misschien de keizer, die destijds zijn broeder in alles bemoeijikte, er de hand in gehad? Men zou dit kunnen meenen, indien daarbij in aanmerking wordt genomen, hetgeen in de *Fastes de la légion d'honneur* wordt vermeld, dat Tarayre eerst twee jaren later - 23 Januari 1812 - als général de brigade weder in het fransche leger werd opgenomen. In dien tusschentijd vestigde hij zich in zijn geboortestreek (Aveyron).

In elk geval wordt door den officieelen datum van het verleende ontslag het beweren van Dirk van Hogendorp teniet gedaan, dat Tarayre dit ontslag zou gevraagd hebben tijdens den inval der Engelschen, in de meening, dat koning Lodewijk zich met hen tegen zijn broeder zou hebben willen verbinden.

In 1812 maakte Tarayre den russischen veldtocht mede, aanvankelijk bij den staf van het 'Groote leger'; bij Kowno werd hij als gouverneur dier plaats achtergelaten, doch den 15en Sept. bij het legerkorps (Davoust) ingedeeld. Het zal stellig wel als bewijs van tevredenheid van den keizer over zijne bewezen diensten mogen worden aangemerkt, dat hij tijdens den veldtocht tot baron van het keizerrijk werd verheven. Na den ongelukkigen afloop werd hem den 1en Maart 1813 het bevel over eene brigade van het 1e observatiekorps aan den Rijn opgedragen; 10 Augustus van dit jaar ontving hij het commandeurskruis van het legioen van eer; hij was toen weder te velde bij het 'Groote leger', want in een sterkte-staat van 15 Aug. 1813 wordt hij genoemd als commandant van de 1e brigade, 11de divisie (Ricard), die deel uitmaakte van het 3e legerkorps (Ney).

Tijdens de eerste restauratie werd hij door Lodewijk XVIII weder tot luitenant-generaal bevorderd; in de Honderd dagen trad hij opnieuw in Napoleon's dienst en werd hem de organisatie van de nationale gardes in de 13e militaire divisie (hoofdplaats Rennes) opgedragen. Na het tweede herstel der Bourbons werd hij verkozen tot lid van de Kamer van Afgevaardigden, waar hij zich met kracht aan de zijde der oppositie deed hooren. Niet herkozen in 1823, vestigde hij zich weder in

zijn geboortestreek; 1 Juni 1835 werd hij gepensionneerd.

Hij heeft verscheidene geschriften over staatkundige onderwerpen het licht doen zien, onder welke vooral opzien baarde de in 1819 uitgegeven brochure: *De la force des gouvernements ou du rapport qu'elle doit avoir avec leur nature et leur constitution*.

Den 10en Mei 1808 was hij in het huwelijk getreden met Anna Cambier, dochter van den toenmaligen minister en vice-president van den staatsraad Jan Jacob Cambier en van Catharina Josina Gerlings.

Zijn portret (waarschijnlijk een plaat in steendruk uit een boek) bevindt zich in het stedelijk museum in Brussel.

Prent door Ambr. Tardieu.

Zie over hem: *Fastes de la légion d'honneur* par M.M. Lievyns, Verdot et Bégat (Paris 1844) IV, 1, 2; *Dictionnaire historique et biographique de la révolution et de l'empire* par M.M. le Dr. Robinet, Adolphe Robert et J. le Chaplain (Paris s.d.) II, 772; voorts alle boeken over de regeering van Lodewijk Napoleon (*Documens historiques*) Jorissen, Wichers, Loosjes); Kraijenhoff, *Bijdragen tot de Vaderlandsche geschiedenis van de belangrijke jaren 1809 en 1810*; (Nijmegen 1831) 23 enz. tot 185, alsmede bijlagen 1,2 en 3; Mr. H.W. Tydeman, *Levensbijzonderheden van den Luitenant-Generaal Baron C.R.T. Kraijenhoff* (Nijmegen 1844) 63; J.C.C. Tonnet, *De landing in Zeeland in De Militaire Spectator 1909 en 1910*; Arthur Chuquet, *La campagne de 1812, Mémoires du Margrave de Bade* (Paris 1912) 58; G.W. Vreede, *Geschiedenis van de diplomatie van de Bataafsche Republiek* (Utrecht 1865) 343, 344; *Mémoires du général Dirk van Hogendorp*, publiés par le comte D.C.A. van Hogendorp (la Haye 1887) 248, 308; Camille Rousset, *La grande armée de 1813* (Paris 1892, 2e éd.) 228.

Koolemans Beijnen

[Tas, Adam]

TAS (Adam), geb. te Amsterdam in 1668 overleden te Stellenbosch in de Kaapkolonie in Juni 1722, was een zoon van Jan Tas oud-commies van de Rekenkamer van Overijssel en Margaretha Linden-Hovius. Hij kwam in 1697 als vrijburger aan de Kaap, waar zijne tante Maria Lindenhovius, na eerst bij den gouverneur Simon van der Stel in betrekking te zijn geweest, was gehuwd met een der rijkste veeboeren, Henning Husing. Nadat hij, waarschijnlijk door diens invloed, reeds twee jaren later vaandrig bij de Burger infanterie was geworden, huwde hij 13 Juni 1703 Elizabeth van Brakel, de zeer vermogende weduwe van den vrijburger Hans Jurgen Grimpel een welgesteld grondeigenaar in het district Stellenbosch. Met Jacobus van der Heiden, Pieter van der Bijl, Guillaume du Toit en Hercule du Preez, werd hij een der hoofdleiders van de met het bestuur van Willem Adriaan van der Stel, die zijn vader 11 Febr. 1699 was opgevolgd, steeds meer ontevreden wordende boeren en stelde hij in het voorjaar van 1705 het klaagschrift op, dat door Abraham Bogaart naar hier werd medegenomen en tot de terugroeping van v.d. Stel aanleiding gaf. In den nacht van den 26. op den 27. Februari 1706 werd hij door v.d. Stel gevangen genomen en in het kasteel te Kaapstad opgesloten, maar 16 April 1707, toen deze zijn ontslag kreeg, bevrijd. Hij keerde daarop naar zijne plaats te Stellenbosch terug en gaf die ter herinnering aan het gebeurde den naam 'Libertas', werd Heemraad van het district en Gecommitteerde

voor de Comp. bij de jaarlijksche opname van de bezittingen der kolonisten. Na den dood zijner eerste vrouw in 1714, huwde hij 25 Nov. 1717 J o h a n n a K o e v e l van Leerdam. Men bezit van hem in het Rijksarchief in den Haag en in het koloniaal archief te Kaapstad, afschriften van een gedeelte van zijn dagboek, die op last van v.d. Stel werden vervaardigd, en in 1914 door prof. Leo Fouché te Londen bij Lorgmans & Green met eene zeer belangrijke inleiding en aanteekeningen zijn uitgegeven.

Zie: behalve het bovengenoemde werk van prof. Fouché en de daarin genoemde geschriften *History of South Afrika 1691-1795*, 32, 34, 40.

de Savornin Lohman

[Tassis, Taxis Johann Baptiste de]

TASSIS, T a x i s (Johann Baptiste de), geb. 1552, gesneuveld voor Bonn 20 April 1588, zoon van I n n o c e n z v o n T., postmeester te Füssen in Beieren, uit het bekende geslacht van keizerlijke postmeesters. Hij was een neef van den gelijknamigen beroemden diplomaat-geschiedschrijver, die onder Parma inspecteur-generaal van diens leger werd. Met Alva (1567) naar de Nederlanden gekomen, trachtte hij in Mei 1572 op diens last met den zuid-nederlandschen edelman Quaderebbe Dordrecht voor den Koning te behouden, maar kon nauwelijks ontkomen. Daarna nam hij met onderscheiding deel aan de veldtochten tegen de opstandelingen, vooral als overste onder Robles en Verdugo in de noordelijke en noordoostelijke gewesten tegen Willem Lodewijk van Nassau, Norris enz. Hij veroverde in 1581 als luitenant van Robles de schansen van Winsum en Warffum, in 1582 Steenwijk, van waar hij vele strooptochten in Friesland, Overijssel en de Veluwe ondernam en er deerlijk huishield. In Sept. 1583 bemachtigde hij Zutphen en brandschatte van daar uit den Achterhoek, de Veluwe, het Sticht en zelfs het Gooi. Hij was een berucht aanvoerder der guerilla in deze streken. Zijn beroemdste wapenfeiten zijn de slag bij Amerongen (23 Juni 1585), waarin hij de staatsche troepen onder Nieuwenaar, Villers en Schenk uiteensloeg, en die bij Boxum (27 Jan. 1586), die hem een groot deel van Friesland in handen zou hebben gesteld, als de dooi hem niet genoodzaakt had met achterlating van den buit snel terug te trekken. De bemachtiging van Deventer door het verraad van Stanley (29 Jan. 1587) was zijn laatste belangrijke krijgsdaad hier te lande. Zijn dood voor Bonn, bij gelegenheid eener nachtelijke bespieding dier door Parma belegerde vesting, was een groot verlies voor de spaansche zaak.

Vgl. over hem de literatuur over deze geheele periode, met name B o r e n v a n M e t e r e n, de Kronieken van R e n g e r s t e n P o s t e n A b e l E p p e n s benevens C o r n e r o, *Historia de las guerras de Flandes* (Bruss. 1625). Ook R ü b s a m, *Joh. Bapt. von Taxis* (den diplomaat) (Freiburg 1889), s. 87 ff.

Blok

[Tay, Wilhelmus]

TAY (Wilhelmus), genaamd A r n o l d i en ook d e o f v a n d e r D e l f t naar zijne geboorteplaats, studeerde te Leuven aan de universiteit omstreeks 1450, overl. einde Oct. 1487. Hij behaalde den graad van licentiaat in het kerkelijk recht 23 Febr. 1451 en in burgerlijk recht, 13 Jan. 1456. Het volgend jaar 15 Nov. werd hij tot doctor in de beide Rechten gepromoveerd en hield 20 Nov. zijn feestmaaltijd bij de Preekheeren, waarbij de stad den rijnwijn schonk. Hij trad op als leeraar van het burgerlijk recht en vervolgens van het kerkelijk recht, na den dood van den leeraar

Rad. de Beeringen 1459. Hij nam deze lessen aan, mits de stad behalve zijn prove (kannunikdij in St. Pieter) hem 25 gulden zou betalen en eenmaal 39 gulden om boe-

ken te kopen. Dan nog stelde hij de voorwaarde, dat hij bij ontslag kon weerkeeren naar de lessen der instituten. Hij bleef professor tot zijn dood, want zijn knecht ontving 1 Nov. 1437 het achterstallige traktement van zijn heer. Sinds 12 Jun. 1475 was hij pastoor van het Groot Begijnhof van Leuven.

Zie: V a l . A n d r e a s , *Fasti Academici Stud. gen. Lov.* (Lov. 1650) 172; *Analectes Hist. Ecclesiastique de la Belgique* XXX (1903) 1 29-132, 153-154; XXXVIII (1912), 278, 285, 288, 365-67.

Fruytier

[Tayen, Elizabeth]

TAYEN (Elizabeth), afkomstig van Tiel, 1452 op hoogen leeftijd te Diepenveen gestorven aan de pest. Zij behoorde tot de vroegste bewoonsters van het ten jare 1400 gestichte Diepenveensche klooster; zij kwam daar 'byna mytten iersten'. Bij de insluiting op 21 Jan. 1408 had zij het bestuur over de z.g. 'buitenzusters', twintig in getal, die met bakken, brouwen, koken en dergelijk praktisch werk zich bezighielden. Acht jaar later, 14 Mei 1416, werd zij ingekleed. Kort na haar professie kreeg zij een aanstelling als vestiaria of kleederwaarster (opzichteres over de kleeren der inwonenden). In 1423 werd zij tot priorin gekozen van het pas opgerichte klooster Bethanië bij Mechelen. Zij ging er heen met Johanna van Diest, een conversin. Zoodra beiden daar gekomen waren, beijverden zij zich om aan de zusteren aldaar 'Diepenveen's manieren te leeren'. Na ongeveer negen jaar stonden sommigen tegen de priorin op, omdat geoordeeld werd, dat zij te streng en te rechtvaardig was; 'also dat die guede suster van diest genoeg te doen hadde dat sij hem die passiën wt sloech (*om bij hen, d.i. de zusters, de hartslochten uit te drijven, hen tot bedaren te brengen*). Maar het hielp niet: de gemoederen bleven onrustig. Het gevolg was dat Elizabeth Tayen moest aftreden als priorin, dat zij en Johanna van Diest het convent verlieten en in 1432 of 1433 naar Diepenveen terugkeerden. Toen 14 Sept. 1446 Salome Sticken op eigen verzoek wegens zwakte en ouderdom ontslag nam, werd zuster Elizabeth in haar plaats priorin, 'de ander (*tweede*) confirmeerte Priorinne' van het Diepenveensche klooster. Gedurende ruim twee en een half jaar heeft zij die waardigheid bekleed, tot Mei of Juni 1449.

Zie, behalve mijn uitgave '*Handschr. D*' (Gron. 1903-1904), 29, 123, 186, 303-305: J.G.R. A c q u o y , *Het klooster te Windesheim en zijn invloed*, III (Utr. 1880), 214, 215; W.J. K ü h l e r , *Johannes Brinckerinck en zijn klooster te Diepenveen* (Rotterd. 1908), 70, 89 de aant., 95 aant. 3, 104, 203 aant. 4, 223 volg.

Brinkerink

[Tayen, Ocland]

TAYEN (Ocland), zuster van de voorgaande en overl. 1439. Na eenigen tijd kloosterlinge te Diepenveen geweest te zijn werd zij tot eerste 'meystersch(e)' of moeder gekozen van een geestelijk huis te Keulen, 'daer sij ene guede vergaderinge(n) maeckte overmyds hore oetmodicheit ende gueder wanderinge'.

Bekend is de gynaecophobie bij de Windesheimers, de houding die o.a. Johannes Brinckerinck en de Diepenveensche zusters tegenover elkander in acht namen. Het gerucht ging, dat genoemde rector een dubbel gelaat had. In haar eenvoud vroeg Oeland hem dat eens, toen zij, om zich te bekeeren, te Diepenveen was gekomen. 'Ja', antwoordde hij, 'ik moet wel anders omgaan met vrouwen dan met mijns gelijken'.

Oeland Tayen bleef tot haren dood te Keulen. Evenals haar zuster is zij aan pestziekte bezweken.

Zie van de in het vorig artikel geciteerde

literatuur: Uitg. 'Handschr. D', 305; Kühler, a.w. 166.
Brinkerink

[Tebbenhoff, Corstiaan Albertus]

TEBBENHOFF (Corstiaan Albertus), geboren 10 Januari 1830 te Portugal, was de zoon van een openbaar onderwijzer aldaar, later te Montfoort. Hij werd door zijn vader voor het onderwijs opgeleid, deed zijn eerste examen (4de rang) 16 April 1846, en was daarna werkzaam te Montfoort, te Schoonoord en te Rijswijk. Hij liet zich 10 Febr. 1853 te Leiden als student in de letteren inschrijven en promoveerde met een proefschrift over Thucydydes. Den 10. Sept. 1864 werd hij tot leeraar in de Hoogduitsche taal en letterkunde aan het gymnasium te Dordrecht benoemd met ingang van 1 Oct. Een langdurige ongesteldheid verhinderde hem zijn betrekking te vervullen, waarom hij tegen 1 Mei 1865 reeds eervol ontslag verkreeg en naar Rotterdam vertrok. Later was hij leeraar aan de Rijks hoogereburgerschool te Gouda, waar hij met Dr. J.N. Scheltema het oud-archief inventariseerde en den reeds lang verloren gewaanden beker van Jacoba van Beieren terugvond. Sedert 10 Dec. 1878 was hij directeur der H.B.S. te Hoorn. Behalve den inventaris van het goudasche archief, dien hij met Scheltema bewerkte, schreef hij allerlei litteraire en aesthetische werkjes en opstellen als: *Spiegelbeelden Juvenilia*, Onderw.: 1859; *Godsdienst en Wijsbegeerte*, Gouda 1877; *Twee Zusters*, drama Amst. 1878; *Francisco Baldini*, Amst. 1879; *Idealen en Leven*, *Novellen en Vertellingen*, Bolsw. 1882; *Studiën en Schetsen*, Hoorn 1883; verder een aantal opstellen in tijdschriften, losse gedichten, feestliederen enz.

Hij was gehuwd met Henriette Maria van Noord.
van Dalen

[Teekmannus, Johannes of Teckman]

TEEKMANNUS (Johannes) of Teckman, zoon van Arnoldus, kwam als proponent naar Jutphaas, ging 1652 naar Amersfoort, 12 Juli 1671 naar Rotterdam, waar hij 15 Mei 1672 overleed. De Frederik Henricus Teekman, Amisfurtensis, die zich 12 Mei 1693 te Harderwijk liet inschrijven, kan zeer goed zijn zoon geweest zijn.

Zie: van Harderwijk, *Naamlifst* 49; *Acta* uitg. Knuttel IV, 611; *Album stud. ac. Gelro-Zutph.* 48b.

L. Knappert

[Teellinck, Eeuwoud (1)]

TEELLINCK (Eeuwoud) (1), begr. 19 Maart 1561 te Zierikzee, zoon van Willema T., wordt 2 Sept. 1544 tot brouwer geadmitteerd te Zierikzee. Hij wordt benoemd tot schepen van Z. en tot penningmeester van den lande van Schouwen. Getrouwd met Helena Willema Jansdochter die begr. wordt 28 Aug. 1565 te Zierikzee. Zij heeft bij hem 5 kinderen: 1. Maria T., sterft 3 Dec. 1599 te Zierikzee en is getr. met Paulus de Huybert, burgemeester v. Zierikzee in 1593 en 1597, sterft aldaar Febr. 1604. 2. Joost (kol. 888); 3. Johanna T.; 4. Suzanna T., geb. 1551, gest. 8 Nov. 1625, 2e vrouw van Rochus Adriaansz. Hoffer, thesaurier en 8 maal burgem. van Zierikzee. Hun zoon is Adriaan Hoffer de vermaarde staatsman en dichter (geb. 24 Mei 1589, te Zierikzee; overl. ald. 21 Mei 1644). 5. Cornelia T. geb. 1554 te Zierikzee gest. 1577 ald. Van haar is over een

Corte Belijdenisse des geloofs, uitgegeven door haar zuster Suzanna en meermalen herdrukt. Zij huwt 1575 met Anthonie Limmens van Antwerpen en sterft op 23-jarigen leeftijd, 5 weken na haar man.
van Nieuwenhuyzen

[Teellinck, Eeuwoud (2)]

TEELLINCK (Eeuwoud) (2), geb. te Zierikzee ± 1573, gest. aldaar 7 Jan. 1629, zoon van Joost (kol. 888) en Johanna de Jonge; burgemeester van Zierikzee in 1599 en 1603; sinds

22 Nov. 1603 ontvanger-generaal van Zeeland, is 3 maal getrouwd geweest: 1. met Clara Cau, dochter van Bartholomeus Cau, burgemeester van Zierikzee en Anna de Huybert. 2. met Helena van Zuydland van Tholen. 3. met Suzanna Resen van Bergen-op-Zoom. Zijn dochter Clara (bij 2) trouwt met Paulus van de Perre, (boven 489) schepen, raadpensionaris en burgemeester (1644-'50) van Middelburg, en 1651-'52 ambassadeur naar Engeland. Hun dochter Suzanna v.d.P. trouwt met Adriaen van Borssele van der Hooghe, raadsheer van het hof van Vlaanderen, burgemeester van Middelburg en raadsheer van den Hoogen Raad.

Naast zijn broer Willem (kol. 890) is Eeuwoud T. de eerste vertegenwoordiger van het zeeuwsche piëtisme. Hij is een zeer godsdienstig man met veel belangstelling voor de kerk en wat daarmee samenhangt.

In Middelburg wordt hij 1607 ouderling van de Hervormde gemeente; in 1613 wordt hij als zoodanig herkozen. Hij heeft dus tegelijk met zijn broer werkzaam kunnen zijn in deze gemeente. Evenals deze laatst betrekt hij ten eerste de felle kerkelijke twisten en maant tot vrede. Kerk en volk kunnen alleen gered worden door innerlijke hervorming en een godzalig leven. In dezen geest geeft hij eenige geschriften uit onder den schuilnaam *Ireneus Philaetus* (zie H.C. Rogge: *Bibliotheek der contra-Remonstrantsche geschriften* blz. 236-238). Voetius noemt hem ergens 'eximius et pius politicus; in scripturis si quisquam potentissimus; vir qui multos theologos docere potuit.' Doch niet alleen door zijn geschriften heeft hij invloed geoefend - in zijn naaste omgeving zal zeer veel zijn uitgegaan van zijn persoonlijk voorbeeld. Willem zegt van hem (opdracht vóór *Noordsterre, aenwijzende De rechte streecke Van de waere Godtsaligheyt*) dat hij is 'godsaligh' en van 'Gode gheleert, de weerelt te verachten, al ist schoon dat deselve ons toelacht, een levendigh exempel ghevende in syn daghelicx bedrijf dat men kan in de weerelt leven, oock de dinghen des weerelts overvloedich aen de handt hebben, ende die nochtans ghebruycken als niet ghebruyckende'. Hij is 'gheleert, de weerdicheyt Christi, d'eere Gods, de stichtinghe zynes volcx meer te achten dan alle de tijdelicke nutticheydt der sonde'.

Beide broers sterven in het zelfde jaar 1629.

Prent door L. Vorsterman.

Zie: hieronder bij Willem.

Verder: Goeters, *Die Vorbereitung des Pielismus etc.*
van Nieuwenhuyzen

[Teellinck, Johannes]

TEELLINCK (Johannes) geboren te Middelburg; gest. te Leeuwarden 7 Mei 1674. Zoon van Willem (kol. 890) en Martha Grijns. Proponent bij de classis Walcheren, wordt hij 18 Mei 1645 te Maidstone in Engeland tot pred. bevestigd. Ruim een jaar later 15 Aug. '46 wordt hij pred. bij de Engelsche gemeente te Middelburg ter vervanging van zijn zwager Petrus Griticis, die naar Brazilië gaat, om vandaar 27 Oct. '47 te vertrekken naar Wemeldinge, nu in dienst van de Ned. Herv. kerk. Dan wordt hij Aug. '49 benoemd tot 6en predikant te Vlissingen, waar hij blijft tot 55. 24 Jan. van dat jaar wordt hij bevestigd te Utrecht. Vandaar wordt hij, om zijn houding in den strijd over de kerkelijke goederen (zie beneden) Juli 1660 door de stedelijke overheid verbannen. 2 maanden later reeds - 19 Sept. '60 - doet hij zijn intrée als predikant te Arnemuiden; Dec. van datzelfde jaar valt zijn beroep door de gemeente van Kampen, waarheen hij begin '61

vertrekt. Zijn laatste standplaats is Leeuwarden, waar hij 12 April 74 zijn intree doet, om er nog geen maand later 7 Mei 74 te overlijden.

Hij is 3 maal getrouwd geweest en wel: 1. met Geertruida van Helmond, bij wie hij o.a. een zoon Willem gehad heeft, die van 9 Jan. 1689 tot zijn dood 13 Mei 1719 predikant is geweest te Ouwkerk in Duiveland; 2. met een Mejjuffrouw Heykoop, dochter van Cornelis H., pred. te Utrecht, die hem een dochter Maria schenkt, welke in het huwelijk treedt met Albertus le Grand, een Hamburger, groot koopman te Amsterdam later boekhouder van de kust van Guinea. Hun zoon Johannes Teellinck le Grand (kol. 893) is de laatste mannelijke drager van den naam T.; 3. met mejjuffrouw de Voogd van Delft.

Evenals zijn vader en zijn broer Maximiliaan (kol. 888) hoort Joh. T. tot de kerkelijke hervormingspartij. Hij is de persoonlijke vriend van Voetius en hartstochtelijk voorvechter der partij in de Utrechtsche verwickelingen naar aanleiding van den strijd over de kerkelijke goederen. Van zijn hervormingsijver geeft hij reeds blijk in zijn Vlissingsche periode. Hij weet daar n.l. door te zetten (volgens Vrolik hert, *Vlissingsche Kerkhemel* blz. 127) dat op Zondag op de groote Markt geen vleesch mag worden verkocht en tevens, dat op dien dag de poorten gesloten worden, blijvende alleen het klinket voor den reizenden man open. Van belang is zijn houding in de meergemelde Utrechtsche twisten - vooral omdat in deze aangelegenheid de geaardheid der hervormingspartij op zeer typecrende wijze tot uiting komt. De theologische en kerkelijk-politieke strijd loopt hier n.l. uit op, of blijkt te zijn een strijd van de calvinistisch gereformeerde volksklasse, aangevoerd door enkele Voetiaansche predikanten, tegen de stedelijke - in breeder verband: de landelijke - overheden, strijd waarbij de opwinding van het volk te Utrecht steeg tot een ongehoorde hoogte en waarbij de Magistraat zich tenslotte alleen wist te handhaven door zijn toevlucht te nemen tot geweld.

Het ging over de 5 rijke kapittels, die al van vóór de reformatie bestonden en waarvan de inkomsten na de reformatie in protestantsche handen waren overgegaan - en - wat het punt van strijd was - niet ten bate van de kerk, maar met de ermee verbonden rechtsbevoegdheden in handen van particulieren kwamen. De aandeelhebbers in het beheer dezer goederen - die de oude titels: domheer, abt, proost enz. bleven voeren - hadden op de verkiezing der staten der provincie Utrecht een niet onbelangrijken invloed.

De strijd ontbrandde in 1653, toen Voetius zijn *Theologisch Advys over 't gebruyck der kerckelijcke goederen* deed verschijnen. Een stroom van geschriften over 't onderwerp volgde. 1658 verklaarde een lid van de Magistraat af te zien van het hem toekomende inkomen uit de kerkelijke goederen. Eenigen tijd later volgden alle magistraatspersonen zijn voorbeeld. Op een verzoek van den kerkeraad om alle inkomsten door de magistraat uit de goederen getrokken bij resolutie aan de kerkelijke gemeente over te dragen ging men niet in. Integendeel eischte men van alle predikanten een verklaring over de kerkelijke goederen en verbood de behandeling ervan op den kansel. Eerst na een half jaar kwam de verklaring van 7, waaronder T.: de goederen waren bestemd voor den dienst Gods - ieder ander gebruik der inkomsten moest - als zijnde on-

rechtmatig - worden veroordeeld. Voetius verklaarde het hiermee eens te zijn. Nog een half jaar later volgt de verklaring der vier anderen, die veel verzoenender is - waarop de kerkeraad aanleiding vindt op deze vier de *censura morum* toe te passen. Nu ontbrandt de strijd eerst recht: De Magistraat, nu openlijk den kerkeraad tegenover zich ziende, besluit, zich beroepende op art. 37 der kerkorde van 1619, 2 commissarissen af te vaardigen ter bijwoning van alle vergaderingen van den kerkeraad. *Remonstrantie* o.a. van T.: 'dit is een aanslag op de vrijheid der kerk'. De Magistraat blijft natuurlijk bij zijn besluit, waarop de kerkeraad besluit dan maar liever niet te vergaderen. De spanning wordt steeds groter, de opwinding in de stad steeds heftiger. Tot - den 19en Juli 1660 - nadat de Staten van Utrecht de beschikking verkregen hebben over voldoende troepenmacht uit Holland en Westfriesland, het besluit komt waarbij aan T. en zijn ambtgenoot Abr. v.d. Velde, wordt meegedeeld, dat zij stad en provincie binnen 24 uur te verlaten hebben.

Aan verzet viel niet te denken, zoodat de rust hiermee hersteld was. De kerkeraad gaf - natuurlijk! - aan T. en v.d. Velde loffelijke attestaties mee ('... in leven en wandel exemplaarlijk; gezond in de leere; in allen deele zijnes dienstes zeer getrouw en ijverig' ... enz.) zoodat zij spoedig genoeg in andere provinciën een nieuwe standplaats hadden.

Ook theologisch staat T. zéér dicht bij Voetius (vergel. de opdracht vóór 't 4e deel van Voetius' *Disputationes*). Het eigene van zijn standpunt is hierin gelegen, dat hij aan den eenen kant stelling neemt tegenover de al te eenzijdige beschouwelijkheid, waarbij tenslotte alles aankomt op 't subjectieve gevoel; aan den anderen kant waarschuwt tegen louter-mechanische wettelijkheid.

Tegen dit laatste vooral is zijn bekende preek over Ps. 119 vs. 50: '*De levendigmakende kracht van Godts beloften*' (Campen 1661) gericht, die zooveel onrust veroorzaakt heeft onder de conventikel-christenen - ten onrechte, want T. heeft alleen willen wijzen op de gevaren der wettelijkheid, zonder het belang der goede werken ook maar in de verte te willen ontkennen.

Dezelfde geest spreekt uit zijn boek *Den Vrugtbaarmakenden Wijnstok Christus* (3 dln. Kampen 1666/67), waarin hij zich richt tot al diegenen, die zich arm weten aan kracht ter heiliging en tot goede werken. Het bestaat uit 3 dln.: I 'Den Christen in Christus blijvende' II 'Christus in den Christen blijvende' en III 'Den Christen uyt Christus vrugtbaarheid trekkende'.

De Christen moet om tot heiliging en goede werken te komen, door het geloof blijven in Christus, hij moet den in hem blijvenden Christus vasthouden, om uit hem voortdurend de kracht te putten tot goede werken (Joh. 15 vs. 4 en 5). Christus is de bron des levens. Alle leven en handelen tot de kleinste beweging toe moet uit Christus zelf voortkomen. Zoo wordt al het pijnlijk nauwkeurige controleeren der handelingen naar de afzonderlijke wetsvoorschriften overbodig; hoofdzaak is: zich steeds met alle macht vast te klampen aan Christus. Niet wijzelf handelen; Christus werkt in ons en maakt ons geschikt en vruchtbaar tot goede werken. De geloovige Christen heeft steeds voor oogen te houden dat ook zijn beste daden nog bevlekt zijn door de hem aanklevende zonde; hij heeft steeds in zijn genadestaat zijn persoonlijke onmacht te onderscheiden van de kracht van Christus, die in hem werkt en handelt. Zoo is het hoogstbereikbare voor den

mensch: steeds blijven in Christus. Dit is evenwel onmogelijk omdat bij ieder mensch perioden van inzinking zich voordoen. Derhalve heeft men den Heer Jezus weer terugteroepen zooals de bruid in het Hooglied. Dit geschiedt echter hoofdzakelijk door de beloften van Christus steeds voor oogen te houden; hieraan hangt de vereeniging met hem, en hieruit scheidt men de kracht tot goede werken.

Er is ongetwijfeld op deze levensbeschouwing heel wat aan te merken, en Ritschl zal misschien wel gelijk hebben als hij vermoedt, dat: 'Wer sich nach dieser Methode richtet wird niemals zu irgend einem guten Werke die Zeit finden' (Gesch. des Pietismus I 287). Doch wie met onbevagenheid weet door te dringen in het werk van menschen als T. zal zijn kennis van de fijne schakeeringen in het geestelijk volksleven onzer 'gouden eeuw' zeer zeker niet weinig verrijken.

Zie: Vrolikhert, Nagtglas, Aitzema, *Saken van staat en oorlog*, IX 1051; Ritschl, *Gesch. des Pietismus*, dl. I, 284 ff. Goeters, *Die Vorbereitung des Pietismus usw.* 98 f. 131 ff. Het meeste materiaal in dit artikel is aan deze beide werken ontleend.

v. Nieuwenhuyzen

[Teellinck, Joost]

TEELLINCK (Joost), geb. in 1543 te Zierikzee, gest. Oct. 1596 te Groningen als afgevaardigde te velde, zoon v. Eeuwoud (1); was schepen en raad, in 1576 en '77 burgemeester van Zierikzee; ontvanger-generaal en gecommiteerde ter Staten van Zeeland naast den beroemden staatsman Jacob Valcke. Hij is tegenwoordig bij de onderteekening der acte betreffende de Unie tusschen Holland en Zeeland, 25 April 1576. Als trouw aanhanger van Oranje, brengt hij bij het beleg van Zierikzee met levensgevaar brieven over naar de vloot.

Hij was getrouwd met Johanna de Jonge geb. in 1552, begr. te Zierikzee 9 Maart 1609, dochter van Jan Anthonisse de Jonge en Agatha de Vager Jansdr.

Zij hebben 8 kinderen: 1. Mr. Eeuwoud, 2: Levina, huwt met Adriaen Stavenisse, baillw van Zierikzee; één hunner zoons Mr. Cornelis Stavenisse is burgemeester van Zierikzee, secretaris der Staten van Zeeland, later raadpensionaris van dit gewest en in 1644 gezant naar Zweden; 3. Agatha huwt met Mr. Christiaan de Vager, die 5 maal burgemeester van Zierikzee en sinds 1624 opperdijkgraaf van Schouwen is geweest. Hij sterft te Zierikzee 27 Juli 1642; 4. Anthonetta huwt met Adriaen de Huybert rekenmeester van Zeeland en 8 maal burgemeester van Zierikzee; één hunner kinderen Mr. Justus de H., gedoopt 27 Juni 1611 te Zierikzee, gest. te Middelburg 4 Sepr. 1682 was secretaris en pensionaris van Zierikzee, later secretaris der Staten en gecommiteerde raden van Zeeland; van 1660-62 ambassadeur naar Frankrijk; 5. Johanna huwt met Andries de Huybert secretaris van het provinciaal Hof v. Holland; 6. Mr. Cornelis; 7. Willem (kol. 890); 8. Mr. Johannes schepen en raad van Zierikzee, trouwt met Veronica de Huybert.

v. Nieuwenhuyzen

[Teellinck, Maximiliaan]

TEELLINCK (Maximiliaan), geb. te Angers (Fr.) ± 1606; gest. te Middelburg 26 Nov. 1653; zoon van Willem (kol. 890) en Martha Grijns. Evenals zijn vader opgeleid voor het predikantsambt wordt hij 8 Sept. '25 tot proponent aangenomen en 11 Juli '27 als opvolger van Joh. Winge bevestigd tot predikant bij de Engelsche gemeente

te Vlissingen. Hij wordt bevestigd door den puriteinschen predikant Joh. Forbes uit Delft. Van

Vlissingen vertrekt hij 6 Aug. 1628 naar Zierikzee waar hij als pred. bij de Ned. Herv. gemeente werkzaam is tot 1640. 4 Nov. van dat jaar doet hij zijn intree in de Ned. Herv. gem. te Middelburg, de standplaats van zijn vader.

Hij hoort evenals zijn broer Joh. tot de kerkelijke hervormingspartij en doet als zoodanig door zijn persoon een typische karaktertrek dezer strooming naar voren komen, n.l.: de afhankelijkheid aan het Oranjehuis. In 1650 na den mislukten aanslag van Willem II op Amsterdam geeft hij het werk uit van zijn vader *Den Politycken Christen ofte Instructie voor alle hooge en leege Staatspersonen, wijsselijck voorghestelt door den conincklycken prophete David in den 101 Psalm. Tot destructie vande hedendaegsche Machiavelsche wijsheydt om op een recht Compas den Hemel wel te bezeylen*, voorzien van een opdracht van zijn eigen hand aan Willem, Prins van Oranje; welke opdracht - het is 'een aaneenschakeling van bijbelteksten' (Engelb.) buiten zijn weten afzonderlijk is uitgegeven en hem den haat van Vondel heeft bezorgd (Zie *Hekeldigten*, Amersf. 1707, blz. 97: Bloedtbeuling van Max. T., groote bloedtbeulingh in Zeelandt). Een ander hekeldicht van Vondel aan zijn adres heet: 'Op d'oproerigheyt van Max. T.' (*Hekeldigten*, Amersf. 1707 blz. 96); zijn ijver voor Oranje wordt erin voorgesteld als demagogie van het ergste soort:

.... 'Kon burgerlycke tucht die monsters niet betemmen,
Al 't land zou tot de keel in bloet en tranen zwemmen
Want als men steden ziet het onderste omgekeert
Dan heeft men op zijn schots den staat gereformeert'

Nog heeft hij *Het nieuwe Jerusalem* van zijn vader opgedragen aan Amalia prinses van Oranje, in welke opdracht zijn liefde voor het Oranjehuis ook duidelijk tot uiting komt.

Hij heeft verder verschillende werken zijns vaders uitgegeven - zijn opdracht voor *Worstelinghe eens bekeerden sondaers* bevat veel belangrijke gegevens over de familie T. - en van voorreden en toevoegsels voorzien.

De lijst van zijn eigen werken bij P. de Ia Ruë *Geletterd Zeeland* blz. 171 v.

In Middelburg heeft hij het werk van zijn vader kunnen voortzetten; hij schijnt zoo door zijn woord als door zijn levenswandel een waardig opvolger van hem te zijn geweest.

Hij is gehuwd geweest met *Suzanna Baggaerts*, van Vlissingen. Een zijner zoons *Mr. Willem*, geb. 1629 te Zierikzee werd griffier bij 't Hof van Vlaanderen te M'burg en 9 Dec. 1660 pensionaris van Arnemuiden.

v. Nieuwenhuyzen

[Teellinck, Theodorus]

TEELLINCK (Theodorus) geb. te Middelburg, gest. te Nieuwerkerk in Duiveland 20 Aug. 1660; zoon van Willem (kol. 890) en *Martha Grijns*; predikant evenals zijn vader en zijn beide broers Max. en Joh., wordt hij; na bij de classis Walcheren tot proponent te zijn aangenomen 8 Dec. 1641 door zijn zwager Petrus Gribius bevestigd tot pred. bij de Ned. Herv. gemeente te Renesse en Noordwelle, om 8 Juni 1653 vandaar te vertrekken naar Nieuwerkerk in Duiveland, waar hij predikant is geweest tot zijn dood.

In 1659 heeft hij met zijn broer Joh. te Utrecht uitgegeven, *Het eerste stuck van de werken van Mr. Willem T. J(uris) U(triusque) D(octor), synde het eerste deel van syne Tractaten over sekere texten der H. Schrift*. De uitgaaf is na T.'s dood nog met 2 dln. aangevuld, door Joh. T., maar toen gestaakt.

Zijn vrouw was *Francina Westhuysen*. Hij heeft geen kinderen gehad.
v. Nieuwenhuysen

[Teellinck, Willem]

TEELLINCK (Willem) geb. 4 Jan. 1579 te Zierikzee, gest. 8 Apr. 1629 te Middelburg, zoon van Joost (kol. 888) en *Johanna de Jonge*, is de eerste vertegenwoordiger van het in het begin der 17e eeuw hier te lande opkomende Piëtisme.

In zijn jeugd voelde hij zich aangetrokken tot de theologie, doch werd evenals zijn 3 broers Eeuwoud (2) (kol. 884), Johannes (kol. 883) en *Cornelis* bestemd voor de studie der rechten. Hij studeerde in 1600 te St. Andrews in Engeland en gaat vandaar naar Poitiers, waar hij 28 Sept. 1603 promoveert tot 'Licentiaet ende Doctor utriusque iuris'. Vandaar daat hij terug naar Engeland en komt er in aanraking met een kring van puriteinsche piëtisten te Bambury. De geest van vroomheid en de geheele inrichting van het leven op den grondslag dezer vroomheid, die hij in deze stad vindt, schijnt hem zoo sterk te hebben aangegrepen, dat hij besluit van studie te veranderen en theologie te gaan studeeren.

Hij studeert theologie in Leiden onder Lucas Trelcatius den zoon en wordt na afloop van zijn studie beroepen te Haamstede en Burgh op Schouwen (4 Oct. 1606). Intusschen is hij vóór hij zich naar Leiden begaf in 1604 (ondertr. 26 Sept.) te Zierikzee getrouwd met *Martha Grijs* uit Derby (waarschijnlijk de verhollandsching van den bij v.d. Aa voorkomenden naam *Martha Angelica Greenston*). Hij heeft bij haar 6 kinderen: Maximiliaan (kol. 888); *Johanna*, geboren te Haamstede en 21 Juni 1633 getrouwd met *Petrus Gribius* pred. b.d. Engelsche gem. te 's-Hertogenbosch; *Johannes* (jong gestorven); *Theodorus* (kol. 889); nog eens *Johannes* (kol. 885); en *Maria*, getrouwd met *Joh. v. Basselaer*, kiesheer te Middelburg. Sept. 1613 vertrekt hij uit zijn gemeente naar Middelburg, waar hij tot zijn dood werkzaam is als pred. bij de Herv. gemeente. Hij is begr. 12 Apr. 1629 in de St. Pieterskerk of Noordmonster (afgebroken in 1833).

Naast Amesius (prof. in Franeker 1622-1632) is T. de voorlooper van Voetius en degenen die zich in Utrecht en verder in het land om dezen laatste hebben vereenigd, en vertegenwoordigt als zoodanig in de Herv. Kerk der 17e eeuw die richting, die vooral den nadruk legt op verdieping v.h. persoonlijk godsdienstig leven - in zeer sterke mate ook op de uit deze verinnerlijkte vroomheid voortvloeiende houding tegenover de wereld: de praxis pietatis; het betrachten der godtsalicheyt in het dagelijksch leven.

T's ideaal is de toestand zooals hij dien gevonden heeft te Bambury. Hij heeft dit altijd voor oogen gehad. Nog in de voorrede voor zijn *Huysboeck* (volledige titel bij *Engelberts*: *Willem T.* in zijn bibliografie van T.'s werken blz. 211-223, No. 43) stelt hij den toestand daar den 'Christelijken Huyshouders der Stadt Middelburgh' als ideaal voor. Er wordt bewezen zegt hij, 'dat men niet en hoeft met de superstitieuse papisten in een clooster te cruypen om een religieus leven te leyden want sij door haar exempel deden blijken dat men wel ghenoech sijn tijdelick beroep kan volgen ende evenwel den Heere religieuselijcken dienen'.

Dit is het 'program van actie' zoo voor zijn pastorale als voor zijn kerkelijk-politieke werkzaamheid. Wij zien hem van 't begin van zijn optreden af opkomen voor strengheid van levenswandel en betrachtting der 'godsalicheyt' in den

ruimsten zin. Hij gaat te keer tegen al de misbruiken van zijn tijd en omgeving en ziet er de oorzaken in van de slechte toestanden in land en kerk. (Vgl. o.a. *Zions Basuyne*, bibliogr. n°. 14. *Zephaniae Waerschouwinghe* n^o, 26 e.a.). Hij schrijft tegen overdadige weelde in kleeren: *Spieghel der Zedicheit* (no. 8) tegen kermispen in zijn: *Gesonde bitterheyt*, (no. 32). Er is een geschrift tegen het *Begapen der Afgoden ende Afgodische dienst der Papisten bij occasie van den stilstant der wapenen* (no. 3 en 4).

In zijn *Den Christelijken Leytsman* (no. 6) bepleit hij het instellen van bid- en vastendagen. En wat vooral niet mag vergeten worden, hij is de eerste die ten onzent is opgekomen voor de puriteinsche viering van den Sabbath. Zijn boek hierover *De Rusttijdt* (No. 20) lokte al dadelijk bestrijding uit o.a. van J a c . B u r s : *Threnos of Weeclaghe* (1627), waarop V o e t i u s , toen nog predikant te Heusden, 't opneemt voor T. in zijn eerstelingsgeschrift: *Lacrymae Crocodili abstersae* (1627).

Dit is eigenlijk het begin van den beruchten Sabbathstrijd en een der vele schakels die T. met Voetius verbinden. Dat T. in veel opzichten zeer dicht bij de Utrechters staat, blijkt o.a. uit de vele uitspraken over T. van Voetius zelf. Ook Amesius spreekt in de opdracht aan de Staten van Zeeland die hij schreef voor zijn bekend werk *De conscientia* met veel lof over hem.

Dat de beweging, ten onzent door T., Amesius en Voetius vertegenwoordigd, verwant is met de Engelsche puriteinen is duidelijk: Amesius is zelf Engelschman en leerling van Perkins te Cambridge.

Wat T. betreft, over zijn verblijf in Engeland spraken wij reeds. Hij is er in aanraking geweest met en onder den invloed gekomen van puriteinen als John Dod in Cambridge en Arthur Hildersum in Ashby-de-la-Zouch. Typisch is dat zijn eerste litterair werk 'n drietal vertalingen van Engelsche werken van Wathely en Perkins zijn.

Er zou meer in deze richting te noemen zijn, doch dit zij voldoende.

Verder dan verwantschap en persoonlijke invloed mogen wij evenwel niet gaan. Het Hollandsche Piëtisme is alleen te verstaan als product van eigen bodem.

Dat er nauw verband is met het Duitsche Piëtisme (dat evenwel pas een halve eeuw na T. ontstaat) is duidelijk, als we weten dat L a b a d i e 's *La réformation de l'église par le pastorat* als direct voorbeeld heeft gediend voor S p e n e r 's *Pia desideria* (1675) en F r a n c k e 's *Definitio studii theologici* (1708) alsmede voor diens *Idéa studiosi theologiae* (1712) L a b a d i e , die met T. nauw verwant is, en ook ± 50 jaar na hem in dezelfde stad is werkzaam geweest en zijn volgelingen heeft gehad.

T.'s persoonlijke vroomheid, waarin wij natuurlijk de verklaring te zoeken hebben van zijn houding tegenover de buitenwereld zooals wij die boven schetsten, vinden wij 't duidelijkst terug in de werken uit de laatste periode van zijn leven, in het bijzonder: *Sleutel der Devotie* (Engelb. a.b. no. 29) *Het nieuwe Jeruzalem* (no. 48) *Soliloquium ofte alleensprake eens Sondaers* (no. 49) Zie verder o.a. *De Clachte Pauli over sijn natuerlijcke verdorventheijt* (no. 10) en *Liefdedwangh* (no. 12).

Zijn vroomheid is zeer sterk mystiek gekleurd. Haar hoogtepunt is de vereeniging der menschelijke ziel met Christus. De manier waarop deze beschreven wordt, doet zeer sterk denken aan

Bernard v. Clairvaux. Vooronderstelling der vereeniging is de verloochening der wereld en bestrijding van alles wat in 's menschen natuur hem met de wereld verbindt of tot haar genietingen trekt. In *Het Nieuw Jeruzalem* heet het (blz. 61v.) 'de verloocheninghe der weerelt en de vereeniginghe der gheloovige ziele met mij (aldus spreekt Jezus tot Maria) is als een gheestelijck houwelijck .. denct eens: hoe wordt een Deerne inghewonnen om te gaen uit haers Vaders huys en te verlaten alle hare vrienden, en zich te voegen en te houden al haer leven lanck in innerlijcke vereeniginghe met eene die haer te voren vreemt was: is het niet dat sij iet wat in den Bruydegom siet ende meynt te vinden, dat sij meer acht dan sij heeft bij Vader ende Moeder; soo gaet het hier oock: gij moet beneerstigen altijts mijne heerlijkheydt, mijne vriendelijckheydt, mijne alghenoegsaemheydt soo wel voor ooghen te hebben en alsoo te smaken de crachtdadicheit van dien, dat ghij daerbij mochtet vermercken de nieticheit ... der aertschen dinghen, in verghelijkinge van mij; en daer door sult ghij hooger verheven worden boven alle vleeschelijke lusten, boven alle begeerten, boven al wat de weerelt ghenoeemt wordt, en als buyten schote gheset worden teghen alle de verleydinghen ende becoringhen des Satans, des weerelt en uwes eijghen vleesch, die uwe ziele soecken van mij af te trekken'. T. gebruikt herhaaldelijk wendingen als deze: ... 'door den gebede wij onsen God gantsch vriendelijcken omhelsen, hem minnelijcken cussen' (*Sleutel der Devotie*, blz. 273), waarin duidelijk zijn verwantschap met de *Labadie* blijkt.

De grondtoon dezer vroomheid - tevens de psychologische achtergrond ervan - is verlangen naar rust; rust, die niet gevonden wordt in het rumoerige hartstochtelijke en vooral losbandige leven vol wereldsche genietingen en uitpattingen der groote handelsstad die Middelburg in dien tijd was, waar de rijkdommen van alle oorden der wereld vooral uit O. en W. Indië in overstelpende mate binnenstroomden. Zielerust voor wie met dit leven niet ten volle mee kan of wil doen is alleen te vinden in de verzaking van dit alles, in het zich terugtrekken uit deze wereld. Alles wat tot deze wereld en tot den natuurlijken aanleg van den mensch - die hem met de wereld verbindt - behoort, wordt dan ook uit den booze geacht. Niet alleen dat het den mensch niets geeft; maar: hij wordt erdoor ten verderve geleid. Hij moet alles verlaten, vader, moeder, broer, zuster, vrouw, kinderen enz., om God alleen aan te hangen en te zoeken. Dit zich terugtrekken uit de wereld kan op tweeërlei wijze: óf daadwerkelijk - dan hebben we 't kloosterideaal - óf in de wereld blijven staan en dan zóó leven dat men er toch - zooveel mogelijk - buiten staat en onbesmet door blijft.

Dit laatste zien we bij Teellinck; en hier ligt de verklaring van dat zonderling aandoende element in zijn vroomheid: de pijnlijk-nauwkeurige casuïstiek van zijn voorschriften voor het dagelijksche leven. Het is een noodzakelijk uitvloeisel ervan: Wie alles, wat om hem heen is; alles wat zijn natuurlijke aanleg hem doet begeeren; alles wat door de menschen wordt hoog geacht en nagejaagd, uit den booze acht - en het is een sine qua non voor zijn zaligheid en rust, dat hij 't zoo beschouwt - die *moet* zijn gansche leven tot in de kleinste bijzonderheden van het meest alledaagsche gebeuren regelen naar vaste voorschriften. Al deze voor ons gevoel soms belachelijke voorschriften zijn het noodzakelijk fundament voor deze mystieke, van de wereld afgekeerde vroomheid. Ze vormen a.h.w. de muren van

het klooster van den protestantschen wereldverzaker.

De levensbeschouwing die T. in contact bracht met mensen als Voetius en Amesius en die hem maakt tot den eersten typischen vertegenwoordiger van het Piëtisme is tot uiting gekomen en voor een zeer groot deel gevormd in en door zijn werkzaamheden als predikant.

Hij is steeds geweest en gebleven vóór alles predikant. En al mag zijn stijl misschien niet altijd beantwoord hebben aan alle eischen van sierlijkheid, deftigheid etc., zij was - naar 't oordeel van Voetius (zie voorrede 'aen den godtvruchtigen leser' van de hand van Voetius vóór Teellincks: *De worstelinghe eenes bekeerden Sondaers* (Bibliografie bij Engelb. no. 45). 'duydelyck, crachtich ende beweechlyck.' en maakte indruk. Voetius in dezelfde voorrede: '.... Ick en sal daer niet vele van segghen, als die maer twee of drie mijns onthouden van sijne predicatiën gehooft hebbe; evenwel daerdoor sulcken impressie van sijn manieren van predicken kreech, dat sedert dien tijt alle mijns herten wensch is gheweest, dat ick ende alle leeraers hier te lande sulcken fatsoen ende kracht van prediken mochten navolgen'.

Ook zijn werkzaamheid als catecheet in de Middelburgsche gemeente mag hier niet vergeten worden; ze is van zeer groot belang geweest voor de godsdienstige ontwikkeling in de gemeente. Men leze de voorrede voor zijn *Huysboeck*. Veelvuldige catechisaties ook huis-catechisaties passen zeer wel in het kader van T.'s bevindelijke vroomheid - ze zijn de eerste stap in de ontwikkeling van afzonderlijke kringen (conventikels) naast de kerk.

Ten slotte: T. is de eerste gereformeerde theoloog in ons land geweest, die geijverd heeft voor de zending. Hierover handelt zijn in Januari 1622 verschenen boekje *Ecce homo* (a.b. no. 25) opgedragen aan de O.I. Compagnie. Ook in dit opzicht stemt T. overeen met zijn latere Duitsche geestverwanten.

Voor de studie van ontstaan en eerste ontwikkeling van het Piëtisme is T. van buitengewoon veel belang. Het groote aantal en de ontstellende breedsprakigheid van zijn werken (de bibliographie bij Engelb. bevat 60 nummers) vormen zeer zeker een groot bezwaar om tot hem door te dringen - doch wie op de hoogte wil komen van het geestelijk leven der 17e eeuw zal moeilijk T. kunnen voorbijgaan; en wie het Piëtisme wil leeren kennen en begrijpen moet zeer stellig aan hem bijzondere aandacht schenken.

Schilderij door A.v.d. Venne, J. Langnouwen; prenten door P. de Jode, D. van Bemden.

Zie: W.J.M. Engelberts, *Willem Teellinck*, Amsterdam 1898. (hierin de bibliografie van T.'s werken), L. Knappert, *Gesch. der Ned. Herv. Kerk*, I, 165 v. 186, 274 v. 280. Ritschl, *Gesch. des Pietismus* I, 124 ff. W. Goeters, *Die Vorbereitung des Pietismus in der reformirten Kirche der Niederlande bis zur Labadistischen Krisis*. 1909, 84-92 en passim.

v. Nieuwenhuyzen

[Teellinck Le Grand, Johannes]

TEELLINCK LE GRAND (Johannes), geb. 1725 te Amsterdam, gest. te Middelburg 26 Dec. 1805. Kleinzoon van Albertus le Grand en Maria Teellinck (zie onder Teellinck, Johannes, kol. 890), is hij de laatste mannelijke drager van den naam T., die dezen naam heeft aangenomen omdat het geslacht der T. uitgestorven en hij de laatste mannelijke afstammeling was. Hij werd in 1752 predt. te Overzande en Driewegen en in 1755 te Westsouburg. Wegens zwakke gezondheid kreeg hij 1785 eervol ontslag als zoodanig en werd

benoemd tot pensionaris honorair der stad Vlissingen, later tot schepen dier stad. Hij overleed kinderloos.

v. Nieuwenhuyzen

[Teenghs]

TEENGHS wordt zoowel met als zonder h geschreven, waar men toch blijkbaar dezelfde persoon op het oog heeft.

In twee brieven van vice-admiraal van Almonde van 14 en 18 Juni 1691 wordt Teenghs zonder aanduiding van den voornaam, genoemd als kapitein van het schip "t Groenwif" bewapend met 36 stukken, bemand met 130 koppen, en behoorende tot het eskader voor Duinkerken.

In 1680 was J o h a n T. equipagemeester bij de admiraliteit van Amsterdam, en is hem in de jaren 1694 en 1698 een geschenk vereerd van vier duizend gulden, uit aanmerking van de diensten door hem sedert 1680 tot 1697 in zijn betrekking bewezen, gedurende welke jaren het bedrijf van denzelfden, met al den omslag daaraan verbonden zeer verre overtroffen had dat van zijn voorgangers, door den aanwas van zaken onder het bestuur van dat collegie.

In 1696 zijn twee kapiteins T. bij de vloot, beide met voornaam Jacob of Jacobus, en beiden in dienst bij de admiraliteit van Amsterdam; het zijn òf broers òf volle neven; de een is bevelhebber van het fregat 'Schoonoord' van de admiraliteit van Amsterdam, bewapend met 30 stukken en bemand met 110 man; de ander commandeert de 'Kroonvogel' eveneens van Amsterdam, bewapend met 16 stukken en bemand met 65 man. De Schoonoord behoort tot de vloot onder bevel van luitenant-admiraal van Almonde, de Kroonvogel is in dienst voor convooyeren van koopvaardij-schepen. Om deze twee T. van elkaar te onderscheiden, wordt de een veelal aangeduid als Jacob de jonge.

De bevelhebber van het fregat Schoonoord behoorde met zijn schip tot het eskader van Rudolph Swaan, hetwelk in Januari 1697 door vice-admiraal Callenburgh van uit Portsmouth naar Biscaye werd gezonden, om koopvaarders van Bilbao naar het vaderland te geleiden, maar door zwaren storm werd beloopen, zoodat eerst 17 Maart met 17 koopvaarders de terugreis kon worden begonnen. Door den dood van Swaan was het bevel over het convooi overgegaan op v. Wassenaar. Op de terugreis werd het convooi aangevallen door fransche kapers onder bevel van Duguaytrouin. Het schip van T. werd aangevallen door twee kapers van St. Malo, moest voor den overmacht bukken, en werd naar Nantes opgebracht.

Deze T. was in 1708 kapitein van de Dieren, welke op reis naar de Middellandsche zee ter versterking van het aldaar vertoevende eskader van Wassenaar, twee masten verloor, door kapitein Bodaan van de Hollandia op sleeptouw werd genomen, en naar een engelsche haven terug gesleept.

De andere Jacobus T. was in 1703 commandeur van de 'Schermer' bewapend met 43 stukken en bemand met 200 koppen, behoorende tot een eskader van drie schepen, hetwelk, in Mei van dit jaar, koopvaarders van St. Ubes naar het vaderland moest geleiden; zij vereenigden zich met de twee schepen onder bevel van Roemer Vlacq op wien het algemeen commando van het convooi overging. Het convooi werd aangevallen door een fransch eskader onder den markies de Coëtlogon, waarbij wel is waar de oorlogsschepen door den vijand werden vermeesterd, doch de koopvaardijvloot toch gelegenheid had om tijdens het gevecht te ontsnappen. Roemer Vlacq overleed aan de bekomen wonden, de vier overige kapiteins

waaronder Jacobus T. keerden in gevolge het gesloten cartel naar het vaderland terug, doch werden te Parijs, op bevel van het hof, bijkans drie maanden opgehouden, omdat men in het denkbeeld was geraakt, dat er voor 2 miljoen diamanten op 's lands schepen waren geweest, welke men meende dat de genoemde officieren nog grootendeels bij zich verborgen hadden.

In 1705 was Jacobus T. commandeur van het Raadhuis van Haarlem, bewapend met 44 stukken, en maakte deel uit van een eskader van 2 schepen, hetwelk koopvaarders van Hull naar het vaderland moest geleiden, en dat op 19 Mei van genoemd jaar slaags raakte met een fransch eskader onder bevel van ridder de St. Pol, in welk gevecht, hetwelk drie uur duurde, T. 7 dooden en 31 gekwetsten kreeg, maar kon hij zijn zwaar beschadigd schip toch in het Vlie binnenbrengen.

In 1732 is Jacobus kapitein van de 'Wageningen' van 38 stukken, door de admiraliteit van Amsterdam naar de Middellandsche zee gezonden ter bescherming van de ingezetenen van den staat tegen de geweldenarijen der Marocanen.

Zie: J.C. de Jonge, *Geschiedenis van het Nederlandsch zeewezen, en collectie Nordin handschriften verzameling aan de universiteits-bibliotheek van Upsala*.

Herman

[Tegelbergh, Theodoor of Dirk]

TEGELBERGH (Theodoor of Dirk), geb. te Dordrecht Febr. 1606, of Sept. 1609, overl. na 1665, was de zoon van Jan Dircxsz. Tegelbergh en Sara Bruyn. Hij was musicus, en zeer bedreven o.a. op het clavecimbel, zooals blijkt uit de lofverzen van zijn leerling Margaretha Godewyck: *Op 't Clavecimbelspel van Mr. Theodore Tegelbergh* (1645) en: *Op de Speelkonst van Theodorus Tegelbergh* (1644), waarin hij bij Arion en Amphion vergeleken wordt. Hij was 27 April 1632 gehuwd met Apolonia van Botlant, die in 1665 overleed.

Zie: M.S. *Gedichten* van M. van Godewijck. (Bibl. der Gem. Dordrecht no. 3036 en 3036a; Aanteek.

v. Dalen

[Temminck, Leonardus Frederik]

TEMMINCK (Leonardus Frederik), geboren te 's Gravenhage 14 Nov. 1803 als zoon van Hendrik Christiaan T. en Maria Hester Meyer, vestigde zich in 1826 te Rotterdam. Hij was controleur der directe belastingen en van het kadaster in de provincie Zuid-Holland. Ook fungeerde hij als secretaris van het Rotterdamsche schilderkundig genootschap: 'Hierdoor tot Hooger.' Hij vervaardigde twee plattegronden, een van de stad Rotterdam en hare omstreken en een van de stad alleen, welke, gegraveerd door D. Veelwaard en Zonen, in 1839 werden uitgegeven, de eerste te Rotterdam bij van der Meer en Verbruggen, de tweede gedrukt ter Kunstplaatdrukkerij van de wed. Koning en Brugman. Deze beide plattegronden werden in 1907 vanwege het Gemeentebestuur van Rotterdam gereproduceerd door Cornelis Immig en Zoon te Rotterdam.

Temminck trouwde 18 Mei 1836 te Rotterdam als weduwnaar van Jacoba Celia Valkenier, met Johanna Willemina Ruychaver en stierf aldaar 16 April 1861.

Zie: *Bronnen voor de geschiedenis van Rotterdam* (Plattegronden van Rotterdam uit de XVIde en XIXde eeuw).

Wiersum

[Temminck, Mr. Egbert de Vrij]

TEMMINCK (Mr. Egbert de Vrij), zoon van Everard Temminck en Clara de Vrij, werd den 22en December 1700 te Amsterdam in de Nieuwe Kerk gedoopt. Zijn vader behoorde tot den aanzienlijken handelsstand, had echter nooit in de Vroedschap gezeten. Zijn grootvader van moederszijde, Cornelis de Vrij,

was raad en oud-schepen. Clara was het eenig kind, zoodat het geen wonder is, dat de jonge Egbert tevens den naam zijner moeder aannam.

Na volbrachten studietijd en huwelijk met zijn nicht *M a r g a r e t h a T e m m i n c k*, werd Mr. Egbert in 1733 in de vroedschap van Amsterdam beschreven. Toen in 1748 Willem IV de wet verzette, liet hij Temminck aanblijven; reeds het volgend jaar, 1749, werd hij burgemeester. Na den dood van den Prins ging hij echter tot de oppositie over, en werd in 1752 herkozen. Sedert heeft hij het burgemeestersambt waargenomen in 1754, 56, 57, 59, 60, 62, 63, 65, 66, 68, 69, 71, 72, 74, 75, 77, 78, 80, 81, 83 en 84, afgezien van de andere gewichtige ambten, die hij in de Provincie en Generaliteit bekleedde.

De Vrij Temminck is een der burgemeesters uit het laatste tijdperk der Republiek, die aansprakelijk zijn voor de politiek, welke alleen op handelsvoordeel, van Amsterdam in het bijzonder, gericht was, met voorbijzien vaak van andere belangen, en ook wel van eerlijkheid en goede zeden. Hij was een der velen, die den onrechtmatigen sluikhandel in wapens en oorlogstuig op de opgestane gewesten in Amerika, en op Frankrijk, toen dat in 1778 aan Engeland den oorlog verklaarde, begunstigde.

Toen in laatstgenoemd jaar de fransche regeering met de Vereenigde Staten van Amerika een dubbel verdrag van handel en vriendschap en van alliantie tegen Engeland sloot, trachtten de amerikaansche gevolmachtigden in Europa, Dr. Benjamin Franklin, John Adams en Arthur Lee, ook de Republiek der Vereenigde Nederlanden tot dit verbond over te halen. De eentrale regeering ging hier echter niet op in, waarop de amerikaansche heeren door bemiddeling van hun geheimen agent in den Haag, Dumas, bij Amsterdam aanklopten.

De Vrij Temminck was in 1778 voorzittend burgemeester, met Hooft, van Heemskerk en van Tarelinck tot ambtgenooten. Wat er toen in de burgemeesterskamer geschiedde, is tot op heden niet geheel opgehelderd, omdat de notulen over dit jaar ontbreken. Maar vaststaat, dat Burgemeesteren bij schrijven van 3 September 1778 hun pensionaris, van Berckel, aan Dumas lieten schrijven, dat zij de ontwikkeling der gebeurtenissen in Amerika met belangstelling aanzagen, en bereid waren op het juiste oogenblik stappen te doen, om bij de regeering der Republiek aan te dringen op erkenning der Vereenigde Staten.

Doch onderwijl had Temminck, in overleg met zijn ambtgenooten, aan van Berckel opdracht gegeven, om in 't diepst geheim met een nietgevolmachtigden amerikaanschen agent, William Lee, zich destijds te Aken ophoudend, besprekingen aan te gaan over een handelsverdrag, dat in werking zou treden 'zoodra Engeland de Vereenigde Staten erkend had'. Men weet, dat de zending van een politiek avonturier, den koopman van twijfelachtig gehalte Jean de Neufville, naar Aken er het gevolg van was. Inderdaad sloot deze den 4en September met William Lee het ontwerptractaat af, zonder dat dit voorloopig eenige politieke beteekenis had.

Twee jaar later viel een copie van het verdrag van Aken in handen der Engelschen. De britsche regeering zag er een voorwendsel in, om de Republiek den oorlog te verklaren, nadat de Staten-Generaal niet geheel aan den eisch tot genoegdoening aan den gezant te 's Gravenhage, Sir Joseph Yorke, hadden voldaan. Buiten Amsterdam verwekte de ontdekking van dezen ongeoorloofden handel een storm van verontwaardiging;

men denke aan Rijklof van Goens' *Politiek Vertoog over het waar Sistema van de Stad Amsterdam*, doch de burgers der stad zelve keurden het gedrag hunner regenten goed. Wel is waar durfde van Berckel zich vooreerst niet ter dagvaart in den Haag vertoonen, maar Temminck, de hoofdaanlegger van het gebeurde in 1778, werd in Februari 1781 tot burgemeester herkozen.

In de binnenlandsche politiek was de Vrij Temminck met zijn ambtgenoot Hendrik Hooft Danielsz. (1716-1794) en in alles bijgestaan door van Berckel, den hoofdman der anti-stadhouderlijke en anti-engelsche partij. Hoewel in zijn opvattingen streng-oligarchisch, had hij toch, evenals 'vader Hooft' een zekere platte gemeenzaamheid over zich, die hem bij het volk populair maakte. Men vindt hem, sedert dat hij in 1752 voor den tweeden keer burgemeester werd, steeds vooraan in de rijen der oppositie tegen de Gouvernante, Brunswijk en Willem V. Zoo heeft hij ook krachtig medegewerkt aan de eindelijke verwijdering van den hertog van Brunswijk uit ons land tijdens den vierden Engelschen oorlog.

Hij heeft nog de eerste dagen van den Patriottentijd medegemaakt, doch was te oud om daarin een leidende rol te spelen. Kort na zijn laatste burgemeesterschap, den 27en Juni 1785, is hij overleden.

Temminck woonde te Amsterdam op de Heerengracht, over de Warmoesgracht (thans Raadhuisstraat). Hij had een hofstede in den Haarlemmerhout, en liet een vermogen na van f 288.800.

Hij stierf kinderloos, en was reeds sedert 1750 weduwnaar.

Schilderij door J. Quinkhard. Prenten door J. Houbraken, R. Vinkeles, Vinkeles en Bogert, J. Wijsman.

Zie: J.E. Elias, *de Vroedschap van Amsterdam*, II n°. 326; H.T. Colenbrander, *De Patriottentijd I*; F.W. van Wijk, *De Republiek en Amerika 1776-1782*. Bovendien berusten van De Vrij Temminck in het Gemeente-Archief te Amsterdam eenige bundels: *Dagelijksche Aanteekeningen, 1771-1785*.

van Wijk

[Temminck, Johannes]

TEMMINK (Johannes), geb. te Vlaardingen 15 Juli 1701, overl. te Amsterdam 26 Oct. 1768. Zijn grootvader Engelbertus, predt. te Blijswijk, overl. 1718, had drie zonen, Henricus, predt. te Kuylenburg, overl. 13 Mei 1727; Petrus, predt. aan den Hitzert (Zuid-Beyerland) overl. 1713; en Wemmerus, overl. als predt. te Vlaardingen 13 Juni 1727. Deze was gehuwd met Cornelia Heinsius: de ouders van Johannes. Hij werd te Leiden ingeschreven 4 Aug. 1718 en geeft zich in het album ten onrechte 20 jaren, proponent 27 Maart 1724, predikant te Korendijk (Goudswaard), 25 Febr. 1725, Purmerland 26 Aug. 1730, Schoonhoven 16 Sept. 1731, Amsterdam gasthuiskerk 10 April 1740 en 10 Nov. gewoon predt., gelijk toen gebruikelijk was. Wij hebben van hem *Leerredenen over het hoogepriesterlijk gebed*, Amst. Schouten. Hij was ongehuwd.

Schilderij door J.M. Quinkhard. Prenten door J. Houbraken (met zes verzen door A. Hoogvliet) B. de Bakker en C.F. Fritsch.

Zie: Croese, *Kerkel. reg.* 239; Wagenaar, *Amsterdam II*, 130 onjuist: Adriaan Temminck; van Berkum, *Schoonhoven* 414 (spelt ook Temmink).

L. Knappert

[Teresteijn, Cornelis van]

TERESTEIJN (Cornelis van), geb. te Dordrecht 25 Oct. 1579, overl. aldaar 22 Maart 1643, was de zoon van Adriaan Jobsz. van Teresteyn en Heylken (Hillegonda) Cornelisdr. (t Jong). Hij bekleedde in zijn vader-

stad tal van regeeringsposten als: Raad 1606-7, 1610-11; Schepen 1619-20; Thesaurier 1616-21, 1627-30; Burgemeester der Gemeente 1621-24, 1634-36, 1643; Weesmeester 1614-15, 1620-21, 1629-30, 1635-36. Voorts was hij bewindhebber der W.I. Comp., gecommiteerd ter Staten-Generaal 1637-39, Gecommitteerde Raad van Holland 1631-34, 1639-42. Hij werd in verschillende commissiën gebruikt, o.a. in Mei 1632, toen hij met v a n W e e d e van wege de Staten naar Middelburg gezonden werd, waar men niet tevreden was met de benoeming van den heer van Dorp tot luitenant-admiraal door den prins. Ook was hij gecommiteerd bij de vredesonderhandelingen in 1633. Nadat hij 14 Maart 1643 opnieuw tot burgemeester der gemeente gekozen was, overleed hij reeds den 22 d.a.v. Anthonis Repelaer heeren Hugo's zoon nam tot de verkiezing van nieuwe burgemeesters op 16 April 1643 het ambt waar. Den 29. Maart werd de overledene 'met groot en heerlijk gevolg ter aarden gebracht,' d.w.z. in het bijzijn van gilden, schutterijen, dienaren, verwanten, regeeringsleden, enz. meer dan drie honderd menschen, die 'ter lijkstatie medegingen,' behalve de duizenden toeschouwers. Hij werd begraven in de Groote kerk in de St. Barbara of Teresteynskapel. De grafzerk met afgehakte wapens en opschrift is nog aanwezig, maar het marmeren monument met borstbeeld van T e r e s t e y n en eenige opschriften, niet meer. Van T e r e s t e y n was 26 Sept. 1604 gehuwd met A n n e k e n L i e v e n W o u t e r s z dr. van Wezel geboortig, maar liet geen kinderen na.

Zie: B a l e n , *Beschr. van Dordr.* 95, 879, *Aitzema I*, 1241; S c h e l t e m a , *Staatk. Nederl.*, S c h o t e l , *Keizerl. Stadh. en Kon. bezoek in de Gr. kerk, van Gijn*, *Dordracum Illustratum* 1269, 1385, 1386.

van Dalen

[Terlee]

TERLEE Bij K r a m m vindt men, dat hij volgens opgave van B r y e n S t a n l e y in 1636 te Dordrecht geboren werd, en aldaar in 1687 overleden is. Hij komt noch in doopboeken noch in de doodenlijsten onder dien naam voor. Men zegt, dat hij een leerling van Rembrandt en een goed historieschilder was. Zijn schilderijen zijn 'met genie en schoonen stijl, fraai van teekening en samenstelling en aangenaam van kleur vervaardigd.' H o u b r a k e n , die niet eens zijn doopnaam noemt, vermeldt een zijner stukken: *De Schaking van Europa*. In geen onzer musea komen werken van zijn penseel voor.

Zie: Kramm.

van Dalen

[Termaten, Johannes Petrus]

TERMATEN (Johannes Petrus), geb. te Pijnacker 24 Juni 1833, overl. te Amsterdam 4 Jan. 1857, ontving zijn opleiding in de muziek te Delft en aan de Koninklijke muziekschool te 's Gravenhage, in het pianospel van van der Does, in de theorie van Lubeck. Voor hogere vorming ging hij naar het Conservatorium te Leipzig, waar hij onderricht ontving o.a. van Moscheles en Richter. Wegens den slechten staat zijner gezondheid (tering?), bleef hij daar slechts een half jaar. In het vaderland teruggekeerd, verergerde zijn gezondheidstoestand; hij werd niet ouder dan 23 jaar. Enkele malen is hij in het publiek als pianist, met succes, opgetreden, o.a. in Felix Meritis te Amsterdam.

Zie: *Caecilia* 1857, 25; *Biographisch Woordenboek in voce*; L e t z e r , *Muzikaal Nederland in voce*.

Enschedé

[Terpstra, Mr. Willem]

TERPSTRA (Mr. Willem), gedoopt te Deventer 3 Jan. 1779 als zoon van J a c o b u s T. en J o a n n a M a r g a r e t h a R o u s e , studeerde te Deventer, promoveerde in de rechten en

werd reeds op 19-jarigen leeftijd conrector aan de latijnsche school te Harlingen. Daarna was hij als rector werkzaam te Zwolle, Oldenzaal, Bommel, Arnhem en Groningen, totdat hij in 1820 aan het hoofd kwam te staan van de Erasmiaansche school te Rotterdam, waar hij 24 Jan. van dat jaar zijn intreerede hield. In hetzelfde jaar schonk de groningsche hoogeschool hem honoris causa het doctoraat in de letteren. Hij was getrouwd met *Bernhardina Visser* en overleed te Rotterdam 18 Juli 1839. C.W. Opzoomer wijdde hem een *Carmen elegiacum*, uitgegeven te Rotterdam in 1839 bij H.W. van Harderwijk. Zijn portret is in 1840 door van Hove in steen gebracht en, gedrukt bij H.J. Backer, door H.A. Kramers uitgegeven.

Van zijn geschriften noemen wij zijn verhandeling *Over de beste leerwijze op de Latijnsche scholen*, in 1818 door de Hollandsche Maatschappij van wetenschappen met zilver bekroond, verder een oratie *De opt. Graec. et Lat. linguae docendi ratione* Gron. 1827, *Heroïdes* van Ovidius, Leiden 1828, *Het vierde boek van de Aeneas* en zijn opstel in de *Konst- en Letterbode* 1839, 437, waarin hij zich verdedigde tegen den aanval van den duitschen hoogleeraar Dr. Friedrich Wilhelm Thiersch op zijne wijze van Homerus te behandelen. De titel van zijn Rotterdamsche intreerede luidt: *Redevoering over den zeer grooten dienst door Desiderius Erasmus aan de jongelingen van zijnen leeftijd bewezen door het schrijven van zijne gemeenzame gesprekken*.

Prent door H. van Hove Bzn.

Zie over hem: *Handelingen van de Maatsch. van Ned. Letterk. te Leiden* 1840 en J.B. Kan *Geschiedenis van het Erasmiaansche gymnasium* bl. 94, Rotterdam, Nijgh en van Ditmar 1876.

Wiersum

[Terwen, Josina]

TERWEN (Josina) was de jongste dochter van *François Terwen* en *Susanna van Hoorn*. Zij werd in de kerk der doopsgezinden 7 April 1686 gedoopt en huwde 4 Mei 1692 met *Hendrik Terwen*, zoon van *Jacob Terwen* en *Maria van Eppenhoff*. Het echtpaar vestigde zich te Rotterdam, waar zij beiden overleden. Zij werden echter te Dordrecht begraven, zij 7 Mei 1696, hij 1 Juni 1698.

Een andere *Josina Terwen* was de dochter van *Lodewyk Terwen* en *Levina Terwen*; zij huwde 6 Febr. 1718 te Dordrecht met *Jan van Eyck Joostzoon* van Amsterdam, bij welke gelegenheid *Echtzangen* verschenen, door *D. van Hoogstraten*, *Corn. van Arckel*, *Joh. van den Brouke*, *J. Suderman*, *Joannes van Braam*, met fraaie kopergravure naar N. Verkolje door *J. Wandelaar*. Zij overleed te Dordrecht 10 Jan. 1724.

Wie van deze beide *Josina's* de dichteres is geweest, die gelegenheids- en lofverzen schreef voor de werken van tijdgenooten, is niet uit te maken, maar wij meenen dat de eerste het meest in aanmerking komt.

Uit Aanteekeningen.

van Dalen

[Terwen, Laurens]

TERWEN (Laurens), geb. te Dordrecht, overl. aldaar 22 Dec. 1705, was de zoon van *Jacob Terwen* en *Maria van Eppenhoff* van Deventer, die 10 Juni 1645 te Zutphen in de Vergadering der doopsgezinden trouwden. Laurens erfde met zijn broeder *Jacobus* het ouderlijk woonhuis de Vijgeboom op den westhoek der

kleine Spuistraat, het geboortehuis van Charlotte Brabantine van Nassau (1580). Hij was koopman, maar schreef ook wel verzen, meest lofverzen, vóór de werken van tijdgenooten, o.a. voor Balen, Beschrijving van Dordrecht 1677. Een vers in

hs., getiteld *'s Levens snel en onzeeker eynde*, berust in de bibliotheek der gemeente Dordrecht. Uit aantekeningen.

Van Dalen

[Tetar Van Elven, Henri Louis]

TETAR VAN ELVEN (Henri Louis), stenograaf- en letterkundige, geb. te Rotterdam 11 Juli 1782, overl. te 's Gravenhage 13 Mei 1855. Van zijn opleiding is weinig bekend. Tijdens de inlijving van ons land bij het fransche keizerrijk was hij ambtenaar bij het keizerlijk bewind, o.a. redacteur van meer dan een fransch dagblad. In 1817 werd hij griffier bij het militair gerechtshof te Antwerpen, tien jaar later ambtenaar bij den waterstaat te Brussel, vanwaar hij tijdens de onlusten van 1830 overgeplaatst werd naar den dominalen dienst bij het amortisatie-syndicaat te Amsterdam. Na hier elf jaar werkzaam geweest te zijn, werd hij in 1841 bij de afdeeling waterstaat aan het departement van Binnenlandsche Zaken in den Haag geplaatst. In 1849 werd hij, als commies bij den dienst der nederl. Staatscourant, belast met de invoering der stenographie of snelschrijfkunst ten behoeve van de verslagen der handelingen in de beide Kamers Staten-Generaal.

Van Elven had zich n.l. den laatsten tijd met veel succes toegelegd op de beoefening dezer kunst, had daarvoor zelfs een eigen stelsel van snelschrift ontworpen, dat destijds grooten bijval vond. Later is het meer dan eens verbeterd, door Gabelsberger, Stolze, Wery, Steger e.a.

Na de grondwetsherziening van 1848, toen de parlementaire beraadslagingen in de Kamers der Staten-generaal in belangrijkheid toenamen en een meer volledige publiciteit dier besprekingen gevorderd werd, deed zich de behoefte aan stenographische verslagen ook in ons land meer en meer gevoelen. Thorbecke zelf sprak het in de Tweede Kamer aldus uit: 'Openbaarheid, volledige en onverwijde openbaarheid behoort tot het wezen van den constitutioneelen regeeringsvorm. Elk woord dat in de vergaderzaal der volksvertegenwoordigers wordt uitgesproken, moet aanstonds worden opgevangen, door de drukpers algemeen gemaakt en binnen den kortsten tijd door ieder burger van den staat gelezen kunnen worden.' In een Kamerzitting van 27 Apr. 1849 werd de wensch geuit dat telkens een volledig en juist verslag van de handelingen der Statengeneraal mocht worden openbaar gemaakt, en wel binnen 24 uren na het eindigen van elke zitting, een wensch die niet anders te vervullen was, dan door de invoering der stenographie.

Aan Petar van Elven nu komt de eer toe de stenographie ten bate van de Kamerverslagen in ons land te hebben ingevoerd. Weldra droeg de regeering aan hem de opleiding van toekomstige stenografen op, en het duurde niet lang of een achttal zijner leerlingen werden bij de beide Kamers Stat.-Gen. in dienst gesteld. Sedert 1 Jan. 1850 is te onzent een vast corps stenografen in beide Kamers werkzaam, onder toezicht van een commissie uit en door die Kamers benoemd.

Van Elven was in zijn tijd ook als letterkundige bekend. Men heeft van hem onder meer: *De godsdienst in drie zangen* (1846); *Een blik in het leven van Koning II* (1849), en *De geleerde vrouwen. Blijspel in 3 bedrijven. Naar het Fransch van Molière* (1850).

Hij was gehuwd met Dorothea Carolina de Hosson, die hem vier zonen schonk, Martin Gerard, Johan Baptist, Charles en Paul Constantin Dominique, allen als schilder, graveur en bouwmeester bekend.

Zie: *Nieuwenhuis' Woordenboek v. kunsten en*

Wetensch. (1868), in voce, en *Sijthoff's Boek der Uitvindingen* (5de dr. 1890) II, 2, 69-75.

Zuidema

[Tetrode, Anthonius Johannes van]

TETRODE (Anthonius Johannes v a n), boekverkooper en journalist, geb. te Amsterdam 19 Mrt. 1795, overl. in den Haag 7 Juni 1875. Hij richtte in 1830 in de Kalverstraat zijner geboortestad een boekhandel op en gaf daar, nog in den loop van hetzelfde jaar, het *Amsterdamsche Avondblad* uit, onder het motto 'Luctor et emergo.' Een spreuk die hij in zijn eigen leven weinig bewaarheid heeft gezien. De fortuin was hem niet mee. Hij kocht dure boeken (meest antiquaria) en verkocht maar weinige, dikwijls zonder winst, zoodat zijn zaak weldra geliquideerd moest worden. Door collega's en vrienden in den steek gelaten, vestigde Tetrode zich in den Haag, waar hij een tijdlang de bescherming van koning Willem II en diens vrienden genoot. Aan zijn huis (Hekkelaan No. 9) gaf hij den naam 'Museum Willem II.' Af en toe droeg hij een vers of andere pennevrucht aan zijn vorstelijken beschermer op. Na 's konings dood (17 Maart 1849) zorgde hij dat er in den vroegen morgen van elken 6den December (de geboortedag van Willem II) en 17 Maart (diens sterfdag) een krans van immortellen aan den voet van 's konings standbeeld op het Buitenhof werd neergelegd.

Tetrode (in de wandeling 'Toontje Tet' geheeten) was iemand van een heftig, opvliegend karakter, in vele opzichten een zonderling. Hij had een bijzondere liefhebberij om schotschriften en gekke paskwilen op liberale kamerleden e.a. tijdgenooten te maken. Bij zijn tegenstanders (M e e t e r , d e H a a s) stond hij als 'de hoftroubadour' te boek.

Een tijdlang gaf hij een blaadje uit, *de Ooyemoer* geheeten, dat op onbepaalde tijden verscheen. Ook maakte hij gedichten, aan Willem II en andere vorstelijke personen of hun volgelingen gewijd. Een opgave daarvan kan men vinden in *Brinkmans Catalogus* 1850-1882, i.v.

Zie: Sautijn Kluit in *Ned. Spect.* 1877, 67 e.v.

Zuidema

[Tetterode, Nicolaas van]

TET(TE)RODE (Nicolaas (v a n)), geb. te Haarlem 27 Jan 1715, overl. te Amsterdam 27 Febr. 1773, studeerde in de theologie te Leiden (11 Sept. 1734) en werd vervolgens predikant te Hoogkarspel 1738, te Noordwijk 1744, en te Dordrecht 28 Jan. 1746, waar hij door Ds. Rossijn werd bevestigd en zijn intrede deed met een rede over Ps. 8 vs. 3. (17 April 1746). Na twaalf jaren den dienst te Dordrecht vervuld te hebben, vertrok hij in 1758 naar Amsterdam, waar hij 12 April 1758 zijn intrede deed met een predicatie over Ps. 122 vs. 8,9, na door Ds. Joh. van Schelle bevestigd te zijn.

Hij was 5 April 1740 gehuwd met Anna Cornelia Elisabeth Marcus.

Er bestaat van hem een portret, halverl. rechts zittende aan een tafel, waarop een opengeslagen bijbel, geschilderd door J. Buys 1765, gegraveerd door J. Houbraken.

Schotel, *Kerk. Dordr.* II, 427, 789. van Gijn, *Dordr. III.* no II. 3677; Croese, *Kerkel. reg.* 318.

van Dalen

[Tets Van Goudriaan, jhr. Arnold Willem Nicolaas van]

TETS VAN GOUDRIAAN (jhr. Arnold Willem Nicolaas van), verdienstelijk staatsman, geb. te Dordrecht 27 Mrt. 1771, overl. in den Haag 5 Jan. 1837. Hij was de derde zoon van jhr. Mr. Arnold Adriaan v.T., heer van Goudriaan en Langerak benoorden de Lek, burgemeester van Dordrecht enz., en Wilhelmina Jacoba Hartswijk, ontving het voorbereidend hooger onderwijs aan de latijnsche scho-

len zijner geboortestad, studeerde te Leiden en promoveerde hier 5 Nov. 1791 tot jur. utr. Dr. op een diss. *De legum poenaliū requisitis et propositione poenarum*. Eenstemmig was bij zijn vroegere en latere leermeesters de lof over zijn vlugheid van begrip en zijn helderheid van oordeel.

Na een reis door Duitschland gemaakt te hebben, vestigde van Tets zich in den Haag als advocaat. Bij 't overlijden van zijn vader (1794), verhuisde hij naar Dordt, waar hij nog vóór het eind van 't zelfde jaar tot pensionaris benoemd werd. Doch reeds het volgend jaar (1795) moest hij, daar zijn familie tot de Oranje-partij behoorde, dit ambt neerleggen, en van nu af wijdde hij zich met volle kracht aan de pleitzaal, totdat hij in 1813 zich schaarde aan de zijde van hen, die onder medewerking van Oranje zelf ons herboren volksbestaan op vaste grondslagen zochten te vestigen. In Jan. 1814 zag hij zich benoemd tot commissaris-generaal van 't departement der Monden van de Maas en in April van 't zelfde jaar tot gouverneur van de provincie Noord-Holland, in welke beide betrekkingen het hem gelukte drie voorname sleutels van Holland: Gorkum, Naarden en den Helder, ten behoeve van den Staat over te nemen. Veertien jaar bekleedde hij het laatstgenoemde ambt, dat hij toen (Mei 1828) verwisselde met dat van minister van Financiën. In deze waardigheid vooral, die hij bekleed heeft tot zijn dood (als opvolger van Appellius), legde v. Tets de grootste blijken van bekwaamheid en toewijding aan den dag, en wel inzonderheid na de afscheiding van België. Buitengewone maatregelen tot stijving der uitgeputte schatkist werden toen gevorderd. Toen hij in 1837 op 66-jarigen leeftijd stierf, beschouwde men zijn dood als een onherstelbaar verlies voor vaderland en vorst. Zijn kunde, zijn welsprekendheid waren ook in 't buitenland bekend. Ook zijn innemende aard en onvermoeide werkzaamheid werden algemeen geroemd.

Van Tets was president van het Amortisatiesyndicaat, van 't Algemeen burgerlijk pensioenfonds en eenigen tijd ook van het Nederl. bijbelgenootschap. Verder een ijverig bevorderaar van kunsten en wetenschappen, lid van de Maatsch. der Ned. Letterkunde, directeur van de Hollandsche Maatsch. van wetenschappen te Haarlem enz.

Hij was gehuwd, sinds 1799, met *Cornelia Gevaerts*, die hem ééne dochter schonk.

Zie: *Siegenbeek* in *Verslag der jaarl. vergad. van de Maatsch. der Nederl. Letterk.* 1837, en de *Bosch Kemper*, *Staatk. gesch. Nederl. na 1830* (1873). Zuidema

[Tets Van Goudriaan, jhr. Jacob George Hieronymus van]

TETS VAN GOUDRIAAN (jhr. Jacob George Hieronymus van) was een verdienstelijk staatsman, geb. te Haarlem 7 Dec. 1812, overl. te Nijmegen 14 Mrt. 1885. Hij was de zoon van jhr. Mr. Dirk Arnold Willelm v.T., gouverneur van Noord-Holland en *Wilhelmine Eva Christina Hahn*, studeerde te Leiden in de rechten en promoveerde in 1836 op een *Diss. continens historiam muneris consilii pensionarii Hollandiae*. Aan 't departement van Binnenl. Zaken geplaatst, klom hij hier weldra op tot referendaris, in welke betrekking hij de voornaamste wetten van Thorbecke bewerkte (1849-53), werd toen Commissaris des Konings in de prov. Zeeland en vervolgens minister van Binnenl. Zaken (18 Mrt. 1858-23 Febr. 60, in 't kabinet Rochussen - van Bosse) en minister van Financiën (14 Mrt. 1861 - 31 Jan. 62), in 't kabinet van Zuylen - Loudon).

Zie: van *Welderens Rengers*, *Parl. gesch. Nederl. Register*, en *Ned. Adelsboek* 1908, 500.

Zuidema

[Texelius, Johannes]

TEXELIUS (Johannes), geb. 27 November 1637 te Schoonrewoerd, overl. 31 Mei 1726 te Rotterdam, was een zoon van den predikant *T h e o d o r u s T.* Hij studeerde te Franeker en promoveerde aldaar 29 November 1660 tot doctor philosophiae. In 1661 proponent geworden, was hij van 1663 tot 1668 predikant bij de Ned. Herv. Gemeente te Kapelle aan den IJssel, daarna van 12 Februari 1668 tot 8 October 1721 te Rotterdam. In 1680 benoemd tot curator aan de Erasmiaansche School, kreeg hij in 1687 nog meer gelegenheid om zich met de klassieke studiën bezig te houden door zijn benoeming tot professor linguae graecae et eloquentiae aan de Illustre School aldaar, van welk professoraat hij 3 Juli 1706 afstand deed, om in de plaats daarvan professor theologiae te worden. Den 20sten November 1707 wijdde hij den nieuwen fraai gebeeldhouwden preekstoel in de St. Laurenskerk in. Van hem zijn enkele gedichten bekend en hem zijn eenige dichtregelen gewijd n.l. van *D. van Hoogstraten* op zijn beeltenis door *P. van der Werf* geschilderd; *A.H. Westerhoven* vervaardigde een grafschrift op hem. Ook *J. Buys* schilderde zijn portret. Van beide afbeeldingen bestaan kopergravures; de eerste van *P. van Gunst*, de tweede van *Reinier Vinkeles*. Hij huwde in 1666 te Kapelle met *Elisabeth van Pelt*.

Zie: *K.J.R. van Harderwijk, Naamlyst en levensbyzonderheden van predikanten; Rott. Jaarboekje I (1888), 50 vlg. Sepp, Godg. Ond. II 141 vlg. Moquette*

[Teyes, Alle]

TEYES (Alle), burgemeester van Leeuwarden. Hij behoorde tot de tegenstanders van het spaansche gezag en werd daarom door Alva te Antwerpen gedaagd. Toen hij daar niet verscheen, werd hij bij verstek tot verbanning met verbeurdverklaring van zijne goederen veroordeeld. Ook zijne echtgenoot *Machteld Dirksdr.*, die zijne ballingschap deelde en die haar man tot het begunstigen der hervormde leer had aangezet, werd tot deze straf veroordeeld. Teyes ontvluchtte met haar Leeuwarden en begaf zich misschien naar zijne goederen in Groningen.

Winsemius, Hist. 90, 115; Marcus, Sententiën van Alva 166, 169; te Water, Verbond der Edelen III, 328-330; Schwarzenberg, Groot Plakkaatb. III, 726.

Haak

[Teyler Van Der Hulst, Pieter]

TEYLER VAN DER HULST (Pieter), geb. te Haarlem 25 Maart 1702, aldaar overleden 8 April 1778, uit een reeds 1580 uit Engeland daarheen gevlucht geslacht, welks stamvader *Thomas Taylor* of *Tyler* om zijn doopsgezinde overtuiging zijn geboorteland had verlaten. Th. huwde er met de vlaamsche *Trijntje van den Kerckhoven* en stierf als vermogend fabrikant in 1655, drie zoons en drie dochters nalatend, allen gehuwd en met talrijke nakomelingen. Pieter was zijn betachterkleinzoon, nakomeling van zijn tweeden zoon *Izaäk*; P.'s moeder was *Maria van der Hulst*. Hij huwde met *Helena Wijnand Verschaven* en was van verlicht doopsgezinde overtuiging, wat hij toonde bij de oprichting van de Alg. Doopsgez. Sociëteit (1735). In het bezit van een aanzienlijk vermogen, gedeeltelijk geërfd, gedeeltelijk als zijdefabrikant verworven, zuinig, zelfs gierig voor zichzelf, verzamelde hij, gelijk vele aanzienlijken en vermogenden zijner dagen,

als liefhebber van kunst en wetenschap, een groot aantal boeken, schilderijen, teekeningen, penningen, instrumenten en andere op kunst en wetenschap betrekking hebbende zaken. Hij verloor vrouw en kinderen en wijdde zich sedert geheel aan zijn studiën. Bij

testament, van 1756 dagteekenend, vermaakte hij alles aan eene te Haarlem gevestigde stichting, zetelend in zijn nagelaten woning in de Damstraat, voortaan Fundatiehuis van Teyler's Stichting geheeten, waaraan hij zijn vermogen legateerde. Volgens het testament werden daarbij twee genootschappen opgericht, het Godgeleerde en het Tweede (voor natuurwetenschap, geschiedenis, letteren en kunst) Genootschap, ieder uit zes leden bestaande. Deze genootschappen werden belast met het jaarlijksch uitschrijven van prijsvragen op haar gebied, waarvoor een gouden eerepenning van f 400 waarde werd uitgelooft. Het in 1885 zeer uitgebreide en in een statig gebouw aan het Spaarne gevestigde Museum en Laboratorium der stichting, waaraan o.a. de namen van van Marum, van Breda en Lorentz verbonden zijn, benevens een reeds 1756 door hem gesticht hofje, eerst gevestigd aan het Klein Heiligland, sedert 1786 aan den Kouden Hoorn te Haarlem, ten behoeve van 24 oude vrouwen, houden nog steeds de herinnering aan zijn edelmoedigheid levendig. Het geheel wordt bestuurd door vijf directeuren, bij bedanken of overlijden door de overblijvenden aangevuld; zij verkiezen de leden der beide genootschappen, gewoonlijk uit eene hun door de genootschappen zelf aangeboden voordracht. De *Archives du Musée Teyler* (sedert 1866), de *Verhandelingen rakende den natuurlijken en geopenbaarden godsdienst* (sedert 1781) en die van het Tweede genootschap (eveneens sedert 1781), benevens de nog steeds door de beide genootschappen uitgeschreven *Prijsvragen*, leggen getuigenis af van het voortduren der wetenschappelijke werkzaamheid dezer stichting tot op onzen tijd. Sedert 1903 verschijnt *Teyler's Theologisch Tijdschrift*. Bekend zijn de talrijke aanvallen, door werkelijke of vermeende verwanten van den stichter op de stichting gedaan en leidende tot nog steeds onvruchtbaar gebleven procedures. De stichting blijft wetenschap en kunst naar vermogen steunen en armoede lenigen.

Schilderijen door F. Dekker, T.H. Jelgersma. Beeldhouwwerk door C. Asselberg.

Zie over hem en zijn stichting: v a n d e r V e n , *Origine et but de la fondation Teyler* (Haarl. 1881); C r a a n d i j k in *Eigen Haard* 1885, 116 en v a n ' t H o f f in *Gids* 1906, II, 338. Verder *Voorrede op de Verhandeling van Teyler's Tweede Genootschap* (Haarl. 1781).

Blok

[Teylingen, Jan van]

TEYLINGEN (Jan v a n), geb. van Embden, of volgens zijn huwelijksaanteekening te Hoorn, van Leeuwarden, trouwde te Dordrecht, waar hij in 1624 in het St. Lucasgilde was gekomen, 22 Oct. 1625 met A d r i a n a H a v e r m a n s G e r r i t s d r . , weduwe van J a n C o p . In 1626 werd hem te Dordrecht een zoon geboren, maar verdere sporen van zijn verblijf aldaar zijn niet te vinden. Van zijn werk is niet veel bekend, o.a. een portret van Ds. T r i g l a n d , dat door hem in 1650 geschilderd werd, gegraveerd door C.v. D a l e n , M. 5402.

Zie: *Oud-Holl.* XII, 2e afl.

van Dalen

[Thadeus]

THADEUS, abt der Cisterciënserabdij Klaarkamp, bestuurde geruimen tijd het klooster. Hij komt voor als abt in oorkonden van 1408 en 23. Als abt van Klaarkamp was hij het hoofd der Cisterciënserkloosters in Friesland en stond als zoodanig den hervormer der kloosters Boinghus (IV kol. 190) bij om de Cisterciënserabdiën uit hun verval op te heffen. Door het generaal-kapittel was hij met dezen aangesteld

als visitor, corrector en reformator over alle klooster in Friesland, 1409.
Waarschijnlijk was, voordat abt Thadeus

het bestuur in handen kreeg, in Klaarkamp orde en tucht hersteld. 1404 of 05 was de abt van Bloemkamp door den vaderabt van Klaarkamp afgezet en een monnik van Klaarkamp Dodo Feitema (IV kol. 599) in zijn plaats gesteld, die de abdij geheel hervormde, en de oorlogzuchtige conserven liet uitsterven en de uithoven door hen bewoond verhuurde. 1412 keurde abt Thadeus de verhuring van Oegaklooster, een der grootste uithoven van Bloemkamp, aan de zusters Franciscanessen goed. De bloei der abdij Klaarkamp bezorgde haar ook nieuwe begunstigers; door schenking kwam abt Thadeus in bezit van het Sierdsmagoed, state te Birdaard, toch niet zonder tegenspraak der erfgenamen, die scheidsrechters elschten om een uitspraak te doen. Dezen beslisten bijna geheel ten voordeele van abt en klooster 1421, 1428. Abt Thadeus bekrachtigde 1 Febr. 1422 het vredesverdrag der Friezen met Groningen en hangt er met de andere Friesche abten zijn zegel aan. 5 Juni 1421 doet 'her Thadeus bi der gnade godis abbet to Clarocamp' kond, dat hij met verlof van zijn konvent veenlanden geeft aan het nonnenklooster Nazareth O. Cist. 27 Mei 1423 komt de abt het laatst bij name voor in het testament van Duco Omama, commensaal van den abt, die en abt en klooster goed bedacht.

Zie: *Charterboek van Vriesland* I, 401, 435, 458; *Worp v. Thabor, Kronyken* 67; *Archief Aartsb. Utrecht* XXIX, 178, 223.

Fruytier

[Theodoricus]

THEODORICUS, geb. te Roermond abt van de Benediktijner abdij Abdinghof in de stad Paderborn, overleed aldaar 14 Aug. 1541. Hij bestuurde als pastoor de parochie Putten op de Veluwe, waar de abij sinds eeuwen een uithof en de pastorij bezat, toen hij, met zijne twee confraters aldaar verblijvend opgeroepen werd om de keuze van een nieuwen abt bij te wonen. Na Paschen 1535 aanvaardde hij met den cellier van den uithof Arnoldus Venlo, de reis, terwijl D. Georgius Kempis in Putten achterbleef met inwilliging van den prior. Toen zij in Paderborn aankwamen was de verkiezing reeds geschied, sinds 9 April 1535, en frater Theodoricus van Roermond tot abt gekozen. Hij was een geleerd en een bekwaam man, rechtzinnig en begaafd met bewonderenswaardige welsprekendheid. Slechts 6 jaar stond hij aan het hoofd der abdij; hij overleed doordat, zoo veronderstelt men, hij door vergif een einde aan zijn leven maakte. Waarschijnlijk is hij dezelfde als Theod. Stevensz. vermeld als pastoor van Putten in *Archief Aartsbisb. Utrecht* XLIV (1914) 120.

Zie: *Ant. Matthaeus, Veteris aevi analecta* (Hag. Com. 1738) III, 525-26; *J.B. Greve, Gesch. der Bened. Abtei Abdinghof in Paderborn* (Pad. 1894); *Gab. Bucelinus, Germania sacra et profana* (Ulm 1662) II, 133.

Fruytier

[Theophile de Viau]

THEOPHILE DE VIAU, geb. 1590 te Clérac (Agenois), overl. 1626.

Montaigne zegt in zijn hoofdstuk over *l' Institution des Enfants* (I, 26): 'Je voudrais qu'on commençast à le promener dès sa tendre enfance par les nations voisines'. Hierbij denkt de schrijver der *Essais* zeker niet aan de Nederlanden, maar aan Italië, 't aangewezen land, dat de beschaafde Franschen der XVI^{de} eeuw bereisden.

't Was echter aan de universiteit te Leiden, dat zich in 1615 lieten inschrijven: 'May VIII, Johannes, Ludovicus Balsatius, Zanctonensis, studiosus Jurisprudentiae,

Annorum XX, bij Lowijs de Moije; Theophilus Viarius, Vasco, studiosus Medicinae,
Annor. XXV, bij d'selve, vicinum R.V.

Dni Joh. Polyandri'. Reeds een twintig jaren geleden heeft Eugène Ritter in een artikel in de *Revue d' Histoire Littéraire de la France* (1902, p. 131-2) onder deze latijnsche vermomming de namen herkend van twee van de beroemdste schrijvers uit de eerste helft der XVII^{de} eeuw, den stichter van het fransche klassieke proza, Jean Louis Guez de Balzac, en den sierlijken lyrischen dichter, den 'libertijn' Théophile de Viau. Waarom Théophile zijn 'Chateau de Misère', verguld en gestoofd door de zon van het Zuiden, heeft verlaten voor de nevels van het Noorden is niet rechtstreeks bekend, waarschijnlijk kende hij den naam van zijn beroemden landgenoot uit Agen, Joseph Juste Scaliger (boven kol. 660), die in 1609 te Leiden stierf, hoogbejaard en met roem overdekt, een roem die afstraalde op de universiteit, die hem onder haar leeraren telde. Vergeten wij verder niet de aantrekkingskracht die Holland, het land der vrijheid, in dien tijd oefende op jonge Franschen, en in het bijzonder op protestanten, zooals Theophile er een was, verzot op onafhankelijkheid en nieuwe denkbeelden. Misschien zelfs is er een meer bijzondere oorzaak voor de reis van Théophile, zooals wij bemerken uit een curieus document, in de leidsche archieven ontdekt door den heer Fransen te Amsterdam: (*Gerechtsdagboek*, A^o 1613 f° 25) 'Die van den gerechte hebben *Mr. Valleran* met zijne consorten op haerll. versouck ende de recommandatie van zijn Excellitio toegelaten alhier hare *Tragedien* ende *Comedien* te mogen spelen ende vertoonen mits haer t' haren coste voorsiene van een bequame Plaetse ende voor den Armen alhier betalende een somme van 25 gulden. Actum den 2de Mey 1613.'

Zoo blijkt dus, dat de beroemde troep van Valleran-Lecomte, opgericht tegen 't eind der zestiende eeuw en waaraan Alexandre Hardy zijn naam en lot had verbonden als leverancier van tooneelstukken, in de eerste helft van Mei 1613 te Leiden voorstellingen gaf. Nu Théophile vertelt ons zelf, dat hij in betrekking stond tot zekere tooneelspelers en voor geld stukken leverde (*Oeuvres*, ed. Alleaume, t, I 6. XIV):

'Autrefois, quand mes vers ont animé la scène, .. Dit wordt verder bevestigd door Eugène Rigal in zijn dissertatie over Alexandre Hardy en door Bernardin in zijn proefschrift over Tristan l'Hermite, waar zij bij hun onderzoek omtrent de autobiografie van den laatste, getiteld *Le Page disgracié* beiden gemakkelijk Theophile herkenden in dien 'Poète provincial', die door Tristan uit de handen der comedianten wordt gered. Het tooneel speelt zich waarschijnlijk af in het Louvre ongeveer 1610 en de comedianten zijn waarschijnlijk die van Valleran-Lecomte en behooren tot het Hôtel de Bourgogne. Uit een Protocol van Notaris Jacobs te Amsterdam (Gemeente Archief Amsterdam, afd. Notar. Archieven te A'dam N° 376 f° 1) blijkt dat Tristan l'Hermite zich in 1613 te Holland heeft bevonden, tegelijk met den troep van Valleran-Lecomte, waartoe zijn vriend Théophile behoorde, maar ontwijfelbaar is alleen de tegenwoordigheid in Leiden van Valleran-Lecomte met zijn troep in Mei 1613 en van Théophile twee jaren later.

Deze is dus te Leiden ingeschreven, den 8sten Mei 1615, op den leeftijd van 25 jaar, bij de medische faculteit, Balzac bij de juridische. Zij wonen in hetzelfde huis bij 'Lowijs de Moije', misschien zekeren Louis Joly, niet ver van hun landgenoot, den theoloog Polyandre, die toen ter tijd alleen en niet bijzonder schitterend het fransche element vertegenwoordigde in de professorale gelederen van Leiden.

Gedurende hun verblijf daar speelt zich een eenigszins geheimzinnig voorval af, waarover de hollandsche archieven misschien nog klaarheid kunnen verspreiden en dat Theophile de Viau (*Oeuvres*, II, 285-289) na een lateren twist aldus herdenkt:

‘M'ayant promis autrefois une amitié que j'avois si bien méritée, il faut que vostre tempérament soit bien altéré de m'estre venu quereller dans un cachot et vous jouer, à l'envy de mes ennemis, à qui mieux braverait mon affliction.... Vostre visage et vostre mauvais naturel retiennent quelque chose de leur première pauvreté et du vice qui lui est ordinaire Je ne parle point du pillage des auteurs. *Le gendre du docteur Badius vous accuse d'une autre sorte de larcin.* en cet endroit, j'ayme mieux paroistre obscur que vindicatif. S'il se fust trouvé quelque chose de semblable en mon procez, j'en fusse mort et vous n'eussiez jamais eu la peur que vous fait ma délivrance. J'attendois en ma captivité quelque ressentiment [reconnaissance] de l'obligation que vous m'avez *depuis ce voyage*, mais je trouve que vous m'avez voulu nuire d'autant que vous me deviez servir et que vous me haïssez à cause que vous m'avez offensé....

Je ne me repens pas d'avoir pris autrefois l'espée pour vous venger du baston. Il ne tint pas à moy que votre affront ne fust effacé. C'est peutêtre alors que vous ne me creustes pas assez bon poète, parce que vous me vistes trop bon soldat... On dit que vous estes un estrange masle: je l'entens au rebours et je ne m'estonne pas si vous estes si médisant contre les dames. Vous savez que *depuis quatorze ans de notre cognoissance*, je n'ay point eu d'autre maladie que l'horreur des vostres.... et après une tres exacte recherche de ma vie, il se trouvera que *mon aventure la plus ignominieuse est la fréquentation de Balzac.*

‘Depuis quatorze ans’ brengt ons terug tot 1611 of 1612, want deze brief dateert van 1625 of 1626, na het vonnis dat hem tot verbanning veroordeelde (1 Sept. 1625).

Fred. Lachèvre legt de woorden: ‘Le gendre du Docteur B. etc.’ in het *Procès de Théophile* (II 174) zóo uit: ‘Il dut séduire la fille ou la femme de son hôte, le gendre du Docteur Badius’, maar die beschuldiging klopt niet met de volgende: ‘d'estre un estrange masle’ en ‘d'avoir des moeurs à rebours’. Ik geloof meer aan een gewone diefstal, die Balzac een bastonnade op den hals haalde, welke Théophile hem bespaarde door voor hem den degen te trekken. Ik heb elders vastgesteld dat deze ‘gendre van Badius’ de graveur Antony de Vos is.

De twist tusschen deze twee is niet alleen een kwestie van moraliteit of immoraliteit, zij vindt haar grond in het verschil van richting in hun beider talenten. Balzac volgt den ommekeer, door Malherbe teweeggebracht. Théophile is een te late volgeling van Ronsard: ‘Je suis sans art et parle simplement’, zegt hij. En Balzac schrijft later in een brief van 20 Sept. 1623 aan den bisschop van Aire: ‘voyant que les reigles que je lui (Théophile) proposois de faire mieux estoient trop sévères et qu'il n'avoit point d'espérance de parvenir où je le voulois mener.’

Het verschil in hun opvattingen komt sterk uit in twee hunner werken: ‘*le Discours politique sur l' Estat des Provinces-Unies* door Balzac te Leiden geschreven en door mij voor het eerst sinds 1665 herdrukt (*Ecrivains français en Hollande* etc. 713-715 en de *Ode* van Théophile. *Au tres puissant et tousjours victorieux Prince Maurice de Nassau* in 1619 verschenen in een bundel ver-

zamelde opstellen: *Le Cabinet des Muses*, 1619. de opdracht *Au Prince de Nassau* wijst er op, dat het stuk in zijn oorspronkelijken vorm van vóór den dood van Philips Willem van Oranje dagteekent (21 Febr. 1618), zoodat met vrij groote zekerheid het stuk dateert van 1615, misschien zelfs 1613. Het onderwerp is hetzelfde als uit het discours, wat mij doet denken aan een letterkundigen wedstrijd, waarvoor Baudius of Heinsius als rechter zijn opgetreden: zij bezingen de verwerving der vrijheid in de Nederlanden: '*La liberté n'est pas mortelle*' is het refrein van dezen lofzang die telkens en telkens zou weerklinken tot aan de Fransche revolutie.

Wij noemden Heinsius, omdat Théophile hem aanhaalt in zijn verzen (*Oeuvres* 1 p. 10 n. 3) niet onder zijn Latijnschen, maar onder zijn Vlaamschen naam, wat doet veronderstellen dat Théophile hem persoonlijk gekend heeft:

'Qui que tu sois, bien grand et bien heureux sans doute,
Puisque D e h e i n s en parle et qu'il l'estime tant.'

Bewijzen van verdere leidsche betrekkingen vindt men in twee Latijnsche briefjes, opgenomen in de *Oeuvres* de Théophile (II 421-422 en F. L a c h è v r e , *Procès de Théophile*, I, 615) ondertekend door Bertius, waarin de leidsche oudhoogleraar, later hoogleraar geworden aan het Collège de France, als belooning voor zijn bekeering (cf. L e f r a n c (A.), *Histoire du Collège de France*, Paris, 1893 p. 383) de voorspraak van den banneling te zijnen behoeve inriep bij den graaf de Béthune. Groote intimiteit spreekt niet uit deze brieven, maar zij gronden zich op wederzijdsch bewezen diensten. Het zou van groot belang zijn met zekerheid te kunnen vaststellen dat Théophile omgang heeft gehad met Bertius (Pierre Bert) te Leiden, omdat de Regent van het Staten College, zooals men weet, een vurig arminiaan was en de filosofische 'libertinage' van Théophile zich zou hebben kunnen ontwikkelen door omgang met 'Libertijnen en Remonstranten'. Toch zou ik niet zoo ver gaan als F. L a c h è v r e , als hij zegt (*Procès de Théophile* I, 10): 'Le contact du poète avec les Hollandais eut une conséquence plus fâcheuse encore. Il n'était jusque là qu'un viveur, il rapporta des Pays-Bas un peu du mépris des Protestants à l'égard des Papistes, objets de leurs railleries, et il oublia que ce qui était spirituel à Leyde devenait criminel à Paris. Désormais, il va mêler la religion ou plutôt les pratiques religieuses du catholicisme à ses propos grivois, il prendra un malin plaisir à se moquer de la Vierge et des saints et à afficher son incrédulité.'

Zonder twijfel heeft Théophile meegedaan aan de drinkgelagen der studenten, maar zij schijnen hem denzelfden afkeer te hebben ingeboezemd als aan Erasmus. Hij protesteert in zijn *Apologie* (*Oeuvres*, II, 273) tegen 'cette desbauche opiniastre qui est ordinaire dans les Pays-Bas, où l'on est forcé de manger et de boire plus qu'on ne peut digérer'. 'Tous ces messieurs du Pays-Bas' schrijft hij in *l' Histoire comique* (Ibid., 25) ont 'tant de regles et de ceremonies à s'enyvrer que la discipline m'en rebute autant que l'excez', en in hetzelfde fragment (31-32) schetst hij, op de manier van Brouwer, het volgende tafereel hiervan: 'Sydias, couché tout plat sur les carreaux, la moitié des escuelles à terre, presque un muid de vin ou vomy ou renversé, une musique de ronflemens, une odeur de tabac, des chandelles allumées comme devant des morts; bref tout m'apparaisait d'un visage si estrange, que, si je ne me fusse retiré de là, je m'allois m'imaginer

de n'estre plus en France, *tant cela tenoit des ceramesses* (kermis) des Pays-Bas'.

Ziedaar zoowat alles wat Holland betreft in de werken en het leven van Théophile. Het verdere gaat ons hier weinig aan: zijn terugkeer in Frankrijk kort na Aug. 1615, zijn terdoodveroordeeling wegens libertijnsche en goddelooze geschriften die men hem te recht of te onrecht toeschreef en die gelukkig slechts eindigde met een terechtstelling in effigie, zijn afzwering in Aug. of Sept. 1622, zijn lange gevangenschap, zijn ondervraging, zijn verbanning (1 September 1625), zijn dood in 1626. Dit alles kan men lezen bij *L a c h è v r e*.

Nog rest ons te onderzoeken, of de rol die Théophile gespeeld heeft in de hollandsche letterkunde van de eerste helft der XVII^{de} eeuw (waarop prof. Prinsen mijn aandacht vestigde), toe te schrijven is aan zijn verblijf te Leiden. Huygens, die altijd veel belangstelde in fransche opkomende schrijvers, kende hem. Zeer eigenaardig is het de hollandsche dichter reeds in 1626 (*Gedichten*, uitg. *W o r p* II 134 vlg.) een vergelijking te zien maken tusschen Balzac en Théophile, die hij misschien samen aan de Universiteit ontmoet had:

J'avouë, et qui n'avouë point,
Que de paragonner son stile
A la force du contrepont
De l'admirable *Théophile*,
C'est mettre l'ombre et le sommeil,
En parallele du soleil,
C'est d'une ambition mortelle
Pretendre à la gloire des Dieux
De mettre un pied dessus l'eschelle
Qu'il a levée dans les Cieux.

Mais ravi des enchantemens,
Balzac que ta divine prose
Coule dans nos entendemens,
J'ose bien dire, et qui ne l'ose,
Que Theophile ne nous plaist
Qu'en tant que nourri de son lait
Et que de ces belles pensées
Que d'un aimable nonchaloir
Tu as fait naistre detachées
Sa rime a sceu s'en prevaloir.

Depuis ce temps tousjours uniz
D'ame, d'humeur, de fantasie,
Il se trouve dans voz escritz
Une si vive sympathie
Qu'en ce siècle de clairvoyans
Les plus entendus vous oyans,
Vous prennent pour la mesme chose
Et vous jugeans si peu divers
Croyent que *Théophile* en prose
C'est à dire *Balzac* en vers.

In 't zelfde jaar 1626 zien wij denzelfden Constantijn Huygens (*Gedichten* II, 133 en v.), merkwaardig op de hoogte van de fransche letteren, *Pyrame et Thisbé* bezingen, dat in dat jaar voor het eerst sinds 1619 weer ten tooneele gebracht werd. Het lange stuk eindigt zoo:

Tant que, dans *Théophile*, on lira vos trespas,
Vous vivrez, vous mourrez, et vous ne mourrez pas.

Zijn gedicht *Anatomie* (*Ged.* II 136-142) ook van 1626, is een satyre op 'la Chlorinde' van Théophile.

Toch is het niet onvoorwaardelijk nodig tot een persoonlijke ontmoeting in 1615 te besluiten om den invloed van het fransche lyrisme op het werk van den Hollander te begrijpen, wat ook

blijkt uit het volgende. A.S. Kok heeft in *Van Dichters en Schrijvers* I 3-16) sedert lang aangetoond dat P.C. Hooft in 't Hollandsch als origineel werk een novelle heeft uitgegeven, die niets anders is dan een vertaling van een latijnsch verhaal van Théophile getiteld *Larissa* (Hooft, *Brieven*, ed. van Vloten, IV, p. 425). Dezelfde criticus heeft kunnen bewijzen (ibid. pp. 19-13) dat het aardige gedicht van Joan Broekhuizen: *Morgenzang*, zoo zeer geprezen door Moltzer en Jonckbloet, slechts een vertaling is van de *Ode au Matin*.

A.S. Kok gaat zelfs zoover van te beweren: 'Broekhuizen's *Morgenzang* is een plagiaat'. Dat gaat te ver naar onze meening, omdat men dan hetzelfde zou kunnen zeggen van zooveel schrijvers der Renaissance, die wat hun leek bij Italianen, Grieken en Romeinen, zonder hun bron te noemen gebruikten. Men had toen nog niet onze opvattingen van literair bezit, maar wij trachten nu de sporen van die diefstallen, euphemistisch gezegd 'invloeden' op te zoeken. Het schijnt dat de roem van Théophile zelfs grooter was in Holland dan in Frankrijk omdat men zich daar stiet aan zijn wilde fantasie, die zondigde tegen klassieke regelen.

Zie: *Oeuvres de Théophile*, ed. Alleaume; *le Cabinets des Muses*, II. 656-663, voor *l'Ode au Prince Maurice de Nassau* (Bibl. Nat. Ye 11440); Gustave, Cohen, *Ecrivains français en Hollande dans la première moitié du XVIIe siècle*, Paris, Ed. Champion, 1920, 243-275; Frédéric Lachèvre, *Le Libertinage au XVIIe siècle*, IV, *Recueils collectifs de poésies libres et satiriques publiés depuis 1600 jusqu'à la mort de Théophile* (1626) Paris, Champion 1914; *Bibliographie des Recueils collectifs de Poésie*, Paris, Champion, 2 vol. in 4°; *Le Procès de Théophile*, Paris, Champion, 2 vol. in 8°; Dr. S.A. Kok, *Van Dichters en Schrijvers*, 1898, I 3-30; Dr. K. Schirmacher, *Théophile de Viau, sein Leben und seine Werke* 1897, vol. in 8.

Gustave Cohen

[Thierens, Johannes]

THIERENS (Johannes), geb. te Amsterdam 1 Mei 1672, overl. aldaar 9 Aug. 1721. Hij studeerde te Franeker, te Leiden (niet in het album ingeschreven), werd predt. te Rijnsaterwoude 5 Aug. 1696, te Arnhem 13 Sept. 1703, te Amsterdam 24 Febr. 1715. Hij huwde 1 Oct. 1696 Maria van Blommestijn, overl. 9 Mei 1720, bij wie hij een zoon Petrus en vier dochters had.

Zie: Croese, *Kerkel. reg.*, 163; *Acta*, uitg. Knuttel VI, 601 (spelt Tierens).
L. Knappert

[Thierens, Johannes Adrianus]

THIERENS (Johannes Adrianus), waarschijnlijk uit het deltsch geslacht, was predt. te Zeist 1711, Oud-Beyerland 1712, Deventer 1714, Delft 1716, waar hij 1734 overleed. Wij hebben van hem *Noodige voorkennis der gemeente tot de oeffening van den kerkelijken ban*, Delft 1731.

Zie: van Alphen, *Nieuw kerk. handb.* 1910, bijl. 172, 1912 bijl. 142, 1907 bijl. 110.

L. Knappert

[Thol, Gerard]

THOL (Gerard), zoon van Simon Arnoud, geb. te Aarlanderveen omstreeks 1500, overleden te Brugge 1558, had als koorknaap leeren zingen in de kerken van St. Pancras en St. Pieter te Leiden. Vandaar kwam hij als musicus in Vlaanderen; verbleef een tijd te Dendermonde en Gent en eindelijk te Brugge. Hij werd priester, kapelaan en kanunnik van St. Donatiaan en 1526 aangesteld als virgifer, 1528 tabularius, 1534 kapelaan en vicaris; door het kapittel werd hij 1532 belast, als meester der koorknappen van St. Donatiaan, hen te onderwijzen in muziek en zang,

waarin hij uitmuntte. Daarna vertrok hij naar Sicilië, waar zijn beschermer Jan Carondelet, aartsbisschop was van Palermo. Hij klom aldaar op tot vicaris-generaal en behield deze waardigheid ook na den dood van den aartsbisschop, Jan Carondelet, overl. te Mechelen 7 Feb. 1544. 1547 bekwam hij den post van proost van O.L. Vrouwe te Brugge en keerde naar Vlaanderen terug. Hij volgde een tijd het hof van Keizer Karel V en van Philips II, die hem tot aalmoezenier, hofkapelaan en raadsheer hadden gekozen op aanbeveling van den Paus. Als datum van zijn dood wordt opgegeven door *Beaucourt* 23 Maart 1558. Het opschrift van zijn portret, dat bij zijn graf in de O.L. Vrouwe kerk naast het hoogaltaar werd opgehangen, meldt 23 Mei, zijn grafschrift, 27 Mei. Naar het portret bij zijn graf is het portret geschilderd, dat zich bevindt in de O.L. Vrouwe kerk te Brugge in de rij der proosten.

Zie: *Beaucourt de Noortvelde, Description historique de l'église collegiale et paroissiale de Notre Dame à Bruges* (Brug. 1773) 208, 217, 212; *J. Gaillard, Inscriptions funéraires de l'église de N.D.* 41; *A. de Schrevel, Hist. du seminaire de Bruges* I, 64, 194, II, 81.

Fruytier

[Thomas]

THOMAS, bisschop van Salona, waarschijnlijk in Dalmatie, monnik der Cisterciënsenorde, verbleef einde der 13e eeuw in het bisdom Luik, waar hij als wijbisschop werkzaam was. Hij is alleen bekend door de verschillende wijdingsakten, welke van hem bewaard zijn gebleven. De geschiedschrijvers der Cisterciënsenorde *Henriquez*, *Jongelinus* en *Manriquez* vermelden hem niet. Datum of plaats van geboorte of overlijden, het klooster waartoe hij behoorde, wanneer hij bisschop is geworden, dat alles in onzeker. In de wijdingsakten wordt hij genoemd 'episcopus Salonensis, Salumensis, Salvinensis.' Salone is bij *Eubel* onderscheiden van Salvinen.

Bisschop Thomas was door een schismatieken bisschop uit zijn bisdom verdreven; de Paus beval den patriarch van Constantinopel hem een openstaande zetel van zijn patriarchaat te geven. Bisschop Thomas wijdde het kerkhof der Augustijnen te Leuven 1295. De kerk van Sinnich, klooster der abdij Rolduc, werd door hem geconsacreerd 24 Juni 1297. Hetzelfde jaar verrichtte hij nog wijdingen in Park, abdij bij Leuven, en te Zoutleeuw. 1299 komt hij voor in een aflaatsbrief gedateerd te Anagni. De koning van Frankrijk schonk hem omstreeks 1306 eene gift.

Zie: *Habets, Gesch. Bisdom Roermond* II, 241.; *Franquinet, Inv. Oork. der Abdij Kloosterrade* (Maastr. 1868) 259; *Bets, Gesch. en Beschr. v. Zoutleeuw* (Thienen 1888) II, 146; *Revue Bénédictine* XXIX (1912) 315; *Eubel, Hierarch. Cath.* I, 453, 454; II, 307.

Fruytier

[Thomasdr., Marije]

THOMASDR. (Marije), leidsche sacramentiste. 11 April 1525 zette men haar gevangen op Schoonverdriet, bracht haar 10 Sept. tot scherper examinatie ter Voorpoort, waar zij met zeven andere leidsche gevangenen herriep. Op St. Mattheusdag (21 Sept.) ging zij boetvaardig achter de processie. Zij is daarna echter tot de anabaptisten overgegaan, want in 1534 vinden wij haar als 'MariaThomasdr., verloopen clopsuster in pieter symonsz. susterhuys' (bagijnhof te Leiden op het

Pieterskerkhof) tegenwoordig bij den doop van Jan Dirk Volbrechtsz. in een poortje aan de Middelste gracht.

Zie: F r e d e r i c q , *Corpus Inquis.* V, 10 vlg. 75, 86; L. K n a p p e r t in *Theol. Tijdschr.* 1905, 146 vlgg.

Knappert

[Thooft, Joost]

THOOF (Joost), geb. 20 Juli 1844 te Rotterdam, overl. 27 Mei 1890 te Goor, was een zoon van J.P. Thooft C. Jzn. en E.J.S.J. Vermeulen. Hij studeerde van 1860 tot 1861 te Delft aan de voormalige Koninklijke Akademie tot opleiding van burgerlijke ingenieurs, was daarna werkzaam aan de fabriek der Ned.

Stoombootmaatschappij te Feyenoord tot 1865, vervolgens tot 1866 tekenaar aan de fabriek van Stork, Meyling en Co. te Hengelo. Na ruim een jaar in Engeland als tekenaar gewerkt te hebben en even lang aan de Stearinekaarsenfabriek Apollo te Schiedam, volgde voor hem een duitsche periode te Frankfurt a.M., die tot 1872 duurde, toen hij naar Rotterdam terugkeerde en zich daar aan socialen arbeid wijdde. In 1875 nam hij van mejuffrouw Piccardt te Delft de fabriek 'De Porceleyne fles' voor vuurvaste steenen over, wat een jaar later tot de fabricatie leidde van Nieuw Delftsch aardewerk in deze oude plateelbakkerij, die reeds in 1655 bestond en de bekendste was onder de vele fabrieken van dien aard te Delft. Toen op het einde der achttiende eeuw deze industrie in verval was geraakt, had de toenmalige eigenaar der fabriek haar bestaan slechts kunnen verzekeren door in plaats van het Oude Delftsch zoogenaamd engelsch aardewerk te gaan maken. Jammer genoeg heeft Joost Thooft aan zijn wensch om de oude kunstnijverheid weer tot bloei te brengen slechts eenige jaren kunnen wijden, n.l. van 1876 tot het najaar van 1880, toen hem een ziekte trof, die hem niet meer vergund heeft een werkzaam aandeel te nemen in de directie dezer onderneming, waarvan het initiatief van hem is uitgegaan en het welslagen voor een groot deel zijn werk is. Hij was 6 October 1873 te Frankfort gehuwd met S.A. Mathilde Held, die echter reeds 30 Januari 1874 overleed.

Zie: *Bouwk. Weekblad* 20 Sept. 1890; *Eigen Haard* 1890 no. 38 en *Wereldkroniek* van 1905, 133.

Moquette

[Thulden, Arnoldus van]

THULDEN (Arnoldus van), T u l d e n , T u l d e l , was de zoon van J a n , pachter van het heerlijk goed van dien naam te Hilvarenbeek, dat sinds de XIII eeuw behoorde aan de abij van Averbode en eerst 1756 verkocht werd. Hij was kloosterling der abdij Averbode; vóór 1368, toen hij 26 Juli tot de abtelijke waardigheid werd verheven, weet men weinig van hem aan te teekenen. De *Gallia Christ.* I zegt, dat hij pastoor was te Zubre, zooals ook blijkt uit het verslag zijner verkiezing nog bewaard in het archief der abdij. Hij overleed 1 Maart 1394. Hij was in alle opzichten een voortreffelijk abt, deed vele bouw- en versieringswerken aan de abdij en de kerk uitvoeren. Onder zijne leiding schreef en verluchtte fr. Johannes van Roermond in twee deelen op perkament het Cartularium der abdij. Abt Arnoldus schreef hiervoor bij wijze van inleiding een regeling over het economisch bestuur der abdijgoederen. De uitgave hiervan en van het cartularium is door het uitbreken van den oorlog 1914 vertraagd. Het eerste verscheen als: *Le testament administratif de l'abbé d' Averbode Arnold de Tuldel vers 1380 in Analectes de l'ordre de Prémontré X*, (1919) 1-14; B o r m a n in zijne *Mélanges* (onder de pers) zal in een artikel behandelen: *La promotion d' Arnold de Tuldel abbé d' Averbode en 1368*.

Zie: *Gall. Christ.* V, 109; A n t . S a n d e r u s , *Chorograph. Brabantiae* (1726) I, 297; G o o v a e r t s , *Ecrivains de l'ordre de Prémontré* (1904) II, 256; *De Norbertijner abdij van Averbode* (Averb. 1921) 80-87.

Fruytier

[Thulden, Theodoricus van]

THULDEN (Theodoricus v a n), T u l d e n , T u l d e l , geb. 1419 te Hilvarenbeek, waar de heerlijkheid Tulden lag, overl. in de Norbertijner

abdij Park bij Leuven, 9 Oct. 1494. Van zijne familie zijn nog bekend zijne zusters Ermengarde, gehuwd met Jan de Berk, overl. 15 Juni 1503 en zijne zuster Elisabeth, wier zoon Arnoldus Wijten na zijn oom Theodoricus de abdij Park bestuurde. Theodoricus van Thulden had het kloosterkleed aangenomen in de abdij van Tongerlo. Na eenige jaren werd hij belast met het bestuur der parochies van de abdij, Nispen 1440 en Waalwijk 1448. Vervolgens werd hij aangesteld als procurator-generaal zijner orde te Rome, om zijne bekendheid met het kerkelijk recht, want hij had den graad behaald van licentiaat in de rechten aan de universiteit te Parijs. 5 Juli 1462 werd hij tot abt van Park gekozen door het ontslag van den abt Walter van Beringen, die op den ijverigen en geleerden van Thulden zijne hoop had gevestigd om in het klooster de noodige verbeteringen in te voeren. Paus Pius II schonk den nieuwen abt de rechten der pontificalia, nog niet door zijn voorgangers genoten, en 27 Aug. 1462 deed de nieuwe abt plechtig zijn intrede in de abdij. Hij was een der grootste abten van Park. Hij herstelde, vernieuwde en verfraaide menig gebouw, had een afschrik van schulden maken en was vol ijver voor den bloei der regeltucht. Hij werkte onvermoeid aan de herziening der statuten van de orde en verkreeg hiervoor eene nieuwe pauselijke goedkeuring, waarvoor hij tweemaal de reis naar Rome maakte. Tevens streed hij reeds als procurator met alle krachten tegen de commende, de kanker van het kloosterwezen, welk misbruik de vorsten des lands ook in België trachten in te voeren. Hij rustte niet, ontzag geen personen of waardigheden, voordat hij van den Paus eene bulle verkregen had waarbij alle commenden der abdijen zijner orde in België nietig en van onwaarde verklaard werden, 2 Mrt. 1476.

Geleerd en uitstekend bibliophiel, bracht de abt al de boeken bijeen in één bibliotheek. Hij kocht vele werken der eerste drukkerijen en deed vele boeken afschrijven, versieren en verluchten. Hij ontbood een Cistercienser, fr. Arnoldus, in Park, die er vele maanden verbleef om de handschriften met kleuren, figuren en loofwerk te versieren.

Gebukt onder den last der jaren stelde hij 1492 met instemming der kloosterlingen zijn neef Arnold Wijten tot coadjutor aan. Hij stierf twee jaar later en werd begraven in de kapel van O.L. Vr.

D. Berlière, *Invent. Anal. des Diversa Cameralia des archives Vaticanes* (Rome 1906) 42, 188 verwart Theodoricus van Tulden met Theod. van Andel, religieus van Tongerlo, daarna pastoor van Klein-Zundert en eveneens procurator-generaal der orde te Rome, doch veel vroeger 1410, tevens zaakgelastigde op de kerkvergadering te Constanz, Pavia en Sienna.

Zie: J.E. Jansen, *Gesch. Nav. Abdij van Park* (Antw. 1904) 61-67; W.v. Spilbeeck, *De Abdij van Tongerlo* (Lier 1888) 225, 257-262; dezelfde, *Necrologium B.M.V. de Tongerlo* 204; F. van Wavelghem, *Le Nécrol. de l'Abbaye de Parc* 192, 323, 414; Goovaerts, *Ecrivains Artistes et Savants de l'Ordre Prémontré* (Brux. 1904) II 256-257; III 194; Berlière, *Inventaire anal. des libri obligationum* (Rome 1904) no. 1961, 1724, 1725, 1732, 1832; p. 247; dezelfde, *Invent. des div. Cameralia* no. 572, 577, 582, 804.

Fruytier

[Thijm, Catharina Ludovica Maria Alberdingk]

THIJM (Catharina Ludovica Maria Alberdingk), geb. te Amst. 29 Nov. 1848, was de eenige dochter van Joseph A.Th. (die volgt). Zij was langen tijd in Duitschland en België op pensioonaat en van 1869-1876 religieuse in het klooster der 'Filles de la Croix' te Luik. Zij haalde na haar uittreding de acten Lager Onderwijs, ook voor

Fransch en Duitsch, en wijdde zich in 1879 aan de opvoeding der dochttertjes van graaf Sumin Suminski op het kasteel Rinsk bij Schönsee in W. Pruisen.

Van 1881 dateert haar loopbaan als schrijfster met een grooten kring van lezeressen. Eerst als redactrice van het weekblad *Lelie- en Rozeknoppen*, daarna van de *Hollandsche Lelie* en tegelijk van *La jeune fille* (uitgegeven te Brussel) en van het *Journal des jeunes filles* (uitgegeven te Parijs). Van haar historische romans zijn het meest gelezen *Een koninklijke misdaad*, 1887 Arnhem en *Een vorstelijke doornenkroon*, voorts schreef zij verhalen voor kinderen, tooneelstukjes, gedichtjes en, met haar vriendin Louise Stratenus, gaf zij o.a. uit een bundel novellen *Dwaallichtjes* van 1884; alsook een *Bundel Gedichten en Novellen* (met portret), waarin ook van haar vader gedichten werden opgenomen.

Van 1895-1900 wijdde zij zich aan sociaal werk, vooral door het openen van een Tehuis in de Rozenstraat te Amsterdam voor zwervende vrouwen, meisjes en kinderen.

Zij stierf te Hoogerheide 14 Januari 1908.

Sterck

[Thijm, Josephus Albertus Alberdingk]

THIJM (Josephus Albertus Alberdingk), geb. 13 Aug. 1820 te Amsterdam. Niet in een gewoon, alledaagsch huisgezin aanschouwde de oudste zoon van Jo a n n e s Franciscus Alberdingk en Catharina Thijm het eerste levenslicht. De vader had, bij al zijn practischen handelsgeest, een open oor voor het schoon der toonkunst en was ook niet misdeeld van letterkundigen aanleg, waarvan hij blijk gaf in eenige geestige gedichtjes evenals door zijne medewerking aan het luimige litteraire tijdschrift *De Arke Noach's*. Behalve zijn vast, kordaat karakter erfde Josephus Albertus, ook van zijn vader, doch, in hooger mate nog van zijn moeder, dien fijnen smaak voor de schoone kunsten, en vooral die groote letterkundige talenten, welke in zijn genialen geest tot ongewone ontwikkeling en rijkdom zouden geraken. In dat gezin werd de kunst beoefend, en bijzonder bij het opgroeien der vier kinderen, waarmede het gezegend werd, kon elk hunner zijn gaven, onder de leiding der ouders, tot rijpheid brengen.

Vóór alles wisten vader en moeder hun kinderen, bij al de geestdrift voor de kunst, een vurigen ijver in te boezemen voor den katholieken godsdienst, waarin zij geboren waren. Is het te verwonderen, dat Jos. Alb. Alberdingk, bij zijn latere optreden als letterkundige, als dichter en geschiedkenner juist zijn grootste kracht uit dat gezin, uit een zoo goed georganiseerd familieleven putte?

De schooljaren van den kleinen Joseph onderscheidden zich door geene bijzonderheden. Mrs. Sames en haar spellingschool, waar hij het eerste onderwijs van vreemden genoot, 'bracht luttel lijfsverkloeking', gelijk hij zelf later vermeldt. De Leer- en Kweekschool van het Nut, die hij op zijn elfde jaar begon te bezoeken, had geen betere gevolgen: '... 't Was, of hem het Nutsche bloed door de aadren niet wou stroomen', zelfs al liet men den knaap 'Zijn themata naar lust in dichtmaat schrijven'.

Voor de ontwikkeling zijner gaven scheen weinig gelegenheid meer te zullen overblijven: zijn voorzichtige vader bestemde hem tot den handel en in 1835 trad de jeugdige Alberdingk (wiens vader in dit jaar voor zich en zijne kinderen het recht verkreeg den naam Thijm achter den zijnen te voegen) als koopman op in de alom bekende zaak in koloniale waren de XIX Zwitsersche Cantons.

De scherpzinnige vader kon niet nalaten de

ontluikende talenten voor de poëzie bij zijn oudsten zoon op te merken, en bracht hem in kennis met de dichters Withuys en H.H. Klijn. Voor zijne verstandelijke ontwikkeling werd hem toen ook meer tijd gelaten, nadat in 1838 zijn vroeg gestorven (overl. 1854) broeder *L a m b e r t u s J o a n n e s* een jongeling van veel muzikalen aanleg, in de zaak was opgetreden. Niet slechts Klijn en Withuys wezen den jongen dichter op Bilderdijk, zijn vriend J.W. Cramer, die later zooveel goeds en groots met hem tot stand zou brengen, schijnt hem voor 't eerst met Bilderdijk werkelijk te hebben bekend gemaakt. Immers nog in 1876 droeg hij een overdruk van zijn Gids-artikel: *De eer eens grooten meesters* eigenhandig op: 'Aan mijn lieven vriend Dr. J.W. Cramer, die mij 't eerst met Bilderdijk in kennis bracht.' Diens promotie tot *Medicinae Doctor*, op 3 Sept. 1840, bezong Thijm in een hartelijk gedicht.

Ofschoon Alberdingk Thijm bij zijn eerste optreden zich vooral als taalvorscher deed kennen door zijn in 1843 verschenen werk: *Over de spelling van de Bastaartwoorden in het Nederduitsch door M.*, kan in hem de dichter, ook in deze periode niet worden voorbij gezien.

De blik van den dichter staarde verder dan die van zijn tijdgenooten:

'Naar hooger! Naar hooger! Ten hemel geschouwd!
Vertrouwend van hart op de toekomst vertrouwd

Die, glansrijk, ons schittert in 't oog:

Met moed en met vastheid de tenen geplant
In 't pad, waar het gloeiende en wijkende zand
Geen struikjen ons aanbiedt, tot steunsel der hand,
In 't pad, dat geleidt naar omhoog!
Met ijver naar hooger, naar hooger gehaakt!
Gearbeid en nimmer den arbeid gestaakt,
Hoe 't zweet ons moog' gutsen van 't hoofd.'

Zoo klonk de leuze van den twintigjarigen zanger en in alle opzichten toonde hij zich daaraan getrouw. Hij trad toen op als volbloed romanticus, doch 'in de woorden romantisch en roomsch steekt meer voor hem dan enkel een overeenkomst van klank.' In 1846 verscheen in druk *De Klok van Dettf.* A.D. 1566. Het gaat niet aan dit en andere groote dichtwerken in een klein bestek te ontleden, slechts de grondgedachte zij hier aangegeven. Wie denkt, dat Thijm hier een sentimenteel mijmerend gedicht leverde, als Beets' *Jose* of *Kuser*, vergist zich! Het dichterlijk verhaal werkt in heerlijke poëzie de stelling uit: slechts van boven, van God, kan de voldoening des gemoeds, vooral van den kunstenaar komen. *Josina*, de heldin des verhaals, is de 'personifikatie van Hoop, Vertrouwen, Illuzie' in een minnend hart vereenigd. *Ewout* schildert den kunstenaar met 'Weemoed, Teleurstelling' maar ook 'Inspraak van Boven' in het gemoed. De oplossing van deze karakters en gevoelens loopt hierop uit: het is niet voor de goederen der aarde dat wij geschapen zijn; zij verzadigen ons niet: het hechte grondwerk Gods staat vast:

't Schoon, in 't leven Wuft geschreven
In Gevoel, - Genot, en Wensch -
Komt na dezen In Gods Wezen
Schittren voor d'ontslaakten mensch.

Dit is poëzie, die niet somber voortmijmert, slechts het sentiment volgend; maar 'de la poésie qui relève d'un système'. Van zijn eerste optreden tot zijn laatsten snik zou dat strijden, dat ridder-

lijk uitkomen voor zijn beginsel Thijms grootste kracht, zijn hoogste roem zijn. Met merkwaardige vruchtbaarheid was zijn dichtgave bedeed. Reeds vroeger in 1844 was verschenen in *De Gids*: *De strijd op Duiveland* (1304) en afzonderlijk: *Drie Gedichten: Bij het Borstbeeld van Bilderdijk, Ermingard van Voorne; De Geboorte der Kunst*.

Schoon in druk van een vroeger tijdperk, zijn deze gedichten toch werkelijk na de *Klok van Delft* vervaardigd.

Een recensent in *De Spektator*, heeft juist den inhoud en den samenhang der *Drie Gedichten* onderling, geteekend.

De Geboorte der Kunst geeft het beginsel aan, waarop, volgens den Heer A. Th., alle kunst steunt; in *Bilderdijk* lost hij het vraagstuk op, hoe het eigen, ingeschapen kunstgevoel, bij innige sympathie met beroemde voorgangers, bij de onverpoosde bestudeering van hunne voortbrengselen, toch oorspronkelijk en zelfstandig kan blijven: - en wat nu verder het derde gedicht van den bundel, '*Ermingard van Voorne*', betreft, ik zie daar eenvoudig een proeve in, uit velen, der wijze waarop de dichter de kunstbegrippen in toepassing brengt, welke in zijne ziel opgeschoten zijn uit de beschouwing van den oorsprong en het doel der Kunst, en tot rijpheid gekomen door den vermogenden en vruchtbaren invloed van het werk der groote meesters.'

Doch weldra zou de jeugdige, onvermoeide dichter nog nauwkeuriger zijne beginselen over de kunst aangeven en omschrijven. Het gedicht *De Christen Kunst* verscheen in den bundel *Legenden en Fantaiziën* (1847). Hier gaf hij een kantige tegenstelling tusschen de oudduitsche schilderschool en de nieuwere italiaansche, tusschen Albert Dürer en Rafaël.

Bij deze stoute en toen ter tijde te onzent geheel ongewone kunstbeginselen, bevat de bundel *Legenden en Fantaiziën* nog andere pareltjes van poëzie; wij noemen slechts *Huibert de smid*, een omwerking van de liefelijke legende van St. Eligius, den patroon der smids; *Beatrys*, 'een Memmelinckjen', bewerkt naar de oude sproke; de *Legende van Stolzeneck*, waarbij een lied met muziek van zijn broeder Lambertus; *Adetart*, en wat al niet meer! In 1849 verscheen opnieuw een boekdeel met werken van den schrijver, wiens naam nu voorgoed was gevestigd en met ontzag, schoon niet met veel instemming, genoemd werd.

Palet en Harp gaf proza en poëzie, waaronder vele herdrukjes van vroeger. Middelnederlandsche verhalen, als '*t Gerecht der Minne*, *de Organist van den Dom* en *Holland gegrondvest* ontbraken natuurlijk geenszins; keurige scherpe Silhouetten als van Jan van Eyck, Rembrandt, Hooft en anderen wisselden daarmede af; enkele *Hekelingen* geven dien bundel heel wat relief: de verblindheid van sommige bouwmeesters werd geestig aan de kaak gesteld, en een eigenaardig novelletje (uit 1844), Eduard, herinnerde dat de schrijver ook in dit genre nog veel beloofde, een belofte voor wier vervulling in een veel later tijdperk zijns levens, ook *Magdalena van Vaernewyck* (eerste druk in Nederland, 1851), *Geertruide van Oosten* (1853) en *Mejuffrouw Leclerq* (1854) nog borg stonden.

Wij hebben Thijm reeds in 1843 zien optreden met zijn nieuwe beginselen *Over de spelling van de Bastaartwoorden*, de vrucht van zijn vergelijkende studie der taalkundige werken van Lambert ten Kate, B. Huydecooper en W. Bilderdijk. In het Voorbericht van de *Drie Gedichten* verdedigde hij met kracht zijn eerste taalkundige werk tegen de onnauwkeurige beoordeeling van Dr. H.J.

Nassau in Den Gids van 1844. Doch zijn schrander opgesteld spellings-systeem vatte hij eerst geheel samen in de studiën, opgenomen in het *Algemeen Letterlievend Maandschrift*, die hij in 1847 in een boekdeel: *De Nederduitsche Spelling* bijeenvoegde. Lijnrecht kwam hij op tegen het systeem van Siegenbeek en, al valt het geenszins te ontkennen dat Thijms studiën veel hebben bijgedragen tot een juiste, wetenschappelijke regeling van de spelling in onze taal, vele zijner regelen hebben geen duurzamen invloed kunnen hebben. Geheel eigenaardig bleef dan ook zijn eigene schrijfwijze bij de gewone afsteken.

Had Thijm het er slechts bij gelaten om zich in de spelling te onderscheiden, de recensenten zouden er nog misschien vrede meè hebben gehad, doch ook op ander gebied bleek hij een voorganger, een aanvoerder te willen zijn, die voor velen hunner met al te forsche schreden vooruittrad.

‘Daar heerscht ten onzent een ergerlijke beginselloosheid op het gebied van kunst’, klonk zijn uitspraak in de inleiding van het derde deel van den *Spektator* van Tooneel, Concerten en Tentoonstellingen; en sedert Alberdingk van 1843 zijne medewerking aan dit tijdschrift verleende, viel er menige felle geeselslag op de stugge ruggen van sommige schilders, tooneelspelers, en bouwmeesters.

Voor het tooneel heeft Thijm steeds een bijzonder zwak getoond, ofschoon het allerellendigst in Nederland daarmede omstreeks 1843 gesteld was.

Thijms ‘liefhebberij voor het tooneel’, hem zoo vaak ten kwade geduid, kwam voort uit een juist begrip van zijn plicht. Hij meende, dat, wanneer iemand de aesthetica moest doceeren, hij ook geheel en al op de hoogte diende te zijn van alle uitingen van het schoonheidsgevoel! Dat hij verkeerd geoordeeld heeft, kan zijn’ (Dr. W.J.F. Nuyens, Thijmnummer v.h. Weekblad de *Amsterdammer* bl. 6.) Meermalen hebben ook wij hem, in verband met zijn latere tooneelkritiek, hooren zeggen: ‘Qu’y voulez-vous! c’est mon métier!’ In de latere jaren van zijn leven schreef hij wekelijks tooneelkritieken in de *Groene Amsterdammer*.

In de theorieën over de beeldende kunsten bleef hij zich zelven meer gelijk. Het duurde niet lang, of de *Spektator* kreeg nog een nieuwen medewerker, een zekeren Pauwels Foreestier uit Buiksloot, die in 1843 zijn eersten brief aan de redactie inzond. Deze gemoedelijke, ouderwetsche heer stak van tijd tot tijd het IJ over, om zich op de hoogte te houden van al wat er op Amsterdamsch kunstgebied omging. Bij zijn Mieke, zijn eezame huisvrouw, weergekeerd, hield hij zich onledig, bij een glaasje en een pijpje, met het opteekenen van zijne indrukken en liet hij niet na die door *De Spektator* en naderhand door *De Dietsche Warande* tot publiek domein te maken. Geestig was hij, maar scherp ook in zijne opmerkingen, en de damp uit zijn gouvenaar was lang niet altijd wierookgeur; doch men hoorde hem gaarne, den braven Paulus, omdat hij zoo gezellig kon keuvelen, bij al zijn satyrische opmerkingen. Deze alter ego moet men een hoogst gelukkigen vond noemen van Alberdingk Thijm, die behoefte gevoelde ‘om zich nu en dan van zijne al te zware wapenrusting te ontdoen’ (Busken Huet) en op een andere wijze, dan door harden strijd, het vandalisme en de halfheid in de kunst tegen te gaan.

Zoo iemand, dan verdient Alberdingk den lof, de voorganger te zijn geweest, die de herleving der katholieke bouwkunde en van andere juiste kunstbegrippen in ons vaderland bevorderd heeft (bijzonder 1850-60). Eerst, reeds langen

tijd van te voren, bereidde hij het terrein door zijne heldere, overtuigende betoogen over den voorrang, die der gothische architectuur in Nederland toekomt, door zijne bijdragen in verschillende tijdschriften als: *De Kunstchronijk*, *De Spektator* en een reeks van jaren (1855-86) in *De Die sche Warande*, welke steeds zijn sterke vesting bleef in den edelen strijd voor de kunst, om eindelijk zijn werk de kroon op te zetten met zijn voortreffelijk en doorwrocht geschrift: *De H. Linie, proeve over de oostwaardsche richting van Kerk en Aultaar, als hoofdbeginsel der kerkelijke bouwkunst*. (1858.) Ook in het buitenland werd zijn streven ten zeerste gewaardeerd, vooral in Frankrijk, waar reeds vroeger (1854) een studie van Thijms hand in de '*Annales Archéologiques*' van Didron Ainé verschenen en zeer gewaardeerd was, onder den titel: '*l' Art et l' Archéologie en Hollande.*' Het duurde niet lang of de schrijver vond een talentrijken medestrijder, en wat meer is uitvoerder van zijne theorieën in den schranderen bouwmeester P.J.H. Cuypers.

Voordat bij de nederlandsche Katholieken het gevoel ontwaakte voor de katholieke kunst, was in hunne gemoederen nog een ander verlangen wakker geworden: het verlangen naar hunne politieke en godsdienstige zelfstandigheid.

Daar waren in de omgeving, in den vriendenkring van Alberdingk Thijm, mannen van beteekenis: de vriend van zijn jeugd Dr. J.W. Cramer, van hem onafscheidelijk is de naam C.F. Lurasco. De firma Buffa met haar geoefend oog voor de fraaie voortbrengselen van burijn en etsnaald, Gebr. Lurasco met de hier nog weinig bekende smaakvolle bronzen kunstvoorwerpen, toonden naast anderen, dat er nog wel beter te vinden was, dat den goeden smaak kon voldoen, dan lithographische en porseleinen navolgingen van Watteau en dergelijke. Maar deze Italianen hadden meer nog dan een fijngevoelend kunstenaarsgemoed medegebracht uit hun vaderland: een gloeiend hart voor Rome!

Met Lurasco had Alberdingk Thijm, na een hevige zenuwziekte, die hem in 1845 overvallen was, een reis gemaakt door Zwitserland en Boven-Italië, tot herstel van gezondheid. Aardige, doch geheel vergetene schetsjes van Thijm danken wij aan die reizen: Angela en la Badoni, Te Chamouni, Het Museum van Staedel te Frankfort, geven ons den schrijver in zijn weinig gewone figuur van reiziger te aanschouwen. Alberdingk trad den 3en Juni 1846 in het huwelijk met mejuffrouw W.A.S. Kerst. Als met vernieuwden moed schreed nu de jonge man voorwaarts naar zijn doel.

Meer en meer begon zich dat doel voor hem duidelijk af te teekenen: het was de reconstructie der vaderlandsche geschiedenis en letteren van een katholiek standpunt; het was de opwekking tot het herstellen van de katholieke Nederlanders in hun volle rechten. Uitmuntender krachten om dat doel te bereiken hadden niet kunnen samentreffen dan die, welke Dr. J.W. Cramer en J.A. Alberdingk Thijm verenigden.

'Ik heb, onder mijn tijdgenooten, groote verplichtingen aan mijn overleden vriend Dr. J.W. Cramer', aldus schrijft Thijm in een zijner opstellen (*De Amsterdammer*, weekblad van 1 Jan. 1888). 'Hij had bij uitnemendheid un esprit organisateur ... Hij gaf mij een deel in zijne plannen en werkzaamheden, ofschoon, naar den aard van onzen aanleg, onze wegen welhaast ver uit elkander zouden loopen. Overwegende, hoe de nederlandsche toestanden waren en wat er voor de Katholieken te doen was, besprak hij met den Internuntius de wenschelijkheid der oprichting

van een katholieke normaalschool, een dagblad, een kiesvereniging en daarbij de behoefte aan een algeheele om- en overwerking van de Nederlandsche geschiedenis. Zoo werd het terrein geëffend voor de herstelling van de gewone kerkorde, het herstel van het Episkopaat.'

Thijm zou zich, bij de verwezenlijking van deze plannen, meer tot het litteraire deel beperken en kweet zich, gelijk wij straks zullen zien, uitnemend van zijn taak. Cramer stichtte met hem, *Regt voor Allen* en de Willebrordus-Vereeniging ten dienste der scholen.

Mgr. Judocus Smits was de stichter van het dagblad *De Tijd* en wist het, door zijn historische kennis, door zijn in de europeesche politiek geoefend oog en niet minder door zijn grootmoedig karakter tot zulk een hoogte te brengen, dat het mede een overwegenden invloed heeft gehad op het herstel van de katholieke rechten. Ook Cramer, terecht gewaardeerd om zijn *Mémoire sur les sociétés secrètes protestantes dans les Pays-Bas* (1852) en andere geschriften, werd een groote steun van het blad, waaraan Alberdingk met zijne oorspronkelijke bijdragen een aangename afwisseling bezorgde.

Tot de populariseering van de Nederlandsche poëzie, in 't bijzonder der middeleeuwsche, droeg veel bij de bloemlezing, die Thijm uitgaf onder den titel *Gedichten ontleend aan de Noord- en Zuid-Nederlandsche Literatuur* (1851-52); en de liefelijke verzameling *Kerstliederen* (1852), die hij met zijn muzikalen broeder bewerkte, alsmede de *Karolingische Verhalen*, die hij in nieuwer vorm overbracht (1851), kunnen, met de bloemlezing, als de aanleiding beschouwd worden tot het in keurig Fransch geschreven boekdeeltje *De la Littérature Néerlandaise* (1854), waardoor de schrijver getracht heeft, evenals hij dit in hetzelfde jaar voor de nederlandsche kunst- en oudheidkunde deed, onze letteren, vooral uit een katholiek oogpunt, ook in het buitenland bekend en gewaardeerd te doen worden.

Het meest echter trad Thijm op met het scherpe wapen der vlugschriften. *Een Hollandsch woord aan zyn landgenoten* (1851) (een waardig tegenhanger van Broere's *Bezadigd Woord* (1853); *De Protestantsche Katholiek* (1852) en vooral: *De Katholieke Kerkregeling in ons vaderland* (1853) geven juist door de heftige aanvallen, die zij te verduren hadden, het groote bewijs van hun kracht en uitwerking. Ook door zijn grondige kennis van het katholieke verleden van ons land had Alberdingk een beduidenden invloed op de kerkregeling.

Terwijl te Rome beraadslaagd werd over de 'herstelling', de vestiging der bisschoppen, is aan het pauselijk hof een memorie ingezonden, waarin op historischen grond werd aangetoond, dat er niet eene vaststelling maar herstelling wenschelijk werd geoordeeld; dat de R.C. van Nederland er hoogen prijs op stelden, dat de historische traditie niet werd verbroken. De Memorie is opgesteld door J.A. Alberdingk Thijm.

Hetzelfde jaar van deze voor de Katholieken merkwaardige gebeurtenissen gaf Alberdingk weder een verzameling dichtwerken uit onder den titel: *Het Voorgeborchte en andere gedichten* (1853). 's Dichters afkeurend oordeel over den geest der eeuw, die zich uitte in opstand, ongeloof en zingenot, spreekt zich in dezen bundel scherp uit.

In het *Voorgeborchte* daalt de dichter, als een andere Dante, neder, om aan de hand van Bilderdijk, zijn meester, te worden rondgeleid en de groote figuren der Nederlandsche historie te aanschouwen. Ten slotte bezingt de zanger den triomf

der Kerk, die ook in 't vaderland de dwaling zal overwinnen. Dit gedicht is van 1851.

Het is in den Volks-Almanak voor nederlandsche Katholieken (1852-89) dat Alberdingk de beste uitingen van zijn fijnen geest, van zijn gevoelig hart heeft nedergelegd. Hierin begon hij in 1853 zijn protest tegen het vergeten en verguizen van het katholieke Nederland der voortijden krachtiger dan ooit te herhalen. 'Wij moeten terug in ons verleden; niet náar ons verleden - men vleye er zich niet mee - maar slechts in den geest te-rug in de Middeleeuwen, om daar nog wat beter te leeren beminnen en gelooven, om er de beginselen voor meerdere en zuivere kunst en wetenschap uit te-rug te halen. En van daar onzen strijd tegen de dwaling, die al wat Katholiek is laag of leugenachtig noemt.' Ook ten opzichte van latere eeuwen wees Alberdingk in deze kleine boekjes op het groote belang van de juiste geschiedenis van ons katholiek verleden. Hierin verschenen jaar op jaar die kleurige en geurige schetsjes, herlevingen van lang vergetene, doch niettemin verdienstelijk katholieke Nederlanders, die op hun beurt zijn naam hebben vereeuwigd.

'Als de auteur er zich in mag verheugen Vondel zelve te doen optreden, van welk een genegenheid getuigt ieder tint, ieder toets, ik tart u in onze hoofdstad het Begijnhof langs te gaan, zonder zijner te gedenken; zonder, onroomsch als ge zijn moogt, lust te gevoelen met den schrijver de plekken op te zoeken, waar nog de indruk van Vondel's voetstap valt te zien. Ik legde straks niet zonder bedoeling eenigen nadruk op den gevorderden leeftijd, in welken Alberdingk Thijm ons den dichter schier bij uitsluiting schildert. Die keuze vindt hare verklaring in de bestemming zijner tafereelen voor nederlandsche katholieken; het is Vondel tot de roomsche Kerk overgegaan dien hij zijnen hedendaagschen geloofsgenooten leert kennen' (Zie Potgieters *Biographic van Bakhuizen van den Brink*. Deel II. bl. III. der *Studiën en Schetsen*. 's Gravenhage. 1875).

Gelukkig heeft Alberdingk deze zijne meesterwerken nog tijdig aan een nauwkeurige omwerking onderworpen, om ze uit hun nederige omgeving in een statiger kleed zijnen geloofsgenooten aan te bieden, als: *Verspreide verhalen in Proza*. (1879-84.) Met des te meer voorliefde haalde ik zoo even Potgieters oordeel aan, omdat het gegeven wordt in direct verband met de oprichting van het standbeeld van Joost van den Vondel in 1867. Dit was de bekroning der uitgave van Van Lennep, maar niet minder een lauwerkrans op het hoofd van Alberdingk. Dien roomschen hoofddichter, den zanger der *Altaargeheimenissen* door geheel de Amstelstad gehuldigd te zien, het was de heerlijkste triomf, dien hij kon vieren.

Niet zonder Potgieter te gedenken, aan wiens dierbare nagedachtenis zij zijn opgedragen, vermelden wij ook hier de Portretten van Vondel (1876.) Hier eerst komt 's lants oudste en grootste poëet' tot zijn volkomene waarde, waarin ook Potgieter, die het 'Hollandsch-Catholijke' zoo wist op prijs te stellen, hem ten volle heeft weten te erkennen.

De laatste krachten, die Thijm aan Vondel wijdde, hebben hem helaas! vóór de voltooiing, begeben. Wel is de uitgave van *Joost van den Vondel, zijne Dichtwerken en oorspronkelijke prozaschriften* (1887-88) door Unger voltooid; maar verder dan de helft van het derde deel gaat Thijms werk niet.

De geschiedvorschcr, die zoo vereenzelvigd was niet slechts met 'de oude Burgerij der langverstokte stad aan 't IJ', maar ook met het roemrijk bestaan

van geheel het nederlandsche volk in zijn gouden eeuw, hij was de aangewezen voorvechter, wanneer er strijd ontstond over dat verleden, over de juiste waardeering van geschiedkundige feiten. En hij liet zich niet onbetuigd. Wij hebben slechts te wijzen op de krachtige vlugschriften: op *Een woord over de Inquisitie* (1853); op *De Heer W.J. Hofdijk, Geschied- en Staatsleeraar* (1860); *Een weinig Amsterdamsche kritiek bij de Nationale feestvieringen* (1863) voor de bevrijding van de fransche overheersching; op *Het derde eeuwfeest der overwinning bij Heiligerlee* (1868); op *Een misverstand uit den weg geruimd* (1872) en *Wat wil men u doen vieren op 1 April?* (1872), om door die veelbeteekenende titels te worden herinnerd aan het kloeke optreden van Thijm voor de verdediging van het goed recht der katholieke geschiedbeschouwing.

In 1863 heeft Th. den boekhandel en de uitgeverfirma C.L. van Langenhuysen overgenomen, en werd hij drukker en uitgever van *De Tijd*.

Wij meenen der vaderlandsche kunst geluk te mogen wenschen, dat voor Thijm een leeraarsstoel werd aangewezen ter Rijks-Academie van Beeldende Kunsten. Den 4en Dec. 1876 sprak hij in zijn nieuwe waardigheid de Openingsrede uit. Thijms colleges zijn van onmiskenbaren invloed geweest op vele onzer jeugdige kunstenaars.

Aan menig jong artist heeft Alberdingk, op zijne colleges over de schoonheidsleer, zijn eigene zelf-standigheid, te gelijk met zijn grondige wetenschap ingeprent. Sedert de academische lessen en hare voorbereiding vele uren van zijn studietijd in beslag namen, heeft Alberdingk Thijm geen grootere boekwerken meer uitgegeven. Des te ijveriger, zoo mogelijk, liet hij zich gelden, wanneer het eenige plechtige openbare feestviering gold; voor 't minst werd zij door hem met een gedicht opgeluisterd. Bij het Gouden Priesterfeest van Z.H. Pius IX in 1877 bevatte de *Tijd* een verheven gedicht van hem. In Februari van het volgende jaar weerklonk in hetzelfde dagblad *Een Harptoon* van denzelfden zanger bij de troonsbestijging van Z.H. Leo XIII. Ook voor het welslagen van de feesten aan de herdenking onzer dichters gewijd toonde Thijm niet minder hart. Voor de Vondelfeesten in 1879 bewerkte hij de *Leeuwendalers* voor het nieuwere schouwtooneel, en liet hij *De Zegepraal der Schoonheid* daarop vieren; aan de gedachtenis van Hooft wijdde hij een geestig comedietje: *Suzanna Bartelotti* (1881) en aan Huyg de Groots gedenkdag (1883) een blijspel: *Huyg de Groot in Amsterdam*. Zijne vertalingen van *Tartuffe* (1879) en van *le Misanthrope: De Menschenhater* (1885), naar Molière, zijn niet minder opmerkelijk als het treurspel zoo vol verheven gevoel en handeling: *De dochter van Roelant*, dat Thijm in 1877 naar den Vicomte de Bornier bewerkte en liet opvoeren.

Deze ijver en opgewektheid voor allerlei kerkelijke, nationale en bijzondere feestelijkheden waren een trek van Thijms karakter. Hij voelde, dat er meer noodig was om feesten te doen slagen en nut stichten dan vuurwerken en verlichting. Evenals huiselijke feesten den familieband hechter toehalen juist door hun gezelligheid, zoo is bij openbare vieringen ook een zekere huiselijkheid, een te zamen brengen der verschillende elementen noodzakelijk om broederlijk feest te kunnen houden, en een gelegenheidsstuk gaf Thijm daartoe zulk een voortreffelijke aanleiding!

Ook om die reden der verboedering hechtte Alberdingk sterk aan de besloten letterkundige kringen, die hij had opgericht. Van de vrijdagsche, de Vondelvereniging, later de Dinsdagsche Vereeniging, en bijzonder van den Vioolstruik bewaren

nog de oud-leden de dierbaarste herinneringen aan dien president, die de vergaderingen niet slechts zoo degelijk en vol nut, doch ook met de grootste gezelligheid en vroolijkheid wist te leiden.

Zijn vroolijke aard zal evenzeer spreekwoordelijk blijven als de bereidwilligheid, die hij altijd betoonde wanneer het gold aan anderen bij studie of onderzoek goeden raad en voorlichting uit zijn eigene rijke ervaring te verschaffen; en hij was de eerste om het werk van anderen, met of zonder zijn hulp tot stand gekomen, te waardeeren en te prijzen. Nooit werd er te vergeefs aangeklopt bij 't Schilt van Vranckryck, zijn woning op den N.Z. Voorburgwal.

Voor Amsterdam, voor het intellectuelle, doch bovenal voor het katholieke Amsterdam moge de groote nagedachtenis van Alberdingk Thijm onvergetelijk blijven. De universiteit van Leuven benoemde Thijm tot doctor h.c. Zijn levensspreuk was: 'Nil nisi per Christum'. Alberdingk Thijm is overleden op 17 Maart 1889. Van zijne kinderen: J a n , F r a n k , Catharina (kol. 913), en K a r e l (Lodewijk van Deysse) hebben het eerste, derde en vierde zich naam gemaakt als letterkundigen en schrijvers. In 1920 is de 100-jarige herdenking van zijn geboorte gevierd, o.a. door een Alberdingk Thijm-tentoonstelling.

Jan Veth lith., W. Steelink id., W.F. Wehmeyer sc., J. Braakensiek lith., A.J. Ehnle id., P.J. Arendzen sc., A. Danse id.

Een uitgaaf der *Werken van J.A. Alberdingk Thijm* door Dr. J.F.M. Sterck (Amst. v. Langenhuysen. Den Haag, M. Nijhoff) is in bewerking. Verschenen (1908-1910) zijn 5 dln., en het 6e (1920) bij P. Brand, Bussum. Verder zijn verschenen, behalve de reeds genoemde geschriften: *Verspreide Gedichten*, Amst. v. Langenhuysen, 1 dl. (1894); *J.A.A.Th. in zijne brieven geschetst als Christen, Mensch, Kunstenaar* door Catharina Alb. Th. Amst. v. Langenhuysen, 1896, 1 dl. *Briefwisseling van J.J.L. ten Kate en J.A.A.Th.* door J.F.M. Sterck (Nederland, 1893). Bloemlezingen: *Keurblad zijden*, door J.F.M. Sterck, Aalst, De Seyn-Verhougstraete, z.j. Door Maria Viola, Maatsch. v.G. en G. Lectuur, Amst. z.j. Door M.A.P.C. Poelhekke, Amst. Meulenhoff, 1920. Biographieën: Dr. J. ten Brink, *Geschiedenis der N. Nederl. Letteren in de XIXe eeuw*, Amst. v. Holkema, 1888, dl. II bl. 175, met bibliographie. A.J. -, *J.A. Alberdingk Thijm*, Amst. Loman en Funke, 1893. Bij de herdenking in 1920, gaven o.a. *De Beiaard*, 's Bosch, Teulings; *De Katholiek*, Utr.-Leiden; en *De Amsterdammer Weekblad* (Holkema) in hunne Augustus-afleveringen belangrijke opstellen over A.Th.

Het S. Ignatius-College, Hobbemakade te Amsterdam, bevat een uitgebreide verzameling werken, brieven, handschriften enz. van Alb. Th.

Sterck

[Thijm, Dr. Petrus Paulus Maria]

THIJM (Dr. Petrus Paulus Maria) (A l b e r d i n g k), geb. 21 Oct. 1827 te Amsterdam, overl. te KesselLoo bij Leuven 1 Feb. 1904, was de zeer begaafde jongste broeder van Joseph (die vóór gaat). Hij studeerde van 1849-1857 aan het Amsterdamsche Atheneum, deed in 1851 te Utrecht 'magna cum laude' groot-mathesis en werd in 1875 doctor in de filosofie en de litteratuur op een proefschrift *M.A. Cassiodorus Senator en zijne eeuw*. Hij voltooide zijn litteraire en historische studiën te Freiburg (Breisgau) als leerling van prof. Gfrörer aldaar, die ook zijn schoonvader werd. Van 1864-1870 was hij leeraar in geschiedenis en litteratuur aan het Atheneum

en de H.B.S. te Maastricht en sinds 1870 professor in geschiedenis en litteratuur aan de universiteit van Leuven. Medestichter van het Davidsfonds en sinds 1875 president, was hij een geestdriftig ijveraar voor de verheffing der vlaamsche taal, zeden en kunst en groot was in dit opzicht zijn invloed op zijn leerlingen, tot wie o.a. Albrecht Rodenbach behoorde. Sinds 1886 was hij ook werkend lid der Kon. Vlaamsche Academie. Hij had als schrijver het grootsche plan een geschiedenis der R.K. kerk in Nederland uit te geven, die tegelijk zou zijn een geschiedenis van de nederlandsche cultuur en zijn belangrijke monografieën over Sint Willebrord en Karel den Grooten danken wij aan dien onvoltooid gebleven taak.

Bij den dood van zijn broeder Joseph (1889), den stichter van het tijdschrift, was Paul reeds van 1887 en tot 1900 redacteur van de *Dietsche Warande*, en talrijk zijn daarin de artikelen van zijn hand over kultuurgeschiedenis, aethetica, muziek en volkskunst. Ook als kunstcriticus stond hij terecht zeer hoog aangeschreven, zoowel voor de beeldende kunsten als voor muziek. Zoo was hij ook een krachtig ijveraar voor de gregoriaansche muziek in de R.K. kerk en tusschen 1880 en 1902 verschenen van hem verscheidene artikelen over allerlei componisten, en muziekstudiën in het tijdschrift *Caecilia*.

Zijn voornaamste werken zijn:

Hl. Willebrordus, Apostel der Nederlanden. Geschiedenis der Kerk in de Nederlanden I (Leuven 1861); *Karel de Groote en zijne eeuw*. Geschiedenis der Kerk in de Nederlanden II (Leuven 1867); *Schets der Algemeene Geschiedenis* (Amsterdam 1870); *De vroolijke historie van Philips van Marnix, heer van S. Aldegonde en zijne vrienden* (Leuven 1876); *Spiegel van de Nederlandsche Letteren voor Belgische scholen* (Leuven 1877); *De Gestichten van Liefdadigheid in België, van Karel den Groote tot aan de 16e eeuw* (Brussel 1883), uitgegeven door de Belgische Kon. Academie als bekroonde prijsvraag.

Zie: Paul Alberdingk Thijm, *Ein Lebensbild* (met portret) door Leo van Heemstede (ps. Tepe) Freiburg i/B, 1909.

Sterck

[Thys, Thysius Anthony]

THYS, Thysius (Anthony), geb. te Antwerpen 9 Aug. 1565, gest. te Leiden 7 Nov. 1640. Zoon van Christoffel Thijs en Martha Gilles, genoot hij onderwijs te Lier, te Dendermonde en tenslotte onder rector Vulcanius te Antwerpen. Hij kwam met dezen 1580 naar Leiden en studeerde er eenigen tijd letteren, wiskunde en theologie, (niet in het Alb. Ac. ingeschreven) o.a. onder den ijverig calvinistischen Daneau, bij wiens rumoerig vertrek in 1582 hij naar Neustadt, vervolgens naar Frankenthal, eindelijk naar Genève ging, om er onder Beza, Causabon e.a. te studeeren. Vervolgens bezocht hij ook de hoogeschoolen te Lausanne, Bern, Zürich, Basel en Straatsburg, eindelijk die te Heidelberg, van waar hij in 1589 naar Oxford en Cambridge ging. In Augustus 1590 van zijn studiereizen terug te Leiden, nam hij een beroep naar Haarlem niet of voor zeer korten tijd aan maar reisde, ter gelegenheid van den dood zijns 1585 uit Antwerpen geweken vaders te Frankfort a.d. Oder, daarheen en bezocht vervolgens Pruisen, Polen, Saksen en de Oostzeesteden om zich eerst te Stade, daarna te Embden bij de uitgeweken vlaamsche en waalsche gemeenten praktisch voor het predikambt te bekwamen. Met den beroemden embdenaar Menso Alting kwam hij 1594 naar Groningen en werd spoedig daarna op aanwijzing van den amsterdamschen

predikant Plancius predikant te Emden, nadat hij korten tijd te Amsterdam het predikambt had waargenomen.

Van hier ondernam hij in 1595/6 een reis naar Frankrijk, waar hij te Saumur, Montpellier en Toulouse in hugenootsche omgeving leefde en deelnam aan tal van theologische twisten en besprekingen. Te Leiden terug, werd hij in 1601 hoogleeraar in de theologie te Harderwijk; hij hield er 16 Aug. zijne inaugureele rede en bleef er 18 jaar, gematigd voorstander van de denkbeelden van zijn leidschen vriend Gomarus maar aanvankelijk ook jegens Arminius welgezind, eindelijk lid der reeds 1613 door hem aanbevolen Dordtsche Synode en, als goed hebraïcus, plaatsvervangend medewerker aan de vertaling van het O.T., waaraan hij zich echter, toen hij in 1631 als werkelijk medewerker had moeten optreden, op grond van zijn leeftijd onttrok. Bij de reorganisatie van de theologische faculteit der leidsche hoogeschool in 1619 werd hij, nog steeds gematigd contra-remonstrant, als geleerd kenner van het hebreeuwsch, hoogleeraar in de theologie aldaar, welk ambt hij na er 6 Dec. honoris causa doctor in de theologie geworden te zijn, 10 Dec. 1619 aanvaardde en tot zijn dood met groote onderscheiding bekleedde, steeds in gematigden en verzoenenden zin werkzaam; hij had door zijn persoonlijkheid grooten invloed in den Senaat o.a. in de zaak der oprichting van het concurrerende Athenaeum te Amsterdam. Hij was gehuwd met *Johanna de Raet* en had bij haar een gelijknamigen zoon, die volgt, en een jongeren, *François*, advocaat te Leiden. Hij schreef *Anglicana scripta de praedestinatione* (Amst. 1613); *Leere ende order der Nederlandsche soo Duytsche als Waalsche Ghereformeerden kercken in een ligchaam vervat* (Amst. 1619); *Betydenisse der Geref. Nederl. Kercke* (uitg. *Colonius*, Zierikzee, 1617); *Paraenesis seu Oratio de Sacra Theologia* (L.B. 1620) en werkte mede aan de *Responsio in Remonstrantiam* (L.B. 1617) en de *Synopsis purioris Theologiae* (L.B. 1625).

Vgl. over hem: *Trigland*, *Oratio funebris* (L.B. 1641); *Molhuysen*, *Bronnen Leidsche Univ.* II, passim; *Eekhof*, *De theol. facull. te Leiden*, 1921, passim.

Blok

[Thys, Thysius Anthony]

THYS, *Thysius* (Anthony), geb. te Harderwijk ± 1603, overl. te Leiden 25 Jan. 1665, oudste zoon van den vorige. Hij studeerde te Leiden in de klassieke en oostersche talen, daarna in de rechten, waarin hij 21 Nov. 1634 met den hoogsten graad promoveerde (komt niet voor in het Alb. Academicum). In den zomer van 1635 kreeg hij verlof om, zonder den professoralen titel en niet in de Series Lectionum opgenomen, lessen over 'poetica' met een oratie in te leiden; 9 Febr. 1637 werd hij buitengewoon hoogleeraar in dit vak, tot 1639 zonder jaarwedde, waarom het hem ook niet te doen was. 11 Dec. 1639 kreeg hij van Curatoren verlof om ook het 'jus publicum' op die wijze te doceeren, zonder lid te zijn der jur. faculteit. Hij hield als hoogleeraar in de 'poësis', waarbij de 'eloquentia' geacht werd te behooren, verscheidene lijkredenen op overleden hoogleeraren, in 1644 redevoeringen op de verovering van Sas van Gent en de terugkomst van graaf Johan Maurits uit Brazilië, 1645 op de verovering van Hulst, 1649 op Spanheim, 1653 op Tromp, 1655 op Heinsius en Lamb. Barlaeus. Hem werd echter in 1646 geweigerd de 'Institutiones juris publici' te doceeren en eerst in 1648 op zijn dringend verzoek officieel toegestaan de 'eloquentia' te geven, sedert 1651 als buitengewoon hoogleeraar. Hij

werd eerst 8 Dec. 1653 werkelijk hoogleeraar in de eloquentia als opvolger van Boxhorn; 26 Aug. 1653 toegevoegd aan den ouden bibliothecaris Heinsius, reorganiseerde hij de in den laatsten tijd door dezen wat verwaarloosde bibliotheek; hij werd 1655 diens opvolger en verwierf zich groote verdiensten voor deze instelling. In 1658 werd hij, hoewel als oranjegezind bekend, historieschrijver der Staten van Holland, als zoodanig ook Heinsius opvolgend, en 1663 hoogleeraar in het 'jus publicum', doch weder zonder zitting in de jur. faculteit en zonder traktement als zoodanig. Hij was als veelzijdig geleerde en bekwaam bemiddelaar, gelijk zijn vader, in den leidschen senaat zeer gezien en overleed ongehuwd 25 Jan. 1665. Hij had verzocht geen lijkrede op hem te houden.

Van hem verschenen: *Diss. Epist. de iuris studio* (L.B. 1639); *Discursus juridico-theologicus, licitas esse jure divino comprivignorum nuptias* (L.B. 1640); *Disquisitiones juris publici* (L.B. 1641); *Oratio funebris in obitum Jac. Brouckhoven* (L.B. 1642); *Exercitationes miscellaneae* (L.B. 1639), ook bij Gronius, *Fasciculus quartus opusculorum* (Roterod. 1694), 475; *Guilielmi Postelli de Republica seu magistratibus Atheniensium liber*, met zijn eigen *Discursus politicus de eadem materia* (L.B. 1645); *Compendium Historiae Batavae* (L.B. 1645), waarin ook zijn *Discursus oratorius in expugnationem Sassae Gandavensis*, gelijk in de uitg. van 1652 zijn *Tractatus pacis Monasteriensis* en zijn *Discursus* op de verovering van Sas van Gent en Hulst; *Memorabilia celebriorum veterum Rerumpublicarum*, met zijn *Tractatus juris publici de potestate Principis* (L.B. 1646); *Sallustii Crispi opera* (L.B. 1649, 1654, 1659, *ex recensione J.F. Gronovii* (L.B. en Roterod. 1665, L.B. 1677, Amst. 1689); *Or. funebris in mortem F. Spanhemii* (L.B. 1649); *Justinus* (L.B. 1650, ed. *Scrivarii* 1659); *L. Annaei Senecae Tragoediae* (L.B. 1651); *Valerius Maximus* (L.B. 1651, 1655, 1760); *L. Coelii Lactantii Firmani opera* (L.B. 1652); *Oratio funebris in mortem H.M. Tromp* (L.B. 1653); *Velleius Paterculus* (L.B. 1653, 1668); *Oratio funebris in obitum D. Heinsii* (L.B. 1655), ook in Witten, *Memoriae philosophorum*, dec. VI, 171; *Oratio funebris in obitum L. Barlaei* (L.B. 1655), ook in Witten, *Memoriae philosophorum*, dec. VI, 171; *Roma Illustrata* (L.B. 1657); *Historia navalis* (L.B. 1657); *De Usura et Foenore commentarius* (Traj. ad. Rhen. 1658); *Auli Gellii Noctes Atticae* (L.B. 1666).

Over hem: Molhuysen in *Bronnen Leidsche Univ.* II en III, passim, en diens *Geschiedenis der Leidsche Univ. Bibl.*, passim; Eekhof I.I.

Blok

[Thijs, Thysius Joban]

THIJS, Thysius (Joban), geb. te Amsterdam tusschen 13 en 21 Aug. 1621, gest. te Leiden tusschen 3 en 8 Oct. 1653 (8 Oct. begr.), zoon van den amsterdamschen koopman Anthony Thijs, zoon van den danziger koopman Hans T., die waarschijnlijk in 1585 met zijn vader Christoffel (zie onder Ant. Thysius) uit Antwerpen was geweken en mej. de Bacher, dochter van Dr. Andreas, uit Amsterdam. Hij studeerde te Leiden (ing. 13 Aug. 1635) in de letteren en rechten en deed 1646-48 onder leiding van den orientalist Ludolf een academiereis naar Frankrijk en Engeland, met name studeerende te Caën, waar hij waarschijnlijk licentiaat in de rechten werd. Hij was Mei 1648 in Leiden terug, werd er 27 Aug. 1648 opnieuw ingeschreven, promoveerde 21 Aug. 1652 in de rechten en bleef als advocaat te Leiden wonen

bij zijne tante, weduwe van prof. Const. l'Empereur, den orientalist. Hij bezat een aanzienlijke boekerij. Bij testament van 29 September 1653 stichtte hij een voor algemeen gebruik bestemde bibliotheek, voor welks onderhoud hij een deel van zijn groot vermogen vermaakte; het beheer stelde hij, onder toezicht van den Senaat der Leidsche Universiteit, onder twee curatoren. Zijne executeurs kochten voor het daartoe aangewezen geld twee kleine huizen aan het Rapenburg en lieten daar het in 1655 naar een plan van Pieter Post voltooide gebouw optrekken, waarin de bibliotheek werd opgenomen. Zij bevatte, behalve de boekerij van Joh. Thysius zelve, een aantal nagelaten boeken van zijn oom J a c o b T., broeder van den oudsten leidschen hoogleeraar A n t h o n i u s T. en eertijds hoogleeraar te Marburg, benevens vele familiepapieren en handelsboeken, afkomstig van de familiën l' E m p e r e u r, T h i j s en de B a c h e r. Omstreeks 1700 liet het beheer der bibliotheek veel te wenschen over en waren reeds vele boeken 'wegh'; later, vooral in de 19de eeuw, ondanks het verlies van een aanzienlijk deel der inkomsten, werd zij aanzienlijk uitgebreid met name door den aankoop van pamfletten in aansluiting bij de reeds door den erflater verzamelde, zoodat de 'Bibliotheca Joannis Thysii' nog thans, behalve door zeldzame prenten (o.a. een groote collectie Swedenborgiana), door haar pamfletverzameling, hare zeldzame boeken, banden en plaatwerken van belang is en veel gebruikt wordt.

Vgl.: B l o k in *Tijdschr. voor Boek- en Bibliotheekwezen* V (1907), 53; het testament bij M o l h u y s e n, *Bronnen Leidsche Univ. V.*

Blok

[Tichler, Jacob]

TICHLER (Jacob), geb. te Kampen 4 Oct. 1804, overl. te Rotterdam 9 Aug. 1865, oudste zoon van Mr. J a c o b, burgemeester van IJselmuiden en M a r i a D i d e r i c a v a n H e i n e n b e r g. Hij had nog een broeder en een vroeg gestorven zuster. Op zijn twaalfde jaar zond men hem naar het vermaarde instituut Kinsbergen te Elburg, waar toen meer dan honderd leerlingen waren, maar zijne toen reeds sterke neiging tot eenzaamheid, zijne weinig vlugge bevattingswijze, die hem tot ijverig blokken dwong, veroorzaakte dat hij zich daar niet op zijn plaats gevoelde. Hij heeft toen gewerkt bij rector Henr. Weytingh te Kampen en kwam 1821 als student naar Utrecht. Hij vond daar in hun volle kracht van Goudoever, Schröder en vooral van Heusde (kol. 231), studeerde met rustelooze inspanning en verkreeg 1825 een accessit op eene leidsche prijsvraag, getuigenis van de te Leiden onder invloed van Reuvens en Hamaker ontwaakte belangstelling in de geschiedenis van eigen stam (zie kol. 372) *De rebus, a Carolo magno, tum ad propagandam religionem christianam tum ad emendandam ejus docendae rationem, gestis earumque effectibus*. Daarna volgde hij de lessen van Bouman, Heringa en Royaards, de laatste sinds 1823 buitengewoon, sinds 1829 gewoon hoogleeraar in de kerkgeschiedenis (kol. 616), onder wien hij 28 Sept. 1827 promoveerde *De indole sacrorum emendationis, a Zwinglio institutae, rite dijudicanda*. 10 Febr. 1828 bevestigde zijn vriend W. Ternooy Apel (IV 57) hem te Egmond aan Zee, April 1831 ging hij naar Purmerend, April 1834 naar Zierikzee, April 1837 naar Leiden, in de vacature ontstaan door het overlijden van Lukas Egeling (IV 555). Aan zijn succes naar de wereld deed hier schade, vooreerst, dat hij geen partijman was, ofschoon hij zijne liefde

voor de Groninger richting niet verborg en artikelen plaatste in *Waarheid in Liefde*. Voorts dat hij de gave des woords niet ontvangen had: aan zijne preeken, bovendien voorgelezen, ontbrak levendigheid en uitbeelding, wat weer samenhang met zijn teruggetrokken karakter, waardoor hij ook voor den gezelligen omgang geene duidelijke geneigdheid betoonde. De dingen, waartoe hij wel de gaven ontvangen had, deed hij met volle toewijding. De door hem opgerichte 'Vereeniging tot heil der armen die onze geloofsgenooten zijn' bedoelde (kenschetsend voor wat toen nog weinig gebeurde) de armen in hunne huizen te bezoeken en, naast stoffelijke, ook geestelijke gaven te schenken. Nog was hij lange jaren secretaris van het Provinciaal kerkbestuur van Z.-Holland en vicepresident der synode. In Augustus 1865 bracht hij een bezoek aan zijne oude gemeente Zierikzee, oogenschijnlijk gezond, op den terugweg werd hij aan boord der stoomboot ziek en overleed bij aankomst te Rotterdam. Bij zijn graf aan de Groenesteeg te Leiden spraken Ds. H. Fangman en K.F. Ternooy Apel (IV 57), aan welken zoon zijns vroeg gestorven vriends Tichler groote liefde bewezen had. Beiden prezen den man, die naar buiten niet geschitterd, maar in stilte zooveel goeds gedaan had. Zijn gelukkig huwelijk met Anna Verdun bleef kinderloos.

Wij hebben van hem: *Iets over Borgers kanselwelsprekendheid* 1835; 'De beelden en benamingen waaronder de christenen en de chr. gemeente in het N.T. worden voorgesteld' in *Godgel. Bijdr.* 1832; 'De stellingen van Ulrich Zwingli en derzelver uitlegging', in *idem* 1852; 'Zwingli's krankheid' in *Chr. Album* 1852. Bewezen deze studiën reeds dat hij sinds zijn proefschrift Zwingli niet vergeten had, nog meer deed dit zijn biografie *Huldrich Zwingli de Kerkhervormer*, 2 dln. 1857/58, vrucht van nauwkeurige bestudeering van 's mans werken. 'Conscientieus in alles, was hij het vooral op het veld der wetenschap en drukte daardoor op hetgeen hij in het licht zond het merk van soliditeit'. Nog bewerkte hij in onze taal *Grommé*, *Biddende Christen*; *Fénelon*, *Godsd. beschouwingen*; *Carolina Specher*, *Wandelingen door het leven aan de hand van den bijbel*.

Zie: C. Sepp, *Bibl. Nederl. Kerkgeschiedschr.* 91, 104, 191; B. Boers in *Lev. Letterk.* 1866, 125-144.

L. Knappert

[Tideman, Bruno]

TIDEMAN (Bruno), zoon van den volg., geb. 6 Jan. 1837 te Rotterdam, overl. 17 Sept. 1908 te 's Gravenhage. Na aan het amsterdamsche athenaeum en het remonstrantsche seminarie aldaar gestudeerd te hebben, werd hij in 1860 proponent en in hetzelfde jaar hulpprediker bij de rem. gem. te Amersfoort, van waar hij in 1862 naar Hoorn beroepen werd. Naast zijn vol ijver verrichten arbeid als predikant hield hij hier volksvoordrachten, stichtte mede een westfriesch museum, bracht het Nutsdepartement tot bloei. Intusschen promoveerde hij in 1868 tot theol. doctor op eene dissertatie over *Het Essenisme*, aan welk onderwerp hij later nog eenige artikelen, wijdde in het *Theol. Tijdschr.*, gelijk hij over onderwerpen, het Jodendom betreffende, schreef in *De Gids* (1871) en *Nieuw en Oud* (1869, 1871, 1872).

In 1878 nam hij het beroep naar Haarlem aan, waar hij bleef tot zijn emeritaat in 1901, om gezondheidsredenen nog vóór de 40-jarige diensttijd was volbracht. Tot zijn arbeid behoorde ook de behartiging van de belangen van den *Protestantenbond* en die van de *Evangelische Maatschappij*, van welke

laatste vereeniging hij nog bij zijnen dood hoofdbestuurder was. Zijn vruchtbare pen bleef overmoeid grootere en kleinere opstellen geven in de periodieken van zijn tijd en daarnevens afzonderlijke geschriften als *Uit het oudste Christendom* (Haarlem 1880); *De Remonstranten te Haarlem* (Haarlem 1887); *Wenken voor het godsdienstig leven* (Leiden 1901) enz. Tijdens zijn emeritaat bezorgde hij o.a. een tweeden druk van de *Biografische Naamlijst* door zijn vader uitgegeven (1904).

Hij was gehuwd met Margaretha de Vries, overl. 1888.

Zie: J. de Vries in *Levensb. Letterk.* 1909, 37 met bibliografie; A.H. Haentjes, *Tergedachtenis* in *Predikbeurtenb.* Haarlem. 1908; H.Y. Groenewegen, *Bij het graf van B. Tideman* in *Rem. Br.* 1909; J. Herderscheê, *Prot.* 1908

Herderscheê

[Tideman, Dr. Bruno Johannes]

TIDEMAN (Dr. Bruno Johannes), geb. te Amsterdam 7 Aug. 1834, overl. aldaar 11 Febr. 1883, was de zoon van Bruno Tideman, notaris en Geertruid Heemskerk. Na zijne opleiding aan eene lagere school en het gymnasium in zijne geboorteplaats genoten te hebben, werd hij in Sept. 1851 cadet van het wapen der genie voor Oost-Indië aan de militaire academie te Breda. In 1853 achtte de regeering het noodig, dat het corps ingenieurs der marine eenige uitbreiding zou ondergaan. De opleiding voor dit vak had eveneens aan genoemde academie plaats; terwijl daar toenmaals ook de voor zeeofficier bestemde adelborsten opgeleid werden, werd Tideman als de bekwaamste onder de cadetten hiervoor uitgekozen; hij werd met ingang van 1 Sept. 1853 benoemd tot adelborst voor den scheepsbouw. Hij werd na aan het eindexamen der academie voldaan te hebben, bij Koninklijk besluit van 9 Aug. 1855 met ingang van 1 Sept. d.a.v. benoemd tot aspirant-ingenieur der marine. Zijne eerste dienstjaren bracht hij te Vlissingen door, waar hij bij besluit van 1 Sept. 1858 met denzelfden datum ingenieur 2e klasse, en met voorbijgang van een tweetal zijner ambtgenooten bij Koninklijk besluit van 19 Febr. 1860 met ingang van 1 Mei d.a.v. ingenieur 1e klasse werd, terwijl hij met 1 Mei 1863 als eerstaanwezend ingenieur te Vlissingen optrad. Bij Koninklijk besluit van 20 Juni 1864 werd hij met ingang van 1 Juli d.a.v. benoemd tot hoofdingenieur, een rang, die in den regel eerst op hooger leeftijd bereikt werd, wel een bewijs, hoe zijne groote werkzaamheid op prijs gesteld werd. De minister van Marine droeg hem bij beschikking van 27 Apr. 1865 eene reis naar Engeland op, teneinde het toezicht te houden op den bouw van het ramtorenschip Prins Hendrik bij de firma Laird Brothers te Birkenhead en zich tevens op de hoogte te stellen van de nieuwste uitvindingen op het gebied van ijzeren scheepsbouw. Hij bleef daar den zomer van dat jaar. Na met ingang van 1 Juli 1867 tijdelijk te Amsterdam geplaatst te zijn, eveneens als eerstaanwezend ingenieur, werd hem bij Koninklijk besluit van 5 Aug. 1868 met ingang van 1 Sept. d.a.v. tegelijk het onderwijs in het vak van scheepsbouw aan de polytechnische school te Delft opgedragen, waarbij hij tevens den titel hoogleeraar bekam. Met ingang van 1 Nov. 1868 werd zijne plaatsing te Amsterdam definitief. Eindelijk werd hij bij Koninklijk besluit van 30 Sept. 1873 met ingang van 1 Oct. d.a.v. benoemd tot den hoogsten rang in zijn corps, hoofdingenieuradviseur voor scheepsbouw, terwijl zijne standplaats Amsterdam bleef en hij tegelijk met de directie van het vak van scheepsbouw aldaar belast bleef. Bij dat van 31 Oct. 1873 werd hij met ingang

van 1 Nov. d.a.v. ontheven van het geven van onderwijs aan de polytechnische school.

Gedurende den tijd, dat hij hoofdingenieur-adviseur was, heeft hij zeer belangrijke proeven genomen over weerstand van schepen, waarvoor een proefdok tot het maken en sleepen van scheepsmodellen van paralfine-was door hem te Amsterdam werd ingericht. In deze inrichting werd de weerstand van vele schepen der Nederlandsche Marine en van eenige passagiersschepen bepaald.

Op blz. 12 van het in Juni 1920 uitgebracht verslag van de Staatscommissie betrekkelijk de sleeptank wordt gezegd:

‘Met zekeren trots kan worden gewag gemaakt van het feit, dat reeds in 1873 te Amsterdam op de Marinewerf een beproevingsinrichting voor scheepsmodellen werd gesticht op voorstel van Dr. B.J. Tideman, hoofdingenieur-adviseur der Marine, en dat daar een aantal belangrijke proefnemingen zijn uitgevoerd, waaronder ook sommige voor het buitenland.’

De terreinen der Rijks Marinewerf te Vlissingen lagen sedert 1866, toen zij met het oog op bezuiniging was opgeheven, braak. Vlissingen had sedert die opheffing een kwijnend bestaan gehad en was toch door zijne gunstige geographische ligging als aangewezen voor een zeehaven. De vestingwerken waren geslecht, ruime havens en sluizen, voldoende verbindingen met de groote verkeerswegen te land en te water waren tot stand gebracht, en koning Willem III, die als markies van Vlissingen veel hart voor die stad had, kwam 8 Aug. 1873 met zijnen broeder, prins Hendrik, ter plaatse om de voltooide havenwerken in te wijden.

Tideman had reeds in 1865 de noodzakelijkheid aangetoond van de oprichting eener deugdelijke scheepsbouwfabriek in die gemeente. Het gevolg van 's konings bezoek was, dat in 1873 aan Tideman opgedragen werd, pogingen in het werk te stellen om de vroegere marinewerf door particuliere ondernemers in gebruik te doen nemen. Een plan op groote schaal werd door hem ontworpen en hij stelde zich ter verwezenlijking daarvan in verbinding met Arie Smit, scheepsbouwer te Kinderdijk, een vakman bij uitnemendheid. Tideman ontwikkelde in een schrijven aan den koning van 18 Sept. 1873 zijn denkbeelden. Op eene aan hem en Smit in Oct. d.a.v. door Z.M. verleende audientie verkreeg de zaak, zij het ook op bescheidener schaal dan oorspronkelijk was beoogd, haar beslag. Op 23 Oct. 1873 werd de definitieve aanvraag, die grondslag zou worden van de door Smit met den Staat der Nederlanden te sluiten erfpachtovereenkomst, aan den koning toegezonden. In 1875 werd de koninklijke maatschappij de Schelde opgericht, eerst op bescheiden voet; met 40 werklieden werd begonnen met den bouw eener visschersboot van kleine afmetingen. In 1876 werd de eerste opdracht van gouvernementswege ontvangen, die voor den bouw van het stoomloods-transportvaartuig de Schelde.

Tideman's advies werd in 1877 ingewonnen voor de oprichting der stoomvaartmaatschappij Zeeland, die een geregelden dienst op Queenborough aan de Zuidzijde van de Teems zou openen en waarvan de booten, voor passagiers- en maildienst bestemd, eene voor dien tijd zeer groote snelheid moesten hebben; die booten werden onder zijn toezicht gebouwd.

Naar aanleiding van de publicatie betreffende de hierboven genoemde proefnemingen met scheepsmodellen werd aan Tideman in 1870 door Alexander II, keizer van Rusland, opgedragen, de plannen te maken voor het keizerlijk Russisch

jacht Livadia, dat om bijzondere redenen van zeewaardigheid een ongewoon breedten vorm moest hebben.

Hij had als scheepsbouwer eene europeesche reputatie, hij werkte steeds met den grootsten ijver, en was bovendien een allerwelwillendst man, wien geen moeite te veel was. De studenten, die het geluk gehad hebben, door hem te worden opgeleid, dweepten met hem.

Hij werd in 1863 lid van de zeeuwsche maatschappij der wetenschappen, in 1873 lid van de koninklijke akademie van wetenschappen en van het Utrechtsch genootschap van wetenschappen. In 1875 werd hij ter gelegenheid van het 300-jarig bestaan der leidsche Universiteit benoemd tot doctor honoris causa in de wis- en natuurkunde.

Hij heeft geschreven: *Verhandeling over de scheepsbouwkunde als wetenschap, samengesteld vooral met het oog op het geheel stelselmatig ontwerpen van stoomschepen, voor oorlogs-marine en koopvaardij* (Amst. 1859); *De vloot in de toekomst, ijzer of hout* (Amst. 1861); *Woordenboek van scheepsbouw* (Vlissingen 1861); *Het materieel der Koninklijke Nederlandsche Marine, gelijk het is en gelijk het zijn moet, behandeld naar aanleiding van de plaats gehad hebbende enquête over de zeemacht* (Amst. 1862); *Het scheepsstoomwerktuig van den tegenwoordigen tijd, beschouwend gedeelte, bevattende een practische toepassing van de wetten der thermodynamica* (Amst. 1867); *IJzer en staal. Eene beschrijving van de wijzen waarop men ijzer en staal wint uit de ertsen, zuivert en verwerkt, met aanwijzingen voor het keuren en beoordeelen van het metaal in ruwen of bewerkten toestand* (Schoonhov. 1868); *Stoomwerktuigen* (Volksvoordrachten), Arnhem 1870; *Over wederstand en voortstuwing van schepen* (Amst. 1874); *Warmte en werktuigen die door warmte arbeiden* (Amst. 1874); *Verstag van proeven, genomen met een enkel scheepsmodel ten doel hebbende eenige gegevens te verkrygen omtrent den wederstand van het water legen de beweging van een schip* (Amst. 1876); *Memoriaal van de Marine, bevattende opgaven betrekkelijk afmetingen, constructie, werktuigen, toetuiging en uitrusting, vooral doch niet uitsluitend van Nederlandsche oorlogsschepen en omtrent eenige havens, dokken, sluizen enz.* (Amst. 1876-1880); *De scheepsbouw in Nederland. Voorwaarden waaronder, en middelen waardoor die tak van nijverheid hier te lande weder zoude kunnen bloeien* (Amst. 1882).

Tideman huwde in 1860 Maria Bok, bij wie hij vier zonen had, van wie twee scheepsbouwkundig en werktuigkundig ingenieur werden.

Ramaer

[Tideman, Bruno Willem]

TIDEMAN (Bruno Willem), geb. te Amsterdam 5 Aug. 1843, overl. te Geel, provincie Antwerpen 6 Apr. 1906, was de broeder van den voorgaande. Na zijne opleiding te Amsterdam te hebben genoten, werd hij op 21 Aug. 1858 met ingang van 1 Oct. d.a.v. adelborst voor den scheepsbouw op het instituut der Marine te Willemsoord. De opleiding dezer jongelieden werd in 1860 naar de akademie te Delft overgebracht, alwaar Tideman in 1863 het diploma van scheepsbouwkundig ingenieur verwierf. Bij Koninklijk besluit van 30 Juli van dat jaar werd hij met ingang van 1 Oct. d.a.v. tot aspirant-ingenieur, bij dat van 9 Febr. 1865 werd hij met 1 April d.a.v. tot ingenieur 2e klasse benoemd. Hij had van 1 Mei tot 16 Aug. 1867 en van 1 Mei tot 31 Dec. 1868 verlof, en werd met ingang van 31 Dec. 1869 op zijn verzoek eervol ontslagen als ingenieur der marine.

Een groot aantal jaren werd hij verpleegd in eene inrichting voor zenuwlijders. Evenals zijn

broeder was hij een uiterst begaafd en werkzaam man, die zich waarschijnlijk door zich te overwerken de ziekte, aan welke hij leed, op den hals heeft gehaald.

Hij schreef: *Schepen van ijzer of staal. Bepaling van de sterkte en verdeling van het materieel; beschrijving van samenstelling en aanbouw. Met aanwijzingen bij het inrigten van werkplaatsen en het kiezen van werktuigen* (Amst. 1868). Dit is een uitstekend werk, dat niet onderdoet voor de door zijn broeder geschrevene. Het bevat tal van historische bijzonderheden, waaruit zich veel laat verklaren, en die ook thans nog der lezing waard zijn. Het is zoowel praktisch als theoretisch geheel op de hoogte der buitenlandsche litteratuur.

Ramaer

[Tideman, Johannes]

TIDEMAN (Johannes), geb. te Amsterdam 12 Oct. 1807, overl. 1891. Hij was doctor in de letteren en de godgeleerdheid, van 1830-1856 predt. bij de Remonstrantsche gemeente te Rotterdam, daarna hoogleeraar aan het seminarie te Amsterdam tot 1872; waarna hij zich te Hilversum vestigde. Van zijne hand verschenen *Biografische naamlijst der Rem. Br.* (1847); *De Remonstrantie en het Remonstrantisme* (1851); *Frederikstad a/d Eider en hare Hollandsche gemeente* (1852); *De hoogleeraar A. Des Amorie van der Hoeven door zyn opvolger herdacht* (1856); *Gedenkrede by de viering van het 250-j. bestaan der Rem. Br.* (1879); *De stichting van de Rem. Broederschap* (1871); *Het seminarium der Remonstranten te Amsterdam* (1872).

Hij was gehuwd met Johanna Petronella van Hall (dochter van minister Maurits v.H.), overl. 1848; hij hertrouwde in 1856 met H.C. Loncq.

Zie: Winkler Prins, *Geill. Encycl.* XIII, 629. *Rem. Br.* 1892.

Herderscheê

[Timmer, Hindericus]

TIMMER (Hindericus), predikant te Garnwerden-Oostum, gem. Ezinge, waar hij 6 Nov. 1870 overleed. Hij was geb. 2 Mrt. 1791 te Westerbork (Drente), studeerde te Groningen (ingeschr. 1814) en schreef behalve een *Handleiding tot de kennis van den aardbol* (1841) en een *Handl. tot de kennis onzer Oost-Indische Bezittingen* (1844), beide destijds veel geprezen en uitgeg. door de Maatsch. tot Nut van 't Algemeen, *Proeven eener theoretische en practische menschkunde*, 2 dl. (1830-34), vrij bewerkt naar de *Anthropologie* van Kant; voorts *Zamenspraken van vader Reinhoofd met zijnen zoon over de oorzaken der godsdienstige dweeperij in Nederland* (1834); een *Verhandeling over de zonderlinge uitwerkselen der menschelijke verbeeldingskracht in acht zamenspraken van de familie Groenhoff* (1837); en *Het idealisme of de lichtphilosophie der 19e eeuw in betrekking tot het Christendom beschouwd en van het standpunt der christelijke openbaring en der ervaringswijsbegeerte wederlegd* (1846).

Zuidema

[Tindal, jhr. Hendrik Pieter]

TINDAL (jhr. Hendrik Pieter), geb. te 's Gravenhage 27 Juni 1852, overl. te St. Petersburg 31 Januari 1902, was een der zonen van jhr. Willem Frederik (1816-1882, zoon van Ralph Dundas) en van Maria van der Vliet (geb. Amsterdam 29 April 1822, overl. te 's Gravenhage 5 Augustus 1864). Na zijne opleiding aan de koninklijke militaire academie werd hij, 28 Juli 1873, aangesteld

tot 2en luitenant bij het wapen der artillerie in Oost-Indië. In dien rang onderscheidde hij zich in den Atjeh-oorlog, ten gevolge waarvan hem, naar aanleiding der krijgsverrichtingen bij het nemen en bezetten van Zuid-Setoe, Lamteboe en Gitjiel-Olejlo in Mei 1875 bij kon. besl. van 27 December 1875 het ridderkruis 4e kl. van de Militaire Willemsorde werd toegekend. 3 Augustus 1875 was hij tot 1en luite-

nant bevorderd, in 1880 werd hij gedetacheerd bij het wapen der artillerie hier te lande, en met ingang van 1 October 1883 eervol ontslagen en gepensionneerd met den rang van kapitein wegens ongeschiktheid voor den militairen dienst.

Als gepensionneerd officier heeft hij in 1889 getracht, de nederlandsche natie wakker te schudden uit den dommel, waarin zij verkeerde, met betrekking tot de noodzakelijk te treffen militaire maatregelen voor de veiligheid van het land. Hij gaf daartoe eene brochure uit onder den titel van: *Nederland in gevaar, geen sensatieroman, maar werkelijkheid* (Amsterdam, Ellerman Harms en Cie), waarvan onder denzelfden titel spoedig een *Vervolg* verscheen, welke beide in zoo sensatie-wekkenden toon waren geschreven, dat het hem gelukte, de aandacht van het publiek geruimen tijd in spanning te houden. Tal van artikelen verschenen in de periodieke bladen (vooral in het *Nieuws van den dag* en in den *Amsterdammer*) en in de militaire tijdschriften (luit.-kolonel E l a n d in *De Militaire Spectator*, N u r k s in den *Militaire Gids*); de oud-officier der genie A. A. B e e k m a n schreef naar aanleiding er van eene brochure: *Is Nederland in gevaar?*; Tindal diende van antwoord, enz. enz.

De beweging door die geschriften teweeggebracht, bleef aanhouden, ja werd heviger toen de minister van oorlog Bergansius in Juni 1890 een ontwerp-legerwet indiende, bij hetwelk de schutterij zou worden afgeschaft, de sterkte der jaarlijksche lichten van de militie worden verhoogd, de duur van den dienstplicht op 13 jaren gesteld en de plaatsvervanging zou worden afgeschaft. De tegenstanders van dit ontwerp, vooral die van het hiervoren laatstgenoemd beginsel, waartoe op weinige uitzonderingen na (Schaepman, Kolkman, Reekers) de Katholieke partij behoorde, schaarden zich aan de zijde der door Tindal in het leven geroepen oppositie. Hierdoor versterkt, besloot deze, toen hij meende te bemerken, dat van zijne ernstig gemeende grieven tegen het regeeringsbeleid op militair gebied weinig of geen notitie werd genomen, in September 1890 zich naar het Loo te begeven, ten einde persoonlijk den Koning te gaan mededeelen, aan welk gevaar de nederlandsche natie z. i. was bloot gesteld. Het oogenblik daartoe was al zeer slecht gekozen. De 72jarige vorst, wiens einde begon te naderen en die aan eene ernstige ziekte lijdende was (tengevolge waarvan reeds in het vorige jaar van 4 April tot 3 Mei de Raad van State het koninklijk gezag had waargenomen) kon hem op dat tijdstip - zelfs indien Z. M. daartoe gezind ware geweest - stellig geen gehoor verleen. Tindal moest onverrichter zake terugkeeren. Geen kamp willende geven, nam hij toen zijn toevlucht tot een opzienbarend adres aan het nederlandsche volk, waarin o. a. voorkwam, dat 's konings adjudant hem had medegedeeld, wegens den gezondheidstoestand van Z. M. zelfs te moeten weigeren, het verzoek om audiëntie aan den koning over te brengen. Op grond hiervan meende hij te moeten aannemen, dat onze koning 'of tegen zijn zin gevangen gehouden wordt of niet meer in staat is, brieven en stukken te lezen', zoodat Z. M. 'in elk geval buiten staat is de regeering waar te nemen'.

Vrij algemeen werd Tindal's gedrag in deze afgekeurd, ofschoon hij ook wel verdedigers vond, die beweerden, dat zijne daad in elk geval aan het licht had gebracht, hoe ernstig 's konings toestand was, dat bij het voortduren van dien toestand een der raderen van onzen constitutioneelen regeeringsvorm ontbrak en dat hierin, naar de bepalingen

van de grondwet, in elk geval moest worden voorzien.

Dit adres gaf evenwel aan Tindal's onrustigen geest en doorzettend karakter niet genoeg voldoening. Omstreeks half October zou hij te Amsterdam in eene openbare vergadering de zaak openlijk bespreken; doch daar vond hij een nog onrustiger element in de sociaal-democraten, die zich destijds begonnen te roeren en deze gunstige gelegenheid gaarne te baat namen voor eene demonstratie tegen het koningschap, waardoor de vergadering moest uiteengaan (zie de prent van Braakensiek in den *Amsterdammervan* 19 October 1890). Dit relletje was voldoende, om een groot deel van Tindal's aanvankelijke medestanders zich van hem te doen afkeeren. Hij bleef evenwel zijn strijd tegen den minister van oorlog en diens legerwet voortzetten, o.a. in eene brochure: *Beschouwingen over de legerwet* (Amsterdam, Holdert en Co. 1891), die weldra in tweeden druk uitkwam. De behandeling van het ontwerp in de Tweede Kamer begon 14 April 1891, doch werd niet tot het einde voortgezet. Nieuwe verkiezingen hadden eene liberale meerderheid in de Kamer gebracht, en het nieuw opgetreden ministerie trok het ontwerp in. Tindal had, althans gedeeltelijk, zijn doel bereikt.

Hoewel zijne wijze van optreden en de door hem gevolgde weg bij hen, die evenals hij naar verbetering op het gebied van de landsverdediging streefden, verre van sympathiek waren, kan hem de verdienste niet onthouden worden, dat het hem gelukt is, de belangstelling van het publiek in het militaire vraagstuk te wekken en te doen toenemen, hetgeen destijds hoog noodig was. In het laatst van 1890 verscheen zelfs ten gevolge van de door hem in het leven geroepen beweging een nieuw militair tijdschrift: *De landsverdediging*, dat zich een tiental jaren heeft kunnen handhaven. De redactie van *De Militaire Spectator* bezigde bij eene eerste bespreking van dit tijdschrift het woord 'Tindalisme', waarop werd geantwoord, dat met het gebruiken van dit woord toch zeker erkend werd, 'dat de beweging in de laatste jaren ontstaan, nog iets meer betreft dan louter de persoonlijke gevoelens van den heer Tindal'. En zoo was het ook! Van dien tijd af heeft ook het grootste gedeelte van de liberale partij in Nederland, vertegenwoordigd in de Liberale Unie, begrepen, dat bij den toenmaligen wedloop in bewapening in alle landen van Europa ons land daar niet geheel en al buiten kon blijven.

Tindal heeft verder op politiek terrein geen rol van beteekenis meer gespeeld.

Hij was 19 Mei 1885 te Amsterdam in het huwelijk getreden met *J a c o b a Johanna van der Hoey Smith*, geb. Rotterdam 2 April 1848, dr. van *J a n Pieter en Jacoba Johanna Twiss*.

Zie behalve de reeds genoemde brochures de geheele dagbladpers uit dit tijdperk, vooral in de maanden September en October 1890; *Nederlands Adelsboek*. 1918.

Koolemans Beijnen

[Tindal, Jhr. Leonard Jean]

TINDAL (Jhr. Leonard Jean), geb. te 's-Gravenhage 6 Juli 1807, overl. te Arnhem 4 Mei 1881, was een der zonen van Ralph Dundas (die volgt). Hij trad op 15-jarigen leeftijd als volontair in dienst bij het 2e bataljon veld-artillerie (31 Juli 1822), en werd 1 Augustus 1826 2e luitenant bij hetzelfde bataljon, dat toen in Bergen (Mons) in garnizoen lag. Met de geringe hollandsche bezetting geraakte hij aldaar, 29 Sept. 1830, in krijgsgevangenschap bij de opstandelingen. Den 11en October naar Doornik overgebracht, wist hij, 31 Januari 1831, met 12 andere officieren van daar over de fransche grens te ontsnappen naar

Rijssel. Van hier trokken zij naar Duinkerken, welke plaats zij per scheepsgelegenheid den 7en Februari verlieten, om op den avond van dien dag op de reede van Vlissingen aan te komen; 10 Februari d.a.v. meldden zij zich te 's Gravenhage.

In den Tiendaagschen veldtocht was Tindal met de veldbatterij No. 5a van de 3e compagnie (kapitein J. van der Beek) ingedeeld bij de divisie-Saksen-Weimar. Vóór Thienen werd hij den 10en Augustus gewond, en na afloop van den veldtocht werd hem bij kon. besl. van 12 October 1831 het ridderkruis der 4e klasse van de Militaire Willems-orde toegekend. Tot 1834 bleef hij bij het mobiele leger te velde, gedurende welken tijd hij, 8 Januari 1832, tot 1en luitenant werd bevorderd.

25 October 1841 werd hij benoemd tot kapiteinkommandant van de artillerie bij het luxemburgsche bondscontingent, en 8 Februari 1847 ging hij geheel in luxemburgschen dienst over door zijne benoeming tot majoor-kommandant van het 1e luxemburgsche jagerbataljon; hij ontving daarop eervol ontslag als officier van het nederlandsche leger.

Slechts drie jaren is hij in het luxemburgsche leger gebleven. In 1850 kwam hij, met intrekking van vroegere ten aanzien van hem genomen besluiten, weder als kapitein 3e klasse bij de artillerie van het nederlandsche leger terug. Als majoor werd hij, 20 Januari 1860, geplaatst bij het korps rijdende artillerie. Twee jaren later tot luitenant-kolonel bevorderd, werd hij, 8 October 1864, kommandant van dit korps (hetwelk toen nog vier batterijen telde), welk commando hij, nadat hem, 18 April 1866, den kolonelsrang was verleend, bleef voeren tot 22 April 1868, toen hij het leger met pensioen verliet.

Hij was in 1836 te Maastricht in het huwelijk getreden met jkvr. *Cecilia Phania Bouchélet d'Esplanty*, geb. 20 November 1795 te Hopstein in Westfalen, overl. te Arnhem 4 September 1877.

Zie: *van Es*, *Het historisch Museum van het Korps Rijdende Artillerie* (Arnhem, niet in den handel) VIIA, 137 en VIIIB, 120-126; *Nederlands Adelsboek* 1918.

Koolemans Beijnen

[Tindal, Ralph Dundas, baron]

TINDAL (Ralph Dundas, baron), geb. te Deventer 24 Februari 1773, overl. te Zeist 4 Aug. 1834, was de zoon van *Daniël* (geb. te Dendermonde in 1739, overl. te Utrecht 20 Febr. 1819), gep. luit.-kolonel der infanterie en van *Geurдина van Zelm* (geb. te Doesburg 28 Jan. 1753, overl. vóór 1800). Den 25en Febr. 1785 trad hij in Staatschen dienst als cadet bij het Schotsche regiment Stuart. Na daarbij, 24 Mei 1787, tot vaandrig te zijn bevorderd, werd hij tengevolge der tijdsomstandigheden, 2 October van dit jaar, gesuspendeerd.

Het werd hem evenwel vergund, 8 Jan. 1794, weder als volontair in dienst te treden in het infanterie-regiment van Bentinck, bij het bataljon van Raesfeldt, waarna hij, 29 April 1794, bij zijne bevordering tot vaandrig, overging in het jagerregiment van graaf van Bylandt. In deze korpsen maakte hij den veldtocht in de Zuidelijke Nederlanden en in Brabant mede, en was hij getuige van den ondergang van de republiek der Vereenigde Provinciën.

De jagers van Bylandt gingen in het Bataafsche leger over in de vier bataljons jagers. Tindal kwam in het 1e bataljon (luit.-kolonel Luck), bij hetwelk hij, 1 Sept. 1795, tot 1en luitenant werd bevorderd. Met dit bataljon trok hij, in 1796, onder Daendels, naar Dusseldorp, was hij in 1797 ingescheept, ter reede van Texel, voor een tocht

naar Ierland of naar West-Indië, die niet tot uitvoering kwam, en nam hij in 1799 deel aan den veldtocht in Noord-Holland. Tijdens dezen veldtocht was het 1e bataljon jagers ingedeeld in de divisie-Daendels, en heeft het zoowel in het landingsgevecht (27 Augustus) als in den slag bij Bergen, bij den aanval der Engelschen op de versterkte stelling bij Oudkarspel (19 September), een werkzaam aandeel aan den strijd genomen. Tindal bekwam bij laatstgenoemden aanval drie wonden.

Toen die veldtocht was afgelopen, werd hij kapitein (6 December 1799). In dien rang heeft hij in 1805 en 1806 deelgenomen aan de weinig belangrijke krijgsverrichtingen op de grenzen onzer Republiek en in Hannover, onder bevel van Lodewijk Napoleon. In eerstgenoemd jaar was hij overgeplaatst bij de Garde-jagers van den Raadpensionaris, die onder koning Lodewijk van naam verwisselde en koninklijke Garde werd. In dit korps werd hij, 16 Februari 1807, bevorderd tot luitenant-kolonel, 23 Maart 1808 tot majoor (destijds een hoogere rang dan de daarvoren genoemde) bij het regiment grenadiers der Garde, van welk korps hij, 17 Februari 1809, kolonel-kommandant werd. Bij de landing der Engelschen in Zeeland (Augustus 1809) werd de Garde plotseling uit het kamp bij Naarden naar het westen van Noord-Brabant verplaatst; maar toen koning Lodewijk in het hem eerst opgedragen bevel over de fransche en hollandsche troepen door Bernadotte vervangen werd, nam hij de Garde mede naar Amsterdam en werd deze bestemd tot verdediging van de hoofdstad.

Reeds van koning Lodewijk heeft Tindal de bewijzen ontvangen, dat zijne diensten op prijs werden gesteld; was hij 7 Januari 1807 tot ridder in de orde van de Unie benoemd, twee dagen vóórdat de koning ons land verliet, werd hij bevorderd tot commandeur in die orde (1 Juli 1810).

Den 8en Juli 1810 werd Holland bij Frankrijk ingelijfd. Het hollandsche leger werd in het fransche opgenomen; Tindal's Garde-grenadier-regiment (het telde twee bataljons) ging in zijn geheel over als 2e grenadier-regiment in de keizerlijke Garde; het bleef het hollandsche regiment in dezelfde kleeding en uitrusting; geen fransche officieren werden er bij ingedeeld; het behield zijn hollandschen bevelhebber (met den rang van chef de brigade, major commandant) en zijne hollandsche bataljonskommandanten (Lambertus Josephus George en Jan Duuring). Reeds den 30en Juli marcheerde het regiment uit Amsterdam naar Utrecht, waar alle korpsen van de Garde bijeenkwamen en de regeling van den marsch naar Frankrijk werd vastgesteld; in drie colonnes zou die plaats hebben, welke elkander met één dag tusschenruimte zouden opvolgen: de eerste, bestaande uit het regiment grenadiers met de twee compagnieën adelborsten van de Garde (onder het opperbevel van generaal Sels); de tweede uit het regiment Garde-cavalerie, dat overging als 2e regiment lanciers van de Garde (chevau-légers-lanciers), de derde uit de divisie rijdende artillerie van de Garde, die werd ingedeeld bij de rijdende artillerie der oude Garde. Den 8en Augustus ving de tocht aan over Zalt-Bommel, 's Hertogenbosch, Breda, Hoogstraten, Mechelen, Brussel, Mons, Kamerijk, Péronne, Pont-St-Maxence naar Parijs, waar de 1e colonne den 29en Augustus door de Porte Saint-Martin binnentrok en op de boulevards ontvangen werd door eene menigte toeschouwers, waaruit hier en daar de kreet opsteeg: 'Ah, quelle belle troupe'. In verscheidene garnizoensplaatsen waren zoowel officieren als manschappen met gejuich begroet

en onthaald, zooals ook te Parijs geschiedde. Den 2en Sept., nadat ook de beide andere colonnes waren aangekomen, hield de Keizer in de uitgestrekte vlakke langs de Seine bij Sèvres en St. Cloud eene revue over de Hollandsche troepen, die voortaan deel van zijne oude Garde zouden uitmaken.

Den 18en Mei 1811 werd een nieuw 2e regiment grenadiers van de Garde opgericht, waarna Tindal's regiment het nummer 3 verkreeg. Een fransch officier, die na Tindal's overlijden eene necrologie van hem schreef in den Spectateur Militaire van 1835, roemde het regiment met de woorden: 'Ce régiment était admirable par sa belle tenue et sa sévère discipline, et il le dû à son colonel, qui entendait parfaitement eette partie d'administration'.

Het jaar 1811 ging, behalve in het Spaansche schiereiland in vrede voorbij; maar de spanning tusschen de hoven van Parijs en St.-Petersburg nam meer en meer in hevigheid toe. Napoleon zou ook aan den grooten kolos in het Oosten de wet gaan voorschrijven. Het Grootte leger trok in 1812 weder te velde en de Garde kon niet achtergelaten worden. Tindal werd 2 Januari 1812 bevorderd tot 'général de brigade', met bepaling, dat hij het bevel over zijn regiment zou behouden; 25 Maart 1812 werd hij tot commandeur verheven van de orde van de Réunion, die de door den Keizer den 18en October 1811 afgeschafte orde van de Unie verving.

In Maart 1812 begon over geheel Europa de opmarsch der tot den krijg bestemde troepen. Tindal's regiment was omstreeks het midden van die maand van Parijs in 12 dagmarschen te Metz aangekomen en trok van daar door Duitschland over Maintz, Dresden, Glogau, Posen naar Thorn, waar den 5en Juni op het glacis van de vesting door den Keizer eene revue over de troepen werd gehouden, bij welke gelegenheid, als blijk van tevredenheid over de vervulling van zijne plichten, aan Tindal het ridderkruis van het Legioen van eer werd toegekend. (Dat de data der gebeurtenissen, zooals die voorkomen in de stamboeken der na 1813 in het nederlandsche leger weder opgenomen officieren - welke deze zelve hebben opgegeven -, met voorzichtigheid dienen geraadpleegd te worden, blijkt ook hier. Tindal heeft als datum van die revue te Thorn en van de hem daarbij tebeurtgevallen onderscheiding opgegeven: 25 April 1812; op dien datum was Napoleon nog te St.-Cloud, van waar hij eerst 9 Mei naar Dresden vertrok).

24 Juni 1812 trok de Keizer met zijne Garde de Niemen over; de oude Garde, 3 regimenten grenadiers te voet en 2 regimenten jagers te voet, stonden onder het opperbevel van maarschalk Lefebvre, hertog van Dantzig; de drie regimenten grenadiers, die eerst onder bevel van generaal Roguet hadden gestaan, kregen in Witebsk (9 Augustus) generaal Friant tot 'colonel' (dit was in de Garde de titel voor den brigade-generaal). Noch in den slag vóór Smolensko (17 Augustus), noch in dien van de Moskowa (7 Sept.) heeft Napoleon zijn Garde willen doen optreden, wat door vele schrijvers als eene groote fout wordt aangemerkt; 15 Sept. werd Moskou bezet, waarna de Keizer zijn intrek nam in het Kremlin, in welks omtrek de Garde werd onder dak gebracht. Gedurende den brand verliet ook Napoleon eenige dagen de stad, doch hij keerde er in terug en bleef er tot 19 October, toen de terugtocht van het fransche leger begon, steeds achtervolgd door het russische leger, en van alle kanten bestookt door de Kozakken. Aan Tindal's regiment was

aanvankelijk de dekking van de artillerie van de Garde opgedragen, waardoor het aanhoudend verliezen leed, die steeds toenamen, toen 6 November de felle vorst inviel. Door het gevecht van Malo-Jaroslavetz (24 October) gedwongen, moest het fransche leger op den weg, waarlangs het was opgerukt, terugkeeren; 8 November werd Smolensko bereikt, waar Napoleon hoopte, zijnen troepen eenige rust te kunnen geven, doch den 14en werd hij genoodzaakt met de oude en de jonge Garde de stad te verlaten. Het 4e korps (Eugène de Beauharnais) zou den 15en den afmarsch aanvangen; aan Davoust (1e korps) werd opgedragen om de achterhoede (het 3e korps onder Ney) te ondersteunen en met beide korpsen 16 of 17 November te volgen. De afstand tusschen die korpsen en de Garde werd intusschen steeds grooter; de tegen de linkerflank oprukkende Russen onder generaal Miloradowitsch dreigden zich in de tusschenruimte te dringen en de achterste troepen aldus van de hoofdmacht af te snijden.

Om dit te voorkomen besloot de Keizer met de Gardes te Krasnol stand te houden, de achter hem volgende korpsen in te wachten en dezen door eene aanvallende beweging lucht te verschaffen. Tindal's 3e regiment grenadiers, gesteund door het hollandsche regiment roode lanciers, werd bestemd om den aanval te doen op het door de Russen bezette dorp Uwarowo. Nog slechts 500 man sterk werd het regiment tot één bataljon geformeerd onder bevel van een der bataljonsk ommandanten, luitenant-kolonel George. Generaal Fantin des Odoards, destijds kapitein in het 2e regiment grenadiers, verhaalt in zijn *Journal* (Paris 1895, 345), dat hij bij die gelegenheid, toen Napoleon een der bataljons zijner Garde (en dat moet het bataljon grenadiers van Tindal's regiment geweest zijn) tegen den vijand deed oprukken, den Keizer heeft hooren zeggen: 'Allons, grenadiers, abordez ces b.... - là. A la guerre comme en amour, il faut se voir de près.' Met die woorden zijn dan de hollandsche grenadiers ten doode gewijd; want, nadat zij hunne patronen verschoten hadden, bleven zij standhouden tot slechts een veertigtal van hen overbleef, hetwelk door een bataljon tirailleurs van de jonge Garde, onder kolonel Lenoir, werd afgelost. Ook deze troep werd in minder dan een half uur door de russische artillerie en cavalerie weggemaaid. Van de officieren van het 3e regiment werden er zes doodelijk getroffen, onder wie Tindal's broeder, **B a r e n d G e o r g e**, en drie gewond. De grenadiers en de jagers waren opgeofferd, om de nog volgende korpsen gelegenheid te geven, hun weg te kunnen vervolgen. Aan die van Eugène en van Davoust mocht dit gelukken, aan het laatste nog ten koste van het 33e regiment lichte infanterie, eveneens geheel uit Hollanders bestaande, aangevoerd door den franschen kolonel de Marguerye, hetwelk mede geheel te gronde ging. Het korps van Ney werd afgesneden, en kwam niet dan na het doorstaan van ontzettende moeilijkheden en groote ellende langs een omweg den 20en November weder in verbinding met Napoleon's hoofdmacht

Wat van het hollandsche regiment Garde-grenadiers nog was overgebleven, bezweek tien dagen later aan de Beresina. Ook van de officieren hebben behalve Tindal en George slechts weinigen hun vaderland teruggezien. Bij besluit van 15 Februari 1813 werd het 3e regiment grenadiers van de Garde uit het fransche leger afgevoerd. Tindal's verdiensten werden door den Keizer erkend en beloond in zijne benoeming tot baron van het

keizerrijk, den 7en Maart 1813, waaraan eene jaarlijksche dotatie van 6000 franken was verbonden, en in zijne bevordering tot officier van het Legioen van eer, den 27en April 1813.

Het fransche leger was in geheel opgelosten toestand in Noord-Duitschland teruggekeerd, steeds door de Russen achtervolgd. Napoleon was naar Parijs vooruitgesneld, om een nieuw leger op de been te brengen. 17 Maart 1813 riep de koning van Pruisen zijn volk te wapen en sloot hij zich bij de Russen aan. In het laatst van April was Napoleon weder met een nieuw georganiseerd leger in Saksen; 2 Mei sloeg hij zijn tegenstander in den slag bij Lützen, 20 Mei in dien bij Bautzen, in welke beide slagen Tindal als adjudant-generaal van de Garde (een titel, den 21en Juli 1811 ingevoerd voor de brigadecommandanten van de jonge Garde), waartoe hij 15 Februari 1813 benoemd was, aan het hoofd van eene brigade jagers te voet, zich opnieuw onderscheidde. In het tweede gedeelte van dezen veldtocht, nadat Oostenrijk zich bij de Verbondenen had aangesloten, was hem het bevel opgedragen over de 2e brigade (voltigeurs) van de 1e divisie infanterie van de jonge Garde, aangevoerd door den divisiegeneraal Dumoustier. In den eersten dag van den slag bij Dresden (26 Augustus) was de vijand door de voorstad tot de Plauen-barrière doorgedrongen, toen de jonge Garde, voorgegaan door hare bevelhebbers, oprukte en hem terugwierp, bij welke gelegenheid vijf generaals zwaar gewond werden: Dumoustier, Boyeldieu, Combelles, Gros, ook Tindal; een geweerkogel was hem door den enkel geschoten. Aanvankelijk meende men, dat het been zou moeten worden afgezet; gelukkig bleek dit niet noodzakelijk. Tindal liet zich naar Versailles voeren, waar de wonde genas, ofschoon hij er in zijn volgend leven altijd last van gehad heeft.

Ook nu ontving hij weder de bewijzen, dat zijne diensten op prijs gesteld werden; 7 September 1813 werd hij bevorderd tot divisiegeneraal, met bepaling, dat hij in de keizerlijke Garde zou blijven dienen, en den titel met het daaraan verbonden traktement van adjudant-generaal zou behouden; den 3en Januari 1814 werd hij met het commandeurskruis van het Legioen van eer begiftigd.

De gevolgen van zijne verwonding zullen wel oorzaak geweest zijn, dat hij in het voorjaar van 1814 niet mede te velde is getrokken; en toen Napoleon afstand van den troon gedaan had (10 April) en de Hollanders het fransche juk hadden afgeschud, achtte Tindal zich niet meer verplicht in vreemden krijgsdienst te blijven; hij vroeg en verkreeg zijn ontslag als fransch generaal, 28 Juni 1814. Dat hij in het fransche leger een bekende en gewaardeerde figuur is geweest, blijkt, behalve uit de hem ten deel gevallen onderscheidingen, ook wel daaruit, dat na zijn overlijden in het 18e deel van den *Spectateur Militaire* (1835), bl. 105-107 eene (boven reeds genoemde) necrologie van hem is opgenomen, eindigende met de woorden: 'Un ancien officier de la garde impériale (niet genoemd) qui a connu particulièrement le général Tindal et qui a pris part aux affaires où il s'est distingué, a cru devoir consacrer ces lignes à la mémoire des beaux services que ce général a rendus à la France en 1811, 12, 13 et 14'.

Naar het schijnt, heeft Tindal vooraf er zich van vergewist, dat hij in het Nederlandsche leger in zijn rang zou worden aangenomen, en is dit niet zonder eenige moeilijkheid in zijn werk gegaan. Want tien dagen vóór zijn ontslag uit den franschen dienst (18 Juni 1814) heeft toch niemand minder dan graaf Leopold van Limburg Stirum

in een aan den Souvereinen Vorst gerichtten brief tegen die aanneming geprotesteerd. Tindal wordt daarin voorgesteld als een man 'wiens politieke gevoelens altoos het tegenovergestelde zijn geweest van die van een rechtgeaard Nederlander, en die in de ongelukkige tijden, die wij beleefd hebben, door daden en gesprekken, die nog zoo versch in het geheugen liggen, getoond heeft, een afkeer te hebben van U.K.H. en van zijn Vaderland'. Falck zal hier wel tegengewicht in de schaal geworpen hebben; althans 31 Juli 1814 werd Tindal aangesteld als luitenant-generaal in het nederlandsche leger, en 18 Augustus d.a.v. werd hij benoemd tot inspecteur-generaal der infanterie van de Belgische troepen. Willem I had toen wel reeds het bestuur over België overgenomen (21 Juli 1814) en aanvaard (1 Aug. 1814), maar de beide deelen, die het volgende jaar het Koninkrijk der Vereenigde Nederlanden zouden uitmaken, bleven voorshands nog gescheiden. G.A.G.P. van der Capellen voerde in België het bewind uit naam van den Vorst en generaal Janssens werd er, 31 Aug. 1814, aangesteld tot commissaris-generaal van oorlog. Toen deze aan het einde van het jaar tot dezelfde betrekking in de noordelijke gewesten werd geroepen, werd weliswaar het commissariaat van oorlog in België den 15en December gesupprimeerd, maar tevens bepaald, dat voorloopig de oudste van de inspecteurs-generaal der onderscheidene wapens in België met de administratie van oorlog over die provinciën belast zou zijn. Die oudste was Tindal, en zoo heeft hij in die tijden als hoogste militaire ambtenaar zijne krachten moeten wijden aan het ineenzetten van het nieuwe leger, en de voorbereidende maatregelen moeten leiden tot de samensmelting van de troepen van noord en zuid tot één Nederlandsch leger. Nog was hij met die functiën belast, toen Napoleon, van Elba teruggekeerd, den strijd met de Bondgenooten weder deed ontbranden. Het nieuwe nederlandsche leger zou aan dien strijd deelnemen; aan Wellington, die uit Weenen was overgekomen (in den nacht van 3 op 4 April kwam hij in Brussel) werd het opperbevel, ook over dit leger, opgedragen. In den aanvang scheen het den britschen veldheer toe, dat koning Willem hem over diens leger niet al het gezag wilde toekennen, dat hem noodig voorkwam. Hetzij om deze reden, hetzij omdat hij bij Tindal nog eenige toeneiging tot zijne vroegere fransche wapenbroeders onderstelde, gaf Wellington in het begin van Mei als zijn stellig verlangen te kennen, 'qu'aucun ordre ne soit donné par le général Tindal ou autre de la part de Sa Majesté aux troupes et aux commandans des places de la Belgique, qui ne passe par les mains de Sa Grâce le Due de Wellington'.

Invloed op de toenmalige krijgsgebeurtenissen heeft Tindal niet geoefend, doch toen de Verbondenen na de slagen van Quatre-Bras en Waterloo Frankrijk binnentrokken, werd hij benoemd tot kommandeerend generaal van de troepen in de Zuidelijke provinciën, en een maand later (16 Juli 1815) tot bevelhebber over het reserve-leger, dat zou worden gevormd om, zoo noodig, tot versterking van het leger te velde te dienen. De samenstelling daarvan - spoedig bleek, dat het niet meer noodig zou zijn - is niet gebeel tot uitvoering gekomen, en bij kon. besluit van 19 October 1815 werd het reserve-leger ontbonden.

Ofschoon Tindal dus aan de eigenlijke krijgsbedrijven in 1815 niet heeft deelgenomen, werd hij, in erkenning van zijne diensten, bij de oprichting van het nieuwe leger bewezen, bij het tweede besluit van uitreiking der ordeteekenen van de

Militaire Willemsorde (8 Juli) tot commandeur van die orde benoemd; terwijl hij bij kon. besl. van 16 Sept. 1815 (21 Sept. is de datum van 's konings inhuldiging te Brussel), tegelijk met vele anderen, werd verheven tot den nederlandschen adelstand met den titel van baron bij recht van eerstgeboorte.

In het laatste gedeelte van zijn loopbaan zijn hem nog verschillende gewichtige betrekkingen opgedragen: 30 Januari 1816 werd hij inspeeteurgeneraal der infanterie; 15 Augustus 1818 kommandeerend generaal in het 6e Groot Militair Kommando (hoofdkw. Namen); 20 December 1826 inspecteur der infanterie in het 2e Groot Militair Kommando (hoofdkw. Deventer); 12 Mei 1827 kommandeerend generaal in het 2e Groot Militair Kommando (als voren); 10 November 1828 kommandeerend generaal in het 1e Groot Militair Kommando (hoofdkw. Utrecht), met bevordering tot generaal der infanterie, den hoogsten militairen rang, die in Nederland verleend werd. Nog tijdens de waarneming van deze betrekking is hij op zijn buitenverblijf te Zeist in 1834 overleden.

Tindal is tweemaal gehuwd geweest: 1e. 26 Juni 1796 te Arnhem met Berendina Hamming, ged. Arnhem 30 Juli 1769, overl. Arnhem 1 Juni 1799, uit welk huwelijk een zoon en eene dochter geboren zijn; 2e. 9 Maart 1800 te Deventer met Helena Jeannette Hartkamp, ged. Deventer 17 Maart 1776, overl. Haarlem 10 Juni 1857. Uit dit huwelijk zijn, behalve drie dochters, de navolgende zonen geboren: 1. Daniël, baron Tindal, geb. te Arnhem 16 Febr. 1803, die 14 Aug. 1823 werd aangesteld tot 2en luitenant bij het regiment rijdende artillerie, daarbij 21 Juli 1828 werd bevorderd tot 1en luitenant en 18 Juni 1837 werd overgeplaatst als kapitein bij den generalen staf; hij heeft dienst gedaan als ordonnans-officier bij den prins van Oranje, is als majoor gepensionneerd, was daarna kamerheer en overleed te Freiwaldau in Silezië 12 Februari 1856 (zie Van Sypesteyn, *Gesch. v.h. reg. Ned. rydende artillerie* 358, en van Es, *Het historisch Museum van het Korps Rijdende Artillerie* (niet in den handel) VI 204, 212); 2. Jhr. George August, baron Tindal, geb. te 's Gravenhage 5 November 1805, die in zeedienst ging, gepensionneerd werd als kapitein ter zee en adjudant des konings in buitengewonen dienst is geweest; hij overleed te Amsterdam 20 November 1880; 3. Jhr. Leonard Jean (zie hiervoren), en 4. Jhr. Willem Frederik, geboren te Brussel 6 Febr. 1816, overleden te Brussel 28 April 1882, die majoor van de cavalerie en kamerheer van den koning geweest is.

Prent door J.H. Hoffmeister.

Zie: Bosscha, *Neerl. heldendaden te land*, naamregister; D'Auzon de Boisminart, *Gedenkschriften* ('s Grav. en Amst. 1843) 74-92; *Victoires, Conquêtes, Désastres etc. des Français de 1789 à 1815* (Paris 1836) XII, 90; van Löben Sels, *Bijdragen tot de krijgsgeschiedenis van Napoleon Bonaparte* ('s Grav. 1840) III, 464; Emile Marco de Saint-Hilaire, *Histoire anecdotique politique et militaire de la Garde Impériale* (Paris 1847) 354, 477; van Vlijmen, *Vers la Bérésina* (Paris 1908) 319; Sabron, *Geschiedenis van het 33e Regiment Lichte Infanterie* (Breda 1910) 105, 107; de Bas et le comte de T'Serelaes de Wommersom, *La campagne de 1815 aux Pays Bas* (Bruxelles 1909) II, Index alphabétique; Camille Rousset, *La grande armée de 1813* (Paris 1892) 264; Co-

lenbrander, *Gedenkstukken*, VII, naamregister, VIII², 534; *Nederlands Adelsboek* 1918; *Jaarboek van den Nederlandschen adel* 1891, 242; *Biographisch Album. Verzameling van Portretten en Levensberigten van verdienstelyke Mannen uit de Geschiedenis van het Nederlandsche Zee- en Krygswezen en van de Koloniën* (Rotterdam 1862), 6; verder samengesteld met behulp van een staat van dienst.
Koolemans Beijnen

[Tip, Hendrik Mertens]

TIP (Hendrik Mertens), bekwaam onderwijzen opvoedkundige, in 1808 te Blankenham (Overijssel) geb. en 21 Sept. 1858 te Utrecht overleden. Na tot zijn 14de jaar bij meester Pauw te Blokzijl op school te hebben gegaan, ontving hij, op raad van dezen onderwijzer, zijn verdere opleiding op de kweekschool van Prinsen te Haarlem en legde hier, en later te Utrecht, met goed gevolg de vereischte examens voor het lager onderwijs af; zelfs behaalde hij nog op lateren leeftijd den eersten onderwijzersrang (naar de wet van 1806). In 1827 werd hij tot hoofd eener kort te voren opgerichte 'normaalschool' te Utrecht benoemd (een inrichting van onderwijs voor jongens uit den beschaafden stand), die door zijn toedoen weldra tot grooten bloei geraakte. Zeven jaar later opende hij in dezelfde stad een eigen instituut voor opvoeding en onderwijs, met daaraan verbonden kostschool, die in korten tijd niet minder naam maakte. In 1846 werd Tip als 'eerste ranger' tot lector in de wiskunde aan het stedelijk gymnasium te Utrecht aangesteld, terwijl hij zich in 1852 tevens tot schoolopziener in het district Utrecht benoemd zag. Vijf jaar later bij de invoering der wet op het lager onderwijs van 1857, werd hij tot inspecteur van het L.O. in de provincie Utrecht benoemd, welke betrekking hij 1 Jan. 1858 aanvaardde. Maar reeds acht maanden later overleed hij, in den ouderdom van 50 jaren. Als leeraar aan 't gymnasium werd hij opgevolgd door zijn zoon Dr. Jan Tip, als inspecteur van het lager onderwijs door Mr. A.J. Farncombe Sanders (III, 1120). Zijn bloeiende kostschool had hij een jaar te voren van de hand gedaan. Al te groote inspanning had zijn krachten vroegtijdig ondermijnd.

Tip stond bekend als een zeer bekwaam docent. Heuristisch en socratisch aangelegd, wist hij op uitnemende wijs het verstand zijner leerlingen te scherpen en hen tot zelf denken en zelf zoeken op te wekken. Afgetrokken begrippen uit de stelen rekenkunde placht hij op gelukkige wijs door voorbeelden uit het dagelijksche leven toe te lichten en duidelijk te maken. Boeken heeft hij niet geschreven.

P.W.v.d. Weyer lith.

Zie: E k k e r, *De Hieronymusschool te Utrecht*, 2de dl. (1864), 63-65.

Zuidema

[Tjaerda, Schelto]

TJAERDA (Schelto), geb. 1530 zoon van Mr. Syds Tjaerda en Moed Sytsema. Hij sloot zich aan bij de tegenstanders der spaansche regeering en werd daarom door Alva te Antwerpen gedaagd. Hij was gehuwd met H i s H e r m a n a, bij wie hij een zoon Syds had.

Schilderij door onbekende bij Jhr. Mr. E. Tjarda v. Starckenborgh Stachouer te Groningen.

Winsemius, *Hist.* II, 114; te Water, *Verbond der Edelen* III 332.

Haak

[Tjaerts of Tjeerts, Pieter Petreius Tiara]

TJAERTS of TJEERTS (Pieter) (P e t r e i u s T i a r a), geb. te Workum 15 Juli 1514, overl. te Franeker 9 Febr. 1586. Gesproten uit een aanzienlijk friesch geslacht. Hij studeerde in de geneeskunde te Leuven en maakte een studiereis door Duitschland, Frankrijk en Italië. In Italië moet hij de doktersbul hebben verkregen. Hij vestigde zich daarna eerst te Franeker,

vertrok later naar Leuven (± 1553) en vandaar naar Delft, waar hij in 1555 stadsdokter was. In 1557 vertrok hij weer naar Franeker, waar hij weer de praktijk heeft uitgeoefend. In 1560 werd hij beroepen als hoogleeraar in de grieksche letteren aan de nieuw opgerichte hoogeschool te Douay, maar reeds in 1565 keerde hij naar Franeker terug, waarheen het gemeentebestuur hem tot stadsdoctor had beroepen op een salaris van 50 gulden van gemeente wege en ruim honderd gulden, door de heerschappen en geestelijke conventen bij te passen. In 1574 kreeg hij evenwel zijn ontslag vanwege de slechte gemeentelijke financiën en vertrok hij naar Leiden, waar hij in 1575 werd aangesteld tot hoogleeraar in de grieksche taal. Hij was de eerste Rector Magnificus. In 1585 vertrok hij weer naar Franeker, dat hem als hoogleeraar aan de nieuw gestichte hoogeschool aldaar beriep. Het volgend jaar (9 Febr. 1586) stierf hij.

T. was een algemeen ontwikkeld en voor zijn tijd vrijzinnig man. Gedrukte geschriften heeft hij niet nagelaten. Van der Linden vermeldt van hem een verklaring der aphorismen van Hippokrates te hebben gezien in m.s. welke z.i. lof verdiende. Een latijnsch gedicht, handelend over den opstand tegen Spanje, bevindt zich in de *Poëmata* van J. Dousa.

Zie: N. Blancardus, *Panaegyricus pro festo seculari Acad. Frisiacae anni 1685*; Teltling, *Eenige levensbijzonderheden van Doctor Pieter Tiara toegelicht, in Nieuwe Friesche volksalmanak voor 1861*; Banga, *Geschied. d. geneesk. in Nederland*.

Baumann

[Toledo, Johannes van]

TOLEDO (Johannes van), dichter uit de 2e helft der 17e eeuw. Huwde 28 Oct. 1670 met Lidia Jens. Hij ontleende aan P.C. Hooft's 'Rampzaaligheden der verheffing van den Huize Medicis' de stof voor een treurspel: *Gestrafte Ontugt, vertoont in de Liefde van Helionore en Zanobio* (Amst. 1669) en dichtte een bundel liederen uitgegeven onder den naam: *Tydquister der Jeugt, of Gerijmde Bedenckinge op geestelijke, en wereldse voorvallen* (Amst. 1669), waarin hij zich een bewonderaar van Huygens betoont. Enkele bruilofsdichten zijn er van hem bewaard: op het huwelijk van *Isaacus Severinus van Adelhoorn* en *Maria Lopes de' Haro* (Leyden 1668); van *Pieter de Vinder* en *Dorothea Heykoop* (Amst. 1670); van *Matthias van Tol* en *Maria Caprarius* (Leyden 1671) en van *Adranus Severinus* en *Sara Wijngaerden* (Leyden 1761). Van Adr. Severinus, P. van Toledo en van eigen hand zijn enkele bruilofsdichten op zijn eigen huwelijk bewaard gebleven. Hij mengde zich in Westerbaen's aanval op de predikants-gage van wege het gemeene Land en schreef tot bestrijding twee gedichtjes: *Papier Verloren, Of bewijs, hoe nodeloos de Remonstransen Schrijver zijn meer als een ter nedergestelde lasteringe. nogmael te berde brengt. en by gevolg seer aerdig bewaerheyt de fameux tytel spreuk kort verloren* (Amst. 1668) en zonder jaar: *J. Westerbaens Stof-verloren in het onnoosle sorg-verloren, of bewijs, dat Papier-verloren bewaerheyt is in syn kost-verloren*. In dezen twist stond hij dan tegenover Westerbaen aan de zijde der kerkelijken.

Zie: J.A. Worp, *Geschiedenis van het drama en van het Tooneel in Nederland I* (Gron. 1904) p. 335; W.P.C. Knuttel, *Catalogus pamflettenverzameling Kon. Bibl. II2*. ('s Grav. 1895), no. 9733 en 9735.

Ruys

[Tollens, Hendrik Franciscus Caroluszoon]

TOLLENS (Hendrik Franciscus) Caroluszoon, later zich noemende Hendrik Tollens Czn., geb. 24 Sept. 1780 uit een gezin van 13 kin-

deren, als zoon van Carolus Lodewijk T. (1752-1818) en Petronella van der Hagt (1780-1817). Zijn grootvader, Johannes Jodocus T. (geb. te Somereghem, gehuwd met Maria van Bree, overl. 1797) was, van Gent komende, Sept. 1752 als burger te Rotterdam geadmitteerd en dreef daar een handel in verfwaren en een penseelmakerij, welke later door zijn zoon en kleinzoon werd voortgezet. Zijn jeugdijaren, van zijn 3e tot 10e jaar, bracht Hendrik T. in het huis van een oom door, die te Amsterdam 'in de Niezel' woonde, daarna bezocht hij een kostschool te Elten, waar hij niet veel meer dan schrijven, rekenen en de beginselen der fransche taal leerde. In 1795 kwam hij als 15-jarige jongen bij zijn vader te Rotterdam op het kantoor. Reeds vroeg ontwaakte bij hem de liefde tot de dichtkunst en leefde hij actief het onstuimige leven der laatste jaren van de 18e eeuw mede. In het ambacht Cool, waar zijn vader woonde, was een Vaderlandsche Societeit door de Patriotten opgericht, die zich in 1797 tot volksvergaderingen uitbreidde. T. was hiervan secretaris en in de *Rott. Courant* van 21 Mrt. 1797 komt van hem als zoodanig een merkwaardige publicatie voor. Tal van luidruchtige revolutionnaire, vrijheidslievende gedichten waren de eerste proeven zijner muze en vonden geestdriftige bewonderaars, b.v. *Aan de Schutterij van Cool, wijze der Marseillaise* (3 pp. z.j.). Hetzij hij echter zelf weinig overtuigd patriot was, hetzij zijn vader met leede oogen den gang der zaken aanzag, lang duurden zijne politieke bemoeiingen niet. Reeds in 1798 is hij met ander werk bezig en heeft hij voorgoed met dergelijke onbezonnenheden gebroken. Zijn meeste jeugdige dichtproeven heeft hij zelf vernietigd; enkele zijn nog te vinden in zijn *Dichtlievende Mengelingen* (1802), in *Kleine Dichterlijke Handschriften, verz. door P.J. Uylenbroek* (Amst. 1823-27) en in *Keur van Nederlandsche Letteren* (Amst. z.j.).

Het tooneel en het schouwburgleven begonnen hem aan te trekken. Behalve een zg. divertissement in 't najaar van 1798 met M. Westerman geschreven (*De Vrede in Nederland of Aftogt der Engelschen en Russchen* (Rott. 1799), vervaardigde hij in 7 jaar tijds 15 tooneelstukken, in proza en poëzie, deels oorspronkelijk, deels naar het fransch vertaald van Voltaire, Racine, Pigault le Brun e.a. Groot was zijn succes niet; geen enkele dezer stukken werd opgevoerd en zelf heeft hij ze later in geen zijner werken weer willen opnemen. Een gelukkiger gevolg van zijn belangstelling in den Rotterdamschen Schouwburg was zijn kennismaking in 1798 met de tooneelspeelster Gerbranda Catharina Rivier (12 Nov. 1780 in de Grootte Kerk te Rotterdam gedoopt, overl. 17 Jan. 1838), dochter van Simon Rivier, den komiek uit den komediantentroep van Andries Snoek. Hoewel deze vrijage begrijpelijkerwijs aan veel kritiek bloot stond en weinig instemming bij de familie vond, zetten zij toch hun huwelijk door. 29 Juli 1800 staan beiden in het kerkelijk trouwboek van West-Souburg vermeld, als geboren te Amsterdam. Meer dan 35 jaren heeft T. in haar een trouwe en liefhebbende vrouw gehad, die ook in staat was zijn dichterlijk leven mee te leven. Elf kinderen werden er uit dit huwelijk geboren, waarvan er bij 's vaders dood nog 6 in leven waren: Louise Petronella, Magdalena Anthonia, Hendrik Petrus Jacobus, Franciscus Johannes, Johanna Pe-

tronella en Louis Jacobus Anthonie. Misschien vindt men de geschiedenis van zijn liefde en huwelijk terug in het onderwerp van een zijner verhalen 'Bodijn' getiteld (*Nieuwe Verhalen*, Rott. 1801, 107-117). Omstreeks dezen tijd maakte T. zijn 'sentimenteelen tijd' door, getuige zijn: *Proeve van sentimenteele Geschriften en Gedichten* (Amst. 1799), *Proeve van Minnezangen en Idyllen* en *Nieuwe Verhalen*. De *Proeve van Minnezangen en Idyllen* verscheen tusschen 1800 en 1805 in 3 stukken; slechts 35 ervan werden later door den dichter goed genoeg gekeurd om in zijn *Minnedichtjes* herdrukt te worden; maar 11 bleven er van over in zijn *Verstrooide Gedichten*.

Tollens begon langzamerhand naam als dichter te krijgen en zijn aanzien in den Rotterdamschen dichterkring nam toe; de talrijke almanakken en albums van deze en latere jaren gingen prijs op zijn medewerking stellen. In 1803 was zijn bekende wedstrijd met C. Loots in de Bataafsche Maatsch. van Taal- en Dichtkunde, afd. Rotterdam, onderwerp 'Huig de Groot'. Twee jaar later overwon T. met zijn gedicht *De dood van Egmond en Hoorne* (beide in *Werken der Bat. Mij. van Taal- en Dichtkunde*, dln. II en V, 1807 en 1810). In dien kring leerde hij zijn vrienden Westerman, Nierstrass, Immerzeel, Warnsinck e.a. kennen. Spoedig werd hij secretaris, zelfs voorzitter der afdeeling, in 1805 algemeen secretaris der Maatschappij. Tal van spreekbeurten vervulde hij, waarin hij zijn eigen gedichten voordroeg en de *Mengeldichten bij bijzondere gelegenheden door de Rotterdamsche afdeeling der Holl. Mij. van Fraaije Kunsten en Wetensch.* (Leiden 1807-1810) bewaren heel wat proeven zijner poëzie. In 1809 werd T. lid van het Kon. Instituut, in 1815 van de Mij. der Nederl. Letterk., in 1825 lid van verdienste van de Holl. Mij. van Fraaije Kunsten en Wetensch., en steeds toonde hij zich een werkzaam lid van deze genootschappen.

Van 1806 tot 1815 verschenen zijn 3 deelen *Gedichten* en het was vooral met deze dat hij zijn roem als dichter vestigde; geen zijner latere gedichten zijn zoo bekend geworden en gebleven als deze eerstelingen. Bijna 50 jaar bleef hij sindsdien 'de lust en de liefde der Nederlandsche Natie'. Geen wonder, dat de herdrukken elkaar snel opvolgden; in 1828 al een 4de (met een oplaag van 10000 exx.), in 1831 een 5de, in 1856 een 6de druk.

Onder al zijn literaire bezigheden door bleef hij een goed koopman, die door het trouw behartigen zijner zaken in goeden doen kwam. Na den dood zijns vaders zette hij, eerst met zijn twee broers, na de ontbinding der vennootschap alleen, de zaak voort.

Zijn letterkundige productiviteit nam toe. Aan buitenlandsche dichters ontleende hij: *Tuultje van geurige Dichtbloemen op Franschen bodem geplukt* (1803) (later verbeterd in: *Dichtbloemen bij de naburen geplukt*) en zijn bundel *Romancen, Balladen en Legendes*. Het bekendst zijn de *Liedjes van Matthias Claudius*, den dichter aan wien hij zich het meest verwant gevoelde. Steeds meer ook begint hij onze officieele, nationale dichter te worden; vooral bij belangrijke gebeurtenissen, als in de jaren 1815 en 1830 stroomde zijn dichtader. De kroon op zijn werk zette het *Wien Neerlands Bloed*, in 1817 'uitgegeven ingevolge het programma van den Lt. Admiraal van Kinsbergen'. Tegelijk met v.d. Palm's *Gedenkschrift* werd ook T.'s lied, onder het motto 'Principi et Patriae' ingezonden, be-

kroond en hem een prijs van f 250 toegekend. Het 8 coupletten lange gedicht werd het officieele volkslied, dat 'nooit zoolang geleefd zou hebben, als de melodie (van J.W. Wilms) het niet gedragen had'. Hooger dan dit, staat zijn: *Tafereel van de overwintering der Hollanders op Nova Zembla in 1596 en 1597* (1819), en al moge Huet's oordeel waar zijn, dat het origineel, G. de Veer's *Dagboek*, meer literaire waarde heeft, het gedicht sprak tot het Nederlandsche volk van zijn dagen door zijn gemoedelijkheid, vroomheid en klaarheid. Een aaneenschakeling van intieme hollandsche tooneeltjes - geen heldendicht van dramatische kracht. De tijdgenooten noemden het 'een stuk welks wedergade in geen taal der wereld bestaat' en de opgang die het maakte was dan ook groot.

In 1821 verschenen zijn *Nieuwe Gedichten*, van welker 1e deel in 1828 een 2de druk tegelijk met een tweede deel verscheen. In 1820 treedt hij op als de officieele vertegenwoordiger onzer dichtkunst bij de viering van Borger's nagedachtenis te Leiden, 3 jaar later was hij feestredenaar bij het 4de eeuwgetij der uitvinding van de boekdrukkunst te Haarlem. Dan komt het jaar 1830. Zijn zoon H e n d r i k , te Leiden student, trok als Vrijwillig Jager mee uit en zoo leefde T. de nationale zaak te nauwer mee; zelfs bezocht hij het krijgstooneel in het zuiden des lands. Van zijn talrijke gelegenheidsgedichten zijn het meest bekend zijn *Algemeene Bededag*, 2 Dec. 1832 en *Val der citadel van Antwerpen*; van het eerste bestaan 14 verschillende vertalingen.

In 1834 verscheen zijn *Cantate voor het 2de Eeuwfeest van het Seminarium der Remonstrantsche Broederschap*. Zeven jaar te voren was T. met zijn naaste betrekkingen van de Roomsche kerk naar de Remonstranten overgegaan, onder den invloed van zijn vriend Abr. des Amorie van der Hoeven, predt. te Rotterdam. Behalve 2 afzonderlijk uitgegeven gedichten *Lofzang voor het inwijdingsfeest der hernieuwing van orgel en choor der R.C. Kerk bij de gemeente op het Steiger te Rotterdam* (1817) en een *Lofzang op de geboorte onzes H. Jezus Christus*, voor een R. Kath. kerk te Rotterdam (1821), treffen we zoo goed als geen Roomsche reminiscenties bij T. aan. Bij het lofkoor dat na zijn dood zijn lof bezong, waren het alleen enkele Roomsche bladen die buiten de schreef vielen.

In 1838 was zijn vrouw gestorven; zijn droefheid uitte zich het best in het feit, dat hij geen gedicht op haar dood maakte; weinige weken later overleed ook zijn oudste zoon. Het was met twee ongetrouwde dochters dat hij in 1840, eindelijk ontslagen van het lastig koopmanspak, het buiten 'Ottoburg' bij Rijswijk kon betrekken, nadat hij zijn zaak aan zijn schoonzoon had overgedragen.

Overvloediger stroomde nu zijn dichtader. In 1840 gaf hij *Verstrooide Gedichten*, van 1849 tot 1853 weder 2 bundels *Laatste Gedichten* uit. Voor liefdadige doeleinden brachten afzonderlijk verschenen dichtstukjes voor dien tijd groote sommen op en T. leende zich er gaarne toe. Zijn *Goeden nacht van de armen aan de rijken* bracht in Nederland f 1816.88 op, in Indië f 635, met zijn *Winteravondliedje* werd f 2000 bijeengebracht. Het meest kwam de volksliefde voor den populairen dichter tot uiting, toen hij 24 Sept. 1850 70 jaar werd. De regeering benoemde hem tot Kommandeur in de Oranje-Nassau-orde; in 't museum Boymans werd zijn buste onthuld, te Amsterdam het Tollensfonds opgericht, alles

onder een deelneming zoo groot als thans niet meer mogelijk zou zijn.

Na een bundeltje *Kinderlijke Dichtstukjes*, waarin hij reeds vroeger verschenene vereenigde, waagde hij zich in 1856 nogmaals aan de uitgave van de *Nalezing zijn Gedichten*, hoewel zijn dichteroem al niet meer onaangetast was. Maar zijn leven neigde ten grave. In den winter van 1855 op 56 kreeg hij eenige malen lichte beroertes, 21 Oct. 1856 stierf hij, onder 't corrigeeren van het 9de blad van het 10de deel zijner bij Suringar verschenen *Gezamenlijke dichtwerken*. 24 Sept. 1860 werd in het Park te Rotterdam zijn standbeeld onthuld, 20 Oct. 1860 verrees er een monument op zijn graf te Rijswijk, waar hij 25 Oct. 1856 te ruste was gelegd. Aan zijn graf stonden zijn beide zoons, Mr. H.P.J. en Mr. F.J. T o l l e n s , zijn schoonzoon C.L. K o l f f en diens zoontje.

Zweeg bij zijn leven de kritiek reeds niet geheel - Jac. van Lennep en A. van der Hoop Jr. begonnen ± 1829 al af te dingen op zijn dichteroem - al spoedig na zijn dood kwam er kentering. Beets begon voorzichtig in zijn *Verscheidenheden* (1858), Huet in 1881 viel ernstiger, soms grover aan. *De Gids* van 1898 bracht *Documenten over Tollens uit de jaren 1807 tot 1831*, die wel een eenigszins onaangenaam licht werpen op zijn persoonlijkheid: in plaats van het geijkte eenvoudige, nobele karakter, zien we daar zelfgenoegzaamheid en ijdelheid, lichtgeraaktheid tegenover kritiek en gebrek aan waardeering voor andere dichters, met name de jongeren. Ook W. de Clercq's oordeel over T. is niet onverdeeld gunstig. Thans, bijna drie kwart eeuw na zijn dood, is hij, misschien niet verdiend, vrijwel in vergetelheid geraakt. Maar, wie zijn volk en taal liefheeft, kan ook thans nog Tollens waardeeren, omdat hij een eigen gemakkelijken dichttrant bezat, omdat hij huisgezin, familieband en vaderland hooghield en eenmaal de liefde van gansch een volk bezat.

Vermelden we ten slotte nog, dat T. zich ook een enkele maal aan 't proza waagde. Behalve enkele tooneelspelen en verhalen uit zijn jeugd waren het, niet afzonderlijk verschenen, verhandelingen o.a.: *Over de Romance* in Muzen-Album (1849), 2 zedeprenten *De Dorpsschoolmeester* en *De Brievenbesteller* in *De Tijd, Een woord over A.R. Falck*, en 2 *Verhandelingen over Mr. W. Bilderdijk* (Vaderlandsche Letteroefeningen 1849 en 1850), zijn voorbeeld gedurende zijn heele leven, maar een voorbeeld tot welks hoogte hij nimmer reiken kon. Toen T.'s bibliotheek in 1857 (bij Gebr. v.d. Hoek te Leiden) verkocht werd, kwam ook een zeldzaam ex. van Bilderdijks werken in 187 banden onder den hamer en bracht f 1050 op.

Er zijn 19 portretten van T. bekend; 4 noemt F. Muller in zijn Beschrijvenden Catalogus (No. 5373-5376) er, 15 J.F. van Someren (No. 5578-5590).

Hier volgt de lijst zijner werken, chronologisch gerangschikt, voor zoover ze afzonderlijk zijn verschenen:

De bruiloft, blijspel (Amst. 1799). *De Vrede in Nederland*, Divertissement (Rott. 1799). *Proeve van sentimenteele Geschriften en Gedichten* (Amst. 1799). *De Schoenmaker van Damascus*, gevolgd naar het Fransch van Pigault Le Brun (Amst. 1800). *Iets van Kotzebue. Tooneelstukje*. (In Holland 1800). *Konstantijn*, Burgerlijk treurspel (Rott. 1800). *Proeve van Minnezangen en Idytlen* (3 stk. Amst. 1800, 1802, 1805). *Het Huwelijk naar de Mode*, Blijspel (Amst. 1800). *Verleiding en vergoeding*,

Tooneelspel gevolgd nr. het fr. v. Pigault Le Brun (Rott. 1801). *Blinval en Emelia*, Tooneelspel (Amst. 1801). *De dood van Cezar*, treurspel naar Voltaire (Amst. 1801). *Kato te Utika*, nr. het fr. v. Tardieu de Saint-Marcel (Rott. 1801). *Gierigheid en Praatzucht*, Blijspel (Amst. 1801). *Manlius Torquatus* nr. het fr. v. Christian. (Amst. 1801). *Nieuwe Verhalen* (Rott. 1801). *Abufar*, nr. het fr. v. J.F. Ducis (Amst. 1802). *Dichtlievende Mengelingen, voorafgegaan door Andromache* (Rott. 1802). *Katilina*, nr. het fr. v. Voltaire (Amst. 1802). *Tuultje van geurige dichtbloemen op franschen bodem geplukt* (Amst. 1803). *Aan de Britten* (Amst. 1805). *De Guebers*. Nr. h. fr. v. Voltaire (Amst. 1804). *Lukretia*, treurspel (Amst. 1805). *De Hoekschen en Kabeljauwschen*, Treurspel (Amst. 1806). *Lofzang voor het inwydingsfeest der hernieuwing van orgel en choor, en dankzegging voor het jubet der 50e verjaring van de hernieuwing der R.C. Kerk bij de gemeente op het Stijger* (Rott. 1807). *Gedichten*, 3 dln. (Rott. 1808-1815; 3e dr. 1817; 4e dr. 1822; 5e dr. 1830; 6e dr. 1856). *Minnedichtjes* (Amst. 1809). *Andromache*, treurspel 2e dr. (Amst. 1809; 3e dr. Amst. 1827). *De Rotterdamsche Weezen aan de burgerij dier Stad* (Rott. 1813). *Bij de verheffing van Z.K.H. Willem Frederik op den troon der Nederlanden* ('s Grav. 1815). *Vaderl. Krijgslied* ('s Grav. 1815). *Vaderl. Wapenkreet* ('s Grav. 1815). *Feestzang bij het huwelijk van den Prins van Oranje en Anna Paulowna* ('s Grav. 1816). *Feestzang bij de geboorte van den jongen Prins* (Rott. 1817). *Volkliederen* uitgegev. ingevolge het Programma v.d. Lt.-Gen. J. van Kinsbergen, in muziek gebracht door J.W. Wilms (Amst. 1817). *Tafereel van de overwintering der Hollanders op Nova Zembla in 1596 en 1597* (Z.p. 1819, nadat het eerst in de werken der Holl. Mij., deel V was verschenen, 14e dr. in 1912). *Op de beeltenis des konings geschilderd d. Paelinck en naar Batavia gezonden* ('s Grav. 1819). *Het dichterlijk Geluk* (Z.p. 1820). *Lofzang op de geboorte onzes Heeren J. Christus*, Gecomponeerd door C. Willemse (Rott. 1821). *Nieuwejaars-zangen uitgevoerd door de kinderen v.h. Aalmoezeniersweeshuis te Amst.* (Amst. 1821). *Nieuwe Gedichten*, 2 dln. (Rott. 1821, 1828; 2e dr. 's Grav. 1828). *De nagedachtenis van E.A. Borger ptegtig gevierd 20 Dec. 1820 door J.H.v.d. Palm en H.T. Cz.* (Leyden 1821; 4d dr. Schiedam 1876). *De Uitvinding der Drukkunst* (Rott. 1823). *Vaarwel der Vaderlandsche Studenten als Vrijwillige Jagers uittrekkende* (Z.p.e.j.; Utr. 1830). *'s Konings Verjaardag* (Rott. 1831). *Gezangen, welke by de verwelkoming v.d. Leidsche Jagers in de Pieterskerk zullen gezongen worden* (Leiden 1831). *Lied der Leidsche studenten by hun terugkeer uit het leger naar de Academie* (Amst. 1831). *De Algemeene Bededag in Nederland* (Rott. 1832). *Op de Vereeniging der Fransche en Engelsche vloten tegen Holland uitgerust. Nr. het Eng.* (Amst. 1832). *Liedjes van Matthias Claudius* (Leeuw. 1832, 2e dr. Leeuw. 1834). *Gezangen voor de Weezen* (Amst. 1832). *De Verjaardag van den Prins van Oranje* (Rott. 1833). *De Val der Citadel van Antwerpen* (Rott. 1833). *Aan Chassé en zijn krijgsmakkers bij hun terugkomst in het vaderland* (Rott. 1833). *Cantate voor het 2e eeuwfeest van het Seminarium der Remonstr. Broederschap, gevierd te Amst.* 1834 (z.p.e.j.). *Zangen ter gelegenheid van de Alg. Verg. der Maatsch. tot Nut v. 't Alg.* (Amst. 1836). *Ter echtviering van den Erfprins van Oranje en Sophia, Prinses van Wurtemberg* (Rott. 1839). *Dichtbloemen bij de naburen geplukt* (Leeuw. 1839). *Verstrooide Gedichten* (Leeuw. 1840) *Philemon, legende* (z.p.e.j.; Zaandam z.j. Leeuw.

1844). *Een bedelbrief in den Winter* ('s Grav. 1848; 2e dr. 's Grav. 1848). *Laatste Gedichten* (Leeuw. 1848, 2e dr. 1849; 2e dl. Leeuw. 1853). *Bij 's Konings begrafenis* ('s Grav. 1849). *Goeden Nacht van de armen aan de rijken* (Rott. 1850). *De Pleegzuster* (Rott. 1852). *Bij de grondvesting en Inwijding der Bewaarschool te Voorburg, De eerste steen* (1853). *Inwijdingslied* (1854). *Een Albumblaadje* (Rott. 1853). *Uitroep bij een inzameling ten behoeve der choleralijders* (1853). *De waarde van 't goud* (Amst. 1854). *Een grijze bedelaar* (Rott. 1854; 3e dr. Rott. 1854). *Winteravondliedje* (Rott. 1855). *Nalezing Onuitgeg. en verspreide Gedichten*, (Leeuw. 1855). *Gezamenlijke Dichtwerken*, 12 dln. (Leeuw. 1855-1857, nieuwe uitg. Leeuw. 1876). *Kinderlijke Dichtstukjes* ('s Grav. 1856; 2e dr. 's Grav. 1859). *Nieuwjaarswensen der Kinderen uit het Gereformeerde Weeshuis te Leiden* (1857 en 1858). *Verzamelde dichtten prozawerken verz. d. Ger. Engelberts Gerrits; met levensschets* (Hilv. 1857). *Vaderlandsche Zangen*. 1-2 stukje (Leeuw. 1859, 4e dr. van St. 1, Leeuw. 1885; 4e dr. van st. 2, Leeuw. 1898). *Keur uit zijne Gedichten*, verz. d.W. Bisschop (Leeuw. 1868; 3e dr. Leeuw. 1898). *De boodschap naar de ijzersmelterij*. Gevolgd nr. Schiller (3e dr. Leeuw. 1870; 4e dr. Leeuw. 1883). *Verzamelde dichtwerken*, volksuitg. (Leeuw. 1871). *De Geuzenvrouw te Gouda* (Leeuw. 1879). *Uit Tollens' dichtwerken* (Leeuw. 1879). *De Verovering van Damiate*, m. inl. v.M.J. Koenen (Leeuw. 1883).

Rob. Hennebo, *Lof van den Jenever*, verbeterd door een liefhebber [Tollens]. (Gedrukt in Holland z.j.). W. Messchert, *De Gouden bruiloft*. Met voorberigt van H. Tollens Czn. (Haarlem 1848, 3e dr. Haarl. 1855; 4e dr. Schiedam 1876). H. Messchert, *Nagelaten gedichten*, verz. en uitg. d.H.T. Czn. (Haarl. 1849). J. de Kruyff, *De Hoop des wederziens* M. voorb. v.H.T. Czn. (3e dr. 's Grav. 1851). N.S. van Winter en L.W. van Merken, *Dichtwerken*, uitg. door H.T. Czn. 1e dl. ('s Grav. 1852). C. Loots, *Nagelaten gedichten* m. voorbericht van H.T. Czn. en M.C. van Hall (Amst. 1855) 2 dln.

Voor de talrijke vertalingen van verschillende zijner gedichten zie men G.D.J. Schotel, *Tollens en zijn tijd*, blz. 299 e.v.

De bibliotheek van de Maatsch. der Ned. Letterkunde te Leiden bezit een belangrijke en waarschijnlijk complete collectie 'Tollensiana', bevattende: 1e de oorspronkelijke edities zijner werken; 2e deels overgeschreven, deels uitgeknipt wat van hem verschenen is in almanakken, periodieken enz., 175 in aantal; 3e alle stukken over T. tijdens zijn leven geplaatst, of hem als hulde toegezonden; 4e alles wat over T. na zijn dood verscheen (o.a. de auctie-catalogus van zijn bibliotheek) en de geschiedenis van de totstandkoming der beide monumenten. Het zijn 31 banden met register, verzameld door een tijdgenoot van T.

Zie: C.D.J. Schotel, *Tollens en zijn tijd* (Tiel 1860; vooral belangrijk door de minutieuze aantekeningen aan het slot); A. Bogaers, *Levensberigt in Handel. Maatsch. Ned. Letterk.* 1857, 103 e.v.; G. Engelberts Gerrits, *Levensschets* voor de door hem uitg. *Dicht- en Prozawerken* (Hilv. 1857); N. Beets, *Verscheidenheden meest op letterk. gebied I* (Haarl. 1858), 35 e.v.; C. Busken Huët, *Litterarische Fantasien en Kritieken*, dl. 6 (Haarl. 1881), 97 e.v.; *Rotterdamsch Jaarboekje*, 1 (Rott. 1888), 107 e.v.; *Kon. Bibliotheek. Werken en Handschr. van H. Tollens Cz. en A. Bogaers* ('s Grav. 1896); *Gids* 1898, III, 120 e.v.; *Gids* 1900, IV, 371 e.v.; *Onze Eeuw* jrg. 16, IV (Haarl. 1916) 223 e.v.;

G. K a l f f , *Gesch. der Ned. Letterk.* VII (Gron. 1912), 5-6, 41-50, 193-196, 431-433. Voor talloze kleine artikelen over T. zie: L.D. P e t i t , *Repertorium der Verhandelingen betr. de Vaderl. Geschiedenis* I en II (Leiden 1907 en 1913).
Ruys

[Tollius, Alexander]

TOLLIUS (Alexander), geb. te Rhenen omstreeks 1630, gest. te Harderwijk 30 October 1675, zoon van J o h . T o l l i u s , die blijkbaar klassieke ontwikkeling bezat, misschien predikant was. Hij studeerde te Utrecht (ing. 1650) en te Harderwijk (ing. 1652) en was reeds vroeg secretaris van G.J. Vossius te Amsterdam. Hij kreeg 1654 van Curatoren der hoogeschool te Harderwijk verlof om grieksche letterkunde te doceeren en volgde er 15 Juni zijn broeder C o r n e l i s als buitengewoon hoogleeraar in dat vak en als secretaris van Curatoren op, 1655 ook in de latijnsche letterkunde en de eloquentie; 1657 werd hij gewoon hoogleeraar in de grieksche letterkunde. In 1672 stond hij als niet-oranjegezind bekend maar na het herstel der staatsche en stadhoudelijke macht in 1675 werd hij, ondanks den haat van de teruggekeerde magistraten, toch door Willem III gehandhaafd wegens de wijze, waarop hij zijn academische waardigheden had bekleed. Hij was, in tegenstelling met de meeste zijner collega's tijdens de Fransche bezetting te Harderwijk gebleven, en redde de bibliotheek. Hij was tweemaal gehuwd, eerst met A a l t j e N o y e n , en 1658 met J o h a n n a G r e v e .

Vgl. over hem: B o u m a n , *Gesch. der Geld. Hoogeschool* I, 190 en I en II passim.
Blok

[Tollius, Cornelis]

TOLLIUS (Cornelis), geb. omstreeks 1628 te Rhenen, gest. te Gouda 13 Juni 1654, oudere broeder van den vorige, studeerde waarschijnlijk te Utrecht, zeker te Amsterdam onder de vriendschappelijke leiding van G.J. Vossius. Met diens zoon Izaäk ging hij als amanuensis naar Stockholm; deze beschuldigde T. later hem verscheidene geschriften ontstolen te hebben. Op aanbeveling denkelijk van J.F. Gronovius werd hij, nog jong maar reeds als uitnemend Graecus bekend, buitengewoon hoogleeraar in geschiedenis en Grieksch aan de nieuw ingerichte geldersche hoogeschool te Harderwijk (12 April 1648), waar hij tevens secretaris van Curatoren werd. Jan. 1654 volgde hij er H o r n i u s als hoogleeraar in geschiedenis, staatsleer en aardrijkskunde op. Hij stierf onverwacht te Gouda kort na zijn huwelijk (5 Maart) met M a r g a r e t h a K e n t , dochter van een goudschen burgemeester. Men had de hoogste verwachtingen gekoesterd van zijn verwonderlijke geleerdheid.

Van hem: *Oratio in obitum Joh. Andr. Schmitzii* (Harderw. 1652); *Ad Pierii Valeriani de Infelicitate literatorum* (Amst. 1647, Lipsiae 1707) met *Alcyonius, Medices legatus sive de exilio Oratio de natura et constitutione verae Politices* (Harderov. 1655); *Oratio de pace inter Hisp. Regem Philippum et liberos Ordines Belgii* (Amst. 1648); *Oratio in obitum G.J. Vossii* (Amst. 1649); *Palaephatas de Incredibilibus* (Amst. 1649), ed *Pater* (Francof. 1652); *Joannes Cinnami Historia Constantinopolitana* (Francof. 1652);

Over hem: B o u m a n , *Gesch. der Geld. Hoogeschool* I, 175 en II, passim.
Blok

[Tollius, Herman]

TOLLIUS (Herman), geb. te Breda 23 Febr. 1742, gest. te Leiden 29 April 1822, zoon van Philippus Theodorus T., advocaat en griffier der leenen te Breda, en Bertha Sturman. Hij studeerde te Leiden in de letteren en rechten (ing. 7 Maart 1755) onder de juristen Rücker en Scheltinga en de classici Hemsterhuis en Ruhnkenius verder van Mus-

schenbroek en Lulofs, promoveerde er in beide rechten op theses 13 Juni 1763 en werd advocaat in den Haag. Op aanbeveling zijner leidsche leermeesters werd hij 16 Aug. 1766 met eene oratie *De graecis litteris* (Harderov. 1767) hoogleeraar in de oude letteren te Harderwijk, waar hij tevens bibliothecaris werd. 1776 deed hij een studiereis naar Parijs. 1777 tot hoogleeraar in geschiedenis en Grieksch te Amsterdam benoemd, hield hij er April 1778 zijne intreerede *De Gerardo Vossio perfecto grammatico* (Amst. 1778); evenals te Harderwijk doceerde hij ook hier daarbij voor het eerst aldaar Vaderlandsche geschiedenis. 28 Febr. 1785 door prins Willem V benoemd tot leermeester zijner kinderen, verhuisde hij naar den Haag, volgde als trouw aanhanger van het Oranjuhuis de stadhouderlijke familie naar Gelderland en keerde (Sept. 1787) met haar in Den Haag terug. De uitgave van *Apollonii Lexicon Homericum* voltooide hij toen (L.B. 1788). Hij vergezelde den jongen prins Willen Frederik 1788/9 op diens reis naar Duitschland en bij diens studiën te Leiden 1789/90. Daarna werd hij lid van den domeinraad van prins Willem V en Sept. 1794 algemeen commissaris bij het engelsche hulpleger, waarover hij later ten onrechte werd lastig gevallen wegens oneerlijkheid. Na het vertrek der prinselijke familie naar Engeland in Jan. 1795, week hij uit naar Osnabrück, later naar Brunswijk, waar prinses Louise hem en de zijnen opnam. In den tijd der ballingschap van het Huis van Oranje bewees hij daaraan, in het bijzonder aan den erfprins en prinses Wilhelmina, ook door het schrijven van belangrijke anonieme brochures, door zijn raadgevingen en als leider (1796/9) van een bureau van correspondentie te Brunswijk en tusschenpersoon bij besprekingen en onderhandelingen, gewichtige diensten. Onder die geschriften zijn te noemen zijn *Vertoog over de rampen van Holland en de hulpmiddelen daartegen* (1796) en zijn *Regtsgeleerd Advies van B. Voorda en J. Valckenaer*, met wederl. aant. (1796). Hij werd 1798 belast met het beheer der door den erfprins van Oranje gekochte poolsche goederen, waarop de prins later duitsche koloniën voor uitgeweken Nassauers enz. stichtte, en bleef van 1800-1809 met de zijnen op die goederen gevestigd. Op een wenk van koning Lodewijk keerde hij met toestemming van prins Willem Frederik in 1809 naar het vaderland terug en werd op aanbeveling van Jeron. de Bosch, 10 Juni 1809 met een oratie *De fine statistices hodiernae* (L.B. 1809) hoogleeraar te Leiden in statistiek en diplomatie, welke vakken hij in 1812 verwisselde met de grieksche letteren, die hij sedert 1814 met de latijnsche tot zijn emeritaat in 1815 doceerde. Hij was lid der Notabelen-vergadering van Maart 1814. De Souvereine Vorst belastte hem met een deel der opleiding van prins Frederik aan de leidsche hoogeschool, in het bijzonder met die in de staatkundige wetenschappen, welke opleiding echter reeds een einde nam bij de terugkomst van Napoleon in Maart 1815. T., die ook als lid der commissie voor de reorganisatie van het H.O. (1814/5) grooten invloed oefende, wijdde zich verder tot zijn dood aan zijne studiën en aan het onderwijs der studenten, die zich tot hem wendden.

Hij was driemaal gehuwd: 1. met Johanna Bernardina Burnet; 2. met J.C. Schoon wed. Kloeckhoff; 3. met Suzanna Elisabeth Detmers. Prent door L. Springer.

Vgl. over hem: zijne korte autobiografie in *Galérie Historique*, t. VIII, 2, 375; te Water,

Verh. Maatsch. Ned. Letterkunde 1822, 33; E k e m a , *Oratio de insignium qui in scientia astron. facti sunt progressum fundamentis* (Ann. Acad. L.B. 1822/3, 25), waar een volledige lijst zijner voornaamste geschriften. Verder B o u m a n , *Gesch. d. Geld. Hooges.* II, 239; C o l e n b r a n d e r , *Gedenkstukken*, II-IV, passim.

Zijne *Staatkundige Geschriften* (3 dl. 's Grav. 1814-1816) bevatten slechts een klein deel van wat hij over geschiedenis en staatkunde opstelde. Belangrijke aanvullingen daarvan in brieven en memoriën bij C o l e n b r a n d e r I.I., waaronder in het bijzonder zijn *Ontwerp tot herziening der Unie van Utrecht*, in 1795 opgesteld en later omgewerkt (III, 868 vlg.). Nog onuitgegeven brieven enz. bij de familie Tollius.

Blok

[Tollius, Jacobus]

TOLLIUS (Jacobus), geb. 1633 te Rhenen, gest. 1696 te Utrecht, jongere halfbroeder van Alexander en Cornelis (kol. 949). Hij studeerde te Harderwijk (9 Maart 1654 ing.) in de letteren en de geneeskunde, waarin hij promoveerde, en werd secretaris van Nicolaas Heinsius, vervolgens rector te Gouda, waar hij ergernis wekte wegens zijn vrijzinnige opvattingen en werd afgezet. Hij vestigde zich toen te Noordwijk, werd daarna rector te Leiden, eindelijk hoogleeraar te Duisburg; katholiek geworden, nam hij daar zijn ontslag, zwierf in Italië lang buitenslands en stierf in diepe ellende te Utrecht. Hij was een geleerd kenner der klassieke talen en oudheden en liet vele aanteekeningen na op Lucanus, Lactantius, Aristaenetus, Lucretius, Artemidorus, enz.

Van hem: *Ausonius* (Amst. 1669 en 71); *Gustus ad Longinum* (Leidae, 1677); *Lucianus de calumnia* (Leidae, 1677); *Fortuita* (Leidae, 1687); *Manuductio ad coelum chemicum* (Amst. 1688); *Sapientia insaniens seu promissa chemica* (Amst. 1689); *Longinus de subtilitate* (Francof. 1694); *Ben. Bacchinus de Sistris* (Traj. 1696); *Insignia Itinerarii Ità□lici* (Traj. 1696); *Epistolae tomerariae ex auctoris schedis postumis recensitae* (Amst. 1700 en 1714); *Dionysius Longinus de sublimi* (Traj. 1794 en Wittenb. 1711).

Vgl. over hem: B o u m a n , *Geld. Hooges.* I, 193 en B u r m a n n u s , *Trajectensia*, 368.

Blok

[Tolnis, Henricus de Tolvis, Tolins, Tholen]

TOLNIS (Henricus de Tolvis, Tolins, Tholen) misschien van Tholen in Zeeland, bisschop van Rose in Dalmatie, was Karmeliet in het klooster te Mechelen waar ook zijn broeder Jan in het klooster was getreden. Deze, priester gewijd, droeg 21 Aug. 1384 zijn eerste H. Mis op. Later treft men Henricus te Rome aan als pauselijk kapelaan, en hij bekleedde aldaar het ambt van penitencier (minor). 16 Juni 1400 werd hij door den Paus verheven tot bisschop van Rose in Dalmatie. De bulle zijner benoeming vindt men afgedrukt in *Rev. Bén.* De data van S a n d e r u s en E r n s t , *Suffr. de Liège* 123 zijn niet juist. 1401 en 1402 wijdt hij altaren in de Karmelietenkerk te Mechelen. Verbleef hij daarna in zijn diocees zooals de bulle zijner benoeming voorschreef? Waarschijnlijk gedurende eenigen tijd. Eerst 1411, wijding te Herenthals, verschijnt hij in de Nederlanden als wijbisschop in de bisdommen Luik en Kamerijk, voor dat gedeelte, dat trouw was aan de Pausen van Rome, tot 1424. Hij schijnt 1425, toen de wijbisschop van Utrecht zijn ontslag nam, diens plaats te hebben ingenomen. 1426 wijdde hij te Dordrecht de kerk van het St. Agnesklooster

der reguliere kanunniken en stelde den dag tot het vieren der kerkwijding op Zondag na O.L. Vrouw geboorte. Waarschijnlijk wijdde hij ook de Karmelietenkerk te Vlissingen. De wijdings-

akten in Luik en Kamerijk vermeldt de *Rev. Bénéd.* Bij een bezoek aan de abdij der Bernardijnen te Kaisheim met Johan bisschop van Regensburg verleende hij een aflaat, *Chronik von Kaisheim* 156. Hij overleed te Utrecht vóór 29 Nov. 1428, datum der benoeming van zijn opvolger op den zetel van Rose, open door zijn dood.

Zie: *Biogr. Nationale* IX, 209-10 en aangehaalde schrijvers; E u b e l, *Hierarchia Cathol.* I, 444; *Revue Bénédictine* XXI (1904) 54-58; XXIX (1912) 334; *Bijdragen Bisdom Haarlem* XXI (1909) 51; XXXV (1913) 248; *Archief Aartsb. Utrecht* XXXVIII (1912) 83.

Fruytier

[Toorenenbergen, Johan Justus van]

TOORENENBERGEN (Johan Justus van), zoon van Justus van Toorenenbergen, en Elisabeth van den Brandeler, geb. te Utrecht 12 Februari 1822, gest. te Amsterdam 12 December 1903. Hij genoot voorbereidend onderwijs in zijn vaderstad, waar hij in 1839 als student in de godgeleerdheid werd ingeschreven. In 1844 deed hij zijn proponentsexamen en werd 17 November van dat jaar als predikant te Elspeet bevestigd. Den 11 Juni 1848 deed hij zijn intrede te Vlissingen. In 1855 sloeg hij een benoeming als hoogleeraar aan de theologische school te Stellenbosch af. Te Vlissingen is hij met grooten ijver praktisch werkzaam geweest; hij stichtte er de Nieuwe kerk, de Evangelisch-Protestantsche bewaarschool en de Christelijke bijzondere school. Ook op dogmatisch gebied was hij werkzaam; zijn gematigd-orthodox standpunt heeft hij uiteengezet in *Het gezag der Heilige Schrift (Ernst en Vrede, 1854-1855)* en vooral in zijn *Bijdragen tot de verklaring, toetsing en ontwikkeling van de leer der Hervormde Kerk. Theologische stellingen met toelichtingen, naar aanleiding van de Nederlandsche geloofsbelijdenis.* (1852-1865). Ook gaf hij verschillende van zijn leerredenen uit. Maar daarnaast begon hij ook kerkhistorische studiën. Het derde eeuwfeest der Nederlandsche geloofsbelijdenis herdacht hij door de uitgave van *Eene bladzijde uit de geschiedenis der Nederlandsche geloofsbelijdenis*, waarin behalve de oudste confessie een aantal stukken over de troebelen tot 1566 zijn afgedrukt. Door deze publicatie kwam Van Toorenenbergen tot de volledige uitgave van *De symbolische schriften der Nederlandsche Hervormde Kerk in zuiveren kritisch bewerkten tekst. haar aangeboden tot wettig gebruik* (Utrecht 1869; 2e dr. 1895). In deze uitgave komt zijn religieushistorisch standpunt duidelijk uit. Hij heeft dat bovendien aangegeven in zijn tegen Groen van Prinsterer gerichte brochure *Waartoe Evangelisch-Confessioneel?* (Utrecht 1864.) Later heeft hij zijn standpunt nog nader uiteengezet in een *Open brief aan J.P. Hasebroek. De onderteekening van de Formulieren van Eenigheid in de Nederlandsche Hervormde Kerk* (1883), waarin hij vooral op de zedelijke zijde van het leerbegrip den nadruk legde.

In Sept. 1863 werd Van Toorenenbergen benoemd tot director en secretaris der in 1858 gestichte Utrechtsche Zendingsvereniging. In 1868 vroeg hij als zoodanig zijn ontslag; de colleges, die hij te Utrecht gaf over dogmatiek, heeft hij vereenigd tot den bundel *De Christelijke geloofsleer. Handboek voor middelbaar onderwijs en eigen onderzoek* (Culemborg 1876; 2e dr. 1893). Van Utrecht werd hij als predikant beroepen te Rotterdam, waar hij 10 Jan. 1869 zijn intrede deed. Daar heeft hij naast zijn ambtswerk vooral historische studiën ter hand genomen. Met mannen als Groen en Kuiper richtte hij in 1870 de Marnix-vereeni-

ging op tot uitgaven der bronnen voor onze zestiende-eeuwsche kerkgeschiedenis. Tot 1885 heeft die vereeniging bestaan en zeer veel gepubliceerd. Van Toorenenbergen gaf in haar *Werken* uit: *Stukken betreffende de diaconie der vreemdelingen* (Ie serie 2); *Handelingen van den kerkeraad der geheime Nederlandsche Hervormde gemeente te Keulen, 1571-1579* (Ie serie 3; met H.Q. J a n s s e n); *Acten van de colloquia der Nederlandsche gemeenten van Engeland, 1575-1609* (Ile serie 1); *Acten der classikale en synodale vergaderingen der verstrooide gemeenten in het land van Cleef, sticht van Keulen en Aken, 1571-1589* (Ile serie 2; met H.Q. J a n s s e n); *Geschiedenissen ende handelingen die voornemelick aengaen de Nederduytsche natie ende gemeynten wonende in Engeland ende int bysonder tot Londen, door Symeon Ruytinck, en vervolgd door Caesar Calandrinus en Aemilius van Culenborgh* (IIIe serie 1); *Brieven uit onderscheidene kerkelijke archieven verzameld* (Ile serie 2, 4, 5; met H.Q. J a n s s e n). In nauw verband met die uitgaven stond de groote en belangrijke publicatie van *Philips van Marnix Godsdienstige en kerkelijke geschriften, voor het eerst in herdruk uitgegeven met historische inleiding en taalkundige opheldering*. ('s Gravenhage 1871-1878, 3 dln.). Naarmate later nog meer stukken van en over Marnix werden gevonden, publiceerde van Toorenenbergen nog *Varia* ('s Gravenhage 1891) en *Marnixiana anonyma. Nieuwe verscheidenheden uit en over zijn nalatenschap* ('s Gravenhage 1903). Bij gelegenheid der herinneringsfeesten van 1872 gaf hij een bundeltje *Vaderlandsche Herinneringen, 1566-1572* (Rotterdam 1872) uit.

Als waardeering van zijn verdiensten voor de wetenschap kende de senaat der Utrechtsche universiteit den 7 Febr. 1878 van Toorenenbergen de waardigheid van doctor in de godgeleerdheid honoris causa toe. Het volgende jaar werd hij benoemd aan de universiteit van Amsterdam als opvolger van MoII. Den 26. Jan. 1880 aanvaardde hij zijn hoogleeraarsambt met een oratie over *Het wetenschappelijk karakter der geschiedenis van het Christendom* (Amst. 1880). Zijn ambt werd in de eerste jaren zeer verzwaard, doordat eerst in 1882 de kerkelijke hoogleeraren werden benoemd en hun taak goeddeels voor zijn rekening kwam.

Ook tijdens zijn professoraat heeft van Toorenenbergen nog allerlei uitgegeven. Op historisch-bibliographisch gebied gaf hij uit *Het oudste Nederlandsche verboden boek. 1523. Oeconomica Christiana. Summa der godliker schrifturen* (Leiden 1882). Daarnaast trok de exegese van het Nieuwe Testament meer en meer zijn aandacht, waarbij hij zich vooral bij Delitzsch aansloot. In tal van tijdschriften schreef hij studiën en recensien. Daarnaast was hij ijverig werkzaam op kerkelijk gebied; hij deed zich kennen als een beslist vijand van dr. Kuyper en de doleantie. Van groote beteekenis was zijn invloed in het Nederlandsch Bijbelgenootschap, dat daardoor geheel nieuwe banen opging. Ook voor de zending bleef hij zeer veel gevoelen en werken; hij gaf studiën in het *Nederlandsch Zendingstijdschrift*. In 1892 werd hij emeritus. Van Toorenenbergen huwde 5 Dec. 1844 te Amsterdam met Elise Marie Petronella Schuyt van Castricum.

Zie: *Amsterdamsche studenten Almanak voor 1905* 47 vlg.; *Levensberichten Letterkunde*, 1905/6, 133 vlg.

Brugmans

[Torck of Turck, Alexander]

TORCK of **TURCK** (Alexander), zoon van Jonker Jasper Torck, drost van Gorinchem en Asperen, heer van Aalst en van Joanna van Lynden, heer van Hemert, woonachtig te Gorinchem. Hij was één der verbonden edelen en

diende onder den prins van Oranje als hopman. Hij hielp in 1568 de stad Grave verrassen en werd door den Prins naar den Haag gezonden om de burgers voor den opstand te winnen. Hij was een aanhanger der hervormde leer en schonk een glas aan de kerk te Gorichem. Hij werd door Alva tot verbanning. veroordeeld met verbeurdverklaring van zijne goederen (7 Jan. 1568). Zijn huis te Altena werd terstond daarop bezet door de spaansche regeering.

Zie: van Meteren, *Ned. Hist. boek III*, 49; Marcus, *Sententien van Alva* 26, 28, 31; te Water, *Verbond der edelen III*, 348-350.

Haak

[Torck, Frederik Willem]

TORCK (Frederik Willem), zoon van Assueer Torck en Anna Maria Ripperda, geb. te Arnhem 6 Sept. 1691, overl. ald. 1 Nov. 1761. Hij was heer van Heerjansdam, ambtsjonker van Voorst, waar hij 25 Nov. 1739 met goederen uit de erfenis van zijn vader afkomstig beleend werd, burgemeester van Hattem, president-, raaden rekenmeester van Gelderland (sedert 1729, gecommiteerde ter Admiraliteit, curator van de hoogeschool te Harderwijk (Oct. 1741), gedeputeerde naar de Staten-Generaal (1759), landcommandeur der duitsche Orde, hoogschout van Maastricht enz.

Hij was gehuwd met Jacoba Maria van Wassenaar van Duyvenvoorde en had een zoon Assueer Jan.

Zie: *Teg. Staat van Gelderland* 174, Bouman, *Geld. Hoogeschool II* 13, *Ned. Adelsboek* 1918, 86; *Register op de Leenaktenboeken van Gelre* (Uitg. door Sloet en van Veen) *Kwartier van Veluwe* 68, 266, 355.

Haak

[Torck of Turck, Lubbert]

TORCK of **TURCK** (Lubbert), heer van Hemert, waarmede hij 13 Mei 1564, onmondig zijnde, werd beleend, dagelijksch heer van Delwijnen en van de helft van Kerkwijk, zoon van Frederik Torck tot Zinderen en Maria van Wittenhorst, onthoofd 28 Juni 1586 te Utrecht. Hij ondertekende het verbond der edelen (1566). In 1578 werd hij in de ridderschap van Gelderland ingeschreven. Hij was kolonel en commandant van de vesting Grave, toen deze door den graaf van Mansfeld werd belegerd (Febr. - Juni 1586). Door toedoen van de troepen onder Hohenlohe en Norrits was het gelukt de stad van levensmiddelen en andere behoeften te voorzien (April), terwijl het garnizoen door uitvallen veel nadeel toebracht aan de belegers. Daarom werden deze door Parma met alie beschikbare troepen versterkt, terwijl de landvoogd zelf eene hevige beschieting kwam leiden. De burgers en de magistraat evenals een aantal krijgslieden, meenend dat de stad onhoudbaar was, drongen daarop bij Torck op de overgave aan. Hij gaf toe en verkreeg van Parma vrijen aftocht van het garnizoen en kwijtschelding van alle vervolging van de burgerij, waarop hij de vesting in handen van Parma overgaf (7 Juni). Slechts één hopman Denys de Charrette had zich krachtig tegen dit besluit verzet. De graaf van Leicester, die tot het ontzet van Grave in aantocht was en aan wien Torck op den dag voor de overgave nog geschreven had, dat de stad wel te verdedigen was, toonde zich zeer verstoord over de overgave. Hij riep Torck en zijne ondergeschikte officieren te Bommel ter verantwoording en deed hen gevangennemen. Op 27 Juni werd te Utrecht krijgsraad gehouden en werd Torck en twee kapiteins ter dood veroordeeld, omdat zij met Parma onderhandeld hadden en zich dus schuldig hadden gemaakt

aan gekwetste majesteit. Het aanbod van Torck, om koningin Elisabeth van Engeland op zijn eigen kosten voor een groot aantal

jaren te dienen, was niet voldoende om van Leicester gratie te verkrijgen, evenmin als de beden van zijne vrouw en andere betrekkingen. Hij werd 28 Juni, staande en in rood fluweel gekleed, onthoofd. Op het schavot had hij eerst met luider stem gezegd, dat hij niet met den vijand geheuld had, maar dat hij alleen had toegegeven aan de smeekbeden van de burgerij, toen hij Grave had overgegeven. Hij herhaalde deze toespraak in het fransch.

De echtgenoot van Torck Josina van Sallandt liet zijn lijk naar Hemert vervoeren en overeenkomstig zijn staat begraven. Hij had drie zoons, n.l. Frederik, heer van Hemert en Delwijnen, die huwde met Elisabeth van Goltstein, Johan, die huwde met Ermgard van Wilich tot Kervendaal en Lubbert, gehuwd met Hendrina van Arnhem en later met Jacoba van Arnhem, en een dochter, gehuwd met Andries van Goltstein tot Breil.

Zie: Bor, *Ned. Oorl.bk.* XXI 21-25 (706-713); Hooft *Hist.* boek XXIV 1063, 1064; Wagenaar, *Vad. Hist.* VIII 126-128; te Water, *Verbond der Edelen* III, 350, IV, 454-456. *Geldersche Volksalmanak* 1853, 225; 73, 129; 76, 11; 79, 9; 82, 24; *Nederl. Adelsboek* 1918, 85;

Haak

[Torck, Lubbert Adolf]

TORCK (Lubbert Adolf), vrijheer van Roozendaal, heer van Petcum, zoon van Assueer Torck en Anna Maria Ripperda, geb. 1688, overl. 1758. Hij werd in 1700 in de ridderschap van Veluwe beschreven, werd in 1729 raad in de rekenkamer van Gelderland en in 1730 landdrost van Veluwe. Hij had door de laatstgenoemde betrekking zeer veel invloed tijdens de stadhouderlooze regeering en ook nadat Willem IV tot stadhouder van Gelderland was verheven (1722). Na 1747, toen deze stadhouder van alle gewesten was geworden, verminderde zijn aanzien echter. Hij was gehuwd met Petronella Wilhelmina van Hoorn, bij wie hij geen kinderen had.

Zie: Scheltema, *Staatkundig Nederl.* II, 2, 373, *Register op de Leenaktenboeken van Gelre* (uitgeg. door Sloet en van Veen), *Kwartier van Veluwe* 67, 79, 432, 434 vg.

Haak

[Toulon, Mr. Lodewijk van]

TOULON (Mr. Lodewijk van), zoon van den volgende en Adriana Maria van Eyck, geb. te Gouda 17 Augustus 1767, overl. te Utrecht 5 Jan. 1840. More maiorum bezocht hij eerst de latijnsche school en daarna de universiteit. Reeds in 1785 verliet hij na voltooide studie de hoogeschool van Utrecht. Hij was de zoon van een goudsch regent, dus stonden de ambten en waardigheden in Holland voor hem open. Met medewerking van een oom, van Toulon van Wulven, werd Mr. Lodewijk in 1786 benoemd tot commies bij de financieele bureau's in den Haag. Maar spoedig, in 1787, scheen deze gunstige loopbaan, pas begonnen, voor hem afgesloten. De vader, ijverig patriot, sleepte den zoon in zijn val mee. Toch was de faatse gematigd genoeg. Op zijn voorzichtig karakter werpt een helderen schijn het typisch verhaal van den aanval der prinsgezinde visschers op het jachthuis tusschen Wassenaar en Katwijk, waarheen de jeugdige commies zich met een vriend, den Heer van Persijn, had teruggetrokken. Dit verhaal is te vinden in zijn autobiografie, die ook overigens de levensbeschrijving is van een verstandig man, wars van buitensporigheden.

Intusschen duurde het tot 1795 vóór van Toulon weder in de regeering kon plaats nemen. Toen volgden de benoemingen echter snel op elkaar. Eerst lid van het provisioneel Committé van

Justitie in den Haag, werd hij weldra aangewezen als commies-generaal van de Posterijen in Holland en daarna als adjunct-secretaris der Cijfers van Staat. In al deze betrekkingen onderscheidde hij zich door groote gematigdheid. Daarvan kon hij, sedert 1802, ook blijk geven als lid van den stedelijken raad van den Haag, in het bestuur van welke stad hij tevens werkzaam was als lid van de zoogenaamde Kamer van politie (wethouders).

In 1803 werd hem de post van secretaris der Posterijen in de bataafsche republiek opgedragen. Daarbij was hij lid en beurtelings voorzitter eener toen opgerichte Departementale alsmede vaste president eener Stedelijke armencommissie. Dan nog had hij zitting in verschillende andere stedelijke corporaties. Bezigheid genoeg! En dit bij alle wisselingen van het staatsbestuur.

Ook bij den raadpensionaris Schimmelpenninck en vervolgens bij koning Lodewijk stond van Toulon hoog aangeschreven.

De laatste verleende hem den titel van secretaris-generaal der posterijen. Ook benoemde hij hem als eenig hollandsch lid in een commissie van zijn particuliere weldadigheid (de overige leden waren Franschen). Het was in deze functie, dat van Toulon namens den koning optrad tot leniging van de ramp te Leiden van 12 Januari 1807. In 1808 tot Staatsraad in gewonen dienst verheven werd van Toulon, in November van dit jaar, tegen zijn zin, belast met den post van hoofdschout en hoofdofficier in den Haag.

Volgde de inlijving bij Frankrijk. Voor van Toulon als voor zoovele andere nederlandsche ambtenaren een onheilvolle gebeurtenis. In Maart 1811 zag hij zich van alle waardigheden ontheven. Maar reeds had hij kennis gemaakt met den Prins-Stedehouder, den hertog van Plaisance. Met een aanbevelingsbrief van hem voorzien begaf v. T. zich, 24 April 1811, naar Parijs. Hier werd hij gunstig ontvangen. Wel ontging hem wat hij oorspronkelijk bedoelde, het ambt van prefect, maar hij zag zich toch, 29 Juni 1811, benoemd als lid van het Hof van Cassatie. Als zoodanig moest hij voortaan verblijf houden te Parijs in de omgeving des Keizers. Een halve ballingschap, die voortduurde tot 1814. 1 April van dit jaar was hij getuige van den intocht der geallieerden in de fransche hoofdstad. Merkwaardig is, wat in de genoemde autobiografie wordt vermeld aangaande de stemming der parijsche bevolking, die volstrekt niet enthousiast was voor de Bourbons.

Wat van Toulon betrof, zijn rol was alweer uitgespeeld. Hij begreep het althans zoo en keerde, niet ongaarne, naar het vaderland terug. De reis ging nog met vele bezwaren gepaard. In Zeeland werd v. T. zelfs tijdelijk gevangen gehouden door den engelschen admiraal, die er het bevel voerde, werd hij zelfs bedreigd met overbrenging naar Engeland; maar eindelijk, 19 April 1814, werd toch den Haag bereikt. Een nieuwe periode in het staatsmansleven voor van Toulon kon beginnen. Het ging hierbij weer van onderen af aan. Of de herinnering aan Goejanverwellesluis zich deed gelden? 12 Maart 1815 verscheen het Koninklijk besluit, waarbij van Toulon werd benoemd tot burgemeester van Gouda. Maar hij verrichtte ook hier zeer nuttig werk door namelijk in de administratie van deze stad de zoo hoog noodige verbetering te brengen. De regeeringscommissies boden zich intusschen als van zelf weer aan.

De Staats-Armen Commissie en de Commissie tot de vervening van de Krimpenewaard legden beslag op hem; de titel van referendaris der eerste klasse met een jaarwedde van 4000 gulden volgde reeds 12 Januari 1816.

Bovendien werkte de raad van Gouda zelf de verheffing van zijn burgemeester in de hand. Hij benoemde hem, 23 Juli 1817, tot lid in de vergadering der Staten van Holland. Deze op haar beurt vaardigde van Toulon af naar de Tweede Kamer der Staten-Generaal. Dertien jaren, van 1818 tot 1831 is hij hierin werkzaam geweest. Veelal zag hij zich het voorzitterschap van een der afdeelingen bij deze vergadering opgedragen. Volledigheidshalve zij vermeld, in 1824, zijn benoeming tot Dijkgraaf van de landen van Steijn en Willes en, in Juli 1827, zijn verkiezing tot lid der Maatschappij van Nederl. Letterkunde te Leiden.

In 1830, bij het uitbreken van den belgischen opstand, werd van Toulon aangewezen als president der Tweede Kamer van volksvertegenwoordiging in dit hooge ambt beleefde hij nog emotievolle dagen. Zijn gematigdheid kwam hem nog eens weer te stude en werd zeer geprezen.

Totdat hij, bij Koninklijk besluit van 13 Sept. 1831, werd aangesteld tot gouverneur der provincie Utrecht. Als bejaard man keerde hij terug in de stad, waar hij eens de academie had bezocht. Maar hij had nog jeugdige kracht, werd ook nog aangezocht voor het gouvernement van Groningen, 'waar men meende, dat ik in eene bijzondere zaak van nut zou kunnen zijn'; hieraan wist hij echter te ontkomen.

Van T. trouwde, 1 Febr. 1791, in de hoogduitsche kerk te 's Gravenhage met Johanna van Nispen.

Zie: behalve de vermelde posthuum verschenen, autobiografie, *Handel. v.d. Maatsch. der Ned. Letterk.* 1840.

Huges

[Toulon, Mr. Martinus van]

TOULON (Mr. Martinus van), geboren 12 Febr. 1736 te Gorichem uit het huwelijk van Ludovicus van Toulon, aldaar predikant, en Alida Maria de la Coste. In 1749 werd hij op uitnodiging van zijn neef Mr. G. van Brandwijk, heer van Bleskensgrave, burgemeester te Gouda, in deze stad school gelegd. Sedert kon hij Gouda als zijn eigenlijke woonplaats beschouwen, zooals hij er eerlang onder de poorters werd opgenomen. Overigens bezocht van Toulon de academie te Leiden, waar hij na vijf jaar studie, 15 Juli 1757, promoveerde in de rechten. In den Haag heeft hij zich nog vervolgens gevestigd als advocaat. Evenwel in 1761 volgde hij opnieuw de roepstem van neef van Brandwijk en vestigde hij zich, thans voor goed, te Gouda. Daar is hij 25 Maart 1818 gestorven.

In Gouda heeft Martinus van Toulon, als regent der stad sedert 1762, een voor zijn tijd belangrijke rol gespeeld. Hij huwde er, in 1764, met Adriana Maria van Eijck, dochter van Mr. Vincent van Eijck, raad in de vroedschap, en was dus voortaan geheel in het goudsche regentendom ingelijfd. Geen wonder, dat hij zich aansloot bij de in Gouda juist onder de regenten welig opgroeiende patriottenpartij. In 1787, het befaamde jaar, maakte hij zelfs deel uit van de Commissie van defensie, verblijf houdende op het kasteel te Woerden. Ook in de aanhouding van prinses Wilhelmina heeft van Toulon een rol gespeeld. Hij was juist te Gouda terug van een opdracht naar Rotterdam, toen hij er vernam van 'allarmeerende geruchten van personen die boven Haastrecht zouden zijn opgehouden.' Hij haastte zich naar de Goejanverwellesluis, waar zich ook de overige leden der commissie vervoegden en het bekende onderhoud plaats had. Op den gedwongen terugtocht der prinses naar Schoonhoven diende hij tot geleide (met Jan de Witt van Amsterdam).

De gevolgen van dit bedrijf bleven niet uit. De tusschenkomst der Pruisen verschafte aan de

Oranjepartij, tijdelijk, een volledige overwinning. De patriotten, ook te Gouda, hadden het zwaar te verduren. Hoewel van Toulon het nog betrekkelijk lang vol hield, nam hij toch ook, in het begin van Juli 1788, de vlucht naar Antwerpen en vandaar naar Brussel, in welke laatste stad hij zijn intrek nam bij den gewezen dordtschen pensionaris de Gijselaar, mede uitgeweken. Met dezen de Gijselaar deed v. T. nog een reis naar Spa voor een onderhoud met den franschen gezant St. Priest, zelfs werd gedacht aan een bezoek aan Parijs, maar reeds in Sept., na het ontvangen van gunstige berichten, keerde van Toulon in Gouda terug. Met het regeeren was het echter gedaan. Wel bracht de overwinning der franschen de patriotten weer aan het bewind, wel nam ook van Toulon zitting in de municipaliteit van Gouda; maar hij moest spoedig bemerken, dat het patriottisme van 1795 iets anders was dan dat van 1787 en hij trok zich nog in het zelfde jaar terug.

In 1806 bood koning Lodewijk hem het lidmaatschap aan van het Wetgevend Lichaam. Hij bedankte wegens ouderdom. Nog stelde hij in 1812 samen een 'Korte Levensbeschrijving' (waaruit Theod. Jorissen heeft geput voor een artikel over hem in den *Nederlandschen Spectator* van 1878). Zes jaar daarna is hij overleden.

Huges

[Tour, Philips de la]

TOUR (Philips de la), gezegd de la Torre. Zijne moeder was uit het geslacht Cocq van Opijnen. Er wordt medegedeeld, dat hij zich bij de verbonden edelen had aangesloten. Over zijn aandeel aan den opstand tegen Spanje is echter niets bekend. Hij was gehuwd met Hendrika van Culemborg, dochter van Zweder van Culemborg.

Zie: te Water, *Verbond der Edelen* III, 338-339, IV 454.

Haak

[Tours, Bartholomeus]

TOURS (Bartholomeus), geb. 10 Aug. 1797 te Rotterdam, overl. 12 Maart 1864 aldaar, was een zoon van Jacob Toursen Antoinette Hardenberg. Jacob T. was van 1797 tot 1812 organist van de Groote Kerk te Rotterdam, een betrekking, die zijn zoon van 1830 tot zijn dood heeft waargenomen. Behalve bekwaam organist was Bartholomeus T. een goed violist, die zich op vele concerten te Rotterdam en daarbuiten heeft doen hooren. Hij is met de musici Carl Mühlentfeldt en Simon Ganz in 1829 de stichter geweest van het zoogenaamde Maandagsch, later Donderdagsch concert, gehouden in de Nutsaal in den Oppert en door hen Eruditio Musica genoemd. Tot zijn dood is hij ook directeur dezer orkestvereniging gebleven, eerst met de beide andere stichters, later met Ganz alleen en met Wouter Hutschenruyter als orkest-dirigent. Ook aan de in 1829 opgerichte afdeeling te Rotterdam van de Maatschappij tot bevordering der Toonkunst gaf hij zijn zeer gewaardeerden steun, zooals o.a. bleek bij het Muziekfeest te Rotterdam in 1830 en het groote Muziekfeest aldaar van 13-15 Juli 1854 gehouden ter viering van het 25-jarig bestaan dezer vereniging. Hij behoorde tot de eerste nederlandsche musici in die dagen en gaf evenals zijn zoon B. Tours Jr. die ook in 1854 als violist meespeelde, muziekonderwijs.

Hij was 20 November 1833 gehuwd met J.H. van Heel.

Zie: W.N.F. Sibmacher Zijnen, *Het Muziekleven van Rotterdam* in: *Cecilia*; J.D.C. van Dokkum, *Het eerste Nederlandsche Muziekfeest* in: *De Gids* van 1 December 1914.

Moquette

[Travers, Etienne Jacques]

TRAVERS (Etienne Jacques, baron), geb. 22 Oct. 1765 in Frankrijk te Mahon (dept. de la

Manche), overl. 10 Sept. 1827 in het kasteel Nieuwenhove bij St. Truyen (België - destijds Nederland), was de zoon van *E t i e n n e J a e q u e s* en van *S u z a n n a A n n e M a r i e*. Hij trad 4 Juli 1787 als vrijwilliger bij de cavalerie in dienst in het fransche koninklijke leger, doorliep bij de republikeinsche legers van Sambre en Maas en bij dat van Italië de verschillende onderofficiersrangen, totdat hij, 4 Jan. 1797, tot luitenant en 22 Jan. 1799 tot 1en luitenant werd aangesteld in het 5e regiment dragonders. In dien rang trok hij de aandacht van Lodewijk Napoleon, die 14 Mrt. 1799 uit Egypte te Parijs teruggekeerd, korten tijd daarna als kolonel-kommandant over dit zelfde 5e regiment dragonders werd aangesteld, waarbij hij vroeger chef d'escadrons geweest was. Van toen af maakte Travers sneller promotie; 2 Febr. 1800 was hij ritmeester, 21 Juni 1804 chef d'escadrons, in welken rang hij in 1805 en 1806 behoorde tot het Noorder-leger, dat op bevel van den Keizer door den tot connétable van het keizerrijk benoemden Lodewijk Napoleon in den omtrek van Nijmegen was bijeengetrokken, en waarbij ook de bataafsche republiek eene divisie had moeten leveren.

Toen nu in laatstgemeld jaar 's keizers broeder het koningschap over Holland aanvaardde, nam hij eenige fransche officieren herwaarts mede en onder dezen den luitenant-kolonel Travers, die 4 Juli 1806 in den rang van kolonel tot kommandant van het regiment kurassiers van de koninklijke garde werd benoemd, 5 Maart 1808 tot generaal-majoor werd bevorderd, waarna hij den titel voerde van kolonel-generaal van de gendarmerie en van de troupes te paard, en benoemd werd tot 1en aide-de-camp van den Koning. In 1809 werd hem het commandeurskruis van de orde van de Unie geschonken en werd hij, met den titel van opperritmeester van 's Konings lijfwacht te paard, een der beide kommandanten der koninklijke garde.

Bij gelegenheid van de landing der Engelschen in Zeeland in 1809 werden aanvankelijk nagenoeg alle troepen van het koninkrijk in den omtrek van Bergen-op-Zoom samengetrokken, en werd aan Travers het bevel over de reserve-divisie opgedragen. Toen evenwel koning Lodewijk het bevel over de gezamenlijke fransche en hollandsche troepen aan maarschalk Bernadotte had overgegeven (16 Aug.), en naar Amsterdam terugkeerde, nam hij, met zijn garde, ook de generaals Tarayre en Travers derwaarts mede. Aan laatstgenoemden werd daarna met een gering aantal troepen de bewaking der hollandsche kust opgedragen.

Tijdens de afwezigheid van den Koning, om zich bij den Keizer te Parijs te vervoegen (27 Nov. 1809 - 11 April 1810), werden de fransche officieren - ook Travers - met verschillende commissiën uit Amsterdam verwijderd gehouden, om hen geen getuigen te doen zijn van de werkzaamheden, die de minister van oorlog Kraijenhoff deed uitvoeren tot het in staat van verdediging brengen van de hoofdstad, ten einde eene eventueele poging, om die plaats met fransche troepen te bezetten, te kunnen tegengaan.

Na de terugkomst des Konings was van de verdediging van Amsterdam geen sprakemeer; Travers aanvaardde weder zijn commando over de garde en koning Lodewijk bleef hem met eerbewijzen overladen; 1 Juni 1810 verhief hij hem tot baron van Jever (welk besluit 8 Jan. 1811 door Napoleon werd nietig verklaard). Tezeldertijd schreef Sérurier, de secretaris van het fransche gezantschap alhier, aan den franschen minister van buitenlandsche zaken, met het oog op een mogelijk voornemen om dit land door fransche troepen te

bezetten, over hem: 'Le général Travers commande la garde. C'est un homme plein d'honneur, attaché à son prince par reconnaissance, mais Français avant tout. Il ne peut se prononcer qu'au moment: mais sa conduite n'est pas douteuse si on lui montre des Français au bout de ses baionnettes.' Deze laatste proef zou hem bespaard blijven; daarentegen werd hem in het begin van de volgende maand de gelegenheid geboden, om zijne dankbaarheid aan zijn vorst en weldoener te toonen. Hij en de vice-admiraal Bloys van Treslong werden door den Koning uitverkoren, om hem bij zijn vlucht uit zijn koninkrijk te vergezellen. Omstreeks middernacht van 2 op 3 Juli verliet Lodewijk met Travers te voet het paleis te Haarlem, om zich naar eene op eenigen afstand gereedstaande reiskoets te begeven, waarmede hij zich over Amsterdam, het Loo, Deventer, Delden en Osnabrück naar de badplaats Töplitz in Bohemen begaf, waar hij den 9en Juli aankwam.

24 Nov. 1810 is Travers weder in franschen dienst, nu als général de brigade. Hij zal dus ongeveer tot dien datum bij zijn ex-koning gebleven zijn, die zich in de *Documens historiques* (III, 152) over zijn vertrek en zijne ondankbaarheid beklaagt. Waarschijnlijk zal hij het bij den somberen en achterdochtigen man, die op den duur niemand aan zich kon binden, niet langer hebben kunnen uithouden. Van het nu volgend gedeelte van zijn loopbaan is bekend, dat hij in 1811 militair commandant in het departement van de Dijle was, gedurende welken tijd hij, 23 Juli 1811, te St. Truyen in den echt trad met Sijmphonose Felicité Constance Niesse (geb. Brussel 31 Jan. 1791, overl. Luik 20 April 1867), dochter van Maximilien François en Jeanne Joseph Massion. Bij keizerlijk decreet van 3 Jan. 1813 werd hij verheven tot baron de l'empire, waarschijnlijk eene erkenning van bewezen diensten in laatstgenoemde sedentaire betrekking, toen hij daarin vervangen werd, en weer het actieve krijgsmansleven moest intreden, om de in den veldtocht van 1812 geleden verliezen aan te vullen. In 1813 en 1814 heeft hij dienst gedaan bij de 'Groote armée' - zoo staat in zijn stamboek. Daarin staat evenwel niet opgeteekend, dat dit ook in 1815 het geval is geweest, dat hij toen het bevel voerde over de 2e brigade kurassiers van de 13e cavalerie-divisie (komt. luit.-generaal Wathier de St. Alphonse), welke deel uitmaakte van het 4e cavalerie-korps, onder luit.-generaal graaf Milhaud; dat hij te Ligny en te Waterloo de charges medegereden heeft, door Masson in zijn *Cavaliers de Napoléon* gekenschetst met de korte, doch veelzeggende woorden: 'On sait ce que Milhaud a fait à Ligny et à Waterloo'; en dat ook hij telde onder de 13 generaals, die in den laatsten strijd gewond werden. Moge deze uitlating misschien eenigszins vreemd schijnen, de verklaring hiervan is hoogstwaarschijnlijk te zoeken in de omstandigheid, dat Travers, na de 100 dagen, niet in franschen dienst is gebleven (hetzij uit vrije verkiezing, hetzij omdat Lodewijk XVIII hem daarin niet weder wilde opnemen), maar in Maart 1816 zich met een verzoekschrift tot koning Willem I wendde, om weder als generaal in nederlandschen dienst te worden geplaatst, welk verzoek, op advies van den minister van oorlog, dat hij genaturaliseerd Hollander en getrouwd was met eene nederlandsche vrouw, goedgunstig werd toegestaan. De aanteekeningen voor het stamboek werden te dier tijde door zich nieuw-aanmeldende officieren zelve opgegeven en de oud-hollandsche generaal zal gemeend heb-

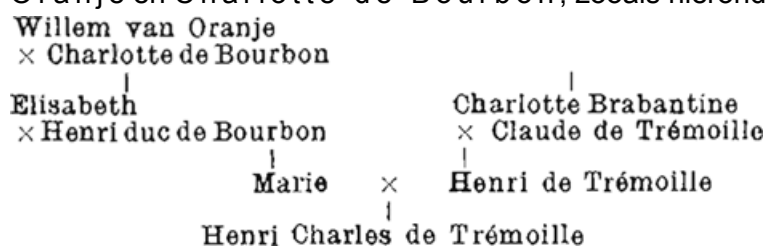
ben, dat het niet ter aanbeveling van zijn verzoek zou strekken, indien hij daarin meldde, dat hij het vorige jaar als vijand gestaan had tegenover de nederlandsche ruiters van Trip, van Merlen en Ghigny. Hoe dit zij, Travers werd als nederlandsch generaal in het nieuw gevormde leger opgenomen; 16 Jan. 1821 werd hem het provinciaal kommandement van Gelderland opgedragen; 21 Sept. 1824 werd hij verheven in den nederlandschen adel met den titel van baron bij eerstgeboorte, en 20 Oct. 1825 werd hij, bij zijne benoeming tot inspecteur-generaal van het korps marechaussée, bevorderd tot luitenant-generaal. Bij zijn overlijden stierf zijn geslacht hier te lande uit, daar hij slechts twee dochters naliet.

Zie over hem alle boeken over de regeering van Lodewijk Napoleon (*Documens historiques*, Jorissen, Wichers, Kraijenhoff, Loosjes); Van Löben Sels, *Bijdragen tot de krijgsgeschiedenis van Napoleon Bonaparte* ('s Grav. 1839) II, 24; Félix Rocquain, *Napoléon I et le roi Louis* (Paris 1875) 72; Gijsberti Hodenpijl, *Napoleon in Nederland*, 174a. Colenbrander, *Gedenkstukken* V, naamregister; VI, 42, 49, 70, 96 (waar in de noot abusievelijk is vermeld, dat Travers tot comte de l'empire zou verheven zijn); J.C.C. Tonnet, *De landing in Zeeland 1809* in *De Militaire Spectator* 1910, 82, 156, 157; de Bas et le comte de T'Serclaes de Wommersom, *La campagne de 1815 aux Pays Bas* (Bruxelles 1909) II, 196, III 196; Wüppermann, *Veldtocht van 1815* (Breda 1900) 116; Henry Houssaye, 1815 (éd. 1913), 105, 385; J.C. Wilbrenninck, *Chronologische lijst van Heeren Officieren der Cavalerie van het Nederlandsche leger na 1813* (1898, niet in den handel); *Nederland's Adelsboek* 1906; verder samengesteld met behulp van een extract-stamboek.

Koolemans Beijnen

[Trémouille, Henri Charles de la]

TRÉMOILLE (Henri Charles de la), prins van Talmont, later Tarente, hertog van Thouars, pair van Frankrijk, geb. 17 Dec. 1620 te Thouars, overl. aldaar 14 Sept. 1672, was van vaders- en moeders-zijde een achterkleinzoon van Willem van Oranje en Charlotte de Bourbon, zooals hieronder blijkt:

De Trémouilles waren hertogen van Thouars, in Poitiers (thans Département des Deux-Sèvres), en door Hendrik IV tot pair verheven. Sedert 1643 voerde de oudste zoon van den regeerenden hertog den titel van prins van Tarente, als herinnering aan een der stammoeders van het geslacht, Charlotte, de eenige dochter van den in 1504 verdreven koning van Napels. In Frankrijk zelf werd deze titel echter niet erkend. De ouders van Henri Charles waren hugenoot. De vader ging in 1628 tot het katholieke geloof over, en deed ook zijn eenigen zoon daarin opvoeden. Met medeweten van zijn moeder ontvluchtte deze echter in 1628 zijn gouverneur, een Jezuïet, en begaf zich over Engeland naar zijn oudoom Frederik Hendrik, die hem zeer vriendelijk ontving. Met de katholieke opvoeding was het thans gedaan; de jonge Henri bleef protestant. Frederik Hendrik verschafte zijn achterneef een patent als ritmeester in een regiment te paard; weldra volgde

(1641) zijn bevordering tot kolonel der cavalerie. Trémoille maakte de veldtochten mede van 1640 (Staats-Vlaanderen), 1641 (Vlaanderen) en 1642 (Limburg en het Kleefsche) en 1644 en 1645 (Staats-Vlaanderen). Hij had daarbij gelegenheid op te merken, dat het krijgskundig genie van den Stadhouder aan het tanen was.

De jeugdige fransche bloedverwant bekleedde ook aan het hof der Oranjes een eereplaats. In 1641 vergezelde hij den jeugdigen erfprins Willem op diens reis naar Engeland, en was getuige van het huwelijk tusschen den lateren Willem II en de princess royal, Maria Stuart. Bij deze reis kreeg Trémoille een heftigen twist met den graaf van Nassau-Siegen, die eerst na de terugkomst in Holland door Frederik Hendrik zelf, na arrest van beide heeren, bijgelegd werd.

Dat Trémoille niet bang was voor een duel, toonde hij trouwens het volgende jaar, tijdens het beleg van Gennep. Hij vocht toen in tweegevecht met een staatsch officier, Radzivil, en liep een gevaarlijke wond op, die nooit geheel genezen is. De meest bekende episode uit het leven van Trémoille is echter zijn liefde voor Louise Henriette, de oudste dochter van Frederik Hendrik en Amalia van Solms (1627-1667). Reeds in 1641, als de vloot, die den erfprins naar Engeland brengen zal, door tegenwind bij Hellevoet opgehouden wordt, brengt Trémoille nog even een bezoek aan Den Haag, om mademoiselle d'Orange opnieuw vaarwel te zeggen. De terugreis werd hem bijna noodlottig, toen hij in een open bootje de op de reede liggende schepen bij ruw weder moest bereiken.

In den winter van 1645 op 1646 kwam het tot een crisis. Nadat een huwelijk tusschen Louise Henriette en den prins van Wales, den lateren Karel II, was afgesprongen, dong de keurvorst van Brandenburg naar haar hand. De prinses had echter haar woord aan Tarente gegeven, en wilde hem trouw blijven. De oude en half-versufte Frederik Hendrik was zijn neef niet ongenegen, doch de heerschzuchtige Amalia van Soms dreef met behulp van den erfprins het brandenburgsche huwelijk door. Zij ontzagen zich daarbij niet, zich op minderwaardige wijze meester te maken van de brieven van Tarente aan zijn geliefde, en eerstgenoemde bij den ouden prins te belasteren. Het is bekend, dat Louise Henriette niet dan gedwongen ten slotte in het huwelijk met den grooten keurvorst berustte.

Tarente heeft zich manlijk in zijn noodlot geschikt en zich bescheiden teruggetrokken. Hij heeft de keurvorstin niet weergezien. Na den dood van Frederik Hendrik (12 Maart 1647) vroeg en verkreeg hij verlof van de Staten-Generaal, en verliet de Republiek, al bleef hij officieel in haar dienst en op de legerrollen ingeschreven.

Tarente begaf zich thans naar zijn ouders in Thouars. Op hun last huwde hij nog in 1643 Amalia van Hessen-Cassel, bij wie hij twee zoons en een dochter kreeg. Uiterlijk was dit huwelijk niet ongelukkig, al zal de ware liefde wel ontbroken hebben. Hij was 1648-53 bevelhebber der hessische ruitery.

In de woelingen van de Fronde speelde Tarente een groote rol. Eerst partij kiezend voor de koningin-moeder, werd hij door de onheuschheid van Mazarin naar de gelederen der Frondeurs gedreven. In October 1651 sloot hij zich bij Condé aan, en bleef hem tot het einde toe getrouw. Hij vocht in Guyenne, en bij Parijs, o.a. in het bekende gevecht in den faubourg St. Antoine (2 Juli 1652), daarna in bondgenootschap met de Spanjaarden. In 1653 zei hij den dienst te velde vaarwel, en verscheen weder in de Republiek, waar hij tot einde 1655

verbleef. In Mei van dit jaar werd hem een zoon geboren: Charles Belgique Hollande, geheeten naar de drie peetvaders: den koning van Zweden, Karel X, de Staten-Generaal en de Staten van Holland.

Na verkregen amnestie van den koning vestigt Tarente zich wederom in Frankrijk. Hij blijft echter, zij het ook ongewapend, aanhanger van Condé, wat Mazarin beantwoordt met gevangenis en interneering. Doch na den vrede van de Pyrenaeën (1659), de verzoening van Condé met den koning (1660) en den dood van Mazarin (1661) wordt Tarente een ijverig aanhanger en een getrouw dienaar van Lodewijk XIV. De eens zoo trotsche rijksgröote kan niet tegen den stroom op, en wordt, als de anderen, een hoveling.

Thans volgt, met toestemming des Konings, een derde verblijf in de Republiek (1662-1668). Tarente kan het vinden met de hoofden der thans bovendrijvende staatschgezinde partij; hij heeft allen eerbied voor Johan de Witt en prijst diens moedig gedrag op de vloot. Bij de expeditie tegen de Dylerschans, onder Willem Frederik, commandeerde hij als generaal de ruitery (1664). Doch hij houdt een slag om den arm, als de Staten Generaal hem het opperbevel willen opdragen van het legertje, dat tegen Christoffel Bernard van Galen strijden moet, die in Twente en den Achterhoek roovend en brandschattend binnengedrongen is (1665-66). Hij wil zich blijkbaar niet compromitteeren bij de Oranje-partij.

Als gouverneur van 's Hertogenbosch (1665-70) doet hij in dezelfde dagen een verdienstelijk werk. Brabant is bijna geheel van troepen ontbloot, doch aan het hoofd van opgeroepen schutters (milices) en andere ongeregelde troepen weet hij het platteland te zuiveren van munstersche partijgangers bij Wouw en Oudenbosch, welke plaatsen hij hun ontnam, en daarbij 1200 gevangenen te maken.

Het totstandkomen van de Triple alliantie, van 1668, waardoor de Republiek vijandig tegenover Frankrijk te staan komt, is voor Tarente, toen luit.-gen. der ruitery, aanleiding om de Republiek voor den derden keer te verlaten. Hij gaat naar Thouars terug, en put zich in 1669 als president der ridderschap in de vergadering der Staten van Bretagne uit om den koning ter wille te zijn. Lodewijk XIV betuigt hem zijn dank, betreurt alleen dat Tarente's geloof een algeheele toenadering tot het hof in den weg staat. In het voorjaar van 1670 komt Tarente voor het laatst in de Republiek. Hij hernam zijn commando, doch trof er een zekere zenuwachtigheid en onrust aan, veroorzaakt door binnenlandsche onrust en de dreigende moeilijkheden met Frankrijk. Na een verblijf van eenige weken nam hij 25 Juli ontslag. Hij heeft de Republiek niet weergezien.

Thans volgt de stap, die reeds lang verwacht was: Tarente ging over tot het katholieke geloof (October 1670). Zijn vrouw was er zeer bedroefd om, de twee zoons volgden het voorbeeld van hun vader, doch niet de oudste dochter, welke verkoos te blijven in het geloof van haar moeder en grootmoeder.

Tarente heeft nog twee jaren geleefd, en is den 14en September 1672 te Thouars overleden, in den ouderdom van 52 jaren.

Prent door P. Philippe.

Zie: *Mémoires de Henri Charles de la Trémoille, Prince de Tarente*, Luik 1767; Haag, *La France protestante*; *De jeugd van Louise Henriette d'Orange*, in Fruin's *Verspreide Geschriften IV*; J. Bosscha, *Neerlands Helden-*

dadn te Land II 12-27; Het Staatsche Leger IV en V, passim.
van Wijk

[Tromp, August Elize]

TROMP (August Elize), geb. te Zieriksee 12 Maart 1801, overl. te Hilversum 10 Juni 1871, was de zoon van C. Tromp, wijnhandelaar en dijkgraaf van Schouwen en C.F. Sterling. Hij werd na afgelegd examen in Aug. 1817 aangesteld tot cadet voor den waterstaat aan de artillerie- en genieschool te Delft, doch toen de minister van Marine in 1820 verzocht, dat eenige cadetten voor den scheepsbouw bestemd zouden worden, meldde hij zich als zoodanig aan, en veranderde alzoo van bestemming. Hij werd bij koninklijk besluit van 17 Dec. van dat jaar benoemd tot cadet voor den scheepsbouw. Met ingang van 1 Mei 1821 werd hij als élève-constructeur geplaatst aan de Rijkswerf te Rotterdam, en hem werd bij koninklijk besluit van 23 Febr. 1825 de rang van onder-constructeur toegekend, terwijl hij bij dat van 22 April definitief als zoodanig benoemd werd. Tevens werd hij naar Vlissingen verplaatst. Bij koninklijk besluit van 17 Febr. 1830 werd hij met ingang van 1 Apr. d.a.v. tot onder-constructeur der 1e klasse, bij dat van 6 Maart 1835 tot titulair constructeur der 2e klasse, bij dat van 11 Sept. 1839 tot effectief constructeur benoemd; bij dat besluit werden tevens de klassen der constructeurs afgeschaft.

Daar Tromp de eerste wetenschappelijk opgeleide scheepsbouw-ingenieur h.t.l. was, terwijl hij door ijver uitblonk, werden hem reeds vroeg bijzondere opdrachten verstrekt. Zoo werd hij bij ministerieele beschikking van 19 Juni 1824 benoemd tot amanuensis eener commissie tot onderzoek van het nut der toepassing van stoomvermogen op oorlogsschepen. Hem werd bij koninklijk besluit van 15 Oct. d.a.v. voor zijn arbeid als zoodanig eene gratificatie van f 500 toegekend.

In 1825 werd hem een dienstreis naar Engeland en Amerika opgedragen; hij moest den kapiteinluitenant ter zee J.C. Rijk, kommandant van de korvet Pallas, vergezellen. In Amerika trof hij Bernard hertog van Saksen-Weimar aan, wien hij gedurende verscheidene maanden vergezelde; over deze reis is een boekwerk verschenen. Nadat hij in 1827 over zijne bevindingen uitvoerig gerapporteerd had, werd aan Tromp bij koninklijk besluit van 2 Apr. 1828 f 1000 gratificatie voor dit rapport verleend.

Hij hield van 1827 tot 1831 te Vlissingen een wetenschappelijken cursus voor de zee-officieren over de samenstelling der oorlogsschepen, en van 1827 tot 1833 in de wiskunde. In 1829 richtte hij met den luitenant ter zee Verveer het tijdschrift toegewijd aan het zeewezen op; hij was tot 1833 mederedacteur daarvan. Van 1831 tot 1850 was hij chef van het vak van scheepsbouw aan de Rijkswerf te Vlissingen. Hij was van 1831 tot 1839 tijdens de belgische onlusten telkens met detachementen werklieden op de Schelde werkzaam tot herstel van oorlogsschepen. Ook legde hij groote werkzaamheid aan den dag bij het, hoewel slechts tijdelijk, herstel van de zeedoksluis te Vlissingen in 1834; het werd van groot belang gerekend, dat de oorlogsschepen zoo noodig voor den winter in het dok zouden kunnen komen, en met veel moeite is hem dit gelukt.

In 1836 en 1837 werd het reeds lang bestaande, maar in den franschen tijd onbruikbaar geworden droogdok te Vlissingen weder onder zijne leiding in bruikbaren staat gebracht. Hiervoor verkreeg hij ingevolge koninklijk besluit van 1 Aug. 1837 eene gratificatie, groot f 1000.

Toen in 1843 een korps ingenieurs der marine gecreëerd werd, werd Tromp bij koninklijk besluit

van 24 Juli van dat jaar met ingang van 1 Juli te voren benoemd tot hoofdingenieur. In 1844 werd hij benoemd tot kapitein-kommandant der schutterij te Vlissingen, met den persoonlijke rang van luitenant-kolonel, hetwelk hij bleef tot zijn vertrek uit die stad. In 1844 werd hij met A. Caland (kol. 67) en den equipagemeester H. van de Velde benoemd in eene commissie tot onderzoek der maritieme haven en der zeedoksluis te Vlissingen; de commissie bracht 4 April. 1845 rapport uit, waarin zij een grondige verbetering van de geheele sluis aanried.

In 1845 werd hij benoemd tot lid eener commissie tot onderzoek van het ontwerp tot aanleg van een kanaal door Walcheren met dichting van het Sloe, en aanleg van een spoorweg naar Vlissingen. In Sept. van dat jaar bracht de commissie een gunstig verslag uit, dat eerst 15 jaar later tot een begin van uitvoering leidde.

Van 1845 tot 1849 werden onder de leiding van Tromp de groote werken tot definitieve verbetering van de zeedoksluis te Vlissingen, die in 1834 slechts tijdelijk hersteld was, uitgevoerd, in voortdurend overleg met A. Caland. In 1849 werd aan Tromp eene dienstreis naar Rusland opgedragen tot aankoop eener partij masthout te Riga en tot het doen van een onderzoek van de Russische handelsgebruiken betrekkelijk aankoop van hout.

Met ingang van 1 Febr. 1850 werd hij van Vlissingen naar Amsterdam verplaatst, hij was aldaar weder als hoofd van het vak van scheepsbouw aan de Rijkswerf werkzaam. Een der eerste werkzaamheden was de bouw van het lineschip Tromp. Hij was in 1851 lid van de commissie voor de wereldtentoonstelling te Londen, en reisde daarvoor naar Engeland. In 1853 deed hij opnieuw een reis daarheen tot een onderzoek naar de wenschelijkheid van de vervanging van rader- door schroefstoombooten.

In 1856 deed hij met den ingenieur van den waterstaat J. Strootman (IV, kol. 1281) eene reis naar Engeland en Frankrijk tot een onderzoek naar de inrichting van droge dokken.

Bij koninklijk besluit van 13 Maart 1857 werd met voorbijgang van hem en twee andere hoofdingenieurs tot hoofdingenieur, directeur van scheepsbouw benoemd de hoofdingenieur L.K. Turk; dit was eene bittere teleurstelling voor den zoo ijverigen Tromp en hij was er zoo door geschokt, dat hij 6 weken verlof verzocht. Hij verzocht verder van de directie der Rijkswerf te Amsterdam ontheven te worden. Een en ander werd ingewilligd en hij werd bij koninklijk besluit van 7 Mei 1857 met ingang van 1 Juli d.a.v. tot hoofdingenieur in algemeenen dienst benoemd, waarbij hem in het bijzonder werden opgedragen het lidmaatschap eener commissie voor de dokwerken van Willemsoord, en het keuren van hout voor de marineschepen. Maar tegelijk werd zijne bezoldiging van f 3000 op f 2500 teruggebracht. Daar hij een groot gezin had, moest hij zich een en ander laten welgevalen en kon hij zijn ontslag niet nemen, hetgeen hij anders zeker gedaan zou hebben. Hij vestigde zich te Delft, maar ging in 1858 weder te Amsterdam wonen.

De aanleg van het droogdok te Willemsoord, waarbij hij Strootman steeds met raad en daad terzijde stond, gaf hem veel arbeid. Bij de herstelling van het oude droge dok aldaar, waartoe in 1859 opdracht gegeven werd, was hij eveneens een gewaardeerd medewerker.

In hetzelfde jaar bekwamen hij en Strootman de opdracht, eene reis naar Engeland te doen tot bezichtiging van ijzeren droge dokken, terwijl zij in verband hiermede eene opdracht tot het ont-

werpen van een dok voor den dienst der Marine in Oost-Indië ontvingen. In 1862 werd Tromp nog benoemd tot lid eener commissie tot het doen van een onderzoek naar de beste wijze van inrichting van stoomkanonneerbooten en pantsering van oorlogsschepen.

Zeer vele malen is hem de dank van den minister van Marine gebracht voor verschillende door hem gedane werkzaamheden.

Met ingang van 1 Juli 1866 werd de commissie voor de dokken te Willemsoord ontbonden, en bij koninklijk besluit van 5 Dec. 1866 werd Tromp met ingang van 1 Jan. 1867 op zijn verzoek eervol uit 's Rijksdienst ontslagen.

Hij werd in 1852 lid van het utrechtische genootschap der wetenschappen, in hetzelfde jaar commissaris van het fonds tot aanmoediging van lands weerbaarheid en van de kweekschool voor de zeevaart, en in 1856 lid van het Bataafsche Genootschap der proefondervindelijke wijsbegeerte te Rotterdam.

Tromp was voor zijne onderhoorigen een lastig en minder aangenaam chef, hoewel zij veel van hem leerden.

Hij huwde 12 Mrt. 1827 M.A.C. Hartogh Heys, geb. 10 Apr. 1810, overl. 31 Jan. 1890, bij wie hij drie zonen en twee dochters had. De oudste zoon, F.C. Tromp, is een jaar minister van Marine geweest.

Men heeft van hem: *Opmerkingen omtrent het gebruik van gutta-percha drijfbanden en pezen*, in Notulen K. Inst. van Ingenieurs 1847-1848, blz. 109; *Geschiedkundig overzicht van het dok der marine te Vlissingen en de daarvoor tiggende zeeluis*, in Verhandelingen en berigten betreffende het zeewezen en de zeevaartkunde, jaarg. 1851, blz. 531 en 791; *Uittreksel* uit dit overzicht, in Verhandelingen K. Inst. v. Ing. 1851, 3e stuk, blz. 1; *Rapport eener reis naar Engeland en Frankrijk tot het opnemen van belangrijke dok- en andere bouwwerken* (met J. Strootman) in Verhandelingen zeewezen en zeevaartkunde, jaargang 1857, blz. 1; *Mededeeling betreffende eene plaatijzeren buisduikerklok* (met J. Strootman) in Verb. K.I.v.I. 1863-1864, blz. 77; *Ijzeren drijvend dok voor den dienst der marine in Oost-Indië* (met J. Strootman), in idem 1865-1866, 2e gedeelte, blz. 10.

Ramaer

[Tromp, Cornelis]

TROMP (Cornelis), geb. 9 Sept. 1629, overl. 29 Mei 1691; zoon van Maarten Harpertszoon Tromp, die volgt, en Dinah de Haas; hij was, kinderloos, gehuwd met Margarethe van Raaphorst, weduwe van den heer Helmont.

Na van zijn kindsheid af ter zee te hebben gevaren, ook onder zijn vader, ging Cornelis T. in 1650 als kapitein naar de Middellandsche zee om te kruisen tegen de zeeroovers. Wij vinden hem daar ook in 1652 als kapitein van 'De Maagd van Enkhuyzen', strijdende tegen de Engelschen, eerst onder opperbevel van commandant Catz, daarna van Jan van Galen, waarbij hij blijken gaf van die bijzondere dapperheid, welke hem zijn leven lang heeft gekenmerkt. Zijn schip reddeloos geschoten zijnde, ging hij weer over op het fregat 'Fenix', hetwelk 30 Nov. 1652 door de Engelschen bij verrassing genomen werd; T. kon zich slechts redden door uit de kajuit in zee te springen en zich al zwemmende drijvende te houden, tot hij door een sloep van een ander hollandsch schip werd opgepikt.

Als schout-bij-nacht, voerende het schip 'de Maas', nam hij deel aan den slag bij Livorno in Maart 1653, waarbij van Galen sneuvelde. Het volgend jaar is hij met vice-admiraal de Ruyter

weder in de Middellandsche zee, strijdende tegen de Algerijnen, en in 1656 gaat hij als schout-bij-nacht, voerende 'de Koeverden', met de Ruyter naar de Oostzee, om zich te stellen onder de bevelen van den luitenant-admiraal Wassenaer van Obdam; hier nam hij deel aan de krijgsverrichtingen in den oorlog tusschen Zweden en Polen, en wel voornamelijk bij Dantzig. Toen de vloot, na het sluiten van den vrede te Elbing, naar het vaderland terugkeerde, bleef T. met 12 schepen nog eenigen tijd achter, doch werd ook weldra teruggeroepen. Eind 1662 wordt schout-bij-nacht Tromp ter begeleiding van koopvaarders naar de Middellandsche zee gezonden, waar hij in Maart 1663 het bevel over de daar aanwezige vloot overneemt van de Ruyter; in dit, zoowel als in het volgend jaar, veroverde hij eenige algerijnsche schepen, maar keerde daarna naar het vaderland terug, nadat de Ruyter weder in de Middellandsche zee was aangekomen. Thans werd aan T. opgedragen om, als bevelhebber van een vloot van 22 oorlogsschepen, te kruisen op de oostindische retourvloot, welke hij behouden binnenbracht.

Als schout-bij-nacht der admiraliteit van Amsterdam, commandeerende het schip 'Oosterwijk', is hij weder bij de vloot van luitenant-admiraal Wassenaer; in 1665 benoemd tot vice-admiraal, gaat hij over op het schip 'De Liefde' en commandeerde het 5de eskader van de vloot, nam deel aan den slag bij Lowestoff, waarbij het schip van Wassenaer in de lucht vloog. Met eenige schepen hield T. stand, waardoor de terugtocht der vluchtende vaartuigen werd gedekt, maar ten slotte liep hij in Texel binnen, weigerde gevolg te geven aan het bevel hem door gecommiteerden der Staten overgebracht, om in zee te blijven, daar hij op sommige schelmachtige kapiteins niet kon vertrouwen. Als voorzitter van den krijgsraad velde T. toen vonnis over de kapiteins, welke zich hadden misdragen. Kort daarna, namelijk 23 Juli 1666, werd T. wegens zijn betoonde dapperheid bevorderd tot luitenant-admiraal bij het college van de Maze, en werd hem tevens het opperbevel opgedragen over de geheele vloot, maar wegens zijn bekende genegenheid voor den prins van Oranje, werd tevens bepaald, dat drie gedeputeerden der Hoog Mogenden hem naar zee zouden vergezellen. Voordat de vloot in zee stak, was echter de Ruyter binnengekomen, en werd aan dezen het opperbevel der vloot opgedragen, waarbij het natuurlijk moeite kostte om T. te overreden nu toch op de vloot te blijven, als ondergeschikte van de Ruyter; aan boord van het schip 'De Liefde' commandeerde hij nu het eerste eskader. Den 6en Febr. 1666 ging hij op verzoek over naar de admiraliteit van Amsterdam, en embarkeerde op het schip *Hollandia*; hij nam deel aan den Vierdaagschen zeeslag, waarbij zijn schip reddeloos geschoten, maar te Goeree binnengesleept werd, zijnde T. zelf in dien slag meermalen op een ander schip overgegaan.

In Juli 1666 liep de vloot weder in zee en raakte slaags met de Engelschen onder Monk, welke strijd aanleiding heeft gegeven tot groote oneenigheid tusschen T. en de Ruyter, doordien de opperbevelhebber den ongelukkigen uitslag van het gevecht verweet aan T., omdat deze, als commandant van de achterhoede, zich te ver van het gros der vloot had verwijderd om op eigen gelegenheid een strijd te voeren tegen het engelsche eskader van de blauwe vlag. Het gevolg van dit hooglopende geschil was, dat de

commissie van T. als luitenant-admiraal werd ingetrokken, waarna hij op zijn verzoek eveneens ontslag kreeg als kapitein. Graaf d'Estrades, ambassadeur van Frankrijk, meende van deze gelegenheid gebruik te moeten maken om T. in franschen dienst te doen overgaan, hetgeen deze echter weigerde.

In 1673 wist de Prins van Oranje een verzoening tusschen de twee vlootvoogden te bewerken, en kwam T. als luitenant-admiraal van het college van Amsterdam weder op de vloot onder het opperbevel van de Ruyter; hij voerde daarbij het schip 'De Gouden Leeuw', en nu volgen de beroemde zeeslagen van Schooneveld en van Kijkduin, waarin beide vlootvoogden zich eeuwigen roem hebben verworven. Nadat de vrede van Westminster in 1674 een einde had gemaakt aan den oorlog met Engeland, werd aan T. opgedragen om de fransche kusten te bestoken. Van dien tocht teruggekeerd, ontving hij een uitnoodiging van den engelschen koning om eenige weken aan diens hof door te brengen; daaraan gevolg gevende, werd T. in den engelschen adelstand verheven met den titel van baronet.

In 1676 voert T. het opperbevel over een gecombineerde deensche en hollandsche vloot in den strijd tegen Zweden; de koning van Denemarken vereert hem met de orde van den Olifant, en verheft hem, na de expeditie tegen Skonen, in de grafelijke waardigheid. In Febr. 1677 vertrok graaf T. op last van den deenschen koning naar den Haag, om te trachten weder bijstand van oorlogsschepen te krijgen, waarop hij dan ook in Juni weder met een vloot in zee stak naar Denemarken.

Inmiddels was T., na het sneuvelen van de Ruyter, bevorderd tot luitenant-admiraal-generaal, met verlof om nog voorloopig ter beschikking van den deenschen koning te blijven. Na in dien dienst nog belangrijke krijgsverrichtingen verricht te hebben, werd T. in 1678 uit den deenschen dienst ontslagen, daar de koning vermeende het nu verder wel met eigen volk af te kunnen.

Na zijn vertrek uit Kopenhagen begaf T. zich naar den keurvorst van Brandenburg, was als vrijwilliger op het schip 'De erfprins', en bestuurde de vloot bij het heroveren van het eiland Rugen. In het vaderland teruggekeerd, werd T. aangewezen om in 1691 als luitenant-admiraal-generaal de vloot aan te voeren, maar door een ziekte aangetast, overleed hij den 29en Mei en werd te Delft in de tombe van zijn vader bijgezet.

Schilderij door J. Verkolje; Jac. Delft 1655, Wilstach Mus. Philadelphia; G. Metser, Louvre Parijs; G. Metser, Gal. Historique de Versailles; J. Lievens; F. Bol (L. Visscher sc.); J. Mijtens 1668, Rijksmuseum Amsterdam; J. Mijtens; G. Netscher 1676 bij Jhr. Mr. v. Kinschot, Rotterdam; S.v. Hoogstraten; P. Lely bij Jhr. Mr. A. de Stuers te Parijs; P. Lely bij Earl of Cowper te Paushanger; D.v.d. Plaes (J. Munnikhuyzen sc.) Mus. Boymans Rotterdam; D.v.d. Plaes, Rijksmuseum Amsterdam.; D.v.d. Plaes (herhaling van het vorige) bij Jhr. Mr. V. de Stuers 's Gravenhage; J. de Baen bij Mr. F.H.J. Lanschot 's Hertogenbosch; P. Nason bij Jhr. Speelman, Wassenaar; K. de Moor; D. Maas bij Earl of Spencer op Althorp; J. Weenix; G. Soust; Onbekende Kweekschool v.d. Zeevaart Amsterdam; Id. bij J.W. Kaiser, huize Trompenburg bij Hilversum; Id. bij A.J.J.C. Bouwens, Rotterdam; id. bij Mvr. Wed. des Tombes-Beeldsnijder, Utrecht; Id. Minia-

tuur bij Jhr. Mr. V. de Stuers 's Gravenhage; Id. Id. Prent door C. Mozijn naar G.v.d. Eekhout; C. Mozijn; Onbekend; Vinkeles en Bogerts; H. Rokesz; Vivien; J. Houbraken; J. Gole (Zwarte kunst); J.A. Pierron; R. de Hooghe; A. Browne; C. Goutsbloem; Jac. Sandrart; T. Waanders (lith.).

Zie: *Leven en bedrijf van Cornelis Tromp*, gedrukt te Amsterdam in 1692 en Mr. de Jonge, *Geschiedenis van het nederl. zeewezen*, alsook *Levensbeschrijving v. eenige voorname meest Nederl. mannen en vrouwen* (Amst. 1777).

Herman

[Tromp, Maarten Harpertszoon]

TROMP (Maarten Harpertszoon), geboren in den Briel 23 April 1598, gesneuveld 10 Augustus 1653; gedoopt in de Groote of St. Catharinakerk te Brielle den 3. Mei 1598, waarbij als getuigen fungeerden: Lambrecht Maertensz., Jochum Corneliszoon en Machtelt Maertens. Zoon van Harpert Maartenszoon T. en van Jannetgen Barends, weduwe van Cornelis Ewoutszoon. Is driemaal gehuwd, als: 1e. in 1624 met Dina de Haes, overl. 20 Nov. 1633, dochter van Cornelis de Haes en N. van den Heuvel; uit dit huwelijk stammen drie kinderen, Cornelis (dievoorgaat), Harper Maertensz., Johan Maertensz.; 2e. in 1634 met Aeltgen Jacobs van Arckenboudt, overl. 13 April 1639, uit welk huwelijk eveneens drie kinderen stammen als: Alida, Margaretha en Maerten; 3e. in 1640 met Cornelia Teding van Berckhout, overl. 18 Oct. 1680, uit welk huwelijk zes kinderen stammen, als: Margaretha, Johanna Maria, Dyna Cornelia, Adriaen, Maerten en Maerten Harpertszoon. In 1606 verhuisde de vader van T. naar Rotterdam, en sedert blijft het roemrijk leven van Maerten met die stad verbonden, maar zijn twee eerste vrouwen zijn toch afkomstig uit den Briel.

Op zijn achtste jaar ging hij met zijn vader naar zee; hij woonde in 1607 op diens oorlogsfregat den slag van Gibraltar bij. Kort na het sluiten van het Bestand voer hij met zijn vader ter koopvaardij naar de kust van Guinea en werd door een zeeroover gevangen genomen, in welk gevecht zijn vader sneuvelde. Na ontsnapping uit de tweejarige gevangenschap is hij korten tijd thuis geweest als timmermansjongen, doch gaat dan weer ter koopvaardij varen met schipper Cornelis Cornelisz. de Haes op het schip Rowanen; in 1617 is hij in 's lands dienst als kwartiermeester bij commandeur Moy Lambert, maar vaart in 1619 weer ter koopvaardij als stuurman op een Straatvaarder, valt weder in handen van een zeeroover, maar wordt vrijgelaten en keert in het vaderland terug, waar wij hem in 1622 aantreffen op 's lands vloot als luitenant onder kapitein Cornelis de Bageyn; hij dient nog ondergeschikt op verschillende schepen ter bewaking van de Vlaamsche kust, tot hij in 1624 door prins Maurits wordt aangesteld als kapitein over een oorlogsschip van 40 stukken. Herhaaldelijk streed hij tegen de duinkerker kapers; hij was kapitein op de Groene Draak, het admiraalsschip van Piet Hein, toen deze, die hem zeer roemde, 20 Juni 1629 bij D. in den strijd tegen de Duinkerkers sneuvelde. Na diens dood blijft T., wien zijn bevel door admiraal van Dorp ontnomen was en die geen lust meer had in den dienst, aan wal, doch bemoeit zich toch met de zeezaken, door als zoogenaamd beleider toezicht te houden op het uitrusten der schepen behorende tot het eskader op de vlaamsche kust.

Nadat wegens den velen tegenspoed der vloot

de luitenant-admiraal van Dorp moest worden vervangen, is T. als luitenant-admiraal (1637) door Frederik Hendrik aan het hoofd gesteld. Hij versloeg de Duinkerkers (18 Febr. 1639) bij die stad en levert 21 Oct. 1639 den beroemden slag bij Duins, waardoor zijn naam als ervaren vlootvoogd voorgoed was gevestigd. In 1640 werd hij in den Franschen adelstand verheven en in 1642 in de orde van St. Michiel en tot engelsch ridder. Steeds is hij bezig met de blokkade van Duinkerken tot die stad in 1646 door de Franschen werd ingenomen. Het einde van den oorlogstoestand ziende naderen, doet T. een poging om gouverneur van den Briel te worden, doch tevergeefs, want 9 Dec. 1647 werd als zoodanig aangesteld Frederik van Lyer.

Zoo stond T. nog aan het hoofd der vloot, toen deze de Straatvaarders tegemoet voer om ze te beschermen tegen de kapers, waarbij, 29 Mei 1652, de ontmoeting plaats had met de engelsche vloot onder Blake, die aanleiding gaf tot het uitbreken van den eersten engelschen oorlog, waarin hij nog in datzelfde jaar, begin Aug., door storm verhinderd werd Blake aan te vallen.

Aanvankelijk was T. in dien oorlog niet fortuinlijk; het gelukte Ayscue om de engelsche koopvaarders vrij in den Atlantischen Oceaan te brengen, en beslag te leggen op hollandsche Oost-Indië-vaarders, hetgeen, met de verdenking van oranjegezindheid, oorzaak was van zooveel misnoegen, dat T. het opperbevel moest neerleggen. Doch de ongenade van T. duurde slechts kort, want de nieuwe opperbevelhebber, de With, bleek spoedig ongeschikt en onder ernstig protest van zijn zijde tegen den over hem verspreiden laster, werd hij (Nov. 1652) als luitenantadmiraal aan het hoofd gesteld en levert 10 Dec. 1652 bij Dover een geduchten zeeslag tegen Blake, zoodat deze in de Theems moest terugtrekken. Hij moest echter het plan om de Theems op te zeilen laten varen, al beheerschte hij nu de Noordzee en voerde hij, zegt men, zelfs als aanduiding daarvan, den bezem in den mast. Toch kwam de engelsche vloot eind Febr. 1653 weder naar buiten en van 28 Febr. tot 2 Maart bestreden T. en Blake elkander nogmaals in den bloedigen driedaagschen zeeslag bij Portland, waarbij ditmaal het voordeel aan engelsche zijde bleef. T. wees na zijn meesterlijken terugtocht naar onze havens op de zwakheid der staatsche schepen en haar onvoldoend getal. Wel werd op zijn aandrang veel verbeterd maar de engelsche vloot bleef toch sterker. Eerst begin Aug. kon hij weder uitzeilen. Den 8en Aug. kruiste T. ter hoogte van Egmond en werd door een veel sterker macht aangevallen onder Blake en Monk; de slag bleef onbeslist. 9 Aug. is hij voor Scheveningen en ter Heyde, en den volgenden dag, zijnde een Zondag, sneuvelt hij, in het begin van den slag door een geweerkogel getroffen.

De dood van den geliefden 'Bestevaer' veroorzaakte algemeene droefheid. Zijn lijk werd op lands kosten plechtig bijgezet in de Oude kerk te Delft, waar de Staten hem een marmeren praalgraf oprichtten. Zijn weduwe en kinderen werden van staatswege ruim ondersteund. Hij liet den roem na van een voortreffelijk tacticus, een dapper en vermetel zeeman, een onvergelykelijk aanvoerder, een gaaf en beminnelijk karakter.

Schilderij door K. Gz. Pot 1639 (J. Suyderhoef sc. en C.v. Dalen sc.) bij Mevr. Wed. v.d. Hoe-

ven-van Stolk, Rotterdam; M. Jz. Mierevelt 1640, Kon. Paleis Amsterdam; M. Jz. Mierevelt bij Jhr. Teding v. Berkhout, 's Gravenhage; M. Jz. Mierevelt (copie) Rijksmuseum Amsterdam; M. Jz. Mierevelt (copie) D.O. Heldewier Velp; Abr. Willaerts, Museum Berlijn; Id. Id. Nic. Elias (?) Alte Pinacothek München, als door B.v.d. Helst; B.v.d. Helst, J. Lievens, Rijksmuseum Amsterdam (C.v. Dalen sc. H. Rokesz sc. C. Goudsbloem sc. J. Houbraken sc.); Onbekend, Kweekschool v.d. Zeevaart Amsterdam; Id. Gemeente Museum 's Gravenhage; Id. bij H.K.H. de Vorstin v. Wied 's Gravenhage; Id. J.W. Kaiser, huize Trompenburg bij Hilversum; Id. bij Jan H.M. Speelman, 's Gravenhage; Id. bij Jhr. Pauw v. Wioldrecht, huize Broekhuizen bij Leusden; Id. bij Mr. S.v. Gijn te Dordrecht; Id. Zeeliedenhuis te Greenwich; Id. bij Earl of Warwick op Warwick Castle; Id. verbrand op Kasteel Frederiksborg in Denemarken 1859; Id. miniatuur bij Jhr. Mr. V. de Stuers, 's Gravenhage; Id. Id.; Grafmonument Oude Kerk te Delft door R. Verhulst. Prent door C.v. Dalen naar S. de Vlieger; J. de Frey naar J. Lievens; C. Goutsbloem; J. Lamsvelt; C.v.d. Passe I; B. Picart; Onbekende; D. de Bray (scyl.); Vinkeles en Bogerts; J.C.C. (lith.); S. Savery; W. Hollar; F. Soeterik (lith.); F.H. Weissenbruch (lith.) naar J. Lievens.

Zie: O o s t k a m p , *Leven en daden van M.H. Tromp en Jacob van Wassenaer van Obdam* (Deventer 1825); *Levensbeschrijving van eenige voorname meest nederl. mannen en vrouwen 1777* III, 66; Dr. D.F. S c h e u r l e e r , *Herinneringsdagen uit de nederl. zeegeschiedenis*; de J o n g e , *Geschiedenis van het Zeewezen I en II* passim; J o h . H . B e e n , *Een zeemansjongen uit de 17de eeuw, Aanteekeningen over het geslacht Tromp* door C.F. G i j s b e r t i H o d e n p y l . Verder: P e t i t , *Repertorium* i.v.

Herman

[Tronchin, Théodore]

TRONCHIN (Théodore), geb. te Genève 24 Mei 1709, gest. 30 Nov. 1782. Hij studeerde te Genève en daarop te Cambridge. Nog niet lang was hij hier, of hij besloot zich geheel aan de geneeskunde te wijden. Reeds een jaar later echter, in 1728, vertrok hij, door het lezen van een chemisch boek op Boerhaave opmerkzaam geworden en aangetrokken door den grooten roep, die van de leidsche medische faculteit en meer in 't bijzonder van Boerhaave zelf uitging, naar Leiden (ingeschr. 13 Sept. 1728), waar hij spoedig behoorde tot de meest geliefde leerlingen van den grooten meester. Goed menschenkenner als hij was, wist hij dezen dadelijk vóór zich te winnen en in zijn zwak te treffen, getuige o.a. het overal meegedeelde verhaal omtrent zijn mooien haardos, dien hij terstond offerde, toen hij merkte, dat deze den meester hinderde. 2 Aug. 1730 promoveerde hij op een dissertatie *De nymphe*, die evenmin als een later door hem uitgegeven boekje *De colica fictionum*, eenige wetenschappelijke en hoogstens eenige litteraire waarde bezit. Hij zelf beroemt er zich op, dat hij in zoo korten tijd heeft afgestudeerd. 'Je n'ai mis que trois ans d'intervalle entre le premier moment, ou je songeais à la médecine et mon établissement complet'. Natuurlijk denkt hij er niet aan, het slechte succes van de eerste jaren zijner praktijk aan onvoldoende kennis en ervaring toe te schrijven, hij neemt alleen zijn amsterdamsche collega's kwalijk, dat dezen hem niet dadelijk vol vertrouwen te gemoet kwamen. Zelf echter deed hij volstrekt geen moeite, om hen voor zich in te nemen; en dat heeft hij later, op andere

plaatsen, ook nimmer gedaan, noch te Genève, noch te Parijs. Maar, zooals uit zijn nu onlangs door een zijner verwanten uitgegeven brieven blijkt, maakte hij gretig van deze g e h e i m e , uitgebreide correspondentie gebruik, om zijn mededoctoren te bekladden en als dom en bekrompen voor te stellen. Reeds dadelijk na ijn promotie had hij zich in Amsterdam als poorter (26 Oct. 1730) en als lid van het Collegium medicum (31 Oct.) later inschrijven. En dank zij de machtige protectie van Boerhaave, waarmede deze tegenover zijn bevoorrechte leerlingen niet karig placht te zijn, en zijn eigen schitterende, persoonlijke eigenschappen (hij was zeer beschaafd en welsprekend, gemakkelijk in den omgang en beschikte over een hooge mate van gezond verstand en scherpzinnigheid) kreeg hij ten leste een flinke praktijk en een geziene positie, die nog verbeterden, toen hij in 1730 nuwde met de rijke H e l e n a d e W i t t , dochter van den invloedrijken schepen. 30 Juni werd hij in plaats van den overleden Dr. Daniël van Buren benoemd tot Inspector collegii medici. Van deze betrekking trachtte hij gebruik te maken, om zooveel mogelijk op den voorgrond te komen. In 1744 was hij door den Roonhuysiaanschen chirurg, dien hij bij een ziekte assisteerde, achter het later zoo bekend geworden geheim gekomen en hierna treedt hij op als raadsman en woordvoerder van het Collegium medicum in alle kwesties, die betrekking hebben op de verloskunde. Hij wist, hierbij gebruik makend van onverdedigbare middelen, in het eerste begin van het jaar 1746 zijn mede-inspecteurs te belezen een strijd met de chirurgijns om den voorrang aan te binden; van B. en Sch. werd een keur uitgelokt, waarbij den chirurgen, met uitzondering van drie, met name genoemde, Roonhuysianen, op boete of lijfstraf verboden werd, om, zooals zij tot nog toe gewoon waren te doen, verloskunde uit te oefenen, tenzij zij van te voren met goed succes, voor een uit het Collegium medicum gekozen commissie, een examen hadden afgelegd. De oppositie, hiertegen door de chirurgen gevoerd, had ten gevolge, dat de wet, na een bestaan van juist 3 jaren, gedeeltelijk werd opgeheven; het examen bleef bestaan maar werd van het collegium afgenomen en aan het chirurgijnsgilde overgedragen. En alhoewel Tronchin met zijn collega's door hun later, dikwijls onbehoorlijk, optreden nog trachtte te redden wat te redden was, de chirurgen bleven het oor van den magistraat behouden. Onze dokter moet toen, vooral na het optreden van den praeses collegii van Hanedoes in 1753, gemerkt hebben dat hij het vertrouwen niet slechts van den magistraat, maar ook van zijn collega's begon te verliezen of reeds verloren had. En men ziet hem dan ook, zonder afscheid te nemen of orde op zijn zaken te stellen, terwijl een door hem bij B. en S. aanhangig gemaakt geschil omtrent een belediging, door Rathlaars het Collegium aangedaan, nog altijd slepende gehouden werd, in Augustus 1754 Amsterdam heimelijk verlaten èn naar Genève vluchten (zooals hij het zelf uitdrukt). Hier wist hij zijn vroegeren landgenooten verhalen op te disschen omtrent het groote aanzien en de schitterende positie, die hij in Holland had achtergelaten en maakte hij zijn besluit kenbaar, om thans voor goed zijn krachten aan zijn vaderstad te wijden.

Zie: C o n d o r c e t , *Eloge de Mr. Tronchin*. Histoire de l'Académie des Sciences, A. 1781. Avec les Mémoires de Mathématique et de Phy-

sique pour la même Année, etc. Grunden, *Correspondance littéraire* (Jan. et Mai 1782); De z e i m e r i s, *Dictionnaire historique de la médecine*; S a y o n s, *Le XVIII siècle à l'étranger* I, 218-224 et II, 505-512; S e c r e t a n, *Théodore Tronchin* in *Galérie Suisse* 101-107; T r o n c h i n, *Théodore Tronchin. Un médecin du XVIII siècle* (Paris - Genève 1906); G e y l, *Dr. Théodore Tronchin. Een karakterteekening* in *Geneesk. Courant*, 16 en 23 Mrt. 1907; d e z., *Abraham Tetsingh over Dr. Tronchin*, *ibid.* 14 Sept. 1907; d e z., *Bladen uit de Archieven van het collegium med. chir. et ad res obstetr. Amstelod.*, *ibid.* 9 Febr. 1907; d e z., *Dr. Théodore Tronchin* in *Arch. Gesch. der Medizin* I 1908.

A. Geyl

[Troost, Gerard]

TROOST (Gerard). Uitstekend beoefenaar der mineralogie en paleontologie, geb. 15 Maart 1776 in den Bosch, overl. 14 Aug. 1850 in Nashville, (Tennessee, N.-Amerika). Hij studeerde aan de universiteit te Leiden, alwaar hij bevorderd werd tot Dr. in de medicijnen, om daarna in 1801 aan de universiteit te Amsterdam het examen voor apotheker af te leggen. Van 1801-07 was hij praktisch werkzaam in Amsterdam en den Haag, alwaar hij werd opgemerkt door koning Lodewijk Napoleon, die hem ter voltooiing van zijn studiën naar Parijs zond. Hier kwam hij in aanraking met Hauy, den grondlegger der kristallografie en met Alexander von Humboldt, den wereldberoemden natuuronderzoeker. Het was onder hun invloed, dat hij verschillende reizen ondernam en op uitnodiging van koning Lodewijk Napoleon zou hij in 1809 een tocht naar Java ondernemen, welk eiland hij via Amerika trachtte te bereiken, aangezien Frankrijk op voet van oorlog stond met Engeland. De troonsafstand van Lodewijk Napoleon was oorzaak, dat van zijn voorgenomen reis niets kwam en hij in Philadelphia bleef. Hier werd hij één der 7 oprichters van de Academie van wetenschappen, en haar eerste voorzitter. Van Philadelphia verhuisde hij naar Nashville, waar hij in 1828 een natuur-historisch museum oprichtte, en hoogleeraar in de mineralogie, geologie, scheikunde en natuurlijke historie werd, een betrekking, die hij tot zijn dood toe bekleedde. Hier ontvouwde hij een groote wetenschappelijke werkzaamheid, ontdekte de kobalartersen in den staat Missouri, onderzocht de zinklagen in dien staat, vestigde de aandacht op de prachtige marmerlagen in den staat Tennessee, en bestudeerde de kolenlagen daar ter plaatse. Een der voornaamste zinkmineralen werd dan ook naar hem genoemd (Troostiet).

Als paleontoloog wijdde hij in later tijd zijn opmerkzaamheid aan de uitgestorven diersoorten, die in het siluur van Tennessee voorkomen, en zijn uitvoerige beschrijving dier diersoorten, rijk geïllustreerd, zond hij 1 maand vóór zijn overlijden aan de directie van het Smithsonian Institute. Het manuscript kwam toen in het bezit van James Hall, die het onder zich hield en onderwijl de beschrijvingen van Troost uitgaf, echter met verandering der namen, die deze er in had gebruikt. Dit bedrog werd echter in 1904 ontdekt door Charles Schuchert, en 5 jaren later werd het manuscript van Troost, voorzien van aanteekeningen, uitgegeven door mej. Elvira Wood.

Zie: J.M. C l a r k e, *James Hall and the Troost manuscript* (*American Geologist*, XXXV, 1905, 256); L.C. G l e n n, *Gerard Troost* (*American Geologist* XXXV, 1905, 72-94 met portret); E. W o o d, *A critical summary of Troost's unpublished manuscript on the Crinoids of Tennessee* (Smithsonian Institution, United States natio-

nal Museum, Bull. 64, Washington 1909, 115 blz. met talloze platen en een portret van Troost); H.G. J o n k e r , *Gerard Troost* (Verslagen van de Geologische Sectie van het Geologisch-Mijnbouwkundig Genootschap voor Nederland en Koloniën, I, 1914, 136-139).

van Baren

[Truter, Mr. Johannes Andreas]

TRUTER (Mr. Johannes Andreas), geb. te Kaapstad 11 Oct. 1763, overl. te Rondebosch 5 Juni 1845, de laatste voorzitter van den Raad van Justitie, het uit 12 leden bestaande hoogste rechtscollege voor de Kaap, toen deze nog onder ons gezag stond. Hij was een zoon van Hendrik Andries Truter, lid van den Politieken Raad en den Raad van Justitie uit diens tweede huwelijk met Suzanna Catharina Victor, met wie hij 24 Oct. 1762 hertrouwd was. Nadat, om hem in Europa te kunnen laten studeeren, de noodige gelden bij openbare inschrijving waren bijeengebracht, vertrok hij naar Leiden, waar hij 15 Sept. 1783 werd ingeschreven, en zich onder den beroemden Bavius Voorda op de rechten toelegde. Vier jaar later (25 Sept. 1787) promoveerde hij op eene dissertatie: *De regula juris hereditarii: a semet ipso non legatur*, waarop hij naar Zuid-Afrika terugkeerde en 25 Febr. 1789 tot tweeden adsistent van den fiscaal, den gehaten van Lynden van Blitterswijk, aangesteld werd. Twee maanden later vertrok hij echter reeds als openbaar aanklager bij het Landdrosthof naar Stellenbosch, en bleef daar tot 26 Maart 1793, toen hij tot secretaris van den Raad van Justitie aangesteld werd. In 1795 vergezelde hij als secretaris, de commissie, die door den gouverneur Sluysken naar het district Graaf Reinett, werd gezonden, om de grieven der ingezetenen tegen den Landdrost Mainier en diens helper, den luitenant Coezee en de Heemraden Naudé en Meintjes van den Berg te onderzoeken, en moest met deze de vlucht nemen, toen men er niet in was geslaagd om de verbitterde gemoederen tot kalmte te brengen. Na den vrede van Amiens (21 Febr. 1803) werd Truter, die na de overgave der kolonie (15 Sept. 1795), evenals zijn vriend de fiscaal van Rijnveld zijn ambt was blijven waarnemen, uit den dienst ontslagen, doch zeer spoedig daarna tot auditeur militair en nog voor het einde des jaars (6 Oct.) tot secretaris van den Raad van Politie benoemd, het 8 leden tellend collegie, dat door den gouverneur voorgezeten, dezen in alle belangrijke zaken raad geven moest. In dit ambt, dat hij tot 19 Januari 1806 bekleedde, toen de Kaapkolonie voor de tweede maal aan Groot Brittannië werd overgegeven, verwierf Truter zich zoo zeer de tevredenheid en vriendschap van Generaal Janssens (I 1211), dat deze, bij diens vertrek uit Kaapstad, hem aan den britschen bevelhebber warm aanbeval. Noch sir David Baird, noch diens opvolger sloegen daarop naar het schijnt, acht, althans eerst drie jaren later, werd Truter, door lord Caledon, het ambt van fiscaal aangeboden, dat weinig naar zijnen smaak was en dat hij eerst aannam, nadat de Regeering erin had toegestemd om hem eene vaste bezoldiging te geven in plaats van een derde gedeelte der door den Raad van Justitie opgelegde boeten, dat op dien tijd aan den fiscaal als vergoeding voor zijne diensten werd toegekend. 28 Aug. 1812, na den dood van zijnen vriend van Rijnveld volgde zijne benoeming tot president van den Raad van Justitie en 25 Juni 1820 werd hem het predicaat 'sir' toegelegd, 'in consideration' - naar het in het besluit heette - 'of his long and faithfull discharge of judicial duties at the Cape of Good Hope and as a testimony of the service which H.M. entertains of his conduct

during the period of his holding the situation of Chief Justice of that Colony' waarop de gouverneur sir John Francis Cradock reeds in 1814 had aangedrongen. Toen bij de invoering van het 'Charter of Justice' in de Kaapkolonie, 24 Aug. 1827, de rechtbanken, die onder het hollandsch bestuur hadden bestaan, door rechtelijke collegiën geheel naar britsch model ingericht werden vervangen, en het gebruik der engelsche taal bij de openbare terechtzittingen verplicht gesteld werd, nam 'sir John', zooals hij sedert algemeen werd genoemd, zijn ontslag doch bleef lid van den 'Raad van Advies voor den Gouverneur der Kolonie' die 9 Februari 1825 ingesteld was, zoowel als in verschillende kerkelijke bedieningen en door bevordering van het onderwijs, voor zijn vaderland nuttig.

Truter was, naar het eenstemmig oordeel zijner tijdgenooten een bekwaam en ontwikkeld man, die zijne plichten getrouw en eerlijk vervulde. In een schrijven van Mr. Nederburgh, d.d. 29 Juli 1793, dat zich onder diens papieren op het Rijksarchief bevindt, werd hij door dezen aan den Stadhouder als 'een braaf weldenkend en door en door bekwaam man' aanbevolen, en in een aantekening, die in diezelfde verzameling wordt aangetroffen, wordt van hem gezegd, dat, daar hij in alles aan zijn leermeester Voorda deed denken, men hem achten en liefhebben moest, terwijl in *Eene lijst van personen aan de Kaap de Goede Hoop welke zijn meegegaan in dienst en soldij van 't Engelsche Gouvernement*, die tot die papieren behoort, de opsteller van Truter zegt: 'Ik heb een schriftelijk getuigenis gezien van wijlen prof. Voorda, dat deze Truter onder zijne kweekelingen eene was van die genen welke zig best toegelegd en meest geleerd hadden en in der daad komt hem de Justitie toe, dat hij zeer kundig is in zijn beroep en verder in het algemeen; men diend gevolgelijk, na evenredigheyd, prijs op sijn persoon te stellen om er gebruik van te maken'. Algemeen dacht men dan ook in Kaapstad, na den vrede van Amiens, dat de Regeering der Bataafsche Republiek Truter den toen opengekomen post van president van den Raad van Justitie zou opdragen en groot was de verontwaardiging en verbazing, toen dat niet alleen niet geschiedde, maar hij zelfs niet weder in 's lands dienst werd aangesteld. Zijn ontslag, dat voor den met aardsche goederen zeer spaarzaam bedeedden man een groote ramp was, werd dan ook enkel door de vijandschap van een zekeren van der Tuuk, die kort voor de Mist (IV 989) in Holland was aangekomen, geweten en Rijnveld schreef 26 Juni 1803 aan Nederburgh, toen Truter tot auditeur militair was aangesteld: 'Men maakt geene scrupules van 't avoueren, dat de Gouverneur Truter noodig had en hij van tijd tot tijd van zijn raad wilde gebruik maken'.

Truter was 22 Oct. 1789 gehuwd met Sophia Aleida de Wet.

Men zie over hem: *South African Law Journal* Mai 1918, waarin ook zijn portret voortkomt; Deyer, *Historisch Album*; Mc. Theal, *History of South Africa* 1795-1834, 104, 164, 331, 335, hetzelfde werk, 1652-1795 II, 282, Rijksarchief, kolon. Aanwinsten no. 157.

de Savornin Lohman

[Truyen, Pieter van Sint-; Latijn: Petrus a Sancto Trudone]

TRUYEN (Pieter van Sint-; Latijn: Petrus a Sancto Trudone), geb. te Mechelen, overl. te Leuven 17 Sept. 1674. Zóó wordt hij genoemd naar het tusschen Tirlemont en Tongeren in het bisdom Luik gelegen stadje Sint-Truyen, waarheen hij zich op jeugdigen leeftijd begaf om er in de Bene-

dictijner-abdij opgenomen te worden. Daarna ontmoeten wij hem tot het einde zijns levens te Leuven: hij werd regulier kanunnik van het Windesheimsche Sint-Maartens klooster en, na den titel van licentiaat in de godgeleerdheid verworven te hebben, professor aan het ten jare 1616 gestichte, 1 Nov. 1618 geopende seminarie. Door zijn medekloosterlingen werd hij in 1652 tot prior gekozen, door zijn medeprioren in 1658 tot prior generaal van de kloostervereeniging van Windesheim. Deze Vereeniging met haar roemrijk verleden - men denke aan den tijd toen het bestuur berustte bij mannen als Johannes Vos (1395-1424) en Willem Vornken (1425-1454) - leidde in de tweede helft der zeventiende eeuw een kwijnend bestaan: enkele conventen waren verbrand of verwoest; tal van overgangen tot het Protestantisme hadden voor en na plaats gehad; het verval nam toe; de ontbinding was reeds nabij geweest. Zou het Pieter van Sint-Truyen gelukken de Vereeniging met nieuw leven te bezielen? Hij bezat uitnemende gaven van verstand en hart. In zijn grafschrift, voorkomende bij J.F. Foppens, *Bibliotheca Belgica* (Brux. 1739), tom. II, p. 1008, wordt hij geprezen als een zeldzaam voorbeeld van geleerdheid en nederigheid. Gedurende ruim zestien jaren mocht hij het opperprioraat bekleeden. Ongetwijfeld is een heilzame invloed van hem uitgegaan; in de Deutsche en Zuid-Nederlandsche kloosters, herhaaldelijk door hem bezocht, zal hij vaak de verflauwde toewijding en geestdrift weer hebben weten te versterken. Althans Johannes Lindeborn, die in 1670 aan hem heeft opgedragen zijn bekend werk over het bisdom Deventer en daarin een naamlijst geeft van de Windesheimsche opperprioren tot op zijne dagen, spreekt den wensch uit dat Van Sint-Truyen lang gespaard blijve voor de kloostervereeniging aan welker hoofd hij staat, haar bloeitijd nog moge zien terugkeeren. Een wensch, nader toegelicht met de dichtregelen: 'Scilicet ut cernat destructa resurgere Claustra, Et reddi, hostiles quae rapuere manus. Non tamen ut repetat victoris militis ensis: Sit bellum à nostris finibus omne procul. At reparet disjecta redux, cum foenore reddat Ablata antiquae Relligionis amor'.

Geschriften: I. *Examen testamenti S. Augustini ad stabiliendam filiorum ejus primogenituram* (tegen Chr. Lupus), Lov. 1654, in 8°.; II. *Chronicon coenobii sui Martiniani*; III. *Catalogus virorum editis scriptisve libris illustrium, ordinis canon. reg. S. Augustini* (een boekenlijst der aanzienlijke bibliotheek van het Sint-Maartens klooster te Leuven; vervaardigd in 1639; afgedrukt bij Ant. Sanderus, *Bibliotheca Belgica manuscripta*, Insulis, 1641-1644, pars II, p. 208-233). Laatstgenoemde twee werken zijn nooit door den schrijver uitgegeven: hij schijnt ze in handschrift bewaard te hebben. Vergel. Foppens, l.l.

Literatuur: Joa. Lindeborn, *Historia sive notitia episcopatus Daventriensis* (Col. Agr. 1670,) 368; [F. van Heussen en H. van Rijn,] *Oudheden en gestichten van het bisdom van Deventer* (Leid. 1725), II, 193; Joa. Ant. Zunggo, *Historia generalis et specialis de ordine canon. reg. S. Augustini prodromus* (Ratisb. 1742-1745), II, 172, 173; Chr. Gottl. Jöcher, *Allgemeines Gelehrten-Lexicon*, III (Leipz. 1751), 1473; J.G.R. Acquoy, *Het klooster te Windesheim en zijn invloed*, I (Utr. 1875), 323, aant. 2; II (Utr. 1876), 59 aant. 4, 168, 171-172, 199 aant. 2, 220; III (Utr. 1880), 153 volg., 320.

Brinkerink

[Tseraerts, Jérôme]

TSERAERTS (Jérôme), geb. omstr. 1540, gest. 15 Sept. 1573, brabantisch edelman uit een te Brussel en Antwerpen bekend geslacht, stalmeester van den Prins van Oranje, nam deel aan het Compromis en vergezelde Oranje 1567 naar Dillenburg. Hij werd Febr. 1568 door den Prins naar Elizabeth gezonden om zijn zaak te verdedigen, vond aanvankelijk gehoor en keerde in April terug. Hij nam deel aan den veldtocht van 1568 en werd April 1569 opnieuw naar Engeland gezonden, waar hij onder Lumbres (zie ald.) het bevel voerde over een schip der Watergeuzen, bij wier reorganisatie hij krachtig medehielp. Bij de voorbereidingen in 1570 speelde hij een belangrijke rol, ook in verband met door de uitgewekenen in Engeland te verlenen steun en met de plannen van graaf Lodewijk in Frankrijk. Na de inneming van den Briel kwam hij met zeven schepen (27 Apr.) naar Walcheren, waar hij te Vlissingen de leiding der zaken in handen nam, liet Veere bemachtigen door Jacob Simonsz. de Rijk en trad daar op tegen beeldstormerij. Zijn pogingen, om, als gouverneur van Walcheren, Brugge en Goes te bemachtigen, mislukte; men klaagde over zijn ruwheid en wanbeleid; hij geraakte zelfs in verdenking van geheime onderhandeling met de Spanjaarden, vooral toen zijn broeder te Antwerpen gevangen raakte; hij bleef echter 's Prinsen vertrouwen genieten, al verving deze hem toch als gouverneur. Hij verdedigde zich bij dezen in Oct. 1572 te Medemblik en daagde openlijk zijn vijanden uit hem aan te vallen. Hij nam dan deel aan de pogingen tot ontzet van Haarlem en werd daarbij gewond. Hij gebruikte er postduiven als middel van gemeenschap. Tot gouverneur van Geertruidenberg benoemd, belette hij ook daar de beeldstormerij en werd 15 Sept. 1573 bij een oproer gedood. Hij was ongehuwd.

Vgl. over hem: Groen, *Archives* III, 367, 371, 453 suiv., 468 suiv.; IV, 159, 213, 220 suiv.; Gachard, II, 60; Blok, *Watergeuzen in Engeland*, in *Bijdr. vaderl. gesch.*, IX, 236 vlg.; *Navorscher*, 1858, 250.

Blok

[Turk, Gerbrand]

TURK (Gerbrand), geb. te Vlissingen 14 Jan. 1848, overl. te 's Gravenhage 29 Juli 1903, was de zoon van L.K. Turk, die volgt, en C.D. B u t e u x . Hij studeerde van 1865 tot 1870 aan de polytechnische school te Delft, verwierf in laatstgenoemd jaar het diploma van scheepsbouwkundig ingenieur en werd onmiddellijk na afloop zijner studiën bij Koninklijk besluit van 23 Juni 1870 met ingang van 1 Aug. d.a.v. aangesteld tot aspirant-ingenieur der Marine.

Bij dat van 14 Sept. 1872 werd hij met ingang van 1 Oct. d.a.v. ingenieur, bij dat van 22 Febr. 1892 met ingang van 1 Apr. d.a.v. hoofd-ingenieur. Hij werd 16 Nov. 1876 te Willemsoord, 1 Sept. 1884 te Amsterdam geplaatst, en tegelijk met zijne benoeming tot hoofd-ingenieur aan het Departement van Marine gedetacheerd. Met ingang van 1 Mei 1896 werd hij te Willemsoord geplaatst als hoofd van het vak van scheepsbouw bij de Rijkswerf aldaar. Met 1 Apr. 1903 werd hem wegens zijne geschokte gezondheid verlof verleend.

Turk huwde 16 Juni 1886 P.H.J. baronesse van Wassenaer van St. Pancras, geb. 20 Juli 1858, nog in leven, bij wie hij een zoon en vier dochters had.

Ramaer

[Turk, Lambertus Katharinus]

TURK (Lambertus Katharinus), geb. te Maarsen 2 Aug. 1811, overl. te 's Gravenhage 3 Sept. 1873, was de zoon van Dr. Gerbrandus Schepers Turk en Maria Johanna van de Geer. Hij werd in 1830 benoemd tot leerling bij de constructie der Marine te Vlissingen, en werd in 1833 titulair onder-construc-

teur 2e klasse, bij Koninklijk besluit van 11 Sept. 1839 met ingang van 1 Oct. d.a.v. onder-constructeur (de klassen werden afgeschaff), bij dat van 24 Juli 1843 met ingang van 1 Juli tevoren ingenieur 2e klasse, werd bij Koninklijk besluit van 17 Jan. 1850 met ingang van 1 Maart d.a.v. ingenieur 1e klasse en werd bij besluit van 26 Jan. 1854 met ingang van 1 Mei d.a.v. hoofdingenieur. Steeds was Vlissingen zijne standplaats. Eindelijk werd hij bij dat van 13 Maart 1857 met ingang van 1 Apr. d.a.v. hoofdingenieur-directeur van scheepsbouw. Hij bleef belast met de directie der Rijkswerf te Vlissingen, doch werd met ontheffing van dat ambt met ingang van 1 Mei 1863 te 's Gravenhage geplaatst om zich uitsluitend aan de algemeene directie van den scheepsbouw te wijden. Met 1 Mei 1864 werd hem tevens de betrekking van chef der afdeling materieel aan het Departement van Marine opgedragen.

Bij de benoeming van 1857, op de voordracht van den burger-minister Lotsy gedaan, waarbij hij het hoofd van dezen tak van dienst werd, werden zijne ambtgenooten Tromp, Bruyn en Obreen voorbijgegaan. Dat de minister eene goede keuze deed, blijkt daaruit, dat Turk 16 jaren lang aan het hoofd van het korps marineingenieurs gestaan heeft, en er gedurende dien tijd geen klachten van beteekenis over de gebouwde schepen zijn vernomen. Wel liet minister Brocx in Turk's laatste levensjaren onze marine op ergerlijke wijze vervallen, maar daartegen heeft hij dikwijls gewaarschuwd.

Turk heeft geschreven:

Mededeeling omtrent het ontwerpen den bouw van Zr. Ms. fregat met stoomvermogen Evertsen, Vlissingen 1862; Opgaven en berekeningen over de Nederlandsche zeiloorlogsvloot. Hij huwde 26 Oct. 1843 Catharina Digna Butoux, geb. 1 Maart 1820, overl. 2 Nov. 1869, bij wie hij o.a. twee zonen had, die beiden hetzelfde vak als hun vader kozen.

Ramaer

[Turk, Pieter Idus]

TURK (Pieter Idus), geb. te Vlissingen 1 Juli 1846, overl. te Middelburg 18 Aug. 1910, was de oudste zoon van L.K. Turk (die voorgaat) en C.D. Butoux. Hij studeerde van 1862 tot 1867 aan de delftsche academie (later polytechnische school) in de scheepsbouwkunde. Hoewel hij aan het eindexamen als scheepsbouwkundige nimmer voldaan heeft, werd hij door den invloed van zijnen vader bij Koninklijk besluit van 30 Mei 1867 met ingang van 1 Juli d.a.v. tot aspirant-ingenieur der marine benoemd. Zijne benoeming tot ingenieur volgde reeds bij dat van 17 April 1869 met ingang van 1 Juli d.a.v. Hij werd 1 Dec. 1871 te Willemsoord, 16 Juni 1876 te Amsterdam en 1 Sept. 1884 weder te Willemsoord geplaatst. Bij Koninklijk besluit van 5 Sept. 1891 werd hij met 1 Oct. d.a.v. tot hoofdingenieur benoemd en als zoodanig geplaatst aan het hoofd van het vak van scheepsbouw bij de Rijkswerf te Amsterdam. Bij dat van 23 Aug. 1905 werd hij met ingang van 1 Oct. d.a.v. om gezondheidsredenen op zijn verzoek eervol ontslagen. Hij zette zich toen te Middelburg metterwoon neder.

Hij was ongehuwd.

Ramaer

[Twent, Jhr. Anthony Cornelis]

TWENT (Jhr. Anthony Cornelis), vice-admiraal geb. te Amsterdam 28 Sept. 1771, overl. 3 Jan. 1852; zoon van Abraham Catharinus van Gelé Twent en

van Jacoba Judith van Wezele. Het geslacht Twent stamt uit Westfalen, waar te Heessen reeds in 1313 Albertus dictus Twent van Rinkerode bekend stond. In 1784 aangesteld tot adelborst, is Anthony

Cornelis in 1789 luitenant ter zee, brengt den tijd van Mei 1794 tot Juni 1795 in fransche krijgsgevangenschap door, doch weet het vaderland weder te bereiken door als matroos te monsteren op een zweedschen brik, van waar hij door een visscher te Scheveningen aan wal wordt gezet. Het aanbod om met verhoogden rang weder in dienst te treden, nadat het geheele corps zeeofficieren was ontslagen, wordt door hem van de hand gewezen; hij wijkt het land uit, en stelt zich te Berlijn ter beschikking van den Erfprins van Oranje-Nassau. In Aug. 1799 ging hij naar Engeland en is bij het eskader van admiraal Mitchell bij het vermeesteren der bataafsche vloot onder Schout-bij-nacht Story, in den Vlieter. Vervolgens dient hij op het eskader, dat begin 1800 is gevormd om onder 's Prinsen vlag, bemand met hollandsche officieren en hollandsche bemanning in dienst van den Koning van Engeland te blijven, welk eskader 12 Mei 1802 op bevel van den Prins van Oranje weder is ontbonden. Inmiddels was Twent in Mei 1800 door den Prins van Oranje bevorderd tot kapiteinluitenant ter zee. Na ontbinding van genoemd eskader keert Twent in Juni 1802 naar het vaderland terug, doch gaat Mei 1805 als kapitein ter zee in russischen zeedienst; als zoodanig dient hij zoowel in de Oostzee als in de Zwarte zee, verlaat in Aug. 1808 Sebastopol met ontslag uit den zeedienst en keert in het vaderland terug. Bij kon. besluit van 3 Nov. 1808 benoemd tot kolonel en kapitein ter zee hij de hollandsche marine, is hij lid en secretaris van het pas opgerichte comité centrale der marine; 3 Aug. 1809 benoemd tot ordonnans-officier des Konings, wordt hem na de landing der Engelschen het bevel over een flotille opgedragen om het verder binnendringen te beletten. In Febr. 1810 wordt hij gesteld ter beschikking van den commandant en directeur der marine in het Noordelijke Departement, en wordt hem het bevel opgedragen over een divisie op de Haarlemmermeer. Na de inlijving bij het fransche Keizerrijk voert Twent het bevel over een oorlogsbodem op de Schelde, maar wordt in 1813 met zijn geheele equipage naar Frankrijk gezonden, vanwaar hij echter spoedig terugkeert; na de restauratie, in Febr. 1814, als kapitein ter zee belast met de pilotage in het zuidelijk departement der marine, is hij Maart 1830 bevorderd tot schout-bij-nacht en inspecteur-generaal van het loodswezen; 1839 volgt de bevordering tot vice-admiraal. Van 1824 tot 1843 was hij tevens belast met de leiding en de oefeningen van den stoomvaartdienst. In 1843 wordt hij afgevoerd uit het corps zeeofficieren en in 1846 op pensioen gesteld, na eervol ontslag als inspecteur-generaal van het loodswezen.

Zie: J.J. Backer Dirks in *Nederland*.

Herman

[**Twisck, Pieter Jansz.**]

TWISCK (Pieter Jansz.), geb. te Hoorn in 1566, gest. aldaar in 1636, was in het begin der zeventiende eeuw leeraar der Doopsgezinden te Twisk (Noord-Holland) en te Hoorn. Zijn naam ontleent hij dus aan zijn standplaats, die misschien ook zijn geboorteplaats was. Hij heeft zeer veel geschreven. Het meest bekend is evenwel gebleven zijn: *Chronyck van den onderganc der tyrannen: ofte jaerlycksche geschiedenissen in werlilycke ende kercklycke saecken, van Christi geboorte af tot dezen tyt toe* (Hoorn 1619/1620, 2 dln. 40). Het werk is geen doorlopende geschiedenis, maar een chronologisch geordende verzameling van historische anecdoten en andere wetenswaardigheden; zijn vijandschap tegen onderdrukking en gewetensdwang straalt overal door.

Zie: de Wind, *Bibl. der Ned. geschiedsch.* 337 vlg.
Brugmans

[Tyasen, Goswin, Gozewijn]

TYASEN (Goswin, Gozewijn); in de 'Kronijk van Arent toe Bocop': Gossen Tays), geb. te Zwolle, 1421 of 1422 overl. te Windesheim. Hij was van rijke, aanzienlijke afkomst. Gelijk vele jonge mannen uit zijn dagen ging ook hij om onderwijs te genieten naar Deventer, het middelpunt der 'moderne devotie', en kwam er in nauwe verhouding tot Florens Radewijns, voor wiens breeden kring van geestverwanten en vrienden hij weldra een krachtigen steun zich betoonde. In 1386 hielp hij mee aan den bouw van het Fraterhuis op den Nemelerberg bij Zwolle, dat in 1398 het beroemde Sint-Agnietenbergklooster is geworden. Op Sint Andreas (30 Nov.) 1393 werd hij in het klooster te Windesheim ingekleed en het volgend jaar geprofest. Hij kon - om welke reden is onbekend - niet tot geestelijke geordend, derhalve niet als regulier kanunnik opgenomen worden; wel echter als reddiet, d.i. een kloosterbroeder van ondergeschikten rang, die met de regulieren dezelfde kerkdiensten waarnam en medezong in het koor, doch geen dienst deed aan het altaar (vergel. J.G.R. Acquoy, *Het klooster te Windesheim en zijn invloed*, I, blz. 106-108). Groote liefde bezat Tyasen voor zijn convent. Zoo vermeldt het 'Chronicon Windesemense', dat hij daaraan acht en een halven bunder land, het vaderlijk erfdeel, op wettige wijze afstond in tegenwoordigheid van een notaris en getuigen en 'cum stramine de terra suscepto et priori tradito' (eigenaardig zinnebeeldig gebruik, hierin bestaande dat een stroohalm van den grond opgeraapt en aan den prior overgereikt werd). Een tijdlang was Goswin procurator en beheerde hij alzoo de geldzaken van het klooster. Hij staat bekend als een warm voorstander van de 'heilige armoede', voortvloeiende uit zijn neiging tot ascetisme. Zijn medebroeders vermaande hij de wereld en al het wereldsche te verachten; en sterk verzette hij zich tegen vergrooing van grondbezit, tegen vermeerdering van inkomsten van het convent. Ongeveer acht en twintig jaar is hij in de Orde geweest. In het laatst van zijn leven heeft hij herhaaldelijk aanvallen van apoplexie gehad, de kwaal die hem eindelijk ten grave sleepte.

Zie: Joa. Busch, *Chron. Wind.*, ed. K. Grube (Halle, 1886), 61, 72, 102, 115-118, 294, 300; Thom. Kempis, *Chron. Montis S. Agnetis* (achter de ed. H. Rosweyde (Antv. 1621) van genoemd *Chron. Wind.*), 7; *Kronijk van Arent toe Bocop* (uitgeg. door het Hist. Genootschap, 2de serie, V (Utr. 1860)), 416; J.C. van Sleee, *De Kloostervereeniging van Windesheim* (Leid. 1874), 21, 30, 50, 52, 115, 251; Acquoy, a.w. I (Utr. 1875), 63 aant. 3, 82 volg., 107, 134 aant. 3, 189 aant. 3, 191; III (Utr. 1880), 244, 247, 268; M. Schoengen, *Jacobus Traiecti alias de Voecht, Narratio de inchoat. domus cleric. in Zwollis* (Amst. 1908), 283.

Brinkerink

[Tijken, Bartholomëus]

TIJKEN (Bartholomëus) sinds 1662 predikant te Bodegraven en aldaar 1682 overleden. Tijdens de verwoesting door de fransche troepen, 29 Dec. 1672, is hij gevluht; het kerkeradsboek bevat enkele blanco-bladen van 17 Dec. 1672 - 3 Dec. 1673. Hij was toen in Leiden, waar hij zich 4 Maart 1673 als 'leidensis' en 'pastor' liet inschrijven.

Zie: *Journael van de handel der Franschen*, 1674, dagregister 46 vlg.; *Nederl. Archief* 1847, VII 315; *Album stud. L.B.* 582; van Alphen, *Nieuw kerkel. handb.*, 1908, bijl. 106.

L. Knappert

[Tijken, Jacobus]

TIJKEN (Jacobus), geb. te Rotterdam 6 Febr. 1706, overl. te Amsterdam 1789. Hij studeerde te Leiden (ingeschr. 30 Juni 1723), werd 6 Febr. predt. te IJselmonde, 19 Juni 1735 te Schiedam, 8 Jan. 1741 te Amsterdam. Hij/was gehuwd met *A g a t h a d e W a e r d t*. Hij schreef *De catechismusleer in haar kort begrip*, Amst. 8o. Eene voorrede vóór *N. B a r e n z o n i u s*, *Ziele des evangeliums* 1744². Eene *lykpredikatie* op prins Willem IV.

Schilderij door A. Folkema. Prenten door J. Folkema, J. Houbraken.

Zie: *C r o e s e*, *Kerkel. Reg.* 245.

L. Knappert

[Tympel, Tempel Jhr. Dionys van den]

TYMPEL, *T e m p e l* (Jhr. *Dionys van den*), jongere broeder van Olivier, die volgt, diende in diens regiment als luitenant-kolonel, werd in 1581 krijgsgevangen en trok in het najaar naar Frankrijk, waar hij waarschijnlijk gevallen is.

Over hem: *Het Staatsche leger*, I, 177, 185, 216.

Blok

[Tympel, Tempel Johan van den]

TYMPEL, *T e m p e l* (*Johan van den*), heer van *Corbeek*, speelde een rol in het Verbond der Edelen en diende den Prins met groote toewijding. Hij moet omstreeks 1579 gestorven zijn en wordt soms verward met zijn zoon Olivier.

Over hem: *te Water*, *Verbond der Edelen* I, 273.

Blok

[Tympel, Tempel Olivier van den]

TYMPEL, *T e m p e l* (*Olivier van den*), zoon van *Johan*, heer van *Corbeek*, geb. omstreeks 1540, gesn. voor 's Hertogenbosch 3 Oct.

1603. Uit een aanzienlijk brabantisch geslacht, dat zich vroeg met Oranje verbonden had, ontving hij 21 Sept. 1573 commissie van den Prins om in Brabant en elders de Spanjaarden aan te grijpen en te beschadigen. Hij streed later in Zeeland; als kolonel over een zeeuwsch regiment voetvolk (reg. Walcheren), bezette hij namens den Prins eind Sept. 1576 Gent en speelde een belangrijke rol in de vlaamsche verwickelingen van de volgende jaren. 22 Nov. 1576 bezette hij in overleg met De Heeze en de prinsgezinde burgerij Brussel en wist er het aanzien van den Prins te handhaven en zijn belangen te beschermen. Hij was er van 1579 tot 1585 gouverneur en hield zich daar en in den omtrek staande tegenover Parma, totdat hij de stad 10 Maart 1585 moest overgeven en met het garnizoen naar Utrecht aftrok. Hij diende met onderscheiding ook onder prins Maurits, sedert 28 Juli 1597 als superintendent of hoofd van justitie in diens krijgsraad, trad 1599 tijdelijk in duitschen dienst aan de grenzen, bracht in Maart 1600 het oproerige Groningen tot rust, diende als ritmeester eener fransche compagnie bij de ruitery van Stakenbroeck in den slag bij Nieuwpoort en sneuvelde bij een schermutseling voor den Bosch.

Schilderij door J. van Ravesteyn.

Over hem: *Archives* IV, 463, 530; zijn optreden in Vlaanderen en Brabant bij *B u s s e m a k e r*, *Afscheiding der Waalsche Gewesten*, passim; zijn staat van dienst in *Het Staatse Leger*, I en II, passim.

Blok

U.

[Udemans, Cornelis Hendricksz.]

UDEMANS (Cornelis Hendricksz.), schrijver van verschillende godsdienstige werkjes; woonde te Veere en was waarschijnlijk goudsmid van beroep. Hij werd in 1598 te Bergen-op-Zoom geboren en huwde te Veere 28 Juni 1622 met *Apolonia Cornelisdr. Udemans*; aldaar werd Aug. 1623 zijn eerste kind geboren, later nog 7 andere uit hetzelfde huwelijk, onder wie *Cornelis* in Juli 1630. In 1641 valt zijn eerste letterkundige werk op het landjuweel der vlissingsche rederijderskamer 'De blauwe Acoleye', n.l. een lied in den bundel *Vlissings Redens- Lust- Hof* (Vlissingen 1642). Dan volgen allerlei stichtelijke werken: *De waekende oog Op de onsekerheyt des menschen levens, bygevoegt eenige Emblemata* ('s Grav. 1643); *Oraenjens Roumantel over het overlijden van Wilhelmus II* (Midd. 1650); *Nederlantsche Tragi-comedie, vertoonende het gewoel der voorledene, en tegenwoordige oorlogen van de Ver-eenichde Nederlanden* (Z.p. 1652); *Het grove Pack-kleedt, of-getrocken van het lastigh 'pack des werelts* (Midd. 1658), een uitgebreid gedicht ter eere van Jacob Cats bij 't neerleggen van zijn staatsambten; *Het geestelyck Gebouw met sinne-beelden verciert* (Midd. 1659), waarvan titelprent en portret (aetatis suae 61), vervaardigd zijn door C. Udemans, met onderschrift van R. Hofferus; *Af-beeldinge van de verkeerde Werelt* (Midd. 1660, 2e. dr. 1661, 3e. dr. 1680); Cats schreef kort voor zijn dood een lofdicht op dit boek, evenals Huygens. Udemans zond dezen laatsten een exemplaar ten geschenke met 'nog een paar versjes op den Prins' en een begeleidend briefje, waarin hij

klaagde den haat van velen zich op den hals gehaald te hebben omdat hij schreef wat hij meende. (*Briefwisseling van Const. Huygens* ed. J.A. W o r p , v, 339 ('s Grav. 1916)). Voornamelijk tegen de Engelschen gericht was een kleine verzameling van gedichten: *Schrickelicke vertooninge van den staet-suchtigen Duyvel* ('s Grav. 1665), 'aen alle oprechte Patriotten' opgedragen (Knuttel, Pamfletten, no. 9131). Lofdichten van hem voor *Het nieuwe droevige Nacht-Licht ontsteken door Godts toren in een Comeel 15 Dec. 1664, beschreven door Arent Roggeveen* (Midd. 1665. Knuttel, Pamfletten, no. 9204). Indien hij, en niet zijn zoon Cornelis H. de jonge, de schrijver is van *Chartacea et sanguinolenta navis bellica, in prora quidem rubrum belli* (Mediob. 1672) leefde hij in dat jaar nog. In zijn werken treft men herhaaldelijk zijn spreuk: 'Cornelis agitet' aan.

Zie: *De Navorscher* jrg. 7, 1857, 10, 247; jrg. 17 (1867), 16, 46, 75; *Alg. Ned. Familieblad* 1889, p. 215.

Ruys

[Uhlenbeck, Christianus Cornelius]

UHLENBECK (Christianus Cornelius), zoon van Johannes Wilhelmus (die volgt) en Maria Wilhelmina Gildemeester, werd 12 Sept. 1780 te Colombo geboren, waar zijn vader toen in garnizoen lag. Op elfjarigen leeftijd werd hij cadet; in 1796 werd hij als vaandrig bij de genie, door de overgave van Colombo aan de Engelschen, krijgsgevangen. Uit die gevangenschap ontslagen, trad hij als civiel ingenieur in engelschen dienst, dien hij evenwel na eenige jaren verliet om als groothandelaar te Colombo

te blijven wonen. Hij was bijzonder in aanzien, zoowel bij de hollandsche ingezetenen als bij de engelsche autoriteiten. Wanneer de Hollanders grieven hadden, was hij hun woordvoerder bij het gouvernement en wist hij door zijn invloed die grieven uit den weg te ruimen. Zijn grootste verdienste is, dat hij, in samenwerking met zijn inlandschen vriend Rajepakse, het opperhoofd der Kaneelschillers, de bevrijding der slaven heeft weten teweeg te brengen. Voor de toekomst zijner kinderen achtte hij het echter wenschelijk Ceylon te verlaten en zich naar Holland te begeven. Bij zijn vertrek werd hem een afscheidsadres van tachtig notabelen te Colombo, gedateerd van 30 Dec. 1820, aangeboden, waarin hij als 'een der deugdzaamste en luisterrijkste mannen' van zijne geboortestad wordt geprezen. Ook het engelsche gouvernement betreurde het, dat hij Ceylon ging verlaten. Op zijne reis naar Europa leed hij 10 Maart 1821 schipbreuk bij de Kaap de Goede Hoop, bij welke gelegenheid hij groote financieele verliezen leed. In Nederland aangekomen, vestigde hij zich ambteloos te Voorburg. In 1828 liet hij zich overhalen om het burgemeesterschap dier gemeente te aanvaarden, welk ambt hij tot 1837 bekleedde. Daarna verhuisde hij naar Amsterdam, waar hij eenige jaren bleef wonen. In 1842 werd hij tot administrateur der Polytechnische School te Delft benoemd, als hoedanig hij tot zijn overlijden op 20 Januari 1845 werkzaam is geweest.

Hij was gehuwd met Catharina Elizabeth (van) Andringa. Uit dezen echt werden acht zoons en vier dochters geboren. De zoons hebben allen als militair het land gediend, hetzij in de koloniën, hetzij in de marine.

Zie: *Nederland's Patriciaat* 1918, 374-382. Een niet onbelangrijke verzameling van familiepapieren, waaronder het journaal van C.C. Uhlenbeck en het aan hem gerichte afscheidsadres, is nog aanwezig en in het bezit zijner nakomelingen.

C.C. Uhlenbeck

[Uhlenbeck, Christian Elisa]

UHLENBECK (Christian Elisa), vice-admiraal, geb. te Voorburg 7 Mei 1840, overl. te Zandvoort 7 Jan. 1897, zoon van Olke Arnoldus (kol. 984) en van Marie Jeanne Arnoldine Lette. Hij kwam in 1854 als adelborst te Breda, werd in 1857 adelborst 1e kl. en in 1859 luitenant ter zee 2e kl. Hij was van April 1866 tot Juni 1868 adjudant van den directeur en commandant der marine te Willemsoord, welk ambt toen door zijn vader werd bekleed. Met Dec. 1869 volgde de bevordering tot luitenant ter zee 1e kl. en 1 Juni 1880 tot kapitein-luitenant ter zee, in welken laatsten rang hij onder andere van 1882 tot 1884 commandant was van de opleiding der bootsmansleerlingen; in laatstgenoemd jaar bevorderd tot kapitein ter zee, was hij onder andere werkzaam als chef der afdeeling personeel aan het Departement te Batavia, en als commandant van het Koninklijk Instituut te Willemsoord. Den 16. Juli 1891 benoemd tot schout-bij-nacht, verkreeg hij de betrekking van directeur en commandant der marine te Willemsoord, en bleef hij als zoodanig werkzaam ook na zijn bevordering tot vice-admiraal op 1 Nov. 1894. Gepensionneerd 1 Nov. 1896.

U. was gehuwd met Anna Christina ten Bosch uit Tiel. Uit dezen echt zijn eenige kinderen. Een dochter is de echtgenote van den schout-bij-nacht Jean Jacques Rambonnet, oudminister van marine.

Zie: *Marineblad* 1896-97.

Herman

[Uhlenbeck, Johannes Wilhelmus]

UHLENBECK, (Johannes Wilhelmus), werd 1 Febr. 1744, als oudste zoon van den grondbezitter en ijzergieter Christian Uhlenbeck (Eulenbeck), en Anna Catharina Brembeck, op het stamgoed der familie onder Velbert in het hertogdom Berg geboren. Zijne voorouders hadden dat goed gedurende verscheidene generaties bezeten. Aanvankelijk werd hij bestemd tot de studie in de theologie, maar tegen den wensch zijns vaders trad hij in 1760 of 1761 als vrijwilliger in pruisischen krijgsdienst. Als soldaat en 'Feldwebel' nam hij deel aan de laatste jaren van den zevenjarigen oorlog. Daarna moest hij wegens het dooden van een tegenstander in een duel uit Pruisen een goed heenkomen zoeken. Enkele jaren later, in 1768, begaf hij zich als soldaat in dienst der oost-indische compagnie, waarin hij alle rangen doorliep, totdat hij als majoor-commandant van Galle bij de overgave van Ceylon door gouverneur van Angelbeek in engelsche krijgsgevangenschap geraakte. Toen hij weder was vrijgelaten, bleef hij ambteloos te Colombo wonen, waar hij 28 Febr. 1810 overleed.

Uit zijn huwelijk met Maria Wilhelmina Gildemeester sproten twee zoons en een dochter. De eene zoon is als jong kind overleden, de andere is Christianus Cornelius, hierboven behandeld.

C.C. Uhlenbeck

[Uhlenbeck, Olke Arnoldus]

UHLENBECK (Olke Arnoldus), vice-admiraal, geb. te Colombo op Ceylon 18 Maart 1810, overl. 26 Maart 1888, zoon van Christianus Cornelius U. (kol. 982) en van Catharina Elizabeth van Andringa.

Hij kwam 1 Sept. 1826 als cadet aan de artillerieen genieschool te Delft, ging daarna naar het Instituut voor de marine te Medemblik, en werd 1 October 1829 benoemd tot adelborst 1e kl. Bij het bestormen van een belgische schans aan de Schelde werd hij gewond. Hij werd in 1834 luitenant ter zee 2e kl., in 1847 eerste klasse en als zoodanig in 1854 aangesteld tot onder-inspecteur van het loodswezen te Amsterdam. In 1857 bevorderd tot kapitein-luitenant ter zee, commandeert hij in 1859 de zeemacht in de kolonie Suriname; in 1861 volgt de bevordering tot kapitein-ter-zee en in 1866 tot schout-bij-nacht, in welken rang hij de betrekking vervult van directeur en commandant der marine te Willemsoord. In 1869 benoemd tot vice-admiraal, voert hij van 1870 tot 1874 het bevel over de zeemacht in Oost-Indië, tevens als chef van het Departement van Marine aldaar; hij was inmiddels in 1870 benoemd tot adjudant in buitengewonen dienst van Z.M. den Koning, met wien hij op zeer vertrouwelijken voet stond. Na terugkomst uit Indië, in 1874, is hij gepensionneerd. Hij droeg om zijne vele heldhaftige krijgsbedrijven de Militaire Willemsorde. Hij was gehuwd 1° met Marie Jeanne Arnoldine Lette, geb. 18 Jan. 1825 en 2° met hare zuster Antoinette. Uit het eerste huwelijk werden, behalve een vroeggestorven zoontje, een zoon en een dochter geboren. De zoon, Christian Elisa, is hierboven behandeld; de dochter is gehuwd geweest met den schout-bij-nacht-titulair Henri David Guyot.

Zie: *Nieuwe Rotterdammer Courant* Maart 1888, en *Archiefstukken* in het krijgsgeschiedkundig archief te 's Gravenhage.

Herman

[Uhlenbeck, Peter Frederik]

UHLENBECK (Peter Frederik) werd 8 September 1816 te Colombo geboren uit het huwelijk van Christianus Cornelius U. (kol. 982) en Catharina Elizabeth van Andringa. In 1831 werd hij adelborst 2de klasse aan het Koninklijke Marine-Instituut te

Medemblik, in 1834 adelborst 1e klasse. Als zoodanig is hij, die zich van den beginne tot de hydrografie aangetrokken voelde, een langen tijd bij de opneming der Nederlandsche zeegaten gedetacheerd geweest. Eerst in 1839 werd hij tot luitenant ter zee 2e klasse bevorderd. Behalve enkele reizen van korten duur bracht hij zijn diensttijd uitsluitend in Oost-Indië door. Hij maakte zich daar vooral verdienstelijk door zijn werkzaamheid bij de hydrografische opnemingen, maar ook in menige militaire expeditie heeft hij zich onderscheiden. Reeds in 1844 werd hij ridder der Militaire Willemsorde, en in 1848 nam hij deel aan de Bali-expeditie van dat jaar, tegelijk met drie zijner broeders, waarvan er twee in het gevecht bij Djageraga op 9 Juni den heldendood hebben gevonden. Hijzelf werd in 1849 eervol vermeld wegens zijne diensten als marine-adjutant van den opperbevelhebber der derde Balische expeditie. Van 1849 tot 1851 kommandeerde hij Z.M. stoomschip Tjipanas, en daarna als luitenant-ter-zee 1e klasse Z.M. stoomschip Borneo, om vervolgens over te gaan tot het Indische sedentaire zeewezen. Weldra werd hij tot kapitein-luitenant ter zee bevorderd en in 1856 trad hij op als directeur van het Marine-Etablissement Onrust. In deze betrekking heeft hij zeer veel gedaan voor de verbetering en uitbreiding der materiele middelen van het etablissement, terwijl hij door het nemen van hygiënische maatregelen den verderfelijken invloed van het hoogst ongezonde klimaat trachtte te beperken. Zijn eigen gestel was echter, toen hij in 1860 het eiland verliet, voor goed ondermijnd. Sedert 1858 had hij bij zijn zware taak als directeur van Onrust nog den werkkring van inspecteur van de kustverlichting, het loodswezen en de bebakening waargenomen, en in 1860 werd hij effectief inspecteur. Al zijne vrije uren had hij in de laatste jaren besteed aan het bewerken van een algemeen ontwerp om de hoofdvaarwateren van Oost-Indië volledig van kustlicht-etablissemten te voorzien. Dit ontwerp werd in beginsel aangenomen, maar met de uitvoering ervan werd zoo weinig haast gemaakt, dat de even voortvarende en doorzettende als ongeduldige U. het niet lang kon uithouden en reeds in het einde van 1861 zijn betrekking neerlegde. Nadat hem op zijn verzoek eervol ontslag uit den dienst met recht van pensioen was verleend, werd hem nog het ridderkruis van den Nederlandschen Leeuw toegekend. Sedert heeft hij zich in een landelijke onderneming begeven, waarin de fortuin hem evenwel ongunstig was. Na drie jaar verliet hij Indië en sindsdien woonde hij achtereenvolgens te Voorburg, Haarlem, Utrecht, Düsseldorf en Lintorf om zich ten slotte weder in Haarlem te vestigen. Gedurende zijn verblijf in Duitschland was hij als directeur bij de Anglo-Dutch Mining Company werkzaam geweest, welke betrekking hem niets dan geldelijke verliezen en bittere teleurstelling had gebracht. Zijn laatste levensjaren heeft hij voornamelijk besteed aan vruchteloos gebleven pogingen om een vliegtuig te construeeren, maar hem ontbrak het kapitaal, dat voor de uitvoering zijner denkbeelden noodzakelijk was. Of hij bij die onderzoekingen op den goeden weg is geweest en werkelijk als een voorlooper van den uitvinder mag beschouwd worden, kan schrijver dezes niet beoordeelen. Als een geestelijk en lichamelijk gebroken man is hij, van wien ieder een schitterende loopbaan had verwacht, 25 Mei 1882 te Haarlem overleden.

Uit zijn huwelijk met Julie Le Roux zijn vier kinderen geboren, van wie alleen de schrijver van dit levensbericht hem heeft overleefd.

Zie omtrent hem: *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 1 Juni 1882. De daar gepubliceerde levensbeschrijving, waaraan in het bovenstaande zeer veel is ontleend, is van de hand van H. D y s e r i n c k .

C.C. Uhlenbeck

[Ulaeus, Johannes]

ULAEUS (Johannes). Maakte een dichterlijke vertaling van Virgilius Maro's *Eclogae*, die hij naast de burlesque van zijn vriend Willem van Focquenbrock liet drukken: *De Herders-sangen van Virgilius Maro, in neerduyts gesongen, op twee verscheydene toonen*. Door I.H. en W.V.F. (Amst. 1666 en 1709). Eveneens in samenwerking met v. Focquenbrock: *Verdubbelt zegen-sangh, der negen musen over den gedempten hooghmoed der Engelschen en de triumpheerende dapperheyt der Hollanders* (Amst. 1666) (T i e l e , *Pamfletten* no. 5409), en in 1702 alleen: *Nieuwe-modische oorlog, of Mars in conjunctie met de Vreede in 1701 en 1702* (Amst. 1702) (K n u t t e l , *Pamfletten* no. 14805). Bij den dood van Willem III verscheen er een preek van Dr. G o l z i u s te Hindeloopen: *Geen heyl in het vertrouwen of sterfelijke Prinsen* (Amst. 1702) met eenige gedichten, waaronder een van Joh. Ulaeus.

Ruys

[Ursino, Albertus]

URSINO (Albertus), geb. 21 Oct. 1617 te Oldenzaal, waar zijn vader, kapitein bij het spaansche leger, tijdelijk metterwoon gevestigd was, overleed als 44ste abt van Tongerlo te Rozendaal 23 Jan. 1664. Hij behoorde langs vaderszijde tot het italiaansche, adellijke geslacht Ursino of de Ursis de Pescia, langs moederszijde tot de familie van Egmond. Ursino ontving het ordekleed van den H. Albertus te Mechelen 3 April 1638 en legde aldaar 14 Dec. 1639 de kloostergeloften af. Na gedurende zeven jaren kapelaan te zijn geweest in Rozendaal, werd hij 19 Dec. 1652 pastoor aldaar en eenigen tijd later ook landdeken. Volgens getuigenis van een tijdgenoot (van Craywinckel) was hij 'een seer vermaerde predicant van Godts woordt, in liefde, bermhertichheydt, soberheydt, soetichheydt van manieren en conversatie aen niemandt wijckende'. Na het overlijden van den abt Wichmans (11 Febr. 1661) bleef de opengevallen prelaatszetel ruim twee jaren onbezet, door de oneenigheid over de benoeming van een opvolger, tusschen het Hof van Brussel en de abdijheeren. Bij een eerste keuze 24 Maart 1662, waarin de kloosterlingen met overgrootte meerderheid hun provisor de Smet als abt wenschten gekozen te zien, was Ursino eerst de zesde candidaat, doch de vorst benoemde desnietteenstaande dezen tot abt. De kloosterlingen weigerden hem als zoodanig te erkennen, omdat de benoeming in strijd was met de bestaande gewoonten.

Toen kort daarop de gekozen candidaat der abdijheeren overleed, werd een tweede keuze gedaan. Weer bekwam Ursino niet zooveel stemmen, dat hij door de commissarissen op de voordracht kon geplaatst worden. Maar de Geheime Raad gaf nogmaals de voorkeur aan den pastoor van Rozendaal, die behalve bij het Hof ook goed gezien was bij de Staten van Holland, waarheen hij ter beslechting van geschillen was afgevaardigd geweest. Philips IV benoemde Ursino bij schrijven van 7 Maart 1663 tot abt van Tongerlo. De kloosterlingen, niet beslist gekant tegen den persoon van den gekozene, verzetten zich niet langer tegen de keuze, maar aanvaardden den nieuwen prelaat. Door den abt van Berne en den prelaat van Diligem werd Ursino 9 Mei 1663 tot abt aangesteld en daags daarna werd hem door

den bisschop van Antwerpen de wijding toegediend. Ongeveer negen maanden slechts mocht Ursino staf en mijter dragen. Wederom naar de Staten van Holland afgevaardigd om eenige moeilijkheden uit den

weg te ruimen, werd hij op de terugreis door een dodelijke ziekte overvallen en stierf hij in zijn vroegere pastorie te Rozendaal. Het lijk werd naar Tongerlo overgevoerd en in de abdijkerk begraven.

Het eerste deel van *Van Craywinckels Legende* werd aan den prelaat Ursino opgedragen.

Zie: Fr. Waltman van Spilbeeck, *De abdij van Tongerlo*; Schutjes, *Geschied. van het Bisdome 's Hertogenbosch*, I 259; Krüger, *Geschied. van het Bisdome van Breda*, IV 202.

Heeren

[Utrecht, Balthasar van]

UTRECHT (Balthasar van), benediktijner abt van Tholey, abdij in het bisdom Trier, was een Nederlander van geboorte en eertijds scholier der broeders van Geert Grootte. 1488 treft men hem nog niet aan onder de talrijke nederlandsche monniken der abdij. 1523 bekleedde hij in Tholey het ambt van prior. 1526 werd hij tot abt gekozen. Hij handhaafde in zijne abdij de ingevoerde hervorming van Bursfeld, en overleed 7 Oct. 1531.

Zie: *Gallia Christ.* XIII, 565; *Stud. und Mitth. aus Ben. und Cist. Orden*, XXI (1900) 15-16.

Fruytier

V.

[Vaillant, Mr. Christiaan Everhard]

VAILLANT (Mr. Christiaan Everhard), geb. 2 Oct. 1746 te Enkhuizen, overl. te Amsterdam 15 Nov. 1829, was directeur van in- en uitgaande rechten in Amsterdam, commandant der convooien en licenten, hoogheemraad van den Beemster en Directeur der Nederl. Huishoudelijke Maatschappij te Haarlem, van welke hij meer dan 50 jaar lid was.

Op het tweede eeuwgetij van den overgang van Haarlem aan prins Willem I gaf hij een redevoering uit.

V. was getrouwd met Maria Cornelia van Herzeele (overleden 1798).
Zuidema

[Vaillant, Jan Olphert]

VAILLANT (Jan Olphert), geb. te Enkhuizen 15 Nov. 1751, overl. te Riga 17 Oct. 1800; zoon van burgemeester Mr. C.J. Vaillant en van Elisabeth Blankaart. Op jeugdigen leeftijd in dienst getreden, wordt hij in 1780 als luitenant door de admiraliteit van Amsterdam belast met het leggen van tonnen. In 1781 is hij bevelhebber van een fregat, en verschijnt een jaar later te Amsterdam zijn geschrift over het vinden van de lengte op zee, en in 1784 zijn werk: *Werktuigkundige beschouwing der uitwerking van den wind en zee op een schip*. Van 1783 tot 1786 is hij in de Middellandsche zee; gaat 1789 in commissie naar Oost-Indië met kapitein Verhuell en luitenant-kolonel Grovestins om den stand van verdediging zoo te land als te water daar op te nemen, en nieuwe ontwerpen op te maken; van deze zending keert hij na 4 jaren terug, en wordt 1794 benoemd tot bevelhebber van een der drie scheepsdivisies op de Zuiderzee. In Febr. 1795 met den Prins van Oranje naar Engeland overgestoken, trad hij vervolgens in russischen dienst, en voerde het bevel over een flotille in de Zwarte Zee.

Zie: *Verhandelingen over het zeewezen* 1860.

Herman

[Vaillant, François le]

VAILLANT (François le), in 1753 te Paramaribo geboren, waar zijn vader, uit Metz herkomstig, consul was. Hij kwam 10 jaar oud met zijne ouders naar Holland, trok spoedig daarop naar Frankrijk en vandaar naar Lotharingen, waar hij in de Vogezen veel op jacht ging en wild opzette.

Van 1777-80 bezocht hij vlijtig de kabinetten voor Natuurlijke historie in Parijs, waardoor hij grooten lust kreeg om de uitheemsche dieren in natura in hun eigen land op te zoeken. In Dec. 1780 scheepde hij zich op Texel in en landde einde Maart aan Kaap de Goede Hoop. Van hier uit deed hij zijn eerste reis oostwaarts langs de kust, maar keerde na 16 maanden weinig voldaan uit

het Kafferland terug. In den zomer van 1783 trok hij met eenige Hottentotten en een aantal ossen noordwaarts naar het gebied der Bosjesmannen tot over den Steenbokskeerkring, en was na ruim 16 maanden weer aan de Kaap. Van hier voer hij naar Vlissingen, van waar hij in 1785 naar Parijs kwam, om zijne verzameling vooral van vogels te ordenen en te verkoopen en zijne reisaanteekeningen uit te werken. Als verdacht werd hij in 1793 gevangen gezet, maar raakte bij den val van Robespierre weer vrij. Voortaan hield hij zich op zijn klein landgoed Sézanne (Dep. Marne) bezig met de uitgave van zijne boeken en met de jacht. Hij overleed er in 1826. Zijne werken zijn: *Voyage dans l'intérieur de l'Afrique par le Cap de Bonne Espérance* (2 vol. 1790); *Second voyage dans les années 1783-85* (2 vol. 1796); *Histoire Naturelle des Oiseaux d'Afrique* (6 vol. 1796-1812), *Histoire Naturelle des Oiseaux de paradis* (1803-1816), waarvan in de meeste Europeesche talen vertalingen verschenen; bij ons van de eerste door J.D. Pasteur (1798) van 't volgende door Reinwardt (1811). Zie: *Biographie Universelle, ancienne et moderne* Tome 47. Paris 1827.

Zuidema

[Valckenier, Pieter]

VALCKENIER (Pieter), zoon van Pieter Hansz. Valckenier en Ida Ramschet, geb. te Amsterdam in 1638, gest. aldaar in 1712, was envoyé der Republiek bij de Zwitsersche kantons. Hij schijnt niet in betrekking te hebben gestaan tot het bekende amsterdamsche regentengeslacht; bij Elias, *Vroedschap van Amsterdam* komt hij althans niet voor. Hij schreef *'t Verwerd Europa ofte politieke en historische beschrijvinge der waare fundamente en oorzaken van de oorlogen en revolutien in Europa voornamentlijk in en omtrent de Nederlanden zedert 1664* (Amsterdam 1668, 2 dln. 4°; 2e dr. Amsterdam, 1675, 4°; herdr. Amst. 1677, 3 dln. fol. ibid. 1688 2 dln. 4°). Van dit boek verscheen een duitsche vertaling onder den titel: *Das Verwirrte Europa, oder politische und historische Beschreibung der in Europa, fürnehmlich in den Vereinigten Niederlande, seither 1664 entstandenen Kriege* (Amsterdam 1677, fol.). Een vervolg daarop is van A. Müller, *Des Verwirrten Europae Continuation und dritter Theil* (1673-1682; Amsterdam 1680-1683, 2 dln. fol. Voor de bestudeering van het laatste gedeelte van de periode van de Witt en de eerste jaren van Willem III is dit werk en zijn vervolgen nog altijd onmisbaar; het bevat een aantal officieele en andere stukken en relateert een groot aantal feiten. Valckenier is evenwel ver van onpartijdig; hij is

sterk oranjegezind en doet zijn best de politiek van de Witt van haar zwakke zijde te laten zien en daarentegen die van Willem III in het gunstigste licht te stellen.

Hij was gehuwd met Carolina Bax van Oersbeek.

Schilderij door Is. Paling. Prenten door A.v.d. Wenne. Onbekend.

Zie: de Wind, *Bibliotheek der Ned. geschiedschr., Aanhangsel*, 6; Blok, *Gesch. v.h. Ned. volk*, 2e dr. III, 682.

Brugmans

[Valentijn, François]

VALENTIJN (François), zoon van Abraham Valentijn en Maria van Rijsbergen, geb. te Dordrecht 17 Apr. 1666, gest. te 's Gravenhage 6 Augustus 1727. Hij werd in 1682 te Leiden als student in de godgeleerdheid ingeschreven. Een jaar daarna was hij reeds proponent; in 1684 werd hij praeparatoir geëxamineerd in de classis Dordrecht. In datzelfde jaar werd hij benoemd tot predikant in Oost-Indië en vertrok in 1685 met het jacht Moerkappel van Hellevoetsluis naar Indië. Zijn reis heeft hij evenals zijn terugreis in zijn *Uyt en Thuysreyze* beschreven. Spoedig na zijn komst te Batavia werd hem Ambon als standplaats aangewezen; hij vond daar een gemeente, die voor drie vierde gedeelte uit inboorlingen bestond. Hij vond in Ambon bovendien den bekenden natuuronderzoeker Rumphius, den schrijver van den *Hortus Amboinensis* en de *Amboinsche rariteitkamer*. Van Ambon uit deed Valentijn verschillende dienstreizen naar Banda, Banda Neira, Lonthori, Poeloe Ay, de Oeliassers, Ceram en elders en leerde zoo een groot deel van dit deel van den archipel kennen. In verband met zijn ambt leerde hij natuurlijk Maleisch; in 1689 kon hij zelfs aan een bijbelvertaling in die taal beginnen. Ook de berijmde psalmen, den Heidelbergschen catechismus, de formulieren van eenigheid, de apocryfe boeken en den inhoud der bijbelsche geschriften vertaalde hij in het Maleisch. Nog vervaardigde hij een bijbelsch spreukenboek, stelde een vergelijking tusschen de hebreuwsche en de maleische talen op en vertaalde twee oorspronkelijke maleische werken, de geschiedenissen van Nabi Youssef en Nabi Mousa. Later heeft hij nog een maleisch-nederlandsch woordenboek uitgegeven.

In 1688 verwisselde hij voor korten tijd zijn standplaats Ambon met Banda. In Mei 1694 kreeg hij verlof en vertrok in Dec. van dat jaar met de Waddinxveen van Batavia naar patria. In 1695 kwam hij daar aan en vestigde zich te Dordrecht. Daar bleef hij wonen tot 1705, gewoonlijk bezig met zijn verzamelingen en met zijn wetenschappelijk werk, waartoe hij in Indië de bouwstoffen had verzameld; ook anderen, uit Indië teruggekeerd, verschaften hem waardevolle gegevens. In 1705 besloot hij naar Indië terug te keeren; 8 Maart van dat jaar hield hij in de groote kerk een *Afscheyds-predicatie*, die sedert ook werd gedrukt. In Mei ging hij scheep op 't Hof van Hpendam. Na zijn aankomst te Batavia bleef Valentijn daar nog een half jaar, meest bezig aan zijn maleische bijbelvertaling. Tegen zijn zin werd hij toen als veldprediker aangewezen bij de expeditie op Oost-Java tegen Soerapati. Daar had hij veel te lijden van ziekte en ongemak; maar niettemin heeft hij deze expeditie beschreven in zijn *Beschrijvinge van Groot-Java*. Wegens ziekte keerde hij naar Batavia terug, vanwaar hij begin 1707 weer naar zijn oude standplaats Ambon vertrok. Toen de regeering hem in 1712 naar het ongezonde Ternate wilde zenden, weigerde hij en beriep zich op Bewindhebbers. Hij werd daarom door den gouver-

neur-generaal uit zijn ambt gezet en naar Nederland gezonden. In November 1713 scheepte hij zich te Batavia in op de Engewormer. Na een moeilijke reis kwam hij in 1714 te Hellevoetsluis aan; hij vestigde zich daarna in zijn vaderstad Dordrecht. Daar bleef hij wonen, in hoofdzaak werkzaam aan zijn groot boek over Oost-Indië en aan zijn verzamelingen. In 1726 verhuisde hij naar den Haag, waar hij ook is gestorven; hij werd evenwel in zijn vaderstad in de groote kerk begraven. Hij huwde in 1692 met Cornelia Snaats, weduwe van Hendrik Leydekker, waardoor hij in het bezit kwam van een aanzienlijk vermogen.

Valentijn is altijd het meest bekend gebleven door zijn hoofdwerk *Oud en Nieuw Oost-Indien* (Dordrecht, Amsterdam, 1724-1726, 5 dln. fol. Verkorte herdruk door S. Keyzer, 's Grav. 1856-1858, 3 dln. 8°. Nieuwe titeluitg. 1862). Zijn werk blijft de grondslag vormen van iedere studie over Indië. Valentijn is zeldzaam volledig; het boek is daardoor een goudmijn van een overvloed van gegevens; alles, wat destijds bereikbaar was, is door hem bijeengebracht. Maar er is geen sprake van, dat dat alles is verwerkt. Uit de uiteenliggende steenen is geen gebouw opgetrokken. Gevoel voor proportie was den schrijver geheel vreemd; hij werkt belangrijk en onbelangrijk door elkander. Van de beteekenis van hetgeen hij beschrijft heeft hij geen begrip; zijn geschiedbeschouwing is even ordinair als zijn levensopvatting. Zijn stijl is zeer onbeholpen en vervelend. Hij legt nergens verband; vaak beperkt zich zijn geschiedverhaal tot anecdoten. Toch heeft hij zooveel stof verzameld, dat zijn werk zeer veel gegevens bevat, die men alleen bij hem kan vinden; juist daarom is het ook nog steeds onmisbaar.

Schilderijen door A. Houbraken, J. Boonen, A. Boonen. Prenten door P. van Gunst, F. Boonen, J. Houbraken.

Zie: Huet in *Nederland 1879*, III, 325 vlg., herdr. *Litt. Fant.* XI, 3 vlg.; S. Kalff, *Ind. Gids* 1900, II, 907 vlg., herdr. *Karakters uit den pruikentijd*, 203 vlg.; *Nav.* VI, 193 vlg.

Brugmans

[Valerius, Adriaan]

VALERIUS (Adriaan), geb. te Middelburg, overl. te Veere 27 Jan. 1625. De naam is niet gelatiniseerd uit Woutersz. of Waltersz., gelijk Loman en nog Kalff meenen. Eene familie de Valéry was reeds in de 16de eeuw te Veere gevestigd, aldaar vermoedelijk gekomen in het gevolg der bourgondische heeren, die het slot Zandenburg bewoonden. In 1569 was er te Middelburg een François le Valéry of Valerius poorter, dien wij 1581 als klerk aantreffen bij de kapiteins der schutterij, 1592 als notaris. Hij huurde toen voor 6 £ 's jaars een der winkels of comptoiren van de nieuwe beurs op den Burg. Hij was een liefhebber van muziek en kocht in 1575 van de stadsregeering het kleine orgel uit de gesloopte Westmonsterkerk. Hij was hoogstwaarschijnlijk de vader van onzen Adriaan. In Dec. 1606 werd de zoon ook notaris te Veere, en was daar ook schepen, raad en licentmeester. Hij was bemiddeld genoeg om des zomers een buitenverblijf te Sandijck te bewonen, waar hij zijne kennis van de vogelwereld opdeed. Hij was gehuwd met 1o.: Christina Adriaansdr. van Brouwershaven (± 1596) en 2o. Elisabeth Bouwensdr. de Muncck. Uit deze huwelijken zijn kinderen geboren, een zoon J. ***, die weër de vader was van Adriaan, ged. Juni 1629 te Veere, eene dochter Catharina, later gehuwd met den weduwnaar Hendrik Cornelisz. Somer.

Valerius was deken der kamer van rhetorica te Veere 'In reynder jonste groeiende' en beoelende de dichtkunst. In de *Zeeuwsche Nachtegael* komen verzen van hem voor. Doch beroemd is hij geworden door zijn *Nederlantsche Gedenckclanck. Kortelick openbarende de voornaemste geschiedenissen van de seventhien Nederlantsche provintien, tsedert den aanvang der inlandsche beroerten ende troublen tot den jare 1625. Verciert met verscheydene aerdige figuerlicke platen ende stichtelijcke rimen ende liedekens, met aanwijzingen soo uyt de boecken van geleerde mannen tot verklaringe der uytgevallen saecken dienende. De liedekens (meest alte nieuw zijnde) gestelt op musijck-noten, ende elck op een verscheiden voys benefens de tablatuer van de luyt en de cyther. Alles dienende tot stichtelijck vermaeck ende leeringhe van allen liefhebbbers des vaderlants.* Als inleiding een kort verhaal van de opkomst der Spaansche macht. Het boekje werd namens de erven door zijn zoon J. opgedragen aan de Staten van Zeeland en te Haarlem gedrukt. Het privilege van de Staten-Generaal is van 14 Juli 1626. Het is een werk 'tintelende van oudnederlandsche kracht, moed en vroomheid' (Dr. J.P. Heye). Een prachtig bewaard exemplaar van den eersten druk met de negen zeldzame koperprenten is in de bibliotheek van het Zeeuwsch Genootschap. Een ander exemplaar kocht de Nederlandsche Koraalvereniging. Zie ook *Catalog. der Mij. der Ned. Letterk.* II 48.

Het typografisch fraai uitgevoerde boek is vooreerst voor de krijgsgeschiedenis van 1621 tot 1624 van belang (de *Wind*, *Bibl. Ned. Geschiedschr.* 485), maar zijne hooge waarde schuilt in den ons hier bewaarden schat van nationale liederen en zangwijzen, telkens ingevoegd in het prozaverhaal der gebeurtenissen, ter plaatse waar de historische aanleiding tot hun oorsprong vermeld wordt. Maar over de auteurs geen woord. Of V. zelf er een of meer heeft gedicht, weten wij niet (Kalff). Groot, zes en zeventig, is de voorraad der zangwijzen, alle met luit- en citherbegeleiding, sommige met eene tweede zangstem, bassus, enkele ook nog met een derde, superius, juist zooals de *Souterliedekens* van Clemens non papa, Antw. bij Tielman Susato, 1566. De wijzen zijn van nederlandsche, duitsche (de 'Allemanden', toch niet alle van duitschen oorsprong), fransche, engelsche of italiaansche herkomst. Overigens verwijzen wij voor de harmonie en oorsprong der liederen naar de toelichting vóór de aan het einde te noemen uitgave van A.D. Loman, waarin men ook over de liederen zelve tal van belangrijke wetenswaardigheden vindt. Dit werk van wijlen prof. Loman is van 1871. Sinds werden vele liederen uit den *Gedenkklink* door onze a capella-koren, door zangverenigingen en ook door het oplevend nationaal gevoel algemeen geliefd bij onze toch niet zangerige natie. Lieder en als:

'Hoe groot o Heer en hoe vervaerlic'.
 'Maximiljanus de Bossu ben ick een graef geheeten'.
 'O Nederlant, let op u saeck'.
 'Gelukkig is het lant, dat God den Heer beschermt'.
 'Wilt heden nu treden voor God den Heere'.
 'Waer dat men sich ook keerd of wend'.
 'Merck toch hoe sterck nu int werck sich al steld'.
 'O, Heer, die daar des hemels tente spreyt'.

zijn nu wel gemeengoed geworden. Men vindt ook liederen uit den *Gedenkklink* in tegenwoordige

godsdienstige liederenbundels. In dien van den Nederl. Protestantenbond no. 212 vindt men wel de (gewijzigde) melodie van 'Gelukkig is het Land, dat God den Heer beschermt', maar de woorden zijn geheel anders, en zoo kon Nagtglas zeggen, dat hij het in den *Gedenckklank* niet vinden kon. Daarentegen is no. 237 (o Heer die daar des hemels tente spreidt) en no. 238 (Wilt heden nu treden voor God den Heere) zonder verandering opgenomen, maar no. 315 (Hoe groot o Heer en hoe vervaerlic), schoon genoemd 'uit Valerius' *Gedenckklanck*' is helaas weder onherkenbaar gewijzigd.

Zie: Nagtglas, *Levensber. van Zeeuwen* II, 809 vlgg.; A.D. Loman, *Toelichting* (1-51) vóór *Oud- Nederlandsche liederen uit den Nederlandschen Gedenckclanck van Valerius*, Utr., Roothaan, 1871, 19 liederen met klavierbegeleiding; Kalf, *Gesch. Letterk.* IV, 389 vlg.; P.C. Labrijn over Twee geslachten Valerius in *Fam. blad* 1905, XVII, 380.

L. Knappert

[Valerius, Cornelius]

VALERIUS (Cornelius), Wouters, geb. te Oudewater omstr. 1512, overleed te Leuven 11 Aug. 1578, waar hij gedurende 20 jaar professor was aan het kollege Busleyden. De vader van Cornelius hield meer van vermaken, dan van de zorg voor zijne zaken, zoodat hij niet in staat was te voorzien in de kosten voor de studie van zijn zoon. Cornelius werd als koorknaap der kathedraal naar Utrecht gezonden. Eerst op 17-jarigen leeftijd kwam hij aldaar op het Hieronymuskollege onder de leiding van den beroemden Macropedius en was spoedig de eerste van alle leerlingen. Daarna kwam hij te Leuven in het kollege Busleyden, waar hij de lessen volgde der latijnsche en grieksche taal 1532-38. Hij werd naar Utrecht teruggeroepen, ontving de priesterwijding en trad op als professor der rethorica onder Macropedius. 1542 keerde hij naar Leuven terug en was er gedurende eenige jaren bijzonder leeraar van eenige rijke jongelieden, met wie hij 1547 in Frankrijk verbleef. Na den dood van den bekenden P. Nannius van Alkmaar werd Cornelius Valerius, zijn vriend, in zijne plaats benoemd tot professor in de latijnsche taal, 7 Oct. 1557. Evenals zijn voorganger wist hij door zijne uitmuntende lessen een groot aantal studenten naar het kollege te trekken. Onder zijne leerlingen telde hij o.a. Justus Lipsius, Flor. van der Haer, George van Oostenrijk, Philips Willem van Oranje, enz. Hij bleef professor aan het kollege tot zijn dood, en werd in de St. Pieterskerk begraven, waar George van Oostenrijk een grafschrift voor hem liet aanbrengen, vermeld bij Paquot. Deze vermeldt ook, nauwkeurig beschreven, de titels van een 13-tal werken van Corn. Valerius met de verschillende drukken en vier handschriften. Ze handelen meest over latijnsche spraakkunst en letterkunde, enkele over filosofie en eenige lijkredenen. Valerius was een man van groote godsvrucht, zacht en weldadig van gemoed, een vijand van spot en hekel, vol moed en ijver voor den vooruitgang zijner leerlingen. Volgens *Burmanni Trajectum eruditum* 377-383 zou hij een Utrechenaar zijn, omdat hij Ultrajectinus in zijn grafschrift genoemd wordt. Alle bibliografen Sweertius, Boxhornius, Valerius Andreas, Miraeus, Foppens, noemen hem van Oudewater. wat wel juist zal zijn. In een opdracht van zijn wel tienmaal herdrukt werkje *Tabula in universam bene dicendi rationem* (Antw. 1567) noemt hij zich zelf: Cornelius Valerius ab Audwater Ultrajectinus.

Zijn gegraveerd portret vindt men in Miraeus, *Illustrium Gall. Belg. scriptorem icones*

et elogia (Antv. 1608) 126 en hetzelfde in: F o p p e n s , *Bibl. Belg.* I, 220. Voorts nog een miniatuur door J.M. Quinckhard en prenten door P. van Wtenwael en Ph. Galle.

Zie: P a q u o t , *Mémoires Hist. Litt.* XIII, 145-155; ed. fol. II, 597-99; *Analectes Hist. Eccl. Belg* XXI (1888) 224; V a l e r i u s A n d r e a s , *Fasti Académici* (2e ed.) 280; F. N e v e , *Mémoire Collège des trois Langues à l' Université de Louvain*, 156-162.

Fruytier

[Valgaet, Arnoldus van den]

VALGAET (Arnoldus v a n d e n), geb. te Zeelst bij Eindhoven, Norbertijn der abdij te Averbode waar hij tot abt gekozen werd en 28 Jan. 1483 overleed. Hij had aan de universiteit te Leuven den graad van baccalaureus in de rechten behaald en in de abdij het ambt van provisor bekleed. Sinds 33 jaar bestuurde hij de parochie Tessenderloo, toen hij tot abt zijner abdij werd verkozen en einde Oct. 1458 zijne bekrachtigingsbulle van Rome ontving. Arnoldus van den Valgaet beminde de schoone kunsten en versierde het door hem nieuw gebouwde koor der kerk met fresco's en met nieuwe altaren. De oorlogsellende, de 'zwarte dood' en andere beproevingen deden den abt besluiten aan jongere krachten het bestuur der abdij over te laten en door afstand ten voordeele van een zijner kloosterlingen de commende te weren. 1473 nam hij ontslag ten gunste van zijn neef. Bij beschikking van Paus Sixtus IV behield hij een pensioen van 200 ducaten. De hoogbejaarde abt leefde nog 10 jaar in afzondering in de abdij, waar hij in het koor der kerk werd begraven.

Zie: *De Norbertijner Abdij Averbode* (Averb. 1920) 109-111; B e r l i è r e , *Invent. analytique des libri obligationum des arch. Vat.* 1691-93, 1806; *Gall. Christ.* V, 109.

Fruytier

[Valgaet, Bartholomeus van den]

VALGAET (Bartholomeus v a n d e n), geb. te Bergeik, N.Br. 1429, zoon van H e n d r i k , broeder van den voorgaanden Arnoldus, Norbertijn in de abdij van Averbode, waar zijn oom abt was, overleed aldaar 20 Aug. 1501. In Leuven behaalde hij den graad van 'magister in artibus', bekleedde daarna in zijn abdij den post van provisor, totdat hij benoemd werd als pastoor van Hoogmierde. Tijdens zijn pastoraat aldaar werd het geschil over het benoemen der pastoors tusschen de abdij Floreffe en Averbode ten gunste van Averbode beslist door Paus Paulus II. Met instemming der kanunniken der abdij deed zijn oom te zijnen gunste afstand van het bestuur van Averbode en werd Bartholomeus als abt door Paus Sixtus IV 8 Jan. 1473 bevestigd. De zware belastingen van den hertog van Bourgondië, de oorlogsjaren 1486-89, waarin groote schade toegebracht werd door plundering, brand en geldafpersing, beletten evenwel den abt niet vele sieraden en kunststukken voor zijne kerk aan te koopen. Met den abt van Park, Theod. van Tulden, was hij een heftig bestrijder der commende, waaronder de abdijen Tongerlo en St. Michiel leden. De strijd over de parochie Mierde, die nog niet geëindigd was, werd ten slotte beslecht door scheidsrechters, de abten v. St. Michiel en van Park, Th.v. Tulden, 1473. De parochie werd gescheiden; Averbode behield Hoogmierde, Floreffe Laagmierde. Een zware beproeving voor den abt was de brand, die zijne kerk en een gedeelte der abdij met vele kunststukken in asch legde 24 Oct. 1499. Deze ramp sloeg hem terneer en verhaastte zijn dood.

Zie: Schutjes, *Gesch. bisdom 's Bosch* IV, 672; *De Norbertyner abdij Averbode* (Averb. 1920) 112-116, 337; *Gallia Christ.* V 109; Berlière, *Invent. des libri obligationum des archives Vatic.* 1806, 1807.
Fruytier

[Valkennisse, Nicolaas de]

VALKENNISSE (Nicolaas de), Lamberti, meester claus van V., uit de diocees Utrecht werd 1426 ingeschreven als student te Leuven. Hij overleed omstreeks 1478. 15 Mrt. 1429 behaalde hij bij de promotie als licentiaat in artibus de 10e plaats. Hij was afkomstig van Valkenisse in Zuid-Beveland. Opmerkelijk is, dat in dien tijd zoovele studenten van dat eiland te Leuven waren. Tegelijk met hem promoveerde Laurentius de Reimerswaal en Daniel de Nisse en de volgende maand Joh. Mart. de Goes; de volgende jaren treft men er studenten aan van Bieselinghe, Kattendijke en vooral van Wemeldinge 1431-33. Nicolaas van Valkenisse trad op als lector in de faculteit der filosofie tot einde 1439. Ter zelfder tijd studeerde hij in de medicijnen en werd 17 Nov. 1439 tot doctor gepromoveerd. De stad schonk als gewoonte den rijnwijn bij het feestmaal gehouden in 'Jacobs huys ute Liemingen opte veemerct'. 4 Dec. verliet hij zijn leerstoel op zijn verzoek om een andere bij de faculteit der medicijnen in te nemen. 24 Oct. 1430-24 Jan. 1431 was hij deken van de faculteit der filosofie. Tweemaal bekleedde hij de waardigheid van rector magnificus der universiteit, 1435, 1449. Reeds toen hij de filosofie doceerde, was hij tevens medeëigenaar en mederegent van de pas gestichte pedagogie het Verken. 1447 was hij ook kannunik der kathedraal van Kamerijk. Later werd hij kannunik van O.L. Vrouwekerk te Antwerpen en aartsdiaken en collector der apostolische kamer, 1454. Zijn landgenoot Baudewijn van Zierikzee, eveneens leeraar te Leuven, was 1475 zijn vicaris en procurator.

1429 had Mag. Nicolaas moeilijkheden met den professor, Petrus de Renesse, omdat deze leerlingen bij zich genomen had, die eerst bij hem inwoonden. Aan professor Petrus werd tot straf het geven der lessen ontzegd, 1430.

Zie: Val. Andreas, *Fasti Academ.* (2 ed.) 226, *Analectes Hist. Eccl. Belg.* VII (1870), 250; XX (1887), 195, 199, 203, 229; XXX, (1903) 203-208, 210-220, 238, 266, 278; Dierxens, *Antverpia Christo nascens et crescens* III, 3; *Bijdragen Hertogd. Brabant V* (1906), 473.

Fruytier

[Valleran Lecomte, wellicht geboren en wonende in Montdidier in Picardië]

VALLERAN LECOMTE (wellicht geboren en wonende in Montdidier in Picardië), vroeg 27 Maart 1593 aan de magistraat van Frankfurt voor zich en zijn gezelschap fransche comedianten verlot 'Ire Biblische Comoedias & Tragoedias in frantzösischer Sprach' te mogen opvoeren gedurende de Paaschmis. Het werd hem toegestaan, mits hij niet meer dan 4 Pfennige van iederen toeschouwer nam en een plaats opzocht waar hij niemand hinderde. In April vroeg Valleran verlenging van dit verlot en voegde er bij, dat hij te Rouaan, Straatsburg en Angers niet alleen bijbelsche stukken, maar ook die van 'Schodällen' (Jodelle) had gespeeld. Valleran, de eerste fransche acteur, die naar aanleiding van zijn voorstellingen in Duitschland met name genoemd is, was een der beste en bekendste comedianten van zijn tijd.

De geschiedenis zijner ontwikkeling als acteur noch die van zijne lotgevallen behoort hier ter plaatse. Doch wel de vermelding dat hij in ons land is opgetreden. Dat bewijst een besluit van de Magistraat van Leiden. In de '*Gerechtsdagboeken*' vinden wij 't volgende: Anno 1613 fo. 25: 'Die van den gerechte hebben Mr. Valleran met zijne consorten op haerl. versouck ende de recommandatie van zijne Excellentie toegelaten alhier hare Tragedien ende comedien te mogen spelen ende verthonen mits haer 't haren

coste voorsiene van een bequame plaetse ende voor den Armen alhier betalende eenen somme van 25 gulden van 5 grooten 't stuck.

Actum den 2de Meye 1613'.

't Is niet waarschijnlijk, dat Valleran en consorten alleen te Leiden zullen hebben gespeeld, want die stad kwam toch in 't algemeen pas in de 2de of 3de plaats in aanmerking voor fransche vertooningen na den Haag en Amsterdam. Ook bewijst de recommandatie van Prins Maurits wel, dat hij in den Haag van hun spel zal hebben genoten. Wij mogen dus veronderstellen dat de 'fransche comedianten' aan wie op 4 Maart 1613, 't Hoff (van Holland) consenteert den tijd van 14 dagen haer comedien in den Haege te speelen', Valleran's troep is, en even waarschijnlijk is het wel, dat de fransche comedianten, wien op 22 Mei 1613 door het Hof van Holland geconsenteerd is 14 dagen te 'speelen zonder schandale' wederom 'Mr. Valleran en zijne consorten' waren.

Zie: R i g a l (E) *Le Théâtre français avant la période class.* Paris 1901. K a r l T r a u t m a n n : *Franz. Schauspieler am bayrischen Hofe.* [Jahrh. Münch Gesch. 1888].

Fransen

[Vandenesse, Jacques]

VANDENESSE (Jacques), geb. in Franche Comté 1533, gest. na 1571. Hij was uit een bourgondische familie, die sedert hertogin Maria in hofdienst was. Zijn vader, Jean, was door Karel V 1524 in den adelstand verheven. Hijzelf diende als kamerdienaar bij Philips II sedert 1554 en genoot diens vertrouwen, huwde met de gentsche Philippota Gruten, die hij 1562 in het gevolg van den uit Spanje terugkeerenden Montigny bezocht. Hij stond toen twee jaren lang in intieme persoonlijke betrekking met de tegen Granvelle optredende Grooten, die hem zeer in hun vertrouwen namen. Na zijn terugkeer naar Spanje (1564) bleef hij met hen in briefwisseling en was waarschijnlijk degene, die hun voor geld afschriften bezorgde van de geheime brieven van Margaretha van Parma e.a. aan den Koning. Daarvan verdacht, werd hij Sept. 1567 te Segovia gevangen gezet; zijn proces voor den Bloedraad en zijn verhooren te Segovia leverden echter geen overtuigend bewijs en hij werd 1571 door den Koning begenadigd met verbod evenwel om naar Franche Comté of de Nederlanden te gaan. Hij stierf waarschijnlijk in Spanje.

Vgl. over hem: G a c h a r d , *Collection de voyages* II, XIV suiv.; *Corresp. de Granvelle* III, 56, 143, 324, 332, 351, 371; *Corresp. de Phil.* II, I, 410, 473; P o n t u s P a y e n , *Mémoires* 119.

Blok

[Veere, Veris Christianus van de]

VEERE, V e r i s (Christianus v a n d e), geb. te Veere 1356 en naar zijn geboorteplaats genoemd, overl. 1431, priester en kloosterling der orde van St. Augustinus in Roode Klooster in het Soniënbosch bij Brussel, waar hij 1374 was ingetreden, als de vijfde kloosterling van deze nieuwe stichting. Na zijne professie ontving hij 1382 de priesterwijding. Hij bekleedde geen voornamen ambten in het klooster, maar maakte zich verdienstelijk door het afschrijven der boeken noodig voor den dienst in het koor: graduale, anthiphonaria, missale, enz. Toen het Roode Klooster zich bij de congregatie van Windesheim aansloot en deze boeken niet meer gebruiken kon, werden zij duur verkocht. Christianus beschreef de gebeurtenissen van het klooster in weinig dichterlijke latijnsche verzen.

Zie: *Anecdota Johannis Gielemans* (ed. Bolland) (Brux. 1895) 109, 125, 126, 132, 164, 204, 222; *Analecta Bollandiana* XIV (1895) 68, 440.
Fruytier

[Velde, Abraham van de]

VELDE (Abraham van de), zoon van Abraham van de Velde, geb. in 1614, was in 1640 predikant te Zevenhoven, hetzelfde jaar te Schoonhoven en in 1651 te Utrecht. In de kwestie van de kapittelgoederen te Utrecht had hij zich zoo heftig tegen de gestelde machten betoond, dat de utrechtse raad hem den 19. Juli 1660 als predikant afzette en hem uit de stad verbande. In 1661 aanvaardde hij het beroep naar Arnemuiden, in 1663 dat van Middelburg, waar hij tot zijn dood op 7 Juni 1677 heeft gestaan. Op verzoek van Willem III werd zijn vonnis in 1675 door den raad van Utrecht gecasseerd. Hij gaf uit *De wonderen des Allerhoogsten, ofte Aanwijzinge van de oorzaken, wegen en middelen, waardoor de Geünieerde Provinciën uyt hare vorige onderdrukkinge zoo wonderbaarlijk zijn verheven* (1668, 8°).

Zie: de Wind, *Bibl. der Ned. geschiedschr.* Aanh. 6 vlg.
Brugmans

[Velden, Matthijs van]

VELDEN (Matthijs van), zich ook Campanus noemend, 17e eeuwsch amsterdamsch dichter, van wiens dichtwerk het volgende bewaard is gebleven: 1°. zes gedichten, met zijn spreuk 'Alleen de Hoop' onderteekend, in het liedboekje *Venus Minne-Gifjens* (Amst. z.j., na 1622). 2°. 'De Veld-deuntjes', 38 in getal, in den bundel *Amsterdamsche Pegasus* (Amst. 1627) die, vrij zangerig van vorm, eenigen invloed van Anacreon en andere grieksche dichters verraden (zijn vrienden J.J. Colevelt, Jan Robbertsen en A.P. Craen zijn de makers van het overige dichtwerk in den bundel). 3°. Een klinck-rij op Jacob Struys' *Styrus en Ariame* (2e. dr. Amst. z.j., vòòr 1631). 4°. Een tooneelspel *Calasires Sterfdagh, ghenomen uyt de historie van Heliodorus, belanghende de kuysche Vryagie van Theagenes ende Cariclea. Gespeelt op d' Oude Camer in Liefde Bloeyende 21 Sept.* 1631 (Amst. 1631), aan zijn 'besondere Vrundt' J.J. Coleveldt opgedragen. 5°. Een bundeltje gedichten ter eere van den Amstel, aan wiens oever hij geboren was, *De Roemster van den Aemstel, of Poetische Beschrijvinghe van de Riviere Aemstel* (Amst. z.j.), lang aan Anna Roemers toegeschreven, maar met vrij groote zekerheid thans aan Velden toegekend; zijn gedicht 'Aenden Aemstel' komt èn in de *Amsterdamsche Pegasus* èn in de *Roemster van den Aemstel* voor. 6°. Een lied, onderteekend 'Alleen de Hope' in *Het Hollandsche en Zeeuwsche Nachtegaeltje* (Amst. 1633). 7°. De voltooiing van G.A. Bredero's *Het daghet uyt den Oosten* (1638), waarvan enkele tooneelen door Br. waren geschreven, en ten slotte een opdracht aan Anth. van der Horst voor het tooneelspel *Albonus en Rosimonda* van Jacob Struys (Amst. 1631).

Zie: *Oud-Holland I* (1883), 64 e.v.; G.A. Bredero, *Werken* ed. G. Kalf e.a. III (Amst. 1890), 1-76.
Ruys

[Velden, Martinus Stephanus van de]

VELDEN (Martinus Stephanus van de), priester geb. te 's Gravenhage Dec. 1664, overl. te Luik 13 Nov. 1724, werd 1683 plechtig als primus der filosofie van de Leuvense universiteit en de pedagogie de Valk uitgeroepen. 1687 na het

beëindigen zijner studie werd hij professor in de Valk, waar hij 25 jaar lang de lessen in natuur-, wiskunde en filosofie gaf met een ijver tot het overdrevene en buitensporige toe. Volgens B a x waren zijne lessen en proefnemingen in de natuurkunde befaamd en zou hij zelfs een vaart naar de maan mogelijk geacht hebben. Monchamd twijfelt aan de mededeeling van B a x . Als professor der filosofie leerde van de Velden het eerst het systeem van Descartes, waarbij hij veel uit

eigen brein voegde. Door zijn opspraak-verwekkende stellingen, welke hij door zijne leerlingen deed verdedigen, bezorgde hij zich vele moeilijkheden. Toen hij 21 Jan. 1691 de thesis wilde voordragen: 'Indubitatum est systema Copernici de planetarum motu circa solem inter quos mera terra censetur', kwam hij in hevige botsing met de faculteit der filosofie, die de verdediging dier stelling wilde voorkomen. Na ergerlijke tooneelen en verzet van de zijde van van de Velden werd hij als professor geschorst. De deken der faculteit beriep zich op den rector magnificus; van de Velden, tegen de voorrechten der universiteit, op den Raad van Brabant. Door tusschenkomst van den internuntius van den Paus werd de zaak bijgelegd. Van de Velde onderwierp zich, trok zijn aanklacht in en de faculteit der filosofie herstelde hem in zijn vorige ambten. Opnieuw zette hij op dezelfde wijze in Juli 1691 heel de universiteit in rep en roer. Ook deze maal behoefde hij niets te herroepen, doch alleen eene verklaring te geven van zijne onderwerping aan den H. Stoel en aan de universiteit. Hij verviel in zware kosten van het proces. 15 Maart 1707 behaalde hij het licentiaat in de beide rechten en kon hierdoor een kanunnikdij verkrijgen aan de kathedraal te Luik. In 1709 volgens M o n c h a m p , doch volgens *Analectes* reeds 31 Jan. 1707, was hij aangesteld als kanunnik-trifundarius te Luik en nam hij 1712 aldaar zijn verblijf. Te Luik maakte hij zich verdienstelijk als afgevaardigde naar den Haag bij de regeering der Vereenigde Provinciën. Van de Velden was een vriend van Christ. Huygens. Hij overleed als aartsdiaken van Haspengouw en proost van Thuin.

Zie: A. S t e v a r t . *Proces de Mart. Etienne Van Velden, professeur de l'université de Louvain* (Brux. 1871); G. M o n c h a m p , *Histoire du Cartésianisme en Belg.* (Brux. 1886) 542-549, 608; D e z e l f d e , *Galilée et la Belgique* (Brux. 1892) 1-60; 182-318; *Revue Bénédictine* IX, (1892) 450-463; *Analectes hist. eccl. Belg.* XXI (1888) 137.

Fruytier

[Veltman, Johannes Gerard]

VELTMAN (Johannes Gerard), geb. te Zwartewaal 1 April 1779, overl. te Dordrecht 21 Mei 1852, zoon van J o h a n n e s , pred. te Hoornaar, Zwartewaal, Sliedrecht, en Arnhem. Onze Johannes werd 18 Aug. 1796 student te Harderwijk, 18 Sept. 1799 te Leiden en daarna 1801 predt. te Voorhout, 1803 te Waardenburg, 1807 te Kampen en 1810 te Dordrecht. Te Waardenburg was hij ook schoolopziener in het 1e district van het departement Gelderland.

Hij was gehuwd met Henriëtte Johanna Magdalena van Laar die 15 Juni 1834 overleed. Zijn eenige zoon J o h a n n e s , student te Leiden sinds 16 Dec. 1831, stierf 24 Oct. 1839 als doctorandus en candidaat tot den H.D., zijne oudste dochter Geertruida Johanna Maria, gehuwd met H.M. van Loon, 22 Juni 1843.

Hij schreef: *Feestelyke dankstond*, 31 October 1817; *Leerrede ter bev. van lidm.*, 1825; *Redevoering ter gedachtenis van dr. B.F. Tydeman*, 16 Mrt. 1830; *Feestrede by het 25-j. bestaan van Diversa sed una*, 1841; *Toespraak voor h. Zend. Gen.* 1843.

Zie: *Alb. Stud. Ac. Getro- Zutph.* 154a; *Alb. Stud. ac. L.-B.* 1193 en 1294; *L. Stud. Alm.* 1840, 108; C.W. Stronck in *Levensb. Letterk.* 1852. 84-87.

L. Knappert

[Vening, Jean Anne]

VENING (Jean Anne), kapitein ter zee, geb. te Leeuwarden 23 Febr. 1843, ongehuwd overl. te Soerabaya 25 April 1893, zoon van Mr. C o r -

nelis Sleeswijk Vening en van Titia Louise le Maire.

Hij werd na het verlaten van het koninklijk instituut in 1860 bevorderd tot adelborst 1 kl., drie jaren later tot luitenant ter zee 2e kl., en in 1874 tot luitenant ter zee 1e kl. Als zoodanig was hij onder andere werkzaam bij de 1e afd. van het Departement van Marine te Batavia. Hij bereikte in 1885 den rang van kapitein-luitenant ter zee, en in 1890 dien van kapitein ter zee.

Zie: *Marineblad* 1893/94.

Herman

[Venlo, Arnoldus van]

VENLO (Arnoldus v a n), geb. in de stad van dien naam, benediktijn der abdij St. Petrus en Paulus te Paderborn van de congregatie van Bursfeld, overleden 20 Maart 1559, had in zijn jeugd de militaire loopbaan gekozen. Bij het beleg van Milaan had hij de belofte gedaan in een klooster te treden. waarop hij het klooster te Paderborn, bekend als Abdinghof, verkoos en aldaar zijne professie deed. Deze abdij had uitgestrekte bezittingen op de Veluwe; een hof en pastorijen te Putten en Voorthuizen en een huis te Deventer. Na eenige jaren in het klooster te hebben verbleven, werd hij als cellier of bestuurder van den uithof Putten aangesteld 1519 tot 1541.

Waarschijnlijk was hij tevens pastoor te Voorthuizen. Na den dood van den abt Theodoricus, oud-pastoor van Putten, werd Arnoldus in zijn plaats gekozen om de abdij te besturen 16 Aug. 1541. Hij was een der grootste abten der abdij Abdinghof door al de werken, die hij ondernam, vooral door het voorbeeld van zijn heilig leven en voorzichtig en wijs beleid, zoodat hij als het licht van het klooster en geheel de orde geprezen wordt. Toen hij door hoogen ouderdom en door verzwakking was uitgeput, deed hij afstand van het bestuur der abdij, 26 Jan. 1557. Hij trok zich terug op een uithof der abdij, Goseke, waar hij plotseling, doch niet onvoorziens, overleed, betreurd door zijne bedroefde medebroeders.

Zie: A n t . M a t t h a e u s , *Veteris aevi analecta* (Hag. Com. 1738) III, 526-529; J.B. G r e v e *Geschiede der Bened. Abtei Abdinghof in Paderborn*. (Pad. 1894); *Archief Aartsbisd. Utrecht* XL (1914) 318.

Fruytier

[Venlo, Bonifacius van]

VENLO (Bonifacius v a n), genaamd naar zijne geboorteplaats, Benediktijner monnik van de abdij St. Jacob, bisdom Mainz, overleed omstreeks 1483. Toen in de vervallen abdij St. Kruis te Limburg, bisdom Spiers, de hervorming van Bursfeld werd ingevoerd door den abt van St. Jacob met medehulp van den abt van St. Michielsberg bij Bamberg, Everardus van Venlo, nam de abt van St. Kruis wegens de wederspanningheid der monniken zijn ontslag. In zijn plaats werd Bonifacius van Venlo aangesteld, die met monniken van St. Jacob de hervorming tot stand bracht. Hij leefde slechts twee jaar in zijne abdij.

Zie: *Gall. Christ.* V, 647, 740; T r i t h e m i u s , *Chronic Hirsaug.* II, 511.

Fruytier

[Venlo, Eberhardus van]

VENLO (Eberhardus v a n), Benediktijner monnik van de abdij St. Jacobsberg bij Mainz, overleed als abt van St. Michielsberg bij Bamberg 4 Juli 1475, na met alle krachten gewerkt te hebben aan de hervorming der vervallen abdijen in Duitschland,

aan de invoering en verspreiding der hervorming van Bursfeld. In de kloosters der congregatie van Bursfeld, dat in nauwe betrekking stond met Windesheim en met kardinaal Nicolaus van Cusa, treft men talrijke Nederlanders aan. Onder hen is Eberhardus van Venlo de opmerkenswaardigste, een groote Benedictijner figuur. Hij had de professie afgelegd in St. Jacobsberg, een der eerste abdijen met Bursfeld verbonden en was priester sinds 1453. Hetzelfde jaar werd op aandringen

van den Kardinaal Nic. van Cusa de reeds begonnen hervorming der vervallen abdij St. Joannisberg in Rheingau doorgevoerd en Eberardus, met eenige monniken van zijne abdij herwaarts gekomen, als prior aangesteld. Na vier jaren werd hij 9 Mei 1456 met algemeene stemmen tot abt gekozen van deze abdij. Van nu af begint voor den abt een verbazende werkzaamheid voor de belangen zijner abdij en zijner congregatie. Hij sloot overeenkomsten, verwierf bezittingen, verdedigde met klem rechten en eigendommen, bouwde een nieuwe kerk, niettegenstaande het stadsbestuur dit beproefde te beletten. De energieke abt schroomde geen moeilijkheden. Op de kapittels zijner congregatie was hij steeds de ziel, de leider en meermalen de voorzitter der bijeenkomsten. Bijna elk jaar was hij werkzaam als visitator, met opdrachten van allen aard werd hij belast. Toen 1461 Paus Pius II hem had aangesteld met den abt van Bursfeld als generaal reformator en visitator van alle Benediktijnerkloosters van Duitschland, was hij onvermoeid werkzaam aan den opbloei van het vervallen ordesleven in de voornaamste abdijen. Als president zat hij de kapittels voor in de verschillende deutsche provinciën en drong met klem aan op de uitvoering der voorschriften voor de verbetering van de tucht. De volgende kloosters ondervonden den heilzamen invloed zijner visitatie. S. Blasien, St. Alban, Fulda, St. Martinus te Keulen, St. Pantaleon, Brauweiler, St. Stephanus in Wurzburg, al de abdijen van Rijnland, enz. zonder nog de talrijke kloosters te vermelden van zijne congregatie van Bursfeld. De kloosters Limburg, Weissenburg, Hirsau, Gottesau hervormde hij geheel met monniken zijner abdij en lijfde ze in bij de congregatie van Bursfeld. Veel vervolging en tegenstand ondervond hij, zelfs moest hij met al zijne kloosterlingen uit zijne abdij vertrekken, omdat hij de excommunicatie erkende door den Paus over den aartsbisschop van Mainz uitgesproken. De kroon op zijn werk was de hervorming van St. Michielsberg bij Bamberg, welke hij niettegenstaande de commende der abdij, het hevig verzet der monniken gesteund door hunne machtige familiën, tot een goed einde bracht. Na onderhandelingen, processen, twee reizen naar Rome om de medewerking van den Paus te verkrijgen, werd hij tot abt van St. Michielsberg benoemd, en toog hij met eenige monniken van St. Jacob naar Bamberg. Hij had afstand gedaan van St. Jacob om zich geheel aan St. Michielsberg te wijden, dat tot nieuwen bloei kwam.

Op het kapittel, dat 1467 aldaar door de Bursfeldsche congregatie gehouden werd en waar Eberardus de vergaderingen met een openingsrede inleidde, werd zijne abdij door het kapittel aangenomen in de congregatie van Bursfeld. Bij het houden van het kapittel in St. Michiel te Hildesheim droeg de dappere reformator nog de hoogmis op, 1 Sept. 1474. Na de Bambergsche abdij ook materieel hersteld en vele schulden gedelgd te hebben, overleed de abt, van wien zijn opvolger getuigde 'qui tamquam adleta egregius et tamquam monarcha tocius ordinis effulsit'. Hij was bovendien een geleerd en welsprekend man, zeer vertrouwd met de latijnsche en hebreuwsche taal. Slechts één werk is van hem bekend: *Liber de susceptione monachorum et monialium*.

Zie: *Gallia Christ.* V, 584, 646; *Stud. und Mittheil. aus Ben. und Cist.* XXV (1904), 718-729; XXVI (1905) 55-68; 247-254, 534-546 en talrijke aldaar aangehaalde schrijvers; Berlière, *Les Origines de la congregation de Burs-*

feld in Rerue Bénédictine XVI (1899) 552-555.

Fruytier

[Venlo, Johannes van]

VENLO (Johannes v a n), Benediktijner der abdij St. Petrus en Paulus of Abdinghof te Paderborn, overl. 18 Juni 1569 te Salskoten, was geboren op een adellijk kasteel (villa) bij Venlo. In de abdij zijner professie was hij werkzaam als prior 1548-1550, toen hij naar Putten werd gezonden om de bezittingen der abdij als cellier te besturen. Tevens bezorgde hij als pastoor de parochie Voorthuizen, zooals blijkt uit de aanstelling en voordracht van zijn opvolger 17 Apr. 1557. 27 Januari 1557 werd hij door het ontslag van zijn voorganger tot abt verkozen zijner abdij. Hij was ten eerste gehecht aan het katholiek geloof en heftig bestrijder der nieuwe leerstellingen. Bovendien bewees de ondervinding, dat hij een bekwaam bestuurder was, die de bezittingen der abdij wist te vermeerderen en in waarde en opbrengst deed stijgen. Hij versierde en vernieuwde vele abdijsgebouwen, o.a. het huis der abdij te Deventer, kocht te Putten, 1563, een ouden molen en bouwde een nieuwe en vermeerderde het grondbezit. Tijdens een bezoek aan de stad Salzkoten overleed hij plotseling ouder den maaltijd te zijner eer door het stadsbestuur aangericht.

Zie: A n t. M a t t h e u s, *Veteris aevi analecta* (Hag. Com. III, 529-531; J.B. G r e v e, *Geschichte der Bened. Abtei Abdinghof in Paderborn* (Pad. 1894); *Archief Aartsbisdom Utrecht XXVII* (1911) 318; G a b. B u c e l i n u s, *Germania sacra et profana* (Ulm. 1662) II, 133.

Fruytier

[Verbraecken, Theodrus of Verbraeken]

VERBRAECKEN (Theodrus) of V e r b r a e k e n, 42ste abt van Tongerlo, geboren, volgens eigen verklaring, te Aarle-Rixtel en opgevoed te Helmond, overl. 24 Juni 1644 in de abdij, legde 27 Mei 1597 de kloostergeloften af en werd 1602 tot priester gewijd. Na in de abdij van Tongerlo het ambt van supprior en van cellier te hebben waargenomen, aanvaardde hij het pastoraat van Mierlo in 1606. Gedurende de 24 jaren dat hij de herderlijke bediening vervulde, won de zachtmoedige en vreedzame man de achting en liefde van al zijn parochianen, voor wie hij altijd met vaderlijke zorg en toegenegenheid werkzaam was. Onder voorzitterschap van den abt van St Michiel en Ferdinand van Boisschot, kanselier van Brabant, werd hij in Oct. 1629 tot abt van Tongerlo gekozen. Op 12 Dec. d.a.v. werd hij door genoemden prelaat in het bezit gesteld van zijn ambt en daags daarna door bisschop Ophovius, bijgestaan door de abten van St. Michiel en Averbode, gemijterd.

Tijdens het bestuur van Verbraecken had de abdij menige beproeving te doorstaan. Ten gevolge van het retorsieplakkaat (20 Juni 1634) was de abt en heel het convent genoodzaakt de wijk te nemen naar het refugie-huis te Mechelen. Den 7. Jan. 1637 verlieten zij Tongerlo en bleven drie jaar in hun toevluchtsoord. Na zijn terugkeer liet de abt de kloostergebouwen gedeeltelijk vernieuwen en uitbreiden. Om zijn hoogen ouderdom en herhaalde ziekten zag Verbraecken zich verplicht in 1641 de hulp van een coadjutor te vragen. Het hof gaf aan dit verlangen gehoor en in 1642 werd Augustinus Wichmans als zijn medehelper en toekomstige opvolger aangewezen. Een paar jaar later rukte de dood den abt uit het leven. Zijn opvolger plaatste een prachtige graftombe boven diens laatste rustplaats voor het St. Pietersaltaar, met een lang latijnsch opschrift.

Zie: Waltman van Spilbeeck, *De Abdij van Tongerlo*, 461-477;
Schutjes,

Geschied. Bisdom 's-Hertogenbosch I, 257 en V 103 en 104. J. Heeren, *Biografisch Wdbk. van Helmond* 221.

Heeren

[Verdeuseldonck, Verduyseldonck Jozef]

VERDEUSELDONCK, Verduyseldonck (Jozef) priester, geb. te Asten, meijerij den Bosch, (niet te Hasten, zoals Jansen), overl. te Turnhout 7 Juli 1753, was 1696 student aan de universiteit te Leuven in de filosofie, waar hij den graad van baccalaureus in de theologie behaalde en procurator was van het Groot College der theologanten tot 1710. 10 Januari van dat jaar werd hij krachtens voorrecht der universiteit van Leuven benoemd tot kanunnik en plebaan in de St. Pieterskerk te Turnhout. Hij was een tijdlang tevens bestuurder van het armen-weeshuis, waarvan hij 5 Juni 1747 afstand deed. 22 Juni 1742 werd hij benoemd tot deken van het kapittel, welke waardigheid hij bekleedde tot zijn dood.

Zie: *Wekelijks Nieuws uyt Loven* VI (1775), 267; J.E. Jansen, *Turnhout in het verleden en heden* II (1905), 192, 196.

Fruytier

[Verdooren, Gerrit]

VERDOOREN (Gerrit), vice-admiraal, geb. te Bergen-op-Zoom 9 Febr. 1757, overl. 30 Oct. 1824; zoon van Pieter en van Maria Tegelaar. Hij was oorspronkelijk bestemd voor het notaris-ambt, doch ging in 1781 als cadet in den zeedienst bij de admiraliteit van Zeeland; wordt in 1782 luitenant, in welk jaar hij schipbreuk lijdt op de kust van Denemarken. Het volgend jaar is hij in dienst van de admiraliteit van de Maas, doch komt weldra bij die van Zeeland terug, en doet dienst op de Schelde bij de geschillen met keizer Jozef van Oostenrijk omtrent de vrije vaart op die rivier. In 1793 bevorderd tot kapitein luitenant ter zee, is hij weder op de zeeuwsche stroomen tot dekking der provincie Zeeland tegen den inval der Franschen. Bij de oprichting in 1794 van het fonds tot ondersteuning van weduwen en weezen der zeeofficieren wordt hij tot mede-commissaris verkozen.

Na de vestiging der Bataafsche republiek in 1795 bevorderd tot kapitein ter zee, neemt hij 7 October 1797 deel aan den slag bij Kamperduin en raakt in engelsche krijgsgevangenschap, waaruit hij echter spoedig wordt vrijgelaten. Van 1801 tot 1804 is hij wegens ziekte buiten dienst, voert daarna als waarnemend schout-bij-nacht het bevel over een eskader te Texel, wordt in 1806 benoemd tot commandant der zeemacht in het noordelijk departement en Febr. 1807 bevorderd tot schout-bij-nacht effectief, is als zoodanig eerst op de zeeuwsche stroomen, daarna commandant van een eskader te Texel; 1808 benoemd tot commandant der marine te Amsterdam, wordt hij 1809 belast met de verdediging van de Zuiderzee, benoemd tot gouverneur van Amsterdam, tot commandant der orde van de Unie en tot officier van het Koninklijk huis.

Na de inlijving bij Frankrijk gaat hij als schout-bij-nacht in franschen dienst en is er chef van het marine-departement te Amsterdam. Bij de restauratie, waaraan hij dadelijk krachtigen steun verleende, werd hij commandant der marine in het eerste arrondissement van Holland; 1814 bevorderd tot vice-admiraal, 1815 benoemd tot commandeur der Militaire Willemsorde, trok hij zich in het eind van dat jaar uit den actieven dienst terug en vestigde zich op zijn buitengoed Doorens-lust onder Oost-Souburg. Hij was viermaal gehuwd, als: 1e in 1788 met Adriana Elisabeth

Westerwijk Vorsborgh, dochter van den burgemeester van Veere, uit dit
huwelijk zijn een zoon

en een dochter geboren; 2e met Catharina Maria Brant, overl. in 1810, weduwe van den bij Kijkduin gesneuvelde kapitein ter zee L.W. van Rossem; 3e met Elisabeth Henrika baronesse van Boetselaar van Langerak, overl. in 1813; 4e in 1814 met Wilhelmina Maria Haack. Zijn zoon Steven was rijksontvanger te IJzendijke, Souburg en te Zierikzee en is overleden te Aardenburg; diens zoon Gerrit was van 1862 tot 1878 notaris te Aardenburg en is 3 Maart 1881 te Dordrecht overleden.

Zie: *Bergen-op-Zoomsche Courant* van 1897.

Herman

[Vere, sir Francis]

VERE (sir Francis), geb. 1560, overl. te Londen, 28 Aug. 1609. Gesproken uit de aanzienlijke familie der Oxford's, zoon van Geoffrey Vere en Elisabeth Hardekyn, reisde hij in 1580 in Polen, en kwam Dec. 1585 met Leicester's leger naar de Nederlanden, sedert Febr. 1586 onder Willoughby. Hij nam als ruiter-officier deel aan diens veldtochten, sedert 12 Nov. 1586 als kapitein van een ruitervendel. Hij diende onder sir Roger Williams verder voor Sluis, werd er tweemaal gewond (1587) en hielp onder kolonel Morgan Bergen op Zoom (1588) verdedigen, waarna hij door Willoughby wegens zijn dapperheid geridderd werd (25 Oct. 1588). In Aug. 1589 werd hij als sergeant-majoor bevelhebber der engelsche hulpstroepen in de Nederlanden, hielp Rijnberk ontzetten (Oct. 1589) en Breda innemen (1590), streed vervolgens met Maurits voor Nijmegen, Zutphen, Deventer, Geertruidenberg, Groningen en vergezelde graaf Philips van Nassau op zijn expeditie naar Sedan (1594). Hij was zeer gezien bij Maurits en Oldenbarnevelt en werd herhaaldelijk voor zijn daden buitengewoon beloond. Met 1000 veteranen in hollandschen dienst nam hij als luitenant-generaal deel aan Essex' expeditie naar Cadix (1596) en kwam in het volgend jaar naar Holland terug, waar hij en Robert Sidney (zie ald.) bij de Staten aandrongen op krachtige aanvallende oorlogvoering. Hij leidde met Sidney de Engelschen bij Turnhout (Jan. 1597) en werd door Elizabeth in het volgende jaar belast met de nieuwe regeling van hare verhouding tot de Staten, samen met den engelschen gezant Gilpin. Engelsch-gouverneur van den Briel geworden (1599), streed hij in dat jaar schitterend in de Bommelerwaard. Belangrijk was ook zijn aandeel in den slag bij Nieuwpoort, waar hij de voorhoede kommandeerde en herhaaldelijk ernstig gewond werd; met zijn troepen had hij, zegt hij zelf, de 'bloody morsel' op dien dag (2 Juli). Na een bezoek aan Engeland werd hij 9 Juli 1601 bevelhebber van het belegerde Oostende, dat hij tot 7 Maart 1602 verdedigde. Over zijn onderhandeling met aartshertog Albertus in 1601 is veel te doen geweest. Met Maurits belegerde hij Grave (1602), waar hij ernstig gewond werd. Hij werd beschouwd als de beste aanvoerder na Maurits zelve en Willem Lodewijk en was in ieder geval een voortreffelijk soldaat, meer bewonderd dan bemind. Hij bleef gouverneur van den Briel ook onder koning Jacobus, totdat deze in 1604 vrede met Spanje sloot en V. naar Engeland terugkeerde. In 1605/6 bezocht hij voor het laatst den Haag, waar men hem 500 pd. jaarlijks als pensioen toelegde. Jacobus benoemde hem tot gouverneur van Portsmouth. Hij huwde 26 Oct. 1607 met een jong burgermeisje, Elizabeth Dent en gaf 1609 zijn gouverneurspost op. Hij schreef daar en op zijn buitengoed Tilbury Lodge zijn *Commentaries* (Cambridge 1657) en gaf veel geld en boeken aan de bibliotheek van zijn ouden vriend Bodley te Oxford. Hij stierf zonder kinderen na te laten.

Zijn *Commentaries* werden herdrukt in *Arber's English Garner* vol. 7.

Vgl. over hem: *Markham, The Fighting Veres* (Londen 1888), waarin *Motley's* minder gunstig oordeel over hem wordt weerlegd. Verder: *Dict. of Nat. Biogr.* i.v.; van *Sypesteyn, Het merkwaardig beleg van Ostende* ('s Gravenh. 1887); *Fruin, Francis Vere als kommandant van Ostende* (*Verspr. Geschriften* IX, 104).
Blok

[Vere, sir Horace]

VERE (sir Horace), geb. 1565, gest. te Whitehall, 2 Mei 1635. Jongere broeder van Francis en Robert V. begon hij zijn militaire loopbaan onder den eerste en vergezelde hem op zijn veldtochten als bevelhebber van afdeelingen voetvolk. Hij nam ook een werkzaam aandeel in den slag bij Nieuwpoort en de verdediging van Oostende. Hij volgde Francis op als bevelhebber der engelsche troepen in de Nederlanden, streed 1604 voor Sluis, 9 Oct. 1605 bij Mülheim tegen Spinola en keerde daarna naar Engeland terug. Oct. 1609 volgde hij Francis op als gouverneur van den Briel tot de teruggave dier pandstad 1616, waarna hij 800 pd. pensioen kreeg. Hij hielp als gouverneur van Utrecht, na Ogle's (zie ald.) ontslag als zoodanig, Maurits (1618) zich van de stad te verzekeren. Na den dood van zijn broeder gold hij als de beste engelsche legeroverste van zijn tijd. Als zoodanig werd hij 1620 belast met de leiding der engelsche hulpexpeditie naar de Paltz en streed er 1622 tegen Tilly tot de capitulatie van Mannheim (Sept.), dat hij dapper verdedigde. Over den Haag keerde hij naar Engeland terug. 1625 trachtte hij te vergeefs Breda te ontzetten, eerst nog onder Maurits, daarna onder Frederik Hendrik, dien hij - sedert 1624 lord V. of Tilbury - krachtig ter zijde stond bij het beleg van den Bosch (1629) en Maastricht (1632). Hij was bij zijn soldaten meer bemind dan zijn broeder en was met dezen de leermeester van Ogle, Fairfax, Monck en andere beroemde veldoversten en stond in hooge gunst bij Maurits en Frederik Hendrik. Hij was gehuwd (Oct. 1607) met *Mary Fracy* en had bij haar vijf dochters. Zij overleefde hem tot 1670.

Vgl. over hem: *Markham, The Fighting Veres* (Londen 1888) en *Dict. of Nat. Biogr.* i.v. en de berichten over de genoemde wapenfeiten.

Blok

[Verhoeven, Theodurus]

VERHOEVEN (Theodurus), geb. te Amersfoort in 1611, studeerde te Leiden, waar hij bevriend was met *Dionysius Vossius*. Hij was rector te Tiel en sedert 1652 of 1653 te Grave. In 1693 was hij gestorven, toen *Matthaeus* zijn *Brevis rerum Amorfortianarum et succincta descriptio* uitgaf in den bundel *Rerum Amorfortianarum scriptores* (Leiden 1693). Het stuk bevat een korte geschiedenis van Amersfoort.

Zie: de *Wind, Bibl. der Ned. geschiedschr.* Aanh. 8.

Brugmans

[Verhorst, Jasper, Gaspar, Joannis]

VERHORST (Jasper, Gaspar, Joannis), van geboorte Amsterdammer, overleed 20 Maart 1558 in het Karthuizerklooster Nieuwe Licht bij Utrecht, waar hij zijne kloostergeloften had afgelegd en gedurende eenige jaren als vicaris (2e overste) werkzaam was geweest. Daarna had hij als prior aan het hoofd gestaan van het klooster zijner orde bij Kampen. Van zijn ambt ontheven, keerde hij terug naar het

klooster zijner professie. Hij gaf in druk uit eene vertolking uit het nederlandsch in het latijn: *Mons Aureus*, Ultraj. 1556, typ. Jo an. Scoonderwoerdii.

Zie: *Bibliothech Belgica* I, 330; *Bijdr. meded. Hist. Genootsch. Utrecht* 1 (1886); 250, 358;

Morotius, *Theatrum chronologicum Cartusiensis Ord.* (Taurin. 1681) 126.
Fruytier

[Verloo, Frederik]

VERLOO (Frederik). Vervaardigde een in 1660 te Amsterdam gedrukt dichtbundeltje *d' Amsteldamschen zang-goddin ... mitsgaders een Droom in proza* en enkele gedichten als lid van Jan Soet's dichterbent in: *Parnassus aan 't Y of Konst-schoole ter deugd* (Amst. 1663, blz. 115 en 134) met zijn naam en spreuk 'Constantia in Foelix' onderteevend.

Ruys

[Vermeer, of van der Meer 'van Delft' (Jan)]

VERMEER (of **VAN DER MEER**) '**VAN DELFT**' (Jan), genre- en portretschilder, gedoopt 31 October 1632 te Delft, als zoon van Regnier Jansz. Vermeer en Dyna Baltazars, en aldaar overleden op 15 December 1675. Leerling van Carel Fabritius (overl. 12 Oct. 1654) te Delft. Reeds in December 1653 werd hij als meester in het delftsche St. Lucasgild opgenomen, waarvan hij herhaaldelijk, in 1663, 1670 en 1671, hoofdman was. Op 5 April 1653 trad hij in het huwelijk met Catharina Bolnes, die na zijn dood met acht minderjarige kinderen achterbleef. Ofschoon hij en zijne echtgenoot door twee erfenissen tijdelijk in beter doen waren geraakt, verkeerde hij in armoedige omstandigheden, doordat hij langzaam werkte en weinig verkocht. Zijne schilderijen werden hem echter, voor dien tijd, buitengewoon hoog betaald, hetgeen o.a. blijkt uit het reisjournaal van den Seigneur de Monconys, die hem in 1663 een bezoek bracht. V. raakte spoedig in vergetelheid. Het is voornamelijk aan den franschen schrijver W. Bürger (Thoré), die in het midden van de XIXe eeuw weer de aandacht op hem vestigde, te danken, dat de algemeene belangstelling in dezen meester weer begon te herleven, zoodat heden ten dage V. tot de meest gevierde der hollandsche schilders wordt gerekend, niettegenstaande van zijne werken slechts nog een dertigtal met zekerheid is aan te wijzen. Meestal zijn het genrestukken van niet al te groot formaat en met slechts weinig figuren. Op achttien zijner schilderijen - de helft dus van zijn geheele oeuvre - is maar één persoon voorgesteld; soms is het een portret (Mus. te Boedapest), meestal een genreachtig-opgevatte halffiguur. Bij voorkeur geeft hij de menschen weer in rustige conversatie, musicierend, lezend of toilet-makend. Hij houdt niet van sterke emoties of gehaaste bewegingen. Voorts kennen wij van hem stadsgezichten (in het Mauritshuis en in 't Rijksmuseum) en twee allegorische voorstellingen: 'Het geloof' (eigendom van Dr. A. Bredius, in het Mauritshuis) en 'De schilderkunst' (collectie Graaf Czernin te Weenen).

Dat V. tot de meest bewonderde meesters der Holl. school wordt gerekend is voornamelijk te danken aan de individueele manier, waarop hij zijne kleuren kiest. Met voorliefde geeft hij de tegenstelling van krachtig blauw tegen schitterend citroengeel, vaak naast het wit van gekalkte muren of andere ongewone kleurcontrasten, waarbij hij zich dikwijls bedient van een pointilleerende techniek (stippelmethode), hetgeen vooral bij het aanbrengen der lichtjes in het oog valt. Eigenaardig is zijn clairobscur: donkere figuren geplaatst voor een hel-verlichten achtergrond of omgekeerd, waardoor hij de dieptewerking in zijn schilderijen buitengewoon versterkt. Dat hij zich dicht bij zijn model plaatste, maakt, dat men van zijne schilderijen als van 'composities zonder voorgrond' kon spreken.

Terwijl V. een aanzienlijk aantal van zijne werken gemerkt heeft (meestal met een monogram), zijn er slechts twee, 'De koppelaarster' (te Dresden) van 1656 en 'De geograaf' (thans in de

kunsthandel in Amerika) van 1665, gedateerd. Het is daardoor moeilijk de volgorde zijner werken vast te stellen. Het ligt echter voor de hand zijn stukken met groote figuren en met iets minder doorwerkte compositie voor zijn vroeg werk te houden. Deze (b.v. 'Christus bij Maria en Martha' in de Coll. Coats te Skalmorie Castle en de 'Diana' in het Mauritshuis) groepeeren zich om het schilderij van 1656. Wij zijn geneigd zijn meer karakteristieke stukken, b.v. de stadsgezichten, in zijn laatste periode te plaatsen, en aan te nemen, dat tusschenin de werken in den trant van het 'Melkmeisje' in het Rijksmuseum zijn ontstaan. Met zekerheid is een chronologie zijner werken evenwel niet vast te stellen. Behalve de reeds genoemde schilderijen zijn er nog in de navolgende musea en particuliere verzamelingen: Berlijn; Boston: Coll. Mrs. Gardner; Brunswijk; Frankfort a/M; Londen: Nat. Gall en Coll. O. Beit; Meppen (Rhd.) Coll. Hertog v. Arenberg; Parijs: Louvre en Coll. A. de Rothschild; Philadelphia; New York: Metrop. Mus. en Coll. H.C. Frick.

Hoewel V. geen leerlingen had, valt toch zijn invloed op de Holl. schilderkunst, vooral op die van zijn tijd, niet te miskennen. Hoe ook zijne verhouding tot zijnen stadgenoot Pieter de Hooch moge geweest zijn, zeker is, dat deze twee kunstenaars een grooten wederzijdschen invloed op elkaar hebben geoefend. Maar al te dikwijls is het werk van den een voor dat van den ander doorgestaan. Schilders als Cornelis de Man, Isaac Koedijk, Michiel van Musscher, Jacobus Vrel en op het eind der XVIII eeuw Dirck Jan van der Laan zochten in sommige hunner werken V. na te bootsen.

Zie: van Bleyswijck, *Beschryvinge der Stadt Delft*, 1667; W. Bürger-Thoré, in *Gazette des Beaux Arts* XXI 1866; *Obreen's archief* IV; Bredius in *Oud Holland* III 1885, XXVIII 1910; J. Six, *Premie-uitgave der Mij. tot Bevordering der Beeldende Kunsten*, 1897; Hofstede de Groot, *Jan Vermeer en Carel Fabritius*, Amsterdam 1907-14 (plaatwerk); dez., *Beschreibendes und kritisches Verzeichnis d. Werke d. hervorragendsten holländ. Maler des XVII Jahrh.*, deel I (1907); A.v. Wurzbach, *Niederl. Künstler-Lexikon*, in voce; E. Plietzsch, *Vermeer van Delft*, Leipzig 1911.

Schneider

[Vermeulen Krieger, Ferdinand]

VERMEULEN KRIEGER (Ferdinand), geb. in Maart 1782, luit.-kol. van het nederl. ind. leger en een bekende figuur uit de O.I. krijgsgeschiedenis. Op 14-jarigen leeftijd in dienst getreden en ingelijfd bij de koninklijke garde, nam hij in 1806 deel aan den veldtocht in Pruisen en in 1808 aan de verovering van Stralsund, waarbij Schill sneuvelde. Voor zijn heldhaftig gedrag werd hem bij decreet van den 18en van Hooimaand een zilveren eere-medaille uitgereikt. In 1812 nam hij deel aan den veldtocht in Rusland bij de 3e Brig., 12e Divisie van het 9e legerkorps (maarschalk Victor, hertog van Belluna). Tijdens dien veldtocht bevorderd tot 2en luitenant, vocht hij o.a. bij Smolensk en bij de Beresina; gevangen genomen door de Russen, keerde hij 3 Sept. 1814 in Nederland terug. In 1815 woonde hij verschillende krijgsverrichtingen bij en nam een werkzaam aandeel aan de verovering van Quesnoy en Valenciennes. In October van hetzelfde jaar vertrok hij met de zoogenaamde Ind. Brigade onder bevel van luit.-gen. Antingh naar Java. In October 1817 nam hij een zeer werkzaam aandeel aan de demping van den opstand op Saparoea en werd hij buitengewoon bevoor-

derd tot kapitein. Door zijn krachtig optreden wist hij als mil. comdt. in Cheribon in de tweede helft van 1818 de in dat gewest uitgebroken onlusten onder Bagoes Serriet te dempen en werd hij 30 Maart 1819 bevorderd tot majoor en begiftigd met de Mil. Willemsorde 4e klasse. wegens zijn gedrag gedurende de Saparoea-expeditie. Na demping van den opstand op Lingga werd hem de Mil. Willemsorde 3e kl. uitgereikt.

Den 25en Aug. 1822 in Nederland teruggekeerd huwde hij met de dochter van zijn oud-chef, mejuffrouw A l i d a A c h e n b a c h . Hij vestigde zich, tijdelijk afgekeurd zijnde, te Leur (N. Brabant) en vertrok, weduwnaar geworden, in 1829 weder naar Java, nadat de koning een door hem ingediend daartoe strekkend verzoek had ingewilligd en hem de luit.-kolonelsrang was toegekend. In verband met bewezen diensten nam de koning de zorg voor zijne kinderen op zich. Bij aankomst op Java was de oorlog daar juist beëindigd en kwam de oprichting van een korps jagers te paard, waarvoor hij de plannen had ontworpen, niet tot uitvoering, doch kreeg hij het bevel over het 9e bat. (later het eerste van het leger), hetwelk naar zijn vroegere bestemming en naar zijn chef onder den naam van de Jagers van Krieger, in de krijgsgeschiedenis van Sumatra's Westkust zich buitengewoon onderscheidde. Na eenigen tijd met gebrek aan waardeering te kampen hebben gehad, werd V. Kr. naar de W. Kust van Sumatra, alwaar de fanatieke Padribeweging al onze aandacht en energie eischte, overgeplaatst en kwam hij 4 Juli 1832 te Pagar Roejong (het latere ft. van der Capellen) aan. Aangewezen als comdt. der troepenmacht in de Padangsche Bovenlanden nam hij door een welgelukte omtrekking de zwaar versterkte linie van Boekit Kamang en leidde hij verschillende met succes bekroonde belangrijke ondernemingen tegen de Padri's. Zoo werd hem het banen van den weg door de zoogenaamde XII kota's en VII loerah's naar het padrische palladium Bonjol opgedragen, waarop de vermeestering der landschappen van Matoea en Andalas volgde. In eerstgenoemd landschap werd het naar hem genoemd fort Vermeulen Krieger opgericht. Hij werd bij dezen tocht tweemaal gewond. In Dec. werd hij bij ziekte van den civ. bestuurder belast met het gezag over de Bovenlanden.

Tijdens de krachtige herleving van de Padribeweging in 1833-37 had V. Kr. zich voor een onderzoek naar een gepleegden moord op twee zijner jagers naar Bjerro begeven, toen hij, met een kleine afdeeling door overmachtige benden ingesloten, zich met het oog op de centrale leiding der operatiën door den vijand een weg moest banen en den, in de annalen der Indische krijgsgeschiedenis zoo vermaarden, van uiterste geestes- en krachtsinspanning getuigenden terugtocht van Pisang naar Agam leidde, naar aanleiding van welken de resident Elout hem schreef, dat indien hij niet van Pisang was teruggekeerd, de Padangsche Bovenlanden zouden zijn verloren geweest. Tengevolge van zijne verwondingen naar Java teruggekeerd, verzocht hij in April 1834 op 52-jarigen leeftijd zijn ontslag uit den militairen dienst. Hij kon toen 57 dienstjaren doen gelden, had 22 veldslagen of belangrijke gevechten bijgewoond en was meermalen gewond geworden. Toen hij in Nederland teruggekeerd was, verleende de koning hem de orde van den Nederlandschen Leeuw en later - na een periode van veel teleurstelling - de orde van de Eikenkroon.

Den 27en Sept. 1865 overleed Krieger te Etten (N. Brabant) op 83-jarigen leeftijd.

Zie: *Vermeulen Krieger* door W.A. van Rees (met portret); *Fastes Militaires des Indes Orientales Neerlandaises* van Gerlach; *Het Nederl. Oost-Indisch Leger ter Westkust van Sumatra* van Lange.

Mac Gillavry

[Vermy, Vermey Joannes]

VERMY, Vermey (Joannes), van 's Gravenhage, was 1578 aangesteld als president van het College St. Ivo der juristen aan de universiteit te Leuven. Door de soldaten der bezetting werd geheel het college vernield en geplunderd. Een gedeelte werd door brand verwoest. Van den president J. Vermy vindt men niets verder vermeld.

Fruytier

[Vermy, Petrus]

VERMY (Petrus) geb. omtreeks 1560 te Utrecht, overleden te Leuven 25 Nov. 1621, mogelijk een bloedverwant van Joannes, bestuurde 1594-1611 als president het college der juristen St. Ivo te Leuven. Sinds 1601 was hij aan de universiteit professor (antecessor canonum) en bezat tevens een kanunnikdij in St. Pieter. Den doctorsgraad in de heide rechten had hij behaald Sept. 1595. Viermaal stond hij als rector magnificus aan het hoofd der universiteit, 1598, 1606, 1608, 1613; 1607 klaagde hij over zijn klein inkomen. Hij genoot als professor ordinarius niets dan zijn prebende.

Zie: V a t . A n d r e a s *Fasti Academici* (Lov. 1650) 203; *Analectes Hist. eccl. Belg.* XVII (1881) 333; XXVII, 323; *Analectes ord. Premontré* IX (1913) 304.

Fruytier

[Vernenburg, of Virnenburg]

VERNENBURG of **VIRNENBURG**. Een lid van dit geslacht, dat in Brabant en Gelderland bezittingen had, was 1566 aangesloten bij de verbonden edelen. Van zijn levensloop is verder niets bekend.

Zie: t e W a t e r , *Verbond der Edelen* III, 362.

Haak

[Verrept, Henricus, Verepaeus]

VERREPT (Henricus, V e r e p a e u s), geb. te Dommelen, N.-Brabant, omstreeks 1525, overl. te Hilvarenbeek 3 Sept. 1580, studeerde te Leuven in het college het Varken en behaalde bij de promotie 1546 de 17e plaats. Van 1547 was hij professor aldaar der filosofie, tot dat hij 26 Juli 59, toen hij den graad van baccalaureus in de theologie had behaald. werd benoemd tot bestuurder van het college het Varken, waar hij aan het hoofd stond tot 11 Juli 1572. Twee jaar later, 20 April, werd hij door den koning benoemd tot kapittel-deken van Hilvarenbeek. In het archief van het hisdom van den Bosch is nog een brief van hem als deken aan bisschop Sonnins over de statuten van het kapittel. Evenals zijn algemeen bekende broeder Simon muntte Henricus Verepacus in kennis der letterkunde en spraakkunst uit. Toen die broeder 1578 uit Mechelen verjaagd werd, vond hij een gulle opname bij zijn broeder te Hilvarenbeek tot groote aanwinst der school aldaar. Doch reeds een jaar na den

dood van zijn broeder den deken vestigde hij zich te den Bosch. Henricus stichtte een studiebeurs in het college het Varken, welke verloren is gegaan.

Zie: *Analectes* XX (1887), 209. 238, 280; *Gesch. Bisdom 's Bosch* III, 367; IV, 610,

Schutjes

[Verschuir, Johannes]

VERSCHUIR (Johannes), piëtist, geb. te Groningen 11 Oct. 1680, overl. te Zeerijp 19 Aug. 1737, zoon van Hendrik en Maria Haks. De groningsche predikant W. van der Schuur (sinds 1681, overl. 1712) bereidde hem voor tot de hoogeschool, waar hij vooral de lessen genoot van den grooten Joh. Bernoulli, die in 1705 voor Groningen zou verloren gaan en die hem zoo goed mathesis leerde, dat later het gerucht kon ontstaan, dat de Sorbonne hem tot hoogleeraar

in de wiskunde had geroepen. Zóó verhaalt zelfs J.A. Lotze in de *Praefatio* vóór zijne uitgave van de werken van prof. J.H. Verschuur (zie aldaar), maar 's mans eigen vrouw, die over het leven van haren echtgenoot iets geschreven heeft (vóór de na te noemen *Heilige Oeffeninge*), weet er niet van. Wij moeten met een non liquet volstaan. Middelerwijl bereidde Henricus ten Oever, oud-predikant van Loppersum, hem tot het praeparatoir-examen, dat hij 1705 aflegde. Hij werd toen (of was al) schoolmeester te Loppersum, sprak veel in oefeningen en leerde middelerwijl het 'grote onderscheid tusschen de waarheden van Godts heilig Woort, letterlijk en beschouwelijk of bevindelijk aan het herte te kennen en wat het sij van Jesus zelfs geleert te worden'. 16 April 1714 werd hij predikant te Zeerijp, waar hij tot zijn dood heeft gestaan.

Verschuur is de man van het piëtistisch reveil in Groningen. In 1682 had reeds Koelman in Lettelbert bekeering en een 'ritseling van nieuw leven' gewekt, Meinhard Hamrich, Sicco Tjaden hadden het vuur brandende gehouden, Verschuur heeft deze mystieke vroomheid in breede kringen gevoed. Vooral door zijn hoofdwerk *Waerheydt in het binnenste of bevindelijke godtgeleertheit, hoe de waerheden Christi in sijn koningrijk van desselfs onderdanen beschouwelijk en bevindelijk moeten gekent worden tot saligheid*, Gron., 1736, 1738², 1761⁴, 1862⁵. In de vier laatste drukken heeft men de reeds genoemde *Heilige oeffeninge of alleensprake der ziele in de schole van Jesus* met doorlopende paginatuur bijgevoegd. De *Waerheydt in het binnenste* dan bevat 14 samenspraken tusschen Sterk Christen, 'welke bekeert en in de waerheden Christi, so als deselve in beschouwinge en insonderheit door bevindinge gekent moeten worden, geoeffent is'; Bekommert Christen, 'ook bekeert maar welke met veel ongeloof en twijffelmoedigheid te worstelen heeft'; Letterwijze, 'die onbekeert is, dog onderwesen en geoeffent in de waerheden sonder deselve bij bevindinge en in haar kragt te kennen'; eindelijk Onkundige, 'mede onbekeert en onkundig dog welke hem nog leersaam aanstelt om onderwesen te worden en in 't natuurlijke tamelijk verstandig is'. De omschrijving dezer vier personen, figuren, zou men zeggen, uit de oude kamerspelen der rederijkers, is teekenend en getuigt reeds van een bijzonder talent. Bekommerd Christen is eenzaam, want de wereld ligt in den booze en men moet haar mijden, nademaal kwade samensprekingen de goede zeden bederven. Letterwijze erkent, dat de godsdienstige onkunde groot en een schrikkelijk kwaad is en dat wij droefheid moeten gevoelen over onze zonden. Onkundige vindt, dat een mensch niet altijd zoo in den dut moet zijn of suffen, vooral niet altijd met doods- en hellegedachten moet omgaan. Want God is barmhartig en, schoon wij niet weten wat hij met ons doen zal, als wij gestorven zijn, het is best dat aan hem over te laten en onze dagen in vermaak door te brengen. En vooral geen afzondering van de menschen. Sterk Christen is de vrome naar het hart van Verschuur, wedergeboren, diep ingeleid, verre van de wereld. De goddelijke waarheden, ellende, onmacht, verlossing moeten niet uiterlijk aanvaard maar bevonden worden met eene 'heilige wegsmeltinge' (*W.i.h.B.* 106). En tot dit vrome leven komt men door gebed en vasten, door zelfonderzoek en beschouwing van des Heeren lijden, eenzaamheid, omgang met gelijkzinden. En onder 'alles wel met de wereld omgaan maar niet kromgaan' (*W.i.h.B.* 303). Er is in deze zich zelve ontledende piëtistische

vroomheid van Verschuur stellig veel talent, zijn taal behoort zeer zuiver bij het onderwerp en voert den lezer gemakkelijk om in deze zeer bijzondere meditaties. Teekenend voor deze zielsbewegingen is ook wat zijne vrouw van hem verhaalt in haar voorberigt vóór de *Heilige Oeffeninge* (waarin zij, typisch voor deze wereld, spreekt van 't almen van des Heren volk om Jesus', 566): 'De gelegenheit dat zijn Eerwaarde tot dese selfs spraak der ziele is gekomen, is geweest in een tijdt dat Jehovah Godt hem beliefdte te brengen onder eene nare betrekkinge en felle vuystslagen des Satans, so dat somtijts sig niet wiste te bergen en vóór en om de voeten van Jesus moeste kruypen, egter onder de bestrijdinge en aanvegtinge nog somtijts een vriendelijk aansien van Jesus genoot door ene kussinge sijnes monts, voor een klein oogeblikje, sijnde een legerdronkje, so Jesus wel meer gewoon is aan sijne kinderen te geven als hij hun in het strijtperk oeffent' (567). Aldus teekent in dit boek Verschuur dan de beginselen, den wasdom, de vruchten van het nieuwe leven in al zijne gestalten, zeldzaam subjectief, in eindelooze schilderingen. Zoo deed hij in andere geschriften. *De zegepralende waarheit; Kort onderrigt der kleinwetenden; Zelfonderzoek*, zoo deed hij ook in een merkwaardigen verzenbundel, *Honigraatje van gesangen tot verquickinge van Zions truirige in veelderlei zielsgestalten*, Gron. 1726. Evenmin als Schortinghuis ontplooit hij veel dichtelijk talent, al vindt men hier en daar iets dat een oogeblik de aandacht vast houdt:

't Eigen Ik dat wil de eer,
 't Eigen Ik dat wil dog roemen,
 't Eigen wil sig altijd noemen,
 't Eigen kend geen banden meer.
 't Eigen dat wil dog regeeren,
 't Eigen dat wil op den throon,
 't Eigen wil uw overheeren,
 't Eigen doet uw al den hoon,'

(*Honigraatje* 25), wat aan Lodenstein denken doet. Wat zoo geliefd is bij de middeleeuwsche mystici, ook bij Thomas à Kempis, eene samenspraak tusschen de ziel des geloovigen, de bruid, en Jesus den bruidegom, zeer innig bij Hendrik Mande, *Hyr begint ene claghe of enighe sprake der mynnender sielen tot horen brudegom* (uitg. Mo II. Kal. v.d. Prot. 1860, 113-122), ook in poëzie, *Devote samenspraak tusschen Jesus en de ziel*, waarin Jesus b.v. zegt:

'Heft op dijn cruys, mijn lieve bruyt,
 Ende volch mij na, gane dijn selfs uut,
 Want ic gedragen heb voer dij,
 Hebstu mij lief, so gane na mij'

(Mo II, *Brugman* II 408-412), zulk eene samenspraak vinden wij ook bij Verschuur (*Honigraatje* 127), maar anders, b.v.

'O ziel ik sal u trekken,
 En door genaad u wekken,
 En maken u wêer vrij.
 Ik sal de magt verpletten
 En u in vrijheid setten
 van sonden tyrannij'.

Hoe deze mystiek ook, gelijk zoo vaak, de zinnelijkheid nadert blijkt b.v. uit:

'Het quijnend oog

Staat steeds omhoog
En brengt haar lonkjes
Na Jesus voort,
Geen hinder stoort
Dies vier'ge vonkjes.

Het sugt en schreid
 Het bid en vleid
 En wil niet rusten,
 Voor dat haar lust
 Word soet geblust
 In Jesus lusten

En sij kend Hem
 En zijne stem:
 O Liefdens goetheid!
 Sij kust zijn mond
 En blijft gewond
 Door Liefdens soetheid'.
 (*Honigraatje* 50 vlg.).

Ook heeft hij versjes om op te zeggen 'des morgens wakker wordende', 'sig aankleedende', 'sig wasschende' enz. (*Honigraatje* 162 vlg.). Wel ver zijn wij hier van Jan Luiken of Camphuisen!

Verschuir was gehuwd met 1o. Amarens ter Maat, bij wie hij twee zonen had, de een vroeg gestorven, de ander, Hindericus, later predikant te Neundorf in Reiderland, later te Sleen en gehuwd met Margaretha Forsten, op haar beurt de dochter van den wedman J. Forsten en Johanna Venema, oudste zuster van prof. Harm Venema (II 1485); 2o. Mensijn van Haren, bij wie hij zes zoons en vier dochters had, van wie volwassen werden Bernardus gehuwd met Anna Hovinghs, Jan Famkio getrouwd met Jantje Jansen, voorts Maria en Helena; 3o. Helena Sijgers, welk huwelijk kinderloos bleef.

Zie: Verschuir, *Opdragt vóór Waerheit in het binnenste*; Helena Verschuir-Sijgers *Voorberigt vóór Heilige oeffeninge*; Boeles, *Frieslands Hoogeschool* II 401 n. 2; Wumkes, *De Geref. Kerk in de Ommelanden lusschen Eems en Lauwers*, 115-119.

L. Knappert

[Verschuir, Johannes Hendrik]

VERSCHUIR (Johannes Hendrik), hoogleeraar te Franeker, geb. 21 Februari 1735 te Neundorf, overl. 20 Mei 1803 op Bornia-state te Weidum. Hij was de zoon van Hindericus en Margaretha Forsten en had een broeder, Wolther, die zijn moeders naam bij den zijnen voegen zou (IV 1383). Zijn grootvader was Johannes (zie boven), zijne grootmoeder van moederszijde, Johanna Forsten-Venema, de oudste zuster van prof. Venema, deze dus zijn oudoom (niet oom zoals Boeles II 548). Zijne moeder ontviel hem reeds in 1740 en hij werd daarna opgevoed bij zijne grootouders Forsten te Wildervank, om in 1745 naar Groningen ter latijnsche schole te gaan. Hij liet zich als student aldaar inschrijven 9 Juli 1751 (*Album* 205) en studeerde humaniora onder Joh. Dan. van Lennep (sinds 12 Sept. 1752 hoogleeraar), oriëntalia onder Nic. Willem Schroeder (sinds 14 Juni 1748 hoogleeraar), den 'Arabier', man van europeesche vermaardheid. In 1756 verdedigde hij 's mans *Disputatio exhibens observationes selectas ad origines hebraeas*, in 1757 zijne eigene *Observationes miscellaneae in selecta S.S. loca*. Voorts leerden hem Offerhaus en Engelhard, Bertling, Chevallier en Hollebeek. In 1757 ging hij toen nog te Franeker onder zijn oudoom Venema studeeren, onder wien hij ook 25 Juni 1760 promoveerde op eene *Diss. ad locum Haggai* XI 6-9. Het jaar te voren was hij predikant geworden in Bolsward en reeds 19 April 1764

benoemden de Franeker curatoren hem tot hoogleeraar in de oostersche talen in de vacature-Manger, die immers tot de theologische faculteit was overgegaan. Venema had juist Verschuur in deze faculteit willen benoemd zien en Manger voor de oriëntalia behou-

den, maar prinses Maria Louisa wilde het anders en 'vicit principis Mariae voluntas' (Lotze *Praef. ad Versch. Opuscula*, 1810, 31). Eerst 18 Maart 1767 oreerde hij *De interpretatione S. Scripturae V.T., hoc nostro seculo ad magnum perfectionis gradum perducta, porroque ad majorem perducenda*. Hij heeft er het zijne toe bijgebracht, doceerend Hebreuwsch, Chaldeeus, Arabisch en Syrisch, enkel met den codex in de hand den tekst voor de vuist uitleggend, klaar en boeiend. Onder zijne leerlingen waren Ann. Ypey (zie beneden), L. Suringar, B. Verwey, G. Benthem Reddingius e.a.. Hij schreef *Dissertationes philolog.-exegetices ad V.T. loca*, Fran. 1773. Driemaal oreerde hij als rector, *De incommodis et malis ex perversa Veriis Oeconomiae imitatione in civitate et ecclesia christiana ortis*, 1775; *De reipublica judaica temporis Maccabaei a Syro-Macedonum tyrannide liberata, comparata cum nostra Belgii republica Philippi II jugo excusso*, 1789 (inderdaad zijn er, gelijk men weet, treffende overeenkomsten tot in kleinigheden, als het 'het zijn maar geuzen', toe); *De oraculis quae Hebraei vates instinctu afflatugue divino fuderunt in S. codice hebraeo memoria proditis*, 1795 (niet afzonderlijk verschenen, maar in de *Opuscula*). De onuitgegeven aantekeningen van Venema op Hozea, Joël, Amos, Jona en Micha maakte hij persklaar, maar de politieke hartstochten van den Patriottentijd hebben de uitgave verhinderd. Voor Venema nam hij ook sinds 1771 diens latijnsche predikbeurten waar. Venema ging door voor een slecht stylist, bedorven, zeiden de tijdgenooten, door het veelvuldig lezen van het slecht latijn der middeleeuwsche kerkvaders (Ypey, *Chr. kerk 18de eeuw VIII* 69), en Verschuir toonde gaarne zijne dankbaarheid aan den man, wien hij veel verschuldigd was. Maar in 1782 wilde hij toch op zijn beurt met dit werk eindigen, gemerkt het slecht bezoek bij deze latijnsche predikaties, wat ons niet verbaast. Intusschen ging hij er toch mede door en na Venema's dood ontving hij de f 300, aan dezen arbeid verbonden. Hij schreef toen ook zijn *Elogium Hermanni Venema*, Fran. 1787 (verschenen bij D. Romar te Franeker, maar volgens advertentie in de *Leeuw. Cour.* eerst 26 April 1788, zie *Vrije Fries* 1916, 21). Het is in dit gedenkschrift, dat hij van Venema's *Institutiones hist. eccl.* zegt, dat 's mans kennis op dit gebied 'non ex compendiorum rivulis sed ex ipsis fontibus hausta fuit'. Na den val der Oranjes begeerde hij af te treden, daar hij den eed van afzwering niet kon afleggen. 1797 werd hij aldus emeritus en ging wonen op Bornia-stad te Weidum. Hij verzamelde daar nog enkele zijner verhandelingen welke, mèt de genoemde aantekeningen van Venema, na zijn dood werden uitgegeven door prof. J.A. Lotze als *Opuscula in quibus de variis S. literarum locis et argumentis exinde desumptis, critice et libere disseritur*, Utr. 1810. Hij deed er als Praefatio een levensbericht van Verschuir aan voorafgaan.

Verschuir trouwde 27 Juli 1760 met Isabella Algra Fontein, dochter van Gijsbert, predikant te Bolsward, die twee maanden vóór haren echtgenoot sterven zou, 20 Maart 1803 (*Vrije Fries* 1915, 18). Uit dit huwelijk sproten twee zoons en twee dochters. De eene zoon is vóór 1810 overleden, de ander was Gijsbert (II 1492), die zijns moeders naam bij den zijne voegde, gelijk zijn zoon op zijn beurt het met dien zijner moeder, Cornelia de Dieu, zou doen. Vandaar de naam de Dieu Fontein Verschuir van Heilo.

Zie: Lotze's genoemde *Praefatio*; Boeles,

Frieslands Hoog. II 547-550; *Sepp, Joh. Stinstra* I, 42, II, 43.

L. Knappert

[Verveer, Jan]

VERVEER (Jan), zoon van *Johannes* (winkelknecht op 't West-Nieuwland) en *Anna Maria van Alphen*, ged. te Rotterdam 27 Aug. 1775, overl. 22 Aug. 1838, aan boord van Z. Ms. korvet *Amphitrite* op de terugreis van de kust van Guinea, heeft zijn land als krijgsman, koloniaal staatsman en diplomaat in velerlei gewichtige omstandigheden gediend. Hij opende zijn militaire loopbaan in 1796 als luitenant, en in 1797 als waarn. kapitein-kwartiermeester bij de halve-brigade gewapende burgermacht te Rotterdam. In Januari 1799 werd hij door invloed van zijn oom, schout-bij-nacht *Story*, benoemd tot secretaris en fiscaal van 's lands vloot, in welke functie hij tevens die van chef van den staf bij den vlootvoogd vervulde. De ongelukkige overgave van de vloot in de Zuiderzee aan de Engelschen, den 30en Aug. 1799, waarbij hij niet tegenwoordig was, omdat hij met een zending naar den Haag was belast, maakte een einde aan zijn korten diensttijd bij de marine.

Toen na den vrede van *Amiëns* de door de Engelschen veroverde koloniën (behalve *Ceylon*) werden teruggegeven, werd de vorige bewindhebber over de eilanden *Saba* en *St. Martin*, *Mr. Willem Hendrik Rink*, in zijn post hersteld. Hij keerde er terug in den rang van luitenant-generaal der eilanden *St. Martin* en *Saba*, waarbij *Verveer* hem als secretaris en ontvanger werd toegevoegd. In 1805 werd deze met een zending naar *Holland* belast, om op het ontslag van den gouverneur aan te dringen. Hij zelf keerde er in April 1806 als gouverneur en kommandant der troepen terug, waarbij hem in Mei 1809 nog het bewind over *St. Eustatius* werd opgedragen. Den 4en April 1808 sloeg hij een aanval der Engelschen op *St. Martin* af, ingevolge waarvan koning *Lodewijk* hem eene vereerende goedkeuring over zijn gedrag deed toekomen, en alle officieren, op dit eiland onder zijn bevel dienende in graad en rang werden verhoogd.

Den 10en Februari 1810 deden de Engelschen, na eene blokkade van 15 maanden, eene landing op *St. Martin*; *Verveer* weigerde om de voorgeslagen capitulatie te teekenen, waarop hij met het garnizoen krijgsgevangen werd gemaakt. Van alle Hollandsche en Fransche koloniën in *Amerika* was *St. Martin* het laatste eiland, hetwelk in handen der Engelschen geraakte. In Aug. 1812 werd *Verveer* door de lords der admiraliteit uit zijn krijgsgevangenschap ontslagen, uit aanmerking dat zijn broeder, *Jacob Verveer*, toen dienende aan boord van het vlaggeschip van het eskader onder admiraal *de Winter*, met groot gevaar voor zichzelf, de equipage van het voor *Texel* gestrande Britsche fregat 'The *Manilla*' had gered.

Hij verkoos niet in franschen dienst over te gaan, bleef dus voorloopig ambteloos; doch nauwelijks had, bij den opstand tegen het fransche bestuur, *Kraijenhoff* den 24en Nov. 1813 het commando over *Amsterdam* aanvaard, of *Verveer* kwam zijne diensten aanbieden. Hij werd onmiddellijk tot kolonel en aide-de-camp van den nieuwen gouverneur aangesteld, dien hij vergezelde bij het beleg van *Naarden*; voor de overgave dier vesting (12 Mei 1814) was hij als onderhandelaar opgetreden. Op zijn verzoek werd hij in zijn rang, aanvankelijk bij den staf van het 1e militaire arrondissement (standplaats *Amsterdam*) gehandhaafd. Hoezeer de koning zijne diensten op prijs stelde, bleek wel daaruit, dat onder de eerste benoemingen tot ridder in de Militaire

Willemsorde (8 Juli 1815), ook de zijne voorkwam.

In Augustus 1815, dus na afloop der groote krijgsverrichtingen, was hij chef van den staf der 2e divisie van de reserve-armee, waarvan het hoofdkwartier zich te Mons bevond; 1 Febr. 1819 werd hij benoemd tot chef van den staf in het 5e Groote Militaire Commando, met standplaats Maastricht. Deze betrekking is hij blijven waarnemen, totdat hij, 11 Maart 1825, ter beschikking werd gesteld van den luit.-gen. Kraijenhoff, destijds inspecteur-generaal der fortificatiën, aan wien door den koning was opgedragen, met eenige officieren, voornamelijk van de genie, in commissie naar de West-Indiën te vertrekken, ten einde advies uit te brengen over het in staat van tegenweer brengen van Curaçao op zoodanige wijze, dat het als een tweede Malta en, in geval van oorlog, als eene veilige schuilplaats voor de Nederlandsche handelsschepen zou kunnen worden beschouwd. 18 September van dit jaar kwam de commissie terug. Verveer, die eene statistieke en politieke memorie, de geheele kolonie betreffende, had opgesteld, bleef nog eenigen tijd ter beschikking van Kraijenhoff, om behulpzaam te zijn bij het uitwerken van het in te dienen verslag; doch in het volgend jaar wachtte hem eene zelfstandige opdracht, weder naar Amerika, van geheel anderen aard.

In 1826 zou te Panama een congres gehouden worden van de nieuw opgerichte republieken van Zuid- en Middel-Amerika. Uitnoodigingen om zich daarbij te vertegenwoordigen, waren gezonden aan de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, aan Engeland, aan Frankrijk en aan de Nederlanden. Ofschoon Willem I niet aanstonds voornemens was, om die nieuwe staten te erkennen, achtte hij het niettemin geraden, om iemand daarheen te zenden, die zonder officieele opdracht zou kunnen nagaan, in hoeverre het wenschelijk zou zijn, connectiën aldaar aan te knopen. Verveer werd daartoe als de geschikte man beschouwd en zoo ontving hij eenvoudig eene commissie tot het doen eener reize naar de West-Indiën. Als secretaris werd hem de 1e luitenant Mattheus Simon toegevoegd, en hem werd de geheime instructie gegeven, 'om te zien wat zijne hand te doen vond voor onzen handel op die gewesten'. In het begin van Juli 1826 zeilde hij de haven van Chagres op de landengte van Panama binnen, waar hij vernam, dat het congres verlegd was naar Tahupajo, een stadje in Mexico. Hij vertrok mede daarheen, ofschoon hij in zijne brieven vermeldde, dat aldaar 'koortsen in alle kleuren en karakters' heerschten. Rechtstreeksche onderhandelingen kon hij - inmiddels tot generaal-majoor bevorderd - ingevolge zijn beperkte opdracht niet voeren, maar hij werd er gepolst over het plaatsen van een Guatemalaansche leening van 7 millioen piasters in Nederland en hij vernam, dat er plannen aanhangig waren tot het graven van een kanaal door Nicaragua, ter verbinding der beide oceanen.

Dit laatste punt uit zijne rapporten had 's konings aandacht inzonderheid getrokken, en toen Verveer in December 1827 terugkeerde en de bevordering van dit plan aanbeval, vond dit bij Willem I zooveel instemming, dat deze het door eene commissie van ingenieurs en officieren van de genie wilde doen onderzoeken. Verveer zou daarvan aan het hoofd staan, doch het werd raadzaam geacht, hem vooraf alleen, slechts vergezeld van een secretaris (waartoe jhr. Bangeman Huygens bestemd werd), te doen vertrekken, ten einde besprekingen te openen en der commissie den weg te bereiden.

Begin Juli 1828 zeilde Verveer met zijn nieuwe opdracht weder uit; in Februari 1829 kwam hij over New-York te Guatemala aan. Na zijn eerste rapporten werd hem aan het einde van 1829 opgedragen, om te onderhandelen over den aanleg van het bedoelde kanaal en over het sluiten van een tractaat van vriendschap met de federatieve republieken; doch toen men het volgende jaar bemerkte, dat hij niet verder kwam en de zaak op de lange baan scheen te schuiven, werd hem aangeschreven, dat hij in Juli 1831 moest teruggekeerd zijn, zooals ook geschiedde. Zoo was dan dit grootsche plan, om in de 1e helft der 19e eeuw door Nederlandsch kapitaal en techniek het totstandkomen van een Nicaraguakanaal te bevorderen, op niets uitgelopen.

Eenige jaren later werd bij kon. besl. van 11 Mei 1836 aan Verveer andermaal eene gewichtige zending opgedragen, nu naar de kust van Guinea, waar de onze nederzettingen omringende Negervolken herhaalde malen vijandelijk tegen ons gezag waren opgetreden. In Juli 1837 teruggekeerd, werd ingevolge zijn advies besloten tot het uitzenden eener expeditie, waarover het bevel aan hem werd toevertrouwd. In April 1838 vertrok hij met eenige schepen en eene geringe troepenmacht daarheen; den 9en Juli ankerde de 'Rhoon en Pendrecht' voor het fort St. Antonie aan de kust; het gelukte Verveer met behulp van bevriende stammen, den onder de negers uitgebroken opstand te dempen; het hoofd van de ahantasche bevolking, Bonsoe, werd gevangen genomen en terechtgesteld, en met den koning der Ashantijnen werden voordeelige handelsbetrekkingen aangeknoopt.

De opperbevelhebber bleek echter tegen de vermoeienissen en tegen het klimaat niet meer bestand te zijn. Op den 10en Aug. werd hij bedlegerig, tengevolge waarvan de kommandant der marine, kapitein-luitenant ter zee Tengbergen, de laatst te nemen maatregelen moest treffen. Verveer werd ziek aan boord van de Amphitrite gebracht, die den 21en Aug. naar het vaderland onder zeil ging; doch reeds den volgende dag gaf hij den geest. Men hoopte aanvankelijk het lijk naar Nederland te kunnen overbrengen; doch met het oog op de gezondheid van de equipage werd hiervan afgezien en werd het den 3en Sept. overboord gezet.

Zie over hem de verhalen van de overgave der bataafsche vloot in de Zuiderzee aan de Engelschen den 30en Aug. 1799, vooral de *Verantwoording en verdediging* van Cornelis de Jong (Haarlem 1804) I, 63 v.v., en de *Verantwoording* van Samuel Story (Amsterdam 1805), I, 76 v.v.; M.D. Teenstra, *De Nederlandsche West- Indische eilanden* (Amsterdam 1837) II, 282-284; Mr. H.W. Tydemans, *Levensbyzonderheden van den luit.-generaal, baron C.R.T. Kraijenhoff* (Nijmegen 1844), 114, 287, 308; *Historisch Gedenkboek* 1813 (Haarlem, de Erven F. Bohn 1913), naamregister; Kraijenhoff, *Extract uit het verbaal van den Inspecteurgeneraal der Fortificatiën van 1814-1827* (Nijmegen 1840), 172, 184, 189, 204, bijl. I, 3, 17, 18; H.T. Colenbrander, *R.G.P.* IX¹, Inl. XII, voorts bl. 27 en 28; IX², 346, 504-507, 515; dez., *Gedenkschriften van Anton Reinhard Falck*, naamregister; *Nieuwe Rotterdamsche Courant* 17 en 18 Dec. 1912: Mr. Th. Heyligers, *Oude Nederlandsche kanaalplannen door Midden- Amerika*; *De Militaire Spectator* 1839, 104-112: *Togt naar de kust van Guinea in de maanden Junij, Julij en Augustus* 1838 door J.C. van Rijneveld. Verder samengesteld met behulp

van een staat van dienst en inlichtingen van het krijgsgeschiedkundig archief.
Koolemans Beijnen

[Vervoort, Thomas]

VERVOORT (Thomas), geb. te Gemert 1622, overl. te Maastricht 1712, bracht zijn eerste studiejaren door aan de latijnsche school zijner geboorteplaats, gesticht door de Duitse orde, die te Gemert een commanderij bezat. Na zijn latijnsche studiën begon Thomas, die te Gemert een studiebeurs genoten had, gesticht 1570 door een lid zijner familie, te Leuven in de paedagogie het Verken zijn studie in de filosofie en behaalde 1643 de 61e plaats. Hij werd priester, trad in de Duitse orde en werd 1659 benoemd tot president van het college, dat de orde sinds 1621 te Leuven bezat. De bewering van G.v.d. E l s e n , *Gesch. der Latijnsche school te Gemert* 115, dat Vervoort 1676 en volgende jaren president van het Verken was, is onjuist. Vervoort stond gedurende 50 jaar aan het hoofd van het college zijner orde, verbeterde en verfraaide het. 1709 nam hij wegens zijn hoogen ouderdom ontslag en keerde terug naar het huis zijner orde te Maastricht, waar hij drie jaar later, 90 jaar oud, overleed. Zijn portret werd in het college bewaard.

Zie: *Analectes Hist. Eccl. Belg.* XIX (1883) 300.

Fruijtner

[Verzijde, Dirk Davidsz. of Versijden]

VERZIJDE (Dirk Davidsz.) of *V e r s i j d e n*, (ook Theodorus Davidsonius) gaf een *Beschryvinghe der stad Rotterdam, hare oudtheyt ende hare grootheyte ende oock hare ghelegentheydt*, die verscheen met den fraaien plattegrond van Rotterdam van *F r a n c i s c u s H u s e n* van 1623. De schrijver is verder onbekend, maar staat waarschijnlijk in familiebetrekking tot *J a n D i r k s z . V e r s i j d e n*, die vroedschap van Rotterdam was van 1611 tot 1618 en van 1638 tot 1652 en die aantekeningen over de geschiedenis van Rotterdam heeft nagelaten. Deze aantekeningen zijn verloren gegaan, maar bestonden nog ten tijde van *A l k e m a d e*, die er allerlei uit afschreef; deze afschriften berusten ten gemeente-archieve te Rotterdam.

Zie: *De oudste kronieken en beschr. van Rotterdam en Schieland* uitg. d. Unger en Bezemer (*Bronnen voor de Gesch. van Rotterdam* II), I; *Rotterd. Jaarboekje* III, 69 vlg.; *N i j h o f f*, *Bibl. van Noord- Ned. plaatsbeschr.* 78.

Brugmans

[Vesterman, Gerard]

VESTERMAN (Gerard), geb. te Enkhuizen en aldaar overleden in het laatste der zestiende eeuw of ten jare 1600, was de zoon van *J a c o b V e s t e r m a n*, iemand van goeode en invloedrijke familie. Hij werd 4 Juli 1575 aangenomen tot lidmaat van de Hervormde Gemeente, liet zich 3 Sept. 1579 inschrijven als student in de godgeleerdheid aan de Hoogeschool te Leiden, ontving na voltooiing zijner studiën in 1585 een beroep naar zijn geboortestad, werd hier 4 Nov. van hetzelfde jaar bevestigd en bleef er tot zijn dood als predikant werkzaam. Tevens was hij te Enkhuizen rector van de Latijnsche school, voor welke betrekking hij in 1587 bedankte. Hij was gehuwd met '*V r o u J a n s*'; een hunner kinderen droeg den naam van *N a m m u n d t*, gedoopt 14 Dec. 1586. Wellicht hebben de ouders meer kinderen gehad, o.a. den lateren Dr. *A l l e r t V e s t e r m a n*, geneesheer en schepen ter stede in 1625. Het sterfjaar van Vesterman staat niet vast. Bij zijn overlijden

vermaakte hij een groot deel zijner bibliotheek aan de stad; dit legaat en de voorafgaande bemoeiingen van Bernardus Paludanus (B. ten Broeke) hebben den grond gelegd tot 'des stadts boek-kamer' of

'Bibliotheca Enchusana', de tegenwoordige boekerij in de Westerkerk.

Zie mijn *Geschiedenis der boekerij in de Westerkerk te Enkhuizen* (*Tijdschr. voor boek- en bibliotheekwezen*, VI (1908), 149 volg., 223 volg.). Hierin ook afgedrukt de handtekening (a^o. 1585) van Vesterman.

Brinkerink

[Veth, Daniel David]

VETH (Daniel David), verdienstelijk ontdekkingsreiziger, geb. 17 Febr. 1850 te Amsterdam, overl. 19 Mei 1885 ter westkust van Zuid-Afrika. Hij was de tweede zoon van prof. P.J. Veth (III kol. 1306), bezocht de hogere burgerschool te Leiden en de polytechnische scholen te Hannover (1868) en Stuttgart (1870), waarna hij van 1873 tot 76 als ingenieur werkzaam was bij den aanleg van zwitsersche spoorwegen, eerst aan de Züricher, vervolgens aan de St. Gotthardbaan. Reeds als knaap van 15 jaren had hij met zijn vader en zijn oudsten broeder een reis naar Denemarken, Noorwegen en Zweden gemaakt. Twee jaar later, in 1867, bezocht hij met zijn vader de parijsche tentoonstelling, van waar hij over Zwitserland en Duitschland naar Leiden terugkeerde.

In de jaren 1877-79 stond Veth met A.L. van Hasselt en Joh. P. Snelleman aan 't hoofd van de nederl. Sumatra-expeditie, waarop hij vooral als terreinopnemer, cartograaf en fotograaf belangrijke diensten heeft verricht. Hij schreef deel II van het uitvoerige en kostbare werk: *Midden-Sumatra, Reizen en onderzoekingen der Sumatra-expeditie, uitgerust door het aardrk. Genootschap, onder toezicht van P.J. Veth*, 4 dln. Deel I hiervan bevat het *Reisverhaat*, door van Hasselt en Snelleman; dl. II, *de Aardrijkskundige beschrijving, met atlas van 16 kaarten*, door D.D. Veth; dl. III, *Volksbeschrijving en taal*, door van Hasselt; dl. IV *Natuurlijke historie*, door Snelleman. Als vrucht van die reis gaf Veth ook een brochure, getiteld: *Een stoomtramverbinding tusschen Padang en de Padangsche bovenlanden, en de exploitatie der Ombiliën-kolen met behulp van een zwevend kabelspoorweg* (1882; niet in den handel).

In 1882 was hij in Indië werkzaam tot het bijeenbrengen van voorwerpen voor de koloniale tentoonstelling te Amsterdam in 1883 te houden, terwijl hij in laatstgenoemd jaar als commissaris der Indische regeering bij die tentoonstelling fungeerde. Ook vervaardigde hij in die dagen een *Album met 145 fotografieën van Midden-Sumatra*, op 75 bladen (1882). Aan de op het terrein van genoemde tentoonstelling door hem ingerichte Indische kampong heeft hij door gebrek aan ondersteuning veel moeite, doch weinig vreugd beleefd.

In het najaar van 1884 vertrok Veth als aanvoerder der nederl. Cunene-expeditie naar de westkust van Zuid-Afrika, tot het doen van een wetenschappelijke reis in de portugeesche kolonies Angola en Benguela, vanwaar hij, helaas, niet terug zou keeren. Hij overleed er 19 Mei van het volgend jaar in den ouderdom van 35 jaren, aan de gevolgen van het ongezond klimaat, te Kalahangka aan de Copolorivier. Zijn stoffelijk overschot werd later naar Nederland overgebracht en te Dordrecht ter aarde besteld. Zijn tochtgenooten, zoowel die in Zuid-Afrika als die op de Sumatra-expeditie, roemden hem als een 'kloek en ondernemend reiziger, een geboren pionier, wien geen moeite te groot was om het voorgestelde doel te bereiken'. Met zijn vriend A.L. van Hasselt (I kol. 1033), was D.D. Veth de eerste Europeaan, die de piek van Indrapoera in de Padangsche Bovenlanden beklom.

Zie: Joh. F. Snelleman in *Eigen Haard* 1885 (met portr.) 456 en 468; P.J. Veth en Joh. F. Snelleman, *Daniel Veth's reizen in Angola, voorafgegaan door een schets van zyn leven* en P.J. Veth in *Kath. Illustr.* XIX, 94, 103 en 110.

Zuidema

[Veth, Johannes Gerardus]

VETH (Johannes Gerardus), zoon van prof. P.J. Veth, geb. te Amsterdam 1 Apr. 1850, overl. te Leiden 8 Mrt. 1876. In weerwil van zijn kwijnende gezondheid was hij een verdienstelijk beoefenaar der aardrijkskunde. Hij was zijn vader behulpzaam vooral in het teekenen van kaarten ten behoeve van diens veel omvattende werkzaamheden voor het *Tijdschr. Ned. Aardrijksk. Genootschap*.

Zuidema

[Viaixnes, Joseph, François, Thierry, Tagnier de]

VIAIXNES (Joseph, François, Thierry, Tagnier de) werd geboren in Frankrijk te Châlons-sur-Marne, 18 Mrt. 1659, deed zijn studies bij de Jezuiten en trad vervolgens als novice in bij de Benedictijnen van de Congregatie van St.-Vannes in 't klooster St. Pierre te Châlons in 1676, deed zijn professie 1677 en werd priester gewijd 1683 door Mgr. de Noailles, bisschop van Châlons. Goed onderlegd en met een helder verstand maar een twistziek karakter, omhelsde hij het Jansenisme en verdedigde het met vuur. Hij werd verbannen in 1689 naar St. Michel in Thiérache, omdat hij geprotesteerd had tegen het afzetten van Jansenisten-oversten van zijn Congregatie, en sinds dien deed men hem dikwijls van klooster veranderen ter oorzake van zijn jansenistische praktijken. In 1698 bezocht hij te Brussel Quesnel en in 1703 werd hij gearresteerd ter oorzake van zijn betrekkingen met dezen.

Van 1703 tot 1710 bleef hij op 't kasteel Vincennes opgesloten en een tweeden keer van Jan. 1714 tot 1715. Eerst naar de abdij te Pothières sur Seine in Mrt. 1721 gezonden, werd hij bij koninklijk bevelschrift twee maanden later geheel uit Frankrijk verbannen. Hij kwam 22 Juni in 't klooster St. Ghislenus bij Mons, maar werd er 16 Oct. door den raad van Mons verjaagd wegens jansenistische praktijken. Toen vluchtte hij naar de benedictijner abdij te Vlierbeek bij Leuven, maar 12 Mrt. 1722 kreeg hij bevel van den Gouverneur Generaal der Oostenrijksche Nederlanden om dit land te verlaten. Dan vertrekt hij naar Antwerpen en vandaar al spoedig naar Amsterdam, waar hij een onderdak vond bij Arnold Joseph de Brigode meer bekend onder den naam Dubois, die hem de kamer gaf, waarin Quesnel was overleden, en hem voorstelde aan den Dominicaan Varlet, bisschop van Babylonië, jansenist, voortvluchtig in Nederland sinds 1720. Nauwelijks in Nederland aangekomen, riep dom Thierry de Viaixnes de leden van het 'kapittel' van Utrecht bijeen om een bisschop te kiezen, die den Apostolischen Vicaris Jan van Bijlevelt zou vervangen, sedert 1718 verbannen. Eerst publiceerde hij in het Fransch een geschrift, waarin hij de wettigheid van dit kapittel en van 't recht zijner leden verdedigde om 'epistolae dimissoriae' te richten aan de clerici, die zij tot priester wilden doen wijden. Hij spoorde vervolgens het kapittel aan, den Paus te schrijven om dezen het verlangen mee te deelen een bisschop te kiezen en de keuze te doen, indien men van Rome geen antwoord ontving, en dan den Paus te verzoeken den gekozene te erkennen, met de verklaring, dat zoo hij dezen niet aannam, men zich volgens geweten verplicht achtte, dezen tot bisschop te doen wijden, zonder inachtneming van zekere 'niet essentieële' formaliteiten als de aanwezigheid van drie bisschoppen, voor de wijding. Dom de Viaixnes dwong ook

het kapittel aan de Staten van Holland te verzoeken, dengene, dien zij zouden kiezen, te erkennen. Nadat 27 Apr. 1723 Cornelius Steenhoven door het kapittel was gekozen tot aartsbisschop van Utrecht, noodigde men tevergeefs de bisschoppen van Arras, St. Omer, Antwerpen, Namen en Roermond uit om den gekozene te wijden. Toen legde dom Thierry aan het kapittel een certificaat over, waarin hij beweerde zekere getuigenissen in handen te hebben van 13 fransche bisschoppen en vele doctors, dat in noodzakelijke gevallen men den gekozene door een enkelen bisschop kan doen wijden. En in overeenstemming met deze raadgeving werd Cornelius Steenhoven 15 Oct. 1724 te Amsterdam gewijd bij Brigode door den Dominicaan Varlet, bisschop van Babyionië, reeds door de Kerk gesuspendeerd. Dom Th. de Viaixnes verhaalt deze ceremonie in een brief van 30 Nov. 1724, geadresseerd aan den abt van Vlierbeek, Paradanus. Hij las bisschop Varlet en den leden van het kapittel van Utrecht het 'instrumentum electionis' voor, vervulde de functies van ceremoniemeester en schreef met eigen hand in het latijn de acte, als getuigschrift van de wijding van Steenhoven, bestemd om in de archieven van het kapittel te worden bewaard. Toen Steenhoven 3 Apr. 1725 gestorven was, nam dom Thierry nog een belangrijk aandeel in de verkiezing van diens opvolger, Cornelius Jan Barchman-Wuytiers 15 Mei 1725, wien hij verweet aan den Paus te hebben geschreven, dat hij zijn bisschoppelijken zetel op bepaalde voorwaarden zou verlaten, zoo het noodig mocht zijn om de rust in zijn kerk te herstellen. Deze echter stelde hem gerust omtrent de waarde van deze verbintenis. Spoedig echter werd dom de Viaixnes gevaarlijk voor de Oud-katholieken van Nederland, zooals ook Gerberon, vanwege zijn overdreven betoogingen. Hij geraakte in twist met het 'kapittel' van Utrecht over een *Acte de Dénonciation à l' Eglise universelle et au futur Concile Général de la Bulle Unigenitus ...* te Amsterdam gepubliceerd in 1727. De Oud-katholieken van Utrecht wilden zich niet mengen in deze gewelddadigheden en verklaarden, dat dom Thierry leed aan verzwakking van 't hoofd, door de lange gevangenschap in Frankrijk. Hij trok zich terug in Rijnwijk bij Utrecht bij de oud-katholieke Cisterciensers van Orval, waar hij stierf in den nacht van 30 op 31 Oct. 1735.

Hij schreef: *L'Impiété reconnue* (Keulen 1693) tegen een thesis te Caen verdedigd; *Acta omnium congregationum et disputationum de auxiliis gratiae* (Leuven 1702); *De potestate ecclesiastica et politica Edw. Richerii libellus necnon ejusdem libelli demonstratio ... aucta ejusdem libelli defensione ... cum aliis quibusdam opusculis.* (Keulen 1701); *Acte de dénonciation à l' Eglise universelle et au futur Concile général libre et oecuménique, du Molinisme, du Suarisme, du Sfondratisme, et de la Bulle Unigenitus, comme des hérésies formelles et directement opposées à la Foi.* (Amsterdam 1727). Niet hij maar dom Hilarion Monnier is de schrijver van *Le Problème Ecclésiastique.*

Zie: *Nouv. Eccl.* 10 Dec. 1738, 26 Mrt. 1729, 16 Dec. 1735, 31 Dec. 1738; Dupac de Belle garde, *Histoire abrégée de l'église métropolitaine d' Utrecht* (1765), nieuwe uitgave 1852, 318 en 341; *Revue Intern. de Théol.*: t. II et III, 1894-95, waarin 3 brieven; *Revue de Champagne et de Brie*, t. VII, VIII, IX, 1879-80, waarin 17 brieven, *Bijdragen voor de Gesch. v.h. Bisd. Haarlem* III; 1875, 230-231, IV, 1876, 350, V. 1877, 196, 201:

267-274; Michaud, *Biographie Universelle* t. XLIII, 273-274; *Kirchenlexion* XII, 877-878.

France

[Vianen, Willem van]

VIANEN (Willem van), eigenlijk Joannis, Janssens genaamd, doch bijna uitsluitend bekend onder den naam zijner geboorteplaats, overleed te Leuven 20 Nov. 1529, waar hij na student leeraar aan de hoogeschool was. Bij de promotie der filosofie 1489 behaalde hij, student in den Borcht, de derde plaats. Weldra was hij professor der filosofie in de pedagogie in den Borcht; 1505 werd hij benoemd tot plebaan van de leuvensche St. Pieterskerk. Aan dezen post was een leerstoel der godgeleerdheid verbonden. Hij behaalde den doctorstitel 6 Oct. 1506. Reeds in 1500 genoot hij de eer als rector der universiteit gekozen te worden. Als professor der theologie viel hem die eer nog tweemaal ten deel, 1508 en 1528. Verkeerd heeft men hem soms betiteld als kanselier der universiteit, 1515-1520. In dit jaar besloot de raad der hoogeschool, dat Vianen, zoolang de moeilijkheden door de afwezigheid van kanselier en vice-kanselier der universiteit duurden, de werkzaamheden van kanselier zou waarnemen met alle rechten eer en voorrang er aan verbonden. Vianen was professor te Leuven gedurende den strijd der theologische faculteit met Erasmus en Luther. Hij schijnt er echter weinig of geen deel aan genomen te hebben. Erasmus noemt hem tijdens zijn verblijf te Leuven 1517 speciaal onder zijn vrienden. Als plebaan gaf hij op het laatst geene lessen meer en verzette zich tegen de afschaffing van eenige misbruiken, omdat hij er zelf in betrokken was. Bij zijn dood liet hij verschillende beurzenstichtingen na voor de colleges der universiteit en aanzienlijke sommen voor de armen van Leuven, Vianen en Dirksland. Hij werd in de St. Pieterskerk begraven.

Zie: *Analectes Hist. Eccl. Belg.* XX (1886) 79, 121, 123; H. de Jong, *L' Ancienne Faculté de Théologie de Louvain* (Louv. 1911) 141, 155, Val. Andreas. *Fasti Academici studii gen. Lov.* (Lov. 1650) 99.

Fruytier

[Vidua Di Conzano, Graaf Carlo]

VIDUA DI CONZANO (Graaf Carlo) In *Nova Guinea* Vol. II 1e partie, Entdeckungsgeschichte von Neu-Guinea (1828 bis 1885) zegt prof. Dr. A. Wichmann op blz. 2: 'Endlich erscheint auch ein *Weltreisender*. Der erste Besucher dieser Art war der Graf Carlo Vidua'. Op blz. 15 van hetzelfde werk komen eenige korte mededeelingen voor omtrent een reis van de 'Iris' naar fort du Bus, waaraan ook de genoemde reiziger deelnam.

De brieven, die Graaf Carlo Vidua op zijn reizen geschreven heeft aan familieleden en bekenden, zijn verzameld en uitgegeven te Turijn in 1834 als *Lettere del Conte Carlo Vidua* in 3 deelen. Van het 1e deel, de persoonsbeschrijving, komt een uittreksel voor in het tijdschrift voor N.I. 1843 deel 1.

Hij is geboren in 1785 in Sardinië. Na groote reizen in Europa, Amerika en Azië kwam hij 18 Juli 1829 van Singapore te Batavia aan. Hij roemt de groote vriendelijkheid en gastvrijheid der Hollanders op Java. Zijn studie van het Nederlandsch werd vergemakkelijkt door zijn vriendschappelijken omgang met den hollandschen koopman Salomon Dedel, op wiens landgoed hij meermalen logeerde.

Met een aanbeveling van den Luitenant-Generaal de Kock aan den Gouverneur der Molukken vertrok hij in 1831 naar Ambon, waar hij gastvrijheid genoot bij den Gouverneur Ellinghuysen.

Van 2 tot 30 Mei vergezelde hij den Gouverneur op kleine tochten aan boord van de koloniale

brik 'Siva' Saparoea, Noesa Laoet en de Banda eilanden, waar hij den Goenoeng-api besteeg.

Op uitnoodiging van Commandant Bastiaanse nam hij deel aan een tocht naar Nieuw Guinea, aan boord van een oorlogsvaartuig en was 14 Juli weer te Ambon terug, lijdende aan een leverandoening.

Voor een bezoek aan Celebes verliet hij Ambon aan boord van den oorlogsschoener 'Iris' en kwam 5 Augustus te Kema aan. Onmiddellijk liet hij zich per draagstoel naar Menado brengen. Hier bleef hij 3 dagen en ging toen het binnenland van de Minahassa in, naar Tomohon, Tondano, Kakas en Langoan. Bij een bezoek aan de zwavelbronnen bij Lahendong 16 Aug. waagde hij zich te dicht aan den rand van een der kratertjes, zakte er in en verbrandde het rechterbeen tot boven de knie. Dit werd het begin van bitter lijden, dat met den dood zou eindigen. Resident Pietermaat liet hem naar Menado terugbrengen en 30 Aug. werd hij aan boord gedragen van de 'Iris', welk vaartuig door den Resident en Commandant Bastiaanse te zijner beschikking werd gesteld. Den 3en September te Ternate aangekomen, nam hij zijn intrek bij Resident Neys. Drie maanden lag hij hier te bed, lijdende ook aan waterzucht, maar niettegenstaande zijn ongelukkigen toestand werkte hij hard aan zijne aantekeningen. Hij scheen te Ambon te willen sterven, want tegen het verzet van zijn geneesheer en zijn gastheer in, ging hij 12 December met een particulier vaartuig onder zeil naar deze plaats. Zijne laatste aantekeningen zijn van 24 December, den 25sten 's morgens overleed hij in de baai van Ambon.

Zijn lijk werd te Ambon begraven en later naar zijn vaderlijk landgoed te St. Moritz overgebracht.

Zie: J.H. de Boudijck Bastiaanse, *Voyages, faits dans les Moluques, à la Nouvelle Guinée et à Célèbes avec le C.Ch. de Vidua de Conzano, à bord de la goëlette royale l' Iris*. Paris 1845.

Mulert

[Viervant, Hendrik Husly]

VIERVANT (Hendrik Husly), geb. te Arnhem 6 Nov. 1754, overl. te Amsterdam 14 Nov. 1814. Hij studeerde te Utrecht, werd 20 Aug. 1795 predt. te Scherpenzeel, 8 Juni 1777 te Haastrecht, 17 Sept. 1780 te Vlaardingen, 27 Juli 1783 te Haarlem, 20 April 1788 te Rotterdam. Hier hield hij sedert 1789 en tot zijn vertrek naar Amsterdam de acht leerredenen door Walter Senserff bij testament verlangd (zie boven op J. Patijn), nadat J. Habbema deze taak had moeten neerleggen. 6 Juni 1792 werd hij bevestigd te Amsterdam. Toen den 29en Juni 1796 de Volksrepresentanten van Holland van alle godsdienstleeraars eene verklaring vorderden dat zij zich aan den bestaanden regeeringsvorm zouden onderwerpen, weigerden o.m. 15 amsterdamsche predikanten haar af te leggen. Onder hen ook Viervant. Zij werden geschorst, straks ontzet. Hij heeft toen van 1803 tot 1804 de gemeente te Utrecht gediend. Den 31sten Januari van dat jaar herstelde men de afgezette predikanten weder in hun ambt (gevolg van het besluit van het Uitvoerend bewind van 11 Aug. 1803). Viervant heeft dat toen nog tot zijn dood bekleed.

Toen de minister van eeredienst J.H. Mollerus, op verlangen van koning Lodewijk, eene commissie benoemde, om aan het hervormd kerkgenootschap eene nieuwe organisatie te schenken, welke commissie 11 Jan. 1809 hare eerste zitting hield, werd ook Viervant daarin benoemd. Voorzitter was prof. J.W. te Water.

Hij huwde te Vlaardingen met D i d e r i c a

Lydia Sappius, 27 Juli 1782, dochter van Jacobus, predt. te Oudbeijerland, uit welk huwelijk althans zes dochters en een zoon.

Hij gaf eene leerrede uit ter gelegenheid van de in 1789 te Rotterdam grasseerende kinderziekte, eene andere, uitgesproken te Vlaardingen 4 April 1781, eene andere, uitgesproken te Vlaardingen 4 April 1781, op den dankdag bij de behouden terugkeer der visschersvloot na den met Engeland uitgebroken oorlog.

Prenten door C.H. Hodges, onbekende.

Zie: van Harderwijk, *Naamlijst* 102; Croese, *Kerkel. Reg.* 468; Ypey, *Krist. Kerk* 18de eeuw II 93; L. Knappert, *Gesch. N.H.K.* II, 186, 195, 223 vlg.; Glasius, *Gesch. Chr. K. in Nederl.*, III 183 vlg.; Ypey en Dermout, *Gesch. Ned. Herv. Kerk* IV, 384-406; van Alphen, *Nieuw Kerkel. Handb.* 1910, bijl. S. 167; Ypey en Dermout, *a.w.*, IV, aantt. 30 blz. 30 noemen als bron voor de kennis der geschiedenis van de afgezette predikanten o.a. Christianus Sincerus, *Brieven behelzende eene volledige en nauwkeurige opgave van al de stukken enz.* Ik heb ze niet kunnen te zien krijgen. Ze zijn *niet* van den bekenden predikant Sprenger van Eyk, wiens schuilnaam ook Sincerus was.

L. Knappert

[Viervant, Leendert]

VIERVANT (Leendert), omstreeks 1740 te Arnhem geboren, werd in 1768 als meester-steenhouwer in het St. Barbara-gild te Amsterdam aangenomen. Hij is de ontwerper van de in 1774 voltooide kerk te Ouderkerk aan den Amstel en van Teylers Hofje aan den Koudenhorn te Haarlem.

Weissman

[Villates, Alexandre Auguste des]

VILLATES, (Alexandre Auguste des), zoon van Gabriel des Villates, heer van Villates en Champagné, en Louise Regnon de Chaligny, hoorde tot een oude familie, afkomstig van Bas-Poitou, die haar naam ontleende aan de bezitting van Villates, gelegen in de buurt van Chantonay, tegenwoordig de kantonschouderplaats van het département de la Vendée. In het midden der 13de eeuw is er al sprake van een zekeren Pierre des Villates, maar het is eerst na de 14de eeuw, bij Guillaume des Villates, achterkleinzoon van bovengenoemden Pierre, dat men den oorsprong van deze familie kan nagaan. Onder de voorouders van Alexandre Auguste moeten wij noemen Claude des Villates, die een overtuigd partijganger was der protestantsche zaak en sneuvelde bij de inneming van Fontenay-le-Comte in 1574 en Pierre des Villates, heer van Champagné, die in het midden der 16de eeuw een belangrijke rol speelde in de eerste godsdiensttwisten, waarbij hij een der voornaamste Hugenootsche leiders was in Bas-Poitou.

Alexandre Auguste des Villates werd in 1653 geboren en verliet Frankrijk toen hij elf jaar was en op recommandatie van de Hertogin van Orleans als page werd toegevoegd aan den persoon van den Prins van Oranje. In April 1673 werd hij lid van de Waalsche gemeente in den Haag en in hetzelfde jaar trad hij als vaandrig in dienst bij de garde, waar hij spoedig opklom: hij werd er luitenant 29 Oct. 1673, kapitein op 23 Nov. 1676 en sergeantmajoor op 18 Nov. 1709.

Den 11en Juli 1683 trad hij in den Haag in het huwelijk met Louise Christine Kronemann von Kromanshof.

Alex. Auguste volgde den Prins van Oranje in de veldtochten die den vrede van Nijmegen vooraf gingen. In 1688 stak hij met zijn regiment naar Engeland over, waar het deel uitmaakte van het daarheen gezonden leger en zich in 1690 onderscheidde bij den slag van de Boyne in Ierland.

Tot 1699 bleef dit garde-regiment in dienst van Engeland en Alexandre Auguste begeleidde koning Willem III op zijn veldtochten en gedurende zijn verschillende verblijven in Engeland, maar toen de Engelsche regeering omstreeks dien tijd weigerde langer de soldijkosten van de Hollandsche gardisten op zich te nemen, trok Alexandre Auguste met zijn regiment naar Holland terug.

Toen de Spaansche successie oorlog in 1702 was uitgebroken, nam Alex. Aug. deel aan de verschillende veldtochten in de Zuidelijke Nederlanden. In 1706 werd hij benoemd tot generaal-majoor commandant te Brussel, den 1 Jan. 1709 werd hij luitenant-generaal bij de infanterie en was zonder twijfel tegenwoordig bij den slag van Malplaquet, waar het garde-regiment zich met roem overlaadde.

Den 12den Nov. werd hij benoemd tot luitenant-colonel bij het regiment der garde te voet en Sept. 1716 werd hem de post toevertrouwd van sergeant-majoor te Maastricht, over welke stad hem 't bevel werd opgedragen in Maart 1713 en waar hij bleef wonen tot zijn dood op den 6den Januari 1723.

Alexandre Auguste bleef voeling houden met zijn bloedverwanten in Frankrijk, waarheen hij verschillende reizen deed - onder anderen na de opheffing van het Edict van Nantes - zonder ooit lastig gevallen te worden: hij werd beschouwd als een buitenlandsch officier. Tot de omwenteling in Engeland in 1688 genoot hij de inkomsten van zijn goederen in Frankrijk; toen echter de oorlog uitbrak tusschen Frankrijk en Holland, werden zij geconfisceerd, en hem na alle waarschijnlijkheid pas teruggegeven in 1722.

Uit zijn huwelijk met Louise Christine Kronemann zijn tien kinderen gesproten, van welke de vijfde, Henri des Villates zich eveneens als krijgsman onderscheidde. Henri des Villates werd in Engeland geboren tijdens het verblijf zijner ouders daar te lande tusschen de jaren 1688 en 1699. Als cadet trad hij in het garde-regiment, werd er benoemd tot vaandrig op 21 Jan. 1706, toen luitenant bij de compagnie, waarover zijn vader kapitein was op 17 Oct. 1709. In Dec. 1715 kreeg hij den rang van luitenant-colonel in Juli 1728 werd hij colonel bij het regiment dat zijn naam droeg tot zijn dood op 8 Sept. 1759 te Nijmegen.

Tot den vrede van Utrecht volgde Henri des Villates zijn vader op al zijn veldtochten. Daarna ligt hij achtereenvolgens in garnizoen te Breda, den Haag, Dordt, Grave, Nijmegen en Maastricht. Als generaal-majoor, bij de infanterie, benoemd op 18 Oct. 1742, maakte hij den veldtocht mede die eindigde met het verdrag van Aken, nam deel aan de verdediging van Doornik in 1745, werd bevorderd tot luitenant-generaal op 16 Mei 1747 en nam in die hoedanigheid deel aan de verdediging van Maastricht. Den 31sten Jan. 1749 werd hij benoemd tot commandant van het kasteel van Namen.

Henri des Villates de zoon draagt niet den titel van heer van Champagné, alleen dien van baron des Villates. 29 Januari trad hij te Nijmegen in het huwelijk met Elisabeth Elsabé, baronnes van Eck van Panthaleon.

Zie: *Des Villates en France et aux Pays-Bas. Notes généalogiques recueillies par le comte L. de la Boutetière et A.J. Enschede.* (Haarlem, J. Enschede et fils, 1881).

M. Bresson

[Vincent, Lambertus]

VINCENT (Lambertus), priester, geb. te Grave, N. Br., overl. te Leuven 15 Juni 1648, voltooide zijne lagere studiën bij de kruisheeren te St.

Agatha, kwam daarna aan de universiteit te Leuven, in de pedagogie de Valk, waar hij bij de promotie 12 Nov. 1648 onder 192 tot primus werd uitgeroepen. Na zijne theologische studie benoemde men hem tot professor der filosofie in de Valk. Vóór de fransche revolutie werden zijne dictaten over de logica bewaard in handschrift in het klooster der Celestijnen te Heverlee. Men vindt ze nog in de universiteits-bibliotheek te Luik. Juli 1662 werden de professoren Vincent en Randaxhe naar den internuntius Jer. de Vechi afgevaardigd om de universiteit te verdedigen tegen de beschuldiging, dat zij de filosofie van Descartes leerde. Tegelijk met Gommarus Huygens van Lier werd hij 1668 tot doctor in de theologie gepromoveerd. Sinds 6 Nov. 1665 bestuurde hij als president het kollege van Viglius en genoot een kanunnikdij in de St. Hermes te Rouse. Tweemaal genoot hij de eer, 1670 en 1680, tot rector magnificus gekozen te worden. Zijne bekwaamheid was niet verborgen gebleven. Nov. 1668 stelde het kathedraal kapittel van Roermond Lambert Vincent als een der drie geschiktste personen voor den bisschopszetel van Roermond op de voordracht ter benoeming bij den koning. Overleden in zijn college, werd hij in de St. Quintinus kerk begraven.

Zie: *Catalogus omnium primorum univ. Lov.* (Mech. 1824) 54; *Analectes Hist. Eccl. Belg.* XVIII (1882) 225; XXI (1888) 131 (XXVII (1893) 333, 334; J o s . H a b e t s , *Gesch. Bisd. Roermond* II, 506; M o n c h a m p , *Histoire du Cartesianisme en Belgique* (Brux 1886) 342-344, 409, 410; 479, 615, 616.

Fruytier

[Vinck, Jacob]

VINCK (Jacob) schreef midden 17e eeuw twee treurspelen: *Darius ofte vermoorde Doorlugtigheidt* (Amst. 1663) en *Hippolytus den Kroondrager* (Amst. 1671), volgens den titel te Amsterdam op den schouwburg vertoond; geheele verzenreeksen vertaald uit Euripides' Hippolytus zijn er tusschenin gevoegd. Was hij ook de schrijver van *Aanspraak aan alle voorstanders der Vrijheit van de Vereenigde Nederlanden. Per varios casus*, dat in 1672 te Amsterdam in plano verscheen en de onderteekening draagt: 'J. Vinck' (P e t i t , *Pamfletten*, no. 3794)?

Ruys

[Vindegoet, Thomas]

VINDEGOET (Thomas), abt der Cisterciënserabdij ter Doest te Lisseweghe, geb. te Blankenberg, overl. te ter Doest 11 Nov. 1426, bestuurde de abdij 9 jaar, 1417-1426. 1401 was hij rentier of bestuurder van den uithof te Krabbendijke. met Monsterhoek te Kattendijke de belangrijkste van ter Doest, zooals uit vele oorkonden blijkt. Ten tijde dat hij dien uithof bestuurde, verleende door oorkonde 1401 graaf Albert v. Beieren oorlof de graanzolders, die te zijner beschikking waren, af te breken. Een andere oorkonde van Graaf Willem 15 Juni 1407 betreft eveneens de landerijen van Krabbendijke. Zoodra Thomas abt was geworden, zorgde hij, dat Gravin Jacoba zijne bezittingen, rechten en privilegiën van den uithof te Krabbendijke goedkeurde, 8 Dec. 1418. Van Hollebeke vond in een der stallingen der hofstede, waar vroeger de abdij was, de grafzerk met opschrift van den abt Thomas. De 'kroniek' van ter Doest meldt, dat abt Thomas den monnik Nic. Salicetus, den bekenden schrijver van het werkje '*Antidotarius anime*', dat in de 15e en 16e eeuw meermalen gedrukt werd, in zijne abdij aannam. Dit is geheel onjuist. Nicolaas Salicetus, later abt van Baumgarten, bisdom Straatsburg, bezorgde ook de eerste uitgave van het

Cistercienser brevier en Missaal 1485 en 1487, leefde dus niet alleen veel later, maar was afkomstig

uit een Zwitsersche abdij, waarschijnlijk Kappel, dat men verward heeft met Capella, den officieelen naam van ter Doest.

Zie: L. van Hollebeke, *Lisseweghe son Eglise et son Abbaye* (Bruges 1863) 164-165, 167; *Chronique de l'Abbaye Ter Doest* (Brug. 1845) 23, 82; *Inventaire des Chartes de la Bibl. du Sém. de Bruges* (Brug. 1857) 101.

Fruytier

[Vineloo, Petrus]

VINELOO (Petrus) priester, geb. te Sluis, overl. te Brugge 22 Dec. 1507, stond bekend als bekwaam zanger en uitmuntend meester in de muziek. 12 Jan. 1495 werd hij benoemd tot succentor in de St. Salvatorkerk te Brugge en wilde dezen post niet verlaten om als meester in den zang van de school der St. Donatiaanker op te treden. Ofschoon de kanunniken hem benoemd hadden, 17 Mei 1501, bleef hij in St. Salvator tot 20 April 1504, toen hij opnieuw werd aangesteld tot succentor van St. Donatiaan en meester der koorknappen, die bij hem moesten inwonen. Drie jaar slechts bestuurde hij de school, toen hij wegens ziekte Nov. 1507 een plaatsvervanger kreeg en de volgende maand overleed.

Zie: A.C. de Schrevel, *Hist. du séminaire de Bruges* (Brug. 1895) I, 181, 183.
Fruytier

[Vinke, Henricus Egbertus]

VINKE (Henricus Egbertus), geb. te Amsterdam 20 Juni 1794, overl. 27 Aug. 1862 te Utrecht. Hij was het eenig kind van Lambertus en Geertruida van Ilttersum, en hij heeft later menigmaal uitgesproken, hoeveel hij aan zijne moeder vooral verschuldigd was. Op zijne vorming heeft voorts de amsterdamsche predikant Joannes Leonardus Wolterbeek grooten invloed geoefend, man van groote kennis en begaafd met het vermogen om wat hij wist in schoone taal mede te deelen; naast hem Wilhelm Broes, dien hij gaarne hoorde (zie boven s.v. Steenmeyer). Aan het Athenaeum Illustre, waar hij van 1811 tot 1813 studeerde (*Album Acad. Ath. Ill.* 131), volgde hij de lessen van van Swinden, Willmet, Nuys van Klinkenberg en D.J. van Lennep en ging daarna naar Utrecht, waar hij Royaards, den vader, Heringa en van Oordt vond. Vooral Heringa boeide hem, en zóózeer trachtte hij zich naar dezen leermeester te vormen, dat 'leerling van Heringa' te zijn geweest hem zijn leven lang een roem was. In zijne inaugureele oratie zou hij later tot hem zeggen - hem met zijne moeder te zamen noemend - '... ter meum ingenium non tantum sed et animum formasti, amoremque erga Deum Jesumque Christum, paterna domo, piissimae inprimis matris institutione et exemplo excitatum, aluisti'. Ook van Heusde hoorde hij gaarne en in de genoemde oratie noemt hij hem te zamen met van Lennep. Van Heusde van zijn kant stelde hem hoog en zocht hem zelfs voor de onverdeelde beoefening der wijsbegeerte te winnen. Ja, had het van hem afgehangen, dan had men Vinke in 1818 tot hoogleeraar in de wijsbegeerte benoemd. Daarvan is toen niet gekomen. 1 Aug. 1817 deed hij, als een der eersten na de nieuwe ordening van 1816, reeds doctorandus, zijn proponentsexamen voor het Prov. kerkbestuur van Noord-Holland (men mocht toen zelf de provincie kiezen). Doctoren waren van het eerste, exegetisch, deel des examens ontslagen en Wilhelm Broes, toen voorzitter van N. Holland, achtte dat deze vrijstelling ook doctorandi gold. Maar van Slochteren, de bekende oriëntalist en als examiner gevreesd, was van een tegenovergesteld gevoelen en zoo heeft Vinke, die zich op Broes had verlaten, dat eerste gedeelte onvoorbereid afgelegd. 9 Nov. 1817 deed hij zijne intrede aan de Vuursche, 5

Nov. te voren was hij gehuwd met Petronella Sondorp. 19 Juni 1818 promoveerde hij te Utrecht op een *Specimen hermeneutico-theologicum, quo vaticinationes Jesu Christi de perpeccionibus suis, morte et in vitam reditu illustrantur et vindicantur*. 3 April 1820 ging hij naar Jutphaas, 7 Octob. 1821 naar Alkmaar, 10 Mei 1829 naar Utrecht. Men heeft zijne homiletische gaven, geleidelijkheid en eenvoud der dispositie, logische ontwikkeling van denkbeelden, helderheid van taal geprezen, hijzelf achtte, met Heringa, algemeene vatbaarheid en hartelijken ernst de hoofdvereischten eener goede leerrede. Een negental door hem uitgegeven preeken stellen den tegenwoordigen beoefenaar van de geschiedenis der homiletiek - schaars beoefend vak - in staat na te gaan in hoeverre Vinke aan die zelfgestelde eischen heeft voldaan. Wèl verdient het vermelding, dat zijne stem, zwak en heesch, toch duidelijk en verstaanbaar was. Dat kwam door zijn natuurlijken spreektoon, door de zuivere uitspraak van woorden en lettergrepen en de juiste opening en sluiting der lippen. En hierin had hij zich vooral bekwaamd door de eindelooze oefeningen met zijn doofstommen zoon, wien hij de woorden van de lippen lezen leerde. Intusschen vond hij tijd voor studie. In de *Godgel. Bijdr.* van 1834, 1, 219, 393, 700 plaatste hij een *Breedvoerig verslag van het eerste deel van prof. van Heusde's Initia Philosophiae platonicae*. In het *Archief* van Kist en Royaards VI 3-40 schreef hij over *De oorsprong van het voorhouden van eenige vragen aan de gemeente bij de voorbereiding tot het heilig avondmaal*. In 1833 schonk het Haagsch Genootschap hem den gouden penning voor zijn antwoord op de toen ten derden male uitgeschreven prijsvraag *Eene verzameling en verklaring der gezegden van Jezus betreffende zijn lijden en sterven tot vergeving der zonden en zaligheid; met nasporing der redenen, waarom hij niet meermalen en uitvoeriger daarvan gesproken heeft; benevens een betoog dat de apostelen, aan welken hij dit ter ontwikkeling had overgelaten, in dier voege aan deszelfs oogmerk beantwoord hebben, dat in de overeenstemming van het onderwijs van Jezus en de apostelen, een alleszins voldoende grond gelegen is tot onze overtuiging en vertroosting*. De titel is even lang als het onderwerp hachelijk is, juist om het weinige ons over dit punt overgeleverd. 'De poging om het bestaan van een middellijk en onmiddellijk verband, dat Vinke tusschen den dood van Jezus en de vergeving der zonden vond, aan te toonen, bevorderde de helderheid van het verkregen resultaat niet' (Sepp).

Heringa was October 1835 zeventig jaar geworden. Rude donatus, smaakte hij het genoegen Vinke 8 Dec. 1836 als zijn opvolger te hooren oreeren *De germano philosopho optimo theologo*. Hij bedoelt - wel te verstaan - de wezenlijke, echte wijsgeer, zooals van Heusde en Schröder er waren, 'modestus est et sobrius, nec pudet eum illud non liquet saepe in ore habere' en deze wijsgeer is de beste theoloog: 'Nam si quis alius, ille aptissimus est ad religionis nostrae placita cognoscenda, aestimanda, amplectenda, tradenda, vidicanda'. Philosophus is voor Vinke de wijze, sapientia cupidus, die geen secte of school toebehoort. Hij gaf dogmatiek, en, terwijl Heringa nog pastoraal bleef geven, homiletiek, na Heringa's dood, 1840, de gansche theologia practica, na Royaards' verscheiden nog het kerkrecht, eindelijk ook de bijbelsche theologie met 'collocutiones' over den Heidelberger. Voor dit laatste college gebruikte hij zijne *Schetsen van leerredenen over den Heidelbergschen Catechismus*, Utr. 1853 (n.i.d.h.). Doedes noemt hem bijbelsch-gereformeerd, wat dan beteekent,

dat hij zijne dogmatiek uit den bijbel put, maar daarbij den invloed ondergaat van het hervormd leerbegrip. Zoo heet dan ook zijn handboek *Theologiae christianae dogmaticae ecclesiae reformatae nederlandicae compendium*, Utr. 1853/54, twee dln. (n.i.d.h.). Bronnen voor de dogmatiek zijn daar de goddelijke openbaring als fons primarius en de belijdenisschriften van onze Nederlandsche hervormde kerk als secundarius. Hij heeft de bekende onderscheiding dat Gods Woord in den bijbel is en leert dat de openbaring trapsgewijze voortgegaan is. Zij is vooral in het N.T. en wat zij leert moet aan de zekere beginselen der gezonde rede getoetst worden, zonder dat echter die rede, zich harer zwakheid bewust, het boven de bevatting uitgaande mag verwerpen.

Van zijne beoefening dier belijdenisschriften getuigt zijne uitgave *Libri symbolici ecclesiae reformatae neerlandicae*, Utr. 1846 met eene praefatio van 106 bladzijden over de geschiedenis dier geschriften. Deze arbeid, thans door dien van van Toorenbergen, *De symbolische geschriften* enz. 1895, van Gooszen, *De Heidelb. Catech.* 1890 achterhaald, vulde toen eene leemte in de dogmatische letterkunde en heeft nog zijn waarde niet verloren. Het was Vinke, die ter Utrechtsche bibliotheek een exemplaar vond van Utenhove's vertaling van à Lasco's *Confessio*, voor de londensche gemeente opgesteld, en daarvan een afdruk plaatste in den *Kerkelijke raadvrager en raadgever* IV 229-276 (1843). Abr. Kuypers in zijn proefschrift over à Lasco 112 zeide, dat Vinke het auteurschap der *Confessio* 'divinavit potius quam demonstravit'. Voorts gaf Vinke het onvoltooid gebleven *Het Nieuwe Testament met ophelderende en toepasselijke aanmerkingen*, in afleveringen sinds 1847 (van de zes eerste afleveringen eene tweede vermeerderde uitgave), voor huiselijk gebruik. Hij legde ten grondslag den tekst der Statenoverzetting, dien het Ned. Bijb. Gen. in 1848 had gewaagd te zuiveren. Zijne vereering voor Heringa blijkt uit zijne uitgave van diens *Disputatio de codice Boreliano*, 1843 (daarover Tischendorff in praef. N.T. 7de ed.) en van zijne *Opera exegetica et hermeneutica* 1845 met voorrede en aantekeningen. Men vindt hier 's mans *Animadversiones de locis N.F. quorum praecipuus est usus in probandis doctrinae christianae capitibus* uit de jaren 1820/22 (p. 1-271), en dan zijne (Heringa's) aantekeningen op Keil's *Elementa hermeneutices N.T.* de §§ 21 en 22 (p. 275-472). In de voorrede schrijft Vinke over de exegetische methode van Heringa. 'Dit aphoristisch exegetiseeren', zegt Sepp, 'dat hier en daar een plaats uitknipt, is niet geschikt om hermeneutiek te leeren. Daarvoor is het noodig iets in zijn geheel te behandelen'. Later heeft hij in Person's *Tijdschrift voor godgeleerdheid en wijsbegeerte*, 1857 I 371-379 nog een tweetal §§ gegeven uit Heringa's dictaat over de *Inleiding t.d. schriften des N.T.*, t.w. eene over de uitg. van het N.T. (de recepta) van Elsevier, de andere over den naam Katholieke zendbrieven, welke naam volgens Heringa (èn van Gilse) beteekent 'overeenstemmende met het algemeen christelijk geloof'.

Hij was tweemaal rector magnificus, 1839-1840 en 1854-1855. In 1840 oreeerde hij bij het nederleggen van zijne waardigheid *De religionis christianae in conformandis hominum animis iisque consolandis vi atque efficacitate*, welke kracht hij in het bijzonder aantoonde in de personen van van Heusde, Heringa en Suerman en van hen, die over hun verlies treurden. In 1855 sprak hij bij die gelegenheid *De vera fidei christianae notione*

nostris praesertim temporibus memoria tenenda et in omnium animis imprimenda. Want het ééne lichaam van Christus is in veel 'partes' gedeeld, 'quarum altera alteri invidet, altera alteram contemnit et respuit, altera alteram perdere, comedere, devorare studet'. Daarom moeten alle welgezinden den vrede bevorderen enz. - vrome raad niet voor het eerst en zeker niet voor 't laatst gegeven. Stellig haatte Vinke allen kerkelijken strijd en begeerde slechts, in vrede gelaten, zijn werk te mogen doen. Hij was 'non mobilis sed tranquillus, non alacer sed sedatus, non hilaris sed adductus. Nec minus tamen acutus et perspicax, laboriosus et vero prudens et aequus, pius ac benevolus' (Loncq.). Zijn eigenaardig standpunt, dat aan de uitersten van beide partijen even weinig behaagde, zijne bemiddelingstheologie zijn, volgens ter Haar, ook door De G e n e s t e t gehemeld in *Leekedichtje* XXXV en XLV. Toch wordt daar meer aan Doedes of ook aan de gron. school gedacht.

Uit zijn genoemd huwelijk met Petronella Sondorp, overl. 1 Mei 1859, waren drie zonen en drie dochters bij zijn dood in leven. Van hen was dr. G.J. Vinke predikant te Amsterdam, H.L. Vinke te Rotterdam, H.E. Vinke schilder te Amsterdam. Zijn jongere ambtgenoot ter Haar getuigde van hem: 'Moge dan nog schitterender stralenkrans het achtbare hoofd eens geleerden kunnen omgeven, schooner en edeler nareem kan er in ons aller schatting niet zijn dan Vinke verwierf: na zóó geleefd te hebben zóó te sterven; om de regtschapenheid des karakters zóó te zijn hooggeacht gedurende het leven; zóó nuttig werkzaam te zijn gebleven tot aan de ure des doods, en met zóóveel droefheid der dankbare liefde te zijn gedragen naar het graf!'

Zie: G.J. Vinke, *Leerrede .. na het overlijden* enz., 1862; van Oosterzee, *Toespraak aan .. H.E. Vinke*, 1861 (n.i.d.h.); Loncq, *Oratio de patria medicina*, 1863, 38-40; Doedes in *Levensber. Letterk.* 1863, 339-365; ter Haar in *Utr. Stud. Alman.* voor 1863, 158-174; Sepp, *Pragm. Gesch.*³ .., 280, 383 vlg., 399 vlg., 434, 448, 456, 467, 508.

L. Knappert

[Virieu, Alexander Gijsbert Cornelis de]

VIRIEU (Alexander Gijsbert Cornelis de), geb. te Zalt-Bommel 28 Oct. 1756, overl. te Rotterdam, 1 Jan. 1823. Hij was een zoon van François Willem en Maria Cornelia Hueck uit Curaçao. Hij nam deel aan den kruistocht van Van Kinsbergen in de Middellandsche zee (1784/6), daarna aan die van de kapiteins Boot en Melvill in dezelfde wateren, als bevelhebber van den kotter Brak, later van de Jason tot in 1789. In Febr. 1795 deed hij de 12 door het ijs bezette kanonneerbooten, waarover hij aan het Strijensche Sas het bevel voerde, vernielen om ze niet in Fransche handen te laten vallen. Onder koning Willem I werd hij vice-admiraal.

Pastel door onbekende.

Blok

[Virieu, Dominique de]

VIRIEU (Dominique de), geb. Aug. 1638, gesn. voor Martinique 10 Juli 1674, zoon van Jacques de V., kleinzoon van François (die volgt) en Juliane Goublet. Vroeg in zeedienst getreden, voerde hij 1658 in den slag in de Sont het bevel over 60 zeesoldaten op het schip van Johan Evertsen en kreeg daarvoor van de

Zeeuwsche admiraliteit Dec. 1659 een eeredegen met het opschrift 'propter praeclara in rem publ. merita'. Ook later diende hij met onderscheiding; hij sneuvelde als kapitein.

Zie: Nagtglas, *Levensberichten* II, 859.

Blok

[Virieu, François de]

VIRIEU (François de), ook de Viry of Viri, heer van St. Raphain. Hij was waarschijnlijk de zoon van Johan, rentmeester van prins René van Châlon voor Oranje en Dauphiné, later van prins Willem van Oranje. Hij was Hugenoot, trad in dienst van prins Willem, volgde hem op zijn veldtocht 1572 en commandeerde o.a. onder den jongen paltsgraaf Christoffel de artillerie bij het beleg van Weert in Aug. van dat jaar. Later werd hij prins Willem's stalmeester, wat hij was kort na diens overkomst naar Holland; de prins maakte hem 14 Mei 1573 luitenant-houtvester van Holland, ofschoon hij vreemdeling was en eerst 14 Maart 1585 is genaturaliseerd. Hij was sedert omstreeks 1576 's Prinsen hofmeester (hofmaarschalk, maitre d'hôtel), leidde als zoodanig diens hofhouding te Antwerpen en later te Delft en werd door hem herhaaldelijk voor vertrouwde zendingen gebruikt. Hij huwde 1574 met Françoise de Witte, dochter van Gerrit de W., baljuw van Noordwijk, en Cornelia Stalpaert van der Wiele, die hem tot 1623 overleefde. Hij herbouwde na 1587 het vervallen huis te Teilingen, waar hij eigenlijk als houtvester had moeten wonen en zich thans vestigde. Hij stierf in den voorzomer van 1596 en liet zijn vrouw en drie kinderen in kommervolle omstandigheden achter. Vele zijner nakomelingen dienden te land en ter zee tijdens de republiek in hogere en lagere officiersrangen. Zijn portret en dat zijner vrouw in het Mauritshuis.

Over hem: van Kinschot, in *Maandbl. Ned. Leeuw*, 1905, 309; *Res. Holl.* 6 Augustus, 19 December 1596; Blok, *Willem I* (register) en *Leidsch Jaarboekje* 1905, 125 vlg; Fruin, in *Verspr. Geschr.* II, 156.

Blok

[Virieu, Willem Cornelis de]

VIRIEU (Willem Cornelis de) zoon van François Willem en Maria Cornelia de Runck, geb. te Zalt-Bommel 15 April 1762. Hij trad in krijgsdienst en werd 1783 kapitein der infanterie. Hij nam deel aan de veldtochten 1793/94 in Vlaanderen en viel in Staats-Vlaanderen, gewond, met zijne geheele compagnie in handen van de fransche troepen. Te Parijs krijgsgevangen in den tijd van het schrikbewind, werd hij na den vrede van Mei 1795 losgelaten. Hij ging naar Duitschland tot herstel van gezondheid, vestigde zich te Anholt en werd in 1799 door den erfprins met de engelsche expeditie naar Noord-Holland gezonden om er uit hollandsche krijgsgevangenen troepen te formeeren. Na de mislukking dezer expeditie diende hij in het Oranjelegioen op Wight en Guernsey en in Ierland. Na den vrede van Amiens (1802) vestigde hij zich te Zaltbommel. In 1813 sloot hij zich met Van den Bosch, die er ook woonde, bij den opstand aan; te Utrecht en Amsterdam was men nog huiverig de beide officieren in dienst te nemen; in den Haag werd hij dadelijk als majoor in dienst gesteld en organiseerde vervolgens onder Krayenhoff te Amsterdam de infanterie aldaar. Hij nam deel aan de bemachtiging van Bergen op Zoom en Maastricht en werd te Namen generaal en bevelhebber der vesting (1814). Tot generaal-majoor benoemd, werd hij belast met het bevel over Oostende. Van November 1815 tot 1819 was hij militair bevelhebber in Oost-Vlaanderen, daarna in Zeeland, vervolgens in 1822, als luitenant-generaal, lid van het Hoog Militair Gerechtshof. In September 1830 weder met het bevel in de provincie Zeeland belast, heeft hij er o.a. het corps studenten-jagers en andere troepenafdeelingen georganiseerd. Later vestigde hij

zich te Wageningen, waar hij 4 September 1852 overleed.

Zie: van Kinderschot I.I.

Blok

[Viringus, Vieringen van, Joannes Walters, Wauters, Vieringus of Wiringus]

VIRINGUS (Vieringen van, Joannes Walters, Wauters, Vieringus of Wiringus), geb. te Leuven 1539 zoon van J a n chirurgijn der stad, overl. na 1598, deed al zijne studiën in zijn geboortestad en behaalde aldaar 1561 het licentiaat in de medicijnen. Daarna werd hij doctor-pensionarius van de stad Veere. Tijdens zijn verblijf aldaar gaf hij uit in druk *Epitome ofte kort begryp der Anatomie Andreae Vesalii, vertaelt in 't Nederduitsch door M. Jan Wauters* (Brugge 1569). 1571 was hij te Leuven en behaalde 2 Oct. den doctorstitel in de medicijnen en verkreeg als zoodanig een leerstoel, dien hij een weinig meer dan 22 jaar behield. Omstreeks 1578 verloor hij zijne vrouw, M a r i a H u y s b r e c h t , die stierf tengevolge eener besmettelijke ziekte. Nu ging hij over naar den geestelijken staat en ontving de priesterwijding. Hij ontving 1593 een kanunnikdij in de kathedraal te Atrecht, waar hij zich ging vestigen. De aartshertogen Albert en Isabella benoemden hem tot hun kapelaan. Na 1598 vindt men niets meer van hem vermeld. 1579 en 1582 en 1587 was hij gekozen tot rector magnificus der universiteit. 1587 werd Joannes Walters, Viringus, met andere professoren der universiteit aangesteld om op verzoek des Pausen hunne hulp te verieenen bij het opstellen van een index librorum prohibitorum. Viringus was de vriend der bisschoppen Lindanus en de Stryer, van Molanus en Justus Lips.

De gedrukte werken van Viringus worden nauwkeurig opgegeven bij P a q u o t .

Hij was een man van een voorbeeldig en godvreezend gedrag, uiterst bezorgd voor de opvoeding zijner kinderen, waarvan bekend zijn J a n , die jezuiet werd 1590, later missionaris in Friesland, T h o m a s , die 1583 den graad van magister in de filosofie behaalde en G e o r g e , die 1577 in de St. Pieterskerk werd gedoopt en 1594 jezuiet werd.

Zie: Val. A n d r e a s , *Fasti academici stud. Lov.* (Lov. 1650) 236; P a q u o t , *Memoires Hist. Litt.* XIII, 440-443; *Analectes Hist. Eccl. Belg.*, XXVII (1898) 319. 485.; S o m m e r v o g e l , *Bibliothèque de la Comp. de Jésus* VIII, 739; F o p p e n s , *Bibl. Belg.* II, 746. *Annuaire de l'université de Louvain* 1856 234-244.

Fruytier

[Visch, Johannes]

VISCH (Johannes), geb. te Utrecht 9 Aug. 1757, overl. te Amsterdam 1819. Hij studeerde te Utrecht onder G. Bonnet en J.A. Vos, werd 24 Sept. 1780 predt. te Scherpenzeel, 20 Febr. 1785 te Gorinchem, 19 Oct. 1788 te Schiedam, 17 Aug. 1794 te Amsterdam. Hij behoorde tot de in 1796 afgezette amsterdamsche predikanten (zie bij Viervant). Hij huwde 15 April 1790 P e t r o n e l l a F r a n c i n a B a a r t m a n s , die hem twee vroeggestorven zoontjes en eene dochter J o h a n n a M a r i a schonk.

Prenten door D. Sluyter, C.H. Hodges.

Zie: C r o e s e , *Kerk. Reg.* 475.

L. Knappert

[Visscher, Roemer]

VISSCHER (Roemer), geb. Amsterdam 1547, wordt 19 Febr. 1620 in de Oude Kerk aldaar begraven. Zijn vader was de lakenkooper **Pieter Jacobsz. Visscher**, in de Oudebrugsteeg, gehuwd met **Anna Roemers dr.** Haar vader **Roemer Pietersz.**, naar wien hij dus genoemd is, huwde **Geertruid Adriaensz. van Harlem**, dochter van een zeepzieder. De voorouders van moederszijde waren schippers; zijn overgrootvader **Pieter Roemer**, wordt in 1485 als schipper vermeld. In 1558 verliest

R. Visscher zijn beide ouders, die op 7 Juli in de Oude Kerk begraven worden. Eerst door zijn grootvader Jacob Pietersz. verzorgd, wordt hij, na diens overlijden in 1559, opgevoed ten huize van zijn zuster Geerte Pieters, gehuwd met Jacob van Campen. Hij blijkt toen goed onderwijs te hebben gehad, kende althans Latijn, Fransch en Italiaansch, daar hij in zijn verzen veel aan Martialis en Catullus, Petrarca, Marot en Ronsard heeft ontleend; ook aan Beza. Dat Roemer reeds op negentienjarigen leeftijd verzen heeft geschreven valt op te maken uit *Quicken*, V, 54, waar hij den beeldenstorm in de Oude Kerk te Amsterdam, in 1566, in een versje vermeldt. Hieruit kan men besluiten dat de *Brabbeling* in hoofdzaak als jeugdwerk beschouwd moet worden; zij bevat velerlei toespelingen op personen en toestanden van die dagen. Allerlei grappen op geestelijken en katholieke godsdienstige gebruiken kenteekenen hem als een onverschilligen katholiek in dien tijd, toen de roomsche godsdienst nog in Amsterdam heerschte, en doen den opkomenden hervormingsgeest gevoelen. Roemers vriend was toen de katholiek Hendrik Laurens Spieghel, twee jaar jonger dan hij, aan wien hij 'Op Paesdach' een berijmd briefje richt, om niet naar de kerk te gaan maar hem te komen bezoeken. Ook dit wijst op zijn jeugd, omdat de kerken toen nog voor de roomschen toegankelijk waren, dus vóór 1578. Als knaap en jongeling leefde Roemer het echte amsterdamsche leven mee, zooals de toespelingen op personen en schandaaltjes doen uitkomen.

Maar ook vroegtijdig is hij op reis gegaan, in verband met den graanhandel op de havens aan de N. en O. Zee. 'Met groote moeyte en onrust ben ick over Zee geseylt,' zegt hij (*Quicken* IV, 8) en meermalen geeft hij elders toespelingen op zijn zeereizen. Het meest blijkt echter uit zijn versjes, dat hij een zeer verliefden aard had. Steeds zinspeelt hij geestig op allerlei door hem ervaren liefdesavonturen; maar de titel van zijn dichtbundel zegt reeds, dat hij daarbij niet veel geluk had. In 1612 werd, buiten Roemers voorkennis, door Jan Paets te Leiden uitgegeven zijn bundel: *T' Lof van de Mutse, ende van een blaeuwe scheen*. Hij bezorgde in 1614 zelf een uitgave van zijn gedichten in 12, genaamd *Brabbeling*, verdeeld in *Quicken*, zeven *Schocken*, en in *Rommelsoo*: twee *Schocken*, verder *Tuyters*, *Jammertjens*, *Teepelwercken*, *Het lof van een blaeuwe scheen*, 't *Loff van de Mutse* en 't *Loff van Rethorica*. Het is een merkwaardige verzameling van oudhollandsche goedronde oubolligheid, een schat van gegevens voor de karakteristiek van de taal en van het amsterdamsche leven in de 16e eeuw, vooral in het 'amoureuze'. Roemer trouwde in Maart 1583 met Aefgen Jansdr. Onderwater, de vijfde dochter van den brouwer in de Roos te Delft, een echt Calvinistische familie. De versjes van Roemer hebben opgang gemaakt door hun soms wel ruwe en immoreele, maarmeestal eerlijke scherts vol gezond verstand, en vooral door de opmerkelijk zuivere taal, waarin zij zijn gesteld. Roemer heeft daardoor veel invloed gehad op de vorming van het Nederlandsch, en is een ijverig medewerker geweest, met Hendrik Spieghel, evenals Roemer, een der meest invloedrijke leden van de Kamer 'In Liefd' bloeyende', aan het in 1584 verschenen boekje *Kort Begrip, leerende recht Duids spreken, oock waarheit van valscheit te scheijden*, en aan de *Twe-spraack*, twee taalkundige werkjes.

R. V's aandeel in de bewerking van de Twespraack wordt m.i. onvoldoende bestreden door

Dr. Kooiman. Hij wordt door Bredero ook genoemd als medewerker van de *Redenkaveling* en *Nederl. Spellingh* (Zie uitg. Binger, III, 147).

R.V. was ook bevriend met Jan van Hout, den leidschen secretaris en met Jan van der Does, beiden dichters.

Op later leeftijd schreef Roemer nog *Sinnepoppen*, emblemata, met versjes voorzien en uitgegeven door Anna zijn dochter. Maar Roemers gedichtjes zijn slechts als een luchtige afwisseling te beschouwen van ernstigeren arbeid: zijn koopmanschap en assuradeurswerk. Hij had aandeel in groote graanschepen, als lid van de Hollandsche Compagnie, en maakte daarmee groot fortuin. Uit de Amsterdamsche notaris-protocollen valt op te maken, dat Roemer het vertrouwen genoot van de voornaamste Amsterdamsche kooplieden, die hem volmacht gaven om voor hen op te treden, waaronder Isaac le Maire, Jan Poppe, Pieter Lyntgens e.a. De beteekenis van Roemer Visscher ligt dus niet alleen in den dichter en den taalbevestiger, maar ook in den ondernemenden koopman, die den amsterdamschen handel krachtig heeft helpen bevorderen. Hij was de vader van de beide beroemde vrouwen Anna Roemers en Maria Tesselschade (zie aldaar), wien hij een, voor haar tijd, zeer vooruitstrevende opvoeding heeft gegeven. Zij leerden Fransch en Italiaansch, zingen, de luit en andere instrumenten bespelen, teekenen, schilderen, glasgraveeren, borduren en schoonschrijven. Zij oefenden zich in de dichtkunst, en ook in lichaamsoefeningen als zwemmen en paardrijden. Die opvoeding van zijn dochters en haar verkeer 'in 't Salich Roemers huis:

Wiens vloer betreden wordt, wiens dorpel is gesleten.
Van schilders, Kunstenaars, van Sangers en Poëten'; (Vondel).

dragen veel bij tot de karakteriseering van Roemer Visschers persoon en van zijne opvattingen.

Zie, behalve de groote letterkundige geschiedenissen van Kalff, te Winkel en Prinsen: J. K o o p m a n s , *Roemer Visscher* (N. Taalgids. IV, 15); J.F.M. S t e r c k *Aanvullingen tot het leven van R.V.* (Oud.-Holl. XXXIII, 208); J. K o o i m a n , *Twe-spraack van de Nederd. Letterkunst*. 1913, en vooral: Dr. N. v a n d e r L a a n , *Uit Roemer Visschers Brabbeling*, 1918 I.

Teekening naar niet meer aanwezig schutterstuk uit 1586 in Britsch Museum, zie M o e s *Iconogr. Bat.* II, bl. 536, en reprod. *Oud- Holl.* 1903, bl. 70 en pl. VIII. Valsch portr. door J. Stolker naar F. Hals, zie D e R o e v e r , *Oude Aemstelst.* III, 90 en *O.- Holl.*, 1915, 4e afl. bl. 211.

Sterck

[Visscher, Jacobus Canter]

VISSCHER (Jacobus C a n t e r), overl. 1736, deed eene kerkelijke bezoekreis naar de westkust van Sumatra, en werd daarna naar de kust van Malabar gezonden. In 1723 vertrok hij vandaar naar Batavia. Nog ondernam hij dienstreizen naar de N.O. kust van Java en naar Cheribon. Hij schreef *Malabaarsche brieven, behelzende eene nauwkeurige beschrijving van de kust van Malabar* (Leeuw. 1743).

Zie: v. Troostenburg de Bruyn, *Biogr. Woordenb. van O.I. Pred.* 85.
Herderscheê

[Visschersdr, Anna Roemer]

VISSCHERSDR. (Anna Roemer), de oudste dochter van Roemer Visscher, geb. te Amsterdam 1583, werd door Huygens 'de wijze' genoemd, tegenover haar elf jaar jongere zuster

Maria Tesselschade, die als 'de schoone' werd geprezen. Na den dood van hare moeder, de delftsche bierbrouwersdochter Aefgen Jansdochter Onderwater, had zij niet alleen haar ouden vader te verzorgen, maar ook haar jongere zusjes Truitgen en Tesselschade, met haar broertje Pieter op te voeden, wat Cats, met wien zij vroeg (1619) bevriend was, op haar deed dichten: 'Anchises lam en stram, door veelheydt sijner dagen, Wiert op den kloeken hals van sijnen soon gedragen, Ghy draeght niet voor een reys u vader hier of daer, Ghy draeght den ouden man geheel het ronde jaar.' Hierdoor zou Anna, volgens Cats 'gheenen man verkoren' hebben, 'Om met te vrijer hart te draeghen desen man, Die niemandt nu en heeft, die hem meer draghen kan.' Vondel gaf haar den lof, dat zij door haar vader 'In wijsheidsschool van jonghs (was) opgequeeckt' Algemeen werd zij geprezen, zooals Heemskerk, de Arcadia-dichter het uitdrukt, wegens haar 'deftig soet ghedicht, Waerdoor (hij) te ghelijck vermaeckt (werd) en gesticht'. Zeer juist wordt hierdoor haar aard als dichteres geschetst; zij legde zich vooral toe op 'Zinnebeelden', korte, kernachtige gedichtjes bij prentjes met een emblematische voorstelling. Zoo heeft zij in 1614 haar vaders *Zinnepoppen* uitgegeven, voorzien van puntige, tweeregelige rijmpjes, en vertaalde zij, reeds zeer jong *Les emblèmes Chrétiens* van Georgette de Montenay, de hofdame van 'La reine de Navarre Jeanne d'Albret', van vroom protestantsche strekking, wel een bewijs, dat zij toen dit geloof was toegedaan. Deze versjes zijn voor het eerst uitgegeven in 1854 (in 100 exemplaren) door A.D. Schinkel, met een 'Inleiding' door J. van Vloten. Doch Anna verdiepte zich niet alleen in wijsgeerige bespiegelingen, maar stelde ook veel belang in haar groote tijdgenooten. Zij bezong in 1621 de ontvluchting van Hugo de Groot en hief reeds in November 1619 een klaagzang aan tot den kastelein van Loevestein, J. Prouning, met verzoek een boekwerk van haar aan Maria van Reigersbergh te geven. De Groot vertaalde Anna's vers op zijn ontkoming in het Latijn. In hetzelfde jaar zendt zij gedichten aan Hooft en Huygens, dien zij in Februari 1619 had leeren kennen op een Amsterdamsche bruiloft. Toen reeds muntte zij uit in het graveeren op glazen roemers, evenals haar zuster Tesselschade, en werd daarvoor door Hooft bezongen. In 1621 schreef Anna een lofgedicht op de 'Lof-sanghen van de Heyligen', een bundel van den katholieken deken van Delft en rector van het Begijnhof, Joannes Stalpaert van der Wiele, op wiens graf zij ook in 1630 een epitaphium dichtte. Dit door haar bezongen dichtwerk is òf *Hemelrijck*, òf de *Evangelische schat*, beide in 1621 verschenen. Ook komt van haar een latijnsche elegie voor, onderteekend A.R. bij de lofdichten op het in 1622 van Stalpaert verschenen dichtwerk: 'Vrouwelick cieraet van Sint Agnes versmaedt'; indien zij althans voldoende Latijn kende. Zij moet dus met den dichter zeer bevriend zijn geweest; en dit valt goed te verklaren uit haar verkeer te Delft in de familie van haar moeder Aefgen Onderwater, waardoor zij, als beroemde vrouw en dichteres, gemakkelijk met den roomschen en zeer gezienen priester in kennis kan zijn gekomen. Na den dood van den ouden Roemer (1620) heeft Anna geruimen tijd in Zeeland vertoefd, ten huize van Simon van Beaumont te Middelburg. Daar werd zij door Cats en andere schoone geesten in 1622 gevierd en bezongen, waarvan de dichtbundel *Zeeusche*

Nachtegael de herinnering heeft bewaard. De oude Roemer bezat landerijen in De Zype, en in 1622 staan zijn gezamenlijke kinderen een stuk grond af om daarop een predikantswoning te bouwen, ook een bewijs van hun protestantsche gezindheid; en twee jaar later vond Anna ook een bruigom in de Wieringerwaard in den persoon van den Baljuw en Dijkgraaf *Dominicus Boot van Wezel*, 38 jaar, met wien zij, 40 jaar oud, den 12en Januari 1624 in het huwelijk trad. Zij voelde zich daar 'als levend begraven', zooals zij aan Hooft schreef. In 1625 werd te Alkmaar haar zoon *Romanus* geboren, vermoedelijk ten huize van *Tesselschade*; in 1626 aanschouwde haar tweede zoon, *Johannes* te 's Gravenhage het levenslicht. Hij overleed als student te Leiden in 1647. De oudste werd advocaat in den Haag en heeft ook eenige verzen, waaronder latijnsche, gemaakt. Huygens bleef goed met hem bevriend. Uit haar levend graf, waarop Hooft zelfs een grafschrift dichtte, bleef Anna toch in levendig verkeer met Cats, Hooft, Huygens en andere geestige vrienden, die haar verzen zonden, welke zij beantwoordde. Meermalen is zij ook op het Muiderslot te gast en bewonderen de vrienden de door haar kunstig gegraveerde roemers. Evenals *Tesselschade*, muntte ook Anna uit in fraai schoonschrift, en in de teeken- en schilderkunst. Blijkt Anna reeds in 1621 bekend te zijn geweest met den roomschen pastoor *Stalpaert van der Wielen*, in 1640 begint zij bijzondere sympathie te toonen voor verschillende katholieke geestelijken, vooral in de Zuidelijke Nederlanden, waar zij in dit jaar eenigen tijd te Antwerpen vertoeft en *Balthasar Moretus* bezoekt. Zij brengt haar beide zoons in 1640 ter school bij de paters Jezuïeten in deze stad en schrijft gedichtjes voor den kanunnik *Johannes Hemelaer*, een vriend van *Hugo de Groot*, voor den Augustijn pater *Johannes Mantellius*, en voor den katholieken geleerde *Erycius Puteanus*. Uit deze feiten, en uit den brief, in 1642 door *Barlaeus* aan dezen geschreven, met de volgende aanbeveling: 'Religionis vestrae est', zij is van uw godsdienst, blijkt met zekerheid, dat Anna omstreeks dezen tijd tot de Katholieke Kerk was overgegaan. Haar man was haar daarin reeds in 1640 voorgegaan, onder leiding van den pater *Franciscaan H. Buitendijk*. Bij haar vrij lang verblijf in Z. Nederland, waar zij meermalen terugkeerde, werd zij van alle kanten gevierd en gehuldigd. In Mei 1646 worden haar beide zoons als studenten in de rechten te Leiden ingeschreven, evenals haar 60-jarige man voor de letteren, waardoor hij vrijdom van bier- en wijnaccijns verkreeg. Zij was daar met haar gezin gevestigd. Anna Roemers is 6 December 1651 te Alkmaar overleden, 67 jaar oud. Haar zinspreuk was 'Ghenoegh is meer' (dan veel).

Teekening door *H. Goltzius*. Prenten door *P.H.L.v.d. Meule*, *C.J. de Huyser*.

Zie, behalve de aangegeven werken bij *Tesselschade*, *Nicolaas Beets*, *Alle de gedichten van Anna Roemers Visscher*. 2 Dl. Utrecht, 1881; met pl. en facs. Hierin wordt veel literatuur over Anna vermeld.; *Mr. A.D. de Vries Az.*, *De Dichter van de Roemster van den Amstel*. Oud Holland, I, 1883, bl. 64 (is niet Anna Roemers); *Mr. N. de Roever*, *Een verjaard verjaarfeest*. Ibid. bl. 238; *D. Henriques de Castro Dz.*, *Een en ander over Glasgravure*. Ibid. bl. 274; *Dr. W. Pleyte*, *Anna Roemers*. Nederland, 1881. I, 90.; *Dr. Moltzer*, *Anna Roemers*; *Dr. J.F.M. Sterck*, *Verwanten en Vrienden van Vondel*. Vierde verslag v.h. Vondel-

Museum, Amst. 1910, bl. 24 volg.; J.H.W. U n g e r , *Anna Roemers*, Oud-Holl. 1885, bl. 123, 161; E.v. E v e n , *Anna R.V. te Antwerpen in 1643*. K. VI. Acad. 1891, 301; J. W i n k l e r , *Anna R.V. te Antwerpen*. Navorsch. 1891, 162; J.G. d e H o o p S c h e f f e r , *Anna R.V. Gids*, 1882, I, 401.

Sterck

[Visschersdr, Maria Tesselschade Roemer]

VISSCHERSDR. (Maria Tesselschade R o e m e r), geb. 25 Maart 1594 te Amsterdam, begraven 24 Juni 1649 in de Oude Kerk aldaar. Zij was de jongste dochter van Roemer Visscher en van A e f g e n J a n s d o c h t e r O n d e r w a t e r uit Delft. Drie maanden vóór haar geboorte 24 December 1593, had haar vader op de reede van Texel groote schade geleden door het verlies van 20 koopvaardijschepen, waarbij hij als assuradeur en graanhandelaar betrokken was. Hierdoor kreeg Maria haar naam. In den geestigen kring van Roemer Visscher ontving zij een zeer ontwikkelende opvoeding en leerde Fransch, Italiaansch, zingen, muziekmaken, teekenen, schoonschrijven, schilderen, glasgraveeren, kunstig borduren, verzen maken en zwemmen. Zij en haar oudere zuster Anna (zie hiervóór) maakten daar kennis met Spieghel, Hooft, Reael, Vondel en Bredero. De laatste maakte haar het hof en droeg haar zijn *Lucelle* op. In Februari 1619 leerden de zusters, bij een bruiloft, Huygens kennen. In dezelfde maand stierf hare moeder, en in 1620 haar vader Zij trouwt 26 November 1623 met A l l a r d J a n s z . C r o m b a l g h , een zeeofficier, in dienst van de Staten. Hooft, Vondel en Huygens, die bij de bruiloft waren, bezongen het paar, dat te Alkmaar ging wonen, waar de bruigom thuisbehoorde. Hij was een onbeduidend man, die toen uit den dienst trad en later regent werd van de huisarmen. Den 19 Februari 1625 werd hun eerste dochter T e e t g e n gedoopt, en in 1628 M a r i a geboren. Tesselschade bleef zeer bevriend met Hooft, bij wien zij reeds vóór haar huwelijk op bezoek kwam (1621) op het Muiderslot, waar hij sedert 1609 als Drost des zomers verbleef. Na Hoofts tweede huwelijk met Leonora Hellemans in 1627 vormde hij daar den smaakvollen 'Muiderkring', waar de schoone geesten elkander ontmoetten; dichters, geleerden, kooplieden en diplomaten wedijverden dan in vroolijke gesprekken, in voordrachten van verzen en muziek, bij het geestige gezelschap van schoone vrouwen, als Francisca Duarte (die ook te Alkmaar woonde), Suzanne Bartelotti, Magdalena van Erp en Anna Treslong onder wie Tesselschade in alle opzichten uitblonk. Haar vroolijke aard, haar heerlijke zang en snarenspeel op de luit, de geestige versjes, waarop zij de gasten vaak onthaalde, haar kunstige glasgravure, de smaakvolle festoenen en versieringen van bloemen en vruchten, die zij in de zalen wist aan te brengen maakten haar tot de ziel van dezen beschaafden kring. Haar zuster Anna en Vondel woonden weinig die bijeenkomsten bij; maar Huygens, Reael, Mostaert, Corn. Gijsbz. Plemp, Joost Baeck, Joachim de Wicquefort, Joan Brosterhuisen en Dirck Graswinckel, Jacob van der Burgh, Dr. Pieter Pauw., ook Samuel Coster en Crombalgh, later Jan Vos, en geleerden als Gerardus Vossius en Caspar Barlaeus (sedert 1635) worden herhaaldelijk genoemd als trouwe gasten op het Muiderslot. Een der eerste gedichten van Tesselschade, dat te dateeren valt, had een eigenaardige aanleiding in den strijd der Remonstrantsche en Contra-remonstrantsche predikanten, en de daardoor te Amsterdam veroorzaakte oproeren. Vondel overlaadde ze met hekeldichten, en toen 7 Januari 1630 Smout uit de stad was verbannen,

chreef Vondel de bekende prijsvraag uit, getiteld: 'D'Amsterdamsche Academie aan alle Poëten en Dichters der Vereenigde Nederlanden, Liefhebbers van de gouden vrijhey'. Onder de vele antwoorden was ook het edele gedicht van Tesselschade: *De beste tong, die stemmen smeede*, hetwelk door Hooft was 'betuttelt.' Bekend is Vondels vers (1634) aan Tesselschade over de 'diepzinnige puntgedichten' van John Donne, door Huygens vertaald.

Een vreeselijke slag trof haar in Mei van hetzelfde jaar, toen haar negenjarig dochtertje Teetje en haar man kort na elkander stierven en beiden den 29en begraven werden. Zij verdroeg deze smart met 'ongelooflijke manhaftigheid', volgens Hooft.

De Amsterdamsche professor Caspar van Baerle kwam 1635 voor het eerst in den Muiderkring, en ontmoette daar de schoone en schrandere weduwe, op wie hij, de weduwnaar, (1636) weldra verliefd werd. Hij bezong haar in tal van latijnsche en enkele hollandsche gedichten, waarvan de eerste in zijn dichtwerken een afzonderlijke afdeeling: 'Tessalica' vormen. Maar Tesselschade, die door de zware beproevingen een ernstiger levensopvatting had verkregen, ontweek op hoffelijke wijze zijne aanzoeken. Toen Huygens in September 1637 zijn vrouw had verloren, betuigde zij hem haar deelneming in een merkwaardig sonnet, waarin de bekende regel: 'Hij stel sijn leed te boeck, zoo heeft hij 't niet t' onthouwen', die Huygens zich nog in 1681, op zijn 84ste jaar herinnerde.

Haar versje in het Italiaansch bij den intocht van Maria de Medicis te Amsterdam trok bijzonder de aandacht.

Tesselschade, die evenals haar vader protestantsch was, gevoelde sedert eenige jaren een sterke neiging tot het katholicisme. Reeds in 1636 schreef van Baerle over haar aan Huygens: 'Er is iets dat mij [in haar] mishaagt, en daarvan is het teeken †.' Vermoedelijk heeft de te Alkmaar gevestigde pater Jezuiet, Petrus Plemp, de broeder van den Muiderkringgenoot Cornelis Gijsbertz Plemp, grooten invloed op haar verandering gehad. Van Baerle en Huygens bemerkten dit met groot leedwezen en vooral de laatste trachtte haar, op niet altijd zeer kiesche wijze, tot andere gedachten te brengen. Ondanks alle, soms vrij scherpe tegenwerking van hare vrienden, is Tesselschade op het einde van 1641 of begin 1642 tot de Katholieke Kerk overgegaan, en daarin standvastig blijven volharden.

Ook Vondel is in het najaar van 1641 katholiek geworden en heeft daarvan in dit jaar openlijk getuigenis afgelegd in zijn treurspel 'Peter en Pauwels', dat hij, met een merkwaardig gedicht opdroeg 'Aan Eusebia'. Er bestaat een brief van Tesselschade aan Barlaeus, waarin zij zich noemt: 'De Alkmaersce Eusebia'. Al ligt dus het vermoeden voor de hand, dat Vondel ook in zijn *Opdraght aen Eusebia* Tesselschade op het oog had, dit wordt nog bevestigd door de bijzonderheid, dat Vondel in 1639 ook zijn vertaling van Sophokles' Electra aan Tesselschade heeft opgedragen, en dat hij den naam Eusebeia blijkbaar aan vers 250 van het oorspronkelijke treurspel heeft ontleend, en daaraan de beteekenis van 'godvruchtigheid' heeft gegeven, die toen zoo goed op de naar Rome neigende en zwaar beproefde weduwe paste. Ook in den opdrachtsbrief van Electra aan T. gebruikt hij het woord 'godvruchtigheid'. Vondel's 'Opdraght' van zijn *Peter en Pauwels*, beginnende: 'Eusebia, nu trek, op Godts bazuinen, Met mij, niet om den lerihooschen muur; Maar om de stadt, die, met haer

zeven kruinen, De donders tartte, en terghde al 't blixemvuur', dit gedicht werd door haar beantwoord met een sonnet, waarbij verzen aan Petrarca (Parte II, Sonetto 249) ontleend, en dat klaarblijkelijk op Vondels verzen slaat. Zelfs Vondels herinnering aan 't Zaligh honck' beantwoordt zij duidelijk door te wijzen op 'het Eeuwich Honck'. Er moet dus tusschen beider overgang een innige verwantschap worden aangenomen. De bewering (deel IV, 1400, artikel *Vondel*) dat *Peter en Pauwels* door Vondel aan zijn dochter Anna zou zijn opgedragen, mist dus allen grond. Na haar bekeering bleef er toch een edele vriendschap tusschen haar en Hooft bestaan, terwijl Barlaeus en Huygens, die ook groote belangstelling en vriendschap voor de weduwe bleven koesterden, haar herhaaldelijk van het katholieke geloof trachtten af te brengen. Maar volgens getuigenis van Barlaeus: 'staat zij, door haar vertrouwen op de priesters, onbewegelijk, als boven op een rots', en 'spreekt of schrijft zij over niets anders, dan over heiligheid.' (Dec. 1646). Hare gedichten, als *Maria Magdalena aan de voeten van Jezus*, geven van hare gemoedsstemming getuigenis.

Dit gedicht, en het bekende: *Onderscheyt tusschen een wilde en een tamme zangster*, dat begint: 'Prijst vrij den Nachtegaal', zijn Tesselschades beste verzen, en alleen reeds voldoende om haar als een fijngevoelige dichteres te leren kennen. Het laatste is op muziek gezet door den katholieken priester Joan Albert Ban, en, met een lofdicht van Tesselschade op den bundel, opgenomen in zijn *Zangh-Bloemzel* (1642). Hare vrij talrijke brieven en briefjes aan Hooft en Barlaeus zijn vol geestige zinnen en woordspelingen. Tesselschade heeft ook eenige boeken van Tasso's 'Verlost Jeruzalem,' vertaald, waarvan slechts één strofe is bewaard gebleven. Ofschoon ook Vondel een groot deel van dit heldendicht, voor oefening, vertaald heeft, zijn toch geen bewijzen voorhanden voor beider samenwerking. Brieven van haar aan Vondel of Huygens zijn niet bewaard. Door het overlijden van Hooft op 21 Mei 1647 viel de Muiderkring uiteen en verloor Tesselschade haar trouwen en oprechten vriend, nadat zij in September nog, voor 't laatst, met eenige trouwe gasten op 't slot waren saamgekomen en echt vroolijk van de beroemde pruimen genoten hadden.

Den 31en Augustus 1647 trof Tesselschade een zwaardere slag door het overlijden van haar 19-jarige dochter Maria Crombalghs, naar haar Tesselschade genoemd. Den 14. Januari 1648 stierf ook Barlaeus, zoodat van hare oude vrienden slechts Vondel en Huygens overbleven. Al deze verliezen kwam zij niet te boven; zij bleef kwijnen en stierf in Juni 1649 te Amsterdam, waar zij tijdelijk verbleef, vermoedelijk bij haar zwager Van Buyl in de N.Z. Kolk, en is in de Oude Kerk begraven: '2 uyren beluyt met de groote clock.' Op 15 Juli herdacht Huygens zijn goede vriendin in een grafschrift, dat begint:

'Dit 's Tesselschades Graf.
Laet niemand sich vermeten
Haer' onwaerdeerlickheit in woorden uijt te meten;
All watmen vande sonn kan seggen gaet haer af.'

Dr. J.A. Worp schetst Tesselschade als volgt: 'Tesselschade was de eerste nederlandsche vrouw, die blijk heeft gegeven van een zeer hooge en fijne beschaving. Zij kende een paar vreemde talen, las veel, dichtte zelf, maar was volstrekt geen blauwkous: integendeel, zij springt dikwijls heel

vreemd om met de spelling - een gebrek, dat in die tijd, en later, meer voorkomt - en schaamt zich niet, dat te erkennen en de vrienden te verzoeken haar geschrijf te verbeteren. Zij zingt verrukkelijk, bespeelt een paar instrumenten, teekent en schildert, graveert op glas, munt uit in allerlei vrouwelijke handwerken. Maar zij laat zich nergens op voorstaan. Zij is mooi en bekoorlijk, geestig en vrolijk. Maar zij is tevens eenvoudig, natuurlijk en tactvol in alles. Zij wordt bewonderd door velen en is de vriendin van al onze groote dichters van dien tijd, van Vondel, Hooft, Huygens en Bredero. Zij is het middelpunt van den smaakvollen Muiderkring, en allen die daartoe behooren, bewijzen haar hunne hulde. En door dit alles is zij voor ons de meest aantrekkelijke vrouwenfiguur uit de 17e eeuw.'

Voegen wij daaraan toe, dat Tesselschade bij deze hulde steeds nederig en godsdienstig gebleven is, en de zware rampen waarmede God haar beproefde, manmoedig heeft verdragen, zoodat Hooft, toen haar dochttertje en haar man gelijktijdig begraven waren, haar schreef: 'Heil zij UE, heldinne, daer de helden bij ter schoole behoorden te gaan.'

Portretten van Tesselschade en Anna Roemers, teekeningen van Goltzius (1612) in Mus. Fodor, Amsterdam. Dat de schilder beide zusters goed kende blijkt uit een gedicht van B. Gerbier (*O. Holl.* 1903, 132 en 1920, 116).

Zie: Mr. J. Scheltema, *Anna en Maria Tesselschade, de dochters van Roemer Visscher* 1808; M.D. de Bruin, *Gedichten van Anna Visscher en Maria Tesselschade Visscher*, 1851; A.D. Schinkel, *Oudheidkundige Bijdragen Beschrijving van merkwaardige drinkglazen en bekers, onder welke uitmunten die van Anna Roemers en Maria Tesselschade* 1848; Dr. J. van Vloten, *Tesselschade Roemers en hare vrienden*, 1852; Edmund W. Gosse, *A Dutch Poetess of the seventeenth Century (Studies in the literature of northern Europe*, 1879); Gustave Derudder, *De Tessela Romeria, Calais* 1898; *Vierde verslag van de vereeniging 'Het Vondelmuseum'*. Amsterdam 1910 bl. 24-32; *Annalen van de Vereeniging tot het bevorderen van de Wetenschap onder de Katholieken in Nederland*, 1912: 'Over Vondel, Tesselschade en andere vrouwen uit zijn kring', door J.F.M. Sterck; *Gedenkboek van 'De Violier'*, 1912: *Een weergevonden sonnet van Tesselschade*, door J.F.M. Sterck; Dr. J.B. Schepers, *Bredero's liefde; De nieuwe Gids*, 1913, afl. V.; C.E. Bruining, *Maria Tesselschade, Onze Eeuw*, 1917. J.F.M. Sterck, *Oorkonden over Vondel en zyn kring*, Bussum, 1918, bl. 142-186; Dr. J.A. Worp, *Een onwaardeerlijke Vrouw, Brieven en verzen van en aan Maria Tesselschade*, 's Gravenhage, M. Nijhoff, 1918; Een *Nalezing* op dit laatste boek is in bewerking bij J.F.M. Sterck. (In *Tijdschr. Ned. T. en L.* 1921, afl. 4).

Sterck

[Visser, Leendert Carel Philip Wilhelm]

VISSER (Leendert Carel Philip Wilhelm), geb. 7 Sept. 1832, overl. te 's Gravenhage 17 April 1909, werd 1 Dec. 1848 benoemd tot adelborst bij het instituut der Marine te Medemblik, waarna op 18 Aug. 1853 met ingang van 1 Sept. d.a.v. zijne benoeming volgde tot aspirant-ingenieur der Marine, terwijl hij geplaatst werd bij 's Rijkswerf te Amsterdam. Na zijne benoeming tot ingenieur 2e klasse bij Koninklijk besluit van 1 Sept. 1858 met ingang van denzelfden dag werd hij in 1859 geplaatst te Hellevoetsluis. Op 1 Mei 1864 keerde hij te Amsterdam terug en werd bij Koninklijk Besluit van 20 Juni van datzelfde jaar met

ingang van 1 Juli d.a.v. bevorderd tot ingenieur 1e klasse. In 1866 was hij werkzaam bij de opruiming van de Rijkswerf te Vlissingen, waarna hij in 1868 weder te Amsterdam werd geplaatst. Met ingang van 1 Nov. 1873 werd hij bij Koninklijk Besluit van 8 Oct. te voren bevorderd tot hoofdingenieur. Hij werd in 1887 overgeplaatst naar Willemsoord en bij Koninklijk Besluit van 24 Jan. 1896 met 30 Apr. d.a.v. op zijn verzoek eervol ontslagen, waarna hij zich te 's Gravenhage neerzette.

Hij was gehuwd met H. N e t t l e r , vóór hem overleden.

Ramaer

[Vitringa, Anne Johannes]

VITRINGA (Anne Johannes), rector van het gymnasium te Deventer en hoogleeraar aan het toenmaligen athenaeum aldaar. Geb. 29 Sept. 1827 te Harderwijk, uit het huwelijk van Mr. Campegius Lambertus V. (die volgt) en A l i d a S c h e d e ; overl. 5 Dec. 1901 te 's Gravenhage.

Na zijn jeugd te Harderwijk, Nunspeet en elders op de Veluwe te hebben doorgebracht en zich hier door privaattlessen en eigen studie voor de academie bekwaamd te hebben, werd hij op zijn 20ste jaar student, (ingeschr. aan 't amsterdamsche athenaeum Sept. 1847). Het volgend jaar liet hij zich als litt. hum. stud. in het Album stud. der groningsche hoogeschool inschrijven en promoveerde hier 18 Dec. 1852 op een dissertatie *De Protagorae vita et philosophia*.

Achtereenvolgens werd hij benoemd tot praceptor aan het gymnasium te Gouda (1853) tot rector te Enkhuizen (1854), tot conrector te Gouda (1860) en tot rector te Deventer (1862), waar hij twee jaar later den titel van hoogleeraar aan het athenaeum ontving.

In 1890 legde V. zijn rectoraat neder, nadat hij in 1884 tot de R. Kath. kerk was overgegaan.

Hij vestigde zich nu met der woon in Utrecht, waar hij medewerker werd aan het dagblad *De Tijd*. Na vier jaar te Utrecht gewoond te hebben, verhuisde hij met zijn gezin naar den Haag, waar hij in 1901 op 74-jarigen ouderdom stierf.

Vitringa was gehuwd, sedert 1855, met C a t h a r i n a S c h o u t e n (overleden 1899), uit welk huwelijk acht kinderen geboren werden.

Buitengewoon talrijk zijn de geschriften van dezen letterkundige. Hij begon met opstellen in *De Tijdspiegel* en andere tijdschriften, waarvan wij noemen: *Zomeravondkout* (Tijdsp. 1858), *De ontwikkelingsgeschiedenis van Keesje Putbus* (id. 1859) en *Opmerkingen van een platonisch Filosoof uit de 19e eeuw*. Zij bevatten frissche, gezonde denkbeelden over opvoeding en onderwijs; vooral de kostscholen en instituten van die dagen werden er in aan de kaak gesteld. Die opstellen werden geschreven onder het pseudoniem J a n H o l l a n d en verwierven al spoedig veel bijval. Een later aangenomen schuilnaam van A.J. Vitringa was die van J o c h e m v a n O n d e r e . De zoeven genoemde tijdschriftartikelen zijn later ook opgenomen in de *Key s e r s*, *Neerlands Bibliotheek* (1866) en verschenen weldra ook afzonderlijk.

Onder het pseudoniem J a n H o l l a n d zagen nu achtereenvolgens het licht: *Darwinia*, *Roman uit een nieuwe wereld*, 2 dln. (1876); *Nette menschen* (1878); *Keesje Putbus en andere eerstelingen* (1879); *Een koningsdroom* (1880); *De familie Willemsen* (1881); *Brieven van neef Gerrit* (1881); *Het apenboek*, *Galgenhumor* (1882); *Moderne heksen* (1882; 2de dr. 1884); *Dat getob met onze jongens* (1883);

Doris en Doortje (1884); *De Woort en zijn kring* (1885); *Oude ideeën in een nieuwe kleedij* (1886); *Neen! Eene stadsgeschiedenis*, 2 dln. (1887); *De honden van Koekenheim* (1888); *Een paar buiten-modelmensen* (id.); *De onderaardsche reis van Klaas Klim*. Uit het Duitsch van L. von Holberg (1889); *Athanasius Mors* (id.); *Het smeult. Moeten wij wachten tot dat de vlam uitslaat?* (1890); *Willoozen. Roman* (1891); *Eigen schuld* (id.); *Omdolingen in het rijk der krachten* (1893); *Pessimistisch optimisme* (id.); *Over vrouwen voor vrouwen* (1899) en *De geschiedenis van Adam Almens* (1900).

Onder het pseudoniem Jochem van Ondere verschenen: *Mijn bezoek aan Bismarck in den zomer van 1875* (1876; 2de dr. 1878), en *Van hemel en aarde* (1877).

Intusschen had de onvermoeide schrijver ook onder eigen naam verschillende werken het licht doen zien, als: *De wijsbegeerte voorgesteld in hare ontwikkeling. Eene geschiedenis der philosophie* (1e dl.). *De wijsbegeerte vóór Aristoteles* (1885); *Open brief aan Mr. C.W. Opzoomer over het doel en de waarde der bespiegelende wijsbegeerte* (id.); *Latijnsch leesboek voor de laagste klassen der gymnasiën en latijnsche scholen* (1860); *Tegenwoordige toestand en plan tot hervorming van het middelbaar onderwijs* (1860); *Oratio de Daventria vel invitis temporibus bonarum artium liberalissima faultrix* (1865); *De emanatieleer en haar invloed op het Christendom* (1867); *De ziekte van ons hooger onderwijs* (Tijdspeigel (1867); *Bescheidene aanmerkingen op het Wetsontwerp Hooger Onderwijs van minister Heemskerk* (Tijdspeigel 1868); *Over opvoeding en emancipatie der vrouw* (1869); *De vraag: Hoe moet een hogere burgerschool voor meisjes zijn ingericht? beantwoord door eene vrouw, met een voorrede van dr. A.J. Vitringa* (1870); *Was de christelijke liefde een nieuw en oorspronkelijk beginsel? Proeve van beantwoording der gewichtigste vraag uit de geschiedenis der zedekunde* (1870); *De opvoeding des gemoeds. Wenken inzonderheid voor vrouwen over den huiselijken omgang met kinderen* (1871); *De mensch beschouwd als dierlijk en geestelijk wezen. Poging tot beslechting van den strijd tusschen moderne natuurwetenschap en christelijke beginselen* (1873); *Naar aanleiding van het Oera Linda-bok. Historische schetsen met eenige in- en uitvallen* (1874); *Fransche school en burgerschool* (1876).

Den meesten opgang maakte de schrijver zich in zijn boeken, onder den naam van Jan Holland uitgegeven. Ze zijn vol humor en vernuft vaak ook vol bittere satire, vooral als hij het heeft over de hedendaagsche samenleving. Niets wordt dan gespaard; hij zwaait zijn scherpe roe naar alle kanten. School, kerk, staat worden over den hekel gehaald; zoowel de modernen als de orthodoxen moeten het ontgelden. Vooral Darwinia is een sarcastisch boek: een doorgaande satire op de richting, die het leven en de denkbeelden van verreweg de meeste menschen in onzen tijd genomen hebben; een doorgaande bestrijding ook van de zelfzucht, de eigenbaat, de lauwheid en 't gemis aan geestdrift van dien tijd. Hier en daar voorzeker overdreven voorgesteld en niet altijd de werkelijkheid nageschilderd, maar toch met liefde en ernst behandeld.

Ook *Mijn bezoek aan Bismarck* door Jochem van Ondere, 'pijpenfabrikant en ouderling te Gouda', is een geestig boek. Hierin worden vooral die Nederlanders onder handen genomen, die zich zelf zooveel beter en braver vinden dan hun bureu. Want niet enkel ginds ook

hier wordt gezondigd: overal is corruptie in 't maatschappelijk en staatkundig leven beide. Verder bespreekt de schrijver in dit boek de in 1870 ten onzent bestaande 'Prusophobie', de vrees dat ook Holland eens, als Hannover, Hessen en Massau, bij Pruisen zou worden ingelijfd.

De latere geschriften van Jan Holland ademen veelal een somberen geest en munten niet altijd uit door klare, heldere gedachten. Van enkele ervan willen wij hier nog met een woord den korten inhoud aanduiden. In de familie Willemsen wordt een gesprek gehouden tusschen Thorbecke en den zwolschen kruidenier Jan Willemsen, over het middelbaar onderwijs, waarin het overladen programma en de materialistische geest der hoogere burgerscholen danig worden gehekeld. *Moderne heksen* is een brochure aan de vrouwenbeweging gewijd; de opvoeding en levenswijze der vrouwen van nu en vroeger worden er in met elkander vergeleken. In *De Woort en zijn kring*, des schrijvers eigen bekeeringsgeschiedenis bevattende, wordt gehandeld over geloofsstrijd en wat daarmee samenhangt. De hoofdpersoon van dat boek is de Woort, een personificatie van Jan Holland zelf, die tot een overtuiging komt dat het ware geloof bij de R. Kath. kerk is. *Neen! een stadsgeschiedenis* is een vinnige bestrijding van den godsdienst der modernen. *Athanasius Mors* bevat eveneens bespiegelingen over en een aanprijzing van het ware geloof. De grondgedachte kan worden weergegeven door des schrijvers uitspraak: Wie buiten God leeft vervalt tot de onzinnigste dwalingen. In *Een paar buitenmodelmensen* worden moderne philantropie en christelijke liefdadigheid onderling vergeleken. *Het smeult* is wederom een bestrijding van de moderne maatschappij. Duurzame beterschap kan slechts voortkomen uit zelfhervorming. Verder heeft de schrijver het in dit boek over arbeidersvereenigingen, coöperatie enz. - *Willoozen* bevat een pleidooi voor 's menschen vrijen wil. In *In de honden van Koekenheim* wordt betoogd, dat de dwaalleer der materialisten en rationalisten eens zal plaats maken voor de zuivere en onvervalschte waarheid. *Pessimistisch optimisme* is een wijsgeerige verhandeling over den oorsprong en het wezen van het bederf in de natuur. Waarom heeft God een wereld geschapen van zoo oneindig veel lijden? 't Had immers anders kunnen zijn? Doch niet God, de mensch zelf met zijn verbijsterd verstand is oorzaak van al die ellende. *Adam Almens* het laatste boek des schrijver, bevat een romantisch verhaal, waarvan de bekeeringsgeschiedenis van Adam Almens de hoofdpersoon den inhoud uitmaakt. Na grove afdwalingen en diep nadenken vindt deze man eindelijk vrede in den godsdienst der moederkerk. 'Alles weloverwogen, weerspiegelt elke ziel in hare geschiedenis den gang der geestelijke ontwikkeling van de geheele menschheid'. Onderwijl worden in zware dialogen verschillende en weinig samenhangende onderwerpen in dit boek besproken.

Vitringa schreef ook veel in dag- en weekbladen, in de *Deventer Courant* en in 't *Over-Veluwsch Weekblad* dat van 1881 tot 84 zijn eigendom was, de hoofdartikelen en andere stukken van zijne hand in dit blad verschenen werden niet zelden in de grootere bladen overgenomen en besproken. Overgegaan tot de R.-Kath. kerk, werd hij gelijk reeds boven is gezegd een ijverig medewerker van *De Tijd*.

Zie: J.A. Bientjes in *De Banier* 1878 I, 241; Jan van Brabant in *Het Dompertje* 1896-97, 353; A.J. Oostdam in *De Kath*.

Gids 1902, 35; *Ned. Patriciaat* 1915, 386; *De Tijd* van 8 Dec. 1901 en *Het Vaderland* van 7 Dec. 1901. Voor 't geslacht Vitringa, waarvan hieronder eenige leden volgen, *Ned. Patr.* 1915, 383-389.

Zuidema

[Vitringa, Campegius of Kemper Lambertus]

VITRINGA (Campegius of Kemper Lambertus), notaris in 't kanton Harderwijk, resideerende te Nunspeet, van welke gemeente hij tevens burgemeester en secretaris was. Geb. te Elburg 22 Maart 1786, overl. 6 Sept. 1864 op zijn buitenverblijf te Nunspeet. Hij studeerde en promoveerde in de rechten aan de destijds te Harderwijk bestaande hoogeschool en vestigde zich als advocaat te Arnhem, werd in 1811 griffier bij 't vredegerecht te Aalten en later te Harderwijk. Vanhier vertrok hij naar Nunspeet (1812), terwijl hij in 1825 burgemeester van Ermelo werd.

Hij schreef behalve zijn latijnsche dissertatie, een *Gedenkschrift* in 4 dln., waarvan de drie laatste den afzonderlijken titel dragen van *Staatkundige geschiedenis der Bataafsche republiek* (1857-1864). In het eerste deel vindt men *Bijzonderheden omtrent het geslacht Vitringa*. Verder heeft men van hem een *Schets van de staatsgesteldheid van het vaderland tot 1787* en een *Toets van het leven en de staatkundige loopbaan van mr. H. H. Vitringa als secretaris van Elburg* enz. van 1785-1796. Voorts een *Levensschets van den hoogleeraar Campegius Vitringa* (Arnhem. 1857-1864).

Hij was gehuwd, sedert 1813, met Alida Schede, overl. te Nunspeet in 1879.

Zie: Eekhoff, *Cat. Bibl. Leeuw.*, 346, en *Ned. Patr.* 1915, 386.

Zuidema

[Vitringa, Ernst]

VITRINGA (Ernst), zoon van den stadsrentmeester Horatius V., in 1693 te Leeuwarden geb. Hij werd in 1709 landschapsmeter en in 1722 notaris. De catalogus der bibliotheek van Leeuwarden meldt van hem: *Een folioband bevattende eerst 24 gekleurde teekeningen, met landmeetkundige voorstellen; daarna uitgewerkte voorstellen uit de zes boeken van Euclides, fol. 1-43, en vervolgens tot fol. 58, teekeningen en berekeningen der grootte van landen, opgemeten door hem met Sierk Allerts Nieuwenhuis, Taekle Buwes Hannema en Ruurd Wybrens Bosma, fol. 1709-1717*. Verder *De wijze koning Salomons den zoon Davids, des konings Israëls spreuken, in rijm uitgebreid door Ernst Vitringa, Not. publ. op Welgelegen*. Enz. enz. Voorts *Ordonnantien en de articulen betreffende de Burgers der stad Leeuwarden en het optrekken en onderhouden van de Wacht op de Wage, met andere instructiën en Resolutiën in order gebragt door Ernst Vitringa, Not. publ.* (Leeuw. P. Konkans 1733).

Zie: Eekhoff, *t.a.p.* 143, 167 en 249.

Zuidema

[Vitringa, Herman Hendrik]

VITRINGA (Herman Hendrik), secretaris der stad Elburg en leider der patriotsche beweging aldaar in 1786. Hij was geb. in 1757, uit het huwelijk van Martinus V. en Diderica Maria Otters, overl. 19 Mei 1801, begr. in de kloosterkerk te 's Gravenhage. Levendig nam hij deel aan de staatkundige gebeurtenissen van zijn

tijd te Elburg, Hattem en andere geldersche steden. Bij de bezetting van eerstgenoemde stad in 1786 verliet hij haar en werd later voor zes jaar door het Hof van Gelderland uit dat gewest verbannen. Na zich met vele andere patriotten eenigen tijd in Frankrijk te hebben opgehouden, leefde hij van 1788 tot 1795 als ambteloos burger te Kampen en elders. In laatstgenoemd jaar aangezocht om aan 't bewind deel te nemen, werd hij weldra lid van het College van Politie, Financiën en Algemeen welzijn in Gelderland en vervolgens secretaris van dat College. Naar de Vergadering der Staten-Generaal afgevaardigd,

trad hij in 1796 als lid der Nationale Vergadering op en werd lid van de Commissie tot het ontwerpen van een nieuwe staatsregeling. Bij 't begin der tweede Nationale Vergadering in 1797 genoot hij hetzelfde vertrouwen doch bij de Omwenteling van 22 Jan. 1798 werd hij, als behorende tot de Federalisten, met 27 ambt- en partijgenooten gevangen gezet en tot den 14den Juli op 't Huis den Bosch gevangen gehouden, zonder dat ooit een beschuldiging tegen hem blijkt te zijn ingebracht. Later werd hij lid van 't Hof van Gelderland en vervolgens van dat in 't departement van den Ouden-IJssel. Maar hij kon in die hoedanigheid geen zitting nemen, daar hij 1799 tot lid van het Wetgevend Lichaam benoemd werd en naar den Haag verhuisde.

Vitringa was gehuwd sedert 1780 met Catharina Metta Lucretia van Hoelcum (overl. 1813), uit welk huwelijk verscheiden kinderen geboren werden.

Geschriften van zijne hand zijn onder meer *Adviseu over de wenschelijke eenheid der Republiek over den godsdienst, over de revisie of verandering der Constitutie* enz. (Amsterdam 1796).

Zie: Kobus en Rivecourt, *Biogr. Woordenb. Ned. i.v.*; Scheltema, *Staatk. Nederl.*; Vitringa, *Gedenkschr.* I, 147; Blok, *Gesch. Ned. Volk*² III, 607 en IV, 6, 25, 30 e.v.

Zuidema

[Vitringa, Horatius]

VITRINGA (Horatius), zoon van Campegius V. (den vader), studeerde in de medicijnen, doch was tevens een vlijtig student in de grieksche letteren, waarvan hij bewijs gaf in zijn *Observationes miscellae* op het werk van Vorstius *de Hebraïsmis N.F.* door Lambert Bos in 1707, 1731 te Franeker uitgegeven. Hij overl. in 1704, slechts 19 jaren oud.

Zie: B. Tullenius, *Prog. funeb. Ath.* 617; Saxe, *Onom. Litt.* V, 449; Kobus en Rivecourt, *Woordenb. in voce.*

Zuidema

[Vitringa, Horatius Wigeri]

VITRINGA (Horatius Wigeri), in 1631 te Leeuwarden geboren., was de zoon van Wiger Wigers V. en Grietje Hotzes (Margaretha Horatius). Hij werd al vroeg klerk bij een raadsheer, vervolgens beambte bij 't Provinciaal gerechtshof van Friesland, en in 1649 eerste deurwaarder 'Van de Kamer in den Rade van Friesland', terwijl hij in 1688 substituut-griffier of secretaris van 't Hof van Friesland werd, waarvan hij in 1692 afstand deed ten behoeve van zijn zoon Martinus. Ook was hij ouderling, schepen en rentmeester van geestelijke goederen. Hij was de eerste auteur van de *Naamrol der Raden in het hof van Friesland*, die in handschr. menigvuldig voorkomt en met vermeerderingen door den raadsheer E.M. van Burmania (anoniem) is uitgegeven (Leeuw. 1742). Deze naamrol vindt men ook in zijne *Annotatien van eenige aanmerkingswaardige dingen zoo in als buiten de prov. Friesl. in de tijd van 20 jaren voorgevallen, beginnende met de jaren 1657 en eindigende met den jare 1676 inclus.* 3 dln. I van 1657-1671; II van 1672-1676; dl. III bevat de maandelijksche annotatiën over 1696 en 't begin van 1697. Dit handschr. is in 't bezit van het Prov. Friesch Genootschap.

Hor. Vitringa huwde in 1656 met Albertje de Haen, dochter van Kempe de Haen, bode of deurwaarder van den Hove. Zij werd moeder van vier zonen:

Wiger in 1658, Kempe in 1659, Marten in 1660, Horatius in 1661 geb., en van ééne dochter Anna. Zijn tweede vrouw I d s k e R a a v e n s , schonk hem een

dochter *F r a n s k e*. Zij overl. in 1665; hij zelf stierf in 1669 en werd in de Westerkerk te Leeuwarden begraven.

Zie: *Verwoert, Woordenb. Vad. Gesch. i.v. de Crane, Verz. Biogr. tijdsch.* 63; *Ned. Patriciaat* 1915, 383.

Zuidema

[Vitringa, Lambertus Julius]

VITRINGA (Lambertus Julius), landsadvocaat, lid van het Wetgevend Lichaam en president van de Hooge militaire vierschaar te 's Gravenhage, geb. 31 Jan. 1753 te Arnhem, overl. 6 Juli 1810 in den Haag. Hij studeerde aan de hoogeschool te Franeker in de rechten, promoveerde in 1773 op een *Spec. hist. pol. jurid. exhib. nonnulla de reformationibus civitatum* en vestigde zich als advocaat in den Haag, waar hij later advocaat bij het Hof van Holland en Zeeland werd.

Hij schreef: *Gedagten over de pligten der onzijdige mogendheden en hunne onderdanen, en bijzonder van dezen Staat, bij gelegenheid van de Noord-Amerikaansche onlusten* (1777). Verder: *De eer der Hollandsche natie en van hare wetgevers, rechters en rechtsgeleerden verdedigd tegen het Vertoog over de ongerijmdheden van het zamenstel onzer hedendaagsche regtsgeleerdheid door een jongen practizijn* (1777); eindelijk: *De valschelijk ontmaskerde jonge practizijn. Door den schrijver der verhandeling van de eer der Hollandsche natie* (1777).

De beide laatste werken verschenen anoniem.

Mr. L.J. Vitringa was getrouwd, sedert 1773, met *Kunira van Gelein* uit Amsterdam (gest. 1842), uit welk huwelijk één zoon geb. werd: *Martin Julius van Gelein Vitringa*, later president van 't Hof van Gelderland (overl. 17 Febr. 1865).

Prent door R. Vinkeles.

Zie: *Verwoert, Woordenb. Vad. Gesch.* II, 311, en *Ned. Patr.* 1915, 384.

Zuidema

[Vitringa, Martinus (1)]

VITRINGA (Martinus) (1), zoon van *Horatius Wigeri V.* (kol. 1042) en *Albertje de Haen*, in 1662 te Leeuwarden geb. Hij volgde zijn vader op als substituut-griffier, welke post hij ruim 30 jaar bekleedde. Bij herhaling nam hij ook het ambt van schepen te Leeuwarden waar. Hij stierf te Leeuwarden 22 Febr. 1723.

Zie: *de Crane, Verzameling Biogr. bijdr.* 69; *Vitringa, Gedenkschr.* I, 29.

Zuidema

[Vitringa, Martinus (2)]

VITRINGA (Martinus) (2), predikant te Zuidwoude en Tietjerk (1741), in 1750 te Arnhem, 15 Apr. 1798 overleden te Kampen. Hij gaf op nieuw uit *C. Vitringa* (de vader), *Doctrina Christ. rel.* 9 dln. (Arnh. 1761-1786).

Zie: *Verwoert, Woordenb. Vad. Gesch.* in voce; *Keppel, Alph. naaml.*, 167.

Zuidema

[Vitringa, Wiger]

VITRINGA (Wiger), zoon van *Horatius V.* (kol. 1042) en *Albertje de Haen*, geb. te Leeuwarden 8 Oct. 1657, overl. te Wirdum 18 Jan. 1725. Hij studeerde te

Franeker in de rechten en promoveerde daar 4 Juli 1678 op een diss. *de Fideicommissaria haereditatis petitione*. Twee dagen daarna werd hij in de rol der advocaten voor het Hof van Friesland ingeschreven, oefende vervolgens ruim 45 jaren de rechtsgeleerde practijk te Leeuwarden uit.

Behalve een uitnemend advocaat was Wiger Vitringa ook een goed zeeschilder. Zijn stille en woelige zeeën en andere wateren zijn fraai van schildering en de schepen goed geteekend, al missen zij het fijne en transparante van van der Velde's zeestukken. Hij heeft ook teekeningen vervaardigd, die later met de pen, oostindisch

inkt, roet, indigo e.d. door hem zelf werden opgewerkt. Zijn portret, door Jelgersma in 1721 geteekend, is door C. van Noorde in koper gebracht.

Prenten door C. van Noorde, J.C. Bendorp.

Zie: de Crane, *Letter- en Geschiedk. verzamel.* 68; Kobus en de Rivecourt, *Biogr. Woordenb.*, 220; *Nederl. Patriciaat*, 1915, 383.

Zuidema

[Vleminxc, Gerardus]

VLEMINXC (Gerardus), priester, geb. te Goidsenhoven omstreeks 1515, overl. 26 Mrt. 1591, behaalde 1536 bij de promotie der filosofie aan de universiteit te Leuven de 39e plaats van 110. Hij was 1566 pastoor te Ginneken. Uit vrees voor de Geuzen hield hij 's nachts zijn verblijf binnen Breda. 1573 ontstond een twist, of hij voldeed aan de 'lex residentiae' en dus recht had op zijn aandeel van de inkomsten, waarna een lang proces volgde. Sinds 1575 was hij kanunnik van de O.L. Vrouwe kerk te Breda. Wanneer hij aldaar deken van het kapittel werd, is niet juist aangeduid: waarschijnlijk na den dood van deken 's Grauwen, overl. 7 Dec. 1585. Bij testament van 17 Mrt. 1591 liet hij een stichting na van vijf beurzen in de pedagogie het Verken te Leuven voor studenten, zijne bloedverwanten, of in gebreke daarvan voor studenten van Thienen en Breda. De inkomsten schijnen thans verloren. Het necrologium van het kapittel bij Hoynk van Papendrecht, *Analecta Belg.* II, 354 vermeldt 26 Mrt., zonder jaartal, het overlijden van deken Vleminxc. Waarschijnlijk heeft hij bij de inneming der stad door de Staten 1590 elders een toevlucht moeten zoeken.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* II (1865) 308; 2X (1886] 280; Krüger, *Gesch. bisdom Breda* III 246; *Taxandria* XXIII (1916) 281-284; Val. Andreas, *Fasti Academ.* (Lov. 1650) 260.

Fruytier

[Vlierden, Godefridus van]

VLIERDEN (Godefridus van), priester, geb. te 's Hertogenbosch 1556 en aldaar overleden 30 Sept. 1637, werd 1574 aan de universiteit te Leuven plechtig uitgeroepen als primus der filosofie, van de pedagogie het Verken. Hij voltooide zijne godgeleerde studie, totdat hij den graad van licentiaat behaald had en studeerde nog een tijd aan de universiteit te Orleans in Frankrijk. 13 April 1580 verkreeg hij een kanunnikdij in de St. Janskerk zijner geboorteplaats. Hij resideerde aldaar en was aanwezig op de algemeene vergaderingen van het kapittel 1590-1592 en bij de visitatie door bisschop Masius 1595. 24 Mei 1600 werd hij benoemd als cantor, welk ambt hij bekleedde tot 10 Mei 1605, toen hij ontslag nam om het plebaanschap te aanvaarden der St. Pieterskerk te Turnhout, 23 Juni 1604 of 5. Tevens was hij koordeken van het kapittel aldaar. Hij werd door zijne parochianen zeer bemind en werkte ijverig om de karige inkomsten van zijn beneficie en zijn kapittel te vermeerderen. Hij verfraaide de kerk, die door oorlog en beroerten veel had geleden. Het gasthuis, dat slechts diende als verblijf van bedelaars en landloopers, veranderde hij in een klooster van zusters, die de verpleging van zieken op zich namen. Hij werd de eerste pastoor en bestuurder van de nieuwe inrichting, 1608. De rechten van exemptie van zijn collegiale kerk verdedigde hij door den aartsdiaken van Antwerpen den toegang als visitator krachtig, doch op eene hoffelijke wijze, te weigeren. 1611 verliet hij Turnhout, nadat hij in zijne geboorteplaats tot gegradueerd kanunnik was

benoemd en tot pastoor op het Begijnhof. 1626 nam hij zijn ontslag als pastoor. Hij overleefde nog 8 jaren de voor hem zoo droevige dagen van den overgang van den

Bosch. Hij zag zijne kapittelkerk, waar hij zoovele jaren als kanunnik trouw de getijden had gezongen, door de protestanten in bezit genomen, van al hare sieraden ontdaan en verminkt en verwaarloosd, nadat zij reeds buitenmate geleden had door het beleg. De inkomsten zijner kanunnikdij werden in beslag genomen en hij moest zich vergenoegen met een klein pensioen. Hij overleed 76 jaar oud. Sinds 1600 was hij lid der vermaarde Illustre Broederschap van O.L. Vr., waarvan hij 1614 tot deken was benoemd.

Zie: S c h u t j e s , *Gesch. Bisdom's Bosch* IV, 271, 273, 274, 279, 282, 369; *Bijdr. Hertogd. Brabant* XIII, 142-143; J a n s e n , *Turnhout in het verleden* II, 190; *Taxandria* XIX (1914) 162, *Catal. Primorum Univers. Lov.* 56.

Fruytier

[Vlodrop, Flodrop]

VLODROP (Flodrop) (E l i s a b e t h v a n) was de dochter van Gerardus (2), (kol. 1046) erfvoogd van Roermond (zie aldaar), en van E l i s a b e t h v. S t a m m h e i m , overl. na haar echtgenoot 14 Juni 1555 en begraven voor het hoogaltaar in de Munsterkerk te Roermond, waar hare dochter non was en kosteres. Onder abdis Jacoba van Erp, omstreeks 1525, was zij aldaar in de Cisterciënserorde getreden; 1560 werd zij tot abdis gekozen; zij overleed aldaar 24 Febr. 1582, na een degelijk bestuur van 22 jaar. Zij beleefde treurige gebeurtenissen en droevige en benauwde dagen n.l. bij de inneming der stad (1568) door de troepen van den Prins van Oranje. Of in Munster eveneens zulke gruweldaden gepleegd werden als in de andere kloosters, is niet bekend. Haar kerk en klooster stonden aan plundering en ontheiliging bloot. Bij de belegering van 1578 doorstond zij met hare kloosterlingen opnieuw vele bange dagen. In het klooster waren de ketels opgesteld tot het zieden van salpeter voor de bezetting.

Het weinige, dat van haar bestuur bekend is, strekt haar tot grooten lof. 1574 deed de abtgeneraal der Cisterciënserorde, Nio. de Boucherat, persoonlijk een visitatie der abdij. Hij vond in de abdij een zeer goede regeltucht onderhouden door de 16 nonnen, een novice en een postulante en 25 converszusters. De abdis was een goed onderrichte, geleerde vrouw, evenals eenige nonnen, die den handenarbeid niet schuwden. Bij haar dood liet de abdis aan elke zuster twee sluiers na, die zij eigenhandig gesponnen had.

Elisabeth van Vlodrop was de dochter uit eene talrijke familie. Het doodenboek van de Munsterabdij vermeldt: haar zuster A n n a , echtgenote van Christoffel Schenk van Nydeggen, wier dochter Elisabeth non was in Munster; K a t h a r i n a , overl. 1560 als claris te Neuss; haar broer J o a n n e s , eerst kanunnik te Trier, daarna erfhofmeester van het hertogdom Gelre; G e r a r d u s , waarschijnlijk de oudste, overleed als erfvoogd van Roermond.

Zie: S i v r é , *Necrologium van O.L. Vr. Munster*, 26, 46, 51, 53, 58, 64, 90, 90; *Cistercienser Chronik* XIII (1901) 264; *Limburgs Jaarboek* XXII (1916), 82, 124.

Fruytier

[Vlodorp of Vlodrop, Gerhard van (1)]

VLODORP of **VLODROP** (Gerhard v a n) (1), overl. 1480, oudste zoon van Willem v.V., die volgt en C e c i l i a v. H a m a l , (mede)erfvoogd van Roermond, komt tegelijk met zijn vader (zie kol. 1049) en zijn broer (zie kol. 1050) voor in 1477 in betrekking tot het slot v. Montfoort. Hij werd in het jaar van zijn dood, voor zijn minderjarigen stiefzoon G e r (h) a r d v. B r o e k h u i z e n , beleend met de geldersche heerlijkheid

Werdenberg (Werdenburg), met welke heerlijkheid, naar v. S p a e n , *Inl. tot de hist. v. Geld.* III, 291 nog in hetzelfde jaar 1480 laatstgenoemde

Gerhard door aartshertog Maximiliaan beleend werd. Bij zijn gemalin Elisabeth v. Haef ten dochter v. Walram, ridder, en van Hendrika v. Vaderick en, naar Ferwerda II, 5 gen. v. Haef ten, weduwe van Jan v. Broekhuisen (als moeder van diens zoon, Gerhard v. Werdenberg blijkbaar bedoeld in *Gelre X*, 232) had hij de volgende kinderen:

1. Willem, heer van G(h)oor ± 1530, medeerfvoogd v. Roermond, van welke erfvoogdij hij het vruchtgebruik van de, hem bij de deeling met zijn broeder (zie boven) toegefallen, helft aan zijn echtgenoot verzekert, Elisabeth van Montfoort, overl. in of kort vóór 1543, erfgename van Meyl, Goor en Fronenbroeck, weduwe van den kort na 1518 overleden Godart, burggraaf v. Drachenfels. Voor haar verhief hij 9 Mei 1514 de heerlijkheid Pol en de hoeve te Buggenum. Drie dagen later als leenheer te G(h)oor verschijnende (vgl. hier ook: Eg. Slanghen, *Bijdr. tot de gesch. van het tegenwoordige hertogdom Limburg* (1865 I, 135, II, 211)), zien wij hem als zoodanig ook op 10 Mei 1520; voorts 15 Jan. 1527; dan 24 Oct. 1528 (waarop de benoeming door hertog Karel tot drost v. Montfoort plaats had); tenslotte nog in Nov. 1530 (*Limburg's Jaarb.* XI (1905) 303).

Drie jaar later is heer Willem zeker dood, want in bedoeld jaar komt niet alleen Elisabeth als weduwe voor, maar wordt zij tevens door hertog Johan v. Kleef beleend met Pleye of Hermannswarte in het ambt Huysen (zooals te voren de Vlodorps en de Goors daarmee beleend waren)

Diederick van Milendonck (drost te Montfoort), huwde in 1516 met haar eenige (voor)dochter Agnes (= Elisabeth v. Draeckenfelt naar *Publ.... de Limb.* XVI (1879)10 Vermoedelijk is heer Willem zelf reeds dood 1531; naar 't *Necrol.* op 7 Febr. zonder opgave van jaar, blijkbaar vóór 21 Aug. 1531 overleden.

2. Gerard of Gerard (zie art. Gerard (2)).

3. Anna (overl. 1546) gehuwd met Joost v. Hemert. Weduwe in 1500, werd zij door hertog Karel bekleed met de voogdij over haar dochter He(y)lwich. Buiten diens medeweten een tweede huwelijk aangegaan hebbende (in 1501) met Jan (Johan) Scheyffaert v. Merode en met geweld in het bezit gekomen van het huis v. Hemert, beroofde de hertog haar in hetzelfde jaar of in 1502 van alle goederen, die zij van hem hield (*Geld. Volksalm.* 1871, 96, 104; 1873, 129). Haar genoemde dochter verkreeg het leen Hemert (in welks kasteel in 1506 haar bastaardbroeder woonde). Door tusschenkomst van haar vrienden werd Anna in 1517 in al haar bezittingen hersteld (*Pontanus* 316). Met haar tweeden echtgenoot komt zij ook in 1514 voor in verband met een verkoop van de tienden te Quelburg aan 't klooster Bedbur. Wolters noemt (v. Oidtmann niet) als derden echtgenoot Lubbert Torck v. Sinderen, maar op goede gronden is in III 1245-1246 aangenomen, dat deze heer Lubbert getrouwd is met Heilwig (Hadewig) v. Hemert, de bovengenoemde dochter van Joost en Anna v. Flodorp (daar nog met een F geschreven).

Zie: behalve het reeds genoemde, onder art. Willen v.V., dat beneden volgt.

Kooperberg

[Vlodorp of Vlodrop, Gerhard 2 van]

VLODORP of **VLODROP** (Ger(h)ard (2) van) (Gerrit) zoon v. Gerard (1) (vorig art.) en Elisabeth v. Haef ten, bezat de erfvoogdij v. Roermond, waarmede hij 10 Sept. 1529 en 6 Mei beleend werd. Dien leeneed vernieuwde hij

19 Mei 1556. Bovendien viel hem - zij 't ook slechts voor eenigen tijd - de heerlijkheid Burgau (bij Düren) toe, en wel tengevolge van zijn huwelijk met Elisabeth v. Stam(m)heim, naar 't *Necr.*, overl. 14 Juli 1555, dochter van Lutger en Katharina v.d. Neersen en weduwe v. Willem v. Elmp te Burgau. Over bezittingen, waarop beiden aanspraak maakten, kreeg hij met Roermond een twist, die zoo hoog liep, dat de kwartieren van Gelre er in betrokken werden, die er, 5 Oct. 1538, een einde aan maakten (*Inv. Roermond I*, 225), gelijk ze dat in 't volgend jaar zouden doen tusschen dezelfde stad en een anderen Vlodorp (zie onder art. Willem (2) v.V.) Daar (1545) trad tegen hem in rechten op Oswald II v.d. Berg (Nav. XXXVI 87. Vgl. ook 337 vlg.) namens zijn gemalin Elisabeth v. Dordt en wel over de erfhofmeesterij van het vorstendom Gelre (P. Nijhoff, *Reg. v. 't voorm. Hof v. Gelre* 1856, 425). Uit het genoemde huwelijk had heer Gerard (2), behalve verschillende dochters, een paar zoons: Lutter (ook Lutger) in 1576 genoemd (*Inv. Roermond I*, 240) met zijn vrouw Wilhelmina de Rutter (de Ruyter), dochter van Albert, welken Lutter, voorkomende op 29 Juli 1559 en vader v. Jan en Margaretha, Wolters evenwel eerst laat volgen op een ouderen broeder Gerard, die volgens hem eerst erfvoogd was en gehuwd met Lambertina v. T(h)uyt).

Hij zou kinderloos overleden zijn 4 Juli 1555; dit zegt v. Oidtmann, die onmiddellijk vóór die mededeeling, wonderlijk genoeg, hem 10 Mei 1566 met de voogdij laat beleenen! Bij Wolters 32 komt Gerards vrouw 9 Juli 1557 als weduwe voor, maar Johan als erfgenaam van zijn tweede reeds sinds 3 Juni 1557! Deze Johan of Jan, jonger dus dan Gerard en Lutter, was eerst kanunnik te Trier (als zoodanig vermeld op de jaren 1532 en 1533), maar, daarna afstand gedaan hebbende van zijn prebende huwde hij Maria v. Nesselrode (Nesselraed naar d'Abblang v.G. *Rp. v. Nijm.* 161), dochter v. Jan of Johan en Frederika Spies(s) v. Bülllesheim en werd erfhofmeester van Gelre.

Als hun jongste dochter wordt genoemd Barbara of Barbe, erfgenaam v. Bülllesheim en gehuwd met Willem Quaedt v. Wickeray. De dochters van Gerard (2) en Elisabeth waren Margaretha, overl. 11 Sept. 1560 (bij v. Oidtmann, bij vergissing 11 Aug.), (bij Wolters Elisabeth, die dien naam aan twee opeenvolgende dochters geeft), echtgenoot van Stephanus (Etienne) Stael v. Holstein (aan wier dochter, insgelijks Margaretha, 't *Necr.*, *afz. herdr.* 82 een plaats in de abdij geeft), Katharina (niet bij Wolters), als non overl. in 't Klarissenklooster te Neuss en wel naar 't *Necr.* 46) 5 Mei 1560; Elisabeth, (kol. 1045) de bekende abdis van de meermalen genoemde abdij te Roermond (waar zij, naar dezelfde bron, 24 Febr. 1582, stierf); Anna overl. 6 Oct. 1572. 8 Aug. 1528 gehuwd met Christoffel Schenk v. Nijdeggen, gedood voor Duren in 1543 (volgens een noot v.d. uitgever v.h. *Necr. der Abdij*, waarin haar dochter Elisabeth opgenomen werd, was Anna de oudste dochter); ten slotte Maria (vóór 1589 overl., echtgenoot van Willem v.d. Lippe gezegd Hoen, daarna hertrouwd met Diederik v. Milendonck, ridder, burggraaf v. Drachenfels etc. die voorkomt in 1533 (zie art. Gerard (1), waar wij hem, is het dezelfde, in Agnes v. Drachenfels blijkbaar z'n eerste vrouw zagen nemen (?) en sinds 1560 van Johan v. Hücking. Geen sprake

van verwarring behoeft er te zijn tusschen dezen Diederik v. Milendonck en Johan of Jan v.M. (evenmin, gelijk in dit verband mede geschied is, tusschen Odilia en de hier genoemde Maria, van wie de eerste, Odilia, immers gehuwd is met dien Jan of Johan v. Milendonck, door sommigen weer Theodor genoemd; vergl. v. Oidtman 130 en 134 en zie beneden bij Willem V.

Zie: Onder laatstgenoemd artikel mede voor dit, voorzoover nog niet genoemd, vgl. ook het bovenstaand artikel Elisabeth.

Kooperberg

[Vlodorp of Vloprop, Johan of Johan van]

VLODORP of **VLODROP** (Johan of Johan v a n), tweeden zoon van Willem v.V. (zie volg. art.) en C e c i l i a v. H a m a l hebben wij (in zake Montfoort) tegelijk met zijn vader en zijn broeder Gerard (zie Gerard (1)) ontmoet in 1477. Hij bezat het stamgoed Vlodorp en het huis Elsum en komt bij v. S l i c h t e n h o r s t (311) voor als hopman in gelderschen dienst (1498), toen hij met 100 man v. Nijmegen naar Venlo werd gezonden. Drie jaar later komt hij voor als bezitter van de heerlijkheid Helffenstein en patronaatsheer der kerk te Orsbeck. Met een paar schepenen te Roermond bracht deze Johan v.V., heer te Elsen 12 Juni 1514 een minnelijke schikking tot stand tusschen de beide broeders Gerard en Willem v.V. (zie betr. art.) in betrekking tot de verdeling der erfgoederen hun door hun overleden vader Gerard v.V., erfvoogd v. Roermond, nagelaten (*Inv. Roermond* IV, 97). Ook bij een andere deeling wordt de naam van Jan v.V. genoemd en wel tusschen de broeders van Erp, in 1515 (*Publ.... de Limb.* XVI (1879)24; vgl. ook S l a n g h e n a.w. II, 226). Twee jaar later treffen wij de namen aan van Jan en Hendrik v.V., wonende te Heinsberg, broeders (*Publ... de Limb.* ibidem 115 vgl. 137; ook Slanghen II, 327), welken laatste ik niet van elders kan plaatsen. Of zou ook deze Jan of Johan een andere zijn, een Jan, van wien W o l t e r s 45 (met beroep op B u t k e r s , *Annales de la Maison de Lynden* 189) zegt, dat hij ± 1500 huwde met W a l b u r g (a) v. L y n d e n , dochter v. D i e d e r i c k , baron van Hemmen en van W a l b u r g (a) v. B l i t t e r s w i j k ? Naar F e r w e r d a II 13 is deze W a l b u r g v. L y n d e n , na hertrouwd te zijn met heer C o r n e l i s v. W i j h e , overl. in 1530. Wel noemt v. Oidtman (138; in noot 3 aldaar nog een op 1574 voorkomenden Hendrik) een Hendrik onder de kinderen van Willem (2) v.V. (zie art.) en Odilia van Hoemen, maar geen broeder Jan of Johan. Blijkens 143 weet hij trouwens met bovengenoemd tweetal geen weg.

25 Mei 1531 verpandde hertog Karel aan Johan, heer tot Elmpt 'zoon v. Gerit v. Vlodorps huisvrouw' zijn derde deel der heerlijkheid Elmpt (Nijhoff VI(3) No. 1641.) vgl. ook *Maasgouw* 1818, No. 2, waar de erfvoogd, Gerrit v.V., de stiefvader van Johan v. Elmpt heet. Die tusschen aanhalingsteekens geplaatste bijstelling schijnt den Jan, leidend persoon van dit artikel, uit te sluiten en te verwijzen naar den in 't vorig art. (Gerard²) behandelden kanunnik van dien naam. De toevoeging aan den naam Johannes v. Elmpt op diens sterfdag 22 Mei (z.j. naar afz. herdr. 51) van 'frater Elisabeth de Vlodorp, nostre abbatisse' schijnt van die opvatting een nadere bevestiging. Maar hoe is dan daarmee 53 t.a.p. te rijmen, waar 30 Mei als sterfdag is opgegeven van Johannes de V., frater Elisabeth de Vlodrop, nostre abbatisse', van wien het in de noot verder heet, dat hij (de) kanunnik te Trier, later de erfhofmeester v. Gelder was en de echtgenoot van Maria v. Tesselrode werd. Afgezien nog van de

vraag, wie van de Vlodrops met den voornaam Jan of Johan heer v. Elmpt is geweest, schuilt hier ergens een vergissing, gelijk er ook eene te voorschijn komt uit de vergelijking van het *Necrol.* (Afz. herdr.) 101 met 58 en 64: Elisa(beth) v. Stammheim was de echtgenoot van Gerard(2) (58 noot) en Gerard(2) was de zoon v. Gerard(1) (beiden voogd v. Roermond), welke laatste vermeld wordt op 13 Nov. (aldaar 63) en Gerard, die op 13 Nov. stierf, staat daarbij opgegeven (101) als 'pater Elizabeth de V., nostre commonialis'. Maar tenzij dan Elisabeth 'nostre commonialis' een andere is dan Elisabeth 'nostre abbatissa', is haar vader ook de vader v. Gerard(2) (haar broeder) Evenwel, Elisabeth v. Stammheim was toch niet de echtgenoot v. Gerard, den (op 13 Nov. gestorven) vader (zoowel van Elisabeth als van den gelijknamigen zoon. Zoodat het dus ergens hapert!

Wat Jan of Johan betreft, den zoon v. Willem en Cecilia, hij was 14 Febr. 1485 gehuwd met Adriana Scheyffa(e)rt v. Merode, dochter v. Willem (of, volgens anderen, Hendrik) en Hermanna v. Wachtendonck, welke Adriana hem drie dochters schonk t.w. 1ste Cecilia, erfgename v.V. en echtgenoot van Jan (Johan) Schellart v. Obbendorf en daarna v. Hendrik v. Hoherbach; 2de Maria, die het goed Elsum erfde en (11 Nov. 1503) Rütger v. Aldenbrück (Velbrück) huwde en Geertruida, in den echt getreden met Lutger v. Winckelhausen.

Zie verder onder volgend artikel.

Kooperberg

[Vlodorp of Vlodrop, Willem 1 van]

VLODORP of **VLODROP** (Willem (1) van), overl. 22 Jan. 1493, zoon v. Ger(h)ard (wiens jongere broeder Willem stichter was van den tak te Leuth en vader, behalve van een op 1411, 1427 en 1440 voorkomenden Willem, ook van den in den aanhef van art. Willem(1) v.V., heer te Leuth etc. genoemden Godart) en van Elisabeth v. Schönau, komt bij Pontanus (441) al op 1429 vóór als 'vigilium Ruremundae praefectus perpetuus'. Als zoodanig wordt zijn naam genoemd bij het op 28 Juli van dat jaar tot stand gekomen verdrag tusschen Arnold v. Gelre en den bisschop v. Utrecht, waarbij ook nog een nadere Vlodorp vermeldt wordt n.l. Dirk of Diederik (echtgenoot sinds 1429 v. Johanna v. Groesbeek), vermoedelijk kinderloos overleden vóór 1431.

Aldus tenminste naar Wolters (22), welke genealoog tevens melding maakt van Willems zuster Magdalena, gehuwd met Herman v.

Bronckhorst-Batenburg ± 12 Febr. 1520 (zie op dit punt ook *Maasgouw V* (1884-85)) en van nog 'n andere (? Odilia?), als wier echtgenoot, in overeenstemming ook met anderen een v. Mirla(e)r of Mierlaer (Merlo) genoemd wordt, heer v.

Mil(l)endonck (hetzij dan Theodoor, hetzij dan, vermoedelijk juister Jan of Johan. Vgl. art. Gerard (2) slot). Als moeder van het bewuste drietal, Willem en de beide zusters, als ook van den mede bij Wolters vermelden Godard of Gothard, echtgenoot 1ste van Johanna v. Hoen te Broek, kinderloos overl., en 2de van Alverta v. Harf v. Alstorff (en daardoor stichter v.d. tak der heeren v. Odenkirchen en Dalenbroek) figureert bij genoemden genealoog een Anna v. Winandsraedt, genaamd Maschereel ('Maschelreil' bij Fahne I, 102), eveneens als zoodanig beschouwd o.a. door Habets b.v. in diens: *Een pelgrimsreis naar 't Heilige land in 1450*. Anna Maschereel v. Winantsrade, huisvrouw v. Gerard v.V., heer te Leuth bij Maas-

tricht en hun zoon Willem v.V., voogd te Roermond - heet het aldaar, in *Publ..... de Limb.* IX (1872) 205 vlg.).

Het een en ander niet bepaald in overeenstemming met bovenstaande opgave IX (1872) 205, vlg). ontleend aan den blijkbaar beter ingelichten v. Oidtman, die jongere bewijsplaatsen opgeeft, terwijl ook Sivré in zijn aangehaalde studie over Daelenbroek beter op de hoogte is (zie hier 20); vgl. voor het huwelijk van Johan v. Mirlar, heer v. Millendonck, met Odilia v.V., op 't jaar 1455 reeds dadelijk v. O i d t m a n , *Zur Gesch. der Herrschaft Schönau und ihrer Besitzer* (in *Zs. des Aachener Geschichtsvereins* VIII (1886), 213) en ook voor den sterfdag, 19 Aug. (z.j.) van Willems moeder Elisabeth met verwijzing naar het *Necrol.*, waar achter dien naam echter is bijgevoegd 'v. Wynentray' (advocatissa Ruremundensis). De hoofdzaak is evenwel, dat èn deze moeder v. Willem, den erfvoogd, èn de bovenbedoelde zusters (vrouwen der heeren v. Bronckhorst en v. Milendonck èn broeder (Godard) bij Wolters en navolgers (ook voorgangers) zijn voorgesteld) in misplaatste verhouding tot onzen Willem, behalve dan dat die vrouwe van Milendonck, echter dan Odilia geheeten, werkelijk diens zuster was; met v. Oidtman zal immers aangenomen moeten worden, dat Anna(? Katharina) v. Maschereel te Herwinandsrade de moeder was niet van dezen Willem, maar van Willem v.V., heer v. Leuth en Dalenbroek (zie art.), evenals ook M a g d a l e n a van dien Willem v.L. en D. (gelijk E l i s a b e t h , op 1475 genoemd een zuster en de in den slag bij Stralen (1468) gesneuvelde, kort te voren door hertog Adolf geridderde Ger(h)ard N e t t e s h e i m , *Gesch. Gelderns* I 150; *Kron. Hist. Gen.* 1846, 257; *Geld. Maandw.* I, 449) een broeder was van Willem v.V.

Na bovenstaand verdrag, waarbij ook Rutger v.V. betrokken is, oudere broeder v. Ger(h)ard, vader v. Willem en op verscheidene jaren voorkomende, ontmoeten we dezen laatste, steeds in zijn van zijn vader geërfde hoedanigheid van erfvoogd v. Roermond 't eerst weer in 1431, dan in 1431 en 1433. Zoo in laatstgenoemd jaar o.a. bij het verbond tusschen Arnold v. Gelre en Adolf v. Kleef tegen Adolf hertog v. Berg en het land v. Gulik (28 Oct.). Zoo, drie jaar later (10 Maart), als behoorende tot de raden en vrienden des hertogen v. Bourgondië, een bestand beramende tusschen de genoemde vorsten v. Gelre en Gulik. Hij wordt o.a. bij N e t t e s h e i m , *Gesch. Gelderns* 121 onder de onderteekenaars namens het kwartier van Roermond genoemd in de verbondbrieven tusschen de ridderschap en de steden v. Gelre (17 April 1436). In verband met dat verbond noemt N i j h o f f , *Inv. v.h. Oud Archief v. Nijmegen* (Arnhem 1864) 390 onder hen, die in 1442 verklaren, na hertog Arnold, toe te treden tot dat verbond o.m. Willem Bossert v. Vlodorp. Wat Willem v.V. betreft, in 1439 is hij (blijkens *Inv. Roermond* III, 401) drost v. Wassenberg en komt hij tevens voor als stadhouder van den jonkheer v. Heinsberg vanwege den hertog v. Brabant en Limburg. Voor 600 Rijksdaalders werd hij meester van de heerlijkheid Orsbeck en 'ingen Roetgen'. In 1440 (19 Mei) maakt Willem v.V., erfvoogd v. Roermond, huis en heerlijkheid Dalenbroeck, voorzoover leenroerig van die erfvoogdij, daarvan los om ze leenroerig te maken van de heerlijkheid Heinsberg. Haar heer, Johan v. Loen, staat hij alle daarop betrekking hebbende oorkonden af en doet voor zich en zijn erfgenamen van het slot Dalenbroek volkomen afstand. In hetzelfde jaar ontvangt hij het door hem gekochte

Elsum als open huis en leen v. Heinsberg. In beide oorkonden noemt hij Godard v.V., heer v. Leuth, en Willem v.V., zijn neven (dus de zoons van zijns vaders broeder Willem, zie boven).

Bij een overeenkomst v. bovengenoemden heer v. Heinsberg met Gerhard v. Loen is hij 26 Oct. 1444, getuige (K r e m e r , *Acad. Beitr.* I, 105). 29 Juni 1448 zien wij o.m. Willem en 'Godefridus' de Vlodorp als getuige optreden bij de leenheffing van de heerlijkheid Born door graaf Jacob v. Hoorne (*Notice sur l'ancien comté de Hornes*, Gand 1850, 241) In een verbintenis van Arnold en Katharina (v. 24 Mei 1452) betreffende de terugbetaling van aan den hertog voor een reis naar het Heilige Graf voorgeschoten gelden vinden wij achter den naam van den erfvoogd het epitheton 'ridder'. Die pelgrimsreis v. 1450 was ook gemaakt door heer Willem, die zich daartoe te Venetië bij hertog Jan I v. Kleef en de heeren v. Hoorn en Batenburg aansloot, evenals o.a. Frederik v. Pallandt heer v. Wittem (de latere drost van Batenburg), neef van zijn oom Diederik v. Pallandt heer te Wildenberg (zie art. D.v. Pallandt). Vlodorp was vermoedelijk een van de 4 ridders, die met den heer v. Hoorne op Allerzielendag 1450 uit 't Heilige Land te Brussel terugkwamen en feestelijk onthaald werden; met den heer v. Wittem zou hij daar ginds, in Jeruzalem, dan tot ridder van het Heilige Graf) geslagen zijn (*Publ.... de Limb.* IX 209). Twee jaar later (8 Nov. 1452) is hij een van hen, die uitspraak doen in een twist over de verdeling der nalatenschap van wijlen Hubert v. Kuilenburg, heer v. Meer en Sambeek, en z'n huisvrouw. Getuige was hij ook (8 Mei 1453) bij een verpanding door hertog Arnold van het tol- en geleidegeld te Roermond aan de weduwe van Johan Schelart v. Obendonk, ridder (*Nijhoff* IV, No. 281). 10 Juni 1457 komt hij tegelijk voor met Godart v.V. (*Gen. en Herald* Bl. X 394). Bij een verlenging van het bestand tusschen de hertogen v. Gulik en v. Gelre was hij een der gevolmachtigden der laatsten (21 April 1456). Evenzoo bij 'n verlenging v. 24 Mei d.a.v., ook 24 Aug. 1450 en nog 24 Sept. 1458 (dan tot St. Gereonsdag in 1464). En later (14 April 1463) weer tot denzelfden dag van 1466.

In 1459 deed de erfvoogd met Willem v. Egmond en Yselstein en vele andere heeren uitspraak in de geschillen tusschen Arnold v. Gelre en diens gemalin (12 Oct.) en in die tusschen denzelfden hertog en zijn zoon Adolf (13 Oct.) vgl. v. H a s s e l t , *Roozendaal* 339). Den laatsten dag verbond Arnold zich de hem door de vier hoofdsteden geleende 12000 (overlandsche) Rijnsche guldens (uit de eerstvolgende schatting) terug te betalen, waarbij V. alweer een der getuigen was. En weer eenige dagen later, 31 Oct., (naar *Versl. 's Rijks Arch.* XXVIII (1905) 384 vlg., waar men ook de bekrachtiging van het op 13 Oct. beslotene vindt, die bij N i j h o f f ontbreekt), als hij een soortgelijke rol speelt bij de bijlegging van de twist tusschen Arnold eener- en Adolf met Venlo anderzijds (met de bekrachtiging aldaar 386 vlg.; vgl. ook *Geldersch Maandw.* I 451).

Evenzoo vinden we zijn zegel onder een schuldbekentenis van hertog Arnold aan de stad Erkelents (v. 16 Febr. 1463). Willem v.V. was toen al drie jaar maarschalk van het hertogdom Gelre, als hoedanig wij hem in een stuk v. Arnold v. 1461 tegenkomen (bij v. H a s s e l t , *Roozendaal* 351) En nog later zien we hem prijken met den titel van drost v. Montfoort bij de acte v. aftreding v. Arnold v. Gelre en Catharina ten bate van hun zoon (19 Nov. 1465). In hetzelfde jaar bemiddelden hij en Godard v.V., heer v. Leuth

en Dalenbroek, in een twist tusschen graaf Arnold v. Hoorn en de stad Roermond (21 Sept.) (Inv. *Roerm.* I 338).

In de hoedanigheid van drost en tevens in die van Erfvoogd v. Roermond zegelde hij 29 Sept. 1467 mede het verdrag van vriendschap tusschen aartsbisschop Robert v. Keulen en Adolf v. Gelre en Gulik. Zooals blijkt uit *Inv. Roermond* II, 88 komt W.v.V. in hetzelfde jaar (17 Oct.), gelijk reeds in 1463 (6 Dec.) het geval was geweest met het klooster St. Mariengarde in Roermond, in verband met dat van St. Elisabeth in het land v. Hoorne), dat laatste te zamen met zijn gemalin *Cecilia v. Hamal* te Elderen, die hij in 1460 begiftigd had met Molengriendt. *Slichtenhorst* (267)) verhaalt, hoe o.a. Willem v.V. en Gadert (of Godart) v.V., heer te Leuth, in 1472 een (weer meermalen hernieuwde) bemiddeling wisten te bewerken tusschen de aanhangers van Arnold en die v. Adolf, nadat Vincent v. Meurs (zie art.) o.a. tegen die van Roermond weer was gaan 'moeskoppen' (vgl. hier trouwens ook: G.M. Poell, *Beschr. v.h. Hertogdom Limburg* (1851, 207.

[Koooperberg]

[Vlodorp of Vlodrop, Willem 2 van]

VLODORP of **VLODROP** (Willem (2) van), overl. vóór 1500, zoon van Godard (Godart, Gothard), die in 1475 of 1476 stierf, en Katharina van Wynandsrade (dochter van Johan, heer van Herwynantsrade en Bela Huyn van Amstenaar) was heer te Leuth en Dalenbroek en bezat daarbij nog de heerlijkheid Ryckel(t). Verwarring wekt het, waar sommige genealogen hem hier of daar Godard noemen.

Wij ontmoeten Willem in 1475 als heer v. Dalenbroek nog tijdens het leven van zijn vader, die in een stuk van dat jaar (v. 31 Maart) alleen als heer v. Leuth voorkomt. In dat stuk n.l. schonk Godard, die met zijn broeder Willem wel in twee leenoorkonden van Willem v.V., erfvoogd v. Roermond (zie art.), vermeld wordt, maar daarom nog niet als een broeder van dezen mag beschouwd worden (gelijk Kremer, *Acad. Beitr.* 80, 125 schijnt te meenen); in dat stuk schonk Godard met toestemming van zijn zoon Willem, heer van Dalenbroek en zijn dochter Elisabeth van het klooster van St. Agnes in het ambt Stockhem (waarvan G. drost was) zijn hof te Inghenloe (bij Ophoven). Bij R. Wi edem ann, *Gesch. v. Odenkirchen*, 245, komt hij, Willem, in 1477 voor als ridder, tot welke waardigheid, tegelijk o.a. met Diederik van Pal(l)an(d)t, drost v. Valkenburg(ch), de heer v. Leuth, naar de *Chron. der Landen v. Overmaas* (in *Publ..... de Limb.* VII (1870), 30 in 1468 verheven was.

Nog in het vorige jaar, 10 April 1476, had hij het leen v. Dalenbroek te Heinsberg verheven. Dezen heer Willem, die in de orde van Hubertus werd opgenomen, komen wij vervolgens in 1479 als getuige tegen (bij Strangé V, 122) in een oorkonde van Diederik v. Meurs (ter hernieuwing van oude brieven van schadeloosstelling ten bate van Hendrik v. Mirbach als borg voor de schulden van den vader v. Diederik, die deze op zich had genomen. 3 Oct. 1488 deed hij een schenking aan Jan v. A(a)bro(i)ck, prior te St. Odiliënbergh. Zeer waarschijnlijk is het ook deze Willem, die als heer v. Leuth en Dalenbroeck prijkt onder de leden van de ridderschap v. Luik, die 5 Mei 1492 te Donchery het vredesverdrag onderteekenden, dat tusschen den bisschop v. Luik en de partij van de la Marck gesloten werd. Het derde, daarop volgende jaar kent een stuk (zie Wi edem ann 247) betreffende den laatsten wil van ridder Willem v. Vlodorp en de vóór 1481 met hem gehuwde Alvara of Alver(i)dis (ook Alfrida)

v. Harff, overl. 14 of 15 Juni 1523, dochter v. Gotschalk, heer te Alsdorf en drost van het land v. Gulik en van Jo(h)anna Hoemen v. Odenkirchen): de kinderen uit dat huwelijk hebben nog bij het leven der ouders gescheiden en gedeeld in de heerlijkheid Dalenbroek en Leuth. Die kinderen waren: Willem (zie art. Willem (3), die volgt) en Katharina, getrouwd met Reinier Scheiffart v. Merode te Bornheim. Mogelijk mag nog een oudere zoon uit het huwelijk van Willem en Katharina aangenomen worden, en wel Gadert (Godard), heer te Leuth, die beleend werd met de voogdij te Eysden in 1504, ofschoon men uit Habets, *Archieven v. Thorn* I, 464 anders zou afleiden, dat Gadert, daar Gotschalk genoemd, al vóór 1503 aanspraak maakte op die voogdij (vgl. echter Wolters, *Recherches* 40); in elk geval zou hij dan toch op jongen leeftijd moeten zijn overleden (zie aanhef volg. art.).

Zie verder naar het overzicht onder Willem (4) v.V.
Kooperberg

[Vlodorp of Vlodrop, Willem 3 van]

VLODORP of **VLODROP** (Willem (3) van), gest. 3 Jan. 1546, zoon van Willem (1) (die voorafgaat) en Alvera(r)dis van of de Harff (Herff), overl. 15 Juni (ofschoon v. Oidtmann 137 aangeeft (14 Juni) 1523 (naar het door Sivré in de *Publ.... de Limb.* XIII (1876) 224 en afz. herdruk 58 uitgeg. *Necrologium*) werd 1511 met de voogdij te of van Eysden beleend.

Hij moet nog jong geweest zijn, toen z'n moeder het slot Dalenbroek moest openen voor het krijgsvolk van Maximiliaan bij diens inval in Gelre, ondernomen ter ondersteuning van zijn zoon Filips (in 't najaar v. 1504).

Eerst veel later zien wij hem optreden. Zoo heeft hij op 17 Jan. 1524 het leen der heerlijkheid Dalenbroek te Heinsberg verheven (tegen den zin van hertog Karel, die op verheffing te Arnhem aandrong) en in hetzelfde jaar verkocht hertog Johan of Jan v. Kleef hem (voor 3000 goudgulden) de heerlijkheid Grevenbicht, waar de voor dien hertog de wijk nemende Wederdoopers de bescherming genoten van Willem II v. Vlodrop, die, naar Habets, *De Wederdoopers te Maastricht tijdens de regeering v. Karel V* (Roermond z.j. 122) der Hervorming togedaan was.

In het volgend jaar stuiten we weer op zijn naam en wel als medebezegelaar van een boedelscheiding tusschen Dirk v. Bronkhorst en Batenburg, heer Angen Roen en Dirk v. Bronkhorst en Batenburg, heer tot Stein, gelijk vier jaar later, in 1529, in dezelfde hoedanigheid ten opzichte van de huwelijksvoorwaarden tusschen Herman, zoon van laatstgenoemde en Petronella v. Praet, dochter van Lodewijk v. Praet en v. Moerkerken. Vermoedelijk nog van 1527 (Jan.) dateert een verklaring van Willem v.V. voor het kasteel en de heerlijkheid Leuth, alsook voor een leen te Op-Geleen (Havenhoff) en een te Noorbecke (L. Galestoot, *Inv. des Arch. de la Cour féodale de Brabant* II, (Brux. 1884) 254. Nog komen we heer Willem tegen in 1539 bij zijn twist met Roermond over een aanwas aan den Bonenberg, de visscherij in de Maas en het zand aan den Varkensgriend, in welk geschil bannerheeren, ridderschap en steden v. Celre en Zutphen, te Arnhem vergaderd, 26 Juni van genoemd jaar uitspraak doen. Behalve van Grevenbicht noemde hij zich ook (afgezien van de onder Willem vermelde heerlijkheden) heer v. Rulant, Elmpt en Kreutzberg. Ook v. Odenkirchen of Odekerke, waarmee hij in 1531 beleend werd door Herman, graaf v. Wied, aartsbisschop v. Keulen (waar hij den predikant Hendrik Slachtschaep ontving), heer Willem v.V. ten deel

gevallen door zijn huwelijk met Odilia v. Hoemen te Odenkirchen (waarbij het jaartal 1531 geplaatst wordt door Fahne, die, evenals anderen, als haar vader Arnold noemt), dochter van Johan (?) en van Maria Margaretha v. Palan(d)t te Rulant en overl. 7 Maart 1558 en te Odenkirchen begraven. Daar vond ook haar echtgenoot zijn laatste rustplaats. Een vrij talrijk kroost was uit hun huwelijk voortgekomen, t.w.

1. Willem, die volgt, bij sommige genealogen (zie b.v. Wiedemann 394 en 395) genoemd na Maria en Anna.

2. Maria, overl. vóór 1563, echtgenote van Johan (Jan) Palant te (Berg) Wildenberg, Nothberg en Weisweiler, ambtenaar te Eschweiler.

3. Hendrik (?) kinderloos gestorven, reeds vóór 1559 en daardoor waarschijnlijk weinig bekend en vermeld.

4. Anna Barbara (aldus ook in *Nav.* XX 46; bij Sivré, e.a. alleen Anna) 1538 (naar Wiedemann 247 in 1542) gehuwd met Johan Quad(t)v. Wickeraed(t) (Wickeradt) te Schwanenberg, Reckheim en Kreutzberg (weduwnaar v. Anna v. Gelder te Arcen) en overl. 1579.

5. Ursula, in den echt getreden met Karel v. Utenhoven (*Nav.* XXI 60) te Kellenberg zoon van Johan Karel v. Utenhoven te Kellenberg en Hattorf en van Sophia v. Schönberg te Reichenau. Van Ursula is door Wiedemann (247) een verdrag van 1547 bekend met haar beide broeders, Willem en Balthasar, die in 1545 en later overeengekomen waren, zoodat Dalenbroek met toebehooren aan Willem en Leuth eveneens met toebehooren aan Balthasar ten deel viel (Zie de erfdeeling van 17 Juli 1545 gesteld tusschen de gebroeders Willem en Balthasar, medeondertekend door Anna v.d. Donck en Catharina v. Bylandt in de *Publ.... de Limb.* XXVI (1889) 153-158. Balthasar, overl. vóór 29 Maart 1570, doch zeker reeds sinds 1555 ziekelijk, was 18 Dec. 1553 in het bezit geraakt van de heerlijkheid Eysden door aankoop van de abdij Thorn, trouwens reeds 2 April 1546 met Aldenhof te Neerbeek als Valkenburgsch leen beleend.

Drie kinderen, t.w. Willem (die volgt onder Willem (4), Anna en Odilia, had hij, Balthasar, die beschouwd moet worden als de grondlegger van de grafelijke linie, bij z'n vrouw (naar Wiedemann 393, 395) Isabella v. Dorth) Katharina van Bylandt, dochter van Adriaan en Anna v. Virmond.

Deze Adriaan v. Bylandt, heer v. Bergen en Well, heeft al zijn goederen in Gelderland aan zijn schoonzoon overgedragen (blijkens mededeeling van het Geldersche hof 25 April 1551 aan dat van Brabant), welke overdracht een jaar later bedreigd werd in verband met beschuldigingen van landverraad tegen den hecr v. Well. Het blijkt echter, dat in 1554 v. Bylant op het huis van Well vertoefde, doch niet als eigenaar, slechts als bewoner (de heerlijkheid immers opgedragen zijnde aan zijn dochter en schoonzoon) ja, als diens 'statholder' wordt v.B. genoemd in de geruchtmakende kwestie tusschen hem, van ketterij verdacht, en den pastoor v. Well, waar evenwel de 'jonge heer' (= Balthasar) zich gewoonlijk niet ophield, metterwoon immers te Leuth (al komt hij 6 Juni 1551 reeds als heer v. Well voor. Over deze zaak en het aandeel daarin v. Balthasar v.V., die zich sinds 1555 uitsluitend ondertekent als heer te Leuth en Rulant, uitvoerig Dr. v. Veen, met name in de *Publ. de Limb.* 1918, 50 vlg.).

7. Johanna, non te Wenau (niet bij alle schrijvers vermeld).
 Voor de lit. zie verder nog de opgave beneden het volgend artikel.
 Kooperberg

[Vlodorp of Vlodrop, Willem 4 van]

VLODORP of **VLODROP** (Willem) (4) van (bij Wiedemann 392 W. IV v. Flodorff), overl. 29 Aug. 1564, oudste zoon v. Willem (3) en Odilia v. Hoemen, vrijheer te Reckheim, heer (te of) van Dalenbroek, Odenkirchen, Bi(e)cht, Haneff (Henneff) en Elmpt, erburggraaf van het aartsstift Keulen, in 1534 gehuwd met Anna Margaretha (of alleen Anna), oudste dochter v. Hendrik v.d. Donck te Biecht en Johanna v. Rouver te Haneff, Willem (4) v.V. verwierf in 1560 van graaf Gumprecht v. Neuenar (Nieuwenaar) (en Limburg) de heerlijkheid of heerlijkheden Orsbeck en In den Roetgen (Rötchen) om ze echter het volgend jaar aan hertog Willem v. Gulik te laten. Ook werd hij in 1561 met het burggraafschap Odenkirchen door Keur-Keulen en met Obbicht door Philips II v. Spanje beleend. Volgens een andere opgave was hem deze heerlijkheid, na den dood zijns schoonvaders, op 5 Aug. 1544 toegevallen na deeling der erfgoederen met zijn beide zwagers; 24 Febr. 1545 werd hij door Anna v.d. Donck, erve haars vaders Henricks ten Zutphenschen rechte verheven. (*Publ. de Limb. XX 22*).

Met zijn broeder Balthasar (waarom dan ook niet met zijn broeder Hendrik, als hij een dusgenaamden broeder op dat tijdstip bezeten had?) had hij de goederen huns vaders gedeeld op 17 Juli 1545 (waaruit, als diens sterfjaar, dit laatste wel afgeleid wordt, schoon dan eenig verschil zou blijven bij onze opgave onder Willem (3)?). Met dien broeder Balthasar komt hij ook voor als bezegelaar, doch alleen Balthasar tevens als onderteekenaar van de boedelscheiding van 21 Juni 1549 tusschen Johan v. Groesbeek en Bertha v. Goor, heer en vrouwe v. Hoemen, en hun kinderen (*Wapenher. XI (1907, 409)*).

Uit de bovenbedoelde deeling had Willem gekregen: de heerlijkheden Dalenbroek, Odenkirchen, Grevenbicht, het door zijn vader bezeten gedeelte in die van Elmpt, zoals ook den tol te Kessel, Asselt, Roermond, Ool, Leeuwen en Heppenraedt gelegen; de jongere Balthasar de heerlijkheden Leuth, Rickholt, Rulant en Creutzberg. De drie dochters (en dan niet de vierde, Johanna of was die toen al non?) moesten zich met haar huwelijksgift vergenoegen.

Wat de bovengenoemde heerlijkheid Reckheim betreft, is het niet duidelijk, waarop v. Oidtmans opgave berust, als zou R. in 1524 door Willem verkocht zijn, waar deze Willem v.V.o.a. als heer v. Reckheim voorkomt in eene oorspronkelijke oorkonde van 12 April 1553. Hiermede zou daar tevens de meening moeten vervallen o.a. van Chestret de Haneffe, die in zijn *Hist. de la seigneurie impériale de Reckheim (Publ.... de Limb. X, 45)* 1556 aanneemt als 't jaar van aanwinst v. Reckheim. Er is trouwens meer, dat pleit tegen v. Oidtmans mededeeling.

Hierbij denken we vooral aan de dagvaarding van 13 Nov. 1561, door keizer Ferdinand I afgekondigd, behalve tegen anderen o.w. de graaf v. Meurs, ook tegen hem, Willem v.V., heer v. Odenkirchen, Dalenbroek en Reckheim.

Ook Willem v.V., juist als heer v. Reckheim, moest zich voor het kamergerecht v. Spiers verantwoorden voor het niet naleven van de bepalingen op het muntwezen (v.d. Rijksdag v. 1559, in het bijzonder betreffende de uitoefening van het muntrecht), vóórdat de eerstkomende Rijks-

dag daaromtrent uitspraak had gedaan. Nog in 1563 sloeg hij evenwel munt als heer v. Reckheim (ook Reckum genoemd), al was het proces over de zaak nog niet afgelopen. (*Revue de la numismatique belge* (1850) 187, met verwijzing naar het art. van T.C.G. Guyot in de *Bijdr. Vad. Gesch.* IV, 294 vgl.

Een andere zaak zou heer Willem zelf aangebracht hebben voor het Kamergerecht - naar aanleiding van een grensgeschil met den hertog v. Gulik - als niet diens commissarissen (en wel op 10 Jan. 1551) een minnelijke schikking hadden weten tot stand te brengen, waarbij de betwiste grond ter verbetering van het leen v. Dalenbroek voor altijd aan Willem (4) v.V. werd afgestaan (zie o.a. *Publ.... de Limb.* XXVI, 158 vlg.).

Hoe de heer overigens zijn gebied wist uit te breiden, zagen wij boven reeds ten opzichte van Rötchen en Orsbeck, op 6 April 1560 gekocht van Herman, graaf v. Nieuwenaar en Meurs, en van Anna v. Dhun, weduwe van Gumprecht, graaf v. Nieuwenaar en Limburg (A. F a h n e , *die Dynasten, Freiherren und Grafen v. Bocholtz* II 145).

Evenals zijn vader en zijn broeder Balthasar (voorg. art.) neigde ook Willem sterk tot het Protestantisme.

Bij zijn vrouw Anna (Margaretha) v.d. Donck (overl. vóór 26 Juli 1561) had hij twee zoons, Willem, na zijn moeder, maar toch ook vóór genoemden datum overl. en Hendrik, eveneens vóór zijn vader gestorven (misschien ook reeds in, 1561). Hem overleefden drie dochters:

1. Odilia, ervrouw v. Odenkirchen en gehuwd met Floris v. Boetzelaer (*Gen. en Her. Bl.* IX 213), beiden woonachtig in het land v. Kleef en aldaar ijverige voorstanders der nieuwe leer (*Nav.* LV 46); in 1572 met genoemde heerlijkheid beleend, moet heer Floris kort daarop overleden zijn, want in 1574 wordt Odilia al weduwe genoemd. Vgl. ook: F. Nette s h e i m , *Gesch. der Schulen im alten Herzogthum Geldern* (Geldern 1881) 259.

2. Alvera(r)dis of Alverta (ook Alverata; zelfs Alferarda bij Ferwerda II 8st Gen. Bentinck) overl. 2 Juni 1606, erfgename v. Obbicht (Biecht), welke heerlijkheid door haar ten Zutphensche rechte verheven werd. Ook bezat zij Papenhoven en Wolfrath en was gehuwd met Karel van Bronckhorst en Batenburg, en, na diens dood, in 1580 hertrouwd met Philip of Filips v. Bentinck, gouverneur v. Stra(a)len (21 Aug. 1579) en drost v. Montfoort (vgl. ook *Publ.... de Limb.* XX 25 vlg.).

3. Anna, overl. 1615, ervrouw v. Dalenbroek, in 1564 gehuwd met Hattard (Harthard) v. Palan(d)t (naar W i e d e m a n n 392 met een v. Byland vgl. echter 395) die tevergeefs zocht (17 Nov. 1565) deze heerlijkheid weer tot een leen v. Heinsberg te verheffen, waarover ook reeds Willem (zie aldaar) moeilijkheden had gehad met hertog Karel v. Gelre (die hardnekkig op verheffing van het leen te Arnhem was blijven staan). Een eeuw lang was de vrijheerlijkheid Dalenbroek, in 1457 een pand van de familie Vlodrop, haar eigendom geweest.

8 Oct. van het volgend jaar hernieuwt Willem v.V. den eed van trouw als voogd dier stad. In 1477 bezegelde hij mede den verbondsbrief van het verbond tusschen Lodewijk v. Bourbon, bisschop v. Luik en Katharina v. Gelre. 26 Sept. van dat jaar komt hij voor met zijn zoons Ger(h)ard en Jan (Johan) (zie art.), toen zij beloofden (aan den magistraat v. Roermond) het slot van Montfoort

trouw te bewaren (*Inv. Roermond* I 216; vgl. dit met de belofte van W.v.V. aan hertog Arnold in *Kron. Hist. Gen.* XI (1855) 133, daar en 141 ten onrechte tot het midden der 14de eeuw gebracht).

Voor het leenhof van het graafschap Looz vinden we in 1484 den erfvoogd onder de leenmannen genoemd, een paar maal zelfs. Met Philip, v. Nassau, drost v. Stockhem kreeg hij van aartshertog Maximiliaan, 1 Oct. 1487, last om, zoo noodig door de wapenen, het kapittel der kanunnikheeren v. Thorn te beschermen tegen de plagerijen van den graaf v. Hoorn.

Niet vele jaren meer heeft hij geleefd. Als zijn sterfjaar noemt *Nav.* XLII 28 het jaar 1493; met wijlen (quondam dominus W. de V.) wordt hij genoemd in een stuk van bisschop Jan v. Hoorn aan de (gewezen) nonnen v. Neustadt (*Publ.... de Limb. VI* (1869) 337).

Behalve Ger(h)ard (zie art.) en Jan (Johan zie art.) hadden Willem en Cecilia nog een kind, een (oudere) dochter Anna (Elisabeth), echtgenote van ridder Johan (?Seger? Siegebert in *Nav.* t.a.p. zie ook blz. 37) van Groesbeek (Groesbeck), heer v. Hoemen, burggraaf v. Nijmegen. Bij v. Spaen IV 65 wordt als burggraaf v. Nijmegen alleen genoemd Zeger (overl. 1572), tweede zoon van Johan v. Groesbeek (dood vóór 1565) en Bertha v. Goor en broeder o.a. van den prins-bisschop v. Luik. Ook in de lijst van burggraven achter Arkstee, *Nijmegen* (Nijm. 1788) komt alleen de naam van Zeger v. Groesbeek als zoodanig voor (op 't jaar 1554). Seger en Elisabeth ook samen genoemd in *Limburg* XII 84. *Nav. L* (1900) 357 noemt als dochter v. Zegher v. Groesbeek en Elisabeth v. Flodorp Marie, gemalin van Willem v. Elderen-Richoven. Wolters, die den naam Siger aanneemt, geeft dezen als zoon Jan of Johan, gehuwd met Bertha v. Goor (dochter v. Jan, heer v. Weyer en van Johanna v. Montfoort) en als hun (in 1517 geboren) zoon Gerard v. Groesbeek, bisschop v. Luik. Het *Necrologium* (afz. herdr. 104) geeft van eerstgenoemden heer v. Groesbeek en diens vrouw, daar Elisabeth (overl. op een 21 Nov.) genoemd, twee dochters, Johanna en Ermgardis, beiden in de adellijke abdij van O.L. Vrouw Munster te Roermond opgenomen, waarvan de eerste 'priorissa' geweest is. Van die 'priorissa' en van Elisabeth v.V., beiden als 'commoniales nostrae' in de abdij vermeld, wordt (t.a.p. 85) als 'sororius' genoemd Lubertus Turck (heer v. Hemert), dien we in art. Ger(h)ard, Wolters lieten voorstellen als (3en) echtgenoot van diens dochter Anna (terwijl hij haar schoonzoon was of werd).

Lit. Reeds genoemd in dit en voorg. art. Vgl. overigens het overzicht onder Willem (3) v.V., (vrijheer v. Reckheim), waarbij hier nog te voegen: C.J.A. Meerdink, *Roermond in de Middeleeuwen* (Roermond 1909).

Zie, behalve het reeds in dit en voorg. art. genoemde, o.w. vooral de werken v. Chr. J. Kremer, Strange en Ferwerda, die v. Nijhoff, met name de *Gedenkw. v. Geld.* en van Fahne, zowel diens *Die Grafen v. Bocholtz*, (Cöln 1863), met name II (56, 75 e.a. en Tafel I Bentinck) als ook zijn *Gesch. der Köln. Jül. und Berg. Gesch.* (vooral I 102), Wiedemann, 't aangehaalde werk v.P.O.v.d. Chijs, verder d'Ablaing v. Giessenburg, *Reg. Leenacten Gelre*, talrijke jaargangen van *Gen. en Her. Bl.*, *Wapenher.*, *Nav.*, o.a. nog XXVII (1894) 173 en vooral, behalve van *Limburg*, de *Prov. Alm.*

v. Limburg en die van het Arrondissement Roermond, de Maasgouw, die van de Publ..... de Limbourg (zie b.v. XX Reg., XXIV, 75, vooral 102 en vlg., ook 7, 80, 82, 83, 485 vlg., behalve reeds X (1873) 422 en de Chestret de Haneffe, *Hist. de la Seigneurie impériale de Reckheim*, aldaar 5 vlg. en XIII (1876) 169-280, *Het Necrologium der Adellijke Abdij van O.L. Vrouw Munster te Roermond*, door Sivré ook afz. uitg., (eveneens reeds meermalen aangehaald) met tal van studiën van dezen, Jos. Habets, Slanghen e.a.

Zie van eerstbedoelde vooral: *De vrijheerlijkheid en de vrijheeren van Daelenbroek bij Roermond* (Maastricht 1889) en: *Inventaris van het Oud Archief der Gemeente Roermond I-IV* en van den tweede: *Gesch. van het (tegenwoordig) bisdom Roermond* (Roermond 1892, I) en diens, ten deele met A.J.A. Flament mede reeds aangehaald werk: *De Archieven van het Kapittel der Vorstelijke Rijksabdij Thorn I en II* (Alg. Landsdrukkerij 1889-1899).

Vóór alles: M.J. Wolters, *Recherches sur l'ancienne Avouerie de la ville de Ruremonde et sur les familles de Vlodorp et de Cortenbach* (Gand 1855), nog voorafgegaan door dez., *Recherches sur l'ancien comté de Kessel* (Gand 1854) en *Recherches sur l'ancienne Ammanie de Montfort* (Gand 1852).

E. von Oidtmann, *Die Herren v. Vlodorp, Erbvögte zu Roermond in Zs. des Aachener Geschichtsvereins VIII* (Aachen 1886) 125-147; zie daar ook van denzelfde: *Zur Geschichte der Herrschaft Schönau und ihrer Besitzer bis auf Dietrich v. Milendonck* 209 vlg. (Vgl. ook hetzelfde tijdschr. IV). En nog, afgezien van Pontanus, v. Spaen, Slichtenhorst en het in Willem (2) aangehaalde werk v.L. Galesloot:

M. Willemsen, *Kronykje van de Kerk v. St. Odiliënberg* (Maastricht 1880) 15; dez., *Oork. en bescheiden aangaande de kerk en het Kapittel v. St. Odiliënberg II*, 205-206; als toevoeging aan zijn werk *St Odiliënberg*; Jos. M.H. Eversen en J.L. Meulleners, *de Limburgsche Gemeentewapens* (Maastricht 1900) 249, 414, 548-549.

Kooperberg

[Vlijtarp, Johannes]

VLIJTARP (Johannes), fictief friesch geschiedschrijver, die volgens Andreas Cornelius secretaris van den potentaat J.H. Martena en van het gemeene land van Friesland zou zijn geweest. Daar volgens Andreas Cornelius Martena den 16 Augustus 1312 is overleden, zou dus Vlijtarp omstreeks 1300 hebben geleefd. Hij zou de Latijnsche kroniek van *Ocko Scarlensis* hebben vertaald en voortgezet tot zijn eigen tijd. Het geheel vormde de voornaamste bron van de kroniek van Andreas Cornelius (Leeuwarden 1597). Waarschijnlijk liep de kroniek, die op naam van Vlijtarp werd gesteld, nog door tot het einde der vijftiende eeuw en is de onderscheiding tusschen Vlijtarp en Occo Scarlensis geheel fictief.

Zie: Bolhuis van Zeeburgh, *Kritiek der Friesche geschiedschrijving*, 148 vlg.; de Wind, *Bibl. v. Ned. gesch.* 9.

Brugmans

[Voet, Marcellis]

VOET (Marcellis), geb. te Steenberg 1433, overl. 29 Juli, 1487 te Scheut, bij Brussel, in het Karthuizerklooster, waar hij 30 Sept. 1463 zijne kloostergeloften had uitgesproken. Nadat hij zijne lagere studiën met lof volbracht had, behaalde hij te Leuven den graad van 'magister in artibus'. Hij besloot in het nieuwe

Karthuizerklooster van Scheut te treden, dat bestuurd werd door prior Henricus Loen, eertijds gevierd leeraar der Leuvensche universiteit en stichter van het kollege

het Verken. Marcellis Voet legde zich in het klooster toe op het verbeteren van den tekst der oude kerkelijke schrijvers. Hij beschreef de geschiedenis van het klooster in eene kroniek, die hij '*Liber foundationis*' noemde. Ze werd na zijn dood gecopiëerd en voortgezet door Joh. Tourneur en is nog bewaard in het *Collectaneum rerum gestarum et eventuum cartusiae Bruxellensis*, 4 deelen, Bibl. Royale te Brussel No. 3859, 4533. Prior Loen koos D. Voet, het meest geschikt om hem den last van het bestuur te helpen dragen, tot vicaris, 1470. Toen hij eindelijk ontheven werd door het generaal-kapittel van het prioraat, kwam Voet in zijne plaats, 1475. Onder de leiding van prior Voet werd het klooster aanmerkelijk verfraaid en uitgebreid. Het had echter veel te lijden tijdens de troebelen in Vlaanderen van de Gentsche benden. Eene poging van Voet en de priors der verschillende Karthuizerkloosters, die zich naar Gent begaven met het doel de Gentenaren te verzoenen met hun vorst, liep uit op eene gevangenneming door de Gentenaren. De gezondheid van prior Voet had hierdoor zeer geleden, vooral nog door zijne inspannende werkzaamheid. Hij overleed oud 54 jaar.

Zie: Goethals, *Lectures rel. à l'hist. des Sciences* (Brux. 1837) I, 27-30; J.v.d. Heyn, *Catalogue des Manuscrits Bibl. Royale Belg.* VI (1906) 171.

Fruytier

[Voirborch, Cornelius de]

VOIRBORCH (Cornelius de), magister en presbyter, geboren tegen het einde der vijftiende eeuw, (in 1548 was hij 52 jaar oud) en overl. vóór 1570 (in welk jaar geprocedeerd werd over een door zijn dood opengevallen vicarie), was syndicus der vijf kerken te Utrecht, en sleet zijn leven te Utrecht als procureur voor de geestelijke gerechten.

Zie: J.G.C. Joosting, *Bronnen Gesch. kerk. rechtspr. in Utrecht (Oude Vad. Rbr.* II: 11) 719, 731 en 752; G. Brom, *Archivalia in Italië (R.G.P., kleine serie, 2)* no. 437; *Versl. en Med. Oude Vad. Rbr.* I, 371, 372; Van Rappard en Muller, *Versl. van Kerkvisitatiën (Werken H.G. II: 29)*, 85.

van Kuyk

[Volcard, Jacobus]

VOLCARD (Jacobus), Volcardus, Bergensis, geb. te St. Geertruidenberg, volgens Paquot (Val. Andreas meende van Bergen), overl. te Leuven omstreeks 1530, was leeraar in de latijnsche en grieksche talen, welke hij uitmuntend kende en schreef. Hij hield, volgens het gebruik van dien tijd, te 's Gravenhage een school voor eenige jongelieden van aanzienlijken. De beroemde Viglius van Zwichem werd aan hem toevertrouwd om zijn opvoeding te verzorgen en om hem in de klassieke letteren te bekwamen, 1521. Het volgend jaar vergezelde hij zijn leerling naar Leuven, waar zij in het klooster der paters Bogaarden huisvesting vonden tot 1524. Na nog een jaar verbleven te hebben bij Gillis Vermeulen, werd Viglius, die de lessen volgde in het Kollege Busleiden, door zijn oom naar den Haag teruggeroepen, Sept. 1525. Volcard bleef te Leuven en ging voort met de opleiding van eenige jonge edellieden. Hij stierf vroegtijdig, omstreeks 1536. Hij gaf in druk uit: *Oratio de usu Eloquentiae inobeundis muneribus publicis, habita Lovanii in disputationibus quotlibeticis, a Jacobo Volcardo, Bergensi, Antverpiae, apud Michaëlem Hillenium, in Rapo, Anno MDXXVI*. Vandaar dat Volcard door alle biografen vermeld wordt, zooals Suffr. Petri, Val. Andreas, Sweertius, Foppens en Paquot. In zijne brieven roemt Viglius zijn meester hoog; hij

raadpleegde hem in zijn jeugd steeds in alle zaken en volgde dat gevoelen. Hij zegt, dat hij bij zijn dood een beroemden naam naliet. De

bekende leerling van Volcard, Joh. Secundus, klaagde in een treurdicht over het verlies van zijn meester en eindigde, met een grafschrift, vermeld door S w e e r t i u s *Athenae Belg.* 376; F o p p e n s , *Bibl. Belg.* I, 543; P a q u o t , *Memoires Litt.* XV, 128-130.

Zie: Corn. Hoyneck van Papendrecht *Analect. Belg.* I, 7, 65, II, p. I, 1, 2, 27.

Fruytier

[Volck, Balthasar Jean George]

VOLCK (Balthasar Jean George), kapiteinluitenant ter zee, geb. te 's Gravenhage 9 Aug. 1850, ongehuwd overl. 14 Juli 1898, zoon van J e a n G e o r g e en van J o h a n n a E l i s a b e t h B r o u w e r . Hij kwam 1 September 1866 als adelborst op het Kon. Instituut te Willemsoord, dat hij in 1869 als adelborst 1e kl. verliet, werd 1 Maart 1873 bevorderd tot luitenant ter zee 2e kl. en was van Feb. 1881 tot eind Juni 1885 gedetacheerd bij het Koninklijk Nederl. Meteorologisch Instituut te Utrecht, om werkzaam te zijn als assistent-directeur der afdeling 'waarnemingen ter zee'. Hij had een belangrijk aandeel in de voorbereiding en het totstandkomen van de Nederl. poolexpeditie in 1882 met de Varna. Hij is bekend als schrijver van eenige boekwerken en verschillende artikelen op wetenschappelijk, vooral zeevaartkundig gebied. Met 1 Febr. 1884 werd hij bevorderd tot luitenant ter zee 1e kl., 1 Januari 1895 tot kapitein-luitenant ter zee, doch op denzelfden datum werd hij wegens gezondheidsredenen gepensionneerd. In datzelfde jaar aanvaardde hij de betrekking van directeur der zeevaartschool in het zeemanshuis te Amsterdam, wat hij bleef tot zijn overlijden.

Zie: *Marineblad* 1898, 99.

Herman

[Volker Lz, Adriaan]

VOLKER LZ. (Adriaan), geb. te Sliedrecht 13 Juli 1827, overl. aldaar 29 Nov. 1903, was de zoon van L e e n d e r t V o l k e r , rijswerker, en L e n a S c h r a m . Na de lagere school te hebben afgeloopen, was hij reeds op jeugdigen leeftijd in het vak zijns vaders werkzaam. Op dien van 20 jaren nam hij reeds kleine werken aan, en door zijne groote werkkraft, kennis van zijn vak en een zeker handelsgenie werden deze werken, die steeds tot voldoening zijner werkgevers uitgevoerd werden, telkens van meerderen omvang.

In 1867 werd hij met zijn neef D. Volker aannemer van den onderbouw der brug over het Hollandsch Diep, een werk van eenige millioenen. Dit werk, dat eveneens op de meest voortvarende wijze door hen werd uitgevoerd, legde den grondslag van zijn fortuin. Hij legde zich van toen af vooral op de uitvoering van kanaal-, haven- en baggerwerken toe. Tot de door hem in Nederland uitgevoerde werken behooren het kanaal door Zuid-Beveland, de havenwerken te Harlingen, de havenwerken der gemeente Rotterdam en de werken voor den Rotterdamschen Waterweg.

Toen de minister Heemskerk in 1876 besloot, genoemde rivier door baggerwerk op groote schaal te verdiepen, associeerde Volker zich voor de aanneming van dit werk met den aannemer P.A. Bos, toen te Dordrecht, later te Gorinchem. Elk hunner stond aan het hoofd van een ploeg, van welke een 5-à-8-tal aannemers lid waren en onder wie verscheidenen geregeld op de werken waren, terwijl elke ploeg een penningmeester had. Het was voor hen eene groote teleurstelling, dat minister Tak van Poortvliet in 1877 besloot, dit werk te staken in afwachting, dat eene

Staatscommissie haar gevoelen zou mededeelen omtrent eene wijziging van werkwijze. Van de werkloosheid werd gebruik gemaakt ter bestudeering van de vraag of de grond in den riviermond niet op eene min

kostbare wijze dan door gewone baggermolens, die wegens de deining een derde gedeelte van het jaar niet kunnen werken, verwijderd kon worden.

In 1877 liet Volker in Engeland een zuigwerktuig bouwen naar het stelsel van den beroemden franschen ingenieur Bazin, dit ontving den naam Geopotes.

Sedert Febr. 1880, toen de zelfladende zandzuiger Adam II voor een proefbaggering vóór de haven van Duinkerken in gebruik gesteld werd, gevolgd door een zelfde proef op de baar van Calais in 1881, namen Volker en Bos ook den aanleg van havenwerken in het buitenland aan. Nadat de firma in 1882 het werk aan den Rotterdamschen Waterweg weder had aangenomen, werden de zelfladende zandzuigers ontworpen en nog in hetzelfde jaar in het werk gebracht. Deze werkvaartuigen, die sedert op de geheele aarde in gebruik genomen zijn, hebben den aannemers groote winsten verschaft en den werkgevers, waaronder den Nederlandschen Staat, vele millioenen bespaard.

Tot de door Volker en Bos in het buitenland uitgevoerde havenwerken behooren die in beide genoemde steden, te Boulogne, Fécamp, Bordeaux, St. Nazaire, Malaga, Ailes en Jersey. Steeds was men tevreden over hunne werkzaamheden in het bijzonder ook omdat zij niet de gewoonte hadden om als vele buitenlandsche groote aannemersfirma's te trachten, uit processen met de werkgevers voordeel te behalen. Ook h.t.l. hebben Volker en Bos zeer nuttig gewerkt door nooit mede te doen aan het opzetten van de inschrijvingsommen, waardoor de werkgevers somtijds minder, somtijds meer benadeeld werden, doordat vele personen, die niet aan inschrijving denken, ook deelen in de uit den opzet voortspruitende bate.

Veel werk maakte Volker steeds van de kultuur van grienden en gorzen en van landaanwinning in den Biesbosch. Aan het eind van zijn leven was hij groot grondbezitter in die streek.

Volker huwde 12 Juli 1855 A a g j e B o e r , bij wie hij 3 zonen en eene dochter had, de zoons kwamen allen in het aannemersvak. Volker's echtgenoot overleed 26 October 1866, hij hertrouwde 1 Februari 1872 met W i l l e m i j n t j e v a n W i j n g a a r d e n , nog in leven.

Ramaer

[Voltaire, François-Marie Arouet]

VOLTAIRE (François-Marie Arouet, gez.) zoon van M e A r o u e t , oud-notaris van het Châtelet, geb. te Parijs, 21 Nov. 1694, overl. te Parijs in den nacht van 30 op 31 Mei 1778; hij studeerde aan het Jezuïeten-college Louis-le-Grand.

In 1713 kwam François-Marie Arouet voor 't eerst in ons land in 't gevolg van den nieuwbenoemden ambassadeur van Frankrijk, den Marquis de Châteauneuf; van den plechtigen intocht geeft M m e . d u N o y e r een uitgebreid relaas in haar *Lettres historiques et galantes*. Arouet was toen 19 jaar. In den Haag bleef hij niet onopgemerkt wegens zijn geestigheid en zijn liefdesavonturen. Hij werd er verliefd op de jongste dochter van Mme du Noyer, Olympe. Hij beging zooveel dwaasheden - wilde o.a. 'Pimpette' schaken - dat de ambassadeur een woedenden brief schreef aan Arouet père ('je n'espère plus rien de votre fils: le voilà deux fois fou, amoureux et poète') en zijn page naar Frankrijk terugzond. De minnebriefjes, die gewisseld waren, werden door Mme de Noyer, die meer journaliste dan moeder was, afgedrukt in haar *Lettres hist. et gal.*

In 1722 bezoekt Voltaire opnieuw ons land met de Comtesse de Rupelmonde. Hij is nu reeds de vermaarde schrijver van *Oedipe* en van de *Henriade*, waarvoor hij in Holland een uitgever zoekt. Hij vermaakt zich best in den Haag, rijdt paard, speelt in de Kaatsbaan, drinkt Tokayer en gevoelt zich zóó goed, dat hij er zelf versted van staat (brief aan Thiériot 2 Oct. 1722). Uit den Haag schrijft hij ook den merkwaardigen brief aan Mme. de Bernières, een prelude op de vermetele *Lettres sur les Anglais*. 'De 500.000 hommes qui habitent Amsterdam (V. verdubbelt dit zielental) il n'y en a pas un d'oisif, pas un pauvre, pas un petit-maitre, pas un insolent. Nous rencontrâmes le Pensionnaire à pied, sans laquais, au milieu de la populace. On ne voit là personne qui ait de cour à faire. On ne se met point en haie pour voir passer un prince. On ne connaît que le travail et la modestie'.

In 1725 na een dracht stokslagen, die hem werden toegediend namens een Chevalier de Rohan, dien hij daarop uitdaagde tot een duel, werd hij wegens deze onbeschaamdheid in de Bastille gezet, waar hij ook in 1717 wegens een paar satirieke gedichten elf maanden had doorgebracht. Na 5 maanden werden de deuren van de Bastille voor hem geopend, op voorwaarde, dat hij in Engeland zou gaan wonen. Parijs ziet hij weer in 1729; hij schrijft tragediën, geeft *Charles XII* uit, begint den *Siècle de Louis XIV* en publiceert in 't Engelsch zijn *Lettres philosophiques*. In 1734 bereiken fransche exemplaren daarvan Parijs: de boekhandelaar gaat de Bastille in en Voltaire brengt zich in veiligheid in Lotharingen van waar hij, na een maand, met stilzwijgende goedkeuring van het ministerie terugkomt en zich te Cirey vestigt bij Mme du Châtelet, dicht genoeg bij Parijs om deel te nemen aan het leven van zijn tijd en dicht genoeg bij de grens om zich bij 't minste alarm in veiligheid te brengen.

De verschijning van *Le Mondain* in 1736 werd door zijn vijanden aangegrepen om V. den toorn op den hals te halen van kardinaal de Fleury. De ondeugende verzen omtrent de liefde van Adam en Eva waren slechts een voorwendsel om den gevaarlijken schrijver der in 1734 verschenen *Lettres philosophiques* te treffen. Hij schrijft aan Cideville, dat hij er over denkt 't voorbeeld van Descartes en Bayle te volgen en elders een wijkplaats te zoeken en dezelfde maand December bericht hij uit Holland aan den Kroonprins van Pruisen, dat hij in een stad is, 'où deux simples particuliers, M. Boerhaave d'un côté et M. 's Gravesande de l'autre attirent quatre ou cinq cents étrangers'. Hij maakt gebruik van zijn verblijf in Holland om met behulp van 's Gravesande zijn kennis van het Newtonisme aan te vullen en voor het boek over de filosofie van Newton, waaraan hij te Cirey met Emilie - Mme. du Châtelet - begonnen is, een uitgever te zoeken, dien hij vindt in Ledet te Amsterdam. In 1728 reeds hadden Gosse en Néaulme onder één titelblad drukken van verschillende vroeger verschenen werken van V. verzameld als *Oeuvres de Voltaire*. In 1732 verscheen bij Ledet en Desbordes te Amsterdam een nieuwe uitgave.

Aan d'Argens zond V. een '*Epître du fils d'un bourgmestre sur la politesse hollandaise*' voor diens '*Lettres juives*', maar dat is nooit verschenen. In 1737 - 18 Februari - schrijft hij aan Mlle. Quinault, dat een amsterdamsch magistraat de *Mort de César* in 't Hollandsch heeft vertaald. Hij bedoelde hier Jacob Voordaagh, die echter slechts regent van den Amst. Schouwburg was. Einde Februari 1737 keert V. naar Cirey terug,

gevolggevende aan de dringende verzoeken van zijn vriendin Mme. du Châtelet. Zijn *'Eléments de la philosophie de Newton'*, dat ter perse was (evenals zijne *Oeuvres*) werden op zijn verzoek door Ledet niet verder afgedrukt, maar, 't wachten moe, liet de uitgever de laatste hoofdstukken, waarvan V. 't handschrift had meegenomen tenslotte afmaken door een hollandsch wiskundige, zoodat de *'Eléments mis à la portée de tout le monde par M. de Voltaire'* in April 1738 toch verschenen, zoo vol drukfouten en door den wiskundige bijgevoegde tegenstrijdigheden, dat een grappenmaker zei, dat 't moest zijn: 'mis à la porte de tout le monde'. Een correcte uitgave verscheen in 1738 te Parijs bij Prault. In 1738 en '39 verschenen bij Ledet ook de *Oeuvres*. De betrekkingen van V. met 's Gravesande waren uitstekend. De boekhandelaars daarentegen waren altijd Voltaire's schrik. Zij waren niet al te nauwgezet van geweten op 't punt van nadrukken, hij was wat strijdlustig uit gevallen. Als, in *Candide*, hij behoefte heeft aan een naam voor een soort hollandsche piraat kiest V. daarvoor: Vanderdendur, wat hem herinnert aan een uiterst roofzuchtig man. Negentien jaar te voren n.l. had V. te doen gehad met Jean van Duren, uitgever in den Haag, en negentien jaren arbeid en succes hebben hem den naam van dien 'corsaire hollandais' niet kunnen doen vergeten. In November 1739 n.l. had kroonprins Frederik van Pruisen zijn vriend Voltaire 5 hoofdstukken toegezonden van een weerlegging van Machiavelli's werk 'Il Principe'. Twaalf andere hoofdstukken volgden weldra. Frederik liet aan den dichter de zorg over van de uitgave van den *Anti-Machiavel*. Voltaire koos daarvoor Jean van Duren. Achtereenvolgens zendt Voltaire hem stukken van het hds. maar den 27 Juni, toen alles in handen van den uitgever was, slaakte Frederik in een brief den wanhoopskreet: 'Pour Dieu, achetez toute l'édition de l'Anti-Machiavel'. Hij had gevoeld, daar hij intusschen zijn vader was opgevolgd als koning, dat de theorie iets anders was dan de praktijk en dat er in zijn werk hoofdstukken waren, die weinig strookten met zijn plannen. De 'Marcus Aurelius van het Noorden', zoo noemde V. zijn koninklijken vriend, schijnt zóó te hebben aangedrongen, dat de dichter ondanks de 'diva Emilia' naar den Haag gaat om de uitgave te beletten. Van Duren, die vermoedt, wie de schrijver is, weigert het afdrukken te staken en nu gebruikt V., die van de lessen van den Anti-Machiavel geprofiteerd heeft, een 'honnête finesse', waarvan de schrijver spreekt, en onder den schijn van te corrigeeren maakt hij 't hds. onbruikbaar. Van Duren dreigt 't, zóó verknoeid, uit te zullen geven, maar alles wordt geschikt ten slotte. 13 Augustus 1740 keerde V. naar Brussel, waar zich Mme. du Châtelet bevond, terug.

Nog meermalen heeft V. een appeltje te schillen gehad met hollandsche uitgevers. In 1749 stortte hij zijn gemoed uit tegen de 'corsaires hollandais' in een werkje *'Des Mensonges imprimés'*. Zij bleven hem het antwoord niet schuldig, maar verweerden zich in een *Défense*. In 1753 schermutselingen met Jean Néaulme, die zich een copie had weten te verschaffen van de *Annales de l' Empire*. Zoo ook met Pierre de Hondt te Den Haag, die zijn *Histoire de Russie* zonder zijn toestemming afdruckte. Ook de overheid liet hem niet met rust. De Magistraat van den Haag verbood zijn *Pucelle*, het Hof van Holland zijn *Ouvrages philosophiques* en zijn *Dict. philos. portatif*; zijn *Philosophie de l'Histoire* liet het zelfs verbranden.

In Sept. 1740 ontmoet Voltaire Frederik van Pruisen te Kleef. De twee vrienden zijn verrukt

over elkaar. 18 Sept. is V. weer in den Haag, waar hij woont in het Oude Hof, dat aan den koning van Pruisen behoorde. In 1743 vinden wij den beroemden schrijver wéér in Holland. Hij had zich zoo onmogelijk gemaakt in Parijs door zijn epigrammen op zijn vijanden, die hem een nederlaag hadden bezorgd bij de verkiezing van een lid van de Académie Française, dat zijn invloedrijke vrienden hem een zending opdroegen, die hem voor eenigen tijd tot een verblijf buiten Frankrijk dwong. Men wilde de ware bedoelingen leeren kennen van Voltaire's koninklijken vriend Frederik. Hij begaf zich eerst naar den Haag, waar de koorts en de veldtocht van Frederik in Silezië hem dwongen nog wat te blijven. Hij was gehuisvest, als 3 jaren geleden, in het Oude Hof,

Sous vos magnifiques lambris,
Très dorés autrefois, maintenant très pourris,
Emblème et monument des grandeurs de ce monde,

zooals hij aan Frederik schrijft.

Intusschen speelt hij in den Haag een wat verdachte rol, daar hij, schijnbaar verbannen, vertrouwelijke mededeelingen, die hij opvangt, aan de fransche ministers overbrengt. Hij vermaakt zich weer kostelijk in den Haag, maakt kennis met Willem van Haren, over wiens gedicht *Leonidas* en andere oden men zich in Frankrijk bezorgd maakte, daar hij zijn volk aanzette Maria Theresia te steunen tegen Frankrijk. Voltaire trachtte te bewerken, dat de door hem bewonderde van Haren den gezant te Parijs, van Hoey, zou vervangen, wat niet gelukte.

Na eenigen tijd begeeft hij zich naar Berlijn, waar hij den koning eenige vragen voorlegt, die deze met grapjes beantwoordt.

Hij woont dan afwisselend te Parijs, Cirey, Lunéville en neemt dan het aanbod van den koning van Pruisen aan, die hem rust en vrijheid belooft. Hij komt in Juli 1750 te Potsdam aan. Eerst is 't een verrukking, maar langzamerhand betreft de lucht, zij scheiden als vijanden. In Maart 1753 verlaat hij Pruisen. In 1755 woont hij bij Genève in een huis, dat hij *Les Délices* noemt. Maar hier verontrust hij de calvinistische magistraat en opnieuw verhuist hij naar Frankrijk, waar hij te Ferney in 1760 zijn verblijf vestigt.

In 1748 had zich bij Voltaire een jongmensch uit Groningen aangediend, Gerard Nicolaas Heerkens, die na een voorstelling van *Sémiramis* niet rustte, voor hij den vermaarden schrijver had ontmoet. Hij werd goed ontvangen: het gesprek liep over hollandsche vertalingen van Voltaire's toneelstukken, over de *Henriade* en de uitspraak van 't Latijn. De bezoeken werden herhaald en toen Heerkens Parijs verliet, nam hij met tranen in de oogen afscheid van den bewonderde schrijver. In Groningen teruggekeerd, correspondeerde Heerkens veel met hem. In 1759 deed Heerkens, die te Groningen dokter was, een reis door Italië. Na een verblijf van 9 maanden sloeg hij den weg naar 't vaderland weer in. Toen hij den 12en November 1760 te Chambéry, bij Ferney was, besloot hij den grijzen 'patriarch' te gaan bezoeken. Hij werd vriendelijk ontvangen, maar vond zijn dichter zeer veranderd: hij kon nu slechts in hem zien een vijand van den godsdienst, een slecht burger en een ruziezoeker. Heerkens schijnt een twist met zijn gastheer gehad te hebben en bleef maar vierentwintig uren te Ferney. Een familietraditie wil, dat Voltaire, toen Heerkens gezegd had, dat hij met hem wilde breken, antwoordde: 'Je crains plus vos médecines que vos reproches'.

Wij moeten ons geen illusies maken omtrent de

sympathie van Voltaire voor ons land. Hij spreekt van 'ces grosses têtes de Hollandais', van 'l'enfer flegmatique', klaagt in *La Princesse de Babylone* over de koelheid der hollandsche vrouwen. Hij verwenschte de boekhandelaars. Maar hij heeft den geest van vrijheid en gelijkheid geroemd, dien hij meende te zien heerschen in de Vereenigde Provinciën. Hij hield veel van Den Haag, 'un des endroits où j'aimerais le mieux à vivre', zegt hij. 'C'est Fontainebleau, et point de cour à faire'.

Zie: Voltaire, *Correspondance* (Oeuvres, édit. Beuchot); Mme. du Noyer, *Lettres hist. et gal. Paris Fr. Seguin* 1790, 11 vol.; Jhr. C.A. van Sypesteyn, *Voltaire, St. Germain, Cagliostro, Mirabeau in Nederland* ('s Grav. 1869); idem, *Holland in vroegere tijden* ('s Grav. 1888); idem, 's *Gravesande en Voltaire* (Vad. Letteroefen. 1869); L. Knappert, *Les Relations entre Voltaire et 's Gravesande* ('Janus' 1908); G. Bengesco, *Voltaire et la Hollande* (Revue de Paris 1912); *Briefwechsel Friedrichs des Groszen mit Voltaire* herausgeg. von R. Koser und Hans Droysen (II, Leipzig 1909); F. Caussy, *La mission dipl. de V. d'après des doc. inéd.* (Grande Revue 10/25 Februari 1911); Louis D. Petit, *Voltaire et Néaulme à propos de l'Abrégé de l'Hist. Univ.* (Le Livre 1882); J.A. Worp, *Gerard Nicolaas Heerkens* (Gron. Volksalm. 1899); W.P.C. Knuttel, *Verboden boeken in de Rep. der Ver. Ned.* 's Gravenhage; P. Valkhoff et J. Franssen, *Voltaire en Hollande* [La Revue de Hollande, Paris. La Haye].

Fransen

[Voltelen, Floris Jacobus]

VOLTELEN (Floris Jacobus), geb. te Zwartland in de Kaapkolonie 28 Jan. 1753, overl. te Leiden 2 Aug. 1795. Zijn vader Christiaan Benjamin was als proponent te Doesburgh uitgezonden en 24 Sept. 1750 predikant te Zwartland geworden, waar hij 6 Febr. 1752 was getrouwd met Geertrui Susanna Meyboom, 15 Mei 1755 predikant in Kaapstad, eerst scriba, dan praeses geweest van de 'Gecombineerde kerkvergadering van Cabo de Goede Hoop' en aldaar overleden 25 Maart 1758. De zoon, twaalf jaar oud, naar patria gezonden, studeerde te Utrecht theologie, nadat zijn beschermer, baron van Reede van Outshoorn, voormalig gouverneur van de Kaap, hem eerst ter latijnsche schole van 's Hertogenbosch gedaan had, onder rector Chr. de Booy (sinds 29 Mei 1764 als opvolger van Joh. Jungius, 19 Oct. 1768 hoogl. in de welsprekendheid en fraaie letteren, overl. Febr. 1786). Zijn hart trok echter naar de geneeskunde, welke hij, uit vrees voor zijnen maecenas, eerst in 't geheim, daarna toch openlijk beoefende. 8 Juni 1775 verdedigde hij *Observationes chemicomedicae de lacte humano, ejusque cum asinino et ovillo comparatione*. Toen zijn beminde leermeester J.D. Hahn als hoogleeraar naar Leiden ging, 1775, volgde hij hem daarheen, ingeschreven 22 Sept., en promoveerde 28 Jan. 1778 onder hem met *Diatribes medicae aditiales, memorabilem septennis apositiae historiam exhibens*. Daarna zette hij zich als geneesheer te Utrecht neer, waar hij het algemeen vertrouwen genoot en ook geneesheer van het Burgerweeshuis was. Het geneeskundig genootschap te Amsterdam 'Servandis civibus' bekroonde hem met goud voor zijn antwoord op de prijsvraag *Zijn er braakmiddelen, die men, in sommige gevallen, boven de Ipecacuana verkiezen moet? Zoo ja, welke zijn die middelen en wanneer komen zij te pas?* (1782; dl. VII van de *Werken* des Genootschaps). Hij was het die den kleinen Anton Reinhard Falck

(wiens moeder Engela Apollonia Bergh immers ook van De Kaap was) met zijne zusters inoculeerde in het ouderlijk huis naast de lat. school te Utrecht. Toen Hahn, wiens gezondheid te wenschen overliet, hulp noodig had, benoemden Curatoren te Leiden in 1783 V. tot buitengewoon, in 1784, na Hahns dood, tot gewoon hoogleeraar in de genees- en scheikunde. De eerste maal oreerde hij (17 Jan. 1784) *De hodiernae chemiae pretio rite constituendo*, de tweede *De optimo medico*, 8 Febr. 1790, bij de nederlegging van het rectoraat, *De magnetismo animalis*. De laatste rede verscheen, in het Nederlandsch vertaald door den Rotterdamschen geneesheer Veirac en met aantekeningen van den schrijver. Toen in 1787 van de Spiegel ook van de hoogleeraren den eed op de dusgenaamde oude constitutio gevraagd had ('het zevenhoofdig monster' zeiden de uitgeweken patriotten), weigerde prof. B. Voorda dien af te leggen, waarop Curatoren buiten de Staten van Holland om, hem ontsloegen. Luzac en Voltelen zijn toen met kracht tegen dat onrecht opgekomen, zonder succes echter; eerst in 1790 kenden de Staten, het ontslag handhavend, Voorda een wedde van f 1800 toe. Als docent was Voltelen om zijne heldere lessen bij uitstek gezien, bij zijne ambtgenooten geacht en inzonderheid met H.A. Schultens (kol. 11) bevriend. Geen wonder, dat de vroege dood des voortreffelijken mans (hij was teringlijder) algemeen werd betreurd. Door de zorgen van zijn ambtgenoot M.S. Du Pui verscheen zijne *Pharmacologia universa* in drie deelen, 1797, 1800 en 1802.

Voltelen was Juni 1784 gehuwd met jonkvr. Anne Emilie Vernède, uit welk huwelijk o.a. een dochter, die getrouwd was met Mr. W.H. van Voorst, lid der rechtbank van eersten aanleg te Haarlem, zoon des Leidschen hoogleeraars Joh. van Voorst.

Zie: C. Spoelstra, *Bouwst. v.d. Gesch. der Ned. Geref. Kerken in Z. Afrika*, 1907, register i.v. Voltelen (II 721); Hermans, *Gesch. III. School 's Hertog.*, 48; *Gedenkschr.* van A.R. Falck, uitg. Colenbrander 2 vlg.; Siegenbeek, *Gesch. L. Hoog.* I, 318, 323 vlg. II 410-414; Colenbrander, *Bat. Republiek* 8.

L. Knappert

[Vonck, Cornelius Walraven]

VONCK (Cornelius Walraven), zoon van Joannes Vonck en Elisabeth Vermeer, geb. 30 Aug. 1724, te Cuyk, waar zijn vader landschrijver was, overl. te Uden 17 Jan. 1768. Voorbereid op de Apostolische of Latijnsche school te Nijmegen, onder leiding van den bekenden rechter Joh. Arntzenius, trok hij in 1741 naar de utrechtse academie, om in de Rechten te studeeren. Het bleek evenwel spoedig dat hij meer historicus en literator dan jurist was. Reeds in 1744 en 45 gaf hij een paar geschriftjes uit op dat gebied (zie lager), die van een zeldzame belezenheid getuigen, doch van voorbarigheid en vluchtigheid niet zijn vrij te pleiten. Van de rechtsgelerdheid kwam voorloopig weinig: in 1744 wendde Vonck vergeefsche pogingen aan om een vacant professoraat aan de Illustre school te Deventer, en ongeveer terzelfder tijd een aan de groningsche Universiteit te bemachtigen. In het volgende jaar promoveerde hij in de rechten op een dissertatie *Centuriae thesium inauguralium*, waarna hij zich als practiseerend advocaat in zijn geboorteplaats vestigde. Hoewel hij zich door de vinnigheid zijner geschriften en zijn aanvallen op de orthodoxe predikanten reeds veel vijanden gemaakt had, in Utrecht en elders, werd hij toch in 1749, met behulp van Otto Frederik graaf van Lynden, en van Mr. Jan van

Back, geheim secretaris van Willem IV, benoemd tot secretaris van den Raad der stad Nijmegen. 1751 werd hij rentmeester van 's lands domeinen, waarop hij zijn secretariaat nederlegde; in 1754 en 55 benoemde Willem IV hem tot lid van den raad der stad, in 1756 tot burgemeester, tevens werd hij door de Provincie aangesteld tot onderrichter in het Rijk van Nijmegen en door de stad tot curator der Apostolische school. Als zoodanig beijverde Vonck zich voor de wederoprichting der omstreeks 1676 te gronde gegane nijmeegsche quartierlijke Academie, doch dat ideaal zou niet vervuld worden. De daarmede in verband staande benoeming van den predikant Exter Hellenius tot hoogleeraar aan die toekomstige hoogeschool, was in een weinig talrijke raadsvergadering geschied, en werd door de meerderheid der leden verworpen als 'informeel, nul ende onbestaanbaar'. Het geschil dienaangaande liep zoo hoog, dat Vonck in het begin van 1756 zijn ontslag als burgemeester en raadslid aanvraagde en verkreeg; hij bleef echter werkzaam als onderrichter en rentmeester van 's lands domeinen. Plotseling, 30 Mrt. 1763, bedankte hij ook voor deze beide betrekkingen. Daarmede was zijn rol in Nederland afgespeeld. Hij begaf zich nu naar Keulen, waar hij afvallig werd van het protestantisme en tot de roomsche kerk overging. Door bemiddeling van twee zijner vrienden, de jezuïeten Reiffenberg en Harzheim kwam hij aan het hof van Carl Theodor, keurvorst van de Paltz. Toen deze in 1783 de Academia Theodora-Palatina te Manheim stichtte, vereerde hij Vonck met een professoraat. Slechts twee jaren mocht hij zijn ambt vervullen; in 1765 dwong zijn zwakke gezondheid hem Manheim te verlaten. Hij vestigde zich in een klooster der Kruisheerenorde te Uden, in de heerlijkheid Ravestein, waarvan zijn vorst Carl Theodor heer was, waar hij overleed.

Men heeft van hem: *Specimen criticum in varios auctores. Accedunt observationes miscellaneae* (Traj. ad Rhen. 1741); *Lectionum latinarum libri duo* (Ibid. 1745); *Mercurii Styggii iter subterraneum sive Adriani Hasdy somnium et alia, cum commentariis perpetuis. Inseruntur Corneliae Valerii Vonck Elegia ad v.c. Abraham Wieling, nec non Vindiciae adversus nuperi somniatoris calumnias. Ab uno disce omnes. Oneiriopoli apud Dyranidram, sub imagine ululae. s.a.); Zodiacus quaestionum theologicarum a Rectore Magnifico Trajectino Valentini Johanni Blondeel propositarum* (Hagae Comit. 1745); *Nicolai Hagemanni Promulsus animadversionum in Alberti Voget Scripta varia* (Ibid. 1745); *Centuria thesium inauguralium philologico-nomicarum* (Ultraj. 1745); *Abrahami Wieling Nubes testium S. Apologetici pars altera. Opus posthumum. Edidit et praefationem adauxit C.V. Vonck Trajecti Vittorum* 1746. *Castrucci Banamici de rebus ad Veletras gestis commentarius. Editio nova auctior curante C.V.V. Amst.* 1748. *Guidonis Ferrarii S.I. de rebus gestis Eugenii principis bello Pannonico libri III cum praefat. C.V. Vonck. Hagae in Batavis* 1749. *Hieronymi Faletae de bello sicambrico libri IV. Praemissa est epistola ad illustrem Janum de Back. Noviom.* 1749. *Guidonis Ferrarii De politica arte oratio, primum edita Anconazi.* 1750. *Castrucci Banamici Commentariorum de bello Italico liber primus, cum praefatio e C.V.V.* 1750.

Ook gaf hij *Beschrijving van het begin, opkomst en aanwas der stad Doesburg*, Nijm. 1753, waaruit zijn grondige kennis der geschiedenis

van Gelderland blijkt. Bij de inwijding der Manheimsche universiteit bood Vonck een geschrift aan: *Meditatio politico historica de felici integritatis ac prudentiae in historia temperamento*, hetwelk in het volgende jaar te Utrecht werd gedrukt.

Er bestaat een portret van Vonck, gegraveerd naar een schilderij van den nijmeegschen kunstschilder N. Hengst, 1752.

Zie: Y.H. Rogge, *Oud Holland* 1899, 2de afl.
van Schevichaven

[Vornken, Willem]

VORNKEN (Willem), 6 Juli 1455 op twee-entachtigjarigen leeftijd gest. te Windesheim. Hij was een zoon van zeer rijke ouders te Utrecht, bracht daar zijne jeugd door en leefde er wereldsch. Tot inkeer gebracht, evenals zijn niet minder rijke stadgenoot en vriend Hendrik Walvis, ging hij tegelijk met dezen naar het klooster te Windesheim, waar beiden dadelijk werden opgenomen en 2 Febr. 1398 ingekleed. Weldra ontmoeten wij Vornken als prior: eerst van Engelendaal te Leiderdorp, waar hij slechts één jaar bleef; later (1408-1425) van het door Thomas a Kempis nauwkeurig beschreven convent op den Sint-Agnietenberg bij Zwolle; daarna (1425-1454) van het klooster te Windesheim, hetgeen in zich sloot dat hij tevens opperprior (prior superior) was over de gansche Windesheimsche kloostervereeniging.

Volgens het *Chronicon Windesemense* van Busch telde genoemde Vereeniging kort vóór den dood van haar eersten opperprior Joh. Vos (overl. 1424) acht en twintig conventen. Onder diens tweeden opvolger Willem Vornken omvatte zij omstreeks 1430, ook door de inlijving van de twaalf kloosters die te voren tot het kapittel van Nuis behoord hadden, vijf en veertig conventen. Onder denzelfden en wie hem onmiddellijk opvolgden (Johan van Naaldwijk en Dirk van Grave of van de Graaf) nam de uitbreiding nog zóó toe dat in 1464 het aantal verbonden kloosters was gestegen tot twee en tachtig, waaronder dertien vrouwenkloosters.

Voor Windesheim en de Windesheimsche kloostervereeniging zijn het zorgvolle tijden geweest gedurende welke Vornken daar aan het hoofd heeft gestaan: de jaren namelijk waarmee ongeveer samenviel het Utrechtsche schisma (1423-1450), begonnen met een fellen strijd tusschen de bisschoppen Rudolf van Diepholt en Zweder van Kuilenburg, die Sept. 1425 gevolgd werd door het bekende Interdict. De Windesheimers en de devoten in het algemeen kozen de partij van Zweder, omdat hij de door den paus aangestelde en geconfirmeerde bisschop was: zij weken nooit af van het beginsel om aan de pausen en aan de door hen goedgekeurde bisschoppen gehoorzaam te zijn; zij eerbiedigden dus ook het pauselijk Interdict, afgekondigd tegen de aanhangers van Rudolf van Diepholt. Zulks bezorgde hun evenwel een lijdensperiode. Zoo dreef de overheid van Deventer, die bisschop Rudolf erkende en vervolgde alwie zich aan het Interdict onderwierp, de broeders en zusters des gemeenen levens ten jare 1426 de stad uit. In 1429 gingen om dezelfde reden in ballingschap: de kloosterlingen van Windesheim met hun prior (naar Frenswegen); de broeders van Bethlehem te Zwolle; en die van den Sint-Agnietenberg nabij Zwolle. Drie jaar later keerden allen terug. Inmiddels was door Vornken een begin gemaakt met den bouw van een nieuw klooster (Nazareth) te Bredevoort, dat hij voor zich en de zijnen had bestemd, maar dat thans door anderen kon worden voltooid en betrokken. Toen de zaken een keer namen, bis-

schop Rudolf van Diepholt begin 1433 de pauselijke approbatie ontving, de Windesheimers nu terstond hem gingen aanhangen, na Zweder's dood in Sept. 1433 Walraven van Meurs als tegenbisschop optrad - was een der eerste daden van laatstgenoemde te excommuniceren en den prior van Windesheim en alle priors die in hem hun prior superior zagen. Vornken teekende hooger beroep aan bij het concilie van Bazel (14 Dec. 1431 geopend) en wendde zich tot paus Eugenius IV, die ondertusschen het Concilie naar Ferrara verlegd had, met verzoek om vernietiging van de excommunicatie. Bij bul van 29 Nov. 1438 werd het verzoek ingewilligd. Nog tijdens Vornken's prioraat had in de jaren 1451 en 1452 door Duitschland en Nederland de beroemde rondreis plaats van Nicolaas van Cusa, legaat des pausen. Tal van Windesheimsche conventen - hij kende den roem welke er van uitging alleen bij geruchte - werden door hem bezocht, ook de hoofdconventen Windesheim en Diepenveen. Zonder zich rust te gunnen trok hij van stad tot stad en van dorp tot dorp, predikte telkens voor het volk, bestreed allerlei misbruiken en behartigde overal waar hij kwam de belangen van het kloosterleven. Middelerwijl was Vornken oud geworden. Hij verlangde naar rust. Tot Mei 1454 hield hij nog vol, toen hem op dringend verzoek ontslag werd verleend. Het jaar daarna stierf hij, door een beroerte getroffen.

Willem Vornken is iemand van groote beteekenis geweest. Aan de uitbreiding van de Kloostervereeniging welke hij negen en twintig jaren lang mocht besturen, aan de verhooging van haar aanzien en bloei heeft hij steeds ijverig gewerkt. 'Als wij het tijdperk van Johan Vos de gouden eeuw van het Windesheimsch kapittel noemen, dan mag dat van Willem Vornken de zilveren heeten', schrijft A c q u o y . Er wordt aan toegevoegd: dat de Vereeniging van Windesheim in het vervolg, vooral bij vergelijking met andere vereenigingen, hare plaats in de kloosterwereld eervol bleef innemen, doch haar hoogste punt had zij reeds bereikt en haar krachtigsten invloed reeds geoefend, toen Vornken haar ontviel. - Levende onder moeilijke tijdsomstandigheden te midden van veel verdeeldheid en verwarring op kerkelijk gebied, heeft Vornken zich altijd betoond een handhaver der tucht, een stipt uitvoerder der wetten. Hij wordt genoemd 'een vader der vaderen' en geroemd als 'de ootmoedigste der ootmoedigen, de meest achtenswaardige der achtenswaardigen, de wijste der wijzen'. Toch moet getuigd worden dat 's mans vroomheid geenszins vrij geweest is van ziekelijkheid, kleingeestige angstvalligheid en overdreven zucht naar het armoedige; afdwalingen die, omdat hijzelf prior was, onwillekeurig nadeelig werkten op wie hem dagelijks omringden. Hij staat voorts bekend als een kunstvaardig verluchter (illuminator) van boeken, een niet onverdienstelijk zanger, een bekwaam mystisch verklaarder des Bijbels. Ondanks zijn liefde voor al het eenvoudige heeft hij, toen hij prior was op den Sint-Agnietenberg, de altaren aldaar met schilderstukken doen verfraaien en ook te Windesheim krachtig medegewerkt tot datgene wat den luister van den eeredienst kon vermeerderen. De door W. Vornken geschreven, voor de geschiedenis der 'moderne devotie' hoogst belangrijke *Epistola de prima institutione monasterii in Windesem* staat als Bijlage I (blz. 235-255) afgedrukt in J.G.R. A c q u o y , *Het klooster te Windesheim en zijn invloed*, dl. III, Utr. 1880.

Zie: J.C. v a n S l e e , *De Ktoostervereeniging van Windesheim* (Leid. 1874), inzonderheid blz.

59-88, Acquoy, a.w., 3 dln. Utr. 1875-1880, passim (opgave van bronnen: dl. II, 107 aant. 1); K.O. Meinsma, *Middeleeuwsche bibliotheken* (Zutph. 1903), 147 volg., 150; W.J. Kühler, *Johannes Brinckerinck en zijn klooster te Diepenveen* (Rotterd. 1908), 119, 140, 215 aant. 6, 226, 271, 309; D. de Man, *Hier beginnen sommige stichtige punten van onsen oelden zusteren* (uitg. 'Handschr. G.', 's Gravenh. 1919), 156. Vergel. *Alphabetische registers op 'De Katholiek'*, 1842-1899 (Leid. 1900), 147, 239.

Brinkerink

[Vos, Arent Dircksz.]

VOS (Arent Dircksz.), verbrand te 's Gravenhage 30 Mei 1570. Zijn geschiedenis, waarvoor veel materiaal aanwezig is verdient om de belangrijkheid ervan eene monografie. Hij was laatstelijk pastoor van De Lier bij Delft, maar sinds Bartholomeusdag (24 Aug.) 1566 tot de hervorming overgegaan. Eerst 19 Dec. 1567 hoorden Boudewijn Jacobsz. en Lieven van Arkel in S. Aechten-convent te Delft getuigen tegen den pastoor. Dan blijkt dat Arent der gemeente had bekend gemaakt: 'ick en zal 't officie van de misse nyet meer doen, mer ick sal die gemeente het woort Goodts preecken. Dat raech (rag) moet weg, men moet die kercke schoon maecken'. Hij had haar schoon gemaakt, nl. in Aug. 1566 in zijne kerk de beelden afgenomen en ze door de traliën van het koor den kinderen toegereikt, zeggende, 'loopt, brant ze'. Daarna rukte hij St. Joris met het paard van de plaats, waar het beeld stond, en sloeg er het zilveren harnas met hamer en bijtel af. De stukken zilver, wegende 10¼ pond, bracht hij op zijn schouders naar den toren. Het beeld zelf had hij in 'die wingaert' gezet en Bely, zijn jongwif, had toen oneerbiedig gezegd: 'wat een god is St. Joris, hij staat in den wijngaard en kan de musschen niet afweren!' Voorts heeft hij het beeld (alsof hij *Jes. 44:16* letterlijk wilde nadoen) onder zijn brouwketel gestookt en er bier mede gebrouwen; daarna placht hij van dat bier te zeggen, dat St. Joris het gemaakt had, omdat hij er onder gestookt was. In die dagen doopte hij de kinderen 'up die maniere van de nyeuwe religie', liet de nederlandsche psalmen zingen, waarbij het orgel speelde, en zorgde er zelfs voor, dat men te Delft ten huize van een herbergier Gerrit Zebedeusz. les in dat zingen kon krijgen van een vroegeren voorzanger in de Nieuwe kerk. Al verder placht heer Arent het 'Onze Vader' in het nederlandsch te bidden en ook de dooden te begraven 'naar de wijze der sectarissen'. Nog heeft hij zich ongehoorzaam betoond aan het Hof door de missive niet te volgen, om vooral Kerstmis (1566) te vieren naar katholieke wijze. Hij heeft zijne kettersche leer alom gepredikt en daardoor o.a. heer Jan, den kapelaan van St. Joris gilde, ook van den rechtzinnigen weg doen dwalen.

Uit 41 punten, den gevangen pastoor door het Hof voorgelegd, blijkt, dat hij ook in verbinding stond met Brederode en met de consistoriën en werd geacht brieven uit St. Truyen ontvangen te hebben over de samenkomst aldaar. Art. 38 vraagt, of hij 'het referein beginnend dat een groot oorloch ende eindigende een gotlose peys is Christo rebel, int parkement hem geëxhibeert, geschreven heeft?' Dit is dus weer een ander lied dan het in zijn vonnis bedoelde 'oproerig refrain of rondeel', dat hij met eigen hand geschreven had. Dit laatste is het beroemde geuzenlied 'Staet opten trommele' waarin de trommels en trompetten klinken, fel maar vol gloeiende geestdrift, waarbij staat 'een nieu liedeken gemaect bij M. Arent Dircksz. Vos, in zijn leven pastoor in De Lier, op de wijze *Bedruckte harteken*'. Het is waarschijnlijk van

1566. Niet te vergeefs had heer Arent zich in zingen en dichten geoefend. 10 Jan. 1567 heeft er toen een 'examen' plaats gehad 'opte Requestcamer', voor den procureur-generaal van het Hof en den raadsheer Mr. Jan van Lezaenen, waarbij o.m. nog bleek dat heer Arent bij het sermoen placht te zeggen: 'dit sijn de woorden van der H. Evangelie deur wiens cracht en macht God vergeve alle onsen sonden'. Daar hij niet beloven wilde op zijnen weg te keeren, verbood het Hof hem bij vonnis van dienzelfden dag 'so wel sijn predicatiën als andere exercitiën van de Religie'. Maar hij heeft zich in dat gareel niet laten sluiten en is voortgegaan met prediken in zijne oude gemeente. Toen, weder gevangen genomen, is hij ter dood veroordeeld. Doch zijne gevangenschap duurde lang, omdat de bisschoppen van Haarlem en Roermond zich niet tot zijne ontwijding en die zijner medegevangenen, ook priesters, hadden willen laten vinden, zooals blijkt uit brieven van President en Raden van Holland aan Alva gedagteekend 9 Febr. en 28 April 1569. Toen zaten zij dus reeds gevangen. Ten slotte heeft 27 Mei 1570 de degradatie plaats gehad door 'den eerw. vader in Gode den bisschop van 's Hertogenbosch', door Haemstede uitvoerig beschreven. Daarna kon 30 Mei eindelijk het vonnis worden voltrokken. Met heer Arent werden verbrand Adriaen Jans van Berckou, sinds 1560 pastoor van IJselmonde, Sybrand Jansz. sinds 1562 pastoor te Schagen, maar Mei 1567 uitgeweken 'uyt oirsake dat hij sijn meysken getroudt hadde tot een echte huysvrouw', (wat reeds in het geding tegen Jan de Bakker de inquisitie zware misdaad achtte als bedreigende de instelling van het coelibaat) en eindelijk Wouter Symonsz. eertijds karmeliet en priester, sinds predikant der 'gedamneerde religie.' Men heeft de vier martelaren uit vrees voor het volk eerst geworgd en eerst toen verbrand.

Zie: *Sententiën 's Hofes van Holland*, fol. 468r-469r; *copie* door R. Hogerbeets op leidsch archief, d.d. 2 Sept. 1613; van Haemstede, *Historiën der vrome martelaren*, uitg. 1645, fol. 399r-405r; Marcus, *Sententiën .. van Alva*, 1735, 385; Brandt, *Reformatie*, I 509 vlgg.; Balen, *Dordrecht 1677*, 838; van Bleyswijck, *Delft*, 1667, I 432 vlgg.; *Studiën en Bijdragen* III 192; J. van Vloten, gaf in *Kerkhist. archief* 1859, II 266-275 de beide brieven van het Hof aan Alva en in *idem* 1862, III 123-128 het getuigenverhoor, 128-133 de 41 artikelen, 133-138 het examen op de rekestekamer, 238-250 het examen op de examineerkamer 24 Mrt. 1568; *Bijdr. Gesch. bisdom Haarlem* XIII 392; van Vloten, *Nederl. Geschiedz.* I 356 vlg. 380-384, II xix; van Lummel, *Nieuw Geuzenliedboek* 5 vlg. Voorts *Bibliogr. des martyrol. prot. néerl.* 1890 I i.v. Vos, II 787.

L. Knappert

[Vos, Hendrik]

VOS (Hendrik), door lateren ook *Voes* genoemd, geboren te 's Hertogenbosch, verbrand te Brussel 1 Juli 1523. Toen na de veroordeeling van Hendrik van Zutphen (zie aldaar) het Augustijner klooster te Antwerpen eerst ontwijd en daarna gesloopt werd, bracht men de monniken, 16 in getal, naar Vilvoorden, 8 Oct. 1522. Van dezen herriepen er dertien 'tantwerpen in onse Vrouwenkercke upt docsael'. De drie anderen voerde men naar Brussel, Hendrik Vos, Johannes van Essen, beiden uit 's Hertogenbosch (*Corpus* IV 192 en 205; van Essen volgens één bericht 'vuyt Zeelant') en een onbekende, dus *niet* Lambert Thoren, zooals velen een poos gedacht hebben. Daar hebben de Leuvensche doctoren Hoogstraten,

Latomus, Tappert (boven kol. 877) Egmondanus, Chodschalk en Jan Pascha hen onderzocht op 61 ons bewaard gebleven punten over de sacramenten, de geloften, de pauselijke macht enz. Art. 17: 'aldo wirdt der leyb Christi nitt geopfert, sunder genummen yn syner gedechtnus' klinkt niet streng luthersch, niet consubstantiatisch, gelijk ook de loochening van het vagevuur (waartoe Luther eerst 1525 kwam) er op wijst, dat zelfs deze Vos, martelaar en monnik uit een Augustijner klooster, waarvan de beide priors in Wittenberg hadden gestudeerd, nog niet zuiver luthersch, veeleer sacramentarisch was. In deze 61 artikelen zijn wel herinneringen aan Luthers stellingen, b.v. art. 52: 'So der sunder vertraut das ym seyn sund sind vorgeben so sindt sie ym vorgeben', wat denken doet aan de 36e stelling: 'Jeder Christ der sich wahrhaft gedemütigt, hat vollen Erlasz von Strafe und Schuld, der ihm auch ohne Ablassbriefe zukommt'. Aan den vóórvond van Maria Visitatio, 1 Juli 1523, zijn Hendrik en Johannes eerst ontwijd (wat een uur duurde), daarna verbrand. 'Jam vestibus nudati, relicto tantum indusio, stetera diu magis ipsi palos amplectentes quam alligati'. En uit een ander, Duitsch, gelijktijdig verhaal: 'Das feuer entzündt man gemélich an; ob aus gefer oder ungefer [consilio an casu] geschach, das wyszen die Nachrichten. Aus dem langen vertzihen und langsamen rösten sein sie nie swecher noch vertzagter worden'. Het tweede Duitsche verhaal zegt dat de 'vier biechtvetter gewaynet', wat mogelijk is. Toen de strik om de paal verbrand was, viel Hendrik in het vuur roepende (naar de overzetting van Reckenhofer) 'Herre Jesu, ein sun David, erbarme dich unser!' Van der Hulst verspreidde de fabel, dat hij en Johannes zouden herroepen hebben, met welk verzinsel reeds Erasmus in een brief aan Karel Utenhove den draak stak. Luther schreef einde Augustus 1523 zijnen brief 'an die Christen ym Nidderland' over 'die zwey edle kleynod Christi, Hinricus und Johannes' en looft God 'denn euch ists für aller welt geben das Evangelii nicht alleyn zu hören und Christum zu kennen, sondern auch die ersten zu seyn, die umb Christus' willen itzt Schand und Schaden, Angst und Not, Gefengnis und Ferlicheyt leyden'. Voorts dichtte hij zijn beroemd geworden lied:

'Ein neuwes Lied wir heben an
Das walt Gott unser Herre,'

sinds tallooze malen gedrukt, ook in het Nederlandsch vertaald door C.P. Hofstede de Groot, door J.J.L. ten Kate op verzoek van H.Q. Janssen:

'Een nieuwen lofzang heffen w'aan
Zoo wil het God de Heere,'

en ook door Siegenbeek. Erasmus schreef in koele voornaamheid aan Zwingli, 31 Aug. 1523: 'Quorum mortem an deplorare debeam, nescio. Certe summa et inaudita cum constantia mortui sunt. Scio pro Christo mori gloriosum esse. Nunquam defuit piis afflictio, sed affliguntur et impii et πολυτεχος est ille, qui se subinde transfigurat in angelum lucis et rarum est donum discretio spiritus'.

Zie: J.G.H. Reudler in *Bijdragen* van Schultz Jacobi en Domela Nieuwenhuis I 1-26; H.C. Rogge in *Kalender v.d. Protestanten* 1863, 134-154; de Hoop Scheffer, *Kerkherv.* 237 vlgg. Alle stukken thans bij Fredericq, *Corpus Inquisit.* IV 191-206, 207-214 en *Bibl. Ref. Neerl.* VIII 3-114. Hieronder vooral het uitvoerig verhaal van Martinus

Reckenhof er, door Haemstede, *Hist. der vromer martelaren* fol. 46 vlg. gevolgd, *Dye histori ...*, *Corpus* IV 193, *BRN* VIII 55; een ander Duitsch verhaal, ook gelijktijdig, zonder grond aan Luther toegeschreven, *Der actus und handlung ...*, *Corpus* IV 199, *BRN* VIII 13; nog een Duitsch stukje, *Die artickel warumb.*, met meer recht aan Luther toegekend en waarachter zijn brief aan de nederlandsche christenen, *Corpus* IV 202. Hoogst merkwaardig zijn de 61 artikelen, waarover het proces ging, door Reckenhof er vermeld. Zijn bovengenoemde *Histori* is eene vertaling met toelichting van den latijnschen brief van 10 Juli 1523, *Historia de duobus august.*, *Corpus* IV 208, *BRN* VIII 33. Fredericq liet echter de op de artt. volgende *Pia et christiana expostulatio* weg, door *BRN* VIII 44-54 opgenomen en gelijkende op de *Epistola docti cujusdam* achter de acta van het groningsch twistgesprek. Luthers brief *Corpus* IV 223 vlg., waar ook de talloze uitgaven vermeld worden. Luthers lied *Corpus* IV 225-228, waar ook de vertalingen worden genoemd, vergel. *BRN* VIII 4 noot. C.P. Hofstede de Groot, *Honderdjaren* 46 vlg.; M. Siegenbeek in *Archief v. Kerk. gesch.* 1834, V 473-477; H.Q. Janssen, *Jac. Praepositus* 110-114 en aantt. 262; Pont, *Gesch. lutheran.* 30, noot 3; Acquoy in *Hand. Letterkunde* 1885, 80 vlg. weêrlegt de bewering, dat Hendrik en Johannes zouden herroepen hebben.

L. Knappert

[Vos, Jan]

VOS (Jan), geb. te Amsterdam 13 Apr. 1792, overl. aldaar 2 Jan. 1850, was de zoon van Jan Vos en Anna Kuypers. Hij werd reeds vroeg geëmployeerd op de Rijkswerf te Vlissingen, en werd bij Koninklijk besluit van 29 Jan. 1816 met ingang van 1 Maart d.a.v. benoemd tot onder-constructeur der Marine. In 1827 werd hij benoemd tot hoofd van het vak van scheepsbouw bij de werf te Willemsoord, en bij Koninklijk besluit van 17 Febr. 1830 werd hij met ingang van Apr. d.a.v. in de 1e klasse der constructeurs gerangschikt. Bij dat van 11 Sept. 1839 werden de klassen weder afgeschaft.

Bij Koninklijk besluit van 24 Juli 1843 werd hij met ingang van 1 Juli te voren benoemd tot hoofdingenieur van de Marine; hij trad toen op als hoofd van het vak van Scheepsbouw der Amsterdamsche werf.

Vos heeft verschillende malen dienstreizen naar Engeland gedaan. Hij heeft, aldaar zijnde, assistentie verleend bij den bouw van een linieschip, tot belooning waarvan hem een geslepen bokaal met afbeelding van dat schip werd vereerd.

Hij huwde 12 Jan. 1817 Cornelia Soetermeer, geb. 17 Febr. 1796, overl. 25 Nov. 1845, bij wie hij twee zonen had, J. Vos, schout bij nacht en lid van het Hoog Militair Gerechtshof, en F. Vos, hoofdingenieur der Marine in Nederlandsch Indië.

Ramaer

[Vos van Steenwijk, Jan Arent Godert baron de]

VOS VAN STEENWIJK (Jan Arent Godert baron de), lid der Eerste Kamer Stat.-Gen. en commissaris des konings in de prov. Utrecht, geb. 25 Sept. 1818 op den huize 'Dikninge', gem. de Wijk (Drente), overl. 17 Oct. 1905 huize 'Voorstonden', gem. Brummen. Hij ontving zijn opleiding tot de academische lessen aan 't gymnasium te Assen, studeerde te Utrecht in de rechten en promoveerde 1842 op Thes. jur. In 1853 werd hij door de Staten van Overijssel tot lid der Eerste kamer gekozen. Drie jaar later zag hij zich tot burgemeester van Zwolle benoemd, welke

betrekking hij tot 1867 heeft vervuld. Lid der Eerste Kamer bleef hij tot 1880 en sedert 1874 was hij

voorzitter van dat college. In '80 trad hij als lid der Kamer af, wegens zijn benoeming tot commissaris des Konings in de prov. Utrecht, welke hooge betrekking hij slechts een jaar heeft bekleed. Als lid der Eerste kamer werd hij in '80 vervangen door Mr. A. van Naamen van Eemnes (II, 971), gelijk hij als burgemeester van Zwolle in 1869 was opgevolgd door Jhr. Mr. W.C.Th. van Nahuys.

Zijn laatste levensjaren bracht de Vos v. Steenwijk als ambteloos burger door op zijn landgoed 'Vorstonden' onder Brummen, waar hij in 1905 op 87-jarigen leeftijd stierf.

Mr. J.A.G. baron de Vos van Steenwijk was gehuwd: 1o. in 1843 met Wilhelmina Louisa barones van Aerssen Beijeren van Voshol (overl. 1849) en 2o. in 1853 met Agathe Maria Françoise barones v. Aerssen Beijeren v. Voshol. Uit beide huwelijken werden kinderen geboren. Een volledig levensbericht van hem is ons onbekend.

Zie: *Ned. Adelsb.* 1906, 546; Van Welderen Rengers, *Parl. Gesch. Nederl.*, Register, en *Prov. Overijss. en Zwolsche Cour.* van 18 Oct. 1905.

Zuidema

[Vreede, George Willem]

VREEDE (George Willem), zoon van Paulus Vreede en Françoise Charlotte d'Abel, geb. te Tilburg 14 April 1809, gest. te Utrecht 29 Juni 1880. Hij was een kleinzoon van den revolutionnair unitarist Pieter Vreede; van diens beginselvaste onverzettelijkheid had hij veel, zelfs iets van diens republikeinsche gevoelens. Aan zijn moeder dankte hij relatiën met hooge deutsche diplomatieke kringen en daardoor een grooten eerbied voor gevestigde verhoudingen en voor geestelijke aristocratie. Ten slotte schonk zijn brabantische afkomst en zijn lang verblijf in België hem een beweeglijkheid van geest, die hem behoedde voor al te solied conservatisme. Hij ging school in zijn vaderstad; sedert 1821 bezocht hij het gymnasium te Leiden, vanwaar hij naar de academie werd bevorderd. Hij studeerde van 1825 tot 1827 aan de universiteit te Gent, waar hij het onderwijs van Thorbecke in de geschiedenis en het staatsrecht genoot. In 1827 zette hij zijn studiën te Leuven voort, waar hij onder Holtius, Birnbaum, Warnkönig en Mone werkte. Hij kwam daar veel meer in de politieke beweging dan te Gent en behoorde daar tot de oppositie tegen het regeeringsstelsel van Willem I. Natuurlijk deed evenwel de omwenteling van 1830 hem Leuven verlaten. Hij werd 21 Maart 1831 als student in de rechten te Leiden ingeschreven, nadat hij nog zijn doctoraal examen te Leuven had afgelegd. Hij promoveerde te Leiden den 25 Maart d.a.v. na verdediging van een proefschrift *De origine atque incrementis libertatis Anglorum* (Leiden 1831, 8o.), dat een historisch-staatsrechterlijk karakter had. Vreede vestigde zich daarna als advocaat in Den Haag, waar hij niet veel praktijk kreeg. Dat stond misschien ook in verband met zijn bekende oppositie tegen de belgische politiek van Willem I. In ieder geval werkte hij hier mede aan *De Standaard* van den ouden Dirk Donker Curtius en zijn drie neven, destijds vrijwel het eenige oppositieblad. Teneinde een beter bestaan te vinden, vestigde Vreede zich in September 1832 te Gorinchem als advocaat. Daar heeft hij hard gewerkt; maar zijn praktijk leed ook hier onder zijn oppositie tegen den koning. Den 22. October 1832 weigerde hij deel te nemen aan een hulde aan Willem I, wat hem in deze garnizoenstad veel kwaad deed. Bij verschillende sollicitatiën werd hij voorbijgegaan. Het was voor hem dus wel een uitkomst, toen hij den

5 Febr. 1841 werd benoemd tot hoogleeraar in het staatsrecht en het volkenrecht aan de rijksuniversiteit te Utrecht. Deze benoeming was stellig van de zijde van Willem II een bewijs van waardeering voor den man, die het gewaagd had zijn vader te bestrijden. Den 29. Maart aanvaardde Vreede zijn ambt met een oratie *De Antonio Matthaeo primo juris criminalis in academia Ultrajectina doctore* (Utrecht 1841, 80). Als rector hield hij 26 Maart 1846 een rede *De studio iuris publici in patria nostra theoretico* en nogmaals als zoodanig 22 Maart 1861 een oratie *De juris publici et gentium praeceptis a liberae Europae civitatibus adversus vim ac dolum potentiorum forlitter tuendo*. Met het einde van den cursus 1878/9 werd hij zeer tegen zijn zin emeritus; kort daarna is hij gestorven. Vreede huwde 28 Juli 1837 met A n n a H o f f , die hem overleefde.

Vreede is bijna veertig jaren hoogleeraar te Utrecht geweest. Hij nam daar een eigenaardige plaats in. Door de warmte van zijn betoog wist hij de studenten te boeien en daardoor vergoeden, wat aan den methodischen opzet ontbrak. Hij was bovendien een bijzonder geleerd man, die zeer veel werkte en zich steeds op de hoogte stelde van wat zijn aandacht om een of andere reden trok. Zijn gemoedsleven beheerschte zijn verstandelijke overweging zoozeer, dat zijn woord meer meesleepte dan overtuigde. Hij leefde sterk van indrukken en impulsen en sprak en handelde altijd daarnaar. Om zijn volstrekke eerlijkheid was hij hooggeacht; groot was zijn gezag ook onder de studenten. Zijn oordeel stond zoo zeer onder den invloed van zijn warm gemoed, dat er van een vaste lijn van beginselen weinig sprake was. Hij reageerde krachtig en fel op wat hem onaangenaam trof in staat en maatschappij, in wetenschap en leven. Zoo was hij wel een man, die indruk maakte, maar toch ten slotte geen man, van wien diepgaande, blijvende invloed kon uitgaan.

Herhaaldelijk heeft Vreede zich in de politiek van zijn tijd gemengd. Met warmte en hartstocht leefde hij ook in dit opzicht zijn tijd mede. Al dadelijk was hij tusschen 1830 en 1839 een beslist tegenstander van de volhardingspolitiek van koning Willem I; hij achtte het een onoprechte politiek het nederlandsche volk te binden aan een staatkunde, die eigenlijk de herovering van België bedoelde. Met Willem II was hij meer ingenomen, ook door persoonlijke betrekking. Daarmede staat het ook in verband, dat Vreede een tegenstander was der grondwetsherziening van 1848. In tal van brochures gaf hij aan zijn overkropt gemoed lucht; met klem bestreed hij de invoering van rechtstreeksche verkiezingen, waarvan hij een groot gevaar voor de zuiverheid van het publieke leven vreesde. Ook de ministerieele verantwoordelijkheid had zijn instemming niet; hij hechtte met sympathie aan het koninklijk gezag. Met groote beslistheid, zelfs met scherpe felheid bestreed hij ook na 1848 Thorbecke. Tijdens de April-beweging was hij een der scherpste vijanden der regeering; heftig bestreed hij het herstel der bisdommen. Ook later bleef hij Thorbecke aanvallen. Krachtig weerde hij zich tijdens het eerste ministerie-Heemskerk; hij had toen tevens gelegenheid zijn anti-napoleontische gevoelens te luchten. Hij werd in zijn agressieve politiek ook geleid door een sterk wantrouwen in de bedoelingen van Thorbecke, met wien Vreede in Gent en ook later bevriend was geweest. Thorbecke en Vreede waren krasse tegenstellingen, die elkander nauwelijks konden begrijpen; de hartstochtelijke Vreede althans gevoelde zich hoe langer hoe meer afgestooten door den koelen,

beredeneerden, logischen Thorbecke. Tegenover de scherp belijnde beginselen van Thorbecke stelde Vreede geen eigenlijke principes, maar slechts sentimenten; ook kon Vreede geen organisatie tegenover die der liberalen stellen; het vormen van een politieke partij was hem vreemd. Daardoor bleef hij ten slotte altijd zwak tegenover den in alle opzichten sterken Thorbecke.

Vreede heeft zijn gevoelens meestal geuit in een reeks van artikelen in het *Utrechtsch Dagblad*, waarvan hij jaren lang een getrouw medewerker was. Afzonderlijk heeft hij daarnaast een zeer groot aantal brochures uitgegeven. Een zijner oudste is *Iets bij den dood van Gijsbert Karel grave van Hogendorp* (Knuttel No. 27138), waarin hij de verdiensten van dezen grooten vaderlander huldigde. In 1843 begon hij de reeks zijner politieke geschriften met *Iets naders over de goedkeuring van verbonden en verdragen door de Staten Generaal* (Knuttel 28006), in 1846 gevolgd door *Beschouwing der openbare meening* (Knuttel 28316). Tegen de directe verkiezingen kwam hij op in *De regtstreeksche verkiezing tot de nationale vertegenwoordiging bestreden* (Knuttel 28597) en *De noodzakelijkheid der indirecte verkiezing tot de nationale vertegenwoordiging* (Knuttel 28598), die aanleiding gaven tot niet minder krachtige verdediging van andere zijde (Knuttel 28599 vlg.). Vreede zette toen zijn meening nog nader uiteen in *De Provinciale Staten als kiezers voor de nationale vertegenwoordiging beschouwd* (Knuttel 28601). Tegen den nieuwen koers was verder gericht *De Tweede Kamer. Het Ministerie* (Knuttel 28848). In 1850 liet hij achtereenvolgens verschijnen *Herinneringen van een staatsman betrekkelijk de verheffing van Willem I tot soeverein vorst der Vereenigde Nederlanden ter vereffening der polemiek met Mr. G. Groen van Prinsterer medegedeeld en uitgegeven* (Knuttel 29089), *Nog een woord over de coalitie tegen het ministerie Donker Curtius-De Kempenaer. Eenige stellingen van staatsregt en politiek van Mr. G. Groen van Prinsterer getoetst* (Knuttel 29090) en *Is de koning der Nederlanden soeverein? Eenige stellingen van staatsregt en politiek van Mr. G. Groen van Prinsterer getoetst* (Knuttel 29091). Daarin kwam hij op tegen de staatsleer van Groen van Prinsterer, waartegen hij evenveel bezwaar had als tegen die van Thorbecke. Een speciaal onderwerp behandelde hij in *De Russische schuld. Bedenkingen tegen de conventie van 30/18 Augustus 1850* (Knuttel 29224). Zijn eerste felle aanval op Napoleon III deed hij in *La renaissance de l'empire français et la liberté de l'Europe* (Knuttel 29371). De meeste van zijn verdere politieke stukken zijn uitgegeven door Vreede in *Een twintigjarige strijd. Vertoogen over 's lands in- en uitwendige toestand* (Febr. 1848-Dec. 1868) (Utrecht 1869, 8o.). Nog lang na zijn dood werden door zijn zoon uitgegeven zijn *Hoofdartikelen, overgedrukt uit het Utrechtsch Dagblad* (1869-80) (Leiden 1906, 8o.), dat een vervolg op Vreedes eigen uitgave is.

Vreedes wetenschappelijk werk is staatsrechterlijk, maar vooral historisch; met name de diplomatieke geschiedenis heeft zeer veel aan hem te danken. Een zijner eerste staatkundig-historische studiën was *Nederland en Zweden in staatkundige betrekking* (1523-1611) (Utrecht 1841-1844, 8o. afl. 2). Daarop volgde *De regeering en de natie sedert 1672 tot 1795* (Amsterdam 1845, 8o.), waarin Vreede de geschiedenis ten voorbeeld en waarschuwing stelde om zijn landgenooten te overtuigen, dat tijdige en gematigde hervormingen revolutiën en gewelddadigen ommekeer kunnen voorkomen. Naar een handschrift der Koninklijke

Bibliotheek gaf hij uit de *Lettres et négociations de Paul Chouart, seigneur de Buzanval, ambassadeur de Henri IV en Hollande et de François d' Aerssen, agent des Provinces Unies en France* (1598, 1599). *Avec quelques pièces diplomatiques concernant les années 1593-1595, 1602-1606* (Leiden 1846, 8o.), die voor de kennis van dezen tijd van groot belang zijn. Vreedes groote werk, dat hem vele jaren heeft bezig gehouden en dat in menig opzicht baanbrekend is geweest, is zijn *Inleiding tot eene geschiedenis der Nederlandsche diplomatie. Met bijlagen* (Utrecht 1850-1865, 5 dln. 6 bdn. 8o.). In de twee eerste deelen behandelde hij de geschiedenis der Nederlandsche betrekkingen tot de vreemde mogendheden van 1572 tot 1650. De volgende deelen sluiten zich daarbij niet onmiddellijk aan; zij geven de geschiedenis der nederlandsche diplomatie van 1795 tot 1810 in een zeer breede beschrijving; een gedeelte daarvan verscheen onder den titel *Geschiedenis der diplomatie van de Bataafsche republiek* (Utrecht 1863-1865, 2 dln., 3 bdn. 8o.). Juist in die periode was hij bijzonder thuis; de herinnering aan zijn grootvader maakte de bataafsche periode voor hem zoowel toegankelijk als aantrekkelijk. Hij was dan ook wel de aangewezen man voor de uitgave van *Bijdragen tot de geschiedenis der omwenteling van 1795 tot 1798* (Amsterdam 1847-1851, 2 dln. 8o.), waarin niet alleen zeer veel belangrijks voorkomt, maar ook voor het eerst een poging wordt gedaan om een billijker oordeel over de mannen der revolutie ingang te doen vinden. In latere jaren hield Vreede zich meer bezig met de periode, die aan de omwenteling voorafging; met name de raadpensionaris Van de Spiegel trok sterk zijn aandacht. Eerst gaf hij uit *Frederika Sophia Wilhelmina en L.P. van de Spiegel* (Utrecht 1868, 8o.) en vervolgens zijn groote werk *Mr. Laurens Pieter van de Spiegel en zijne tijdgenooten, 1737-1800* (Middelburg, 1874-1877, 4 dln., 8o.); daarin wordt de tijd van den ondergang der Republiek uitvoerig en soms al te omslachtig geschetst, gegroepeerd om de toch waarlijk wel leidende persoonlijkheid van den laatsten raadpensionaris. Ook in zijn latere jaren gaf Vreede nog allerlei kleine bijdragen tot de vaderlandsche geschiedenis uit. Daarnaast heeft hij zeer veel over zich zelf en zijn leven geschreven in allerlei schetsen en biographieën van anderen. Daarvan moet vooral worden genoemd zijn *La Souabie, après la paix de Bâle. Recueil de documents diplomatiques et parlementaires* (Utrecht 1879, 8o.) en bovendien zijn beneden te vermelden autobiographie.

Prent door C.E. Taurel.

Zie: *Revue du droit international* 1880, 453 vlg.; *Eigen Haard* 1880, 279 vlg.; Spin in *Dietsche Warande*. 1881 Nieuwe Reeks III, 289 vlg. en *Oudere tijdgenooten* II, 1 vlg., III, 1 vlg.; Quack in *Utr. Stud. Alm.* 1881, 377 vlg. en *Studiën en Schetsen*, 194 vlg.; *Ned. Spect.* 1884, 60 vlg.; *Ned. Mus.* 1884 II, 327 vlg.; Busken Huet in *Nederland* 1884 I, 387 vlg. en *Litt. Fant.* XXII 37 vlg. en vooral *Levensschets van G.W. Vreede, naar zijn eigen handschrift uitgegeven* (Leiden 1883).

Brugmans

[Vriend, Vrient, Amicus Petrus]

VRIEND (Vrient, Amicus Petrus) geboren te Tholen in Zeeland, overl. te Leuven 29 Dec. 1556, volbracht zijne studies waarschijnlijk in een der pedagogies of een der kolleges der universiteit. 1521 was hij professor aan de latijnsche school der stad Doornik en gaf in druk uit: *Institutionis grammaticae Petri Amici gymnasiarchae rornacensis libelli duo* (Antv. W. Vorsterman. 2 d.)

Na de opheffing der school was hij gedurende vele

jaren onderwijzer te Brussel bij de kinderen van Egidius Busleyden, waar hij inwoonde. Deze achtte hem zeer hoog om zijn onberispelijken levenswandel en om zijne buitengewone kennis van letterkunde en talen, waarin hij zich zoo sierlijk kon uitdrukken. 13 Sept. 1530 behaalde hij den doctorstitel in de beide rechten; hetzelfde jaar werd hij benoemd tot professor in het burgerlijk recht en 22 Dec. 1533 tevens tot dictator der universiteit. Deze was belast met het opstellen en beantwoorden van de brieven en officieele stukken der universiteit en hiervoor werd steeds vereischt een man 'cognitione juris praestans.' Gedurende 24 jaar bekleedde hij dit ambt en tevens het professoraat. Vriend was ook de vriend van Erasmus of stond met hem op goeden voet; Erasmus prijst hem hoog om zijne kennis in een zijner brieven aan Franciscus Craneveld U.J.D.

Zie: Val. Andreas, *Fasti Academici* (Lov. 1650) 50, 186; *Analectes Hist. Eccl. Belg.* XXVII (1898) 363; XXIX (1901) 128; XXXVII (1914) 103; *Annuaire de l'université de Louvain*, 1874, 422-424.

Fruytier

[Vrient, Vrientius]

VRIENT, *Vrientius*, (Maximilianus de) geb. op het kasteel Zandenburg bij Veere 31 Jan. 1559, overl. te Gent 27 Dec. 1614 als secretaris der stad, is bekend als latijnsch dichtster. In latijnsche verzen gaf hij zijne korte levensbeschrijving, afgedrukt bij Paquot X 65-66, waaraan de bibliografen Sanderus, Sweertius en Val. Andreas, Foppens, *Bibl. Belg; Biogr. Nationale*, de bijzonderheden van zijn leven ontleenden. Max de Vrient had tot peter den heer van Veere en Vlissingen, Maximiliaan van Bourgondië. Zijne ouders waren Gentenaars. Welke de reden van hun verblijf op Zandenburg was, vertelt de Vrient niet. Zij keerden naar Gent terug, waar de jonge Maximiliaan zijn eerste studiën volbracht. Als meester der poësie had hij Josse van den Kerchove.

Hij studeerde te Leuven de filosofie; in Parijs maakte hij kennis met de studie der rechten; hij reisde dan in Italië, verbleef te Rome, Napels en Venetië. Bij zijn terugkomst was zijn vader overleden en moest hij diens ambt waarnemen. Hij huwde met N. Hardewin, dochter van een gegoede familie te Gent. Om zijn gehechtheid aan den katholieken godsdienst werd hij gevangen gezet en daarna verbannen. Zijn echtgenoot, die zijn wedewaardigheden deelde, stierf bij de geboorte van het eerste kind. Toen de Vrient hertrouwde in 1590 met Josina Vijts, was hij secretaris der stad Gent. De Vrient was een dichter van zijn tijd. Vele zijner verzen vindt men in de werken van Sanderus, in *Flandria illustrata* en als opschriften onder portretten.

Een gedeelte zijner verzen gaf hij in druk. Paquot vermeldt er zes uitvoerig. De meeste zijn lofdichten op zijne vrienden, zooals: Masius, bisschop van Gent, Jacobus Delrio en Wilh. Delcastillo, abten van Baudeloo. Het portret van den eersten bisschop van Gent, Jansenius van Hulst 1564-1579, prijkt eveneens met een vers van De Vrient. Hij onderhield briefwisseling met vele dichters en letterkundigen als Sweertius, Dan. Heinsius, Justus Lipsius, J.v. Zevecote enz.

Zie: Paquot, *Memoires Litt.* X, 61-66.

Fruytier

[Vries, Abraham de]

VRIES (Abraham de) werd den 20. April 1773 te Amsterdam geboren. Hij was de oudste zoon van Gerrit de Vries (1744-1810), koopman en sinds 1785

hoofdgaarder van het graan, en Catharina de Bosch. Abraham ontving op de amsterdamsche Latijnsche school uitstekend onderwijs; de hooggeroemde rector van Ommeren wekte in

hem de liefde voor de klassieken. Van 'deze te genieten bleef hem heel zijn leven een dagelijksche uitspanning'. Op 't Athenaeum vervolgde hij vier jaar lang zijne studie. Hier werd hij zeer bevriend met Matthijs Siegenbeek (zie kol. 735) en Joh. Melchior Kemper; onder de studenten waren zij bekend als 'de drie gebroeders'. Grondig onderlegd in de oude letteren, kwam de Vries in 1792 aan de Kweekschool der Doopsgezinden, tot hij in 1795 gansch onverwacht en ongedacht geplaatst werd in het ambt van tweeden secretaris van het Comité van Algemeen Welzijn - belast met de werkzaamheden der voormalige burgemeesters - waardoor de studie van het Recht die van de Theologie op zij drong. In 1798 werd hij dit ambt onwaardig verklaard en als gevaarlijk Oranjeklant 'achteraf' gebracht op een verzonnen beschuldiging, waartoe wellicht zijn drukke omgang met Kemper, het gehate hoofd van de tegenpartij der ultrarevolutionairen, aanleiding had gegeven. Na een maand uit de gevangenis ontslagen, nam hij dadelijk zijn theologische studie weer op en werd in 1799 proponent. Achtereenvolgens stond hij als predikant te Wormerveer, Grouw, Franeker, Leiden en Haarlem, welke gemeente hij van 1803 tot 38 diende, toen gezichtszwakte hem dwong zijn ambt neer te leggen. Hoe gehecht hij aan zijn werkring en aan Haarlem was, blijkt hieruit, dat hij - die in 1815 in aanmerking was gekomen voor het hoogleeraarschap in de Nederlandsche taal- en letterkunde te Groningen en kort te voren eveneens te Utrecht - in 1820 bedankte voor het professoraat in de klassieke letteren te Leiden. Zijne liefde tot Haarlem wies door zijne groote belangstelling in de geschiedenis en de lotgevallen der boekdrukkunst; van stukken, daarop betrekking hebbende, had hij reeds een zeldzaam volledige verzameling bijeengebracht, toen de stad hem in 1821 tot haren bibliothecaris benoemde. Nu had de Vries zijn levenstaak gevonden: de stadsbibliotheek 'de kenmerken te doen dragen van de boekerij te zijn der stad, die de geboorteplaats der boekdrukkunst is' en de verdienste van Coster vast te stellen en te verdedigen. Ruim 40 jaar tot zijn dood heeft hij daarvoor met zorgzame liefde en uitgebreide kennis onvermoeid gewerkt. Hij begon met de verwaarloosde overblijfselen van de rijke kloosterboekerij der Commanderie van de Heeren van St. Jan, welke in den Franschen tijd als rommel uit de Prinsenkamer naar een zolder van een pakhuis in de Zoetestraat was verwezen, terug te brengen op het Prinsenhof en ze systematisch te ordenen. De collectie Costeriana vermeerderde hij door den aankoop voor f 9000 (waarbij Koning Willem I en Teyler's stichting financiëelen steun boden) van een groot deel van de boekerij van Jacobus Koning (overl. 1832), waaronder de Donaatfragmenten. In den *Catalogus bibliothecae publicae harlemensis* (1848) en een *Supplementum catalogi b.p.h.* (1852) werden de meeste Costeriana beschreven. In 1841 voegde de V. een rijk legaat van A. van der Willigen bij de bibliotheek. Dit legaat, bestaande uit nederlandsche dichtbundels, tooneelspelen en liedboeken, ordende de V. in een 2e supplement, dat nog even vóór zijn dood persklaar werd gemaakt.

Bij de verdediging van Coster's verdienste toonde hij het eigenlijke geschilpunt juist aan, door te doen zien, dat de wezenlijke uitvinding bestaat in 't drukken met losse gegoten letters en door aan te toonen, dat C. zich van zoodanige had bediend. Wat de Vries op zuiver historische gronden trachtte vast te stellen onder zijn leus: 'Coster invenit, Gutenberg polivit, Schöffer perfecit', werd na

zijn dood op technische gronden versterkt door Mr. Ch. Enschedé. Tegen aanvallen van fransche en duitsche zijde verdedigde de Vries Coster's zaak, zonder Gutenberg te kort te doen in:

1) *Eclaircissement sur l'histoire de l'invention de l'Imprimerie* (vert. Noordziek) *contenant: Lettre d M.A.D. Schinkel ou Réponse à la Notice de M. Guichard sur le Speculum humanae salvationis. Dissertation sur le nom de Coster et sur sa prétendue charge de sacristaire. Recherches faits à l'occasion de la quatrième fête séculaire à Haarlem en 1823* (1841);

b) *Bewijsgronden der Duitschers van hunne aanspraken op de uitvinding der Boekdrukkunst* (1844; eveneens door J.J.F. Noordziek in het Fransch vertaald).

Behalve genoemde geschriften gaf de Vries nog in 't licht *Rapport van de Commissie tot een onderzoek van het jaar der uitvinding* (1823); *Nieuwe Bijdragen tot de geschiedenis der uitvinding* (1823; beide opgenomen in Vincent Loosjes' *Gedenkboek wegens het 4e Eeuwgetij*); *Bewijsgronden voor de echtheid en gelijkenis der oudste afbeelding van Coster* (1847); *De lotgevallen van Costers woning* (1851); *Lijst der stukken betreffende de geschiedenis der uitvinding der boekdrukkunst berustende op het Raadhuis te Haarlem* (1862).

Bij de onthulling van het nieuwe standbeeld voor Coster in 1856 werd de Vries commandeur van den Nederl. Leeuw. Van verscheidene geleerde genootschappen was de Vries lid, o.a. van het Koninklijk Nederlandsch Instituut, van Teyler's Godgeleerd Genootschap, van de Mij. van Nederlandsche Letterkunde.

De Vries overleed 3 November 1862 te Haarlem. Hij was getrouwd met Hillegonda van Geuns (overl. 1866) en had twee dochters en twee zonen: Mr. dr. G. de Vries (1818-1900), Minister van Justitie (1872-74) en lid van den Raad van State (1877-91) en prof. dr. M. de Vries (1820-92) (I 1525).

Zie: *Handelingen van de Mij. der Nederl. Letterk.* 1863 en *Verlagen van de Stadsbibliotheek van Haarlem*, jrg. 1896 en 1910.

Zuidema

[Vries, Mr. Adrianus Daniël de]

VRIES (Mr. Adrianus Daniël de), derde kind uit het huwelijk van Mr. Abraham de Vries en Antonia Joosting, geb. 5 Maart 1851, overl. 8 Febr. 1884. Hij promoveerde 6 Juni 1879 te Utrecht, na van 1868-71 aan het amsterdamsche Athenaeum gestudeerd te hebben en in April 1874 als student te Utrecht te zijn ingeschreven. Als knaap legde hij zich reeds toe op het verzamelen van Nederl. historie-prenten en pamfletten en las hij Vondel en de 17de-eeuwsche dichters. Hij begon mede te werken aan *De Navorscher*. Als student toonde hij grooter voorliefde voor de geschiedkundige dan voor de juridische wetenschap, en sloot toen reeds een hartelijke vriendschap met zijn mede-student Nicolaas de Roever. De bijzondere kennis en bekwaamheid van den jongen de Vries kwamen vooral aan den dag bij de amsterdamsche Historische Tentoonstelling ter gelegenheid van de herdenking van het 600-jarig bestaan van de stad, waaraan hij, vooral wat de schilderkunst betreft, twee opstellen wijdde in *De Gids* van 1876. Intusschen was hij benoemd tot onder-directeur van 's Rijks Prentenkabinet, in het Trippenhuys, onder de bekwame leiding van den uitnemenden prentenkenner Ph. van der Kellen. De aanleg van de Vries voor de prentenkennis evenaarde zijn liefde voor de Nederlandsche kunstwerken. Zijn eerste studie gold daar de beschrijving van het werk van H. Bary en R. van Persijn (1878). Ook zorgde hij voor de beschrijving van de retrospectieve afdeling der Tentoon-

stelling (1877) van Kunst toegepast op Nijverheid, en richtte hij in 1879, met D.C. Meijer Jr., de Vondel-Tentoonstelling in, waarvan de catalogus op de iconographie en de bibliographie van den dichter geheel nieuwe gezichtspunten opende. Daarbij gevoelde hij, dat archief-onderzoek, vooral van de notaris-protocollen, noodzakelijk was voor de juiste kennis van kunstenaars en schrijvers. Met de Roever, die intusschen adjunct-archivaris van Amsterdam was geworden, begon hij een systematisch onderzoek van de duizenden acten en archiefboeken, welke hem schatten van gegevens opleverden, die vooral in het tijdschrift *Oud-Holland* werden uitgegeven. Hierdoor werd een geheel nieuwe weg gewezen aan de kunsthistorische studie en kon de Vries verschillende eigenaardige vervalschingen, zoowel van prenten en schilderijen, als van zilverwerken, aan het licht brengen, o.a. van den zilveren beker, zoogenaamd vervaardigd bij de opening van den Stadsschouwburg in 1637. Bronnen-onderzoek moet schering en inslag zijn voor den historicus ook op kunst- en letterkundig gebied, was zijn leuze. Een reis naar Engeland gaf hem gelegenheid haar ook daar in de musea en bibliotheken toe te passen. De Vries behoorde tot den uitgelezen kring, die Dinsdags om de veertien dagen ten huize van prof. J.A. Alberdingk Thijm in 1876 begon bijeen te komen, om onder diens leiding de studie van Vondel, vooral door de lezing van zijne werken, te beoefenen. Tot dien kring behoorden ook J.H. Rössing, Mr. J.C. de Marez Oyens, B.R.F. van Vlijmen, en Ant. L. de Rop, later nog Mr. W.W. van Lennep. In den herfst van 1880 viel de kring uiteen tengevolge van een diepgaand verschil met Alberdingk Thijm over de al- of niet gecastigeerde opvoering van Hoofs Warenar bij de herdenking van het derde eeuwfeest van Hooft, waarin de Vries een werkzaam aandeel nam. Tot de door 'Arti et Amicitiae' te Amsterdam in 1880 gehouden Tentoonstelling 'van kunstvoorwerpen in vroeger eeuwen uit edele metalen vervaardigd', verleende de Vries, als een der secretarissen, krachtige hulp. Ook de catalogus ervan is grootendeels zijn werk. Het plan van een bibliographische beschrijving van Vondels werken, gevolgd door een geheel nieuwe chronologische lijst van zijne gedichten, is het eerst door de Vries op touw gezet, en na zijn dood uitgevoerd door J.H.W. Unger uit de aantekeningen, nagelaten door de Vries, die hem levenslang in bruikleen waren afgestaan. De Vries en Unger hebben in den eersten jaargang (1883) van *Oud-Holland* een belangrijke reeks geheel nieuwe 'Vondeliana' bekend gemaakt. Over Rembrandt's dochter, en over zijne etsen schreef de Vries, naast kleinere artikelen, in denzelfden jaargang twee opstellen met onbekende bijzonderheden, terwijl Mr. N. de Roever, na het overlijden van de Vries, in den tweeden jaargang uit zijne aantekeningen, bijdragen leverde tot de geschiedenis van Rembrandt's laatste levensjaren. De volgende deelen van dit tijdschrift geven nog losse 'Biographische Aanteekeningen betreffende voornamelijk Amsterdamsche schilders, plaatsnijders, enz.' verzameld door Mr. A.D. de Vries Azn. In de laatste dagen zijns levens ijverde de Vries voor de herstelling van het wachthuis aan den Munttoren, een bouwwerk van Hendrick de Keyser, die na zijn dood tot stand kwam, en tot zetel van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap werd ingericht, welks bloei hij zoo krachtig had bevorderd. Een gedenksteen in het trapportaal bewaart de herinnering aan de Vries.

Gravure door P.J. Arendzen in *Oud-Holland* 1884.

Zie: Mr. N. de Roever, *In Memoriam*, in *O.H.* 1884; Mr. S. Muller Fz. in *Handelsblad* 24 Febr. 1884; Unger, *O.H.* 1884; G. Kalf, *Adriaan de Vries Azn.*, in *Ned. Spect.* 1884, 59; J.N. van Hall, *Mr. A.D. de Vries Azn.*, *Gids*, 1884, I, 561 Sterck

[Vries, Joannes de]

VRIES (Joannes de), geb. te Huins bij Makkum 13 Mei 1823, overl. te Semarang 27 Mrt. 1887. Eerst op twintigjarigen leeftijd begon hij zijn latijnsche studiën aan het gymnasium te Ravenstein; den 25 Sept. 1848 trad hij te Drongen (België) in de Sociëteit van Jezus, werd 15 Sept. 1855 te Leuven priester gewijd en was daarna te Katwijk en Culemborg in het onderwijs en te 's Gravenhage in de zielzorg werkzaam. In 1863 vertrok hij naar de missie van Ned. O.-Indië en kwam 21 Sept. te Batavia aan. Zijn helder verstand, degelijke kennis, ijzeren gestel, stalen werkkraft en vooral zijn hartelijke toewijding wonnen hem overal achting en eerbied. Hij arbeidde achtereenvolgens te Batavia, Soerabaja en Ambarawa, tot hem in 1868 door zijn bisschop Mgr. Vrancken met goedvinden der Regeering werd gelast, een dienstreis te doen in de Minahassa. Daar woonden reeds verschillende inlandsche katholieken, die tijdens hun militairen dienst op Java tot den katholieken godsdienst waren overgegaan, en in hun land van alle geestelijke hulp waren verstoken. Op die reis bezocht pastoor de Vries de verspreide katholieken en diende o.a. 254 doopsels toe. Om verschillende redenen verzochten ook niet-katholieke ouders den pastoor hun kinderen te doopen, en deze weigerde niet. Dit had een storm van petitie's, beschuldigingen en lasterberichten van den kant der zendelingen en anderen ten gevolge. Te Batavia werd de zaak door de Regeering zeer hoog opgenomen, en zelfs Mgr. Vrancken meende aanvankelijk hem al te groote voortvarendheid te moeten verwijten; doch later beter ingelicht, erkende hij zijn vergissing. In 1871 werd De Vries benoemd tot missionaris te Soengeislan op Banka, waar verwickelingen met de gouvernementsambtenaren moesten ontward en uit den weg geruimd worden. Dag en nacht werkend onder leiding van een chineeschen taalleeraar, kon de 48-jarige na twee maanden zijn eerste onderrichting in het Chineesch houden. Op dienstreizen bezocht hij de residenties Riouw, Oostkust van Sumatra, Palembang, Biliton en Wester-afdeeling van Borneo. Zijn tochten in de districten Palembang en Benkoelen werden nog jaren later door de bewoners besproken: hardgebakken brood, een paar eieren en een weinig koffie was alles wat hij dan gebruikte. Dikwijls liep hij blootshoofds, soms ook blootsvoets. Toch was hij altijd opgeruimd. Na zes jaar riep hem Mgr. Claessens naar Batavia om zich van zijn raad en hulp te bedienen. In 1882 werd hij regulier overste der missie en koos zich tot standplaats Semarang, waar hij verbleef tot zijn dood. Hij schreef verschillende catechismussen voor Ned. O.I. en een zeer gewaardeerd *Handboek der Christelyke leering voor Nederlandsch Indië* (Rotterdam 1875).

Zie: *Berichten uit Ned. O.I. voor de leden v.d. St.-Claverbond* 1900, I, 21-47; A.v.d. Velden, *De Roomsche Katholieke Missie in Ned. O.I.* 1808-1908, 176-180, 216 v.

van Miert

[Vroede, Henricus de]

VROEDE (Henricus de), Prudens, geb. 15e eeuw overleed 8 Nov. 1484 als prior van het Karthuiserklooster St. Sophie te Vucht. Als prior had hij ook het klooster Val de grâce bij Brugge bestuurd, doch sinds 1476 stond hij te Vucht reeds aan het

hoofd van het klooster. Hij was een man van een voorbeeldig leven en bekend om zijne

wetenschap. Ter onderrichting van zijne kloosterlingen schreef hij verschillende verhandelingen. Zijn werk *Tetralogus Devotionis* wordt door Trithemius, *Script. Eccl.* een 'opus celeberrimum' genoemd.

Zie: Paquot *Memoires* VII, 126-127. Stanilaus, *Maria, Bibliotheca Cartusiano-Mariana*, (Montreuil 1898) 24; Morotius, *Theatr. Chronol. Cartus. Ord.* (Taur. 1681) 111.

Fruytier

[Vroom, Erasmus, Vromer]

VROOM (Erasmus, Vromer) geb. te Rozendaal, was monnik der Karthuiser-orde en prior te Geertruidenberg in het Hollandsche Huis 1573, toen hij bij de inneming der stad naar Breda moesten vluchten. 26 Juli 1581 werden de eigendommen van zijn klooster aan het land vervallen verklaard. Bij de inneming van Breda door den Prins van Oranje 1577, week de prior naar Brussel en vond een toevlucht in het klooster Scheutveld. Spoedig werd hij hier verdreven en het klooster verwoest, waarop hij zich weer naar de Baronie van Breda begaf. Hier hielp en steunde hij de verlaten Katholieken en werd aangesteld tot pastoor te Etten 1579, waar hij gedurende 7 jaar onder zware vervolgingen de herderlijke bedieningen uitoefende. Tweemaal werd hij gevangen genomen, naar Hoogstraten

en Bergen op Zoom gevoerd en in de gevangenis gezet. Eerst door zwaar losgeld herkreeg hij zijne vrijheid. Toen de kerk te Etten verwoest en verbrand werd en hij aldaar niet meer veilig kon verblijven, besloot hij in het klooster te Roermond een schuilplaats te gaan zoeken. Onderweg werd hij aangehouden en gevangen genomen en naar Gelder in de gevangenis gevoerd. Na 4 maanden talmen betaalde de abdis van Thorn, die het patronaat over Etten had en Vroom tot pastoor had aangesteld, de geëischte 600 gulden losgeld. Nu nam Vroom de wijk naar St. Michielsgestel, waar hij met een medebroeder een verblijf vond bij de Karthuisers van Vucht op een huis te Herlaar. 5 Nov. 1587 verleent de bisschop van den Bosch aan Erasmus Vroom de bediening der parochie St. Michielsgestel en 1588 werd hij voorgedragen door den patroon als pastoor van deze plaats. Waarschijnlijk is hij kort daarop overleden, want 1589 had St. Michielsgestel een anderen pastoor en toen dat jaar Geertruidenberg werd ingenomen door Parma, vestigde zich daar een Nicolaas Huard als prior der Karthuisers.

Zie: Krüger, *Gesch. Bisd. Breda* IV, 194; Schutjes, *Gesch. Bisd. 's Bosch* V, 78, 508-516, 859.

Fruytier

W.**[Wachendorff, Alexander Carel Philip van]**

WACHENDORFF (Alexander Carel Philip van) herkomstig van Cleve, zoon van Lodewyck van W. en Johanna de Wilt, werd in 1690 als student te Utrecht ingeschreven, werd med. doctor, ontvanger der Bordens-tienden en hospitaalmeester van het Johanniter Convent van Sint Catharijne te Utrecht. Hij huwde 1 Juni 1692 Gerharda van Sypesteyn, dochter van Everard v.S. en Catharina van den Woerd.

Zie: *Doopreg. Ger. Gem. Utr.*; J. Kok, *Vaderl. Woordenb. s.v. Zijpensteyn*.
Römer

[Wachendorff, Evert Jacob van]

WACHENDORFF (Evert Jacob van), zoon van den vorige, werd te Utrecht geboren den 2 November 1703. Hij werd er in 1723 als student ingeschreven, oefende eerst de geneeskundige praktijk uit en werd vervolgens te Utrecht benoemd, op eene jaarwedde van f 600 met vrije woning, tot professor ordinarius medicinae, chemiae et botanices, welk ambt hij 26 Sept. 1743 aanvaardde met eene rede: *De plantis immensitatis intellectus divini testibus locupletissimis*. Van 1747-48 was hij rector magnificus en hield als zoodanig eene rede: *Ex principiis corpus humanum constituentibus medicum chemiae peritum huius ignaro esse praestantioorem*. In het laatstgenoemde jaar werd zijn traktement tot f 1000 verhoogd. Voor den Hortus Acad. heeft hij zich zeer verdienstelijk gemaakt, orde gebracht in den chaos van planten en in 1747 een Index uitgegeven. Zijn vroege dood, 22 Dec. 1758, werd zeer betreurd.

1749 huwde hij M.A. Hoffman.

Zijn geschilderd portret in de Utr. Senaatskamer.

Zie: *Doopsreg. als boven*; G.J. Loncq, *Histor. Schets der Utr. Hoog. tot 1815*, Utr. 1886, 189 vlg., 203 vlg. 324; *Algem. Nederl. Fam. blad* 20 Maart 1884.

Römer

[Wachendorff, Petrus]

WACHENDORFF (Petrus), geb. 1585, kwam in 1623 als predikant naar Amsterdam van Linnig in het Guliksche, bevestigd 3 Nov. Hij werd 22 Dec. 1650 emeritus en overleed 3 Nov. 1652.

Zie: Croese, *Kerkel. Reg.* 50 vlg.; Van Alphen, *Kerkel. Handb.* 1908, bijl. P. 101.

L. Knappert

[Wachtendorp, Casparus]

WACHTENDORP (Casparus) is niettegenstaande hij blind was geboren, predikant geweest te Deursen (Noord-Brab.), sedert 1671 te Nieuwpoort, sedert 1675 te Oudewater, sedert 1680 te Breda, sedert 1682 te Gouda, waar hij in 1700 is gestorven. Hij gaf uit *Oude Hollandsche geschiedenissen ofte corte Rijm-Kronijck, verdeelt in XIII boecken beginnende van de suntvloet tot den jare 1560* (Amsterdam 1645, 4o.; 2e dr. 's Gravenhage 1648, 4o.) en: *Begin der heiligen historien of oudtheydt der werelt* (Amsterdam, Groningen, 1646, 4o.). Later schijnt hij niets meer geschreven te hebben.

Zie: De Wind, *Bibl. der Ned. geschiedschr.*, 486.

Brugmans

[Wael van Vronesteyn, Adriaan de]

WAE VAN VRONESTEYN (Adriaan de), zoon van Lubbert de Wael, heer van Vronesteyn, en Maria van Raephorst, geb. op het huis ter Leede in Gelderland in 1545, onthoofd te Utrecht volgens vonnis van 25 Aug. 1568.

Hij sloot zich aan bij de verbonden edelen en woonde godsdienstoefeningen der hervormden bij. Hij werd daarom gevangen genomen en volgens vonnis van den provoost van het Hof van Utrecht veroordeeld tot de doodstraf met verbeurdverklaring zijner bezittingen. Hij was gehuwd met Beel of Beatrix de Voicht van Rijnveld en had twee zoons Frederik, die huwde met Johanna van Amstel van Mijnden en later met Wilhelmina van Amstel van Mijnden en Lub-

bert, die huwde met Katharina de Jode van Hardinxveldt.

Zie: Marcus, *Sententiën van Alba* (Amst. 1735) 324; Brandt, *Hist. der Ref.* I Bijv. 56; Wagenaar, *Vad. Hist.* VI 126; Te Water, *Verbond der Edelen* II 364; *Tegenw. Staat van Utrecht* II, 180.

Haak

[Waardenburg, Karel heer van]

WAERDENBURG (Karel heer van). Hij was afkomstig uit een geldersch geslacht en bezat het kasteel Waardenburg bij Heern in de Tielerwaard. Hij behoorde tot de verbonden edelen en hij droeg den geuzenpenning volgens bericht van het hof van Gelderland aan Alva van 10 Juni 1568. Zijne verwantschap met Hendrik van Brederode heeft er zeker toe bijgedragen, om hem de zijde van den opstand te doen kiezen. Waarschijnlijk is hij het geweest, die 27 Oct. 1576 met een schrijven van den graaf van Culemborg naar de Staten van Gelderland werd afgevaardigd, om eene nadere verbintenis tusschen dit gewest en Holland tot stand te brengen en hiertoe eene bijeenkomst te Zalt-Bommel voor te bereiden.

Zie: Bor, bk. II 28 (55); Te Water, *Verbond der Edelen* III, 216, 363, IV 458; *Tegenw. Staat van Gelderl.* 280; Bondam, *Verz. van onuitgeg. stukken* (Utr. 1779) I, 58, 216, 217; Van Hasselt, *Stukken voor de Vad. Gesch.* I 260, 262; Schotel, *Floris I en II van Pallandt* (Arnh. 1846) 96.

Haak

[Wagenaar, Jan]

WAGENAAR (Jan), zoon van Jan Wagenaar en Maria Sagtleven, geb. te Amsterdam 28 October 1709, gest. aldaar 1 Maart 1773. Gesproten uit de kleine burgerij, werd hij opgeleid voor den handel. Zijn uitnemende leerlust gaf hem evenwel reeds vroeg een hoogere ontwikkeling. Hij leerde al in zijn jeugd Fransch, later ook Latijn, Grieksch, eenig Hebreeuwsch, daarna ook Engelsch. Naast zijn kantoorwerk had hij altijd zijn geestelijken arbeid, die zich openbaarde in poëzie, godsdienst en moraal. Gereformeerd opgevoed, ging hij nog als jongeman over tot de meer gematigde gevoelens van zijn tijd, waaraan hij zijn leven lang getrouw is gebleven. Zijn eerste werken waren vertalingen uit het Fransch en Engelsch; zoo zijn er een aantal der *Filozooische verhandelingen*, die sedert 1734 bij deeltjes verschenen, door hem uit het Engelsch, Fransch en Latijn vertaald. Nog bewerkte hij *Den Filozooischen onderwijzer* naar B. Martin (Amsterdam 1737; 2e dr. bewerkt door dr. Grashuis). Daaruit blijkt reeds, dat de geestelijke beweging der achttiende eeuw hem had gegrepen; de geest van onderzoek was vaardig over hem geworden.

Intusschen ging zijn neiging weldra minder naar de zijde der natuurwetenschappen dan naar die der geestelijke wetenschappen. Zoo kwam hij tot de studie van het middelnederlandsch. Langs dezen weg is hij tot het bestudeeren der middeleeuwsche geschiedschrijvers gekomen en zoo tot de vaderlandsche historie zelf. Op deze wijze vond Wagenaar het terrein, waarvoor zijn aanleg hem bestemde, dat der geschiedenis.

Daarbij kwam een bijzondere aanleiding. De boekverkooper Tirion gaf sedert 1736 uit *Tegenwoordige staat van alle volken*, grootendeels uit het Engelsch van Salmon vertaald. Hij wilde evenwel het gedeelte van dat groote werk, dat op Nederland betrekking had, zelfstandig laten bewerken en wendde zich tot Wagenaar om dien arbeid op zich te nemen. Deze was daartoe bereid, maar wenschte zijn naam niet genoemd te zien. Zoo verscheen eerst de *Hedendaagsche historie of*

*tegenwoordige staat der Oostenrijksche, Fransche en Pruissische Nederlanden
(Hedendaagsche his-*

torie of tegenwoordige staat van alle volkeren X; Amsterdam, 1738, 8o.). Daarop volgde de *Tegenwoordige staat der Vereenigde Nederlanden* I. *Algemeene beschrijving des lands* (Amsterdam 1739, 8o.), II. *Beschrijving der Generaliteitslanden* (Amsterdam 1740, 8o.), III. *Gelderland* (Amsterdam 1740, 8o.), IV en V. *Holland* (Amsterdam 1742 en 1744, 8o.). Toen hij zoover was gevorderd, onttrok hij zich aan dezen arbeid, die hem blijkbaar minder voldoening gaf; wel is voor het zesde deel nog gebruik gemaakt van zijn gegevens. Bovendien heeft hij zich later nog laten bewegen tot het schrijven van dl. XXI, *Utrecht* (Amsterdam 1758, 8o.); het volgende deel is van M. T y d e m a n en R. v a n N o o r t) en van dl. XXIII, *Friesland* I (Amsterdam 1785, 8o.); dit deel verscheen dus na zijn dood; verdere deelen zijn van S. S t i j l , A. Y p e y , J. H. K n o o p en anderen.

Intusschen had Wagenaar zich als zelfstandig koopman gevestigd; in 1740 had hij een houthandel overgenomen, die met goed gevolg door hem werd gedreven. In dien tijd heeft hij zich met onverpoosde toewijding gegeven aan de voorbereiding voor zijn later groot werk. Maar intusschen trokken ook andere zaken zijn aandacht. Hij had zich in 1730 laten doopen en was zoo toegetreden tot de Doopsgezinden. Tegen den remonstrantschen predikant Bremer verdedigde hij den doop der volwassenen in zijn *Oudheid en schriftmatigheid van den kinderdoop* (Leiden 1741, 8o.) en daarna in een *Brief aan den Heer N.N.* (Amsterdam 1741, 8o.), die door den schrijver met zijn initialen werd ondertekend. (Zie ook bij Jac. van Zanten). Bovendien gaf hij kort daarna uit een *Kort verhaal der overstromingen omtrent Dantzig*, met een *Verhaal van de uitdeeling der noodlydenden aldaar* (Amsterdam 1737, 8o. Knuttel 17054), vervolgens een *Verhaal van de overstromingen hier te lande in 1740 en 1741*, weder met een *Verhaal van 't bestier der verzamelde penningen en behoeften aan de noodlydenden* (Amsterdam 1741, 8o. Knuttel 17186).

Wagenaar had bij beide gelegenheden zich niet onbetuigd gelaten en gelden ingezameld voor de ongelukkige slachtoffers.

Te midden van zijn grooten geschiedkundigen arbeid overviel hem de omwenteling van 1747. Hij was staatsgezind van beginsel, maar aanvaardde de herstelling van het stadhouderschap, waarvan hij de noodzakelijkheid inzag. In den wilden strijd der beginselen en belangen van die dagen trachtte hij door gematigdheid eenige leiding te geven. Hij gaf toen uit het bekende *Koffyhuyspraatje, tusschen een oud Amsterdamsch koopman, een Fries, en eenige anderen. Gehouden des nagts van den 4 May 1747* Amsterdam 1747, 8o. (Knuttel 17612; vgl. no. 17704). Toen men het weinig opmerkte, gaf hij een weekblad *De Patriot* uit, dat blijkbaar meer aftrek vond; in het geheel zijn 30 nummers verschenen, waarvan de groote meerderheid door Wagenaar zelf zijn geschreven.

Kort daarna mocht Wagenaar het genoegen smaken, dat het eerste deel zijner *Vaderlandsche historie* in 1749 verscheen. Het werd sedert geregeld voortgezet, zoodat het in 1759 compleet was. De eerste druk (Amsterdam 1749-1759, 21 dln. 8o.) verscheen anoniem. Wagenaar was te bescheiden en te voorzichtig om zich aan openbare critiek te wagen. De voorzorg bleek niet overbodig; tijdens de uitgave stond de onbekende schrijver aan allerlei partijdige kritiek bloot, die vooral zijn behandeling van het Twaalfjarig Bestand gold; in 1753 heeft het weinig gescheeld, of de uitgave was door den boekverkooper Tirion

gestaakt. Evenwel werd het groote werk meer gewaardeerd, naarmate het vorderde. Spoedig was dan ook een tweede druk noodig, die met den naam van den nu bekend geworden auteur verscheen (Amsterdam 1770-1800, 21 dln. 8o.; 3e dr. 1790-1796, 21 dln. 8o.). Zoo is Wagenaar geworden de meest gelezen vaderlandsche geschiedenis van ons volk, dat tot dien tijd zijn kennis van het verleden meest uit de *Divisiiekroniek* en haar vervolgen had geput. In de achttiende eeuw en een groot gedeelte van de negentiende eeuw is Wagenaar de betrouwbare gids op dit gebied gebleven; de scherpe aanval van Bilderdijk heeft slechts in beperkten kring zijn gezag kunnen schaden. Eerst in de tweede helft der negentiende eeuw is de invloed van Wagenaar belangrijk gedaald; dan wordt hij weinig meer dan door de bepaalde deskundigen geraadpleegd.

Te midden van zijn historische studiën had Wagenaar nog tijd en lust gevonden om als regent van het weeshuis de Oranje-appel daar de beginselen van den Christelijken godsdienst te onderwijzen. Uit die lessen ontstond zijn boek *Zeven lessen over het verhandelen der Heylige Schrift* (Amsterdam 1752, 8o., herh. herdrukt), dat destijds zeer werd gewaardeerd. Niet lang daarna heeft hij zijn positie meer in overeenstemming gebracht met zijn neiging en zijn studie. In 1757 deed hij zijn houtkooprij aan kant, ook om verliezen, die hij daarin had geleden. Dat staat stellig in verband met zijn benoeming in December 1756 tot redacteur der stedelijke courant, welk ambt hij tot 1760 waarnam. In dezen tijd heeft Wagenaar getracht invloed uit te oefenen op de buitenlandsche betrekkingen der Republiek. Stellig niet zonder de medewerking van de regeering van Amsterdam drong hij aan op de handhaving der neutraliteit in den zevenjarigen oorlog in zijn pamflet *Brief van een koopman te R. aan een zijner vrinden te A.R. 20 Maart 1756* (Knuttel 18508; 2e dr. 18509), waarvan in weinige dagen drie drukken verschenen. Wagenaar zette daarin uiteen, dat en waarom de Republiek in dit geval niet verplicht was Engeland te hulp te komen. Aanvallen, die op zijn pamflet werden gedaan, werden door Wagenaar afgewezen in drie andere brieven: *Tweede brief van een koopman te R. aan een zyner vrinden te A. waer in de Rondborstige bedenkingen over den Eersten Brief onderzocht worden* (Knuttel 18516; *Derde brief van een koopman te R. aen een zyner vrinden te A.* (Knuttel 18517); *Vierde, en waerschylyk laetste brief van den koopman te R., met de uitvaard van deszelfs twe geëerde antagonist* (Knuttel 18521). Nog liet hij drukken de *Memoriën van de ambassadeuren Yorke en d' Affry, vertaald, en agter den derden brief van den koopman te R. enz. gevoegd.* 8o.; *Tractaet van marine tusschen Groot- Britannje en de Vereenigde Nederlanden; met een Aanspraak van den uitgeever aan alle kooplieden en schippers deezer landen,* 1756, 8o.; *Het gedrag der Engelschen omtrent de Republiek der Vereenigde Nederlanden* 1756, 4o. (Knuttel 18528, herdr. 1781); *Memorie omtrent de prijzen door de Engelschen op onze Westindieschvaarders gemaakt, uit het Fransch vertaald,* 1758. fol.; *De vrije vaart en handel op de West-Indiën verdedigd, met een aanhangzel* 1858, fol.; *Brief van William Temple van 6 Nov. 1672, vertaald, en met een voorberigt uitgegeven.* fol. Wagenaar had de voldoening, dat de Republiek in den grooten oorlog, zoo niet alleen wegens zijn geschriften, onzijdig bleef.

In denzelfden tijd werd hij in een anderen, meer academischen strijd gemengd, die echter een

politieken ondergrond had. In 1757 gaf Pieter Le Clercq zijn boek uit *Het karakter van den raadpensionaris Jan de Witt* (Knuttel 18564; 2e dr. 18565; 3e dr. 18566, 18567), dat een felle aanval was op de politiek en het karakter van dien staatsman, maar tevens op de staatsgezinde partij en haar politiek tegenover Engeland in die dagen. Wagenaar, die de periode van De Witt toen beter kende dan iemand anders, schreef tegen Le Clercq een apologie onder den titel *Het egt en waar karakter van den heere raadpensionaris Johan de Witt, overgesteld tegen het valsch en wanschapen karakter onlangs in 't licht gegeven*. 8o. (Knuttel 18568, 2e dr. 18569; 3e dr. 18570). Deze verdediging lokte weer tegenschriften uit, zoodat een hevige pamflettenstrijd ontstond, de befaamde *Wittenoerlog*. Wagenaar heeft zich daarin nog gemengd door het schrijven van *Vrijmoedige aanmerkingen over de Zedige beproeving enz. En Aanhangel, waarin de zugt van J. de Witt getoetst wordt*. 8o. (Knuttel 18604), gericht tegen twee pamfletten, waarin opnieuw het karakter van den raadpensionaris was aangevallen. Schertsend rekende hij ten slotte met zijn tegenstanders af in zijn berijmde *Lof-bazuyn gevlogten* enz., gevolgd door *Marten van Roshems Tweede lof-bazuyn gevlogten om het hoofd der beroemde heeren C.L. schryver van 't Gepast antwoord, en A.V.K., schryver van de Zugt en 't Oordeel met aantekeningen van verscheiden geleerden opgehelderd en bevestigd*, 8o. (Knuttel 18595, 18625; vgl. 18752). Al deze pamfletten van Wagenaar zijn gedrukt in zijn *Verzameling van historische en politieke tractaten* (Amsterdam 1776, dln. 8o.).

In 1758 gaf Wagenaar voor schoolgebruik uit *De vaderlandsche historie verkort, en by vraagen en antwoorden voorgesteld* (Amsterdam 1758, 8o.). Het volgende jaar voltooide hij zijn hoofdwerk, dat hij tegen zijn zin tot 1751 had voortgezet; Wagenaar meende terecht, dat de gelijktijdige geschiedenis, vooral van zulk een veelbewogen tijd als die van het stadhouderschap van Willem IV, weinig geschikt was om onmiddellijk historisch te worden beschreven. Daarom ook vatte hij met te meer toewijding een ander werk aan, dat hem werd opgedragen. In 1758 besloot de regeering van Amsterdam een nieuwe historische beschrijving der stad te doen opstellen; dat men dadelijk aan Wagenaar heeft gedacht, spreekt van zelf. Den 30. Juni van dat jaar besloten Burgemeesteren hem op zijn verzoek toegang te verleen tot de archieven der stad, wat nog nimmer aan iemand buiten de regeering was toegestaan. De restrictie 'onder verbintenis van de vereischte secretesse' spreekt in dien tijd van zelf. Den 26. October van dat jaar werd aan Wagenaar bovendien den titel van historieschrijver der stad verleend. Eindelijk werd Wagenaar in 1760 ontheven van de leiding der stedelijke courant en door Burgemeesteren benoemd tot eersten klerk ter secretarie der stad, een ambt, belangrijker dan de titel schijnt aan te geven. Zoo kwam Wagenaar dagelijks in aanraking met heden en verleden der stad, wat zijn historisch onderzoek in ruime mate is ten goede gekomen. Na eenige jaren van zorgvuldige voorbereiding verscheen dan het groote werk *Amsterdam in zijne opkomst, aanwas, geschiedenissen beschreeven* (Amsterdam 1760-1768, 3 dln. fol.; het vierde deel, dat zeldzaam is, verscheen in 1788; ook in 8o., 23 dln. Amsterdam 1760-1801).

Wagenaars *Amsterdam* behoort zeker tot de beste stedebeschrijvingen, die wij bezitten. Al heeft hij hier en daar gefaald, wat hij in zijn tijd

en met zijn gegevens kon tot stand brengen, is in het algemeen voortreffelijk. Dit werk blijft de grondslag voor het onderzoek van het verleden van Amsterdam. Dat het een half-officieele publicatie was, heeft aan de waarde weinig geschaad. Geheel officieel was zijn beschrijving van het bezoek van Willem V en Wilhelmina aan Amsterdam in 1768: *'t Verheugd Amsterdam ter gelegenheid van het plegtig bezoek H.H. Doorl. H.H. Willem prinse van Oranje ... en zyne gemaalinne Frederica Sophia Wilhelmina*, 30 Mey 1768 (Amsterdam 1768, fol.).

Reeds in 1766 was Wagenaar lid geworden der in dat jaar opgerichte *Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde*. In de *Werken* daarvan gaf hij een merkwaardige studie uit onder den titel *Toets van de egtheid der Rym-Chronyke die op den naam van Klaas Kolyn uitgegeven is*. Hij gaf daarin een bewijs van wetenschappelijke onbevangenheid, daar hij zelf in zijn *Vaderlandsche historie* de bedoelde kroniek nog als echt had aanvaard en gebruikt; op het voetspoor van Huydecoper bewees hij thans de onechtheid. In de volgende drukken van Wagenaars hoofdwerk is Klaas Kolijn dan ook geëlimineerd. Behalve daaraan heeft hij in zijn laatste jaren nog gewerkt aan een *Schets van het leven, den aart en het gedrag van den heere Mr. H. Noordkerk* (Amsterdam 1771, 8o.) en vooral aan de *Geschiedenissen der Christelyke kerke in de eerste eeuw* (Amsterdam 1773 8o.), dat na zijn dood naar zijn handschrift is uitgegeven.

Wagenaar was in 1739 gehuwd met Christina Vergoes, geb. te Haarlem 17 Maart 1714, die hem overleefde.

Wagenaars werk is voor onze vaderlandsche geschiedenis van blijvende beteekenis geweest. De waarde van dat werk moet worden getoetst aan de eischen, die hij zelf aan den geschiedschrijver stelde; zij zijn te vinden in de voorreden van dl. I en VI van zijn *Vaderlandsche Historie*. Hij zegt daar, dat hij de geschiedenis van het Nederlandsche volk wil beschrijven. Hij bedoelt dat evenwel natuurlijk niet in de moderne beteekenis van maatschappelijke geschiedenis, maar in tegenstelling tot de geschiedenis der vorsten, die men vóór hem dikwijls had beschreven. Die opvatting van de vaderlandsche geschiedenis was destijds nieuw; zij kwam stellig ook overeen met Wagenaars staatkundige beginselen. Hij behoorde tot de staatsgezinde partij, maar was althans in zijn geschiedwerk in het geheel geen partijman, al is hij van een zekere partijdigheid niet vrij te pleiten. Maar zijn geheele denkwijze was veel te gematigd om hem ook niet het goed recht van alle partijen te doen inzien, zoodat hij dan ook nergens bepaald anti-orangistisch is. Hem kenmerkt dan ook de onpartijdigheid zooals men die in zijn tijd opvatte. Wagenaar was bovendien een bijzonder kundig en scherpzinnig man, die zijn bronnen met oordeel wist te gebruiken. Hij gaf zich geheel aan zijn wetenschappelijk werk, dat ook daarom zijn waarde steeds heeft behouden. Hij miste stellig den hartstocht, die warmte geeft aan onderzoek en uitbeelding, en evenzoo de intuïtie, die het kenmerk is van groote geesten. Evenmin kenmerkte hem de breede tournure van geest, die in staat is in groote lijnen het historisch gebeuren in ontwikkeling te zien. Maar hij vergoedde dat gemis door een toewijding en een nauwgezetheid, die zijn onderzoek betrouwbaar en zijn werk nog altijd zeer bruikbaar maakt.

Schilderij door T. Regters, J. Buys (bis). Prenten door J. Houbrake, R. Vinkeles, H.F. Bomblet.

Zie: Huisinga Bakker, *Het leven van Jan Wagenaar. Benevens eenige brieven van en aan denzelven* (Amsterdam, 1776, 8o.); De Wind, *Verhandeling over den invloed van Wagenaar's Vaderlandsche historie op de beschouwing en beoefening onzer geschiedenis* (Amsterdam z.j. 4o.); Siegenbeek, *Verhandeling over Jan Wagenaar als schrijver des Vaderlandsche historie* (Amsterdam z.j. 4o.); Dez., *De eer van Wagenaar als historieschrijver tegen Mr.W. Bilderdijk verdedigd* (Haarlem 1835, 8o.); Nav. I, 223, 313: II, 164, 192, 227; *Bibl. adversaria* III, 123, 159; IV, 186, 243; Kernkamp, *Van Wagenaar tot Fruin* (Haarlem 1904, 8o.); *Levens van Ned. mannen en vrouwen* X, 242; *Maandbl. Ned. Leeuw* I, 30; Scheltema, *Aemstels oudheid* I, 189 vlg.; Dez., *Oud en nieuw* I. 41 vlg.; Te Winkel, *Ontwikkelingsgang der Ned. Letterk.* III, 564 vlg.

Brugmans

[Waldeck, Franz, graaf von]

WALDECK (Franz, graaf von), bisschop van Munster. Hij volgde 1 Juni 1532 den onverwacht te Fürstenau 14 Mei overleden bisschop hertog Erich van Braunschweig-Grubenhagen op en was toen reeds sinds 10 Febr. 1530 administrator van Minden, terwijl hij 11 Juni 1532 ook het bisdom Osnabrück verkreeg. De rol, die hij gespeeld heeft in de periode van het regiment der wederdoopers te Munster, is bekend en het verhaal daarvan behoort hier te plaatse bovendien niet uitvoerig te worden gedaan. In den nacht van 25 op 26 Dec. 1532 werden zijne raadsliden, te Telgte (prent van Telgte bij Tumbült, *Wiedertäufer*, 57) vergaderend, door een legertje van munstersche burgers overvallen. Terwijl de meesten werden gegrepen, ontging de bisschop slechts datzelfde lot, omdat hij zich den dag te voren naar Iburg begeven had. 25 Juni 1535 viel Munster door het verraad van twee overloopers weder in zijne handen. In hoeverre hij zelf deel heeft gehad aan het rechtsgeding en de wreede straffen tegen de gevangen wederdoopers, weet ik niet, van nature was hij veeleer goedig, zinnelijk en hij doet ons vaak denken aan de gelijksoortige natuur van Nicolaas van Nieuwland, den wij(n)bisschop van Utrecht, later bisschop van Haarlem, die bij Alva voor de ketters opkomt. Waldeck was stellig hervormingsgezind en van belang is, wat hij op dit punt in Groningen heeft beproefd. Daar was reeds vóór 1536 in gemeenschappelijk overleg van kerk en overheid eene kerkorde van zes artikelen ingevoerd in erasmiaanschen geest. De geestelijkheid moest het Evangelie prediken volgens de Schrift, opdat de kerk langs geleidelijken weg zou kunnen gezuiverd worden. Opmerkelijker nog is Waldecks concept voor eene zuiver reformatorische kerkenordering. Zijne reformatorische gezindheid blijkt ook uit zijne betrekking met Alb. Hardenberg, die Wessels werken uitgaf en er zijn *Vita Wessellii* vóór plaatste. Waldeck belastte hem met eene zending naar den aartsbisschop van Keulen, Herman von Wied, onder wien het bisdom Munster ressorteerde, in verband met de reformatie die daar groote vorderingen maakte, zoodat von Wied zelfs eene Butzeriaansch-Melanctoniaansche regeling invoerde (boven I 1024). Waldeck bevorderde de hervorming in zijn bisdom Osnabrück door daar den lübeckschen superintendent Herman Bonus te doen beroepen. Gelijksoortigen arbeid wilde hij nu ook in Groningen verrichten. Onder Munster stond n.l. het platteland van Groningen behalve het Goorecht; de stad behoorde tot het ressort van het aartsdiakonaat van den domproost van Utrecht. Omstreeks 1543 nu deed hij, hetzij voor zijne gansche diocees, hetzij voor een deel daarvan

eene kerkorde opstellen door magister Herman Buning, een munstersch dignitaris, misschien officiaal der Ommelanden. De bedoeling ervan is duidelijk: hij wil eene territoriale kerk oprichten d.w.z. het bisdom Munster onttrekken aan den Paus, aan zijn macht en daardoor meteen aan 'den erdoem under den pawesdoem'. Voortaan zou het stift Munster naar de voorschriften van het Evangelie worden ingericht. Uit den inhoud dezer *Refformation unde christliche Kerckenorderinghe dorch mester Herman Buning up bevel des hoechweerdige .. heren Ffranszes bisschop to Munster unde Oszenbrugge .. upgerichtet* halen wij het volgende aan. Pastoors en kapellaans zullen geregeld des Zondags prediken en den (luth.) catechismus uitleggen. De doop zal 'up duesesch' (in het (neder) duitsch) bediend worden, opdat de 'paden (de peeten) moegen verstaen, wath de hillige doepe sij unde det se derto sluiger (ijveriger) var dat kindt bidden'. Het avondmaal wordt in beide gestalten toegediend en het sacrament niet langer in de monstrans bewaard en rondgedragen. Men mag zijn vertrouwen niet op de heiligen stellen, maar alleen op Christus, 'de alleyne genoech hedaen hefft voer onse sunde'. Het coelibaat wordt afgeschaft, 'daernae schollen de pastoren unde cappellanen na der leer Pauli eere echte huesvrouwe hebben'. De zorg voor het bezoldigen der pastoors is den kerspellingen opgedragen, 'wenthe hebben de huesluede velle gegeven in erdoem under den pawesdoem, so sindt sie schuldich, det se nu under dem Evangelio veele meer doen to onderholdinge oerer pastoeren, de enne nu recht und reijne det woerth Gades predicken'. Daarentegen blijven biecht, absolutie, heiligendagen. De geest der kerkorde is derhalve onverdacht luthersch. Van eenig gevolg van dit concept blijkt niet, al boden de Ommelanden voor reformatie een geschikt terrein. Zoo min als eenig ander onzer gewesten is Groningen luthersch geworden. Als de hervorming vasten voet zal krijgen, zullen er 'swingelsche predicanten' spreken, zooals Abel Eppens (zelf niet luthersch, al heeft hij Wittenberg bezocht en er Melanchthon mede begraven) op het jaar 1566 aantekent. Wat Waldeck aangaat, deze reformatorische bemoeiingen, ook zijn toetreden in 1543 tot het Smalkaldisch verbond, veroorzaakten strubbelingen met den munsterschen clerus, zelfs wilde paus Paulus III hem 1547 afzetten. Doch daarvoor bewaarde hem de herinnering aan zijn optreden tegen de wederdoopers. Maar in 1553 verjoeg de hertog van Brunswijk hem uit Osnabrück en Minden, hij vluchtte naar Munster en overleed daar nog in dat jaar.

Zie: *Refformation unde christ. kerkenorderinghe* enz. uitg. C.P.L. Rutgers in *Historische avonden I*, Gron., 1896, 265-276, tekst en ophelderingen; H. Detmer, *Johann von Leiden*, 1903, 69; de z., *Bernhard Rothmann*, 1904, 50, 55, 61; Brucherus, *Gesch. kerkh. in Gron.* 421 vlg.; de Hoop Scheffer, *Kerkherv.*, 311 vlgg.; Pont, *Gesch. luth. i.d. Nederl.* 208; Abel Eppens tho Equart, *Kroniek*, uitg. Brugmans, I 177; *Doopsgez. Bijdr.*, 1888, 37; 1899, 5.

L. Knappert

[Wall, Hermannus van de]

WALL (Hermannus van de), geb. te Hanau 18 Sept. 1672, overl. te Amsterdam 7 Mei 1733. Zijne ouders waren Hendrik, burgemeester van Hanau en Susanna Balde. Hij ging ter latijnsche schole te Hanau en te Frankenthal in de Paltz, daarna naar de hoogeschool te Utrecht, waar hij onder den beroemden classicus Joh. Geo. Graevius (IV 669) studeerde, om zich dan

naar Leiden te begeven (ingeschr. 10 Nov. 1691) en de lessen te volgen van Gronovius, Spanheim, Trigland e.a., terwijl hij, aan huis wonende bij den predikant M. van Peene, ook diens leiding genoot. In 1695 is hij toen naar de dordtsche Illustre School gegaan, om Salomo van Til te hooren, Coccejus' grooten leerling, van wiens mikroskopisch analyseerende preeken 'seervele predicanten zich in hunne openbare kerkredenen bedienden'. 11 Nov. 1700 is van de Wall beroepen te Dwingelo, 1706 ging hij naar Zutphen, 1708 naar Amsterdam, bev. 8 Juli. Hij huwde daar 18 Aug. 1710 met zijn nichtje S a r a B a l d e , die hem twee jaar zou overleven. Wij hebben van hem. behalve *Observationes in Bibl. Brem.* III 189 ss., *Diss. de pileis sacerdotum et pontificum Hebraeorum* achter het *Leven van van Til vóór diens Comm. de tabern. Mosis*, 1714.

Hij had een zoon, J a c o b u s , 1722 predt. te Linschoten, 1728 te Dordrecht, overl. 8 Octob. 1759, geh. met E l i s . E e l b o .

Zie: C r o e s e , *Kerkel. Reg.* 151 vlgg.; S c h o t e l , *Kerk. Dordr.* II, 39, 320 vlg. L. Knappert

[Walle, Dionies van]

WALLE (Dionies van) grijnwever, wonende aan de Korte Koppenhincksteeg te Leiden. Hij verscheen in 1588 voor de synode te Schiedam, 'clachelijck te kennen gevende, hoe dat de wederdooperen (sic! lees: doopsgezinden) hem zijn wijf, genaemt M a e y k e n v a n R e b a u s , met zijne kynderen nu an de 14 maenden ontvoert ende genomen hadden ende begeerde', dat de synode haar terug zou laten komen. Zelfs zouden zij, volgens getuigenis van Neesken Backers en Peeter Backer, haar zoon, te Warmond, gezegd hebben, 'dat den voerscreven Dionies zijn huysvrouw niet wederom soude hebben soelange zij vruchtbaar was ..'. De synode, niet ten onrechte vertoornd over deze 'menschendiverie', gaf den man zooveel troost als zij kon: de leidsche magistraat had al besloten dat de vrouw met klokslag zou worden ingeroepen. Uit het onderzoek, door den schout Foy van Broecheven ingesteld, bleek, dat Dionies niet zoozeer beroofd was van zijne vrouw, dan wel door haar verlaten, zooals zij vroeger ook al in Haarlem gedaan had 'omme vant kinde dar mede sij swanger was heymelijcken te geleggen ten eynde tselve haer kint niet en soude worden gedoopt'. Zij wil echter terugkeeren, als Dionies belooft het niet gereformeerd te laten doopen. Doch daarop is de zaak afgestuit. Wij hebben hier een duidelijk voorbeeld van de echtmijding als gevolg van den ban bij de strenge doopsgezinden. Wanneer een man of vrouw uit de gemeente gebannen was, dan moest zelfs de echtgenoot hem of haar met de gemeente mijden. De zachtere groepen onder hen waren daar echter tegen. Menno, aanvankelijk ertegen, verklaarde er zich later voor, waarvan hij echter op zijn sterfbed berouw toonde. De echtmijding voerde tot velerlei ellende, vooreerst tot ontucht en overspel, als de gemedene 'de gave der onthouding niet bezat. Dan geschiedde het menigmaal, dat als eenige totter doot toe van hare huysvrouwen deerlijck sijn berooft ghebleven', zij de hand aan zichzelf sloegen. Of, kalmer maar niet minder tragisch, men deelde kinderen en goederen en zag elkander niet weder. Wel begrijpelijk zeide Jan Vos in een zijner puntdichten:

'Gij bant het wijf als 't met haar echte man wil ceten,
Zoo 't bannen duivels is, zoo moet gij duivels heeten'.

Men zou wenschen te weten, of Dionies behoorde onder één van de drie gevallen van zelfmoord, op dit jaar 1588 wegens echtmijding vermeld.

Zie: *Acta Prov. Syn.*, uitg. Reitsma en van Veen II 315 vlg.; *Criminele Clachtboeck .. der stad Leyden begonnen met den jare 1584*, 56 vlgg., Ms. leidsch archief; (van Ghendt), *Het beginsel der scheuringe in BRN VII 222, 241, 257 vlg., 454 vlg., 528 vlg., 530, 545*; Brandt, *Reformatie I 184 vlg. 423*; Jan Vos, *Puntgedichten N°. 731*; L. Knappert in *Nederl. archief 1903*, II 378-383; dez., *Verloving en huwelijk*, 1914, 177-182; P. Sybolts in *Doopsg. Bijdr.* 1908, 55.
L. Knappert

[Walles, Tjerk]

WALLES (Tjerk), burgemeester van Leeuwarden. Hij wordt sedert 1562 als tegenstander van het spaansche bewind genoemd. Hij ondertekende het Verbond der edelen en ging over tot de hervormde leer. Hij hield in den herfst van 1566 eene toespraak op het raadhuis, waarin hij de burgerij opwekte, om het gezag van koning Philips te verwerpen en de beelden uit de kerken te verwijderen. Op zijn voorstel werden de poorten der stad voor de soldaten van den stadhouder Aremberg gesloten en werden de kerken ontdaan van alles wat aan den katholieken godsdienst herinnerde. Wel had men echter aan de gilden toegestaan hunne bezittingen in veiligheid te brengen. Daarna werd de dienst volgens de hervormde leer ingevoerd, waarbij Walles tegenwoordig was. Toen de hervormde predikanten later uit Leeuwarden moesten vluchten, deed hij hun uitgeleide. Spoedig daarop moest ook hij de stad verlaten en trachtte hij zich te Amsterdam in veiligheid te stellen. Doch het verblijf in deze stad werd hem door burgemeester Joost Buyck ontzegd, waarop hij zich over zee naar Emden begaf, waar hij 19 Maart 1567 aankwam. In 1568 werd hij op last van Alva gedaagd en verbannen.

Zie: Winsemius, *Hist.* (Leov. 1646) 40, 70, 80, 96; Gabbema, *Verhaal van de stad Leeuwarden* (Fran. 1701) 451-457; Te Water, *Verbond der Edelen III 368*; Schwarzenberg, *Groot Plakkaatboek van Friesland III 726, 753*.

Haak

[Walterius, Gotherius]

WALTERIUS (Gotherius), nederlandsch benedictijner monnik uit 't klooster te Gent, 'vir optimi testimonii', door Egbertus, aartsbisschop van Trier gekozen als eerste abt van 't klooster S. Mathias te Trier, door hem in 975 gerestaureerd. Hij stierf in 987.

Zie: *Gallia Christiana XIII*, 544-545.
de France

[Walvis, Hendrik of Walvisch]

WALVIS (Hendrik) of Walvisch, te Windesheim overl. in 1413. Eerst woonde hij te Utrecht, behoorde daar tot den rijken burgerstand en leidde er een wereldsch leven. Op nog jeugdigen leeftijd kwam hij in aanraking met een hoogbejaard vroom man - waarschijnlijk zekeren Gerrit van Renen - die hem en ook zijn eveneens vermogenden stadgenoot en vriend Willem Vornken (gest. 6 Juli 1455) bijzonder veel goeds vertelde aangaande het godsdienstig leven der broeders van het ten jare 1387 gestichte, spoedig beroemd geworden klooster te Windesheim. Het gevolg was dat beiden tot inkeer kwamen, het wereldsche vaarwelzegden en, na hun zaken geregeld te hebben, zich naar genoemd convent begaven, alwaar zij welwillend

werden opgenomen, 2 Febr. 1398 ingekleed en later geprofest. Elk hunner bracht een jaarlijksch inkomen van ongeveer honderd Rijsche guldens aan. In Gerrit Delft van Naaldwijk vonden zij 'een ernstig leermeester, die hun strengelijk inscherpte de werldsche manieren en verkeerde gewoonten af te leggen, maar tevens hen versterkte tegen de verzoeking om naar een convent met strengeren leefregel

dan Windesheim te gaan' (J.C. van Slee in diens beneden aangehaald werk, blz. 60).

Toen in de dagen van Joh. Vos (1363-1424), prior van het klooster te Windesheim en eersten prior superior van de windesheimsche kloostervereeniging, het denkbeeld geopperd werd om de twee voornoemde betrekkingen niet in denzelfden persoon vereenigd te houden - eerst in 1573 is er verandering gekomen door het optreden van een 'prior generalis' -, hadden de Windesheimers reeds het oog op Hendrik Walvis, ten einde dezen, ingeval de zaak doorging, tot hun kloosterhoofd te benoemen. Hij werd echter - en dat moet gebeurd zijn omstreeks 1406 - tot prior van Mariënborn (Domus Fontis B. Mariae) gekozen, welke waardigheid hij gedurende bijna zeven jaren mocht bekleeden. Ongesteldheid deed hem naar Windesheim terugkeeren, waar hij kort daarop stierf, na vijftien jaar in de Orde te zijn geweest. Hij is dus de in de bronnen niet met name genoemde prior van Mariënborn ('prior de Fonte'; 'prior fontis b. Mariae de prope Aernem'), die 21 Jan. 1408 de plechtigheid der inkleeding van de eerste twaalf zusters te Diepenveen heeft bijgewoond. Handschriften door hem gekopieerd: te Windesheim drie, geschonken aan de boekerij van het Karthuizer klooster Nieuwlicht buiten Utrecht, en te Mariënborn van het jaar 1411 één (waarin o.a. *Tractatulus de spiritualibus ascensionibus* van Gerard Zerbolt van Zutphen), thans berustend in het stedelijk archief te Zwolle.

Als weldoeners van Nieuwlicht komen voor 'Henricus Walvisch et Sophia ejus uxor, cives Trajectenses' (in een *Liber benefactorum* van dat convent, afgedrukt in de *Kron. van het Hist. Genootschap*, jaarg. XIII - 1857 -, blz. 129 volg.). Joh. Busch, *Chronicon Windesemense*, ed. K. Grube - Halle, 1886 -, p. 324, bevat nog de mededeeling, dat de echtgenoot ('devota de Traiecto matrona Fia Walvis nomine') het klooster te en het kapittel van Windesheim aanzienlijk begiftigd heeft. Misschien worden met de hier vermelde personen de ouders van den kloosterling bedoeld.

Zie: Joh. Busch, *Chron. Windesemense*, ed. K. Grube, 71, 111, 117, 299, 300, 343, vooral 137-139; J.C. van Slee, *De Kloostervereeniging van Windesheim* (Leid. 1874) 44, 49, 60, 141; J.G.R. Acquoy, *Het klooster te Windesheim en zijn invloed* (Utr. 1875-1880), I, 189 aant. 4; II, 107 volg., 159 aant. 1, 376; III, 268, 274; K.O. Meinsma, *Middeleeuwsche bibliotheken* (Zutph. 1903), 159; W.J. Kühler, *Johannes Brinckerinck en zijn klooster te Diepenveen* (Rotterd. 1908), 68.

Brinkerink

[Walvis, Ignatius]

WALVIS (Ignatius), geb. te Utrecht in 1653, gest. te Gouda 6 Mei 1714. Hij studeerde te Leuven in de filosofie en de theologie; daar werd hij tot baccalaureus bevorderd en zal hij ook de priesterwijding hebben ontvangen. Naar Holland teruggekeerd, werd hij benoemd tot vicaris van den missionaris Jan Hooft in Den Haag, later ook tot kapelaan bij den Oostenrijkschen gezant Kramprich. In 1688 werd hij benoemd tot pastoor te Gouda, waar hij tot zijn dood is werkzaam geweest. Hij gaf onder zijn initialen uit een *Beschrijving der stad Gouda* (Gouda, Leiden, 1714, 4o.; 2e dl. z.j. 4o.), die nog steeds waarde heeft. Hij of een naamgenoot was ook schilder van kerkelijke onderwerpen, van wien een Johannes de Dooper en een Elias, geschilderd in navolging van Raphael, bekend zijn.

Zie: *Navorscher* IX, 37 vlg., 273 vlg. (over blz. 123 van de *Beschrijving*, die moest worden over-

gedrukt, daar zij bezwarend was voor de nagedachtenis van den schepen Jan van Dam); *De Oud-Katholiek* 1902, 60 vlg.; Nijhoff, *Bibl. van Noord-Ned. plaatsbeschr.* 82.

Brugmans

[Wandscherer, Elisabeth]

WANDSCHERER (Elisabeth). 23 Juli 1534 had Jan van Leiden te Munster door Bernhard Rothmann laten afkondigen, dat voor de uitverkorenen de monogamie was afgeschaft. Zelf gaf hij aanstonds het voorbeeld. Ofschoon te Leiden met Maritge Ysbrantsdr. getrouwd (zie aldaar), had hij reeds te Munster de dochter van Knipperdolling gehuwd, thans nam hij zich nog Dieuwertje tot vrouw, de weduwe van den op Paaschzondag 5 April 1534 bij een uitval gesneuvelden Jan Matthijsz., die als Divara zijne eigenlijke koningin geweest is. Naast haar koos hij zich nog zestien andere vrouwen, dochters meest uit aanzienlijke munstersche families, die gemeenschappelijk een huis naast zijne residentie bewoonden; door een doorgebroken muur stonden beide huizen in verbinding. Eene dezer bijvrouwen was Elisa Wandscherer. De naam komt in den vorm Wantscheerder ook voor in Appingedam, waar een wederdooper Hans W. genoemd wordt. Toen de honger in de belegerde stad ging nijpen, toen de burgerij gebrek leed, maar de koning en de zijnen in overdaad leefden, kwam Elisabeth daartegen op, zeggende, dat het niet Gods wil kon zijn dat de arme lieden aldus verhongerden. Zij gaf hem hare sieraden terug en vroeg de stad te mogen verlaten. Jan van Leiden heeft haar toen, 12 Juni 1535, op de markt, in den kring der andere vrouwen, eigenhandig onthoofd, waarbij zij het lied 'Den hoogen God alleen zij d'eer' aanhieven, zelfde lied dat de wederdoopers ook bij de kroning van den koning van Sion gezongen hadden. Door een luim der historie is van haar een sierlijk geborduurd muiltje bewaard gebleven, thans in de 'Friedenssaal' te Munster. In het groothertogelijk museum te Schwerin bevinden zich twee geschilderde portretten van Hermann tom Ring, Jan van Leiden en 'Gemahlin Johanns von Leyden', eene vrouw met diep melancholieke gelaatstrekken. Zij gelijkt niet op wat van Divara's beeltenis gezegd wordt. Kan het het portret van Elisabeth zijn?

Zie: *Successio anabaptistica* in *BRN* VII, 38; Nicolaï *aldaar* 367; L. Keller, *Gesch. d. Wiedert. zu Münster* 1880; Detmer, *Joh. von Leyden*, 48; dez. *Ueber die Auffassung von der Ehe .. in Münster*, 1904, 30; Fr. Catrou, *Hist. des anab.* 1699, prent tegenover p. 132; *Doopsgez. Bijdr.* 1888, 18; G. Tumbült, *Die Wiedertäufer*, 1899, het portret S. 74, het muiltje S. 90.

L. Knappert

[Wap, Dr. Joannes Jacobus Franciscus]

WAP (Dr. Joannes Jacobus Franciscus), geb. te Rotterdam 1 Mei 1806, gestorven 7 Maart 1880 te Delft. Zijn ouders waren roomsch-katholiek, maar zonden hem op school bij den bekenden protestantschen onderwijzer W.C. de Vletter, die ook als Almanak-dichter eenigen naam had. Daarna bezocht hij het gymnasium te Leiden, waar hij in 1823 door bemiddeling van den dichter Willem Messchert met Mr. Willem Bilderdijk in kennis kwam, en in diens vriendschap en vertrouwen werd opgenomen. Hij bezocht ook eenige jaren de hoogeschool van Gent, toen prof. J.L. Kesteloot, J.M. Schrant en Mr. J. Kinker daar colleges gaven. Met Jan Frans Willems en zijn kring werkte hij krachtig mede aan de herleving van het Vlaamsch, waartoe hij in

de *Belgische Muzen-Almanak*, door hem opgericht, van 1825 tot 1830 veel bijdragen leverde. Bij de stichting van de Koninklijke Militaire Academie te Breda

in 1828 werd hij daar benoemd tot leeraar in de Nederlandsche Taal-, Letter-, Geschied- en Aardrijkskunde; hem werd in 1840 eervol ontslag verleend met toekenning van het ridderkruis van de Eikenkroon. In 1842 stelde hij samen het *Gedenkboek der Inhuldiging van Koning Willem II*, dien hij vurig bewonderde en vereerde. Intusschen had Wap in 1837 een reis naar Rome gemaakt, die hij in twee deelen, met een platen-atlas, heeft beschreven en uitgegeven. Daar verkreeg hij de bulla van doctor in de Wijsbegeerte aan de 'Sapienza', de katholieke hoogeschool. Na zijn ontslag aan de Milit. Academie leefde Wap ambteloos van zijn pensioen en een persoonlijke toelage van den Koning, en werkte hij veel mede aan de neutrale dagbladpers. Met Ds. J.J.L. ten Kate richtte hij in 1845 een hollandsch-fransch tijdschrift op, *De Kunstspiegel*, dat in 1850 overging in *Astrea. Maandschrift voor Kunst, Wetenschap en Letteren*, waarvan hij zes jaar de eenige redacteur is geweest, met medewerking o.a. van J.A. Alberdingk Thijm. Dit verscheen ook gedeeltelijk in het Fransch. Wap was ook eenige jaren redacteur van *De Noordbrabanter*. Gedurende zijn reis naar Rome had Wap te Parijs kennis gemaakt met Alphonse de Lamartine, en in Italië met Silvio Pellico en Alessandro Manzoni, van wier toen veel gelezen werken hij eenige in het Nederlandsch vertaalde. Toont Wap zich in zijn reisbeschrijving een ijverig katholiek, vóór 1832 was hij, in de omgeving van andersdenkenden, zeer nalatig geworden in de vervulling van zijne godsdienstige verplichtingen. In dit jaar gaf hij blijk tot inkeer te zijn gekomen, door de uitgave van een brochure: *De grondstelling der R.C. Kerk, dat buiten haar geene zaligheid mogelijk is*, enz. na het Fransch, door J a n J. F. W a p , koninklijk militair academie-leeraar. Ofschoon dit geschrift door Le Sage ten Broek in zijn *Godsdienstvriend* werd geprezen, had Wap, zoowel van protestantsche als van katholieke zijde er heftige aanvallen op te verduren. Door een geloofsgenoot werd een tegenschrift uitgegeven: *Toelichting der beweegredenen, welke den heer J.J.F. Wap tot de vertaling van het boekje van den bisschop van Hermopolis, Frayssinous ... buiten de kerk is geen zaligheid, waarschijnlijk aanleiding hebben gegeven. Benevens: eene bespiegeling van datzelfde boekje, door een R.C. Christen*. Daarin wordt Wap op een lage manier verdacht gemaakt, en beticht van huichelarij. Hij zou om bijkomstige redenen van eigenbelang zijn minder rechtzinnige houding hebben afgelegd. Het boekje is vol onedele toespelingen op Waps particuliere leven. Ook werd er in beweerd, dat het vertaalde boek van den anglicaanschen bisschop van een verdacht katholicisme was. Wederom is het de beminnelijke Le Sage ten Broek, die hem in *De Godsdienstvriend* verdedigt in een uitvoerig artikel: 'Afwending van een liefdeloozen aanval tegen den heer J.J.F. Wap, koninklijke militaire academie-leeraar te Breda'. Le Sage ten Broek bereikte zijn doel en kon reeds in de volgende aflevering berichten, 'De steller van bovengenoemd geschrift (tegen Wap) verklaart bij deze openlijk en met leedwezen, dat hij, door onberaden godsdienstijver vervoerd, den heer J.J.F. Wap zwaar heeft beleedigd, door woorden tegen de christelijke liefde te hebben gebezigd en door eenige valsche veronderstellingen te hebben gewaagd, welke het karakter van den heer Wap in een verkeerd licht hebben gesteld'. Verder wordt betuigd, dat Wap hem bij een samenkomst met derden heeft vergeven. Reeds is Wap's kennismaking met Bilderdijk vermeld. In zijn in 1874 uitgegeven boek: 'Bilderdijk', deelt hij o.a. mede, dat hij als 17-

jarige jonkman den dichter zijn vertaling in verzen van een episode uit Ovidius ter beoordeeling aanbod. Sedert (van 1828-1831) is Wap met Bilderdijk in vriendschappelijke briefwisseling gebleven. Hij heeft de begrafenis van den in armoede gestorven dichter bekostigd. Hij bezorgde de uitgave van de dichtbundels *Avondschemering*, *Schemerschijn*, en *Nasprokkeling*, en van een verzameling verzen zijner gade Katharina Wilhelmina; alsmede van de vertaling naar *Chrysostomos' Kerkredenen*, door Bilderdijk.

Prent door C. Bentinck.

Wap heeft een verzameling van zijne werken aangeboden aan de Maatschappij der Nederl. Letterkunde te Leiden, waarvan de lijst voorkomt in de Handelingen 1876. Hij heeft, behalve een boek: 'Mijne vaderlandsche Zangen', Breda 1831, verscheidene dichtbundels uitgegeven, meest gevuld met gelegenheidsverzen van geringe waarde, maar telkens voorzien van zijn portret; als *Bloemlezing uit de poëzij mijner laatste 25 jaren*, 's Hertogenbosch 1865; *Bloemlezing uit de poëzij mijner laatste 10 jaren*, 's Gravenh. 1874; *Bloem en Vrucht, Poëzij en Proza. (Tot afscheid)*. Niet in den handel, Delft 1878. Wap schreef ook een verdienstelijke *Geschiedenis van het land en de Heeren van Cuyck*, 's Hertogenb. 1858. Verder: *Het gezantschap van den Sultan van Atchin en Prins Maurits*, Rotterdam 1862, en *Sophocles' Antigone*, 's Gravenh. 1872; *Bilderdijk. Eene bijdrage tot zijn leven en zijne werken*, Leiden, 1874. Wap vertaalde: *Lamartine, Reize in het Oosten*, 4 Dl. Breda 1835-36. *Silvio Pellico, Mijne Gevangenschap*, Breda 1839 is niet door hem vertaald, maar alleen voorzien van een voorrede. Zijn voornaamste en nu nog belangrijke werk is: *Mijne reis naar Rome*. 2 dl. Breda 1838-39, met een platen-atlas, waarin tal van reproducties naar handschriften en portretten. Voor deze biographie is, behalve uit Waps geschriften, ook geput uit het artikel van H.J. Allard S.J.G.J. *Le Sage ten Broek en Dr. J.J.F. Wap in De Pius- Almanak*. 1906.

Sterck

[Warendorp, Gerrit Harmens]

WARENDORP (Gerrit Harmens) was in het midden der zeventiende eeuw een der bouwmeesters der gilden te Groningen. Hij had zich een groot aanzien bij de gilden verworven; door zijn groote, handige welbespraaktheid was hij juist de man om de handwerkers in hun strijd tegen de regeering aan te vuren en te leiden. De gilden waren door de regeering van het grootste gedeelte van hun macht beroofd, zoodat zij gemakkelijk in beweging waren te brengen. Toen nu in 1656 de Ommelanden met de stad in allerlei oneenigheid waren geraakt, stelde de leider der Ommelander jonkers, Rengers van Slochteren, zich in verbinding met Warendorp om een aanval op de stadsregeering voor te bereiden. In Maart 1657 begonnen de gilden met een request aan te bieden, waarin werd aangedrongen op eensgezindheid met de Ommelanden. Den 17en van die maand had een groote gilden vergadering plaats, waarin Warendorp de weigering der regeering mededeelde en de burgers aanspoorde den volgenden dag voor het stadhuis te demonstreeren. Zoo dreigend was toen de houding der menigte, dat de raad toegaf en zich naar de vergadering der Staten begaf. Maar daar weigerde de stad verdere besluiten mede te helpen nemen. Toen brak het oproer eerst recht los; de invloedrijkste leden der regeering werden in hun leven bedreigd; hun huizen werden geplunderd. Ook den volgenden dag werd nog geplunderd. Maar daarna werd de rust hersteld; de raad willigde de eischen der gilden

in en werkte met de Ommelanden samen in de keuze van den nieuwen luitenant der hoofdmannenkamer.

In deze zaak hadden de gilden eigenlijk alleen voor de Ommelanden gewerkt; voor zich zelf hadden zij niets bereikt. De ontevredenheid bleef dan ook en openbaarde zich verder in de volgende jaren. In dezen tijd vonden de gilden een aanvoerder in den burgemeester Schulenborgh, die was afgezet, omdat hij tegen den wil der stadsregeering in 1661 het vredesverdrag met Portugal had geteekend. Hij wist nu Warendorp en andere leiders der gilden te bewegen voor hem in de bres te springen. Tevens stelde hij de gilden het herstel van hun ouden invloed op de regeering in uitzicht; de zware belastingen zouden worden verlicht. Zoo wist Schulenborgh door Warendorp de gilden voor zich te winnen. In 1662 werd vermindering der belastingen geëischt en toegestaan. In Juni van dat jaar vroegen de bouwmeesters opnieuw verlaging der belastingen en zelfs afschaffing van de meest drukkende. Nog voordat daarover was beschikt, eischten de gilden den 4. Juli afschaffing van de misbruiken in de regeering en herstel van de oude macht der gilden. Toen de raad deze zaken op de lange baan trachtte te schuiven, ontstond een nieuw oproer, waardoor de regeering werd gedwongen aan alle eischen der gilden toe te geven. Intusschen waren Warendorp en de zijnen daarmee nog niet voldaan; zij wilden ook de verkregen resultaten tegen een mogelijke reactie beveiligen. Bij die pogingen begingen zij echter groote fouten, waardoor zij de geheele beweging in discrediet brachten. Zij benoemden geheel eigenmachtig nieuwe leden in de Gezworen Meente, het college, dat jaarlijks den nieuwen raad verkoos. Daardoor verloren zij veel van hun gezag in breede volkskringen, die bovendien werden bewerkt door handlangers der regeering. Warendorp riep daartegen de gilden op, die tegen den wil der regeering in algemeene vergadering bijeenkwamen. Nu riep de regeering niet alleen het garnizoen, maar ook de burgervendels onder de wapenen; de laatsten beloofden grootendeels de orde te zullen handhaven tegen elke verstoring. Daarmede had de regeering - het was intusschen September geworden - de macht weer in handen; zij maakte daarvan gebruik door de Gezworen Meente weer op de gewone wijze aan te vullen. Zij vaardigde zelfs een amnestie uit, maar verzocht tegelijk den stadhouder Willem Frederik een sterk garnizoen in de stad te leggen. Deze kwam zelf 20 Nov. met zijn troepen in de stad. Schulenborgh vluchtte in vermomming naar Bremen. Warendorp was minder gelukkig; met andere hoofden der gilden werd hij den 17. December gegrepen. Den 15. Januari 1663 werd hij op de Grootte Markt onthoofd; de anderen kregen gratie en werden ten eeuwigden dage verbannen. Den 14. Maart vaardigde de regeering een nieuwe ordonnantie op de gilden uit, waardoor de politieke macht van deze lichamen geheel werd vernietigd.

Warendorp was ook letterkundig ontwikkeld. Hij maakte verzen, o.a. op het huwelijk van Henriette Catharina van Nassau met den hertog van Anhalt-Dessau. Bovendien bezitten wij van hem een *Kort begriip, waer in wort verhaelt den anfanck, opkomen ende voortganck der seer oude vermaerde stadt Groningen gesteldt door een liefhebber der selver* (Groningen 1662, 4o.), dat echter historisch weinig waarde meer heeft.

Schilderij door onbekende.

Zie: de Boer, *De woelingen in Stad en Lande*

in het midden der zeventiende eeuw (Groningen 1893), passim; Nijhoff, *Bibl. van Noord- Ned. plaatsbeschr.*, 82.

Brugmans

[Was, Petrus]

WAS (Petrus), zoon van P e t r u s , ridder, burgemeester van Brussel, en van Michaela Wolf of Wolfs, geb. te Brussel 1474, overl. als abt van St. Gertrudis abdij te Leuven 14 Febr. 1553, trad nog zeer jong in de adellijke Augustijner-abdij St. Gertrudis te Leuven. Zijne nederigheid en zachtmoedigheid, gepaard met godsvrucht en geleerdheid, maakten hem bemind bij zijne medebroeders. Na eerst als prior werkzaam geweest te zijn, werd hij 1515 benoemd tot pastoor te Helvoirt bij den Bosch, eene geïncorporeerde parochie zijner abdij. Met ijver werkte hij aan het welzijn zijner parochianen, totdat hij Jan. 1527 eenstemmig door zijne medebroeders tot abt werd gekozen en de prior der abdij Henricus van der Noot zijn plaats te Helvoirt innam. De nieuwe abt was een vader voor zijne onderdanen, een voorbeeld van gematigdheid, rechtvaardig en voorzichtig. Door zelf voor te gaan, wist hij zonder tegenstand zijner religieusen de verslachte tucht in het klooster te herstellen. Hij beschermde de kunstenaars, en besteedde de sommen, door een nauwkeurig bestuur der abdijgoederen bespaard, aan het versieren van de kerk. Het koorgestoelte, dat hij 1540 deed vervaardigen, wekt thans nog de bewondering van alle kunstliefhebbers en is het schoonste van alle uit dien tijd nog bestaande. De beeldhouwer de Waeyer plaatste een afbeelding van den abt in het gestoelte knielend op eene bidbank, welke versierd was met zijn wapen. Zijn patroon de H. Petrus staat naast hem. Een afbeelding van dit beeldwerk en van heel het gestoelte vindt men bij van Even, die eene uitvoerige beschrijving geeft van het goed bewaarde kunstwerk. Was werd 24 Jan. 1527 tot conservator der leuvensche universiteit gekozen. Meermalen verlangde hij van dit ambt ontslagen te worden; 1540 stelde hij als plaatsvervanger Dr. Reinerus Joannis van Enkhuisen aan, 1538 had hij aan Keizer Karel V een coadjutor gevraagd en verkregen. Deze had geen deel in het bestuur, maar werd 1546 tot pastoor te Oosterwijk benoemd. Verkeerd beweren C o p p e n s , *Nieuwe beschr. Bisdom's Bosch* IV, 275, 290, en na hem S c h u t j e s IV, 145, V, 288, dat abt Petrus Was reeds 1540 zijn ontslag nam en pastoor is geworden te Oosterwijk en als zoodanig 1553 stierf. Wel verzekeren eenige schrijvers V a n E v e n 412, 406 en *Le grand Théâtre Sacré de Brabant* I, 106, dat P. Was 1551 ontslag nam, doch ook dit is onwaarschijnlijk. Zeker is niet aan te nemen, dat hij dan nog pastoor werd te Oosterwijk op zulk een hoogen ouderdom, 75 jaar. Als abt komt hij nog voor in 1544 in het proces, dat het gilde der metselaars voerde over het vervaardigen van het koorgestoelte. De beeldhouwer Peter de Grootte werkte voor hem 1534 aan een O.L.V. beeld voor den jubé der kerk en de geelgieter Jan Veldeneer vervaardigde voor de kerk een doopvont, een merkwaardig kunststuk, dat ongelukkig verloren gegaan is. Op het laatst van zijn leven, 8 Juli 1552, trof den abt het ongeluk, dat een groot gedeelte der abdijgebouwen een prooi werden der vlammen. De kerk bleef gespaard.

Petrus Was overleed allerwaarschijnlijkst als abt en als conservator, want zijn opvolger werd eerst 24 Mrt. 1553 als zoodanig benoemd. Zijne kloosterlingen begroeven hem in het koor der kerk naast zijne moeder. Een steen, met koper ingelegd, werd te zijner gedachtenis op het graf geplaatst, welke de fransche revolutionnairn deden

verdwijnen. Corn. Was, eveneens abdijsheer van St. Gertrudis, 1553 tot pastoor benoemd te Oosterwijk en student aan de universiteit te Leuven, overl. 1579, was een der bloedverwanten van den abt.

Zie: J.G.A. R y c k e l , *Historia S. Gertrudis* (Brux. 1637) 654-655; *Analectes Hist. Eccl. Belg.* XXIX (1901) 103-104; W. V a n E v e n , *Louvain dans le Présent et le Passé* (Louv. 1895), 406-408; A l p h . J a c o b s , *L'Abbaye Noble de St. Gertrude*, 51; *Gall. Christ.* V 62; S a n d e r u s , *Chorographica Sacra Brab.* (ed. 1727) II, 3. Fruytier

[Wassenaar, Johannes Nicolai à]

WASSENAAR (Johannes Nicolai à) uit een bastaardtak van het geslacht Wassenaar, meestal eenvoudig Jan Claesz. genoemd, broeder van Antonius (kol. 371), werd geboren te Gouda omstreeks 1540, overl. te Dockum omstreeks 1612. Overgegaan tot de hervorming, houdt hij te Leiden een bijschool en trouwt daar 1567 met Neeltje Gerritsdr. Buytenweg. Maar toen in 1569 ook in die stad de vervolgingen door Inquisitie en Raad van beroerten hevig woedden, week hij met vrouw en kind uit naar Emden. In 1572 roept Enkhuizen, geus geworden, hem als schoolmeester en twee jaar later, als Antonius naar Enkhuizen komt, wordt hij predikant te Wijdenes. Dan beroept hem de jonge, maar zich reeds uitbreidende gemeente van Amsterdam, 24 Juli 1578, zonder dat die van Wijdenes hem willen loslaten. De synode van 1578, te Amsterdam vergaderd, besluit Petrus Sychemius van Purmerend en Barthold Neerdenus van Hoorn naar Wijdenes te zenden om 'wethouderen ende gemeynte te induceeren' Jan Claesz. alsnog af te staan. Het duurde echter nog tot April 1580, vóór hij in de hoofdstad kon worden bevestigd. Daar heeft hij, in opdracht van den kerkeraad zich moeite gegeven om te Loenen eene gemeente te stichten, terwijl hij, toen dr. Otto Swalue als commissaris zoowel van de Staten van Friesland als van de eerste gereformeerde synode te Sneek gehouden, Mei 1580, naar Hoorn kwam om de synode om predikanten te vragen, ook werd aangewezen. Thans doet zich in zijne chronologie eene moeilijkheid op. Croese, *Kerkel. Register*, Ziepprecht, *Predikantenlijst* (ms. L. Bibl.) en van Alphen, *Kerkel. Handb.* 1908, bijl. P. 100 laten hem 28 Octob. 1580 te Amsterdam overlijden. Doch een vriendelijk voor mij ingesteld onderzoek ten archieve te Amsterdam wees uit, dat, noch in de kerkelijke, noch in de burgerlijke registers, van dat overlijden iets bleek. Wel, dat hij reeds Juli 1580 ziek was en dat 10 Nov. 'de broeders hebben beraadslaagd om eenen dienaar metten eerstens te beroepen'. Er was dus eene vacature. Daarom zien wij, met Romein, *Naamlijst* 344 en van Alphen, *Nieuw Kerkel. Handboek* 1911, bijl. S. 180 e.a. in hem dien Johannes Nicolai à Wassenaar, die vóór 1584 in Rauwerd staat, in dat jaar te Hallum, in 1589 te Dokkum, alwaar hij 1612 of 1613 overleed.

Hij had een zoon, Claes Jansz. à Wassenaar, chirurgijn te Amsterdam en nog een, Johannes, predikant te Nieuwendam, overl. 26 Juli 1652, wiens dochter Adriana 24 April 1663 trouwde met Petrus van der Hagen, predt. te Amsterdam.

Schilderij door onbekende.

Zie: Vos, *Amstels kerkel. leven* 33, 61; *Acta prov. syn.* uitg. Reitsma en van Veen I, 59, 75, VI 496; Croese, *Kerkel. reg.* 21 vlg.; Romein, *Naamlijst*, reg. in voce; L. Knap-

pert, *Gesch. Ned. Herv. Kerk* I, 47 vlg.; Wagenaar, *Amsterdam* III, 232.
L. Knappert

[Wassenaar, Tiberius Nicolai à]

WASSENAAR (Tiberius Nicolai à, of Tjebbe), broeder van Antonius en Johannes, eerst monnik in het klooster Thabor, daarna predikant te Koudum vóór 1580. Hij schijnt daar ook te zijn overleden.

Zie: Romein, *Naamlijst* 421; Croese, *Kerkel. register* 24.
L. Knappert

[Wassenburch, I.I. van]

WASSENBURCH (I.I. van). Een in zijn tijd bekend rederijker te Rotterdam, factor van de kamer 'De blaeu Acoleyen' aldaar. In verschillende bundels, die de herinnering aan bekende refereeën uit 't begin der 17de eeuw bewaren, treft men zijn naam aan, al dan niet met zijn spreuk 'Vrolick met weldoen'; het zijn refereeën of liedekens in: *Antwoort op de vraghe, uytghegeven by de Brab. reden-rijck Camer 't Wit Lavender* (Amst. 1613), *Const-riick beroep ofte antwoort op de kaerte uyt-gesonden by de Holl. Camer binnen Leyden Liefde 'es 't Fondament* (Leyden 1614), waar hij een hoogsten prijs verwierf, *Der Redenryckers stichtighe Aenwijsinghe* (Schiedam 1616) en in *Vlaerdings Redenrijck-bergh* (Amst. 1617), behalve refereeën, een grooter sinnen spel. Afzonderlijk verscheen er van hem: *Historiaal spel van koningh Reynier van Norwegen ende de schoone Langerta* (z.p. ± 1610), een gedramatiseerde novelle uit de Tragische Historien, waarvan uit de 17e eeuw wordt bericht, dat het tijdens het beleg van Jakatra in 1619 door de belegerden werd gespeeld om zich den tijd te korten.

Zie: J.A. Worp, *Geschiedenis van het drama en van het tooneel*, II, 290.
Ruys

[Wattier, Johanna, Cornelia]

WATTIER (Johanna, Cornelia), geboren 13 April 1762, dochter van een franschen dansmeester Jean-Baptist Wattier en Anna-Cornelia Bourgelles. Zij begon haar tooneelloopbaan te Rotterdam onder Corver. Zeventien jaar oud debuteerde zij in 1780 (30 Sept.) te Amsterdam in *Aleid van Poelgeest* en *De dwarsdrijfster*. Zij was voorbestemd voor de groote tragedies. Er is haast geen belangrijke vrouwenrol uit de stukken dier dagen te noemen, of zij heeft die met evenveel talent als ijver bestudeerd en gespeeld. Haar spel als *Lady Macbeth* bijv. was zoo meesterlijk, dat de beroemde parijsche kunstenaar Contat in 1802 bekende, dat in Frankrijk niemand het haar kon nadoen. Ten gevolge van een conflict met de regenten van den Nationalen Schouwburg verliet zij met drie voornamen kunstenaars Ward Bingley (later gehuwd met haar zuster Maria Anna), Dirk Sardet en zijn vrouw Jacoba Wouters het Leidsche Plein.

Behalve Bingley keerden zij in 1796 reeds weder terug en met hen begon te Amsterdam een bloeitijd van de tooneelspeelkunst. Wattier was daarvan wel de schoonste bloem.

Op 28 Juni huwde zij den stadsbouwmeester Bartholomeus Wilhelmus Ziesenis (wedr. van Cornelia Hart).

In 1805 vierde zij onder veel bijval haar 25-jarig jubileum. als *Cleopatra* in *Rodogune* van Corneille gevolgd door een allegorisch stuk van Kinker: *De*

Vereeniging van het Verhevene met het Schoone. Raadpensionaris Schimmelpenninck sprak tijdens een verblijf te Parijs met zoo grooten lof over haar spel, dat zij in 1806 door Hortense, koning Lodewijk's vrouw, werd verzocht met Talma en Mme Duchenois in de rol van *Lady Macbeth* te komen spelen. Haar werd een prachtig garnituur van edelsteenen vereerd. Napoleon, die van haar had hooren spreken zag haar bij zijn bezoek aan Hol-

land. Op Woensdag 23 October 1811 kwam de Keizer met Maria-Louisa in den Schouwburg. Op hoog bevel werd *Phaedra* opgevoerd, waarin Wattier de titelrol vervulde en Talma in het Fransch meespeelde, wat door haar meesterlijk spel in 't geheel geen stoornis gaf. Het stuk werd voorafgegaan door *De Beproeving of de jonge Echtgenooten*, waarin ook Snoek, Jelgerhuis enz. en Mevr. Wattier én Grevelink optraden. Napoleon verstond geen woord Hollandsch, doch nauwelijks had hij Wattier als *Phaedra* gezien, of hij zei tot zijn gemalin en Generaal Berthier: 'Dat is de grootste actrice van Europa.' Hij benoemde Wattier tot pensionnaire van het Théâtre Français. Op de Tooneelaankondiging van Woensdag 8 Jan. 1812 las men: *Herodes en Marianne*: de rol van *Marianne* zal door Mevr. Wattier-Ziesenis, pensionnaire van Z.M. den Keizer en Koning vervuld worden.' Zij genoot een kortstondige jaarwedde van 2000 frcs., later door koning Willem I bestendigd. Talma verklaarde haars gelijke als tooneelspeelster nooit te hebben ontmoet. In 1811 waagde mevr. Ziesenis-Wattier het met nog twee van de grootste tooneelkrachten uit dien tijd A. Snoek en Majofski, den Schouwburg te Amsterdam voor eigen rekening tegen een jaarlijksche pacht van f 10.000 te exploiteeren. Veel deed de tactvolle directie voor het aankweeken van vaderlandsliefde tijdens de fransche overheersching. In 1815 nam zij afscheid van het amsterdamsche publiek en vestigde zich in den Haag, waar haar man een werkkring in bijzonderen dienst van Willem I had. Tot 1819 had zij in naam nog aandeel in den Amsterdamschen Schouwburg en genoot zoo een toelage van f 2000. Toen mevr. Wattier in 1820 haar man verloor, geraakte zij in behoeftige omstandigheden. Eenige bewonderaars verzekerden haar een jaargeld van de stad Amsterdam, waarheen ze terugkeerde. Op 18 Februari 1822 speelde ze nog *Athalia*, 18 April 1823 *Héloïse* in *Fénelon*, 2 October 1823 *Geertruida* in *Hamlet*, 6 Nov. 1823 *Agrippina* in *Britannicus* en op 19 Februari 1824 trad mevr. Wattier nog op als *Méropé*. In 1825 verhuisde de gevierde kunstenaress naar Geestbrug bij den Haag, waar zij in 1827 stierf. In de St.-Jacobskerk te 's Gravenhage werd de groote actrice, een der grootste van ons land, begraven. Dr. Bosscha sprak een lofredede uit. Tal van dichters hebben haar tijdens haar leven en bij haar dood bezongen. C. Loots o.a. wijdde haar een gedicht op 4 Oct. 1811, *toen ons Nederlandsch tooneel door fransche spelers werd ontheiligd*. Dat waren Talma, Mme Duchenois enz., die *Phèdre* speelden en andere tragediën bij gelegenheid van Napoleons bezoek aan ons land. Loots zegt onder meer:

'Ik wachtte Fedra zelf' in Duchenois en vond?
De schaduw slechts, waar 't beeld eens stond'.

Schilderij door J.W. Pieneman. Prenten door R.v.d. Meule, W.v. Genus, Daiwaille, J. Jelgerhuis, P.J. Pfeiffer.

Zie: *Vad. Letteroef.* 1827, II; *Kunstspiegel* II; J.L.F. W a p , *Eene Nederlandsche Tooneelsp.* (J.C. Wattier). *Nederl. Kunstbode* 1875; *Tooneelalm.* 1877; P.J.v. Eldik Th i e m e , *J.C. Wattier* (in *Eigen Haard*, 1891) boven bij Siegenbeek.
Fransen

[Wee, Franciscus Frederik Laurentius van der]

WEE (Franciscus Frederik Laurentius v a n d e r), geb. te Helmond 22 April 1822, overleden te Reusel 3 Juli 1906, werd in 1846 priester gewijd en in hetzelfde jaar aangesteld tot lector aan de Latijnsche school te Helmond. In 1856 werd hij benoemd tot kapelaan te Overasselt, welke plaats

hij in 1858 verwisselde met Ewijk. In Jan. 1869 volgde zijne benoeming tot pastoor te Reusel. Hier stichtte hij meerdere scholen en pensionaten en deed er een nieuwe kerk bouwen. Bij de oprichting van het dekenaat Bladel werd aan van der Wee de zorg hiervan opgedragen. In 1896 benoemde Z.H. Leo XIII hem tot geheim kamerheer, in welke waardigheid Z.H. Paus Pius X hem Jan. 1904 bevestigde. Om de kosten van zijn talrijke stichtingen eenigszins te dekken, zette pastoor van der Wee zich in 1873 aan een vertaling uit het Duitsch van Businger's *Leven van Jesus Christus en Maria*, dat gretig aftrek vond.

Zie: Schutjes, *Geschiedenis van het Bisdom 's Hertogenbosch*, III 635, IV 142, V 474; *De Zuidwillemsvaart* (Helm. Courant) 1906, No. 54 (3e blad).

Heeren

[Weert, Joannes de]

WEERT (Joannes de), geb. 1605, overl. te Hoboken 3 Aug. 1667, was brigittijn van het klooster te Koudewater, waar hij 1631 de kloostergeloften had afgelegd. 1634 ontving hij de priesterwijding. Te Koudewater bekleedde hij gedurende vele jaren het ambt van Novicenmeester. Toen na den vrede van Münster een langer verblijf te Koudewater onmogelijk was, vertrok pater Joannes de Weert met 8 paters en 2 leekbroeders naar Hoboken om een nieuw klooster te stichten en te bouwen. Toen prior Gillis Winckels na alles geregeld te hebben naar Koudewater weerkeerde, stelde hij Joannes de Weert tot vikaris te Hoboken aan, 1652. Onder zijn toezicht werd 1657 een nieuwe kerk gebouwd. Na den dood van prior Winckels werd Joannes de Weert tot prior gekozen. Kort slechts stond hij als prior aan het hoofd der beide kloosters Hoboken en Koudewater. Ten gevolge der vermoeienissen van een reis naar Keulen overleed hij reeds het volgend jaar. Hij was een geleerd man, zeer bezorgd voor het vervullen zijner plichten. Hij schreef een werk door geen enkel biograaf vermeld: *Den dach des gheestelycken levens, dat is een onderwysinghe in den wegh tot de Christelijcke volmaecktheit gemaect door den eerw. P.F. Joannes de Werdt religieus des ordens S. Salvatoris anders S. Birgittae in 't klooster S. Mariae water ende meester der novitien aldaer. Bedeylt in vijf deelen* (Antw. bij Jacob Mesens op de Lombaerde veste in den Gulden Bijbel 1648 760 blz.). Het werk duidt aan dat de schrijver, vol liefde voor zijne orde, met vele geleerde werken bekend was.

Zie: P.D. Kuyt, *Hoboken en zyn wonderdadig kruisbeeld* (Antw. 1866) 217; Schutjes, *Gesch. Bisdom 's Bosch* V, 603.

Fruytier

[Wels, D.]

WELS (D.). Zijn naam is in de geschiedenis der Nederlandsche letterkunde bewaard gebleven als schrijver van een herdersspel: *Den dollen Amintas, oft verlostte Minne-plaag*, Amst., 1666, een bewerking van Th. Randolph, *Amyntas or the impossible dowry*. Volgens een mededeeling op den titel werd 't stuk vóór 1666 te Amsterdam op den schouwburg vertoond.

Zie: J.A. Worp, *Geschiedenis van het drama en van het tooneel in Nederland* (Gron. 1904-'08) I, 407, 408, II, 129.

Ruys

[Welsenes, Emanuel van]

WELSENES (Emanuel v a n) was geboren in 1635 en sedert 1652 werkzaam ter secretarie van Rotterdam. In 1706 was hij daar nog klerk, toen hij achtereenvolgens uitgaf: 1o. *Korte opstelling van en over Rotterdam*, in den vorm van een brief aan Burgemeesteren van Rotterdam, 4 Sept. 1706 (Rotterdam 1706, fol.); 2o. *Geamplieerde opstelling date 18 September 1706* (Rotterdam 1706, fol.; 2e dr. aldaar 1707, fol.); 3o. *Appendix op de Geamplieerde opstelling date 15 November 1706* (Rotterdam 1706, fol.; 2e dr. aldaar 1707, fol.).

40. *Laatste Vervolg' Bladeren, date Rotterdam 30 January 1707* (Rotterdam 1707), fol.; 2e dr. aldaar 1707, fol.). Deze vier stukken zijn opstellen over de geschiedenis van Rotterdam, grootendeels uit eigen herinnering samengesteld; voor de *Korte opstelling* gebruikte Van Welsenens volgens zijn eigen getuigenis bovendien de aantekeningen van dr. N. Z a s , voor de *Laatste Vervolg' Bladeren* ook de beschrijving van Rotterdam van P i e t e r d e R a e t . De vier stukken zijn zeldzaam en ook daarom nog van waarde.

Zie: *De oudste kron. en beschr. v. Rotterdam en Schieland, uitg. d. Unger en Bezemer* (Bronnen v.d. gesch. v. Rott. II), II vlg. XVIII vlg.; *Rotterd. Jaarboekje* III, 85; Nijhoff, *Bibl. van Noord-Ned. plaatsbeschr.* 83 vlg.

Brugmans

[Wemeldingen, Aegidius Gillis]

WEMELDINGEN (Aegidius Gillis), ook genaamd v a n Y e r s e k e , broeder van Jan Rant van Wemeldingen, professor en promotor der universiteit, 1440-1448, was 1429 ingeschreven als student der universiteit te Leuven. Wanneer en waar hij overleden is, vindt men niet. 1431 behaalde hij bij de promotie der filosofie de 15e plaats. Hij was professor aan de faculteit der filosofie (faculté des arts) 1433 tot 1436, en trad op als deken der faculteit 15 April tot 24 Juni 1438.

Zie: R e u s s e n s , *Matricule de l' Université de Louvain* I, 33; *Analectes Hist. Eccl. de la Belgique* XXVII (1898) 392; XXX (1903) 210-214, 280.

Fruytier

[Wemeldingen, Joannes van, Godefridi, de Scoude]

WEMELDINGEN (Joannes v a n , Godefridi, de Scoude), meest bekend naar zijn geboorteplaats Wemeldingen een dorp op Zuid-Beveland, overleed te Leuven 12 Oct. 1525. Hij was een man van grooten invloed en loog in aanzien. Na aan de leuvensche universiteit zijne studiën te hebben voltooid was hij aldaar vele jaren professor. Gedurende 37 jaar bekleedde hij den leerstoel in der beide rechten. 1484 werd hij aangenomen in den raad der universiteit. 7 Juni 1493 promoveerde hij in de beide rechten tot doctor tegelijk met zijn landgenoot Nicolaus Everardi. Sinds 1487 tot professor benoemd, kreeg hij 1492 meer traktement, omdat zijne prebenden wegens de troebelen en de oorlogen zoo weinig opbrachten. 1493 en 1503 genoot hij de eer tot rector magnificus gekozen te worden. 1498 en 99 was hij gekozen tot rechter der universiteit. Bovendien was hij deken van St. Gudule te Brussel, doch kon als professor te Leuven blijven. Toen de universiteit in groote moeilijkheden geraakte, 1513, met den conservator der privilegiën der hoogeschool, den abt van St. Gertrude te Leuven, was men genoodzaakt tot Jan van Wemeldingen zijn toevlucht te nemen. Als deken van St. Gudule was hij in de pauselijke bul aangewezen als een der conservatoren der hoogeschool. Van 1514 tot zijn dood 1525 bekleedde hij dit ambt; ook nam hij geen assessor, maar voerde zelf de processen. De bijzondere moeilijkheden met wereldlijke en geestelijke overheden, welke J.v.W. te overwinnen had, deden hem aanspraak maken op eenige rechten en eerbewijzen. Reeds 1514 kwam hij met eischen voor den dag en weldra ging hij de rechten innemen van den kanselier, totdat de theologische faculteit zich begon te verzetten over den voorrang der juristen. J.v.W. beklagde zich over het onrecht ten opzichte van zijn persoon hem aangedaan; betreurenswaardige feiten vielen voor, zoodat hij zelfs een geldelijke vergoeding eischte voor de ondergane

beledigingen, 1520. Hij dreigde Leuven te verlaten, waarop de universiteit zijne eischen toestond en hem zelfs

eenigen voorrang verleende. Opnieuw komt hij 1521 met klachten over de advocaten en procuratoren, die in hunne geschriften hem beledigden; vooral met meester Balduinus van Goes had hij sinds meer dan drie jaren aanhoudende moeilijkheden. Het jaar vóór zijn dood verwisselde hij, daar hij oud geworden was en niet meer zoo goed les kon geven, zijn gewonen cursus na den middag met den buitengewonen cursus van professor Dominicus Kakaert. Hij stichtte twee studiebeurzen voor de pedagogie het Verken. De Karthuisers te Brussel hadden hem tot beschermer hunner privilegiën gekozen, wat Karel V 13 Apr. 1516 goedkeurde. Zijn grafschrift ten tijde van Val. Andreas bijna onleesbaar, in de kerk der Minderbroeders, waar hij bij den ingang van het koor begraven was, prijst zijne vrijgevigheid voor zijne vrienden en zijne mildheid voor den armen. Het obituarium van Anderlecht vermeldt op 12 Oct. 'O. Joannes Godefridi presb. et canonicus ecclesiae sepultus ante chorum'; waarschijnlijk heeft men vergeten er bij te voegen in welke kerk. Te Neerlinter was de kosterij in het bezit van Godefridus de Wemeldingen, professor te Leuven. 1512 had Joh. de Wemeldingen student te Leuven, een naam- en dorpsgenoot van den professor, aldaar een beneficie.

Zie: *Analectes Hist. Eccl. Belg.* 1, 406; XX (1886) 277; XXVII (1898) 308, 415, 423; XXIX (1901) 86-97, 102, 131; XXXVIII (1912) 367, 373, 378; XXXIX (1913) 297-299; H. de Jongh, *L'Ancienne Faculté de Théologie de Louvain* (Louv. 1911) 236-238; Val. Andreas, *Fasti Academici* (Lov. 1656) 177; A. Wauters, *Hist. Environs de Brux.* I 44.; *Bydragen Hertogdom Brabant* I, 289; V, 90.

Fruytier

[Wemeldingen, Adrianus Zay van]

WEMELDINGEN (Adrianus Zay van), afkomstig van Wemeldingen in Zeeland, komt 1428 voor als Adrianus Zay de Wemeldingen, clericus van het bisdom Utrecht, die zich te Rome verplichtte in naam van Henri Doelslaghere de verschuldigde annaten te betalen voor diens benoeming aan de kerk te Grandrieu. Waarschijnlijk bekleedde Adrianus een ambt aan de pauselijke bureaux, want hij was apostolisch en keizerlijk notaris. Als gezworen keizerlijk notaris komt hij voor in akten door hem opgemaakt 1432 en 1433 voor de universiteit van Leuven. Hij bleef een tijd werkzaam aan de universiteit als notaris, van wien vereischt werd bekwaamheid in de rechten en eene aanstelling als keizerlijk en apostolisch notaris. Tijdstip of plaats van zijn overlijden zijn niet bekend; ook niet waar hij studeerde. Hij komt niet voor onder de Leuvensche D.U.J. bij Val. Andreas, *Fasti Academici*.

Zie: *Analectes Hist. Eccl. de la Belg.* XXV (1895) 368-76; XXVII (1898) 257-60; XXXI (1905) 278, 366 no.

Fruytier

[Wenckebach, Eduard]

WENCKEBACH (Eduard), geb. te Amsterdam 24 Mei 1813, overl. te Wijk bij Duurstede 26 Apr. 1874, was de zoon van C.J. Wenckebach en G.C.H.M. Serrurier. Hij ontving lager onderwijs te 's Gravenhage, woonde van 1829 tot 1830 als volontair de lessen aan het Koninklijk instituut der marine te Medemblik bij en vertrok daarna naar het buitenland, waar hij zich te Hannover praktisch als instrumentmaker bekwaamde. Vervolgens volgde hij een cursus aan de polytechnische school te Weenen en was daarna te München werkzaam in het fysisch laboratorium van den beroemden Steinheil. Aldaar werkte hij ook samen met de groote göttingsche hoogleraren Gauss en Weber.

Onder de leiding van deze geleerden stelde hij

een telegraafstoestel samen, waarmede voor de eerste maal eene praktisch bruikbare telegrafische verbinding, en wel over 10 kilometer afstand, bereikt werd.

Het werkzaam aandeel, dat Wenckebach gedurende 1 jaar 3 maanden in hunne proefnemingen nam, had een beslissenden invloed op zijn verderen levensloop. Hij voorzag, welk een gewichtige rol de telegraaf zou spelen en besloot zich in zijn vaderland aan de bevordering daarvan te wijden. Hij richtte in 1838 te Amsterdam eene fabriek van natuurkundige instrumenten op. Daardoor was hij in staat, zelf de noodige toestellen te vervaardigen om op dit gebied proeven te nemen. Ook in andere richting wist hij een naam als wetenschappelijk man te verwerven.

Hoewel hij in woord en geschrift bekendheid trachtte te verschaffen aan de te München verkregen uitkomsten, duurde het tot 1844 alvorens hem de gelegenheid geopend werd, zijne denkbeelden in het groot in toepassing te brengen. De Hollandsche Yzeren Spoorwegmaatschappij droeg hem toen den aanleg op van eene telegraaflijn van Amsterdam naar Haarlem. Hij was daarvan tegelijk de ontwerper en de uitvoerder. Op 25 Mei 1845 werd de telegrafische dienst op deze lijn geopend. Wenckebach genoot de voldoening, dat de volkomen bevredigende werking het bewijs leverde, welk een nuttig gebruik van de telegraaf te maken is.

De lijn naar Haarlem werd in de volgende jaren geleidelijk naar Rotterdam doorgetrokken. Tegelijk zag Wenckebach om naar verdere toepassing. Op 19 Dec. 1847 verkreeg hij met C.C. van Hall concessie voor den aanleg van telegraaflijnen voor publiek verkeer van Amsterdam naar den Helder en van Rotterdam naar Hellevoetsluis. Voor de uitvoering dezer plannen gelukte het hem, in 1850 de Nederlandsche Telegraafmaatschappij op te richten. Hij trad als directeur op, terwijl de toestellen en verder toebehooren in zijne fabriek vervaardigd werden.

Inmiddels was door de uitvinding der schrijftelegraaf door den Amerikaan Morse eene groote verbetering mogelijk geworden. Het pleit voor het inzicht van Wenckebach, dat hij spoedig nadat hem dit stelsel bekend was, de wijzertoestellen door schrijftoestellen verving.

De lijn Amsterdam - den Helder werd 10 Mei 1851 geopend, die van Rotterdam naar Hellevoetsluis, welke door de Rotterdamsche Telegraafmaatschappij werd aangelegd, werd in 1854 geopend.

Inmiddels was bij Wenckebach het plan gerijpt om geheel Nederland van een uitgebreid telegraafnet te voorzien. Hij diende een voorstel daartoe reeds in 1847 bij de regeering in. Bij Koninklijk besluit van 13 Apr. 1850 werd aan eene commissie, bestaande uit van der Kun (II kol. 738), Conrad (II kol. 314) en Wenckebach, een onderzoek dienaangaande opgedragen. Dit leidde tot het advies om dit net van Rijkswegen aan te leggen.

Nadat overeenkomstig dit advies de wet van 1 Maart 1852 tot regeling der gemeenschap door den electro-magnetischen telegraaf tot stand was gekomen, werd bij Koninklijk besluit van 16 Apr. d.a.v. eene commissie van uitvoering benoemd, bestaande uit van der Kun en Conrad bovengenoemd. Wenckebach was bereid gevonden, zich geheel aan dezen dienst te wijden. Hij werd bij Koninklijk besluit van 18 Apr. 1852 met ingang van 1 Juli d.a.v. benoemd tot ingenieur van den Rijks telegraaf.

De aanleg werd met groote voortvarendheid ter hand genomen. Kon reeds op 1 Dec. 1852

de publieke dienst tusschen Amsterdam, 's Gravenhage, Rotterdam, Dordrecht en Breda onderling en met België worden geopend, in 1853 volgden de verbindingen Amsterdam - Utrecht - Arnhem - Pruisen en Utrecht - Gorinchem - Breda, in 1854 Arnhem - Zwolle - Groningen, Arnhem - Maastricht, Utrecht - 's Hertogenbosch en Breda - Vlissingen. Op het eind van 1857 waren alle belangrijke plaatsen in Nederland onderling en met het buitenland telegrafisch verbonden. Van den aanvang af geschiedde de Rijks aanleg met Morse-toestellen en bovengrondsche geleidingen.

Inmiddels vond Wenckebach nog den tijd om in opdracht van den minister van Koloniën de uitzending op zich te nemen van benoedigdheden voor den telegraafaanleg op Java en den onderzeeschen telegraafkabel Batavia-Singapore.

In 1864 werd hij door eene ernstige kwaal aangetast, die langzamerhand zijne werkzaamheden al meer belemmerde en zijne krachten sloopte en hem ten slotte noodzaakte, zijne betrekking neder te leggen. Bij Koninklijk besluit van 23 Dec. 1870 werd hij met ingang van 1 Jan. 1871 op zijn verzoek eervol ontslagen.

Hij huwde M.G.E. Cornelissen, bij wie hij drie zonen en eene dochter had.

Hij werd in 1851 lid van het Provinciaal Utrechtsch Genootschap van wetenschappen en in 1861 lid van het Bataafsch Genootschap van proefondervindelijke wijsbegeerte.

Men heeft van hem: *De magneto-electrische telegraaf van Gauss en Steinheil, voor het Nederlandsche publiek beschreven*, 's Gravenh. 1838; *Over het boren van een artesischen put te Amsterdam*, Not. K.I st. v. Ingenieurs 1848-9, 123; *Over lasschen en isoleeren van telegraafdraden*, in id. 1849-50, 147; *Nota (met G. van Diesen) over de Russische telegrafen*, in id. 1852-3, 116; *Het electro-chemische schrijftoestel voor telegrafie in Oostenrijk van Dr. W. Zinte*, in id. 1853-4, 47; *Over het gelijktijdig seinen langs een enkelen telegraafdraad*, in id. 1853-4, 47, 1854-5, 175, 1855-6, 107 en 1856-7, 27; *Over gegalvaniseerde geta-pertja voor telegraafdraden*, in id. 1854-5, 73; *De telegraaf van Morse, voor geïnduceerde stroomen ingericht door Siemens en Halske*, in id. 1856-7, 122; *de magneto-electrische wijzertelegraaf van Siemens en Halske*, in id. 1856-7, 124; *Over het bepalen der plaats van storingen in telegraaflijnen*, in id. 1857-8, 154; *Over het leggen van een onderzeeschen telegraaf tusschen Batavia en Singapore*, in verh. K. Inst. v. Ing. 1858-9, 54; *Rapport over de keus, vervaardiging en beproeving van den telegraafkabel Batavia-Singapore*, in id. 1869-60, 54; *Over telegraafdraden van A. Kieffer van gom-elastiek voor onderaardsch en onderzeesch gebruik*, in Not. K. Inst. v. Ing. 1861-2, 164 en 1862-3, 5; *Die Telegraphenleitungen unter Wasser und unter der Erde in Königreich der Niederlande*, in Zeitschrift des Deutsch-Oesterreichischen Telegraphen-Vereins 1857; *Vereinfachter Ueberträger*, in id. 1858; *die telegraphischen Zeitsignale in den Niederlanden*, in id. 1859; *Het maken en beproeven van kabels*, in jaarboekje voor telegraphie 1860; *Een galvanometer voor kabelbeproevingen*, in id. 1861; *Schets der telegraafinrichting van Hughes*, in Tijdschrift voor telegraphie en aanverwante wetenschappen 1861; *De telegraaf van Cavelli*, in id.; *Over relais, voorzien van weerstand, te regelen naar de lengte der lijn*, in id. 1862; *Iets over magneto-electrische uurwerken*, in id.; *Over het dubbelseinen tusschen Amsterdam en Brussel met de beschrijving der toestellen*, in id.; *Een automatische sleutel*, in id. 1866-7; C.A.

von Steinheil, zijne verdiensten voor de telegrafie (vertaling), in Maandblad voor telegraphie en aanverwante wetenschappen 1871-2; *Over het gebruik van verschillende soorten van electriciteit bij het dubbelseinen*, in id. 1873.

Ramaer

[Wentsen, Wenssen Matthijs]

WENTSEN (Wenssen) (Matthijs), geb. in de 15e eeuw, behoorde tot een aanzienlijk dordtsch geslacht, waarvan verscheidene leden regeeringsposten hebben bekleed; waarschijnlijk was hij een zoon Jan Wwent of Weyns, en had hij twee broeders Jacob Jan Wentssen of Wenssoen, raad in 1487-88, 1491-92, en Joost Jan Weynssoen, raad in 1505-06, schepen in 1509-10, 1513-14. Mogelijk is de pensionaris Mr. Jan Weynszoon (1512) ook een broeder. Van Jacob Wenssen, stamt af Mr. Adriaan Wenssen, advocaat 1558-59. Diens zoon Jan Wenssen Adriaensz. was raad in 1578 en schepen in 1579. Mr. Adriaan Wenssen, pensionaris van Dordrecht, 1572-77, was een overgrootvader broeders zoon van Matthijs. Verder is de verwantschap niet vast te stellen.

Matthijs Wentsen trad in de orde der Minderbroeders, werd later gardiaan in het klooster te Antwerpen, waar hij waarschijnlijk de Broeder Matthias was, aan wien de dichteres Anna Bijns hare refereinen opdroeg, wat zeer aannemelijk is, door beider vereering van den H. Bonaventura. In 1542 werd hij pater generaal der geheele Cismontaansche orde en overleed 1543 in het Minderbroeders klooster zijner geboorteplaats.

Vóór 1500 schreef hij reeds: *Dat busselkijn of bondelkijn van Mirren, vergadert van eenen gheesteliken ende zeer verlichten broeder van der Minnebroeders oerden van die familie der observanten in die provintie Van Colen*, 292 blz. 4°. Dat boekje werd in 1518 te Antwerpen bij H.E. van Homburgh gedrukt met fig. in 8°. Een tweede druk verscheen in 1529 te Antwerpen bij Simon Cock onder den titel: *Fasciculus Myrre. Dat is een zonderlinge devote materie van die passie ons heeren jhsu christi geheeten dat busselkijn oft dat bondelken van myrre vergadert van eenen geesteliken ende seer verlichten broeder van die Minnebroeders oerden van die familie der observanten in die prov. van Colen enz. En is in prente gecomen bi toedoen van eenen geleerden broeder Matthys van Dordrecht, gardiaen thantwerpen*. Met kalender en kantsneden. Hieruit zou dus blijken, dat Wentsen slechts de uitgever van het werk van een ordegenoot was. Voorts zijn er nog drukken van 1547 te Leiden in 4°. met fig., van 1548 te Antwerpen, van 1565 te Leiden bij Dirck Geridt Horst met fig. in 8°. Het dordtsch archief bezit de drukken van 1548 en 1565.

Volgens Schotel bezorgde Wentsen in 1535 een uitgave van: *De verweckinge der Godlijcker liefde gemaect bij een heyligen doctor van het Minnebroeders orde sinte Bonaventure*, dat men o.a. aantreft op den Cat. Jan Schouten blz. 53 n°. 126 onder M. Meynsen. De Maatsch. der Ned. Lett. bezit een andere vertaling nl.: *Dit boeck is geheten in den Latyn Stimulus diuini amoris in duitsch de prickel der minne gods wele ghemaect heeft die heilige doctoer Sinte Bonaventura van der Minrebroeders oerde Twelcke broeder Lucas Hey een waerdich man van der Minrebroederen oerde ghecorrigeert heeft van woert tot woert uten latyn in duytsche enz. Leyd. bi my Jan Seversen 1511 enz. 8°.*

Zie: Balen, *Dordrecht* 204; Schotel, *Kerk. Dordrecht* I, 5 vlg.; Kalf, *Gesch. Letterk.* III, 19; *Catalog. Letterk.* I, 611.

van Dalen

[Werbrouck, Josef, Franciscus, Engelbertus]

WERBROUCK (Josef, Franciscus, Engelbertus), priester geb. te Antwerpen, 15 Jan. 1752, zoon van Jos. Franc. Anselmus en van Vrouwe Catharina Grigis, overl. te Ysselstein 17 of 21 Nov. 1801, behaalde als student aan de universiteit te Leuven bij de promotie der filosofie, 1770, de negende plaats. Hij voltooide zijne godgeleerde studie aan het college van paus Adriaan VI, waar hij eenigen tijd als leeraar werkzaam was na den graad van licentiaat in de godgeleerdheid verkregen te hebben, 3 Apr. 1767. Reeds kanunnik van St. Jacob te Antwerpen, werd hij 1778 de eerste president van het college van Maria Theresia (des Vétérans) opgericht in het klooster der in 1773 gesupprimeerde Jezuïeten. 20 Febr. 1781 werd hij plechtig tot doctor der theologie gepromoveerd. Toen de St. Michielskerk te Leuven werd afgebroken en de parochie overgebracht was in de voormalige Jezuïetenkerk werd het pastoraat vereenigd met het presidentschap van het college en Werbrouck 7 Febr. 1784 tot pastoor aangesteld. Hij verkreeg tevens een kanunnikdij in het kapittel te Harlebeke en genoot 1782 de eer als rector magnificus aan het hoofd der universiteit te staan. Met algemeene stemmen werd Werbrouck door de kanunniken aangeduid om den bisschop van Antwerpen, Mgr. Wellens, op te volgen, 1784, doch de keizer benoemde hem niet, waarop hij tot deken van het kapittel van O.L. Vr. te Antwerpen werd gekozen. 2 Febr. 1782 verliet Werbrouck de universiteit, waar door onrechtmatige inmenging van den keizer de moeilijkheden en botsingen dagelijks toenamen. Gedurende zijn dekenschap leefde hij rustig en teruggetrokken, geëerd door het antwerpsche volk. Bij een volksoploop 15 Juni 1787, toen men reeds begonnen was het hotel van een voornaam regeeringspersoon te plunderen en te vernielen, kon hij door enkele woorden de volkswoede bedaren. Hij schreef vele vlugschriften om het volk te wapenen tegen den goddeloozen geest uit Frankrijk ingevoerd en hield zich met vele liefdadige werken bezig. Door zijn invloed bij het volk had hij een machtig aandeel in het verzet tegen Jozef II. Gedurende het woelige tijdperk van het laatste gedeelte der 18e eeuw trad hij verschillende malen als deken der kathedrale kerk op, om de eer aan de hoogstgeplaatste personen te bewijzen. Hij verwelkomde H. van der Noot en van Eupen in de kathedraal bij hun intocht in Antwerpen 27 Febr. 1790 na de zege op de Oostenrijkers. 12 Dec. 1792 zong hij het Te Deum voor den oostenrijkschen Keizer en 1 Apr. 1793 opnieuw uit dank voor het vertrek der Franschen. Toen dezen het volgend jaar weerkeerden braken treurige, droeve dagen aan voor deken Werbrouck. Bij de verkiezing van representanten in Antwerpen op bevel der Franschen door het vrije soevereine volk, bekwam deken Werbrouck van de 40 gekozenen de meeste stemmen een bewijs hoe hoog het volk hem waardeerde. In de grootste moeilijkheden bij al de ongerechtigheden der Franschen toonde hij zijn standvastig en moedig karakter, zijne diepe godsvrucht. De bisschop, die de groote schattingen, aan de Antwerpenaren opgelegd, niet kon voldoen, verliet zijn bisdom. 10 Juli 1794 vóór zijn vertrek benoemde hij eenige vicarissen om het bisdom te besturen, waaronder Werbrouck in de eerste plaats. Het tegenwoordig brabantisch gedeelte van het bisdom Breda behoorde nog tot Antwerpen. Met de andere vicarissen verzette zich Werbrouck openlijk door het uitgeven van gedrukte waarschuwingen tegen den ongeoorloofden eed van de geestelijken geëischt, tegen de vernietiging der kloosters, tegen de aanslagen op de vrijheid der geestelijkheid, enz. Een

eerste maal werd hij, 1794, gevangen naar Frankrijk gevoerd als gijzelaar voor de geëischte schatting van 10 miljoen, waarvan zijn deel 10000 frc. bedroeg. Na 21 dagen keerde hij ziek weder. Wegens zijn verzet tegen de dwingelandij, werd hij door de Franschen gehaat en veroordeeld tot verbanning naar Cayenne, 15 Dec. 1797. 11 Jan. 1798 werd hij aangehouden door de gendarmen en naar Parijs gevoerd. Door tusschenkomst van invloedrijke personen werd zijn vonnis veranderd in verbanning over den Rijn. Hij vestigde zich te IJsselstein, waar hij den dienst van kapelaan verrichtte, en overleed slechts 49 jaar oud aan een besmettelijke ziekte, tijdens het toedienen der sacramenten, in besmette huizen opgedaan. Te Antwerpen werd een plechtige uitvaart gehouden en eene lijkrede uitgesproken voor deken van Werbrouck, algemeen geëerd om zijn onbesproken levenswandel, zijne geleerdheid en de kloeke verdediging van zijne Kerk.

Zie: de Ram, *Synopsis Actorum Eccl. Antverp.* (Brux. 1856) 107, 117, 121, 128; Krüger, *Gesch. Bisdom Breda* II, 314; *Analectes hist. eccl. Belg.* XIX (1883) 360; V. Bavegem, *Het martelaarsboek der Belg. Geestelijkheid* III 85-88; Mertensen Torfs, *Gesch. v. Anlw.* VI, 291, 322, 467, 478, 563, 593; *Lijkrede van Jos. Franc. Engelb. Werbrouck, Doctor in de Godsgeleerdheid, Deken der Cathedraele kerke van Antwerpen en Schatmeester der Bestieringe van den Armen. Overleeden tot Ysselstein in Holland den 17den Nov. 1801. Uyt het Fransch in het Nederduytsch vertaelt door P.C. Raymaeckers* (t'Antw. Bij A.A. Bruers) z.d. 29 blz; *Vertoogschrift nopens de Verklaering, die van de Bedienaars der Godsdiensten worden afgeeycht, voorgedraegen aan den Raed der Vijf-honderd, door den Deken en het Capittel Cathedrael van Antwerpen, Mei 1797; Collection des Représentations des Curés de Louvain Bruxelles et Anvers* (Louv. 1797). Met brieven aan en van deken Werbrouck; P. Génard, *Anvers a travers les âges* (Brux. 1888) vnl. 242, 258; E. Poffé, *Antwerpen in de 18e eeuw* (Antw. 1897) 107-108, 116, 319; A. Thys, *Histoire des rues et places publiques d' Anvers* (Anv. 1873) 271; *Précis historiques* VI (1857) 62-67.

Fruytier

[Werff, Pieter Adriaansz. van der]

WERFF (Pieter Adriaansz. van der), geb. te Leiden 14 Juni 1529, aldaar overl. 5 Jan. 1603, zoon van Adriaan Pietersz. Vermeer, zeemtouwer te Leiden, voorganger der Anabaptisten aldaar, 1537 te Haarlem ter dood gebracht. Hij zette de zeemtouwerij zijn vaders voort, later aan de Marenderpsche Achtergracht. De werf, waaraan hij zijn achternaam ontleende, is afgebeeld in den atlas van Pleyte, *Leiden voor 300 jaren*. Hij behoorde tot de calvinistische gemeente te L. en vluchtte als 'hoofd-authour ende consistoriaal van de nieuwe religie' in 1567 naar Oostfriesland, later naar Wezel. Daar werd hij een der voornaamste agenten van Oranje bij de voorbereiding van den veldtocht van 1568 en kwam als zodanig in den zomer van dat jaar heimelijk naar Holland terug. Na de mislukking van den veldtocht weder uitgeweken, zette hij in 1570 en 1571 zijne werkzaamheid ten behoeve van den Prins voort bij de uitgewekenen aan den Beneden-Rijn en in Oostfriesland, ook in Engeland, contributiën innend en deze afleverend te Dillenburg. Hij was daarbij in den regel te Wezel gevestigd en werkte samen met Wesembeke (kol. 1112). In 1571 begon hij een handelszaak te Hamburg. Na den opstand in Holland werd hij opnieuw gebruikt voor de belangen van de uitgewekenen en kwam in Juni 1572 naar Leiden

terug. Hij werd er Juli 1572 in de nieuwe vroedschap gekozen en zette nog tot eind Aug. zijn contributie-inningen voort en was weldra, ondanks zijn aanvankelijke begeerte om als zeemtouwer zijn bedrijf te hervatten en verder als rustig burger te leven, diep gemengd in de zaken zijner stad. Tusschentijds tot burgemeester gekozen (17 Mei 1573), was hij, sedert Nov. 1573 presideerend burgemeester, als zoodanig een der drie mannen, die de leiding hadden bij de verdediging van Leiden in 1574, ofschoon hij volgens Douza zich niet zoo krachtig beloofde, met name toen hij begin Sept. na den dood van den bevelhebber Bronkhorst hoofd der stad werd. Beroemd is echter zijn moedig antwoord aan de naar het stadhuis opgekomen hongerende gemeente (vóór half Sept.). Door van Hout en van der Does bemoedigd, hield hij met hen en andere welgezinden ten slotte tot het gelukkig einde van het beleg dapper vol. Na het ontzet betoonde de Prins hem met een aanstelling tot commissaris van de vivres voor leger en vloot. Bij de reorganisatie door Oranje van het stadsbestuur na het beleg werd hij echter tot zijn ergernis niet opnieuw burgemeester, doch slechts vroedschap, blijkbaar omdat men op zijn standvastigheid niet al te zeer vertrouwd was in de nog steeds moeilijke omstandigheden. Wij vinden hem in 1577 weder als burgemeester, in het volgende jaar als voorzitter van burgemeesters, in 1581 als schepen en later herhaaldelijk in een van beide functiën, het laatst als burgemeester in 1598. Hij was na het beleg een der vermogendste en invloedrijkste burgers en had omstreeks 1580 de hand in de organisatie der 'nieuwe draperie' van de geïmmigreerde Vlamingen. Bij de leicestersche woelingen van 1587 en de twisten op theologisch gebied te Leiden omstreeks 1580 was hij een der leiders van de stedelijke regeringspartij tegenover de calvinistische predikanten en hun aanhang.

Hij is driemaal gehuwd geweest, met Aafje Laurensdochter, Ida van Tol en Maria Duyst van Voorhout; bij de eerste vrouw had hij drie kinderen, van wie Adriaan herhaaldelijk schepen en na 1610 burgemeester is geweest, bij de laatste zes kinderen. Zijn kleinkinderen van Assendelft stichtten hem 1661 een gedenkplaat (door R. Verhulst) aan een der pilaren van de Hooglandsche Kerk. Zijn standbeeld, door Koelman, staat in het van der Werff-park te Leiden.

Schilderij door M. Jzn. Mierevelt. Prenten door P. Philippe, J. Houbraken, H. Bay, B. de Bakker, J. Besoet.

Zie: te Water, *Levensbyzonderheden van v.d. W.* (Leyden, 1814); over zijn houding in Sept. 1574: Fruin, *Verspr. Geschr.* II, 428 vlg., 437; Blok, *Holl. stad*, III, passim. L. Knappert, *Opkomst Herv. i.e. N. ned. stad*, 167, 246, 272.

Blok

[Werm, Gerardus van]

WERM (Gerardus van), priester, te Maastricht gedoopt in de St. Nicolaas 13 Apr. 1604, overl. te Leuven 13 Jan. 1681, zoon van Gerard en Elisabeth van Ittern, behaalde bij de promotie der filosofie 1622 te Leuven als student van de Valk de tweede plaats onder 256. Hij werd professor der filosofie in de Valk en sinds 1629 primarius. 1634 had hij reeds den graad van licentiaat in de theologie en leerde de metaphysica. 1633 of 1639 werd hij benoemd tot president van het Kollege van Atrecht. 1636 verkreeg hij den doctorstitel in de Godgeleerdheid. Na sinds 1634 gewoon professor der theologie geweest te zijn, werd hij 1639 koninklijk professor primarius der scholastieke theologie.

Ger. Werm was een man van groote talenten en wetenschap. Bovendien was hij zeer ervaren in de talen; met weinig moeite had hij grondig Duitsch, Italiaansch, Fransch en Spaansch geleerd, en was behalve het Latijn de grieksche en hebreuwsche taal machtig. 1640 genoot hij de eer de universiteit als rector magnificus te besturen 1675. Hij helde over naar de strenge leer van Jansenius, zooals uit eenige zijner stellingen blijkt, die 7 Dec. 1690 door paus Alexander VII veroordeeld werden. Hij overleed hoog bejaard in zijn kollege en werd begraven in de kapel. In dat kollege had hij drie studiebeurzen gesticht voor zijn bloedverwanten, afstammelingen van zijn oom Hilarius v.W. en zijner tante Joanna v.W., of in Maastricht geboren, Leuven of Haarlem. Zij brachten 1880 nog 190 frcs. op en worden begeben door de prov. commissie van Brabant.

Zie: Val. Andreas, *Fasti Academici* (Lov. 1650) 48, 80, 142, 302; *Analectes Hist. Eccl. Belg.* XVII, (188) 384, 390; XXI (1888) 227; XXVII (1898) 328, 329, 333; *Maasgouw*, 1890, 51; *Diction. de Théol. Cath.* (Paris 1903) I 751, 756.

Fruytier

[Werm, Hilarius van]

WERM (Hilarius van), geb. te Maastricht. overl. te Mechelen 14 Juni 1688, zoon van den schepen W. Hilarius en Anna van Hees, voltooide zijn rechtskundige studiën aan de universiteit te Leuven. 29 Januari 1665 werd hij, licentiaat in de rechten, aangesteld als advokaat fiscaal en tevens syndicus der universiteit. Als zoodanig komt hij nog voor 1671. Tweemaal stond hij aan het hoofd der universiteit als rector magnificus, 1664 en 1669. Hij werd ridder, meester der rekesten, ordinarius van het huis van den koning van Spanje en benoemd tot lid van den Hoogen Raad van Mechelen door brieven van 17 Nov. 1678. Hij overleed in dit ambt te Mechelen 1688. Hij was een volle neef van Ger. van Werm, die voorafgaat, en is gehuwd geweest met Antoinette van Espen.

Zie: *Analectes Hist. Eccl. Belg.* XXVII (1898) 332, 333, 370, 373; Butkens, *Supplément aux Trophées de Brabant* ('s Grav. 1726).

Fruytier

[Wesembeke, Wesembecke, Wesembeek Jacob van]

WESEMBEKE, *Wesembecke*, *Wesembeek* (Jacob van). Hij werd uit een patricische juristenfamilie geboren te Antwerpen in 1524. Zijn vader was Petrus van Wesembeke, secretaris, schepen, raad van de stad. Omtrent zijn jeugd en opleiding is niets bekend. Hij was uit een gezin met 16 kinderen. Wij weten alleen, dat hij sedert 16 Mei 1546 secretaris, sedert 27 April 1556 pensionaris van Antwerpen was. Als secretaris was hij zijn vader opgevolgd. Hij werd in zijn ambt zeer op prijs gesteld en 1563 naar Spanje gezonden om er met een klein gezantschap namens de stad koning Philips in te lichten omtrent de religieuze toestanden in de Nederlanden, waarvan hij als hoofdamtenaar der groote handelstad zeer goed op de hoogte was. Hij wist met veel moeite den Koning te overtuigen, dat de onmiddellijke plaatsing van een bisschop te Antwerpen en de verscherping der inquisitie aldaar ongeraden was, met het oog op de handelsbelangen, en kreeg dienaangaande een schriftelijke belofte mede. Maar zijne broeders, van wie Philips in 1566 een Luthersch boekje uitgaf, Matthias, bekend jurist, en Pieter, later hoogleeraar te Jena, Wittenberg en Altorf, ten slotte raadsheer te Coburg werd, waren zeer verdacht; een vierde broeder, Andries, wist zich nog te Antwerpen te handhaven tot zijn dood in 1569. Ook hijzelf,

die door zijn ambt met den gematigden antwerpschen burgemeester van Straelen en met de calvinistische en luthersche consistoriën te Antwerpen van nabij bekend was, ontging de verdenking niet, hoewel hij nog katholiek bleef. De bescherming van den Prins van Oranje kwam hem wel te stude; met dezen en den heer van Hoogstraten, diens medestander, had hij in 1565 en 1566 zeer nauwe betrekkingen; hij steunde hen krachtig in hunne pogingen om te Antwerpen de rust te bewaren, wat vóór en na den Beeldenstorm niet dan met groote moeite en met levensgevaar gelukte. Hij werd dan ook in het voorjaar van 1567 door de toen weder zich krachtig gevoelende brusselsche regeering, die toen met geweld tegen de ketters en hunne beschermers optrad, lastig gevallen en ernstig bedreigd. Even vóór Oranje verliet hij in April 1567 het land, zijn gezin en zijn bezittingen, waaronder een buitengoed bij Antwerpen, achterlatend. Oranje zond hem vooruit naar zijn broeder te Dillenburg en toonde zich zeer bezorgd voor zijn veiligheid, daar hij 'allerhandt geheimde sachen' wist en misschien deze zou bekennen, als hij in de handen der 'widdersachern' viel. Hij bood in den loop van dit jaar herhaaldelijk den antwerpschen magistraat aan zich wegens de beschuldigingen tegen hem te komen verdedigen maar ontving op zijn brieven geen antwoord, evenmin op die van gelijken aard aan zijn vrienden te Antwerpen. Hij werd dan ook, als medeplichtig aan de troebelen, 20 Febr. 1568 voor Alva's Bloedraad gedaagd en protesteerde 6 Maart bij den procureur-generaal, 8 Maart bij den Antwerpschen magistraat tegen die indaging, zich voor zijn besprekingen met de Calvinisten en Lutheranen zoowel als voor zijn samenwerking met Oranje en Hoogstraten beroepend op de eischen van zijn pensionarisschap, terwijl hij betuigde geen deel genomen te hebben aan eenige calvinistische of luthersche samenkomsten zoo min als aan die der Edelen van het Compromis of aan die der Grooten. Een en ander kon evenwel zijn veroordeeling (14 Mei 1568) tot eeuwige verbanning en confiscatie zijner goederen niet verhinderen. Hij schreef daartegen een geharnaste *Défense ou Justification* (Jan. 1569). Sedert is hij een der meest bekende medewerkers geweest van den Prins van Oranje in diens pogingen om den opstand der Nederlanders tegen Alva te organiseeren, in de eerste plaats met zijn scherpe pen, maar ook als roerig en talentvol organisator van samenzweringen, collecten ten behoeve van den opstand en expeditiën tot bemachtiging van belangrijke steden. Hij stelde de manifesten op, waarmede Oranje in 1568 zoowel als in 1572 zijn veldtochten in Brabant inleidde, en verder menig pamflet, dat de zaak van Oranje en de bevrijding der Nederlanden moest dienen. Aan den veldtocht van 1568 nam hij in 's Prinsens leger deel. Belangrijk is vooral zijn *Description de l'estat, occurences advenues au Pays- Bas au faict de la religion*, geschreven in 1568 en in 1569 in het Nederlandsch en Fransch uitgegeven, een der belangrijkste verhalen over de godsdienstige beweging van 1566, die hij van zoo nabij kende, en grondslag van latere beschrijvingen. Hij is ook hoogstwaarschijnlijk de steller der *Corte vermaeninghe aen alle Christenen opt vonnisse oft advis teghen den Heere Anthonis van Stralen* (1569) en der *Deduction de l'innocence du comte de Hornes* (1569). Als de Prins in het najaar van 1569 uit Frankrijk teruggekeerd is, blijft W. zich bezig houden met het samenstellen en drukken van pamfletten en houdt zijn verblijf te Dillenburg, te Keulen, te Wezel en elders aan den Beneden-Rijn, waar hij

in dienst van prins Willem ijverig werkzaam is. Hij staat in 1570 voortdurend in betrekking tot de calvinistische consistoriën in de steden aan den Beneden-Rijn en doet in Juli van daar uit een gevaarlijke en avontuurlijke reis naar Gelderland, Utrecht en Holland om er op last van den Prins betrekkingen met diens geheime aanhangers aan te knopen met het oog op een beraamden inval en een daarmee samenhangenden opstand, benevens het bijeenbrengen van gelden daarvoor. Een tweede commissie van den Prins tot hetzelfde doel volgde in Augustus. Hij kwam ditmaal in de overijselsche steden en tot Groningen en Emden toe. In het najaar zou de opstand plaats hebben. Wesembeke was buitengemeen werkzaam, maar er kwam weinig van de zaak; alleen de aanslag op Loevestein gelukte, maar ook dat kasteel viel spoedig. De brieven over deze geheele voorbereiding waren uiterst geheim; personen en plaatsen werden daarin aangeduid met blijkbaar door W. uitgedachte verdichte namen. Basius, Cant, Sonoy, Van der Werff, Van Swieten, Geldorp e.a. waren diep bij dit alles betrokken, zoo ook de Watergeuzen van Lumey, Dolhain, Brederode enz. Na de mislukking was het vertrouwen van den Prins op W.'s berichten, plannen en vooruitzichten ernstig geschokt. Vooral geldgebrek was de oorzaak der mislukking. Ofschoon W. voor het vervolg volstrekt niet wanhoopte en te Wezel, Essen en Duisburg werkzaam bleef, moest Oranje hem herhaaldelijk waarschuwen tegen al te grooten ijver en al te groote lichtgeloovigheid. Toch blijft W. in dezelfde richting ook in 1571 werken en bereidt opnieuw van allerlei voor in verband met de nieuwe plannen van den Prins. Ook nu weder heeft hij de hand in pamfletten en manifesten, dienend tot voorbereiding van den veldtocht van 1572, met name in de proclamatiën, die hij evenwel buiten weten van den Prins te vroeg deed uitgaan, waarover hij eene terechtwijzing ontving. Hij verzamelde ook geschut en munitie voor den nieuwen veldtocht, waarop hij den Prins vergezelde. Met dezen kwam hij waarschijnlijk in October naar Holland, op welks gunstige ligging voor een opstand hij en Geldorp den Prins reeds in 1570 met nadruk hadden gewezen. Wij hooren sedert niet meer van hem, behalve dat hij 23 Oct. 1573 door de Staten van Holland belast wordt met een commissie als 'commissaris van oorlog' (Res. Holl. i.d.) en den eed daarop aflegde. Hij moet gestorven zijn vóór 1575 (Res. Holl.), daar zijne weduwe H. T w e e s c h e l l i n k dan om betaling harer pretensiën vraagt.

Van zijne boven genoemde geschriften, de *Défense* en de *Description* gaf R a h l e n b e c k onder den titel van *Mémoires de Jacques de Wesembeke* (Brux. et La Haye, 1859) een herdruk; van de eerste naar een copie in de Bibl. Royale te Brussel, daar zoowel de Nederlandsche als de Fransche uitgave van 1569 uiterst zeldzaam waren geworden; van de tweede, waarvan slechts het eerste boek tot ons gekomen is, eveneens zeldzaam, naar een ex. der Fransche uitgave van hetzelfde jaar in dezelfde bibliotheek. Van de Nederlandsche uitgave der *Description*, getiteld *De beschryvinge van den geschiedenissen in den Religien saeken, toegedragen in den Nederlanden van den jare 1500 tot 1566* (Antw. 1559) verscheen slechts het eerste boek. I s a a c S c h i l d e r s gaf in 1616 van de Fransche uitgave, omdat hij de Nederlandsche nergens vinden kon, een vertaling in het Nederlandsch (Middelb. 1616), opgedragen aan de Staten van Zeeland onder den titel *Beschryvinghe van den Staet ende voorl-*

ganck der religie in Nederlant en de saecken daer over ontsiaan. Een nadruk daarvan verscheen in datzelfde jaar te Breda (T e W a t e r , *Verbond der Edelen*, IV, 391). Brieven van en aan hem bij V a n S o m e r e n , *Archives ou corresp. inédite de la Maison d'Orange-Nassau. Supplément au recueil de M. Groen van Prinsterer* (Utr. en Amst. 1896), en in Groen's *Archives* III, 317 (pseud. 'Hans Baert'), waarover vgl. Fruin, *Verspr. Geschr.*, VII, 113 vlg.; Bakhuizen van den Brink, *Studiën en Schetsen*, I, 288 vlg.; V a n D o o r n i n c k , *Anon. Pseud.*, No. 611, 672, 4678, 4899.

Over hem: Fruin, l.l. en *Verspr. Geschr.* passim (zie *Register*), vooral II, 11 vlg.; R a h l e n b e c k in de inleiding op de *Mémoires*.

Blok

[Wessels, Wilhelmus]

WESSELS (Wilhelmus), geb. te Tiel 14 Mei 1833, overl. te Zevenaar 11 Nov. 1900. Hij werd priester gewijd te Warmond 12 Aug. 1857. Hij was kapelaan te Utrecht (Willibrordus) tot 1861, in welk jaar hij overgeplaatst werd naar Hilversum. Tot pastoor te Doetinchem werd hij benoemd 16 Febr. 1870 en daarna 22 Juni 1884 te Zevenaar.

Hij schreef: *Kritische toonen uit de Dietsche Warande onder het balkon van den heer W.J. Hofdijk* (Amst. 1866); *De wording der taal, eene bijdrage tot waardeering van de wetenschap der ervaring* ('s Grav. 1869); *De kunst zonder God* (Haarl. 1870); *Weerklank van een echo* (Alkm. 1873); *De Katholieke Kerk en de waarschuwing der natuur. Naar het Hoogd. van Dr. Dietrich Becker* (Leid. 1879); *Het leven van de H. Teresia door haar zelve beschreven. In het Nederlandsch overgezet uit de fransche vertaling harer werken van M. B o u i x* (Utr.). Zijn *Lijdensmeditaties* (1908) gaf pastoor H. van Megeren uit. Verder schreef hij nog artikelen in *De Dietsche Warande* en *Thyms Almanak voor Nederlandsche Katholieken*. Een tijdlang was hij ook redacteur van *De IJsselbode*.

van der Heijden

[Westerhoff, Johannes Henricus]

WESTERHOFF (Johannes Henricus), geb. te Gouda 22 Febr. 1727, overl. te Amsterdam 26 Nov. 1775, zoon van Arnoldus Henricus en Adriana de R o u w . De vader, uit een regentengeslacht te Ham in Westfalen, had te Leiden gestudeerd (ingeschr. 27 Nov. 1700), was daarna hofprediker geweest van Philippus, landgraaf van Hessen, en 1708 naar Gouda als rector vertrokken. Men vindt 's mans geschriften (o.a. *Poëmata Libergii*, den haagschen doctor, *Apologia synodi dordracenae*, vertaald, met eene voorrede van den 'gadelozen Johan van den Honert') bij Vrolijkert, hieronder aan te halen. Hij had nog twee zonen, een studeerde in de rechten, de ander in de medicijnen. Hij stierf in 1737, de weduwe ging in 's Gravenhage wonen, waar onze Johannes ter latijnsche schole ging. Hij liet zich 14 Sept. 1743 te Leiden als theoloog inschrijven (in het *Album Stud.* staat hij als '20 T.' wat dus vier jaar te oud is) en deed 27 Juni 1749 praeparatoir tegelijk met Dion. van de Wijnperse (zie beneden), geëxamineerd door ds. Caen. 4 Jan. 1750 preekte hij intrede te Hellevoetsluis, 16 Juli 1752 te Vlissingen. Hij bleef daar tot begin 1762. Hij was er dus September 1755, toen de kerkeraad Elizabeth Bekker onder censuur stelde 'wegens haar weggaan met den vaandrig Matthijs Gargon'; 1 Mei 1756 kon de wijkpredikant berichten, dat hij haar van die censuur ontslagen had. Dat was D. Veegens, die haar in 1754 had aangenomen. De naam van Westerhoff komt bij de

laatste schrijfsters over Betje's jeugd niet voor (Joh. Naber, dr. Hendrika
Ghijzen, welke

laatste zoo vriendelijk was hare aanteekeningen nog eens voor mij te raadplegen), maar Nagtglas herinnert ons, dat Betje later een gedicht schreef onder 's mans portret door J. Buis en noemt haar dan 'eene vriendin uit Vlissingen' (vergel. *Catalogue de portr. de theolog.*, van Stockum, no. 1269). In dat onderschrift heet het op het slot: 'En ider kent in hem den braafsten godsgezant, Die zijne hemelleer bekrachtigt door zijn leven'.

In een brief aan Mr. Noordkerk 10 Oct. 1770 schrijft zij: 'Ds. Westerhoff heeft mij zijne predikatie voor drie weken reeds gezonden; dit noodzaakte mij zijn Ew. eenen *Craig* [*Het leeven van Jesus Christus* door dr. William Craig, vertaling van Betje, in dat jaar verschenen] te zenden, wilde ik niet onbeleefd zijn. Hij heeft mij zeer obligeant geantwoord, dog ik maak op zulke menschen geene staat altoos'. Het klinkt niet overmatig warm. De bedoelde preek zal wel zijn *Jeremias getroost*, waarmede W. 26 Aug. 1770 Petrus Broes te Amsterdam bevestigd had en die in druk verschenen is. Want hij was van Vlissingen naar Gouda gegaan, intrede 28 Febr. 1762 en vandaar naar Amsterdam, intrede 9 Nov. 1763.

Men heeft van hem, behalve de reeds genoemde leerrede, *Jesaia's tempelgezigt* ook eene leerrede en een beschouwing over Ps. CXI, 2 vóór Samuel Scheurer, *Kortbondige natuur- en schriftmatige landtheologie*, vertaald door zijn vader.

Hij was te Vlissingen 3 Mei 1757 gehuwd met Catharina Vrijdag j.d. en verwekte bij haar Adriana, geb. 3 Nov. 1758, Willem Abraham, geb. 24 Oct. 1763 en Henriëtte Elisabeth, geb. 27 Sept. 1770 en overl. 27 Jan. 1777.

Op zijn dood zijn lijk- en grafdichten gemaakt, sinds in 40. verschenen bij G. Bom te Amst.

Schilderij door J. Buys. Prent door J. Houbraken.

Zie: Croese, *Kerkel. Reg.* 337; Vrolikhert, *Vlissingsche Kerkhemel* 314-319; Nagtglas, *Levensber. v. Zeeuwen*, II 940; J^a. Naber, *Wolff en Deken*, 25 vlg.; H.C.M. Ghijzen, *Betje Wolff, jeugd en huw. jaren*, 11-17; *Brieven van Betje Wolff en Aagtje Deken*, uitg. Dyserinck 32.

L. Knappert

[Westerhoven, Westerhovius, Laurentius Gualteri, Walters of Wauters]

WESTERHOVEN (Westerhovius, Laurentius Gualteri, Walters of Wauters), doch meestal genaamd naar zijne geboorteplaats Westerhoven in Noord-Brabant, overleed 20 Nov. 1578 te Leuven, waar hij als professor der theologie zich zeer verdienstelijk heeft gemaakt. 1573 onderteekende hij met de andere professoren der theologie den brief aan den koning, waarbij de verwijdering van Alva gevraagd werd. 28 Aug. 1577 werd hij plechtig tot doctor der theologie uitgeroepen, een eer, die slechts toegestaan werd aan de geleerdste theologanten. Hetzelfde jaar werd hij aangesteld als president van het kollege St. Anna, dat hij bestuurde tot 1577, toen hij benoemd werd in de zelfde hoedanigheid in het Croot kollege der theologanten. Hij had veel te lijden van de ongebondenheid der soldaten, die dat jaar Leuven kwamen bezetten en bijna alle kolleges in bezit namen, waardoor de universiteit als het ware verlaten was. Doctor Westerhoven werd door de besmettelijke ziekte roode loop aangetast, en stierf aan de gevolgen. Hij stichtte drie studiebeurzen in 't H. Geest Kollege. Coppens en Grameye verwarren hem met Laurentius Nagelmaker, zijn tijdgenoot en wellicht studiegenoot. (Zie V kol. 353).

Zie: *Analectes Hist. eccl. Belg.* XVII (1881) 165; XVIII (1888), 205; Val. Andreas, *Fasti Academ.* (Lov. 1650) 123; Schutjes, *Gesch. Bisd. 's Bosch* V, 913; *Annuaire de l'université de Louvain* 1856, 302.

Fruytier

[Westerwoudt, vader Felix]

WESTERWOUDT (vader Felix), geb. 14 Maart 1861, Amsterdam; overl. 13 April 1898 te Kuching. R.K. missionaris op Borneo. Hij was de jongste zoon van Mr. F.Th. Westerwoudt, den bekenden katholieken staatsman, staatsraad in buitengew. dienst, 40 jaar lid van Gedep. Staten v.N. Holl. Aanvankelijk leerling van het stedelijk gymnasium te Amsterdam, ontving 'father' Felix zijn opleiding tot priester aan de seminaries Hageveld en Warmond, en ging hij tot voorbereiding voor de Missie naar het St. Joseph's College te Mill-Hill bij Londen, in October 1883, waar hij 1 Maart 1885 tot priester werd gewijd; den 1en October vertrok hij naar Kuching, de hoofdplaats van Sarawak, in gezelschap van 'father' Reijffert, ook een amsterdammer, die voor de missie van Kanowit was aangewezen. Westerwoudt werd aangewezen voor de missie op den Singhi, een 2000 voet hoogen berg op een dagreis van Kuching, waar op een plateau 4 à 5000 land-Dajaks wonen, een weinig aantrekkelijk en moeilijk te behandelen volk van Borneo. De meeste bewoners zijn met huidziekten bedekt. Geen ervan was christen. Na veel tegenspoed en tallooze ontberingen, telde, na ruim 13 jaar, de missie van den Singhi een twintigtal goede katholieke inboorlingen en werd een katholiek huwelijk gesloten. Reeds vroeger was een school gesticht, en in 1891 waren twee geestelijke zusters ter assistentie gekomen, die vooral voor de bekeering der meisjes zorgden. 'Niets vragen, niets weigeren' was de leus van den missionaris. De hoofdtrekken van zijn leven op den Singhi waren zijn groote voorzichtigheid, zijn onverwinnelijk vertrouwen op God, zijn groot geduld, zijn nooit falende opgeruimdheid, zijn liefde tot armoede en versterving. Een nietig kuddeke Christenen was de vrucht van heel dat leven van opoffering.

Zie: E. v(an) R(ijckevorssel) W(esterwoudt), *Een Nederlandsch Missionaris Felix Westerwoudt*, Tilburg 1919. 2e dr. met portretten en afbeeld.

Sterck

[Westerwoudt, Johannes B.A.M.]

WESTERWOUDT (Johannes B.A.M.), geb. Amsterdam, 20 Dec. 1849, overleden Arnhem, 2 April 1906, kunstschilder, opgeleid aan de antwerpsche Academie en leerling van prof. Allebé. Hij behoorde tot de vroege haagsche school en gevoelde veel waardeering voor Jongkindt en de Barbizon-school. Zijn belangrijke verzameling schilderijen waaronder ook eenige werken van hemzelf, is, na zijn dood, voor een groot deel geschonken aan het Rijksmuseum.

Sterck

[Westrenen, Jan, Westreenen van]

WESTRENE (Jan, Westreenen van), priester geb. te Amersfoort, zoon van Jacob Petersz. overl. te Leuven 29 Dec. 1658, studeerde aan de universiteit te Leuven en werd in plaats van zijn broer, Gerard Westreenen, 1 Oct. 1655 president van het kollege St. Willibrord of Bosch-kollege tot zijn dood. Het Boschkollege was gesticht door Nic. Zoesius van Amersfoort, later bisschop van

den Bosch. Daar van het begin der stichting 1610-60 wel 5 presidenten geboortig van Amersfoort aan het hoofd stonden, zullen dezen een recht van voorkeur genoten hebben. Bij de stichting had Henricus Westreenen, waarschijnlijk een bloedverwant van Jan, twee beurzen gesticht. Gerard Westreenen, licentiaat der theologie, kanunnik van St. Gerson te Keulen, pastoor van St. Laurentius te Weesp tot 1646 in Holland (niet Wesip in Duitschland, zoals

Arch. Utr.) was 20 Mei 1655 tot president benoemd van St. Willibrord-kollege. Hij bestuurde dit niet in persoon, doch door een vice-president van 20 Mei tot 1 Oct., toen zijn broer Jan aan het bestuur kwam, die tot de congregatie der Priesters Oratorianen had behoord, 1641, maar deze verlaten had. Waarschijnlijk plaatste Gerardus, overl. 1669, in de kapel van het Kollege de glasvensters met inschrift te zijner gedachtenis en die van de overleden presidenten Jan Westrenen en van Gessel van Amersfoort, met den datum 1661. Jan van Westrenen stichtte 1658 een beurs, ten gunste van een student geboortig van Utrecht, in het Kollege St. Willibrord.

Zie: *Analectes hist. eccl. Belg.* XIX (1883) 134, 138; *Archief Aartsb. Utrecht* XIII (1885) 232, 235; *Hist. Ep. Ultraj.* 204; Schutjes, *Gesch. Bisdom 's Bosch* I, 366; II, Bijlage.

Fruytier

[Weynhorst, Wyenhorst Metta, Maria, Margaretha]

WEYNHORST, Wyenhorst (Metta, Maria, Margaretha), non en abdis van de Cisterciënserabdij Munster te Roermond, geb. omstreeks 1630, dochter van Jo an . Cibertus, heer van Donk, overl. 11 Nov. 1640 en van Marg. Clara van Gelder, overl. 11 Sept. 1666, was in het klooster getreden onder de abdis Hermanna v.d. Pol 1649-1656. Plaats of datum van haar overlijden zijn niet bekend. Ook de datum van haar benoeming vindt men nergens juist vermeld. Sivré geeft aan 1670; evenzoo Rom en . Renier, die verzekert, dat de abt van Valdieu 1667 de abdis van Roermond Marie de Wijnhorst heeft gewijd. In een rekest van het Hof te Roermond zegt de abdis, dat zij 1669 aan het bestuur is gekomen. Abdis Wyenhorst volgde op de abdis Fr. d'Alsace de Boussu, die, tot abdis van Ter Cameren bij Brussel gekozen, waar zij geprofest was, het Munsterklooster in treurigen toestand achterliet. Door een doorbraak van de Roer, het Hellegat, leed de abdij veel schade 1663; door den vreeselijken brand der stad Roermond, 31 Mei 1665, werd ook de Munsterabdij een prooi der vlammen, een slag, welken zij nooit geheel te boven kwam. Ter herstelling van dat alles moesten sommen op interest worden genomen en de bezittingen belast worden, zoodat de nieuwe abdis bij de aanvaarding van het bestuur de abdij met meer dan 21000 gulden bezwaard vond. Zij moest nog een groot gedeelte der abdij opbouwen. Nog heden vindt men het wapen der abdis Wyenhorst met het jaartal 1670 boven den ingang van de poort der abdij, thans kazerne aan de Hamstraat. Gedurende haar bestuur trof zij vele ongelukkige jaren; door den aanhoudenden oorlog en het gevolg plundering, opeischingen en duurte werden de pachten slecht betaald. Meermalen werd zij bedreigd met inkwartiering, welke de abdis. 1674, weigerde, omdat zij bij besluit van den stadhouder 1672 was vrijgesteld. De magistraat der stad stelde haar zelfs aansprakelijk voor de rust der visschers in de doorbraak, die door ruiters bemoeijlikt waren. 2 Dec. 1681 ontving de abdis van het Hof te Roermond de noodige toestemming, reeds verleend door den abt van Valdieu, om 3000 pattacons ten interest op te nemen om een executie, waarmede de crediteuren dreigden, te voorkomen. 1683 geraakte zij in moeilijkheid met den bisschop van Roermond over het begeven der pasterijen bij concours, hetgeen de abdis weigerde. De bisschop riep haar voor den Raad des Konings en 26 Febr. 1684 werd zij ten principale en in de kosten veroordeeld. In de abdij heerschte hoe langer hoe meer ontevredenheid over haar bestuur, zoodat zij ten laatste door den abt van Valdieu ontzet werd

van alle administratie. Na het bombardement van Roermond en de inneming der stad door de Staten, 7 Oct. 1702 wendden de nonnen, die onder elkander verdeeld waren, zich met hare klachten tot de Staten-Generaal. Dezen gaven de zaak in handen van den bisschop van Roermond, 18 Mei 1705. De adellijke jonkvrouwen verzetten zich onder allerlei voorwendsels tegen de visitatie van den bisschop, totdat zij eindelijk inzagen dat langer weerstand niets baatte en zij zich gewonnen gaven, Apr. 1706. Op voorstel van den bisschop werd de abdis Wyenhorst aangemaand van al hare rechten afstand te doen en aan de nonnen bevolen tot hare opvolgster Albertine van Reede van Saesvelt te kiezen. Deze was geboren onderdaan der Generale Staten, van een adellijke familie, hoog in aanzien, en sinds 33 jaar non van de Cistercienserabdij Burtscheid bij Aken. Zij was een goede huishoudster en aan den abt van Valdieu, visitator zoowel van Burtscheid als van Munster, welgevallig, zoodat hij haar zou steunen. Daar de bisschop overtuigd was met geweld niets te winnen, werkte hij door overreding. De abdis nam haar ontslag en verkreeg pensioen. Door 8 van de 10 stemmen werd Albertine van Reede gekozen. De non Theodora van Lansbergh, overl. 7 Jan. 1716, die zich niet wilde onderwerpen en die volgens de bisschop sinds 20 jaar de stokebrand van alle twisten in de abdij was, moest naar elders verhuizen.

Het schijnt, dat ook de abdis van Wyenhorst naar een ander klooster is gegaan, want haar overlijden komt niet voor in het necrologium der abdij. Hare zuster *C l a r a E l i s a b e t h*, eveneens non in Munster, was reeds 6 Mei 1661 overleden; hetzelfde jaar 11 Nov. overleed hare zuster *E v a*, beiden vermeld in het necrologium der abdij.

Zie: *S i v r é*, *Het Necrologium van O.L. Vr. Munster te Roermond*, 10, 46, 82, 100, 101; *Verstagen Rijks Oude Archieven*, XXXV (1912) 456-457; *Limburgs Jaarboekje* XXII (1916) 136-140; *R e n i e r*, *Hist. de l' Abbaye de Valdieu* (Verviers 1865), 65; *J. H a b e t s*, *Geschiedenis bisdom Roermond II*, 206-208.

Fruytier

[Wichers, Jhr. Hendrik Ludolf]

WICHERS (Jhr. Hendrik Ludolf), verdienstelijk rechtsgeleerde en staatsman, geb. op den huize Hoogma, gemeente Roden (Dr.), 21 Juni 1800, overl. in den Haag 4 Mrt. 1853. Hij ontving zijn opleiding aan de hoogeschool te Groningen, waar hij 10 Dec. 1823 tot jur. utr. Dr. promoveerde. Het volgend jaar werd hij benoemd tot procureur bij de arrond. rechtbank te Winschoten, en drie jaar later (1827) tot officier van justitie aldaar. In '38 zag hij zich in die betrekking overgeplaatst naar Groningen, terwijl hij in 1844 tot lid van den Raad van State benoemd werd en in '45 tot voorzitter der Hooge en Militaire gerechtshoven in Ned. Indië. Tevens werd hem in dat jaar de voltooiing der nieuwe wetboeken in die gewesten opgedragen. Hij vertrok naar Indië in Mei 1846. Twee jaar later werd te Batavia de nieuwe indische wetgeving van kracht verklaard en werden de rechterlijke collegies aldaar volgens de nieuwe organisatie beëedigd en geïnstalleerd. Mr. Wichers hield bij die plechtige gelegenheid een rede, waarvan men 't belangrijkste weergegeven vindt in 't *Weekblad van het Regt*, No. 934 jaarg. 1848.

In April 1849 naar 't vaderland teruggekeerd, werd de bekwame man kort na zijn terugkomst (4 Juni) tot minister van justitie benoemd in 't kabinet de *K e m p e n a e r - D o n k e r C u r t i u s*. Doch zijn gezondheid liet hem niet toe die betrekking lang te bekleeden. Nog in het-

zelfde jaar (25 Aug.) ontving hij op daartoe gedaan verzoek eervol ontslag. Vier jaar later overleed hij.

Hij was gehuwd, sedert 1828, met vrouwe Hillegonda Adriana Feith (overl. 1873), uit welk huwelijk tien kinderen geboren werden.

Zie: *Weekbl. van het Regt* van 10 Mrt. 1853; *Gron. en Prov. Gron. Cour.* van 22 Mrt. 1853; Van Weld. Rengers, *Parl. Gesch. Ned. Register*; voor de genealogie *Ned. Adelsboek* 1918. 336.

Zuidema

[Wichers, Jhr. Hendericus Octavius]

WICHERS (Jhr. Hendericus Octavius), geb. te Winschoten 5 Mei 1831, overl. 23 Jan. 1889; zoon van Jhr. Mr. Hendrik Ludolf Wichers, rechter te Winschoten (die vóórgaat) en van Hillegonda Adriana Feith. Kwam 1 Oct. 1846 op het Instituut te Medemblik, dat hij 1 Sept. 1850 verliet, werd 1 Oct. 1852 luitenant ter zee 2e kl. Hij ging in 1857 met den schroefstoomer Japan onder bevel van den luit. 1e kl. W.J.C. ridder Huissen van Kattendijke naar Japan, en bleef, nadat dit stoomschip aan de Keizerlijke regeering was overgegaan, nog van 1 Nov. 1857 tot eind October 1859 in Japan tot geven van onderwijs in krijgs-zeevaartkundige en andere wetenschappen. Met 19 Feb. 1861 bevorderd tot luitenant ter zee 1e kl., vervulde hij van April 1861 tot eind September 1865 de betrekking van adjudant van den minister van marine; in laatstgenoemd jaar als commandant van een oorlogsbodem naar Oost-Indië vertrokken, werd hij daar chef 1e bureau, 1e afdeling van het Departement van Marine. In het vaderland teruggekeerd, was hij van Mei 1870 tot eind April 1874 inspecteur van het loodswezen, betonning, bebakening en verlichting in het 3e district te Willemsoord. Met Aug. 1872 was hij inmiddels bevorderd tot kapitein-luitenant ter zee. Weder naar Oost-Indië vertrokken vervulde hij van Oct. 1874 tot eind Oct. 1877 de betrekking van chef der afd. materieel aan het Departement van Marine, gedurende welken tijd met 1 Maart 1877 de bevordering volgde tot kapitein ter zee. Met 2 Nov. 1877 trad hij op als minister van marine, hetwelk hij bleef tot 20 Aug. 1879, inmiddels in 1878 benoemd tot adjudant des Konings in buitengewonen dienst. Na het nederleggen der portefeuille van marine, weder als kapitein ter zee in actieven dienst getreden, is hij in 1881 op verzoek op pensioen gesteld. Daarna was hij van 1881 tot 1884 lid der Tweede kamer van de Staten-Generaal, en werd in 1885 directeur van het entrepot-dok te Amsterdam.

Hij was gehuwd met Jacoba Petronella Johanna Fraser.

Zie: *Marineblad* 1888, 89.

Herman

[Wiekevorst, Jan]

WIEKEVORST (Jan) geb. te Beets 1553 overl. in het klooster Keizersbosch te Neer bij Roermond 13 Apr. 1636, was norbertijn der abdij Averbode, waar hij 17 Mei 1575 was geprofest. Priester gewijd 1578, werd hij eerst supprior en daarna prior. Terwijl hij het ambt van prior bekleedde, bestuurde hij tijdens het openstaan van den abtsetel 1588-1591 de abdij als administrator. Met raad en daad stond de prior Jan Wiekevorst zijn abt Math. Valentijns, 1591-1636, bij het herstellen der abdij, die gedurende de ongelukkige oorlogstijden zoozeer had geleden, gedeeltelijk was afgebrand en waar vele voorschriften van den regel verwaarloosd waren. Van prior werd Wiekevorst benoemd tot pastoor te Koersel. 1593 werd hij uit zijne pastorij

door een bende geuzensoldaten weggevoerd en eerst na een losgeld van 300 gulden losgelaten. Kort daarna

werd hij in de pastorie Soetendaal wederom gevangen genomen, doch kreeg zijne vrijheid weer voor 90 gulden. Toen de abt van Averbode het nonnenklooster Keizersbosch wilde hervormen, riep hij Wiekevorst te hulp. Deze slaagde er in de voorschriften van den abt te doen uitvoeren. De nonnen, uitsluitend uit den adel en gesteund door machtige bloedverwanten, leefden op weinig kloosterlijke wijze, zorgend elk voor eigen onderhoud. De inkomsten, gebouwen, alles was verwaarloosd. De hervormingsplannen 1598 en 1605 mislukt, werden 1608 niet zonder heftigen tegenstand uitgevoerd. 1615 werden de weerspannige nonnen verwijderd en vervangen door zusters van het klooster der orde te Gempe. Als nieuwelingen werden niet adellijke toegelaten, waarna het klooster in bloei toenam, zoodat proost Wiekevorst 1629 naar andere kloosters zijne nonnen ter herstel der tucht kon zenden.

Wiekevorst, overleden in Keizersbosch, werd in de kloosterkerk voor het hoofdaltaar begraven.

Zie: *De Norbertijner-abdij Averbode* (Averb. 1921) 159, 162, 166, 173; *Catalogus fratrum* in Archief Averbode.

Fruytier

[Wieringen, Wiringus Joannes van]

WIERINGEN, Wiringus (Joannes van, vooral bekend als Campensis), geb. omstreeks 1560 te Kampen in Overijssel, overl. te Leuven 27 Juni 1607, behaalde aldaar als student aan de pedagogie de Lelie 1578 de 5e plaats in de filosofie. Daarna studeerde hij in de theologie en het recht; 1585 werd hij professor der filosofie in de Lelie en omstreeks dien tijd ontving hij de priesterwijding. Hij had 2 Sept. 1587 het licentiaat in de beide rechten behaald, toen hij aanbevolen werd als professor der instituten. Men stelde zijn benoeming uit, wellicht om den treurigen toestand der universiteit, door de troebelen en militaire bezetting van Leuven haar einde nabij. 1591 was hij reeds professor der filosofie en in de beide rechten. 12 Sept. 1595 behaalde hij den doctorstitel. 1590 werd hij bestemd tot president van St. Anna. Dit kollege stond verlaten, was sinds 1578 half verwoest en onbewoonbaar. Eerst 1596 werd het weder in gebruik genomen en nam hij het bestuur in handen. Bij zijn overlijden had hij in enkele jaren het kollege grootendeels hersteld, eene nieuwe huizing aangekocht en studenten aangenomen. Joan. Wiringus Campensis werd 1596 gekozen tot rector magnificus. Hij schreef een *Commentaire sur le cinquième livre des Décrétales* uitgegeven met de werken van Henricus Canisius. Joannes Wiringus mag men niet verwarren met zijn stadgenoot Joh. Campensis 1520-31 professor te Leuven in de hebreuwsche taal.

Zie: P a q u o t , *Memoires Hist. Litt.* XVII 286-288; *Analectes Hist. Eccl. Belg.* XVIII 1882 206; XX (1886) 374; XXVII (1898) 321; V a l . A n d r e a s , *Fasti Academici* (2 ed.) 203; *Annuaire de l'université de Louvain* 1845.

Fruytier

[Wigbertus]

WIGBERTUS, benedictijn. Beda verhaalt in zijn *Historia gentis Anglorum* l. 5. c. 10. 11. dat Egbertus, (overl. 729) monnik en priester, van het klooster Rathnielsigi in Ierland, een openbaring ontving om het geloof niet te gaan prediken in Friesland; alsdan ging in zijn plaats één zijner leerlingen, Wigbertus, die langen tijd kluizenaar was geweest in Ierland. Hij verbleef twee jaar bij de Friezen, doch zonder succes, en keerde naar zijn land terug. Na zijn terugkomst zond Egbertus den H. Willibrord

en gezellen. Pseudo-Marcellinus noemt onder hen Wigbertus, zonder te vermelden, of dit dezelfde is, die reeds in Friesland geweest is, doch geen enkele andere oude schrijver

noemt hem. Er zijn meerdere personen van dezen naam, ongeveer tijdgenooten. Wat onzen Wigbertus betreft, men weet niet wat van hem geworden is na zijn terugkeer in Ierland, maar het is waarschijnlijk, dat hij verder geen betrekking meer met Friesland gehad heeft.

Zie: *Acta Sanct. Boll.* 1 Maart 69-72; *Batavia Sacra* I, 34-35; M a b i l l o n , *Anal. Bened.* II I. 20. § 81.
de France

[Wilde, Aloys Leopold Vict.]

WILDE (Aloys Leopold Vict.) zoon van Wilhelm en Maria Sophia Hüffer, geb. te Amsterdam 29 Apr. 1820, overl. te Puebla de los Angeles (Mexico) 4 Febr. 1904. Hij studeerde, evenals zijn broeder Clemens, te Katwijk en Freiburg en volgde aan het Collegium Romanum te Rome den cursus der godgeleerdheid, waarin hij den doctorsgraad behaalde. Den 18. Juni 1843 priester gewijd door kardinaal Frasoni, werd hij 21 Nov. van dat zelfde jaar te Drongen jezuïet. Met uitzondering van de jaren 1850-52 onderwees hij te Katwijk van 1845-56, en werd in laatstgenoemd jaar naar Rome geroepen, als substituut-secretaris bij het hoofdbestuur der orde. Daar kwam hij eenige jaren later in aanraking met de nederlandsche zouaven, die in het pauselijk leger dienden. Zijn joviaal karakter maakte hem als aalmoezenier bij het corps zeer bemind. Op het onverwachtst verscheen hij dikwijls waar juist zijn hulp noodig was, op het slagveld of bij de choleralijders te Albano; daarom noemden de zouaven hem schertsend: pater 'Toeval'. Na den val van Rome naar Nederland teruggekeerd, verliet hij kort daarop opnieuw zijn vaderland, om in de Mexicaansche republiek de zielzorg uit te oefenen. Reeds spoedig liep bij de vervolging van katholieke priesters onder het bestuur van president Lerdo zijn veiligheid groot gevaar. Hij ontsnapte evenwel aan de nasporingen en toen Porfirio Diaz aan het bewind kwam, werd de toestand langzamerhand gunstiger. 't Was vooral door Wilde's bemoeiingen dat men een noviciaat voor de orde in Mexico kon beginnen. Behalve de geestelijke bedieningen bij Mexicanen en vreemdelingen, waarbij zijn uitgebreide talenkennis - hij sprak acht europeesche talen - hem uitstekend te pas kwam, vervulde hij nog meermalen een professoraat en werd zijn raad in de samenkomsten der bisschoppen ingewonnen. Nog in 1893 woonde hij als theologant van den aartsbisschop het provinciaal concilie van Oaxaca bij. In de laatste jaren zijns levens verbleef hij meestal te Orizaba en te Puebla.

Zie: *Studiën voor godsd., wetensch. en lett.* LXXV 35-71, 164-190, 321-352; LXXVI, 741-758, 779-808.
van Miert

[Wilde, Clemens, Joan. Jos.]

WILDE (Clemens, Joan. Jos.), broeder des voorgaanden, geb. te Amsterdam 9 Sept. 1823, overl. te Katwijk a.R. 23 Dec. 1905. Zijn lagere studiën deed hij aan het Gymnasium St. Willebrord te Katwijk, en legde zich twee jaar toe op de wijsbegeerte aan het Jezuïetencollege te Freiburg (Zwitserland), waar in die dagen de beste familiën van Frankrijk, Duitschland, Engeland en zelfs Rusland hun zonen heenzonden. Na 4 Nov. 1844 te Drongen (België) in de Jezuïetenorde te zijn getreden, werd hij 15 Sept. 1857 te Luik priester gewijd. Hij onderwees de klassieke letteren te Culemborg, Ravenstein en Katwijk, en stond van 1864-69 en van 1878-88 aan het hoofd dezer onderwijs-inrichting, die aan zijn krachtige leiding veel te danken

had. In de jaren 1869-78 en 1888-92 was hij in de zielzorg te 'sGravenhage werkzaam. Hij was een man van groote geest- en lichaamskracht, ruimen blik en veelomvattende kennis, die hij vooral aan het gymnasiaal

onderwijs dienstbaar maakte. In aansluiting met de nieuwe eischen, in 1880 aan de gymnasia gesteld, bracht hij te Katwijk een grondige hervorming van het onderwijs tot stand, en had van 1886-88 zitting in de commissie voor de eindexamens voor de toelating tot de universiteit. In 1892 woonde hij als afgevaardigde der nederlandsche jezuiten de algemeene vergadering der orde bij te Loyola (Spanje), waar Lud. Martin tot generaal werd gekozen, Daarna keerde hij naar Katwijk terug, waar hij verbleef tot zijn dood.

Zie: *Studiën voor godsd. wetensch. en lett.* LXXV 35-71, 164-190, 321-352.
van Miert

[Wilde, Wilhelm, August. Laur.]

WILDE (Wilhelm, August. Laur.), broeder der twee voorgaanden, geb. te Amsterdam 10 Aug. 1825, overl. te Katwijk 28 Mei 1904. Hij volgde zijn broeders te Katwijk en Freiburg, werd vervolgens candidaat in de klassieke letteren aan de universiteit te Leiden en deed 3 Nov. 1847 zijn intrede in het noviciaat der jezuiten te Drogen (België). Den 10. Nov. 1862 ontving hij te Luik de priesterwijding. Van 1850 tot zijn dood - met uitzondering van de jaren 1859-64 verbleef hij te Katwijk in het St. Willibrordus gymnasium, belast met het onderwijs in de hogere klassen. Toen hij eenige jaren voor zijn dood zijn lessen staakte, telde hij 43 jaren professoraat. Van 1872 tot aan het einde zijns levens was hij vast medewerker aan het tijdschrift *Studiën op godsd. wetensch. en letterk. gebied*, waarin hij godsdienstig-polemische, literarische, doch vooral historische bijdragen plaatste. De meeste hebben betrekking op onze vaderlandsche geschiedenis. Een aantal daarvan zijn verzameld in twee bundels: *Oud en Nieuw. Uitstapjes op het gebied van geschiedenis en godsdienst* (Leiden 1902, 1903). Afzonderlijk verschenen nog: *De Waarheid gehandhaafd tegen dr. Gunning's 'Verweer'*. (Leiden 1892, 2 stukken) en *Zonderlinge Critiek, Antwoord aan Dr. S. Cramer* (Amsterdam 1900), die in de *Doopsgezinde Bijdragen* (1899) de geloofwaardigheid van Van Braght verdedigd had tegen Wilde. Een antwoord van Cramer volgde in *Doopsg. Bijdr.* (1900) en een wederwoord van Wilde in *Studiën*. In de polemiek met Dr. Gunning mengde zich nog: H. v a n A p e l d o o r n , *Nog een woord van Protestantsch Verweer. Kritiek op de brochures van pater Wilde en Dr. Schaepman tegen Dr. Gunning* (Utrecht 1892).

Zie: *Jaarb. van Alberdingk Thym* 1905, 155-163; *Geschiedk. bladen* 1905 afl. 2: *Willem Wilde als historicus*; *Studiën voor godsd. wetensch. en lett.* LXXV 35-71, 164-190, 321-352.

van Miert

[Wilde, Hendrik de]

WILDE (Hendrik de) of Hendrik Wilde, geb. te 's Hertogenbosch. Hij kwam in aanraking met de Broeders des gemeenen levens te Deventer en behoorde weldra tot de leerlingen van Gerrit de Groote en van Florens Radewijns. Door dezen werd hij met vijf andere jonge mannen (Berthold ten Hove, Johan van Kempen, Werner Keynkamp, Hendrik Klingebijl, Hendrik van Wilssem) uitgekozen om een begin te maken met den bouw van het later wijd en zijd beroemde klooster te Windesheim. Omstreeks Maart 1387 gingen zij aan het werk; na een half jaar waren zij reeds zóó ver gevorderd, dat op 17 Oct. de inwijding van kerk en bijgebouwen kon plaats hebben: dienzelfden dag werden zij - de eerste kloosterbewoners - ingekleed en legden hun gelofte af als reguliere kanunniken der orde van Augustinus. De Wilde

was gedurende zeven jaren (1388-1395) supprior van het Windesheimsche convent;
daarna achtereenvolgens prior: van Eemstein

bij Dordrecht 1395-1412, van het regulierenconvent 'Domus S. Joannis Evangelistae' buiten Amsterdam 1412-1414, van Nieuwlicht bij Hoorn (wij weten niet precies, wanneer en hoelang). Van 1418 tot 1425 bekleedde hij het rectoraat in Barberendaal, een vrouwenklooster te Tienen (in Brabant; ten oosten van Brussel). Toen keerde hij, omdat zijn gezondheid ten gevolge van apoplexie een gevoeligen knak had gekregen, naar Windesheim terug, alwaar hij, geen bestuursfunctiën meer vervullende, bleef tot zijn dood in 1439. Hij stierf op hoogen leeftijd.

Hendrik de Wilde heeft zitting gehad in de Commissie, einde 1394 benoemd tot het ontwerpen van de *Constitutiones* (grondwet der Windesheimsche kloostervereeniging) en is met Joh. Vos, prior van Windesheim, afgevaardigd naar de regulierenkloosters van Sint-Victor en van Sint-Genoveva te Parijs ten einde daar vooraf de oude kleederdracht en de regelen der Orde nauwkeurig te bestudeeren. De kroniekschrijver Joh. Busch noemt De Wilde een 'satis bonus grammaticus'. Zijn taalkennis heeft hem in staat gesteld niet alleen om door vergelijking van betrouwbare afschriften der Vulgaat te bewerken, dat Windesheim een standaard-exemplaar van den Bijbel kreeg met gezuiverden tekst als model voor de aangesloten kloosters, maar ook om in de kerkboeken bij den eeredienst in heel de Windesheimsche kloostervereeniging overeenstemming en eenheid te brengen. Van dien tweeledigen omvangrijken arbeid, door hem in vereeniging met anderen ondernomen, is hij de 'principalis agitator' geweest.

Zie, wat het laatste punt betreft: J.G.R. A c q u o y , *Het klooster te Windesheim en zijn invloed*, I (Utr. 1875), 212-214, 206-211. Bijzonderheden over H. de Wilde vindt men, behalve in aangehaald werk (passim): J o h . B u s c h , *Chron. Wind.*, ed. K. Grube (zie Personen-Register); T h o m . a K e m p i s , *Chron. Montis S. Agnetis* (achter het *Chron. Wind.* van B u s c h , ed. H. Rosweyde), 153; J.C. v a n S l e e , *De Kloostervereeniging van Windesheim* (Leid. 1874), passim; K.O. M e i n s m a , *Middeleeuwsche bibliotheken* (Zutph. 1903), 146; M. S c h o e n g e n , *Jacobus Traiecti alias de Voecht, Narratio de inchoat. domus cleric. in Zwollis* (Amst. 1908), 499.

Brinkerink

[Wilfrid, de Eerste]

WILFRID de Eerste, aartsbisschop van York, werd geboren in Northumberland in 634, werd monnik te Lindisfarne; in 664 bisschop gewijd in Gallië, kon hij eerst in 669 bezit nemen van zijn bisschopszetel te York. In ongenade gevallen, scheepte hij zich in 678 in naar Rome maar landde in Friesland. Daar werd hij gunstig ontvangen door Adgild, vader van Radboud, overwinterde en bewerkte vele bekeeringen; daarna ging hij, door Gallië naar Rome. Paus Agatho (678-681) bevestigde hem in zijn rechten, maar in Engeland teruggekeerd werd hij nog vervolgd en was hij dikwijls gedwongen zich terug te trekken in de abdij van Ripon, die hij zelf gesticht had. In 705 werd hij eindelijk op zijn zetel hersteld. Hij stierf in 709.

Zie M a b i l l o n , *Acta Sanct. Bened.* s. III, I 150-220; saec. IV. I. 631-682; P e t r u s *Scriptores Frisiae* 26-29; M o n t a l e m b e r t , *Moines d'Occident* IV 138-386; *Anal. Boll.* XII 84-85; K r o n e n b u r g , *Neerl. Heiligen* II 27-31.

de France

[Wilhelmus, Johannes]

WILHELMIOUS (Johannes), zoon van Wilhelmus (1), hoogleeraar te Harderwijk en te Leiden (die volgt), geb. te Harderwijk 4 Dec. 1671, overl. te Rotterdam 3 Maart 1754. Hij had nog

eene zuster, Cecilia Hillegonda, getr. met Dan. Lodew. Ruysch, rector in Elburg. In het jaar 1672 vluchtten zijne ouders voor den inval der Franschen en kwamen, na kort verblijf te Dockum, naar Leiden 'als zijn tweede geboortestad'. Hier studeerde hij theologie (ingeschr. 7 Maart 1681, *Album Stud.* 643, waar hij als reeds 13 jaar vermeld staat). Men laat hem aldaar ook tot doctor promoveeren, maar M o l h u y s e n *Bronnen* IV kent hem niet en ook te Twisk, waar hij 1694 predt. werd, draagt hij dien titel niet, wel te Rotterdam, waar hij 10 Sept. 1713 bevestigd werd. Hij was 1700-1713 hoogleeraar te Lingen en daar heeft dus de promotie plaats gehad. 26 Nov. 1744 vierde hij zijn 50 j. predikdienst. 17 Mei 1747 zou hij Willem IV bij zijn bezoek aan Rotterdam toespreken, maar de prins, die haast had om naar Zeeland te komen, bleef maar kort en ontving niemand. Op zijn terugreis, 6 Juni, heeft de prins 'aan alle de kerkenraden, ieder op zijn beurt, na haar genoeg gehoor verleent', en zal dus ook Johannes zijne rede hebben kunnen uitspreken.

Wij hebben van hem *Dankrede* bij zijne 50 j. evangeliebediening, 26 Nov. 1744, Rotterd. 1744, waarin ook veel biografica; *Lijkreden* op Jac. Fruytier en Lucas Leemaan; *Historie van de reformatie der kerken van Genève en de Paltz*, Rotterd. 1745, 2 vol. gedeeltelijk uit het latijn van H. Alting. Hij liet in handschrift na twee *Onomastica literaria de praestantissimis sec. XVI et seqq. scriptoribus*, één in folio, één in quarto, in de nalatenschap van te Water 1823 bewaard. Te Water zegt, dat S a x e 's *Onomasticon* daaruit kan aangevuld worden, op het handschrift zelf echter had hij aangeteekend, dat het 'tot hoofdzakelijke bouwstofje voor dat werk gediend had'.

Wilhelmus was gehuwd met 1 o. Maria Leydack, 2 o. Maria Brouwer.

Zie: van Harderwijk, *Naamlijst* 69 vlg.; Bouman, *Geld. Hoog.* I 218 en noot 2, II 654 vlg.; *Nederlands Wondertoneel* 1749, I 92 vlg. 128.

L. Knappert

[Wilhelmus, Wilhelmus (1)]

WILHELMUS (Wilhelmus) (1), geb. 11 Nov. 1631 te Zutphen, overl. 13 Nov. 1677 te Leiden. In het zutphensch doopregister staat hij als Willem Willemse. Of Joh. Wilhelmi, eerste predikant van Nunspeet in 1591, zijn grootvader was, is mogelijk, maar nog niet aangetoond. Hij liet zich te Harderwijk inschrijven 29 April 1648 (*Album Stud.* 2a). Wij vinden hem dertien jaar later te Hamm als professor aan het archigymnasium of de illustre school, waar hij 16 Aug. 1663 inaugureerde. Doch reeds 9 Maart 1664 volgde zijne aanstelling te Harderwijk als gewoon hoogleeraar in de godgeleerdheid, als buitengewoon in de letteren. Hij oreerde *De philosophiae et philologiae conjunctione* (Harderv. 1665). Curatoren vergoedden zijne verhuiskosten ad f 252, verwelkomden hem met een deftigen maaltijd en de Senaat bevorderde hem tot theologiae doctor op eene door hem gestelde, maar door een student verdedigde verhandeling (*Acta Sen.* bij B o u m a n , *Geld. Hoog.* I, 217 n. 2: 'Doctor theol. creatus est D.W. Wilhelmus ac pro gradu, praesidendo, disputationem habuit. Sub praesidio vero ejus Seb. Crom defendit'). Met zijn ambtgenoot Corn. van Thiel geraakte hij 1670 in strijd over voor hem beleedigende en door van Thiel verdedigde stellingen. 1672 maakte de inval der fransche troepen een einde aan zijn professoraat (zie bij Johannes). Hij woonde toen een poos in Durgerdam, waarom juist daar weet ik niet, en kreeg toen eene benoeming als rector der latijnsche school in Dockum. Hier bleef hij maar kort. 13

Juli 1674 benoemden de leidsche curatoren hem tot subregent van het Statencollege op f 600 en de emolumenten, doch besluiten eerst nog naar zijne bekwaamheden inlichtingen in te winnen. Die luidden bevredigend, want 13 Aug. werd hij definitief benoemd. Bovendien kreeg hij vergunning om publice in de academie in philosophia te redetwisten. In het volgend jaar reeds leverde hij een klacht in bij curatoren over de stads importmeesters, die hem zijne vrijheid van accijns weigerden, voorgevende, dat de bij hem inwonende studenten daarvan ook genoten, wat niet mocht, daar zij niet tot zijne familie behoorden. Curatoren konden niets anders doen dan onderzoeken, of ook vorige subregenten met hunne commensalen die vrijstelling genoten hadden, en beloven dat, zoo bleek van ja, ook Wilhelmius dit voorrecht hebben zou. Weder een jaar later benoemde men hem na opzettelijke goedkeuring door Willem III tot ordinarius in de wijsbegeerte. Hij stond bekend als anticartesiaansch en paste derhalve in den nieuwen rechtzinnigen koers, die na den dood van Johan de Witt was ingetreden. 6 Febr. 1676 moest de senaat, daartoe bepaaldelijk saam geroepen, als zijn gevoelen te kennen geven (tegen dat van den curator van Dorp van Maasdam) dat Wilhelmius en Hulsius niet zonder inaugureele oratie hun ambt mochten aanvaarden. Zijne jaarwedde verhoogden curatoren met f 200. Intusschen viel zijne oude, peripathetische wijsbegeerte geenszins in goede aarde bij de studenten, die den smaak der cartesiaansche beet hadden. Zij maakten hem door 'alderhande soorten van injuriën, versmaetheden ende contumeliën van (zijne) functie ende professie affkeerigh' en bejegenden hem 'in (zijne) publicque disputatiën met soo veel irreverentie, smaetheyt ende kleynaghtinge, dat (hij) onmogelijk nae de intentie van de H.C. ende B. in (zijne) institutiën (zou) kunnen continueren'. Dus bevalen Cur., dat men met alle macht tegen deze 'explosiën' zou optreden. Over de toenmalige uitingen van dusdanig studentenverzet moet men niet gering oordeelen: heeft het verdriet daarover 's mans dood verhaast? 13 Nov. 1677 ten 3 ure riep de rector le Moine den senaat bijeen om hem den dood van Wilhelmius mede te deelen. Wolfgang Senguerd hield 6 Dec. de lijkrede. De weduwe, toen reeds ziek, overleed 15 Jan. 1681 en werd op universiteitskosten 'et honorifice et minimo cum sumptu' begraven, 18 Jan. De weezen bleven onverzorgd achter en den hoogleeraren Voet en Senguerd droeg men op om, als de nood dat eischte, te hunnen behoefte eenigen steun aan te vragen.

Behalve de genoemde redevoering is er van Wilhelmius nog eene *Dissertatio historico-theologica de decem tribubus israeliticis ab Assyriis in exilium abductis*, Harderw. 1671

Zie: B o u m a n , *Geld. Hoog.* I 215-220; II 653 vlg.; M o l h u y s e n , *Bronnen* III, 294, 298, 304, 306 vlg., 312, 314 vlg., 319, 321, 331 vlg. 352 vlg. 259*;
S i e g e n b e e k , *L. Hoog. reg.*

L. Knappert

[Wilhelmius, Wilhelmus (2)]

WILHELMIUS (Wilhelmus) (2), zoon van Johannes die vóorgaat, en M a r i a B r o u w e r , geb. te Rotterdam 1720, overl. te Utrecht 27 Dec. 1771. 2 Juni 1739 werd hij te Utrecht doctor in de wijsbegeerte op eene *Dissertatio de commercio mentis cum corpore, in qua praecipue sententia Leibnitii de harmonia praestabilita ad examen revocatur*, terwijl hij 6 en 9 Dec. 1741 nogeens 'uyt lievhebberij' theses verdedigde *De origine mali moralis*. Op eene reis naar Engeland bij de geleerde wereld aldaar bekend geworden, werd hij benoemd tot lid der Koninklijke Sociëteit van

Wetenschappen te Londen. Hij was achtereenvolgens predikant te Lekkerkerk 18 Aug. 1743, te Westzaan 23 Juli 1747, te Vlissingen Juli 1748, te Middelburg 12 October 1749. 'Veel kon ik tot lof van deze Leeraer zeggen', schrijft Vrolikhert, 'dog wetende dat ik hem daar geen dienst mee doen zou, zal ik zulks niet doen'. Hij is echter overtuigd, dat allen zullen bekennen, 'dat ik na waarheid schrijve, als ik schrijve, dat zijne bekwaamheden niet gemeen zijn'.

Hij was gehuwd met Aletta Maria van den Brande, dochter van Cornelis en Johanna Sofia Trigland, die hem een groot deel der heerlijkheid Kleverskerke aanbracht. Vandaar dat de zoon uit dit huwelijk, Johannes Adrianus zijn naam met van Kleverskerke uitbreidde. Wat den vader aangaat, Nagtglas heeft de wijsgeerige opmerking: 'hij heeft weinig in het licht gegeven, slechts enkele leerredenen zijn van hem gedrukt. Een zwakke gezondheid en een wel voorziene beurs hebben zijne werkzaamheid niet bevorderd'. Wat hij daarna zegt van 's mans arbeid voor het *Onomasticon*, heeft betrekking op Johannes (zie aldaar).

Zie: Vrolikhert, *Vlissing. Kerkhemel* 294 vlgg. 390; Nagtglas, *Levensber. v. Zeeuwen* II 951; Bouman, *Geld. Hoog.* I 220; Schotel, *Kerkel. Dordrecht*, I 91 noot, die den naam Wilhelmius met Wilhelmi gelijk stelt.

L. Knappert

[Willehad, Heilige]

WILLEHAD (Heilige), bisschop van Bremen werd in Northumberland omstreeks het jaar 730 geboren; opgevoed in een klooster, werd hij naar alle waarschijnlijkheid benedictijner monnik en ontving het priesterschap. Met toestemming van koning Alchred (765-773) en van de bisschoppen vertrok hij om aan de Friezen en de Saksen het Evangelie te gaan verkondigen. Hij landde bij Dokkum, de plaats van den marteldood van den H. Bonifacius, en verbleef aldaar geruimen tijd, de kinderen van den adel onderrichtend en verscheidene bekeerlingen makend. Vandaar stak hij het riviertje de Lauwers over en ging eerst naar Hugmerke, daarna naar het land van Drente, waar hij velen bekeerde. In beide streken ontkwam hij door een wonder aan de aanslagen der heidenen.

Omstreeks het jaar 780 zond Karel de Groote hem naar de Saksen aan den Wezer. Ook bier maakte hij vele bekeeringen, maar werd ervan verjaagd in 782 door den opstand van Widukind. Hij keerde toen voor eenigen tijd naar Friesland terug, ging vandaar naar Rome, en van Rome naar Echternach, waar hij twee jaar verbleef. Op dat oogenblik riep Karel de Groote hem opnieuw naar Saksen, waar hij zijn vernielde kerken weder opbouwde. In Juli van het jaar 787 werd hij te Worms tot bisschop gewijd en verkreeg tot geestelijke kudden de Friezen en de Saksen van de beide oevers van den Wezermond. Hij koos Bremen tot zetel en wijdde daar de kerk den 1sten November 789. Acht dagen later stierf hij en werd te Bremen begraven.

Zie: Mabilion, *Acta Sanct. Bened. saec. III, pars II*, 364-379; *Mon. Germ. Hist.* (1829) 378-9; *Verkondiging des Christendoms in Drenthe door Willehadus in Drent. Volksalm.* (1838), 37; E. J. Wulf, *S. Willehad* (Breslau (1889)); Hauck, *Kirchengesch. Deutschl.* II (Leipzig 1890); E. Klein in *Kirchenlexicon* (Freiburg 1901), col. 1666-7.

de France

[Willemaers, Petrus]

WILLEMAERS (Petrus), geb. te Leuven Febr. 1613, zoon van Joannes en Elisabeth van der Heyden, overl. 3 Apr. 1667. Zijn

vader, consul, burgemeester van Loven, had een talrijk kroost; 5 zonen en drie dochters worden opgenoemd in een akte voor notaris Heusden, 1 Aug. 1661. Petrus werd aangenomen in de abdij Floreffe en sprak aldaar zijne kloostergeloften uit, 1636. 1644 werd hij benoemd tot pastoor te Helmond parochie van Floreffe, algestaan aan Postel 1682. Na den vrede van Munster werd hem zijne parochiekerk ontnomen en de bediening van zijn trouw gebleven kudde op alle wijzen bemoeilijkt. Zijn abt benoemde hem 1654 tot president van het kollege van Floreffe aan de universiteit te Leuven. G o o v a e r t s is in de meening, dat hij president van het kollege der Norbertijnen was te Leuven, doch slechts korten tijd en dat hij hierom niet voorkomt op de lijst medegedeeld in de *Annales Ord. Praem.* I, 531. De abdij Floreffe had een afzonderlijk kollege gesticht, 1628, dat Willemaers bestuurde tot zijn dood. Ten onrechte vermeldt S c h u t j e s (*Gesch. Bisd. 's Bosch* IV, 126), dat Willemaers, hoewel president, de parochie Helmond bleef besturen. Hij werd Juli 1657 door den abt van Floreffe afgevaardigd naar het nonnenklooster Wenau in Westfalen om een onderzoek in te stellen, of het zich werkelijk aan de jurisdictie van Floreffe wilde onttrekken.

Bij zijn dood liet Willemaers in handschrift achter: *Geschiedkundige aantekeningen over de parochie Helmond.*

Zie: *Analectes Hist. Eccl. Belg.* X (1873) 422-425; XIII (1876) 58; XXIII (1892) 234; G o o v a e r t s , *Ecrivains de l'Ordre de Prémontré*, II, 398 (Brux. 1907) en de door hem aangehaalde schrijvers; C o p p e n s , *Beschr. Bisd. 's Bosch* III, 372; B a r b i e r , *Hist. de Floreffe* (1892) I, 351.

Fruytier

[Willems, Antonius, Guilielmi van Poortvliet]

WILLEMS (Antonius, Guilielmi) van Poortvliet, op het eiland Tholen, geboortig, overl. 1 Oct. 1514 te Leuven, waar hij als student van den Borcht bij de promotie der filosofie 1484 de vijfde plaats behaalde. Na de studie der theologie verkreeg hij den graad van baccalaureus; 1505 werd hij aangesteld als professor der ethica en kreeg een kanunnikdij in St. Pieter te Leuven. Omstreeks 1498 stond hij als president aan het hoofd van de pedagogie den Borcht. 1510 genoot hij de eer als rector magnificus de universiteit te besturen. Hij overleed vroegtijdig ongeveer 50 jaar oud, en stichtte twee studiebeurzen in de Borcht en een in het kollege der Theologanten.

Zie: V a l . A n d r e a s , *Fasti Academici* (Lov. 1650) 252, 254; *Analectes Hist. Eccl. Belg.* XVII (1881) 179; XX (1886) 58; K r ü g e r , *Potamochorographie* II, 272.

Fruytier

[Willemsen, Jacobus]

WILLEMSSEN (Jacobus), geb. te Middelburg 22 Juli 1698, overl. aldaar 31 Maart 1780. Zijne ouders waren J o h a n n e s , koopman te Middelburg, overl. Jan. 1709 en M a g d a l e n a S a s a n n a d e C l i e v e r . Na haars echtgenoots vroegtijdigen dood hertrouwde zij met den notaris S t e f a n u s d e S w a r t e , in wiens huis Jacobus en zijne zuster A n n a J a c o b a , later getrouwd met ds. S a m u ë l W o p k e n s van St. Laurens, hunne opvoeding kregen. Zijn grootvader was J o h a n n e s , commissaris van de assurantiekamer te Middelburg. Deze had ook nog eene dochter gehad, getrouwd met ds. S e r v a t i u s I i a z e v o e t , aan wien zijn neef later een boek zou opdragen. Onderwezen door den geleerden lutherschen predikant Joh. Nic. Treitel (in diens hoedanigheid van praeceptor der lat. school), ging hij naar Utrecht als student, waar hij vooral in het Hebreeuwsch groote

vorderingen maakte. Zoo vindt men hebreuwsche gedichten van hem achter de
lijkrede van prof. Arnold Drakenburg

op prof. Frans Burman (IV 352), die immers 22 Sept. 1719 overleden was, en vóór de dissertatie van Hier. van Alphen, te Utrecht gepromoveerd (I 87 sub 2) en zelf ook goed hebraïcus. 26 Nov. 1724 werd hij predikant in Heemstede, 30 Juli 1725 te Vlissingen, 4 Jan. 1728 te Middelburg. Beroepen naar Amsterdam, 1740, bedankte hij, waarop de vroedschap tot dank hem hoogleeraar maakte aan hare III. school. Zij heette ook Collegium theologiae. Willemsen had als collega's nog van Hemert en Schorer, voor de rechten Willem Otto Reitz en voor de heel- en vroedkunde dr. Paulus de Windt. Zij gaven elke week les 'onder een aanzienlijk gehoor'. Hij aanvaardde dat ambt met eene 'doorwrochte en bevaltige redenvoering' *De angelis ecclesiae mysticis*. Ook was hij curator der latijnsche school. Hij herdacht in 1774 zijne 50 j. evangeliebediening en 1778 zijn 50 j. dienst in Middelburg; beide preeken duurden, naar men zegt, ieder 5 uur, wat voor dien tijd niet zóó buitensporig lang is als het wellicht schijnt.

'Jammer is 't', zegt Vrolikhert, 'dat men van dit doorkneed en geleerd breyn tot hier toe geen andere vruchten in 't licht ziet, dan enige predikatiën'. Inderdaad heeft hij aan de groote verwachtingen zijner jeugd niet beantwoord, al heeft Alb. Schultens hem eens als oriëntalist geroemd. Als predikant had hij eene groote populariteit, maar dit wil Nagtglas verklaard hebben uit 's mans zachtaardig karakter, dat zoo geheel paste in dien weeken en zoetsappigen tijd.

Hij was getrouwd met 1o. Anna Catharina Mattheus, eene uit Oost-Indië afkomstige vrouw, die hem bij haren vroegen dood erfgenaam liet van een op 8 ton geschat vermogen. Er was geen testament, maar vrijwillig en onverplicht keerde de weduwnaar twee ton aan hare familieleden uit. Hij hertrouwde Juli 1738 met Elisabeth Verwout Noiret, die hem 2 Mei 1754 ontviel. Beide huwelijken waren kinderloos. Zijn middelen veroorloofden hem het bewonen van een fraai huis aan de Rouaansche kade en het houden van een buitenplaats te Gapinge. Ook had hij eene fraaie boekerij met oriëntalia en eene schilderijenverzameling, waaronder enkele van der Venne's (auctie Middelburg Aug. 1780).

Hij schreef: *Gedenksteen opgericht ter gedachtenis van Isaäk Schorer*, 1751 (overleden als predikant van Middelburg 19 Nov. 1750); *Gekroonde steenen opgericht als banieren in 't land van den Messias*, 1747, engelsche vertaling Edinburgh, 1748, zijnde de preek gehouden 21 Mei 1747 toen Willem IV den vorigen dag als stadhouder te Middelburg gehuldigd was. Ook gaf hij gedichten uit, *Hertsterkte in Jehova*, 1775, berijmde, stichtelijke vertoogen.

Zijn portret schilderde Jean Appellius 1774 (Kabinet Zeeuwsch Genootschap) door Reinier Vinkeles in koper gebracht.

Zie: Nagtglas, *Levensber. Zeeuwen* II 954-958; Vrolikhert, *Vlissingsche kerkhemel* 227-231; *Tegenw. Staat* XIX (Zeeland I) 194 vlg.; *Nederlands wondertoneel*, Leiden 1749. I 95-99.

L. Knappert

[Willemsen, Joannes]

WILLEMSSEN (Joannes), geb. te Elst 1797, overl. te Arnhem 25 Aug. 1871. Hij ontving de heilige priesterwijding in 1820 en werd kapelaan te 's Heerenberg. In 1823 nam hij het besluit, om als missionaris in Suriname te gaan arbeiden. Op 15 Sept. 1823 zeilde hij uit en kwam 16 Oct. te Paramaribo aan. Nauwelijks echter aangekomen werd hij lijdend, en verzwakte zoozeer, dat zijn verblijf in de kolonie van korten duur is geweest.

Eenigen tijd vertoefde hij in Coronië, waar hij vooral werkzaam was onder de slaven der verschillende plantages. Op 26 Juni 1824 keerde hij naar het vaderland terug. Zijn verblijf en werkzaamheden in Suriname heeft hij beschreven in *De Godsdienst Vriend* 1837. Na kapelaan geweest te zijn te Gendringen, werd hij 22 Sept. 1830 pastoor te Nijkerk en 19 Jan. 1840 te Arnhem. In 1848 werd hij pastoor te Duiven en aarts priester van Gelderland, en in 1853 deken van Doesburg. Als pastoor van Duiven verkreeg hij in 1859 eervol ontslag en vestigde zich als emeritus te Arnhem, waar hij echter nog het rectoraat van het gesticht 'Insula Dei' waarnam, en nog met ijver werkzaam was als president van de in 1848 door hem opgerichte St. Vincentiusvereniging. Hij was Kamerheer van Z.H. den Paus en sinds 1868 Proost van het Metropolitane Kapittel van Utrecht.

Zie: *Beknopte geschiedenis der Katholieke Missie in Suriname* 166-172; *De Godsdienst Vriend* X, 239; XLVI, 141; LX, 219; LXII, 58; *De kerk en de parochie van St. Walburgis te Arnhem. Gedenkboek etc.* (Arnh. 1908) 22.

van der Heijden

[Willemsz., Gijsbert]

WILLEMSZ. (Gijsbert), geseyt Raet, priester aan de St. Janskerk te Gouda. Hij bracht een bezoek aan Palestina en stichtte, na zijn terugkeer, te Gouda, de kapel van Jeruzalem, ook wel genoemd kapel van het Heilige Graf. Het altaar in deze kapel werd in 1504 gewijd door Adrianus de Appelsterre, bisschop titulair van Sebaste. Maar reeds in het volgende jaar legateerde G.W. zijn stichting aan de Broeders des gemeenen levens, wier klooster in de onmiddellijke nabijheid ervan stond. 'Post longos et frequentes tractatus' werd de erfating aanvaard; er waren dan ook allerlei verplichtingen aan verbonden.

De werkelijke overdracht van de kapel zooals ook van het huis van G.W., gelegen tusschen marktveld en Nayerstraet, had plaats na zijn dood, waarsch. 6 September 1511. Hij is in de kapel (tegenwoordig armenkamer) begraven.

Zie: M.A.G. Vorstman in *Nederl. Archief voor Kerkel. Gesch.* VII; J.N. Scheltema, *Geschiedenis en Beschrijving der Stad van der Goude*, 143, 147, 198; *Archivalia in de Goudsche Librije*.

Huges

[Willemsz., Reynier]

WILLEMSZ. (Reynier), franchijnmaker of perkamentbereider te Leiden. In 1542 vond men bij hem boekjes, 'diemen secht gemaect te sijn bij davidt joris principael auteur van vele voose ende vermaledijde secten'. Doch toen het Hof hem wilde aanvatten, stelde de leidsche regeering zich partij, 'pretendeerende die eerste kennisse', dus voor zich de eerste berechting eischende. De stadhouder, René, prins van Oranje, schreef toen d.d. 14 Febr. 1544, dat Reynier van de Voorpoort weer naar Leiden teruggebracht en in handen van den leidschen schout zou geleverd worden, aan wien dan ook zouden gegeven worden 'alsulcke verbooden boucken van menne symonsz. ende andere mitsgaders alsulcke articulen van davidt joris als ten huylze van den voirschr. reyer bevonden sijn geweest'. Een week later protesteerden de leidsche afgevaardigden ter dagvaart, dat de procureur-generaal in alle hollandsche steden delinquenten mocht gevangen nemen, wat tot enervatie strekte van der steden jurisdictie. Maar Reynier kwam niet los en toen de procureurgeneraal bleef weigeren, wendde de stad zich tot den Keizer-zelven, die 8 Nov. 1544 antwoordde, dat wel is waar de steden haar recht van crimineele en

civiele jurisdictie mochten behouden, maar dat het crimen laesae majestatis divinae et humanae (en daaronder viel ketterij) daarbui-

ten lag. 7 Febr. 1545 kreeg Reynier, altijd nog ter Voorpoort, eenig 'secours van alimentatie' voor rekening van Leiden. Zoo bleef de zaak slepende. Het Hof heeft zich toen nog eens tot Maria van Hongarije gewend, die d.d. Mechelen 19 Octob. 1545 bepaalde, dat het Hof tegen Reynier zou voortgaan te procedeeën 'sonder prejudicie van appellatie noch eymants recht'. Middelerwijl had men hem reeds menigmaal ter torture gelegd en had hij, door de pijn krachteloos den naam genoemd (uitzondering nochtans bij de doopersche martelaren), van den amsterdamschen boekverkooper Jan Claesz., door Menno gedoopt, die dan ook 19 Jan. 1544 deswegen werd verbrand, èn van Mr. Heyndrik Busch Varcken, die 23 Jan. d.a.v. te Alkmaar werd onthoofd. Daarna is Reynier niet meer in de stukken te vinden. Heeft men hem vrijgelaten? Vermoedelijk is hij in den kerker gestorven.

Zie: *Eerste Memoriaal van Van Dam, Sententiën 's Hof's van Holland en Register van Adriaan van der Goes* en alle plaatsen daaruit in mijn *Opkomst* enz. 179 vlg. *Doopsgez. Bijdr.* 1864, 145 vlg. en 1909, 25 vlg.

L. Knappert

[Williams, sir Roger]

WILLIAMS (sir Roger), engelsch veldoverste, geb. omstreeks 1540, gest. te Londen 12 Dec. 1595. Zoon van Thomas W. en Eleanor Vaughan. Uit een aanzienlijke oude familie in Monmouthshire, diende hij reeds jong in den slag bij St. Quentin en onder Alva, kwam in April 1572 met de engelsche vrijwilligers van Morgan (kol. 348) naar Vlissingen, waar hij uitstekende diensten bewees, o.a. voor Goes. Later diende hij korten tijd onder Romero. In 1577 kwam hij met Norris vrijwilligers in dienst der Staten-Generaal als diens luitenant en diende onder dezen tot 1584 met onderscheiding, met name in den slag bij Nordhorn (1580). Hij sprak met den Prins even vóór diens dood. In 1585 kwam hij weder over met Leicester's leger; hij deed in Juni 1586 een schitterenden aanval op het spaansche kamp voor het belegerde Venloo. Hij werd in Sept. voor Doesburg gewond en streed in den slag bij Warnsveld. Leicester maakte hem ridder. Hij verdedigde Sluis tegen Parma maar moest de stad opgeven. Nog in 1588/9 diende hij in de Nederlanden onder Willoughby, dien hij volgde naar Normandië. Verder diende hij tot zijn dood herhaaldelijk in Frankrijk. Hij stond bekend als een driftig man en beleidvol, dapper soldaat; van spaansche zijde werd hij telkens aangezocht om daar weder in dienst te treden. Vgl. over hem *Nat. Biogr.* i.v.

Hij schreef *A brief discourse of war* (London, 1590), waarin vele herinneringen uit zijn leven. Na zijn dood verscheen zijn *Actions of the Low Countries* (London, 1618), belangrijk vooral voor den oorlog in Zeeland 1572-74 en vertaald door den staatschen veldmaarschalk Jacob Wyts, welke vertaling als *Memoriën van Roger Williams* (Utrecht, 1864) werd uitgegeven door Bodel Nyenhuis in de Werken van het Hist. Genootschap. Over hem ook een en ander bij Churchyard, *A true discourse*.

Blok

[Willibald, bisschop van Eichstädt]

WILLIBALD bisschop van Eichstädt (geb. omstreeks 700, overl. 786). Pseudo Marcellinus en Beka noemen hem verkeerd onder de gezellen van den H. Willibrordus in Friesland. Geboren in Engeland, monnik van Montecassino, was hij later leerling van den H. Bonifacius in Duitschland. Deze verhief hem tot bisschop van Eichstädt in 741, waar hij stierf. Geen enkel geloofwaardig getuigenis toont, dat hij in Friesland gepredikt heeft.

Zie: *Batavia Sacra* I, 82-83; Mabillon,

Acta Sanct. Bened. III, II 365-367, 390-392; *Acta Sanct. Boll.* 7 Juli, 485-519; Petrus, *Script. Fris.* 38.
de France

[Willoughby, lord Peregrine Bertie de Eresby]

WILLOUGHBY (lord Peregrine Bertie) de Eresby, geb. te Wezel 12 Oct. 1555, gest. te Berwick 25 Juni 1601. Zoon van Richard Bertie en Catharine, hertogin van Suffolk, die zich tijdens koningin Mary wegens dwang in katholieke richting uit Engeland verwijderd hadden, vergezelde hij in 1582 Anjou uit Engeland naar Antwerpen en werd later belast met zendingen naar Denemarken. Hij volgde Leicester naar de Nederlanden, nam onder Norris voorjaar 1586 deel aan het beleg van Grave, volgde 24 Maart Sidney op als gouverneur van Bergen op Zoom, hielp Axel veroveren en diende onder Norris bij Warnsveld (22 Sept.). Hij nam in 1587 het bevel over de engelsche ruitery van Norris over maar had in dat jaar weinig succes bij Sluis en Bergen op Zoom. Hij werd 10 Nov. na Leicester's vertrek opperbevelhebber der engelsche hulpstroepen en vestigde zich te Geertruidenberg, noordelijk Brabant verdedigend tegen Parma, maar met zwakke krachten, nog verminderd bij de nadering der Armada, tegenover welke hij van Vlissingen uit de vlaamsche kust hielp beveiligen, en bij de expeditie tegen Portugal. Hij kreeg ernstige moeilijkheden met de Staten over zijn geringe prestaties (Knuttel, *Catal.* No. 871), vooral wegens de overgave van Geertruidenberg door zijn troepen en trok zich in Maart 1589 ontevreden terug. Vervolgens diende hij in Frankrijk, maar werd ook daar slecht gesteund. Hij trok zich, verarmd en zwak van gezondheid, in 1590 terug en reisde verder zes jaren in Italië en Duitschland, waarna hij gouverneur werd van Berwick, waar hij het oog moest houden op de schotsche zaken.

Zie: *Nat. Biogr.* 1 v. en de gemeene werken over de periode van Leicester's bestuur in de Nederlanden. Ook *Churchyard, A true discourse historical* (London 1602), 103 ff.

Blok

[Wilsem, Hendrik van]

WILSEM (Hendrik van), 14 Jan. 1414 overl. als kloosterling te Windesheim. Hij was van aanzienlijke afkomst, fijnbeschaafd, vriendelijk in den omgang en nederig, praktisch waar het op handelen aankwam, reeds, terwijl hij nog wereldsche ambten bekleedde, algemeen geacht en bemind. Geboren te Kampen werd hij later schepen dier stad, drost van Salland, kastelein of slotvoogd van Arkelstein (onder Bathmen). De prediking van Gerrit de Groote maakte machtigen indruk op hem. Hij liet zich door dezen tot een devoot leven bekeeren, bleef zijn trouwe aanhanger en ging met diens leerling Florens Radewijns dagelijks om.

Toen De Groote (gest. 20 Aug. 1384) op zijn sterfbed aan zijne jongeren had bevolen een klooster te stichten, werd Hendrik van Wilsem de voornaamste uitvoerder van de opdracht des overledenen. Hij en vijf andere bekwame mannen - Berthold ten Hove, Johan van Kempen, Werner Keynkamp, Hendrik Klingebijl en Hendrik de Wilde - togen aan den arbeid: zij maakten een bestek, begonnen den bouw en begaven zich, ten einde over allerlei de noodige inlichtingen in te winnen, naar het convent Eemstein bij Dordrecht; met het gevolg dat weldra het beroemde klooster te Windesheim verrees, 17 Oct. 1387 ingewijd. Van Wilsem, op dienzelfden datum aldaar tegelijk met het genoemde vijftal ingekleed en geprofest, stond zijn

gezamenlijke bezittingen aan het jeugdige klooster af. Tot de kerkelijke rangen kon hij niet toegelaten worden, omdat hij indertijd als schepen meermalen een doodvonnis

had moeten vellen of er zijn stem toe had moeten geven. Hij mocht dus geen regulier kanunnik worden, maar slechts 'reddiet' (vergel. J.G.R. A c q u o y in het straks aan te halen werk, dl. I, blz. 106-108). Ook de betrekking van procurator nam hij gedurende eenige jaren waar, en in de Commissie tot het bijeenbrengen van de 'Constitutiones capituli generalis de Windesem' had hij als lid zitting. Ten dienste van zijn medebroeders verrijkte hij de kloosterbibliotheek met een menigte afschriften van zijne hand; de titels der door hem gekopieerde geestelijke werken zijn bewaard gebleven: zij vormen tezamen een kleinen catalogus. Aan verval van krachten stierf hij, na ruim. zes en twintig jaar te Windesheim gewoond te hebben. - Hendrik van Wilsem had een broeder J a c o b u s , kanunnik van Sint-Jan te Utrecht, die het klooster te Windesheim begiftigd heeft; en een lateren bloedverwant H e r b e r t u s W i l s e m te Parijs, die de Windesheimsche kloosterhervorming in Frankrijk heeft bevorderd.

Zie: J.G.R. A c q u o y , *Het klooster te Windesheim en zijn invloed*, I (Utr. 1875), 248-251, waar blz. 248 aant. 3 de bronnen worden opgegeven; J.C. v a n S l e e , *De Kloostervereeniging van Windesheim* (Leid. 1874), 20 volg., 32, 53, 141, 301; K.O. M e i n s m a , *Middeleeuwsche bibliotheken* (Zutph. 1903), 145, 146, 285 aant. 3.

Brinkerink

[Wilsenius, Abraham Pietersz.]

WILSENIUS (Abraham Pietersz.) of Wilsens, geb. te Vlissingen 1610, overl. te St. Anna eind 1660. Hij liet zich 18 Sept. 1630 te Leiden inschrijven (*Album Stud.* 229) en werd in 1639 predikant te St. Anna ter Muiden. Hij gaf lessen in het Grieksch en Latijn en heeft voorts ijverig gearbeid aan de stichting der nog bestaande kerk, waarvan 23 Mei 1653 zijne beide zonen den eersten steen konden leggen. Zij zou in den Spaanschen successie-oorlog door fransche troepen worden verbrand; alleen het onderste deel des torens bleef staan; daaraan heeft men toen een stuk aangebouwd voor de godsdienstoefening. In dat stadje van vier straatjes, omtrent dertig huizen en tachtig inwoners (nu 125), heeft Wilsenius gearbeid en de Algem. Staten 'schijnen wel eens door subsidiën erkend te hebben, dat zij het waardeerden, dat een zoo bekwaam man in dat afgelegen grensdorp het protestantisme waardig vertegenwoordigde'. Aldus Nagtglas en hij voegt er bij, dat zij daardoor een beschamend voorbeeld gaven aan de hedendaagsche regeering, die een 'nog zooveel verdienstelijker man als H.Q. Janssen (IV 810) op dit zelfde dorpje vergat'.

Wilsenius huwde met 1o. Anna Margaretha Beyens, overl. 1659, 2o. Mayken Maes, weduwe van Jacques Hallinck, overl. 1662. Hij had althans twee zonen, Pieter en Johannes.

Hij schreef enkele boekjes tegen de roomsche leer.

Zie: N a g t g l a s , *Levensber. Zeeuwen* II 966; *Tegenwoordige Staat* XII (Generaliteitslanden) 1740, 503 vlgg.

L. Knappert

[Wiltens, Caspar]

WILTENS (Caspar), geb. te Antwerpen 1584, studeerde op kosten van de Oost-Indische Compagnie te Leiden in de theologie. Hij werd den 12en Juni 1602 als student ingeschreven en, na volbrachte studie, den 6en en 7en December 1610 door de Classis van Amsterdam geëxamineerd en 'suffisant' bevonden. Na driemaal

aan de amsterdamsche kerk te zijn voorgesteld, werd hij, den 23en December 1610, in eene openbare godsdienstoefening in de Oude Kerk, bevestigd.

Ten onrechte hebben velen Wiltens gehouden voor den eersten predikant, die in Indië heeft

gearbeid. Hij was de eerste, die uit de Classis Amsterdam daarheen vertrok. Vóór hem was Matthias van den Broecke van St. Annaland, door de Kamer van Zeeland als bevestigd predikant in 1610 uitgezonden, daar werkzaam.

Wiltens heeft een korten tijd samen met van den Broecke gearbeid op Batsjan en Matsjan (1612). Op Ambon arbeidde hij van 1614-1617. Hij maakte goede vorderingen in het Maleisch.

Admiraal Steven van der Haghen oordeelt zeer ongunstig over Wiltens. Hij verwijt hem gebrek aan ernst en aan trouw bij zijn arbeid. Van de inlanders verwachtte hij, dat zij op eenmaal welgefondeerde Christenen zouden zijn, waarom het hem aan geduld ontbrak in den omgang met hen. Zijn karakter was, volgens van der Haghen, veel te wispelturig, elke maand zou hij wel van standplaats willen veranderen, daarom bekommerde hij zich weinig om den kerkdienst. Adriaan Blocq oordeelt gunstiger over Wiltens en wijst op de vele krankheden, die dezen verhinderden zoo trouw te zijn in zijn arbeid als hij wel wilde. Uit Wiltens' eigen brieven blijkt echter, dat hij veel te snel toegaf aan moedeloosheid om het zware werk van inlanders, die drie kwart heidensch en een kwart Rooms-Christelijk waren in het Christelijk geloof op te voeden. Van zijn arbeid op Batsjan schrijft hij: noyt en quamt soo verre, dat ick daer predikatie dede altijd docht mij, dan, als dan, daerna, op sulcken tijdt dat ten eynde synde, dat over synde etc., dan sal ick beginnen, ende aldus wel een half jaar doorgaende, dat ick my wel soude kloeck genoch gekent hebben om te prediken, soo moest ick eyndelyck subyt vertrecken. Hier aen heeftet my gelegen, dat ick niet en begeerde te beginnen met een vergaderinge van thien off 12 persoonen'.

In 1617 werd Wiltens overgeplaatst naar Poeloe-Ay; in 1618 kwam hij terug naar Amboyna. Het moet op een vergissing berusten, dat van Troostenburg de Bruyn hem naar het Vaderland laat terugkeeren en in 1625 vertrekken naar Banda. Wiltens overleed op Amboina, den 8en Januari 1619, na langdurige krankheid.

Zie: Mr. J.A. Grothe, *Archief voor de geschiedenis der Oude- Hollandsche zending* dl. V. Utrecht 1890; Dr. C.W. Th. van Boetzelaer van Dubbeldam, *De Gereformeerde kerken in Nederland en de zending in Oost-Indië*, Utrecht 1906; Dr. J.R. Callenbach, *Justus Heurnius*, Nijkerk 1897; C.A.L. van Troostenburg de Bruyn, *Biographisch Woordenboek van Oost-Indische predikanten*, Nijmegen 1893. Van denzelfden, *De Hervormde Kerk in Ned. O.I. onder de O.I. Comp.* Arnhem. 1884.

Callenbach

[Wiltens, Nicolaas]

WILTENS (Nicolaas), geb. 1662, overl. te Amsterdam 4 Apr. 1734, student te Leiden, ingeschr. 30 Nov. 1683. Als proponent werd hij legerpredikant bij 's konings ruitery in Engeland, 1691, en iets later predikant in de kapel van St. James. Huygens de zoon teekent in zijn *Journal* op Woensdag 4 Jan. 1696 aan, dat hij 'was 's merg. ten avondmaal. D. Wiltens prekende. melanch.' (*ald.* II 563), welk laatste woord niet op de preek, maar op 's hoorders eigen, toenmalige stemming slaat. 28 Oct. van datzelfde jaar 1696 werd W. te 's Gravenhage in ondertrouw opgenomen met Wijn a Berckelbach j.d. 4 Aug. 1699 wordt hij dan predt. te Voorhout, 1704 te Uitgeest, 1706 te 's Hertogenbosch in de vacature van A. Chanfleury (Abr. Jan Fleury zegt Hermans, *Gesch. III. School 's Hertog.* 21) dien hij echter niet als hoogleeraar in het Grieksch aan het Athenaeum opvolgde. 23 Dec. 1708 deed hij intrede te Amster-

dam, 28 Mei 1733 werd hij emeritus. Hij is de same nsteller van het bekende *Kerkelijk Plakaatboek*, 's Grav. 1722. Als gedeputeerde van de synode van Noord-Holland had hij de wenschelijkheid ingezien van eene verzameling der wetten, 'waardoor de christ. overheid de Kerk in haar bestaan en luister beveiligt', en, daar niemand op zijn verzoek tot dien arbeid genegen was, had hij zelf de hand aan het werk geslagen. Hij verdeelt methodisch in een Eerste Boek, kerkelijke zaken met acht 'Titels' t.w. Religie, H. Schrift, Predikanten, Vergaderingen, Goederen, Rust en Vrede der Kerken, Behulpzelen der Kerke (Universiteit te Leiden, boeken, scholen), Bestrijders der Kerke (*a.* in de leer t.w. socinianen, papisten cuz.; *b.* in gedragh t.w. de Roepende Zonden), terwijl hij in een Tweede Boek de wetten op huwelijkszaken geeft. Aldus, zegt hij, wijzen deze Titels als 'in eene Historia temporum aan met wat tedere oplettendheid onze christelijke overheden van tijd tot tijd werkzaam geweest zijn, om opkomende kwalen te weren en tot behoud en bloei der kerke te bezorgen hetgeen bleek daartoe noodig te zijn'. Omdat later bleek, dat Wiltens 'seer veele treffelijke, aanmerkelijke en nuttige resolutiën' had overgeslagen, gaf Mr. P a u l u s S c h e l t u s in 1735 een tweede deel, waarin de placaten naar tijdsorde gerangschikt zijn, met één register volgens de jaren, en een ander, alfabetisch, op zaken en personen.

Zie: C r o e s e , *Kerkel. Reg.* 156; *Album Stud. L.B.* 665; *Navorscher* 1891, 201; *Acta ed. Knuttel* VI 599.

L. Knappert

[Wiltinck, Wiltynck, Eiso]

WILTINCK (Wiltynck, Eiso) ook van Dwingel genaamd naar zijne geboorteplaats, was de voorlaatste abt der Cisterciënserabdij Klaarkamp omstreeks 1560-70. Datum van geboorte of overlijden of der keuze tot abt vindt men niet. Hij is slechts bekend door eenige schaarsche oorkonden en bescheiden van Klaarkamp, gedrukt in het *Vriesch Charterboek*. Hoogstwaarschijnlijk was hij de jongere broeder van den Cisterciënserabt van Gerkenklooster Gerardus Wiltinck. Met dezen woonde Eiso den landdag bij 8 Juni 1560 gehouden in het Preekheerenklooster te Leeuwarden. Hij komt in het *Charterboek* al voor onder den datum 1551. De uitgever heeft de handelingen van den landdag van 8 Juni 1560 tweemaal in het Charterboek geplaatst; de eerste maal met den valschen datum 8 Juni 1551. Abt Eiso kwam evenals alle friesche abten in verzet tegen de maatregelen des Konings, vooral tegen de oprichting der bisdommen, waardoor zijne dochterabdij Aduard bij het bisdom van Groningen werd ingelijfd. In verschillende vergaderingen der friesche afgevaardigden ziet men hem met de anderen protest aantekenen tegen eene bijdrage te verleenen voor het concilie van Trente, en tegen het optreden van den bisschoppelijken commissaris Lindanus. Na een herhaalde oproep van den aartsbisschop van Utrecht onderteekent hij met de andere abten hunne gemotiveerde weigering (8 Oct. 1565) om te verschijnen op het provinciaal concilie. Toen 1561 de abt van Aduard ziekelijk werd, wist hij dezen te overreden om zijn ontslag te nemen en zoo door een nieuwen abt de keuze van de inlijving bij het bisdom Groningen te vermijden of te vertragen. Toen de abt van Aduard in tegenwoordigheid van alle friesche abten afstand had gedaan, zat Eiso voor bij de keus van een opvolger. De nieuwe abt had spoedig door zijn onwaardig gedrag alle gezag verloren. Abt Eiso kon hem niet uit zijn ambt ontzetten uit vrees voor de inlijving bij het bisdom, doch stelde den abt van

Termunten, die zijne verwoeste abdij had verlaten en naar Aduard was verhuisd, tot coadjutor aan. 1565 machtigt de abt Eiso Wiltinck den abt van Bloemkamp om in rechten te ageeren tegen den Commandeur van Nes, die aanspraak maakte op het nonnenklooster Steenkerk. In 1570 was abt Eiso reeds overleden.

Zie: *Vriesch Charterb.* III, 232, 488, 492, 500, 587, 590; *Archief Aartsb. Utrecht* XXXI, 224; *Brugmans*, *Kroniek van Aduard* 95; *Hist. Ep. Leov.* 25, 26.

Fruytier

[Wiltinck, Gerardus, van Dwingell, Dwyngel, Dwingeloo]

WILTINCK (Gerardus, van Dwingell, Dwyngel, Dwingeloo) noemt zich zelf meest Ger. van Dwingel, of Ger. Wiltinck met of zonder van Dwingel, Bernardijner abt van Gerkenklooster, of Jerusalem in Friesland, omstreeks 1542-1561, was de broeder van den voorgaanden Eiso, abt van Klaarkamp. Gerardus Dwingel komt voor als monnik van Gerkenklooster in een oorkonde dezer abdij 20 Maart 1534. 1541 komt J.v. Campen nog voor als abt; 1543 wordt in oorkonde Ger. Dwingel vermeld als abt. Of hij ook dezelfde persoon is als Gerardus senior, die een oorkonde teekent van Gerkenklooster, 1541, is slechts een gissing. Gedurende het bestuur van abt Gerardus rezen er groote moeilijkheden tusschen de abdij en de haar onderhoorige dorpen. Visvliet, Burum, Lutkegast, enz. over het recht en de jurisdictie der abdij. Niet minder geschillen ontstonden over het onderhoud der zijlen en de uitwatering der landen en polders. Vooral over het Munnekenzyl duurden de wederzijdsche moeilijkheden vele jaren. Dit alles verschafte den abt veel werk, getuigenissen moesten ingezameld worden, oude oorkonden en overeenkomsten worden nagezien, requesten opgesteld en met begeleidend schrijven aan het Hof van Friesland, den Keizer enz. gezonden. Een rekest van den abt over het schenden van de rechten der abdij aan den Keizer werd 1 Juni 1552 beantwoord met een verwijzing naar het Hof van Friesland. Het spaansch bestuur zelf vertrapte de rechten en eigendommen der kloosters op alle wijzen. Langdurige processen, meest alle te vergeefs, waren hiervan het gevolg. De bedijking van een polder der Lauwerzee kwam in het eerste jaar van het bestuur van den abt geheel tot stand. Gerkenklooster, dat de grootste kosten had gedragen en de meeste landen had verworven, had hoofdzakelijk het tot stand brengen van het werk met raad en daad bevorderd en ondanks bergen van moeilijkheden doorgevoerd. Talrijke oorkonden en bescheiden over al deze verschillen en processen bevinden zich nog in het archief der provincie Friesland. Abt Gerardus, als lid der Staten van Friesland, komt meermalen voor als vooraanstaand persoon op de landdagen te Leeuwarden. 9 April 1549 werd hij afgevaardigd als gedeputeerde door den landdag, waarop besloten was te beraadslagen over een geschenk aan prins Philips, zoon des keizers, bestaande uit 'tien off twaelf der allerbeste ende excellenste peerden', die men in Groningerland zal weten te krijgen. 18 Jan. 1550 legde 'Mijn Heer de Prelaet van Gerkenklooster' als statenlid van Friesland in de kerk van Oldehove in handen van den stadhouder Aremberg den eed van getrouwheid af aan Philips van Spanje, bij aflijvigheid van zijn vader, keizer Karel V. Toen 8 Juni 1560 de Stadhouder op den landdag uit naam des Konings aan de Staten van Friesland voorstelde f 100000 guldens op te brengen, werd abt Gerardus Dwingel, president, met Hero van Burmania afgevaardigd om daarover advies te geven. Na veel gehaspel werd den Koning 50,000 gulden, in vijf jaren op te brengen, toegestaan. 19

Mei 1549 had abt Gerard Dwingel te Leeuwarden de commissie en instructie geteekend van de gedeputeerden, die naar den keizer werden gezonden. Volgens *Vriesch Charterboek* trad abt Gerardus ook handelend op, 8 Juni 1551, op den landdag te Leeuwarden. Bij vergissing echter zijn de handelingen van den landdag van 1560 ook onder datum 1551 door den uitgever geplaatst. (vergel. *Charterb.* 232-258 en 488-515). De *Kroniek* van de Cisterciënserabdij van Bloemkamp, door de aantekeningen en bijlagen van den uitgever Dr. M. Schoengen de voornaamste bron voor de geschiedenis der Bernardijner abdijen van Friesland, doet abt Gerard van Dwingel kennen als mede-visitor van den abt van Klaarkamp in de friesche abdijen. Aldus treed hij op in het onderzoek van den moord, gepleegd door een leeke-broeder in de abdij Bloemkamp tijdens een twist, Juni 1555. Toen ook het hof van Friesland eene commissie zond om de abdij te visiteeren, en den visitatoren beval te verschijnen voor deze commissarissen, wisten de abten van Klaarkamp en Gerkenklooster de overige leden der Staten van Friesland te bewegen luide klachten in te dienen bij den Keizer over het schenden der privilegiën der friesche Cisterciënsers, waarop 3 Dec. 1555 het antwoord ten genoegen der Staten en der abten werd gegeven. Bij een visitatie van Bloemkamp door de abten Gerard Wiltinck en Theodoricus van Klaarkamp nam de abt van Bloemkamp ontslag en werd een monnik van Gerkenklooster in zijn plaats gekozen 1558. In Aduard was hij reeds vroeger, 1550, met den abt van Klaarkamp als visitor; vooral wegens de moeilijkheden met den kelner of cellier, Johannes van Doesburg, die naar Gerkenklooster was gevoerd en aldaar gevangen gezet op bevel der visitatoren, kwamen zij in verwickelingen met de stad Groningen. De cellier werd door zijne groningsche vrienden, onder wie doctor Abring, syndicus en secretaris der Ommelanden, verlost. Na onderhandeling met den groninger raad zou de cellier te Aduard komen om rekenschap af te leggen voor de abten van Klaarkamp en Gerkenklooster. 1561 was abt Gerardus tegenwoordig in de abdij te Aduard, waar abt Godefridus van Arnhem wegens ziekte ontslag nam, opdat bij tijds, voordat een bisschop van Groningen het kon beletten, een opvolger zou gekozen kunnen worden.

In de kerk te Visvliet is een steen gemetseld met het opschrift *Anno 1557 golt de rogge VII Emdr gl. 't mud D. Gerardus Wiltink van Dw.*

Zie: *Groot Placaat en Charterboek van Vriesland* III, 15, 62, 81, 82, 148, 161, 170, 184, 287, 289, 301-302, 387, 440, 446, 474, 489; *Andrae Het klooster Jerusalem of Gerkenklooster* (Kollum 18990) 66-82; Dr. M. Schoengen, *Kroniek van Cist. abdij Bloemkamp* in *Arch. aartsbisd. Utrecht* XXIX (1903) 201, 202 XXX 233-242; *Uitterdijk, Geschiedenis der abdij der Bernardijnen te Aduard*, 127-128; *Andrae De Lauwerzee* (Leeuw. 1881) 112, 166; *De zelfde, Kollumerland en Nieuw Kruisland* (Kollum 1883) 54.

Fruytier

[Winckels, Egidius, Gillis]

WINCKELS (Egidius, Gillis), geb. 1594, overl. te Rosmalen 15 Sept. 1666 was Brigittijner monnik in het klooster te Koudewater bij den Bosch, waar hij 1615 zijne kloostergeloften had afgelegd. Door den bisschop Ohovius werd hij tot prior aangesteld, 22 Sept. 1626. Met veel ijver bestuurde de nieuwe prior het klooster, dat in verval was geraakt en vermeerderde het zeer gedaalde getal der paters. Hij beleefde moeilijke dagen tijdens het beleg van den Bosch. Toen na de inneming der stad de paters

het klooster moesten verlaten, wist de prior door geld en goede woorden te bewerken, dat zij met oogluiking mochten blijven. De nonnen, die zeer talrijk waren, konden haar klooster blijven bewonen, tot zij uitgestorven waren. Ter sluiks bedienden de paters de parochiën in den omtrek. Na den vrede van Munster was een langer verblijf der paters niet meer mogelijk. Prior Winckels stelde alles in het werk om een andere verblijfplaats te vinden. Na vele onderhandelingen, eerst met den bisschop van Antwerpen, Caspar Nemius van den Bosch, die den prior zeer genegen en zijn raadsman was en toelating verleende 1648 om het klooster Misagen te Eekeren te kopen, daarna met het vicariaat, bij het openstaan van den bisschoppelijken zetel, kwam 1652 een klooster te Hoboken tot stand. De paters Brigittijnen kregen er een kapel en nadat de prior de toestemming van den heer der plaats, Conrad van Ursel, had verkregen, werd in haast een kloostergebouw opgetrokken en weldra door de paters bewoond. Toen alles eenigermate in orde was, stelde de prior een vicaris aan en keerde naar Koudewater terug om het nonnenklooster te besturen tot zijn dood. Hij overleed 72 jaar oud, een schitterend voorbeeld van deugden nalatend, en een klooster met uitmuntende tucht.

Zie: P. D. Kuy l , *Hoboken en zijn wonderdadig kruisbeeld* (Antw. 1866) 186-188, 216; S c h u t j e s , *Gesch. Bisd. 's Bosch V*, 602, 603.

Fruytier

[Wind, De]

WIND (De). Zeeuwsch geslacht van voornamelijk medici, thans hier te lande uitgestorven. Tijdens de 16e eeuw uit oorzaak van hervormde gevoelens naar Vlissingen geweken uit Vlaanderen, waar het geslacht nog voortleeft.

Een der gezinnen sloot zich aan bij de Gereformeerde gemeente. Hieruit sproten achtereenvolgens een chirurg op Tabago, een zeekapitein, die de landing van Willem III in Engeland meemaakte, een gouverneur van Sint-Eustatius en een gouverneur van Curaçao.

Het meest bekend is echter de familie door de afstammelingen van Paulus de W., die Doopsgezind werd. De kleinzoon van dezen (1) P a u l u s d e W i n d (1655-1728) was boter- en kaaskooper, tevens liefde-prediker (onbezoldigd leeraar) der Doopsgezinden te Vlissingen. Zijn zoon (2) G e r a r d d e W i n d , geb. 1685 te Vlissingen, overl. 1752 te Middelburg, was leerling van den bekenden dooperschen prediker A. van Eeghem, studeerde in de godgeleerdheid en wijsbegeerte te Amsterdam, waarna hij te Utrecht de geneeskunde tot vak koos en in 1703 promoveerde tot med. doctor op een dissertatie *Over oogontstekingen*. Zijn vermaardheid heeft hij echter niet te danken aan zijn geneeskundige praktijk ('de melkdokter'), maar aan zijn buitengewoon preektalent, waarvan de middelburgsche doopsgez. gemeente van 1703 tot zijn overlijden genoot, en aan zijn ongemeene belesenheid ('wandelende boekerij'). Ook was hij een oorspronkelijk wiskundig denker. Van de niet zeer talrijke werken zijner hand noem ik: *Verhandeling over de bijzondere genade Gods*, Amsterdam, 1725, welk geschrift hij tegen beschuldiging van ketterij moest verdedigen; *Lijkrede over het afsterven van Adr. van Eeghem* enz., Vlissingen, 1709; *Redenen des geloofs van J. Kien onderzocht*, Middelburg, 1711; *De Christelijke godgeleerdheid van Adriaan van Eeghem*, Vlissingen, 1710; *Verhandeling van Gods algemeene genade*, Amsterdam, 1728. Uit zijn huwelijk met E l i s a b e t h v a n B e e k h o v e n werd in 1714 geboren: (3a) P a u l u s d e W i n d , overl. 1771 te Middelburg. Deze studeerde te Lei-

den en werd in 1735 med. doctor op een dissertatie *De abortu*, waarna hij zich te Middelburg vestigde. Grooten naam dankte hij vooral aan zijn bijna steeds geslaagde blaas-operaties. Bijzondere studie maakte hij ook van scheepsziekten, zulks in verband met zijn taak chirurgijns te vormen voor de Oost- en Westindische Compagnie. Behalve verhandelingen in de werken der Holl. Mij. van Wetenschappen en in die van het Zeeuwsch Genootschap verschenen o.a. van zijn hand: *Over het afbinden der navelstreng*, *Toevallen na een dollenhondsbeet*, *Over de voornaamste ziekten op de Oostindische schepen*. Hij was gehuwd 1. met Berdina Tak (van Zieriksee) (2) met Cornelia Dobbelaer, wed. van Jacob van Hoorn (van Vlissingen). (3b) Gerard de Wind, geb. 1730, overl. 1800 te Middelburg, promoveerde in 1752 te Leiden in de Medicijnen op een dissertatie *De hydrocele*. In 1778 werd hij benoemd tot hoogleeraar in de ontleed-, heel- en verloskunde aan het Athenaeum te Middelburg. Eenige zijner redevoeringen zijn gedrukt, o.a. de in 't Latijn gestelde: *Over de roem der Zeeuwen in de Wetenschappen en Letteren*. Verscheidene zijner verhandelingen vindt men in de werken van het Zeeuwsch Genootschap. (4) Samuel de Wind, zoon van 3a en Berdina Tak, geb. 1742, overl. 1803 te Middelburg, was dokter, 's landsen stadsoperateur, vroedmeester en gelijk zijn vader als gelukkig 'steensnijder' bekend. Verhandelingen over onderwerpen uit zijn praktijk zijn gedrukt in de werken van het Zeeuwsch Genootschap. Hij was gehuwd met Cornelia Dobbelaer. (5a) Paulus de Wind, zoon van 4, geb. 1767, overl. 1797 te Middelburg, promoveerde in 1790 op een belangrijk proefschrift *Over de Galziekten* en vestigde zich in zijn vaderstad, waar hij in 1792 benoemd werd tot lector in de chirurgie en anatomie aan de Illustre School. Bij zijn vroegen dood is hij herdacht in een redevoering (in druk verschenen) door Dr. A. van Solingen. In 1791 was hij gehuwd met Elisabeth de Wind, dochter van 3b. Voor zijn zoon Samuel de Wind zie men deel IV, 1466. (5b) Boudewijn Dobbelaer de Wind, zoon van 4, geb. 1775, overl. 1818, werd in 1799 med. doctor te Middelburg. Hij was ook lector en werd later president der 'Provinciale Commissie van Geneeskundig Onderzoek en Toevoorzigt van Zeeland', en van de stedelijke te Middelburg. Van zijn vele verhandelingen voor het Zeeuwsch Genootschap zijn er eenige gedrukt in de Werken. In 't bijzonder maakte hij zich verdienstelijk door zijn beschouwingen over den schijndood, die aanleiding werden tot de Nutsuitgave: *Plichten omtrent stervenden en afgestorvenen*. Hij was gehuwd met zijn zusters dochter Petronella Tak. (6) Samuel Dobbelaer de Wind, geb. 1817 als zoon van 5b, volgde tenslotte ook de familietraditie en promoveerde te Utrecht in 1841 op een proefschrift *De ascite*. Ook hij vestigde zich te Middelburg, waar hij zich door praktijk en philanthropie zeer bemind maakte. Hij was lid van den geneeskundigen raad van Zeeland, van den gemeenteraad, curator van het gymnasium, en bevorderde wetenschappen en kunsten, in 't bijzonder het muziekleven in zijn stad. Zijn huwelijk bleef kinderloos, zoodat met hem het geslacht uitstierf (1889).

Prent van (2) Gerard door P. Tanje. Van (3a) Paulus schilderij door J.P. van Aerde. Prent van (4) Samuel door J.H. Hoffmeister. Van (5a) Paulus door R. Vinkeles en schilderij door P.M. Dambrun.

Zie: Nagtglas, *Zeeuwen II*, 947 v.v. en de

Verz. Handschriften van het Zeeuwsch Genootschap, II, QQ nr. 5, 8 en 9. (in de oude spelling overgebracht.)

Mulder

[Wingelen, Philips van]

WINGELEN (Philips van), ook van Wingel of van Wingen en de Wingle genoemd, onthoofd te Brussel 1 Juni 1568. Hij sloot zich aan bij de verbonden edelen. In Mei 1567 was hij met anderen in Friesland gevangen genomen en naar Harlingen gevoerd. Daar van verschillende zijden op de vrijlating dezer gevangenen werd aangedrongen, heeft hij waarschijnlijk zijne vrijheid spoedig terug gekregen. Toen de stad Valenciennes weigerde om krijgsvolk onder Noircarmes op te nemen en daarom door dezen belegerd werd (najaar 1567), werd hij met Villers afgezonden door de verbonden edelen, om de houding der stad bij de vertegenwoordigers der regeering te verdedigen. De afgezanten vervoegden zich te Antoing bij Hachicourt en Hoorne (31 Oct.) en werden door den laatste naar Gaasbeke gevoerd, naar de graven van Egmond en Mansfeld. Zij betoogden, dat de bewoners van Valenciennes het krijgsvolk hadden geweigerd, omdat zij vroeger overlast van de troepen van Noircarmes hadden ondervonden, terwijl zij bereid waren om zich aan de bevelen van de landvoogdes te onderwerpen. Het is niet zeker of van Wingelen ook verder nog aan de onderhandelingen tusschen Valenciennes en de regeering heeft deelgenomen. Hij werd te Vilvoorden gevangen genomen en verhoord als getuige in het proces tegen den graaf van Hoorne en enkele dagen vóór dezen onthoofd.

Zie: *Quartiers Généalogiques* I 173; *Procès criminels des comtes d' Egmont et de Hornes* I 239; *Bor, Ned. Hist.* bk. III 99 (141), IV, 147 (207); *Hoynck van Papendrecht Analecta Belg.* (Hagae 1743) I 2, 428; *Te Water, Verbond der Edelen* III, 378.

Haak

[Wingia, of Winia Deitze]

WINGIA of Winia (Deitze), was in 1557 schepen van Leeuwarden en in 1566 secretaris van deze stad. Hij betuigde zijne instemming met het Verbond der edelen, waarvan een afschrift door eenige edelen in opdracht van Lodewijk van Nassau en Hendrik van Brederode naar Friesland was gebracht (zie *Te Water, Verbond der Edelen* I 95 vg.). Hij speelde eene belangrijke rol bij de onlusten, die te Leeuwarden ontstonden naar aanleiding van het toezenden van een plakkaat des Konings, waarin het toelaten van de prediking der nieuwe leer ten strengste verboden werd, evenals de aansluiting bij het verbond der edelen. Over de vraag, of dat plakkaat moest worden ten uitvoer gelegd werd langen tijd beraadslaagd door den raad en de schutterij, die in de St. Vitus-kerk was samengeroepen (10 Dec. 1566). Bij deze gelegenheid hield Wingia eene krachtige toespraak, waarin hij de dwingelandij der regeering ten opzichte van de vrijheid van geweten en in staatkundig opzicht veroordeelde en waarin hij de aanwezigen opwekte, om het plakkaat niet af te kondigen. Hiertoe werd besloten. Eenigen tijd daarna zag Wingia zich echter genoodzaakt zich in Oost-Friesland in veiligheid te stellen. Hij werd door Alva gedaagd en tot verbanning veroordeeld met verbeurdverklaring van zijne goederen. In 1575 vertoefde hij nog in Oost-Friesland blijkens de opdracht van *F. van Inthiema's Querela Hollandiae ad Gulielmum comitem de Marca* aan hem. Hij was gehuwd met eene dochter van *Bocke van Burmania*.

Zie: Winsemius, *Hist.* (Leov. 1646) II, 90, 114; Gabbema, *Verhaat van Leeuwar-*

den (Fran. 1701) 464; Schwartenberg, *Groot Plakkaatboek* III, 453, 737; Te Water, *Verbond der Edelen*, II, 54, III, 379.

Haak

[Winkelmeijer, Josephus, Antonius Ignatius]

WINKELMEIJER (Josephus, Antonius Ignatius) geb. 15 Mei 1846, Amsterdam, overl. ald. 2 Juli 1898, leerling van Jos. Alb. Alberdingk Thijm, in wiens firma C.L. van Langenhuysen hij de betrekking vervulde van boekhouder. Hij legde zich vooral toe op de studie van het oude, katholieke Amsterdam, op Thijms voorbeeld, en schreef: *Anno Domini 1345. Het H. Sacrament van Mirakel te Amsterdam. Nieuwe Historische Toelichting. Met een inleiding van prof. Dr. J.A. Alberdingk Thijm.* Amst. 1889. Verder: *Van Kerken en Kloosters, schetsen in Oud- Amsterdam*, Amst. 1897. En onder den schuilnaam Alard van Amsterdam, schreef W. *De lotgevallen der Amsterdamsche Beurzen, sinds de stichting der Stad* Amst. 1888; en als 'Dwarskijker': *Zou-i 't wel weten? Meer dan 100 recepten voor Dames en Heeren, die gelaatskennis willen opdoen. Verzameld uit de Apotheek van Lavater & Co.*, bewerkt door Dwarskijker. 2e druk, 1889, Amst. Enkele jaren na Thijms overlijden vond W. gelegenheid zich geheel aan letterkundigen arbeid en aan de journalistiek te wijden, toen hij verbonden werd aan het dagblad *De Tijd*, en in het bijzonder de redactie op zich nam van het weekblad *De Officiële Kerklijst*, waaraan hij een nieuw leven wist in te blazen. Talrijk zijn de oorspronkelijke en vertaalde opstellen, die hij elke week met talent afwisselde. Verschillende van W's geschriften berusten op oorspronkelijk archief-onderzoek. Door Alb. Thijm meer dan 25 jaar dagelijks in zijn zaken bij te staan, gaf hij hem gelegenheid zich geregeld aan zijn studie en zijn professoraat te wijden, en zijn letterkundigen arbeid voort te zetten. In *De Wetenschappelijke Nederlander*, het letterkundig Weekblad van pastoor J.W. Brouwers, schreef W. bij het overlijden van Thijm, een woord: *Ter nagedachtenis van den Goeden Meester*, dat beiden eer aandoet en beider beteekenis kenschetst. (*Thym- Nummer*, 1889, Amst. C.L.v. Langenhuysen, bl. 131).

Sterck

[Winksele, Hendrik van]

WINKSELE (Hendrik van), geb. te Winksele bij Leuven, overleden 19 Juli 1368 in de Norbertijner abdij te Averbode, waar hij als regulier kanunnik was ingetreden, bestuurde als pastoor de parochie Weelde en daarna 1354 Blerik bij Venlo. 1360 werd hij in plaats van Arnold van Venlo tot abt zijner abdij gekozen en 11 Mrt. 1360 door den bisschop van Luik bevestigd. Hij zorgde, dat de hertog van Brabant weder de abdij in zijn gunst deed deelen. De hertogin gelastte 1356 aan rechtslieden van den Bosch een einde te maken aan de afpersingen, die de landlieden der abdij van Averbode te Sterksel zich moesten laten welgevallen.

Zie: *De Norbertijner abdij Averbode* (Averb. 1920) 79, 333.

Fruytier

[Wintershoven, of Winters Antonia]

WINTERSHOVEN (of Winters Antonia) meesteres van het begijnhof te Utrecht, gaf 1617 met Petrus Bleyenbergh, deken van Horst, bij Utrecht, overl. 1617, een kapitaal van 5000 gulden om vier beurzen te stichten in het Pauskollege te Leuven. Deze stichting bracht 1830 nog ruim 1500 franken op. 1619 stichtte zij nog twee

beursen in de pedagogie de Valk, waarschijnlijk door tussenkomst van den utrechtſchen pastoor van St. Geertruide, Vossius, oudregent van de Valk te Leuven, die eveneens een beurs stichtte. Deze stichting van het begijntje bracht 1880 ruim 660 franken op. Antonia is ook wel de meesteresſe van het utrecht-

sche begijnhof, die de boeken voor de Dominikanen had verborgen en 1612 een heele partij misgewaad en altaarversierselen, eveneens verborgen door de Dominikanen op het begijnhof, veilig bezorgde aan den provinciaal Ophovius te Antwerpen.

Zie: V a l . A n d r e a s , *Fasti Academici* (Lov. 1650) 267, 308; *Analectes Hist. Eccl. Belg.* XVII (1882) 109; XXI, 1888, 157, 159; *Archief Aartsb. Utrecht* VII, 340.

Fruytier

[Wiro, Heilige]

WIRO (Heilige), bisschop. Hij werd geboren in Schotland of Ierland. Door zijn landgenooten tot bisschop gekozen werd hij naar Rome gezonden om gewijd te worden. Hij vertrok met den priester Plechelmus en den diaken Otger. Wiro vroeg aan paus Sergius I (687-701) om hem te wijden zonder vasten zetel, om het evangelie te kunnen verkondigen onder de heidenen. Maar de Paus beval hem het bisdom, dat hem gekozen had, te besturen, alvorens ergens anders te prediken. Hij gehoorzaamde, en eerst veel jaren later verliet hij zijn vaderland met Plechelmus en Otgerus. In Frankrijk werden zij zeer gunstig ontvangen door Pepijn van Herstal, die den St. Pietersberg, een woeste plaats dicht bij Roermond, omstreeks 700 aan den H. Wiro schonk. Later veranderde de naam dezer plaats in St. Odiliënberg.

Daar leidde de H. Wiro met zijn gezellen een leven van gebed en boetvaardigheid, en evangeliseerde de omstreken. Men weet niet, of hij de Mariakerk en het St. Pietersklooster stichtte, die hier later stonden. Na hier langen tijd met zijn gezellen geleefd te hebben, stierf hij op hoogen ouderdom, omstreeks 710, en werd in de Mariakerk begraven. Het grootste gedeelte zijner relikwieën werd overgebracht naar Utrecht, na 858; het overige later naar Roermond. Een zeer oud en geloofwaardig schrijver, hoewel geen tijdgenoot, heeft ons zijn leven nagelaten. Het is niet zeker, dat hij monnik was, en verkeerdelijk heeft men hem geteld onder de metgezellen van den H. Willibrordus.

Zie: *Acta Sanet. Boll.* 8 Mei 306-317; *Batavia Sacra* I 80; Geherquière *Acta Sanct. Belgii* V 343-357; *Limburg's Jaarboek* 1897-'98; Wolters *De H. Wiro, Plechelmus en Otgerus* Roermond 1862; Kronenburg, *Neerl. Heiligen*, III 3-27.

de France

[Wisse, Henricus]

WISSE (Henricus), geb. in Zeeland, overl. in het Roode klooster, 5 Mei 1396, was een der eerste vier kloosterlingen, die het bekende Roodeklooster, Rubea Vallis, in het Soniënbosch stichtte, 1373. Na al de moeilijkheden en arbeid verbonden aan een nieuwe stichting te hebben ondervonden, werd hij bij den dood van den stichter tot prior gekozen, 1392. Door den invloed van Henricus kwamen vele Zeeuwen het kloosterleven in het Roodeklooster omhelzen en was de eerste stichting, welke het nieuwe klooster beproefde, de oprichting van O.L. Vrouwe klooster, het Paradijs, te Reimerswaal op Zuid-Beveland, 1407. Henricus Wisse bezorgde aan zijn klooster vele voorrechten, verkregen van de hertogin, Joanna van Brabant: het recht om het vee te weiden in het Soniënbosch en om te visschen in de vijvers aldaar 1395; vrijdom van honden te voeren, en te houden, en vrijdom van alle gasterij en karwei ten behoeve der hertogen, 1395. Slechts vier jaar bestuurde de zeeuwsche prior het brabantse klooster. Hij overleed, de gedachtenis nalatend van een heilig leven, geroemd als 'vir prudens et litteratus ac morigeratus'.

Zie: Sanderus, *Chorographia saera coenobii S. Pauli Rubeae Vallis* in *Chorogr, Sac. Brab,*

(ed. 1727) II, 44, 59; *Anecdota ex codicibus hagiographicis Joh. Gielemans* (ed. Bolland), (Brux. 1895) 127-130, 141, 188, 203.

Fruytier

[Wit, Aegidius of Gillis de]

WIT (Aegidius of Gillis de), geb. te Zierikzee 7 Dec. 1800, overl. te Utrecht 2 Nov. 1826, zoon van Johannes en Sophia Knops. Hij studeerde te Utrecht theologie, maar meer trok hem de wis- en natuurkunde, waarin hij Juni 1823 promoveerde. Toch werd hij in Maart 1824 nog predikant te Doorn, maar verwisselde dat ambt reeds Octob. 1825 met dat van Inspecteur van nijverheid, i.c. het stoomwezen.

Zie: *Konst- en Letterbode* 1826, 337; Nagtglas, *Levensb. Zeeuwen* II 990.

L. Knappert

[With, Witte Corneliszoon de]

WITH (Witte Corneliszoon de), zoon van Cornelis Wittensz. de Witte en van Neeltje Andries, geboren 29 April 1599 te Hoogendijk, nabij den Briel, gesneuveld 8 November 1658. Zijn vader stierf een jaar na zijn geboorte; hoewel zijn ouders tot de doopsgezinde gemeente behoorden, liet hij zich bij de Hervormden doopen. Op 17-jarigen leeftijd ging hij naar zee als kajuitsjongen bij de Oost-Indische compagnie, diende in Indië ook aan wal, onder andere als hofmeester bij den gouverneur Jan Pietersz. Coen, en kwam in 1620 in het vaderland terug, verliet den dienst der Oost-Ind. Cie. en kwam als schipper op 's lands vloot. In 1622 bevorderd tot luitenant ter zee, en in 1623 tot kapitein, maakte hij als zoodanig den tocht mede naar Zuid-Amerika onder admiraal l'Hermite. In 1628 is hij in dienst van de West-indische Cie. en is bij de verovering der zilvervloot door Piet Hein. Na terugkomst in het vaderland vestigt hij zich in den Briel, als lid van de stedelijke regeering; in 1630 is hij commandeur van de groote visscherij. In 1637 is hij weder op 's lands vloot als vice-admiraal van Holland en Westfriesland, woont in 1639 den slag bij Duins bij, geleidt in 1644 en 1645 een vloot koopvaardij-schepen door de Sont, en vertrekt daarna in 1647 naar Brazilië tot steun van de West-ind. Cie. Eigenmachtig vandaar teruggekeerd, wordt hij in 1650 gevangen gezet op de Voorpoort te 's Gravenhage, maar op vordering der Staten van Holland daaruit ontslagen, zijnde deze gevangenzetting en bevrijding een der eerste openbare teekenen van oneenigheid tusschen den Stadhouder en de Staten van Holland. Na uitspraak van een raad weder in zijn ambt hersteld, nam hij onder andere deel aan den slag bij Ter Heyde in 1653, waarop hij, na het sneuvelen van Tromp, tijdelijk met het opperbevel over de vloot werd belast. Toen dit opperbevel daarna werd opgedragen aan v. Wassenaar van Obdam, verliet de With den dienst, doch kwam na het overlijden van zijn derde echtgenoot weder in zijn vroegere kwaliteit op de vloot, ageerde in 1657 op de Noordzee en vergezelde in 1658 v. Wassenaar naar de Sont, waar hij 8 November in een gevecht tegen de Zweden sneuvelde. Zijn lijk werd naar Holland vervoerd en 7 October 1659 in de Groote kerk te Rotterdam begraven.

Hij stond bekend als van een zeer driftig karakter, hetgeen er zeker ook toe heeft bijgedragen, dat hij niet nog hooger in rang is opgeklommen, dan tot vice-admiraal. Zijn eerste vrouw Anna stierf in 1631, zijn tweede Hilgonda in 1641, zijn derde Hester in 1654; hij bleef toen achter met elf minderjarige kinderen.

Schilderij door Abr. Willaerts, H. Man, Sorgh, M. Merian, onbekende.
Beeldhouwwerk door P. Riex. Prenten door Matham, C. van Dalen, Houbraken, B.
Moncornet, A. Blootelingh, onbekende. Teekening door W.H.

Zie: *Lotgevallen van W.C. de Witte* door J.A. Oostkamp 1831; *Herinneringsdagen uit de Nederl. Zee-geschiedenis* door Dr. D.F. Scheurleer 1913.

Herman

[Witt, Cornelis de]

WITT (Cornelis de), geb. te Sluis eind October 1695, overl. te 's Hertogenbosch 27 Maart 1771. Zijn vader was Cornelis, zijne moeder Anna Margareta van Espendonck. In 1718 werd hij predikant op het fort Isabella bij den Bosch (uit de geschiedenis van het beleg welbekend, van Heurn, *Historie van 's Hertog.* II 416 vlg.) en in 1738 in die stad zelve. 13 Febr. 1741 benoemde men hem tot hoogleeraar in de Oostersche talen aan de Illustre School op f 150, in 1750 werd hij emeritus, in 1758 rustend hoogleeraar. Aan den strijd tegen de Hernhutters heeft hij deel genomen door zijn *Herdertijken brief ter waarschuwing tegen de H.*, dien ik niet onder de oogen gehad heb en dien ook Sepp, *Joh. Stinstra* II 186-226 niet vermeldt. Voorts hebben wij van hem vele bundels leerredenen. De preek *Volle uitredding en volmaking van Gods bedrukte kerke, voorgesteld bij gelegenheid van het eerste eeuwfeest der klassis van 's Bosch*, 1741 bevat mededeelingen omtrent de hervorming in Stad en Meyerij. Zij werd uitgesproken 2 Aug. 1741 en des middags gaf de klassis in den ouden Schuts Boomgaard een deftigen maaltijd, waaraan ook Schepenen met pensionaris en griffier aanzaten, terwijl alle gasten met de gedrukte redevoering naast een zilveren penning, op deze gebeurtenis geslagen, beschonken werden. Nog verdient vermelding 's mans *Bittere weeklagt wegens den hooggaanden en aanhoudenden watervloed*, den Bosch 1741, 4o., omdat deze preek in de aantekeningen al het merkwaardige bevat van de vreeselijke overstroming, welke Dec. 1740 de stad en omgeving teisterde, gelijk ook de Alblasserwaard, het geheele land van Heusden, Altena en Langestraat, de Tielerwaard. 23 Dec. was in den Bosch het water zoo hoog, dat men door de poorten niet kon binnengaan en met ladders over den muur moest klimmen.

Zie: Nagtglas, *Levensber. van Zeeuwen*, II, 991; Hermans, *Gesch. der Ill. School te 's Hertogenbosch*, 28 vlg.; Van Heurn, *Historie van 's Hertog.* IV 62 vlg.; Nic. Duym, *Histor. Aanm. van drie strenge winters*, 1746, 63-67.

L. Knappert

[Witt, Frederik Marie Jacob Laurens de]

WITT (Frederik Marie Jacob Laurens de), geb. 17 Mei 1802 te Culemborg, overl. 20 Oct. 57 te Middelburg, zoon van den volg. en Susanna Maria Nering Bögel. Hij koos 24 Jan. 1818 de militaire loopbaan als volontair bij het 16e Bat. Jagers, later de 13e Afd. Inf., doorliep de lagere rangen en werd 17 Apr. 1823 aangesteld tot 2en luit. bij de 14e Afd. Inf. en bij besluit van 16 Aug. 1829 overgeplaatst bij de 18e Afd. In 1830 was hij bij het mobiele leger tijdens den Belgischen opstand en zag zich 16 Nov. van dat jaar, wegens zijn moedig gedrag, benoemd tot Ridder M.W.O. 4e kl. 17 Febr. 1831 werd hij bevorderd tot 1en luit. bij het 2e Bat. Jagers, 5 Sept. 1835 ging hij over bij de 1e divisie van het Alg. Dépôt van de Landmacht No. 33, na tot 1834 te velde te zijn gebleven.

2 Mei 1842 werd hij kapt. 3e kl. bij het 8e Regt. Inf., 4 Sept. 1844 kapt. 2e kl., 4 Dec. 1850 kapt. 1e kl., 16 Juli 1854 volgde zijne benoeming tot majoor bij het 2e Reg. Inf., 4 dagen later is hij echter weder bij het 8e Reg. Hij is te Middelburg begraven en was gehuwd met Petronella Kievits.

de Witt Huberts

[Witt, Huybert de]

WITT (Huybert d e), geb. 14 Apr. 1752 te Amsterdam, overl. 26 Mrt. 1831 te Culemborg,

zoon van Huybert de Witt en Johanna Carolina Leeuwerk. Hij was van Juli 1787 tot Juli 1788 lid van de vroedschap van Culemb. In laatstgenoemd jaar behoorde hij tot de vreemdelingen, die door prins Willem V in de vroedschap van Alkmaar werden benoemd, omdat daar geen 24 notabele Oranjeklanten te vinden waren. Hij was burgemeester te Alkm. in 1789, 1790 en 1792. 27 Dec. 1792 werd hem op zijn verzoek, ontslag verleend. Hij vestigde zich later weder te Culemborg en was gehuwd met Susanna Maria Nering Bögel.
de Witt Huberts

[Witte, Rudolph]

WITTE (Rudolph), geb. te Utrecht 30 Juni 1850, overl. te Delft 27 Aug. 1905, was de zoon van C.G.F. Witte en P.D. Lagers. Hij bezocht de technische school en daarna de hogere burgerschool in zijne geboorteplaats, deed in 1867 eindexamen der hogere burgerschool en ging daarna te Delft studeeren voor werktuigkundig ingenieur. In 1869 verwisselde hij Delft met Aken, en verkreeg aldaar in 1872 het diploma van werktuigkundig ingenieur. Vervolgens was hij als ingenieur werkzaam aan verschillende fabrieken te Remscheid, Essen, Barmen en Rheine. In 1876 werd hij benoemd tot werktuigkundig ingenieur bij de artillerie-stapel- en constructie-magazijnen te Delft, waar affuiten, voertuigen en opzetten van vuurmonden vervaardigd en hersteld werden. Hij heeft hier vele verbeteringen in de werkwijze ingevoerd.

In 1886 werden alle artillerie-inrichtingen vereenigd, terwijl tevens de commissie van proefneming onder de orders van den chef dier inrichtingen gesteld werd. Ook in deze perioden was Witte, die sedert een veel uitgebreider werkkring had dan voor dien tijd, op werktuigkundig gebied de vraagbaak van de artillerie-officieren, hoewel verscheidenen hunner zeer goed op de hoogte van het werktuigkundige vak waren. Omdat ieder officier niet even meegaand is, was het voor Witte intusschen dikwijls moeilijk, den vrede te bewaren. Hij heeft door zijn tact en welwillendheid steeds botsingen van beteekenis weten te voorkomen.

Voor het zagen van groote balken op verschillende afmetingen ontwierp hij eene horizontale dubbele lintzaag, uitgevoerd door de firma E.H. Begemann te Helmond, hetgeen hem in 1878 eene tevredenheidsbetuiging van den minister van oorlog bezorgde; deze soort zaag werd ook door verschillende andere fabrieken aangeschaft.

Naar zijne plannen zijn van 1895 tot 1900 de artillerie-werkplaatsen aan de Hembrug, noodig om deze tijdens oorlog binnen de stelling Amsterdam te hebben, gebouwd. Aldaar werd onder zijn hoofdtoezicht in 1904 eene elektrische centrale gebouwd.

Hem werd bij Koninklijk besluit van 1897 de persoonlijke rang van hoofdingenieur toegekend.

Ook buiten de artillerie-inrichtingen was Witte veel werkzaam. Zoo was hij van 1891 tot 1894 secretaris van de Nederlandsche Vereeniging van Werktuig- en Scheepsbouwkundigen, van 1902 tot 1905 president der vakafdeeling voor werktuig- en scheepsbouw van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs en in 1898 lid en secretaris der commissie voor het onderzoek naar de levensvatbaarheid eener staalgietery hier te lande, benoemd door de Vereeniging tot bevordering van Fabrieks- en Handwerksnijverheid, van welke vereeniging hem het eerleidmaatschap werd verleend. De commissie concludeerde in gunstigen zin.

Hij was sedert 1897 lid van den gemeenteraad van Delft.

Hij huwde 8 Juni 1883 H.D. Cox, nog in leven, uit welk huwelijk hij een zoon had.

Een levensbericht omtrent hem door J. de Kuys er komt voor in den *Ingenieur* van 23 Sept. 1905.

Ramaer

[Wolters, Willem Pieter]

WOLTERS (Willem Pieter), verdienstelijk letterkundige, geb. te Leiden 25 Aug. 1827, overl. 19 Juli 1891 te Grafenberg bij Dusseldorf. Hij studeerde aan de hoogeschool zijner geboorteplaats in de theologie (1845-50) en werd in 1851 predikant te Hensbroek, daarna te Grootebroek (1854), Schagen (1857) en Harlingen (1860). Om zijn liefde en toewijding maakte hij zich overal bemind; vooral in laatstgenoemde gemeente was hij zeer populair, met name bij de arme visschersbevolking dier stad. Niettemin vond hij op den duur geen bevrediging in de bediening van het predikambt; de banden der Hervormde Kerk hinderden hem in zijn moderne levensopvatting. Zoo besloot hij den kansel te verlaten en een ander beroep te kiezen.

Na in 1867 met goed gevolg het examen M.O. Nederl. taal- en letterkunde te hebben afgelegd, werd W.P. Wolters nog in hetzelfde jaar tot leeraar aan de hogere burgerschool en het gymnasium te Leiden benoemd, als opvolger van W. Bisschop (II kol. 170) die aan de Rijks H.B.S. te Leeuwarden benoemd was. Bijna 24 jaar is Wolters sedert bij het middelbaar en gymnasiaal onderwijs werkzaam geweest, al dien tijd genietend van de voordeelen, die zijn geliefde academiestad hem aanboden. Vooral genoot hij van den omgang met den directeur van het rijke Leidsche Prentenkabinet, Cornet, schilder en kunstkenner. Des zomers reisde hij graag met zijn vrouw en dochter naar Duitschland, Zwitserland en Italië. Aan de schilderkunst van laatstgenoemd land heeft hij menige studie voor zijn romans ontleend: wij noemen slechts zijn opstel *De Gladiator van Verona* en zijn roman *Lucretia d' Este*.

In den winter van 1890 werd W. ziek. Te vergeefs zocht hij het volgend voorjaar te Honnef a.d. Rijn herstel van gezondheid. In den zomer van 1891 ried de dokter hem een verblijf te Baden-Baden aan. In gezelschap van vrouw en dochter begaf hij zich daarheen op reis, doch stierf onderweg te Grafenberg. Twee dagen later werd hij te Leiden begraven.

Wolters was een eenvoudig, hartelijk, degelijk mensch, vol plichtsbetrachting. Nauwgezet in de waarneming van zijn ambt, wijdde hij zich tevens met ernst en liefde aan de kunst, vooral aan de geschiedenis der schilderkunst. Vele zijner historische romans en novellen getuigen daarvan. Zijn letterkundige verdiensten werden erkend door de Maatschappij der Ned. Letterkunde te Leiden, door het Prov. Utrechtsch Genootsch. v.K. en W., door het Historisch Genootsch. te Utr. en door het Friesch Genootsch. v. Oudheid-, Taalen Geschiedkunde te Leewarden. Van de Leidsche Maatschappij was hij sedert 1888 secretaris.

Behalve een 12-tal preeken, in 1862 ten bate van een menschlievend doel uitgegeven, schreef hij opstellen in *Europa, Nederland, Eigen Haard, Haagsche stemmen, Los en Vast, de Gids* en andere tijdschriften. Menig tijdgenoot herinnert zich nog zijn welbekende artikels: *Pleidooi voor de gemengde lagere school* en *Notulen der Vergadering van Directeur en leeraren der Hoogere burgerschool te...* Verder heeft men van zijne hand, en dit zijn zijn voornaamste werken: *Adolf Versluis* (1869); *Anna de Ronde*, een novelle in

2 dln. (1870; *Beatrice*, novelle (1874); *Het laatste oordeel van Lucas van Leiden*, een kunsthistorische novelle (1874); *Uit het Friesche zeemansleven*, novelle (1875); *De Voorzoon*, novelle (1877); *Voorrede bij het Proza van Geel* (1880); *Transalpina*, novelle (1883); *Een artistiek klaverblad*, roman in 2 dln. 1885); *Lucretia d'Este*, roman in 2 dln. (1885); *Uit de Hollandsche school* (1889) en *Uit Stad en land* (in 1891, na zijn dood uitgegeven). Met H.C. Rogge gaf Wolters in het licht: Heemskerks *Batavische Arcadia*, met Inleiding en Aanteekeningen (1871).

Zie: Jan ten Brink in *Haagsche Stemmen* 1891, 525; W.N. du Rieu in *Eigen Haard* 1891, 665 (met portr.), en A. Moens in *Levensber. Letterk.* 1892, 129.

Zuidema

[Wouter]

WOUTER, bijgenaamd de luthersche monnik. Hij was een dominicaan en reeds in 1510, dus zeven jaren vóór Luther, begon hij te Utrecht met vrijmoedigheid te prediken en tal van misbruiken van den clerus aan te toonen. Deswege bij Frederik van Baden beschuldigd, herriep hij en gaf zijnen tegenstanders genoegdoening. In 1512 was er in Utrecht eene arme en zieke vrouw, Lijsbeth Pietersdr., die om ketterij werd gevangen genomen en door den pastoor van S. Geertruid, den doctor der predikheeren en den inquisiteur Olyslagher werd onderzocht. Zij bleek onschuldig en men heeft haar na achttien weken en drie dagen vrij gelaten, April 1513. Wellicht staat dit gevat met de prediking van Wouter in verband. Margaretha de landvoogdes zinspeelt blijkbaar op hem, als zij 27 Sept. 1525 spreekt van 'kettters, die hier voortijds geweest sijn', gelijk het keizerlijk plakkaat 22 Sept. deszelfden jaars ook gewaagt van 'dopiniën van voergaande gecondempneerde kettters'. Toen nu Luther was opgetreden, vatte ook Wouter weêr moed. Reeds van vroeger verdacht, heette hij nu weldra alom de 'luthersche monnik'. Hij legde het monniksgewaad af en predikte in onderscheidene Hollandsche steden, in het bijzonder te Delft. Daar ontstak hij voor het eerst het licht der nieuwe leer. Hij sprak, in leekenkleeding, en zeide, dat men niet moest gelooven, dat de zondaar voor geld vergeving erlangen kon, daar immers God, die een Heer is des hemels en der aarde, anders niet zijnen eengeboren Zoon in het vleesch zou gezonden hebben om door zijn bloed de zonden uit te wischen. Hij kreeg hier aanhangers: Sartorius, den advocaat Hoen, later nog Hondebeke, Joh. Pistorius, Guil. Gnafeus, den haagschen rector e.a., die wel geene gemeente hebben gesticht, maar toch den bodem hebben toebereid. 'Luthersch' waren zij stellig niet, was ook vermoedelijk Wouter niet. David Joris, door zijne prediking te Delft bekeerd en ook eerst sacramentariër, behoort later tot de anabaptisten. In 1528 zette het Hof een prijs op Wouters hoofd en vluchtte hij naar Straatsburg. Volgens sommigen vond hij daar zijn vriend Geldenhauer, doch diens jongste biograaf dr. Prinsen weet daarvan niet. Noviomagus was 19 Mei 1517 in het gevolg van Philips van Bourgondië naar Utrecht gekomen, in 1529 is hij te Straatsburg, sinds 1524 was hij hervormd. Hij kan dus zeer goed Wouter te Utrecht hebben leeren kennen en ook te Straatsburg hebben ontmoet. Maar verder durft dr. Prinsen niet gaan. Het is zeer jammer, dat Schoock, die zijne berichten over Wouter geeft 'ex antiqua memoria' of uit 'documentis variis allatis' of 'ex actis' geen dezer stukken heeft uitgegeven.

Zie: M. Schoockius, *De bonis vulgo ecclesiasticis dictis* 479, 752; D o d t, *Archief* III 205;

de Hoop Scheffer, *Kerkherv.* 62 vlg. 83, 317 vlg. 356; *Schriftel. inlichting van dr. Prinsen.*

L. Knappert

[Wouters, Wybe]

WOUTERS (Wybe), boekverkooper en uitgever te Groningen, waar hij 6 Oct. 1826 op 64-jarigen leeftijd stierf. Hij was te Sneek geb. (1762), in welke stad zijn vader destijds een boekhandel had. Met J. Oomkens Jz., R.J. Schierbeek, W. Zuidema e.a. confraters heeft Wybe Wouters veel voor den groningschen boekhandel gedaan, o.a. door de oprichting (in 1810) van het welbekende 'Boekverkoopers-collegie', dat zich de behartiging der belangen van den boekhandel in de stad en provincie Groningen ten doel stelde. Eenige jaren later behoorde hij tot de oprichters van de 'Associatie (nu "Vereeniging") ter bevordering van de belangen des boekhandels' in heel Nederland. Als de eigenlijke stichters dier nog altijd bestaande Vereeniging moeten intusschen worden aangemerkt: D. du Mortier Jr. te Leiden, Adr. Loosjes te Haarlem en Joh van der Hey te Amsterdam (zie die artt.)

Tot de uitgaven van W. Wouters behooren: B e c k e r , *Philaletes over de Natuur, de Wereld en het Menschelijk leven*; B e l g a , *Proeve over het tegenwoordig verval en mogelijk herstel der godsdienstigheid*; G l a t z , *Zedekundige tafereeten*; H e s s , *Leer, daden en lotgevallen van onzen Heer* 3 dln.; v a n d e r V e l d e , *De Wederdoopers*; H o v i n g , *Christendom en Hervorming*; i d e m , *Christendom en Wijsbegeerte*; W e i n g a r t , *Handboek voor jonge predikanten. Uit het Hoogduitsch*; v a n S w i n d e r e n , *Landregt van Wedde en Westerwoldingeland. Uitgegeven van wege het genootsch. 'Pro excolendo jure patrio'*; G r a t a m a , *Regtsgeleerd Magazijn*; B e l z o n i , *Reizen in Egypte en Nubië. Met eene kaart.* 3 dln.; F l o h , *Onderrigtingen, raadgevingen en wenken voor min of meer geoefende schoolonderwijzers*; L a f o n t a i n e , *Leven en daden van den Vrijheer van Flaming.* 4 dln. Met pl.; i d e m , *Leesboek voor het vrouwelijk geslacht.* 4 dln.; i d e m , *Tafereelen uit het huiselijk leven.* 2 dln.; M a s t e n b r o e k , *Lectuur voor vrouwen.* 2 dln.; R. G. R i j k e n s , *Praktische Handleiding voor het Eerste onderwijs. Ten dienste van onderwijzers enz.* Voorts tal van andere schoolboeken. Ook gaf Wouters verscheiden jaargangen van de *Maandschriften der Gron. Afdeeling van de Maatsch. 'Tot Nut van 't Algemeen'* uit.

Zie: O o m k e n s , *Bouwstoffen Gron. Boekh.* (1854).

Zuidema

[Wouw, Paulus van]

WOUW (Paulus v a n), Jezuïetenmissionaris in de Ommelanden, geb. 25 Oct. 1604 te 's Gravenhage, overl. Maria Hemelvaart 1636. Na twee jaar in de rechten gestudeerd te hebben, werd zijn geestelijk leven verdiept en besloot hij theologie te studeeren in Genève, bezocht verder de universiteiten van Oxford en Canterbury en vestigde zich daarna te Leiden. Hij vond echter in het Protestantisme geen bevrediging en klaagde zijn nood aan Henricus Boxhorn, een afvallig katholiek priester, die hem Bellarminus ter lezing aanbeval. De Jezuïetenpater Gerardus Klierden te Leiden bewoog hem tot de katholieke kerk over te gaan en zoo werd hij in 1628 novice in de Jezuïetenorde. Na als priester gewijd te zijn, werd hij in 1634 als missionaris gezonden naar Ameland tot bekeering van zijn landgenooten, doch nog hetzelfde jaar moest hij zijn standplaats verwisselen tegen die der Ommelanden. Met buitengewone toewijding stond hij in het pestjaar 1636 de lijdens terzijde en viel

na twee maanden zelf als een offer der naastenliefde. Hij werd in een veestal begraven.

Zie: *Narratio historica* in *Arch. Aartsb. Utrecht*

VI, 41 v.v.; *Menologium van Haakman 25 Aug. Gron. Volksalm.* 1909, 107 v.v.
Wumkes

[Wunebald]

WUNEBALD, abt van Heidenheim, geb. 701, gest. 761. Hij is de broeder van den H. Willibald en, gelijk hij, verkeerdelijk genoemd onder de gezellen van den H. Willibrord. Eerst was hij monnik te Rome, en later leerling van den H. Bonifacius in Thüringen. Hij stichtte de abdij van Heidenheim, waarvan hij de eerste abt was en waar hij stierf in 761.

Zie: *Batavia Sacra* I 84, 85; Mabillon, *Acta Sanct. Bened.* s. III, II 176-178, 190; Petrus *Script. Frisiae* 39.
de France

[Wüten, Gerardt]

WÜTEN (Gerardt), schrijver van drie stichtelijke werkjes: *Den Lof vande Herderinne Rosetine, haer toe-geschreven van den Herder Thiter ... midtsgaders hemelsche ommeroeringen ... meest in verssen* (Leyden 1650), aan zijn nicht Catharine Meerlants opgedragen; *Hemelschen Minne-Brief, gesonden aende Herderinne Roseline, van den Herder Thiter, in verssen* (Leyden 1650) en het aan Jacob Cats opgedragen: *Het Houwelück van de Herderinne Roselüne ende den Herder Thiter, gegrondt op Godts eere* (Leyden 1650). De schrijver woonde, blijkens 't voorwoord, te Soetermeer.

Ruys

[Wybenga, Sybrand]

WYBENGA (Sybrand), afgevaardigde der Tweede kamer Stat.-Generaal voor 't hoofdkiesdistrict Sneek; geb. 18 Juni 1804 te Franeker, overl. 9 Sept. 1886 te Harlingen. Meer dan 30 jaar is hij lid der Kamer geweest, n.l. van Juni 1855 tot zijn dood, telkens herkozen door hetzelfde district. Vóór 55 was Wybenga secretaris van meer dan een plattelandsgemeente van Friesland. Aanvankelijk conservatief, voegde hij zich in de Tweede Kamer later meer en meer bij de liberale partij, die ten slotte een uitnemend vertegenwoordiger in hem vond. In onderstaand geschrift wordt hij geschetst als 'een stoere, vrije Fries, niet al te vriendelijk, maar eerlijk en trouw.' Aan veel spreken deed hij niet, aan mooi redevoeren nog minder. Bij zijn dood werd hij als kamerlid vervangen door Mr. P.J.G. van Diggelen, van Nov. 86 tot de ontbinding der Kamers in Maart 88.

Zie: Castor en Pollux, *In de Tweede Kamer* (1881), 187.
Zuidema

[Wijck, Wyck Robertus, Rupertus van]

WIJCK, Wyck (Robertus, Rupertus van) benediktijner abt van Tholey, bisdom Trier, 7 Febr. 1540 tot zijn dood, 1 Mrt. 1572, wordt genoemd als een zeer weldadig en gastvrij man. Zijne abdij geraakte wat tucht betreft zeer in verval. Hij zelf zocht door visitatoren hulp te verkrijgen om alles te herstellen, waarin hij niet slaagde. Abt Robertus was een der laatste vier nederlandsche abten, die de abdij achter elkander bestuurden. Zij waren met talrijke oud-scholieren van de scholen der broeders van Geert Groote in de abdijen van het bisdom Trier ingetreden.

Zie: *Gallia Christ.* XIII, 565; Dr. Lager, *Die Chemalige Bened. Aetei Tholey in Stud. und Mith. aus Ben. und Cist. Ord.* XXI 1900 16.
Fruytier

[Wijckersloot, Gerardus]

WIJCKERSLOOT (Gerardus), geb. te Utrecht c. 1673, gest. te Amsterdam, 7 Sept. 1727. Hij studeerde te Leuven en was doctor in de theologie. In 1695 wordt hij benoemd tot pastoor der St. Anna-parochie te Amsterdam, als opvolger van Gulielmus Fox (overl. 21 Juni 1695). De kerk zijner statie stond bij zijne komst op het Kattenburgerplein; in 1718 werd echter het huis 'D' Pool' aangekocht en daar een nieuwe kerk en pastorie gebouwd, vanwaar zijne statie den naam ontving 'de Pool'.

Aanvankelijk was hij der partij der Oud-Roomschen geheel toegedaan (onderteevende in 1701 het request, ten gunste van Codde naar Rome opgezonden), maar oneenigheid met hen bracht hem weer tot de Moederkerk terug. Toch was hij nimmer een voorbeeld van canonieke gehoorzaamheid. 8 Oct. 1715 werd hij benoemd en 21 Apr. 1716 geïntroduceerd als kanunnik van het Haarlemsche kapittel. Zoals uit de acta blijkt, vergaderde men veel te zijnen huize. Van de rechten, die dat kapittel zich als 'capitulum sede vacante' aanmatigde, was hij een sterk voorstander. Hij wilde dan ook niet gaarne den apostolischen vicaris v. Bijlevelt erkennen, en veroorzaakte dezen vele moeilijkheden. Wanneer in 1723 de katholieken tegenover den bisschop der Oud-Roomschen, Steenoven, een vic.-ap. willen, die tevens bisschop is, staat W. ook op de voordracht; van hem wordt dan gezegd, dat hij om vriendschap met een Oud-Roomsche bij de Katholieken niet erg gezien is, ofschoon hij zijne parochie goed bedient.

5 Oct. 1717 werd hij mede-provisor van het kollege Pulcheria te Leuven. Door zijne nalatigheid en die van zijn collega J.v.d. Steen in de visitatie, liep het kollege, waar toen de Oud-Roomsche Petrus Melis president was, groot gevaar den Oud-Roomschen in handen gespeeld te worden.

Zijn pseudoniem in de brieven over de admmissie van een apost. vic. in 1724 luidt: *Mr. le double*.

W. was aartspriester van Amstelland van 1712 af, van Kennemerland van 1713 af, van Friesland 1708-1719, toen hij om ontslag vroeg van deze waardigheid, en tijdelijk ook van Noord-Holland, als hulp van den aartspriester v.d. Velden.

Zie: *De Katholiek*, 86 (1884), 109.; *Bijdragen Haarlem*, II, 131, 132, 320, 324, 337; IV, 334, V, 408; VIII, 279; XVII, 94, 147; XX, 8; *Arch. Aartsbisd. Utrecht*, VI, 320; XXII, 119, 218; *Batavia Sacra*, II, 412, 520.

de Jong

[Wyk, Leonardus van Weick of Wich]

WYK (Leonardus v a n Weick of Wich). Hij heet ook Batavus, dus waarschijnlijk van Wijk bij Duurstede, benedictijner-monnik der abdij Tholey, bisdom Trier, en van de congregatie van Bursfeld, overleed 23 Mrt. 1573, als abt van de abdij St. Jacobsberg O.S.B., Schomberg bisdom Mainz. Sinds eenige jaren vervulde hij het ambt van prior in de St. Jacobs abdij, toen hij 6 Juni 1564 tot abt werd gekozen. Omdat de pest heerschte in St. Jacobsberg, werd de keuze gehouden in het klooster der Augustijnen onder leiding van Robert Wijk, abt van Tholey, den abt van Amorbach en Seligenstatt. 30 Juni werd hij geconfirmeerd door den aartsbisschop van Mainz, en in de bevestigingsbrieven evenals in een grafschrift, dat hij zelf opstelde, wordt hij genoemd Leonardus en Adalhartus. Van zijn bestuur is weinig bekend; waarschijnlijk was hij een der vele studenten uit de scholen van de fraters van Geert Groote, die in de Bursfelder congregatie aangetroffen worden.

Zie: *Gallia Christ.* V 648; G a b . B u c e l i n u s , *Germania Sacra et profana* (Ulm. 1662) II, 197.

Fruytier

[Wijnpersse, Dionysius van de]

WIJNPERSSE (Dionysius v a n d e), geb. te Middelburg 18 Maart 1724, overl. te Leiden 8 October 1808, geleerde die evenals zijn zoon (die volgt) de godgeleerdheid met de wijsbegeerte en, naar den geest des tijds, met de natuurkennis verbond. Van het gymnasium zijner vaderstad afscheid genomen hebbende met een *Carmen*

in laudem Medioburgi, werd hij student te Utrecht. Hier vond hij, 1741, de filosofische faculteit beroofd van den grooten Musschenbroek, die het jaar tevoren naar Leiden was gegaan en in 1742 zou worden opgevolgd door Joh. Horthemels

(22 October) die in de pastorie te Westzaan de wijsbegeerte was blijven beoefenen. Voorts doceerde er ook Odé (zie boven kol. 382). Onder Horthemels verdedigde v.d. W. eene verhandeling *De libertinismo*, 1743, twee jaren later promoveerde hij tot doctor phil. op een proefschrift *De legum Dei physicarum harmonia*. Hij moet toen nog in Utrecht gebleven zijn; 19 Aug. 1747 vinden wij hem te Leiden ingeschreven. Nu als theoloog. Hij is toen predikant geweest in Baarland op Z. Beveland 1749, te Zierikzee 1750, tot curatoren van Groningen hem naar hunne hoogeschool riepen. Sedert 1747 benoemden niet meer de Staten van Stad en Lande, maar benoemde de Prins als rector magnificentissimus, na zijn dood de Prinses-gouvernante. In 1752 kwamen er zeven nieuwe hoogleeraren, die allen 6 Sept. 1752 de Leges curiae teekenden, onder hen v.d. W., in de wel zeer verwaarloosde faculteit. Hij inaugureerde 12 Sept. *De emolumentis philosophiae ex christiana religione ortis*. Den 1sten dier maand heeft de Senaat hem doctor theol. honoris causa gemaakt, later heeft men hem ook een buitengewoon hoogleeraarschap in de godgeleerdheid aangeboden. Hij sloeg dat af, maar het blijkt wel, dat de fysica nog maar weinig werd geschat, immers kon gegeven worden door iemand die voor 't minst zijn tijd wel zeer noodig had. Hij gaf die fysica volgens Petrus van Musschenbroeks volledig *Leerboek* over de natuurkunde, door den hoogleeraar in 't Latijn geschreven, maar op dringend verlangen door hemzelven vertaald en belangrijk uitgebreid. Ook gebruikte hij - in dat opzicht stellig blijk gevende van goed inzicht - het beroemde leerboek van W.J. 's Gravesande, naast de *Principia* van Newton gesteld, het 'eerste leerboek der experimenteele fysica in de moderne beteekenis'. Zelf gaf hij zijn *Institutiones logicae* 1767 en *Institutiones metafysicae* 1764. Nog hebben wij van hem *Serenissima et regia princeps Anna, principis Wilhelmi IV vidua, laudala*, 1759, lofrede, die hij op verzoek van curatoren had gehouden en gelijk de prinses dat zeker aan de hoogeschool verdiend had. Voorts 's mans rectorale oratie van 1759 *De recentiorum meritis speciatim Belgarum, in philosophiam*. De roem zijns naams en zijne druk bezochte colleges bewogen de leidsche curatoren hem tot opvolger van Johannes Lulofs te benoemen, die 4 Nov. 1768 der hoogeschool ontvallen was. Hij kwam en inaugureerde 29 Mei 1769 *De humanae naturae praestantia*. Hij had onderwijs te geven in de wijsbegeerte, de wis- en sterrekunde. In deze laatste al zeer weinig. Lulofs had geen verbeteringen kunnen gedaan krijgen in de bouwvallige torentjes boven op het academiedak, en het baatte onzen v.d. Wijnpersse maar weinig, dat in 1782 de heer J. van de Wal zijn telescoop aan de hoogeschool vermaakte. Hoezeer hij overigens in zijn geest wijsbegeerte en theologie verbond, blijkt ook uit zijne rectorale oratie van 1779 *De recta philosophia ejusque usu in vita et doctrina morali*. Hij was eclecticus en trachtte zoowel van Cartesius als van Wolff en Leibnitz te leeren. Slechts van Kant, dien hij gevaarlijk achtte voor den geopenbaarden chr. godsdienst, wendde hij zich af. Nog op 81-jarigen ouderdom gaf hij zijne *Eenige bespiegelingen der kantische wijsgeerte* 1805, anonym onder den schuilnaam Eclecticus, werk door Glasius geprezen als 'fisch en scherpzinnig', door Clarisse, leerling van v.d. W., geroemd (in *De Fakkel* verz. door J.P. Sprenger van Eyk XII 155), omdat v.d. W. immers zich verzette tegen de redeneering, dat God bestaat, daar wij Hem noodig hebben; daarentegen door anderen als naamlooze bestrijding afgekeurd, al was zij nog beter dan de bestrij-

ding door Wijttenbach die slechts spotte zonder kennis van zaken. Ook de eigenlijke theologie bleef hij intusschen beoefenen. Tegen de feer der tolerantanten, dat er ook buiten het christendom vergeving van zonden is, schreef hij *Verhandeling over de vergeeflykheid der zonde* Utr. 1778. In denzelfden streng conservatieven geest en eveneens tegen de neologen is zijn *Beloog der ware en eeuwige godheid van den Heere J.C. tegen hedendaagsche bestrijdingen*, 1794, door het Haagsch genootschap met goud bekroond. Doch meteen bewoog hij zich weder op gansch ander terrein (wat voor zijn werkkraft en breedheid pleit, maar ons thans voor oppervlakkigheid zou doen vreezen) toen hij, met zijn ambtgenoot Allemand, in opdracht van de Staten in 1771, een rapport uitbracht over *De verschillende consideratiën der gecommiteerden tot het opgeven van middelen ter beteugeling des haarlemschen meers* of, 1777, met denzelfden geleerde uitgaf *Consideratiën over de verschillende middelen legen de toenemende verzanding van het Y.* Ja, eigenaar gelijk toen zoovelen van een kabinet van naturaliën, schreef hij over zekeren steen als *De ocuto mundi* (in *Acta phys. acad. naturae curiosorum* III) en over *Het natif ijzer* (in *Verhandd. Holl. Mij. Haarlem* III, 2, 101).

De hoogleeraar was in 1751 gehuwd met Anna Diederica Thiens, die in 1794 overleed. Weduwnaar en 82 jaar oud, onderging hij nog de verschrikkingen van de ramp op 12 Jan. 1807. Hij woonde Rapenburg zuidzijde, één huis van de Knottersteeg, dus in het geheel verwoeste gedeelte; onder het puin bedolven, werd hij door zijnen zoon (die volgt) gered. Hij behoorde tot de getroffenen, die een poos van de gastvrijheid van koning Lodewijk op het Huis ten Bosch, zoo gul aangeboden, hebben genoten. Hij had meer kinderen, Jac. Thiens v.d. Wijnpersse, geneesheer en in de kracht des levens gestorven, Joh. Hulsius v.d. W. predt. achtereenvolgens te De Bildt 1787, Zierikzee 1788, Amersfoort 1794, 's Gravenhage 1795, waar hij 1810 overleed.

Schilderij door onbekende. Prent door L. Springer.

Zie: Glasius, *Godgel. Ned.* III 626; Loncq *Hist. Schets der Utr. hoog.*, 192 vlg.; *Album stud. L.B.* 1017; *Acad. Groning.* 1914, 280 vlg.; Jonckbloet, *Gedenkboek* 304 en Boeles in de bijl. 77 vlg.; J.P. Kuenen, *Gedenkboek Bat. Gen.* 1-5; Siegenbeek, *Gesch. Leidsche hoog.*, I 285, 299, II 119, toev. 216 vlg.; H.G.v.d. Sande Bakhuyzen in *Leidsch Jaarb.* 1911, 2 en de afbeeldd.; L. Knappert, *Gesch. N.H.K.* II 168; dez., *De ramp v. Leiden* 41, 52 en plattegrond No. 72; Bouman, *Gesch. Geld. hoog.* II 604; Sepp, *Proeve pragm. gesch.*³ 71, 201; dez., *Joh. Stinstra* II, 26.

L. Knappert

[Wijnpersse, Samuel Johannes van de]

WIJNPERSSE (Samuel Johannes van de), geb. te Groningen 11 Juni 1759, overl. te Leiden 22 Nov. 1842, zoon van den voorgaande en Anna Diederica Thiens. Hij studeerde te Leiden (ingeschr. 25 Sept. 1770 'hon. e'. immers slechts elf jaar oud, en nog eens 1 Febr. 1775) en promoveerde, na in de letteren, de wiskunde, de wijsbegeerte en de godgeleerdheid kennis te hebben opgedaan, 1780 tot phil. doctor op een proefschrift *De aestu marino* (over ebbe en vloed). 10 Nov. 1782 vinden wij hem als predikant te Nieuwveen, 28 Nov. 1784 te Ysselmonde. Te Groningen was 26 Febr. van dat jaar prof. F.A. Widder overleden, ook theoloog, maar les gevend in logica, metaphysica, physica en sterrenkunde, door zijne studenten bemind, ook der muziek zeer genegen. Tot zijn opvolger kozen curatoren v.d. W.

die 29 Nov. 1787 inaugureerde *De regimine idearum connexarum prudenter instituendo* (over het wel bestieren onzer aaneengeschakelde denkbeelden) en zijne eerste openbare les gaf *De origine sermonis humani* (over den oorsprong onzer sprake). Hij gaf logica en metaphysica naar zijns vaders handboeken, sterrekunde naar Lulofs, physica experimentalis naar Musschenbroek. Viel dit alles hem te zwaar? Reeds twee jaar later nam hij aan (lokte hij uit?) een beroep naar Amsterdam, waar hij 27 Dec. 1789 werd bevestigd. Ook dit ambt bekleedde hij niet lang, nademaal hij tot de predikanten behoorde, die in 1796 de geëischte verklaring van instemming met den nieuwen regeeringsvorm niet wilden teekenen (zie beneden bij Viervant) en werden afgezet. De nu volgende jaren van gedwongen rust geb ruidte hij voor het uitgeven van enkele preeken, waaronder eene over *Gods oppergebied over de watervloeden* en eene andere over *De verheugde kamerling* (Hand. 8, 39). Voorts schreef hij twee verhandelingen voor het Haagsch genootschap, in 1798 *Betoog dat de strafoefenende gerechtigheid Gode waardig is en geenszins als eene hatelijke maar veelmeer als eene beminnyke eigenschap van het hoogste en beste wezen beschouwd mag worden* en in 1799 *Verhandeling strekkende ten betoog van het eeuwig en onveranderlijk onderscheid van zedelyk goed en kwaad of deugd en ondeugd; met aanwijzing van eenige voorname bijzonderheden, waarin dat onderscheid, door zulken die het goede wel eens kwaad en het kwade goed zouden willen noemen, verdonkerd wordt; en van het onbetamende en nadeelige van dusdanige denk- en handelwijze*. Deze laatste verhandeling lokte strenge critiek uit van Van Hemert (*Magazijn V*, 1). Was dit alles, zou men zeggen, zuiver theologisch werk nochtans, toen de oude van de Wijnpersse in 1803 voor zijn taak hulp behoefde, werd de zoon daartoe geroepen als buitengewoon hoogleeraar in de wijsbegeerte. Hij inaugureerde 12 Nov. van dat jaar *De amore Dei erga se ipsum, omnis inter homines juris omniumque nostrorum officiorum fonte* (over de liefde Gods tot zichzelf, bron van alle recht onder de menschen en van alle onze plichten), zonderling geformuleerde en ook op zich zelve zonderlinge stof. Twee jaar later werd hij gewoon hoogleeraar in de redeneer-, bovennatuur- en zedekunde, 20 Sept. 1805 oreerende *De vi et efficacia consuetudinis* (over de kracht en werking der gewoonte). Zijn professoraat baarde teleurstelling aan zijne studenten en hemzelve; hij kon de vergelijking met zijn vader niet doorstaan: 1822 vroeg hij, ook om ziekte, emeritaat, waarvan hij nog twintig jaren genoten heeft.

Hij huwde 21 Nov. 1784 met Willemina Jacobine Verbrugge. Zischonk hem een zoon Dionysius, die op driejarigen leeftijd stierf en Cornelius Adrianus, geb. 23 Jan. 1791. Er is daarna weêr een Dionysius geboren, die 7 Sept. 1815 zich te Leiden liet inschrijven in letteren en rechten als 'amstelaedamensis 16'.

Prent door F.C. Bierweiler.

Zie: *Album stud. L.B.* 1102, 1117, 1239; Croese, *Kerkel. reg.* 447-450; Glasius, *Godg. Nederl.* III 630 vlg; Boeles achter Jonckbloet *Gedenkboek* 102; *Acad. Gron.* 1914, 281 n. 2, 297; Siegenbeek, *Gesch. leidsche hoog.* I 373, II toev. 246 vlg.; Sepp, *Proeve pragm. gesch.*³, 200; A. Kuenen, *Gedenkschr. Haagsch Gen.* 1885, 92 vlg.

L. Knappert

[Wijten, Arnoldus]

WIJTEN (Arnoldus) ook de Beka, naar zijne geboorteplaats Hilvarenbeek waar hij het levenslicht aanschouwde, overl. 10 Sept. 1515 in de abdij Park bij Leuven. Zijne moeder, Elisabeth van Thulden, was een zuster van den abt van Park, Theodoricus van Thulden 1472-1492 (kol. 912). Zij zal zeker met blijdschap haren zoon aan haar broeder hebben afgestaan. Arnoldus legde zijne kloostergeloften af in de abdij Park 1481. Eerst bekleedde hij het ambt van subprior 1487 tot 1492; toen werd hij met instemming van alle abdijsheeren door den abt aangesteld tot coadjutor met recht van opvolging. Als abt volgde hij het voorbeeld van zijn oom in het herstellen van den regeltucht der orde en het ijveren voor het behoud van rechten en privilegiën. Hij werd benoemd tot visitator van alle abdijen en priorijen in Friesland en 1501 was hij lid der commissie belast met een onderzoek der ordestatuten. Met de abten van St. Michiel te Antwerpen en St. Nicolaas te Veurne reisde hij naar Rome om hunne goedkeuring van paus Julius II te verkrijgen. Zoowel in de abdij, als in het refuge te Leuven deed hij belangrijke bouwwerken uitvoeren. Hij koos, om alle gevaar van een commendatairen abt te voorkomen, een coadjutor met recht van opvolging. Zijne zuster Elisabeth en zijn broeder Joannes schonken een legaat aan de abdij voor hun jaargetij. 1496 was Joannes door den abt aangesteld als leermeester der jonge kloosterheeren van Park.

Zie: Jansen, *Gesch. Nav. Abdij Park* (Antw. 1904) 67-68; *Gallia Christ.* V, 101; Hugo, *Annales Praemonstrat. Ord.* II, 482; F. van Wavelghem, *Le Néerol. de l'Abbaye du Parc*, 203, 275, 324, 372.

Fruytier

[Wijze, Joris de]

WIJZE (Joris de), schreef een in 1650 te Amsterdam verschenen tooneelspel: *Voorzigtige Dolheit*, naar het Spaansch van Lope de Vega. Drie gedichtjes van zijn hand komen er voor in de bloemlezing: *Holtantsche Parnas*, door T. van Domselaar verzameld (Amst. 1660, p. 498 en 503). In 1670 is er in een notaris-protocol van C. de Ghrijp te Amsterdam sprake van 'Adriana van Heusden, wed. van wijlen Joris de Wijze' en van diens dochter, gehuwd met Wijbrant van Portengen (*Oud-Holland* VII, 1889, p. 166). Op de 'Schuttersvrede' van Govert Flinck in het Rijks-Museum bewaard, komt zijn portret voor (E.W. Moes, *Iconographia Batava* II, p. 657).

Ruys

Y.

[Yair, James]

YAIR (James), overl. 23 April 1784, was predikant bij de Schotsch-presbyteriaansche gemeente te Veere, ontstaan uit de talrijke Schotten, die zich in die stad, stapelplaats immers van den schotschen handel, gevestigd hadden. De gemeente stond onder de synode van Schotland en hare beroepingen vereischten de goedkeuring dier kerkvergadering. Yair was de opvolger van John Chalmers, den vader van den zeeuwschen raadpensionaris Johan Marinus Chalmers. Wij hebben van dezen geleerden en geletterden man eene *Kerkrede uitgesproken in de Engelsche kerk te Middelburg den 6 September 1761 toen het orgel voor de eerste maal onder het kerkgezag speelde*, (Middelb., Taillefert 1761), engelsch en nederlandsch tegenover elkander gedrukt. Bij de inhuldiging van Willem V als markgraaf van Veere op 28 Mei 1766 'verzekerde hij met eene nadrukkelijke Reden Z.H. van zijne blijdschap en eerbiedigen ootmoed', waarbij hij niet verzuimde te gewagen van 'the advantages and safety of our establishment in this place, where we are acknowledg'd in all respects as the subjects of our most gracious and magnificent sovereign' en te herinneren, dat 'the Staple contract of so long a standing and so frequently renew'd by your illustrious ancestors, should happily subsist with the city of Campvere, whose inhabitants were the first who were sensible how near the Republick was to the brink of danger..' Van Veere als stapelplaats van den schotschen handel mocht hij spreken. Yair is namelijk de schrijver van *An account of the Scotch Trade in the Netherlands and of the Staple port at Campvere*, London, 1776, een voor dien tijd voortreffelijk boek, al zegt M.P. R o o s e b o o m, schrijver van *The Scottish Staple in the Netherlands*, 1910, VIII: 'It was, in fact, the reading of this book and the realisation of its incompleteness, that induced me to take up this line of research'.

Zie: *Tegenw. Staat van Zeeland*, 1753, 184; *Nagtglas, Levensber. van Zeeuwen*, 1893, II 1012 vlgg.; *Jos. van Iperen, De statige inhuldiging van Willem V*, Middelb. 1767, fol. 52 vlg.

L. Knappert

[Yemantsz., Anthonius]

YEMANTSZ. (Anthonius) ontving 1540 van George van Egmond, bisschop van Utrecht, zijne benoeming als provisor van Kennemerland, die hem gaf 'plenam, generalem et liberam potestatem ac mandatum speciale inter clericos et laicos, universitates et collegia, de criminalibus civilibus et mixtis, pecuniariis et aliis quibuscunque causis ..'

Zie: *Dodt van Flensburg, Archief III* 49.

L. Knappert

[Yemantsz, Mauritius]

YEMANTSZ (Mauritius), geboortig van Middelburg, gaf met Jacob Jacobsz. van der Meer den eersten nederlandschen bijbel in druk, den dusgenaamden delftschen bijbel, 10 Jan. 1477, bevattende de kanonieke en apocriefe boeken des O.T. zonder echter de psalmen. Zij hadden daarbij haast woordelijk eene vertaling naar de Vulgaat gevolgd van omstreeks 1300 en lieten de merkwaardige voorrede dier

overzetting ook aan hun uitgave voorafgaan. Hierin o.a. de zinsnede: 'Want sommighe clercken torent [vertoort] dat, dat men die

heymelicheit der scriftueren den ghemeenen volcke soude ontbinden, ende dat bijzondere die de minste clercken sijn ende en willen niet weten, dat Christus' apostolen in allen tonghen spraken ..' gelijk immers ook Maerlant ongeveer te zelfder tijd klaagde, dat de geestelijkheid hem verweet, dat hij 'leeken weten dede, wter bijblen die heimelichede'. Echter was er geen opzettelijk verbod van haar kant.

Zie: van Bleyswijck, *Beschr. der stad Delft*, 737; Lelong, *Boekzaal der nederd. Bijbels* 365-375; De Hoop Scheffer, *Kerkherv.* 53 vlgg.

L. Knappert

[Ygesz, Yge]

YGESZ (Yge), drukker te Harlingen. Bij hem zag het licht eene uitgave van Menno's *Een lieffelijke vermaninghe ofte onderwijsinghe wt Godts woort, hoe dat een christen sal geschickt zijn ende van dat schouwen ofte afsnijden der valscher broederen* enz., omstreeks 1580. Van de oudste uitgave 1541 gelooft de Hoop Scheffer niet dat nog één exemplaar over is. Achter dezen druk vindt men ook de negen artikelen te Wismar vastgesteld en den brief van Menno d.d. 13 Nov. 1555 aan de gemeente te Franeker, die zich beklaagd had over Lenaert Bouwen's strengheid in het bannen. Intusschen bezit de Doopsg. Bibl. thans een ex., dat dr. J.G. Boekenooogen met 1541 dagteekent. Maar K. Vos stelt het amsterdamsche ex. op 1562, de editie door Nicolai vermeld en de uitgave van Ygesz. omstreeks 1588.

Zie: de Hoop Scheffer, *Doopsg. Bijdr.* 1894, 12, 30 en 33; *Catalog. doopsg. werken in Doopsg. Bibl.* 1919, 82; K. Vos, *Menno Simons* 291.

L. Knappert

[Ynsen, Hendrik]

YNSEN (Hendrik), geb. op Ameland 1763, overl. aldaar 1849. Hij was in 1792 aangesteld bij de Oude Vlamingen of Jan-Jacobs-gemeente, om dienst te doen in hare drie kerken te Nes, Ballum en Hollum, werd in 1810 oudste, in 1844 emeritus. Op den eersten Pinksterdag 21 Mei 1809, toen de bekende leeraar Cornelis Pietersz. Sorgdrager het waagde om het 'stille gebed door de gemeente' te vervangen door het 'stemmelijk gebed van den leeraar', wat toen nog een nieuwigheid was, had Hendrik den moed dat den volgenden dag ook te doen (over het stil en 't stemmelijk gebed F.S. Knipscheer in *D.B.* 1897 en 1898, voor Ameland in 't bijzonder 1898, 66-70). Ook steunde hij Sorgdrager bij de invoering der evangelische gezangen, die gedeeltelijk die uit de *Geestelijcke Goudschaele* zouden vervangen. Toen hij 19 Octob. 1817 te Hollum preekte, had niemand 'lust en genegenheid' tot zingen. Maar 2 Nov. liet hij vóór de preek uit de *Goudschaal*, er na uit de evang. gezangen zingen en maar weinigen van de tegenstanders gingen heen. Tot de pogingen van hem en de zijnen, om de godsdienstoefeningen der gemeente in overeenstemming te brengen met de algemeen heerschende gebruiken, behoorde ook die om de gemeente staande den zegen te doen ontvangen. 1 Jan. 1820 stonden de diakenen voor de eerste maal op. En nog 23 Juli d.a.v. had Ynsen noodig de gemeente er op te wijzen, dat het bij alle protestanten gebruikelijk was om onder den zegen op te staan. Maar de 'ouden'

hebben het nooit gedaan. Donderdag 2 Febr. 1804 had te Ballum de samensmelting plaats van de kwijnende Foppe-Oenes-gemeente met de Jan-Jacobs-gemeente, van wie zij zich indertijd gescheiden had. Sorgdrager stelde het contract op, dat mede door Hendrik Ynsen geteekend is en nog bestaat. Wat de derde doopsgezinde gemeente op Ameland aangaat, die der Waterlanders, zij bleef vooralsnog zelfstandig, maar er was toch toenadering. Toen zij in 1815 haren preeker D. Huisman wegens wangedrag had moeten ontslaan, bood zij Ynsen het beroep aan, die dan ook na de preek, 16 Juli, bekend maakte, 'dat hij als leeraar gevraagd was bij de grove mennisten, de Blauwe Schuur genaamd' (ook te Harlingen en elders heetten de kerkgebouwen der Waterlanders aldus). Hij had toen juist eenige moeielijkheid met Sorgdrager, die pogingen had aangewend om eene jaarwedde uit 's Rijks schatkist te bekomen. De doopsgezinden genoten niet, als de gereformeerden tot 1795, een bijlage van den erfheer voor hun vermaners. Daarentegen ontvingen de vermaners bij ieder avondmaal zooveel liefdegaven, dat zij er beter van konden bestaan dan de hervormden van hun traktement. Ook de andere leeraars namen hem kwalijk dat hij dit voor zich alleen had verzocht. Men stelde toen voor dat hij van dat te verwachten traktement f 200 zou afstaan, Hendrik Ynsen van het zijne ook f 200, ten voordeele van de overige leeraars, en dat zij dan allen over en weer in beide gemeenten den dienst zouden waarnemen. Sorgdrager had daar geen zin aan, en zeide aan Ynsen, dat, zoo hij voor de Blauwe Schuur bedankte, hij hem een vierde van dat te verwachten traktement zou afstaan. Ynsen is niet gegaan, maar het traktement ook nimmer gekomen. In 1842, op zijn 79sten verjaardag, vierde Ynsen zijn 50-jarigen dienst met eene rede, die na zijn dood is gedrukt, 1850. Hij overleed 1849, een der laatsten van de oude garde op Ameland, drie jaren later voegde de gemeente zich bij de Alg. Sociëteit, in 1854 smolt zij met de Waterlanders samen.

Zie: K.S. Gorter in *Doopsg. Bijdr.* 1889, 19; 1890, 6 vlgg. 26-34; J. L o o s j e s , *De geref. kerk van Ameland*, 1912, 3, 94 vlg.

L. Knappert

[York of Yorke, Rowland]

YORK of **Y o r k e** (Rowland), gest. Febr. 1588. Hij was van aanzienlijke familie en kwam 1572 met Thomas Morgan (kol. 348) als vrijwilliger naar den Briel. Hij diende onder Morgan en Gilbert (kol. 202) in Zeeland maar werd, hoewel bekend als buitengewoon ondernemend en stoutmoedig, als katholiek niet zeer vertrouwd. Hij kwam dan ook herhaaldelijk bij de Staten in verdenking, o.a. in 154 bij Hembyze's poging om Gent aan Parma te brengen. Gevangen gezet te Brussel, werd hij eerst 1586 bij Parma's intocht aldaar bevrijd. Hij diende dezen voor Antwerpen maar keerde weldra naar Engeland terug. Hij nam onder Philip Sidney dienst bij Leicester's troepen en werd door Leicester belast met het bevel over de schans voor Zutphen, die hij evenwel verraderlijk overgaf aan Tassis (Jan. 1587), in overleg met den door hem overgehaalden sir William Stanley (kol. 796). In spaanschen dienst getreden als ruiterverste, werd hij ook door de Spanjaarden niet vertrouwd en, naar men zegt, vergiftigd.

Zijn lijk werd 1591 te Deventer na vonnis van den krijgsraad opgegraven en opgehangen.

Vgl. over hem: B o r , II, 879, III, 564 en *Dict. of. Nat. Biogr.*, i.v.

Blok

[Ypey, Adolf]

YPEY (Adolf), zoon van Nicolaas (1161) en Elisabeth Helena Smit, geb.
te

Franeker 14 Juni 1749, student aldaar 1762 en vijf jaar later doctor philosophiae na verdediging van een proefschrift *De igne* onder van Swinden. Weder twee jaar later volgde zijne promotie tot doctor medicinae op een proefschrift *De putredine*. Als geneesheer in Franeker gevestigd, werd hij 30 Octob. 1772 lector in de botanie en 1776 (doch buiten bezwaar van den lande) in de medicijnen en in de anatomie. Doch Coopmans werd hoogleeraar in de medicijnen. Na den dood zijns vaders werd Adolf, 21 October 1785, ook tot dat ambt geroepen, waarbij nog lessen in de krijgswetenschap kwamen. Echter gaf hij, zoolang Coopmans en de Lille nog doceerden, geen colleges, maar toen Coopmans emeritus werd, trad hij in diens plaats en inaugureerde 13 Febr. 1788 *De Frisiae salubritate nativa optimaque laudem conservandi augendique ratione*. Hij bewoog zich, vlug en lenig van geest, op velerlei gebied en schreef over zeedijken, over de Texelsche zeegaten, maar ook over de opslurpende tepelen der plantgewassen, en wederom over geschiedenis, bewerker als hij immers was van de *Tegenwoordige Staat van Friesland* en schrijver (anonym) van deel X van *De beroerten in de Ver. Nederlanden*, 1789. Ook tal van latijnsche gedichten vloeiden uit zijne onvermoeide pen. Met J. Jacobi, stadsbouwmeester te Harlingen, en D. Tieboel, secretaris van Workum, schreef hij *Drie verhandelingen over de vraag welke zijn de beste middelen om den buitendijk te Zurigeroord te beveiligen* (vergel. *Vrije Fries* 1916, 32). Van zijne medische werken noem ik: *Observationes physiologicae de motu musculorum* 1775; *Elementa physiologiae*, 1785; *Vertoog over de koepokken*, 1803; *Handleiding tot de physiologie*, 1809; *Introductio in materiem medicam*, 1799, waarvan 1811 de Nederl. vertaling als *Handboek der materies medica*, 1818 de tweede druk met portret; *Primae lineae pathologiae generalis* 1815. Ook gaf hij populaire geschriften over inenting, ademhaling, bedorven water. Onuitgegeven bleef zijne rectorale oratie van 1793 *De recentissimis quibusdam circa ignis aërisque naturam inventis et maxima eorumdem in universa sciëntia naturali et medicina utilitate*. Tijdens zijn bezoek aan Friesland in 1791 kwam Willem V ook naar Franeker, Maandag 11 Sept., en woonde daar chemische proeven bij in Ypey's laboratorium (*Vrije Fries* 1916, 35 vlg.). De prins mocht hem die eer aandoen, gemerkt Ypey's vurige oranjegezindheid, welke hem 10 Juli 1795 zijn ambt kostte. Hij is toen geneesheer in Amsterdam geweest, maar bleef ook met ijver studeeren, zoodat hij 1805 naar Franeker teruggeroepen werd als ordinarius in medicijnen en pathologie en 11 Juni van dat jaar oreerde *De praecipuis quae, nostra in primis aetate, inclaruerunt medicorum systematibus*. Aan toekomstige plattelandsgeneeskundigen gaf hij in het Nederlandsch cursussen over eerste hulp bij ongelukken. Hij heeft in deze jaren hard gewerkt en geroemde colleges gegeven, totdat de Franeker hoogeschool werd opgeheven. Curatoren van Leiden riepen hem toen als opvolger van Nic. Paradijs en hij inaugureerde 18 Januari 1813 *De incrementis quae a medio inde saeculo XVIII cepit medicina*. Zeven jaar lang gaf hij daar onderwijs met verminderende krachten, maar nog veel schrijvende, tot hij 27 Februari 1820 overleed. Nic. Smallegange schreef over hem in de *Annal. acad.* 1820/1821. Over 's mans verdiensten als medicus bericht mij dr. E. D. B a u m a n n : 'Hij was een man van groote belesenheid. Ontdekkingen van beteekenis danken wij hem niet, maar hij heeft verscheidene voortreffelijke leerboeken geschreven, die zich aangenaam laten lezen en ons een goeden dunk van zijne gave als leermeester der

studenten geven. In 1803 heeft hij in een klein traktaat het nut der koepokinenting betoogd en de voordeelen dezer nieuwe methode der inoculatie boven de oude variolatie'.

Zijn portret graveerde L. Portman in koper.

Zie: behalve het reeds in den tekst genoemde *Boeles*, *Frieslands Hoogesch.* II, 575-580, die ook literatuur geeft.

L. Knappert

[Ypey, Annaeus]

YPEY (Annaeus), geb. te Leeuwarden 27 September 1760, overl. te Groningen 5 April 1837, de kerkhistoricus. Zijn vader uit deftig Friesch geslacht, was *Nicolaas Ypey*, ontvanger van het reëel in Leeuwarderadeel, zijne moeder was *Beletje du Bois*. Annaeus had nog ééne zuster, *Anna*, die later met hem, den ongehuwde, zou samenwonen en zijn huiselijk leven veraangenamen. De knaap genoot het voorrecht op de latijnsche school zijner geboortestad als rector den uitnemenden Valentijn Slothouwer te vinden, die hem de klassieken deed kennen en dus liefhebben. 1778 kwam hij naar Franeker, waar hij onder Ratelband, Manger en Conradi studeerde. Hij is daarna predikant geweest te Jutrijp en Hommerts 1784, Suawoude en Tietjerk 1788, Oenkerk, Giekerk en Wijm 1790, Gapinge 1793. Het volgend jaar naar Sas van Gent beroepen, vond hij daar kerk en pastorie door de Franschen grondig verwoest, zoodat hij te Middelburg schuilplaats zocht en daar twee jaren kommerlijk leefde, intusschen hard werkende o.a. reeds aan zijne *Geschiedenis der chr. kerk in de 18de eeuw*, waarvan het eerste deel immers 1797 verschijnen zou. In 1795 ging hij naar Ethen en Drongelen en daar bereikte hem (die ook nog de aandacht op zich gevestigd had door eene *Beknopte letterkundige geschiedenis der systematische godgeleerdheid*, Utr. 1798, 3 dln.) in 1799 het aanbod (nadat Tinga, eerst benoemd, had bedankt) om te Harderwijk Muntinghe (II 964) op te volgen, maar slechts les te geven in de kerkelijke geschiedenis. De staatsregeling der Bataafsche republiek, die Kerk en Staat scheidde, liet nl. geen theologisch-dogmatisch onderwijs van staatswege toe. Ook stond Ypey genoemd bij de filosofische faculteit. Privatim mocht hij echter theologische lessen geven, ja zelfs academische leerredenen houden: gemaskerd theologisch hoogleeraar! Hij oreerde 11 Juni 1800 *De vera religione, humanitatis sensui ubivis gentium excitando apprime accommodata* (Harderw. 1800). 12 Jan. 1802 volgde zijne promotie honoris causa en in dat jaar oreerde hij als rector met eene *Oratio, qua ostenditur religionis opinionem apud omnes gentes iisdem niti fundamentis*. In 1802 benoemden curatoren hem eindelijk tot hoogleeraar in de godgeleerdheid. Hier te Harderwijk voltooide hij zijne genoemde 18de eeuwsche kerkgeschiedenis, waarvan immers het twaalfde of laatste deel 1811 van de pers kwam. Het aanhangsel met register is van 1815. Het lijvig werk vormt met de genoemde *Beknopte letterk. gesch. der system. godgel.* één geheel. Stolker heeft in 1810 het werk streng beoordeeld. Maar het verdient nochtans dat het niet vergeten worde. Het materiaal is reusachtig en het overzicht van thans uiterst zeldzaam geworden geschriften is van groote beteekenis. Overigens heeft hij in deze jaren zich haast uitsluitend met taalkunde bezig gehouden, zooals blijkt uit zijne *Ophelderingen nopens den oorsprong van eenige nederduitsche spreekwijzen en woorden*, Harderw. 1804; *Taalkundige aanmerkingen over verouderde en min verstaanbare woorden in de Statenoverzetting des bijbels*, Amst. 1807; *Beknopte geschiedenis der nederlandsche tale*, Utr. 1812, 2 dln. Dit laatste werk was het niet (of te laat) ingezonden antwoord

op eene prijsvraag, in 1809 door de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde uitgeschreven, zeker onder invloed van Siegenbeek (boven 735). Toen deze later Ypey herdacht als lid der maatschappij, roemde hij dit boek als een werk van uitgebreide historiekennis en van grondige bedrevenheid in de algemeene Duitsche taal - waarbij wij niet vergeten, dat Grimm dezer wetenschap nog hare nieuwe banen wijzen moest. Ik voeg er hier ter plaatse reeds bij, dat Ypey zijn leven lang zich op dit gebied bewogen heeft, getuige zijne *Proeven van oudnederduitsche taalkunde uit den Karolingischen tijd*, studie die kort vóór zijn dood in A. de Jager's *Taalkundig Magazijn*, 1833 en 1835, verscheen. Om naar Harderwijk terug te keeren - toen Pareau (II 1065) naar Utrecht ging - nam hij van hem het onderwijs in de Hebreeuwsche oudheden over, doch werd van-zijn predikwerk ontslagen op eigen verzoek. Hij was een slecht homileet en wist dat zelf, man van groote nederigheid als hij was.

Middelertijd liep het met de geldersche hoogeschool op een einde. Trots de goede gezindheid van Cuvier en Noël en de pogingen van o.m. van Andringa de Kempenaer, hief het Keizerlijk besluit van 22 Oct. 1811 de hoogeschool op, 25 Febr. 1812 ontbond zich de Senaat. 9 April begonnen de hoogleeraren, door eene ras daarna te niet gedane aanschrijving van de Fontanes daartoe uitgenoodigd, toch nog eens hun lessen. 13 Juni kwam ook aan dit luguber naspel een einde. Ypey werd het jaar daarna te Groningen benoemd in de vacature-Abresch en oreerde 4 October *De studiis theologiae dogmaticae recte regendis* (Gron. 1813). Hij gaf dogmatiek, hermeneutiek, homiletiek en theologia naturalis, terwijl hij zijn hart der kerkgeschiedenis wijden bleef. Zoo verscheen 1817 zijne *Beknopte geschiedenis van de hervorming der chr. kerk in de 16e eeuw*, in datzelfde jaar zijne *Leerrede ter gedachtenis van de groote verdiensten der nederlandsche vaders betrekkelijk de hervorming*, met aantekeningen verrijkt. Ik herinner nog aan zijne *Geschiedenis van het patronaatrecht* (Breda 1829) en aan *Oudheden van het Goorecht en Groningen uit den giftbrief van Hendrik III, 1040* (Gron. 1836), wat hij te zamen met Mr. H.O. Feith uitgaf. De vermelding van zijn bekendste werk heb ik voor het laatst bewaard, van de *Geschiedenis der Nederlandsche Hervormde kerk*, Breda 1819-1827 in 4 deelen, opgedragen aan baron van Pallandt, directeur-generaal van Eeredienst, die de uitgave krachtig had bevorderd. Ypey had bij dezen arbeid de medewerking genoten van dr. I.J. Dermout, predikant te 's Gravenhage en secretaris der synode (IV 500), en 'Ypey en Dermout' ligt sinds in den mond van iederen kerkhistoricus ten onzent bestorven. In hun Voorberigt, geteekend 13 en 16 van Slachtmaand 1819, geven zij rekenschap van het karakter van hun boek, van hun streven naar onpartijdigheid; zij danken aan het einde den heer A.N. van Pellecom, predikant te Princenhage, voor zijn nazien der drukproeven, maar over hunne wijze van samenwerking geen woord. Welk aandeel had Dermout in dezen arbeid? Van meet af aan schonk het gerucht aan Ypey het leeuwenaandeel; Dermout werd gezegd alleen aan het laatste deel te hebben medegewerkt; Sepp spreekt van 'den rijkdom der zaken, die van Ypey's hand in de aantekeningen gevonden worden'; ook heeft de zeer conservatieve Dermout het boek later eenigszins verloochend. Ik weet niet, of ooit iemand voor dit werk deed, wat in 1864 G.M.C. Loeff deed voor Brandt, geschiedt dit, dan zal ook de vraag naar beider aandeel ter

tafel komen; voorloopig mogen wij wel zeggen, dat Ypey er een overwegend groot aandeel in gehad heeft. Ook speurt men overal (om eerst daarvan te spreken) zijn stijl. Men heeft dien dor en langdradig genoemd. Ik ontken dat niet geheel. Doch er is meteen in Ypey's schrijfwijze zoo iets eigens, omslachtig ja maar ook uitbeeldend, overladen maar ook droog-komisch, dat ik er altijd door bekoord werd en met voorliefde zijne typische zinsneden in mijn *Geschiedenis der Herv. kerk* heb aangehaald. De aantekeningen bevatten een ongeloofelijken rijkdom van materiaal, allerlei thans vergeten geschriften duiken daarin op en het spreekt wel van zelf, dat Ypey's ontzaglijke belezenheid, hoe overstelpend soms, der behandelde stof bij uitstek ten goede is gekomen. Wat den geest aangaat, het titelvignet (door J. Smies) vertoont o.a. enkele boekrollen, vooraan rechts en het duidelijkst een met den naam van Erasmus. Geen toeval natuurlijk. Voor Ypey was Erasmus onze groote hervormer, voor de dogmatische stroomingen, voor Calvijn voelde hij niet, Zwingli trok hem veel meer aan, de remonstranten stelde hij boven de contraremonstranten, confessionalisme had niet zijn hart. Natuurlijk voerde dit tot te geringe erkenning van de groote beteekenis van het calvinisme in onze geschiedenis. Daartegen is toen Mr. C.M. van der Kemp opgekomen in zijn *De eere der Nederl. Herv. kerk gehandhaafd tegen Ypey en Dermout, 1830-1833* in drie deelen, dat men stellig met vrucht zal lezen, al weten wij thans dat ook Ypey gelijk had, toen hij dit erasmiaansch, zwingliaansch element uit de vergetelheid ophief. Eindelijk zeggen wij met Sepp: 'Vergete men nooit, dat zij de eersten geweest zijn, die de grootsche poging ondernomen hebben pragmatisch het verloop der dingen te verhalen'. Ofschoon Ypey - om hiermede te eindigen - van den kansel, gelijk wij zagen, afscheid genomen had, heeft hij te Groningen nog twee academische *leerredenen* gehouden, eene ter gedachtenis van Muntinghe (1824), de andere ter gedachtenis van Th.A. Clarisse (1829); voorts nog de reeds genoemde *leerrede* op het feest der Hervorming (1817), waarin ook Erasmus hoog werd geroemd, ten slotte eene *Bedestondrede* in 1814.

Te midden van de belangrijke gebeurtenissen van het tijdperk, van onze 'overheersching en vrijwording', leeft Ypey zijn teruggetrokken, ongehuwd leven van kamergeleerde, eenzellig, begraven in zijn boeken, zelf boeken schrijvende, die thans nog alleen door de historici (maar dan met groote erkentelijkheid) worden geraadpleegd. Te liever haal ik ten besluite de woorden aan van 's mans leerling Herman Bouman, in leven hoogleeraar te Utrecht: 'Rust zacht, geliefde leermeester! Mogen allen, die uw historischen schrijftrant meenen te kunnen verbeteren, uwe zedige nederigheid en goedgehartige vredelievendheid, zoo wel als uwe rusteloze werkzaamheid en altijd effenbare tevredenheid, navolgen en evenaren'.

Prenten door C.C. Fuchs.

Zie: H. Bouman, *Gesch. Geldersch. Hoog.* II 461, 529-532, 543, 612, 630; Boeles achter Jonckbloet, *Gedenkboek* 119 vlg.; Siegenbeek in *Handd. Letterk.* 1837, 36-42; Sepp, *Bibl. v. Ned. Kerkgeschiedschr.*, 24, 170, 213, 335, 337 vlg., 353; L. Knappert, *Gesch. N.H.K.* II 262 vlg.

L. Knappert

[Ypey, Nicolaas (1)]

YPEY (Nicolaas) (1), geb. 7 Juni 1714 te Bergum, overl. 14 Juli 1785 te Franeker. Hij was 8 Nov. 1732 te Franeker student geworden, waar vooral Loré, Muys en du Bois hem boeiden. Met een stipendium der Staten studeerde hij nog twee jaar te Leiden onder 's Gravesande en te Parijs onder

Clairant, Cassini en Belidor, den vestingbouwkundige. Teruggekeerd, werd hij 18 Maart 1743 den grijsen Loré toegevoegd als lector op f 750, Juni 1744 volgde het buitengewoon, 3 Maart 1747 het gewoon professoraat. Hij oreeerde eerst 1 Mei 1749 *De munimentis*. 1754 verkreeg hij nog den titel van hoogleeraar in de vestingbouwkunde, want hij leerde

‘.. als 't oorlogsvuur in onze landen woedt,
om sterke vestingen en schansen op te maken,
waardoor men voor 't geweld en 's vijands list kan waken.’

Zijn geschriften behandelen hoofdzakelijk vraagstukken, die hun ontstaan danken aan de vestingbouwkunde, waarop hij de hogere wiskunde, leer der maxima en minima, oplossing van hogere machtsvergelijkingen toepaste. Hij schreef verder *Grondbeginselen der kegelsneden; Over eenig sterrekundige stoffen*, benevens oeconomische en staathuishoudkundige verhandelingen. Zoo sprak hij als rector 1765 *De ordinariorum tributorum natura optimoque ea exigendi modo*, gelijk hij immers van 1748 tot 1750 de verlangde plannen tot quotisatie in Friesland ontwierp. Ook over den uitvoer van hooi schreef hij een drietal verhandelingen - stellig een veelzijdig man. Zijne derde rectorale oratie, 1770, handelde *De rebus gestis Mennonis Coehorni*, ook in 't nederlandsch overgezet, 1772.

Hij huwde 7 Juli 1748 met Elisabeth Helena Smit van Franeker, dochter van Matthijs, lid van den Raad, huwelijk met latijnsche, nederlandsche en friesche verzen gevierd. Een hunner zonen was Adolf, de latere hoogleeraar in de geneeskunde. Prof. J.W. de Crane gaf zijn levensbericht. Zijne werken zijn aanwezig in de Provinciale bibliotheek te Leeuwarden.

Prenten door J.H.v.d. Heyden, P. Blommers. Schilderij door D.J. Ploegsma.

Zie: Boeles, *Frieslands hoogeschool* II 474-478, waar ook 's mans portret voorkomt.

van der Woude

[Ypey, Nicolaas (2)]

YPEY (Nicolaas) (2), zoon van Matthijs (den griffier der Staten), kleinzoon van Nicolaas (1) die vóórgaat, geb. 23 Dec. 1794 te Leeuwarden, overl. 12 Sept. 1869 op Vijverburg onder Rijperkerk. Hij bezocht de latijnsche school onder den (reeds bij Annaeus genoemden) rector Valentijn Slothouwer. Hij liet zich te Groningen als med. stud. inschrijven 16 Sept. 1810, tegelijk met zijn broeder Leonardus, die jurist werd (13 April 1815 gepromoveerd op stellingen). Een andere broeder, Eco, studeerde daar al sinds 2 Sept. 1808. Van Groningen kwam Nicolaas naar Leiden, ingeschreven 25 October 1814 (a.s. 5, vijfde studiejaar, wat uitkomt), waar hij studeerde onder Brugmans, Sandifort, du Pui, Krauss en zijn oom Adolphus (zie boven) en 1815 tot doctor promoveerde op eene *Dissertatio medica inauguralis de actione frigoris in corpus humanum potissimum aquae frigidae in morbis typhoideis*, met een opdracht aan zijn oom, Dr. Julius Vitringa Coulon, den leeuwarder geneesheer. Ook hij vestigde zich daar als dokter, werd er lid van den Raad en huwde er 28 Mei 1828 met Baudina Looxma, dochter van mr. A.B. Looxma. Na het overlijden zijns schoonvaders, legde hij de praktijk neêr en kwam te wonen op het buitengoed Vijverburg onder Rijperkerk. Hier legde hij zich op den landbouw toe, bepolderde plassen, ontgon stukken der Bergumerheide (ontginning, door Willem III in 1852 bezocht) en steunde nog kort vóór zijn dood, 1867, de maatregelen der regeering tegen de veepest door twee artikelen in de *Leeuw. Courant* van 8

Jan. en 20 Febr. Ook was hij een voorstander van Weerbaarheid (*Leeuw. C.* van 15 Maart 1867 en 20 Octob. 1868) en steunde instellingen als Nederlandsch Mettray, de Maatschappij van Weldadigheid enz.

Zie: *W. E e k h o f f*, *Ter vereering der nagedachtenis van dr. Nic. Ypey* (Leeuw. 1869).

L. Knappert

[Ypma, Sjoerd Simons]

YPMA (Sjoerd Simons), friesch schrijver, geb. te Nijland 1746, gest. omstreeks 1825, was landbouwer in zijn geboorteplaats, huwde met *L i j s b e r t Z y t s e s*, die hem vijf kinderen schonk, beoefende zijn friesche moedertaal en gaf als vrucht daarvan in het licht een klein boekje getiteld: *Boerevriesk yn rym en onrym, plisierig en stigtelijk om te leissen; mei en lijst vin sprekwudden, wat dy ynt stedske betudde* (Snits 1821). Hij stond in briefwisseling met den franeker hoogleeraar Wassenbergh, die hem o.a. verzocht eens te informeeren bij Jelle Sipke van Teerns, doopsgezind predikant te Ylst naar het friesche boekje *It libben fen Aagtje IJsbrants*, dat de professor vrij zeker op nieuw wilde uitgeven. Ypma werd toen gewaar, dat de schrijver van dit werkje Eelke Meinerts was, schoolmeester te Westergeest en dat van Teerns in 1808 de tweede druk er van had bezorgd. Een paar onuitgegeven prozastukjes uit Ypma's schriftelijke nalatenschap, die zich bevinden onder de papie en van prof. Wassenbergh in de bibliotheek van het Friesch Museum gaf ik een plaats in het tijdschrift *Yn ús eigen Tael*.

8 Febr. 1797 werd te Franeker als Math. stud. en cand. ingeschreven zijn zoon Simon Sjoerds Ypma.

Zie: *Yn ús eigen Tael* (Snits 1915) 79-84; *Doopsgez. Bijdragen*, 1909; *De Vrije Fries*, 1862, 301-26.

Wumkes

[Ysbrands, Jacob]

YSBRANDS (Jacob), boekbinder te Alkmaar, verlangde met andere leden der waterlandsche gemeente te Alkmaar, omstreeks 1672, Gerrit Jansz. Veerom van Amsterdam als prediker. Daartegen verzette zich Teunis Dirksz. Kuyper, omdat de man wegens wangedrag geschorst was. De twist rees zóó hoog, dat de vroedschap de kerk liet sluiten.

Zie: C.W. Bruinvis in *Doopsg. Bijdr.* 1891, 4 vlg.

L. Knappert

[Ijsbrantsdr., Maritgen]

IJSBRANTSDR. (Maritgen), de vrouw van Jan Beukelsz. van Leiden. Voorheen gehuwd met een schipper, hield zij daarna met Jan B. eene slecht befaamde herberg op den hoek van het Noordeinde, bij de Anthonisbrug, waar de Drie Haringen uithingen en waar zij Nov. 1533 met hem door Jan Matthijsz. werd gedoopt. Zij maakte sindsdien den tocht naar Genemuiden mede, maar werd 7 Sept. 1534 begenadigd. Terwijl haar man te Munster 'koning van Sion' was, vergaderden te haren huize aan het Noordeinde en in een andere, haar ook toebehoorende, woning in de Donkersteeg bij de St. Jansbrug, de samenzweerders tegen de stad. Zaterdag 23 Jan. 1535 werd het plan verraden. Maritgen werd in haar huis gevangen genomen, straks 'mitten vyere' terechtgesteld.

Zie: L. Knappert, *Opkomst* enz. 142, 144, 147, 150 en de daar genoemde plaatsen.

L. Knappert

[Ijsselstein, Alexander van]

IJSSELSTEIN (Alexander van), bastaard van Maximiliaan van Egmond, graaf van Buren en Ijsselstein. Hij behoorde tot de verbonden edelen en droeg den geuzenpenning. Hij was gehuwd met Agnes van Haefden, vrouwe tot Gameren, zuster van Dirk van

Haef ten , die ook tot de verbonden edelen behoorde.

Zie: T e W a t e r , *Verbond der Edelen* III 400.

Haak

[Ijsselstein, Christoffel van]

IJSSELSTEIN (Christoffel v a n) bastaard van W i l l e m v a n E g m o n d , heer van Ijsselstein. Hij was in 1581 nog in leven. Volgens V a n L e e u w e n , *Bat. III*. 950 is hij in dienst van koning Hendrik IV van Frankrijk overleden (1593). Hij ondertekende het verbond der edelen en sloot zich aan bij den opstand tegen Spanje. Hij behoorde tot degenen, die zich met prins Willem van Oranje verbonden, om in 1570 en 1572 pogingen aan te wenden tot het afwerpen der vreemde overheersching. Hij was gouverneur van verscheiden plaatsen, nl. Heusden, Venlo en Geertruidenberg (van de laatste stad in 1574). Toen de Staten van Holland met de stad Amsterdam onderhandelden over de satisfactie, werd hij als kolonel over zes vendels uitgezonden om de stad te helpen insluiten (Jan. 1758). Vervolgens werd hij met zijn krijgsvolk door de Staten in dienst gehouden in den oorlog tegen Don Jan van Oostenrijk. In Aug. 1581 deed hij op eigen gezag met een aantal vendels, te zamen 900 man voetknechten en 120 ruiters, eene poging om zich van Goor meester te maken. Hij werd echter door Marten Schenk van Nijdeggen in zijne stelling ingesloten. De troepen, die door den Prins van Oranje tot ontzet werden gezonden, kwamen te laat, daar de soldaten Van Ijsselstein en de andere officieren aan Schenk uitleverden, terwijl zij zelf vrij mochten wegtrekken onder belofte van in drie maanden niets tegen Spanje te ondernemen. Van Ijsselstein schijnt echter weder vrijgekomen te zijn en later nog in Frankrijk gestreden te hebben.

Hij was gehuwd met M a g d a l e n a v a n A l e n d o r p en had drie zoons, wier namen niet vermeld worden.

Zie: V a n L e e u w e n , *Batavia III*. 950; F e r w e r d a I 2 II 1,; B o r , *Ned. Oorl.* boek XI 313 (910), XII 3 (921), 23 (949), XVI 41 (285) vg.; V a n M e t e r e n , *Ned. Gesch.* III 59; W a g e n a a r , *Vad. Hist.* VI 125, VIII 196.

Haak

[Yvon, Pierre]

YVON (Pierre), wiens leven voor een goed deel vervlochten is met dat van zijn vriend en leidsman Jean de Labadie (II 743), werd in 1640 te Montauban geboren en was dus tien jaar, toen de Labadie daar tot het protestantisme overging. Zijne ouders behoorden tot 's mans geestdriftige volgelingen. Hij hoorde hem daarna te Genève en volgde hem naar Middelburg 1666. Mèt hem en du Lignon werd hij 27 Maart 1669 door de Waalsche synode van Dordrecht uit zijn ambt ontzet (*Livre synodal* I 685). Als de Labadie vrijwillig Veere voor Amsterdam verlaat en van den Raad een vleiend getuigschrift mede krijgt, ziet ook Yvon zich daarin met lof vermeld. De Labadie's algemeenen zendbrief aan de getrouwen van Middelburg, 17 Aug. 1669, vindt men bij Yvon in zijne *Leere van den h. doop*, 358-366. Poiret, de schrijver van *La vie de demoiselle Antoinette Bourignon*, 1683, wiens brieven zich ter amsterdamsche bibliotheek bevinden, stond met Yvon in briefwisseling, wat niet wegneemt, dat hij Antoinette later bestreden heeft. In 1670 gaat ook hij met de overige leden der huisgemeente naar Herford, waar hij in het huwelijk getreden is, volgens sommigen met eene der freules van Aerssen van Sommelsdijk, volgens anderen met juffrouw Martini. Daar K o e l m a n , *Der labadisten dwaling ontdekt* 344

tot deze laatsten behoort, volgen wij zijn bericht. Dat du Lignon met eene der dames van der

Haer huwde, die in het kraambed bezweek, weten wij door Yvon. Dat deze huwelijken te Herford 'clandestinement' gesloten werden, slaat op de Labadie's prediking van de wettigheid der verbintenis, als zij in het midden der broeders werd aangegaan. Op aandringen van prinses Elisabeth werden ze burgerlijk bevestigd. Juni 1672 gingen de labadisten naar Altona, waar de Labadie 13 Febr. 1674 overleed. Yvon werd toen hun leider en hij voerde hen naar Wieuwerd bij Bozum in Baarderadeel, waar zij zich vestigden op Walthastate. Hier heeft de huisgemeente, als een soort van godsdienstig-communistische gemeenschap, beter misschien nog als een labadistisch Windesheim, eene korte poos gebloeid. Van hun geestestoestand, van hun ekstatisch sterven en mystiek verlangen om Jezus te omhelzen verhaalt Yvon in zijn *Fidelle narré*, 1683, dat zelfs Heppe nooit zag, dat Goeters kende en waarvan de Thysiana een zeldzaam exemplaar bezit. Met talent schildert Yvon de mystieke aandoeningen der geloovigen als b.v. van Elisabeth Sluyter .. 'tellement en amour de Dieu et de Jésus Christ qu'on la voyait s'écouler comme toute en Luy et brûler à vue d'oeuil de ses divines flammes ..' (20 ss.); ook voor de geschiedenis der geneeskunde bevat het niet weinig materiaal (105, 189 ss., 211 s., 215, 218 s., 255, 270, 294). Eigenlijk lastig gevallen zijn de labadisten niet; over den wensch der kerkelijken om Yvon te doen verbannen uit 'Vrieslants palen' *Acta Zuid Holland*, uitg. Kn u t t e l V 96. Tegen het einde der eeuw trad het verval in. Van Deventers uittreden uit de gemeenschap, 1688, verhaastte de ontbinding, zij werden niet langer gevreesd, reeds in 1680 besloot de synode van Rotterdam het artikel 'labadisten' voortaan uit de Acta te schrappen (*Acta Z. Holl.*, uitg. Kn u t t e l, V 314). Yvon stierf 1707, de laatste dergenen, die de Labadie nog gekend hadden.

Zie: de literatuur over de Labadie *boven* II 746.

Wat Yvon's geschriften aangaat, de optelling van G l a s i u s , *Godg. Ned.*, III 637 vlg. is onvolledig. Men voege daar bij Yvon's *Leere van den heiligen doop* (reeds genoemd); *Het heylige voor de heyligen*, ook uit het fransch, 1687, door 'Petrus Yvon, herder der gereformeerde en van de werelt afgezonderde gemeynte tegenwoordig ten deele vergadert te Wieuwert in Vrieslant'; *La voie au ciel ou traité de la prière*, 1683, 2 tom. van veel belang voor de kennis der labadistische

vroomheid; *Van de wereltsche vercierselen*, uit het Fransch 1685; eindelijk de ook reeds genoemde *Fidelle narré des états et des dernières paroles et dispositions de diverses personnes que Dieu a prises à soy du milieu de l' Eglise reformée retirée du monde et recueillie cy-devant à Herfort et à Altena et maintenant à Wiwert* 1683. Over den mummificeerenden grafkelder te Wieuwerd *De vrije Fries* VI 201-252 en *Tijdschr. Mij. geneesk.* 1850, 158 vlgg. Van de kerk met den ouden toren, afgebr. 1888, bezit ik eene foto naar eene teekening van J. ten Cate.

L. Knappert

[Ijzerman, Francisca Johanna Jacoba Alberta]

IJZERMAN (Francisca Johanna Jacoba Alberta), geb. Junius, als schrijfster bekend onder den schuilnaam Annie Foore, werd geb. te Tiel, 26 Mrt. 1847, en overl. te Padang, 2 Juni 1890. Zij was een der oudsten van het achttal kinderen uit het huwelijk van Franciscu Johannes Jacobus Albertus Junius, predikant te Tiel, en Anna Maria Titia Burhoven Viëtor. In 1873 huwde zij met den ingenieur Jan Willem IJzerman, wien zij nog in datzelfde jaar naar Indië vergezelde. Had zij reeds in de tielsche pastorie schetsen en novellen geschreven, zij ging daarmee voort te Padang, ook toen zij hier reeds de gelukkige moeder van een viertal kinderen was geworden. 'Hare pennevruchten, proza en poëzie, getuigen van een edele levensopvatting, van een innig geloof aan menschenadel, liefde en trouw'. Evenals hare zuster Sophie (zie het art. *Wermeskerken*, IV kol. 1443), prees ook Françoise Junius in haar geschriften het huwelijk aan en zag zij in de plichten eener liefdevolle huismoeder de roeping der vrouw. Behalve opstellen in *Eigen Haard* e.a. tijdschriften, schreef zij: *Het Familiegeheim* (1871); *Florence's droom* (1872), een harer beste romans; *Vrijheidszin en dwingelandij. De strijd der Vaderen tegen Spanje*. 3 dln. (1871-74); *Een maar deelbaar* (1875, 2e dr. 1883); *De koloniaal en zijn overste*, (2 dln. 177); *De van Sons. Een verhaal uit Indie*, 2 dln. (1881); *Uit ons Indisch familieleven* (1887); *Indische huwelijken* (1887), en *Bogoriana*, eerst in *Eigen Haard* verschenen (1889), later afzonderlijk uitgegeven onder den titel: *Een roman uit Indië* (2de dr. 1893). Een tooneelstuk van Annie Foore, *Nicolaas Nickleby*, naar Dickens, schoon meermalen opgevoerd, bleef ongedrukt.

Zie: *Ned. Spect.* 1890, 199, en *Eigen Haard*, 1890, 373.

Zuidema

Z.**[Zael, Zaal Wilhelmus]**

ZAEL, Z a a l (Wilhelmus), cisterciënsermonnik van het klooster van O.L. Vr. te IJsselstein, geb. te Amsterdam omstreeks 1400, overleed te Antwerpen 9 Sept. 1485. Bij de stichting van het nieuwe klooster S. Salvator te Antwerpen, werd hij daarheen gezonden om als overste de nieuwe stichting te beginnen. Na ruim een jaar werd een prior gekozen en werd hem het ambt van cellier en schatbewaarder toevertrouwd. Daarna werd hij gekozen tot prior van IJsselstein waardoor hij dan tevens visitor van het Antwerpsche klooster was. Na eenige jaren werd hij geroepen om de priorij Waarschoot in Vlaanderen te besturen, 1470-75. Deze priorij, slechts eenige jaren vóór het Antwerpsche klooster

gesticht door het klooster van Warmond, had in de eerste jaren van haar bestaan met vele moeilijkheden te kampen. Ontheven van zijn post, kwam hij ten laatste weer terug in het antwerpsche klooster, waar hij als senior der monniken overleed, meer dan 80 jaar oud. Hij wordt niet genoemd in de onvolledige lijst der priors van IJsselstein bij R ö m e r , *Gesch. overz. der kloosters en abdijen*, ook niet in *Hist. episc. Ultraj.*

Zie: *Inscriptions funéraires de la prov. d' Anvers* (Anv. 1859) IV. 217, 222, 238; Sanderus , *Chorograph. soc. Brabantl*, 521; Potter en Broeckkaart, *Gesch. der Gem. v. Oostvlaanderen* 1 reeks, VII, Waarschoot, 86.

Fruytier

[Zaen, Cornelis van der]

ZAEN (Cornelis v a n d e r), zoon van H u y b r e c h t, was in 1671 als kapitein van het adviesjacht 'de Galeij' met 50 man, kruisende in de Noordzee, behorende tot het eskader van de Ruyter, en raakte het volgend jaar als kapitein van het fregat 'de Brak' met 24 stukken, bij het bewaken van de kust ter hoogte van de Eems in gevecht met de Engelschen. In 1673 is hij als kapitein van de 'Amsterdam', met 60 stukken, 220 man, ingedeeld bij het eskader van C. Tromp, maakt den slag van Schooneveld, 7 Juni 1672, mede, in welk gevecht de eskader-bevelhebber C. Tromp op zijn schip overging. In 1675 gaat hij als kapitein van de 'Edam' met 34 stukken, 160 man, met de Ruyter naar de Middellandsche zee, was daar ingedeeld bij het eskader van schout-bij-nacht de Haen, vormende de voorhoede in den slag bij Stromboli, 8 Jan. 1676 en de achterhoede bij den strijd in zicht van de Etna in 1676, in welk gevecht de Ruyter doodelijk werd gewond. In 1677 is Cornelis v.d.Z. bij de vloot van luitenant-admiraal Bastiaanse Schepers in de Oostzee, strijdt tegen de Zweden bij Malmö, en wordt door den deenschen koning met een gouden keten en eerepenning beloond. In 1688 is hij als kapitein van de 'Harderwijk' met 46 stukken 175 man, aanwezig bij de vloot, welke Willem III overbracht naar Engeland; was in 1691 bij de vloot van vice-admiraal Almonde en nam in 1692 deel aan den zee­strijd bij la Hogue. Hij ging als kapitein van de 'Amsterdam' met 64 stukken in november 1692 met vice-adm. Callenburg naar de Middellandsche zee. Vermoedelijk is hij ook de van der Zaen, wiens voornaam niet is vermeld, doch die in 1696 als kapitein van de 'Rozenburg' voer ter bescherming van handel en zeevaart op de Noordzee. Hij was de zoon van H u y b r e c h t van der Zaen, kapitein tijdens den eersten engelschen oorlog.

Herman

[Zaen, Joris van der]

ZAEN (Joris v a n d e r), leverde als kapitein in 1652 een gevecht met een engelsch fregat in het Kanaal, en bracht aan M.H. Tromp de tijding, dat zeven straatvaarders door de Engelschen werden bedreigd, hetwelk mede een oorzaak is geweest van de eerste ontmoeting tusschen Tromp en Blake. Hij nam onder het opperbevel van Witte Cornelisz. de With deel aan den strijd tegen de Engelschen op 8 en 9 October 1652 en wordt genoemd als een der kapiteinen die daarbij goed hun plicht deden. Het volgend jaar nam hij, onder het opperbevel van M.H. Tromp, deel aan den driedaagschen zee­strijd bij Portland, in welk gevecht hij sneuvelde. Hij werd begraven te Gouda.

Herman

[Zaen, Willem van der (1)]

ZAEN (Willem v a n d e r) (1) streed als kapitein in 1653 onder M.H. Tromp bij Nieuwpoort; ging in 1655 naar de Middellandsche zee, en was daar onder de orders van de Ruyter werkzaam, werd in 1657 met een gouden keten beloond na den tocht tegen de fransche vrijbuiters, terwijl hij in hetzelfde jaar een schip veroverde van de portugeesche suikervloot. Het volgend jaar is hij als kapitein van 't Zuiderkruis' met 42 stukken, 150 man, met de Ruyter naar de kust van Portugal, en in 1659 als kapitein van de 'Tydtverdrijf' met 50 stukken, 225 man bij de vloot van Wassenaer naar Denemarken. In 1661 gaat hij als kapitein van de 'Middelburg' met 42 stukken 190 man, met de Ruyter naar de Middellandsche zee om te waken tegen de

barbarische zeeroovers; is daar in 1663 werkzaam onder bevel van C. Tromp, verovert twee algerijnsche roovers, waarvoor hij door de admiraliteit van Amsterdam wordt beloond met een gouden keten en medaille. In 1664 en volgende jaren dient hij weder onder het opperbevel van de

Ruyter, eerst in de Middellandsche zee als kapitein. van "t Geloof" met 50 stukken, 240 man, later als kapitein van 'de Beschermer' een schip uitgerust door de Oost-Indische Cie. met 40 stukken en 250 man. In den vier-daagschen zeeslag onderscheidt hij zich door tezamen met de kapiteins Adriaansze en Swart drie engelsche schepen te vermeesteren. Bij het weder uitzeilen van de vloot onder opperbevel van de Ruyter, was hij als schout-bij-nacht ingedeeld bij het eskader van C. Tromp, wien hij dan ook volgde in den strijd tegen de britsche achterhoede op 4 en 5 Augustus 1666. De ontevredenheid van de Ruyter over de houding van Tromp in dien slag, trof ook v.d.Z., doch geheel ten onrechte, zooals blijkt uit een brief van den raadpensionaris de Witt aan den dordrechtschen pensionaris Vivien. Na het binnenvallen der vloot in October van dat jaar, bleef v.d.Z. als bevelhebber van een smaldeel van 14 schepen nog eenigen tijd in zee, ten einde de scheepvaart tegen de aanvallen van de Britten te beschermen. In 1667 deelgenomen hebbende aan den tocht naar Chattam, bleef hij daarna, als bevelhebber van een eskader, kruisen tusschen Harwich en het Koningsdiep om op de bewegingen der Britten een wakend oog te houden, totdat de geheele vloot in October naar het vaderland terugkeerde. Den 1. Augustus 1668 liep hij als schout-bij-nacht, bevelhebber van een eskader van zeven amsterdamsche schepen van oorlog, in zee om te kruisen tegen de barbarijsche roovers; den 16. Maart 1669 sneuvelt hij in een gevecht met een Algerijn bij Kaap Tres Forcas (Afrika). De admiraliteit van Amsterdam liet voor hem een praalgraf oprichten in de Oude Kerk aldaar. Hij wordt genoemd als de leermeester van Engel de Ruyter.

Schilderij door B.v.d. Helst. Beeldhouwwerk door R. Verhulst. Prent door R. Vinkeles.

Herman

[Zaen, Willem van der (2)]

ZAEN (Willem v a n d e r) (2), zoon van Willem (1) die vóórgaat, was in 1688 als kapitein van de 'Elisabeth' met 46 stukken 170 man, aanwezig bij de vloot welke Willem III overbracht naar Engeland. In 1692 tezamen met kapitein Taalman belast met het geleiden van koopvaarders van St. Ubes naar het vaderland, raken zij den 31 Augustus 1692 bij kaap Lezard in gevecht met drie fransche schepen onder bevel van ridder de Fourbin, in welk gevecht v.d.Z. reeds bij den aanvang sneuvelde. De koopvaardijvloot welke zij geleidden, had gelegenheid grootendeels naar de engelsche havens te loopen, zoodat slechts enkele in handen van den vijand vielen.

Zie: d e J o n g e , *Geschiedenis van het zeewezen*; B r a n d t , *Het leven van de Ruyter*; J a c o b S w a r t , *Verhandelingen en berichten* 1859; *Journal van Philip van Almonde* in de collectie Nordin, handschriftenverzameling universiteits-bibliotheek te Upsala.

Herman

[Zanen, Jacob van]

ZANEN (Jacob van) doopsgez. leeraar te Oostgraftdijk op het einde der 18de eeuw. Toen de gewestelijke sociëteit van waterlandsche gemeenten in Noord Holland, opgericht omstreeks 1695, samenkomend in de kleine vergadering (van diakenen) en in de groote (van leeraars en diakenen) kwijnde, ook door de twisten over van der Os (boven kol. 408) betreurde van Zanen dit zeer. Ondersteund door den kerkeraad zijner gemeente heeft hij in Maart 1795 eene poging gedaan om zich tot een 'Comité-revolutionnair voor de Waterlandsche Doopsgezinde

sociëteitsvergadering' op te werpen, om aldus de verloren eensgezindheid terug te vinden. De vergadering van 16 April d.a.v. is echter mislukt en de sociëteit te

gronde gegaan om later (met andere) in de Algemeene Sociëteit te herleven.

Zie: D.S. Huizinga in *Doopsg. Bijdr.* 1872, 68-72.

L. Knappert

[Zanten, Dr. Jacobus van]

ZANTEN (Dr. Jacobus van; niet: Jan, zoals gewoonlijk) was geneesheer in Haarlem, warm mennist, vriend en geestverwant van den rechtzinnigen Schijn. In 1740 nu gaf Ko en ra ad Bre mer, remonstrantsch leeraar te Amsterdam, anoniem het werk uit van een overleden ambtgenoot *Bedenkingen over den christelijken waterdoop*, waarbij hij *Vijf verhandelingen over hetzelfde onderwerp, in 't bijzonder over den waterdoop* voegde, terwijl hij het volgend jaar eene *Verdediging van de verhandeling over den waterdoop* uitgaf. Hij deed dit laatste tegen de verdedigers van het doopsgezind gevoelen, Wagenaar, Schijn, Verduin en van Zanten, die immers de *Aanmerkingen over den kinderdoop* van Dr. John Gale uit het Engelsch vertaald had met eene voorrede ter wederlegging van Bremer's gevoelen en eenige opmerkingen over de verdraagzaamheid tusschen remonstranten en doopsgezinden. Van Zanten was dus goed doopsgezind. Hij is het ook in zijn gevoelen over den doop bij overgang. In 1711 had Hermannus Schijn, reeds genoemd, 'leeraar onder de doopsgezinde christenen, hunne vergadering houdende op de Cingel in de Son te Amsterdam' uitgegeven *Korte historie der protestante christenen die men Mennonisten of Doopsgezinden noemt*. Het was spoedig uitverkocht. Van Zanten spoorde hem toen aan hetzelfde werk in het Latijn te geven, opdat men ook in het buitenland het verschil tusschen wederdoopers en doopsgezinden kennen mocht. Zoo ontstond de *Historia Mennonitarum*, Amst. 1723 en 1729, 2 vol. (de eigenlijke titel *Historia christianorum qui ... mennonitae appellantur ..*). Het werd in het Nederlandsch vertaald door M. van Maurik, I 1727, II 1737. Van Zanten schreef er eene voorrede voor en zegt daar dan in: 'dat de mennonieten nooit gewoon zijn den doop te herhalen, maar diegenen die zich tot bunne gezinte begeven, onder eene behoorlijke belijdenisse des geloofs zonder verderen doop aannemen'. Hij zelf was ook zonder doop overgekomen.

Hij schreef nog: *Het leven van Socrates*, uit het Fransch, 1710; *De genezing van de jicht door het drinken van melk*, uit het Latijn 1709; *Den ganschen plicht van een christen*, 1715.

Zie: S. Blaupot ten Cate, *Gesch. Doopsgez. Holland* II 30 vlg. 136; Cramer in *Doopsgez. Bijdr.* 1897, 166 vlg.; Paquot, *Mém.* II, 469; *Catal. Doopsgez. Bibl.* 1919, 9.

L. Knappert

[Zeeland, Zeelandia de Petrus van]

ZEELAND, Zeelandia de (Petrus van), komt 1465 voor als abt der Cisterciënserabdij Klaarkamp in Friesland. Hij was na den dood van den abt Bernardus Klinge (II kol. 686) 1464 of begin 65 door den prior en het konvent tot abt gekozen. Een der Klaarkamper monniken, een eierzuchtig student aan de universiteit te Keulen, Godefridus Mijnsz., wist te bewerken, dat hij door den Paus tot abt werd verheven. Hij richtte 1465, 26 Juni, een verzoek aan paus Paulus II om een onderzoek in te stellen naar de betwiste verkiezing van een zekeren Petrus Nincoris (verminkte naam) tot abt van Klaarkamp en zoo deze keuze ongeldig bleek, om zelf tot abt benoemd te worden. Waarschijnlijk had de nieuwe abt Petrus, de bevestiging zijner keuze door den Paus, eertijds nooit gebruikelijk, niet gevraagd.

Zoals meer gebeurde, wist Godefridus Mijnetianus, gebruik makende van dit verzuim, voor zich de benoeming te verkrijgen, 14 April 1466, en betaalde

hij de verschuldigde bijdrage. Abt Petrus liet zich niet goedschiks van zijn abtzetel verdrijven en begon 2 Mei 1466 een proces bij de Rota tegen den indringer. Deze wachtte den uitslag van het geding niet af, maar deed afstand ten gunste van zijn tegenstander. Nu hij zich bij de Cisterciënsers onmogelijk gemaakt had, begaf hij zich in de orde der Benedictijnen te Heiligenstad (Mainz). Of Petrus de Zeelandia eveneens afstand deed, of spoedig daarna overleden is, blijkt niet, doch in 1468 kwam reeds abt Bernardus II, (II kol. 138) aan het bestuur. Het voorbeeld van Godefridus vond navolging, want bij den dood van abt Bernardus II verzocht de Klaarkamper monnik, Joannes van Alkmaar, aan Paus Sixtus IV om benoemd te worden en zijn verzoek werd ingewilligd, 8 Oct. 1472. Waarschijnlijk wam ook hij niet in het bezit der abdij, want zijn naam komt nergens voor. Abt Petrus verkreeg 6 Nov. 1465 van den utrechtischen bisschop, dat de kapel van den uithof Schiermonnikoog, het eiland der Cisterciënsers van Klaarkamp, in een parochiekerk werd veranderd.

Zie: B r o m , *Archivalia in Italië I*, 1387, 1415, 2016, 1426; *Vrije Fries XII* (1873) 400-403.

Fruytier

[Zeeman, Catharinus Forandinus]

ZEEMAN (Catharinus Forandinus), geb. 2 Nov. 1828 te Numansdorp uit P i e t e r Z e e m a n , arts aldaar (1796-1872) en E l i s a b e t h S a s a n n a Z o u t m a a t (1790-1876). Hij liet zich te Leiden voor de theologie inschrijven 28 Aug. 1848, zijn broer Johannes, de medicus, 27 Juni, maar hij woonde te Zoeterwoude bij zijne ouders, die zich daar gevestigd hadden. In 1853 proponent geworden, ging hij 1854 naar Welsum en vandaar 1862 naar Zonnemaire, 1904 werd hij emeritus en overleed 1906. Lange jaren is hij secretaris geweest van het Provinciaal kerkbestuur van Zeeland. Hij huwde 1861 met W i l l e m i n a W o r s t . Hij staat vooral bekend als schrijver van *Nederlandsche spreekwoorden, spreekwijzen, benamingen en volksuitdrukkingen aan den bijbel ontleend*, Dordrecht 1876, 1888, met zilver bekroond door de Hollandsche maatschappij van fraaie kunsten en wetenschappen. Dr. E. Laurillard kreeg den gouden eerepenning en gaf zijn boek uit als *Bijbel en volkstaal*, Amst. 1875. Zeeman prijst het in zijne voorrede uit een onverdeeld gemoed; toch doet zijn werk voor dat van Laurillard niet onder, het is veel breeder opgevat, gaat ook buiten de eigenlijke volkstaal, het heeft veel rijker literatuur, slechts is het methodisch minder en haalt te veel om. Het is alfabetisch en geeft telkens het woord, dat in de bedoelde zinsnede het voornaamste is (Kolen; vurige kolen op iemans hoofd hoopen). Er waren er echter vele onder, die mondeling noch schriftelijk algemeen gangbaar waren. Vandaar dat Dr. J. Herderscheê toen nog eens eene verzameling gaf van namen en uitdrukkingen, spreekwoorden en spreekwijzen, ontleend aan of rustende op het bijbelsch spraakgebruik, die in het dagelijksch leven gemeenlijk worden gebruikt (*Namen en spreekwijzen aan den bijbel ontleend*, Dev. z.j.).

Zie: N a g t g l a s , *Levensber. van Zeeuwen II* 1017.

L. Knappert

[Zegers, Lambertus]

ZEGERS (Lambertus), geb. te Amsterdam 15 Febr. 1654, overl. aldaar 8 Octob. 1727. Hij studeerde te Leiden (maar staat niet in het *Album*) en te Utrecht, werd 31

Aug. 1679 predikant te Thamen a.d. Amstel, 1682 te Uitgeest, 1685 te Monnikendam,
18 Nov. 1691 te Amsterdam. Hij was ook curator der latijnsche school.
Hij huwde 15 Nov. 1679 Maria Gribius,

dochter van ds. Petrus, overl. 18 Maart 1719, moeder van onderscheidene kinderen, van welke ééne dochter huwde met Corn. Brink, predt. te Sloten, eene andere met Mr. Jan Rijser, uit welk laatste huwelijk weder Samuel Rijser, overl. 1760 als predt. te Leiden, Adriaan Rijser, overl. 1736 als predt. te Eemnes Buiten, en nog een zoon, die te Nijkerk predikant moet geweest zijn.

Zie: Croese, *Kerkel. Reg.* 126 vlg.

L. Knappert

[Zegers, gezegd van Wassenhoven, Ghilain]

ZEGERS, gezegd **VAN WASSENHOVEN** (Ghilain), zoon van Ghilain Zegers. De laatste was ridder, heer van Wassenhoven, ambachtsheer van Arentsberge en Ammers en raad des konings te 's Gravenhage. De zoon is ook in laatstgenoemde plaats woonachtig geweest, maar later te Voorburg. Volgens het vonnis van Alva's Raad, dat 10 Febr. 1568 tegen hem werd uitgesproken, had hij zich aangesloten bij de verbonden edelen en had hij den geuzenpenning gedragen, was hij tegenwoordig geweest bij de eerste prediking der hervormden in de nabijheid van Delft en had hij met enkele edelen van het verbond nauwen omgang gehad, zooals met Diederik Sonoy, van Haeften en Binkhorst. In tegenwoordigheid van den pastoor van Voorburg, bij gelegenheid van een maaltijd aldaar gehouden, had hij lasterlijk gesproken ten opzichte van het katholieke geloof; vervolgens had hij er toe medegewerkt, dat een St. Joris-beeld in de kerk van Voorburg was vernield. Hij werd veroordeeld tot verbanning met verbeurdverklaring van zijne goederen (10 Febr. 1568). Tijdens zijne veroordeeling was hij voortvluchtig uit Holland.

Zie: Marcus, *Sententiën van Alva* 36-38; Te Water, *Verbond der Edelen III* 412-415; Van Leeuwen, *Bat. ill.* 686, 762, 1062; Van de Wall, *Privilegiën van Dordrecht* 1299-1233.

Haak

[Zegers gezegd van Wassenhoven, Jan]

ZEGERS gezegd **VAN WASSENHOVEN** (Jan), zoon van Ghilain Zegers van Wassenhoven, broeder van Ghilain (zie boven). Hij werd beschuldigd het Verbond der edelen geteekend te hebben en anderen te hebben aangespoord, om een afschrift van het verbond, dat door toedoen van Lodewijk van Nassau in Holland rondging, te onderteekenen. Hij woonde vervolgens de prediking der hervormden te Delft bij en ontving predikanten in zijn huis. Hij weigerde den eed van trouw aan den koning te hernieuwen en bondgenootschappen, tegen dezen gericht, af te zweren, waarom hij tot verbanning met verbeurdverklaring van goederen werd veroordeeld (23 Maart 1568). Tot deze behoorden ook bezittingen in de omgeving van het huis Wassenaar gelegen. In 1570 wordt hij nog gemeld als voortvluchtig. Hij was gehuwd met Margaretha Oem van Wijngaarden.

Zie: Marcus, *Sententiën van Alva* 39-41, 445; te Water, *Verbond der Edelen III* 415-417; Wagenaar, *Vad. Hist.* VII 127.

Haak

[Zevécote, Daniel]

ZEVÉCOTE (Daniel), zoon van Jacobus (die volgt) en Maria Wouters, ged. 18 April 1627 te Harderwijk, overl. aldaar 1661. Hij verloor zijn vader, toen hij 15 jaar oud was, liet zich 29 Sept. 1649 te Harderwijk in de faculteit der geneeskunde

inschrijven, 1 Oct. 1653 nog eens. In Juli 1657 beval de senaat hem bij curatoren aan als hoogleeraar in de wijsbegeerte, opvolger dus van Isendoorn, eenige weken vroeger overleden, zonder gevolg echter. Maar 3 April 1658 benoemden zij hem tot buitengewoon hoogleeraar in de wiskunde, eerst 20 Jan. 1660 werd zijn inkomen gere-

geld, ingaande 1 October van dat jaar! Hij heeft er slechts enkele maanden genot van gehad. Prof. R. Hermanides hield de lijkrede. De naam Zevecote stierf met hem uit.

Zie: *Album stud. Ac. Gelro. Zutphanicae* 4b, 8a; B o u m a n , *Gesch. Geld. Hoog.* I 206 vlgg. 364.

L. Knappert

[Zevecote, Jacob van]

ZEVECOTE (Jacob van), geb. te Gent 16 Jan. 1590, overl. te Harderwijk, 17 Mrt. 1642, zoon van Franciscus en Maria Ute nee chont. Hij studeerde te Leuven in de rechten, begaf zich (om verschillend opgegeven redenen) in een Augustijner klooster, waar hij echter geen rust vond, kwam naar Rome en keerde vandaar naar zijn vaderland terug. Men benoemde hem daar tot hoogleeraar in de rhetorica te Gent, maar in 1623 vinden wij hem al weder te Leiden op bezoek bij Daniël Heinsius, zijn verwant en immers ook te Gent geboren. Hij ging te Leiden tot de hervormde kerk over en verzocht aan Curatoren 'eenighe publycke lessen in de poesie exercitii gratia te mogen doen'. 14 Nov. 1625 besloten zij de aanvraag in bedenking te houden, maar schonken hem 'om seeckere goede insichten' honderd gulden. Het jaar daarna benoemde men hem te Harderwijk als lector in de welsprekendheid, 17 Juni 1627 tot gewoon hoogleeraar in dat vak en in de geschiedenis op eene wedde van f 550 en vermoedelijk vrije woning en vrijdom van de gewone stedelijke lasten. Petrus Cunaeus had hem aanbevolen, die ook reeds vroeger bij brief van 19 October 1624 zijne belangen bij Heinsius bepleit had. Zestien jaren heeft hij zijn ambt bekleed. Bij den inval der Spanjaarden onder Montecuculi in de Veluwe, 1629, en de belegering van Harderwijk streed hij dapper met de burgerij (en met de van Amsterdam uit gezonden compagnieën) op de wallen, zoodat op hemzelve zijne woorden in zijn zang op die belegering toepasselijk zijn:

'Tunc primum didicit nil se vicisse Maranus,
Et primos nostra sensit in urbe viros'.

19 April 1635 verleende de senaat der leidsche hoogeschool hem, met Nic. Dedel als promotor, het doctoraat in de rechten, waarop Cunaeus hem bij de harderwijksche curatoren als hoogleeraar ook in dat vak aanpreef. Daarvan is niet gekomen. Zevecotius heeft naam gemaakt minder door zijne rechtsgeleerde studiën dan wel door zijne gedichten. Willems zeide van hem dat 'weinig Nederlanders de lier met meer kracht en genie bespeeld hebben'; Peerlkamp roemde zijne latijnsche poëzie. En in deze laatste is hij het best: Zevecotius gaat boven Zevecote (Kalf). Ontroerend is zijn lijkdicht op zijn 'suavissima filiola Maria' (Marijtje, ged. 20 Oct. 1630, overl. 1635), dat nu hare poppen niet meer in de rij zal zetten, niet meer hare moeder hare kleine verhaaltjes zal doen,

'Nec, quod nos toties memini risisse, coaevis
Praescribes leges imperiosa tuis;
Nec fessum studiis, prout, o mea vita, solebas,
Mulcebis blanda garrulitate patrem..'

Hier doet Zevecotius niet onder voor V o n d e l s *Uitvaart van mijn dochterken*, en nog eens hooren wij hem, een poos later, als hij den uitwendigen rouw heeft afgelegd:

'Atratus, mea vita, brevi te tempore luxi:
Luctus at inclusus corde perennis erit'.

Hier is het diep menselijke, dat van alle tijden is. Collot d'Escury roemt ergens het zachte en naïeve, het behaaglijke van Z's 'erotische' poëzie en geeft als voorbeeld het vers over het inrichten der landhoeve. Maar ik kan mij niet losmaken van de gedachte dat daarin 'mijn son, mijn licht,

mijn lief, mijn hartjens soete dief' hetzelfde dochtertje is.

Volgeling van Douza en Heinsius, welken laatsten hij reeds 1612 dankt dat hij hem heeft

'.. belooft en voorgeseyt,
Dat mij oock eenen krans van Phoebus wiert bereyt',

dichtte hij liever in het Latijn dan in het Nederlandsch. In deze taal zette hij Heinsius' *De contemptu mortis* over (*De verachtinge des Doots*, 1625) en schreef (behalve natuurlijk minne- en bruiloftsverzen) het treurspel *Belech van Leyden* en het 'blij-eindich spel' *Ontzet van Leyden* (daarover Bodel Nijenhuis in *Mnemos.* 3e reeks I 229), misschien echter niet voor het tooneel bestemd. Bouman juicht: 'Nog gaat mijn hart op, als ik mij herinner, in welk eene verrukking mij zijne heerlijke verzen uit het beleg van Leyden bragten, toen ik ze voor meer dan dertig jaren eerstmaal las....' Latere letterkundigen zijn kalmer in hun lof, Kalff roemt den 'Rey van gevluichte uyt Vlaenderen' in het *Belech* (onder invloed van Heinsius 'Chorus senum flandrorum profugorum' in den *Auriacus*) als zoetvloeiend en trillend van ware aandoening, licht verklaarbaar in den vroegeren balling.

Hij was getrouwd met Maria Wouters, die hem een zoon Daniel (die voorgaat) schonk en het Marytje dat wij reeds herdachten. Na het daar gezegde verbaast het ons niet, dat dit verlies zijne krachten heeft gesloopt.

Behalve het reeds genoemde hebben wij van hem *Poëmata*, Gandavi 1622, Antv. 1623³, waar de dichter nog heet 'ord. erem. S. Augustini'; *Poematum editio ultima* Amst. 1640; *Observata politica ad C. Suetonii Julium Caesarem*, Amst. 1630; *Lucii Annaei Flori rerum romanarum libri IV, accedunt J.Z. observationes maxime politicae*, Hardervici 1633, Amst. 1638; *Gedichten*, verzameld door Blommaert, Gent 1840 2 dln.

Zie: Molhuysen, *Bronnen t.d. gesch. d. leidsche hoog.*, II 124, 192; Bouman, *Gesch. Geld. hoog.* I 59-64, 110 vlg., 125, II, 604, 622, 644; J.F. Willems, *Verh. Ned. T. en Letterk.* II, 18-35; Peerlkamp, *De poëtis latinis neerl.*² 315; Kalff, *Gesch. Letterk.* IV, 48-51; Blok, *Gesch. Ned. Volk* II 558 vlg. en de z. *Gesch. Holl. stad*, 1916, III 275; Collot d'Escury, *Holland's Roem*, IV, 2, 486 vlg.; Louis D. Petit, *Repertorium* I, 1605.

L. Knappert

[Zierikzee, Boudewijn van]

ZIERIKZEE (Boudewijn van), Henrici 'meester Bouwen Henderix, die men heet van Zierikzee', zijne geboorteplaats, gedurende vele jaren leeraar aan de pas opgerichte universiteit te Leuven, overleed omstreeks 1480.

28 Febr. 1432 werd hij gepromoveerd in de vrije kunsten (in artibus) aan de leuvensche universiteit, waar hij 1429 was ingeschreven. Gedurende bijna 12 jaar trad hij op als leeraar en regent der filosofie. Tevens studeerde hij in het kerkelijk recht. Hij komt voor als deken der faculteit der filosofie 27 Juni - 7 Sept. 1441. Hij behaalde vervolgens den graad van baccalaureus in de rechten en licentiaat 1444; 16 Jan. 1453 werd hij tot doctor in het geestelijk recht uitgeroepen. Op stads kosten werd te zijner eer op wijn getrakteerd in den Engel en te Toloefs. Bovendien was hem reeds van de stad 100 gulden toegezegd, 1452, want er was geen doctor in de rechten en men vreesde dat de studenten elders zouden gaan. Juni 1458 werd hij leeraar in het kanoniek recht, 1459 verzocht hij voor een termijn van zes jaren aangenomen te worden, zoo niet dan nam hij ontslag. De stad wilde een

notabeler doctor van meerdere faam, doch uit vrees, dat de lessen in de war zouden loopen, schonk zij hem 50 gulden en hij beloofde nog een jaar te blijven. 1461 werd hij voor zes jaar aangenomen om les te geven na den middag. 1467 zegde hij het leeraarsambt vaarwel en vestigde zich te Zierikzee, waar hij deken was van het kapittel der St. Lebuinuskerk, tevens was hij kanunnik van St. Pieter te Anderlecht. Waarschijnlijk bleef hij niet te Zierikzee, want 1475 was hij officiaal van Kamerijk aan het bisschoppelijk hof te Brussel. Tevens was hij vicaris en procurator van zijn landgenoot Nicolaas van Valkenisse, aartsdiaken van Antwerpen.

Als rector magnificus der universiteit werd hij gekozen 1453, 1458, 1461; 1447 was hij examiner, tentator e natione Hollandie. Hij schreef een werk *Lectura ad libros V Decretalium*.

Zie: Val. Andreas, *Fasti academici* (2e ed.) 171; *Analectes Hist. Eccl. Belg.* I 402, 411; II, 225, 227, 229, 230, 235; XXV, 355 vv.; XXVI, 304; XXX, 121-132, 134, 140, 151, 213, 217, 219-222, 231; Foppens, *Bibliotheca Belg.* I, 117; Miraeus-Foppens, *Opera dippl. Suppl.* I, 108.

Fruytier

[Zillesen, Willem Jan]

ZILLESEN (Willem Jan), geb. te Schoonhoven 1774, overl. te Amsterdam 5 Sept. 1834. Zijn vader was Cornelis, geb. 1736, overl. 25 Mrt. 1828, de schrijver van *Wijsgeerig onderzoek wegens Neerlands opkomst, bloei en welvaart, het daarop gevolgd verval*, 1796; *Onderzoek der oorzaken van de opkomst, het verval en herstel der Vereenigde Nederlanden* 1781; *Geschiedenis der Vereenigde Nederlanden van 1793-1798*, 6 dln. 1796/1803 en voorts verscheiden werken op het gebied van den waterstaat. Onder den schuilnaam Philaletus Batavus gaf hij *De eer van het patriotismus der zeven vereenigde gewesten verdedigd*, 1792. De zoon studeerde te Leiden (ingeschr. 14 Sept. 1789 als 'Schoonhoviensis 16 T. coll. al.'), maar promoveerde in de letteren en werd rector gymnasii achtereenvolgens te Middelburg (waar hij ook prof. linguae graecae was, sinds 1803) Arnhem, Rotterdam en Amsterdam. Toen te Harderwijk H. Bosscha overleden was, kwam Zillesen, 1810, te Middelburg, op het zetal voor zijn opvolger voor, waaruit toen Jan ten Brink benoemd werd. Na Zillesen's dood wijdde A.G. van Cappelle hem een *Prolusio scholastica in memoriam G.J.Z.* (*Symb. Litt.* 1837, I 15).

Hij vertaalde Middleton's *Leven van Cicero*. Voorts kent men van hem eene oratie *De accurata linguae graecae latinaeque disciplina ad formanda puerorum ingenia accommodatissima*, Arnh. 1810; eene andere *De belli Gallici laudibus ejusque vi et efficacia ad ingruentem barbariem propellendam*, L.B. 1814; en nog eene *De munere rectoris gymnasii literarii*, Amst. 1820.

Zie: Bouman, *Gesch. Geld. Hooges.* II 543; Siegenbeek, *Handd. Mij. Letterk.* 1835.

L. Knappert

[Zoerendonk, Zuerendonk Philippus]

ZOERENDONK (Zuerendonk Philippus), geb. omstr. 1583 te den Bosch, overl. te Leuven 1662 of begin 1663. Na zijne studiën aan de hoogeschool te Leuven, waar hij den graad van licentiaat in de godgeleerdheid behaald had, verkreeg hij eene prebende in de St. Jan te den Bosch, 1607, welke aan zijn broeder Mathias overging, toen hij 1613 gegradueerd kanunnik werd. 1609 was hij benoemd tot pastoor te Den Dungen, 1611 nam hij het bestuur op zich der nonnen van Bethanië op den

Windmolenberg. 1623 werd hij penitencier, 1627 cantor van St. Janskapittel. Na de overgave van den Bosch werd hij te Leuven president van het kollege St. Anna 2 Aug. 1630, dat hij bestuurde

tot 1643. 1642 genoot hij de eer gekozen te worden tot rector magnificus der universiteit. 1657-58 was hij een der vijf nog overige kanunniken van St. Jan, die voor het bisdom van den Bosch een vicarius-capitularis kozen. Hij overleed, nadat hij kort te voren benoemd was tot vice-rector.

Zie: *Analectes Hist. Eccl. Betg.* XVIII (1882) 207; XXVII (1898) 211-213, 331; Schutjes, *Gesch. Bisd. 's Bosch* II, 133; *Taxandr.* IV, 268; IV, 277.

Fruytier

[Zomer, Jan Pietersz.]

ZOMER (Jan Pietersz.), schilder, teekenaar, kopergraveur, werd geb. in 1641 te Amsterdam, stierf in 1724 of 26. Hij was een leerling van den glasgraveur Pieter Janszen, tot 1687 was hij in dat vak, waarna hij expert werd in schilderijen en prenten; niet alleen had hij een grooten kunsthandel in schilderijen, teekeningen en prenten, maar hij had zelf ook een groote verzameling, die, toen Uffenbach hem in 1711 bezocht, 30.000 prenten bevatte. Hij was wijd en zijd beroemd. Zoo stelt een teekening door P.v.d. Berge, aanwezig in het Prentenkabinet te Amsterdam, het bezoek voor van prins Eugenius van Savoye aan de zaak van J.P. Zomer. Men heeft hem ook een vriend van Rembrandt genoemd (de f 100 prent door Rembrandt in het Prentenkabinet te Amsterdam bevat aan de achterzijde het opschrift: 'vereering van mijn speciale vriend Rembrandt tegen de Pest van M. Antonisz'), doch dit berust op een misverstand; misschien was hij met diens zoon Titus bekend. Z.'s verzameling van Rembrandt's werk werd in 1729 gekocht door Zanetti; ze bleef in Venetië tot 1791 en kwam toen aan Denon, werd verkocht in 1826, ging later naar Engeland. Onder de verzameling teekeningen waren er velen door Rembrandt, verder van vele andere Hollandsche en Italiaansche meesters. Portretten van Z. werden gemaakt door A. Boonen, waarnaar A.v. Halen en N. Verkolje prenten maakten tekening voorst. J.P.Z. door A. Boonen in het Prentenkabinet te Amsterdam.

Teekeningen door A. Boonen. Prenten door A.v. Halen, N. Verkolje. Schilderijen door A. Boonen, A.v. Blommen.

Zie: A. Houbraeken, *De groote Schouburgh der Nederl. Konstschilders en schilderessen*, Amst., 1718-29; R.v.d. Eynden en Adr. v.d. Willigen, *Gesch. der vaderl. schilderkunst*, Haarlem 1816-42, I, 694, IV, 119; J. Immerzeel, *Levens en Werken der kunstschilders etc.*, Amst. 1843, III, 261; C. Kramm, *Levens en Werken der Holl. en Vl. kunstschilders etc.* Amst. 1857-64, VI; Dr. G.K. Nagler, *Neues allgem. Künstlerlexikon*, München 1835-52 XVII 50; A. Wyatt, *Marques et monogrammes*, *Gaz. des Beaux-Arts* 1869 139; Mr. A.D. de Vries Azn., *Oud-Holland* 1886, 138; F. Lugt, *Les Marques de collections de dessins et estampes*, Amst. 1921 no. 1511; F. Lugt, *Wandelingen met Rembrandt* 1915, 64-66; Uffenbach's *Reisen* III, 539.

J.M. Blok

[Zomeren, Cornelis van]

ZOMEREN (Cornelis van) is geboren te Dordrecht in 1650 en woonde later waarschijnlijk te Gorinchem. Uit zijn nalatenschap werd later uitgegeven de *Beschryvinge der stad Gorinchem en landen van Arkel, benevens de aloude en adelijke geslagten der doorlugtige heeren van Arkel.... Alles t'zamengesteld en getrokken uit oude handschriften, memorien, brieven en egte bewijsstukken, eertijds bijeenverzameld door de heer en Mr. Cornelis van Zomeren en nu in order gebracht*

door Z.H.H.T. (Gorinchem 1755, fol.). Z.H.H.T. zijn de omgekeerde voorletters van Teunis Horneer H. Zn., den drukker, die deze beschrijving

van Gorinchem naar de papieren van Van Zomeren uitgaf en nog belangrijk aanvulde.

Zie: Nyhoff, *Bibl. van Noord- Ned. plaatsbeschr.* 89 vlg.

Brugmans

[Zon, Sara Maria van]

ZON (Sara Maria van), een utrechtsche dichteres, van wie geen andere levensbijzonderheden bekend zijn dan dat zij met veel tegenspoed en ziekte te kampen heeft gehad. Haar geboortejaar is onbekend, voor haar overlijden wordt opgegeven eind 1755 of begin 56. Van hare verzen, die 'meer stichtelijk dan dichterlijk' worden genoemd, vindt men er enkele opgegeven in onderstaande *Parelen*. Zij gaf in 't licht: *Gedagtenisviering der Nederlandsche vrijheit op het Eeuwgetijde van den Munsterschen vrede enz., toegeeeigend aan Mr. Pieter Boddaert* (1748), en *Verzameling van Stichtetijke gedichten* (1756).

Zie: van der Aa, *Parelen uit de lettervruchten van Nederlandsche dichterssen*, 34-36, en *Konst- en Letterb.* 1845, I, 275.

Zuidema

[Zon, Petrus de Wakker van]

ZON (Petrus de Wakker van), ook de Wacker van Son geschreven, was geb. te Amsterdam 9 Aug. 1758, uit het huwelijk van Hendrik van Z. en Anna Susanna van Hollebeek, en overl. te 's Gravenhage 5 Dec. 1818. Hij studeerde te Leiden in de rechten (ingeschr. 1776), zonder zijne studiën te voltooien. Al werd hij door tijdgenooten Mr. en Baron genoemd, toch was hij niet gepromoveerd en evenmin van adel. Wel werd hij, reeds bijna aan het eind van zijn avontuurlijk leven, in 1816, tot secretaris van den Hoogen Adel benoemd. In Oct. 1783 was Wakker van Zon te Utrecht in het huwelijk getreden met eene Falc (?). In deze stad was hij geruimen tijd woonachtig als hoofdredacteur van een aldaar verschijnend blad *Janus*. Zijn laatste levensjaren schijnt hij te hebben gesleten op de 'Zuideras', onder Vorden.

Als zijn eerste geschrift wordt aangemerkt *De Adel*, onder den schuilnaam *Anonymus Belga* in het licht gezonden (1786). Daarna verscheen: *Eerste cateru uit mijn zakboek, of Aantekeningen van eenen burger aan de grenzen van Holland* (1792). Eenige jaren later: *Felix en Louise, of de Ouderliefde. Treurspel naar het Fransch* (1799). In 1805 begon hij, onder het pseudoniem Bruno Daalberg, op te treden met twee romans, vol van hekelend vernuft en geestige, doch ook platte en onkiesche boert, t.w.: *Willems Hups, eene anecdote uit de 17de eeuw, ongeloofelijk zelfs in de onze* (1805) en *Twee-en-dertig woorden, of De les van Kotzebue*, 2 dln. (ibid., bij herhaling herdrukt. Voor zijn besten roman wordt gehouden: *De Steenbergsche familie*, in 4 dln. (1806-09). Minder gewild was zijn naar aanleiding van de *Lectuur bij het Ontbijt en de Thetafel* van den oud-hoogleraar der Remonstranten Paulus van Hemert geschreven: *Nog wat lectuur bij het Ontbijt en de Thetafel van den heer professor v. Hemert* (1806-07). Verder gaf hij nog: *De Overijsselsche predikantsdochter*, in 3 dln. (1817); *Jan Perfect, of de weg der volmaking, vertoond in het leven en de lotgevallen van eenen wijsgeer*, 2 dln. (1817; 2de dr. 1834), en *Nieuwe Bijdragen tot de geschiedenis der Kruisvaarten, in hare betrekking tot ons Vaderland* (1819). Van vroegeren datum zijn: *De Prullemand*, een weekblad dat maar kort heeft bestaan (1805) en *Apollo, in komische vertoogen* (1805).

Zie: van Kampen, *Bekn. Gesch. der letteren en wetensch. in de Nederlanden*, II, 272; *Alg. Konst- en Letterbode* 1818, II, 436; Jonckbloet, *Gesch. Ned. Letterk.* V, 282-284; Van Doorninck, *Anon. en Pseud.*; Kalff,

Gesch. Ned. Letterk. VI, 445-451, en te Winkel, *Ontwikkelingsgang* III, 280-283.
Zuidema

[Zoutman, Johan Arnold]

ZOUTMAN (Johan Arnold), geb. 10 Mei 1724 op den huize Kantwijk gelegen nabij Reeuwijk onder Gouda, overl. 7 Mei 1793 te 's Gravenhage. Zijn vader, die dezelfde voornamen droeg, was doctor in de geneeskunde, de wijsbegeerte en de beide rechten en bekleedde de betrekking van pleitbezorger voor de Gerechtshoven van Holland en Zeeland. Zijn moeder Anna Margaretha van Petcum was de dochter van Harmen van Petcum, minister en geheimraad van den hertog van Sleeswijk-Holstein en resident van dien vorst bij de Vereenigde Nederlanden. Reeds vroeg, op twaalfjarigen leeftijd, trad Zoutman als adelborst in dienst bij de admiraliteit van Amsterdam. Vijf jaren later werd hij tot luitenant, vervolgens tot commandeur en in 1750 door prins Willem IV tot extraordinaris-kapitein bevorderd. 22 Juni 1779 werd hij door prins Willem V tot supernumerair schout-bij-nacht benoemd. Het was in deze laatste functie, dat Zoutman zich onderscheidde in den vermaarden slag bij Doggersbank, 5 Augustus 1781, het eenig treffen van beteekenis in den vierden Engelschen oorlog. Beide partijen schreven zich de overwinning toe. Zoutman, in het vaderland teruggekeerd, werd hier met veel eerbewijzen, waarbij Willem V zelf voorging, ontvangen. Een gouden eerepenning, een gouden degen, later zelfs een jaarlijksch inkomen van twee duizend vierhonderd gulden werd den held van Doggersbank vereerd. De algemeene geestdrift uitte zich in het dragen van zoutmanpenningen en in het dichten van hooggestemde verzen van dapperheid en vaderlandsliefde. Ook bracht men, onder den indruk van het wapenfeit, een aanzienlijk 'vaderlandsch fonds tot aanmoediging van den zeedienst' bijeen, waaruit na drie jaren de amsterdamsche Kweekschool voor de Zeevaart ontstond.

Zoutman steeg natuurlijk ook in rang en waardigheid. Hij werd benoemd tot vice-admiraal en in 1791 tot buitengewoon, twee jaren later tot gewoon luitenant-admiraal van Holland en West-Friesland. Hij was niet in de gelegenheid in den slechten staat onzer vloot veel verbetering te brengen. Aan zijn verheerlijking kwam echter geen eind. Des te gunstiger ten opzichte van zijn persoon stemt ons de roep van bescheidenheid, die van hem uitging.

Den 7den Mei 1793 overleden, werd hij 14 Mei d.a.v. bijgezet in den grafkelder, hem toekomende door zijn echtgenote Adriana Johanna van Heusden te Geertruidenberg. Nog in 1846 werd hier van wege het Departement der Maatschappij tot Nut van het Algemeen een gedenkteeken voor hem opgericht.

Schilderij door P.F. de la Croix (bis), A. Chr. Hauck, C.v. Cuylenburgh, onbekende. Prenten door P.W.v. Megen, R. Vinkeles, W.v. Senus.

Zie: Blok, *Gesch. v.h. Ned. Volk*², III 559; J.C. de Jonge, *Ned. Zeewezen* D.V bl. 137, 543, 604-662; *Ber. van Zeevaartk.* 1846, VI, 601; *Nav.* 1905, bl. 648.

Huges

[Zuidema, Willem]

ZUIDEMA (Willem), boekverkooper en uitgever te Groningen, waar hij in 1770 geb. was en 18 Oct. 1848 overleed. Tijdgenoot van J. Oomkens Jz., W. Wouters, R.J. Schierbeek en W. van Boekeren (zie die artt.), behoorde hij met dezen tot de voornaamste boekhandelaars der stad. Zijn zaak was gevestigd in het huis aan de Groote Markt, waar thans de firma Scholtens en Zoon

haar boek- en plaathandel heeft. Met bovengenoemde collega's richtte hij o.a. in 1810 het 'Boekverkoopers-collegie' op, dat zich de bevordering der belangen van den boekhandel in de provincie Groningen ten doel stelde en dat hiervoor tal van jaren ook zeer veel heeft gedaan. Van dat college was hij geruimen tijd een ijverig bestuurslid.

Ongehuwd en zonder kinderen, deed hij in 1841 zijn debietzaak over aan zijn neef A.L. Scholten s, die hierin als eerste bediende sinds lang werkzaam was geweest. Alleen als uitgever bleef hij nog eenige jaren doorwerken.

Tot zijn voornaamste uitgaven behooren: Hugonis Grotii *Annotationes in Novum Testamentum*, 9 dln., (1826-1834); idem, *Institutiones theologiae naturalis*; Benthem Reddingius, *Uitlegkundig handboek des Nieuwen Testaments*; idem, *Brieven over de tegenwoordige verdeeldheid en bewegingen in de Ned. Hervormde kerk* (omstr. 1830); van Senden, *Verdediging van Bijbel en Openbaring*; Corstius, *Euthanasia* (de kunst om wèl te sterven); *Het leven van Benjamin Franklin, door hem zelve beschreven (Uit het Engelsch)*; Feith, *Het Groninger beklemrecht* (1837); Brugsma, *Overzicht der leer van de opvoeding en het Onderwijs*; idem, *Handleiding bij het onderricht in de aardrijkskunde*, 4 dln. (1840). Voorts tal van andere boeken voor en over het lager onderwijs, waarvoor zich in de eerste helft der 19de eeuw te Groningen een bijzondere belangstelling begon te ontwikkelen.

Zie: Oomkens, *Bouwstoffen Gron. Boekhandel* (1854) en Ledebour, *Boekdruckers, boekverkoopers en uitgevers in Nederland* (1872).

Zuidema

[Zutphen, Gerardus van]

ZUTPHEN (Gerardus van) abt der Cisterciënserabdij Klaarkamp in Friesland omstreeks 1543 tot 1554, is slechts bekend doordat zijn naam voorkomt in enkele oorkonden betrekking hebbende op den verkoop van een huis der abdij te Leeuwarden. Zijn voorganger, abt J. van Delden, had dit aangekocht en was begonnen met het te verbouwen voor een verblijfplaats van den abt en de monniken. De landsregeering kocht het nog niet voltooide gebouw van abt Gerardus ten behoeve van een nieuw te stichten kansclarij, 5 Oct. 1545. Met de andere friesche prelaten woonde de abt de groote Statenvergadering bij door Aremberg belegd in de hoofdkerk te Leeuwarden tot huldiging van Philips II als heer dezer landen, 18 Jan. 1550. Opmerkelijk is, dat abt Gerardus niet voorkomt als de eerste en vooraanstaande der prelaten op de landsdagen, zooals men dat van de Klaarkamper abten gewoon is. 1549 had abt Gerardus de keuze van een nieuwen abt te Aduard voorgezeten. Bij de visitatie van deze abdij had hij den kelner afgezet en gestraft en naar Gerkesklooster gezonden. Deze werd door zijne vrienden buiten het klooster gesteund en verlost. De Raad van Groningen beschikte, dat de schuldige te Aduard rekenschap zou doen voor den abt van Klaarkamp, Nov. 1550.

De Norbertijner abdij St. Bonifacius te Dokkum werd in dien tijd bestuurd door abt Henricus van Zutphen. Of hij een bloedverwant van den abt van Klaarkamp was of dat beiden alzo genoemd werden naar hunne geboorteplaats, blijkt niet. 1554 was Theodoricus van Leeuwarden, de opvolger van Gerardus, reeds aan het bestuur in Klaarkamp.

Zie: *Charterboek van Vriesland*, III 80, 94, 96, 184; Nanninga Uittendijk, *Gesch. der Bernardijnen te Aduard* (Gron. 1870) 128.

Fruytier

[Zutphen, Gerard Zerbold van]

ZUTPHEN (Gerard Zerbold v a n), een der oudvaders der moderne devotie, geb. 1367 te Zutphen, waar zijn vader wellicht schepen was, student te Parijs, maar vóór 1384 reeds weer te Deventer, op aandrang van Florentius Radewijnsz. gaande in het fraterhuis aldaar. Daar leefde hij in de strengste ascese, in volstreekte verachting van alles wat het lichaam gezond en rein houdt, het vleesch doodend en de natuur in haat hebbende. Hij studeerde theologie en kerkrecht, is de auteur van belangrijke geschriften, schreef boeken af en was de bibliothecaris van het fraterhuis. Als priester was hij de biechtvader der broeders. Hij overleed te Windesheim (waar hij op zijn terugreis van klooster Dickeninghe naar Deventer voor een nacht herberg gevonden had) aan de pest in den nacht van St. Barbara, 4 Dec. 1398, na een kort, maar in harden arbeid doorgebracht leven.

Zijne geschriften hebben een praktisch doel, *Tractatus de vestibus pretiosis, De spiritualibus ascensionibus, De reformatione trium virium animae* en andere, waarvan *Revius, Daventria illustrata*, 60 eene lijst bevat. Het tractaat over de weelde in de kleding is verloren gegaan. Het *Libellus super modo vivendi devotorum hominum simul commoranlium*, in excerpt bij *Revius*, a.w. 36-40 is een verweerschrift tegen de bedelmonniken. Het tractaat *De libris teutonicalibus*, ook in excerpt bij *Revius*, a.w. 41 vlg., verdedigt het overbrengen van stichtelijke geschriften in de landstaal voor ongeletterde leeken, onder welke geschriften hij ook de gebedenboeken wil verstaan hebben. De twee genoemde tractaten, de *Reformatio* en de *Ascensiones* behandelen het deugdzaam, d.i. ascetisch leven, ze steunen op Florens Radewijns en op Bonaventura en geven eene uitgewerkte deugden- en ondeugdenleer.

Zie: G.H.J.W.J. Geesink, *Gerard Zerbolt van Zutphen*, 1879, waar men ook de literatuur en de bronnen vindt; Kùhler, *Klooster te Diepenveen*, 196, n. 2.

L. Knappert

[Zutphen, Hendrik van of Muller]

ZUTPHEN (Hendrik v a n) (of M u l l e r), zoo genoemd naar zijn geboorteplaats, waar hij 1488 geboren werd, vermoord 11 Dec. 1524. Hij studeerde te Wittenberg, waar hij in het zomersemester 1508 werd ingeschreven als 'frater hinricus gelrie de zutfania ordinis s. Augustini' en met Luther in hetzelfde klooster woonde. Wij vinden hem dan sinds 1516 te Dordrecht als prior van het Augustijner-klooster. In de 15de eeuw waren ook de kloosters dezer orde door den geest der reformatie aangeblazen en ontstond de 'Congregatio Saxonica' of 'Privilegiata congregatio per Alemanniam'. In 1493 werd te Haarlem een klooster dezer augustijner eremieten of barrevoeters gesticht en bevolkt met broeders uit het 'land van Sassen'. Ook in het klooster te Dordrecht heeft men de saksische observantie en reformatie willen vestigen.

Vicaris-generaal dezer congregatie, onafhankelijk van den generaal der oorspronkelijke augustijner orde, was Johannes von Staupitz, Luthers vriend. Geen wonder, dat ook onder deze broeders de grond voor Luthers denkbeelden (hier in eigenlijken zin, terwijl anders in deze periode 'lutheranije' niet anders beteekent dan ketterij in het algemeen) wel toebereid bleek. De overheid ging de beweging te keer onder leiding van haren pensionaris, Floris Oem van Wijngaarden, den vriend des inquisiteurs van der Hulst. Van 8 Maart 1518 hebben wij een brief der regeering van Dordrecht aan den provinciaal der augustijners, Willem van Alkmaar, over enkele dordtsche monniken, 'die de gemeente alhier in biechten ende anders induceeren nyet alleen tegens die warach-

ticheyt, mair oock mede tegens tgemeen welvaert deser stede', want het schijnt, dat zij zich ook inlieten met stadszaken, die 'buyten heurlieden verstandt ende faculteit zijn'. Drie dagen later antwoordde de provinciaal ontwijkend: 'Ic wil mij wat beraden ende besynnen up die saecke daar ghij mij van scrijft'. Waarmede de regeering der stad maar weinig tevreden was en nog eens op maatregelen aandrong, gemerkt deze zaak niet alleen de stad roerde, maar het geheele land van Holland, Brabant en Vlaanderen. Daar het bleek, dat Hendrik van Zutphen met de kettersche gevoelens der anderen geheel medeging, greep nu ook Floris van Wijngaarden in, wel 6 Dec. 1518 uit zijn ambt ontslagen, maar een jaar later in eere hersteld. De dominikaner predikheer Vincent Dirksz. van Beverwijk kwam naar Dordrecht en, ofschoon Erasmus hem tot zachtmoedigheid had aangespoord, predikte hij heftig tegen de augustijners. Het eenig gevolg was een volksoploop (de kloosterbroeders waren misschien ook voor den kleinen man opgekomen, 'buyten heurlieden faculteit' gelijk ik boven vermeldde), waarbij Vincentius nauwelijks der steening ontkwam, wat hij nog dwaselijk aan Erasmus weet, die daarover boos was, als hebbende (echt erasmiaansch) aan geen Hollander ooit goed of kwaad over Luther geschreven. Hendrik van Zutphen werd ontslagen, de vicaris Johannes van Mechelen volgde hem op. De ontslagen prior ging naar Keulen, 1520, straks naar Wittenberg, waar hij Maandag 14 Januari 1521 den graad van baccalaureus verwierf. Den 11. October van dat jaar volgde zijne promotie tot licentiaus theologiae. En toch liet Johannes van Mechelen toe dat deze zwaar door ketterij belaste man als prior te Antwerpen optrad in de plaats van Jacob Praepositus, die immers Dec. 1521 ook wegens ketterij was ontzet, maar 9 Febr. 1522 herroepen zou. In Dordrecht werkte de beweging na, want Sept. 1523 verklaarde de pensionaris dier stad ter dagvaart in Brussel, dat zij tegenover den commissaris der K. Mt. die het koopen en lezen van Luthers boeken verboden had, de privilegiën dezer landen wilden onderhouden en dat zij zouden wenschen, dat men van den stadhouder eene verklaring zou begeeren, dat niemand zou worden gecorrigeerd, die vóór het mandement der K. Mt. die boeken gekocht of gelezen had. Hieruit blijkt, dat de vroedschap, al had zij zich vroeger tegen de augustijners gekeerd, toch de vrijheid der stad ook op het punt der ketterij wilde handhaven.

Sinds 1522 dus predikte Hendrik te Antwerpen met ijver en overtulging. De markgraaf liet hem gevangen nemen en opsluiten in St. Michiels abdij (gesticht 1125 door Norbert, toen hij Tanchelm kwam bestrijden) 'murmurante plebe' vertelt Rychardus in een brief van 25 Nov. 1522. Dit geschiedde op last van de landvoogdes Margaretha, daartoe door 'monachis cacodemonis' opgezet. Maar er ontstond een oploop voornamelijk van vrouwen, 'per matronas aliquot'; 'wel met iij^c vrouwen'; 'plus amplius quingentae mulieres' zeggen de bronnen; Hendrik zelf schreef: 'vespere .. irruperunt in monasterium, quo detinebar, aliquot mulierum millia, concurrentibus simul viris'; een hedendaagsch schrijver komt tot 'eenige duizenden vrouwen': sic fama crescit eundo. In elk geval, zij bevrijdden den prior en voerden hem naar zijn eigen klooster terug. Hij bleef er slechts drie dagen. Toen ontvlood hij, daar zijne vrienden hem rieden naar het evangelisch voorschrift (Mt. 10, 14) het stof van zijne voeten te schudden, de gevaarlijke stad, eerst naar Enkhuizen, waar ook een augustijner kloos-

ter was, toen naar Amsterdam, toen naar Zutphen. Hier hield men hem als 'novae atque jam doctrinae damnatae seminator' eerst vast, maar liet hem gaan onder verbod iemand over die leer te spreken. Van daar kwam hij naar Bremen, alwaar (schrijft Luther, van alles op de hoogte, 19 Dec. 1522) hij, op verlangen des volks, predikant werd. Dit was November 1522. Hier heeft hij met vrucht gearbeid en ook Praepositus nog als leeraar naast zich gehad. Doch in hetzelfde jaar, waarin deze kwam, 1524, is Hendrik gedood. Praepositus schreef er over in het Latijn aan Luther, daarna ook in het Duitsch vertaald (Sepp tegen Janssen). Hendrik was naar Meldorf a.d. Elbe gegaan ter prediking en had zijn intrek genomen bij den predikant. Daar hebben 'in der nacht nach zwelffen ur vor dem dritten sontag im advent' monniken en honderden gewapende boeren, 'die seind vol hamburger biers geweszt', hem uit het huis gehaald, aan de staart van een paard gebonden en een mijl van Meldorf op de heide gesleept. Den volgenden dag hebben zij hem toen verbrand, al bood een vrouw den boeren duizend gulden voor zijn leven. Thans staat op die plek, te Heide in het Dithmarsche, een gedenksteen (opgericht 25 Junij 1830) 'dem Glaubenshelden, der dieses Feld durch sein Blut heiligte'. Wel mocht Praepositus in de herinnering aan eigen zwakheid schrijven: 'Also sterben die diener Christi, ach das ich doch nur ein tröpflin solcher gnad und bestands gehabt het, so ruhte ich yetz ohn alle sorg inn dem herren Christi'.

Zie: L u t h e r , *Von Bruder Hainrich inn Diethmar verprennt sampt dem zehenden psalmen auszgelegt*, zu Wittenberg, a.d. XXV, *Werke*, uitg. Weimar 1908, XVIII 224. Het titelvignet in houtdruk in *Das Buch der Reformation*, Leipzig 1917, 323; *De Henrici Zutfaniensis martyris (morte) epistola ad Lutherum*; Duitsch: *Ain erschrockliche geschicht wie etliche Ditmarschen den christlichen prediger Haynrich von Zutfeld newlich so jemerlich umb gebracht haben*, 1525; H.Q. Janssen, *Jacobus Praepositus* 101, 285 vlg., 315-319; Sepp, *Geschiedk. Naspor.* II 58; Franz Fauth, *Dr. Martin Luthers Leben*, 1897, 119 (met afbeelding); C.H. van Herwerden, *Het aandenken van Hendrik van Zutphen onder zijne landgenooten vernieuwd*, Gron. 1840; dez., *Nalezing op Hendrik van Zutphen in Nederl. Archief* 1845, V 323-343; R.C.H. Römer, *Kloosters in Holland* I 627 vlgg.; Schotel, *Kerkel. Dordrecht* I 15 vlg. en *Het klooster der Augustijners te Dordrecht* 3-6 te verbeteren naar H.Q. Janssen a.w. 220 vlgg.; Paul Fredericq, *Corpus inquisit.* IV 6 vlgg., 20, 138 vlg., 156 vlgg. 159 vlg.; Gerdes, *Histor. Reform.* III, monum. 13; Enders, *Luthers Briefwechsel* IV 39; de Hoop Scheffer, *Gesch. Herv.*, 78; *Bijdr. Hist. Gen. Utr.* 1916, XXXVII 133 vlg.; G.O.W. Schetelig, *Nachricht über das .. errichtete Monument*, Altona 1830; H. Heyen in *Kalender voor de protestanten in Nederland* 1857, 133-151; J.W. Pont, *Geschied. v.h. Luther. in de Nederl.* 23 vlg., 27, 136, 230.

L. Knappert

[Zutphen, Johannes van]

ZUTPHEN (Johannes v a n), rector van Diepenveen overl. 1557. Voorts komen onder de regulieren van Windesheim een Adam, Bernhard, Gerrit, Herman en Thomas van Zutphen voor.

Zie: K ü h l e r , *Diepenveen*, 100; A c q u o y , *Windesheim*, III 270 vlgg.

L. Knappert

[Zwaag, Wicherus Cornelius van der]

ZWAAG (Wicherus Cornelius van der), geb. te Wirsum 1812, gest. 19 Nov. 1880, zoon van Ds. Wijtze van der Zwaag, was predi-

kant te Zwaagwesteinde (1834-40), Dronrijp (1840-54) en Zuidbroek waar hij Nov. 1878 emeritus werd.

Hij gaf in het licht: *Drietal leerredenen betreffende de vestiging der Herv. gemeente te Zwaag. westeinde* (Dokkum 1839), *Eerste kort begrip der Christel. Waarheid* (2e dr. 1862); *Tweede kort Begrip der Christel. Waarheid* (1862, 2e dr.).

Wumkes

[Zwaan, J.A. de]

ZWAAN (J.A. de), geb. te 's Gravenhage 1799, overl. aldaar 28 Jan. 1862. Nog slechts zeventien jaar oud, werd hij klerk op het Rijksarchief, maakte een reis naar België ter terugvordering van Hollandsche charters en volgde welhaast de Fouw op als commies-chartermeester. Van Wijn was oud en liet aan de Zwaan veel, ook tijd voor eigen studie, over en zoo werd hij die vraagbaak voor tallozen, die in het archief nasporingen kwamen doen, onder wie tal van buitenlandsche hoogleraren en gezanten, werd hij die grondige kenner en onvermoeide (en gelukkige) ontcijferaar van ook het moeilijkst schrift, wiens groote verdiensten erkenning vonden, behalve in twee ridderorden, in het lidmaatschap der New-York Historical Society, van het Prov. Utr. Gen. en van de Maatschappij der Nederl. Letterkunde.

Zie: Schotel, *Levensber. Letterk.* 1863, 400 vlgg.

L. Knappert

[Zwaerdecroon, Bernardus]

ZWAERDECROON (Bernardus), geb. te Amersfoort, overleden te Utrecht 26 Jan. 1629, werd 24 Mrt. 1585 als Berneveldius en stud. litt. ingeschreven te Leiden. 10 Oct. 1586 werd hij benoemd tot leeraar (in de vierde klasse) aan de Hieronymusschool te Utrecht. Ingevolge raadsbesluit van Dec. 1588 werd hij met zijn medeleeraren van zijn ambt ontheven: de raad scheen - wel ten onrechte - den minder florissanten toestand van de school aan de onderwijzers te wijten. Waarschijnlijk is Z., alvorens in 1595 rector te Leiden te worden, hofmeester en leermeester van den graaf van Culenborg geweest (Orlery, *Beschrijvinge der stad Leyden*, 217) en werd 14 dagen na dezen op 3 Mrt. 1593 te Leiden ingeschreven als stud. theol. Zijn rectoraat te Leiden, waartoe hij 1 Dec. 1595 benoemd was, duurde tot 1607, toen werd hij als zoodanig aan de Hieronymusschool te Utrecht benoemd bij raadsbesluit van 10 Aug. In 1619 weigerde hij echter, o.a. met zijn zoon Wolphert, den door de Dordtsche Synode verlangden zuiveringseed af te leggen, waarna hij 26 Aug. 1619 door de magistraat is ontslagen. Sinds leefde hij te Utrecht buiten openbare betrekking. In 1628 nog teekende hij als getuige het testament van Odilla, zuster van Oldenbarnevelt.

Z. was gehuwd met Elisabeth van Loenresloot; behalve Hendrik en Johan, die volgen. en Wolphert was denkelijk ook een zoon van hem Daniel Zw., geb. te Utrecht omstr. 1609, ingeschreven te Leiden als stud. jur. 8 Apr. 1627 en 6 Mrt. 1632, gehuwd met Engeltje van Stralen, verdienstelijk rechtsgeleerde (Brandt. *Poezy*).

Zie: *Navorscher* III (1853), 234 en bijbl. CLXIV; IV, bijbl. VII, XXXIV, LXVIII; V bijbl. CVII; Knappert in *Leidsch Jaarboekje* 1905, 20 en literatuur bij het volg. art.

Gewin

[Zwaerdecroon, Hendrik]

ZWAERDECROON (Hendrik), of *Swaerdecroon*, geb. te Leiden omstreeks 1594, begr. te Noordwijk, zoon van den voorgaande en *Elisabeth van Loenresloot*, werd te Leiden ingeschreven als stud. theol. 18 Apr. 1613 en 22 Jan. 1615 en vervolgens aldaar conrector aan de latijnsche school, huwende 24 Aug. 1617 met *Machtelt Jans van*

der Pluym, dochter van Jacoba Caerls. Als remonstrant bezwaar hebbende tegen de onderteekening van den door de Dordtsche Synode geveergden eed, verkreeg hij op verzoek 25 Sept. 1619 demissie, doch bleef te Leiden een school besturen. In 1627 of 1628 vertrok hij als rector naar Noordwijk, ondertrouwde te Amsterdam 5 Jan. 1630 met Sara van den Broecke uit die stad en werd na het vertrek van den rotterdamschen rector Adriaan Junius 1 Nov. 1634 in diens plaats te Rotterdam aangesteld (Rogge, *Brieven van Uittenboogaert* III: 4 (Utr. 1875) 236). In het bijzonder hier gaf hij - bevriend o.a. met Naeranus - den calvinisten ergernis door bij de remonstranten ter kerk te gaan en weigering van onderteekening van verschillende formules, hetgeen ook op de synoden van Woerden (1635), Leerdam en Dordrecht (1637) bedreigingen tegen de hem protegeerende magistraat uitlokte, terwijl ook in 1639 en 1641 door den kerkeraad tegen hem geageerd werd. Op verzoek kreeg hij 5 Juni 1651 ontslag en huurde de hofstede van Cronenstein onder Zoeterwoude tot het houden van kostleerlingen, terwijl hij nog in 1655 vermeld wordt als wonende te Schipluyden onder Delft. Uit zijn eerste huwelijk sprongen Bernardus, geb. te Leiden in 1619, aldaar ingeschreven als stud. litt. 23 Mrt. 1627 en 18 Sept. 1636, vermoedelijk dezelfde die gehuwd is met Agatha Cupers en rentmeester van Schieland was: Wilhelmina Zw. (gehuwd met haar neef den schilder Bernard Zw. en 24 Apr. 1667 met Olivier van Vlierde) en Elisabeth Zw.; uit zijn tweede huwelijk Petrus Zw. geboren in 1630, med. dr. te Rotterdam (gehuwd met Christina Starreman, waaruit o.a. Sara Zw. gehuwd met den beroemden Caspar Brandt), begraven te Rotterdam 8 September 1717; Daniel Zw., sinds 1656 remonstrantsch predikant te Alkmaar, gehuwd met Cornelia NN. en gest. 1661; Theophilus Zw., rentmeester van de heeren van Matenesse en vader van den gouverneur-generaal Hendrik Zw.; Margaretha en Magtilda Zw.

Hij werd ook bekend door zijne uitgave (Rott. 1648) van Terentius met eene nederlandsche vertaling (de tweede in die taal), geprezen als elegant, herdrukt in 1660, 1663 en ten deele in 1668; ook maakte hij naam als latijnsch dichter.

Zie: *Navorscher* III (1853), 234, 35, bijblad CLXIV; IV (1854) bijblad VII, XXXIV en LXVIII (genealogie); V (1855) bijblad CVIII-X; Ekker, *de Hieronymusschool te Utrecht* I (ald. 1863) 90-91; Kan, *Geschiedenis van het Erasmiaansch gymnasium* (Rott. 1884) 29, 30, 33-37; Dozy, *de Lat. school te Noordwijk-binnen* (Leiden 1886) 10-11; *Oud-Holland* XIII (1895) 58; Knuttel, *Acta part. Synode Z. Holl.* 11, 97, 165, 304.

de Waard

[Zwaerdecroon, Johannes of Swaerdecroon]

ZWAERDECROON (Johannes) of Swaerdecroon, geb. te Utrecht omstreeks 1587, zoon van Bernard (kol. 1182), en Elisabeth van Loenresloot werd te Leiden ingeschreven als stud. med. 18 Februari 1603, ondertrouwde er 22 December 1605 met Margaretha van den Broecke, geb. te Antwerpen, dochter van Pieter en Marichje Morimont en promoveerde er tot med. dr. 4 Mei 1607. Sinds 1608 komt hij aan de Hieronymusschool te Utrecht onder het rectoraat van zijn vader voor als lector tertiae classis of conrector, werd echter wegens 'quaet comportement' 27 Juli 1612 ontslagen en komt nog met zijn vrouw te Utrecht voor in de acte dd. 1 Nov. 1624. In zijn plaats werd aan de school 5 Oct. 1612

bij provisie aangesteld zijn broeder **Wolphert Zw.**, geb. omstr. 1593, ingeschreven te Leiden als stud. litt. 4 Nov. 1606, gehuwd 18 Sept. 1614 met **Maria Vereem** en 21 Juli 1616 met **Emmerentia van Beeck**. Ook hij is 26 Aug. 1619 om remonstrantsche gevoelens uit zijne betrekking ontzet; nog in 1619 deed hij toen den eed als notaris te Utrecht, genoot een ruime praktijk en stierf te Utrecht tusschen 18 en 25 Mei 1635. Uit zijn tweede huwelijk sproot de schilder **Bernardus Zw.**, van wien broeders waren **Frederik Zw.** die in 1625 notaris te Utrecht werd, 28 Jan. 1638 huwde met **Antonetta van Harwijck** en **Herman Zw.**, notaris te Utrecht sinds 1649 en in 1647 gehuwd met **Alidt Brecht**. Een **Wolphert Zw.** was ook notaris te Utrecht sinds 1668.

Zie: de bronnen aangehaald bij het voorg. art.
de Waard

[Zwolle, Albertus van, Zwollis]

ZWOLLE (Albertus van, Zwollis), abt der friesche Cisterciënserabdij Klaarkamp, is alleen bekend doordat zijn naam voorkomt in eenige oorkonden van 1528-1533. Deze oorkonden handelen meest alle over de voorwaarden van het opnemen van proveniers in de abdij en over hunne verpleging. 19 Sept. 1533 koopt 'Heer Albertus Zwollensis bij die graciën Gods abt' eenig land. Het is de laatste maal, dat hij bij name genoemd wordt. Zijn opvolger komt eerst voor in een oorkonde van 1537.

Zie: *Charterboek van Vriesland*, 541, 550, 565, 570; *Eekhoff, Gesch. van St. Anthony-Gasthuis* te Leeuw. I, 148, II, 569.

Fruytier

[Zwolle, Everardus de, van]

ZWOLLE (Everardus de, van), genaamd **Coteken**, doch meest bekend naar zijne geboorteplaats, overl. te Leuven 21 Jan. 1471 te Leuven, waar hij 1435 als student werd ingeschreven en 1439 bij de promotie der filosofie de derde plaats behaalde van 50. 10 Mrt. 1442 werd hij voor de eerste maal aangenomen als lector der filosofie. Later komt hij voor als regent van de paedagogie de Valk, doch het jaar zijner benoeming is niet bekend. Hij bekleedde dien post tot zijn dood en werd in de kerk der Preekheeren begraven. Een blauwe zerk versierd met twee wapenen en opschrift dekte zijn graf. Aan de Valk had hij eene som gelds nagelaten, waarvoor twee H. Missen moesten opgedragen worden. In de lijst der leuvensche professoren 1449 aangeboden aan den H. Stoel te Rome ter verkrijging van een beneficie, wordt hij genoemd **Everardus Coether de Swollis**.

Zie: *Analectes Hist. Eccl. Belg.* XVII (1881) 175; XXI (1888) 28; XXX (1903) 284.
Fruytier

[Zijl, Johannes van]

ZIJL (Johannes van), overl. in 1515, magister en juris utr. doctor, kanunnik van St. Jan te Utrecht en van St. Lebuinus te Deventer, werd in 1503 door **Frederik van Baden**, bisschop van Utrecht, aangewezen tot deken van de tot kapittelkerk verheven kerspelkerk van Capelle op Zuid-Beveland. Later werd hij deken van het kapittel van St. Jan.

Zie: *Archief Aartsb. Utrecht*, VII, 20; *Oude Vaderl. Rechtsbr.* II: 14, 211 en 214.
van Kuyk

[Zijl, Otto van]

ZIJL (Otto v a n), geb. te Utrecht 30 Augustus 1588, overl. te Mechelen 13 Augustus 1656, studeerde met Cornelius Jansenius te Utrecht en te Leuven. Vooral door toedoen van Jansenius trad Van Zijl op 29 December 1606 in de Jezuietenorde. In 1613 priester gewijd, was hij van 1619 tot 1625 rector van het bossche College, dat door meer dan zeshonderd leerlingen werd bezocht. Vervolgens bestuurde hij het College van Gent gedurende drie jaren en vertoefde de rest van zijn

leven te Brussel, waar hij zijn bekend werk schreef: *Historia miraculorum beatae Virginis Silvaeducensis*, over de Lieve Vrouwe van Den Bosch. Door zijne penningkunde kwam hij in nauwe relatie met aartshertog Leopold Willem en genoot hij te Rome de gunst van kardinaal Barbarini, terwijl Christina van Zweden zoowel te Brussel als te Rome zich gaarne met hem onderhield. De grootste vermaardheid verwierf hij zich door de uitbreiding der bibliotheek van het brusselsch College, die hij aanmerkelijk vergrootte en verrijkte ook met een prachtig muntenkabinet.

Zie: S c h u t j e s , *Geschiedenis v.h. bisdom 's Hertogenbosch* dl. IV, 422; C. S o m m e r v o g e l , *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus*.

Knippenberg

[Zijl, Willem van]

ZIJL (Willem van), zoon van Jan van Zijl en Henrica van Oort, was baccalaureus in decretis en bezat reeds verschillende prebenden, toen hij in 1373 het dekanaat van St. Pieter te Utrecht verkreeg, waarin hij bij bul van 24 Jan. 1374 door paus Gregorius XI werd bevestigd. Hij en zijn broeders G i j s b e r t en G e r a r d schijnen bijzonder geijverd te hebben voor den tegenpaus Clemens VII. Deze benoemde den eerste in 1382 tot kanunnik ten Dom en verleende den tweede in hetzelfde jaar de proosdij van St. Maarten te Emmerik. Bij bul van 20 Febr. 1382 verleende deze paus aan Willem de proosdij van Oudmunster te Utrecht, hoewel hij deze niet in bezit schijnt gekregen te hebben. Clemens verleende hem tal van andere voorrechten en nam hem 21 Jan. 1384 onder zijn familiares op. Over de proosdij van Elst was hij langen tijd in strijd met Hugo Wstinc (zie I kol. 1507). Zij behooren tot het aanzienlijke utrechtsche geslacht, welks goederen onder Cothen lagen.

Zie: G. B r o m , *Bullarium Trajectense*, register in voce; d e z e l f d e , *Archivalia in Italia* I, nos. 1001, 1002, 1003, 1012; *Bijdr. en Meded. Hist. Gen.* XXVIII, 34, 35, 77; H o y n c k v a n P a p e n d r e c h t , *Analecta Belgica* III, A, 239; *Genealogische en Heraldische Bladen* II (1907), 219; III (1908), 151 v.v.

van Kuyk

[Zijll, Abraham Ferdinand van]

ZIJLL (Abraham Ferdinand van), kapitein ter zee, geb. 1642, overl. 3 Aug. 1697 in West-Indië aan een besmettelijke ziekte. Hij was luitenant in den tweedaagschen zeeslag Aug. 1666 en maakte als bevelhebber van een oorlogsbodem den tocht naar Chattam mede, behorende tot het smaldeel onder bevel van admiraal van Ghent. In 1673 is hij bij de herovering van Nieuw-Nederland onder leiding van Cornelis Evertsen en Jacob Binckes; 1676 woont hij de zeeslagen bij tegen de Zweden geleverd. In 1688 is hij bij de vloot, welke Prins Willem III overbrengt naar Engeland, strijdt twee jaar later bij Bevezier, en maakt verder alle voorname ondernemingen mede in de Middellandsche zee en in het Kanaal, terwijl hem in 1696 het bevel over een eskader werd opgedragen.

Grafmonument te Benschop.

Zie: D.F. S c h e u r l e e r , *Onze mannen ter zee in dicht en beeld* (1912).

Herman

[Zijlstra, Dirk Pietersz.]

ZIJLSTRA (Dirk Pietersz.) was wijnkooper en lid der vroedschap te Franeker in het laatst der achttiende eeuw. Hij schreef een *Korte historie en beschrijving van Franeker, beginnende met den jaare 1192 en eindigende in het jaar 1785* (Franeker 1795, 8o.). Later gaf hij als vervolg daarop *Gebeurtenissen van Franeker sedert den 14 Mei 1787 tot den 20 December 1789* (Franeker 1790, 8o.). Met name voor de geschiedenis van den patriottentijd in Franeker hebben beide werkjes eenig belang.

Zie: Nijhoff, *Bibl. van Noord- Ned. plaatsbeschr.* 90.
Brugmans

[Zijnen, Dr. Frederik Pieter Jacob Sibmacher]

ZIJNEN (Dr. Frederik Pieter Jacob Sibmacher), geb. te Zalt Bommel 30 Nov. 1826, overl. te Middelburg 1895. Hij stamt uit een geslacht, dat opklimt tot een spaanschen wever, Suoz, die in de 16de eeuw naar deze landen kwam en wiens naam dan in Zijnen moet veranderd zijn. De zinspreuk 'God zorgt voor de zijnen' heeft daarop misschien invloed geoefend, is in elk geval door sommigen van het geslacht aangenomen. De vader van Frederik was Jan Adriaan, geb. te Philippine 1780, overleden te Utrecht 1846, de moeder Margaretha Jacoba Sibmacher, geb. te Nieuw-Loosdrecht 1786, overleden te Middelburg 1860, wier naam de zoon bij den zijnen voegen zou. Hij ging op de latijnsche school te Zalt-Bommel onder rector dr. D.C. Pleyte, kwam 1844 naar Utrecht en promoveerde daar 12 Dec. 1850 tot doctor in de letteren op *Specimen historicum quo Plutarchi de nonnullis Chrysippi placitis iudicium examinatur*, 25 Maart 1852 tot doctor in de godgeleerdheid op *Specimen quo Anselmi et Calvinii placita de hominum per Christum a peccato redemptione inter se conferuntur*. 5 Mei van dat jaar volgde zijn proponentsexamen, November deed hij intrede te Delden. Van daar naar Middelburg beroepen, deed hij daar 26 Oct. 1856 intrede. Zijn ambtgenoot E.J.W. Koch, 1860 beroepen en 1885 emeritus, was de laatste vrijzinnige predikant in de hervormde gemeente te Middelburg (tot dr. J.P. Cannegieter): door de invoering van het algemeen stemrecht kwamen ook daar de rechtzinnigen op het kussen (J.P. Nonhebel, beroepen 1862) en sinds 1885 stond Sibmacher Zijnen derhalve alleen als leider der vrijzinnige groep. Met grooten ijver heeft hij (vaak in onverkwikkelijken strijd) hare belangen gediend en ook door zijne pen de vrijzinnige denkbeelden verspreid. Hij was ook de stichter van de vereeniging 'Evangelische vooruitgang' en heeft in 1881 zijn vijftiengjarige, in 1892 zijn veertigjarige dienst herdacht. Nog was hij curator van het gymnasium, lid der schoolcommissie, voorzitter van het Zeeuwsch genootschap, in welke laatste waardigheid hij het nieuwe gebouw in de Wagenaarstraat inwijdde, Dec. 1888.

Hij huwde met 1o. Josina Cornelia Johanna Christina Roldanus te Schoonhoven, Nov. 1852, geb. 1823, overl. 1863 en 2o. Maria Frederika Anna Clasina Borsius te Middelburg, April 1866, geb. 1833, overl. 1869.

Zie: F. Nagtglas, *Levenberichten van Zeeuwen*, II 1024 vlgg. die ook eene lijst geeft zijner geschriften, aan te vullen naar J. Herderscheê *De modern-godsd. richting in Nederl.* 1905, 369 vlg.; Caland in *Navorscher* 1905, 231 over het geslacht Zijnen.

L. Knappert

[Zijpp, Atse Wytzes van der]

ZIJPP (Atse Wytzes van der), geb. 1725, overl. 1808, bekend liefdeprediker der doopsgezinden te Warns bij Stavoren, die van 1750 tot 1808 den dienst waarnam. De familie nam, na Bonapartes besluit omtrent de achternamen, haren naam aan naar het beekje dat uit den heuvel langs hare hofstede zijpt, de 'Ziepe'. 's Mans voorganger, de ijverige Jan Cornelis, had veertig jaren lang, op het laatst geholpen door zijn zoon Joltje, voor de gemeente de preek gelezen, nu werden, 1750, tot den predikdienst verkozen Atse Wytzes met nog twee anderen, ofschoon Atse, de 'jong feint', nog jong en onervaren was en geen preekvoorraad bezat. Die twee anderen

bleken ras hun plicht slecht te vervullen, waarop de kerkeraad Febr. 1754 besloot, dat Atse (bij keuze,

want ook Joltje Jansz. durfde de helft der beurten wel aan) de helft der beurten zou vervullen voor f 120 per jaar, aldus dat Atse de 'pluriteit' kreeg, d.w.z. dat hij, in onderscheiding van andere preekers, die hun beurt alleen vervulden als zij lust hadden, 'de' leeraar zou zijn, bij contract gehouden om de veertien dagen zijn taak te vervullen. Atse verklaarde het verzoek aan te nemen 'om door Gods meedegaanden zeegen en gesontheit onze gemeente nae zijn vermogen met zijn Leer te stigten en bij te staan'. Hij beviel zóó goed, dat men hem ook van Stavoren uit aanbiedingen deed, zoodat de gemeente vreesde hem te verliezen, wat groote schade zijn zou, gemerkt Roelof Sjoerds van Drachten, dien hij bij zich aan huis opleidde, maar weinig vorderde en hem dus in geen geval zou kunnen opvolgen. Atse had - het was 1764 - in zijn 14-jarigen dienst nu zooveel preeken geschreven, dat hij thans wel drie vierden van het jaar dorst vullen. Ook nam hij zich voor de oude 'Molkwerumer preek' van 1704, in afschrift in het kerkeraadskastje, te gebruiken, wat hij ook heeft gedaan en wel, blijkens zijn eigen aantekening 1771, 1773, 1777, 1786, telkens in de vermaning te Warns. Het was een geliefde preek 'over de nootsaacklijckheid der vergeving uyt Mateus 6'. Atse vroeg echter wat hooger belooning, want de boerderij zou hij nu aan de knechts moeten overlaten. Hij nam nl. die boerderij bij zijn predikwerk waar en placht onder het melken zijne preeken nog eens te repeteeren, 'er grommele ze bei him sels op'. Hij las ze dus niet. Bovendien zou hij ook gaan catechiseeren. Hij kreeg toen f 200 en Joltje voor de overige drie maanden f 67. Tot hulp in den drukken tijd van

de avondmaalsweek, als er acht keer preek was in vier dagen, zou een buitenleeraar worden gevraagd. Want in die week der 'christelijke eenigheid', Jan. of Febr., als het zeevolk thuis was, was er doop en avondmaal en hadden dienaren en oudsten het ook druk met gezellige bijeenkomsten, waarom de hervormden smalend spraken van de 'menniste fretwieke'. Toen in 1775 Joltje wegens verval van krachten zijn laatste preek hield, werd Atse de eenige spreker in de vermaning. Zijn gezag was groot, ook omdat hij een achtenswaardig man was, zóó, dat hij ook voorzitter was der Zuiderklasse (eene vereeniging van gemeenten in Z. Friesland) ja zelfs, toen de Staten in Franeker een doopsgezind hoogleeraar tot opleiding van predikers wilden benoemen, werd uitgenoodigd aan die benoeming mede te werken. Tot zijn drie en tachtigste jaar preekte hij, tot nog elf dagen vóór zijn dood, een der laatsten van die doopsgezinde leekepredikers, die naar het beginsel van het algemeen priesterschap der geloovigen optraden en arbeidden. Zijn ambtgenoot Djurke Zaakes Veenstra van Akkrum herdacht hem in een goed bedoeld lofdicht. Stellig was hij een verstandig en bezadigd man, hoog geacht, waardig vertegenwoordiger van den stand van ongestudeerd predikant, door de Hervormde kerk reeds spoedig verboden, bij de doopsgezinden tot het begin der 19de eeuw in eere. Na Atse sloot Wouter Martens Maakal, zeekapitein in ruste, de rij der liefdepreekers.

Zie: G.E. Frerichs in *Doopsg. Bijdr.* 1874, 96, 113; H. Bakels in *idem* 1900, 42 vlg., 60; de z. in *idem* 1901, 94, 96-116.

L. Knappert